

Majjhimanikāye
(Papañcasūdanī破除疑障)(MA. or Ps.)
Majjhimanikāya-aṭṭhakathā
《中部注》

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA (佛音, 5 A.D.)
from Chaṭṭha Saṅgāyana (CS)

Released by Dhammavassārāma 法雨道場
2552 B.E. (2008A.D.)

(with CSCD & PTS page number)

Majjhimanikāya-aṭṭhakathā 《中部注》〔目錄〕

Mūlapaññāsa-aṭṭhakathā 《根本五十經注》(D.1~20) (CS:pg.1.1~1.398 ; PTS:I,1~302; II,1~94)

Mūlapaññāsa-aṭṭhakathā 《根本五十經注》(D.21~50)(CS:pg.2.1~2.0320 ; PTS:II,95~423)

Majjhimapaññāsa-aṭṭhakathā 《中分五十經注》(D.51~100)(CS:pg.3.1~309 ; PTS:III,1~454)

Uparipaññāsa-aṭṭhakathā 《後分五十經注》(D.101~152)(CS:pg.4.1~4.252 ; PTS:IV,1~110)

[1~20](#) [21~40](#) [41 ~60](#) [61~80](#) [81~100](#) [101~120](#) [121~140](#) [141~151](#)

Mūlapaññāsa-aṭṭhakathā	1
(paṭhamo bhāgo)	1
(CS:pg.1.1~1.398 ; PTS:I,1~302; II,1~94)	1
Ganthāramabbhakathā	1
Nidānakathā	2
1.Mūlapariyāyavaggo.....	2
(M.1.)1.Mūlapariyāyasuttavaṇṇanā	2
Suttanikkhepavaṇṇanā	9
Pathavīvāravaṇṇanā	15
Āpovārādivavaṇṇanā	18
Bhūtavārādivavaṇṇanā.....	19
Ākāsānañcāyatanavārādivavaṇṇanā	22
Dīṭṭhasutavārādivavaṇṇanā.....	22
Ekattavārādivavaṇṇanā	23
Sekkhavāradutiyayanayavaṇṇanā	24
Khīñāsavavāratatiyādinayavaṇṇanā.....	26
Tathāgatavārasattamanayavaṇṇanā.....	27
Tathāgatavāra-aṭṭhamanayavaṇṇanā	32
(M.2.)2.Sabbāsavasuttavaṇṇanā.....	36
Dassanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	40
Saṁvarāpahātabba-āsavavaṇṇanā.....	44
Paṭisevanāpahātabba-āsavavaṇṇanā.....	46

Adhivāsanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	47
Parivajjanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	48
Vinodanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	49
Bhāvanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	50
(M.3.)3.Dhammadāyādasuttavaṇṇanā	53
(M.4.)4.Bhayabheravasuttavaṇṇanā.....	65
Kāyakammantavārakathā	67
Vacīkammantavārādivaṇṇanā	68
Bhayabheravasenāsanādivaṇṇanā	70
Asammohavihāravaṇṇanā	72
Pubbabhāgapatiḍpadādivaṇṇanā	73
Pubbenivāsakathāvaṇṇanā	75
Dibbacakkhuñāṇakathāvaṇṇanā.....	75
Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā	76
Araññavāsakāraṇavaṇṇanā.....	77
Desanānumodanāvaṇṇanā.....	77
Pasannākāravaṇṇanā	78
Saraṇagamanakathāvaṇṇanā	79
Upāsakavidhikathāvaṇṇanā.....	81
(M.5.)5.Anaṅgaṇasuttavaṇṇanā	83
Sammutiparamatthadesanākathāvaṇṇanā	83
(M.6.)6.Ākaṅkheyasuttavaṇṇanā	92
(M.7.)7. Vatthasuttavaṇṇanā	99
(M.8.)8.Sallekhasuttavaṇṇanā.....	107
(M.9.)9.Sammādiṭṭhisuttavaṇṇanā	116
Akusalakammapathavaṇṇanā.....	117
Kusalakammapathavaṇṇanā.....	120
Āhāravāravaṇṇanā.....	122
Saccavāravaṇṇanā	127
Jarāmaraṇavāravaṇṇanā	127
Jātivāravaṇṇanā.....	128
Bhavavāravaṇṇanā	129
Upādānavāravaṇṇanā	129
Taṇhāvāravaṇṇanā	130
Vedanāvāravaṇṇanā	130
Phassavāravaṇṇanā	131
Saḷayatanavāravaṇṇanā	131
Nāmarūpavāravaṇṇanā.....	131
Viññāṇavāravaṇṇanā	132
Saṅkhāravāravaṇṇanā	132
Avijjāvāravaṇṇanā	133
Āsavavāravaṇṇanā	133
(M.10.)10.Satipaṭṭhānasuttavaṇṇanā.....	134
Uddesavārakathāvaṇṇanā.....	135
Kāyānupassanā-ānāpānapabbavaṇṇanā	146
Iriyāpathapabbavaṇṇanā	149

Catusampajaññapabbavaṇṇanā	150
Paṭikūlamanasikārapabbavaṇṇanā	160
Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā.....	160
Navasivathikapabbavaṇṇanā.....	161
Vedanānupassanāvāṇṇanā.....	162
Cittānupassanāvāṇṇanā	165
Dhammānupassanā nīvaraṇapabbavaṇṇanā	166
Khandhapabbavaṇṇanā	170
Āyatanapabbavaṇṇanā	170
Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā	171
Catusaccapabbavaṇṇanā	177
2.Sīhanādavaggo	179
(M.11.)1.Cūlaśīhanādasuttavaṇṇanā	179
(M.12.)2.Mahāśīhanādasuttavaṇṇanā	189
Vesālinagaravaṇṇanā	189
Uttarimanussadhammādivaṇṇanā	190
Dasabalaññādivaṇṇanā	193
Aṭṭhaporisavaṇṇanā	197
Catuyonivaṇṇanā.....	198
Pañcagativāṇṇanā.....	199
Nāñappavattākāravaṇṇanā	199
Āsavakkhayavāravaṇṇanā.....	201
Dukkarakārikādisuddhivāṇṇanā.....	202
Āhārasuddhivāṇṇanā	206
Saṁsārasuddhi-ādivāṇṇanā.....	208
(M.13.)3.Mahādukkhakkhandhasuttavaṇṇanā	209
(M.14.)4.Cūladukkhakkhandhasuttavaṇṇanā.....	213
(M.15.)5.Anumānasuttavaṇṇanā	215
(M.16.)6.Cetokhilasuttavaṇṇanā	217
(M.17.)7.Vanapatthapariyāyasuttavaṇṇanā	219
(M.18.)8.Madhupiṇḍikasuttavaṇṇanā	220
(M.19.)9.Dvedhāvitakkasuttavaṇṇanā	223
(M.20.)10.Vitakkasaṇṭhānasuttavaṇṇanā.....	228
Mūlapaṇṇāsa-āṭṭhakathā	233
(dutiyō bhāgo).....	233
(CS:pg.2.1~2.0320 ; PTS:II,95~423).....	233
3.Opammavaggo	233
(M.21.) Kakacūpamasuttavaṇṇanā.....	233
(M.22.) 2.Alagaddūpamasuttavaṇṇanā	237
(M.23.) 3.Vammikasuttavaṇṇanā.....	247
(M.24.)4.Rathavinītasuttavaṇṇanā	255
(M.25.)5.Nivāpasuttavaṇṇanā	270
(M.26.)6.Pāsarāsisuttavaṇṇanā	272
(M.27.)7.Cūlahatthipadopamasuttavaṇṇanā	288
(M.28.)8.Mahāhatthipadopamasuttavaṇṇanā.....	301
(M.29.)9.Mahāsāropamasuttavaṇṇanā	308

(M.30.)10.Cūlasāropamasuttavanṇanā.....	309
4.Mahayamakavaggo	310
(M.31.)1.Cūlagosiṅgasuttavanṇanā	310
(M.32.)2.Mahāgośiṅgasuttavanṇanā	316
(M.33.)3.Mahāgopālakasuttavanṇanā	323
(M.34.)4.Cūlagopālakasuttavanṇanā	327
(M.35.)5.Cūlasaccakasuttavanṇanā	328
(M.36.)6.Mahāsaccakasuttavanṇanā	337
(M.37.)7.Cūlatañhāsaṅkhayasuttavanṇanā	343
(M.38.)8.Mahātañhāsaṅkhayasuttavanṇanā.....	348
(M.39.)9.Mahā-assapurasuttavanṇanā	352
(M.40.)10.Cūla-assapurasuttavanṇanā	360
5.Cūlayamakavaggo.....	361
(M.41.)1.Sāleyyakasuttavanṇanā	361
(M.42.)2.Verañjakasuttavanṇanā	365
(M.43.)3.Mahāvedallasuttavanṇanā.....	365
(M.44.)4.Cūlavedallasuttavanṇanā	377
(M.45.)5.Cūladhammasamādānasuttavanṇanā	385
(M.46.)6.Mahādhammasamādānasuttavanṇanā.....	387
(M.47.)7.Vīmañsakasuttavanṇanā	389
(M.48.)8.Kosambiyasuttavanṇanā	395
(M.49.)9.Brahmanimantanikasuttavanṇanā	403
(M.50.)10.Māratajjanīyasuttavanṇanā	409
Majjhimapaññāsa-aṭṭhakathā	414
(tatiyo bhāgo)	414
(CS:pg.3.1~309 ; PTS:III,1~454).....	414
1.Gahapativaggo	414
(M.51.)1.Kandarakasuttavanṇanā	414
(M.52.)2.Aṭṭhakanāgarasuttavanṇanā	418
(M.53.)3.Sekhasuttavanṇanā.....	420
(M.54.)4.Potaliyasuttavanṇanā	428
Kāmādīnavakathāvanṇanā	431
(M.55.)5.Jīvakasuttavanṇanā	432
(M.56.)6.Upālisuttavanṇanā.....	434
(M.57.)7.Kukkuravatikasuttavanṇanā.....	453
(M.58.)8.Abhayarājākumārasuttavanṇanā	456
(M.59.)9.Bahuvedanīyasuttavanṇanā.....	458
(M.60.)10.Apaññakasuttavanṇanā	459
2.Bhikkhuvaggo	463
(M.61.)1.Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavanṇanā.....	463
(M.62.)2.Mahārāhulovādasuttavanṇanā.....	465
(M.63.)3.Cūlamālukyasyuttavanṇanā	469
(M.64.)4.Mahāmālukyasyuttavanṇanā.....	470
(M.65.)5.Bhaddālisuttavanṇanā	472
(M.66.)6.Laṭukikopamasuttavanṇanā	478
(M.67.)7.Cātumasuttavanṇanā	481

(M.68.)8.Naṭakapānasuttavaṇṇanā.....	483
(M.69.)9.Goliyānisuttavaṇṇanā	485
(M.70.)10.Kīṭagirisuttavaṇṇanā	486
3.Paribbājakavaggo.....	490
(M.71.)1.Tevijjavacchasuttavaṇṇanā	490
(M.72.)2.Aggivacchasuttavaṇṇanā	491
(M.73.)3.Mahāvacchasuttavaṇṇanā	492
(M.74.)4.Dīghanakhasuttavaṇṇanā	493
(M.75.)5.Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā	496
(M.76.)6.Sandakasuttavaṇṇanā.....	500
(M.77.)7.Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā	505
(M.78.)8.Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā.....	516
(M.79.)9.Cūḷasakuludāyisuttavaṇṇanā.....	518
(M.80.)10.Vekhanasasuttavaṇṇanā	520
4.Rājavaggo	521
(M.81.)1.Ghatikārasuttavaṇṇanā.....	521
(M.82.)2.Ratṭhapālasuttavaṇṇanā	525
(M.83.)3.Maghadevasuttavaṇṇanā.....	533
(M.84.)4.Madhurasuttavaṇṇanā	537
(M.85.)5.Bodhirājumārasuttavaṇṇanā.....	537
(M.86.)6.Aṅgulimālasuttavaṇṇanā.....	540
(M.87.)7.Piyajātikasuttavaṇṇanā	546
(M.88.)8.Bāhitikasuttavaṇṇanā	547
(M.89.)9.Dhammadetiyasuttavaṇṇanā	547
(M.90.)10.Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā	550
5.Brāhmaṇavaggo	552
(M.91.)1.Brahmāyusuttavaṇṇanā.....	552
(M.92.)2.Selasuttavaṇṇanā.....	566
(M.93.)3.Assalāyanasuttavaṇṇanā	569
(M.94.)4.Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā.....	570
(M.95.)5.Caṅkīsuttavaṇṇanā	571
(M.96.)6.Esukārīsuttavaṇṇanā	576
(M.97.)7.Dhanañjānisuttavaṇṇanā	577
(M.98.)8.Vāsetṭhasuttavaṇṇanā	577
(M.99.)9.Subhasuttavaṇṇanā	582
(M.100.)10.Saṅgāravasuttavaṇṇanā	584
Uparipaṇṇāsa-aṭṭhakathā	587
(catuttho bhāgo)	587
(CS:pg.4.1~4.252 ; PTS:IV,1~110)	587
1.Devadahavaggo.....	587
(M.101.)1.Devadahasuttavaṇṇana	587
(M.102.)2.Pañcattayasuttavaṇṇanā	592
(M.103.)3.Kintisuttavaṇṇanā	596
(M.104.)4.Sāmagāmasuttavaṇṇanā	598
(M.105.)5.Sunakkhattasuttavaṇṇanā	605
(M.106.)6.Āneñjasappāyasuttavaṇṇanā	607

(M.107.)7.Gaṇakamoggallānasuttavaṇṇanā.....	612
(M.108.)8.Gopakamoggallānasuttavaṇṇanā	613
(M.109.)9.Mahāpuṇṇamasuttavaṇṇanā.....	614
(M.110.)10.Cūlapuṇṇamasuttavaṇṇanā	616
2.Anupadavaggo	617
(M.111.)1.Anupadasuttavaṇṇanā	617
(M.112.)2.Chabbisodhanasuttavaṇṇanā.....	621
(M.113.)3.Sappurisadhammasuttavaṇṇanā	624
(M.114.)4.Sevitabbāsevitabbasuttavaṇṇanā.....	624
(M.115.)5.Bahudhātukasuttavaṇṇanā	626
(M.116.)6.Isigilisuttavaṇṇanā	636
(M.117.)7.Mahācattārīsakasuttavaṇṇanā	637
(M.118.)8.Ānāpānassatisuttavaṇṇanā	640
(M.119.)9.Kāyagatāsatisuttavaṇṇanā	643
(M.120.)10.Saṅkhārupapattisuttavaṇṇanā	644
3.Suññatavaggo	645
(M.121.)1.Cūlasuññatasuttavaṇṇanā	645
(M.122.)2.Mahāsuññatasuttavaṇṇanā	647
(M.123.)3.Acchariya-abbhutasuttavaṇṇanā	652
(M.124.)4.Bākulاسuttavaṇṇanā	661
(M.125.)5.Dantabhūmisuttavaṇṇanā	664
(M.126.)6.Bhūmijasuttavaṇṇanā	665
(M.127.)7.Anuruddhasuttavaṇṇanā	665
(M.128.)8.Upakkilesasuttavaṇṇanā	666
(M.129.)9.Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā	669
Cakkaratanavanaṇnanā	670
Hatthiratanavanaṇnanā	674
Assaratanavaṇṇanā.....	675
Maṇiratanavanaṇnanā	675
Itthiratanavanaṇnanā.....	676
Gahapatiratanavaṇṇanā	677
Pariṇāyakaratanavaṇṇanā.....	677
(M.130.)10.Devadūtasuttavaṇṇanā	677
4.Vibhaṅgavaggo	681
(M.131.)1.Bhaddekarattasuttavaṇṇanā	681
(M.132.)2.Ānandabhaddekarattasuttavaṇṇanā.....	682
(M.133.)3.Mahākaccānabhaddekarattasuttavaṇṇanā	682
(M.134.)4.Lomasakaṅgiyabhaddekarattasuttavaṇṇanā.....	683
(M.135.)5.Cūlakammavibhaṅgasuttavaṇṇanā	684
(M.136.)6.Mahākammavibhaṅgasuttavaṇṇanā	687
(M.137.)7.Salāyatana vibhaṅgasuttavaṇṇanā	689
(M.138.)8.Uddesavibhaṅgasuttavaṇṇanā.....	692
(M.139.)9.Araṇavibhaṅgasuttavaṇṇanā	693
(M.140.)10.Dhātuvibhaṅgasuttavaṇṇanā	694
(M.141.)11.Saccavibhaṅgasuttavaṇṇanā	708
(M.142.)12.Dakkhiṇāvibhaṅgasuttavaṇṇanā	709

5.Salāyatana ^v aggo	714
(M.143.)1.Anāthapiṇḍikovāda ^s uttavaṇṇanā	714
(M.144.)2.Channovāda ^s uttavaṇṇanā	716
(M.145.)3.Puṇṇovāda ^s uttavaṇṇanā	716
(M.146.)4.Nandakovāda ^s uttavaṇṇanā	720
(M.147.)5.Rāhulovāda ^s uttavaṇṇanā	722
(M.148.)6.Chachakkasuttavaṇṇanā	723
(M.149.)7.Mahāsaṭāyatanikasuttavaṇṇanā	724
(M.150.)8.Nagaravindeyyasuttavaṇṇanā	725
(M.151.)9.Piṇḍapātāpārisuddhisuttavaṇṇanā	726
(M.152.)10.Indriyabhāvanāsuttavaṇṇanā	726
Nigamanakathā	728

[Table of Contents \(VRI Page No. vs PTS Page No.\)](#)

PTS版(*Papañcasūdanī*破除疑障)第一冊是根據二個錫蘭寫本，二個錫蘭刊本，還有一個《破除疑障解疏》的緬甸寫本。解疏的最大優點是，它所括引的「被釋語」(lemmata)可以幫助我們確認釋文內容。第二冊開始，根據的是三個刊本，一個是第一冊用到的一個錫蘭刊本，另兩個則是緬甸文及泰文字體刊印的本子。至於那些東方本子所據為何，則只字未提，而且也未從中引出任何異讀資料。此外，也未說明此校訂本是根據什麼原則建立起來的。我們只能假定，遇到那些東方本子讀法互異時，各冊編者就任取一個最合他(她)意的。

--《巴利學的現況與未來任務》K.R. Norman 原作 蔡奇林 翻譯•補注

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Majjhimanikāye

[▲ top 回目錄](#)
(▼PTS : I,1.)

(Papañcasūdanī破除疑障)

Mūlapaññāsa-ātthakathā

《中部》根本五十經注》

(pañhamo bhāgo)

(CS:pg.1.1~1.398 ; PTS:I,1~302; II,1~94)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(5 A.D.)

Ganthārambhakathā

Karuṇāsītalalahadayam (CS:pg.1.1) paññāpajjotavihatamohatamam.

Sanarāmaralokagarum, vande **Sugatam** gativimuttam.

Buddhopi Buddhabhāvam, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca;

Yam upagato gatamalam, vande tamanuttaram **Dhammam**.

Sugatassa orasānam, puttānam mārasenamathānānam;

Aṭṭhannampi samūham, sirasā vande **Ariyasaṅgham**.

Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayaṁ puññam;

Yam suvihatantarāyo, hutvā tassānubhāvena.

Majjhimapamāṇasuttaṅkitassa idha **Majjhimāgamavarassa**;

Buddhānubuddhasaṅvāṇitassa paravādamathānassa.

Atthappakāsanathām, **Aṭṭhakathā** ādito vasisatehi;

Pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.

Sīhaļadīparā pana ābhatātha vasinā mahāmahindena;

Thapitā sīhaļabhāsāya, dīpavāśinamathāya.

Apanetvāna tatoham, sīhaļabhāsam manoramām bhāsam;

Tantinayānucchavikām, āropento vigatadosam.

Samayaṁ(CS:pg.1.2) avilamento, therānam theravāmsadīpānam;

Sunipuṇavinicchayānam, mahāvihāre nivāśinam.

Hitvā punappunāgatamatthām, atthām pakāsayissāmi;

Sujanassa ca tuṭṭhatthām, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.

Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni.

Cariyāvidhānasahito, jhānasamāpattivitthāro.

Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalananicchayo ceva;

Khandhādhātāyatānindriyāni ariyāni ceva cattāri.

Saccāni paccayākāradesanā suparisuddhanipuṇayā;

Avimuttatantimaggā, vipassanābhāvanā ceva.

Iti pana sabbām yasmā, **Visuddhimagge** mayā suparisuddham.

Vuttam tasmā bhiyyo, na tam idha vicārayissāmi.

(I,2.)

“Majjhe **Visuddhimaggo**, esa catunnampi āgamānañhi.
 Thatvā pakāsayissati, tattha yathābhāsitamattham”.
 Icceva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya;
 Aṭṭhakathāya vijānatha, majjhimasaṅgītiyā attanti.

Nidānakathā

1. Tattha **Majjhimasaṅgīti** nāma paññāsato mūlapanñāsā majjhimapaññāsā uparipanñāsātī paññāsattayasaṅghā. Vaggato ekekāya paññāsāya pañca pañca vagge katvā pannarasavaggasamāyogā. Suttato diyaḍḍhasuttasatam dve ca suttantā. Padato tevīsuttarapañcasatādhikāni asītipadasahassāni. Tenāhu porāṇā--
 “Asītipadasahassāni, bhiyyo pañcasatāni ca;
 Puna tevīsatī vuttā, padamevaṁ vavatthitan”ti.

Akkharato (CS:pg.1.3) satta akkharasatasahassāni cattalīsañca sahassāni tepaññāsañca akkharāni. Bhāṇavārato asīti bhāṇavārā tevīsapadādhiko ca upaḍḍhabhāṇavāro. Anusandhito pucchānusandhi-ajjhāsayānusandhi-yathānusandhivasena saṅkhepato tividho anusandhi. Vitthārato panetha tīpi anusandhisahassāni nava ca satāni honti. Tenāhu porāṇā--
 “Tīpi sandhisahassāni, tathā navasatāni ca;
 Anusandhinayā ete, majjhimassa pakāsitā”ti.

Tattha paññāsāsu **Mūlapaññāsā** ādi, vaggesu **Mūlapariyāyavaggo**, suttesu **Mūlapariyāyasuttam**. Tassāpi “evam me sutan”ti-ādikarām āyasmatā Ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṁ nidānamādi. Sā panesā paṭhamamahāsaṅgīti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyatāṭṭhakathāya ādimhi vitthāritā. Tasmā sā tattha vitthāritanayeneva veditabbā.

1.Mūlapariyāyavaggo

(M.1.) 1.Mūlapariyāyasuttavaññanā

(MA.1/I,3.)

1. Yam (CS:pg.1.4) panetam “Evam me sutan”ti-ādikarām nidānam. Tattha **evanti** nipātapadam. **Meti**-ādīni nāmapadāni. **Ukkaṭṭhāyam viharatī**ti ettha **vīti** upasaggapadam, **haratī**ti ākhyātapadanti iminā tāva nayena padavibhāgo veditabbo.

Atthato pana **evam**-saddo tāva upamūpadesasampahāmsanagarahañnavacanasampaṭiggahākāranidassanāvadhāraṇādi-anē katthappabhedo. Tathāhesa-- “evam jātena maccena kattabbam kusalam bahun”ti evamādīsu (dha.pa.53) upamāyam āgato. “Evam te abhikkamitabbaṁ, evam te paṭikkamitabban”ti-ādīsu (a.ni.4.122) upadese. “Evametam Bhagavā, evametam Sugatā”ti-ādīsu (a.ni.3.66) sampahāmsane. “Evamevam panāyam vasalī yasmin vā tasmim vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇam bhāsatī”ti-ādīsu (saṁ.ni.1.187) garahañne. “Evam bhanteti kho te bhikkhū Bhagavato paccassosun”ti-ādīsu (ma.ni.1.1) vacanasampaṭiggahe. “Evam byākho aham, bhante, Bhagavatā dhammarām desitarām ajānāmī”ti-ādīsu (ma.ni.1.398) ākāre. “Ehi tvam, māṇavaka, yena samaṇo Ānando tenupasaṅkama, upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇam, Ānandam, appābādham appātaṅkam lahuṭṭhānam balam phāsuvihāram puccha-- ‘subho māṇavo todeyyaputto,

bhavantam Ānandaṁ, appābādham appātañkarāṁ lahuṭṭhānaṁ balaṁ phāsuvihāraṁ pucchatīti, evañca vadehi sādhu kira bhavam Ānando yena subhassa māṇavassa todeyyaputtassa nivesanam, tenupasañkamatu anukampam upādāya”ti-ādīsu (dī.ni.1.445) nidassane. “Tām kiṁ maññatha, kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti? Akusalā, bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti? Sāvajjā, bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti? Viññugarahitā, bhante. Samattā samādinnā ahitāya dukkhāya saṁvattanti no vā, kathaṁ vo ettha hotīti? Samattā, bhante, samādinnā ahitāya dukkhāya saṁvattanti, evam no ettha hotīti-ādīsu (a.ni.3.66) avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha (CS:pg.1.5) ākāratṭhena evam saddena etamattham dīpeti-- nānānayanipuṇam anekajjhāsayasamuṭṭhānam atthabyañjanasampannam vividhapāṭīhāriyam dhammatthadesanāpāṭivedhagambhīram sabbasattānam sakasakabhāsānurūpato (MA.1.I,4.) sotapathamāgacchantaṁ tassa Bhagavato vacanam sabbappakārena ko samattho viññātum, sabbathāmena pana sotukāmataṁ janetvāpi evam me sutam, mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanaṭṭhena “nāham sayambhū, na mayā idam sacchikatan”ti attānam parimocento evam me sutam, mayāpi evam sutanti idāni vattabbaṁ sakalam suttam nidasseti.

Avadhāraṇaṭṭhena “etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam bahussutānam yadidam Ānando, gatimantānam, satimantānam, dhitimantānam, upaṭṭhākānarām yadidam Ānando”ti (a.ni.1.219-223) evam Bhagavatā, “Āyasmā Ānando attakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo pubbāparakusalo”ti (a.ni.5.169) evam dhammasenāpatinā ca pasathabhāvānurūpam attano dhāraṇabalam dassento sattānam sotukamyatam janeti “evam me sutam, tañca kho attatho vā byañjanato vā anūnamanadhikarā, evameva na aññathā daṭṭhabban”ti.

Me-saddo tīsu atthesu dissati. Tathā hissa “gāthābhigītam me abhojaneyyan”ti-ādīsu (su.ni. 81) mayāti attho. “Sādhu me, bhante Bhagavā, samkhittena dhammam desetu”ti-ādīsu (sam.ni. 4.88) mayhanti attho. “Dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavathā”ti-ādīsu (ma.ni.1.29) mamāti attho. Idha pana “mayā sutan”ti ca “mama sutan”ti ca attadvaye yujjati.

Sutanti ayam sutam-saddo sa-upasaggo ca anupasaggo ca gamana-vissuta-kilinna-upacitānuyoga-sotaviññeyya-sotadvārānusāraviññātādi-anekattha ppabhedo. Tathā hissa “senāya pasuto”ti-ādīsu gacchantoti attho. “Sutadhammassa passato”ti-ādīsu (udā.11) vissutadhammassāti attho, “Avassutā avassutassāti”ādīsu (pāci.657) kilinnā kilinnassāti attho. “Tumhehi puññam pasutam anappakan”ti-ādīsu (khu. pā. 7.12) upacitanti (CS:pg.1.6) attho. “Ye jhānapasutā dhīrā”ti-ādīsu (dha.pa.181) jhānānuyuttāti attho. “Diṭṭham sutaṁ mutan”ti-ādīsu (ma.ni.1.241) sotaviññeyyanti attho. “Sutadharo sutasannicayo”ti-ādīsu (ma.ni.1.339) sotadvārānusāraviññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena “upadhāritan”ti vā “upadhāraṇan”ti (MA.1.I,5.) vāti attho. Me-saddassa hi mayāti atthe sati “evam mayā sutam sotadvārānusārena upadhāritan”ti yujjati. Mamāti atthe sati “evam mama sutam sotadvārānusārena upadhāraṇan”ti yujjati.

Evametesu tīsu padesu **evanti** sotaviññānādiviññānākiccanidassanam. **Meti** vuttaviññānasamañgipuggalnidassanam. **Sutanti** assavanabhāvappaṭikkhepato anūnānadhikāviparītaggahaṇanidassanam. Tathā **evanti** tassā sotadvārānusārena pavattāya viññānavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvappakāsanam. **Meti**

attappakāsanam. **Sutanti** dhammappakāsanam. Ayañhettha saṅkhepo “nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññāṇavīthiyā mayā na aññam katham, idam pana katham, ayam dhammo suto”ti.

Tathā **evanti** niddisitabbappakāsanam. **Meti** puggalappakāsanam. **Sutanti** puggalakiccappakāsanam. Idam vuttam hoti-- yam suittam niddisissāmi, tam mayā evam sutanti.

Tathā **evanti** yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇam hoti, tassa nānākāraniddeso. **Evanti** hi ayam ākārapaññatti, **meti** kattuniddeso, **sutanti** visayaniddeso. Ettāvatā nānākārappavattena cittasantānena tamśamaṅgino kattuviseye gaṇasanniṭṭhānam katham hoti.

Atha vā **evanti** puggalakiccaniddeso. **Sutanti** viññāṇakiccaniddeso. **Meti** ubhayakiccyuttapgalaniddeso. Ayam panettha saṅkhepo-- mayā savanakiccaviññāṇasamaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena sutanti.

Tattha **evanti** ca **meti** ca saccikatthaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Kiñhettha tam paramatthato atthi, yam evanti vā meti vā niddesam labhetha? **Sutanti** (CS:pg.1.7) vijjamānapaññatti. Yañhi tamettha sotena upaladdham, tam paramatthato vijjamānanti.

Tathā **evanti** ca **meti** ca tam tam upādāya vattabbato upādāpaññatti. **Sutanti** diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti. Ettha ca **evanti** vacanena asammoham dīpeti. Na hi sammūlho nānappakārapaṭivedhasamattho hoti. **Sutanti** vacanena sutassa asammosam dīpeti. Yassa hi sutam sammuṭṭham (MA.1./I,6.) hoti na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti. Iccassa asammohena paññāsiddhi, asammosena pana satisiddhi. Tattha paññā pubbaṅgamāya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya athapaṭivedhasamatthatā, tadubhayasamatthatāyogena athabyañjanasampannassa dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārikattasiddhi.

Aparo nayo-- **evanti** vacanena yoniso manasikāram dīpeti, ayoniso manasikaroto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. **Sutanti** vacanena avikkhepam dīpeti, vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyā vuccamānopi “na mayā sutam, puna bhaṇathā”ti bhaṇati. Yoniso manasikārena cettha attasammāpaṇidhim pubbe ca katapuññatam sādheti, sammā apanihittattassa pubbe akatapuññassa vā tadabhāvato. Avikkhepena pana saddhammassavanam sappurisūpanissayañca sādheti. Na hi vikkhittacitto sotum sakkoti, na ca sappurise anupassayamānassa savanam atthīti.

Aparo nayo-- yasmā **evanti** yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇam hoti, tassa nānākāraniddesoti vuttam. So ca evam bhaddako ākāro na sammā appanihitattano pubbe akatapuññassa vā hoti, tasmā **evanti** iminā bhaddakena ākārena pacchimacakkadvayasampattim attano dīpeti, **sutanti** savanayogena purimacakkadvayasampattim. Na hi appatirūpadese vasato sappurisūpanissayavirahitassa vā savanam atthi. Iccassa pacchimacakkadvayasiddhiyā āsayasuddhi siddhā hoti. Purimacakkadvayasiddhiyā payogasuddhi. Tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasuddhiyā āgamabyattisiddhi. Iti payogāsayasuddhassa (CS:pg.1.8) āgamādhigamasampannassa vacanam aruṇuggarā viya sūriyassa udayato yonisomanasikāro viya ca kusalakammassa arahati Bhagavato vacanassa pubbaṅgamam bhavitunti thāne nidānam ṭhapento **evam me sutanti-ādimāha**.

Aparo nayo-- **evanti** iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattisabbhāvam dīpeti. **Sutanti** iminā sotabbabhedapaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhidāsampattisabbhāvam (MA.1.I,7.) **Evanti** ca idam yonisomanasikāradīpakaṁ vacanam bhāsamāno-- “ete mayā dhammā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā”ti dīpeti. **Sutanti** idam savanayogadīpakaṁ vacanam bhāsamāno-- “bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā paricitā”ti dīpeti. Tadubhayenapi atthabyañjanapāripūrim dīpento savane ādaram janeti. Atthabyañjanaparipuṇṇañhi dhammam ādarena assuṇanto mahatā hitā paribāhiro hotīti ādaram janetvā sakkaccaṁ dhammo sotabboṭi.

“Evam me sutan”ti iminā pana sakalena vacanena āyasmā Ānando Tathāgatappaveditam dhammarām attano adahanto asappurisabhūmim atikkamatī, sāvakattam paṭijānanto sappurisabhūmim okkamati. Tathā asaddhammā cittam vuṭṭhāpeti, saddhamme cittam patiṭṭhāpeti. “Kevalam sutamevetam mayā tasseva pana Bhagavato vacanan”ti dīpento attānam parimoceti, satthāram apadisati, jinavacanam appeti, dhammanettim patiṭṭhāpeti.

Apica “evarū me sutan”ti attanā uppāditabhāvam appaṭijānanto purimavacanam vivaranto “sammukhā paṭīggahitamidam mayā tassa Bhagavato catuvesārajjavisāradassa dasabaladharassa āsabhaṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambuddhassa vacanam, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kañkhā vā vimati vā kattabbā”ti sabbadevamanussānam imasmim dhamme assaddhiyam vināseti, saddhāsampadam uppādetīti. Tenetam vuccati--

“Vināsayati (CS:pg.1.9) assaddham, saddham vadḍheti sāsane;

Evam me sutamiccevam, vadam Gotamasāvako”ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. **Samayanti** paricchinnaniddeso. **Ekam samayanti** aniyamitapariḍīpanam. Tattha **samayasaddo**--

Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhis;

Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati.

Tathā hissa “Appeva nāma svepi upasaṅkameyyāma kālañca samayañca upādāyā”ti evamādīsu (MA.1.I,8.) (dī.ni.1.447) samavāyo attho. “Ekova kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”ti-ādīsu (a.ni.8.29) khaṇo. “Uṇhasamayo pariḷāhasamayo”ti-ādīsu (pāci.358) kālo. “Mahāsamayo pavanasmīn”ti-ādīsu samūho. “Samayopi kho te, bhaddāli, appaṭividdho ahosi, Bhagavā kho Sāvatthiyam viharati, Bhagavāpi mam jānissati, ‘bhaddāli, nāma bhikkhu Satthusāsane sikkhāya na paripūrakārī’ti, ayampi kho te, bhaddāli, samayo appaṭividdho ahosī”ti-ādīsu (ma.ni.2.135) hetu “Tena kho pana samayena uggāhamāno paribbājako samañamunḍikāputto samayappavādake tindukācīre ekasālake mallikāya ārāme paṭivasatī”ti-ādīsu (ma.ni.2.260) diṭṭhi.

“Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko;

Atthābhisisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccatī”ti.--

Ādīsu (sam.ni.1.129) paṭilābho. “Sammā mānābhisisamayā antamakāsi dukkhassā”ti-ādīsu (ma.ni.1.24) pahānam. “Dukkhassa pīlanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariñāmaṭṭho abhisamayaṭṭho”ti-ādīsu (paṭi.ma.3.1) paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena sarīvacchara-utu-māsaḍḍhamāsa-ratti-diva-pubbañha-majjhānhika-sāyanha-paṭhamamajjhimapacchimayāma-muhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekam

samayanti dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṁvaccharādīsu samayesu yam yam suttam yamhi yamhi saṁvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge divasabhāge vā vuttam, sabbam tam therassa (CS:pg.1.10) suviditam suvavatthāpitam paññāya. Yasmā pana “evam me sutam asukasamvacchare asuka-utumhi asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge asukadivasabhāge vā”ti evam vutte na sakkā sukhena dhāretum vā uddisitum vā uddisāpetum vā, buhu ca vattabbam hoti, tasmā ekeneva padena tamattham samodhānetvā “ekam samayan”ti āha.

Ye vā ime gabbhokkantisamayo jātisamayo saṁvegasamayo abhinikkhamanasamayo dukkarakārikasamayo māravijayasamayo abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo desanāsamayo parinibbānasamayoti evamādayo Bhagavato devamanussesu ativiya suppakāsā anekakālappabhedā eva samayā, tesu samayesu desanāsamayasaṅkhātam (MA.1/I,9.) ekam samayanti dīpeti. Yo cāyam nānakaruṇākiccasamayesu aruṇākiccasamayo, attahitaparaphatipattisamayesu parahitapatipattisamayo, sannipatitānam karaṇīyadvayasamayesu dhammikathāsamayo, desanāpatipattisamayesu desanāsamayo, tesupi samayesu aññataram sandhāya “ekam samayan”ti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme “yasmim samaye kāmāvacaran”ti ca ito aññesu suttapadesu “yasmim samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehī”ti ca bhummavacanena niddeso kato, Vinaye ca “tena samayena Buddho Bhagavā”ti karaṇavacanena, tathā akatvā “ekam samayan”ti upayogavacananiddeso katoti. Tattha tathā idha ca aññathā atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho bhāvenabhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇāhi kālattho ca samūhattho ca samayo, tattha vuttānām phassādidhammānam khaṇasamavāyayhetusaṅkhātassa ca samayassa bhāvena tesam bhāvo lakkhīyati, tasmā tadaṭṭhajotanattham tattha bhummavacananiddeso kato.

Vinaye ca hetu-attho karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo Sāriputtādīhipi dubbiññeyyo, tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno Bhagavā tattha tattha vihāsi, tasmā tadaṭṭhajotanattham tattha karaṇavacanena niddeso kato.

Idha (CS:pg.1.11) pana aññasmīnca evamjātike accantasaṁyogattho sambhavati. Yañhi samayam Bhagavā imam aññam vā suttantam desesi, accantameva tam samayañ karuṇāvihārena vihāsi, tasmā tadaṭṭhajotanattham idha upayogavacananiddeso katoti.

Tenetam vuccati--

“Tam tam atthamapekkhitvā, bhummena karaṇena ca;
Aññatra samayo vutto, upayogena so idhā”ti.

(MA.1/I,10.) Porāñā pana vaṇṇayanti-- “tasmim samaye”ti vā-- “tena samayenā”ti vā-- “ekam samayan”ti vā abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummameva atthoti. Tasmā “ekam samayan”ti vuttepi “ekasmiṁ samaye”ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuñhi loke “Bhagavā”ti vadanti. Ayañca sabbaguṇavisiṭṭhatāya sabbasattānam garu, tasmā “Bhagavā”ti veditabbo. Porāñehipi vuttañ--

“Bhagavāti vacanam setṭham, Bhagavāti vacanamuttamam;
Garugāravayutto so, Bhagavā tena vuccatī”ti.

Apica--

“Bhāgyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
Bhattavā vantagamano, bhavesu Bhagavā tato”ti.--

Imissā gāthāya vasenassa padassa vitthārato attho veditabbo. So ca **Visuddhimagge** Buddhānussatiniddese vuttoyeva.

Ettāvatā cettha **evam me sutanti** vacanena yathāsutam dhammam dassento Bhagavato dhammasarīram paccakkham karoti. Tena-- “nayidam atikkantasatthukam pāvacanam, ayam vo satthā”ti satthu adassanena ukkanṭhitam janam samassāseti.

Ekam samayaṁ Bhagavāti vacanena tasmiṁ samaye Bhagavato avijjamānabhāvarūpam dassento rūpakāyaparinibbānam sādheti. Tena “evamvidhassa (CS:pg.1.12) nāma ariyadhammassa desako dasabaladharo vajirasaṅghātasamānākāyo, sopi Bhagavā parinibbuto, kena aññena jīvite āsā janetabbā”ti jīvitamadamattam janam saṁvejeti, saddhamme cassa ussāham janeti.

Evanti ca bhaṇanto desanāsampattiṁ niddisati. **Me sutanti** sāvakasampattiṁ. **Ekaṁ samayanti** kālasampattiṁ. **Bhagavāti** desakasampattiṁ.

Ukkaṭṭhāyam viharatī ettha ukkāti dīpikā, tañca nagaram “maṅgaladivaso sukhaṇo Sunakkhattari mā atikkamī”ti rattimpi ukkāsu ṭhitāsu māpitattā ukkaṭṭhāti vuccati. Daṇḍadīpikāsu jáletvā dhārīyamānāsu māpitattāti vuttam hoti, tassam **ukkaṭṭhāyam**. Samīpatthe cetam bhummavacanam. **Viharatī** avisesena iriyāpathadibbabrahma-ariyavihāresu (MA.1./I,11.) aññataravihārasamāṅgiparidīpanametam. Idha pana ṭhānagamananisinnasayanappabhedesu iriyāpathesu aññatara-iriyāpathasamāyogaparidīpanam. Tena ṭhitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi Bhagavā viharaticceva veditabbo. So hi Bhagavā ekam iriyāpathabādhanam aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantam attabhāvam harati pavatteti, tasmā viharatī vuccati.

Subhagavaneti ettha subhagattā **subhagam**, sundarasirikattā sundarakāmattā cāti vuttam hoti. Tassa hi vanassa sirisampatti� manussā annapānādīni ādāya divasam tattheva chaṇasamajja-ussave karontā bhogasukham anubhonti, sundarasundare cettha kāme patthenti “puttam labhāma, dhītarām labhāmā”ti, tesam tam tatheva hoti, evam tam sundarasirikattā sundarakāmattā ca **subhagam**. Apica bahujanakantatāyapi subhagam. Vanayatī **vanam**, attasampadāya sattānam bhattim kāreti, attani sineham uppādetīti attho. Vanute iti vā **vanam**, nānāvidhakusuma-gandhasammodamattakokilādivihaṅgamābhīrutehi mandamālutaclitarukkhasākhāvitapapallavapalāsehi ca “etha mām paribhuñjathā”ti sabbapāñino yācati viyāti attho. Subhagañca tam vanañcāti **subhagavanam**. Tasmīm **subhagavane**. Vanañca nāma ropimām, sayamjātanti duvidham. Tattha Vēluvanajetavanādīni (CS:pg.1.13) ropimāni. Andhavanamahāvana-añjanavanādīni sayam jātāni. Idampi sayamjātanti veditabbam.

Sālarājamūleti ettha sālarukkhopi sāloti vuccati. Yathāha “seyyathāpi, bhikkhave, gāmassa vā nigamassa vā avidūre mahantarūpālavanam, tañcassa elan̄dehi sañchannan”ti (ma.ni.1.225) “antarena yamakasālānan”ti ca (dī.ni.2.195) vanappatijetṭhakarukkhopi. Yathāha--

“Taveva deva vijite, tavevuyyānabhūmiyā;
Ujuvamsā mahāsālā, nīlobhāsā manoramā”ti. (jā.2.19.4).

Yo koci rukkhopi. Yathāha-- “Athā kho tam, bhikkhave, māluvabījaṁ aññatarasmiṁ sālamūle nipateyyā”ti (MA.1./I,12.) (ma.ni.1.469). Idha pana

vanappatijetṭhakarukkho adhippeto. Rājasaddo panassa tameva jetṭhakabhāvam sādheti. Yathāha “suppatiṭṭhitassa kho brāhmaṇa dhammika nigrodharājassā”ti (a.ni.6.54). Tattha dvedhā samāso, sālānam rājātipi **sālarājā**, sālo ca so jetṭhakaṭṭhena rājā ca itipi **sālarājā**. **Mūlanti** samīpaṁ. Ayañhi mūlasaddo, “mūlāni uddhareyya, antamaso usiranālimattānipi”ti-ādīsu (a.ni.4.195) mūlamūle dissati. “Lobho akusalamūlan”ti-ādīsu (dī.ni.3.305) asādhāraṇahetumhi. “Yāva majjhānhike kāle chāyā pharati, nivāte paṇṇāni patanti, ettāvatā rukkhamūlan”ti-ādīsu samīpe. Idha pana samīpe adhippeto, tasmā sālarājassa samīpeti evamettha attho daṭṭhabbo.

Tattha siyā-- Yadi tāva Bhagavā ukkaṭṭhāyam viharati, “subhagavane sālarājamūle”ti na vattabbam, atha tattha viharati, “ukkaṭṭhāyan”ti na vattabbam, na hi sakkā ubhayattha ekam samayam viharitunti. Na kho panetam evam daṭṭhabbam.

Nanu avocumha-- “samīpatthe cetam bhummavacanan”ti. Tasmā yathā gaṅgāyamunādīnaṁ samīpe goyūthāni carantāni “gaṅgāya caranti, yamunāya carantī”ti vuccanti, evamidhāpi yadidaṁ ukkaṭṭhāya samīpe subhagavanam sālarājamūlam, tattha viharanto vuccati “ukkaṭṭhāyam viharati subhagavane sālarājamūle”ti.

Gocaragāmanidassanatthañhissa (CS:pg.1.14) ukkaṭṭhāvacanam, pabbajitānurūpanivāsaṭṭhānanidassanattham sesavacanam.

Tattha ukkaṭṭhākittanena āyasmā Ānando Bhagavato gahaṭṭhānuggahakaraṇam dasseti, subhagavanādikittanena pabbajitānuggahakaraṇam. Tathā purimena paccayaggahaṇato attakilamathānuyogavivajjanam, pacchimena vatthukāmappahānato kāmasukhāllikānuyogavivajjanupāyadassanam. Purimena ca dhammadesanābhīyogam, pacchimena vivekādhimuttam. Purimena karuṇāya upagamanam, pacchimena paññāya apagamanam. Purimena sattānam hitasukhanippahādanādhimuttatam, pacchimena parahitasukhakaraṇe nirupalepanam. Purimena dhammikasukhāpariccāganimittam phāsuvihāram, pacchimena uttarimanussadhammānuyoganimittam (MA.1/I,13.) Purimena manussānam upakārabahulataṁ, pacchimena devānam. Purimena loke jātassa loke saṁvadḍhabhāvam, pacchimena lokena anupalittatam. Purimena “ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānam. Katamo ekapuggalo, Tathāgato araham sammāsambuddho”ti (a.ni.1.170) vacanato yadattham Bhagavā uppanno, tadaṭṭhaparinippahādanam, pacchimena yattha uppanno, tadanurūpavihāram. Bhagavā hi pathamam lumbinivane, dutiyam bodhimandeti lokiyalokuttarāya uppattiya vaneyeva uppanno, tenassa vaneyeva vihāram dassetīti evamādinā nayenettha atthayojanā veditabbā.

Tatrāti desakālaparidīpanam. Tañhi yam samayam viharati, tatra samaye. Yasmiñca sālarājamūle viharati, tatra sālarājamūleti dīpeti. Bhāsītabbayutte vā desakāle dīpeti. Na hi Bhagavā ayutte dese kāle vā dhammarām bhāsatī. “Akālo kho tāva bāhiyā”ti (udā.10) ādiceththa sādhakam. **Khoti** padapūraṇamatte avadhāraṇe ādikālatthe vā nipāto. **Bhagavāti** lokagarudīpanam. **Bhikkhūti** kathāsavanayuttapuggalavacanam. Apiceththa, “Bhikkhakoti bhikkhu, bhikkhācariyam ajjhupagatoti bhikkhū”ti-ādinā (pārā.45) nayena vacanatho veditabbo. **Āmantesīti** ālapi abhāsi sambodhesīti ayamettha attho. Aññatra (CS:pg.1.15) pana ñāpanepi hoti. Yathāha “Āmantayāmi vo, bhikkhave, paṭivedayāmi vo, bhikkhave”ti. Pakkosanepi. Yathāha-- “Ehi tvam bhikkhu mama vacanena Sāriputtam āmantehī”ti (a.ni.9.11).

Bhikkhavoti āmantanākāradīpanam. Tañca bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhāttā vuttam. Bhikkhanasīlatāguṇayuttopi hi **bhikkhu**

bhikkhanadhammatāguṇayuttopi. Bhikkhane sādhukāritāguṇayuttopīti saddavidū maññanti. Tena ca nesam bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhena vacanena hīnādhikajanasevitām vuttim pakāsento (**MA.1.I,14.**) uddhatadīnabhāvaniggaham karoti. Bhikkhavoti iminā ca karuṇāvippahārasommahadayananayanapātupubbāngamena vacanena te attano mukhābhīmukhe karoti. Teneva ca kathetukamyatādīpakena vacanena nesam sotukamyataṁ janeti. Teneva ca sambodhanaṭhena sādhukam savanamanasikārepi ne niyojeti. Sādhukasavanamanasikārāyattā hi sāsanasampatti.

Aparresupi devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhūyeva āmantesi ce. Jetṭhaseṭṭhāsannasadāsannihitabhāvato. Sabbaparisasādhāraṇā hi Bhagavato dhammadesanā. Parisāya ca jetṭhā bhikkhū, paṭhamuppannattā. Setṭhā, anagāriyabhāvam ādīm katvā satthucariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca. Āsannā, tattha nisinnesu satthusantikattā. Sadāsannihitā, satthusantikāvacarattāti. Apica te dhammadesanāya bhājanam, yathānusīṭham paṭipattisabbhāvato. Visesato ca ekacce bhikkhūyeva sandhāya ayam desanātipi te eva āmantesi.

Tattha siyā-- kimattham pana Bhagavā dhammam desento paṭhamam bhikkhū āmantesi, na dhammadmeva desetīti. Satijananattham. Bhikkhū hi aññam cintentāpi vikkhittacittāpi dhammarūpā paccavekkhantāpi kammaṭṭhānam manasikarontāpi nisinnā honti, te anāmantetvā dhamme desiyamāne-- “Ayam desanā kinnidānā kiṃpacca�ā katamāya atṭhupattiyā desitā”ti sallakkhetum asakkontā duggahitam vā gaṇheyum, na vā gaṇheyum. Tena nesam satijananattham Bhagavā paṭhamam āmantetvā pacchā dhammarūpā deseti.

Bhadanteti (**CS:pg.1.16**) gāravavacanametam, satthuno paṭivacanadānam vā, apiceththa bhikkhavoti vadāmāno Bhagavā te bhikkhū ālapati. Bhadanteti vadāmāna te Bhagavantaṁ paccālapanti. Tathā bhikkhavoti Bhagavā ābhāsatī. Bhadanteti te paccābhāsanti. Bhikkhavoti paṭivacanam dāpeti, bhadanteti paṭivacanam denti. **Te bhikkhūti** ye Bhagavā āmantesi. **Bhagavato paccassosunti** Bhagavato āmantanaṁ paṭi-assosuṁ, abhimukhā hutvā suṇiṁsu sampaṭicchiṁsu (**MA.1.I,15.**) paṭiggahesunti attho. **Bhagavā etadavocāti** Bhagavā etam idāni vattabbam sakalam suttam avoca.

Ettāvatā ca yaṁ āyasmatā ānandena kamalakuvalayujjalavimalasādurasaśalilāya pokkharaṇiyā sukhāvataraṇattham nimmalasīlātaracanavilāsasobhitaratanasopānam vippakiṇṇamuttātalasadisavālikākiṇṇapāṇḍarabhūmibhāgam tittham viya suvibhattabhattivicitravedikāparikkhittassa nakkhattapatham phusitukāmatāya viya, vijambhitasamussayassa pāsādavarassa sukhārohaṇattham dantamaya-sanhamuduphalaka-kañcanalatāvinaddha-maṇigaṇappabhāsamudayujjalasobham sopānam viya, suvaṇṇavalayānūpurādisaṅghaṭanasaddasammissitakathitahasitamadurassaragehajanavi caritassa ulāra-issariyavibhavasobhitassa mahāgharassa sukhappavesanattham suvaṇṇarajatamānumuttāpavālādijutivissaravijjotita-suppatiṭṭhitavisāladvārabāham mahādvāram viya ca athabyañjanasampannassa Buddhānam desanāñāgambhīrabhāvasamūcakassa imassa suttassa sukhāvagāhaṇattham kāladesadesakavatthuparisāpadesapaṭimāṇḍitam nidānam bhāsitam, tassa athavaṇṇanā samattā.

Suttanikkhepavāṇṇanā

Idāni “sabbadhammamūlapariyāyam vo”ti-ādinā nayena Bhagavatā nikkhittassa

suttassa vanṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā suttavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṁ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepaṁ tāva vicārayissāma. Cattāro hi suttanikkhepā attajjhāsayo parajjhāsayo pucchāvasiko atṭhuppattikoti.

Tattha (CS:pg.1.17) yāni suttāni Bhagavā parehi anajjhīṭho kevalam attano ajjhāsayeneva kathesi. Seyyathidam, ākaṅkheyasuttam, vatthasuttam, mahāsatipaṭṭhanasuttam, mahāsaṅyatanavibhaṅgasuttam, ariyavaṁśasuttam, sammappadhānasuttantahārako, iddhipāda-indriyabalabojjhāṅgamaggaṅgasuttantahārakoti evamādīni. Tesam attajjhāsayo nikkhepo.

Yāni pana-- “Paripakkā kho Rāhulassa vimuttiparipācanīyā dhammā, yaṁnūnāham Rāhulam uttari āsavānam khaye vineyyan”ti (saṁ.ni.4.121) evam paresam ajjhāsayam khantiṁ manam abhinīhāram (MA.1/I,16.) bujjhanabhāvañca avekkhitvā parajjhāsayavasena kathitāni. Seyyathidam, Cūlarāhulovādasuttam, Mahārāhulovādasuttam, dhammadakkappavattanam, dhātuvibhaṅgasuttanti evamādīni. Tesam parajjhāsayo nikkhepo.

Bhagavantam pana upasaṅkamitvā catasso parisā cattāro vanṇā nāgā supaṇṇā gandhabbā asurā yakkhā mahārājāno tāvatimśādayo devā mahābrahmāti evamādāyo “bojjhaṅgā bojjhaṅgā”ti, bhante, vuccanti. “Nīvaraṇā nīvaraṇā”ti, bhante, vuccanti. Ime nu kho, bhante, pañcupādānakkhandha.“Kim sūdha vittam purisassa setṭhan”ti-ādinā (su.ni.183) nayena pañham pucchanti. Evam puṭṭhenā Bhagavatā yāni kathitāni bojjhaṅgasamyuttādīni. Yāni vā panaññānipi Devatāsamyutta-Mārasamyutta-Brahmasamyutta-Sakkapañha-Cūlavedalla-Mahāvedalla-Sāmaññaphala- Ālavaka-Sūcīloma-Kharalomasuttādīni, tesam pucchāvasiko nikkhepo.

Yāni panetāni uppannam kāranam paṭicca kathitāni. Seyyathidam, Dhammadāyādam Cūlaśīhanādam Candūpamaṁ Puttamāṁśūpamaṁ Dārukkhandhūpamaṁ Aggikkhandhūpamaṁ Pheṇapiṇḍūpamaṁ Pāricchattakūpamanti evamādīni. Tesam atṭhuppattiko nikkhepo.

Evamimesu catūsu nikkhepesu imassa suttassa atṭhuppattiko nikkhepo. Atṭhuppattiyañhi idam Bhagavatā nikkhittam. Katarāya atṭhuppattiyā? Pariyattim nissāya uppanne māne. Pañcasatā kira brāhmaṇā tiṇṇam vedānam pāragū aparabhāge Bhagavato dhammadesanam sutvā kāmesu ādīnavam nekkhamme ca ānisamśam sampassamānā Bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva sabbam Buddhavacanam uggaṇhitvā pariyattim nissāya mānam uppādesum-- “Yam yam Bhagavā katheti, tam tam mayam khippameva jānāma, Bhagavā hi tīṇi liṅgāni (CS:pg.1.18) cattāri padāni satta vibhattiyo muñcītvā (MA.1/I,17.) na kiñci katheti, evam kathite ca amhākam gaṇṭhipadam nāma natthī”ti. Te Bhagavati agāravā hutvā tato paṭṭhāya Bhagavato upaṭṭhānampi dhammassavanampi abhiñham na gacchanti. Bhagavā tesam tam cittacāram ñatvā “Abhabbā ime imam mānakhilam anupahacca maggam vā phalam vā sacchikātun”ti tesam sutapariyattim nissāya uppannam mānam atṭhuppattim katvā desanākusalo Bhagavā mānabhañjanattham **sabbadhammamūlapariyāyanti** desanam ārabhi.

Tattha **sabbadhammamūlapariyāyanti** sabbesam dhammānam mūlapariyāyam. Sabbesanti anavasesānam. Anavasesavācako hi ayaṁ **sabba**-saddo. So yena yena sambandham gacchati, tassa tassa anavasesatam dīpeti. Yathā, “sabbam rūpam aniccam sabbā vedanā aniccā sabbasakkāyapariyāpannesu dhammesū”ti. **Dhamma**-saddo panāyam pariyatti-sacca-samādhi-paññā-pakati-sabhāvasuññatā-puññāpatti-ñeyyādīsu

dissati. “Idha bhikkhu dhammām pariyāpuṇāti suttam geyyan”ti-ādīsu (a.ni.5.73) hi dhammasaddo pariyattiyaṁ vattati. “Diṭṭhadhammo vidiṭadhammo”ti-ādīsu (dī.ni.1.299) saccsu. “Evaṁ dhammā te Bhagavanto”ti-ādīsu samādhimhi.

“Yassete caturo dhammā, vānarinda yathā tava;

Saccam dhammo dhitī cāgo, diṭṭham so ativattatī”ti.--

Ādīsu (jā.1.1.57) paññāya.

“Jātidhammā jarādhammā, atho maraṇadhammino”ti-ādīsu pakatiyam.

“Kusalā dhammā”ti-ādīsu (dha.sa.1.tikamātikā) sabhāve. “Tasmīm kho pana samaye dhammā hontī”ti-ādīsu (dha.sa.121) suññatāyam. “Dhammo sucinṇo sukhamāvahātī”ti-ādīsu (jā.1.10.102) puññe. “Dve aniyatā dhammā”ti-ādīsu (pārā.443) āpattiyam. “Sabbe dhammā sabbākārena Buddhassa Bhagavato nānamukhe āpātham āgacchantī”ti-ādīsu neyye. Idha panāyam sabhāve vattati. Tatrāyam vacanattho-- attano lakkhaṇam dhārentīti **dhammā**. **Mūla**-saddo vitthārito eva. Idha panāyam asādhāraṇahetumhi datṭhabbo.

(MA.1/I,18.) **Pariyāya**saddo (CS:pg.1.19) “madhupiṇḍikapariyāyoti nam dhārehī”ti-ādīsu (ma.ni.1.205) desanāyam vattati. “Atthi khvesa brāhmaṇa, pariyāyo, yena maṁ pariyāyena sammā vadāmāno vadeyya akiriyavādo samaṇo Gotamo”ti-ādīsu (pārā.3) kāraṇe. “Kassa nu kho, Ānanda, ajja pariyāyo bhikkhuniyo ovaditun”ti-ādīsu (ma.ni.3.398) vāre. Idha pana kāraṇepi desanāyampi vattati. Tasmā “sabbadhammadmūlapariyāyan”ti ettha sabbesam dhammānam asādhāraṇahetusāññitam kāraṇanti vā sabbesam dhammānam kāraṇadesananti vā evam attho datṭhabbo. Neyyatthattā cassa suttassa, na catubhūmakāpi sabhāvadhammā sabbadhammāti veditabbā. Sakkāyapariyāpannā pana tebhūmakā dhammāva anavasesato veditabbā, ayamettha adhippāyoti.

Voti ayaṁ vo-saddo

paccatta-upayogakaraṇasampadānasāmivacanapadapūraṇesu dissati. “Kacci pana vo, Anuruddhā, samaggā sammodamānā”ti-ādīsu (ma.ni.1.326) hi paccatte dissati. “Gacchatha, bhikkhave, pañāmemi vo”ti-ādīsu (ma.ni.2.157) upayoge. “Na vo mama santike vatthabban”ti-ādīsu (ma.ni.2.157) kāraṇe. “Vanapathapariyāyam vo, bhikkhave, desessāmī”ti-ādīsu (ma.ni.1.190) sampadāne. “Sabbesam vo, Sāriputta, subhāsitan”ti-ādīsu (ma.ni.1.345) sāmivacane. “Ye hi vo ariyā parisuddhakāyakammantā”ti-ādīsu (ma.ni.1.35) padapūraṇamatte. Idha panāyam sampadāne datṭhabbo.

Bhikkhaveti patissavena abhimukhībhūtānam punālapanam. **Desessāmīti** desanāpaṭijānanaṁ. Idam vuttam hoti, bhikkhave, sabbadhammānam mūlakāraṇam tumhākam desessāmi, dutiyena nayena kāraṇadesanam tumhākam desessāmīti. **Tam sunāthāti** tamaththam tarām kāraṇam tarām desanam mayā vuccamānaṁ suṇātha.

Sādhukam manasi karothāti ettha pana sādhukam sādhūti ekathhametam. Ayañca sādhu saddo āyācanasampaṭicchanasampahānsanasundaradālhīkammādīsu dissati. “Sādhu me bhante Bhagavā, saṅkhittena dhammarām desetū”ti-ādīsu (saṁ.ni.4.95) hi āyācane dissati. “Sādhu, bhanteti kho so (CS:pg.1.20) bhikkhu Bhagavato (MA.1/I,19.) bhāsitarām abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu (ma.ni.3.86) sampaṭicchane. “Sādhu, sādhu Sāriputta”ti-ādīsu (dī.ni.3.349) sampahānsane.

“Sādhu dhammarucī rājā, sādhu paññāṇavā naro;

Sādhu mittānamaddubbho, pāpassākaraṇam sukhā”ti.

Ādīsu (jā.2.18.101) sundare. “Tena hi, brāhmaṇa, sādhukam suṇāhi”ti-ādīsu

(a.ni.5.192) sādhukasaddoyeva daļhīkamme, āṇattiyantipi vuccati. Idhāpi ayām ettheva daļhīkamme ca āṇattiyañca attho veditabbo. Sundaratthepi vattati. Daļhīkaraṇatthena hi daļhamimam dhammadā suṇātha suggahitam gaṇhantā. Āṇatti-atthena mama āṇattiyā suṇātha. Sundaratthena sundaramimam bhaddakam dhammadā suṇāthāti evam dīpitam hoti.

Manasi karothāti āvajjetha, samannāharathāti attho, avikkhittacittā hutvā nisāmetha citte karothāti adhippāyo. Idānettha **taṁ suṇāthāti** sotindriyavikkhepavāraṇametam. Sādhukam manasi karothāti manasikāre daļhīkammaniyojanena manindriyavikkhepavāraṇam. Purimañcettha byañjanavipallāsaggāhavāraṇam, pacchimam athavipallāsaggāhavāraṇam. Purimena ca dhammassavane niyojeti, pacchimena sutānam dhammadānam dhāranūparikkhādīsu. Purimena ca sabyañjano ayām dhammo, tasmā savanīyoti dīpeti. Pacchimena sāttho, tasmā manasi kātabboti. Sādhukapadam vā ubhayapadehi yojetvā yasmā ayām dhammo dhammagambhīro desanāgambhīro ca, tasmā suṇātha sādhukam, yasmā atthagambhīro paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukam manasi karothāti evam yojanā veditabbā.

Bhāsissāmīti desessāmi. “Taṁ suṇāthā”ti ettha paṭīññātarām desanām na saṅkhittatova desessāmi, apica kho vitthāratopi nam bhāsissāmīti vuttam hoti, saṅkhepavitthāravācakāni hi etāni padāni. Yathāha Vaṅgīsatthero--
(MA.1/I,20.) “Saṅkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati.

Sālikāyiva nigghoso, paṭibhānam udīrayi”ti. (saṁ.ni.1.214).

Evarā (CS:pg.1.21) vutte ussāhajātā hutvā-- **Evarā bhanteti kho te bhikkhū** **Bhagavato paccassosum** satthu vacanām sampaṭicchiṁsu, paṭīggahesunti vuttam hoti. Atha nesam Bhagavā **etadavoca** etaṁ idāni vattabbam **idha bhikkhavoti**-ādikam sakalam suttam avoca. Tattha **idhāti** desāpadese nipāto. Svāyam katthaci lokam upādāya vuccati. Yathāha-- “Idha Tathāgato loke uppajjati”ti (dī.ni.1.190). Katthaci sāsanām. Yathāha-- “Idheva, bhikkhave, samaṇo, idha dutiyo samaṇo”ti (a.ni.4.241). Katthaci okāsam. Yathāha--

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato;

Punarāyu ca me laddho, evarā jānāhi mārisā”ti. (dī.ni.2.369).

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha “Idhāham-- bhikkhave, bhuttāvī assam pavārito”ti (ma.ni.1.30). Idha pana lokam upādāya vuttoti veditabbo.

2. Bhikkhaveti yathāpatiññātarām desanām desetum puna bhikkhū ālapati. Ubhayenāpi, bhikkhave, imasmim loketi vuttam hoti. **Assutavā puthujjanoti** ettha pana āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti. Yassa hi khandhadhātu-āyatanasaccapaccayākārasatipatṭhānādīsu uggahaparipucchāvinicchayarahitattā maññanāpaṭisedhako neva āgamo, paṭipattiya adhigantabbassa anadhigatattā neva adhigamo atthi. So āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti. Svāyam--

Puthūnam jananādīhi, kāraṇehi puthujjano;

Puthujjanantogadhattā, puthuvāyam jano iti.

So hi puthūnam nānappakārānam kilesādīnam jananādīhi kāraṇehi **puthujjano**. Yathāha-- puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā, puthu satthārānam mukhamullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānā-oghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santappantīti puthujjanā, puthu nānāpariļāhehi paridayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmaguṇesu rattā giddhā gadhitā (CS:pg.1.22)

mucchitā ajjhosannā laggā lagitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvuṭā (MA.1/I,21.) nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitatī puthujjanatī (mahāni.51).

Puthūnam vā gaṇanapathamatitānam ariyadhammaparammukhānam nīcadhammasamācārānam janānam antogadhattāpi puthujjanā. Puthu vā ayam, visumyeva sankham gato, visamṣattho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janotipi puthujjano. Evametehi “assutavā puthujjano”ti dvīhipi padehi yete--

Duve puthujjanā vuttā, Buddhenādiccabandhunā;

Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjanoti.--

Dve puthujjanā vuttā. Tesu andhaputhujjano vutto hotīti veditabbo.

Ariyānam adassāvīti-ādīsu **ariyāti** ārakattā kilesehi, anaye na-iriyanato, aye iriyanato, sadevakena ca lokena arañiyato Buddhā ca pacceka-buddhā ca Buddhasāvakā ca vuccanti, Buddhā eva vā idha ariyā. Yathāha “sadevake, bhikkhave, loke ...pe...Tathāgato ariyoti vuccati”ti (saṁ.ni.5.1098). **Sappurisāti** ettha pana pacceka-buddhā Tathāgatasāvakā ca “sappurisā”ti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisāti **sappurisa**. Sabbeva vā ete dvedhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisā ca, pacceka-buddhā Buddhasāvakāpi. Yathāha--

“Yo ve kataññū katavedi dhīro,

Kalyāṇamitto daļhabhatti ca hoti.

Dukhitassa sakkacca karoti kiccarā,

Tathāvidham sappurisam vadantī”ti. (jā.2.17.78).

Kalyāṇamitto daļhabhatti ca hotīti ettāvatā hi Buddhasāvako vutto, kataññutādīhi pacceka-buddhā Buddhāti. Idāni yo tesam ariyānam adassanaśilo, na ca dassane sādhukārī, so **ariyānam adassāvīti** veditabbo. So ca cakkhunā adassāvī nāñena adassāvīti duvidho, tesu nāñena adassāvī idha adhippeto. Marīnsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā (CS:pg.1.23) diṭṭhāpi adiṭṭhāva honti. Tesam cakkhunām vaṇṇamattaggahaṇato, na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi ca cakkhunā ariye passanti. Na ca te ariyānam dassāvino.

(MA.1/I,22.) Tatridam vatthu-- cittalapabbatavāsino kira Khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuḍḍhapabbajito ekadivasam therena saddhiṁ piṇḍāya caritvā therassa pattacīvaraṁ gaheṭvā piṭṭhito ḡacchanto theram pucchi “Ariyā nāma, bhante, kīdisā”ti. Thero āha “idhekacco mahallako ariyānam pattacīvaraṁ gaheṭvā vattapaṭipattiṁ katvā sahacarantopi neva ariye jānāti, evam dujjānā, āvuso, ariyā”ti. Evam vuttepi so neva aññāsi. Tasmā na cakkhunā dassanām dassanām, nāñena dassanameva dassanām. Yathāha “Kirī te, vakkali, iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho, vakkali dhammam passati, so marām passatā”ti (saṁ.ni.3.87). Tasmā cakkhunā passantopi nāñena ariyehi diṭṭham aniccādilakkhaṇām apassanto ariyādhigatañca dhammām anadhidhigacchanto ariyakaradhammānam ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā “Ariyānam adassāvī”ti veditabbo.

Ariyadhammassa akovidoti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo.

Ariyadhamme avinītoti ettha pana--

Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā;

Abhāvato tassa ayam, “Avinīto”ti vuccati.

Ayañhi saṁvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi Vinaye ekameko vinayo pañcadhā bhijjati. **Samvaravinayopī** hi sīlasamvaro satisamvaro nāñasamvaro khantisamvaro vīriyasamvaroti pañcavidho. **Pahānavinayopī** tadaṅgapahānam vikkhambhanapahānam samuccheda-pahānam paṭippassaddhipahānam nissaranapahānanti pañcavidho.

Tattha “iminā pātimokkhasaṁvarena upeto hoti samupeto”ti (vibha.511) ayam **sīlasaṁvaro**. “Rakkhati cakkhundriyām cakkhundriye saṁvaraṁ āpajjatī”ti (dī.ni.1.213 ma.ni.1.295 saṁ.ni.4.239 a.ni.3.16) ayam **satisaṁvaro**.

“Yāni (CS:pg.1.24) sotāni lokasmiṁ, (ajitāti Bhagavā)
Sati tesam nivāraṇam.
Sotānam saṁvaraṁ brūmi,
Paññāyete pidhīyare”ti. (su.ni.1041).

(MA.1/I,23.) Ayam **ñāṇasaṁvaro**. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”ti (ma.ni.1.23 a.ni.4.114 6.58) ayam **khantisaṁvaro**. “Uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāsetī”ti (ma.ni.1.26 a.ni.4.114 6.58) ayam **vīriyasamāvayo**. Sabbopi cāyām saṁvaro yathāsakam saṁvaritabbānaṁ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṁ saṁvaraṇato “saṁvaro”, vinayanato “vinayo”ti vuccati. Evarūtāva saṁvaravinayo pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Tathā yam nāmarūpaparicchedādīsuvipassanāññānesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa, tena tenavipassanāññānenatassa tassa anatthassa pahānam. Seyyathidam, nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayaparigghahena aheto visamahetudiṭṭhīnam, tasdeva aparabhāgena kañkhāvitaraṇena kathānīkathībhāvassa, kalāpasammasanena “aham mama”ti gāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udāyadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasasaññāya, nibbidānupassanāya abhiratasaññāya, muccitukamyatāññānenam amuccitukamyatāya, upekkhāññānenanupekkhāya, anulomena dhammatītihīnam nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā sañkhāranimittaggāhassa pahānam, etam **tadaṅgapahānam**nāma.

Yam pana upacārappanābhedenasamādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭappahāreneva udakapiṭhe sevālassa tesam tesam nīvaraṇādīdhammānam pahānam, etam **vikkhambhanapahānam** nāma.

Yam catunnām ariyamaggānam bhāvitattā tarītamaggavato attano attano santāne “diṭṭhīgatānam pahānāyā”ti-ādinā (dha.sa.277) nayena vuttassa samudayapakkhikassa kilesaganāssa accantaṁ appavattibhāvena pahānam, idam **saṁucchedapahānam** nāma. Yam pana phalakkhanē paṭippassaddhātām kilesānam, etam **paṭippassaddhipahānam** (CS:pg.1.25) nāma. Yam sabbasañkhātanissaṭṭā pahīnasabbasañkhātam nibbānam etam **nissaraṇapahānam** nāma. Sabbampi cetam pahānam yasmā cāgaṭhena pahānam, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā “pahānavinayo”ti vuccati. Tamtam pahānavatō vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetam (MA.1/I,24.) “pahānavinayo”ti vuccati. Evarūtāva pahānavinayopi pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Evamayaṁ sañkhepato duvidho, bhedato dasavidho vinayo bhinnasamavarattā pahātabbābassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi, tasmā abhāvato tassa ayam avinītoti vuccatīti. Esa nayo **sappurisānam adassāvī sappurisadhammassa akovidō sappurisadhamme avinītoti** etthapi.

Ninnānākaraṇāñhi etam atthato. Yathāha “yeva te ariyā, teva te sappurisa. Yeva te sappurisā, teva te ariyā. Yo eva so ariyānam dhammo, so eva so sappurisānam dhammo. Yo eva so sappurisānam dhammo, so eva so ariyānam dhammo. Yeva te ariyavinyā, teva te sappurisavinyā. Yeva te sappurisavinyā, teva te ariyavinyā. Ariyeti vā sappuriseti vā, ariyadhammeti vā sappurisadhammeti vā, ariyavinyayeti vā sappurisavinyayeti vā esese eke ekatthe same samabhāge tajjāte taññevā”ti.

“Kasmā pana Bhagavā sabbadhammālapariyāyam vo, bhikkhave, desessāmī”ti vatvā tam adesetvāva “idha, bhikkhave, assutavā puthujjano ariyānam

adassāvī”ti evam puthujjanam niddisīti? Puggalādhiṭṭhānāya dhammadesanāya tamattham āvikātum. Bhagavato hi dhammādhiṭṭhānā dhammadesanā, dhammādhiṭṭhānā puggaladesanā, puggalādhiṭṭhānā puggaladesanā, puggalādhiṭṭhānā dhammadesanāti dhammapuggalavaseneva tāva catubbidhā desanā.

Tattha, “tisso imā, bhikkhave, vedanā. Katamā tisso? Sukhā vedanā dukkhā vedanā adukkhamasukhā vedanā. Imā kho, bhikkhave, tisso vedanā”ti (saṁ.ni.4.250) evarūpī dhammādhiṭṭhānā dhammadesanā veditabbā. “Cha dhātuyo ayam putiso cha phassāyatano atṭhārasa manopavicāro caturādhiṭṭhāno”ti (ma.ni.3.343) evarūpī dhammādhiṭṭhānā puggaladesanā. “Tayome, bhikkhave, puggalā santo saṁvijjamānā (CS:pg.1.26) lokasmim. Katame tayo? Andho ekacakkhu dvicakkhu. Katamo ca, bhikkhave, puggalo andho”ti? (a.ni.3.29) evarūpī puggalādhiṭṭhānā puggaladesanā. “Katamañca, bhikkhave, duggatibhayam? Idha, bhikkhave, ekacco iti paṭisañcikkhati, kāyaduccaritassa kho pāpako vipāko abhisamparāyam …pe… suddhamattānam pariharati. Idam vuccati, bhikkhave, duggatibhayan”ti (MA.1.I,25.) (a.ni.4.121) evarūpī puggalādhiṭṭhānā dhammadesanā.

Svāyam idha yasmā puthujjano apariññātavatthuko, apariññāmūlikā ca idhādhippetānam sabbadhammānam mūlabhūtā maññanā hoti, tasmā puthujjanam dassetvā puggalādhiṭṭhānāya desanāya tamattham āvikātum, “idha, bhikkhave, assutavā puthujjano ariyānam adassāvī”ti evarī puthujjanam niddisīti veditabbo.

Suttanikkhepavaṇṇanā niṭhitā.

Pathavīvāravaṇṇanā

Evaṁ puthujjanam niddisitvā idāni tassa pathavī-ādīsu vatthūsu sabbasakkāyadhammajanitarī maññanam dassento, **pathavīm pathavito**ti-ādimāha. Tattha lakkhaṇapathavī sasambhārapathavī ārammaṇapathavī sammutipathavīti catubbidhā pathavī. Tāsu “katamā ca, āvuso, ajjhattikā pathavīdhātu? Yam ajjhattam paccattam kakkhaṭam kharigatan”ti-ādīsu (vibha.173) vuttā **lakkhaṇapathavī**. “Pathavīm khaṇeyya vā khaṇapeyya vā”ti-ādīsu (pāci.85) vuttā **sasambhārapathavī**. Ye ca kesādayo vīsatī koṭṭhāsā, ayolohādayo ca bāhirā. Sā hi vaṇṇādīhi sambhārehi saddhim pathavīti sasambhārapathavī. “Pathavīkasiṇameko sañjānātī”ti-ādīsu (dī.ni.3.360) āgatā pana **ārammaṇapathavī**, nimittapathavītipi vuccati. Pathavīkasiṇajjhānalābhī devaloke nibbatto āgamanavasena pathavīdevatāti nāmarī labhati. Ayam **sammutipathavīti** veditabbā. Sā sabbāpi idha labbhati. Tāsu yamkañci pathavīm ayam puthujjano pathavito sañjānāti, pathavīti sañjānāti, pathavībhāgena sañjānāti, lokavohāram gahetvā saññāvipallāsenā sañjānāti pathavīti. Evaṁ pathavībhāgam amuñcantoyeva vā etam “sattoti vā sattassā”ti vā ādinā nayena sañjānāti. Kasmā evam sañjānātīti na (CS:pg.1.27) vattabbarī. Ummattako viya hi puthujjano. So yamkiñci yena kenaci ākārena gaṇhāti. Ariyānam adassāvitādibhedameva vā ettha kāraṇam. Yam vā parato “apariññātarī tassā”ti vadantena Bhagavatā vuttam.

Pathavīm pathavito saññātavāti so tam pathavīm evam viparītasaññāya sañjānitvā, “saññānidānā hi papañcasāñkhā”ti (su.ni.880) vacanato aparabhāge thāmapattehi tañhāmānadīṭhipapañcehi idha maññanānāmena vuttehi maññati kappeti

vikappeti, nānappakārato aññathā gāñhāti. Tena vuttam “pathavim maññatī”ti.

(MA.1/I,26.) Evam maññato cassa tā maññanā oñārikanayena dassetum “yā ayam kesā lomā”ti-ādinā nayena vīsatibhedā ajjhattikā pathavī vuttā. Yā cāyam vibhañge “tattha katamā bāhirā pathavīdhātu? Yam bāhiram kakkhalam kharigataṁ kakkhalattam kakkhalabhaṁ bahiddhā anupādinnam. Seyyathidaṁ, ayo loham tipu sīsam sajham muttā maṇi veñuriyam sañkho silā pavālam rajataṁ jātarūpam lohitānko masāragallam tiṇam kaṭṭham sakkharā kaṭhalam bhūmi pāsāṇo pabbato”ti (vibha.173) evam bāhirā pathavī vuttā. Yā ca ajjhattārammañattike nimittapathavī, tam gahetvā ayamatthayojanā vuccati.

Pathavim maññatī tīhi maññanāhi aham pathavīti maññati, mama pathavīti maññati, paro pathavīti maññati, parassa pathavīti maññati, atha vā ajjhattikam pathavim tañhāmaññanāya maññati, mānamaññanāya maññati, diṭṭhimaññanāya maññati. Katham? Ayañhi kesādīsu chandarāgam janeti kese assādeti abhinandati abhivadati ajhosāya tiṭṭhati. Lome, nakhe, dante, tacam, aññataram vā pana rajjanīyavathum. Evam ajjhattikam pathavim tañhāmaññanāya maññati. Iti me kesā siyam anāgatamaddhānam. Iti lomāti-ādinā vā pana nayena tattha nandim samannāneti. “Imināham sīlena vā ...pe... brahmacariyena vā evam siniddhamudusukhumanīlakeso bhavissāmī”ti-ādinā vā pana nayena appaṭiladdhānam paṭilābhāya cittam pañidahati. Evampi ajjhattikam pathavim tañhāmaññanāya maññati.

Tathā attano kesādīnam sampattim vā vipattim vā nissāya mānam janeti, “seyyohamasmi vā sadisohamasmi vā hīnohamasmi vā”ti. Evam ajjhattikam (CS:pg.1.28) pathavim mānamaññanāya maññati. “Tam jīvarūtam sarīran”ti (ma.ni.2.187) āgatanayena pana kesam “jīvo”ti abhinivisati. Esa nayo lomādīsu. Evam ajjhattikam pathavim diṭṭhimaññanāya maññati.

Atha vā “yā ceva kho panāvuso, ajjhattikā pathavīdhātu, yā ca bāhirā pathavīdhātu, pathavīdhāturevesā tam netam mama”ti (ma.ni.1.302) imissā pavattiyā (MA.1/I,27.) paccanīkanayena kesādibhedam pathavim etam mama esohamasmi eso me attāti abhinivisati. Evampi ajjhattikam pathavim diṭṭhimaññanāya maññati. Evam tāva ajjhattikam pathavim tīhi maññanāhi maññati.

Yathā ca ajjhattikam evam bāhirampi. Katham? “Ayañhi ayalohādīsu chandarāgam janeti. Ayalohādīni assādeti abhinandati abhivadati ajhosāya tiṭṭhati. Mama ayo mama lohanti-ādinā nayena ayādīni mamāyati rakkhati gopayati, evam bāhiram pathavim tañhāmaññanāya maññati. Iti me ayalohādayo siyam anāgatamaddhānanti vā panettha nandim samannāneti, imināham sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā evam sampanna-ayalohādi-upakaraṇo bhavissāmī”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittam pañidahati. Evampi bāhiram pathavim tañhāmaññanāya maññati.

Tathā attano ayalohādīnam sampattim vā vipattim vā nissāya mānam janeti “imināham seyyosmi vā, sadisosmi vā hīnosmi vā”ti (vibha.832) evam bāhiram pathavim mānamaññanāya maññati. Aye jīvasaññī hutvā pana ayam “jīvo”ti abhinivisati. Esa nayo lohādīsu. Evam bāhiram pathavim diṭṭhimaññanāya maññati.

Atha vā “idhekacco pathavīkasiṇam attato samanupassati. Yam pathavīkasiṇam, so aham. Yo aham, tam pathavīkasiṇanti pathavīkasiṇañca attañca advayam samanupassati”ti (paṭi.ma.1.131) paṭisambhidāyam vuttanayeneva nimittapathavim “attā”ti abhinivisati. Evam bāhiram pathavim diṭṭhimaññanāya maññati. Evampi bāhiram pathavim tīhi maññanāhi maññati. Evam tāva “pathavim

maññatī”ti ettha tissopi maññanā veditabbā. Ito param saṅkhepeneva kathayissāma.

Pathaviyā (CS:pg.1.29) **maññatī** ettha **pathaviyāti** bhummavacanametam. Tasmā aham pathaviyāti maññati, mayham kiñcanam palibodho pathaviyāti maññati, paro pathaviyāti maññati, parassa kiñcanam palibodho pathaviyāti maññatīti ayamettha attho.

Atha vā yvāyam-- “Kathaṁ rūpasmīm attānam samanupassati? Idhekacco vedanam... saññam... sañkhāre... viññāṇam attato samanupassati, tassa evam hoti, ayam kho me attā, so kho pana me attā imasmīm rūpeti evam rūpasmīm vā attānam (MA.1/I,28.) samanupassatī”ti (paṭi.ma.1.131) etassa atthanayo vutto, eteneva nayena vedanādidhamme attato gahetvā tato ajjhattikabāhirāsu pathavīsu yamkiñci pathavim tassokāsabhāvena parikappetvā so kho pana me ayam attā imissā pathaviyāti maññanto pathaviyā maññati, ayamassa diṭṭhimāññanā. Tasmīmyeva panassa attani sineham tabbatthukañca mānam uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. Yadā pana teneva nayena so kho panassa attā pathaviyāti maññati, tadā diṭṭhimāññanā eva yujjati. Itarāyopi pana icchanti.

Pathavito maññatī ettha pana **pathavitoti** nissakkavacanam. Tasmā sa-upakaraṇassa attano vā parassa vā yathāvuttappabhedato pathavito uppattiṁ vā niggamanam vā pathavito vā añño attāti maññamāno pathavito maññatīti veditabbo, ayamassa diṭṭhimāññanā. Tasmīmyeva panassa diṭṭhimāññanāya maññite vatthusmiṁ sineham mānañca uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. Apare āhu pathavīkasiṇam parittam bhāvetvā tato aññam appamāṇam attānam gahetvā pathavito bahiddhāpi me attāti maññamāno pathavito maññatīti.

Pathavim meti maññatī ettha pana kevalāñhi mahāpathavim taṇhāvasena mamāyatīti iminā nayena pavattā ekā taṇhāmāññanā eva labbhatīti veditabbā. Sā cāyam mama kesā, mama lomā, mama ayo, mama lohanti evam yathāvuttappabhedāya sabbāyapi ajjhattikabāhirāya pathaviyā yojetabbāti.

Pathavim (CS:pg.1.30) **abhinandatī**ti vuttappakārameva pathavim taṇhādīhi abhinandati, assādeti, parāmasati cāti vuttam hoti. “Pathavim maññatī”ti eteneva etasmīm atthe siddhe kasīmā etam vuttanti ce. Avicāritametam porāñehi. Ayam pana attano mati, desanāvilāsato vā ādīnavadassanato vā. Yassā hi dhammadhātuyā suppaṭividdhattā nānānayavicitradesanāvilāsasampanno, ayam sā Bhagavatā suppaṭividdha. Tasmā pubbe maññanāvasena kilesuppattiṁ dassetvā idāni abhinandanāvasena dassento desanāvilāsato vā idamāha (MA.1/I,29.) Yo vā pathavim maññati, pathaviyā maññati, pathavito maññati, pathavim meti maññati, so yasmā na sakkoti pathavīnissitam taṇham vā diṭṭhim vā pahātum, tasmā pathavim abhinandatiyeva. Yo ca pathavim abhinandati, dukkham so abhinandati, dukkhañca ādīnavotī ādīnavadassanatopī idamāha. Vuttañcetañ Bhagavatā “yo, bhikkhave, pathavīdhātum abhinandati, dukkham so abhinandati, yo dukkham abhinandati, aparimutto so dukkhasmāti vadāmī”ti.

Evaṁ pathavīvatthukam maññanam abhinandanañca vatvā idāni yena kāraṇena so maññati, abhinandati ca, tam kāraṇam āvikaronto āha **tam kissa hetu, apariññātam tessāti vadāmī**ti. Tassattho, so puthujjano tam pathavim kissa hetu maññati, kena kāraṇena maññati, abhinandatīti ce. Apariññātam tessāti vadāmīti, yasmā tam vatthu tassa apariññātam, tasmāti vuttam hoti. Yo hi pathavim parijānāti, so tīhi pariññāhi pariññāti ñātāpariññāya tiraṇapariññāya pahānapariññāyāti.

Tattha katamā ñātāpariññā. Pathavīdhātum parijānāti, ayam pathavīdhātu

ajjhattikā, ayam bāhirā, idamassā lakkhaṇam, imāni rasapaccupatthānapadaṭṭhānānīti, ayam **ñātапariññā**. Katamā tīraṇapariññā? Evam ñātamā katvā pathavīdhātum tīreti aniccato dukkhato rogatoti dvācattālīsāya ākārehi, ayam **tīraṇapariññā**. Katamā pahānapariññā? Evam tīrayitvā aggamaggena pathavīdhātuyā chandarāgam pajahati, ayam **pahānapariññā**.

Nāmarūpavavatthānam (CS:pg.1.31) vā ñātапariññā.

Kalāpasammasanādi-anulomapariyosānā tīraṇapariññā. Ariyamagge ñāṇam pahānapariññāti. Yo pathavim parijānāti, so imāhi tīhi pariññāhi parijānāti, assa ca puthujjanassa tā pariññāyo natthi, tasmā apariññātattā pathavim maññati ca abhinandati cāti. Tenāha Bhagavā-- idha, bhikkhave, assutavā puthujjano ...pe... pathavim maññati, pathaviyā maññati, pathavito maññati, pathavim meti maññati, pathavim abhinandati. Tam kissa hetu? Apariññātam tassāti vadāmī”ti.

Pathavīvāravaṇṇanā niṭhitā.

(MA.1/I,30.)

Āpovārādivaṇṇanā

Āpaṁ āpatoti etthāpi lakkhaṇasasambhārārammaṇasammutivasena catubbidho āpo. Tesu “tattha, katamā ajjhattikā āpodhātu. Yam ajjhattam paccattam āpo āpogataṁ, sineho sinehagataṁ bandhanattam rūpassa ajjhattam upādinnan”ti-ādīsu (vibha.174) vutto **lakkhana-āpo**. “Āpokasiṇam uggaṇhanto āpasmim nimittam gaṇhātī”ti-ādīsu vutto **sasambhārāpo**. Sesam sabbam pathaviyam vuttasadisameva. Kevalam yojanānaye pana “pittam semhan”ti-ādinā nayena vuttā dvādasabhedā ajjhattikā āpodhātu, “tattha, katamā bāhirā āpodhātu? Yam bāhiram āpo āpogataṁ, sineho sinehagataṁ bandhanattam rūpassa bahiddhā anupādinnam. Seyyathidam, mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso khīram dadhi sappi navanītam telam madhu phāṇitam bhummāni vā udakāni antalikkhāni vā”ti (vibha.174) evam vuttā ca bāhirā āpodhātu veditabbā, yo ca ajjhattārammaṇattike nimitta-āpo.

Tejam tejatoti imasmim tejovārepi vuttanayeneva vitthāro veditabbo.

Yojanānaye panetha “yena ca santappati, yena ca jīrīyati, yena ca pariḍayhati, yena ca asitapītakhāyitasāyitam sammā pariñāmarūpā gacchatī”ti (vibha.175) evam vuttā catuppabhedā ajjhattikā tejodhātu. “Tattha katamā (CS:pg.1.32) bāhirā tejodhātu? Yam bāhiram tejo tejogatam usmā usmāgatam usumam usumagatam bahiddhā anupādinnam. Seyyathidam, kaṭṭhaggi palālaggi tiṇaggi gomayaggi thusaggi saṅkāraggi indaggi aggisantāpo sūriyasantāpo kaṭṭhasannicayasantāpo tiṇasannicayasantāpo dhaññasannicayasantāpo bhaṇḍasannicayasantāpo”ti (vibha.175) evam vuttā ca bāhirā tejodhātu veditabbā.

Vāyam vāyatoti imassa vāyavārassāpi yojanānaye pana “uddhaṅgamā vātā adhogamā vātā kucchisayā vātā koṭṭhāsayā vātā aṅgamaṅgānusārino vātā satthakavātā khurakavātā uppalaṅkavātā assāso passāso”ti evam vuttā ajjhattikā vāyodhātu. “Tattha katamā bāhirā vāyodhātu? Yam bāhiram vāyo vāyogatam thambhitattam rūpassa bahiddhā anupādinnam. Seyyathidam, puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā kālāvātā verambhavātā (MA.1/I,31.) pakkhavātā supaṇṇavātā tālavāṇṭavātā vidhūpanavātā”ti (vibha.176) evam vuttā ca bāhirā vāyodhātu veditabbā. Sesam

vuttanayamevāti. Ettāvatā ca yvāyam--

“Vuttamhi ekadhamme, ye dhammā ekalakkhaṇā tena;

Vuttā bhavanti sabbe, iti vutto lakkhaṇo hāro”ti. --

Evaṁ nettiyam lakkhaṇo nāma hāro vutto, tassa vasena yasmā catūsu bhūtesu gahitesu upādārūpampi gahitameva bhavati, rūpalakkhaṇam anatītattā. Yañca bhūtopādārūpam so rūpakkhandho. Tasmā “Assutavā puthujjano pathavim āpam tejam vāyam maññati”ti vadantena athato rūpam attato samanupassatītipi vuttam hoti. “Pathaviyā āpasmiṁ tejasmiṁ vāyasmīm maññati”ti vadantena rūpasmiṁ vā attānam samanupassatītipi vuttampi hoti. “Pathavito āpato tejato vāyato maññati”ti vadantena rūpato añño attāti siddhattā rūpavantam vā attānam attani vā rūpam samanupassatītipi vuttam hoti.

Evetā catasso rūpavatthukā sakkāyadiṭṭhimāññanā (CS:pg.1.33) veditabbā. Tattha ekā ucchedadiṭṭhi, tisso sassatadiṭṭhiyoti dveva diṭṭhiyo hontīti ayampi athaviseso veditabbo.

Āpovārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhūtavārādivaṇṇanā

3. Evaṁ rūpamukhena saṅkhāravatthukam maññanam vativā idāni ye saṅkhāre upādāya sattā paññapīyanti, tesu saṅkhāresu sattesupi yasmā puthujjano maññanam karoti, tasmā te satte niddisanto **bhūte bhūtato sañjānātīti**-ādimāha. Tatthāyam **bhūta**saddo pañcakkhandha-amanussadhātuvijjamānakhīṇasavasattarukkhādīsu dissati.

“Bhūtamidanti, bhikkhave, samanupassathā”ti-ādīsu (ma.ni.1.401 ; M.38./I,260.) hi ayam pañcakkhandhesu dissati. “Yānīdha bhūtāni samāgatānī”ti (su.ni.224 ; PTS:222) ettha amanussesu. “Cattāro kho, bhikkhu, mahābhūtā hetū”ti (ma.ni.3.86 ; M.109./III,17.) ettha dhātūsu. “Bhūtasmiṁ pācittiyā”ti-ādīsu (pāci.69 ; Pāci.IV,25.) vijjamāne. “Yo ca kālaghaso bhūto”ti (jā.1.10.190 ; J.245. ; JA.II,260.) ettha khīṇasave. “Sabbeva nikhipissanti bhūtā loke samussayan”ti (dī. ni.2.220 ; D.16./II,157.) ettha sattesu.

(MA.1./I,32.) “Bhūtagāmapātabyatāyā”ti (pāci.90 ; Pāci.IV,34.) ettha rukkhādīsu. Idha panāyam sattesu vattati, no ca kho avisesena. Cātumahārājikānam hi heṭhā sattā idha bhūtāti adhippetā.

Tattha **bhūte bhūtato sañjānātīti**-ādi vuttanayameva. **Bhūte maññātīti**-ādīsu pana tiisopi maññanā yojetabbā. Katham? Ayañhi “so passati gahapatim vā gahapatiputtam vā pañcahi kāmaguṇehi samappitarām samaṅgibhūtan”ti (a.ni.7.50) vuttanayena bhūte subhā sukhitāti gahetvā rajjati, disvāpi ne rajjati, sutvāpi, ghāyitvāpi, sāyitvāpi, phusitvāpi, ñatvāpi. Evam bhūte taṇhāmaññanāya maññati. “Aho vatāham khattiyyamahāsālānam vā sahabyataṁ upapajjeyyan”ti-ādinā (dī.ni.3.337) vā pana nayena appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittam pañidahati, evampi bhūte taṇhāmaññanāya maññati. Attano pana bhūtānañca sampattivipattim nissāya attānam vā seyyam dahati. Bhūtesu ca yañkiñci bhūtām hīnam attānam vā hīnam, yañkiñci bhūtām seyyam (CS:pg.1.34) Attānam vā bhūtena, bhūtām vā attanā sadisam dahati. Yathāha “idhekacco jātiyā vā ...pe... aññataraññatarena vatthunā pubbakālarām parehi sadisam attānam dahati. Aparakālam attānam seyyam dahati. Pare hīne dahati, yo evarūpo māno ...pe... ayan vuccati mānātimāno”ti (vibha.876-880). Evam bhūte mānamaññanāya maññati.

Bhūte pana “niccā dhuvā sassatā avipariñāmadhammā”ti vā “sabbe sattā sabbe pāṇā sabbe bhūtā sabbe jīvā avasā abalā avīriyā niyatisaṅgatibhāvapariṇatā chasvevābhijātīsu sukhadukkham paṭisamvēdēti”ti (dī.ni.1.168) vā maññamāno diṭṭhimāññanāya maññati. Evarṁ bhūte tīhi maññanāhi maññati.

Kathām **bhūtesu maññati?** Tesu tesu bhūtesu attano upapattim vā sukhuppattiṁ vā ākañkhati. Evarṁ tāva tañhāmaññanāya bhūtesu maññati. Bhūtesu vā upapattim ākañkhamāno dānam deti, sīlam samādiyati, uposathakammam karoti. Evampi bhūtesu tañhāmaññanāya maññati. Bhūte pana samūhaggāhena gahetvā tattha ekacce bhūte seyyato dahati, ekacce sadisato vā hīnato vāti. Evarṁ bhūtesu mānamaññanāya (MA.1/I,33.) maññati. Tathā ekacce bhūte niccā dhuvāti maññati. Ekacce aniccā adhvūti, ahampi bhūtesu aññatarosmīti vā maññati. Evarṁ bhūtesu diṭṭhimāññanāya maññati.

Bhūtato maññatīti ettha pana sa-upakaranassa attano vā parassa vā yato kutoci bhūtato uppattiṁ maññamāno bhūtato maññatīti veditabbo, ayamassa diṭṭhimāññanā. Tasmīmyeva panassa diṭṭhimāññanāya maññite vatthusimī sineham mānañca uppādayato tañhāmānamaññanāpi veditabbā. **Bhūte meti maññatī**ti ettha pana ekā tañhāmaññanāva labbhati. Sā cāyam “mama puttā, mama dhītā, mama ajeñakā, kukkuṭasūkarā, hatthigavassavalavā”ti evamādinā nayena mamāyato pavattatīti veditabbā. **Bhūte abhinandatī**ti etam vuttanayameva. **Apariññatām tassāti** ettha pana ye sankhāre upādāya bhūtānam paññatti, tesam apariññatattā bhūtā apariññatā hontīti veditabbā. Yojanā pana vuttanayeneva kātabbā.

Evarṁ (CS:pg.1.35) sañkhēpato sañkhāravasena ca sattavasena ca maññanāvatthum dassetvā idāni bhūmivisesādinā bhedena vitthāratopi tam dassento **deve devoti**-ādimāha. Tattha dibbanti pañcahi kāmaguṇehi attano vā iddhiyāti **devā**, kīlanti jotenti cāti attho. Te tividhā sammutidevā upapattidevā visuddhīdevāti.

Sammutidevā nāma rājāno deviyo rājakumārā. **Upapattidevā** nāma cātumahārājike deve upādāya tatuttaridevā. **Visuddhīdevā** nāma arahanto khīnāsavā. Idha pana upapattidevā daṭṭhabbā, no ca kho avisesena. Paranimmitavasavattidevaloke māram saparisam ṭhapetvā sesā cha kāmāvacarā idha devāti adhippetā. Tattha sabbā attavaṇṇanā bhūtavāre vuttanayeneva veditabbā.

Pajāpatinti ettha pana Māro pajāpatīti veditabbo. Keci pana “tesam tesam devānam adhipatīnam mahārājādīnametam adhivacanan”ti vadanti. Tam devaggahañeneva tesam gahitattā ayuttanti **Mahā-aṭṭhakathāyam** paṭikkhittam, māroyeva pana sattasañkhātāya pajāya adhipatibhāvena idha pajāpatīti adhippeto. So kuhim vasati? Paranimmitavasavattidevaloke (MA.1/I,34.) Tatra hi **vasavattirājā** rajjam kāreti. **Māro** ekasmim padese attano parisāya issariyam pavattento rajjapaccante dāmarikarājaputto viya vasatīti vadanti. Māraggahañeneva cettha māraparisāyapi gahañam veditabbam. Yojanānayo cettha pajāpatim vanṇavantam dīghāyukam sukhabahulam disvā vā sutvā vā rajjanto tañhāmaññanāya maññati. “Aho vatāham pajāpatino sahabyatam upapajjeyyan”ti-ādinā vā pana nayena appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittam pañidahantopi pajāpatim tañhāmaññanāya maññati. Pajāpatibhāvam pana patto samāno ahamasmi pajānamissaro adhipatīti mānam janento pajāpatim mānamaññanāya maññati. “Pajāpati nicco dhuvo”ti vā “ucchijjissati vinassissati”ti vā “Avaso abalo avīriyo niyatisaṅgatibhāvapariṇato chasvevābhijātīsu sukhadukkham paṭisamvēdeti”ti vā maññamāno pana pajāpatim diṭṭhimāññanāya maññatīti veditabbo.

Pajāpatisminti ettha pana ekā diṭṭhimāññanāva yujjati. Tassā evam pavatti

veditabbā. Idhekacco “pajāpatismiṁ ye ca dhammā saṁvijjanti, sabbe te niccā dhuvā (CS:pg.1.36) sassatā avipariṇāmadhammā”ti maññati. Atha vā “pajāpatismiṁ natthi pāpariṁ, na tasmīṁ pāpakāni kammāni upalabhbhantī”ti maññati.

Pajāpatito ettha tissopi maññanā labbhanti. Katham? Idhekacco sa-upakaraṇassa attano vā parassa vā pajāpatito uppattim vā niggamanam vā maññati, ayamassa ditthimaññanā. Tasmīmyeva panassa ditthimaññanāya maññite vatthusmiṁ sineham mānañca uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. **Pajāpatim** meti ettha pana ekā taṇhāmaññanāva labbhati. Sā cāyam “pajāpati mama Satthā mama sāmī”ti-ādinā nayena mamāyato pavattatī veditabbā. Sesam vuttanayameva.

Brahmām brahmatoti ettha brūhito tehi tehi guṇavisesehīti **brahmā**. Apica brahmāti mahābrahmāpi vuccati, Tathāgatopi brāhmaṇopi mātāpitaropi setṭhampi. “Sahasso brahmā dvisahasso brahmā”ti-ādīsu (ma.ni.3.165-166) hi mahābrahmā brahmāti vuccati. “Brahmāti kho, (MA.1/I,35.) bhikkhave Tathāgatassetam adhivacanan”ti ettha Tathāgato.

“Tamonudo Buddho samantacakku,
Lokantagū sabbabhavātivatto.
Anāsavo sabbadukkhappahīno,
Saccavhayo brahme upāsito me”ti. (cūlani.104)--

Ettha brāhmaṇo.

“Brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti vuccare”ti. (itivu.106 jā.2.20.181)--
Ettha mātāpitaro. “Brahmacakkam pavattetī”ti (ma.ni.1.148 a.ni.5.11) ettha setṭhami. Idha pana paṭhamābhinibbatto kappāyuko brahmā adhippeto. Taggahaṇeneva ca brahmapurohitabrahmapārisajjāpi gahitāti veditabbā. Attavaṇṇanā panetha pajāpativāre vuttanayeneva veditabbā.

Ābhassaravāre daṇḍadīpikāya acci viya etesam sarīrato ābhā chijjītvā chijjītvā patantī viya sarati visaratīti **ābhassarā**. Tesam gahaṇena (CS:pg.1.37) sabbāpi dutiyajjhānabhūmi gahitā, ekatalavāsino eva cete sabbepi parittābhā appamāṇābhā ābhassarāti veditabbā.

Subhakiṇhavāre subhena okinnā vikiṇnā subhena sarīrappabhāvanṇena ekagghanā suvaṇṇamañjūsāya ṭhapitasampajjalitakañcanapiṇḍasassirikāti **subhakiṇhā**. Tesam gahaṇena sabbāpi tatiyajjhānabhūmi gahitā. Ekatalavāsino eva cete sabbepi parittasubhā appamāṇasubhā subhakiṇhāti veditabbā.

Vehapphalavāre, vipulā phalāti **vehapphalā**. Catutthajjhānabhūmi brahmāno vuccanti. Atthanayayojanā pana imesu tīsupi vāresu bhūtavāre vuttanayeneva veditabbā.

Abhibhūvāre abhibhavīti **abhibhū**. Kim abhibhavi? Cattāro khandhe arūpino. Asaññabhadassetam adhivacanam. Asaññasattā devā vehapphalehi saddhim ekatalāyeva ekasmim okāse yena iriyāpathena nibbattā, teneva yāvatāyukam titthanti cittakammarūpasadisā hutvā. Te idha sabbepi abhibhūvacanena gahitā. Keci **abhibhū** nāma sahasso brahmāti evamādinā nayena tattha tattha adhipatibrahmānam vaṇṇayanti. Brahmaggahaṇeneva pana tassa gahitattā (MA.1/I,36.) ayuttametanti veditabbam. Yojanānayo cettha abhibhū vaṇṇavā dīghāyukoti sutvā tattha chandarāgarūm uppādento abhibhūm taṇhāmaññanāya maññati. “Aho vatāham abhibhuno sahabyataṁ upapajjeyyan”ti-ādinā pana nayena appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittam paṇidahantopi abhibhūm taṇhāmaññanāya maññati. Attānam hīnato abhibhūm seyyato dahanto pana abhibhūm mānamaññanāya maññati. “Abhibhū nicco dhuvo”ti-ādinā nayena

parāmasanto abhibhūm diṭṭhimāññanāya maññatīti veditabbo. Sesam pajāpativāre vuttanayameva.

Bhūtavārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Ākāsañcāyatanavārādivaṇṇanā

4. Evaṁ Bhagavā paṭipāṭiyā devaloke dassentopi abhibhūvacanena asaññabhavam dassetvā idāni yasmā ayam vaṭṭakathā, suddhāvāsā ca vivatṭapakkhe ṭhitā, anāgāmikhīñāsavā eva hi te devā. Yasmā vā katipayakappasahassāyukā (CS:pg.1.38) te devā, Buddhuppādakāleyeva honti. Buddhā pana asaṅkheyepi kappe na uppajjanti, tadā suññāpi sā bhūmi hoti. Rañño khandhāvāraṭṭhānam viya hi Buddhānam suddhāvāsabhavo. Te teneva ca kāraṇena viññānaṭṭhitisattvāsavasenapi na gahitā, sabbakālikā pana imā maññanā. Tasmā tāsam sadāvijjamānabhūmim dassento suddhāvāse atikkamitvā, ākāsañcāyatananti-ādimāha. Tattha ākāsañcāyatananti tabbhūmikā cattāro kusalavipākakiriyā kandha. Te ca tatrūpapannāyeva daṭṭhabbā bhavaparicchedakathā ayanti katvā. Esa nayo viññānañcāyatanādīsu. Atthayojanā pana catūsupi etesu vāresu abhibhūvāre vuttanayeneva veditabbā. Mānamaññanā cettha pajāpativāre vuttanayenāpi yujjati.

Ākāsañcāyatanavārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Diṭṭhasutavārādivaṇṇanā

5. Evaṁ bhūmivisesādinā bhedena vitthāratopi maññanāvatthūm dassetvā idāni sabbamaññanāvatthubhūtam sakkāyapariyāpannam tebhūmakadhammabhedam diṭṭhādīhi catūhi saṅgaṇhitvā dassento, diṭṭham diṭṭhatoti-ādimāha.

Tattha diṭṭhanti marīsacakkhunāpi diṭṭham, dibbacakkhunāpi diṭṭham. Rūpāyatanaassetam adhivacanam. Tattha diṭṭham maññatīti diṭṭham tīhi maññanāhi maññati. Katham? Rūpāyatanaṁ subhasaññāya sukhasaññāya ca passanto tattha chandarāgam janeti, tam assādeti abhinandati. Vuttampi (MA.1/I,37.) hetam Bhagavatā “itthirūpe, bhikkhave, sattā rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā, te dīgharattam socanti itthirūpavasānugā”ti (a.ni.5.55). Evaṁ diṭṭham tanhāmaññanāya maññati. “Iti me rūpam siyā anāgatamaddhānanti vā panettha nandim samannāneti, rūpasampadam vā pana ākaṅkhamāno dānam det”ti vitthāro. Evampi diṭṭham tanhāmaññanāya maññati. Attano pana parassa ca rūpasampattim vipattim nissāya mānam janeti. “Imināham seyyosmī”ti vā “sadisosmī”ti vā “hīnosmī”ti vāti evam diṭṭham mānamaññanāya maññati. Rūpāyatanaṁ pana niccam dhuvarām sassatanti maññati, attānam attaniyanti maññati, maṅgalam amaṅgalanti maññati, evam diṭṭham diṭṭhimāññanāya maññati. Evaṁ diṭṭham tīhi maññanāhi maññati. Katham diṭṭhasmim maññati? Rūpasmim attānam (CS:pg.1.39) samanupassananayena maññanto diṭṭhasmim maññati. Yathā vā dhane dhaññe. Evaṁ rūpasmim rāgādayoti maññantopi diṭṭhasmim maññati. Ayamassa diṭṭhimāññanā. Tasmīñeva panassa diṭṭhimāññanāya maññite vatthusmim sineham mānañca uppādayato tanhāmānamaññanāpi veditabbā. Evaṁ diṭṭhasmim maññati.

Sesam pathavīvāre vuttanayeneva veditabbam.

Sutanti maṁsasotenapi sutam, dibbasotenapi sutam, saddāyatanassetam adhivacanam.

Mutanti mutvā munitvā ca gahitam, āhacca upagantvāti attho, indriyānam ārammaṇānañca aññamaññasamilese viññatanti vuttam hoti, gandharasaphotthabbāyatanañnametam adhivacanam.

Viññatanti manasā viññatam, sesānam sattannam āyatanānametam adhivacanam dhammārammaṇassa vā. Idha pana sakkāyapariyāpannameva labbhati. Vitthāro panettha diṭṭhavāre vuttanayeneva veditabbo.

Diṭṭhasuttavārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekattavārādivaṇṇanā

6. Evaṁ sabbam sakkāyabhedam diṭṭhādīhi catūhi dassetvā idāni tameva samāpannakavārena ca asamāpannakavārena ca dvidhā dassento **ekattam nānattanti**-ādimāha.

Ekattanti iminā hi samāpannakavāram dasseti. **Nānattanti** iminā asamāpannakavāram. Tesam ayam vacanattho ekabhāvo **ekattam**. Nānābhāvo **nānattanti**. Yojanā panettha samāpannakavāram (MA.1.I,38.) catūhi khandhehi, asamāpannakavārañca pañcahi khandhehi bhinditvā “rūpaṁ attato samanupassatī”ti-ādinā sāsananayena pathavīvārādīsu vuttena ca Aṭṭhakathānayena yathānurūpam vīmaṇsivā veditabbā. Keci pana ekattanti ekattanayam vadanti nānattanti nānattanayam. Apare “ekattasaññī attā hoti arogo param marañā, nānattasaññī attā hotī”ti evam diṭṭhābhinivesam. Tam sabbam idha nādhippettā ayuttameva hoti.

Evaṁ (CS:pg.1.40) sabbam sakkāyam dvidhā dassetvā idāni tameva ekadhā sampiṇḍetvā dassento **sabbam sabbatoti**-ādimāha. Yojanānayo panettha sabbam assādento sabbam taṇhāmaññanāya maññati. “Mayā ete sattā nimmitā”ti-ādinā nayena attanā nimmitam maññanto sabbam mānamaññanāya maññati. “Sabbam pubbekatakammahetu, sabbam issaranimmānahetu, sabbam aheto-apaccayā, sabbam atthi, sabbam natthī”ti-ādinā nayena maññanto sabbam diṭṭhimaññanāya maññatīti veditabbo. Katham sabbasmīm maññati? Idhekacco evamdiṭṭhiko hoti “mahā me attā”ti. So sabbalokasannivāsam tassokāsabhāvena parikappetvā so kho pana me ayam attā sabbasmīti maññati, ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmīmyeva panassa attani sineham tabbatthukañca mānam uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. Sesam pathavīvāre vuttanayeneva veditabbam.

Evaṁ sabbam sakkāyam ekadhā dassetvā idāni aparenapi nayena tam ekadhā dassento **nibbānam nibbānatoti** āha. Tattha **nibbānanti** “yato kho, bho, ayam attā pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgibhūto paricāreti. Ettāvatā kho, bho, ayam attā paramadiṭṭhadhammanibbānam patto hotī”ti-ādinā nayena pañcadhā āgatam paramadiṭṭhadhammanibbānam veditabbam. Tattha nibbānam assādento taṇhāmaññanāya maññati. Tena nibbānena “ahamasmi nibbānam patto”ti mānam janento mānamaññanāya maññati. Anibbānāmyeva samānam tam nibbānato niccādito ca gaṇhanto diṭṭhimaññanāya maññatīti veditabbo.

Nibbānato pana aññam attānam gahetvā so kho pana me ayam attā imasmin

nibbāneti maññanto nibbānasmīm maññati, ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmīmyeva (MA.1/I,39.) panassa attani sineharī tabbatthukañca mānam uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. Esa nayo nibbānato maññanāyapi. Tatrapi hi nibbānato aññam attānam gahetvā “idam nibbānam, ayam attā, so kho pana me ayam attā ito nibbānato añño”ti maññanto nibbānato maññati, ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmīmyeva panassa attani sineharī tabbatthukañca mānam uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. “Aho sukhām mama nibbānan”ti maññanto pana nibbānam meti maññatīti veditabbo. Sesam vuttanayameva. Ayaṁ panettha anugīti--

Yādiso (CS:pg.1.41) esa sakkāyo, tathā naṁ avijānato;
 Puthujjanassa sakkāye, jāyanti sabbamaññanā.
 Jeguccho bhiduro cāyam, dukkho aparīṇāyako;
 Taṁ paccanīkato bālo, gaṇham gaṇhāti maññanam.
 Subhato sukhato ceva, sakkāyam anupassato;
 Salabhasseva aggimhi, hoti taṇhāya maññanā.
 Niccasāñnam adhiṭhāya, sampattim tassa passato;
 Gūthādī viya gūthasmīm, hoti mānena maññanā.
 Attā attaniyo meti, passato naṁ abuddhino;
 Ādāse viya bondhissa, diṭṭhiyā hoti maññanā.
 Maññanāti ca nāmetarī, sukhumarī mārabandhanam;
 Sīthilam duppamuñcañca, yena baddho puthujjano.
 Bahum vipphandamānopi, sakkāyam nātivattati;
 Samussitarī daļhatthambham, sāva gaddulabandhano.
 Sa'so sakkāyamalīno, jātiyā ca jarāya ca;
 Rogādīhi ca dukkhehi, niccam haññati bālhaso.
 Taṁ vo vadāmi bhaddante, sakkāyam anupassatha;
 Asātato asubhato, bhedato ca anattato.
 Eso sabhāvo hetassa, passam evamimam budho;
 Pahāya maññanā sabbā, sabbadukkhā pamuccatīti.

Ekattavārādivaṇṇanā niṭhitā.

(MA.1/I,40.) Puthujjanavasena catuvīsatipabbā pathamanayakathā niṭhitā.

Sekkhavāradutiyayanayavaṇṇanā

7. Evaṁ (CS:pg.1.42) Bhagavā pathavī-ādīsu vatthūsu sabbasakkāyadhammadammūlabhūtam puthujjanassa pavattim dassetvā idāni tesveva vatthūsu sekkhassa pavattim dassento **yopi so, bhikkhave, bhikkhu sekkhoti**-ādimāha. Tattha **yoti** uddesavacanam. **Soti** niddesavacanam. **Pikāro** sampiṇḍanatho ayampi dhammo aniyatoti-ādīsu viya. Tena ca ārammaṇasabhāgena puggalām sampiṇḍeti, no puggalasabhāgena, heṭṭhato hi puggalā diṭṭhivipannā, idha diṭṭhisampannā, na tesam sabhāgatā atthi. Ārammaṇam pana heṭṭhā puggalānampi tadeva, imesampi tadevāti. Tena vuttaṁ “ārammaṇasabhāgena puggalām sampiṇḍeti no puggalasabhāgenā”ti. **Yopi** **soti** iminā pana sakalena vacanena idāni vattabbarī sekkharī dassetīti veditabbo. **Bhikkhave, bhikkhūti** idam vuttanayameva.

Sekkhoti kenaṭṭhena sekkho? Sekkhadhammappaṭilābhato **sekkho**.

Vuttañhetam “Kittāvatā nu kho, bhante, sekkho hotīti? Idha, bhikkhave, bhikkhu sekkhāya sammādiṭṭhiyā samannāgato hoti ...pe... sekkhena sammāsamādhinā samannāgato hoti. Ettāvatā kho bhikkhu, sekkho hotī”ti (saṁ.ni.5.13). Apica sikkhatītipi sekkho. Vuttañhetam-- “Sikkhatīti kho bhikkhu tasmā sekkhoti vuccati. Kiñca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati, adhicittampi sikkhati, adhipaññampi sikkhati, sikkhatīti kho bhikkhu tasmā sekkhoti vuccatī”ti (a.ni.3.86).

Yopi kalyāṇaputhujano anulomapaṭipadāya paripūrakārī sīlasampanno indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū jāgariyānuyogamanuyutto pubbarattāpararattanā bodhipakkhiyānam dhammānam bhāvanānuyogamanuyutto viharati-- “Ajja vā sve vā aññataram sāmaññaphalam adhigamissāmī”ti, sopi vuccati sikkhatīti sekkhoti. Imasmīni panatthe paṭivedhappattova sekkho adhippeto, no puthujano.

Appattam mānasam etenāti **appattamānaso**. **Mānasanti** rāgopi cittampi arahattampi. “Antalikkhacaro pāso, (**MA.1.I,41.**) yvāyam carati mānaso”ti (mahāva.33 saṁ.ni.1.151) ettha hi rāgo (**CS:pg.1.43**) mānasam. “Cittam mano mānasan”ti (dha.sa.65) ettha cittam. “Appattamānaso sekkho, kālam kayirā janestū”ti (saṁ.ni.1.159) ettha arahattam. Idhāpi arahattameva adhippetam. Tena appattārahattoti vuttam hoti.

Anuttaranti sethām, asadisanti attho. Catūhi yogehi khemam ananuyuttanti **yogakkhemam**, arahattameva adhippetam. **Patthayamānoti** dve patthanā tañhāpatthanā ca, chandapatthanā ca. “Patthayamānassa hi pajappitāni, pavedhitam vāpi pakappitesū”ti (su.ni.908) ettha tañhāpatthanā.

“Chinnam pāpimato sotam, viddhastam vinalikatam;

Pāmojjabulā hotha, khemam pattattha bhikkhavo”ti. (ma.ni.1.352)--

Ettha kattukamyatā kusalacchandapatthanā. Ayameva idhādhippetā. Tena **patthayamānoti** tam yogakkhemam pattukāmo adhigantukāmo tanninno tappoṇo tappabbhāroti veditabbo. **Viharatīti** aññam iriyāpathadukkham aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantam kāyam harati. Atha vā “sabbe saṅkhārā aniccāti adhimuccanto saddhāya viharatī”ti-ādināpi niddesanayenettha attho daṭṭhabbo.

Pathavim pathavito abhijānātīti pathavim pathavībhāvena abhijānāti, na puthujano viya sabbākāraparītāya saññāya sañjānāti. Apica kho abhivisitthena ñāñena jānāti, evam pathavīti etam pathavībhāvam adhimuccanto eva nam aniccātipi dukkhātipi anattātipi evam abhijānātīti vuttam hoti. Evañca nam abhiññatvā pathavim mā maññīti vuttam hoti. Maññatīti **maññi**. Ayam pana maññī ca na maññī ca na vattabboti. Etasmiñhi atthe idam nipātētvā vuttanti veditabbam. Ko panettha adhippāyoti. Vuccate, (**MA.1.I,42.**) puthujano tāva sabbamaññanānam appahīnattā maññatīti vutto. Khīñāsavā pahīnattā na maññatīti. Sekkhassa pana diṭṭhimaññanā pahīnā, itarā pana tanubhāvam gatā, tena so maññatītipi na vattabbo puthujano viya, na maññatītipi na vattabbo khīñāsavā viyāti.

Pariññeyyam tassāti tassa sekkhassa tam maññanāvatthu okkantaniyāmattā sambodhiparāyanattā ca tūhi pariññāhi pariññeyyam, apariññeyyañca apariññātañca (**CS:pg.1.44**) na hoti puthujjanassa viya, nopi pariññatam khīñāsavassa viya. Sesam sabbattha vuttanayameva.

Sekkhavasena dutiyanayakathā niṭṭhitā.

Khīnāsavavāratatiyādinayaavanñanā

8. Evam pathavī-ādīsu vatthūsu sekkhassa pavattim dassetvā idāni khīnāsavassa pavattim dassento **yopi so, bhikkhave, bhikkhu arahanti**-ādimāha. Tattha **yopīti** pi-saddo sampiñdanattho. Tena idha ubhayasabhāgatāpi labbbhatīti dasseti. Sekkho hi khīnāsavena ariyapuggalattā sabhāgo, tena puggalasabhāgatā labbbati, ārammanasabhāgatā pana vuttanayā eva. **Arahanti** ārakakileso, dūrakileso pahīnakilesoti attho. Vuttañcetam Bhagavatā “kathañca bhikkhave, bhikkhu araham hoti? Ārakāssa honti pāpākā akusalā dhammā samkilesikā ponobbhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā. Evam kho, bhikkhave, bhikkhu araham hotī”ti. (ma.ni.1.434) **khīnāsavoti** cattāro āsavā kāmāsavo …pe… avijjāsavo, ime cattāro āsavā arahato khīnā pahīnā samucchinnā paṭippassaddhā, abhabuppattikā nāñagginā daḍḍhā, tena vuccati khīnāsavoti.

Vusitavāti garusamvāsepi ariyamaggasamvāsepi dasasu ariyavāsesupi vasi parivasi vuttho parivuttho, so vutthavāso ciññacaranotि **vusitavā katakarañīyoti** puthujjanakalyānakam upādāya satta sekkhā catūhi maggehi karañyam karonti nāma, khīnāsavassa sabbakarañyāni katāni pariyośitāni, natthi tassa uttari karañyam dukkhakkhayādhigamāyāti katakarañīyo. Vuttampi hetām -- (MA.1/I,43.) “Tassa sammā vimuttassa, santacittassa bhikkhuno.

Katassa paṭicayo natthi, karañyam na vijjatī”ti. (theragā.642).

Ohitabhāroti tayo bhārā khandhabhāro kilesabhāro abhisankhārabhāroti, tassime tayo bhārā ohitā oropitā nikkhittā (CS:pg.1.45) pātitā, tena vuccati **ohitabhāroti**. **Anuppatasadatthoti** anuppatto sadattham, sakathanti vuttam hoti. Kakārassāyam dakāro kato, sadatthoti ca arahattam veditabbam. Tañhi attupanibandhanaṭṭhena attānarū avijahanaṭṭhena attano paramatthattṭhena ca attano attho sakatthoti vuccati.

Parikkhīṇabhadavasamyojanoti bhavasamyojanānīti dasa samyojanāni kāmarāgasamyojanam paṭighamānadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsabhavarāga-issāmacchariyasamyojanam avijjāsamyojanam. Imāni hi satte bhavesu samyojenti upanibandhanti, bhavaṁ vā bhavena samyojenti, tasmā “bhavasamyojanānī”ti vuccanti. Imāni bhavasamyojanāni arahato parikkhīṇāni pahīnāni nāñagginā daḍḍhāni, tena vuccati “parikkhīṇabhadavasamyojano”ti. **Sammadaññā vimuttoti** ettha **sammadaññāti** sammā aññāya. Kim vuttam hoti-- khandhānam khandhaṭṭham, āyatanānam āyatanaṭṭham, dhātūnam dhātuṭṭham, dukkhassa pīlanaṭṭham, samudayassa pabhavaṭṭham, nirodhassa santaṭṭham, maggassa dassanaṭṭham, sabbe saṅkhārā aniccāti evamādiṁ vā bhedam sammā yathābhūtam aññāya jānitvā tīrayitvā tulayitvā vibhāvetvā vibhūtam katvāti.

Vimuttoti dve vimuttiyo cittassa ca vimutti nibbānañca. Arahā sabbakilesehi vimuttacittattā cittavimuttiyāpi vimutto. Nibbānam adhimuttattā nibbānepi vimutto. Tena vuccati “sammadaññā vimutto”ti. **Pariññātām** tassāti tassa arahato tam maññanāvatthu tūhi pariññāhi pariññātam. Tasmā so tam vatthum na maññati, tam vā maññanam na maññatīti vuttam hoti, sesam vuttanayameva. (MA.1/I,44.) Nibbānavāre pana **khayā rāgassāti**-ādayo tayo vārā vuttā. Te pathavīvārādīsupi vitthāretabbā. Ayañca pariññātavāro nibbānavārepī vitthāretabbo. Vitthārentena ca pariññātām tassāti sabbapadehi yojetvā puna khayā rāgassa vītarāgattāti yojetabbam. Esa nayo itaresu. Desanā pana ekattha vuttam sabbattha vuttameva hotīti sañkhittā.

Khayā rāgassa vītarāgattāti ettha ca yasmā bāhirako kāmesu vītarāgo, na khayā rāgassa vītarāgo. Arahā pana khayā yeva, tasmā vuttam (CS:pg.1.46) “khayā rāgassa vītarāgattā”ti. Esa nayo dosamohesupi. Yathā ca “pariññātām tassāti vadāmī”ti vuttepi pariññātattā so tam vatthum tam vā maññanam na maññatīti attho hoti, evamidhāpi vītarāgattā so tam vatthum tam vā maññanam na maññatīti daṭṭhabbo.

Ettha ca pariññātām tassāti ayam vāro maggabhbāvanāpāripūridassanatthām vutto. Itare pana phalasacchikiryāpāripūridassanathanti veditabbā. Dvīhi vā kāraṇehi arahā na maññati vatthussa ca pariññātattā akusalamūlānañca samucchinnattā. Tenassa pariññātavārena vatthuno vatthupariññām dīpeti, itarehi akusalamūlasamucchchedanti. Tattha pacchimesu tīsu vāresu ayam viseso veditabbo, tīsu hi vāresu rāge ādīnavam disvā dukkhānupassī viharanto appañihitavimokkhena vimutto khayā rāgassa vītarāgo hoti. Dose ādīnavam disvā aniccānupassī viharanto animittavimokkhena vimutto khayā dosassa vītadoso hoti. Mohe ādīnavam disvā anattānupassī viharanto suññatavimokkhena vimutto khayā mohassa vītamoho hotīti.

Evaṁ sante na eko tīhi vimokkhehi vimuccatīti dve vārā na vattabbā siyunti ce, tam na. Kasmā? Aniyamitattā. Aniyamena hi vuttam “yopi so, bhikkhave, bhikkhu arahan”ti. Na pana vuttam appañihitavimokkhena vā vimutto, itarena vāti, tasmā yam arahato yujjati, tam sabbam vattabbamevāti.

Avisesena vā yo koci arahā samānepi rāgādikkhaye vipariññāmadukkhassa pariññātattā khayā rāgassa vītarāgoti vuccati, dukkhadukkhassa pariññātattā khayā dosassa vītadosoti. Saṅkhāradukkhassa pariññātattā khayā mohassa vītamohoti. Iṭṭhārammaṇassa vā pariññātattā khayā rāgassa vītarāgo. Aniṭṭhārammaṇassa pariññātattā khayā dosassa vītadoso. Majjhattārammaṇassa (MA.1/I,45.) pariññātattā khayā mohassa vītamoho. Sukhāya vā vedanāya rāgānusayassa samucchinnattā khayā rāgassa vītarāgo, itarāsu paṭighamohānusayānam samucchinnattā (CS:pg.1.47) vītadoso vītamoho cāti. Tasmā tam visesam dassento āha “khayā rāgassa vītarāgattā ...pe... vītamohattā”ti.

Khīṇāsavavasena tatiyacatutthapañcamachaṭthanayakathā niṭṭhitā.

Tathāgatavārasattamanayavaṇṇanā

12. Evaṁ pathavī-ādīsu vatthūsu khīṇāsavassa pavattim dassetvā idāni attano pavattim dassento **Tathāgatopi, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **Tathāgatoti** atṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgatoti vuccati-- tathā āgatoti Tathāgato, tathā gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇam āgatoti Tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato, tathadassitāya Tathāgato, tathāvāditāya Tathāgato, tathākāritāya Tathāgato, abhibhavānaṭṭhena Tathāgatoti.

Kathaṁ Bhagavā tathā āgatoti Tathāgato? Yathā sabbalokahitāya ussukkamāpannā purimakā sammāsambuddhā āgatā, yathā vipassī Bhagavā āgato, yathā sikhī Bhagavā, yathā vessabhū Bhagavā, yathā kakusandho Bhagavā, yathā konāgamano Bhagavā, yathā Kassapo Bhagavā āgatoti. Kim vuttam hoti? Yena abhinīhārena ete Bhagavanto āgaṭā, teneva amhākampi Bhagavā āgato.

Atha vā yathā vipassī Bhagavā ...pe... yathā Kassapo Bhagavā dānapāramiṁ pūretvā, sīlanekkhammapaññāvīriyakhantisacca-adhiṭṭhanamettā-upekkhāpāramiṁ

pūretvā, imā dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyoti, samatiṁsa pāramiyo pūretvā, aṅgapariccāgam nayanadhanarajaputtadārapariccāganti ime pañca mahāpariccāge pariccajivtā pubbayogapubbacariyadhammakkhānañātatthacariyādayo pūretvā, buddhicariyāya koṭim patvā āgato, tathā amhākampi Bhagavā āgato.

Yathā ca vipassī Bhagavā ...pe... yathā Kassapo Bhagavā cattāro satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāvetvā brūhetvā āgato, tathā (MA.1/I,46.) amhākam Bhagavāpi āgatoti Tathāgato.

Yatheva (CS:pg.1.48) lokamhi vipassi-ādayo,

Sabbaññubhāvam munayo idhāgatā.

Tathā ayam sakyamunīpi āgato,

Tathāgato vuccati tena cakkhumāti.

Evaṁ tathā āgatoti Tathāgato.

Kathaṁ tathā gatoti Tathāgato. Yathā sampatijāto Vipassī Bhagavā gato ...pe... Kassapo Bhagavā gato. Kathañca so gatoti, so hi sampatijātova samehi pādehi pathaviyam patiṭṭhāya uttarābhīmukho sattapadavītihārena gato. Yathāha-- sampatijāto, Ānanda, bodhisatto samehi pādehi pathaviyam patiṭṭhahitvā uttarābhīmukho sattapadavītihārena gacchati setamhi chatte anudhārīyamāne, sabbā ca disā anuviloketi, āsabhiñca vācam bhāsati “Aggohamasmi lokassa, jetṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo”ti (ma.ni.3.207).

Tañcassa gamanam tathām ahosi avitathām anekesam visesādhigamānam pubbanimittabhāvena. Yañhi so sampatijātova samehi pādehi patiṭṭhahi, idamassa caturiddhipādaṭīlābhassa pubbanimittam. Uttarābhīmukhabhāvo pana sabbalokuttarabhāvassa pubbanimittam. Sattapadavītihāro sattabojjhaṅgaratanapaṭīlābhassa. “Suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarā”ti (su.ni.693) ettha vutto cāmarukkhepo sabbatithiyanimmathanassa. Setacchattadhāraṇam arahattavimuttivaravimalasetaccattapaṭīlābhassa. Sabbadisānuvilokanam sabbaññutānāvaraṇāñāṇapaṭīlābhassa. Āsabhbācābhāsanam appaṭivattiyavaradhammacakkappavattanassa pubbanimittam. Tathā ayam Bhagavāpi gato. Tañcassa gamanam tathām ahosi avitathām tesaññeva visesādhigamānam pubbanimittabhāvena. Tenāhu porāṇā--

“Muhuttajātova gavampaṭī yathā,

Samehi pādehi phusī vasundharam.

So vikkamī satta padāni Gotamo,

Setañca chattam anudhārayum marū.

(MA.1/I,47.) Gantvāna (CS:pg.1.49) so satta padāni Gotamo,

Disā vilokesi samā samantato.

Aṭṭhaṅgupetam giramabbhudīrayī,

Sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito”ti.--

Evaṁ tathā gatoti Tathāgato.

Atha vā yathā vipassī Bhagavā ...pe... yathā Kassapo Bhagavā, ayampi Bhagavā tatheva nekkhammena kāmacchandam pahāya gato. Abyāpādena byāpādam, ālokasaññāya thinamiddham, avikkhepena uddhaccakukkuccam, dhammavavatthānenā vicikiccham pahāya, nāñena avijjam padāletvā, pāmojjena aratiṁ vinodetvā, paṭhamajjhānenā nīvaraṇakavāṭam ugghātetvā, dutiyajjhānenā vitakkavicāradhūmam vūpasametvā, tatiyajjhānenā pītim virājetvā, catutthajjhānenā sukhadukkham pahāya,

ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāpañighasaññānānattasaññāyo samatikkamitvā, viññānañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasasaññām, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññānañcāyatanasasaññām, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasasaññām samatikkamitvā gato.

Aniccānupassanāya niccasānañnam pahāya, dukkhānupassanāya sukhasānañnam, anattānupassanāya attasaññām, nibbidānupassanāya nandim, virāgānupassanāya rāgarim, nirodhānupassanāya samudayām, pañinissaggānupassanāya ādānam, khayānupassanāya ghanasañnam, vayānupassanāya āyūhanām, vipariñāmānupassanāya dhuvasañnam, animittānupassanāya nimittām, appañihitānupassanāya pañidhim, suññatānupassanāya abhinivesam, adhipaññādhammavipassanāya sārādānābhinivesam, yathābhūtaññādassanena sammohābhinivesam, ādīnavānupassanāya ālayābhinivesam, pañisañkhānupassanāya appañisañkham, vivaññānupassanāya samyogābhinivesam, sotāpattimaggena diññekatthe kilese bhañjitvā, sakadāgāmimaggena olārike kilese pahāya, anāgāmimaggena aṇusahagate kilese samugghātētvā, arahattamaggena sabbakilese samucchinditvā gato. Evampi tathā gatoti Tathāgato.

Katham (**CS:pg.1.50**) tathalakkhaṇam āgatoti Tathāgato. Pathavīdhātuyā kakkhaļattalakkhaṇam tathām avitathām. Āpodhātuyā paggharaṇalakkhaṇam. Tejodhātuyā uṇhatalakkhaṇam. Vāyodhātuyā vitthambhanalakkhaṇam. Ākāsadhātuyā (**MA.1./I,48.**) asamphuṭthalakkhaṇam Viññāṇadhātuyā vijānanalakkhaṇam.

Rūpassa ruppanalakkhaṇam. Vedanāya vedayitalakkhaṇam. Saññāya sañjānanalakkhaṇam. Sañkhārānam abhisañkharaṇalakkhaṇam. Viññāṇassa vijānanalakkhaṇam.

Vitakkassa abhiniropanalakkhaṇam. Vicārassa anumajjanalakkhanam. Pītiyā pharaṇalakkhaṇam. Sukhassa sātalakkhaṇam. Cittekaggatāya avikkhepalakkhaṇam. Phassassa phusanalakkhaṇam.

Saddhindriyassa adhimokkhalakkhaṇam. Vīriyindriyassa pagghaṇalakkhaṇam. Satindriyassa upaṭṭhānalakkhaṇam. Samādhindriyassa avikkhepalakkhaṇam. Paññindriyassa pajānanalakkhaṇam.

Saddhābalassa assaddhiye akampiyalakkhaṇam. Vīriyabalassa kosanje. Satibalassa muṭṭhasacce. Samādhibalassa uddhacce. Paññābalassa avijjāya akampiyalakkhaṇam.

Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānalakkhaṇam. Dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayalakkhaṇam. Vīriyasambojjhaṅgassa pagghaṇalakkhaṇam. Pītisambojjhaṅgassa pharaṇalakkhaṇam. Passaddhisambojjhaṅgassa upasamalakkhaṇam. Samādhisambojjhaṅgassa avikkhepalakkhaṇam. Upekkhāsambojjhaṅgassa pañisañkhānalakkhaṇam.

Sammādiññiyā dassanalakkhaṇam. Sammāsañkappassa abhiniropanalakkhaṇam. Sammāvācāya pariggāhalakkhaṇam. Sammākammantassa samuṭṭhānalakkhaṇam. Sammā-ājīvassa vodānalakkhaṇam. Sammāvāyāmassa pagghaṇalakkhaṇam. Sammāsatiyā upaṭṭhānalakkhaṇam. Sammāsamādhissa avikkhepalakkhaṇam.

Avijjāya aññāṇalakkhaṇam. Sañkhārānam cetanālakkhaṇam. Viññāṇassa vijānanalakkhaṇam. Nāmassa namanalakkhaṇam. Rūpassa ruppanalakkhaṇam. Salāyatanassa āyatanalakkhaṇam. Phassassa phusanalakkhaṇam. Vedanāya vedayitalakkhaṇam. Taññāya hetulakkhaṇam. Upādānassa gahaṇalakkhaṇam.

Bhavassa āyūhanalakkhaṇam. Jātiyā nibbattilakkhaṇam. Jarāya jīraṇalakkhaṇam. Maraṇassa cutilakkhaṇam.

Dhātūnarām (CS:pg.1.51) suññatālakkhaṇam. Āyatanañānam āyatanañālakkhaṇam. Satipatṭhānānam upaṭṭhānālakkhaṇam. Sammappadhānānam padahanalakkhaṇam. Iddhipādānam ijjhānalakkhaṇam. Indriyānam adhipatilakkhaṇam. Balānam akampiyalakkhaṇam. Bojjhaṅgānam niyyānalakkhaṇam. Maggassa hetulakkhaṇam.

Saccānam tathalakkhaṇam. Samathassa avikkhepalakkhaṇam. Vipassanāya anupassanālakkhaṇam. Samathavipassanānam ekarasalakkhaṇam. Yukanandhānam (MA.1/I,49.) anativattanalakkhaṇam.

Sīlavisuddhiyā samvaralakkhaṇam. Cittavisuddhiyā avikkhepalakkhaṇam. Diṭṭhivisuddhiyā dassanalakkhaṇam.

Khayeññāassa samucchedañālakkhaṇam. Anuppāde ñāñāssa passaddhilakkhaṇam. Chandassa mūlalakkhaṇam. Manasikārassa samutṭhānalakkhaṇam. Phassassa samodhānalakkhaṇam. Vedanāya samosarañālakkhaṇam. Samādhissa pamukhalakkhaṇam. Satiyā ādhipateyyalakkhaṇam. Paññāya tatuttarilakkhaṇam. Vimuttiyā sāralakkhaṇam. Amatogadhassa nibbānassa pariyosānalakkhaṇam tathām avitathām. Evam tathalakkhaṇam ñāñagatiyā āgato avirajjhitvā patto anuppattoti Tathāgato, evam tathalakkhaṇam āgatoti Tathāgato.

Katham tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato? Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha “cattārimāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri, idam dukkhanti, bhikkhave, tathametam avitathametam anaññathametan”ti (sam.ni.5.1050) vitthāro. Tāni ca Bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānam abhisambuddhattā Tathāgatoti vuccati. Abhisambuddhattho hi ettha gatasaddo. Apica jarāmarañāssa jātipaccayasambhūtasamudāgataṭho tatho avitatho anaññatho ...pe... sañkhārānam avijjāpaccayasambhūtasamudāgataṭho tatho avitatho anaññatho. Tathā avijjāya sañkhārānam paccayaṭho. Sañkhārānam viññāñāssa paccayaṭho ...pe... jātiyā jarāmarañāssa paccayaṭho tatho avitatho anaññatho. Tam sabbam Bhagavā abhisambuddho, tasmāpi tathānam dhammānam abhisambuddhattā Tathāgatoti (CS:pg.1.52) vuccati. Evam tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato.

Katham tathadassitāya Tathāgato? Bhagavā yaṁ sadevake loke ...pe... sadevamanussāya aparimāñāsu lokadhātūsu aparimāñānam sattānam cakkhudvāre āpāthāni āgacchantāni rūpārammaṇam nāma atthi. Tam sabbākārato jānāti, passati. Evaṁ jānatā passatā ca tena tam itthāniṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā “katamaṁ tam rūpaṁ rūpāyatanam, yaṁ rūpaṁ catunnam mahābhūtānam (MA.1/I,50.) upādāya vaṇṇanibhā sanidassanam sappaṭighām nīlarām pītakan”ti (dha.sa.616) ādinā nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvepaññāsāya nayehi vibhajjamānam tathameva hoti, vitathām natthi. Esa nayo sotadvārādīsupi āpāthamāgacchantesu saddādīsu. Vuttañcetaṁ Bhagavatā “yaṁ, bhikkhave, sadevakassa lokassa ...pe... sadevamanussāya diṭṭham sutam mutam viññātam pattam pariyesitaṁ anuvicaritaṁ manasā, tamahām jānāmi, ...tamahām abhiññāsim, tam Tathāgatassa viditam, tam Tathāgato na upaṭṭhāsī”ti (a.ni.4.24). Evam tathadassitāya Tathāgato. Tattha tathadassī-atthe Tathāgatoti padasambhavo veditabbo.

Katham tathāvāditāya Tathāgato? Yaṁ rattiṁ Bhagavā bodhimāṇde aparājitatpallanke nisinno tiṇṇam mārānam matthakam madditvā anuttaram

sammāsambodhim abhisambuddho, yañca rattiṁ yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, ethantare pañcacattālīsavassaparimāṇe kāle pañhamabodhiyāpi majjhimabodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yam Bhagavatā bhāsitam suttam geyyam ...pe... vedallam, tam sabbam atthato ca byañjanato ca anupavajjam anūnamanadhitam sabbākāraparipuṇṇam rāgamadanimmadanam dosamohamadanimmadanam, natthi tattha vālaggamattampi pakkhalitam, sabbam tam ekamuddikāya lañchitam viya, ekanāliyā mitam viya, ekatulāya tulitam viya ca tathameva hoti avitatham. Tenāha-- “yañca, cunda, rattiṁ Tathāgato anuttaram sammāsambodhim abhisambujjhati, yañca rattiṁ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yam etasmim antare bhāsatī lapati niddisati, sabbam tam tatheva hoti no aññathā. Tasmā Tathāgatoti vuccati”ti (a.ni.4.23). Gada-attho (**CS:pg.1.53**) hi ettha gatasaddo. Evam tathāvāditāya Tathāgato. Apica āgadanaṁ āgado, vacananti attho. Tatho aviparīto āgado assāti dakārassa takāram katvā Tathāgatoti evametasmim atthe padasiddhi veditabbā.

(**MA.1/I,51.**) Katham tathākāritāya Tathāgato? Bhagavato hi vācāya kāyo anulometi, kāyassapi vācā. Tasmā yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī ca hoti. Evarimbhūtassa cassa yathā vācā kāyopi Tathāgato pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gata pavattāti Tathāgato. Tenāha “yathāvādī, bhikkhave, Tathāgato tathākārī, yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī, tasmā Tathāgatoti vuccati”ti (a.ni.4.23). Evam tathākāritāya Tathāgato.

Katham abhibhavaṇṭhena Tathāgato? Upari bhavaggam hetṭhā avicim pariyantram katvā tiriyaṁ aparimāṇasu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati, sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiñāyapi vimuttiñāṇadassanenapi, na tassa tulā vā pamāṇam vā atthi, atulo appameyyo anuttaro rājarājo devadevo sakkānam atisakko brahmānam atibrahmā. Tenāha “sadevake, bhikkhave, loke ...pe... sadevamanussāya Tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthu daso vasavattī. Tasmā Tathāgatoti vuccati”ti.

Tatrevaṁ padasiddhi veditabbā, agado viya agado. Ko panesa? Desanāvilāsamayo ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokam abhibhavati, iti sabbalokābhībhavane tatho aviparīto desanāvilāsamayo ceva puññassayo ca agado assāti dakārassa takāram katvā Tathāgatoti veditabbo. Evam abhibhavaṇṭhena Tathāgato.

Apica tathāya gatotipi Tathāgato, tatham gatotipi Tathāgato. **Gatoti** avagato, atīto, patto, pañipannoti attho. Tattha (**CS:pg.1.54**) sakalam lokam tīraṇapariññāya tathāya gato avagatoti Tathāgato. Lokasamudayam pahānapariññāya tathāya gato atītoti Tathāgato. Lokanirodham sacchikiriyāya tathāya gato pattoti Tathāgato. Lokanirodhagāminim pañipadam tatham gato pañipannoti Tathāgato. Tena yam vuttam Bhagavatā “loko, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, lokasmā Tathāgato visamutto. Lokasamudayo, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, lokasamudayo Tathāgatassa (**MA.1/I,52.**) pahīno. Lokanirodho, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, lokanirodho Tathāgatassa sacchikato. Lokanirodhagāminī pañipadā, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddhā, lokanirodhagāminī pañipadā Tathāgatassa bhāvitā. Yam, bhikkhave, sadevakassa lokassa ...pe... sabbam tam Tathāgatena abhisambuddham, tasmā Tathāgatoti vuccati”ti (a.ni.4.23). Tassa evampi attho veditabbo. Idampi ca Tathāgatassa Tathāgatabhāvadīpane mukhamattameva. Sabbākārena pana Tathāgatova Tathāgatassa Tathāgatabhāvarūpā vāñneyya.

Arahaṁ sammāsambuddhoti padadvaye pana ārakattā arīnam, arānañca

hatattā, paccayādīnariṁ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi **arahanti** veditabbo.

Sammā sāmañca sabbadhammānam Buddhattā pana **sammāsambuddhoti**.
Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panetāṁ padadvayam **Visuddhimagge**
Buddhānussatīvaṇṇanāyam pakāsitam.

Pariññātantaṁ Tathāgatassāti ettha pana tam maññanāvatthu pariññātam
Tathāgatassātipi attho veditabbo. Pariññātantaṁ nāma pariññātapāram
pariññātāvasānam anavasesato pariññātanti vuttam hoti. Buddhānañhi sāvakehi
saddhiṁ kiñcāpi tena maggena kilesappahāne viseso natthi, pariññāya pana atthi.
Sāvakā hi catunnam dhātūnam ekadesameva sammasitvā nibbānam pāpuṇanti.
Buddhānām pana anuppamāṇampi saṅkhāragataṁ ūññena
adiṭṭhamatulitamatīritamasacchikataṁ natthi.

Tathāgatavārasattamanayavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tathāgatavāra-aṭṭhamanayavaṇṇanā

13. Nandī (CS:pg.1.55) dukkhassa mūlanti-ādīsu ca nandīti purimatañhā.
Dukkhanti pañcakkhandha. **Mūlanti**-ādi. **Iti viditvāti** tam purimabhanandim “imassa dukkhassa mūlan”ti evam jānitvā. **Bhavāti** kammabhavato. **Jātīti** vipākakkhandha. Te hi yasmā jāyanti, tasmā “jātī”ti vuttā. Jātisīsena vā ayam desanā. Etampi “iti viditvā”ti iminā yojetabbam. Ayañhi ettha attho “kammabhavato upapattibhavo hotīti evañca jānitvā”ti. **Bhūtassāti** sattassa. **Jarāmarañanti** jarā (MA.1.I,53.) ca maraṇañca. Idam vuttam hoti-- tena upapattibhavena bhūtassa sattassa khandhānam jarāmarañam hotīti evañca jānitvāti.

Ettāvatā yam bodhirukkhamūle aparājitapallaṅke nisinno sammasitvā sabbaññutam patto, tassa paṭiccasamuppādassa paṭivedhā maññanānam abhāvakaṇam dassento catusaṅkhepaṁ tisandhiṁ tiyaddham vīsatākāram tameva paṭiccasamuppādaṁ dasseti.

Kathaṁ pana ettāvatā esa sabbo dassito hotīti. Ettha hi nandīti ayam eko saṅkhepo. Dukkhassāti vacanato dukkham dutiyo, bhavā jātīti vacanato bhavo tatiyo, jātijarāmarañam catuttho. Evam tāva cattāro saṅkhepā veditabbā, koṭṭhāsāti attho. Tañhādukkhānam pana antaram eko sandhi, dukkhassa ca bhavassa ca antaram dutiyo, bhavassa ca jātiyā ca antaram tatiyo. Evarū catunnam aṅgulīnam antarasadisā catusaṅkhepantaraṁ tayo sandhī veditabbā.

Tattha nandīti atīto addhā, jātijarāmarañam anāgato, dukkhañca bhavo ca paccuppannoti evam tayo addhā veditabbā. Atīte pana pañcasu ākāresu nandīvacanena tañhā ekā āgatā, tāya anāgatāpi avijjāsaṅkhāra-upādānabhavā paccayalakkhaṇena gahitāva honti. Jātijarāmarañavacanena pana yesam khandhānam tajjātijarāmarañam, te vuttā yevāti katvā āyatim viññānanāmarūpasālāyatanaphassavedanā gahitāva honti.

Evamete “purimakammabhavasmiṁ moho avijjā, āyūhanā saṅkhārā, nikanti tañhā, upagamanam upādānam, cetanā bhavo iti ime pañca dhammā purimakammabhavasmiṁ (CS:pg.1.56) idha paṭisandhiyā paccayā. Idha paṭisandhi viññānam, okkanti nāmarūpam, pasādo āyatanam, phuṭṭho phasso, vedayitam vedanā iti ime pañca dhammā idhūpapattibhavasmiṁ purekatassa kammassa paccayā. Idha

paripakkattā āyatanānam moho avijjā, āyūhanā saṅkhārā, nikanti taṇhā, upagamanamupādānam, cetanā bhavo iti ime pañca dhammā idha kammabhavasmim āyatim paṭisandhiyā paccayā. Āyatim paṭisandhi viññānam, okkanti nāmarūpam, pasādo āyatanām, phuṭṭho phasso vedayitam vedanā iti ime pañca dhammā āyatim upapattibhavasmim (MA.1/I,54.) idha katassa kammassa paccayā”ti evam niddiṭṭhalakkhaṇā vīsatī ākārā idha veditabbā. Evam “nandī dukkhassa mūlanti iti viditvā bhavā jāti, bhūtassa jarāmarañan”ti ettāvatā esa sabbopi catusaṅkhepo tisandhi tiyaddho vīsatākāro paṭiccasamuppādo dassito hotīti veditabbo.

Idāni **tasmā tiha, bhikkhave ...pe... abhisambuddhoti vadāmīti** ettha apubbapadavaṇṇanām katvā padayojanāya atthanigamanām karissāma. **Tasmā tihāti** tasmā icceva vuttam hoti. Tikārahakārā hi nipātā. **Sabbasoti** anavasesavacanametam. **Taṇhānam**ti nandīti evarī vuttānam sabbataṇhānam. **Khayāti** lokuttaramaggena accantakkhayā. **Virāgādīni** khayavevacanāneva. Yā hi taṇhā khīṇā, virattāpi tā bhavanti niruddhāpi cattāpi paṭinissaṭṭhāpi. **Khayāti** vā catumaggakiccasādhāraṇametam. Tato paṭhamamaggena **virāgā**, dutiyena **nirodhā**, tatiyena **cāgā**, catutthena **paṭinissaggāti** yojetabbam. Yāhi vā taṇhāhi pathavim pathavito sañjāneyya, tāsam khayā. Yāhi pathavim maññeyya, tāsam virāgā. Yāhi pathaviyā maññeyya, tāsam nirodha. Yāhi pathavito maññeyya, tāsam cāgā. Yāhi pathavim meti maññeyya, tāsam paṭinissaggā. Yāhi vā pathavim maññeyya, tāsam khayā ...pe... yāhi pathavim abhinandeyya, tāsam paṭinissaggāti evamettha yojanā kātabbā, na kiñci virujjhati.

Anuttaranti uttaravirahitam sabbaseṭṭham. **Sammāsambodhīti** sammā sāmaṇca bodhim. Atha vā pasattham sundaraṇca bodhim. **Bodhīti** rukkhopi maggopi sabbaññutaññampi nibbānampi. “Bodhirukkhamūle paṭhamābhisaṁbuddho”ti (mahāva.1 udā.1) ca “Antarā (CS:pg.1.57) ca bodhim antarā ca gayan”ti (mahāva.11 ma.ni.1.285) ca āgataṭṭhānehi rukkho bodhīti vuccati. “Catūsu maggesu ñāṇan”ti (cūḍāni.121) āgataṭṭhāne maggo. “Pappoti bodhim varabhūrimedhaso”ti (dī.ni.3.217) āgataṭṭhāne sabbaññutaññānam. “Patvāna bodhim amataṁ asaṅkhatan”ti āgataṭṭhāne nibbānām. Idha pana Bhagavato arahattamaggaññānam adhippetam. Apare sabbaññutaññāntipi vadanti.

(MA.1/I,55.) **Sāvakānam** arahattamaggo anuttarā bodhi hoti na hotīti. Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesañhi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakapāramīññānam. **Paccekabuddhānampi** paccekabodhiññānameva deti.

Buddhānam pana sabbaguṇasampattim deti abhiseko viya rañño sabbalokissariyabhāvam. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hotīti.

Abhisambuddhoti abhiññāsi paṭivijjhi, patto adhigatoti vuttam hoti. **Iti vadāmīti** iti vadāmi ācikkhāmi desemi paññapemi, paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromīti. Tatrāyam yojanā-- Tathāgatopi, bhikkhave ...pe... pathavim na maññati ...pe... pathavim nābhinandati. Tam kissa hetu, nandī dukkhassa mūlam, bhavā jāti, bhūtassa jarāmarañanti iti viditvāti. Tattha **iti viditvāti iti**kāro kāranattho. Tena imassa paṭiccasamuppādassa veditattā paṭividdhattāti vuttam hoti. Kiñca bhiyyoyasmā ca evamimam paṭiccasamuppādam veditvā Tathāgatassa yā nandīti vuttataṇhā sabbappakārā, sā pahīnā, tāsañca Tathāgato sabbaso taṇhānam khayā ...pe... anuttaranā sammāsambodhim abhisambuddho. Tasmā pathavim na maññati ...pe... pathavim

nābhinandatīti vadāmīti evam abhisambuddhattā na maññati nābhinandatīti vadāmīti vuttaṁ hoti.

Atha vā yasmā “nandī dukkhassa mūlan”ti-ādinā nayena paṭiccasamuppādaṁ viditvā sabbaso taṇhā khayam gatā, tasmā tiha, bhikkhave, Tathāgato sabbaso taṇhānam khayā ...pe... abhisambuddhoti vadāmi. So evam abhisambuddhattā (CS:pg.1.58) pathavim na maññati ...pe... nābhinandatīti. Yattha yattha hi yasmāti avatvā tasmāti vuccati, tattha tattha yasmāti ānetvā yojetabbam, ayam sāsanayutti. Esa nayo sabbattha.

Idamavoca Bhagavāti idam nidānāvasānato pabhuti yāva abhisambuddhoti vadāmīti sakalasuttantāṁ Bhagavā paresanī paññāya alabbhaṇeyyapatiṭṭham paramagambhīram sabbaññutaññam dassento ekena puthujjanavārena (MA.1/I,56.) ekena sekkhavārena catūhi khīñāsavavārehi dvīhi Tathāgatavārehīti atṭhahi mahāvārehi ekamekasmīnca vāre pathavī-ādīhi catuvīsatiyā antaravārehi paṭimāṇḍetvā dvebhānavāraparimāññaya tantiyā avoca.

Evaṁ vicitranayadesanāvilāsayuttāṁ panetaṁ suttāṁ karavikarudamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānam amatābhisekasadisena brahmassarena bhāsamānassāpi. **Na te bhikkhū Bhagavato bhāsitāṁ abhinandunti** te pañcasatā bhikkhū idam Bhagavato vacanāṁ nānumodim̄su. Kasmā? Aññāñakena. Te kira imassa suttassa atthām na jāniṁsu, tasmā nābhinandim̄su. Tesañhi tasmiṁ samaye evam vicitranayadesanāvilāsayuttampi etāṁ suttāṁ ghanaputhulena dussapaṭṭena mukhe bandham katvā purato ṛhāpitamanuññabhojanām viya ahosi. Nanu ca Bhagavā attanā desitāṁ dhammarā pareññāpeturā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā sabbaññutāṁ patto. So kasmā yathā te na jānanti, tathā desesīti. Vuttamidam imassa suttassa nikhepavicāraññāyām eva “mānabhañjanattham sabbadhammadmūlapariyāyanti desanām ārabhī”ti, tasmā na yidha puna vattabbamatthi, evam mānabhañjanatthām desitañca panetām suttām sutvā te bhikkhū tamyeva kira pathavim diṭṭhigatikopi sañjānāti, sekkhopi arahāpi Tathāgatopi sañjānāti. Kinnāmidam kathām nāmidanti cintentā pubbe mayam Bhagavatā kathitām yañkiñci khippameva jānāma, idāni panimassa mūlapariyāyassa antām vā koṭim vā na jānāma na passāma, aho Buddhā nāma appameyyā atulāti uddhaṭadāṭhā viya sappā nimmadā hutvā Buddhupaṭṭhānañca dhammassavanañca sakkaccaṁ āgamam̄su.

Tena (CS:pg.1.59) kho pana samayena bhikkhū dhammasabhāyām sannisinnā imām kathām samuṭṭhāpesum “Aho Buddhānām ānubhāvo, te nāma brāhmaṇapabbajitā tathā mānamadamattā Bhagavatā mūlapariyāyadesanāya nihatamānā katā”ti, ayañcarahi tesām bhikkhūnām antarākathā vippakatā. (MA.1/I,57.) Atha Bhagavā gandhakutiyā nikhamitvā taṇkhañānurūpena pāṭihāriyena dhammasabhāyām paññattavarabuddhāsane nisīditvā te bhikkhū āha-- “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā”ti. Te tamatthām Bhagavato ārocesum. Bhagavā etadavoca-- “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi aham ime evam mānapaggahitasire vicarante nihatamāne akāsin”ti. Tato imissā atṭhuppatiyā idam atītarām ānesi--

Bhūtupubbam bhikkhave, aññataro disāpāmokkho brāhmaṇo bārāṇasiyām paṭivasati tiṇṇam vedānam pāragū sanighantuketubhānam sākkharappabhedānam itihāsapañcamānam padako veyyākaraṇo lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo, so pañcamattāni māṇavakasatāni mante vāceti. Paṇḍitā māṇavakā bahuñca gaṇhanti lahuñca, sutṭhu ca upadhārenti, gahitañca tesām na vinassati. Sopi brāhmaṇo ācariyamuṭṭhim akatvā ghaṭe udakam āsiñcanto viya sabbampi sippām uggañhāpetvā te māṇavake etadavoca “ettakamidam sippām diṭṭhadhammasamparāyahitan”ti. Te

māṇavakā-- “yam amhākam ācariyo jānāti, mayampi tam jānāma, mayampi dāni ācariyā evā”ti mānam uppādetvā tato pabhuti ācariye agāravā nikkhittavattā vihariṁsu. Ācariyo ñatvā “karissāmi nesam mānaniggahan”ti cintesi. So ekadivasam upaṭṭhānam āgantvā vanditvā nisinne te māṇavake āha “tātā pañham pucchissāmi, kaccittha samatthā kathetun”ti. Te “pucchatha ācariya, pucchatha ācariyā”ti sahasāva āhamsu, yathā tam sutamadamattā. Ācariyo āha--

“Kālo ghasati bhūtāni, sabbāneva sahattanā;

Yo ca kālaghaso bhūto, sa bhūtapacaniṁ pacī”ti. (jā.1.10.190)--

Vissajetha tātā imam pañhanti.

Te (CS:pg.1.60) cintetvā ajānamānā tuṇhī ahesum. Ācariyo āha “Alam tātā gacchathajja, sve katheyyāthā”ti uyyojesi. Te dasapi vīsatipi sampiṇḍitā hutvā na tassa pañhassa ādīm, na antamaddasamis. Āgantvā ācariyassa ārocesum “na imassa pañhassa attham ājānāmā”ti. Ācariyo tesam niggahatthāya imam gāthamabhāsi--

(MA.1/I,58.) “Bahūni narasīsāni, lomasāni brahāni ca.

Gīvāsu paṭimukkāni, kocidevettha kaṇṇavā”ti. (jā.1.10.191)--

Gāthāyattho-- bahūni narānam sīsāni dissanti, sabbāni ca tāni lomasāni sabbāni ca mahantāni gīvāyameva ca ṭhapitāni, na tālaphalam viya hatthena gahitāni, natthi tesam imehi dhammehi nānākaraṇam. Ettha pana kocideva kaṇṇavāti attānam sandhāyāha. **Kaṇṇavāti** paññavā. Kaṇṇacchiddam pana na kassaci natthi, tam sutvā te māṇavakā mañkubhūtā pattakkhandhā adhomukhā anguliyā bhūmim vilikhantā tuṇhī ahesum.

Atha nesam ahirikabhāvam passitvā ācariyo “uggaṇhatha tātā pañhan”ti pañham vissajjesi. **Kāloti** purebhattakālopi pacchābhattakālopīti evamādi. **Bhūtānīti** sattādhivacanametam. Kālo hi bhūtānam na cammamāṁsādīni khādati, apica kho nesam āyuvaṇṇabalāni khepento yobbañnam maddanto ārogoyaṁ vināseno **ghasati** khādatīti vuccati. **Sabbāneva sahattanāti** evam ghasanto ca na kiñci vajjeti, sabbāneva ghasati. Na kevalānca bhūtāniyeva, apica kho sahattanā attānampi ghasati. Purebhattakālo hi pacchābhattakālam na pāpuṇāti. Esa nayo pacchābhattakālādīsu. **Yo ca kālaghaso bhūtoti** khīṇāsavassetam adhivacanam. So hi āyatām paṭisandhikālam khepetvā khāditvā thitattā “kālaghaso”ti vuccati. **Sa bhūtapacaniṁ pacīti** so yāyam taṇhā apāyesu bhūte pacati, tam ñāṇagginā paci dayhi bhasmamakāsi, tena “bhūtapacaniṁ pacī”ti vuccati. “Pajanin”tipi pāṭho. Janikam nibbattikanti attho.

Atha te māṇavakā dīpasahassālokena viya rattim samavisamam ācariyassa vissajjanena pañhassa attham pākaṭam disvā “idāni mayam yāvajīvam guruvāsam (CS:pg.1.61) vasissāma, mahantā ete ācariyā nāma, mayañhi bahussutamānam uppādetvā catuppadiṅgāthāyapi attham na jānāmā”ti nihatamānā pubbasadisameva ācariyassa vattappaṭipattim katvā saggaparāyanā ahesum.

Aharān kho, bhikkhave, tena samayena tesam ācariyo ahosim, ime bhikkhū māṇavakā. Evam pubbepāham ime evam mānapaggahitasire (MA.1/I,59.) vicarante nihatamāne akāsinti.

Imañca jātakam sutvā te bhikkhū pubbepi mayam māneneva upahatāti bhiyyosomattāya nihatamānā hutvā attano upakārakakammaṭṭhāparāyanā ahesum.

Tato Bhagavā ekaṁ samayaṁ janapadacārikām caranto Vesālim patvā Gotamake cetiye viharanto imesam pañcasatānam bhikkhūnam ñāṇaparipākam viditvā imam Gotamakasuttam kathesi--

“Abhiññāyāham, bhikkhave, dhammaṁ desemi no anabhiññāya, sanidānāham ...pe... sappāṭihāriyāham, bhikkhave, dhammaṁ desemi no appāṭihāriyam.

Tassa mayhaṁ, bhikkhave, abhiññāya dhammaṁ desayato ...pe... no appātihāriyam. Karaṇīyo ovādo, karaṇīyā anusāsanī. Alaṅca pana vo, bhikkhave, tuṭṭhiyā alam attamanatāya alam somanassāya. Sammāsambuddho Bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅghoti. Idamavoca Bhagavā, imasmiñca pana veyyākaraṇasmiṁ bhaññamāne dasasahassilokadhātu akampitthā”ti (a.ni.3.126).

Idañca suttam sutvā te pañcasatā bhikkhū tasmīmyevāsane saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇīmsu, evāyam desanā etasmīm thāne niṭṭhamagamāsīti.

Tathāgatavāra-aṭṭhamanayavannanā niṭṭhitā.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mūlapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.2.)2.Sabbāsavasuttavaṇṇanā

14. Evaṁ (CS:pg.1.62) me sutam ...pe... Sāvatthiyanti Sabbāsavasuttam.

Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā-- **Sāvatthīti** savatthassa isino nivāsatṭhānabhūtā nagarī, yathā kākandī mākandī Kosambīti evarī tāva akkharacintakā. Aṭṭhakathācariyā pana bhaṇanti “Yamkiñci manussānam upabhogaparibhogam sabbamettha atthīti Sāvatthī. Satthasamāyoge ca kiṁ bhaṇḍamatthīti pucchite sabbamatthī”ti vacanamupādāya Sāvatthī.

“Sabbadā sabbūpakaraṇam, Sāvatthiyam samohitam;
Tasmā sabbamupādāya, Sāvatthīti pavuccati.

(MA.2/I,60.) Kosalānam puram rammam, dassaneyyam manoramam.

Dasahi saddehi avivittam, annapānasamāyutam.
Vuddhim vepullatam pattam, iddham phītam manoramam;
Alakamandāva devānam, Sāvatthipuramuttaman”ti.

Tassam **Sāvatthiyam.** **Jetavaneti** ettha attano paccatthikajanaṁ jinātīti jeto, raññā vā attano paccatthikajane jite jātoti jeto, maṅgalakamyatāya vā tassa evarīnāmameva katanti jeto, jetassa vanam Jetavanam. Tañhi jetena rājakumārena ropitam saṁvaddhitam paripālitaṁ, so ca tassa sāmī ahosi. Tasmā Jetavananti vuccati, tasmīm **Jetavane.** **Anāthapiṇḍikassa ārāmeti** ettha Sudatto nāma so gahapati mātāpitūhi katanāmavasena. Sabbakāmasamiddhitāya pana vigatamalamaccheratāya karuṇādiguṇasamaṅgitāya ca niccakālam anāthānam piṇḍamadāsi, tena Anāthapiṇḍikoti saṅkhām gato. Āramanti ettha pāñino visesena vā pabbajitāti ārāmo, tassa pupphaphalādisobhāya nātidūranaccāsannatādipañcavidhasenāsanaṅgasampattiya ca tato tato āgamma ramanti abhiramanti anukkaṇṭhitā hutvā nivasantīti attho. Vuttappakārāya vā sampattiya tattha tattha gatepi attano abbhantaramyeva ānetvā rametīti ārāmo. So hi Anāthapiṇḍikena gahapatinā jetassa rājakumārassa hatthato aṭṭhārasahi hiraññakoṭīhi koṭisantharena kīṇitvā aṭṭhārasahi hiraññakoṭīhi senāsanāni kārāpetvā aṭṭhārasahi hiraññakoṭīhi vihāramaham niṭṭhāpetvā (CS:pg.1.63) evarī catupaññāsa hiraññakoṭipariccaṅgena Buddhappamukhassa saṅghassa niyyādito. Tasmā “Anāthapiṇḍikassa ārāmo”ti vuccati. Tasmīm Anāthapiṇḍik**assa ārāme.**

Ettha ca “Jetavane”ti vacanam purimasāmiparikittanam. “Anāthapiṇḍikassa

ārāme”ti pacchimasāmiparikittanam. Kimetesam parikittane payojananti. Puññakāmānam diṭṭhānugati-āpajjanam. Tatra hi dvārakoṭṭhakapāsādamāpane bhūmivikkayaladdhā atṭhārasa hiraññakotiyo anekakoṭi-agghanakā rukkhā ca jetassa pariccāgo, (MA.2/I,61.) catupaññāsa koṭiyo Anāthapiṇḍikassa. Iti tesam parikittanena evam puññakāmā puññāni karontīti dassento āyasmā Ānando aññepi puññakāme tesam diṭṭhānugati-āpajjane niyojeti.

Sabbāsavasāmvarapariyāyam vo, bhikkhaveti kasmā idam suttamabhāsi?

Tesam bhikkhūnam upakkilesavisodhanam ādīm katvā āsavakkhayāya paṭipattidassanattham. Tattha **sabbāsavasāmvarapariyāyanti** sabbesam āsavānam samvarakāraṇam samvarabhūtam kāraṇam, yena kāraṇena te samvaritā pidahitā hutvā anuppādanirodhasaṅkhātam khayam gacchanti pahīyanti nappavattanti, tam kāraṇanti attho. Tattha āsavantīti **āsavā**, cakkhutopi ...pe... manatopi sandanti pavattantīti vuttam hoti. Dhammato yāva gotrabhūm okāsato yāva bhavaggam savantīti vā āsavā, ete dhamme etañca okāsam anto karitvā pavattantīti attho. Antokaranattho hi ayam ākāro. Cirapārivāsiyatthena madirādayo āsavā, āsavā viyātipi āsavā. Lokasmiñhi cirapārivāsikā madirādayo āsavāti vuccanti. Yadi ca cirapārivāsiyatthena āsavā, eteyeva bhavitumarahanti. Vuttañhetam “purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosī”ti-ādi (a.ni.10.61). Āyatam vā saṁsāradukkham savanti pasavantītipi āsavā. Purimāni cettha nibbacanāni yattha kilesā āsavāti āgacchanti, tattha yujjanti, pacchimam kammepi. Na kevalañca kammakilesāyeva āsavā, apica kho nānappakārakā uppaddavāpi. Suttesu hi “nāham, cunda, diṭṭhadhammikānāmyeva āsavānam samvarāya dhammam desem”ti (dī.ni.3.182) ettha vivādamūlabhūtā kilesā āsavāti āgatā.

“Yena (CS:pg.1.64) devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;
Yakkhattam yena gaccheyyam, manussattañca abbaje.

Te mayham āsavā khīñā, viddhastā vinañikatā”ti. (a.ni.4.36).--

Ettha tebhūmakañca kammarām avasesā ca akusalā dhammā. “Diṭṭhadhammikānām āsavānam samvarāya samparāyikānam āsavānam paṭighātāyā”ti (pārā.39) ettha parūpavādavippatisāravadhabandhādayo (MA.2/I,62.) ceva apāyadukkhabhūtā ca nānappakārā upaddavā. Te panete āsavā yatthā āgatā, tattha tathā veditabbā.

Ete hi Vinaye tāva “diṭṭhadhammikānām āsavānam samvarāya, samparāyikānam āsavānam paṭighātāyā”ti dvedhā āgatā. Salāyatane-- “Tayome āvuso āsavā, kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo”ti (a.ni.6.63) tidhā āgatā. Aññesu ca suttantesu abhidhamme ca teyeva diṭṭhāsavena saha catudhā āgatā. Nibbedhikapariyāye-- “Atthi, bhikkhave, āsavā nirayagāminiyā, atthi āsavā tiracchānayonigāminiyā, atthi āsavā pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā, atthi āsavā devalokagāminiyā”ti (a.ni.6.63) pañcadhā āgatā. Chakkaniपाते-- “Atthi, bhikkhave, āsavā samvarā pahātabbā”ti-ādinā nayena chadhā āgatā. Imasmim pana Sutte teyeva dassanāpahātabbehi saddhim sattadhā āgatāti. Ayam tāva āsavapade vacanattho ceva pabhedo ca.

Samvarapade pana samvarayatīti **samvaro**, pidhati nivāreti pavattitum na detīti attho. Tathā hi “Anujānāmi, bhikkhave, divā paṭisallīyantena dvāram samvaritvā paṭisallīyitun”ti (pārā.77), “sotānam samvaraṁbra-ūmi, paññāyete pidhīyare”ti (su.ni.1041) ca ādīsu pidhānaṭthena samvaramāha. Svāyam samvaro pañcavidho hoti sīlasamvaro satiññāha khanti vīriyasamvaroti. Tattha “iminā pātimokkhasamvarena upeto”ti (vibha.511) ayam sīlasamvaro. Pātimokkhasīlañhi (CS:pg.1.65) ettha samvaroti vuttam. “Cakkhundriye samvaramāpajjatī”ti-ādīsu (dī.ni.1.213) satisamvaro.

Sati hettha samvaroti vuttā. “Sotānarū samvaram brūmi, paññāyete pidhīyare”ti ayam ñāṇasamvaro. Ñāṇañhettha pidhīyareti iminā pidhānaṭṭhena samvaroti vuttam. “Khamo hoti sītassa ...pe..., uppannarū kāmavitakkam nādhivāsetī”ti-ādinā (ma.ni.1.24-26) pana nayena idheva khantivīriyasamvarā āgatā. Tesañca “sabbāsavasamvarapariyāyan”ti iminā uddezena saṅgahitattā samvarabhāvo veditabbo.

Apica pañcavidhopi (**MA.2.I,63.**) ayam samvaro idha āgatoyeva, tatha khantivīriyasamvarā tāva vuttāyeva. “So tañca anāsanam tañca agocaran”ti (ma.ni.1.25) ayam panettha sīlasamvaro. “Paṭisaṅkhā yoniso cakkhundriyasamvarasamvuto”ti (ma.ni.1.22) ayam satisamvaro. Sabbaththa paṭisaṅkhā ñāṇasamvaro. Aggahitaggahañena pana dassanam paṭisevanā bhāvanā ca ñāṇasamvaro. Pariyāyanti etena dhammadīti pariyāyo, uppattiṁ nirodham vā gacchantīti vuttam hoti. Ettāvatā “sabbāsavasamvarapariyāyan”ti eththa yam vattabbam, tam vuttam hoti.

15. Idāni jānato ahanti-ādīsu jānatoti jānantassa. Passatoti passantassa.

Dvepi padāni ekatthāni, byañjanameva nānam. Evaṁ santepi jānatoti ñāṇalakkhaṇam upādāya puggalam niddisati, jānalakkhaṇañhi ñānam. Passatoti ñāṇappabhāvam upādāya, passanappabhāvañhi ñānam. Ñāṇasamañgī puggalo cakkhumā viya cakkhunā rūpāni ñāñena viveṭe dhamme passati. Apica yonisomanasikāram uppādetum jānato, ayonisomanasikāro yathā na uppajjati, evam passatoti ayamettha sāro. Keci panācariyā bahū papañce bhañanti, te imasmiñ atthe na yujjanti.

Āsavānam khayanti āsavappahānam āsavānam accantakkhayasamuppādam khīñakāraṇam natthibhāvanti ayameva hi imasmiñca sutte, “Āsavānam khayā anāsavam cetovimuttin”ti-ādīsu (ma.ni.1.438) ca āsavakkhayattho. Aññattha pana maggaphalanibbānānipi āsavakkhayoti vuccanti. Tathā hi--

“Sekhassa (**CS:pg.1.66**) sikkhamānassa, ujumaggānusārino;

Khayasmīñ paṭhamam ñānam, tato aññā anantarā”ti. (itivu.62)--

Ādīsu maggo āsavakkhayoti vutto,

“Āsavānarū khayā samañho hotī”ti-ādīsu (ma.ni.1.438) phalam.

“Paravajjānupassissa, niccam ujjhānasaññino;

Āsavā tassa vadḍhanti, ārā so āsavakkhayā”ti. (dha.pa.253)--

Ādīsu nibbānam “āsavakkhayo”ti vuttam.

No ajānato no apassatoti yo pana na jānāti na passati, tassa no vadāmīti attho.

Etena ye ajānato apassatopi (**MA.2.I,64.**) samvarādīhiyeva suddhiṁ vadanti, te paṭikkhittā honti. Purimena vā padadvayena upāyo vutto, iminā anupāyapaṭisedho. Sañkhepena cettha ñāṇarū āsavasamvarapariyāyoti dassitam hoti.

Idāni yam jānato āsavānam khayo hoti, tam dassetukāmo **kiñca, bhikkhave, jānatoti** puccharū ārabhi, tattha jānanā bahuvidha. Dabbajātiko eva hi koci bhikkhu chattarū kātum jānāti, koci cīvarādīnam aññataram, tassa īdisāni kammāni vattasīse ṭhatvā karontassa sā jānanā maggaphalānam padaṭṭhānam na hotīti na vattabbā. Yo pana sāsane pabbajitvā vejjakammādīni kātum jānāti, tassemān jānato āsavā vadḍhantiyeva, tasmā yam jānato passato ca āsavānam khayo hoti, tadeva dassento āha **yoniso ca manasikāram ayoniso ca manasikāranti**.

Tattha **yoniso manasikāro** nāma upāyamanasikāro pathamanasikāro, aniccādīsu aniccanti ādinā eva nayena saccānulomikena vā cittassa āvaṭṭanā anvāvaṭṭanā ābhogo samannāhāro manasikāro, ayam vuccati yoniso manasikāroti.

Ayoniso manasikāroti anupāyamanasikāro uppathamanasikāro. Anicce niccanti dukkhe sukhanti anattani attāti asubhe subhanti ayoniso manasikāro

uppathamanasikāro. Saccappaṭikulena vā cittassa āvaṭṭanā anvāvaṭṭanā ābhogo (CS:pg.1.67) samannāhāro manasikāro, ayam vuccati ayoniso manasikāroti. Evam yoniso manasikārām uppādetum jānato, ayoniso manasikāro ca yathā na uppajjati, evam passato āsavānam khayo hoti.

Idāni imassevatthassa yuttim dassento āha **ayoniso, bhikkhave ...pe...**

pahīyantiti. Tena kiṁ vuttam hoti, yasmā ayoniso manasikaroto āsavā uppajjanti, yoniso manasikaroto pahīyanti, tasmā jānitabbam yoniso manasikāram uppādetum jānato, ayoniso manasikāro ca yathā na uppajjati, evam passato āsavānam khayo hotīti, ayam tāvettha saṅkhepavāṇṇanā.

Ayam pana vitthāro-- tattha “yoniso ayoniso”ti imehi tāva dvīhi padehi ābaddham hoti upari sakalasuttam. (MA.2./I,65.) Vatṭavivatṭavasena hi upari sakalasuttam vuttam. Ayoniso manasikāramūlakañca vaṭṭam, yoniso manasikāramūlakañca vivatṭam. Katham? Ayoniso manasikāro hi vaḍḍhamāno dve dhamme paripūreti avijjañca bhavatañhañca. Avijjāya ca sati “avijjāpaccayā saṅkhārā ...pe... dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Tañhāya sati tañhāpaccayā upādānam ...pe... samudayo hotī”ti. Evam ayam ayoniso manasikārabahulo puggalo vātavegābhīghātena vippaṭṭhanāvā viya gaṅgāvāṭe patitagokulam viya cakkayante yuttabalibaddo viya ca punappunam bhavayonigativiññāṇaṭṭhitisattvāsesu āvaṭṭaparivaṭṭam karoti, evam tāva ayoniso manasikāramūlakam vaṭṭam.

Yoniso manasikāro pana vaḍḍhamāno-- “yoniso manasikārasampannassetam, bhikkhave, bhikkhuno pāṭikañkham, ariyam atṭhañgikam maggam bhāvessati, ariyam atṭhañgikam maggam bahulīkarissati”ti (saṁ.ni.5.55) vacanato sammādiṭṭhipamukham atṭhañgikam maggam paripūreti. Yā ca sammādiṭṭhi, sā vijjāti tassa vijjuppādā avijjānirodho, “avijjānirodhā saṅkhāranirodho ...pe... evam etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotī”ti (mahāva.1) evam yoniso manasikāramūlakam vivatṭam veditabbam. Evam imehi dvīhi padehi ābaddham hoti upari sakalasuttam.

Evarū ābaddhe (CS:pg.1.68) cettha yasmā pubbe āsavappahānam dassetvā pacchā uppatti vuccamānā na yujjati. Na hi pahīnā puna uppajjanti. Uppannānam pana pahānam yujjati, tasmā uddesapatiłomatopi “Ayoniso, bhikkhave, manasikaroto”ti-ādimāha.

Tattha **ayoniso manasikaroto**ti vuttappakāram ayoniso manasikāram uppādayato. **Anuppannā ceva āsavā uppajjantī**ti ettha ye pubbe appatiladdhapubbam cīvarādim vā paccayam upaṭṭhākasaddhivihārika-antevāsikānam vā aññataram manuññam vatthum paṭilabhitvā, tam subham sukhanti ayoniso manasikaroto, aññataraññataram vā pana ananubhūtapubbam ārammaṇam yathā vā tathā vā ayoniso manasikaroto āsavā uppajjanti, te anuppannā uppajjantī veditabbā, aññathā hi anamatagge sarīsare anuppannā nāma āsavā na santi. Anubhūtapubbepi ca vatthumhi ārammaṇe vā yassa pakatisuddhiyā vā uddesaparipucchāpariyattinavakammayonisomanasikārānam (MA.2./I,66.) vā aññataravasena pubbe anuppajjitvā pacchā tādisena paccayena sahasā uppajjanti, imepi anuppannā uppajjantī veditabbā. Tesuyeva pana vatthārammaṇesu punappunam uppajjamānā uppannā pavaḍḍhantī vuccanti. Ito aññathā hi paṭhamuppannānam vaḍḍhi nāma natthi.

Yoniso ca kho, bhikkhaveti ettha pana yassa pakatisuddhiyā vā seyyathāpi āyasmato Mahākassapassa bhaddāya ca kāpilāniyā, uddesaparipucchādīhi vā kāraṇehi āsavā nuppajjanti, so ca jānāti “na kho me āsavā maggena samugghātam gatā, handa

nesam̄ samugghātāya paṭipajjāmī”ti. Tato maggabhāvanāya sabbe samugghāteti. Tassa te āsavā anuppannā na uppajjantīti vuccanti. Yassa pana kārakasseva sato satisammōsenā sahasā āsavā uppajjanti, tato sāmvegamāpajjītvā yoniso padahanto te āsave samucchindati, tassa uppannā pahīyantīti vuccanti
Maṇḍalārāmavāsīmahātissabhūtatherassa viya. So kira tasmiṃyeva vihāre uddesam̄ gaṇhāti, athassa gāme piṇḍāya carato visabhāgārammaṇe kileso uppajji, so tam̄ vipassanāya vikkhambhetvā vihāram agamāsi. Tassa supinantepi tam̄ ārammaṇam na upaṭṭhāsi. So “Ayam kileso vaḍḍhitvā apāyasamvattaniko hoti”ti sāmvegam̄ janetvā ācariyam̄ āpucchitvā vihārā nikhamma Mahāsaṅgharakkhitatherassa santike (CS:pg.1.69) rāgapāṭipakkham asubhakammaṭṭhānam gahetvā gumbantaram pavisitvā pāmsukūlacivaram santharitvā nisajja anāgāmimaggena pañcakāmaguṇikarāgam̄ chinditvā uṭṭhāya ācariyam̄ vanditvā punadivase uddesamaggam̄ pāpuṇi. Ye pana vattamānuppannā, tesam̄ paṭipatti�ā pahānam̄ nāma natthi.

16. Idāni “uppannā ca āsavā pahīyantīti idameva padam̄ gahetvā ye te āsavā pahīyanti, tesam̄ nānappakārato aññampi pahānakāraṇam̄ āvikātum desanam̄ vitthārento **atthi, bhikkhave, āsavā dassanā pahātabbāti**-ādimāha yathā tam̄ desanāpabhedakusalo dhammarājā. Tattha **dassanā pahātabbāti** dassanena pahātabbā. Esa nayo sabbattha. (MA.2/I,67.)

Dassanāpahātabba-āsavavaṇṇanā

17. Idāni tāni padāni anupubbato byākātukāmo-- “Katame ca, bhikkhave, āsavā dassanā pahātabbā”ti puccham̄ katvā mūlapariyāyavaṇṇanāyam vuttanayeneva “Idha, bhikkhave, assutavā puthujjano”ti puggalādhiṭṭhānam desanam̄ ārabhi. Tattha **manasikaraṇīye dhamme nappajānātīti** āvajjitatbbe samannāharitabbe dhamme na pajānāti. **Amanasikaraṇīyeti** tabbiparīte. Esa nayo sesapadesupi. Yasmā pana ime dhammā manasikaraṇīyā, ime amanasikaraṇīyāti dhammato niyamo natthi, ākārato pana atthi. Yenā ākārena manasikariyamānā akusaluppattipadaṭṭhānā honti, tenākārena na manasikātabbā. Yena kusaluppattipadaṭṭhānā honti, tenākārena manasikātabbā. Tasmā “ya’ssa, bhikkhave, dhamme manasikaroto anuppanno vā kāmāsavo”ti-ādimāha.

Tattha **ya’ssāti** ye assa assutavato puthujjanassa. **Manasikarototi** āvajjayato samannāharantassa. **Anuppanno vā kāmāsavoti** ettha samuccayattho vāsaddo, na vikappattho. Tasmā yathā “yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā dvipadā vā ...pe...Tathāgato tesam̄ (CS:pg.1.70) aggamakkhāyatīti (itivu.90) vutte apadā ca dvipadā cāti attho, yathā ca “bhūtānam vā sattānam ṛthityā sambhavesīnam vā anuggahāyā”ti (ma.ni.1.402) vutte bhūtānañca sambhavesīnañcāti attho, yathā ca “aggito vā udakato vā mithubhedato vā”ti (udā.76) vutte aggito ca udakato ca mithubhedato cāti attho, evamidhāpi anuppanno ca kāmāsavo uppajjati, uppanno ca kāmāsavo pavāḍḍhatīti attho datṭhabbo. Evam̄ sesesu.

Ettha ca **kāmāsavoti** pañcakāmaguṇiko rāgo. **Bhavāsavoti** rupārūpabhave chandarāgo, jhānanikanti ca sassatuccchedadiṭṭhisahagatā. Evam̄ diṭṭhāsavopi bhavāsave eva samodhānam̄ gacchati. **Avijjāsavoti** catūsu saccesu aññānam̄. Tattha kāmaguṇe assādato manasikaroto anuppanno ca kāmāsavo uppajjati, uppanno ca pavaḍḍhati. Mahaggatadhamme assādato manasikaroto anuppanno ca bhavāsavo uppajjati, uppanno ca pavaḍḍhati. Tīsu bhūmīsu dhamme catuvipallāsapadaṭṭhānabhāvena manasikaroto anuppanno ca avijjāsavo uppajjati, uppanno ca pavaḍḍhatīti veditabbo.

Vuttanayapaccanīkato sukkapakkho vitthāretabbo.

(MA.2/I,68.) Kasmā pana tayo eva āsavā idha vuttāti. Vimokkhapaṭipakkhato. Appaṇihitavimokkhapaṭipakkho hi kāmāsavo,. Animittasuññatavimokkhapatipakkhā itare. Tasmā ime tayo āsave uppādentā tiṇḍam vimokkhānam abhāgino honti, anuppādentā bhāginoti etamatthaṁ dassentena tayo eva vuttāti veditabbā. Diṭṭhāsavopi vā ettha vutto yevāti vaṇṇitametam.

Tassa amanasikaraṇīyānam dhammānam manasikārāti manasikārahetu, yasmā te dhamme manasi karoti, tasmāti vuttam hoti. Esa nayo dutiyapadepi. “Anuppannā ceva āsavā uppajjanti, uppannā ca āsavā pavaḍḍhantī”ti heṭṭhā vutta-āsavānamyeva abhedato nigamanametam.

18. Ettāvatā yo ayaṁ puggalādhiṭṭhānāya desanāya dassanā pahātabbe āsave niddisitum assutavā puthujjano vutto, so yasmā “Ayoniso, bhikkhave, manasikaroto anuppannā ceva āsavā uppajjantī”ti evam sāmaññato vuttānam ayoniso manasikārapaccayānam kāmāsavādīnampi (CS:pg.1.71) adhiṭṭhānam, tasmā tepi āsave teneva puggalena dassetvā idāni dassanā pahātabbe āsave dassento **so evam ayoniso manasi karoti, ahosim nu kho ahanti**-ādimāha. Vicikicchāsīsena cettha diṭṭhāsavampi dassetum imam desanām ārabhi.

Tassattho, yassa te iminā vuttanayena āsavā uppajjanti, so puthujjano, yo cāyam “assutavā”ti-ādinā nayena vutto, so puthujjano evam ayoniso anupāyena uppathena manasi karoti. Kathā? Ahosim nu kho ...pe...so kuhim gāmī bhavissatī. Kim vuttam hoti, so evam ayoniso manasi karoti, yathāssa “Aham ahosim nu kho”ti-ādinā nayena vuttā solasavidhāpi vicikicchā uppajjatī.

Tattha **ahosim nu kho nanu khoti** sassatākārañca adhiccasamuppatti-ākārañca nissāya atīte attano vijjamānataṁ avijjamānatañca kañkhati. Kim kāraṇanti na vattabbam. Ummattako viya hi bālaputhujjano yathā vā tathā vā pavattati. Apica ayoniso manasikāroyevetha kāraṇam. Evam ayoniso manasikārassa pana kim kāraṇanti. Sveva puthujjanabhāvo ariyānam adassanādīni vā. Nanu ca puthujjanopī yoniso manasi karotīti. Ko vā evamāha na manasi karotīti. Na pana tattha puthujjanabhāvo (MA.2/I,69.) kāraṇam saddhammassavanakalyāṇamittādīni tattha kāraṇāni. Na hi macchamarīṣādīni attano attano pakatiyā sugandhāni, abhisāñkhārapaccayā pana sugandhānipi honti.

Kim nu kho ahosinti jātīngūpapattiyo nissāya khattiyo nu kho ahosim, brāhmaṇavessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānam aññataroti kañkhati.

Kathām nu khoti sañṭhānākāram nissāya dīgho nu kho ahosim, rassa-odātakanhappamāṇika-appamāṇikādīnam aññataroti kañkhati. Keci pana issaranimmānādīm nissāya kena nu kho kāraṇena ahosinti hetuto kañkhatīti vadanti.

Kim hutvā kim ahosinti jātī-ādīni nissāya khattiyo hutvā nu kho brāhmaṇo ahosim ...pe... devo hutvā manussoti attano paramparamā kañkhati. Sabbattheva pana **addhānanti** kālādhivacanametam.

Bhavissāmi (CS:pg.1.72) **nu kho nanu khoti** sassatākārañca ucchedākārañca nissāya anāgate attano vijjamānataṁ avijjamānatañca kañkhati. Sesamettha vuttanayameva.

Etarahi vā paccuppannamaddhānanti idāni vā paṭisandhim ādīm katvā cutipariyantarī sabbampi vattamānakālam gahetvā. **Ajjhattam kathāmkathī hotīti** attano khandhesu vicikiccho hoti. **Aham nu khosmīti** attano atthibhāvarīn kañkhati. Yuttam panetanti? Yuttam ayuttanti kā ettha cintā. Apicettha idam vatthumpi

udāharanti. Cūlamātāya kira putto muṇḍo, mahāmātāya putto amuṇḍo, taṁ puttarāṁ muṇḍesum. So uṭṭhāya ahaṁ nu kho cūlamātāya puttoti cintesi. Evaṁ ahaṁ nu khosmīti kañkhā hoti.

No nu khosmīti attano natthibhāvāṁ kañkhati. Tatrāpi idāṁ vatthu-- eko kira macche gañhanto udake ciraṭṭhānena sīṭibhūtam attano ūrumū macchoti cintetvā pahari. Aparo susānapasse khettarām rakkhanto bhīto sañkuṭito sayi. So paṭibujjhītvā attano jañṇukāni dve yakkhāti cintetvā pahari. Evaṁ no nu khosmīti kañkhati.

Kim nu khosmīti khattiyova samāno attano khattiyabhāvāṁ kañkhati. Esa nayo sesesu. Devo pana samāno devabhāvāṁ ajānanto nāma natthi. Sopi pana “Aham rūpī nu kho arūpī nu kho”ti-ādinā nayena kañkhati. Khattiyādayo kasmā na jānantīti ce. Apaccakkhā tesāṁ tattha tattha (**MA.2.I,70.**) kule uppatti. Gahaṭṭhāpi ca potthalikādayo pabbajitasaññino. Pabbajitāpi “kuppam nu kho me kamman”ti-ādinā nayena gahaṭṭhasaññino. Manussāpi ca rājāno viya attani devasaññino honti.

Kathāṁ nu khosmīti vuttanayameva. Kevalañcettha abbhantare jīvo nāma atthīti gaheṭṭā tassa sañṭhānākāram nissāya dīgho nu khosmi, rassacaturāṁsachalaṁsa-atṭhāṁsasolasaṁsādīnam aññatarappakāroti kañkhanto kathāṁ nu khosmīti kañkhatīti veditabbo. Sarīrasañṭhānam pana paccuppannam ajānanto nāma natthi.

Kuto (CS:pg.1.73) āgato, so kuhiṁ gāmī bhavissatīti attabhāvassa āgatigatiṭṭhānam kañkhati.

19. Evaṁ soḷasappabhedāṁ vicikicchāṁ dassetvā idāni yaṁ iminā vicikicchāsīsenā diṭṭhāsavāṁ dassetum ayāṁ desanā āraddha. Taṁ dassento **tassa evaṁ ayoniso manasikaroto channām diṭṭhīnanti**-ādimāha. Tattha tassa puggalassa yathā ayāṁ vicikicchā uppajjati, evaṁ ayoniso manasikaroto tasseva savicikicchassa ayoniso manasikārassa thāmagatattā channām diṭṭhīnam aññatarā diṭṭhi uppajjatīti vuttam hoti. Tattha sabbapadesu vāsaddo vikappattho, evaṁ vā evaṁ vā diṭṭhi uppajjatīti vuttam hoti. **Atthi me attāti** cettha sassatadiṭṭhi sabbakālesu attano atthitāṁ gañhāti. **Saccato** thetātōti bhūtato ca thirato ca, “idam saccan”ti bhūtato suṭṭhu daļhabhāvenāti vuttam hoti. **Natti me attāti** ayāṁ pana ucchedadiṭṭhi, sato sattassa tattha tattha vibhavaggahañato. Atha vā purimāpi tīsu kālesu atthīti gahañato sassatadiṭṭhi, paccuppannameva atthīti gañhanto ucchedadiṭṭhi. Pacchimāpi atītanāgatesu natthīti gahañato bhasmantāhutiyoti gahitadiṭṭhikānam viya, ucchedadiṭṭhi. Atīte eva natthīti gañhanto adhiccasamuppattikasseva sassatadiṭṭhi.

Attanāva attānam sañjānāmīti saññākkhandhasīsenā khandhe attāti gahetvā saññāya avasesakkhandhe sañjānato iminā attānaṁ sañjānāmīti hoti.

Attanāva anattānanti saññākkhandhamyeva attāti gahetvā, itare cattāropi anattāti gahetvā saññāya tesāṁ jānato evaṁ (**MA.2.I,71.**) hoti **Anattanāva attānanti** saññākkhandham anattāti. Itare cattāro attāti gahetvā saññāya tesāṁ jānato evaṁ hoti, sabbāpi sassatucchedadiṭṭhiyova.

Vado vedeyyoti-ādayo pana sassatadiṭṭhiyā eva abhinivesākārā. Tattha vadatīti **vado**, vacīkammassa kārakoti vuttam hoti. **Vedayatīti vedeyyo**, jānāti anubhavati cāti vuttam hoti. Kim vedetīti, tatra tatra kalyāṇapāpakānam kammānam vipākām (**CS:pg.1.74**) paṭisāmvedeti. **Tatra tatrāti** tesu tesu yonigatiṭṭhitinivāsanikāyesu ārammañesu vā. **Nicco**ti uppādavayarahito. **Dhuvoti** thiro sārabhūto. **Sassato**ti sabbakāliko. **Avipariñāmadhammoti** attano pakatibhāvāṁ avijahanadhammo, kakaṇṭako viya nānappakāratām nāpajjati. **Sassatisamanti**

candasūriyasamuddamahāpathavīpabbatā lokavohārena sassatiyoti vuccanti. Sassatīhi samām **sassatisamām**. Yāva sassatiyo tiṭṭhanti, tāva tatheva ṭhassatīti gaṇhato evamditṭhi hoti.

Idam vuccati, bhikkhave, diṭṭhigatanti-ādīsu. **Idanti** idāni vattabbassa paccakkhanidassanām. Diṭṭhigatasambandhena ca idanti vuttam, na diṭṭhisambandhena. Ettha ca diṭṭhiyeva **diṭṭhigatam**, gūthagataṁ viya. Diṭṭhīsu vā gatamidam dassanām dvāsaṭṭhidiṭṭhi-antogadhattātipi diṭṭhigatam. Diṭṭhiyā vā gatam diṭṭhigatam. Idañhi atthi me attāti-ādi diṭṭhiyā gamanamattameva, natthettha attā vā nicco vā kocīti vuttam hoti. Sā cāyam diṭṭhi dunniggamanaṭṭhena **gahanam**. Duratikkamaṭṭhena sappaṭibhayaṭṭhena ca **kantāro**, dubbhikkhakantāravālakantārādayo viya. Sammādiṭṭhiyā vinivijjhanaṭṭhena vilomanaṭṭhena vā **visūkam**. Kadāci sassatassa, kadāci ucchedassa gahaṇato virūpari phanditanti **vippahanditam**. Bandhanaṭṭhena **samyojanam**. Tenāha “diṭṭhigahanaṁ …pe… diṭṭhisamyojanan”ti. Idānissa tameva bandhanattharām dassento **diṭṭhisamyojanasamyojuttoti**-ādimāha. Tassāyam saṅkhepatho. Iminā diṭṭhisamyojanena samyutto puthujjano etehi jāti-ādīhi na parimuccatīti. Kim vā bahunā, sakalavatṭadukkhatopi na muccatīti.

(MA.2./I,72.) 20. Evarū chappabhedam diṭṭhāsavām dassetvā yasmā sīlabbataparāmāso kāmāsavādivacaneneva dassito hoti. Kāmasukhathañhi bhavasukhabhavavisuddhi-atthañca avijjāya abhibhūtā ito bahiddhā samaṇabrahmañā sīlabbatāni parāmasanti, tasmā tam adassetvā diṭṭhiggahaṇena vā tassa gahitattāpi tam adassetvāva idāni yo puggalo dassanā pahātabbe āsave pajahati, tam dassetvā tesam āsavānam pahānam dassetum (CS:pg.1.75) pubbe vā ayoniso manasikaroto puthujjanassa tesam uppattim dassetvā idāni tabbiparītassa pahānam dassetum **sutavā ca kho, bhikkhaveti**-ādimāha.

Tassattho, yāva “so idam dukkhan”ti āgacchat, tāva heṭṭhā vuttanayena ca vuttapaccanīkato ca veditabbo. Paccanīkato ca sabbākārena ariyadhammassa akovidāvinītapaccanīkato ayam “sutavā ariyasāvako ariyadhammassa kovidō ariyadhamme suvinīto”ti veditabbo. Apica kho sikhāpattavipassanato pabhuti yāva gotrabhu, tāva tadanurūpena atthena ayam ariyasāvakoti veditabbo.

21. “So idam dukkhanti yoniso manasi karotī”ti-ādīsu pana ayam athavibhāvanā, so catusaccakammaṭṭhāniko ariyasāvako taṇhāvajjā tebhūmakā khandhā **dukkham**, taṇhā **dukkhasamudayo**, ubhinnam appavatti **nirodho**, nirodhasampāpako **maggoti** evam pubbeva ācariyasantike ugghahitacatusaccakammaṭṭhāno aparena samayena vipassanāmaggam samāruļho samāno te tebhūmake khandhe **idam dukkhanti yoniso manasi karoti**, upāyena pathena samannāharati ceva vipassati ca. Ettha hi yāva sotāpattimaggo, tāva manasikārasāseneva vipassanā vuttā. Yā panāyam tasseeva dukkhassa samutṭhāpikā pabhāvikā taṇhā, **ayaṁ samudayoti yoniso manasi karoti**.

Yasmā pana dukkhañca samudayo ca idam ṭhānam patvā nirujjhanti nappavattanti, tasmā yadidaṁ **nibbānam** nāma, **ayaṁ dukkhanirodhoti yoniso manasi karoti**.

Nirodhasampāpakaṁ atṭhañgikam maggam **ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yoniso manasi karoti**, upāyena pathena samannāharati ceva vipassati ca.

(MA.2./I,73.) Tatrāyam upāyo, abhiniveso nāma vatṭe hoti, vivatṭe natthi. Tasmā “Ayam atthi imasmiṁ kāye pathavīdhātu, āpodhātū”ti-ādinā nayena sakasantatiyam cattāri bhūtāni tadanusārena upādārūpāni ca pariggahetvā ayam rūpakkhandhoti vavatthapeti. Tam vavatthāpayato uppanne tadārammaṇe cittacetasike dhamme ime cattāro arūpakkhandhāti vavatthapeti. Tato ime pañcakkhandhā dukkhanti vavatthapeti.

Te pana saṅkhepato (CS:pg.1.76) nāmañca rūpañcāti dve bhāgāyeva honti. Idañca nāmarūpam sahetu sappaccayam uppajjati. Tassa ayam hetu ayam paccayoti avijjābhavatañhākammāhārādike hetupaccaye vavatthapeti. Tato tesam paccayānañca paccayuppannadhāmānañca yāthāvasarasalakkhaṇam vavatthapetvā ime dhāmmā ahutvā hontīti aniccalakkhaṇam āropeti, udayabbayapīlitattā dukkhātī dukkhalakkhaṇam āropeti. Avasavattanato anattāti anattalakkhaṇam āropeti. Evam tīni lakkhaṇāni āropetvā paṭipātiyā vipassanam pavattento sotāpattimaggam pāpuṇāti.

Tasminm khaṇe cattāri saccāni ekapaṭivedheneva paṭivijjhati, ekābhisañmayena abhisameti. Dukkham pariññāpaṭivedhena paṭivijjhati, samudayañ pahānapaṭivedhena, nirodhām sacchikiriyāpaṭivedhena, maggam bhāvanāpaṭivedhena. Dukkhañca pariññābhisañmayena abhisameti ...pe... maggam bhāvanābhisañmayena abhisameti, no ca kho aññamaññena ñāñena. Ekaññāneva hi esa nirodhām ārammañato, sesāni kiccato paṭivijjhati ceva abhisameti ca. Na hissa tasminm samaye evam hoti-- “Aham dukkham pariññāmī”ti vā ...pe... “maggam bhāvemī”ti vā. Apica khvassa ārammañam katvā paṭivedhavasena nirodhām sacchikaroto evam tam ñāñam dukkhañpariññākiccampi samudayapahānakiccampi maggabhāvanākiccampi karotiyeva. Tassevarñ upāyena yoniso manasikaroto tīni samyojanāni pahīyanti, vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, atṭhavatthukā vicikicchā, “sīlena suddhi vatena suddhi”ti sīlabbatānam parāmasanato sīlabbataparāmāsoti. Tattha catūsu āsavesu sakkāyadiṭṭhisīlabbataparāmāsā diṭṭhāsavena saṅgahitattā āsavā ceva samyojanā ca. Vicikicchā samyojanameva, na (MA.2./I,74.) āsavo “Dassanā pahātabbā āsavā”ti ettha pariyāpānnattā pana āsavāti.

“Ime vuccanti ...pe... pahātabbā”ti ime sakkāyadiṭṭhi-ādayo dassanā pahātabbā nāma āsavāti dassento āha. Atha vā yā ayam channam diṭṭhīnam aññatarā diṭṭhi uppajjatīti evam sarūpeneva sakkāyadiṭṭhi vibhattā. Tam sandhāyāha “ime vuccanti, bhikkhave”ti. Sā ca yasmā sahajātaphānēkaṭṭhehi saddhiñ pahīyati. Diṭṭhāsave hi pahīyamāne tamisahajāto catūsu diṭṭhisampayuttacittesu kāmāsavopi avijjāsavopi pahīyati (CS:pg.1.77) Pahānekaṭṭho pana catūsu diṭṭhivippayuttesu nāgasupaññādisamiddhipatthanāvasena uppajjamāno bhavāsavo. Teneva sampayutto avijjāsavopi, dvīsu domanassacittesu pāññātipātādinibbattako avijjāsavopi, tathā vicikicchācittasampayutto avijjāsavopīti evam sabbathāpi avasesā tayopi āsavā pahīyanti. Tasmā bahuvacananiddeso katoti evamettha attho veditabbo. Esa porāñānam adhīppāyo.

Dassanā pahātabbāti dassanam nāma sotāpattimaggo, tena pahātabbāti attho. Kasmā sotāpattimaggo dassanam? Paṭhamam nibbānadassanato. Nanu gotrabhu paṭhamataram passatīti? No na passati. Disvā kattabbakiccam pana na karoti samyojanānam appahānato. Tasmā passatīti na vattabbo. Yattha katthaci rājānam disvāpi paññākāram datvā kiccanipphattiyyā adiṭṭhattā “Ajjāpi rājānam na passāmī”ti vadanto gāmavāsī puriso cettha nidassanam.

Dassanāpahātabba-āsavavaññanā niṭṭhitā.

Saṁvarāpahātabba-āsavavaññanā

22. Evarñ dassanena pahātabbe āsave dassetvā idāni tadanantaruddiṭṭhe saṁvarā pahātabbe dassetum, **katame ca, bhikkhave, āsavā saṁvarā pahātabbāti** āha. Evam

sabbattha sambandho veditabbo. Ito parañhi atthamattameva vanñayissāma.

Nanu ca dassanena bhāvanāyātī imehi dvīhi appahātabbo āsavō nāma natthi, atha kasmā visum̄ sañvarādīhi pahātabbe dassetīti. Sañvarādīhi pubbabhāge vikkhambhitā āsavā catūhi maggehi samugghātam gacchanti, tasmā tesam̄ maggānam̄ pubbabhāge imehi pañcahākārehi vikkhambhanappahānam (MA.2/I,75.) dassento evamāha. Tasmā yo cāyam̄ vutto pañhamo dassanamaggioyeva, idāni bhāvanānāmena vucessanti tayo maggā, tesam̄ sabbesampi ayaṁ pubbabhāgapañipadāti veditabbā.

Tattha (CS:pg.1.78) **idhāti** imasmim̄ sāsane. **Pañisañkhāti** pañisañkhāya. Tatthāyam̄ sañkhāsaddo ñāṇakoṭṭhāsapaññattigañanāsu dissati. “Sañkhāyekam̄ pañisevatī”ti-ādīsu (ma.ni.2.168) hi ñāne dissati. “Papañcasāññāsañkhā samudācarantī”ti-ādīsu (ma.ni.1.201) koṭṭhāse. “Tesam̄ tesam̄ dhammānam̄ sañkhā samaññā”ti-ādīsu (dha.sa.1313) paññattiyam̄. “Na sukaram̄ sañkhātun”ti-ādīsu (sañ.ni.2.128) gañanāyam̄. Idha pana ñāne dañṭhabbo.

Pañisañkhā yonisoti hi upāyena pathena pañisañkhāya ñatvā paccavekkhitvāti attho. Ettha ca asamvare ādīnavapañisañkhā yoniso pañisañkhāti veditabbā. Sā cāyam̄ “varaṁ, bhikkhave, tattāya ayosalākāya ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya cakkhundriyam̄ sampalimañṭham̄, na tveva cakkhuviññeyyesu rūpesu anubyañjanaso nimittaggāho”ti-ādinā (sañ.ni.4.235) ādittapariyāyanayena veditabbā.

Cakkhundriyasamvaramvuto viharatī ettha cakkhumeva indriyam̄ cakkhundriyam̄, samvaraṇato samvaro, pidahanato thakanatoti vuttam hoti. Satiyā etam adhivacanam. Cakkhundriye samvaro cakkhundriyasañvaro. Titthakāko āvāṭakacchapō vanamahirñsoti-ādayo viya.

Tattha kiñcāpi cakkhundriye samvaro vā asamvaro vā natthi. Na hi cakkhupasādaṁ nissāya sati vā muṭṭhasaccaṁ vā uppajjati. Apica yadā rūpārammaṇam̄ cakkhussa āpātham̄ āgacchatī, tadā bhavañge dvikkhattum uppajjītvā niruddhe kiriyamanodhātu āvajjanakiccam̄ sādhayamānā uppajjītvā nirujjhāti, tato cakkhuviññānam̄ dassanakiccam̄, tato vipākamanodhātu sampañcchanakiccam̄, tato vipākāhetukamanoviññānadhātu santirañakiccam̄, tato kiriyāhetukamanoviññānadhātu voṭṭhabbanakiccam̄ sādhayamānā uppajjītvā nirujjhāti. Tadanantaram javanam̄ javati.

Tatthapi neva bhavañgasamaye, na āvajjanādīnam aññatarasamaye samvaro vā asamvaro vā atthi. Javanakkhaṇe pana sace (MA.2/I,76.) dussīlyam̄ vā muṭṭhasaccaṁ vā aññānam̄ vā akkhanti vā kosajam̄ vā uppajjati, ayaṁ asamvaro hoti. Evam̄ hontopi so cakkhundriye asamvaroti vuccati. Kasmā? Tasmīñhi sati dvārampi aguttam hoti, bhavañgampi āvajjanādīni vīthicittānipi. Yathā kiṁ (CS:pg.1.79) yathā nagare catūsu dvāresu asamvutesu kiñcāpi anto gharakotṭhakagabbhādayo susamvutā, tathāpi antonagare sabbam bhañḍam arakkhitam̄ agopitameva hoti. Nagaradvārena hi pavisitvā corā yadicchanti, tam̄ kareyyurū, evameva javane dussīlyādīsu uppannesu, tasmīñ asamvare sati dvārampi aguttam hoti, bhavañgampi āvajjanādīni vīthicittānipīti.

Tasmīñ pana sīlādīsu uppannesu dvārampi guttam hoti, bhavañgampi āvajjanādīni vīthicittānipi. Yathā kiṁ? Yathā nagaradvāresu susamvutesu kiñcāpi anto gharādayo asamvutā, tathāpi antonagare sabbam bhañḍam surakkhitam̄ sugopitameva hoti. Nagaradvāresu hi piññesu corānam̄ paveso natthi, evameva javane sīlādīsu uppannesu dvārampi suguttaṁ hoti, bhavañgampi āvajjanādīni vīthicittānipi. Tasmā javanakkhaṇe uppajjamānopi cakkhundriye samvaroti vutto. Idha cāyam̄ satisamvaro adhippetoti veditabbo. Cakkhundriyasamvarena samvuto **cakkhundriyasamvaramvuto**, upetoti vuttam hoti. Tathā hi,

pātimokkhasaṁvarasaṁvutoti imassa vibhaṅge “iminā pātimokkhasaṁvarena upeto hoti ...pe... samannāgato”ti (vibha.511) vuttam. Tam ekajjhām katvā cakkhundriyasamvarena saṁvutoti evamattho veditabbo.

Atha vā saṁvarīti saṁvuto, thakesi pidahīti vuttam hoti. Cakkhundriye samvarasaṁvuto cakkhundriyasamvarasaṁvuto, cakkhundriyasamvarasaññitam satikavātam cakkhudvāre, gharadvāre kavātam viya saṁvari thakesi pidahīti vuttam hoti. Ayameva cettha attho sundarataro. Tathā hi “cakkhundriyasamvaram asaṁvutassa viharato saṁvutassa viharato”ti etesu padesu ayameva attho dissati.

Viharatīti evam cakkhundriyasamvarasaṁvuto yena kenaci iriyāpathavihārena viharati. (MA.2/I,77.) **Yañhissāti**-ādimhi yam cakkhundriyasamvaram assa bhikkhuno asaṁvutassa athaketvā apidahitvā viharantassāti evamattho veditabbo. Atha vā, ye-kārassa **yanti** ādeso. **Hikāro** ca padapūraṇo, ye assāti attho.

Uppajjeyyunti (CS:pg.1.80) nibbatteyyum. **Āsavā vighātапariлāhāti** cattāro āsavā ca aññe ca vighātakarā kilesapariлāhā vipākapariлāhā ca. Cakkhudvāre hi iṭṭhārammaṇam āpāthagatam kāmassādavasena assādayato abhinandato kāmāsavo uppajjati, īdisam aññasmimpi Sugatibhave labhissāmīti bhavapatthanāya assādayato bhavāsavo uppajjati, sattoti vā sattassāti vā gaṇhantassa dīṭṭhāsavo uppajjati, sabbeheva sahajātam aññānam avijjāsavoti cattāro āsavā uppajjanti. Tehi sampayuttā apare kilesā vighātапariлāhā, āyatim vā tesam vipākā. Tepi hi asaṁvutasseva viharato uppajjeyyunti vuccanti.

Evaṁsa teti evam assa te. Evaṁ etena upāyena na honti, no aññathāti vuttam hoti. Esa nayo **paṭisaṅkhā yoniso sotindriyasamvarasaṁvutoti**-ādīsu.

Ime vuccanti, bhikkhave, āsavā saṁvara pahātabbāti ime chasu dvāresu cattāro cattāro katvā catuvīsatī āsavā saṁvarena pahātabbāti vuccanti. Sabbattheva cettha satisaṁvaro eva saṁvaroti veditabbo.

Saṁvarāpahātabba-āsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭisevanāpahātabba-āsavavaṇṇanā

23. Paṭisaṅkhā yoniso cīvaranti-ādīsu yam vattabbarām, tam sabbarām Visuddhimagge sīlakathāyam vuttameva. **Yañhissāti** yam cīvarapiṇḍapātādīsu vā aññataram assa. **Appaṭisevati** evam yoniso appaṭisevantassa. Sesam vuttanayameva. Kevalam panidha aladdham cīvarādīm patthayato laddham vā assādayato kāmāsavassa uppatti veditabbā. īdisam aññasmimpi sampattibhave Sugatibhave labhissāmīti bhavapatthanāya assādayato bhavāsavassa, aham labhāmi na labhāmīti vā mayham vā idanti attasaññam adhiṭṭhahato dīṭṭhāsavassa uppatti veditabbā. Sabbeheva pana sahajāto avijjāsavoti evam catunnam āsavānam uppatti vipākapariлāhā ca navavedanuppādanatopi veditabbā.

Ime (CS:pg.1.81) **vuccanti, bhikkhave, āsavā paṭisevanā pahātabbāti** ime ekamekasmiṁ (MA.2/I,78.) paccaye cattāro cattāro katvā solasa āsavā iminā ñānasamvarasaṅkhātena paccavekkhaṇapaṭisevanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisevanāpahātabba-āsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhivāsanāpahātabba-āsavavaṇṇanā

24. Paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassāti upāyena pathena paccavekkhitvā

khamo hoti sītassa sītaṁ khamati sahati, na avīrapuriso viya appamattakenapi sītena calati kampati kammaṭṭhānam vijahati. Apica kho Lomasanāgatthero viya anappakenāpi sītena phuṭṭho na calati na kampati, kammaṭṭhānameva manasi karoti. Thero kira cetiyapabbate piyaṅguguḥāyām padhānaghare viharanto antaraṭṭhake himapātasamaye lokantarikaniraye paccavekkhitvā kammaṭṭhānam avijahantova abbhokāse vītināmesi. Evarū **uṇhādīsupi** atthayojanā veditabbā.

Kevalañhi yo bhikkhu adhimattampi uṇham sahati sveva thero viya, ayam “khamo uṇhassā”ti veditabbo. Thero kira gimhasamaye pacchābhattam bahicaṅkame nisīdi. Kammaṭṭhānam manasikaronto sedāpissa kacchehi mucanti. Atha nam antevāsiko āha “idha, bhante, nisīdatha, sītalo okāso”ti. Thero “uṇhabhayenevamhi āvuso idha nisinno”ti avīcimahānirayarū paccavekkhitvā nisīdiyeva. **Uṇhanti** cettha aggisantāpova veditabbo. Sūriyasantāpavasena panetam vatthu vuttam.

Yo ca dve tayo vāre bhattam vā pānīyam vā alabhamānopi anamatagge samsāre attano pettivisayūpapattim paccavekkhitvā avedhento kammaṭṭhānam na vijahatiyeva. Adhimattehi dāmsamakasavātātapasamphassehi phuṭṭho cāpi tiracchānūpapattim paccavekkhitvā avedhento kammaṭṭhānam na vijahatiyeva. Sarīsapasamphassena phuṭṭho cāpi anamatagge samsāre sīhabyagghādimukhesu anekavāram parivattitapubbabhāvam paccavekkhitvā avedhento kammaṭṭhānam na vijahatiyeva Padhāniyatthero viya. Ayam “khamo jighacchāya …pe… sarīsapasamphassānan”ti veditabbo.

Theraṁ (CS:pg.1.82) kira khaṇḍacelavihāre kaṇikārapadhāniyaghare ariyavāṁsam suṇtam ghoraviso sappo dāmsi. Thero jānitvāpi pasannacitto nisinno dhammarāyeva suṇāti. Visavego thaddho ahosi. Thero upasampadamaṇḍalam ādirū katvā sīlām paccavekkhitvā parisuddhasīlohamasmīti pītiṁ uppādesi. Saha pītuppādā visam nivattitvā pathavim pāvisi. (MA.2./I,79.) Thero tattheva cittekaggatam labhitvā vipassanām vadḍhetvā arahattam pāpuṇi.

Yo pana akkosavasena durutte duruttattāyeva ca durāgate api antimavatthusaññite vacanapathe sutvā khantiguṇāmyeva paccavekkhitvā na vedhati Dīghabhāṇaka-Abhayatthero viya. Ayam “khamo duruttānam durāgatānam vacanapathānan”ti veditabbo.

Thero kira paccayasantosabhāvanārāmatāya mahā-ariyavāṁsappaṭipadam kathesi, sabbo mahāgāmo āgacchat. Therassa mahāsakkāro uppajjati. Tam aññataro mahāthero adhivāsetum asakkonto dīghabhāṇako ariyavāṁsam kathemīti sabbarattim kolāhalam karostī-ādīhi akkosi. Ubhopi ca attano attano vihāram gacchantā gāvutamattam ekapathena agamāmsu. Sakalagāvutampi so tam akkosiyeva. Tato yattha dvinnam vihārānam maggo bhijjati, tattha ṭhatvā Dīghabhāṇakatthero tam vanditvā “esa, bhante, tumhākam maggo”ti āha. So asuṇanto viya agamāsi. Theropi vihāram gantvā pāde pakkhāletvā nisīdi. Tamenam antevāsiko “Kim, bhante, sakalagāvutam paribhāṣantam na kiñci avocuttā”ti āha. Thero “khantiyeva, āvuso, mayhaṁ bhāro, na akkanti. Ekapaduddhārepi kammaṭṭhānaviyogam na passāmī”ti āha. Ettha ca vacanameva **vacanapathoti** veditabbo.

Yo pana uppānnā sārīrikā vedanā dukkhamanāṭṭhena **dukkhā**, bahalaṭṭhena

tibbā, pharusaṭṭhena **kharā**, tikhīṇaṭṭhena **kaṭukā**, assādavirahato **asātā**, manarū avadḍhanato **amanāpā**, pāṇaharaṇasamatthatāya **pāṇaharā** adhivāsetiyeva, na vedhati. Evam sabhāvo hoti cittalapabbate Padhāniyatthero viya. Ayam “uppannānam ...pe... adhivāsanajātiko”ti veditabbo.

Therassa (CS:pg.1.83) kira rattim padhānenā vītināmetvā ṛhitassa udaravāto uppajji. So tam adhivāsetum asakkonto āvattati parivattati. Tamenam caṅkamapasse ṛhito Piṇḍapātiyatthero āha “Āvuso, pabbajito nāma adhivāsanasiḥ hotī”ti. So “sādhu, bhante”ti adhivāsetvā niccalo sayi. Vāto nābhito yāva hadayam phāleti. Thero vedanam (MA.2.I,80.) vikkhambhetvā vipassanto muhuttena anāgāmī hutvā parinibbāyīti.

Yañhissāti sītādīsu yamkiñci ekadhammampi assa. **Anadhivāsayatoti** anadhivāsentassa akkhamantassa. Sesam vuttanayameva. Āsavuppatti panettha evam veditabbā. Sītena phuṭṭhassa uṇham patthayantassa kāmāsavo uppajjati, evam sabbattha. Natthi no sampattibhave Sugatibhave sītam vā uṇham vāti bhavarū patthayantassa bhavāsavo. Mayham sītam uṇhanti gāho diṭṭhāsavo. Sabbeheva sampayutto avijjāsavoti.

“Ime vuccanti ...pe... adhivāsanā pahātabbā”ti ime sītādīsu ekamekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā imāya khantisamvarasaṅkhātāya adhivāsanāya pahātabbāti vuccantīti attho. Ettha ca yasmā ayam khanti sītādīdhamme adhivāseti, attano upari āropetvā vāsetiyeva. Na asahamānā hutvā nirassati, tasmā “adhivāsanā”ti vuccatīti veditabbā.

Adhivāsanāpahātabba-āsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Parivajjanāpahātabba-āsavavaṇṇanā

25. Paṭisaṅkhā yoniso caṇḍam hatthim parivajjetiti aham samaṇoti caṇḍassa hatthissa āsanne na ṛhātabbam. Tatonidānāhi maraṇampi siyā maraṇamattampi dukkhanti evam upāyena pathena paccayena paccavekkhītvā caṇḍam hatthim parivajjeti paṭikkamati. Esa nayo sabbattha. **Caṇḍanti** ca duṭṭham, vālanti vuttam hoti.

Khāṇunti khadirakhāṇu-ādiṁ. **Kaṇṭakāṭṭhānanti** kaṇṭakānām ṛhānam, yattha kaṇṭakā vijjanti, tam okāsanti vuttam hoti. **Sobbhanti** sabbato paricchinnataṭam. **Papātanti** ekato chinnataṭam. **Candanikanti** ucchiṭṭhodakagabbhamalādīnam chaḍḍanaṭṭhānam.

Oligallanti tesamyeva (CS:pg.1.84) sakaddamādīnam sandanokāsam. Tam jaṇṇumattampi asucibharitam hoti, dvepi cetāni ṛhānāni amanussaduṭṭhāni honti. Tasmā tāni vajjetabbāni. **Anāsaneti** ettha pana ayuttam āsanam **anāsanam**, tam atthato aniyatavatthukam rahopatīcchannāsananti veditabbam. **Agocareti** etthapi ca ayutto gocaro **agocaro**, so vesiyādibhedato pañcavidho. **Pāpake mitteti** lāmake dussile mittapatirūpake, amitte vā. **Bhajantanti** sevamānam. **Viññū sabrahmacārīti** paṇḍitā buddhisampannā sabrahmacārayo, bhikkhūnāmetam adhivacanam. Te hi ekakammam ekuddeso (MA.2.I,81.) samasikkhatāti imam brahmam samānam caranti, tasmā **sabrahmacārīti** vuccanti. **Pāpakesu ṛhānesūti** lāmakesu ṛhānesu. **Okappeyyunti** saddaheyym, adhimuceyyum “Addhā ayamāyasmā akāsi vā karissati vā”ti.

Yañhissāti hatthi-ādīsu yamkiñci ekampi assa. Sesam vuttanayameva. Āsavuppatti panettha evam veditabbā. Hatthi-ādinidānena dukkhena phuṭṭhassa sukham

patthayato kāmāsavo uppajjati. Natthi no sampattibhave Sugatibhave īdisarī dukkhanti bhavaṁ patthentassa bhavāsavo. Maṁ hathī maddati, maṁ assoti gāho diṭṭhāsavo. Sabbeheva sampayutto avijjāsavoti.

Ime vuccanti ...pe... parivajjanā pahātabbāti ime hatthi-ādīsu ekekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā iminā sīlasamvarasaṅkhātena parivajjanena pahātabbāti vuccantīti veditabbā.

Parivajjanāpahātabba-āsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Vinodanāpahātabba-āsavavaṇṇanā

26. Paṭisaṅkhā yoniso uppannām kāmavitakkam nādhivāsetīti “iti pāyam vitakko akusalo, itipi sāvajjo, itipi dukkhavipāko, so ca kho attabyābādhāya saṁvattatī”ti-ādinā nayena yoniso kāmavitakke ādīnavaram paccavekkhitvā tasmim tasmim ārammaṇe uppannām jātamabhinibbattam kāmavitakkam nādhivāseti, cittam āropetvā na vāseti, abbhantare vā na vāsetītipi attho.

Anadhivāento kim karotīti? **Pajahati** chaḍḍeti.

Kim kacavaraṁ viya pitakenāti? Na hi, apica kho nam **vinodeti** tudati vijjhati nīharati.

Kim (**CS:pg.1.85**) balibaddam viya patodenāti? Na hi, atha kho nam **byantikaroti** vigatantarī karoti. Yathāssa antopi nāvasissati antamaso bhaṅgamattampi, tathā nam karoti.

Katham pana nam tathā karotīti? **Anabhāvam gameti**ti anu anu abhāvam gameti, vikkhambhanappahānenā yathā suvikkhambhito hoti, tathā karotīti vuttam hoti. Esa nayo **byāpādavihimsāvitakkesu**.

Ettha ca **kāmavitakkoti** “yo kāmapaṭisamyutto takko vitakko micchāsaṅkappo”ti vibhaṅge (vibha.910) vutto. Esa nayo itaresu. **Uppannuppanneti** uppanne uppanne, uppannamatteyevāti vuttam hoti. Sakim vā uppanne vinodetvā (**MA.2/I,82.**) dutiyavāre ajjhapekkhitā na hoti, satakkhattumpi uppanne uppanne vinodetiyeva. **Pāpake akusaleti** lāmakaṭṭhena pāpake, akosallatāya akusale. **Dhammeti** teyeva kāmavitakkādayo sabbepi vā nava mahāvitakke. Tattha tayo vuttā eva. Avasesā “ñātivitakko janapadavitakko amaravitakko parānuddayatāpaṭisamyutto vitakko lābhasakkārasilokapaṭisamyutto vitakko anavaññattipaṭisamyutto vitakko”ti (mahāni.207) ime cha.

Yañhissāti etesu vitakkesu yañkiñci assa, sesam vuttanayameva. Kāmavitakko panettha kāmāsavo eva. Tabbiseso bhavāsavo. Tam sampayutto diṭṭhāsavo. Sabbavitakkesu avijjāsavoti evam āsavuppatti tipi veditabbā.

Ime vuccanti ...pe... vinodanā pahātabbāti ime kāmavitakkādivasena vutappakārā āsavā iminā tasmim vitakke ādīnavapaccavekkhaṇasahitena vīriyasamvarasankhātena vinodanena pahātabbāti vuccantīti veditabbā.

Vinodanāpahātabba-āsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāvanāpahātabba-āsavavavāññanā

27. Paṭisaṅkhā yoniso satisambojjhaṅgam bhāvetīti abhāvanāya ādīnavam, bhāvanāya ca ānisamsam upāyena pathena paccavekkhitvā satisambojjhaṅgam (CS:pg.1.86) bhāveti, esa nayo sabbattha. Ettha ca kiñcāpi ime uparimaggattayasamayasambhūtā lokuttarabojjhaṅgā eva adhippetā, tathāpi ādikammikānarū bojjhaṅgesu asammohattharū lokiyalokuttaramissakena nesam nayena atthavaṇṇanām karissāmi. Idha pana lokiyanayaṁ pahāya lokuttaranayo eva gahetabbo. Tattha satisambojjhaṅganti-ādinā nayena vuttānam sattannām ādipadānāmyeva tāva --

Atthato lakkhaṇādīhi, kamato ca vinicchayo;

Anūnādhikato ceva, viññātabbo vibhāvinā.

Tattha satisambojjhaṅge tāva saraṇaṭṭhena **sati**. Sā panesā upaṭṭhānalakkhaṇā, apilāpanalakkhaṇā vā. Vuttampi hetam “yathā, mahārāja, rañño bhaṇḍāgāriko rañño sāpateyyam apilāpeti, ettakam, mahārāja, hiraññam, ettakam suvaṇṇam, ettakam sāpateyyanti, evameva kho, (MA.2.I,83.) mahārāja sati uppajjamānā kusalākusalasāvajjānavajjahīnapaṇītakanhasukkasappaṭībhāge dhamme apilāpeti. Ime cattāro satipaṭṭhāna”ti (mi.pa.2.1.13) vitthāro. Apilāpanarasa. Kiccavaseneva hissa etam lakkhaṇam therena vuttam. Asammosarasā vā.

Gocarābhimukhabhāvapaccupatṭhānā. Sati eva sambojjhaṅgo **satisambojjhaṅgo**.

Tattha bodhiyā bodhissa vā aṅgoti bojjhaṅgo.

Kim vuttam hoti? Yā hi ayam dhammasāmaggī, yāya lokiyalokuttaramaggakkhane uppajjamānāya līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhana-kāmasukhakkilamathānuyoga-ucchedasassatābhinivesādīn am anekesam upaddavānam paṭipakkhabhūtāya satidhammadavicayavīriyapītipassaddhisamādhi-upekkhāsaṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatīti katvā “bodhī”ti vuccati. **Bujjhātīti** kilesasantānaniddāya utṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti vuttam hoti. Yathāha “satta bojjhaṅge bhāvetvā anuttaram sammāsambodhiṁ abhisambuddho”ti. Tassā dhammasāmaggisaṅkhātāya bodhiyā aṅgotipi bojjhaṅgo, jhānaṅgamaggāṅgādayo viya.

Yopesa (CS:pg.1.87) yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako “bodhī”ti vuccati, tassa bodhissa aṅgotipi bojjhaṅgo, senaṅgarathaṅgādayo viya. Tenāhu Aṭṭhakathācariyā “bujjhānakassa puggalassa aṅgāti vā bojjhaṅgā”ti. Apica “bojjhaṅgāti kenaṭṭhena bojjhaṅgā? Bodhāya samvattantīti bojjhaṅgā, bujjhantīti bojjhaṅgā, anubujjhantīti bojjhaṅgā, paṭibujjhantīti bojjhaṅgā, sambujjhantīti bojjhaṅgā”ti-ādinā (paṭi.ma.3.17) paṭisambhidānayenāpi attho veditabbo. Pasattho sundaro vā bojjhaṅgoti sambojjhaṅgo. Evarūn sati eva sambojjhaṅgo satisambojjhaṅgo. Tam **satisambojjhaṅgam**. Evarūn tāva ekassa ādipadassa atthato lakkhaṇādīhi ca vinicchayo viññātabbo.

Dutiyādīsu pana catusaccadhamme vicinātīti **dhammadivicayō**. So pana vicayalakkhaṇo, obhāsanaraso, asammohapaccupaṭṭhāno. Vīrabhāvato vidhinā īrayitabbato ca **vīriyam**. Tam paggalakkhaṇam upatthambhanarasam, anosīdanapaccupaṭṭhānam (MA.2.I,84.) Pīṇayatīti **pīti**. Sā pharaṇalakkhaṇā, tuṭṭhilakkhaṇā vā, kāyacittānam pīṇanarasā, tesamyeva odagyapaccupaṭṭhānā. Kāyacittadarathapassambhanato **passaddhi**. Sā upasamalakkhaṇā, kāyacittadarathanimmaddanarasā, āyacittānam

aparipphandanabhūtasītibhāvapaccupaṭṭhānā. Samādhānato **samādhi**. So avikkhepalakkhaṇo, avisāralakkhaṇo vā, cittacetasikānam sampiṇḍanaraso, cittaṭhitipaccupaṭṭhāno. Ajjhupekkhanato **upekkhā**. Sā paṭisaṅkhānalakkhaṇā, samavāhitalakkhaṇā vā, ūnādhikatānivāraṇarasā, pakkhapātupacchedarasā vā, majjhattabhbhāvapaccupaṭṭhānā. Sesam vuttanayameva. Evam sesapadānampi atthato lakkhaṇādīhi ca vinicchayo viññātabbo.

Kamatoti ettha ca “satiñca khvāham, bhikkhave, sabbathikam vadāmī”ti (sam.ni.5.234) vacanato sabbesam sesabojjhaṅgānam upakārakattā satisambojjhaṅgova paṭhamam vutto. Tato param “so tathā sato viharanto tam dhammam paññāya pavicinatī”ti-ādinā (vibha.469) nayena sesabojjhaṅgānam pubbāpariyavacane payojanam sutteyeva vuttam. Evamettha kamatopi vinicchayo viññātabbo.

Anūnādhikatoti kasmā pana Bhagavatā satteva bojjhaṅgā vuttā anūnā anadhikāti. Līnuddhaccapaṭipakkhato sabbathikato ca. Ettha hi tayo (CS:pg.1.88) bojjhaṅgā līnassa paṭipakkhā. Yathāha-- “yasiñca kho, bhikkhave, samaye līnam cittam hoti, kālo tasmiṁ samaye dhammavicasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo vīriyasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāyā”ti (sam.ni.5.234). Tayo uddhaccassa paṭipakkhā. Yathāha-- “yasiñca kho, bhikkhave, samaye uddhataṁ cittam hoti, kālo tasmiṁ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo samādhisambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāyā”ti (sam.ni.5.234). Eko panettha sabbathiko. Yathāha-- “satiñca khvāham, bhikkhave, sabbathikam vadāmī”ti. “Sabbatthakan”tipi pātho, dvinnampi sabbattha icchitabbanti atto. Evam līnuddhaccapaṭipakkhato sabbathikato (MA.2.I,85.) ca satteva bojjhaṅgā vuttā anūnā anadhikāti, evamettha anūnādhikatopi vinicchayo viññātabbo.

Evam tāva “satisambojjhaṅgan”ti-ādinā nayena vuttānam sattānam ādipadānāmyeva atthavaṇṇānam ñatvā idāni **bhāveti vivekanissitan**ti-ādīsu evam ñātabbā. **Bhāvetī**ti vaḍḍheti, attano cittasantāne punappunām janeti abhinibbattetī atto. **Vivekanissitanti** viveke nissitam. **Vivekoti** vivittatā. Svāyaṁ tadaṅgaviveko vikkhambhanasamucchedaṭṭipassaddhi nissaraṇavivekoti pañcavidho. Tassa nānattām “ariyadhamme avinīto”ti ettha vuttanayeneva veditabbam. Ayameva hi tattha vinayoti vutto. Evam etasmīm pañcavidhe viveke.

Vivekanissitanti tadaṅgavivekanissitam samucchedadavivekanissitam nissaraṇavivekanissitañca satisambojjhaṅgam bhāvetīti ayamattho veditabbo. Tathā hi ayam bojjhaṅgabhbāvanānuyutto yogī vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavivekanissitam, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitam, maggakāle pana kiccato samucchedadavivekanissitam, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitam satisambojjhaṅgam bhāveti. Pañcavidhavivekanissitantipi eke, te hi na kevalam balavavipassanāmaggaphalakkhaṇesu eva bojjhaṅge uddharanti, vipassanāpādakakasiṇajjhāna-ānāpānāsubhabrahmavihārajjhānesupi uddharanti. Na ca paṭisiddhā Aṭṭhakathācariyehi. Tasmā tesam matena etesam jhānānam pavattikkhaṇe kiccato eva vikkhambhanavivekanissitam. Yathā (CS:pg.1.89) ca “vipassanākkhaṇe ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitan”ti vuttam, evam paṭippassaddhvivekanissitampi bhāvetīti vattum vaṭṭati. Esa nayo **virāganissitatī** dīsu. Vivekaṭṭhā eva hi virāgādayo.

Kevalañhettha **vossaggo** duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo cāti. Tattha **pariccāgavossaggoti** vipassanākkhaṇe ca tadaṅgasena, maggakkhaṇe ca samucchedavasena kilesappahānam. **Pakkhandanavossaggoti** vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe pana ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanam.

Tadubhayampi imasmim lokiyalokuttaramissake athavanñanānaye vattati. Tathā hi ayam satisambojjhañgo yathāvuttena pakārena kilese pariccajati, nibbānañca pakkhandati. (MA.2/I,86.) **Vossaggapariñāmī** iminā pana sakalena vacanena vossaggattam pariñamantam pariñatañca paripaccantam paripakkañcāti. Idam vuttam hoti “Ayañhi bojjhañgabhāvanānuyutto bhikkhu yathā satisambojjhañgo kilesapariccāgavossaggattam nibbānapakkhandanavossaggattañca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā nam bhāveti”ti. Esa nayo sesabojjhañgesu.

Idha pana nibbānarñyeva sabbasāñkhatehi vivittattā **viveko**, sabbesam virāgabhāvato **virāgo**, nirodhabhāvato **nirodhōti** vuttam. Maggo eva ca vossaggapariñāmī, tasmā satisambojjhañgam bhāveti vivekam ārammañam katvā pavattiyā vivekanissitam. Tathā **virāganissitam nirodhanissitam**. Tañca kho ariyamaggakkhañuppattiñā kilesānam samucchedato pariccāgabhāvena ca nibbānapakkhandanabhāvena ca pariñatam paripakkanti ayameva attho datṭhabbo. Esa nayo sesabojjhañgesu.

Yañhissāti etesu bojjhañgesu yamkiñci assa. Sesam vuttanayameva. Āsavuppattiyam panettha imesam uparimaggattayasampayuttānam bojjhañgānam abhāvitattā ye uppajjeyyum kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavoti tayo āsavā, bhāvayato evamsa te āsavā na hontīti ayam nayo veditabbo.

Ime vuccanti ...pe... bhāvanā pahātabbāti ime tayo āsavā imāya maggattayasampayuttāya bojjhañgabhāvanāya pahātabbāti vuccantīti veditabbā.

28. Idāni (CS:pg.1.90) imehi sattahākārehi pahīnāsavam bhikkhum thomento āsavappahāne cassa ānisamīsam dassento eteheva ca kārañehi āsavappahāne sattānam ussukkam janento **yato kho, bhikkhave ...pe... antamakāsi dukkhassāti** āha. Tattha **yato khōti** sāmivacane tokāro, yassa khoti vuttam hoti. Porāñā pana yasmiñ kāleti vanñayanti. **Ye āsavā dassanā pahātabbāti** ye āsavā dassanena pahātabbā, te dassaneneva pahīnā honti, na appahīnesuyeva pahīnasaññī hoti. Evam sabbattha vitthāro.

Sabbāsavasamvarasamvutotī sabbehi āsavapidhānehi pihi, sabbesam vā āsavānam pidhānehi pihi. **Accēchchi tanhāntī** (MA.2/I,87.) sabbampi tanhām chindi, sañchindi samucchindi. Vivattayi **samyojanāntī** dasavidhampi samyojanām parivattayi nimmalamakāsi. **Sammāti** hetunā kārañena. **Mānābhīsamayātī** mānassa dassanābhīsamayā pahānābhīsamayā ca. Arahattamaggo hi kiccavasena mānam passati, ayamassa dassanābhīsamayo. Tena diñño pana so tāvadeva pahīyati diñthavisena diñthasattānam jīvitam viya. Ayamassa pahānābhīsamayo.

Antamakāsi dukkhassāti evam arahattamaggena sammā mānassa diñthattā pahīnattā ca ye ime “kāyabandhanassa anto jīrati (cūlava.278). Haritantam vā”ti (ma.ni.1.304) evam vutta-antimamariyādanto ca, “Antamidam, bhikkhave, jīvikānan”ti (itivu.91 sam.ni.3.80) evam vuttalāmakanto ca, “sakkāyo eko anto”ti (a.ni.6.61) evam vuttakoñthāsanto ca, “esevanto dukkhassa sabbapaccayasañkhayā”ti (sam.ni.2.51) evam vuttakoñtanto cāti evam cattāro antā, tesu sabbasseva vāñchadukkhassa antam catutthakoñisañkhātam antimakoñisañkhātam antamakāsi paricchedam parivatūmam akāsi. Antimasamussayamattāvasesam dukkham akāsīti vuttam hoti.

Attamanā te bhikkhūti sakamanā tuñthamanā, pītisomanassehi vā sampayuttamanā hutvā. **Bhagavato bhāsitām abhinanduntī** idam dukkhassa antakiriyāpariyosānam (CS:pg.1.91) Bhagavato bhāsitam sukathitarā sulapitam, evametam Bhagavā evametam Sugatāti matthakena sampañcchantā abbhanumodimśūti.

Sesamettha yarī na vuttamī, tamī pubbe vuttattā ca suviññeyyattā ca na vuttamī.
Tasmā sabbamī vuttānusārena anupadaso paccavekkhitabbamī.

Bhāvanāpahātabba-āsavavāṇṇanā niṭṭhitā.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sabbāsavasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.3.)3.Dhammadāyādasuttavaṇṇanā

29. Evaṁ me sutanti Dhammadāyādasuttamī. Yasmā panassa aṭṭhuppattiko nikkhupo, tasmā tamī dassetvā vassa apubbapadavaṇṇanamī karissāma. Katarāya ca panidaññā aṭṭhuppattiyyā nikkhittanti. Lābhasakkāre. Bhagavato kira mahālābhasakkāro uppajji. Yathā tam cattāro asaṅkhyeyye pūritadānapāramīsañcayassa. Sabbadisāsu yamakamahāmegho (**MA.3./I,88.**) vuṭṭhahitvā mahoghamī viya sabbapāramiyo ekasmiññā attabhāve vipākamī dassāmāti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghamī nibbattayimī. Tato tato annapānayānavatthamālāgandhavilepanādihatthā khattiyabrahmaṇādayo āgantvā-- “kahamī Buddha, kahamī Bhagavā, kahamī devadevo, narāśabho, purisāśho”ti Bhagavantamī pariyesanti. Sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsamī alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭaduramāhaccatiṭṭhanti ceva anubandhanti ca. Andhakavindabrahmaṇādayo viya. Sabbamī khandhake tesu tesu suttēsu ca āgatanayeneva veditabbamī. Yathā ca Bhagavato, evamī bhikkhusaṅghassāpi.

Vuttampi cetamī-- “tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvaraṇīḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānamī, bhikkhusaṅghopī kho sakkato hoti ...pe... parikkhārānan”ti (udā.14). Tathā-- “yāvatā (**CS:pg.1.92**) kho, cunda, etarahi saṅgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhamī, cunda, aññāmī ekasaṅghampi samanupassāmi, evamī lābhaggayasaggapattamī, yathariva, cunda, bhikkhusaṅgho”ti (dī.ni.3.176).

Svāyamī Bhagavato ca bhikkhusaṅghassa ca uppanno lābhasakkāro ekato hutvā dvinnamī mahānadīnamī udakamiva appameyyo ahosi. Kamena bhikkhū paccayagarukā paccayabāhulikā ahesumī. Pacchābhettampi telamadhuphāṇītādīsu āhaṭesu gaṇḍimyeva paharitvā “Amhākamī ācariyassa detha, upajjhāyassa dethā”ti uccāsaddamahāsaddamī karonti. Sā ca nesamī pavatti Bhagavatopī pākaṭā ahosi. Tato Bhagavā ananuccchavikanti dhammasamvegamī uppādetvā cintesi--

“Paccayā akappiyāti na sakkā sikkhāpadamī paññapetumī. Paccayapaṭibaddhā hi kulaputtānamī samaṇadhammavutti. Handāhamī dhammadāyādapaṭipadamī desemi. Sā sikkhākāmānamī kulaputtānamī sikkhāpadapaññātti viya bhavissati nagaradvāre ṭhapitasabbakāyika-ādāso viya ca, yathā hi nagaradvāre ṭhapite sabbakāyike ādāse cattāro vaṇṇā attano chāyamī disvā vajjamī pahāya niddosā honti, evameva sikkhākāmā kulaputtā payogamaṇḍanena attānamī maṇḍetukāmā imamī (**MA.3./I,89.**) sabbakāyikādāsūpamarī desanamī āvajjivā āmisadāyādapatipadamī vajjetvā dhammadāyādapatipadamī pūrentā khippameva jātijarāmarañassa antamī karissantī”ti. Imissā aṭṭhuppattiyyā idamī suttamī abhāsi.

Tattha **dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavatha, mā āmisadāyādāti** dhammassa me dāyādā, bhikkhave, bhavatha, mā āmisassa. Yo mayham dhammo, tassa paṭiggāhakā bhavatha, yañca kho mayham āmisam, tassa mā paṭiggāhakā bhavathāti vuttam hoti. Tattha dhammopi duvidho-- nippariyāyadhammo, pariyāyadhammoti. Āmisampi duvidham-- nippariyāyāmisam, pariyāyāmisanti. Katham?

Maggaphalanibbānabhedo hi navavidhopi lokuttaradhammo **nippariyāyadhammo** nibbattitadhammo, na yena kenaci pariyāyena kāraṇena vā lesena vā dhammo. Yam panidaṁ vivaṭṭūpanissitatā kusalām, seyyathidam, idhekacco (**CS:pg.1.93**) vivaṭṭām patthento dānam deti, sīlām samādiyati, uposathakammām karoti, gandhamālādīhi vatthupūjām karoti, dhammām suṇāti deseti jhānasamāpattiyo nibbatteti, evam karonto anupubbena nippariyāyadhammaṁ amataṁ nibbānam paṭilabhati, ayaṁ **pariyāyadhammo**. Tathā cīvarādayo cattāro paccayā **nippariyāyāmisameva**, na aññena pariyāyena kāraṇena vā lesena vā āmisam. Yam panidaṁ vaṭṭagāmikusalām, seyyathidam, idhekacco vaṭṭām patthento sampattibhavarām icchamāno dānam deti ...pe... samāpattiyo nibbatteti, evam karonto anupubbena devamanussasampattim paṭilabhati, idam **pariyāyāmisam** nāma.

Tattha nippariyāyadhammopi Bhagavatoyeva santako. Bhagavatā hi kathitattā bhikkhū maggaphalanibbānāni adhigacchanti. Vuttampi cetam “so hi brāhmaṇa Bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido. Maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā”ti (ma.ni.3.79) ca-- “so hāvuso, Bhagavā jānam jānāti, passam passati cakkhubhūto nāñhabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā athassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī Tathāgato”ti (ma.ni.1.203) ca. Pariyāyadhammopi Bhagavatoyeva santako. Bhagavatā (**MA.3/I,90.**) hi kathitattā evam jānanti “vivaṭṭām patthetvā dānam dento ...pe... samāpattiyo nibbattento anukkamena amataṁ nibbānam paṭilabhati”ti. Nippariyāyāmisampi ca Bhagavatoyeva santakam. Bhagavatā hi anuññātattāyeva bhikkhūhi jīvakavatthum ādim katvā pañītacīvaraṁ laddham. Yathāha “Anujānāmi, bhikkhave, gahapaticīvaraṁ. Yo icchatī, pañīsukūliko hotu, yo icchatī, gahapaticīvaraṁ sādiyatū. Itarītarenapāhaṁ, bhikkhave, santuṭṭhimyeva vanñemī”ti (mahāva.337).

Pubbe ca bhikkhū pañītapiṇḍapātam nālatthum. Sapadānapiṇḍiyālopabhojanā evāhesum. Tehi Rājagahe viharantena Bhagavatā-- “Anujānāmi, bhikkhave, saṅghabbhattam uddesabhettam nimantanam salākabhettam pakkhikam (**CS:pg.1.94**) uposathikam pātipadikan”ti (cūlava.325) evam anuññātattāyeva pañītabhojanam laddham. Tathā senāsanam. Pubbe hi akatapabbhārarukkhamūlādisenāsanāyeva bhikkhū ahēsum. Te “Anujānāmi, bhikkhave, pañca leñānī”ti (cūlava.294) evam Bhagavatā anuññātattāyeva vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyām guhāti imāni senāsanāni labhim̄su. Pubbe ca muttaharītakeneva bhesajjam akam̄su. Te Bhagavatāyeva-- “Anujānāmi, bhikkhave, pañca bhesajjāni, seyyathidam, sappi, navanītam, telam, madhu, phāṇitan”ti (mahāva.260) evamādinā nayena anuññātattā nānābhesajjāni labhim̄su.

Pariyāyāmisampi Bhagavatoyeva santakam. Bhagavatā hi kathitattā yeva jānanti-- “sampattibhavarām patthento dānam datvā sīlām ...pe... samāpattiyo nibbattetvā anukkamena pariyāyāmisam dibbasampattim manussasampattim paṭilabhati”ti. Tadeva, yasmā nippariyāyadhammopi pariyāyadhammopi nippariyāyāmisampi pariyāyāmisampi Bhagavatoyeva santakam, tasmā tattha attano sāmibhāvam dassento āha-- “dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavatha mā āmisadāyādā”ti.

Yo mayhaṁ santako duvidhopi dhammo, tassa dāyādā bhavatha. Yañca kho etam̄ mayhameva santakam̄ āmisam̄, (MA.3./I,91.) tassa dāyādā mā bhavatha. Dhammadokoṭṭhāsasseva sāmino bhavatha, mā āmisakoṭṭhāsassa. Yo hi jinasāsane pabbajitvā pacayaparamo viharati catūsu tanhuppādesu sandissamāno nikkhittadhuro dhammānudhammadappaṭipattiyam̄, ayam̄ **āmisadāyādō** nāma. Tādisā mā bhavatha. Yo pana anuññātapaccayesu appicchatādīni nissāya paṭisaṅkhā sevamāno paṭipattiparamo viharati catūsu ariyavaṁsesu sandissamāno, ayam̄ **dhammadāyādō** nāma. Tādisā bhavathātī vuttam̄ hoti.

Idāni yesar̄ tattha etadahosi, bhavissati vā anāgatamaddhānam̄ “Kim nu kho Bhagavā sāvakānam̄ alābhaththiko evamāhā”ti, tesam̄ atipaṇītalābhaththiko aham̄ evam̄ vadāmīti dassetumāha **atti me tumhesu ...pe... no āmisadāyādātī**.

Tassāyamattho (CS:pg.1.95) atthi me tumhesu anukampā anuddayā hitesitā, kena nu kho kāraṇena kena upāyena sāvakā dhammadāyādā assu dhammadokoṭṭhāsasāmino, no āmisadāyādātī. Ayaṁ pana adhippāyo, passati kira Bhagavā āmisagarukānam̄ āmise upakkhalitānam̄ atītakāle tāva kapilassa bhikkhuno, “saṅghātipi ādittā hotī”ti-ādinā (pārā.230 sam.ni.2.218) nayena āgatapāpabhikkhubhikkhunīsikkhamānādīnañca anekasatānam̄ apāyapariपुरानाम̄ attano sāsane pabbajitāñca Devadattādīnam̄. Dhammadagarukānam̄ pana Sāriputtamoggallānamahākassapādīnam̄ abhiññāpaṭisambhidādigunappaṭilābhām̄. Tasmā tesar̄ apāyā parimuttīm̄ sabbaguṇasampattiñca icchanto āha-- “Atthi me tumhesu anukampā kinti me sāvakā dhammadāyādā bhaveyyum, no āmisadāyādā”ti. Paccayagaruko ca catuparisantare kūṭakahāpaño viya nibbutaṅgāro viya ca nittejo nippabho hoti. Tato vivattitacitto dhammadagaruko tejavā sīhova abhibhuyyacārī, tasmāpi evamāha-- “Atthi me ...pe... no āmisadāyādā”ti.

Evaṁ “dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavatha, mā āmisadāyādā”ti idam̄ anukampāya pañītataram̄ lābhām̄ icchantena vuttam̄, no alābhaththikenāti sāvetvā idāni imassa ovādassa akaraṇe ādīnavar̄ dassento āha “tumhe ca me, bhikkhave ...pe... no dhammadāyādā”ti. Tattha **tumhepi** (MA.3./I,92.) **tena** ādiyā bhaveyyāthāti tumhepi tena āmisadāyādabhāvena no dhammadāyādabhāvena ādiyā bhaveyyātha. Apadisitabbā visur̄ kātabbā vavatthapetabbā, viññūhi gārayhā bhaveyyāthāti vuttam̄ hoti. Kinti? Āmisadāyādā satthusāvakā viharanti, no dhammadāyādātī.

Ahampi tena ādiyo bhaveyyanti ahampi tena tumhākam̄ āmisadāyādabhāvena no dhammadāyādabhāvena gārayho bhaveyyam̄. Kinti? Āmisa ...pe... dāyādātī. Idam̄ Bhagavā tesar̄ atīva mudukaraṇatthamāha. Ayañhi ettha adhippāyo-- sace, bhikkhave, tumhe āmisalolā carissatha, tattha viññū mar̄ garahissanti “kathañhi nāma sabbaññū samāno attano sāvake (CS:pg.1.96) dhammadāyāde no āmisadāyāde kātum na sakkotī”ti. Seyyathāpi nāma anākappasampanne bhikkhū disvā ācariyupajjhāye garahanti “kassime saddhivihārikā, kassantevāsikā”ti; seyyathā vā pana kulakumārake vā kulakumārikāyo vā dussile pāpadhamme disvā mātāpitaro garahanti “kassime puttā, kassa dhītarō”ti; evameva mar̄ viññū garahissanti “kathañhi nāma sabbaññū samāno attano sāvake dhammadāyāde no āmisadāyāde kātum na sakkotī”ti.

Evaṁ imassa ovādassa akaraṇe ādīnavar̄ dassetvā karaṇe ānisar̄sanā dassento **tumhe ca meti-ādimāha**. Tattha **ahampi tena na ādiyo bhaveyyanti** seyyathāpi nāma vattapariपुरake daharabhikkhū uddesapariपucchāsampanne Vassasatikatthere viya ākappasampanne disvā, kassa saddhivihārikā, kassantevāsikāti, asukassāti, “patirūpaṁ therassa, paṭibalo vata ovaditum̄ anusāsitun”ti ācariyupajjhāyā na ādiyā na gārayhā

bhavanti, evameva ahampi tena tumhākarān dhammadāyādabhāvena no āmisadāyādabhāvena kassa sāvakā nālakapaṭipadam tuvaṭṭakapaṭipadam candūpamapaṭipadam rathavinītapaṭipadam mahāgośiṅgasālapaṭipadam mahāsuññatapaṭipadam paṭipannā catupaccayasantosabhāvanārāma-ariyavaṁsesu sakkhibhūtā paccayagedhato vivattamānasā abbhā muttacandasamā viharantīti; (MA.3./I,93.) “samaṇassa Gotamassā”ti vutte “sabbaññū vata Bhagavā, asakkhi vata sāvake āmisadāyādapaṭipadam chaḍḍāpetvā dhammadāyādapaṭipattipūrake kātun”ti viññūnam na ādiyo na gārayho bhaveyyanti. Evamimasmīm pade adhippāyam īnatvā sesam kanhapakkhe vuttanayapaccanīkena veditabbam. Evarā imassa ovādassa karaṇe ānisamsam dassetvā idāni tam ovādam niyyātentō āha-- “tasmā tiha me, bhikkhave ...pe... no āmisadāyādā”ti.

30. Evamimam ovādam niyyātetvā idāni tassā dhammadāyādapaṭipattiyā paripūrakārim thometum **idhāhaṁ, bhikkhaveti**-ādimāha. Bhagavato hi thomanam sutvāpi hontiyeva tadaṭṭhāya paṭipajjitaro.

Tattha (CS:pg.1.97) **idhāti** nipātapadametam. **Bhuttāvīti** bhuttavā, katabhattakiccoti vuttam hoti. **Pavāritoti** yāvadatthapavāranāya pavārito, yāvadattham bhuñjitvā paṭikkhittabhojano tittovāti vuttam hoti. Catubbidhā hi pavāraṇā vassamvuṭṭhapavāraṇā paccayapavāraṇā anatirittapavāraṇā yāvadatthapavāraṇāti. Tattha, “Anujānāmi bhikkhave, vassamvuṭṭhānaṁ bhikkhūnaṁ tīhi ṭhānehi pavāretun”ti (mahāva.209) ayam **vassamvuṭṭhapavāraṇā**. “Icchāmahām, bhante, saṅgham catumāsam bhesajjena pavāretun”ti (pāci.303) ca “aññatra punapavāraṇāya aññatra niccapavāraṇāyā”ti (pāci.307) ca ayam **paccayapavāraṇā**. “Pavārito nāma asanam paññāyati, bhojanam paññāyati, hatthapāse ṭhito abhiharati, paṭikkhepo paññāyati, eso pavārito nāmā”ti (pāci.239) ayam **anatirittapavāraṇā**. “Pañṭena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappesi sampavāresī”ti (dī.ni.1.297 358) ayam **yāvadatthapavāraṇā**. Ayamidha adhippetā. Tena vuttam “pavāritoti yāvadatthapavāraṇāya pavārito”ti.

Paripuṇṇoti bhojanena paripuṇṇo. **Pariyositoti** pariyoṣitabhojano, uttarapadalopo daṭṭhabbo Yāvatakām bhuñjitabbam, tāvatakām bhuttam hoti, avasitā me bhojanakiriyāti attho. **Suhitoti** dhāto, jighacchādukkhābhāvena vā sukhitoti vuttam hoti. **Yāvadatthototi** yāvatako (MA.3./I,94.) me bhojanena attho, so sabbo pattoti. Ettha ca purimānam tiṇṇam pacchimāni sādhakāni. Yo hi pariyoṣito, so bhuttāvī hoti. Yo ca suhito, so yāvadatthapavāraṇāya pavārito. Yo yāvadattho, so paripuṇṇoti. Purimāni vā pacchimānam. Yasmā hi bhuttāvī, tasmā pariyoṣito. Yasmā pavārito, tasmā suhito. Yasmā paripuṇṇo, tasmā yāvadatthothi. Sabbañcetaṁ parikappettvā vuttanti veditabbam.

Siyāti ekaṁse ca vikappane ca. “Pathavīdhātu siyā ajjhattikā, siyā bāhirā”ti (ma.ni.3.349) ekaṁse. “Siyā aññatarassa bhikkhuno āpatti vītikkamo”ti (ma.ni.3.39) vikappane. Idha ubhayampi vatṭati. Atirekova **atirekadhammo**. Tathā **chaḍḍanīya dhammo**. Adhiko ca chaḍḍetabbo ca, na aññam kiñci kātabboti (CS:pg.1.98) attho. **Athāti** tamhi kāle. **Jighacchādubbalyaparetāti** jighacchāya ca dubbalyena ca paretā phuṭṭhā anugatā ca aṭṭhapi dasapi divasāni. Tattha keci jighacchitāpi na dubbalā honti, sakkonti jighaccharām sahitum. Ime pana na tādisāti dasseturū ubhayamāha. **Tyāhanti** te aham. **Sace ākaṇkhathāti** yadi icchatha.

Appaharitei apparuļhaharite, yasminī ṭhāne piṇḍapātajjhottarāṇena vinassanadhammāni tiṇṇāni natthi, tasminti attho. Tena nittiṇāca mahātiṇagahanam ca, yattha sakaṭenapi chaḍḍite piṇḍapāte tiṇṇāni na vinassanti, tañca ṭhānam pariggahitam hoti.

Bhūtagāmasikkhāpadassa hi avikopanatthametari vuttam.

Appāṇaketi nippāṇake piṇḍapātajjhottaraṇena maritabbapāṇakarahite vā mahā-udakakkhandhe. Parittodake eva hi bhattapakkhepena ālulite sukhumapāṇakā maranti, na mahātaṭākādīsūti. Pāṇakānurakkhaṇatthañhi etam vuttam. **Opilāpessāmīti** nimujjāpessāmi.

Tatrekassāti tesu dvīsu ekassa. Yo imam dhammadesanam suṭṭhu sutavā punappunam āvajjeti ca tam sandhāyāha **vuttam kho panetanti**. Ayam **vutta**-saddo kesohāraṇepi dissati “kāpaṭiko māṇavo daharo vuttasiro”ti-ādīsu (ma.ni.2.426). Ropitepi “yathā sāradikam bījam, khette vuttam virūhatī”ti- (**MA.3/I,95.**) ādīsu (jā.1.3.31). Kathitepi “vuttamidam Bhagavatā, vuttamidam arahata”ti-ādīsu. Idha pana kathite datṭhabbo. Kathitam kho panetanti ayañhissa attho. **Āmisaññataranti** catunnam paccayāmisānam aññataram, ekanti attho. **Yadidanti** nipāto, sabbaliṅgavibhāttivacanesu tādisova tattha tattha attthato pariṇāmetabbo. Idha panāssa yo esoti attho. Yo eso piṇḍapāto nāma. Idam āmisaññataranti vuttam hoti. **Yaṁnūnāhanti** sādhū vatāham. **Evanti** yathā idāni imam khaṇam vītināmemi, evameva rattindivam. **Vītināmeyyanti** khepeyyam ativattāpeyyam.

So tam piṇḍapātanti so tam sadevakena lokena sirasā sampaticchitabbarūpam Sugatātirittampi piṇḍapātam abhuñjitvā dhammadāyādabhāvam ākañkhamāno (**CS:pg.1.99**) ādittasīsūpamam paccavekkhitvā teneva jighacchādubbalyena evam tam rattindivam vītināmeyya.

Atha dutiyassāti imasmim pana vāre esa sañkhepo, sace so bhikkhu, yaṁnūnāham ...pe... vītināmeyyanti cintento evampi cinteyya, pabbajitena kho vālamigākule araññe bhesajjam viya pañcakāmaguṇavālākule gāme piṇḍapātopi dukkham pariyesitum. Ayam pana piṇḍapāto iti pariyesanādīnavavimutto ca Sugatātiritto cāti ubhato sujātakhatti�akumāro viya hoti, yehi ca pañcahi kāraṇehi piṇḍapāto na paribhuñjtabbo hoti. Seyyathidam, puggalarā garahitvā na paribhuñjtabbo hoti “alajjipuggalassa santako”ti. Aparisuddha-uppattitāya na paribhuñjtabbo hoti “bhikkhuniparipācana-asantasambhāvanuppanno”ti. Sāmikānukampāya na paribhuñjtabbo hoti “piṇḍapātasāmiko bhikkhu jighacchito”ti. So dhāto tasseva antevāsikādīsu anukampāya na paribhuñjtabbo hoti “antevāsikā aññe vā tappaṭibaddhā jighacchitā”ti, tepi dhātā suhitā, apica kho assaddhatāya na paribhuñjtabbo hoti “piṇḍapātasāmiko bhikkhu assaddho”ti. Tehi ca kāraṇehi ayam vimutto. Bhagavā hi lajjinām aggo, parisuddhuppattiko piṇḍapāto, Bhagavā ca dhāto suhito, paccāsīsakopi añño puggalo natthi, ye loke saddhā, Bhagavā tesari aggoti evam cintetvā ca so tam piṇḍapātam bhuñjitvā ...pe... vītināmeyya. (**MA.3/I,96.**) Ettāvatā yopi abhuñjitvā samañadhammam karoti, sopi bhuñjtabbakameva piṇḍapātam na bhutto hoti. Yopi bhuñjitvā samañadhammarām karoti, sopi bhuñjtabbakameva bhutto hoti. Natthi piṇḍapāte viseso. Puggale pana atthi viseso. Tasmā tam dassento **kiñcāpi sotī-ādimāha**.

Tattha **kiñcāpīti** anujānanappasaṁsanatthe nipāto. Kim anujānāti? Tassa bhikkhuno tam anavajjaparibhogam. Kim pasāmsati? Bhutvā samañadhammakaraṇam. Idam vuttam hoti yadipi so bhikkhu evam bhuñjtabbakameva bhuñjitvā kāttabbakameva kareyya. **Atha kho asuyeva me purimo bhikkhūti** yo purimo bhikkhu tampi piṇḍapātam paṭikkhipitvā samañadhammam karoti, soyeva mama dvīsu sūresu sūrataro viya dvīsu pañditesu pañditataro viya ca pujjataro (**CS:pg.1.100**) ca pāsaṁsataro ca, dutiyabhikkhuto atirekena pūjanīyo ca pasāmsanīyo cāti vuttam hoti.

Idāni tamatthām kāraṇena sādhento **taṁ kissa hetūti**-ādimāha. Tassattho, tattha siyā tumhākām, kasmā so bhikkhu Bhagavato pujjataro ca pāsaṁsataro cāti? **Tañhi tassāti** yasmā taṁ piṇḍapātapaṭikkhipanām tassa bhikkhuno dīgharattam appicchatāya ...pe... vīriyārambhāya saṁvattissati. Kathām? Tassa hi sace aparena samayena paccayesu atricchatā vā pāpicchatā vā mahicchatā vā uppajjissati. Tato nam iminā piṇḍapātapaṭikkhepañkusena nivāressati “Are tvam Sugatātirittampi piṇḍapātarām paṭikkhipitvā īdisam icchām uppādesī”ti evam paccavekkhamāno. Esa nayo asantuṭṭhiyā asamlekhassa cuppannassa nivāraṇe. Evam tāvassa appicchatāya santuṭṭhiyā samlekhāya saṁvattissati.

Subharatāyāti ettha ayam saṁvaṇṇanā-- idhekacco attanopi upaṭṭhākānampi dubbharo hoti dupposo. Ekacco attanopi upaṭṭhākānampi subharo hoti suposo. Kathām? Yo hi ambilādīni laddhā anambilādīni pariyesati, aññassa ghare laddham aññassa ghare chaḍdento sabbam gāmaṁ vicaritvā rittapattova vihāram pavisitvā nipajjati, ayam attano dubbharo. Yo pana sālimaṁsodanādīnaṁ patte pūretvā dinnepi dummukhabhāvam anattamanabhāvameva ca dasseti, tesam vā sammukhāva tam piṇḍapātarām “Kiri tumhehi dinnan”ti (**MA.3.I,97.**) apasādento sāmaneragahaṭṭhādīnampi deti ayam upaṭṭhākānam dubbharo. Etam disvā manussā dūrato parivajjanti dubbharo bhikkhu na sakkā positunti. Yo pana yaṁkiñci lūkham vā pañītam vā laddhā tuṭṭhacittova bhuñjītvā vihāraṁ gantvā attano kammarām karoti, ayam attano subharo. Yo ca paresampi appam vā bahum vā lūkham vā pañītam vā dānam ahiletvā attamano vippasannamukho hutvā tesam sammukhāva paribhuñjītvā yāti, ayam upaṭṭhākānam subharo. Etam disvā manussā ativiya vissatthā honti-- “Amhākarā bhadanto subharo thokenapi tussati, mayameva nām posissāmā”ti paṭīñnam katvā posenti.

Tattha sace aprena samayena assa attano vā upaṭṭhākānam vā dubbharatānayena cittam uppajjissati. Tato nam iminā piṇḍapātapaṭikkhepañkusena nivāressati-- “Are tvam Sugatātirittampi piṇḍapātarām paṭikkhipitvā īdisam (**CS:pg.1.101**) cittam uppādesī”ti evam paccavekkhamāno, evamassa subharatāya saṁvattissati. Sace panassa kosajjam uppajjissati, tampi etenevañkusena nivāressati-- “Are tvam nāma tada Sugatātirittampi piṇḍapātarām paṭikkhipitvā tathā jighacchādubbalyaparetopi samañadhammaṁ katvā ajja kosajjamanuyuñjasī”ti evam paccavekkhamāno, evamassa vīriyārambhāya saṁvattissati. Evamassa idam piṇḍapātapaṭikkhipanām dīgharattam appicchatāya ...pe... vīriyārambhāya saṁvattissati. Evamassime pañca gunā paripūrā dasa kathāvatthūni paripūressanti.

Kathām? Atra hi pāliyamyeva appicchatāsantuṭṭhitāvīriyārambhavasena tīṇi āgatāni, sesāni sallekhenā saṅgahitāni. Idañhi sabbakathāvatthūnam nāmameva, yadidaṁ sallekho. Yathāha-- “Yā ca kho ayam, Ānanda, kathā abhisallekhikā cetovinīvaraṇasappāyā ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṁvattati. Seyyathidam, appicchakathā”ti (*ma.ni.3.189 192*) vitthāro. Evam īme pañca gunā paripūrā dasa kathāvatthūni paripūressanti. Dasa kathāvatthūni paripūrāni tisso sikkhā paripūressanti.

Kathām? Etesu hi appicchakathā santosakathā asaṁsaggakathā sīlakathāti imā catasso kathā adhisīlasikkhāsaṅgahitāyeva (**MA.3.I,98.**) Pavivekakathā vīriyārambhakathā samādhi-kathāti imā tisso adhicittasikkhāsaṅgahitā Paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadassanakathāti imā tisso adhipaññāsikkhāsaṅgahitāti. Evam dasa kathāvatthūni paripūrāni tisso sikkhā paripūressanti. Tisso sikkhā paripūrā pañca asekkhadhammadakkhandhe paripūressanti.

Kathaṁ? Paripūrā hi adhisīlasikkhā asekkho sīlakkhandhoyeva hoti, adhicittasikkhā asekkho samādhikkhandho, adhipaññāsikkhā asekkhā paññā-vimutti-vimuttiñāṇadassanakkhandhā evāti evam tisso sikkhā paripūrā pañca asekkhadhammakkhandhe paripūressanti. Pañca dhammakkhandhā paripūrā amatarā nibbānam paripūressanti. Seyyathāpi uparipabbate pāvussako mahāmegho abhivuṭṭho (CS:pg.1.102) pabbatakandarasarasākhā paripūreti. Tā paripūrā kusobbhe, kusobbhā mahāsobbhe, mahāsobbhā kunnadiyo, kunnadiyo mahānadiyo, mahānadiyo mahāsamuddasāgarām paripūrenti; evameva tassa bhikkhuno ime pañca gunā paripūrā dasa kathāvatthuni ādīm katvā yāva amatarā nibbānarām paripūressanti. Evamayaṁ bhikkhu dhammadāyādapaṭipadām paṭipanno paramadhammadāyādām labhatī etamatthaṁ sampassamāno Bhagavā “tam kissa hetu tañhi tassa, bhikkhave, bhikkhuno”ti-ādimāha.

Evaṁ tassa bhikkhuno pujjatarapāsāmsatarabhāvarām kāraṇena sādhetvā idāni te bhikkhū tathattāya sanniyojento **tasmā tiha me bhikkhaveti**-ādimāha. Kiṁ vuttarā hoti, yasmā yo tam piṇḍapātām bhuñjitvā samaṇadhammām kareyya, so imehi pañcahi mūlaguṇehi paribāhiro. Yo pana abhuñjitvā kareyya, so imesām bhāgī hoti-- “tasmā tiha me, bhikkhave …pe… no āmisadāyādā”ti.

Idamavoca Bhagavāti idam nidānapariyosānato pabhuti yāva no āmisadāyādāti puttappadesām Bhagavā avoca. **Idam vatvāna Sugatoti** idañca puttappadesām vatvāva sobhanāya paṭipadāya gatattā **Sugatoti** saṅkham pattoyeva Bhagavā. **Uṭṭhāyāsanā vihāram pāvisī** paññattavarabuddhāsanato uṭṭhahitvā vihāram attano mahāgandhakuṭīm pāvisi asambhinnāya eva parisāya. (MA.3/I,99.) Kasmā dhammathomanatthām.

Buddhā kira apariniṭṭhitāya desanāya vihāram pavasantā dvīhi kāraṇehi pavisanti puggalathomanatthām vā dhammathomanatthām vā. Puggalathomanatthām pavisanto evam cintesi-- “imam mayā saṃkhittena uddesām uddiṭṭharām, vitthārena avibhattām, dhammapaṭiggāhakā bhikkhū uggahetvā Ānandām vā kaccānām vā upasaṅkamitvā pucchissanti, te mayhaṁ nāñena sarīsandetvā kathessanti, tato dhammapaṭiggāhakā puna mām pucchissanti, tesam aham sukathitām, bhikkhave, ānandena sukathitām kaccānena, mām cepi tumhe etamatthaṁ puccheyyātha, ahampi naṁ evameva byākareyyanti evam te puggale thomessāmi, tato tesu gāravām janetvā bhikkhū upasaṅkamissanti, tepi bhikkhū atthe ca dhamme ca (CS:pg.1.103) niyojessanti, te tehi niyojītā tisso sikkhā paripūrentā dukkhassantām karissantī”ti.

Dhammathomanatthām pavisanto evam cintesi, yathā idheva cintesi -- “mayi vihāram paviṭṭhe tameva āmisadāyādām garahanto dhammadāyādañca thomento imissamyeva parisati nisinno Sāriputto dhammām desessati, evam dvinnampi amhākām ekajjhāsayāya matiyā desitā ayam desanā aggā ca garukā ca bhavissati pāsāṇacchattasadisa. Caturoghanittharaṇaṭṭhena titthe ṭhapitā nāvā viya maggagamanāṭṭhena catuyutta-ājaññaratho viya ca bhavissati. Yathā ca ‘evam karontassa ayam daṇḍo’ti parisati āñam ṭhapetvā uṭṭhāyāsanā pāsādām āruṭhe rājini tattheva nisinno senāpati tam raññā ṭhapitām āñam pavatteti; evampi mayā ṭhapitām desanām imissamyeva parisati nisinno Sāriputto thometvā desessati, evam dvinnampi amhākām matiyā desitā ayam desanā balavatarā majjhānhikasūriyo viya pajjalissatī”ti. Evamidha dhammathomanatthām uṭṭhāyāsanā vihāram pāvisi.

Idisesu ca ṭhānesu Bhagavā nisinnāsaneyeva antarahito cittagatiyā vihāram pavisaṭṭi veditabbo. Yadi hi kāyagatiyā gaccheyya, sabbā parisā Bhagavantaṁ parivāretvā gaccheyya, sā ekavāram bhinnā puna dussannipātā bhaveyyāti Bhagavā

cittagatiyā eva pāvisi.

(MA.3./I,100.) 31. Evam paviṭhe pana Bhagavati Bhagavato adhippāyānurūpam tam dhammarām thometukāmo **tatra kho āyasmā Sāriputto ...pe...etadavoca**. Tattha **āyasmāti** piyavacanametam. **Sāriputtoti** tassa therassa nāmarām, tañca kho mātito, na pitito. Rūpasāriyā hi brāhmaṇiyā soutto, tasmā Sāriputtoti vuccati.

Acirapakkantassāti pakkantassa sato nacirena. **Āvuso, bhikkhaveti** ettha pana Buddhā Bhagavanto sāvake ālapantā bhikkhaveti ālapanti. Sāvakā pana Buddhehi sadisā mā homāti āvusoti paṭhamam vatvā pacchā bhikkhaveti bhaṇanti. Buddhehi ca ālapito bhikkhusaṅgo bhadanteti paṭivacanam deti, sāvakehi āvusoti.

Kittāvatā (CS:pg.1.104) **nu kho, āvusoti** ettha **kittāvatāti** paricchedavacanam, kittakenāti vuttam hoti. **Nukāro** pucchāyam. **Khokāro** nipātamattam. **Satthu pavivittassa viharatoti**, tīhi vivekehi kāyacitta-upadhivivekehi satthuno viharantassa. **Vivekam nānusikkhantīti** tiṇam vivekānam aññatarampi nānusikkhanti, āmisadāyādāva hontīti imamattham āyasmā Sāriputto bhikkhū pucchi. Esa nayo sukkapakkhepi.

Evam vutte tamattham sotukāmā bhikkhū **dūratopi khoti-ādimāhamīsu**. Tattha **dūratopīti** tiroratthatopī tirojanapadatopī anekayojanagaṇanatopī vuttam hoti. **Santiketi** samīpe. **Aññatunti** jānitum bujjhitum. **Āyasmantamyeva Sāriputtam paṭibhātūti** āyasmato耶va Sāriputtassa bhāgo hotu, āyasmā pana Sāriputto attano bhāgam katvā vibhajatūti vuttam hoti. Āyasmato hi bhāgo yadidam atthakkhānam, amhākām pana savanam bhāgoti ayamettha adhippāyo, evam saddalakkhaṇena sameti. Keci pana bhaṇanti “paṭibhātūti dissatū”ti. Apare “upaṭṭhātū”ti. **Dhāressantīti** uggahessanti pariyāpuṇissanti. Tato nesam kathetukāmo therō **tena hiti-ādimāha**. Tattha **tenāti** kāraṇavacanam. **Hikāro** nipāto. Yasmā sotukāmāttha, yasmā ca mayham bhāram āropayitha, tasmā suṇāthāti vuttam hoti. Tepi bhikkhū therassa vacanam sampaticchirīnsu, tenāha “evamāvusoti ...pe..paccassosun”ti.

Atha nesam, āmisadāyādām garahantena Bhagavatā “tumhepi tena ādiyā bhaveyyāthā”ti ekenevākārena (MA.3./I,101.) vuttamattham tīhi ākārehi dassento āyasmā Sāriputto etadavoca-- “Idhāvuso satthu pavivittassa viharato ...pe... Ettāvatā kho, āvuso, satthu pavivittassa viharato sāvakā vivekām nānusikkhantī”ti.

Ettāvatā yañca Bhagavā āmisadāyādāpāṭipadām garahanto-- “Tumhepi tena ādiyā bhaveyyāthā”ti āha, yañca attanā pucchām pucchi-- “Kittāvatā nu kho ...pe... nānusikkhantī”ti, tassa vitthārato attho suvibhatto hoti. So ca kho Bhagavato ādiyabhāvarān anāmasitvāva. Bhagavatoyeva hi yuttam sāvake anuggaṇhantassa “Ahampi (CS:pg.1.105) tena ādiyo bhavissāmī”ti vattum, na sāvakānam. Esa nayo sukkapakkhepi, ayam tāvettha anusandhikkamayojanā.

Ayan panatthavanṇanā **idhāti** imasmiṁ sāsane, **satthu pavivittassāti** satthuno tīhi vivekehi accantapavivittassa. **Vivekam nānusikkhantīti** kāyavivekām nānusikkhanti, na paripūrentīti vuttam hoti. Yadi pana tividham vivekām sandhāya vadeyya, pucchāya aviseso siyā. Byākaraṇapakkho hi ayan. Tasmā iminā padena kāyavivekām, “yesañca dhammānan”ti-ādinā cittavivekām, “bāhulikā”ti-ādinā upadhivivekañca dassetīti evamettha saṅkhepato attho veditabbo.

Yesañca dhammānantī lobhādayo sandhāyāha, ye parato “tatrāvuso lobho ca pāpako”ti-ādinā nayena vakkhati. **Nappajahantīti** na pariccajanti, cittavivekām na paripūrentīti vuttam hoti. **Bāhulikāti** cīvarādibāhullāya paṭipannā. Sāsanam sithilām gaṇhantīti **sāthalikā**. **Okkamane pubbaṅgamāti** ettha **okkamanām** vuccanti

avagamanatthena pañca nīvaraṇāni, tena pañcanīvaraṇapubbaṅgamāti vuttam hoti.

Paviveketi upadhiviveke nibbāne. **Nikkhittadurāti** oropitadurā, tadañigamāya ārambhampi akurumānāti, ettāvatā upadhivivekam na paripūrentīti vuttam hoti.

Ettāvatā aniyameneva vatvā idāni desanam niyamento “tatrāvuso”ti-ādimāha. Kasmā? Sāvakā “tīhi thānehi”ti evañhi aniyametvāva vuccamāne “kampi maññe bhañati na amhe”ti udāsināpi honti. “Therā navā majjhimā”ti evam pana niyametvā vuccamāne amhe bhañatīti ādaram (MA.3/I,102.) karonti Yathā raññā “Amaccehi nagaravīthiyo sodhetabbā”ti vuttepi “kena nu kho sodhetabbā”ti maññamānā na sodhenti, attano attano gharadvāram sodhetabbanti pana bheriyā nikkhantāya sabbe muhuttena sodhenti ca alañkaronti ca, evam sampadam veditabbam.

Tattha **tatrāti** tesu sāvakesu. **Therāti** dasavasse upādāya vuccanti. **Tīhi thānehi**ti tīhi kārañehi. Ayañhi thānasaddo issariyatthitikhañakārañesu dissati. “Kim panāyasmā devānamindo kammam katvā (CS:pg.1.106) imam thānam patto”ti-ādīsu hi issariye dissati. “Thānakusalo hoti akkhañavedhī”ti-ādīsu thitiyam. “Thānasovetari Tathāgatam pañibhātī”ti-ādīsu (ma.ni.2.87) khañe. “Thānañca thānato aṭhānañca aṭhānato”ti-ādīsu (vibha.809 ma.ni.1.148) kārañe. Idha pana kārañeyeva. Kārañehi yasmā tattha phalam tiññati tadāyattavuttibhāvena, tasmā thānanti vuccati.

Iminā pañhamena thānena therā bhikkhū gārayhāti ettha **gārayhāti** garahitabbā. **Therā** nāma samānā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni na upenti, gāmantasenāsanam na muñcanti, sañgañikārāmatām vadḍhentā viharanti, kāyavivekampi na paripūrenti, navamajjhimakāle kīdisā ahesunti evam ninditabbā honti, imam nindam āvuso labhantīti dasseti. **Dutiyena thānenāti** etthāpi ime nāma āvuso therāpi samānā yesam dhammānam Satthā pahānamāha, te lobhādidhamme na jahanti, accharāsañghātamattampi ekamantañ nisīditvā cittekaggatañ na labhanti, navamajjhimakāle kīdisā ahesunti evam ninditabbā honti, imam nindam āvuso labhantīti dassetīti evam yojanā kātabbā. **Tatiyena thānenāti** etthāpi ime nāmāvuso, therāpi samānā itarītarena na yāpenti, cīvarapattasenāsanapūtikāyamañḍanānuyogamanuyuttā viharanti upadhivivekam apūrayamānā, navamajjhimakāle kīdisā ahesunti evam ninditabbā honti, imam nindam, āvuso, labhantīti dassetīti evam yojanā veditabbā. Esa nayo majjhimanavavāresu.

Ayam pana viseso. **Majjhimāti** pañcavasse upādāya yāva nava vassā vuccanti. **Navāti** ūnapañcavassā vuccanti. Yathā ca tattha navamajjhimakāle kīdisā ahesunti vuttam, evamidha (MA.3/I,103.) navakāle kīdisā ahesum, therakāle kīdisā bhavissanti, majjhimatherakāle kīdisā bhavissantīti vatvā yojetabbari.

32. Imasmiñca kanhapakkhe vuttpaccanikanayena sukkapakkhe attho veditabbo. Ayam panetha sañkhepo. Ime vata therāpi samānā yojanaparamparāya araññavanapatthāni pantāni senāsanāni sevanti, gāmantasenāsanam upagantuñ yuttakālepi na upagacchanti, evam jinnasarīrāpi āraddhavīriyā (CS:pg.1.107) paccayadāyakānam pasādam janenti, navamajjhimakāle kīdisā ahesunti iminā pañhamena thānena therā pāsañsā bhavanti, pasāsañ labhanti. Lobhādayo pahāya cittavivekam pūrenti, ayampi mahāthero saddhivihārika-antevāsikaparivārito hutvā nisīditum yuttakālepi īdisepi vaye vattamāne bhattakiccarā katvā paviñho sāyam nikhamati, sāyam paviñho pāto nikhamati, kasiñaparikammam karoti, samāpattiyo nibbatteti, maggaphalāni adhigacchati, sabbathāpi cittavivekam pūretīti iminā dutiyena thānena therā bhikkhū pāsañsā bhavanti, pasāsañ labhanti. Yasminm kāle therassa paññadukūlakoseyyādīni sukhasamphassāni lahucīvarādīni yuttāni, tasmimpi nāma kāle

ayaṁ mahāthero pañskūlāni dhāreti, asithilāṁ sāsanāṁ gahetvā vigatanīvarano phalasamāpattiṁ appetvā upadhivivekāṁ paripūrayamāno viharati, navamajjhimakāle kīdiso ahosīti iminā tatiyena ṭhanena therā pāsaṁsā bhavanti, pasāsaṁ labhantīti. Esa nayo majjhimanavavāresu.

33. Tatrāvusoti ko anusandhi, evaṁ navahākārehi āmisadāyādapaṭipadaṁ garahanto, navahi dhammadāyādapaṭipadaṁ thomento, aṭṭhārasahākārehi desanāṁ niṭṭhāpetvā, ye te “yesañca dhammānaṁ Satthā pahānamāha, te ca dhamme na pajahantī”ti evaṁ pahātabbadhammā vuttā. Te sarūpato “ime te”ti dassetumidaṁ “tatrāvuso, lobho cā”ti-ādimāha, ayāṁ anusandhi.

Apica heṭṭhā pariyāyeneva dhammo kathito. Āmisāṁ pana pariyāyenapi nippariyāyenapi kathitāṁ. Idāni nippariyāyadhammāṁ lokuttaramaggam kathetumidamāha. Ayāṁ pettha anusandhi.

Tattha **tatrāti** attadesanānidassanāṁ, “satthu pavivittassa viharato sāvakā vivekāṁ nānusikkhantī”ti-ādinā nayena vuttadesanāyanti vuttam hoti. **Lobho ca pāpako, doso ca pāpakoti** ime dve dhammā pāpakā lāmakā, ime pahātabbāti (**MA.3/I,104.**) dasseti. Tattha lubbhanalakkhaṇo **lobho**. Dussanalakkhaṇo **doso**. Tesu lobho āmisadāyādassa paccayānaṁ lābhe hoti, doso alābhe. Lobhena (**CS:pg.1.108**) aladdhaṁ pattheti, dosena alabhanto vighātavā hoti. Lobho ca deyyadhamme hoti, doso adāyake vā amanuññadāyake vā. Lobhena navatañhāmūlake dhamme paripūreti, dosena pañca macchariyāni.

Idāni tesāṁ pahānūpāyaṁ dassento **lobhassa ca pahānāyāti**-ādimāha. Tassattho, tassa pana pāpakassa lobhassa ca dosassa ca pahānāya. **Atthi majjhimā paṭipadāti** maggāṁ sandhāya idāṁ vuttam. Maggo hi lobho eko anto, doso eko antoti ete dve ante na upeti, na upagacchati, vimutto etehi antehi, tasmā “majjhimā paṭipadā”ti vuccati. Etesāṁ majjhe bhavattā **“majjhimā, paṭipajjitatibba”** ca **paṭipadāti**. Tathā kāmasukhaličānuyogo eko anto, attakilamathānuyogo eko anto, sassataṁ eko anto, ucchedo eko antoti purimanayeneva vitthāretabbam.

Cakkhukaraṇī-ādīhi pana tameva paṭipadāṁ thometi. Sā hi saccānaṁ dassanāya saṁvattati dassanaparināyakaṭṭhenāti **cakkhukaraṇī**. Saccānaṁ nānāya saṁvattati vidiṭakaraṇaṭṭhenāti **ñāṇakaraṇī**. Rāgādīnañca vūpasamanato **upasamāya saṁvattati**. Catunnampi saccānaṁ abhiññeyyabhāvadassanato **abhiññāya saṁvattati**. **Sambodhoti** maggo, tassatthāya saṁvattanato **sambodhāya saṁvattati**. Maggoyeva hi maggaṭhāya saṁvattati maggena kātabbakiccakaraṇato. **Nibbānaṁ** nāma appaccayam tassa pana sacchikiriyāya paccakkhakammāya saṁvattanato **nibbānāya saṁvattatīti** vuccati. Ayamettha sāro. Ito aññathā vaṇṇanā papañcā.

Idāni taṁ majjhimaṁ paṭipadāṁ sarūpato dassetukāmo “katamā ca sā”ti pucchitvā “ayamevā”ti-ādinā nayena vissajjeti.

Tattha **ayamevāti** avadhāraṇavacanāṁ, aññamaggappaṭisedhanattham, Buddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṁ sādhāraṇabhāvadassanatthañca. Vuttañcetāṁ (**MA.3/I,105.**) “eseva maggo natthañño dassanassa visuddhiyā”ti (dha.pa.274). Svāyam kilesānaṁ ārakattāpi **ariyo**. Aripahānāya saṁvattatītipi ariyena desitotipi ariyabhāvappaṭilābhāya saṁvattatītipi ariyo. Aṭṭhahi aṅgehi upetattā (**CS:pg.1.109**) **aṭṭhaṅgiko**, na ca aṅgaviniṁutto pañcaṅgikatūriyādīni viya. Kilese mārente gacchatī, maggati vā nibbānaṁ, maggīyati vā nibbānatthikehi, gammati vā tehi paṭipajjīyatīti **maggio**. **Seyyathidanti** nipāto, tassa katamo so iti ceti attho, katamāni vā tāni

aṭṭhaṅgānīti. Ekamekañhi aṅgarū maggo yeva. Yathāha “sammādiṭṭhi maggo ceva hetu cā”ti (dha.sa.1039). Porāṇapi bhaṇanti-- “dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiniropanamaggo sammāsaṅkappo ... pe... avikkhepamaggo sammāsamādhī”ti.

Sammādiṭṭhādīsu cetesu sammā dassanalakkhaṇā **sammādiṭṭhi**. Sammā abhiniropanalakkhaṇo **sammāsaṅkappo**. Sammā pariggahalakkhaṇā **sammāvācā**. Sammā samuṭṭhānalakkhaṇo **sammākammanto**. Sammā vodānalakkhaṇo **sammā-ājīvo**. Sammā paggahalakkhaṇo **sammāvāyāmo**. Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā **sammāsaṭati**. Sammā samādhānalakkhaṇo **sammāsamādhī**. Nibbacanampi nesamā sammā passatī **sammādiṭṭhi** eteneva nayena veditabbān.

Tattha sammādiṭṭhi uppajjamānā micchādiṭṭhim tappaccanīyakilese ca avijjañca pajahati, nibbānañca ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca passati, te ca kho asammohato, no ārammaṇato, tasmā “sammādiṭṭhī”ti vuccati.

Sammāsaṅkappo micchāsaṅkappam tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca sammā abhiniropeti, tasmā “sammāsaṅkappo”ti vuccati.

Sammāvācā micchāvācam tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca sammā pariggaṇhāti, tasmā “sammāvācā”ti vuccati.

Sammākammanto micchākammantam tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca (MA.3./I,106.) sammā samuṭṭhāpeti, tasmā “sammākammanto”ti vuccati.

Sammā-ājīvo (CS:pg.1.110) micchā-ājīvam tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca sammā vodāpeti, tasmā “sammā-ājīvo”ti vuccati.

Sammāvāyāmo micchāvāyāmam tappaccanīyakilese ca kosajjañca pajahati, nibbānañca ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca sammā paggaṇhāti, tasmā “sammāvāyāmo”ti vuccati.

Sammāsaṭati micchāsaṭatam tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca sammā upaṭṭhāpeti, tasmā “sammāsaṭati”ti vuccati.

Sammāsamādhī micchāsamādhīm tappaccanīyakilese ca uddhaccañca pajahati, nibbānañca ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca sammā samādhiyati, tasmā “sammāsamādhī”ti vuccati.

Idāni **ayam kho sā, āvusoti** tameva paṭipadam nigamento āha. Tassattho, yvāyam cattāropi lokuttaramagge ekato katvā kathito “aṭṭhaṅgiko maggo”, ayam kho sā, āvuso ... pe... nibbānāya saṁvattatīti.

Evam pahātabbadhammesu lobhadose tappahānupāyañca dassetvā idāni aññepi pahātabbadhamme tesam pahānupāyañca dassento **tatrāvuso, kodho cāti-ādimāha**.

Tattha kujjhānalakkhaṇo **kodho**, caṇḍikkalakkhaṇo vā, āghātakaraṇaraso, dussanapaccupaṭṭhāno. Upanandhanalakkhaṇo **upanāho**, vera appatīnissajjanaraso, kodhānupabandhabhāvapaccupaṭṭhāno. Vuttañcetam-- “pubbakāle kodho, aparakāle upanāho”ti-ādi (vibha.891).

Paraguṇamakkhanalakkhaṇo **makkho**, tesam vināsanaraso, tadavacchādanapaccupaṭṭhāno. Yugaggāhalakkhaṇo **palāso**, paraguṇehi attano guṇānam samīkararaṇaraso, paresam guṇappamāṇena upaṭṭhānupaccupaṭṭhāno.

Parasampattikhīyanalakkhaṇā **issā**, tassā akkhamanalakkhaṇā vā, tattha anabhiratirasā, tato vimukhabhāvapaccupaṭṭhānā. Attano sampattinigūhanalakkhaṇam

(CS:pg.1.111) **maccheram**, attano sampattiyā parehi sādhāraṇabhāva-asukhāyanarasam, saṅkocanapaccupaṭṭhānam.

Katapāpapaṭicchādanalakkhaṇā **māyā**, tassa nigūhanarasā, tadāvaraṇapaccupaṭṭhānā. Attano avijjamānaguṇapakāsanalakkhaṇam **sāt̄heyyam**, tesam samudāharaṇarasam, sarīrakārehipi tesam vibhūtakaraṇapaccupaṭṭhānam.

Cittassa (MA.3./I,107.) uddhumātabhāvalakkhaṇo **thambho**, appatissayavuttiraso, amaddavatāpaccupaṭṭhāno. Karaṇuttariyalakkhaṇo **sārambho**, vipaccanīkatāraso, agāravapaccupaṭṭhāno.

Uṇṇatilakkhaṇo **māno**, ahaṅkārарaso, uddhumātabhāvapaccupaṭṭhāno. Abbhuṇṇatilakkhaṇo **atimāno**, ativiya ahaṅkārарaso. Accuddhumātabhāvapaccupaṭṭhāno.

Mattabhāvalakkhaṇo **mado**, madaggāhaṇaraso, ummādapaccupaṭṭhāno. Pañcasu kāmaguṇesu cittavossaggalakkhaṇo **pamādo**, vossaggānuppadānaraso, sativippavāsapaccupaṭṭhānoti evam imesaṇ dhammānaṁ lakkhaṇādīni veditabbāni. Ayamettha saṅkhēpo, vitthāro pana “tattha katamo kodho”ti-ādinā **vibhaṅge** (vibha.891) vuttanayeneva veditabbo.

Visesato cettha āmisadāyādo attanā alabhanto aññassa lābhino kujjhati, tassa sakiṁ uppanno kodho **kodhoyeva**, tatuttari **upanāho**. So evam kuddho upanayhanto ca santepi aññassa lābhino guṇe makkheti, ahampi tādisoti ca yugaggāhaṁ gaṇhāti, ayamassa makkho ca paṭāso ca, evam makkhī paṭāsī tassa lābhasakkārādīsu kim imassa imināti issati padussati, ayamassa **issa**. Sace panassa kāci sampatti hoti, tassā tena sādhāraṇabhāvam na sahati, idamassa **maccheram**. Lābhahetu kho pana attano santepi dose paṭicchādeti, ayamassa **māyā**. Asantepi guṇe pakāseti. Idamassa **sāt̄heyyam**. So evam paṭipanno sace yathādhippāyam lābham labhati, tena thaddho hoti amuducitto, nayidam evam kātabbanti ovaditum asakkuṇeyyo, ayamassa **thambho**. Sace pana nam koci kiñci vadati “nayidam evam kātabban”ti, tena sāraddhicitto hoti bhākuṭikamukho “ko me (CS:pg.1.112) tvan”ti pasayha bhāṇī, ayamassa **sārambho**. Tato thambhena “ahameva seyyo”ti attānam maññanto mānī hoti. Sārambhena “ke ime”ti pare atimaññanto atimānī, ayamassa **māno** ca **atimāno** ca. So tehi mānātimānehi jātimadādi-anekarūpaṁ madam janeti. Matto samāno kāmaguṇādibhedesu vatthūsu pamajjati, ayamassa **mado** ca **pamādo** cāti.

Evaṁ āmisadāyādo aparimutto hoti imehi pāpakehi dhammehi aññehi ca evarūpehi. Evaṁ tāvettha pahātabbadhammā veditabbā. (MA.3./I,108.) Pahānupāyo pāṭhato ca atthato ca sabbattha nibbisesoyeva.

Ñāṇaparicayapāṭavattham panetha ayam bhedo ca kamo ca bhāvanānayo ca veditabbo. Tattha **bhedo** tāva, ayañhi majjhimā paṭipadā kadāci ariyo aṭṭhaṅgiko maggo hoti, kadāci sattaṅgiko. Ayañhi lokuttarapaṭhamajjhānavasena uppajjamāno aṭṭhaṅgiko maggo hoti, avasesajjhānavasena sattaṅgiko. Ukkatthaniddesato panidha aṭṭhaṅgikoti vutto. Ito parañhi maggaṅgam natthi. Evaṁ tāvettha bhedo veditabbo.

Yasmā pana sabbakusalānaṁ sammādiṭṭhi seṭṭhā, yathāha “paññā hi seṭṭhā kusalā vadantī”ti (jā.2.17.81). Kusalavāre ca pubbaṅgamā, yathāha “kathañca, bhikkhave, sammādiṭṭhi pubbaṅgamā hoti, sammādiṭṭhim sammādiṭṭhīti pajānāti, micchādiṭṭhim micchādiṭṭhīti pajānātī”ti (ma.ni.3.136) vitthāro. Yathā cāha “vijjā ca kho, bhikkhave, pubbaṅgamā kusalānaṁ dharmānaṁ samāpattiyā”ti.

Tappabhavābhinibbattāni sesaṅgāni, yathāha “sammādiṭṭhissa sammāsaṅkappo pahoti …pe… sammāsatissa sammāsamādhi pahotī”ti (ma.ni.3.141). Tasmā iminā

kamena etāni aṅgāni vuttānīti evamettha **kamo** veditabbo.

Bhāvanānayoti koci samathapubbaṅgamārūpānām vipassanām bhāveti, koci
vipassanāpubbaṅgamārūpānām samathām. Kathām? Idhekacco paṭhamām upacārasamādhiṁ
vā appanāsamādhiṁ vā uppādeti, ayām samatho; so tañca tairśampayutte ca dhamme
aniccādīhi vipassati, ayām vipassanā. Iti paṭhamām samatho, pacchā vipassanā. Tena
vuccati “samathapubbaṅgamārūpānām vipassanām bhāveti”ti. Tassa samathapubbaṅgamārūpānām
vipassanām bhāvayato maggo sañjāyati, so tam maggām āsevati (**CS:pg.1.113**) bhāveti
bahulīkaroti, tassa tam maggām āsevato bhāvayato bahulīkaroto samyojanāni pahīyanti,
anusayā byantīhonti, evām samathapubbaṅgamārūpānām vipassanām bhāveti.

Idha panekacco vuttappakāram samathām anuppādetvāva pañcupādānakhandhe
aniccādīhi vipassati, (**MA.3.I,109.**) ayām vipassanā. Tassa vipassanāpāripūriyā tattha
jātānām dhammānām vossaggārammaṇato uppajjati cittassa ekaggatā, ayām samatho.
Iti paṭhamām vipassanā pacchā samatho. Tena vuccati “vipassanāpubbaṅgamārūpānām
samathām bhāveti”ti. Tassa vipassanāpubbaṅgamārūpānām samathām bhāvayato maggo
sañjāyati, so tam maggām āsevati …pe… bahulīkaroti, tassa tam maggām
āsevato …pe… anusayā byantīhonti (a.ni.4.170 patī.ma.2.1), evām
vipassanāpubbaṅgamārūpānām samathām bhāveti.

Samathapubbaṅgamārūpānām pana vipassanām bhāvayatopi vipassanāpubbaṅgamārūpānām
samathām bhāvayatopi lokuttaramaggakkhaṇe samathavipassanā yuganaddhāva honti.
Evamettha bhāvanānayo veditabboti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dhammadāyādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.4.)4.Bhayabheravasuttavaṇṇanā

34. Evām me sutanti Bhayabheravasuttām. Tatrāyām apubbapadavaṇṇanā--
athāti avicchedanatthe nipāto. **Khoti** avadhāraṇatthe, Bhagavato Sāvatthiyām vihāre
avicchinneyevāti vuttām hoti. **Jāṇussoṇīti** netām tassa mātāpitūhi katanāmām, apica
kho ṭhānantarapaṭīlābhāladdham. Jāṇussoṇīṭhānam kira nāmetām purohitaṭhānam, tam
tassa raññā dinnām, tasmā “jāṇussoṇī”ti vuccati. Brahmām aṇatīti **brāhmaṇo**, mante
sajjhāyatīti attho. Idameva hi jātibrāhmaṇām niruttivacanām. Ariyā pana
bāhitapāpattā **brāhmaṇāti** vuccanti.

Yena (**CS:pg.1.114**) Bhagavā **tenupasaṅkamīti** **yenāti** bhummattthe
karaṇavacanām, tasmā yattha Bhagavā, tathā upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo.
Yena vā kāraṇena Bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena
upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena Bhagavā upasaṅkamitabbo?
Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, (**MA.4.I,110.**)
sādupalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukko viya.

Upasaṅkamīti ca gatoti vuttām hoti. **Upasaṅkamitvāti**
upasaṅkamanapariyosānadīpanām. Atha vā evām gato tato āsannataram ṭhānam
Bhagavato samīpasaṅkhātām gantvātipi vuttām hoti. **Bhagavatā saddhiṁ sammodīti**
yathā khamanīyādīni pucchanto Bhagavā tena, evām sopi Bhagavatā saddhiṁ
samappavattamodo ahosi, sītodakām viya uṇhodakena sammoditarām ekībhāvām agamāsi.

Yāya ca “kacci te, bho Gotama, khamanīyam, kacci yāpanīyam, kacci bhotō Gotamassa Gotamasāvakānañca appābādham appātañkam lahuñthānam balañ phāsuvihāro”ti-ādikāya kathāya sammodi, tam pītipāmojjasañkhātasammodajanato sammoditum yuttabhāvato ca **sammodanīyam**, atthabyañjanamadhuratāya sucirampi kālam sāretum nirantaram pavattetum araharūpato saritabbabhāvato ca **sārañiyam**. Suyyamānasukhato ca sammodanīyam, anussariyamānasukhato ca sārañiyam. Tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyam, atthaparisuddhatāya sārañiyanti evam anekehi pariyāyehi sammodanīyam katham sārañiyam vītisāretvā pariyosāpetvā niñthāpetvā yenatthena āgato, tam pucchitukāmo ekamantañ nisīdi.

Ekamantanti bhāvanapumsakaniddeso, “visamam candimasūriyā parivattantī”ti-ādīsu (a.ni.4.70) viya. Tasmā yathā nisinno ekamantañ nisinno hoti, tathā nisīdīti evamettha attho dañthabbo. Bhummattē vā etam upayogavacanam. **Nisīdīti** upāvisi. Paññitā hi purisā garuñthāniyam upasañkamitvā āsanakusalatāya ekamantañ nisīdanti, ayañca nesam aññataro, tasmā ekamantañ nisīdi.

Katham nisinno pana ekamantañ nisinno hotīti. Cha nisajjadose vajjetvā. Seyyathidam, atidūram accāsannam uparivātam unnatapadesam atisammukham atipacchāti. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena (CS:pg.1.115) kathetabbam hoti. Accāsanne nisinno sañghañtanam karoti. Uparivāte nisinno sarīragandhena bādhati. Unnatappadese nisinno agāravañ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace (MA.4.I,111.) dañthukāmo hoti, cakkhunā cakkhum āhacca dañthabbam hoti. Atipacchā nisinno sace dañthukāmo hoti, gīvam pasāretvā dañthabbam hoti. Tasmā ayampi ete cha nisajjadose vajjetvā nisīdi, tena vuttam “ekamantañ nisīdī”ti.

Yemeti ye ime. **Kulaputtāti** duvidhā kulaputtā jātikulaputtā ācārakulaputtā. Tattha “tena kho pana samayena ratñhapalo nāma kulaputto tasmimyeva thullakoñthike aggakulassa putto”ti (ma.ni.2.294) evam āgatā uccākulappasutā **jātikulaputtā** nāma. “Ye te kulaputtā saddhā agārasmā anagāriyam pabbajitā”ti (ma.ni.3.78) evam āgatā pana yattha katthaci kule pasutāpi ācārasampannā **ācārakulaputtā** nāma. Idha pana dvīhipi kārañehi kulaputtāyeva.

Saddhāti saddhāya. **Agārasmāti** agārato. **Anagāriyanti** pabbajjam bhikkhubhāvañca. Pabbajjāpi hi natthettha agāriyanti **anagāriyā**, agārassa hitam kasigorakkhādikammamettha natthīti attho. Bhikkhupi natthetassa agāranti anagāro, anagārassa bhāvo anagāriyam. **Pabbajitāti** upagatā, evam sabbathāpi anagāriyasañkhātam pabbajjam bhikkhubhāvam vā upagatāti vuttam hoti. **Pubbañgamoti** purato gāmī nāyako. **Bahukāroti** hitakiriyāya bahūpakāro. **Bhavam tesam Gotamo samādapetāti** te kulaputte bhavam Gotamo adhisīlādīni gāhetā sikkhāpetā. **Sā janatāti** so janasamūho. **Dīñthānugatim āpajjatīti** dassanānugatim pañtipajjati, yandiñthiko bhavam Gotamo yañkhantiko yañruciko, tepi tandiñthikā honti tañkhantikā tamrucikāti attho.

Kasmā panāyam evamāhāti? Esa kira pubbe aneke kulaputte agāramajjhē vasante devaputte viya pañcahi kāmaguñehi paricāriyamāne anto ca bahi ca susamvihitārakkhe disvā, te aparena samayena Bhagavato madhurarasam dhammadesanam sutvā saddhāya gharā nikamma pabbajitvā ghāsacchādanaparamatāya (CS:pg.1.116) santuñthe āraññakesu senāsaneshu kenaci arakkhiyamānepi anussañkitāparisañkite (MA.4.I,112.) hañthaphahatthe udaggudagge addasa, disvā ca imesam kulaputtānam “ayañ phāsuvihāro karā nissāya uppanno”ti cintento “samañam Gotaman”ti Bhagavati pasādam alattha. So tam pasādam nivedetum Bhagavato

santikam āgato, tasmā evamāha.

Athassa Bhagavā tam vacanam sampaticchanto abbhanumodanto ca **evametam** **brāhmaṇāti**-ādimāha. Vacanasampaticchanānumodanatthoyeva hi ettha ayam **evanti** nipāto. **Mamām uddissāti** mam uddissa. **Saddhāti** saddhāyeva. Na iṇatthā na bhayaṭṭāti-ādīni sandhāyāha. Īdisānamyeva hi Bhagavā pubbaṅgamo, na itaresam. **Durabhisambhavāni** hīti sambhavitum dukkhāni dussahāni, na sakkā appesakkhehi ajjhogāhitunti vuttam hoti. **Araññavanapatthānīti** araññāni ca vanapatthāni ca. Tattha kiñcāpi abhidhamme nippariyāyena, “nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametam araññān”ti vuttam, tathāpi yantaṁ “pañcadhanusatikam pacchiman”ti āraññikāṅganipphādakam senāsanam vuttam, tadeva adhippetanti veditabbam.

Vanapatthanti gāmantam atikkamitvā manussānam anupacāraṭṭhānam, yattha na kasiyati na vapīyati. Vuttampi cetam “vanapatthanti dūrānametam senāsanānam adhivacanam, vanapatthanti vanasañḍānametam senāsanānam, vanapatthanti bhimāsanakānametam, vanapatthanti salomahaṁsānametam, vanapatthanti paryantānametam, vanapatthanti na manussūpacārānametam senāsanānam adhivacanan”ti. Ettha ca **paryantānanti** imamekam paryāyam ṭhapetvā sesapariyāyehi vanapatthāni veditabbānī. **Pantānīti** paryantāni atidūrāni. **Dukkaram pavivekanti** kāyavivekam dukkaram. **Durabhiramanti** abhiramitum na sukham. **Ekatteti** ekibhāve. Kim dasseti? Kāyaviveke katepi tattha cittam abhiramāpetum dukkaram. Dvayamdvayārāmo hi ayam lokoti. (MA.4./I,113.) Haranti **maññeti** haranti viya ghasanti viya. **Manoti** manam. **Samādhim alabhamānassāti** upacārasamādhim vā appanāsamādhim vā alabhantassa. Kim dasseti? Īdisassa bhikkhuno tiṇapāṇḍamigādisaddehi vividhehi ca bhimāsanakehi vanāni cittam vikkhipanti maññeti, sabbam brāhmaṇo saddhāpabbajitānam kulaputtānam araññavāse (vibha.529) vimhito āha.

Kāyakammantavārakathā

35. Athassa (CS:pg.1.117) Bhagavā purimanayeneva “evametam brāhmaṇā”ti-ādīhi tam tam vacanam sampaticchitvā abbhanumoditvā ca yasmā soļasasu ṭhānesu ārammaṇapariggaharahitānamyeva tādisāni senāsanāni durabhisambhavāni, na tesu ārammaṇapariggāhayuttānam, attanā ca bodhisatto samāno tādiso ahosi, tasmā attano tādisānam senāsanānam durabhisambhavataṁ dassetum, **mayhampi khoti**-ādimāha.

Tattha **pubbeva sambodhāti** sambodhato pubbeva, ariyamaggappattito aparabhāgeyevāti vuttam hoti. **Anabhisambuddhassāti** appatīviddhacatusaccassa. **Bodhisattasseva satoti** bujjhanakasattasseva sammāsambodhim adhigantuṁ arahasattasseva sato, bodhiyā vā sattasseva laggasseva sato. Dīpañkarassa hi Bhagavato pādamūle atṭhadhammasamodhānenā abhinīhārasamiddhito pabhuti Tathāgato bodhiyā satto laggo “pattabbā mayā esā”ti tadaḍhigamāya parakkamam amuñcantoyeva āgato, tasmā **bodhisattoti** vuccati. **Tassa mayhanti** tassa evam bodhisattasseva sato mayham. **Ye kho keci samañā vā brāhmaṇā vāti** ye keci pabbajjūpagatā vā bhovādino vā.

Aparisuddhakāyakammantāti aparisuddhena pāṇātipātādinā kāyakammantena samannāgatā. **Aparisuddhakāyakammantasandosahetūti** aparisuddhassa kāyakammantasañkhātassa attano dosassa hetu, aparisuddhakāyakammantakāraṇāti vuttam hoti. **Haveti** ekāṁsavacane nipāto. **Akusalanti** sāvajjam akkhemañca. **Bhayabheravanti** bhayañca bheravañca. Cittutrāsassa ca bhayānakārammaṇassa cetam

adhibacanam. (MA.4./I,114.) Tatra¹ **bhayaṁ** sāvajjaṭṭhena akusalam, **bheravaṁ** akkhemaṭṭhenāti veditabbam. **Avhāyantī** pakkosanti. Katham? Te li pāṇātipātādīni katvā “mayam ayuttamakamhā, sace no te jāneyyūm, yesam aparajjhimhā, idāni anubandhitvā anayabyasanam āpādeyyun”ti araññam pavisitvā gacchantare vā gumbantare vā nisidanti. Te “Appamattakampi tiṇasaddam vā paṇṇasaddam vā sutvā, idānimhā naṭṭhā”ti tasanti vittasanti, āgantvā parehi parivāritā viya baddhā vadhitā viya ca honti. Evaṁ tam bhayabheravam attani samāropanaṭṭhena avhāyanti pakkosanti.

Na (CS:pg.1.118) **kho panāham ...pe... paṭisevāmī**ti aham kho pana aparisuddhakāyakammanto hutvā araññavanapaththāni pantāni senāsanāni na paṭisevāmi. **Ye hi voti** ettha **voti** nipātamattam. **Ariyā** vuccanti Buddhā ca Buddhasāvakā ca. **Parisuddhakāyakammantā**ti īdisā hutvā. **Tesamahaṁ aññataroti** tesam ahampi eko aññataro. Bodhisatto hi gahaṭṭhopi pabbajitopi parisuddhakāyakammantova hoti. **Bhiyyoti** atirekatthe nipāto. **Pallomanti** pannalomataṁ, khemam sotthibhāvanti attho. **Āpādinti** āpajjim, atirekam sotthibhāvam atirekena vā sotthibhāvamāpajjinti vuttam hoti. **Araññe vihārāyāti** araññe vihāratthāya.

Kāyakammantavārakathā niṭṭhitā.

Vacīkammantavārādivanṇanā

36. Esa nayo sabbattha. Ayaṁ pana viseso, vacīkammantavāre tāva **aparisuddhavacīkammantā**ti aparisuddhena musāvādādinā vacīkammantena samannāgatā. Te kathaṁ bhayabheravam avhāyanti? Te musāvādena parassa attham bhañjivtā, pisuṇavācāya mittabhedaṁ katvā pharusavācāya paresam parisamajhe mammāni tuditvā niratthakavācāya parasattānam kammante nāsetvā “mayam ayuttamakamhā, sace no te jāneyyūm, yesam aparajjhimhā, idāni anubandhitvā anayabyasanam pāpeyyun”ti araññam pavisitvā gacchantare vā gumbantare vā nisidanti. Te “Appamattakampi tiṇasaddam vā paṇṇasaddam vā sutvā idānimhā naṭṭhā”ti tasanti vittasanti āgantvā parehi parivāritā viya baddhā vadhitā viya ca honti. Evaṁ tam (MA.4./I,115.) bhayabheravam attani samāropanaṭṭhena avhāyanti, pakkosanti.

Manokammantavāre **aparisuddhamanokammantā**ti aparisuddhena abhijjhādinā manokammantena samannāgatā. Te kathaṁ bhayabheravam avhāyanti? Te paresam rakkhitagopitesu bhaṇḍesu abhijjhāvisamalobham uppādetvā parassa kujjhītvā parasatte micchādassanam gāhāpetvā mayam ayuttamakamhā ...pe... attani samāropanaṭṭhena avhāyanti pakkosanti.

Ājīvavāre (CS:pg.1.119) **aparisuddhājīvāti** aparisuddhena vejjakammadūtakammavaḍḍhipayogādinā ekavīsatī-anesanabhedena ājīvena samannāgatā. Te kathaṁ bhayabheravam avhāyanti? Te evam jīvikam kappetvā suṇanti-- “sāsanasodhakā kira tepiṭakā bhikkhū sāsanam sodheturū nikkhantā, ajja vā sve vā idhāgamissanti”ti araññam pavisitvā gacchantare vā ...pe... tasanti vittasanti. Te hi āgantvā parivāretvā gahitā viya odātavatthanivāsitā viya ca hontīti. Sesam tādisameva.

37. Ito param **abhijjhālūti**-ādīsu kiñcāpi abhijjhābyāpādā manokammantena saṅgahitā tathāpi nīvaraṇavasena puna vuttāti veditabbā. Tattha **abhijjhālūti**

¹ PTS Tattha

parabhaṇḍādi-abhijjhāyanasīlā. **Kāmesu tibbasārāgāti** vatthukāmesu bahalakilesarāgā, te katham bhayabheravam avhāyanti? Te avavatthitārammaṇā honti, tesam avavatthitārammaṇānam araññe viharantānam divā diṭṭham rattim bhayabheravam hutvā upaṭṭhāti-- “te ākulacittā appamattakenapi tasanti vittasanti, rajjuṁ vā lataṁ vā disvā sappasaññino honti, khāṇum disvā yakkhasaññino, thalam vā pabbatam vā disvā hatthisaññino sappādīhi anayabyasanaṁ āpāditā viya hontī”ti. Sesam tādisameva.

38. Byāpannacittāti pakatibhāvavijahanena vipannacittā. Kilesānugatañhi cittam pakatibhāvam vijahati, purāṇabhettabyañjanam viya pūtikam hoti.
Paduṭṭhamanasaṅkappāti paduṭṭhacittasaṅkappā, abhadrakena paresam anathajanakena cittasaṅkappena samannāgatāti vuttam hoti. Te katham bhayabheravam avhāyanti? Bhayabheravāvhāyanam (MA.4/I,116.) ito pabuti abhijjhāluvāre vuttanayeneva veditabbam. Yattha pana viseso bhavissati, tattha vakkhāma. **Na kho panāham byāpannacittotī** ettha pana mettacitto aham hitacittoti dasseti, īdisā hi bodhisattā honti. Evam sabbattha vuttadosapatiipakkhavasena bodhisattassa gunā vaṇnetabbā.

39. Thinamiddhapariyūṭhitāti cittagelaññabhūtena thinena sesanāmakāyagelaññabhūtena middhena ca pariyūṭhitā, abhibhūtā gahitāti vuttam hoti. Te niddābahulā honti.

40. Uddhatāti (CS:pg.1.120) uddhaccapakatikā vipphandamānacittā, uddhaccena hi ekārammaṇe cittam vipphandati dhajayaṭṭhiyam vātena paṭākā viya. **Avūpasantacittāti** anibbutacittā, idha kukuccam gaheṭum vaṭṭati.

41. Kaṅkhī vicikicchīti ettha ekamevidam pañcamam nīvaraṇam. Kirī nu kho idanti ārammaṇam kaṅkhanato kaṅkhā, idamevidanti nicchetum asamatthabhāvato vicikicchāti vuccati, tena samannāgatā samanabrahmaṇā “kaṅkhī vicikicchī”ti vuttā.

42. Attukkāṁsanakā paravambhīti ye attānam ukkāṁsentī ukkipanti, ucce ṭhāne ṭhapenti, parañca vambhenti garahanti nindanti, nīce ṭhāne ṭhapenti, tesametam adhivacanam. Te katham bhayabheravam avhāyanti? Te parehi “Asuko ca kira asuko ca attānam ukkāṁsentī, amhe garahanti, dāse viya karonti, gaṇhatha ne”ti anubaddhā palāyitvā araññam pavisitvā gacchantare vā gumbantare vāti kāyakammantasadisam vitthārettabbarī.

43. Chambhīti kāyathambhanalomahaṁsanakarena thambhena samannāgatā. **Bhīrukajātikāti** bhīrukapakatikā, gāmadārakā viya bhayabahulā asūrā kātarāti vuttam hoti.

44. Lābhасakkārasilokanti ettha labbhatīti **lābho**, catunnam paccayānametam adhivacanam. **Sakkāroti** sundarakāro, paccayā eva hi paṇītaṇītā sundarasundarā ca abhisaṅkharitvā katā sakkārāti vuccanti. Yā ca parehi attano gāravakiriyā pupphādīhi vā pūjā. **Silokoti** vaṇṇabhaṇanam (MA.4/I,117.) etam lābhañca sakkārañca silokañca **lābhасakkārasilokām**. **Nikāmayamānāti** patthayamānā. Bhayabheravāvhāyanam abhijjhāluvārasadisameva. Tadatthadīpakam panettha piyagāmikavatthum kathenti--

Eko kira piyagāmiko nāma bhikkhu samādinnadhutaṅgānam bhikkhūnam lābham disvā “Ahampi dhutaṅgarī samādiyitvā lābham uppādemī”ti cintetvā sosānikaṅgam samādāya susāne vasati. Athekadivasam eko kammamutto jaraggavo divā gocare caritvā rattim susāne pupphagumbe sīsam katvā romanthayamāno aṭṭhāsi. Piyagāmiko rattim caṅkamanā nikkhanto (CS:pg.1.121) tassa hanusaddam sutvā cintesi “Addhā marī lābhagiddho esa susāne vasatīti ñatvā devarājā viheṭhetum āgato”ti, so jaraggavassa purato añjaliṁ paggaheṭvā “sappurisa devarāja ajja me ekarattim khamā, sve paṭṭhāya na evam karissāmī”ti namassamāno sabbarattim yācanto aṭṭhāsi. Tato

sūriye uṭṭhite tam disvā kattarayaṭṭhiyā paharitvā palāpesi “sabbarattim marū bhīṁsāpesī”ti.

45. **Kusītāti** kosajjānugatā. **Hīnavīriyāti** hīnā vīriyena virahitā viyuttā, nibbīriyāti vuttam hoti. Tattha kusītā kāyikavīriyārambhavirahitā honti, hīnavīriyā cetasikavīriyārambhavirahitā. Te ārammaṇavavatthānamattampi kātum na sakkonti. Tesam avavatthitārammaṇānti sabbam pubbasadisameva.

46. **Muṭṭhassatīti** naṭṭhassatī. **Asampajānāti** paññārahitā, imassa ca paṭipakkhe “upaṭṭhitassatīhamasmī”ti vacanato satibhājaniyamevetam. Paññā panettha satidubbalyadīpanattham vuttā. Duvidhā hi sati paññāsampayuttā paññāvippayuttā ca. Tattha paññāsampayuttā balavatī, vippayuttā dubbalā, tasmā yadāpi tesam sati hoti, tadāpi asampajānantā muṭṭhassatīyeva te, dubbalāya satiyā satikiccābhāvatoti etamattham dīpetum “asampajānā”ti vuttam. Te evam muṭṭhassatī asampajānā ārammaṇavavatthānamattampi kātum na sakkontīti sabbam pubbasadisameva.

47. **Asamāhitāti** upacārappanāsamādhivirahitā. **Vibbhantacittāti** ubbhantacittā. Samādhivirahena laddhokāsenā uddhaccena tesam samādhivirahānam cittam nānārammaṇesu (MA.4.I,118.) paribbhamati, vanamakkaṭo viya vanasākhāsu uddhaccena ekārammaṇe vipphandati. Pubbe vuttanayenena te evam asamāhitā vibbhantacittā ārammaṇavavatthānamattampi kātum na sakkontīti sabbam pubbasadisameva.

48. **Duppaññāti** nippaññānametam adhivacanam. Paññā pana duṭṭhā nāma natthi. **Elamūgāti** elamukhā, kha-kārassa ga-kāro kato. Lālamukhāti vuttam hoti. Duppaññānañhi kathentānam lālā mukhato galati, lālā ca elāti (CS:pg.1.122) vuccati. Yathāha “passelamūgam uragam dujjivhan”ti. Tasmā te “elamūgā”ti vuccanti. “Elamukhā”tipi pāṭho. “Elamugā”ti keci paṭhanti, apare “elamukā”tipi, sabbattha “elamukhā”ti attho. Te katham bhayabheravam avhāyanti? Te duppaññā elamūgā ārammaṇavavatthānamattampi kātum na sakkonti. Tesam avavatthitārammaṇānam arāññe viharantānam divā diṭṭham rattim bhayabheravam hutvā upaṭṭhāti “te ākulacittā appamattakenapi tasanti vittasanti, rājjum vā lataṁ vā disvā sappasaññino honti, khāṇum disvā yakkhasaññino, thalam vā pabbataṁ vā disvā hatthisaññino sappādīhi anayavyasanaṁ āpādītā viya hontī”ti. Evarū tam bhayabheravam attani samāropanaṭṭhena avhāyanti pakkosanti. **Paññāsampannohamasmīti** ettha **paññāsampanno**ti paññāya sampanno samannāgato, no ca kho vipassanāpaññāya, na maggapaññāya, apica kho pana imesu soḷasasū ṭhānesu ārammaṇavavatthānapaññāyāti attho. Sesam sabbattha vuttanayamevāti.

Vacīkammantavārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Solasatṭhānārammanapariggaho niṭṭhito.

Bhayabheravasenāsanādivaṇṇanā

49. **Tassa mayhanti** ko anusandhi? Bodhisatto kira imāni soḷasārammaṇāni pariggaṇhanto ca bhayabheravam adisvā bhayabheravam nāma evarūpāsu rattīsu evarūpe senāsane ca paññāyati, handa nam tatthāpi gavesissāmīti bhayabheravagavesanamakāsi, etamattham Bhagavā idāni brāhmaṇassa dassento **tassa mayhanti**-ādimāha.

Tattha **yā tāti** ubhayametam rattinārnyeva uddesaniddesavacanam.

Abhiññātāti (MA.4./I,119.) ettha **abhīti** lakkhaṇatthe upasaggo. Tasmā abhiññātāti candapāripūriyā candaparikkhayenāti evamādīhi lakkhaṇehi nātāti veditabbā.

Abhilakkhitāti ettha upasaggamattameva, tasmā abhilakkhitāti lakkhaṇyā icceva attho, uposathasamādānadhammassavanapūjāsakkārādikaraṇattham lakkhetabbā sallakkhetabbā upalakkhetabbāti vuttam hoti.

Cātuddasīti (CS:pg.1.123) pakkhassa paṭhamadivasato pabhuti catuddasannam pūraṇī ekā ratti. Evam **pañcadasī aṭṭhamī** ca. **Pakkhassātī** sukkapakkhassa kañhapakkhassa ca. Etā tisso tisso katvā cha rattiyo, tasmā sabbattha pakkhavacanam yojetabbam “pakkhassa cātuddasī pakkhassa pañcadasī pakkhassa aṭṭhamī”ti. Atha pañcamī kasmā na gahitāti? Asabbakālikattā. Buddhe kira Bhagavati anuppannepi uppajjivitvā aparinibbutepi pañcamī anabhilakkhitāyeva, parinibbute pana Dhammasaṅgāhakattherā cintesum “dhammassavanam cirena hotī”ti. Tato sammannitvā pañcamīti dhammassavanadivasam thapesum, tato pabhuti sā abhilakkhitā jātā, evam asabbakālikattā ettha na gahitāti.

Tathārūpāsūti tathāvidhāsu. **Ārāmacetiyānīti** pupphārāmaphalārāmādayo ārāmā eva ārāmacetiyāni. Cittikataṭhenā hi **cetiyānīti** vuccanti, pūjanīyaṭthenāti vuttam hoti. **Vanacetiyānīti** baliharaṇavanasanḍasubhagavanadevasālavanādīni vanāniyeva vanacetiyāni. **Rukkhacetiyānīti** gāmanigamādidvāresu pūjanīyarukkhāyeva rukkhacetiyāni. Lokiyā hi dibbādhivathāti vā maññamānā tesuyeva vā dibbasāññino hutvā ārāmavanarukkhe cittikaronti pūjenti, tena te sabbepi **cetiyānīti** vuccanti. **Bhiṁsanakānīti** bhayajanakāni, passatopi suṇatopi bhayaṁ janenti. **Salomahaṁsānīti** saheva lomahamsena vattanti, pavisamānasseva lomahamsajananato. **Appeva nāma passeyyanti** api nāma tam bhayabheravaṁ passeyyameva. **Aparena samayenāti**, “etadahosi yaṁnūnāhan”ti evam cintitakālato paṭṭhāya aññena kālena.

Tattha ca me brāhmaṇa (MA.4./I,120.) **viharato**ti tathārūpesu senāsaneshu yaṁ yaṁ manussānam āyācana-upahārakaraṇārahaṁ yakkhaṭhānam pupphadhūpamāṁsaruhiravasāmedapihakapapphāsasurāmerayādīhi okiṇṇakilinnadharanitalam ekanipātam viya yakkharakkhasapisācānam, yaṁ divāpi passantānam hadayaṁ maññe phalati, tam thānam sandhāyāha “tattha ca me, brāhmaṇa, viharato”ti. **Mago vā āgacchatīti** siṅgāni vā khurāni vā koṭṭento gokanṇakhaggadipivarāhādibhedo mago vā āgacchat, sabbacatuppadānāñhi idha **magoti** nāmam. Katthaci pana kāla siṅgālopi vuccati. Yathāha--

“Usabhasseva (CS:pg.1.124) te khandho, sīhasseva vijambhitam;

Magarāja namo tyatthu, api kiñci labhāmase”ti. (jā.1.3.133).

Moro vā kaṭṭham pātētīti moro vā sukkhakaṭṭham rukkhato cāletvā pāteti.

Moraggahaṇena ca idha sabbapakkhiggahaṇam adhippetam, tena yo koci pakkhīti vuttam hoti. Atha vā moro vāti vā saddena añño vā koci pakkhīti. Esa nayo purime magaggahaṇepi. **Vāto vā pañṇakasaṭam eretīti** vāto vā pañṇakacavaram ghaṭṭeti.

Etaṁ nūna tam bhayabheravaṁ āgacchatīti yametam āgacchat, tam bhayabheravam nūnāti. Ito pabhuti ca ārammaṇameva bhayabheravanti veditabbam. Parittassa ca adhimattassa ca bhayassa ārammaṇattā sukhārammaṇam rūpam sukhamiva. **Kim nu kho aham aññadatthu bhayapaṭīkañkhī viharāmīti** aham kho kim kāraṇam ekamseneva bhayaṁ ākañkhamāno icchamāno hutvā viharāmi.

Yathābhūtam yathābhūtassāti yena yena iriyāpathena bhūtassa bhavitassa sato vattamānassa samaṅgībhūtassa vā. **Meti mama santike.** **Tathābhūtam tathābhūto**

vāti tena teneva iriyāpathena bhūto bhavito santo vattamāno samaṅgībhūto vāti attho.
So kho aham ...pe... paṭivinemīti bodhisattassa kira caṅkamantassa tasmīm
 magasiṅgakhurasaddādibhede bhayabheravārammaṇe āgate neva mahāsatto tiṭṭhati,
 (MA.4./I,121.) na nisīdati na sayati, atha kho caṅkamantova parivīmarīsanto
 parivicinanto bhayabheravam na passati, magasiṅgakhurasaddādimattameva cetām hoti,
 so tam īnatvā idam nāmetam, na bhayabheravanti tato tiṭṭhati vā nisīdati vā sayati vā.
 Etamattham dassento “so kho ahan”ti-ādimāha. Esa nayo sabbapeyyālesu. Ito parañca
 iriyāpathapaṭipātiyā avatvā āsannapaṭipātiyā iriyāpathā vuttāti veditabbā, caṅkamantassa
 hi bhayabherave āgate na ṭhito na nisino na nipanno ṭhitassāpi āgate na caṅkamīti evarī
 tassa āsannapaṭipātiyā vuttāti.

Bhayabheravasenāsanādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Asammohavihāravaṇṇanā

50. Evarī (CS:pg.1.125) bhirīsanakesupi ṭhānesu attano bhayabheravābhāvarī¹ dassetvā idāni jhāyīnam sammohaṭṭhānesu attano asammohavihāram dassetum **santi kho pana, brāhmaṇāti-ādimāha**.

Tattha **santīti** atthi samvijjanti upalabbhanti. **Rattimyeva samānanti** rattimyeva santam, **divāti sañjānātīti** “divaso ayan”ti sañjānanti. **Divāyeva samānanti** divasarīyeva santam. **Rattiti sañjānātīti** “ratti ayan”ti sañjānanti. Kasmā panete evam̄saññino hontīti. Vuṭṭhānakosallābhāvato vā sakunārutato vā. Katham? Idhekacco odātakasiṇalābhī divā parikammam kātva divā samāpanno divāyeva vuṭṭhahāmīti manasikāram uppādeti, no ca kho addhānaparicchede kusalo hoti. So divasam atikkamitvā rattibhāge vuṭṭhāti. Odātakasiṇapharaṇavasena cassa visadām hoti vibhūtarī suvibhūtarī. So, divā vuṭṭhahāmīti uppāditamanasikāratāya odātakasiṇapharaṇavasadavibhūtatāya ca rattimyeva samānam divāti sañjānāti. Idha panekacco nīlakasiṇalābhī rattim parikammam kātva rattim samāpanno rattimyeva vuṭṭhahāmīti manasikāram uppādeti, no ca kho addhānaparicchede kusalo hoti. So rattim atikkamitvā divasabhāge vuṭṭhāti. Nīlakasiṇapharaṇavasena cassa avisadām hoti avibhūtarī. So rattim vuṭṭhahāmīti uppāditamanasikāratāya nīlakasiṇapharanāvisadāvibhūtatāya ca divāyeva samānam rattīti sañjānāti. Evarī tāva vuṭṭhānakosallābhāvato evam̄saññino hontīti.

Sakuṇārutato pana idhekacco antosenāsane nisino hoti. Atha divā ravanakasakuṇā kākādayo candālokena divāti (MA.4./I,122.) maññamānā rattim ravanti, aññehi vā kāraṇehi. So tesam saddam sutvā rattimyeva samānam divāti sañjānāti. Idha panekacco pabbatantare gambhīrāya ghanavanappaṭicchannāya giriguhāya sattāhavaddalikāya vattamānāya antarahitasūriyāloke kāle nisino hoti. Atha rattim ravanakasakuṇā ulukādayo majjhānhikasamayepi tattha tattha samandhakāre nilīnā rattisaññāya vā aññehi vā kāraṇehi ravanti. So tesam saddam sutvā divāyeva samānam rattīti sañjānāti. Evarī sakuṇārutato evam̄saññino hontīti. **Idamahanti** idam aham evam sañjānanam (CS:pg.1.126) **Sammohavihārasmiṁ vadāmīti** sammohavihārapariyāpannam antogadham, sammohavihārānam aññataram vadāmīti vuttaṇi hoti.

Aham kho pana brāhmaṇa ...pe... sañjānāmīti pākaṭo bodhisattassa

rattindivaparicchedo sattāhavaddalepi candimasūriyesu adissamānesupi jānātiyeva “ettakām purebhakkālo gato, ettakām pacchābhakkālo, ettakām paṭhamayāmo, ettakām majjhimayāmo, ettakām pacchimayāmo”ti, tasmā evamāha. Anacchariyañcetām yam pūritapāramī bodhisatto evam jānāti. Padesañāne ṛhitānam sāvakānampi hi rattindivaparicchedo pākaṭo hoti.

Kalyāṇiyamahāvihāre kira Godattatthero dvaṅgulakāle bhattām gahetvā aṅgulakāle bhuñjati. Sūriye adissamānepi pātoyeva senāsanam pavisitvā tāya velāya nikkhamati. Ekadivasam ārāmikā “sve therassa nikkhamanakāle passāmā”ti bhattām sampādetvā kālatthambhamūle nisidiṁsu. Thero dvaṅgulakāleyeva nikkhamati. Tato pabhusi kira sūriye adissamānepi therassa nikkhamanasaññāya eva bherim ākoṭenti.

Ajagaravihārepī Kāladevatthero antovasse yāmagaṇḍikām paharati, āciṇṇametām therassa. Na ca yāmayantanālikām payojeti, aññe bhikkhū payojenti. Atha nikkhante paṭhame yāme there muggaram gahetvā ṛhitamatteyeva ekaṁ dve vāre paharanteyeva vā yāmayantaṁ patati, evam tīsu yāmesu samaṇadhammarām katvā thero pātoyeva gāmām pavisitvā piṇḍapātām ādāya vihāram āgantvā bhojanavelāya (MA.4./I,123.) pattām gahetvā divā vihāratṭhānam gantvā samaṇadhammarām karoti. Bhikkhū kālatthambharām disvā therassa adisvā āgamanatthāya pesenti. So bhikkhu therām divā vihāratṭhāna nikkhamantameva vā antarāmagge vā passati. Evam padesañāne ṛhitānam sāvakānampi rattindivaparicchedo pākaṭo hoti, kimaṅgam pana bodhisattānanti.

Yam kho tam brāhmaṇa ...pe... vadeyyāti ettha pana “yam kho tam, brāhmaṇa, asammohadhammo satto loke uppanno ...pe... sukhāya devamanussānan”ti vacanām (**CS:pg.1.127**) vadāmāno koci sammā vadeyya, sammā vadāmāno siyā, na vitathavādī assa. Mameva tam vacanām vadāmāno sammā vadeyya, sammā vadāmāno siyā, na vitathavādī assāti evam padasambandho veditabbo.

Tattha **asammohadhammoti** asammohasabhāvo. **Loketi** manussaloke.

Bahujanahitāyāti bahujanassa hitatthāya, paññāsampattiyā diṭṭhadhammikasamparāyikahitūpadesakoti. **Bahujanasukhāyāti** bahujanassa sukhatthāya, cāgasampattiyā upakaraṇasukhassa dāyakoti. **Lokānukampāyāti** lokassa anukampatthāya, mettākaruṇāsampattiyā mātāpitaro viya lokassa rakkhitā gopayitāti.

Atthāya hitāya sukhāya devamanussānantī idha devamanussaggahañena ca bhabapuggalaveneyyasatteyeva gahetvā tesām nibbānamaggaphalādhigamāya attano uppattim dassetīti veditabbo. **Atthāyāti** hi vutte paramatthāya nibbānāyāti vuttam hoti. **Hitāyāti** vutte tam sampāpakamaggatthāyāti vuttam hoti, nibbānasampāpakamaggato hi uttari hitam nāma natthi. **Sukhāyāti** vutte phalasamāpattisukhatthāyāti vuttam hoti, tato uttari sukhābhāvato. Vuttañcetām “Ayam samādhi paccuppannasukho ceva āyatiñca sukhavipāko”ti (dī.ni.3.355 a.ni.5.27 vibha.804).

Asammohavihāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Pubbabhāgapatiṣṭipadādivaṇṇanā

51. Evarā Bhagavā Buddhaguṇapaṭilābhāvasānam attano asammohavihāram brāhmaṇassa dassetvā idāni yāya paṭipadāya tam koṭippattām asammohavihāram

adhigato, tam pubbabhāgato pabhuti dasseturān **āraddhaṁ kho pana me
brāhmaṇāti-ādimāha.**

Keci panāhu “imam asammohavihāram sutvā brāhmaṇassa cittamevarūpānām ‘kāya nu kho paṭipadāya imam patto’ti, tassa cittamaññāya imāyāham paṭipadāya imam uttamām asammohavihāram pattoti dassento evamāhā”ti.

(MA.4/I,124.) Tattha (CS:pg.1.128) **āraddhaṁ kho pana me, brāhmaṇa, vīriyāṁ
ahosīti**, brāhmaṇa, na mayā ayam uttamo asammohavihāro kusītena muṭṭhassatīnā sāraddhakāyena vikkhittacittona vā adhigato, apica kho tadaḍhigamāya āraddhaṁ kho pana me vīriyāṁ ahosi, bodhimanḍe nisinnena mayā caturaṅgavīriyāṁ āraddhaṁ ahosi, paggahitam asithilappavattitanti vuttam hoti. Āraddhattāyeva ca metam **asallīnam** ahosi.

Upaṭṭhitā sati asammuṭṭhāti na kevalañca vīriyameva, satipi me ārammaṇābhimukhībhāvena upaṭṭhitā ahosi. Upaṭṭhitattāyeva ca asammuṭṭhā. **Passaddho kāyoti** kāyacittappassaddhisambhavena kāyopi me passaddho ahosi. Tattha yasmā nāmakāye passaddhe rūpakāyopi passaddhoyeva hoti, tasmā nāmakāyo rūpakāyoti avisesetvā passaddho kāyoti vuttam. **Asāraddhoti** so ca kho passaddhattāyeva asāraddho, vigatadarathoti vuttam hoti. **Samāhitāṁ cittāṁ ekagganti** cittampi me sammā āhitam suṭṭhu ṭhapitam appitam viya ahosi. Samāhitattā eva ca ekaggam acalam nipphandananti, ettāvatā jhānassa pubbabhāgapaṭipadā kathitā hoti.

Idāni imāya paṭipadāya adhigatam paṭhamajjhānam ādim katvā vijjāttayapariyosānam visesam dassento **so kho ahanti-ādimāha.** Tattha **vivicceva
kāmehi ...pe... catutthajjhānam upasampajja vihāsinti** ettha tāva yam vattabbarūpiyā, tam sabbam Visuddhimagge pathavīkasiṇākathāyam vuttam. Kevalañhi tattha “upasampajja viharatī”ti āgatam, idha “vihāsin”ti, ayameva viseso. Kim katvā pana Bhagavā imāni jhānāni upasampajja vihāsti, kammaṭṭhānam bhāvetvā. Kataram? Ānāpānassatikammaṭṭhānam.

Imāni ca pana cattāri jhānāni kesañci cittekaggataṭṭhāni honti, kesañci vipassanāpādakāni, kesañci abhiññāpādakāni, kesañci nirodhapādakāni, kesañci bhavokkamanatthāni. Tattha khīṇāsavānam cittekaggataṭṭhāni honti. Te hi samāpajjītvā (MA.4/I,125.) ekaggacittā sukham divasam viharissāmāti iccevam kasiṇaparikammaṇam katvā aṭṭha samāpattiyo nibbattenti. Sekkhaputhujjanānam samāpattito vuṭṭhāya samāhitena cittena vipassissāmāti nibbattentānam vipassanāpādakāni honti. Ye pana aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā abhiññāpādakajjhānam samāpajjītvā samāpattito vuṭṭhāya “ekopi (CS:pg.1.129) hutvā bahudhā hotī”ti (dī.ni.1.238 paṭi.ma.1.102) vuttanayā abhiññāyo patthentā nibbattenti, tesam abhiññāpādakāni honti. Ye pana aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā nirodhasamāpattim samāpajjītvā sattāharūpa acittā hutvā diṭṭheva dhamme nirodharūpa nibbānam patvā sukham viharissāmāti nibbattenti, tesam nirodhapādakāni honti. Ye pana aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā aparihīnajjhānā brahma-loke uppajjissāmāti nibbattenti, tesam bhavokkamanatthāni honti.

Bhagavatā panidaṇ catutthajjhānam bodhirukkhamūle nibbattitam, tam tassa vipassanāpādakañceva ahosi abhiññāpādakañca sabbakiccasādhakañca, sabbalokiyalokuttaraguṇadāyakanti veditabbaṁ.

Pubbabhāgapaṭipadādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Pubbenivāsakathāvanṇanā

52. Yesañca gunānam dāyakam ahosi, tesam ekadesam dassento **so evam samāhite citteti**-ādimāha. Tattha dvinnam vijjānam anupadavanṇanā ceva bhāvanānayo ca Visuddhimagge vitthārito. Kevalañhi tattha “so evam samāhite citte ...pe... abhininnāmetī”ti vuttam, idha “abhininnāmesin”ti. **Ayaṁ kho me brāhmaṇāti** ayañca appanāvāro tattha anāgatoti ayameva viseso. Tattha **soti** so aham. **Abhininnāmesinti** abhinīharim. Abhininnāmesinti ca vacanato **soti** ettha so ahanti evamattho veditabbo.

Yasmā cidam Bhagavato vasena pubbenivāsānussatiññānam āgatam, tasmā “so tato cuto idhūpapanno”ti ettha evam yojanā veditabbā. Ettha hi **so tato cutoti** paṭinivattantassa paccavekkhanam. Tasmā **idhūpapannoti** imissā idhūpapattiyyā anantaram. **Amutra udapādinti** tusitabhavanām sandhāyāhāti veditabbo.

Tatrāpāsim evamnāmoti tratrāpi tusitabhavane setaketu nāma devaputto ahosim.

Evaṁgottoti tāhi devatāhi saddhiṁ ekagotto. **Evaṁvaṇṇoti** suvanṇavaṇṇo.

Ebamāhāroti dibbasudhāhāro. **Evaṁsukhadukkhappaṭisamvēdi**ti evam dibbasukhapatisamvēdi. Dukkharī pana saṅkhāradukkhamattameva (MA.4.I,126.)

Ebamāyupariyantoti evam sattapaññāsavassakoṭisaṭṭhivassasatasahassāyupariyanto.

So (CS:pg.1.130) **tato cutoti** so aham tato tusitabhavanato cuto. **Idhūpapannoti** idha mahāmāyāya deviyā kucchimhi nibbatto.

Ayaṁ kho me brāhmaṇāti-ādīsu meti mayā. **Vijjāti** vidiṭakaraṇaṭṭhena vijjā. Kim vidiṭam karoti? Pubbenivāsam. **Avijjāti** tasseva pubbenivāsassa aviditakaraṇaṭṭhena tappaṭicchādako moho vuccati. **Tamoti** sveva moho paṭicchādakaṭṭhena “tamo”ti vuccati. **Ālokoti** sāyeva vijjā obhāsakaraṇaṭṭhena “āloko”ti vuccati. Ettha ca vijjā adhigatāti ayañ attho, sesam pasarīsāvacanam. Yojanā panettha ayañ kho me vijjā adhigatā, tassa me adhigatavijjassa avijjā vihatā, vinaṭṭhāti attho. Kasmā? Yasmā vijjā uppannā. Esa nayo itarasmimpi padadvaye.

Yathā tanti ettha **yathāti** opamme. **Tanti** nipāto. Satiyā avippavāsenā **appamattassa**. Vīriyātāpena **ātāpino**. Kāye ca jīvite ca anapekkhatāya **pahittattassa**, pesitattassāti attho. Idam vuttam hoti “yathā appamattassa ātāpino pahittattassa viharato avijjā vihaññeyya, vijjā uppajjeyya. Tamo vihaññeyya, āloko uppajjeyya. Evameva mama avijjā vihatā, vijjā uppannā. Tamo vihato, āloko uppanno. Etassa me padhānānuyogassa anurūpameva phalañ laddhan”ti.

Pubbenivāsakathāvanṇanā niṭṭhitā.

Dibbacakkhuññākathāvanṇanā

53. Cutūpapātakathāyam yasmā idha Bhagavato vasena pāli āgatā, tasmā “passāmi pajānāmī”ti vuttam, ayañ viseso. Sesam Visuddhimagge vuttasadisameva.

Ettha pana **vijjāti** dibbacakkhuññāvijjā. **Avijjāti** sattānam cutipatisandhipatičchādikā avijjā. Sesam vuttanayamevāti. Yasmā ca pūritapāramīnam mahāsattānam parikammakiccam nāma natthi. Te hi citte abhininnāmitamatteyeva anekavihitam (CS:pg.1.131) pubbenivāsam anussaranti, dibbena cakkhunā satte passanti. Tasmā yo tattha parikammañ ādim katvā bhāvanānayo vutto,

na tena idha atthoti.

Dibbacakkhuñāṇakathāvaṇṇanā niṭhitā.

Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā

54. Tatiyavijjāya **so evam samāhite citteti** vipassanāpādakam catutthajjhānacittam veditabbarūm. **Āsavānam khayañāṇayāti** (MA.4/I,127.) arahattamaggañāṇatthāya. Arahattamaggo hi āsavavināsanato āsavānam khayoti vuccati, tatra cetam ñāṇam, tappariyāpannattāti. **Cittam abhininnāmesinti** vipassanācittam abhinīharim. **So idam dukkhanti** evamādīsu “ettakam dukkham, na ito bhiyyo”ti sabbampi dukkhasaccam sarasalakkhaṇapāṭivedhena yathābhūtam abbhaññāsim jānim paṭivijjhīm. Tassa ca dukkhassa nibbattikam taṇham **ayaṁ dukkhasamudayoti**. Tadubhayampi yam thānam patvā nirujjhati, tam tesam appavattim nibbānam **ayaṁ dukkhanirodhoti**. Tassa sampāpakam ariyamaggam **ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti** sarasalakkhaṇapāṭivedhena yathābhūtam abbhaññāsim jāniṁ paṭivijjhīnti evamattho veditabbo.

Evaṁ sarūpato saccāni dassetvā idāni kilesavasena pariyāyato dassento **ime āsavāti-ādimāha**. **Tassa me evam jānato evam passatoti** tassa mayham evam jānantassa evam passantassa. Saha vipassanāya koṭippattam maggam katheti. **Kāmāsavāti** kāmāsavato. **Vimuccitthāti** iminā phalakkhaṇam dasseti, maggakkhaṇe hi cittam vimuccati, phalakkhaṇe vimuttam hoti. **Vimuttasmim vimuttamiti ñāṇanti** iminā paccavekkhanañāṇam dasseti. **Khīṇā jātīti-ādīhi** tassa bhūmim, tena hi ñāṇena Bhagavā paccavekkhanto “khīṇā jātī”ti-ādīni abbhaññāsi. Katamā pana Bhagavato jāti khīṇā, kathañca nam abbhāññāsī? Na ēvassa atītā jāti khīṇā, pubbeva khīṇattā, na anāgatā, anāgate vāyāmābhāvato, na paccuppannā, vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā anuppādadhammatam āpajjanena khīṇā, tam so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā “kilesābhāve vijjamānampi kammaṁ āyatim appaṭisandhikam hotī”ti jānanto abbhaññāsi.

Vusitanti (CS:pg.1.132) vuttham parivuttham, kataṁ caritaṁ niṭhitanti attho. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyam, puthujjanakalyāṇakena hi saddhim sattasekkhā brahmacariyavāsam vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso. Tasmā Bhagavā attano brahmacariyavāsam paccavekkhanto “vusitam brahmacariyan”ti abbhaññāsi. **Kataṁ karaṇīyanti** (MA.4/I,128.) catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccam niṭhāpitanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi tam kiccam karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā Bhagavā attano karaṇīyam paccavekkhanto “kataṁ karaṇīyan”ti abbhaññāsi.

Nāparam itthattāyāti idāni puna itthabhāvāya evam solasakiccabbhāvāya, kilesakkhayāya vā maggabhbāvanākiccam me natthīti abbhaññāsi. Atha vā **itthattāyāti** itthabhāvato imasmā evampakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparam khandhasantānam mayham natthi. Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnamūlakā rukkhā viya. Te carimakaviññāṇanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissantīti abbhaññāsi.

Idāni evam paccavekkhaṇāñāṇapariggahitam āsavānam khayañāṇādhigamam

brāhmaṇassa dassento, **ayaṁ kho me brāhmaṇā**ti-ādimāha. Tattha **vijjāti** arahattamaggañāṇavijjā. **Avijjāti** catusaccapaṭicchādikā avijjā. Sesam vuttanayameva. Ettāvatā ca pubbenivāsañāṇena atītarīsañāṇam, dibbacakkunā paccuppannāgatamañāṇam, āsavakkhayena sakalalokiyalokuttaraguṇanti evam tīhi vijjāhi sabbepi sabbaññuguṇe saṅgahetvā pakāsento attano asammohavihāram brāhmaṇassa dassesi.

Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Araññavāsakāraṇavaṇṇanā

55. Evam vutte kira brāhmaṇo cintesi-- “samaṇo Gotamo sabbaññutam paṭijānāti, ajjāpi ca araññavāsam na vijahati, atthi nu khvassa aññampi kiñci karaṇīyan”ti. Athassa Bhagavā ajjhāsayam viditvā iminā ajjhāsayānusandhinā, **siyā kho pana teti**-ādimāha. Tattha **siyā kho pana te, brāhmaṇa, evamassāti**, brāhmaṇa, kadāci tuyham evam bhaveyya. **Na kho panetam brāhmaṇa evam daṭṭhabbanti** etam kho pana, brāhmaṇa, tayā mayham pantasenāsanapaṭisevanam (CS:pg.1.133) avītarāgāditāyāti evam na daṭṭhabbam. Evam pantasenāsanapaṭisevane akāraṇam paṭikkhipitvā kāraṇam dassento **dve kho ahanti**-ādimāha. Tattha atthoyeva athavaso. Tasmā **dve kho aham, brāhmaṇa, atthavaseti** aham kho, brāhmaṇa, dve atthe dve kāraṇāni sampassamānoti vuttam hoti. **Attano ca diṭṭhadhammasukhavihāranti** eththa **diṭṭhadhammo** nāma ayam paccakkho attabhāvo. **Sukhavihāro** nāma catunnampi iriyāpathavihārānam phāsutā, ekakassa (MA.4.I,129.) hi araññe antamaso uccārapassāvakiccam upādāya sabbeva iriyāpathā phāsukā honti, tasmā diṭṭhadhammassa sukhavihāranti ayamattho veditabbo. **Pacchimañca janataṁ anukampamānoti** kathaṁ araññavāsenā pacchimā janatā anukampitā hoti? Saddhāpabbajitā hi kulaputtā Bhagavato araññavāsam disvā Bhagavāpi nāma araññasenāsanāni na muñcati, yassa nevatthi pariññātabbam na pahātabbam na bhāvetabbam na sacchikātabbam, kimaṅgam pana mayanti cintetvā tattha vasitabbameva maññissanti. Evam khippameva dukkhassantakarā bhavissanti. Evam pacchimā janatā anukampitā hoti. Etamattham dassento āha “pacchimañca janataṁ anukampamāno”ti.

Araññavāsakāraṇavaṇṇanā niṭṭhitā.

Desanānumodanāvaṇṇanā

56. Tam sutvā attamano brāhmaṇo **anukampitarūpāti**-ādimāha. Tattha **anukampitarūpāti** anukampitajātikā anukampitasabhāvā. **Janatāti** janasamūho. **Yathā tam arahatā sammāsambuddhenāti** yathā araham sammāsambuddho anukampeyya, tatheva anukampitarūpāti.

Evañca pana vatvā puna tam Bhagavato dhammadesanaṁ abbhanumodamāno Bhagavantam etadavoca **abhikkantam, bho Gotama, abhikkantam, bho Gotamāti**. Tatthāyam abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanesu dissati. “Abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho”ti-ādīsu

(cūlava.383 a.ni.8.20) hi khaye dissati. “Ayam imesam catunnam puggalānam abhikkantataro ca paññatataro cā”ti-ādīsu (a.ni.4.100) sundare.

“Ko (CS:pg.1.134) me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalām;

Abhikkantena vaññena, sabbā obhāsayam disā”ti. --

Ādīsu (vi.va.857) abhirūpe. “Abhikkantam, bhante”ti-ādīsu (dī.ni.1.250 pārā.15) abbhanumodane Idhāpi abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu bho, Gotamāti vuttam hotīti veditabbaṁ.

“Bhaye kodhe pasamsāyam, turite kotūhalacchare;

Hāse soke pasāde ca, kare āmeđitam budho”ti.--

Iminā ca lakkhañena idha pasādavasena pasamsāvasena cāyam dvikkhattum vuttoti veditabbo. (MA.4./I,130.) Atha vā **abhikkantanti** abhikkantam. Ati-iṭṭham atimanāpam, atisundaranti vuttam hoti.

Tattha ekena abhikkantasaddena desanam thometi, ekena attano pasādam. Ayañhettha adhippāyo-- abhikkantam, bho Gotama, yadidam bhoto Gotamassa dhammadesanā, abhikkantam yadidam bhoto Gotamassa dhammadesanam āgamma mama pasādoti. Bhagavatoyeva vā vacanam dve dve atthe sandhāya thometi-- bhoto Gotamassa vacanam abhikkantam dosanāsanato, abhikkantam guñādhigamanato, tathā saddhājananato, paññājananato, sātthato, sabyañjanato, uttānapadato, gambhīratthato, kaññasukhato, hadayañgamato, anattukkarinsanato, aparavambhanato, karuñāsītalato, paññāvadātato, āpātharamañiyato, vimaddakkhamato, suyyamānasukhato, vīmañsiyamānahitatoti evamādīhi yojetabbam.

Tato parampi catūhi upamāhi desanāmyeva thometi. Tattha **nikkujjitanti** adhomukhañhapitam, heṭṭhāmukhajātam vā. **Ukkujjeyyāti** upari mukham kareyya.

Pañcchannanti tinapaññādicchāditam. **Vivareyyāti** ugghāteyya. **Mūlhassāti** disāmūlhassa. **Maggam ācikkheyyāti** hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya.

Andhakāreti kālapakkhacātuddasī-addrharattaghanavanasañdameghapaṭalehi caturaṅge tame, ayañ tāva anuttānapadattho.

Ayam pana adhippāyojanā-- yathā koci nikkujjitam ukkujjeyya, evam saddhammavimukham asaddhamme patitam marā asaddhammā vuṭṭhāpentena, yathā pañcchannam vivareyya (CS:pg.1.135) Evam Kassapassa Bhagavato sāsanantaradhānato pabhuti micchādiṭṭhigahanapañcchannam sāsanam vivarantena, yathā mūlhassa maggām ācikkheyya, evam kummaggamicchāmaggappaṭipannassa me saggamokkhamaggām ācikkhantena, yathā andhakāre telapajjotam dhāreyya, evam mohandhakāre nimuggassa me Buddhādiratanarūpāni apassato tappañcchādakamohandhakāravidhānsakadesanāpajjotadhārañena mayham bhotā Gotamena etehi pariyāyehi pakāsitattā anekapariyāyena dhammo pakāsitoti.

Desanānumodanāvanñanā niṭṭhitā.

Pasannākāravaññanā

Evañ desanam thometvā imāya desanāya ratanattayapasannacitto pasannākāram karonto **esāhanti**-ādimāha. Tattha **esāhanti** eso aham. **Bhavantam Gotamañ sarañam gacchāmīti** bhavam me Gotamo sarañam parāyañam, aghassa (MA.4./I,131.)

tātā¹ hitassa ca vidhātāti iminā adhippāyena bhavantām Gotamaṁ gacchāmi, bhajāmi, sevāmi, payirupāsāmi, evam vā jānāmi, bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnam gati-attho, buddhipi tesam attho. Tasmā gacchāmīti imassa jānāmi, bujjhāmīti ayamattho vutto.

Dhammañca bhikkhusaṅghañcāti ettha pana adhigatamagge sacchikatanirodhe yathānusīṭham paṭipajjamāne ca apāyesu apatamāne dhāretīti **dhammo**, so attatho ariyamaggo ceva nibbānañca. Vuttañhetam -- “yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesam aggamakkhāyatī”ti (a.ni.4.34) vitthāro. Na kevalañca ariyamaggo ceva nibbānañca, apica kho ariyaphalehi saddhim paryattidhammadopi. Vuttañhetām chattamāṇavakavimāne--

“Rāgavirāgamanejamasokam, dhammadasaṅkhatamappaṭikūlam;
Madhuramimām paguṇam suvibhattām, dhammadimām
saraṇatthamupehī”ti. (vi.va.887).

Ettha **rāgavirāgo** maggo kathito. **Anejamasokanti** phalam.

Dhammadasaṅkhatanti nibbānam. **Appaṭikūlam madhuramimām paguṇam suvibhattanti** piṭakattayena vibhattā sabbadhammadakkhandhāti. Diṭhisīlasaṅghātena saṅhatoti **saṅgho**, so attatho aṭṭha ariyapuggalasamūho. Vuttañhetām tasmiṃyeva vimāne.

“Yattha (CS:pg.1.136) ca dinnamahapphalamāhu, catūsu sucīsu purisayugesu. Aṭṭha ca puggala dhammadasā te, saṅghamimām saraṇatthamupehī”ti. (vi.va.888).

Bhikkhūnam saṅgho **bhikkhusaṅgho**. Ettāvatā brāhmaṇo tīṇi saraṇagamanāni paṭivedesi.

Pasannākāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Saraṇagamanakathāvaṇṇanā

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallatthām saraṇam, saraṇagamanām. Yo ca saraṇam gacchatī, saraṇagamanappabhedo (MA.4.I,132.) saraṇagamanassa phalam, samkileso, bhedoti ayam vidhi veditabbo. Seyyathidam-- padatthato tāva himsatīti **saraṇam**, saraṇagatānām teneva saraṇagamanena bhayaṁ santāsam dukkham duggatiparikilesam hanati vināsetīti attho, ratanattayassevetām adhivacanām.

Atha vā hite pavattanena ahitā ca nivattanena sattānam bhayaṁ himsatī Buddha. Bhavakantārā uttārañena assāsadāñena ca dhammo. Appakānampi kārānam vipulaphalapaṭilābhakarañena saṅgho. Tasmā imināpi pariyāyena ratanattayām saraṇam. Tappasādataggarutāhi vihatakilesa tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo saraṇagamanām. Taṁsamaṅgisatto saraṇam gacchatī, vuttappakārena cittuppādena etāni me tīṇi saraṇāni saraṇam, etāni parāyaṇanti evam upetīti attho. Evam tāva **saraṇam saraṇagamanam yo ca saraṇam gacchatīti** idam tayarī veditabbaṁ.

Saraṇagamanappabhede pana duvidham saraṇagamanām lokuttaram lokiyañca. Tattha lokuttaram diṭṭhasaccānam maggakkhaṇe saraṇagamanupakkilesasamucchchedena ārammaṇato nibbānārammaṇam hutvā kiccato sakalepi ratanattaye ijjhati. Lokiyam puthujjanānam

¹ PTS hanta

saraṇagamanupakkilesavikkhambhanena ārammaṇato Buddhādiguṇārammaṇam hutvā ijhati, tam atthato Buddhādīsu vatthūsu saddhāpaṭilābho, saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhi dasasu puññakiriyavatthūsu diṭṭhijukammanti vuccati.

Tayidam catudhā pavattati attasanniyyātanena tapparāyaṇatāya sissabhāvūpagamanena paṇipātenāti. Tathā **attasanniyyātanam** nāma “Ajja (CS:pg.1.137) ādīm katvā aham attānam Buddhassa niyyātemi, dhammassa, saṅghassā”ti evam Buddhādīnam attapariccajanam. **Tapparāyaṇatā** nāma “Ajja ādīm katvā aham Buddhaparāyaṇo, dhammaparāyaṇo, saṅghaparāyaṇo iti mām dhārethā”ti evam tapparāyaṇabhāvo. **Sissabhāvūpagamanam** nāma “Ajja ādīm katvā aham Buddhassa antevāsiko, dhammassa, saṅghassāti mām dhārethā”ti evam sissabhāvūpagamo.

Paṇipāto nāma “Ajja ādīm katvā aham abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalikammasāmīcikammarāt Buddhādīnamyeva tiṇṇam vatthūnam karomi, iti mām dhārethā”ti evam Buddhādīsu (MA.4.I,133.) paramanipaccakārō. Imesañhi catunnam ākārānam aññatarampi karontena gahitamyeva hoti saraṇagamanam.

Apica Bhagavato attānam pariccajāmi, dhammassa, saṅghassa attānam pariccajāmi. Jīvitam pariccajāmi, pariccattoyeva me attā, paricattamyeva me jīvitam, jīvitapariyantikam Buddhām saraṇam gacchāmi, Buddho me saraṇam leṇam tāṇanti evampi attasanniyyātanam veditabbam. “Satthārañca vatāham passeyyam Bhagavantameva passeyyam, Sugatañca vatāham passeyyam Bhagavantameva passeyyam, sammāsambuddhañca vatāham passeyyam Bhagavantameva passeyyan”ti (saṁ.ni.2.154) evampi Mahākassapassa saraṇagamanam viya sissabhāvūpagamanam daṭṭhabbam.

“So aham vicarissāmi, gāmā gāmam purā puram;
Namassamāno sambuddham, dhammassa ca sudhammatan”ti.

(su.ni.194 saṁ.ni.1.246)--

Evampi ālavakādīnam saraṇagamanam viya tapparāyaṇatā veditabbā. “Atha kho brahmāyu brāhmaṇo utṭhāyāsanā ekāmsam uttarāsaṅgam karitvā Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā Bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati, nāmañca sāveti brahmāyu aham, bho Gotama, brāhmaṇo, brahmāyu aham, bho Gotama, brāhmaṇo”ti (ma.ni.2.394) evampi paṇipāto daṭṭhabbo.

So panesa ñātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tathā dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamanam hoti, na itarehi. Setṭhavaseneva hi saraṇam gayhati, setṭhavasena bhijjati, tasmat yo sākiyo (CS:pg.1.138) vā koliyo vā “Buddho amhākarā ñātako”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇam. Yo vā “samaṇo Gotamo rājapūjito mahānubhāvo, avandiyamāno anatthampi kareyyā”ti bhayena vandati, aggahitameva hoti saraṇam. Yo vā bodhisattakāle Bhagavato santike kiñci uggahitam saramāno Buddhakāle vā--

“Ekena bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammam payojaye;
Catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissati”ti. (dī.ni.3.265)--

Evarūpam anusāsanam uggahetvā “ācariyo me”ti vandati, (MA.4.I,134.) aggahitameva hoti saraṇam. Yo pana “ayaṁ loke aggadakkhiṇeyyo”ti vandati, teneva gahitam hoti saraṇam.

Evam gahitasaranapassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitampi ñātīm “ñātako me ayan”ti vandato saraṇagamanam na bhijjati, pageva apabbajitam. Tathā rājānam bhayavasena vandato, so hi ratṭhapūjitattā avandiyamāno

anatthampi kareyyāti. Tathā yarñkiñci sippam sikkhāpakan titthiyam “ācariyo me ayan”ti vandatopi na bhijjatīti evam sarañagamanappabhedo veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa sarañagamanassa cattāri sāmaññaphalāni vipākaphalaṁ, sabbadukkhakkhayo ānisamsaphalaṁ. Vuttañhetam--

“Yo ca Buddhañca dhammañca, sañghañca sarañam gato;
Cattāri ariyasaccāni, sammapaññāya passati.
Dukkham dukkhasamuppādaṁ, dukkhassa ca atikkamam;
Ariyañcaṭhañgikam maggam, dukkhūpasamagāminam.
Etarñ kho sarañam khemam, etarñ sarañamuttamaṁ;
Etam sarañamāgamma, sabbadukkhā pamuccatī”ti. (dha.pa.190-192).

Apica niccato anupagamanādivasena petassa ānisamsaphalaṁ veditabbaṁ. Vuttañhetam, “Aṭṭhānametam, bhikkhave, anavakāso, yam diṭṭhisampanno puggalo kañci sañkhāram niccato upagaccheyya, sukhato upagaccheyya, kañci dhammaṁ attato upagaccheyya, mātarām jīvitā voropeyya, pitaram arahantaṁ (CS:pg.1.139) jīvitā voropeyya, duṭṭhacitto Tathāgatassa lohitam uppādeyya, sañgham bhindeyya, aññam satthāram uddiseyya, netam thānam vijjati”ti (ma.ni.3.128 a.ni.1.268-276).

Lokiyassa pana sarañagamanassa bhavasampadāpi bhogasampadāpi phalameva. Vuttañhetam--

“Yekeci Buddham sarañam gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmim.
Pahāya mānusam deham,
Devakāyam paripūressantī”ti. (sam.ni.1.37).

(MA.4/I,135.) Aparampi vuttam “Atha kho Sakko devānamindo asītiyā devatāsaḥassehi saddhinī yenāyasmā Mahāmoggallāno, tenupasañkami ...pe... ekamantam ṭhitam kho sakkam devānamindam āyasmā Mahāmoggallāno etadavoca ‘sādu kho devānaminda Buddham sarañagamanam hoti, Buddham sarañagamanahetu kho devānaminda evamidhekacce sattā kāyassa bhedā param marañā Sugatīm saggam lokarñ upapajjantī”ti. Te aññe deve dasahi thānehi adhigañhanti dibbena āyunā dibbena vanñena sukhenā yasena ādhipateyyena dibbehi rūpehi saddehi gandhehi rasehi phoṭṭhabbehi”ti (sam.ni.4.341). Esa nayo dhamme sañghe ca. Apica velāmasuttādivasenāpi (a.ni.9.20) sarañagamanassa phalaviseso veditabbo. Evam sarañagamanaphalaṁ veditabbaṁ.

Tattha lokiyasarañagamanam tīsu vatthūsu aññāñasarñsayamicchāññāñadīhi samkilissati, na mahājutikam hoti, na mahāvippahāram. Lokuttarassa natthi samkileso. Lokiyassa ca sarañagamanassa duvidho bhedo sāvajjo anavajjo ca. Tattha sāvajjo aññasathārādīsu attasanniyātanādīhi hoti, so anīṭhaphalo. Anavajjo kālam kiriyāya, so avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana nevatthi bhedo. Bhavantarepi hi ariyasāvako aññasathāram na uddisatīti evam sarañagamanassa sarñkileso ca bhedo ca veditabboti.

Upāsakaṁ maṁ bhavaṁ Gotamo dhāretūti maṁ bhavaṁ Gotamo “upāsako ayan”ti evam dhāretu, jānātūti attho.

Saranagamanakathāvanñanā niṭṭhitā.

Upāsakavidhikathāvanñanā

Upāsakavidhikosallattham (CS:pg.1.140) panettha ko upāsako, kasmā upāsakoti

vuccati, kimassa sīlam, ko ājīvo, kā vipatti, kā sampattīti idam pakiñnakam veditabbarām.

Tattha **ko upāsakoti** yo koci tisarañagato gahañtho. Vuttañhetam-- “yato kho mahānāma upāsako Buddham sarañam gato hoti, dhammarām sarañam gato hoti, sañgharām sarañam gato hoti. Ettāvatā kho mahānāma upāsako hotī”ti (sam.ni.5.1033).

Kasmā upāsakoti ratanattayassa upāsanato. So hi Buddham upāsatīti upāsako. Dhammarām, sañgharām upāsatīti upāsako.

Kimassa sīlanti pañca veramañyo. Yathāha “yato kho mahānāma upāsako pāññatipātā pañvirato hoti (**MA.4.I,136.**) adinnādānā kāmesu micchācārā, musāvādā, surāmerayamajjamādañthānā pañvirato hoti. Ettāvatā kho mahānāma upāsako sīlavā hotī”ti (sam.ni.5.1033).

Ko ăjīvoti pañca micchāvanijjā pahāya dhammena samena jīvitakappanām. Vuttañhetam “pañcimā, bhikkhave, vanijjā upāsakena akarañyā. Katamā pañca? Satthavañijjā, sattavañijjā, māmsavañijjā, majjavanañijjā, visavañijjā. Imā kho, bhikkhave, pañca vanijjā upāsakena akarañyā”ti (a.ni.5.177). (=DA.2.I,235. ; AA.2.2.II,113.)

Kā vipattīti yā tasseva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Apica yāya esa cañḍālo ceva hoti malañca patikuñtho ca. Sāpissa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakacañḍālo ca hoti upāsakamalañca upāsakapatiñtho ca. Katamehi pañcahi? Assaddho hoti, dussilo hoti, kotūhalamañgaliko hoti, mañgalam pacceți no kammarām, ito ca bahiddhā dakkhiñeyyañ pariyesati tattha ca pubbakāram karotī”ti (a.ni.5.175).

Kā (CS:pg.1.141) **sampattīti** yā cassa sīlasampadā ca ājīvasampadā ca, sā sampatti. Ye cassa ratanabhāvādikārā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakaratanañca hoti upāsakapadumañca upāsakapuñḍarīkañca. Katamehi pañcahi? Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamañgaliko hoti, kammarām pacceți no mañgalam, na ito bahiddhā dakkhiñeyyañ gavesati, idha ca pubbakāram karotī”ti (a.ni.5.175).

Ajjataggeti ettha ayañ **aggasaddo** ādikoñikoñthāsasethesu dissati. “Ajjatagge, samma dovārika, āvarāmi dvāram nigañthānam nigañthīnan”ti-ādīsu (ma.ni.2.70) hi ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena tam aṅgulaggam parāmaseyya, (kathā.441) ucchaggam velaggan”ti-ādīsu koñiyam. “Ambilaggam vā madhuraggam vā tittakaggam vā (sam.ni.5.374), anujānāmi, bhikkhave, vihāraggena vā pariveñaggena vā bhājetun”ti-ādīsu (cūlava.318) koñthāse. “Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā ...pe... Tathāgato tesam aggamakkhāyatī”ti-ādīsu (a.ni.4.34) sethe. Idha (**MA.4.I,137.**) panāyam ādimhi datthabbo. Tasmā **ajjataggeti** ajjatarām ādirām katvā, evamettha attho veditabbo. **Ajjantī** ajjabhāvam. Ajjadaggeti vā pāñtho, da-kāro padasandhikaro, ajja aggam katvāti attho.

Pāñupetanti pāñehi upetañ, yāva me jīvitam pavattati, tāva upetañ. Anaññasatthukam tīhi sarañagamanehi sarañam gatam upāsakam kappiyakārakam mañ bhavarām Gotamo dhāretu jānatū. Ahañhi sacepi me tikhiñena asinā sīsam chindeyya, neva Buddham “na Buddho”ti vā dhammarām “na dhammo”ti vā, sañgham “na sañgho”ti vā vadeyyanti. Evañ attasanniyyātanena sarañam gantvā catūhi ca paccayehi pavāretvā uññhāyāsanā Bhagavantañ abhivādetvā tikkhatturām padakkhiñam katvā pakkāmīti.

Upāsakavidhikathāvanñanā niññhitā.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyañthakathāya

Bhayabheravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.5.) 5. Anaṅgaṇasuttavaṇṇanā

57. Evaṁ (CS:pg.1.142) me sutam ...pe... āyasmā Sāriputtoti

Anaṅgaṇasuttam. Tatrāyam anuttānapadavaṇṇanā-- yathā cettha, evam sabbasuttesu. Tasmā ito param ettakampi avatvā apubbapadavaṇṇanāmyeva karissāma.

Cattāroti gaṇanaparicchedo. **Puggalāti** sattā narā posa. Ettāvatā ca puggalavādī mahātheroti na gahetabbarā, ayañhi āyasmā Buddhaputtānam seṭhō, so Buddhassa Bhagavato desanām avilomentoyeva deseti.

Sammutiparamatthadesanākathāvaṇṇanā

Buddhassa Bhagavato duvidhā desanā sammutidesanā, paramatthadesanā cāti. Tattha puggalo satto itthī puriso khattiyo brāhmaṇo devo māroti evarūpā **sammutidesanā**. Aniccam dukkham anattā, kandhā dhātū āyatanāni satipaṭṭhānāti evarūpā **paramatthadesanā**.

Tattha Bhagavā ye sammutivasena desanām sutvā attham paṭivijjhityā moham pahāya visesam adhigantum samatthā, tesam sammutidesanām deseti. Ye pana paramatthavasena desanām sutvā attham paṭivijjhityā moham pahāya visesam adhigantum samatthā, tesam paramatthadesanām deseti. Tatthāyam upamā, yathā hi desabhāsākusalo tiṇam atthasamvāṇnanako ācariyo ye damīlabhāsāya (MA.5/I,138.) vutte attham jānanti, tesam damīlabhāsāya ācikkhati. Ye andhakabhāsādīsu aññatarāya, tesam tāya tāya bhāsāya. Evaṁ te māṇavakā chekaṁ byattam ācariyamāgama khippameva sippam uggaṇhanti. Tattha ācariyo viya Buddha Bhagavā. Tayo vedā viya kathetabbabhāvena thitāni tīṇi piṭakāni. Desabhāsākosallamiva sammutiparamatthakosallam. Nānādesabhāsā māṇavakā viya sammutiparamatthadesanāpaṭivijjhānasamatthā veneyyasattā. Ācariyassa damīlabhāsādi-ācikkhanam viya Bhagavato sammutiparamatthavasena desanā veditabbā. Āha cettha--

“Duve saccāni akkhāsi, sambuddho vadatam varo;
Sammutim paramatthañca, tatiyam nūpalabbhati.
Saṅketavacanam (CS:pg.1.143) saccam, lokasammutikāraṇā;
Paramatthavacanam saccam, dhammānam bhūtakāraṇā.
Tasmā vohārakusalassa, lokanāthassa satthuno;
Sammutim voharantassa, musāvādo na jāyatī”ti.

Apica aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā puggalakatham katheti-- hirottappadīpanattham, kammassakatādīpanattham, paccattapurisakāradīpanattham, ānantariyadīpanattham, brahmavihāradīpanattham, pubbenivāsadīpanattham, dakkhiṇāvisuddhidīpanattham, lokasammutiyā appahānatthañcāti. “Khandhadhātu-āyatanāni hirīyanti ottappanti”ti hi vutte mahājano na jānāti, sammohamāpajjati, paṭisattu hoti “Kimidaṁ khandhadhātu-āyatanāni hirīyanti ottappanti nāmā”ti. “Itthī hirīyati ottappati puriso khattiyo brāhmaṇo devo māro”ti vutte pana jānāti, na sammohamāpajjati, na paṭisattu hoti. Tasmā Bhagavā **hirottappadīpanattham** puggalakatham katheti.

“Khandhā kammassakā dhātuyo āyatanānī”ti vuttepi eseva nayo. Tasmā Bhagavā **kammassakatādīpanatham** puggalakatham katheti.

“Veluvanādayo mahāvihārā khandhehi kārāpitā dhātūhi āyatanehī”ti vuttepi eseva nayo. Tasmā Bhagavā **paccattapurisakāradīpanatham** puggalakatham katheti.

“Khandhā mātaram jīvitā voropenti **pitaram**¹ arahantam ruhiruppādakammam karonti², (MA.5.I,139.) saṅghabhedakammaṁ karonti, dhātuyo āyatanānī”ti vuttepi eseva nayo. Tasmā Bhagavā **ānantariyadīpanattham** puggalakatham katheti.

“Khandhā mettāyanti dhātuyo āyatanānī”ti vuttepi eseva nayo. Tasmā Bhagavā **brahmavihāradīpanattham** puggalakatham katheti.

“Khandhā pubbenivāsamanussaranti dhātuyo āyatanānī”ti vuttepi eseva nayo. Tasmā Bhagavā **pubbenivāsadīpanattham** puggalakatham katheti. “Khandhā dānaṁ paṭiggaṇhanti dhātuyo āyatanānī”ti vuttepi mahājano na jānāti, sammohamāpajjati, paṭisattu hoti “Kimidam khandhadhātu-āyatanāni paṭiggaṇhanti nāmā”ti. “Puggalā paṭiggaṇhanti sīlavanto kalyāṇadhammā”ti vutte pana jānāti, na sammohamāpajjati, na paṭisattu hoti. Tasmā Bhagavā **dakkhiṇāvisuddhidīpanattham** puggalakatham katheti.

Lokasammutiñca (CS:pg.1.144) Buddhā Bhagavanto nappajahanti, lokasamaññāya lokaniruttiyam lokābhilāpe ṛhitāyeva dhammaṁ desenti. Tasmā Bhagavā **lokasammutiyā appahānatthampi** puggalakatham katheti. Tasmā ayampi āyasmā lokavohārakusalatāya Buddhassa Bhagavato desanām avilomento lokasammutiyam ṛhatvā **cattārome, āvuso, puggalāti** āha. Tasmā ettha paramatthavasena aggahetvā sammutivaseneva puggalo veditabbo.

Santo saṁvijjamānāti lokasaṅketavasena atthi upalabbhamānā. **Lokasminti** sattaloke. **Sāṅgaṇova samānoti**-ādīsu pana **aṅgaṇanti** katthaci kilesā vuccanti. Yathāha “tattha katamāni tīṇi aṅgaṇāni? Rāgo aṅgaṇam, doso aṅgaṇam, moho aṅgaṇan”ti (vibha.924). Katthaci yamkiñci malaṁ vā pañko vā, yathāha “tasseva rajassa vā aṅgaṇassa vā pahānāya vāyamatī”ti. Katthaci tathārūpo bhūmibhāgo, so bodhiyaṅgaṇam cetiyaṅgaṇanti-ādīnaṁ vasena veditabbo. Idha pana nānappakārā tibbakilesā “aṅgaṇan”ti adhippetā. Tathā hi vakkhati “pāpakānam kho etam, āvuso, akusalānam icchāvacarānam adhivacanām, yadidaṁ aṅgaṇan”ti (ma.ni.1.60). Saha aṅgaṇena **sāṅgaṇo**.

Sāṅgaṇova samānoti sakilesoyeva (MA.5.I,140.) santo. **Atthi me ajjhattam aṅgaṇanti yathābhūtam nappajānātī** mayham attano cittasantāne kileso atthītipi na jānāti. “Ime kilesā nāma kakkhalā vālā jahitabbā na gahitabbā visaduṭṭhasallasadisā”ti evam yāthāvasarasatopi na jānāti. Yo atthīti ca jānāti, evañca jānāti. So “Atthi me ajjhattam aṅgaṇanti yathābhūtam pajānātī”ti vuccati. Yassa pana na ca maggena samūhatā kilesā, na ca uppajjanti yena vā tena vā vāritattā, ayamidha anaṅgaṇoti adhippeto. **Natthi me ajjhattam aṅgaṇanti yathābhūtam nappajānātī** “mayham kilesā yena vā tena vā vāritattā natthi, na maggena samūhatattā”ti na jānāti, “te uppajjamānā mahā-anattham karissanti kakkhalā vālā visaduṭṭhasallasadisā”ti evam yāthāvasarasatopi na jānāti. Yo pana “iminā kāraṇena natthi”ti ca jānāti, evañca jānāti, so “natthi me ajjhattam aṅgaṇanti yathābhūtam pajānātī”ti vuccati. (CS:pg.1.145) **Tatrāti** tesu catūsu puggalesu, tesu vā dvīsu sāṅgaṇesu, **yvāyanti** yo ayaṁ, yāyantipi pāṭho.

58. Ko nu kho, āvuso, Sāriputta, hetu ko paccayoti ubhayenāpi kāraṇameva pucchatī. **Yenimesanti** yena hetunā yena paccayena imesam dvinnam eko setṭhapuriso

¹ PTS --

² PTS --

eko hīnapurisoti akkhāyati, so ko hetu ko paccayoti evamettha sambandho veditabbo. Tattha kiñcāpi “nappajānāti pajānātī”ti evam vuttam, pajānanā nappajānanāti idameva ubhayam hetu ceva paccayo ca.

59. Thero pana attano vicitrapaṭibhānatāya tam pākaṭataram katvā dassetum puna **tatrāvusoti**-ādimāha. Tattha **tassetam pāṭikaṅkhanti** tassa puggalassa etam pāṭikaṅkhitabbam. Idameva esa pāpuṇissati, na aññanti icchitabbam, avassam bhāvīti vuttam hoti. “Na chandam janessatī”ti-ādinā nayena vuttam achandajananādīm sandhāyāha.

Tattha ca **na chandam janessatī** appajānanto tassa aṅgaṇassa pahānattham kattukamyatāchandam na janessati. **Na vāyamissatī** tato balavataram vāyāmam na karissati, **na vīriyam ārabhissatī** thāmagatavīriyam pana neva ārabhissati, na pavattessatīti vuttam hoti. **Sāṅgaṇoti** imehi rāgādīhi aṅgaṇehi sāṅgaṇo.

Samkiliṭṭhacittoti tehiyeva (MA.5.I,141.) suṭṭhutaram kiliṭṭhacitto malīnacitto vibādhitacitto upatāpitacitto ca hutvā. **Kālam karissatī** marissati.

Seyyathāpī yathā nāma. **Kaṁsapātī** kaṁsalohabhbājanam. **Ābhātā** ānītā. **Āpaṇā vā kammārakulā vā** āpaṇato vā kaṁsapātikārakānam kammārānam gharato vā. **Rajenātī** āgantukarajena parīsu-ādinā. **Malenātī** tattheva uṭṭhitena lohamalena. **Pariyonaddhātī** sañchannā. **Na ceva paribhuñjeyyunti** udakakhādanīyapakkhipanādīhi paribhogam na kareyyum. **Na ca pariyoḍapeyyunti** dhovanaghāṁsanādīhi na parisuddham kārāpeyyum. **Rajāpatheti** rajapathe. Ayameva vā pāṭho, rajassa āgamanaṭṭhāne vā vuṭṭhānuṭṭhāne vā heṭṭhāmañce vā thusakoṭṭhake vā bhājanantare vā, yattha rajena okirīyatīti attho. **Samkiliṭṭhatarā assa malaggahitātī** ettha rajāpathe nikkipanena samkiliṭṭhatarā, aparibhogāpariyodapanehi (CS:pg.1.146) malaggahitatarāti vuttam hoti, paṭipucchāvacanañcetam. Tenassa evamattho veditabbo, āvuso, sā kaṁsapātī evam karīyamānā aparena kālena samkiliṭṭhatarā ca malaggahitatarā ca mattikapātīti vā kaṁsapātīti vā itipi dujjānā bhaveyya nu kho noti, therō tam paṭijānanto āha “evamāvuso”ti. Puna dhammasenāpati opammarūpā sampaṭipādento, **evameva khoti**-ādimāha. Tatthevam opammasamsandanā veditabbā-- kiliṭṭhakamīsapātisadiso sāṅgaṇo puggalo. Samkiliṭṭhakamīsapātiyā naparibhuñjanamādīm katvā rajāpathanikkhepo viya tassa puggalassa pabbajjam labhamānassa vejjakammādīsu pasutapuggalasantike pabbajjāpaṭilābho. Samkiliṭṭhakamīsapātiyā puna samkiliṭṭhatarabhāvo viya tassa puggalassa anukkamena ācariyupajjhāyānam anusikkhato vejjakammādikaraṇam, ettha ṭhitassa sāṅgaṇakālakiriya. Atha vā anukkamena dukkaṭadubbhāsitavītikkamanam, ettha ṭhitassa sāṅgaṇakālakiriya. Atha vā anukkamena pācittiyathullaccayavītikkamanam, saṅghādisesavītikkamanam, pārājikavītikkamanam, mātughātādi-ānantariyakaraṇam, ettha ṭhitassa sāṅgaṇakālakiriya.

Samkiliṭṭhacitto kālam karissatī ettha ca akusalacittena kālam karissatīti na evamattho datṭhabbo. Sabbasattā hi pakaticittena bhavaṅgacitteneva kālam karonti. (MA.5.I,142.) Ayaṁ pana avisodhetvā cittasantānam kālam karissatīti etamattham sandhāya evam vuttoti veditabbo.

Dutiyavāre **pariyodapeyyunti** dhovanaghāṁsanasañhachārikāparimajjanādīhi parisuddham ādāsamañḍalasadiso kareyyum. **Na ca naṁ rajāpatheti** pubbe vuttappakāre ṭhāne anikkhipitvā karaṇḍamañjūsādīsu vā ṭhapeyyum, palivethetvā vā nāgadante lageyyum. Sesam vuttanayānusāreneva gahetabbam.

Upamāsamsandanā cettha evam veditabbā-- kiliṭṭhakamīsapātisadiso sāṅgaṇo

bhabba puggalo. Kiliṭṭhaka rāṣṭrapātiyā paribhuñjanamādiṁ katvā suddhaṭṭhāne ṭhapanam viya tassa puggalassa pabbajam labhamānassa pesalabhikkhūnam santike pabbajjāpaṭilābho. Ye ovadanti anusāsanti appamattakampi pamādām disvā daṇḍakammaṁ katvā punappunam sikkhāpentī, samkiliṭṭhaka rāṣṭrapātiyā aparakāle (CS:pg.1.147) parisuddhapariyodātabhāvo viya tassa puggalassa ācariyupajjhāyānam anusikkhato anukkamena sammāvattapaṭipatti, ettha ṭhitassa anaṅgaṇakālakiriyā. Atha vā anukkamena parisuddhe sīle patiṭṭhāya attano anurūpam Buddhavacanam uggaṇhitvā dhutaṅgāni samādāya attano anukūlakammaṭṭhānam gahetvā gāmantasenāsanavāsam muñcivtā pantasenāsanavāso, ettha ṭhitassa anaṅgaṇakālakiriyā. Atha vā anukkamena kasiṇaparikammam katvā aṭṭhasamāpattinibbattanena kilesavikkhambhanam, vipassanāpādakajjhānā vuṭṭhāya vipassanāya kilesānam tadaṅganivāraṇam, sotāpattiphalādhigamo …pe… arahattasacchikiriyāti ettha ṭhitassa accantam anaṅgaṇakālakiriyā eva.

Tatiyavāre **subhanimittanti** rāgaṭṭhāniyam itṭhārammaṇam. **Manasi karissatī** tasmim vipannassati tam nimittam āvajjissati. **Tassa subhanimittassa manasikārāti** tassa puggalassa subhanimittamanasikārakāraṇā. **Anuddhamessatī** himsissati adhibhavissati. Rāgo hi uppajjanto kusalavāram pacchinditvā sayameva akusalajavanam hutvā tiṭṭhanto kusalacittam anuddhamsetīti veditabbo. Sesam vuttanayānusāreneva gahetabbarām.

Opammasaṁsandanā panettha evam veditabbā-- parisuddhakam̄sapātisadiso (MA.5/I,143.) pakatiyā appakileso anaṅgaṇapuggalo. Parisuddhakam̄sapātiyā naparibhuñjanam ādiṁ katvā rajāpathe nikkhepo viya tassa puggalassa pabbajam labhamānassāti ito param sabbam paṭhamavārasadisameva.

Catutthavāre **subhanimittam na manasi karissatī** tasmim sativrahābhāvato tam nimittam nāvajjissati, sesam dutiyavārānusārena veditabbam. “Ayam kho, āvuso”ti-ādi “ko nu kho, āvuso”ti-ādimhi vuttanayameva.

60. Idāni tam aṅgaṇam nānappakārato pākaṭam kārāpetukāmenāyasmatā Mahāmoggallānena “aṅgaṇam aṅgaṇan”ti-ādinā nayena putṭho tam byākaronto **pāpakānam kho etam, āvusoti-ādimāha.** Tattha **icchāvacarānantī** icchāya avacarānam, icchāvasena otīṇṇānam pavattānam nānappakārānam kopa-appaccayānanti attho. **Yam idhekaccassāti** yena idhekaccassa evam icchā uppajjeyya, tam ṭhānam tam kāraṇam vijjati atthi, upalabbhatīti (CS:pg.1.148) vuttam hoti. **Āpanno assanti** āpanno bhaveyyam. **Na ca mām bhikkhū jāneyyunti** bhikkhū ca mām na jāneyyūm. Kim panettha ṭhānam, lābhatthikatā. Lābhatthiko hi bhikkhu pakatiyāpi ca katapuñño manussehi sakkato garukato evam cinteti “Āpattim āpannam bhikkhum therā ñatvā majjhimānam ārocenti, te navakānam, navakā vihāre vighāsādādīnam, te ovādam āgatānam bhikkhunīnam, evam kamaṇa catasso parisā jānanti. Evamassa lābhantarāyo hoti. Aho vatāham āpattiñca vata āpanno assam, na ca mām bhikkhū jāneyyun”ti.

Yam tam bhikkhum bhikkhū jāneyyunti yena kāraṇena tam bhikkhum aññe bhikkhū jāneyyūm, tam kāraṇam vijjati kho pana athiyeva, no natthi. Therā hi ñatvā majjhimānam ārocenti. Evam so pubbe vuttanayena catūsu parisāsu pākaṭo hoti. Evam pākaṭo ca ayasābhībhūto gāmasatampi pavisitvā ummārasatesu ṭhānesu uñchitvā yathādhotena pattena nikhamati. Tato **jānanti mām bhikkhū āpattim āpannoti** tehi camhi evam nāsitoti cintetvā, **iti so kupito hoti appatīto** so iminā kāraṇena kupito ceva hoti kodhābhībhūto appatīto ca domanassābhībhūto.

Yo ceva (MA.5/I,144.) kho **āvuso, kopo yo ca appaccayo ubhayametam**

aṅgaṇanti, āvuso, yo cāyam saṅkhārakkhandhasaṅgahito kopo, yo ca vedanākkhandhasaṅgahito appaccayo, etam ubhayam aṅgaṇanti evamettha attho datṭhabbo. Idañca tādisānam puggalānam vasena vuttam. Lobho pana imassa aṅganassa pubbabhāgavasena, moho sampayogavasenāpi gahitoyeva hoti.

Anuraho manti purimasadisameva bhikkhum gahetvā vihārapaccante senāsanam pavesetvā dvārañ thaketvā codente icchat. **Thānam kho panetanti** etam kāraṇam vijjati, Yam tam bhikkhum catuparisamajjhē ānetvā byattā vinītā “tayā asukamhi nāma ṭhāne vejjakammam katan”ti-ādinā nayena codeyyum. So catūsu parisāsu pākaṭo hoti. Evarñ pākaṭo ca ayasābhībhūtoti sabbañ purimasadisameva.

Sappaṭipuggaloti (CS:pg.1.149) samāno puggalo. **Samānoti** sāpattiko.

Paṭipuggaloti codako. Ayañ sāpattikenava codanam icchat, tvampi imañcimañca āpattim āpanno, tam tāva paṭikarohi pacchā marñ codessasīti vattum sakkāti maññamāno. Apica jāti-ādīhipi samāno puggalo sappaṭipuggalo. Ayañhi attano jātiyā kulena bāhusaccena byattatāya dhutaṅgenāti evamādīhipi samāneneva codanam icchat, tādisena vuttam nātidukkham hotīti maññamāno. **Appaṭipuggaloti** etha ayutto paṭipuggalo appaṭipuggalo. Imehi āpattādīhi asadisattā paṭisattu paṭisallo codako bhavitum ayuttoti vuttam hoti. **Iti so kupitoti** iti so imāya appaṭipuggalacodanāya evam kupito hoti.

Catutthavāre **aho vatāti** “Aho vata re amhākarām pañditakā, aho vata re amhākarām bahussutakā tevijjakā”ti (dī.ni.1.291) garahāyam dissati. “Aho vata marñ daharamyeva samānam rajje abhisīñceyyun”ti (mahāva.57) patthanāyam. Idha patthanāyameva. **Paṭipucchitvā paṭipucchitvāti** punappunam pucchitvā. Ayañ bhikkhu lābhatthiko Bhagavato attānam paṭipucchitabbam icchat, tañca kho anumatipucchāya, no maggām vā phalam vā vipassanam vā antaram katvā. Ayañhi passati Bhagavantam Sāriputtādayo mahātherē “tam kiñ maññasi, Sāriputta, Moggallāna, (MA.5/I,145.) Kassapa Rāhula cakkhum niccam vā aniccam vā”ti evam parisamajjhē paṭipucchitvā paṭipucchitvā dhammarām desentam, manusse ca “tesa pañditā therā satthu cittam ārādhenti”ti vaṇṇarām bhañante, lābhasakkārañca upaharante. Tasmā tam lābhasakkāram icchanto evam cintetvā nikhaṇitvā ṭhāpitakhānu viya Bhagavato puratova hoti.

Iti so kupitoti atha Bhagavā tam amanasikaritvā aññam theram paṭipucchitvā dhammarām deseti tena so kupito hoti Bhagavato ca therassa ca. Katham Bhagavato kuppati? “Aham pabbajitakālato pabhuti gandhakuṭiparivenato bahinikkhamanam na jānāmi, sabbakālam chāyāva na vijahāmi, marñ nāma pucchitvā dhammadesanāmattampi natthi. Tammuhattam diṭṭhamattakameva theram pucchitvā dhammarām deset”ti evam Bhagavato kuppati. Katham therassa kuppati? “Ayañ Mahallakatthero Bhagavato purato khānu (CS:pg.1.150) viya nisīdati, kadā nu kho imam dhammakammikā abhabbaṭṭhānam pāpetvā nīharissanti, ayañhi yadi imasmirām vihāre na bhavyeyya, avassam Bhagavā mayā saddhim sallapeyyā”ti evam therassa kuppati.

Purakkhatvā purakkhatvāti purato purato katvā, samparivāretvāti vuttam hoti. Ayampi lābhatthikoyeva, ayañhi passati bahussute bhikkhū mahāparivārena gāmam pavisante, cetiyam vandante, tesāñca tam sampattim disvā upāsake pasanne pasannākāram karonte. Tasmā evam icchat. **Kupitoti** ayampi dvīsu ṭhānesu kuppati bhikkhūnam therassa ca. Katham bhikkhūnam? “Ime yadeva mayham uppajjati cīvarañ vā piñḍapāto vā, tam gahetvā paribhuñjanti, mayham pana pattacīvarañ gahetvā piṭṭhito āgacchantopi natthī”ti evam bhikkhūnam kuppati. Katham therassa? “Eso Mahallakatthero tesu tesu ṭhānesu sayameva paññāyat, kudāssu nāma nam

dhammakkammikā nikkaḍḍhissanti, imasmim asati avassarā marñyeva parivāressantī”ti.

Bhattacheti bhojanaṭṭhāne. **Aggāsananti** saṅghattherāsanām. **Aggodakanti** dakkhiṇodakām. **Aggapiṇḍanti** saṅghattherapiṇḍam. Sabbattha vā **agganti** paññitādhivacanametam. Tattha **ahameva labheyyanti** icchā nātimahāsāvajjā. **Na añño bhikkhu labheyyāti** pana atimahāsāvajjā (MA.5./I,146.) Ayampi lābhaththiko pāsādiko hoti cīvaradhāraṇādīhi, kadāci pabbajati, kadāci vibbhamati. Tena so pubbe laddhapubbaṁ āsanādīm pacchā alabhanto evam cintesi. **Na so bhikkhu labheyyāti** na so bhikkhu therānam aggāsanādīsu tadanusārena majjhimānam aññesañca navānam kadāci yaṁ vā tam vā sabbanihānam āsanādīm labhati. **Kupitoti** ayampi dvīsu ṭhānesu kuppati manussānañca therānañca. Katham manussānam? “Ime maṅgalādīsu mām nissāya bhikkhū labhanti, ete, ‘bhante, ettake bhikkhū gahetvā amhākām anukampam karothā’ti vadanti, idāni tammuhattam diṭṭhamattakām Mahallakattherām gahetvā gatā, hotu idāni, nesam kicce uppanne jānissāmī”ti evam manussānam kuppati. Katham therānam? “Ime rāma yadi na bhavayyūm, marñyeva manussā nimanteyyun”ti evam therānam kuppati.

Anumodeyyanti (CS:pg.1.151) anumodanām kareyyam. Ayampi lābhaththiko yaṁ vā tam vā khaṇḍānumodanām jānāti, “so anumodanāṭṭhāne bahū mātugāmā āgacchanti, tā mām sañjānitvā tato pabhusi thālakabikkham dassantī”ti patthento evam cintesi. **Thānanti** bahussutānam anumodanā bhāro, tena bahussuto anumodeyyāti vuttam hoti. **Kupitoti** ayampi tīsu ṭhānesu kuppati manussānam therassa dhammakathikassa ca. Katham manussānam? “Ime pubbe māryeva upasaṅkamitvā yācanti ‘amhākām Nāgatthero amhākām Sumanatthero anumodatū’ti, ajja pana nāvocun”ti evam manussānam kuppati. Katham therassa? “Ayam Saṅghatthero ‘Tumhākām kulupakām Nāgattherām Sumanattherām upasaṅkamatha, ayam anumodissatī”ti na bhaṇatī”ti evam therassa kuppati. Katham dhammakathikassa? “Therena vuttamatteyeva pahāram laddhakukkuṭo viya turitaturitam vassati, imam nāma nikkaḍḍhantā natthi, imasmiñhi asati ahameva anumodeyyan”ti evam dhammakathikassa kuppati.

Ārāmagatānanti vihāre sannipatitānam. Ayampi lābhaththiko yaṁ vā tam vā khaṇḍadhammakathām jānāti, so passati tādisesu ṭhānesu dvivojanatiyojanato sannipatitvā bhikkhū sabbarattikāni dhammassavanāni suñante, tuṭṭhacitte (MA.5./I,147.) ca dahare vā sāmañere vā sādhu sādhūti mahāsaddena sādhukāram dente, tato dutiyadivase antogāmagate bhikkhū upāsakā pucchanti “ke, bhante, dhammām kathesun”ti. Te bhaṇanti “Asuko ca asuko cā”ti. Tam sutvā pasannā manussā dhammakathikānam mahāsakkāram karonti. So tam icchamāno evam cintesi. **Thānanti** bahussutānam vinicchayakusalānam dhammadesanā bhāro, tena bahussuto deseyyāti vuttam hoti. **Kupitoti** catuppadikarām gāthampi vatturām okāsām alabhamāno kupito hoti attano mandabhāvassa “Ahañhi mando duppañño kuto labhissāmi desetun”ti.

Bhikkhunīnanti ovādatthām vā uddesatthām vā paripucchatthām vā pūjākaraṇatthām vā ārāmarām āgantvā sannipatitabhikkhunīnam. Ayampi lābhaththiko, tassevam hoti imā mahākulā pabbajitā bhikkhuniyo, tāsu kulesu pavisetvā nisinnāsu manussā pucchissanti “kassa santike ovādaṁ vā uddesam vā paripucchaṁ vā gaṇhathā”ti. Tato vakkhanti “Asuko nāma ayyo (CS:pg.1.152) bahussuto, tassa detha karothā”ti, tenassa evam icchā uppajjati. **Thānanti** ovādādayo nāma bahussutānam bhāro, tena bahussuto deseyyāti vuttam hoti. **Kupitoti** ayampi dvīsu ṭhānesu kuppati, tāsañca bhikkhunīnam “imā pubbe mām nissāya uposathappavāraṇādīni labhanti, tā idāni

taṁmuhattarṁ Dīṭṭhamattakamahallakatherassa santikarṁ gatā”ti. Dhammadhikassa ca “esa imāsam sahasā ovādaṁ adāsiyevā”ti.

Upāsakānanti, ārāmagatānam upāsakānam. Nissatthakammantā nāma mahā-upāsakā honti, te puttahātukānam kammarāni niyyātētvā dhammarāni suṇantā vicaranti, ayam tesam desetum icchatī, kiṁ kāraṇā? Ime paśiditvā upāsikānampi ārocessanti, tato saddhiṁ upāsikāhi mayhameva lābhassakkāram upaharissantī. Thānam bahussuteneva yojetabbam. **Kupitoti** ayampi dvīsu thānesu kuppati, upāsakānañca “ime aññattha suṇanti, amhākām kulupakassa santike suṇāmāti nāgacchanti, hotu idāni, tesam uppanne kicce jānissāmī”ti dhammadhikassa ca, “ayametesam deseti”ti.

(MA.5./I,148.) **Upāsikānanti** ārāmagatānam. **Upāsikā** nāma āsanapūjādikaraṇattharāni vā uposathadivase vā dhammassavanattharāni sannipatitā. Sesam upāsakavāre vuttanayameva.

Sakkareyyunti sakkaccañca kareyyum, sundarañca kareyyum. Iminā attani kāram karīyamānam sakkaccām katañca sundarañca pattheti. **Garum kareyyunti** bhāriyam kareyyum. Iminā bhikkhūhi attānam garuṭṭhāne ṭhapīyamānam pattheti. **Māneyyunti** piyāyeyyum. **Pūjeyyunti** evam sakkarontā garum karontā mānenā paccayehi pūjeyyunti paccayapūjam pattheti. **Thānanti** “piyo garu bhāvaniyo”ti vuttappakāro bahussuto ca sīlavā ca etam vidhim arahati tena bhikkhū evarūpam evam kareyyunti vuttam hoti. **Kupitoti** ayampi dvīsu thānesu kuppati bhikkhūnañca “ime etam sakkaronti”ti therassa ca “imasmim asati marīyeva sakkareyyun”ti. Esa nayo ito paresu tīsu vāresu.

Pañītānam (CS:pg.1.153) **cīvarānanti** paṭṭadukūlapaṭṭuṇṇakoseyyādīnam mahagghasukhumasukhasamphassānam cīvarānam. Idhāpi **ahameva lābhī assanti** icchā nātimahāsāvajjā. **Na añño bhikkhu lābhī assati** pana mahāsāvajjā.

Pañītānam piṇḍapātānanti sappitelamadhusakkārādipūritānam setthapiṇḍapātānam. **Pañītānam senāsanānanti** anekasatasahassaghānakānam mañcapīṭhādīnam pañītānam. **Gilānappaccayabhesajjaparikkhārānanti** sappitelamadhuphāñītānam uttamabhesajjānam. Sabbatthāpi thānam bahussutehi puññavante hi ca yojetabbam. **Kupitoti** sabbatthāpi dvīsu thānesu kuppati, manussānañca “imesam nāma paricitabhāvopi natthi, dīgharattarām ekato vasantassa paṁsukūlatthāya vā piṇḍapātathāya vā sappitelādikāraṇā vā gharapatipātiyā carantassāpi me ekadivasampi kiñci pañītam paccayam na denti. Āgantukām mahallakām pana disvāva yam icchatī, tam dentī”ti, therassa ca “Ayampi mahallako imesam attānam dassentoyeva carati, kudāssu nāma nam dhammadhikā nikkaddheyyum, evam imasmim asati ahameva lābhī assan”ti.

Imesam kho, etam āvusoti imesam heṭṭhā ekūnavīsativārehi vuttānam icchāvacarānam.

61. Dissanti ceva sūyanti cāti (MA.5./I,149.) na icchāvacarā cakkhunā dissanti, na sotena sūyanti, manoviññānavisayattā. Appahīna-icchāvacarassa pana puggalassa icchāvacaravasena pavattakāyakammām disvā dīṭṭhā viya vacīkammaṁ sutvā sutā viya ca honti, tena vuttam “dissanti ceva sūyanti cā”ti. Paccakkhakāle dissanti, “Asuko kira bhikkhu īdiso”ti tirokkhakāle sūyanti. **Kiñcāpīti** anuggahagarahavacanam. Tena āraññikattarām anuggañhāti, icchāvacarānam appahānam garahati.

Tatrāyam yojanā, kiñcāpi so bhikkhu gāmantasenāsanām paṭikkhipitvā āraññiko hoti, ante pantasenāsane vasati, ime cassa ettakā icchāvacarā appahīnā. Kiñcāpi so

atirekalābhām patikkhipitvā piñḍapātiko (CS:pg.1.154) hoti. Kiñcāpi so loluppacāram vajjetvā sapadānacārī hoti. Kiñcāpi so gahapaticīvaraṁ paṭikkhipitvā paṁsukūliko hoti.

Lūkhacīvaradharoti ettha pana **lūkhanti** satthalūkham suttalūkham rajanalūkhanti tīhi kāraṇehi lūkham veditabbam. Tattha satthena khaṇḍākhaṇḍikam chinnam **satthalūkham** nāma, tam agghena parihāyati, thūladīghasuttakena sibbitam **suttalūkham** nāma, tam phassena parihāyati kharasamphassam hoti. Rajanena rattam **rajanalūkham** nāma, tam vaṇṇena parihāyati dubbaṇṇam hoti. Kiñcāpi so bhikkhu evam satthalūkhasuttalūkharajanalūkhacīvaradharo hoti, ime cassa ettakā icchāvacarā appahīnā dissanti ceva sūyanti ca, atha kho nam viññū sabrahmacārī neva sakkonti ...pe... na pūjentīti. **Tam kissa hetūti** ettha **tanti** nipātamattam, **kissa hetūti** kim kāraṇā. **Te hi tassa ...pe... sūyanti** ca yasmā tassa te pāpakā sūyanti cāti vuttam hoti. Imesam icchāvacarānam appahīnattāti ayamettha adhippāyo.

Idāni tamatthaṁ upamāya pākaṭam karonto **seyyathāpīti**-ādimāha. Tattha **kuṇapanti** matakalevaram. Ahissa kuṇapam **ahikuṇapam**. Evam itarāni. Atipatikūlajigucchānīyabhāvato cettha imāneva tīṇi vuttānīti veditabbāni. Aññesañhi sasasūkarādīnam kuṇapam manussā kaṭukabhaṇḍādīhi abhisāñkharityā paribhuñjantipi. Imesam pana kuṇapam abhinavampi jigucchantiyeva, ko pana vādo kālātikkamena pūtibhūte. **Racayitvāti** vadḍhetvā, paripūretvāti attho, kuṇapam gahetvā kaṁsapātiyam pakhipitvāti vuttam hoti. **Aññissāti** aparāya. **Paṭikujjītvāti** pidahitvā (MA.5/I,150.) **Antarāpaṇanti** āpaṇānamantare mahājanasāmkiṇṇam racchāmukham. **Paṭipajjeyyunti** gaccheyyum. **Jaññajaññam viyāti** cokkhacokkham viya manāpamanāpam viya. Apica vadhuñkāpanṇākāram viyāti vuttam hoti. **Vadhuñkāti** janetti vuccati, tassā nīyamānam paññākāram jaññam, ubhayatthāpi ādaravasena vā pasāmsāvasena vā punaruttam. “Jaññajaññam byā”tipi pātho.

Apāpuritvāti vivaritvā. **Tassa saha dassanena amanāpatā ca sañthaheyyāti** tassa kuṇapassa dassanena saheva tassa janassa amanāpatā (CS:pg.1.155) tiṭṭheyya. **Amanāpatāti** ca “amanāpamidan”ti uppannacittacetasiññānametam adhivacanam. Esa nayo **paṭikulyajegucchatāsu**. **Jighacchitānampīti** chātānampi. **Na bhottukamyatā assāti** bhuñjituññāmatā na bhavyya. **Pageva suhitānanti** dhātānam pana paṭhamatarameva bhuñjituññāmatā na bhavyyāti vuttam hoti.

Tatrāyam upamāsaṁsandanā-- parisuddhakarāṁsapātisadisam imassa pabbajjāliṅgam, kuṇaparacanam viya icchāvacarānam appahānam, aparakaṁsapātiyā paṭikujjhānam viya āraññikaṅgādīhi icchāvacarappaṭicchādanam, kaṁsapātiṁ vivaritvā kuṇapadassanena janassa amanāpatā viya āraññikaṅgādīni anādiyitvā icchāvacaradassanena sabrahmacārīnam asakkārakaraññāditāti.

62. Sukkapakkhe pana, **kiñcāpīti** anuggahapasaṁsāvacanam, tena āraññikattam anugganhāti, icchāvacarappahānam pasāmsati. **Nemantanikoti** nimantanapaṭiggāhako. **Vicitakālakanti** vicinitvā apanītakālakam. **Anekasūpam anekabyañjananti** ettha **sūpo** nāma hatthāhāriyo vuccati. **Byañjananti** uttaribhaṅgam, tena macchamāṁsamuggasūpādīhi anekasūpam, nānappakāramaṁsādibyañjanehi anekabyañjananti vuttam hoti. Sesam vuttanayeneva veditabbam.

Upamāsaṁsandane ca sālivarabhattaracanam viya icchāvacarappahānam, aparakaṁsapātiyā paṭikujjhānam viya appicchatāsamuṭṭhānehi gāmantavihārādīhi icchāvacarappahānappaṭicchādakam, kaṁsapātiṁ vivaritvā sālivarabhattadassanena janassa (MA.5/I,151.) manāpatā viya gāmantavihārādīni anādiyitvā

icchāvacarappahānadassanena sabrahmacārīnām sakkārakaraṇāditā veditabbā.

63. **Upamā marī, āvuso Sāriputta, paṭibhātī** mayham, āvuso Sāriputta, upamā upatthāti. Ekarī upamarī vattukāmo ahanti adhippāyo. **Paṭibhātu tanti** tuyham paṭibhātu upatthātu, vada tvanti adhippāyo. **Ekamidāhanti** ettha **idāti** nipātamattam, ekasmim samaye ahanti vuttam hoti, bhummatthe upayogavacanam. **Rājagahe viharāmi giribajeti, Rājagahanti** tassa nagarassa nāmam. Samantato pana giriparikkhepena vajo viya sañthitattā **giribajanti** vuccati. Tasmiṁ nagare viharāmi, tam nissāya aham (CS:pg.1.156) viharāmītī vuttam hoti. **Atha khvāhanti** atha kho aham. Ettha ca **athāti** aññādhikāravacanārambhe nipāto. **Khoti** padapūraṇamatte. **Pubbaṇhasamayanti** divasassa pubbabhāgasamayam. Pubbaṇhasamayeti attho, pubbaṇhe vā samayam pubbaṇhasamayam, pubbanhe ekarī khaṇanti vuttam hoti, evam accantasamayoje upayogavacanam labbhati. **Nivāsetvāti** paridahitvā, vihāranivāsanaparivattanavasenetam veditabbam. Gāmappavesanathāya vā sañthapetvā nivāsanavasena, na hi so tato pubbe anivattho ahosi.

Pattacīvaramādāyāti pattam hatthena cīvaraṁ kāyena ādiyitvā. **Piṇḍāyāti** piṇḍapātatthāya. **Samītīti** tassa nāmam. **Yānakāraputto** rathakāraputto. **Pañḍuputto** pañḍussa putto. **Ājīvakoti** naggasamaṇako. **Purāṇayānakāraputto** porāṇayānakārakulassa putto. **Paccupaṭṭhitoti** upagantvā ṭhito. **Vaṇkam** nāma ekato kuṭilarī. **Jimham** nāma sappagatamaggasadisam. **Dosanti** phegguvismaganṭhikādi. **Yathā yathāti** kālatthe nipāto, yadā yadā yasmim tasmim kāleti vuttam hoti. **Tathā tathāti** ayampi kālatthoyeva, tasmim tasmim kāleti vuttam hoti. So attano puttānulomena cintesi, itaro tena cintitakkhaṇe cintitaṭṭhānameva tacchat. **Attamanoti** sakamano tuṭṭhamano pītisomanassehi gahitamano. **Attamanavācam nicchāresīti** attamanatāya (MA.5./I,152.) vācam attamanabhāvassa vā yuttam vācam nicchāresi udīrayi, pabyāharīti vuttam hoti. **Hadayā hadayam maññe aññāyāti** cittena cittam jānitvā viya.

Assaddhāti Buddhadhammasaṅghesu saddhāvirahitā. **Jīvikatthāti** iñabhayādīhi pīlītā bahi jīvitum asakkontā idha jīvikatthikā hutvā. **Na saddhāti** na saddhāya. **Saṭhā māyāvinoti** māyāsāṭheyehi yuttā. **Ketabinoti** sikkhitakerātikā, nippabhāṭṭamagatasāṭheyeyāti vuttam hoti. Sāṭheyyañhi abhūtaguṇadassanato abhūtabhaṇḍaguṇadassanasamam katvā “kerātiyan”ti vuccati. **Unnalāti** uggatanaļā, uṭṭhitatucchamānāti yuttam hoti.(CS:pg.1.157) **Capalāti** pattacīvaramandādinā cāpalena yuttā. **Mukharāti** mukhakharā, kharavacanāti vuttam hoti, **vikiṇṇavācāti** asaṁyatavacanā, divasampi niratthakavacanappalāpino. **Indriyesu aguttadvārāti** chasu indriyesu asaṁvutakammadvārā. **Bhojane amattaññunoti** bhojane yā mattā jānitabbā pariyesanapaṭiggahaṇaparibhogesu yuttatā, tassā ajānanakā. **Jāgariyam ananuyuttāti** jāgare ananuyuttā. **Sāmaññe anapekkhavantoti** samaṇadhamme nirapekkhā, dhammānudhammadappaṭipattirahitāti attho. **Sikkhāya na tibbagāravāti** sikkhāpadesu bahulagāravā na honti, āpattivītikkamabahulā vā. **Bāhulikāti-ādi** dhammadāyāde vuttam, **kusītāti-ādi** bhayabherave. **Dhammapariyāyenāti** dhammadesanāya.

Saddhā agārasmāti pakatiyāpi saddhā, pabbajitāpi saddhāya agārasmā anagāriyam pabbajitā. **Pivanti maññe ghasanti maññeti** pivanti viya ghasanti viya. Attamanavācam nicchārentā vacasā pivanti viya, abbhanumodantā manasā ghasanti viya. **Sādu vatāti** sundarām vata **Sabrahmacārīti** rassampi vatṭati dīghampi. Rasse sati Sāriputtassa upari hoti, dīghe sati sabrahmacārīnām. Yadā Sāriputtassa upari hoti, tadā sabrahmacārī Sāriputto amhe akusalā vuṭṭhāpetvāti attho. Yadā sabrahmacārīnām, tadā

sabrahmacārayo akusalā vuṭṭhāpetvāti attho. **Daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbanabhāve ṭhito. **Maṇḍanakajātikoti** (MA.5/I,153.) alaṅkārakasabhāvo. Tattha koci taruṇopi yuvā na hoti yathā atitaruṇo, koci yuvāpi maṇḍanakajātiko na hoti yathā upasantasabhāvo, ālasiyabyasanādīhi vā abhibhūto, idha pana daharo ceva yuvā ca maṇḍanakajātiko ca adhippeto, tasmā evamāha. **Uppalādīni** lokasammattattā vuttāni. **Itiha teti** evam te. **Ubho mahānāgāti** dvepi mahānāgā, dvepi hi ete aggasāvakā “mahānāgā”ti vuccanti. Tatrāyam vacanattho, chandādīhi na gacchantīti **nāgā**, tena tena maggena pahīne kilese na āgacchantīti **nāgā**, nānappakārakam āgum na karontīti **nāgā**, ayamettha sāṅkhepo. Vitthāro pana mahānidde (mahāni.80) vuttanayeneva veditabbo. Apica--

“Āgum (CS:pg.1.158) na karoti kiñci loke,
Sabbasaṁyoge visajja bandhanāni.
Sabbattha na sajjatī vimutto,
Nāgo tādi pavuccate tathattā”ti. (su.ni.527 mahāni.80).

Evamettha attho veditabbo. Mahantā nāgā **mahānāgā**, aññehi khīṇāsavanāgehi pujjatarā ca pāsaṁsatarā cāti attho. **Aññamaññassāti** añño aññassa. **Samanumodimśūti** samariṁ anumodimśu. Tattha imāya upamāya Mahāmoggallāno anumodi, paṭibhātu tam āvusoti dhammasenāpati. Tena vuttam “aññamaññassa subhāsitaṁ samanumodimśū”ti.

Sammutiparamathadesanākathāvanṇanā niṭhitā.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatākathāya

Anaṅgaṇasuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.6.)6.Ākaṅkheyasuttavaṇṇanā

64. Evam me sutanti Ākaṅkheyasuttam. Tattha **sampannasīlāti** tividham sampannam paripuṇṇasamaṅgimadhuṇavasena. Tattha--

“Sampannam sālikedāram, suvā bhuñjanti kosiya;
Paṭivedemi te brahme, na naṁ vāretumussahe”ti. (jā.1.14.1).

Idam **paripuṇṇasampannam** nāma. “Iminā pātimokkhasaṁvarena upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno sampanno samannāgato”ti (vibha.511) idam **samaṅgisampannam** (MA.6/I,154.) nāma. “Imissā, bhante, mahāpathaviyā heṭṭhimatalam sampannam, seyyathāpi khuddamadhuṁ anelakaṁ, evamassādan”ti (pārā.17) idam **madhurasampannam** nāma. Idha pana paripuṇṇasampannampi samaṅgisampannampi vattati. Tasmā sampannasīlāti paripuṇṇasīlā hutvātipi sīlasamaṅgino hutvātipi evamettha attho vedibbo. **Silanti** kenaṭṭhena sīlam? Sīlanatṭhena **sīlam**. Tassa vitthārakathā **Visuddhimagge** vuttā.

Tattha (CS:pg.1.159) “paripuṇṇasīlā”ti iminā atthena khettadosavigamena khettapāripūrī viya sīladosavigamena sīlapāripūrī vuttā hoti. Yathā hi khettam bījakhaṇḍam vappakhaṇḍam udakakhaṇḍam ūsakhaṇḍanti catudosasamannāgataṁ aparipūram hoti.

Tattha **bījakhaṇḍam** nāma yattha antarantarā bījāni khaṇḍāni vā pūtīni vā honti, tāni yattha vapanti, tattha sassari na uṭṭheti, khettam khaṇḍam hoti. **Vappakhaṇḍam**

nāma yattha akusalo bījāni vapanto antarantarā nipāteti. Evañhi sabbattha sassam na uṭṭheti, khettam khaṇḍam hoti. **Udakakhaṇḍam** nāma yattha katthaci udakam atibahu vā na vā hoti, tatrāpi hi sassāni na uṭṭhenti, khettam khaṇḍam hoti. **Ūsakhaṇḍam** nāma yattha kassako kismiñci padese naṅgalena bhūmim cattāro pañca vāre kasanto atigambhīram karoti, tato ūsam uppajjati, tatrāpi hi sassam na uṭṭheti, khettam khaṇḍam hoti, tādisañca khettam na mahapphalam hoti na mahānisamsam, tatrāpi hi bahumpi vāpitvā appam labhati. Imesam pana catunnam dosānam vigamā khettam paripuṇṇam hoti. Tādisañca khettam mahapphalam hoti mahānisamsam. Evameva khaṇḍam chiddam sabalañ kammāsanti catudosasamannāgatañ sīlam aparipūrañ hoti. Tādisañca sīlam na mahapphalam hoti, na mahānisamsam. Imesam pana catunnam dosānam vigamā sīlakhettam paripuṇṇam hoti, tādisañca sīlam mahapphalam hoti mahānisamsam.

“Sīlasamañgino”ti iminā panatthena sīlena samañgibhūtā samodhānam gatā samannāgatā hutvā viharathāti idameva vuttam hoti. Tattha dvīhi kārañehi sampannasīlatā hoti sīlavipattiya ca ādīnavadassanena sīlasampattiya (MA.6.I,155.) ca ānisamsadassanena. Tadubhayampi **Visuddhimagge** vitthāritam.

Tattha “sampannasīlā”ti ettāvatā kira Bhagavā catupārisuddhisīlam uddisitvā “pātimokkhasamvarasamvutā”ti iminā tattha jeṭhakasīlam vitthāretvā dassesīti dīpavihāravāsī Sumanathero āha. Antevāsiko panassa **Tepiṭakacūḷjanāgatthero** āha--ubhayatthāpi pātimokkhasamvaro Bhagavatā vutto, pātimokkhasamvaroyeva hi sīlam. Itarāni pana tīni sīlanti vuttaṭṭhānam nāma atthīti ananujānanto vatvā āha (CS:pg.1.160) “indriyasamvaro nāma chadvārarakkhāmattakameva, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayuppattimattakam, paccayanissitam paṭiladdhapaccaye idamatthanti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakam. Nippariyāyena pātimokkhasamvarova sīlam. Yassa so bhinno, ayam chinnasīso viya puriso hatthapāde sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayam accchinnasīso viya puriso jīvitam sesāni puna pākatikāni katvā rakkhitum sakkoti. Tasmā ‘sampannasīlā’ti iminā pātimokkhasamvaram uddisitvā ‘sampannapātimokkhā’ti tasseva vevacanam vatvā tam vitthāretvā dassento ‘pātimokkhasamvarasamvutā’ti-ādimāhā”ti.

Tattha **pātimokkhasamvarasamvutā**ti pātimokkhasamvarena samannāgatā. **Ācāragocarasampannāti** ācārena ca gocarena ca sampannā. **Añumattesūti** appamattakesu. **Vajjesūti** akusaladhammesu. **Bhayadassāvīti** bhayadassino. **Samādāyāti** sammā ādiyitvā. **Sikkhatha sikkhāpadesūti** sikkhāpadesu tam tam sikkhāpadam samādiyitvā sikkhatha. Apica **samādāya sikkhatha sikkhāpadesūti** yamkiñci sikkhākoṭṭhāsesu sikkhitabbam kāyikam vācasikañca, tam sabbam samādāya sikkhathāti ayamettha sañkhepo, vitthārato pana sabbānetāni pātimokkhasamvarādīni padāni **Visuddhimagge** vuttāni.

65. Ākañkheyya ceti idam kasmā āraddham? Sīlānisamsadassanattham. Sacepi acirapabbajitānam vā duppaññānam (MA.6.I,156.) vā evamassa “Bhagavā sīlam pūreññāt vadati, ko nu kho sīlapūrañe ānisamso, ko viseso, kā vaḍḍhī”ti? Tesam sattarasa ānisamse dassetum evamāha. Appева nāma etam sabrahmacārīnam piyamanāpatādi-āsavakkhayapariyosānam ānisamsam sutvāpi sīlam paripūreyyunti. Visakanṭakavāñijo viya. **Visakanṭakavāñijo** nāma gulavāñijo vuccati.

So kira gulaphāñitakhaṇḍasakkharādīni sakatenādāya paccantagāmam gantvā “visakanṭakam gañhatha, visakanṭakam gañhathā”ti ugghosesi. Tam sutvā gāmikā “visam nāma kakkhalam, yo nam khādati, so marati, kañṭakampi vijjhītvā māreti,

ubhopete kakkhalā, ko ettha ānisamso”ti gehadvārāni thakesum, dārake ca palāpesum. Tam disvā vānijo (CS:pg.1.161) “Avohārakusalā ime gāmikā, handa ne upāyena gaṇhāpemī”ti “Atimadhuram gaṇhatha, atisādum gaṇhatha, gularū phāṇitam sakkharām samaggħam labbhati, kūṭamāsakakūṭakahāpañādīhipi labbhati”ti ugghosesi. Tam sutvā gāmikā haṭṭhatuṭṭhā āgantvā bahumpi mūlam datvā gahesum. Tattha vānijassa “visakanṭakam gaṇhathā”ti ugghosanām viya Bhagavato “sampannasīlā, bhikkhave, viharatha …pe… samādāya sikkhatha sikkhāpadesū”ti vacanām. “Ubhopete kakkhalā, ko ettha ānisamso”ti gāmikānām cintanām viya Bhagavā “sampannasīlā viharathā”ti āha, “sīlañca nāmetam kakkhalām pharusaṁ khidḍādipaccanīkam, ko nu kho sampannasīlānam ānisamso”ti bhikkhūnam cintanām. Atha tassa vānijassa “atimadhuram gaṇhathā”ti-ādivacanām viya Bhagavato piyamanāpatādi-āsavakkhayapariyosānam sattarasa-ānisamśappakāsanattham “ākaṅkheyya ce”ti-ādivacanām veditabbam.

Tattha **ākaṅkheyya ceti** yadi ākaṅkheyya yadi iccheyya. **Piyo ca assanti** piyacakkhūhi sampassitabbo, sinehuppattiya padaṭṭhānabhūto bhaveyyanti vuttam hoti. **Manāpoti** tesam manavaḍḍhanako, tesam vā manena patabbo, mettacittena pharitabboti vuttam hoti. **Garūti** tesam garuṭṭhāniyo pāsāṇacchattasadiso. **Bhāvanīyoti** “Addhā ayamāyasmā jānam jānāti passam passati”ti evam sambhāvanīyo. **Silesvevassa paripūrakārīti** catupārisuddhisīlesuyeva paripūrakārī assa, anūnena paripūritākārena (MA.6/I,157.) samannāgato bhaveyyāti vuttam hoti. **Ajjhattam** **cetosamathamanuyutto** attano cittasamathe yutto, ettha hi ajjhattanti vā attanoti vā etam ekattham, byañjanameva nānam. Bhummatthe panetam samathanti upayogavacanām. Anūti iminā upasaggena yoge siddham. **Anirākatajjhānoti** bahi anīhaṭajjhāno, avināsitajjhāno vā, nīharaṇavīnāsatthañhi idam nirākaraṇam nāma. Thambham nirāmīkatvā nivātavutti-ādīsu cassa payogo daṭṭhabbo.

Vipassanāya samannāgatoti sattavidhāya anupassanāya yutto, sattavidhā **anupassanā** nāma aniccānupassanā dukkhānupassanā anattānupassanā nibbidānupassanā virāgānupassanā nirodhānupassanā paṭinissaggānupassanāti. Tā **Visuddhimagge** vitthāritā. **Brūhetā suññāgārānantī** vaḍḍhetā (CS:pg.1.162) suññāgārānam, ettha ca samathavipassanāvasena kammatṭhānam gaḥetvā rattindivam suññāgāram pavisitvā nisīdamāno bhikkhu “brūhetā suññāgārānan”ti veditabbo. Ekabhūmakādipāsāde kurumānopi pana neva suññāgārānam brūhetāti daṭṭhabboti.

Ettāvatā ca yathā taṇhāvicaritadesanā paṭhamam taṇhāvasena āraddhāpi taṇhāpadatṭhānattā mānadiṭṭhīnam mānadiṭṭhiyo osaritvā kamenā papañcattayadesanā jātā, evamayaṁ desanā paṭhamam adhisīlasikkhāvasena āraddhāpi sīlapadatṭhānattā samathavipassanānam samathavipassanāyo osaritvā kamenā sikkhātayadesanā jātāti veditabbā.

Ettha hi “sīlesvevassa paripūrakārī”ti ettāvatā adhisīlasikkhā vuttā. “Ajjhattam cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno”ti ettāvatā adhicittasikkhā, “vipassanāya samannāgato”ti ettāvatā adhipaññāsikkhā, “brūhetā suññāgārānan”ti iminā pana samathavasena suññāgāravadḍhane adhicittasikkhā, vipassanāvasena adhipaññāsikkhāti evam dvepi sikkhā saṅgahetvā vuttā. Ettha ca “Ajjhattam cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno”ti imehi padehi sīlānurakkhiko saṅkhārapariggaho.

(MA.6/I,158.) Katham cittekaggatā sīlamanurakkhati? Yassa hi cittekaggatā natthi, so byādhimhi uppanne vihaññati, so byādhivihato vikkhittacitto sīlam vināsetvāpi

byādhivūpasamāṁ kattā hoti. Yassa pana cittekaggatā atthi, so tam byādhidukkham vikkhambhetvā samāpattim samāpajjati, samāpannakhaṇe dukkham dūrāpakataṁ hoti, balavatasukhamuppajjati. Evam cittekaggatā sīlam anurakkhati.

Kathāṁ saṅkhārapariggaho sīlamanurakkhati? Yassa hi saṅkhārapariggaho natthi, tassa “mama rūpaṁ mama viññāṇan”ti attabhāve balavamamattam hoti, so tathārūpesu dubbhikkhabyādhibhayādīsu sampattesu sīlam vināsetvāpi attabhāvam posetā hoti. Yassa pana saṅkhārapariggaho atthi, tassa attabhāve balavamamattam vā sineho vā na hoti, so tathārūpesu dubbhikkhabyādhibhayādīsu sampattesu sacepissa antāni bahi nikhamanti, sacepi ([CS:pg.1.163](#)) ussussati visussati, khaṇḍākhaṇḍiko vā hoti satadhāpi sahassadhāpi, neva sīlam vināsetvā attabhāvam posetā hoti. Evam saṅkhārapariggaho sīlamanurakkhati. “Brūhetā suññāgārānan”ti iminā pana tasева ubhayassa brūhanā vadḍhanā sātaccakiriyā dassitā.

Evaṁ Bhagavā yasmā “sabrahmacārīnam piyo cassam manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā”ti ime cattāro dhamme ākaṅkhetena natthaññāṁ kiñci kātabbam, aññadatthu sīlādiguṇasamannāgatena bhavitabbam, idiso hi sabrahmacārīnam piyo hoti manāpo garu bhāvanīyo. Vuttampi hetam --

“Sīladassanasampannaṁ dhammaṭham saccavādinam;

Attano kamma kubbānam, tam janō kurute piyan”ti. (dha.pa.217).

Tasmā “Ākaṅkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu sabrahmacārīnam piyo cassam manāpo ca garu ca bhāvanīyo cāti sīlesvevassa paripūrakārī ...pe... suññāgārānan”ti vatvā idāni yasmā paccayalābhādīm patthayantenāpi idameva karaṇīyam, na aññām kiñci, tasmā “Ākaṅkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu lābhī assan”ti-ādimāha. Na cettha Bhagavā lābhanimittam sīlādiparipūraṇam kathetīti veditabbo. Bhagavā hi ([MA.6.I,159.](#)) ghāsesanam chinnakatho na vācam payuttam bhaṇeti, evam sāvake ovadati, so kathāṁ lābhanimittam sīlādiparipūraṇam kathessati, puggalajjhāsayavasena panetam vuttam. Yesañhi evam ajjhāsayo bhaveyya “sace mayam catūhi paccayehi na kilameyyāma, sīlādīm pūretum sakkuṇeyyāmā”ti, tesam ajjhāsayavasena Bhagavā evamāha. Apica rasānisamso esa sīlassa, yadidam cattāro paccayā nāma. Tathā hi paññitamanussā koṭhādīsu ṭhāpitam nīharitvā puttādīnampi adatvā attanāpi aparibhuñjītvā sīlavantānam dentīti sīlassa sarasānisamsadassanathām petam vuttam.

Tatiyavāre **yesāhanti** yesam aham. **Tesam te kārāti** tesam devānam vā manussānam vā te mayi katā paccayadānakārā. Devāpi hi sīlādiguṇayuttānam paccaye denti, na kevalam manussāyeva, sakko viya āyasmato Mahākassapassa. **Mahapphalā mahānisamāsati** ubhayametam atthato ekam, byañjanameva nānam. Mahantam vā lokiyasukham phalantī **mahapphalā** ([CS:pg.1.164](#)) Mahato lokuttarasukhassa ca paccayā hontīti **mahānisamāsa**. Sīlādiguṇayuttassa hi kaṭacchubhikkhāpi pañcaratanamattāya bhūmiyā paññasālāpi katvā dinnā anekāni kappasahassāni duggativinipātato rakkhati, pariyoṣāne ca amatāya parinibbānadhātuyāpaccayo hoti. “Khīrodanam ahamadāsin”ti-ādīni ([vi.va.413](#)) cettha vatthūni, sakalameva vā **petavatthu vimānavatthu** ca sādhakam. Tasmā paccayadāyakehi attani katānam kārānam mahapphalatam icchantenāpi sīlādiguṇayutteneva bhavitabbanti dasseti.

Catutthavāre **ñātīti** sassusasurapakkhikā. **Sālohitāti** ekalo hitasambaddhā pītipitāmahādayo **Petāti** peccabhāvam gatā. **Kālaṅkatāti** matā. **Tesam tantī** tesam tam mayi pasannacittataṁ vā pasannena cittena anussaraṇam vā. Yassa hi bhikkhuno kālaṅkato pitā vā mātā vā “Amhākam ñātako therō sīlavā kalyāṇadhammo”ti pasannacitto hutvā tam bhikkhum anussarati, tassa so cittappasādopi tam anussaraṇamattampi

mahapphalam mahānisarīnsameva hoti, anekāni (**MA.6.I,160.**) kappasatasahassāni duggatito vāretum ante ca amataṁ pāpetum samatthameva hoti. Vuttañhetam Bhagavatā “ye te, bhikkhave, bhikkhū sīlasampannā samādhisampannā paññā, vimutti, vimuttiñāṇadassanasampannā, dassanāmpāham, bhikkhave, tesam bhikkhūnām bahukāram vadāmi. Savanam, anussatim, anupabbajjam, upasaṅkamanam, payirupāsanāmpāham, bhikkhave, tesam bhikkhūnām bahukāram vadāmī”ti (itiv.104). Tasmā ñātisālohitānam attani cittappasādassa anussatiyā ca mahapphalatam icchantenāpi sīlādiguṇayutteneva, bhavitabbanti dasseti.

66. Pañcamavāre **aratiratisaho assanti** aratiyā ratiyā ca saho abhibhavitā ajjhottaritā bhaveyyam. Ettha ca **aratīti** adhikusalesu dhammesu pantasenāsaneshu ca ukkanṭhā. **Ratīti** pañcakāmaguṇarati. **Na ca mām arati saheyyāti** mañca arati na abhibhaveyya na maddeyya na ajjhotthareyya. **Uppannanti** jātarām nibbattam. Sīlādiguṇayutto hi aratiñca ratiñca sahati ajjhottarati madditvā tiṭṭhati. Tasmā īdisam attānarām icchantenāpi sīlādiguṇayutteneva bhavitabbanti dasseti.

Chatṭhavāre (**CS:pg.1.165**) **bhayam** cittutrāsopi ārammaṇampi. **Bheravam** ārammaṇameva. Sesari pañcamavāre vuttanayameva. Sīlādiguṇayutto hi bhayabheravaṁ sahati ajjhottarati madditvā tiṭṭhati Ariyakoṭiyavāsīmahādattathero viya.

Thero kira maggam patipanno aññatarām pāsādikam araññam disvā “idhevajja samañadhammam katvā gamissāmī”ti maggā okkamma aññatarasmiṁ rukkhamūle saṅghāṭim paññāpetvā pallāñkam ābhujitvā nisīdi. Rukkhadevatāya dārakā therassa sīlatejena sakabhāvena sañṭhātum asakkontā vissaramakarīsu. Devatāpi rukkham cālesi. Thero acalova nisīdi. Sā devatā dhūmāyi, pajjali, neva sakkhi theram cāletum, tato upāsakavanñenāgantvā vanditvā atṭhāsi. “Ko eso”ti vuttā “Ahaṁ, bhante, etasmīm rukkhe adhivatthā devatā”ti avoca. Tvaṁ ete vikāre akāśīti. Āma bhanteti. Kasmāti ca vuttā āha-- “tumhākarā, (**MA.6.I,161.**) bhante sīlatejena dārakā sakabhāvena sañṭhātum asakkontā vissaramakarīsu, sāhaṁ tumhe palāpetur evamakāsin”ti. Thero āha-- “Atha kasmā idha, bhante, mā vasatha, mayham aphāsūti paṭikacceva nāvacāsi. Idāni pana mā kiñci avaca, ariyakoṭiyamahādatto amanussabhayena gatoti vacanato lajjāmi, tenāharām idheva vasissam, tvaṁ pana ajjekadivasam yattha katthaci vasāhī”ti. Evaṁ sīlādiguṇayutto bhayabheravasaho hoti. Tasmā īdisamattānam icchantenāpi sīlādiguṇayutteneva bhavitabbanti dasseti.

Sattamavāre **abhicetasikānanti** **abhicetoti** abhikkantam visuddhacittam vuccati, adhicittam vā, abhicetasi jātāni ābhicetasikāni, abhiceto sannissitānīti vā ābhicetasikāni. **Dīṭṭhadhammasukhavihārānanti** dīṭṭhadhamme sukhavihārānam. **Dīṭṭhadhammo** paccakkho attabhāvo vuccati, tattha sukhavihārabhūtānanti attho, rūpāvacarajjhānānametam adhivacanam. Tāni hi appetvā nisinnā jhāyino imasmiñyeva attabhāve asamkiliṭṭham nekkhammasukham vindanti, tasmā “dīṭṭhadhammasukhavihārānī”ti vuccanti. **Nikāmalābhīti** nikāmena lābhī attano icchāvasena lābhī, icchiticchitakkhaṇe (**CS:pg.1.166**) samāpajjitum samatthoti vuttam hoti. **Akicchalabhi**ti sukheneva paccanīkadhamme vikkhambhetvā samāpajjitum samatthoti vuttam hoti. **Akasiralabhi**ti akasirānam vipulānam lābhī, yathāparicchedeyeva vuṭṭhātum samatthoti vuttam hoti. Ekacco hi lābhīyeva hoti, na pana sakkoti icchiticchitakkhaṇe samāpajjitum. Ekacco sakkoti tathā samāpajjitum, pāribandhike pana kicchena vikkhambheti. Ekacco tathā samāpajjati, pāribandhike ca akiccheneva vikkhambheti, na sakkoti nālikāyantam viya yathāparicchedeyeva ca

vuṭṭhātūm. Yo pana imam tividhampi sampadarū icchatī, sopi sīlesvevassa paripūrakārīti.

Evarū abhiññāpādake jhāne vutte kiñcāpi abhiññānam vāro āgato, atha kho nam Bhagavā aggahetvāva yasmā na kevalam abhiññāpādakajjhānāni ca abhiññāyoyeva ca sīlānam ānisamso, apica kho cattāri āruppajjhānānipi (MA.6/I,162.) tayo ca hetṭhimā ariyamaggā, tasmā tam sabbarū pariyādiyitvā dassetum **ākañkheyya ce ...pe... ye te santāti** evamādimāha.

Tattha **santāti** aṅgasantatāya ceva ārammaṇasantatāya ca. **Vimokkhāti** paccanīkadhammehi vimuttattā ārammaṇe ca adhimuttattā. **Atikkamma rūpeti** rūpāvacarajjhāne atikkamitvā, ye te vimokkhā atikkamma rūpe santāti padasambandho, itarathā hi atikkamma rūpe kiñ karotīti na paññāyeyyūm. **Āruppāti** ārammaṇato ca vipākato ca rūpavirahitā. **Kāyena phusitvāti** nāmakāyena phusitvā pāpuṇitvā, adhigantvāti vuttam hoti. Sesam vuttānameva. Idam vuttam hoti “yopi bhikkhu ime vimokkhe phusitvā viharitukāmo, sopi sīlesvevassa paripūrakārī”ti.

67. Navamavāre tiṇam samyojanānanti
sakkāyadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsasaṅkhātānam tiṇam bandhanānam. Tāni hi samyojenti khandhagatibhavādīhi khandhagatibhavādayo, kammarūpā phalena, tasmā **samyojanānīti** vuccanti, bandhanānīti attho. **Parikkhayāti** parikkhayena.
Sotāpannoti sotam (CS:pg.1.167) āpanno. Sototi ca maggassetam adhivacanam.
Sotāpannoti tamśamaṅgipuggalassa. Yathāha “soto sototi hidam, Sāriputta, vuccati. Katamo nu kho, Sāriputta, sototi? Ayameva hi, bhante, ariyo atṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṁ, sammādiṭṭhi ...pe... sammāsamādhīti. Sotāpanno sotāpannoti hidam, Sāriputta, vuccati. Katamo nu kho, Sāriputta, sotāpannoti? Yo hi, bhante, iminā atṭhaṅgikena maggena samannāgato, ayaṁ vuccati sotāpanno, yoyam āyasmā evamānāmo evamgutto”ti. Idha pana maggena phalassa nāmam dinnam, tasmā phalaṭṭho “sotāpanno”ti veditabbo. **Avinipātadhammoti** vinipātetīti vinipāto, nāssa vinipāto dhammoti avinipātadhammo, na attānam apāye vinipātasabhāvoti vuttam hoti. Kasmā? Ye dhammā apāyagamaniyā, tesam pahīnattā. Sambodhi param ayanam gati assāti **sambodhiparāyano**, uparimaggattayaṁ avassam sampāpakoti (MA.6/I,163.) attho. Kasmā? Paṭiladdhapaṭhamamaggattā. **Silesvevāti** idiso hotukāmopi sīlesvevassa paripūraṇārīti.

Dasamavāre paṭhamamaggena parikkhīṇānipi tīṇi samyojanāni sakadāgāmimaggassa vanṇabhaṇanattham vuttāni. **Rāgadosamohānam tanuttāti** etesam tanubhāvena, tanuttakaraṇenāti vuttam hoti. Tattha dvīhi kāraṇehi tanuttam veditabbam adhiccuppattiyyā ca pariyuṭṭhānamandatāya ca. Sakadāgāmissa hi vaṭṭānusārimahājanasseva kilesā abhiñham na uppajjanti, kadāci karahaci uppajjanti viralākārā hutvā, viralavāpite khette aṅkurā viya. Uppajjamānāpi ca vaṭṭānusārimahājanasseva maddantā pharantā chādentā andhakāram karontā na uppajjanti, mandamandā uppajjanti tanukākārā hutvā, abbhapaṭalamiva makkhikāpattamiva ca.

Tattha keci therā bhaṇanti “sakadāgāmissa kilesā kiñcāpi cirena uppajjanti, bahalāva uppajjanti, tathā hissa puttā ca dhītarō ca dissantī”ti, etam pana appamāṇam. Puttadhītarō hi aṅgapaccaṅgaparāmasanamattenapi hontīti. Dvīhiyeva kāraṇehissa kilesānam tanuttam veditabbam adhiccuppattiyyā ca pariyuṭṭhānamandatāya cāti.

Sakadāgāmīti (CS:pg.1.168) sakim āgamanadhammo. **Sakideva imam lokam āgantvāti** ekavāraṇyeva imam manussalokam paṭisandhivasena āgantvā. Yopi hi idha sakadāgāmimaggam bhāvetvā idheva parinibbāti, sopi idha na gahito. Yopi idha

maggam bhāvetvā devesu upapajjītvā tattheva parinibbāti. Yopi devaloke maggam bhāvetvā tattheva parinibbāti. Yopi devaloke maggam bhāvetvā idheva manussaloke nibbattitvā parinibbāti. Yo pana idha maggam bhāvetvā devaloke nibbatto, tattha yāvatāyukam ṭhatvā puna idheva upapajjītvā parinibbāti, ayamidha gahitoti veditabbo. **Dukkhassantam kareyyanti** vatṭadukkhassa paricchedam kareyyam. **Sileshevāti** īdiso hotukāmopi sileshevassa paripūrakārīti.

Ekādasamavāre **pañcannanti** gaṇanaparicchedo. **Orambhāgiyānanti** oram vuccati heṭṭhā, heṭṭhābhāgiyānanti attho, kāmāvacaraloke uppattipaccayānanti adhippāyo. **Samyojanānanti** bandhanānam, tāni kāmarāgabyāpādasamyojanehi (**MA.6.I,164.**) saddhim pubbe vuttasamyojanāneva veditabbāni. Yassa hi etāni appahīnāni, so kiñcāpi bhavagge uppanno hoti, atha kho āyuparikkhayā kāmāvacare nibbattatiyeva, gilitabalismacchūpamo svāyam puggalo dīghasuttakena pāde baddhavihaṅgūpamo cāti veditabbo. Pubbe vuttānampi cettha vacanam vaṇṇabhaṇnatthamevāti veditabbam. **Opapātikoti** sesayonipaṭikkhepavacanametam. **Tatthaparinibbāyīti** tattheva brahma-loke parinibbāyī. **Anāvattidhammo tasmā lokāti** tato brahma-lokā paṭisandhivasesa puna anāvattisabhāvo. **Sileshevāti** īdiso hotukāmopi sileshevassa paripūrakārīti.

68. Evam anāgāmimagine vutte kiñcāpi catutthamaggassa vāro āgato, atha kho nam Bhagavā aggahetvā yasmā na kevalā āsavakkhayābhiññā eva sīlānam ānisamso, apica kho lokiyapañcābhīññāyopi, tasmā tāpi dassetum, yasmā ca āsavakkaye kathite desanā niṭṭhitā hoti, evañca sati imesam guṇānam akathitattā ayam kathā muṇḍābhiññākathā nāma bhaveyya, tasmā ca abhiññāpāripūriṁ katvā dassetumpi, yasmā ca anāgāmimagine ṭhitassa sukhena iddhivikuppanā (**CS:pg.1.169**) ijjhati, samādhiparibandhānam kāmarāgabyāpādānam samūhatattā, anāgāmī hi silesu ca samādhimhi ca paripūrakārī, tasmā yuttaṭṭhāneyeva lokiyābhiññāyo dassetumpi “ākañkheyya ce ...pe... anekavihitan”ti evamādimāhāti ayamanusandhi.

Tattha “anekavihitam iddhividhan”ti-ādinā nayena āgatānam pañcannampi lokiyābhiññānam pālivanṇanā saddhim bhāvanānayena **Visuddhimagine** vuttā.

69. Chatṭhābhiññāya **āsavānam khayāti** arahattamaggena sabbakilesānam khayā. **Anāsavanti** āsavavirahitam. **Cetovimuttim paññāvimuttinti** etha cetovacanena arahattaphalasampayuttova samādhi, paññāvacanena tamāsampayuttā paññāva vuttā. Tattha ca samādhi rāgato vimuttattā **cetovimutti**, paññā avijjāya vimuttattā **paññāvimuttīti** veditabbā. Vuttañcetam Bhagavatā “yo hissa, bhikkhave, samādhi, tadassa samādhindriyam. Yā hissa, bhikkhave, paññā, tadassa paññāndriyam. Iti kho, (**MA.6.I,165.**) bhikkhave rāgavirāgā cetovimutti, avijjāvirāgā paññāvimutti”ti, apicetha samathaphalam **cetovimutti**, vipassanāphalam **paññāvimuttīti** veditabbā.

Ditṭheva dhammeti imasmiñyeva attabhāve. **Sayaṁ abhiññā sacchikatvā** attanoyeva paññāya paccakkham katvā, aparapaccayena īnatvāti attho. **Upasampajja vihareyyanti** pāpuṇitvā sampādetvā vihareyyam. **Sileshevāti** evam sabbāsave niddhunitvā cetovimuttim paññāvimuttim adhigantukāmopi sileshevassa paripūrakārīti.

Evam Bhagavā sīlānisamākathaṁ yāva arahattā kathetvā idāni sabbampi tam sīlānisamāsam sampiñdetvā dassento nigamanam āha “sampannasīlā, bhikkhave ...pe... idametam paṭicca vuttan”ti. Tassāyam saṅkhepattho, “sampannasīlā, bhikkhave, viharatha ...pe... samādāya sikkhatha sikkhāpadesū”ti iti yaṁ tam mayā pubbe evam vuttaṁ, idam sabbampi sampannasīlo bhikkhu sabrahmacārīnam piyo hoti manāpo, garu bhāvanīyo paccayānam lābhī, paccayadāyakānam mahapphalakaro, pubbaññānam

anussaraṇacetanāya phalamahattakaro, aratiratisaho, bhayabheravasaho, rūpāvacarajjhānānam arūpāvacarajjhānānañca lābhī, heṭṭhimāni tīṇi sāmaññaphalāni pañca lokiyābhiññā āsavakkayaññānti ca ime ca guṇe sayam abhiññā sacchikattā (CS:pg.1.170) hoti, etam paṭicca idam sandhāya vuttanti. Idamavoca Bhagavā, attamanā te bhikkhu Bhagavato bhāsitam abhinandunti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ākañkheyasuttavaññanā niṭṭhitā.

(M.7.)7. Vatthasuttavaññanā

70. Evaṁ me sutanti Vatthasuttam. Tattha **seyyathāpi, bhikkhave, vatthanti** upamāvacanamevetam. Upamam karonto ca Bhagavā katthaci paṭhamamyeva upamam dassetvā pacchā attham dasseti, (MA.7/I,166.) katthaci paṭhamamattham dassetvā pacchā upamam, katthaci upamāya attham parivāretvā dasseti, katthaci atthena upamam.

Tathā hesa-- “seyyathāpissu, bhikkhave, dve agārā sadvārā, tattha cakkhumā puriso majjhe ṭhito passeyyā”ti (ma.ni.3.261) sakalampi devadūtasuttam upamam paṭhamam dassetvā pacchā attham dassento āha. “Tirokuṭṭam tiropākāram tiropabbataṁ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse”ti-ādinā (dī.ni.1.238 paṭi.ma.1.102) pana nayena sakalampi iddhividhamattham paṭhamam dassetvā pacchā upamam dassento āha. “Seyyathāpi brāhmaṇapuriso sāratthiko sāragavesī”ti-ādināva (ma.ni.1.318) nayena sakalampi cūlaśāropamasuttam upamāya attham parivāretvā dassento āha. “Idha pana, bhikkhave, ekacce kulaputtā dhammadām pariyāpuṇanti suttam ...pe... seyyathāpi, bhikkhave, puriso alagaddatthiko”ti-ādinā (ma.ni.1.238) nayena sakalampi alagaddasuttam mahāśāropamasuttanti evamādīni suttāni atthena upamam parivāretvā dassento āha.

Svāyam idha paṭhamam upamam dassetvā pacchā attham dasseti. Kasmā panevam Bhagavā dassetī? Puggalajjhāsayena vā desanāvilāsenā vā. Ye hi puggalā paṭhamam upamam dassetvā vuccamānamattham sukhena patīvijjhanti, tesam (CS:pg.1.171) paṭhamam upamam dasseti. Esa nayo sabbattha. Yassā ca dhammadhātuyā suppaṭīviddhattā desanāvilāsam patto hoti, tassā suppaṭīviddha. Tasmā esa desanāvilāsampatto dhammissaro dhammarājā, so yathā yathā icchatī, tathā tathā dhammadām desetī evam iminā puggalajjhāsayena vā desanāvilāsenā vā evam dassetī veditabbo.

Tattha **vatthanti** pakatiparisuddham vattham. **Samkiliṭṭham malaggahitanti** āgantukena parīsurajādinā sarikilesena samkiliṭṭham, sedajallikādinā malena gahitattā malaggahitam. **Raṅgajātēti** ettha raṅgameva raṅgajātam. **Upasāñhareyyāti** upanāmeyya. **Yadi nīlakāyāti** nīlakāya vā, nīlakathāya vāti vuttam hoti. Evam sabbattha. Rajako hi nīlakathāya upasāñharanto karīsanīlapalāsanīlādike nīlaraṅge upasāñharati. Pītakatthāya upasāñharanto kaṇikārapupphasadise pītakaraṅge. Lohitakatthāya upasāñharanto (MA.7/I,167.) bandhujīvakapupphasadise lohitakaraṅge. Mañjīṭṭhakatthāya upasāñharanto kaṇavīrapupphasadise mandarattaraṅge. Tena vuttam “yadi nīlakāya ...pe... yadi mañjīṭṭhakāyā”ti.

Durattavaññamevassāti duṭṭhu rañjitavaññameva assa.

Aparisuddhavaṇṇamevassāti nīlavannopissa parisuddho na bhaveyya, sesavaṇnopi. Tādisañhi vattham nīlakumbhiyā pakkhittampi sunīlam na hoti, sesakumbhīsu pakkhittampi pītakādivaṇṇam na hoti, milātanīla kuranda-kaṇikāra-bandhujīvaka-kaṇavīrapupphavaṇṇameva hoti. **Tam kissa hetūti** tam vattham kissa hetu kiṁ kāraṇā īdisam hoti, tasmim vā vatthe raṅgajātam kissa hetu īdisam durattavaṇṇam aparisuddhavaṇṇam hotīti? Yasmā panassa vatthassa samkiliṭṭhabhāvoyeretha kāraṇam, na aññam kiñci, tasmā “Aparisuddhattā, bhikkhave, vatthassa”ti āha.

Evameva khoti upamāsampaṭipādanam. **Citte samkiliṭṭheti** cittamhi samkiliṭṭhamhi. Kasmā pana Bhagavā samkiliṭṭhavatthena opammam akāsīti ce, vāyāmamahapphaladassanattham. Yathā hi āgantukehi malehi samkiliṭṭham vattham pakatiyā pañḍarattā puna dhovīyamānam pañḍaram hoti, na tattha jātikālake viya elakalome vāyāmo nipphalo hoti, evam cittampi āgantukehi kilesehi samkiliṭṭham. Pakatiyā pana tam sakalepi paṭisandhibhavaṅgavāre pañḍarameva. Yathāha--“pabhassaramidam, bhikkhave, cittam, tañca (**CS:pg.1.172**) kho āgantukehi upakkilesehi upakkiliṭṭhan”ti (a.ni.1.51). Tam visodhīyamānam sakkā pabhassararam kātum, na tattha vāyāmo nipphaloti evam vāyāmamahapphaladassanattham samkiliṭṭhavatthena opammam akāsīti veditabbo.

Duggati pāṭikāñkhāti īdise citte duggati pāṭikañkhitabbā, duggatim eva esa pāpuṇissati nāññanti evam duggati icchitabbā, avassam bhāvīti vuttam hoti. Sā cāyam duggati nāma paṭipattiduggati, gatiduggatīti duvidhā hoti. Paṭipattiduggatipi agāriyapaṭipattiduggati, anagāriyapaṭipattiduggatīti duvidhā hoti.

Agāriyo hi samkiliṭṭhacitto (**MA.7.I,168.**) pāñampi hanati, adinnampi ādiyati, sakalepi dasa akusalakammapathe pūreti, ayamassa **agāriyapaṭipattiduggati**. So tattha ṭhito kāyassa bhedā nirayampi gacchat, tiracchānayonimpi, pettivisayampi gacchat, ayamassa **gatiduggati**.

Anagāriyopi imasmim sāsane pabbajito samkiliṭṭhacitto dūteyyapahiṇagamanam gacchat, vejjakammā karoti, saṅghabhedāya cetiyabhedāya parakkamat, veludānādīhi jīvikam kappeti, sakalampi anācāram agocarañca paripūreti, ayamassa **anagāriyapaṭipattiduggati**. So tattha ṭhito kāyassa bhedā nirayampi gacchat, tiracchānayonimpi, pettivisayampi gacchat samaṇayakkho nāma hoti samaṇapeto, ādittehi saṅghāṭi-ādīhi sampajjalitakāyo attassaram karonto vicarati, ayamassa **gatiduggati**.

Seyyathāpīti sukkapakkham dassetumāraddho, tassattho kaṇhapakkhe vuttagaccanīkeneva veditabbo. Etthāpi ca Sugati nāma paṭipattisugati gatisugatīti duvidhā hoti. Paṭipattisugatipi agāriyapaṭipattisugati anagāriyapaṭipattisugatīti duvidhā hoti. Agāriyo hi parisuddhacitto pāñātipāṭāpi viramati, adinnādānāpi, sakalepi dasa kusalakammapathe paripūreti, ayamassa **agāriyapaṭipattisugati**. So tattha ṭhito kāyassa bhedā manussamahantatampi devamahantatampi upapajjati, ayamassa **gatisugati**.

Anagāriyopi (**CS:pg.1.173**) imasmim sāsane pabbajitvā parisuddhacitto catupārisuddhisīlam sodheti, terasa dhutaṅgāni samādiyati, atṭhatimśārammañesu attano anukūlakammaṭṭhānam gahetvā pantasenāsane paṭisevamāno kasiṇaparikammam katvā jhānasamāpattiyo nibbatteti, sotāpattimaggam bhāveti ...pe... anāgāmimaggam bhāveti, ayamassa **anagāriyapaṭipattisugati**. So tattha ṭhito kāyassa bhedā manussaloke vā tīsu mahākulesu, chasu vā kāmāvacaradevesu, dasasu vā brahmabhavanesu pañcasu vā

suddhāvāsesu, catūsu vā āruplesu upapajjati, ayamassa **gatisugatī**.

71. Evam samkiliṭhe citte duggati pāṭikaṅkhā, asamkiliṭhe ca Sugatī vatvā idāni yehi upakkilesehi cittām samkiliṭham hoti, te dassento **katame ca, bhikkhave, cittassa upakkilesā** (MA.7.I,169.) **Abhijjhā visamalobhoti**-ādimāha.

Tattha sakabhaṇḍe chandarāgo **abhijjhā**, parabhaṇḍe **visamalobho**. Atha vā sakabhaṇḍe vā parabhaṇḍe vā hotu, yuttapattaṭṭhāne chandarāgo abhijjhā, ayuttapattaṭṭhāne visamalobho. Thero panāha “Kissa vinibbhogaṁ karotha, yutte vā ayutte vā hotu, ‘rāgo visamāṁ doso visamāṁ moho visamān’ti (vibha.924) vacanato na koci lobho avisamo nāma, tasmā lobhoyeva abhijjhāyanaṭṭhena abhijjhā, visamaṭṭhena visamām, ekaṭhametam byañjanameva nānan”ti. So panesa abhijjhāvisamalobho uppajjivtā cittām dūseti, obhāsitum na deti. Tasmā “cittassa upakkilesō”ti vuccati.

Yathā cesa, evam navavidha-āghātavatthusambhavo **byāpādo**.

Dasavidha-āghātavatthusambhavo **kodho**. Punappunām cittapariyonandhano **upanāho**. Agāriyassa vā anagāriyassa vā sukatakaraṇavināsano **makkho**. Agāriyopi hi kenaci anukampakena daliddo samāno ucce ṭhāne ṭhapito, aparena samayena “Kim tayā mayham katan”ti tassa sukatakaraṇam vināseti. Anagāriyopi sāmanerakālato pabhuti (CS:pg.1.174) ācariyena vā uppajjhāyena vā catūhi paccayehi uddesaparipucchāhi ca anuggahetvā dhammadhānayapakaraṇakosallādīni sikkhāpito, aparena samayena rājarājamahāmattādīhi sakkato garukato ācariyupajjhāyesu acittikato caramāno “Ayam amhehi daharakāle evam anuggahito samvadḍhitō ca, atha panidāni nissineho jāto”ti vuccamāno “Kim mayham tumhehi katan”ti tesam sukatakaraṇam vināseti, tassa so sukatakaraṇavināsano makkho uppajjivtā cittām dūseti, obhāsitum na deti. Tasmā “cittassa upakkilesō”ti vuccati.

Yathā cāyam, evam bahussutepi puggale ajjhottaritvā “īdisassa ceva bahussutassa aniyatā gati, tava vā mama vā ko viseso”ti-ādinā nayena uppajjamāno yugaggāhagāhī **paṭāso**. Paresam sakkārādīni khīyanā **issa**. Attano sampattiyyā parehi sādhāraṇabhbāvām asahamānam **macchariyam**. Vañcanikacariyabhūtā **māyā**.

Kerāṭikabhāvena uppajjamānam **sāṭheyyaṁ**. Kerāṭiko hi āyatana maccho viya hoti.

Āyatana maccho nāma kira macchānam naṅguṭṭham dasseti sappānam (MA.7.I,170.) sīsam “tumhehi sadiso ahan”ti jānāpetum. Evameva kerāṭiko puggalo yaṁ yaṁ suvantikam vā ābhidhammikam vā upasaṅkamati, tam tam evam vadati “Aham tumhākam baddhacaro, tumhe mayhaṁ anukampakā, nāharām tumhe muñcāmī”ti “evamete ‘sagāravo ayaṁ amhesu sappatisso”ti maññissantī”ti. Tassetam kerāṭikabhāvena uppajjamānam sāṭheyyaṁ uppajjivtā cittām dūseti, obhāsitum na deti. Tasmā “cittassa upakkilesō”ti vuccati.

Yathā cetam, evam vātabharitab hastasadi sathaddhabhāvapaggahitasira-anivātavuttikārakaraṇo **thambho**.

Taduttarikaraṇo **sārambho**. So duvidhena labbhati akusalavasena ceva kusalavasena ca. Tattha agāriyassa parena katarām alaṅkārādīm disvā taddiguṇakaraṇena uppajjamāno, anagāriyassa ca yattakarām yattakarām paro pariyāpuṇāti vā katheti vā, mānavasena taddiguṇataddiguṇakaraṇena uppajjamāno akusalo. Agāriyassa pana param ekam salākabhattam dentam disvā attanā dve vā tīṇi vā dātukāmatāya uppajjamāno, anagāriyassa ca parena ekanikāye (CS:pg.1.175) gahite mānam anissāya kevalam tam disvā attanā ālasiyam abhibhuyya dve nikāye gahetukāmatāya uppajjamāno kusalo. Idha pana akusalo adhippeto. Ayañhi uppajjivtā cittām dūseti, obhāsitum na deti. Tasmā “cittassa upakkilesō”ti vuccati.

Yathā cāyam, evam jāti-ādīni nissāya cittassa uṇnativasena pavattamāno **māno**, accuṇnativasena **atimāno**, madaggahaṇākāro **mado**, kāmaguṇesu cittavossaggavasena uppajjamāno **pamādo** uppajjivtā cittam dūseti, obhāsitum na deti. Tasmā “cittassa upakkilesu”ti vuccati.

Kasmā pana Bhagavā upakkilesam dassento lobhamādim katvā dassetīti? Tassa paṭhamuppattito. Sabbasattānañhi yattha katthaci upapannānam antamaso suddhāvāsabhūmiyampi sabbapaṭhamam bhavanikantivasena lobho uppajjati, tato attano attano anurūpapaccayam paṭicca yathāsambhavam itare, na ca ete soļaseva cittassa upakkilesā, etena pana nayena sabbepi kilesā gahitāyeva hontīti veditabbā.

(MA.7/I,171.) 72. Ettāvatā samkilesam dassetvā idāni vodānam dassento **sa kho so, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **iti veditvātī** evam jānitvā. **Pajahatī** samucchedappahānavasena ariyamaggena pajahati. Tattha kilesapaṭipātiyā maggapaṭipātiyāti dvidhā pahānam veditabbam. Kilesapaṭipātiyā tāva abhijjhāvisamalobho thambho sārambho māno atimāno madoti ime cha kilesā arahattamaggena pahīyanti. Byāpādo kodho upanāho pamādoti ime cattāro kilesā anāgāmimaggena pahīyanti. Makkho paṭāso issā macchariyam māyā sātheyyanti ime cha sotāpattimaggena pahīyantīti. Maggapaṭipātiyā pana, sotāpattimaggena makkho paṭāso issā macchariyam māyā sātheyyanti ime cha pahīyanti. Anāgāmimaggena byāpādo kodho upanāho pamādoti ime cattāro. Arahattamaggena abhijjhāvisamalobho thambho sārambho māno atimāno madoti ime cha pahīyantīti.

Imasmim (CS:pg.1.176) pana ṭhāne ime kilesā sotāpattimaggavajjhā vā hontu, sesamaggavajjhā vā, atha kho anāgāmimaggeneva pahānam sandhāya “Abhijjhāvisamalobham cittassa upakkilesam pajahatī”ti-ādimāhāti veditabbā. Ayamettha paveṇimaggāgato sambhavo, so ca upari catutthamaggasseva niddiṭṭhattā yujjati, tatiyamaggena pahīnāvasesānañhi visamalobhādīnam tena pahānam hoti, sesānam imināva. Yeki hi sotāpattimaggena pahīyanti, tepi tamāsuṭṭhāpakačittānam appahīnattā anāgāmimaggeneva suppahīnā hontīti. Keci pana paṭhamamaggena cettha pahānam vaṇṇayanti, tam pubbāparena na sandhiyati. Keci vikkhambhanappahānampi, tam tesam icchāmattameva.

73. **Yato kho, bhikkhaveti** ettha **yatoti** yamhi kāle. **Pahīno hotīti** anāgāmimaggakkhaṇe pahānam sandhāyevāha.

74. **So Buddhe aveccappasādenāti** etañ “yato kho, bhikkhave, abhijjhāvisamalobho pahīno hoti, so Buddhe aveccappasādena samannāgato hotī”ti evam ekamekena padena yojetabbam. Imassa hi bhikkhuno anāgāmimaggena lokuttarappasādo āgato, athassa aparena samayena Buddhaguṇe dhammaduguṇe saṅghaguṇe ca anussarato lokiyo uppajjati, tamassa sabbampi (MA.7/I,172.) lokiyalokuttaramissakam pasādañ dassento Bhagavā “Buddhe aveccappasādenā”ti-ādimāha.

Tattha **aveccappasādenāti** Buddhadhammasaṅghaguṇānam yāthāvato nātattā acalena accutena pasādena. Idāni yathā tassa bhikkhuno anussarato so aveccappasādo uppanno, tam vidhīm dassento “itipi so Bhagavā”ti-ādinā nayena tīṇi anussatiṭṭhānāni vitthāresi. Tesam atthavaṇṇanā sabbākārena **Visuddhimagge** anussatikathāyam vuttā.

75. Evamassa lokiyalokuttaramissakam pasādañ dassetvā idāni kilesappahānam aveccappasādasamannāgatañca paccavekkhato uppajjamānam somanassādi-ānisamānam (CS:pg.1.177) dassento **yathodhi kho panassāti**-ādimāha. Anāgāmissa hi paccante vuṭṭhitam corupaddavam vūpasametvā tam paccavekkhato mahānagare vasantassa rañño

viya ime cime ca mama kilesā pahīnāti attano kilesappahānarām paccavekkhato balavasomanassām uppajjati. Tam dassento Bhagavā “yathodhi kho panassā”ti-ādimāha.

Tassattho-- yvāyām anāgāmī bhikkhu evam “Buddhe aveccappasādena samannāgato hoti ...pe... dhamme ...pe... saṅghe ...pe... anuttaram puññakkhettaṁ lokassā”ti, tassa yathodhi kho cattām hoti patinissaṭṭham, sakasaka-odhivasena cattameva hoti, tam tam kilesajātam vantaṁ muttām pahīnām paṭinissaṭṭham.

Sakasaka-odhivasenāti dve odhī kilesodhi ca maggodhi ca. Tattha kilesodhivasenāpi ye kilesā yaṁ maggavajjhā, te aññamaggavajjhēhi amissā hutvā sakeneva odhinā pahīnā. Maggodhivasenāpi ye kilesā yena maggena pahātabbā, tena teyeva pahīnā honti. Evam sakasaka-odhivasena tam tam kilesajātam cattameva hoti paṭinissaṭṭham, tam paccavekkhitvā ca laddhasomanasso tatutaripi so “Buddhe aveccappasādena samannāgatomhī”ti labhati athavedanti sambandho.

Yatodhi (**MA.7/I,173.**) **khoti**pi pāṭho. Tassa vasena ayamattho, assa bhikkhuno yatodhi kho pana cattām hoti paṭinissaṭṭham. Tattha **yatoti** kāraṇavacanām, yasmāti vuttām hoti. **Odhīti** heṭṭhā tayo maggā vuccanti. Kasmā? Te hi odhirūm katvā koṭṭhāsam̄ katvā uparimaggena pahātabbakilese ṭhapetvā pajahanti, tasmā **odhīti** vuccanti. Arahattamaggo pana kiñci kilesām anavasesetvā pajahati, tasmā **anodhīti** vuccati. Imassa ca bhikkhuno heṭṭhāmaggattayena cattām. Tena vuttām “yatodhi kho panassa cattām hotī”ti. Tattha **kho panāti** nipātamattam. Ayam pana piñḍatho. Yasmā assa odhi cattām hoti paṭinissaṭṭham, tasmā tam paccavekkhitvā ca laddhasomanasso tatutaripi so “Buddhe aveccappasādena samannāgatomhī”ti labhati athavedanti yathāpāli netabbam.

Tattha **cattanti** idam sakabhāvapariccajanavasena vuttām. **Vantanti** idam pana anādiyanabhāvadassanavasena. **Muttanti** idam santatito vinimocanavasena.

Pahīnanti idam muttassapi kvaci anavaṭṭhānadassanavasena. **Paṭinissaṭṭhanti** idam pubbe ādinnapubbassa (**CS:pg.1.178**) paṭinissaggadassanavasena paṭimukharām vā nissaṭṭhabhāvadassanavasena bhāvanābalena abhibhuyya nissaṭṭhabhāvadassanavasenāti vuttām hoti. **Labhati athavedam labhati dhammavedanti** ettha Buddhādīsu aveccappasādoyeva arañiyato **attho**, upagantabbatoti vuttām hoti. Dhāraṇato **dhammo**, vinipatitum appadānatoti vuttām hoti. **Vedoti** ganthopi ñāṇampi somanassampi. “Tiṇṇām vedānām pāragū”ti-ādīsu (dī.ni.1.256) hi gantho “vedo”ti vuccati. “Yam brāhmaṇām vedagumābhijaññā, akiñcanām kāmabhāve asattā”ti-ādīsu (su.ni.1065) ñāṇām. “Ye vedajātā vicaranti loke”ti-ādīsu somanassām. Idha pana somanassañca somanassasampayuttañāñāca adhippetām, tasmā “labhati athavedam labhati dhammavedanti aveccappasādārammañāsomanassañca somanassamayañāñāca labhatī”ti evamettha attho veditabbo.

Atha vā **athavedanti** aveccappasādām paccavekkhato uppānam vuttappakārameva vedam. **Dhammavedanti** (**MA.7/I,174.**) aveccappasādassa heturūm odhiso kilesappahānarām paccavekkhato uppānam vuttappakārameva vedanti evampi ettha attho veditabbo. Vuttañhetam “hetumhi ñāṇām dhammapaṭisambhidā, hetuphale ñāṇām atthapaṭisambhidā”ti (vibha.718-719). **Dhammūpasāñhitām pāmojjanti** tameva atthañāca dhammañāca atthadhammānisamsabūtarām vedañāca paccavekkhato uppānam pāmojjām. Tañhi anavajjalakkhañena paccavekkhañākārapappavattena dhammena **upasañhitanti** vuccati. **Pamuditassa pīti jāyatī** iminā pāmojjena pamuditassa nirāmisā pīti jāyati. **Pītimanassāti** tāya pītiyā pīnitamanassa. **Kāyo**

passambhatīti kāyopi passaddho hoti vūpasantadaratho. **Passaddhakāyo sukhami** evam vūpasantakāyadaratho cetasikam sukhām paṭisamvvedeti. **Cittam samādhiyatī** cittam sammā ādhiyati appitam viya acalam tiṭṭhati.

76. Evamassa kilesappahānam aveccappasādasamannāgatam paccavekkhato uppajjamānam somanassādi-ānisam̄saṁ dassetvā idāni “yathodhi kho pana me”ti vārena tassa paccavekkhaṇāya pavattākāram pakāsetvā tasseva (CS:pg.1.179) anāgāmimaggānubhāvasūcakam phalam dassento **sa kho so, bhikkhave**ti-ādimāha.

Tattha **evaṁsi**loti tassa anāgāmimaggasampayuttam sīlakkhandham dasseti.

Evaṁdhammo evaṁpaññoti tam sampayuttameva samādhikkhandham paññākkhandhañca dasseti. **Sālinanti** lohitasāligandhasāli-ādīnam anekarūpānam. **Piṇḍapātanti** odanam. **Vicitakālakanti** apanītakālakam. **Nevassa tam hoti antarāyāyā**ti tassa evamividhassa bhikkhuno tam vuttappakārapiṇḍapātabhojanam maggassa vā phalassa vā neva antarāyāya hoti, paṭiladdhaguṇassa hi tam kimantarāyam karissati? Yopissa appaṭiladdho catutthamaggo ca phalam ca tappaṭilābhāya vipassanam ārabhatopī nevassa tam hoti antarāyāya, antarāyam kātum asamathameva hoti. Kasmā? Vuttappakārasīladhammapaññāsaṅgahena maggena visuddhacittattā. (MA.7.I,175.) Yasmā cettha etadeva kāraṇam, tasmā tadanurūpam upamam dassento **seyyathāpī**ti-ādimāha.

Tattha **acchanti** vippasannam. **Parisuddham** malavigamena. **Pariyodātam** pabhassaratāya. **Ukkāmukhanti** suvaṇṇakārānam mūsāmukham. Suvaṇṇakārānam mūsā hi idha **ukkanā**, aññattha pana dīpikādayopi vuccanti. “Ukkāsu dhārīyamānāsū”ti (dī.ni.1.159) hi āgataṭṭhāne dīpikā “ukkanā”ti vuccati. “Ukkam bandheyya, ukkam bandhitvā ukkāmukham alimpeyyā”ti (ma.ni.3.360) āgataṭṭhāne aṅgārakapallam. “Kammārānam yathā ukkā, anto jhāyati no bahī”ti (jā.2.22.649) āgataṭṭhāne kammāruddhanam. “Evaṁvipāko ukkāpāto bhavissatī”ti (dī.ni.1.24) āgataṭṭhāne vātavego “ukkanā”ti vuccati. Imasmim pana ṭhāne aññesu ca evarūpesu “sañḍāsenā jātarūpam gahetvā ukkāmukhe pakkhipatī”ti āgataṭṭhānesu suvaṇṇakārānam mūsā “ukkanā”ti veditabbā.

Tatrāyam upamāsaṁsandanā-- saṁkiliṭṭhavattham viya hi saṁkiliṭṭhajātarūpam viya ca imassa bhikkhuno puthujjanakāle kāmarāgādimalānugatam cittam datṭhabbaṁ. Accchodakam viya ukkāmukham viya ca anāgāmimaggo. Tam udakam ukkāmukhañca (CS:pg.1.180) āgamma vatthasuvanṇānam parisuddhatā viya tassa bhikkhuno vuttappakārasīladhammapaññāsaṅgaham anāgāmimaggam āgamma visuddhacittatāti.

77. **So mettāsaṅgatena cetasā**ti yathānusandhivasena desanā āgatā. Tayo hi anusandhī pucchānusandhi ajjhāsayānusandhi yathānusandhīti. Tattha “evaṁ vutte aññataro bhikkhu Bhagavantam etadavoca ‘siyā nu kho, bhante, bahiddhā asati paritassanā’ti? ‘Siyā bhikkhū’ti Bhagavā avocā”ti (ma.ni.1.242). Evarū pucchantānam vissajjasuttavasena **pucchānusandhi** veditabbo. “Siyā kho pana te brāhmaṇa evamassa, ajjāpi nūna samaṇo Gotamo avītarāgo”ti (ma.ni.1.55) evam paresam ajjhāsayam viditvā vuttassa suttassa vasena **ajjhāsayānusandhi** veditabbo. Yena pana dhammena ādimhi desanā utṭhitā, tassa dhammassa anurūpadhammadervasena vā paṭipakkhavasena vā yesu suttesu upari desanā āgacchat, tesam vasena **yathānusandhi** veditabbo (MA.7.I,176.) Seyyathidam, Ākaṇkheyyasutte heṭṭhā sīlena desanā utṭhitā, upari cha abhiññā āgatā. Kakacūpame heṭṭhā akkhantiyā utṭhitā, upari kakacūpamovādo āgato. Alagadde heṭṭhā diṭṭhiparidīpanena utṭhitā, upari tiparivaṭṭasuññatāpakāsanā āgatā, cūla-assapure heṭṭhā kilesparidīpanena utṭhitā, upari brahmavihārā āgatā.

Kosambiyasutte heṭṭhā bhaṇḍanena utṭhitā, upari sāraṇīyadhammā āgatā. Imasmimpi Vatthasutte heṭṭhā kilesaparidīpanena utṭhitā, upari brahmavihārā āgatā. Tena vuttam “yathānusandhivasena desanā āgata”ti. Brahmavihāresu pana anupadavaṇṇanā ca bhāvanānayo ca sabbo sabbākārena Visuddhimagge vutto.

78. Evam Bhagavā abhijjhādīnam upakkilesānam paṭipakkhabhūtam sabbaso ca kāmarāgabyāpādappahānenā vihatapaccatthikattā laddhapadaṭṭhānam tassa anāgāmino brahmavihārabhāvanām dassetvā idānissa arahattāya vipassanām dassetvā arahattappattim dassetum **so atthi idanti**-ādimāha.

Tassattho-- so anāgāmī evam bhāvitabrahmavihāro etesām brahmavihārānam yato kutoci vuṭṭhāya te eva brahmavihāradhamme nāmavasena (CS:pg.1.181) tesam nissayaṁ hadayavatthūm vatthunissayāni bhūtānīti iminā nayena bhūtupādāyadhamme rūpavasena ca vavatthapetvā **atthi idanti** pajānāti, ettāvatānena dukkhasaccavatthānam katarām hoti. Tato tassa dukkhassa samudayām paṭivijjhanto **atthi hīnantī** pajānāti, ettāvatānena samudayasaccavatthānam katarām hoti. Tato tassa pahānupāyām vicinanto **atthi pañītantī** pajānāti, ettāvatānena maggasaccavatthānam katarām hoti. Tato tena maggena adhigantabbaṭṭhānam vicinanto **atthi uttari imassa saññāgatassa nissaraṇāntī** pajānāti, imassa mayā adhigatassa brahmavihārasaññāgatassa uttari nissaraṇām nibbānām atthīti evam pajānātīti adhippāyo, ettāvatānena nirodhasaccavatthānam katarām hoti. **Tassa evam jānato evam passato**ti tassa vipassanāpaññāya evam (MA.7/I,177.) catūhi ākārehi cattāri saccāni jānato, maggapaññāya evam passato, bhayabherave vuttanayeneva kāmāsavāpi cittām vimuccati ...pe... itthattāyāti pajānātīti.

Evam yāva arahattā desanām pāpetvā idāni yasmā tassam parisati nhānasuddhiko brāhmaṇo nisinno, so evam nhānasuddhiyā vaṇṇam vuccamānam sutvā pabbajitvā arahattām pāpuṇissatīti Bhagavatā vidito, tasmā tassa codanathāya “Ayaṁ vuccati, bhikkhave, bhikkhu sināto antarena sinānenā”ti imam pāṭiyekkarām anusandhimāha. Tattha **antarena sinānenāti** abbhantarena kilesavuṭṭhānasinānena.

79. Sundarikabhāradvājoti bhāradvājo nāma so brāhmaṇo attano gottavasena, sundarikāya pana nadiyā sinātassa pāpappahānam hotīti ayamassa diṭṭhi, tasmā “sundarikabhāradvājo”ti vuccati. So tam Bhagavato vacanām sutvā cintesi “mayam sinānasuddhim vaṇṇema, samaṇopi Gotamo tatheva vaṇṇeti, samānacchando dāni esa amhehi”ti. Atha Bhagavantām bāhukarām nadīm gantvā tam tattha pāpām pavāhetvā āgatam viya maññamāno āha “gacchatī pana bhavām Gotamo bāhukarām nadīm sināyitun”ti? Bhagavā tassa gacchāmīti vā na gacchāmīti vā avatvāyeva brāhmaṇassa diṭṭhisamugghātam kattukāmo “Kim brāhmaṇa bāhukāya nadiyā (CS:pg.1.182) kim bāhukā nadī karissatī”ti āha. Tassattho kim payojanām bāhukāya, kim sā karissati? Asamathā sā kassaci atthāya, kim tattha gamissāmīti?

Atha brāhmaṇo tam pasāmsanto **lokkkhasammatāti**-ādimāha. Tattha **lokkkhasammatāti** lūkhabhāvasammatā, **lūkhabhāvanti** cokkhabhāvām, visuddhibhāvām detīti evam sammatāti vuttam hoti. **Lokyasammatātipi** pāṭho. Tassattho, seṭṭharām lokām gamayatīti evam sammatāti. **Puññasammatāti** puññānti sammatā. **Pavāhetīti** gamayati visodheti. **Gāthāhi ajjhabhāsīti** gāthāhi abhāsi. Gāthā ca vuccamānā tadaṭṭhadīpanatthameva vā gāthārucikānam vuccati, visesatthadīpanatthām vā. Idha panetā ubhayatthadīpanatthām (MA.7/I,178.) vuttāti veditabbā.

Bāhukanti idameva hi eththa vacanām tadaṭṭhadīpakarām, sesāni visesatthadīpakāni. Yatheva hi bāhukarām, evam adhikakkādīnipi loko gacchatī nhānena

pāpam pavāhetum. Tattha ye tesam tħanānam āsannā honti, te divasassa tikkhatturū nhāyanti. Ye dūrā, te yathākkamam dvikkhatturū sakim ekadivasantaram, evam yāva saṁvaccharantaram nhāyanti. Ye pana sabbathāpi ganturū na sakkonti, te għaċehipi tato udakarū āharāpetvā nhāyanti. Sabbañċetam niratthakarū, tasmā imarū visesattham dīpetum **adhikakkādīnīpti** āha.

Tattha **adhikakkanti** nhānasambhāravasena laddhavohāram ekaṁ tittham vuċċati. **Gayātipi** maṇḍalavāpisanqħanam titthameva vuċċati. **Payāgāti** etampi gaṅgāya ekaṁ titthameva mahāpanādassa rañño gaṅgāyam nimuggapāsādassa sopānasammukhaṭħanam, bāhukā sundarikā sarassatī bāhumatītī imā pana catasso nadiyo. **Bāloti** duppañño. **Pakkhandot** i pavisanto. **Na sujjhati** kilesasuddhim na pāpuṇtāti, kevalam rajojallameva pavāheti.

Kim sundarikā karissatī sundarikā kilesavisodhane kim karissati? Na kiñci kāturm samatthāti adhippāyo. Esa nayo **payāgabāhukāsu**. Imehi ca tīhi padehi vuttehi itarānīpi cattāri lakkhaṇāhāranayena vuttāneva honti, tasmā yatheva sundarikā payāgā (CS:pg.1.183) bāhukā na kiñci karonti, tathā adhikakkādayopīti veditabbā.

Verinti pāṇātipātādipañcaverasamannāgataṁ. **Katakibbisanti** kataluddakammaṁ. **N a hi nam sodhayeti** sundarikā vā payāgā vā bāhukā vā na sodhaye, na sodhetītī vuttam hoti. **Pāpakamminanti** pāpakehi verakibbisakammehi yuttam, lāmakakamme yuttam vā verakibbisabhāvarū appattehi khuddakehipi pāpehi yuttanti vuttam hoti.

(MA.7./I,179.) **Suddhassāti** nikilesassa. **Sadā phaggūti** niccampi phaggunānakkhattameva. Phaggunamāse kira “uttaraphaggunadivase yo nhāyati, so saṁvaccharam katapāpam sodheti”ti evam diṭṭhiko so brāhmaṇo, tenassa Bhagavā tam diṭṭhim paṭihananto āha “suddhassa ve sadā phaggū”ti. Nikkilesassa niccam phaggunānakkhattam, itaro kim sujjhati? **Uposatho sadāti** suddhassa ca cātuddasapannarasādīsu uposathaṅgāni asamādiyatopi niccameva uposatho. **Suddhassa sucikammassāti** nikilesatāya suddhassa sucīhi ca kāyakammādīhi samannāgatassa. **Sadā sampajjate vatānti** īdisassa ca kusalūpasañhitam vatasamādānampi niccam sampannameva hofti. **Idheva sināhi**ti imasmirīyeva mama sāsane sināhi. Kim vuttam hoti? “Sace ajjhattikakilesamalappavāhanam icchasi, idheva mama sāsane atṭhaṅgikamaggasalilena sināhi, aññatra hi idam natthi”ti.

Idānissa sappāyadesanāvasena tīsupi dvāresu suddhirū dassento **sabbabhūtesu karohi khemantanti-ādimāha**. Tattha **khemantanti** abhayam hitabhāvam, mettantī vuttam hoti. Etenassa manodvārasuddhi dassitā hoti.

Sace musā na bhaṇasīti etenassa vacīdvārasuddhi. **Sace pāṇam na hiṁsasi sace adinnam nādiyasīti** etehi kāyadvārasuddhi. **Saddahāno amaccharīti** etehi pana nam evam parisuddhadvārarū saddhāsampadāya cāgasampadāya ca niyojesi. **Kim kāhasi gayam gantvā, udapānopi te gayāti** ayam pana upaddhagāthā, sace sabbabhūtesu khemataṁ karissasi, musā na bhaṇissasi, pāṇam na hanissasi, adinnam nādiyissasi, saddhāhāno amaccharī bhavissasi, kim kāhasi gayam gantvā udapānopi te gayā (CS:pg.1.184) gayāyapi hi te nhāyantassa udapānepi imāya eva paṭipattiya kilesasuddhi, sarīramalasuddhi pana ubhayattha samāti evam yojetabbarū. Yasmā ca loke gayā sammatarā, tasmā tassa Bhagavā “gacchati pana bhavam Gotamo bāhukan”ti puṭṭhopi “Kim kāhasi bāhukarū gantvā”ti avatvā “Kim kāhasi gayam gantvā”ti āhāti veditabbo.

80. **Evaṁ vutteti** evamādi bhayabherave vuttattā pākaṭameva. **Eko**

vūpakaṭṭhoti-ādīsu pana **eko** kāyavivekena (MA.7/I,180.) **Vūpakaṭṭho** cittavivekena. **Appamatto** kammaṭṭhāne sati avijahanena. (=DA.8/II,363.) **Ātāpī** kāyikacetasakiavīriyasaṅkhātena ātāpena. **Pahitatto** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya. **Viharanto** aññatara-iriyāpathavihārena. **Nacirassevāti** pabbajjam upādāya vuccati. **Kulaputtāti** duvidhā kulaputtā jātikulaputtā ca ācārakulaputtā ca, ayam pana ubhayathāpi kulaputto. **Agārasmāti** gharā. Agārassa hitam **agāriyam**, kasigorakkhādikuṭumbaposanakammam vuccati, natthi ettha agāriyanti **anagāriyam**, pabbajjāyetam adhivacanam. **Pabbajantīti** upagacchanti upasaṅkamanti. **Tadanuttaranti** tam anuttaram. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyośānam, arahattaphalanti vuttam hoti. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Dīṭheva dhammeti** tasmiṃyeva attabhāve. **Sayaṁ abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva paññāya paccakkham katvā, aparappaccayaṁ katvāti attho. **Upasampajja vihāsīti** pāpuṇitvā sampādetvā vihāsīti, evam viharanto ca khīṇā jāti ...pe... abbhaññāsi. Etenassa paccavekkhaṇabhūmiṁ dasseti.

Katamā panassa jāti khīṇā? Kathañca nam abbhaññāsīti? Vuccate, kāmañcetam bhayabheravepi vuttam, tathāpi nam idha paṭhamapurisavasena yojanānayassa dassanattham puna saṅkhepato bhañāma. Na tāvassa atītā jāti khīṇā, pubbeva khīṇattā. Na anāgatā, tattha vāyāmābhāvato. Na paccuppannā, vijjamānattā. Maggassa pana abhāvitattā yā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā anuppādadhammatam āpajjanena khīṇā, tam so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā kilesābhāve vijjamānampi kammam āyatim appaṭisandhikam hotīti jānanto jānāti.

Vusitanti (CS:pg.1.185) vuttham parivuttham, kataṁ caritam niṭṭhāpitanti attho. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyam. **Kataṁ karaṇīyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyabhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccam niṭṭhāpitanti attho. **Nāparam itthattāyāti** idāni (MA.7/I,181.) puna-itthabhāvāya evam solasakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā maggabhāvanā natthīti. Atha vā, **itthattāyāti** itthabhāvato imasmā evampakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparam khandhasantānam natthi. Ime pana pañcakkhandhā pariññatā tiṭṭhanti, chinnamūlako rukkho viyāti abbhaññāsi. **Aññataroti** eko. **Arahantanti** arahantānam, Bhagavato sāvakānam arahatam abbhantaro ahosīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vatthasuttavanṇanā nitthitā.

(M.8.)8.Sallekhasuttavanṇanā

81. **Evaṁ me sutanti** sallekhasuttam. Tattha **mahācundoti** tassa therassa nāmarā. **Sāyanhasamayanti** sāyanhakāle. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** ettha **paṭisallānanti** tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā sallānam nilīyanam, ekībhāvo pavivekoti vuttam hoti. Yo tato vuṭṭhito, so paṭisallānā vuṭṭhito nāma hoti. Ayam pana yasmā paṭisallānānam uttamato phalasamāpattito vuṭṭhāsi, tasmā “paṭisallānā vuṭṭhito”ti vutto. **Bhagavantam abhivādetvāti** samadasanakhujjalavibhūsitena sirasā Bhagavantam sakkaccam vanditvā, abhivādāpetvā vā “sukhī bhava, cundā”ti evam vacībhedaṁ

kārāpetvā, Bhagavā pana kira vandito samāno suvaṇṇadundubhisadisam gīvam paggayha kaṇṇasukham pemaniyam amatābhisekasadisam brahmaghosaṁ nicchārento “sukhī hohī”ti tassa tassa nāmarūpā gahetvā vadati, etam āciṇṇam Tathāgatānam. Tatridam sādhakasuttam, “sakko, bhante, devānamindo sāmacco saparijano Bhagavato pāde sirasā vandatīti, sukhī hotu pañcasikha Sakko devānamindo sāmacco saparijano, sukhakāmā hi devā manussā asurā nāgā gandhabbā, ye caññe (CS:pg.1.186) santi puthukāyā”ti. Evañca pana Tathāgatā evarūpe mahesakkhe yakkhe abhivadantīti.

Yā imāti idāni vattabbābhimukham karonto viya āha. **Anekavihitāti** nānappakārā. **Dīṭṭhiyoti** micchādīṭṭhiyo (MA.8.I,182.) **Loke uppajjantīti** sattesu pātubhavanti. **Attavādappaṭisamāyuttāti** “rūpaṁ attato samanupassatī”ti-ādinayappavattena attavādena paṭisamāyuttā, tā vīsatī bhavanti. **Lokavādappaṭisamāyuttāti** “sassato attā ca loko cā”ti-ādinayappavattena lokavādena paṭisamāyuttā, tā atītha honti sassato, assassato, sassato ca asassato ca, neva sassato nāsassato, antavā, anantavā, antavā ca anantavā ca, nevantavā nānantavā attā ca loko cāti evam pavattattā.

Ādimevāti-ādīsu ayamattho kim nu kho bhante ādimeva manasikarontassa appatvāpi sotāpattimaggam vipassanāmissakapaṭhamamanasikārameva manasikarontassa bhikkhuno evametāsam ettakeneva upāyena etāsam dīṭṭhīnam pahānañca paṭinissaggo ca hotīti. Idañca thero attanā anadhimānikopi samāno adhimānikānam adhimānappahānattham adhimāniko viya hutvā pucchatīti veditabbo. Apare panāhu “therassa antevāsikā ādimanasikāreneva dīṭṭhīnam samucchchedappahānam hotīti evam̄saññinopi, samāpattivihārā sallekHAVIHĀRĀ evam̄saññinopi atthi. So tesam atthāya Bhagavantam pucchatī”ti.

82. Athassa Bhagavā tāsam dīṭṭhīnam pahānūpāyan dassento **yā imāti**-ādimāha. Tattha yattha cetā dīṭṭhiyo uppajjantīti-ādi pañcakkhandhe sandhāya vuttam. Etesu hi etā dīṭṭhiyo uppajjanti. Yathāha “rūpe kho, bhikkhave, sati rūpaṁ abhinivissa evam dīṭṭhi uppajjati, so attā so loko so pecca bhavissāmi nicco dhuvo sassato avipariññāmadhammo”ti (sam.ni.3.152) vitthāro. Ārammaṇavasena pana ekavacanam katvā **yattha cāti** āha, yasmīm ārammaṇe uppajjantīti vuttam hoti. Ettha ca **uppajjanti** **anusentī samudācarantīti** imesam evam nānākaraṇam veditabbarā. Jātivasena hi ajātā jāyamānā **uppajjantīti** vuccanti. Punappunam āsevitā thāmagatā (CS:pg.1.187) appaṭivinītā **anusentīti**. Kāyavacīdvāram sampattā **samudācarantīti**, idametesam nānākaraṇam. **Tam netam mamāti**-ādīsu tam pañcakkhandhappabhedaṁ ārammaṇametam mayham na hoti, ahampi eso (MA.8.I,183.) na asmi, eso me attāpi na hotīti evametam yathābhūtam sammappaññāya passatoti evarūpā tāva padattho veditabbo.

Yasmā pana ettha etam mamāti tañhāgāho, tañca gaṇhanto atīhasatatañhāvicaritappabhedaṁ tañhāpapañcam gaṇhāti. Esohamasmīti mānagāho, tañca gaṇhanto navappabhedaṁ mānapapañcam gaṇhāti. Eso me attāti dīṭṭhipāñcam gaṇhāti. Tasmā **netam mamāti** vadanto Bhagavā yathāvuttagabbhedam tañhāpapañcam paṭikkhipati. **Nesohamasmīti** mānapapañcam. **Na meso attāti** dīṭṭhipāñcam. Dīṭṭhekatañhāyeva cettha tañhāmānā veditabba. **Evametanti** evam “netam mamā”ti-ādinā ākārena etam kandhapañcakam. **Yathābhūtantī** yathā sabhāvam, yathā attīti vuttam hoti. Kandhapañcakāñhi eteneva ākārena atthi. Mamanti-ādinā pana gayhamānampi tenākārena nevatthīti adhippāyo. **Sammappaññāya passatoti** sotāpattimaggapaññāpariyosānāya vipassanāpaññāya suṭṭhu passantassa. **Evametāsanti** etena upāyena etāsam. **Pahānam paṭinissaggoti**

ubhayampetam samucchchedappahānassevādhivacanam.

Evaṁ Bhagavā ādimanasikāreneva diṭṭhīnam pahānam hoti nu kho noti āyasmatā mahācundena adhimānikānam vasena pañham pūṭho sotāpattimaggena diṭṭhippahānam dassetvā idāni sayameva adhimānikānam jhānam vibhajanto **ṭhānam** **kho** **panetan**ti-ādimāha. Tattha **adhimānikā** nāma yesam appatte pattasaññāya adhimāno uppajjati, svāyam uppajjamāno neva lokavaṭṭānusārīnam bālaputhujjanānam uppajjati, na ariyasāvakānam. Na hi sotāpannassa “sakadāgāmī ahan”ti adhimāno uppajjati, na sakadāgāmissa “anāgāmī ahan”ti, na anāgāmino “arahā ahan”ti, kārakasseva pana samathavasena vā vipassanāvasena vā vikkhambhitakilesassa niccam yuttapayuttassa āraddhavipassakassa uppajjati. Tassa hi samathavikkhambhitānam vā vipassanāvikkhambhitānam vā kilesānam samudācāram apassato “sotāpanno (MA.8/I,184.) ahanti vā, sakadāgāmī, anāgāmī (CS:pg.1.188) arahā ahan”ti vā adhimāno uppajjati, Talaṅgaratissapabbatavāsidhammadinnatherena ovādiyamānattherānam viya.

Therassa kira acirūpasampannasveva ovāde ṭhatvā bahū bhikkhū visesam adhigacchim̄su. Tam pavattim sutvā tissamahāvihāravāsī bhikkhusaṅgho “na atṭhānaniyojako theroti theram ānetha”ti sambahule bhikkhū pāhesi. Te gantvā, “Āvuso, dhammadinna bhikkhusaṅgho tam pakkosāpeti”ti āhaṁsu. So āha-- “Kim pana tumhe, bhante, attānam gavesatha paran”ti? Attānam sappurisāti, so tesam kammatṭhānamadāsi, sabbeva arahattam pāpuṇim̄su. Bhikkhusaṅgho puna aññe bhikkhū pāhesi, evam yāvatatiyam pahitā sabbepi tattheva arahattam patvā viharim̄su.

Tato saṅgho gatagatā nāgacchantīti aññataram vuḍhapabbajitam pāhesi. So gantvā ca, “bhante, dhammadinna tikkhattum tissamahāvihāravāsī bhikkhusaṅgho tuyham santike pesesi, tvam nāma saṅghassa āṇam garum na karosi, nāgacchasi”ti āha. Thero kimeti anti paññasālam appavisitvāva pattacīvaraṁ gāhāpetvā tāvadeva nikhami, so antarāmagge hañkanavihāram pāvisi. Tattha ceko mahāthero satṭhivassatīto adhimānenā arahattam patijānāti. Thero tam upasaṅkamitvā vanditvā paṭisanthāram katvā adhigamam pucchi. Thero āha “Āma dhammadinna, yam pabbajitena kātabbaram, cirakatam tam mayā, atītasaṭṭhivassomhi etarahī”ti. Kim, bhante, iddhimpi vaḷañjethāti. Āma dhammadinnāti. Sādhu vata, bhante, hathim tumhākam paṭimukham āgacchantaṁ māpethāti. Sādhāvusoti thero sabbasetam sattappatiṭṭham tidhāpabhinnam naṅguṭṭham bījayamānam sonḍam mukhe pakkhipitvā dvīhi dantehi vijjhukāmam viya paṭimukham āgacchantaṁ mahāhatthim māpesi. So tam attanāyeva māpitam hathim disvā bhīto palāyitum ārabhi. Tadāva attānam “nāham arahā”ti ñatvā dhammadinnassa pādamūle ukkuṭikam nisīditvā “patiṭṭhā me hohi, āvuso”ti āha. Dhammadinno “mā, bhante, soci, mā anattamano ahosi, kārakānaṁyeva adhimāno uppajjati”ti (MA.8/I,185.) theram samassāsetvā kammatṭhānamadāsi. Thero tassovāde ṭhatvā arahattam pāpuṇi.

Cittalapabbatepi (CS:pg.1.189) tādisova thero vasati. Dhammadinno tampi upasaṅkamitvā tattheva pucchi. Sopi tattheva byākāsi. Tato nam dhammadinno kiṁ, bhante, iddhimpi vaḷañjethāti āha. Āmāvusoti. Sādhu vata, bhante, ekam pokkharaṇam māpethāti. Thero māpesi. Ettha, bhante, padumagumbam māpethāti. Tampi māpesi. Padumagumbe mahāpadumam māpethāti. Tampi māpesi. Etasmim padumagumbe ṭhatvā madhurassarena gāyantam naccantañca ekam itthiviggahaṁ māpethāti. Tampi māpesi. So etam, bhante, punappunam upanijjhāyathāti vatvā sayam pāsādaṁ pāvisi. Therassa tam upanijjhāyato satṭhivassāni vikkhambhitakilesā calim̄su, so tadā attānam ñatvā Purimatthero viya Dhammadinnatherassa santike kammatṭhānam gahetvā arahattam pāpuṇi.

Dhammadinnopi anupubbena tissamahāvihāram agamāsi. Tasmīnca samaye therā cetiyaṅgaṇam sammajjītvā Buddhārammaṇam pītim uppādetvā nisinnā honti, etam kira tesam vattam. Tena nesam ekopi “idha paccīvaraṁ ṭhapehī”ti dhammadinnam vattā pucchitāpi nāhosī. Dhammadinno eso bhaveyyāti nātva pana pañham pucchiṁsu. So pucchitapañhe tiñhena asinā kumudanālakalāpam viya chinditvā pādaṅguliyā mahāpathavim pahari. Bhante ayaṁ acetanā mahāpathavīpi dhammadinnassa guṇam jānāti. Tumhe pana na jānitthāti ca vatvā imam gāthamāha--

“Acetanāyam pathavī, vijānāti guṇāguṇam;
Sacetanātha kho bhante, na jānātha guṇāguṇan”ti.

Tāvadeva ca ākāse abbhuggantvā talaṅgaratissapabbatameva agamāsi. Evam kārakasseva adhimāno uppajjati. Tasmā Bhagavā tādisānam bhikkhūnam vasena jhānam vibhajanto **ṭhānam kho panetanti-ādimāha**.

Tassattho, atthetam kāraṇam, no natthi. Yena idhekacco bhikkhu bāhiraparibbājakehi (**MA.8.I,186.**) sādhāraṇam vivicceva kāmehi ...pe... paṭhamam jhānam upasampajja vihareyya, yam pana **tassa evamassa sallekhena viharāmīti**, yam paṭipattividhānam kilese sañlikhati, tenāham viharāmīti, tam na yujjati, na (**CS:pg.1.190**) hi adhimānikassa bhikkhuno jhānam sallekho vā sallekhapaṭipadā vā hoti. Kasmā? Avipassanāpādakattā. Na hi so jhānam samāpajjītvā tato vuṭṭhāya sañkhāre sammasati, jhānam panassa cittekaggamattam karoti, diṭṭhadhammasukhavihāro hoti. Tasmā tamattham dassento Bhagavā “na kho panete, cunda, ariyassa Vinaye sallekhā vuccanti, diṭṭhadhammasukhavihārā ete ariyassa Vinaye vuccanti”ti āha.

Tattha **eteti** jhānadhammavasena bahuvacanam veditabbam, ete paṭhamajjhānadhammāti vuttam hoti. Samāpattivasena vā, ekampi hi paṭhamajjhānam punappunam samāpattivasena pavattattā bahuttaṁ gacchati. Ārammaṇavasena vā, ekampi hi paṭhamajjhānam pathavīkasiñādīsu pavattivasena bahuttaṁ gacchatīti. Esa nayo dutiyatatiyacatutthajjhānesu. Āruppajjhānesu pana ārammaṇabhedābhāvato purimakāraṇadvayavaseneva bahuvacanam veditabbam.

Yasmā cetesam aṅgānipi santāni ārammaṇānipi, nibbutāni ceva sukhumāni cāti vuttam hoti, tasmā tāni **santā ete vihārāti** evam vuttānīti veditabbāni. Ayaṁ tāva tesam catunnampi sādhāraṇā vaṇṇanā. Visesavaṇṇanā pana “sabbaso rūpasaññānan”ti-ādipadānusārato vattabbā siyā. Sā **Visuddhimagge** sabbākārena vuttāyeva.

83. Evam yasmā adhimānikassa bhikkhuno jhānavihāro avipassanāpādakattā sallekhavihāro na hoti, na hi so jhānam samāpajjītvā tato vuṭṭhāya sañkhāre sammasati, cittekaggakaro diṭṭhadhamme sukhavihāro panassa hoti, tasmā tamattham dassento rūpajjhānāni ca arūpajjhānāni ca vibhajitvā idāni ca yattha sallekho kātabbo catucattālīsāya ākārehi, tañca vatthum tañca sallekharā dassento **idha kho pana voti-ādimāha**.

Kasmā pana “atṭhahi samāpattīhi avihiṁsādayo sallkhā”ti vuttā? Lokuttarapādakattā. Bāhirakānāhi atṭha samāpattiyo vatṭapādakāyeva. Sāsane (**MA.8.I,187.**) saraṇagamanampi lokuttarapādakam, pageva avihiṁsādayo. Imināyeva ca suttena veditabbam “yathā bāhirakassa atṭhasamāpattilābhino pañcabhiññassāpi dinnadānato sāsane tisaraṇagatassa (**CS:pg.1.191**) dinnadānam mahapphalataram hotī”ti. Idañhi sandhāya Dakkhīñāvisuddhisutte-- “Bāhirake kāmesu vītarāge dānam datvā koṭisatasahassaguṇā pāṭikaṅkhitabbā. Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanne dānam datvā asaṅkheyā appameyyā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā, ko pana vādo sotāpanne”ti

vuttam (ma.ni.3.379). Saranagamanato paṭṭhāya hi tattha sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno adhippetoti, ayam tāvettha pāliyojanā.

Anupadavaṇṇanāyam pana **idhāti** vihiṁsādivatthudīpanametam. **Kho panāti** nipātamattam. **Voti** karaṇatthe sāmivacanam, ayam pana saṅkhepatho, yadetam “pare vihiṁsakā bhavissanti”ti-ādinā nayena vihiṁsādivathum vadāma. Idha, cunda, tumhehi sallekho kātabboti.

Evaṁ saṅkhepato vatvā idāni vitthārento “pare vihiṁsakā bhavissanti, mayamettha avihimṣakā bhavissāmāti sallekho karaṇīyo”ti-ādimāha.

Tattha **pareti** ye keci imam sallekhamananuyuttā. **Vihiṁsakā bhavissantīti** pāṇinā vā leḍdunā vāti-ādīhi sattānam vihesakā bhavissanti. **Mayamettha avihimṣakā bhavissāmāti** mayam pana yattheva vatthusmiṁ pare evam vihiṁsakā bhavissanti, ettheva avihimṣakā bhavissāma, avihimṣam uppādetvā viharissāma. **Iti sallēkho karaṇīyoti** evam tumhehi sallēkho kātabbo **Sallēkhōti** ca idha avihimṣāva veditabbā. Avihimṣā hi vihiṁsām sallēkhati, tam chindati, tasmat **sallēkhōti** vuccati. Esa nayo sabbattha. Ayam pana viseso. **Pare micchādiṭṭhīti** ettha kammapathānam antamicchādiṭṭhiñca micchattānam ādimicchādiṭṭhiñca missetvā diṭṭhi vuttāti veditabbā. Tathā **mayamettha sammādiṭṭhīti** vuttaṭṭhāne sammādiṭṭhi. Ettha ca kammapathakathā vitthārato Sammādiṭṭhisutte āvi bhavissati. Micchattesu micchādiṭṭhi-ādayo dvedhāvitakke.

Ayam panetha saṅkhepo, pāṇam atipātentīti (**MA.8.I,188.**) **pāṇātipātī** pāṇaghātakāti attho. Adinnam ādiyatīti **adinnādāyī**, parassa hārinoti attho. Abrahmarū hīnam lāmakadhammarū carantīti **abrahmacārī**, methunadhammappaṭisevakāti (**CS:pg.1.192**) attho. Brahmam settham paṭipadam carantīti **brahmacārī**, methunā paṭiviratāti attho. Ettha ca brahmacariyam sallēkhōti veditabbam. Brahmacariyāñhi abrahmacariyam sallēkhati. Musā vadantīti **musāvādī**, paresam atthabhañjanakam tuccharū alikam vācam bhāsiṭāroti attho. Pisunā vācā etesanti **pisuṇavācā**. Paresam mammacchedikā pharusā vācā etesanti **pharusavācā**. Sampham nirathakavacanam palapantīti **samphappalāpī**. Abhijjhāyantīti **abhijjhālū**, parabhandalubbhanasilāti attho. Byāpannam pūtibhūtam cittametesanti **byāpannacittā**. Micchā pāpiķā viññugarahitā etesam diṭṭhīti **micchādiṭṭhī**, kammapathapariyāpannāya natthi dinnanti-ādivatthukāya, micchattapariyāpannāya aniyānikadiṭṭhiyā ca samannāgatāti attho. Sammā sobhanā viññuppasanthā etesam diṭṭhīti **sammādiṭṭhī**, kammapathapariyāpannāya atthi dinnanti-ādikāya kammassakatādiṭṭhiyā, sammattapariyāpannāya maggadiṭṭhiyā ca samannāgatāti attho.

Micchāsaṅkappāti ayāthāva-aniyānika-akusalasaṅkappa. Esa nayo **micchāvācāti**-ādīsu. Ayam pana viseso, micchāsaṅkappādayo viya hi **micchāsatī** nāma pāti-ekko koci dhammo natthi, atītarū pana cintayato pavattānam catunnampi akusalakkhandhānametam adhivacanam. Yampi vuttam Bhagavatā-- “Atthesā, bhikkhave, anussati, nesā natthīti vadāmi, puttalābhām vā, bhikkhave, anussarato, dhanalābhām vā, bhikkhave, anussarato, yasalābhām vā, bhikkhave, anussarato”ti, tampi tam tam cintentassa satipatirūpakena uppattiṁ sandhāya vuttanti veditabbam. **Micchāñāṇīti** ettha ca **micchāñāṇīti** pāpakiriyāsu upāyacintāvasena pāparū katvā “sukatām mayā”ti paccavekkhaṇākārena ca uppanno moho veditabbo, tena samannāgatā puggalā **micchāñāpī**. **Sammāñāṇīti** ettha pana ekūnavīsatibhedam (**MA.8.I,189.**) paccavekkhaṇāñānam “sammāñāṇan”ti vuccati, tena samannāgatā puggalā **sammāñāṇī**. **Micchāvimutti**ti avimuttāyeva samānā “vimuttā mayan”ti evam saññino, avimuttiyam vā

vimuttisaññino. Tatrāyari vacanattho, micchā pāpikā viparītā vimutti etesariñ atthīti **micchāvimuttī**. Micchāvimuttī ca yathāvuttenākārena pavattānam akusalakkhandhānametam adhivacanam. Phalasampayuttāni pana sammādiṭṭhi-ādīni aṭṭhaṅgāni ṭhapetvā sesadhammā **sammāvimuttī** veditabbā. Sā ca micchāvimuttīm sallikhitvā ṭhitattā **sallekhoti** (CS:pg.1.193) veditabbā. Tattha niyojento āha “mayamettha sammāvimuttī bhavissāmāti sallekho karaṇīyo”ti.

Ito parāni tīṇi nīvaraṇavasena vuttāni. **Abhijjhālū byāpannacittāti** evam kammapathesu vuttattā panettha paṭhamāni dve nīvaraṇāni na vuttānīti veditabbāni. Tattha thinamiddhena pariyoṭṭhitā abhibhūtāti **thinamiddhapariyoṭṭhitā**. Uddhaccena samannāgatāti **uddhatā**. Vicinantā kicchanti na sakkonti sanniṭṭhānam kātunti **vicikicchī**. **Kodhanāti**-ādīni dasa cittassa upakkilesavasena vuttāni. Tattha kodhādīsu yaṁ vattabbam siyā, tam sabbam dhammadāyādavatthasuttesu vuttaṁ. Ayaṁ panettha vacanattho -- **kodhanāti** kujjhanaśilā. **Upanāhīti** upanāhanasilā, upanāho vā etesam atthīti **upanāhī**. Tathā **makkhī palāsī** ca. Issantīti **issukī**. Maccharāyantīti **maccharī**, maccheram vā etesam atthīti maccharī. Saṭhayantīti **saṭhā**, na sammā bhāsantīti vuttam hoti, kerātikayuttānametam adhivacanam. Māyā etesam atthīti **māyāvī**. Thambhasamaṅgitāya **thaddha**. Atimānayogena **atimānī**. Vuttapaccanīkanayena sukkapakkho veditabbo.

Dubbacāti vattum dukkhā kiñci vuccamānā na sahanti. Tabbi parītā **suvacā**. Devadattādisadisā pāpakā mittā etesanti **pāpamittā**. Buddhā vā Sāriputtādisadisā vā kalyāṇā mittā etesanti **kalyāṇamittā**. Kāyaduccaritādīsu cittavossaggavasena **pamattā**. Viparītā **appamattāti** veditabbā. (MA.8.I,190.) Imāni tīṇi pakiṇṇakavasena vuttāni. **Assaddhāti**-ādīni satta asaddhammavasena. Tattha tīsu vatthūsu saddhā etesam natthīti **assaddha**. Sukkapakkhe saddahantīti **saddhā**, saddhā vā etesam atthītipi saddha. Natthi etesam hirīti **ahirikā**, akusalasamāpatti�ā ajigucchamānānametam adhivacanam. Hirī etesam mane, hiriyā vā yuttamanāti **hirimanā**. Na ottappantīti **anottappī**, akusalasamāpatti�ā na bhāyantīti vuttam hoti. Tabbi parītā **ottappī**. Appam sutametesanti **appassutā**, **appanti** ca thokanti na gahetabbam, natthīti gahetabbam. “Appassutā”ti hi nissutā sutavirahitā vuccanti. Bahu sutametesanti **bahussutā**, Tathāgatabhāsitam ekampi gātham yāthāvato ñatvā anurūpapaṭipannānametam adhivacanam. Kucchitā sīdantīti **kusītā**, hīnavīriyānametam adhivacanam. Āraddham (CS:pg.1.194) vīriyametesanti **āraddhavīriyā**, sammappadhānayuttānametam adhivacanam, muṭṭhā sati etesanti **muṭṭhassatī**, naṭṭhassatīti vuttam hoti. Upaṭṭhitā sati etesanti **upaṭṭhitassatī**, niccam ārammaṇābhimukhappavattasatīnametam adhivacanam. Duṭṭhā paññā etesanti **duppaññā**, naṭṭhapaññāti vuttam hoti. Paññāya sampannāti **paññāsampannā**, paññāti ca idha vipassanāpaññā veditabbā. Vipassanāsambhāro hi paripūro imasmīn ṭhāne āgato, tasmā vipassanāpaññāva ayanti porāṇānam āñā.

Idāni ekameva lokuttaraguṇānam antarāyakaram aniyānikadiṭṭhim tīhākārehi dassento **sandiṭṭhiparāmāsīti**-ādimāha. Tattha sandiṭṭhim parāmasantīti **sandiṭṭhiparāmāsī**. Ādhānam gaṇhantīti **ādhānaggāhī**, **ādhānanti** dalharām vuccati, dalhaggāhīti attho. Yuttakāraṇam disvāva laddhim paṭinissajjantīti **paṭinissaggi**, dukkhena kicchena kasirena bahumpi kāraṇam dassetvā na sakkā paṭinissaggam kātunti **duppaṭinissaggi**, ye attano uppānam diṭṭhim idameva saccanti dalharām gaṇhitvā api Buddhadīhi kāraṇam dassetvā vuccamānā na paṭinissajjanti, tesametam adhivacanam. Tādisā hi puggalā yaṁ yadeva dhammarām vā adhammarām vā gaṇhanti, tam sabbam “evaṁ amhākam ācariyehi kathitam, evam (MA.8.I,191.) amhehi sutan”ti kummova aṅgāni

sake kapāle antoyeva samodahanti, kumbhīlāggāham gaṇhanti na vissajjanti.
Vuttavipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

84. Evam catucattālīsāya ākārehi sallekham dassetvā idāni tasmīm sallekhe cittuppādassāpi bahūpakārataṁ dassetum **cittuppādampi kho ahanti**-ādimāha.

Tassattho aham, cunda, kusalesu dhammesu cittuppādampi bahūpakāram vadāmi, yā panetā kāyena ca vācāya ca anuvidhiyanā, yathā paṭhamam cittaṁ uppannam, tatheva tesam dhammānam kāyena karaṇam, vācāya ca “karothā”ti āñāpanam vā, uggahaparipucchādīni vā, tattha vādoyeva ko, ekantabahūpakārāyeva hi tā anuvidhiyanāti dasseti. Kasmā panettha cittuppādopi bahūpakāroti? Ekantahitasukhāvahattā anuvidhiyanānam hetuttā ca.

“Dānam (CS:pg.1.195) dassāmī”ti hi cittuppādo sayampi ekantahitasukhāvaho anuvidhiyanānampi hetu, evañhi uppannacittattāyeva dutiyadivase mahāvīthim pidahitvā mahāmaṇḍapam katvā bhikkhusatassa vā bhikkhusahassassa vā dānam deti, “bhikkusaṅgham nimantetha pūjetha parivisathā”ti parijane āñāpeti. Evam “saṅghassa cīvaraṁ senāsanam bhesajjam dassāmī”ti cittuppādo sayampi ekantahitasukhāvaho anuvidhiyanānampi hetu, evam uppannacittattāyeva hi cīvarādīni abhisāñkharoti deti dāpeti ca. Esa nayo saraṇagamanādīsu.

“Saraṇam gacchāmī”ti hi cittam uppādetvāva pacchā kāyena vā vācāya vā saraṇam gaṇhāti. Tathā “pañcaṅgam atṭhaṅgam dasaṅgam vā sīlam samādiyissāmī”ti cittam uppādetvā kāyena vā vācāya vā samādiyati, “pabbajitvā catūsu sīlesu patiṭṭhahissāmī”ti ca cittam uppādetvā kāyena vācāya ca pūrettabbam sīlam pūreti. “Buddhavacanam uggahessāmī”ti cittam uppādetvāva ekaṁ vā nikāyam dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye vācāya uggaṇhāti. Evam dhutaṅgasamādāna-kammaṭṭhānuggaha-kasiṇaparikamma-jhānasamāpattivipassanāmagg aphala- paccekabodhi-sammāsambodhivasena netabbam.

“Buddho bhavissāmī”ti hi cittuppādo sayampi ekantahitasukhāvaho anuvidhiyanānampi hetu, evañhi (MA.8./I,192.) uppannacittattāyeva aparena samayena kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkheyāni kāyena vācāya ca pāramiyo pūretvā sadevakarām lokam tārento vicarati. Evam sabbattha cittuppādopi bahūpakāro. Kāyavācāhi pana anuvidhiyanā atibahūpkārāyevāti veditabbā.

Evam kusalesu dhammesu cittuppādassāpi bahūpakārataṁ dassetvā idāni tattha niyojento “tasmā tiha cundā”ti-ādimāha. Tam athato pākaṭameva.

85. Evam catucattālīsāya ākārehi dassite sallekhe cittuppādassāpi bahūpakārataṁ dassetvā idāni tasева sallekassa hitādhigamāya maggabhāvam dassento **seyathāpīti**-ādimāha.

Tassattho (CS:pg.1.196) yathā nāma, cunda, khāṇukaṇṭakapāsāñādīhi visamo maggo bhaveyya, tassa parikkamanāya parivajjanathāya añño suparikammakato viya bhūmibhāgo samo maggo bhaveyya, yathā ca rukkhamūlapāsāñapapātakumbhīlamakarādi paribyākulam visamam titthamassa, tassa parikkamanāya parivajjanathāya aññam avisamam anupubbagambhīram sopānaphalakasadisam tittham bhaveyya, yam paṭipanno sukheneva tam nadim vā taṭākarām vā ajjhogāhetvā nhāyeyya vā uttareyya vā, evameva kho, cunda, visamamaggavisamatitthasadisāya vihiṁsāya samannāgatassa vihiṁsakapuggalassa samamaggasamatitthasadisā avihiṁsā hoti parikkamanāya. Yatheva hi visamamaggatitthaparivajjanathāya samo maggo ca titthañca paṭiyattam, evam vihiṁsāparivajjanathāya avihiṁsā paṭiyattā, yam paṭipanno sukheneva manussagatim vā

devagatim vā ajjhogāhetvā sampattiṁ vā anubhaveyya uttareyya vā lokā. Eteneva upāyena sabbapadāni yojetabbāni.

86. Evam tasseeva hitādhigamāya maggabhāvarī dassetvā idāni uparibhāgaṅgamanīyatāṁ dassento, **seyyathāpīti**-ādimāha.

Tassattho, yathā nāma, cunda, ye keci akusalā dhammā paṭisandhiyā janakā vā ajanakā vā, dinnāyapi paṭisandhiyā vipākajanakā vā ajanakā vā, sabbe te jātivasena adhobhāgaṅgamanīyāti evamnāmāva honti, vipākakāle aniṭṭhākantavipākattā. Yathā ca ye keci kusalā (MA.8.I,193.) dhammā paṭisandhiyā janakā vā ajanakā vā dinnāyapi paṭisandhiyā vipākajanakā vā ajanakā vā, sabbe te jātivasena uparibhāgaṅgamanīyāti evamnāmāva honti, vipākakāle iṭṭhakantavipākattā, evameva kho, cunda, vihiṁsakassa ...pe... uparibhāgāyāti. Tatrāyam opammasaṁsandanā-- yathā sabbe akusalā adhobhāgaṅgamanīyā, evam vihiṁsakassa ekā vihiṁsāpi. Yathā ca sabbe kusalā uparibhāgaṅgamanīyā, evam avihiṁsakassa ekā avihiṁsāpi. Eteneva upāyena akusalāṁ akusalena kusalañca kusalena upametabbām, ayam kirettha adhippāyoti.

87. Evam tasseeva sallekhatta uparibhāgaṅgamanīyatāṁ dassetvā idāni parinibbāpane samatthabhāvarī dasseturī **so vata cundāti**-ādimāha. Tattha (CS:pg.1.197) **soti** vutappakārapuggalaniddeso. Tassa yoti imam uddesavacanāṁ āharitvā yo attanā palipapalipanno, so vata, cunda, param palipapalipannam uddharissatīti evam sabbapadesu sambandho veditabbo. **Palipapalipanno**ti gambhīrakaddame nimuggo vuccati, no ca kho ariyassa vinaye. Ariyassa pana Vinaye **palipanti** pañca kāmaguṇā vuccanti. **Palipanno**ti tattha nimuggo bālaputhujano, tasmā evamettha atthayojanā veditabbā. Yathā, cunda, koci puriso yāva nāsikaggā gambhīre kaddame nimuggo aparam tattheva nimuggam hatthe vā sīse vā gahetvā uddharissatīti netam thānam vijjati, na hi tam kāraṇamatthi, yena so tam uddharitvā thale patiṭṭhapeyya, evameva yo attanā pañcakāmaguṇapalipe palipanno, so vata param tattheva palipapalipannam uddharissatīti netam thānam vijjati.

Tattha siyā ayuttametām, puthujjanānampi bhikkhubhikkhunī-upāsaka-upāsikānam dhammadesanām sutvā hontiyeva dhammām abhisametāro, tasmā palipapalipanno uddharatīti, tam na tathā datṭhabbam. Bhagavāyeva hi tattha uddharati, pasāṁsāmattameva pana dhammakathikā labhanti raññā pahitalekhavācako viya. Yathā hi rañño paccantajanapade pahitam lekham tathā manussā lekham vācetum ajānantā yo vācetum jānāti, tena vācāpetvā tamattham sutvā “rañño āñā”ti ādarena sampādenti, na ca (MA.8.I,194.) nesam hoti “lekhavācakassa ayam āñā”ti. Lekhavācako pana “vissaṭṭhāya vācāya vācesi anelagalāyā”ti pasāṁsāmattameva labhati, evameva kiñcāpi Sāriputtapabhusayo dhammakathikā dhammām desenti, atha kho likhitapaññavācako viya te honti. Bhagavatoyeva pana sā dhammadesanā rañño āñā viya. Ye ca tam sutvā dhammarām abhisamenti, te Bhagavāyeva uddharatīti veditabbā. Dhammakathikā pana “vissaṭṭhāya vācāya dhammarām desenti anelagalāyā”ti pasāṁsāmattameva labhantīti. Tasmā yuttamevetanti. Vuttavipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

Adanto avinīto aparinibbutoti ettha pana anibbisatāya **adanto**.

Asikkhitavinayatāya **avinīto**. Anibbutakilesatāya **aparinibbutoti** veditabbo. So tādiso param damessati, nibbisām karissati (CS:pg.1.198) vinessati vā tisso sikkhā sikkhāpessati, parinibbāpessati vā tassa kilese nibbāpessatīti netam thānam vijjati. Vuttavipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

Evameva kho, cunda, vihiṁsakassa ...pe... parinibbānāyāti ettha pana

evamattho veditabbo-- yathā hi attanā apalipapalipanno param palipapalipannam uddharissati, danto damessati, vinīto vinessati, parinibbuto parinibbāpessatīti ṭhānametam vijjatīti. Kim pana tanti? Apalipapalipannattam, dantattam vinītattam parinibbutattañca, evameva kho, cunda, vihiṁsakassa purisapuggalassa avihiṁsā hoti parinibbānāya. Kim vuttam hoti? Yo attanā avihiṁsako, tassa yā avihiṁsā, ayam yā esā vihiṁsakassa parassa vihiṁsā, tassā parinibbānāya hoti, attanā hi avihiṁsako parassa vihiṁsācetanam nibbāpessatīti ṭhānametam vijjati. Kim pana tanti? Avihimṣakattameva. Yañhi yena attanā adhigatam hoti, so param tadaṭṭhāya samādapetuṁ sakkotīti.

Atha vā yathā attanā apalipanno danto vinīto parinibbuto param palipapalipannam adantam avinītam aparinibbutañca uddharissati damessati vinessati parinibbāpessatīti ṭhānametam vijjati, evameva vihiṁsakassa purisapuggalassa vihiṁsāpahānāya maggām bhāvayato uppannā avihiṁsā hoti parinibbānāya. Parinibbuto viya hi aparinibbutaṁ avihiṁsācetanāva vihiṁsācetanam parinibbāpeturū (MA.8/I,195.) samathā. Etamattham dassento “evameva kho, cundā”ti-ādimāhāti evamettha attho daṭṭhabbo. Yathā cettha, evam sabbapadesu. Ativitthārabhayena pana anupadayojanā na katāti.

88. Evam tassa parinibbāpane samatthabhāvam dassetvā idāni tam desanam nigametvā dhammapaṭipattiyan niyojetum **iti kho, cundā**ti-ādimāha. Tattha **sallekhapariyāyoti** sallekhakāraṇam. Esa nayo sabbattha ettha avihiṁsādayo eva vihiṁsādīnamallekhanato sallekhakāraṇam Tesam vasena cittassa uppādetabbato cittupādakāraṇam, vihiṁsādi, parikkamanassa hetuto parikkamanakāraṇam, uparibhāganippādanato uparibhāgakāraṇam (CS:pg.1.199) vihiṁsādīnam parinibbāpanato parinibbānakāraṇanti veditabbā. **Hitesināti** hitam esantena. **Anukampakenāti** anukampamānena. **Anukampaṁ upādāyāti** anukampaṁ cittena pariggahetvā, pariccātipi vuttaṁ hoti. **Kataṁ vo tam mayāti** tam mayā ime pañca pariyāye dassentena tumhākam tam. Ettakameva hi anukampakassa satthu kiccam, yadidam aviparītadhammaddesanā. Ito param pana paṭipatti nāma sāvakānam kiccam. Tenāha **etāni, cunda, rukkhamūlāni ...pe... amhākam anusāsanīti**.

Tattha ca **rukkhamūlānīti** iminā rukkhamūlasenāsanam dasseti.

Suññāgārānīti iminā janavivittatthānam. Ubhayenāpi ca yogānurūpasenāsanamācikkhati, dāyajjam niyyāteti. **Jhāyathāti** ārammaṇūpanijjhānenā aṭṭhatimsārammaṇāni, lakkhaṇūpanijjhānenā ca aniccādito khandhāyatanañdīni upanijjhāyatha, samathañca vipassanañca vaḍḍhethāti vuttaṁ hoti. **Mā pamādatthāti** mā pamajjitha. **Mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthāti** ye hi pubbe daharakāle, ārogyakāle, sattasappāyādisampattikāle, satthu sammukhībhāvakāle ca yonisomanasikāravirahitā rattindivam maṅgulabhattā hutvā seyyasukham middhasukhamanubhontā pamajjanti, te pacchā jarākāle, rogakāle, maraṇakāle, vipattikāle, satthu parinibbutakāle ca tam pubbe pamādavihāram anussarantā, sappaṭisandhikālakiriyañca bhāriyam sampassamānā vippaṭisārino honti, tumhe pana tādisā mā ahuvatthāti etamattham dassento āha (MA.8/I,196.) “mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthā”ti. **Ayaṁ vo amhākam anusāsanīti** ayaṁ amhākam santikā “jhāyatha mā pamādatthā”ti tumhākam anusāsanī, ovādoti vuttaṁ hoti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sallekhasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.9.)9.Sammādiṭṭhisuttavaṇṇanā

89. Evam me sutanti Sammādiṭṭhisuttam. Tattha “sammādiṭṭhi sammādiṭṭhīti, āvuso, vuccati, kittāvatā nu kho, āvuso”ti vā “Katamarū panāvuso (CS:pg.1.200) akusalan”ti vā evam yattakā therena pucchā vuttā, sabbā kathetukamyatā pucchā eva.

Tattha yasmā jānantāpi sammādiṭṭhīti vadanti ajānantāpi bāhirakāpi sāsanikāpi anussavādivasenāpi attapaccakkhenāpi, tasmā tam bahūnām vacanām upādāya dvikkhattum āmasanto “sammādiṭṭhi sammādiṭṭhīti, āvuso, vuccatī”ti āha. Ayañhi ettha adhippāyo, aparehipi sammādiṭṭhīti vuccati, athāparehipi sammādiṭṭhīti vuccati, svāyam evam vuccamāno atthañca lakkhaṇañca upādāya kittāvatā nu kho, āvuso, ariyasāvako sammādiṭṭhi hotīti. Tattha **sammādiṭṭhīti** sobhanāya pasatthāya ca diṭṭhiyā samannāgato. Yadā pana dhammeyeva ayam sammādiṭṭhisaddo vattati, tadāssa sobhanā pasatthā ca diṭṭhi **sammādiṭṭhīti** evamattho veditabbo.

Sā cāyam sammādiṭṭhi duvidhā hoti lokiyā lokuttarāti. Tattha kammassakatāññānam saccānulomikaññānañca lokiyā sammādiṭṭhi, saṅkhepato vā sabbāpi sāsavā paññā. Ariyamaggaphalasampayuttā paññā lokuttarā sammādiṭṭhi. Puggalo pana tividho hoti puthujjano sekkho asekkho ca. Tattha puthujjano duvidhō hoti bāhirako sāsaniko ca. Tattha bāhirako kammavādī kammassakatādiṭṭhiyā sammādiṭṭhi hoti, no saccānulomikāya attadiṭṭhiparāmāsakattā. Sāsaniko dvīhipi. Sekkho niyatāya sammādiṭṭhiyā sammādiṭṭhi. Asekkho asekkhāya. Idha pana niyatāya niyyānikāya lokuttarakusalasammādiṭṭhiyā samannāgato “sammādiṭṭhī”ti adhippeto. Tenevāha “ujugatāssa diṭṭhi dhamme aveccappasādena samannāgato āgato imam saddhamman”ti, lokuttarakusalasammādiṭṭhiyeva hi antadvayamanupagamma ujubhāvena (MA.9./I,197.) gatattā kāyavañkādīni ca sabbavañkāni samucchinditvā gatattā ujugatā hoti, tāyeva ca diṭṭhiyā samannāgato navappakārepi lokuttaradhamme aveccappasādena acalappasādena samannāgato hoti, sabbadiṭṭhigahanāni ca vinibbeṭhento sabbakilese pajahanto jātisāmsārā nikkhamento paṭipattim pariniṭṭhapento ariyena maggena āgato imam sambuddhappaveditam amatogadharām nibbānasañkhātarām **saddhammantī** vuccati.

Yato khoti kālaparicchedavacanametam, yasmiñ kāleti vuttam hoti.

Akusalañca pajānātīti dasākusulakammapathasañkhātarām akusalañca (CS:pg.1.201) pajānāti, nirodhārammañāya pajānanāya kiccavasena “idam dukkhan”ti paṭivijjhanto akusalamātāpi pajānāti. **Akusalamūlañca pajānātīti** tassa mūlapaccayabhūtarām akusalamūlañca pajānāti, teneva pakārena “ayam dukkhasamudayo”ti paṭivijjhanto. Esa nayo **kusalañca kusalamūlañcāti** ethhāpi. Yathā cettha, evam ito paresu sabbavāresu kiccavaseneva vatthupajānanā veditabbā. **Ettāvatāpīti** ettakena iminā akusalādippajānanenāpi. **Sammādiṭṭhi hotīti** vutappakārāya lokuttarasammādiṭṭhiyā samannāgato hoti. **Ujugatāssa ...pe... imam saddhammantī** ettāvatā sañkhittadesanā niṭṭhitā hoti. Desanāyeva cesā sañkhittā, tesam pana bhikkhūnām vitthāravaseneva sammāmanasikārappaṭivedho veditabbo.

Dutiyavāre pana desanāpi vitthārena manasikārappaṭivedhopi vitthāreneva vuttoti veditabbo. Tattha “sañkhittadesanāya dve heṭṭhimamaggā, vitthāradesanāya dve uparimamaggā kathitā”ti bhikkhū āhamśu vitthāradesanāvassāne “sabbaso rāgānusayam pahāyā”ti-ādivacanām sampassamānā. Thero panāha “sañkhittadesanāyapi cattāro maggā rāsito kathitā, vitthāradesanāyapi”ti. Yā (MA.9./I,198.) cāyam idha

saṁkhittavitthāradesanāsu vicāraṇā āvikatā, sā sabbavāresu idha vuttanayeneva veditabbā. Apubbānuttānapadavaṇṇanāmattameva hi ito param karissāma.

Akusalakammopathavaṇṇanā

Tattha paṭhamavārassa tāva vitthāradesanāya “pāṇātipāto kho, āvuso, akusalan”ti-ādīsu akosallappavattiyā akusalam veditabbarā, parato vattabbakusalappaṭipakkhato vā. Tam lakkhaṇato sāvajjadukkhavipākam samkiliṭṭham vā. Ayam tāvettha sādhāraṇapadavaṇṇanā.

Asādhāraṇesu pana pāṇassa atipāto **pāṇātipāto**, pāṇavadho pāṇaghātoti vuttam hoti. **Pāṇoti** cettha voḥārato satto, paramathato jīvitindriyam. Tasmiṁ pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānam aññataradvārappavattā vadhekacetaṁ pāṇātipāto. So guṇavirahitesu tiracchānagatādīsu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo, mahāsarīre (CS:pg.1.202) mahāsāvajjo. Kasmā? Payogamahantatāya. Payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādīsu appaguṇe pāṇe appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānam pana samabhāve sati kilesānam upakkamānañca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjoti veditabbo. Tassa pañca sambhārā honti pāṇo, pāṇasaññitā, vadhekacittam, upakkamo, tena maraṇanti. Cha payogā sāhatthiko, āṇattiiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmaya, iddhimayoti. Imasmim panettha vitthārīyamāne atipapañco hoti, tasmā naṁ na vitthārayāma, aññañca evarūpam. Atthikehi pana **samantapāsādikam**

Vinayaṭṭhakatham (pārā.āṭha.2.172) oloketvā gahetabbo.

Adinnassa ādānam **adinnādānam**, parassa haraṇam theyyam, corikāti vuttam hoti. Tattha **adinnanti** parapariggahitaṁ, yattha paro yathākāmakāritam āpajjanto adāṇḍāraho anupavajjo ca hoti. Tasmiṁ pana parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānam. Tam hīne parasantake appasāvajjam (MA.9.I,199.) paññe mahāsāvajjam. Kasmā? Vatthupaṇītatāya. Vatthusamatte sati guṇādhikānam santake vatthusmim mahāsāvajjam. Tam tam guṇādhikam upādāya tato tato hīnaguṇassa santake vatthusmim appasāvajjam. Tassa pañca sambhārā honti parapariggahitaṁ, parapariggahitasaññitā, theyyacittam, upakkamo, tena haraṇanti. Cha payogā sāhatthikādayova. Te ca kho yathānurūpam theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāroti imesam avahārānam vasena pavattāti ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana **samantapāsādikāyam** (pārā.āṭha.1.92) vutto.

Kāmesumicchācāroti etha pana **kāmesūti** methunasamācāresu.

Micchācāroti ekantanindito lāmakācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamanīyaṭṭhānavītikkamacetanā kāmesumicchācāro. (=SA.14.25.II,145.)

Tattha **agamanīyaṭṭhānam** nāma purisānam tāva māturakkhitā, piturakkhitā, mātāpiturakkhitā, bhāturakkhitā, bhaginirakkhitā, nātirakkhitā, gottarakkhitā, dhammarakkhitā, sārakkhā, saparidaṇḍāti māturakkhitādayo dasa (CS:pg.1.203) dhanakkītā, chandavāsinī, bhogavāsinī, paṭavāsinī, odapattakinī, obhaṭacumbaṭā, dāsī ca bhariyā ca, kammakārī ca bhariyā ca, dhajāhatā, muhuttikāti etā ca dhanakkītādayo dasāti **vīsatī itthiyo**. Ithīsu pana dvinnam sārakkhāsaparidaṇḍānam, dasannañca dhanakkītādīnanti dvādasannam itthīnam aññe purisā, idam **agamanīyaṭṭhānam** nāma. So panesa micchācāro sīlādiguṇarahite agamanīyaṭṭhāne appasāvajjo,

sīlādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā agamanīyavatthu, tasmīm sevanacittam, sevanapayogo, maggenamaggappaṭipatti-adhivāsananti. Eko payogo sāhatthiko eva.

(MA.9/I,200.) **Musāti** visamvādanapurekkhārassa atthabhañjako vacīpayogo kāyapayogo vā. Visamvādanādhippāyena panassa paravisamvādanakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā **musāvādo**. Aparo nayo **musāti** abhūtam ataccham vatthu. **Vādoti** tassa bhūtato tacchato viññāpanam. Lakkhaṇato pana atatham vatthum tathato param viññāpetukāmassa tathāviññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So yamattham bhañjati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo. Apica gahaṭṭhānam attano santakam adātukāmatāya natthiti-ādinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhañjanattham vutto mahāsāvajjo. Pabbajitānam appakampi telam vā sappim vā labhitvā hasādhippāyena “Aja gāme telam nadīmaññe sandatī”ti purāṇakathānayena pavatto appasāvajjo, adiṭṭharṇyeva pana diṭṭhanti-ādinā nayena vadantānam mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā honti atatham vatthu, visamvādanacittam, tajjo vāyāmo, parassa tadaṭṭhavijānananti. Eko payogo sāhatthikova. So kāyena vā kāyappaṭibaddhena vā vācāya vā visamvādakakiriyākaraṇe daṭṭhabbo. Tāya ce kiriyāya paro tamattham jānāti, ayam kiriyaśamuṭṭhāpikacetanākkhaṇeyeva musāvādakammunā bajjhati.

Pisuṇā vācāti-ādīsu yāya vācāya yassa tam vācam bhāsati, tassa hadaye attano piyabhāvam parassa ca suññabhāvam karoti, sā **pisuṇā vācā**. Yāya pana attānampi parampi pharusampi karoti, sā vācā sayampi pharusā neva kaṇṭasukhā na hadayasukhā vā, ayam **pharusā vācā**. Yena (CS:pg.1.204) sampharā palapati niratthakam, so **samphappalāpo**. Tesam mūlabhūtā cetanāpi pisuṇāvācādināmameva labhati, sā eva ca idha adhippetāti. Tattha saṃkiliṭṭhacittassa paresam vā bhedāya attano piyakamyatāya vā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā pisuṇā vācā. Sā yassa bhedam karoti, tassa appaguṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā cattāro sambhārā bhinditabbo paro, “iti ime nānā bhavissanti vinā bhavissanti”ti bhedapurekkhāratā vā, (MA.9/I,201.) “Aham piyo bhavissāmi vissāsiko”ti piyakamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tadaṭṭhavijānananti.

Parassa mammacchedakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā ekantapharusa cetanā pharusā vācā. Tassa āvibhāvatthamidaṁ vatthu-- eko kira dārako mātuvacanam anādiyitvā araññam gacchatī, tam mātā nivattetuṁ asakkontī “candā tam mahimī anubandhatū”ti akkosi. Athassa tattheva araññe mahimī uṭṭhāsi. Dārako “yam mama mātā mukhena kathesi tam mā hotu, yam cittena cintesi tam hotū”ti saccakiriyamakāsi. Mahimī tattheva baddhā viya atṭhāsi. Evam mammacchedakopi payogo cittasañhatāya pharusā vācā na hoti. Mātāpitaro hi kadāci puttakē evampi vadanti “corā vo khanḍākhanḍikam karontū”ti, uppalapattampi ca nesam upari patantarū na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evam vadanti “Kim ime ahirikā anottappino caranti niddhamatha ne”ti. Atha kho nesam āgamādhigamasampattim icchanti. Yathā ca cittasañhatāya pharusā vācā na hoti, evam vacanasañhatāya apharusa vācāpi na hoti. Na hi mārāpetukāmassa “imaṁ sukham sayāpethā”ti vacanam apharusa vācā hoti. Cittapharusatāya panesā pharusā vācāva. Sā yam sandhāya pavattitā, tassa appaguṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā akkositabbo paro, kūpitacittam, akkosanāti.

Anatthaviññāpakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā akusalacetanā **samphappalāpo**. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo. Tassa dve

sambhārā bhāratayuddhasītāharanādiniratthakathāpurekkhāratā,
tathārūpīkathākathananti.

Abhijjhāyatīti (CS:pg.1.205) **abhijjhā**, parabhaṇḍābhimukhī hutvā tanninnatāya pavattatīti attho. Sā “Aho vata idam mamassā”ti evam parabhaṇḍābhijjhāyanalakkhanā. Adinnādānam viya appasāvajjā ca mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā parabhaṇḍam, attano pariṇāmanañca. Parabhaṇḍavatthuke hi lobhe uppannepi na tāva kammapathabhedo hoti, yāva “Aho vatāyam mamassā”ti attano na pariṇāmeti.

Hitasukham byāpādayatīti **byāpādo**. So paravināsāya (MA.9.I,202.) manopadosalakkhaṇo pharusā vācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve sambhārā parasatto ca, tassa ca vināsacintā. Parasattavatthuke hi kodhe uppannepi na tāva kammapathabhedo hoti, yāva “Aho vatāyam ucchijjeyya vinasseyyā”ti tassa vināsam na cinteti.

Yathābhuccagahaṇābhāvena micchā passatīti **micchādiṭṭhi**. Sā “natthi dinnan”ti-ādinā nayena viparītadassanalakkhaṇā. Samphappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Apica aniyatā appasāvajjā, niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve sambhārā vatthuno ca gahitākāraviparītatā, yathā ca tam gaṇhāti, tathābhāvena tassupatīthānantī.

Imesam pana dasannam akusalakammapathānam dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha **dhammatoti** etesu hi paṭipātiyā satta, cetanādhammāva honti, abhijjhādayo tayo cetanāsampayuttā.

Koṭṭhāsatoti paṭipātiyā satta, micchādiṭṭhi cāti ime aṭṭha kammapathā eva honti, no mūlāni. Abhijjhābyāpādā kammapathā ceva mūlāni ca. Abhijjhā hi mūlam patvā lobho akusalamūlam hoti. Byāpādo doso akusalamūlam.

Ārammaṇatoti pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇato saṅkhārārammaṇo hoti. Adinnādānam sattārammaṇam vā saṅkhārārammaṇam vā. Micchācāro phoṭṭhabbavasena saṅkhārārammaṇo. Sattārammaṇotipi eke. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā. Tathā pisuṇā vācā. Pharusā vācā sattārammaṇāva. Samphappalāpo diṭṭhasutamutaviññātavasena sattārammaṇo (CS:pg.1.206) vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā abhijjhā. Byāpādo sattārammaṇova. Micchādiṭṭhi tebhūmakadhammavasena saṅkhārārammaṇā.

Vedanātoti pāṇātipāto dukkhavedano hoti. Kiñcāpi hi rājāno coram disvā hasamānāpi “gacchatha naṁ ghātethā”ti vadanti, sanniṭṭhāpakacetanā pana nesam dukkhasampayuttāva hoti. Adinnādānam tivedanam. Micchācāro sukhamajjhattavasena dvivedano, sanniṭṭhāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo tivedano, tathā pisuṇā vācā. Pharusā vācā dukkhavedanāva. Samphappalāpo tivedano (MA.9.I,203.) Abhijjhā sukhamajjhattavasena dvivedanā, tathā micchādiṭṭhi. Byāpādo dukkhavedano.

Mūlatoti pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti. Adinnādānam dosamohavasena vā lobhamohavasena vā. Micchācāro lobhamohavasena. Musāvādo dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, tathā pisuṇā vācā samphappalāpo ca. Pharusā vācā dosamohavasena. Abhijjhā mohavasena ekamūlā, tathā byāpādo. Micchādiṭṭhi lobhamohavasena dvimūlāti.

Lobho akusalamūlanti-ādīsu lubbhatīti lobho. Dussatīti **doso**. Muyhatīti **moho**. Tesu lobho sayañca akusalo sāvajjadukkhavipākaṭṭhena, imesañca pāṇātipātādīnam akusalānam kesañci sampayuttappabhāvakaṭṭhena kesañci upanissayapaccayaṭṭhena mūlanti **akusalamūlam**. Vuttampi cetam “Ratto kho āvuso

rāgena abhibhūto pariyādinnacitto pāṇampi hanatī”ti-ādi. Dosamohānam akusalamūlabhāvepi eseva nayo.

Akusalakammopathavaṇṇanā niṭṭhitā.

Kusalakammopathavaṇṇanā

Pāṇātipātā veramaṇī kusalanti-ādīsu pāṇātipātādayo vuttatthā eva. Veram maṇatīti **veramanī**, veram pajahatīti attho. Viramati vā etāya karaṇabhūtāya, vikārassa veṭāram katvāpi **veramanī**. Ayam tāvettha byañjanato vanṇanā. Atthato pana **veramanīti** kusalacittasampayuttā virati. Yā “pāṇātipātā viramantassa, yā tasmiṁ samaye (CS:pg.1.207) pāṇātipātā ārati viratī”ti evam vuttā kusalacittasampayuttā virati, sā bhedato tividho hoti sampattavirati samādānavirati samucchchedaviratīti. Tattha asamādinnasikkhāpadānam attano jātivayabāhusaccādīni paccavekkhitvā “Ayuttam amhākam evarūpaṁ kātun”ti sampattavatthum avītikkamantānam uppajjamānā virati **sampattaviratīti** veditabbā sīhaladīpe **cakkana-upāsakassa** viya.

Tassa kira daharakāleyeva mātuyā rogo uppajji. Vejjena ca “Allasasamāmsam laddhum vaṭṭati”ti vuttaṁ. Tato cakkanaṁ bhātā “gaccha tāta khettam āhiṇḍāhī”ti cakkanaṁ pesesi. So tattha gato. Tasmiñca samaye eko saso tarunasassam khāditum āgato hoti, so tam disvā vegena dhāvento valliyā baddho “Kiri kiri”ti saddamakāsi. Cakkano tena saddena gantvā tam gahetvā cintesi “mātu (MA.9./I,204.) bhesajjam karomī”ti. Puna cintesi “na metam patirūpam, yvāham mātu jīvitakāraṇā param jīvitā voropeyyan”ti. Atha nam “gaccha araññe sasehi saddhirūm tiṇodakam paribhuñjā”ti muñci. Bhātarā ca “Kim tāta saso laddho”ti pucchito tam pavattim ācikkhi. Tato nam bhātā paribhāsi. So mātusantikam gantvā “yatoham jāto, nābhijānāmi sañcicca pāṇam jīvitā voropetā”ti saccam vatvā adhiṭṭhasi. Tāvadevassa mātā arogā ahosi.

Samādinnasikkhāpadānam pana sikkhāpadasamādāne ca tatuttari ca attano jīvitampi pariccajītvā vatthum avītikkamantānam uppajjamānā virati **samādānaviratīti** veditabbā uttaravaḍḍhamānapabbatavāsī-upāsakassa viya.

So kira **Ambariyavihāravāsīpiṅgalabuddharakkhitatherassa** santike sikkhāpadāni gahetvā khettam kassati. Athassa goṇo naṭho, so tam gavesanto uttaravaḍḍhamānapabbatam āruhi, tatra nam Mahāsappo aggahesi. So cintesi “imāyassa tikhiṇavāsiyā sīsam chindāmī”ti. Puna cintesi “na metam patirūpam, yvāham bhāvanīyassa garuno santike sikkhāpadam gahetvā bhindeyyan”ti. Evaṁ yāvatatiyam cintetvā “jīvitam (CS:pg.1.208) pariccajāmi, na sikkhāpadan”ti aimse ṭhapitam tikhiṇadanḍavāsim araññe chaḍdesi. Tāvadeva nam mahāvālo muñcītvā agamāsīti.

Ariyamaggasampayuttā pana virati **samucchchedaviratīti** veditabbā. Yassā uppattito pabhuti “pāṇam ghātessāmī”ti ariyapuggalānam cittampi na uppajjatīti. Sā panāyan virati kosallappavattiyā **kusalanti** vuttā. Kucchitasayanato vā kusanti laddhavohāram dussīlyam lunātītipi **kusalam**. Katamañcāvuso kusalanti imassa pana pañhassa ananurūpattā kusalāti na vuttā.

Yathā ca akusalānam, evam imesampi kusalakammopathānam dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha **dhammatoti** etesu hi paṭipātiyā satta cetanāpi vatṭanti, viratiyopi. Ante tayo cetanāsampayuttāva.

Koṭṭhāsatoti (MA.9./I,205.) patipātiyā satta kammapathā eva, no mūlāni. Ante tayo kammapathā ceva mūlāni ca. Anabhijjhā hi mūlam patvā alobho kusalamūlam hoti. Abyāpādo adoso kusalamūlam. Sammādiṭṭhi amoho kusalamūlam.

Ārammaṇatoti pāṇātipātādīnam ārammaṇāneva etesam ārammaṇāni, vītikkamitabbotoyeva hi veramañī nāma hoti. Yathā pana nibbānārammaṇo ariyamaggo kilese pajahati, evam jīvitindriyādi-ārammaṇāpete kammapathā pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahantī veditabbā.

Vedanātoti sabbe sukhavedanā vā honti, majjhattavedanā vā. Kusalam patvā hi dukkhavedanā nāma natthi.

Mūlatoti paṭipātiyā satta kammapathā ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobha-adosa-amohavasena timūlā honti. Ñāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlā. Anabhijjhā ñāṇasampayuttacittena viramantassa (CS:pg.1.209) dvimūlā. Ñāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanāva attano mūlam na hoti, abyāpādepi eseva nayo. Sammādiṭṭhi alobhādosavasena dvimūlāvāti.

Alobho kusalamūlanti-ādīsu na lobhoti **alobho**, lobhapaṭipakkhassa dhammassetam adhivacanam. Adosāmohesupi eseva nayo. Tesu alobho sayañca kusalam, imesañca pāṇātipātā veramañī-ādīnam kusalānam kesañci sampayuttappabhāvakaṭṭhena kesañci upanissayapaccayaṭṭhena mūlanti **kusalamūlam**. Adosāmohānampi kusalamūlabhāve eseva nayo.

Idāni sabbampi tam saṅkhepena ca vitthārena ca desitamattham nigamento **yato kho āvusoti**-ādi-appanāvāramāha. Tattha **evam akusalam pajānātī** evam yathāniddiṭṭhadasākusalakammapathavasena akusalam pajānāti. **Evam akusalamūlanti**-ādīsupi eseva nayo. Ettāvatā ekena nayena catusaccakammaṭṭhānikassa yāva arahattā niyyānam kathitam hoti. Katham? Ettha hi ṭhapetvā abhijjhām dasa akusalakammapathā ca kusalakammapathā ca dukkhasaccam. Abhijjhā ca lobho akusalamūlañcāti ime dve dhammā nippariyāyena samudayasaccam. Pariyāyena pana sabbepi kammapathā dukkhasaccam. Sabbāni kusalākusalamūlāni samudayasaccam. Ubhinnam appavatti nirodhasaccam Dukkham parijānanto samudayañca pajahamāno nirodhām pajānanto (MA.9./I,206.) ariyamaggo maggasaccanti iti dve saccāni sarūpena vuttāni, dve āvattahāravasena veditabbāni.

So sabbaso rāgānusayañ pahāyāti so evam akusalādīni pajānanto sabbākārena rāgānusayañ pajahitvā. **Paṭighānusayañ paṭivinodetvāti** paṭighānusayañca sabbākāreneva nīharitvāti vuttañ hoti. Ettāvatā anāgāmimaggo kathito. **Asmīti diṭṭhimānānusayañ samūhanityāti** pañcasu khandhesu kañci dhammarām anavakārīkaritvā “asmī”ti iminā samūhaggahañkārena pavattam diṭṭhimānānusayañ samugghāṭetvā.

Tattha **diṭṭhimānānusayanti** diṭṭhisadisam mānānusayanti vuttañ hoti. Ayañhi mānānusayo asmīti pavattattā diṭṭhisadiso hoti, tasmā evam vutto (CS:pg.1.210) Imañca asmimānam vitthārato viññātukāmena kandhiyavagge khemakasuttam (sañ.ni.3.89) oloketabbanti.

Avijjam pahāyāti vaṭṭamūlam avijjam pajahitvā. **Vijjam uppādetvāti** tassā avijjāya samuggħāṭikam arahattamaggavijjam uppādetvā. Ettāvatā arahattamaggo kathito. **Diṭṭheva dhamme dukkhassantakaro hotīti** asmiñyeva attabhāve vaṭṭadukkhassa paricchedakaro hoti. **Ettāvatāpi kho, āvusoti** desanam niyyāteti, imāya kammapathadesanāya vuttamanasikārappaṭivedhavasenapīti vuttañ hoti. Sesam vuttanayameva. Evam anāgāmimagga-arahattamaggehi desanam niṭṭhapesīti.

Āhāravāravaṇṇanā

90. Sādhāvusoti kho ...pe... āgato imam saddhammantī evam āyasmato

Sāriputtassa kusalākusalamukhena catusaccadesanam sutvā tam āyasmato Sāriputtassa bhāsitam “sādhāvuso”ti iminā vacanena te bhikkhū abhinanditvā imasseva vacanassa samuṭṭhāpakena cittena anumoditvā vacasā sampaticchitvā cetasā sampiyāyitvāt vuttam hoti. Idāni yasmā thero nānappakārena catusaccadesanam desetum paṭibalo, yathāha “Sāriputto, bhikkhave, pahoti cattāri ariyasaccāni vitthārena ācikkhiturū desetun”ti yasmā vā uttarimpi desetukāmova hutvā “ettāvatāpi kho” (MA.9./I,207.) ti avaca, tasmā aparenapi nayena saccadesanam sotukāmā te bhikkhū āyasmantam Sāriputtam uttarim pañham apucchim̄su. Tena sayameva pucchitvā vissajjitapāñhato uttarim siyā kho panāvuso, aññopi pariyāyo bhaveyya aññampi kāraṇanti iminā nayena aññam atirekam pañham pucchim̄su, purimapāñhassa vā uparibhāge pucchim̄sūti vuttañ hoti. Atha nesam byākaramāno thero **siyā, āvusoti**-ādimāha. Tatthāyam anuttānapadavaṇṇanā, **āhāranti** paccayañ. Paccayo hi āharati attano phalañ, tasmā “āhāro”ti vuccati.

Bhūtānam (CS:pg.1.211) vā sattānanti-ādīsu **bhūtā**ti sañjātā, nibbattā.

Sambhavesīnanti ye sambhavam jātim nibbattiñ esanti gavesanti. Tattha catūsu yonīsu aṇḍajajalābujā sattā yāva aṇḍakosam vatthikosañca na bhindanti, tāva **sambhavesino** nāma. Aṇḍakosam vatthikosañca bhinditvā bahi nikkhantā **bhūtā** nāma. Sarīsedajā opapātikā ca paṭhamacittakkhaṇe sambhavesino nāma. Dutiyacittakkhaṇato pabhuti bhūtā nāma. Yena yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva te tato aññam na pāpuṇanti, tāva sambhavesino nāma. Tato param bhūtā nāma.

Atha vā **bhūtā**ti jātā abhinibbattā, ye bhūtāyeva na puna bhavissantīti sañkhyam gacchanti, tesam khīṇāsavānametam adhivacanam. Sambhavamesantīti **sambhavesino**. Appahīnabhavasamyojanattā āyatimpi sambhavam esantānam sekkhaputhujjanānametam adhivacanam. Evam sabbathāpi imehi dvīhi padehi sabbasatte pariyādiyati. **Vāsaddo** cettha sampiñḍanattho, tasmā bhūtānañca sambhavesīnañcāti ayamattho veditabbo.

Thitiyāti ṛhitattham. Anuggahāyāti anuggahattham upakārattham.

Vacanabhedo cesa, attho pana dvinnampi padānam ekoyeva. Atha vā **thitiyāti** tassa tassa sattassa uppannadhammānam anuppabandhavasena avicchedāya. **Anuggahāyāti** anuppannānam uppādāya. Ubhopi cetāni bhūtānam thitiyā ceva anuggahāya ca. Sambhavesīnam vā ṛhitiyā ceva anuggahāya cāti evam ubhayattha datṭhabbāni.

Kabalīkāro āhāroti kabalam katvā ajjhoharitabbato kabalīkāro (MA.9./I,208.) āhāro, odanakummāsādīvatthukāya ojāyetam adhivacanam. **Olāriko** vā **sukhumo** vāti vatthu-olārikatāya olāriko, vatthusukhumatāya sukumo. Sabhāvena pana sukhumarūpapariyāpānnattā kabalīkāro āhāro sukhumova hoti. Sāpi cassa vatthuto olārikatā sukhumatā ca upādāyupādāya veditabbā.

Kumbhīlānañhi āhāram upādāya morānam āhāro sukhumo. Kumbhīlā kira pāsāne gilanti. Te ca nesam kucchippattāva vilīyanti. Morā sappavicchikādipāne khādanti. Morānam pana āhāram upādāya taracchānam āhāro sukhumo. Te kira tivassachaḍditāni visāñāni ceva aṭṭhīni ca khādanti. Tāni ca nesam khelena temitamatteneva kandamūlam viya (CS:pg.1.212) mudukāni honti. Taracchānampi

āhāram upādāya hatthīnam āhāro sukhumo. Tepi nānārukhasākhāyo khādanti. Hatthīnam āhārato gavayagokaṇamigādīnam āhāro sukhumo. Te kira nissārāni nānārukkhapaṇṇādīni khādanti. Tesampi āhārato gunnam āhāro sukhumo. Te allasukkhatiṇāni khādanti. Tesam āhārato sasānam āhāro sukhumo. Sasānam āhārato sakuṇānam āhāro sukhumo. Sakuṇānam āhārato paccantavāsīnam āhāro sukhumo. Paccantavāsīnam āhārato gāmabhojakānam āhāro sukhumo. Gāmabhojakānam āhārato rājarājamahāmattānam āhāro sukhumo. Tesampi āhārato cakkavattino āhāro sukhumo. Cakkavattino āhārato bhummadevānam āhāro sukhumo. Bhummadevānam āhārato cātumahārājikānam āhāro sukhumo. Evam yāva paranimmitavasavattīnam āhāro vitthāretabbo, tesam āhāro sukhumotveva niṭṭham patto.

Ettha ca oḷārike vatthusmiṁ ojā parittā hoti dubbalā, sukhume balavatī. Tathā hi ekapattapūrampi yāgum pīvato muhutteneva jighacchito hoti, yamkañcideva khāditukāmo. Sappim pana pasaṭamattam pivitvā divasam abhottukāmo hoti. Tattha vatthu parissamam vinodeti, na pana sakkoti pāletum. Ojā pāleti, na sakkoti parissamam vinodetum. Dve pana ekato hutvā parissamañceva vinodenti pālenti cāti. (MA.9./I,209.) **Phasso dutiyoti** cakkhusamphassādi chabbidhopi phasso. Etesu catūsu āhāresu dutiyo āhāroti veditabbo. Desanānayo eva cesa. Tasmā iminā nāma kāraṇena dutiyo vā tatiyo vāti idamettha na gavesitabbam. **Manosañcetanāti** cetanā eva vuccati. **Viññāṇanti** yamkiñci cittam.

Etthāha, yadi paccayaṭṭho āhāraṭṭho, atha kasmā aññesupi sattānam paccayesu vijjamānesu imeyeva cattāro vuttāti? Vuccate, ajjhattikasantatiyā (CS:pg.1.213) visesapaccayattā. Visesapaccayo hi kabaṭīkārāhārabhakkhānam sattānam rūpakāyassa kabaṭīkāro āhāro. Nāmakāye vedanāya phasso, viññāṇassa manosañcetanā, nāmarūpassa viññāṇam. Yathāha--

“Seyyathāpi, bhikkhave, ayam kāyo āhāraṭṭhitiko, āhāram paṭicca tiṭṭhati, anāhāro no tiṭṭhati. Tathā phassapaccayā vedanā, saṅkhārapaccayā viññāṇam, viññāṇapaccayā nāmarūpan”ti.

Ko panettha āhāro, kim āharatī? Kabaṭīkārāhāro ojaṭṭhamakarūpāni āharati. Phassāhāro tisso vedanā, manosañcetanāhāro tayo bhave, viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpanti.

Kathaṁ? Kabaṭīkārāhāro tāva mukhe ṭhapitamattoyeva atṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Dantavicūṇṇitarā pana ajjhohariyamānam ekekām sittham atṭhaṭṭha rūpāni samuṭṭhāpetiyeva. Evam ojaṭṭhamakarūpāni āharati.

Phassāhāro pana sukhavedaniyo phasso uppajjamāno sukhavedanām āharati, tathā dukkhavedaniyo dukkham, adukkhamasukhavedaniyo adukkhamasukhanti evam sabbathāpi phassāhāro tisso vedanā āharati.

Manosañcetanāhāro kāmabhavūpagaṁ kammarā kāmabhavaṁ āharati, rūpārūpabhvūpagāni tam tam bhavaṁ. Evam sabbathāpi manosañcetanāhāro tayo bhave āharati.

Viññāṇāhāro pana ye ca paṭisandhikkhaṇe tarīsampayuttakā tayo khandhā, yāni ca tisantativasena timsarūpāni uppajjanti, sahajātādipaccayanayena tāni āharatīti vuccati. Evam viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpam āharatīti.

Ettha ca manosañcetanāhāro tayo bhave āharatīti sāsavā kusalākusalacetanāva vuttā. Viññāṇam paṭisandhināmarūpam āharatīti paṭisandhivīññāṇameva (MA.9./I,210.) vuttam Avisesena pana tarīsampayuttatarīsamuṭṭhānadhammānam āharaṇato pete **āhārāti** veditabbā.

Etesu (CS:pg.1.214) catūsu āhāresu kabalīkārāhāro upatthambhento āhārakiccam sādheti. Phasso phusantoyeva, manosañcetanā āyūhamānāva. Viññānam vijānantameva.

Katham? Kabalīkārāhāro hi upatthambhentoyeva kāyaṭṭhapanena sattānam ṭhitiyā hoti. Kammajanitopi hi ayam kāyo kabalīkārāhārena upatthambhito dasapi vassāni vassasatampi yāva āyuparimāṇam tiṭṭhati. Yathā kim? Yathā mātuyā janitopi dārako dhātiyā thaññādīni pāyevtā posiyamānova ciram tiṭṭhati, yathā cupatthambhena upatthambhitageham. Vuttampi cetam--

“Yathā mahārāja gehe patante aññena dārunā upatthambhenti, aññena dārunā upatthambhitam santam evam tam geham na patati, evameva kho mahārāja ayam kāyo āhāraṭṭhitiko, āhāraṁ paticca tiṭṭhati”ti.

Evaṁ kabalīkāro āhāro upatthambhento āhārakiccam sādheti. Evaṁ sādhentopi ca kabalīkāro āhāro dvinnam rūpasantatīnam paccayo hoti āhārasamuṭṭhānassa ca upādinnassa ca. Kammajānam anupālako hutvā paccayo hoti. Āhārasamuṭṭhānānam janako hutvā paccayo hoti.

Phasso pana sukhādivatthubhūtarī ārammanām phusantoyeva sukhādivedanāpavattanena sattānam ṭhitiyā hoti. Manosañcetanā kusalākusalakkammavasena āyūhamānāyeva bhavamūlanippahādanato sattānam ṭhitiyā hoti. Viññānam vijānantameva nāmarūpappavattanena sattānam ṭhitiyā hoti.

Evaṁ upatthambhanādivasena āhārakiccam sādhayamānesu panetesu cattāri bhayāni daṭṭhabbāni. Seyyathidam, kabalīkārāhāre nikantiyeva bhayaṁ, phasse upagamanameva, manosañcetanāya āyūhanameva, viññāne abhinipātoyeva bhayanti. Kim kāraṇā? Kabalīkārāhāre hi nikantim katvā sīṭādīnam purekkhatā sattā āhāratthāya muddāgaṇanādikammāni karontā anappakam dukkham nigacchanti. Ekacce ca imasmim sāsane (CS:pg.1.215) pabbajitvāpi vejjakammādikāya anesanāya āhāram pariyesantā diṭṭhepi dhamme gārayhā honti. Samparāyepi tassa saṅghātipi ādittā sampajjalitāti-ādinā lakkhaṇasāmyutte vuttanayena samaṇapetā honti. Imināva tāva kāraṇena kabalīkārāhāre nikantiyeva bhayanti veditabbā.

Phassam upagacchantāpi (MA.9.I,211.) phassassādino paresam rakkhitagopitesu dārādīsu bhaṇḍesu aparajjhanti. Te saha bhaṇḍena bhaṇḍasāmikā gahetvā khaṇḍākhaṇḍikam vā chinditvā saṅkārakūṭesu chaḍḍenti. Rañño vā niyyātentī. Tato ne rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti. Kāyassa ca bhedā duggati nesam pāṭikāṇkhā hoti. Iti phassassādamūlakam diṭṭhadhammikampi samparāyikampi bhayaṁ sabbamāgatameva hoti. Iminā kāraṇena phassāhāre upagamanameva bhayanti veditabbam.

Kusalākusalakkammāyūhaneneva pana tammūlakam tīsu bhavesu bhayaṁ sabbamāgataṁyeva hoti. Iminā kāraṇena manosañcetanāhāre āyūhanameva bhayanti veditabbam.

Paṭisandhivīññānañca yasmiṁ yasmiṁ ṭhāne abhinipatati, tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne paṭisandhināmarūpam gahetvā nibbattati, tasmiñca nibbatte sabbabhayāni nibbattāniyeva honti, tammūlakattāti, iminā kāraṇena viññāṇāhāre abhinipātoyeva bhayanti veditabbo.

Evaṁ sabhayesu pana imesu āhāresu sammāsambuddho kabalīkārāhāre nikantipariyādānatthām “seyyathāpi, bhikkhave, dve jāyampatikā”ti-ādinā (sam.ni.2.63) nayena **puttamāṁsūpamaṁ** desesi. Phassāhāre nikantipariyādānatthām “seyyathāpi, bhikkhave, gāvī niccammā”ti-ādinā nayena **niccammagāvūpamaṁ** desesi.

Manosañcetanāhāre nikantipariyādānattham “seyyathāpi, bhikkhave, aṅgārakāsū”ti-ādinā nayena **aṅgārakāsūpamāni** desesi. Viññānāhāre nikantipariyādānattham “seyyathāpi, bhikkhave, coram āgucārin”ti-ādinā nayena **sattisatāhatūpamāni** desesi.

Tatrāyam bhūtamattham katvā sañkhepato atthayojanā, dve kira jāyampatikā puttām gahetvā parittenā pātheyyena yojanasatikām kantāramaggam (**CS:pg.1.216**) paṭipajjim̄su. Tesam paññāsa yojanāni gantvā pātheyyam niṭṭhāsi. Te khuppi pāsāturā viraṭacchāyām nisīdiṁsu. Tato puriso bhariyam āha “bhadde ito samantā paññāsa yojanāni gāmo vā nigamo vā natthi, tasmā yam tam purisena kātabbarām bahumpi kasigorakkhādikammarām, na dāni sakkā tam mayā kātum, ehi marām māretvā upaḍḍhamāṁsaṁ khāditvā upaḍḍham pātheyyam (**MA.9.I,212.**) katvā puttenā saddhim kantāram nittharāhī”ti. Sāpi āha “sāmi mayā dāni yam tam itthiyā kātabbarām bahumpi suttakantanādikammarām, tam kātum na sakkā, ehi marām māretvā upaḍḍhamāṁsaṁ khāditvā upaḍḍham pātheyyam katvā puttenā saddhim kantāram nittharāhī”ti. Tato so tam āha “bhadde mātugāmamaraṇena dvinnam maraṇam paññāyati. Na hi mando kumāro mātaram vinā jīvitum sakkoti. Yadi pana mayam jīvāma, puna dārakam labheyyāma, handa dāni puttakam māretvā marīsaṁ gahetvā kantāram nittharāmā”ti.

Tato mātā puttamāha “tāta pitu santikām gacchāhī”ti. So agamāsi. Athassa pitā “mayā puttakam possessāmīti kasigorakkhādīhi anappakam dukkhamanubhūtam, na sakkomi puttām māretum, tvarīyeva tava puttakam mārehī”ti vatvā “tāta mātusantikameva gacchāhī”ti āha. So agamāsi. Athassa mātāpi “mayā puttām patthentiyā govatakukkuravata devatāyācanādīhipi tāva anappakam dukkham anubhūtam, ko pana vādo kucchinā pariharantiyā? Na sakkāham puttām māretun”ti vatvā “tāta pitusantikameva gacchāhī”ti āha. Evam so dvinnam antarā gacchantoyeva mato. Te tam disvā paridevitvā pubbe vuttanayeneva marīsaṁ gahetvā khādantā pakkamiṁsu. Tesam so puttamaṁsāhāro navahi kāraṇehi paṭikulattā neva davāya hoti, na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, kevalam kantāranittharaṇatthāyeva hoti.

Katamehi navahi kāraṇehi paṭikūloti ce? Sajātimāṁsatāya nātimāṁsatāya puttamaṁsatāya piyaputtamaṁsatāya taruṇamaṁsatāya āmakamaṁsatāya agorasamaṁsatāya aloṇatāya adhūpitatāyāti. Tasmā yo bhikkhu kabālīkārāhāram evam puttamaṁsasadisaṁ passati (**CS:pg.1.217**) so tattha nikantiṁ pariyādiyati. Ayam tāva **puttamaṁsūpamāyam** atthayojanā.

Niccammagāvūpamāyam pana yathā sā gāvī gīvato yāva khurā, tāva cammaṁ uddāletvā muttā yam yadeva nissāya tiṭṭhati, tattha pāṇakehi khajjamānā dukkhassevādhikaraṇam hoti, evam phassopi yam yadeva vatthum ārammanam vā nissāya tiṭṭhati, tamtaṁvatthārammaṇasambhavassa vedayitadukkhassa adhikaraṇameva hoti. Tasmā yo bhikkhu phassāhāram evam niccammagāvisadisaṁ (**MA.9.I,213.**) passati so tattha nikantiṁ pariyādiyati, ayam **niccammagāvūpamāyam** atthayojanā.

Aṅgārakāsūpamāyam pana yathā sā aṅgārakāsu, evam mahāparilāhāṭthena tayo bhavā. Yathā nānābāhāsu gahetvā tattha upakaḍḍhakā dve purisā, evam bhavesu upakaḍḍhanaṭthena manosañcetanā. Tasmā yo bhikkhu manosañcetanāhāram evam aṅgārakāsūpakaḍḍhakapurisasadisaṁ passati, so tattha nikantiṁ pariyādiyati, ayam **aṅgārakāsūpamāyam** atthayojanā.

Sattisatāhatūpamāyam pana yena so puriso pubbañhasamaye sattisatena haññati, tamassa sarīre vaṇamukhasatam katvā antarā atṭhatvā vinivijjhītvā aparabhāgēyeva patati, evam itarāni dve sattisatāni, evamassa patitokāse apatitvā apatitvā gatāhi sattīhi sabbasarīram chiddāvachiddameva hoti, tassa ekavaṇamukhepi uppānassa

dukkhassa pamānaṁ natthi, ko pana vādo tīsu vaṇamukhasatesu? Tattha sattinipātakālo viya paṭisandhiviññāṇanibbattakālo. Vaṇamukhajananāṁ viya khandhajananāṁ. Vaṇamukhesu dukkhavedanuppādo viya jātesu khandhesu vaṭṭamūlakanānāvidhadukkhuppādo. Aparo nayo, āgucārī puriso viya paṭisandhiviññāṇam. Tassa sattighātehi uppannavaṇamukhāni viya viññāṇapaccayā nāmarūpaṁ. Vaṇamukhapaccayā tassa purisassa kakkhaṭadukkhuppādo viya nāmarūpapaccayā viññāṇassa dvattiṁsakammakāraṇa-aṭṭhanavutirogādivasena nānappakārakadukkhuppādo daṭṭhabbo. Tasmā yo bhikkhu viññāṇāhāraṁ evam sattisatāhatasadisaṁ passati. So tattha nikantiṁ pariyādiyati, ayam **sattisatāhatūpamāyam** athayojanā.

So (CS:pg.1.218) evam imesu āhāresu nikantiṁ pariyādiyanto cattāropi āhāre parijānāti, yesu pariññātesu sabbampi pariññātam vatthu pariññātameva hoti. Vuttañhetam Bhagavatā--

“Kabalīkāre, bhikkhave, āhāre pariññāte pañcakāmaguṇiko rāgo pariññāto hoti. Pañcakāmaguṇike rāge pariññāte natthi tam saṁyojanam, yena saṁyojanena saṁyutto ariyasāvako puna imam lokam āgaccheyya. Phasse, bhikkhave, āhāre pariññāte tisso vedanā pariññātā honti. (MA.9.I,214.) Tīsu vedanāsu pariññātāsu ariyasāvakassa natthi kiñci uttarikaraṇīyanti vadāmi. Manosañcetanāya, bhikkhave, āhāre pariññāte tisso taṇhā pariññātā honti. Tīsu taṇhāsu pariññātāsu ariyasāvakassa natthi kiñci uttarikaraṇīyanti vadāmi. Viññāne, bhikkhave, āhāre pariññāte nāmarūpaṁ pariññātam hoti. Nāmarūpe pariññāte ariyasāvakassa natthi kiñci uttarikaraṇīyanti vadāmī”ti (saṁ.ni.2.63).

Taṇhāsamudayā āhārasamudayoti purimataṇhāsamudayā paṭisandhikānam āhārānaṁ samudayo nibbatto hotīti attho. Katham? Paṭisandhikkhaṇe hitisantativasena uppannasamatimśarūpabbhantare jātā ojā atthi. Ayam taṇhāpaccayā nibbatto upādinnakakabaličārāhāro. Paṭisandhicittasampayuttā pana phassacetanā sayañca cittam viññāṇanti ime taṇhāpaccayā nibbattā upādinnakaphassamanosañcetanā viññāṇāhārāti. Evam tāva purimataṇhāsamudayā paṭisandhikānam āhārānaṁ samudayo veditabbo. Yasmā panidha upādinnakāpi anupādinnakāpi āhārā missetvā kathitā, tasmā anupādinnakānampi evam taṇhāsamudayā āhārasamudayo veditabbo Atṭhalobhasahagatacittasamuṭṭhitesu hi rūpesu ojā atthi, ayam sahajātataṇhāpaccayā nibbatto anupādinnakakabaličārāhāro. Lobhasahagatacittasampayuttā pana phassacetanā sayañca cittam viññāṇanti ime taṇhāpaccayā nibbattā anupādinnakaphassamanosañcetanā viññāṇāhārāti.

Taṇhānirodhā (CS:pg.1.219) **āhāranirodhō** hoti imissā upādinnakānañca anupādinnakānañca āhārānaṁ paccayabhūtāya taṇhāya nirodhena āhāranirodho paññāyati. Sesam vuttanayameva. Ayam pana viseso, idha cattāripi saccāni sarūpeneva vuttāni. Yathā ca idha, evam ito uttarimpi sabbavāresūti. Tasmā sabbattha asammuyhantena saccāni uddharitabbāni. Sabbavāresu ca “ettāvatāpi kho āvuso”ti idam desanāniyyātanāṁ tattha desitadhammavasena yojetabbam. Tassa idha tāva ayam yojanā **ettāvatāpi** imāya āhāradesanāya vuttamanasikārappaṭivedhavasenāpīti vuttam hoti. Esa nayo sabbatthāpi.

Āhāravāravannanā nitthitā.

(MA.9.I,215.)

Saccavāravaṇṇanā

91. Idāni “sādhāvuso”ti purimanayeneva therassa bhāsitam abhinanditvā anumoditvā te bhikkhū uttarimpi pañham pucchiṁsu. Thero ca nesam aññenapi pariyāyena byākāsi. Esa nayo ito paresupi sabbavāresu. Tasmā ito param evaṁpāni vacanāni anāmasitvā yena yena pariyāyena byākaroti, tassa tasseva attham vanṇayissāma. Imassa pana vārassa saṅkhepadesanāyam **dukkhañca pajānātī** ettha **dukkhanti** dukkhasaccam. Vitthāradesanāyam pana yam vattabbaṁ siyā, tam sabbam **Visuddhimagge** saccaniddese vuttamevāti.

Saccavāravaṇṇanā niṭhitā.

Jarāmaraṇavāravaṇṇanā

92. Ito param paṭiccasamuppādavasena desanā hoti. Tattha jarāmaraṇavāre tāva **tesam tesanti** ayam saṅkhepato anekesam sattānam sādhāraṇaniddeso nātabbo. Yā Devadattassa jarā, yā somadattassa jarāti evañhi divasampi kathentassa neva sattā pariyādānam (**CS:pg.1.220**) gacchanti. Imehi pana dvīhi padehi na koci satto apariyādinno hoti. Tasmā vuttam “Ayaṁ saṅkhepato anekesam sattānam sādhāraṇaniddeso”ti.

Tamhi tamhīti ayaṁ gatijātivasena anekesam nikāyānam sādhāraṇaniddeso. **Sattanikāyeti** sādhāraṇaniddesena niddiṭṭhassa sarūpanidassanam. **Jarājīraṇatāti**-ādīsu pana **jarāti** sabhāvaniddeso. **Jīraṇatāti** ākāraniddeso. **Khaṇḍiccanti**-ādayo kālātikkame kiccaniddesa. Pacchimā dve pakatiniddesa. Ayañhi **jarāti** iminā padena sabhāvato dīpitā, tenassāyam sabhāvaniddeso. **Jīraṇatāti** iminā ākārato. Tenassāyam ākāraniddeso. **Khaṇḍiccani** iminā kālātikkame dantanakhānam khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. **Pāliccanti** iminā kesalomānam palitabhāvakaraṇakiccato. **Valittacatāti** iminā māmsam milāpetvā tace valittabhāvakaraṇakiccato dīpitā. Tenassā ime **khaṇḍiccanti**-ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesa. Tehi imesam vikārānam dassanavasena pākaṭībhūtā pākaṭajarā dassitā. Yatheva hi udakassa vā aggino vā vātassa vā tiṇarukkhādīnam sambhaggapalibhaggatāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti, na ca so (**MA.9.I,216.**) gatamaggo tāneva udakādīni, evameva jarāya dantādīsu khaṇḍiccadīvasena gatamaggo pākaṭo, cakkhum ummīletvāpi gayhati. Na ca khaṇḍiccadīneva jarā, na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti.

Āyuno samhāni indriyānam paripākoti imehi pana padehi kālātikkameyeva abhibyattatāya āyukkhayacakkhādi-indriyaparipākasaññitāya pakatiyā dīpitā. Tenassime pacchimā dve pakatiniddesāti veditabbā.

Tattha yasmā jaram pattassa āyu hāyati, tasmā jarā “āyuno samhāni”ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle suppasannāni sukhumampi attano visayam sukheneva gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaram pattassa paripakkāni āluṭitāni avisadāni olārikampi attano visayam gahetum asamatthāni honti, tasmā “indriyānam paripāko”tipi phalūpacāreneva (**CS:pg.1.221**) vuttā. Sā panāyam evam niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākaṭā paṭicchannāti duvidhā hoti.

Tattha dantādīsu khaṇḍabhāvādīdassanato rūpadhammesu jarā **pākaṭajarā** nāma. Arūpadhammesu pana tādisassa vikārassa adassanato **paṭicchannajarā** nāma. Tattha

yvāyam khaṇḍādibhāvo dissati, so tādisānam dantādīnam suviññeyyattā vaṇṇoyeva, tam cakkhunā disvā manodvārena cintetvā “ime dantā jarāya pahaṭā”ti jaram jānāti udakaṭṭhāne baddhāni gosīsādīni oloketvā hetṭhā udakassa atthibhāvam jānanam viya. Puna avīci savīcīti evampi duvidhā hoti. Tattha maṇikanakarajatapavālasūriyādīnam mandadasakādīsu pāṇīnam viya pupphaphalapallavādīsu ca apāṇīnam viya antarantarā vaṇṇavisesādīnam duviññeyyattā jarā **avīcijarā** nāma, nirantarajarāti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnam suviññeyyattā jarā **savīcijarā** nāmāti veditabbā.

Ito param, **tesam** **tesanti**-ādi vuttanayeneva veditabbam. **Cuti** **cavanatāti**-ādīsu pana **cutīti** cavanakavasena vuccati, ekacatupañcakkhandhānam sāmaññavacanametam. **Cavanatāti** bhāvavacanena lakkhaṇanidassanam. **Bhedoti** cutikkhandhānam bhaṅguppattiparidīpanam. **Antaradhānanti** ghaṭasseva bhinnassa bhinnānam cutikkhandhānam yena kenaci pariyāyena ṭhānābhāvaparidīpanam. **Maccu marañanti** maccusaṅkhātam maraṇam. Tena **samucchedamarañādīni** nisedheti. **Kālo** nāma antako, tassa kiriyāti **kālakiriyā**. Etena lokasammutiyā maraṇam dīpeti.

Idāni (MA.9./I,217.) paramatthena dīpeturā, **kandhānam** **bhedoti**-ādimāha. Paramatthena hi kandhāyeva bhijjanti, na satto nāma koci marati. Kandhesu pana bhijjamānesu satto marati, bhinnesu matoti vohāro hoti.

Ettha ca catuvokāravasena kandhānam bhedo, ekavokāravasena kalevarassa nikkhepo. Catuvokāravasena vā kandhānam bhedo, sesadvayavasena kalevarassa nikkhepo veditabbo. Kasmā? Bhavadvayepi rūpakāyasaṅkhātassa kalevarassa sambhavato. Atha vā yasmā ca cātumahārājikādīsu kandhā bhijjanteva, na kiñci nikkipanti, tasmā tesam vasena (CS:pg.1.222) kandhānam bhedo, manussādīsu kalevarassa nikkhepo. Ettha ca kalevarassa nikkhepakāraṇato maraṇam kalevarassa nikkhepoti vuttanti evamattho daṭṭhabbo.

Iti ayañca jarā idañca maraṇam. **Idam** **vuccatāvusoti** idam ubhayampi ekato katvā jarāmaraṇanti kathīyati. Sesam vuttanayamevāti.

Jarāmaranavāravannanā niṭṭhitā.

Jātivāravaṇṇanā

93. Jātivāre **jāti** **sañjātī**-ādīsu jāyanaṭṭhena **jāti**, sā aparipuṇṇāyatanavasena yuttā. Sañjāyanaṭṭhena **sañjāti**, sā paripuṇṇāyatanavasena yuttā. Okkamanāṭṭhena **okkanti**, sā aṇḍajajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosañca vatthikosañca okkamantā pavasantā viya paṭisandhiṁ ganhanti. Abhinibbattanaṭṭhena **abhinibbatti**, sā saṁsedaja-opapātikavasena yuttā, te hi pākaṭāyeva hutvā nibbattanti. Ayaṁ tāva vohāradesanā.

Idāni paramatthadesanā hoti. Kandhāyeva hi paramatthato pātubhavanti, na satto. Tattha ca **kandhānanti** ekavokārabhave ekassa catuvokārabhave catunnam pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇam veditabbam. **Pātubhāvoti** uppatti.

Āyatanānanti ettha tatra tatra uppajjamānāyatanavaseneva saṅgaho veditabbo.

Paṭilābhōti santatiyam pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. **Ayaṁ vuccatāvuso jātī** iminā padena vohārato paramatthato ca desitāya jātiyā nigamanam karotīti. **Bhavasamudayāti** ettha pana jātiyā paccayabhūto kammabhavo

veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Jātivāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.9/I,218.)

Bhavavāravaṇṇanā

94. Bhavavāre (CS:pg.1.223) **kāmabhavoti** kammabhavo ca upapattibhavo ca. Tattha **kammabhavo** nāma kāmabhavūpagām kammameva. Tañhi upapattibhavassa kāraṇattā “sukho buddhānamuppādo (dha.pa.194) dukkho pāpassauccayo”ti-ādīni (dha.pa.117) viya phalavohārena bhavoti vuttam. **Upapattibhavo** nāma tena kammena nibbattam upādinnakhandhapañcakam. Tañhi tattha bhavatīti katvā **bhavoti** vuttam. Evaṁ sabbathāpi idam kammañca upapatti ca ubhayampetamidha “kāmabhavo”ti vuttam. Esa nayo **rūpārūpabhesu**. **Upādānasamudayāti** ettha pana upādānam kusalakkammabhavassa upanissayavaseneva paccayo hoti. Akusalakkammabhavassa upanissayavasenapi sahajātādivasenapi. Upapattibhavassa pana sabbassāpi upanissayavaseneva. Sesam vuttanayamevāti.

Bhavavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Upādānavāravaṇṇanā

95. Upādānavāre **kāmupādānanti**-ādīsu vatthukāmarām upādiyati etena, sayam vā tam upādiyatīti **kāmupādānām**. Kāmo ca so upādānañcāti vā kāmupādānām. **Upādānanti** dalhaggahañam vuccati. Dalhattho hi ettha upasaddo, “upāyāsa upakaṭṭhā”ti-ādīsu viya pañcakāmaguṇikarāgassetam adhivacanām. Ayameththa saṅkhepo. Vitthārato panetam “tattha katamañ kāmupādānām, yo kāmesu kāmacchando”ti (dha.sa.1220 vibha.938) vuttanayena veditabbam.

Tathā diṭṭhi ca sā upādānañcāti **diṭṭhupādānām**. Atha vā diṭṭhim upādiyati, upādiyanti vā etena diṭṭhīnti diṭṭhupādānām. Upādiyati hi purimadiṭṭhim uttaradiṭṭhi. Upādiyanti ca tāya diṭṭhim. Yathāha “sassato attā ca loko ca, idameva saccam moghamāññan”ti-ādi (ma.ni.3.27), sīlabbatupādāna-attavādupādānavajjassa sabbadiṭṭhigassetam adhivacanām. Ayameththa saṅkhepo. Vitthārato panetam “tattha katamañ sīlabbatupādānām natthi dinnan”ti (dha.sa.1220 vibha.938) vuttanayena veditabbam.

Tathā (CS:pg.1.224) sīlabbatam upādiyanti etena, sayam vā tam upādiyati, sīlabbatāñca tam upādānañcāti vā **sīlabbatupādānām**. Gosīlagovatādīni hi evam suddhīti abhinivesato sayameva upādānāni ayameththa saṅkhepo. Vitthārato panetam “tattha katamañ sīlabbatupādānām, ito bahiddhā samaṇabrāhmañānam sīlena (MA.9/I,219.) suddhī”ti vuttanayena veditabbam.

Idāni vadanti etenāti **vādo**. Upādiyanti etenāti **upādānām**. Kim vadanti, upādiyanti vā? Attānām. Attano vādupādānām **attavādupādānām**. Attavādamattameva vā attāti upādiyati etenāti attavādupādānām, vīsativatthukāya sakkāyadiṭṭhiyā etam adhivacanām. Ayameththa saṅkhepo. Vitthārato panetam “tattha katamañ attavādupādānām, idha assutavā puthujjano ariyānam adassāvī”ti (dha.sa.1223)

vuttanayena veditabbam.

Taṇhāsamudayāti ettha taṇhā kāmupādānassa upanissayavasena anantarasamanantanatthivigatāsevanavasena vā paccayo. Avasesānam pana sahajātādivasenāpi. Sesam vuttanayamevāti.

Upādānavāravaṇṇanā niṭhitā.

Taṇhāvāravaṇṇanā

96. Taṇhāvāre **rūpataṇhā ...pe... dhammataṇhā**ti evam cakkhudvārādīsu javanavīthiyam pavattāya taṇhāya “seṭṭhiputto brāhmaṇaputto”ti evamādīsu pitito nāmam viya pitisadisārammaṇato nāmam. Ettha ca rūpārammaṇā taṇhā, rūpe taṇhāti **rūpataṇhā**. Sā kāmarāgabhāvena rūpam assādentī pavattamānā **kāmataṇhā**. Sassatadiṭṭhisahagatarāgabhāvena rūpam niccaṁ dhuvaṁ sassatanti evam assādentī pavattamānā **bhavataṇhā**. Ucchedadiṭṭhisahagatarāgabhāvena rūpam ucchijjati vinassati pecca na bhavissatīti evam assādentī pavattamānā **vibhavataṇhā**ti evam tividhā hoti. Yathā ca rūpataṇhā, tathā saddataṇhādayopīti etāni atṭhārasa taṇhāvicaritāni honti. Tāni ajjhattarūpādīsu atṭhārasa, bahiddhārūpādīsu atṭhārasāti chattiṁsa. Iti atītāni chattiṁsa, anāgatāni chattiṁsa, paccuppannāni chattiṁsāti atṭhasatam.

“Ajjhattikassupādāya ‘asmī’ti hoti (MA.9./I,220.) (CS:pg.1.225) ‘itthasmī’ti hotī”ti (vibha.973-974) vā evamādīnā ajjhattikarūpādinissitāni atṭhārasa, “bāhirassupādāya ‘iminā asmī’ti hoti, ‘iminā itthasmī’ti hotī”ti vā (vibha.975) evamādīnā bāhirarūpādinissitāni atṭhārasāti chattiṁsa. Iti atītāni chattiṁsa, anāgatāni chattiṁsa, paccuppannāni chattiṁsāti evampi **atṭhasatataṇhāvicaritāni** honti. Puna saṅgahe karīyamāne rūpādīsu ārammaṇesu chaleva taṇhākāyā tissoyeva kāmataṇhādayo hontīti evam--

Niddesatthena niddesa-vitthārā vitthārassa ca.

Puna saṅgahato taṇhā, viññātabbā vibhāvināti.

Vedanāsamudayāti ettha pana **vedanā**ti vipākavedanā adhippetā. Sā katham chasu dvāresu taṇhāya paccayo hotīti &? Assādanīyato. Sukhāya hi vedanāya assādanena sattā vedanām mamāyantā vedanāya taṇhām uppādetvā vedanārāgarattā hutvā cakkhudvāre iṭṭhameva rūpam pathenti, laddhā ca nam assādentī, ārammaṇadāyakānañca cittakārādīnam sakkāram karonti. Tathā sotadvārādīsu iṭṭhe ca saddādayo pathenti, laddhā ca ne assādentī, ārammaṇadāyakānañca vīñāvādaka-gandhikasūda-tantavāya-nānāvidhasippasandassakādīnam sakkāram karonti. Yathā kiñ? Yathā puttasingehena puttām mamāyantā dhātiyā sakkāram karonti, sappāyasappikhīrādīniyeva nam pāyenti ceva bhojenti ca. Sesam vuttanayameva.

Taṇhāvāravannanā niṭhitā.

Vedanāvāravaṇṇanā

97. Vedanāvāre **vedanākāyā**ti vedanāsamūhā. **Cakkhusamphassajā** **vedanā ...pe... manosamphassajā** **vedanā**ti etam “cakkhusamphassajā vedanā atthi

kusalā, atthi akusalā, atthi abyākatā”ti (vibha.34) evam vibhaṅge āgatattā cakkhudvārādīsu pavattānam kusalākusalābyākatavedanānam “Sāriputto, mantāṇiputto”ti evamādīsu mātito nāmam viya mātisadisavatthuto nāmarā. Vacanattho panettha cakkhusamphassahetu jātā (**MA.9.I,221.**) vedanā **cakkhusamphassajā vedanāti**. Esa nayo sabbattha. Ayam tāvettha sabbasaṅgāhikakathā (**CS:pg.1.226**) Vipākavasena pana cakkhudvāre dve cakkhuviññāṇāni, dve manodhātuyo, tisso manoviññāṇadhātuyoti etāhi sampayuttavasena vedanā veditabbā. Esa nayo sotadvārādīsu. Manodvāre manoviññāṇadhātusampayuttāva.

Phassasamudayāti ettha pana pañcadvāre pañcavatthukavedanānam sahajātacakkuusamphassādisamudayā samudayo hoti. Avasesānam cakkhusamphassādayo upanissayādivasena paccayā. Manodvāre tadārammaṇavedanānam advārikānañca paṭisandhibhavaṅgacutivedanānam sahajātamanosamphassasamudayā samudayo hotīti veditabbo. Sesam vuttanayameva.

Vedanāvāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Phassavāravaṇṇanā

98. Phassavāre **cakkhusamphassoti** cakkhumhi samphasso. Esa nayo sabbattha. **Cakkhusamphasso ...pe... kāyasamphassoti** ettāvatā ca kusalākusalavipākā pañcavatthukā dasa samphassā vuttā honti. **Manosamphassoti** iminā sesā bāvīsatī lokiyavipākamanasampayuttaphassa. **Salāyatanasamudayāti** channarām cakkhādīnam āyatanānam samudayena imassa chabbidhassāpi samphassassa samudayo hotīti veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Phassavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Salāyatana vāravaṇṇanā

99. Salāyatana vāre **cakkhāyatana**nti-ādīsu yam vattabbam, tam sabbam **Visuddhimagge** khandhaniddese ceva āyatananiddese ca vuttanayameva. **Nāmarūpasamudayāti** ettha pana yam nāmam yañca rūpam, yañca nāmarūpam yassa āyatanassa paccayo hoti, tassa vasena **Visuddhimagge** paṭiccasamuppādaniddese vuttanayena nāmarūpasamudayā salāyatana samudayo veditabbo. Sesam vuttappakāramevāti.

Salāyatana vāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Nāmarūpavāravaṇṇanā

100. Nāmarūpavāre namanalakkhaṇam **nāmam**. Ruppanalakkhaṇam **rūpam**. Vitthāravāre panassa **vedanāti** vedanākkhandho. **Saññāti** saññākkhandho. **Cetanā**

phasso manasikāroti sañkhārakkhandho veditabbo. Kāmañca aññepi sañkhārakkhandhasaṅgahitā (CS:pg.1.227) dhammā santi, ime pana tayo sabbadubbalesupi cittesu santi. Tasmā etesamyeva vasenettha sañkhārakkhandhopi dassito. **Cattāri ca mahābhūtānīti** (MA.9./I,222.) ettha **cattārīti** gaṇanaparicchedo. **Mahābhūtānīti** pathavī-āpatejavāyānametam adhivacanam. Yena pana kāraṇena tāni mahābhūtānīti vuccanti, yo cettha añño vinicchayanayo, so sabbo **Visuddhimagge** rūpakkhandhaniddese vutto.

Catunnañca mahābhūtānam upādāyāti ettha pana **catunnanti** upayogatthe sāmivacanam, cattāri ca mahābhūtānīti vuttam hoti. **Upādāyāti** upādiyitvā, gahetvāti attho. Nissāyātipi eke. Vattamānanti ayañcettha pāṭhaseso. Samūhatthe vā etam sāmivacanam. Tena catunnañca mahābhūtānam samūham upādāya pavattamānam rūpanti ayamattho veditabbo. Evarū sabbathāpi yāni cattāri pathavī-ādīni mahābhūtāni, yañca catunnānam mahābhūtānam upādāya vattamānam cakkhāyatānādibhedena abhidhammapāliyameva vuttam tevīsatividham rūpañ, tam sabbampi “rūpan”ti veditabbam. **Viññāṇasamudayāti** ettha pana yam viññānam yassa nāmassa yassa ca rūpassa yassa ca nāmarūpassa paccayo hoti, tassa vasena **Visuddhimagge** paṭiccasamuppādaniddese vuttanayeneva viññāṇasamudayā nāmarūpasamudayo veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Nāmarūpavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Viññāṇavāravaṇṇanā

101. Viññāṇavāre **cakkhuviññāṇanti** cakkhumhi viññānam, cakkhuto vā jātam viññāṇanti **cakkhuviññānam**. Evarū **sotaghānajivhākāyaviññāṇāni**. Itaram pana manoyeva viññāṇanti **manoviññānam**. Dvipañcaviññāṇavajjassa tebhūmakavipākacittassetam adhivacanam. **Saṅkhārasamudayāti** ettha pana yo sañkhāro yassa viññāṇassa paccayo hoti, tassa vasena sañkhārasamudayā viññāṇasamudayo veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Viññāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṅkhārvāravaṇṇanā

102. Saṅkhārvāre abhisañkharañalakkhaṇo **saṅkhāro**. Vitthārvāre panassa **kāyasañkhāroti** kāyato pavattasañkhāro, kāyadvāre copanavasena (CS:pg.1.228) pavattānam kāmāvacarakusalato aṭṭhannam, akusalato dvādasannanti vīsatiyā (MA.9./I,223.) kāyasañcetanānametam adhivacanam. **Vacisaṅkhāroti** vacito pavattasañkhāro, vacīdvāre vacanabhedavasena pavattānam vīsatiyā eva vacīsañcetanānametam adhivacanam. **Cittasaṅkhāroti** cittato pavattasañkhāro, kāyavacīdvāre copanam akatvā raho nisiditvā cintayantassa pavattānam lokiyanakusalākusalavasena ekūnatimśamanosañcetanānametam adhivacanam. **Avijjāsamudayāti** ettha pana kusalānam upanissayavasena akusalānam sahajātādivasenāpi avijjāpaccayo hotīti veditabbā. Sesam vuttanayamevāti.

Saṅkhāravaṇṇanā niṭhitā.

Avijjāvāravaṇṇanā

103. Avijjāvāre **dukkhe aññāṇanti** dukkhasacce aññāṇam, mohassetam adhivacanam. Esa nayo **samudaye aññāṇanti**-ādīsu. Tattha catūhi kāraṇehi dukkhe aññāṇam veditabbam antogadhato vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Tathā hi tam dukkhasaccapariyāpānnattā dukkhe antogadham, dukkhasaccañcassa nissayapaccayabhāvena vatthu, ārammaṇapaccayabhāvena ārammaṇam, dukkhasaccañca etam paṭicchādeti, tassa yāthāvalakkhaṇappaṭivedhanivāraṇena, nāṇappavattiyā cettha appadānena.

Samudaye aññāṇam tīhi kāraṇehi veditabbam vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Nirodhe paṭipadāyañca aññāṇam ekeneva kāraṇena veditabbam paṭicchādanato. Nirodhapaṭipadāya hi paṭicchādakameva aññāṇam tesam yāthāvalakkhaṇappaṭivedhanivāraṇena, tesu ca nāṇappavattiyā appadānena. Na pana tattha antogadham, tasmim saccadvaye apariyāpānnattā. Na tassa tam saccadvayam vatthu, asahajātattā. Nārammaṇam, tadārabba appavattanato. Pacchimañhi saccadvayam gambhīrattā duddasam, na cettha andhabhūtam aññāṇam pavattati. Purimam pana vañcaniyatthena sabhāvalakkhaṇassa duddasattā gambhīram, tattha vipallāsaggāhavasena pavattati.

Apica **dukkheti** ettāvatā saṅgahato vatthuto ārammaṇato kiccato ca avijjā dīpitā. **Dukkhasamudayeti** ettāvatā vatthuto ārammaṇato (CS:pg.1.229) kiccato ca. **Dukkhanirodhe dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāyāti** ettāvatā kiccato. Avisesato pana **aññāṇanti** etena sabhāvato niddiṭṭhāti nātabbā. **Āsavasamudayāti** ettha pana kāmāsavabhvāsavā sahajātādivasena avijjāya paccayā honti. Avijjāsavavo upanissayavaseneva. Pubbuppannā cettha avijjā avijjāsavoti (MA.9./I,224.) veditabbā. Sā aparāparuppānāya avijjāya upanissayapaccayo hoti. Sesam vuttanayamevāti.

Avijjāvāravaṇṇanā niṭhitā.

Āsavavāravaṇṇanā

104. Āsavavāre **avijjāsamudayāti** ettha avijjā kāmāsavabhvāsavānam sahajātādivasena paccayo hoti. Avijjāsavassa upanissayavaseneva. Aparāparuppānā cettha avijjā avijjāsavoti veditabbā. Pubbuppannā avijjāyevassa aparāparuppānā avijjāsavassa upanissayapaccayo hoti. Sesam vuttanayamevāti. Ayam vāro yā esā paṭiccasamuppādapadesu jetṭhikā avijjā, tassāpi paccayadassanavasena vutto. Evaṁ vuttena vārena samśārassa anamataggatā sādhitā hoti. Katham? Āsavasamudayena hi avijjāsamudayo. Avijjāsamudayenāpi āsavasamudayo. Evaṁ āsavā avijjāya avijjāpi āsavānam paccayoti katvā pubbakoṭi na paññāyatī avijjāya, tassā apaññāyanato samśārassa anamataggatā siddhā hotīti.

Evaṁ sabbepime imasmiṁ Sutte kammapathavāro āhāravāro dukkhavāro jarā-maraṇa-jāti-bhava-upādāna-taṇhā-vedanā-phassa-saḷāyatana-nāmarūpa-

viññāṇa-saṅkhāra-avijjā-āsavavāroti **solasavārā** vuttā.

Tesu ekekassa vārassa saṅkhepavithāravasena dvidhā vibhattā dvattimṣatthānāni honti. Iti imasmim̄ Suite imesu dvattimṣatthānesu cattāri saccāni kathitāni. Etesamyeva vitthāravasena vuttesu solasasu thānesu arahattām kathitām. Therassa pana matena dvattimṣāyapi thānesu cattāri saccāni cattāro ca maggā kathitāti. Iti sakalepi pañcamahānikāyasaṅgahite Buddhavacane natthi tam suttām, yattha dvattimṣakkhattum cattāri saccāni dvattimṣakkhattuñca arahattām pakāsitām aññatra imamhā sammādiṭhisuttāti.

Idamavocāyasmā (CS:pg.1.230) **Sāriputto** idam dvattimṣāya catusaccapariyāyehi dvattimṣāya arahattapariyāyehīti catusatthiyā kāraṇehi alaṅkaritvā sammādiṭhisuttām āyasmā Sāriputto avoca, attamanā te bhikkhū āyasmato Sāriputtassa bhāśitām abhinandunti.

Āsavavāravannanā niṭhitā.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Sammādiṭhisuttavaṇṇanā niṭhitā.

(MA.10./I,225.)

(M.10.) 10. Satipaṭṭhānasuttavaṇṇanā

105. Evam **me sutanti** Satipaṭṭhānasuttām. Tattha **Kurūsu viharatī** kurunāmakā jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena **Kurūti** vuccati, tasmim̄ kurūsu janapade. Aṭṭhakathācariyā panāhu-- mandhātukāle tīsu dīpesu manussā Jambudīpo nāma Buddhapaccekabuddhamahāsāvakacakka-vattipabhutīnam uttamapurisānām uppattibhūmi uttamadīpo atiramaṇīyoti sutvā raññā mandhātucakkavattinā cakkaratanām purakkhatvā cattāro dīpe anusam्यāyantena saddhim agamānīsu. Tato rājā parināyakaratanām pucchi--

“Atthi nu kho manussalokato ramaṇīyataram thānan”ti?

“Kasmā deva evam bhaṇasi?

“Kim na passasi candimasūriyānām ānubhāvam?

“Nanu etesam thānam ito ramaṇīyataran”ti?

Rājā cakkaratanām purakkhatvā tattha agamāsi. Cattāro mahārājāno “mandhātumahārājā āgato”ti sutvāva “mahiddhiko mahānubhāvo rājā na sakkā yuddhena paṭibāhitun”ti sakarajjam niyyātesum. So tam gahetvā puna pucchi-- “Atthi nu kho ito ramaṇīyataran thānan”ti. Athassa tāvatiṁsabhanām kathayim̄su-- “tāvatiṁsabhanām, deva, ramaṇīyataran, tattha sakkassa devarañño ime cattāro mahārājāno paricārakā dovārikabhūmiyām tiṭṭhanti. Sakko devarājā mahiddhiko mahānubhāvo. Tassimāni pana upabhogaṭṭhānāni, yojanasahassubbedho vejayantapāsādo, pañcayojanasatubbedhā sudhammā devasabhā, diyadḍhayojanasatikō vejayantaratho, tathā erāvaṇo hatthī, dibbarukkhasahassapaṭīmaṇḍitām (CS:pg.1.231) nandanavanām cittalatāvanām phārusakavanaṁ missakavanaṁ Yojanasatubbedho pāricchattako kovilāro, tassa hetṭhā satthiyojanāyāmā paññāsayojanavitthatā pañcadasayojanubbedhā jayasumanapupphavanām pañḍukambasilā, yassā mudutāya sakkassa nisīdato upaḍḍhakāyo anupavisati”ti.

Taṁ sutvā rājā tattha gantukāmo cakkaratanam abbhukkiri (MA.10/I,226.) Taṁ ākāse patiṭṭhāsi saddhiṁ caturaṅginiyā senāya. Atha dvinnam devalokānam vemajjhato cakkaratanam otaritvā pathaviyam patiṭṭhāsi saddhiṁ pariṇāyakaratanappamukhāya caturaṅginiyā senāya. Rājā ekakova tāvatimśabhavenam agamāsi. Sakko “mandhātā āgato”ti sutvāva tassa paccuggamanam katvā-- “svāgatam te, mahārāja, sakam te, mahārāja. Anusāsa, mahārājā”ti vatvā saddhiṁ nāṭakehi rajjam dvebhāge katvā ekaṁ bhāgamadāsi. Rañño tāvatimśabhave patiṭṭhitamattasseva manussabhāvo vigacchi, devabhāvo pāturahosi.

Tassa kira sakkena saddhiṁ pañḍukambalasilāyam nisinnassa akkhinimisamattena nānattam paññāyati. Tam asallakkhentā devā sakkassa ca tassa ca nānatte muyhanti. So tattha dibbasampattim anubhavamāno yāva chattiṁsa sakkā uppajjivitvā cutā, tāva rajjam kāretvā atitoyeva kāmehi tato cavitvā attano uyyāne patiṭṭhito vātātapena phuṭṭhagatto kālamakāsi.

Cakkaratane pana pathaviyam patiṭṭhite pariṇāyakaratanam suvaṇṇapaṭe mandhātu-upāhanam likhāpetvā idam mandhāturajjanti rajjamanusāsi. Tepi tīhi dīpehi āgatamanussā puna gantum asakkontā pariṇāyakaratanam upasaṅkamitvā “deva mayam rañño ānubhāvena āgatā, idāni gantum na sakkoma, vasanaṭṭhānam no dehi”ti yāciṁsu. So tesam ekekam janapadamadāsi. Tattha pubbavidehato āgatamanussehi āvasitapadeso tāyeva purimasaññāya **videharaṭṭhanti** nāmam labhi. Aparagoyānato āgatamanussehi āvasitapadeso **aparantajanapadoti** nāmam labhi. Uttarakuruto āgatamanussehi āvasitapadeso **Kururaṭṭhanti** nāmam labhīti (CS:pg.1.232) Bahuke pana gāmanigamādayo upādāya bahuvacanena voharīyati. Tena vuttam “**Kurūsu viharati**”ti.

Kammāsadhammaṁ nāma kurūnaṁ nigamoti. Kammāsadhammantī ettha keci dha-kārassa da-kārena attham vaṇṇayanti. Kammāso ettha damitoti **Kammāsadammo. Kammāsotī** kammāsapādo porisādo vuccati. Tassa kira pāde khāṇukena viddhaṭṭhāne vaṇo ruhanto cittadārusadiso hutvā ruhi, tasmā **kammāsapādotī** (MA.10/I,227.) paññāyitha So ca tasmim okāse damito porisādabhāvato paṭisedhito. Kena? Mahāsattena. Katarasmīm jātaketi? **Mahāsutasomajātaketi** eke. Ime pana therā **jayaddisajātaketi** vadanti. Tadā hi mahāsattena kammāsapādo damito. Yathāha--

“Putto yadā homi jayaddisassa,
Pañcālaraṭṭhādhipatissa atrajo.
Cajitvāna pāṇam pitaram pamocayim,
Kammāsapādampi caham pasādayin”ti.

Keci pana dha-kāreneva attham vaṇṇayanti. Kururaṭṭhavāsīnam kira Kuruvattadhammo tasmim kammāso jāto, tasmā tam ṭhānam kammāso ettha dhammo jātoti **Kammāsadhammantī** vuccati. Tattha niviṭṭhanigamassāpi etadeva nāmam. Bhummavacanena kasmā na vuttanti? Avasanokāsato. Bhagavato kira tasmim nigame vasanokāso koci vihāro nāhosī. Nigamato pana apakkamma aññatarasmiṁ udakasampanne ramaṇīye bhūmibhāge mahāvanasando ahosi. Tattha Bhagavā vihāsi. Tam nigamam gocaragāmam katvā, tasmā evamettha attho veditabbo “kurūsu viharati kammāsadhammaṁ nāma kurūnaṁ nigamo, tam gocaragāmam katvā”ti.

Uddesavārakathāvaṇṇanā

106. Ekāyano ayaṁ, bhikkhave, maggoti. Kasmā Bhagavā idam suttamabhāsi? Kururatthavāśinām gambhīradesanāpaṭiggahaṇasamatthatāya. Kururatthavāśino kira bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo utupaccayādisampannattā tassa ratthassa sappāya-utupaccayasevanena niccaṁ (CS:pg.1.233) kallasarīrā kallacittā ca honti. Te cittasarīrakallatāya anuggahitapaññābalā gambhīrakathā pariggahetum samatthā honti. Tena tesam Bhagavā imam gambhīradesanāpaṭiggahaṇasamatthataṁ sampassanto ekavīsatiyā thānesu kammaṭhānam arahatte pakkhipitvā idam gambhīratthānām satipaṭṭhānasuttam abhāsi. Yathā hi puriso suvaṇṇacākoṭakām labhitvā tattha nānāpupphāni pakkhipeyya, suvaṇṇamañjūsam (MA.10.I,228.) vā pana labhitvā sattaratanāni pakkhipeyya, evam Bhagavā kururatthavāparisam labhitvā gambhīradesanām desesi. Tenevettha aññānipi gambhīratthāni Dīghanikāye

Mahānidānam Mahāsatipaṭṭhānam imasmim Majjhimanikāye **Sāropamām**

Rukkhūpamām Raṭṭhapālam Māgaṇḍiyam Āneñjasappāyanti aññānipi suttāni desesi.

Apica tasmin janapade catasso parisā pakatiyāva satipaṭṭhānabhāvanānuyogamanuyuttā viharanti, antamaso dāsakammakaraparijanāpi satipaṭṭhānappaṭisāmyuttameva kathām kathenti. Udakatitthasuttakantanaṭṭhānādīsupi niratthakakathā nāma na pavattati. Sace kāci itthī--“Amma tvam kataram satipaṭṭhānabhāvanāni manasikarosi”ti pucchitā “na kiñci”ti vadati. Tam garahanti “dhiratthu tava jīvitam, jīvamānāpi tvam matasadisā”ti. Atha nam “mā dāni puna evamakāsi”ti ovaditvā aññataram satipaṭṭhānam uggaṇhāpentī. Yā pana-- “Aham asukām satipaṭṭhānam manasikarom”ti vadati. Tassā “sādhu sādhū”ti sādhukāram datvā “tava jīvitam sujīvitam, tvam nāma manussattam pattā, tavatthāya sammāsambuddho uppanno”ti-ādīhi pasam̄santi. Na kevalañcettha manussajātiyāyeva satipaṭṭhānamanasikārayuttā, te nissāya viharantā tiracchānagatāpi. Tatridam vatthu--eko kira naṭako suvapotakaṁ gahetvā sikkhāpento vicarati. So bhikkhunupassayaṁ upanissāya vasitvā gamanakāle suvapotakaṁ pamussitvā gato. Tam sāmañeriyo gahetvā patījaggiṁsu. Buddharakkhitotissa nāmām akāṁsu. Tam ekadivasam̄ purato nisinnam disvā mahātherī āha-- “Buddharakkhitā”ti?

Kim ayyeti.

Atthi koci tava manasikāroti?

Natthi ayyeti.

Āvuso pabbajitānam santike vasantena nāma vissaṭṭha-attabhāvena bhavitum na vaṭṭati, kocidēva (MA.10.I,229.) manasikāro icchitabbo, tvam pana aññām na sakkhissasi “Atthi aṭṭhī”ti (CS:pg.1.234) sajjhāyam karohīti. So theriyā ovāde thatvā “Atthi aṭṭhī”ti sajjhāyanto carati.

Tam ekadivasam̄ pātova toranagge nisīditvā bālātaparān tapamānam eko sakuṇo nakhapañjarena aggahesi. So “Kiri kirī”ti saddamakāsi. Sāmañeriyo sutvā “Ayye Buddharakkhito sakuṇena gahito, mocema nan”ti ledḍu-ādīni gahetvā anubandhitvā mōcesum. Tam ānetvā purato ṭhāpitam therī āha--

“Buddharakkhita, sakuṇena gahitakāle kim cintesī”ti?

Na ayye aññām cintesim, “Atthipuñjova aṭṭhipuñjam gahetvā gacchatī, katarasmimpi thāne vippakirissatī”ti evam ayye aṭṭhipuñjameva cintesinti.

Sādhu sādhu, Buddharakkhita, anāgate bhavakkhayassa te paccayo bhavissatīti. Evam tattha tiracchānagatāpi satipaṭṭhānamanasikārayuttā, tasmā nesam Bhagavā satipaṭṭhānabuddhimeva janento idam suttam abhāsi.

Tattha **ekāyanoti** ekamaggo. Maggassa hi--

“Maggio pantho patho pajjo, añjasam vaṭumāyanam;

Nāvā uttarasetū ca, kullo ca bhisisaṅkamo”ti. (cūlani.101)--

Bahūni nāmāni. Svāyam idha ayananāmema vutto. Tasmā **ekāyano ayam**, **bhikkhave, maggoti** ettha ekamaggo ayam, bhikkhave, maggo, **na dvedhāpathabhūtoti** evamattho datṭhabbo. Atha vā ekena ayitabboti ekāyano. **Ekenāti** gaṇasaṅgaṇikam pahāya vūpakaṭṭhena pavivittacittena. **Ayitabboti** paṭipajjitatte. Ayanti vā etenāti **ayano**, saṁsārato nibbānam gacchantīti attho Ekassa ayano **ekāyano, ekassāti** seṭṭhassa. Sabbasattānam seṭṭho ca Bhagavā, tasmā Bhagavatotī vuttam hoti. Kiñcāpi hi tena aññepi ayanti, evam santepi Bhagavatova so ayano tena uppāditattā. Yathāha “so hi, brāhmaṇa, Bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā”ti-ādi (ma.ni.3.79). Ayatīti vā **ayano**, gacchati pavattatīti attho. Ekasmim ayanoti **ekāyano**, imasmimyeva dhammavinaye pavattati, na aññatrāti vuttam (**MA.10.I,230.**) hoti. Yathāha “imasmim kho, Subhadda, dhammavinaye ariyo atṭhaṅgiko maggo upalabbhatī”ti (dī.ni.2.214). Desanābhedoyeva heso, attho paneko. Apica (**CS:pg.1.235**) ekam ayatīti ekāyano. Pubbabhāge nānāmukhabhāvanānayappavattho aparabhāge ekam nibbānameva gacchatīti vuttam hoti. Yathāha brahmā sahampati--

“Ekāyanam jātikhayantadassī,

Maggam pajānāti hitānukampī.

Etena maggena tarīmsu pubbe,

Tarissanti ye ca taranti oghan”ti. (sam.ni.5.409).

Keci pana “na pāram diguṇam yantī”ti gāthānayena yasmā ekavāram nibbānam gacchati. Tasmā “ekāyano”ti vadanti, tam na yujjati. Imassa hi athassa sakim ayanoti iminā byañjanena bhavitabbam. Yadi pana ekam ayanamassa ekā gati pavattīti evamattham yojetvā vucceyya, byañjanam yujjeyya, attho pana ubhayathāpi na yujjati. Kasmā? Idha pubbabhāgasatipatṭhānamaggo adhippetattā. Kāyādicatu-ārammaṇappavatto hi pubbabhāgasatipatṭhānamaggo idha adhippeto, na lokuttaro. So ca anekavārampi ayati, anekañcassa ayanam hoti.

Pubbepi ca imasmim pade mahātherānam sākacchā ahosiyeva.

Tipiṭakacūlanāgatthero “pubbabhāgasatipatṭhānamaggo”ti āha. Ācariyo panassa Tipiṭakacūlasumatthero “missakamaggo”ti āha. Pubbabhāgo bhanteti. Missako āvusoti. Ācariye punappunam bhaṇante appaṭibāhitvā tuṇhi ahosi. Pañham avinicchinitvāva uṭṭhahimṣu. Athācariyatthero nhānakoṭṭhakam gacchanto “mayā missakamaggo kathito, cūlanāgo pubbabhāgoti ādāya voharati ko nu kho ettha nicchayo”ti suttantam ādito paṭṭhāya parivattento “yo hi koci, bhikkhave, ime cattāro satipatṭhāne evam bhāveyya satta vassānī”ti imasmim thāne sallakkhesi, lokuttaramaggo uppajjivtā satta vassāni titṭhamāno nāma natthi, mayā vutto missakamaggo na labbhati, cūlanāgena ditṭho pubbabhāgamaggova labbhatīti ñatvā atṭhamiyam dhammassavane saṅghuṭhe agamāsi.

(**MA.10.I,231.**) Porāṇakattherā (**CS:pg.1.236**) kira piyadhammassavanā honti. Saddam sutvāva “Aham paṭhamam, aham paṭhamā”ti ekappahāreneva osaranti. Tasmīnca divase Cūlanāgattherassa vāro. Tena dhammāsane nisīditvā vījanim gahetvā pubbagāthāsu vuttāsu therassa āsanapiṭṭhiyam ṭhitassa etadahosi “raho nisīditvā na vakkhāmī”ti. Porāṇakattherā hi anusūyakā honti, na attano rucimeva ucchubhāram viya evam ukkhipitvā vicaranti, kāraṇameva gaṇhanti, akāraṇam vissajjenti. Tasmā therō “Āvuso Cūlanāgā”ti āha. So ācariyassa viya saddoti dhammam ṭhāpetvā “Kim bhante”ti

āha. Āvuso Cūlanāga mayā vutto missakamaggo na labbhati, tayā vutto pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggova labbhatīti.

Thero cintesi-- “Amhākarān ācariyo sabbapariyattiko tepiṭako sutabuddho, evarūpassapi nāma bhikkhuno ayam pañho āluleti, anāgate mama bhātikā imam pañham ālulessantīti suttam gahetvā imam pañham niccalam karissāmī”ti paṭisambhidāmaggato “ekāyanamaggo vuccati pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggoo--

“Maggānaṭṭhaṅgiko sethō, saccānam caturo padā;
Virāgo sethō dhammadām, dvipadānañca cakkhumā.
Eseva maggo natthañño, dassanassa visuddhiyā;
Etañhi tumhe paṭipajjatha, mārasenappamaddanam.
Etañhi tumhe paṭipannā, dukkhassantam karissathā”ti. (dha.pa.273-275)--

Suttam āharitvā thapesi.

Maggoti kenaṭṭhena maggo? Nibbānagamanaṭṭhena nibbānatthikehi magganiyaṭṭhena ca. **Sattānam visuddhiyā**ti rāgādīhi malehi abhijjhāvisamalobhādīhi ca upakkilesehi kiliṭṭhacittānam sattānam visuddhatthāya. Tathā hi imināva maggena ito satasahassakappādhikānam (**MA.10.I,232.**) catunnām asaṅkhyeyyānam upari ekasmiññeva kappe nibbatte taṇhaṅkaramedhaṅkarasaraṇaṅkaradīpaṅkaranāmake Buddhe ādīm katvā sakyamunipariyosānā aneke sammāsambuddhā anekasatā pacceka-buddhā gaṇanapathām vītivattā ariyasāvakā cāti ime (**CS:pg.1.237**) sattā sabbe cittamalam pavāhetvā paramavisuddhim pattā. Rūpamalavasena pana saṅkilesavodānapaññattiyeva natthi. Tathā hi--

Rūpena saṅkiliṭṭhena, saṅkilissanti mānavā;
Rūpe suddhe visujjhanti, anakkhātam mahesinā.
Cittena saṅkiliṭṭhena, saṅkilissanti mānavā;
Citte suddhe visujjhanti, iti vuttam mahesinā.

Yathāha “cittasamākilesā, bhikkhave, sattā saṅkilissanti, cittavodānā visujjhantī”ti (saṁ.ni.3.100). Tañca cittavodānam iminā satipaṭṭhānamaggena hoti. Tenāha “sattānam visuddhiyā”ti.

Sokaparidevānam samatikkamāyāti sokassa ca paridevassa ca samatikkamāya, pahānāyāti attho. Ayañhi maggo bhāvito **santatimahāmattā**dīnam viya sokasamatikkamāya, **paṭācārā**dīnam viya ca paridevasamatikkamāya ca saṁvattati. Tenāha “sokaparidevānam samatikkamāyā”ti. Kiñcapi hi santatimahāmatto--

“Yam pubbe tam visodhehi, pacchā te māhu kiñcanam;
Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi”ti. (su.ni.955).

Imam gāthām sutvā saha paṭisambhidāhi arahattam patto.

Paṭācārā--

“Na santi puttā tāñāya, na pitā nāpi bandhavā;
Antakenādhipannassa, natthi nātīsu tāñatā”ti. (dha.pa.288).

Imam gāthām sutvā sotāpattiphale patiṭṭhitā. Yasmā pana kāyavedanācittadhammesu kañci dhammarām anāmasitvā bhāvanā nāma natthi, tasmā tepi imināva maggena sokaparideve samatikkantāti veditabbā.

Dukkhadomanassānam atthaṅgamāyāti kāyikadukkhassa (**MA.10.I,233.**) ca cetasikadomanassassa cāti imesam dvinnam atthaṅgamāya, nirodhāyāti attho. Ayañhi maggo bhāvito Tissattherādīnam viya dukkhassa, sakkādīnam viya ca domanassassa atthaṅgamāya saṁvattati.

Tatrāyam (**CS:pg.1.238**) atthadīpanā-- Sāvatthiyam kira **Tisso** nāma

kuṭumbikaputto cattālīsa hiraññakoṭiyo pahāya pabbajitvā agāmake araññe viharati. Tassa kaniṭṭhabhātubhāriyā “gacchatha nam jīvitā voropethā”ti pañcasate core pesesi. Te gantvā theram parivāretvā nisīdirīmsu. Thero āha “kasmā āgatattha upāsakā”ti? Tam jīvitā voropessāmāti. Pāṭibhogam me upāsakā gahetvā ajjekarattim jīvitam dethāti. Ko te, samaṇa, imasmim thāne pāṭibhogo bhavissatī? Thero mahantam pāsāṇam gahetvā dve ūruṭhīni bhinditvā “vatṭati upāsakā pāṭibhogo”ti āha. Te apakkamitvā caṅkamanasīse aggim katvā nipajjīmsu. Therassa vedanam vikkhambhetvā sīlam paccavekkhato parisuddham sīlam nissāya pītipāmojjam uppajji Tato anukkamena vipassanam vaḍḍhento tiyāmarattim samaṇadhammarūpam katvā aruṇuggamane arahattam patto imam udānam udānesi--

“Ubho pādāni bhinditvā, saññapessāmi vo aham;
Aṭṭiyāmi harāyāmi, sarāgamarānam aham.
Evāham cintayitvāna, yathābhūtarūpam vipassisam;
Sampatte aruṇuggamhi, arahattamapāpuṇin”ti.

Aparepi timsa bhikkhū Bhagavato santike kammaṭṭhānam gahetvā araññavihāre vassam upagantvā “Āvuso, tiyāmarattim samaṇadhammova kātabbo, na aññamaññassa santikam āgantabban”ti vatvā vihariīmsu. Tesam samaṇadhammarūpam katvā paccūsasamaye pacalāyatānam eko byaggho āgantvā ekekam bhikkhum gahetvā gacchati. Na koci “marūpam byaggho gaṇhi”ti vācampi nicchāresi. Evarūpam pañcasu dasasu bhikkhūsu khāditesu uposathadivase “itare, āvuso, kuhin”ti pucchitvā ñatvā ca “idāni gahitena, gahitomhīti vattabban”ti vatvā vihariīmsu.

Atha aññataram daharabhikkhum purimanayeneva byaggho gaṇhi. So “byaggho, bhante”ti āha. Bhikkhū kattaradaṇde ca ukkāyo ca gahetvā mocessāmāti anubandhiīmsu. Byaggho bhikkhūnam agatim chinnataṭṭhānam ([MA.10.I,234.](#)) āruyha tam bhikkhum pādañguṭṭhakato paṭṭhāya khāditum ārabhi. Itarepi “idāni ([CS:pg.1.239](#)) sappurisa, amhehi kattabbarūpam natthi, bhikkhūnam viseso nāma evarūpe thāne paññāyatī”ti āham. So byagghamukhe nipanno tarūpam vedanam vikkhambhetvā vipassanam vaḍḍhento yāva goppakā khāditasamaye sotāpanno hutvā, yāva jaṇṇukā khāditasamaye sakadāgāmī, yāva nābhīyā khāditasamaye anāgāmī hutvā, hadayarūpe akhāditeyeva saha paṭisambhidāhi arahattam patvā imam udānam udānesi--

“Sīlavā vatasampanno, paññavā susamāhito;
Muhuttamū pamādamanvāya, byagghenoruddhamānaso.
Pañjarasmim gahetvāna, silāya uparūkato;
Kāmarūpam khādatu marūpam byaggho, bhakkho kāyo amittānam.
Paṭiladdhe kammaṭṭhāne, maraṇam hehitu bhaddakan”ti.

Aparopi Pītamallatthero nāma gihikāle tīsu rajjesu paṭākam gahetvā **tambapaññidīpaṇī** āgamma rājānam disvā raññā katānuggaho ekadivasam kilañjakāpaṇasāladvārena gacchanto “rūpam, bhikkhave, na tumhākam, tam pajahatha, tam vo pahīnam dīgharattam hitāya sukhāya bhavissatī”ti ([sam.ni.3.33-34](#)) natumhākavaggam sutvā cintesi “neva kira rūpam attano, na vedanā”ti. So tamyeva aṅkusam katvā nikhamitvā mahāvihāram gantvā pabbajjam yācītvā pabbajito upasampanno dvemātikā paguṇam katvā timsa bhikkhū gahetvā gabalavāliya-aṅgaṇam gantvā samaṇadhammamakāsi. Pādesu avahantesu jaṇṇukehi caṅkamati. Tamenam rattim eko migaluddako migoti maññamāno sattiyā pahari. Satti vinivijjhītvā gatā. So tam sattim harāpetvā pahāramukhāni tiṇavatṭiyā pūrāpetvā pāsāṇapiṭṭhiyam attānam nisīdāpetvā okāsam kāretvā vipassanam vaḍḍhēt vā saha paṭisambhidāhi arahattam patvā

ukkāsitasaddena āgatānam bhikkhūnam byākaritvā imam udānam udānesi--
(MA.10.I,235.) “Bhāsitām Buddhaseṭṭhassa, sabbalokaggavādino.

Na tumhākamidam rūpam, tam jaheyyātha bhikkhavo.

Aniccā (**CS:pg.1.240**) vata saṅkhārā, uppādavayadhammino;
Uppajjītvā nirujjhanti, tesam vūpasamo sukho”ti.

Atha nam bhikkhū āharīsu “sace, bhante, sammāsambuddho arogo abhavissā, addhā te muddhamatthake hatthām pasāretvā sīsam parāmaseyyā”ti. Ettāvatā ayam maggo Tissattherādīnam viya dukkhassa atthaṅgamāya samvattati.

Sakko pana devānamindo attano pañcavidham pubbanimittam disvā maraṇabhayasantajjito domanassajāto Bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchi. So upekkhāpañhavissajjanāvasāne asitīsahassāhi devatāhi saddhim sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Sā cassa upapatti puna pākatikāva ahosi.

Subrahmāpi devaputto accharāsaḥassaparivāro saggasampattim anubhoti, tattha pañcasatā accharāyo rukkhato pupphāni ocinantiyo cavitvā niraye upapannā. So “Kim imā cirāyantī”ti upadhārento tāsam niraye nibbattabhbāvam disvā “Kittakam nu kho mama āyū”ti upaparikkhanto attanopi āyuparikkhayam viditvā tattheva niraye nibbattanabhāvam disvā bhīto ativiya domanassajāto hutvā “imam me domanassam Satthā vinayissati na añño”ti avasesā pañcasatā accharāyo gahetvā Bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchi--

“Niccam utrastamidam cittam, niccam ubbiggidam mano;

Anuppannesu kicchesu, atho uppatitesu ca.

Sace atthi anutrastam, tam me akkhāhi pucchito”ti. (sam.ni.1.98).

Tato nam Bhagavā āha--

“Nāññatra bojjhā tapasā, nāññatrindriyasaṁvarā;

Nāññatra sabbanissaggā, sotthim passāmi pāñinan”ti. (sam.ni.1.98).

(MA.10.I,236.) So desanāpariyosāne pañcahi accharāsatehi saddhim sotāpattiphale patiṭṭhāya tam sampattim thāvaraṁ katvā devalokameva agamāsīti (**CS:pg.1.241**) Evamayaṁ maggo bhāvito sakkādīnam viya domanassassa atthaṅgamāya samvattatīti veditabbo.

Ñāyassa adhigamāyāti ñāyo vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, tassa adhigamāya, pattiyāti vuttaṁ hoti. Ayañhi pubbabhāge lokiyo satipaṭṭhānamaggo bhāvito lokuttarassa maggassa adhigamāya samvattati. Tenāha “ñāyassa adhigamāyā”ti.

Nibbānassa sacchikiriyāyāti taṇhāvānavirahitattā nibbānanti laddhanāmassa amatassa sacchikiriyāya, attapaccakkhatāyāti vuttam hoti. Ayañhi maggo bhāvito anupubbena nibbānasacchikiriyam sādheti. Tenāha “nibbānassa sacchikiriyāyā”ti.

Tattha kiñcapi “sattānam visuddhiyā”ti vutte sokasamatikkamādīni athato siddhāneva honti, ṭhāpetvā pana sāsanayuttikovide aññesam na pākaṭāni, na ca Bhagavā pathamaṁ sāsanayuttikovidam janaṁ katvā pacchā dhammaṁ deseti. Tena teneva pana suttena tam tam attham ñāpeti. Tasmā idha yam yam attham ekāyanamaggo sādheti, tam tam pākaṭam katvā dassento “sokaparidevānam samatikkamāyā”ti-ādimāha. Yasmā vā yā sattānam visuddhi ekāyanamaggena samvattati, sā sokaparidevānam samatikkamena hoti, sokaparidevānam samatikkamo dukkhadomanassānam atthaṅgamenā, dukkhadomanassānam atthaṅgamo ñāyassādhigamena, ñāyassādhigamo nibbānassa sacchikiriyāya. Tasmā imampi kamaṁ dassento “sattānam visuddhiyā”ti vatvā “sokaparidevānam samatikkamāyā”ti-ādimāha.

Apica vaṇṇabhaṇanametam ekāyanamaggassa. Yatheva hi Bhagavā

“dhammarūm vo, bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇarūm majjhēkalyāṇarūm pariyośānakalyāṇarūm sāttham sabyañjanarūm kevalaparipuṇṇarūm parisuddharūm brahmaçariyārūm pakāsessāmi, yadidañ chachakkānī”ti (ma.ni.3.420) chachakkadesanāya atthahi padehi vaññarūm abhāsi, yathā ca ariyavāmsadesanāya “cattārome, bhikkhave, ariyavāmsā aggāññā rattaññā vamsaññā porāñā asamkiññā asamkiññapubbā (**MA.10.I,237.**) na samkīyanti, na samkīyissanti, appaṭikuṭṭhā samañehi brāhmañehi viññūhī”ti (**CS:pg.1.242**) (a.ni.4.28) navahi padehi vaññarūm abhāsi, evam imassapi ekāyanamaggassa sattānam visuddhiyāti-ādīhi sattahi padehi vaññarūm abhāsi.

Kasmā iti ፭? Tesam bhikkhūnañ ussāhajananattharūm. Vaññabhāsanañhi sutvā te bhikkhū “Ayam kira maggo hadayasantāpabhūtam sokam, vācāvippalāpabhūtam paridevam, kāyika-asātabhūtam dukkham, cetasika-asātabhūtam domanassanti cattāro upaddave hanati, visuddhim nīyam nibbānanti tayo visese āvahatī”ti ussāhajātā imam dhammadesanām uggahetabbam pariyāpuṇitabbam dhāretabbam vācetabbam, imañca maggam bhāvetabbam maññissanti. Iti tesam bhikkhūnañ ussāhajananattharūm vaññarūm abhāsi, kambalavāñijādayo kambalādīnam vaññarūm viya.

Yathā hi satasahassagghanikapañḍukambalavāñijena kambalam gañhathāti ugghositepi asukakambaloti na tāva manussā jānanti. Kesakambalavālakambalādayopi hi duggandhā kharasamphassā kambalātveva vuccanti. Yadā pana tena gandhārako rattakambalo sukhumo ujjalo sukhasamphassoti ugghositarūm hoti, tadā ye pahonti, te gañhanti. Ye na pahonti, tepi dassanakāmā honti, evamevam “ekāyano ayam, bhikkhave, maggo”ti vuttepi asukamaggoti na tāva pākaṭo hoti. Nānappakārakā hi aniyyānamaggāpi maggātveva vuccanti. “Sattānam visuddhiyā”ti-ādimhi pana vutte “Ayam kira maggo cattāro upaddave hanati, tayo visese āvahatī”ti ussāhajātā imam dhammadesanām uggahetabbam pariyāpuṇitabbam dhāretabbam vācetabbam, imañca maggam bhāvetabbam maññissantītī vaññarūm bhāsanto “sattānam visuddhiyā”ti-ādimāha. Yathā ca satasahassagghanikapañḍukambalavāñijopamā, evam rattajambunadasuvanā-udakappasādakamañiratanasuvuddhamuttāratanadhotapavālādi vāñijūpamādayopettha āharitabbā.

Yadidanti nipāto, ye imeti ayamassa attho. **Cattāroti** gānanaparicchedo, tena na tato heṭṭhā na uddhanti satipaṭṭhānaparicchedam dīpeti. **Satipaṭṭhānāti** tayo satipaṭṭhānā satigocaropi, tidhā paṭipannesu sāvakesu (**MA.10.I,238.**) satthuno paṭighānunayavītivattatāpi, satipi. “Catunnam (**CS:pg.1.243**) bhikkhave, satipaṭṭhānānam samudayañca atthañgamañca desessāmi, tam suñātha …pe.... Ko ca, bhikkhave, kāyassa samudayo? Āhārasamudayā kāyasamudayo”ti-ādīsu (sam.ni.3.408) hi satigocaro **satipaṭṭhānanti** vuccati. Tathā “kāyo paṭṭhānam, no sati. Sati paṭṭhānañceva sati cā”ti-ādīsupi (paṭi.ma.3.35).Tassattho-- patiṭṭhāti asminti paṭṭhānam. Kā patiṭṭhāti? Sati. Satiyā paṭṭhānam **satipaṭṭhānam**. Padhānaṭṭhānanti vā paṭṭhānam. Satiyā paṭṭhānam satipaṭṭhānam, hatthiṭṭhāna-assaṭṭhānādīni viya. “Tayo satipaṭṭhānā, yadariyo sevati, yadariyo sevamāno Satthā gañamanusāsitumarahatī”ti (ma.ni.3.311) ethāpi tidhā paṭipannesu sāvakesu satthuno paṭighānunayavītivattatā “satipaṭṭhānan”ti vuttā. Tassattho-- paṭṭhapetabbato paṭṭhānam, pavattayitabbatoti attho. Kena paṭṭhapetabbatoti? Satiyā. Satiyā paṭṭhānam satipaṭṭhānanti. “Cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulīkatā satta bojjhañge paripūrentī”ti-ādīsu (sam.ni.5.989) pana satiyeva “satipaṭṭhānan”ti vuccati. Tassattho-- patiṭṭhātī paṭṭhānam, upaṭṭhāti okkantivā pakkhanditivā pavattatīti attho. Satiyeva paṭṭhānam satipaṭṭhānam. Atha vā saraṇaṭṭhena sati, upaṭṭhānaṭṭhena paṭṭhānam. Iti sati ca sā paṭṭhānañcātipi

satipaṭṭhānam. Idamidha adhippetam.

Yadi evam, kasmā “satipaṭṭhāna”ti bahuvacanam? Satibahuttā. Ārammaṇabhedena hi bahukā etā satiyo. Atha maggoti kasmā ekavacanam? Maggaṭṭhena ekattā. Catassopi hi etā satiyo maggaṭṭhena ekattam gacchanti. Vuttañhetam “maggoti kenaṭṭhena maggo? Nibbānagamanaṭṭhena, nibbānathikehi magganīyaṭṭhena cā”ti. Catassopi cetā aparabhāge kāyādīsu ārammaṇesu kiccam sādhayamānā nibbānam gacchanti. Ādito paṭṭhāya ca nibbānathikehi maggīyanti, tasmā catassopi eko maggoti vuccanti (MA.10/I,239.) Evañca sati vacanānusandhinā sānusandhikāva desanā hoti, “mārasenappamaddanam vo, bhikkhave, maggām desessāmi, tam suṇātha … pe… katamo ca, bhikkhave, mārasenappamaddano maggo? Yadidam sattabojjhāṅgā”ti-ādīsu (saṁ.ni.5.224) viya hi yathā mārasenappamaddanoti ca sattabojjhāṅgāti ca athato (CS:pg.1.244) ekaṁ, byañjanamevettha nānam. Evam ekāyanamaggoti ca cattāro satipaṭṭhānatī ca athato ekaṁ, byañjanamevettha nānam. Tasmā maggaṭṭhena ekattā ekavacanam, ārammaṇabhedena satibahuttā bahuvacanam veditabbam.

Kasmā pana Bhagavatā cattārova satipaṭṭhāna vuttā anūnā anadhikāti? Veneyyahitattā Taṇhācaritadiṭṭhicaritasamathayānikavipassanāyānikesu hi mandatikkhavasena dvedhā dvedhā pavattesu veneyyesu mandassa taṇhācaritassa olārikam kāyānupassanāsatipaṭṭhānam **Visuddhimaggo**, tikkhassa sukhumaṁ vedanānupassanam satipaṭṭhānam. Diṭṭhicaritassāpi mandassa nātippabhedagataṁ cittānupassanāsatipaṭṭhānam Visuddhimaggo, tikkhassa atippabhedagataṁ dhammānupassanāsatipaṭṭhānam. Samathayānikassa ca mandassa akičchena adhigantabbanimittam paṭhamam satipaṭṭhānam Visuddhimaggo, tikkhassa olārikārammaṇe asaṇṭhahanato dutiyam. Vipassanāyānikassapi mandassa nātippabhedagatārammaṇam tatiyam, tikkhassa atippabhedagatārammaṇam catuttham. Iti cattārova vuttā anūnā anadhikāti.

Subhasukhanicca-attabhāvavipallāsapahānattham vā. Kāyo hi asubho, tattha ca subhavipallāsavipallathā sattā, tesam tattha asubhabhāvadassanena tassa vipallāsassa pahānattham paṭhamam satipaṭṭhānam vuttam. Sukham niccam attāti gahitesupi ca vedanādīsu vedanā dukkhā, cittam aniccam, dhammā anattā, tesu ca sukhanicca-attavipallāsavipallathā sattā, tesam tattha dukkhādibhāvadassanena tesam vipallāsānam pahānattham sesāni tīṇi vuttānīti evam subhasukhanicca-attabhāvavipallāsapahānattham vā cattārova vuttā anūnā anadhikāti veditabbā.

Na kevalañca vipallāsapahānatthameva, atha kho caturoghayogāsavagantha-upādāna-agatipahānatthampi (MA.10/I,240.) catubbhidhāhārapariññatthañca cattārova vuttāti veditabbā. Ayaṁ tāva pakaraṇanayo.

Atṭhakathāyam pana saraṇavasena ceva ekattasamosaraṇavasena ca ekameva satipaṭṭhānam ārammaṇavasena cattāroti etadeva vuttam. Yathā hi catudvāre nagare pācīnato āgacchantā pācīnadicāya uṭṭhānakam bhaṇḍam gahetvā pācīnadvārena nagarameva pavisanti, dakkhiṇato pacchimato uttarato āgacchantā uttaradisāya uṭṭhānakam bhaṇḍam gahetvā uttaradvārena nagarameva pavisanti, evam sampadamidam veditabbam. Nagaram viya hi nibbānamahānagaram (CS:pg.1.245) Dvāram viya atṭhaṅgiko lokuttaramaggo. Pācīnadicādayo viya kāyādayo.

Yathā pācīnato āgacchantā pācīnadicāya uṭṭhānakam bhaṇḍam gahetvā pācīnadvārena nagarameva pavisanti, evam kāyānupassanāmukhena āgacchantā

cuddasavidhena kāyānupassanāṁ bhāvetvā kāyānupassanābhāvanānubhāvanibbattena
ariyamaggena ekaṁ nibbānameva osaranti.

Yathā dakkhiṇato āgacchantā dakkhiṇadisāya uṭṭhānakāṁ bhaṇḍāṁ gahetvā
dakkhinadvārena nagarameva pavisanti, evam̄ vedanānupassanāmukhena āgacchantā
navavidhena vedanānupassanāṁ bhāvetvā vedanānupassanābhāvanānubhāvanibbattena
ariyamaggena ekaṁ nibbānameva osaranti.

Yathā pacchimato āgacchantā pacchimadisāya uṭṭhānakāṁ bhaṇḍāṁ gahetvā
pacchimadvārena nagarameva pavisanti, evam̄ cittānupassanāmukhena āgacchantā
soḷasavidhena cittānupassanāṁ bhāvetvā cittānupassanābhāvanānubhāvanibbattena
ariyamaggena ekaṁ nibbānameva osaranti.

Yathā uttarato āgacchantā uttaradisāya uṭṭhānakāṁ bhaṇḍāṁ gahetvā
uttaradvārena nagarameva pavisanti, evam̄ dhammānupassanāmukhena āgacchantā
pañcavidhena dhammānupassanāṁ bhāvetvā
dhammānupassanābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṁ nibbānameva osaranti.

Evam̄ saraṇavasena ceva ekattasamosaraṇavasena ca ekameva satipaṭṭhānam
ārammaṇavasena cattārova vuttāti veditabbā.

(MA.10/I,241.) **Katame cattāoti** kathetukamyatā pucchā. **Idhāti** imasmīm sāsane.

Bhikkhaveti dhammapaṭiggāhakapuggalālapanametāṁ. **Bhikkhūti**
paṭipattisampādakapuggalanidassanametāṁ. Aññepi ca devamanussā paṭipattim
sampādentiyeva, seṭṭhattā pana paṭipattiyyā bhikkhubhāvadassanato ca, “bhikkhū”ti āha.
Bhagavato hi anusāsanīm sampaṭicchantesu bhikkhu seṭṭho, sabbappakārāya anusāsanīyā
bhājanabhāvato, tasmā seṭṭhattā “bhikkhū”ti āha. Tasmīm gahite pana sesā gahitāva
honti rājagamanādīsu rājaggahaṇena sesaparisā viya. Yo ca imam̄ paṭipattim paṭipajjati,
so bhikkhu nāma hotītī (CS:pg.1.246) paṭipattiyyā bhikkhubhāvadassanatopi “bhikkhū”ti
āha Paṭipannako hi devo vā hotu manusso vā, “bhikkhū”ti saṅkham̄ gacchatiyeva.

Yathāha --

“Alaṅkato cepi samaṁ careyya,
Santo danto niyato brahmacārī.
Sabbesu bhūtesu nidhāya dandāṁ,
So brāhmaṇo so samaṇo sa bhikkhū”ti. (dha.pa.142).

Kāyeti rūpakāye. Rūpakāyo hi idha aṅgapaccāṅgānam̄ kesādīnañca
dhammānām̄ samūhaṭṭhena hathikāyarathakāyādayo viya kāyoti adhippeto. Yathā ca
samūhaṭṭhena, evam̄ kucchitānam̄ āyaṭṭhena. Kucchitāñhi paramajeguccchānam̄ so
āyotipi **kāyo**. **Āyoti** uppattideso. Tatrāyam̄ vacanattho, āyanti tatoti āyo. Ke āyanti?
Kucchitā kesādayo. Iti kucchitānam̄ āyoti **kāyo**. Kāyānupassīti kāyamanupassanasilo,
kāyam̄ vā anupassamāno.

“Kāye”ti ca vatvāpi puna “kāyānupassī”ti dutiyāṁ kāyaggahaṇāṁ asammissato
vavatthānaghanavinibbhogādīdassanatthāṁ katanti veditabbam̄. Tena na kāye
vedanānupassī vā, cittadhammānupassī vā, atha kho kāyānupassīyevāti kāyasāñkhāte
vatthusmiṁ kāyānupassanākārasseva dassanena asammissato vavatthānāṁ dassitāṁ hoti.
Tathā na kāye aṅgapaccāṅgavimutta-ekadhammānupassī, nāpi
kesalomādivinimutta-itthipurisānupassī. Yopi cettha kesalomādiko
bhūtupādāyasañkhāto (MA.10/I,242.) kāyo tatthapi na
bhūtupādāyavimutta-ekadhammānupassī, atha kho rathasambhārānupassako viya
aṅgapaccāṅgasamūhānupassī, nagarāvayavānupassako viya kesalomādisamūhānupassī,
kadalikkhandhapattavaṭṭivinibbhujanako viya rittamuṭṭhiviniveṭhako viya ca

bhūtupādāyasamūhānupassīyevāti nānappakārato samūhavaseneva kāyasaṅkhātassa
vatthuno dassanena ghanavinibbhogo dassito hoti. Na hettha
yathāvuttasamūhavinimutto kāyo vā itthī vā puriso vā añño vā koci dhammo dissati
(CS:pg.1.247) yathāvuttadhammasamūhamatteyeva pana tathā tathā sattā
micchābhinivesam karonti. Tenāhu porāṇā--

“Yam passati na tam diṭṭham, Yam diṭṭham tam na passati;
Apassam bajjhate mūlho, bajjhamañno na muccatī”ti. --

Ghanavinibbhogādidassanatthanti vuttam. Ādisaddena cettha ayampi attho veditabbo-
ayañhi ekasmiñ kāye kāyānupassīyeva, na aññadhammānupassī. Kiñ vuttam hoti?
Yathā anudakabhūtāyapi marīciyā udakānupassino honti, na evam
aniccadukkhānatta-asubhabhūteyeva imasmim kāye niccasukha-attasubhabhāvānupassī,
atha kho kāyānupassī aniccadukkhānatta-asubhākārasamūhānupassīyevāti. Atha vā
yvāyam parato “idha, bhikkhave, bhikkhu araññagato vā ...pe... so satova
assasatī”ti-ādinā nayena assāsapassāsādicuṇnikajāta-āṭhikapariyosāno kāyo vutto, yo ca
“idhekacco pathavikāyam aniccato anupassati āpokāyam tejokāyam vāyokāyam
kesakāyam lomakāyam chavikāyam cammakāyam marīsakāyam ruhirakāyam
nahārukāyam aṭhikāyam aṭhimiñjakāyan”ti paṭisambhidāyam (paṭi.ma.3.35) kāyo vutto,
tassa sabbassa imasmimyeva kāye anupassanato “kāye kāyānupassī”ti evampi attho
daṭṭhabbo.

Atha vā kāye ahanti vā mamanti vā evam gahetabbassa yassa cassaci
ananupassanato tassa tasveva pana kesālomādikassa nānādhammasamūhassa
anupassanato kāye kesādīdhammasamūhasaṅkhātakāyānupassīti evamattho daṭṭhabbo.
Apica “imasmim kāye aniccato anupassati, no niccato” (MA.10.I,243.) ti-ādinā nayena
paṭisambhidāyam āgatanayassa sabbasseva aniccalakkhaṇādino ākārasamūhasaṅkhātassa
kāyassānupassanatopi “kāye kāyānupassī”ti evampi attho daṭṭhabbo.

Tathā hi ayam kāye kāyānupassanāpātipadām paṭipanno bhikkhu imam kāyam
aniccānupassanādīnam sattannam anupassanānam vasena aniccato anupassati, no niccato.
Dukkhatō anupassati, no sukhato. Anattato (CS:pg.1.248) anupassati, no attato.
Nibbindati, no nandati. Virajjati, no rajjati. Nirodheti, no samudeti. Paṭinissajjati, no
ādiyati. So tam aniccato anupassanto niccasaññam pajahati, dukkhatō anupassanto
sukhasaññam pajahati, anattato anupassanto attasaññam pajahati, nibbindanto nandim
pajahati, virajjanto rāgam pajahati, nirodhento samudayam pajahati, paṭinissajjanto
ādānam pajahatīti veditabbo.

Viharatī iriyati. **Ātāpī** tīsu bhavesu kilese ātāpetīti ātāpo, vīriyassetam
nāmam. Ātāpo assa athīti **ātāpī**. **Sampajānoti** sampajaññasaṅkhātena ñāñena
samannāgato. **Satimāti** kāyapariggāhikāya satiyā samannāgato. Ayañ pana yasmā
satiyā ārammañam pariggahetvā paññāya anupassati, na hi sativirahitassa anupassanā
nāma atthi. Tenevāha “satiñca khvāham, bhikkhave, sabbathikam vadāmī”ti
(sam.ni.5.234). Tasmā ettha “kāye kāyānupassī viharatī”ti ettāvatā
kāyānupassanāsatipaṭṭhānakammaṭṭhānam vuttam hoti. Atha vā yasmā anātāpino
antosaṅkhēpo antarāyakaro hoti, asampajāno upāyapariggāhe anupāyaparivajjane ca
sammuyhati, muṭṭhassati upāyāpariccāge anupāyāpariggāhe ca asamattho hoti, tenassa
tam kammaṭṭhānam na sampajjati, tasmā yesam dhammānam ānubhāvena tam sampajjati.
Tesam dassanattham “ātāpī sampajāno satimāti idam vuttan”ti veditabbarī.

Iti kāyānupassanāsatipaṭṭhānam sampayogaṅgañcassa dassetvā idāni
pahānaṅgam dassetum **vineyya loke abhijjhādomanassanti** vuttam. Tattha **vineyyāti**

tadaṅgavinayena vā vikkhambhanavinayena vā vinayitvā. **Loketi** (MA.10./I,244.) tasmiṁyeva kāye. Kāyo hi idha lujjanapalujjanaṭṭhena lokoti adhippeto. Yasmā panassa na kāyamatteyeva abhijjhādomanassam pahīyati, vedanādīsupi pahīyatiyeva, tasmā “pañcapi upādānakkhandhā loko”ti **Vibhaṅge** (vibha.362) vuttam. Lokasaṅkhātattā vā tesam dhammānam athuddhāranayenetam vuttam. Yam panāha “tattha katamo loko? Sveva kāyo loko”ti. Ayamevettha attho, tasmiṁ loke abhijjhādomanassam vineyyāti evam sambandho daṭṭhabbo. Yasmā panettha abhijjhāgahaṇena kāmacchando (CS:pg.1.249) domanassaggahaṇena byāpādo saṅgaham gacchati, tasmā nīvaraṇapariyāpannabalavadhammadvayadassanena nīvaraṇappahānam vuttam hotīti veditabbam.

Visesena cettha abhijjhāvinayena kāyasampattimūlakassa anurodhassa, domanassavinayena pana kāyavipattimūlakassa virodhassa, abhijjhāvinayena ca kāye abhiratiyā, domanassavinayena kāyabhāvanāya anabhiratiyā, abhijjhāvinayena kāye abhūtānam subhasukhabhāvādīnam pakkhepassa, domanassavinayena ca kāye bhūtānam asubhāsukhabhāvādīnam apanayanassa ca pahānam vuttam. Tena yogāvacarassa yogānubhāvo yogasamatthatā ca dīpitā hoti. Yogānubhāvo hi esa, yadidam anurodhavirodhavippamutto aratiratisaho abhūtāpakkhepbhūtāpanayanavirahito ca hoti. Anurodhavirodhavippamutto cesa aratiratisaho abhūtām apakkhipanto bhūtañca anapanento yogasamattho hotīti.

Aparo nayo “kāye kāyānupassi”ti ettha anupassanāya kammaṭṭhānam vuttam. “Viharati”ti ettha vuttavihārena kammaṭṭhānikassa kāyapariharaṇam. “Ātāpi”ti-ādīsu ātāpena sammappadhānam, satisampajaññena sabbathikakammaṭṭhānam, kammaṭṭhānapariharaṇūpāyo vā, satiyā vā kāyānupassanāvasena paṭiladdhasamatho, sampajaññena vipassanā, abhijjhādomanassavinayena bhāvanāphalaṁ vuttanti veditabbam.

Vibhaṅge pana “**anupassi**”ti tattha katamā anupassanā? Yā paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi. Ayaṁ vuccati anupassanā. Imāya anupassanāya upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno sampanno samannāgato. Tena vuccati anupassīti.

Viharatīti (MA.10./I,245.) iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti carati viharati. Tena vuccati viharatīti.

Ātāpiti tattha katamo ātāpo? Yo cetasiko vīriyārambho ...pe... sammāvāyāmo. Ayam vuccati ātāpo. Iminā ātāpena upeto hoti ...pe... samannāgato. Tena vuccati ātāpīti.

Sampajānoti (CS:pg.1.250) tattha katamā sampajaññam? Yā paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi. Idam vuccati sampajaññam. Iminā sampajaññena upeto hoti ...pe... samannāgato. Tena vuccati sampajānoti.

Satimāti tattha katamā sati? Yā sati anussati ...pe... sammāsatī. Ayam vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti ...pe... samannāgato. Tena vuccati satimāti.

Vineyya loke abhijjhādomanassanti tattha katamo loko? Sveva kāyo loko, pañcapi upādānakkhandhā loko. Ayam vuccati loko. Tattha katamā abhijjhā? Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandīrāgo cittassa sārāgo, ayaṁ vuccati abhijjhā. Tattha katamā domanassam? Yam cetasikam asātām, cetasikam dukkham, cetosamphassajam asātām ...pe... dukkhā vedanā. Idam vuccati domanassam. Iti ayañca abhijjhā idañca domanassam imamhi loke vinītā honti paṭivinītā santā vūpasantā samitā vūpasamitā atthaṅgatā abbhathaṅgatā appitā byappitā sositā visositā byantīkatā,

tena vuccati vineyya loke abhijjhādomanassanti (vibha.356) evametesam̄ padānamattho vutto. Tena saha ayam̄ Aṭṭhakathānayo yathā saṁsandati, evam̄ veditabbo. Ayam̄ tāva kāyānupassanāsatipaṭṭhānuddesassa atthavaṇṇanā.

Vedanāsu... citte... dhammesu dhammānupassī viharati ...pe... vineyya
loke abhijjhādomanassanti ettha pana **vedanānupassīti** evamādīsu vedanādīnam̄ puna vacane payojanam̄ kāyānupassanāyam̄ vuttanayeneva veditabbam̄. **Vedanāsu** **vedanānupassī, citte cittānupassī, dhammesu dhammānupassīti** ettha pana **vedanāti** tisso vedanā, tā ca lokiya eva. Cittampi lokiya, tathā dhammā. Tesam̄ vibhāgo niddesavāre pākaṭo bhavissati. Kevalam̄ panidha yathā vedanā anupassitabbā, tathā anupassanto **vedanāsu vedanānupassīti** veditabbo. Esa nayo cittadhammesupi. Kathañca vedanā anupassitabbā? Sukhā tāva (**MA.10.I,246.**) vedanā dukkhato, dukkhā sallato, adukkhamasukhā aniccato. Yathāha--

“Yo (**CS:pg.1.251**) sukham̄ dukkhato adda, dukkhamaddakkhi sallato; Adukkhamasukham̄ santam̄, adakkhi nam̄ aniccato.

Sa ve sammaddaso bhikkhu, upasanto carissatī”ti. (sam.ni.4.253).

Sabbā eva cetā dukkhātipi anupassitabbā. Vuttañhetam “yamkiñci vedayitam̄, sabbam tam dukkhasminti vadāmī”ti (sam.ni.4.259). Sukhadukkhatopi ca anupassitabbā. Yathāha “sukhā vedanā ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā”ti (ma.ni.1.464) sabbam vitthāretabbam̄. Apica aniccādisattānupassanāvasenapi anupassitabbā. Sesam niddesavāreyeva pākaṭam bhavissati. Cittadhammesupi cittam̄ tāva ārammaṇādhipatisahajātabhūmikamammavipākakiriyādinānattabhedānam̄ aniccādisattānupassanānam̄ niddesavāre āgatasarāgādibhedānañca vasena anupassitabbam̄. Dhammā salakkhaṇasāmaññalakkhaṇānam suññatadhammassa aniccādisattānupassanānam̄ niddesavāre āgatasantāsantādibhedānañca vasena anupassitabbā. Sesam vuttanayameva. Kāmañcettha yassa kāyasāṅkhāte loke abhijjhādomanassam̄ pahīnam̄, tassa vedanādilokesupi tam̄ pahīnameva. Nānāpuggalavasena pana nānācittakkhaṇikasatipaṭṭhānabhāvanāvasena ca sabbattha vuttañ. Yato vā ekattha pahīnam̄ sesesupi pahīnam̄ hoti. Tenevassa tattha pahānadassanatthampi evam̄ vuttanti veditabbanti.

Uddesavārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Kāyānupassanā-ānāpānapabbavaṇṇanā

107. Idāni seyyathāpi nāma cheko vilīvakārako thūlakilañjasañhakilañjacañkoṭakapelāpuṭādīni upakaraṇāni kattukāmo ekam̄ mahāveṇūm labhitvā catudhā bhinditvā tato ekekam̄ venukhaṇḍam̄ gahetvā phāletvā tam̄ tam̄ upakaraṇam̄ kareyya, evameva Bhagavā satipaṭṭhānadesanāya sattānam̄ anekappakāravisesādhigamarāni kattukāmo ekameva sammāsatim “cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharati”ti-ādinā nayena (**MA.10.I,247.**) ārammanavasena catudhā bhinditvā tato ekekam̄ satipaṭṭhānam̄ gahetvā vibhajanto “kathañca bhikkhave”ti-ādinā nayena niddesavāram vattumāraddho.

Tattha (**CS:pg.1.252**) **kathañcāti**-ādi vitthāretukamyatā pucchā. Ayam panettha saṅkhepattho-- bhikkhave, kena ca pakārena bhikkhu kāye kāyānupassī viharatīti? Esa nayo sabbapucchāvāresu. **Idha, bhikkhave, bhikkhūti**, bhikkhave,

imasmiṁ sāsane bhikkhu. Ayañhettha idha-saddo
sabbappakārakāyānupassanānibbattakassa puggalassa sannissayabhūtasāsanaparidīpano
aññasāsanassa tathābhāvapaṭisēdhano ca. Vuttañhetam “idheva, bhikkhave,
samaṇo ...pe...suññā parappavādā samaṇebhi aññehī”ti (ma.ni.1.139). Tena vuttam
“imasmiṁ sāsane bhikkhū”ti.

“Araññagato vā ...pe... suññāgāragato vā”ti idamassa
satipaṭṭhānabhāvanānurūpasenāsanapariggahaparidīpanam. Imassa hi bhikkhuno
dīgharattam rūpādīsu ārammaṇesu anuvisaṭam cittam kammaṭṭhānavīthim otaritum na
icchatī, kūṭagoṇayuttaratho viya uppathameva dhāvati, tasmā seyyathāpi nāma gopo
kūṭadheneyā sabbam khīram pivitvā vadḍhitam kūṭavaccham dametukāmo dhenuto
apanetvā ekamante mahantaṁ thambham nikhaṇitvā tattha yottena bandheyya. Athassa
so vaccho ito cito ca vipphanditvā palāyitum asakkonto tameva thambham upanisīdeyya
vā upanipajjeyya vā, evameva imināpi bhikkhunā dīgharattam
rūpārammaṇādirasapānavadḍhitam duṭṭhacittam dametukāmena rūpādi-ārammaṇato
apanetvā araññam vā rukkhamūlam vā suññāgāram vā pavesetvā tattha
satipaṭṭhānārammaṇatthambhe satiyottena bandhitabbarā. E�amassa tam cittam ito cito
ca vipphanditvāpi pubbe āciṇṇārammaṇam alabhamānam satiyottam chinditvā palāyitum
asakkontam tamevārammaṇam upacārappanāvasena upanisīdati ceva upanipajjati ca.
Tenāhu porāṇā--

“Yathā thambhe nibandheyya, vaccham damam naro idha;
Bandheyyevarām sakam cittam, satiyārammaṇe dalhan”ti.

E�amassa tam senāsanam bhāvanānurūpam hoti. Tena vuttam “idamassa
satipaṭṭhānabhāvanānurūpasenāsanapariggahaparidīpanam”ti.

(MA.10/I,248.) Apica (CS:pg.1.253) yasmā idam kāyānupassanāya muddhabhūtam
sabbabuddhapacekkabuddhabuddhasāvakānam
visesādhigamadiṭṭhadhammasukhavihārapadaṭṭhānam ānāpānassatikammaṭṭhānam
itthipurisahatti-assādisaddasamākularām gāmantam apariccajītvā na sukaram sampādetum,
saddakanṭakattā jhānassa. Agāmake pana araññe sukaram yogāvacarena idam
kammaṭṭhānam pariggahetvā ānāpānacatutthajjhānam nibbattetvā tadeva jhānam
pādakam katvā saṅkhāre sammasitvā aggaphalam arahattam pāpuṇitum. Tasmāssa
anurūpasenāsanam dassento Bhagavā “araññagato vā”ti-ādimāha.

Vatthuvijjācariyo viya hi Bhagavā. So yathā vatthuvijjācariyo nagarabhūmim
passitvā suṭṭhu upaparikkhitvā “ettha nagaram māpethā”ti upadisati, sotthinā ca nagare
niṭṭhite rājakulato mahāsakkāram labhati, evameva yogāvacarassa anurūparām senāsanam
upaparikkhitvā “ettha kammaṭṭhānam anuyuñjitabban”ti upadisati. Tato tattha
kammaṭṭhānam anuyuñjantena yoginā anukkamena arahatte patte “sammāsambuddho
vata so Bhagavā”ti mahantarām sakkāraṁ labhati.

Ayam pana bhikkhu dīpisadisoti vuccati. Yathā hi mahādīpirājā araññe
tiṇagahanam vā vanagahanam vā pabbatagahanam vā nissāya nilīyitvā
vanamahirñsagokāṇṭasūkarādayo mige gaṇhāti, evameva ayanā araññādīsu
kammaṭṭhānam anuyuñjanto bhikkhu yathākkamena cattāro magge ceva cattāri
ariyaphalāni ca gaṇhāti. Tenāhu porāṇā--

“Yathāpi dīpiko nāma, nilīyitvā gaṇhatī mige;
Tathevāyam Buddhaputto, yuttayogo vipassako.
Araññam pavisitvāna, gaṇhāti phalamuttaman”ti.

Tenassa parakkamajavayoggabhūmiṁ araññasenāsanāṁ dassento Bhagavā “araññagato vā”ti-ādimāha. Ito param imasmim tāva ānāpānapabbe yam vattabbam siyā, tam **Visuddhimagge** vuttameva.

Tassa pana imesam “dīgham vā assasanto dīgham assasāmīti pajānāti …pe… passambhayam kāyasañkhāram passasissāmīti sikkhati”ti evam vuttānam (**CS:pg.1.254**) assāsapassānam vasena sikkhato (**MA.10/I,249.**) assāsapassāsanimitte cattāri jhānāni uppajjanti. So jhānā vuṭṭhahitvā assāsapassāse vā parigganhāti jhānaṅgāni vā. Tattha assāsapassāsakammiko “ime assāsapassāsa kiṁ nissitā, vatthum nissitā, vatthu nāma karajakāyo, karajakāyo nāma cattāri mahābhūtāni upādārūpañcā”ti evam rūpam parigganhāti, tato tadārammaṇe phassapañcamake nāmanti evam nāmarūpam pariggahetvā tassa paccayam pariyesanto avijjādipatīccasamuppādaṁ disvā “paccayapaccayuppannadhammamattamevetam, añño satto vā puggalo vā natthī”ti vitinṇakañkho sappaccayanāmarūpe tilakkhaṇam āropetvā vipassanām vaḍḍhento anukkamena arahattam pāpuṇāti. Idam ekassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukham.

Jhānakammikopi “imāni jhānaṅgāni kiṁ nissitāni, vatthum nissitāni. Vatthu nāma karajakāyoti jhānaṅgāni nāmam, karajakāyo rūpan”ti nāmarūpam vavatthapetvā tassa paccayam pariyesanto avijjādipaccayākāram disvā “paccayapaccayuppannadhammamattamevetam, añño satto vā puggalo vā natthī”ti vitinṇakañkho sappaccayanāmarūpe tilakkhaṇam āropetvā vipassanām vaḍḍhento anukkamena arahattam pāpuṇāti, idam ekassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukham.

Iti ajjhattam vāti evam attano vā assāsapassāsakāye kāyānupassī viharati.

Bahiddhā vāti parassa vā assāsapassāsakāye. **Ajjhattabahiddhā** vāti kālena attano, kālena parassa assāsapassāsakāye. Etenassa paguṇakammaṭhānam atṭhapetvā aparāparam sañcarākālo kathito. Ekasmim kāle panidam ubhayam na labbhati.

Samudayadhammānupassī vāti yathā nāma kammārabhastañca gaggaranāliñca tajjañca vāyāmaṁ paṭicca vāto aparāparam sañcarati, evam bhikkhuno karajakāyañca nāsāpuṭañca cittañca paṭicca assāsapassāsakāyo aparāparam sañcarati. Kāyādayo dharmā samudayadhammā, te passanto “samudayadhammānupassī vā kāyasmim viharati”ti vuccati. **Vayadhammānupassī** vāti yathā bhastāya apanītāya gaggaranāliyā bhinnāya tajje ca vāyāme asati so vāto nappavattati (**CS:pg.1.255**) evameva kāye bhinne nāsāpuṭe viddhaste citte ca niruddhe assāsapassāsakāyo nāma nappavattatīti kāyādinirodhā assāsapassāsanirodhoti evam passanto “vayadhammānupassī (**MA.10/I,250.**) vā kāyasmim viharati”ti vuccati. **Samudayavayadhammānupassī** vāti kālena samudayam, kālena vayaṁ anupassanto. **Atthi kāyoti vā panassāti** kāyova atthi, na satto, na puggalo, na itthī, na puriso, na attā, na attaniyam, nāham, na mama, na koci, na kassacīti evamassa sati paccupaṭhitā hoti.

Yāvadevāti payojanaparicchedavavatthāpanametaṁ. Idam vuttam hoti-- yā sati paccupaṭhitā hoti, sā na aññatthāya. Atha kho yāvadeva ñāṇamattāya aparāparam uttaruttari ñāṇapamāṇatthāya ceva satipamāṇatthāya ca, satisampajaññānam vuḍḍhatthāyāti attho. **Anissito ca viharati**ti tañhānissayaditṭhinissayānam vasena anissito viharati. **Na ca kiñci loke upādiyatī**ti lokasmim kiñci rūpam vā …pe… viññānam vā “ayam me attā vā attaniyam vā”ti na gaṇhāti. **Evampīti** upari-attham upādāya sampiñḍanattho pikāro. Iminā pana padena Bhagavā ānāpānapabbadesanām niyyātētvā dasseti.

Tattha assāsapassāsapariggāhikā sati dukkhasaccam, tassā samuṭṭhāpikā

purimatañhā samudayasaccam, ubhinnam appavatti nirodhasaccam, dukkhaparijānano samudayapajahano nirodhārammaño ariyamaggo maggasaccam. Evam catusaccavasena ussakkitvā nibbutim pāpuṇatīti idamekassa assāsapassāsavasena abhinivitthassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhanti.

Ānāpānapabbavañjanā niṭhitā.

Iriyāpathapabbavañjanā

108. Evam assāsapassāsavasena kāyānupassanam vibhajitvā idāni iriyāpathavasena vibhajitum **puna caparanti**-ādimāha. Tattha kāmarū soṇasiṅgālādayopi gacchantā “gacchāmā”ti jānanti. Na panetam evarūpam jānanam sandhāya vuttam. Evarūpañhi jānanam sattūpaladdhim na pajahati attasaññam na ugghāteti (**CS:pg.1.256**) kammatthānam vā satipaṭṭhānabhāvanā vā na hoti. Imassa pana bhikkhuno jānanam sattūpaladdhim (**MA.10.I,251.**) pajahati, attasaññam ugghāteti, kammatthānañceva satipaṭṭhānabhāvanā ca hoti. Idañhi “ko gacchatī, kassa gamanam, kim kāraṇā gacchatī”ti evam sampajānanam sandhāya vuttam. Thānādīsupi eseva nayo.

Tattha **ko gacchatī** na koci satto vā puggalo vā gacchatī. **Kassa gamananti** na kassaci sattassa vā puggalassa vā gamanam. **Kim kāraṇā gacchatī** cittakiriyavāyodhātuvipphārena gacchatī. Tasmā esa evam pajānāti “gacchāmī”ti cittam uppajjati, tam vāyam janeti, vāyo viññattim janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalakāyassa purato abhinīhāro gamananti vuccati. Thānādīsupi eseva nayo.

Tatrāpi hi “tiṭṭhāmī”ti cittam uppajjati, tam vāyam janeti, vāyo viññattim janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalakāyassa koṭito paṭṭhāya ussitatbhāvo thānanti vuccati. “Nisīdāmī”ti cittam uppajjati, tam vāyam janeti, vāyo viññattim janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena hetṭhimakāyassa samiñjanam uparimakāyassa ussitatbhāvo nisajjāti vuccati. “Sayāmī”ti cittam uppajjati, tam vāyam janeti, vāyo viññattim janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalasarīrassa tiryato pasāraṇam sayananti vuccatīti.

Tassa evam pajānato evam hoti “satto gacchatī satto tiṭṭhatī”ti vuccati. Atthi pana koci satto gacchanto vā thito vā natthi. Yathā pana “sakaṭam gacchatī sakaṭam tiṭṭhatī”ti vuccati, na ca kiñci sakaṭam nāma gacchantañ vā tiṭṭhantam vā atthi. Cattāro pana goṇe yojetvā chekamhi sārathimhi pājente “sakaṭam gacchatī sakaṭam tiṭṭhatī”ti vohāramattameva hoti, evameva ajānātthena sakaṭam viya kāyo. Goṇā viya cittajavatā. Sārathi viya cittam. Gacchāmi tiṭṭhāmīti citte uppanne vāyodhātu viññattim janayamānā uppajjati, cittakiriyavāyodhātuvipphārena gamanādīni pavattanti. Tato “satto gacchatī, satto (**CS:pg.1.257**) tiṭṭhatī, aham gacchāmi, aham tiṭṭhāmī”ti vohāramattam hotīti. Tenāha--

(**MA.10.I,252.**) “Nāvā mālutevegena, jiyāvegena tejanam.

Yathā yāti tathā kāyo, yāti vātāhato ayam.

Yantañ suttavaseneva, cittasuttavasenidam;

Payuttañ kāyayantampi, yāti thāti nisīdati.

Ko nāma ettha so satto, yo vinā hetupaccaye;

Attano ānubhāvena, tiṭṭhe vā yadi vā vaje”ti.

Tasmā evam hetupaccayavaseneva pavattāni gamanādīni sallakkhento esa

gacchanto vā gacchāmīti pajānāti, tħito vā, nisinno vā, sayāno vā sayānomhīti pajānātīti veditabbo.

Yathā yathā vā panassa kāyo pañihito hoti, tathā tathā nam pajānātīti
sabbasaṅgāhikavacanametam. Idam vuttam hoti-- yena yena vā ākārena tassa kāyo tħito hoti, tena tena nam pajānāti. Gamanākārena tħitam gacchatīti pajānāti.
Thānanisajjāsayanākārena tħitam sayānoti pajānātīti.

Iti ajjhattam vāti evam attano vā catu-iriyāpathapariggañhanena kāye kāyānupassī viharati. **Bahiddhā vāti** parassa vā catu-iriyāpathapariggañhanena. **Ajjhattabahiddhā vāti** kālena attano, kālena parassa catu-iriyāpathapariggañhanena kāye kāyānupassī viharati. **Samudayadhammānupassī vāti-ādīsu** pana “avijjāsamudayā rūpasamudayo”ti-ādinā (paṭi.ma.1.49) nayena pañcahākārehi rūpakkhandhassa samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Tañhi sandhāya idha “samudayadhammānupassī vā”ti-ādi vuttam. **Atthi kāyoti vā panassāti-ādi** vuttasadisameva.

Idha pana catu-iriyāpathapariggāhikā sati dukkhasaccam, tassā samuṭṭhāpikā purimatañhā samudayasaccam ubhinnam appavatti nirodhasaccam, dukhaparijānano samudayapajahano nirodhārammaño ariyamaggo maggasaccam. Evam (CS:pg.1.258) catusaccavasena ussakkitvā nibbutim pāpuṇātīti idamekassa catū-iriyāpathapariggāhakassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhanti.

Iriyāpathapabbavaññanā niṭṭhitā.

Catusampajaññapabbavaññanā

(MA.10/I,253.) 109. Evam iriyāpathavasena kāyānupassanam vibhajitvā idāni catusampajaññavasena vibhajitum **puna caparanti-ādimāha**. Tattha **abhikkante paṭikkanteti** ettha tāva **abhikkantam** vuccati gamanam. **Paṭikkantam** nivattanam. Tadubhayampi catusu iriyāpathesu labbhati. Gamane tāva purato kāyam abhiharanto **abhikkamati** nāma. Paṭinivattento **paṭikkamati** nāma. Thānepi tħitakova kāyam purato onāmento abhikkamati nāma. Pacchato apanāmento paṭikkamati nāma. Nisajjāyapi nisinnakova āsanassa purima-aṅgābhīmukho saṁsaranto abhikkamati nāma. Pacchima-aṅgapadesam pacchā saṁsaranto paṭikkamati nāma. Nipajjāyapi eseva nayo.

Sampajānakārī hotīti sampajaññena sabbakiccakārī, sampajaññameva vā kārī. So hi abhikkantādīsu sampajaññam karoteva, na katthaci sampajaññavirahito hoti. Tattha sātthakasampajaññam sappāyasampajaññam gocarasampajaññam asammohasampajaññanti catubbidham sampajaññam. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavaseneva agantvā “Kim nu me ettha gatena attho atthi natthī”ti atthānattham pariggañhitvā atthapariggahañam **sātthakasampajaññam**. Tattha ca atthoti cetiyadassanabodhidassanasaṅghadassanatheradassana-asubhadassanādivasena dhammadto vaḍḍhi. Cetiyam vā bodhim vā disvāpi hi buddhārammañam saṅghadassanena saṅghārammañam pītim uppādetvā tadeva khayavayato sammasanto arahattam pāpuṇāti. There disvā tesam ovāde patiṭṭhāya asubham disvā tattha paṭhamajjhānam uppādetvā tadeva khayavayato sammasanto arahattam pāpuṇāti. Tasmā etesam dassanam sātthakam. Keci pana “Āmisatopi vaḍḍhi atthoyeva, tam

nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattā”ti vadanti.

Tasmim pana gamane sappāyāsappāyam pariggaṇhitvā sappāyaparigghaṇam **sappāyasampajaññam**. Seyyathidam, cetiyadassanam tāva sātthakam. Sace pana cetiyassa (CS:pg.1.259) mahāpūjāya dasadvādasayojanantare parisā sannipatanti.

Attano vibhavānurūpam itthiyopi purisāpi alaṅkatappaṭiyattā cittakammarūpakāni viya sañcaranti. Tatra cassa iṭṭhe ārammaṇe (MA.10./I.254.) lobho, anīṭṭhe paṭigho, asamapekkhane moho uppajjati, kāyasamāsaggāpattiṁ vā āpajjati, jīvitabrahmacariyānam vā antarāyo hoti, evam tam ṭhānam asappāyam hoti. Vuttappakāra-antarāyābhāve sappāyam. Bodhidassanepi eseva nayo. Saṅghadassanampi sātthām. Sace pana antogāme mahāmaṇḍapam kāretvā sabbarattim dhammassavanam kārentesu manussesu vuttappakāreneva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evam tam ṭhānam asappāyam. Antarāyābhāve sappāyam. Mahāparisaparivārānam therānam dassanepi eseva nayo.

Asubhadassanampi sātthām. Tadatthadīpanatthañca idam vatthu-- eko kira daharabhikkhu sāmañeram gahetvā dantakaṭṭhatthāya gato. Sāmañero maggā okkamitvā purato gacchanto asubham disvā paṭhamajjhānam nibbattetvā tadeva pādakam katvā saṅkhāre sammasanto tīṇi phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānam pariggahetvā aṭṭhāsi. Daharo tam apassanto “sāmañerā”ti pakkosi. So “mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhim dve kathā nāma na kathitapubbā. Aññasimipi divase uparivisesam nibbattessāmī”ti cintetvā “Kim, bhante”ti paṭīvacanam adāsi. Ehīti ca vutte ekavacaneneva āgantvā “bhante, iminā tāva maggena gantvā mayā ṭhitokāse muhuttam puratthābhimukho ṭhatvā olokethā”ti āha. So tathā katvā tena pattavisesameva pāpuṇi. Evam ekaṁ asubham dvinnam janānam atthāya jāyati. Evam sātthampi panetaṁ purisassa mātugāmāsubham asappāyam. Mātugāmassa ca purisāsubham sabhāgameva sappāyanti evam sappāyaparigghaṇam **sappāyasampajaññam** nāma.

Evaṁ pariggahitasātthasappāyassa pana aṭṭhatimisāya kammaṭṭhānesu attano cittarucitakammaṭṭhānasāṅkhātarām gocaram uggahetvā bhikkhācāragocare tam gahetvā gamanam **gocarasampajaññam** nāma. Tassāvibhāvatthām idam catukkam veditabbam. Idhekacco bhikkhu harati na paccāharati ekacco na harati paccāharati (CS:pg.1.260) ekacco (MA.10./I.255.) neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati ca.

Tattha yo bhikkhu divasam caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittam parisodhetvā tathā rattiyā paṭhamaram yāmām majjhime yāme seyyam kappetvā pacchimayāmepi nisajjācaṅkamehi vītināmetvā pageva cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattam katvā bodhirukkhe udakam abhiśiñcitvā pānīyam paribhojanīyam paccupaṭṭhapetvā ācariyupajjhāyavattādīni sabbāni khandhakavattāni samādāya vattati. So sarīraparikammam katvā senāsanam pavisitvā dve tayo pallaṅke usumam gāhāpento kammaṭṭhānam anuyuñjitvā bhikkhācāravelāya uṭṭhahitvā kammaṭṭhānasīseneva pattacīvaramādāya senāsanato nikkhāmitvā kammaṭṭhānam manasikarontova cetiyaṅgaṇam gantvā sace Buddhānussatikammaṭṭhānam hoti, tam avissajjetvāva cetiyaṅgaṇam pavisati. Aññām ce kammaṭṭhānam hoti, sopānapādamūle ṭhatvā hatthena gahitabhaṇḍam viya tam ṭhatpetvā Buddhārammaṇam pīṭim gahetvā cetiyaṅgaṇam āruyha mahantam cetiyam ce, tikkhattum padakkhiṇam katvā catūsu ṭhānesu vanditabbam. Khuddakam cetiyam ce, tatheva padakkhiṇam katvā aṭṭhasu ṭhānesu vanditabbam. Cetiyanam vanditvā bodhiyaṅgaṇam pattenāpi Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nipaccakāram dassetvā bodhi vanditabbo. So evam cetiyañca bodhiñca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānam gantvā paṭisāmitabhaṇḍakam hatthena gaṇhanto viya

nikkhittakammaṭṭhānam gahetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasīseneva cīvaram pārupitvā gāmam piṇḍāya pavisati.

Atha nam manussā disvā-- “ayyo no āgato”ti paccuggantvā pattam gahetvā āsanasālāyam vā gehe vā nisīdāpetvā yāgum datvā yāva bhattam na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā telena makkhetvā purato nisīditvā pañham vā pucchanti, dhammad vā sotukāmā honti. Sacepi na kathāpenti, janasaṅghattham dhammadkathā nāma kātabbāyevāti Aṭṭhakathācariyā vadanti. Dhammadkathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma (MA.10.I,256.) natthi Tasmā kammaṭṭhānasīseneva dhammadm kathetvā kammaṭṭhānasīseneva āhāram paribhuñjitvā anumodanam katvā nivattiyamānehipi manussehi anugatova gāmato nikkhāmitvā tattheva nivattetvā maggām paṭipajjati. Atha nam puretaram nikkhāmitvā bahigāme (CS:pg.1.261) katabhattakiccā sāmaṇeradaharabhikkhū disvā paccuggantvā pattacīvaramassa gaṇhanti.

Porāṇā bhikkhū kira “na amhākam upajjhāyo ācariyo”ti mukham ulloketvā vattam karonti. Sampattaparicchedeneva karonti. Te tam pucchanti “bhante, ete manussā tumhākam kim honti mātupakkhato sambandhā pitipakkhato”ti. Kim disvā pucchathāti. Tumhesu etesam pemam bahumānanti. Āvuso, yam mātāpitūhipi dukkaram, tam ete amhākam karonti, pattacīvarampi no etesam santakameva, etesam ānubhāvena neva bhaye bhayaṁ, na chātake chātakam jānāma, edisā nāma amhākam upakārino natthīti tesam guṇe kathento gacchati, ayam vuccati **harati na paccāharatī**.

Yassa pana pageva vuttappakāram vattapaṭipattim karontassa kammajatejo pajalati, anupādinnakam muñcitvā upādinnakam gaṇhāti, sarīrato sedā mucanti, kammaṭṭhānavīthim nārohati, so pageva pattacīvaramādāya vegasāva cetiyam vanditvā gorūpānam nikkhāmanavelāyameva gāmam yāgubhikkhāya pavisitvā yāgum labhitvā āsanasālam gantvā pivati. Athassa dvattikkhattum ajjhoharaṇamatteneva kammajatejo upādinnakam muñcitvā anupādinnakam gaṇhāti. Ghaṭasatena nhāto viya tejodhātupariłāhanibbāpanam patvā kammaṭṭhānasīsena yāgum paribhuñjitvā pattañca mukhañca dhovitvā antarābhatte kammaṭṭhānam manasikatvā avasesaṭṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsena āhāram paribhuñjitvā tato paṭṭhāya poñkhānupoñkhām upaṭṭhamānam kammaṭṭhānam gahetvāva āgacchati, ayam vuccati **na harati paccāharatī**. Edisā ca bhikkhū yāgum pivitvā vipassanam ārabhitvā Buddhasāsane arahattam (MA.10.I,257.) pattā nāma gaṇanapatham vītivattā, sīhaļadīpeyeva tesu tesu gāmesu āsanasālāyam na tam āsanam atthi, yattha yāgum pivitvā arahattappattabhikkhū natthīti.

Yo pana pamādavihārī hoti nikkhittadhuro, sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetokhilavinibandhacitto viharanto “kammaṭṭhānam nāma atthī”tipi saññam akatvā gāmam piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihisamsaggena saṁsaṭho caritvā ca bhuñjitvā ca tuccho nikkhāmati, ayam vuccati **neva harati na paccāharatī**.

Yo (CS:pg.1.262) panāyam harati ca paccāharati cāti vutto, so gatapaccāgatikavattavasena veditabbo. Attakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi tiṁsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattam katvā viharanti, āvuso, tumhe na iṇaṭṭhā na bhayaṭṭā na jīvikāpakatā pabbajitā, dukkhā mucchitukāmā panettha pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesam gamaneyeva niggaṇhatha, ṭhāne, nisajjāyam, sayane uppannakilesam sayaneyeva niggaṇhathāti. Te evam katikavattam katvā bhikkhācāram gacchantā adḍha-usabha-usabha-adḍhagāvutagāvutantesu pāsāṇā honti. Tāya saññāya kammaṭṭhānam manasikarontāva gacchanti. Sacekassaci gamane kileso uppajjati,

tattheva nam nigganhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati. Athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So “Ayaṁ bhikkhu tuyham uppānavitakkam jānāti, ananucchavikam te etan”ti attānam paṭicodetvā vipassanam vadhetvā tattheva ariyabhūmim okkamati. Tathā asakkonto niśdati. Athassa pacchato āgacchantopi niśdatīti soyeva nayo. Ariyabhūmim okkamitum asakkontopi tam kilesam vikkhambhetvā kammaṭṭhānam manasikarontova gacchat. Na kammaṭṭhānavippayuttena cittena pādam uddharati. Uddharati ce, paṭinivattetvā purimapadesam yeva eti ālindakavāsī Mahāphussadevatthero viya.

So kira ekūnavīsativassāni gatapaccāgatikavattam pūrento eva vihāsi.

(MA.10.I,258.) Manussāpi sudam antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni ca karontā theram tathāgacchantam disvā “Ayaṁ thero punappunam nivattitvā gacchat. Kim nu kho maggamūlho udāhu kiñci pamuṭho”ti samullapanti. So tam anādiyitvā kammaṭṭhānayuttacitteneva samaṇadhammadam karonto vīsativassabbhantare arahattam pāpuṇi. Arahattappattadivaseyevassa caṅkamanakoṭiyam adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpam ujjāletvā aṭṭhāsi. Cattāropi mahārājāno sakko ca devānamindo brahmā ca sahampati upaṭṭhānam agamarinsu. Tañca obhāsam disvā Vanavāsīmahātissatthero tam dutiyadivase pucchi “rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kim so obhāso”ti Thero vikkhepam karonto “obhāso nāma dīpobhāsopi hoti maṇi-obhāsopī”ti evamādimāha. Tato (CS:pg.1.263) paṭicchādetha tumheti nibaddho āmāti paṭijānitvā ārocesi kālavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya ca.

Sopi kira gatapaccāgatikavattam pūrento paṭhamam tāva Bhagavato mahāpadhānam pūjessāmīti satta vassāni ṭhānacaṅkamanameva adhiṭṭhāsi. Puna solasa vassāni gatapaccāgatikavattam pūretvā arahattam pāpuṇi. So kammaṭṭhānayutteneva cittena pādam uddharanto viyuttena uddhate paṭinivattanto gāmassa samīpam gantvā “gāvī nu pabbajito nū”ti āsaṅkanīyapadese ṭhatvā cīvaram pārupitvā kacchakantarato udakena pattam dhovitvā udakagaṇḍūsam karoti. Kim kāraṇā? Mā me bhikkham dātūm vanditum vā āgate manusse dīghāyukā hothāti vacanamattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo ahosīti. Ajja, bhante, katimīti divasam vā bhikkhuganānam vā pañhe vā pucchito pana udakam gilitvā ārocesi. Sace divasādipucchakā na honti, nikkhamanavelāya gāmadvāre niṭṭhubhitvā yāti kalambatithavihāre vassūpagatapaññāsabhikkhū viya.

Te kira āsālhīpuṇṇamāyam katikavattam akarīsu “arahattam appatvā aññamaññam na ālapissāmā”ti. Gāmañca piṇḍaya pavasantā udakagaṇḍūsam katvā pavisiṁsu. (MA.10.I,259.) Divasādīsu pucchitesu vuttanayeneva paṭipajjimsu. Tattha manussā niṭṭhubhanaṁ disvā jāniṁsu, “Ajjeko āgato, ajja dve”ti. Evañca cintesum “Kim nu kho ete amhehiyeva saddhim na sallapanti, udāhu aññamaññampi, yadi aññamaññam na sallapanti, addhā vivādajātā bhavissanti, etha ne aññamaññam khamāpessāmā”ti sabbe vihāram gantvā paññāsāya bhikkhusu dvepi bhikkhū ekokāse nāddasamīsu. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha “na bho kalahakārakānam okāso īdiso hoti, susammaṭṭham cetiyaṅgaṇam bodhiyaṅgaṇam, sunikkhittā sammajjaniyo, sūpaṭṭhapitam pānīyam paribhojanīyan”ti. Te tatova nivattā, tepi bhikkhū antotemāseyeva arahattam patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇam pavāresum.

Evaṁ kālavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya kalambatithavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammaṭṭhānayutteneva cittena pādam uddharanto gāmasamīparam (CS:pg.1.264) patvā udakagaṇḍūsam katvā vīthiyo sallakkhetvā yattha surāsonḍadhattādayo kalahakārakā caṇḍahatthi-assādayo vā natthi, tam vīthim paṭipajjati.

Tattha ca piññāya caramāno na turitaturito viya javena gacchati. Na hi javena piññāpātiyadhwatañgam nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgappattam pana udakasakañgam viya niccalo hutvā gacchati. Anugharam pavīt̄ho ca tam dātukāmarām vā adātukāmarām vā sallakkhetum tadanurūpañ kālam āgamento bhikkham gahetvā antogāme vā bahigāme vā vihārameva vā āgantvā yathāphāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammañthānam manasikaronto āhāre pañikūlasaññam upañthāpetvā akkhabbhañjanavañalepanaputtamāñsūpamāvasena nam paccavekkhanto aṭṭhañgasamannāgatam āhāram āhāreti, neva davāya na madāya na mañḍanāya na vibhūsanāya. Bhuttāvī ca udakakiccam katvā muhuttañ bhattakilamatham pañippassambhetvā yathā purebhattam, evam pacchābhattam. Yathā purimayāmam, evam pacchimayāmañca kammañthānameva manasi karoti, ayam vuccati **harati ca paccāharati cāti.**

(MA.10.I,260.) Idam pana haraṇapaccāharaṇasañkhātam gatapaccāgatikavattam pūrento yadi upanissayasampanno hoti. Pañhamavaye eva arahattam pāpuññati. No ce pañhamavaye pāpuññati, atha majjhimavaye. No ce majjhimavaye pāpuññati, atha pacchimavaye. No ce pacchimavaye pāpuññati, atha maraṇasamaye. No ce maraṇasamaye pāpuññati, atha devaputto hutvā. No ce devaputto hutvā pāpuññati, anuppanne Buddhe nibbatto paccekabodhim sacchikaroti. No ce paccekabodhim sacchikaroti, atha Buddhānam sammukhībhāve khippābhiñño vā hoti seyyathāpi thero bāhiyo dārucīriyo, mahāpaññō vā seyyathāpi thero Sāriputto, mahiddhiko vā seyyathāpi thero Mahāmoggallāno, dhutañgadharo vā seyyathāpi thero Mahākassapo, dibbacakkhuko vā seyyathāpi thero Anuruddho, vinayadharo vā seyyathāpi thero upāli, dhammakathiko vā seyyathāpi thero puññō mantāñiputto, āraññiko vā seyyathāpi thero Revato, bahussuto vā seyyathāpi thero Ānando, sikkhākāmo vā seyyathāpi thero Rāhulo Buddhaputtoti. Iti imasmim catukke yvāyam harati ca paccāharati ca, tassa **gocarasampajaññam** sikhāpattam hoti.

Abhikkamādīsu (CS:pg.1.265) pana asammuyhanañ **asammohasampajaññam**. Tam evam veditabbam-- idha bhikkhu abhikkamanto vā pañikkamanto vā yathā andhaphuthujjanā abhikkamādīsu “Attā abhikkamati, attanā abhikkamo nibbattito”ti vā “Aham abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito”ti vā sammuyhanti. Tathā asammuyhanto “abhikkamāmī”ti citte uppajjamāne teneva cittena saddhim cittasamuññānā vāyodhātu viññattim janayamānā uppajjati, iti cittakiriyavāyodhātuvippahāravasena ayam kāyasammato aṭṭhisaṅghāto abhikkamati, tassem abhikkamato ekekāpāduddharaṇe pathavīdhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo, tathā atiharaṇavīthiharaṇesu. Vossajjane tejovāyodhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo. Tathā sannikkhepanasannirumbhanesu. Tattha uddharaṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇam na pāpuññanti. Tathā atiharaṇe pavattā vīthiharaṇam, vīthiharaṇe pavattā vossajjanam, vossajjane pavattā sannikkhepanam, sannikkhepane (MA.10.I,261.) pavattā sannirumbhanam na pāpuññanti. Tattha tattheva pabbam pabbam sandhi sandhi odhi odhi hutvā tattakapāle pakkhittatilāni viya pañapatāyantā bhijjanti. Tattha ko eko abhikkamati? Kassa vā ekassa abhikkamanam? Paramatthato hi dhātūnarāmyeva gamanam, dhātūnam thānam, dhātūnam nisajjanam, dhātūnam sayanam, tasmim tasminhi koṭṭhāse saddhim rūpena--

Aññam uppajjate cittam, aññam cittam nirujjhati;

Avīcimanusambandho, nadīsotova vattatīti.¹

Evaṁ abhikkamādīsu asammuyhanam **asammohasampajaññam** nāmāti.

Nītthito abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotīti padassa attho.

Ālokite vilokiteti ettha pana **ālokitarī** nāma purato pekkhanam. **Vilokitam**

nāma anudisāpekkhanam. Aññānipi heṭṭhā upari pacchato pekkhanavasena olokita-ullokitāpalokitāni nāma (**CS:pg.1.266**) honti, tāni idha na gahitāni.

Sāruppavasena pana imāneva dve gahitāni, iminā vā mukhena sabbānipi tāni gahitānevāti.

Tattha “ālokessāmī”ti citte uppanne cittavaseneva anoloketvā atthapariggahaṇam sātthakasampajaññam. Tam āyasmantam nandam kāyasakkhim katvā veditabbam. Vuttañhetam Bhagavatā-- “sace, bhikkhave, nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaṁ cetasā samannāharitvā nando puratthimam disam āloketi, evam me puratthimam disam ālokayato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyunti iti so tatha sampajāno hoti, sace, bhikkhave, nandassa pacchimā disā, uttarā disā, dakkhiṇā disā, uddham, adho, anudisā āloketabbā hoti, sabbam cetaso samannāharitvā nando anudisam āloketi. Evaṁ me anudisam ālokayato ...pe... sampajāno hotī”ti (a.ni.8.9).

Apica idhāpi pubbe vuttaceti�adassanādivaseneva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā. Kammaṭṭhānassa pana avijahanameva gocarasampajaññam. Tasmā khandhadhātu-āyatanakammaṭṭhānikehi attano kammaṭṭhānavaseneva, kasiṇādikammaṭṭhānikehi (**MA.10.I,262.**) vā pana kammaṭṭhānasīsenava ālokanavilokanam kātabbam. Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi, ālokessāmīti pana citte uppajjamāne teneva cittena saddhim cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiu janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravaseneva heṭṭhimam akkhidalam adho sīdati, uparimam uddham laṅgheti, koci yantakena vivaranto nāma natthi, tato cakkhuviññāṇam dassanakiccam sādhentaṁ uppajjatīti. Evaṁ sampajānanam panetha **asammohasampajaññam** nāma.

Apica mūlapariññā-āgantukatāvakālikabhāvavasenapettha asammohasampajaññam veditabbam. Mūlapariññāvasena tāva-

Bhavaṅgāvajjanañceva, dassanam sampaṭicchanaṁ;

Santīraṇam voṭṭhabbanam, javanam bhavati sattamam.

Tattha bhavaṅgarūpapattibhavassa aṅgakiccam sādhayamānam pavattati, tam āvaṭṭetvā kiriyamanodhātu āvajjanakiccam sādhayamānā, tannirodhā cakkhuviññāṇam (**CS:pg.1.267**) dassanakiccam sādhayamānam tannirodhā vipākamanodhātu sampaṭicchanakiccam sādhayamānā, tannirodhā vipākamanovīññāṇadhātu santīraṇakiccam sādhayamānā, tannirodhā kiriyamanovīññāṇadhātu voṭṭhabapanakiccam sādhayamānā, tannirodhā sattakkhattuṁ javanam javati. Tattha pathamajavanepi “Ayam itthī, ayam puriso”ti rajjanadussananuyhanavasena ālokitavilokitam na hoti. Dutiyajavanepi ...pe... sattamajavanepi. Etesu pana yuddhamāṇḍale yodhesu viya heṭṭhupariyavasena bhijjivā patitesu “Ayam itthī, ayam puriso”ti rajjanādivasena ālokitavilokitam hoti. Evaṁ tāvettha mūlapariññāvasena asammohasampajaññam veditabbam.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate bhavaṅgacalanato uddham sakakiccam nipphādanavasena āvajjanādīsu uppajjivā niruddhesu avasāne javanam uppajjati. Tam pubbe uppannānam āvajjanādīnam gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso viya hoti.

¹ DA.2.I,193. ; MA.10.I,261. ; SA.47.2.III,190.

Tassa yathā paragehe kiñci yācitum paviṭṭhassa āgantukapurisassa gehasāmikesu tuṇhīmāsinesu āñākaraṇam na yuttaṁ. Evam āvajjanādīnaṁ gehabbhūte (MA.10./I,263.) cakkhudvāre āvajjanādīsupi arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjanadussananuyhanam ayuttanti evam āgantukabhāvavasena asammohasampajaññam veditabbam.

Yāni pana tāni cakkhudvāre voṭṭhabbapanapariyosānāni cittāni uppajjanti, tāni saddhim sampayuttadhammehi tattha tattheva bhijjanti, aññamaññam na passantī ittarāni tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmīm ghare sabbesu mānusakesu matesu avasesassa ekassa tañkhaṇeññeva maraṇadhammassa na yuttā naccagītādīsu abhirati nāma, evameva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādīsu tattha tattheva matesu avasesassa tañkhaṇeññeva maraṇadhammassa javanassāpi rajjanadussananuyhanavasena abhirati nāma na yuttāti evam tāvakālikabhbāvavasena asammohasampajaññam veditabbam.

Apica khandhāyatanadhbātupaccayapaccavekkhaṇavasenapetam veditabbam. Ettha hi cakkhu ceva rūpañca rūpakkhandho, dassanam viññāṇakkhandho, tamśampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phassādikā sañkhārakkhandho. Evametesam (CS:pg.1.268) pañcannam khandhānam samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? Tathā cakkhu cakkhāyatanam, rūpam rūpāyatanaṁ, dassanam manāyatanaṁ, vedanādayo sampayuttadhammā dhammāyatanaṁ. Evametesam catunnam āyatanānam samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? Tathā cakkhu cakkhudhātu, rūpam rūpadhātu, dassanam cakkhuviññāṇadhātu, tamśampayuttā vedanādayo dhammadhātu. Evametēsam catunnam dhātūnam samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpam ārammaṇapaccayo, āvajjanam anantarasamanantarūpanissayanathivigatapaccayo, āloko upanissayapaccayo vedanādayo sahajātapaccayo. Evametesam paccayānam samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketī? Evamettha khandhāyatanadhbātupaccayapaccavekkhaṇavasenapi (MA.10./I,264.) asammohasampajaññam veditabbam.

Samiñjite pasāriteti pabbānam samiñjanapasāraṇe. Tattha cittavaseneva samiñjanapasāraṇam akatvā hatthapādānam samiñjanapasāraṇapaccayā atthānattham pariggahetvā atthapariggahaṇam sātthakasampajaññam. Tattha hatthapāde aticiram samiñjetvā pasāretvā eva vā ṭhitassa khaṇe khaṇe vedanā uppajjanti, cittam ekaggam na labhati, kammaṭhānam paripatati, visesam nādhigacchati. Kāle samiñjentassa kāle pasārentassa pana tā vedanā na uppajjanti, cittam ekaggam hoti, kammaṭhānam phātim gacchati, visesamadhigacchatīti evam atthānatthapariggahaṇam veditabbam.

Atthe pana satipi sappāyāsappāyam pariggaṇhitvā sappāyapariggahaṇam sappāyasampajaññam. Tatrāyam nayo-- mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyam gaṇhanti. Tesam piṭṭhipasse daharabhikkhuniyo dhammarūpam suṇanti. Tatreko daharo hattham pasārente kāyasamāsaggam patvā teneva kāraṇena gihī jāto. Aparopi bhikkhu pādām pasārente aggimhi pasāresi, aṭṭhim āhacca pādo jhāyi. Aparo vammike pasāresi, so āśīvisena datṭho. Aparo cīvarakuṭidānḍake pasāresi, tam maṇisappo (CS:pg.1.269) ḍāṁsi. Tasmā evarūpe asappāye apasāretvā sappāye pasāretabbam. Idamettha sappāyasampajaññam.

Gocarasampajaññam pana mahātheravatthunā dīpetabbam-- mahāthero kira divāṭṭhāne nisinno antevāsikehi saddhim kathayamāno sahasā hattham samiñjetvā puna

yathāthāne ṭhapetvā sañikam̄ samiñjesi. Tam̄ antevāsikā pucchiṁsu “kasmā bhante sahasā hattham̄ samiñjetvā puna yathāthāne ṭhapetvā sañikam̄ samiñjayitthā”ti. Yato paṭṭhāyāham̄, āvuso, kammaṭṭhānam̄ manasikātum̄ āraddho, na me kammaṭṭhānam̄ muñcivtā hattho samiñjitapubbo, idāni pana tumhehi saddhim̄ kathayamānena kammaṭṭhānam̄ muñcivtā samiñjito, tasmā puna yathāthāne ṭhapetvā samiñjesinti. Sādhu, bhante, bhikkhunā nāma (MA.10.I,265.) evarūpena bhavitabbanti. Evametthāpi kammaṭṭhānāvijahanameva gocarasampajaññanti veditabbam̄.

Abbhantare attā nāma koci samiñjento vā pasārento vā natthi.

Vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārena pana suttakaḍḍhanavasena dāruyantassa hatthapādalaļanam viya samiñjanapasāraṇam hotīti evam parijānanam panettha asammohasampajaññanti veditabbam̄.

Saṅghāṭipattacīvaraḍhāraṇeti ettha saṅghāṭicīvaraṇam̄ nivāsanapārupanavasena pattassa bhikkhāpaṭiggahañādivasena paribhogo dhāraṇam̄ nāma. Tattha saṅghāṭicīvaraḍhāraṇe tāva nivāsetvā pārupitvā ca piṇḍāya carato āmisalābho “sītassa paṭighātāyā”ti-ādinā nayena Bhagavatā vuttappakāroyeva ca attho attho nāma. Tassa vasena sāththakasampajaññam̄ veditabbam̄.

Uṇhapakatikassa pana dubbalassa ca cīvaraṁ sukhumaṁ sappāyam̄. Sītālukassa ghanam̄ dupaṭṭam̄. Viparītam̄ asappāyam̄. Yassa kassaci jīṇam̄ asappāyameva. Aggalādīdāne hissa tam̄ palibodhakaram̄ hoti. Tathā paṭṭuṇṇadukūlādibhedam̄ lobhanīyacīvaraṁ. Tādisañhi araññe ekakassa nivāsantarāyakaram̄ jīvitantarāyakaram̄ vāpi hoti. Nippariyāyena pana yam̄ nimittakammādimicchājīvavasena uppannam̄, yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, tam̄ asappāyam̄. Viparītam̄ sappāyam̄ (CS:pg.1.270) Tassa vasenettha sappāyasampajaññam̄, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññam̄ veditabbam̄.

Abbhantare attā nāma koci cīvaraṁ pārupanto natthi.

Vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārenava pana cīvarapārupanam̄ hoti. Tattha cīvaraṁpi acetanaṁ, kāyopi acetano. Cīvaraṁ na jānāti “mayā kāyo pāruto”ti. Kāyopi na jānāti “Aham̄ cīvarena pāruto”ti, dhātuyova dhātusamūham̄ paticchādenti paṭapilotikāya potthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaraṁ cīvaraṁ labhitvā somanassam̄ kātabbam̄, na asundaraṁ labhitvā domanassam̄. (MA.10.I,266.) Nāgavammikacetiyarukkhādīsu hi keci mālāgandhadhūmavatthādīhi sakkāram̄ karonti, keci gūthamuttakaddamadaṇḍasatthappahārādīhi asakkāram̄, na te nāgavammikarukkhādayo somanassam̄ vā domanassam̄ vā karonti; evameva neva sundaraṁ cīvaraṁ labhitvā somanassam̄ kātabbam̄, na asundaraṁ labhitvā domanassanti evam̄ pavattapaṭisaṅkhānavasena panettha asammohasampajaññam̄ veditabbam̄.

Pattadhāraṇepi pattaṁ sahasāva aggahetvā imam̄ gahetvā piṇḍāya caramāno bhikkham̄ labhissāmīti evam̄ pattagahanapaccayā paṭilabhitabba-atthavasena sāththakasampajaññam̄ veditabbam̄.

Kisadubbalasarṭrassa pana garu patto asappāyo. Yassa kassaci catupañcagāṇḍikāhato dubbisodhanīyo asappāyova. Duddhotapatto hi na vaṭṭati, tam̄ dhovantasseva cassa palibodho hoti. Maṇivāṇapatto pana lobhanīyo cīvare vuttanayeneva asappāyo. Nimittakammādivasena laddho pana yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayam̄ ekanta-asappāyova. Viparīto sappāyo. Tassa vasenettha sappāyasampajaññam̄, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññam̄ veditabbam̄.

Abbhantare attā nāma koci pattaṁ gaṇhanto natthi.

Vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvippahāreneva pana pattagahaṇam nāma hoti. Tattha pattropi acetano, hatthāpi acetanā. Patto na jānāti “Aham hatthehi gahito”ti. Hatthāpi na jānanti “patto amhehi gahito”ti. Dhātuyova (CS:pg.1.271) dhātusamūhaṁ gaṇhanti sañḍāsenā aggivāṇṇapattagahaṇe viyāti evam pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññam veditabbam.

Apica yathā chinnahatthapāde vaṇamukhehi paggharitapubbalohitakimikule nīlamakkhikasamparikīṇe anāthasālāyam nipanne anāthamanusse disvā dayālukā purisā tesam vanapāṭacolakāni ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti. Tattha colakānipi kesañci sañhāni, kesañci thūlāni pāpuṇanti. Bhesajjakapālakānipi kesañci susaṇṭhānāni, kesañci dussaṇṭhānāni pāpuṇanti, na te tattha sumanā vā dummanā vā honti. Vanapāṭicchādanamatteneva hi colakena bhesajjapaṭiggahaṇamatteneva ca (MA.10./I,267.) kapālakena tesamattho, evameva yo bhikkhu vanacolakam viya cīvaram, bhesajjakapālakam viya pattaṁ, kapāle bhesajjamiva ca patte laddham bhikkham sallakkheti. Ayam saṅghātipattacīvaradhāraṇe asammohasampajaññena uttamaspajānakārīti veditabbo.

Asitādīsu **asiteti** piṇḍapātabhojane. **Pīteti** yāgu-ādipāne. **Khāyiteti** piṭṭhakhajjakādikhādane. **Sāyiteti** madhuphāṇitādisāyane. Tattha “neva davāyā”ti-ādinā nayena vutto atṭhavidhopi attho attho nāma. Tassa vasena sāttthakasampajaññam veditabbam. Lūkhaṇaṇītātadurādīsu pana yena bhojanena yassa aphāsu hoti, tam tassa asappāyam. Yam pana nimittakammādivasena paṭiladdham, yañcassa bhuñjato akusalā dhammā abhivadḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, tam ekanta-asappāyameva. Viparītam sappāyam. Tassa vasenettha sappāyasampajaññam, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññam veditabbam.

Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvippahāravaseneva pana pattapāṭiggahaṇam nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvippahāreneva hatthassa patte otāraṇam nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvippahāreneva ālopakaraṇam ālopa-uddharaṇam mukhavivaraṇačca hoti. Na koci kuñcikāya yantakena ca hanukaṭṭhīni vivarati, cittakiriyavāyodhātuvippahāreneva ālopassa mukhe ṭhapanam, uparidantānam musalakiccasādhanaṁ, heṭṭhādantānam udukkhalakiccasādhanaṁ, jivhāya hatthakiccasādhanañca hoti.

Iti (CS:pg.1.272) tam tattha aggajivhāya tanukakheļo mūlajivhāya bahalakheļo makkheti. Tam heṭṭhādanta-udukkhale jivhāhatthaparivattitam kheļa-udakatemitam uparidantamusalaśañcuṇnitam koci kaṭacchunā vā dabbiyā vā antopavesento nāma natthi, vāyodhātuyāva pavisati. Paviṭṭham paviṭṭham koci palālasantharam katvā dhārento nāma natthi, vāyodhātuvaseneva tiṭṭhati. Thitarām koci uddhanam katvā aggim jāletvā pacanto nāma natthi, tejodhātuyāva paccati. Pakkam (MA.10./I,268.) pakkam koci danḍena vā yaṭṭhiyā vā bahi nīhārako nāma natthi, vāyodhātuyeva nīharati.

Iti vāyodhātu atiharati ca vītharati ca dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇneti visoseti ca nīharati ca. Pathavīdhātu dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇneti ca visoseti ca. Āpodhātu sineheti ca allattañca anupāleti. Tejodhātu antopaviṭṭham paripāceti. Ākāsadhadhātu añjaso hoti. Viññāṇadhātu tattha tattha sammāpayogamanvāya ābhujatīti evam pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññam veditabbam.

Apica gamanato pariyesanato paribhogato āsayato nidhānato aparipakkato paripakkato phalato nissandato sammakkhaṇatoti evam

dasavidhapaṭikūlabhāvapaccavekkhaṇatopetta asammohasampajaññām veditabbām.
Vitthārakathā panettha **Visuddhimagge** āhārapaṭikūlasaññāniddesato gahetabbā.

Uccārapassāvakammeti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pattakāle uccārapassāvām akarontassa sakalasarīrato sedā mucanti, akkhīni bhamanti, cittām na ekaggam hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbām tam na hotīti ayamettha attho. Tassa vasena sāthakasampajaññām veditabbām. Atṭhāne uccārapassāvām karontassa pana āpatti hoti, ayaso vadḍhati, jīvitantarāyo hoti. Patirūpe ṭhāne karontassa sabbām tam na hotīti idamettha sappāyām. Tassa vasena sappāyasampajaññām, kammatṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññām veditabbām.

Abbhantare (CS:pg.1.273) attā nāma koci uccārapassāvām karonto natthi. Cittakiriyavāyodhātuvippahāreneva pana uccārapassāvakammañām hoti. Yathā pana pakke gaṇḍe gaṇḍabhedena pubbalohitām akāmatāya nikhamati, yathā ca atibharitā udakabhājanā udakam akāmatāya nikhamati, evam pakkāsayamuttavatthīsu sannicitā uccārapassāvā vāyuvegasamuppilītā akāmatāyapi nikhamanti. So panāyām evam nikhamanto uccārapassāvo neva tassa bhikkhuno attano hoti, na parassa. Kevalam sarīranissandova (MA.10.I,269.) hoti. Yathā kim? Yathā udakakumbhato purāna-udakam chaḍḍentassa neva tam attano hoti, na paresam. Kevalam paṭijagganamattameva hoti. Evam pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññām veditabbām.

Gatādīsu **gateti** gamane. **Thiteti** ṭhāne. **Nisinneti** nisajjaya. **Sutteti** sayane. **Jāgarite**ti jāgarane. **Bhāsiteti** kathane. **Tuṇhībhāveti** akathane. “Gacchanto vā gacchāmīti pajānāti, ṭhito vā ṭhitomhīti pajānāti, nisinno vā nisinnomhīti pajānāti, sayāno vā sayānomhīti pajānāti”ti imasmiñhi ṭhāne addhāna-iriyāpathā kathitā. “Abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite”ti imasmim majjhimā. “Gate ṭhite nisinne Sutte jāgarite”ti idha pana khuddakacūṇika-iriyāpathā kathitā. Tasmā etesupi vuttanayeneva sampajānakāritā veditabbā.

Tipṭakamahāsīvatthero panāha-- Yo ciram gantvā vā caṇkamitvā vā aparabhāge ṭhito iti paṭisañcikkhati “caṇkamanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayam **gate sampajānakārī** nāma. Yo sajjhāyām vā karonto pañham vā vissajento kammatṭhānam vā manasikaronto ciram ṭhatvā aparabhāge nisinno iti paṭisañcikkhati “ṭhitakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayam **thite sampajānakārī** nāma. Yo sajjhāyādikaranavaseneva ciram nisīditvā aparabhāge nipanno iti paṭisañcikkhati “nisinnakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayam **nisinne sampajānakārī** nāma. Yo pana nipannako sajjhāyām vā karonto kammatṭhānam vā manasikaronto niddam okkamitvā aparabhāge vuṭṭhāya (CS:pg.1.274) iti paṭisañcikkhati “sayanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayam Sutte **jāgarite ca sampajānakārī** nāma. Kiriyamayacittānhi appavattam suttam nāma, pavattam jāgaritarām nāmāti. Yo pana bhāsamāno “Ayarā saddo nāma otṭhe ca paṭicca dante ca jivhañca tāluñca paṭicca cittassa tadanurūparām payogañ paṭicca jāyatā”ti sato sampajāno bhāsatī, ciram vā pana kālam sajjhāyām vā katvā dhammam vā kathetvā kammatṭhānam vā parivattetvā pañham vā vissajjetvā aparabhāge tuṇhībhūto (MA.10.I,270.) iti paṭisañcikkhati “bhāsitakāle uppānnā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayam **bhāsite sampajānakārī** nāma. Yo tuṇhībhūto ciram dhammarām vā kammatṭhānam vā manasikatvā aparabhāge iti paṭisañcikkhati “tuṇhībhūtakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā, upādārūpapavattiyā sati **bhāsatī** nāma, asati **tuṇhī bhavati** nāmā”ti,

ayaṁ **tuṇhībhāve sampajānakārī** nāmāti.

Tayidam Mahāśīvattherena vuttam asammohadhuram imasmim
Satipaṭṭhanasutte adhippetam. **Sāmaññaphale** pana sabbampi catubbidham
sampajaññam labbhati. Tasmā visesato ettha asammohasampajaññasseva vasena
sampajānakāritā veditabbā. Sampajānakārī sampajānakārī ca sabbapadesu
satisampayuttasseva sampajaññassa vasenattho veditabbo. **Vibhaṅgappakaraṇe** pana,
“sato sampajāno abhikkamatī, sato sampajāno paṭikkamatī”ti (vibha.523) evametāni
padāni vibhattāneva.

Iti ajjhattam vāti evam catusampajaññapariggahanena attano vā kāye, parassa
vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati. Idha
samudayavayadhammānupassīti-ādīsu rūpakkhandhasseva samudayo ca vayo ca
nīharitabbo. Sesam vuttasadisameva.

Idha catusampajaññapariggāhikā sati dukkhasaccam, tassā samuṭṭhāpikā
purimatañhā samudayasaccam, ubhinnam appavatti nirodhasaccam, vuttappakāro
ariyamaggo maggasaccam. Evam catusaccavasena ussakkitvā nibbutim pāpuṇātīti
idamekassa (CS:pg.1.275) catusampajaññapariggāhakassa bhikkhuno vasena yāva
arahattā niyyānamukhanti.

Catusampajaññapabbavannanā niṭṭhitā.

Paṭikūlamanasikārapabbavaṇṇanā

110. Evarū catusampajaññavasena kāyānupassanam vibhajitvā idāni
paṭikūlamanasikāravasena vibhajitum **puna caparanti**-ādimāha. Tattha **imameva**
kāyanti-ādīsu yaṁ vattabbam siyā, tam sabbam sabbākārena vitthārato **Visuddhimagge**
kāyagatāsatikammañhāne vuttaṁ. **Ubhatomukhāti** heṭṭhā ca upari cāti dvīhi mukhehi
yuttā. **Nānāvihitassāti** (MA.10./I,271.) nānāvidhassa.

Idam panettha opammasaṁsandanam-- ubhatomukhā putoļi viya hi
cātumahābhūtiko kāyo, tattha missetvā pakkhittanānāvidhadhaññam viya kesādayo
dvattimāsākārā, cakkhumā puriso viya yogāvacaro, tassa tam putoļim muñcītvā
paccavekkhato nānāvidhadhaññassa pākaṭakālo viya yogino dvattimāsākārassa
vibhūtākāro veditabbo.

Iti ajjhattam vāti evam kesādipariggahanena attano vā kāye, parassa vā kāye,
kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati, ito param vuttanayameva.
Kevalānhi idha dvattimāsākārapariggāhikā sati dukkhasaccanti evam yojanam katvā
niyyānamukham veditabbam. Sesam purimasadisamevāti.

Paṭikūlamanasikārapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā

111. Evarū paṭikūlamanasikāravasena kāyānupassanam vibhajitvā idāni
dhātumanasikāravasena vibhajitum **puna caparanti**-ādimāha. Tatrāyam
opammasaṁsandanena (CS:pg.1.276) saddhim atthavaṇṇanā -- yathā koci goghātako vā

tasseeva vā bhattavetanabhato antevāsiko gāvīm vadhitvā vinivijjhitvā catasso disā gatānam mahāpathānam vemajjhātthānasāñkhāte catumahāpathe koṭṭhāsam koṭṭhāsam katvā nisinno assa, evameva bhikkhu catunnām iriyāpathānam yena kenaci ākārena ṭhitattā yathāṭhitam, yathāṭhitattā ca yathāpañihitam kāyaṁ-- “Atthi imasmiṁ kāye pathavīdhātu ...pe... vāyodhātū”ti evam paccavekkhati.

Kim vuttam hoti-- yathā goghātakassa gāvīm posentassāpi āghātanām āharantassāpi āharitvā tattha bandhitvā ṭhapentassāpi vadherentassāpi vadhitam matam passantassāpi tāvadeva gāvīti saññā na antaradhāyati, yāva nam padāletvā bīlaso na vibhajati. Vibhajitvā nisinnassa (MA.10/I,272.) pana gāvīti saññā antaradhāyati, māmsasaññā pavattati, nāssa evam hoti “Aham gāvīm vikkīñāmi, ime gāvīm haranti”ti. Atha khvassa “Aham māmsam vikkīñāmi, ime māmsam haranti”cceva hoti, evameva imassāpi bhikkhuno pubbe bālaputhujjanakāle gihibhūtassāpi pabbajitassāpi tāvadeva sattoti vā puggaloti vā saññā na antaradhāyati, yāva imameva kāyam yathāṭhitam yathāpañihitam ghanavinibbhogam katvā dhātuso na paccavekkhati. Dhātuso paccavekkhato panassa sattasaññā antaradhāyati, dhātuvaseneva cittam santiṭṭhi. Tenāha Bhagavā-- “imameva kāyam yathāṭhitam yathāpañihitam dhātuso paccavekkhati, atthi imasmiṁ kāye pathavīdhātu āpodhātu tejodhātu vāyodhātūti. Seyyathāpi, bhikkhave, dakkho goghātako vā ...pe... vāyodhātū”ti.

Goghātako viya hi yogī, gāvīti saññā viya sattasaññā, catumahāpatho viya catu-iriyāpatho, bīlaso vibhajitvā nisinnabhāvo viya dhātuso paccavekkhaṇanti ayameththa pāliwanṇanā, kammatthānakathā pana **Visuddhimagge** vitthārīta.

Iti ajjhattam vāti evam catudhātupariggahaṇena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī (CS:pg.1.277) viharati. Ito param vuttanayameva. Kevalañhi idha catudhātupariggāhikā sati dukkhasaccanti evam yojanām katvā niyyānamukham veditabbam. Sesam purimasadisamevāti.

Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Navasivathikapabbavaṇṇanā

112. Evarū dhātumanasikāravasena kāyānupassanām vibhajitvā idāni navahi sivathikapabbehi vibhajituṁ, **puna caparanti**-ādimāha. Tattha **seyyathāpi passeyyāti** yathā passeyya. **Sarīranti** matasarīram. **Sivathikāya chaddītanti** susāne apaviddham. Ekāhamatām matassa assāti **ekāhamataṁ**. Dvīhamatām matassa assāti **dvīhamataṁ**. Tīhamatām matassa assāti **tīhamataṁ**. Bhastā viya vāyunā uddham jīvitapariyādānā yathānukkamam samuggatena sūnabhāvena uddhumātattā **uddhumātakam**. (MA.10/I,273.) Vinīlam vuccati viparibhinnavaṇṇam. Vilīnameva **vinīlakam**. Paṭikūlattā vā kucchitam vinīlanti **vinīlakam**. Matīsussadaṭṭhānesu rattavaṇṇassa pubbasannicayaṭṭhānesu setavaṇṇassa yebhuyyena ca nīlavānṇassa nīlaṭṭhānesu nīlasāṭakapārutasseva chavasarīrassetam adhivacanam. Paribhinnaṭṭhānehi navahi vā vaṇṇamukhehi visandamānam pubbam vipubbam. Vipubbameva **vipubbakam**, paṭikūlattā vā kucchitam vipubbanti **vipubbakam**. Vipubbakam jātam tathābhāvam gatanti **vipubbakajātam**.

So imameva kāyanti so bhikkhu imam attano kāyam tena kāyena saddhim ūnānenā upasamharati upaneti. Katham? Ayampi kho kāyo evamdhammo evambhāvī

evaṁ-anatīoti. Idam vuttam hoti-- āyu, usmā, viññāṇanti imesam tiṇam dhammānam atthitāya ayam kāyo ṭhānagamanādikhamo hoti imesam pana vigamā ayampi evamdhammo evampūtikasabhāvoyeva, **evaṁbhāvī** evam-uddhumātādibhedo bhavissati, **evaṁ-anatīto** evam-uddhumātādibhāvam anatikkantoti.

Iti ajjhattam vāti evam uddhumātādipariggahaṇena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati.

Khajjamānanti (CS:pg.1.278) udarādīsu nisīditvā

udaramaṁsa-oṭṭhamamaṁsa-akkhikūṭādīni luñcivtā luñcivtā khādiyamānarū.

Samaṁsalohitanti sesāvasesamaṁsalohitayuttam. **Nimaṁsalohitamakkhitanti** mamse khīṇepi lohitam na sussati, tam sandhāya vuttam “nimam̄salohitamakkhitam”ti.

Aññenāti aññena disābhāgena. **Hatthaṭhikanti** catusaṭṭhibhedampi hatthaṭhikam pātiyekkam vippakiṇṇam. **Pādaṭhikādīsupi** eseva nayo. **Terovassikānīti** atikkantasamāvachcharāni. **Pūtīnīti** abbhokāse ṭhitāni vātātapavuṭthisamphassena terovassikāneva pūtīni honti. Antobhūmigatāni pana ciratarām tiṭṭhanti.

Cuṇṇakajātānīti cuṇṇam cuṇṇam hutvā vippakiṇṇāni. Sabbathā so imamevāti vuttanayena khajjamānādīnarū vasena yojanā kātabbā.

Iti ajjhattam vāti evam khajjamānādipariggahaṇena yāva cuṇṇakabhāvā (MA.10/I,274.) attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati.

Idha pana ṭhatvā navasivathikā samodhānetabbā. “Ekāhamatam vā”ti-ādinā nayena vuttā sabbāpi ekā, “kākehi vā khajjamānan”ti-ādikā ekā, “Atthikasaṅkhaliṇam samam̄salohitam nhārusambandhan”ti ekā, “nimam̄salohitamakkhitam nhārusambandhan”ti ekā, “apagatamam̄salohitam nhārusambandhan”ti ekā, “Atthikāni apagatasambandhānī”ti-ādikā ekā, “Atthikāni setāni saṅkhavaṇṇapaṭībhāgānī”ti ekā, “puñjakitāni terovassikānī”ti ekā, “pūtīni cuṇṇakajātānī”ti ekā.

Evaṁ kho, bhikkhaveti idam navasivathikā dassetvā kāyānupassanam niṭṭhapento āha. Tattha navasivathikapariggāhikā sati dukkhasaccam, tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccam, ubhinnam appavatti nirodhasaccam, dukkhaparijānano samudayapajahano nirodhārammaṇo ariyamaggo maggasaccam. Evaṁ catusaccavaseneva ussakkivā nibbutim pāpuṇātīti idam navasivathikapariggāhakānam bhikkhūnam yāva arahattā niyyānamukhanti.

Navasivathikapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ettāvatā ca ānāpānapabbam iriyāpathapabbam catusampajaññapabbam paṭikūlamanasikārapabbam dhātumanasikārapabbam navasivathikapabbānīti cuddasapabbā kāyānupassanā niṭṭhitā hoti.

Tattha (CS:pg.1.279) ānāpānapabbam paṭikūlamanasikārapabbanti imāneva dve appanākammaṭṭhānāni. Sivathikānarū pana ādīnavānupassanāvasena vuttattā sesāni dvādasāpi upacārakammaṭṭhānānevāti.

Kāyānupassanā niṭṭhitā.

Vedanānupassanāvaṇṇanā

113. Evarṁ Bhagavā cuddasavidhena kāyānupassanāsatipaṭṭhānam kathetvā idāni navavidhena vedanānupassanām kathetuṁ **kathañca, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **sukham** **vedananti** kāyikam vā cetasikam vā sukham vedanām vedayamāno “Aham sukham vedanām vedayāmī”ti pajānātīti attho. Tattha kāmarūpūm uttānaseyyakāpi dārakā thaññapivanādikāle sukham vedayamāna “sukham vedayāmā”ti pajānanti, na panetarūpūm evarūpām jānanām sandhāya vuttam. Evarūpām jānanām hi sattūpaladdhim na jahati, sattasaññām na ugghātēti, kammaṭṭhānam vā satipaṭṭhānabhāvanā vā na hoti. Imassa pana bhikkhuno jānanām sattūpaladdhim (**MA.10.I,275.**) jahati sattasaññām ugghātēti, kammaṭṭhānam ceva satipaṭṭhānabhāvanā ca hoti. Idañhi “ko vedayati, kassa vedanā, kim kāraṇā vedanā”ti evam sampajānavediyānam sandhāya vuttam.

Tattha **ko vedayatīti** na koci satto vā puggalo vā vedayati. **Kassa vedanāti** na kassaci sattassa vā puggalassa vā vedanā. **Kim kāraṇā vedanāti** vatthu-ārammaṇāva panassa vedanā. Tasmā esa evam pajānātī-- “tam tam sukhādīnam vatthum ārammaṇām katvā vedanāva vedayati. Tam pana vedanāpavattim upādāya ‘aham vedayāmī’ti vohāramattam hotī”ti. Evam vedanāva vatthum ārammaṇām katvā vedanāva vedayatīti sallakkhento esa “sukham vedanām vedayāmī”ti pajānātīti veditabbo. Cittalapabbate aññataro therō viya. Therō kira aphāsukakāle balavavedanāya nitthunanto aparāparam parivattati. Tameko daharo āha “kataram vo, bhante, ṭhānam rujjatī”ti. Āvuso, pātiyekkam rujjanaṭṭhānam nāma natthi, vatthum ārammaṇām katvā vedanāva vedayatīti. Evam jānanākālato (**CS:pg.1.280**) paṭṭhāya adhivāsetum vaṭṭati no, bhanteti. Adhivāsemi āvusoti. Adhivāsanā, bhante, seyyāti. Therō adhivāsesi. Tato vāto yāva hadayā phālesi, mañcake antāni rāsikatāni ahesurū. Therō daharassa dassesi “vaṭṭatāvuso, ettakā adhivāsana”ti. Daharo tuṇhī ahosi. Therō vīriyasamatām yojetvā saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇitvā samasīsī hutvā parinibbāyi.

Yathā ca sukham, evam dukkham ...pe... nirāmisam adukkhamasukham vedanām vedayamāno “nirāmisam adukkhamasukham vedanām vedayāmī”ti pajānātī. Iti Bhagavā rūpakammaṭṭhānam kathetvā arūpakammaṭṭhānam kathento vedanāvasena kathesi. Duvidhañhi kammaṭṭhānam rūpakammaṭṭhānañca arūpakammaṭṭhānañca. Rūpariggaho arūpariggahotipi etadeva vuccati. Tattha Bhagavā rūpakammaṭṭhānam kathento saṅkhepamanasikāravasena vā vitthāramanasikāravasena vā catudhātuvatthānam kathesi. Tadubhayampi sabbākārato **Visuddhimage** dassitameva.

Arūpakammaṭṭhānam (**MA.10.I,276.**) pana kathento yebhuyyena vedanāvasena katheti. Tividho hi arūpakammaṭṭhāne abhiniveso phassavasena vedanāvasena cittavasenāti. Kathām? Ekaccassa hi saṅkhittena vā vitthārena vā pariggahite rūpakammaṭṭhāne tasmim ārammaṇe cittacetasiññānam paṭhamābhinipāto tam ārammaṇām phusanto uppajjamāno phasso pākaṭo hoti. Ekaccassa tam ārammaṇām anubhavantī uppajjamānā vedanā pākaṭā hoti. Ekaccassa tam ārammaṇām pariggahetvā vijānantām uppajjamānām viññāṇām pākaṭām hoti. Tattha yassa phasso pākaṭo hoti, sopi “na kevalam phassova uppajjati, tena saddhim tadeva ārammaṇām anubhavamānā vedanāpi uppajjati, sañjānanamānā saññāpi, cetayamānā cetanāpi, viññānanamānām viññāṇampi uppajjati”ti phassapañcamakeyeva pariggañhāti. Yassa vedanā pākaṭā hoti. So “na kevalam vedanāva uppajjati, tāya saddhim tadevārammaṇām phusamānō phassopi uppajjati, sañjānanamānā saññāpi, cetayamānā cetanāpi, viññānanamānām viññāṇampi uppajjati”ti phassapañcamakeyeva pariggañhāti. Yassa viññāṇām pākaṭām hoti, so “na kevalam viññānameva uppajjati, tena saddhim tadevārammaṇām phusamānō phassopi

(CS:pg.1.281) uppajjati, anubhavamānā vedanāpi, sañjānanamānā saññāpi, cetayamānā cetanāpi uppajjati”ti phassapañcamakeyeva parigganhāti.

So “ime phassapañcamakā dhammā kim nissitā”ti upadhārento “vatthum nissitā”ti pajānāti. Vatthu nāma karajakāyo, yaṁ sandhāya vuttam “idañca me viññāṇam ettha sitam ettha paṭibaddhan”ti (dī.ni.1.234235 ma.ni.2.252). So atthato bhūtāni ceva upādārūpāni ca. Evamettha “vatthu rūparūpa, phassapañcamakā nāman”ti nāmarūpamattameva passati. Rūparūpa cettha rūpakkhandho, nāmarūpa cattāro arūpino khandhāti pañcakkhandhamattam hoti. Nāmarūpavinimuttā hi pañcakkhandhā, pañcakkhandhavinimuttañca nāmarūparūpa natthi.

So “ime pañcakkhandhā kim hetukā”ti upaparikkhanto “avijjādihetukā”ti passati. Tato paccayo ceva paccayuppannañca idam, añño satto vā puggalo vā natthi, suddhasaṅkhārapuñjamattamevāti sappaccayanāmarūpavasena tilakkhaṇam āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā “aniccam dukkham anattā”ti sammasanto vicarati.

(MA.10.I,277.) So “ajja ajjā”ti paṭivedham ākaṅkhamāno tathārūpe divase utusappāya puggalasappāya bhojanasappāya dhammassavanasappāyam labhitvā ekapallākena nisinno vipassanām matthakam pāpetvā arahatte patiṭṭhāti. Evarūpi imesampi tiṇṇam janānam yāva arahattā kammaṭṭhānam kathitam hoti.

Idha pana Bhagavā arūpakammaṭṭhānam kathento vedanāvasena kathesi. Phassavasena vā hi viññāṇavasena vā kathīyamānam na pākaṭam hoti, andhakāram viya khāyati. Vedanāvasena pana pākaṭam hoti. Kasmā? Vedanānam uppattipākaṭatāya. Sukhadukkhavedanānañhi uppatti pākaṭā. Yadā sukham uppajjati, sakalasarīram khobhentam maddantam pharamānam abhisandayamānam satadhotam sappim khādāpayantam viya satapākatalam makkhayamānam viya ghaṭasahassena parilāham nibbāpayamānam viya-- “aho sukham aho sukhan”ti vācarūni nicchārayamānameva uppajjati. Yadā dukkham uppajjati, sakalasarīram khobhentam maddantam pharamānam abhisandayamānam tattaphālam pavesentam viya vilānatambalohena āsiñcantam viya sukkhatiṇavanappatimhi araññe dāru-ukkākalāparūm khipamānam viya-- (CS:pg.1.282) “aho dukkham aho dukkhan”ti vippalāpayamānameva uppajjati. Iti sukhadukkhavedanānam uppatti pākaṭā hoti.

Adukkhamasukhā pana duddīpanā andhakārāva avibhūtā. Sā sukhadukkhānam apagame sātāsātappaṭikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkhamasukhā vedanāti nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti. Yathā kim? Yathā antarā piṭṭhipāsāṇam ārohitvā palātassa migassa anupatham gacchanto migaluddako piṭṭhipāsāṇassa orabhāgepi parabhāgepi padam disvā majjhe apassantopi “ito ārulho, ito orulho, majjhe piṭṭhipāsāṇe iminā padesena gato bhavissat”ti nayato jānāti, evam āruṭhaṭṭhāne padam viya hi sukhavedanāya uppatti pākaṭā hoti. Oruṭhaṭṭhāne padam viya dukkhavedanāya uppatti pākaṭā hoti. “Ito āruyha ito oruyha majjhe evam gato”ti nayato gahaṇam viya sukhadukkhānam apagame sātāsātappaṭikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkhamasukhā vedanāti (MA.10.I,278.) nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti. Evam Bhagavā paṭhamam rūpakammaṭṭhānam kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānam vedanāvasena nibbattetvā dassesi.

Na kevalañca idheva evam dassesi, cūlatañhāsaṅkhaye, mahātañhāsaṅkhaye, cūlavedalle, mahāvedalle, raṭṭhapālasutte, māgaṇḍiyasutte, dhātuvibhaṅge, āneñjasappāye, **Dīghanikāyamhi** mahānidāne, sakkapañhe, mahāsatipatṭhāne, **samyuttamhi** cūlanidānasutte, rukkhopame, parivīmarīsanasutte, sakale vedanāsaṁyutteti evam anekesu suttesu paṭhamam rūpakammaṭṭhānam kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānam

vedanāvasena nibbattetvā dassesi. Yathā ca tesu, evam imasmimpi Satipatthānasutte paṭhamam rūpakammaṭṭhānam kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānam vedanāvasena nibbattetvā dassesi.

Tattha **sukham** **vedananti**-ādīsu ayam aparopi pajānanapariyāyo-- **sukham** **vedanam** **vedayāmīti** **pajānātīti** sukhavedanākkhaṇe dukkhāya vedanāya abhāvato sukhami vedanam vedayamāno “sukham vedanam vedayāmī”ti pajānāti. Tena yā pubbe anubhūtapubbā dukkhā vedanā, tassā idāni abhāvato imissā ca sukhāya vedanāya ito paṭhamam abhāvato (CS:pg.1.283) vedanā nāma aniccā adhuvā vipariṇāmadhammā, itiha tattha sampajāno hoti.

Vuttampi cetam Bhagavatā--

“Yasmiṁ Aggivessana samaye sukhāṁ vedeti, neva tasmīm samaye dukkhami vedanāṁ vedeti, na adukkhamasukhami vedanāṁ vedeti, sukhāmyeva tasmīm samaye vedanāṁ vedeti, yasmiṁ Aggivessana samaye dukkhami ...pe... adukkhamasukhami vedanāṁ vedeti, neva tasmīm samaye sukhāṁ vedanāṁ vedeti, na dukkhami vedanāṁ vedeti, adukkhamasukhañneva tasmīm samaye vedanāṁ vedeti. Sukhāpi kho Aggivessana vedanā aniccā saṅkhatā paṭṭicasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā. Dukkhāpi kho ...pe... adukkhamasukhāpi kho Aggivessana vedanā aniccā ...pe... nirodhadhammā. Evarū passam Aggivessana sutavā ariyasāvako sukhāyapi vedanāya dukkhāyapi vedanāya (MA.10.I,279.) adukkhamasukhāyapi vedanāya nibbindati, nibbindam virajjati, virāgā vimuccati, vimuttasmīm vimuttamiti nānām hoti. ‘Khīṇā jāti, vusitam brahmacariyam, kataṁ karaṇīyam, nāparam itthattāyā’ti pajānātīti (ma.ni.2.205).

Sāmisām vā sukhanti-ādīsu **sāmisā sukhā** nāma pañcakāmaguṇāmisanissitā cha gehasitasomanassavedanā. **Nirāmisā sukhā** nāma cha nekkhammasitasomanassavedanā. **Sāmisā dukkhā** nāma cha gehasitadomanassavedanā. **Nirāmisā dukkhā** nāma cha nekkhammasitadomanassavedanā. **Sāmisā adukkhamasukhā** nāma cha gehasita-upekkhā vedanā. **Nirāmisā adukkhamasukhā** nāma cha nekkhammasita-upekkhā vedanā. Tāsam vibhāgo uparipaṇṇasake pāliyam āgatoyeva.

Iti ajjhattam vāti evam sukhavedanādipariggahaṇena attano vā vedanāsu, parassa vā vedanāsu, kālena vā attano, kālena vā parassa vedanāsu vedanānupassī viharati. **Samudayavayadhammānupassī vāti** ettha pana “avijjāsamudayā vedanāsamudayo”ti-ādīhi (paṭi.ma.1.50) pañcahi pañcahi ākārehi vedanānam samudayañca vayañca passanto samudayadhammānupassī vā (CS:pg.1.284) vedanāsu viharati, vayadhammānupassī vā vedanāsu viharati, kālena samudayadhammānupassī vā, kālena vayadhammānupassī vā vedanāsu viharatīti veditabbo. Ito param kāyānupassanāyam vuttanayameva.

Kevalānhi idha vedanāpariggāhikā sati dukkhasaccanti evam yojanam katvā vedanāpariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukham veditabbam. Sesam tādisamevāti.

Vedanānupassanā niṭṭhitā.

Cittānupassanāvanṇanā

114. Evarṁ navavidhena vedanānupassanāsatipaṭṭhānam kathetvā idāni soļasavidhena cittānupassanām kathetuṁ **kathañca, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **sarāganti** atṭhavidham lobhasahagatam. **Vitarāganti** lokiyakusalaḥbyākataṁ. Idam pana yasmā sammasanām na dhammasamodhānam, tasmā idha ekapadepi lokuttaram na labbhati. Sesāni cattāri akusalacittāni neva purimapadam, na pacchimapadam bhajanti. **Sadosanti** duvidham (MA.10.I,280.) dosasahagatam¹. **Vitadosanti** lokiyakusalaḥbyākataṁ. Sesāni dasākulacittāni neva purimām padam, na pacchimām padam bhajanti. **Samohanti** vicikicchāsaḥagatañceva uddhaccasahagatañcāti duvidham. Yasmā pana moho sabbākusalesu uppajjati, tasmā tānipi idha vaṭṭantiyeva. Imasmimyeva hi duke dvādasākulacittāni pariyādiṇñānīti. **Vitamohanti** lokiyakusalaḥbyākataṁ. **Samkhittanti** thinamiddhānupatitam, etañhi saṅkuṭitacittam nāma. **Vikkhittanti** uddhaccasahagataṁ, etañhi pasaṭacittam nāma. **Mahaggantanti** rūpārūpāvacaram. **Amahaggantanti** kāmāvacaram. **Sa-uttaranti** kāmāvacaram. **Anuttaranti** rūpāvacarañca arūpāvacarañca. Tatrāpi sa-uttaram rūpāvacaram, anuttaram arūpāvacaram eva. **Samāhitanti** yassa appanāsamādhi upacārasamādhi vā atthi. **Asamāhitanti** ubhayasamādhivirahitam. **Vimuttanti** tadaṅgavikkhambhanavimuttihī vimuttaṁ. **Avimuttanti** ubhayavimuttivirahitam, samucchedapañcipassaddhinissaranavimuttinām pana idha okāsova natthi.

Iti (CS:pg.1.285) **ajjhattam** vāti evam sarāgādipariggahañena yasmim yasmim khañe yam yam cittam pavattati, tam tam sallakkhento attano vā citte, parassa vā citte, kālena vā attano, kālena vā parassa citte cittānupassī viharati.

Samudayavayadhammānupassīti ettha pana “avijjāsamudayā viññāṇasamudayo”ti (paṭi.ma.1.50) evam pañcahi pañcahi ākārehi viññāṇassa samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Ito param vuttanayameva.

Kevalañhi idha cittapariggāhikā sati dukkhasaccanti evarṁ yojanām katvā cittapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukham veditabbarā. Sesān tādisamevāti.

Cittānupassanāvāññāñā niṭṭhitā.

Dhammānupassanā nīvaraṇapabbavaññā

115. Evam soļasavidhena cittānupassanāsatipaṭṭhānam kathetvā idāni pañcavidhena dhammānupassanām kathetuṁ **kathañca, bhikkhave**ti-ādimāha. Apica Bhagavatā kāyānupassanāya suddharūpapariggaho kathito, vedanācittānupassanāhi sudda-arūpapariggaho. Idāni rūpārūpamissakapariggahaṁ kathetuṁ “kathañca, bhikkhave”ti-ādimāha (MA.10.I,281.) Kāyānupassanāya vā rūpakkhandhapariggahova kathito, vedanānupassanāya vedanākkhandhapariggahova, cittānupassanāya viññāṇakkhandhapariggahovāti idāni saññāsaṅkhārakkhandhapariggahampi kathetuṁ “kathañca, bhikkhave”ti-ādimāha.

Tattha **santanti** abhiñhasamudācāravasena saṁvijjamānam. **Asantanti** asamudācāravasena vā pahīnattā vā avijjamānam. **Yathā cāti** yena kārañena kāmacchandassa uppādo hoti. **Tañca pajānātīti** tañca kārañam pajānāti. Iminā

¹ PTS domassahagatam

nayena sabbapadesu attho veditabbo.

Tattha subhanimitte ayonisomanasikārena kāmacchandassa uppādo hoti. Subhanimittam nāma subhampi subhanimittam, subhārammaṇampi subhanimittam. **Ayonisomanasikāro** nāma anupāyamanasikāro uppathamanasikāro anicce niccanti vā dukkhe sukhanti vā anattani attāti vā asubhe (CS:pg.1.286) subhanti vā manasikāro, tam tattha bahulam pavattayato kāmacchando uppajjati. Tenāha Bhagavā-- “Atthi, bhikkhave, subhanimittam, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā kāmacchandassa uppādāya uppannassa vā kāmacchandassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti (sam.ni.5.232).

Asubhanimitte pana yonisomanasikārenassa pahānam hoti. **Asubhanimittam** nāma asubhampi asubhārammaṇampi. **Yonisomanasikāro** nāma upāyamanasikāro pathamanasikāro anicce aniccanti vā dukkhe dukkhanti vā anattani anattāti vā asubhe asubhanti vā manasikāro, tam tattha bahulam pavattayato kāmacchando pahīyati. Tenāha Bhagavā-- “Atthi, bhikkhave, asubhanimittam, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamanāhāro anuppannassa vā kāmacchandassa anuppādāya uppannassa vā kāmacchandassa pahānāyā”ti (sam.ni.5.232).

Apica cha dhammā kāmacchandassa pahānāya samvattanti asubhanimittassa uggaho asubhabhāvanānuyogo (MA.10.I,282.) indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Dasavidhañhi asubhanimittam uggañhantassāpi kāmacchando pahīyati, bhāventassāpi, indriyesu pihitadvārassāpi, catunnam pañcannam ālopānam okāse sati udakam pivitvā yāpanasīlatāya bhojane mattaññunopi. Tenetam vuttam--

“Cattāro pañca ālope, abhutvā udakam pive;

Alam phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti. (theragā.983).

Asubhakkammatissattherasadise asubhabhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi kāmacchando pahīyati, thānanisajjādīsu dasa-asubhanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttam “cha dhammā kāmacchandassa pahānāya sarīvvattanti”ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa kāmacchandassa arahattamaggena āyatim anuppādo hotīti pajānāti.

Paṭighanimitte ayonisomanasikārena pana byāpādassa uppādo hoti. Tattha paṭighampi paṭighanimittam, paṭighārammaṇampi paṭighanimittam. Ayonisomanasikāro sabbattha ekalakkhaṇova. Tam tasminn nimitte bahulam pavattayato (CS:pg.1.287) byāpādo uppajjati. Tenāha Bhagavā-- “Atthi, bhikkhave, paṭighanimittam, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā byāpādassa uppādāya uppannassa vā byāpādassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti (sam.ni.5.232).

Mettāya pana cetovimuttiyā yonisomanasikārenassa pahānam hoti. Tattha tattha “mettā”ti vutte appanāpi upacāropi vaṭṭati. “Cetovimutti”ti appanāva. Yonisomanasikāro vuttalakkhaṇova. Tam tattha bahulam pavattayato byāpādo pahīyati. Tenāha Bhagavā-- “Atthi, bhikkhave, mettā cetovimutti, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamanāhāro anuppannassa vā byāpādassa anuppādāya uppannassa vā byāpādassa pahānāyā”ti (sam.ni.5.232).

Apica cha dhammā byāpādassa pahānāya sarīvvattanti (MA.10.I,283.) mettānimittassa uggaho mettābhāvanānuyogo kammassakatāpaccavekkhaṇā paṭisaṅkhānabahutā kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Odhisaka-anodhisakadisāpharanānañhi aññataravasena mettam uggañhantassāpi byāpādo pahīyati, odhiso anodhiso disāpharanāvasena mettam bhāventassāpi. “Tvam etassa

kuddho kiṁ karissasi, kimassa sīlādīni nāseturū sakkhissasi, nanu tvarī attano kammena āgantvā attano kammeneva gamissasi, parassa kujjhānam nāma vītaccitaṅgāra-tatta-ayasalāka-gūthādīni gahetvā param paharitukāmatāsadisam hoti. Esopi tava kuddho kiṁ karissati, kiṁ te sīlādīni vināseturū sakkhissati, esa attano kammeneva āgantvā attano kammena gamissati, appaṭicchitapaheṇakam viya paṭivātam khittarajomuṭhi viya ca etassevesa kodho matthake patissatīti evam attano ca parassa ca kammassakatam paccavekkhatopi, ubhayakammassakatam paccavekkhitvā paṭisaṅkhāne ṭhitassāpi, assaguttattherasadise mettābhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi byāpādo pahīyati. Thānanisajjādīsu mettānissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttam “cha dhammā byāpādassa pahānāya samvattantīti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa byāpādassa anāgāmimaggena āyatīm anuppādo hotīti pajānāti.

Aratiādīsu (CS:pg.1.288) ayonisomanasikārena thinamiddhassa uppādo hoti.

Arati nāma ukkanṭhitā. **Tandī** nāma kāyālasiyatā. **Vijambhitā** nāma kāyavināmanā. **Bhattasammado** nāma bhattamucchā bhattapariṭāhō. **Cetaso līnattam** nāma cittassa līnākāro. Imesu arati-ādīsu ayonisomanasikāram bahularū pavattayato thinamiddham uppajjati. Tenāha -- “Atthi, bhikkhave, arati tandī vijambhitā bhattasammado cetaso līnattam, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā thinamiddhassa uppādāya uppannassa vā thinamiddhassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti (saṁ.ni.5.232).

Ārambhadhātu-ādīsu pana yonisomanasikārenassa pahānam hoti.

Ārambhadhātu nāma paṭhamārambhavīriyam. **Nikkamadhātu** nāma kosajjato (MA.10/I,284.) nikkhantatāya tato balavataram. **Parakkamadhātu** nāma param param thānam akkamanato tatopi balavataram. Imasmim tippabhede vīriye yonisomanasikāram bahularū pavattayato thinamiddham pahīyati. Tenāha-- “Atthi, bhikkhave, ārambhadhātu nikksamdhātu parakkamadhātu, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā thinamiddhassa anuppādāya uppannassa vā thinamiddhassa pahānāyā”ti (saṁ.ni.5.232).

Apica cha dhammā thinamiddhassa pahānāya samvattanti, atibhojane nimittaggāho iriyāpathasamparivattanatā ālokasaññāmanasikāro abbhokāsavāso kalyāṇamittatā sappāyakathāti.

Āharahatthakataatravatṭaka-alamsāṭakakākamāsakabhattavamitakabhojanam bhuñjitvā rattīṭhāne divāṭṭhāne nisinmassa hi samaṇadhammarū karoto thinamiddham mahāhatthī viya ottharantam āgacchatī. Catupañca-ālopa-okāsam pana ṭhapetvā pānīyam pivitvā yāpanasīlassa bhikkhuno tam na hotīti evam atibhojane nimittam gaṇhantassāpi thinamiddham pahīyati. Yasmim iriyāpathe thinamiddham okkamatī, tato aññam parivattentassāpi, rattim candālokadīpāloka-ukkāloke divā sūriyālokam manasikarontassāpi, abbhokāse vasantassāpi, Mahākassapattherasadise pahīnathinamiddhe kalyāṇamitte sevantassāpi thinamiddham pahīyati. Thānanisajjādīsu dhutaṅganissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttam “cha dhammā thinamiddhassa pahānāya (CS:pg.1.289) samvattantīti Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa thinamiddhassa arahattamaggene āyatīm anuppādo hotīti pajānāti.

Cetaso avūpasame ayonisomanasikārena uddhaccakukkuccassa uppādo hoti.

Avūpasamo nāma avūpasantākāro. Uddhaccakukkuccamevetam athato. Tattha ayonisomanasikāram bahularū pavattayato uddhaccakukkuccam uppajjati. Tenāha “Atthi, bhikkhave, cetaso avūpasamo, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa uppādāya uppannassa (MA.10/I,285.) vā

uddhaccakukkuccassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti (saṁ.ni.5.232).

Samādhisaṅkhāte pana cetaso vūpasame yonisomanasikārenassa pahānam hoti. Tenāha-- “Atthi, bhikkhave, cetaso vūpasamo, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa anuppādāya uppannassa vā uddhaccakukkuccassa pahānāyā”ti (saṁ.ni.5.232).

Apica cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saṁvattanti bahussutatā paripucchakatā Vinaye pakataññutā vuddhasevitā kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Bāhusaccenapi hi ekam vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye pālivasena ca athavasena ca uggañhantassāpi uddhaccakukkuccam pahīyati. Kappiyākappiyaparipucchābahulassāpi, vinayapaññattiyam ciṇṇavasibhāvatāya pakataññunopi, vuddhe Mahallakatthere upasaṅkamantassāpi, Upālittherasadise vinayadhare kalyāṇamitte sevantassāpi uddhaccakukkuccam pahīyati. Thānanisajjādīsu kappiyākappiyanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttam-- “cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saṁvattanti”ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīne uddhaccakukkucce uddhaccassa arahattamaggena kukkuccassa anāgāmimaggena āyatim anuppādo hotīti pajānāti.

Vicikicchātṭhānīyesu dhammesu ayonisomanasikārena vicikicchāya uppādo hoti.

Vicikicchātṭhānīyā dhammā nāma punappunam vicikicchāya kāraṇattā vicikicchāva. Tattha ayonisomanasikāram bahularū pavattayato vicikicchā uppajjati. Tenāha-- “Atthi, bhikkhave, vicikicchātṭhānīyā dhammā (CS:pg.1.290) tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannāya vā vicikicchāya uppādāya uppannāya vā vicikicchāya bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti (saṁ.ni.5.232).

Kusalādīsu dhammesu yonisomanasikārena panassā pahānam hoti. Tenāha-- “Atthi, bhikkhave, kusalākusalā dhammā sāvajjānavajjā dhammā sevitabbāsevitabbā dhammā hīnappañītā dhammā kañhasukkasappañībhāgā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro (MA.10.I,286.) ayamāhāro anuppannāya vā vicikicchāya anuppādāya uppannāya vā vicikicchāya pahānāyā”ti (saṁ.ni.5.232).

Apica cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṁvattanti bahussutatā paripucchakatā Vinaye pakataññutā adhimokkhabahulatā kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Bāhusaccenapi hi ekam vā ...pe... pañca vā nikāye pālivasena athavasena ca uggañhantassāpi vicikicchā pahīyati. Tīni ratanāni ārabbha paripucchābahulassāpi, Vinaye ciṇṇavasibhāvassāpi, tīsu ratanesu okappaniyasaddhāsaṅkhāta-adhimokkhabahulassāpi, saddhādhimutte Vakkalittherasadise kalyāṇamitte sevantassāpi vicikicchā pahīyati. Thānanisajjādīsu tiṇṇam ratanānam guṇanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttam-- “cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṁvattanti”ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnāya vicikicchāya sotāpattimaggena āyatim anuppādo hotīti pajānāti.

Iti ajjhattam vāti evam pañcanīvaraṇapariggahanena attano vā dhammesu, parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha subhanimitta asubhanimittādīsu ayonisomanasikārayonisomanasikāravasena pañcasu nīvaraṇesu vuttanayena nīharitabbā. Ito parām vuttanayameva.

Kevalañhi idha nīvaraṇapariggāhikā sati dukkhasaccanti evam yojanam katvā nīvaraṇapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukham veditabbam. Sesam tādisamevāti.

Nīvaraṇapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Khandhapabbavaṇṇanā

116. Evam (CS:pg.1.291) pañcanīvaraṇavasena dhammānupassanam vibhajitvā idāni pañcakkhandhasena vibhajitum **puna caparanti**-ādimāha. Tattha **pañcasu upādānakkhandhesūti** upādānassa khandhā upādānakkhandhā, upādānassa paccayabhūtā dhammapuñjā dhammarāsayoti attho. Ayamettha (MA.10.I,287.) saṅkhepo Vitthārato pana kandhakathā **Visuddhimagge** vuttā. **Iti rūpanti** “idam rūpam, ettakam rūpam, na ito param rūpam atthī”ti sabhāvato rūpam pajānāti. **Vedanādīsu**pi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena pana rūpādīni **Visuddhimagge** kandhakathāyameva vuttāni. **Iti rūpassa samudayoti** evam avijjāsamudayādivasena pañcahākārehi rūpassa samudayo. **Iti rūpassa atthaṅgamoti** evam avijjānirodhādivasena pañcahākārehi rūpassa atthaṅgamo, vedanādīsu eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana **Visuddhimagge** udayabbayañāṇakathāyam vutto.

Iti ajjhattam vāti evam pañcakkhandhariggahaṇena attano vā dhammesu, parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha “avijjāsamudayā rūpasamudayo”ti-ādīnam (paṭi.ma.1.50) pañcasu kandhesu vuttānam paññāsāya lakkhaṇānam vasena nīharitabbā. Ito param vuttanayameva.

Kevalānhi idha kandhpariggāhikā sati dukkhasaccanti evam yojanam katvā kandhpariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukham veditabbam. Sesam tādisamevāti.

Khandhapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Āyatana-pabbavaṇṇanā

117. Evam pañcakkhandhasena dhammānupassanam vibhajitvā idāni āyatana-vasena vibhajitum **puna caparanti**-ādimāha. Tattha **chasu ajjhattikabāhiresu** **āyatanesūti** cakkhu sotam ghānam jivhā kāyo manoti imesu chasu ajjhattikesu rūpam saddo gandho raso phoṭṭhabbo dhammāti imesu chasu (CS:pg.1.292) bāhiresu. **Cakkhum ca pajānātī**ti cakkhupasādaṁ yāthāvasarasalakkhaṇavasena pajānāti. **Rūpe ca pajānātī**ti bahiddhā catusamūṭhānikarūpañca yāthāvasarasalakkhaṇavasena pajānāti. **Yañca tadubhayam paṭicca uppajjati samyojananti** yañca tam cakkhum ceva rūpe cāti ubhayam paṭicca kāmarāgasamyojanam paṭigha-māna-ditṭhi-vicikicchā-silabbataparāmāsa-bhavarāga-issā-macchariyāvijjāsamyoj ananti dasavidham samyojanam uppajjati, tañca yāthāvasarasalakkhaṇavasena pajānāti. (MA.10.I,288.) Katham panetam uppajjatī? Cakkhudvāre tāva āpāthagataṁ iṭṭhārammaṇam kāmassādavasena assādayato abhinandato kāmarāgasamyojanam uppajjati. Aniṭṭhārammaṇe kujjhato paṭighasamyojanam uppajjati. “Thapetvā marū na koci añño etam ārammaṇam vibhāvetum samattho atthī”ti maññato mānasamyojanam uppajjati. “Etam rūpārammaṇam niccam dhuvan”ti gaṇhato ditṭhisamyojanam uppajjati. “Etam rūpārammaṇam satto nu kho, sattassa nu kho”ti vicikicchato vicikicchāsamyojanam uppajjati. “Sampattibhave vata no idam sulabham jātan”ti bhavam patthentassa bhavarāgasamyojanam uppajjati. “Āyatimpi evarūpam silabbatam samādiyitvā sakkā laddhun”ti silabbatam samādiyantassa silabbataparāmāsamyojanam

uppajjati. “Aho vata etam rūpārammaṇam aññe na labheyyun”ti usūyato issāsamyojanam uppajjati. Attanā laddham rūpārammaṇam aññassa maccharāyato macchariyasamyojanam uppajjati. Sabbeheva sahajāta-aññānavasena avijjāsamyojanam uppajjati.

Yathā ca anuppannassāti yena kāraṇena asamudācāravasena anuppannassa tassa dasavidhassāpi samyojanassa uppādo hoti, tañca kāraṇam pajānāti. **Yathā ca uppannassāti** appahīnaṭṭhena pana samudācāravasena vā uppannassa tassa dasavidhassāpi samyojanassa yena kāraṇena pahānam hoti, tañca kāraṇam pajānāti.

Yathā ca pahīnassāti tadaṅgavikkhambhanappahānavasena pahīnassāpi tassa dasavidhassa samyojanassa yena kāraṇena āyatim anuppādo hoti, tañca pajānāti. Kena kāraṇena panassa āyatim anuppādo hoti? Dīṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsa-issāmacchariyabhedassa tāva pañcavidhassa samyojanassa sotāpattimaggena (CS:pg.1.293) āyatim anuppādo hoti. Kāmarāgapatighasarāmyojanadvayassa olārikassa sakadāgāmimaggena, aṇusahagatassa anāgāmimaggena, mānabhavarāgāvijjāsamyojanattayassa arahattamaggena āyatim anuppādo hoti.

Sotañca pajānāti sadde cā ti-ādīsupi eseva nayo. Apiceththa āyatanakathā (MA.10.I,289.) vitthārato **Visuddhimagge** āyatananiddese vuttanayeneva veditabbā.

Iti ajjhattam vāti evam ajjhattikāyatanapariggahaṇena attano vā dhammesu, bāhirāyatanapariggahaṇena parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā paneththa “avijjāsamudayā cakkhusamudayo”ti rūpāyatanassa rūpakkhandhe, arūpāyatanesu manāyatanassa viññānakkhandhe, dhammāyatanassa sesakkhandhesu vuttanayena nīharitabbā. Lokuttaradhammā na gahetabbā. Ito parañ vuttanayameva.

Kevalañhi idha āyatanapariggāhikā sati dukkhasaccanti evam yojanam katvā āyatanapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukham veditabbam. Sesam tādisamevāti.

Āyatanapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā

118. Evam cha ajjhattikabāhirāyatanavasena dhammānupassanam vibhajitvā idāni bojjhaṅgasena vibhajitum **puna caparanti** ādimāha. Tattha **bojjhaṅgesūti** bujjhanakasattassa aṅgesu. **Santanti** paṭilābhavasena samvijjamānam.

Satisambojjhaṅganti satisaṅkhātam sambojjhaṅgam. Ettha hi sambujjhati āraddhavipassakato paṭṭhāya yogāvacaroti sambodhi, yāya vā so sati-ādikāya sattadhammasāmaggiyā sambujjhati kilesaniddāto uṭṭhāti, saccāni vā paṭivijjhati, sā dhammasāmaggi sambodhi. Tassa sambodhissa, tassā vā sambodhiyā aṅganti **sambojjhaṅgam**. Tena vuttam “satisaṅkhātam sambojjhaṅgan”ti. Sesasambojjhaṅgesupi imināva nayena vacanattho veditabbo.

Asantanti (CS:pg.1.294) appatilābhavasena avijjamānam. **Yathā ca anuppannassāti**-ādīsu pana satisambojjhaṅgassa tāva-- “Atthi, bhikkhave, satisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā satisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā satisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā samvattati”ti (sam.ni.5.183) evam

uppādo (MA.10.I,290.) hoti Tattha satiyeva satisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā. Yonisomanasikāro vuttalakkhaṇoyeva, taṁ tattha bahulaṁ pavattayato satisambojjhaṅgo uppajjati.

Apica cattāro dhammā satisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti satisampajaññam muṭṭhassatipuggalaparivajjanatā upaṭṭhitassatipuggalasevanatā tadaḍhimuttatāti. Abhikkantādīsu hi sattasu ṭhānesu satisampajaññena bhattanikkhittakākasadise muṭṭhassatipuggale parivajjanena Tissadattatthera-Abhayatherasadise upaṭṭhitassatipuggale sevanena ṭhānanisajjādīsu satisamuṭṭhāpanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittatāya ca satisambojjhaṅgo uppajjati. Evaṁ catūhi kāraṇehi uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Dhammadhicayasambojjhaṅgassa pana-- “Atthi, bhikkhave, kusalākusalā dhammā ...pe... kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā dhammadhicayasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā dhammadhicayasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya veḍullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati”ti (saṁ.ni.5.232) evaṁ uppādo hoti.

Apica satta dhammā dhammadhicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti paripucchakatā vatthuvisadakiriyā indriyasamattapaṭipādanā dupperaṇapuggalaparivajjanā paññavantapuggalasevanā gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā tadaḍhimuttatāti. Tattha **paripucchakatāti** khandhadhātu-āyatana-indriyalabojjhāṅgamaggaṅgajhānaṅgasamathavipassanānam attasannissitaparipucchābahulatā.

Vatthuvisadakiriyāti ajjhattikabāhirānam vatthūnam visadabhāvakaraṇam. Yadā hissa kesanakhalomā atidīghā honti, sarīram vā ussannadosañceva sedalamalamakkhitañca, tadā ajjhattikam vatthu avisadām hoti aparisuddhaṁ (CS:pg.1.295) Yadā pana cīvaraṁ jīṇam kiliṭhaṁ duggandhaṁ hoti, senāsanām vā uklāparām, tadā bāhirām vatthu avisadām hoti aparisuddhaṁ. Tasmā kesādicchedāpanena uddhaṁvirecana-adhvirecanādīhi sarīrasallahukabhāvakaraṇena (MA.10.I,291.) ucchādananhāpanena ca ajjhattikam vatthu visadām kātabbam.

Sūcikammadhovanaranajanaparibhaṇḍakaranādīhi bāhirām vatthu visadām kātabbam. Etasmiñhi ajjhattikabāhire vatthusmīm avisade uppannesu cittacetasesu ñāṇampi aparisuddhaṁ hoti, aparisuddhāni dīpakapallakavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu cittacetasesu ñāṇampi visadām hoti, parisuddhāni dīpakapallakavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Tena vuttaṁ-- “vatthuvisadakiriyā dhammadhicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattati”ti.

Indriyasamattapaṭipādanā nāma saddhādīnam indriyānam samabhāvakaraṇam. Sace hissa saddhindriyām balavām hoti, itarāni mandāni. Tato vīriyindriyām paggahakiccam, satindriyām upaṭṭhānakiccam, samādhindriyām avikkhepakkiccam, paññindriyām dassanakiccam kātum na sakkoti. Tasmā taṁ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā yathā vā manasikaroto balavām jātam, tathā amanasikārena hāpetabbam. Vakkalitherassa vatthu cettha nidassanaṁ. Sace pana vīriyindriyām balavām hoti, atha neva saddhindriyām adhimokkhakiccam kātum sakkoti, na itarāni itarakiccabhedam. Tasmā tam passaddhādibhāvanāya hāpetabbam. Tatrāpi Soṇatherassa vatthu dassetabbam. Evaṁ sesesupi ekassa balavabhāve sati itaresam attano kiccesu asamatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññānam samādhivīriyānam ca samatarām pasarīsanti. Balavasaddho hi mandapañño mudhāpasanno hoti, avatthusmim pasīdati. Balavapañño mandasaddho kerāti kapakkharām bhajati. Bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Cittuppādamatteneva kusalaṁ hotīti atidhāvitvā dānādīni akaronto niraye uppajjati. Ubhinnām samatāya vatthusmimyeva pasīdati Balavasamādhiṁ pana mandavīriyam samādhissa kosajjapakkhattā kosajjam adhibhavati. Balavavīriyam mandasamādhiṁ vīriyassa uddhaccapakkhattā (CS:pg.1.296) uddhaccam adhibhavati (MA.10.I,292.) Samādhi pana vīriyena samyojito kosajje patitum na labhati. Vīriyam samādhinā samyojitarām uddhacce patitum na labhati. Tasmā tadubhayam samam kātabbaṁ. Ubhayasamatāya hi appanā hoti.

Apica samādhikammikassa balavatīpi saddhā vatītati. Evaṁ saddahanto okappento appanām pāpuṇissati. Samādhīpaññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī vatītati, evañhi so appanām pāpuṇāti. Vipassanākammikassa paññā balavatī vatītati, evañhi so lakkhaṇappativedham pāpuṇāti. Ubhinnām pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vatītati. Sati hi cittam uddhaccapakkhikānam saddhāvīriyapaññānam vasena uddhaccapātato, kosajjapakkhikena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanām viya sabbabyañjanāsu sabbakammika-amacco viya ca sabbarājakiccesu sabbattha icchitabbā. Tenāha-- “sati ca pana sabbatthikā vuttā Bhagavatā. Kim kāraṇā? Cittañhi sati paṭisaraṇam, ārakkhapaccupatthānā ca sati, na ca vinā satiā cittassa paggahaniggaho hotī”ti.

Duppaññapuggalaparivajjanā nāma khandhādibhede anogālhabaññānam dummedhapuggalānām ārakāva parivajjanām. **Paññavantapuggalasevanā** nāma samapaññāsalakkhaṇapariggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgatapuggalasevanā. **Gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā** nāma gambhīresu khandhādīsu pavattāya gambhīrapaññāya pabhedapaccavekkhaṇā. **Tadadhimuttatā** nāma ṭhānanisajjādīsu dhammadvicayasambojjhaṅgasamuṭṭhāpanatthām ninnapoṇapabbhāracittatā. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Vīriyasambojjhaṅgassa-- “Atthi, bhikkhave, ārabbhādhātu nikamadhātu parakkamadhātu, tattha yoniso manasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattatī”ti (sam.ni.5.232) evaṁ uppādo hoti.

Apica (CS:pg.1.297) ekādasa dharmā vīriyasambojjhaṅgassa (MA.10.I,293.) uppādāya saṁvattanti apāyabhaya paccavekkhaṇatā ānisamsadassāvitā gamanavīthipaccavekkhaṇatā piṇḍapātāpacāyanatā dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā satthumahattapaccavekkhaṇatā jātimahattapaccavekkhaṇatā sabrahmacārimahattapaccavekkhaṇatā kusītapuggalaparivajjanatā āraddhavīriyapuggalasevanatā tadaḍhimuttatā.

Tattha nirayesu pañcavidhabandhanakammakāraṇato paṭṭhāya mahādukkham anubhavanakālepi, tiracchānayoniyam jālakkhipakumīnādīhi gahitakālepi, pājanakanṭakādippahāratunnassa pana sakāṭavāhanādikālepi, pettivisaye anekānipi vassasahassāni ekam buddhantarampi khuppi pāsāhi āturitakālepi, kālakañjika-asuresu saṭṭhihattha-asīti hatthappamāṇena aṭṭhicammamatteneva attabhāvena vātātāpādīdukkhānubhavanakālepi na sakkā vīriyasambojjhaṅgam uppādetum. Ayameva te bhikkhu kālo vīriyakaraṇāyāti evaṁ apāyabhayaṁ paccavekkhantassāpi vīriyasambojjhaṅgo uppajjati.

“Na sakkā kusītena navalokuttaradhammam laddhum, āraddhavīriyeneva sakkā

ayamānisarīso vīriyassā”ti evam ānisarīsadassāvinopi uppajjati.

“Sabbabuddhapaccekabuddhamahāsāvakehi te gatamaggo gantabbo, so ca na sakkā kusītena gantun”ti evam gamanavīthirū paccavekkhantassāpi uppajjati. “Ye tam piṇḍapātādīhi upaṭṭhahanti, ime te manussā neva nātakā, na dāsakammakarā, nāpi ‘tam nissāya jīvissāmā’ti te paṇītāni piṇḍapātādīni denti, atha kho attano kārānam mahapphalatām paccāsīsamānā denti, satthārāpi ‘ayaṁ ime paccaye paribhuñjitvā kāyadalhībahulo sukham viharissatī’ti na evam sampassatā tuyham paccayā anuññātā, atha kho ‘ayaṁ ime paribhuñjamāno samanadhammām katvā vaṭṭadukkhato muccissatī’ti te paccayā anuññātā, so dāni tvam kusīto viharanto na tam piṇḍam apacāyissasi, āraddhavīriyasve hi piṇḍapātāpacāyanam nāma hotī”ti evam piṇḍapātāpacāyanam paccavekkhantassāpi uppajjati (**MA.10./I,294.**) Mahāmittattherassa viya.

Thero (**CS:pg.1.298**) kira kassakaleṇe nāma paṭivasati. Tassa ca gocaragāme ekā mahā-upāsikā theram puttām katvā paṭijaggati. Sā ekadivasam araññam gacchantī dhītarām āha-- “Amma asukasmim thāne purāṇataṇḍulā, asukasmim khīram, asukasmim sappi, asukasmim phāṇitām, tava bhātikassa ayyamittassa āgatakāle bhattām pacitvā khīrasappiphāṇitehi saddhim dehi, tvam ca bhuñjeyyāsi, aham pana hiyyo pakkam pārivāsikabhattām kañjikena bhuttāmhi”ti. Divā kiṁ bhuñjissasi ammāti? Sākapanñam pakkhipitvā kañataṇḍulehi ambilayāgum pacitvā ṭhapehi ammāti.

Thero cīvaram pārupitvā pattām nīharantova tam saddām sutvā attānam ovadi-- “mahā-upāsikā kira kañjijena pārivāsikabhattām bhuñji, divāpi kañapaṇñambilayāgum bhuñjissati, tuyham atthāya pana purāṇataṇḍulādīni ācikkhati, tam nissāya kho panesā neva khettām na vatthūm na bhattām na vatthām paccāsīsati, tisso pana sampattiyo patthayamānā deti, tvam etissā tā sampattiyo dātum sakkhissasi na sakkhissasīti, ayam kho pana piṇḍapātātā tayā sarāgena sadosena samohena na sakkā gaṇhitunti pattām thavikāya pakkhipitvā gaṇṭhikām muñcivtā nivattitvā kassakaleṇameva gantvā pattām hetṭhāmañce cīvaram cīvaravarīse ṭhapetvā arahattām apāpuṇitvā na nikhamissāmī”ti vīriyam adhiṭṭhahitvā nisīdi. Dīgharattām appamatto hutvā nivutthabhikkhu vipassanām vadḍhetvā purebhattameva arahattām patvā vikasitām viya padumām mahākhīñāsavo sitām karontova nikhami. Lenadvāre rukkhamhi adhivatthā devatā--

“Namo te purisājañña, namo te purisuttama;

Yassa te āsavā khīñā, dakkhiṇeyyosi mārisa”ti. --

Evam udānarām udānetvā “bhante, piṇḍāya pavīṭṭhānarām tumhādisānarām arahantānarām bhikkham datvā mahallakithiyo dukkhā muccissantī”ti āha.
(**MA.10./I,295.**) Thero utṭhahitvā dvāram vivaritvā kālam olokento pātoyevāti nātvā pattaṭvaramādāya gāmām pāvisi. Dārikāpi bhattām sampādetvā “idāni me bhātā āgamissati idāni āgamissatī”ti dvāram olokayamānā nisīdi. Sā there gharadvāram sampatte pattām gahetvā sappiphāṇitayojitassa khīrapiṇḍapātātā pūretvā hatthe ṭhapesi. Thero “sukham hotū”ti anumodanām katvā pakkāmi. Sāpi tam olokayamānāva (**CS:pg.1.299**) atṭhāsi. Therassa hi tadā ativiya parisuddho chavivanṇo ahosi, vippasannāni indriyāni, mukham bandhanā pamuttatālapakkam viya ativiya virocittha. Mahā-upāsikā araññā āgantvā “Kiṁ amma, bhātiko te āgato”ti pucchi. Sā sabbam tam pavattim ārocesi. Sā upāsikā “Ajja me puttassa pabbajitakiccarām matthakām pattan”ti nātvā “Abhiramati te amma bhātā Buddhasāsane na ukkaṇṭhatī”ti āha.

“Mahantām kho panetaṁ satthu dāyajjam, yadidām satta-ariyadhanām nāma, tam na sakkā kusītena gahetum. Yathā hi vippatippannām puttām mātāpitāro ‘ayaṁ amhākām aputto’ti paribāhirām karonti, so tesām accayena dāyajjam na labhati, evam

kusītopi idam̄ ariyadhanadāyajjam̄ na labhati, āraddhavīriyova labhatī”ti dāyajjamahattam̄ paccavekkhatopi uppajjati. “Mahā kho pana te satthā, satthuno hi mātukucchismirī paṭisandhiggahaṇakālepi abhinikkhamanepi abhisambodhiyampi dhammadakkappavattanayamakapāṭihāriyadevorohaṇa-āyusaṅkhāravossajjanesupi parinibbānakālepi dasasahassilokadhātu kampittha, yuttam̄ nu te evarūpassa satthuno sāsane ‘pabbajitvā kusītena bhavitu’”ti evam̄ satthumahattam̄ paccavekkhatopi uppajjati.

Jātiyāpi-- “tvam̄ idāni na lāmakajātiko, asambhinnāya mahāsammatapaveṇiyā āgato, ukkākarājavamse jātosi, suddhodhanamahārājassa mahāmāyādeviyā ca nattā, Rāhulabhaddassa kaniṭṭho, tayā nāma evarūpena jinaputtena hutvā na yuttam̄ kusītena viharitun”ti evam̄ jātimahattam̄ paccavekkhatopi uppajjati. “Sāriputtamoggallānā ceva asīti ca mahāsāvakā vīriyeneva lokuttaradhammaṁ paṭivijjhīṁsu, tvarī etesam̄ (MA.10/I,296.) sabrahmacārīnam̄ maggam̄ paṭipajjissasi na paṭipajjissasī”ti evam̄ sabrahmacārimahattam̄ paccavekkhatopi uppajjati. Kucchim̄ pūretvā ṭhita-ajagarasadise vissatthakāyikacetasakiavīriye kusītapuggale parivajjantassāpi, āraddhavīriye pahitatte puggale sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu vīriyuppādanattham̄ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evarī uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Pītisambojjhaṅgassa-- “Atthi, bhikkhave, pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā pītisambojjhaṅgassa (CS:pg.1.300) uppādāya, uppannassa vā pītisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati”ti (sam.ni.5.232) evam̄ uppādo hoti. Tattha pītiyeva pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā nāma, tassa uppādakamanasikāro yonisomanasikāro nāma.

Apica ekādasa dhammā pītisambojjhangassa uppādāya saṁvattanti Buddhānussati dhammasaṅghasīlacakāgadevatānussati upasamānussati lūkhapuggalaparivajjanatā siniddhapuggalasevanatā pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇatā tadadhimuttatāti.

Buddhaguṇe anussarantassāpi hi yāva upacārā sakalasarīraṁ pharamāno pītisambojjhaṅgo uppajjati. Dhammasaṅghaguṇe anussarantassāpi, dīgharattam̄ akhaṇḍam̄ katvā rakkhitam̄ catupārisuddhiślam̄ paccavekkhantassāpi, gihino dasaśīlapañcasīlam̄ paccavekkhantassāpi, dubbhikkhabhayādīsu pañītam̄ bhojanam̄ sabrahmacārīnam̄ datvā “evam̄ nāma adamhā”ti cāgam̄ paccavekkhantassāpi, gihinopi evarūpe kāle sīlavantānam̄ dinnadānam̄ paccavekkhantassāpi, yehi gunehi samannāgatā devatā devattam̄ pattā, tathārūpānam̄ guṇānam̄ attani atthitam̄ paccavekkhantassāpi, “saṁpāttiyā vikkhambhitā kilesā saṭṭhipi, sattatipi vassāni na samudācarantī”ti paccavekkhantassāpi, cetiyadassanabodhidassanatheradassanesu asakkaccakiriyāya saṁsūcītalūkhabhāve (MA.10/I,297.) Buddhādīsu pasādasinehābhāvena gadrabhapiṭṭhe rajasadise lūkhapuggale parivajjantassāpi, Buddhādīsu pasādabahule muducitte siniddhapuggale sevantassāpi, ratanattayaguṇaparidīpake pasādanīye suttante paccavekkhantassāpi, ṭhānanisajjādīsu pīti-uppādanattham̄ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evarī uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Passaddhisambojjhaṅgassa “Atthi, bhikkhave, kāyapassaddhi cittapassaddhi, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati”ti evam̄ uppādo hoti.

Apica satta dhammā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti pañītabhojanasevanatā utusukhasevanatā iriyāpathasukhasevanatā majjhattapayogatā

(CS:pg.1.301) sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā passaddhakāyapuggalasevanatā tadaḍhimuttatāti.

Panītañhi siniddham sappāyabhojanam bhūñjantassāpi, sītuñhesu utūsu ṭhānādīsu iriyāpathesu sappāyam uturū ca iriyāpatham ca sevantassāpi passaddhi uppajjati. Yo pana mahāpurisajātiko sabba-utu-iriyāpathakkhamova hoti, na tam sandhāyetam vuttam. Yassa sabhāgavisabhāgatā atthi, tasева visabhāge utu-iriyāpathē vajjetvā sabhāge sevantassāpi uppajjati. Majjhattapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakatāpaccavekkhañā, iminā majjhattapayogena uppajjati. Yo ledḍudanqādīhi parami viheṭhayamānova vicarati. Evarūparūm sāraddhakāyam puggalam parivajjanassāpi, samyatapādapānim passaddhakāyam puggalam sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu passaddhi-uppādanathāya ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evañam uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Samādhisambojjhaṅgassa-- “Atthi, bhikkhave, samathanimittam abyagganimittam, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa (MA.10./I,298.) uppādāya, uppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā samvattatī”ti (saṁ.ni.5.232) evam uppādo hoti. Tattha samathova samathanimittam, avikkhepaṭṭhena ca abyagganimittanti.

Apica ekādasa dhammā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya samvattanti vatthuvisadakiriyatā indriyasamattapaṭipādanatā nimittakusalatā samaye cittassa paggahañatā samaye cittassa niggahañatā samaye sampahāṁsanatā samaye ajjhupekkhanatā asamāhitapuggalaparivajjanatā samāhitapuggalasevanatā jhānavimokkhapaccavekkhañatā tadaḍhimuttatāti. Tattha **vatthuvisadakiriyatā ca indriyasamattapaṭipādanatā** ca vuttanayeneva veditabbā.

Nimittakusalatā nāma kasiñanimittassa uggahañakusalatā. **Samaye cittassa paggahañatā** yasmiñ samaye atisithilavīriyatādīhi līnañ cittañ hoti, tasmiñ samaye dhammadicayavīriyasambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa paggahañam. **Samaye cittassa niggahañatā** yasmiñ samaye accāraddhvīriyatādīhi (CS:pg.1.302) uddhatam cittam hoti, tasmiñ samaye passaddhisamādhi-upekkhāsambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa niggahañam. **Samaye sampahāṁsanatā** yasmiñ samaye cittam paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā nirassādām hoti, tasmiñ samaye atthasamvegavatthupaccavekkhañena sarīvejeti. Attha sarīvegavatthūni nāma jātijarābyādhimarañāni cattāri, apāyadukkham pañcamam, atīte vaṭṭamūlakam dukkham, anāgate vaṭṭamūlakam dukkham, paccuppanne āhārapariyettīhimūlakam dukkhanti. Ratanattayaguṇānussarañena ca pasādañ janeti. Ayan vuccati “samaye sampahāṁsanatā”ti.

Samaye ajjhupekkhanatā nāma yasmiñ samaye sammāpaṭipattiñ āgamma alīnam anuddhatam anirassādām ārammañe samappavattam samathavīthipatipannam cittañ hoti, tadāssa paggahaniggahasampahāṁsaneshu na byāpāram āpajjati sārathi viya samappavattesu. Assesu. Ayan vuccati “samaye ajjhupekkhanatā”ti.

Asamāhitapuggalaparivajjanatā nāma upacārañ vā appanam vā appattānam vikkhittacittānam puggalānam ārakā parivajjanam. **Samāhitapuggalasevanatā** nāma upacārena vā appanāya vā samāhitacittānam (MA.10./I,299.) sevanā bhajanā payirupāsanā. **Tadaḍhimuttatā** nāma ṭhānanisajjādīsu samādhi-uppādanatthāmyeva ninnapoṇapabbhāracittatā. Evañhi paṭipajjato esa uppajjati. Evañam uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Upekkhāsambojjhaṅgassa-- “Atthi, bhikkhave, upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, taṭṭha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhārō anuppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya, uppānassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya veḍullāya bhāvanāya pāriḍūriyā sañvattatī”ti (saṁ.ni.5.232) evam uppādo hoti. Tattha upekkhāyeva upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā nāma.

Apica pañca dhammā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya sañvattanti sattamajjhattatā sañkhāramajjhattatā sattasañkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā sattasañkhāramajjhattapuggalasevanatā tadadhimuttatāti.

Tattha dvīhākārehi sattamajjhattatām samuṭṭhāpeti-- “tvam attano kammena āgantvā attano kammena gamissasi, esopi attano kammena āgantvā (CS:pg.1.303) attano kammena gamissati, tvam karī kelāyasī”ti evam kammassakatāpaccavekkhaṇena ca, “paramatthato sattoyeva natthi, so tvam karī kelāyasī”ti evam nissattapaccavekkhaṇena ca. Dvīhevākārehi sañkhāramajjhattatām samuṭṭhāpeti-- “idam cīvaraṁ anupubbena vanṇavikāraṁ ceva jinṇabhāvarām ca upagantvā pādapuñchanacolakanām hutvā yaṭṭhikotiyā chaddanīyam bhavissati, sace panassa sāmiko bhaveyya, nāssa evam vinassitum dadeyyā”ti evam asāmikabhāvarām paccavekkhaṇena, “anaddhanyām idam tāvakālikan”ti evam tāvakālikatāpaccavekkhaṇena ca. Yathā ca cīvare, evam pattādīsupi yojanā kātabbā.

Sattasañkhārakelāyanapuggalaparivajjanatāti ettha yo puggalo gihi vā attano puttadhiṭṭādike, pabbajito vā attano antevāsikasamānupajjhāyakādike mamāyati, sahattheneva nesam̄ kesacchedanasūcikammacīvaradhovanarajanapattapacanādīni karoti, muhuttampi apassanto “asuko sāmañero kuhīm, asuko daharo kuhīn”ti bhantamigo viya ito cito ca (MA.10.I,300.) āloketi aññena kesacchedanādīnam atthāya “muhuttam tāva asukam̄ pesethā”ti yācīyamānopi “Amhepi tam̄ attano kammaṁ na kārema, tumhe tam̄ gahetvā kilamessathā”ti na deti. Ayam **sattakelāyano** nāma. Yo pana pattacīvarathālakakattarayaṭṭhi-ādīni mamāyati, aññassa hatthena parāmasitumpi na deti, tāvakālikam̄ yācito “mayampi idam mamāyantā na paribhuñjāma, tumhākam̄ kiṁ dassāmā”ti vadati. Ayam **sañkhārakelāyano** nāma. Yo pana tesu dvīsupi vatthūsu majjhatto udāsino. Ayam **sattasañkhāramajjhutto** nāma. Iti ayam upekkhāsambojjhaṅgo evarūpaṁ sattasañkhārakelāyanam̄ puggalaṁ ārakā parivajjantassāpi, sattasañkhāramajjhattapuggalam̄ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu taduppādanattham̄ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evarū uppānassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāriḍūri hotīti pajānāti.

Iti ajjhattam̄ vāti evam̄ attano vā satta sambojjhaṅge pariggaṇhitvā, parassa vā, kālena vā attano, kālena vā parassa bojjhaṅge pariggaṇhitvā (CS:pg.1.304) dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha bojjhaṅgānam̄ nibbattinirodhavasena veditabbā. Ito paraṁ vuttanayameva.

Kevalañhi idha bojjhaṅgapariggāhikā sati dukkhasaccanti evam̄ yojanām katvā bojjhaṅgapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukham̄ veditabbam̄. Sesam̄ tādisamevāti.

Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catusaccapabbavaṇṇanā

119. Evam̄ sattabojjjhaṅgavasena dhammānupassanam̄ vibhajitvā idāni

catusaccavasena vibhajitum **puna caparanti**-ādimāha.

Tattha **idam dukkhanti yathābhūtam pajānātīti** tħapetvā tañham tebhūmake dhamme “idam dukkhan”ti yathāsabhāvato pajānāti, tasveva kho pana dukkhassa janikam samuṭṭhāpikam purimatañham “ayam dukkhasamudayo”ti, ubhinnam appavattim nibbānam “ayam dukkhanirodho”ti, dukkharipijānanam samudayapajahanam nirodhasacchikaraṇam ariyamaggam “ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathāsabhāvato pajānātīti attho. Avasesā ariyasaccakathā **Visuddhimagge** vitthāritāyeva.

Iti ajjhattam vāti evam attano vā cattāri saccāni (**MA.10.I,301.**) pariggāñhitvā, parassa vā, kālena vā attano, kālena vā parassa cattāri saccāni pariggāñhitvā dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha catunnam saccānam yathāsambhavato uppattinivattivasena veditabbā. Ito param vuttanayameva.

Kevalañhi idha catusaccapariggāhikā sati dukkhasaccanti evam yojanam katvā saccapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukharī veditabbā. Sesān tādisamevāti.

Catusaccapabbavañnanā niṭṭhitā.

Ettāvatā (**CS:pg.1.305**) ānāpānam catu-iriyāpatham catusampaññam dvattiṁsākāram catudhātuvavatthānam navasivathikā vedanānupassanā cittānupassanā nīvaraṇapariggaho kandhapariggaho āyatana-pariggaho bojjhaṅgapariggaho saccapariggahoti ekavīsatī kammaṭṭhānāni vuttāni. Tesu ānāpānam dvattiṁsākāro navasivathikāti ekādasa appanākammaṭṭhānāni honti. Dīghabhbhāṇakamahāsīvatthero pana “navasivathikā ādīnavānupassanāvasena vuttā”ti āha. Tasmā tassa matena dveyeva appanākammaṭṭhānāni, sesāni upacārakammaṭṭhānāni. Kini panetesu sabbesu abhiniveso jāyatī? Na jāyati. Iriyāpathasampajaññanīvaraṇabojjhāṅgesu hi abhiniveso na jāyati, sesesu jāyatī. Mahāsīvatthero panāha-- “Etesupi abhiniveso jāyati, ayañhi atthi nu kho me cattāro iriyāpathā, udāhu natthi, atthi nu kho me catusampaññam, udāhu natthi, atthi nu kho me pañcanīvaraṇā, udāhu natthi, atthi nu kho me sattabojjhāṅgā, udāhu natthīti evam pariggāñhati, tasmā sabbattha abhiniveso jāyatī”ti.

137. Yo hi koci, bhikkhaveti yo hi koci bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā. **Evam bhāveyyāti** ādito paṭṭhāya vuttēna bhāvanānukkamena bhāveyya. **Pāṭikaṅkhanti** pāṭikaṅkhitabbā, avassām bhāvīti attho. **Aññāti** arahattam. **Sati vā upādiseseti** upādānasese vā (**MA.10.I,302.**) sati aparikkhīne. **Anāgāmitāti** anāgāmibhāvo.

Evarī sattannam vassānarī vasena sāsanassa niyyānikabhāvam dassetvā puna tato appatarepi kāle dassento “tiṭṭhantu, bhikkhave”ti-ādimāha. Sabbampi cetam majjhimasseeva neyyapuggalassa vasena vuttam. Tikkhapaññam pana sandhāya-- “pāto anusīṭho sāyam visesam adhigamissati, sāyam anusīṭho pāto visesam adhigamissatī”ti (ma.ni.2.345) vuttam.

Iti (**CS:pg.1.306**) Bhagavā “evarīniyyānikam, bhikkhave, mama sāsanam”ti dassetvā ekavīsatīyāpi thānesu arahattanikūṭena desitam desanam niyyātentō “ekāyano ayam, bhikkhave, maggo …pe… iti yam tam vuttam, idametam paṭiccā vuttan”ti āha. Sesām uttānatthamevāti.

Satipatṭhānasuttavannanā niṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭhitā.

2.Sīhanādavaggo

(MA.11./II,1.)

(M.11.) 1.Cūlasīhanādasuttavaṇṇanā

139. Evam (CS:pg.1.307) me sutanti cūlasīhanādasuttam. Yasmā panassa atthuppattiko nikkhepo, tasmā tam dassetvā cassa anupubbapadavaṇṇanam karissāma. Katarāya panidam atthuppattiyyā nikkhittanti? Lābhassakkārapaccayā titthiyaparidevite. Bhagavato kira Dhammadāyādasutte vuttanayena mahālābhassakkāro uppajji. Catuppamāṇiko hi ayam lokasannivāso, rūpappamāṇo rūpappasanno, ghosappamāṇo ghosappasanno, lūkhappamāṇo lūkhappasanno, dhammappamāṇo dhammappasannoti imesam puggalānam vasena catudhā thito.

Tesam idam nānākaraṇam-- katamo ca puggalo rūpappamāṇo rūpappasanno? Idhekacco puggalo āroham vā passitvā pariṇāham vā passitvā sañthānam vā passitvā pāripūrim vā passitvā tattha pamāṇam gahetvā pasādam janeti, ayam vuccati puggalo rūpappamāṇo rūpappasanno.

Katamo ca puggalo ghosappamāṇo ghosappasanno? Idhekacco puggalo paravaṇṇanāya parathomanāya parapasaṁsanāya paravaṇṇahārikāya, tattha pamāṇam gahetvā pasādam janeti, ayam vuccati puggalo ghosappamāṇo ghosappasanno.

Katamo ca puggalo lūkhappamāṇo lūkhappasanno? Idhekacco puggalo cīvaralūkham vā passitvā pattalūkham vā passitvā, senāsanalūkham vā passitvā vividham vā dukkarakārikam passitvā tattha pamāṇam gahetvā pasādam janeti, (MA.11./II,2.) ayam vuccati puggalo lūkhappamāṇo lūkhappasanno.

Katamo ca puggalo dhammappamāṇo dhammappasanno? Idhekacco puggalo sīlam vā passitvā samādhiṁ vā passitvā paññam vā passitvā tattha pamāṇam gahetvā pasādam janeti, ayam vuccati puggalo dhammappamāṇo dhammappasanni.

Imesu (CS:pg.1.308) catūsu puggalesu rūpappamāṇopi Bhagavato ārohapariṇāhasaṇthānapāripūrivanṇapokkharataṁ, asīti-anubyañjanappaṭimāṇḍitattā nānāratananavicittamiva suvaṇṇamahāpaṭam, dvattim̄samahāpurisalakkhaṇasamākiṇṇatāya tārāgaṇasamujjalam viya gaganatalam sabbaphāliphullam viya ca yojanasatubbedham pāricchattakam aṭṭhārasaratanubbedham byāmappabhāparikkhepam sassirikam anopamasarīram disvā sammāsambuddheyeva pasīdati.

Ghosappamāṇopi, Bhagavatā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyo pūritā aṅgapariccāgo puttadārapariccāgo, rajjapariccāgo attapariccāgo nayanapariccāgo ca katoti-ādinā nayena pavattam ghosam sutvā sammāsambuddheyeva pasīdati.

Lūkhappamāṇopi Bhagavato cīvaralūkham disvā “sace Bhagavā agāram ajjhāvasissa, kāsikavatthameva adhārayissa. Pabbajitvā panānena sāṇapāmsukūlacīvarena santussamānenā bhāriyam katan”ti sammāsambuddheyeva pasīdati. Pattalūkhampi disvā-- “iminā agāram ajjhāvasantena rattavarasuvaṇṇabhājaneshu cakkavattibhojanāraham sugandhasālibhojanam paribhuttam, pabbajitvā pana pāsāṇamayam pattam adāya uccanīcakuladvāresu sapadānam piṇḍāya

caritvā laddhapinḍiyālopena santussamāno bhāriyam karotī”ti sammāsambuddheyeva pasīdati. Senāsanalūkham disvāpi-- “Ayam agāram ajjhāvasanto tiṇṇam utūnam anucchavikesu tīsu pāsādesu tividhanāṭakaparivāro dibbasampattim viya rajjasirim anubhavitvā idāni pabbajjūpagato rukkhamūlasenāsanādīsu dāruphalakasilāpaṭṭapīṭhamañcakādīhi santussamāno bhāriyam karotī”ti sammāsambuddheyeva pasīdati. Dukkarakārikamassa disvāpi-- “chabbassāni nāma muggayūsakulathayūsahareṇuyūsādīnam pasaṭamattena yāpessati, appāṇakam (MA.11./II,3.) jhānam jhāyissati, sarīre ca jīvite ca anapekkho viharissati, aho dukkarakārako Bhagavā”ti sammāsambuddheyeva pasīdati.

Dhammappamāṇopi (CS:pg.1.309) Bhagavato sīlaguṇam samādhiguṇam paññāguṇam jhānavimokkhasamādhisamāpattisampadarūpī abhiññāpāripūrim yamakapāṭīhāriyam devorohaṇam pāthikaputtadamanādīni ca anekāni acchariyāni disvā sammāsambuddheyeva pasīdati, te evam pasannā Bhagavato mahantam lābhasakkāram abhiharanti. Titthiyānam pana **bāverujātake** kākassa viya lābhasakkāro parihāyittha. Yathāha --

“Adassanena morassa, sikhino mañjubhāṇino;
Kākam tattha apūjesum, marīsena ca phalena ca.
Yadā ca sarasampanno, moro bāverumāgama;
Atha lābho ca sakkāro, vāyasassa ahāyatha.
Yāva nuppajjati Buddho, dhammarājā pabhaṇkaro;
Tāva aññe apūjesum, puthū samaṇabrāhmaṇe.
Yadā ca sarasampanno, Buddho dhammadadesayi;
Atha lābho ca sakkāro, titthiyānam ahāyathā”ti. (jā.1.4.153-156).

Te evam pahīnalābhasakkārā rattim ekadvaṅgulamattam obhāsetvāpi sūriyuggamane khajjopanakā viya hatappabhā ahesum.

Yathā hi khajjopanakā, kālapakkhamhi rattiyyā;
Nidassayanti obhāsaṁ, etesaṁ visayo hi so.
Yadā ca rasmisampanno, abbhudeti pabhaṇkaro;
Atha khajjupasaṅghānam, pabhā antaradhāyati.
Evam khajjupasadisā, titthiyāpi puthū idha;
Kālapakkhūpame loke, dīpayanti sakam guṇam.
Yadā ca Buddho lokasmīm, udeti amitappabho;
Nippabhā titthiyā honti, sūriye khajjupakā yathāti.

Te evam nippabhā hutvā kacchupilakādīhi kiṇṇasarīrā paramapārijuññapattā yena Buddho yena dhammo yena saṅgo yena ca mahājanassa sannipāto, tena (CS:pg.1.310) tena gantvā (MA.11./II,4.) antaravīthiyampi siṅghāṭakepi catukkepi sabhāyampi ṣṭhavā paridevantī--

“Kim bho samaṇoyeva Gotamo samaṇo, mayam assamaṇā;
samaṇasseva Gotamassa sāvakā samaṇā, amhākam sāvakā assamaṇā?
Samaṇasseva Gotamassa sāvakānañcassa dinnam mahapphalam, na amhākam, sāvakānañca no dinnam mahapphalam? Nanu samaṇopi Gotamo samaṇo, mayampi samaṇā. Samaṇassapi Gotamassa sāvakā samaṇā, amhākampi sāvakā samaṇā. Samaṇassapi Gotamassa sāvakānañcassa dinnam mahapphalam, amhākampi sāvakānañca no dinnam mahapphalāñceva? Samanassapi Gotamassa sāvakānañcassa detha krotha, amhākampi sāvakānañca no detha

sakkarotha? Nanu samaṇo Gotamo purimāni divasāni uppanno, mayam pana loke uppajjamāneyeva uppannā”ti.

Evarū nānappakāram viravanti. Atha bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyoti catasso parisā tesam saddam sutvā Bhagavato ārocesum “titthiyā bhante idañcidañca kathentī”ti Tam sutvā Bhagavā-- “mā tumhe, bhikkhave, titthiyānam vacanena ‘aññatra samaṇo atthī’ti saññino ahuvatthā”ti vatvā aññatitthiyesu samaṇabhbāvam paṭisedhento idheva ca anujānanto imissā atthuppattiyā **idheva, bhikkhave, samaṇoti** idam suttam abhāsi.

Tattha **idhevāti** imasmimyeva sāsane. Ayaṁ pana niyamo sesapadesupi veditabbo. Dutiyādayopi hi samaṇā idheva, na aññattha. **Samaṇoti** sotāpanno. Tenevāha-- “katamo ca, bhikkhave, paṭhamo samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu tiṇṇam samyojanānam parikkhayā rāgadosamohānam (CS:pg.1.311) tanuttā sakadāgāmī hoti, sakideva imam lokam āgantvā dukkhassantam karoti. Ayaṁ, bhikkhave, paṭhamo samaṇo”ti (a.ni.4.241).

Dutiyoti sakadāgāmī. Tenevāha-- “katamo ca? Bhikkhave, dutiyo samaṇo. Idha, bhikkhave, bhikkhu tiṇṇam samyojanānam parikkhayā opapātiko (MA.11./II,5.) tanuttā sakadāgāmī hoti, sakideva imam lokam āgantvā dukkhassantam karoti. Ayaṁ, bhikkhave, dutiyo samaṇo”ti.

Tatiyoti anāgāmī. Tenevāha-- “katamo ca, bhikkhave, tatiyo samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu pañcannam orambhāgīyanam samyojanānam parikkhayā opapātiko hoti tattha parinibbāyā anāvattidhammo (MA.11./II,5.) tasmā lokā. Ayaṁ, bhikkhave, tatiyo samaṇo”ti.

Catutthoti arahā. Tenevāha-- “katamo ca, bhikkhave, catuttho samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu āsavānam khayā anāsavam cetovimuttim paññāvimuttim dittheva dhamme sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati. Ayaṁ, bhikkhave, catuttho samaṇo”ti (a.ni.4.241). Iti imasmim thāne cattāro phalaṭṭhakasamaṇāva adhippetā.

Suññāti rittā tucchā. **Parappavādāti** cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatikā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca ditthadhammanibbānavādāti ime sabbe pi **brahmajale** āgatā dvāsatthi ditthiyo. Ito bāhirānam paresam vādā **parappavādā** nāma. Te sabbe pi imehi catūhi phalaṭṭhakasamaṇehi suññā, na hi te ettha santi. Na kevalānca eteheva suññā, catūhi pana maggatṭhakasamaṇehipi catunnam maggānam atthāya āraddhavipassakehipīti dvādasahipī samaṇehi suññā eva. Imameva attham sandhāya Bhagavatā **mahāparinibbāne** vuttam--

“Ekūnatimso vayasā Subhadda,
Yam pabbajim kim kusalānu-esī.
Vassāni paññāsa samādhikāni,
Yato aham pabbajito Subhadda.
Ñāyassa dhammassa padesavattī,
Ito bahiddhā samaṇopi natthi.

“Dutiyopi samaṇo natthi, tatiyopi samaṇo natthi, catutthopi samaṇo natthi. Suññā parappavādā samaṇebhi aññehī”ti (dī.ni.2.214).

Ettha (CS:pg.1.312) hi padesavattī āraddhavipassako adhippeto. Tasmā sotāpattimaggassa āraddhavipassakanam maggatṭhami phalaṭṭhanti tayopi ekato katvā samaṇopi natthīti āha. Sakadāgāmimaggassa āraddhavipassakanam maggatṭhami phalaṭṭhanti tayopi ekato katvā dutiyopi samaṇo natthīti āha. Itaresupi dvīsu eseva nayo.

Kasmā panete aññattha natthīti? Akhettatāya. Yathā hi na āragge sāsapo tiṭṭhati, na udakapiṭhe aggi jalati, na piṭṭhipāsāṇe bijāni ruhanti, evameva bāhiresu titthāyatanesu (MA.11./II,6.) na ime samaṇā uppajjanti, imasmiriyeva pana sāsane uppajjanti. Kasmā? Khettatāya. Tesam akhettatā ca khettatā ca ariyamaggassa abhāvato ca bhāvato ca veditabbā. Tenāha Bhagavā--

“Yasmiñ kho, Subhadda, dhammadvinaye ariyo atṭhaṅgiko maggo na upalabbhati, samaṇopi tattha na upalabbhati, dutiyopi tattha samaṇo na upalabbhati, tatiyopi tattha samaṇo na upalabbhati, catutthopi tattha samaṇo na upalabbhati. Yasmiñca kho, Subhadda, dhammadvinaye ariyo atṭhaṅgiko maggo upalabbhati, samaṇopi tattha upalabbhati, dutiyopi tattha ...pe.... Catutthopi tattha samaṇo upalabbhati. Imasmiñ kho, Subhadda, dhammadvinaye ariyo atṭhaṅgiko maggo upalabbhati, idheva, Subhadda, samaṇo, idha dutiyo samaṇo, idha tatiyo samaṇo, idha catuttho samaṇo, suññā parappavādā samaṇebhi aññehī”ti (dī.ni.2.214).

Evarū yasmā titthāyatanaṁ akhettarū, sāsanarū khettarū, tasmā yathā surattahatthapādo sūrakesarako sīho migarājā na susāne vā saṅkārakūṭe vā paṭivasati, tiyojanasahassavitthatarū pana Himavantam ajjhogāhetvā maniguhāyāmyeva paṭivasati. Yathā ca chaddanto nāgarājā na gocariyahatthikulādīsu navasu nāgakulesu uppajjati, chaddantakuleyeva uppajjati. Yathā ca valāhako assarājā na gadrabhakule vā ghoṭakakule vā uppajjati, sindhuyā tīre pana sindhavakuleyeva uppajjati. Yathā ca sabbakāmadadām manoharam maṇiratanām na saṅkārakūṭe (CS:pg.1.313) vā pamsupabbatādīsu vā uppajjati, vepullapabbatabbhantareyeva uppajjati. Yathā ca timirapiṅgalo maccharājā na khuddakapokkharaṇīsu uppajjati, caturāśītiyojanasahassagambhīre mahāsamuddeyeva uppajjati. Yathā ca diyaḍḍhayojanasatiko supaṇṇarājā na gāmadvāre eraṇḍavanādīsu paṭivasati, mahāsamuddam pana ajjhogāhetvā simbalidahavaneyeva paṭivasati. Yathā ca dhatarattho suvaṇṇahamīso na gāmadvāre āvāṭakādīsu paṭivasati, navutihāṁsasahassaparivāro hutvā cittakūṭapabbateyeva paṭivasati. Yathā ca catuddīpiSSaro cakkavattirājā (MA.11./II,7.) na nīcakule uppajjati, asambhinnajātikhattiakuleyeva pana uppajjati. Evameva imesu samaṇesu ekasamaṇopi na aññatitthāyatane uppajjati, ariyamaggaparikkhitte pana Buddhasāsaneyeva uppajjati. Tenāha Bhagavā “idheva, bhikkhave, samaṇo ...pe... suññā parappavādā samaṇehi samaṇebhi aññehī”ti.

Sammā sīhanādaṁ nadathāti ettha **sammāti** hetunā nayena kāraṇena.
Sīhanādanti seṭṭhanādarū abhītanādarū appaṭinādarū. Imesañhi catunnām samaṇānam idheva atthitāya ayaṁ nādo seṭṭhanādo nāma hoti uttamanādo. “Ime samaṇā idheva atthī”ti vadantassa aññato bhayaṁ vā āsaṅkā vā natthīti abhītanādo nāma hoti. “Amhākampi sāsane ime samaṇā atthī”ti pūraṇādīsu ekassāpi uṭṭhahitvā vattum asamatthatāya ayaṁ nādo appaṭinādo nāma hoti. Tena vuttam “sīhanādanti seṭṭhanādaṁ abhītanādarū appaṭinādan”ti.

140. Thānam kho panetām vijjati idam kho pana kāraṇam vijjati. Yam **aññatitthiyāti** yena kāraṇena aññatitthiyā. Ettha ca titthām jānitabbam, titthakaro jānitabbo titthiyā jānitabbā, titthiyasāvakā jānitabbā. **Titthām**nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Ettha hi sattā taranti uppalavanti ummujjanimujjam karonti, tasmā titthanti vuccanti. Tāsam diṭṭhīnam uppādetā **titthakaro** nāma. Tassa laddhim gahetvā pabbajitā **titthiyā** nāma. Tesam paccayadāyakā **titthiyasāvakāti** veditabbā. **Paribbājakāti** gihibandhanam pahāya pabbajjūpagatā. **Assāsoti** avassayo patiṭṭhā upatthambho.

Balanti thāmo. **Yena tumheti** yena assāsenā vā balena vā evam vadetha.

Atthi (CS:pg.1.314) **kho no, āvuso, tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhenāti** ettha ayam saṅkhepattho-- yo so Bhagavā samatirīsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaram sammāsambodhim abhisambuddho, tena Bhagavatā tesam tesam sattānam āsayānusayam **jānatā**, hatthatale ṭhapitam āmalakam viya sabbam ūneyyadhammarūpam **passatā**. Apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkunā passatā. Tīhi (MA.11./II,8.) vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appatihatena samantacakkhunā passatā. Sabbadhammajānanasamathāya paññāya jānatā, sabbasattānam cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatāni vāpi rūpāni ativisuddhena māmsacakkunā passatā. Attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā. Arīnam hatattā paccayādīnam arahattā ca **arahatā**, sammā sāmañca saccānam Buddhattā **sammāsambuddhena**. Antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā. Kilesārīnam hatattā arahatā, sammā sāmañ sabbadhammānam Buddhattā sammāsambuddhenāti, evam catuvesārajjavasena catūhi ākārehi thomitenā cattāro dhammā akkhātā, ye mayam attani sampassamānā evam vadema, na rājarājamahāmattādīnam upatthambham kāyabalanti.

Satthari pasādoti “iti pi so Bhagavā”ti-ādinā nayena Buddhaguṇe anussarantānam uppannappasādo. **Dhamme pasādoti** “svākkhāto Bhagavatā dhammo”ti-ādinā nayena dhammaguṇe anussarantānam uppannappasādo. **Silesu paripūrakāritāti** ariyakantesu silesu paripūrakāritā. Ariyakantasīlāni nāma **pañcasilāni**. Tāni hi bhavantaragatopi ariyasāvako attano ariyasāvakabhāvam ajānantopi na vītikkamatī. Sacepi hi nam koci vadeyya-- “imām sakalam cakkavattirajjam sampaṭicchitvā khuddakamakkhikam jīvitā voropehī”ti, aṭṭhānametam, yam so tassa vacanām kareyya. Evam ariyānam sīlāni kantāni piyāni manāpāni. Tāni sandhāya vuttam “silesu paripūrakāritā”ti.

Sahadhammikā kho panāti bhikkhu bhikkhunī sikkhamānā sāmañero sāmañerī upāsako upāsikāti ete satta **sahadhammadcārino**. Etesu hi bhikkhu bhikkhūhi saddhim sahadhammarūpam carati samānasikkhatāya. Tathā (CS:pg.1.315) bhikkhunī bhikkhunīhi ...pe... upāsikā upāsikāhi, sotāpanno sotāpannehi, sakadāgāmī ...pe... anāgāmīhi sahadhammarūpam carati. Tasmā sabbepete **sahadhammikāti** vuccanti. Apicetha ariyasāvakāyeva adhippetā. Tesañhi (MA.11./II,9.)bhavantarepi maggadassanamhi vivādo natthi, tasmā te accantam ekadhammadcāritāya sahadhammikā. Iminā, “suppatipanno Bhagavato sāvakasaṅgho”ti-ādinā nayena saṅgham anussarantānam uppannappasādo kathito. Ettāvatā cattāri sotāpannassa aṅgāni kathitāni honti.

Ime kho no, āvusoti, āvuso, ime cattāro dhammā tena Bhagavatā amhākam assāso ceva balañcāti akkhātā, ye mayam attani sampassamānā evam vadema.

141. Yo amhākam satthāti iminā pūraṇakassapādike cha satthāro apadissanti. Yathā pana idāni sāsane ācariyupajjhāyādīsu “Amhākam ācariyo, amhākam upajjhāyo”ti gehasitapemān hoti. Evarūpam pemān sandhāya “Satthari pasādo”ti vadanti. Thero panāha-- “yasmā Satthā nāma na ekassa, na dvinnam hoti, sadevakassa lokassa ekova satthā, tasmā titthiyā ‘amhākam satthā’ ti ekapadeneva satthāram visum katvā imināva padena viruddhā parājitā”ti. **Dhamme pasādoti** idam pana yathā idāni sāsane “Amhākam **Dīghanikāyo** amhākam **Majjhimanikāyoti mamāyanti, evam attano attano pariyyattidhamme gehasitapemān sandhāya vadanti.** Sīlesūti ajasīlagosīlameñdakasīlakukkurasīlādīsu. **Idha no āvusoti** ettha **idhāti** pasādam

sandhāya vadanti. **Ko adhippayāsoti** ko adhikappayogo. **Yadidanti** yamidaṁ tumhākañceva amhākañca nānākaraṇam vadeyyātha. Tam kiṁ nāma? Tumhākampi hi catūsu ṭhānesu pasādo, amhākampi. Nanu etasmim pasāde tumhe ca amhe ca dvedhā bhinnasuvanām viya ekasadisāti vācāya samadhurā hutvā atṭhar̄nsu.

Atha nesam tam samadhurataṁ bhindanto Bhagavā **evam vādinoti**-ādimāha. Tattha **ekā niṭṭhāti** yā tassa pasādassa pariyośānbhūtā (CS:pg.1.316) niṭṭhā, kiṁ sā ekā, udāhu puthūti evam pucchathāti vadati. Yasmā pana tasmim tasmiṁ samaye niṭṭham apāñnapento nāma natthi, brāhmaṇānañhi brahmaṇaloko niṭṭhā, mahātāpasānam ābhassarā, paribbājakānam subhakīnhā, ājīvakānam “anantamānas”ti evam parikappito (MA.11./II,10.) asaññībhavo Imasmim sāsane pana arahattam niṭṭhā. Sabbeva cete arahattameva niṭṭhāti vadanti. Diṭṭhivasena pana brahmaṇalokādīni paññapenti. Tasmā attano attano laddhivasena ekameva niṭṭham paññapenti, tam dassetum Bhagavā **sammā byākaramānāti**-ādimāha.

Idāni bhikkhūnampi ekā niṭṭhā, titthiyānampi ekā niṭṭhāti dvīsu atṭakārakesu viya ṭhitesu Bhagavā anuyogavattam dassento **sā panāvuso, niṭṭhā sarāgassa, udāhu vītarāgassāti**-ādimāha. Tattha yasmā rāgarattādīnam niṭṭhā nāma natthi. Yadi siyā, soṇasiṅgālādīnampi siyāti imāṁ dosām passantānam titthiyānam “vītarāgassa āvuso sā niṭṭhā”ti-ādinā nayena byākaraṇām dassitam.

Tattha **viddasunoti** paññitassa. **Anuruddhapaṭīviruddhassāti** rāgena Anuruddhassa kodhena paṭīviruddhassa. **Papañcārāmassa papañcaratinoti** ettha āramanti etthāti ārāmo. Papañco ārāmo assāti **papañcārāmo**. Papañce rati assāti **papañcarati**. **Papañcoti** ca mattapamattākārabhāvena pavattānam taṇhādiṭṭhimānānametam adhivacanam. Idha pana taṇhādiṭṭhiyova adhippetā. **Sarāgassāti**-ādīsu pañcasu ṭhānesu ekova kileso āgato. Tassa ākārato nānattam veditabbam. **Sarāgassāti** hi vuttaṭṭhāne pañcākāmaguṇikarāgavasena gahito.

Satañhassāti bhavatañhāvasena. **Sa-upādānassāti** gahaṇavasena.

Anuruddhapaṭīviruddhassāti yugaļavasena. **Papañcārāmassāti** papañcuppattidassanavasena. **Sarāgassāti** vā ettha akusalamūlavasena gahito. **Satañhassāti** ettha taṇhāpaccayā upādānadassanavasena. Sesām purimasadisameva. Thero panāha “kasmā evam viddhamsetha? Ekoyeva hi ayam lobho rajjanavasena **rāgoti** vutto. Taṇhākaraṇavasena **taṇhā**. Gahaṇaṭṭhena **upādānam**. Yugaļavasena **anurodhapaṭīvirodho**. Papañcuppattidassanāṭhena **papañco**”ti.

142. Idāni (CS:pg.1.317) imesam kilesānam mūlabhūtam diṭṭhivādam dassento **dvemā, bhikkhave, diṭṭhiyoti**-ādimāha.

Tattha **bhavadiṭṭhīti** sassatadiṭṭhi. **Vibhavadiṭṭhīti** ucchedadiṭṭhi. **Bhavadiṭṭhim allīnāti** taṇhādiṭṭhivasena sassatadiṭṭhim allīnā. (MA.11./II,11.) **Upagatāti** taṇhādiṭṭhivaseneva upagatā. **Ajjhositāti** taṇhādiṭṭhivaseneva anupaviṭṭhā. **Vibhavadiṭṭhiyā te paṭīviruddhāti** te sabbe ucchedavādīhi saddhim -- “tumhe andhabālā na jānātha, sassato ayam loko, nāyam loko ucchijjati”ti paṭīviruddhā niccam kalahabhaṇḍanapasutā viharanti. Dutiyavārepi eseva nayo.

Samudayañcāti-ādīsu dve diṭṭhīnam samudayā khanikasamudayo paccayasamudayo ca. **Khaṇikasamudayo** diṭṭhīnam nibbatti. **Paccayasamudayo** atṭha ṭhānāni. Seyyathidaṁ, khandhāpi diṭṭhiṭṭhānam, avijjāpi, phassopi, saññāpi, vitakkopi, ayonisomanasikāropi, pāpamittopi, paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānam. “Khandhā hetu khandhā paccayo diṭṭhīnam upādāya samuṭṭhānaṭṭhena. Evarū khandhāpi diṭṭhiṭṭhānam. Avijjā... phasso... saññā... vitakko... ayonisomanasikāro...

pāpamitto... paratoghoso hetu, paratoghoso paccayo diṭṭhīnam upādāya samutthānatthena. Evaṁ paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānam” (paṭi.ma.1.124). Atthaṅgamāpi dveyeva khaṇikatthaṅgamo paccayatthaṅgamo ca. **Khaṇikatthaṅgamo** nāma khayo vayo bhedo paribheda aniccatā antaradhānam. **Paccayatthaṅgamo** nāma sotāpattimaggo. Sotāpattimaggo hi diṭṭhiṭṭhānasamugghātoti vutto.

Assādanti diṭṭhimūlakam ānisamśam. Yam sandhāya vuttam-- “yamdiṭṭhiko Satthā hoti, tamdiṭṭhikā sāvakā honti. Yamdiṭṭhikā satthāram sāvakā sakkaronti, garum karonti, mānenti, pūjenti, labhanti tatonidānam cīvarapinḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram. Ayam, bhikkhave, diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisamso”ti. **Ādīnavanti** diṭṭhiggahaṇamūlakam upaddavam. So vaggulivataṁ ukkuṭikappadhhānam kaṇṭakāpassayatā pañcātapatappanam sānupapātapananam kesamassuluñcanam appoṇakam jhānanti-ādīnam vasenam veditabbo. **Nissaraṇanti** diṭṭhīnam nissaraṇam nāma nibbānam. **Yathābhūtam** (CS:pg.1.318) **nappajānantīti** ye etam sabbam yathāsabhāvam na jānanti. **Na parimuccanti dukkhasmāti** (MA.11./II,12.) sakalavaṭṭadukkhato na parimuccanti. Iminā etesam niṭṭhā nāma natthīti dasseti. **Parimuccanti dukkhasmāti** sakalavaṭṭadukkhato parimuccanti. Iminā etesam niṭṭhā nāma athīti dvinnam aṭṭakārakānam aṭṭam chindanto viya sāsanasmīmyeva niṭṭhāya atthitam patiṭṭhāpeti.

143. Idāni diṭṭhicchedanam dassento **cattārimāni, bhikkhave, upādānāntīti-ādimāha**. Tesaṁ vitthārakathā **Visuddhimage** vuttāyeva.

Sabbupādānapariññāvādā paṭijānamānāti mayam sabbesam upādānānam pariññam samatikkamam vadāmāti evam paṭijānamānā. **Na sammā sabbupādānapariññānti** sabbesam upādānānam samatikkamam sammā na paññapenti. Keci kāmupādānamattassa pariññam paññapenti. Keci diṭṭhupādānamattassa paññapenti, keci sīlabbatupādānassāpi. Attavādupādānassa pana pariññam paññapento nāma natthi. Tesaṁ pana bhedaṁ dassento **kāmupādānassa pariññam paññapentīti-ādimāha**. Tattha sabbepi kāmupādānassa pariññam paññapentiyeva, channavuti pāsaṇḍāpi hi “kāmā kho pabbajitena na sevitabbā”ti vatthupaṭisevanaṁ kāmam kappatīti na paññapenti, akappiyameva katvā paññapenti. Ye pana sevanti, te theyyena sevanti. Tena vuttaṁ “kāmupādānassa pariññam paññapentī”ti.

Yasmā “natthi dinnan”ti-ādīni gahetvā caranti. “Sīlena suddhi vatena suddhi, bhāvanāya suddhī”ti gaṇhanti, attupaladdhiṁ na pajahanti, tasmā na diṭṭhupādānassa, na sīlabbatupādānassa na attavādupādānassa pariññam paññapenti. **Tam kissa hetūti** tam apaññāpanam etesam kissa hetu, kim kāraṇā? **Imāni hi te bhontoti** yasmā te bhonto imāni tīṇi kāraṇāni yathāsabhāvato na jānanti attho. Ye panettha dvinnam pariññānam paññāpanakāraṇam diṭṭhiñceva sīlabbatañca “etam pahātabban”ti yathāsabhāvato jānanti. Te sandhāya parato dve vārā vuttā. Tattha ye “Atthi dinnan”ti-ādīni gaṇhanti, te diṭṭhupādānassa pariññam paññapenti. Ye pana “na sīlena suddhi, na vatena suddhi, (MA.11./II,13.) na bhāvanāya suddhī”ti gaṇhanti, te sīlabbatupādānassa pariññam paññapenti. Attavādupādānassa pariññam pana ekopi paññapetuṁ na sakkoti. Aṭṭhasamāpattilābhīnopi hi candimasūriye pāṇīnā (CS:pg.1.319) parimajjītvā caramānāpi ca titthiyā tisso pariññā paññapenti. Attavādaṁ muñcitum na sakkonti. Tasmā punappunam vaṭṭasmiimyeva patanti. Pathavijigucchanasasako viya hi ete.

Tatthāyam atthasallāpikā upamā-- pathavī kira sasakam āha-- “bho sasakā”ti. Sasako āha-- “ko eso”ti. “Kasmā mameva upari sabba-iriyāpathe kappento uccārapassāvam karonto mām na jānāsi”ti. “Suṭṭhu tayā aham diṭṭho, mayā

akkantaṭṭhānampi aṅgulaggehi phuṭṭhaṭṭhānām viya hoti, vissaṭṭha-udakarām appamattakarām, karīsam̄ katakaphalamattaṁ. Hatthi-assādīhi pana akkantaṭṭhānampi mahantam̄, passāvopi nesam̄ ghaṭamatto hoti, uccāropi pacchimatto hoti, alām̄ mayham̄ tayā”ti uppatitvā aññasmīm̄ thāne patito. Tato naṁ pathavī āha-- “Are dūram̄ gatopi nanu mayham̄ upariyeva patitosi”ti. So puna tam̄ jigucchanto uppatitvā aññattha patito, evam̄ vassasahassampi uppatitvā patamāno sasako pathavim̄ muñciturūn na sakkoti. Evamevaṁ titthiyā sabbūpādānapariññām paññapentopi kāmupādānādīnam̄ tiṇam̄yeva samatikkamarām paññapenti. Attavādām pana muñciturūn na sakkonti, asakkontā punappunām vaṭṭasmīm̄yeva patantīti.

Evam̄ yam̄ titthiyā samatikkamitum na sakkonti, tassa vasena diṭṭhicchedavādām vatvā idāni pasādapacchedavādām dassento **evarūpe kho, bhikkhave,** **dhammavinayeti-ādimāha.** Tattha **dhammavinayeti** dhamme ceva Vinaye ca, ubhayenapi aniyyānikasāsanām dasseti. “Yo satthari pasādo so na sammaggato”ti aniyyānikasāsanamhi hi Satthā kālām̄ katvā sīhopi hoti, byagghopi hoti, dīpīpi acchopi taracchopi. Sāvakā panassa migāpi sūkarāpi pasadāpi honti, so “ime mayham̄ pubbe upaṭṭhākā paccayadāyakā”ti khantiṁ vā mettam̄ vā anuddayam̄ vā akatvā tesam̄ upari patitvā lohitam̄ pivati, thūlathūlamarūpāni khādati. Satthā vā pana biļāro hoti, (MA.11./II,14.) sāvakā kukkuṭā vā mūsikā vā. Atha ne vuttanayeneva anukampam̄ akatvā khādati. Atha vā Satthā nirayapālo hoti, sāvakā nerayikasattā. So “ime mayham̄ pubbe upaṭṭhākā paccayadāyakā”ti anukampam̄ akatvā vividhā kammakāraṇā karoti, ādittepi rathe yojeti, aṅgārapabbatampi āropeti, lohakumbhiyampi khipati (CS:pg.1.320) anekehipi dukkhadhammehi sampayojeti. Sāvakā vā pana kālām̄ katvā sīhādayo honti, Satthā migādīsu aññataro. Te “imam̄ mayam̄ pubbe catūhi paccayehi upaṭṭhahimhā, Satthā no ayan”ti tasmīm̄ khantiṁ vā mettam̄ vā anuddayam̄ vā akatvā vuttanayeneva anayabyasanam̄ pāpenti. Evam̄ aniyyānikasāsane yo satthari pasādo, so na sammaggato hoti, kañci kālām̄ gantvāpi pacchā vinassatiyeva.

Yo dhamme pasādoti aniyyānikasāsanamīhi dhamme pasādo nāma, uggahitapariyāpuṭa-- dhāritavācittamattake tantidhamme pasādo hoti, vaṭṭamokkho panettha natthi. Tasmā yo ettha pasādo, so punappunām vaṭṭameva gambhīram̄ karotīti sāsanamīm̄ asammaggato asabhāvato akkhāyati.

Yā silesu paripūrakāritā yāpi ca aniyyānikasāsane ajasīlādīnam̄ vasena paripūrakāritā, sāpi yasmā vaṭṭamokkham̄ bhavanissaranām na sampāpeti, sampajjamānā pana tiracchānayonim̄ āvahati, vipaccamānā nirayam̄, tasmā sā na sammaggatā akkhāyati. **Yā sahadhammikesūti** aniyyānikasāsanamīhi ye sahadhammikā, tesu yasmā ekacce kālām̄ katvā sīhādayopi honti, ekacce migādayo, tattha sīhādibhūtā “ime amhākam̄ sahadhammikā ahesun”ti migādibhūtesu khanti-ādīni akatvā pubbe vuttanayeneva nesam̄ mahādukkham̄ uppādenti. Tasmā ettha sahadhammikesu piyamanāpātāpi asammaggatā akkhāyati.

Idam pana sabbampi kāraṇabhedam̄ ekato katvā dassento Bhagavā **tarī kissa hetu?** **Evañhetarām bhikkhave, hotīti-ādimāha.** Tatrāyan̄ saṅkhepattho-- evañhetarām, bhikkhave, hoti, yam̄ mayā vuttam̄ “yo satthari pasādo so na sammaggato akkhāyatī”ti-ādi, tarī evameva hoti. Kasmā? Yasmā te pasādādayo durakkhāte dhammavinaye ...pe... asammāsambuddhappavediteli, (MA.11./II,15.) ettha hi **yathā tanti** kāraṇatthe nipāto. Tattha **durakkhātēti** dukkathite, dukkhathitattāyeva **duppavedite.** So panesa yasmā maggaphalatthāya na niyyāti, tasmā **aniyyāniko.** Rāgādīnam̄ upasamāya asaṁvattanato **anupasamasamvattaniko.** Na

sammāsambuddhena sabbaññunā (CS:pg.1.321) paveditoti
asammāsambuddhappavedito. Tasmim aniyyānike anupasamasamvattanike
asammāsambuddhappavedite. Ettāvatā Bhagavā titthiyesu pasādo surāpītasiñgāle
 pasādo viya niratthakoti dasseti.

Eko kira kālasiñgālo rattim nagaram paviñtho surājallikam khāditvā punnāgavane nipajjivā niddāyanto sūriyuggamane pabujjhitvā cintesi “imasmiñ kāle na sakkā gantum, bahū amhākam verino, ekam vañcetum vañtatī”ti. So ekam brāhmañam gacchantam disvā imam vañcessāmīti “Ayya brāhmañā”ti āha. Ko eso brāhmañam pakkosatīti. “Aham, sāmī, ito tāva ehīti. Kim bhoti? Mam bahigāmarūnehi, aham te dve kahāpañasatāni dassāmīti. Sopi nayissāmīti tam pādesu gañhi. Are bāla brāhmañā, na mayham kahāpañā chadḍitakā atthi, dullabhā kahāpañā, sādhukam mām gañhāhīti. Katharū bho gañhāmīti? Uttarāsañgena gañthikam katvā arñe laggetvā gañhāhīti. Brāhmañam tam tathā gahetvā dakkhiñadvārasamīpañthānam gantvā etha otāremīti pucchi. Katarāñthānam nāma etanti? Mahādvārañam etanti. Are bāla, brāhmañā, kiñ tava ñātakā antaradvāre kahāpañam ṭhapenti, parato mām harā”ti. So punappunam thokam thokam gantvā “etha otāremi ettha otāremī”ti pucchitvā tena tajjito khemañthānam gantvā tattha otārehīti vutto otāretvā sātakam gañhi. Kālasiñgālo āha “Aham te dve kahāpañasatāni dassāmīti avocam. Mayham pana kahāpañā bahū, na dve kahāpañasatāneva, yāva aham kahāpane āharāmi, tāva tvam sūriyam olokento tiñthā”ti vatvā thokam gantvā nivattetvā puna brāhmañam āha “Ayya brāhmañā mā ito olokehi, sūriyameva olokento tiñthā”ti. Evañca pana vatvā ketakavanam pavisitvā yathārucim pakkanto. Brāhmañassapi (MA.11./II,16.) sūriyam olokentasseva nalāñato ceva kacchehi ca sedā muccim̄su. Atha nam rukkhadevatā āha--

“Saddahāsi siñgālassa, surāpītassa brāhmañā;
 Sippikānam satañ natthi, kuto kañsasatā duve”ti. (jā.1.1.113).

Evañ yathā kālasiñgāle pasādo niratthako, evañ titthiyesupīti.

144. Aniyyānikasāsane (CS:pg.1.322) pasādassa niratthakabhāvarūm dassetvā niyyānikasāsane tassa sātthakatañ dassetum **Tathāgato ca kho, bhikkhaveti-ādimāha.** Tattha **kāmupādānassa pariññam paññapeti**ti arahattamaggena kāmupādānassa pahānapariññam samatikkamañ paññapeti, itaresam tiññam upādānānam sotāpattimaggena pariññam paññapeti. **Evarūpe kho, bhikkhave, dhammadvinayeti,** bhikkhave, evarūpe dhamme ca Vinaye ca. Ubhayenapi niyyānikasāsanam dasseti. **Satthari pasādoti** evarūpe sāsane yo satthari pasādo, so sammaggato akkhāyati, bhavadukkhanissaraññaya samvattati.

Tatrimāni vatthūni-- bhagavā kira vediyakapabbate indasālaguhāyam pañivasati. Atheko ulūkasakuño Bhagavati gāmarūm piñdāya pavisante upaññhamaggam anugacchati, nikhamante upaññhamaggam paccuggamanam karoti. So ekadivasam sammāsambuddham sāyanhasamaye bhikkhusañghaparivutam nisinnam pabbatā oruyha vanditvā pakkhe paññametvā añjalim paggayha sīsam heñthā katvā dasabalañ namassamāno añthāsi. Bhagavā tam oloketvā sitam pātvākāsi. Ānandatthero “Ko nu kho, bhante, hetu ko paccayo sitassa pātukammāyā”ti pucchi. “Passānanda, imam ulūkasakuñam, ayam mayi ca bhikkhusañghe ca cittam pasādetvā satasahassakappe devesu ca manussesu ca sañsarityā somanasso nāma paccekabuddho bhavissatī”ti āha--

Ulūkamañḍalakkhika, vediyake ciradīghvāsika;
 Sukhitosi tvam ayya kosiya, kāluñthitarūm passasi Buddhavarām.

(MA.11./II,17.) Mayi cittam pasādetvā, bhikkhusañghe anuttare.

Kappānaṁ satasahassāni, duggateso na gacchati.
Devalokā cavityāna, kusalamūlena codito;
Bhavissati anantañāño, somanassoti vissutoti.

Aññānipi cettha Rājagahanagare sumanamälākāravatthu mahābherivādakavatthu morajikavatthu vīṇāvādakavatthu saṅkhadhamakavatthūti evamādīni vatthūni
(CS:pg.1.323) vitthāretabbāni. Evam niyyānikasāsane satthari pasādo sammaggato hoti.

Dhamme pasādoti niyyānikasāsanamhi dhamme pasādo sammaggato hoti.

Saramatte nimittam gahevatā suṇantānam tiracchānagatānampi sampattidāyako hoti, paramatthe kiṁ pana vattabbarā. Ayamattho maṇḍukadevaputtādīnaṁ vatthuvasena veditabbo.

Silesu paripūrakāritāti niyyānikasāsanamhi silesu paripūrakāritāpi sammaggatā hoti, saggamokkhasampattim āvahati. Tattha chattamāṇavakavatthusāmaṇeravatthu-ādīni dīpetabbāni.

Sahadhammikesūti niyyānikasāsane sahadhammikesu piyamanāpatāpi sammaggatā hoti, mahāsampattim āvahati. Ayamattho **vimānapetavatthūhi** dīpetabbo. Vuttañhetarā--

“Khīrodanamahamadāsim, bhikkhuno piṇḍāya carantassa ...pe...
Phāṇitam ...pe... ucchukhaṇḍikam... timbarusakam... kakkārikam...
Elālukam... vallipakkam... phārusakam... hatthapatākam...
Sākamuṭṭhim ... pupphakamuṭṭhim... mūlakam... nimbamuṭṭhim...
Ambikañjikam... doṇinimmajjanim... kāyabandhanam...
Arīsabaddhakam... āyogapaṭṭam... vidhūpanam... tālavaṇṭam...
Morahattham... chattam... upāhanam... pūvam modakam...”

(MA.11./II.18.) Sakkhalikam ahamadāsim, bhikkhuno piṇḍāya carantassa ...pe... Tassā me passa vimānam, accharā kāmavaṇṇinīhamasmī’ti (vi.va.406).

Tam kissa hetūti-ādi vuttanayānusāreneva yojetvā veditabbam.

145. Idāni (CS:pg.1.324) yesam upādānānam titthiyā na sammā pariññam paññapenti, Tathāgato paññapeti, tesam paccayam dassetum **ime ca, bhikkhaveti-ādimāha**. Tattha **kiṁnidānāti-ādīsu** nidānādīni sabbāneva kāraṇavevacanāni. Kāraṇāhi yasmā phalaṁ nideti handa, nam gaṇhathāti appeti viya, tasmā **nidānanti** vuccati. Yasmā tam tato jāyati samudeti pabhavati, tasmā **samudayo, jāti, pabhavoti** vuccati. Ayam paneththa padattho- kiṁ nidānam etesanti **kiṁnidānā**. Ko samudayo etesanti **kiṁsamudayā**. Kā jāti etesanti **kiṁjātikā**. Ko pabhavo etesanti **kiṁpabhavā**. Yasmā pana tesam taṇhā yathāvuttēna atthena nidānañceva samudayo ca jāti ca pabhavo ca, tasmā “taṇhānidānā”ti-ādimāha. Evam sabbapadesu attho veditabbo. Yasmā pana Bhagavā na kevalam upādānasseva paccayam jānāti, upādānassa paccayabhūtāya taṇhāyapi, taṇhādipaccayānam vedanādīnampi paccayam jānātiyeva, tasmā **taṇhā cāyam, bhikkhaveti-ādimāha**.

Yato ca khoti yasmim kāle. **Avijjā pahīnā hotīti** vaṭṭamūlikā avijjā anuppādanirodhena pahīnā hoti. **Vijjā uppannāti** arahattamaggavijjā uppannā. **So avijjāvirāgā vijjuppādāti**. So bhikkhu avijjāya ca pahīnattā vijjāya ca uppannattā. **Neva kāmupādānam upādiyatīti** neva kāmupādānam gaṇhāti na upeti, na sesāni upādānāni. **Anupādiyam na paritassatīti** evam kiñci upādānam aggaṇhanto taṇhāparitassanāya na paritassati. **Aparitassanti** aparitassanto tapham anuppādento. **Paccattamyeva parinibbāyatīti** sayameva kilesaparinibbānenā parinibbāyati. Evamassa āsavakkhayam dassetvā idāni khīṇāsavassa bhikkhuno paccavekkhaṇam

dassento **khīṇā jāti**-ādimāha. Tam vuttatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlaśīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.12./II,19.)

(M.12.)2.Mahāśīhanādasuttavaṇṇanā

Vesālinagaravaṇṇanā

146. Evam (CS:pg.1.325) me sutanti Mahāśīhanādasuttaṁ. Tattha **Vesāliyanti** evamnāmake nagare. Tam kira aparāparam visālībhūtatāya “Vesālī”ti saṅkham gataṁ. Tatrāyarī anupubbakathā-- bārāṇasirañño kira aggamahesiyā kucchimhi gabbho sañthāsi. Sā īnatvā rañño nivedesi. Rājā gabbhaparihāram adāsi. Sā sammā pariharīyamānā gabbhaparipākakale vijāyanagharam pāvisi. Puññavantīnam paccūsasamaye gabbhavuṭṭhānam hoti, sā ca tāsaṁ aññatarā, tena paccūsasamaye alattakapaṭalabandhujīvakapupphasadisam māṁsapesim vijāyi. Tato “Aññā deviyo suvaṇṇabimbasadise putte vijāyanti, aggamahesi māṁsapesinti rañño purato mama avāṇo uppajjeyyā”ti cintetvā tena avaṇṇabhayena tam māṁsapesim ekasmim bhājane pakkhipitvā paṭikujjītvā rājamuddikāya lañchettvā gaṅgāya sote pakkhipāpesi. Manussehi chadditamatte devatā ārakkham samvidahiṁsu. Suvaṇṇapaṭṭakañceththa jātihiṅgulakena “bārāṇasirañño aggamahesiyā pajā”ti likhitvā bandhiṁsu. Tato tam bhājanām ūmibhayādīhi anupaddutarā gaṅgāsotena pāyāsi.

Tena ca samayena aññataro tāpaso gopālakakulam nissāya gaṅgātire viharati. So pātova gaṅgarī otiṇño tam bhājanām āgacchantam disvā parīsukūlasaññāya aggahesi. Athettha tam akkharapaṭṭikam rājamuddikālañchanam ca disvā muñcītvā tam māṁsapesim addasa, disvānassa etadahosi “siyā gabbho, tathā hissa duggandhapūtikabhāvo natthī”ti. Assamam netvā suddhe okāse ṭhapesi. Atha aḍḍhamāsaccayena dve māṁsapesiyo ahesum. Tāpaso disvā sādhutaram ṭhapesi. Tato puna aḍḍhamāsaccayena ekamekissā māṁsapesiyā hatthapādasīsānamatthāya pañca pañca pilakā uṭṭhahiṁsu. Atha tato aḍḍhamāsaccayena ekā māṁsapesi suvaṇṇabimbadio dārako, ekā dārikā ahosi.

Tesu tāpasassa puttasinghe uppajji, aṅguṭṭhakato cassa khīram nibbatti. Tato pabhuti (MA.12./II,20.) ca khīrabhattam alabhittha, so bhattam bhuñjitvā khīram dārakānam mukhe (CS:pg.1.326) āsiñcati. Tesam udaram yam yam pavisi, tam tam sabbarā manibhājanagataṁ viya dissati, evam nicchavī ahesum. Apare āhu “sibbetvā ṭhāpitā viya nesam aññamaññam līnā chavi ahosī”ti. Evam te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā **Licchavī**ti paññāyiṁsu.

Tāpaso dārake posento ussūre gāmaṁ sikkhāya pavisi, atidivā paṭikkamati. Tassa tam byāpāram īnatvā gopālakā āhaṁs-- “Bhante, pabbajitānam dārakaposanam palibodho, amhākām dārake detha, mayam posessāma, tumhe attano kammarā karothā”ti. Tāpaso sādhūti paṭissuṇi. Gopālakā dutiyadivase maggam samaṁ katvā pupphehi okiriyā dhajapatākā ussāpetvā tūriyehi vajjamānehi assamam aṅgatā. Tāpaso-- “Mahāpuññā dārakā appamādena vaḍḍhetha, vaḍḍhetvā ca aññamaññam āvāhavivāham krotha, pañcagorasena rājānam tosetvā bhūmibhāgam gahetvā nagaram māpetha, tattha

kumāram abhisīñcathā”ti vatvā dārake adāsi. Te sādhūti paṭissuṇitvā dārake netvā posesum.

Dārakā vuddhimanvāya kīlantā vivādaṭṭhānesu aññe gopālakadārake hatthenapi pādenapi paharanti. Te rodanti. “Kissa rodathā”ti ca mātāpitūhi vuttā “ime nimmātāpitikā tāpasaspositā amhe atipaharantī”ti vadanti. Tato tesam mātāpitaro “ime dārakā aññe dārake vināsentī dukkhāpentī, na ime saṅgahetabbā, vajjetabbā ime”ti āhamsu. Tato pabhuti kira so padeso **Vajjī**ti vuccati yojanasatiko parimāṇena. Atha tam padesam gopālakā rājānam tosetvā aggahesum. Tattha ca nagaram māpetvā soḷasavassuddesikam kumāram abhisīñcitvā rājānam akām su. Tāya cassa dārikāya saddhim vivāham katvā katikam akamsu “bāhirakadārikā na ānetabbā, ito dārikā na kassaci dātabbā”ti. Tesam paṭhamasamvāsenā dve dārakā jātā dhītā ca putto ca. Evam soḷasakkhattum dve dve jātā. Tato tesam dārakānam yathākkamam vaḍḍhantānam ārāmuyyānanivāsaṭṭhānaparivārasampattim gahetum appahontā nagaram tikkhattum gāvutantarena gāvutantarena (**MA.12.II,21.**) parikkhipiṁsu (**CS:pg.1.327**) Tassa punappunam visālikatattā Vesālītveva nāmam jātam. Tena vuttam “Vesāliyanti evam nāmake nagare”ti.

Bahinagareti nagarassa bahi, na ambapālivanaṁ viya antonagarasmiṁ. Ayam pana jīvakambavanaṁ viya nagarassa bahiddhā vanasaṇdo. Tena vuttam “bahinagare”ti. **Aparapure**ti purassa apare, pacchimadisāyanti attho. **Vanasaṇḍeti** so kira vanasaṇdo nagarassa pacchimadisāyam gāvutamatte ṭhāne. Tattha manussā Bhagavato gandhakuṭīm katvā tam parivāretvā bhikkhūnam rattīṭhānadivāṭṭhānacaṅkamaleṇakuṭīmaṇḍapādīni patīṭhapesum, Bhagavā tattha viharati. Tena vuttam “aparapure vanasaṇḍe”ti. **Sunakkhattot**i tassa nāmam. Licchavīnam pana puttattā **Licchaviputtot**i vutto. **Acirapakkantot**i vibbhāmitvā gihibhāvūpagamanena adhunāpakkanto. **Parisatī**ti parisamajjhе.

Uttarimanussadhammāti ettha **manussadhammā** nāma dasakusalakammopathā. Te paṭisedhetum na sakkoti. Kasmā? Upārambhabhayā. Vesāliyañhi bahū manussā ratanattaye pasannā Buddhamāmakā dhammadmāmakā saṅghamāmakā. Te dasakusalakammopathamattampi natthi samanassa Gotamassāti vutte tvām kattha Bhagavantam pāṇam hanantam addasa, kattha adinnam ādiyantanti-ādīni vatvā attano pamāṇam na jānasi? Kirī dantā me atthīti pāsāṇasakkharā khādasi, ahinaṅguṭhe gaṇhitum vāyamasi, kakacadantesu pupphāvalikam kīlitum icchasi? Mukhato te dante pātessāmāti vadeyyum. So tesam upārambhabhayā evam vattum na sakkoti.

Vesālinagaravannanā niṭṭhitā.

Uttarimanussadhammādivaṇṇanā

Tato uttarim pana visesādhigamarūpa paṭisedhento **uttari manussadhammā alamariyañāṇadassananaviseso**ti āha.

Tattha alamariyam ñātunti **alamariyo**, ariyabhāvāya samatthoti vuttam hoti. Ñāṇadassanameva **ñāṇadassananaviseso**. Alamariyo ca so ñāṇadassananaviseso cāti **alamariyañāṇadassananaviseso**. Ñāṇadassananti dibbacakkhupi vipassanāpi maggopi phalampi paccavekkhaṇāñampi (**MA.12.II,22.**) sabbaññutaññāñampi vuccati. “Appamatto samāno ñāṇadassanam ārādhetī”ti (ma.ni.1.311) hi ettha dibbacakkhu

ñāṇadassanam nāma. “Ñāṇadassanāya cittam abhinīharati (CS:pg.1.328) abhininnāmeti”ti (dī.ni.1.235) ettha vipassanāñānam. “Abhabbā te ñāṇadassanāya anuttarāya sambodhāyā”ti (a.ni.4.196) ettha maggo. “Ayamañño uttari manussadhammā alamariyañāṇadassanaviseso adhigato phāsu vihāro”ti (ma.ni.1.328) ettha phalam. “Ñāṇañca pana me dassanam udapādi, akuppā me cetovimutti, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo”ti (mahāva.16) ettha paccavekkhañānam. “Ñāṇañca pana me dassanam udapādi sattāhakālañkato ālāro kālāmo”ti (ma.ni.2.340) ettha sabbaññutaññānam. Idha pana lokuttaramaggo adhippeto. Tañhi so Bhagavato paṭisedheti.

Takkapariyāhatanti iminā ācariyam paṭibāhati. Evam kirassa ahosi-- samañena Gotamena ācariye upasaṅkamitvā sukhumarā dhammaditaram gahitam nāma natthi, takkapariyāhatam pana takketvā evam bhavissati evam bhavissatī tikkapariyāhatam dhammarā desetīti. **Vimamsānucaritanti** iminā cassa lokiypaññam anujānāti. Samāno Gotamo paññavā, so tam paññāsaṅkhātam indavajirūpamarā vīmañsam evam vaṭṭissati, evam vaṭṭissatīti ito cito ca anucarāpetvā vīmañsaya anucaritarā dhammarā deseti. **Sayampatibhānanti** imināssa dhammesu paccakkhabhāvarā paṭibāhati. Evam hissa ahosi-- samañassa Gotamassa sukhumarā dhammaditaram vipassanā vā maggo vā phalam vā paccavekkhañā vā natthi, ayam pana laddhpariso, rājānam cakkavattim viya nam cattāro vaṇṇā parivārenti, suphusitam panassa dantāvaraṇam, mudukā jivhā, madhuro saro, anelagalā vācā, so yam yadevassa upaṭṭhāti, tam tam gahetvā sayampatibhānam kathento mahājanam rañjetīti.

Yassa ca khvāssa atthāya dhammo desito yassa ca kho atthāya assa dhammo desito. Seyyathidam, rāgapatiñghātathāya asubhakammañthānam, dosappañghātathāya mettābhāvanā, mohapañghātathāya pañca dhammā, vitakkūpacchedāya (MA.12./II,23.) ānāpānassati.

So niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti so dhammo yo tam yathādesitarā karoti, tassa takkarassa sammā hetunā nayena kārañena vaṭṭadukkhakkhayā niyyāti gacchat tamattham sādhetīti dīpeti (CS:pg.1.329) Idam panesa na attano ajjhāsayena vadati. Buddhāñhi dhammo aniyyānikoti evamevam pavedeyya, na pana sakkoti vattum. Kasmā? Upārambhabhayā. Vesāliyañhi bahū sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-upāsakā. Te evam vadeyyum “Sunakkhatta tvam Bhagavatā desitadhammo aniyyānikoti vadasi, yadi ayañ dhammo aniyyāniko, imasmim nagare ime kasmā ettakā sotāpannā jātā, ettakā sakadāgāmī, ettakā anāgāmīti pubbe vuttanayena upārambham kareyyun”ti. So iminā upārambhabhayena aniyyānikoti vattum asakkonto ajjunena vissatthakañdam viya assa dhammo amogho niyyāti, abbhantare panassa kiñci natthīti vadati.

Assosi khoti Vesāliyam brāhmañakulasetṭhikulādīsu tattha parisamajjhe evam bhāsamānassa tam vacanam suni, na pana paṭisedhesi. Kasmā? Kāruññatāya. Evam kirassa ahosi ayam kuddho jhāyamānam veluvanam viya pakkhittaloñam uddhanam viya ca kodhasena paṭapātāyati, mayā paṭibāhito pana mayipi āghātarā bandhissati, evamassa Tathāgate ca mayi cāti dvīsu janeshu āghāto atibhāriyo bhavissatīti kāruññatāya na paṭisedhesi. Api cassa evam ahosi, Buddhānam avaṇṇakathananam nāma puṇṇacande dosāropanasadisam, ko imassa katham gañhissati? Sayameva khele pacchinne mukhe sukkhe oramissatīti iminā kārañena na paṭisedhesi.

Piñḍapātapañikkantoti piñḍapātapiyesanato apagato.

147. **Kodhanoti** cañḍo pharuso. **Moghapurisoti** tucchapuriso. Yassa hi

taṁsmiṁ attabhāve maggaphalānaṁ upanissayo natthi, taṁ Buddhā “moghapuriso”ti vadanti. Upanissaye satipi taṁsmiṁ khaṇe magge vā phale vā asati “moghapuriso”ti vadantiyeva. Imassa pana taṁsmiṁ attabhāve (MA.12./II,24.) maggaphalānaṁ upanissayo samucchinnoyeva, tena taṁ “moghapuriso”ti āha. **Kodhā ca panassa esā vācā bhāsitā** esā ca panassa vācā kodhena bhāsitā.

Kasmā (CS:pg.1.330) panesa Bhagavato kuddhoti? Ayañhi pubbe Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā dibbacakkhuparikammaṁ pucchi. Athassa Bhagavā kathesi. So dibbacakkhūn nibbattetvā ālokam vaḍḍhetvā devaloke olokento nandanavanacittalatāvanaphārusakavanamissakavanesu dibbasampattiṁ anubhavamāne devaputte ca devadhītaro ca disvā etesam evarūpāya attabhāvasampattiyā ṭhitānam kīvamadhuro nu kho saddo bhavissatīti saddam sotukāmo hutvā dasabalaṁ upasaṅkamitvā dibbasotadhātuparikammaṁ pucchi. Bhagavā panassa dibbasotadhātuyā upanissayo natthīti ñatvā parikammaṁ na kathesi. Na hi Buddhā upanissayavirahita tassa parikammaṁ kathenti. So Bhagavati āghātam bandhitvā cintesi “Ahaṁ samañam Gotamam paṭhamam dibbacakkhuparikammaṁ pucchim, so ‘mayham tam sampajjatu vā mā vā sampajjattū’ti kathesi. Aham pana paccattapurisakārena taṁ nibbattetvā dibbasotadhātuparikammaṁ pucchim, tam me na kathesi. Addhāssa evam hoti ‘ayaṁ rājapabbajito dibbacakkhuññam nibbattetvā dibbasotadhātuññam nibbattetvā cetopariyaññam nibbattetvā āsavānam khayaññam nibbattetvā mayā samasamo bhavissati’ti issāmacchariyavasena mayham na kathetī’ti. Bhiyyoso āghātam bandhitvā kāsāyāni chaḍdetvā gihibhāvam patvāpi na tuṇhībhūto vicarati. Dasabalaṁ pana asatā tucchena abbhācikkhanto vicarati. Tenāha Bhagavā “kodhā ca panassa esā vācā bhāsitā”ti.

Vaṇṇo heso, Sāriputtāti, Sāriputta, Tathāgatena satasahassakappādhibhāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūrentena etadaththameva vāyāmo kato “desanādhammo me niyyāniko bhavissati”ti. Tasmā yo evam vadeyya, so vaṇṇaṇīyeva Tathāgatassa bhāsatī. Vaṇṇo heso, Sāriputta, Tathāgatassa guṇo eso Tathāgatassa, na aguṇoti dasseti. (MA.12./II,25.) **Ayampi hi nāma Sāriputtāti**-ādinā kiṁ dasseti? Sunakkhattena paṭisiddhassa uttarimanussadhammassa attani attitarāṁ dasseti. Bhagavā kira ayam, Sāriputta, Sunakkhatto moghapuriso natthi Tathāgatassa uttarimanussadhammoti vadati. Mayhañca sabbaññutaññānam nāma atthi, iddhividhaññānam nāma atthi, dibbasotadhātuññānam nāma atthi, cetopariyaññānam nāma atthi, dasabalaññānam (CS:pg.1.331) nāma atthi, catuvesārajaññānam nāma atthi, aṭṭhasu parisāsu akampanaññānam nāma atthi, catuñyoniparicchedakaññānam nāma atthi, pañcagatiparicchedakaññānam nāma atthi, sabbepi cete uttarimanussadhammāyeva. Evarūpesu uttarimanussadhammesu ekassāpi vijānananasamattham dhammanvayamattampi nāma etassa moghapurisassa na bhavissatīti etamatthaṁ dassetuṁ **ayampi hi nāma Sāriputtāti**-ādinā nayena imam desanām ārabhi. Tattha anvetīti **anvayo**, jānāti anubujjhātīti attho. Dhammassa anvayo **dhammanvayo**, tam tam sabbaññutaññāñādīdhammarājānanapaññāyetām adhivacanām. “Itipi so Bhagavā”ti-ādīhi evarūpampi nāma mayham sabbaññutaññāñāsāñkhātam uttarimanussadhammarājānanameva athīti jānitum tassa moghapurisassa dhammanvayopi na bhavissatīti dasseti. Iddhividhaññāñādīsupi evam yojanā veditabbā.

Uttarimanussadhammādivaṇṇanā nitṭhitā.

Dasabalañāñādivanñanā

148. Ettha ca kiñcāpi cetopariyañāñānantaram tisso vijjā vattabbā siyum, yasmā pana tāsu vuttāsu upari dasabalañānam na paripūrati, tasmā tā avatvā Tathāgatassa dasabalañānam paripūram kavā dassento **dasa kho panimāni Sāriputtāti-ādimāha**. Tattha **Tathāgatabalānti** aññehi asādhārañāni Tathāgatasseva balāni. Yathā vā pubbabuddhānām balāni puññussayasampatti yā āgatāni, tathā āgatabalāntipi attho. Tattha duvidham Tathāgatabalam kāyabalañca ñāñabalañca. Tesu kāyabalam hatthikulānusārena veditabbam. Vuttañhetam porāñehi--

“Kālāvakañca gañgeyyam, pañdaram tambapiñgalam;
Gandhamañgalahemañca, uposathachaddantime dasā”ti.

(MA.12./II,26.) Imāni hi dasa hatthikulāni. Tattha kālāvakanti pakatihatthikulām daññhabbam. Yam dasannām purisānam kāyabalam, tam ekassa kālāvakahatthino. Yam dasannām kālāvakānam balañ, tam ekassa gañgeyyassa. Yam dasannām gañgeyyānam, tam ekassa pañdarānam, tam ekassa tambassa. Yam dasannām tambānam, tam ekassa piñgalassa. Yam dasannām piñgalānam, tam ekassa gandhahatthino. Yam dasannām gandhahatthīnam, tam ekassa mañgalassa. Yam dasannām mañgalānam, tam ekassa hemavatassa. Yam dasannām hemavatānam, tam ekassa uposathassa. Yam (CS:pg.1.332) dasannām uposathānam, tam ekassa chaddantassa. Yam dasannām chaddantānam tam ekassa Tathāgatassa. Nārāyanasañghātabalāntipi idameva vuccati Tadetam pakatihatthigañanāya hatthīnam kotisahassānam purisagañanāya dasannām purisakotisahassānam balañ hoti. Idam tāva Tathāgatassa **kāyabalam**.

Ñāñabalam pana pāliyam tāva āgatameva. Dasabalañānam, catuvesārajjañānam, aṭṭhasu parisāsu akampanañānam, catuyoniparicchedakañānam, pañcagatiparicchedakañānam. Samyuttake (sam.ni.2.34) āgatāni tesattati ñāñāni sattasattati ñāñānti evam aññānipi anekāni ñāñasahassāni, etam **ñāñabalam** nāma. Idhāpi ñāñabalam eva adhippetam. Ñāñāñhi akampiyatthena upatthambhanañthena ca **balanti** vuttam.

Yehi balehi samannāgatoti yehi dasahi ñāñabalehi upeto samupeto. **Āsabham ṭhānanti** seṭṭhaṭṭhānam uttamaṭṭhānam. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesam ṭhānanti attho. Apica gavasatajetṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho. Vajasatajetṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho. Sabbagavaseṭṭho sabbaparissayaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi akampaniyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanam. Usabhassa idanti **āsabham**. **Thānanti** catūhi pādehi pathavīm uppīletvā acalaṭṭhānam. Idam pana āsabham viyāti āsabham. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathavīm (MA.12./II,27.) uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evam Tathāgatopi dasahi Tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajgapādehi aṭṭhaparisapathavīm uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyō acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evam tiṭṭhamānova tam āsabham ṭhānam paṭijānāti, upagacchati na paccakkhāti attani āropeti. Tena vuttam “āsabham ṭhānam paṭijānāti”ti.

Parisāsūti aṭṭhasu parisāsu. **Sīhanādaññānadatīti** seṭṭhanādaññā abhītanādaññā nadati, sīhanādasadisam vā nādaññā nadati. Ayamattho sīhanādasuttena (CS:pg.1.333) dīpetabbo. Yathā vā sīho sahanato hananato ca sīhoti vuccati, evam Tathāgato lokadhammānam sahanato parappavādānañca hananato sīhoti vuccati. Evam vuttassa

sīhassa nādām sīhanādām. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṁso sīhanādām nadati, evam Tathāgatasīhopi Tathāgatabalehi samannāgato atthasu parisāsu visārado vigatalomahaṁso iti rūpanti-ādinā nayena nānāvidhadesanāvīlasasampannaṁ sīhanādām nadati. Tena vuttam “parisāsu sīhanādām nadati”ti. **Brahmacakkam pavatteti** ettha **brahmanti** setṭham uttamam visittham.

Cakka-saddo panāyam--

Sampattiyaṁ lakkhaṇe ca, rathaṅge iriyāpathe;

Dāne ratanadhammūra-cakkādīsu ca dissati.

Dhammadacakke idha mato, tañca dvedhā vibhāvaye.

“Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānam devamanussānan”ti-ādīsu (a.ni.4.31) hi ayam sampattiyaṁ dissati. “Pādatalesu cakkāni jātānī”ti (dī.ni.2.35) ettha lakkhaṇe. “Cakkaṁva vahato padan”ti (dha.pa.1) ettha rathaṅge. “Catucakkam navadvāran”ti (saṁ.ni.1.29) ettha iriyāpathe. “Dadam bhuñja mā ca pamādo, cakkām pavattaya sabbapāñinan”ti (jā.1.7.149) ettha dāne. “Dibbarām cakkaratanaṁ pātūrahosi”ti (dī.ni.2.243) ettha ratanacakke. “Mayā pavattitam cakkan”ti (su.ni.562) ettha dhammadacakke. “Icchāhatassa posassa, cakkām bhamati matthake”ti (jā.1.1.104 1.5.103) ettha uracakke. “Khurapariyantena cepi cakkenā”ti (**MA.12./II,28.**) (dī.ni.1.166) ettha paharaṇacakke. “Asanivicakkan”ti (dī.ni.3.61 saṁ.ni.2.162) ettha asanimandale. Idha panāyam dhammadacakke adhippeto.

Tam pana dhammadakkam duvidham hoti paṭivedhañānañceva desanāñānañca. Tattha paññāpabhāvitam attano ariyabalāvaham paṭivedhañānam. Karuṇāpabhāvitam sāvakānam ariyabalāvaham desanāñānam. Tattha paṭivedhañānam uppajjamānam uppannanti duvidham. Tañhi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā uppajjamānam, phalakkhaṇe uppannām nāma. Tusitabhavenato vā yāva mahābodhipallaṅke (**CS:pg.1.334**) arahattamaggā uppajjamānam, phalakkhaṇe uppannām nāma. Dīpaṅkaradasabalato patīhāya vā yāva arahattamaggā uppajjamānam, phalakkhaṇe uppannām nāma. Desanāñānampi pavattamānam pavattanti duvidham. Tañhi yāva aññātakonḍaññassa sotāpattimaggā pavattamānam, phalakkhaṇe pavattamānam. Tesu paṭivedhañānam lokuttaram, desanāñānam lokiyaṁ. Ubhayampi panetam aññehi asādhāraṇam, Buddhānāmyeva orasañānam.

Idāni yehi balehi samannāgato Tathāgato āsabham thānam paṭijānāti, yāni āditova “dasa kho panimāni, Sāriputta, Tathāgatassa Tathāgatabalānī”ti nikkhittāni, tāni vitthārato dassetuṁ **katamāni dasa?** **Idha, Sāriputta, Tathāgato thānañca thānatoti** ādimāha. Tattha **thānañca thānatoti** kāraṇañca kāraṇato. Kāraṇañhi yasmā tattha phalam tiṭṭhati tadāyattavuttiyā uppajjati ceva pavattati ca, tasmā thānanti vuccati. Tam Bhagavā “ye ye dhammā yesam yesam dhammānam hetū pacayā uppādāya, tam tam thānam. Ye ye dhammā yesam yesam dhammānam na hetū na pacayā uppādāya, tam tam atthānan”ti pajānanto thānañca thānato atthānañca atthānato yathābhūtam pajānāti. Abhidhamme panetam, “tattha katamaṁ Tathāgatassa thānañca thānato atthānañca atthānato yathābhūtam nāñan”ti-ādinā (vibha.809) nayena vitthāritameva.

Yampīti yena nāñena. **Idampi, Sāriputta, Tathāgatassāti** idampi thānātthānañānam Tathāgatassa Tathāgatabalaṁ nāma hotīti attho. Evam sabbapadesu yojanā veditabbā. (**MA.12./II,29.**) **Kammasamādānānanti** samādiyitvā katānam kusalākusalakammānam, kammameva vā kammasamādānam. **Thānaso hetusoti** paccayato ceva hetuto ca. Tattha gati-upadhikālapayogā vipākassa thānam. Kammarām hetu. Imassa pana nāñassa vitthārakathā “Atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni gatisampattipaṭibālhāni na

vipaccantī”ti-ādinā (vibha.810) nayena **abhidhamme** āgatāyeva.

Sabbatthagāmininti sabbagatigāminim agatigāminiñca. **Paṭipadanti** maggam.

Yathābhūtam pajānātīti bahūsupi manussesu ekameva pāṇam ghātentesu imassa (CS:pg.1.335) cetanā nirayagāminī bhavissati, imassa cetanā tiracchānayonigāminīti iminā nayena ekavatthusmippi kusalākusulacetanāsaṅkhātānam paṭipattīnam aviparītato sabhāvam jānāti. Imassa ca ñāṇassa vitthārakathā “tattha katamām Tathāgatassa sabbatthagāminim paṭipadām yathābhūtam ñāṇam? Idha Tathāgato ayam maggo ayam paṭipadā nirayagāmīti pajānātī”ti-ādinā (vibha.811) nayena **abhidhamme** āgatāyeva.

Anekadhātunti cakkhudhātu-ādīhi kāmadhātu-ādīhi vā dhātūhi bahudhātum.

Nānādhātunti tāsamyeva dhātūnam vilakkhaṇatāya nānappakāradhātum. **Lokanti** khandhāyatanadhātulokam. **Yathābhūtam pajānātī**ti tāsam tāsam dhātūnam aviparītato sabhāvam paṭivijjhati. Idampi ñāṇam “tattha katamām Tathāgatassa anekadhātunānādhātulokam yathābhūtam ñāṇam, idha Tathāgato kandhanānattam pajānātī”ti-ādinā nayena **abhidhamme** vitthāritameva.

Nānādhimuttikatanti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvam. Idampi ñāṇam, “tattha katamām Tathāgatassa sattānam nānādhimuttikatam yathābhūtam ñāṇam, idha Tathāgato pajānātī santi sattā hīnādhimuttikā”ti ādinā nayena **abhidhamme** vitthāritameva.

Parasattānanti padhānasattānam. **Parapuggalānanti** tato paresam hīnasattānam. Ekatthameva vā (MA.12./II,30.) etam padadvayam. Veneyyavasena pana dvedhā vuttam. **Indriyaparopariyattanti** saddhādīnam indriyānam parabhāvam aparabhāvañca, vuddhiñca hāniñcāti attho. Imassapi ñāṇassa vitthārakathā-- “tattha katamām Tathāgatassa parasattānam parapuggalānam indriyaparopariyattam yathābhūtam ñāṇam, idha Tathāgato sattānam āsayam pajānātī anusayaṁ pajānātī”ti-ādinā (vibha.814) nayena **abhidhamme** āgatāyeva.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti paṭhamādīnam catunnām jhānānam rūpī rūpāni passatī-ādīnam aṭṭhannaṁ vimokkhānam savitakkasavicārādīnam tiṇṇam samādhīnam paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnañca navannām anupubbāsamāpattīnam.

Samkilesanti hānabhāgīyadhammarām. **Vodānanti** visesabhāgīyadhammarām.

Vuṭṭhānanti “vodānampi vuṭṭhānam. Tamhā (CS:pg.1.336) tamhā samādhīmā vuṭṭhānampi vuṭṭhānan”ti (vibha.828) evam vuttaguṇajjhānañceva bhavañgaphalasamāpattiyo ca. Hetṭhimām hetṭhimañhi paguṇajjhānam uparimassa uparimassa padaṭṭhānam hoti. Tasmā “vodānampi vuṭṭhānan”ti vuttam. Bhavañgena pana sabbajjhānehi vuṭṭhānam hoti. Phalasamāpattiyā nirodhasamāpattito vuṭṭhānam hoti. Tam sandhāya “tamhā tamhā samādhīmā vuṭṭhānampi vuṭṭhānan”ti vuttam. Idampi ñāṇam “tattha katamām Tathāgatassa jhānavimokkhasamādhisamāpattīnam samkilesam vodānam vuṭṭhānam yathābhūtam ñāṇam, jhāyīti cattāro jhāyī, atthekacco jhāyī sampattimyeva samānam vipattīti pacchetī”ti-ādinā (vibha.828) nayena **abhidhamme** vitthāritam. Sattānam ñāṇānam vitthārakathāvinicchayo sammohavinodaniyam **Vibhañgaṭṭhakathāyam** vutto.

Pubbenivāsānussatidibbacakkhuñāṇakathā **Visuddhimagge** vitthāritā.

Āsavakkhayakathā bhayabherave.

149. Imāni kho Sāriputtāti yāni pubbe “Dasa kho panimāni, Sāriputta, Tathāgatassa Tathāgatabalāni”ti avocam, imāni tānīti appanam karoti. (MA.12./II,31.) Tattha paravādīkathā hoti-- **dasabalañāṇam** nāma pāṭiyekkarām natthi, sabbaññutaññāṇasnevāyam pabhedoti. Tam na tathā daṭṭhabbam. Aññameva hi

dasabalaññam, aññam sabbaññutaññam. Dasabalaññam hi sakasakakiccameva jānāti. Sabbaññutaññam tampi tato avasesampi pajānāti. Dasabalaññam hi paṭhamam kāraṇākāraṇameva jānāti. Dutiyam kammantaravipākantaram eva. Tatiyam kammaparicchedameva. Catuttham dhātunānattakāraṇameva. Pañcamam sattānam ajjhāsayādhimuttameva. Chaṭṭham indriyānam tikkhamudubhāvameva. Sattamam jhānādīhi saddhiṁ tesam saṅkilesādimeva. Aṭṭhamam pubbenivutthakhandhasantatimeva. Navamam sattānam cutipaṭisandhimeva. Dasamam saccaparicchedameva. Sabbaññutaññam pana etehi jānitabbañca tato uttarīnca pajānāti. Etesam pana kiccarī na sabbarī karoti. Tañhi jhānām hutvā appetum na sakkoti, iddhi hutvā vikubbitum na sakkoti, maggo hutvā kilese khepetum na sakkoti. Apica paravādī evam pucchitabbo-- “dasabalaññam nāma etam savitakkasavicāram avitakkavicāramattam avitakka-avicāram kāmāvacaram rūpāvacaram arūpāvacaram lokiyan lokuttaran”ti? Jānanto paṭipātiyā satta ñāñāni savitakkasavicārānti vakkhati. Tato parāni dve ([CS:pg.1.337](#)) avitakka-avicārānti vakkhati. Āsavakkhayaññam siyā savitakkasavicāram, siyā avitakkavicāramattam, siyā avitakka-avicāranti vakkhati. Tathā patipātiyā satta kāmāvacarāni, tato parāni dve rūpāvacarāni, avasāne ekam lokuttaranti vakkhati, sabbaññutaññam pana savitakkasavicārameva kāmāvacaram eva lokiyan vakkhati.

Evameththa anupadavanñanam katvā idāni yasmā Tathāgato paṭhamam yeva ṭhānāṭṭhānaññena veneyyasattānam āsavakkhayādhigamassa ceva anadhigamassa ca ṭhānāṭṭhānabhūtam kilesāvaraṇābhāvam passati, lokiyanammādiṭṭhiṭṭhānadassanato niyatamicchādiṭṭhiṭṭhānābhāvadassanato ca. Atha nesam kammapipākaññena vipākāvaraṇābhāvam passati, tihetukapatīsandhidassanato. **Sabbatthagāminīpaṭipadāññena ([MA.12.II,32.](#))** kammāvaraṇābhāvam passati, anantariyakammābhāvadassanato. Evam anāvaraṇānam anekadhātunānādhātuññena anukūladhammadesanattham cariyavisesam passati, dhātuvemattadassanato. Atha nesam nānādhimuttikatāññena adhimuttin passati, payogam anādiyitvāpi adhimuttivasena dhammadesanattham. Athevam diṭṭhādhimuttinam yathāsatti yathābalam dhammarī desetum indriyaparopariyattaññena indriyaparopariyattam passati, saddhādīnam tikkhamudubhāvadassanato. Evam pariññātindriyaparopariyattā pana te sacē dure honti, paṭhamajjhānādīsu vasibhūttattā iddhivisesena te khippam upagacchati. Upaganvā ca nesam pubbenivāsānussatiññena pubbjātibhāvanaṁ, dibbacakkhuññānubhāvato pattabbena cetopariyaññena sampati cittavisesam passanto āsavakkhayaññānubhāvena āsavakkhayagāminiyā paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayāya dhammarī deseti. Tasmā iminā anukkamena imāni dasabalāni vuttānīti veditabbāni.

Tam, Sāriputta, vācaṁ appahāyāti-ādīsu puna evarūpiṁ vācam na vakkhāmīti vadanto tam vācam pajahati nāma. Puna evarūpam cittam na uppādēssāmīti cintento cittam pajahati nāma. Puna evarūpam diṭṭhim na gaṇhissāmīti pajahanto diṭṭhim paṭinissajjati nāma, tathā akaronto neva pajahati, na paṭinissajjati. **So yathābhataṁ nikkhitto evam nirayeti** yathā nirayapālehi āharityā niraye ṭhapito, evam niraye ṭhapitoyevāti veditaboo.

Idānissa ([CS:pg.1.338](#)) atthasādhakam upamam dassento **seyyathāpīti-ādimāha**. Tattha **sīlasampanno**-ādīsu lokjyalokuttarā sīlasamādhīpaññā veditabbā. Lokuttaravaseneva vinivattetumpi vaṭṭati. Ayañhi sammāvācākammantājīvehi sīlasampanno, sammāvāyāmasatisamādhīhi samādhīsampanno, sammādiṭṭhisāṅkappehi

paññāsampanno, so evam sīlādisampanno bhikkhu yathā dittheva dhamme imasmiṃyeva attabhāve aññam ārādheti arahattam pāpuṇāti, evam sampadamidam, Sāriputta, vadāmi imampi kāraṇam (MA.12./II,33.) evarūpameva Yathā hi maggānantaram avirajjhitvā phalam nibbattati, evameva imassāpi puggalassa cuti-anantaram avirajjhitvā niraye paṭisandhi hotītī dasseti. Sakalasmiñhi Buddhavacane imāya upamāya gālhataram katvā vutta-upamā nāma natthi.

150. Vesārajjānīti ettha sārajjapaṭipakkho vesārajjam, catūsu ṭhānesu sārajjābhāvam paccavekkhantassa uppansasomanassamayañānassetam nāmarū.

Sammāsambuddhassa te paṭijānatoti aharū sammāsambuddho, sabbe dhammā mayā abhisambuddhāti evam paṭijānato tava. **Anabhisambuddhāti** ime nāma dhammā tayā anabhisambuddha. **Tatra vatāti** tesu vata anabhisambuddhāti evam dassitadhammesu.

Sahadhammenāti sahetunā sakāraṇena vacanena Sunakkhatto viya vippalapanto appamāṇam. **Nimittametanti** etha puggalopi dhammopi nimittanti adhippeto. Tam puggalarū na passāmi, yo marū paṭicodessati, tam dhammarū na passāmi, yañ dassetvā ayam nāma dhammo tayā anabhisambuddhoti mām paṭicodessatītī ayamettha attho.

Khemappattoti khemarū patto, sesapadadvayam imasseva vevacanam. Sabbañhetam vesārajjañānameva sandhāya vuttam. Dasabalassa hi ayam nāma dhammo tayā anabhisambuddhoti codakam puggalam vā codanākāraṇam anabhisambuddhadhammam vā apassato sabhāvabuddhoyeva vā samāno aharū Buddhosmīti vadāmīti paccavekkhantassa balavataram somanassam uppajjati. Tena sampayuttam ñāṇam **vesārajjañānam** nāma. Tam sandhāya “khemappatto”ti-ādimāha. Evarū sabbattha attho veditabbo.

Antarāyikā dhammāti ettha pana antarāyam karontīti **antarāyikā**, te atthato sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandha. Sañcicca vītikkantañhi antamaso dukkaṭa-dubbhāsitampi maggaphalānam antarāyam karoti. Idha pana methunadhammo (CS:pg.1.339) adhippeto. Methunam sevato hi yassa cassaci nissarisayameva maggaphalānam antarāyo hoti. **Yassa kho pana tesu atthāyāti** rāgakkhayādīsu yassa atthāya. **Dhammo desitoti** asubhabhāvanādidhammo kathito (MA.12./II,34.) **Tatra vata manti** tasmīm aniyānikadhamme marū. Sesam vuttanayeneva veditabbam.

Dasabalañāṇādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhaparisavaṇṇanā

151. “Aṭṭha kho imā Sāriputtā”ti idam kasmā āraddham? Vesārajjañānassa baladassanattham. Yathā hi byattam parisam ajjhogāhetvā viññūnam cittam ārādhanasamatthāya kathāya dhammadhikassa chekabhāvo paññāyati, evam imā aṭṭha parisā patvā vesārajjañānassa vesārajjabhāvo sakkā ñātunti vesārajjañānassa balam dassento, **aṭṭha kho imā Sāriputtāti-ādimāha**.

Tattha **khattiyaparisāti** khattiyanam sannipatitvā nisinnaṭṭhānam, esa nayo sabbattha. Mārakāyikānam pana sannipatitvā nisinnaṭṭhānam māraparisā veditabbā, na mārānam. Sabbāpi cetā parisā uggaṭṭhānadassanavasena gahitā. Manussā hi “etha rājā nisinno”ti pakativacanampi vattum na sakkonti, kacchehi sedā muccanti. Evam uggā khattiyaparisā. Brāhmañā tīsu vedesu kusalā honti, gahapatayo nānāvohāresu ceva akkharacintāya ca. Samanā sakavādaparavādesu kusalā honti. Tesam majhe

dhammakathākathanam nāma ativiya bhāro. Amanussāpi uggā honti. Amanussoti hi vuttamattepi manussānam sakalasarīram saṅkampati, tesam rūpam vā disvā saddam vā sutvā sattā visaññino honti. Evam amanussaparisā uggā. Tāsupi dhammakathākathanam nāma ativiya bhāro. Iti uggaṭhānadassanavasena tā gahitāti veditabbā.

Ajjhogāhatīti anupavisati. *Anekasatam khattiyaparisanti*

Bimbisārasamāgama ñātisamāgama Licchavīsamāgamasadisam. Aññesupi cakkavālesu labbhatiyeva. Kim pana Bhagavā aññāni cakkavālānipi gacchatīti? Āma gacchati. Kīdiso hutvā? Yādisā te, tādisoyeva. Tenevāha-- “Abhijānāmi (**CS:pg.1.340**) kho panāham, Ānanda, anekasatam khattiyaparisam upasaṅkamitā, tattha yādisako (**MA.12./II,35.**) tesam vaṇṇo hoti, tādisako mayham vaṇṇo hoti. Yādisako tesam saro hoti, tādisako mayham saro hoti. Dhammiyā kathāya sandassemi samādapemi samuttejemi sampahamse. Bhāsamānañca mām na jānanti ‘ko nu kho ayam bhāsatī devo vā manusso vā’ti. Dhammiyā kathāya sandassetvā samādapetvā samuttejetvā sampahamsetvā antaradhāyāmi Antarahitañca mām na jānanti ‘ko nu kho ayam antarahito devo vā manusso vā’”ti (dī.ni.2.172).

Khattiyā keyūraṅgadamālāgandhādivibhūsitā nānāvirāgavasanā āmukkamaṇikuṇḍalā molidharā honti. Kim Bhagavāpi evam attānam maṇdeti? Te ca odātāpi honti kālāpi marīgulacchavīpi. Kim satthāpi evarūpo hotīti? Satthā attano pabbajitavaseneva gacchati, tesam pana tādiso hutvā upaṭṭhāti, gantvā rājāsane nisinnam attānam dasseti, tesam “Ajja amhākām rājā ativiya virocati”ti hoti. Te ca bhinnassarāpi honti gaggassarāpi kākassarāpi. Satthā brahmassareneva dhammarām katheti. Tādisako mayham saro hotīti idam pana bhāsantaram sandhāya kathitam. Manussānam pana tam sutvā “Ajja rājā madhurena sarena kathet”ti hoti. Kathetvā pakkante ca Bhagavati puna rājānam āgataṁ disvā “ko nu kho ayan”ti vīmamsā uppajjati.

Idam vuttaṁ hoti-- Ko nu kho ayam imasmim ṭhāne idāneva Māgadhabhāsāya sīhalabhāsāya madhurena sarena kathento antarahito, Kim devo, udāhu manussoti? Kimattham panevam ajānantānam dhammarām desetīti? Vāsanatthāya. Evam sutopi hi dhammo anāgate paccayo hotiyevāti anāgataṁ paṭicca desetīti.

Sannisinnapubbanti saṅgamma nisinnapubbaṁ. **Sallapitapubbanti** ālāpasallāpo katapubbo. **Sākacchāti** dhammasākacchāpi samāpajjitatpabbā. **Anekasatam brāhmaṇaparisanti**-ādīnampi sonadandasamāgamādivasena ceva aññacakkaṇavālavasena ca sambhavo veditabbo.

Atṭhaparisavannanā niṭhitā.

Catuyonivanṇanā

152. Catasso (CS:pg.1.341) kho imā, Sāriputta, yoniyoti ettha yonīti
 khandhakoṭṭhāsassapi kāraṇassapi passāvamaggassapi nāmam. “Catasso nāgayoniyo catasso supaṇṇayoniyo”ti (saṁ.ni.3.342 392) ettha hi khandhakoṭṭhāso yoni nāma. “Yoni hesā (**MA.12./II,36.**) bhūmija phalassa adhigamāyā”ti (ma.ni.2.227) ettha kāraṇam. “Na cāham brāhmaṇam brūmi, yonijam mattisambhavan”ti (ma.ni.2.457 dha.pa.396) ettha passāvamaggo. Idha pana khandhakoṭṭhāso yonīti adhippeto. Tattha aṇḍe jātā aṇḍajā. Jalābumhi jātā **jalābuja**. Saṁsede jātā **saṁsedajā**. Vinā etehi kāraṇehi

uppatitvā viya nibbattā abhinibbattāti **opapātikā**. **Abhinibbhijja jāyantī**ti bhinditvā nikkhamanavasena jāyanti. **Pūtikuṇape vā**ti-ādīhi aniṭhaṭṭhānāneva dassitāni. Itṭhesupi sappitelamadhuphāṇitādīsu sattā jāyanti eva. **Devāti-ādīsu** cātumahārājikato paṭṭhāya uparidevā opapātikāva honti. Bhūmadevā pana catuyonikā. **Ekacce ca manussāti** manussesu keci devā viya opapātikā ca honti. Yebhuyyena panete jalābujāva, aṇḍajāpi ettha kontaputtā Dvebhātiyattherā viya, saṃsedajāpi padumagabbhe nibbattapokkharasātibrāhmaṇapadumavatidevī-ādayo viya, evam vinipātikesu nijjhāmataṇhikapetā nerayikā viya opapātikāyeva, avasesā catuyonikāpi honti. Yathā te evam yakkhāpi sabbacatuppadapakkhijātidīghajāti-ādayopi sabbe catuyonikāyeva.

Catuyonivanṇanā niṭṭhitā.

Pañcagativanṇanā

153. Pañca kho imā, Sāriputta, gatiyoti ettha sukatadukkaṭakammavasena gantabbāti gatiyo. Apica gatigati nibbattigati ajjhāsayagati vibhavagati nipphattigatīti bahuvidhā gati nāma. Tattha “tam gatim pecca gacchāmī”ti (a.ni.4.184) ca, “yassa gatim na jānanti, devā gandhabbamānusā”ti (dha.pa.420) ca ayam **gatigati** nāma. “Imesam kho aham bhikkhūnam sīlavantānam neva jānāmi gatim vā agatim vā”ti (ma.ni.1.508) ayam **nibbattigati** nāma. “Evampi kho te aham brahme (CS:pg.1.342) gatim ca pajānāmi jutiñca pajānāmi”ti (ma.ni.1.503) ayam **ajjhāsayagati** nāma. “Vibhavo gati dhammānam, nibbānam arahato gati”ti (pari.339) ayam **vibhavagati** nāma. “Dveyeva gatiyo bhavanti anaññā”ti (dī.ni.1.258 2.34) ayam **nipphattigati** nāma. Tāsu idha gatigati adhippetā. (MA.12.II,37.) **Nirayoti-ādīsu** nirati-atthena nirassādaṭṭhena **nirayo**. Tiriyam añchitāti **tiracchānā**. Tesam yoni **tiracchānayoni**. Peccabhāvarām pattānarām visayoti **pettivisayo**. Manaso ussannattā **manussa**. Pañcahi kāmaguṇehi attano attano ānubhāvehi ca dibbantīti **devā**. **Nirayañcāham, Sāriputtāti-ādīsu** nirayoti saddhiṁ okāsenā khandha. **Tiracchānayonim cāti-ādīsupi** eseva nayo. **Maggam paṭipadanti** ubhayenāpi vuttagatisamvattanika kammameva dasseti. **Yathā ca paṭipannoti** yena maggena yāya paṭipadāya paṭipannoti ubhayampi ekato katvā niddisati. **Apāyanti-ādīsu** vadḍhisaiṅkhātā sukhasaiṅkhātā vā ayā apetattā **apāyo**. Dukkhassa gati paṭisaraṇanti **duggati**. Dukkaṭakārino ettha vinipatantīti **vinipāto**. **Nibbānañcāhanti** idam pana na kevalam gatigatimeva, gatinissaraṇam nibbānampi jānāmīti dassanatthamāha. Idha **maggo paṭipadāti** ubhayenāpi ariyamaggova vutto.

Pañcagativanṇanā niṭṭhitā.

Ñāṇappavattākāravaṇṇanā

154. Idāni yathāvuttesu sattasu ṭhānesu aṭṭhasu ṭhānesu attano ñāṇappavattākāram dassento **idhāham, Sāriputtāti-ādimāha**.

Tattha **ekantadukkhāti** niccadukkhā nirantaradukkhā. **Tibbāti** bahalā. **Kaṭukāti** kharā. **Seyyathāpīti-ādīni** opammadassanattham vuttāni. Tattha **kāsūti**

āvāṭopi vuccati rāsipi.

“Kinnu santaramānova, kāsum khaṇasi sārathi;
Puṭṭho me samma akkhāhi, kim kāsuyā karissasī”ti. (jā.2.22.3)--

Ettha hi āvāṭo kāsu nāma.

“Āṅgārakāsum (CS:pg.1.343) apare phunanti, narā rudantā paridaḍḍhagattā”ti. (jā.2.22.462)--

Ettha rāsi. Idha pana āvāṭo adhippeto. Tenevāha “sādhikaporisā”ti. Tattha sādhikam porisam pamāṇam assāti **sādhikaporisā**, atirekapañcaratanāti attho.

Vitaccikānam vitadhūmānanti etaṁ pariṭṭhāassa balavabhbādīpanattham vuttam, acciyā vā sati dhūme vā sati, vāto samuṭṭhāti, tena pariṭṭaho na balavā hoti.

Ghammaparetoti (MA.12./II,38.) ghammānugato **Tasitoti** jātataṇho. **Pipāsitoti** udakam pātukāmo. **Ekāyanena maggenāti** ekapatheneva maggena, anukkamaniyena ubhosu passesu nirantarakaṇṭakarukkhagahanena. **Pañidhāyāti** aṅgārakāsuyam patthanā nāma natthi, aṅgārakāsum ārabba pana iriyāpathassa ṭhapitattā evam vuttam.

Evameva khoti ettha idam opammasaṁsandanam-- aṅgārakāsu viya hi nirayo daṭṭhabbo. Aṅgārakāsumaggo viya nirayūpagaṁ kammarā. Maggāruļho viya kammasamaṅgī puggalo. Cakkhumā puriso viya dibbacakkhuko Bhagavā. Yathā so puriso maggāruļham disvā vijānāti “Ayam iminā maggena gantvā aṅgārakāsuyam patissati”ti, evamevarām Bhagavā pāṇātipātādīsu yaṁkiñci kammarām āyūhantam evam jānāti “Ayam imam kammarām katvā niraye nibbattissattī”ti. Yathā so puriso aparabhāge tam aṅgārakāsuyā patitarām passati, evameva Bhagavā aparabhāge “so puriso tam kammarām katvā kuhiṁ nibbatto”ti ālokaṁ vadḍhetvā dibbacakkhunā olokento niraye nibbattam passati pañcavidhabandhanādimahādukkham anubhavantam. Tattha kiñcāpi tassa kammayūhanakāle añño vaṇṇo, niraye nibbattassa añño. Athāpi “so satto tam kammarām katvā kattha nibbatto”ti olokentassa anekasahassānam sattānam majjhe ṭhitopi “ayam so”ti soyeva satto āpātham āgacchati, “dibbacakkhubalam nāma etan”ti vadanti.

Dutiya-upamāyarām yasmā aṅgārakāsuyam viya gūthakūpe pariṭṭaho natthi, tasmā “ekantadukkhā”ti avatvā “dukkhā”ti-ādimāha. Etthāpi purimanayeneva opammasaṁsandanam veditabbam Imampi hi puggalām Bhagavā hathiyoni-ādīsu (CS:pg.1.344) yattha katthaci nibbattam vadhabandhana-ākaḍḍhanavikadḍhanādīhi mahādukkham anubhavamānam passatiyeva.

Tatiya-upamāyarām **tanupattapalāsoti** na abbhapaṭalaṁ viya tanupāṇo, viraṭapanṇattam panassa sandhāya idam vuttam. **Kabaracchāyoti** viraṭacchāyo.

Dukkhabahulāti (MA.12./II,39.) pettivisayasmiñhi dukkhameva bahularām, sukham parittam kadāci anubhavitabbam hoti, tasmā evamāha. Etthāpi purimanayeneva opammasaṁsandanam veditabbam.

Catuttha-upamāyarām **bahalapattapalāsoti** nirantarapaṇo pattasañchanno.

Santacchāyoti pāsāṇacchattam viya ghanacchāyo. **Sukhabahulā vedanāti** manussaloke khattiyakulādīsu sukhabahulā vedanā vedayitabbā hoti, tā vedayamānam nipannam vā nisinnam vā passāmīti dasseti. Idhāpi opammasaṁsandanam purimanayeneva veditabbam.

Pañcama-upamāyarām **pāsādoti** dīghapāsādo. **Ullittāvalittanti** anto ceva ullittam bahi ca avalittam. **Phusitaggalānti** dvārabāhāhi saddhim supihitakavāṭam.

Gonakatthatoti caturaṅgulādhhikalomena kālakojavena atthato. **Paṭikatthatot**i uṇṇāmayena seta-attharanena atthato. **Paṭalikatthatot**i ghanapupphakena uṇṇāmaya-attharanena atthato. **Kadalimigapavarapaccattharāṇot**i

kadalimigacammamayena uttamapaccattharañena aththato. Tam kira paccattharañam setavatthassa upari kadalimigacammam attharitvā sibbetvā karonti. **Sa-uttaracchadoti** saha uttaracchadena, uttaribaddhena rattavitānena saddhinti attho.

Ubhatolohitakūpadhānoti sīsūpadhānañcā pādūpadhānañcātī pallañkassa ubhato thapitalohitakūpadhāno. Idhāpi upamāsañsandanam purimanayeneva veditabbam.

Ayam panettha aparabhāgoyjanā, yathā so puriso maggāruļhameva jānāti “Ayam etena maggena gantvā pāsādam āruyha kūṭāram pavisitvā pallañke nisīdissati vā nipajjissati vā”ti, evamevarā Bhagavā dānādīsu puññakiriyavatthūsu yamkiñci kusalakammañ āyūhantarāyeva puggalam disvā “Ayam imam katvā devaloke nibbattissatī”ti jānāti. Yathā so puriso aparabhāge (**CS:pg.1.345**) tam pāsādam āruyha kūṭāram pavisitvā pallanke nisinnam vā nipannañ vā ekantasukham nirantarasukham vedanam vedayamānam passati, evamevarā Bhagavā aparabhāge “so tam kalyānam katvā kuhiñ nibbatto”ti ālokam vadḍhetvā dibbacakkunā olokento devaloke (**MA.12./II,40.**) nibbattarām passati, nandanavanādīsu accharāsañghaparivutam dibbasampattiñ anubhavamānam.

Ñāṇappavattākāravaññanā niṭṭhitā.

Āsavakkhayavāravaññanā

Āsavakkhayavāre “dibbenā cakkhunā”ti avatvā “tamenam passāmī”ti vuttam. Tam kasmāti &? Niyamābhāvā. Imañhi puggalam dibbacakkunāpi passissati, cetopariyaññenāpi jānissati, sabbaññutaññenāpi jānissatiyeva. **Ekantasukhā vedanāti** idam kiñcapi devalokasukhena saddhim byañjanato ekañ, aththato pana nānā hoti. Devalokasukhañhi rāgapariļāhādīnam atthitāya na ekanteneva sukham. Nibbānasukham pana sabbapariļāhānam vūpasamāya sabbākārena ekantasukham. Upamāyampi “yathā pāsāde ekantasukhā”ti vuttam. Tam maggāpariļāhassa avūpasantatāya chātajjhattatāya pipāsābhibhūtatāya ca na ekantameva sukham. Vanasañde pana pokkharañiyam oruyha rajojallassa pavāhitattā maggadarathassa vūpasantatāya bhisamūlakhādanena ceva madhurodakapānena ca khuppiñsānam vinītatāya udakasāṭakam parivattetvā maṭṭhadukūlam nivāsetvā tañḍulatthavikam ussīsake katvā udakasāṭakam pīletvā hadaye thapetvā mandamandena ca vātena bījayamānassa nipannattā sabbākārena ekantasukham hoti.

Evameva khoti ettha idam opammasañsandanam-- pokkharañi viya hi ariyamaggo daṭṭhabbo. Pokkharañimaggo viya pubbabhāgapaṭipadā. Maggāruļho viya paṭipadāsamañgīpuggalo. Cakkhumā puriso viya dibbacakkhu Bhagavā. Vanasañdo viya nibbānam. Yathā so puriso maggāruļham disvāva jānāti “Ayam iminā maggena gantvā pokkharañiyam nhatvā ramañye vanasañde rukkhamūle nisīdissati vā nipajjissati vā”ti, evamevarā Bhagavā paṭipadam pūrentameva nāmarūparām paricchindantameva paccayapariggaham karontameva lakkhañārammañaya vipassanāya kammam karontameva jānāti “Ayam imam paṭipadam pūretvā sabba-āsave khepetvā anāsavam cetovimuttim paññāvimuttinti evam vuttam phalasamāpattim upasampajja (**CS:pg.1.346**) viharissati”ti. (**MA.12./II,41.**) Yathā so puriso aparabhāge tāyam pokkharañiyam nhatvā vanasañdañ pavisitvā nisinnam vā nipannam vā ekantasukham vedanam vedayamānam passati, evameva Bhagavā aparabhāge tam puggalam paṭipadam pūretvā maggām

bhāvetvā phalaṁ sacchikatvā nirodhasayanavaragataṁ nibbānārammaṇaṁ phalasamāpattiṁ appetvā ekantasukhaṁ vedanaṁ vedayamānaṁ passati.

Āsavakkhayavāravāṇṇanā niṭṭhitā.

Dukkarakārikādisuddhivanṇanā

155. “Abhijānāmi kho panāhaṁ, Sāriputta, caturaṅgasamannāgatan”ti idam kasmā āraddham? Pāṭiyekkam anusandhivasa āraddham. Ayaṁ kira Sunakkhatto dukkarakārikāya suddhi hotī evam laddhiko. Athassa Bhagavā mayā ekasmim attabhāve ṛthatvā caturaṅgasamannāgataṁ dukkaram kataṁ, dukkarakārako nāma mayā sadiso natthi. Dukkarakārena suddhiyā sati ahameva suddho bhavyanti dassetum imarṁ desanam ārabhi. Apica ayam Sunakkhatto dukkarakārikāya pasanno, so cassa pasannabhāvo, “Addasā kho, bhaggava, Sunakkhatto Licchaviputto acelam korakkhattiyam catukkuṇḍikam chamānikiṇṇam bhakkhasam mukhena khādantam mukhena bhuñjantam. Disvānassa etadahosi ‘sādhu rūpo vata, bho, ayam samaṇo catukkuṇḍiko chamānikiṇṇam bhakkhasam mukheneva khādati, mukheneva bhuñjati’”ti evamādinā **Pāthikasutte** (dī.ni.3.7) āgatanayena veditabbo.

Atha Bhagavā ayam dukkarakārikāya pasanno, mayā ca etasmim attabhāve ṛthatvā caturaṅgasamannāgataṁ dukkaram kataṁ, dukkarakāre pasidantenāpi anena mayi pasiditabbarṁ siyā, sopissa pasādo mayi natthīti dassento imarṁ desanam ārabhi.

Tatra **brahmacariyanti** dānampi veyyāvaccampi sikkhāpadampi brahmavihārāpi dhammadesanāpi methunaviratipi sadārasantosopi uposathopi ariyamaggopi sakalasāsanampi ajjhāsayopī vīriyampi vuccati.

“Kim (**CS:pg.1.347**) te vataṁ kim pana brahmacariyam,

Kissa sucinṇassa ayam vipāko.

Iddhī juṭī balavīriyūpapatti,

Idañca te nāga mahāvimānam.

(MA.12./II,42.) Ahañca bhariyā ca manussaloke,

Saddhā ubho dānapatī ahumhā.

Opānabhūtam me gharām tadāsi,

Santappitā samaṇabrahmaṇā ca.

Tam me vataṁ tam pana brahmacariyam,

Tassa sucinṇassa ayam vipāko.

Iddhī juṭī balavīriyūpapatti,

Idañca me dhīra mahāvimānan”ti. (jā.2.22.1592 1593 1595)

Imasmiñhi puṇṇakajātake dānam brahmacariyanti vuttam.

“Kena pāṇi kāmadado, kena pāṇi madhussavo;

Kena te brahmacariyena, puññam pāṇimhi ijjhati.

Tena pāṇi kāmadado, tena pāṇi madhussavo;

Tena me brahmacariyena, puññam pāṇimhi ijjhati”ti. (pe.va.275)

Imasmim aṅkurapetavatthusmim veyyāvaccam brahmacariyanti vuttam. “Evaṁ kho tam, bhikkhave, tittiriyaṁ nāma brahmacariyam ahosi”ti (cūlava.311) imasmim tittirajātake pañcasikkhāpadam brahmacariyanti vuttam. “Tam kho pana me pañcasikha brahmacariyam neva nibbidāya na virāgāya na nirodhāya, yāvadeva

brahmañlokūpapattiyā”ti (dī.ni.2.329) imasmiñ **Mahāgovindasutte** brahmavihārā brahmañcariyanti vuttam. “Ekasmim brahmañcariyasmim, sahassam macchuhāyinan”ti (sam.ni.1.184) ettha dhammadesanā brahmañcariyanti vuttā. “Pare abrahmacārī bhavissanti, mayamettha brahmañcārī bhavissāmā”ti (ma.ni.1.83) sallékhasutte methunavirati brahmañcariyanti vuttā.

“Mayañca (**CS:pg.1.348**) bhariyā nātikkamāma,
Amhe ca bhariyā nātikkamanti.

Aññatratā tāhi brahmañcariyam carāma,
Tasmā hi amharā daharā na mīyare”ti. (jā.1.10.97)

Mahādhampalajātake sadārasantoso brahmañcariyanti vutto.

“Hīnena brahmañcariyena, khattiye upapajjati;

Majjhimenā ca devattam, uttamena visujjhati”ti. (jā.1.8.75)

(MA.12./II,43.) Evam nimijātake attadamanavasena kato aṭṭhañgiko uposatho brahmañcariyanti vutto. “Idam kho pana me, pañcasikha, brahmañcariyam ekantanibbidāya virāgāya …pe… ayameva ariyo aṭṭhañgiko maggo”ti (dī.ni.2.329) **Mahāgovindasutta** smiñneva ariyamaggo brahmañcariyanti vutto. “Tayidam brahmañcariyam iddhañceva phītañca vitthārikam bāhujaññam puthubhūtam yāva devamanussehi suppakāsitan”ti (dī.ni.3.174) Pāsādikasutte sikkhattayasaṅgham sāsanam brahmañcariyanti vuttam.

“Api ataramānānam, phalāsāva samijjhati;

Vipakkabrahmacariyosmi, evam jānāhi gāmañ”ti. (jā.1.1.8)

Ettha ajjhāsayo brahmañcariyanti vutto. Idha pana vīriyam **brahmañcariyanti** adhippetam. Vīriyabrahmacariyassa hi idameva suttam. Tadetam ekasmim attabhāve catubbhidhassa dukkarassa katattā caturañgasamannāgatanti vuttam.

Tapassī sudam homīti sudanti nipātamattam, tapanissitako homīti attho.

Paramatapassīti paramo tapassī, tapanissitakānam uttamo. **Lūkho sudam homīti** lūkho homi. **Jegucchīti** pāpajegucchiko. **Pavivitto sudam homīti** pavivitto aham homi. **Tatrāssu me idam, Sāriputtāti** tatra caturañge brahmañcariye idam mama tapassitāya hoti, tapanissitakabhāve mayham idam acelakāditapassitakattam hotīti dasseti.

Tattha (**CS:pg.1.349**) **acelakoti** niccelo naggo. **Muttacāroti** visaññhācāro, uccārakammādīsu lokiyakulaputtācārena virahito, ṭhitakova uccāram karomi, passāvam karomi, khādāmi bhuñjāmi ca. **Hatthāpalekhanoti** hatthe piñḍamhi ṭhite jivhāya hattham apalikhāmī, uccāram vā katvā hatthasmiññeva dañḍakasaññī hutvā hatthena apalikhāmīti dasseti. Te kira dañḍakam sattoti paññapenti, tasmā tesam pañipadam pūrento evamakāsi. Bhikkhāgahañattham ehi bhaddanteti vutto na etīti **na**

ehibhaddantiko. Tena hi tiñtha bhaddanteti vuttopi na tiñhatīti **na tiñhabhaddantiko**. Tadubhayampi (MA.12./II,44.) titthiyā evam etassa vacanam katarām bhavissatīti na karonti. Ahampi evam akāsinti dasseti. **Abhihañanti** puretaram gahetvā āhañam bhikkham. **Uddissakatanti** idam tumhe uddissa katanti evam ārocitabhikkham. **Na nimantananti** asukam nāma kularām vā vīthim vā gāmañ vā paviseyyāthāti evam nimantitabhikkhampi na sādiyāmi na gañhāmi.

Na kumbhimukhāti kumbhito uddharitvā diyyamānam bhikkham na gañhāmi. **Na kañopimukhāti** kañopīti ukkhali vā pacchi vā. Tatopi na gañhāmi. Kasmā? Kumbhikalopiyo marām nissāya kañacchunā pahāram labhantīti. **Na elakamantaranti** ummāram antaram katvā diyyamānam na gañhāmi. Kasmā? Ayan marām nissāya antarakarañam labhatīti. Dañḍamusalesupi eseva nayo. **Na dvinnanti** dvīsu

bhuñjamānesu ekasmiñ utthāya dente na gañhāmi. Kasmā? Kabañtarāyo hotīti. **Na gabbhiniyāti**-ādīsu pana gabbhiniyā kucchiyām dārako kilamati, pāyantiyā dārakassa khīrantarāyo hoti, purisantaragatāya rati-antarāyo hotīti na gañhāmi. **Na sañkittisūti** sañkittetvā katabhatesu. Dubbhikkhasamaye kira acelakasāvakā acelakānam atthāya tato tato tañḍulādīni samādapetvā bhattam pacanti. Ukkañṭhācelako tatopi na pañiggañhāti.

Na yattha sāti yattha sunakho piñḍam labhissāmīti upaṭhitō hoti, tattha tassa adatvā āhaṭam na gañhāmi. Kasmā? Etassa piñḍantarāyo hotīti. **Sañdasanḍacārinīti** samūhasamūhacārinī, sace hi acelakām disvā imassa bhikkham dassāmāti mānusakā bhattageham pavisanti. Tesu ca pavantesu kalopimukhādīsu nilīnā makkhikā uppatisvā sañdasanḍā caranti. Tato (CS:pg.1.350) āhaṭam bhikkham na gañhāmi. Kasmā? Mam nissāya makkhikānam gocarantarāyo jātoti, ahampi tathā akāsim. **Na thusodakanti** sabbasassasambhārehi katarām loñasovīrakam. Ettha ca surāpānameva sāvajjām, ayām pana sabbesupi sāvajjasaññī.

Ekāgārikoti yo ekasmiññeva gehe bhikkham labhitvā nivattati. **Ekālopikoti** yo ekeneva ālopena yāpeti. **Dvāgārikādīsupi** eseva nayo. **Ekissāpi dattiyāti** (MA.12./II,45.) ekāya dattiyā. **Datti** nāma ekā khuddakapāti hoti, yattha aggabхikkham pakkhipitvā ṭhapenti. **Ekāhikanti** ekadivasantarikam. **Addhamāsikanti** addhamāsantarikam. **Pariyāyabhāttabhōjananti** vārabhāttabhōjanam. Ekāhavārena dvīhavārena sattāhavārena addhamāsavārenāti evam divasavārena ābhataṁ bhāttabhōjanam.

Sākabhakkhoti allasākabhakkho. **Sāmākabhakkhoti** sāmākatañḍulabkhakkho. **Nīvārādīsu nīvārā** nāma tāva araññe sayamjātavīhijāti. **Daddulanīti** cammakārehi cammañ likhitvā chañḍitakasātam. **Haṭamī** vuccati silesopi sevālopi kañikārādirukkhaniyyāsopi. **Kaṇanti** kuñḍakam **Ācāmoti** bhatta-ukkhalikāya laggo jhāma-odano, tam chañḍitatthāne gahetvā khādati. “Odanakañjiyan” tipi vadanti. **Piññākādayo** pākaṭā eva. **Pavattaphalabhojīti** patitaphalabhojī.

Sāṇānīti sāṇavākacoñāni. **Masāṇānīti** missakacoñāni. **Chavadussānīti** matasarīrato chañḍitavatthāni. Erakatinādīni vā ganthetvā katanivāsanāni. **Pañṣukūlānīti** pathaviyām chañḍitanantakāni. **Tirītānīti** rukkhattacavatthāni. **Ajinanti** ajinamigacammañ. **Ajinakkhipanti** tadeva majjhe phālitaṁ. Sakhurakantipi vadanti. **Kusacīranti** kusatiñām ganthetvā katacīram. **Vākacīraphalakacīresupi** eseva nayo. **Kesakambalanti** manussakesehi katakambalam. Yam sandhāya vuttam “yāni kānicī, bhikkhave, tantāvutānam vatthānam, kesakambalo tesam pañikuñṭho akkhāyati. Kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto, uñhe uñho, dubbañño duggandho dukkhasamphaso”ti (a.ni.3.138). **Valakambalanti** assavālādīhi katakambalam. **Ulūkapakkhakanti** ulūkapattāni ganthetvā katanivāsanam.

Ubbhañṭhakoti uddham ṭhitako. **Ukkuñṭikappadhbānamanuyuttotī** ukkuñṭikavīriyām anuyutto, gacchantopī ukkuñṭikova hutvā uppatisvā (CS:pg.1.351) uppatisvā gacchati. **Kaṇṭakāpassayikoti** (MA.12./II,46.) ayakanṭake vā pakatikanṭake vā bhūmiyām koṭṭetvā tattha cammam attharitvā ṭhānacañkamādīni karomīti dasseti. **Seyyanti** sayantopī tattheva seyyām kappemi. Sāyām tatiyamassāti **sāyatatiyakam**. Pāto majjhānhike sāyānti divasassa tikkhattum pāpām pavāhessāmīti udakorohanānuyogām anuyutto viharāmīti dasseti.

156. Nekavassagañikanti nekavassagañasañjātam. **Rajojallanti** rajamalañ, idam attano rajojallakavatasamādānakālam sandhāya vadati. **Jegucchisminti**

pāpajigucchanabhāve. **Yāva udakabindumhipīti** yāva udakathevakepi mama dayā paccupaṭṭhitā hoti, ko pana vādo aññesu sakkharakaṭhaladaṇḍakavālikādīsu. Te kira udakabindum ca ete ca sakkharakaṭhalādayo khuddakapāṇāti paññapenti. Tenāha “yāva udakabindumhi me dayā paccupaṭṭhitā hotī”ti. Udakabindumpi na hanāmi na vināsemi, kim kāraṇā. **Māham khuddake pāṇe visamagate saṅghātam āpādesinti.** Ninnathalatiṇaggarukkhasākhādīsu visamaṭṭhāne gate udakabindusaṅkhāte khuddakapāṇe saṅghātam vadham mā āpādesinti. Etamatthaṁ “satova abhikkamāmī”ti dasseti. Acelakesu kira bhūmirūpakkantakālato pabbuti sīlavā nāma natthi. Bhikkhācāram gacchantāpi dussīlāva hutvā gacchanti, upaṭṭhākānām gehe bhuñjantāpi dussīlāva hutvā bhuñjanti. Āgacchantāpi dussīlāva hutvā āgacchanti. Yadā pana morapiñchena phalakām sammajjivtā sīlam adhiṭṭhāya niśidanti, tadā sīlavantā nāma honti.

Vanakammikanti kandamūlaphalāphalādīnam atthāya vane vicarantam.

Vanena vananti vanato vanam, esa nayo sabbattha. **Sampatāmīti** gacchāmi.

Āraññakoti araññe jātavuddho, idam attano ājīvakakālam sandhāya vadati. Bodhisatto kira pāsaṇḍapariggaṇhaṇatthāya tam pabbajam pabbaji, niratthakabhāvam pana ñatvāpi na uppabbajjito, bodhisattā hi yam yam thānam upenti, tato anivattitadhammā honti, pabbajitvā pana mā marū koci addasāti tatova araññam paviṭṭho. Tenevāha “mā marū te addasāmsu ahañca mā te addasan”ti.

(MA.12./II,47.) **Gotṭhāti** govajā. **Paṭṭhitagāvoti** nikkhantagāvo. **Tattha catukkuṇḍikoti** vananteyeva ṭhito gopālakānam gāvīhi saddhim apagatabhāvam disvā (CS:pg.1.352) dve hatthe dve ca jaṇḍukāni bhūmiyam ṭhapetvā evam catukkuṇḍiko upasaṅkamityāti attho. **Tāni sudam āhāremīti** mahallakavacchakānam gomayāni kasaṭāni nirojāni honti, tasmā tāni vajjetvā yāni taruṇavacchakānam khīrapāneneva vaḍḍhantānam sa-ojāni gomayāni tāni kucchipūram khāditvā puna vanasaṇḍameva pavisati. Tam sandhāyāha “tāni sudam āhāremī”ti. **Yāvakīvañca meti** yattakam kālam mama sakam muttakarīsam aparikkhīnam hoti. Yāva me dvāravalāñjo pavattittha, tāva tadeva āhāremīti attho. Kāle pana gacchante gacchante parikkhīnamarīsalohito upacchinnavāravalāñjo vacchakānam gomayāni āhāremi. **Mahāvikaṭabhojanasminti** mahante vikaṭabhojane, apakatibhojaneti attho.

157. **Tatrāssudam, Sāriputta, bhiṁsanakassa vanasaṇḍassa**

bhiṁsanakatasminm hotīti. **Tatrāti** purimavacanāpekkhanam. **Sudanti** padapūraṇamatte nipāto. **Sāriputtāti** ālapanam. Ayam paneththa athayojanā-- **tatrāti** yam vuttam aññataram bhiṁsanakam vanasaṇḍanti, tatra yo so bhiṁsanako vanasaṇḍo vutto, tassa bhiṁsanakassa vanasaṇḍassa bhiṁsanakatasminm hoti, bhiṁsanakakiriyāya hotīti attho. Kim hoti? Idam hoti, yo koci avītarāgo ...pe... lomāni hamṣantīti.

Atha vā **tatrāti** sāmi-atthe bhummam. Su iti nipāto. Kim su nāma te bhonto samaṇabrahmaṇātī-ādīsu viya. **Idanti** adhippetamattham paccakkhami viya katvā dassanavacanam. **Sudanti** su idam, sandhivasena ikāralopo veditabbo. Cakkhundriyam itthindriyam anaññataññassāmītindriyam kim sūdhavittanti-ādīsu viya. Ayam paneththa athayojanā, tassa, Sāriputta, bhiṁsanakassa vanasaṇḍassa bhiṁsanakatasminm idam su hotīti. **Bhiṁsanakatasminti** bhiṁsanakabhāveti attho. Ekassa takārassa lopo daṭṭhabbo. “Bhiṁsanakattasmin”tiyeva vā (MA.12./II,48.) pāṭho bhiṁsanakatāya iti vā vattabbe liṅgavipallāso kato, nimittatthe cetam bhummavacanam. Tasmā evam sambandho veditabbo, bhiṁsanakabhāve idam su hoti, bhiṁsanakabhāvanimittam bhiṁsanakabhāvahetu, bhiṁsanakabhāvapaccayā idam su hoti. Yo koci avītarāgo tam vanasaṇḍam pavisati. Yebhuyyena lomāni hamṣanti

(CS:pg.1.353) bahutarāni lomāni haṁsanti, uddharāni mukhāni sūcīsādisāni kanṭakasādisāni ca hutvā tiṭṭhanti, appāni na haṁsanti, bahutarānam vā sattānam haṁsanti, appakānam atisūrapurisānam na haṁsantīti.

Antaraṭṭhakāti māghamāsassa avasāne catasso, phagguṇamāsassa ādimhi catassoti evam ubhinnam antare atṭharatti. **Abbhokāseti** mahāsatto himapātasamaye rattim abbhokāse viharati, athassa lomakūpesu āvutamuttā viya himabindūni tiṭṭhanti, sarīram setadukūlapārutam viya hoti. **Divā vanasañdeti** divā himabindūsu sūriyātāpasamphassena vigatesu assāsopi bhaveyya, ayam pana sūriye uggačchante耶eva vanasañḍam pavisati, tatrāpissa sūriyātāpena paggharantaṁ himam sarīreyeva patati. **Divā abbhokāse viharāmi rattim vanasañdeti** gimhakāle kiresa divā abbhokāse vihāsi, tenassa kacchehi sedadhārā mucciṁsu, rattim assāso bhaveyya, ayam pana sūriye attham gacchante耶eva vanasañḍam pavisati. Athassa divā gahita-usme vanasañde aṅgārakāsuyam pakkhitto viya attabhāvo paridayhittha. **Anacchariyāti** anu-acchariyā. **Paṭibhāsīti** upaṭṭhāsi.

Sotattoti divā ātapena rattim vana-usmāya sutatto. **Sosinnoti** rattim himena divā himodakena suṭṭhu tinto. **Bhim̄sanaketi** bhayajanake. **Naggoti** niccelo. Nivāsanapārupane hi sati sītam vā uṇham vā na atibādheyya, tampi me natthīti dasseti. **Na caggimāsinoti** aggimpi na upagato. **Esanāpasutoti** suddhi-esanatthāya pasuto, payutto. **Munīti**, tadā attānam munīti katvā katheti.

Chavaṭṭhikānīti upaḍḍhadāḍḍhāni atṭhīni. **Upadhāyāti** yathā sīsūpadhānañca pādūpadhānañca paññāyati, evam santharitvā tattha seyyam kappemīti dasseti. **Gāmaṇḍalāti** (MA.12./II,49.) gopāladārakā. Te kira bodhisattassa santikam gantvā, sumedha, tvarā imasmiṁ ṭhāne kasmā nisinno, kathehīti vadanti. Bodhisatto adhomukho nisīdati, na katheti. Atha nam te akathetum na dassāmāti parivāretvā **otṭhubhanti** sarīre kheṭam pātentī. Bodhisatto (CS:pg.1.354) evampi na katheti. Atha nam tvarā na kathesīti **omuttenti** passāvamassa upari vissajjenti. Bodhisatto evampi na kathetiyeva. Tato nam kathēhi kathehīti paṁsukena okiranti. Bodhisatto evampi na kathetiyeva. Athassa na kathesīti dāṇḍakasalākā gahetvā kaṇṇasotesu pavesenti. Bodhisatto dukkhā tibbā kaṭukā vedanā adhivāsento kassaci kiñci na karissāmīti matakō viya acchati. Tenāha “na kho panāham, Sāriputta, abhijānāmi tesu pāpakaṁ cittam uppādetā”ti. Na mayā tesu pāpakaṁ cittampi uppāditanti attho. **Upekkhāvihārasmiṁ hotīti** upekkhāvihāro hoti. Vihāro eva hi vihārasmīti vutto. Teneva ca “idamsu me”ti etthāpi ayam su meti evam attho veditabbo. Iminā nayena aññānipi evarūpāni padāni veditabbāni. Iminā ito ekanavutikappe pūritam upekkhāvihāram dasseti. Yam sandhāyāha--

“Sukhapatto na rajjāmi, dukkhe na homi dummano;
Sabbattha tulito homi, esā me upekkhāpāram”ti.

Dukkarakārikādisuddhivāṇṇanā nitthitā.

Āhārasuddhivāṇṇanā

158. **Āhārena suddhīti** kolādinā ekaccena parittaka-āhārena sakkā sujjhitunti

evaṁditthino honti. **Evaṁhaṁsu**ti evam vadanti. **Kolehi**ti padarehi. **Kolodakanti** kolāni madditvā katapānakam. **Kolavikatinti** kolasālavakolapūvakolagulādikolavikāram. **Etaparamoti** etari pamāṇam paramam assāti etaparamo. Tadā ekanavutikappamatthake pana na beluvapakkatālapakkapamāṇo kolo hoti, yam etarahi kolassa pamāṇam, ettakova hotīti attho.

159. Adhimattakasimānanti ativiya kisabhāvam. **Āsītikapabbāni vā kālapabbāni** vāti yathā āsītikavalliyā vā kālavalliyā vā sandhiṭṭhānesu milāyitvā majjhe unnatunnatāni honti, evam mayham aṅgapaccaṅgāni hontīti dasseti. (MA.12./II,50.) **Oṭṭhapadanti** yathā oṭṭhassa padam majjhe gambhīram hoti, evamevarā bodhisattassa milāte maṁsalohite vaccadvārassa antopaviṭṭhattā ānisadam majjhe gambhīram hoti. Athassa bhūmiyam nisinnatthānam sarapoñkhena (CS:pg.1.355) akkantam viya majjhe unnataṁ hoti. **Vaṭṭanāvalīti** yathā rajjuyā āvunitvā katā vaṭṭanāvalī vaṭṭanānam antarantarā ninnā hoti, vaṭṭanaṭṭhānesu unnatā, evam piṭṭhikanṭako unnatāvanato hoti, **jarasālāya gopānasiyoti** jiṇṇasālāya gopānasiyo, tā varīsato muccitvā maṇḍale patiṭṭhahanti, maṇḍalato muccitvā bhūmiyanti; evam ekā upari hoti, ekā heṭṭhāti oluggaviluggā bhavanti. Bodhisattassa pana na evam phāsulīyo, tassa hi lohite chinne marīse milāte phāsulāntarehi cammāni heṭṭhā otīṇṇāni, tam sandhāyetam vuttam.

Okkhāyikāti heṭṭhā anupaviṭṭhā. Tassa kira lohite chinne marīse milāte akkhi-āvāṭakā matthaluṅgam āhacca aṭṭhamānsu, tenassa evarūpā akkhitārakā ahesum. **Āmakacchinnoti** atitaruṇakāle chinno, so hi vātātapena samphusati ceva milāyati ca. **Yāvassu me, Sāriputtāti**, Sāriputta, mayham udaracchavi yāva piṭṭhikanṭakam allīnā hoti. Atha vā yāvassu me, Sāriputta, bhāriyabhāriyā ahosi dukkarakārikā, mayham udaracchavi yāva piṭṭhikanṭakam allīnā ahosīti evamettha sambandho veditabbo.

Piṭṭhikanṭakamīyeva pariggaṇhāmīti saha-udaracchavim gaṇhāmi. **Udaracchavimīyeva pariggaṇhāmīti** saha piṭṭhikanṭakam gaṇhāmi. **Avakujjo papatāmīti** tassa hi uccārapassāvatthāya nisinnassa passāvo neva nikkhāmati, vaccam pana ekaṁ dve kaṭakaṭṭhimattam nikkhāmati. Balavadukkham uppādeti. Sarīrato sedā muccanti, tattheva avakujjo bhūmiyam patati. Tenāha “Avakujjo papatāmī”ti.

Tameva kāyanti tam ekanavutikappamatthake kāyam. Mahāsaccakasutte pana pacchimabhadrikākāyam sandhāya imameva kāyanti āha. **Pūtimūlānīti** marīse vā lohite vā sati tiṭṭhanti. Tassa pana abhāve cammakhaṇḍe lomāni viya hattheyeva lagganti, tam sandhāyāha “pūtimūlāni lomāni kāyasmā patantī”ti.

(MA.12./II,51.) **Alamariyañāṇadassanavisesanti** ariyabhāvam kātum samattham lokuttaramaggam. **Imissāyeva ariyāya paññāyāti** vipassanāpaññāya anadhigamā.

Yāyam ariyāti yā ayam maggapaññā adhigatā. Idam vuttam hoti-- yathā etarahi vipassanāpaññāya adhigatattā maggapaññā adhigatā, evam ekanavutikappamatthake (CS:pg.1.356) vipassanāpaññāya anadhigatattā lokuttaramaggapaññam nādhigatosmīti, Majjhimabhadrikākāyam sandhāya imissāyevāti vuttapaññāpi yāyam ariyāti vuttapaññāpi maggapaññāyeva. Atha ne bhikkhū āhamānsu-- “Evarā sante maggassa anadhigatattā maggam nādhigatosmīti idam vuttam hoti, bhante”ti. Āvuso, kiñcāpi dīpetum na sakkomi, dvepi pana maggapaññāyevāti, etadeva cettha yuttaṁ. Itarathā hi yā ayanti niddeso ananurūpo siyā.

Āhārasuddhivannanā nitthitā.

Saṁsārasuddhi-ādivanṇanā

160. Saṁsārena suddhīti bahukam saṁsaritvā sujjhantīti vadanti. **Upapattiyā suddhīti** bahukam upapajjītvā sujjhantīti vadanti. **Āvāsenā suddhīti** bahūsu thānesu vasitvā sujjhantīti vadanti. Tīsupi thānesu saṁsaraṇakavasena **saṁsāro**. Upapajjanakavasena **upapatti**. Vasanakavasena **āvāsoti** khandhāyeva vuttā. **Yaññenāti** bahuyāge yajitvā sujjhantīti vadanti. **Muddhāvasittenāti** tīhi saṅkhehi khattiyābhisekena muddhani abhisittena. **Aggipāricariyāyāti** buhu-aggiparicaraṇena sujjhantīti vadanti.

161. Daharoti taruṇo. **Yuvāti** yobbanena samannāgato. **Susukālakesoti** suṭṭhu kālakeso. **Bhadrena yobbanena samannāgatoti** imināssa yena yobbanena samannāgato yuvā, tam yobbanam bhaddam laddhakanti dasseti. Pathamena vayasāti pathamavayo nāma tettimsa vassāni, tena samannāgatoti attho, **paññāveyyattiyenāti** paññāveyyattibhāvena. **Jiṇṇoti** jarājiṇno. **Vuddhoti** vaḍḍhitvā thita-aṅgapaccaṅgo. **Mahallakoti** jātimahallako. **Addhagatoti** buhu-addhānam gato cirakālātikkanto. **Vayo anuppatto** vassasatassa tatiyakotthāsam pacchimavayam anuppatto. **Āsītiko me vayo vattatīti** imam kira suttam Bhagavā parinibbānasamvacchare kathesi. Tasmā evamāha. **Paramāyāti** uttamāya. **Satiyāti-ādīsu** padasatampi padasahassampi vadantasseva (MA.12./II,52.) gahaṇasamatthatā **sati** nāma. Tadeva ādhāraṇa-upanibandhanasamatthatā **gati** nāma. Evarū gahitarū dhāritarū sajjhāyam kātum (CS:pg.1.357) samatthavīriyam **dhiti** nāma. Tassa atthañca kāraṇañca dassanasamatthatā **paññāveyyattiyam** nāma.

Dalhadhammā dhanuggahoti dalham dhanum gahetvā thito issāso. **Dalhadhanu** nāma dvisahassathāmam vuccati, dvisahassathāmam nāma yassa āropitassa jiyābaddho lohasādīnām bhārō danḍe gahetvā yāva kaṇḍappamāṇā ukkhittassa pathavito muccati. **Sikkhitoti** dasa dvādasa vassāni ācariyakule uggahitasippo. **Katahatthoti** koci sippameva uggaṇhāti. Katahattho na hoti, ayam pana katahattho ciṇṇavasībhāvo. **Katūpāsanoti** rājakulādīsu dassitasippo. **Lahukena asanenāti** anto susirām katvā tūlādīni pūretvā katalākhāparikammena sallahukakaṇḍena. Evarū katañhi eka-usabhagāmī dve usabhāni gacchatī, aṭṭha-usabhagāmī solasa-usabhāni gacchatī. **Appakasirenāti** nidukkhena. **Atipāteyyāti** atikkameyya. **Evaṁ adhimattasatimantoti** yathā so dhanuggaho tam vidatthicaturaṅgulachāyam sīgham eva atikkameti, evarū padasatampi padasahassampi uggahetuṁ upadhāretuṁ sajjhāyituṁ atthakāraṇāni ca upaparikkhituṁ samatthāti attho. **Aññatra asitapītakhāyitasāyitāti** asitapītādīni hi Bhagavatāpi kātabbāni honti, bhikkhūhipi. Tasmā tesam karaṇamattakālam thapetvāti dasseti.

Apariyādinnāyevāti aparikkhīṇāyeva. Sace hi eko bhikkhu kāyānupassanam pucchatī, añño vedanānupassanam, añño cittānupassanam, ayyo dhammānupassanam. Iminā puṭṭham aham pucchissāmīti eko ekam na oloketi. Evam santepi tesam vāro paññāyati. Evam Buddhānam pana vāro na paññāyati, vidatthicaturaṅgulachāyam atikkamato puretaramyeva Bhagavā cuddasavidhena kāyānupassanam, navavidhena vedanānupassanam, solasavidhena cittānupassanam, pañcavidhena dhammānupassanam katheti. Tiṭṭhantu vā tāva ete cattāro. Sace hi aññe cattāro sammappadhānesu, aññe iddhipādesu, aññe pañca indriyesu, aññe pañca balesu, aññe satta bojjhaṅgesu, aññe aṭṭha maggaṅgesu pañham puccheyyum, tampi (MA.12./II,53.) Bhagavā katheyya. Tiṭṭhantu vā ete aṭṭha. Sace aññe sattatiṁsa janā bodhipakkhiyesu pañham (CS:pg.1.358)

puccheyyurā, tampi Bhagavā tāvadeva katheyya. Kasmā? Yāvatā hi lokiyanahājanā ekam padam kathenti. Tāva Ānandatthero aṭṭha padāni katheti. Ānandatthera pana ekam padam kathenteyeva Bhagavā soḷasapadāni katheti. Kasmā? Bhagavato hi jivhā mudukā dantāvaraṇam suphusitam vacanam agalitam bhavaṅgaparivāso lahuco.

Tenāha “Apariyādinnāyevassa, Sāriputta, Tathāgatassa dhammadesana”ti.

Tattha **dhammadasenā**ti tantīhapanā. **Dhammapadabyañjananti** pāliyā padabyañjanam, tassa tassa atthassa byañjanakanam akkharām. **Pañhapaṭibhānanti** pañhabyākaraṇam. Iminā kiṁ dasseti? Tathāgato pubbe daharakāle akkharāni sampiñdetvā padam vattum sakkoti, padāni sampiñdetvā gāthām vattum sakkoti, catu-akkharehi vā aṭṭha-akkharehi vā soḷasa-akkharehi vā padehi yuttāya gāthāya attham vattum sakkoti. Idāni pana mahallakakāle akkharāni sampiñdetvā padam vā, padāni sampiñdetvā gāthām vā, gāthāya attham vā vattum na sakkotī evam natthi. Daharakāle ca mahallakakāle ca sabbametam Tathāgatassa apariyādinnamevāti imam dasseti.

Mañcakena cepi mantī idam Buddhabaladīpanathameva parikappetvā āha. Dasabalam pana mañcake āropetvā gāmanigamarājadhāniyo parihaṇakālo nāma natthi. Tathāgatā hi pañcame āyukotthāse khaṇḍiccādīhi anabhibhūtā suvaṇṇavaṇṇasārīrassa vevaññiye ananuppatte devamanussānam piyamanāpakāleyeva parinibbāyanti.

162. Nāgasamāloti tassa therassa nāmam. Paṭhamabodhiyañhi vīsativassabbhantare Upavānanāgitameghiyattherā viya ayampi Bhagavato upaṭṭhāko ahosi. **Bījayamānoti** mandamandena tālavaṇṭavātena Bhagavato utusukham samutthāpayamāno. **Etadavocāti** sakalasuttantam sutvā Bhagavato pubbacaritam dukkarakārakam āgamma pasanno etam “Acchariyam bhante”ti-ādivacanam avoca. Tattha acchariyam paharitum yuttanti **acchariyam**. Abhūtapubbam bhūtanti **abbhutam**. Ubhayenapi attano vimhayameva (MA.12./II,54.) dīpeti. **Ko nāmo ayaṁ bhantē** idam bhaddako vatāyam dhammapariyāyo, handassa Bhagavantam āyācitvā nāmam gaṇhāpemīti adhippāyena āha. Athassa Bhagavā nāmarūpam gaṇhanto **tasmā tiha tvanti-ādimāha**. Tassatto, yasmā idam suttam sutvā tava lomāni haṭṭhāni, tasmā tiha tvam (CS:pg.1.359) nāgasamāla, imam dhammapariyāyam “lomahamsana pariyāyo”tveva nām dhārehīti.

Samsārasuddhi-ādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsihanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.13.)3.Mahādukkhakkhandhasuttavaṇṇanā

163. Evaṁ me sutanti Mahādukkhakkhandhasuttam. Tattha vinayapariyāyena tayo janā sambahulāti vuccanti, tato param saṅgo. Suttantapariyāyena tayo tayo eva, tato uddham sambahulāti vuccanti. Idha suttantapariyāyena sambahulāti veditabbā.

Piṇḍāya pāvisimśūti paviṭṭhā, te pana na tāva paviṭṭhā, pavisissāmāti nikkhantattā pana pavisimśūti vuttā. Yathā gāmam gamissāmīti nikkhantapuriso tam gāmam appatthopi “kuhiṁ itthannāmo”ti vutte “gāmam gato”ti vuccati, evam. **Paribbājakānam ārāmoti** Jetavanato avidūre aññatitthiyānam paribbājakānam ārāmo atthi, tam sandhāya

evamāharīsu. **Samaṇo, āvusoti**, āvuso, tumhākarān Satthā samaṇo Gotamo.

Kāmānam pariññanti kāmānam pahānam samatikkamam paññapeti. Rūpavedanāsupi eseva nayo.

Tattha titthiyā sakasamayaṁ jānantā kāmānam pariññam paññapeyyum paṭhamajjhānam vadamānā, rūpānam pariññam paññapeyyum arūpabhavaṁ vadamānā, vedanānam pariññam paññapeyyum asaññabhavaṁ vadamānā. Te pana “idam nāma paṭhamajjhānam ayam rūpabhavo ayam arūpabhavo”tipi na jānanti. Te paññapetuṁ asakkontāpi kevalam “paññapema paññapemā”ti vadanti. Tathāgato kāmānam pariññam anāgāmimaggena paññapeti, rūpavedanānam arahattamaggena (MA.13./II,55.) Te evam mahante visese vijjamānepi **idha no, āvuso, ko vivesoti**-ādimāharīsu.

Tattha **idhāti** imasmīm paññāpane. **Dhammadesanāya vā dhammadesananti** yadidaṁ samaṇassa vā Gotamassa dhammadesanāya saddhiṁ amhākarān dhammadesanām, amhākarān vā dhammadesanāya saddhiṁ samaṇassa Gotamassa dhammadesanām ārabbha nānākaraṇam vuccetha, tam kinnāmāti vadanti. Dutiyapadepi eseva nayo (CS:pg.1.360) Iti vemajjhe bhinnasuvaṇṇam viya sāsanena saddhiṁ attano laddhivacanamattena samadhuram thapayīmsu. **Neva abhinandimsūti** evametanti na sampaṭicchirīmsu. **Nappaṭikkosimsūti** nayidaṁ evanti nappaṭisedhesum. Kasmā? Te kira titthiyā nāma andhasadisā, jānitvā vā ajānitvā vā katheyyunti nābhinandimsu, pariññanti vacanena īsakam sāsanagandho atthīti nappaṭikkosimsu. Janapadavāsino vā te sakasamayaparasamayesu na suṭṭhu kusalātipi ubhayam nākamsu.

165. Na ceva sampāyissantīti sampādetvā kathetum na sakkhissanti.

Uttariñca vighātanti asampāyanato uttarimpi dukkham āpajjissanti. Sampādetvā kathetum asakkontānam nāma hi dukkham uppajjati. **Yathā tam, bhikkhave, avisayasminti** ettha **yathāti** kāraṇavacanam, **tanti** nipātamattam. Yasmā avisaye pañho pucchito hotīti attho. **Sadevake**ti saha devehi sadevake. **Samārakādīsupi** eseva nayo. Evarī tīri ṭhānāni loke pakhipitvā dve pajāyāti pañcahipi sattalokameva pariyādiyitvā etasminī sadevakādibhede loke taṁ devarī vā manussarī vā na passāmīti dīpeti. **Ito vā pana sutvāti** ito vā pana mama sāsanato sutvā atathāgatopī atathāgatasāvakopi ārādheyya paritoseyya. Aññathā ārādhanām nāma natthīti dasseti.

166. Idāni attano tesam paññānam veyyākaraṇena cittārādhanām dassento **ko ca, bhikkhaveti**-ādimāha. **Kāmaguṇāti** kāmayittabbāṭhena **kāmā**. Bandhanaṭhena **guṇā**. “Anujānāmi, bhikkhave, ahatānam vatthānam dviguṇam saṅghātin”ti (mahāva.348) ettha hi paṭalaṭho guṇaṭhō. (MA.13./II,56.) “Accenti kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbam jahantī”ti (saṁ.ni.1.4) ettha rāsaṭhō guṇaṭhō. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”ti (ma.ni.3.379) ettha ānisarīsaṭhō guṇaṭhō. “Antam antaguṇam (khu.pa.3 dvattimśākāre; dī.ni.2.377) kayirā mālāguṇe bahū”ti (dha.pa.53) ettha bandhanaṭhō guṇaṭhō. Idhāpi eseva adhippeto, tena vuttam “bandhanaṭhena guṇā”ti.

Cakkhuviññeyyāti (CS:pg.1.361) cakkhuviññāṇena passitabbā. Etenupāyena **sotaviññeyyādīsupi** attho veditabbo. **Itṭhāti** pariyitṭhā vā hontu mā vā, itṭhārammaṇabhūtāti attho. **Kantāti** kamanīyā. **Manāpāti** manavadḍhanakā. **Piyarūpāti** piyajātikā. **Kāmūpasamhitāti** ārammaṇam katvā uppajjamānena kāmena upasamhitā. **Rajanīyāti** rajjaniyā, rāguppattikāraṇabhūtāti attho.

167. **Yadi muddāyāti**-ādīsu **muddāti** aṅgulipabbesu saññām thapetvā hatthamuddā. **Gaṇanāti** acchiddagaṇanā. **Saṅkhānāti** piṇḍagaṇanā. Yāya khettam oloketvā idha ettakā vīhī bhavissanti rukkham oloketvā idha ettakāni phalāni bhavissanti, ākāsam oloketvā ime ākāse sakuṇā ettakā nāma bhavissantīti jānanti.

Kasīti kasikammari. **Vanijjāti** jaṅghavanijjathalavanijjādivanippatho. **Gorakkhanti** attano vā paresam vā gāvo rakkhitvā pañcagorasavikkayena jīvanakammari. **Issattho** vuccati āvudham gahetvā upaṭṭhānakammari. **Rājaporisanti** āvudhena rājakammari katvā upaṭṭhānam. **Sippaññataranti** gahitāvasesam hatthi-assasippādi. **Sītassa purakkhatoti** lakkham viya sarassa sītassa purato, sītena bādhīyamānoti attho. Uṇhepi eseva nayo. **Dāmsādīsu dāmsāti** piṅgalamakkhikā. **Makasāti** sabbamakkhikā, **sarīsapāti** ye keci saritvā gacchanti. **Rissamānoti** ruppamāno, ghaṭṭiyamāno. **Mīyamānoti** maramāno. **Ayam,** **bhikkhaveti**, bhikkhave, ayam muddādīhi jīvikakappanam āgamma sītādipaccayo ābādho. **Kāmānam ādīnavoti** kāmesu upaddavo, upassaggoti attho. **Sandīṭṭhikoti** (MA.13./II,57.) paccakkho sāmām passitabbo. **Dukkhakkhandhoti** dukkharāsi. **Kāmahetūti**-ādīsu paccayaṭṭhena kāmā assa hetūti kāmahetu. Mūlaṭṭhena kāmā nidānamassāti **kāmanidāno**. Liṅgavipallāsenā pana kāmanidānanti vutto. Kāraṇaṭṭhena kāmā adhikaraṇam assāti **kāmādhikaraṇo**. Liṅgavipallāsenā pana kāmādhikaraṇanti vutto. **Kāmānameva hetūti** idam niyamavacanam, kāmapaccayā uppajjatiyevāti attho.

Uṭṭhahatoti (CS:pg.1.362) ājīvasamuṭṭhpakavīriyena utṭhahantassa.

Ghaṭatoti tam vīriyam pubbenāparam ghaṭentassa. **Vāyamatoti** vāyāmam parakkamari payogam karontassa. **Nābhinippahjjantī** na nippahjjanti, hattham nābhiruhanti. **Socatī** citte uppannalavasokena socati. **Kilamatī** kāye uppannadukkhena kilamati. **Paridevatī** vācāya paridevati. **Urattālīnti** uram tāletvā. **Kandatī** rodati. **Sammoham āpajjatī** visaññī viya sammūlho hoti. **Moghanti** tuccham. **Aphaloti** nipphalo. **Ārakkhādhikaraṇanti** ārakkhakāraṇā. **Kintī** kena nu kho upāyena. **Yampi meti** yampi mayham kasikammādīni katvā uppāditam dhanam ahosi. **Tampi no natthī** tampi amhākam idāni natthi.

168. **Puna caparam, bhikkhave, kāmahetūti**-ādināpi kāraṇam dassetvāva ādīnavarām dīpeti. Tattha **kāmahetūti** kāmapaccayā rājānopi rājūhi vivadanti. **Kāmanidānanti** bhāvanapuṁsakam, kāme nidānam katvā vivadantīti attho. **Kāmādhikaraṇanti** bhāvanapurūṣakameva, kāme adhikaraṇam katvā vivadantīti attho. **Kāmānameva hetūti** gāmanigamanagarasenāpatipurohitāṭṭhānantarādīnam kāmānameva hetu vivadantīti attho. **Upakkamantī** paharanti. **Asicammanti** asiñceva khetakaphalakādīni ca. **Dhanukalāparā sannayhitvā** dhanurā gahetvā sarakalāparām sannayhitvā. **Ubhatobyūlanti** ubhato rāsibhūtam. **Pakkhandantī** pavisanti. **Usūsūti** kañdesu. **Vijjotalantesūti** viparivattantesu. **Te tatthāti** te tasmīm saṅgāme. (MA.13./II,58.) **Addāvalepanā upakāriyoti** cettha manussā pākārapādām assakhurasanṭhānenā itṭhakāhi cinitvā upari sudhāya limpanti. Evam katā pākārapādā upakāriyoti vuccanti. Tā tintena kalalena sittā addāvalepanā nāma honti. **Pakkhandantī** tāsam heṭṭhā tikhiṇa-ayasūlādīhi vijjhīyamānāpi pākārassa picchilabhāvena ārohitum asakkontāpi upadhāvantiyeva. **Chakaṇakāyāti** kuthitagomayena. **Abhivaggenāti** satadantena. Tam aṭṭhadantākārena katvā “nagaradvāram bhinditvā (CS:pg.1.363) pavisissāmā”ti āgate uparidvāre ṭhitā tassa bandhanayottāni chinditvā tena abhivaggene omaddanti.

169. **Sandhimpi chindantī** gharasandhimpi chindanti. **Nillopanti** gāme paharitvā mahāvilopam karonti. **Ekāgārikanti** paññāsamattāpi saṭṭhimattāpi parivāretvā jīvaggāham gahetvā āharāpentī. **Paripanthepi tiṭṭhantī** panthadūhanakammari karonti. **Adḍhadanḍakehī** muggarehi pahārasādhanatham vā catuhaththadanḍam

dvedhā chetvā gahitadañdakehi. **Bilaṅgathālikanti** kañjiya-ukkhalikammakāraṇam, tam karontā sīsakapālam uppātētvā tattam ayogulam sañdāsenā gahetvā tattha pakkipanti, tena matthalungam pakkuthitvā upari uttarati. **Saṅkhamuṇḍikanti** saṅkhamuṇḍakammakāraṇam, tam karontā uttarotṭha-ubhatokaṇṇacūlikagaļavāṭaparicchedena cammam chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhim katvā dañdakena vallitvā uppātentī, saha kesehi cammarā uṭṭhahati. Tato sīsakaṭāham thūlasakkharāhi ghamisitvā dhovantā saṅkhavaṇṇam karonti.

Rāhumukhanti rāhumukhakammakāraṇam, tam karontā saṅkunā mukham vivaritvā antomukhe dīpam jālenti (**MA.13./II,59.**) Kaṇṇacūlikāhi vā paṭṭhāya mukham nikhādanena khaṇanti. Lohitam paggharitvā mukham pūreti. **Jotimālikanti** sakalasarīram telapilotikāya veṭhetvā ālimpanti. **Hatthapajjotikanti** hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpam viya jālenti. **Erakavattikanti** erakavattakammakāraṇam, tam karontā gīvato paṭṭhāya cammabaddhe kantitvā goppake ṭhapenti. Atha nam yottehi bandhitvā kadḍhanti. So attano cammabaddhe akkamitvā akkamitvā patati. **Cīrakavāsikanti** cīrakavāsikakammakāraṇam, tam karontā tatheva cammabaddhe kantitvā kaṭiyam ṭhapenti. Kaṭito paṭṭhāya kantitvā goppakesu ṭhapenti. Uparimehi heṭṭhimasarīram cīrakanivāsananivattham viya hoti. **Eṇeyyakanti** eṇeyyakakammakāraṇam. Tam karontā ubhosu kapparesu ca jāṇūsu ca ayavalayāni datvā ayasūlāni koṭṭenti. So catūhi ayasūlehi bhūmiyam patiṭṭhahati. Atha nam parivāretvā aggim karonti. “Eṇeyyako joṭipariggaho yathā”ti (**CS:pg.1.364**) āgataṭṭhānepi idameva vuttam. Tam kālena kālam sūlāni apanetvā catūhi atṭhikoṭṭhiyeva ṭhapenti. Evarūpā kāraṇā nāma natthi.

Balīsamāmsikanti ubhatomukhehi balisehi paharitvā cammamamsanhārūni uppātentī. **Kahāpaṇikanti** sakalasarīram tīṇhāhi vāsīhi koṭito paṭṭhāya kahāpaṇamattam kahāpaṇamattam pātentā koṭṭenti. **Khārapatacchikanti** sarīram tattha tattha āvudhehi paharitvā kocchehi khāram gharīsanti. Cammasaṁsanhārūni paggharitvā savanti. Aṭṭhikasaṅkhalikāva tiṭṭhati. **Palīghaparivattikanti** ekena passena nipajjāpetvā kaṇṇacchidde ayasūlam koṭtetvā pathavyā ekābaddham karonti. Atha nam pāde gahetvā āvijjhanti. **Palālapīṭhakanti** cheko kāraṇiko chavicammaṁ acchinditvā nisadapotehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkhipanti. Maṁsarāsiyeva hoti, atha nam keseheva pariyonandhitvā gaṇhanti. Palālavaṭṭīm viya katvā pana veṭhenti. **Sunakhehipīti** (**MA.13./II,60.**) katipayāni divasāni āhāram adatvā chātakehi sunakhehi khādāpentī. Te muhuttena aṭṭhisaṅkhalikameva karonti. **Samparāyikoti** samparāye dutiyattabhāve vipākoti attho.

170. Chandarāgavinayo chandarāgappahānanti nibbānam. Nibbānañhi āgamma kāmesu chandarāgo vinīyati ceva pahīyati ca, tasmā nibbānam chandarāgavinayo chandarāgappahānanti ca vuttam. **Sāmaṁ vā kāme parijānissantī** sayam vā te kāme tīhi pariññāhi parijānissanti. **Tathattāyāti** tathabhāvāya. **Yathāpaṭipannoti** yāya patipadāya paṭipanno.

171. Khattiyakaññā vāti-ādi aparittena vipulena kusalena gahitapaṭisandhikam vatthālaṅkārādīni labhanaṭṭhāne nibbattam dassetum vuttam. **Pannarasavassuddesikāti** pannarasavassavayā. Dutiyapadepi eseva nayo. Vayapadesam kasmā gaṇhāti? Vaṇṇasampattidassanattham. Mātugāmassa hi duggatakule nibbattassāpi etasmim kāle thokam thokam vaṇṇāyatanaṁ pasīdati. Purisānam pana vīśativassakāle pañcavīśativassakāle pasannam hoti. **Nātidīghāti**-ādīhi chadosavirahitaṁ sarīrasampattim dīpeti. **Vaṇṇanibhāti** vaṇṇoyeva.

Jiṇṇanti (CS:pg.1.365) jarājiṇṇam. **Gopānasivaṅkanti** gopānasī viya vaṅkaṁ. **Bhogganti** bhaggam, imināpissa vaṅkabhāvameva dīpeti. **Daṇḍaparāyaṇanti** daṇḍapatiṣaraṇam daṇḍadutiyam. **Pavedhamānanti** kampamānam. Āturanti jarāturaṁ. **Khaṇḍadantanti** jiṇṇabhāvena khaṇḍitadantaṁ. **Palitakesanti** paṇḍarakesaṁ. **Vilūnanti** luñcivā gahitakesam viya khallātaṁ. **Khalitasiranti** mahākhallātaśam. **Valinanti** sañjātavalim. **Tilakāhatagattanti** setakālatilakehi vikiṇṇasarīram. **Ābādhikanti** byādhikam. **Dukkhitanti** dukkhapattam.

Bālhagilānanti adhimattagilānam. **Sivathikāya chaḍḍitanti** āmakasusāne pātitam. Sesamettha satipaṭṭhāne vuttameva. Idhāpi nibbānarāmyeva chandarāgavinayo.

173. Neva tasmīm samaye attabyābādhāyāti tasmīm samaye attanopi dukkhatthāya na ceteti. **Abyābajjhāmyevāti** (MA.13./II,61.) niddukkhameva

174. Yam, bhikkhave, vedanā aniccāti, bhikkhave, yasmā vedanā aniccā, tasmā ayam aniccādi-ākārova vedanāya ādīnavoti attho, nissaraṇam vuttappakāramevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Mahādukkhakkhandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.14.)4.Cūḍadukkhakkhandhasuttavaṇṇanā

175. Evam me sutanti Cūḍadukkhakkhandhasuttam. Tattha **sakkesūti** evamnāmake janapade. So hi janapado sakyānam rājakumārānam vasanaṭṭhānattā sakyātveva saṅkhyam gato. Sakyānam pana uppatti Ambaṭṭhasutte āgatāva. **Kapilavatthusminti** evamnāmake nagare. Tañhi kapilassa isino nivāsaṭṭhāne katattā Kapilavatthūti vuttaṁ, tam gocaragāmarūpa katvā. **Nigrodhārāmeti nigrodo** nāma sakko, so nātisamāgamakāle Kapilavatthum āgate Bhagavati attano ārāme vihāram kāretvā Bhagavato niyyātesi, tasmīm viharatīti attho. **Mahānāmoti** Anuruddhattherassa bhātā Bhagavato cūḍapituputto. Suddhodano (CS:pg.1.366) Sukkodano Sakkodano Dhotodano Amitodanoti ime pañca janā bhātaro. **Amitā** nāma devī tesam bhaginī. Tissatthero tassāutto. Tathāgato ca Nandatthero ca Suddhodanassa puttā, Mahānāmo ca Anuruddhatthero ca Sukkodanassa. Anandatthero Amitodanassa, so Bhagavato kaniṭṭho. Mahānāmo mahallakataro sakadāgāmī ariyasāvako.

Dīgharattanti mayham sakadāgāmiphaluppattito paṭṭhāya cirarattam jānāmīti dasseti. **Lobhadhammāti** lobhasaṅkhātā dhammā, nānappakārakam lobhamyeva sandhāya vadati. Itaresupi dvīsu esevo nayo. **Pariyādāya tiṭṭhantīti** khepetvā tiṭṭhanti. Idañhi pariyādānam nāma “sabbam hatthikāyam pariyādiyitvā sabbam assakāyam sabbam rathakāyam sabbam pattikāyam pariyādiyitvā jīvantamyeva nām osajjeyyan”ti (saṁ.ni.1.126) ettha gahaṇe āgataṁ. “Aniccasaññā, bhikkhave, bhāvitā bahulīkatā (MA.14./II,62.) sabbam kāmarāgam pariyādiyati”ti (saṁ.ni.3.102) ettha khepane. Idhāpi khepane adhippetam. Tena vuttaṁ “pariyādiyitvāti khepetvā”ti.

Yena me ekadā lobhadhammāpiti yena mayham ekekasmim kāle lobhadhammāpi cittam pariyādāya tiṭṭhantīti pucchatī. Ayam kira rājā “sakadāgāmimaggena lobhadosamohā niravasesā pahīyantī”ti saññī ahosi, ayam “Appahīnam me atthī”tipi jānāti, appahīnakam upādāya pahīnakampi puna pacchatovāvattatīti saññī hoti. Ariyasāvakassa evam sandeho uppajjatīti? Āma

uppajjati. Kasmā? Paññattiyā akovidattā. “Ayaṁ kileso asukamaggavajjhō”ti imissā paññattiyā akovidassa hi ariyasāvakassapi evam hoti. Kim tassa paccavekkhaṇā natthīti? Atthi. Sā pana na sabbesam paripuṇṇā hoti. Eko hi pahīnakilesameva paccavekkhati. Eko avasiṭṭhakilesameva, eko maggameva, eko phalameva, eko nibbānameva. Imāsu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu ekam vā dve vā no laddhūm na vaṭṭati. Iti yassa paccavekkhaṇā na paripuṇṇā, tassa maggavajjhakilesapaññattiyam akovidattā evam hoti.

176. So (CS:pg.1.367) **eva kho teti** soyeva lobho doso moho ca tava santāne appahīno, tvarī pana pahīnasaññī ahosīti dasseti. **So ca hi teti** so tuyharī lobhadosamohadhammo. **Kāmeti** duvidhe kāme. **Na paribhuñjeyyāsīti** mayam viya pabbajeyyāsīti dasseti.

177. Appassādāti parittasukhā. **Bahudukkhāti** diṭṭhadhammikasamparāyikadukkham evetha bahukarī. **Bahupāyāsāti** diṭṭhadhammikasamparāyiko upāyāsakilesoyevetha bahu. **Ādīnavoti** diṭṭhadhammikasamparāyiko upaddavo. **Ettha bhīyyoti** etesu kāmesu ayam ādīnavoyeva bahu. Assādo pana Himavantam upanidhāya sāsapo viya appo, parittako. **Iti cepi mahānāmāti** mahānāma evam cepi ariyasāvakassa. **Yathābhūtanti** yathāsabhāvam. Sammā nayena kāraṇena paññāya suṭṭhu diṭṭham hotīti dasseti. Tattha **paññāyātī** vipassanāpaññāya, heṭṭhāmaggadvayañānenāti attho. (MA.14./II,63.) **So cāti** so eva maggadvayena diṭṭhakāmādīnavo ariyasāvako. **Pītisukhanti** iminā sappītikāni dve jhānāni dasseti. **Aññam vā tato santataranti** tato jhānadadvayato santataram aññam upari jhānadvayañceva maggadvayañca. **Neva tāva anāvatī kāmesu hotīti** atha kho so dve magge paṭivijjhītvā ṭhitopi ariyasāvako upari jhānānam vā maggānam vā anadhigatattā neva tāva kāmesu anāvatī hoti, anāvatītino anābhogo na hoti. Āvatītino sābhogoyeva hoti. Kasmā? Catūhi jhānehi vikkhambhanappahānassa, dvīhi maggehi samucchchedappahānassa abhāvā.

Mayhampi khoti na kevalam tuyheva, atha kho mayhampi. **Pubbeva sambodhāti** maggasambodhito paṭhamatarameva. **Paññāya sudiṭṭham hotīti** etha orodhanātakā pajahanapaññā adhippetā. **Pītisukham nājjhagamanti** sappītikāni dve jhānāni na paṭilabhim. **Aññam vā tato santataranti** idha upari jhānadadvayañceva cattāro ca maggā adhippetā. **Paccaññāsinti** paṭi-aññāsim.

179. Ekamidāham mahānāma samayanti kasmā āraddham? Ayam pātiyekko anusandhi. Heṭṭhā kāmānam assādopi ādīnavopi kathito (CS:pg.1.368) nissaranām na kathitam, tam kathetum ayam desanā āraddha. Kāmasukhaliṅkānuyogo hi eko anto attakilamathānuyogo ekoti imehi antehi muttam mama sāsananti upari phalasamāpattiśena sakalasāsanām dassetumpi ayam desanā āraddha.

Gijjhakūṭe pabbateti tassa pabbatassa gijjhāsādisam kūṭam atthi, tasmā **gijjhakūṭoti** vuccati. Gijjhā vā tassa kūṭesu nivasanti tipi gijjhakūṭoti vuccati. **Isigilipasseti** isigilipabbatassa passe. **Kālasilāyanti** kālavaṇṇe piṭṭhipāsāṇe. **Ubbhaṭṭhakā hontīti** uddhamyeva ṭhitakā honti anisinnā. **Opakkamikāti** ubbhāṭṭhakādinā attano upakkamena nibbattitā. **Nigaṇṭho, āvusoti** aññānam kāraṇam vattum asakkontā nigaṇṭhassa upari pakkipiṁsu. **Sabbaññū** (MA.14./II,64.) **sabbadassāvīti** so amhākam Satthā atītānāgatapaccuppannam sabbam jānāti passatīti dasseti. **Aparisesam nāṇadassanam paṭijānātīti** so amhākam Satthā aparisesam dhammarām jānanto aparisesasaṅkhātam nāṇadassanam paṭijānāti, paṭijānanto ca evam paṭijānāti “carato ca me tiṭṭhato ca ...pe... paccupaṭṭhitā”ti. Tattha **satatanti** niccam. **Samitanti** tasseeva vevacanām.

180. **Kim pana tumhe, āvuso, nigaṇṭhā jānātha ettakarī vā dukkham**

nijjīṇanti idam Bhagavā puriso nāma yam karoti, tam jānāti. Vīsatikahāpaṇe iṇam gahetvā dasa datvā “dasa me dinnā dasa avasiṭṭhā”ti jānāti, tepi datvā “sabbam dinnan”ti jānāti. Khetta tatiyabhāgām lāyitvā “eko bhāgo lāyito, dve avasiṭṭhā”ti jānāti. Puna ekam lāyitvā “dve lāyitā, eko avasiṭṭho”ti jānāti. Tasmimpi lāyite “sabbam niṭṭhitān”ti jānāti, evam sabbakiccesu katañca akatañca jānāti, tumhehipi tathā ñātabbarī siyāti dasseti. **Akusalānam dhammānam pahānanti** iminā akusalām pahāya kusalam bhāvetvā suddhantarī patto nigaṇṭho nāma tumhākam sāsane atthīti pucchati.

Evaṁ santeti tumhākarī evam ajānanabhāvē sati. **Luddāti** luddācārā.

Lohitapāṇinoti pāne jīvitā voropentā lohitena makkhitapāṇino. Pāṇam hi hanantassapi yassa lohitena pāṇi na makkhiyati (**CS:pg.1.369**) sopi lohitapāṇītveva vuccati.

Kurūrakammantāti dāruṇakammā. Mātari pitari dhammikasamaṇabrahmaṇādīsu ca katāparādha. Māgavikādayo vā kakkhalakammā.

Na kho, āvuso, Gotamāti idam nigaṇṭhā “Ayarī amhākarī vāde dosarī deti, mayampissa dosam āropemā”ti maññamānā ārabhiṁsu. Tassattho, “Āvuso, Gotama yathā tumhe pañītacīvarāni dhārentā sālimamīsodanam bhuñjantā devavimānavanṇaya gandhakuṭiyā vasamānā sukhena sukharī adhigacchatha, na evam sukhena sukharī adhigantabbam. Yathā pana mayam ukkuṭikappadhānādīhi nānappakāraṇam dukkham anubhavāma, evam dukkhena sukharī adhigantabban”ti. **Sukhena ca hāvusoti** idam sace sukhena ca sukhā adhigantabbam siyā. Rājā adhigaccheyyāti dassanattham (**MA.14./II,65.**) vuttam Tattha **Māgadhoti** Magadharatthassa issaro. **Seniyoti** tassa nāmarī. **Bimbīti** attabhāvassa nāmarī. So tassa sārabhūto dassanīyo pāsādiko attabhāvasamiddhiyā **Bimbisāroti** vuccati. **Sukhavihāritaroti** idam te nigaṇṭhā rañño tīsu pāsādesu tividhayayehi nāṭakehi saddhiṁ sampatti-anubhavanarī sandhāya vadanti. **Addhāti** ekaṁsenā. **Sahasā appaṭisaṅkhāti** sāhasarī katvā, appaccavekkhitvāva yathā ratto rāgavasena dutṭho dosavasena mūlho mohavasena bhāsatī, evamevaṁ vācā bhāsitāti dasseti.

Tattha paṭipucchissāmīti tasmim atthe pucchissāmi. **Yathā vo khameyyāti** yathā tumhākarī rucceyya. **Pahotīti** sakkoti.

Aniñjamānoti acalamāno. **Ekantasukharī paṭisamvedīti** nirantarāsukharī paṭisamvedī. “Aham kho āvuso, nigaṇṭhā pahomi …pe… ekantasukharī paṭisamvedī”ti idam attano phalasamāpattisukharī dassento āha. Ettha ca kathāpatitthāpanattharī rājavāre satta ādīm katvā pucchā katā. Satta rattindivāni nappahoṭīti hi vutte cha pañca cattārīti sukhārī pucchitum hoti. Suddhavāre pana sattāti vutte puna cha pañca cattārīti vuccamānārī anacchariyārī hoti, tasmā ekaṁ ādīm katvā desanā katā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Cūḍadukkhakkhandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.15.)**5.Anumānasuttavaṇṇanā**

181. Evaṁ (CS:pg.1.370) me sutanti Anumānasuttam. Tattha **bhaggesūti** evamnāmake janapade, vacanattho panettha vuttānusāreneva veditabbo.

Susumāragireti evamānāmake nagare. Tassa kira nagarassa vatthupariggahadivase avidūre udakarahade sumsumāro saddamakāsi, giram nicchāresi. Atha nagare niṭṭhite **sumsumāragiram** tvevassa nāmarū akarīsu. **Bhesakalāvaneti** bhesakalānāmake vane. “Bhesagalāvane” tipi pāṭho. **Migadāyeti** tam vanam migapakkhīnaṁ abhayadinnatthāne jātam, tasmā **migadāyoti** vuccati.

(MA.15./II,66.) **Pavāretīti** icchāpeti. **Vadantūti** ovādānusāsanivasena vadantu, anusāsantūti attho. **Vacanīyomhīti** aham tumhehi vattabbo, anusāsitabbo ovaditabboti attho. **So ca hoti dubbacoti** so ca dukkhena vattabbo hoti, vutto na sahati.

Dovacassakaraṇehīti dubbacabhāvakārakehi upari āgatehi soṭasahi dhammehi.

Appadakkhiṇaggāhī anusāsaninti yo hi vuccamāno tumhe mām kasmā vadatha, aham attano kappiyākappiyam sāvajjānavajjam atthānatthaṁ jānāmīti vadati. Ayam anusāsanīm padakkhiṇato na gaṇhāti, vāmato gaṇhāti, tasmā **appadakkhiṇaggāhīti** vuccati.

Pāpikānam icchānanti lāmakānam asantasambhavanapatthanānam.

Paṭippharatīti paṭiviruddho, paccanīko hutvā tiṭṭhati, **apasādetīti** kim nu kho tuyham bālassa abyattassa bhanitena, tvampi nāma bhanitabbarū maññissasīti evam ghaṭeti.

Paccāropetīti, tvampi khosi itthannāmām āpattim āpanno, tam tāva paṭikarohīti evam paṭi-āropeti.

Aññenaññam paṭicaratiti aññena kāraṇena vacanena vā aññam kāraṇam vacanam vā paṭicchādeti. “Āpattim āpannosī”ti vutte “ko āpanno, kim āpanno, kismim āpanno, karū bhanatha, kim bhanathā”ti vā vadati. “Evarūpam kiñci tayā diṭṭhan”ti vutte “na suṇāmī”ti sotam vā upaneti. **Bahiddhā katham apanāmetīti** “itthannāmām āpattim āpannosī”ti puṭṭho “pāṭaliputtam gatombī”ti vatvā puna “na tava pāṭaliputta gamanam pucchāma, āpattim (CS:pg.1.371) pucchāmā”ti vutte “tato rājageham gatombī”ti, rājageham vā yāhi brāhmaṇageham vā, āpattim āpannosīti. Tattha me sūkaramārīsām laddhanti-ādīni vadanto kathām bahiddhā vikkhipati.

Apadāneti attano cariyāya. **Na sampāyatīti**, āvuso, tvarū kuhiṁ vasasi, karū nissāya vasasīti vā, yam tvam vadesi “mayā esa āpattim āpajjanno diṭṭho”ti. Tvam tasmīm samaye kim karosi, ayam kim karoti, kattha vā tvarū acchasi kattha vā ayanti-ādinā nayena cariyam puṭṭho sampādetvā kathetuṁ na sakkoti.

(MA.15./II,67.) 183. **Tatrāvusoti** āvuso, tesu soṭasamu dhammesu. **Attanāva attānam evam anuminitabbanti** evam attanāva attā anumetabbo tuletabbo tīretabbo.

184. **Paccavekkhitabbanti** paccavekkhitabbo. **Ahorattānusikkhināti** divāpi rattimpi sikkhantena, ratiñca divā ca kusalesu dhammesu sikkhantena pītipāmojjameva uppādetabbanti attho.

Acche vā udakapatteti pasanne vā udakabhājane. **Mukhanimittanti** mukhapaṭibimbam. **Rajanti** āgantukarajam. **Āṅgaṇanti** tattha jātakam tilakam vā pilakam vā. **Sabbepime pāpake akusale dhamme pahīneti** iminā sabbappahānam kathesi. Kathām? Ettakā akusalā dhammā pabbajitassa nānucchavikāti paṭisaṅkhānam uppādayato hi **paṭisaṅkhānappahānam** kathitam hoti. Sīlam padaṭṭhānam katvā kasiṇaparikammaṁ ārabhītvā aṭṭha samāpattiyo nibbattentassa **vikkhambhanappahānam** kathitam. Samāpattim padaṭṭhānam katvā vipassanam vadḍhentassa **tadaṅgappahānam** kathitam. Vipassanam vadḍhītvā maggam bhāventassa **samucchedappahānam** kathitam. Phale āgate **paṭippassaddhippahānam**, nibbāne āgate **nissaraṇappahānanti** evam imasmiṁ Sutte sabbappahānam kathitamva hoti.

Idañhi suttam **bhikkhupātimokkhām** nāmāti porāñā vadanti. Idañ divasassa tikkhattum paccavekkhitabbam. Pāto eva vasanaññānam pavisitvā nisinnena “ime ettakā kilesā atthi nu kho mayhañ natthī”ti paccavekkhitabbā. Sace atthīti passati, tesam pahānāya vāyamitabbam. No ce passati, supabbajitosmīti (CS:pg.1.372) attamanena bhavitabbam. Bhattaciccām katvā rattiññāne vā divāññāne vā nisiditvāpi paccavekkhitabbam. Sāyanam vasanaññāne nisiditvāpi paccavekkhitabbam. Tikkhattum asakkontena dve vāre paccavekkhitabbam. Dve vāre asakkontena pana avassam ekavāram paccavekkhitabbam, appaccavekkhitum na vaññatīti vadanti. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaññātthakathāya

Anumānasuttavaññanā niññitā.

(MA.16./II,68.)

(M.16.)6.Cetokhila suttavaññanā

185. Evañ me sutanti Cetokhila suttam. Tattha **cetokhilāti** cittassa thaddhabhāvā kacavarabhāvā khāñukabhāvā. **Cetaso vinibandhāti** cittam bandhitvā muñthiyam katvā viya gañhantī cetaso vinibandha. **Vuddhīnti**-ādīsu sileña vuddhim, maggena viruñhim, nibbānena vepullam. Sīlasamādhīhi vā vuddhim, vipassanāmaggehi viruñhim, phalanibbānehi ve pullam. **Satthari kañkhatīti** satthu sarīre vā guñe vā kañkhati. Sarīre kañkhamāno dvattiññāvaralakkhañappaññātām nāma sarīram atthi nu kho natthīti kañkhati, guñe kañkhamāno atītāññāgatapaccuppannajānanasamattham sabbaññutaññānam atthi nu kho natthīti kañkhati. **Vicikicchatīti** vicinanto kicchatī, dukkham āpajjati, vinicchetum na sakkoti. **Nādhimuccatīti** evametanti adhimokkham na paññilabhati. **Na sampasīdatīti** guñesu otaritvā nibbicikicchabhāvena pasīditum, anāvilo bhavitum na sakkoti. **Ātappāyāti** kilesasantāpakavīriyakaraññatthāya.

Anuyogāyāti punappunam yogāya. **Sātaccāyāti** satatakiriyāya **padhānāyāti** padahanatthāya. **Ayam pañhamo cetokhilōti** ayam satthari vicikicchāsañkhāto pañhamo cittassa thaddhabhāvo, evametassa bhikkhuno appahīno hoti. **Dhammeti** pariyattidhamme ca pañivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kañkhamāno, tepiñakam Buddhavacanam caturāññīti dhammadhahassāññīti vadanti, atthi nu kho etam natthīti kañkhati. Pañivedhadhamme kañkhamāno vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalam nāma, sabbasāñkhārapaññissago nibbānam nāmāti vadanti. Tam atthi nu kho natthīti kañkhati. **Sañghe kañkhatīti** suppañipannoti-ādīnam padānam vasena evarūpam pañipadām pañipannā (CS:pg.1.373) cattāro maggaññātā cattāro phalaññātā atīthannaññātā puggalāññātā samūhabhūto **sañgho** nāma, so atthi nu kho natthīti kañkhati. **Sikkhāya kañkhamāno** adhisīlasikkhā nāma adhicittasikkhā nāma (MA.16./II,69.) adhipaññāsikkhā nāmāti vadanti. Sā atthi nu kho natthīti kañkhati. **Ayam pañcamoti** ayam sabrahmacārīsu kopasañkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo kacavarabhāvo khāñukabhāvo.

186. Vinibandhesu kāmeti vatthukāmepi kilesakāmepi. **Kāyeti** attano kāye. **Rūpeti** bahiddhā rūpe. **Yāvadatthanti** yattakam icchatī, tattakam. **Udarāvadehakanti** udarapūram. Tañhi udaram avadehanato udarāvadehakanti vuccati. **Seyyasukhanti** mañcapīñhasukham, utusukham vā. **Passasukhanti** yathā

samparivattakam sayantassa dakkhinapassavāmapassānam sukhām hoti, evam
uppannasukham. **Middhasukhanti** niddāsukham. **Anuyuttoti** yuttpayutto viharati.

Pañidhāyāti patthayitvā. **Silenāti**-ādīsu **sīlanti** catupārisuddhisīlam. **Vatanti**
vatasamādānam. **Tapoti** tapacaraṇam. **Brahmacariyanti** methunavirati. **Devo vā**
bhavissāmīti mahesakkhadevo vā bhavissāmi. **Devaññataro vāpi** appesakkhadevesu
vā aññataro.

189. Iddhipādesu chandam nissāya pavatto samādhi **chandasamādhi**.
Padhānabhūtā saṅkhārā **padhānasaṅkhārā**. **Samannāgatanti** tehi dhammehi upetam.
Iddhiyā pādam, iddhibhūtarā vā pādanti **iddhipādaṁ**. Sesesupi eseva nayo, ayamettha
saṅkhepo. Vitthāro pana iddhipādavibhaṅge āgato yeva. **Visuddhimagge**pissa attho
dīpito. Iti imehi catūhi iddhipādehi vikkhambhanappahānam kathitam. **Ussolhīyeva**
pañcamīti ettha **ussolhīti** sabbattha kattabbavīriyam dasseti.
Ussolhīpannarasaṅgasamannāgatoti pañca cetokhilappahānāni pañca
vinibandhappahānāni cattāro iddhipādā ussolhīti evam ussolhīyā saddhiṁ pannarasahi
aṅgehi samannāgato. **Bhabboti** anurūpo, anucchaviko. **Abhinibbhidāyāti** nāñena
kilesabhedāya. **Sambodhāyāti** catumaggasambodhāya. **Anuttarassāti** setthassa.
Yogakkhemassāti catūhi yogehi khemassa arahattassa. **Adhigamāyāti** paṭilābhāya.
Seyyathāti opammatthe nipāto. **Pīti** sambhāvanatthe. Ubhayenapi seyyathāpi nāma,
bhikkhaveti (MA.16./II,70.) dasseti

Kukkuṭiyā (CS:pg.1.374) **añḍāni aṭṭha vā dasa vā dvādasā vāti** ettha pana
kiñcāpi kukkuṭiyā vuttappakārato ūnādhikānipi añḍāni honti, vacanasiliṭṭhatāya pana
evam vuttaṁ. Evañhi loke siliṭṭham vacanam hoti. **Tānassūti** tāni assu, bhaveyyunti
attho. **Kukkuṭiyā sammā adhisayitānīti** tāya janettiyā kukkuṭiyā pakkhe pasāretvā
tesam upari sayantiyā sammā adhisayitāni. **Sammā pariseditānīti** kālena kālaṁ utuṁ
gāhāpentiyā sutṭhu samantato seditāni usmīkatāni. **Sammā paribhāvitānīti** kālena
kālaṁ sutṭhu samantato bhāvitāni, kukkuṭagandham gāhāpitānīti attho. **Kiñcāpi tassā**
kukkuṭiyāti tassā kukkuṭiyā imam tividhakiriyākaraṇena appamādarām katvā kiñcāpi na
evam icchā uppajjeyya. **Atha kho bhabbāva teti** atha kho te kukkuṭapotakā
vuttanayena sotthinā abhinibbhijitum bhabbāva. Te hi yasmā tāya kukkuṭiyā evam
tīhākarehi tāni añḍāni paripālyamānāni na pūtīni honti. Yopi nesam allasineho, sopi
pariyādānam gacchatī, kapālam tanukam hoti, pādanakhasikhā ca mukhatuṇḍakañca
kharam hoti, sayam paripākam gacchatī, kapālassa tanuttā bahi āloko anto paññāyati,
tasmā “ciram vata mayam saṅkuṭitahatthapādā sambādhe sayimhā, ayañca bahi āloko
dissati, ettha dāni no sukhavihāro bhavissati”ti nikhamitukāmā hutvā kapālam pādena
paharanti, gīvam pasārenti, tato tam kapālam dvedhā bhijjati. Atha te pakkhe
vidhunantā tañkhañānurūpam viravantā nikhamantiyeva, nikhamitvā ca gāmakkhettaṁ
upasobhayamānā vicaranti.

Evameva khoti idam opamasampaṭipādanam. Tam evam atthena
saṁsandetvā veditabbaṁ-- tassā kukkuṭiyā añḍesu tividhakiriyākaraṇam viya hi imassa
bhikkhuno ussolhīpannarasehi aṅgehi samannāgatabhāvo. Kukkuṭiyā
tividhakiriyāsampādanena añḍānam apūtibhāvo viya pannarasāṅgasamannāgatassa
bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena vipassanāññassa aparihāni. Tassā
tividhakiriyākaraṇena añḍānam allasinehapariyādānam viya tassa bhikkhuno
tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehapariyādānam
(MA.16./II,71.) Añḍakalāpānam tanubhāvo viya (CS:pg.1.375) bhikkhuno
avijjañḍakosassa tanubhāvo. Kukkuṭapotakānam pādanakhamutuṇḍakānam

thaddhakharabhāvo viya bhikkhuno vipassanāññāṇassa tikkhakharavippasannasūrabhāvo. Kukkuṭapotakānam pariṇāmakālo viya bhikkhuno vipassanāññāṇassa pariṇāmakālo vaḍḍhitakālo gabbhaggahaṇakālo. Kukkuṭapotakānam pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosam padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinikkhamanakālo viya tassa bhikkhuno vipassanāññāṇagabbhām gaṇhāpetvā vicarantassa tajjātikām utusappāyam vā bhojanasappāyam vā puggalasappāyam vā dhammassavanasappāyam vā labhitvā ekāsane nisinnasева vipassanām vaḍḍhentassa anupubbādhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosam padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā arahattappattakālo veditabbo. Yathā pana kukkuṭapotakānam pariṇatabhāvam ñatvā mātāpi aṇḍakosam bhindati, evam tathārūpassa bhikkhuno ñāṇapariṇāmam ñatvā satthāpi--

“Uccinda sinehamattano, kumudām sāradikāmva pāṇinā;

Santimaggameva brūhaya, nibbānam Sugatena desitan”ti. (dha.pa.285)--

Ādinā nayena obhāsaṁ pharitvā gāthāya avijjaṇḍakosam paharati, so gāthāpariyosāne avijjaṇḍakosam bhinditvā arahattam pāpuṇāti. Tato paṭṭhāya yathā te kukkuṭapotakā gāmakkhettam upasobhayamānā tattha tattha vicaranti, evam ayampi mahākhīṇāsavo nibbānarammaṇam phalasamāpattiṁ appetvā saṅghārāmaṁ upasobhayamāno vicarati.

Iti imasmim Sutte cattāri pahānāni kathitāni. Katham? Cetokhilānañhi cetovinibandhānam pahānenā **paṭisaṅkhānappapahānam** kathitām, idhipādehi **vikkhambhanappahānam** kathita, magge āgate **samucchedappahānam** kathitām, phale āgate **paṭipassaddhappahānam** kathitām. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cetokhilasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.17./II,72.)

(M.17.)7.Vanapatthapariyāyasuttavaṇṇanā

190. **Evaṁ** (CS:pg.1.376) **me sutanti** Vanapatthapariyāyam. Tattha **vanapatthapariyāyanti** vanapatthakāraṇam, vanapatthadesanām vā.

191. **Vanapatthām upanissāya viharatī**ti manussūpacārātikkantam vanasaṇḍasenāsanām nissāya samaṇadhammarām karonto viharati. **Anupaṭṭhitāti**-ādīsu pubbe anupaṭṭhitā sati tam upanissāya viharatopi na upaṭṭhitā, pubbe asamāhitām cittam na samādhiyati, pubbe aparikkhīṇā āsavā na parikkhayam gacchanti, pubbe ananuppattam anuttaram yogakkhemasaṅkhātam arahattañca na pāpuṇātīti attho. **Jīvitaparikkhārātī** jīvitasmabhārā. **Samudānetabbāti** samāharitabbā. **Kasirena samudāgacchantī** dukkhenā uppajjanti. **Rattibhāgam vā divasabhāgam vā**ti rattikoṭṭhāse vā divasakoṭṭhāse vā. Ettha ca rattibhāge paṭisañcikkhamānena ñatvā rattirūpyeva pakkamitabbām, rattim caṇḍavālādīnam paribandhe sati arunuggamanām āgametabbām. Divasabhāge ñatvā divāva pakkamitabbām, divā paribandhe sati sūriyatthaṅgamanām āgametabbām.

192. **Saṅkhāpīti** evam samaṇadhammassa anippajjanabhāvam jānitvā. Anantaravāre pana saṅkhāpīti evam samaṇadhammassa nippajjanabhāvam jānitvā.

194. **Yāvajīvanti** yāva jīvitam pavattati, tāva vatthabbameva.

195. **So puggaloti** padassa nānubandhitabboti iminā sambandho. **Anāpucchāti**

idha pana tam puggalam anāpucchā pakkamitabbanti attho.

197. **Saṅkhāpīti** evam samaṇadhammassa anippajjanabhāvam ānatvā so puggalo nānubandhitabbo, tam āpucchā pakkamitabbam.

198. **Api panujjamānenāpīti** api nikkaḍḍhīyamānenāpi. Evarūpo hi puggalo sacepi dārukalāpasatam vā udakaghaṭasatam vā vālikambanāsatam vā daṇḍam āharāpeti, mā idha vasīti nikkaḍḍhāpeti vā, tam tam khamāpetvā yāvajīvam vatthabbamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Vanapatthapariyāyasuttavanṇanā niṭhitā.

(MA.18./II,73.)

(M.18.)8.Madhupiṇḍikasuttavanṇanā

199. Evam (CS:pg.1.377) **me sutanti** Madhupiṇḍikasuttam. Tattha **mahāvananti** Himavantena saddhim ekābaddham aropimam jātivanam, na yathā Vesāliyam ropitāropitamissakam. **Divāvihārāyāti** divā paṭisallānathāya. **Beluvalaṭṭhikāyāti** taruṇabeluvarukkhassa. **Daṇḍapāṇīti** na jarādubbalatāya daṇḍahattho. Ayañhi taruṇo paṭhamavaye ṭhito, daṇḍacittatāya pana suvaṇṇadaṇḍam gahetvā vicarati, tasmā **daṇḍapāṇīti** vutto. **Jaṅghāvihāranti** jaṅghākilamathavinodanatham jaṅghācāram. **Anucaṅkamamāno anuvicaramānoti** ārāmadassana-vanadassana-pabbatadassanādīnam atthāya ito cito ca vicaramāno. Adhiccanikkhamano kiresa kadāci deva nikhamitvā evam vicarati. **Daṇḍamolubbhāti** daṇḍam olumbhitvā gopālakadārako viya daṇḍam purato ṭhāpetvā daṇḍamatthake dve hatthe patiṭṭhāpetvā piṭṭhipāṇim hanukena uppīletvā ekamantam aṭṭhāsi.

200. **Kimvādīti** kirīdiṭṭhiko. **Kimakkhāyīti** kim katheti. Ayam rājā Bhagavantam avanditvā paṭisanthāramattakameva katvā pañham pucchati. Tampi na aññātukāmatāya, acittikārena pucchati. Kasmā? Devadattassa pakkhiko kiresa. Devadatto attano santikam āgacchamāne Tathāgate bhindati. So kira evam vadeti “samaṇo Gotamo amhākam kulena saddhim verī, na no kulassa vuddhim icchatī. Bhaginīpi me cakkavattiparibhogā, tam pahāya ‘nassatesā’ti nikhamitvā pabbaji. Bhāgineyyopi me cakkavattibījanti ānatvā amhākam kulassa vaḍḍhiyā atussanto ‘nassatetan’ti tampi daharakāleyeva pabbājesi. Aham pana tena vinā vattitum asakkonto anupabbajito. Evam pabbajitampi marū pabbajitadivasato paṭṭhāya na ujukehi akkhīhi oloketi. Parisamajhe bhāsantopi mahāpharasunā paharanto viya āpāyiko Devadattoti-ādīni bhāsatī”ti. Evam ayampi rājā Devadattena bhinno, tasmā evamakāsi. (MA.18./II,74.) Atha Bhagavā yathā ayam rājā mayā pañhe pucchite na kathetīti vattum na labhati, yathā ca bhāsitassa attham na jānāti, evamassa (CS:pg.1.378) kathessāmīti tassānucchavikam kathento **yathāvādī khoti-ādimāha**.

Tattha **na kenaci loke viggayha tiṭṭhatīti** loke kenaci saddhim viggāhikakatham na karoti na vivadati. Tathāgato hi lokena saddhim na vivadati; loko pana Tathāgatena saddhim aniccanti vutte niccanti vadamāno, dukkham, anattā, asubhanti vutte subhanti vadamāno vivadati. Tenevāha “nāharū, bhikkhave, lokena vivadāmi, lokova kho, bhikkhave, mayā vivadati, tathā na, bhikkhave, dhammavādī kenaci lokasmim vivadati, adhammavādīva kho, bhikkhave, vivadatī”ti (sam.ni.3.94). **Yathāti** yena kāraṇena. **Kāmehīti** vatthukāmehipi kilesakāmehipi. **Tam brāhmaṇānti** tam khīṇāsavam

brāhmaṇam. **Akathaṁkathinti** nibbicikicchaṁ. **Chinnakukkuccanti** vippaṭisārakukkuccassa ceva hatthapādakukkuccassa ca chinnattā chinnakukkuccam. **Bhavābhaveti** punappunabbhave, hīnapaṇīte vā bhave, paṇīto hi bhavo vuddhippatto abhavoti vuccati. **Saññāti** kilesasaññā. Kilesāyeva vā idha saññānāmena vuttā, tasmā yena kāraṇena kāmehi visamūttam viharantam tam loke ninnāvādim khīṇasavabrāhmaṇam kilesasaññā nānusenti, tañca kāraṇam aham vadāmīti ayamettha attho. Iti Bhagavā attano khīṇasavabhāvam dīpeti. **Nillāletvāti** nīharitvā kīlāpetvā. **Tivisākhanti** tisākham. **Nalāṭikanti** valibhaṅgam nalāṭe tisso rājiyo dassento valibhaṅgam vuṭṭhāpetvāti attho. **Danḍamolubbhāti** danḍam uppīletvā. “Danḍamālubbhā” tipi pāṭho, gahetvā pakkāmīti attho.

201. Aññataroti nāmena apākaṭo eko bhikkhu. So kira anusandhikusalo, Bhagavatā yathā danḍapāṇī na jānāti, tathā mayā kathitanti vutte kinti nu kho Bhagavatā aviññeyyam katvā pañho kathitoti anusandhim gahetvā dasabalaṁ yācītvā imam pañham bhikkhusaṅghassa pākaṭam karissāmīti utṭhāyāsanā ekāṁsaṁ uttarāsaṅgaṁ karītvā (MA.18./II,75.) dasanakhasamujjalam añjaliṁ paggayha **kiṁvādī pana, bhante** **Bhagavāti**-ādimāha.

Yatonidānanti (CS:pg.1.379) bhāvanapuṁsakam etam, yena kāraṇena yasmīm kāraṇe satīti attho. **Papañcasāññāsaṅkhāti** ettha **saṅkhāti** koṭṭhāso. **Papañcasāññāti** tañhāmānadītthipapañcasampayuttā saññā saññānāmena vā papañcāyeva vuttā. Tasmā papañcakoṭṭhāsāti ayamettha attho. **Samudācarantīti** pavattanti. **Ettha ce natthi abhinanditabbanti** yasmīm dvādasāyatanasāṅkhāte kāraṇe sati papañcasāññāsaṅkhā samudācaranti, ettha ekāyatanampi ce abhinanditabbam abhivaditabbam ajjhositabbam natthīti attho. Tattha **abhininditabbanti** aham mamanti abhinanditabbam. **Abhivaditabbanti** aham mamāti vattabbam. **Ajjhositabbanti** ajjhositvā gilitvā pariniṭṭhapetvā gahettabbayuttam. Eteneththa tañhādīnaṁyeva appavattim katheti. **Esevantoti** ayam abhinandanādīnam natthibhāvova rāgānusayādīnam anto. Eseva nayo sabbattha.

Danḍādānādīsu pana yāya cetanāya danḍam ādiyati, sā **danḍādānam**. Yāya sattham ādiyati parāmasati, sā **sathādānam**. Matthakappattam **kalaham**. Nānāgāhamattam **viggaham**. Nānāvādamattam **vivādām**. **Tuvaṁ tuvanti** evam pavattam tuvaṁ tuvaṁ. Piyasuññakaraṇam **pesuññam**. Ayathāsabhāvam musāvādam karoti, sā **musāvādoti** veditabbā. **Ettheteti** ettha dvādasasu āyatanesu ete kilesa. Kilesā hi uppajjamānāpi dvādasāyatanāni nissāya uppajjanti, nirujjhāmānāpi dvādasasu āyatanesuyeva nirujjhanti. Evam yatthuppannā, tattheva niruddhā honti. Svāyamattho samudayasaccapāñhena dīpetabbo-

“Sā kho panesā tañhā kattha uppajjamānā uppajjati, kattha nivisamānā nivisati”ti vatvā-- “yam loke piyarūpam sātarūpam, etthesā tañhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Kiñca loke piyarūpam sātarūpam? Cakkhu loke piyarūpam sātarūpan”ti-ādinā (vibha.203) nayena dvādasasuyeva āyatanesu tassā uppatti ca nirodho ca vutto. Yatheva ca tañhā dvādasasu āyatanesu uppajjivtā (MA.18./II,76.) nibbānam āgamma niruddhāpi āyatanesu puna samudācārassa abhāvato āyatanesuyeva niruddhāti vuttā, evamimepi pāpakā akusalā dhammā āyatanesu nirujjhantīti veditabbā. Atha vā yvāyam abhinandanādīnam abhāvova rāgānusayādīnam (CS:pg.1.380) antoti vutto. Etthete rāgānusayādīnam antoti laddhavohāre nibbāne pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Yañhi yattha natthi, tam tattha niruddham nāma hoti, svāyamattho nirodhapañhena dīpetabbo. Vuttañhetam “dutiyam jhānam samāpannassa vitakkavicārā

vacīsaṅkhārā patippassaddhā hontī”ti-ādi (pati.ma.1.83).

202. Satthu ceva saṁvaṇṇitoti satthārā ca pasam̄sito. **Viññūnanti** idampi karaṇatthe sāmivacanām, pañditehi sabrahmacārīhi ca sambhāvitoti attho. **Pahotīti** sakkoti.

203. Atikkammeva mūlam atikkamma khandhanti sāro nāma mūle vā khandhe vā bhaveyya, tampi atikkamitvātī attho. **Evaṁsampadanti** evaṁsampattikām, īdisanti attho. **Atisitvātī** atikkamitvā. **Jānam jānatīti** jānitabbameva jānatī. **Passam passatīti** passitabbameva passati. Yathā vā ekacco viparītam gaṇhanto jānantopi na jānatī, passantopi na passati, na evam Bhagavā. Bhagavā pana jānanto jānatīyeva, passanto passatiyeva. Svāyam dassanapariṇāyakaṭṭhena **cakkhubhūto**. Veditakaraṇaṭṭhena **ñāṇabhūto**. Aviparītasabhāvatṭhena pariyattidhammappavattanato vā hadayena cintetvā vācāya nicchāritadhāmmamayoti **dhammabhūto**. Setṭhaṭṭhena **brahmabhūto**. Atha vā cakkhu viya bhūtoti **cakkhubhūtoti** evametesu padesu attho veditabbo. Svāyam dhammassa vattanato **vattā**. Pavattāpanato **pavattā**. Atthaṁ nīharitvā dassanasamatthatāya **atthassa ninnetā**. Amatādhigamāya paṭipattim dadātīti **amatassa dātā**. **Agarum katvāti** punappunām āyācāpentopi hi garum karoti nāma, attano sāvakapāramīnāne ṛhatvā sinerūpādato vālukam uddharamāno viya dubbiññeyyam katvā kathentopi garum karotiyeva nāma. Evaṁ akatvā amhe punappunām ayācāpetvā suviññeyyampi no katvā kathehīti vuttam hoti.

(MA.18./II,77.) **204.** Yam **kho no āvusoti** ettha kiñcāpi “yam kho vo”ti vattabbaṁ siyā, te pana bhikkhū attanā saddhiṁ saṅgaṇhanto “yam kho no”ti āha. Yasmā vā uddesova tesam uddiṭṭhova. Bhagavā pana therassāpi tesampi (CS:pg.1.381) Bhagavāva. Tasmā Bhagavāti padam sandhāyapi evamāha, yam kho amhākam Bhagavā tumhākam saṁkhittena uddesam uddisitvātī attho.

Cakkhuñcāvusoti-ādīsu ayamattho, āvuso, nissayabhāvena cakkhupasādañca ārammaṇabhāvena catusamutṭhānikarūpe ca paṭicca cakkhuvīññānam nāma uppajjati.

Tiṇṇam saṅgati phassoti tesam tiṇṇam saṅgatiyā phasso nāma uppajjati. Tam phassam paṭicca sahajātādivasena phassapaccayā vedanā uppajjati. Tāya vedanāya yam ārammaṇam vedeti, tadeva saññā sañjānāti, yam saññā sañjānāti, tadeva ārammaṇam vitakko vitakketi. Yam vitakko vitakketi, tadevārammaṇam papañco papañceti.

Tatonidānanti etehi cakkhurūpādīhi kāraṇehi. **Purisam papañcasaññāsaṅkhā samudācarantīti** tam apariññātakāraṇam purisam papañcakotthāsa abhibhavanti, tassa pavattantīti attho. Tattha phassavedanāsaññā cakkhuvīññāñena sahajātā honti. Vitakko cakkhuvīññāñāntarādīsu savitakkacittesu datṭhabbo. Papañcasāṅkhā javanena sahajātā honti. Yadi evam kasmā atītānāgataggahaṇam katanti? Tathā uppajjanato. Yatheva hi etarahi cakkhudvāriko papañco cakkhuñca rūpe ca phassavedanāsaññāvitakke ca paṭicca uppanno, evamevaṁ atītānāgatesupi cakkhuvīññeyyesu rūpesu tessuppattim dassento evamāha.

Sotañcāvusoti-ādīsupi eseva nayo. Chaṭṭhadvāre pana **mananti** bhavaṅgacittam. **Dhammeti** tebhūmakadhammārammaṇam. **Manoviññāṇanti** āvajjanām vā javanām vā. Āvajjane gahite phassavedanāsaññāvitakkā āvajjanasahajātā honti. Papañco javanasahajāto. Javane gahite sahāvajjanakaṁ bhavaṅga mano nāma hoti, tato phassādayo sabbepi javanena sahajātāva. Manodvāre pana yasmā atītādibhedam sabbampi ārammaṇam hoti, tasmā **atītānāgatapaccuppannesūti** idam yuttameva.

(MA.18./II,78.) Idāni vaṭṭam dassento **so vatāvusoti** desanām ārabhi.

Phassapaññattim paññapessati ti phasso nāma eko dhammo uppajjatīti evam phassapaññattim paññapessati, dassessatīti attho. Esa nayo sabbattha. Evam imasmim sati idam hotīti dvādasāyatanavasena sakalarin vaṭṭam dassetvā idāni dvādasāyatanapaṭikkhepavasena vivaṭṭam dassento **so vatāvuso cakkhusmiṁ** (CS:pg.1.382) **asatīti** desanam ārabhi. Tattha vuttanayeneva attho veditabbo.

Evaṁ pañham vissajjetvā idāni sāvakena pañho kathitoti mā nikkañkhā ahuvattha, ayam Bhagavā sabbaññutaññatularūp gahetvā nisinno, icchamānā tameva upasaṅkamitvā nikkañkhā hothāti uyyojento **ākañkhamānā ca panāti-ādimāha**.

205. Imehi ākārehīti imehi kāraṇehi papañcuppattiyā pātiyekkakāraṇehi ceva vaṭṭavivāṭṭakāraṇehi ca. **Imehi padehīti** imehi akkharasampiṇḍanehi. **Byañjanehīti** pātiyekka-akkharehi. **Pañditoti** pañdiccena samannāgato. Catūhi vā kāraṇehi pañdito dhātukusalo īyatanakusalo paccayākārakusalo kāraṇākāraṇakusaloti. **Mahāpaññoti** mahante atthe mahante dhamme mahantā niruttiyo mahantāni paṭibhānāni pariggahaṇasamatthāya mahāpaññāya samannāgato. **Yathā tam Mahākaccānenāti** yathā Mahākaccānenā byākataṁ, tam sandhāya **tanti** vuttam. Yathā Mahākaccānenā byākataṁ, ahampi tam evamevarūp byākareyyenti attho.

Madhupiṇḍikanti mahantaṁ gulapūvam baddhasattugulakaṁ vā.

Asecanakanti asecitabbakam. Sappiphānitamadhusakkarādīsu idam nāmettha mandam idam bahukanti na vattabbarūp samayo jitarasam. **Cetasoti** cintakajātiko.

Dabbajātikoti pañditasabhāvo. **Ko nāmo ayanti** idam therō atibhaddako ayam dhammapariyāyo, dasabalassa sabbaññutaññānenevassa nāmarūp gaṇhāpessāmīti cintetvā āha. **Tasmāti** yasmā madhupiṇḍiko viya madhuro, tasmā madhupiṇḍikapariyāyotveva nam dhārehīti vadati. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Madhupiṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.19./II,79.)

(M.19.)9.Dvedhāvitakkasuttavaṇṇanā

206. (CS:pg.1.383) Me sutanti Dvedhāvitakkasuttam. Tattha **dvidhā katvā dvidhā katvāti** dve dve bhāge katvā. **Kāmavitakkoti** kāmapaṭisamūyutto vitakko. **Byāpādavitakkoti** byāpāda paṭisamūyutto vitakko. **Vihimśāvitakkoti** vihimśāpaṭisamūyutto vitakko. **Ekam bhāganti** ajjhattam vā bahiddhā vā olāriko vā sukhumo vā sabbo pāyam vitakko akusalapakkhikoyevāti tayopi kāmabyāpādavihimśāvitakke ekam koṭhāsamakāsim. Kāmehi nissaṭo nekkhammapaṭisamūyutto vitakko **nekkhammavitakko** nāma, so yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. Abyāpāda paṭisamūyutto vitakko **abyāpādavitakko**, so mettāpubbabhāgato paṭhāya yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. Avihimśāpaṭisamūyutto vitakko **avihimśāvitakko**, so karunāpubbabhāgato paṭhāya yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. **Dutiyam bhāganti** sabbopāyam kusalapakkhikoyevāti dutiyam koṭhāsamakāsim. Iminā bodhisattassa vitakkaniggahaṇakālo kathito.

Bodhisattassa hi chabbassāni padhānam padahantassa nekkhammavitakkādayo puñjapuñjā mahānadiyam oghā viya pavattim. Satisammōsenā pana sahasā kāmavitakkādayo uppajjītvā kusalavāram pacchinditvā sayam akusalajavanavārā hutvā

tiṭṭhanti. Tato bodhisatto cintesi-- “mayhaṁ ime kāmavitakkādayo kusalavāraṁ pacchinditvā tiṭṭhanti, handāhaṁ ime vitakke dve bhāge katvā viharāmī”ti kāmavitakkādayo akusalapakkhikāti ekam bhāgam karoti nekkhammavitakkādayo kusalapakkhikāti ekam. Atha puna cintesi-- “Akusalapakkhato āgatam vitakkam mantena kaṇhasappam uppīletvā gaṇhanto viya amittam gīvāya akkamanto viya ca niggahessāmi, nāssa vaḍḍhitum dassāmi. Kusalapakkhato āgatam vitakkam meghasamaye meghaṁ viya sukhette sālakalyāṇipotakam viya ca sīgham vaḍḍhessāmī”ti. So tathā katvā akusalavitakke niggāhi, kusalavitakke vaḍḍhesi. Evam iminā bodhisattassa vitakkaniggahaṇanakālo kathitoti veditabbo.

(MA.19./II,80.) 207. Idāni yathāssa te vitakkā uppajjim̄su, yathā ca ne niggahesi, tam dassento **tassa mayhaṁ, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **appamattassāti** satiyā (CS:pg.1.384) avippavāse ṛhitassa. **Ātāpinoti** ātāpavīriyavantassa. **Pahitattassāti** pesitacittassa. **Uppajjati kāmavitakkoti** bodhisattassa chabbassāni padhānam padahato rajjasukhaṁ vā ārabbha, pāsāde vā nāṭakāni vā orodhe vā kiñcidēva vā sampattiṁ ārabbha kāmavitakko nāma na uppannapubbo. Dukkarakārikāya panassa āhārūpacchedena adhimattakasimānam pattassa etadahosi-- “na sakkā āhārūpacchedena visesam nibbatteturū, yaṁnūnāhaṁ olārikam āhāram āhāreyyan”ti. So uruvelam piṇḍaya pāvisi. Manussā-- “mahāpuriso pubbe āharitvā dinnampi na gaṇhi, addhāssa idāni manoratho matthakam patto, tasmā sayameva āgato”ti pañītapañītarām āhāram upaharim̄su. Bodhisattassa attabhāvo nacirasseva pākatiko ahosi. Jarājinṇattabhāvo hi sappāyabhojanam labhitvāpi pākatiko na hoti. Bodhisatto pana daharo. Tenassa sappāyabhojanam bhuñjato attabhāvo na cirasseva pākatiko jāto, vippasannāni indriyāni, parisuddho chavivaṇṇo, samuggatatārāgaṇam viya nabham paripuṇṇadvattim̄samahāpurisalakkhanappaññititasarīram ahosi. So tam oloketvā “tāva kilanto nāma attabhāvo evam paṭipākatiko jāto”ti cintetvā attano paññāmahantatāya evam parittakampi vitakkam gahetvā kāmavitakkoti akāsi.

Paññasālāya purato nisinno camarapasadagavayarohitamigādike magagaṇe manuññasaddaravane moravanakukkuṭādike pakkhigaṇe nīluppalakumudakamalādisañchannāni pallalāni nānākusumasañchannaviṭapā vanarājiyo mañikkhandhanimalajalapavāhañca nadim nerañjaram passati. Tassa evam hoti “sobhanā vatime migajātā pakkhigaṇā pallalāni vanarājiyo nadī nerañjarā”ti. So tampi evam parittakam vitakkam gahetvā kāmavitakkamakāsi, tenāha “upajjati kāmavitakko”ti.

(MA.19./II,81.) **Attabyābādhāyapīti** attadukkhāyapi. Esevanayo sabbattha. Kim pana mahāsattassa ubhayadukkhāya saṁvattanakavitakko nāma atthīti? Natti. Apariññāyam ṛhitassa pana vitakko yāva ubhayabyābādhāya saṁvattatīti etāni tīni nāmāni labhati, tasmā evamāha. **Paññānirodhikoti** anuppannāya (CS:pg.1.385) lokiyalokuttarāya paññāya uppajjituṁ na deti, lokiyanām pana aṭṭhasamāpattipañcābhīññāvasena uppannampi samucchinditvā khipatīti **paññānirodhiko**. **Vighātapakkhikoti** dukkhakoṭṭhāsiko. Asaṅkhataṁ nibbānam nāma, tam paccakkham kātum na detīti **anibbānasamāvattaniko**. **Abbhatham gacchatīti** khayam natthibhāvam gacchati. Udkapupphuṭako viya nirujjhati. **Pajahamevāti** pajahimeva. **Vinodamevāti** nīharimeva. **Byantameva nam akāsinti** vigatantam nissesaṁ parivātumam paricchinnameva nam akāsīm.

208. **Byāpādavitakkoti** na bodhisattassa parūpaghātappaññisamutto nāma vitakko citte uppajjati, athassa ativassa-accuṇha-atisītādīni pana paṭicca

cittavipariṇāmabhāvo hoti, tam sandhāya “byāpādavitakko”ti āha. **Vihimsāvitakkoti** na mahāsattassa paresam dukkhuppādanappaṭisaṁyutto vitakko uppajjati, citte pana uddhatākāro anekaggatākāro hoti, tam gahetvā vihimsāvitakkamakāsi. Paññasālādvāre nisinno hi sīhabyagghādike vālamige sūkarādayo khuddamige vihimsante passati. Atha bodhisatto imasmimpi nāma akutobhaye araññe imesam tiracchānagatānam paccatthikā uppajjanti, balavanto dubbale khādanti, balavantakhāditā vattantīti kāruññam uppādeti. Aññepi biłārādayo kukkuṭamūsikādīni khādante passati, gāmarū piñḍāya paviṭṭho manusse rājakammikehi upaddute vadhabandhādīni anubhavante attano kasivanijjādīni kammāni katvā jīvitum na labhantīti kāruññam uppādeti, tam sandhāya “uppajjati vihimsāvitakko”ti āha. **Tathā tathāti** tena tena ākārena. Idam vuttam hoti-- kāmavitakkādīsu yam yam vitakketi, yam yam vitakkaṁ pavatteti, tena tene cassākārena kāmavitakkādibhāvo (**MA.19./II,82.**) cetaso na hi hotīti. **Pahāsi nekkhammavitakkanti** nekkhammavitakkam pajahati. **Bahulamakāsīti** bahulam karoti. **Tassa tam kāmavitakkāya cittanti** tassa tam cittaṁ kāmavitakkatthāya. Yathā kāmavitakkasampayuttam (**CS:pg.1.386**) hoti, evamevaṁ namaññīti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Idāni athadīpikam upamam dassento **seyyathāpī** ti-ādimāha. Tattha **kiṭṭhasambādhēti** sassasambādhe. **Ākoṭeyyāti** ujukam piṭṭhiyam pahareyya. **Paṭikoṭeyyāti** tiriyaṁ phāsukāsu pahareyya. **Sannirundheyyāti** āvaritvā tiṭṭheyya. **Sannivāreyyāti** ito cito ca gantum na dadeyya **Tatonidānanti** tena kārañena, evam arakkhitānam gunnam paresam sassakhādanakārañenāti attho. Bālo hi gopāloko evam gāvo arakkhamāno “Ayam amhākarū bhattavetanām khādati, ujum gāvo rakkhitumpi na sakkoti, kulehi saddhiṁ veram gaṇhāpetī”ti gosāmikānampi santikā vadhādīni pāpuññāti, kiṭṭhasāmikānampi. Pañđito pana imāni cattāri bhayāni sampassanto gāvo sādhukam rakkhati, tam sandhāyetam vuttaṁ. **Ādīnavanti** upaddavam. **Okāranti** lāmakam, khandhesu vā otāram. **Saṅkilesanti** kiliṭṭhabhāvarū. **Nekkhammeti** nekkhammamhi. **Ānisāṁsanti** visuddhipakkharū. **Vodānapakkhanti** idam tasseeva vevacanam, kusalānam dhammānam nekkhammamhi visuddhipakkham addasanti attho.

209. Nekkhammantī ca kāmehi nissaṭam sabbakusalarū, ekadhamme saṅgayhamāne nibbānameva. Tatridam opammasaṁsandanām-- kiṭṭhasambādhām viya hi rūpādi-ārammañam, kūṭagāvo viya kūṭacittam, pañđitagopālako viya bodhisatto, catubbidhabhayarū viya attaparūbhayabyābādhāya sarīvattanavitakko, pañđitagopālakassa catubbidham bhayaṁ disvā kiṭṭhasambādhe appamādena gorakkhanam viya bodhisattassa chabbassāni padhānam padahato attabyābādhādibhayam disvā rūpādīsu ārammañesu yathā kāmavitakkādayo na uppajjanti, evam cittarakkhañam. **Paññāvuddhikoti**-ādīsu anuppannāya lokiyalokuttarapaññāya uppādāya, uppannāya ca vuddhiyā sarīvattatīti (**MA.19./II,83.**) **paññāvuddhiko**. Na dukhakoṭṭhāsāya samīvattatīti **avighātapakkhiko**. Nibbānadhadhātusacchikiriyāya samīvattatīti **nibbānasamīvattaniko**. **Rattiṁ cepi naṁ, bhikkhave, anuvitakkeyyanti** sakalarattim cepi tam vitakkarū pavatteyyam. **Tatonidānanti** tam mūlakam. **Ohaññeyyāti** ugghātīyeyya, uddhaccāya samīvatteyyāti (**CS:pg.1.387**) attho. **Ārāti** dūre. **Samādhimhāti** upacārasamādhītopi appanāsamādhītopi. **So kho ahaṁ, bhikkhave,** **ajjhattameva cittanti** so ahaṁ, bhikkhave, mā me cittaṁ samādhimhā dūre hotūti ajjhattameva cittaṁ sañṭhapemi, gocarajjhatte ṭhapemīti attho. **Sannisādemīti** tattheva ca naṁ sannisīdāpemi. **Ekodim karomi**ti ekaggam karomi. **Samādahāmīti** sammā ādāhāmi, suṭṭhu āropemīti attho. **Mā me cittaṁ ūhaññīti** mā mayham cittaṁ

ugghātīyittha, mā uddhaccāya saṁvattatūti attho.

210. Uppajjati abyāpādavitakko ...pe... avihiṁsāvitakkoti ettha yo so imāya heṭṭhā vuttataruṇavipassanāya saddhiṁ uppannavitakko kāmapaccanīkaṭṭhena **nekkhammavitakkoti** vutto. Soyeva byāpādapaccanīkaṭṭhena **abyāpādavitakkoti** ca vihiṁsāpaccanīkaṭṭhena **avihiṁsāvitakkoti** ca vutto.

Ettāvatā bodhisattassa samāpattiṁ nissāya vipassanāpaṭṭhapanakālo kathito. Yassa hi samādhipi taruṇo, vipassanāpi. Tassa vipassanāṁ paṭṭhapetvā aticirāṁ nisinnassa kāyo kilamati, anto aggi viya uṭṭhahati, kacchehi sedā muccanti, matthakato usumavaṭṭi viya uṭṭhahati, cittarū haññati vihaññati vipphandati. So puna samāpattiṁ samāpajjītvā tam paridametvā mudukam katvā samassāsetvā puna vipassanāṁ paṭṭhapeti. Tassa puna aticirāṁ nisinnassa tatheva hoti. So puna samāpattiṁ samāpajjītvā tatheva karoti. Vipassanāya hi bahūpakārā samāpatti.

Yathā yodhassa phalakakoṭṭhako nāma bahūpakāro hoti, so tam nissāya saṅgāmarū pavisati, tattha hatthīhipi assehipi yodhehipi saddhiṁ kammarū katvā āvudhesu vā khīṇesu bhuñjitukāmatādibhāve (**MA.19./II,84.**) vā sati nivattitvā phalakakoṭṭhakam pavisitvā āvudhānipi gaṇhāti, vissamatipi, bhuñjatipi, pāṇiyampi pivati, sannāhampi paṭisannayhati, tam tam katvā puna saṅgāmarū pavisati, tattha kammam katvā puna uccārādipīlito vā kenacideva vā karaṇīyena phalakakoṭṭhakam pavisati. Tattha santhambhitvā puna (**CS:pg.1.388**) saṅgāmarū pavisati, evam yodhassa phalakakoṭṭhako viya vipassanāya bahūpakārā samāpatti.

Samāpatti�ā pana saṅgāmanittharaṇakayodhassa phalakakoṭṭhakatopi vipassanā bahūpakāratarā. Kiñcāpi hi samāpattiṁ nissāya vipassanāṁ paṭṭhapeti, vipassanā pana thāmajātā samāpattimpi rakkhati. Thāmajātam karoti.

Yathā hi thale nāvampi nāvāya bhaṇḍampi sakaṭabhāram karonti. Udakam patvā pana sakaṭampi sakaṭabhaṇḍampi yuttagonepi nāvābhāram karonti. Nāvā tiriyam sotam chinditvā sotthinā supaṭṭanam gacchatī, evamevam kiñcāpi samāpattiṁ nissāya vipassanāṁ paṭṭhapeti, vipassanā pana thāmajātā samāpattimpi rakkhati, thāmajātam karoti. Thalam patvā sakaṭam viya hi samāpatti. Udakam patvā nāvā viya vipassanā. Iti bodhisattassa ettāvatā samāpattiṁ nissāya vipassanāpaṭṭhapanakālo kathitoti veditabbo.

Yaññadevāti-ādi kaṇhapakkhe vuttānusāreneva veditabbam, idhāpi atthadīpikam upamaṁ dassetuṁ **seyyathāpīti**-ādimāha. Tattha **gāmantasambhatesūti** gāmantam āhaṭesu. **Satikaraṇīyameva hotīti etā gāvoti** sati-uppādanamattameva kātabbam hoti. Ito cito ca gantvā ākoṭanādikiccam natthi. **Ete dhammāti** ete samathavipassanā dhammāti satuppādanamattameva kātabbam hoti. Iminā bodhisattassa samathavipassanānam thāmajātakālo kathito. Tadā kirassa samāpattiṁ appanathāya nisinnassa atṭha samāpattiyo ekāvajjanena āpātham āgacchanti, vipassanāṁ paṭṭhapetvā nisinno satta anupassanā ekappahāreneva āruļho hoti.

215. Seyyathāpīti idha kim dasseti? Ayam pāṭiyekko anusandhi, sattānañhi hitūpacārām attano satthubhāvasampadañca (**MA.19./II,85.**) dassento Bhagavā imam desanam ārabhi. Tattha **araññeti** aṭaviyam. **Pavaneti** vanasaṇḍe. Atthato hi idam dvayam ekameva, paṭhamassa pana dutiyam vevacanam. **Ayogakkhemakāmoti** catūhi yogehi khemam nibbhayaṭṭhānam anicchanto bhayameva icchanto (**CS:pg.1.389**) **Sovatthikoti** suvatthibhāvāvaho. **Pītagamanīyoti** tuṭṭhim gamanīyo. “Pītagamanīyo”ti vā pāṭho. **Pidaheyyāti** sākhādīhi thakeyya. **Vivareyyāti** visadamukham katvā vivaṭam kareyya. **Kummagganti** udakavanapabbatādīhi sanniruddham amaggam. **Odaheyya**

okacaranti tesāṁ oke caramānāṁ viya ekāṁ dīpakamigāṁ ekasmiṁ thāne thapeyya.

Okacārikanti dīgharajjuyā bandhitamyeva migim.

Migaluddako hi araññāṁ migānāṁ vasanaṭhānam gantvā “idha vasanti, iminā maggena nikkhamanti, etha caranti, ettha pivanti, iminā maggena pavasantī”ti sallakkhetvā maggam pidhāya kummaggam vivaritvā okacarañca okacārikañca thapetvā sayāṁ paṭicchannaṭhāne sattim gahetvā tiṭṭhati. Atha sāyanhasamaye migā akutobhaye araññe caritvā pāñiyāṁ pivitvā migapotakehi saddhiṁ kīlamānā vasanaṭhānasantikām āgantvā okacarañca okacārikañca disvā “sahāyakā no āgatā bhavissantī”ti nirāsaṅkā pavasantī, te maggam pihitāṁ disvā “nāyam maggo, ayāṁ maggo bhavissatī”ti kummaggam paṭipajjanti. Migaluddako na tāva kiñci karoti, paviṭṭhesu pana sabbapacchimām sañikām paharati. So uttasati, tato sabbe uttasitvā “bhayaṁ uppannan”ti purato olokentā udakena vā vanena vā pabbatena vā sanniruddham maggam disvā ubho hi passehi aṅgulisaṅkhalikām viya gahanavanaṁ pavisitum asakkontā paviṭṭhamaggeneva nikkhamitum ārabhanti. Luddako tesāṁ nivattanabhāvāṁ ñatvā ādito paṭṭhāya tiṁsampi cattālīsampi mige ghāteti. Idam sandhāya **evañhi so, bhikkhave, mahāmigasāṅgo aparena samayena anayabyasanāṁ āpajjeyyāti** vuttam.

“Nandīrāgassetam adhivacanāṁ, avijjāyetam adhivacanan”ti ettha yasmā ime sattā avijjāya aññāñā hutvā nandīrāgena ābandhitvā rūpārammaṇādīni upanītā vaṭṭadukkhasattiyā ghātam (**MA.19./II,86.**) labhanti. Tasmā Bhagavā okacaram nandīrāgoti, okacārikām avijjāti katvā dassesi.

Migaluddako hi ekadāpi tesāṁ sākhābhāñgena sarīram puñchitvā manussagandham apanetvā okacaram ekasmiṁ thāne thapetvā okacārikām saha rajjuyā vissajjetvā attānam paṭicchādetvā sattim adāya okacarassa santike tiṭṭhati, okacārikā migagañassa caraṇaṭhānābhimukhī gacchati (**CS:pg.1.390**) Tam disvā migā sīsāni ukkhipitvā tiṭṭhanti, sāpi sīsām ukkhipitvā tiṭṭhati, te “amhākām samajātikā ayan”ti gocarañ gañhanti. Sāpi tiñāni khādantī viya sañikām upagacchati. Āraññiko yūthapatimigo tassā vātam labhitvā sakabhariyām vissajjetvā tadabhimukho hoti.

Sattānañhi navanavameva piyām hoti. Okacārikā āraññikassa migassa accāsannabhāvām adatvā tadabhimukhīva pacchato paṭikkamitvā okacarassa santikām gacchati, yattha yathassā raju laggati, tattha tattha khurena paharitvā moceti, āraññiko migo okacaram disvā okacārikāya sammatto hutvā okacare usūyaṁ katvā piṭṭhim nāmetvā sīsām kampento tiṭṭhati, tasmim khaṇe sattim jivhāya lehantopi “Kim etan”ti na jānāti, okacaropi sacassa uparibhāgena tarām migām paharitum sukham hoti, piṭṭhim nāmeti. Sacassa heṭṭhābhāgena paharitum sukham hoti, hadayaṁ unnāmeti. Atha luddako āraññikām migām sattiyā paharitvā tattheva ghātetevā māmsām adāya gacchati. Evameva yathā so migo okacārikāya sammatto okacare usūyaṁ katvā sattim jivhāya lehantopi kiñci na jānāti, tathā ime sattā avijjāya sammattā andhabhūtā kiñci ajānantā rūpādīsu nandīrāgam upagamma vaṭṭadukkhasattiyā vadham labhantīti Bhagavā okacaram nandīrāgoti, okacārikām avijjāti katvā dassesi.

Iti kho, bhikkhave, vivaṭo mayā khemo maggoti iti kho, bhikkhave, mayā imesāṁ sattānam hitacarañena sammāsambodhiṁ patvā aham Buddhosmīti tuṇhībhūtena anisīditvā dhammadakkappavattanato paṭṭhāya dhammarām desentena vivaṭo khemo arayo atṭhañgiko maggo, pihito (**MA.19./II,87.**) kummaggo aññātakoñḍaññādīnam bhabba puggalānam ūhato okacaro nandīrāgo dvedhā chetvā pātito, nāsitā okacārikā avijjā sabbena sabbam samugghātitāti attano hitūpacāram dassesi. Sesam sabbattha

uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Dvedhāvitakkasuttavañjanā niṭṭhitā.

(M.20.) 10. Vitakkasanṭhānasuttavañjanā

216. Evaṁ (CS:pg.1.391) me sutanti Vitakkasanṭhānasuttam. Tattha **adhicittamanuyuttenāti** dasakusalakammapathavasena uppnam cittaṁ cittameva, vipassanāpādaka-atṭhasamāpatticittam tato cittato adhikarām cittanti **adhicittam**. **Anuyuttenāti** tam adhicitam anuyuttena, tattha yuttappayuttenāti attho.

Tatrāyam bhikkhu purebhuttam piṇḍāya caritvā pacchābhuttam piṇḍapātappaṭikkanto nisīdanaṁ ādāya asukasmīr rukkhamūle vā vanasanē vā pabbatapāde vā pabbhāre vā samaṇadhammarūpā karissāmīti nikhamantopi, tattha gantvā hatthehi vā pādehi vā nisajjaṭhānato tiṇapāṇḍāni apanentopi adhicitam anuyuttoyeva. Nisīditvā pana hatthapāde dhovitvā pallaṅkam ābhujitvā mūlakammaṭhānam gahetvā viharantopi adhicitam anuyuttoyeva.

Nimittānīti kāraṇāni. **Kālena kālanti** samaye samaye. Na nu ca kammaṭhānam nāma muhuttampi achaḍḍetvā nirantaram manasikātabbam, kasmā Bhagavā “kālena kālan”ti āhāti. Pāliyañhi atṭhatirīsa kammaṭhānāni vibhattāni, tesu bhikkhunā attano cittarucitam kammaṭhānam gahetvā nisinnena yāva kocideva upakkilesu nuppajjati, tāva imesam nimittānam manasikārakiccām natthi. Yadā pana uppajjati, tadā imāni gahetvā citte uppnam abbudam nīharitabbanti dassento evamāha.

Chandūpasāñhitāti chandasahagatā rāgasampayuttā. Imesam pana tiṇam vitakkānam khettañca ārammaṇañca jānitabbam. Tattha chandūpasāñhitānam (MA.20./II,88.) atṭha lobhasahagatacittāni khettam, dosūpasāñhitānam dve domanassasahagatāni, mohūpasāñhitānam dvādasapi akusalacittāni. Vicikicchā-uddhaccasampayuttacittāni pana dve etesam pāṭipuggalikam khettam. Sabbesampi sattā ceva saṅkhārā ca ārammaṇam, itthāniṭṭha-asamapekkhitesu hi sattesu ca saṅkhāresu ca te uppajjanti **Aññampi nimittām manasikātabbam kusalūpasāñhitānti** tato nimittato aññānam kusalanissitam nimittam manasikātabbam. Tattha **aññam nimittām** nāma chandūpasāñhite vitakke sattesu uppanne asubhabhāvanā aññam nimittam nāma. Saṅkhāresu uppanne aniccamanasikāro aññānam nimittam (CS:pg.1.392) nāma. Dosūpasāñhite sattesu uppanne mettābhāvanā aññānam nimittam nāma. Saṅkhāresu uppanne dhātumanasikāro aññānam nimittam nāma. Mohūpasāñhite yattha katthaci uppanne pañcadhammūpanissayo aññānam nimittam nāma.

Imassa hatthā vā sobhanā pādā vātī-ādinā nayena hi sattesu lobhe uppanne asubhato upasāñharitabbam. Kimhi sārattosi? Kesesu sārattosi. Lomesu ...pe... muttesu sārattosi. Ayan attabhāvo nāma tīhi atṭhisatehi ussāpito, navahi nhārusatehi ābaddho, navahi māmsapesiseatehi anulitto, allacammaṇa pariyonaddho, chavirāgena paṭicchanno, navahi vaṇamukhehi navanavutilomakūpasahassehi ca asuci paggharati, kuṇapapūrito, duggandho, jegucchō, paṭikūlo, dvattiṁsakuṇapasañcayo, natthettha sāram vā varam vāti evam asubhato upasāñharantassa sattesu uppanno lobho pahīyati, tenassa asubhato upasāñharaṇam aññānam nimittam nāma hoti.

Pattacīvarādīsu saṅkhāresu lobhe uppanne dvīhākārehi saṅkhāramajjhattaraṁ samuṭṭhāpetūti satipaṭṭhānavaññanāyam vuttanayena assāmikatāvakālikabhāvavasena manasikaroto so pahīyati. Tenassa aniccato manasikāro aññam nimittam nāma hoti. Sattesu dose uppanne pana āghātavinayakacakopamovādādīnam vasena mettā bhāvetabbā, tam bhāvayato doso pahīyati, tenassa mettābhāvanā aññam nimittam nāma hoti. (MA.20./II,89.) Khāṇukaṇṭakatiṇapaṇṇadīsu pana dose uppanne tvam kassa kuppasi, kim pathavīdhātuyā, udāhu āpodhātuyā, ko vā panāyam kuppatti nāma, kim pathavīdhātu udāhu āpodhātūti-ādinā nayena dhātumanasikāram karontassa doso pahīyati. Tenassa dhātumanasikāro aññam nimittam nāma hoti.

Mohe pana yattha katthaci uppanne--

“Garūsaṁvāso uddeso, uddiṭṭhapariipucchanam;
Kālena dhammassavanaṁ, ṭhānāṭṭhānavinicchayo.
Pañca dhammūpanissāya, mohadhātu pahīyatī”ti.--

Ime (CS:pg.1.393) pañca dhammā upanissitabbā. Garuṁ upanissāya viharanto hi bhikkhu-- “Ācariyo gāmappavesanam anāpucchantassa pattakāle vattam akarontassa ghaṭasata-udakāharaṇādidaṇḍakammam karotī”ti yattappatiyatto hoti, athassa moho pahīyati. Uddesam gaṇhantopi-- “Ācariyo uddesakāle uddesam aggāṇhantassa asādhukam sajjhāyantassa ca daṇḍakammam karotī”ti yattappaṭiyatto hoti, evampissa moho pahīyati. Garubhāvanīye bhikkhū upasaṅkamitvā “idam bhante katham imassa ko attho”ti paripucchanto kamkham vinodeti, evampissa moho pahīyati. Kālena dhammasavanaṭṭhānam gantvā sakkaccam dhammarūpiṇī suṇantassāpi tesu tesu ṭhānesu attho pākaṭo hoti. Evampissa moho pahīyati. Idamassa kāraṇam, idam na kāraṇanti ṭhānāṭṭhānavinicchaye cheko hoti, evampissa moho pahīyati. Tenassa pañcadhammūpanissayo aññam nimittam nāma hoti.

Apica aṭṭhatimśāyā ārammaṇesu yaṁkiñci bhāventassāpi ime vitakkā pahīyanti eva. Imāni pana nimittāni ujuvipaccanikāni paṭipakkhabhūtāni. Imehi pahīnā rāgādayo suppahīnā honti. Yathā hi aggim allakaṭṭhehipi paṁsūhipi sākhādīhipi pothetvā nibbāpentiyeva, udakam pana aggissa ujuvipaccanikam, tena nibbuto sunibbuto hoti, evamimehi nimittehi pahīnā rāgādayo suppahīnā honti. Tasmā etāni kathitānīti veditabbāni.

(MA.20./II,90.) **Kusalūpasamhitanti** kusalanissitam kusalassa paccayabhūtam.

Ajjhattamevāti gocarajjhatteriyeva. **Palagandoti** vadḍhakī. **Sukhumāya āṇiyāti** yam āṇim nīharitukāmo hoti, tato sukhumatarāya sāradāru-āṇiyā. **Oḷārikam āṇinti** candaphalake vā sāraphalake vā ākoṭitam visamāṇim. **Abhinihaneyyāti** muggarena ākoṭento haneyya. **Abhinihareyyāti** evam abhinihananto phalakato nīhareyya.

Abhinivaseyyāti idāni buhu nikkhantāti ñatvā hatthena cāletvā nikkaḍḍheyya.

(CS:pg.1.394) Tattha phalakam viya cittam, phalake visamāṇi viya akusalavitakkā, sukhumāṇi viya aññam asubhabhāvanādikusalanimittam, sukhumāṇiyā oḷārikāṇīharaṇam viya asubhabhāvanādīhi kusalanimittehi tesam vitakkānam nīharaṇam.

217. Ahikuṇapenāti-ādi atijegucchapatikūlakunapadassanattham vuttam.

Kaṇṭhe āsattenāti kenacideva paccatthikena ānetvā kanṭhe baddhena paṭimukkena.

Aṭṭiyeyyāti aṭṭo dukkhito bhaveyya. **Harāyeyyāti** lajjeyya. **Jiguccheyyāti** sañjātajiguccho bhaveyya.

Pahīyantī evam imināpi kāraṇena ete akusalā dhammā sāvajjā dukkhavipākāti attano paññabalaena upaparikkhato ahikuṇapādīni viya jiguchantassa pahīyanti. Yo

pana attano paññābalena upaparikkhitum na sakkoti, tena ācariyam vā upajjhāyam vā aññataram vā garuṭhāniyam sabrahmacārim saṅghatheram vā upasaṅkamitvā ghaṇḍim paharitvā bhikkhusaṅghameva vā sannipātētvā ārocetabbam, bahunañhi sannipāte bhavissateva eko pañditamanusso, svāyam evam etesu ādīnavo daṭṭhabboti kathessati, kāyavicchindanīyakathādīhi vā pana te vitakke niggaṇhissatī.

218. Asati-amanasikāro āpajjitabboti neva so vitakko saritabbo na manasikātabbo, aññavihitakena bhavitabbam. Yathā hi rūpam apassitukāmo puriso akkhīni nimileyya, evameva mūlakammaṭṭhānam gahetvā nisinnena bhikkhunā (MA.20./II,91.) cittamhi vitakke uppanne aññavihitakena bhavitabbam. Evamassa so vitakko pahīyati, tasmim pahīne puna kammaṭṭhānam gahetvā nisīditabbam.

Sace na pahīyati, uggahito dhammadhāpabandho hoti, so mahāsaddena sajjhāyitabbo. Evampi ce aññavihitakassa sato so na pahīyati. Thavikāya muṭṭhipotthako hoti, yattha ca Buddhavaṇṇāpi dhammavaṇṇāpi likhitā honti, tam nīharitvā vācentena aññavihitakena bhavitabbam. Evampi ce na pahīyati, thavikato arañisahitāni nīharitvā “Ayam (CS:pg.1.395) uttarāraṇī ayam adharāraṇī”ti āvajjentena aññavihitakena bhavitabbam. Evampi ce na pahīyati, sīpāṭikam nīharitvā “idam ārakanṭakam nāma, ayaṁ pipphalako nāma, idam nakhacchedanam nāma, ayaṁ sūci nāmā”ti parikkhāram samannānentena aññavihitakena bhavitabbam. Evampi ce na pahīyati, sūciṁ gahetvā cīvare jīṇaṭṭhānam sibbantena aññavihitakena bhavitabbam. Evam yāva na pahīyati, tāva tam tam kusalakammam karontena aññavihitakena bhavitabbam. Pahīne puna mūlakammaṭṭhānam gahetvā nisīditabbam, navakammaṁ pana na paṭṭhapetabbam. Kasmā? Vitakke pacchinne kammaṭṭhānamanasikārassa okāso na hoti.

Porāṇakapaṇḍitā pana navakammaṁ katvāpi vitakkam pacchindiṁsu. Tatridam vatthu-- tissasāmañerassa kira upajjhāyo tissamahāvihāre vasati. Tissasāmañero “bhante ukkaṇṭhitomhī”ti āha. Atha naṁ therō “imasmim vihāre nhāna-udakam dullabham, marū gahetvā cittalapabbataṁ gacchāhī”ti āha. So tathā akāsi. Tattha naṁ therō āha “Ayam vihāro accantasaṅghiko, ekam puggalikaṭṭhānam karohī”ti. So sādhu bhanteti ādito patṭhāya saṁyuttanikāyam pabbhārasodhanam tejodhātukasiṇaparikammanti tīṇīpi ekato ārabhitvā kammaṭṭhānam appanam pāpesi, **saṁyuttanikāyam** pariyośāpesi, leṇakammaṁ niṭṭhāpesi, sabbam katvā upajjhāyassa saññām adāsi. Upajjhāyo “dukkhena te sāmañera kataṁ, aija tāva tvaṁyeva vasāhī”ti āha. So tam rattim leṇe vasanto utusappāyam labhitvā vipassanam vadḍhetvā arahattam (MA.20./II,92.) patvā tattheva parinibbāyi. Tassa dhātuyo gahetvā cetiyam akarīnsu. Ajjāpi **Tissattheracetiyan**ti paññāyati. Idam pabbam asatipabbam nāma.

219. Imasmim ṭhatvā vitakke niggaṇhitum asakkonto idha ṭhatvā niggaṇhissatī vitakkamūlabhedam pabbam dassento puna **tassa ce bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **vitakkasaṅkhārasaṇṭhānam manasikātabbanti** saṅkharotīti **saṅkhāro**, paccayo, kāraṇam mūlanti attho. Santiṭhati eththāti **saṇṭhānam**, vitakkasaṅkhārassa saṇṭhānam **vitakkasaṅkhārasaṇṭhānam**, tam manasikātabbanti. Idam vuttam hoti, ayaṁ vitakko kim hetu kim paccayā kim kāraṇā uppannoti vitakkānam mūlañca mūlamūlañca manasikātabbanti. **Kim nu kho aham sīgham** (CS:pg.1.396) **gacchāmīti** kena nu kho kāraṇena aham sīgham gacchāmi? **Yamnūnāham saṇikam gaccheyyanti** kim me iminā sīghagamanena, saṇikam gacchissāmīti cintesi. **So saṇikam gaccheyyāti** so evam cintetvā saṇikam gaccheyya. Esa nayo sabbattha.

Tattha tassa purisassa sīghagamanakālo viya imassa bhikkhuno

vitakkasamāruṇhakālo. Tassa samikagamanakālo viya imassa vitakkacārapacchedanakālo. Tassa ṭhitakālo viya imassa vitakkacāre pacchinne mūlakammaṭṭhānam cittotaraṇakālo. Tassa nisinnakālo viya imassa vipassanām vadḍhetvā arahattappattakālo. Tassa nipannakālo viya imassa nibbānārammaṇaya phalasamāpattiya divasam vītvattanakālo. Tattha ime vitakkā kiṁ hetukā kiṁ paccayāti vitakkānam mūlamūlam gacchantassa vitakkacāro sithilo hoti. Tasmim sithilībhūte matthakām gacchante vitakkā sabbaso nirujjhanti. Ayamattho duddubhajātakenapi dīpetabbo--

Sasakassa kira beluvarukkhamūle niddāyantassa beluvapakkam vanṭato chijjivā kaṇṇamūle patitam. So tassa saddena “pathavī bhijjatī”ti saññāya uṭṭhahitvā vegena palāyi. Tam disvā purato aññepi catuppadā palāyiṁsu. Tadā bodhisatto sīho hoti. So cintesi-- “Ayam pathavī nāma kappavināse bhijjati, antarā pathavībhedo nāma natthi, yaṁnūnāham (MA.20./II,93.) mūlamūlam gantvā anuvijjeyyan”ti. So hatthināgato paṭṭhāya yāva sasakaṁ pucchi “tayā, tāta, pathavī bhijjamānā diṭṭhā”ti. Saso “āma devā”ti āha. Sīho “ehi, bho, dassehī”ti. Saso “na sakkomi sāmī”ti. “Ehi, re, mā bhāyī”ti sañhamudukena gahetvā gato saso rukkhassa avidūre ṭhatvā--

“Duddubhāyati bhaddante, yasmiṁ dese vasāmaham;

Ahampetam na jānāmi, kimetaṁ duddubhāyati”ti. (jā.1.4.85)

Gāthamāha. Bodhisatto “tvāṁ ettheva tiṭṭhā”ti rukkhamūlam gantvā sasakassa nipannaṭṭhānam addasa, beluvapakkam addasa, uddham oleketvā vanṭam addasa, disvā “Ayam saso ettha nipanno, niddāyamāno imassa kaṇṇamūle (CS:pg.1.397) patitassa saddena ‘pathavī bhijjatī’ti evam̄saññī hutvā palāyī”ti ñatvā tam kāraṇam sasam̄ pucchi. Saso “āma, devā”ti āha. Bodhisatto imam gāthamāha--

“Beluva patitam sutvā, duddubhanti saso javi;

Sasassa vacanam sutvā, santattā migavāhini”ti. (jā.1.4.86).

Tato bodhisatto “mā bhāyathā”ti migagaṇe assāsesi. Evarā vitakkānam mūlamūlam gacchantassa vitakkā pahīyanti.

220. Imasmim vitakkamūlabhedapbbe ṭhatvā vitakke nigganhitum asakkontena pana evam̄ nigganhitabbāti aparampi kāraṇam dassento puna **tassa ce, bhikkhave**ti-ādimāha.

Dantebhidantamādhāyāti heṭṭhādante uparidantam ṭhapetvā. **Cetasā cittanti** kusalacittena akusalacittam abhiniggaṇhitabbam. **Balavā purisoti** yathā thāmasampanno mahābalo puriso dubbalam purisam sīse vā gale vā khandhe vā gahetvā abhiniggaṇheyya abhinippīleyya abhisantāpeyya santattam kilantam mucchāparetam viya kareyya, evameva bhikkhunā vitakkehi saddhiṁ paṭimallena hutvā “ke ca tumhe ko cāhan”ti abhibhavitvā-- “kāmam taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu sarīre upasussatu marīsalohitan”ti (a.ni.2.5) evam̄ (MA.20./II,94.) mahāvīriyam paggayha vitakkā nigganhitabbāti dassento ima atthadīpikam upamaṁ āhari.

221. Yato kho, bhikkhaveti idam pariyādānabhājaniyam nāma, tam uttānatthameva. Yathā pana satthācariyo tirorāṭṭhā āgataṁ rājaputtam pañcāvudhasippam uggaṇhāpetvā “gaccha, attano raṭṭhe rajjam gaṇha. Sace te antarāmagge corā uṭṭhahanti, dhanunā kammaṁ katvā gaccha. Sace te dhanu nassati vā bhijjati vā sattiyā asinā”ti evam̄ pañcahipi āvudhehi kattabbam dassetvā uyyojeti. So tathā katvā sakaraṭṭham gantvā rajjam gahetvā rajjasirim anubhoti. Evamevam Bhagavā adhicittamanuyuttam bhikkhum arahattagahaṇatthāya uyyojentoEvamevam Bhagavā adhicittamanuyuttam bhikkhum

arahattagahañatthāya uyyojento-- (CS:pg.1.398) “sacassa antarā akusalavitakkā uppajjanti, aññanimittapabbe ṭhatvā te niggāñhitvā vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pāpuñissati. Tattha asakkonto ādīnavapabbe ṭhatvā, tatrāpi asakkonto asatipabbe ṭhatvā, tatrāpi asakkonto vitakkamūlabhedapabbe ṭhatvā, tatrāpi asakkonto abhiniggañhanapabbe ṭhatvā vitakke niggāñhitvā vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pāpuñissati”ti imāni pañca pabbāni desesi.

Vasī vitakkapariyāyapathesūti vitakkacārapathesu ciṇṇavasī paguṇavasīti vuccati. **Yam vitakkam ākañkhissatī** idam assa vasībhāvākāradassanattham vuttam. Ayañhi pubbe yam vitakkam vitakketukāmo hoti, tam na vitakketi. Yam na vitakketukāmo hoti, tam vitakketi. Idāni pana vasībhūtattā yam vitakkam vitakketukāmo hoti, tamyeva vitakketi. Yam na vitakketukāmo, na tam vitakketi. Tena vuttam “yam vitakkam ākañkhissati, tam vitakkam vitakkessati. Yam vitakkam nākañkhissati, na tam vitakkam vitakkessatī”ti.
Acchechchi tañhanti-ādi Sabbāsavasutte vuttamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vitakkasanṭhānasuttavanṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavannanā niṭṭhitā.

Mūlapanṇāsaṭṭhakathāya paṭhamo bhāgo niṭṭhito.

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Majjhimanikāye

(Papañcasūdanī)

Mūlapanñāsa-atṭhakathā

(dutiyo bhāgo)

(CS:pg.2.1~2.320 ; PTS:II,95~423)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(5 A.D.)

(MA.21./II,95.)

3.Opammavaggo

(M.21.) Kakacūpamasuttavaṇṇanā

222. **Evaṁ** (CS:pg.2.1) me sutanti Kakacūpamasuttam. Tattha **Moliyaphaggunoti** molīti cūlā vuccati. Yathāha--

“Chetvāna molīm varagandhavāsitaṁ,
Vehāyasam ukkhipi sakyapuṅgavo.

Ratanacaṅkoṭavarena vāsavo,
Sahassanetto sirasā paṭiggahī”ti.

Sā tassa gihikāle mahatī ahosi, tenassa **moliyaphaggunoti** saṅkhā udapādi.

Pabbajitampi naṁ teneva nāmena sañjānanti. **Ativelanti** velāṁ atikkamitvā. Tattha kālavelā, sīmavelā, sīlavelāti tividhā velā. “Tāyam velāyam imam udānam udānesī”ti (dhammapade vaggānamuddānam, gāthānamuddānam; mahāva.1-3) ayam kālavelā nāma. “Thitadhammo velāṁ nātivattatī”ti (cūlava.384 udā.45 a.ni.8.19) ayam sīmavelā nāma. “Velā-anatikkamo setughāto”ti (dha.sa.299-301) ca, “velā cesā avītikkamanaṭṭhenā”ti ca, ayam sīlavelā nāma. Tam tividhampi so atikkamiyeva. Bhikkhuniyo hi ovaditum kālo nāma atthi, so atthaṅgatepi sūriye (CS:pg.2.2) ovadanto tam kālavelampi atikkami. Bhikkhunīnam ovāde pamāṇam nāma atthi sīmā mariyādā. So uttarichappañcavācāhi ovadanto tam sīmavelampi atikkami. Kathento pana davasahagataṁ katvā duṭṭhullāpattipahonakam katheti, evam sīlavelampi atikkami.

Saṁsaṭṭhoti missibhūto samānasukhadukkho hutvā. **Sammukhāti** purato.

Avaṇṇam bhāsatīti tā pana pacanakoṭṭanādīni karontiyo disvā natthi imāsam anāpatti nāma, imā bhikkhuniyo anācārā dubbacā pagabbhāti aguṇam katheti. **Adhikaraṇampi karotīti** imesam bhikkhūnarim imā bhikkhuniyo diṭṭhakālato paṭṭhāya akkhīni dayhanti, imasmim vihāre pupphapūjā vā āsanadhovanaparibhaṇḍakaraṇādīni vā imāsam vasena vattanti. Kuladhītaro etā (MA.21./II,96.) lajjiniyo tumhe imā idañcidañca vadatha, ayam nāma tumhākam āpatti hoti, vinayadharānam santikam āgantvā vinicchayam me dethāti adhikaraṇam ākaḍḍhati.

Moliyaphaggunassa avaṇṇam bhāsatīti natthi imassa bhikkhuno anāpatti nāma. Niccakālām imassa pariveṇadvāram asuññām bhikkhunīhīti aguṇam katheti.

Adhikaraṇampi karontīti imesam bhikkhūnam Moliyaphaggunattherassa ditṭhakālato paṭṭhāya akkhīni dayhanti. Imasmim vihāre aññesam vasanaṭṭhānam oloketumpi na sakkā. Vihāram āgatabhikkhuniyo ovādam vā paṭisanthāram vā uddesapadam vā therameva nissāya labhanti, kulaputtako lajjī kukuccako, evarūpaṁ nāma tumhe idañcidañca vadatha, etha vinayadharānam santike vinicchayaṁ dethāti adhikaraṇam ākaḍdhanti.

So bhikkhu Bhagavantam etadavocāti neva piyakamyatāya na bhedādhippāyena, attakāmatāya avoca. Ekam kirassa ahosi-- “imassa bhikkhussa evam saṁsaṭṭhassa viharato ayaso uppajjissati. So sāsanassāpi avaṇṇoyeva. Aññena pana kathito ayam na oramissati, Bhagavatā dhammām desetvā ovadito oramissatī”ti tassa attakāmatāya Bhagavantam etam, “āyasmā, bhante”ti-ādivacanam avoca.

223. Āmantehīti jānāpehi. Āmantetīti pakkosati.

224. Saddhāti (CS:pg.2.3) saddhāya. **Tasmāti** yasmā tvaṁ kulaputto ceva saddhāpabbajito ca, yasmā vā te etāhi saddhim saṁsaṭṭhassa viharato ye tā akkosissanti vā, paharissanti vā, tesu domanassam uppajjissati, samsagge pahīne nuppajjissati, tasmā. **Tatrāti** tasmim avaṇṇabhbāsane. **Gehasitāti** pañcakāmaguṇanissitā. **Chandāti** taṇhāchandāpi paṭighachandāpi. **Vipariṇatanti** rattampi cittam vipariṇataṁ. Duṭṭhampi, mūḍhampi cittam vipariṇataṁ. Idha pana taṇhāchandavasena rattampi vatṭati, paṭighachandavasena duṭṭhampi vatṭati. **Hitānukampīti** hitena anukampamāno hitena pharamāno. **Na dosantaro**ti na dosacitto bhavissāmi.

225. Atha kho Bhagavāti kasmā ārabhi? Phaggunassa kira ettakam ovādam sutvāpi, “bhikkhunisaṁsaggato oramissāmi (MA.21.II,97.) viramissāmī”ti cittampi na uppannam, Bhagavatā pana saddhim paṭāṇī viya paṭiviruddho atṭhāsi, athassa Bhagavato yathā nāma jighacchitassa bhojane, pipāsitassa pāṇīye, sītena phuṭṭhassa unhe dukkhitassa sukhe patthanā uppajjati. Evameva imam subbacam bhikkhum disvā paṭhamabodhiyam subbacā bhikkhū āpātharām āgamirīsu. Atha tesam vanṇam kathetukāmo hutvā imam desanam ārabhi.

Tattha **ārādhayimśūti** gaṇhimīsu pūrayimīsu. **Ekaṁ samayanti** ekasmim samaye. **Ekāsanabhojananti** ekaṁ purebhattabhojanam. Sūriyuggamanato hi yāva majjhānhikā sattakkhatturā bhuttabhojanampi idha ekāsanabhojananteva adhippetam. **Appābādhatanti** nirābādhatam. **Appātaṅkatanti** niddukkhataṁ. **Lahuṭṭhānanti** sarīrassa sallahukam utṭhānam. **Balanti** kāyabalam. **Phāsuvihāranti** kāyassa sukhavihāram. Iminā kim kathitam? Divā vikālabhojanam pajahāpitakālo kathito. Bhaddālisutte pana rattim vikālabhojanam pajahāpitakālo kathito. Imāni hi dve bhojanāni Bhagavā na ekappahārena pajahāpesi. Kasmā? Imāneva hi dve bhojanāni vatṭe sattānam āciṇṇāni. Santi kulaputtā sukhumālā, te ekato dvepi bhojanāni pajahānta kilamanti. Tasmā ekato apajahāpetvā ekasmim kāle divā vikālabhojanam, ekasmim rattim vikālabhojananti visum pajahāpesi. Tesu idha divā vikālabhojanam pajahāpitakālo kathito. Tattha (CS:pg.2.4) yasmā Buddhā na bhayam dassetvā tajjetvā pajahāpentī, ānisamīsam pana dassetvā pajahāpentī, evañhi sattā sukhena pajahanti. Tasmā ānisamīsam dassento ime pañca gunē dassesi. **Anusāsanī karāṇīyāti** punappunarām sāsane kattabbam nāhosī. “Idam karotha, idam mā karothā”ti satuppādakaraṇīyamattameva ahosi. Tāvattakena te kattabbam akamīsu, pahātabbam pajahimīsu, pathamabodhiyam, bhikkhave, subbacā bhikkhū ahesum assavā ovādapatikarāti.

Idāni nesam subbacabhāvadīpikam upamam āharanto **seyyathāpīti**-ādimāha. Tattha

subhūmiyanti samabhūmiyam. “Subhūmyam sukhette vihatakhānuke bījāni (MA.21./II,98.) patiṭṭhapeyyā”ti (dī.ni.2.438) ettha pana maṇḍabhūmi subhūmīti āgatā. **Catumahāpatheti** dvinnam mahāmaggānam vinivijjhitvā gataṭṭhāne. **Ājaññarathoti** vinīta-assaratho. **Odhastapato** yathā rathaṁ abhiruhitvā ṭhitena sakkā hoti gaṇhitum, evam ālambanam nissāya tiriyato ṭhapitapatodo. **Yoggācariyoti** assācariyo. Sveva assadamme sāretīti **assadammasārathi**. **Yenicchakanti** yena yena maggena icchatī. **Yadicchakanti** yam yam gatim icchatī. **Sāreyyāti** ujukam purato peseyya. **Paccāsareyyāti** paṭinivatteyya.

Evameva khoti yathā hi so yoggācariyo yena yena maggena gamanam icchatī, tam tam assā āruḷhāva honti. Yāya yāya ca gatiyā icchatī, sā sā gati gahitāva hoti. Ratham̄ pesetvā assā neva vāretabbā na vijjhittabbā honti. Kevalam̄ tesam̄ same bhūmibhāge khuresu nimittam̄ ṭhāpetvā gamanameva passitabbam̄ hoti. Evam̄ mayhampi tesu bhikkhūsu punappunam̄ vattabbaṁ nāhosī. Idam̄ karotha idam̄ mā karothāti satuppādanamattameva kattabbaṁ hoti. Tehipī tāvadeva kattabbaṁ katameva hoti, akattabbaṁ jahitameva. **Tasmāti** yasmā subbacā yuttayānapaṭibhāgā hutvā satuppādanamatteneva pajahim̄su, tasmā tumhepi pajahathāti attho. **Elanđehīti** elanđā kira sāladūsanā honti, tasmā evamāha. **Visodheyyāti** elanđe ceva aññā ca valliyō chinditvā bahi nīharanēna sodheyya. **Sujātāti** susaṇṭhitā. **Sammā parihareyyāti** mariyādarān bandhitvā udakāsiñcanenapi kālenakālarām mūlamūle (CS:pg.2.5) khaṇanenapi valligumbādicchedanenapi kipillapūṭakaharaṇenapi makkaṭakajālasukkhadaṇḍakaharaṇenapi sammā vadḍhetvā poseyya. **Vuddhiādīni** vuttatthāneva.

226. Idāni akkhantiyā dosam̄ dassento **bhūtapubbanti**-ādimāha. Tattha **vedehikāti** videharatthavāsikassa dhītā. Atha vā **vedoti** paññā vuccati, vedena īhati iriyatīti **vedehikā**, paṇḍitāti attho. **Gahapatānīti** gharasāminī. **Kittisaddoti** kittighoso. **Soratāti** soraccena samannāgatā. **Nivātāti** nivātavutti. **Upasantāti** nibbutā. (MA.21./II,99.) **Dakkhāti** bhappacanasayanattharaṇadīpujjalanādikammesu chekā. **Analasāti** uṭṭhāhikā, **susamvihitakammantāti** suṭṭhu samvihitakammantā. Ekā analasā hoti, yam̄ yam̄ pana bhājanam̄ gaṇhāti, tam̄ tam̄ bhindati vā chiddam̄ vā karoti, ayan̄ na tādisāti dasseti.

Divā uṭṭhāsīti pātova kattabbāni dhenuduhanādikammāni akatvā ussūre uṭṭhitā. **He je kālīti** are kālī. **Kim je divā uṭṭhāsīti** kim te kiñci aphāsukam̄ atthi, kim divā uṭṭhāsīti? **No vata re kiñcīti** are yadi te na kiñci aphāsukam̄ atthi, neva sīsam̄ rujjhāti, na piṭṭhi, atha kasmā pāpi dāsi divā uṭṭhāsīti kupitā anattamanā bhākuṭimakāsi. **Divātarām uṭṭhāsīti** punadivase ussūrataram̄ uṭṭhāsi. **Anattamanavācanti** are pāpi dāsi attano pamānam̄ na jānāsi; kim aggim̄ sītoti maññasi, idāni tam̄ sikkhāpessāmīti-ādīni vadamānā kupitavacanam̄ nicchāresi.

Paṭivisakānanti sāmantagehavāsīnam̄. **Ujjhāpesīti** avajānāpesi. **Caṇḍīti** asoratā kibbisa. Iti yattakā guṇā, tato diguṇā dosā uppajjiṁsu. Guṇā nāma saṇikam̄ saṇikam̄ āgacchanti; dosā ekadivaseneva patthaṭā honti. **Soratasoratoti** ativiya sorato, sotāpanno nu kho, sakadāgāmī anāgāmī arahā nu khoti vattabbatām̄ āpajjati. **Phusantīti** phusantā ghaṭṭentā āpātham̄ āgacchanti.

Atha (CS:pg.2.6) **bhikkhu soratoti veditabbo**ti atha adhivāsanakkhantiyam̄ ṭhito bhikkhu soratoti veditabbo. **Yo cīvara ...pe... parikkhārahetūti** yo etāni cīvarādīni paṇṭitapanītāni labhanto pādaparikammapiṭṭhiparikammādīni ekavacaneneva karoti. **Alabhamānoti** yathā pubbe labhati, evam̄ alabhanto. **Dhammaññe**

sakkarontoti dhammañyeva sakkāram sukatakāram karonto. **Garum karontoti** garubhāriyam karonto. **Mānentoti** manena piyam karonto. **Pūjentoti** paccayapūjāya pūjento. **Apacāyamānoti** dhammañyeva apacāyamāno apacitīm nīcavuttīm dassento.

227. Evarñ akkhantiyā dosam dassetvā idāni ye adhivāsentī pañca vacanapathe dassento **pañcime, bhikkhaveti-ādimāha**. Tattha **kālenāti** yuttapattakālena. **Bhūtenāti** satā vijjamānena. **Sañhenāti** sammaññhena (MA.21./II,100.) **Atthasañhitenāti** atthanissitena kārañanissitena. **Akālenāti-ādīni** tesameva pañipakkhavasena veditabbāni. **Mettacittāti** uppannamettacittā hutvā. **Dosantarāti** duṭṭhacittā, abbhantare uppannadosā hutvā. **Tatrāti** tesu vacanopathesu. **Pharitvāti** adhimuccitvā. **Tadārammañcātī** katham tadārammañam sabbāvantam lokam karoti? Pañca vacanapathe gahetvā āgatam puggalam mettacittassa ārammañam katvā puna tasveva mettacittassa avasesasatte ārammañam karonto sabbāvantam lokam tadārammañam karoti nāma. Tatrāyam vacanattho. **Tadārammañcātī** tasveva mettacittassa ārammañam katvā. **Sabbāvantanti** sabbasattavantam. **Lokanti** sattalokam. **Vipulenāti** anekasattārammañena. **Mahaggatenāti** mahaggatabhūmikena. **Appamāñenāti** subhāvitena. **Averenāti** niddosena. **Abyābajjhēnāti** niddukkhena. **Pharityā viharissāmāti** evarūpena mettāsahagatena cetasā tañca puggalam sabbañca lokam tassa cittassa ārammañam katvā adhimuccitvā viharissāma.

228. Idāni tadañthadīpikam upamam āharanto **seyyathāpīti-ādimāha**. Tattha **apathavinti** nippathavim karissāmīti attho. **Tatra tatrāti** (CS:pg.2.7) tasmiñm tasmim thāne. **Vikireyyāti** pacchiyā parīsum uddharitvā bijāni viya vikireyya.

Oṭṭhubheyāti kheļam pāteyya. **Apatheravim kareyyāti** evam kāyena ca vācāya ca payogam katvāpi sakkuñeyya apathavim kātunti? **Gambhīrāti** bahalattena dvijojanasatasahassāni cattāri ca nahutāni gambhīrā. **Appameyyāti** tiriyam pana aparicchinnā. **Evameva khoti** ettha idam opammasaṁsandanam-- pathavī viya hi mettacittam datthabbarā. Kudālapiñtakam gahetvā āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so kudālapiñtakena mahāpathavim apathavim kātum na sakkoti, evam vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattam kātum na sakkissatī.

229. Dutiya-upamāyam **haliddinti** yamkiñci pītakavaṇṇam. **Nilanti** kaṁsanīlam vā palāsanīlam vā. **Arūpīti** (MA.21./II,101.) arūpo Nanu ca, dvinnam kāṭhānam vā dvinnam rukkhānam vā dvinnam seyyānarām vā dvinnam selānam vā antaram paricchinnākāsarūpanti āgatam, kasmā idha **arūpīti** vuttoti? Sanidassanabhāvapaṭikkhepato. Tenevāha “anidassano”ti. Tasmiñhi rūpam likhitum, rūpapātubhāvam dassetum na sakkā, tasmā “arūpī”ti vutto. **Anidassanoti** dassanassa cakkhuviññāṇassa anāpātho. Upamāsaṁsandane panetha ākāso viya mettacittam. Tulikapañcamā cattāro rañgajātā viya pañca vacanapathe, tulikapañcame rañge gahetvā āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so tulikapañcamehi rañgehi ākāse rūpapātubhāvam kātum na sakkoti, evam vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattam katvā dosuppattiṁ dassetum na sakkissatī.

230. Tatiya-upamāyam **ādittanti** pajjalitam. **Gambhīrā appameyyāti** imissā gañgāya gambhīratthānam gāvutampi atthi, aḍḍhayojanampi, yojanampi. Puthulam panassā evarūparñyeva, dīghato pana pañcayojanasatāni. Sā kathaṁ gambhīrā appameyyāti? Etena payogena parivattetvā uddhane udakaṁ viya tāpetum asakkuneyyato. Thitodakam pana kenaci upāyena aṅgulamattam vā aḍḍhaṅgulamattam vā evam tāpetum sakkā bhavyeyya, ayam pana na (CS:pg.2.8) sakkā, tasmā evam vuttam.

Upamāsaṁsandane panettha gaṅgā viya mettacittarām, tiṇukkām ādāya āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so ādittāya tiṇukkāya gaṅgām tāpetum na sakkoti, evam vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattarām kātum na sakkissatīti.

231. Catuttha-upamāyam **biḷārabhastā**ti biḷāracammapasibbakā. **Sumadditā**ti suṭhu madditā. **Suparimadditā**ti anto ca bahi ca samantato suparimadditā. **Tūlinīti** simbalitūlalatātūlasamānā. **Chinnasassarā**ti chinnasassarasaddā.

Chinnabhabbharāti chinnabhabbharasaddā. Upamāsaṁsandane panettha biḷārabhastā viya mettacittarām, kaṭṭhakaṭhalarām ādāya āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so kaṭṭhena vā kaṭṭhala (MA.21./II,102.) vā biḷārabhastām sarasaram bharabharām saddarām kātum na sakkoti, evam vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattarām katvā dosānugatabhāvarām kātum na sakkissatīti.

232. **Ocarakā**ti avacarakā heṭṭhācarakā, nīcakammakārakāti attho. **Yo mano padūseyyā**ti yo bhikkhu vā bhikkhunī vā mano padūseyya, tam kakacena okantanaṁ nādhivāseyya. **Na me so tena sāsanakaro**ti so tena anadhivāsanena mayham ovādakaro na hoti. Āpatti panettha natthi.

233. **Aṇum vā thūlam vā**ti appasāvajjaṁ vā mahāsāvajjaṁ vā. **Yam tumhe nādhivāseyyāthā**ti yo tumhehi adhivāsetabbo na bhavyeyyāti attho. **No hetam, bhanteti**, bhante, anadhivāsetabbam nāma vacanapatharām na passāmāti adhippāyo. **Dīgharattam hitāya sukhāyā**ti iti Bhagavā arahattena kūṭam gaṇhanto yathānusandhinā desanām niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatāthakathāya

Kakacūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.22.) 2.Alagaddūpamasuttavaṇṇanā

234. **Evaṁ** (CS:pg.2.9) **me sutanti** Alagaddūpamasuttarām. Tattha gaddhe bādhayimśūti gaddhabādhino, gaddhabādhino pubbapurisā assāti gaddhabādhipubbo, tassa **gaddhabādhipubbassa**, gjijhaghātakakulappasutassāti attho. Saggamokkhānaṁ antarāyam karontīti **antarāyikā**. Te kammakilesavipāka-upavāda-āṇavītikkamavasena pañcavidha. Tattha pañcānantariyadhammā kammantarāyikā nāma. Tathā bhikkhunīdūsakammarām, tam pana mokkhasseva antarāyam karoti, na saggassa. Niyatamicchādiṭṭhidhammā kilesantarāyikā nāma. Paṇḍakatiracchānagata-ubhatobyāñjanakānām paṭisandhidhammā vipākantarāyikā nāma. Ariyūpavādadhammā upavādantarāyikā nāma, te pana yāva ariye na khamāpentī, tāvadeva, na tato param. Sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā āṇavītikkamantarāyikā nāma. Tepi yāva bhikkhubhāvarām vā patijānāti, na vuṭṭhāti vā, na deseti vā, tāvadeva, na tato param.

(MA.22./II,103.) Tatrāyam bhikkhu bahussuto dhammadhiko sesantarāyike jānāti, Vinaye pana akovidattā paññattivītikkamantarāyike na jānāti, tasmā rahogato evam cintesi -- ime āgārikā pañca kāmaguṇe paribhuñjantā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi honti. Bhikkhūpi manāpikāni cakkhuviññeyyāni rūpāni passanti ...pe... kāyaviññeyye phoṭṭhabbe phusanti, mudukāni attharaṇapāvuraṇādīni paribhuñjanti, etam

sabbam vaṭṭati. Kasmā itthīnaṁyeva rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbā na vaṭṭanti? Etepi vaṭṭantīti. Evam rasena rasam saṁsandetvā sacchandarāgaparibhogañca nicchandarāgaparibhogañca ekam̄ katvā thūlavākehi saddhim̄ atisukhumasuttam upanento viya, sāsapena saddhim̄ sinerum̄ upasam̄haranto viya, pāpakam̄ diṭṭhigatam̄ uppādetvā, “Kim Bhagavatā mahāsamuddam̄ bandhantena viya mahatā ussāhena paṭhamapārājikam̄ paññattam̄, natthi ettha doso”ti sabbaññutaññāñena saddhim̄ paṭivirujjhanto vesārajaññāñam̄ paṭibāhanto ariyamagge khānukaṇṭakādīni pakkhipanto methunadhamme doso natthīti jinassa āñācakke pahāram adāsi. Tenāha-- “tathāhaṁ Bhagavatā dhammarām desitarām ājānāmī”ti-ādi.

Evam (CS:pg.2.10) byā khoti evam viya kho. **Samanuyuñjantīti-ādīsu** kim laddhiko tvarām, laddhim vadehīti pucchamānā samanuyuñjanti nāma. Diṭṭhim patiṭṭhapentā samanuggāhanti nāma. Kena kāraṇena evam vadasīti kāraṇam̄ pucchantā samanubhāsanti nāma. **Aṭṭhikañkalūpamāti-ādīsu** (ma.ni.2.42-48) **aṭṭhikañkalūpamā** appassādaṭṭhena. **Maṁsapesūpamā** bahusādhāraṇaṭṭhena. **Tiṇukkūpamā** anudahanāṭṭhena. **Āngārakāsūpamā** mahābhītāpanaṭṭhena. **Supinakūpamā** ittarapaccupatṭhānaṭṭhena. **Yācitakūpamā** tāvakālikāṭṭhena. **Rukkhaphalūpamā** sabbañgapaccañgapalibhañjanaṭṭhena. **Asisūnūpamā** adhikuṭṭanāṭṭhena. **Sattisūlūpamā** vinivijjhanaṭṭhena. **Sappasirūpamā** sāsaṅkasappaṭībhayaṭṭhena. **Thāmasāti** diṭṭhīthāmena. **Parāmāsāti** diṭṭhiparāmāsenā. **Abhinivissa voharatīti** adhiṭṭhahitvā voharati dīpeti vā.

235. Yato kho te bhikkhūti yadā te bhikkhū. (MA.22./II,104.) **Evam byā khoti aham, bhante, Bhagavatāti** idam esa attano ajjhāsayena natthīti vattukāmopi Bhagavato ānubhāvena sampaticchatī, Buddhānam kira sammukhā dve kathā kathetum samattho nāma natthi.

236. Kassa kho nāma tvaṁ moghapurisāti tvaṁ moghapurisa kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā mayā evarām dhammarām desitañ ājānāsi. **Atha kho Bhagavā bhikkhū āmantesīti** ayam pāṭiyekko anusandhi. Ariṭṭho kira cintesi -- “Bhagavā mām moghapurisoti vadati, na kho pana moghapurisāti vuttamattakena maggaphalānam̄ upanissayo na hoti. Upasenampi hi vaṅgantaputtam̄, ‘atilahum̄ kho tvaṁ, moghapurisa, bāhullāya āvatto’ti (mahāva.75) Bhagavā moghapurisavādena ovadi. Thero aparabhāge ghaṭento vāyamanto cha abhiññā sacchākāsi. Ahampi tathārūparām vīriyām paggaṇhitvā maggaphalāni nibbattessāmī”ti. Athassa Bhagavā bandhanā pavuttassa pañḍupalāsassa viya aviruṭhibhāvarām dassento imam̄ desanām ārabhi.

Usmīkatopīti (CS:pg.2.11) bhikkhave, tumhe kinti maññatha, ayam ariṭṭho evam laddhiko sabbaññutaññāñena paṭivirujjhītvā vesārajaññāñam̄ paṭibāhītvā Tathāgatassa āñācakke pahārām dadamāno api nu imasmiñ dhammadvinaye usmīkatopi? Yathā nibbutepi mahante aggikkhandhe khajjupanakamattāpi aggipapaṭikā hotiyeva, yam nissāya puna mahā-aggikkhandho bhaveyya. Kim nu kho evam imassa appamattikāpi nāñusmā atthi, yam nissāya vāyamanto maggaphalāni nibbatteyyāti? **No hetam,** **bhanteti**, bhante, evam laddhikassa kuto evarūpā nāñusmāti? Maggaphalānam̄ paccayasamatthāya nāñusmāya usmīkatabhāvarām paṭikkhipantā vadanti. **Māñkubhūtoti** nittejabhūto. **Pattakkhandhoti** patitakkhandho. **Appaṭībhānoti** kiñci paṭibhānam̄ apassanto bhinnapaṭībhāno evarūpampi nāma niyyānikasāsanām labhītvā aviruṭhidhammo kiramhi samugghātitapaccayo jātoti attano abhabbatarām paccavekkhanto pādaṅguṭṭhakena bhūmim khaṇamāno nisīdi.

(MA.22./II,105.) **Paññayissasi khoti** ayampi pātiyekko anusandhi. Ariṭṭho kira cintesi-- “Bhagavā mayham maggaphalānam upanissayo pacchinnoti vadati, na kho pana Buddhā sa-upanissayānāmyeva dhammad desenti, anupanissayānampi desenti, aham satthu santikā Sugatovādām labhitvā attano sampattūpagām kusalām karissāmī”ti. Athassa Bhagavā ovādam paṭipassambhento “paññayissasi”ti-ādimāha. Tassattho, tvamyeva, moghapurisa, iminā pāpakena ditthigatena nirayādīsu paññayissasi, mama santikā tuyham Sugatovādo nāma natthi, na me tayā attho, idhāham bhikkhū paṭipucchissāmīti.

237. Atha kho Bhagavāti ayampi pātiyekko anusandhi. Imasmīnihi thāne Bhagavā parisām sodheti, arīṭham gaṇato nissāreti. Sace hi parisagatānam kassaci evam bhaveyya- “Ayam arīṭho Bhagavatā akathitam kathetum kiṁ sakkhissati, kacci nu kho parisamajjhe Bhagavatā kathāya samāraddhāya sahasā kathitan”ti. Evaṁ kathitam pana na arīṭhova suṇāti, aññenapi sutam bhavissati. Athāpissa siyā “yathā Satthā arīṭham niggāṇhāti, mampi evam niggāṇheyāti sutvāpi tuṇhībhāvam āpajjeyyā”ti. “Tām (CS:pg.2.12) sabbam na karissantī”ti. Mayāpi na kathitam, aññena sutampi natthīti “tumhepime, bhikkhave”ti-ādinā parisāya laddhim sodheti. Parisāya pana laddhisodhaneneva arīṭho gaṇato nissārito nāma hoti.

Idāni arīṭhassa laddhim pakāsento **so vata, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **aññatreva kāmehīti**-ādīsu yo so, bhikkhave, bhikkhu “te paṭisevato nālam antarāyāyā”ti evam laddhiko, so vata kilesakāmehi ceva kilesakāmasampayuttehi saññāvitakkehi ca aññatra, ete dhamme pahāya, vinā etehi dhammehi, vatthukāme paṭisevissati, methunasamācāram samācarissatīti netam thānam vijjati. Idam kāraṇam nāma natthi, atṭhānametam anavakāsoti.

238. Evam Bhagavā ayam arīṭho yathā nāma rajako sugandhānipi duggandhānipi jinñānipi navānipi suddhānipi asuddhānipi vatthāni ekato bhaṇḍikam karoti, (MA.22./II,106.) evameva bhikkhūnam nicchandarāgapañītacīvarādiparibhogañca anibaddhasīlānam gahaṭṭhānam antarāyakaram sacchandarāgaparibhogañca nibaddhasīlānam bhikkhūnam āvaraṇakaram sacchandarāgaparibhogañca sabbam ekasadisam karotīti arīṭhassa laddhim pakāsetvā idāni duggahitāya paryattiyā dosam dassento **idha, bhikkhave, ekacce**ti-ādimāha. Tattha **pariyāpuṇantīti** uggaṇhanti.

Suttanti-ādīsu ubhatovibhaṇganiddesakhandhakaparivārā, suttanipāte maṅgalasuttaratanasuttanālakasū-ātuvaṭṭakasuttāni, aññampi ca suttanāmakam Tathāgatavacanam **Suttanti** veditabbam. Sabbampi sagāthakaram suttam **Geyyanti** veditabbam, visesena samyuttake sakalopi sagāthāvaggo. Sakalam abhidhammapiṭakam, niggāthakaram suttam, yañca aññampi atṭhahi aṅgehi asaṅgahitam Buddhavacanam, tam **Veyyākaraṇanti** veditabbam. Dhammapadam, theragāthā, therigāthā, suttanipāte nosuttanāmikā suddhikagāthā ca **Gāthāti** veditabbā.

Somanassaññānamayikagāthāpaṭisamayuttā dve-asītisuttantā **Udānanti** veditabbā.

“Vuttañhetam Bhagavatā”ti-ādinayappavattā (itiv.12) dasuttarasatasuttantā **Itivuttakanti** veditabbā. Apaṇṇakajātakādīni paṇṇasādhikāni pañcajātakasatāni **Jātakanti** veditabbāni. “Cattārome, bhikkhave, acchariyā abbhutā dhammā ānande”ti-ādinayappavattā (a.ni.4.129) sabbepi acchariya-abbhutadhammappaṭisamayuttā (CS:pg.2.13) suttantā **Abbhutadhammantī** veditabbā.

Cūlavedallamahāvēdallasammādiṭṭhisakkappañhasaṅkhārabhājaniyamahāpuṇṇamasuttāda yo sabbepi vedañca tutṭhiñca laddhā laddhā pucchitasuttantā **Vedallanti** veditabbā.

Atthām na upaparikkhantīti atthatthām kāraṇatthām na passanti na pariggaṇhanti. **Anupaparikkhatanti** anupaparikkhantām. **Na nijjhānam**

khamantīti na upatṭhahanti na āpātham āgacchanti, imasmim thāne sīlam samādhi vipassanā maggo phalam vātām vivaṭṭam kathitanti evam jānitum na sakkā honṭīti attho.

Te upārambhānisamsā cevāti te paresam vāde dosāropanānisamsā (MA.22./II,107.) hutvā pariyāpuṇantīti attho. **Itivādappamokkhānisamsā cāti** evam vādapamokkhānisamsā, parehi sakavāde dose āropite tam dosam evam mocessāmāti imināva kāraṇena pariyāpuṇantīti attho. **Tañcassa attham nānubhontīti** yassa ca maggassa vā phalassa vā atthāya kulaputtā dhammam pariyāpuṇanti, tañcassa dhammassa attham ete duggahitaggāhino nānubhonti. Apica parassa vāde upārambhām āropetum attano vādarām moceturū asakkontāpi tañca attham nānubhontiyeva.

239. Alagaddatthikoti āsivisa-atthiko. **Gadoti** hi visassa nāmam, tam tassa alam paripuṇṇam atthīti **alagaddo**. **Bhogeti** sarīre. **Idha pana, bhikkhave, ekacce kulaṭṭā dhammam pariyāpuṇantīti** nittharaṇapariyattivasena uggaṇhanti. Tisso hi pariyattiyo alagaddapariyatti nittharaṇapariyatti bhaṇḍāgārikapariyattīti.

Tattha yo Buddhavacanām uggaṇhitvā evam cīvarādīni vā labhissāmi, catuparisamajjhe vā mam jānissantīti lābhassakkārahetu pariyāpuṇāti, tassa sā pariyatti **alagaddapariyatti** nāma. Evam pariyāpuṇato hi Buddhavacanām apariyāpuṇitvā niddokkamanām varatarām.

Yo pana Buddhavacanām uggaṇhitvā sīlassa āgataṭṭhāne sīlam pūretvā samādhissa āgataṭṭhāne samādhigabbham gahnāpetvā vipassanāya āgataṭṭhāne vipassanām paṭṭhapetvā maggaphalānam āgataṭṭhāne maggām bhāvessāmi phalam (CS:pg.2.14) sacchikarissāmīti uggaṇhāti, tassa sā pariyatti **nittharaṇapariyatti** nāma hoti.

Khīṇāsavassa pana pariyatti **bhaṇḍāgārikapariyatti** nāma. Tassa hi apariññātam appahīnaṁ abhāvitam asacchikataṁ vā natthi. So hi pariññātakkhandho pahīnakileso bhāvitamaggo sacchikataphalo, tasmā Buddhavacanām pariyāpuṇanto tantidhārako paveṇipālako vaṁsānurakkhakova hutvā uggaṇhāti. Itissa sā pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti nāma hoti.

Yo pana puthujjano chātabhayādīsu ganthadharesu ekasmim thāne vasitum asakkontesu sayam bhikkhācārena (MA.22./II,108.) akilamamāno atimadhurām Buddhavacanām mā nassatu, tantim dhāressāmi, varīsaṁ ṭhapessāmi, paveṇim pālessāmīti pariyāpuṇāti, tassa pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Na attano thāne ṭhatvā pariyāputtattā. Puthujjanassa hi pariyatti nāma alagaddā vā hoti nittharaṇā vā, sattannām sekkhānam nittharaṇāva, khīṇāsavassa bhaṇḍāgārikapariyattiyeva. Imasmim pana thāne nittharanapariyatti adhippetā.

Nijjhānam khamantīti sīlādīnam āgataṭṭhānesu idha sīlam kathitam, idha samādhi, idha vipassanā, idha maggo, idha phalam, idha vātām, idha vivaṭṭanti āpātham āgacchanti. **Tañcassa attham anubhontīti** yesam maggaphalānam atthāya pariyāpuṇanti. Suggahitapariyattim nissāya maggām bhāvetvā phalam sacchikarontā tañcassa dhammassa attham anubhavanti. Paravāde upārambhām āropetum sakkontāpi sakavāde āropitam dosam icchiticchitaṭṭhānam gahetvā moceturū sakkontāpi anubhontiyeva. **Dīgharattam hitāya sukhāya samvattantīti** sīlādīnam āgataṭṭhāne sīlādīni pūrentānampi, paresam vāde sahadhammena upārambhām āropentānampi, sakavādato dosam harantānampi, arahattam patvā parisamajjhe dhammam desetvā dhammadesanāya pasannehi upanīte cattāro paccaye paribhuñjantānampi dīgharattam hitāya sukhāya sarīvvattanti.

Evam (CS:pg.2.15) suggahite Buddhavacane ānisamsam dassetvā idāni tattheva

niyojento **tasmā tiha, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **tasmāti** yasmā duggahitapariyatti duggahita-alagaddo viya dīgharattam ahitāya dukkhāya samvattati, suggahitapariyatti suggahita-alagaddo viya dīgharattam hitāya sukhāya samvattati, tasmāti attho. **Tathā naṁ dhāreyyāthāti** tatheva naṁ dhāreyyātha, teneva atthena gaṇheyyātha. **Ye vā panāssu viyattā bhikkhūti** ye vā pana aññe

Sāriputtamoggallānamahākassapamahākaccānādikā byattā pañditā bhikkhū assu, te pucchitabbā. Ariṭṭhena viya pana mama sāsane na kalalam vā kacavaram vā pakkhipitabbarā.

240. **Kullūpamanti** kellasadisam. **Nittharaṇatthāyāti**

caturoghanittharaṇatthāya. **Udakaṇṇavanti** yañhi (MA.22./II,109.) udakam gambhīram na puthulam. Puthulam vā pana na gambhīram, na tam aṇṇavoti vuccati. Yam pana gambhīrañceva puthulañca, tam aṇṇavoti vuccati. Tasmā **mahantaṁ udakaṇṇavanti** mahantaṁ puthulam gambhīram udakanti ayamettha attho. **Sāsaṅkam** nāma yattha corānaṁ nivutthokāso dissati. Thitokāso, nisinnokāso, nipannokāso dissati.

Sappaṭibhayam nāma yattha corehi manussā hatā dissanti, viluttā dissanti, ākoṭitā dissanti. **Uttarasetūti** udakaṇṇavassa upari baddho setu. **Kullam bandhitvāti kullo** nāma taraṇatthāya kalāpam katvā baddho. Pattharitvā baddhā pana padaracāti-ādayo ulumpoti vuccanti. **Uccāretvāti** ṭhapetvā. **Kiccakārīti** pattakārī yuttakārī, patirūpakārīti attho. **Dhammāpi vo pahātabbāti** ettha **dhammāti** samathavipassanā. Bhagavā hi samathepi chandarāgam pajahāpesi, vipassanāyapi. Samathe chandarāgam kattha pajahāpesi? “Iti kho, Udāyi, nevasaññānāsaññāyatanaṁ pahānam vadāmi, passasi no tvarā, Udāyi, tam saṁyojanam añurā vā thūlam vā, yassāham no pahānam vadāmī”ti (ma.ni.2.156) ettha samathe chandarāgam pajahāpesi. “Imam ce tumhe, bhikkhave, diṭṭhim evam parisuddham evam pariyodātam na allīyetha na kelāyetha na dhanāyethā”ti (ma.ni.1.401) ettha vipassanāya chandarāgam pajahāpesi (CS:pg.2.16) Idha pana ubhayattha pajahāpento “dhammāpi vo pahātabbā, pageva adhammā”ti āha.

Tatrāyam adhippāyo-- bhikkhave, aham evarūpesu santappaññitesu dhammesu chandarāgapappahānam vadāmi, kim pana imasmiṁ asaddhamme gāmadhamme vasaladhamme duṭṭhulle odakantike, yattha ayam ariṭṭho moghapuriso niddosasaññī pañcasu kāmaguñesu chandarāgam nālam antarāyāyāti vadati. Ariṭṭhena viya na tumhehi mayham sāsane kalalam vā kacavaram vā pakkhipitabbanti evam Bhagavā imināpi ovādena ariṭṭhamyeva nigganhāti.

(MA.22./II,110.) 241. Idāni yo pañcasu khandhesu tividhaggāhavasena aham mamanti gaṇhāti, so mayham sāsane ayam ariṭṭho viya kalalam kacavaram pakkhipatī dassento **chayimāni, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **diṭṭhiṭṭhānānīti** diṭṭhipi diṭṭhiṭṭhānam, diṭṭhiyā ārammañampi diṭṭhiṭṭhānam, diṭṭhiyā paccayopi. **Rūpam etam mamāti**-ādīsu **etarām mamāti** taṇhāggāho. **Esohamasmīti** mānaggāho. **Eso me attāti** diṭṭhiggāho. Evam rūpārammañā taṇhāmānadiṭṭhiyo kathitā honti. Rūpam pana attāti na vattabbam. Vedanādīsupi esevo nayo. **Diṭṭham** rūpāyatanam, **sutam** saddāyatanam **mutam** gandhāyatanam rasāyatanam phoṭṭhabbāyatanam, tañhi patvā gahetabbato **mutanti** vuttaṁ. Avasesāni sattāyatanāni **viññātam** nāma. **Pattanti** pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaṁ. **Pariyesitanti** pattaṁ vā appattam vā pariyesitam. **Anuvicaritam** **manasāti** cittena anusañcaritam. Lokasmiñhi pariyesitvā pattampi atthi, pariyesitvā nopattampi. Apariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā nopattampi. Tattha pariyesitvā pattaṁ pattaṁ nāma. Pariyesitvā nopattam pariyesitam nāma. Apariyesitvā pattañca, apariyesitvā nopattañca manasānuvicaritam nāma.

Atha vā pariyesitvā pattampi apariyesitvā pattampi pattaṭṭhena pattaṁ nāma. Pariyesitvā nopattam pariyesitam nāma. Apariyesitvā nopattam manasānuvicaritam nāma. Sabbarū vā etam manasā anuvicaritattā manasānuvicaritam nāma. Iminā viññāṇārammaṇā tañhāmānadiṭṭhiyo kathitā, desanāvilāsenā heṭṭhā diṭṭhādi-ārammaṇavasena viññāṇam dassitam (CS:pg.2.17) **Yampi tam diṭṭhiṭṭhānanti** yampi etam so lokoti-ādinā nayena pavattam diṭṭhiṭṭhānam.

So loko so attāti yā esā “rūpaṁ attato samanupassati”ti-ādinā nayena pavattā diṭṭhi loko ca attā cāti gaṇhāti, tam sandhāya vuttam. **So pecca bhavissāmīti** so aham paralokam gantvā nicco bhavissāmi, dhuvo sassato avipariṇāmadhammo bhavissāmi, sinerumahāpathavīmahāsamuddādīhi sassatīhi samam tatheva ṭhassāmi. **Tampi etam mamāti** tampi (MA.22./II,111.) dassanam etam mama, esohamasmi, eso me attāti samanupassati. Iminā diṭṭhārammaṇā tañhāmānadiṭṭhiyo kathitā. Vipassanāya paṭivipassanākāle viya pacchimadiṭṭhiyā purimadiṭṭhiggahaṇakāle evam hoti.

Sukkapakkhe **rūpaṁ netam mamāti** rūpe tañhāmānadiṭṭhigāhā paṭikkhittā. Vedanādīsupi eseva nayo. **Samanupassatīti** imassa pana padassa tañhāsamanupassanā mānasamanupassanā diṭṭhisamanupassanā ñāṇasamanupassanāti catasso samanupassanāti attho. Tā kaṇhapakkhe tissannam samanupassanānam, sukkapakkhe ñāṇasamanupassanāya vasena veditabbā. **Asati na paritassatīti** avijjamāne bhayaparitassanāya tañhāparitassanāya vā na paritassati. Iminā Bhagavā ajjhattakkhandhavināse aparitassamānam khīṇāsavam dassento desanam matthakam pāpesi.

242. Evam vutte aññataro bhikkhūti evam Bhagavatā vutte aññataro anusandhikusalo bhikkhu-- “Bhagavatā ajjhattakkhandhavināse aparitassantam khīṇāsavam dassetvā desanā niṭṭhāpītā, ajjhattam aparitassante kho pana sati ajjhattam paritassakena bahiddhā parikkhāravināse paritassakena aparitassakena cāpi bhavitabbam. Iti imehi catūhi kāraṇehi ayaṁ pañño pucchitabbo”ti cintetvā ekarīsaṁ cīvaraṁ katvā añjaliṁ paggayha Bhagavantam etadavoca. **Bahiddhā asatīti** bahiddhā parikkhāravināse. **Ahu vata meti** ahosi vata me bhaddakam yānam vāhanam hirañnam suvaṇṇanti attho. **Tam vata me natthīti** tam vata idāni mayham nattī, rājūhi vā corehi vā haṭam, agginā vā daḍḍham, udakena vā vuḷham, paribhogena (CS:pg.2.18) vā jīṇam. **Siyā vata meti** bhaveyya vata mayham yānam vāhanam hirañnam suvaṇṇam sāli vīhi yavo godhumo. **Tam vatāham na labhāmīti** tamaham alabhamāno tadanucchavikam kammam akatvā nisinnattā idāni na labhāmīti socati, ayaṁ agāriyasocanā, anagāriyassa pattacīvarādīnarūpam vāsena veditabbā.

Aparitassanāvāre **na evam hotīti** yehi kilesehi evam bhaveyya, tesam pahīnattā na evam hoti. (MA.22./II,112.)

Diṭṭhiṭṭhānādhiṭṭhānāparyuṭṭhānābhinivesānusayānanti diṭṭhīnañca diṭṭhiṭṭhānānañca diṭṭhādhiṭṭhānānañca diṭṭhiparyuṭṭhānānañca abhinivesānusayānānañca. **Sabbasaṅkhārasamathāyāti** nibbānatthāya. Nibbānañhi āgamma sabbasaṅkhārā-iñjītāni, sabbasaṅkhāracalanāni sabbasaṅkhāravippanditāni sammanti vūpasammanti, tasmā tam, “sabbasaṅkhārasamatho”ti vuccati. Tadeva ca āgamma khandhūpadhi kilesūpadhi abhisaṅkhārūpadhi, pañcakāmaguṇūpadhīti ime upadhayo paṭinissajjiyanti, tañhā khīyatī virajjati nirujjhati, tasmā tam, “sabbūpadhipaṭinissaggo tañhākkhayo virāgo nirodho”ti vuccati. **Nibbānāyāti** ayaṁ panassa sarūpaniddeso, iti sabbeheva imehi padehi nibbānassa sacchikiriyatthāya dhammarūpam desentassāti ayamattho dīpito. **Tassevam hotīti** tassa diṭṭhigatikassa **ucchijjissāmi nāmassu, vinassissāmi**

nāmassu, nāssu nāma bhavissāmīti evarū hoti. Dītthigatikassa hi tilakkhaṇam āropetvā suññatāpaṭisaṁyuttam kātvā desiyamānam dhammam suṇṭantassa tāso uppajjati. Vuttañhetarām-- “tāso heso, bhikkhave, asutavato puthujjanassa no cassam, no ca me siyā”ti (sam.ni.3.55).

243. Ettāvatā bahiddhāparikkhāravināse tassanakassa ca notassanakassa ca ajjhattakkhandhavināse tassanakassa ca notassanakassa cāti imesaṁ vasena catukkoṭikā suññatā kathitā. Idāni bahiddhā parikkhāram pariggaham nāma kātvā, vīsativatthukam sakkāyadiṭṭhim attavādupādānam nāma kātvā, sakkāyadiṭṭhipamukhā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhinissayam nāma kātvā tikoṭikam suññataṁ dassetuṁ **taṁ, bhikkhave,** **pariggahanti**-ādimāha. Tattha **pariggahanti** bahiddhā parikkhāram. **Parigaṇheyyāthāti** yathā viññū manusso parigaṇheyya (CS:pg.2.19) **Ahampi kho taṁ, bhikkhaveti**, bhikkhave, tumhepi na passatha, ahampi na passāmi, iti evarūpo pariggaho natthīti dasseti. Evarū sabbattha attho veditabbo.

244. Evarū tikoṭikam suññataṁ dassetvā idāni ajjhattakkhandhe attāti bahiddhā parikkhāre attaniyanti kātvā dvikoṭikam dassento **attani vā, bhikkhave, satīti**-ādimāha (MA.22./II,113.) Tattha ayam saṅkhepattho, bhikkhave, attani vā sati idam me parikkhārajātam attaniyanti assa, attaniyeva vā parikkhāre sati ayam me attā imassa parikkhārassa sāmīti, evarū ahanti. Sati mamāti, mamāti sati ahanti yuttam bhaveyya. **Saccatoti** bhūtato, **thetato** tathato thirato vā.

Idāni ime pañcakkhandhe aniccam dukkham anattāti evam tiparivaṭṭavasena aggañhanto ayam arīṭho viya mayham sāsane kalaram kacavaram pakkipatī dassento **taṁ kiṁ maññatha, bhikkhave, rūpaṁ niccaṁ vāti**-ādimāha. Tattha **aniccam, bhanteti**, bhante, yasmā hutvā na hoti, tasmā aniccam. Uppādavayavattito vipariñāmatāvakālikaniccapatikkhepaṭṭhena vāti catūhi kāraṇehi aniccam. **Dukkham, bhanteti**, bhante, paṭipīlanākārena dukkham, santāpadukkhamadukkhavatthukasukhapaṭṭhena vāti catūhi kāraṇehi dukkham. **Vipariñāmadhammantī** bhavasaṅkanti-upagamanasabhāvam pakatibhāvavijahanasabhāvam. **Kallam nu taṁ samanupassitum etam mama, esohamasmi, eso me attāti** yuttam nu kho taṁ imesaṁ tiṇṇam tañhāmānadiṭṭhiggāhānam vasena aham mamāti evarū gahetum. **No hetam, bhanteti** iminā te bhikkhū avasavattanākārena rūpaṁ, bhante, anattāti paṭijānanti. Suññā-assāmika-anissara-attapaṭikkhepaṭṭhena vāti catūhi kāraṇehi anattā.

Bhagavā hi kathaci aniccasena anattattam dasseti, kathaci dukkhasena, kathaci ubhayasena. “Cakkhu attāti yo vadeyya, taṁ na upapajjati, cakkhussa uppādopi vayopi paññāyati. Yassa kho pana uppādopi vayopi paññāyati, attā me uppajjati ca veti cāti iccassa evamāgatam hoti, tasmā taṁ na upapajjati cakkhu attāti yo vadeyya, iti cakkhu anattā”ti (ma.ni.3.422) imasmiñhi (MA.22./II,114.) **Chachakkasutte** aniccasena anattattam dasseti. “Rūpañca hidam, bhikkhave (CS:pg.2.20) attā abhavissa, nayidam rūpaṁ ābādhāya saṁvatteyya, labbhetha ca rūpe ‘evarū me rūpaṁ hotu, evarū me rūpaṁ mā ahosi’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, rūpaṁ anattā, tasmā rūpaṁ ābādhāya saṁvattati, na ca labbhati rūpe ‘evarū me rūpaṁ hotu, evarū me rūpaṁ mā ahosi’”ti (mahāva.20 sam.ni.3.59) imasmiñ **Anattalakkhaṇasutte** dukkhasena anattattam dasseti. “Rūpaṁ, bhikkhave, aniccam, yadaniccam taṁ dukkham, yam dukkham tadanattā, yadanattā taṁ ‘netam mama, nesohamasmi, na meso attā’ti evametaṁ yathābhūtarām sammappaññaya daṭṭhabban”ti (sam.ni.3.76) imasmiñ **Arahattasutte** ubhayasena anattattam dasseti. Kasmā? Aniccam dukkhañca

pākaṭam. Anattāti na pākaṭam.

Paribhogabhājanādīsu hi bhinnesu aho aniccanti vadanti, aho anattāti vattā nāma natthi. Sarīre gaṇḍapilakādīsu vā utthitāsu kaṇṭakena vā viddhā aho dukkhanti vadanti, aho anattāti pana vattā nāma natthi. Kasmā? Idañhi anattalakkhaṇam nāma avibhūtam duddasam dappaññāpanam. Tena tam Bhagavā aniccasena vā dukkhavasena vā ubhayavasena vā dasseti. Tayidam imasmimpi teparivaṭte aniccadukkhavaseneva dassitam. Vedanādīsupi eseva nayo.

Tasmā tiha, bhikkhaveti, bhikkhave, yasmā etarahi aññadāpi rūpam aniccam dukkham anattā, tasmāti attho. **Yañkiñci rūpanti-ādīni Visuddhimagge** khandhaniddese vitthāritāneva.

245. Nibbindatī ukkaṇṭhati. Ettha ca **nibbidāti** vuṭṭhānagāminīvipassanā adhippetā. Vuṭṭhānagāminīvipassanāya hi bahūni nāmāni. Esā hi katthaci saññagganti vuttā. Katthaci dhammaṭhitiñāṇanti. Katthaci pārisuddhipadhāniyaṅganti. Katthaci paṭipadāññāṇadassananavisuddhīti Katthaci tammayatāpariyādānanti. Katthaci tīhi nāmehi. Katthaci dvīhīti.

Tattha-- **Potṭhapādasutte** tāva-- “saññā kho, potṭhapāda, paṭhamam uppajjati, pacchā ñāṇan”ti (dī.ni.1.416) evam **saññagganti** vuttā. **Susimasutte** “Pubbe kho, Susima, dhammaṭhitiñāṇam (CS:pg.2.21) pacchā nibbāne ñāṇan”ti (MA.22./II,115.) (saṁ.ni.2.70) evam **dhammaṭhitiñāṇanti** vuttā. **Dasuttarasutte**--

“paṭipadāññāṇadassananavisuddhipadhāniyaṅgan”ti (dī.ni.3.359) evam **pārisuddhipadāniyaṅganti** vuttā. **Rathavinīte**-- “Kim nu kho, āvuso, paṭipadāññāṇadassananavisuddhattham Bhagavati brahmacariyam vussatī”ti (ma.ni.1.257) evam **paṭipadāññāṇadassananavisuddhīti** vuttā. **Salāyatana vibhaṅge**-- “Atammayatam, bhikkhave, nissāya atammayataṁ āgamma yāyam upekkhā nānattā nānattasitā, tam abhinivajjetvā yāyam upekkhā ekattā ekattasitā, tam nissāya tam āgamma evametissā pahānam hoti, evametissā samatikkamo hoti”ti (dī.ni.3.310) evam **tammayatāpariyādānanti** vuttā. **Paṭisambhidāmagge**-- “Yā ca muñcitukamyatā, yā ca paṭisaṅkhānupassanā, yā ca saṅkhārupekkhā, ime dhammā ekaṭhā byañjanameva nānan”ti (paṭi.ma.1.54) evam tīhi nāmehi vuttā. **Paṭṭhāne**-- “Anulomam gotrabhussa anantarapaccayena paccayo, anulomam vodānassa anantarapaccayena paccayo”ti (paṭṭhā.1.1.417) evam dvīhi nāmehi vuttā. Imasmim pana Alagaddasutte nibbindatī nibbidāññāmena āgatā.

Nibbidā virajjatī ettha **virāgoti** maggo **virāgā vimuccatī** ettha virāgena maggena vimuccatī phalam kathitam. **Vimuttasmiṁ vimuttamiti** **ñāṇam hotīti** idha paccavekkhaṇā kathitā.

Evam vimuttacittam mahākhīṇāsavam dassetvā idāni tassa yathābhūtehi pañcahi kāraṇehi nāmarūpaṇā gāñhanto **ayañc vuccati, bhikkhaveti-ādimāha**. **Avijjāti** vaṭṭamūlikā avijjā. Ayañhi durukkhipanatthēna **palighoti** vuccati. Tenesa tassa ukhittattā **ukkhittapalighoti** vutto. **Tālāvatthukatā** sīsacchinнатālo viya katā, samūlam vā tālam uddharitvā tālassa vatthu viya katā, yathā tasmiṁ vatthusmirū puna so tālo na paññāyati, evam puna apaññattibhāvam nītāti attho. **Ponobbhavikoti** punabbhavadāyako. **Jātisamśāro**ti-ādīsu jāyanavasena ceva saṁsaraṇavasena ca evam laddhanāmānam punabbhavakhandhānam paccayo kammābhisaṅkhāro. So hi punappunam uppattikaraṇavasena parikkhipitvā ṭhitattā **parikkhāti** vuccati, tenesa tassā saṁkiṇṇattā vikiṇṇattā **saṁkiṇṇaparikkhoti** (CS:pg.2.22) vutto. (MA.22./II,116.) **Tañhāti** vaṭṭamūlikā tañhā. Ayañhi gambhīrānugataṭṭhēna **esikāti** vuccati. Tenesa

tassā abbūlhattā luñcitvā chadditattā **abbūlhesikoti** vutto. **Orambhāgiyānī**ti oram bhajanakāni kāmabhavē upapattipaccayāni. Etāni hi kavātam viya nagaradvāram cittam pidahitvā ṭhitattā **aggalāti** vuccanti. Tenesa tesam nirākataattā bhinnattā **niraggaloti** vutto. **Ariyoti** nikklelo parisuddho. **Pannaddhajoti** patitamānaddhajo.

Pannabhāroti khandhabhārakilesabha-abhisāñkhārabhārapañckāmaguṇabhārā pannā orohitā assāti **pannabhāro**. Apica idha mānabhārasseva oropitattā pannabhāroti adhippo. **Visamyyuttoti** catūhi yogehi sabbakilesehi ca visamyyutto. Idha pana mānasamyyogeneva visamyyuttattā visamyyuttoti adhippo. **Asmimānoti** rūpe asmīti māno, vedanāya... saññāya... sañkhāresu... viññāne asmīti māno.

Ettāvatā Bhagavatā maggena kilese khepetvā nirodhasayanavaragatassa nibbānārammaṇam phalasamāpattiṁ appetvā viharato khīñāsavassa kālo dassito. Yathā hi dve nagañāni ekam̄ coranagaram, ekam̄ khemanagaram. Atha ekassa mahāyodhassa evam bhaveyya-- “yāvimañ coranagaram tiṭṭhati, tāva khemanagaram bhayato na muccati, coranagaram anagaram karissāmī”ti sannāham̄ katvā khaggam̄ gahetvā coranagaram upasañkamitvā nagañadvāre ussāpīte esikatthambhe khaggena chinditvā sadvārabāhakam̄ kavātam chinditvā paligham̄ ukkhipitvā pākāram bhindanto parikkham̄ samkīritvā nagarasobhanatthāya ussīte dhaje pātētvā nagaram agginā jhāpetvā khemanagaram pavisitvā pāsādam abhiruyha nātīgañaparivuto surasabhojanam̄ bhuñjeyya, evam̄ coranagaram viya sakkāyo, khemanagaram viya nibbānam̄, mahāyodho viya yogāvacaro. Tassevam̄ hoti, “yāva sakkāyavaṭtam vattati, tāva dvattimisakammakāraṇa-atṭhanavutirogapāñcavīsatimahābhayehi parimuccanam̄ natthī”ti. So mahāyodho viya sannāham̄ sīlasannāham̄ katvā, paññākhaggam̄ gahetvā khaggena esikatthambhe viya arahattamaggena tañhesikam luñcitvā, so yodho sadvārabāhakam̄ (**MA.22.II,117.**) nagarakavātam viya pañcorambhāgiyasamyojanaggalañ ugghāṭetvā, so yodho paligham̄ viya, avijjāpaligham̄ ukkhipitvā so yodho pākāram bhindanto parikkham̄ viya kammābhisañkhāram̄ (**CS:pg.2.23**) bhindanto jātisamīraparikkham̄ samkīritvā, so yodho nagarasobhanatthāya ussāpīte dhaje viya mānaddhaje pātētvā sakkāyanagaram jhāpetvā, so yodho khemanagare uparipāsāde surasabhojanam̄ viya kilesanibbānam̄ nagaram pavisitvā amatanirodhārammaṇam̄ phalasamāpattisukham̄ anubhavamāno kālam vītināmeti.

246. Idāni evam vimuttacittassa khīñāsavassa parehi anadhigamanīyaviññāṇataṁ dassento **evam vimuttacittam khoti**-ādimāha. Tattha **anvesanti** anvesantā gavesantā. **Idam nissitanti** idam nāma nissitam. **Tathāgatassāti** ettha sattopi **Tathāgatoti** adhippo, uttamapuggalo khīñāsavopi. **Ananuvijjoti** asamvijjamāno vā avindehyyo vā. Tathāgatoti hi satte gahite asamvijjamānoti attho vaṭṭati, khīñāsave gahite avindehyyoti attho vaṭṭati.

Tattha purimanaye ayamadhippāyo-- bhikkhave, aham diṭṭheva dhamme dharamānakamyeva khīñāsavam Tathāgato satto puggaloti na paññapemi. Appaṭisandhikam̄ pana parinibbutam̄ khīñāsavam sattoti vā puggaloti vā kim paññapessāmi? Ananuvijjo Tathāgato. Na hi paramatthato satto nāma koci atthi, tassa avijjamānassa idam nissitam viññāṇanti anvesantāpi kim adhigacchissanti? Katham paṭilabhissantīti attho. Dutiyanaye ayamadhippāyo-- bhikkhave, aham diṭṭheva dhamme dharamānakamyeva khīñāsavam viññāṇavasena indādīhi avindiyam vadāmi. Na hi sa-indā devā sabrahmakā sapajāpatikā anvesantāpi khīñāsavassa vipassanācittam vā maggacittam vā phalacittam vā, idam nāma ārammaṇam nissāya vattatīti jānitum sakkonti. Te appaṭisandhikassa parinibbutassa kim jānissantīti?

Asatāti asantena. **Tucchāti** tucchakena. **Musāti** musāvādena. **Abhūtenāti** yam natthi, tena. **Abbhācikkhantī** abhi-ācikkhanti, abhibhavitvā vadanti. **Venayikoti** vinayati vināsetīti **vinayo**, so eva **venayiko**, (MA.22./II,118.) sattavināsakoti adhippāyo. **Yathā cāham na, bhikkhaveti**, bhikkhave, yena vākārena aham na sattavināsako. **Yathā cāham na vadāmīti** yena vā kāraṇena aham sattavināsam na paññapemi (CS:pg.2.24) Idam vuttam hoti-- yathāham na sattavināsako, yathā ca na sattavināsam paññapemi, tathā mam te bhonto samañabrahmañā “venayiko samañ Gotamo”ti vadantā sattavināsako samañ Gotamoti ca, “sato sattassa ucchedam vināsam vibhavam paññapeti”ti vadantā sattavināsam paññapeti ca asatā tucchā musā abhūtena abbhācikkhantī.

Pubbe cāti pubbe mahābodhimañḍamhiyeva ca. **Etarahi cāti** etarahi dhammadesanāyañca. **Dukkhañceva paññapemi, dukkhassa ca nirodhanti** dhammadakkam appavattetvā bodhimañde viharantopi dhammadakkappavattanato paṭṭhāya dhammarām descentopi catusaccameva paññapemīti attho. Ettha hi dukkhaggahañena tassa mūlabhūto samudayo, nirodhaggahañena tamṣampāpako maggo gahitova hotīti veditabbo. **Tatra ceti** tasmīm catusaccappakāsane. **Pareti** saccāni ājānitum paṭivijjhīhitum asamatthapuggalā. **Akkosantīti** dasahi akkosavatthūhi akkosanti. **Paribhāsantīti** vācāya paribhāsanti. **Rosenti vihesentīti** rosessāma vihesessāmāti adhippāyena ghaṭenti dukkhāpenti. **Tatrāti** tesu akkosādīsu, tesu vā parapuggalesu. **Āghātoti** kopo. **Appaccayoti** domanassam. **Anabhiraddhīti** atuṭṭhi.

Tatra ceti catusaccappakāsaneyeva. **Pareti** catusaccappakāsanam ājānitum paṭivijjhīhitum samatthapuggalā. **Ānandoti** Ānandapīti. **Uppilāvitattanti** uppilāpanapīti. **Tatra ceti** catusaccappakāsanamhiyeva. **Tatrāti** sakkārādīsu. **Yam kho idam pubbe pariññātanti** idam khandhapañcakam pubbe bodhimañde tīhi pariññāhi pariññātarām. **Tatthameti** tasmīm khandhapañcake ime. Kim vuttam hoti? Tatrāpi Tathāgatassa ime sakkārā mayi karīyantīti vā aham ete anubhavāmīti vā na hoti. Pubbe pariññātakkhandhapañcakamyeva ete sakkāre anubhotīti ettakameva hotīti. (MA.22./II,119.) **Tasmāti** yasmā saccāni paṭivijjhīhitum asamatthā Tathāgatampi akkosanti, tasmā. Sesam vuttanayeneva veditabbarām.

247. Tasmā tiha (CS:pg.2.25) **bhikkhave, yam na tumhākanti** yasmā attaniyepi chandarāgapahānam dīgharattam hitāya sukhāya samvattati, tasmā yam na tumhākam, tam pajahathāti attho. **Yathāpaccayam vā kareyyāti** yathā yathā iccheyya tathā tathā kareyya. **Na hi no etam, bhante, attā vāti**, bhante, etam tiṇakaṭṭhasākhāpalāsam amhākam neva attā na amhākam rūparām na viññāṇanti vadanti. **Attaniyam vāti** amhākam cīvarādiparikkhāropi na hotīti attho. **Evameva kho, bhikkhave, yam na tumhākam tam pajahathāti** Bhagavā, khandhapañcakamyeva na tumhākanti dassetvā pajahāpeti, tañca kho na uppāṭetvā, luñcivtā vā. Chandarāgavinayena panetam pajahāpeti.

248. Evam svākkhātoti ettha tiparivaṭṭato paṭṭhāya yāva imam ṭhanam āharitumpi vaṭṭati, paṭilomena pemamattakena saggaparāyañato paṭṭhāya yāva imam ṭhanam āharitumpi vaṭṭati. **Svākkhātoti** sukathito. Sukathitattā eva uttāno vivaṭo pakāsito. **Chinnapilotikoti** pilotikā vuccati chinnam bhinnam tattha tattha sibbitam gaṇṭhikataṁ jiṇṇam vattham, tam yassa natthi, aṭṭhahattham vā navahattham vā ahatasāṭakam nivattho, so chinnapilotiko nāma. Ayampi dhammo tādiso, na hettha kohaññādivasena chinnabhinnasibbitagaṇṭhikatabhāvo atthi. Apica kacavaro pilotikoti vuccati. Imasmiñca sāsane samañakacavaram nāma patiṭṭhātum na labhati.

Tenevāha--

“Kāraṇḍavaṁ niddhamatha, kasambuñcāpakassatha;
Tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānīne.
Niddhamitvāna pāpicche, pāpa-ācāragocare;
Suddhā suddhehi samvāsaṁ, kappayavho patissatā.
Tato samaggā nipakā, dukkhassantam karissathā”ti. (su.ni.283-285).

Iti samaṇakacavarassa chinnattāpi ayam dhammo **chinnapilotiko nāma** hoti.

(MA.22./II,120.) **Vatṭam tesam natthi paññāpanāyāti** tesam vatṭam apaññattibhāvam gataṁ nippaññattikam jātam. Evarūpo mahākhīṇāsavo evam svākkhāte sāsaneyeva uppajjati. Yathā ca khīṇāsavo, evam anāgāmi-ādayopi.

Tattha (CS:pg.2.26) **dhammānusārino saddhānusārinoti** ime dve sotāpattimaggaṭhā honti. Yathāha-- “katamo ca puggalo dhammānusārī? Yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyam adhimattam hoti, paññāvāhim paññāpubbaṅgamam ariyamaggam bhāveti. Ayam vuccati puggalo dhammānusārī. Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno puggalo dhammānusārī, phale thito ditṭhippatto. Katamo ca puggalo saddhānusārī? Yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyam adhimattam hoti, saddhāvāhim saddhāpubbaṅgamam ariyamaggam bhāveti. Ayam vuccati puggalo saddhānusārī. Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno puggalo saddhānusārī, phale thito saddhāvimutto”ti (pu.pa.30). **Yesam mayi saddhāmattam pemamattanti** iminā yesam añño ariyadhammo natthi, Tathāgate pana saddhāmattam pemamattameva hoti. Te vipassakapuggalā adhippetā. Vipassakabikkhūnañhi evam vipassanam paṭṭhapetvā nisinnānam dasabale ekā saddhā ekam pemam uppajjati. Tāya saddhāya tena pemena hatthe gahetvā sagge ṭhāpitā viya honti, niyatagatikā kira ete. Porānakattherā pana evarūpam bhikkhum cūlasotāpannoti vadanti. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Alagaddūpamasuttavannanā niṭṭhitā.

(M.23.) 3.Vammikasuttavannanā

249. **Evaṁ me sutanti** vammikasuttam. Tattha **āyasmāti** piyavacanametam. **Kumārakassapo**ti tassa nāmam. Kumārakāle pabbajitattā pana Bhagavatā, “Kassapam pakkosatha, idam phalam vā khādanīyam vā Kassapassa dethā”ti vutte, katarassa Kassapassāti Kumārakassapassāti evam gahitanāmattā tato paṭṭhāya vuḍḍhakālepi “kumārakassapo” (MA.23./II,121.) tveva vuccati. Apica raññā posāvanikaputtattāpi tam “kumārakassapo”ti sañjāniṁsu. Ayam panassa pubbayogato paṭṭhāya āvibhāvakathā--

Thero (CS:pg.2.27) kira padumuttarassa Bhagavato kāle setṭhiputto ahosi. Athekadivasaṁ Bhagavantaṁ citrakathiṁ ekaṁ attano sāvakam thānantare ṭhapentam disvā Bhagavato sattāhaṁ dānam datvā, “Ahampi Bhagavā anāgate ekassa Buddhassa ayam theroy viya citrakathī sāvako bhaveyyan”ti pathananam katvā puññāni karonto Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā visesam nibbattetum nāsakkhi.

Tadā kira parinibbutassa Bhagavato sāsane osakkante pañca bhikkhū nisseqim bandhitvā pabbatam abhiruyha samaṇadhammam akāṁsu. Saṅghathero tatiyadivase

arahattarām patto. Anuthero catutthadivase anāgāmī ahosi. Itare tayo visesam̄ nibbattetum̄ asakkontā devaloke nibbattim̄su. Tesam̄ ekam̄ Buddhantaram̄ devesu ca manussesu ca sampattim̄ anubhontānam̄ eko takkasilāyam̄ rājakule nibbattitvā pukkusāti nāma rājā hutvā Bhagavantām uddissa pabbajitvā Rājagahañ gacchanto kumbhakārasālāyam̄ Bhagavato dhammadesanām sutvā anāgāmiphalam̄ patto. Eko ekasmiñ samuddapañtane kulaghare nibbattitvā nāvam̄ āruyha bhinnanāvo dārucīrāni nivāsetvā lābhasampattim̄ patto, “aham̄ arahā”ti cittam̄ uppādetvā, “na tvam̄ arahā, gaccha satthāram̄ pañham̄ pucchā”ti atthakāmāya devatāya codito tathā katvā arahattaphalañ patto.

Eko Rājagahe ekissā kuladārikāya kucchimhi uppanno. Sā ca pañhamam̄ mātāpitaro yācitvā pabbajjam̄ alabhamānā kulagharam̄ gatā gabbhāsanñhitampi ajānantī sāmikam̄ ārādhettvā tena anuññātā bhikkhunīsu pabbajitā. Tassā gabbhininimittam̄ disvā bhikkhuniyo Devadattam̄ pucchim̄su, so “assamañ”ti āha. Dasabalam̄ pucchim̄su, Satthā Upālittheram̄ pañcchāpesi. Thero Sāvatthinagaravāsīni kulāni visākhañca upāsikam̄ pakkosāpetvā sodhento,-- “Pure laddho gabbho, pabbajā arogā”ti āha. Satthā “suvinicchitarām adhikarañan”ti therassa sādhukāram̄ adāsi. Sā bhikkhunī (MA.23./II,122.) suvaññabimbasadisañ puttām vijāyi, tam̄ gahetvā rājā Pasenadi Kosalo posāpesi. “Kassapo”ti cassa nāmañ katvā aparabhāge alañkaritvā (CS:pg.2.28) satthu santikam̄ netvā pabbājesi. Iti rañño posāvanikaputtattāpi tam̄ “kumārakassapo”ti sañjānimisūti.

Andhavaneti evam̄nāmake vane. Tam̄ kira vanam̄ dvinnam̄ Buddhānam̄ kāle avijahitanāmām andhavanām̄tveva paññāyati. Tatrāyam̄ paññattivibhāvanā-- appāyukabuddhānañhi sarīradhātu na ekagghanā hoti. Adhiññānānubhāvena vippakiriyati. Teneva amhākampi Bhagavā,-- “Aham̄ na ciraññhitiko, appakehi sattehi aham̄ diññho, yehi na diññho, teva bahutarā, te me dhātuyo ādāya tattha tattha pūjentā saggaparāyanā bhavissantīti parinibbānakāle, “attano sarīrañ vippakiriyatū”ti adhiññāsi. Dīghāyukabuddhānam̄ pana suvaññakkhandho viya ekagghanām̄ dhātusarīrañ tiññhati.

Kassapassāpi Bhagavato tatheva aññāsi. Tato mahājanā sannipatitvā, “dhātuyo ekagghanā na sakkā viyojetum̄, kiñ karissāmā”ti sammantayitvā ekagghanameva cetiyam̄ karissāma, kittakam̄ pana hotu tanti āham̄su. Eke sattayojanīyanti āham̄su. Etam̄ atimahantam̄, anāgate jaggitum̄ na sakkā, chayojanam̄ hotu, pañcayojanam̄... catuyojanam̄... tiyojanam̄... dvijojanam̄... ekayojanam̄ hotūti samiññānam̄ katvā iññhakā kīdisā hontūti bāhirante iññhakā rattasuvaññamayā ekagghanā satasahassagghanikā hontu, abbhantarimante paññāsasahassagghanikā. Haritālamanosilāhi mattikākiccam̄ kayiratu, telena udakakiccam̄ niññham̄ gantvā cattāri mukhāni catudhā vibhajiñsu. Rājā ekam̄ mukham̄ gañhi, rājaputto pathavindarakumāro ekam̄, amaccānam̄ jetñhako hutvā senāpati ekam̄, janapadānam̄ jetñhako hutvā setñhi ekam̄.

Tattha dhanasampannatāya rājāpi suvaññam̄ nīharāpetvā attanā gahitamukhe kammam̄ ārabhi, uparājāpi, senāpatipi. Setñhinā gahitamukhe pana kammam̄ olīyati. Tato yasorato nāma eko upāsako tepiñako bhāñako anāgāmī ariyasāvako, so kammañ olīyatīti ñatvā pañca sakatasatāni (MA.23./II,123.) yojāpetvā janapadam̄ gantvā “Kassapasammāsambuddho (CS:pg.2.29) vīsativassasahassāni ṭhatvā parinibbuto. Tassa yojanikam̄ ratanacetiyam̄ kayirati, yo yam̄ dātum̄ ussahati suvaññam̄ vā hiraññām̄ vā sattaratanam̄ vā haritālam̄ vā manusilam̄ vā, so tam̄ detū”ti samādapesi. Manussā attano attano thāmena hiraññasuvaññādīni adarñsu. Asakkontā telatañḍulādīni dentiyeva. Upāsako telatañḍulādīni kammakārānam̄ bhattavetanattham̄ pahiññati,

avasesehi suvanṇam cetāpetvā pahiṇāti, evam Sakalajambudīparī acari.

Cetiye kammaṁ niṭhitanti cetiyaṭṭhānato paṇṇam pahiṇim̄su-- “niṭhitam kammam ācariyo āgantvā cetiyam vandatū”ti. Sopi paṇṇam pahiṇi-- “mayā Sakalajambudīpo samādapito, yaṁ atthi, tam gahetvā kammaṁ niṭṭhāpentū”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgamim̄su. Ācariyassa paṇṇato pana cetiyaṭṭhānato paṇṇam paṭhamataram ācariyassa hattham agamāsi. So paṇṇam vācetvā cetiyam vandissāmīti ekakova nikkhami. Antarāmagge aṭaviyam pañca corasatāni uṭṭhahim̄su. Tatrekacce tam disvā iminā Sakalajambudīpato hiraññasuvanṇam sampiṇḍitam, nidhikumbhī no pavaṭtamānā āgatāti avasesānam ārocetvā tam aggahesum. Kasmā tātā, maṇi gaṇhathāti? Tayā Sakalajambudīpato sabbam hiraññasuvanṇam sampiṇḍitam, amhākampi thokam thokam dehīti. Kim tumhe na jānātha, Kassapo Bhagavā parinibbuto, tassa yojanikam ratanacetiyan kayirati, tadaṭṭhāya mayā samādapitam, no attano atthāya. Tam tam laddhaladdhaṭṭhānato tattheva pesitam, mayham pana nivatthasāṭakamattam ṭhapetvā aññam vittam kākaṇikampi natthīti.

Eke, “evametam vissajetha ācariyan”ti āhamsu. Eke, “Ayam rājapūjito amaccapūjito amhesu kañcideva nagaravīthiyam disvā rājarājamahāmattādīnam ārocetvā anayavyasanaṁ pāpuṇāpeyyā”ti āhamsu. Upāsako, “tātā, nāhaṁ evam karissāmī”ti āha. Tañca kho tesu kāruññena, na attano jīvitānīkantiyā. Atha tesu gahetabbo vissajjetabboti vivadantesu gahetabboti laddhikā eva bahutarā hutvā jīvitā voropayim̄su. (MA.23./II,124.) Tesam (CS:pg.2.30) balavaguṇe ariyasāvake aparādhena nibbutadīpasikhā viya akkhīni antaradhāyim̄su. Te, “kaham bho cakkhu, kaham bho cakkhū”ti vippalapantā ekacce nātakehi geham nītā. Ekacce noñātakā anāthāti tattheva aṭaviyam rukkhamūle paṇṇasālāyam vasim̄su. Aṭavim āgatamanussā kāruññena tesam tañḍulam vā puṭhabhattam vā paribbayam vā denti. Dārupaṇṇādīnam atthāya gantvā āgatā manussā kuhim gatathāti vutte andhavanam gatamhāti vadanti. Evam dvinnampi Buddhanam kāle tam vanam andhavanamitveva paññāyati. Kassapabuddhakāle panetam chaḍḍitajanapade aṭavi ahosi. Amhākam Bhagavato kāle Sāvatthiyā avidūre Jetavanassa piṭṭhibhāge pavivekakāmānam kulaputtānam vasanaṭṭhānam padhānagharam ahosi, tattha āyasmā kumārakassapo tena samayena sekhpātipadam pūrayamāno viharati. Tena vuttam “andhavane viharati”ti.

Aññatarā devatā nāmagottavasena apākaṭā ekā devatāti attho. “Abhijānāti no, bhante, Bhagavā ahuññāññatarassa mahesakkhassa sañkhittena tañhāsañkhayavimuttim bhāsitā”ti (ma.ni.1.365) ettha pana abhiññāto sakkopi devarājā aññataroti vutto. **Devatā** ca idam devānampi devadhītānampi sādhāraṇavacanam. Imasmim panatthe devo adhippeto. **Abhikkantāya rattiyāti** ettha abhikkantasaddo khayasundarābhīrūpa-abbhanumodanādīsu dissati. Tattha -- “Abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho, uddisatu, bhante, Bhagavā bhikkhūnam pātimokkhan”ti evamādīsu (a.ni.8.20) khaye dissati. “Ayam imesam catunnam puggalānam abhikkantataro ca paññitataro cā”ti (a.ni.4.100) evamādīsu sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalāni;

Abhikkantena vanṇena, sabbā obhāsayam disā”ti. (vi.va.857)--

Evamādīsu abhirūpe. “Abhikkantam, bho Gotamā”ti evamādīsu (pārā.15) abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena **abhikkantāya rattiyāti** (MA.23./II,125.) parikkhīṇyā rattiyāti vuttam hoti. Tatthāyam devaputto majjhimayāmasamanantare āgatoti (CS:pg.2.31) veditabbo. **Abhikkantavaṇṇāti** idha abhikkantasaddo abhirūpe. Vanṇasaddo pana chavi-thuti-kulavaggakāraṇa-saṇṭhānapamāṇarūpāyatanādīsu dissati.

Tattha, “suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā”ti evamādīsu chavyā. “Kadā saññūlhā pana te gahapati samaṇassa Gotamassa vaṇṇā”ti (ma.ni.2.77) evamādīsu thutiyam. “Cattārome, bho Gotama, vaṇṇā”ti evamādīsu (dī.ni.3.115) kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccatī”ti evamādīsu (saṁ.ni.1.234) kāraṇe. “Mahantam hatthirājavaṇṇam abhinimminivā”ti evamādīsu (saṁ.ni.1.138) saṇṭhāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti evamādīsu (pārā.602) pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso ojā”ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chavyam daṭṭhabbo. Tena **abhikkantavaṇṇāti** abhirūpachavi-iṭṭhavaṇṇā, manāpavaṇṇāti vuttam hoti. Devatā hi manussalokam āgacchamānā pakativanṇām pakati-iddhim pajahitvā olārikam attabhāvam katvā atirekavaṇṇam atireka-iddhim māpetvā naṭasamajjādīni gacchantā manussā viya abhisāñkhatena kāyena āgacchanti. Ayampi devaputto tatheva āgato. Tena vuttam “abhikkantavaṇṇā”ti.

Kevalakappanti ettha kevalasaddo

anavasesa-yebhūyya-abyāmissānatirekadalhattha-visarṇyogādi-anekattho. Tathā hissa, “kevalapariṇuṇam parisuddham brahmacariyan”ti (pārā.1) evamādīsu anavasesattamattho. “Kevalakappā ca Aṅgamagadhā pahūtam khādanīyam bhojanīyam ādāya upasañkamissantī”ti evamādīsu yebhuyyatā. “Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī”ti (vibha.225) evamādīsu abyāmissatā. “Kevalam saddhāmattakam nūna ayamāyasmā”ti (mahāva.244) evamādīsu anatirekata. “Āyasmato Anuruddhassa bāhiyo nāma saddhivihāriko kevalakappam saṅghabhedāya ṛhito”ti (a.ni.4.243) evamādīsu dalhatthatā “Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī”ti (saṁ.ni.3.57) evamādīsu visamīyogo. Idha panassa anavasesattamatthotī adhippeto.

Kappasaddo panāyam abhisaddahana-vohāra-kāla-paññatti-chedana-vikappa-leśa-samantabhāvādi-anekattho. (**MA.23.II,126.**) Tathā hissa, “okappaniyametam bhoto (**CS:pg.2.32**) Gotamassa, yathā tam arahato sammāsambuddhassā”ti (ma.ni.1.387) evamādīsu abhisaddahanamattho. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalam paribhuñjitun”ti (cūlava.250) evamādīsu vohāro. “Yena sudam niccakappam viharāmī”ti evamādīsu (ma.ni.1.387) kālo. “Iccāyasmā kappo”ti (saṁ.ni.3.124) evamādīsu paññatti. “Alaṅkatā kappitakesamassū”ti (saṁ.ni.4.365) evamādīsu chedanam. “Kappati dvaṅgulakappo”ti (cūlava.446) evamādīsu vikappo. “Atthi kappo nipajjitun”ti (a.ni.8.80) evamādīsu lesō. “Kevalakappam veluvanam obhāsetvā”ti (saṁ.ni.1.94) evamādīsu samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā **kevalakappam andhavananti** ettha anavasesam samantato andhavananti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti vatthālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā, candimā viya ca sūriyo viya ca ekobhāsam ekapajjotaṁ karitvāti attho. **Ekamantam aṭṭhāsīti** ekasmim ante, ekasmim okāse aṭṭhāsi. **Etadavocāti** etam “bhikkhu bhikkhū”ti-ādivacanamavoca. Kasmā panāyam avanditvā samaṇavohāreneva kathetīti? Samaṇasaññāsamudācāreneva. Evam kirassa ahosi-- “Ayam antarā kāmāvacare vasi. Aham pana asmi tato kālato paṭṭhāya brahmācāri”ti samaṇasaññāvassa samudācarati, tasmā avanditvā samaṇavohāreneva katheti. Pubbasahāyo kireso devaputto therassa. Kuto paṭṭhāyāti? Kassapasammāsambuddhakālato paṭṭhāya. Yo hi pubbayoge āgatesu pañcasu sahāyesu anuthero catutthadivase anāgāmī ahosīti vutto, ayaṁ so. Tadā kira tesu saṅghatherassa arahatteneva saddhim abhiññā āgamiṁsu. So, “mayham kiccam matthakam pattan”ti vehāsam uppatitvā anottadahe mukham dhovitvā uttarakuruto piṇḍapātam ādāya āgantvā, “imam, āvuso, piṇḍapātam bhuñjitvā appamattā samaṇadhammam karothā”ti

āha. Itare āharinsu-- “Na, āvuso, amhākaṁ evam̄ katikā atthi-- ‘yo paṭhamam̄ visesam̄ nibbattetvā piṇḍapātam̄ āharati, tenābhatarū bhuñjitvā (MA.23./II,127.) sesehi samañadhammo kātabbo’ti. Tumhe attano (CS:pg.2.33) upanissayena kiccaṁ matthakam̄ pāpayittha. Mayampi sace no upanissayo bhavissati, kiccaṁ matthakam̄ pāpessāma. Papañco esa amhākaṁ, gacchatha tumhe”ti. So yathāphāsukam̄ gantvā āyupariyosāne parinibbāyi.

Punadivase anuthero anāgāmiphalam̄ sacchakāsi, tassa abhiññāyo āgamiṁsu. Sopi tatheva piṇḍapātam̄ āharitvā tehi paṭikkhitto yathāphāsukam̄ gantvā āyupariyosāne suddhāvāse nibbatti. So suddhāvāse ṭhatvā te sahāye olokento, eko tadāva parinibbuto, eko adhunā Bhagavato santike ariyabhūmim patto, eko lābhasakkāram nissāya, “aham arahā”ti cittam uppādetvā suppārakapaṭṭane vasatī disvā tam upasaṅkamitvā, “na tvam arahā, na arahattamaggam paṭipanno, gaccha Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā dhammarūpa suñāhi”ti uyyojesi. Sopi antaraghare Bhagavantaṁ ovādaṁ yācītvā, “tasmā tiha te bāhiya evam sikkhitabbam diṭṭhe diṭṭhamattaram hotū”ti (udā.10) Bhagavatā saṅkhittena ovadito ariyabhūmim sampāpuṇi.

Tato añño eko atthi, so kuhinti olokento andhavane sekkhapatiṭpadam pūrayamāno viharatīti disvā cintesi-- “sahāyakassa santike gamissāmīti, gacchantena pana tucchahatthena agantvā kiñci paññākāram gaḥetvā gantum vaṭṭati, sahāyo kho pana me nirāmiso pabbatamatthake vasanto mayā ākāse ṭhatvā dinnam̄ piṇḍapātampi aparibhuñjitvā samañadhammam akāsi, idāni āmisapaññākāram kim gaṇhissati? Dhammapaññākāram gaḥetvā gamissāmī”ti brahma-loke ṭhitova ratanāvalīm ganthento viya pannarasa pañhe vibhajitvā tam dhammapaññākāram ādāya āgantvā sahāyassa avidūre ṭhatvā attano samañasaññāsamudācāravasena tam anabhvādetvāva, “bhikkhu bhikkhū”ti ālapitvā **Ayam vammikoti**-ādimāha. Tattha turitālapanavasena bhikkhu bhikkhūti āmeḍitam̄ veditabbam. Yathā vā ekaneva tilakena nalāṭam na sobhati, tam parivāretvā aññesupi dinnesu phullitamañḍitam viya sobhati, evam̄ ekeneva padena vacanam na (MA.23./II,128.) sobhati parivārikapadena saddhiṁ (CS:pg.2.34) phullitamañḍitam viya sobhatīti tam parivārikapadavasena vacanam phullitamañḍitam viya karontopi evamāha.

Ayam vammikoti purato ṭhito vammiko nāma natthi, desanāvasena pana purato ṭhitam dassento viya **ayanti** āha. **Laṅginti** sattham̄ ādāya khaṇanto paligham̄ addasa. **Ukkhipa laṅgiṁ abhikkhaṇa sumedhāti** tāta, pandita, laṅgī nāma rattim dhūmāyati divā pajjalati. Ukkhipeta param parato khaṇāti. Evam sabbapadesu attho datṭhabbo. **Uddhumāyikanti** mañḍukam̄. **Caṅkavāranti** khāraparissāvanam̄.

Kummantī kacchapaṁ. **Asisūnanti** māmsacchedakam̄ asiñceva adhikuṭṭanañca.

Māmsapesinti nisadapotappamāṇam̄ allamaṁsapiṇḍam. **Nāganti** sumanapupphakalāpasadisam̄ mahāphaṇam̄ tividhasovatthikaparikkhittam ahināgarūpam̄ addasa. **Mā nāgam̄ ghaṭṭesīti** daṇḍakakoṭiyā vā vallikoṭiyā vā paṁsucuṇnam̄ vā pana khipamāno mā nāgarūpam̄ ghaṭṭayi. **Namo karohi nāgassāti** uparivātato apagamma suddhavattharūpam̄ nivāsetvā nāgassa namakkāram̄ karohi. Nāgena adhisayitam̄ dhanam̄ nāma yāva sattamā kulaparivatṭā khādato na khīyati, nāgo te adhisayitam̄ dhanam̄ dassati, tasmā namo karohi nāgassāti. **Ito vā pana sutvāti** yathā dukkhakkhandhe itoti sāsane nissakam̄, na tathā idha. Idha pana devaputte nissakkam̄, tasmā **ito vā panāti** mama vā pana santikā sutvāti ayamettha attho.

251. Cātummahābhūtikassāti catumahābhūtamayassa. **Kāyassetam** adhivacanānti sarīrassa nāmam̄. Yatheva hi bāhirako vammiko, vamatīti vantakoti

vantussayoti vantasinehasambandhoti catūhi kāraṇehi **vammikoti** vuccati. So hi ahimaṅgusa-undūragharagolikādayo nānappakāre pāṇake vamatīti vammiko. Upacikāhi vantakoti vammiko. Upacikāhi vamitvā mukhatuṇḍakena ukkhittaparīnsucuṇñena kaṭippamāṇenapi porisappamāṇenapi ussитoti vammiko. (**MA.23./II,129.**) Upacikāhi vantakheṭasinehena ābaddhatāya sattasattāham deve vasantepi na vippakiriyati, nidāghepi tato pañsumuṭṭhim gahetvā tasmiṁ muṭṭhinā pīliyamāne sineho nikhamati, evam vantasinehena sambaddhoti vammiko. Evamayaṁ kāyopi, “akkhimhā (**CS:pg.2.35**) akkhiḍuthako”ti-ādinā nayena nānappakārakan asucikalimalam vamatīti vammiko. Buddhapaccekabuddhakhīṇāsavā imasmīm attabhāve nikantipariyādānena attabhāvam chaḍḍetvā gatāti ariyehi vantakotipi vammiko. Yehi cāyam tīhi aṭṭhisatehi ussito nhārusambaddho maṁsāvalepano allacammapariyonaddho chavirañjito satte vañceti, tam sabbarā ariyehi vantamevāti vantussayotipi vammiko. “Taṇhā janeti purisam, cittamassa vidhāvatī”ti (saṁ.ni.1.55) evam taṇhāya janitattā ariyehi vanteneva taṇhāsinehena sambaddho ayanti vantasinehena sambaddhotipi vammiko. Yathā ca vammikassa anto nānappakārā pāṇakā tattheva jāyanti, uccārapassāvam karonti, gilānā sayanti, matā patanti. Iti so tesam sūtigharam vaccakuṭi gilānasālā susānañca hoti. Evaṁ khattiymahāsālādīnampi kāyo ayam gopitarakkhito maṇḍitappasādhito mahānubhāvānam kāyoti acintetvā chavinissitā pāṇā cammanissitā pāṇā maṁsanissitā pāṇā nhārunissitā pāṇā aṭṭhinissitā pāṇā aṭṭhimiñjanissitā pāṇāti evam kulagaṇanāya asītimattāni kimikulasahassāni antokāyasmimyeva jāyanti, uccārapassāvam karonti, gelaññena āturitāni sayanti, matāni patanti, iti ayampi tesam pāṇānam sūtigharam vaccakuṭi gilānasālā susānañca hotīti “vammiko” tveva saṅkham gato. Tenāha Bhagavā-- “vammikoti kho, bhikkhu, imassa cātumahābhūtikassa kāyassetam adhivacanan”ti.

Mātāpettikasambhavassāti mātito ca pitito ca nibbattena mātāpettikena sukkasoritena sambhūtassa. **Odanakummāsūpacayassāti** odanena ceva kummāsenā ca upacitassa vaḍḍhitassa.

Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhamāsanadhammassāti ettha ayam kāyo hutvā abhāvatīthena **aniccadhammo**. Duggandhavighātatthāya tanuvilepanena **ucchādanadhammo**. Aṅgapaccaṅgābādhavinodanatthāya khuddakasambāhanena **parimaddanadhammo**. Daharakāle (**MA.23./II,130.**) vā ūrūsu sayāpetvā gabbhavāsenā duṣsanṭhitānam tesam aṅgānam sanṭhānasampādanatthām añchanapīṭanādivasena parimaddanadhammo. Evam pariharatopi ca bhedanaviddhamāsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evam sabhāvoti attho. Tattha (**CS:pg.2.36**) mātāpettikasambhava-odanakummāsūpacaya-ucchādanaparimaddanapadehi samudayo kathito, aniccabhedaviddhamāsanapadehi atthaṅgamo. Evam sattahipi padehi cātumahābhūtikassa kāyassa uccāvacabhāvo vaḍḍhiparihāni samudayatthaṅgamo kathitoti veditabbo.

Divā kammanteti divā kattabbakammante. **Dhūmāyanāti** ettha ayam dhūmasaddo kodhe taṇhāya vitakke pañcasu kāmaguṇesu dhammadesanāya pakatidhūmeti imesu atthesu vattati. “Kodho dhūmo bhasmanimosavajjan”ti (saṁ.ni.1.165) ettha hi kodhe vattati. “Icchādhūmāyatā sattā”ti ettha taṇhāya. “Tena kho pana samayena aññataro bhikkhu Bhagavato avidūre dhūmāyanto nisinno hotī”ti ettha vitakke.

“Pañko ca kāmā palipo ca kāmā,
Bhayañca metam timūlam pavuttam.

Rajo ca dhūmo ca mayā pakāsitā.

Hitvā tuvam pabbaja brahmadattā”ti. (jā.1.6.14) --

Ettha pañcakāmaguṇesu. “Dhūmarūm kattā hotī”ti (ma.ni.1.349) ettha dhammadesanāya. “Dhajo rathassa paññāṇam, dhūmo paññāṇamaggino”ti (saṁ.ni.1.72) ettha pakatidhūme. Idha panāyam vitakke adhippeto. Tenāha “ayam rattim dhūmāyanā”ti.

Tathāgatassetam adhivacananti Tathāgato hi sattannam dhammānam bāhitattā **brāhmaṇo** nāma. Yathāha-- “sattannam kho, bhikkhu, dhammānam bāhitattā brāhmaṇo. Katamesam sattannam? Rāgo bāhito hoti, doso... moho... māno... sakkāyadiṭṭhi... vicikicchā... sīlabbataparāmāso bāhito hoti. Imesaṁ bhikkhu sattannam dhammānam bāhitattā brāhmaṇo”ti (cūlani. mettagūmāṇavapucchāniddesa 28). **Sumedhoti** sundarapañño. **Sekkhassāti** ettha sikkhatīti (**MA.23./II,131.**) sekkho. Yathāha-- “sikkhatīti kho, bhikkhu, tasmā sekkhoti vuccati. Kiñca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati, adhicittampi sikkhati, adhipaññampi sikkhatī”ti (a.ni.3.86).

Paññāya (**CS:pg.2.37**) **adhivacananti** lokiyalokuttarāya paññāya etaṁ adhivacanam, na āvudhasatthassa. **Vīriyārambhassāti** kāyikacetasikavīriyassa. Tam paññāgatikameva hoti. Lokiyāya paññāya lokiyan, lokuttarāya paññāya lokuttaram. Ettha panāyam atthadīpanā--

Eko kira jānapado brāhmaṇo pātova māṇavakehi saddhim gāmato nikhamma divasam araññe mante vācetvā sāyam gāmaṁ āgacchat. Antarāmagge ca eko vammiko atthi. So rattim dhūmāyat, divā pajjalati. Brāhmaṇo antevāsim sumedham māṇavam āha-- “tāta, ayam vammiko rattim dhūmāyat, divā pajjalati, vikāramassa passissāma, bhinditvā nam cattāro koṭhāse katvā khipāhī”ti. So sādhūti kudālam gahetvā samehi pādehi pathaviyam patiṭṭhāya tathā akāsi. Tatra ācariyabrahmaṇo viya Bhagavā. Sumedhamāṇavako viya sekkho bhikkhu. Vammiko viya kāyo. “Tāta, ayam vammiko rattim dhūmāyat, divā pajjalati, vikāramassa passissāma, bhinditvā nam cattāro koṭhāse katvā khipāhī”ti brāhmaṇena vuttakālo viya, “bhikkhu cātumahābhūtikam kāyam cattāro koṭhāse katvā parigganhāhī”ti Bhagavatā vuttakālo. Tassa sādhūti kudālam gahetvā tathākaraṇam viya sekkhassa bhikkhuno, “yo vīsatiyā koṭhāsesu thaddhabhāvo, ayam pathavīdhātu. Yo dvādasasu koṭhāsesu ābandhanabhāvo, ayam āpodhātu. Yo catūsu koṭhāsesu paripācanabhāvo, ayam tejodhātu. Yo chasu koṭhāsesu vitthambhanabhāvo, ayam vāyodhātū”ti evam catudhātuvavatthānavasena kāyapariggaho veditabbo.

Laṅgīti kho, bhikkhūti kasmā Bhagavā avijjam laṅgīti katvā dassesi? Yathā hi nagarassa dvāram pidhāya palighe yojite mahājanassa gamanam pacchijjati, ye nagarassa anto, te antoyeva honti. Ye bahi, te bahiyeva. Evameva yassa nāṇamukhe avijjālaṅgī patati, tassa nibbānasampāpakam nāṇagamanam pacchijjati, tasmā avijjam laṅgīti (**MA.23./II,132.**) katvā dassesi. **Pajaha avijjanti** etha kammatthāna-uggahaparipucchāvasena avijjāpahānam kathitarūm.

Uddhumāyikāti (**CS:pg.2.38**) **kho, bhikkhūti** ettha **uddhumāyikamāṇḍūko** nāma no mahanto, nakhaṇṭhippamāṇo hoti, purāṇapāṇḍantare vā gacchantare vā valli-antare vā vasati. So daṇḍakoṭiyā vā vallikotiyā vā parīṣucūṇakena vā ghaṭṭito āyamitvā mahanto parimāṇḍalo beluvapakkappamāṇo hutvā cattāro pāde ākāsagate katvā pacchinnagamano hutvā amittavasam yāti, kākakulalādibhattameva hoti. Evameva ayam kodho paṭhamam uppajjanto cittāvilamattakova hoti. Tasmim khaṇe aniggahito vadḍhitvā mukhavikulanam pāpeti. Tadā aniggahito hanusañcopanam pāpeti. Tadā aniggahito pharusavācānicchāraṇam pāpeti. Tadā aniggahito disāvilocanam pāpeti. Tadā aniggahito ākaḍḍhanaparikaḍḍhanam pāpeti. Tadā aniggahito pāṇinā

leḍḍudanḍasatthaparāmasanam pāpeti. Tadā aniggahito danḍasatthābhiniपातरम् pāpeti Tadā aniggahito paraghātanampi attaghātanampi pāpeti. Vuttampi hetam-- “yato ayam kodho param ghātetevā attānam ghāteti, ettāvatāyam kodho paramussadagato hoti paramavepullappatto”ti. Tattha yathā uddhumāyikāya catūsu pādesu ākāsagatesu gamanam pacchijjati, uddhumāyikā amittavasam gantvā kākādibhattam hoti, evameva kodhasamaṅgīpuggalo kammatṭhānam gahetvā vaḍḍhetum na sakkoti, amittavasam yāti, sabbesam mārānam yathākāmakaraṇīyo hoti. Tenāha Bhagavā-- “uddhumāyikāti kho, bhikkhu, kodhūpāyāsassetarān adhivacanan”ti. Tattha balavappatto kodhova kodhūpāyāso. **Pajaha kodhūpāyāsanti** ettha paṭisaṅkhānappahānam kathitam.

Dvidhāpathoti ettha, yathā puriso sadhano sabhogo kantāraddhānamaggappaṭipanno dvedhāpatham patvā, “iminā nu kho gantabbam, iminā gantabban”ti nicchetum asakkonto tattheva tiṭṭhati, atha nam corā uṭṭhahitvā anayabyasanam pāpenti, evameva kho mūlakammaṭhānam gahetvā nisinno bhikkhu Buddhādīsu kaṅkhāya uppannāya kammatṭhānam (**MA.23./II,133.**) vaḍḍhetum na sakkoti, atha nam kilesamārādayo sabbe mārā anayabyasanam pāpenti, iti vicikicchā dvedhāpathasamā hoti. Tenāha Bhagavā-- “dvidhāpathoti kho, bhikkhu, vicikicchāyetam (**CS:pg.2.39**) adhivacanan”ti. **Pajaha vicikicchanti** ettha kammatṭhāna-uggahaparipucchāvasena vicikicchāpahānam kathitam.

Caṅgavāranti ettha, yathā rajakehi khāraparissāvanamhi udake pakkhitte eko udakaghaṭo dvepi dasapi vīsatipi ghaṭasatampi paggharatiyeva, pasaṭamattampi udakam na tiṭṭhati, evameva nīvaraṇasamaṅgino puggalassa abbhantare kusaladhammo na tiṭṭhati. Tenāha Bhagavā-- “caṅgavāranti kho, bhikkhu, pañcannetarān nīvaraṇānam adhivacanan”ti. **Pajaha pañcanīvaraṇeti** ettha vikkhambhanatadaṅgavasena nīvaraṇappahānam kathitam.

Kummoti ettha, yathā kacchapassa cattāro pādā sīsanti pañceva aṅgāni honti, evameva sabbepi saṅkhatā dhammā gayhamānā pañceva khandhā bhavanti. Tenāha Bhagavā-- “kummoti kho, bhikkhu, pañcannetarān upādānakkhandhānam adhivacanan”ti. **Pajaha pañcupādānakkhandheti** ettha pañcasu khandhesu chandarāgappahānam kathitam.

Asisūnāti ettha, yathā sūnāya upari marīsaṁ ṭhapetvā asinā koṭṭenti, evamime sattā vatthukāmatthāya kilesakāmehi ghātayamānā vatthukāmānam upari katvā kilesakāmehi kantitā koṭṭitā ca honti. Tenāha Bhagavā-- “Asisūnāti kho, bhikkhu, pañcannetarān kāmaguṇānam adhivacanan”ti. **Pajaha pañca kāmaguṇeti** ettha pañcasu kāmaguṇesu chandarāgappahānarān kathitam.

Māṁsapesiti kho, bhikkhūti ettha ayam **māṁsapesi** nāma bahujanapatthitā khattiyādayo manussāpi nam patthenti kākādayo tiracchānāpi. Ime hi sattā avijjāya sammattā nandirāgaṁ upagamma vatṭam vaḍḍhenti. Yathā vā māṁsapesi ṭhāpitaṭṭhāne laggati, evamime sattā nandirāgabaddhā vatṭe lagganti, dukkham patvāpi na (**MA.23./II,134.**) ukkaṇṭhanti iti nandirāgo māṁsapesisadiso hoti. Tenāha Bhagavā-- “māṁsapesīti kho, bhikkhu, nandirāgassetarān adhivacanan”ti. **Pajaha nandirāganti** ettha catutthamaggena nandirāgappahānam kathitam.

Nāgoti kho, bhikkhu, khīṇāsavassetarān bhikkhuno adhivacananti ettha yenatthena khīṇāsavo nāgoti vuccati, so Anaṅgaṇasutte (ma.ni.aṭṭha.1.63) pakāsito eva. **Namo karohi nāgassāti** khīṇāsavassa Buddhanāgassa, “Buddho (**CS:pg.2.40**) so Bhagavā bodhāya dhammaṁ deseti, danto so Bhagavā damathāya dhammarān deseti, santo so Bhagavā samathāya dhammaṁ deseti, tiṇṇo so Bhagavā tarañāya dhammam

deseti, parinibbuto so Bhagavā parinibbānāya dhammarām desetī”ti (ma.ni.1.361) evam
namakkāram karohīti ayamettha attho. Iti idam suttam therassa kammaṭṭhānam ahosi.
Theropi idameva suttam kammaṭṭhānam katvā vipassanam vadḍhetvā arahattam patto.
Ayametassa atthoti ayam etassa pañhassa attho. Iti Bhagavā ratanarāsimhi maṇikūṭam
gaṇhanto viya yathānusandhināva desanam niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.24.)4.Rathavinītasuttavaṇṇanā

252. Evam me sutanti Rathavinītasuttam. Tattha **Rājagaheti** evamnāmake
nagare, tañhi mandhātumahāgovindādīhi pariggahitattā **Rājagahanti** vuccati.
Aññepettha pakāre vaṇṇayanti. Kim tehi? Nāmametaram tassa nagarassa. Tam
panetam Buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaram hoti, sesakāle suññam hoti
yakkhapariggahitam, tesam vasantavanaṁ hutvā tiṭṭhati. **Veļuvane kalandakanivāpeti**
veļuvananī tassa uyyānassa nāmaṁ, tam kira veļūhi parikkhittam ahosi
atṭhārasahatthena ca pākārena, gopuraṭṭalakayuttam nīlobhāsam manoramam, tena
veļuvananī vuccati. Kalandakānañcettha nivāpam adānsu, tena **kalandakanivāpoti**
vuccati.

Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīlanattham (**MA.24./II,135.**) āgato
surāmadena matto divāseyyam upagato supi. Parijanopissa, “sutto rājā”ti
pupphaphalādīhi palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi, atha surāgandhenā aññatarasmā
susirarukkhā kanhasappo nikhamitvā raññābhimukho āgacchat. Tam disvā
rukkhadevatā, “rañño jīvitam dammī”ti kālakavesena āgantvā kaṇṇamūle saddamakāsi.
Rājā patibujjhi, kanhasappo (**CS:pg.2.41**) nivatto. So tam disvā, “imāya mama jīvitam
dinnan”ti kālakānam tattha nivāpam paṭṭhapesi, abhayaghosanañca ghosāpesi. Tasmā
tam tato pabhuti **kalandakanivāpanti** saṅkhyam gataṁ. **Kalandakāti** kālakānam
nāmaṁ.

Jātibhūmikāti jātibhūmivāsino. Tattha **jātibhūmīti** jātaṭṭhānam. Tam kho
panetam neva kosalamahārājādīnam na carikībrāhamāṇadīnam na
sakkasuyāmasantusitādīnam na asītimahāsāvakādīnam na aññesam sattānam jātaṭṭhānam
“jātibhūmī”ti vuccati. Yassa pana jātadivase dasasahassilokadhātu
ekaddhajamālāvippakinṇakusumavāsacuṇṇagandhasugandhā sabbapālipullamiva
nandanavanam virocamānā paduminipaññe udakabindu viya akampitha,
jaccandhādīnañca rūpadassanādīni anekāni pāṭīhāriyāni pavattiñsu, tassa
sabbaññubodhisattassa jātaṭṭhānasākiyajanapado Kapilavatthāhāro, sā “jātibhūmī”ti
vuccati.

Dhammadarubhāvavaṇṇanā

Vassamīvuṭṭhāti temāsam vassamīvuṭṭhā pavāritapavāraṇā hutvā. **Bhagavā**
etadavocāti “kacci, bhikkhave, khamaṇīyan”ti-ādīhi vacanehi āgantukapaṭisanthāram
katvā etaṁ, “ko nu kho, bhikkhave”ti-ādivacanamavoca. Te kira bhikkhu,-- “kacci,

bhikkhave, khamanīyam kacci yāpanīyam, kaccittha appakilamathena addhānam āgatā, na ca piṇḍakena kilamitta, kuto ca tumhe, bhikkhave, āgacchathā”ti paṭisanthāravasena pucchitā-- “Bhagavā sākiyajanapade Kapilavatthāhārato jātibhūmito āgacchāmā”ti āhamsu. Atha Bhagavā neva suddhodanamahārājassa, na sakkodanassa, na sukkodanassa, na dhotodanassa, na amitodanassa, na amittāya deviyā, na mahāpajāpatiyā, na sakalassa sākiyamañdalassa ārogyam pucchi. Atha kho attanā ca dasakathāvatthulābhīm parañca tattha samādapetāram (MA.24./II,136.)

paṭipattisampannam bhikkhum pucchanto idam-- “ko nu kho, bhikkhave”ti-ādivacanam avoca.

Kasmā (CS:pg.2.42) pana Bhagavā suddhodanādīnam ārogyam apucchitvā evarūpam bhikkhumeva pucchatī? Piyatāya. Buddhānañhi paṭipannakā bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo ca piyā honti manāpa. Kim kāraṇā? Dhammadagarutāya. Dhammadgaruno hi Tathāgatā, so ca nesam dhammadgarubhāvo, “dukkham kho agāravo viharati, appatisso”ti (a.ni.4.21) iminā ajapālanigrodhamūle uppānajjhāsayena veditabbo. Dhammadgarutāyeva hi Bhagavā Mahākassapattherassa abhinikkhamanadivase paccuggamanam karonto tigāvutam maggam agamāsi. Atirekatiyojanasatarā maggam gantvā gaṅgātire dhammarām desetvā Mahākappinām saparisam arahatte patiṭṭhapesi. Ekasmim pacchābhatte pañcacattālīsayojanam maggam gantvā kumbhakārassa nivesane tiyāmarattim dhammakathām katvā pukkusātikulaputtam anāgāmiphale patiṭṭhapesi. Vīsayojanasataṁ gantvā vanavāsisāmañerassa anuggham akāsi. Saṭṭhiyojanamaggam gantvā Khadiravaniyattherassa dhammarām desesi. Anuruddhatthero pācīnavamāsadāye nisinno mahāpurisavitakkam vitakketīti ñatvā tattha ākāsenā gantvā therassa purato oruya sādhukāramadāsi. Koṭikaṇṇasōnattherassa ekagandhakuṭiyam senāsanam paññāpētvā paccūsakāle dhammadesanam ajjhesisvā sarabhaññapariyosāne sādhukāramadāsi. Tigāvutam maggam gantvā tiṇamān kulaputtānam vasanaṭṭhāne Gosiṅgasālavane sāmaggirasānisam kathesi. Kassapopi Bhagavā-- “Anāgāmiphale patiṭṭhito ariyasāvako ayan”ti vissāsam uppādetvā ghaṭikārassa kumbhakārassa nivesanam gantvā sahatthā āmisam gahetvā paribhuñji.

Amhākarāmyeva Bhagavā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya Jetavanato bhikkhusaṅghaparivuto cārikam nikhami. Kosalamahārāja-Anāthapiṇḍikādayo nivattetum nāsakkhim. Anāthapiṇḍiko gharam āgantvā domanassappatto nisīdi. Atha naṁ puṇṇā nāma dāsī domanassappattosi sāmīti āha. “Āma je, satthāraṁ nivattetum nāsakkhim, atha me (MA.24./II,137.) imam temāsam dhammam vā sotum, yathādhippāyam vā dānam dātum na labhissāmī”ti cintā uppānāti. Ahampi sāmi satthāraṁ nivattessāmīti. Sace nivattetum sakkosi, bhujissāyeva tvanti. Sā gantvā dasabalassa pādamūle nipajjivtā “nivattatha Bhagavā”ti āha. Puṇṇe tvam parapaṭibaddhajīvikā kim me karissasīti. Bhagavā (CS:pg.2.43) mayham deyyadhammo natthīti tumhepi jānātha, tumhākam nivattanapaccayā panāham tīsu sarañesu pañcasu sīlesu patiṭṭhahissāmīti. Bhagavā sādhū sādhū puṇṇeti sādhukāram katvā nivattetvā Jetavanameva paviṭṭho. Ayaṁ kathā pākaṭā ahosi. Setṭhi sutvā puṇṇāya kira Bhagavā nivattitoti tam bhujissam katvā dhītuṭṭhāne ṭhapesi. Sā pabbajjam yācītvā pabbaji, pabbajitvā vipassanam ārabhi. Athassā Satthā āraddhavipassakabhāvam ñatvā imam obhāsagātham vissajjesi--

“Puṇṇe pūresi saddhammam, cando pannaraso yathā;

Paripuṇṇāya paññāya, dukkhassantaṁ karissasi”ti. (therīgā.3).

Gāthāpariyosāne arahattam patvā abhiññātā sāvikā ahosīti. Evam

dhammadgaruno Tathāgatā.

Nandakatthere upaṭṭhānasālāyam dhammam desentepi Bhagavā anahātova gantvā tiyāmarattim ṭhitakova dhammakatham sutvā desanāpariyosāne sādhukāramadāsi. Thero āgantvā vanditvā, “kāya velāya, bhante, āgatatthā”ti pucchi. Tayā puttante āraddhamatteti. Dukkaram karitha, bhante, Buddhasukhumālā tumheti. Sace tvam, nanda, kappaṁ desetum sakkuṇeyyāsi, kappamattampāharī ṭhitakova suṇeyyanti Bhagavā avoca. Evam dhammadgaruno Tathāgatā. Tesam dhammadgarutāya paṭipannakā piyā honti, tasmā paṭipannake pucchi. Paṭipannako ca nāma attahitāya paṭipanno no parahitāya, parahitāya paṭipanno no attahitāya, no attahitāya ca paṭipanno no parahitāya ca, attahitāya ca paṭipanno parahitāya cāti catubbidho hoti.

Tattha yo sayam dasannam kathāvatthūnam lābhī hoti, param tattha na ovadati na anusāsatī āyasmā bākulo (**MA.24./II,138.**) viya. Ayam attahitāya paṭipanno nāma no parahitāya paṭipanno, evarūpam bhikkhum Bhagavā na pucchati. Kasmā? Na mayhaṁ sāsanassa vuḍḍhipakkhe ṭhitoti.

Yo pana dasannam kathāvatthūnam alābhī, param tehi ovadati tena katavattasādiyanattham Upanando sakyaputto viya, ayam parahitāya patipanno (**CS:pg.2.44**) nāma no attahitāya, evarūpampi na pucchati. Kasmā? Assa tāṇhā mahāpacchi viya appahīnāti.

Yo attanāpi dasannam kathāvatthūnam alābhī, parampi tehi na ovadati, Lāṇudāyī viya, ayam neva attahitāya paṭipanno na parahitāya, evarūpampi na pucchati. Kasmā? Assa anto kilesā pharasuchejjā viya mahantāti.

Yo pana sayam dasannam kathāvatthūnam lābhī, parampi tehi ovadati, ayam attahitāya ceva parahitāya ca paṭipanno nāma Sāriputtamoggallānamahākassapādayo asītimahātherā viya, evarūpam bhikkhum pucchati. Kasmā? Mayhaṁ sāsanassa vuḍḍhipakkhe ṭhitoti. Idhāpi evarūpameva pucchanto-- “ko nu kho, bhikkhave”ti-ādimāha.

Evarūpi Bhagavatā puṭṭhānam pana tesam bhikkhūnam Bhagavā attano jātibhūmiyam ubhayahitāya paṭipannam dasakathāvatthulābhīm bhikkhum pucchati, ko nu kho tattha evarūpoti na aññamaññam cintanā vā samantanā vā ahosi. Kasmā? Āyasmā hi mantāṇiputto tasmīm janapade ākāsamajjhe ṭhito cando viya sūriyo viya ca pākaṭo paññāto. Tasmā te bhikkhū meghasaddam sutvā ekajjhām sannipatitamoraghāṭā viya ghanasajjhāyam kātum, āraddhabhikkhū viya ca attano ācariyam Pūṇyattheram Bhagavato ārocentā therassa ca guṇam bhāsitum appahontehi mukhehi ekappahāreneva **Puṇyo nāma, bhante, āyasmāti-ādimāhaṁsu.** Tattha **Puṇṇoti** tassa therassa nāmarūpa. Mantāṇiyā pana soutto, tasmā **Mantāṇiputtoti** vuccati. **Sambhāvitoti** guṇasambhāvanāya sambhāvito.

Appicchatādivanṇanā

Appicchoti icchāvirahito ni-iccho nittānho. Ettha hi byañjanam sāvasesam viya, attho pana niravaseso. Na hi tassa anto aṇumattāpi pāpikā icchā nāma atthi. Khīṇāsavo hesa sabbaso pahīnatañho. Apicettha atricchatā pāpicchatā mahicchatā appicchatāti ayam bhedo veditabbo. (**MA.24./II,139.**) Tattha (**CS:pg.2.45**) sakalābhe atittassa paralābhe patthanā **atricchata** nāma. Tāya samannāgatassa ekabhājena pakkapūvopi attano patte patito na supakko viya khuddako viya ca khāyati. Sveva parassa patte pakkhitto supakko viya mahanto

viya ca khāyati. Asantaguṇasambhāvanatā pana paṭiggahaṇe ca amattaññutā **pāpicchatā** nāma, sā, “idhekacco assaddho samāno saddhoti mām jano jānātū”ti-ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo kohaññe patiṭṭhāti. Santaguṇasambhāvanā pana paṭiggahaṇe ca amattaññutā **mahičchatā** nāma. Sāpi, “idhekacco saddho samāno saddhoti mām jano jānātūti icchatī, sīlavā samāno sīlavatī mām jano jānātū”ti (vibha.851) iminā nayena āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo dussantappayo hoti, vijātamātāpissa cittam gahetum na sakkoti. Tenetam vuccati--
“Aggikkhandho samuddo ca, mahiccho cāpi puggalo;
Sakaṭena paccayarū detu, tayopete atappayā”ti.

Santaguṇanigūhanatā pana paṭiggahaṇe ca mattaññutā **appicchatā** nāma, tāya samannāgato puggalo attani vijjamānampi guṇam paṭicchādetukāmatāya, “saddho samāno saddhoti mām jano jānātūti na icchatī. Sīlavā, pavivitto, bahussuto, āraddhavīriyo, samādhisampanno, paññavā, khīñāsavo samāno khīñāsavoti mām jano jānātū”ti na icchatī, seyyathāpi Majjhantikatthero.

Thero kira mahākhīñāsavo ahosi, pattacīvaraṁ panassa pādamattameva agghati, so asokassa dhammarañño vihāramahadivase saṅghatthero ahosi. Athassa atilūkhabhāvam disvā manussā, “bhante, thokaṁ bahi hothā”ti āhaṁsu. Thero, “mādise khīñāsave rañño saṅgaham akaronte añño ko karissatī”ti pathaviyam nimujjītvā saṅghatherassa ukkhittapinḍam gaṇhantoyeva ummuji. Evam khīñāsavo samāno, “khīñāsavoti mām jano jānātū”ti na icchatī. Evam appiccho pana bhikkhu anuppannam lābham uppādeti, uppannaraṁ lābham thāvarām karoti, dāyakānam (**CS:pg.2.46**) cittam ārādheti, yathā yathā (**MA.24./II,140.**) hi so attano appicchatāya appaṁ gaṇhāti, tathā tathā tassa vatte pasannā manussā bahū denti.

Aparopi catubbidho appiccho--¹ paccaya-appiccho ² dhutaṅga-appiccho ³ pariyyatti-appiccho ⁴ adhigama-appicchoti. Tattha catūsu paccayesu appiccho **paccaya-appiccho** nāma, so dāyakassa vasam jānāti, deyyadhammassa vasam jānāti, attano thāmarū jānāti. Yadi hi deyyadhammo bahu hoti, dāyako appaṁ dātukāmo, dāyakassa vasena appaṁ gaṇhāti. Deyyadhammo appo, dāyako bahuṁ dātukāmo, deyyadhammassa vasena appaṁ gaṇhāti. Deyyadhammopi bahu, dāyakopi bahuṁ dātukāmo, attano thāmarū ñatvā pamāñeneva gaṇhāti.

Dhutaṅgasamādānassa attani atthibhāvam najānāpetukāmo **dhutaṅga-appiccho** nāma. Tassa vibhāvanatthām imāni vatthūni -- Sosānikamahāsumanatthero kira satthi vassāni susāne vasi, añño ekabhikkhupi na aññāsi, tenevāha--

“Susāne satthi vassāni, abbokiṇṇam vasāmaham;

Dutiyo marū na jāneyya, aho sosānikuttamo”ti.

Cetiyapabbate Dvebhātiyattherā vasim̄su. Tesu kaniṭṭho upaṭṭhākena pesitā ucchukhaṇḍikā gaheṭvā jetṭhassa santikam agamāsi. Paribhogam, bhante, karothāti. Therassa ca bhattakiccam katvā mukham vikkhālanakālo ahosi. So alam, āvusoti āha. Kacci, bhante, ekāsanikatthāti. Āharāvuso, ucchukhaṇḍikāti paññāsa vassāni ekāsaniko samānopi dhutaṅgam nigūhamāno paribhogam katvā mukham vikkhāletvā puna dhutaṅgam adhiṭṭhāya gato.

Yo pana Sāketakatissatthero viya bahussutabhāvam jānāpetum na icchatī, ayam **pariyatti-appiccho** nāma. Thero kira khaṇo natthīti uddesaparipucchāsu okāsam akaronto maraṇakkhayam, bhante, labhissathāti codito gaṇam vissajjetvā kaṇikāravālikasamuddavīhāram gato. Tattha antovassam theranavamajjhīmānam upakāro hutvā (**CS:pg.2.47**) mahāpavāraṇāya uposathadivase dhammadhāya janatam

khobhetvā gato.

Yo pana sotāpannādīsu aññataro hutvā sotāpannādibhāvam jānāpetum na icchatī, ayam **adhigama-appiccho** (MA.24./II,141.) nāma, tayo kulaputtā viya ghaṭikārakumbhakāro viya ca.

Ayasmā pana puṇo atricchatam pāpicchatam mahicchatañca pahāya sabbaso icchāpatipakkhabhūtāya alobhasaṅkhātāya parisuddhāya appicchatāya samannāgatattā appiccho nāma ahosi. Bhikkhūnampi, “Āvuso, atricchatā pāpicchatā mahicchatāti ime dhammā pahātabbā”ti tesu ādīnavām dassetvā evarūpām appicchatam samādāya vattitabbanti appicchakathām kathesi. Tena vuttam “Attanā ca appiccho appicchakathañca bhikkhūnam kattā”ti.

Dvādasavidhasantosavaṇṇanā

Idāni **attanā ca santuṭṭhoti**-ādīsu visesatthameva dīpayissāma. Yojanā pana vuttanayeneva veditabbā. **Santuṭṭhoti** itarītarapaccayasantosena samannāgato. So panesa santoso dvādasavidho hoti. Seyyathidam, cīvare yathālābhasantosu yathābalasantoso yathasāruppasantosoti tividho, evam piṇḍapātādīsu. Tassāyam pabhedasamīvaṇṇanā.

Idha bhikkhu cīvaraṁ labhati sundaram vā asundaram vā. So teneva yāpeti aññam na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa cīvare **yathālābhasantoso**. Atha yo pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhībhūto vā, garucīvaraṁ pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṁ tam parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathābalasantoso**. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnariñ aññatarariñ mahagghacīvaraṁ bahūni vā pana cīvarāni labhitvā idam therānam cirapabbajitānam idam bahussutānam anurūpam, idam gilānānam idam appalābhānam hotūti datvā tesam purāṇacīvaraṁ vā (CS:pg.2.48) saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinītvā tehi saṅghāṭīm katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathasāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātarām labhati lūkharām vā paṇītarām vā, so teneva yāpeti, aññam na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa piṇḍapāte **yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddham vā byādhiviruddham vā (MA.24./II,142.) piṇḍapātarām labhati, yenassa paribhuttena aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno tam datvā tassa hatthato sappāyabhojanām bhuñjītvā samaṇadhammaṁ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte **yathābalasantoso**. Aparo bahuriñ paṇītarām piṇḍapātarām labhati, so tam cīvaraṁ viya cirapabbajitabahussuta-appalābhīgilānānam datvā tesam vā sesakām piṇḍaya vā caritvā missakāhāram bhuñjantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte **yathasāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu senāsanām labhati manāpam vā amanāpam vā, so tena neva somanassam na paṭighārām uppādeti, antamaso tiṇasanthārakenāpi yathāladdheneva tussati, ayamassa senāsane **yathālābhasantoso** Yo pana attano pakativiruddham vā byādhiviruddham vā senāsanām labhati, yathassa vasato aphāsu hoti, so tam sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasanāsane vasantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathābalasantoso**. Aparo mahāpuñño leñamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati, so tāni cīvarādīni viya cirapabbajitabahussuta-appalābhīgilānānam datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathasāruppasantoso**. Yopi, “uttamasenāsanām nāma

pamādaṭṭhānam, tattha nisinnassa thinamiddharūṇ okkamati, niddābhībhūtassa puna paṭibujjhato pāpavittakkā pātubhavantī”ti paṭisañcikkhitvā tādisam senāsanam pattampi na sampaticchati, so tam paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhāmūlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti, ayampissa senāsane **yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu bhesajjam labhati lūkham vā pañṭitam vā, so yam labhati, teneva santussati, aññam na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa gilānapaccaye **yathālābhasantoso**. Yo pana telena atthiko phāṇitam (CS:pg.2.49) labhati, so tam sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telam gahetvā aññadeva vā pariyesitvā tehi bhesajjam karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathābalasantoso**. Aparo mahāpuñño bahum telamadhuphāṇitādipāṇītabhesajjam labhati, so tam cīvaram viya cirapabbajitabahussuta-appalābhigilānānam datvā tesam ābhatakena yena kenaci (MA.24./II,143.) yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmim bhājane muttaharītakam ṭhapetvā ekasmim catumadhurām, “gaṇha, bhante, yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha muttaharītakam nāma Buddhādīhi vanṇitanti catumadhurām paṭikkhipitvā muttaharītakeneva bhesajjam karonto paramasantuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathāsāruppasantoso**.

Imesam pana paccekam paccayesu tiṇṇam tiṇṇam santosānam yathāsāruppasantosova aggo. Āyasmā puṇo ekekasmim paccaye imehi tīhi santosehi santuṭṭho ahosi. **Santuṭṭhikathañcāti** bhikkhūnampi ca imam santuṭṭhikatham kattāva ahosi.

Tividhapavivekavaṇṇanā

Pavivittoni kāyapaviveko cittapaviveko upadhipavivekoti imehi tīhi pavivekehi samannāgato. Tattha eko gacchat, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyam kappeti, eko gāmaṁ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko caṅkamamadhiṭṭhāti, eko carati, eko viharatīti ayam **kāyapaviveko** nāma. Atṭha samāpattiyo pana **cittapaviveko** nāma. Nibbānam **upadhipaviveko** nāma. Vuttampi hetam-- “kāyapaviveko ca vivekaṭṭhakāyānam nekkhammābhīratānam. Cittapaviveko ca parisuddhacittānam paramavodānappattānam. Upadhiviveko ca nirupadhīnam puggalānam visaṅkhāragatānam”ti (mahāni.57). **Pavivekakathanti** bhikkhūnampi ca imam pavivekakatham kattā.

Pañcavidhasaṁsaggavaṇṇanā

Asaṁsaṭṭhoti (CS:pg.2.50) pañcavidhena saṁsaggena virahito. Savanasāṁsaggo dassanasāṁsaggo samullapanasaṁsaggo sambhogasaṁsaggo kāyasāṁsaggo pañcavidho saṁsaggo. Tesu idha bhikkhu suṇāti, “Asukasmim gāme vā nigame vā itthī vā kumārikā vā abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vanṇapokkharatāya samannāgatā”ti. So tam sutvā saṁsīdati visīdati na sakkoti brahmacariyam sandhāretum, sikkhādubbalyam anāvikatvā hīnāyāvattatīti evam parehi vā kathīyamānam rūpādisampattim attanā vā hasitalapitagītasaddam suṇantassa sotaviññāṇavīthivasena (MA.24./II,144.) uppanno rāgo **savanasaṁsaggo** nāma. So anitthigandhapaccekabodhisattassa ca pañcaggalaṇavāsītissadaharassa ca vasena veditabbo--

Daharo kira ākāsenā gacchanto girigāmavāsikammāradhītāya pañcahi kumārīhi

saddhim padumasaram gantvā nhatvā padumāni ca pilandhitvā madhurassarena gāyantiyā saddam sutvā kāmarāgena viddho visesā parihāitytvā anayabyasanam pāpuṇi. Idha bhikkhu na heva kho suṇāti, apica kho sāmāni passati itthim vā kumārim vā abhirūparim dassanīyam pāsādikam paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataṁ. So tam disvā samīdati visīdati na sakkoti brahmaçariyam sandhāretum, sikkhādubbalyam anāvikatvā hīnāyāvattatīti evam visabhāgarūpam olokentassa pana cakkhuviññāṇavīthivasena uppannarāgo **dassanasaṁsaggo** nāma. So evam veditabbo--

Eko kira daharo kāladīghavāpidvāravihāram uddesathāya gato. Ācariyo tassa antarāyam disvā okāsam na karoti. So punappunnam anubandhati. Ācariyo sace antogāme na carissasi. Dassāmi te uddesanti āha. So sādhūti sampaticchitvā uddese niṭṭhite ācariyam vanditvā gacchanto ācariyo me imasmim gāme caritum na deti, kiṁ nu kho kāraṇanti cīvaraṁ pārupitvā gāmaṁ pāvisi, ekā kuladhītā pītakavattham nivāsetvā gehe ṭhitā daharam disvā sañjātarāgā uļuñkena yāgum āharitvā tassa patte pakkhipitvā nivattitvā mañcake nipajji. Atha nam mātāpitaro (CS:pg.2.51) kiṁ ammāti pucchiṁsu, dvārena gataṁ daharam labhamānā jīvissāmi, alabhamānā marissāmīti. Mātāpitaro vegena gantvā gāmadvāre daharam patvā vanditvā, “nivattatha, bhante, bhikkham gaṇhāhī”ti āhaṁsu. Daharo alam gacchāmīti. Te, “idam nāma, bhante, kāraṇan”ti yācītvā-- “Amhākam, bhante, gehe ettakam nāma dhanam atthi, ekāyeva no dhītā, tvam no jetṭhaputtaṭṭhāne ṭhassasi, sukhenā sakkā jīvitun”ti āhaṁsu. Daharo, “na mayham iminā palibodhena attho”ti anādiyitvāva pakkanto.

Mātāpitaro gantvā, “Amma, nāsakkhimhā daharam nivattetum, yam aññam sāmikam icchasi, tam labhissasi, uṭṭhehi khāda ca piva cā”ti āhaṁsu. Sā anicchantī sattāham nirāhārā hutvā kālamakāsi. Mātāpitaro tassā sarīrakiccām katvā tam pītakavattham dhuravihāre bhikkhusaṅghassa adamīsu, (MA.24./II,145.) bhikkhū vattham khanḍākhandam katvā bhājaiṁsu. Eko mahallako attano koṭṭhāsam gahetvā kalyāṇīvihāram āgato. Sopi daharo cetiyam vandissāmīti tattheva gantvā divāṭṭhāne nisidi. Mahallako tam vatthakhanḍam gahetvā, “iminā me parissāvanam vicārethā”ti daharam avoca. Daharo mahāthera “kuhim laddhan”ti āha. So sabbam pavattim kathesi. So tam sutvāva, “evarūpāya nāma saddhim sarīvāsaṁ nālatthan”ti rāgagginā daḍḍho tattheva kālamakāsi.

Aññamaññam ālāpasallāpavasena uppannarāgo pana **samullapanasamisaggo** nāma. Bhikkhuno bhikkhuniyā santakam, bhikkhuniyā vā bhikkhusa santakam gahetvā paribhogakaraṇavasena uppannarāgo **sambhogasamisaggo** nāma. So evam veditabbo--maricavaṭṭivihāramahe kira bhikkhūnam satasahassam bhikkhūnam navutisahassāni eva ahesum. Eko sāmaṇero uṇhayāgum gahetvā gacchanto sakiṁ cīvarakaṇṇe ṭhapesi, sakiṁ bhūmiyam. Ekā sāmaṇerī disvā ettha pattam ṭhāpetvā yāhīti thālakam adāsi. Te aparabhāge ekasmim bhaye uppanne parasamuddanam agamāīsu. Tesu bhikkhū puretaram agamāsi. Sā, “eko kira sīhaṭabikkhu āgato”ti sutvā therassa santikam gantvā paṭisanthāram katvā nisinnā,-- “bhante, maricavaṭṭivihāramahakāle tumhe kativassā”ti pucchi. Tadāham sattavassikasāmaṇero. Tvarī pana kativassāti? Aham sattavassikasāmaṇerīyeva ekassa (CS:pg.2.52) sāmaṇerassa uṇhayāgum gahetvā gacchantassa pattaṭhapanattham thālakamadāsinti. Thero, “ahaṁ so”ti vatvā thālakam nīharitvā dassesi. Te ettakeneva saṁsaggena brahmaçariyam sandhāretum asakkontā dvepi satṭhivassakāle vibbhamīīsu.

Hatthagāhādivasena pana uppannarāgo **kāyasaṁsaggo** nāma. Tatridam vatthu-- mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyam gaṇhanti. Tesam piṭṭhipasse

daharabhikkhuniyo dhammarām sunanti. Tatreko daharo hatthām pasārento ekissā daharabhikkhuniyā kāyām chupi. Sā tam hatthām gahetvā attano urasmim thapesi, ettakena saṁsaggena dvepi vibbhamitvā gihibhāvarām pattā.

(MA.24./II,146.)

Gāhagāhakādivaṇṇanā

Imesu pana pañcasu saṁsagesu bhikkhuno bhikkhūhi saddhim savanadassanasamullapanasambhogakāyaparāmāsā niccampi hontiyeva, bhikkhunīhi saddhim thapetvā kāyasamsggam sesā kālena kālam honti; tathā upāsaka-upāsikāhi saddhim sabbepi kālena kālam honti. Tesu hi kilesuppattito cittām rakkhitabbam. Eko hi bhikkhu gāhagāhako hoti, eko gāhamuttako, eko muttagāhako, eko muttamuttako.

Tattha yam bhikkhum manussāpi āmisena upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamanti, bhikkhupi pupphaphalādīhi upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamati, ayam **gāhagāhako** nāma. Yam pana manussā vuttanayena upasaṅkamanti, bhikkhu dakkhiṇeyyavasena upasaṅkamati, ayam **gāhamuttako** nāma. Yassa manussā dakkhiṇeyyavasena cattāro paccaye denti, bhikkhu pupphaphalādīhi upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamati, ayam **muttagāhako** nāma. Yassa manussāpi dakkhiṇeyyavasena cattāro paccaye denti, bhikkhupi Cūḍapātiyatissatthero viya dakkhiṇeyyavasena paribhuñjati, ayam **muttamuttako** nāma.

Therām kira ekā upāsikā dvādasa vassāni upaṭṭhahi. Ekadivasam tasmiṁ gāme aggi utṭhahitvā gehāni jhāpesi. Aññesam kulūpakabikkhū āgantvā (CS:pg.2.53) “Kim upāsike, api kiñci bhaṇḍakam arogam kātum asakkhitthā”ti paṭisanthārām akāṁsu. Manussā, “Amhākām mātu Kulūpakatthero bhuñjanavelāyameva āgamissati”ti āhaṁsu. Theropi punadivase bhikkhācāravelām sallakkhetvāvā āgato. Upāsikā koṭṭhacchāyāya nisidāpetvā bhikkham sampādetvā adāsi. There bhattakiccām katvā pakkante manussā āhaṁsu-- “Amhākām mātu Kulūpakatthero bhuñjanavelāyameva āgato”ti. Upāsikā, “Tumhākām kulūpakā tumhākāmyeva anucchavikā, mayham thero mayheva anucchaviko”ti āha. Āyasmā pana mantāṇiputto imehi pañcahi saṁsaggehi catūhipi parisāhi saddhim asaṁsaṭho gāhamuttako ceva muttamuttako ca ahosi. Yathā ca sayam asaṁsaṭho, evam bhikkhūnampi tam asaṁsaggakathām kattā ahosi.

(MA.24./II,147.) **Āraddhavīriyoti** paggahitavīriyo, paripuṇṇakāyikacetasikavīriyoti attho. Yo hi bhikkhu gamane uppakkilesam thānaṁ pāpuṇitum na deti, thāne uppakkilesam nisajjam, nisajjāya uppakkilesam sayanam pāpuṇitum na deti, mantena kaṇhasappam uppīletvā gaṇhanto viya, amittām gīvāya akkamanto viya ca vicarati, ayam **āraddhavīriyo** nāma. Thero ca tādiso ahosi. Bhikkhūnampi tatheva vīriyārambhakathām kattā ahosi.

Silasampannoti-ādīsu **sīlanti** catupārisuddhisīlam. **Samādhīti** vipassanāpādakā aṭṭha samāpattiyo. **Paññāti** lokiyalokuttarañānam. **Vimutti**ti ariyaphalam. **Vimuttiñāṇadassananti** ekūnavīsatividham paccavekkhaṇānam. Thero sayampi sīlādīhi sampanno ahosi bhikkhūnampi sīlādikathām kattā. Svāyam dasahi kathāvatthūhi ovadatīti **ovādako**. Yathā pana eko ovadatiyeva, sukhumām atthām parivattetvā jānāpetum na sakkoti. Na evam thero. Thero pana tāni dasa kathāvatthūni viññāpetīti **viññāpako**. Eko viññāpetum sakkoti, kāraṇam dassetum na sakkoti. Thero kāraṇampi sandassetīti **sandassako**. Eko vijjamānam kāraṇam dasseti, gāhetum pana na sakkoti. Thero gāhetumpi sakkotīti **samādapako**. Evam samādapetvā (CS:pg.2.54) pana tesu kathāvatthūsu ussāhajananavasena bhikkhū

samuttejetīti **samuttejako**. Ussāhajāte vanṇam vativā sampahāṁsetīti **sampahāṁsako**.

Pañcalābhavaṇṇanā

253. Suladdhalābhāti aññesampi manussattabhāvapabbajjādiguṇalābhā nāma honti. Āyasmato pana puṇṇassa suladdhalābhā ete, yassa satthu sammukhā evam vanṇo abbhuggetoti attho. Apica apañcītehi vanṇakathanam nāma na tathā lābho, pañcītehi vanṇakathanam pana lābho. Gihī hi vā vanṇakathanam na tathā lābho, gihī hi “vanṇam kathessāmī”ti, “Amhākam ayyo sañho sakhiyo sukhasambhāso, vihāram āgatānam yāgubhattaphāṇitādīhi saṅgaham karotī”ti kathento avanṇameva katheti. “Avanṇam kathessāmī”ti “Ayaṁ thero mandamando viya abalabalo viya bhākutīkabhākutīko viya natthi iminā saddhim vissāso”ti kathento vanṇameva katheti. Sabrahmacārīhipi satthu (MA.24./II,148.) parammukhā vanṇakathanam na tathā lābho, satthu sammukhā pana atilābhōti imampi athavasam paṭīcca “suladdhalābhā”ti āha. **Anumassa anumassāti** dasa kathāvatthūni anupavisitvā anupavisitvā. **Tañca Satthā abbhanumodatīti** tañcassa vanṇam evametam appiccho ca so bhikkhu santuṭṭho ca so bhikkhūti anumodati. Iti viññūhi vanṇabhāsanam eko lābho, sabrahmacārīhi eko, satthu sammukhā eko, anumassa anumassa eko, satthārā abbhanumodanam ekoti ime pañca lābhe sandhāya “suladdhalābhā”ti āha. **Kadacīti** kismiñcideva kāle. **Karahacīti** tasseeva vevacanam. **Appeva nāma siyā kocideva kathāsallāpoti** api nāma koci kathāsamudācāropi bhaveyya. Therena kira āyasmā puṇṇo neva diṭṭhapubbo, nassa dhammakathā sutapubbā. Iti so tassa dassanampi dhammakathampi patthayamāno evamāha.

Cārikādivaṇṇanā

254. Yathābhīrantanti yathā-ajjhāsayam viharitvā. Buddhānañhi ekasmim thāne vasantānam chāyūdakādivipattim vā apphāsukasenāsanam vā, manussānam assaddhādibhāvam (CS:pg.2.55) vā āgamma anabhirati nāma natthi. Tesam sampattiyyā “idha phāsu viharām”ti abhiramitvā ciravīhāropi natthi. Yattha pana Tathāgate viharante sattā sarañesu vā patiṭṭhahanti, sīlāni vā samādiyanti, pabbajanti vā, tato sotāpattimaggādīnam vā pana tesam upanissayo hoti. Tattha Buddhā satte tāsu sampattīsu patiṭṭhāpana-ajjhāsayena vasanti; tāsam abhāve pakkamanti. Tena vuttam--“yathā-ajjhāsayam viharitvā”ti. **Cārikam caramānoti** addhānagamanam gacchanto. Cārikā ca nāmesā Bhagavato duvidhā hoti turitacārikā ca, aturitacārikā ca.

Tattha dūrepi bodhaneyyapuggalam disvā tassa bodhanathāya sahasā gamanam **turitacārikā** nāma. Sā Mahākassapapaccuggamanādīsu datṭhabbā. Bhagavā hi Mahākassapam paccuggacchanto muhuttena tigāvutam maggam agamāsi, ālavakassatthāya timsayojanam, tathā aṅgulimālassa (MA.24./II,149.) Pukkusātissa pana pañcacattālīsayojanam, Mahākappinassa vīsayojanasataṁ, khadiravaniyassatthāya satta yojanasatāni agamāsi; dhammasenāpatino saddhivīhārikassa vanavāsītissasāmañerassa tigāvutādhikam vīsayojanasataṁ.

Ekadivasam kira thero, “tissasāmañerassa santikam, bhante, gacchāmī”ti āha. Bhagavā, “ahampi gamissāmī”ti vatvā āyasmantaṁ Ānandam āmantesi-- “Ānanda, vīsatisahassānām chaṭṭabhiññānām ārocehi-- ‘Bhagavā vanavāsītissasāmañerassa santikam gamissatī”ti. Tato dutiyadivase vīsatisahassakhīñāsavaparivuto ākāse uppaitivā vīsayojanasatamatthake tassa gocaragāmadvāre otaritvā cīvaram pārupi.

Kammantam gacchamānā manussā disvā, “Satthā, bho, āgato, mā kammantam agamitthā”ti vatvā āsanāni paññapetvā yāgum datvā pānavattam karontā, “kuhiṁ, bhante, Bhagavā gacchatī”ti daharabhikkhū pucchim̄su. Upāsakā, na Bhagavā aññattha gacchatī, idheva tissasāmanerassa dassanatthāya āgatoti Te “Amhākām kira Kulūpaka therassa dassanatthāya Satthā āgato, no vata no thero oramattako”ti somanassajātā ahesum.

Atha (CS:pg.2.56) Bhagavato bhattakiccapariyosāne sāmañero gāmām piṇḍāya caritvā “upāsakā mahā bhikkhusaṅgho”ti pucchi. Athassa te, “Satthā, bhante, āgato”ti ārocesurī, so Bhagavantam upasaṅkamitvā piṇḍapātena āpucchi. Satthā tassa pattam̄ hatthena gahetvā, “Alam, tissa, niṭhitam bhattakiccan”ti āha. Tato upajjhāyam̄ āpucchitvā attano pattāsane nisīditvā bhattakiccamakāsi. Athassa bhattakiccapariyosāne Satthā maṅgalam̄ vatvā nikhamitvā gāmadvāre ṭhatvā, “kataro te, tissa, vasanaṭhānam̄ gamanamaggo”ti āha. “Ayam Bhagavā”ti. Maggam̄ desayamāno purato yāhi tissāti. Bhagavā kira sadevakassa lokassa maggadesako samānopi “sakalatigāvute magge sāmañeraṁ daṭṭhum lacchāmī”ti tam̄ maggadesakamakāsi.

So attano vasanaṭhānam̄ gantvā Bhagavato vattamakāsi. Atha nam Bhagavā, “Kataro te, tissa, (MA.24./II,150.) caṅkamo”ti pucchitvā tattha gantvā sāmanerassa nisīdanapāsāne nisīditvā, “tissa, imasmīm ṭhāne sukham̄ vasasi”ti pucchi. So āha-- “Āma, bhante, imasmīm me ṭhāne vasantassa sīhabhyagghahatthimigamorādīnaṁ saddam̄ suṇato araññasaññā uppajjati, tāya sukham̄ vasāmī”ti. Atha nam Bhagavā, “Tissa, bhikkhusaṅgham sannipātehi, Buddhadāyajjam te dassāmī”ti vatvā sannipatite bhikkhusaṅghe upasampādetvā attano vasanaṭhānameva agamāsīti. Ayam **turitacārikā** nāma.

Yam pana gāmanigamapaṭipāṭiyā devasikam yojanadḍhayojanavasena piṇḍapātacariyādīhi lokam̄ anuggaṇhantassa gamanam̄, ayam **aturitacārikā** nāma. Imam pana cārikam caranto Bhagavā mahāmaṇḍalam majjhimamaṇḍalam antimamaṇḍalanti imesam̄ tiṇṇam̄ maṇḍalānam̄ aññatarasmiṁ carati. Tattha mahāmaṇḍalam navayojanasatikam̄, majjhimamaṇḍalam chayojanasatikam̄, antimamaṇḍalam tiyojanasatikam̄. Yadā mahāmaṇḍale cārikam caritukāmo hoti, mahāpavāraṇāya pavāretvā pāṭipadadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikhamati. Samantā yojanasatam̄ ekakolāhalam ahosi, purimam̄ purimam̄ āgatā nimanteturū labhanti; itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro mahāmaṇḍale osarati. Tatra Bhagavā tesu tesu gāmanigamesu ekāham̄ dvīham̄ vasanto mahājanam̄ āmisapatiggahena anuggaṇhanto dhammadānena cassa vivaṭṭupanissitam (CS:pg.2.57) kusalam̄ vaḍḍhento navahi māsehi cārikam pariyośāpeti.

Sace pana antovasse bhikkhūnam̄ samathavipassanā taruṇā hoti, mahāpavāraṇāya apavāretvā pavāraṇāsaṅgaham̄ datvā kattikapuṇṇamāya pavāretvā migasirassa paṭhamadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikhamitvā majjhimamaṇḍalam osarati. Aññenapi kāraṇena majjhimamaṇḍale cārikam caritukāmo catumāsam̄ vasitvā nikhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro majjhimamaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokam̄ anuggaṇhanto aṭṭhahi māsehi cārikam pariyośāpeti.

Sace pana catumāsam̄ vuṭṭhavassassāpi Bhagavato veneyyasattā aparipakkindriyā honti, tesam̄ indriyaparipākam̄ āgamayamāno (MA.24./II,151.) aparampi ekam māsam̄ vā dviticatumāsam̄ vā tattheva vasitvā mahābhikkhusaṅghaparivāro nikhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro antomāṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokam̄ anuggaṇhanto sattahi vā

chahi vā pañcahi vā catūhi vā māsehi cārikam pariyośāpeti. Iti imesu tīsu mandalesu yattha katthaci cārikam caranto na cīvarādihetu carati. Atha kho ye duggatā bālā jinṇā byādhitā, te kadā Tathāgataṁ āgantvā passissanti? Mayi pana cārikam carante mahājano Tathāgatadassanam labhissati, tattha keci cittāni pasādessanti, keci mālādīhi pūjessanti, keci kaṭacchubhikkham dassanti, keci micchādassanam pahāya sammādiṭṭhikā bhavissanti, tam tesam bhavissati dīgharattam hitāya sukhāyāti evam lokānukampāya cārikam carati.

Apica catūhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikam caranti-- jaṅghāvihāravasena sarīraphāsukatthāya, atthuppattikālam abhikaṅkhanatthāya, bhikhūnam sikkhāpadam paññāpanatthāya, tattha tattha paripākagatindriye bodhaneyyasatte bodhanatthāyāti. Aparehi catūhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikam caranti-- Buddham saraṇam gacchissantīti vā, dhammam saraṇam gacchissantīti vā, saṅgham saraṇam gacchissantīti vā, mahatā dhammavassena catasso parisā santappessāmīti vāti Aparehi pañcahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikam caranti (CS:pg.2.58) pāṇātipātā viramissantīti vā, adinnādānā... kāmesumicchācārā... musāvādā... surāmerayamajjamādaṭṭhānā viramissantīti vāti. Aparehi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikam caranti-- paṭhamajjhānam paṭilabhisantīti vā, dutiyam ...pe... nevasaññānaññāyatanasamāpattim paṭilabhisantīti vāti. Aparehi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikam caranti-- sotāpattimaggam adhigamissantīti vā, sotāpattiphalam ...pe... arahattaphalam sacchikarissantīti vāti. Ayam **aturitacārikā**, sā idha adhippetā. Sā panesā duvidhā hoti nibaddhacārikā, anibaddhacārikā ca. (MA.24./II,152.) Tattha yam ekasseva bodhaneyyasattassa atthāya gacchat, ayam nibaddhacārikā nāma. Yam pana gāmanigamanagarapaṭipātivasesa carati, ayam anibaddhacārikā nāma. Esā idha adhippetā.

Senāsanam saṁsāmetvāti senāsanam paṭisāmetvā. Tam pana paṭisāmento thero na cūlapattamahāpatta-cūlathālakamahāthālaka-paṭṭuṇṇacīvara-dukūlacīvarādīnam bhanḍikam katvā sappitelādīnam vā pana ghaṭe pūrāpetvā gabbhe nidahitvā dvāram pidhāya kuñcikamuddikādīni yojāpesi. “Sace na hoti bhikkhu vā sāmaṇero vā ārāmiko vā upāsako vā, catūsu pāsānesu mañce mañcam āropetvā pīṭhe pīṭharām āropetvā cīvaravāmse vā cīvararajjuyā vā upari puñjam katvā dvāravātāpānam thaketvā pakkamitabban”ti (cūlava.361) vacanato pana nevāsikam bhikkhum āpucchanamattakena paṭisāmesi.

Yena Sāvatthi tena cārikam pakkāmīti satthu dassanakāmo hutvā yena disābhāgena Sāvatthi tena pakkāmi. Pakkamanto ca na suddhodanamahārājassa ārocāpetvā sappitelamadhuphānitādīni gāhāpetvā pakkanto. Yūtham pahāya nikkhanto pana mattahatthī viya, asahāyakicco sīho viya, pattacīvaramattam ādāya ekakova pakkāmi. Kasmā panesa pañcasatehi attano antevāsikehi saddhiṁ Rājagahaṁ agantvā idāni nikkhantoti? Rājagahaṁ Kapilavatthuto dūram satṭhiyojanāni, Sāvatthi pana pañcadasa. Satthā Rājagahato pañcacattālīsayojanam āgantvā Sāvatthiyam viharati, idāni āsanno jātoti sutvā nikkhāmīti akāraṇametam. Buddhānam santikam gacchanto hi esa yojanasahassampi gaccheyya, tadā pana (CS:pg.2.59) kāyaviveko na sakkā laddhuni. Bahūhi saddhiṁ gamanakāle hi ekasmiṁ gacchāmāti vadante eko idheva vasāmāti vadati. Ekasmīm vasāmāti vadante eko gacchāmāti vadati. Tasmā icchiticchitakkhaṇe samāpattim appetvā nisīditum vā phāsukasenāsane kāyavivekaṁ laddhūm vā na sakkā hoti, ekakassa pana tam sabbarām sulabham hotīti tadā agantvā idāni pakkāmi. (MA.24./II,153.) **Cārikam caramānoti** ettha kiñcāpi ayam cārikā nāma

mahājanasaṅgahattharī Buddhanārīyeva labbhati, Buddhe upādāya pana rulhīsaddena sāvakānampi vuccati kilañjādīhi kataṁ bījanampi tālavaṇṭam viya. **Yena Bhagavāti** Sāvatthiyā avidūre ekasmīm gāmake piṇḍāya caritvā katabhattakicco Jetavanam pavisitvā Sāriputtatherassa vā Mahāmoggallānattherassa vā vasanaṭhānam gantvā pāde dhovitvā makkhetvā pānīyam vā pānakam vā pivitvā thokam vissamitvā satthāram passissāmīti cittampi anuppādetvā ujukam gandhakuṭipariveṇameva agamāsi. Therassa hi satthāram daṭhukāmassa aññena bhikkhunā kiccam natthi. Tasmā Rāhulam vā Ānandam vā gahetvā okāsam kāretvā satthāram passissāmīti evampi cittam na uppādesi.

Thero hi sayameva Buddhasāsane vallabho rañño saṅgamavijayamahāyodho viya. Yathā hi tādisassa yodhassa rājānam daṭhukāmassa aññam sevitvā dassanakammam nāma natthi; vallabhatāya sayameva passati. Evam theropi Buddhasāsane vallabho, tassa aññam sevitvā satthudassanakiccam natthīti pāde dhovitvā pādapuñchanamhi puñchitvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. Bhagavāpi “paccūsakāleyeva mantāniputto āgamissatī”ti addasa. Tasmā gandhakuṭim pavisitvā sūcighaṭikam adatvā daratham paṭippassambhetvā uṭṭhāya nisīdi. Thero kavāṭam pañāmetvā gandhakuṭim pavisitvā Bhagavantari abhivādetvā ekamantam nisīdi.

Dhammiyā kathāyāti Bhagavā dhammīm katham kathento Cūlagosīngasutte (ma.ni.1.325ādayo) tiṇam kulaputtānam sāmaggrasānisamā kthesi; Sekkhasutte (ma.ni.2.22ādayo) āvasathānisamā, Ghaṭikārasutte (ma.ni.2.282ādayo) satipaṭilābhikam pubbenivāsappaṭisamīyuttakatham; Raṭṭhapālasutte (ma.ni.2.304) cattāro (**CS:pg.2.60**) dhammadde, Selasutte (ma.ni.2.396ādayo) pānakānisamākatham Upakkilesasutte (ma.ni.3.236ādayo) Bhaguttherassa dhammakatharī kathento ekībhāve ānisamā kthesi. Imasmim pana rathavinīte āyasmato Puṇṇassa kathento dasakathāvatthunissayaṁ (**MA.24./II,154.**) anantanayaṁ nāma dassesi Puṇṇa, ayampi appicchakathāyeva santosakathāyevāti. Paṭisambhidāpattassa sāvakassa velante ṭhatvā mahāsamudde hatthappasāraṇam viya ahosi.

Yena andhavananti tadā kira pacchābhatte Jetavanam ākiṇīnam hoti, bahū khattiya brāhmaṇādayo Jetavanam osaranti; rañño cakkavattissa khandhāvāraṭṭhānam viya hoti, na sakkā pavivekarī labhitum. Andhavanam pana padhānaghara sadisam pavivittam, tasmā yenandhavanam tenupasaṅkami. Kasmā pana mahātherē na addasa? Evam kirassa ahosi-- “Sāyanhasamaye āgantvā mahātherē disvā puna dasabalam passissāmi, evam mahātherānam ekaṁ upaṭṭhānam bhavissati, satthu dve bhavissanti, tato satthāram vanditvā mama vasanaṭhānameva gamissāmī”ti.

Sattavisuddhipañhavanṇanā

256. Abhiñham kittayamāno ahosī punappunaṁ vaṇṇam kittayamāno vihāsi. Thero kira tato paṭṭhāya divase divase saṅghamajjhē “puṇṇo kira nāma mantāniputto catūhi parisāhi saddhim asaṁsaṭṭho, so dasabalassa dassanathāya āgamissati; kacci nu kho marī adisvāva gamissatī”ti theranavamajjhimānam satikaraṇattham āyasmato puṇṇassa guṇam bhāsatī. Evam kirassa ahosi-- “mahallakabhikkhū nāma na sabbakālarī antovihāre honti; guṇakathāya panassa kathitāya yo ca nam bhikkhum passissati; so āgantvā ārocessatī”ti. Athāyam therasseva saddhivihāriko tam āyasmantaṁ mantāniputtarī pattacīvaramādāya gandhakuṭīm pavisantarī addasa. Katham pana nam esa aññāsīti? Puṇṇa, puṇṇāti vatvā kathentassa Bhagavato dhammakathāya aññāsi-- “Ayam so therō, yassa me upajjhāyo abhiñham kittayamāno

hotī”ti. Iti so āgantvā therassa ārocesi. **Nisīdanam** ādāyāti **nīsīdanam** nāma sadasariṁ vuccati avāyimariṁ. Thero pana cammakhaṇḍam gahetvā agamāsi. **Piṭṭhitō piṭṭhitoti** (CS:pg.2.61) pacchato pacchato. **Sīsānulokīti** yo unnataṭṭhāne piṭṭhim passanto ninnatṭhāne sīsam passanto gacchatī, ayampi sīsānulokīti vuccati. Tādiso hutvā anubandhi. Thero hi kiñcāpi samyatapadasaddatāya accāsanno hutvā gacchantopi padasaddena na bādhati, “nāyariṁ (MA.24./II,155.) sammodanakālo”ti ñatvā pana na accāsanno, andhavanam nāma mahantam, ekasmim ṭhāne nilinam apassantena, āvuso Puṇṇa, puṇṇatī aphāsukasaddo kātabbo hotīti nisinnatṭhānajānanattham nātidūre hutvā sīsānulokī agamāsi. **Divāvihāraṁ nīsīdīti** divāvihāratthāya nīsīdi.

Tattha āyasmāpi puṇṇo udiccabrāhmaṇajacco, Sāriputtattheropi. Puṇṇattheropi suvaṇṇavaṇṇo, Sāriputtattheropi. Puṇṇattheropi arahattaphalasamāpattisamāpanno, Sāriputtattheropi. Puṇṇattheropi kappasatasahassam abhinīhārasampanno, Sāriputtattheropi kappasatasahassādhikam ekamasāṅkhyeyyam. Puṇṇattheropi paṭisambhidāpatto mahākhīnāsavo, Sāriputtattheropi. Iti ekaṁ kanakaguham paviṭṭhā dve sīhā viya, ekam vijambhanabhūmim otīṇā dve byagghā viya, ekam supupphitasālavanam paviṭṭhā dve chaddantanāgarājāno viya, ekaṁ simbalivanam paviṭṭhā dve supaṇṇarājāno viya, ekaṁ naravāhanayānam abhiruḷhā dve vessavaṇṇā viya, ekam paṇḍukambalasilam abhinisinnā dve sakkā viya, ekavimānabbhantaragatā dve hāritamahābrahmāno viya ca te dvepi brāhmaṇajaccā dvepi suvaṇṇavaṇṇā dvepi samāpattilābhino dvepi abhinīhārasampannā dvepi paṭisambhidāpattā mahākhīnāsavā ekaṁ vanasaṇḍam anupaviṭṭhā tam vanatṭhānam sobhayimsu.

Bhagavati no, āvuso, brahmacariyam vussatīti, āvuso, kiṁ amhākam Bhagavato santike āyasmatā brahmacariyam vussatīti? Idam āyasmā Sāriputto tassa Bhagavati brahmacariyavāsam jānantopi kathāsamutṭhāpanattham pucchi. Purimakathāya hi appatiṭṭhitāya pacchimakathā na jāyati, tasmā evam pucchi. Thero anujānanto “evamāvuso”ti āha. Athassa pañhavissajjanam sotukāmo āyasmā Sāriputto “Kiṁ nu kho āvuso Sīlavisuddhattham Bhagavati brahmacariyam vussatīti paṭipāṭiyā satta visuddhiyo pucchi. Tāsam vitthārakathā **Visuddhimage** vuttā. Āyasmā pana puṇṇo (CS:pg.2.62) yasmā catupārisuddhisilādīsu ṭhitassāpi brahmacariyavāso matthakam na pāpuṇāti, tasmā, “no hidam, āvuso”ti sabbarā paṭikkhipi. (MA.24./II,156.) **Kimattham carahāvusoti** yadi sīlavisuddhi-ādīnam atthāya brahmacariyam na vussati, atha kimattham vussatīti pucchi.

Anupādāparinibbānattham kho, āvusoti ettha **anupādāparinibbānam** nāma appaccayaparinibbānam. Dvedhā upādānāni gahaṇūpādānañca paccayūpādānañca. **Gahaṇūpādānam** nāma kāmupādānādikam catubbidham, **paccayūpādānam** nāma avijjāpaccayā saṅkhārāti evam vuttagaccayā. Tattha gahaṇūpādānavādino ācariyā anupādāparinibbānanti catūsu upādānesu aññatarenāpi kañci dhammarām aggahetvā pavattam arahattaphalam anupādāparinibbānanti kathenti. Tañhi na ca upādānasampayuttaṁ hutvā kañci dhammarām upādiyati, kilesānañca parinibbutante jātattā parinibbānanti vuccati. Paccayūpādānavādino pana anupādāparinibbānanti appaccayaparinibbānam. Paccayavasena anuppānam asaṅkhataṁ amatadhātumeva anupādāparinibbānanti kathenti. Ayaṁ anto, ayaṁ koṭi, ayaṁ niṭṭhā. Appaccayaparinibbānam pattassa hi brahmacariyavāso matthakam patto nāma hoti, tasmā thero “anupādāparinibbānatthan”ti āha. Atha naṁ anuyuñjanto āyasmā Sāriputto “Kiṁ nu kho, āvuso, sīlavisuddhi anupādāparinibbānan”ti puna puccharā ārabhi.

258. Theropi sabbaparivattesu tatheva paṭikkhipitvā pariyośāne dosam dassento

sīlavisuddhiṁ ce, āvusoti-ādimāha. Tattha **paññapeyyāti** yadi paññapeyya.

Sa-upādānamyeva samānam anupādāparinibbānam paññapeyyāti
saṅgahaṇadhammameva niggahaṇadhammarām sappaccayadhammameva
appaccayadhammarām saṅkhatadhammameva asaṅkhatadhammanti paññapeyyāti attho.
Ñāṇadassanavisuddhiyam pana sappaccayadhammameva appaccayadhammarām
saṅkhatadhammameva asaṅkhatadhammanti paññapeyyāti ayameva attho gahetabbo.

Puthujjano hi, āvusoti ettha vaṭṭānugato lokiyanālāputhujjano daṭṭhabbo. So hi
catupārisuddhisīlamattassāpi abhāvato sabbaso aññatra imehi dhammehi. **Tena hīti**
yena kāraṇena ekacce paññitā upamāya atthām jānanti, tena kāraṇena upamaṁ te
karissāmīti (**MA.24./II,157.**) attho.

Sattarathavinītavaṇṇanā

259. Satta (CS:pg.2.63) rathavinītāni vinīta-assājāniyayutte satta rathe.

Yāvadeva, cittavisuddhatthāti āvuso, ayam sīlavisuddhi nāma, yāvadeva,
cittavisuddhatthā. **Cittavisuddhatthāti** nissakkavacanametām. Ayam panettha attho,
yāvadeva, cittavisuddhisāṅkhātā atthā, tāva ayam sīlavisuddhi nāma icchitabbā. Yā
pana ayam cittavisuddhi, esā sīlavisuddhiyā attho, ayam koti, idam pariyośānam,
cittavisuddhiyām ṭhitassa hi sīlavisuddhikiccam katarām nāma hotīti. Esa nayo
sabbapadesu.

Idam panettha opammasaṁsandanam-- rājā Pasenadi Kosalo viya hi
jarāmaraṇabhīruko yogāvacaro daṭṭhabbo. Sāvatthinagaram viya sakkāyanagaram,
Sāketanagaram viya nibbānanagaram, rañño Sākete vadḍhi-āvahassa sīghām gantvā
pāpuṇitabbassa accāyikassa kiccassa uppādakālo viya yogino anabhisametānam
catunnam ariyasaccānam abhisamayakiccassa uppādakālo. Satta rathavinītāni viya satta
visuddhiyo, paṭhamām rathavinītam ārūlhakālo viya sīlavisuddhiyām ṭhitakālo,
paṭhamarathavinītādīhi dutiyādīni ārūlhakālo viya sīlavisuddhi-ādīhi cittavisuddhi-ādīsu
ṭhitakālo. Sattamena rathavinītena Sākete antepuradvāre oruyha upari pāsāde
ñātimittagaṇaparivutassa surasabhojanaparibhogakālo viya yogino
ñāṇadassanavisuddhiyā sabbakilese khepetvā dhammadvarapāsādam āruyha
paropāṇṇāsakusaladhammaparivārassa nibbānārammaṇam phalasamāpattiṁ appetvā
nirodhasayane nisinnassa lokuttarasukhānubhavanakālo daṭṭhabbo.

Iti āyasmantaṁ puṇṇam dasakathāvatthulābhīm Dhammasenāpatisāriputtathero
satta visuddhiyo pucchi. Āyasmā puṇṇo dasa kathāvatthūni vissajjesi. Evam
pucchanto pana dhammasenāpati kiṁ jānitvā pucchi, udāhu ajānitvā? Titthakusalo vā
pana hutvā visayasmim pucchi, udāhu atitthakusalo hutvā avisayasmim? Puṇṇattheropi
ca kiṁ jānitvā vissajjesi, udāhu ajānitvā? Titthakusalo vā pana hutvā visayasmim
vissajjesi, udāhu atitthakusalo hutvā avisayeti? Jānitvā titthakusalo hutvā visaye
pucchīti hi vadāmāno dhammasenāpatimyeva vadeyya. Jānitvā titthakusalo
(**MA.24./II,158.**) hutvā visaye vissajjesīti vadāmāno Puṇṇattheramyeva (**CS:pg.2.64**)
vadeyya. Yañhi visuddhīsu saṅkhittām, tam kathāvatthūsu vitthiṇṇām. Yam
kathāvatthūsu saṅkhittām, tam visuddhīsu vitthiṇṇām. Tadaminā nayena veditabbam.

Visuddhīsu hi ekā sīlavisuddhi cattāri kathāvatthūni hutvā āgatā appicchakathā
santuṭṭhikathā asaṁsaggakathā, sīlakathāti. Ekā cittavisuddhi tīṇi kathāvatthūni hutvā
āgatā-- pavivekakathā, vīriyārambhakathā, samādhikathāti, evam tāva yam visuddhīsu
saṅkhittām, tam kathāvatthūsu vitthiṇṇām. Kathāvatthūsu pana ekā paññākathā pañca

visuddhiyo hutvā āgatā-- diṭṭhivisuddhi, kañkhāvitarañavisuddhi, maggāmaggañānadassanavisuddhi, paṭipadāñāṇadassanavisuddhi, ñāṇadassanavisuddhīti, evam yam kathāvatthūsu saṁkhittam, tam visuddhīsu vitthiṇṇam. Tasmā Sāriputtathero satta visuddhiyo pucchanto na aññam pucchi, dasa kathāvatthūniyeva pucchi. Puṇṇattheropi satta visuddhiyo vissajjento na aññam vissajjesi, dasa kathāvatthūniyeva vissajjesīti. Iti ubhopete jānitvā titthakusalā hutvā visayeva pañham pucchiṁsu ceva vissajesū cāti veditabbo.

260. Ko nāmo āyasmāti na thero tassa nāmarām na jānāti. Jānantoyeva pana sammoditum labhissāmīti pucchi. **Kathañca panāyasmantanti** idam pana thero sammodamāno āha. **Mantāṇiputtoti** mantāṇiyā brāhmaṇiyāutto. **Yathā tanti** ettha **tanti** nipātamattam, yathā sutavatā sāvakena byākātabbā, evameva byākatāti ayamettha saṅkhepattho. **Anumassa anumassāti** dasa kathāvatthūni ogāhetvā anupavisitvā.

Celañḍupakenāti ettha **celarām** vuccati vattharām, **añḍupakam** cumbaṭakam. Vatthacumbaṭakam sīse katvā āyasmantaṁ tattha nisīdāpetvā pariharantāpi sabrahmacārī dassanāya labheyum, evam laddhadassanampi tesam lābhāyevāti aṭṭhānaparikappena abhiñhadassanassa upāyam dassesi. Evam apariharantena hi pañham vā pucchitukāmena dhammam vā sotukāmena “thero kattha ṭhito kattha nisinno” (**MA.24./II,159.**) ti pariyesantena caritabbam hoti. Evam pariharantā pana icchiticchitakkhaṇeyeva sīsato oropetvā mahārahe āsane nisīdāpetvā sakkā honti pañham vā pucchitum dhammam vā sotum. Iti aṭṭhānaparikappena abhiñhadassanassa upāyam dassesi.

Sāriputtoti ca pana manti sāriyā brāhmaṇiyā puttoti ca pana evam marām sabrahmacārī jānanti. **Satthukappenaṁ** satthusadisena. Iti ekapadeneva āyasmā (**CS:pg.2.65**) puṇṇo Sāriputtatherarām candamaṇḍalam āhacca ṭhapento viya ukkhipi. Therassa hi imasmim ṭhāne ekantadhammadhākathikabhbō pākaṭo ahosi. Amaccañhi purohitam mahantoti vadāmāno rājasadisoti vadeyya, goṇam hatthippamāṇoti, vāpiṁ samuddappamāṇoti, ālokaṁ candimasūriyālokappamāṇoti, ito parām etesām mahantabhāvakathā nāma natthi. Sāvakampi mahātī vadanto satthupaṭibhāgoti vadeyya, ito parām tassa mahantabhāvakathā nāma natthi. Iccāyasmā puṇṇo ekapadeneva therām candamaṇḍalam āhacca ṭhapento viya ukkhipi.

Ettakampi no nappaṭibhāseyyāti paṭisambhidāpattassa appaṭibhānam nāma natthi. Yā panāyam upamā āhaṭā, tam na āhareyyāma, atthameva katheyyāma. Upamā hi ajānantānam āharīyatīti ayamettha adhippāyo. Aṭṭhakathāyam pana idampi paṭikkhipitvā upamā nāma Buddhānampi santike āharīyati, therām panesa apacāyamāno evamāhāti.

Anumassa anumassa pucchitāti dasa kathāvatthūni ogāhetvā ogāhetvā pucchitā. Kim pana pañhassa pucchanaṁ bhāriyam, udāhu vissajjananti? Uggahetvā pucchanaṁ no bhāriyam, vissajjanam pana bhāriyam. Sahetukam vā sakāraṇam katvā pucchanaṁ vissajjanampi bhāriyameva. **Samanumodimisūti** samacittā hutvā anumodirānsu. Iti yathānusandhināva desanā niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Rathavinītasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.25.) 5.Nivāpasuttavaṇṇanā

261. Evam me sutanti Nivāpasuttaṁ. Tattha **nevāpikoti** yo migānam gahaṇathāya araññe tiṇabijāni vappati “idam (MA.25./II,160.) tiṇam khāditum āgate mige sukham gaṇhissāmī”ti. **Nivāpanti** vappaṁ. **Nivuttanti** vipaṭam. **Migajātāti** migaghaṭā. **Anupakhajjāti** anupavisitvā. **Mucchitāti** taṇhāmucchanāya mucchitā, taṇhāya hadayaṁ pavisitvā mucchanākāram pāpitāti (CS:pg.2.66) attho. **Madaṁ** **āpajjissantīti** mānamadām āpajjissanti. **Pamādanti** vissaṭṭhasatibhāvam. **Yathākāmakaraṇīyā bhavissantīti** yathā icchissāma, tathā kātabbā bhavissanti. **Imasmim nivāpeti** imasmim nivāpaṭṭhāne. Ekaṁ kira nivāpatiṇam nāma atti nidāghabbhaddakam, tam yathā yathā nidāgho hoti, tathā tathā nīvāravanam viya meghamālā viya ca ekagghanam hoti, tam luddakā ekasmiṁ udakaphāsukaṭṭhāne kasitvā vāpitvā vatim katvā dvāram yojetvā rakkanti. Atha yadā mahānidāghe sabbatiṇāni sukkhāni honti, jivhātemanamattampi udakam dullabham hoti, tadā migajātā sukkhatiṇāni ceva purāṇapāṇṇāni ca khādantā kampamānā viya vicarantā nivāpatiṇassa gandham ghāyitvā vadhabandhanādīni agaṇayitvā vatim ajjhottarantā pavisanti. Tesañhi nivāpatiṇam ativiya piyam hoti manāparam. Nevāpiko te disvā dve tīṇi divasāni pamatto viya hoti, dvāram vivaritvā tiṭṭhati. Antonivāpaṭṭhāne tahiṁ tahiṁ udaka-āvāṭakāpi honti, migā vivaṭadvārena pavisitvā khāditamattakam pivotamattakameva katvā pakkamanti, punadivase kiñci na karontīti kaṇṇe cālayamānā khāditvā pivitvā ataramānā gacchanti, punadivase koci kiñci kattā natthīti yāvadattham khāditvā pivitvā maṇḍalagumbam pavisitvā nipajjanti. Luddakā tesam pamattabhāvam jānitvā dvāram pidhāya samparivāretvā koṭito paṭṭhāya koṭṭetvā gacchanti, evam te tasmim nivāpe nevāpikassa yathākāmakaraṇīyā bhavanti.

262. Tatra, bhikkhaveti, bhikkhave, tesu migajātesu. **Paṭhamā migajātāti**, migajātā paṭhamadutiyā nāma natthi. Bhagavā pana āgatapaṭipāṭivasesa kappetvā paṭhamā, dutiyā, tatiyā catutthāti nāmarūpāropetvā dassesi. **Iddhānubhāvāti** yathākāmarūpātthāvato; vasībhāvoyeva hi ettha iddhīti ca ānubhāvoti ca adhippeto.

263. Bhayabhogāti (MA.25./II,161.) bhayena bhogato. **Balavīriyanti** aparāparam sañcaraṇavāyodhātu, sā parihāyīti attho.

264. Upanissāya āsayam kappeyyāmāti anto nipajjītvā khādantānampi bhayameva, bāhirato āgantvā khādantānampi bhayameva, mayam pana amum nivāpaṭṭhānam nissāya ekamante āsayam kappeyyāmāti cintayiṁsu. **Upanissāya** (CS:pg.2.67) **āsayam kappayiṁsu**ti luddakā nāma na sabbakālam appamattā honti. Mayam tattha tattha maṇḍalagumbesu ceva vatipādesu ca nipajjītvā etesu mukhadhovanatham vā āhārakiccakaraṇatham vā pakkantesu nivāpavatthum pavisitvā khāditamattam katvā amhākam vasanaṭṭhānam pavissāmāti nivāpavatthum upanissāya gahanesu gumbavatipādādīsu āsayam kappayiṁsu. **Bhuñjiṁsu**ti vuttanayena luddakānam pamādakālam īnatvā sīgham sīgham pavisitvā bhuñjiṁsu. **Ketabinoti** sikkhitakerāṭikā. **Iddhimantāti** iddhimanto viya. **Parajanāti** yakkhā. Ime na migajātāti. **Āgatim vā gatim vāti** iminā nāma ṭhānena āgacchanti, amutra gacchantīti idam nesam na jānāma. **Danḍavākarāhīti** danḍavākarajālehi. **Samantā sappadesam anuparivāresunti** atimāyāvino ete, na dūram gamissanti, santikeyeva nipannā bhavissantīti nivāpakkhettaṁ samantā sappadesam mahantam okāsam anuparivāresum. **Addasamīnsu**ti evam parivāretvā vākarajālam samantato cāletvā olokentā addasamīsu. **Yattha teti** yasmim ṭhāne te gāham agamaṁsu, tam ṭhānam addasamīnsu attho.

265. Yaṁnūna mayam yattha agatīti te kira evam cintayim̄su-- “Anto nipajjivitā anto khādantānampi bhayameva, bāhirato āgantvā khādantānampi santike vasitvā khādantānampi bhayameva, tepi hi vākarajālena parikkhipitvā gahitāyevā”ti, tena tesam etadahosi-- “yaṁnūna mayam yattha nevāpikassa ca nevāpikaparisāya ca agati avisayo, tattha tattha seyyam kappeyyāmā”ti. **Aññe ghaṭṭessantīti** tato tato dūrataravāsino aññe ghaṭṭessanti. **Te ghaṭṭitā aññeti** tepi ghaṭṭitā aññe (MA.25./II,162.) tato dūrataravāsino ghaṭṭessanti. **Evaṁ imam nivāpaṁ nivuttam sabbaso migajātā parimuccissantīti** evam imam amhehi nivuttam nivāpaṁ sabbe migaghaṭā migasaṅghā vissajjessanti pariccajissanti. **Ajjhupekkheyāmāti** tesam gahaṇe abyāvatā bhaveyyāmāti; yathā tathā āgacchantesu hi taruṇapotako vā mahallako vā dubbalo vā yūthaparihīno vā sakkā honti laddhum, anāgacchantesu kiñci natthi. **Ajjhupekkhiṁsu kho, bhikkhaveti** evam cintetvā abyāvatāva ahesum.

267. Amum (CS:pg.2.68) nivāpaṁ nivuttam mārassa amūni ca lokāmisānīti ettha nivāpoti vā lokāmisānīti vā vaṭṭāmisabhūtānam pañcannarā kāmaguṇānametam adhivacanam. Māro na ca bijāni viya kāmaguṇe vapento āhiṇḍati, kāmaguṇagiddhānam pana upari vasam vatteti, tasmā kāmaguṇā mārassa nivāpā nāma honti. Tena vuttam-- “amum nivāpaṁ nivuttam mārassā”ti. **Na parimuccim̄su mārassa iddhānubhāvāti** mārassa vasam gatā ahesum, yathākāmakaraṇīyā. Ayam saputtabhariyapabbajjāya āgata-upamā.

268. Cetovimutti parihāyīti ettha **cetovimutti** nāma araññe vasissāmāti uppanna-ajjhāsayo; so parihāyīti attho. **Tathūpame aham ime dutiyeti** ayam brāhmaṇadhammadhāmikapabbajjāya upamā. Brāhmaṇā hi aṭṭhacattālīsavassāni komārabrahmacariyam caritvā vaṭṭupacchedabhadayena paveṇim ghaṭayissāmāti dhanam pariyesitvā bhariyam gahetvā agāramajjhe vasantā ekasmiṁ putte jāte “Amhākaṁ putto jāto vaṭṭam na ucchinnaṁ paveṇi ghaṭitā”ti puna nikhamitvā pabbajanti vā tameva vā sa’kalattavāsaṁ vasanti.

269. Evañhi te, bhikkhave, tatiyāpi samaṇabrahmaṇā na parimuccim̄sūti purimā viya tepi mārassa iddhānubhāvā na mucciṁsu; yathākāmakaraṇīyāva ahesum. Kim pana te akarīsūti? Gāmanigamarājadhāniyo osaritvā tesu tesu ārāma-uyyānaṭṭhānesu assamaṁ māpetvā nivasantā kuladārake hatthi-assarathasippādīni nānappakārāni sippāni sikkhāpesum. Iti te vākarajālena tatiyā migajātā viya mārassa (MA.25./II,163.) pāpimato diṭṭhijālena parikkhipitvā yathākāmakaraṇīyā ahesum.

270. Tathūpame aham ime catuttheti ayam imassa sāsanassa upamā āhaṭā.

271. Andhamakāsi māranti na mārassa akkhīni bhindi. Vipassanāpādakajjhānam samāpannassa pana bhikkhuno imam nāma ārammaṇam nissāya cittam vattatīti Māro passitum na sakkoti. Tena vuttam-- “andhamakāsi māran”ti. **Apadaṁ vadhitvā māracakkhūti** teneva pariyāyena yathā mārassa cakkhu apadam (CS:pg.2.69) hoti nippadam, appatiṭṭham, nirārammaṇam, evam vadhitvāti attho. **Adassanam gato pāpimatotī** teneva pariyāyena mārassa pāpimato adassanam gato. Na hi so attano marīsacakkhunā tassa vipassanāpādakajjhānam samāpannassa bhikkhuno ḡāṇasarīram datṭhum sakkoti. **Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontīti** maggapaññāya cattāri ariyasaccāni disvā cattāro āsavā parikkhīṇā honti. **Tiṇo loke visattikanti** loke sattavisattabhāvena visattikāti evam saṅkham gataṁ. Atha vā “visattikāti kenatthēna visattikā? Visatāti visattikā visatāti visattikā, vipulāti visattikā, visālāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visam haratīti visattikā, visamvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti

visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe”ti (mahāni.3 cūlani. mettagūmāṇavapucchāniddesa 22 khaggavisāṇasuttaniddesa 124) visattikā. Evam visattikāti saṅkhārā gataṁ taṇhāṁ tiṇo nittiṇo uttiṇo. Tena vuccati-- “tiṇo loke visattikan”ti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatṭhakathāya

Nivāpasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.26.)6.Pāsarāsisuttavaṇṇanā

272. Evaṁ me sutanti Pāsarāsisuttam. Tattha **sādhu mayam, āvusoti** āyācantā bhaṇanti. Ete kira pañcasatā bhikkhū janapadavāsino “dasabalam passissāmā”ti Sāvatthim anuppattā. Satthudassanam pana etehi laddham, dhammirā kathām na tāva suṇanti. Te satthugāravena “Amhākarā, (MA.26./II,164.) bhante dhammadukathā”ti vattum na sakkonti. Buddhā hi garū honti, ekacāriko sīho migarājā viya, pabhinnakuñjaro viya, phaṇakata-āsīviso viya, mahā-aggikkhandho viya ca durāsadā vuttampi cetam--

“Āsīviso yathā ghoro, migarājāva kesarī;

Nāgova kuñjaro dantī, evam Buddhā durāsadā”ti.

Evam (CS:pg.2.70) durāsadaṁ satthāram te bhikkhū sayam yācituṁ asakkontā āyasmantam Ānandam yācamānā “Sādhu mayam, āvuso”ti āham̄su.

Appeva nāmāti api nāma labheyyātha. Kasmā pana thero te bhikkhū “rammakassa brāhmaṇassa assamaṁ upasaṅkameyyāthā”ti āha? Pākaṭakiriyatāya. Dasabalassa hi kiriyā therassa pākaṭā hoti; jānāti therō, “Ajja Satthā Jetavane vasitvā pubbārāme divāvihāram karissati; ajja pubbārāme vasitvā Jetavane divāvihāram karissati; ajja ekakova piṇḍāya pavisissati; ajja bhikkhusaṅghaparivuto imasmīm kāle janapadacārikāṁ nikhamissati”ti. Kim panassa evam jānanatthāṁ cetopariyaññānam atthīti? Natthi. Anumānabuddhiyā pana katakiyāya nayaggāhena jānāti. Yañhi divasām Bhagavā Jetavane vasitvā pubbārāme divāvihāram kātukāmo hoti, tadā senāsanaparikkhārabhaṇḍānam paṭisāmanākāram dasseti, therō sammajjanisaṅkārachaṇḍanakādīni paṭisāmeti. Pubbārāme vasitvā Jetavanam divāvihārāya āgamanakālepi eseva nayo.

Yadā pana ekako piṇḍāya pavisitukāmo hoti, tadā pātova sarīrapatiṭagganam katvā gandhakuṭīm pavisitvā dvāram pidhāya phalasamāpattiṁ appetvā nisīdati. Thero “Ajja Bhagavā bodhaneyyabandhavāṁ disvā nisinno”ti tāya saññāya ñatvā “Ajja, āvuso, Bhagavā ekako pavisitukāmo, tumhe bhikkhācārasajjā hothā”ti bhikkhūnam saññām deti. Yadā pana bhikkhusaṅghaparivāro pavisitukāmo hoti, tadā gandhakuṭidvāram upaḍḍhapidahitarām katvā phalasamāpattiṁ appetvā nisīdati, thero tāya saññāya ñatvā pattacīvaraggahaṇatthāya bhikkhūnam (MA.26./II,165.) saññām deti. Yadā janapadacārikāṁ nikhamitukāmo hoti, tadā ekam dve ālope atirekām bhuñjati, sabbakālām caṅkamanañcāruyha aparāparām caṅkamati, thero tāya saññāya ñatvā “Bhagavā, āvuso, janapadacārikāṁ caritukāmo, tumhākām kattabbām karothā”ti bhikkhūnam saññām deti.

Bhagavā pañhamabodhiyam vīsatī vassāni anibaddhavāso ahosi, pacchā pañcavīsatī vassāni abbokīṇam Sāvatthimyeva upanissāya vasanto ekadivase (**CS:pg.2.71**) dve ṭhānāni paribhuñjati. Jetavane rattim vasitvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena Sāvatthim piñdāya pavisitvā pācīnadvārena nikkhamitvā pubbārāme divāvihāram karoti. Pubbārāme rattim vasitvā punadivase pācīnadvārena Sāvatthim piñdāya pavisitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā Jetavane divāvihāram karoti. Kasmā? Dvinnam kulānam anukampāya. Manussattabhāve ṭhitena hi Anāthapiñḍikena viya aññena kenaci, mātugāmattabhāve ṭhitāya ca visākhāya viya aññāya itthiyā Tathāgatam uddissa dhanapariccāgo kato nāma natthi, tasmā Bhagavā tesam anukampāya ekadivase imāni dve ṭhānāni paribhuñjati. Tasmim pana divase Jetavane vasi, tasmā therō-- “Ajja Bhagavā Sāvatthiyam piñdāya caritvā sāyanhakāle gattāni parisīñcanatthāya pubbakoṭṭhakam gamissati; athāham gattāni parisīñcitvā ṭhitam Bhagavantam yācitvā rammakassa brāhmaṇassa assamarūpam gahetvā gamissāmi. Evamime bhikkhū Bhagavato sammukhā labhissanti dhammadhāraṇam savanāyā”ti cintetvā te bhikkhū evamāha.

Migāramātupāsādoti visākhāya pāsādo. Sā hi migārena setṭhinā mātuṭhāne ṭhapitattā **Migāramātāti** vuccati. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** tasmiṁ kira pāsāde dvinnam mahāsāvakānam sirigabbhānam majjhē Bhagavato sirigabbho ahosi. Thero dvāram vivaritvā antogabbham sammajitvā mālākacavaram nīharitvā mañcapīṭham paññapetvā satthu saññam adāsi. Satthā sirigabbham pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyam upagamma daratham paṭippassambhetvā utṭhāya phalasamāpattiṁ appetvā nisīditvā (**MA.26.II,166.**) sāyanhasamaye tato vuṭṭhāsi. Tam sandhāya vuttam “paṭisallānā vuṭṭhito”ti.

Parisiñcitunti yo hi cuṇṇamattikādīhi gattāni ubbaṭento mallakamuṭṭhādīhi vā ghamāsanto nhāyati, so **nhāyatīti** vuccati. Yo tathā akatvā pakatiyāva nhāyati, so **parisiñcatīti** vuccati. Bhagavatopī sarīre tathā haritabbam rajojallam nāma na upalimpati, utuggahaṇattham pana Bhagavā kevalam udakam otarati. Tenāha-- “gattāni parisīñcitun”ti. **Pubbakoṭṭhakoti** pācīnakoṭṭhako.

Sāvatthiyam (**CS:pg.2.72**) kira vihāro kadāci mahā hoti kadāci khuddako. Tathā hi so vipassissa Bhagavato kāle yojaniko ahosi, sikhissa tigāvuto, vessabhussa addhayojaniko, kakusandhassa gāvutappamāṇo, koṇāgamanassa addhagāvutappamāṇo, Kassapassa vīsatī-usabhattapamāṇo, amhākam Bhagavato kāle atṭhakarīsappamāṇo jāto. Tampi nagaram tassa vihārassa kadāci pācīnato hoti, kadāci dakkhiṇato, kadāci pacchimato, kadāci uttarato. Jetavane gandhakuṭiyam pana catunnam mañcapādānam patiṭṭhitatthānam acalameva.

Cattāri hi **acalacetiyaṭṭhānāni** nāma mahābodhipallaṅkaṭṭhānam isipatane dhammacakkappavattanāṭṭhānam saṅkassanagaradvāre devorohaṇakāle sopānassa patiṭṭhatthānam mañcapādaṭṭhānanti. Ayaṁ pana pubbakoṭṭhako Kassapadasabalassa vīsatī-usabhattarakāle pācīnadvāre koṭṭhako ahosi. So idānipi pubbakoṭṭhakotveva paññāyati. Kassapadasabalassa kāle Aciravatī nagaram parikkhipitvā sandamānā pubbakoṭṭhakam patvā udakena bhinditvā mahantam udakarahadam māpesi samatittham anupubbagambhīram. Tattha ekam rañño nhānatittham, ekam nāgarānam, ekam bhikkhusaṅghassa, ekam Buddhānanti evam pātiyekkāni nhānatitthāni honti ramaṇīyāni vippakiṇṇarajatapaṭṭasadisavālikāni. Iti Bhagavā āyasmatā ānandena saddhiṁ yena ayaṁ evarūpo pubbakoṭṭhako tenupasaṅkami gattāni (**MA.26.II,167.**) parisīñcitum Athāyasmā Ānando udakasāṭikam upanesi. Bhagavā rattadupaṭṭam apanetvā

udakasātikam nivāsesi. Thero dupatṭena saddhiṁ mahācīvaraṁ attano hatthagatamakāsi. Bhagavā udakam otari. Sahotaraṇenevassa udate macchakacchapā sabbe suvaṇṇavaṇṇā ahesum. Yantanālikāhi suvaṇṇarasadhārānisiñcamānakālo viya suvaṇṇapaṭapasāraṇakālo viya ca ahosi. Atha Bhagavato nhānavattarām dassetvā nhatvā paccuttiṇṇassa thero rattadupatṭam upanesi. Bhagavā tam nivāsetvā vijjulatāsadisam kāyabandhanām bandhitvā mahācīvaraṁ antantena saṁharitvā padumagabbhasadisam katvā upanītam dvīsu kaṇṇesu gahetvā atṭhāsi. Tena vuttam-- “pubbakotthake gattāni parisiñcitvā paccuttaritvā ekacīvaro atṭhāsi”ti.

Evarām (CS:pg.2.73) ṛhitassa pana Bhagavato sarīraṁ vikasitakamaluppasaram sabbapālipullam pāricchattakam tārāmarīcivikasitam ca gaganatalam siriyā avahasamānam viya virocittha. Byāmappabhāparikkhepavilāsinī cassa dvattiṁsavaralakkhaṇamālā ganthetvā ṛhapitā dvattiṁsacandamālā viya, dvattiṁsasūriyamālā viya, paṭipātiyā ṛhapitā dvattiṁsacakkavatti dvattiṁsadevarājā dvattiṁsamahābrahmāno viya ca ativiya virocittha, vanṇabhūmināmesa. Evarūpesu ṛhānesu Buddhānam sarīravaṇṇam vā guṇavaṇṇam vā cuṇṇiyapadehi vā gāthāhi vā atthañca upamāyo ca kāraṇāni ca āharitvā paṭibalena dhammakathikena pūretvā kathetum vaṭṭatīti evarūpesu ṛhānesu dhammakathikassa thāmo veditabbo.

273. Gattāni pubbāpayamānoti pakatibhāvam gamayamāno nirudakāni kurumāno, sukkhāpayamānoti attho. Sodakena gattena cīvaraṁ pārupantassa hi cīvare kaṇṇikā uṭṭhahanti, parikkhārabhaṇḍam dussati. Buddhānam pana sarīre rajojallam na upalimpati; padumapatte pakkhitta-udakabindu viya udakam vinivattetvā gacchatī, (MA.26./II,168.) evarām santepi sikkhāgāravatāya Bhagavā, “pabbajitavattarām nāmetan”ti mahācīvaraṁ ubhosu kaṇṇesu gahetvā purato kāyam paṭicchādetvā atṭhāsi. Tasmim khaṇe therō cintesi-- “Bhagavā mahācīvaraṁ pārupitvā migāramātupāsādām ārabbha gamanābhihārato paṭṭhāya dunnivattiyo bhavissati; Buddhāñhi adhippāyakopanām nāma ekacārikasīhassa gahaṇatthām hatthappasāraṇām viya; pabhinnavaravāraṇassa soṇḍāya parāmasanām viya; uggatejassa āśīvisassa gīvāya gahaṇām viya ca bhāriyām hoti. Idheva rammakassa brāhmaṇāssa assamassa vanṇam kathetvā tattha gamanathāya Bhagavantaṁ yācissāmī”ti. So tathā akāsi. Tena vuttam-- “Atha kho āyasmā Ānando ...pe... anukampam upādāyā”ti.

Tattha **anukampam upādāyāti** Bhagavato sammukhā dhammim kathaṁ sossāmāti tam assamarām gatānam pañcannam bhikkhusatānam anukampam paṭicca, tesu kāruññam katvāti attho. **Dhammiyā kathāyāti** dasasu pāramitāsu aññatarāya (CS:pg.2.74) pāramiyā ceva mahābhinnikkhamanassa ca vanṇām kathayamānā sannisinnā honti. **Āgamayamānoti** olokayamāno. Aham Buddhoti sahasā appavisitvā yāva sā kathā niṭṭhāti, tāva atṭhāsīti attho. **Aggalam ākotēsīti** agganakhena kavāṭe saññām adāsi. **Vivarīṁsūti** sotām odahitvāva nisinnattā tañkhaṇāmyeva āgantvā vivariṁsu.

Pañnatte āsaneti Buddhakāle kira yattha yattha ekopi bhikkhu viharati, sabbattha Buddhāsanam paññattameva hoti. Kasmā? Bhagavā kira attano santike kammatṭhānam gahetvā phāsukaṭṭhāne viharante manasi karoti “Asuko mayham santike kammatṭhānam gahetvā gato, sakkhissati nu kho visesam nibbattetum no vā”ti. Atha nam passati kammatṭhānam vissajjetvā akusalavitakke vitakkayamānam, tato “kathañhi nāma mādisassa satthu santike kammatṭhānam gahetvā viharantam imam kulaputtam akusalavitakkā abhibhavitvā anamatagge vatṭadukkhe saṁsāressantī”ti tassa anuggahatthām tattheva attānam dassetvā tam kulaputtam ovaditvā ākāsām uppatisvā puna attano vasanaṭṭhānameva gacchatī. Athevam ovadiyamānā te bhikkhū

cintayim̄su-- (**MA.26./II,169.**) “Satthā amhākam manam jānitvā āgantvā amhākam samīpe ṭhitamyeva attānam dasseti; tasmim khaṇe, ‘bhante, idha nisīdatha, idha nisīdathā’ti āsanapariyesanam nāma bhāro”ti. Te āsanam paññapetvāva viharanti. Yassa pīṭham atthi, so tam paññapeti. Yassa natthi, so mañcam vā phalakam vā kaṭham vā pāsānam vā vālikapuñjam vā paññapeti. Tam alabhamānā purāṇapāṇṇānipi saṅkaḍḍhitvā tattha parīsukūlam pattharitvā ṭhapenti. Idha pana pakatipaññattameva āsanam ahosi, tam sandhāya vuttam-- “paññatte āsane nisīdī”ti.

Kāya nutthāti katamāya nu kathāya sannisinnā bhavathāti attho. “Kāya netthā”tipi pāli, tassā katamāya nu eththāti attho. “Kāya nothā”tipi pāli, tassāpi purimoyeva attho. **Antarā kathāti** kammaṭṭhānamanasikāra-uddesaparipucchādīnam antarā aññā ekā kathā. **Vippakatāti** mama āgamanapaccayā apariniṭhitā sikhām appattā. **Atha Bhagavā anuppattoti** (**CS:pg.2.75**) atha etasmim kāle Bhagavā āgato. **Dhammī vā kathāti** dasakathāvatthunissitā vā dhammī kathā. **Ariyo vā tuṇhībhāvoti** ettha pana dutiyajjhānampi ariyo tuṇhībhāvo mūlakammaṭṭhānampi. Tasmā tam jhānam appetvā nisinnopi, mūlakammaṭṭhānam gahetvā nisinnopi bhikkhu ariyena tuṇhībhāvena nisinnoti veditabbo.

274. Dvemā, bhikkhave, pariyesanāti ko anusandhi? Te bhikkhū sammukhā dhammiim katham sossāmāti therassa bhāram akam̄su, thero tesam assamagamanamakāsi. Te tattha nisīditvā atiracchānakathikā hutvā dhammiyā kathāya nisīdiṁsu. Atha Bhagavā “Ayam tumhākam pariyesanā ariyapariyesanā nāmā”ti dassetum imam̄ desanam ārabhi. Tattha **katamā ca, bhikkhave, anariyapariyesanāti** ettha yathā maggakusalo puriso paṭhamam vajjetabbam apāyamaggam dassento “vāmarā muñcītvā dakkhiṇam gaṇhā”ti vadati. Evam Bhagavā desanākusalatāya paṭhamam vajjetabbam anariyapariyesanām ācikkhitvā pacchā itaram ācikkhissāmīti uddesānukkamam bhinditvā evamāha. (**MA.26./II,170.**) **Jātidhammoti** jāyanasabhāvo. **Jarādhammoti** jīraṇasabhāvo. **Byādhidhammoti** byādhisabhāvo. **Maraṇadhammoti** maraṇasabhāvo. **Sokadhammoti** socanakasabhāvo. **Saṅkilesadhammoti** saṅkilissanasabhāvo.

Puttabhariyanti puttā ca bhariyā ca. Esa nayo sabbattha. **Jātarūparajatanti** ettha pana **jātarūpanti** suvannam. **Rajatanti** yamkiñci voḥārūpagam lohamāsakādi. **Jātidhammā hete, bhikkhave, upadhayoti** ete pañcakāmaguṇūpadhayo nāma honti, te sabbepi jātidhammāti dasseti. Byādhidhammadvārādīsu jātarūparajatam na gahitam, na hetassa sīsarogādayo byādhayo nāma honti, na sattānam viya cutisaṅkhātam maraṇam, na soko uppajjati. Ayādīhi pana saṅkilesehi saṅkilissatīti saṅkilesadhammavāre gahitam. Tathā utusamutṭhānattā jātidhammavāre. Malaṁ gahetvā jīranato jarādhammavāre ca.

275. Ayam (**CS:pg.2.76**) bhikkhave, ariyā pariyesanāti, bhikkhave, ayaṁ niddosatāyapi ariyehi pariyesitabbatāyapi ariyapariyesanāti veditabbā.

276. Ahampi sudam, bhikkhaveti kasmā ārabhi? Mūlato paṭṭhāya mahābhinnikkhamanam dassetum. Evam kirassa ahosi -- “bhikkhave, ahampi pubbe anariyapariyesanam pariyesim. Svāham tam pahāya ariyapariyesanam pariyesitvā sabbaññutam patto. Pañcavaggiyāpi anariyapariyesanam pariyesim̄su. Te tam pahāya ariyapariyesanam pariyesitvā khīṇāsavabhūmim pattā. Tumhepi mama ceva pañcavaggiyānañca maggam āruļhā. Ariyapariyesanā tumhākam pariyesanā”ti mūlato paṭṭhāya attano mahābhinnikkhamanam dassetum imam̄ desanam ārabhi.

277. Tattha daharova samānoti taruṇova samāno. **Susukālakesoti** sutṭhu kālakeso, añjanavaṇṇakesova hutvāti attho. **Bhadrenāti** bhaddakena. **Paṭhamena vayasāti** tiṇam vayānam paṭhamavayena. **Akāmakānanti** anicchamānānam,

anādaratthe sāmivacanam. Assūni mukhe etesanti assumukhā; tesam **assumukhānam**, assukilinnamukhānanti attho. **Rudantānanti** kanditvā rodamānānam. (MA.26./II,171.) **Kim kusalagavesīti** kim kusalanti gavesamāno. **Anuttaram santivarapadanti** uttamam santisañkhātam varapadam, nibbānam pariyesamānoti attho. **Yena ālāro kālāmoti** ettha ālāroti tassa nāmam, dīghapiñgalo kireso. Tenassa ālāroti nāmam ahosi. **Kālāmoti** gottañam. **Viharatāyasmāti** viharatu āyasmā. **Yattha viññū purisoti** yasmiñ dhamme paññito puriso. **Sakam ācariyakanti** attano ācariyasamayam. **Upasampajja vihareyyāti** paññilabhitvā vihareyya. Ettāvatā tena okāso kato hoti. **Tam dhammadanti** tam tesam samayañ tantiñ. **Pariyāpuñinti** sutvāva uggañhim.

Oṭṭhapahatamattenāti tena vuttassa pañiggahañattham oṭṭhapaharañamattena; aparāparam katvā oṭṭhasañcarañamattakenāti attho. **Lapitalāpanamattenāti** tena lapitassa paññilāpanamattakena. **Nāṇavādanti** jānāmīti vādam (CS:pg.2.77) **Theravādanti** thirabhāvavādam, therō ahametthāti etam vacanam. **Ahañceva aññe cāti** na kevalam aham, aññepi bahū evam vadanti. **Kevalam saddhāmattakenāti** paññāya asacchikatvā suddhena saddhāmattakena. Bodhisatto kira vācāya dhammam uggañhantoyeva, “na kālāmassa vācāya paryattimattameva asmiñ dhamme, addhā esa sattannam samāpattinam lābhī”ti aññāsi, tenassa etadahosi.

Ākiñcaññayatanam pavedesiti ākiñcaññayatanapariyosānā satta samāpattiyo marñ jānāpesi. **Saddhāti** imāsam sattannam samāpattinam nibbattanatthāya saddha. **Vīriyādīsupi eseva nayo.** **Padaheyantī** payogam kareyyam. **Nacirasseva tam dhammañ sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja vihāsinti** bodhisatto kira vīriyam paggahetvā katipāhaññeva satta suvaññanisseñiyō pasārento viya satta samāpattiyo nibbattesi; tasmā evamāha.

Lābhā no, āvusoti anusūyako kiresa kālāmo. Tasmā “Ayam adhunāgato, kinti katvā imam dhammam nibbattesi”ti usūyam akatvā pasanno pasādañ pavedento evamāha. **Ubhova santā imam gañam pariharāmāti** “mahā ayam gaño, dvepi janā pariherāmā”ti vatvā gañassa saññam adāsi, “Ahampi sattannam samāpattinam lābhī, mahāpurisopi sattannameva (MA.26./II,172.) ettakā janā mahāpurisassa santike parikammam uggañhatha, ettakā mayhan”ti majjhe bhinditvā adāsi. **Ujārāyāti** uttamāya. **Pūjāyāti** kālāmassa kira upaññhākā itthiyopi purisāpi gandhamālādīni gahetvā āgacchanti. Kālāmo-- “gacchatha, mahāpurisam pūjethā”ti vadati. Te tam pūjetvā yañ avasiñtham hoti, tena kālāmam pūjenti. Mahagghāni mañcapīñhāni āharanti; tānipi mahāpurisassa dāpetvā yadi avasiñtham hoti, attanā gañhāti. Gatagatañhāne varasenāsanam bodhisattassa jaggāpetvā sesakam attanā gañhāti. Evam ulārāya pūjāya pūjesi.

Nāyam dhammo nibbidāyāti-ādīsu ayam sattasamāpattidhammo neva vaññ nibbindanatthāya, na virajjanatthāya, na rāgādinirodhatthāya, na (CS:pg.2.78) upasamatthāya, na abhiññeyyadhammam abhijānanatthāya, na catumaggasambodhāya, na nibbānasacchikiriyāya samvattatūti attho.

Yāvadeva ākiñcaññayatanūpapattiyāti yāva saññikappasahassāyuparimāñe ākiñcaññayatanabhave upapatti, tāvadeva samvattati, na tato uddhañ. Evamayañ punarāvattanadhammoyeva; yañca ñhānam pāpeti, tam jātijārāmarañehi aparimuttameva maccupāsaparikkhittamevāti. Tato paññhāya ca pana mahāsatto yathā nāma chātajjhattapuriso manuññabhojanam labhitvā sampiyāyamānopi bhuñjītvā pittavasena vā semhavasena vā makkhikāvasena vā chañdetvā puna ekam piñḍampi bhuñjissāmīti manam na uppādeti; evameva imā satta samāpattiyo mahantena ussāhena nibbattetvāpi, tāsu imam punarāvattikādibhedam ādīnavam disvā, puna imam dhammam āvajjissāmi vā

samāpajjissāmi vā adhiṭṭhahissāmi vā vuṭṭhahissāmi vā paccavekkhissāmi vāti cittameva na uppādesi. **Analañkaritvā**ti alam iminā, alam imināti punappunam alañkaritvā. **Nibbijjāti** nibbinditvā. **Apakkaminti** agamāsim.

278. Na kho rāmo imam dhammantī idhāpi bodhisatto tam dhammam uggañhantoyeva aññāsi-- “nāyam aṭṭhasamāpattidhammo udakassa vācāya uggahitamattova, addhā (**MA.26./II,173.**) panesa aṭṭhasamāpattilābhī”ti. Tenassa etadahosi-- “na kho rāmo …pe… jānam passam vihāsī”ti. Sesamettha purimavāre vuttanayeneva veditabbam.

279. Yena uruvelā senānigamoti etha **uruvelāti** mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho. Atha vā **urūti** vālikā vuccati; **velāti** mariyādā, velātikkamanahetu āhaṭā uru **uruvelāti** evamettha attho daṭṭhabbo. Atīte kira anuppanne Buddhe dasasahassā kulaputtā tāpasapabbajjam pabbajitvā tasmim padese viharantā ekadivasam sannipatitvā katikavattam akam̄su-- “kāyakammavacīkammāni nāma paresampi pākaṭāni honti, manokammañ pana apākaṭam. Tasmā yo kāmavitakkañ vā byāpādavitakkam vā vihiṁsāvitakkam vā vitakketi, tassa añño codako (**CS:pg.2.79**) nāma natthi; so attanāva attānari codetvā pattapuṭena vālikam āharitvā imasmiñ thāne ākiratu, idamassa daṇḍakamman”ti. Tato paṭṭhāya yo tādisam vitakkañ vitakketi, so tattha pattapuṭena vālikam ākirati, evam tathā anukkamena mahāvālikarāsi jāto. Tato tam pacchimā janatā parikkhipitvā cetiyatthānamakāsi; tam sandhāya vuttam-- “**uruvelāti** mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho”ti. Tameva sandhāya vuttam-- “Atha vā **urūti** vālikā vuccati, **velāti** mariyādā. Velātikkamanahetu āhaṭā uru uruvelāti evamettha attho daṭṭhabbo”ti.

Senānigamoti senāya nigamo. Paṭhamakappikānam kira tasmīn thāne senāniveso ahosi; tasmā so padeso **senānigamoti** vuccati. “Senāni-gāmo”tipi pāṭho.

Senānī nāma sujātāya pitā, tassa gāmoti attho. **Tadavasarinti** tattha osariñ.

Ramaṇīyam bhūmibhāganti supupphitanānappakārajalajthalajapupphavicittam manorammarūp bhūmibhāgarūp. **Pāsādikañca vanasañdanti** morapiñchakalāpasadisam pasādajananavanasañdañca addasam. **Nadiñca sandantinti** sandamānañca mañikkhandhasadisam vimalanīlasītalasilañ nerañjaram nadim addasam. **Setakanti** parisuddham nikkaddamam. **Supatitthanti** anupubbagambhīrehi sundarehi titthehi upetam. **Ramaṇīyanti** rajatapaṭṭasadisam vippakiñnavālikam (**MA.26./II,174.**) pahūtamacchakacchapam abhirāmadassanam. **Samantā ca gocaragāmanti** tassa padessasa samantā avidūre gamanāgamanasampannam sampattapabbajitānam sulabhañḍam gocaragāmañca addasam. **Alam vatāti** samattham vata. **Tattheva nisīdinti** bodhipallañke nisajjam sandhāyāha. Uparisuttasmiñhi **tatthevāti** dukkarakārikañthānam adhippetam, idha pana bodhipallañko. Tenāha-- “tattheva nisīdin”ti. **Alamidam padhānāyāti** idam thānam padhānathāya samatthanti evam cintetvā nisīdinti attho.

280. Ajjhagamanti adhigacchim paṭilabhim. **Ñānañca pana me dassananti** sabbadhammadassanasamatthañca me sabbaññutaññānam udapādi. **Akuppā me vimuttīti** mayham arahattaphalavimutti akuppatāya ca akuppārammañatāya ca akuppā, sā hi rāgādīhi na kuppatīti akuppatāyapi akuppā, akuppam nibbānamassārammañantipi akuppa. **Ayamantimā jātīti** ayañ sabbapacchimā jāti. **Natti** (**CS:pg.2.80**) **dāni punabbhavoti** idāni me puna paṭisandhi nāma natthīti evam paccavekkhaṇāññampi me uppannanti dasseti.

281. Adhigatoti paṭividdho. **Dhammoti** catusaccadhammo. **Gambhīroti** uttānabhāvapaṭikkhepavacanametam. **Duddasoti** gambhīrattāva duddaso dukkhena

daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhum. Duddasattāva **duranubodho**, dukkhena avabujjhitaro, na sakkā sukhena avabujjhitum. **Santoti** nibbuto. **Paṇītoti** atappako. Idam dvayam lokuttarameva sandhāya vuttam. **Atakkāvacaroti** takkena avacaritabbo ogāhitabbo na hoti, nīñeneva avacaritabbo. **Nipūnoti** sañho. **Paṇḍitavedanīyoti** sammāpaṭipadām paṭipannehi paṇḍitehi veditabbo. **Ālayarāmāti** sattā pañcasu kāmaguñesu allīyanti. Tasmā te **ālayāti** vuccanti. Atṭhasatatañhāvicaritāni ālayanti, tasmā ālayāti vuccanti. Tehi ālayehi ramantīti **ālayarāmā**. Ālayesu ratāti **ālayaratā**. Ālayesu suṭhu muditāti **ālaysammuditā**. Yatheva hi susajjitaṁ pupphaphalabharitarukkhādisampannaṁ uyyānaṁ paviṭṭho rājā tāya sampattiyaṁ ramati, sammuditō āmoditapamodito hoti, (MA.26./II,175.) na ukkaṇṭhati, sāyampi nikhamitum na icchatī; evamimehipi kāmālayatanhañhālayehi sattā ramanti, samsāravatṭe sammuditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena nesam Bhagavā duvidhampi ālayaṁ uyyānabhūmim viya dassento “ālayarāmā”ti-ādimāha.

Yadidanti nipāto, tassa tħānam sandhāya “yam idan”ti, paṭiccasamuppādaṁ sandhāya “yo ayan”ti evamattho daṭṭhabbo. **Idappaccayatāpaṭiccasamuppādoti** imesam paccayā idappaccayā; idappaccayā eva idappaccayatā; idappaccayatā ca sā paṭiccasamuppādo cāti **idappaccayatāpaṭiccasamuppādo**. Sañkhārādipaccayānametam adhivacanam. **Sabbasañkhārasamathoti**-ādi sabbam nibbānameva. Yasmā hi tam āgamma sabbasañkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti, tasmā **sabbasañkhārasamathoti** vuccati. Yasmā ca tam āgamma sabbe upadhayo paṭinissaṭṭhā honti, sabbā tañhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, sabbam dukkham nirujjhati; tasmā **sabbūpadhipaṭinissaggo tañhākkhayo virāgo nirodhoti** vuccati. Sā panesā tañhā bhavena bhavaṁ, phalena vā saddhim kammaṁ vinati saṁsibbatī (CS:pg.2.81) katvā **vānanti** vuccati, tato nikkhantaṁ vānatoti **nibbānam**. **So mamassa kilamathoti** yā ajānantānam desanā nāma, so mama kilamatho assa, sā mama vihesā assāti attho. Kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca assāti vuttam hoti. Citte pana ubhayampetam Buddhānam natthi. **Apissūti** anubrūhanatthe nipāto, so “na kevalam etadahosi, imāpi gāthā paṭibhāmsū”ti dīpeti. **Manti** mama. **Anacchariyāti** anu-acchariyā. **Paṭibhāmsūti** paṭibhānasañkhātassa nīñassa gocarā ahesuṁ; parivitakkayitabbataṁ pāpuṇiṁsu.

Kicchenāti dukkhena, na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhappaṭipadāva honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānam yācakānam alaṅkatappaṭiyattam sīsaṁ kantivā, galalohitam nīharitvā, su-añjitāni akkhīni uppātētvā, kulavāmsappadīparam puttān manāpacārinim bhariyanti evamādīni dentassa, aññāni ca khantivādisadesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āgamaniyapaṭipadām sandhāyetam (MA.26./II,176.) vuttam **Halanti** ettha **ha-kāro** nipātamatto, **alanti** attho. **Pakāsitunti** desitum, evam kicchena adhigatassa dhammassa alam desitum, pariyattam desitum, ko attho desitenāti vuttam hoti.

Rāgadosaparetehīti rāgadosapariphuṭthehi rāgadosānugatehi vā.

Paṭisotagāminti niccādīnam paṭisotam aniccaṁ dukkhamanattā asubhanti evam gatam catuscadhammad. **Rāgarattāti** kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. **Na dakkhantīti** aniccaṁ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti, te apassante ko sakkissati evam gāhāpetum. **Tamokhandhena āvuṭāti** avijjārāsinā aijhotthatā.

282. Apposukkata�āti nirussukkabhāvena, adesetukāmatāyāti attho. Kasmā panassa evam cittam nami, nanu esa mutto mocessāmi, tiṇo tāressāmi.

“Kirī me aññātavesena, dhammarūpā sacchikatenidha;
Sabbaññutam pāpuṇitvā, tārayissam sadevakan”ti. (bu.vam.2.56)

Patthanarūpā (CS:pg.2.82) katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutam pattoti. Saccametam, tadevaññā paccavekkhaññānubhāvena panassa evam cittam nami. Tassa hi sabbaññutam patvā sattānam kilesagahanataññā, dhammassa ca gambhīratam paccavekkhantassa sattānam kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭā jātā. Athassa “ime sattā kañjikapuṇṇā lābu viya, takkabharitā cāti viya, vasātelapītāpilotikā viya, añjanamakkhitahattho viya ca kilesabharitā atisāmkiliṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamūlhā, te kirī nāma paṭivijjhissantī”ti cintayato kilesagahanapaccavekkhaññānubhāvenāpi evam cittam nami.

“Ayañca dhammo pathavīsandhāraka-udakakkhandho viya gambhīro, pabbatena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya duddaso, satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭipatiṭpādanam viya duranubodho. Nanu mayā hi imam dhammarūpā paṭivijjhītum vāyamantena adinnaññā dānam nāma natthi, arakkhitam (MA.26./II,177.) sīlarūpā nāma natthi, aparipūritā kāci pāramī nāma natthi? Tassa me nirussāham viya mārabalam vidhamantassāpi pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsam anussarantassāpi na kampittha, majjhīmayāme dibbacakkhum sodhentassāpi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaññā paṭivijjhantesseva me dasasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenāpi tikkhaññānenā kicchenevāyām dhammo paṭividhho, tam lokiyamahājanā katham paṭivijjhissantī”ti dhammagambhīratāpaccavekkhaññānubhāvenāpi evam cittam namīti veditabbam.

Apica brahmunā yācīte desetukāmatāyapissa evam cittam nami. Jānāti hi Bhagavā-- “mama apposukkatāya citte namamāne mām mahābrahmā dhammadesanam yācissati, ime ca sattā brahmagarukā, te ‘satthā kira dhammam na desetukāmo ahosi, atha nam mahābrahmā yācītvā desāpesi, santo vata, bho, dhammo paññoto vata, bho, dhammo’ti maññamānā sussūsissantī”ti. Idampissa kāraṇam paṭicca apposukkatāya cittam nami, no dhammadesanāyāti veditabbam.

Sahampatissāti so kira Kassapassa Bhagavato sāsane sahako nāma thero paṭhamajjhānam nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyam kappāyukabrahmā hutvā nibbatto. Tatra nam sahampatibrahmāti paṭisañjānanti, tam sandhāyāha-- “brahmuno (CS:pg.2.83) sahampatissā”ti. **Nassati vata, bhoti** so kira imam saddam tathā nicchāresi, yathā dasasahassilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṁsu. **Yatra hi nāmāti** yasmiṁ nāma loke. **Purato pāturaḥosīti** tehi dasahi brahmaśashehi saddhim pāturaḥosi. **Apparajakkhajātikāti** paññāmaye akkhimhi appam parittam rāgadosamoharajam etesam, evamśabhbāvāti **apparajakkhajātikā**. **Assavanatāti** assavanatāya. **Bhavissantīti** purimabuddhesu dasapuññakiriyavasena katādhikārā paripākagatapadumāni viya sūriyaramisamphassam, dhammadesanānyeva ākañkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmim okkamanārahā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

(MA.26./II,178.) **Pāturaḥosīti** pātubhavi. **Samalehi cintitoti** samalehi chahi satthārehi cintito. Te hi puretaram uppajjivtā Sakalajambudīpe kanṭake pattharamānā viya, visam siñcamānā viya ca samalam micchādiṭṭhidhammarūpā desayim̄su. **Apāpurenti** vivara etam. **Amatassa dvāranti** amatassa nibbānassa dvārabhūtam ariyamaggam. **Suṇantu dhammarūpā vimalenānubuddhanti** ime sattā rāgādimalānam abhāvato vimalena sammāsambuddhena anubuddharūpā catusaccadhammarūpā suṇantu tāva Bhagavāti yācati.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhitoti selamaye ekaghane pabbatamuddhani

yathā ṭhitova. Na hi tassa ṭhitassa dassanattham gīvukkhipapanapasāraṇādikiccam atthi. **Tathūpamanti** tappaṭibhāgam selapabbatūpamam. Ayaṁ panettha saṅkhepattho-- yathā selapabbatamuddhani ṭhitova cakkhumā puriso samantato janatarām passeyya, tathā tvampi, sumedha, sundarapañña-sabbaññutaññāñena samantacakkhu Bhagavā dhammamayam pāsādamāruyha sayam apetasoko sokāvatiñnam jātijarābhībhūtam janatarām avekkhassu upadhāraya upaparikkha. Ayaṁ panettha adhippāyo-- yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṁ khettam katvā tattha kedārapālīsu kuṭikāyo katvā rattim aggim jāleyyurā. Caturaṅgasamannāgatañca andhakāram assa, atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmirūlokyato neva khettam, na kedārapāliyo, na kuṭiyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyum. Kuṭikāsu pana (CS:pg.2.84) aggijālāmattakameva paññāyeyya. Evam dhammapāsādam āruyha sattanikāyam olokyato Tathāgatassa, ye te akatakalyāñā sattā, te ekavihāre dakkhiṇajāñupasse nisinnāpi Buddhacakkhusa āpātham nāgacchanti, rattim khittā sarā viya honti. Ye pana katakalyāñā veneyyapuggalā, te evassa dūrepi ṭhitā āpātham āgacchanti, so aggi viya Himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetam--

(MA.26./II,179.) “Dūre santo pakāsentī, Himavantova pabbato.

Asantettha na dissanti, rattim khittā yathā sarā”ti. (dha.pa.304).

Uṭṭhehīti Bhagavato dhammadesanattham cārikacaraṇam yācanto bhaṇati.

Vīrāti-ādīsu Bhagavā vīriyavantatāya **vīro**. Devaputtamaccukilesamārānam vijitattā **vijitasāṅgāmo**. Jātikantādinittharaṇatthāya veneyyasatthavāhanasamatthatāya **satthavāho**. Kāmacchanda-iñassa abhāvato **aṇaṇoti** veditabbo.

283. **Ajhesananti** yācanam. **Buddhacakkhunāti** indriyaparopariyattaññāñena ca āsayānusayaññāñena ca. Imesañhi dvinnam nāñānam Buddhacakkhūti nāmam, sabbaññutaññāñassa samantacakkhūti, tiṇṇam maggaññāñam dhammacakkhūti.

Apparajakkheti-ādīsu yesam vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajam appam, te **apparajakkhā**. Yesam tāni mahantaṁ, te **mahārajakkhā**. Yesam saddhādīni indriyāni tikkhāni, te **tikkhindriyā**. Yesam tāni mudūni, te **mudindriyā**. Yesam teyeva saddhādayo ākārā sundarā, te **svākārā**. Ye kathitakāraṇam sallakhenti, sukhena sakkā honti viññāpetum, te **suviññāpayā**. Ye paralokañceva vajjañca bhayato passanti, te **paralokavajjabhayadassāvino** nāma.

Ayaṁ panettha pāli-- “saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho. Āraddhavīriyo..., kusito..., upaṭhitassati..., muṭṭhassati..., samāhito..., asamāhito..., paññavā..., dappañño puggalo mahārajakkho. Tathā saddho puggalo tikkhindriyo ...pe... paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, dappañño puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. **Lokoti** (CS:pg.2.85) khandhaloko, āyatanaloko, dhātuloko, sampattibhavaloko, sampattisambhavaloko, vipattibhavaloko, vipattisambhavaloko, eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā-- nāmañca rūpañca. Tayo lokā-- tisso vedanā. Cattāro lokā-- cattāro āhāra. Pañca lokā-- pañcupādānakkhandha. Cha lokā-- cha ajjhattikāni āyatanañi. Satta lokā-- satta viññāṇaṭṭhitayo. Atṭha lokā-- atṭha lokadhammā. Nava lokā-- nava sattavāsa. Dasa lokā-- dasayatanāni. Dvādasa lokā-- dvādasayatanāni. (MA.26./II,180.) Atṭhārasa lokā-- atṭhārassa dhātuyo. Vajjanti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccaritā vajjā, sabbe abhisāṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā. Iti imasmiñca loke imasmiñca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhave. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti passati aññāsi paṭivijjhī. Idam Tathāgatassa indriyaparopariyatte nāñan”ti (paṭi.ma.1.112).

Uppaliniyanti uppalavane. Itaresupi eseva nayo. **Antonimuggaposīti** yāni anto nimuggāneva posiyanti. **Udakam accuggamma ṭhitānīti** udakam atikkamitvā ṭhitāni. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni, tāni sūriyaramisamphassam āgamayamānāni ṭhitāni ajja pupphanakāni. Yāni samodakam ṭhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakānuggatāni antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānipi saroga-uppalādīni nāma atthi, yāni neva puphissanti, macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti. Tāni pālim nāruļhāni. Āharitvā pana dīpetabbānīti dīpitāni.

Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evameva ugghaṭitaññū vipañcitaññū neyyo padaparamoti cattāro puggalā. Tattha “yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhismayo hoti, ayam vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Yassa puggalassa samkhittena bhāsitassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhismayo hoti, ayam vuccati puggalo **vipañcitaññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto kalyāṇamite (**CS:pg.2.86**) sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhismayo hoti, ayam vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa bahumpi suñato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhismayo hoti, ayam vuccati puggalo **padaparamo**” (pu.pa.151). Tattha Bhagavā uppalavanādisadisam dasasahassilokadhātum olokento “Ajja pupphanakāni viya ugghaṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipañcitaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyyo, macchakacchapabhakkhāni pupphāni viya (**MA.26.II,181.**) padaparamo”ti addasa. Passanto ca “ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭitaññū”ti evam sabbākāratova addasa.

Tattha tiṇṇam puggalānam imasmimyeva attabhāve Bhagavato dhammadesanā attham sādheti. Padaparamānam anāgate vāsanatthāya hoti. Atha Bhagavā imesam catunnam puggalānam athāvaham dhammadesanām viditvā desetukamyatam uppādetvā puna sabbepi tīsu bhavesu satte bhabbābhabbavasena dve koṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttam-- “katame te sattā abhabbā, ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmarū okkamitum kusalesu dhammesu sammattam, ime te sattā abhabbā. Katame te sattā bhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena …pe…ime te sattā bhabbā”ti (vibha.827 paṭi.ma.1.115). Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhabbapuggaleyeva ñāṇena pariggahetvā “ettakā rāgarūpā, ettakā dosamohacaritā vitakkasaddhābuddhicaritā”ti cha koṭhāse akāsi; evam katvā dhammad desissāmīti cintesi.

Paccabhāsinti pati-abhāsim. **Apārutāti** vivaṭā. **Amatassa dvārāti** ariyamaggo. So hi amatasaṅkhātassa nibbānassa dvāram, so mayā vivaritvā ṭhapitoti dasseti. **Pamuñcantu saddhanti** sabbe attano saddham pamuñcantu, vissajjentu. Pacchimapadadvaye ayamattho, ahañhi attano paguṇam suppavattitampi imam pañtam uttamam dhammadam kāyavācākilamathasaññī hutvā na bhāsim (**CS:pg.2.87**) Idāni pana sabbo jano saddhābhājanam upanetu, pūressāmi nesam saṅkappanti.

284. Tassa mayham, bhikkhave, etadahosīti etam ahosi-- **kassa nu kho aham paṭhamam dhammadam deseyyanti** ayam dhammadesanāpaṭisaṁyutto vitakko udapādīti attho. Kadā panesa udapādīti? Buddhabhūtassa aṭṭhame sattāhe.

Tatrāyam anupubbikathā-- bodhisatto kira mahābhinnikkhamanadivase vivaṭam itthāgāram disvā saṁviggahadayo, “kaṇḍakam āharā”ti channam āmantetvā channasahāyo assarājapiṭṭigato (**MA.26.II,182.**) nagarato nikkhamitvā

kaṇḍakanivattanacetiyatthānām nāma dassetvā tīṇi rājjāni atikkamma anomānadītīre pabbajitvā anupubbena cārikam caramāno Rājagahe piṇḍāya caritvā paṇḍavapabbate nisinno Magadhissarena raññā nāmagottam pucchitvā, “imām rājjām sampaticchāhī”ti vutto, “Alām mahārāja, na mayham rājjena attho, ahaṁ rājjām pahāya lokahitatthāya padhānām anuyuñjitvā loke vivatācchado bhavissāmīti nikkhanto”ti vatvā, “tena hi Buddho hutvā pathamaṁ mayham vijitam osareyyāsi”ti paṭiññāriṁ gahito kālāmañca udakañca upasaṅkamitvā tesam dhammadesanāya sāram avindanto tato pakkamitvā uruveļāya chabbassāni dukkarakārikam karontopi amatam paṭivijjhitudi asakkonto oḷārikāhārapaṭisevanena kāyam santappesi.

Tadā ca uruvelagāme **Sujāta** nāma kuṭumbiyadhitā ekasmim nigrodharukkhe patthanamakāsi-- “sacāham samānajātikam kulagharam gantvā paṭhamagabbhe puttam labhissāmi, balikammam karissāmī”ti. Tassā sā patthanā samijjhī. Sā visākhapuṇṇamadivase pātova balikammam karissāmīti rattiyā paccūsasamaye eva pāyasam patiyādesi. Tasmiṁ pāyase paccamāne mahantamahantā pupphulā uṭṭhahitvā dakkhiṇāvatṭā hutvā sañcaranti. Ekaphusitampi bahi na gacchatī. Mahābrahmā chattam dhāresi. Cattāro lokapālā khaggahatthā ārakkham gaṇhiṁsu. Sakko alātāni samānento aggim jālesi. Devatā catūsu dīpesu ojam samharitvā (CS:pg.2.88) tattha pakkhipiṁsu. Bodhisatto bhikkhācārakālam āgamayamāno pātova gantvā rukkhamūle nisīdi. Rukkhamūle sodhanathāya gatā dhātī āgantvā sujātāya ārocesi-- “devatā rukkhamūle nisinnā”ti. Sujātā, sabbam pasādhanam pasādhettvā satasahassagghanike suvaṇṇathāle pāyasam vadḍhetvā aparāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā ukkhipitvā gatā mahāpurisam disvā saheva pātiyā hatthe ṭhāpetvā vanditvā “yathā mayham manoratho nipphammo, evam tumhākampi niphajjatu”ti vatvā pakkāmi. (MA.26./II,183.) Bodhisatto nerañjarāya tīram gantvā suvaṇṇathālam tīre ṭhāpetvā nhatvā paccuttaritvā ekūnapaṇṇāsapinđe karonto pāyasam paribhuñjitvā “sacāham ajja Buddho bhavāmi, thālam paṭisotam gacchatū”ti khipi. Thālam paṭisotam gantvā thokam ṭhatvā kālanāgarājassa bhavanam pavisitvā tiṇām Buddhañām thālāni ukkhipitvā aṭṭhāsi.

Mahāsatto vanasañde divāvihāram katvā sāyanhasamaye **sottiyena** dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā bodhimandam āruhya dakkhiṇadisābhāge aṭṭhāsi. So padeso paduminipatte udakabindu viya akampittha. Mahāsatto, “Ayaṁ mama guṇam dhāretum na sakkoti”ti pacchimadisābhāgam agamāsi, sopi tatheva akampittha. Uttaradisābhāgam agamāsi, sopi tatheva akampittha. Puratthimadisābhāgam agamāsi, tattha pallaṅkappamāṇam ṭhānam sunikhāta-indakhilo viya niccalamahosi. Mahāsatto “idam ṭhānam sabbabuddhānam kilesabhañjanaviddhamasanaṭṭhānan”ti tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi. Tāni cittakārena tūlikaggena paricchinnāni viya ahesum. Bodhisatto “bodhim appatvā imam pallaṅkam na bhindissāmī”ti caturaṅgavīriyam adhiṭṭhahitvā pallaṅkam ābhujitvā nisīdi.

Taṇkhaṇañeva māro bāhusahassam māpetvā diyadḍhayojanasatikam girimekhalaṁ nāma hatthim āruhya navayojanam mārabalam gahetvā addhakkhikena olokayamāno pabbato viya ajjhottaranto upasaṅkami. Mahāsatto, “mayham dasa pāramiyo pūrentassa añño samano vā brāhmaṇo (CS:pg.2.89) vā devo vā māro vā brahmā vā sakkhi natthi, vessantarattabhāve pana mayham sattasu vāresu mahāpathavī sakkhi ahosi; idānipi me ayameva acetanā kaṭṭhakaliṅgarūpamā mahāpathavī sakkhī”ti hattham pasāreti. Mahāpathavī tāvadeva ayadañdena pahataṁ karīsathālam viya ravasataṁ ravasahassam muñcamānā viravitvā parivattamānā mārabalaṁ cakkavālāmukhavaṭṭiyam muñcanamakāsi. Mahāsatto sūriye dharamāneyeva mārabalam vidhamitvā

paṭhamayāme pubbenivāsañāṇam, majhimayāme dibbacakkhuri visodhetvā pacchimayāme paṭiccasamuppāde ñāṇam otāretvā vaṭṭavivatṭam sammasitvā aruṇodaye Buddho (MA.26./II,184.) hutvā “mayā anekakappakoṭisatasahassarū addhānam imassa pallaṅkassa atthāya vāyāmo kato”ti sattāharū ekapallaṅkena nisīdi. Athekaccānam devatānam, “Kim nu kho aññepi Buddhettarakā dhammā atthi”ti kañkhā udapādi.

Atha Bhagavā atṭhame divase samāpattito vuṭṭhāya devatānam kañkhāñ natvā kañkhāvidhamanatthām ākāse uppatisvā yamakapāṭihāriyām dassetvā tāsam kañkhām vidhamitvā pallāñkato īsakām pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pūritānam pāramīnam phalādhigamaṭṭhānam pallaṅkañceva bodhirukkhañca animisehi akkhīhi olokayamāno sattāham vītināmesi, tam ṭhānam **animisacetiyanā** nāma jātam.

Atha pallaṅkassa ca ṭhitāṭṭhānassa ca antarā purathimapacchimato āyate ratanacaṅkame caṅkamanto sattāharū vītināmesi, tam ṭhānam **ratanacaṅkamacetiyanā** nāma jātam. Tato pacchimadisābhāge devatā ratanagharañ māpayiṁsu, tattha pallaṅkena nisīditvā **abhidhammapiṭakām** visesato cettha anantanayasamantapaṭṭhānam vicinanto sattāharū vītināmesi, tam ṭhānam **ratanagharacetiyanā** nāma jātam. Evarū bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe bodhirukkhamūlā yena ajapālanigrodho tenupasaṅkami, tatrāpi dhammarū vicinantoyeva vimuttisukhañca paṭisamīvedento nisīdi, dhammarū vicinanto cettha evarū abhidhamme nayamaggarū sammasi-- paṭhamām dhammasaṅgaṇipakaraṇam nāma, tato vibhaṅgapakaraṇam, dhātukathāpakaraṇam, puggalapaññattipakaraṇam, kathāvatthu nāma pakaraṇam, yamakām nāma pakaraṇam, tato mahāpakaraṇam paṭṭhānam nāmāti.

Tatthassa (CS:pg.2.90) sañhasukhumapaṭṭhānamhi citte otiṇne pīti uppajji; pītiyā uppānnāya lohitām pasīdi, lohite pasanne chavi pasīdi. Chavyā pasannāya purathimapakāyato kūṭāgārādippamāṇā rasmiyo uṭṭhahitvā ākāse pakkhandachaddantānāgakularū viya pācīnadiśāya anantāni cakkavālāni pakkhandā, pacchimakāyato uṭṭhahitvā pacchimadisāya, dakkhiṇāsakūṭato uṭṭhahitvā dakkhiṇadiśāya, vāmāmsakūṭato (MA.26./II,185.) uṭṭhahitvā uttaradisāya anantāni cakkavālāni pakkhandā, pādatalehi pavālaṅkuravaṇṇā rasmiyo nikhamitvā mahāpathavīm vinivijjhītvā udakām dvidhā bhinditvā vātakkhandhām padāletvā ajaṭākāsam pakkhandā, sīsato samparivattiyamānam maṇidāmām viya nīlavaṇṇā rasmivatṭi uṭṭhahitvā cha devaloke vinivijjhītvā nava brahmañloke vehapphale pañca suddhāvāse ca vinivijjhītvā cattāro āruppe atikkamma ajaṭākāsam pakkhandā. Tasmīm divase aparimāñesu cakkavālesu aparimāṇā sattā sabbe suvaṇṇavaṇṇāva ahesum. Tam divasañca pana Bhagavato sarīrā nikkhantā yāvajjadivasāpi tā rasmiyo anantā lokadhātuyo gacchantiyeva.

Evarū Bhagavā ajapālanigrodhe sattāharū vītināmetvā tato aparaṇ sattāharū mucalinde nisīdi, nisinnamattasseva cassa sakalam cakkavālāgabbhām pūrento mahā-akālamegho udapādi. Evarūpo kira mahāmegho dvīsuyeva kālesu vassati cakkavattimhi vā uppanne Buddhe vā. Idha Buddhakāle udapādi. Tasmīm pana uppanne mucalindo nāgarājā cintesi-- “Ayaṁ megho satthari mayham bhavanām paviṭṭhamatteva uppanno, vāsāgāramassa laddhuri vātṭatī”ti. So sattaratanamayañ pāsādañ nimminitūm sakkontopi evarū kate mayham mahapphalam na bhavissati, dasabalassa kāyaveyyāvaccañ karissāmīti mahantām attabhāvām katvā satthāram sattakkhatturū bhoge hi parikkhipitvā upari phaṇām dhāresi. Parikkhepassa anto okāso heṭṭhā lohapāsādappamāṇo ahosi. Icciticchitena iriyāpathena Satthā viharissatīti

nāgarājassa ajjhāsayo ahosi. Tasmā evam̄ mahantaṁ okāsam̄ parikkhipi. Majjhe ratanapallañko paññatto hoti, upari suvañnatārakavicitam̄ samosaritagandhadāmakusumadāmacelavitānam̄ ahosi. Catūsu koñesu gandhatelena dīpā jalitā, catūsu disāsu vivaritvā candanakarañdakā (CS:pg.2.91) ṭhāpitā. Evam̄ Bhagavā tam̄ sattāham̄ tattha vītināmetvā tato aparam̄ sattāham̄ rājāyatane nisīdi.

Aṭṭhame sattāhe sakkena devānamindena ābhataṁ dantakaṭṭhañca (MA.26./II,186.) osadhaharītakañca khāditvā mukham̄ dhovitvā catūhi lokapālehi upanīte paccagge selamaye patte **tapussabhallikānam̄** piñḍapātam̄ paribhuñjitvā puna paccāgantvā ajapālanigrodhe nisinnassa sabbabuddhānam̄ āciṇño ayam̄ vitakko udapādi.

Tattha **paññitoti** paññiccena samannāgato. **Viyattoti** veyyattiyena samannāgato. **Medhāvīti** ṭhānuppattiyā paññāya samannāgato. **Apparajakkhajātikoti** samāpattiya vikkhambhitattā nikilesajātiko visuddhasatto. **Ājānissatīti** sallakkhessati paṭivijjhissati. **Nāṇañca pana meti** mayhampi sabbaññutaññānam̄ uppajji. Bhagavā kira devatāya kathiteneva niṭṭham̄ agantvā sayampi sabbaññutaññāñena olokento ito sattamadivasamatthake kālam̄ katvā ākiñcaññāyatane nibbattoti addasa. Tam sandhāyāha-- “nāṇañca pana me dassanam̄ udapādī”ti. **Mahājāniyoti** sattadivasabbhantare pattabbamaggaphalato parihīnattā mahatī jāni assāti **mahājāniyo**. Akkhaṇe nibbattattā gantvā desiyamānam̄ dhammadmpissa sotum̄ sotappasādo natthi, idha dhammadesanāṭṭhānam̄ āgamanapādāpi natthi, evam̄ mahājāniyo jātoti dasseti. **Abhidosakālañkato**ti aḍḍharatte kālañkato. **Nāṇañca pana meti** mayhampi sabbaññutaññānam̄ udapādi. Idhāpi kira Bhagavā devatāya vacanena sanniṭṭhānam̄ akatvā sabbaññutaññāñena olokento “hiyyo aḍḍharatte kālañkatvā udako rāmaputto nevasaññāñāsaññāyatane nibbatto”ti addasa. Tasmā evamāha. Sesam̄ purimanayasadisameva. **Bahukārāti** bahūpakārā. **Padhānapahitattām̄ upaṭṭhahim̄sūti** padhānatthāya pesitattabhāvam̄ vasanaṭṭhāne pariveñasammajjanena pattacīvaram̄ gahetvā anubandhanena mukhodakadantakaṭṭhadānādinā ca upaṭṭhahim̄su. Ke pana te **pañcavaggiyā** nāma? Yetē--

Rāmo (CS:pg.2.92) dhajo lakkhaṇo jotimanti,
Yañño subhojo suyāmo sudatto.
Ete tadā aṭṭha ahesum̄ brāhmaṇā,
Chaṭaṅgavā mantam̄ viyākariṁsūti.

(MA.26./II,187.) Bodhisattassa jātakāle supinapatīggāhakā ceva lakkhaṇapaṭīggāhakā ca aṭṭha brāhmaṇā. Tesu tayo dvedhā byākarim̄su-- “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāram̄ ajjhāvasamāno rājā hoti cakkavattī, pabbajamāno Buddho”ti. Pañca brāhmaṇā ekamsabyākarañā ahesum̄-- “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāre na tiṭṭhati, Buddhova hotī”ti. Tesu purimā tayo yathāmantapadarām̄ gatā, ime pana pañca mantapadarām̄ atikkantā. Te attanā laddham̄ puṇṇapattam̄ ñātakānam̄ vissajjetvā “Ayam̄ mahāpuriso agāram̄ na ajjhāvasissati, ekantena Buddho bhavissatī”ti nibbitakkā bodhisattam̄ uddissa samañapabbajam̄ pabbajitā. Tesam̄ puttātipi vadanti. Tam Aṭṭhakathāya paṭikkhittam̄.

Ete kira daharakāleyeva bahū mante jānim̄su, tasmā te brāhmaṇā ācariyaṭṭhāne ṭhapayim̄su. Te pacchā amhehi puttadārajaṭam̄ chaḍḍetvā na sakkā bhavissati pabbajitunti daharakāleyeva pabbajitvā ramañīyāni senāsanāni paribhuñjantā vicarim̄su. Kālena kālam̄ pana “Kim̄, bho, mahāpuriso mahābhinnikkhamanam̄ nikkhanto”ti pucchanti. Manussā, “kuhirī tumhe mahāpurisam̄ passissatha, tīsu pāsādesu tividhanāṭakamajjhe devo viya sampattim̄ anubhotī”ti vadanti. Te sutvā, “na tāva

mahāpurisassa ñāṇam paripākam gacchatīti apposukkā vihariṁsuyeva. Kasmā panettha Bhagavā, “bahukārā kho ime pañcavaggiyā”ti āha? Kim upakārakānamyeva esa dhammarām deseti, anupakārakānam na desetī? No na deseti. Paricayavasena hesa ālārañceva kālāmām udakañca rāmaputtām olokesi. Etasmim pana Buddhakkhette ṭhapetvā aññāsikonḍaññām paṭhamām dhammām sacchikātum samattho nāma natthi. Kasmā? Tathāvidha-upanissayattā.

Pubbe (CS:pg.2.93) kira puññakaraṇakāle dve bhātaro ahesūm. Te ekatova sassam akāmsu. Tattha jetṭhakassa “ekasmim sasse navavāre aggasassadānam mayā dātabban”ti ahosi. So vappakāle bījaggam nāma datvā gabbhakāle kaniṭṭhena saddhim mantesi-- “gabbhakāle gabbham phāletvā dassāmā”ti. Kaniṭṭho “taruṇasassam nāsetukāmosi”ti āha. Jetṭho kaniṭṭhassa ananuvattanabhāvam (MA.26./II,188.) nātvā khettām vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbham phāletvā khīram nīharitvā sappiphāṇitehi yojetvā adāsi, puthukakāle puthukam kāretvā adāsi, lāyane lāyanaggam veṇikaraṇe veṇaggam kalāpādīsu kalāpaggarām khaṭaggarām bhaṭṭaggam koṭṭhagganti evam ekasasse navavāre aggadānam adāsi. Kaniṭṭho panassa uddharitvā adāsi, tesu jetṭho Aññāsikonḍaññātthero jāto, kaniṭṭho Subhaddaparibbājako. Iti ekasmim sasse navannam aggadānam dinnattā ṭhapetvā theram añño paṭhamām dhammām sacchikātum samattho nāma natthi. “Bahukārā kho ime pañcavaggiyā”ti idam pana upakārānussaraṇamattakena vuttaṁ.

Isipatane migadāyeti tasmim kira padese anuppanne Buddhe paccekasambuddhā gandhamādanapabbate sattāharām nirodhasamāpattiya vītināmetvā nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭharām khāditvā anotattadahe mukharām dhovitvā pattacīvaramādāya ākāsenā āgantvā nipatanti. Tattha cīvaraṁ pārupitvā nagare piṇḍāya caritvā katabhattakiccā gamanakālepi tatoyeva uppatisvā gacchanti. Iti isayo ettha nipatanti uppatisanti cāti tam thānam **isipatananti** saṅkhāra gataṁ. Migānam pana abhayatthāya dinnattā **migadāyoti** vuccati. Tena vuttaṁ “isipatane migadāye”ti.

285. Antarā ca gayam antarā ca bodhīnti gayāya ca bodhissa ca vivare tigāvutantare thāne. Bodhimāṇḍato hi gayā tīṇi gāvutāni. Bārāṇasi atṭhārasa yojanāni. Upako bodhimāṇḍassa ca gayāya ca antare Bhagavantām addasa. Antarāsaddena pana yuttattā upayogavacanām kataṁ. Īdisesu ca thānesu akkharacintakā “Antarā gāmañca nadiñca yātī”ti evam ekameva antarāsaddam payujjanti. So dutiyapadenapi yojetabbo hoti (CS:pg.2.94) Ayojiyamāne upayogavacanām na pāpuṇāti. Idha pana yojetvā eva vuttoti. **Addhānamaggapaṭipannanti** addhānasāṅkhātam maggām paṭipannam, dīghamaggapaṭipannanti attho. Addhānamaggagamanasamayassa hi vibhaṅge “addhayojanām gacchissāmīti bhuñjitabban”ti-ādivacanato (MA.26./II,189.) (pāci.218) addhayojanampi addhānamaggo hoti. Bodhimāṇḍato pana gayā tigāvutam.

Sabbābhībhūti sabbaṁ tebhūmakadhammarām abhibhavitvā ṭhito. **Sabbavidūti** sabbaṁ catubhūmakadhammarām avedim aññāsim. **Sabbesu dhammesu anupalittoti** sabbesu tebhūmakadhammesu kilesalepanena anupalitto. **Sabbam jahoti** sabbaṁ tebhūmakadhammarām jahitvā ṭhito. **Taṇhākkhaye vimuttoti** taṇhākkhaye nibbāne ārammanato vimutto. **Sayam abhiññāyāti** sabbaṁ catubhūmakadhammarām attanāva jānitvā. **Kamuddiseyyanti** karām aññām “ayam me ācariyo”ti uddiseyyam.

Na me ācariyo atthīti lokuttaradhamme mayham ācariyo nāma natthi. **Natthi me paṭipuggaloti** mayham paṭibhāgapuggalo nāma natthi. **Sammāsambuddhoti** sahetunā nayena cattāri saccāni sayam Buddha. **Sītibhūtoti** sabbakilesagginibbāpanena sītibhūto. Kilesānamyeva nibbutattā **nibbuto**. **Kāsinam puranti** kāsiraṭṭhe nagaram.

Āhañchaṁ amatadundubhīti dhammacakkapaṭilābhāya amatabherim paharissāmīti gacchāmi. **Arahasi anantajinoti** anantajinoti bhavitum yutto. **Hupeyya pāvusoti**, āvuso, evampi nāma bhaveyya. **Pakkāmīti** vañkahārajanapadam nāma agamāsi.

Tatthekam migaluddakagāmakam nissāya vāsam kappesi. Jeṭṭhakaluddako tam upaṭṭhasi. Tasmiñca janapade caṇḍā makkhikā honti. Atha nam ekāya cātiyā vasāpesum, migaluddako dūre migavaṁ gacchanto “amhākam arahante mā pamajjī”ti **chāvamī** nāma dhītaram āñāpetvā agamāsi saddhim puttabhātukehi. Sā cassa dhītā dassanīyā hoti koṭṭhāsasampannā. Dutiyadivase **upako** gharam āgato tam dārikam sabbam upacāram katvā parivisitum (**CS:pg.2.95**) upagataṁ disvā rāgena abhibhūto bhuñjitumpi asakkonto bhājanena bhattam ādāya vasanaṭṭhānam gantvā bhattam ekamante nikkipitvā sace chāvam labhāmi, jīvāmi, no ce, marāmīti nirāhāro sayi.

(**MA.26./II,190.**) Sattame divase māgaviko āgantvā dhītaram upakassa pavattim pucchi. Sā “ekadivasameva āgantvā puna nāgatapubbo”ti āha. Māgaviko āgataveseneva naṁ upasaṅkamitvā pucchissāmīti tamkhaṇamyeva gantvā “Kim, bhante, apphāsukan”ti pāde parāmasanto pucchi. Upako nitthunanto parivattatiyeva. So “vadatha bhante, yam mayā sakkā kātum, tam sabbam karissāmī”ti āha. Upako, “sace chāvam labhāmi, jīvāmi, no ce, idheva marañam seyyo”ti āha. Jānāsi pana, bhante, kiñci sippanti. Na jānāmīti. Na, bhante, kiñci sippam ajānantena sakkā gharāvāsam adhiṭṭhatunti.

So āha-- “nāham kiñci sippam jānāmi, apica tumhākam mañsaḥārako bhavissāmi, mañsañca vikkīñissāmī”ti. Māgaviko, “amhākampi etadeva ruccati”ti uttarasāṭakam datvā gharam ānetvā dhītaram adāsi. Tesam samvāsamamanvāya putto vijāyi. **Subhaddotissa** nāmarū akarīsu. Chāvā tassa rodanakāle “mañsaḥārakassaputta, migaluddakassaputta mā rodī”ti-ādīni vadamānā puttatosanagūtena upakam uppādesi. Bhadde tvamī mam anāthoti maññasi. Atthi me **anantajino** nāma sahāyo. Tassāham santike gamissāmīti āha. Chāvā evamayam atīyatīti ñatvā punappunaṁ katheti. So ekadivasam anārocetvāva majjhimadesābhimukho pakkāmi.

Bhagavā ca tena samayena Sāvatthiyam viharati Jetavane mahāvihāre. Atha kho Bhagavā paṭikacceva bhikkhū āñāpesi-- “yo, bhikkhave, ‘anantajino’ti pucchamāno āgacchat, tassa mam dasseyyāthā”ti. Upakopi kho “kuhiṁ anantajino vasatī”ti pucchanto anupubbena Sāvatthim āgantvā vihāramajjhe ṭhatvā kuhiṁ anantajinoti pucchi. Tam bhikkhū Bhagavato santikam nayīmsu. So Bhagavantam disvā-- “sañjānātha mam Bhagavā”ti āha. Āma, upaka, sañjānāmi, kuhiṁ pana tvarī vasithāti. Vañkahārajanapade, bhanteti. Upaka, mahallakosi jāto pabbajitum sakkhissasīti. Pabbajissāmi, bhanteti. Bhagavā pabbājetvā tassa kammatṭhānam adāsi. So kammatṭhāne kammarū karonto anāgāmiphale (**MA.26./II,191.**) patiṭṭhāya kālam katvā avihesu (**CS:pg.2.96**) nibbatto. Nibbattakkhaṇeyeva arahattam pāpuṇīti. Avihesu nibbattamattā hi satta janā arahattam pāpuṇīmsu, tesam so aññataro.

Vuttañhetam--

“Aviham upapannāse, vimuttā satta bhikkhavo;

Rāgadosaparikkhīṇā, tiṇṇā loke visattikam.

Upako palaganḍo ca, pukkusāti ca te tayo;

Bhaddiyo khaṇḍadevo ca, bahuraggi ca saṅgiyo.

Te hitvā mānusam deham, dibbayogam upajjhagun”ti. (sam.ni.1.105).

286. **Saṇṭhapesunti** katikam akāmsu. **Bāhullikoti** cīvarabāhullādīnam atthāya paṭipanno. **Padhānavibbhantoti** padhānato vibbhanto bhaṭṭho parihiño. **Āvatto bāhullāyāti** cīvarādīnam bahulabhāvathāya āvatto. **Apica kho āsanam ṭhapetabbanti**

apica kho panassa uccakule nibbattassa āsanamattam ṭhapetabbanti vadim̄su.

Nāsakkhiṁsūti Buddhānubhāvena Buddhatejasā abhibhūtā attano katikāya ṭhātum nāsakkhiṁsu. **Nāmena ca āvusovādena ca samudācarantīti** Gotamāti, āvusoti ca vadanti. Āvuso Gotama, mayam uruvelāyam padhānakāle tuyham̄ pattacīvaraṁ gahetvā vicarimhā, mukhodakam dantakaṭham adamhā, vutthapariveṇam sammajjimhā, pacchā ko te vattappaṭipattimakāsi, kacci amhesu pakkantesu na cintayitthāti evarūpiṁ katham kathentīti attho. **Iriyāyāti** dukkara-iriyāya. **Paṭipadāyāti** dukkarapaṭipattiya.

Dukkarakārikāyāti pasatapasata-muggayūsādi-āharakaraṇādinā dukkarakaraṇena.

Abhijānātha me noti abhijānātha nu mama. **Evarūpaṁ pabhāvitamētanti** etaṁ evarūpam vākyabhedanti attho. Api nu aham uruvelāya padhāne tumhākam saṅgaṇhanattham anukkaṇṭhanattham rattim vā (**MA.26.II,192.**) divā vā āgantvā,-- “Āvuso, mā vitakkayittha, mayham obhāso vā nimittam vā paññāyatī”ti evarūpam kañci vacanabhedam akāsinti adhippāyo. Te ekapadeneva satim labhitvā uppannagāravā, “handā addhā esa Buddho jāto”ti saddahitvā **no hetam, bhanteti** āhaṁsu. **Asakkhiṁ kho aham, bhikkhave, pañcavaggiye bhikkhū saññāpetunti** aham (**CS:pg.2.97**) bhikkhave, pañcavaggiye bhikkhū Buddho ahanti jānāpeturi asakkhiṁ. Tadā pana Bhagavā uposathadivaseyeva āgacchi. Attano Buddhabhāvam jānāpetvā Koṇḍaññattheram kāyasakkhiṁ katvā dhammadakkappavattanasuttam kthesi. Suttapariyosāne therō atṭhārasahi brahmakoṭhi saddhim sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Sūriye dharamāneyeva desanā niṭṭhāsi. Bhagavā tattheva vassam upagacchi.

Dvepi sudam, bhikkhave, bhikkhū ovadāmīti-ādi pāṭipadadivasato paṭṭhāya piṇḍapātatthāyapi gāmaṁ appavisanadīpanattham vuttaṁ. Tesañhi bhikkhūnām kammatṭhānesu uppannamalavisodhanattham Bhagavā antovihāreyeva ahosi. Uppanne uppanne kammatṭhānamale tepi bhikkhū Bhagavato santikam gantvā pucchanti. Bhagavāpi tesam nisinnaṭhānam gantvā malaṁ vinodeti. Atha nesam Bhagavatā evam nīhaṭbhattena ovadiyamānānam Vappatthero pāṭipadadivase sotāpanno ahosi. Bhaddiyatthero dutiyāyam, Mahānāmatthero tatiyāyam, Assajitthero catutthiyam. Pakkhassa pana pañcamiyam sabbeva te ekato sannipātetvā anattalakkhaṇasuttam kthesi, suttapariyosāne sabbepi arahattaphale patiṭṭhāmuṁsu. Tenāha-- “Atha kho, bhikkhave, pañcavaggiyā bhikkhū mayā evam ovadiyamānā ...pe... anuttaram yogakkhemam nibbānam ajjhagamarūpam ...pe... natthi dāni punabbhavo”ti. Ettakam kathāmaggam Bhagavā yaṁ pubbe avaca-- “tumhepi mamañceva pañcavaggiyānañca maggam ārujhā, ariyapariyesanā tumhākam pariyesanā”ti imam ekameva anusandhim dassento āhari.

287. Idāni yasmā na agāriyānāmyeva pañcakāmaguṇapariyesanā (**MA.26.II,193.**) hoti, anagāriyānampi cattāro paccaye appaccavekkhitvā paribhuñjantānam pañcakāmaguṇavasena anariyapariyesanā hoti, tasmā tam dassetum **pañcime, bhikkhave, kāmaguṇāti**-ādimāha. Tattha navarattesu pattacīvarādīsu cakkhuvīññeyyā rūpāti-ādayo cattāro kāmaguṇā labbhanti. Raso panettha paribhogaraso hoti. Manuññe piṇḍapāte bhesajje ca pañcapi labbhanti. Senāsanamhi cīvare viya cattāro. Raso pana etthāpi paribhogaraso. **Ye hi keci, bhikkhaveti** kasmā ārabhi? Evam pañca kāmaguṇe dassetvā idāni ye evam vadeyyum, “pabbajitakālato paṭṭhāya anariyapariyesanā nāma kuto, ariyapariyesanāva pabbajitānan”ti, tesam paṭisedhanatthāya “pabbajitānampi catūsu paccayesu appaccavekkhaṇaparibhogo anariyapariyesanā (**CS:pg.2.98**) evā”ti dassetum imam desanam ārabhi. Tattha **gadhitāti** taṇhāgedhena gadhitā. **Mucchitāti** taṇhāmucchāya mucchitā **Ajjhopannāti** taṇhāya ajjhogālhā. **Anādīnavadassāvinoti** ādīnavam apassantā. **Anissaraṇapaññāti** nissaraṇam vuccati

paccavekkhaṇāñāṇam. Te tena virahitā.

Idāni tassatthassa sādhakam upamam dassento **seyyathāpi**,
bhikkhaveti-ādimāha. Tatrevam opammasaṁsandanam veditabbam-- āraññakamago viya hi samañabrāhmaṇā, luddakena araññe ṭhapitapāso viya cattāro paccayā, tassa luddassa pāsarāsim ajjhōttharitvā sayanakālo viya tesam cattāro paccaye appaccavekkhitvā paribhogakālo. Luddake āgacchante magassa yena kāmam agamanakālo viya samañabrāhmaṇānam māravasaṁ yathākāmakaraṇīyakālo, māravasam upagatabhāvoti attho. Magassa pana abaddhassa pāsarāsim adhisayitakālo viya samañabrāhmaṇānam catūsu paccayesu paccavekkhaṇaparibhogo, luddake āgacchante magassa yena kāmam gamanam viya samañabrāhmaṇānam māravasam anupagamanam veditabbam. **Vissatthoti** nibbhayo nirāsañko. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Pāsarāsisuttavanṇanā niṭṭhitā.

Ariyapariyesanātipi etasseva nāmarā.

(MA.27./II,194.)

(M.27.) 7. Cūlahaṭhipadopamasuttavannanā

288. **Evaṁ me sutanti** Cūlahaṭhipadopamasuttaṁ. Tattha **sabbasetena valavābhirathenāti**, “setā sudam assā yuttā honti setālaṅkārā. Seto ratho setālaṅkāro setaparivāro, setā rasmiyo, setā patodalaṭṭhi, setam chattam, setam uṇhīsam, setāni vatthāni, setā upāhanā, setāya sudam vālabījaniyā bījiyatī”ti (saṁ.ni.5.4) evam vuttena sakalasetena catūhi valavāhi yuttarathena.

Ratho (CS:pg.2.99) ca nāmeso duvidho hoti-- yodharatho, alaṅkārarathoti. Tattha yodharatho caturassasaṇṭhāno hoti nātimahā, dvinnam tiṇṇam vā janānam gahaṇasamattho. Alaṅkāraratho mahā hoti, dīghato dīgho, puthulato puthulo. Tattha chattaggāhako vālabījaniggāhako tālavaṇṭtaggāhakoti evam atṭha vā dasa vā sukhena ṭhātum vā nisīditum vā nipajjitudum vā sakkonti, ayampi alaṅkārarathoyeva. So sabbo sacakkappañjarakubbaro rajataparikkhitto ahosi. Valavā pakatiyā setavaṇṇāva. Pasādhanampi tādisam rajatamayam ahosi. Rasmiyopi rajatapanāli suparikkhittā. Patodalaṭṭhipi rajataparikkhittā. Brāhmaṇopi setavattham nivāsetvā setamyeva uttarāsaṅgamakāsi, setavilepanam vilimpi, setamālam pilandhi, dasasu aṅgulīsu aṅgulimuddikā, kaṇṇesu kuṇḍalānīti evamādi-alāṅkāropissa rajatamayova ahosi. Parivārabrāhmaṇāpissa dasasahassamattā tatheva setavatthavilepanamālālaṅkārā ahesum. Tena vuttam “sabbasetena valavābhirathenā”ti.

Sāvatthiyā niyyatī so kira channam channam māsānam ekavāram nagaram padakkhiṇam karoti. Ito ettakehi divasehi nagaram padakkhiṇam karissatīti puretaremaea ghosanā karīyati; tam sutvā ye nagarato na pakkantā, te na pakkamanti. Ye pakkantā, tepi, “puññavato sirisampattiṁ passissāmā”ti āgacchanti. Yam divasam brāhmaṇo nagaram anuvicarati, tadā pātova nagaravīthiyo sammajjivtā vālikam okirivā lājapañcamehi pupphehi abhippakkirityā puṇṇaghaṭe (MA.27./II,195.) ṭhāpetvā kadaliyo ca dhaje ca ussāpetvā sakalanagaram dhūpitavāsitam karonti. Brāhmaṇo pātova sīsam nhāyitvā purebhattam bhuñjivtā vuttanayeneva setavatthādīhi attānam alaṅkaritvā pāsādā

oruya rathari abhiruhati. Atha nam te brāhmaṇā sabbasetavatthavilepanamālālaṅkārā setacchattāni gahetvā parivārenti; tato mahājanassa sannipātanatham paṭhamamiyeva taruṇadārakānām phalāphalāni vikiritvā tadanantaram māsakarūpāni; tadanantaram kahāpane vikiranti; mahājanā sannipatanti. Ukkuṭhiyo ceva celukkhepā ca pavattanti. Atha brāhmaṇo maṅgalikasovatthikādīsu maṅgalāni ceva suvatthiyo (CS:pg.2.100) ca karontesu mahāsampattiyyā nagaram anuvicarati. Puññavantā manussā ekabhūmakādipāsāde āryha sukappatasadisāni vātapānakavātāni vivaritvā olokenti. Brāhmaṇopi attano yasasirisampattiyyā nagaram ajjhottaranto viya dakkhinadvārābhīmukho hoti. Tena vuttam “Sāvatthiyā niyyātī”ti.

Divā divassāti divasassa divā, majjhankāleti attho. **Pilotikam**

paribbājakanti pilotikāti evam itthiliṅgavohāravasena laddhanāmaṁ paribbājakam. So kira paribbājako daharo paṭhamavaye thito suvanṇavaṇṇo Buddhupaṭṭhāko, pātova Tathāgatassa ceva mahātherānañca upaṭṭhānam katvā tidaṇḍakuṇḍikādiparikkhāram ādāya Jetavanā nikkhāmitvā nagarābhīmukho pāyāsi. Tam esa dūratova āgacchantaṁ addasa. **Etadavocāti** anukkamena santikam āgatam sañjānitvā etam, “handā kuto nu bhavaṁ vacchāyano āgacchatī”ti gottam kittento vacanam avoca. **Paṇḍito maññeti** bhavaṁ vacchāyano samaṇam Gotamaṁ paṇḍitoti maññati, udāhu noti ayameththa attho.

Ko cāham, bhoti, bho, samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyam jānane aham ko nāma? **Ko ca samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyam jānissāmīti** kuto cāharān samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyam jānissāmi, kena kāraṇena jānissāmīti? Evam sabbathāpi attano ajānanabhāvarā (MA.27./II,196.) dīpeti **Sopi nūnassa tādisovāti** yo samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyam jāneyya, sopi nūna dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutam patto tādiso Buddhoyeva bhaveyya. Sinerum vā Himavatam vā pathavim vā ākāsam vā pametukāmena tappamāṇova danḍo vā rajju vā laddhūm vaṭṭati. Samaṇassa Gotamassa paññām jānantenapi tassa nīṇasadisameva sabbaññutaññānam laddhūm vaṭṭatīti dīpeti. Ādaravasena panettha āmeditarām kataṁ. **Uṭārāyāti** uttarāya setṭhāya. **Ko cāham, bhoti**, bho, aham samaṇassa Gotamassa pasāṁsane ko nāma?

Ko ca samaṇam Gotamam pasāṁsissāmīti kena kāraṇena pasāṁsissāmi?

Pasatthapasatthotī sabbagūṇānām uttaritarehi sabbalokapasatthehi attano guneheva pasattho, na tassa aññehi pasāṁsanakiccam atthi. Yathā hi campakapupphaṁ vā nīluppalaṁ vā padumām vā lohitacandanām vā attano vanṇagandhasiriyāva (CS:pg.2.101) pāsādikañceva sugandhañca, na tassa āgantukehi vanṇagandhehi thomanakiccam atthi. Yathā ca maṇiratanām vā candamaṇḍalam vā attano ālokeneva obhāsatī, na tassa aññena obhāsanakiccam atthi. Evam samaṇo Gotamo sabbalokapasatthehi attano guneheva pasattho thomito sabbalokassa setṭhatām pāpito, na tassa aññena pasāṁsanakiccam atthi. Pasatthehi vā pasatthotipi pasatthapasattho.

Ke pasatthā nāma? Rājā Pasenadi Kosalo kāsikosalavāsikehi pasattho, Bimbisāro Aṅgamagadhavāsīhi. Vesālikā Licchavī vajjirāṭṭhavāsīhi pasatthā. Pāveyyakā Mallā, Kosinārakā Mallā, aññepi te te khattiyā tehi tehi jānapadehi pasatthā. Caṅkī-ādayo brāhmaṇā brāhmaṇagaṇehi, Anāṭhapinḍikādayo upāsakā anekasatehi upāsakagaṇehi, Visākhādayo upāsikā anekasatāhi upāsikāhi, Sakuludāyi-ādayo paribbājakā anekehi paribbājakasatehi, Uppalavaṇṇātheri-ādikā mahāsāvikā anekehi bhikkhunisatehi, Sāriputtatherādayo mahāsāvakā anekasatehi (MA.27./II,197.) bhikkhūhi, sakkādayo devā anekasahasrehi devehi, mahābrahmādayo brahmāno anekasahasrehi brahmehi pasatthā. Te sabbe pi dasabalaṁ thomenti vanṇenti, pasāṁsantīti Bhagavā “pasatthapasattho”ti vuccati.

Atthavasanti atthānisarīsām. Athassa paribbājako attano pasādakāraṇam ācikkhanto **seyyathāpi, bho, kusalo nāgavanikoti**-ādimāha. Tattha **nāgavanikoti** nāgavanavāsiko anuggahitasippo puriso. Parato pana uggahitasippo puriso nāgavanikoti āgato. **Cattāri padānīti** cattāri nāñapadāni nāñavalāñjāni, nāñena akkantañthānānīti attho.

289. Khattiyanapanḍiteti-ādīsu **panḍiteti** panḍiccena samannāgate. **Nipuṇeti** sañhe sukhumabuddhino, sukhuma-athantarapaṭivijjhānasamatthe.

Kataparappavādeti viññātāparappavāde ceva parehi saddhim katavādaparicaye ca.

Vālavedhirūpeti vālavedhidhanuggahasadise. **Te bhindantā maññe carantīti** vālavedhi (CS:pg.2.102) viya vālam sukhumānipi paresām diṭṭhigatāni attano

paññāgatena bhindantā viya carantīti attho. **Pañham abhisāñkharontīti** dupadampi tipadampi catuppadampi pañham karonti. **Vādam āropessāmāti** dosām āropessāma.

Na ceva samañam Gotamam pañham pucchantīti; kasmā na pucchanti? Bhagavā kira parisamajjhe dhammarām desento parisāya ajjhāsayām oloketi, tato passati-- “ime khattiyanapanḍitā gulham rahassām pañham ovaṭṭikasāram katvā āgatā”ti. So tehi apuṭṭhoyeva evarūpe pañhe pucchāya ettakā dosā, vissajjane ettakā, atthe pade akkhare ettakāti ime pañhe pucchanto evam puccheyya, vissajjento evam vissajjeyyāti, iti ovaṭṭikasāram katvā ānīte pañhe dhammakathāya antare pakkhipitvā viddhamseti. Khattiyanapanḍitā “seyyo vata no, ye mayam īme pañhe na pucchimhā, sace hi mayam puccheyyāma, appatiñṭheva no katvā samañō Gotamo khippeyyā”ti attamanā bhavanti.

Apica Buddhā nāma dhammarām desentā parisām mettāya pharanti, mettāpharaṇena dasabale mahājanassa cittām pasīdati, Buddhā ca nāma rūpaggappattā honti dassanasampannā madhurassārā mudujivhā suphusitadantāvaraṇā (MA.27.II,198.) amatena hadayām siñcantā viya dhammarām kathenti. Tatra nesām mettāpharaṇena pasannacittānām evam hoti-- “evarūpām advejjhakathām amoghakathām niyyānikakathām kathentena Bhagavatā saddhim na sakkhissāma paccanīkaggāharām gañhitun”ti attano pasannabhāveneva na pucchanti.

Aññadatthūti ekaṁsenā. **Sāvakā sampajjantīti** saraṇagamanavasena sāvakā honti. **Tadanuttaranti** tam anuttaram. **Brahmacariyapariyosānantīti**

maggabrahmacariyassa pariyoṣānabhūtam arahattaphalam, tadañthāya hi te pabbajanti.

Manam vata, bho, anassāmāti, bho, sace mayam na upasaṅkameyyāma, iminā thokena anupasaṅkamanamattena apayirupāsanamatteneva naṭṭhā bhaveyyāma.

Upasaṅkamanamattakena panamhā na naṭṭhāti attho. Dutiyapadam purimasseva vevacanām. **Assamañāva samānāti**-ādīsu pāpānam asamitattā **assamañāva**.

Abāhitattā ca pana **abrāhmañāva**. Kilesārīnam ahatattā **anarahanto**yeva samānāti attho.

290. Udānam udānesīti udāhāram udāhari. Yathā hi yaṁ telām mānam gahetum na sakkoti, vissanditvā gacchati, tam avasekoti vuccati, yañca (CS:pg.2.103) jalām taṭākām gahetum na sakkoti, ajjhottaritvā gacchati, tam oghoti vuccati. Evameva yaṁ pītimayaṁ vacanām hadayām gahetum na sakkoti, adhikām hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi nikkhāmati, tam **udānanti** vuccati. Evarūpām pītimayaṁ vacanām nicchāresīti attho. **Hatthipadopamoti** hatthipadam upamā assa dhammassāti hatthipadopamo. So na ettāvatā vitthārena paripūro hotīti dasseti. **Nāgavanikoti** uggahitahatthisippo hatthivanacāriko. Atha kasmā idha kusaloti na vuttoti? Parato “yo hoti kusalo”ti vibhāgadassanato. Yo hi koci pavisati, yo pana kusalo hoti, so neva tāva niṭṭham gacchati. Tasmā idha kusaloti avatvā parato vutto.

291. **Vāmanikāti** rassā āyāmatopi na dīghā mahākucchihatthiniyo. **Uccā ca nisevitanti** sattaṭharatanubbedhe vaṭarukkhādīnam khandhappadese ghamṣitaṭhānam. **Uccā kālārikāti** uccā ca yaṭhisadisapādā hutvā, kālārikā ca dantānam kalāratāya. Tāsam kira eko danto unnato hoti, eko onato. Ubhopi ca viralā honti, na āsannā. (MA.27./II,199.) **Uccā ca dantehi ārañjitāni** tī sattaṭharatanubbedhe vaṭarukkhādīnam khandhappadese pharasunā pahataṭhānam viya dāṭhāhi chinnaṭhānam. **Uccā kañerukā nāmāti** uccā ca yaṭhisadisadīghapādā hutvā, kañerukā ca dantānam kañerutāya, tā kira makuḍadāṭhā honti. Tasmā kañerukāti vuccanti. **So niṭṭham gacchatī** so nāgavaniko yassa vatāham nāgassa anupadaṁ āgato, ayameva so, na añño. Yañhi aham paṭhamam padam disvā vāmanikānam padam idam bhavissatīti niṭṭham na gato, yampi tato orabhāge disvā kālārikānam bhavissati, kañerukānam bhavissatīti niṭṭham na gato, sabbaṁ tam imasseva mahāhatthino padanti mahāhatthim disvāva niṭṭham gacchati.

Evameva khoti ettha idam opammasaṁsandanam-- nāgavananām viya hi ādito paṭṭhāya yāva nīvaraṇappahānā dhammadesanā veditabbā. Kusalo nāgavaniko viya yogāvacaro; mahānāgo viya sammāsambuddho; mahantarām hatthipadam viya jhānābhiññā. Nāgavanikassa tattha tattha hatthipadam disvāpi vāmanikānam padam bhavissati, kālārikānam kañerukānam padam bhavissatīti aniṭṭhaṅgatabhāvo viya yogino, imā jhānābhiññā nāma bāhirakaparibbājakānampi (CS:pg.2.104) santīti aniṭṭhaṅgatabhāvo. Nāgavanikassa, tattha tattha mayā diṭṭham padam imasseva mahāhatthino, na aññassāti mahāhatthim disvā niṭṭhaṅgamanam viya ariyasāvakassa arahattam patvāva niṭṭhaṅgamanam. Idañca pana opammasaṁsandanam matthake ṭhatvāpi kātum vaṭṭati. Imasmimpi ṭhāne vaṭṭatiyeva. Anukkamāgataṁ pana pālipadam gahetvā idheva katam. Tattha **idhāti** desāpadese nipāto. Svāyam katthaci lokam upādāya vuccati. Yathāha-- “idha Tathāgato loke uppajjati”ti (dī.ni.1.279). Katthaci sāsanam. Yathāha-- “idheva, bhikkhave, samāno, idha dutiyo samāno”ti (a.ni.4.241). Katthaci okāsam. Yathāha-- “Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato;

Punarāyu ca me laddho, evam jānāhi mārisā”ti. (dī.ni.2.369
dī.ni.aṭṭha.1.190).

(MA.27./II,200.) Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha-- “idhāham, bhikkhave, bhuttāvī assam pavārito”ti (ma.ni.1.30). Idha pana lokam upādāya vuttoti veditabbo. Idam vuttam hoti “brāhmaṇa imasmim loke Tathāgato uppajjati araham ...pe... Buddha Bhagavā”ti.

Tattha **Tathāgatasaddo** mūlapariyāye, arahanti-ādayo Visuddhimagge vitthāritā. **Loke uppajjati** ettha pana **lokoti** okāsaloko sattaloko saṅkhāralokoti tividho. Idha pana sattaloko adhippeto. Sattaloke uppajjamānopi ca Tathāgato na devaloke, na brahma-loke, manussalokeyeva uppajjati. Manussalokepi na aññasmim cakkavāle, imasmimyeva cakkavāle. Tatrāpi na sabbaṭṭhānesu, “puratthimāya disāya **gajaṅgalam** nāma nigamo. Tassāparena mahāsālo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Puratthimadakkhiṇāya disāya **sallavatī** nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya **setakaṇṇikam** nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya thūṇam nāma brāhmaṇagāmo tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya (CS:pg.2.105) disāya **usiraddhajo** nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe”ti (mahāva.259) evam paricchinne āyāmato tiyojanasate vitthārato aḍḍhateyyayojanasate parikkhepato navayojanasate majjhimapadese uppajjati. Na kevalañca Tathāgatova, paccekabuddhā aggasāvakā asīti

mahātherā Buddhamātā Buddhapitā cakkavattī rājā aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā ettheva uppajjanti. Tattha Tathāgato sujātāya dinnamadhupāyasabhojanato paṭṭhāya yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma. Arahattaphale uppanno nāma. Mahābhnikkhamanato vā yāva arahattamaggo. Tusitabhavanato vā yāva arahattamaggo. Dīpañkarapādamūlato vā yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma. Arahattaphale uppanno nāma. Idha sabbapaṭhamāṁ uppannabhāvāṁ sandhāya uppajjatī (MA.27./II,201.) vuttam Tathāgato loke uppanno hotīti ayañhettha attho.

So imāṁ lokanti so Bhagavā imāṁ lokam, idāni vattabbaṁ nidasseti.

Sadevakanti saha devehi sadevakam. Evam saha mārena **samārakam**. Saha brahmunā **sabrahmakam**. Saha samaṇabrāhmaṇehi **sassamaṇabrāhmaṇim**. Pajātattā pajā, tam **pajam**. Saha devamanussehi **sadevamanussam**. Tattha sadevakavacanena pañcakāmāvacaradevaggahaṇam veditabbam. Samārakavacanena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇam. Sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmaggahaṇam. Sassamaṇabrāhmaṇivacanena sāsanassa paccatthipaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇam samitapāpabāhitapāpasamaṇabrahmaṇaggahaṇañca. Pajāvacanena sattalokaggahaṇam. Sadevamanussavacanena summutideva-avasesamanussaggahaṇam. Evamettha tīhi padehi okāsalokena saddhim sattaloko, dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo-- sadevakaggahaṇena arūpāvacaradevaloko gahito.

Samārakaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko. Sabrahmakaggahaṇena rūpī brahmaloko. Sassamaṇabrāhmaṇādiggaṇena catuparisavasena summutidevehi vā saha manussaloko avasesasabbasattaloko vā.

Apiceththa (CS:pg.2.106) sadevakavacanena ukkaṭṭhapanicchedato sabbassa lokassa sacchikatabhāvamāha. Tato yesam ahosi-- “māro mahānubhāvo chakāmāvacarissaro vasavattī. Kim sopi etena sacchikato”ti? Tesam vimatim vidhamanto **samārakanti** āha. Yesam pana ahosi -- “brahmā mahānubhāvo ekaṅguliyā ekasmim cakkavālasahasasse ālokam pharati, dvīhi ...pe... dasahi aṅgulīhi dasasu cakkavālasahassesu ālokam pharati, anuttarañca jhānasamāpattisukham paṭisarīvedeti. Kim sopi sacchikato”ti? Tesam vimatim vidhamanto **sabrahmakanti** āha. Tato ye cintesum-- “puthū samaṇabrāhmaṇā sāsanassa paccatthikā, kim tepi sacchikatā”ti? Tesam vimatim vidhamanto **sassamaṇabrāhmaṇim pajanti** āha. Evam ukkaṭṭhukkaṭṭhānam sacchikatabhāvām pakāsetvā atha summutideve avasesamanusse ca upādāya ukkaṭṭhapanicchedavasena (MA.27./II,202.) sesasattalokassa sacchikatabhāvām pakāseno **sadevamanussanti** āha. Ayamettha bhāvānukkamo. Porāñā panāhu-- **sadevakanti** devatāhi saddhim avasesalokam. **Samārakanti** mārena saddhim avasesalokam. **Sabrahmakanti** brahmehi saddhim avasesalokam. Evam sabbepi tibhavūpage satte tīhākārehi tīsu padesu pakkipetvā puna dvīhi padehi pariyādiyanto “sassamaṇabrāhmaṇim pajam sadevamanussan”ti āha. Evam pañcahi padehi tena tenākārena tedhātukameva pariyādinnanti.

Sayam abhiññā sacchikatvā pavedetīti sayanti sāmam aparaneyyo hutvā.

Abhiññāti abhiññāya, adhikena ñāñena ñatvāti attho. **Sacchikatvāti** paccakkham kātvā. Etena anumānādipaṭikkhepo kato hoti. **Pavedetīti** bodheti viññāpeti pakāseti. **So dhammam deseti ādikalyāṇam ...pe... pariyoṣānakalyāṇanti** so Bhagavā sattesu kāruññatarām paṭicca hitvāpi anuttaram vivekasukham dhammarām deseti. Tañca kho appam vā bahum vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Ādimhipi kalyāṇam

bhaddakaṁ anavajjameva katvā deseti. Majjhapi... pariyośānepi kalyāṇam bhaddakaṁ anavajjameva katvā desetī vuttam hoti.

Tattha (CS:pg.2.107) atthi desanāya ādimajjhapariyośānam, atthi sāsanassa.

Desanāya tāva catuppadi�āyapi gāthāya paṭhamapādo ādi nāma, tato dve majjhām nāma, ante eko pariyośānam nāma. Ekānusandhikassa suttassa nidānamādi, idamavocāti pariyośānam, ubhinnam antarā majjhām. Anekānusandhikassa suttassa paṭhamānusandhi ādi, ante anusandhi pariyośānam, majhe eko vā dve vā bahū vā majjhameva. **Sāsanassa** pana sīlasamādhivipassanā ādi nāma. Vuttampi cetam-- “ko cādi kusalānam dhammānam, sīlañca suvisuddhaṁ, diṭṭhi ca ujukā”ti (saṁ.ni.5.369). “Atthi, bhikkhave, majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā”ti evam vutto pana ariyamaggo majjhām nāma, phalañceva nibbānañca pariyośānam nāma.

“Etadaththamidam, brāhmaṇa, brahmacariyametam sāram, etam pariyośānan”ti (ma.ni.1.324) hi etha phalam pariyośānanti vuttam. “Nibbānogadhañhi (MA.27./II,203.) āvuso Viśākha, brahmacariyam vussati nibbānaparāyañam nibbānapariyośānan”ti (ma.ni.1.466) etha nibbānam pariyośānanti vuttam. Idha desanāya ādimajjhapariyośānam adhippetam. Bhagavā hi dhammarām desento ādimhi sīlam dassetvā majhe maggām pariyośāne nibbānam dasseti. Tena vuttam-- “So dhammarām deseti ādikalyāṇam majjhēkalyāṇam pariyośānakalyāṇan”ti. Tasmā aññopi dhammadhikiko dhammarām kathento--

“Ādimhi sīlam dasseyya, majhe maggām vibhāvaye;

Pariyośānamhi nibbānam, esā kathikasañṭhitī”ti. (dī.ni.aṭṭha.1.190).

Sātthām sabyañjananti yassa hi yāgubhatta-itthipurisādivaṇṇanā nissitā desanā hoti, na so sātthām deseti. Bhagavā pana tathārūpām desanām pahāya catusatipāṭṭhānādinissitām desanām deseti. Tasmā “Sātthām desetī”ti vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissaṭṭhasabbaniggahītabyañjanā vā, tassa damilakirāsavarādimilakkhūnam bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyāñjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana--

“Sīthilām (CS:pg.2.108) dhanitañca dīgharassam, garukām lahukañca niggahītam.

Sambandhām vavatthitām vimuttam, dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti. (dī.ni.aṭṭha.1.190)

Evaṁ vuttam dasavidhām byañjanām amakkhetvā paripuṇṇabyañjanameva katvā dhammadhām deseti. Tasmā “sabyañjanām dhammadhām desetī”ti vuccati.

Kevalaparipuṇṇanti ettha **kevalanti** sakalādhivacanām. **Paripuṇṇanti** anūnādhikavacanām. Idam vuttam hoti-- “sakalaparipuṇṇameva deseti, ekadesanāpi aparipuṇṇā natthī”ti. **Parisuddhānti** nirupakkilesam. Yo hi idam dhammadesanām nissāya lābhām vā sakkāram vā labhissāmīti deseti, tassa aparisuddhā desanā hoti. Bhagavā pana lokāmisiranapekkho (MA.27./II,204.) hitapharañena mettābhāvanāya muduhadayo ullumpanasabhāvasañṭhitena cittena deseti. Tasmā “parisuddhām dhammadhām desetī”ti vuccati. **Brahmacariyām pakāsetīti** ettha **Brahmacariyānti** sikkhātayasaṅgahām sakalasāsanām. Tasmā brahmacariyām pakāsetīti so dhammadhām deseti ādikalyāṇam ...pe... parisuddhām, evam desento ca sikkhātayasaṅgahātām sakalasāsanām brahmacariyām pakāsetīti evameththa attho daṭṭhabbo. **Brahmacariyānti** setṭhaṭṭhena brahmabhūtām cariyām. Brahmabhūtānam vā Buddhādīnam cariyānti vuttam hoti.

Tam dhammadhānti tam vuttappakārasampadam dhammadhām. Suṇāti gahapati

vāti kasmā pathamāṁ gahapatim niddisatī? Nihatamānattā ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātīm nissāya mānam karonti. Brāhmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānam karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano vijātitāya patiṭṭhātum na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedam muñcantehi piṭṭhiyā loṇam pupphamānāya bhūmiṁ kasitvā nihatamānadappā honti. Te pabbajitvā mānam vā dappam vā akatvā yathābalam Buddhavacanam uggahetvā vipassanāya kammaṁ karontā sakkonti arahatte patiṭṭhātum. Itarehi ca kulehi nikkhmitvā pabbajitā nāma na bahukā, gahapatikāva bahukā, iti nihatamānattā ussannattā ca paṭhamam gahapatim niddisatī.

Aññatarasmiṁ vāti itaresam vā kulānam aññatarasmiṁ. **Paccājāto**ti patijāto. **Tathāgate saddhami paṭilabhatī**ti parisuddhami dhammarām sutvā (CS:pg.2.109) dhammassāmimhi Tathāgate “sammāsambuddho vata Bhagavā”ti saddhami paṭilabhati. **Iti paṭisañcikkhatī**ti evarī pacavekkhati. **Sambādho gharāvāsoti** sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesam sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhoyeva. **Rajopathotī** rāgarajādīnam utṭhānatṭhānanti Mahā-aṭṭhakathāyām vuttam. Āgamanapathotipi vatṭati. Alagganāṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi kūṭagāraratanapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātāpānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na (MA.27.II,205.) sajjati na bajjhati. Tena vuttam-- “Abbhokāso pabbajjā”ti. Apica sambādho gharāvāso kusalakiriyāya okāsābhāvato. Rajopatho asarīvutasañkāratṭhānam viya rajānam kilesarajānam sannipātaṭṭhānato. Abbhokāso pabbajjā kusalakiriyāya yathāsukham okāsasabbhāvato.

Nayidam sukaram ...pe... pabbajeyyanti ettha ayam saṅkhepakathā-- yadetaṁ sikkhattayabrahmacariyām ekampi divasam akhanḍam katvā carimakacittam pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇam. Ekadivasampi ca kilesamalena amalinam katvā carimakacittam pāpetabbatāya ekantaparisuddham, saṅkhalikhitaṁ likhitasaṅkhasadisam dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṁ caritabbarām, idam na sukaram agāram ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇam ...pe... caritum. Yamnūnāham kese ca massuñca ohāretvā kāsāyarasapītatāya kāsāyāni brahmacariyām carantānam anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmā nikkhmitvā anagāriyam pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitam kasivāṇijjādikammaṁ **agāriyanti** vuccati, tañca pabbajjāya natthi. Tasmā pabbajjā anagāriyāti ñātabbā, tam **anagāriyam**. **Pabbajeyyanti** patipajjeyyam. **Appam vāti** sahassato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, sahassato patṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena ñāti eva parivaṭṭo **ñātiparivaṭṭo**. So vīsatiyā heṭṭhā appo hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā.

292. Bhikkhūnam sikkhāsājīvasamāpannoti yā bhikkhūnam adhisīlasaṅkhātā sikkhā, tañca, yattha cete saha jīvanti ekajīvikā sabhāgavuttino (CS:pg.2.110) honti, tañ Bhagavatā paññattasikkhāpadasaṅkhātam sājīvañca tattha sikkhanabhāvena samāpannoti bhikkhūnam sikkhāsājīvasamāpanno. **Samāpannoti** sikkham paripūrento, sājīvañca avītikkamanto hutvā tadubhayam upagatoti attho. **Pāṇātipātam pahāyāti-ādīsu** pāṇātipātādikathā heṭṭhā vitthāritā eva. **Pahāyāti** imam pāṇātipātacetanāsaṅkhātam dussīlyam pajahitvā. **Pativirato hotī**ti pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato orato viratova hoti. **Nihitadaṇḍo nihitasatthotī** parūpaghātathāya daṇḍam vā sattham vā ādāya avattanato nikkhittadaṇḍo ceva nikkhittasattho (MA.27.II,206.) cāti attho. Ettha ca ṭhapetvā daṇḍam sabbampi avasesam upakaraṇam sattānam vihiṁsanabhāvato satthanti veditabbam. Yam pana bhikkhū kattaradaṇḍam vā dantakaṭṭhavāsim vā

pipphalakam vā gahetvā vicaranti, na tam parūpaghātathāya. Tasmā nihitadaṇḍo nihitasatthotveva saṅkham gacchati. **Lajjīti** pāpajigucchanalakkhaṇāya lajjāya samannāgato. **Dayāpannoti** dayarūpi mettacittatarūpi āpanno.

Sabbapāṇabhūtahitānukampīti sabbe pāṇabhūte hitena anukampako. Tāya dayāpannatāya sabbesam pāṇabhūtānam hitacittakoti attho. **Viharatīti** iriyati pāleti.

Dinnameva ādiyatīti **dinnādāyī**. Cittenapi dinnameva patikaṅkhatīti **dinnapāṭikaṅkhī**. Thenetīti theno. Na thenena **athenena**. Athenattāyeva **sucibhūtena**. **Attanāti** attabhāvena, athenām sucibhūtam attabhāvam katvā viharatīti vuttam hoti.

Abrahmacariyānti aseṭṭhacariyam. Brahmaṁ setṭham ācāram caratīti **brahmacārī**. **Ārācārīti** abrahmacariyato dūracārī. **Methunāti** rāgapariyuṭṭhānavasena sadisattā methunakāti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunāti saṅkham gatā asaddhammā. **Gāmadhammāti** gāmavāsīnam dhammā.

Saccam vadañcīti **saccavādī**. Saccena saccam sandahati ghaṭetīti **saccasandho**, na antarantara musā vadatīti attho. Yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccam, tassa musāvādena antaritattā saccam saccena na ghaṭīyati (CS:pg.2.111) Tasmā na so saccasandho, ayam pana na tādiso, jīvitahetupi musāvādañcī avatvā saccena saccam sandahatiyevāti **saccasandho**. **Thetoti** thiro, thirakathoti attho. Eko hi puggalo haliddirāgo viya, thusarāsimhi nikhātakhānu viya, assapiṭṭhe thapitakumbhaṇḍamiva ca na thirakatho hoti. Eko pāsāṇalekhā viya indakhilo viya ca thirakatho hoti; asinā sīse chijjanterpi dve kathā na katheti; ayam vuccati (MA.27./II,207.) theto **Paccayikoti** pattiyāyitabbako, saddhāyikoti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti, “idam kena vuttam, asukenā”ti vutte “mā tassa vacanām saddahathā”ti vattabbatam āpajjati. Eko paccayiko hoti, “idam kena vuttam, asukenā”ti vutte, “yadi tena vuttam, idameva pamāṇam, idāni upaparikkhitabbarū natthi, evameva idam”ti vattabbatam āpajjati, ayam vuccati paccayiko. **Avisamivādako lokassāti** tāya saccavāditāya lokam na visamivādetīti attho.

Imesam bhedāyāti yesam ito sutvāti vuttānam santike sutam, tesam bhedāya. **Bhinnānam vā sandhātāti** dvinnampi mittānam vā samānupajjhāyakādīnam vā kenacideva kāraṇena bhinnānam ekamekam upasaṅkamitvā “tumhākam īdise kule jātānam evam bahussutānam idam na yuttan”ti-ādīni vatvā sandhānam kattā.

Anuppadātāti sandhānānuppadātā, dve Jane samagge disvā, “tumhākarū evarūpe kule jātānam evarūpehi guṇehi samannāgatānam anucchavikametan”ti-ādīni vatvā daļhīkammam kattāti attho. Samaggo ārāmo assāti **samaggārāmo**. Yattha samaggā natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. “Samaggārāmo”tipi pāli, ayamevettha attho.

Samaggaratoti samaggesu rato, te pahāya aññatra gantumpi na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti **samagganandī**. **Samaggakaraṇīm vācam bhāsitāti** yā vācā satte samaggeyeva karoti, tam sāmaggiguṇaparidīpakameva vācam bhāsatī, na itaranti.

Nelāti elam vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho. “Nelaṅgo setapacchādo”ti ettha vuttanelam viya. **Kaṇṇasukhāti** (CS:pg.2.112) byañjanamadhoratāya kaṇṇānam sukhā, sūcivijjhānam viya kaṇṇasūlam na janeti. Atthamadhoratāya sakalasarīre kopam ajanetvā pemañ janetīti **pemanīyā**. Hadayañ gacchati, apaṭīhañnamānā sukhena cittam pavisatīti **hadayaṅgamā**. Guṇapariṇṇatāya pure bhavāti **porī**, pure saṁvaddhanārī viya sukumārātipi porī, purassa esātipi porī, nagaravāsīnam kathāti (MA.27./II,208.) attho Nagaravāsino hi yuttakathā honti,

pitimattam pitati, matimattam matati, bhatimattam bhatati vadanti. Evarupi kathā bahuno janassa kantā hotiti **bahujanakantā**. Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuddhikarāti **bahujanamanāpa**.

Kālena vadatīti **kālavādī**, vattabbayuttakālam sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtam tacchaṁ sabhāvameva vadatīti **bhūtavādī**.

Ditthadhammikasamparāyikatthasannissitameva katvā vadatīti **atthavādī** Navalokuttaradhammasannissitam katvā vadatīti **dhammavādī**.

Samvaravinayapahānavinayasannissitam katvā vadatīti **vinayavādī**. Nidhānam vuccati thapanokāso, nidhānamassā atthīti **nidhānavatī**, hadaye nidhātabba yuttavācam bhāsitāti attho. **Kālenāti** evarupim bhāsamānopi ca “Aham nidhānavatim vācam bhāsissām”ti na akālena bhāsatī, yuttakālam pana avekkhitvā bhāsatīti attho. **Sāpadesanti** sa-upamaṁ, sakāraṇanti attho. **Pariyantavatinti** paricchedam dassetvā yathāssā paricchedo paññāyati, evam bhāsatīti attho. **Atthasāmhitanti** anekehipi nayehi vibhajantena pariyādātum asakkuneyyatāya atthasampannaṁ, yaṁ vā so atthavādī attham vadati, tena atthena samhitattā atthasāmhitam vācam bhāsatī, na aññam nikhipitvā aññam bhāsatīti vuttam hoti.

293. Bījagāmabhūtagāmasamārambhāti mūlabījam khandhabījam phaṭubījam aggabījam bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva yassa kassaci nīlatīṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanabhedanapacanādibhāvena vikopanā paṭiviratoti attho. **Ekabhāttikoti** pātarāsabhattam sāyamāsabhattanti dve bhattāni. Tesu pātarāsabhattam antomajjhānhikena paricchinnam, itaram majjhānhikato uddharānto-aruṇena. Tasmā antomajjhānhike dasakkhattum bhuñjamānopi (CS:pg.2.113) ekabhāttikova hoti, tam sandhāya vuttam “ekabhāttiko”ti. Rattiyā bhojanam ratti, tato uparatoti **rattūparato**. Atikkante majjhānhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanam **vikālabhojanam** nāma. Tato viratattā **virato** **vikālabhojanā**. (MA.27./II,209.) Sāsanassa ananulomattā visūkam paṭāṇībhūtam dassananti **visūkadassanā**. Attanā naccananaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vāditā ca, antamaso mayūranaccanādivasenāpi pavattānam naccādīnam visūkabhūtā dassanā cāti **naccagītavāditavisūkadassanā**. Naccādīni hi attanā payojetum vā parehi payojāpetum vā payuttāni passitum vā neva bhikkhūnam na bhikkhunīnam vaṭṭanti. **Mālādīsu** **mālāti** yamkiñci puppham. **Gandhānti** yamkiñci gandhajātam. **Vilepananti** chavirāgakaraṇam. Tattha pilandhanto **dhāreti** nāma. Ūnatīṇarām pūrento **maṇḍeti** nāma. Gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyanto **vibhūseti** nāma. Thānam vuccati kāraṇam. Tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratoti attho.

Uccāsayanam vuccati pamāṇātikkantam. **Mahāsayanam** akappiyattharaṇam. Tato paṭiviratoti attho. **Jātarūpanti** suvaṇṇam. **Rajatanti** kahāpano lohamāsako jatumāsako dārumāsakoti ye vohāram gacchanti, tassa ubhayassapi paṭiggahanā paṭivirato, neva nam uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkittam sādiyatīti attho. **Āmakadhaññapaṭīggahaṇātī** sālivīhiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassāpi āmakadhaññassa paṭiggahanā. Na kevalāñca etesam paṭiggahanameva, āmasanampi bhikkhūnam na vaṭṭatiyeva. **Āmakamaṁsapaṭīggahaṇātī** ettha aññatra odissa anuññātā āmakamam-samacchānam paṭiggahaṇameva bhikkhūnam na vaṭṭati, no āmasanam.

Itthikumārikapaṭīggahaṇātī ettha **itthīti** purisantaragatā, itarā **kumārikā** nāma. Tāsam paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva. **Dāsidāsapaṭīggahaṇātī** ettha

dāsidāsavaseneva tesam patiggahaṇam na vaṭṭati, “kappiyakārakaṁ dammi, ārāmikāṁ dammi”ti evam vutte pana vaṭṭati. **Ajeṭakādīsu** khettavatthupariyosānesu (CS:pg.2.114) kappiyākappiyanayo vinayavasena upaparikkhitabbo. Tattha **khettam** nāma yasmīm pubbaṇṇam ruhati. **Vathu** nāma yasmīm (MA.27./II,210.) aparaṇṇam ruhati. Yattha vā ubhayampi ruhati, tam **khettam**. Tadathāya akatabhūmibhāgo **vatthu**. Khettavatthusēna cettha vāpitalākādīnipi saṅgahitāneva. **Dūteyyam** vuccati dūtakammaṁ, gihīnam paṇṇam vā sāsanam vā gahetvā tattha gamanam. **Pahiṇagamanam** vuccati gharā gharam pesitassa khuddakagamanam. **Anuyogo** nāma tadubhayakaraṇam, tasmā dūteyyapahiṇagamanānam anuyogāti evamettha attho veditabho.

Kayavikkayāti kayā ca vikkayā ca. **Tulākūṭam** kūṭanti vañcanam. Tattha tulākūṭam tāva rūpakūṭam aṅgakūṭam gahaṇakūṭam paṭicchannakūṭanti catubbidham hoti. Tattha **rūpakūṭam** nāma dve tulā sarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅgakūṭam** nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tularūpa akkamati, dadanto pubbabhāge. **Gahaṇakūṭam** nāma gaṇhanto mūle rajjuṁ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭam** nāma tularūpa susirām katvā anto ayacuṇṇam pakkhipitvā gaṇhanto tam pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge. **Kaṁso** vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanam **kaṁsakūṭam**. Katham? Ekaṁ suvaṇṇapātiṁ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karoti, tato janapadaṁ gantvā kiñcideva addhakularūpa pavisitvā, “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataram dātukāmā honti. Tato tehi “Katham imesam suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte-- “vīmaṁsivā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātiṁ pāsāne ghaṁsivā sabbā pātiyo datvā gacchati.

Mānakūṭam nāma hadayabhedasikhābhedarajjhavedavasena tividham hoti. Tattha **hadayabhedo** sappitelādiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭhā chiddena mānena, “saṇikām āsiñcā”ti vatvā antobhājane bahum paggharāpetvā gaṇhāti; dadanto chiddam piḍhāya sīgham pūretvā deti. **Sikhābhedo** tilataṇḍulādiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikām sikhām ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena pūretvā sikhām chindanto deti. **Rajjubhedo** khettavatthuminanakāle (MA.27./II,211.) labbhati. Lañjam alabhatā hi khettam amahantampi mahantaṁ katvā minanti.

Ukkoṭanādīsu (CS:pg.2.115) **ukkoṭananti** sāmike assāmike kātum lañjaggahaṇam. **Vañcananti** tehi tehi upāyehi paresam vañcanam. Tatridamekam vatthu-- eko kira luddako migāñca migapotakañca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto, “Kim, bho, migo agghati, kim migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe migapotako ekan”ti ca vutte kahāpaṇam datvā migapotakam gahetvā thokam gantvā nivatto, “na me, bho, migapotakena attho, migam me dehī”ti āha. Tena hi “dve kahāpaṇe dehī”ti. So āha-- “nanu te, bho, mayā paṭhamam eko kahāpaṇo dinno”ti. Āma dinnoti. “Imampi migapotakam gaṇha, evam so ca kahāpaṇo ayañca kahāpaṇagghanako migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissanti”ti. So kāraṇam vadatīti sallakkhetvā migapotakam gahetvā migam adāsīti.

Nikatīti yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṅgam pāmaṅganti, amaṇīm maṇinti, asuvanṇam suvanṇanti katvā paṭirūpakena vañcanam. **Sāciyogoti** kuṭilayogo, etesamyeva ukkoṭanādīnametam nāmam, tasmā ukkoṭanasāciyogo vañcanasāciyogo nikatisāciyogoti evamettha attho daṭṭhabbo. Keci aññam dassetvā aññassa parivattanam sāciyogoti vadanti. Tarā pana vañcaneneva saṅgahitam. **Chedanādīsu chedananti** hatthacchedanādi. **Vadhoti** māraṇam. **Bandhoti** rajjubandhanādīhi bandhanam. **Viparāmosoti** himaviparāmoso gumbaviparāmosoti duvidho. Yam himapātasamaye

himena paṭicchannā hutvā maggapatipannam janam musanti, ayam **himaviparāmoso**. Yam gumbadīhi paṭicchannā musanti, ayam **gumbaviparāmoso**. Ālopo vuccati gāmanigamādīnam vilopakaraṇam. **Sahasākāroti** sāhasikakiriyā, geham pavisitvā manussānam ure sattham thapetvā icchitabhaṇḍaggahaṇam. Evametasmā chedana ...pe... sahasākārā paṭivirato hoti.

294. So santuṭṭho hotīti svāyam bhikkhu hetthā vuttena catūsu paccayesu dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena samannāgato hoti. Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena (MA.27./II,212.) samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti tīpi cīvarāni patto dantakaṭṭhacchedanavāsi ekā sūci kāyabandhanam parissāvananti. Vuttampi cetam--

“Ticīvarañca (CS:pg.2.116) patto ca, vāsi sūci ca bandhanam;

Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti.

Te sabbe pi kāyaparihārikāpi honti kucchiparihārikāpi. Katham? Ticīvaram tāva nivāsetvā pārupitvā ca vicaraṇakāle kāyam pariharati posetīti **kāyaparihārikam** hoti, cīvarakaṇṇena udakam parissāvetvā pivanakāle khāditabbaphalāphalaggahaṇakāle ca kucchim pariherati posetīti **kucchiparihārikam** hoti. Pattropi tena udakam uddharitvā nahānakāle kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriko hoti, āhāram gaheṭvā bhuñjanakāle kucchiparihāriko hoti. Vāsipi tāya dantakaṭṭhacchedanakāle mañcapīṭhānam aṅgapādācīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle ca kāyaparihārikā hoti, ucchucchchedananālīkerāditacchanakāle kucchiparihārikā. Sūcīpi cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti, pūvam vā phalam vā vijjhitvā khādanakāle kucchiparihārikā. Kāyabandhanam bandhitvā vicaraṇakāle kāyaparihārikam, ucchu-ādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihārikam. Parissāvanam tena udakam parissāvetvā nahānakāle, senāsanaparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihārikam, pānīyaparissāvanakāle teneva tilataṇḍulaputhukādīni gaheṭvā khādanakāle ca kucchiparihārikam. Ayam tāva aṭṭhaparikkhārikassa parikkhāramattā.

Navaparikkhārikassa pana seyyam pavasantassa tatraṭṭhakapaccattharanam vā kuñcikā vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa nisīdanam vā cammakhaṇḍam vā vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa kattarayaṭṭhi vā telanālīkā vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chattam vā upāhanā vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭhaparikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā, mahicchā mahābhārāti na vattabbā. Etepi hi appicchāva santuṭṭhāva (MA.27./II,213.) subharāva sallahukavuttinova. Bhagavā pana nayimam suttam tesam vasena kathesi, aṭṭhaparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiñca sūciñca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto thapetvā pattam aṁsakūṭe laggetvā ticīvaram kāyapaṭibaddham katvā yenicchakam sukham pakkamati. Paṭinivattetvā gaheṭabbaṁ nāmassa na hoti, iti (CS:pg.2.117) imassa bhikkhuno sallahukavuttitam dassento Bhagavā, **santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenāti-ādimāha**.

Tattha **kāyaparihārikenāti** kāyapariharanamattakena.

Kucchiparihārikenāti kucchipariharanamattakena. **Samādāyeva pakkamatīti** tam aṭṭhaparikkhāramattakanam sabbam gaheṭvā kāyapaṭibaddham katvāva gacchatī, “mama vihāro parivenam upaṭṭhāko”tissa saṅgo vā baddho vā na hoti, so jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto mattahatthī viya icchiticchitam senāsanam vanasaṇḍam rukkhamūlam vanapabbhāram paribhuñjanto ekova tiṭṭhati, ekova nisīdati, sabbiriyāpathesu ekova adutijo.

“Cātuddiso appaṭīgho ca hoti,

Santussamāno itarītarena.

Parissayānāṁ sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti. (su.ni.42).

Evaṁ vaṇṇitam khaggavisāṇakappatam āpajjati.

Idāni tamattham upamāya sādhento **seyyathāpīti**-ādimāha. Tattha **pakkhī sakunoti** pakkhayutto sakuno. **Detīti** uppatati. Ayām panettha sankhepattho-- sakunā nāma “Asukasmim padese rukkho paripakkaphalo”ti ñatvā nānādisāhi āgantvā nakhapakkhatuṇḍādīhi tassa phalāni vijjhantā vidhunantā khādanti. “Idam ajatanāya idam svātanāya bhavissati”ti nesam na hoti. Phale pana khīne neva rukkhassa ārakkham ṭhapenti, na tattha pattam vā nakham vā tunḍam vā ṭhapenti, atha kho tasmiṁ rukkhe anapekkho hutvā yo yam disābhāgam icchatī, so tena sapattabhārova-- uppativā gacchati. Evameva ayām bhikkhu nissaṅgo (**MA.27./II,214.**) nirapekkhoyeva pakkamatī. Tena vuttam “samādāyeva pakkamatī”ti. **Ariyenāti** niddosena. **Ajjhattanti** sake attabhāve. **Anavajjasukhanti** niddosasukham.

295. So cakkunā rūpam disvāti so iminā ariyena sīlakkhandhena samannāgato bhikkhu cakkhuviññānenā rūpam passitvāti attho. Sesapadesu yam vattabbam siyā, tam sabbam Visuddhimagge vuttam. **Abyāsekasukhanti** kilesehi (**CS:pg.2.118**) anavasittasukham, avikīñṇasukhantipi vuttam. Indriyasamvarasukhañhi diṭṭhadīsu diṭṭhamattādivasena pavattatāya avikīñṇam hoti. **So abhikkante paṭikkanteti** so manacchaṭṭhānam indriyānāṁ saṁvarena samannāgato bhikkhu imesu abhikkantapaṭikkantādīsu sattasu ṭhānesu satisampajaññavasena sampajānakārī hoti. Tattha yam vattabbam siyā, tam satipaṭṭhāne vuttameva.

296. So iminā cāti-ādinā kiṁ dasseti? Araññavāsassa paccayasampattim dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijhati, tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiṁ vattabbatam āpajjati, araññe adhivatthā devatā, “Kiṁ evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā”ti bheravasaddam sāventi, hatthehi sīsam paharitvā palāyanākāram karonti. “Asuko bhikkhu araññam pavisitvā idañcidañca pāpakammam akāsī”ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijhati, so hi attano sīlam paccavekkhanto kiñci kālakam vā tilakam vā apassanto pītiṁ uppādetvā tam khayato vayato sammasanto ariyabhūmiṁ okkamati, araññe adhivatthā devatā attamanā vaṇṇam bhāsanti, itissa udake pakkittatelabindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha **vivittanti** suññam appasadarn, appanigghosanti attho. Etadeva hi sandhāya vibhaṅge, “vivittanti santike cepi senāsanam hoti, tañca anākiññam gahaṭṭhehi pabbajitehi, tena tam vivittan”ti (vibha.526) vuttam. Seti ceva āsatī ca etthāti **senāsanam**, mañcapīṭhādīnametam adhivacanam. Tenāha-- “senāsananti mañcopi senāsanam, pīṭhampi bhisipi bimbohanampi, vihāropi aḍḍhayogopi, pāsādopi, hammiyampi, guhāpi, aṭṭopi, mālopi, leñampi, (**MA.27./II,215.**) velugumboppi rukkhamūlampi, maṇḍapopi senāsanam, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametam senāsanam”ti. Apica “vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyam guhā”ti idam vihārasenāsanam nāma. “Mañco pīṭham, bhisi bimbohan”ti idam mañcapīṭhasenāsanam nāma. “Cimilikā, cammakhaṇḍo, tinasanthāro, pannasanthāro”ti idam santhatasenāsanam nāma. “Yattha (**CS:pg.2.119**) vā pana bhikkhū paṭikkamanti”ti idam okāsasenāsanam nāmāti evam catubbidham senāsanam hoti, tam sabbampi senāsanaggahañena gahitameva. Imassa pana sakunāsatisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikam dassento **araññam rukkhamūlanti**-ādimāha.

Tattha **araññanti** “nikkhamitvā bahi indakhīlā, sabbametam arañnan”ti idam

bhikkhunīnam vasena āgatam araññam. “Āraññakam nāma senāsanam pañcadhanusatikam pacchiman”ti (pārā.654) idam pana imassa bhikkhuno anurūpam, tassa lakkhaṇam Visuddhimagge dhutaṅganiddese vuttam. **Rukkhamūlanti** yamkiñci sandacchāyam vivittam rakkhamūlam. **Pabbatanti** selam. Tattha hi udakasonḍīsu udakakiccam katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena vījiyamānassa cittam ekaggam hoti. **Kandaranti** kam vuccati udakam, tena dāritam, udakena bhinnam pabbatappadesam, yam nadītumbantipi nadīkuñjantipi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā välīkā honti, matthake maṇivitānam viya vanagahanam, maṇikkhandhasadisam udakam sandati. Evarūpani kandaram oruyha pānīyam pivitvā gattāni sītāni katvā välīkam ussāpetvā pamsukūlacīvaraṁ paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammam karoto cittam ekaggam hoti. **Giriguhanti** dvinnam pabbatānam antarā, ekasmiñyeva vā umāṅgasadisam mahāvivaram. Susānalakkhaṇam Visuddhimagge vuttam. **Vanapaththanti** atikkamitvā manussānam upacāraṭṭhānam, yattha na kasanti na vapanti. Tenevāha-- “vanapaththanti dūrānametam senāsanānam adhivacanan”ti-ādi (vibha.531). **Abbhokāsanti** acchannam, ākaṅkhamāno panettha cīvarakuṭīm katvā vasati. **Palālapuñjanti** palālarāsim (MA.27./II,216.) Mahāpalāluñjato hi palālam nikkadḍhitvā pabbhāraleṇasadise ālaye karonti, gacchagumbādīnampi upari palālam pakhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammam karonti, tam sandhāyetam vuttam.

Pacchābhāttanti bhattassa pacchato. **Piñḍapātāpaṭikkantoti** piñḍapātāpariyesanato paṭikkanto. **Pallaṅkanti** samantato ūrubaddhāsanam. **Ābhujitvāti** bandhitvā. **Ujuṁ kāyam panidhāyāti** uparimam sarīram ujukam ṭhapetvā aṭṭhārasa (CS:pg.2.120) piṭṭhikanṭake koṭiyā koṭīm paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamamisanahārūni na pañamanti. Athassa yā tesam pañamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyam, tā na uppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittam ekaggam hoti, kammaṭṭhānam na paripatati, vuddhirū phāṭīm upagacchati. **Parimukham satim upaṭṭhāpetvāti** kammaṭṭhānābhimukham satim ṭhāpayitvā, mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva vibhaṅge vuttam-- “Ayam sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhamimitte vā, tena vuccati parimukham satim upaṭṭhāpetvā”ti (vibha.537). Atha vā “**parīti** pariggahaṭṭho, **mukhanti** niyyānattho, **satīti** upaṭṭhānattho, tena vuccati parimukham satim”ti (paṭi.ma.1.164) evam paṭisambhidāyam vuttanayenapettha attho datṭhabbo. Tatrāyam saṅkhepo “pariggahitaniyyānasatim katvā”ti.

Abhijjhām loketi ettha lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko, tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgam pahāya kāmacchandam vikkhambhetvāti ayamettha attho. **Vigatābhijjhēnāti** vikkhambhanavasena pahīnattā vigatābhijjhena, na cakkhuvīññānasadisenāti attho. **Abhijjhāya cittam parisodhetīti** abhijjhāto cittam parimoceti. Yathā nam sā muñcati ceva, muñcītvā ca na puna gaṇhāti, evarū karotīti attho. **Byāpādapadosam pahāyāti-ādīsupi** eseva nayo. Byāpajjati iminā cittam pūtikammāsādayo viya purimapakatīm pajahatīti **byāpādo**. Vikārāpattiya padussati, param vā padūseti vināsetīti **padoso**. Ubhayametam kodhassevādhibvacanam. **Thinam** cittagelaññam. **Middham** cetasikagelaññam. Thinañca middhañca **thinamiddham**. **Ālokasaññīti** (MA.27./II,217.) rattimpi divā diṭṭha-ālokasañjānanasamatthatāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato. **Sato sampajānoti** satiyā ca ñāpēna ca samannāgato. Idam ubhayam ālokasaññāya upakārattā vuttam. Uddhaccañca kukkuccañca **uddhaccakukkuccam**. **Tiṇṇavicikicchoti** vicikicchaṁ taritvā atikkamitvā ṭhito. “Kathamidam kathamidan”ti evam nappavattatīti

akathāmīkathī. **Kusalesu dhammesūti** anavajjesu dhammesu. “Ime nu kho kusalā, kathamime kusalā”ti evam na vicikicchatī na kañkhatī attho. Ayamettha sañkhepo, imesu pana nīvaraṇesu (**CS:pg.2.121**) vacanatthalakkhañādibhedato yam vattabbarān siyā, tam sabbam Visuddhimagge vuttam.

297. Paññāya dubbalīkaraṇeti ime pañca nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya lokiyalokuttarāya paññāya uppajjituṁ na denti, uppannā api aṭṭha samāpattiyo pañca vā abhiññā ucchinditvā pātentī; tasmā “paññāya dubbalīkaraṇā”ti vuccanti.

Tathāgatapadām itipīti idampi Tathāgatassa nīñāpadām nīñāvalañjām nīñena akkantaṭṭhānanti vuccati. **Tathāgatanisevitanti** Tathāgatassa nīñāphāsukāya nighamsitaṭṭhānam. **Tathāgatārañjitanīti** Tathāgatassa nīñādāṭṭhāya ārañjitaṭṭhānam.

299. Yathābhūtam pajānātīti yathāsabhāvarān pajānāti. **Natveva tāva ariyasāvako niṭṭham gato hotīti** imā jhānābhiññā bāhirakehipi sādhāraṇāti na tāva niṭṭham gato hoti. Maggakkhaṇepi apariyositakiccatāya na tāva niṭṭham gato hoti. **Apica kho niṭṭham gacchatīti** apica kho pana maggakkhaṇe mahāhatthim passanto nāgavaniko viya sammāsambuddho Bhagavāti iminā ākārena tīsu ratanesu niṭṭham gacchati. **Niṭṭham gato hotīti** evam maggakkhaṇe niṭṭham gacchanto arahattaphalakkhaṇe pariyositasabbakiccatāya sabbākārena tīsu ratanesu niṭṭham gato hoti. Sesam uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlāhatthipadopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.28./II,218.)

(M.28.)8.Mahāhatthipadopamasuttavaṇṇanā

300. Evam me sutanti Mahāhatthipadopamasuttam. Tattha **jaṅgalānanti** pathavītalacārīnam. **Pāñānanti** sapādakapāñānarān. **Padajātānīti** padāni. **Samodhānaṁ gacchantīti** odhānam pakkhepaṁ gacchanti. **Aggamakkhāyatīti** seṭṭham akkhāyati. **Yadidām mahantattenāti** mahantabhāvena aggam akkhāyati, na guṇavasenāti attho. **Ye keci kusalā dhammāti** ye keci lokiya (**CS:pg.2.122**) vā lokuttarā vā kusalā dhammā. **Saṅgahām gacchantīti** ettha catubbidho saṅgaho--sajātisaṅgaho, sañjātisaṅgaho, kiriya saṅgaho, gaṇanasaṅgahoti. Tattha “sabbe khattiyā āgacchantu sabbe brāhmaṇā”ti evam samānajātivasena saṅgaho **sajātisaṅgaho** nāma. “Sabbe Kosalakā sabbe Māgadhakā”ti evam sañjātidesavasena saṅgaho **sañjātisaṅgaho** nāma. “Sabbe rathikā sabbe dhanuggahā”ti evam kiriya vasena saṅgaho **kiriya saṅgaho** nāma. “Cakkhāyatanaṁ katamakkhandhagaṇanām gacchatīti? Cakkhāyatanaṁ rūpakkhandhagaṇanām gacchati. Hañci cakkhāyatanaṁ rūpakkhandhagaṇanām gacchati, tena vata re vattabbe cakkhāyatanaṁ rūpakkhandhena saṅgahitan”ti (kathā.471), ayam **gaṇanasaṅgaho** nāma. Imasmimpi ṭhāne ayameva adhippeto.

Nanu ca “catunnām ariyasaccānarān kati kusalā kati akusalā kati abyākatāti pañhassa vissajjane samudayasaccām akusalarān, maggасaccām kusalarān, nirodhasaccām abyākataṁ, dukkhasaccām siyā kusalarān, siyā akusalarān, siyā abyākatan”ti (vibha.216-217) āgatattā catubhūmakampi kusalarān diyadḍhameva saccān bhajati. Atha kasmā mahāthero catūsu ariyasaccesu gaṇanām gacchatīti āhāti? Saccānam antogadhattā. Yathā hi “sādhikamidām, bhikkhave, diyadḍhasikkhāpadasataṁ

anvaddhamāsaṁ uddesaṁ āgacchati, yattha (**MA.28./II,219.**) attakāmā kulaputtā sikkhanti. Tisso imā, bhikkhave, sikkhā adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhā”ti (a.ni.3.88) ettha sādhikamidam diyaḍḍhasikkhāpadasataṁ ekā adhisīlasikkhāva hoti, tam sikkhantopi tisso sikkhā sikkhatītī dassito, sikkhānam antogadhattā. Yathā ca ekassa hatthipadassa catūsu koṭṭhāsesu ekasmim koṭṭhāse otiṇṇānipi dvīsu tīsu catūsu koṭṭhāsesu otiṇṇānipi siṅgālasasamigādīnam pādāni hatthipade samodhānam gatāneva honti. Hatthipadato amuccitvā tasveva antogadhattā. Evameva ekasmimpi dvīsupi tīsupi catūsupi saccesu gaṇanām gatā dharmā catūsu saccesu gaṇanām gatāva honti; saccānam antogadhattāti diyaḍḍhasaccagaṇanām gatepi kusaladhamme “sabbe te catūsu ariyasaccesu saṅgaham gacchantī”ti āha. “Dukkhe ariyasacce”ti-ādīsu uddesapadesu ceva jātipi dukkhāti-ādīsu niddesapadesu ca yaṁ (**CS:pg.2.123**) vattabbam, tam Visuddhimagge vuttameva. Kevalam panettha desanānukkamova veditabbo.

301. Yathā hi cheko vilīvakāro sujātarām velum labhitvā catudhā chetvā tato tayo koṭṭhāse ṭhapetvā ekam gaṇhitvā pañcadhā bhindeyya, tatopi cattāro ṭhapetvā ekam gaṇhitvā phālento pañca pesiyo kareyya, tato catasso ṭhapetvā ekam gaṇhitvā kucchibhāgam piṭṭhibhāganti dvidhā phāletvā piṭṭhibhāgam ṭhapetvā kucchibhāgam ādāya tato samuggabījanitālavantañṭadinānappakāram veļuvikatim kareyya, so piṭṭhibhāgañca itarā ca catasso pesiyo itare ca cattāro koṭṭhāse itare ca tayo koṭṭhāse kammāya na upanessatī na vattabbo. Ekappahārena pana upanetum na sakkā, anupubbena upanessati. Evameva ayam mahātheropi vilīvakāro sujātarām velum labhitvā cattāro koṭṭhāse viya, imam mahantam suttantam ārabhitvā catu-ariyasaccavasena mātikam ṭhapesi. Vilīvakārassa tayo koṭṭhāse ṭhapetvā ekam gahetvā tassa pañcadhā karaṇam viya therassa tīni ariyasaccāni ṭhapetvā ekam dukkhasaccam gahetvā bhājentassa khandhavasena pañcadhā karaṇam. Tato yathā so vilīvakāro cattāro koṭṭhāse (**MA.28./II,220.**) ṭhapetvā ekam bhāgam gahetvā pañcadhā phālesi, evam thero cattāro arūpakkhandhe ṭhapetvā rūpakkhandham vibhajanto **cattāri ca mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānam upādāya rūpanti** pañcadhā akāsi. Tato yathā so vilīvakāro catasso pesiyo ṭhapetvā ekam gahetvā kucchibhāgam piṭṭhibhāganti dvidhā phālesi, evam thero upādāya rūpañca tisso ca dhātuyo ṭhapetvā ekam pathavīdhātum vibhajanto ajjhattikabāhiravasena dvidhā dassesi. Yathā so vilīvakāro piṭṭhibhāgam ṭhapetvā kucchibhāgam ādāya nānappakāram vilīvavikatim akāsi, evam thero bāhiram pathavīdhātum ṭhapetvā ajjhattikam pathavīdhātum vīsatiyā ākārehi vibhajitvā dassetum **kataṁ cāvuso, ajjhattikā pathavīdhātūti-ādimāha.**

Yathā pana vilīvakāro piṭṭhibhāgañca itarā ca cattasso pesiyo itare ca cattāro koṭṭhāse itare ca tayo koṭṭhāse anupubbena (**CS:pg.2.124**) kammāya upanessati, na hi sakkā ekappahārena upanetum, evam theropi bāhirañca pathavīdhātum itarā ca tisso dhātuyo upādārūpañca itare ca cattāro arūpino khandhe itarāni ca tīni ariyasaccāni anupubbena vibhajitvā dassessati, na hi sakkā ekappahārena dassetum. Apica rājaputtūpamāyapi ayam kamo vibhāvetabbo--

Eko kira mahārājā, tassa parosahassam puttā. So tesam pilandhanaparikkhāram catūsu peļāsu ṭhapetvā jetṭhaputtassa appesi-- “idam te, tāta, bhātikānam piļandhanabhañḍam tathārūpe chaṇe sampatte piļandhanam no dehīti yācantānam dadeyyāsi”ti. So “sādhu devā”ti sāragabbhe patīsāmesi, tathārūpe chaṇadivase rājaputtā rañño santikam gantvā “piļandhanam no, tāta, detha, nakkhattaram kīliſāmā”ti āhamsu. Tātā, jetṭhabhātikassa vo hatthe mayā piļandhanam ṭhāpitam, tam

āharāpetvā piñandhathāti. Te sādhūti pañissunītvā tassa santikam gantvā, “tumhākam kira no hatthe piñandhanabhañḍam, tam deñha”ti āhamsu. So evam karissāmīti gabbham vivaritvā, catasso peñayo nīharitvā tisso ḥapetvā ekam vivaritvā, tato pañca samugge nīharitvā cattāro ḥapetvā ekam vivaritvā, tato pañcasu karañdesu (MA.28./II,221.) nīharitesu cattāro ḥapetvā ekam vivaritvā pidhānam passe ḥapetvā tato hatthūpagapādūpagādīni nānappakārāni piñandhanāni nīharitvā adāsi. So kiñcāpi itarehi catūhi karañdehi itarehi catūhi samuggehi itarāhi tīhi peñahi na tāva bhājetvā deti, anupubbena pana dassati, na hi sakkā ekappahārena dātum.

Tattha mahārājā viya Bhagavā datñhabbo. Vuttampi cetam-- “rājāhamasmi selāti Bhagavā, dhammarājā anuttaro”ti (su.ni.559). Jeñthaputto viya Sāriputtathero, vuttampi cetam-- “yam kho tam, bhikkhave, sammā vadamāno vadeyya, ‘bhagavato putto oraso mukhato jāto dhammadajo dhammanimmito dhammadāyādo, no āmisadāyādo’ti Sāriputtameva tam sammā vadamāno vadeyya, Bhagavato putto ...pe... no āmisadāyādo”ti (ma.ni.3.97). Parosahassarājaputtā viya bhikkhusañgho datñhabbo. Vuttampi cetam--

“Parosahassam (CS:pg.2.125) bhikkhūnam, Sugatam payirupāsati;
Desentam virajañ dhammam, nibbānam akutobhayā”ti. (sam.ni.1.216).

Rañño tesam puttānam piñandhanām catūsu peñasu pakkhipitvā jeñthaputtassa hatthe ḥapitakālo viya Bhagavato dhammasenāpatissa hatthe catusaccappakāsanāya ḥapitakālo, tenevāha-- “Sāriputto, bhikkhave, pahoti cattāri ariyasaccāni vithhārena ācikkhitum desetum paññāpetum paññāpetum vivaritum vibhajitum uttānīkātun”ti (ma.ni.3.371). Tathārūpe khañe tesam rājaputtānam tam rājānam upasañkamitvā piñandhanām yācanakālo viya bhikkhusañghassa vassūpanāyikasamaye āgantvā dhammadesanāya yācitakālo. Upakañthāya kira vassūpanāyikāya idam suttam desitam. Rañño, “tātā, jeñthabhātikassa vo hatthe mayā piñandhanām ḥapitam tam āharāpetvā piñandhathā”ti vuttakālo viya sambuddhenāpi, “sevetha, bhikkhave, Sāriputtamoggallāne, bhajatha, bhikkhave, Sāriputtamoggallāne. Paññitā bhikkhū anuggāhakā sabrahmacārīnan”ti evam dhammasenāpatino santike bhikkhūnam pesitakālo.

Rājaputtehi rañño kathām sutvā jeñthabhātikassa santikam gantvā piñandhanām yācitakālo viya bhikkhūhi satthukathām (MA.28./II,222.) sutvā dhammasenāpatim upasañkamma dhammadesanām āyācitakālo. Jeñthabhātikassa gabbham vivaritvā catasso peñayo nīharitvā ḥapanām viya dhammasenāpatissa imam suttantam ārabhitvā catunnam ariyasaccānam vasena mātikāya ḥapanām. Tisso peñayo ḥapetvā ekam vivaritvā tato pañcasamugganīharañam viya tīni ariyasaccāni ḥapetvā dukkham ariyasaccām vibhajantassa pañcakkhandhadassanām. Cattāro samugge ḥapetvā ekam vivaritvā tato pañcakarañdanīharañam viya cattāro arūpakkhandhe ḥapetvā ekam rūpakkhandham vibhajantassa catumahābhūta-upādārūpavasena pañcakoñthāsadassanām.

302. Cattāro karañde ḥapetvā ekam vivaritvā pidhānam passe ḥapetvā hatthūpagapādūpagādipilñandhanadānam viya tīni mahābhūtāni upādārūpañca ḥapetvā ekam pathavīdhātum vibhajantassa bāhirañ tāva pidhānam viya ḥapetvā ajjhattikāya (CS:pg.2.126) pathavīdhātuyā nānāsabhbāvato vīsatiyā ākārehi dassanattham ‘katamā cāvuso ajjhattikā pathavīdhātū”ti-ādivacanām.

Tassa pana rājaputtassa tehi catūhi karañdehi catūhi samuggehi tīhi ca peñahi pacchā anupubbena nīharitvā piñandhanadānam viya therassāpi itaresañca tiññam mahābhūtānam upādārūpānañca catunnam arūpakkhandhānañca tiññam ariyasaccānañca pacchā anupubbena bhājetvā dassanām veditabbam. Yam panetam “katamā cāvuso,

ajjhattikā pathavīdhātū”ti-ādi vuttam. Tattha **ajjhattam paccattanti** ubhayampetam niyakādhibacanameva. **Kakkhalanti** thaddham. **Kharigatanti** pharusaṁ. **Upādinnanti** na kammasamuṭṭhānameva, avisesena pana sarīraṭṭhakassetam gahaṇam. Sarīraṭṭhakañhi upādinnam vā hotu, anupādinnam vā, ādinnagahitaparāmaṭṭhavasena sabbam upādinnameva nāma. Seyyathidam -- kesā lomā ...pe... udariyam karīsanti idam dhātukammaṭṭhānikassa kulaputtassa ajjhattikapathavīdhātuvasena tāva kammaṭṭhānam vibhattam. Ettha pana manasikāram ārabhitvā vipassanam vaḍḍhetvā arahattam (**MA.28./II,223.**) gahetukāmena yam kātabbam, tam sabbam Visuddhimagge vitthāritameva. Matthaluṅgam pana na idha pāli-āruḷham. Tampi āharitvā, Visuddhimagge vuttanayeneva vaṇṇasanṭṭhānādivasena vavatthapetvā, “Ayampi acetanā abyākatā suññā thaddhā pathavīdhātu evā”ti manasi kātabbam. **Yam vā panaññampi** idam itaresu tīsu koṭṭhāsesu anugatāya pathavīdhātuyā gahanattham vuttam. **Yā ceva kho pana ajjhattikā pathavīdhātūti** yā ca ayam vuttappakārā ajjhattikā pathavīdhātu. **Yā ca bāhirāti** yā ca vibhaṅge, “ayo loham tipu sīsan”ti-ādinā (vibha.173) nayena āgatā bāhirā pathavīdhātu.

Ettāvatā therena ajjhattikā pathavīdhātu nānāsabhāvato vīsatiyā ākārehi vitthārena dassitā, bāhirā saṅkhepena. Kasmā? Yasmiñhi ṭhāne sattānam ālayo nikanti patthanā pariyuṭṭhānam gahaṇam parāmāso balavā hoti, tattha tesam ālayādīnam uddharanattham Buddhā vā Buddhasāvakā vā vitthārakatham kathenti. Yattha pana na balavā, tattha kattabbakiccābhāvato saṅkhepena kathenti. Yathā hi kassako khettam kasamāno yattha mūlasantānakānam balavatāya naṅgalam laggati, tattha goṇe ṭhapetvā paṁsunū viyūhitvā mūlasantānakāni chetvā chetvā (**CS:pg.2.127**) uddharanto bahum vāyāmam karoti. Yattha tāni natthi, tattha balavām payogam katvā goṇe piṭṭhiyam paharamāno kasatiyeva, evam sampadamidaṁ veditabbam.

Pathavīdhāturevesāti duvidhāpesā thaddhaṭṭhena kakkhaṭṭhena pharusaṭṭhena ekalakkhaṇā pathavīdhātuyeva āvusoti ajjhattikām bāhirāya saddhim yojetvā dasseti. Yasmā bāhirāya pathavīdhātuyā acetanābhāvo pākaṭo, na ajjhattikāya, tasmā sā bāhirāya saddhim ekasadisā acetanāyevāti gaṇhantassa sukhariggaho hoti. Yathā kim? Yathā dantena gonena saddhim yojito adanto katipāhameva visūkāyati vipphandati, atha na cirasseva damathaṁ upeti. Evam ajjhattikāpi bāhirāya saddhim ekasadisāti gaṇhantassa katipāhameva acetanābhāvo (**MA.28./II,224.**) na upaṭṭhāti, atha na cirenevassā acetanābhāvo pākaṭo hoti. **Tam netam mamāti** tam ubhayampi na etam mama, na esohamasmi, na eso me attāti evam yathābhūtam sammappaññāya datṭhabbam.

Yathābhūtantī yathāsabhāvarī, tañhi aniccaṁdisabhāvarī, tasmā aniccam dukkhamanattāti evam datṭhabbanti attho.

Hoti kho so, āvusoti kasmā ārabhi? Bāhira-āpodhātuvasena bāhirāya pathavīdhātuyā vināsaṁ dassetvā tato visesatarena upādinnāya sarīraṭṭhakapathavīdhātuyā vināsadassanattham. **Pakuppatī** āposamvaṭṭavasena vaḍḍhamānā kuppati. **Antarahitā tasmin samaye bāhirā pathavīdhātu hotīti** tasmim samaye koṭisatasahassacakkavāle khārodakena vilīyamānā udakānugatā hutvā sabbā pabbatādivasena saṇṭhitā pathavīdhātu antarahitā hoti. Vilīyitvā udakameva hoti. **Tāva mahallikāyāti** tāva mahantāya.

Duve satasahassāni, cattāri nahutāni ca;

Ettakam bahalattena, saṅkhātāyam vasundharāti.--

Evam bahalatteneva mahantāya, vitthārato pana koṭisatasahassacakkavālappamāṇāya.

Aniccatāti hutvā abhāvatā. **Khayadhammatāti** khayam gamanasabhāvatā

(CS:pg.2.128) **Vayadhammatā**ti vayaṁ gamanasabhāvatā. **Vipariṇāmadhammatā**ti pakativijahanasabhāvatā, iti sabbehipi imehi padehi aniccalakkhaṇameva vuttam. Yam pana aniccam, tam dukkham. Yam dukkham, tam anattāti tīṇipī lakkhaṇāni āgatāneva honti. **Mattaṭṭhakassāti** parittaṭṭhitikassa, tattha dvīhākārehi imassa kāyassa parittaṭṭhititā veditabbā ṭhitiparittatāya ca sarasaparittatāya ca. Ayañhi atite cittakkhaṇe jīvittha, na jīvati, na jīvissati. Anāgate cittakkhaṇe jīvissati, na jīvati, na jīvittha. Paccuppanne cittakkhaṇe jīvati na jīvittha, na jīvissatīti vuccati.

“Jīvitam attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;

Ekacittasamāyuttā, lahu so vattate khaṇo”ti.--

(MA.28./II,225.) Idam etasseva parittaṭṭhitidassanattham vuttam. Evam **ṭhitiparittatāya** parittaṭṭhititā veditabbā.

Assāsapassāsūpanibaddhādibhāvena panassa **sarasaparittatā** veditabbā.

Sattānañhi assāsūpanibaddham jīvitam, passāsūpanibaddham jīvitam, assāsapassāsūpanibaddham jīvitam, mahābhūtūpanibaddham jīvitam, kabalīkārāhārūpanibaddham jīvitam, viññānūpanibaddham jīvitanti Visuddhimagge vitthāritam.

Taṇhupādinnassāti taṇhāya ādinnagahitaparāmaṭṭhassa **ahanti vā mamanti vā asmiñi vā**. **Atha khvāssa notevettha hotīti** atha kho assa bhikkhuno evam tīṇi lakkhaṇāni āropetvā passantassa ettha ajjhattikāya pathavīdhātuyā ahanti vāti-ādi tividho taṇhāmānadiṭṭhiggāho noteva hoti, na hotiyevāti attho. Yathā ca āpodhātuvasena, evam tejodhātuvāyodhātuvasenapi bāhirāya pathavīdhātuyā antaradhānam hoti. Idha pana ekañyeva āgatam. Itarānipi atthato veditabbāni.

Tañce, āvusoti idha tassa dhātukammaṭṭhānikassa bhikkhuno sotadvāre pariggaham paṭṭhapento balam dasseti. **Akkosantīti** dasahi akkosavatthūhi akkosanti.

Paribhāsantīti tayā idañcidañca katam, evañca evañca tam karissāmāti vācāya

paribhāsanti. **Rosentīti** ghaṭṭenti. **ViheSENTīti** dukkhāpenti, sabbarā vācāya

ghaṭṭanameva vuttaṁ. **So evanti** so dhātukammaṭṭhāniko (CS:pg.2.129) evam

sampajānāti. **Uppannā kho me ayanti** sampativattamānuppannabhāvena ca samudācāruppannabhāvena ca uppannā. **Sotasamphassajāti** upanissayavasena sotasamphassato jātā sotadvārajanavedanā, **phasso aniccoti** sotasamphasso hutvā abhāvāṭṭhena aniccoti passati. Vedanādayopi sotasamphassasampayuttāva veditabbā.

Dhātārammañamevāti dhātusañkhātameva ārammañam. **Pakkhandatīti** otarati.

Pasīdatīti tasmin ārammañe pasīdati, bhummavacanameva vā etam.

Byañjanasandhivasena “dhātārammañameva”ti vuttaṁ, dhātārammañeyevāti ayamettha attho. **Adhimuccatīti** dhātuvasena evanti adhimokkham labhati, na rajjati, na dussati.

(MA.28./II,226.) Ayañhi sotadvāramhi ārammañe āpāṭhagate mūlapariññā-āgantukatāvakālikavasena pariggaham karoti, tassa vitthārakathā satipatṭhāne satisampajaññapabbe vuttā. Sā pana tattha cakkhudvāravasena vuttā, idha sotadvāravasena veditabbā.

Evaṁ katapariggahassa hi dhātukammaṭṭhānikassa balavavipassakassa sacepi cakkhudvārādīsu ārammañe āpāṭhagate ayoniso āvajjanam uppajjati, voṭṭhabbanam patvā ekam dve vāre āsevanaṁ labhitvā cittam bhavaṅgameva otarati, na rāgādivasena uppajjati, ayam koṭippatto tikkhavipassako. Aparassa rāgādivasena ekam vāram javanam javati, javanapariyosāne pana rāgādivasena evam me javanam javitanti āvajjato ārammañam pariggahitameva hoti, puna vāram tathā na javati. Aparassa ekavāram evam āvajjato puna dutiyavāram rāgādivasena javanam javatiyeva, dutiyavārāvasāne pana evam me

javanam javitanti āvajjato ārammaṇam pariggahitameva hoti, tatiyavāre tathā na uppajjati. Ettha pana paṭhamo atitikkho, tatiyo atimando, dutiyassa pana vasena imasmim sutte, laṭukikopame, indriyabhāvane ca ayamattho veditabbo.

Evaṁ sotadvāre pariggahitavasena dhātukammaṭṭhānikassa balaṁ dassetvā idāni kāyadvāre dīpento **tañce, āvusoti**-ādimāha. Anīṭṭhārammaṇañhi patvā dvīsu vāresu kilamati sotadvāre ca kāyadvāre ca. Tasmā yathā nāma khettassāmī puriso kudālam gahetvā khettam (CS:pg.2.130) anusañcaranto yattha vā tattha vā mattikapiṇḍam adatvā dubbalatṭhānesuyeva kudālena bhūmim bhinditvā satiṇamattikapiṇḍam deti. Evameva mahāthero anāgate sikkhākāmā padhānakammikā kulaputtā imesu dvāresu saṁvaram paṭṭhapetvā khippameva jātijarāmaraṇassa antam karissantīti imesuyeva dvīsu dvāresu gālham katvā saṁvaram desento imam desanam ārabhi.

Tattha **samudācarantīti** upakkamanti. (MA.28./II,227.) **Pāṇisamphassenāti** pāṇippahārena, itaresupi esevo nayo. **Tathābhūtoti** tathāsabhāvo. **Yathābhūtasminī** yathāsabhāve. **Kamantīti** pavattanti. **Evaṁ Buddham** **anussarato**ti-ādīsu itipi so Bhagavāti-ādinā nayena anussarantopi Buddham anussarati, vuttam kho panetam Bhagavatāti anussarantopi anussaratiyeva. Svākkhāto Bhagvatā dhammoti-ādinā nayena anussarantopi dhammarām anussarati, kakacūpamovādām anussarantopi anussaratiyeva. Suppaṭipannoti-ādinā nayena anussarantopi saṅgham anussarati, kakacokantanaṁ adhivāsayamānassa bhikkhuno guṇam anussaramānopi anussaratiyeva.

Upekkhā kusalanissitā na sañṭhātīti idha vipassanupekkhā adhippetā.

Upekkhā kusalanissitā sañṭhātīti idha chaṭaṅgupekkhā, sā panesā kiñcāpi khīṇāsavassa iṭṭhāniṭṭhesu ārammaṇesu arajjanādivasena pavattati, ayam pana bhikkhu vīriyabalena bhāvanāsiddhiyā attano vipassanam khīṇāsavassa chaṭaṅgupekkhāṭhāne ṭhāpetīti vipassanāva chaṭaṅgupekkhā nāma jātā.

303. Āpodhātuniddese **āpogatanti** sabba-āpesu gataṁ allayūsabhāvalakkhaṇam. **Pittam semhanti**-ādīsu pana yaṁ vattabbam, tam sabbam saddhim bhāvanānayena Visuddhimagge vuttam. **Pakuppatīti** oghavasena vaḍḍhati, samuddato vā udakam uttarati, ayamassa pākatiko pakopo, āposaṁvāṭṭakāle pana koṭisatasahassacakkaṁvālām udakapūrumeva hoti. **Ogacchanti**ti heṭṭhā gacchanti, uddhane āropita-udakam viya khayaṁ vināsaṁ pāpuṇanti. Sesam purimanayeneva veditabbam.

304. Tejodhātuniddese (CS:pg.2.131) **tejogatanti** sabbatejesu gataṁ unṭhattalakkhaṇam. Tejo eva vā tejobhāvam gatanti **tejogatam**. Purime āpogatepi pacchime vāyogatepi esevo nayo. **Yena cāti** yena tejogatena. Tasmin kuppite ayam kāyo santappati, ekāhikajarādibhāvena usumajāto hoti. **Yena ca jīryatīti** yena ayam kāyo jīrati, indriyavekallattam balaparikkhayam valipalitādibhāvāñca pāpuṇāti. **Yena ca pariḍayhatīti** yena kuppitena ayam kāyo dayhati, so ca puggalo (MA.28./II,228.) dayhāmi dayhāmīti kandanto satadhotasappigosītacandanādilepañca tālavaṇṭavātañca paccāsīsatī. **Yena ca asitapīṭakhāyitasāyitam sammā pariṇāmaṁ gacchatīti** yena tam asitam vā odanādi, pītarām vā pānakādi, khāyitam vā piṭṭhakhajjakādi, sāyitam vā ambapakkamadhuphāṇītādi sammā paripākam gacchati, rasādibhāvena vivekaṁ gacchatīti attho. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana yaṁ vattabbam siyā, tam sabbam saddhim bhāvanānayena Visuddhimagge vuttam.

Haritantanti haritameva. Allatiṇādiṁ āgamma nibbāyatīti attho.

Panthantanti mahāmaggameva. **Selantanti** pabbatam. **Udakantanti** udakam.

Ramaṇiyam vā bhūmibhāganti tiṇagumbādirahitam, vivittam abbhokāsam bhūmibhāgam. **Anāhārāti** nirāhārā nirupādānā, ayampi pakatiyāva tejovikāro vutto,

tejosarīnvatṭakāle pana koṭisatasahassacakkavālam jhāpetvā chārikāmattampi na tiṭṭhati. **Nhārudaddulenāti** cammanillekhanena. **Aggiṁ gavesantīti** evarūpaṁ sukhumāṁ upādānam gahetvā aggiṁ pariyesanti, yaṁ appamattakampi usumarāṁ labhitvā pajjalati, sesamidhāpi purimanayeneva veditabbam.

305. Vāyodhātuniddese **uddhaṅgamā vātāti** uggārahikkārādipavattakā uddham ārohanavātā. **Adhogamā vātāti** uccārapassāvādinīharanakā adho orohanavātā. **Kucchisayā vātāti** antānam bahivātā. **Koṭṭhāsayā vātāti** antānam antovātā. **Āngamaṅgānusārinoti** dhamanījālānusārena sakalasarīre āngamaṅgāni anusaṭā samiñjanapasāraṇādinibbattakavātā. **Assāsoti** antopavisananāsikavāto (CS:pg.2.132) **Passāsoti** bahinikkhamananāsikavāto. Ayameththa saṅkhepo. Vitthārato pana yam vattabbam siyā, tam sabbam saddhiṁ bhāvanānayena Visuddhimagge vuttam.

Gāmampi vahatīti sakalagāmampi cuṇṇavicusūṇam kurumānā ādāya gacchatī, nigamādīsupi eseva nayo. Idha vāyosarīnvatṭakāle koṭisatasahassacakkavālaviddharīsanavasena (MA.28./II,229.) vāyodhātuvikāro dassito. **Vidhūpanenāti** aggibījanakena. **Ossavaneti** chadanagge, tena hi udakam savati, tasmā tam “ossavanān”ti vuccati. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbam.

306. **Seyyathāpi āvusoti** idha kim dasseti? Heṭṭhā kathitānam mahābhūtānam nissattabhāvam. **Kaṭṭhānti** dabbasambhāram. **Vallinti** ābandhanavallim. **Tiṇānti** chadanatiṇam. **Mattikānti** anulepamattikam. **Ākāso parivāritoti** etāni kaṭṭhādīni anto ca bahi ca parivāretvā ākāso ṭhitoti attho. **Agāramitveva saṅkham gacchatīti agārantī** paṇṇattimattam hoti. Kaṭṭhādīsu pana visum visum rāsikatesu kaṭṭharāsivallirāsītveva vuccati. **Evameva khoti** evameva aṭṭhi-ādīni anto ca bahi ca parivāretvā ṭhito ākāso, tāneva aṭṭhi-ādīni paṭicca rūpamitveva saṅkham gacchatī, sarīranti vohāram gacchatī. Yathā kaṭṭhādīni paṭicca gehanti saṅkham gataṁ agāram khattiyyageham brāhmaṇagehanti vuccati, evamidampi khattiyasarīram brāhmaṇasarīranti vuccati, na hettha koci satto vā jīvo vā vijjati.

Ajjhattikañceva, āvuso, cakkhūti idam kasmā āraddham? Heṭṭhā upādārūpaṁ cattāro ca arūpino khandhā tīni ca ariyasaccāni na kathitāni, idāni tāni kathetum ayam desanā āraddhāti. Tattha **cakkhumāparibhinnantī** cakkhupasāde niruddhepi upahatepi pittasemhalohitehi palibuddhepi cakkhu cakkhuvīññāṇassa paccayo bhavitum na sakkoti, paribhinnameva hoti, cakkhuvīññāṇassa pana paccayo bhavitum samathaṁ aparibhinnam nāma. **Bāhirā ca rūpāti** bāhirā catusamūṭṭhānikarūpa. **Tajjo samannāhāroti** tam cakkhuñca rūpe ca paṭicca bhavaṅgam āvaṭṭetvā uppajjanamanasikāro, bhavaṅgāvaṭṭanasamattham cakkhudvāre (CS:pg.2.133) kiriyamanodhātucittanti attho. Tam rūpānam anāpāthagatattāpi aññāvihitassapi na hoti, **tajjassāti** tadanurūpassa. **Viññāṇabhāgassāti** viññāṇakoṭṭhāsassa.

Yaṁ tathābhūtassāti-ādīsu dvāravasena cattāri (MA.28./II,230.) saccāni dasseti. Tattha **tathābhūtassāti** cakkhuvīññāṇena sahabhūtassa, cakkhuvīññāṇasamaṅginoti attho. **Rūpānti** cakkhuvīññāṇassa na rūpajanakattā cakkhuvīññāṇakkhaṇe tisamuṭṭhānarūpaṁ, tadanantaracittakkhaṇe catusamuṭṭhānampi labbhati. **Saṅgaham gacchatīti** gaṇanam gacchatī. Vedanādayo cakkhuvīññāṇasampayuttāva. Viññāṇampi cakkhuvīññāṇameva. Ettha ca saṅkhārāti cetanāva vuttā. **Saṅgahoti** ekato saṅgaho. **Sannipātōti** samāgamo. **Samavāyoti** rāsi. **Yo paṭiccasamuppādaṁ passatīti** yo paccaye passati. **So dhammarāti passatīti** so paṭiccasamuppannadhamme passati, **chandoti-ādi** sabbam taṇhāvevacanameva taṇhā hi chandakaraṇavasena **chando**. Ālayakaraṇavasena **ālāyo**. Anunayakaraṇavasena

anunayo. Ajjhogāhitvā gilitvā gahanavasena **ajjhosānanti** vuccati.

Chandarāgavinayo chandarāgappahānanti nibbānasseva vevacanam, iti tīni saccāni pāliyam āgatāneva maggasaccam āharitvā gahetabbarā, yā imesu tīsu thānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi bhāvanāpaṭivedho, ayam maggoti. **Bahukataṁ hotīti** ettāvatāpi bahum Bhagavato sāsanam katam hoti, **ajjhattikañceva, avuso, sotanti**-ādivāresupi eseva nayo.

Manodvāre pana ajjhattiko mano nāma bhavaṅgacittam. Tam niruddhampi āvajjanacittassa paccayo bhavitum asamattham mandathāmagatameva pavattamānampi **paribhinnam** nāma hoti. Āvajjanassa pana paccayo bhavitum samattham **aparibhinnam** nāma. **Bāhirā ca dhammāti** dhammārammaṇam. **Neva tāva tajjassāti** idam bhavaṅgasamayeneva kathitarā. Dutiyavāro paguṇajjhānapaccavekkhaṇena vā, paguṇakammaṭṭhānamanasikārena vā, paguṇabuddhavacanasajjhāyakaraṇādinā vā, aññavihitakam sandhāya vutto. Imasmim vāre **rūpanti** catusamuṭṭhānampi labbhati. Manoviññāṇañhi rūpam samuṭṭhāpeti, vedanādayo manoviññāṇasampayuttā (MA.28./II,231.) viññāṇam manoviññāṇameva. Saṅkhārā panettha phassacetanāvaseneva (CS:pg.2.134) gahitā. Sesam vuttanayeneva veditabbam. Iti mahāthero heṭṭhā ekadesameva sammasanto āgantvā imasmim thāne ṭhatvā heṭṭhā parihīnadesanam sabbam tamtaṁdvāravasena bhājetvā dassento yathānusandhināva suttantaṁ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāhatthipadopamasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.29.)9.Mahāsāropamasuttavanṇanā

307. Evam me sutanti mahāsāropamasuttam. Tattha **acirapakkanteti** saṅgham bhinditvā ruhiruppādakammaṁ katvā nacirapakkante saliṅgeneva pātiyekke jāte.

Idha, bhikkhave, ekacco kulaputtoti kiñcapi asukakulaputtoti na niyāmito, Devadattamyeva pana sandhāya idam vuttanti veditabbam. So hi asambhinnāya mahāsammatapaveṇiyā okkākavamse jātattā jātikulaputto. **Otiṇṇoti** yassa jāti anto anupaviṭṭhā, so jātiyā otinño nāma. Jarādīsupi eseva nayo. **Lābhassakkārādīsupi lābhoti** cattāro paccayā. **Sakkāroti** tesamyeva sukatabhāvo. **Silokoti** vaṇṇabhaṇanam. **Abhinibbattetīti** uppādeti. **Apaññatāti** dvinnam janānam thitaṭṭhāne na paññāyanti, ghāsacchādanamattampi na labhanti. **Appesakkhāti** appaparivārā, purato vā pacchato vā gacchantaṁ na labhanti.

Sārena sārakaraṇiyanti rukkhasārena kattabbaṁ akkhacakkyuganaṅgalādikam yamkiñci. **Sākhāpalāsaṁ aggahesi brahmacariyassāti** maggaphalasārassa sāsanabrahmacariyassa cattāro paccayā sākhāpalāsaṁ nāma, tam aggahesi. **Tena ca vosānaṁ āpādīti** teneva ca alamettāvatā sāro me pattoti vosānaṁ āpanno.

310. Nāṇadassanaṁ ārādhetīti Devadatto pañcābhiñño, dibbacakkhu ca pañcannam abhiññānam matthake ṭhitam, tam imasmim Sutte “ñāṇadassanan”ti vuttam (CS:pg.2.135) **Ajānam apassam** (MA.29./II,232.) **viharantīti** kiñci sukhumaṁ rūpam

ajānantā antamaso parinsupisācakampi apassantā viharanti.

311. Asamayavimokkham ārādhetīti, “katamo asamayavimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca, ayam asamayavimokkho”ti (paṭi.ma.1.213) evam vutte navalokuttaradhamme ārādheti sampādeti paṭilabhati. Lokiyasamāpattiyo hi appitappitakkhaṇeyeva paccanīkadhammehi vimuccanti, tasmā, “katamo samayavimokkho? Cattāri ca jhānāni catasso ca arūpāvacarasamāpattiyo, ayam samayavimokkho”ti evam samayavimokkhoti vuttā. Lokuttaradhammā pana kālena kālam vimuccanti, sakiṁ vimuttāni hi maggaphalāni vimuttāneva honti. Nibbānam sabbakilesehi accantaṁ vimuttamevāti ime nava dhammā asamayavimokkhoti vuttā.

Akuppā cetovimuttiti arahattaphalavimutti. Ayamattho etassāti **etadattham**, arahattaphalatthamidam brahmacariyam. Ayam etassa atthoti vuttaṁ hoti. **Etam sāranti** etam arahattaphalam brahmacariyassa sāram. **Etam pariyośānanti** etam arahattaphalaṁ brahmacariyassa pariyośānam, esā koṭi, na ito paraṁ pattaṁ attīti yathānusandhināva desanam niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsāropamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.30.)10.Cūlasāropamasuttavaṇṇanā

312. Evam me sutanti cūlasāropamasuttam. Tattha **piṅgalakocchoti** so brāhmaṇo piṅgaladhātuko. **Kocchoti** panassa nāmam, tasmā “piṅgalakoccho”ti vuccati. **Saṅghinoti**-ādīsu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesam atthīti **saṅghino**. Sveva gaṇo etesam atthīti **gaṇino**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā**. **Nātāti** paññātā pākaṭā. “Appicchā santuṭṭhā, appicchatāya (CS:pg.2.136) vatthampi na nivāsentī”ti-ādinā nayena samuggato yaso (MA.30./II,233.) etesam atthīti **yasassino**. **Titthakarāti** laddhikarā. **Sādhusammata**ti ime sādhu sundarā sappurisāti evam sammatā. **Bahujanassāti** assutavato andhabālaputhujjanassa. Idāni te dassento seyyathidaṁ pūraṇoti-ādimāha. Tattha **pūraṇoti** tassa satthupaṭiññassa nāmam. **Kassapoti** gottam. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasatam pūrayamāno jāto, tenassa “pūraṇo”ti nāmam akāṁsu. Mañgaladāsattā cassa “dukkaṭan”ti vattā natthi, akatam vā na katanti. “So kimahamettha vasāmī”ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindiṁsu. So paññena vā tiñena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātarūpeneva ekaṁ gāmam pāvisi. Manussā tam disvā, “Ayam samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūvabhāttādīni gahetvā upasaṅkamanti. So “mayhaṁ sāṭakaṁ anivatthabhāvena idam uppānan”ti tato paṭṭhāya sāṭakam labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjam aggahesi. Tassa santike aññepi pañcasatā manussā pabbajim̄su, tam sandhāyāha “pūraṇo Kassapo”ti.

Makkhalīti tassa nāmam. Gosālāya jātattā **gosāloti** dutiyam nāmam. Tam kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭam gahetvā gacchantam, “tāta, mā khalī”ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā sāmikassa bhayena palāyitum āraddho. Sāmiko upadhāvitvā sāṭakakaṇṇe aggahesi. Sopi sāṭakam chaddetvā acelako hutvā palāyi, sesam pūraṇasadisameva.

Ajitoti tassa nāmarū. Kesakambalaṁ dhāretīti **kesakambalo**. Iti nāmadvayaṁ saṁsanditvā “ajito kesakambalo”ti vuccati. Tattha **kesakambalo** nāma manussakesehi katakambalo, tato paṭikiṭṭhatarāṁ vatthāṁ nāma natthi. Yathāha-- “seyyathāpi, bhikkhave, yāni kānicī tantāvutānāṁ vatthānāṁ, kesakambalo tesāṁ paṭikiṭṭho akkhāyati, kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto uṇhe uṇho dubbaṇo duggandho dukkhasamphasso”ti (a.ni.3.138).

Pakudhoti (CS:pg.2.137) tassa nāmarū. **Kaccāyanoti** gottam. (MA.30./II,234.) Iti nāmagottam saṁsanditvā, “pakudho kaccāyano”ti vuccati. Sītudakapaṭikkhittako esa, vaccam katvāpi udakakiccaṁ na karoti, uṇhodakaṁ vā kañjiyaṁ vā labhitvā karoti, nadim vā maggadakaṁ vā atikkamma, “sīlam me bhinnan”ti vālikathūpam katvā sīlam adhiṭṭhāya gacchati, evarūpo nissirikaladdhiko esa.

Sañjayoti tassa nāmarū. Belaṭṭhassa puttoti **belaṭṭhaputto**. Amhākaṁ gaṇṭhanakilesa palibujjhānakilesa natthi, kilesagaṇṭharahitā mayanti evam vāditāya laddhanāmavasena **nigaṇṭho**. Nāṭassa puttoti **nāṭaputto**. **Abbhaññaṁsūti** yathā tesāṁ paṭiññā, tatheva jāniṁsu. Idam vuttam hoti-- sare nesam sā paṭiññā niyyānikā sabbe abbhaññaṁsu. No ce, na abbhaññaṁsu. Tasmā kim tesāṁ paṭiññā niyyānikā na niyyānikāti, ayametassa pañhassa attho. Atha Bhagavā nesam aniyyānikabhāvakathanena atthābhāvato alanti paṭikkhipitvā upamāya attham pavedento dhammameva desetum, **dhammāṁ, te brāhmaṇa, desessāmīti** āha.

320. Tattha **sacchikiriyāyāti** sacchikaraṇattham. **Na chandaṁ janeti**ti kattukamyatāchandam na janayati. **Na vāyamatīti** vāyāmarū parakkamam na karoti. **Olinavuttiko ca hotīti** līmajjhāsayo hoti. **Sāthalikoti** sīthilaggāhī, sāsanāṁ sīthilarū katvā gaṇhāti, daḷham na gaṇhāti.

323. **Idha, brāhmaṇa bhikkhu, vivicceva kāmehīti** kathāṁ ime paṭhamajjhānādidhammā nāṇadassanena uttaritarā jātāti? Nirodhapādakattā. Heṭṭhā paṭhamajjhānādidhammā hi vipassanāpādakā idha nirodhapādakā, tasmā uttaritarā jātāti veditabbā. Iti Bhagavā idampi suttarā yathānusandhināva niṭṭhapesi. Desanāvasāne brāhmaṇo saraṇesu patiṭṭhitoti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūṭasāropamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.31./II,235.)

4.Mahayamakavaggo

(M.31.)1.Cūṭagosīṅgasuttavaṇṇanā

325. **Evaṁ** (CS:pg.2.138) **me sutanti** Cūṭagosīṅgasuttarā. Tattha **nātike viharatīti nātikā** nāma ekam talākam nissāya dvinnam cūṭapitimahāpitiputtānam dve gāmā, tesu ekasmim gāme. **Giñjakāvasatheti** itṭhakāmaye āvasathe. Ekasmim kira samaye Bhagavā mahājanasaṅgahāṁ karonto vajjirāṭhe cārikam caramāno nātikam anuppatto. Nātikavāsino manussā Bhagavato mahādānam datvā dhammakathāṁ sutvā pasannahadayā, “satthu vasanaṭṭhānaṁ karissāmā”ti mantetvā itṭhakāheva

bhittisopānatthambhe vālarūpādīni dassento pāsādām katvā sudhāya limpītvā mālākammalatākammādīni niṭṭhāpetvā bhummatharaṇamañcapīṭhādīni paññāpetvā satthu niyyātesum. Aparāparam panettha manussā bhikkhusaṅghassa rattiṭṭhānādivāṭṭhānamāṇḍapacaṅkamādīni kārayim̄su. Iti so vihāro mahā ahosi. Tam sandhāya vuttam “giñjakāvasathe”ti.

Gosiṅgasālavanadāyeti tattha ekassa jetṭhakarukkhassa khandhato gosiṅgasanṭhānam hutvā viṭapām uṭṭhahi, tam rukkham upādāya sabbampi tam vanam **Gosiṅgasālavananti** saṅkhām gataṁ. **Dāyoti** avisesena araññassetam nāmam. Tasmā **Gosiṅgasālavanadāyeti** gosiṅgasālavana-araññeti attho. **Viharantīti** sāmaggirasaṁ anubhavamānā viharanti. Imesañhi kulaputtānam uparipaññāsake puthujjanakālo kathito, idha khīñāsavakālo. Tadā hi te laddhassādā laddhapatiṭṭhā adhigatapaṭisambhidā khīñāsavā hutvā sāmaggirasaṁ anubhavamānā tattha vihariṁsu. Tam sandhāyetam vuttam.

Yena Gosiṅgasālavanadāyo tenupasaṅkamīti

Dhammasenāpatimahāmoggallānatheresu vā asītimahāsāvakesu vā, antamaso Dhammabhanḍāgārika-Ānandatherampi kañci anāmantetvā sayameva paccīvaraṁ ādāya anīkā nissaṭo hatthī viya, yūthā nissaṭo kālaśīho viya (CS:pg.2.139) vātacchinno valāhako viya ekakova upasaṅkami. Kasmā panettha Bhagavā sayam agamāsīti? Tayo (MA.31./II,236.) kulaputtā sāmaggirasaṁ anubhavantā viharanti, tesam paggañhanato, pacchimajanataṁ anukampanato dhammadgarubhāvato ca. Evarā kirassa ahosi-- “Aham ime kulaputte paggañhitvā ukkam̄sitvā paṭisanthāram katvā dhammarām nesam̄ desessāmī”ti. Evarā tāva paggañhanato agamāsi. Aparampissa ahosi-- “anāgate kulaputtā sammāsambuddho samaggavāsam̄ vasantānam̄ santikam̄ sayam gantvā paṭisanthāram katvā dhammarām kathetvā tayo kulaputte paggañhi, ko nāma samaggavāsam̄ na vaseyyāti samaggavāsam̄ vasitabbam̄ maññamānā khippameva dukkhassantam̄ karissanti”ti. Evarā pacchimajanataṁ anukampanatopi agamāsi. Buddhā ca nāma dhammadgaruno honti, so ca nesam̄ dhammadgarubhāvo rathavinīte āvikatova. Iti imasmā dhammadgarubhāvati dhammarām paggañhissāmīti agamāsi.

Dāyapāloti araññāpālo. So tam̄ araññām yathā icchiticchitappadesena manussā pavisitvā tattha pupphām vā phalaṁ vā niyyāsaṁ vā dabbasambhāraṁ vā na haranti, evam̄ vatiyā parikkhittassa tassa araññassa yojite dvāre nisīditvā tam̄ araññām rakkhati, pāleti. Tasmā “dāyapālo”ti vutto. **Attakāmarūpāti** attano hitam̄ kāmayamānasabhāvā hutvā viharanti. Yo hi imasmim̄ sāsane pabbajitvāpi vejjakammadūtakammapahiṇagamanādīnam̄ vasena ekavīsatī-anesanāhi jīvikarām kappeti, ayam̄ na attakāmarūpo nāma. Yo pana imasmim̄ sāsane pabbajitvā ekavīsatī-anesanām pahāya catupārisuddhisile patiṭṭhāya Buddhavacanām uggañhitvā sappāyadhutaṅgam adhiṭṭhāya atṭhatim̄sāya ārammaṇesu cittaruciyaṁ kammaṭṭhānam̄ gahetvā gāmantarām pahāya araññām pavisitvā samāpattiyo nibbattetvā vipassanāya kammaṁ kurumāno viharati, ayam̄ attakāmo nāma. Tepi tayo kulaputtā evarūpā ahesum̄. Tena vuttam-- “attakāmarūpā viharantī”ti.

Mā tesam̄ aphāsumakāsīti tesam̄ mā aphāsukam̄ akāsīti Bhagavantam vāresi. Evarā kirassa ahosi-- “ime kulaputtā (MA.31./II,237.) samaggā viharanti, ekaccassa ca gataṭṭhāne bhañdanakalahavivādā vattanti, tikhiṇasiṅgo cañḍagoṇo viya ovijjhanto vicarati, athekamaggena dvinnarām gamanām na (CS:pg.2.140) hoti, kadāci ayampi evam̄ karonto imesam̄ kulaputtānam̄ samaggavāsaṁ bhindeyya. Pāsādiko ca panesa suvaññavaṇṇo surasagiddho maññe, gatakālato paṭṭhāya paññatadāyakānam̄ attano

upaṭṭhākānañca vaṇṇakathānādīhi imesañ kulaputtānam appamādavihāram bhindeyya. Vasanaṭṭhānāni cāpi etesañ kulaputtānam nibaddhāni paricchinnāni tisso ca paññasālā tayo cañkamā tīni divāṭṭhānāni tīni mañcapīṭhāni. Ayañ pana samaño mahākāyo vuḍḍhataro maññe bhavissati. So akāle ime kulaputte senāsanā vuṭṭhāpessati. Evarñ sabbathāpi etesañ aphāsu bhavissatīti. Tam anicchanto, “mā tesam aphāsukamakāś”ti Bhagavantañ vāresi.

Kim panesa jānanto vāresi, ajānantoti? Ajānanto. Kiñcāpi hi Tathāgatassa paṭisandhiggahañato paṭṭhāya dasasahassacakvālakampanādīni pāṭīhāriyāni pavattim̄su, araññavāsino pana dubbalamanussā sakammappasutā tāni sallakkhetūn na sakkonti. Sammāsambuddho ca nāma yadā anekabhikkhusahassaparivāro byāmappabhāya asīti-anubyañjanehi dvattim̄samahāpurisalakkhaṇasiriyā ca Buddhanubhāvam dassento vicarati, tadā ko esoti apucchitvāva jānitabbo hoti. Tadā pana Bhagavā sabbampi tam Buddhanubhāvam cīvaragabbhena paṭicchādetvā valāhakagabbhena paṭicchanno puṇṇacando viya sayameva pattacīvaramādāya aññātakavesena agamāsi. Iti nañ ajānantova dāyapālo nivāresi.

Etadavocāti therō kira mā samanāti dāyapālassa kathām sutvāva cintesi-- “mayam tayo janā idha viharāma, aññe pabbajitā nāma nathī, ayañca dāyapālo pabbajitenā viya saddhim katheti, ko nu kho bhavissatīti divāṭṭhānato vuṭṭhāya dvāre ṭhatvā maggam olokento Bhagavantañ addasa. Bhagavāpi therassa saha dassaneneva sarīrobhāsam muñci, asīti-anubyañjanavirājītā byāmappabhā pasāritasuvanṇapañco viya virocitha. Therō, “Ayañ dāyapālo phaṇakatam (**MA.31.II,238.**) āsivisam gīvāya gahetuñ hatthām pasārento viya loke aggapuggalena saddhim kathentova na jānāti, aññatarabhikkhunā viya saddhim kathetīti nivārento etam, “Mā, āvuso Dāyapāla”ti-ādivacanam avoca.

Tenupasaṅkamīti (**CS:pg.2.141**) kasmā Bhagavato paccuggamanam akatvā upasaṅkami? Evarñ kirassa ahosi-- “Mayam tayo janā samaggavāsamā, sacāham ekakova paccuggamanam karissāmi, samaggavāso nāma na bhavissatīti piyamitte gahetvāva paccuggamanam karissāmi. Yathā ca Bhagavā mayham piyo, evam sahāyānampi me piyoti, tehi saddhim paccuggamanam kātukāmo sayam akatvāva upasaṅkami. Keci pana tesam therānam paññasāladvāre cañkamanakoṭiyā Bhagavato āgamanamaggo hoti, tasmā therō tesam saññām dadamānova gatoti. **Abhikkamathāti** ito āgacchatha. **Pāde pakkhālesīti** vikasitapadumasannibhehi jālahatthehi manivāñnam udakam gahetvā suvanṇavañnesu piṭṭhipādesu udakamabhisīñcityā pādena pādam gharīsanto pakkhālesi. Buddhānam kāye rajojallam nāma na upalimpati, kasmā pakkhālesīti? Sarīrassa utuggahañattham, tesañca cittasampahāṁsanattham. Amhehi abhihaṭena udakena Bhagavā pāde pakkhālesi, paribhogam akāsīti tesam bhikkhūnam balavasomanassavasena cittam pīmitam hoti, tasmā pakkhālesi. **Āyasmantam**

Anuruddham Bhagavā etadavocāti so kira tesam vuḍḍhataro.

326. Tassa saṅgahe kate sesānam katova hotīti theraññeva etam **kacci vo** **Anuruddhāti**-ādivacanam avoca. Tattha **kaccīti** pucchanatthe nipāto. **Voti** sāmivacanam. Idam vuttañ hoti-- kacci Anuruddhā tumhākam khamanīyam, iriyāpatho vo khamati? Kacci yāpanīyam, kacci vo jīvitam yāpeti ghaṭiyati? Kacci piñḍakena na kilamatha, kacci tumhākam sulabhapiñḍam, sampatte vo disvā manussā uļuñkayāgum vā kaṭacchubhikkham vā dātabbam maññantīti bhikkhācāravattam pucchatī. Kasmā? Paccayena akilamantena hi sakkā samañadhammo kātum, vattameva vā etam pabbajitānam. (**MA.31.II,239.**) Atha tena paṭivacane dinne, “Anuruddhā, tumhe

rājapabbajitā mahāpuññā, manussā tumhākam araññe vasantānam adatvā kassa aññassa dātabbam maññissanti, tumhe pana etam bhuñjitvā kiṁ nu kho migapotakā viya aññamaññam saṅghaṭtentā viharatha, udāhu sāmaggibhāvo vo atthī”ti sāmaggirasaṁ pucchanto, **kacci pana vo, Anuruddhā, samaggāti-ādimāha.**

Tattha **khīrodakibhūtāti** yathā khīrañca udukañca aññamaññam samsandati, visum na hoti, ekattam viya upeti, kacci evam sāmaggivasena ekattūpagatacittuppādā (CS:pg.2.142) viharathāti pucchati. **Piyacakkhūhi** mettacittam paccupaṭṭhapetvā olukanacakkhūni piyacakkhūni nāma. Kacci tathārūpehi cakkhūhi aññamaññam sampassantā viharathāti pucchati. **Tagghāti** ekaṁsatthe nipāto. Ekarñsena mayam, bhanteti vuttam hoti. **Yathā katham panāti** ettha **yathāti** nipātamattam. **Kathanti** kāraṇapucchā. Katham pana tumhe evam viharatha, kena kāraṇena viharatha, tam me kāraṇam brūthāti vuttaṁ hoti. **Mettam kāyakammanti** mettacittavasena pavattam kāyakammaṁ. **Āvi ceva raho cāti** sammukhā ceva parammukhā ca. Itaresupi eseva nayo.

Tattha sammukhā kāyavacīkammāni sahavāse labbhanti, itarāni vippavāse. Manokammaṁ sabbattha labbhati. Yañhi sahavasantesu ekena mañcapīṭham vā dārubhaṇḍam vā mattikābhaṇḍam vā bahi dunnikkhittam hoti, tam disvā kenidaṁ vaļañjitanti avaññam akatvā attanā dunnikkhittam viya gahetvā paṭisāmentassa paṭijaggitabbayuttam vā pana ṭhānam paṭijaggantassa sammukhā mettam kāyakammaṁ nāma hoti. Ekasmim pakkante tena dunnikkhittam senāsanaparikkhāram tatheva nikhipantassa paṭijaggitabbayuttaṭṭhānam vā pana paṭijaggantassa parammukhā mettam kāyakammaṁ nāma hoti. Sahavasantassa pana tehi saddhiṁ madhuram sammadanīyam katham paṭisanthārakatham sāraṇīyakatham dharmikatham sarabhaññam sākaccham pañhapucchanam pañhavissajjananti (MA.31.II,240.) evamādikaraṇe sammukhā mettam vacīkammaṁ nāma hoti. Theresu pana pakkantesu mayham piyasahāyo Nandiyatthero Kimilatthero evam sīlasampanno, evam ācārasampannoti-ādiguṇakathanam parammukhā mettam vacīkammaṁ nāma hoti. Mayham piyamitto Nandiyatthero Kimilatthero avero hotu, abyāpajjo sukhī hotūti evam samannāharato pana sammukhāpi parammukhāpi mettam manokammaṁ hotiyeva.

Nānā hi kho no, bhante, kāyāhi piṭṭham viya mattikā viya ca omadditvā ekato kātum na sakkā. **Ekañca pana maññe cittanti** cittam pana no hitatthena nirantarātthena aviggahatthena samaggaṭthena ekamevāti dasseti. Katham panetam sakam cittam nikkipitvā itaresam cittavasena vattimśūti? Ekassa patte malam utṭhitahi, ekassa cīvaram kiliṭham hoti, ekassa paribhaṇḍam hoti. Tattha yassa patte malam utṭhitam, tena mamāvuso, patte malam utṭhitam pacitum vaṭṭatīti vutte itare mayham cīvaram kiliṭham (CS:pg.2.143) dhovitabbam, mayham paribhaṇḍam kātabbanti avatvā araññam pavisitvā dārūni āharitvā chinditvā pattakaṭāhe paribhaṇḍam katvā tato param cīvaram vā dhovanti, paribhaṇḍam vā karonti. Mamāvuso, cīvaram kiliṭham dhovitum vaṭṭati, mama paññasālā uklāpā paribhaṇḍam kātum vaṭṭatīti paṭhamataram ārocitepi eseva nayo.

327. Sādhu sādhu, Anuruddhāti Bhagavā heṭhā na ca mayam, bhante, piñḍakena kilamimhāti vutte na sādhukāramadāsi. Kasmā? Ayañhi kabalikāro āhāro nāma imesam sattānam apāyalokepi devamanussalokepi āciṇṇasamāciṇṇova. Ayam pana lokasannivāso yebhuyyena vivādapakkhando, apāyaloke devamanussalokepi ime sattā paṭiviruddhā eva, etesam sāmaggikālo dullabho, kadācideva hotūti samaggavāsassa dullabhāttā idha Bhagavā sādhukāramadāsi. Idāni tesam appamādalakkhaṇam

pucchanto (MA.31./II,241.) **kacci pana vo, Anuruddhāti**-ādimāha. Tattha **voti** nipātamattam paccattavacanam vā, kacci tumheti attho. **Amhākan**ti amhesu tīsu janesu. **Piṇḍāya paṭikkamatī**ti gāme piṇḍāya caritvā paccāgacchati. **Avakkārapātinti** atirekapiṇḍapātarū apanetvā ṭhasanatthāya ekaṁ samuggapātiṁ dhovitvā ṭhapedi.

Yo pacchāti te kira therā na ekatova bhikkhācaram pavisanti, phalasamāpattiratā hete. Pātova sarīrappaṭijagganam katvā vattappaṭipattiṁ pūretvā senāsanam pavisitvā kālaparicchedam katvā phalasamāpattim appetvā nisīdanti. Tesu yo paṭhamataram nisinno attano kālaparicchedavasena paṭhamataram utṭhāti; so piṇḍāya caritvā paṭinivatto bhattakiccaṭhānam āgantvā jānāti-- “dve bhikkhū pacchā, aham paṭhamataram āgato”ti. Atha pattam pidahitvā āsanapaññāpanādīni katvā yadi patte paṭivisamattameva hoti, nisīditvā bhuñjati. Yadi atirekam hoti, avakkārapātiyam pakkhipitvā pātiṁ pidhāya bhuñjati. Katabhattakicco pattam dhovitvā vodakam katvā thavikāya osāpetvā pattacīvaram gahetvā attano vasanaṭṭhānam pavisati. Dutiyopi āgantvāva jānāti-- “eko paṭhamam āgato, eko pacchato”ti. So sace patte bhattam pamāṇameva hoti, bhuñjati. Sace mandam, avakkārapātiyam pakkhipitvā pamāṇameva bhuñjitvā Purimathero viya vasanaṭṭhānam pavisati. Tatiyopi āgantvāva jānāti-- “Dve paṭhamam āgatā, aham pacchato”ti. Sopi Dutiyatthero viya bhuñjitvā katabhattakicco pattam dhovitvā vodakam katvā thavikāya osāpetvā āsanāni ukkhipitvā paṭisāmeti; pānīyaghaṭe vā paribhojanīyaghaṭe vā avasesam udakam chaḍḍetvā ghaṭe nikujjivtā avakkārapātiyam sace avasesabhattam hoti, tam vuttanayena jahitvā pātiṁ dhovitvā paṭisāmeti; bhattaggarū sammajjati. Tato kacavarām chaḍḍetvā sammajjaniṁ ukkhipitvā (MA.31./II,242.) upacikāhi muttaṭṭhāne ṭhapedvā pattacīvaramādāya vasanaṭṭhānam pavisati. Idam therānam bahivihāre araññe bhattakiccakaraṇaṭṭhāne bhojanasālāyam vattam. Idam sandhāya, “yo pacchā”ti-ādi vuttam.

Yo passatīti-ādi pana nesam antovihāre vattanti veditabbarū. Tattha **vaccaghaṭanti** ācamanakumbhirū. **Rittanti** rittakam. **Tucchanti** tasseeva vevacanam. **Avisayhanti** ukkhipitum asakkuṇeyyam, atibhāriyam. **Hatthavikārenāti** hatthasaññāya. Te kira pānīyaghaṭadīsu yaṁkiñci tucchakam gahetvā pokkharaṇiṁ gantvā anto ca bahi ca dhovitvā udakam parissāvetvā tīre ṭhapedvā aññam bhikkhum hatthavikārena āmantenti, odissa vā anodissa vā saddam na karonti. Kasmā odissa saddam na karonti? Tam bhikkhum saddo bādhheyyāti. Kasmā anodissa saddam na karonti? Anodissa sadde dinne, “aham pure, aham pure”ti dvepi nikkhameyyum, tato dvīhi kattabbakamme tatiyassa kammacchedo bhaveyya. Sarīyatapadasaddo pana hutvā aparassa bhikkhuno divāṭṭhānasantikam gantvā tena ditṭhabhāvam niatvā hatthasaññam karoti, tāya saññāya itaro āgacchati, tato dve janā hatthena hattham samsibbantā dvīsu hatthesu ṭhapedvā upaṭṭhapenti. Tam sandhāyāha-- “hatthavikārena dutiyam āmantetvā hatthavilaṅghakena upaṭṭhapemā”ti.

Pañcāhikam kho panāti cātuddase pannarase atṭhamiyanti idam tāva pakatidhammassavanameva, tam akhaṇḍam katvā pañcame pañcame divase dve therā nātivikāle nhāyitvā Anuruddhattherassa vasanaṭṭhānam gacchanti. Tattha tayopi nisīditvā tiṇam piṭakānam aññatarasmīm aññamaññam pañham pucchanti (CS:pg.2.145) aññamaññam vissajjenti, tesam evam karontānamyeva aruṇam uggacchati. Tam sandhāyetam vuttam. Ettāvatā therena Bhagavatā appamādalakkhaṇam pucchitenā pamādaṭṭhānesuyeva appamādalakkhaṇam vissajjitarū hoti. Aññesañhi bhikkhūnam bhikkhācaram pavisankālo, nikkhamanakālo, nivāsanaparivattanam, cīvarapārupanam,

antogāme piṇḍāya caraṇam dhammadakanarām, anumodanarām (MA.31./II,243.) gāmato nikkhāmitvā bhattakiccakaraṇam, pattadhovanam, patta-osāpanam, pattacīvaraṇapatiṣāmananti papañcakaraṇatthānāni etāni. Tasmā therō amhākārē ettakam thānam muñcityā pamādakālo nāma natthīti dassento pamādaṭṭhānesuyeva appamādalakkhaṇam vissajjesi.

328. Athassa Bhagavā sādhukārām datvā paṭhamajjhānām pucchanto puna **attihi pana voti-ādimāha**. Tattha **uttari manussadhammāti** manussadhammato uttari.

Alamariyañāṇadassananavisesoti ariyabhāvakaraṇasamattho nāṇaviseso. **Kiñhi no siyā, bhanteti** kasmā, bhante, nādhigato bhavissati, adhigatoyevāti. **Yāva devāti** yāva eva.

329. Evam paṭhamajjhānādhigame byākate dutiyajjhānādīni pucchanto **etassa pana voti-ādimāha**. Tattha **samatikkamāyāti** samatikkamatthāya.

Paṭipassaddhiyāti paṭipassaddhatthāya. Sesam sabbattha vuttanayeneva veditabbam. Pacchimapañhe pana lokuttarañāṇadassananavasena adhigataṁ nirodhasamāpattim pucchanto **alamariyañāṇadassananavisesoti** āha. Theropi pucchānurūpeneva byākāsi. Tattha yasmā vedayitasukhato avedayitasukham santataram pañītataram hoti, tasmā **aññam phāsuvihāram uttaritaram vā na samanupassāmāti** āha.

330. **Dhammiyā kathāyāti** sāmaggrasānisāṁsappaṭisāmyuttāya dhammiyā kathāya. Sabbepi te catūsu saccesu parinīṭhitakiccā, tena tesam paṭivedhatthāya kiñci kathetabbarām nathi. Sāmaggrasena pana ayañca ayañca ānisāṁsoti sāmaggrasānisāṁsameva nesam Bhagavā kthesi. **Bhagavantām anusāmyāyitvāti** anugantvā. Te kira Bhagavato pattacīvaraṁ gahetvā thokam (CS:pg.2.146) agamāṁsu, atha Bhagavā vihārassa pariveṇapariyantam gatakāle, “Āharatha me pattacīvaraṁ, tumhe idheva tiṭṭhathā”ti pakkāmi. **Tato paṭinivattitvāti** tato ṭhitaṭṭhānato nivattitvā. **Kim nu kho mayām āyasmato**ti Bhagavantām nissāya pabbajjādīni (MA.31./II,244.) adhigantvāpi attano guṇakathāya atṭiyamānā adhigamappicchatāya āhaṁsu. **Imāsañca imāsañcāti** paṭhamajjhānādīnam lokiyalokuttarānam. **Cetasā ceto paricca veditoti** aja me āyasmanto lokiyasamāpattiyā vītināmesuṁ, aja lokuttarāyāti evam cittena cittām paricchinditvā veditam. **Devatāpi meti**, bhante Anuruddha, aja ayyo Nandiyatthero, aja ayyo Kimilatthero imāya ca imāya ca samāpattiyā vītināmesīti evamārocesunti attho. **Pañhābhipuṭṭhenāti** tampi mayā sayam veditanti vā devatāhi ārocitanti vā ettakeneva mukham me sajjanti kathām samuṭṭhāpetvā apuṭṭheneneva me na kathitam. Bhagavatā pana pañhābhipuṭṭhena pañhaṁ abhipucchitena satā byākatarām, tatra me kim na rocatāti āha.

331. **Dīghoti** “maṇi māṇivaro dīgho, atho serīsako sahā”ti (dī.ni.3.293) evam āgato atṭhavīsatiyā yakkhasenāpātīnam abbhantaro eko devarājā. **Parajanoti** tasева yakkhassa nāmam. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** so kira vessavaṇena pesito etam thānam gacchanto Bhagavantām sayam pattacīvaraṁ gahetvā giñjakāvasathato Gosiṅgasālavanassa antare disvā Bhagavā attanā pattacīvaraṁ gahetvā Gosiṅgasālavane tiṇam kulaputtānam santikām gacchati. Aja mahatī dhammadesanā bhavissati. Mayāpi tassā desanāya bhāgīnā bhavitabbanti adissamānena kāyena satthu padānupadiko gantvā avidūre ṭhatvā dhammām sutvā satthari gacchante pi na gato,-- “ime therā kiṁ karissantī”ti dassanatthaṁ pana tattheva ṭhito. Atha te dve there Anuruddhattherām paliveṭhente disvā,-- “ime therā Bhagavantām nissāya pabbajjādayo sabbaguṇe adhigantvāpi Bhagavatova maccharāyanti, na sahanti, ativiya nilīyanti paṭicchādenti, na dāni tesam paṭicchādeturūm dassāmi, pathavito yāva (CS:pg.2.147) brahmalokā etesam guṇe pakāsessāmī”ti cintetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Lābhā vata, bhanteti ye, bhante, vajjiratthavāsino Bhagavantañca ime ca tayo kulaputte passitum labhanti, vanditum labhanti, deyyadhammarūpā dātum labhanti, dhammarūpā sotum labhanti, tesam lābhā, bhante, vajjīnanti attho. **Saddam** (MA.31./II,245.) **sutvā**ti so kira attano yakkhānubhāvena mahantam saddam katvā sakalam vajjirattham ajjhottaranto tam vācam nicchāresi. Tena cassa tesu rukkhapabbatādīsu adhivatthā bhummā devatā saddam assosum. Tam sandhāya vuttaṁ-- “saddam sutvā”ti. **Anussāvesunti** mahantam saddam sutvā sāvesum. Esa nayo sabbattha. **Yāva brahmalokā**ti yāva akaniṭṭhabrahmalokā. **Tañcepi kulanti**, “Amhākaṁ kulato nikhamitvā ime kulaputtā pabbajitā evam sīlavanto guṇavanto ācārasampannā kalyāṇadhammā”ti evam tañcepi kulam ete tayo kulaputte pasannacittam anussareyyāti evam sabbattha attho datṭhabbo. Iti Bhagavā yathānusandhināva desanam niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlagosiṅgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.32.)2.Mahāgośiṅgasuttavaṇṇanā

332. Evam me sutanti Mahāgośiṅgasuttam. Tattha **Gosiṅgasālavanadāye**ti idam vasanaṭṭhānadassanattham vuttam. Aññesu hi suttesu, “Sāvatthiyam viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme”ti evam paṭhamam gocaragāmarūpā dassetvā pacchā vasanaṭṭhānam dasseti. Imasmim pana Mahāgośiṅgasutte Bhagavato gocaragāmo anibandho, kocidēva gocaragāmo bhavissati. Tasmā vasanaṭṭhānameva paridīpitam. Araññanidānakām nāmetam suttanti. **Sambahulehīti** bahukehi. **Abhiññātehi abhiññātehīti** sabbattha vissutehi pākaṭehi. **Therehi sāvakehi saddhīnti** pātimokkhasamvārādīhi thirakārakeheva dhammehi samannāgatattā therehi, savanante jātattā sāvakehi saddhīm ekato. Idāni te there (CS:pg.2.148) sarūpato dassento, **āyasmatā ca Sāriputtenāti-ādimāha**. Tatthāyasmā Sāriputto attano sīlādīhi guṇehi Buddhasāsane abhiññāto. Cakkhumantām gaganamajjhe ṭhito sūriyo viya cando viya, samuddatīre (MA.32./II,246.) ṭhitām sāgaro viya ca pākaṭo paññāto. Na kevalañcassa imasmim Sutte āgataguṇavaseneva mahantatā veditabbā, ito aññesam Dhammadāyādasuttam Anaṅgaṇasuttam Sammādiṭṭhisuttam Sīhanādasuttam Rathavinītam Mahāhatthipadopamam Mahāvedallam cātumasuttam Dīghanakham anupadasuttam sevitabbāsevitabbasuttam saccavibhaṅgasuttam piṇḍapātapārisuddhi sampasādanīyam Saṅgītisuttam Dasuttarasuttam Pavāraṇāsuttam (sam.ni.1.215ādayo) Susimasuttam Therapaññhasuttam mahāniddeso paṭisambhidāmaggo Therasīhanādasuttam abhinikkhamanām etadagganti imesampi suttānam vasena therassa mahantatā veditabbā. Etadaggasmiñhi, “etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam mahāpaññānam yadidam Sāriputto”ti (a.ni.1.188-189) vuttaṁ.

Mahāmoggallānopi sīlādiguṇehi ceva imasmim Sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa Anumānasuttam, Cūlatañhāsaṅkhayasuttam Māratajjaniyasuttam pāsādakampanām sakalam iddhipādasarīyuttam nandopanandadamanām yamakapāṭihāriyakāle devalokagamanām vimānavatthu petavatthu therassa abhinikkhamanām etadagganti imesampi vasena mahantabhbāvo

veditabbo Etadaggasmiñhi, “etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam iddhimantānam yadidam Mahāmoggallāno”ti (a.ni.1.190) vuttam.

Mahākassapopi sīlādiguñehi ceva imasmim Sutte āgataguñehi ca theroy viya abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa Cīvaraparivattanasuttam Jīṇacīvarasuttam (sam.ni.2.154ādayo) candopamañ sakalam Kassapasamyuttam Mahā-ariyavāmsasuttam therassa abhinikkhamanam etadagganti imesampi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiñhi, (MA.32./II,247.) “etadaggam bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam dhutavādānam yadidam Mahākassapo”ti (a.ni.1.191) vuttam.

Anuruddhattheropi (CS:pg.2.149) sīlādiguñehi ceva imasmim Sutte āgataguñehi ca theroy abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa Cūlagosiñgasuttam Nalakapānasuttaiñ Anuttariyasuttam Upakkilesasuttam Anuruddhasamyuttaiñ Mahāpurisavitakkasuttam therassa abhinikkhamanam etadagganti imesampi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiñhi, “etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam dibbacakkukānam yadidam Anuruddho”ti (a.ni.1.192) vuttam.

Āyasmatā ca Revatenāti ettha pana dve Revatā khadiravaniyarevato ca Kañkhārevato ca. Tattha Khadiravaniyarevato Dhammasenāpatittherassa kaniṭṭhabhātiko, na so idha adhippeto. “Akappiyō guļo, akappiyā muggā”ti (mahāva.272) evam Kañkhābahulo pana theroy idha Revatoti adhippeto. Sopi sīlādiguñehi ceva imasmim Sutte āgataguñehi ca theroy abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa abhinikkhamanenapi etadaggenapi mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiñhi, “etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam jhāyinānam yadidam Kañkhārevato”ti (a.ni.1.204) vuttam.

Anandattheropi sīlādiguñehi ceva imasmim Sutte āgataguñehi ca theroy abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa sekkhasuttam bāhitikasuttam āneñjasappāyam Gopakamoggallānam bahudhātukam cūlasuññatam mahāsuññatam Acchariyabbhutasuttam Bhaddekarattam Mahānidānam Mahāparinibbānam Subhasuttam Cūlaniyalokadhātusuttam abhinikkhamanam etadagganti imesampi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiñhi, “etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam bahussutānam yadidam Ānando”ti (a.ni.1.219-223) vuttam.

Aññehi ca abhiññātehi abhiññātehīti na kevalañca eteheva, aññehi ca mahāguṇatāya pākaṭehi abhiññātehi (MA.32./II,248.) bahūhi therehi sāvakehi saddhim Bhagavā Gosiñgasālavānadāye viharatīti attho. Āyasmā hi Sāriputto sayam mahāpañño aññepi bahū mahāpaññe bhikkhū gahetvā tadā dasabalam parivāretvā vihāsi. Āyasmā (CS:pg.2.150) Mahāmoggallāno sayam iddhimā, āyasmā Mahākassapo sayam dhutavādo, āyasmā Anuruddho sayam dibbacakkuko, āyasmā Revato sayam jhānābhīrato, āyasmā Ānando sayam bahussuto aññepi bahū bahussute bhikkhū gahetvā tadā dasabalam parivāretvā vihāsi, evam tadā ete ca aññe ca abhiññātā mahātherā tiṁsasahassamattā bhikkhū dasabalam parivāretvā vihariṁsūti veditabbā.

Paṭisallānā vuṭṭhitoti phalasamāpattivivekato vuṭṭhito. **Yenāyasmā** **Mahākassapo tenupasaṅkamīti** theroy kira paṭisallānā vuṭṭhitoto pacchimalokadhātum olokento vanante kīlantassa mattakhattiyassa kaṇṇato patamānam kundalam viya, saṁharitvā samugge pakkipamānam rattakambalam viya, mañināgadantato patamānam satasahassagghanikam suvaññapātīm viya ca attham gacchamānam paripuññapaññāsayojanam sūriyamañḍalam addasa. Tadanantaram pācīnalokadhātum olokento nemiyam gahetvā parivattayamānam rajatacakkam viya, rajatakūṭato nikhamantam khīradhārāmañḍam viya, sapakkhe papphoṭetvā gaganatale

pakkhandamānam setaharīsam viya ca meghavaṇṇāya samuddakucchito uggantvā pācīnacakkavālapabbatamatthake sasalakkhaṇappaṭimāṇḍitam ekūnapaṇṇāsayojanam candamaṇḍalam addasa. Tato sālavanam olokesi. Tasmiñhi samaye sālarukkhā mūlato paṭṭhāya yāva aggā sabbapālipullā dukūlapārūtā viya, muttākalāpavinaddhā viya ca virocim̄su. Bhūmitalam pupphasantharapūjāya paṭimāṇḍitam viya, tattha tattha nipatantena pupphareṇunā lākhārasena siñcamānam viya ca ahosi.

Bhamaramadhukaragañā kusumareṇumadamattā upagāyamānā viya vanantaresu vicaranti. Tadā ca uposathadivasova hoti. Atha therō, “kāya nu kho ajja ratiyā vītināmessāmī”ti cintesi, ariyasāvakā ca nāma piyadhammassavanā honti. (MA.32./II,249.) Athassa etadahosi-- “Ajja mayham jetṭhabhātikassa Dhammasenāpatittherassa santikam gantvā dhammaratiyā vītināmessāmī”ti. Gacchanto pana ekakova agantvā “mayham piyasahāyam Mahākassapattheram gahetvā gamissāmī”ti nisinnaṭhānato vuṭṭhāya cammakhaṇḍam papphotetvā yenāyasmā Mahākassapo tenupasaṅkami.

Evaṁavusoti (CS:pg.2.151) **kho āyasmā Mahākassapoti** theropi yasmā piyadhammassavanova ariyasāvako, tasmā tassa vacanam sutvā gacchāvuso, tvam, mayham sīsam vā rujjati piṭṭhi vāti kiñci lesāpadesam akatvā tuṭṭhahadayova, “evamāvuso”ti-ādimāha. Paṭissutvā ca nisinnaṭhānato vuṭṭhāya cammakhaṇḍam papphotetvā Mahāmoggallānam anubandhi. Tasmīm samaye dve mahātherā paṭipāṭiyā ṭhitāni dve candamaṇḍalāni viya, dve sūriyamaṇḍalāni viya, dve chaddantanāgarājāno viya, dve sīhā viya, dve byagghā viya ca virocim̄su. Anuruddhatheropi tasmīm samaye divāṭṭhāne nisinno dve mahātherere Sāriputtatherassa santikam gacchante disvā pacchimalokadhātum olokento sūriyam vanantam pavasantam viya, pācīnalokadhātum olokento candam vanantato uggacchantam viya, sālavanam olokento sabbapālipullameva sālavanañca disvā ajja uposathadivaso, ime ca me jetṭhabhātikā dhammasenāpatissa santikam gacchanti, mahantena dhammassavanena bhavitabbam, ahampi dhammassavanassa bhāgī bhavissāmīti nisinnaṭhānato vuṭṭhāya cammakhaṇḍam papphotetvā mahātherānam padānupadiko hutvā nikkhami. Tena vuttaṁ-- “Atha kho āyasmā ca Mahāmoggallāno āyasmā ca Mahākassapo āyasmā ca Anuruddho yenāyasmā Sāriputto tenupasaṅkamim̄su”ti. **Upasaṅkamim̄sūti**. Paṭipāṭiyā ṭhitā tayo candā viya, sūriyā viya, sīhā viya ca virocimānā upasaṅkamim̄su.

333. Evarīm upasaṅkamante pana te mahātherere āyasmā Ānando attano divāṭṭhāne nisinnoyeva disvā, “Ajja mahantam dhammassavanam bhavissati, mayāpi tassa bhāgīnā bhavitabbam, na kho pana ekakova gamissāmi, mayham piyasahāyampi Revatatheram gahetvā gamissāmī”ti sabbam Mahāmoggallānassa Mahākassapassa Anuruddhassa upasaṅkamane (MA.32./II,250.) vuttanayeneva vitthārato veditabbam. Iti te dve janā paṭipāṭiyā ṭhitā dve candā viya, sūriyā viya, sīhā viya ca virocimānā upasaṅkamim̄su. Tena vuttaṁ-- “Addasā kho āyasmā Sāriputto”ti-ādi **Disvāna āyasmantam Ānandam etadavocāti** dūratova disvā anukkamena kathā-upacāram sampattametam, “etu kho āyasmā”ti-ādivacanam avoca. **Ramaṇīyam, āvusoti** ettha duvidham rāmaṇeyyakam vanarāmaṇeyyakam puggalarāmaṇeyyakañca. Tattha vanam nāma nāgasalañcasālacampakādīhi (CS:pg.2.152) sañchannam hoti bahalacchāyam pupphaphalūpagam vividharukkham udakasampannam gāmato nissaṭam, idam vanarāmaṇeyyakam nāma. Yam sandhāya vuttaṁ--

“Ramaṇīyāni araññāni, yattha na ramatī jano;

Vītarāgā ramissanti, na te kāmagavesino”ti. (dha.pa.99).

Vanam pana sacepi ujjaṅgale hoti nirudakam viralacchāyam

kanṭakasamākiṇḍarī, Buddhādayopettha ariyā viharanti, idam puggalarāmaṇeyyakaṁ nāma. Yam sandhāya vuttam--

“Gāme vā yadi vāraññe, ninne vā yadi vā thale;

Yattha arahanto viharanti, tam bhūmirāmaṇeyyakan”ti. (dha.pa.98).

Idha pana tam duvidhampi labbhati. Tadā hi Gosiṅgasālavanam sabbapālipullam hoti kusumagandhasugandham, sadevake cettha loke aggapuggalo sammāsambuddho timsasahassamattehi abhiññātabhikkhūhi saddhim viharati. Tam sandhāya vuttam-- “Ramaṇīyam, āvuso Ānanda, Gosiṅgasālavanam”ti.

Dosināti dosāpagatā, abbharī mahikā dhūmo rajo rāhūti imehi pañcahi upakkilesehi virahitāti vuttam hoti. **Sabbapālipullāti** sabbattha pālipullā, mūlato paṭṭhāya yāva aggā apupphitaṭṭhānam nāma natthi. **Dibbā maññe gandhā sampavantīti** dibbā mandārapupphakovilārapāricchattakacandanacuṇṇagandhā viya samantā pavāyanti, sakkasuyāsantusitanimmānaratiparanimmitamahābrahmānam otinṇatṭhānam viya vāyantīti vuttam hoti.

(MA.32./II,251.) **Kathaṁrūpena āvuso Ānandāti** Ānandatthero tesam pañcannam therānam saṅghanavakova. Kasmā thero tamyeva paṭhamam pucchatīti? Mamāyitattā. Te hi dve therā aññamaññam mamāyim̄su. Sāriputtathero, “Mayā kattabbaṁ satthu upaṭṭhānam karoti”ti Ānandattheram mamāyi. Ānandatthero Bhagavato sāvakānam aggoti Sāriputtatheram mamāyi, kuladārake pabbājetvā Sāriputtatherassa santike upajjhām gaṇhāpesi. Sāriputtatheropi tatheva akāsi. Evam ekamekena attano pattacīvaram (CS:pg.2.153) datvā pabbājetvā upajjhām gaṇhāpitāni pañca bhikkhusatāni ahesum. Āyasmā Ānando pañītāni cīvarādīnīpi labhitvā therasseva deti.

Eko kira brāhmaṇo cintesi-- “Buddharatanassa ca saṅgharatanassa ca pūjā paññāyati, kathaṁ nu kho dhammaratanam pūjitarī nāma hoti”ti? So Bhagavantam upasaṅkamitvā etamattham pucchi. Bhagavā āha-- “Sacesi, brāhmaṇa, dhammaratanam pūjitukāmo, ekam bahussutam pūjehī”ti bahussutam, bhante, ācikkhathāti bhikkhusaṅgham pucchati. So bhikkhusaṅgham upasaṅkamitvā bahussutam, bhante, ācikkhathāti āha. Ānandatthero brāhmaṇāti. Brāhmaṇo theram sahassagghanikena cīvarena pūjesi. Thero tam gahetvā Bhagavato santikam agamāsi. Bhagavā “Kuto, Ānanda, laddhan”ti āha. Ekena, bhante, brāhmaṇena dinnam, idam panāham āyasmato Sāriputtassa dātukāmoti. Dehi, Ānandāti. Cārikam pakkanto, bhanteti. Āgatakāle dehīti. Sikkhāpadam, bhante, paññattanti. Kadā pana Sāriputto āgamissatīti? Dasāhamattena, bhanteti. “Anujānāmi, Ānanda, dasāhaparamam atirekacīvaram nikkhipitun”ti (pārā.461 mahāva.347) sikkhāpadam paññāpesi. Sāriputtatheropi tatheva yamkiñci manāpam labhati, tam Ānandattherassa deti. Evam te therā aññamaññam mamāyim̄su, iti mamāyitattā paṭhamam pucchi.

Apica anumatipucchā nāmesā khuddakato paṭṭhāya pucchitabbā hoti. Tasmā thero cintesi-- “Aham paṭhamam Ānandam pucchissāmi, Ānando attano paṭibhānam byākarissati. Tato revatarī, Anuruddham, Mahākassapam, (MA.32./II,252.) Mahāmoggallānam pucchissāmi. Mahāmoggallāno attano paṭibhānam byākarissati. Tato pañcapi therā mam pucchissanti, ahampi attano paṭibhānam byākarissāmī”ti. Ettāvatāpi ayam dhammadesanā sikhāppattā vepullappattā na bhavissati, atha mayam sabbepi dasabalam upasaṅkamitvā pucchissāma, Satthā sabbaññutaññāhena byākarissati. Ettāvatā ayam dhammadesanā sikhāppattā vepullappattā bhavissati. Yathā hi janapadamhi uppanno atṭo gāmabhojakam pāpuṇāti, tasmīm nicchitum asakkonte janapadabhojakam pāpuṇāti, tasmīm asakkonte mahāvinicchaya-amaccam, tasmīm

asakkonte (CS:pg.2.154) senāpatim, tasmim asakkonte uparājam, tasmim vinicchitum asakkonte rājānam pāpuṇāti, raññā vinicchitakālato paṭṭhāya aṭṭo aparāparam na sañcarati, rājavacaneneva chijjati. Evamevam ahañhi paṭhamam Ānandam pucchissāmi ...pe... atha mayam sabbepi dasabalam upasañkamitvā pucchissāma, Satthā sabbaññutaññāñena byākarissati. Ettāvatā ayam dhammadesanā sikhāppattā vepullappattā bhavissati.

Ebam anumatipucchaṁ pucchanto thero paṭhamam Ānandatheram pucchi.

Bahussuto hotīti buhu assa sutam hoti, navaṅgam Satthusāsanam pāli-anusandhipubbāparavasena uggahitam hotīti attho. **Sutadharoti** sutassa ādhārabhūto. Yassa hi ito gahitam ito palāyati, chiddaghaṭe udakam viya na tiṭṭhati, parisamajhe ekam suttam vā jātakam vā kathetum vā vācetum vā na sakkoti, ayam **na Sutadharo** nāma. Yassa pana uggahitam Buddhavacanam uggahitakālasadisameva hoti, dasapi vīsatipi vassāni sajjhāyam akarontassa na nassati, ayam **Sutadharo** nāma.

Sutasannicayoti sutassa sannicayabhūto. Yathā hi sutam hadayamañjūsāya sannicitam silāyam lekhā viya, suvanṇaghaṭe pakkhittasāhavasā viya ca ajjhosāya tiṭṭhati, ayam **sutasannicayo** nāma. **Dhātāti** ṭhitā paguṇā. Ekaccassa hi uggahitam Buddhavacanam dhātam paguṇam niccalitam na hoti, asukasuttam vā jātakam vā kathehīti vutte sajjhāyitvā saṁsandityā samanuggāhitvā jānissāmīti vadati. Ekaccassa dhātam paguṇam (MA.32./II,253.) bhavaṅgasotasadisam hoti, asukasuttam vā jātakam vā kathehīti vutte uddharitvā tameva katheti. Tam sandhāya vuttam “dhātā”ti.

Vacasā paricītāti suttadasaka-vaggadasaka-paṇṇāsadasakānam vasena vācāya sajjhāyitā. **Manasānupekkhitāti** cittena anupekkhitā, yassa vācāya sajjhāyitam Buddhavacanam manasā cintentassa tattha tattha pākaṭam hoti. Mahādīpaṁ jāletvā ṭhitassa rūpagatam viya paññāyati. Tam sandhāya vuttam-- “vacasā paricītā manasānupekkhitā”ti. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhāti** atthato ca kāraṇato ca paññāya suppaṭividdha. **Parimaṇḍalehi** (CS:pg.2.155) **padabyañjanehīti** ettha padameva athassa byañjanato padabyañjanam, tam akkharapāripūrim katvā dasavidhabyañjanabuddhiyo aparihāpetvā vuttaṁ parimaṇḍalam nāma hoti, evarūpehi padabyañjanehīti attho. Apica yo bhikkhu parisati dhammam desento suttam vā jātakam vā nikkhapitvā aññam upārambhakaram suttam āharati, tassa upamarā katheti, tadattham ohāreti, evamidam gahetvā ettha khipanto ekapasseneva pariharanto kālam ñatvā vuṭṭhahati. Nikkhittasuttam pana nikkhattamattameva hoti, tassa kathā aparimaṇḍalā nāma hoti. Yo pana suttam vā jātakam vā nikkipitvā bahi ekapadampi agantvā pāliyā anusandhiñca pubbāparañca amakkhento ācariyehi dinnanaye ṭhatvā tulikāya paricchindanto viya, gambhīramātikāya udakam pesento viya, padam kotṭento sindhavājānīyo viya gacchatī, tassa kathā parimaṇḍalā nāma hoti. Evarūpiṁ kathaṁ sandhāya-- “parimaṇḍalehi padabyañjanehī”ti vuttaṁ.

Anuppabandhehīti ettha yo bhikkhu dhammam kathento suttam vā jātakam vā ārabhitvā āraddhakālato paṭṭhāya turitaturito arañim manthento viya, uṇhakhādanīyam khādanto viya, pāliyā anusandhipubbāparesu gahitam gahitameva aggahitam aggahitameva ca katvā purāṇapāṇñantaresu caramānam godham uṭṭhapento viya tattha tattha paharanto osāpento ohāya gacchatī. Yopi dhammam (MA.32./II,254.) kathento kālena sīgham kālena dandham kālena mahāsaddam kālena khuddakasaddam karoti. Yathā petaggi kālena jalati, kālena nibbāyati, evameva idha **petaggidhammadakathiko** nāma hoti, parisāya uṭṭhātukāmāya punappunam ārabhati. Yopi kathento tattha tattha vitthāyati, nitthunanto kandanto viya katheti, imesam sabbesampi kathā appabandhā nāma hoti. Yo pana suttam ārabhitvā ācariyehi dinnanaye ṭhito acchinnaḍhāram katvā

nadīsotam viya pavatteti, ākāsagaṅgato bhassamānam udakam viya nirantaram katham pavatteti, tassa kathā anuppabandhā hoti. Tam sandhāya vuttam (CS:pg.2.156) “anuppabandhehi”ti. **Anusayasamugghātāyāti** sattannam anusayānam samugghātathāya. **Evarūpenāti** evarūpena bahussutena bhikkhunā tathārūpeneva bhikkhusatena bhikkhusahassena vā saṅghātikāṇṇena vā saṅghātikāṇṇam, pallaṅkena vā pallaṅkam āhacca nisinnena Gosiṅgasālavanam sobheyya. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

334. Paṭisallānam assa ārāmoti **paṭisallānārāmo**. Paṭisallāne ratoti **paṭisallānarato**.

335. **Sahassam lokānanti** sahassam lokadhātūnam. Ettakañhi therassa dhuvasevanaṁ āvajjanapaṭibaddham, ākañkhamāno pana thero anekānipi cakkavālasahassāni voloketiyeva. **Uparipāsādavaragatoti** sattabhūmakassa vā navabhūmakassa vā pāsādavarassa upari gato. **Sahassam nemimañḍalānam volokeyyāti** pāsādaparivenē nābhīyā patiṭhitānam nemivaṭṭīyā nemivaṭṭīm āhacca ṭhitānam nemimañḍalānam sahassam vātapānam vivaritvā olokeyya, tassa nābhīyopi pākaṭā honti, arāpi arantarānipi nemiyopi. **Evameva kho, āvusoti**, āvuso, evam ayampi dibbacakkhuco bhikkhu dibbena cakkhunā atikkantamānusakena sahassam lokānam voloketi. Tassa pāsāde ṭhitapurisassa cakkānābhiyo viya cakkavālasahasse sinerushassam pākaṭām hoti. Arā viya dīpā pākaṭā honti. Arantarāni viya dīpaṭhitamanussā pākaṭā honti. Nemiyo viya cakkavālapabbatā pākaṭā honti.

336. **Āraññikoti** samādiṇṇa-araññadhutaṅgo. (MA.32./II,255.) Sesapadesupi eseva nayo.

337. **No ca saṁsādentīti** na osādenti. Sahetukañhi sakāraṇam katvā pañham pucchitum vissajjītumpi asakkonto saṁsādeti nāma. Evam na karontīti attho.

Pavattinī hotīti nadīsotodakam viya pavattati.

338. **Yāya** (CS:pg.2.157) **vihārasamāpattiyyāti** yāya lokiyāya vihārasamāpattiyyā, yāya lokuttarāya vihārasamāpattiyyā.

339. **Sādhu sādhu Sāriputtāti** ayam sādhukāro Ānandatherassa dinno. Sāriputtatherena pana saddhim Bhagavā ālapati. Esa nayo sabbattha. **Yathā tam Ānandovāti** yathā Ānandova sammā byākaraṇamāno byākareyya, evam byākatam ānandena attano anucchavikameva, ajjhāsayānurūpameva byākatanti attho. Ānandathero hi attanāpi bahussuto, ajjhāsayopissa evam hoti-- “Aho vata sāsane sabrahmacārī bahussutā bhaveyyun”ti. Kasmā? Bahussutassa hi kappiyākappiyam sāvajjānavajjam, garukalahukam satekicchātekiccharām pākaṭām hoti. Bahussuto uggahitabuddhavacanam āvajjītvā imasmiṁ thāne sīlam kathitam, imasmiṁ samādhi, imasmiṁ vipassanā, imasmiṁ maggaphalanibbānānīti sīlassa āgataṭṭhāne sīlam pūretvā, samādhissa āgataṭṭhāne samādhirūpūretvā vipassanāyā āgataṭṭhāne vipassanāgabbharūpānām gaṇhāpetvā maggām bhāvetvā phalam sacchikaroti. Tasmā therassa evam ajjhāsayo hoti-- “Aho vata sabrahmacārī ekam vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye uggahetvā āvajjantā sīlādīnam āgataṭṭhānesu sīlādīni paripūretvā anukkamena maggaphalanibbānāni sacchikareyyun”ti. Sesavāresupi eseva nayo.

340. Āyasmā hi Revato jhānajjhāsayo jhānābhīrato, tasmāssa evam hoti-- “Aho vata sabrahmacārī ekikā nisīditvā kasiṇaparikammarām katvā aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā jhānapadaṭṭhānam vipassanām vaḍḍhetvā lokuttaradhammarām sacchikareyyun”ti. Tasmā evam byākāsi.

(MA.32./II,256.) 341. Āyasmā Anuruddho dibbacakkhuco, tassa evam hoti-- “Aho vata

sabrahmacārī ālokaṁ vaḍḍhetvā dibbena cakkhunā anekesu cakkavālasahassesu cavamāne ca upapajjamāne ca satte disvā vaṭṭabhayena cittāṁ samvejetvā vipassanāṁ vaḍḍhetvā lokuttaradhammāṁ sacchikareyyun”ti. Tasmā evam byākāsi.

342. Āyasmā Mahākassapo dhutavādo, tassa evam hoti -- “Aho vata sabrahmacārī dhutavādā hutvā dhutaṅgānubhāvena paccayataṇham milāpetvā aparepi nānappakāre kilese dhunitvā vipassanāṁ vaḍḍhetvā lokuttaradhammāṁ sacchikareyyun”ti. Tasmā evam byākāsi.

343. Āyasmā (CS:pg.2.158) Mahāmoggallāno samādhipāramiyā matthakāṁ patto, sukhumarī pana cittantaram khandhantaram dhātvantaram āyatantanaram jhānokkantikām ārammaṇokkantikām aṅgavatthānam ārammaṇavatthānam aṅgasāṅkanti ārammaṇasaṅkanti ekatovaḍḍhanāṁ ubhatovaḍḍhanānti ābhidhammikadhhammadhikkasева pākaṭāṁ. Anābhidhammiko hi dhammāṁ kathento-- “ayaṁ sakavādo ayam paravādo”ti na jānāti. Sakavādaṁ dīpessāmīti paravādaṁ dīpeti, paravādaṁ dīpessāmīti sakavādaṁ dīpeti, dhammantaram visamīvādeti. Ābhidhammiko sakavādaṁ sakavādaniyāmeneva paravādaṁ paravādaniyāmeneva dīpeti, dhammantaram na visamīvādeti. Tasmā therassa evam hoti-- “Aho vata sabrahmacārī ābhidhammikā hutvā sukhumesu ṭhānesu ṭhānam otāretvā vipassanāṁ vaḍḍhetvā lokuttaradhammāṁ sacchikareyyun”ti. Tasmā evam byākāsi.

344. Āyasmā Sāriputto paññāpāramiyā matthakāṁ patto, paññavāyeva ca cittāṁ attano vase vattetum sakkoti, na duppañño. Duppañño hi uppānassa cittassa vase vattetvā ito cito ca vipphanditvāpi katipāhenēva gihibhāvāṁ patvā anayabyasanāṁ pāpuñāti. Tasmā therassa evam hoti-- “Aho vata sabrahmacārī acittavasikā hutvā cittāṁ attano vase vattetvā sabbānassa visevitavipphanditāni bhañjītvā īsakampi bahi nikkhmitum adentā vipassanāṁ (MA.32./II,257.) vaḍḍhetvā lokuttaradhammāṁ sacchikareyyun”ti. Tasmā evam byākāsi.

345. Sabbesām vo, Sāriputta, subhāsitām pariyāyenāti Sāriputta, yasmā saṅghārāmassa nāma bahussutabhikkhūhi sobhanakāraṇāṁ atthi, jhānābhiratehi, dibbacakkhukehi, dhutavādehi, ābhidhammikehi, acittavasikehi sobhanakāraṇāṁ atthi. Tasmā sabbesām (CS:pg.2.159) vo subhāsitām pariyāyena, tena tena kāraṇena subhāsitameva, no dubbhāsitam. **Apica mamapi suṇāthāti** apica mamapi vacanāṁ suṇātha. **Na tāvāham imam pallaṅkām bhindissāmīti** na tāvā aham imam caturaṅgavīriyāṁ adhiṭṭhāya ābhujitām pallaṅkām bhindissāmi, na mocessāmīti attho. Idam kira Bhagavā paripākagate ṭhāne rajjasirim pahāya katābhinikkhamano anupubbena bodhimāṇḍām āruhya caturaṅgavīriyāṁ adhiṭṭhāya aparājitapallaṅkām ābhujitvā daļhasamādāno hutvā nisinno tiṇṇām mārānaṁ matthakām bhinditvā paccūsasamaye dasasahassilokadhātum unnādento sabbaññutaññānam paṭivijjhī, tam attano mahābodhipallaṅkām sandhāya evamāha. Apica pacchimāṁ janataṁ anukampamānopi paṭipattisāram puthujjanakalyāṇakām dassento evamāha. Passati hi Bhagavā-- “anāgate evam ajjhāsayā kulaputtā iti paṭisañcikkhissanti, ‘bhagavā mahāgo siṅgasuttām kathento idha, Sāriputta, bhikkhu pacchābhattām ...pe... evarūpena kho, Sāriputta, bhikkhunā Gosiṅgasālavanāṁ sobheyyāti āha, mayam Bhagavato ajjhāsayām ganhissāmā’ti pacchābhattām piṇḍapāṭapaṭikkantā caturaṅgavīriyāṁ adhiṭṭhāya daļhasamādānā hutvā ‘arahattām appatvā imam pallaṅkām na bhindissāmā’ti samaṇḍadhammām kātabbaṁ maññissanti, te evam paṭipannā katipāhenēva jātijarāmarāṇassa antarā karissanti”ti, imam pacchimāṁ janataṁ anukampamāno paṭipattisāram puthujjanakalyāṇakām dassento evamāha. **Evarūpena kho, Sāriputta, bhikkhunā Gosiṅgasālavanāṁ sobheyyāti,**

Sāriputta, evarūpena bhikkhunā nippariyāyeneva Gosiṅgasālavanam̄ sobheyāti yathānusandhināva desanam̄ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāgosiṅgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.33./II,258.)

(M.33.)3.Mahāgopālakasuttavaṇṇanā

346. Evaṁ me sutanti Mahāgopālakasuttam̄. Tattha tisso kathā ekanālikā, caturassā, nisinnavattikāti. Tattha pālim̄ vatvā ekekāpadassa Atthakathanam̄ **ekanālikā** nāma. Apanḍitam̄ gopālakam̄ dassetvā, apanḍitam̄ (**CS:pg.2.160**) bhikkhum̄ dassetvā, paṇḍitam̄ gopālakam̄ dassetvā, paṇḍitam̄ bhikkhum̄ dassetvāti catukkam̄ bandhitvā kathanam̄ **caturassā** nāma. Apanḍitam̄ gopālakam̄ dassetvā pariyośānagamanam̄, apanḍitam̄ bhikkhum̄ dassetvā pariyośānagamanam̄, paṇḍitam̄ gopālakam̄ dassetvā pariyośānagamanam̄, paṇḍitam̄ bhikkhum̄ dassetvā pariyośānagamananti ayam̄ **nisinnavattikā** nāma. Ayam̄ idha sabbācariyānam̄ āciṇṇā.

Ekādasahi, bhikkhave, aṅgehīti ekādasahi aguṇakoṭṭhāsehi. **Gogaṇanti** gomaṇḍalam̄. **Pariharitunti** pariggahetvā vicaritum̄. **Phātim kātunti** vaḍḍhim̄ āpādetum̄. **Idhāti** imasmim̄ loke. **Na rūpaññū hotīti** gaṇanato vā vaṇṇato vā rūpaṁ na jānāti. **Gaṇanato** na jānāti nāma attano gunnam̄ satam̄ vā sahassam̄ vāti saṅkyam̄ na jānāti. So gāvīsu haṭāsu vā palātāsu vā gogaṇam̄ gaṇetvā, ajja ettikā na dissantīti dve tiṇi gāmantarāni vā aṭavim̄ vā vicaranto na pariyesati, aññesam̄ gāvīsu attano gogaṇam̄ paviṭṭhāsupi gogaṇam̄ gaṇetvā, “imā ettikā gāvo na amhākan”ti yaṭṭhiyā pothetvā na nīharati, tassa naṭṭhā gāviyo naṭṭhāva honti. Paragāviyo gahetvā vicarantam̄ gosāmikā disvā, “Ayam̄ ettakam̄ kālam̄ amhākaṁ dhenum̄ gaṇhātī”ti tajjetvā attano gāviyo gahetvā gacchanti. Tassa gogaṇopi parihāyati, pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti. **Vaṇṇato** na jānāti nāma-- “ettikā gāvo setā, ettikā rattā, ettikā kālā, ettikā kabarā ettikā nīlā”ti na jānāti, so gāvīsu haṭāsu vā ...pe... pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na lakkhaṇakusalō hotīti gāvīnam̄ sarīre katarā dhanusattisūlādibhedam̄ lakkhaṇam̄ na jānāti so gāvīsu haṭāsu vā palātāsu vā ajja asukalakkhaṇā ca asukalakkhaṇā ca (**MA.33./II,259.**) gāvo na dissanti ...pe... pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikam̄ hāretāti gunnam̄ khāṇukaṇṭakādīhi pahaṭṭhānesu vaṇo hoti. Tattha nīlamakkhikā aṇḍakāni pātentī, tesam̄ āsāṭikāti nāma. Tāni daṇḍena apanetvā bhesajjam̄ dātabbarā hoti. Bālo (**CS:pg.2.161**) gopālako tathā na karoti, tena vuttam̄--“na āsāṭikam̄ hāretā hotī”ti. Tassa gunnam̄ vaṇā vaḍḍhanti, gambhīrā honti, pāṇakā kucchiṁ pavisanti, gāvo gelaññābhībhūtā neva yāvadattham̄ tiṇāni khāditum̄, na pāṇīyam̄ pātum̄ sakkonti. Tattha gunnam̄ khīram̄ chijjati, goṇānam̄ javo hāyati, ubhayesam̄ jīvitantarāyo hoti. Evamassa gogaṇopi parihāyati, pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na vaṇam̄ paṭicchādetā hotīti gunnam̄ vuttanayeneva sañjāto vaṇo bhesajjam̄ datvā vākena vā cīrakena vā bandhitvā paṭicchādetabbo hoti. Bālo gopālako tathā na karoti, athassa gunnam̄ vaṇehi yūsā paggharanti, tā aññamaññam̄ nighāmsenti, tena aññesampi vaṇā jāyanti. Evarā gāvo gelaññābhībhūtā neva yāvadattham̄ tiṇāni khāditum̄ ...pe... paribāhiro hoti.

Na dhūmaṁ kattā hotīti antovasse ḍāmsamakasādīnam̄ ussannakāle gogaṇe

vajārū paviṭṭhe tattha tattha dhūmo kātabbo hoti, apaṇḍito gopālako tārū na karoti. Gogaṇo sabbarattim dāmsādīhi upadduto niddam alabhitvā punadivase araññe tattha tattha rukkhamūlādīsu nipajjītvā niddāyati, neva yāvadattham tiṇāni khāditum ...pe... pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na tittham jānātī tittham samanti vā visamanti vā sagāhanti vā niggāhanti vā na jānāti, so atitthena gāviyo otāreti. Tāsam visamatitthe pāsāṇādīni akkamantīnam pādā bhijjanti, sagāham gambhīram tittham otiṇṇā kumbhīlādayo gāhā gaṇhanti. Ajja ettikā gāvo naṭṭhā, ajja ettikāti vattabbatārū āpajjati. Evamassa gogaṇopi parihāyati, pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na pītam jānātī pītampi apītampi na jānāti. Gopālakena hi “imāya gāviyā pītam, imāya na pītam, imāya pānīyatitthe okāso laddho, imāya (MA.33./II,260.) na laddho”ti evam pītāpītam jānitabbam hoti. Ayaṁ pana divasabhāgarūm araññe gogaṇam rakkhitvā pānīyam pāyessāmīti nadim vā (CS:pg.2.162) talākaṁ vā gahetvā gacchati. Tattha mahā-usabhā ca anu-usabhā ca balavagāviyo ca dubbalāni ceva mahallakāni ca gorūpāni siṅgehi vā phāsukāhi vā paharitvā attano okāsam katvā ūrappamāṇam udakam pavisitvā yathākāmām pivanti. Avasesā okāsam alabhamānā tīre ṭhatvā kalalamissakam udakam pivanti, apītā eva vā honti. Atha ne gopālako piṭṭhiyām paharitvā puna araññam paveseti, tattha apītagāviyo pipāsāya sukkhamānā yāvadattham tiṇāni khāditum na sakkonti, tattha gunnam khīram chijjati, goṇānam javo hāyati ...pe... paribāhiro hoti.

Na vīthim jānātī “Ayam maggo samo khemo, ayam visamo sāsanko sappaṭibhayo”ti na jānāti. So samam khemam maggam vajjetvā gogaṇam itaram maggam paṭipādeti, tattha gāvo sīhabyagghādīnam gandhena coraparissayena vā abhibhūtā bhantamigasappaṭibhāgā gīvam ukkhipitvā tiṭṭhanti, neva yāvadattham tiṇāni khādanti, na pānīyam pivanti, tattha gunnam khīram chijjati ...pe... paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotī gopālakena hi gocarakusalena bhavitabbam, pañcāhikavāro vā sattāhikavāro vā jānitabbo, ekadisāya gogaṇam cāretvā punadivase tattha na cāretabbo. Mahatā hi gogānena ciṇṇatāṇam bheritalam viya suddham hoti nittiṇam, udakampi āluṭiyati. Tasmā pañcāme vā sattame vā divase puna tattha cāretum vatṭati, ettakena hi tiṇampi pativiruhati, udakampi pasīdati. Ayaṁ pana imam pañcāhikavāram vā sattāhikavāram vā na jānāti, divase divase rakkhitatāṇeyeva rakkhati. Athassa gogaṇo haritatiṇam na labhati, sukkhatiṇam khādanto kalalamissakam udakam pivati, tattha gunnam khīram chijjati ...pe... paribāhiro hoti.

Anavasesadōhī ca hotī paṇḍitagopālakena yāva vacchakassa māmsalohitam saṇṭhāti, tāva ekaṁ dve thane ṭhapetvā sāvasesadōhinā bhavitabbam. Ayaṁ vacchakassa kiñci anavasesetvā duhati, khīrapako vaccho khīrapipāsāya sukkhati, (MA.33./II,261.) saṇṭhātum asakkonto kampamāno (CS:pg.2.163) mātu purato patitvā kālañkaroti. Mātā puttakarū disvā, “mayhaṁ puttako attano mātukhīrām pātumpi na labhati”ti puttasokena na yāvadattham tiṇāni khāditum, na pānīyam pātum sakkoti, thanesu khīram chijjati. Evamassa gogaṇopi parihāyati, pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Gunnam pituṭṭhānam karontīti **gopitaro**. Gāvo pariṇayanti yathārucim gahetvā gacchantīti **gopariṇāyakā**. **Na atirekapūjāyātī** paṇḍito hi gopālako evarūpe usabhe atirekapūjāya pūjeti, paṇītam gobhattam deti, gandhapañcaṅgulikehi maṇḍeti, mālam pilandheti, siṅge suvaṇṇarajatakosače ca dhāreti, rattim dīpaṁ jāletvā celavitānassa heṭṭhā sayāpeti. Ayaṁ pana tato ekasakkārampi na karoti, usabhā atirekapūjam alabhamānā gogaṇam na rakkhati, parissayam na vārenti. Evamassa gogaṇo parihāyati,

pañcagorasato paribāhiro hoti.

347. Idhāti imasmim sāsane. **Na rūpaññū hotīti**, “cattāri mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānam upādāyarūpan”ti evam vuttarūpam dvīhākārehi na jānāti gañanato vā samuññhānato vā. **Gañanato** na jānāti nāma, “cakkhāyatanam, sota-ghāna-jivhā-kāyāyatanam, rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabbāyatanam, itthindriyam, purisindriyam, jīvitindriyam, kāyaviññatti, vacīviññatti, ākāsadhātu, āpodhātu, rūpassa lahutā, mudutā, kammaññatā, upacayo, santati, jaratā, rūpassa aniccatā, kabaññikāro āhāro”ti evam pāliyam āgatā pañcavīsatī rūpakoṭṭhāsāti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako gañanato gunnam rūpam na jānāti, tathūpamo ayam bhikkhu. So gañanato rūpam ajānanto rūpam pariggahetvā arūpam vavatthapetvā rūpārūpam pariggahetvā paccayam sallakkhetvā lakkhaṇam āropetvā kammaññhānam matthakam pāpetum na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaño na vadḍhati, evam imasmim sāsane sīlasamādhivipassanāmaggaphalanibbānehi na vadḍhati, yathā (MA.33./II,262.) ca so gopālako pañcahi gorasehi paribāhiro hoti, evam asekkhena sīlakkhandhena, asekkhena samādhi, paññā, vimutti, vimuttiññādassanakkhandhenāti pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

Samuññhānato (CS:pg.2.164) na jānāti nāma, “ettakam rūpam ekasamuññhānam, ettakam dvisamuññhānam, ettakam tisamuññhānam, ettakam catusamuññhānam, ettakam na kutocisamuññhātī”ti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako vaññato gunnam rūpam na jānāti, tathūpamo ayam bhikkhu. So samuññhānato rūpam ajānanto rūpam pariggahetvā arūpam vavatthapetvā ...pe... paribāhiro hoti.

Na lakkhaṇakusalo hotīti kammalakkhaṇo bālo, kammalakkhaṇo pañditoti evam vuttam kusalākusalam kammam pañditabālalakkhaṇanti na jānāti. So evam ajānanto bāle vajjetvā pañdite na sevati, bāle vajjetvā pañdite asevanto kappiyākappiyam kusalākusalam sāvajjānavajjam garukalahukam satekiccha-atekiccham kāraṇākāraṇam na jānāti; tam ajānanto kammaññhānam gahetvā vadḍheturū na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaño na vadḍhati, evam imasmim sāsane yathāvuttehi sīlādīhi na vadḍhati, gopālako viya ca pañcahi gorasehi pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikam hāretā hotīti uppannam kāmavitakkanti evam vutte kāmavitakkādike na vinodeti, so imam akusalavitakkam āsāṭikam ahāretvā vitakkavasiko hutvā vicaranto kammaññhānam gahetvā vadḍhetum na sakkoti, so yathā tassa gopālakassa ...pe... paribāhiro hoti.

Na vañam paṭicchādetā hotīti cakkhunā rūpam disvā nimittaggāhī hotīti-ādinā nayena sabbārammañesu nimittam gañhanto yathā so gopālako vañam na paṭicchādeti, evam samvaram na sampādeti. So vivaṭadvāro vicaranto kammaññhānam gahetvā vadḍhetum na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na dhūmarūpam kattā hotīti so gopālako dhūmarūpam viya dhammadesanādhūmarūpam na karoti, dhammakatham vā sarabhaññam vā upanisinnakatham vā anumodanam vā na (MA.33./II,263.) karoti Tato nam manussā bahussuto guṇavāti na jānanti, te guṇāguṇam ajānāntā catūhi paccayehi saṅgaham na karonti So paccayehi (CS:pg.2.165) kilamamāno Buddhavacanam sajjhāyam kātum vattapaṭipattim pūretum kammaññhānam gahetvā vadḍheturū na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na tittham jānātīti titthabhūte bahussutabhikkhū na upasañkamati, upasañkamanto, “idañ, bhante, byañjanam kathañ ropetabbañ, imassa bhāsitassa ko attho, imasmim thāne pāli kiñ vadeti, imasmim thāne attho kiñ dīpetī”ti evam na paripucchati na paripañhati, na jānāpetīti attho. Tassa te evam aparipucchato

avivaṭañceva na vivaranti, bhājetvā na dassenti, anuttānīkatañca na uttānīkaronti, apākaṭam na pākaṭam karonti. **Anekavihitesu ca kañkhāṭhāniyesu dhammesūti** anekavidhāsu kañkhāsu ekaṁ kañkhampi na paṭivinodenti. Kañkhā eva hi kañkhāṭhāniyā dhammā nāma. Tattha ekaṁ kañkhampi na nīharantīti attho. So evam bahussutatittham anupasaṅkamitvā sakaṅkho kammaṭṭhānam gahetvā vaḍḍhetum na sakkoti. Yathā ca so gopālako tittham na jānāti, evam ayampi bhikkhu dhammatittham na jānāti, ajānanto avisaye pañham pucchat, abhidhammikam upasaṅkamitvā kappiyākappiyam pucchat, vinayadharam upasaṅkamitvā rūpārūpaparicchedam pucchat. Te avisaye puṭṭhā katheturū na sakkoti, so attanā sakaṅkho kammaṭṭhānam gahetvā vaḍḍhetum na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na pītam jānātiti yathā so gopālako pītāpītam na jānāti, evam dhammūpasañhitam pāmojjam na jānāti na labhati, savanamayaṁ puññakiriyavatthum nissāya ānisarīsaṁ na vindati, dhammassavanaggam gantvā sakkaccaṁ na suṇāti, nisinno niddāyati, kathaṁ katheti, aññavihitako hoti, so sakkaccaṁ dhammarūpaṁ asuṇanto kammaṭṭhānam gahetvā vaḍḍhetum na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na vīthim jānātiti so gopālako maggāmaggam viya,-- “Ayam lokiyo ayam lokuttaro”ti ariyam atṭhaṅgikam maggam yathābhūtam na pajānāti. Ajānanto lokiymagge abhinivisitvā lokuttaram nibbattetum na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotīti so gopālako pañcāhikavāre sattāhikavāre (**MA.33./II,264.**) viya cattāro satipaṭṭhāne “ime lokiā ime lokuttarā”ti yathābhūtam na pajānāti. Ajānanto sukhumaṭṭhānesu attano (**CS:pg.2.166**) nānam carāpetvā lokiysatipaṭṭhāne abhinivisitvā lokuttaram nibbattetum na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Anavasesadohī ca hotīti paṭiggahane mattam ajānanto anavasesam duhati. Niddesavāre panassa **abhihaṭṭhum pavārentīti** abhiharityā pavārenti. Ettha dve abhihārā vācābhīhāro ca paccayābhīhāro ca. **Vācābhīhāro** nāma manussā bhikkhussa santikam gantvā, “vadeyyātha, bhante, yenattho”ti pavārenti. **Paccayābhīhāro** nāma vatthādīni vā telaphāṇitādīni vā gahetvā bhikkhussa santikam gantvā, “gaṇhatha, bhante, yāvatakena attho”ti vadanti. **Tatra bhikkhu mattam na jānāti**ti bhikkhu tesu paccayesu pamāṇam na jānāti,-- “dāyakassa vaso veditabbo, deyyadhammassa vaso veditabbo, attano thāmo veditabbo”ti rathavinīte vuttanayena pamāṇayuttam aggahetvā yaṁ āharanti, tam sabbam gaṇhātīti attho. Manussā vippaṭisārino na puna abhiharityā pavārenti. So paccayehi kilamanto kammaṭṭhānam gahetvā vaḍḍhetum na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Te na atirekapūjāya pūjetā hotīti so gopālako mahā-usabhe viya te there bhikkhū imāya āvi ceva raho ca mettāya kāyakammādikāya atirekapūjāya na pūjeti. Tato therā,-- “ime amhesu garucittikāram na karontī”ti navake bhikkhū dvīhi saṅgahehi na saṅgañhanti, na āmisasaṅgahena cīvarena vā pattena vā pattapariyāpannenā vā vasanaṭṭhānenā vā. Kilamante milāyantepi nappaṭijagganti. Pālim vā Aṭṭhakatham vā dhammakathābandham vā guyhagantham vā na sikkhāpentī. Navakā therānam santikā sabbaso ime dve saṅgahe alabhamānā imasmim sāsane patitṭhātum na sakkoti. Yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evam sīlādīni na vaḍḍhanti. Yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi paribāhiro hoti, evam pañcahi dhammadakkhandhehi paribāhirā honti. Sukkapakkho kañhapakkhe vuttavipallāsavasena yojetvā veditabboti.

Mahāgopālakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.34./II,265.)

(M.34.)4.Cūlagopālakasuttavaṇṇanā

350. Evam (CS:pg.2.167) me sutanti Cūlagopālakasuttaṁ. Tattha **ukkanacelāyanti** evamnāmake nagare. Tasmiṁ kira māpiyamāne rattim gaṅgāsotato maccho thalam patto. Manussā celāni telapātiyam temetvā ukkā katvā macchaṁ gaṇhiṁsu. Nagare niṭṭhite tassa nāmam karonte amhehi nagaraṭṭhānassa gahitadivase celukkāhi maccho gahitoti **ukkanacelā-tvevassa** nāmam akam̄su. **Bhikkhū āmantesīti** yasmīn ṭhāne nisinnassa sabbā gaṅgā pākaṭā hutvā paññāyati, tādise vālikussade gaṅgātitthe sāyanhasamaye mahābhikkhusaṅghaparivuto nisīditvā mahāgaṅgam paripuṇṇam sandamānam olokento,-- “Atthi nu kho imam gaṅgam nissāya koci pubbe vaḍḍhiparihāniṁ patto”ti āvajjivā, pubbe ekaṁ bālagopālakam nissāya anekasatasahassā gogaṇā imissā gaṅgāya āvaṭṭe patitvā samuddameva paviṭṭhā, aparam pana paṇḍitagopālakam nissāya anekasatasahassagogaṇassa sotthi jātā vaḍḍhi jātā ārogyam jātanti addasa. Disvā imam kāraṇam nissāya bhikkhūnam dhammarām desessāmīti cintetvā bhikkhū āmantesi.

Māgadhakoti Magadharatthavāsī. **Duppaññajātikoti** nippaññasabhāvo dandho mahājalo. **Asamavekkhitvāti** asallakkhetvā anupadhāretvā. **Patāresīti** tāretum ārabhi. **Uttaram tīram suvidehānanti** gaṅgāya orime tīre Magadharattham, pārime tīre videharattham, gāvo Magadharatthato videharattham netvā rakkhissāmīti uttaram tīram patāresi. Tam sandhāya vuttam-- “uttaram tīram suvidehānan”ti. **Āmaṇḍalikam karitvāti** maṇḍalikam katvā. **Anayabyasanam āpajjiṁsūti** avadḍhim vināsām pāpuṇīṁsu, mahāsamuddameva pavisīṁsu. Tena hi gopālakena gāvo otārentena gaṅgāya orimatīre (MA.34./II,266.) samatitthañca visamatitthañca oloketabarā assa, majjhe gaṅgāya gunnam vissamaṭṭhānattham dve tīni vālikatthalāni sallakkhetabbāni assu. Tathā pārimatīre tīni cattāri titthāni, imasmā titthā bhaṭṭhā imam tittham gaṇhissanti, imasmā bhaṭṭhā imanti. Ayam pana bālagopālako orimatīre gunnam otaraṇatittham samam vā visamam vā anoloketvāva majjhe (CS:pg.2.168) gaṅgāya gunnam vissamaṭṭhānattham dve tīni vālikatthalānipi asallakkhetvāva paratīre cattāri pañca uttaraṇatitthāni asamavekkhitvāva atitheneva gāvo otāresi. Athassa mahā-usabho javanasampannatāya ceva thāmasampannatāya ca tiriyaṁ gaṅgāya sotam chetvā pārimam tīram patvā chinnataṭañceva kaṇṭakagumbagahanañca disvā, “dubbini viṭṭhametan”ti ñatvā dhurragga-patiṭṭhānokāsampi alabhitvā paṭinivatti. Gāvo mahā-usabho nivatto mayampi nivattissāmāti nivattā. Mahato gogaṇassa nivattaṭṭhāne udakam chijjivā majjhe gaṅgāya āvaṭṭam uṭṭhapesi. Gogano āvaṭṭam pavisitvā samuddameva patto. Ekopi goṇo arogo nāma nāhosī. Tenāha-- “tattheva anayabyasanam āpajjiṁsū”ti.

Akusalā imassa lokassāti idha loke khandhadhātāyatanesu akusalā achekā, paralokepi eseva nayo. **Māradheyam** vuccati tebhūmakadhammā. **Amāradheyam** nava lokuttaradhammā. **Maccudheyampi** tebhūmakadhammāva. **Amaccudheyam** nava lokuttaradhammā. Tattha **akusalā** achekā. Vacanathato pana mārassa dheyym **māradheyam**. **Dheyantī** ṭhānam vatthu nivāso gocaro. **Maccudheyepi** eseva nayo. **Tesanti** tesam evarūpānam samaṇabrahmaṇānam, iminā cha satthāro dassitāti veditabbā.

351. Evarṁ kaṇhapakkhaṁ niṭṭhapetvā sukkapakkhaṁ dassento **bhūtapubbam**, **bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **balavagāoti** dantagoṇe ceva dhenuyo ca. **Dammagāoti** dametabbagoṇe ceva avijātagāvo ca. **Vacchatareti** vacchabhāvam taritvā ṛhte balavavacche. **Vacchaketi** dhenupake (MA.34./II,267.) taruṇavacchake **Kisābalaketi** appamānsalohite mandathāme. **Tāvadeva jātakoti** tamdivase jātako. **Mātugoravakena vuyhamānoti** mātā purato purato humhūnti goravaṁ katvā saññam dadamānā urena udakam chindamānā gacchati, vacchako tāya goravasaññāya dhenuyā vā urena chinnodakena gacchamāno “mātugoravakena vuyhamāno”ti vuccati.

352. Mārassa (CS:pg.2.169) **sotaṁ chetvāti** arahattamaggena mārassa taṇhāsotam chetvā. **Pāram gatāti** mahā-usabha nadīpāram viya samsārapāram nibbānam gatā. **Pāram agamaṁsu**ti mahā-usabhaṇam pāraṅgatakkhaṇe gaṅgāya sotassa tayo koṭṭhāse atikkamma ṛhitā mahā-usabhe pāraṁ patte disvā tesam gatamaggam paṭipajjivā pāraṁ agamaṁsu. **Pāram gamissantīti** catumaggavajjhānam kilesānam tayo koṭṭhāse khepetvā ṛhitā idāni arahattamaggena avasesam taṇhāsotam chetvā balavagāvo viya nadīpāram samsārapāram nibbānam gamissantīti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo. **Dhammānusārino, saddhānusārinoti** ime dve paṭhamamaggasamaṅgino.

Jānatāti sabbadhamme jānantena Buddhenā. **Suppakāsitoti** sukathito. **Vivaṭanti** vivaritam. **Amatadvāranti** ariyamaggo. **Nibbānapatti**ti tadatthāya vivaṭam. **Vinalikatanti** vigatamānanālam kataṁ. **Khemām patthethāti** kattukamyatāchandena arahattam patthetha, kattukāmā nibbattetukāmā hothāti attho. “Patta’tthā”tipi pāṭho. Evarūpaṁ satthāraṁ labhitvā tumhe pattāyeva nāmāti attho. Sesam sabbattha uttānameva. Bhagavā pana yathānusandhināva desanām niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlagopālakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.35.)5.Cūlasaccakasuttavaṇṇanā

353. Evaṁ me sutanti Cūlasaccakasuttam. Tattha **mahāvane kūṭagārasālāyanti** mahāvanam nāma sayamjātam aropimām saparicchedam mahantaṁ vanam. Kapilavatthusāmantā (MA.35./II,268.) pana mahāvanam Himavantena saha ekābaddham aparicchedam hutvā mahāsamuddam āhacca ṛhitam. Idam tādisam na hoti. Saparicchedam mahantaṁ vananti **mahāvanaṁ**. **Kūṭagārasālā** pana mahāvanam nissāya kate ārāme kūṭagāraṁ antokatvā haṁsavaṭṭakacchannena katā sabbākārasampannā Buddhassa Bhagavato gandhakuṭi veditabbā.

Saccako (CS:pg.2.170) **nigaṇṭhaputto**ti pubbe kira eko nigaṇṭho ca nigaṇṭhī ca pañca pañca vādasatāni uggahetvā, vādaṁ āropessāmāti Jambudīpe vicarantā Vesāliyam samāgatā. Licchavirājano disvā, -- “tvarī ko, tvarī kā”ti pucchiṁsu. Nigaṇṭho-- “Aham vādaṁ āropessāmīti Jambudīpe vicarāmī”ti āha. Nigaṇṭhīpi tathā āha. Licchavino, “idheva aññamaññam vādaṁ āropethā”ti āhaṁsu. Nigaṇṭhī attanā uggahitāni pañcavādasatāni pucchi, nigaṇṭho kathesi. Nigaṇṭhena pucchitepi nigaṇṭhī kathesiyeva. Ekassapi na jayo, na parājayo, ubho samasamāva ahesum. Licchavino,-- “tumhe ubhopi samasamā āhiṇḍitvā kiṁ karissatha, idheva vasathā”ti geham datvā balim

paṭṭhapesum. Tesaṁ sarīvāsamanvāya catasso dhītaro jātā,-- ekā saccā nāma, ekā lolā nāma, ekā paṭācārā nāma, ekā ācāravatī nāma. Tāpi pañditāva ahesum, mātāpitūhi uggahitāni pañca vādasatāni uggahesum. Tā vayapattā mātāpitaro avocum-- “Amhākaṁ ammā kule dārikā nāma hiraññasuvanṇādīni datvā kulagharam pesitapubbā nāma natthi. Yo pana agāriko tāsam vādam madditum sakkoti, tassa pādaparicārikā honti. Yo pabbajito tāsam madditum sakkoti, tassa santike pabbajanti. Tumhe kiṁ karissathā”ti? Mayampi evameva karissāmāti. Catassopi paribbājikavesam gahetvā, “Ayam Jambudīpo nāma jambuyā paññāyatīti jambusākham gahetvā cārikam pakkamirīsu. Yam gāmarā pāpuṇanti, tassa dvāre pañsupuñje vā vālikapuñje vā Jambudhajam ṭhapetvā,-- “yo vādam āropetum sakkoti, so imam maddatū”ti vatvā gāmarā pavisanti. Evarā gāmena gāmarā vicarantiyo Sāvathim pāpuṇitvā tatheva gāmadvāre (MA.35./II,269.) Jambudhajam ṭhapetvā sampattamanussānam ārocetvā antonagaram pavīṭhā.

Tena samayena Bhagavā Sāvatthim nissāya Jetavane viharati. Athāyasmā Sāriputto gilāne pucchanto ajaggitaṭṭhānam jagganto attano kiccamahantatāya aññehi bhikkhūhi divātaram gāmarā piṇḍāya pavisanto gāmadvāre Jambudhajam disvā,-- “kimidan”ti dārake pucchi. Te tamatthām ārocesum. Tena hi maddathāti. Na sakkoma, bhante, bhāyāmāti. “Kumārā (CS:pg.2.171) mā bhāyatha, ‘kena amhākaṁ Jambudhajo maddāpito’ti vutte, Buddhasāvakena Sāriputtatherena maddāpito, vādam āropetukāmā Jetavane therassa santikam gacchathāti vadeyyāthā”ti āha. Te therassa vacanām sutvā Jambudhajam madditvā chāḍdesum. Thero piṇḍāya caritvā vihāram gato. Paribbājikāpi gāmato nikkhāmitvā, “Amhākaṁ dhajo kena maddāpito”ti pucchirīsu. Dārakā tamatthām ārocesum. Paribbājikā puna gāmarā pavisitvā ekekam vīthim gahetvā, -- “Buddhasāvako kira Sāriputto nāma amhehi saddhim vādam karissati, sotukāmā nikkhāmathā”ti ārocesum. Mahājano nikkhāmi, tena saddhim paribbājikā Jetavanaṁ agamiṁsu.

Thero-- “Amhākaṁ vasanaṭṭhāne mātugāmassa āgamanām nāma aphāsukan”ti vihāramajjhē nisīdi. Paribbājikāyo gantvā theram pucchirīsu-- “tumhehi amhākaṁ dhajo maddāpito”ti? Āma, mayā maddāpitoti. Mayam tumhehi saddhim vādam karissāmāti. Sādhu karotha, kassa pucchā kassa vissajjanām hotūti? Pucchā nāma amhākaṁ pattā, tumhe pana mātugāmā nāma paṭhamam pucchathāti āha. Tā catassopi catūsu disāsu ṭhatvā mātāpitūnam santike uggahitām vādasahassam pucchirīsu. Thero khaggena kumudanālām chindanto viya pucchitam pucchitam nijjaṭam niggaṇṭhim katvā kathesi, kathetvā puna pucchathāti āha. Ettakameva, bhante, mayam jānāmāti. Thero āha -- “tumhehi vādasahassam pucchitam mayā kathitam, aham pana ekam yeva pañham pucchissāmi, tam tumhe kathethā”ti. Tā therassa visayam disvā, “pucchatha, bhante, byākarissāmā”ti vatturā nāsakkhiṁsu. “Vada, bhante, jānamānā (MA.35./II,270.) byākarissāmā”ti puna āhamīsu.

Thero ayam pana kulaputte pabbājetvā paṭhamam sikkhāpetabbapañhoti vatvā,-- “ekam nāma kin”ti pucchi. Tā neva antam, na koṭīm addasarīsu. Thero kathethāti āha. Na passāma, bhanteti. Tumhehi vādasahassam pucchitam mayā kathitam, mayham tumhe ekam pañhampi kathetum na sakkotha, evam sante kassa jayo kassa parājayoti? Tumhākaṁ, bhante, jayo, amhākaṁ parājayoti. Idāni kiṁ karissathāti? Tā mātāpitūhi vuttavacanām ārocetvā, “tumhākaṁ santike pabbajissāmā”ti āhamīsu. Tumhe mātugāmā nāma amhākaṁ santike pabbajitum na vaṭṭati, amhākaṁ pana sāsanām gahetvā (CS:pg.2.172) bhikkhuni-upassayam gantvā pabbajathāti. Tā sādhūti therassa sāsanām

gahetvā bhikkhunisaṅghassa santi karū gantvā pabbajim̄su. Pabbajitā ca pana appamattā ātāpiniyo hutvā nacirasseva arahattam̄ pāpuṇim̄su.

Ayaṁ saccako tāsam̄ catunnampi kaniṭṭhabhātiko. Tāhi catūhipi uttaritarapañño, mātāpitūnampi santikā vādasahassam̄, tato bahutarañca bāhirasamayam̄ uggahetvā katthaci agantvā rājadārake sippam̄ sikkhāpento tattheva Vesāliyam̄ vasati, paññāya atipūritattā kucchi me bhijjeyyāti bhīto ayapaṭṭena kucchim̄ parikkhipitvā carati, imam̄ sandhāya vuttam̄ “saccako nigaṇṭhaputto”ti.

Bhassappavādakoti bhassam̄ vuccati kathāmaggo, tam̄ pavadati kathetīti bhassappavādako. **Panḍitavādoti** ahaṁ panḍitoti evam̄ vādo. **Sādhusammato** **bahujanassāti** yam̄ yam̄ nakkhattacārena ādisati, tam̄ tam̄ yebhuyyena tattheva hoti, tasmā ayaṁ sādhuladdhiko bhaddakoti evam̄ sammato mahājanassa. **Vādena vādaṁ** **samāraddhoti** kathāmaggena dosam̄ āropito. **Āyasmā assajīti** Sāriputtatherassa ācariyo Assajitthero. **Jaṅghāvihāram̄ anucaṅkamamānoti** tato tato Licchavirājagehato tam̄ tam̄ geham̄ gamanathāya anucaṅkamamāno. **Yenāyasmā assaji tenupasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? Samaya jānanattham̄.

Evaṁ kirassa ahosi-- “Ahaṁ ‘samaṇassa Gotamassa vādaṁ āropessāmī’ti āhiṇḍāmi, ‘samayam̄ panassa na jānāmī’ti na āropesim̄. Parassa hi (**MA.35./II,271.**) samayam̄ ñatvā āropito vādo svāropito nāma hoti. Ayam pana samaṇassa Gotamassa sāvako paññāyati Assajitthero so attano satthu samaye kovido, etāhaṁ pucchitvā katham̄ patiṭṭhāpetvā samaṇassa Gotamassa vādaṁ āropessāmī”ti. Tasmā upasaṅkami. **Vinetīti** katham̄ vineti, katham̄ sikkhāpetīti pucchatī. Thero pana yasmā dukkhanti vutte upārabhassa okāso hoti, maggaphalānīpi pariyyena dukkhanti āgatāni, ayañca dukkhanti vutte theram̄ puccheyya-- “bho assaji, kimathām tumhe pabbajita”ti. Tato “maggaphalatthāya”ti vutte,-- “nayidaṁ, bho assaji, tumhākam̄ sāsanaṁ nāma, mahā-āghātanām nāmetam̄, nirayussado nāmesa, natthi tumhākam̄ sukhāsā, uṭṭhāyuṭṭhāya dukkhameva jirāpentā āhiṇḍathā”ti dosam̄ āropeyya, tasmā (**CS:pg.2.173**) paravādissa pariyyāyakatham̄ kātum̄ na vatṭati. Yathā esa appatiṭṭho hoti, evamassa nippariyāyakatham̄ kathessāmīti cintetvā, “rūpam̄, bhikkhave, aniccan”ti imam̄ aniccānattavaseneva katham̄ katheti. **Dussutanti** sotum̄ ayuttaṁ.

354. Santhāgareti rājakulānam̄ athhānusāsanasanthaṅgārasālāyam̄. **Yena te** **Licchavī tenupasaṅkamīti** evam̄ kirassa ahosi-- “Ahaṁ pubbe samayam̄ ajānanabhāvena samaṇassa Gotamassa vādaṁ na āropesim̄, idāni panassa mahāsāvakena kathitam̄ samayam̄ jānāmi, ime ca mama antevāsikā pañcasatā Licchavī sannipatitā. Etehi saddhīn gantvā samaṇassa Gotamassa vādaṁ āropessāmī”ti tasmā upasaṅkami.

Ñātaññatarenāti ñātesu abhiññātesu pañcavaggiyatheresu aññatarena. **Patiṭṭhitanti** yathā tena patiṭṭhitam̄. Sace evam̄ patiṭṭhissati, atha pana aññadeva vakkhati, tatra mayā kiṁ sakkā kātunti idāneva piṭṭhiṁ parivattento āha. **Ākaḍḍheyeyāti** attano abhimukham̄ kaddhewya. **Parikaḍḍheyeyāti** purato patipañāmeyya. **Samparikaḍḍheyeyāti** kālena ākaḍḍheyya, kālena parikaḍḍheyya. **Sonḍikākilañjanti** surāghare piṭṭhakilañjam̄.

Sonḍikādhattuto surādhutto. **Vālam̄ kaṇhe gahetvāti** surāparissāvanatthavikam̄ (**MA.35./II,272.**) dhovitukāmo kasaṭanidhunananattham̄ ubhosu kaṇhesu gahetvā.

Odhuneyyāti adhomukham̄ katvā dhuneyya. **Niddhuneyyāti** uddhaṁmukham̄ katvā dhuneyya. **Nipphoṭeyyāti** punappunam̄ papphoṭeyya. **Sāṇadhovikam̄ nāmāti** ettha manussā sāṇasāṭakakarapattham̄ sāṇavāke gahetvā muṭṭhim̄ muṭṭhim̄ bandhitvā udake pakkipanti. Te tatiyadivase suṭṭhu kilinnā honti. Atha manussā ambilayāgusurādīni ādāya tattha gantvā sāṇamuṭṭhim̄ gahetvā, dakkhiṇato vāmato sammukhā cāti tīsu

phalakesu sakim dakkhiṇaphalake, sakim vāmaphalake, sakim sammukhaphalake paharantā ambilayāgusurādīni bhuñjantā pivantā khādantā dhovanti. Mahantā kīlā hoti. Rañño nāgo tam kīlam disvā gambhīram udakam anupavisitvā soñdāya udakam gahetvā sakim kumbhe sakim piñthiyam sakim ubhosu passesu sakim antarasatthiyam pakkipanto kīlittha. Tadupādāya tam kīlitajātam sāñadhovikam nāma vuccati (CS:pg.2.174) tam sandhāya vuttam -- “sāñadhovikam nāma kīlitajātam kīlati”ti. **Kim so bhavamāno saccako nigañṭhaputto, yo Bhagavato vādam āropessatī** yo saccako nigañṭhaputto Bhagavato vādam āropessati, so kim bhavamāno kim yakkho bhavamāno udāhu indo, udāhu brahmā bhavamāno Bhagavato vādarū āropessati? Na hi sakkā pakatimanussena Bhagavato vādam āropetunti ayameththa adhippāyo.

355. Tena kho pana samayenāti yasmiñ samaye saccako ārāmañ pāvisi, tasmīm. Kismiñ pana samaye pāvisīti? Mahāmajjhānhikasamaye. Kasmā pana tasmīm samaye cañkamantīti? Pañtabhojanapaccayassa thinamiddhassa vinodanattham. Divāpadhānikā vā te. Tādisānañhi pacchābhattarāñ cañkamitvā nhatvā sarīram utum gañhāpetvā nisajja samañadhammam karontānam cittam ekaggam hoti. **Yena te bhikkhūti** so kira kuhiñ samañ Gotamoti pariveñato pariveñam gantvā pucchitvā pavisissāmīti vilokento araññe hathī viya cañkame cañkamamāne pañsukūlikabhikkhū disvā tesam santikam agamāsi. Tam sandhāya, “yena te bhikkhū”ti-ādi vuttam. (MA.35./II,273.) **Kahañ nu kho, bhoti** katarasmin āvāse vā mañḍape vātī attho. **Esa, Aggivessana, Bhagavāti** tadā kira Bhagavā paccūsakāle mahākaruñā samāpattim samāpajjītvā dasasahassacakkavāle sabbaññutaññāñajālam pattharitvā bodhaneyyasattam olokento addasa-- “sve saccako nigañṭhaputto mahatirā Licchaviparisam gahetvā mama vādam āropetukāmo āgamissati”ti. Tasmā pātova sarīrapaññijagganam katvā bhikkhusaṅghaparivāro Vesāliyan piñḍaya caritvā piñḍapātapañkkanto mahāparisaya niśiditum sukhaññāne niśidissāmīti gandhakuñim apavisitvā mahāvane aññatarasmin rukkhamūle divāvihārañ niśidi. Te bhikkhū Bhagavato vattarū dassetvā āgatā, saccakena puññā dūre nisinnarā Bhagavantam dassentā, “esa Aggivessana Bhagavā”ti āhamsu.

Mahatiyā Licchaviparisāya saddhīnti hetthā pañcamattehi Licchaviseatehi parivutoti vuttam. Te etassa antevāsikāyeva, anto Vesāliyan pana saccako pañcamattāni Licchavirājasatāni gahetvā, “vādatthiko Bhagavantam upasañkamanto”ti sutvā dvinnam pañditānam kathāsallāparām sossāmāti (CS:pg.2.175) yebhuyyena manussā nikkhantā, evam sā parisā mahatī aparicchinnagañanā ahosi. Tam sandhāyetam vuttam. **Añjalim pañāmetvāti** ete ubhatopakkhikā, te evam cintesun-- “sace no micchādiññikā codessanti, ‘kasmā tumhe samañam Gotamam vandithā’ti, tesam, ‘kim añjalimattakarañenapi vanditam hotī’ti vakkhāma. Sace no sammādiññikā codessanti, ‘kasmā Bhagavantam na vandithā’ti, ‘kim sīsena bhūmiñ paharanteneva vanditarū hoti, nanu añjalikammampi vandanā evā’ti vakkhāmā’ti. **Nāma gottanti**, bho Gotama, aham asukassa putto datto nāma mitto nāma idha āgatoti vadantā nāmam sāventi nāma. Bho Gotama, aham vāsiñtho nāma kaccāno nāma idha āgatoti vadantā gottam sāventi nāma. Ete kira daliddā jinñakulaputtā parisamajjhe nāmagottavasena pākañā bhavissāmāti evam akam̄su. Ye pana tuññibhūtā niśidim̄su, te kerātikā ceva andhabālā ca. Tattha kerātikā, “ekam dve kathāsallāpe karonto vissāsiko hoti, atha vissāse (MA.35./II,274.) sati ekañ dve bhikkhā adātūn na yuttan”ti tato attānam mocentā tuññi niśidanti. Andhabālā aññāñpatāyeva avakkhittamattikāpiñdo viya yattha katthaci tuññibhūtā niśidanti.

356. Kiñcideva desanti kañci okāsam kiñci kārañam, athassa Bhagavā

pañhapucchane ussāham janento āha-- **puccha, Aggivessana, yadākañkhasīti.**
Tassattho-- “puccha yadi ākañkhasi, na me pañhavissajjane bhāro atthi”. Atha vā
“puccha yam ākañkhasi, sabbam te vissajjessāmī”ti sabbaññupavāraṇam pavāresi
asādhāraṇam paccekabuddha-aggasāvamahāsāvakehi. Te hi yadākañkhasīti na vadanti,
sutvā vedissāmāti vadanti. Buddhā pana “pucchāvuso, yadākañkhasī”ti (saṁ.ni.1.237)
vā, “puccha, mahārāja, yadākañkhasī”ti (dī.ni.1.162) vā,

“Puccha vāsava mām pañham, yam kiñci manasicchasi;

Tassa tasseva pañhassa, aham antam karomi te” iti. (dī.ni.2.356) vā,

“Tena hi tvarī, bhikkhu, sake āsane nisīditvā puccha yadākañkhasī”ti
(ma.ni.3.85) vā,

“Bāvarissa (CS:pg.2.176) ca tuyham vā, sabbesam sabbasamasyam;

Katāvakāsā pucchavho, yam kiñci manasicchathā”ti. (su.ni.1036) vā,

“Puccha mām sabhiya pañham, yam kiñci manasicchasi;

Tassa tasseva pañhassa, aham antam karomi te” iti. (su.ni.517) vā--

Tesam tesam yakkhanarindadevasamañabrahmañaparibbājakānam sabbaññupavāraṇam
pavārenti. Anacchariyañcetam, yam Bhagavā Buddhabhūmir patvā etam pavāraṇam
pavāreyya. Yo bodhisattabhūmiyam padesaññepi ṭhito

“Koñdañña pañhāni viyākarohi,

Yācanti tam isayo sādhurūpa.

Koñdañña eso manujesu dhammo,

Yam vuddhamāgacchat esa bhāro”ti. (jā.2.17.60)

(MA.35./II,275.) Evarī sakkādīnām atthāya isīhi yācito

“Katāvakāsā pucchantu bhonto,

Yam kiñci pañham manasābhīpatthitam.

Ahañhi tam tam vo viyākarissam,

Natvā sayam lokamimam parañca”ti. (jā.2.17.61).

Evarī sarabhañgakāle, sambhavajātake ca Sakalajambudīpam tikkhattum
vicaritvā pañhānam antakaram adisvā suciratena brāhmañena pañham puṭho okāse kārite,
jātiyā sattavasso rathikāyam parīsum kīlanto pallañkam ābhujitvā antaravīthiyam
nisinnova--

“Taggha te ahamakkhissam, yathāpi kusalo tathā;

Rājā ca kho tam jānāti, yadi kāhati vā na vā”ti. (jā.1.16.172)

Sabbaññupavāraṇam pavāresi.

Evarī Bhagavatā sabbaññupavāraṇāya pavāritāya attamano pañham pucchanto,
“Katham pana, bho Gotamā”ti-ādimāha.

Athassa (CS:pg.2.177) Bhagavā, “passatha, bho, aññam sāvakena kathitam,
aññam Satthā katheti, nanu mayā pañikacceva vuttam, ‘sace tathā patiṭṭhissati, yathāssa
sāvakena patiṭṭhitam, evāham vādam āropessāmī”ti. Ayam pana aññameva katheti,
tattha kiñ mayā sakkā kātun”ti evarī nigañthassa vacanokāso mā hotūti heṭṭhā
Assajittherena kathitaniyāmeneva kathento, **evaṁ kho ahaṁ, Aggivessanāti-ādimāha.**

Upamā mām, bho Gotama, paṭibhātīti, bho Gotama, mayham ekā upamā upatṭhāti,
āharāmi tam upamanti vadati. **Paṭibhātu tam, Aggivessanāti** upatṭhātu te, Aggivessana,
āhara tam upamaṁ visatthoti Bhagavā avoca. **Balakaraṇīyāti** bāhubalena kattabbā
kasivāñjjādikā kammantā. **Rūpattāyam purisapuggaloti** rūpam attā assāti **rūpattā**,
rūparūpam attāti gahetvā ṭhitapuggalam dīpeti. **Rūpe patiṭṭhāyāti** tasmim attāti gahitarūpe
patiṭṭhahitvā. **Puññam vā apuññam vā pasavatīti** kusalam vā akusalam vā paṭilabhati.

Vedanattādīsupi eseva nayo. Iminā kiṁ dīpeti? Ime pañcakkhandhā imesaṁ sattānam pathavī viya patiṭṭhā, te imesu pañcasu khandhesu patiṭṭhāya kusalākusalakammari nāma āyūhanti. Tumhe evarūpaṁ vijjamānameva attānam paṭisedhento pañcakkhandhā (**MA.35./II,276.**) anattāti dīpethāti ativiya sakāraṇam katvā upamaṁ āhari. Iminā ca nigaṇṭhena āhaṭa-opammam niyatameva sabbaññubuddhato añño tassa kathāṁ chinditvā vāde dosaṁ dātum samattho nāma natthi. Duvidhā hi puggalā Buddhaveneyyā ca sāvakaveneyyā ca. Sāvakaveneyye sāvakāpi vinenti Buddhāpi. Buddhaveneyye pana sāvakā vinetuṁ na sakkonti, Buddhāva vinenti. Ayampi nigaṇṭho Buddhaveneyyo, tasmā etassa vādaṁ chinditvā añño dosaṁ dātum samattho nāma natthi. Tenassa Bhagavā sayameva vāde dosadassanattham **nanu tvam**, **Aggivessanāti**-ādimāha.

Atha nigaṇṭho cintesi-- “Ativiya samaṇo Gotamo mama vādaṁ patiṭṭhapeti, sace upari koci doso bhavissati, mamaṁ ekakaṁyeva niggaṇhissati. Handāham imam vādaṁ mahājanassāpi matthake pakkipāmī”ti, tasmā evamāha-- **ahampi, bho Gotama, evam vadāmi rūpaṁ me attā ...pe... viññānaṁ me attāti, ayañca mahatī janatāti.**

Bhagavā pana nigaṇṭhato sataguṇenapi (**CS:pg.2.178**) sahassaguṇenapi satasahassaguṇenapi vādīvarataro, tasmā cintesi-- “Ayaṁ nigaṇṭho attānam mocetvā mahājanassa matthake vādaṁ pakkipati, nāssa attānam mocetuṁ dassāmi, mahājanato nivattetvā ekakaṁyeva naṁ niggaṇhissāmī”ti. Atha naṁ **kiñhi te,**

Aggivessanāti-ādimāha. Tassatto-- nāyām janatā mama vādaṁ āropetum āgatā, tvarmyeva sakalam Vesālimi samvātītvā mama vādaṁ āropetum āgato, tasmā tvam sakameva vādaṁ niveṭhehi, mā mahājanassa matthake pakkipasīti. So paṭijānanto **ahañhi, bho Gotamāti**-ādimāha.

357. Iti Bhagavā nigaṇṭhassa vādaṁ patiṭṭhapetvā, **tena hi, Aggivessanāti** pucchaṁ ārabhi. Tattha **tena hīti** kāraṇatthe nipāto. Yasmā tvam pañcakkhandhe attato paṭijānāsi, tasmāti attho. **Sakasmiṁ vijitē** attano ratṭhe. **Ghātetāyām vā ghātetunti** ghātārahām ghātetabbayuttakam ghātetum (**MA.35./II,277.**) **Jāpetāyām vā jāpetunti** dhanajānirahām jāpetabbayuttam jāpetum jiṇṇadhanām kātum.

Pabbājetāyām vā pabbājetunti sakaraṭṭhato pabbājanārahām pabbājetum, nīharitum.

Vattituñca arahatī vattati ceva vattituñca arahati. Vattitum yuttoti dīpeti. Iti nigaṇṭho attano vādabhedanattham āhaṭakāraṇameva attano māraṇatthāya āvudham tikhiṇam karonto viya visesetvā dīpeti, yathā tarī bālo. **Evaṁ me rūpaṁ hotūti** mama rūpaṁ evaṁvidham hotu, pāśādikam abhirūpam alaṅkatappaṭiyattam suvaṇṇatoraṇam viya susajjitattpaṭo viya ca manāpadassananti. **Evaṁ me rūpaṁ mā ahosīti** mama rūpaṁ evaṁvidham mā hotu, dubbaṇṇam dussaṇṭhitam valitapalitam tilakasamākiṇṇanti.

Tuṇhī ahosīti nigaṇṭho imasmim ṭhāne viraddhabhāvam ñatvā, “samaṇo Gotamo mama vādaṁ bhindanatthāya kāraṇam āhari, aham bālatāya tameva visesetvā dīpesim, idāni naṭṭhomhi, sace vattatīti vakkhāmi, ime rājāno uṭṭhahitvā, ‘Aggivessana, tvam mama rūpe vaso vattatīti vadasi, yadi te rūpe vaso vattati, kasmā tvam yathā ime Licchavirājāno (**CS:pg.2.179**) tāvatiṁsadevasadisehi attabhāvehi virocanti abhirūpā pāśādikā, evam na virocasī’ti. Sace na vattatīti vakkhāmi, samaṇo Gotamo uṭṭhahitvā, ‘Aggivessana, tvam pubbe vattati me rūpasmim vasoti vatvā idāni paṭikkhipasī’ti vādaṁ āropessati. Iti vattatīti vuttepi eko doso, na vattatīti vuttepi eko doso”ti tuṇhī ahosi. Dutiyampi Bhagavā pucchi, dutiyampi tuṇhī ahosi. Yasmā pana yāvatatiyām Bhagavatā pucchite abyākarontassa sattadhā muddhā phalati, Buddhā ca nāma sattānarāmyeva atthāya kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramīnam pūritattā sattesu

balava-anuddayā honti. Tasmā yāvatatiyari apucchitvā atha kho Bhagavā saccakam nigaṇṭhaputtam etadavoca-- etam “byākarohī dānī”ti-ādivacanam avoca.

Tattha **sahadhammikanti** sahetukam sakāraṇam. Vajiram pāṇimhi assāti **vajirapāni**. **Yakkhoti** na yo vā so vā yakkho, Sakko devarājāti veditabbo. **Ādittanti** (MA.35./II,278.) aggivanṇam. **Sampajjalitanti** suṭṭhu pajjalitam. **Sajotibhūtanti** samantato jotibhūtam, ekaggijālabhūtanti attho. **Thito hotīti** mahantaṁ sīsam, kandalamakulasadisā dāthā, bhayānakāni akkhināsādīnīti evam virūparūpam māpetvā ṭhito. Kasmā panesa āgatoti? Dīṭhivissajjāpanattham. Apica, “Ahañceva kho pana dhammarām deseyyari, pare ca me na ājāneyyun”ti evam dhammadesanāya apposukkabhāvam āpanne Bhagavati sakko mahābrahmunā saddhim āgantvā, “Bhagavā dhammarām desetha, tumhākam āñaya avattamāne mayari vattāpessāma, tumhākam dhammacakkam hotu, amhākam āñācakkan”ti paṭīññamakāsi. Tasmā “Ajja saccakam tāsetvā pañham vissajjāpessāmī”ti āgato.

Bhagavā ceva passati, saccako ca nigaṇṭhaputto yadi hi tam aññepi passeyyum. Tam kāraṇam agaru assa, “samaṇo Gotamo saccakam attano vāde anotarantam īnatvā yakkham āvāhetvā dassesi, tato saccako bhayena kathesi”ti vadeyyum. Tasmā Bhagavā ceva passati saccako ca. Tassa tam disvāva sakalasarīrato sedā mucciṁsu, antokucchi viparivattamānā mahāravam ravi. So “Aññepi nu kho passantī”ti olokento (CS:pg.2.180) kassaci lomahārīsamattampi na addasa. Tato -- “idam bhayaṁ mameva uppannam. Sacāham yakkhoti vakkhāmi, ‘kim tuyhameva akkhīni atthi, tvameva yakkham passasi, paṭhamam yakkham adisvā samañena Gotamena vādasaṅghāte khittova yakkham passasi’ti vadeyyun”ti cintetvā-- “na dāni me idha aññam paṭisaraṇam atthi, aññatra samaṇā Gotamā”ti maññamāno, atha kho saccako nigaṇṭhaputto ...pe... Bhagavantaṁ etadavoca. **Tāṇam gavesīti** tāṇanti gavesamāno. **Leṇam gavesīti** leṇanti gavesamāno. **Saraṇam gavesīti** saraṇanti gavesamāno. Ettha ca tāyati rakkhatīti **tāṇam**. Niliyanti ethāti **leṇam**. Saratīti **saraṇam**, bhayaṁ himsatī viddhamisetīti attho.

358. Manasi karityāti manamhi katvā paccavekkhitvā upadhāretvā. **Evaṁ me vedanā hotūti** kusalāva hotu, sukhāva hotu. **Evaṁ me saññā hotūti** kusalāva hotu, sukhāva hotu, somanassasampayuttāva hotūti. **Saṅkhāraviññānesupi** eseva nayo. **Mā ahosīti** ettha pana vuttavipariyāyena (MA.35./II,279.) attho veditabbo. **Kallam nūti** yuttaṁ nu. **Samanupassitunti** “etaṁ mama esohamasmi eso me attā”ti evam tañhāmānadiṭṭhivasena passitum. **No hidam, bho Gotamāti** na yuttametam, bho Gotama. Iti Bhagavā yathā nāma cheko ahituṇḍiko sappadatthavisam teneva sappena puna daṁsāpetvā ubbāheyya, evam tassamyeva parisati saccakam nigaṇṭhaputtam teneva mukhena pañcakkhandhā aniccā dukkhā anattāti vadāpesi. **Dukkham allīnoti** imam pañcakkhandhadukkham tañhādiṭṭhīhi allīno. **Upagato ajjhositotipi** tañhādiṭṭhivaseneva veditabbo. **Dukkham etam mamāti-ādīsu** pañcakkhandhadukkham tañhāmānadiṭṭhivasena samanupassatīti attho. **Parijāneyyāti** aniccam dukkham anattāti tīraṇapariññāya parito jāneyya. **Parikkhepetvāti** khayaṁ vayam anuppādam upanetvā.

359. Navanti taruṇam. **Akukkukajātanti** pupphaggahaṇakāle anto aṅguṭṭhappamāṇo eko ghanadaṇḍako nibbattati, tena virahitanti attho. **Rittoti** suñño antosāravirahito. Rittattāva **tuccho**. **Aparaddhoti** parājito. **Bhāsitā kho pana teti** idam Bhagavā tassa mukharabhāvari (CS:pg.2.181) pakāsetvā nigganhanto āha. So kira pubbe pūraṇādayo cha satthāro upasaṅkamitvā pañham pucchatī. Te vissajjetum na

sakkonti. Atha nesam parisamajhe mahantam vippakaram arropetvā utthāya jayam pavedento gacchat. So sammāsambuddhampi tatheva vihetessāmīti saññāya upasañkamitvā--

“Ambho ko nāma yaṁ rukkho, sinnapatto sakaṇtako;

Yattha ekappahārena, uttamaṅgam vibhijitan”ti.

Ayam khadiram āhacca asārakarukkhaparicito mudutuṇḍasakuṇo viya sabbaññutaññāṇasāram āhacca ñānatuṇḍabhedam patto sabbaññutaññāṇassa thaddhabhāvam aññāsi. Tadassa parisamajhe (**MA.35./II,280.**) pakāsento **bhāsitā kha pana teti-ādimāha**. **Natthi etarahīti** upādinnakasarīre sedo nāma natthīti na vattabbam, etarahi pana natthīti vadati. **Suvaṇṇavaṇṇam kāyam vivarīti** na sabbam kāyam vivari. Buddhā nāma gaṇṭhikam paṭimūciṭvā paṭicchannasarīrā parisati dhammarūpi desenti. Atha Bhagavā galavāṭakasammukhaṭṭhāne cīvaraṁ gahetvā caturaṅgulamattam otāresi. Otāritamatte pana tasmiṁ suvaṇṇavaṇṇā rasmiyo puñjapuñjā hutvā suvaṇṇaghaṭato rattasuvaṇṇarasadhārā viya, rattavaṇṇavalāhakato vijjulatā viya ca nikkhāmitvā suvaṇṇamurajasadisam mahākhandham uttamāsiram padakkhiṇam kurumānā ākāse pakkhandim̄su. Kasmā pana Bhagavā evamakāsī? Mahājanassa kañkhāvinodanattham. Mahājano hi samaṇo Gotamo mayham sedo natthīti vadati, saccakassa tāva nigaṇṭhaputtassa yantāruḥhassa viya sedā paggharanti. Samāṇo pana Gotamo ghanadupaṭṭacīvaraṁ pārupitvā nisinno, anto sedassa atthitā vā natthitā vā katham sakkā ñātunti kankham kareyya, tassa kañkhāvinodanattham evamakāsi.

Mañkubhūtoti nittejabhūto. **Pattakkhandhoti** patitakkhandho. **Appaṭibhānoti** uttari appassanto. **Nisīdīti** pādaṅguṭṭhakena bhūmiṁ kasamāno nisīdi.

360. **Dummukhoti** na virūpamukho, abhirūpo hi so pāsādiko. Nāmam panassa etam. **Abhabbo tam pokkharaṇīm puna otaritunti** sabbesam alānam (**CS:pg.2.182**) bhaggattā pacchinnagamano otaritum abhabbo, tattheva kākakulalādīnam bhattam hotīti dasseti. **Visūkāyikānīti** diṭṭhivisūkāni. **Visevitānīti** diṭṭhisañcaritāni.

Vipphanditānīti diṭṭhivipphanditāni. **Yadidam vādādhippāyoti** etha **yadidanti** nipātamattam; vādādhippāyo hutvā vādam aropessāmīti ajjhāsayena upasañkamitum abhabbo; dhammassavanāya pana upasañkameyyāti dasseti. **Dummukham**

Licchaviputtaṁ etadavocāti kasmā (**MA.35./II,281.**) avoca Dummukhassa kirassa upamāharaṇakāle sesa Licchavikumārāpi cintesum -- “iminā nigaṇṭhena amhākam sippuggahaṇaṭṭhāne ciram avamāno kato, ayam dāni amittassa piṭṭhirūpa passitum kālo. Mayampi ekekam upamān āharitvā pāṇippahārena patitam muggarena pothento viya tathā nam karissāma, yathā na puna parisamajhe sīsaṁ ukkhipitum sakkhissatī”ti, te opammāni karitvā dummukhassa kathāpariyosānam āgamayamānā nisīdiṁsu. Saccako tesam adhippāyam ñatvā, ime sabbeva gīvam ukkhipitvā oṭṭhehi calamānehi ṭhitā; sace paccekā upamā haritum labhissanti, puna mayā parisamajhe sīsaṁ ukkhipitum na sakkā bhavissati, handāham dummukham apasādetvā yathā aññassa okāso na hoti, evam kathāvāram pacchinditvā samaṇam Gotamam pañham pucchissāmīti tasmā etadavoca. Tattha **āgamehīti** tiṭṭha, mā puna bhaṇhātī attho.

361. **Tiṭṭhatesā, bho Gotamāti**, bho Gotama, esā amhākañceva aññesañca puthusamaṇabrahmaṇānam vācā tiṭṭhatu. **Vilāpaṁ vilapitam maññeti** etañhi vacanam vilapitam viya hoti, vippalapitamattam hotīti attho. Atha vā **tiṭṭhatesāti** etha kathāti āharitvā vattabbā. **Vācāvilāpaṁ vilapitam maññeti** ettha panidaṁ vācānicchāraṇam vilapitamattam maññe hotīti attho.

Idāni pañham pucchanto **kittāvatāti-ādimāha**. Tattha **vesārajjapattoti**

ñāṇapatto. **Aparappaccayoti** aparappattiyo. Athassa Bhagavā pañhaṁ vissajjento **idha, Aggivessanāti**-ādimāha, tam uttānathameva. Yasmā panettha passatī vuttattā sekkhabhūmi dassitā. Tasmā uttari asekkhabhūmirū pucchanto dutiyam pañham pucchi, tampissa Bhagavā byākāsi Tattha (CS:pg.2.183) **dassanānuttariyenāti**-ādīsu **dassanānuttariyanti** lokiyalokuttarā paññā. **Paṭipadānuttariyanti** lokiyalokuttarā paṭipadā. **Vimuttānuttariyanti** lokiyalokuttarā vimutti. Suddhalokuttaramēva vā gahetvā **dassanānuttariyanti** arahattamaggasammādiṭṭhi. **Paṭipadānuttariyanti** sesāni maggaṅgāni. **Vimuttānuttariyanti** aggaphalavimutti. Khīṇāsavassa vā nibbānadassanam **dassanānuttariyam** (MA.35./II,282.) nāma. Maggaṅgāni **paṭipadānuttariyam**. Aggaphalam **vimuttānuttariyanti** veditabbam. **Buddho so Bhagavāti** so Bhagavā sayampi cattāri saccāni Buddho. **Bodhāyāti** paresampi catusaccabodhāya dhammarū deseti. **Dantoti**-ādīsu **dantoti** nibbisevano. **Damathāyāti** nibbisevanatthāya. **Santoti** sabbakilesavūpasamena santo. **Samathāyāti** kilesavūpasamāya. **Tiṇṇoti** caturoghatiṇṇo. **Taraṇāyāti** caturoghatarāṇāya. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānenā parinibbuto. **Parinibbānāyāti** kilesaparinibbānatthāya.

362. **Dhamṣiti** guṇadhamṣisakā. **Pagabbāti** vācāpāgabbiyena samannāgatā. **Āsādetabbanti** ghaṭetabbam. **Āsajjāti** ghaṭetvā. **Natveva bhavantam Gotamanti** bhavantam Gotamam āsajja kassaci attano vādarū anupahatam sakalam ādāya pakkamitum thāmo natthīti dasseti. Na hi Bhagavā hatthi-ādayo viya kassaci jīvitantarāyam karoti. Ayam pana nigaṇṭho imā tisso upamā na Bhagavato ukkaṁsanattham āhari, attukkaṁsanatthameva āhari. Yathā hi rājā kañci paccatthikam ghātetvā evam nāma sūro evam thāmasampanno puriso bhavissatīti paccatthikam thomentopi attānameva thometi. Evameva sopi **siyā hi, bho Gotama, hatthim pabhinnanti**-ādīhi Bhagavantam ukkaṁsentopi mayameva sūrā mayam paṇḍitā mayam bahussutāyeva evam pabhinnahatthirū viya, jalita-aggikkhandham viya, phaṇakata-āsīvisam viya ca vādatthikā sammāsambuddham upasaṅkamimhāti attānamyeva ukkaṁseti. Evam attānam ukkaṁsetvā Bhagavantam nimantayamāno **adhibāsetu meti**-ādimāha. Tattha **adhibāsetūti** sampaṭicchatu. **Svātanāyāti** yam me tumhesu kāram karoto sve bhavissati puññañca pītipāmojjañca, tadathāya. **Adhibāsesi Bhagavā tuṇhībhāvenāti** Bhagavā (CS:pg.2.184) kāyaṅgam vā vācaṅgam vā acopetvā abbhantareyeva khantiṁ dhārento tuṇhībhāvena adhibāsesi. Saccakassa anuggahakaraṇattham manasāva sampaṭicchīti vuttam hoti.

363. **Yamassa patirūpam maññeeyyāthāti** te kira Licchavī tassa pañcathālipākasatāni niccabhattam (MA.35./II,283.) āharanti Tadeva sandhāya esa sve tumhe yam assa samaṇassa Gotamassa patirūpam kappiyanti maññeeyyātha, tam āhareyyātha; samaṇassa hi Gotamassa tumhe paricārakā kappiyākappiyam yuttāyuttam jānāthāti vadati. **Bhattābhīhāram abhihariṁsūti** abhiharitabbam bhattam abhihariṁsu. **Paṇītenāti** uttamena. **Sahatthāti** sahatthena. **Santappetvāti** suṭṭhu tappetvā, paripuṇṇam suhitam yāvadattham katvā. **Sampavāretvāti** suṭṭhu pavāretvā, alam alanti hatthasaññāya paṭikkhipāpetvā. **Bhuttāvinti** bhuttavantam. **Onītapattapāṇīnti** pattato onītapāṇīm, apanītahatthanti vuttaṁ hoti. “Onittapattapāṇī”tipi pāṭho, tassattho, onittam nānābhūtam pattam pāṇito assāti onittapattapāṇī. Tam onittapattapāṇīm, hatthe ca pattañca dhovitvā ekamante pattam nikkipitvā nisinnanti attho. **Ekamantam nisidīti** Bhagavantam evambhūtam ñatvā ekasmiṁ okāse nisidīti attho. **Puññañcāti** yam imasmin dāne puññam, āyatim vipākakkhandhāti attho. **Puññamahāti**

vipākakkhandhānāryeva parivāro. **Taṁ dāyakānaṁ sukhāya hotūti** tam imesāṁ Licchavīnaṁ sukhathāya hotu. Idam kira so aham pabbajito nāma, pabbajitena ca na yuttam attano dānam niyyātetunti tesam niyyātentō evamāha. Atha Bhagavā yasmā Licchavīhi saccakassa dinnam, na Bhagavato. Saccakena pana Bhagavato dinnam, tasmā tamattham dīpentō **yam kho, Aggivessanāti**-ādimāha. Iti Bhagavā nigaṇṭhassa matena vināyeva attano dinnam dakkhiṇam nigaṇṭhassa niyyātesi, sā cassa anāgate vāsanā bhavissati.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlasaccakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.36.)**6.Mahāsaccakasutta**vaṇṇanā

364. Evaṁ (CS:pg.2.185) me sutanti Mahāsaccakasuttam. Tattha **ekam samayanti** ca **tena kho pana samayenāti** ca **pubbañhasamayanti** ca tīhi padehi ekova samayo vutto. Bhikkhūnañhi (**MA.36./II,284.**) vattapaṭipattim katvā mukham dhovitvā pattacīvaramādāya cetiyam vanditvā kataram gāmaṁ pavisissāmāti vitakkamālakē ṭhitakalo nāma hoti. Bhagavā evarūpe samaye rattadupaṭṭam nivāsetvā kāyabandhanam bandhitvā paṁsukūlacīvaraṁ ekamsaṁ pārupitvā gandhakuṭito nikkhamma bhikkhusaṅghaparivuto gandhakuṭipamukhe aṭṭhāsi. Tam sandhāya,-- “ekam samayanti ca tena kho pana samayenāti ca pubbañhasamayan”ti ca vuttam. **Pavisitukāmoti** piṇḍaya pavisissāmīti evam katasanniṭṭhāno. **Tenupasaṅkamīti** kasmā upasaṅkamīti? Vādāropanajjhāsayena. Evarū kirassa ahosi -- “pubbepāham apanḍitatāya sakalam Vesāliparisarām gahetvā samaṇassa Gotamassa santikām gantvā parisamajjhe mañku jāto. Idāni tathā akatvā ekakova gantvā vādam āropessāmi. Yadi samaṇam Gotamam parājetum sakkhissāmi, attano laddhim dīpetvā jayam karissāmi. Yadi samaṇassa Gotamassa jayo bhavissati, andhakāre naccam viya na koci jānissatī”ti niddāpañham nāma gahetvā iminā vādajjhāsayena upasaṅkami.

Anukampaṁ upādāyāti saccakassa nigaṇṭhaputtassa anukampaṁ paṭicca. Therassa kirassa evam ahosi-- “Bhagavati muhuttam nisinne Buddhadassanam dhammassavanañca labhissati. Tadassa dīgharattam hitāya sukhāya samvattissatī”ti. Tasmā Bhagavantam yācitvā paṁsukūlacīvaraṁ catugguṇam paññapetvā **nisīdatu** **Bhagavāti** āha. “Kāraṇam Ānando vadatī”ti sallakkhetvā nisīdi Bhagavā paññatte āsane. **Bhagavantam etadavocāti** yam pana pañham ovaṭṭikasāram katvā ādāya āgato tam ṭhāpetvā passena tāva pariharanto etam **santi, bho Gotamāti**-ādivacanam avoca.

365. Phusanti hi te, bho Gotamāti te samaṇabrahmañ sarīre uppannam sārīrikam dukkham labhanti, anubhavantīti attho. **Ūrukkhambhoti** khambhakata-ūrubhāvo, ūruthaddhatāti attho. Vimhayatthavasena panetha **bhavissatī** anāgatavacanam katarū. **Kāyanvayaṁ hotīti** kāyānugatam (**CS:pg.2.186**) hoti kāyassa vasavatti. (**MA.36./II,285.**) **Kāyabhāvanāti** pana vipassanā vuccati, tāya cittavikkhepam pāpuṇanto nāma natthi, iti nigaṇṭho asantaṁ abhūtam yam natthi, tadevāha. **Cittabhāvanātipi** samatho vuccati, samādhīyuttassa ca puggalassa ūrukkhambhādayo nāma natthi, iti nigaṇṭho idam abhūtameva āha. Aṭṭhakathāyam pana vuttam-- “yatheva ‘bhūtapubbanti vatvā ūrukkhambhopi nāma bhavissatī”ti-ādīni vadato anāgatarūpam na

sameti, tathā atthopi na sameti, asantari abhūtarī yam natthi, tam kathetī”ti.

No kāyabhāvanāti pañcātapatappanādīm attakilamathānuyogam sandhāyāha. Ayañhi tesam kāyabhāvanā nāma. Kim pana so disvā evamāha? So kira divādivassa vihāram āgacchat, tasmim kho pana samaye bhikkhū pattacīvaraṁ pañsāmetvā attano attano rattiṭṭhānadivatthānesu pañsallānam upagacchanti. So te pañsallīne disvā cittabhāvanāmattam ete anuyuñjanti, kāyabhāvanā panetesam natthīti maññamāno evamāha.

366. Atha nam Bhagavā anuyuñjanto **kinti pana te, Aggivessana, kāyabhāvanā sutāti** āha. So tam vitthārento **seyyathidam, Nando vacchoti-ādimāha**. Tattha **Nandoti** tassa nāmam. **Vacchoti** gottam. **Kisoti** nāmam. **Saṅkiccoti** gottam. **Makkhaligosalo** heṭṭhā āgatova. **Eteti** ete tayo janā, te kira kiliṭṭhatapānam matthakapattā ahesum. **Uḷārāni uḷārānīti** pañītāni pañītāni. **Gāhenti nāmāti** balam gaṇhāpenti nāma. **Brūhentīti** vadḍhenti. **Medentīti** jātamedaram karonti. **Purimam pahāyāti** purimam dukkarakāram pahāya. **Pacchā upacināntīti** pacchā uḷārakhādanīyādīhi santappenti, vadḍhenti. **Ācayāpacayo hotīti** vadḍhi ca avadḍhi ca hoti, iti imassa kāyassa kālena vadḍhi, kālena parihānīti vadḍhiparihānimattameva paññāyati, kāyabhāvanā pana na paññāyatīti dīpetvā cittabhāvanām pucchanto, “Kinti pana te, Aggivessana, cittabhāvanā sutā”ti āha. **Na sampāyāsīti** sampādetvā kathetum nāsakkhi, yathā tam bālaputhujjano.

(MA.36./II,286.) 367. **Kuto** (CS:pg.2.187) **pana tvanti** yo tvam evam oḷārikam dubbalam kāyabhāvanām na jānāsi? So tvam kuto sañham sukhumam cittabhāvanām jānissasīti. Imasmim pana thāne Codanālayatthero, “abuddhavacanām nāmetarā padan”ti bījanīm ṭhapetvā pakkamitum ārabhi. Atha nam Mahāsīvatthero āha-- “dissati, bhikkhave, imassa cātumahābhūtikassa kāyassa ācayayopi apacayayopi ādānampi nikhepanampī”ti (saṁ.ni.2.62). Tam sutvā sallakkhesi-- “oḷārikam kāyam pariggaṇhantassa uppānavipassanā oḷārikāti vatturi vaṭṭatī”ti.

368. **Sukhasārāgīti** sukhasārāgena samannāgato. **Sukhāya vedanāya nirodhā uppajjati dukkhā vedanāti** na anantarāva uppajjati, sukhadukkhānañhi anantarapaccayatā paṭṭhāne (paṭṭhā.1.2.45-46) pañsiddha. Yasmā pana sukhe aniruddhe dukkham nuppajjati, tasmā idha evam vuttam. **Pariyādāya tiṭṭhatīti** khepetvā gaṇhitvā tiṭṭhati. **Ubhatopakkhanti** sukhām ekām pakkham dukkham ekām pakkhanti evam ubhatopakkham hutvā.

369. **Uppannāpi sukhā vedanā cittam na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā kāyassa. Uppannāpi dukkhā vedanā cittam na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā cittassāti** ettha kāyabhāvanā vipassanā, cittabhāvanā samādhi. Vipassanā ca sukhassa paccanīkā, dukkhassa āsannā. Samādhi dukkhassa paccanīko, sukhassa āsanno. Katham? Vipassanām paṭṭhapetvā nisinnassa hi addhāne gacchante gacchante tattha tattha aggi-uṭṭhānam viya hoti, kacchehi sedā muccanti, matthakato usumavaṭṭi-uṭṭhānam viya hotīti cittam haññati vihaññati vipphandati. Evam tāva vipassanā sukhassa paccanīkā, dukkhassa āsannā. Uppanne pana kāyike vā cetasike vā dukkhe tam dukkham vikkhambhetvā samāpattim samāpannassa samāpattikkhaṇe dukkham dūrāpagatām hoti, anappakām sukhām okkamati. Evarū samādhi dukkhassa paccanīko, sukhassa āsanno. Yathā vipassanā sukhassa paccanīkā, dukkhassa āsannā, na tathā samādhi. Yathā samādhi dukkhassa paccanīko, sukhassa āsanno, na ca tathā vipassanāti. Tena vuttam-- “uppannāpi (MA.36./II,287.) sukhā vedanā cittam na pariyādāya (CS:pg.2.188) tiṭṭhati, bhāvitattā kāyassa. Uppannāpi dukkhā vedanā cittam na

pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā cittassā”ti.

370. **Āsajja upanīyā**ti guṇe ghaṭṭetvā ceva upanetvā ca. **Taṁ vata meti** tam vata mama cittam.

371. **Kiñhi no siyā, Aggivessanāti**, Aggivessana, kiṁ na bhavissati, bhavissateva, mā evam saññī hohi, uppajjiveva me sukhāpi dukkhāpi vedanā, uppannāya panassā aham cittam pariyādāya ṭhātum na demi. Idānissa tamattham pakāsetum upari pasādāvaham dhammadesanam desetukāmo mūlato paṭṭhāya mahābhinnikkhamanam ārabhi. Tattha **idha me, Aggivessana, pubbeva sambodhā ...pe... tattheva nisīdim, alamidam padhānāyā**ti idam sabbam heṭṭhā Pāsarāsisutte vuttanayeneva veditabbaṁ. Ayam pana viseso, tattha bodhipallaṅke nisajjā, idha dukkarakārikā.

374. **Allakaṭṭhanti** allam udumbarakaṭṭham. **Sasnehanti** sakhrām. **Kamehi**ti vatthukāmehi. **Avūpakaṭṭhā**ti anapagatā. **Kāmacchandoti**-ādīsu kilesakāmova chandakaraṇavasena **chando**. Sinehakaraṇavasena **sneho**. Mucchākaraṇavasena **mucchā**. Pipāsākaraṇavasena **pipāsa**. Anudahanavasena **parilāhoti** veditabbo. **Opakkamikā**ti upakkamanibbattā. **Ñāṇāya dassanāya anuttarāya sambodhāyā**ti sabbam lokuttaramaggavevacanameva.

Idam panettha opammasaṁsandanam-- allam sakhrām udumbarakaṭṭham viya hi kilesakāmena vatthukāmato anissaṭapuggalā. Udale pakkhittabhāvo viya kilesakāmena tintatā; manthanenāpi aggino anabhinibbattanam viya kilesakāmena vatthukāmato anissaṭānam opakkamikāhi vedanāhi lokuttaramaggassa anadhigamo. Amanthanenāpi aggino anabhinibbattanam viya tesam puggalānam vināpi opakkamikāhi vedanāhi lokuttaramaggassa anadhigamo. Dutiya-upamāpi imināva nayena veditabbā. Ayam pana viseso, purimā saputtabhariyapabbajjāya upamā; pacchimā brāhmaṇadhammikapabbajjāya.

(MA.36./II,288.) 376. Tatiya-upamāya (CS:pg.2.189) **kolāpanti** chinnasineham nirāpam. **Thale nikkhittanti** pabbatathale vā bhūmithale vā nikkhittam. Etthāpi idam opammasaṁsandanam-- sukkhakoṭapakaṭṭham viya hi kilesakāmena vatthukāmato nissaṭapuggalā, ārakā udakā thale nikkhittabhāvo viya kilesakāmena atintatā. Manthanenāpi aggino abhinibbattanam viya kilesakāmena vatthukāmato nissaṭānam abbhokāsikanesajjikādivasena opakkamikāhi vedanāhi lokuttaramaggassa adhigamo. Aññassa rukkhassa sukkhasākhāya saddhim gharīsanamatteneva aggino abhinibbattanam viya vināpi opakkamikāhi vedanāhi sukhāyeva paṭipadāya lokuttaramaggassa adhigamoti. Ayam upamā Bhagavatā attano athāya āhaṭā.

377. Idāni attano dukkarakārikam dassento, **tassa mayhanti**-ādimāha. Kim pana Bhagavā dukkaram akatvā Buddho bhavitum na samatthoti? Katvāpi akatvāpi samatthova. Atha kasmā akāsīti? Sadevakassa lokassa attano parakkamam dassessāmi. So ca marū vīriyanimmathanaguṇo hāsessatīti. Pāsāde nisinnoyeva hi paveṇi-āgatam rajjam labhitvāpi khattiyo na tathāpamuditō hoti, yathā balakāyam gahetvā saṅgāme dve tayo sampahāre datvā amittamathanam katvā pattarajjo. Evam pattarajjassa hi rajjasirim anubhavantassa parisam oloketvā attano parakkamam anussarityā, “Asukaṭṭhāne asukakammam katvā asukañca asukañca amittam evam vijjhitvā evam paharitvā imam rajjasirim pattosmī”ti cintayato balavasomanassam uppajjati. Evamevaṁ Bhagavāpi sadevakassa lokassa parakkamam dassessāmi, so hi marū parakkamo ativiya hāsessati, somanassam uppādессatīti dukkaramakāsi.

Apica pacchimam janataṁ anukampamānopi akāsiyeva, pacchimā hi janatā sammāsambuddho kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvāpi

padhānam padahitvāva sabbaññutaññānam patto, kimaṅgam pana mayanti padhānavīriyam kattabbarū maññissati; evam̄ sante khippameva jātijarāmaraṇassa antam̄ karissatī pacchimam̄ janatarū anukampamāno akāsiyeva.

(MA.36./II,289.) **Dantebhidantamādhāyāti** heṭhādante uparidantam̄ ṭhapetvā. **Cetasā cittanti** kusalacittena akusalacittam̄. **Abhiniggaṇheyyanti** niggagheyyam̄. **Abhinippileyyanti** (CS:pg.2.190) nippileyyam̄. **Abhisantāpeyyanti** tāpetvā vīriyanimmathanaṁ kareyyam̄. **Sāraddhoti** sadaratho. **Padhānābhītunnassāti** padhānenā abhitunnassa, viddhassa satoti attho.

378. **Appānakanti** nirassāsakam̄. **Kammāragaggariyāti** kammārassa gaggaranāliyā. **Sīsavedanā honti** kutoci nikhamitum̄ alabhamānehi vātehi samutthāpitā balavatiyo sīsvedanā honti. **Sīsaveṭham̄ dadeyyāti** sīsaveṭhanam̄ dadeyya. **Devatāti** bodhisattassa caṅkamanakoṭiyam̄ paññasālapariveṇasāmantā ca adhivathā devatā.

Tadā kira bodhisattassa adhimatte kāyadāhe uppanne mucchā udapādi. So caṅkameva nisinno hutvā papati. Tam̄ disvā devatā evamāhamsu-- “vihārotveva so arahato”ti, “Arahanto nāma evarūpā honti matakasadisā”ti laddhiyā vadanti. Tattha yā devatā “kālaṅkato”ti āhamsu, tā gantvā suddhodanamahārājassa ārocesum̄ -- “tumhākam̄ putto kālaṅkato”ti. Mama putto Buddho hutvā kālaṅkato, no ahutvāti? Buddho bhavitum̄ nāsakkhi, padhānabhūmiyam̄eva patitvā kālaṅkatoti. Nāham̄ saddhāmi, mama puttassa bodhim̄ apatvā kālaṅkiriyā nāma natthīti.

Aparabhāge sammāsambuddhassa dhammadakkam̄ pavattetvā anupubbena Rājagahaṁ gantvā Kapilavatthuṁ anuppattassa suddhodanamahārājā pattam̄ gahetvā pāsādam̄ āropetvā yāgukhajjakam̄ datvā antarābhattasamaye etamattham̄ ārocesi-- tumhākam̄ Bhagavā padhānakaraṇakāle devatā āgantvā, “putto te, mahārāja, kālaṅkato”ti āhamṣuti. Kim̄ saddhasi mahārājāti? Na Bhagavā saddahinti. Idāni, mahārāja, supinappaṭīggahaṇato paṭṭhāya acchariyāni passanto kim̄ saddahissasi? Ahampi Buddha jāto, tvampi Buddhapitā jāto, pubbe pana mayham̄ aparipakke nāne bodhicariyam̄ carantassa dhammapālakumārakālepi sippam̄ uggahetum̄ gatassa, “tumhākam̄ putto dhammapālakumāro kālaṅkato, idamassa (MA.36./II,290.) attī”ti elakaṭṭhim̄ āharitvā dassesum̄, tadāpi tumhe, “mama puttassa antarāmaraṇam̄ nāma natthi, nāham̄ saddhāmī”ti avocutta, mahārājāti imissā atṭhupattiyā Bhagavā mahādhammapālajātakam̄ kathesi.

379. **Mā** (CS:pg.2.191) **kho tvam̄ mārisāti** sampiyāyamānā āhamsu. Devatānam̄ kirāyam̄ piyamanāpavohāro, yadidam̄ mārisāti. **Ajjajitanti** abhojanam̄. **Halanti vadāmīti** alanti vadāmi, alam̄ iminā evam̄ mā karitha, yāpessāmahanti evam̄ paṭisedhemīti attho.

380-1. **Maṅguracchavīti** maṅguramacchacchavi. **Etāva paramanti** tāsampi vedanānametamīyeva paramam̄, uttamam̄ pamāṇam̄. **Pitu sakkassa kammante ...pe... paṭhamam̄ jhānam̄ upasampajja viharitāti** rañño kira vappamaṅgaladivaso nāma hoti, tadā anekappakāram̄ khādanīyam̄ bhojanīyam̄ paṭiyādenti. Nagaravīthiyo sodhāpetvā punṇaghaṭe ṭhapāpetvā dhajapaṭākādayo ussāpetvā sakalanagaram̄ devavimānam̄ viya alaṅkaronti. Sabbe dāsakammakarādayo ahatavatthanivatthā gandhamālādipaṭīmaṇḍitā rājakule sannipatanti. Rañño kammante naṅgalasatasahassam̄ yojīyati. Tasmim̄ pana divase ekena ūnam̄ atṭhasatam̄ yojenti. Sabbanaṅgalāni saddhim̄ balibaddarasmijotthehi jāṇussoṇissa ratho viya rajataparikkhittāni honti. Rañño ālambananaṅgalam̄ rattasuvanṇaparikkhittam̄ hoti. Balibaddānam̄ siṅgānipi rasmipatodāpi

suvaṇṇaparikkhittā honti. Rājā mahāparivārena nikkhamanto puttam gahetvā agamāsi.

Kammantaṭṭhāne eko jamburukkho bahalapattapalāso sandacchāyo ahosi.

Tassa hetṭhā kumārassa sayanam paññapetvā upari suvaṇṇatārakakhacitam vitānam bandhāpetvā sāṇipākārena parikkhipāpetvā ārakkham ṭhāpetvā rājā sabbālaṅkāram alaṅkaritvā amaccagaṇaparivuto naṅgalakaraṇaṭṭhānam agamāsi. Tattha rājā suvaṇṇanaṅgalam gaṇhāti. Amaccā ekenūna-aṭṭhasatarajatanaṅgalāni gahetvā ito cito ca kasanti. Rājā pana orato pāram gacchati, pārato vā oram gacchati. Etasmiṁ ṭhāne mahāsampatti hoti, bodhisattam parivāretvā nisinnā dhātiyo rañño sampattim passissāmāti antosāṇito bahi nikkhantā. (MA.36./II,291.) Bodhisatto ito cito ca olokento kañci adisvā vegena uṭṭhāya pallaṅkam ābhujitvā ānāpāne pariggahetvā paṭhamajjhānam nibbattesi. Dhātiyo khajjabhōjjantare vicaramānā thokam cirāyim̄su, sesarukkhānam (CS:pg.2.192) chāyā nivattā, tassa pana rukkhassa parimaṇḍalā hutvā aṭṭhāsi. Dhātiyo ayyaputto ekakoti vegena sāṇim ukkhipitvā anto pavismānā bodhisattam sayane pallaṅkena nisinnam tañca pāṭīhāriyam disvā gantvā rañño ārocayim̄su -- “kumāro deva, evam nisinno aññesam rukkhānam chāyā nivattā, jamburukkhassa parimaṇḍalā ṭhitā”ti. Rājā vegeñgantvā pāṭīhāriyam disvā, “idam te, tāta, dutiyam vandanā”ti puttam vandi. Idametam sandhāya vuttam-- “pitu sakkassa kammante ...pe... paṭhamajjhānam upasampajja viharitā”ti. **Siyā nu kho eso maggo bodhāyāti** bhaveyya nu kho etam ānāpānassatipathamajjhānam bujjhanatthāya maggoti. **Satānusāriviññāṇanti** nayidam bodhāya maggo bhavissati, ānāpānassatipathamajjhānam pana bhavissatīti evam ekam dve vāre uppannisatiyā anantaram uppannaviññānam satānusāriviññānam nāma. **Yam tam sukhanti** yam tam ānāpānassatipathamajjhānasukham.

382. Paccupatṭhitā honṭiti paṇṇasālapariveṇasammajjanādivattakaraṇena upatṭhitā honti. **Bāhullikoti** paccayabāhulliko. **Āvatto bāhullāyāti** rasagiddho hutvā paṇītapiṇḍapāṭadīnam atthāya āvatto. **Nibbijja pakkamim̄sūti** ukkaṇṭhitvā dhammaniyāmeneva pakkantā bodhisattassa sambodhiṁ pattakale kāyavivekassa okāsadānattham dhammatāya gatā. Gacchantā ca aññaṭṭhānam agantvā bārāṇasimeva agamamsu. Bodhisatto tesu gatesu addhamāsam kāyavivekam labhitvā bodhimande aparājitapallaṅke nisiditvā sabbaññutaññānam paṭivijjhi.

383. Vivicceva kāmehīti-ādi bhayabherave vuttanayeneva veditabbam.

387. Abhijānāmi kho panāhanti ayam pāṭiyekko anusandhi. Niganṭho kira cintesi-- “Aham samaṇam Gotamaṁ ekaṁ pañhaṁ pucchiṁ. Samāṇo Gotamo ‘aparāpi mā, Aggivessana, aparāpi mā, Aggivessanā’ti pariyoṣānam adassento kathetiyeva. Kupito nu kho”ti? Atha Bhagavā, (MA.36./II,292.) Aggivessana Tathāgate anekasatāya parisāya dhammarām desente kupito (CS:pg.2.193) samāṇo Gotamoti ekopi vattā natthi, paresam bodhanatthāya paṭivijjhānatthāya eva Tathāgato dhammarām desetīti dassento imam dhammadesanām ārabhi. Tattha **ārabbhāti** sandhāya. **Yāvadevāti** payojanavidhi paricchedaniyamanām. Idam vuttam hoti -- paresam viññāpanameva Tathāgatassa dhammadesanāya payojanam, tasmā na ekasseva deseti, yattakā viññātāro atthi, sabbesam desetīti. **Tasminyeva purimasminti** iminā kiṁ dassetīti? Saccako kira cintesi-- “samaṇo Gotamo abhirūpo pāsādiko suphusitam dantāvaraṇam, jivhā mudukā, madhuram vākkaraṇam, parisam rañjento maññe vicarati, anto panassa cittekaggatā natthī”ti. Atha Bhagavā, Aggivessana, na Tathāgato parisam rañjento vicarati, cakkavālāpariyantāyapi parisāya Tathāgato dhammarām deseti, asallīno anupalitto ettakam ekavihārī, suññataphalasamāpattin anuyuttoti dasseturū evamāha.

Ajjhattamevāti gocarajjhattameva. **Sannisādemīti** sannisidāpemi, Tathāgato

hi yasmim khaṇe parisā sādhukāram deti, tasmim khaṇe pubbābhogena paricchinditvā phalasamāpattim samāpajjati, sādhukārasaddassa nigghose avicchinneyeva samāpattito vuṭṭhāya ṭhitatṭhānato paṭṭhāya dhammarām deseti, Buddhānañhi bhavaṅgaparivāso lahuko hotī assāsavāre passāsavāre samāpattim samāpajjanti. **Yena sudām niccakappanti** yena suññena phalasamādhinā niccakālam viharāmi, tasmim samādhinimitte cittam sañṭhapemi samādahāmīti dasseti.

Okappaniyametanti saddhāniyametam. Evam Bhagavato ekaggacittataṁ sampaṭicchitvā idāni attano ovaṭṭikasāram katvā ānītapañham pucchanto **abhijānāti kho pana bhavaṁ Gotamo divā supitāti** āha. Yathā hi sunakho nāma asambhinnakhīrapakkapāyasam sappinā yojetvā udarapūram bhojitopi gūtham disvā akhāditvā gantum na sakkā, akhādamāno (**MA.36./II,293.**) ghāyitvāpi gacchatī, aghāyitvāva gatassa kirassa sīsam rujjati; evamevaṁ imassapi Satthā asambhinnakhīrapakkapāyasasadisam abhinikkhamanato paṭṭhāya yāva āsavakkhayā pasādanīyarām dhammadesanām deseti. Etassa pana evarūparām dhammadesanām (**CS:pg.2.194**) sutvā satthari pasādamattampi na uppānam, tasmā ovaṭṭikasāram katvā ānītapañham apucchitvā gantum asakkonto evamāha. Tattha yasmā thinamiddham sabbakhīṇāsavānam arahattamaggena pahīyati, kāyadaratho pana upādinnakepi hoti anupādinnakepi. Tathā hi kamaluppalādīni ekasmiṁ kāle vikasanti, ekasmiṁ makulāni honti, sāyam kesañci rukkhānampi pattāni patilīyanti, pāto vippārikāni honti. Evam upādinnakassa kāyassa darathoyeva darathavasena bhavaṅgasotañca idha niddāti adhippetam, tam khīṇāsavānampi hoti. Tam sandhāya, “abhijānāmahan”ti-ādimāha. **Sammohavihārasmīm vadantīti** sammohavihāroti vadanti.

389. Āsajja āsajjāti ghaṭṭetvā ghaṭṭetvā. **Upanītehīti** upanetvā kathitehi. **Vacanappathehīti** vacanehi. **Abhinanditvā anumoditvāti** alanti cittena sampaṭicchanto abhinanditvā vācāyapi pasāmsanto anumoditvā. Bhagavatā imassa nigaṇṭhassa dve suttāni kathitāni. Purimasuttam eko bhāṇavāro, idam diyaḍḍho, iti aḍḍhatiye bhāṇavāre sutvāpi ayaṁ nigaṇṭho neva abhisamayaṁ patto, na pabbajito, na sarañesu patiṭṭhito. Kasmā etassa Bhagavā dhammām desesīti? Anāgate vāsanatthāya. Passati hi Bhagavā, “imassa idāni upanissayo natthi, mayhaṁ pana parinibbānato samadhikānām dvinnām vassasatānām accayena tambapanīdīpe sāsanām patiṭṭhahissati. Tatrāyam kulaghare nibbattitvā sampatte kāle pabbajitvā tīpi piṭakāni uggahetvā vipassanām vaḍḍhetvā saha paṭisambhidāhi arahattam patvā kālabuddharakkhito nāma mahākīṇāsavō bhavissatīti. Idam disvā anāgate vāsanatthāya dhammām desesi.

Sopi tattheva tambapanīdīpamhi sāsane patiṭṭhite devalokato cavitvā dakkhiṇagirivihārassa bhikkhācāragāme ekasmiṁ amaccakule nibbatto pabbajjāsamatthayobbane pabbajitvā tepiṭakam Buddhavacanām uggahetvā gaṇam pariharanto (**MA.36./II,294.**) mahābhikkhusaṅghaparivuto upajjhāyam passituṁ agamāsi. Athassa upajjhāyo saddhīvihārikam codessāmīti tepiṭakam Buddhavacanām uggahetvā āgatena tena saddhīm mukham datvā kathāmattampi na akāsi. So paccūsasamaye vuṭṭhāya therassa santikam gantvā,-- “tumhe, bhante, mayi ganthakammaṁ katvā tumhākam santikam āgate mukham datvā kathāmattampi na (**CS:pg.2.195**) karittha, ko mayhaṁ doso”ti pucchi. Thero āha-- “tvam, āvuso, Buddharakkhita ettakeneva ‘pabbajjākiccam me matthakam pattan’ti saññam karosī”ti. Kim karomi, bhanteti? Gaṇam vinodetvā tvam papañcam chinditvā cetiyapabbatavihāram gantvā samañadhammaṁ karohīti. So upajjhāyassa ovāde ṭhatvā saha paṭisambhidāhi arahattam patvā puññavā rājapūjito hutvā mahābhikkhusaṅghaparivāro

cetiyapabbatavihāre vasi.

Tasmiñhi kāle tissamahārājā uposathakammañ karonto cetiyapabbate rājaleñe vasati. So therassa upaṭṭhākabhiikkhuno saññam adāsi-- “yadā mayham ayyo pañham vissajjeti, dhammañ vā katheti, tadā me saññam dadeyyāthā”ti. Theropi ekasmim dhammassavanadivase bhikkhusaṅghaparivāro kaṇṭakacetiyaṅgañam āruyha cetiyam vanditvā kālatimbarurukkhamūle atthāsi. Atha nañ eko Piñḍapātikatthero kālakārāmasuttante pañham pucchi. Thero nanu, āvuso, ajja dhammassavanadivasoti āha. Āma, bhante, dhammassavanadivasoti. Tena hi pīṭhakam ānetha, idheva nisinnā dhammassavanam karissāmāti. Athassa rukkhamūle āsanam paññapetvā adañsu. Thero pubbagāthā vatvā kālakārāmasuttam ārabhi. Sopissa upaṭṭhākadaharo rañño saññam dāpesi. Rājā pubbagāthāsu aniṭhitāsuyeva pāpuṇi. Patvā ca aññātakaveseneva parisante ṛhatvā tiyāmarattim ṛhitakova dhammañ sutvā therassa, idamavoca Bhagavāti vacanakāle (**MA.36./II,295.**) sādhukāram adāsi. Thero ānatvā, kadā āgatosi, mahārājāti pucchi. Pubbagāthā osārañakāleyeva, bhanteti. Dukkarām te mahārāja, katanti. Nayidam, bhante, dukkaram, yadi pana me ayyassa dhammakathām āraddhakālato paṭṭhāya ekapadepi aññavihitabhāvo ahosi, tambapaññidīpassa patodayaṭṭhinitudanamattepi ṛhāne sāmibhāvo nāma me mā hotūti sapathamakāsi.

Tasmim pana Sutte Buddhaguṇā paridīpitā, tasmā rājā pucchi-- “ettakāva, bhante, Buddhaguṇā, udāhu aññepi atthi”ti. Mayā kathitato, mahārāja, akathitameva bahu appamāñanti. Upamam, bhante, karothāti. Yathā, mahārāja (**CS:pg.2.196**) karīsasahassamatte sālikkhette ekasālisīsato avasesasālīyeva bahū, evam mayā kathitagūṇā appā, avasesā bahūti. Aparampi, bhante, upamañ karothāti. Yathā, mahārāja, mahāgaṅgāya oghapuññāya sūcipāsam sammukham kareyya, sūcipāsenā gata-udakām appam, sesam bahu, evameva mayā kathitagūṇā appā, avasesā bahūti. Aparampi, bhante, upamañ karothāti. Idha, mahārāja, cātakasakuṇā nāma ākāse kīlāntā vicaranti. Khuddakā sā sakunājāti, kiñ nu kho tassa sakunāssa ākāse pakkhapasārañātthānam bahu, avaseso ākāso appoti? Kiñ, bhante, vadatha, appo tassa pakkhapasārañokāso, avasesova bahūti. Evameva, mahārāja, appakā mayā Buddhaguṇā kathitā, avasesā bahū anantā appameyyāti. Sukathitam, bhante, anantā Buddhaguṇā ananteneva ākāsenā upamitā. Pasannā mayam ayyassa, anuccavikam pana kātum na sakkoma. Ayam me duggatapaññākāro imasmin tambapaññidīpe imam tiyojanasatikām rajjam ayyassa demāti. Tumhehi, mahārāja, attano pasannākāro kato, mayam pana amhākām dinnam rajjam tumhākamyeva dema, dhammena samena rajjam kārehi mahārājāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsaccakasuttavanñanā niṭṭhitā.

(**MA.37./II,296.**)

(M.37.) 7.Cūlatañhāsaṅkhayasuttavanñanā

390. Evañ me sutanti Cūlatañhāsaṅkhayasuttam. Tattha **pubbārāme migāramātupāsādeti** pubbārāmasaṅkhāte vihāre migāramātuyā pāsāde. Tatrāyam anupubbīkathā-atīte satasahassakappamatthake ekā upāsikā padumuttaram Bhagavantam nimantetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa satasahassam dānam datvā

Bhagavato pādamūle nipajjivā, “Anāgate tumhādisassa Buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī”ti patthanamakāsi. Sā kappasatasahassam devesu ceva manussesu ca saṁsaritvā amhākam Bhagavato (CS:pg.2.197) kāle bhaddiyanagare menjakasetṭhiputtassa dhanañjayassa setṭhino gahe sumanadeviyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Jātakāle cassā **visākhāti** nāmam akāṁsu. Sā yadā Bhagavā bhaddiyanagaram agamāsi, tadā pañcahi dārikāsatehi saddhim Bhagavato paccuggamanam katvā paṭhamadassanamhiyeva sotāpannā ahosi. Aparabhāge Sāvatthiyam migārasetṭhiputtassa puṇṇavaḍḍhanakumārassa geham gatā, tattha nam migārasetṭhi mātiṭhāne ṭhapesi, tasmā **migāramātāti** vuccati.

Patikulam gacchantiyā cassā pitā **mahālatapiṭṭalandhanam** nāma kārāpesi. Tasmim piṭṭalandhane catasso vajiranāliyo upayogam agamaṁsu, muttānam ekādasa nāliyo, pavālānam dvāvīsatī nāliyo, maṇīnam tettīmsa nāliyo, iti etehi ca aññehi ca sattavaṇṇehi ratanehi niṭṭhānam agamāsi. Tam sīse paṭimukkam yāva pādapiṭṭhiyā bhassati, pañcannam hatthīnam balaṁ dhārayamānāva nam itthī dhāreturū sakkoti. Sā aparabhāge dasabalassa aggupaṭṭhāyikā hutvā tam pasādhanam vissajjetvā navahi koṭīhi Bhagavato vihāraṁ kārayamānā karīsamatte bhūmibhāge pāsādaṁ kāresi. Tassa uparibhūmiyam pañca gabbhasatāni honti, heṭṭhābhūmiyam pañcāti gabbhasahassappaṭīmaṇḍito ahosi. Sā “suddhapāsādova na sobhatī”ti tam parivāretvā pañca dvikūṭagehasatāni, (MA.37./II,297.) pañca cūlapāsādasatāni, pañca dīghasālasatāni ca kārāpesi. Vihāramaho catūhi māsehi niṭṭhānam agamāsi.

Mātugāmattabhbāve ṭhitāya visākhāya viya aññissā Buddhasāsane dhanapariccāgo nāma natthi, purisattabhbāve ṭhitassa ca Anāthapiṇḍikassa viya aññassa Buddhasāsane dhanapariccāgo nāma natthi. So hi catupaññāsakoṭīyo vissajjetvā Sāvatthiyā dakkhinabhāge anurādhapurassa mahāvihārasadise thāne Jetavanamahāvihāram nāma kāresi. Visākhā, Sāvatthiyā pācīnabhāge uttamadevīvihārasadise thāne **pubbārāmaṁ** nāma kāresi. Bhagavā imesam dvinnam kulānam anukampāya Sāvatthim nissāya viharanto imesu dvīsu vihāresu nibaddhvāsām vasi. Ekam antovassam Jetavane vasati, ekaṁ pubbārāme, etasmim pana samaye Bhagavā pubbārāme viharati. Tena vuttam-- “pubbārāme migāramātupāsāde”ti.

Kittāvatā (CS:pg.2.198) **nu kho, bhanteti** kittakena nu kho, bhante.

Samkhittena taṇhāsaṅkhayavimutto hotīti taṇhāsaṅkhaye nibbāne tam ārammaṇam katvā vimuttacittatāya tanhāsaṅkhayavimutto nāma samkhittena kittāvatā hoti? Yāya paṭipattiyā taṇhāsaṅkhayavimutto hoti, tam me khīnāsavassa bhikkhuno pubbabhāgappaṭipadam samkhittena desethāti pucchatī. **Accantaniṭṭhoti** khayavayasaṅkhātam antam atītāti accantā. Accantā niṭṭhā assāti **accantaniṭṭho**, ekantaniṭṭho satataniṭṭhoti attho. Accantam yogakkhemīti **accantayogakkhemī**, niccayogakkhemīti attho. Accantam brahmācārīti **accantabrahmacārī**, niccabrahmacārīti attho. Accantam pariyośānamassāti purimanayeneva **accantapariyosāno**. **Seṭṭho devamanussānantī** devānañca manussānañca seṭṭho uttamo. Evarūpo bhikkhu kittāvatā hoti, khippametassa saṅkhepeneva paṭipattim kathethāti Bhagavantam yācati. Kasmā panesa evam vegāyatīti? Kīlam anubhavitukāmatāya.

Ayam kira uyyānakīlam āñāpetvā catūhi mahārājūhi catūsu disāsu ārakkham gāhāpetvā dvīsu devalokesu devasaṅghena parivuto adḍhatiyāhi nāṭakakoṭīhi saddhim erāvaṇam (MA.37./II,298.) āruyha uyyānadvāre ṭhito imam pañham sallakkhesi-- “Kittakena nu kho taṇhāsaṅkhayavimuttassa khīnāsavassa saṅkhepato āgamaniyapubbabhāgappaṭipadā

hotī”ti. Athassa etadahosi-- “Ayam pañho ativiya sassiriko, sacāham imam pañham anuggaṇhitvāva uyyānam pavisissāmi, chadvārikehi ārammaṇehi nimmathito na puna imam pañham sallakkhessāmi tiṭṭhatu tāva uyyānakīlā, satthu santikam gantvā imam pañham pucchitvā uggahitapañho uyyāne kīlissāmī”ti hatthikkhandhe antarahito Bhagavato santike pātūrahosi. Tepi cattāro mahārājāno ārakkham gahetvā ṭhitaṭṭhāneyeva ṭhitā, paricārikadevasaṅghāpi nāṭakānipi erāvaṇopī nāgarājā tattheva uyyānadvāre aṭṭhāsi, evamesa kīlam anubhavitukāmatāya vegāyanto evamāha.

Sabbe dhammā nālam abhinivesāyāti ettha sabbe dhammā nāma pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo. Te sabbepi tanhādiṭṭhivasena abhinivesāya (CS:pg.2.199) nālam na pariyattā na samathā na yuttā, kasmā? Gahitākārena atiṭṭhanato. Te hi niccāti gahitāpi aniccāva sampajjanti, sukhāti gahitāpi dukkhāva sampajjanti, attāti gahitāpi anattāva sampajjanti, tasmā nālam abhinivesāya.

Abhijānātīti aniccam dukkham anattāti nātāpariññāya abhijānāti. **Parijānātī**ti tattheva tīraṇapariññāya pariñānāti. **Yamkiñci vedananti** antamaso pañcaviññāṇasampayuttampi yamkiñci appamattakampi vedanam anubhavati. Iminā Bhagavā sakkassa devānamindassa vedanāvasena nibbattetvā arūpapariggaham dasseti. Sace pana vedanākammaṭṭhānam heṭṭhā na kathitam bhaveyya, imasmim ṭhāne kathetabbam siyā. Heṭṭhā pana kathitam, tasmā satipaṭṭhāne vuttanayeneva veditabbaṁ. **Aniccānupassīti** ettha aniccam veditabbaṁ, aniccānupassanā veditabbā, aniccānupassī veditabbo. Tattha **aniccanti** pañcakkhandhā, te hi uppādavayaṭṭhena anicca. **Aniccānupassanāti** pañcakkhandhānam khayato vayato dassanaññam. **Aniccānupassīti** tena nāñena samannāgato (MA.37./II,299.) puggalo Tasmā “aniccānupassī viharatī”ti aniccato anupassanto viharatīti ayameththa attho.

Virāgānupassīti ettha dve virāgā khayavirāgo ca accantavirāgo ca. Tattha sañkhārānam khayavayato anupassanāpi, accantavirāgam nibbānam virāgato dassanamaggaññāmpī **virāgānupassanā**. Tadubhayasamāñgīpuggalo virāgānupassī nāma, tam sandhāya vuttam “virāgānupassī”ti, virāgato anupassantoti attho.

Nirodhānupassimhipi eseva nayo, nirodhopi hi khayanirodho ca accantanirodho cāti duvidhoyeva. **Paṭinissaggānupassīti** ettha **paṭinissaggo** vuccati vossaggo, so ca pariccāgavossaggo pakkhandanavossaggotī duvidho hoti Tattha **pariccāgavossaggotī** vipassanā, sā hi tadañgavasena kilese ca khandhe ca vossajjati.

Pakkhandanavossaggotī maggo, so hi nibbānam ārammaṇam ārammaṇato pakkhandati. Dvīhipi vā kāraṇehi vossaggioyeva, samucchchedavasena kandhānam kilesānañca vossajjanato, nibbānañca pakkhandanato. Tasmā kilese ca khandhe ca pariccajatīti pariccāgavossaggo, nirodhe nibbānadhātuyā cittam pakkhandatīti pakkhandanavossaggotī ubhayampetam magge sameti. Tadubhayasamañgīpuggalo imāya paṭinissaggānupassanāya samannāgatattā paṭinissaggānupassī nāma hoti. Tam sandhāya vuttam “paṭinissaggānupassī”ti. **Na kiñci loke upādiyatīti** (CS:pg.2.200) kiñci ekampi sañkhāragataṁ taṇhāvasena na upādiyati na gaṇhāti na parāmasati. **Anupādiyam na paritassatīti** aggaṇhanto taṇhāparitassanāya na paritassati. **Paccattaññeva parinibbāyatīti** sayameva kilesaparinibbānenā parinibbāyati. **Khīṇā jāti**ti-ādinā panassa paccavekkhaṇāva dassitā. Iti Bhagavā sakkassa devānamindassa samkhittena khīṇāsavassa pubbabhāgappaṭipadam pucchito sallahuham katvā samkhitteneva khippam kathesi.

391. Avidūre nisinno hotīti anantare kūṭagāre nisinno hoti. **Abhisameccāti** nāñena abhisamāgantvā, jānitvāti attho. Idam vuttam hoti-- kim nu kho esa jānitvā anumodi,

(MA.37./II,300.) udāhu ajānitvā vāti. Kasmā panassa evamahosīti? Thero kira na Bhagavato pañhavissajjanasaddam assosi, sakkassa pana devarañño, “evametam Bhagavā evametam Sugatā”ti anumodanasaddam assosi. Sakko kira devarājā mahatā saddena anumodi. Atha kasmā na Bhagavato saddam assosīti? Yathāparisaviññāpakattā. Buddhānañhi dhammam kathentānam ekābaddhāya cakkavālapariyantāyapi parisāya saddo suyyati, pariyantarā pana muñcityvā aṅgulimattampi bahiddhā na niccharati. Kasmā? Evarūpā madhurakathā mā niratthakā agamāsīti. Tadā Bhagavā migāramātupāsāde sattaratanamaye kūṭāgāre sirigabbhamhi nisinno hoti, tassa dakkhinapasse Sāriputtatherassa vasanakūṭāgāram, vāmapasse Mahāmoggallānassa, antare chiddavivarokāso natthi, tasmā therō na Bhagavato saddam assosi, sakkasseva assosīti.

Pañcahi tūriyasatehīti pañcaṅgikānam tūriyānam pañcahi satehi. Pañcaṅgikam tūriyām nāma ātataṁ vitataṁ ātavatitataṁ susirām ghananti imehi pañcahi aṅgehi samannāgataṁ. Tattha **ātataṁ** nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādīsu ekatalatūriyām. **Vitataṁ** nāma ubhayatalam. **Ātavatitataṁ** nāma tantibaddhapañavādi. **Susirām** vamsādi. **Ghanām** sammādi. **Samappitoti** upagato. **Samaṅgībhūtoti** tasveva vevacanām. **Paricāretīti** tam sampattiṁ anubhavanto tato tato indriyāni cāreti. Idam vuttam hoti-- parivāretvā vajjamānehi pañcahi tūriyasatehi samannāgato hutvā dibbasampattiṁ (CS:pg.2.201) anubhavatī. **Paṭipañāmetvāti** apanetvā, nissaddāni kārāpetvāti attho. Yatheva hi idāni saddhā rājāno garubhāvaniyām bhikkhum disvā-- “Asuko nāma ayyo āgacchati, mā, tātā, gāyatha, mā vādetha, mā naccathā”ti nāṭakāni paṭivinenti, sakkopi therām disvā evamakāsi. **Cirassām kho, mārisa moggallāna, imām pariyāyamakāsīti** evarūpam loke pakatiyā piyasamudhāravacanām hoti, lokiyā hi cirassām āgatampi anāgatapubbampi manāpajātiyām āgataṁ disvā,-- “kuto bhavām āgato, cirassām (MA.37./II,301.) bhavām āgato, kathām te idhāgamanamaggo nāto maggamūlhosī”ti-ādīni vadanti. Ayaṁ pana āgatapubbattāyeva evamāha. Thero hi kālena kālam devacārikām gacchatiyeva. Tattha **pariyāyamakāsīti** vāramakāsi. **Yadidam idhāgamanāyāti** yo ayām idhāgamanāya vāro, tam, bhante, cirassamakāsīti vuttam hoti. **Idamāsanām paññattanti** yojanikām maṇipallañkaṁ paññapāpetvā evamāha.

392. Bahukiccā bahukaraṇīyāti ettha yesam bahūni kiccāni, te bahukiccā. **Bahukaraṇīyāti** tasveva vevacanām. **Appeva sakena karaṇīyenāti** sakaraṇīyameva appam mandam, na buhu, devānam karaṇīyām pana buhu, pathavito paṭṭhāya hi kapparukkhamātugāmādīnam atthāya aṭṭā sakkassa santike chijjanti, tasmā niyamento āha-- **apica devānamyeva tāvatimśānam karaṇīyenāti**. Devānañhi dhītā ca puttā ca aṅke nibbattanti, pādaparicārikā ithiyo sayane nibbattanti, tāsam maṇḍanapasādhanakārīkā devadhītā sayanām parivāretvā nibbattanti, veyyāvaccakarā antovimāne nibbattanti, etesam atthāya aṭṭakaraṇām natthi. Ye pana sīmantare nibbattanti, te “mama santakā tava santakā”ti nicchetum asakkontā aṭṭam karonti, sakkam devarājānam pucchanti, so yassa vimānam āsannatarām, tassa santakoti vadati. Sace dvepi samaṭṭhāne honti, yassa vimānam olokento ṭhito, tassa santakoti vadati. Sace ekampi na oloketi, tam ubhinnam kalahupacchedanattham attano santakam karoti. Tam sandhāya, “devānamyeva tāvatimśānam karaṇīyenā”ti āha. Apicassa evarūpam kīlākiccampi karaṇīyameva.

Yam (CS:pg.2.202) no khippameva antaradhāyāti Yam amhākaṁ sīghameva andhakāre rūpagatam viya na dissati. Iminā-- “Aham, bhante, tam pañhavissajjanam na

sallakkhemī”ti dīpeti. Thero-- “kasmā nu kho ayam yakkho asallakkhaṇabhāvam dīpeti, passena pariharatī”ti āvajjanto-- “devā nāma mahāmūlhā honti. Chadvārikehi ārammaṇehi nimmathīyamānā attano bhuttābhuttabhāvampi pītāpītabhāvampi na jānanti, idha katamettha pamussantī”ti aññāsi. (MA.37./II,302.) Keci panāhu-- “thero etassa garu bhāvaniyo, tasmā ‘idāneva loke aggapuggalassa santike pañham uggahetvā āgato, idāneva nāṭakānam antaram paviṭṭhoti evam mām thero tajjeyyā”ti bhayena evamāhā”ti. Etam pana kohaññam nāma hoti, na ariyasāvakassa evarūpam kohaññam nāma hoti, tasmā mūlhabhāveneva na sallakkhesīti veditabbam. Upari kasmā sallakkhesīti. Thero tassa somanassasaiṁvegam janayitvā tamam nīhari, tasmā sallakkhesīti.

Idāni sakko pubbe attano evam bhūtakāraṇam therassa ārocetum **bhūtapubbanti**-ādimāha. Tattha **samupabyūḥotī** sannipatito rāsibhūto. **Asurā parājinimisūti** asurā parājayam pāpuṇim̄su. Kadā panete parājītāti? Sakkassa nibbattakāle. Sakko kira anantare attabhāvē Magadharatīhe macalagāme **magho** nāma māṇavo ahosi, paṇḍito byatto, bodhisattacariyā viyassa cariyā ahosi. So tettiṁsa purise gahetvā kalyāṇamakāsi. Ekadivasam attanova paññāya upaparikkhitvā gāmamajjhē mahājanassa sannipatitaṭṭhāne kacavaram ubhayato apabbahitvā tam thānam atiramaṇīyamakāsi, puna tattheva maṇḍapam kāresi, puna gacchante kāle sālam kāresi. Gāmato ca nikkhāmitvā gāvutampi aḍḍhayojanampi tigāvutampi yojanampi vicaritvā tehi sahāyehi saddhim visamam samam akāsi. Te sabbepi ekacchandā tattha tattha setuyuttaṭṭhānesu setum, maṇḍapasālāpokkharaṇīmālāgaccharopanādīnam yuttaṭṭhānesu maṇḍapādīni karontā bahum puññamakarīsu Magho satta vatapadāni pūretvā kāyassa bhedā saddhim sahāyehi tāvatim̄sabhave nibbatti.

Tasmim (CS:pg.2.203) kāle asuragaṇā tāvatim̄sadevaloke paṭivasantī. Sabbe te devānam samānāyukā samānavāṇī ca honti, te sakkam̄ saparisam̄ disvā adhunā nibbattā navakadevaputtā āgatāti mahāpānam sajjayim̄su. Sakko devaputtānam (MA.37./II,303.) saññam adāsi-- “Amhehi kusalaṁ karontehi na parehi saddhim sādhāraṇam kataṁ, tumhe gaṇḍapānam mā pivittha pītamattameva karothā”ti. Te tathā akarīsu. Bāla-asurā gaṇḍapānam pivitvā mattā niddam okkamim̄su. Sakko devānam saññam datvā te pādesu gāhāpetvā sinerupāde khipāpesi, sinerussa hetṭhimatale **asurabhavanaṁ** nāma atthi, tāvatim̄sadevalokappamāṇameva. Tattha asurā vasanti. Tesampi **cittapāṭali** nāma rukkho atthi. Te tassa pupphanakāle jānanti-- “nāyam tāvatim̄sā, sakkena vañcītā mayan”ti. Te ganhatha nanti vatvā sinerūni pariaramānā deve vuṭṭhe vammikapādato vammikamakkhikā viya abhiruhiṁsu. Tattha kālena devā jinanti, kālena asurā. Yadā devānam jayo hoti, assure yāva samuddapiṭṭhā anubandhanti. Yadā asurānam jayo hoti, deve yāva vedikapādā anubandhanti. Tasmim pana saṅgāme devānam jayo ahosi, devā assure yāva samuddapiṭṭhā anubandhiṁsu. Sakko assure palāpetvā pañcasu ṭhānesu ārakkharī ṭhapesi. Evarī ārakkharī datvā vedikapāde vajirahatthā indapaṭimāyo ṭhapesi. Asurā kālena kālam utṭhahitvā tā paṭimāyo disvā, “sakko appamatto tiṭṭhatī”ti tatova nivattanti. **Tato paṭinivattitvāti** vijitaṭṭhānato nivattitvā. **Paricārikāyoti** mālāgandhādikammakārikāyo.

393. Vessavaṇo ca mahārājāti so kira sakkassa vallabho, balavavissāsiko, tasmā sakkena saddhim agamāsi. **Purakkhatvāti** purato katvā. **Pavisiṁsūti** pavisitvā pana upaḍḍhaphihitāni dvārāni katvā olokayamānā aṭṭhamīsu. **Idampi, mārisa moggallāna, passa vejayantassa pāsādassa rāmaṇeyyakanti**, mārisa moggallāna, idampi vejayantassa pāsādassa rāmaṇeyyakam passa, suvanṇatthambhe passa, rajatatthambhe maṇitthambhe pavālatthambhe lohitaṅgatthambhe masāragallatthambhe muttatthambhe

sattaratanatthambhe, tesariyeva suvaññādimaye ghatake vālarūpakāni ca passāti (CS:pg.2.204) evam thambhapantiyo ādīm katvā rāmaneyyakām dassento evamāha. **Yathā tam pubbekatapuññassāti** yathā pubbe katapuññassa upabhogaṭṭhānena sobhitabbarām, evamevarām sobhatīti attho. (MA.37./II,304.) **Atibālham kho ayam yakkho pamatto viharatīti** attano pāsāde nāṭakaparivārena sampattiyyā vasena ativiya matto.

Iddhābhisaṅkhāram abhisāṅkhāsīti iddhimakāsi. Āpokasiṇām samāpajjivtā pāsādapatiṭṭhitokāsaṁ udakām hotūti iddhim adhiṭṭhāya pāsādakaṇṇike pādaṅguṭṭhakena pahari. So pāsādo yathā nāma udakapiṭṭhe ṭhapatappatām mukhavatṭiyām aṅguliyā pahaṭān aparāparām kampati calati na santiṭṭhati. Evamevarām saṅkampi sampakampi sampavedhi, thambhapiṭṭhasaṅghāṭakaṇṇikagopānasi-ādīni karakarāti saddam muñcantāni patitum viya āraddhāni. Tena vuttam-- “saṅkampesi sampakampesi sampavedhesī”ti. **Acchariyabbhutacittajātāti** aho acchariyām, aho abbhutanti evam sañjāta-acchariya-abbhutā ceva sañjātatutṭhino ca ahesum uppannabalavasomanassa. **Saṁvigganti** ubbiggarām. **Lomahaṭṭhajātānti** jātalomahaṁsaṁ, kañcanabhittiyaṁ ṭhapatamaṇīgadantehi viya uddhaggehi lomehi ākiṇṇasarīranti attho. Lomahaṁso ca nāmesa somanassenapi hoti domanassenapi, idha pana somanassena jāto. Thero hi sakkassa somanassavegena saṁvejetum tam pāṭīhāriyamakāsi. Tasmā somanassavegena saṁviggalomahaṭṭham viditvāti attho.

394. **Idhāham, mārisāti** idānissa yasmā therena somanassasāṁvegam janayitvā tamām vinoditām, tasmā sallakkhetvā evamāha. **Eso nu te, mārisa, so Bhagavā satthāti**, mārisa, tvām kuhim gatosīti vutte mayham satthu santikanti vadesi, imasmim devaloke ekapādakena viya tiṭṭhasi, yaṁ tvām evam vadesi, eso nu te, mārisa, so Bhagavā satthāti pucchimsu. **Sabrahmacārī me esoti** ettha kiñcāpi therō anagāriyo abhinīhārasampanno aggasāvako, sakko agāriyo, maggabrahmacariyavasena panete sabrahmacārino honti, tasmā evamāha. **Aho** (CS:pg.2.205) **nūna te so Bhagavā satthāti** sabrahmacārī tāva te evamāmahiddhiko, so pana te Bhagavā Satthā aho nūna mahiddhikoti satthu iddhipāṭīhāriyadassane jātābhilāpā hutvā evamāhaṁsu.

395. **Ñātaññatarassāti** paññātaññatarassa, sakko hi paññātānam aññataro. Sesam sabbattha pākaṭameva, desanām pana Bhagavā yathānusandhināva niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlatañhāsaṅkhayasuttavaññanā niṭṭhitā.

(MA.38./II,305.)

(M.38.)8.Mahātañhāsaṅkhayasuttavaññanā

396. **Evaṁ me sutanti** Mahātañhāsaṅkhayasuttaṁ. Tattha **dīṭṭhigatanti** Alagaddūpamasutte laddhimattam dīṭṭhigatanti vuttam, idha sassatadiṭṭhi. So ca bhikkhu bahussuto, ayam appassuto, jātakabhāṇako Bhagavantam jātakām kathetvā, “Aham, bhikkhave, tena samayena vessantaro ahosim, mahosadho, vidhurapanḍito, senakapanḍito, mahājanako rājā ahosin”ti samodhānentam suṇāti. Athassa etadahosi-- “Ime rūpavedanāsaññāsaṅkhārā tattha tattheva nirujjhanti, viññāṇam pana idhalokato paralokam, paralokato imam lokam sandhāvati samsarati”ti sassatadassanam uppannaṁ. Tenāha-- “tadevidam viññāṇam sandhāvati samsarati anaññan”ti.

Sammāsambuddhena pana, “Viññāṇam paccayasambhavam, sati paccaye uppajjati, vinā paccayam natthi viññāṇassa sambhavo”ti vuttam. Tasmā ayam bhikkhu Buddhena akathitaram katheti, jinacakke pahāram deti, vesārajjāñāṇam paṭibāhati, sotukāmām janām visarṇvādeti, ariyapathe tiriyaṁ nipatitvā mahājanassa ahitāya dukkhāya paṭipanno. Yathā nāma rañño rajje mahācoro uppajjamāno mahājanassa ahitāya dukkhāya uppajjati, evam jinasāne coro (CS:pg.2.206) hutvā mahājanassa ahitāya dukkhāya uppannoti veditabbo. **Sambahulā bhikkhūti** janapadavāsino piṇḍapātikabhikkhū. **Tenupasaṅkamimśūti** ayam parisam labhitvā sāsanampi antaradhāpeyya, yāva pakkham na labhati, tāvadeva naṁ diṭṭhigatā vivecemāti sutasutaṭṭhānatoyeva aṭṭhatvā anisīditvā upasaṅkamimśu.

398. Katamam taṁ sāti viññāṇanti sāti yaṁ tvam viññāṇam sandhāya vadesi, katamam taṁ viññāṇanti? **Yvāyam, bhante, vado vedeyyo tatra tatra kalyāṇapāpakānam kammānam vipākam paṭisamvedetīti**, bhante, yo ayam vadati vedayati, yo cāyam tahiṁ tahiṁ kusalakusalakammānam vipākam paccanubhoti. Idam, bhante, viññāṇam, yamaham sandhāya (MA.38./II,306.) vademīti **Kassa nu kho nāmāti** kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānam vā aññatarassa.

399. Atha kho Bhagavā bhikkhū āmantesīti kasmā āmantesi? Sātissa kira evam ahosi-- “Satthā marī ‘moghapuriso’ti vadati, na ca moghapurisoti vuttamatteneva maggaphalānam upanissayo na hoti. Upasenampi hi vaṅgantaputtam, ‘atilahum kho tvam moghapurisa bāhullāya āvatto’ti (mahāva.75) Bhagavā moghapurisavādena ovadi. Thero aparabhāge ghaṭento vāyamanto cha abhiññā sacchākāsi. Ahampi tathārūpam vīriyam paggaṇhitvā maggaphalāni nibbattessāmī”ti. Athassa Bhagavā chinnapaccayo ayam sāsane avirūḍhadhammoti dassento bhikkhū āmantesi. **Usmikato**ti-ādi heṭṭhā vuttādhippāyameva. **Atha kho Bhagavāti** ayampi pāṭiyekko anusandhi. Sātissa kira etadahosi -- “Bhagavā mayham maggaphalānam upanissayo natthīti vadati, kiṁ sakkā upanissaye asati kātum? Na hi Tathāgatā sa-upanissayasseva dhammarūpam desenti, yassa kassaci desentiyeva. Aham Buddhassa santikā Sugatovādam labhitvā saggasampattūpagaṁ kusalaṁ karissāmī”ti. Athassa Bhagavā, “nāham, moghapurisa, tuyham ovādam vā anusāsanim vā demī”ti Sugatovādam paṭippassambhento imam desanām ārabhi. Tassutto heṭṭhā vuttanayeneva veditabbo. Idāni parisāya (CS:pg.2.207) laddhiṁ sodhento, “idhāharī bhikkhū paṭipucchissāmī”ti-ādimāha. Tam sabbampi heṭṭhā vuttanayeneva veditabbam.

400. Idāni viññāṇassa sappaccayabhāvam dassetum **yam yadeva, bhikkhaveti-ādimāha.** Tattha **manañca paṭicca dhamme cāti** sahāvajjanena bhavaṅgamanāñca tebhūmakadhamme ca paṭicca. **Kaṭṭhañca paṭiccāti-ādi** opammanidassanathām vuttaṁ. Tena kiṁ dīpeti? Dvārasaṅkantiyā abhāvam. Yathā hi kaṭṭham paṭicca jalāmāno aggi upādānapaccaye satiyeva jalati, tasmīm asati paccayavekallena tattheva (MA.38./II,307.) vūpasammati, na sakalikādīni saṅkamitvā sakalikaggīti-ādisaṅkhyam gacchatī, evameva cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppānam viññāṇam tasmīm dvāre cakkhurūpa-ālokamanasikārasaṅkhāte paccayamhi satiyeva uppajjati, tasmīm asati paccayavekallena tattheva nirujjhati, na sotādīni saṅkamitvā sotaviññāṇanti-ādisaṅkhyam gacchatī Esa nayo sabbavāresu. Iti Bhagavā nāham viññāṇappavatte dvārasaṅkantimattampi vadāmi, ayam pana sāti moghapuriso bhavasaṅkantim vadatīti sātim niggahesi.

401. Evam viññāṇassa sappaccayabhāvam dassetvā idāni pana pañcannampi

khandhānam sappaccayabhāvam dassento, **bhūtamidanti**-ādimāha. Tattha **bhūtamidanti** idam khandhapañcakam jātam bhūtam nibbattam, tumhepi tam bhūtāmidanti, bhikkhave, passathāti. **Tadāhārasambhavanti** tam panetam khandhapañcakam āhārasambhavam paccayasambhavam, sati paccaye uppajjati evam passathāti pucchatī. **Tadāhāranirodhāti** tassa paccayassa nirodha. **Bhūtamidam** **nossūti** bhūtam nu kho idam, na nu kho bhūtānti. **Tadāhārasambhavam** **nossūti** tam bhūtam khandhapañcakam paccayasambhavam nu kho, na nu khoti.

Tadāhāranirodhāti tassa paccayassa nirodha. **Nirodhadhammarām** **nossūti** tam dhammarām nirodhadhammarām nu kho, na nu khoti. **Sammappaññāya** **passatoti** idam khandhapañcakam jātam bhūtam nibbattanti yāthāvasarasalakkhaṇato vipassanāpaññāya sammā passantassa. **Paññāya** **sudiṭṭhanti** vuttanayeneva vipassanāpaññāya suṭṭhu diṭṭham. Evam ye ye tam pucchaṁ sallakkhesum, tesam tesam paṭiññam ganhanto pañcannam khandhānam sappaccayabhāvam dasseti.

Idāni yāya paññāya tehi tam sappaccayam sanirodham khandhapañcakam sudiṭṭham, tattha nittānhabhāvam pucchanto **imam ce tumheti**-ādimāha. Tattha **diṭṭhinti** vipassanāsammādiṭṭhim (CS:pg.2.208) Sabhāvadassanena **parisuddham**.

Paccayadassanena **pariyodātam**. **Alliyethāti** taṇhādiṭṭhīhi alliyitvā vihareyyātha. **Kelāyethāti** taṇhādiṭṭhīhi kīlamānā (MA.38./II,308.) vihareyyātha **Dhanāyethāti** dhanam viya icchantā gedham āpajjeyyātha. **Mamāyethāti** taṇhādiṭṭhīhi mamattam uppādeyyātha. **Nittharaṇatthāya no gahaṇatthāyāti** yo so mayā caturoghanittharaṇatthāya kullūpamo dhammo desito, no nikantivasena gahaṇatthāya. Api nu tam tumhe ājāneyyāthāti. Vipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

402. Idāni tesam khandhānam paccayam dassento, **cattārome**, **bhikkhave**, **āhārāti**-ādimāha, tampi vuttatthameva. Yathā pana eko imam jānāsīti vutto, “na kevalam imam, mātarampissa jānāmi, mātu mātarampī”ti evam pavenivasena jānanto suṭṭhu jānāti nāma. Evamevarū Bhagavā na kevalam khandhamattameva jānāti, khandhānam paccayampi tesampi paccayānam paccayanti evam sabbapaccayaparamparam jānāti. So tam, Buddhabalam dīpento idāni paccayaparamparam dassetum, **ime ca**, **bhikkhave**, **cattāro** **āhārāti**-ādimāha. Tam vuttatthameva. **Iti kho**, **bhikkhave**, **avijjāpaccayā** **saṅkhārā** ...pe... **dukkhakkhandhassa samudayo hotīti** ettha pana paṭiccasamuppādakathā vitthāretabbā bhaveyya, sā **Visuddhimagge** vitthāritāva.

404. **Imasmim sati idam hotīti** imasmim avijjādike paccaye sati idam saṅkhārādikam phalaṁ hoti. **Imassuppādā idam uppajjatīti** imassa avijjādikassa paccayassa uppādā idam saṅkhārādikam phalaṁ uppajjati, tenevāha-- “yadidam avijjāpaccayā saṅkhārā ...pe... samudayo hotī”ti. Evam vaṭṭam dassetvā idāni vivaṭṭam dassento, **avijjāya tveva asesavirāganirodhāti**-ādimāha. Tattha **avijjāya tvevāti** avijjāya eva tu. **Asesavirāganirodhāti** virāgasañkhātena maggena asesanirodhā anuppādanirodha. **Saṅkhāranirodhōti** saṅkhārānam anuppādanirodho hoti, evam niruddhānam pana saṅkhārānam nirodhā viññāṇanirodho hoti, viññāṇādīnāñca nirodhā nāmarūpādīni niruddhāniyeva hontīti dassetum **saṅkhāranirodhā** **viññāṇanirodhōti**-ādīm vatvā **evametassa kevalassa dukkakkhandhassa nirodho** (CS:pg.2.209) **hotīti** vuttaṁ. Tattha **kevalassāti** sakalassa, suddhassa vā, sattavirahitassāti attho. **Dukkakkhandhassāti** (MA.38./II,309.) dukkharāsissa. **Nirodho** **hotīti** anuppādo hoti.

406. Imasmim asatīti-ādi vuttpaṭipakkhanayena veditabbam.

407. Evarṁ vaṭṭavivatṭam kathetvā idāni imarṁ dvādasaṅgapaccayavaṭṭam saha vipassanāya maggena jānantassa yā paṭidhāvanā pahīyati, tassā abhāvam pucchanto **api nu tumhe, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **evaṁ jānantāti** evam sahavipassanāya maggena jānantā. **Evaṁ passantāti** tasseva vevacanam. **Pubbantanti** purimakoṭṭhāsam, atītakhandhadhātu-āyatanāñti attho. **Paṭidhāveyyāthāti** taṇhādiṭṭhivasena paṭidhāveyyātha. Sesam Sabbāsavasutte vitthāritameva.

Idāni nesaṁ tattha niccalabhāvam pucchanto, **api nu tumhe, bhikkhave, evam jānantā evam passantā evam vadeyyātha, Satthā no garūti**-ādimāha. Tattha **garūti** bhāriko akāmā anuvattitabbo **Samañoti** Buddhasamaño. **Aññam satthāram uddiseyyāthāti** ayam Satthā amhākam kiccam sādhetum na sakkotīti api nu evamsaññino hutvā aññam bāhirakam satthāram uddiseyyātha. **Puthusamañabrāhmañānanti** evamsaññino hutvā puthūnam titthiyasamanānam ceva brāhmañānañca. **Vatakotūhalamaṅgalāñti** vatasamādānāni ca diṭṭhikutūhalāni ca diṭṭhasutamutamaṅgalāni ca. **Tāni sārato paccāgaccheyyāthāti** etāni sāranti evamsaññino hutvā paṭi-āgaccheyyātha. Evam nissaṭṭhāni ca puna gaṇheyyāthāti attho. **Sāmam nātānti** sayam nāñena nātām. **Sāmam diṭṭhānti** sayam paññācakkhunā diṭṭham. **Sāmam veditānti** sayam vibhāvitam pākaṭam kataṁ. **Upanītā kho me tumheti** mayā, bhikkhave, tumhe iminā sandiṭṭhikādisabhāvena dhammena nibbānam upanītā, pāpitāti attho. **Sandiṭṭhikoti**-ādīnamattho **Visuddhimagge** vitthārito. **Idametam paṭicca vuttānti** etam vacanamidam tumhehi sāmam nātādibhāvam paṭicca vuttam.

408. Tiṇṇam kho pana, bhikkhaveti kasmā ārabhi? Nanu heṭṭhā vaṭṭavivatṭavasena desanā matthakam pāpitāti? Āma pāpitā. Ayam pana pāṭi-ekko anusandhi (**CS:pg.2.210**) “Ayañhi lokasannivāso paṭisandhisammūlho, tassa sammohaṭṭhānam (**MA.38./II,310.**) viddhamsetvā pākaṭam karissāmī”ti imarṁ desanam ārabhi. Apica vaṭṭamūlam avijjā, vivaṭṭamūlam Buddhuppādo, iti vaṭṭamūlam avijjam vivatṭamūlañca Buddhuppādaṁ dassetvāpi, “puna ekavāram vaṭṭavivatṭavasena desanam matthakam pāpessāmī”ti imarṁ desanam ārabhi. Tattha **sannipātāti** samodhānena piṇḍabhbāvena. **Gabbhassāti** gabbhe nibbattanakasattassa. **Avakkanti hotīti** nibbatti hoti. Katthaci hi **gabbhoti** mātukucchi vutto. Yathāha--

“Yamekarattim paṭhamam, gabbhe vasati mānavo;

Abbhuṭhitova so yāti, sa gaccham na nivattatīti. (jā.1.15.363).

Katthaci gabbhe nibbattanasatto. Yathāha-- “Yathā kho, Panānanda, aññā itthikā nava vā dasa vā māse gabbham kuchchinā pariharitvā vijāyanti”ti (ma.ni.3.205). Idha satto adhippeto, tam sandhāya vuttam “gabbhassa avakkanti hotī”ti.

Idhāti imasmiṁ sattaloke. **Mātā ca utunī hotīti** idam utusamayaṁ sandhāya vuttam. Mātugāmassa kira yasmiṁ okāse dārako nibbattati, tattha mahatī lohitapīlakā sañṭhahitvā bhijjivtā paggharati, vatthu suddham hoti, suddhe vatthumhi mātāpitūsu ekavāram sannipatitesu yāva satta divasāni khettameva hoti. Tasmiṁ samaye hatthagāhaveṇiggaḥādinā aṅgaparāmasanenapi dārako nibbattatiyeva. **Gandhabboti** tatrūpagasatto. **Paccupatṭhito hotīti** na mātāpitūnam sannipātam olokayamāno samīpe ṭhito paccupatṭhito nāma hoti. Kammayantayantito pana eko satto tasmiṁ okāse nibbattanako hotīti ayameththa adhippāyo. **Saṁsayenāti**-- “Arogo nu kho bhavissāmi aham vā, putto vā me”ti evam mahantena jīvitasaṁsayena. **Lohitañhetam, bhikkhaveti** tadā kira mātulohitam tam ṭhānam sampattam puttasinghena pañḍaram hoti. Tasmā evamāha. **Vaṇkakanti** gāmadārakānam kīlanakam khuddakanāṅgam.

Ghaṭikā vuccati dīghadanḍena rassadaṇḍakam paharanakīlā. **Mokkhacikanti** samparivattakakīlā, ākāse vā daṇḍakam gahetvā bhūmiyam vā sīsam t̄hapetvā hetṭhupariyabhāvena (MA.38./II,311.) parivattanakīlānanti vuttam hoti. **Ciṅgulakam** vuccati tālapanṇādīhi katam vātappahārena paribbhamanacakkarām (CS:pg.2.211) **Pattālḥakam** vuccati paṇṇanālīkā, tāya vālikādīni minantā kīlanti. **Rathakanti** khuddakarathām. **Dhanukampi** khuddakadhanumeva.

409. **Sārajjatī** rāgam uppādeti. **Byāpajjatī** byāpādam uppādeti. **Anupaṭhitakāyasatī** kāye sati kāyasati, tam anupaṭhitapetvāti attho. **Parittacetasoti** akusalacitto. **Yatthassa te pāpakāti** yassam phalasamāpattiyaṁ ete nirujjhanti, tam na jānāti nādhigacchatīti attho. **Anurodhavirodhanti** rāgañceva dosañca. **Abhinandatī** taṇhāvasena abhinandati, taṇhāvaseneva aho sukhanti-ādīni vadanto abhivadati.

Ajjhosāya tiṭṭhatī taṇhā-ajjhosānagahañena gilityā pariniṭthapetvā gaṇhāti. Sukham vā adukkhamasukham vā abhinandatu, dukkham katham abhinandatī? “Aham dukkhitō mama dukkhan”ti gaṇhanto abhinandati nāma. **Uppajjati nandīti** taṇhā uppajjati. **Tadupādānantī** sāva taṇhā gahañṭhenā upādānam nāma. Tassa upādānapaccayā bhavo ...pe... samudayo hotīti, idañhi Bhagavatā puna ekavāram dvisandhi tisañkhepam paccayākāravaṭṭam dassitam.

410-4. Idāni vivaṭṭam dassetum **idha, bhikkhave, Tathāgato loke uppajjatī-ādimāha.** Tattha **appamāṇacetasoti** appamāṇam lokuttaram ceto assāti appamāṇacetaso, maggacittasamañgīti attho. **Imam kho me tumhe, bhikkhave, saṅkhittena taṇhāsaṅkhayavimuttim dhārethāti,** bhikkhave, imam saṅkhittena desitam mayham, taṇhāsaṅkhayavimuttidesanam tumhe niccakālam dhāreyyātha mā pamajjeyyātha. Desanā hi etha vimuttipaṭilābhahetuto **vimutti**ti vuttā. **Mahātaṇhājālataṇhāsaṅghāṭapāṭimukkanti** taṇhāva saṁsibbitaṭṭhenā mahātaṇhājālam, saṅghaṭitaṭṭhenā saṅghātanti vuccati; iti imasmim mahātaṇhājāle taṇhāsaṅghāte ca imam sātim bhikkhūm kevaṭṭaputtam paṭimukkam dhāretha. Anupavīṭho antogadhoti nam dhārethāti attho. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Mahātaṇhāsaṅkhayasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(MA.39./II,312.)

(M.39.)9.Mahā-assapurasuttavanṇanā

415. **Evaṁ (CS:pg.2.212) me sutanti** Mahā-assapurasuttam. Tattha **Aṅgesūti** Aṅgā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruhīsaddena “Aṅgā”ti vuccati, tasmim Aṅgesu janapade. **Assapuraṁ nāma Aṅgānam nigamoti assapuranti** nagaranāmena laddhavohāro Aṅgānam janapadassa eko nigamo, tam gocaragāmarām katvā viharatīti attho. **Bhagavā etadavocāti** etam “samaṇā samaṇāti vo, bhikkhave, jano sañjānāt”ti-ādivacanamavoca.

Kasmā pana evam avocāti. Tasmim kira nigame manussā saddhā pasannā Buddhamāmakā dhammadāmakā saṅghamāmakā, tadaupabbajitasāmañerampi Vassasatikattherasadisam katvā pasarṁsanti; pubbañhasamayam bhikkhusaṅgham piṇḍāya pavasantam disvā bījanaṅgalādīni gahetvā khettam gacchantāpi, pharasu-ādīni gahetvā araññam pavasantāpi tāni upakaraṇāni nikhipitvā bhikkhusaṅghassa

nisīdanatthānam āsanasālam vā maṇḍapam vā rukkhamūlam vā sammajjītvā āsanāni paññapetvā arajapānīyam paccupatthāpetvā bhikkhusaṅgham nisīdāpetvā yāgukhajjakādīni datvā katabhattakiccam bhikkhusaṅgham uyyojetvā tato tāni upakaraṇāni ādāya khettam vā araṇīam vā gantvā attano kammāni karonti, kammantaṭṭhānepi nesam aññā kathā nāma natthi. Cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti attha puggalā ariyasaṅgho nāma; te “evarūpena sīlena, evarūpena ācārena, evarūpāya paṭipattiyā samannāgatā lajjino pesalā ulāraguṇā”ti bhikkhusaṅghasseeva vaṇṇam kathenti. Kammantaṭṭhānato āgantvā bhuttasāyamāsā gharadvāre nisinnāpi, sayanigharam pavisitvā nisinnāpi bhikkhusaṅghasseeva vaṇṇam kathenti. Bhagavā tesam manussānam nipaccakāram disvā bhikkhusaṅgham piṇḍapātāpacāyane niyojetvā etadavoca.

Ye dhammā samaṇakaraṇā ca brāhmaṇakaraṇā cāti ye dhammā samādāya paripūritā samitapāpasamaṇañca (MA.39./II,313.) bāhitapābrāhmaṇañca karontīti attho. “Tīṇimāni, bhikkhave, samaṇassa samaṇiyāni samaṇakaraṇīyāni (CS:pg.2.213) Katamāni tīṇi? Adhisilasikkhāsamādānam, adhicitasikkhāsamādānam adhipaññāsikkhāsamādānan”ti (a.ni.3.82) ettha pana samaṇena kattabbadhammā vuttā. Tepi ca samaṇakaraṇā hontiyeva. Idha pana hirottappādivasena desanā vitthāritā.

Evaṁ no ayaṁ amhākanti ettha **noti** nipātamattam. Evaṁ ayaṁ amhākanti attho.

Mahapphalā mahānisamāsāti ubhayampi atthato ekameva. **Avañjhāti** amoghā.

Saphalāti ayam tasseva attho. Yassā hi phalam natthi, sā vañjhā nāma hoti.

Sa-udrayāti savaḍḍhi, idam saphalatāya vevacanam. **Evañhi vo, bhikkhave,** **sikkhitabbanti**, bhikkhave, evam tumhehi sikkhitabbam. Iti Bhagavā iminā ettakena ṭhānena hirottappādīnam dhammānam vaṇṇam kathesi. Kasmā? Vacanapathapacchindanattham. Sace hi koci acirapabbajito bālabhikkhu evam vadeyya-- “Bhagavā hirottappādīhamme samādāya vattathāti vadati, ko nu kho tesam samādāya vattane ānisamso”ti? Tassa vacanapathapacchindanattham. Ayañca ānisamso, ime hi dhammā samādāya paripūritā samitapāpasamaṇam nāma bāhitapābrāhmaṇam nāma karonti, catupaccayalābhām uppādenti, paccayadāyakānam mahapphalatam sampādenti, pabbajjam avañjhām saphalam sa-udrayam karontīti vaṇṇam abhāsi. Ayameththa saṅkhepo. Vitthārato pana vaṇṇakathā satipatthāne (dī.ni.attha.2.373 ma.ni.attha.2.373) vuttanayeneva veditabbā.

416. Hirottappenāti “yam hiriyatī hiriyyitabbena, ottappati ottappitabbenā”ti (dha.sa.1331) evam vitthāritāya hiriyyā ceva ottappena ca. Apiceththa ajjhattasamuṭṭhānā **hirī**, bahiddhāsamuṭṭhānam **ottappam**. Attādhipateyyā hiri, lokādhipateyyam ottappam. Lajjāsabhāvasaṇṭhitā hiri, bhayasabhāvasaṇṭhitam ottappam, vitthārakathā panettha sabbākārena Visuddhimagge vuttā. Apica ime dve dhammā lokam pālanato **lokapāladhammā** nāmāti kathitā. Yathāha-- “dveme, bhikkhave, sukkā dhammā lokam pālenti. Katame dve? Hirī ca ottappañca (MA.39./II,314.) Ime kho, bhikkhave, dve sukkā dhammā lokam pālenti. Ime ca kho, bhikkhave, dve sukkā dhammā lokam na pāleyyum, nayidha paññāyetha, ‘mātā’ti vā, ‘mātuccchā’ti vā, ‘mātulāni’ti vā, ‘ācariyabhariyā’ti vā, ‘garūnam dārā’ti vā, sambhedam (CS:pg.2.214) loko agamissa, yathā ajeṭakā kukkuṭasūkarā sonasiṅgālā”ti (a.ni.2.9). Imeyeva jātake “devadhammā”ti kathitā. Yathāha--

“Hiri-ottappasampannā sukkadhammasamāhitā;

Santo sappurisā loke, devadhammāti vuccare”ti. (jā.1.1.6).

Mahācundattherassa pana kilesasallekhanapaṭipadāti katvā dassitā. Yathāha-- “pare ahirikā bhavissanti, mayameththa hirimanā bhavissāmāti sallekho karaṇīyo. Pare

anottāpī bhavissanti, mayamettha ottāpī bhavissāmāti sallekho karaṇīyo”ti (ma.ni.1.83). Imeva Mahākassapatherassa ovādūpasampadāti katvā dassitā. Vuttañhetam-- “tasmā tiha te, Kassapa, evam sikkhitabbam, tibbarū me hirottapparū paccupatṭhitam bhavissati theresu navesu majjhimesūti. Evañhi te, Kassapa, sikkhitabban”ti (saṁ.ni.2.154). Idha panete **samañadhammā nāmāti** dassitā.

Yasmā pana ettāvatā sāmaññattho matthakarū patto nāma hoti, tasmā aparepi samañakaraṇadhamme dassetum **siyā kho pana, bhikkhave, tumhākanti-ādimāha**. Tattha **sāmaññatthoti** samyuttake tāva, “katamañca, bhikkhave, sāmaññam? Ayameva ariyo atṭhaṅgiko maggo. Seyyathidam, sammādiṭṭhi …pe… sammāsamādhi, idam vuccati, bhikkhave, sāmaññam. Katamo ca, bhikkhave, sāmaññattho? Yo, bhikkhave, rāgakkhayo dosakkhayo mohakkhayo, ayam vuccati, bhikkhave, sāmaññattho”ti (saṁ.ni.5.36) maggo “sāmaññan”ti, phalanibbānāni “sāmaññattho”ti vuttāni. Imasmim pana thāne maggampi phalampi ekato katvā sāmaññattho kathitoti veditabbo.

Ārocayāmīti kathemi. **Paṭivedayāmīti** jānāpemi.

417. Parisuddho no kāyasamācāroti ettha kāyasamācāro parisuddho aparisuddhoti duvidho. Yo hi bhikkhu (MA.39./II,315.) pāṇam hanati adinnam ādiyati, kāmesu micchā carati, tassa kāyasamācāro aparisuddho nāma, ayam pana kammapathavaseneva vārito. Yo pana pāṇinā vā leḍḍunā (CS:pg.2.215) vā dañđena vā satthena vā param potheti vihetheti, tassa kāyasamācāro aparisuddho nāma, ayampi sikkhāpadabaddheneva paṭikkhitto. Imasmim Sutte ubhayampetam akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo hi bhikkhu pānīyaghaṭe vā pānīyam pivantānam, patte vā bhattam bhuñjantānam kākānam nivāraṇavasena hattham vā dañđam vā leḍḍum vā uggirati, tassa kāyasamācāro aparisuddho. Viparīto parisuddho nāma. **Uttānoti** uggato pākaṭo. **Vivaṭoti** anāvaṭo asañchanno. Ubhayenāpi parisuddhatānyeva dīpeti. **Na ca chiddavāti** sadā ekasadio antarantare chiddarahito. **Saṁvuto**ti kilesānam dvāra pidahanena pidahito, na vajjapatīcchādanatthāya.

418. Vacīsamācārepi yo bhikkhu musā vadati, pisuṇam katheti, pharusaṁ bhāsati, samphaṁ palapati, tassa vacīsamācāro aparisuddho nāma. Ayam pana kammapathavasena vārito. Yo pana gahapatikāti vā dāsāti vā pessāti vā ādīhi khurñento vadati, tassa vacīsamācāro aparisuddho nāma. Ayaṁ pana sikkhāpadabaddheneva paṭikkhitto. Imasmim Sutte ubhayampetam akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo hi bhikkhu daharena vā sāmañerena vā, “kacci, bhante, amhākam upajjhāyam passathā”ti vutte, sambahulā, āvuso, bhikkhubhikkhuniyo ekasmin padese vicadiṁsu, upajjhāyo te vikkāyikasākabhaṇḍikam ukkhipitvā gato bhavissat”ti-ādinā nayena hasādhippāyopi evarūpam kathaṁ katheti, tassa vacīsamācāro aparisuddho. Viparīto parisuddho nāma.

419. Manosamācāre yo bhikkhu abhijjhālu byāpannacitto micchādiṭṭhiko hoti, tassa manosamācāro aparisuddho nāma. Ayam pana kammapathavaseneva vārito. Yo pana upanikkhittam jātarūparajataṁ sādiyati, tassa manosamācāro aparisuddho nāma. Ayampi sikkhāpadabaddheneva paṭikkhitto. Imasmim Sutte ubhayampetam akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo pana bhikkhu kāmavitakkam vā (MA.39./II,316.) byāpādavitakkam (CS:pg.2.216) vā vihiṁsāvitakkam vā vitakketi, tassa manosamācāro aparisuddho. Viparīto parisuddho nāma.

420. Ājīvasmim yo bhikkhu ājīvahetu vejjakammam pahiṇagamanam gaṇḍaphālanam karoti, arumakkhanam deti, telam pacatīti ekavīsatī-anesanāvasena jīvikam kappeti. Yo vā pana viññāpetvā bhuñjati, tassa ājīvo aparisuddho nāma.

Ayarā pana sikkhāpadabaddheneva paṭikkhitto. Imasmīm Sutte ubhayampetām akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo hi bhikkhu sappinavanītatemaduphāṇītādīni labhitvā, “sve vā punadivase vā bhavissatī”ti sannidhikārakam paribhuñjati, yo vā pana nimbañkurādīni disvā sāmañere vadati--“amīnkuṇe khādathā”ti, sāmañerā therō khāditukāmoti kappiyām katvā denti, dahare pana sāmañere vā pāñiyām pivatha, āvusoti vadati, te therō pāñiyām pivitukāmoti pāñiyasañkham dhovitvā denti, tampi paribhuñjantassa ājīvo aparisuddho nāma hoti. Viparīto parisuddho nāma.

422. Mattaññūti pariyesanapaṭiggahaṇaparibhogesu mattaññū, yuttaññū, pamāṇaññū.

423. Jāgariyamanuyuttāti rattindivam cha koṭhāse katvā ekasmīm koṭhāse niddāya okāsam datvā pañca koṭhāse jāgariyamhi yuttā payuttā. **Sīhaseyyanti** ettha kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, Tathāgataseyyāti catasso seyyā. Tattha “yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī sattā vāmena passena sentī”ti (a.ni.4.246) ayarā **kāmabhogiseyyā**, tesu hi yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi.

“Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā sentī”ti (a.ni.4.246) ayarā **petaseyyā**, petā hi appamañsalohitattā aṭṭhisāṅghātajāṭitā ekena passena sayitum na sakkonti, uttānāva senti.

“Yebhuyyena (CS:pg.2.217) bhikkhave, sīho migarājā naṅguṭham antarasatthimhi anupakkhipitvā dakkhiṇena passena setī”ti (a.ni.4.246) ayarā **sīhaseyyā**. Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimapāde ekasmīm thāne pacchimapāde ekasmīm ṭhapetvā naṅguṭham antarasatthimhi pakkhipitvā purimapādapacchimapādanaṅguṭthānam ṭhitokāsam sallakkhetvā dvinnam purimapādānam matthake sīsam ṭhapetvā (MA.39./II,317.) sayati Divasampi sayitvā pabujjhāmāno na utrāsanto pabujjhati. Sīsam pana ukkhipitvā purimapādānam ṭhitokāsam sallakkheti. Sace kiñci thānam vijahitvā ṭhitam hoti, “nayidam tuyham jātiyā, na sūrabhāvassa ca anurūpan”ti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana “tuyham jātiyā sūrabhāvassa ca anurūpamidam”ti haṭṭhatutṭho uṭṭhāya sīhavijambhitam vijambhitvā kesarabhāram vidhunitvā tikkhatturām sīhanādām naditvā gocarāya pakkamati. Catutthajjhānaseyyā pana **Tathāgataseyyāti** vuccati. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayañhi tejussada-iriyāpathattā uttamaseyyā nāma. **Pāde pādānti** dakkhiṇapāde vāmapādām. **Accādhāyāti** ati-ādhāya īsakam atikkamma ṭhapetvā, goppakena hi goppake, jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭiyamāne abhiñham vedanā uppajjati, cittam ekaggam na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na saṅghaṭeti, evam atikkamma ṭhpite vedanā nuppajjati, cittam ekaggam hoti, seyyā phāsukā hoti, tasmā evamāha.

425. Abhijjhām loketi-ādi cūlahaṭthipade vitthāritam.

426. Yā panāyām seyyathāpi, bhikkhaveti upamā vuttā. Tattha **īnam ādāyāti** vaḍḍhiyā dhanam gahetvā. **Byantī kareyyāti** vigatantāni kareyya. Yathā tesam kākaṇikamattopi pariyanto nāma nāvasissati, evam kareyya, sabbaso paṭiniyyāteyyāti attho. **Tatonidānantī** āṇyanidānam. So hi aṇaṇomhīti āvajjanto balavapāmojjam labhati, balavasomanassamadhicchat. Tena vuttaṁ-- “labhetha pāmojjam, adhigaccheyya somanassan”ti.

Visabhāgavedanuppattiyā kakaceneva catu-iriyāpatham chindanto ābādhatīti ābādho, svāssa atthīti **ābādhiko**. Tamāmuṭṭhānena dukkhena (CS:pg.2.218) **dukkhito**. **Adhimattagilānoti** bālhagilāno. **Nacchādeyyāti** adhimattabyādhiparetatāya na

rucceyya. **Balamattāti** balameva, balañcassa kāye na bhaveyyāti attho.

Tatonidānanti ārogyanidānam, tassa hi arogomhīti āvajjayato tadubhayam hoti. Tena vuttam-- “labhetha pāmojjam, adhigaccheyya somanassan”ti. (MA.39./II,318.) **Na cassa kiñci bhogānam vayoti** kākañikamattampi bhogānam vayo na bhaveyya.

Tatonidānanti bandhanāmokkhanidānam, sesam vuttanayeneva sabbapadesu yojetabbam.

Anattādhīnoti na attani adhīno, attano ruciyā kiñci kātum na labhati. **Parādhīnoti** paresu adhīno, parasseva ruciyā pavattati. **Na yena kāmañ gamoti** yena disābhāgenassa kāmo hoti. Iccā uppajjati gamanāya, tena gantum na labhati.

Dāsabyāti dāsabhāvā. **Bhujissoti** attano santako **Tatonidānanti** bhujissanidānam.

Kantāraddhānamagganti kantāram addhānamaggam, nirudakam dīghamagganti attho.

Tatonidānanti khemantabhbūminidānam.

Ime pañca nīvaraṇe appahīneti ettha Bhagavā appahīnam kāmacchandanīvaraṇam iñasadisam, sesāni rogādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyam sadisatā-- yo hi paresam iñam gahetvā vināseti. So tehi iñam dehīti vuccamānopi pharusam vuccamānopi bajjhāmānopi pahariyamānopi kiñci pañibāhitum na sakkoti, sabbam titikkhati, titikkhakāraṇañhissa tam iñam hoti. Evamevarū yo yamhi kāmacchandena rajjati, tanhāgañena tam vatthum gañhāti, so tena pharusam vuccamānopi bajjhāmānopi pahariyamānopi sabbam titikkhati. Titikkhakāraṇañhissa so kāmacchando hoti gharasāmikehi vadhiyamānānam itthīnam viyāti. Evam iñam viya **kāmacchando** dañṭhabbo.

Yathā pana pittarogāturo madhusakkarādīsupi dinnesu pittarogāturatāya tesam rasañ na vindati, tittakanī tittakanti uggratiyeva. Evamevarū byāpannacitto hitakāmehi ācariyupajjhāyehi appamattakampi ovadīyamāno ovādam na gañhāti, “ati viya me tumhe upaddavethā”ti-ādīni vatvā vibbhamati. Pittarogāturatāya so puriso madhusakkarādirasam viya, kodhāturatāya (CS:pg.2.219) jhānasukhādibhedam sāsanarasam na vindatīti. Evam rogo viya **byāpādo** dañṭhabbo.

Yathā pana nakkhattadivase bandhanāgāre baddho puriso nakkhattassa neva ādim, na majjhām, na pariyoñānam passati. So dutiyadivase mutto, “Aho hiyyo nakkhattam manāpam, aho naccam, aho gītan”ti-ādīni sutvāpi pañivacanām na deti. Kim kārañā? Nakkhattassa ananubhūtattā. (MA.39./II,319.) Evamevarū thinamiddhābhībhuto bhikkhu vicittanayepi dhammassavane pavattamāne neva tassa ādim, na majjhām, na pariyoñānam jānāti. So utthite dhammassavane, “Aho dhammassavanam, aho kārañam, aho upama”ti dhammassavanassa vaññam bhañamānānam sutvāpi pañivacanām na deti. Kim kārañā? Thinamiddhavasena dhammakathāya ananubhūtattāti. Evam bandhanāgāram viya **thinamiddham** dañṭhabbam.

Yathā pana nakkhattam kīlantopi dāso, “idañ nāma accāyikam karañīyam atthi, sīgham, tattha gaccha, no ce gacchasi, hatthapādam vā te chindāmi kanñanāsam vā”ti vutto sīgham gacchatiyeva, nakkhattassa ādimajjhāpariyosānam anubhavitum na labhati. Kasmā? Parādhīnatāya. Evamevarū Vinaye appakataññunā vivekatthāya araññam paviñthenāpi kismiñcideva antamaso kappiyamāmsepī akappiyamāmssasaññāya uppannāya vivekam pahāya sīlavisoñhanatham vinayadharassa santike gantabbam hoti. Vivekasukham anubhavitum na labhati. Kasmā? Uddhaccakukkuccābhībhūtātāti, evam dāsabyam viya **uddhaccakukkuccam** dañṭabbam.

Yathā pana kantāraddhānamaggapañippo puriso corehi manussānam viluttokāsam pahatokāsañca disvā dañḍakasaddenapi sakuñasaddenapi corā āgatāti

ussaṅkitaparisaṅkito hoti, gacchatipi, titthatipi, nivattatipi, gataṭṭhānato āgataṭṭhānameva bahutaram hoti. So kicchena kasirena khemantabhūmim pāpuṇāti vā, na vā pāpuṇāti. Evamevarṁ yassa aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā uppannā hoti. So “Buddho nu kho, na nu kho Buddha”ti-ādinā nayena vicikicchanto adhimuccitvā saddhāya gaṇhitum na sakkoti.

Asakkonto maggam vā phalam vā na pāpuṇātīti yathā (CS:pg.2.220)

kantāraddhānamagge “corā atthi natthi”ti punappunār̄ āsappanaparisappanam apariyogāhanam chambhitatta cittassa uppādento khemantapattiyā antarāyam karoti, evam **vicikicchāpi** “Buddho nu kho na Buddha”ti-ādinā nayena punappunār̄ āsappanaparisappanam apariyogāhanam chambhitattam cittassa uppādayamānā ariyabhūmippattiyā antarāyam karotīti kantāraddhānamaggo viya daṭṭhabbā.

(MA.39./II,320.) Idāni **seyyathāpi, bhikkhave, āṇaṇyanti** ettha Bhagavā pahīnakāmacchandanīvaraṇam āṇaṇyasadisam, sesāni ārogyādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyam sadisatā-- yathā hi puriso iṇam ādāya kammante payojetvā samiddhakammanto, “idam iṇam nāma palibodhamūlan”ti cintetvā savaḍḍhikam iṇam niyyātētvā paṇṇam phālāpeyya. Athassa tato paṭṭhāya neva koci dūtam peseti, na paṇṇam, so iṇasāmike disvāpi sake icchatī, āsanā utṭhahati, no ce, na utṭhahati. Kasmā? Tehi saddhim nillepatāya alaggatāya. Evameva bhikkhu, “Ayaṁ kāmacchando nāma palibodhamūlan”ti satipatṭhāne vuttanayeneva cha dhamme bhāvetvā kāmacchandanīvaraṇam pajahati. Tassevarṁ pahīnakāmacchandassa yathā iṇamuttassa purisassa iṇasāmike disvā neva bhayaṁ na chambhitattam hoti. Evameva paravatthumhi neva saṅgo na bandho hoti. Dibbānipi rūpāni passato kileso na samudācarati. Tasmā Bhagavā āṇaṇyamiva kāmacchandappahānamāha.

Yathā pana so pittarogāturo puriso bhesajjakiriyāya tam rogam vūpasametvā tato paṭṭhāya madhusakkarādīnam rasam vindati. Evamevarṁ bhikkhu, “ayaṁ byāpādo nāma anatthakārako”ti cha dhamme bhāvetvā byāpādānīvaraṇam pajahati. So evam pahīnabyāpādo yathā pittarogavimutto puriso madhusakkarādīni madhurāni sampiyāyamāno paṭisevati. Evamevarṁ ācārapaṇṇatti-ādīni sikkhāpiyamāno sirasā sampaṭṭicchitvā sampiyāyamāno sikkhati. Tasmā Bhagavā ārogyamiva byāpādappahānamāha.

Yathā (CS:pg.2.221) so nakkhattadivase bandhanāgāram pavesito puriso aparasmim nakkhattadivase, “pubbepi aham pamādadosena baddho tam nakkhattam nānubhavāmi, idāni appamatto bhavissāmī”ti yathāssa paccatthikā okāsam na labhanti. Evam appamatto hutvā nakkhattam anubhavitvā-- “Aho nakkhattam aho nakkhattan”ti udānar̄ udānesi. Evameva bhikkhu, “idam thinamiddham nāma mahā-anatthakaran”ti cha dhamme bhāvetvā thinamiddhanīvaraṇam pajahati. So evam pahīnathinamiddho yathā bandhanā mutto puriso sattāhampi nakkhattassa ādimajjhapariyosānam (MA.39./II,321.) anubhavati. Evamevarṁ bhikkhu dhammanakkhattassa ādimajjhapariyosānam anubhavanto saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇāti. Tasmā Bhagavā bandhanā mokkhamiva thinamiddhappahānamāha.

Yathā pana dāso kañcideva mittam upanissāya sāmikānam dhanam datvā attānam bhujissam katvā tato paṭṭhāya yam icchatī, tam kareyya. Evameva bhikkhu, “idam uddhaccakukkuccar̄ nāma mahā-anatthakaran”ti cha dhamme bhāvetvā uddhaccakukkuccar̄ pajahati. So evam pahīnuddhaccakukkucco yathā bhujisso puriso yam icchatī, tam karoti. Na tam koci balakkārena tato nivatteti. Evamevarṁ bhikkhu yathāsukhar̄ nekkhammapaṭipadam paṭipajjati, na naṁ uddhaccakukkuccar̄ balakkārena tato nivatteti. Tasmā Bhagavā bhujissam viya uddhaccakukkuccappahānamāha.

Yathā balavā puriso hatthasāram gahetvā sajjāvudho saparivāro kantāram paṭipajjeyya. Tam corā dūratova disvā palāyeyyum. So sotthinā tam kantāram nittharitvā khemantām patto haṭṭhatutṭho assa. Evamevam bhikkhu, “ayam vicikicchā nāma anatthakārikā”ti cha dhamme bhāvetvā vicikicchām pajahati. So evam pahīnavicikiccho yathā balavā sajjāvudho saparivāro puriso nibbhayo core tiṇam viya agaṇetvā sotthinā nikhamitvā khemantabhūmirūpūnāti. Evamevam duccaritakantāram nittharitvā paramakhemantabhūmirūpūnāti. Tasmā Bhagavā khemantabhūmirūpūnāti vicikicchāpahānamāha.

427. Imameva kāyanti imām karajakāyām. **Abhisandetīti** temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukham karoti. **Parisandetīti** samantato sandeti. **Paripūretīti** vāyunā bhastam viya pūreti. **Parippharatīti** samantato phusati (CS:pg.2.222)

Sabbāvato kāyassāti assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa. Kiñci upādinnakasantatipavattiṭṭhāne chavimānsalohitānugatām aṇumattampi ṭhānam paṭhamajjhānasukhena aphuṭṭham nāma na hoti. **Dakkhoti** cheko paṭibalo nhānīyacuṇṇāni kātuñceva yojetuñca sannetuñca. **Kaṁsathāleti** yena (MA.39./II,322.) kenaci lohena katabhājane. Mattikabhājanām pana thirām na hoti, sannentassa bhijjati, tasmā tam na dasseti. **Paripphosakam paripphosakanti** siñcivā siñcivā.

Sanneyyāti vāmahatthena kaṁsathālam gahetvā dakkhiṇena hatthena pamāṇayuttam udakam siñcivā siñcivā parimaddanto piṇḍam kareyya. **Snehānugatāti** udakasinehena anugatā. **Snehaparetāti** udakasinehena parigatā. **Santarabāhirāti** saddhim antopadesena ceva bahipadesena ca, sabbatthakameva udakasinehena phuṭṭati attho. **Na ca pagghariṇīti** na bindu bindu udakam paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi tīhipi angulīhi gahetum ovaṭṭikampi kātunti attho.

428. Dutiyajjhānasukha-upamāyām **ubbhitodakoti** ubbhinna-udako, na heṭṭhā ubbhijjivā uggacchana-udako, antoyeva pana ubbhijjana-udakoti attho. **Āyamukhanti** āgamanamaggo. **Devoti** megho. **Kālenakālanti** kāle kāle, anvaddhamāsaṁ vā anudasāharām vāti attho. **Dhāranti** vuṭṭhīm. **Nānuppaveccheyyāti** na paveseyya, na vasseyyāti attho. **Sītā vāridhārā ubbhijjivāti** sītam vāri tam udakarahadām pūrayamānam ubbhijjivā. Hetṭhā uggacchana-udakañhi uggantvā uggantvā bhijjantam udakam khobheti. Catūhi disāhi pavisana-udakam purāṇapāṇṇatiṇākaṭṭhadāṇḍakādīhi udakam khobheti. Vuṭṭhi-udakam dhārānipātupupphuṭakehi udakam khobheti. Sannisinnameva pana hutvā iddhinimmitamiva uppajjamānam udakam imām padesam pharati, imām padesam na pharatūti natthi. Tena aphuṭokāso nāma na hotīti. Tattha rahado viya karajakāyo, udakam viya dutiyajjhānasukham. Sesam purimanayeneva veditabbam.

429. Tatiyajjhānasukha-upamāyām (CS:pg.2.223) uppalañi ettha santīti **uppalinī**. Sesapadvayesupi esevo nayo. Ettha ca setarattanīlesu yaṁkiñci uppalañi uppalamēva, ūnakasatapattam puṇḍarīkam, satapattam padumam. Pattaniyamām vā vināpi setam padumam, rattam puṇḍarīkanti ayamettha vinicchayo. **Udakānuggatānīti** udakato na uggatāni. **Antonimuggaposinīti** (MA.39./II,323.) udakatalassa anto nimuggāniyeva hutvā posīni, vaḍḍhīnīti attho. Sesam purimanayeneva veditabbam.

430. Catutthajjhānasukha-upamāyām **parisuddhena cetasā pariyyodātenāti** ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddham. Pabhassaraṭṭhena pariyyodātam veditabbam. **Odātena vatthenāti** idam utupharanattham vuttam. Kiliṭṭhavatthena hi utupharanam na hoti, tañkhaṇadhotaparisuddhena utupharanam balavañ hoti. Imissā hi upamāya vattham viya karajakāyo. Utupharanam viya catutthajjhānasukham. Tasmā yathā

sunhātassa purisassa parisuddham vattham sasīsam pārupitvā nisinnassa sarīrato utu sabbameva vattham pharati, na koci vatthassa aphaṭokāso hoti. Evam catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphaṭo hotīti evamettha attho datṭhabbo. Catutthajjhānacittameva vā vattham viya, tamśamuṭṭhānarūpam utupharanām viya. Yathā hi katthaci odātavatthe kāyam apphusantepi tamśamuṭṭhānenā utunā sabbatthakameva kāyo phuṭho hoti. Evam catutthajjhānacittameva sukhumarūpena sabbatthakameva bhikkhuno karajakāyo phuṭo hotīti evamettha attho datṭhabbo.

431. Pubbenivāsañña-upamāyam **taṁdivasam̄ katakiryā pākaṭā hotīti** taṁdivasam gatagāmattayameva gahitam. Tattha gāmattayam gatapuriso viya pubbenivāsaññalābhī datṭhabbo. Tayo gāmā viya tayo bhavā datṭhabbā. Tassa purisassa tīsu gāmesu taṁdivasam̄ katakiryāya āvibhāvo viya pubbenivāsāya cittam abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu katakiryāya āvibhāvo datṭhabbo.

432. Dibbacakkhu-upamāyam (**CS:pg.2.224**) **dve agārāti** dve gharā.

Sadvārāti sammukhadvārā. **Anucañkamanteti** aparāparam sañcarante. **Anuvicaranteti** ito cito ca vicarante, ito pana gehā nikhamitvā etam̄ geham, etasmā vā nikhamitvā imam̄ geham̄ pavisanavasenapi datṭhabbā. Tattha dve agārā sadvārā viya cutipatiṣandhiyo, cakkhumā (**MA.39./II,324.**) puriso viya dibbacakkhuññalābhī, cakkhumato purisassa dvinnam̄ gehānam̄ antare ṭhatvā passato dve agāre pavisanakanikkhamanakapurisānam pākaṭakālo viya dibbacakkhulābhino ālokam vadḍhetvā olokentassa cavanaka-upapajjanakasattānam pākaṭakālo. Kirī pana te nānassa pākaṭā, puggalassāti? Nānassa. Tassa pākaṭattā pana puggalassa pākaṭāyevāti.

433. Āsavakkhaṇāna-upamāyam **pabbatasankhepeti** pabbatamatthake.

Anāviloti nikkaddamo. Sippiyo ca sambukā ca **sippisambukam̄**. Sakkharā ca kathalā ca **sakkharakathalam̄**. Macchānam gumbā ghaṭāti **macchagumbam̄**. **Tiṭṭhantampi carantampi** etha sakkharakathalam tiṭṭhatiyeva, itarāni carantipi tiṭṭhantipi. Yathā pana antarantarā ṭhitāsupi nisinnāsupi vijjamānāsupi, “etā gāvo carantī”ti carantiyo upādāya itarāpi carantīti vuccanti. Evam tiṭṭhantameva sakkharakathalam upādāya itarampi dvayam̄ tiṭṭhantanti vuttam̄. Itarañca dvayam̄ carantañ upādāya sakkharakathalampi carantanti vuttam̄. Tattha cakkhumato purisassa tīre ṭhatvā passato sippisambukādīnam vibhūtakālo viya āsavānam khayāya cittam nīharitvā nisinnassa bhikkhuno catunnam̄ saccānam vibhūtakālo datṭhabbo.

434. Idāni sattahākārehi saliṅgato saguṇato khīṇāsavassa nāmam gaṇhanto, **ayam vuccati, bhikkhave, bhikkhu samaṇo itipīti-ādimāha.** Tattha **evam kho, bhikkhave, bhikkhu samaṇo hotīti-ādīsu**, bhikkhave, evam bhikkhu samitapāpattā **samaṇo** hoti. Bāhitapāpattā **brāhmaṇo** hoti. Nhātakilesattā **nhātako** hoti, dhotakilesattā attho. Catumaggāññasañkhātehi vedehi akusaladhammānam gatattā **vedagū** hoti, viditattāti attho. Teneva **viditāssa hontīti-ādimāha.** Kilesānam sutattā **sottiyo** hoti, nissutattā (**CS:pg.2.225**) apahatattāti attho. Kilesānam ārakattā **ariyo** hoti, hatattāti attho. Tehi ārakattā **araham̄** hoti, dūrībhūtattāti attho. Sesam̄ sabattha pākaṭamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahā-assapurasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(**MA.40./II,325.**)

(M.40.)10.Cūla-assapurasuttavanṇanā

435. Evam me sutanti Cūla-assapurasuttam. Tassa desanākāraṇam purimasadisameva. **Samaṇasāmīcippaṭipadāti** samaṇānam anucchavikā samaṇānam anulomappaṭipadā.

436. Samaṇamalānanti-ādīsu ete dharmā uppajjamānā samaṇe maline karonti malaggahite, tasmā “samaṇamalā”ti vuccanti. Etehi samaṇā dussanti, padussanti, tasmā **samaṇadosāti** vuccanti. Ete uppajjivtā samaṇe kasaṭe niroje karonti milāpentī, tasmā **samaṇakasaṭāti** vuccanti. **Āpāyikānam ṭhānānanti** apāye nibbattāpākānarām kāraṇānam. **Duggativedaniyānanti** duggatiyām vipākavedanāya paccayānam.

Matajam nāmāti manussā tikhiṇām ayām ayena sughaṁsitvā tam ayacuṇṇām māmsena saddhim madditvā koñcasakuṇe khādāpentī. Te uccāram kātum asakkontā maranti. No ce maranti, paharitvā mārenti. Atha tesam kuchchim phāletvā nam udakena dhovitvā cuṇṇām gahetvā māmsena saddhim madditvā puna khādāpentīti evam satta vāre khādāpetvā gahitena ayacuṇṇena āvudham karonti. Susikkhitā ca naṁ ayakārā bahuhatthakammamūlam labhivtā karonti. Tam matasakunato jātattā “matajan”ti vuccati, atitikiṇām hoti. **Pitanisitanti** udakapītañceva silāya ca sunighaṁsitam. **Saṅghātiyāti** kosiyā. **Sampārutanti** pariyonaddham. **Sampaliveṭhitanti** samantato veṭhitam.

437. Rajojallikassāti (CS:pg.2.226) rajojalladhārino. **Udakorohakassāti** divasassa tikkhattum udakam orohantassa. **Rukkhamūlikassāti** rukkhamūlavāsino. **Abbhokāsikassāti** abbhokāsavāsino. **Ubbhatṭhakassāti** uddham tħitakassa. **Pariyāyabhāttikassāti** māsavārena vā aḍḍhamāsavārena vā bhuñjantassa. Sabbametam bāhirasamayeneva kathitam. Imasmiñhi sāsane cīvaradharo bhikkhu saṅghātikoti na vuccati. Rajojalladhāraṇādivatāni imasmirām sāsane natthiyeva. Buddhavacanassa Buddhavacanameva nāmām, na mantāti. Rukkhamūliko, abbhokāsikoti ettakamyeva pana labbhati. Tampi bāhirasamayeneva kathitam. (**MA.40./II,326.**) **Jātameva nanti** tamdivase jātamattamyeva nam. **Saṅghātikam kareyyunti** saṅghātikam vattham nivāsetvā ca pārupitvā ca saṅghātikam kareyyum. Esa nayo sabbattha.

438. Visuddhamattānam samanupassatīti attānam visujjhantam passati. Visuddhoti pana na tāva vattabbo. **Pāmojjam jāyatīti** tuṭṭhākāro jāyati. **Pamuditassa pītīti** tuṭṭhassa sakalasarīram khobhayamānā pīti jāyati. **Pītimanassa kāyoti** pītisampayuttassa puggalassa nāmakāyo. **Passambhatīti** vigatadaratho hoti. **Sukham vedetīti** kāyikampi cetasikampi sukham vediyati. **Cittam samādhiyatīti** iminā nekkhammasukhena sukhitassa cittam samādhiyati, appanāpattam viya hoti. **So mettāsahagatena cetasāti** heṭṭhā kilesavasena āraddhā desanā pabbate vuṭṭhavuṭṭhi viya nadīm yathānusandhinā brahmavihārabhāvanām otiṇṇā. Tattha yaṁ vattabbam siyā, tam sabbam Visuddhimagge vuttameva. **Seyyathāpi, bhikkhave, pokkharāṇīti** Mahāsīhanādasutte maggo pokkharāṇīyā upamito, idha sāsanām upamitanti veditabbam. **Āsavānam khayā samaṇo hotīti** sabbakilesānam samitattā paramatthasamaṇo hotīti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūla-assapurasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5.Cūlāyamakavaggo

(M.41.) 1.Sāleyyakasuttavaṇṇanā

439. Evam (CS:pg.2.227) me sutanti Sāleyyakasuttam. Tattha Kosalesūti kosalā nāma jānapadino rājakumārā. Tesam nivāso ekopi janapado rujhīsaddena kosalāti vuccati, tasmiṁ kosalesu janapade. Porāṇā panāhu-- yasmā pubbe mahāpanādām rājakumāram nānānātakāni disvā sitamattampi akarontam sutvā rājā āha-- “yo mama puttām hasāpeti, sabbālaṅkārena nam alaṅkarom”ti. Tato naṅgalānipi chaddetvā mahājanakāye sannipatite manussā sātirekāni sattavassāni nānākīlīkāyo dassetvā nam hasāpetum nāsakkhiṁsu. (MA.41./II,327.) Tato Sakko devanaṭam pesesi. So dibbanāṭakanī dassetvā hasāpesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsābhīmukhā pakkamīsu. Te paṭipathe mittasuhajjādayo disvā paṭisanthāram karontā, “kacci, bho, kusalām, kacci, bho, kusalān”ti āhamīsu. Tasmā tam “kusalam kusalān”ti vacanām upādāya so padeso kosalāti vuccatīti.

Cārikam caramānoti aturitacārikam caramāno. **Mahatā bhikkhusaṅghena saddhīnti** sataṁ vā sahassarām vā satasahassarām vāti evarām aparicchinnena mahatā bhikkhusaṅghena saddhīm. **Brāhmaṇagāmoti** brāhmaṇānam samosaraṇagāmopi brāhmaṇagāmoti vuccati brāhmaṇānam bhogagāmopi. Idha samosaraṇagāmo adhippeto. **Tadavasarīti** tam avasari, sampattoti attho. Vihāro panettha aniyāmito; tasmā tassa avidūre Buddhānam anucchaviko eko vanasañdo bhavissati, Satthā tam vanasañḍam gatot veditabbo. **Assosunti** supiṁsu upalabhiṁsu. **Khoti** avadhāraṇatthe padapūraṇamatte vā nipāto. Tattha

Avadhāraṇatthena assosumyeva (CS:pg.2.228) na nesam koci savanantarāyo ahosīti ayamattho veditabbo. Padapūraṇena byañjanasiliṭṭhatāmattameva.

Idāni yamatthām assosum, tam pakāseturām **samaṇo khalu, bho, Gotamoti**-ādi vuttaṁ. Tattha samitapāpattā **samaṇoti** veditabbo. **Khalūti** anussavanatthe nipāto. **Bhoti** tesam aññamaññām ālapanamattam. **Gotamoti** Bhagavato gottavasena paridīpanām. Tasmā **samaṇo khalu, bho, Gotamoti** ettha samaṇo kira, bho, Gotamagottoti evamattho datṭhabbo. **Sakyaputtoti** idam pana Bhagavato uccākulaparidīpanām. **Sakyakulā pabbajitoti** saddhāpabbajitabhāvadīpanām. Kenaci pārijuññena anabhibhūto aparikkhīṇamyeva tam kulaṁ pahāya saddhāpabbajitoti vuttaṁ hoti. Tato param vuttatthameva. **Tam kho panāti** itthambhūtākhyānatthe upayogavacanām, tassa kho pana bphoto Gotamassāti attho. **Kalyāṇoti** (MA.41./II,328.) kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṁ hoti. **Kittisaddoti** kittiyeva, thutighoso vā. **Abbhuggatoti** sadevakām lokām ajjhottaritvā uggato. Kinti? “Itipi so Bhagavā ...pe... Buddho Bhagavā”ti.

Tatrāyam padasambandho-- so Bhagavā itipi arahām, itipi sammāsambuddho ...pe... itipi Bhagavāti. Iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṁ hoti. Tattha ārakattā, arīnam arānañca hatattā, paccayādīnam arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi so Bhagavā arahanti veditabboti-ādinā nayena mātikam nikhipitvā sabbāneva etāni padāni Visuddhimagge Buddhanussatiniddese vitthāritānīti tato tesam

vitthāro gahetabbo.

Sādhu kho panāti sundaram kho pana; atthāvaham sukhāvahanti vuttam hoti.
Tathārūpānam arahantī yathārūpo so bhavam Gotamo, evarūpānam anekehipi kappakoṭisatasahashehi dullabhadassanānam byāmappabhāparikkhittehi asīti-anubyañjanaratanaṭimaṇḍitehi dvattimsmahāpurisalakkhaṇavarehi samākinṇamanoramasañrānam atappakadassanānam atimadhuradhammanigghosānam, yathābhūtaguṇādhigamena loke arahantoti laddhasaddānam arahatam. **Dassanām hotī** pasādasommāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi sādhu hoti. Sace pana aṭṭhaṅgasamannāgatena brahmassarena dhammañ (**CS:pg.2.229**) desentassa ekam padampi sotum labhissāma, sādhutaramyeva bhavissatī evam ajjhāsayam katvā.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamī sabbakiccāni pahāya tuṭṭhamānasā āgamaṁsu. **Etadavocunti** duvidhā hi pucchā agārikapucchā anagārikapucchā ca. Tattha “Kim, bhante, kusalam, kim akusalan”ti iminā nayena agārikapucchā āgatā. “Ime kho, bhante, pañcupādānakkhandhā”ti iminā nayena anagārikapucchā. Ime pana attano anurūpam agārikapuccham pucchantā etam, “ko nu kho, bho Gotama, hetu ko paccayo”ti-ādivacanam avocuri. Tesam Bhagavā yathā na sakkonti sallakkhetum, (**MA.41./II,329.**) evam saṅkhitteneva tāva pañham vissajento, **adhammadcariyāvisamacariyāhetu** kho **gahapatayoti**-ādimāha. Kasmā pana Bhagavā yathā na sallakkhenti, evam vissajjesīti? Pañditamānikā hi te; āditova mātikam aṭṭhapetvā yathā sallakkhenti, evam atthe vitthārite, desanām uttānikāti maññantā avajānanti, mayampi kathentā evameva katheyāmāti vattāro bhavanti. Tena nesam Bhagavā yathā na sakkonti sallakkhetum, evam saṅkhitteneva tāva pañham vissajjesi. Tato sallakkhetum asakkontehi vitthāradesanām yācito vitthārena desetum, **tena hi gahapatayoti**-ādimāha. Tattha **tena hīti** kāraṇatthe nipāto. Yasmā marū tumhe yācatha, tasmāti attho.

440. **Tividhanti** tīhi koṭṭhāsehi. **Kāyenāti** kāyadvārena.

Adhammadcariyāvisamacariyā adhammadcariyasaṅkhātā visamacariyā. Ayam panettha padattho, adhammadmassa cariyā adhammadcariyā, adhammadkaraṇanti attho. Visamā cariyā, visamassa vā kammassa cariyāti visamacariyā. Adhammadcariyā ca sā visamacariyā cāti adhammadcariyāvisamacariyā. Etenupāyena sabbesu kaṇhasukkapadesu attho veditabbo. **Luddoti** kakkhaļo. **Dāruṇoti** sāhasiko.

Lohitapāṇī param jīvitā voropentassa pāṇī lohitena lippanti. Sacepi na lippanti, tathāvidho lohitapāṇītveva vuccati. **Hatappahate niviṭṭhoti** hate ca parassa pahāradāne (**CS:pg.2.230**) pahate ca paramāraṇe niviṭṭho. **Adayāpannoti** nikkuṇṭataṁ āpanno.

Yam tam parassāti Yam tam parassa santakam. **Paravittūpakaraṇanti** tasseva parassa vittūpakaraṇam tuṭṭhijananam parikkhārabhaṇḍakam. **Gāmagatam vāti** antogāme vā ṭhapitam. **Araññagataṁ vāti** araññe rukkhaggapabbatamatthakādīsu vā ṭhapitam. **Adinnanti** tehi parehi kāyena vā vācāya vā adinnaṁ. **Theyyasaṅkhātanti** ettha **thenoti** coro. Thenassa bhāvo theyyam, avaharaṇacittassetam adhivacanam. Saṅkhā saṅkhātanti atthato ekaṁ, koṭṭhāsassetam adhivacanam, “saññānidānā hi papañcasāṅkhā”ti-ādīsu viya. Theyyañca tam saṅkhātañcāti theyyasaṅkhātam, theyyacittasaṅkhāto eko cittakoṭṭhāsoti (**MA.41./II,330.**) attho Karaṇatthe cetam paccattavacanam, tasmā theyyasaṅkhātenāti atthato daṭṭhabbam.

Māturakkhitāti-ādīsu Yam pitari naṭhe vā mate vā ghāsacchādanādīhi paṭijaggamānā, vayapattam kulaghare dassāmīti mātā rakkhati, ayam māturakkhitā nāma. Etenupāyena **pitrurakkhitā**dayopi veditabbā. Sabhāgakulāni pana kucchigatesupi

gabbhesu katikam̄ karonti-- “sace mayham̄ putto hoti, tuyham̄ dhītā, aññattha gantum̄ na labhissati, mayham̄ puttasseva hotū”ti. Evam̄ gabbhepi pariggahitā **sassāmikā** nāma. “Yo itthannāmam̄ itthim̄ gacchatī, tassa ettako dañḍo”ti evam̄ gāmarū vā geham̄ vā vīthim̄ vā uddissa ṭhapitadañḍā, pana **saparidañḍā** nāma. **Antamaso**
mālāguṇaparikkhittāpī yā sabbantimena paricchedena, “esā me bhariyā bhavissatī”ti saññāya tassā upari kenaci mālāguṇam̄ khipantena mālāguṇamattenāpi parikkhittā hoti. **Tathārūpāsu cārittām āpajjītā hotī**ti evarūpāsu itthīsu Sammādiññisutte vuttamicchācāralakkhaṇavasena vītikkamam̄ kattā hoti.

Sabhāgatoti sabhāyam̄ ṭhito. **Parisāgatoti** parisāyam̄ ṭhito.
Ñātimajjhagatoti dāyādānām majjhe ṭhito. **Pūgamajjhagatoti** senīnam̄ majjhe ṭhito.
Rājakulamajjhagatoti rājakulassa majjhe mahāvinicchaye ṭhito (CS:pg.2.231)
Abhinītoti pucchanatthāya nīto. **Sakkhipuṭṭhoti** sakkhiṁ katvā pucchito. **Ehambho** purisāti ālapanametam̄. **Attahetu vā parahetu vāti** attano vā parassa vā hatthapādādihetu vā dhanahetu vā. **Āmisakiñcikkhahetu vāti** ettha āmisanti lābho adhippeto. **Kiñcikkhanti** yam̄ vā tam̄ vā appamattakam̄. Antamaso tittiravaṭṭakasappipinḍanavanītapiñḍādimattakassapi lañjassa hetūti attho.
Sampajānamusā bhāsītā hotī jānantoyeva musāvādaṁ kattā hoti.

Imesam̄ bhedāyāti yesam̄ itoti vuttānam̄ santike sutam̄ hoti, tesam̄ bhedāya.
Amūsam̄ bhedāyāti yesam̄ amutrāti vuttānam̄ santike sutam̄ hoti, tesam̄ bhedāya. **Iti samaggānam̄ vā bhedakāti** evam̄ samaggānam̄ vā dvinnam̄ sahāyakānam̄ (MA.41./II,331.) bhedam̄ kattā. **Bhinnānam̄ vā anuppadātāti** suṭṭhu kataṁ tayā, tam̄ pajahantena katipāheneva te mahantam̄ anatham̄ kareyyāti evam̄ bhinnānam̄ puna asaṁsandanāya anuppadātā upatthambhetā kāraṇam̄ dassetāti attho. Vaggo ārāmo abhiratiññānamassāti **vaggārāmo**. **Vaggaratoti** vaggesu rato. Vagge disvā vā sutvā vā nandatīti **vagganandī**. **Vaggakaraṇīm vācanti** yā vācā samaggepi satte vagge karoti bhindati, tam̄ kalahakāraṇam̄ vācam̄ bhāsītā hoti.

Anḍakāti yathā sadose rukkhe aṇḍakāni uṭṭhahanti, evam̄ sadosatāya khūmsanāvambhanādivacanehi aṇḍakā jātā. **Kakkasāti** pūtikā. Yathā nāma pūtikarukkho kakkaso hoti paggharitacūṇo, evam̄ kakkasā hoti, sotam̄ ghaṁsamānā viya pavisi. Tena vuttam̄ “kakkasā”ti. **Parakaṭukāti** paresam̄ kaṭukā amanāpā dosajanānī. **Parābhisisajjanīti** kuṭilakanṭakasākhā viya mammesu vijjhītvā paresam̄ abhisajjanī gantukāmānampi gantum̄ adatvā lagganakārī. **Kodhasāmantāti** kodhassa āsannā. **Asamādhisaṁvattanikāti** appanāsamādhissa vā upacārasamādhissa vā asamāvattanikā. Iti sabbāneva tāni sadosavācāya vevacanāni.

Akālavādīti akālena vattā. **Abhūtavādīti** yam̄ natthi, tassa vattā.
Anatthavādīti akāraṇanissitam̄ vattā. **Adhamma vādīti** asabhāvam̄ vattā (CS:pg.2.232)
Avinayavādīti asarīvaravinayapaṭisarīnyuttassa vattā. **Anidhānavati vācanti** hadayamañjūsāyam̄ nidhetum̄ ayuttam̄ vācam̄ bhāsītā hoti. **Akālenāti** vattabbakālassa pubbe vā pacchā vā ayuttakāle vattā hoti. **Anapadesanti** suttāpadesavirahitaṁ.
Apariyantavatinti aparicchedam̄, suttam̄ vā jātakam̄ vā nikhipitvā tassa upalabbham̄ vā upamām̄ vā vatthum̄ vā āharitvā bāhirakathāmyeva katheti. Nikkhittam̄ nikkhittameva hoti. “Suttam̄ nu kho katheti jātakam̄ nu kho, nassa antam̄ vā koṭīm̄ vā passāmā”ti vattabbatam̄ āpajjati. Yathā vaṭarukkhasākhānam̄ gatagataññāne pārohā otaranti, otiññotipuṭṭhāne sampajjītvā puna vadḍhantiyeva (MA.41./II,332.) Evam̄ aḍḍhayojanampi yojanampi gacchantiyeva, gacchante gacchante pana mūlarukkho vinassati, paveñjātakāva tiṭṭhanti. Evamayampi nigrodhadhammakathiko nāma hoti;

nikkhittam nikkhittamattameva katvā passeneva pariharanto gacchati. Yo pana bahumpi bhañanto etadatthamidañ vuttanti āharitvā jānāpetum sakkoti, tassa kathetum vaññati.

Anatthasamhitanti na atthanissitam.

Abhijjhātā hotīti abhijjhāya oloketa hoti. **Aho vatāti** patthanatthe nipāto. Abhijjhāya olokitamattakena cettha kammapathabhedo na hoti. Yadā pana, “Aho vatidam mama santakam assa, ahameutta vasam vatteyyan”ti attano pariññameti, tadā kammapathabhedo hoti, ayamidha adhippeto.

Byāpannacitto vipannacitto pūtibhūtacitto. **Paduññhamanasāñkappoti** dosena duññhacittasañkappo. **Haññantūti** ghātiyantū. **Vajjhantūti** vadham pāpuñantu. **Mā vā ahesunti** kiñcipi mā ahesum. Idhāpi kopamattakena kammapathabhedo na hoti. Haññantūti-ādicintaneneva hoti, tasmā evam vuttam.

Micchādiññhikoti akusaladassano. **Viparītadassanoti** vipallatthadassano. **Natthi dinnanti** dinnassa phalābhāvam sandhāya vadati. **Yiññham** vuccati mahāyāgo. **Hutanti** paheñakasakkāro adhippeto, tampi ubhayam phalābhāvameva (CS:pg.2.233) sandhāya pañikkhipati. **Sukatadukkañānti** sukatadukkañānam, kusalākusalānanti attho. **Phalam vipākoti** yam phalanti vā vipākoti vā vuccati, tam natthīti vadati. **Natthi ayañ lokoti** paraloke ṭhitassa ayañ loko natthi. **Natthi paro lokoti** idha loke ṭhitassapi paraloko natthi, sabbe tattha tattheva ucchijjantīti dasseti. **Natthi mātā natthi pitāti** tesu sammāpañtipattimicchāpañtipattinam phalābhāvavasena vadati. **Natthi sattā opapātikāti** cavitvā upapajjanakasattā nāma natthīti vadati. **Sayam abhiññā sacchikatvā pavedentīti** ye imañca lokam parañca lokam abhivisitthāya paññāya sayam paccakkham katvā pavedenti, te natthīti sabbaññubuddhānam abhāvam (MA.41./II,333.) dipeti, ettāvatā dasavatthukā micchādiññhi kathitā hoti.

441. **Pāññatipatam pahāyāti**-ādayo satta kammapathā cūlāhatthipade vitthāritā. Anabhijjhādayo uttānatthāyeva.

442. **Sahabyatam upapajjeyyanti** sahabhāvam upagaccheyyam. **Brahmakāyikānam devānantī** paññhamajjhānabhūmidevānam. **Ābhānam devānantī** ābhā nāma visum natthi, parittābha-appamāññābha-ābhassarānametam adhivacanam. **Parittābhānanti**-ādi pana ekato aggahetvā tesamyeva bhedato gahañam. **Parittasubhānanti**-ādīsupi esevo nayo. Iti Bhagavā āsavakkhayam dassetvā arahattanikūṭena desanam niññhapesi.

Idha ṭhatvā pana devalokā samānetabbā. Tissannam tāva jhānabhūmīnam vasena nava brahmalokā, pañca suddhāvāsā catūhi ārūpehi saddhim navāti aṭṭhārasa, vehapphalehi saddhim ekūnavīsatī, te asañnam pakkhipitvā vīsatī brahmalokā honti, evam chahi kāmāvacarehi saddhim chabbīsatī devalokā nāma. Tesam sabbesampi Bhagavatā dasakusalakammapathehi nibbatti dassitā.

Tattha chasu tāva kāmāvacaresu tiññam sucaritānam vipākeneva nibbatti hoti. Uparidevalokānañ pana ime kammapathā upanissayavasena kathitā (CS:pg.2.234) Dasa kusalakammapathā hi sīlam, sīlavato ca kasiñaparikammam ijhatīti. Sīle patiññhāya kasiñaparikammañ katvā paññhamajjhānam nibbattetvā paññhamajjhānabhūmiyam nibbattati; dutiyādīni bhāvetvā dutiyajjhānabhūmi-ādīsu nibbattati; rūpāvacarajjhānam pādakam katvā vipassanam vaññhetvā anāgāmiphale patiññhito pañcasu suddhāvāsesu nibbattati; rūpāvacarajjhānam pādakam katvā arūpāvacarasamāpattim nibbattetvā catūsu arūpesu nibbattati; rūpārūpajjhānam pādakam katvā vipassanam vaññhetvā arahattam pāpuññati. Asaññabhavo pana bāhirakānam tāpasaparibbājakānam āciññoti idha na niddiñño. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Sāleyyakasuttavaññanā niṭhitā.

(MA.42./II,334.)

(CS:pg.2.234)

(M.42.)2.Verañjakasuttavaññanā

444. Evam me sutanti Verañjakasuttam. Tattha **verañjakāti** verañjavāsino. **Kenacideva karañyenāti** kenacideva aniyamitakiccena. Sesam sabbarā Purimasutte vuttanayeneva veditabbam. Kevalañhi idha **adhammacārī visamacārīti** evam puggalādhiṭhānā desanā katā. Purimasutte dhammadhiṭhānātī ayam viseso. Sesam tādisamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Verañjakasuttavaññanā niṭhitā.

(CS:pg.2.234)

(M.43.)3.Mahāvedallasuttavaññanā

449. Evam me sutanti Mahāvedallasuttaṁ. Tattha **āyasmāti** sagāravasappatissavacanametam. **Mahākotthikoti** tassa therassa nāmaṁ. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasamāpattito vuṭṭhito. **Duppañño duppaññoti** ettha paññāya duṭṭham nāma natthi, appañño nippaññoti attho. **Kittāvatā nu khoti** kāraṇaparicchedapucchā, kittakena nu kho evam vuccatīti (CS:pg.2.235) attho. Pucchā ca nāmesā adiṭṭhajotanāpucchā, diṭṭhasaṁsandanāpucchā, vimaticchedanāpucchā, anumatipucchā, kathetukamyatāpucchāti pañcavidhā hoti. Tāsamidam nānākaraṇam--

Katamā **adiṭṭhajotanāpucchā?** Pakatiyā lakkhaṇam aññātam hoti adiṭṭham atulitaṁ atīritam avibhūtam avibhāvitam, tassa nānāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtāya vibhāvanatthāya pañham pucchat. Ayam adiṭṭhajotanāpucchā.

Katamā **diṭṭhasaṁsandanāpucchā?** Pakatiyā lakkhaṇam nātām hoti diṭṭham tulitaṁ tīritam vibhūtam vibhāvitam, aññehi pañditehi saddhiṁ saṁsandanatthāya pañham pucchat. Ayam diṭṭhasaṁsandanāpucchā.

Katamā **vimaticchedanāpucchā?** Pakatiyā saṁsayapakkhando hoti vimatipakkhando, dveḥhakajāto, “evam nu kho, na nu kho, kiṁ nu kho, katham nu kho”ti, so vimaticchedanatthāya (MA.43./II,335.) pañham pucchat. Ayam vimaticchedanāpucchā (mahāni.150 cūlani. puṇṇakamānavapucchāniddesa 12).

“Tam kim maññatha, bhikkhave, rūpam niccam vā aniccam vāti? Aniccam, bhante”ti (mahāva.21) evarūpā anumatiṁ gahetvā dhammadesanākāle pucchā **anumatipucchā** nāma.

“Cattārome bhikkhave, satipaṭṭhānā, katame cattāro”ti (sam.ni.5.390) evarūpā bhikkhusaṅgham sayameva pucchitvā sayameva vissajjetukāmassa pucchā **kathetukamyatāpucchā** nāma. Tāsu idha diṭṭhasaṁsandanāpucchā adhippetā.

Thero hi attano divāṭṭhāne nisīditvā sayameva pañham samuṭṭhapetvā sayam vinicchinanto idam suttam ādito paṭṭhāya matthakam pāpesi. Ekacco hi pañham

samutthāpetumyeva sakkoti na niccheturū; ekacco niccheturū sakkoti na samutthāpetum; ekacco ubhayampi na sakkoti; ekacco ubhayampi sakkoti. Tesu thero ubhayampi sakkotiyeva. Kasmā? Mahāpaññatāya. Mahāpaññam nissāya hi imasmiṁ sāsane Sāriputtathero, Mahākaccānatthero, Puṇṇatthero, Kumārakassapatthero, Ānandatthero, ayameva āyasmāti sambahulā therā visesaṭhānam adhigatā. Na hi sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā (**CS:pg.2.236**) sāvakapāramīñāṇassa matthakam pāpuṇitum, mahāpaññena pana sakkāti mahāpaññatāya **Sāriputtathero** tam ṭhānam adhigato. Paññāya hi therena sadiso natthi. Teneva nam Bhagavā etadagge ṭhapesi --“Etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam mahāpaññānam yadidam Sāriputto”ti (a.ni.1.189).

(**MA.43./II,336.**) Tathā na sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā Bhagavatā saṃkhittena bhāsitassa sabbaññutaññāṇena saddhiṁ saṃsanditvā samānetvā vitthārena attham vibhajetum, mahāpaññena pana sakkāti mahāpaññatāya **Mahākaccānatthero** tattha paṭibalo jāto, teneva nam Bhagavā etadagge ṭhapesi--“Etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam saṃkhittena bhāsitassa vitthārena attham vibhajantānam yadidam Mahākaccāno”ti (a.ni.1.197).

Tathā na sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā dhammakatham kathentena dasa kathāvatthūni āharitvā satta visuddhiyo vibhajantena dhammakatham kathetum, mahāpaññena pana sakkāti mahāpaññatāya **Puṇṇatthero** catuparisamajjhe alaṅkatadhammāsane cittabijaniṁ gahetvā nisinno līlāyanto puṇṇacando viya dhammarām kathesi. Teneva nam Bhagavā etadagge ṭhapesi--“etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam dhammakathikānam yadidam puṇṇo mantāṇiputto”ti (a.ni.1.196).

Tathā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgato bhikkhu dhammām kathento ito vā etto vā anukkamitvā yaṭṭhikotim gahetvā andho viya, ekapadikam danḍakasetum ārulho viya ca gacchati. Mahāpaññō pana catuppadikaṁ gāthām nikhipitvā upamā ca kāraṇāni ca āharitvā tepiṭakam Buddhavacanām gahetvā heṭṭhupariyam karonto kathesi. Mahāpaññatāya pana **Kumārakassapatthero** catuppadikaṁ gāthām nikhipitvā upamā ca kāraṇāni ca āharitvā tehi saddhiṁ yojento jātassare pañcavaṇṇāni kusumāni phullāpento viya sinerumatthake vaṭṭisahassam telapadīpam jälento viya tepiṭakam Buddhavacanām heṭṭhupariyam karonto (**CS:pg.2.237**) kathesi. Teneva nam Bhagavā etadagge ṭhapesi--“etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam cittakathikānam yadidam kumārakassapo”ti (a.ni.1.217).

Tathā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgato bhikkhu catūhi māsehi catuppadike gāthām gahetum na sakkoti. Mahāpaññō pana ekapade ṭhatvā padasatampi padasahassampi gaṇhāti. **Ānandatthero** pana mahāpaññatāya ekapaduddhāre ṭhatvā sakiṇyeva sutvā puna apucchanto saṭṭhi padasahassāni pannarasa gāthāsaḥassāni valliyā pupphāni ākaddhitvā gaṇhanto viya ekappahāreneva gaṇhāti. Gahitagahitam pāsāne khatalekhā viya, suvaṇṇaghaṭe pakkhittasīhavasā viya ca gahitākāreneva tiṭṭhati. Teneva nam Bhagavā etadagge ṭhapesi -- “etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam gatimantānam yadidam (**MA.43./II,337.**) Ānando satimantānam, dhitimantānam, bahussutānam, upaṭṭhākānam yadidam Ānando”ti (a.ni.1.219-223).

Na hi sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā catupaṭisambhidāpabhedassa matthakam pāpuṇitum. Mahāpaññena pana sakkāti mahāpaññatāya **Mahākoṭṭhitatthero** adhigamaparipucchāsavapubbayogānam vasena

anantanayussadām paṭisambhidāpabhedām patto. Teneva nām Bhagavā etadagge ṭhapesi-- “Etadaggam, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam paṭisambhidāpattānam yadidaṁ Mahākotṭhito”ti (a.ni.1.218).

Iti therō mahāpaññatāya pañham samuṭṭhāpetumpi nicchetumpīti ubhayampi sakkoti. So divāṭhāne nisīditvā sayameva sabbapañhe samuṭṭhapetvā sayam vinicchinanto idam suttam ādito paṭṭhāya matthakam pāpetvā, “sobhanā vata ayam dhammadesanā, jeṭṭhabhātikena nam dhammasenāpatinā saddhim saṁsandissāmi, tato ayam dvinnampi amhākarā ekamatiyā ekajjhāsayena ca ṭhāpitā atigarukā bhavissati pāsāṇacchattasadisā, caturoghanitharanatthikānam titthe ṭhāpitānāvā viya, maggagamanatthikānam sahassayutta-ājañnaratho viya bahupakārā bhavissatī”ti diṭṭhasaṁsandanattham pañham pucchi. Tena vuttam-- “tāsu idha diṭṭhasaṁsandanāpucchā adhippetā”ti.

Nappajānātīti (CS:pg.2.238) ettha yasmā nappajānāti, tasmā duppaññoti vuccatīti ayamatho. Esa nayo sabbattha. **Idam dukkhanti nappajānātīti** idam dukkham, ettakam dukkham, ito uddham natthīti dukkhasaccam yāthāvasarasalakkhaṇato na pajānāti. **Ayam dukkhasamudayoti** ito dukkharā samudetīti pavattidukkhpabhāvikā taṇhā samudayasaccanti yāthāvasarasalakkhaṇato na pajānāti. **Ayam dukkhanirodhoti** idam dukkham ayam dukkhasamudayo ca idam nāma ṭhānam patvā nirujjhātīti ubhinnam appavatti nibbānam nirodhasaccanti yāthāvasarasalakkhaṇato na pajānāti. **Ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadāti** ayam paṭipadā dukkhanirodham gacchatīti maggасaccam yāthāvasarasalakkhaṇato na pajānātīti. (MA.43./II,338.) Anantaravārepi imināva nayena attho veditabbo. Saṅkhepato panettha catusaccakammaṭhāniko puggalo kathitoti veditabbo.

Ayañhi ācariyasantike cattāri saccāni savanato uggañhāti. Ṭhāpetvā taṇham tebhūmakā dhammā dukkhasaccam, taṇhā samudayasaccam, ubhinnam appavatti nibbānam nirodhasaccam, dukkhasaccam parijānanto samudayasaccam pajahanto nirodhapāpano maggo maggасaccanti evam uggahetvā abhinivisati. Tattha purimāni dve saccāni vaṭṭam, pacchimāni vivaṭṭam, vaṭṭe abhiniveso hoti, no vivaṭṭe, tasmā ayam abhinivisamāno dukkhasacce abhinivisati.

Dukkhasaccam nāma rūpādayo pañcakkhandhāti vavatthāpetvā dhātukammaṭhānavasena otaritvā, “cattāri mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānam upādāya rūpam rūpan”ti vavatthāpeti. Tadārammañā vedanā saññā saṅkhārā viññāṇam nāmantī evam yamakatālakkhandham bhindanto viya “dveva ime dhammā nāmarūpan”ti vavatthāpeti. Tam panetam na ahetukam sahetukam sappaccayam, ko cassa paccayo avijjādayo dhammāti evam paccaye ceva paccayuppannadhamme ca vavatthāpetvā “sabbepi dhammā hutvā abhāvaṭṭhena aniccā”ti aniccalakkhaṇam āropeti, tato udayavayappaṭipīlanākārena dukkhā, avasavattanākārena anattāti tilakkhaṇam āropetvā vipassanāpaṭipātiyā sammasantō lokuttaramaggam pāpuṇāti.

Maggakkhaṇe (CS:pg.2.239) cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhāti, ekābhisaṁayena abhisameti. Dukkharā pariññāpaṭivedhena paṭivijjhāti. Samudayam pahānapaṭivedhena, nirodham sacchikiriyāpaṭivedhena, maggām bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhāti. Dukkharā pariññābhisaṁayena abhisameti, samudayam pahānābhisaṁayena, nirodham sacchikiriyābhisaṁayena, maggām bhāvanābhisaṁayena abhisameti. So tīṇi saccāni kiccate paṭivijjhāti, nirodham ārammaṇato. Tasmiñcassa khaṇe aham dukkharā pariññāmi, samudayam pajahāmi, nirodham sacchikaromi, maggām bhāvemīti ābhogaṁannāhāramanasikārapaccavekkhaṇā natthi. Etassa pana

pariggaṇhantasseva (MA.43./II,339.) maggo tīsu saccesu pariññādikiccaṁ sādhentova nirodhaṁ ārammaṇato paṭivijjhati.

Tasmā paññavāti vuccatī ettha hetṭhimakoṭiyā sotāpanno, uparimakoṭiyā khīṇāsavo paññavāti niddiṭṭho. Yo pana tepiṭakam Buddhavacanam pālito ca atthato ca anusandhito ca pubbāparato ca uggahetvā hetṭhupariyam karonto vicarati, aniccadukkhānattavasena pariggahamattampi natthi, ayam paññavā nāma, dappañño nāmāti? Viññāṇacarito nāmesa, paññavāti na vattabbo. Atha yo tilakkhaṇam āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā sammasantō ajja ajjeva arahattanti carati, ayam paññavā nāma, dappañño nāmāti? Bhajāpiyamāno paññavāpakkham bhajati. Sutte pana paṭivedhova kathito.

Viññāṇam viññāṇanti idha kiṁ pucchatī? Yena viññāṇena saṅkhāre sammasitvā esa paññavā nāma jāto, tassa āgamanavipassanā viññāṇam kammakārakacittam pucchāmīti pucchatī. **Sukhantipi vijānātī** sukhavedanampi vijānāti. Uparipadadvayepi esevo nayo. Iminā thero “sukham vedanāti vedayamāno sukham vedanām vedayāmīti pajānātī”ti-ādinā (ma.ni.1.113 dī.ni.2.380) nayena āgatavedanāvasena arūpakammaṭhānam kathesi. Tassattho satipaṭṭhāne vuttanayeneva veditabbo.

Saṁsaṭṭhāti (CS:pg.2.240) ekuppādādilakkhaṇena saṁyogaṭhena saṁsaṭṭhā, udāhu visar̄ṣaṭṭhāti pucchatī. Ettha ca thero maggapaññañca vipassanāviññāṇañcāti ime dve lokiyalokuttaradhamme missetvā bhūmantaram bhinditvā samayam ajānanto viya pucchatīti na veditabbo. Maggapaññāya pana maggaviññāṇena, vipassanāpaññāya ca vipassanāviññāṇeneva saddhiṁ saṁsaṭṭhabhāvam pucchatīti veditabbo. Theropissa tamevatthām vissajjento **ime dhammā saṁsaṭṭhāti-ādimāha**. Tattha **na ca labbhā imesam dhammānantī** imesam lokiyanaggakkhaṇepi lokuttaramaggakkhaṇepi ekato uppannānam dvinnam dhammānam. **Vinibbhujitvā vinibbhujitvāti** visum visum katvā vinivatṭetvā, ārammaṇato vā vatthuto vā uppādato vā nirodhato vā (MA.43./II,340.) nānākaraṇam dasseturū na sakkāti attho. Tesam tesam pana dhammānam visayo nāma atthi. Lokiyadhammām patvā hi cittam jetṭhakam hoti pubbaṅgamām, lokuttaram patvā paññā.

Sammāsambuddhopi hi lokiyanadhammām pucchanto, “bhikkhu, tvam̄ katamām paññām adhigato, kiṁ paṭhamamaggapaññām, udāhu dutiya tatiya catuttha maggapaññān”ti na evam̄ pucchatī. Kiṁ phasso tvam̄, bhikkhu, kiṁ vedano, kiṁ sañño, kiṁ cetanoti na ca pucchatī, cittavasena pana, “Kiñcitto tvam̄, bhikkhū”ti (pārā.135) pucchatī. Kusalākusalam paññapentopi “manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā”ti (dha.pa.1 2) ca, “katame dhammā kusalā? Yasmiṁ samaye kāmāvacaram kusalam cittam uppannaṁ hotī”ti (dha.sa.1) ca evam̄ cittavaseneva paññāpeti. Lokuttaram pucchanto pana kiṁ phasso tvam̄ bhikkhu, kiṁ vedano, kiṁ sañño, kiṁ cetanoti na pucchatī. Katamā te, bhikkhu, paññā adhigatā, kiṁ paṭhamamaggapaññā, udāhu dutiyatatiyacatutthamaggapaññāti evam̄ paññāvaseneva pucchatī.

Indriyasamīyuttepi-- “Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyam vīriyindriyam satindriyam samādhindriyam paññindriyam. Kattha ca, bhikkhave, saddhindriyam daṭṭhabbam? Catūsu sotāpattiyaṅgesu ettha saddhindriyam daṭṭhabbam. Kattha ca, bhikkhave, vīriyindriyam daṭṭhabbam? Catūsu sammappadhānesu ettha vīriyindriyam daṭṭhabbam. Kattha ca, bhikkhave, satindriyam daṭṭhabbam? Catūsu satipaṭṭhānesu ettha satindriyam daṭṭhabbam. Kattha ca, bhikkhave, samādhindriyam daṭṭhabbam? Catūsu jhānesu ettha samādhindriyam

daṭṭhabbarām. Kattha ca, bhikkhave, paññindriyām daṭṭhabbarām? Catūsu ariyasaccesu ettha paññindriyām (CS:pg.2.241) daṭṭhabban”ti (sam.ni.5.478). Evam savisayasmirīyeva lokiyalokuttarā dhammā kathitā.

Yathā hi cattāro seṭṭhiputtā rājāti rājapañcamesu sahāyesu nakkhattam kīlissāmāti vīthim otīṇesu ekassa seṭṭhiputtassa geham gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova, “imesam khādanīyām bhojanīyām detha, gandhamālālaṅkārādīni (MA.43./II,341.) dethā”ti gehe vicāreti. Dutiyassa tatiyassa catutthassa geham gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova, “imesam khādanīyām bhojanīyām detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā”ti gehe vicāreti. Atha sabbapacchā rañño geham gatakāle kiñcapi rājā sabbattha issarova, imasmim pana kāle attano geheyeva, “imesam khādanīyām bhojanīyām detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā”ti vicāreti. Evamevarām kho saddhāpañcamakesu indriyesu tesu sahāyesu ekato vīthim otarantesu viya ekārammaṇe uppajjamānesupi yathā paṭhamassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evam sotāpattiyaṅgāni patvā adhimokkhalkhaṇam saddhindriyameva jetṭhakam hoti pubbaṅgamam, sesāni tadanvayāni honti. Yathā dutiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evam sammappadhānāni patvā paggaṇalakkhaṇam vīriyindriyameva jetṭhakam hoti pubbaṅgamam, sesāni tadanvayāni honti. Yathā tatiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evam satipatṭhānāni patvā upaṭṭhānalakkhaṇam satindriyameva jetṭhakam hoti pubbaṅgamam, sesāni tadanvayāni honti. Yathā catutthassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evam jhānavimokkhe patvā avikkhepalakkhaṇam samādhindriyameva jetṭhakam hoti pubbaṅgamam, sesāni tadanvayāni honti. Sabbapacchā rañño geham gatakāle pana yathā itare cattāro tuṇhī nisīdanti, rājāva gehe vicāreti, evameva ariyasaccāni patvā pajānanalakkhaṇam paññindriyameva jetṭhakam hoti pubbaṅgamam, sesāni tadanvayāni honti.

Iti paṭisambhidāpattānam agge ṭhapito Mahākoṭhitatthero lokiyathammadam pucchanto cittam jetṭhakam cittam pubbaṅgamam katvā pucchi; lokuttaradhammadam pucchanto (CS:pg.2.242) paññām jetṭhakam paññām pubbaṅgamam katvā pucchi. Dhammasenāpatisāriputtattheropi tatheva vissajjesīti.

Yam hāvuso, pajānātī yam catusaccadhammadam dukkhanti-ādinā nayena maggapaññām pajānāti. **Tam vijānātī** (MA.43./II,342.) maggaviññāṇampi tatheva tam vijānāti. **Yam vijānātī** yam saṅkhāragataṁ aniccanti-ādinā nayena vipassanāviññāṇam vijānāti. **Tam pajānātī** vipassanāpaññāpi tatheva tam pajānāti. **Tasmā ime dhammāti** tena kāraṇena ime dhammā. **Saṁsaṭṭhāti** ekuppāda-ekanirodha-ekavatthuka-ekārammaṇatāya saṁsaṭṭhā.

Paññā bhāvetabbāti idam maggapaññām sandhāya vuttaṁ. Taṁsampayuttam pana viññāṇam tāya saddhim bhāvetabbameva hoti. **Viññāṇam pariññeyyanti** idam vipassanāviññāṇam sandhāya vuttaṁ. Taṁsampayuttā pana paññā tena saddhim pariñānitabbāva hoti.

450. Vedanā vedanātī idam kasmā pucchatī? Vedanālakkhaṇam pucchissāmīti pucchatī. Evam santepi tebhūmikasammasanacāravedanāva adhippetāti sallakkhetabbā. **Sukhampi vedetī**ti sukhām ārammaṇam vedeti anubhavati. Parato padadvayepi eseva nayo. “Rūpañca hidam, mahāli, ekantadukkham abhavissa, dukkhānupatitanā dukkhāvakkantam anavakkantam sukhena, nayidam sattā rūpasmiṁ sārajjeyum. Yasmā ca kho, mahāli, rūpam sukhām sukhānupatitam sukhāvakkantam

anavakkantam dukkhena, tasmā sattā rūpasmiṁ sārajjanti, sārāgā samyujjanti, samyogā samkiliſanti. Vedanā ca hidam... saññā... saṅkhārā... viññāṇañca hidam, mahāli, ekantadukkham abhavissa ...pe... samkiliſanti’ti (saṁ.ni.3.70) iminā hi mahālisuttapariyāyena idha ārammaṇam sukham dukkham adukkhamasukhanti kathitam. Apica purimam sukham vedanam ārammaṇam katvā aparā sukhā vedanā vedeti; purimam dukkham vedanam ārammaṇam katvā aparā dukkhā vedanā vedeti; purimam adukkhamasukham vedanam ārammaṇam katvā aparā adukkhamasukhā vedanā vedetīti evamettha attho datṭhabbo. Vedanāyeva hi vedeti, na añño koci veditā nāma atthīti vuttametam.

Saññā (CS:pg.2.243) **saññāti** idha kim pucchat? Sabbasaññāya lakkhaṇam. Kim sabbatthakasaññāyati? Sabbasaññāya lakkhaṇantipi (**MA.43./II,343.**) sabbatthakasaññāya lakkhaṇantipi ekamevetam, evam̄ santepi tebhūmikasammasanacārasaññāva adhippetāti sallakkhetabbā. **Nīlakampi sañjānātīti** nīlapupphe vā vatthe vā parikammaṁ katvā upacāraṁ vā appanam vā pāpentō sañjānāti. Imasmiñhi atthe parikammasaññāpi upacārasaññāpi appanāsaññāpi vaṭṭati. Nīle nīlanti uppajjanakasaññāpi vaṭṭatiyeva. **Pītakādīsupi** eseva nayo.

Yā cāvuso, vedanāti ettha vedanā, saññā, viññāṇanti imāni tīni gahetvā paññā kasmā na gahitāti? Asabbasaṅgāhikattā. Paññāya hi gahitāya paññāya sampayuttāva vedanādayo labbhanti, no vippayuttā. Tam pana aggahetvā imesu gahitesu paññāya sampayuttā ca vippayuttā ca antamaso dve pañcaviññāṇadhammāpi labbhanti. Yathā hi tayo purisā suttam suttanti vadeyyum, catuttho ratanāvutasuttanti. Tesu purimā tayo takkagatampi paṭṭivatṭakādigatampi yaṁkiñci bahum suttam labbhanti antamaso makkaṭakasuttampi. Ratanāvutasuttam pariyesanto mandam labhati, evam̄sampadamidam veditabbam. Hetṭhato vā paññā viññāṇena saddhim sampayogam labhāpitā vissaṭṭhattāva idha na gahitāti vadanti. **Yam hāvuso, vedetīti** Yam ārammaṇam vedanā vedeti, saññāpi tadeva sañjānāti. **Yam sañjānātīti** Yam ārammaṇam saññā sañjānāti, viññāṇampi tadeva vijānātīti attho.

Idāni sañjānāti vijānātīti ettha viseso veditabho. Tattha upasaggamattameva viseso. Jānātīti padam pana aviseso. Tassāpi jānanatthe viseso veditabho. Saññā hi nīlādivasena ārammaṇam sañjānanamattameva, aniccam dukkham anattāti lakkhaṇapativedham pāpetum na sakkoti. Viññāṇam nīlādivasena ārammaṇāñceva sañjānāti, aniccādilakkhaṇapativedhañca pāpeti, ussakkitvā pana maggapātubhāvam pāpetum na sakkoti. Paññā nīlādivasena ārammaṇampi (**MA.43./II,344.**) sañjānāti, aniccādivasena (**CS:pg.2.244**) lakkhaṇapativedhampi pāpeti, ussakkitvā maggapātubhāvam pāpetumpi sakkoti.

Yathā hi heraññikaphalake kahāpaṇarāsimhi kate ajātabuddhi dārako gāmikapuriso mahāheraññikoti tīsu janus oloketvā thitesu ajātabuddhi dārako kahāpanānam cittavicittacaturassamaṇḍalabhāvameva jānāti, idam manussānam upabhogaparibhogam ratanasammata nāti. Gāmikapuriso cittādibhāvāñceva jānāti, manussānam upabhogaparibhogaratanasammatabhāvāñca. “Ayam kūṭo ayam cheko ayam karato ayam sañho”ti pana na jānāti. Mahāheraññiko cittādibhāvampi ratanasammatabhāvampi kūṭādibhāvampi jānāti, jānanto ca pana nām rūpam disvāpi jānāti, ākoṭitassa saddam sutvāpi, gandham ghāyitvāpi, rasam sāyitvāpi, hatthena garukalahukabhāvam upadhāretvāpi asukagāme katotipi jānāti, asukanigame asukanagare asukapabbatacchāyāya asukanadītire katotipi, asukācariyena katotipi jānāti. Evamevaram saññā ajātabuddhidārakassa kahāpaṇadassanam viya nīlādivasena ārammaṇamattameva

sañjānāti. Viññānam gāmikapurisassa kahāpañadassanam viya nīlādivasena ārammañampi sañjānāti, aniccādivasena lakkhañapañivedhampi pāpeti. Paññā mahāheraññikassa kahāpañadassanam viya nīlādivasena ārammañampi sañjānāti, aniccādivasena lakkhañapañivedhampi pāpeti, ussakkitvā maggapātubhāvampi pāpeti. So pana nesam viseso duppañivijjho.

Tenāha āyasmā nāgaseno-- “dukkaram, mahārāja, Bhagavatā katanti. Kim, bhante, nāgasena Bhagavatā dukkaram katanti? Dukkaram, mahārāja, Bhagavatā katam, imesam arūpīnam cittacetasiññam dhammānam ekārammañe pavattamānānam vavatthānam akkhātam, ayam phasso, ayam vedanā, ayam saññā, ayam cetanā, idam cittan”ti (mi.pa.2.7.16). Yathā hi tilatelam, sāsapatelam, madhukatelam, erañḍakatelam, vasātelanti imāni pañca telāni ekacātiyam pakkhipitvā divasam yamakanthehi manthetvā tato idam tilatelam, idam sāsapatelanti ekekassa pātiyekkam uddharanam nāma dukkaram, idam tato (CS:pg.2.245) dukkarataram. Bhagavā pana sabbaññutaññānassa (MA.43./II,345.) suppañividdhattā dhammissaro dhammarājā imesam arūpīnam dhammānam ekārammañe pavattamānānam vavatthānam akkhāsi. Pañcannam mahānadīnam samuddaram pavitthaññāne, “idam gañgāya udakam, idam yamunāyā”ti evam pātiyekkam udaka-uddharanēñpi ayamattho veditabbo.

451. Nissaññenāti nissañena pariccatena vā. Tattha **nissañenāti** atthe sati pañcahi indriyehīti nissakkavacanam. **Pariccatenāti** atthe sati karañavacanam veditabbam. Idam vuttam hoti-- pañcahi indriyehi nissaritvā manodvāre pavattena pañcahi vā indriyehi tassa vatthubhāvam anupagamanatāya pariccatenāti.

Parisuddhenāti nirupakkilesena. **Manoviññānenāti** rūpāvacaracatutthajjhānacittena. **Kim neyyanti** kim jānitabbam. “Yamkiñci neyyam nāma atthi dhamman”ti-ādīsu (mahāni.69) hi jānitabbam neyyanti vuttam. **Ākāsānañcāyatanañ neyyantī** kathañ rūpāvacaracatutthajjhānacittena arūpāvacarasamāpatti neyyāti? Rūpāvacaracatutthajjhāne ṭhitena arūpāvacarasamāpattiñ nibbatteturū sakkā hoti. Ettha ṭhitassa hi sā ijjhati. Tasmā “ākāsānañcāyatanañ neyyan”ti-ādimāha. Atha nevasaññānasaññāyatanañ kasmā na vuttanti? Pātiyekkam abhinivesābhāvato. Tattha hi kalāpato nayato sammasanam labbhati, dhammasenāpatisadisassāpi hi bhikkhuno pātiyekkam abhiniveso na jāyati. Tasmā theropi, “evam kirame dhammā ahutvā sambhonti, hutvā pañiventī”ti (ma.ni.3.94) kalāpato nayato sammasitvā vissajjesīti. Bhagavā pana sabbaññutaññānassa hatthagatattā nevasaññānasaññāyatanañ samāpattiñampi paropaññāsa dhamme pātiyekkam amguddhāreneva uddharitvā, “yāvatā saññāsamāpattiyo, tāvatā aññāpaññivedho”ti āha.

Paññācakkhunā pajānāti ti dassanapariññāyakaññena cakkhubhūtāya paññāya pajānāti. Tattha dve paññā samādhīpaññā vipassanāpaññā ca. Samādhīpaññāya kiccato asammohato ca pajānāti. Vipassanāpaññāya lakkhañapaññivedhena ārammañato jānanam kathitam. **Kimatthiyāti** ko etissā attho. **Abhiññatthāti-** (MA.43./II,346.) ādīsu abhiññeyye dhamme abhijānātīti (CS:pg.2.246) **abhiññatthā**. Pariññeyye dhamme pariññātīti **pariññatthā**. Pahātabbe dhamme pajahatīti **pahānatthā**. Sā panesā lokiyāpi abhiññatthā ca pariññatthā ca vikkhambhanato pahānatthā. Lokuttarāpi abhiññatthā ca pariññatthā ca samucchedato pahānatthā. Tattha lokiyā kiccato asammohato ca pajānāti, lokuttarā asammohato.

452. Sammādiññiyā uppādāyāti vipassanāsammādiññiyā ca maggasammādiññiyā ca. **Parato ca ghosoti** sappāyadhammassavaranam. **Yoniso ca manasikāroti** attano upāyamanasikāro. Tattha sāvakesu api dhammasenāpatino dve

paccayā laddhuṁ vatṭantiyeva. Thero hi kappasatasahassādhikam ekaṁ asaṅkhyeyyam pāramiyo pūretvāpi attano dhammatāya aṇumattampi kilesam pajahitum nāsakkhi. “Ye dhammā hetuppabhavā”ti (mahāva.60) Assajittherato imam gātham sutvāvassa paṭivedho jāto. Paccekabuddhānam pana sabbaññubuddhānañca paratoghosakammaṁ natthi, yonisomanasikārasmimyeva ṭhatvā paccekabodhiñca sabbaññutaññānañca nibbattenti.

Anuggahitāti laddhūpakārā. **Sammādiṭṭhi** arahattamaggasammādiṭṭhi.

Phalakkhaṇe nibbattā cetovimutti phalam assāti **cetovimuttiphalā**. Tadeva cetovimuttisankhātam phalam ānisamso assāti cetovimuttiphalānisaṁsa. Dutiyapadepi eseva nayo. Ettha ca catutthaphalapaññā paññāvimutti nāma, avasesā dhammā cetovimuttī veditabbā. **Silānuggahitāti**-ādīsu **silanti** catupārisuddhisīlam. **Sutanti** sappāyadhammassavanam. **Sākacchāti** kammaṭṭhāne khalanapakkhalanacchedanakathā. **Samathoti** vipassanāpādikā aṭṭha samāpattiyo. **Vipassanāti** sattavidhā anupassanā. Catupārisuddhisīlañhi pūrentassa, sappāyadhammassavanam suṇantassa, kammaṭṭhāne khalanapakkhalanam chindantassa, vipassanāpādikāsu aṭṭhasamāpattīsu kammaṁ karontassa, sattavidham anupassanam bhāventassa arahattamaggo uppajjiitvā phalam deti.

Yathā hi madhuram ambapakkam paribhuñjukāmo (**MA.43.II,347.**) ambapotakassa samantā udakakoṭṭhakam thiram katvā bandhati. Ghaṭam gahetvā kālena kālam udakam āsiñcati. Udkassa anikkhamanattham mariyādām thiram karoti. Yā hoti (**CS:pg.2.247**) samīpe valli vā sukkhadanḍako vā kipillikaputo vā makkaṭakajālam vā, tam apaneti. Khaṇittim gahetvā kālena kālam mūlāni parikhaṇati. Evarṁsampadamidam veditabbam. Rukkhassa samantato koṭṭhakabandhanam viya hi sīlam datṭhabbam, kālena kālam udakasiñcanam viya dhammassavanam, mariyādāya thirabhāvakaranam viya samatho, samīpe valli-ādīnam haraṇam viya kammaṭṭhāne khalanapakkhalanacchedanam, kālena kālam khaṇittim gahetvā mūlakhaṇanam viya sattannam anupassanānam bhāvanā. Tehi pañcahi kāraṇehi anuggahitassa ambarukkhassa madhuraphaladānakālo viya imassa bhikkhuno imehi pañcahi dhammehi anuggahitāya sammādiṭṭhiyā arahattaphaladānam veditabbam.

453. Kati panāvuso, bhavāti idha kiṁ pucchat? Mūlameva gato anusandhi, duppañño yehi bhavehi na utṭhāti, te pucchissāmīti pucchat. Tattha **kāmabhavoti** kāmabhavūpagam kammaṁ kammābhinibbattā upādinnakkhandhāpītī ubhayamekato katvā kāmabhavoti āha. Rūpārūpabhavesupi eseva nayo. **Āyatinti** anāgate. Punabbhavassa abhinibbattī **punabbhavābhinibbatti**. Idha vaṭṭam pucchissāmīti pucchat. **Tatrātrābhinandanāti** rūpābhinandanā saddābhinandanāti evam tahiṁ tahiṁ abhinandanā, karanavacane cetam paccattam. Tatrātrābhinandanāya punabbhavābhinibbatti hotīti attho. Ettāvatā hi gamanam hoti, āgamanam hoti, gamanāgamanam hoti, vaṭṭam vattatīti vaṭṭam matthakam pāpetvā dassesi. Idāni vivatṭam pucchanto “Katham panāvuso”ti-ādimāha. Tassa vissajjane **avijjāvirāgāti** avijjāya khayanirodhena. **Vijjuppādāti** arahattamaggavijjāya uppādena. (**MA.43.II,348.**) Kiṁ avijjā pubbe niruddhā, atha vijjā pubbe uppānāti? Ubhayametam na vattabbam. Padīpujjalanena andhakāravigamo viya vijjuppādena avijjā niruddhāva hoti. **Taṇhānirodhāti** taṇhāya khayanirodhena. **Punabbhavābhinibbatti na hotīti** evam āyatim punabbhavassa abhinibbatti na hoti, gamanam āgamanam gamanāgamanam upacchijjati, vaṭṭam na vattatīti vivatṭam matthakam pāpetvā dassesi.

454. Katamam panāvusoti idha kiṁ pucchat? Ubhatobhāgavimutto bhikkhu

kālena kālam nirodham samāpajjati. Tassa nirodhapādakam paṭhamajjhānam pucchissāmīti pucchati. **Paṭhamam jhānanti** idha kim pucchati? Nirodham samāpajjanakena (CS:pg.2.248) bhikkhunā aṅgavavatthānam koṭhāsaparicchedo nāma jānitabbo, idam jhānam pañcaṅgikam caturaṅgikam tivaṅgikam duvaṅgikanti aṅgavavatthānam koṭhāsaparicchedam pucchissāmīti pucchati. **Vitakkoti**-ādīsu pana abhiniropanalakkhaṇo vitakko, anumajjalakkhaṇo vicāro, pharaṇalakkhaṇā pīti, sātalakkhaṇam sukhām, avikkhepalakkhaṇā cittekaggatāti ime pañca dhammā vattanti. **Kataṅgavippahīnanti** idha pana kim pucchati? Nirodham samāpajjanakena bhikkhunā upakārānupakārāni aṅgāni jānitabbāni, tāni pucchissāmīti pucchati, vissajjanām panettha pākaṭameva. Iti heṭṭhā nirodhapādakam paṭhamajjhānam gahitam, upari tassa anantarapaccayā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṁ pucchissati. Antarā pana cha samāpattiyo saṁkhittā, nayam vā dassetvā vissaṭṭhāti veditabbā.

455. Idāni viññāṇanissaye pañca pasāde pucchanto **pañcimāni, āvusoti**-ādimāha. Tattha **gocaravisayanti** gocarabhūtarūpi visayaṁ. **Aññamaññassāti** cakkhu sotassa sotām vā cakkhussāti evam ekekassa gocaravisayam na paccanubhoti. Sace hi nīlādibhedam rūpārammaṇam samodhānetvā sotindriyassa upaneyya, “in̄gha tāva nam vavatthapehi vibhāvehi, kim nāmetam ārammaṇam”ti. Cakkhuviññāṇañhi vināpi mukhena attano dhammatāya evam vadeyya-- “Are (MA.43./II,349.) andhabāla vassasatampi vassasahassampi paridhāvamāno aññatra mayā kuhiṁ etassa jānanakam labhissasi, āhara nam cakkhupasāde upanehi, ahametam ārammaṇam jānissāmi, yadi vā nīlām yadi vā pītakam, na hi eso aññassa visayo, mayheveso visayo”ti. Sesadvāresupi esevo nayo. Evametāni aññamaññassa gocaram visayaṁ na paccanubhonti nāma. **Kim paṭisaraṇānti** etesām kim paṭisaraṇam, kim etāni paṭisaranīti pucchati. **Mano paṭisaraṇānti** javanamano paṭisaraṇam. **Mano ca nesanti** manodvārikajavanamano vā pañcadvārikajavanamano vā etesām gocaravisayam rajjanādīvasena anubhoti. Cakkhuviññāṇañhi rūpadassanamattameva, ettha rajjanām vā dussanām vā muyhanām vā natthi. Etasmim pana dvāre javanām rājjati vā dussati vā muyhati vā. Sotaviññāṇādīsupi esevo nayo.

Tatrāyām upamā-- pañca kira dubbalabhojakā rājānam sevitvā kicchena kasirena ekasmim pañcakulike gāme parittakam āyam labhiṁsu. Tesam tattha (CS:pg.2.249) macchabhāgo marīsbhāgo yuttikahāpaṇo vā, bandhakahāpaṇo vā, māpahārakahāpaṇo vā, atthakahāpaṇo vā, solasakahāpaṇo vā, bāttim̄sakahāpaṇo vā, catusatthikahāpaṇo vā, danḍoti ettakamattameva pāpuṇāti. Satavatthukam pañcasatavatthukam sahassavatthukam mahābalim rājāva gaṇhāti. Tattha pañcakulikagāmo viya pañca pasādā datthabbā; pañca dubbalabhojakā viya pañca viññāṇāni; rājā viya javanām; dubbalabhojakānam parittakam āyapāpuṇānam viya cakkhuviññāṇādīnam rūpadassanādīmattam. Rajjanādīni pana etesu natthi. Rañño mahābaliggahaṇām viya tesu dvāresu javanassa rajjanādīni veditabbāni.

456. Pañcimāni, āvusoti idha kim pucchati? Antonirodhasmim pañca pasāde. Kiriymayapavattasmiñhi vattamāne arūpadhāmmā pasādānam balavapaccayā honti. Yo pana tam pavattam nirodhetvā nirodhasamāpattiṁ samāpanno, tassa antonirodhe pañca pasādā kim paṭicca tiṭṭhantīti idam pucchissāmīti pucchati. **Āyūm paṭiccāti** jīvitindriyām paṭicca (MA.43./II,350.) tiṭṭhanti **Usmām paṭiccāti** jīvitindriyām kammajatejām paṭicca tiṭṭhati. Yasmā pana kammajatejopi jīvitindriyena vinā na tiṭṭhati, tasmā “usmā āyūm paṭicca tiṭṭhati”ti āha. **Jhāyatoti** jalato. **Accim paṭiccāti** jālasikham paṭicca. **Ābhā paññāyatīti** āloko nāma paññāyati. **Ābhām paṭicca accīti**

taṁ ālokam paṭicca jālasikhā paññāyati.

Evameva kho, āvuso, āyu usmām paṭicca tiṭṭhatī ettha jālasikhā viya kammajatejo. Āloko viya jīvitindriyam. Jālasikhā hi uppajjamānā ālokam gahetvāva uppajjati. Sā tena attanā janita-ālokena sayampi aṇu thūlā dīghā rassāti pākaṭā hoti. Tattha jālapavattiyā janita-ālokena tassāyeva jālapavattiyā pākaṭabhāvo viya usmām paṭicca nibbattena kammajamahābhūtasambhavena jīvitindriyena usmāya anupālanam. Jīvitindriyāñhi dasapi vassāni ... pe... vassasatampi kammajatejapavattam pāleti. Iti mahābhūtāni upādārūpānam nissayapaccayādivasena paccayāni hontīti āyu usmām paṭicca tiṭṭhati. Jīvitindriyam (CS:pg.2.250) mahābhūtāni pāletīti usmā āyurūm paṭicca tiṭṭhatīti veditabbā.

457. Āyusaṅkhārāti āyumeva. **Vedaniyā dhammāti** vedanā dhammāva.

Vuṭṭhānam paññāyatī samāpattito vuṭṭhānam paññāyati. Yo hi bhikkhu arūpapavatte ukkaṇṭhitvā saññañca vedanañca nirodhettvā nirodham samāpanno, tassa yathāparicchinnakālavasena rūpajīvitindriyapaccayā arūpadhammā uppajjanti. Evaṁ pana rūpārūpapavattam pavattati. Yathā kiṁ? Yathā eko puriso jālāpavatte ukkhaṇṭhito udakena paharitvā jālam appavattam katvā chārikāya aṅgāre pidhāya tuṇhī nisīdati. Yadā panassa puna jālāya attho hoti, chārikam apanetvā aṅgāre parivattetvā upādānam datvā mukhavātam vā tālavaṇṭavātam vā dadāti. Atha jālāpavattam puna pavattati. Evameva jālāpavattam viya arūpadhammā. Purisassa jālāpavatte ukkaṇṭhitvā udakappahārena jālam appavattam katvā chārikāya aṅgāre pidhāya tuṇhībhūtassa nisajjā viya (MA.43./II,351.) bhikkhuno arūpapavatte ukkaṇṭhitvā saññañca vedanañca nirodhettvā nirodhasamāpajjanam. Chārikāya pihita-aṅgārā viya rūpajīvitindriyam. Purisassa puna jālāya atthe sati chārikāpanayanādīni viya bhikkhuno yathāparicchinnakālāpagamanam. Aggijālāya pavatti viya puna arūpadhammesu uppannesu rūpārūpapavatti veditabbā.

Āyu usmā ca viññāṇanti rūpajīvitindriyam, kammajatejodhātu, cittanti ime tayo dhammā yadā imam rūpākāyam jahanti, athāyam acetanam kaṭṭhami viya pathaviyam chaḍḍito setīti attho. Vuttañcetam--

“Āyu usmā ca viññāṇam, yadā kāyam jahantimam;
Apaviddho tadā seti, parabhattam acetanam”ti. (saṁ.ni.3.95).

Kāyasāṅkhārāti assāsapassāsa. **Vacīsaṅkhārāti** vitakkavicārā.

Cittasaṅkhārāti saññāvedanā. **Āyūti** rūpajīvitindriyam. **Paribhinnānīti** upahatāni, vinaṭṭhānīti attho. Tattha keci “nirodhasamāpannassa cittasaṅkhārāva niruddhā”ti vacanato cittam aniruddham hoti, tasmā sacittakā ayam samāpattīti vadanti. Te vattabbā-- “vacīsaṅkhārāpiissa niruddhā”ti vacanato vācā aniruddhā hoti, tasmā nirodham samāpannena dhammampi kathentena sajjhāyampi (CS:pg.2.251) karontena nisīditabbam siyā. “Yo cāyarūm mato kālaṅkato, tassāpi cittasaṅkhārā niruddhā”ti vacanato cittam aniruddham bhaveyya, tasmā kālaṅkate mātāpitaro vā arahante vā jhāpayantena anantariyakammam katarūm bhaveyya. Iti byañjane abhinivesam akatvā ācariyānam naye ṭhatvā attho upaparikkhitabbo. Attho hi paṭisaraṇam, na byañjanam.

Indriyāni vippasannānīti kiriyamayapavattasmiñhi vattamāne bahiddhā ārammañesu pasāde ghaṭṭentesu indriyāni kilamantāni upahatāni makkhitāni viya honti, vātādīhi uṭṭhitena rajena catumahāpathe ṭhapita-ādāso viya. (MA.43./II,352.) Yathā pana thavikāyam pakkhipitvā mañjūsādīsu ṭhapito ādāso antoyeva virocanti, evam nirodham samāpannassa bhikkhuno antonirodhe pañca pasādā ativrocanti. Tena vuttam “indriyāni vippasannānī”ti.

458. Kati panāvuso, paccayāti idha kiṁ pucchati? Nirodhassa anantarapaccayam nevasaññānāsaññāyatanaṁ pucchissāmīti pucchati. Vissajjane panassa **sukhassa ca pahānāti** cattāro apagamanapaccayā kathitā. **Animittāyāti** idha kiṁ pucchati? Nirodhato vuṭṭhānakaphalasamāpattiṁ pucchissāmīti pucchati. Avasesasamāpattivuṭṭhānañhi bhavaṅgena hoti, nirodhā vuṭṭhānam pana vipassanānissandāya phalasamāpattiyyāti tameva pucchati. **Sabbanimittānanti** rūpādīnam sabbārammaṇānam. **Animittāya ca dhātuyā manasikāroti** sabbanimittāpagatāya nibbānadhadhātuyā manasikāro. Phalasamāpattisahajātam manasikāram sandhāyāha. Iti hetṭhā nirodhapādakam paṭhamajjhānam gahitam, nirodhassa anantarapaccayam nevasaññānāsaññāyatanaṁ gahitam, idha nirodhato vuṭṭhānakaphalasamāpatti gahitāti.

Imasmīm thāne nirodhakathā kathetabbā hoti. Sā, “dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānam paṭipassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasībhāvatāpaññā nirodhasamāpattiyyā ñānan”ti evam Paṭisambhidāmagge (paṭi.ma.1.83) āgatā. **Visuddhimagge** panassā sabbākārena vinicchayakathā kathitā.

Idāni (**CS:pg.2.252**) valañjanasamāpattiṁ pucchanto **kati panāvuso, paccayāti**-ādimāha. Nirodhato hi vuṭṭhānakaphalasamāpattiyyā thiti nāma na hoti, ekam dve cittavārameva pavattitvā bhavaṅgarām otarati. Ayañhi bhikkhu satta divase arūpapavattam nirodhetvā nisinno nirodhavuṭṭhānakaphalasamāpattiyyam na ciram tiṭṭhati. Valañjanasamāpattiyyam pana addhānaparicchedova pamānam. Tasmā sā thiti nāma hoti. Tenāha-- “animittāya cetovimuttiyā thitiyā”ti. Tassā ciraṭṭhitattham kati paccayāti attho. Vissajjane panassā **pubbe ca abhisāṅkhāroti** addhānaparicchedo vutto. **Vuṭṭhānāyāti** idha bhavaṅgavuṭṭhānam pucchati. Vissajjanepissā **sabbanimittānañca** (**MA.43./II,353.**) **manasikāroti** rūpādinimittavasena bhavaṅgasahajātamanasikāro vutto.

459. Yā cāyam, āvusoti idha kiṁ pucchati? Idha aññānam abhinavām nāma natthi. Hetṭhā kathitadhammeyeva ekato samodhānetvā pucchāmīti pucchati. Kattha pana te kathitā? “Nīlampi sañjānāti pītakampi, lohitakampi, odātakampi sañjānātī”ti (ma.ni.1.450) etasmiñhi thāne appamāñā cetovimutti kathitā. “Natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanañti neyyan”ti (ma.ni.1.451) ettha ākiñcaññām. “Paññācakkhunā pajānātī”ti (ma.ni.1.451) ettha suññatā. “Kati panāvuso, paccayā animittāya cetovimuttiyā thitiyā vuṭṭhānāyā”ti ettha animittā. Evarā hetṭhā kathitāva imasmīm thāne ekato samodhānetvā pucchati. Tam pana paṭikkhipitvā etā tasmīm tasmīm thāne niddiṭṭhāvāti vatvā aññe cattāro dhammā ekanāmakā atthi. Eko dhammo catunāmako atthi, etam pākaṭam katvā kathāpetum idha pucchatūti Aṭṭhakathāyām sanniṭṭhānam kataṁ. Tassā vissajjane **ayaṁ vuccatāvuso, appamāñā cetovimuttīti** ayam pharaṇa-appamāñatāya appamāñā nāma. Ayañhi appamāñe vā satte pharati, ekasmimpi vā satte asesetvā pharati.

Ayam vuccatāvuso, ākiñcaññāti ārammaṇakiñcanassa abhāvato ākiñcaññā. **Attēna vāti** atta bhāvaposapuggalādisaṅkhātena attena suññām. **Attaniyena vāti** cīvarādiparikkhārasaṅkhātena attaniyena suññām. **Animittāti** (**CS:pg.2.253**) rāganimittādīnam abhāveneva animittā, arahattaphalasamāpattiṁ sandhāyāha. **Nānatthā ceva nānābyañjanā cāti** byañjanampi nesam nānā atthopi. Tattha byañjanassa nānatā pākaṭāva. Attho pana, appamāñā cetovimutti bhūmantarato mahaggatā eva hoti rūpāvacarā; ārammaṇato satta paññatti-ārammaṇā. Ākiñcaññā bhummantarato mahaggatā arūpāvacarā; ārammaṇato na vattabbārammaṇā. Suññatā

bhummantarato kāmāvacarā; ārammaṇato saṅkhārārammaṇā. Vipassanā hi ettha suññatāti adhippetā. Animittā bhummantarato lokuttarā; ārammaṇato nibbanārammaṇā. (MA.43./II,354.) **Rāgo kho, āvuso, pamāṇakaraṇoti**-ādīsu yathā pabbatapāde pūtipaṇḍarasa-udakam nāma hoti kālavaṇṇam; olokentānam byāmasatagambhīram viya khāyati. Yaṭhim vā rājjum vā gahetvā minantassa piṭṭhipādottharanamattampi na hoti. Evamevaṁ yāva rāgādayo nuppajjanti, tāva puggalam sañjānitum na sakkā honti, sotāpanno viya, sakadāgāmī viya, anāgāmī viya ca khāyati. Yadā panassa rāgādayo uppajjanti, tadā ratto dutṭho mūlhōti paññāyati. Iti ete “ettako ayan”ti puggalassa pamāṇaṁ dassento viya uppajjantīti pamāṇakaraṇā nāma vuttā. **Yāvatā kho, āvuso, appamāṇā cetovimuttiyo**ti yattakā appamāṇā cetovimuttiyo. Kittakā pana tā? Cattāro brahmavihārā, cattāro maggā, cattāri ca phalānīti dvādasa. Tattha brahmavihārā pharaṇa-appamāṇatāya appamāṇā. Sesā pamāṇakaraṇānam kilesānam abhāvena appamāṇā. Nibbānampi appamāṇameva, cetovimutti pana na hoti, tasmā na gahitam. **Akuppāti** arahattaphalacetovimutti; sā hi tāsaṁ sabbajetṭhikā, tasmā aggamakkhāyatīti vuttā. **Rāgo kho, āvuso, kiñcanoti** rāgo uppajjivtā puggalam kiñcati maddati palibundhati. Tasmā kiñcanoti vutto. Manussā kira goṇehi khalarī maddāpento kiñcehi kapila, kiñcehi kālakāti vadanti. Evaṁ maddanatho kiñcanatthoti veditabbo. Dosamohesupi eseva nayo. **Ākiñcaññā cetovimuttiyo** nāma nava dhammā ākiñcaññāyatanañca maggaphalāni ca. Tattha ākiñcaññāyatanaṁ (CS:pg.2.254) kiñcanam ārammaṇam assa natthīti ākiñcaññam. Maggaphalāni kiñcanānam maddanānam palibundhanakilesānam natthitāya ākiñcaññāni. Nibbānampi ākiñcaññam, cetovimutti pana na hoti, tasmā na gahitam.

Rāgo kho, āvuso, nimittakaraṇoti-ādīsu yathā nāma dvinnam kulānam sadisā dve vacchakā honti. Yāva tesam lakkhaṇam na kataṁ hoti, tāva “ayam asukakulassa vacchako, ayam asukakulassā”ti na sakkā honti jānitum. Yadā pana tesam sattisūlādīsu aññataram lakkhaṇam katarī hoti, (MA.43./II,355.) tadā sakkā honti jānitum. Evameva yāva puggalassa rāgo nuppajjati, tāva na sakkā hoti jānitum ariyo vā puthujjano vāti. Rāgo panassa uppajjamānova sarāgo nāma ayam puggaloti sañjānananimittam karonto viya uppajjati, tasmā “nimittakarano”ti vutto. Dosamohesupi eseva nayo.

Animittā cetovimutti nāma terasa dhammā-- vipassanā, cattāro āruppā, cattāro maggā, cattāri ca phalānīti. Tattha vipassanā niccanimittam sukhanimittam attanimittam ugghātetīti animittā nāma. Cattāro āruppā rūpanimittassa abhāvena animittā nāma. Maggaphalāni nimittakaraṇānam kilesānam abhāvena animittāni. Nibbānampi animittameva, tam pana cetovimutti na hoti, tasmā na gahitam. Atha kasmā suññatā cetovimutti na gahitāti? Sā, “suññā rāgenā”ti-ādivacanato sabbatha anupavitthāva, tasmā visum na gahitā **Ekatthāti** ārammaṇavasena ekatthā. Appamāṇam ākiñcaññam suññatām animittanti hi sabbānetāni nibbānasseva nāmāni. Iti iminā pariyāyena ekatthā. Aññasmim pana ṭhāne appamāṇā hoti, aññasmim ākiñcaññā aññasmim suññatā aññasmim animittāti iminā pariyāyena nānābyañjanā. Iti theroyathānusandhināva desanām niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāvedallasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.44.)4.Cūlavedallasuttavanṇanā

460. **Evaṁ** (CS:pg.2.255) **me sutanti** Cūlavedallasuttam. Tattha **Visākho upāsakoti** **Visākhoti** evarīnāmako upāsako. **Yena dhammadinnāti** yena dhammadinnā nāma bhikkhunī tenupasaṅkami. Ko panāyam visākho? Kā dhammadinnā? Kasmā upasaṅkamī? Visākho nāma dhammadinnāya gihikāle gharasāmiko. So yadā Bhagavā sammāsambodhiṁ abhisambujjhitvā pavattavaradhammacakko yasādayo kulaputte vinetvā Uruvelam patvā tattha jatilasahassarī vinetvā purāṇajati-lehi (MA.44./II,356.) khīṇāsavabhikkhūhi saddhim Rājagahaṁ gantvā Buddhadassanattham dvādasanahutāya parisāya saddhim āgatassa Bimbisāramahārājassa dhammadīm desesi. Tadā raññā saddhim āgatesu dvādasanahutesu ekam nahutam upāsakattam paṭivedesi, ekādasa nahutāni sotāpattiphale patiṭṭhahimsu saddhim raññā Bimbisārena. Ayam upāsako tesam aññataro, tehi saddhim paṭhamadassaneva sotāpattiphale patiṭṭhāya, puna ekadivasam dhammadīm sutvā sakadāgāmiphalaṁ patvā, tato aparabhāgepi ekadivasam dhammadīm sutvā anāgāmiphale patiṭṭhito. So anāgāmī hutvā geham āgacchanto yathā aññesu divasesu ito cito ca olokento sitam kurumāno āgacchati, evam anāgantvā santindriyo santamānaso hutvā agamāsi.

Dhammadinnā sīhapañjaram ugghāṭetvā vīthim olokayamānā tassa āgamanākāraṁ disvā, “Kim nu kho etan”ti cintetvā tassa paccuggamanam kurumānā sopānasīse ṭhatvā olambanattham hattham pasāresi. Upāsako attano hattham samiñjesi. Sā “pātarāsabhojanakāle jānissāmī”ti cintesi. Upāsako pubbe tāya saddhim ekato bhuñjati. Tam divasam pana tam anapaloketvā yogāvacarabhikkhu viya ekakova bhuñji. Sā, “sāyanhakāle jānissāmī”ti cintesi. Upāsako tamdivasam sirigabbham na pāvisi, aññam gabbham patijaggāpetvā kappiyamañcakam paññapāpetvā nipajji. Upāsikā, “Kim nu khvassa bahiddhā patthanā atthi, udāhu kenacideva paribhedakena bhinno, udāhu mayheva koci doso atthī”ti balavadomanassā (CS:pg.2.256) hutvā, “ekam dve divase vasitakāle sakkā ñātūn”ti tassa upaṭṭhānam gantvā vanditvā aṭṭhāsi.

Upāsako, “Kim dhammadinne akāle āgatāsī”ti pucchi. Āma ayyaputta, āgatāmhi, na tvam yathā purāṇo, kim nu te bahiddhā patthanā atthīti? Natthi dhammadinneti. Añño koci paribhedako atthīti? Ayampi natthīti. Evaṁ sante mayheva koci doso bhavissatīti. Tuyhampi doso natthīti. Atha kasmā mayā saddhim yathā pakatiyā ālāpasallāpamattampi na karothāti? So cintesi-- “Ayam lokuttaradhammo nāma garu bhāriyo na pakāsetatabbo, sace kho panāham na kathessāmi, ayam (MA.44./II,357.) hadayaṁ phāletvā ettheva kālam kareyyā”ti tassānuggahatthāya kathesi-- “dhammadinne aham satthu dhammadesanam sutvā lokuttaradhammam nāma adhigato, tam adhigatassa evarūpā lokiyakiriyā na vaṭṭati. Yadi tvam icchasi, tava cattālisa koṭiyo mama cattālisa koṭiyoti asītikoṭidhanam atthi, ettha issarā hutvā mama mātiṭṭhāne vā bhaginiṭṭhāne vā ṭhatvā vasa. Tayā dinnena bhattapiṇḍamattakena aham yāpessāmi. Athewam na karosi, ime bhoge gahetvā kulageham gaccha, athāpi te bahiddhā patthanā natthi, aham tam bhaginiṭṭhāne vā dhituṭṭhāne vā ṭhapetvā posessāmī”ti.

Sā cintesi-- “pakatipuriso evam vattā nāma natthi. Addhā etena lokuttaravadaradhammo paṭividdho. So pana dhammo kim puriseheva paṭibujjhitatabbo, udāhu mātugāmopi paṭivijjhitum sakkotī”ti visākhām etadavoca-- “Kim nu kho eso dhammo puriseheva labhitabbo, mātugāmenapi sakkā laddhun”ti? Kim vadesi

dhammadinne, ye paṭipannakā, te etassa dāyādā, yassa yassa upanissayo atthi, so so etam paṭilabhatīti. Evam sante mayham pabbajjam anujānāthāti. Sādhu bhadde, ahampi tam etasmirnyeva magge yojetukāmo, manam pana te ajānamāno na kathemīti tāvadeva Bimbisārassa rañño santikam gantvā vanditvā aṭṭhāsi.

Rājā (CS:pg.2.257) “Kim, gahapati, akāle āgatosi”ti pucchi. Dhammadinnā, “mahārāja, pabbajissāmī”ti vadatīti. Kim panassa laddhum vaṭṭatīti? Aññam kiñci natthi, sovaṇṇasivikam deva, laddhum vaṭṭati nagarañca patijaggāpetunti. Rājā sovaṇṇasivikam datvā nagaram patijaggāpesi. Visākho dhammadinnam gandhodakena nahāpetvā sabbālaṅkārehi alaṅkārāpetvā sovaṇṇasivikāya nisidāpetvā nātigāñena parivārāpetvā gandhapupphādīhi pūjayamāno nagaravāsanam karonto viya bhikkhuni-upassayam gantvā, “dhammadinnam pabbājethāyye”ti āha. Bhikkhuniyo “ekam vā dve vā dose sahitum vaṭṭati gahapatī”ti āhamsu. Natthayye koci doso, saddhāya pabbajatīti. Athekā byattā therī tacapañcakakammaṭhānam ācikkhitvā kese (MA.44./II,358.) ohāretvā pabbājesi. Visākho, “abhiramayye, svākkhāto dhammo”ti vanditvā pakkāmi.

Tassā pabbajitadivasato paṭṭhāya lābhasakkāro uppajji. Teneva palibuddhā samañadhammaṁ kātum okāsam na labhati. Athācariya-upajjhāyatheriyo gahetvā janapadaṁ gantvā aṭṭhatimśāya ārammañesu cittarucitam kammaṭhānam kathāpetvā samañadhammaṁ kātum āraddhā, abhinīhārasampannattā pana nāticiram kilamittha.

Ito paṭṭhāya hi satasahassakappamatthake padumuttaro nāma Satthā loke udapādi. Tadā esā ekasmiṁ kule dāsī hutvā attano kese vikkiṇitvā Sujātattherassa nāma aggasāvakassa dānam datvā patthanamakāsi. Sā tāya patthanābhinīhārasampattiyā nāticiram kilamittha, katipāheneva arahattam patvā cintesi-- “Ahām yenatthena sāsane pabbajitā, so matthakam patto, kim me janapadavāsenā, mayham nātakāpi puññāni karissanti, bhikkhunisaṅghopī paccayehi na kilmissati, Rājagahām gacchāmī”ti bhikkhunisaṅghām gahetvā Rājagahameva agamāsi. Visākho, “dhammadinnā kira āgatā”ti sutvā, “pabbajitvā nacirasseva janapadaṁ gatā, gantvāpi nacirasseva paccāgatā, kim nu kho bhavissati, gantvā jānissāmī”ti dutiyagamanena bhikkhuni-upassayam agamāsi. Tena vuttam-- “Atha kho visākho upāsako yena dhammadinnā bhikkhunī tenupasaṅkamī”ti.

Etadavocāti (CS:pg.2.258) etam sakkāyoti-ādivacanam avoca. Kasmā avocāti? Evam kirassa ahosi-- “abhiramasī nābhramasi, ayye”ti evam pucchanam nāma na pañditakiccam, pañcupādānakkhandhe upanetvā pañham pucchissāmi, pañhabyākarañena tassā abhiratim vā anabhiratim vā jānissāmīti, tasmā avoca. Tam sutvāvā dhammadinnā aham, āvuso Visākha, acirapabbajitā sakāyam vā parakāyam vā kuto jānissāmīti vā, aññattheriyo upasaṅkamitvā pucchāti vā avatvā upanikkhittam sampaṭicchamānā viya, ekapāsakaganṭhīri mocentī viya gahanaṭṭhāne hatthimaggaṁ nīharamānā viya (MA.44./II,359.) khaggamukhena samuggam vivaramānā viya ca paṭisambhidāvisaye ṭhatvā pañham vissajjamānā, **pañca** **kho** **ime**, **āvuso** **Visākha**,

upādānakkhandhāti-ādimāha. Tattha **pañcāti** gañanaparicchedo.

Upādānakkhandhāti upādānānam paccayabhūtā khandhāti evamādinā nayenettha upādānakkhandhakathā vitthāretvā kathetabbā. Sā panesā Visuddhimagge vitthāritā evāti tattha vittāritanayeneva veditabbā. **Sakkāyasamudayā**dīsupi yaṁ vattabbaṁ, tam hetṭhā tattha tattha vuttameva.

Idam pana catusaccabyākarañam sutvā visākho theriyā abhiratabhāvarān aññāsi. Yo hi Buddhasāsane ukkaṇṭhito hoti anabhirato, so evam pucchitapucchitapañham

sañdāsena ekekam palitam gañhanto viya, sinerupādato vālukam uddharanto viya vissajjetum na sakkoti. Yasmā pana imāni cattāri saccāni loke candimasūriyā viya Buddhasāsane pākaṭāni, parisamajjhe gato hi Bhagavāpi mahātherāpi saccāneva pakāsentī; bhikkhusaṅghopī pabbajitadivasato paṭṭhāya kulaputte cattāri nāma kiṁ, cattāri ariyasaccānīti pañham uggañhāpeti. Ayañca dhammadinnā upāyakosalle ṭhitā pañditā byattā nayaṁ gahetvā sutenapi kathetum samatthā, tasmā “na sakkā etissā ettāvatā saccānam paṭividdhabhāvo ñātum, saccavinibbhogapañhabyākaraṇena sakkā ñātun”ti cintetvā hetṭhā kathitāni dve saccāni paṭinivattetvā guļham katvā gañthipañham pucchissāmīti pucchanto **taññeva nu kho, ayyeti-ādimāha.**

Tassa vissajjane **na kho, āvuso Visākha, taññeva upādānantī** upādānassa sañkhārakkhandhekadesabhāvato na tamyeva upādānam te pañcupādānakkhandhā, nāpi aññatra pañcahi upādānakkhandhehi upādānam. Yadi hi taññeva (CS:pg.2.259) siyā, rūpādisabhāvampi upādānam siyā. Yadi aññatra siyā, parasamaye cittavippayutto anusayo viya pañnatti viya nibbānam viya ca khandhavinimuttam vā siyā, chattho vā khandho paññapetabbo bhavyeyya, tasmā evam byākāsi. (MA.44./II,360.) Tassā byākaraṇam sutvā “adhigatapatiṭṭhā ayan”ti visākho niṭṭhamagamāsi. Na hi sakkā akhīñāsavena asambaddhena avithāyantena padīpasahassam jālentena viya evarūpo guļho paṭicchanno tilakkhañhato gambhīro pañho vissajjetum. Niṭṭham gantvā pana, “Ayaṁ dhammadinnā sāsane laddhapatiṭṭhā adhigatapaṭisambhidā vesārajjappattā bhavamatthake ṭhitā mahākhīñāsavā, samatthā mayham pucchitapañham kathetum, idāni pana nam ovattikasāram pañham pucchissāmī”ti cintetvā tam pucchanto, **katham panāyyeti-ādimāha.**

461. Tassa vissajjane **assutavāti-ādi mūlapariyāye** vitthāritameva. **Rūpam attato samanupassatī**, “idhekacco rūpam attato samanupassati. Yam rūpam so aham, yo aham tam rūpanti rūpañca attañca advayaṁ samanupassati. Seyyathāpi nāma telappadīpassa jhāyato yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accīti accīñca vaṇṇañca advayaṁ samanupassati. Evameva idhekacco rūpam attato samanupassati ...pe... advayaṁ samanupassatī”ti (paṭi.ma.1.131) evam rūpam attāti diṭṭhipassanāya passati. **Rūpavantaṁ vā attānanti** arūpam attāti gahetvā chāyāvantam rukkhami viya tam attānam rūpavantaṁ samanupassati. **Attani vā rūpanti** arūpameva attāti gahetvā pupphasmiṁ gandhami viya attani rūpam samanupassati. **Rūpasmiṁ vā attānanti** arūpameva attāti gahetvā karaṇḍaya maṇīm viya attānam rūpasmiṁ samanupassati. **Vedanam attatoti-ādīsupi eseva nayo.**

Tattha, **rūpam attato samanupassatī** suddharūpameva attāti kathitam. Rūpavantaṁ vā attānam, attani vā rūpam, rūpasmiṁ vā attānam. Vedanam attato... saññam... sañkhāre... viññānam attato samanupassatīti imesu sattasu ṭhānesu (CS:pg.2.260) arūpam attāti kathitam. Vedanāvantam vā attānam, attani vā vedanam, vedanāya vā attānanti evam catūsu khandhesu (MA.44./II,361.) tiṇṇam tiṇṇam vasena dvādasasu ṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha rūpam attato samanupassati... vedanam... saññam... sañkhāre... viññānam attato samanupassatīti imesu pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā, avasesesu sassatadiṭṭhīti. Evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo, pañca vibhavadiṭṭhiyo honti. **Na rūpam attatoti** ettha rūpam attāti na samanupassati. Aniccam dukkham anattāti pana samanupassati. **Na rūpavantaṁ attānam ...pe... na viññāṇasmiṁ attānanti** ime pañcakkhandhe kenaci pariyāyena attato na samanupassati, sabbākārena pana aniccā dukkhā anattāti samanupassati.

Ettāvatā theriyā, “evam kho, āvuso Visākha, sakkāyadiṭṭhi hotī”ti evam

purimapañham vissajjentiyā ettakena gamanarū hoti, āgamanarū hoti, gamanāgamanarū hoti, vaṭṭam vattatīti vaṭṭam matthakam pāpetvā dassitam. **Evaṁ kho, āvuso Visākha, sakkāyadiṭhi na hotīti** pacchimam pañham vissajjentiyā ettakena gamanarū na hoti, āgamanarū na hoti, gamanāgamanarū na hoti, vaṭṭam nāma na vattatīti vivatṭam matthakam pāpetvā dassitam.

462. Katamo panāyye, ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti ayam pañho theriyā paṭipucchitvā vissajjetabbo bhavyeyya-- “Upāsaka, tayā hetṭhā maggo pucchito, idha kasmā maggameva pucchasi”ti. Sā pana attano byattatāya paṇḍiccena tassa adhippāyam sallakkhesi-- “Ininā upāsakena hetṭhā paṭipattivasena maggo pucchito bhavissati, idha pana tam saṅkhatāsaṅkhalokiyalokuttarapañcahitāsaṅcahitavasena pucchitukāmo bhavissati”ti. Tasmā appaṭipucchitvā yaṁ yaṁ pucchi, tam tam vissajjesi. Tattha **saṅkhato**ti cetito kappito pakappito āyūhito kato nibbattito samāpajjantena samāpajjitatutto. **Tīhi ca kho, āvuso Visākha, khandhehi ariyo aṭṭhaṅgiko maggo saṅcahitoti** ettha yasmā maggo sappadeso, tayo khandhā nippadesā, tasmā ayam sappadesattā nagaram viya rajjena nippadesehi tīhi khandhehi saṅcahitoto. Tattha sammāvācādayo tayo sīlameva, tasmā te sajātito sīlakkhandhena saṅcahitāti. Kiñcāpi hi pāliyam sīlakkhandheti (**MA.44./II,362.**) bhummema viya niddeso kato, attho pana karaṇavasena veditabutto. Sammāvāyāmādīsu pana (**CS:pg.2.261**) tīsu samādhi attano dhammatāya ārammaṇe ekaggabhāvena appetum na sakkoti. Vīriye pana paggahakiccām sādhente satiyā ca apilāpanakiccām sādhentiyā laddhūpakāro hutvā sakkoti.

Tatrāyam upamā-- yathā hi “nakkhattam kīlissāmā”ti uyyānam paviṭhesu tīsu sahāyesu eko supupphitam campakarukkham disvā hattham ukkhipitvāpi gahetum na sakkuṇeyya. Athassa dutiyo onamitvā piṭhim dadeyya, so tassa piṭhiyam ṭhatvāpi kampamāno gahetum na sakkuṇeyya Athassa itaro arīsakūṭam upanāmeyya, so ekassa piṭhiyam ṭhatvā ekassa arīsakūṭam olubbha yathāruci pupphāni ocinitvā piṭandhitvā nakkhattam kīleyya. Evaṁ sampadamidam datṭhabbaṁ. Ekato uyyānam paviṭhā tayo sahāyakā viya hi ekato jātā sammāvāyāmādayo tayo dhammā. Supupphitacampako viya ārammaṇam. Hattham ukkhipitvāpi gahetum asakkonto viya attano dhammatāya ārammaṇe ekaggabhāvena appetum asakkonto samādhi. Piṭhim datvā onatasahāyo viya vāyāmo. Arīsakūṭam datvā ṭhitasahāyo viya sati. Yathā tesu ekassa piṭhiyam ṭhatvā ekassa arīsakūṭam olubbha itaro yathāruci pupphāni gahetum sakkoti, evamevaṁ vīriye paggahakiccām sādhente, satiyā ca apilāpanakiccām sādhentiyā laddhupakāro samādhi sakkoti ārammaṇe ekaggabhāvena appetum. Tasmā samādhiyevettha sajātito samādhikkhandhena saṅcahitoto. Vāyāmasatiyo pana kiriyato saṅcahitā honti.

Sammādiṭthisammāsaṅkappesupi paññā attano dhammatāya aniccam dukkham anattāti ārammaṇam nicchetum na sakkoti, vitakke pana ākotetvā ākotetvā dente sakkoti. Katham? Yathā hi heraññiko kahāpaṇam hatthe ṭhapetvā sabbabhāgesu oloketukāmo samānopi na cakkhudaleneva parivattetum sakkoti, aṅgulipabbehi pana parivattetvā ito cito ca oloketum sakkoti. Evameva na paññā attano dhammatāya aniccaṁdivasena ārammaṇam nicchetum sakkoti, abhiniropanalakkhaṇena pana (**MA.44./II,363.**) āhananapariyāhananarasena vitakkena ākotentena viya parivattentena viya ca ādāyā dinnameva vinicchetum sakkoti. Tasmā (**CS:pg.2.262**) idhāpi sammādiṭhiyeva sajātito paññākhandhena saṅcahitā. Sammāsaṅkappo pana kiriyato saṅcahitoto hoti. Iti imehi tīhi khandhehi maggo saṅcahitam gacchat. Tena vuttam-- “tīhi ca kho, āvuso Visākha, khandhehi ariyo aṭṭhaṅgiko maggo saṅcahitoti”ti.

Idāni ekacittakkhaṇikam maggasamādhīm sanimittam̄ saparikkhāram̄ pucchanto, **katamo panāyyeti**-ādimāha. Tassa vissajjane cattāro satipatṭhānā maggakkhaṇe catukiccasādhanavasena uppannā sati, sā samādhissa paccayatthena nimittam̄. Cattāro sammappadhānā catukiccasādhanavaseneva uppannam̄ vīriyam̄, tam̄ parivārat̄thena parikkhāro hoti. **Tesam̄yeva dhammānantī** tesam maggasampayuttadhammānam̄. **Āsevanāti**-ādīsu ekacittakkhaṇikāyeva āsevanādayo vuttāti.

Vitañḍavādī pana, “ekacittakkhaṇiko nāma maggo natthi, ‘Evam bhāveyya satta vassānī’ti hi vacanato sattapi vassāni maggabhāvanā hoti, kilesā pana lahu chijjantā sattahi nāñehi chijjantī’ti vadati. So “suttam̄ āharā”ti vattabbo. Addhā aññam̄ apassanto, “yā tesam̄yeva dhammānam̄ āsevanā bhāvanā bahulīkamman”ti idameva suttam̄ āharitvā, “Aññena cittena āsevati, aññena bhāveti, aññena bahulīkarotī’ti vakkhati. Tato vattabbo-- “Kim panidam̄, suttam̄ neyyattham̄ nītatthan”ti. Tato vakkhati-- “nītattham̄ yathā suttam̄ tatheva attho”ti. Tassa idam̄ uttaram-- evam̄ sante ekam̄ cittam̄ āsevamānam̄ uppannam̄, aparampi āsevamānam̄, aparampi āsevamānanti evam̄ divasampi āsevanāva bhavissati, kuto bhāvanā, kuto bahulīkammaṇ? Ekam̄ vā bhāvayamānam̄ uppannam̄ aparampi bhāvayamānam̄ aparampi bhāvayamānanti evam̄ divasampi bhāvanāva bhavissati, kuto āsevanā kuto bahulīkammaṇ? Ekaṇam̄ vā bahulīkarontam̄ uppannam̄, aparampi bahulīkarontam̄, aparampi bahulīkarontanti evam̄ divasampi (MA.44./II,364.) bahulīkammameva bhavissati kuto āsevanā, kuto bhāvanāti.

Atha vā evam̄ vadeyya-- “ekena cittena āsevati, dvīhi bhāveti, tīhi bahulīkaroti. Dvīhi vā āsevati, tīhi bhāveti, ekena bahulīkaroti (CS:pg.2.263) Tīhi vā āsevati, ekena bhāveti, dvīhi bahulīkarotī’ti. So vattabbo-- “mā suttam̄ me laddhanti yam̄ vā tam̄ vā avaca. Pañham̄ vissajjentena nāma ācariyassa santike vasitvā Buddhavacanam̄ uggañhitvā attharasam̄ viditvā vattabbam̄ hoti. Ekacittakkhaṇikāva ayam̄ āsevanā, ekacittakkhaṇikā bhāvanā, ekacittakkhaṇikam̄ bahulīkammam̄. Khayagāmilokuttaramaggo bahulacittakkhaṇiko nāma natthi, ‘ekacittakkhaṇikoyevā’ti saññāpetabbo. Sace sañjānāti, sañjānātu, no ce sañjānāti, gaccha pātova vihāram̄ pavisitvā yāgum̄ pivāhī’ti uyyojetabbo.

463. Katī panāyye saṅkhārāti idha kim pucchatī? Ye saṅkhāre nirodhetvā nirodham̄ samāpajjati, te pucchissāmīti pucchatī. Tenevassa adhippāyam̄ nītvā therī, puññābhisaṅkhārādīsu anekesu saṅkhāresu vijjamānesupi, kāyasaṅkhārādayova ācikkhantī, **tayome āvusoti**-ādimāha. Tattha kāyapaṭibaddhātā kāyena saṅkharīyati karīyati nibbattīyatīti **kāyasaṅkhāro**. Vācam̄ saṅkharoti karoti nibbattetīti **vacīsaṅkhāro**. Cittapaṭibaddhātā cittena saṅkharīyati karīyati nibbattīyatīti **cittasaṅkhāro**. **Katamo panāyyeti** idha kim pucchatī? Ime saṅkhārā aññamaññamissā āluṭitā avibhūtā duddīpanā. Tathā hi, kāyadvāre ādānagaraṇamuñcanacopanāni pāpetvā uppannā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā dvādasa akusalacetanāti evam̄ kusalākusalā vīsatī cetanāpi assāsapassāsāpi kāyasaṅkhārātveva vuccanti. Vacīdvāre hanusaṁcopanāni vacībhedam̄ pāpetvā uppannā vuttappakārāva vīsatī cetanāpi vitakkavicārāpi vacīsaṅkhārotveva vuccanti. Kāyavacīdvāresu (MA.44./II,365.) copanām̄ apattā raho nisinnassa cintayato uppannā kusalākusalā ekūnatiṁsa cetanāpi saññā ca vedanā cāti ime dve dhammāpi cittasaṅkhārotveva vuccanti. Evaṁ ime saṅkhārā aññamaññamissā āluṭitā avibhūtā duddīpanā. Te pākaṭe vibhūte katvā kathāpessāmīti pucchatī.

Kasmā panāyyeti idha kāyasaṅkhārādināmassa padattham̄ pucchatī. Tassa vissajjane **kāyappaṭibaddhāti** kāyanissitā, kāye sati honti, asati (CS:pg.2.264) na honti.

Cittappatibaddhāti cittanissitā, citte sati honti, asati na honti.

464. Idāni kim nu kho esā saññāvedayitanirodham valañjeti, na valañjeti.

Ciñnavasī vā tattha no ciñnavasīti jānanattham pucchanto, **katham panāyye, saññāvedayitanirodhasamāpatti hotīti-ādimāha.** Tassa vissajjane **samāpajjissanti vā samāpajjāmīti vā** padadvayena nevasaññāsaññāyatanasamāpattikālo kathito.

Samāpannoti padena antonirodho. Tathā purimehi dvīhi padehi sacittakakālo kathito, pacchimena acittakakālo. **Pubbeva tathā cittam bhāvitam hotīti** nirodhasamāpattito pubbe addhānaparicchedakāleyeva, ettakām kālam acittako bhavissāmīti addhānaparicchedacittam bhāvitam hoti. **Yam tam tathattāya upanetīti** yaṁ evam bhāvitam cittam, tam puggalam tathattāya acittakabhāvaya upaneti.

Paṭhamam nirujjhati vacīsaṅkhāroti sesasaṅkhārehi paṭhamam dutiyajjhāneyeva nirujjhati. **Tato kāyasaṅkhāroti** tato param kāyasaṅkhāro catutthajjhāne nirujjhati. **Tato cittasaṅkhāroti** tato param cittasaṅkhāro antonirodhe nirujjhati. **Vuṭṭhahissanti vā vuṭṭhahāmīti vā** padadvayena antonirodhakālo kathito. **Vuṭṭhitoti** padena phalasamāpattikālo. Tathā purimehi dvīhi padehi acittakakālo kathito, pacchimena sacittakakālo. **Pubbeva tathā cittam bhāvitam hotīti** nirodhasamāpattito pubbe addhānaparicchedakāleyeva ettakām kālam acittako hutvā tato param sacittako bhavissāmīti addhānaparicchedacittam bhāvitam hoti. **Yam tam tathattāya upanetīti** yaṁ evam bhāvitam cittam, tam puggalam tathattāya sacittakabhāvaya upaneti. Iti heṭṭhā nirodhasamāpajjanakālo gahito, idha nirodhato vuṭṭhānakālo.

(MA.44./II,366.) Idāni nirodhakathām katheturūn vāroti nirodhakathā kathetabbā siyā, sā panesā, “dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārām paṭippassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasībhāvatāpaññā nirodhasamāpattiyā ñāṇan”ti mātikām thapetvā sabbākārena Visuddhimagge kathitā. Tasmā tattha kathitanayeneva gahetabbā (CS:pg.2.265) Ko panāyam nirodho nāma? Catunnām khandhānam paṭisaṅkhā appavatti. Atha kimatthametam samāpajjantīti. Saṅkhārānam pavatte ukkaṇṭhitā sattāharūm acittakā hutvā sukharūm viharissāma, diṭṭhadhammanibbānam nāmetam, yadidam nirodhoti etadattham samāpajjanti.

Paṭhamam uppajjati cittasaṅkhāroti nirodhā vuṭṭhahantassa hi phalasamāpatticittam paṭhamam uppajjati. Tamṣampayuttam saññāñca vedanañca sandhāya, “paṭhamam uppajjati cittasaṅkhāro”ti āha. **Tato kāyasaṅkhāroti** tato param bhavaṅgasamaye kāyasaṅkhāro uppajjati. Kim pana phalasamāpatti assāsapassāse na samuṭṭhāpetīti? Samuṭṭhāpeti. Imassa pana catutthajjhānikā phalasamāpatti, sā na samuṭṭhāpeti. Kim vā etena phalasamāpatti paṭhamajjhānikā vā hotu, dutiyatatiyatutthajjhānikā vā, santāya samāpattiyā vuṭṭhitassa bhikkhuno assāsapassāsā abbohārikā honti. Tesam abbohārikabhāvo Sañjīvattheravatthunā veditabbo. Sañjīvattherassa hi samāpattito vuṭṭhāya kirīsukapupphasadise vītaccitaṅgāre maddamānassa gacchato cīvare amsumattampi na jhāyi, usumākāramattampi nāhosī, samāpattiphalam nāmetanti vadanti. Evamevam santāya samāpattiyā vuṭṭhitassa bhikkhuno assāsapassāsā abbohārikā hontīti bhavaṅgasamayenevetam kathitanti veditabbam.

Tato vacīsaṅkhāroti tato param kiriymayapavattavañjanakāle vacīsaṅkhāro uppajjati. Kim bhavaṅgam vitakkavicāre na samuṭṭhāpetīti? Samuṭṭhāpeti. Tamṣamuṭṭhānā pana vitakkavicārā vācarūm abhisāṅkhātum na (MA.44./II,367.) sakkontīti kiriymayapavattavañjanakālenevataṁ kathitam. **Suññato phassoti-ādayo** saguñenāpi ārammañenāpi kathetabbā. Saguñena tāva suññatā nāma phalasamāpatti, tāya sahajātam

phassaṁ sandhāya suññato phassoti vuttam. **Animittāpañihitesupiese**va nayo.

Ārammaṇena pana nibbānam rāgādīhi suññattā suññam nāma, rāganmittādīnam abhāvā animittam, rāgadosamohappañidhīnam abhāvā appañihitam. Suññatam nibbānam ārammaṇam katvā uppannahalasamāpattiyaṁ phasso suññato nāma.

Animittāpañihitesupi esevo nayo.

Aparā (CS:pg.2.266) āgamaniyakathā nāma hoti, suñnatā, animittā, appañihitati hi vipassanāpi vuccati. Tattha yo bhikkhu saṅkhāre aniccato pariggahetvā aniccato disvā aniccato vuṭṭhāti, tassa vuṭṭhānagāminivipassanā **animittā** nāma hoti. Yo dukkhatō pariggahetvā dukkhatō disvā dukkhatō vuṭṭhāti, tassa **appañihitā** nāma. Yo anattato pariggahetvā anattato disvā anattato vuṭṭhāti, tassa **suññatā** nāma. Tattha animittavipassanāya maggo animitto nāma, animittamaggassa phalam animittam nāma. Animittaphalasamāpattisahajāte phasse phusante animitto phasso phusatīti vuccati. Appañihitasuññatesupi esevo nayo. Āgamaniyena kathite pana suññato vā phasso animitto vā phasso appañihito vā phassoti vikappo āpajjeyya, tasmā saguṇena ceva ārammaṇena ca kathetabbam. Evañhi tayo phassā phusantīti sameti.

Vivekaninnanti-ādīsu nibbānam viveko nāma, tasmām viveke ninnam onatanti **vivekaninnam**. Aññato āgantvā yena viveko, tena vañkaṁ viya hutvā ṛhitanti **vivekapoṇam**. Yena viveko, tena patamānam viya ṛhitanti **vivekapabbhāram**.

465. Idāni yā vedanā nirodhettvā nirodhasamāpattim samāpajjati, tā pucchissāmīti pucchanto **kati panāye, vedanāti** āha. **Kāyikām** vāti-ādīsu pañcadvārikam (MA.44./II,368.) sukham kāyikam nāma, manodvārikam cetasikam nāmāti veditabbarām. Tattha **sukhanti** sabhāvaniddeso. **Sātanti** tasseva madhurabhāvadīpakam vevacanam. **Vedayitanti** vedayitabhāvadīpakam, sabbavedanānam sādhāraṇavacanam. Sesapadesupi esevo nayo. **Thitisukhāvipariṇāmadukkhāti**-ādīsu sukhāya vedanāya atthibhāvo sukham, natthibhāvo dukkham. Dukkhāya vedanāya atthibhāvo dukkham, natthibhāvo sukham. Adukkhamasukhāya vedanāya jānanabhāvo sukham, ajānanabhāvo dukkham attho.

Kim anusayo anusetīti katamo anusayo anuseti. Appahīnaṭthena sayito viya hotīti anusayapucchām pucchati. **Na kho, āvuso** (CS:pg.2.267) **Visākha, sabbāya sukhāya vedanāya rāgānusayo anusetīti** na sabbāya sukhāya vedanāya rāgānusayo anuseti. Na sabbāya sukhāya vedanāya so appahīno, na sabbam sukham vedanam ārabbha uppajjatīti attho. Esa nayo sabbattha. **Kim pahātabbanti** ayam pahānapucchā nāma.

Rāgam tena **pajahatīti** ettha ekeneva byākaraṇena dve pucchā vissajjesi. Idha bhikkhu rāgānusayam vikkhambhetvā pathamajjhānam samāpajjati, jhānavikkhambhitam rāgānusayam tathā vikkhambhitameva katvā vipassanam vaḍḍhetvā anāgāmimaggena samugghāteti. So anāgāmimaggena pahīnopi tathā vikkhambhitattāva pathamajjhāne nānuseti nāma. Tenāha-- “na tattha rāgānusayo anuseti”ti. **Tadāyatānanti** tam āyatanaṁ, paramassāsabhāvena patiṭṭhānabhūtam arahattanti attho. **Iti anuttaresūti** evam anuttarā vimokkhātī laddhanāme arahatte. **Pihām upaṭṭhāpayatoti** patthanam patṭhapentassa. **Uppajjati pihāpaccayā domanassanti** patthanāya patṭhapanamūlakam domanassam uppajjati. Tam panetaṁ na patthanāya patṭhapanamūlakam uppajjati, patthetvā alabhartassa pana alābhāmūlakam uppajjamānam, “upajjati pihāpaccayā”ti vuttam. Tattha kiñcāpi domanassam nāma ekantena akusalam, idam pana sevitabbam domanassam vātṭatīti vadanti. Yogino (MA.44./II,369.) hi temāsikam chamāsikam vā navamāsikam vā paṭipadam gaṇhanti. Tesu yo tam tam paṭipadam gahetvā

antokālaparicchedeyeva arahattam pāpuṇissāmīti ghaṭento vāyamanto na sakkoti yathāparicchinnakālena pāpuṇitum, tassa balavadomanassam uppajjati, Ālindikavāsimahāphussadevatherassa viya assudhārā pavattanti. Thero kira ekūnavīsativassāni gatapaccāgatavattam pūresi. Tassa, “Imasmim vāre arahattam gaṇhissāmi, imasmim vāre visuddhipavāraṇam pavāressāmī”ti mānasam bandhitvā samaṇadhammaṁ karontasseva ekūnavīsativassāni atikkantāni. Pavāraṇādivase āgate therassa assupātena muttadivaso nāma nāhosī. Vīsatime pana vasse arahattam pāṇuṇi.

Paṭigham (CS:pg.2.268) **tena pajahatī**ti ettha domanasseneva paṭigham pajahati. Na hi paṭigheneva paṭighappahānam, domanassena vā domanassappahānam nāma atthi. Ayam pana bhikkhu temāsikādīsu aññataram paṭipadam gahetvā iti paṭisañcikkhati-- “Passa bhikkhu, kiṁ tuyham silena hīnaṭhānam atthi, udāhu vīriyena, udāhu paññāya, nanu te sīlam suparisuddham vīriyam supaggahitam paññā sūrā hutvā vahati”ti. So evam paṭisañcikkhitvā, “Na dāni puna imassa domanassassa uppajjituṁ dassāmī”ti vīriyam dalhām katvā antotemāse vā antochamāse vā antonavamāse vā anāgāmimaggena tam samugghāteti. Iminā pariyāyena paṭigheneva paṭigham, domanasseneva domanassam pajahati nāma.

Na tattha paṭighānusayo anusetīti tattha evarūpe domanasse paṭighānusayo nānuseti. Na tam ārabba uppajjati, pahīnova tattha paṭighānusayoti attho. **Avijjam** **tena pajahatī**ti idha bhikkhu avijjānusayam vikkhambhetvā catutthajjhānam samāpajjati, jhānavikkhambhitam avijjānusayam tathā vikkhambhitameva katvā vipassanam vadhetvā arahattamaggena samugghāteti. So arahattamaggena pahīnopi tathā vikkhambhitattāva catutthajjhāne (MA.44./II,370.) nānuseti nāma. Tenāha-- “na tattha avijjānusayo anusetī”ti.

466. Idāni paṭibhāgapuccham pucchanto **sukhāya panāyyeti**-ādimāha. Tassa vissajjane yasmā sukhassa dukkham, dukkhassa ca sukham paccanīkaṁ, tasmā dvīsu vedanāsu visabhāgapatiṭbhāgo kathito. Upekkhā pana andhakārā avibhūtā duddīpanā, avijjāpi tādisāvāti tenettha sabhāgapatiṭbhāgo kathito. Yattakesu pana ṭhānesu avijjā tamam karoti, tattakesu vijjā tamam vinodetīti visabhāgapatiṭbhāgo kathito. **Avijjāya kho, āvusoti** ettha ubhopete dhammā anāsavā lokuttaraṭṭhena abyākataṭṭhena ca sabhāgapatiṭbhāgova kathito. **Accayāsīti** ettha pañham atikkamitvā gatosīti attho.

Nāsakkhi pañhānam pariyanṭam gahetunti pañhānam paricchedapamāṇam gahetuṁ nāsakkhi, appatiṭbhāgadhammassa paṭibhāgam pucchi. Nibbānam nāmetam appatiṭbhāgarī (CS:pg.2.269) na sakkā nīlam vā pītakam vātī kenaci dhammena saddhim paṭibhāgam katvā dassetuṁ. Tañca tvam iminā adhippāyena puccasīti attho.

Ettāvatā cāyam upāsako yathā nāma sattame ghare salākabhattam labhitvā gato bhikkhu satta gharāni atikkamma ṭṭhamassa dvāre ṭhito sabbānipi satta gehāni viraddhova na aññāsi, evamevaṁ appatiṭbhāgadhammassa paṭibhāgam pucchanto sabbāsupi sattasu sappaṭibhāgapucchāsu viraddhova hotīti veditabbo.

Nibbānogadhanti nibbānabbhantaram nibbānam anupaviṭṭham. **Nibbānaparāyananti** nibbānam param ayanamassa parā gati, na tato param gacchati attho. Nibbānam pariyoṣānam avasānam assāti **nibbānapariyoṣānam**.

467. **Paṇḍitāti** paṇḍiccena samannāgatā, dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā ṭhānāṭṭhānakusalāti attho. **Mahāpaññāti** mahante atthe mahante dhamme (MA.44./II,371.) mahantā niruttiyo mahantāni paṭibhānāni pariggaṇhanasamatthāya paññāya samannāgatā. **Yathā tam dhammadinnāyāti** yathā

dhammadinnāya bhikkhuniyā byākataṁ, ahampi tarī evamevarī byākareyyanti. Ettāvatā ca pana ayam suttanto jinabhāsito nāma jāto, na sāvakabhāsito. Yathā hi rājayuttehi likhitam paññam yāva rājamuddikāya na lañchitam hoti, na tāva rājapanñanti sañkyam gacchatī; lañchitamattam pana rājapanñam nāma hoti, tathā, “Ahampi tarī evameva byākareyyan”ti imāya jinavacanamuddikāya lañchitattā ayam suttanto āhaccavacanena jinabhāsito nāma jāto. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Cūlavedallasuttavaññanā niñhitā.

(M.45.) 5.Cūladhammasamādānasuttavaññanā

468. Evam me sutanti Cūladhammasamādānasuttam. Tattha **dhammasamādānānīti** dhammoti gahitagañāni. **Paccuppannasukhanti** paccuppanne sukham, āyūhanakkhaṇe sukham (**CS:pg.2.270**) sukaram sukhena sakkā pūretum. **Āyatīm dukkhavipākanti** anāgate vipākakāle dukkhavipākam. Iminā upāyena sabbapadesu attho veditabbo.

469. Natthi kāmesu dosoti vatthukāmesupi kilesakāmesupi doso natthi. **Pātabyataṁ āpajjantīti** te vatthukāmesu kilesakāmena pātabyataṁ pivitabbataṁ, yathāruci paribhuñjitabbatam āpajjantīti attho. **Molibaddhāhīti** molim katvā baddhakesāhi. **Paribbājikāhīti** tāpasaparibbājikāhi. **Evamāhāmīsūti** evam vadanti. **Pariññam paññapentīti** pahānam samatikkamam paññapenti. **Māluvāsipātikāti** dīghasanṭhānam māluvāpakkam. **Phaleyyāti** ātapena sussitvā bhijjeyya. **Sālamūleti** sālarukkhassa samīpe. **Santāsan āpajjeyyāti** kasmā āpajjati? Bhavanavināsabhayā. Rukkhamūle patitamāluvābījato hi (**MA.45./II,372.**) latā uppajjivtā rukkham abhiruhati. Sā mahāpattā ceva hoti bahupattā ca, kovilārapattasadisehi pattehi samannāgatā. Atha tam rukkham mūlato paṭṭhāya vinandhamānā sabbaviṭapāni sañchādetvā mahantaṁ bhāraṁ janetvā tiñthati. Sā vāte vā vāyante deve vā vassante oghanam janetvā tassa rukkhassa sabbasākhāpasākham bhañjati, bhūmiyam nipāteti. Tato tasmirū rukkhe patiñthitavimānam bhijjati nassati. Iti sā bhavanavināsabhayā santāsam āpajjati.

Ārāmadevatāti tattha tattha pupphārāmaphalārāmesu adhivatthā devatā. **Vanadevatāti** andhavanasubhagavanādīsu vanesu adhivatthā devatā. **Rukkhadevatāti** abhilakkhitese nalerupucimandādīsu rukkhesu adhivatthā devatā.

Osadhitināvanappatīsūti harītakī-āmalakī-ādīsu osadhīsu tālanālikerādīsu tiñesu vanajeñthakesu ca vanappatirukkhesu adhivatthā devatā. **Vanakammikāti** vane kasanalāyanadāru-āharañagorakkhādīsu kenacideva kammena vā vicarakamanussa.

Uddhareyyunti khādeyyuṁ. **Vilambinīti** vātena pahatapahatañthānesu keļim karontī viya vilambantī. **Sukho imissāti** evarūpāya māluvālatāya samphassopi sukho, dassanampi sukham. Ayan me dārakānam āpānamāñdalām bhavissati, kīlābhūmi bhavissati, dutiyam (**CS:pg.2.271**) me vimānam pañiladdhanti latāya dassanepi samphassepi somanassajātā evamāha.

Viṭabhim kareyyāti sākhānam upari chattākārena tittheyya. **Oghanam janeyyāti** heñthā ghanam janeyya. Upari āruyha sakalam rukkham paliveñhetvā puna heñthā bhassamānā bhūmiñ gañheyyāti attho. **Padaleyyāti** evam oghanam katvā puna

tato paṭṭhāya yāva mūlā otinṇasākhāhi abhiruhamānā sabbasākhā paliveṭhentī matthakam̄ patvā teneva niyāmena puna orohitvā ca abhiruhitvā ca sakalarukkham̄ saṁsibbitvā ajjhottarantī sabbasākhā hetṭhā katvā sayam̄ upari (MA.45./II,373.) ṭhatvā vāte vā vāyante deve vā vassante padāleyya. Bhindeyyāti attho. Khānumattameva tiṭṭheyya, tattha yam̄ sākhaṭṭhakavimānam̄ hoti, tam̄ sākhāsu bhijjamānāsu tattha tattheva bhijjivā sabbasākhāsu bhinnāsu sabbam̄ bhijjati. Rukkhaṭṭhakavimānam̄ pana yāva rukkhassa mūlamattampi tiṭṭhati, tāva na nassati. Idam̄ pana vimānam̄ sākhaṭṭhakam̄, tasmā sabbasākhāsu sambhijjamānāsu bhijjitha. Devatā puttakē gahetvā khānuke ṭhitā paridevitum̄ āraddha.

471. Tibbarāgajātikoti bahalarāgasabhāvo. **Rāgajam̄ dukkham̄ domanassam̄ paṭisam̄vedeti** tibbarāgajātikattā diṭṭhe diṭṭhe ārammaṇe nimittam̄ gaṇhāti. Athassa ācariyupajjhāyā daṇḍakammarā āñāpenti. So abhikkhaṇam̄ daṇḍakammarā karonto dukkham̄ domanassam̄ paṭisam̄vedeti, natveva vītikkamām̄ karoti. **Tibbadosajātikoti** appamattikeneva kuppati, daharasāmañgerehi saddhiṁ hatthaparāmāsādīni karontova katheti. Sopi daṇḍakammapaccayā dukkham̄ domanassam̄ paṭisam̄vedeti. Mohajātiko pana idha katarām̄ vā katato akatarām̄ vā akatato na sallakkheti, tāni tāni kiccāni virādheti. Sopi daṇḍakammapaccayā dukkham̄ domanassam̄ paṭisam̄vedeti.

472. Na tibbarāgajātikoti-ādīni vuttapaṭipakkhanayena veditabbāni. Kasmā paneththa koci tibbarāgādijātiko hoti, koci na tibbarāgādijātiko? Kammaniyāmena. Yassa hi kammāyūhanakkhaṇe lobho balavā hoti, alobho mando, adosāmohā balavanto, dosamohā (CS:pg.2.272) mandā, tassa mando alobho lobhaṇ pariyādātūrū na sakkoti, adosāmohā pana balavanto dosamohe pariyādātūrū sakkoti. Tasmā so tena kammena dinnapaṭisandhivasena nibbatto luddho hoti, sukhasīlako akkodhano paññavā vajirūpamaññāṇo.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe lobhadosā balavanto honti, alobhādosā mandā, amoho balavā, moho mando, so purimanayeneva luddho ceva hoti duṭṭho ca, paññavā pana hoti vajirūpamaññāṇo Dattābhayatthero viya.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe lobhādosamohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayeneva luddho ceva hoti dandho ca, (MA.45./II,374.) sukhasīlako pana hoti akkodhano.

Tathā yassa kammāyūhanakkhaṇe tayopi lobhadosamohā balavanto honti, alobhādayo mandā, so purimanayeneva luddho ceva hoti duṭṭho ca mūlho ca.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe alobhadosamohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayeneva appakilesō hoti, dibbārammaṇampi disvā niccalo, duṭṭho pana hoti dandhapāñño ca.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe alobhādosamohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayeneva aluddho ceva hoti sukhasīlako ca, mūlho pana hoti.

Tathā yassa kammāyūhanakkhaṇe alobhadosamohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayeneva aluddho ceva hoti paññavā ca, duṭṭho pana hoti kodhano.

Yassa (CS:pg.2.273) pana kammāyūhanakkhaṇe tayopi alobhādayo balavanto honti, lobhādayo mandā, so Mahāsaṅgharakkhitathero viya aluddho aduṭṭho paññavā ca hoti.

Sesam̄ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāyā

(M.46.) 6. Mahādhammasamādānasuttavaṇṇanā

473. Evaṁ me suttanti Mahādhammasamādānasuttaṁ. Tattha **evaṁkāmāti** evaṁ-icchā. **Evaṁchandāti** evaṁ-ajjhāsayā. **Evaṁ-adhippāyāti** evaṁladdhikā. **Tatrāti** tasmiṁ aniṭṭhavaḍḍhane ceva iṭṭhaparihāne ca. **Bhagavāṁmūlakāti** Bhagavā mūlaṁ etesanti Bhagavāṁmūlakā. Idam vuttam hoti-- ime, bhante, amhākāraṁ dhammā pubbe Kassapasammāsambuddhena uppāditā, tasmiṁ parinibbute ekaṁ Buddhantaram añño samaṇo vā brāhmaṇo vā ime dhamme uppādetum samattho nāma nāhosi, Bhagavatā pana no ime dhammā uppāditā. Bhagavantañhi nissāya mayaṁ ime dhamme ājānāma paṭivijjhāmāti evam Bhagavāṁmūlakā no, bhante, dhammāti. **Bhagavāṁnettikāti** Bhagavā hi dhammānaṁ netā vinetā anunetāti. (MA.46./II,375.) Yathāsabhāvato pātiyekkam pātiyekkam nāmam gahetvā dassitā dhammā Bhagavāṁnettikā nāma honti. **Bhagavāṁpaṭisaraṇāti** catubhūmakā dhammā sabbaññutaññāpassa āpātham āgacchamānā Bhagavati paṭisaranti nāmāti Bhagavāṁpaṭisaraṇā. Paṭisarantīti osaranti samosaranti. Apica mahābodhimanḍe nisinnassa Bhagavato paṭivedhavasena phasso āgacchatī, ahaṁ Bhagavā kinnāmoti? Tvaṁ phusanaṭṭhena phasso nāma. Vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇam āgacchatī. Ahaṁ Bhagavā kinnāmanti? Tvaṁ vijānanaṭṭhena viññāṇam nāmāti evam catubhūmakadhammānaṁ yathāsabhāvato pātiyekkam pātiyekkam nāmam gaṇhanto Bhagavā dhamme paṭisaratītipi Bhagavāṁpaṭisaraṇā. **Bhagavantaññeva paṭibhātūti** Bhagavatoyeva etassa bhāsitassa attho upaṭṭhātu, tumheyeva no kathetvā dethāti attho.

474. Sevitabbe (CS:pg.2.274) nissayitabbe. **Bhajitabbe** upagantabbe. **Yathā tam aviddasunoti** yathā aviduno bālassa andhaphuthujjanassa. **Yathā tam viddasunoti** yathā viduno medhāvino pañditassa.

475. Atthi, bhikkhave, dhammasamādānanti Purimasutte uppaṭipāṭi-ākārena mātikā ṭhāpitā idha pana yathādhammaraseneva Satthā mātikām ṭhāpesi. Tattha **dhammasamādānanti** pāññātipāṭadīnam dhammānaṁ gahaṇam.

476. Avijjāgatoti avijjāya samannāgato.

477. Vijjāgatoti vijjāya samannāgato paññavā.

478. Sahāpi dukkhenāti ettha micchācāro abhijjhā micchādiṭṭhīti ime tāva tayo pubbacetanāya ca aparacetanāya cāti dvinnam cetanānam vasena dukkhavedanā honti. Sanniṭṭhāpakacetanā pana sukhasampayuttā vā upekkhāsampayuttā vā hoti. Sesā pāññātipāṭādayo satta tissannampi cetanānam vasena dukkhavedanā honti. Idam sandhāya vuttam-- “sahāpi dukkhena sahāpi domanassena”ti. Domanassameva cettha dukkhanti veditabbam. Pariyēṭṭhim vā āpajjantassa pubbabhāgaparabhāgesu kāyikām dukkhampi vatṭatiyeva.

(MA.46./II,376.) **479. Sahāpi sukhenāti** ettha pāññātipāto pharusavācā byāpādoti ime tāva tayo pubbacetanāya ca aparacetanāya cāti dvinnam cetanānam vasena sukhavedanā honti. Sanniṭṭhāpakacetanā pana dukkhasampayuttā hoti. Sesā satta tissannampi cetanānam vasena sukhavedanā hontiyeva. **Sahāpi somanassenāti** somanassameva cettha sukhanti veditabbam. Iṭṭhaphoṭṭhabbasamañgino vā pubbabhāgaparabhāgesu kāyikām sukhampi vatṭatiyeva.

480. Tatiyadhammasamādāne idhekacco macchabandho vā hoti, māgaviko vā,

pāṇupaghātarīyeva nissāya jīvikāṁ kappeti. Tassa garuṭṭhāniyo bhikkhu akāmakasseva pāṇātipāte ādīnavam, pāṇātipātaviratiyā ca ānisāṁsaṁ kathetvā sikkhāpadam deti. So gaṇhantopi dukkhitova hutvā gaṇhāti. Aparabhāge katipāham vītināmetvā (CS:pg.2.275) rakkhitum asakkontopi dukkhitova hoti, tassa pubbāparacetanā dukkhasahagatāva honti. Sanniṭṭhāpakacetanā pana sukhasahagatā vā upekkhāsaṅgatā vāti evam sabbatha attho veditabbo Iti pubbabhāgaparabhāgacetanāva sandhāya idam vuttam-- “sahāpi dukkhena sahāpi domanassenā”ti. Domanassameva cettha dukkanti veditabbam.

481. Catutthadhammasamādāne dasasupi padesu tissopi pubbabhāgaparabhāgasanniṭṭhāpakacetanā sukhasampayuttā hontiyeva, tam sandhāya idam vuttam-- “sahāpi sukhena sahāpi somanassenā”ti. Somanassameva cettha sukhanti veditabbam.

482. **Tittakālābūti** tittakarasa-alābu. **Visena samṣaṭṭhoti** halāhalavisena sampayutto missito luṭito. **Nacchādēssatīti** na ruccissati na tuṭṭhim karissati. **Nigacchasīti** gamissasi. **Appaṭisaṅkhāya piveyyāti** tam appaccavekkhītvā piveyya.

483. **Āpānīyakāmsoti** āpānīyassa madhurapānakassa bharitakāmso. **Vaṇṇasampannoti** pānakavaṇṇādīhi sampannavaṇṇo, kamse pakkhittapānakavasena pānakakaṁsopi evam vutto. (MA.46./II,377.) **Chādēssatīti** tañhi halāhalavisam yattha yattha pakkhittam hoti, tassa tasseeva rasam deti. Tena vuttam “chādēssatī”ti.

484. **Pūtimuttanti** muttameva. Yathā hi manussabhāvo suvaṇṇavaṇṇo pūtikāyotveva, tadahujātāpi galocilatā pūtilatātveva vuccati. Evam tañkhaṇam gahitam taruṇampi muttam pūtimuttameva. **Nānābhēsajjhēhīti** harītakāmalakādīhi nānosadhehi. **Sukhī assāti** arogo suvaṇṇavaṇṇo sukhī bhaveyya.

485. **Dadhi ca madhu cāti** suparisuddham dadhi ca sumadhuram madhu ca. **Ekajjhām samṣaṭṭhānti** ekato katvā missitam āluṭitam. **Tassa tanti** tassa tam catumadhurabhesajjam pivato rucceyya. Idañca yam bhagandarasamṣaṭṭham lohitam pakkhandati, na tassa bhesajjam, āharam thambhetvā maggam avalañjam karoti. Yam (CS:pg.2.276) pana pittasamṣaṭṭham lohitam, tassetam bhesajjam sītalakiriyāya pariyattabhbūtarām.

486. **Viddheti** ubbiddhe. Meghavigamena dūrībhūteti attho. **Vigatavalāhaketi** apagatameghe, **deveti** ākāse. **Ākāsagatam tamagatanti** ākāsagatam tamam. **Puthusamaṇabrahmaṇaparappavādeti** puthūnam samaṇabrahmaṇasaṅkhātānam paresam vāde. **Abhivihaccāti** abhīhantvā. **Bhāsate ca tapate ca virocate cāti** saradakāle majjhānhikasamaye ādiccova obhāsam muñcati tapati vijjotañti.

Idam pana suttam devatānam ativiya piyam manāpaṁ. Tatridam vatthu-- dakkhiṇadisāyan kira hatthibhogajanapade saṅgaravihāro nāma atthi. Tassa bhojanasāladvāre saṅgararukkhe adhivatthā devatā rattibhāge ekassa daharassa sarabhañnavasena idam suttam osārentassa sutvā sādhukāram adāsi. Daharo kim esoti āha. Aham, bhante, imasmim rukkhe adhivatthā devatāti. Kasmīm devate pasannāsi, kim sadde, udāhu sutteti? Saddo nāma, bhante, yassa kassaci hotiyeva, (MA.46./II,378.) Sutte pasannāmhi. Satthārā Jetavane nisīditvā kathitadivase ca ajja ca ekabyañjanepi nānam natthīti. Assosi tvam devate satthārā kathitadivaseti? Āma, bhante. Kattha ṭhitā assosīti? Jetavanam, bhante, gatāmhi, mahesakkhāsu pana devatāsu āgacchantīsu tattha okāsam alabhitvā idheva ṭhatvā assosinti. Ettha ṭhitāya sakkā sutthu saddo sotunti? Tvaṁ pana, bhante, mayham saddam suṇasīti? Āma devateti. Dakkhiṇakanṇapasse

nisīditvā kathanakālo viya, bhante, hotīti. Kiṁ pana devate satthu rūparūpaṁ passasīti? Satthā mameva oloketīti maññamānā sañthātum na sakkomi, bhanteti. Visesam pana nibbattetum asakkhittha devateti. Devatā tattheva antaradhāyi. Tam divasam kiresa devaputto sotāpattiphale patiṭṭhito. Evamidam suttaṁ devatānam piyam manāpaṁ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahādhammasamādānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.47.) 7. Vīmaṁsakasuttavaṇṇanā

487. Evaṁ (CS:pg.2.277) me sutanti Vīmaṁsakasuttam. Tattha **vīmaṁsakenāti** tayo vīmaṁsakā-- attavīmaṁsako saṅkhāravīmaṁsako satthuvīmaṁsakoti. Tesu, “pañḍitā hāvuso, manussā vīmaṁsakā”ti (saṁ.ni.3.2) ettha attavīmaṁsako āgato. “Yato kho, Ānanda, bhikkhu dhātukusalō ca hoti, āyatanakusalō ca hoti, paṭiccasamuppādakusalō ca hoti, thānāṭṭhānakusalō ca hoti, ettāvatā kho, Ānanda, pañḍito bhikkhu vīmaṁsakoti alām vacanāyā”ti (ma.ni.3.124) ettha saṅkhāravīmaṁsako āgato. Imasmim pana Sutte satthuvīmaṁsako adhippeto. **Cetopariyāyanti** cittavāram cittaparicchedam. **Samannesanāti** esanā pariyesanā upaparikkhā. **Iti viññāṇāyāti** evam vijānanatthāya.

488. Dvīsu dhammesu Tathāgato samannesitabboti idha kalyāṇamittūpanissayaṁ dasseti. Mahā hi esa kalyāṇamittūpanissayo (MA.47./II,379.) nāma. Tassa mahantabhāvo evam veditabbo-- ekasmim hi samaye āyasmā Ānando upaḍḍhami attano ānubhāvena hoti, upaḍḍhami kalyāṇamittānubhāvenāti cintetvā attano dhammatāya nicchetum asakkonto Bhagavantam upasaṅkamitvā pucchi, -- “upaḍḍhamidam, bhante, brahmacariyassa, yadidam kalyāṇamittatā kalyāṇasahāyatā kalyāṇasampavaṇkata”ti. Bhagavā āha-- “Mā hevaṁ, Ānanda, mā hevaṁ, Ānanda, sakalamevidam, Ānanda, brahmacariyam yadidam kalyāṇamittatā kalyāṇasahāyatā, kalyāṇasampavaṇkata. Kalyāṇamittassetam, Ānanda, bhikkhuno pāṭikaṅkham kalyāṇasahāyassa kalyāṇasampavaṇkassa, ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāvessati, ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bahulīkarissati. Kathañcānanda, bhikkhu kalyāṇamitto ...pe... ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāveti, ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bahulīkaroti. Idhānanda, bhikkhu sammādiṭṭhim bhāveti ...pe... sammāsamādhim bhāveti vivekanissitam evam kho, Ānanda, bhikkhu kalyāṇamitto ...pe... bahulīkaroti, tadamināpetam, Ānanda, pariyyena veditabbam. Yathā sakalamevidam brahmacariyam yadidam kalyāṇamittatā kalyāṇasahāyatā kalyāṇasampavaṇkata. Mamañhi, Ānanda, kalyāṇamittam āgamma jātidhammā sattā jātiyā parimuccanti. Jarādhammā ...pe... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammā (CS:pg.2.278) sattā sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccantū”ti (saṁ.ni.5.2).

Bhikkhūnam bāhiraṅgasampattim kathentopi āha-- “bāhiram, bhikkhave, aṅganti karitvā nāññam ekaṅgampi samanupassāmi, yam evam mahato athāya saṁvattati, yathayidam, bhikkhave, kalyāṇamittatā. Kalyāṇamittatā, bhikkhave, mahato athāya saṁvattati”ti (a.ni.1.113). Mahācundassa kilesasallekhapaṭipadam kathentopi, “pare pāpamittā bhavissanti, mayameththa kalyāṇamittā bhavissāmāti sallekho karaṇīyo”ti

(ma.ni.1.83) āha. Meghiyattherassa vimuttiparipācaniyadhamme kathentopi,
 “Aparipakkāya, Meghiya, cetovimuttiyā pañca dhammā paripākāya sāmvattanti.
 Katame pañca? Idha, Meghiya, (MA.47./II,380.) bhikkhu kalyāṇamitto hoti”ti (udā.31)
 kalyāṇamittūpanissayameva visesesi. Piyaputtassa Rāhulattherassa abhiñhovādaṁ
 dentopi--

“Mitte bhajassu kalyāṇe, pantañca sayanāsanam;
 Vivittam appanigghosam, mattaññū hohi bhojane.
 Cīvare piñḍapāte ca, paccaye sayanāsane;
 Etesu tañham mākāsi, mā lokam punarāgamī”ti. (su.ni.340 341)

Kalyāṇamittūpanissayameva sabbapaṭhamam kathesi. Evam mahā esa
 kalyāṇamittūpanissayo nāma. Idhāpi tam dassento Bhagavā **dvīsu dhammesu**
Tathāgato samannesitabboti desanam ārabhi. Pañđito bhikkhu dvīsu dhammesu
 Tathāgatarām esatu gavesatūti attho. Etena Bhagavā ayam mahājaccoti vā,
 lakkhaṇasampannoti vā, abhirūpo dassanīyoti vā, abhiññāto abhilakkhitoti vā, imam
 nissāyāham cīvarādayo paccaye labhissāmīti vā, evam cintetvā maṁ nissāya
 vasanakiccarām natthi. Yo pana evam sallakkheti, “pahoti me esa Satthā hutvā
 satthukiccarām sādhetun”ti, so maṁ bhajatūti sīhanādaṁ nadati. Buddhasīhanādo kira
 nāmesa puttantoti.

Idāni (CS:pg.2.279) te dve dhamme dassento **cakkhusotaviññeyyesūti** āha.
 Tattha satthu kāyiko samācāro vīmamsakassa cakkhuviññeyyo dhammo nāma.
 Vācasiko samācāro sotaviññeyyo dhammo nāma. Idāni tesu samannesitabbākārām
 dassento **ye saṅkiliṭṭhāti**-ādimāha. Tattha **saṅkiliṭṭhāti** kilesasampayuttā. Te ca na
 cakkhusotaviññeyyā. Yathā pana udake calante vā pupphulake vā muñcante anto
 maccho atthīti viññāyati, evam pāññātipātādīni vā karontassa, musāvādādīni vā
 bhañtassā kāyavacīsamācāre disvā ca sutvā ca tamśamuṭṭhāpakacittām saṅkiliṭṭhānti
 viññāyati. Tasmā evamāha. Saṅkiliṭṭhātacittassa hi kāyavacīsamācārāpi
 saṅkiliṭṭhāyeva nāma. **Na te Tathāgatassa saṅvijjantīti** na te Tathāgatassa atthi. Na
 upalabbhantīti evam jānātīti attho. Natthitāyeva hi te na upalabbhanti na
 paṭicchannatāya. Tathā hi Bhagavā ekadivasam imesu dhammesu bhikkhusaṅgham
 (MA.47./II,381.) pavārente āha-- “handā dāni, bhikkhave, pavāremi vo, na ca me kiñci
 garahatha kāyikam vā vācasikam vā”ti. Evaṁ vutte āyasmā Sāriputto uṭṭhāyāsanā
 ekaṁsam uttarāsaṅgam karitvā yena Bhagavā tenañjalim pañāmetvā Bhagavantam
 etadavoca-- “na kho mayam, bhante, Bhagavato kiñci garahāma kāyikam vā vācasikam
 vā. Bhagavā hi, bhante, anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa
 sañjānetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovidō.
 Maggānugā ca, bhante, etarahi sāvakā viharanti pacchāsamannāgatā”ti (sam.ni.1.215).
 Evaṁ parisuddhā Tathāgatassa kāyavacīsamācārā. Uttaropi sudām māṇavo
 Tathāgatassa kāyavacīdvāre anārādhanīyam kiñci passissāmīti satta māse anubandhitvā
 likkhāmattampi na addasa. Manussabhūto vā esa Buddhabhūtassa kāyavacīdvāre kim
 anārādhanīyam passissati? Māropi devaputto bodhisattassa sato mahābhinnikkhamanato
 paṭṭhāya chabbassāni gavesamāno kiñci anārādhanīyam nāddasa, antamaso
 cetoparivitakkamattampi. Māro kira cintesi-- “sacassa vitakkitamattampi akusalam
 passissāmi, tattheva nam muddhani paharitvā pakkamissāmī”ti. So chabbassāni adisvā
 Buddhabhūtampi ekam vassam anubandhitvā kiñci vajjam apassanto gamanasamaye
 vanditvā--

“Mahāvīra (CS:pg.2.280) mahāpuññam, iddhiyā yasasā jalā;

Sabbaverabhayātītarī, pāde vandāmi Gotaman”ti. (saṁ.ni.1.159)

Gātham vatvā gato.

Vītimissāti kāle kaṇhā, kāle sukkāti evam vomissakā. **Vodātāti** parisuddhā nikkilesa. **Samvijjantīti** vodātā dhammā atthi upalabbhanti. Tathāgatassa hi parisuddhā kāyasamācārādayo. Tenāha-- “cattārimāni, bhikkhave, Tathāgatassa arakkheyyāni. Katamāni cattāri? Parisuddhakāyasamācāro, bhikkhave, Tathāgato, natthi Tathāgatassa kāyaduccaritam, yaṁ Tathāgato rakkheyya, ‘mā me idam paro aññāsī’ti. Parisuddhavacīsamācāro... parisuddhamanosamācāro... parisuddhajīvo, bhikkhave, (MA.47./II,382.) Tathāgato natthi Tathāgatassa micchājīvo, yaṁ Tathāgato rakkheyya, mā me idam paro aññāsī’ti (a.ni.7.58).

Imām kusalam dhammani imām anavajjam ājīvatthamakasīlam.

“Ayamāyasmā Satthā kiṁ nu kho dīgharattam samāpanno aticirakālato paṭṭhāya iminā samannāgato, udāhu ittarasamāpanno hiyyo vā pare vā parasuve vā divase samāpanno”ti evam gavesatūti attho. Ekaccena hi ekasmiṁ thāne vasantena buhu micchājīvakammam katam, tam tattha kālātikkame paññāyati, pākaṭam hoti. So aññataram paccantagāmam vā samuddatīram vā gantvā paññasālam kāretvā āraññako viya hutvā viharati. Manussā sambhāvanam uppādetvā tassa paññe paccaye denti. Janapadavāsino bhikkhū tassa parihāram disvā, “Atidappito vatāyam āyasmā, ko nu kho eso”ti pariggaṇhantā, “Asukaṭṭhāne asukam nāma micchājīvarūpa kātunti sannipativā dhammena samena ukkhepanīyādīsu aññataram kammaṁ karonti. Evarūpāya paṭicchannapaṭipattiya attibhāvam vā natthibhāvam vā vīmaṁsāpetum evamāha.

Evam jānātīti dīgharattam samāpanno, na ittarasamāpannoti jānāti.

Anacchariyam cetam. Yaṁ Tathāgatassa etarahi sabbaññutam pattassa dīgharattam ājīvatthamakasīlam (CS:pg.2.281) parisuddham bhaveyya. Yassa bodhisattakālepi evam ahosi.

Atīte kira gandhārarājā ca vedeharājā ca dvepi sahāyakā hutvā kāmesu adīnavam disvā rajjāni puttānam niyyātētvā isipabbajjam pabbajitvā ekasmiṁ arāññagāmake piñḍāya caranti. Paccanto nāma dullabhaloṇo hoti. Tato alonam yāgum labhitvā ekissāya sālāya nisīditvā pivanti. Antarantare manussā loṇacūṇṇam āharityā denti. Eka divasam eko vedehisissa paññe pakkhipitvā loṇacūṇṇam (MA.47./II,383.) adāsi Vedehisi gahetvā upaḍḍham gandhārisissa-santike ṭhāpetvā upaḍḍham attano santike ṭhāpesi. Tato thokam paribhuttāvasesam disvā, “mā idam nassī”ti paññena veṭhetvā tiṇagahane ṭhāpesi. Puna ekasmiṁ divase yāgupānakāle satim katvā olokento tam disvā gandhārisim upasaṅkamitvā, “ito thokam gaṇhatha ācariyā”ti āha. Kuto te laddham vedehisīti? Tasmim divase paribhuttāvasesam “mā nassī”ti mayā ṭhāpitanti. Gandhārisi gahetuṁ na icchatī, alonakarṇyeva yāgum pivitvā vedeham isim avoca--

“Hitvā gāmasahassāni, paripuṇṇāni solasa;

Koṭṭhāgārāni phītāni, sannidhim dāni kubbasī”ti. (jā.1.7.76).

Vedehisi avoca-- “tumhe rajjaṁ pahāya pabbajitā, idāni kasmā loṇacūṇṇamattasannidhikāraṇā pabbajjāya anucchavikam na karothā”ti? Kim mayā kataṁ vedehisīti? Atha nam āha--

“Hitvā gandhāravisayam, pahūtadhanadhāriyam;

Pasāsanato nikkhanto, idha dāni pasāsasi”ti. (jā.1.7.77).

Gandhāro āha--

“Dhammad bhaṇāmi vedeha, adhammo me na ruccati;

Dhammarām me bhaṇamānassa, na pāpamupalimpatī”ti. (jā.1.7.78).

Vedeho (CS:pg.2.282) āha--

“Yena kenaci vaṇṇena, paro labhati ruppanarām;

Mahatthiyampi ce vācarām, na tam bhāseyya paṇḍito”ti. (jā.1.7.79).

Gandhāro āha--

“Kāmarām ruppatu vā mā vā, bhusarāmva vikirīyatu;

Dhammarām me bhaṇamānassa, na pāpamupalimpatī”ti. (jā.1.7.80).

Tato vedehisi yassa sakāpi buddhi natthi, ācariyasantike vinayām na sikkhati, so andhamahirīmso viya vane caratī cintetvā āha--

(MA.47./II,384.) “No ce assa sakā buddhi, vinayo vā susikkhito.

Vane andhamahirīmsova, careyya bahuko jano.

Yasmā ca panidhekacce, āceramhi susikkhitā;

Tasmā vinītavinayā, caranti susamāhita”ti. (jā.1.7.81-82).

Evañca pana vatvā vedehisi ajānitvā mayā katanti gandhārisiṁ khamāpesi. Te ubhopi tapām caritvā brahmañlokam agamāmsu. Evam Tathāgatassa bodhisattakālepi dīgharattām ājīvatthamakasīlām parisuddham ahosi.

Uttajjhāpanno ayamāyasmā bhikkhu yasapattoti ayamāyasmā amhākām

Satthā bhikkhu ñattām paññātabhāvām pākaṭabhāvām ajjhāpanno nu kho, sayañca parivārasampattiṁ patto nu kho noti. Tena cassa paññātajjhāpannabhāvena yasasannissitabhāvena ca kim ekacce ādīnavā sandissanti udāhu noti evam samannesantūti dasseti. **Na tāva, bhikkhaveti**, bhikkhave, yāva bhikkhu na rājarājamahāmattādīsu abhiññātabhāvām vā parivārasampattiṁ vā āpanno hoti, tāva ekacce mānātimānādayo ādīnavā na samvijjanti upasantūpasanto viya sotāpanno viya sakadāgāmī viya ca viharati. Ariyo nu kho puthujjano nu khotipi ñātūm na sakkā hoti.

Yato (CS:pg.2.283) **ca kho, bhikkhaveti** yadā pana idhekacco bhikkhu ñāto hoti parivārasampanno vā, tadā tīñhena siñgena gogañām vijjhanto dutthagoṇo viya, migasañghām abhimaddamāno dīpi viya ca aññe bhikkhū tattha tattha vijjhanto agāravo asabhāgavutti aggapādena bhūmim phusanto viya carati. Ekacco pana kulaputto yathā yathā ñāto hoti yasassī, tathā tathā phalabhbārabharito viya sāli sutthutaram onamati, rājarājamahāmattādīsu upasañkamantesu akiñcanabhāvām paccavekkhitvā samañasaññām upaṭṭhapetvā chinnavisāṇa-usabho viya, cañḍāladārako viya ca sorato nivāto nīcacitto hutvā bhikkhusaṅghassa ceva sadevakassa ca lokassa, hitāya sukhāya paṭipajjati. Evarūpaṁ paṭipattīm sandhāya “nāssa idhekacce ādīnavā”ti āha.

Tathāgato pana atṭhasu lokadhammesu tādī, so hi lābhēpi tādī, (MA.47./II,385.) alābhēpi tādī, yasepi tādī, ayasepi tādī, pasāmsāyapi tādī, nindāyapi tādī, sukhepi tādī, dukkhepi tādī, tasmā sabbākārena nāssa idhekacce ādīnavā samvijjanti.

Abhayūparatoti abhayo hutvā uparato, accantūparato satatūparatoti attho. Na vā bhayena uparatotipi abhayūparato. Cattāri hi bhayāni kilesabhayām vaṭṭabhayām duggatibhayām upavādabhayanti. Puthujjano catūhipi bhayehi bhāyati. Sekkhā tīhi, tesañhi duggatibhayām pahīnām, iti satta sekkhā bhayūparatā, khīñāsavō abhayūparato nāma, tassa hi ekampi bhayañām natthi. Kim paravādabhayām natthīti? Natthi. Parānuddayaṁ pana paṭicca, “mādisām khīñāsavām paṭicca sattā mā nassantū”ti upavādaṁ rakkhati. Mūluppalañvāpīvihāravāsī Yasatthero viya.

Thero kira mūluppalañvāpīgāmām piñḍāya pāvisi. Athassa upaṭṭhākakuladvāraṁ pattassa pattām gahetvā thanḍilapīṭhakām nissāya āsanām paññāpesum. Amaccadhītāpi tamyeva pīṭhakām nissāya paratobhāge nīcataram āsanām

paññāpetvā nisīdi. Eko nevāsiko bhikkhu pacchā pindāya paviṭṭho dvāre ṭhatvāva olokento thero amaccadhiṭtarā saddhim ekamañce nisinnoti sallakkhetvā, “Ayam pañskūliko vihāreva upasantūpasanto (CS:pg.2.284) viya viharati, antogāme pana upaṭṭhāyikāhi saddhim ekamañce nisīdati”ti cintetvā, “Kim nu kho mayā duddiṭṭhan”ti punappunam oloketylā tathāsaññīva hutvā pakkāmi. Theropi bhattakiccam katvā vihāram gantvā vasanaṭṭhānam pavisitvā dvāram pidhāya nisīdi. Nevāsikopi katabhattakicco vihāram gantvā, “tam pañskūlikam niggañhitvā vihārā nikkaḍḍhissāmī”ti asaññatanīhārena therassa vasanaṭṭhānam gantvā paribhogaghaṭato uluñkena udakam gahetvā mahāsaddarām karonto pāde dhovi. Thero, “ko nu kho ayam asaññatacāriko”ti āvajjanto sabbam ūnatvā, “Ayam mayi manam padosetvā apāyūpago mā ahosi”ti vehāsam abbhuggantvā kaṇnikāmañḍalasamīpe pallañkena nisīdi. Nevāsiko duṭṭhākārena ghaṭikam ukkhipitvā dvāram vivaritvā anto paviṭṭho theram apassanto, “heṭṭhāmañcam (MA.47./II,386.) paviṭṭho bhavissaṭi”ti oloketylā tatthāpi apassanto nikkhmitum ārabhi. Thero ukkāsi. Itaro uddham olokento disvā adhivāsetum asakkonto evamāha-- “patirūpam te, āvuso, pañskūlika evam ānubhāvasampannassa upaṭṭhāyikāya saddhim ekamañce nisīditun”ti. Pabbajitā nāma, bhante, mātugāmena saddhim na ekamañce nisīdanti, tumhehi pana duddiṭṭhametanti. Evam khīñāsavā parānuddayāya upavādañ rakkanti.

Khayā rāgassāti rāgassa khayeneva. Vītarāgattā kāme na paṭisevati, na paṭisañkhāya vāretvāti. **Tañceti** evam Tathāgatassa kilesappahānam ūnatvā tattha tattha ṭhanisinnakālādīsupi catuparisamajjhē alaṅkatadhammāsane nisīditvāpi itipi Satthā vītarāgo vītadoso vītamoho vantakileso pahīnamalo abbhā muttapuṇṇacando viya suparisuddhoti evam Tathāgatassa kilesappahāne gaṇam kathayamānam tam vīmamsakam bhikkhum pare evam puccheyyūm ceti attho.

Ākārāti kāraṇāni. **Anvayāti** anubuddhiyo. **Saṅge vā viharantoti** appekadā aparicchinnañaganassa bhikkhusaṅghassa majjhe viharanto. **Eko vā viharantoti** icchāmahām, bhikkhave addhamāsām paṭisallīyitunti, temāsām paṭisallīyitunti evam paṭisallāne ceva pālileyyakavanasañde ca ekako viharanto. **Sugatāti** suṭṭhugatā suppaṭipannā kārakā yuttapayuttā. Evarūpāpi hi ekacce bhikkhū atthi. **Duggatāti** (CS:pg.2.285) duṭṭhugatā dappaṭipannā kāyadalhibahulā vissaṭṭhakammaṭṭhānā. Evarūpāpi ekacce atthi. **Gaṇamanusāsantīti** gaṇabandhanena baddhā gaṇārāmā gaṇabahulikā hutvā gaṇam pariñharanti. Evarūpāpi ekacce atthi. Tesam paṭipakkhabhūtā gaṇato nissaṭā visamṣaṭṭhā vippamuttavihārinopi atthi.

Āmisesu sandissantīti āmisagiddhā āmisacakkukā catupaccaya-āmisatthameva āhiñḍamānā āmisesu sandissamānakabhikkhūpi atthi. Āmisenā anupalittā catūhi (MA.47./II,387.) paccayehi vinivattamānasā abbhā muttacandasadisā hutvā viharamānāpi atthi. **Nāyamāyasmā tañcena avajānātīti** ayam āyasmā Satthā tāya tāya paṭipattiyā tam tam puggalam nāvajānāti, ayam paṭipanno kārako, ayam gaṇato nissaṭo visamṣaṭṭho. Ayam āmisenā anupalitto paccayehi vinivattamānaso abbhā mutto candimā viyāti evamassa gehasitavasena ussādanāpi natthi. Ayam dappaṭipanno akārako kāyadalhibahulo vissaṭṭhakammaṭṭhāno, ayam gaṇabandhanabaddho, ayam āmisagiddho lolo āmisacakkukoti evamassa gehasitavasena apasādanāpi natthīti attho. Iminā kim kathitam hoti? Tathāgatassa sattesu tādibhāvo kathito hoti. Ayañhi--

“Vadhakassa Devadattassa, corassaṅgulimālino;

Dhanapāle Rāhule ca, sabbesam samako munī”ti. (mi.pa.6.6.5).

489. Tatra, bhikkhaveti tesu dvīsu vīmamsakesu. Yo, “ke panāyasmato

ākārā”ti pucchāyām āgato gaṇthivīmaṁsako ca, yo “abhayūparato ayamāyasmā”ti āgato mūlavīmaṁsako ca. Tesu mūlavīmaṁsakena Tathāgatova uttari paṭipucchitabbo. So hi pubbe parasseva kathāya niṭṭhangato. Paro ca nāma jānitvāpi katheyya ajānitvāpi. Evamassa kathā bhūtāpi hoti abhūtāpi, tasmā parasseva kathāya niṭṭham agantvā tato uttari Tathāgatova paṭipucchitabboti attho.

Byākaramānoti ettha yasmā Tathāgatassa micchābyākaraṇam nāma natthi, tasmā sammā micchāti avatvā byākaramānotveva vuttam. **Etam pathohamasmi** (CS:pg.2.286) **etam gocaroti** esa mayham patho esa gocaroti attho. “Etāpātho”tipi pātho, tassatto mayham ājīvatthamakasilām parisuddham, svāham tassa parisuddhabhāvena vīmamsakassa bhikkhuno nānamukhe etāpātho, evam āpātham gacchāmīti vuttam hoti. **No ca tena tammayoti** tenapi cāham parisuddhena sīlena na tamayo, na satañho, parisuddhasīlattāva nittañhohamasmīti dīpeti. (MA.47./II,388.) **Uttaruttarim paññatapaññitanti** uttaruttarim ceva paññatarañca katvā deseti. **Kaṇhasukkasappaṭibhāganti** kaṇham ceva sukkañca, tañca kho sappaṭibhāgam savipakkham katvā, kaṇham paṭibāhitvā sukkanti sukkam paṭibāhitvā kaṇhanti evam sappaṭibhāgam katvā kaṇhasukkam deseti. Kaṇham desentopi sa-uṣāham savipākam deseti, sukkam desentopi sa-uṣāham savipākam deseti. **Abhiññāya idhekaccam dhammam dhammesu niṭṭham gacchatīti** tasmim desite dhamme ekaccam paṭivedhadhammarūpa abhiññāya tena paṭivedhadhammena desanādhamme niṭṭham gacchat. **Satthari pasīdatīti** evam dhamme niṭṭham gantvā bhiyyosomattāya sammāsambuddho so Bhagavāti satthari pasīdati. Tena pana Bhagavatā yo dhammo akkhāto, sopi svākkhāto Bhagavatā dhammo niyyānikattā. Yvāssa tam dhammarūpa paṭipanno saṅgho, sopi suppaṭipanno vaṇkādidosarahitam paṭipadām paṭipannattāti evam dhamme saṅghepi pasīdati. **Tañceti** tam evam pasannam tattha tattha tiṇṇam ratanānam vaṇṇam kathentam bhikkhum.

490. **Imehi ākārehīti** imehi satthuvīmaṁsanakāraṇehi. **Imehi padehīti** imehi akkharasampiṇḍanapadehi. **Imehi byañjanehīti** imehi idha vuttehi akkharehi. **Saddhā niviṭṭhāti** okappanā patiṭhitā. **Mūlajātāti** sotāpattimaggavasena sañjātamūlā. Sotāpattimaggo hi saddhāya mūlam nāma. **Ākāravatīti** kāraṇam pariyesitvā gahittā sakāraṇā. **Dassanamūlikāti** sotāpattimaggamūlikā. So hi dassananti vuccati. **Dalhāti** thirā. **Asaṁhāriyāti** haritum na sakkā. **Samañena vāti** samitapāpasamañena vā. **Brāhmañena vāti** bāhitapāpabrāhmañena vā. **Devena vāti** upapattidevena vā. **Mārena vāti** vasavattimārena (CS:pg.2.287) vā, sotāpannassa hi vasavattimārenāpi saddhā asaṁhāriyā hoti sūrambaṭṭhassa viya.

So kira satthu dhammadesanam sutvā sotāpanno hutvā geham āgato. Atha māro dvattimāsavāralakkhaṇappaṭimāṇḍitaṁ Buddharūpam māpetvā (MA.47./II,389.) tassa gharadvāre ṭhatvā-- “Satthā āgato”ti sāsanam pahiṇi. Sūro cintesi, “Aham idāneva satthu santikā dharmam sutvā āgato, kim nu kho bhavissati”ti upasaṅkamitvā satthusaññāya vanditvā atṭhāsi. Māro āha-- “yam te mayā, sūrambaṭṭha, rūpam aniccam ...pe... viññāṇam aniccanti kathitarū, tam anupadhāretvā sahasā mayā evam vuttam. Tasmā tvam rūpam niccam ...pe... viññāṇam niccanti gaṇhāhī”ti. Sūro cintesi-- “Atṭhānametam, yam Buddhā anupadhāretvā apaccakkham kāvā kiñci katheyyam, addhā ayam mayham vibādhanattham māro āgato”ti. Tato nam tvam māroti āha. So musāvādaṁ kātum nāsakkhi, āma mārosmīti paṭijāni. Kasmā āgatosīti vutte tava saddhācālanatthanti āha. Kanha pāpima, tvam tāva ekako tiṭṭha, tādisānam mārānam satampi sahassampi mama saddham cāletum asamattham, maggena āgatā

saddhā nāma silāpathaviyam patiṭṭhitasineru viya acalā hoti, kiṁ tvam etthāti accharaṁ pahari. So ṭhātum asakkonto tatthevantaradhāyi. **Brahmunā vā** brahmakāyikādīsu aññatarabrahmunā vā. **Kenaci vā lokasminti** ete samaññādayo ṭhapetvā aññenapi kenaci vā lokasmirū haritum na sakkā. **Dhammasamnesanāti** sabhāvasamnesanā. **Dhammatāsusamanniṭṭhoti** dhammatāya susamanniṭṭho, sabhāveneva suṭṭhu samannesito hotīti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Vīmaṇsakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.48.) 8.Kosambiyasuttavaṇṇanā

491. Evam me sutanti Kosambiyasuttam. Tattha **kosambiyanti** evamnāmake nagare. Tassa kira nagarassa ārāmapokkharaṇī-ādīsu tesu tesu ṭhānesu kosamarukkhāva ussannā ahesum, tasmā kosambīti saṅkham agamāsi. (MA.48./II,390.) Kusambassa nāma isino assamato avidūre māpitattātipi (CS:pg.2.288) eke.

Ghositārāmeti ghositaseṭṭhinā kārite ārāme.

Pubbe kira addilaraṭṭham nāma ahosi. Tato kotūhalako nāma daliddo chātakabhayena saputtadāro kedāraparicchinnam subhikkham rāṭṭham gacchanto puttam vahitum asakkonto chaḍdetvā agamāsi. Mātā nivattitvā tam gahetvā gatā. Te ekam gopālakagāmakam pavisiṁsu, gopālakānañca tadā pahatapāyaso paṭiyatto hoti, tato pāyasam labhitvā bhuñjim̄su. Atha so puriso pahūtapāyasaṁ bhuñjītvā jirāpetum asakkonto rattibhāge kālam katvā tattheva sunakhiyā kucchimhi paṭisandhim gahetvā kukkuro jāto. So gopālakassa piyo ahosi manāpo, gopālako ca pacceka-buddham upaṭṭhasi. Pacceka-buddhopi bhattakiccāvasāne kukkurassa ekam piṇḍam deti. So pacceka-buddhe sineham uppādetvā gopālakena saddhim paññasālampi gacchati.

So gopālakē asannihite bhattavelāya sayameva gantvā kālārocanattham paññasāladvāre bhussati, antarāmaggepi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So pacceka-buddhe mudukena cittena kālam katvā devaloke nibbatti. Tatrassa ghosakadevaputtotveva nāmam ahosi. So devalokato cavitvā kosambiyam ekasmiṁ kulaghare nibbatti. Tam aputtako seṭṭhi tassa mātāpitūnam dhanam datvā puttam katvā aggahesi. Atha so attano putte jāte sattakkhattum mārāpetum upakkami. So puññavantatāya sattasupi ṭhānesu maraṇam appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyattiyena laddhajīviko aparabhāge pitu-accayena seṭṭhiṭṭhānam patvā **ghositaseṭṭhi** nāma jāto. Aññepi kosambiyam kukkuṭaseṭṭhi pāvārikaseṭṭhīti dve seṭṭhino santi. Imehi saddhim tayo ahesum.

(MA.48./II,391.) Tena ca samayena tesam sahāyakānam seṭṭhīnam kulūpakā pañcasatā isayo pabbatapāde vasiṁsu. Te kālena kālam loṇḍambilasevanatthāya manussapatham āgacchanti. Athekasmiṁ vāre gimhasamaye manussapatham (CS:pg.2.289) āgacchantā nirudakamahākantāram atikkamitvā kantārapariyosāne mahantaṁ nigrodharukkham disvā cintesum-- “yādiso ayam rukkho, addhā ettha mahesakkhāya devatāya bhavitabbam, sādhu vatassa, sace no pānīyam vā bhojanīyam vā dadeyyā”ti. Devatā isīnam ajjhāsayam viditvā imesam saṅgaham karissāmīti attano ānubhāvena viṭapantarato naṅgalasīsamattam udakadhāram pavattesi. Isigaṇo rajatakkhandhasadisam

udakavat̄tim disvā attano bhājanehi udakam gahetvā paribhogam katvā cintes-- “devatāya amhākam paribhoga-udakam dinnam, idam pana agāmakam mahā-araññam, sādhu vatassa, sace no āhārampi dadeyyā”ti. Devatā isīnam upasānkappanavasena dibbāni yāgukhajjakādīni datvā santappesi. Isayo cintayim̄su-- “devatāya amhākam paribhoga-udakampi bhojanampi sabbam dinnam, sādhu vatassa, sace no attānam dasseyyā”ti.

Devatā tesam ajjhāsayam viditvā upaḍḍhakāyam dassesi. Te āham̄su-- “devate, mahatī te sampatti, kiṁ kammaṁ katvā imam sampattir adhigatāsi”ti? Bhante, nātimahantaṁ parittakam̄ kammaṁ katvāti. Upaḍḍha-uposathakammaṁ nissāya hi devatāya sā sampatti laddha.

Anāthapiṇḍikassa kira gehe ayam devaputto kammakāro ahosi. Sethissa hi gehe uposathadivesu antamaso dāsakammakāre upādāya sabbo jano uposathiko hoti. Ekadivasam ayam kammakāro ekakova pāto uṭṭhāya kammantariṁ gato. Mahāsethī nivāpaṁ labhanamanusse sallakkhento etassevekassa araññarūpātām gatabhāvam ūnatvā assa sāyamāsatthāya nivāpam adāsi. Bhattakārikā dāsī ekasseva bhattam pacitvā araññato āgatassa bhattam vaḍḍhetvā adāsi, kammakāro āha -- “Aññesu divasesu imasmiṁ kāle geham ekasaddam ahosi, ajja ativiya sannisinnam, kiṁ nu kho etan”ti ([MA.48./II,392.](#)) Tassa sā ācikkhi-- “Ajja imasmiṁ gehe sabbe manussā uposathikā, mahāsethī tuyhevekassa nivāpaṁ adāsi”ti. Evarū ammāti? Āma sāmīti. Imasmiṁ kāle uposatham samādinnassa uposathakammaṁ hoti na hotīti mahāsethīm puccha ammāti? Tāya gantvā pucchito mahāsethī āha-- “sakala-uposathakammaṁ na hoti, upaḍḍhakammam pana hoti, uposathiko hotū”ti ([CS:pg.2.290](#)) Kammakāro bhattam abhuñjitvā mukham vikkhāletvā uposathiko hutvā vasanaṭṭhānam gantvā nipajji. Tassa āhāraparikkhīṇakāyassa rattirūpātām vāto kuppi. So paccūsasamaye kālām katvā upaḍḍha-uposathakammanissandena mahāvāṭṭani-ātaviyam nigrodharukkhe devaputto hutvā nibbatti. So tam pavattim isīnam ārocesi.

Isayo tumhehi mayam Buddho, dhammo, saṅghoti asutapubbarūpātā, uppanno nu kho loke Buddhotti? Āma, bhante, uppannoti. Idāni kuhiṁ vasatīti? Sāvatthim nissāya Jetavane, bhanteti. Isayo tiṭṭhatha tāva tumhe mayam satthāram passissāmāti haṭṭhatuṭṭhā nikhamitvā anupubbena kosambinagaraṁ sampāpuṇim̄su. Mahāsethīno, “isayo āgatā”ti paccuggamanam̄ katvā, “sve amhākam bhikkham gaṇhatha, bhante”ti nimantetvā punadivase isigaṇassa mahādānam adānsu. Isayo bhuñjitvāva gacchāmāti āpucchim̄su. Tumhe, bhante, aññasmim kāle ekampi māsam dvepi tayopi cattāropi māse vasitvā gacchatha. Imasmiṁ pana vāre hiyyo āgantvā ajjeva gacchāmāti vadatha, kimidanti? Āma gahapatayo Buddho loke uppanno, na kho pana sakkā jīvitantarāyo veditum, tena mayam turitā gacchāmāti. Tena hi, bhante, mayampi gacchāma, amhehi saddhiṇyeva gacchathāti. Tumhe agāriyā nāma mahājaṭā, tiṭṭhatha tumhe, mayam puretaram gamissāmāti nikhamitvā ekasmiṁ ṭhāne dvepi divasāni avasitvā turitagamaneneva Sāvatthim patvā Jetavanavihāre satthu santikameva agamaṁsu. Satthu madhuradhammakathaṁ sutvā sabbeva pabbajitvā arahattarūpātām pāpuṇim̄su. ([MA.48./II,393.](#)) Tepi tayo sethīno pañcahi pañcahi sakāṭasatehi sappimadhuphāṇitādīni ceva paṭṭunnadukūlādīni ca ādāya kosambito nikhamitvā anupubbena Sāvatthim patvā Jetavanāsāmante khandhāvāram bandhitvā satthu santikam gantvā vanditvā paṭisanthāram̄ katvā ekamantaram niśdirūpam̄su. Satthā tiṇṇampi sahāyakānām madhuradhammakathaṁ kathesi. Te balavasomanassajātā satthāram̄ nimantetvā punadivase mahādānam adānsu. Puna nimantetvā punadivaseti evam aḍḍhamāsam

dānam datvā, “Amhākarām janapadarām āgamanāya paṭiññām dethā”ti pādamūle nipajjiṁsu. Bhagavā, “suññāgāre kho gahapatayo Tathāgatā abhiramantī”ti āha. Ettāvatā paṭiññā dinnā nāma hotīti gahapatayo (CS:pg.2.291) sallakkhetvā dinnā no Bhagavatā paṭiññāti dasabalam vanditvā nikkhmitvā antarāmagge yojane yojane thāne vihāram kāretvā anupubbena kosambim patvā, “loke Buddho uppanno”ti kathayim̄su. Tayopi janā attano attano ārāme mahantaṁ dhanapariccāgarām katvā Bhagavato vasanatthāya vihāre kārāpayim̄su. Tattha kukkuṭaseṭṭhinā kārito **kukkuṭārāmo** nāma ahosi. Pāvārikasetṭhinā ambavane kārito **pāvārikambavano** nāma ahosi. Ghositena kārito **ghositārāmo** nāma ahosi. Tam sandhāya vuttam-- “ghositaseṭṭhinā kārite ārāme”ti.

Bhaṇḍanajātāti-ādīsu kalahassa pubbabhāgo bhaṇḍanam nāma, tam jātam etesanti **bhaṇḍanajātā**. Hatthaparāmāsādivasena matthakarām patto kalaho jāto etesanti **kalahajātā**. Viruddhabhūtam vādanti vivādaṁ, tam āpannāti **vivādāpannā**.

Mukhasattihīti vācāsattihī. **Vitudantā**ti vijjhantā. **Te na ceva aññamaññam saññāpenti na ca saññattim upentī**ti te atthañca kāraṇañca dassetvā neva aññamaññam jānāpenti. Sacepi saññāpetum ārabhanti, tathāpi saññattim na upenti, jānitum na icchantīti attho. Nijjhattiyyapi eseva nayo. Ettha ca **nijjhattīti** saññattivevacanamevetam. Kasmā panete bhaṇḍanajātā ahesunti? Appamattakena kāraṇena.

Dve kira bhikkhū ekasmim̄ āvāse vasanti vinayadharo ca suttantiko ca. Tesu suttantiko bhikkhu (MA.48./II,394.) ekadivasam vaccakuṭim paviṭṭho ācamana-udakāvasesam bhājane ṭhapetvāva nikkhami. Vinayadharo pacchā paviṭṭho tam udakarām disvā nikkhmitvā tam bhikkhūm pucchi, āvuso, tayā idam udakarām ṭhapitanti? Āma, āvusoti. Tvamettha āpattibhāvam na jānāsīti? Āma na jānāmīti. Hoti, āvuso, ettha āpattīti. Sace hoti desessāmīti. Sace pana te, āvuso, asañcicca asatiyā kataṁ, natthi te āpattīti. So tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi ahosi.

Vinayadharo attano nissitakānaṁ, “Ayaṁ suttantiko āpattim āpajjamānopi na jānātī”ti ārocesi. Te tassa nissitake disvā-- “tumhākarām upajjhāyo āpattim āpajjivtāpi āpattibhāvam na jānātī”ti āhaṁsu. Te gantvā attano upajjhāyassa ārocesum. So (CS:pg.2.292) evamāha-- “Ayaṁ vinayadharo pubbe ‘anāpattī’ti vatvā idāni ‘āpattī’ti vadati, musāvādī eso”ti. Te gantvā, “tumhākarām upajjhāyo musāvādī”ti evam aññamaññam kalahaṁ vaḍḍhayim̄su, tam sandhāyetam vuttam.

Bhagavantām etadavocāti etam, “idha, bhante, kosambiyam bhikkhū bhaṇḍanajātā”ti-ādivacanam avoca. Tañca kho neva piyakamyatāya na bhedādhippāyena, atha kho attakāmatāya hitakāmatāya. Sāmaggikārako kiresa bhikkhu, tasmāssa etadahosi-- “yathā ime bhikkhū vivādaṁ āraddhā, na sakkā mayā, nāpi aññena bhikkhunā samaggā kātum, appeva nāma sadevake loke appatipuggalo Bhagavā sayariṁ vā gantvā, attano vā santikām pakkosāpetvā etesariṁ bhikkhūnam khantimettāpaṭisamayuttam sāraṇīyadhammadesanam kathetvā sāmaggim kareyyā”ti attakāmatāya hitakāmatāya gantvā avoca.

492. Chayime, bhikkhave, dhammā sāraṇīyāti hetṭhā kalahabhaṇḍanavasena desanā āraddha. Imasmim̄ thāne cha sāraṇīyā dhammā āgatāti evamidaṁ kosambiyasuttam yathānusandhināva gataṁ hoti. Tattha **sāraṇīyāti** saritabbayuttā addhāne atikkantepi na pamussitabbā. Yo te dhamme pūreti, tam sabrahmacārīnam piyarām karontīti **piyakaraṇā**. Garuṁ karontīti **garukaraṇā**. **Saṅgahāyāti** saṅgahaṇatthāya. **Avivādāyāti** avivādanatthāya. **Sāmaggiyāti** (MA.48./II,395.) samaggabhbāvatthāya **Ekībhāvāyāti** ekībhāvatthāya ninnānākaraṇāya. **Samvattantīti**

bhavanti. **Mettam kāyakammati** mettacittona kattabbari kāyakammaṁ.

Vacikammamanokammesupi eseva nayo. Imāni bhikkhūnaṁ vasena āgatāni, gihīsupi labbhantiyeva. Bhikkhūnañhi mettacittona ābhisaṁcārikadhammapūraṇam mettam kāyakammaṁ nāma. Gihīnaṁ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṅghanimantanatthāya gamanam gāmam piṇḍāya paviṭhe bhikkhū disvā paccuggamanam pattapaṭiggahaṇam āsanapaññāpanam anugamananti evamādikam mettam kāyakammaṁ nāma.

Bhikkhūnam mettacittona ācārapaññattisikkhāpadam, kammaṭṭhānakathanaṁ dhammadesanā tepiṭakampi Buddhavacanam **mettam vacikammam** nāma. Gihīnañca, “cetiyavandanatthāya gacchāma, bodhivandanatthāya gacchāma, dhammassavanam karissāma, padīpamālāpupphapūjām karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhattādīni dassāma, vassāvāsikam dassāma, ajja saṅghassa (CS:pg.2.293) cattāro paccaye dassāma, saṅgham nimantetvā khādanīyādīni samvidahatha, āsanāni paññāpetha, pānīyaṁ upaṭṭhapetha, saṅgham paccuggantvā ānetha, paññattasane niśidāpetvā chandajātā ussāhajātā veyyāvaccam karoṭhā”ti-ādikathanakāle mettam vacikammam nāma.

Bhikkhūnam pātova uṭṭhāya sarīrapaṭijagganam cetiyaṅgaṇavattādīni ca katvā vivittasane niśiditvā, “imasmim vihāre bhikkhū sukhī hontu, averā abyāpajjhā”ti cintanam **mettam manokammaṁ** nāma. Gihīnaṁ “Ayyā sukhī hontu, averā abyāpajjhā”ti cintanam mettam manokammaṁ nāma.

Āvi ceva raho cāti sammukhā ca parammukhā ca. Tattha navakānam cīvarakammādīsu sahāyabhāvūpagamanam sammukhā mettam kāyakammaṁ nāma. Therānam pana pādadhovanavandanabījanadānādibhedampi sabbaṁ sāmīcikammam sammukhā mettam kāyakammaṁ nāma. Ubhayehipi dunnikkhittānam dārubhaṇḍādīnam tesu avamaññam akatvā (MA.48./II,396.) attanā dunnikkhittānam viya paṭisāmanam parammukhā mettam kāyakammaṁ nāma. Devatthero Tissattheroti evam paggayha vacanam sammukhā mettam vacikammaṁ nāma. Vihāre asantaṁ pana paripucchantassa, kuhiṁ amhākam Devatthero, amhākam Tissatthero kadā nu kho āgamissatī evam mamāyanavacanam parammukhā mettam vacikammaṁ nāma. Mettāsinehasiniddhāni pana nayanāni ummīletvā suppasannena mukhena olakanam sammukhā mettam manokammaṁ nāma. Devatthero, Tissatthero arogo hotu appābādhoti samannāharanam parammukhā mettam manokammaṁ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikāti** kuhanādibhedam micchājīvarī vajjetvā dhammena samena bhikkhācariyavattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpannamattampīti** pacchimakoṭiyā patte pariyāpannam pattassa antogataṁ dvattikaṭacchubhikkhāmattampi. **Appaṭivibhattabhogīti** ettha dve paṭivibhattāni nāma āmisapaṭivibhattāni puggalapaṭivibhattañca. Tattha, “Ettakāni dassāmi, ettakāni na dassāmī”ti evam cittena vibhajanam āmisapaṭivibhattām nāma. “Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmī”ti evam cittena vibhajanam pana puggalapaṭivibhattām nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattām bhuñjati, ayam **appaṭivibhattabhogī** nāma.

Sīlavantehi (CS:pg.2.294) **sabrahmacārīhi sādhāraṇabhogīti** ettha sādhāraṇabhogino idam lakkhaṇam, yam yam pañṭam labbhati, tam tam neva lābhena lābhām jigīsanāmukhena gihīnam deti, na attanā paribhuñjati; paṭiggaṇhantova saṅghena sādhāraṇam hotūti gahetvā gaṇḍim paharitvā paribhuñjitabbam saṅghasantakam viya passati. Idam pana sāraṇīyadhammaṁ ko püreti, ko na püretīti? Dussilo tāva na püreti. Na hi tassa santakam sīlavantā gaṇhanti. Parisuddhasilo pana vattam akhaṇḍento püreti.

Tatridam vattam-- yo hi odissakam katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnam vā deti, so dātabbam deti, (MA.48./II,397.) sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganam nāma hoti. Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhasseva vaṭṭati, tena pana odissakam dentena gilānagilānupaṭṭhāka-āgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṅghātipattaggahañam ajānantassa dātabbam. Etesam datvā avasesam therāsanato paṭṭhāya thokam adatvā yo yattakam gaṇhāti, tassa tattakam dātabbam. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yam yam pañītam, tam tam datvā sesam paribhuñjitabbam, “sīlavanteḥī”ti vacanato dussilassa adātumpi vaṭṭati.

Ayan pana sāraṇīyadhammo susikkhitāya parisāya supūro hoti, no asikkhitāya parisāya. Susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti, aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, na atirekam. Ayañca pana sāraṇīyadhammo evam punappunam piṇḍāya caritvā laddham laddham dentassāpi dvādasahi vassehi pūrati, na tato oram. Sace hi dvādasamepi vasse sāraṇīyadhammapūrako piṇḍapātāpūram pattam āsanasālāyam ṭhapetvā nahāyitum gacchat, Saṅghathero ca kasseso pattoti? Sāraṇīyadhammapūrakassāti vutte-- “āharatha nan”ti sabbam piṇḍapātam vicāretvā bhuñjitvā ca rittapattam ṭhapheti. Atha so bhikkhu rittapattam disvā, “mayham asesetvāva paribhuñjīmsū”ti domanassam uppādeti, sāraṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasa vassāni pūretabbo (CS:pg.2.295) hoti, titthiyaparivāsasadiso hesa. Sakim khaṇde jāte puna pūretabbova. Yo pana, “lābhā vata me, suladdham vata me, yassa me pattagatam anāpucchāva sabrahmacārī paribhuñjantī”ti somanassam janeti, tassa puṇyo nāma hoti.

Evañ pūritasāraṇīyadhammassa pana neva issā, na macchariyam hoti, so manussānām piyo hoti, sulabhapaccayo; pattagatamassa dīyamānampi na khīyat, bhājanīyabhañḍatṭhāne aggabhañḍam labhati, bhaye vā chātake vā sampatte devatā ussukkam āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni-- leṇagirivāsī Tissatthero kira mahāgirigāmam upanissāya vasati. Paññāsa mahātherā (MA.48./II,398.) nāgadīparam cetiyavandanathāya gacchantā girigāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamiṁsu. Thero pavisanto te disvā pucchi-- “Laddham, bhante”ti? Vicarimhā, āvusoti. So aladdhabhāvaram ñatvā āha-- “Yāvāham, bhante, āgacchāmi, tāva idheva hothā”ti. Mayañ, āvuso, paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Nevāsikā nāma, bhante, paṭibalā honti, alabhanṭāpi bhikkhācāramaggasabhāvam jānatīti. Therā āgamiṁsu. Thero gāmañ pāvise. Dhurageheyeva mahā-upāsikā khīrabhattam sajjetvā theram olokayamānā ṭhitā therassa dvāram sampattasseva pattam pūretvā adāsi. So tam ādāya therānam santikam gantvā, “gaṇhatha, bhante”ti saṅghatheramāha. Thero, “Amhehi ettakehi kiñci na laddham, ayam sīghameva gahetvā āgato, kiñ nu kho”ti sesānam mukham olokesi. Thero olakanākāreneva ñatvā-- “dhammena samena laddhapiṇḍapāto, nikukkuccā ganhatha bhante”ti-ādito paṭṭhāya sabbesam yāvadattham datvā attanāpi yāvadattham bhuñji.

Atha nam bhattakiccāvasāne therā pucchiṁsu-- “Kadā, āvuso, lokuttaradhammarā paṭivijjhī”ti? Natthi me, bhante, lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi, āvusoti? Etampi me, bhante, natthīti. Nanu, āvuso, pāṭihāriyanti? Sāraṇīyadhammo me, bhante, pūrito, tassa me dhammassa pūritakālato (CS:pg.2.296) paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassam hoti, pattagatam na khīyatīti. Sādhu sādhu, sappurisa, anucchavikamidam tuyhanti. Idam tāva **pattagatam na khīyatīti** ettha vatthu.

Ayameva pana thero cetiyapabbate giribhañḍamahāpūjāya dānaṭṭhānam gantvā, “imasmin ṭhāne kiñ varabhañḍan”ti pucchat. Dve sāṭkā, bhanteti. Ete mayham

pāpuṇissantīti. Tam sutvā amacco rañño ārocesi-- “eko daharo evam vadatī”ti.
 “Daharassevaṁ cittam, mahātherānam pana sukhumasāṭakā vatṭantī”ti vatvā,
 “mahātherānam dassāmī”ti ṭhapesi. Tassa bhikkhusaṅghe patipāṭiyā ṭhite dentassa
 matthake ṭhapitāpi te sāṭakā hattham nārohanti, aññeva ārohanti. Dharassa dānakāle
 pana hattham āruļhā. (MA.48./II,399.) So tassa hatthe ṭhapetvā amaccassa mukham
 oloketvā daharam nisīdāpetvā dānarūpā datvā saṅgham vissajjetvā daharassa santike
 nisīditvā, “kadā, bhante, imam dhammam paṭivijjhithā”ti āha. So pariyāyenapi asantam
 avadanto, “natthi mayham, mahārāja, lokuttaradhammo”ti āha. Nanu, bhante, pubbeva
 avacutthāti? Āma, mahārāja, sāraṇīyadhammapūrako aham, tassa me dhammassa
 pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍam pāpuṇātīti. Sādhu sādhu,
 bhante, anucchavikamidam tumhākanti vanditvā pakkāmi. Idam
bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍam pāpuṇātīti ettha vatthu.

Brāhmaṇatissabhaye pana bhātaragāmavāsino nāgattheriyā anārocetvāva
 palāyiṁsu. Therī paccūsakāle, “Ativiya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā”ti
 daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesam gatabhāvam ñatvā āgamma theriyā
 ārocesum. Sā sutvā, “mā tumhe tesam gatabhāvam cintayittha, attano
 uddesaparipucchāyonisomanasikāresuyeva yogam karothā”ti vatvā bhikkhācāravelāya
 pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivatthā
 devatā dvādasannampi bhikkhunīnam piṇḍapātarū datvā, “Ayye, aññattha mā gacchatha,
 niccam idheva ethā”ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā (CS:pg.2.297) Nāgatthero nāma
 atthi. So, “mahantam bhayaṁ, na sakkā idha yāpetum, paratīram gamissāmāti
 attadvādasamova attano vasanaṭṭhānā nikkhanto therim disvā gamissāmī”ti
 bhātaragāmām āgato. Therī, “therā āgata”ti sutvā tesam santikam gantvā, kim ayyāti
 pucchi. So tam pavattim ācikkhi. Sā, “Ajja ekadivasam vihāreyeva vasitvā sveva
 gamissathā”ti āha. Therā vihāram agamānsu.

Therī punadivase rukkhamūle piṇḍāya caritvā theram upasaṅkamitvā, “Imam
 piṇḍapātarū paribhuñjathā”ti āha. Thero, “vatṭissati therī”ti vatvā tuṇhī aṭṭhāsi.
 Dhammadiko tātā (MA.48./II,400.) piṇḍapāto kukkuccam akatvā paribhuñjathāti.
 Vatṭissati therīti. Sā pattam gahetvā ākāse khipi, patto ākāse aṭṭhāsi. Thero,
 “sattatālamatte ṭhitampi bhikkhunībhattameva, therīti vatvā bhayaṁ nāma sabbakālām na
 hoti, bhaye vūpasante ariyavaṁsam kathayamāno, ‘bho piṇḍapātika bhikkhunībhattam
 bhuñjitvā vītināmayitthā’ti cittena anuvadiyamāno santhambhetum na sakkhissāmi,
 appamattā hotha theriyo”ti maggām āruhi.

Rukkhadevatāpi, “sace thero theriyā hatthato piṇḍapātarū paribhuñjissati, na
 nam nivattessāmi, sace pana na paribhuñjissati, nivattessāmī”ti cintayamānā ṭhatvā
 therassa gamanam disvā rukkhā oruya pattam, bhante, dethāti pattam gahetvā theram
 rukkhamūlarūpyeva ānetvā āsanam paññāpetvā piṇḍapātarū datvā katabhattakiccam
 paṭiññam kāretvā dvādasa bhikkhuniyo, dvādasa ca bhikkhū satta vassāni upatṭhahi.
 Idam **devatā ussukkam āpajjantī** ettha vatthu, tatra hi therī sāraṇīyadhammapūrīkā
 ahosi.

Akhaṇḍānīti-ādīsu yassa sattasu āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā
 sikkhāpadam bhinnam hoti, tassa sīlam pariyante chinnasāṭako viya **khaṇḍam** nāma.
 Yassa pana vemajjhe bhinnam, tassa majjhe chiddasāṭako viya **chiddam** nāma hoti.
 Yassa pana patipāṭiyā dve tīpi bhinnāni, tassa pitṭhiyam vā kucchiyam vā utṭhitena
 visabhāgavāñnenā kālarattādīnam aññataravaravāñnā gāvī viya **sabalam** nāma hoti. Yassa
 pana antarantarā bhinnāni, tassa (CS:pg.2.298) antarantarā visabhāgabinducitrā gāvī viya

kammāśariṁ nāma hoti. Yassa pana sabbena sabbam abhinnāni, tassa tāni sīlāni **akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni** nāma honti. Tāni panetāni taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakaraṇato **bhujissāni**. Buddhādīhi viññūhi pasatthattā **viññuppasatthāni**. Taṇhādīthīhi aparāmaṭṭhattā, “idam nāma tvam āpannapubbo”ti kenaci parāmaṭṭhum asakkueyyattā ca **aparāmaṭṭhāni**. Upacārasamādhim vā appanāsamādhim vā samvattayantīti **samādhisaṁvattanikānīti** vuccanti. (MA.48./II,401.) **Sīlasāmaññagato viharatī**ti tesu tesu disābhāgesu viharantehi bhikkhūhi saddhim samānabhāvūpagatasilo viharati Sotāpannādīnañhi sīlam samuddantarepi devalokepi vasantānarāñ aññesarāñ sotāpannādīnarāñ sīlena samānameva hoti, natthi maggasile nānattam, tam sandhāyetam vuttam.

Yāyām diṭṭhīti maggasmayuttā sammādiṭṭhi. **Ariyāti** niddosa. **Niyyātīti niyyānikā**. **Takkarassāti** yo tathākārī hoti. **Dukkhakkhayāyāti** sabbadukkhakkhayattham. **Diṭṭhisāmaññagatoti** samānadiṭṭhibhāvarūpago hutvā viharati. **Agganti** jetṭhakam. Sabbagopānasiyo saṅgañhātīti **saṅgāhikam**. Sabbagopānasinām saṅghātam karotīti **saṅghātanikam**. Saṅghātaniyanti attho. **Yadidam kūṭanti** yametam kūṭagārakañnikāsaṅkhātarāñ kūṭam nāma. Pañcabhūmikādipāsādā hi kūṭabaddhāva tiṭṭhanti. Yasmīm patite mattikam ādim katvā sabbe patanti. Tasmā evamāha. **Evameva khoti** yathā kūṭam kūṭagārassa, evam imesampi sāraṇiyadhammānarāñ yā ayam ariyā diṭṭhi, sā aggā ca saṅgāhikā ca saṅghātaniyā cāti daṭṭhabbā.

493. **Kathañca, bhikkhave, yāyām diṭṭhīti** ettha, bhikkhave, yāyām sotāpattimaggadiṭṭhi ariyā niyyānikā niyyātīti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti vuttā, sā kathaṁ kena kāraṇena niyyātīti attho. **Pariyuṭṭhitacittova hotīti** ettāvatāpi pariyuṭṭhitacittoyeva nāma hotīti attho. Esa nayo sabbattha. **Suppañihitam me mānasanti** mayham cittam suṭṭhu ṭhapitam. **Saccānam bodhāyāti** catunnām saccānam bodhatthāya. **Ariyanti**-ādīsu tarāñ ñāṇarāñ yasmā ariyānarāñ hoti, na puthujjanānarāñ, tasmā **ariyanti** vuttam. Yesarāñ pana lokuttaradhammopi atthi, tesamyeva hoti, na (CS:pg.2.299) aññesarāñ, tasmā **lokuttaranti** vuttam. Puthujjanānarāñ pana abhāvato **asādhāraṇam puthujjanehīti** vuttam. Esa nayo sabbavāresu.

494. **Labhāmi paccattam samathanti** attano citte samatham labhāmīti attho. **Nibbutiyampi** eseva nayo. Ettha ca **samathoti** ekaggatā. **Nibbutīti** kilesavūpasamo.

495. **Tathārūpāya diṭṭhiyāti** evarūpāya sotāpattimaggadiṭṭhiyā.

496. **Dhammatāyāti** sabhāvena. **Dhammatā esāti** (MA.48./II,402.)sabhaṁ esa. **Vuṭṭhānam paññāyatīti** saṅghakammavasena vā desanāya vā vuṭṭhānarāñ dissati. Ariyasāvako hi āpattim āpajjanto garukāpattīsu kuṭikārasadisaṁ, lahukāpattīsu sahaseyyādisadisaṁ acittakāpattiṁyeva āpajjati, tāpi asañcicca, no sañcicca, āpannam na paṭicchādeti. Tasmā **atha kho naṁ khippamevāti**-ādimāha. **Daharoti** taruṇo. **Kumāroti** na mahallako. **Mandoti** cakkhusotādīnam mandatāya mando.

Uttānaseyyakoti atidaharatāya uttānaseyyako, dakkhiṇena vā vāmena vā passena sayitum na sakkotīti attho. **Aṅgāram akkamitvāti** ito cito ca pasāritena hatthena vā pādena vā phusitvā. Evam phusantānam pana manussānam na sīgham hattho jhāyati, tathā hi ekacce hatthena aṅgāram gahetvā parivattamānā dūrampi gacchanti. Daharessa pana hatthapādā sukhumālā honti, so phuṭṭhamatteneva dayhamāno cirīti saddam karonto khippam paṭisāñharati, tasmā idha daharova dassito. Mahallako ca dayhantopi adhivāseti, ayam pana adhivāsetum na sakkoti. Tasmāpi daharova dassito. **Desetīti** āpattipaṭīggāhake sabhāgapuggale sati ekam divasam vā rattim vā anadhivāsetvā rattim

caturaṅgepi tame sabhāgabhikkhuno vasanaṭṭhānam gantvā desetiyeva.

497. **Uccāvacānīti** uccanīcāni. **Kim karaṇīyānīti** kim karomīti evam vatvā kattabbakammāni. Tattha uccakammāni nāma cīvarassa karaṇām rajaṇām cetiye sudhākammāni uposathāgāracetiyaghārabodhīgharesu kattabbakammanti evamādi.

Avacakammaṁ nāma pādadhovanamakkhanādikhuddakakkammāni, atha vā cetiye (CS:pg.2.300) sudhākammādi uccakammaṁ nāma. Tattheva kasāvapacana-udakānayanakucchakaraṇa niyyāsabandhanādi avacakammaṁ nāma.

Ussukkamī āpanno hotīti ussukkabhāvarām kattabbatām paṭipanno hoti. **Tibbāpekkho hotīti** bahalapatthano hoti. (MA.48./II,403.) **Thambañca ālumpatīti** tiṇānā ālumpamānā khādati. **Vacchakañca apacinātīti** vacchakañca apaloketi.

Taruṇavacchā hi gāvī araṇīne ekato āgataṁ vacchakaṁ ekasmiṁ thāne nipannamā pahāya dūraṁ na gacchatī, vacchakassa āsannaṭṭhāne caramānā tiṇām ālumpitvā gīvam ukkhipitvā ekantam vacchakameva ca viloketi, evameva sotāpanno uccāvacāni kim karaṇīyāni karonto tanninno hoti, asithilapūrako tibbacchando bahalapatthano hutvāva karoti.

Tatridam vatthu-- mahācetiye kira sudhākamme kariyamāne eko ariyasāvako ekena hatthena sudhābhājanām, ekena kuccham gahetvā sudhākammāni karissāmīti cetiyaṅgaṇām āruļho. Eko kāyadalhibahulo bhikkhu gantvā therassa santike aṭṭhāsi. Thero aññasmīni sati papañco hotīti tasmā thānā aññām thānaṁ gato. Sopi bhikkhu tattheva agamāsi. Thero puna aññām thānanti evam katipayaṭṭhāne āgatām,-- “sappurisa mahantam cetiyaṅgaṇām kim aññasmīm thāne okāsaṁ na labhathā”ti āha. Na itaro pakkāmīti.

498. **Balatāya samannāgatoti** balena samannāgato. **Aṭṭhimī katvāti** atthikabhāvām katvā, atthiko hutvāti attho. **Manasikatvāti** manasmīm karityā. **Sabbacetasā samannāharitvāti** appamattakampi vikkhepām akaronto sakalacittena samannāharitvā. **Ohitasototi** ṭhapitasoto. Ariyasāvakā hi piyadhammassavanā honti, dhammassavanaggām gantvā niddāyamānā vā yena kenaci saddhiṁ sallapamānā vā vikkhittacittā vā na nisīdanti, atha kho amatām paribhuñjantā viya atittāva honti dhammassavane, atha aruṇām uggačhatī. Tasmā evamāha.

500. **Dhammatā** (CS:pg.2.301) **susamanniṭṭhā hotīti** sabhāvo suṭṭhu samannesito hoti. **Sotāpattiphalasacchikiriyāyāti** karaṇavacanām (MA.48./II,404.) sotāpattiphalasacchikataññānenāti attho. **Evaṁ sattaṅgasamannāgatoti** evam imehi sattahi mahāpaccavekkhaṇāññehi samannāgato. Ayaṁ tāva ācariyānām samānakathā. Lokuttaramaggo hi bahucittakkhaṇiko nāma natthi.

Vitañḍavādī pana ekacittakkhaṇiko nāma maggo natthi, “evam bhāveyya satta vassānī”ti hi vacanato sattapi vassānī maggabhāvanā honti. Kilesā pana lahu chijjantā sattahi ñāñehi chijjantīti vadati. So suttamā ãharāti vattabbo, addhā aññām suttamā apassanto, “idamassa pathamām ñāñām adhigatām hoti, idamassa dutiyām ñāñām ...pe... idamassa sattamām ñāñām adhigatām hoti”ti imameva ãharitvā dassessati. Tato vattabbo kiṁ panidām suttamā neyyatthām nītatthanti. Tato vakkhati-- “nītatthathām, yathāsuttam tattheva attho”ti. So vattabbo-- “dhammatā susamanniṭṭhā hoti sotāpattiphalasacchikiriyāyāti ettha ko attho”ti? Addhā sotāpattiphalasacchikiriyāyāthhoti vakkhati. Tato pucchitabbo, “maggasamañgī phalam sacchikaroti, phalasamañgī”ti. Jānanto, “phalasamañgī sacchikaroti”ti vakkhati. Tato vattabbo,-- “evam sattaṅgasamannāgato kho, bhikkhave, ariyasāvako sotāpattiphalasamannāgato hotīti idha maggām abhāvetvā maṇḍūko viya uppativā

ariyasāvako phalameva gaṇhissati. Mā suttam me laddhanti yaṁ vā tam vā avaca. Pañham vissajjentena nāma ācariyasantike vasitvā Buddhavacanam uggaṇhitvā attharasam viditvā vattabbam hotī”ti. “Imāni satta nānāni ariyasāvakassa paccavekkhaṇānāneva, lokuttaramaggo bahucittakkhaṇiko nāma natthi, ekacittakkhaṇikoyevā”ti saññāpetabbo. Sace sañjānāti sañjānātu. No ce sañjānāti, “gaccha pātova vihāram pavisitvā yāgum pivāhī”ti uyyojetabbo. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kosambiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.49./II,405.)

(M.49.)9.Brahmanimantanikasuttavaṇṇanā

501. Evaṁ (CS:pg.2.302) me sutanti Brahmaṇimantanikasuttam. Tattha **pāpakam diṭṭhigatanti** lāmakā sassatadiṭṭhi. **Idam niccanti** idam saha kāyena brahmaṭṭhānam aniccam “niccan”ti vadati. **Dhvādīni** tasseva vevacanāni. Tattha **dhuvanti** thiram. **Sassantanti** sadā vijjamānam. **Kevalanti** akhaṇḍam sakalam. **Acavanadhammanti** acavanasabhāvam. **Idañhi na jāyatīti**-ādīsu imasmīm ṭhāne koci jāyanako vā jīyanako vā mīyanako vā cavanako vā upapajjanako vā natthīti sandhāya vadati. **Ito ca panaññanti** ito saha kāyakā brahmaṭṭhānā uttari aññam nissaraṇam nāma natthīti evamassa thāmagatā sassatadiṭṭhi uppānnā hoti. Evaṁvādī pana so upari tisso jhānabhūmiyo cattāro maggā cattāri phalāni nibbānanti sabbam paṭibāhati. **Avijjāgatoti** avijjāya gato samannāgato aññānī andhībhūto. **Yatra hi nāmāti** yo nāma.

502. Atha kho, bhikkhave, Māro pāpimāti māro kathaṁ Bhagavantaṁ addasa? So kira attano bhavane nisīditvā kālena kālam satthāram āvajjeti-- “Aja samaṇo Gotamo katarasmiṁ gāme vā nigame vā vasatī”ti. Imasmīm pana kāle āvajjanto, “ukkaṭṭham nissāya subhagavane viharatī”ti ñatvā, “kattha nu kho gato”ti olokento brahmaṇokam gacchantaṁ disvā, “samaṇo Gotamo brahmaṇokam gacchati, yāva tathā dhammakatham kathetvā brahmaṇaṁ mama visayā nātikkameti, tāva gantvā dhammadesanāyam vichandam karissāmī”ti satthu padānupadiko gantvā brahmaṇassa antare adissamānenā kāyena aṭṭhāsi. So, “Satthārā bakabrahmā apasādito”ti ñatvā brahmuno upathambho hutvā aṭṭhāsi. Tena vuttam -- “Atha kho, bhikkhave, Māro pāpimā”ti.

Brahmapārisajjaṁ anvāvisitvāti ekassa brahmapārisajjassa sarīram pavisitvā. Mahābrahmānam pana brahmapurohitānam vā anvāvisitum na sakkoti. **Metamāsadoti** (MA.49./II,406.) mā etam apasādayittha. **Abhibhūti** abhibhavityā ṭhito jeṭṭhako. **Anabhibhūtoti** aññehi anabhibhūto. **Aññadatthūti** ekarīsavacane (CS:pg.2.303) nipāto. Dassanavasena **daso**, sabbam passatī dīpeti. **Vasavattīti** sabbajanaṁ vase vatteti. **Issaroti** loke issaro. **Kattā nimmātāti** lokassa kattā ca nimmātā ca, pathavīHimavantasinerucakkavālamahāsamuddacandimasūriyā ca iminā nimmitāti dīpeti.

Seṭṭho sajitāti ayam lokassa uttamo ca sajītā ca. “Tvaṁ khattiyo nāma hohi, tvam brāhmaṇo nāma, vesso nāma, suddo nāma, gahaṭṭho nāma, pabbajito nāma, antamaso ottho hohi, gono hohī”ti evam sattānam visajjetā ayanti dasseti. **Vasi pitā bhūtabhabhyānanti** ayam ciṇṇavasitāya vasī, ayam pitā bhūtabhāñca bhabyānañcāti vadati. Tattha aṇḍajajalābujā sattā anto-aṇḍakose ceva antovatthimhi ca **bhabyā** nāma, bahi

nikkhantakālato paṭṭhāya **bhūtā**. Samṣedajā paṭhamacittakkhaṇe bhabyā, dutiyato paṭṭhāya bhūtā. Opapātikā paṭhama-iriyāpathe bhabyā, dutiyato paṭṭhāya bhūtāti veditabbā. Te sabbepi etassa puttāti saññāya, “pitā bhūtabhabbyānan”ti āha.

Pathavīgarahakāti yathā tvām etarahi, “aniccā dukkhā anattā”ti pathavim garahasi jigucchasi, evam tepi pathavīgarahakā ahesum, na kevalam tvamyevāti dīpeti.

Āpagarahakāti-ādīsupi eseva nayo. **Hīne kāye patiṭṭhitāti** catūsu apāyesu nibbattā.

Pathavīpasarīsakāti yathā tvām garahasi, evam agarahitvā, “niccā dhuvā sassatā accejjā abhejjā akkhayā”ti evam pathavīpasarīsakā pathaviyā vaṇṇavādino ahesunti vadati. **Pathavābhinandinoti** taṇhādiṭṭhivasena pathaviyā abhinandino. Sesesupi eseva nayo. **Paṇīte kāye patiṭṭhitāti** brahma-loke nibbattā. **Tam tāhanti** tena kāraṇena tam aham. **Iṅghāti** codanatthe nipāto. **Upātivattitthoti** atikkamittha.

“Upātivattito”tipi pāṭho, ayamevattho. **Dañdena paṭippanāmeyyāti** catuhaththena muggaradaṇḍena pothetvā palāpeyya. **Narakapapāteti** sataporise mahāsobbhe.

Virādhеyyāti (MA.49./II,407.) hatthena gahaṇayutte vā pādena patiṭṭhānayutte vā ṭhāne gahaṇapatiṭṭhānāni kātum na sakkueyya. **Nanu tvām bhikkhu passasīti** bhikkhu nanu tvām imam brahmaparisam sannipatitarū obhāsamānam virocāmānam jotayamānam passasīti brahmuno ovāde ṭhitānam (CS:pg.2.304) iddhānubhāvām dasseti. **Iti kho mām, bhikkhave, Māro pāpimā brahmaparisam upanesīti**, bhikkhave Māro pāpimā nanu tvām bhikkhu passasi brahmaparisam yasena ca siriyā ca obhāsamānam virocāmānam jotayamānam, yadi tvampi mahābrahmuno vacanām anatikkamitvā yadeva te brahmā vadati, tam kareyyāsi, tvampi evamevam yasena ca siriyā ca viroceyyāsīti evam vadanto marū brahmaparisam upanesi upasamāhari. **Mā tvām maññitthoti** mā tvām maññi. **Māro tvāmāsi pāpimāti** pāpima tvām mahājanassa māraṇato **māro** nāma, pāpakaṁ lāmakam mahājanassa ayasaṁ karaṇato **pāpimā** nāmāti jānāmi.

503. Kasiṇam āyunti sakalam āyūm. **Te kho evam jāneyyunti** te evam mahantena tapokammena samannāgatā, tvām pana purimadivase jāto, kiṁ jānissasi, yassa te ajjāpi mukhe khīragandho vāyatīti ghaṭṭento vadati. **Pathavim ajjhosissasīti** pathavim ajjhosāya gilitvā pariniṭṭhapetvā taṇhāmānadiṭṭhī gaṇhissasi. **Opasāyiko me bhavissasīti** mayham samīpasayo bhavissasi, marū gacchantaṁ anugacchissasi, ṭhitām upatiṭṭhissasi, nisinnām upanisīdissasi, nipannām upanipajjissasīti attho.

Vatthusāyikoti mama vatthusmīm sayanako. **Yathākāmakaraṇīyo bāhiteyyoti** mayā attano ruciyā yam icchāmi, tam kattabbo, bāhitvā ca pana jajjharikāgumbatopi nīcataro lakuṇḍaṭakataro kātabbo bhavissasīti attho.

Iminā esa Bhagavantam upalāpeti vā apasādeti vā. **Upalāpeti** nāma sace kho tvām, bhikkhu, taṇhādīhi pathavim ajjhosissasi, opasāyiko me bhavissasi, mayi gacchante gamissasi, tiṭṭhante ṭhassasi, nisinne nisīdissasi, nipanne nipajjissasi, aham tam sesajanām paṭibāhitvā vissāsikam abbhantariκam (MA.49./II,408.) karissāmīti evam tāva **upalāpeti** nāma. Sesapadehi pana **apasādeti** nāma. Ayañhettha adhippāyo-- sace tvām pathavim ajjhosissasi, vatthusāyiko me bhavissasi, mama gamanādīni āgametvā gamissasi vā ṭhassasi vā nisīdissasi vā nipajjissasi vā, mama vatthusmīm mayham ārakkham gaṇhissasi, aham pana tam yathākāmam karissāmi bāhitvā (CS:pg.2.305) ca jajjharikāgumbatopi lakuṇḍakataranti evam apasādeti nāma. Ayaṁ pana brahmā mānanissito, tasmā idha apasādanāva adhippetā. **Āpādīsupi** eseva nayo.

Apica te aham brahmeti idāni Bhagavā, “ayaṁ brahmā mānanissito ‘aham jānāmī’ti maññāti, attano yasena samatto sarīraṁ phusitumpi samatthām kiñci na passati, thokam niggahetum vaṭṭatī”ti cintetvā imam desanām ārabhi. Tattha **gatiñca**

pajānāmīti nipphattiñca pajānāmi. **Jutiñcāti** ānubhāvañca pajānāmi. **Evañ mahesakkhoti** evam̄ mahāyaso mahāparivāro.

Yāvatā candimasūriyā parihaarantīti yattake thāne candimasūriyā vicaranti. **Disā bhanti virocanāti** disāsu virocamañā obhāsanti, disā vā tehi virocamañā obhāsanti. **Tāva sahassadhā lokoti** tattakena pamāñena sahassadhā loko, iminā cakkavālēna saddhīn cakkavālasahassanti attho. **Ettha te vattate vasoti** ettha cakkavālasahasse tuyham̄ vaso vattati. **Paroparañca jānāsīti** ettha cakkavālasahasse paropare uccanīce hīnappañte satte jānāsi. **Atho rāgavirāginanti** na kevalam̄, “ayam̄ iddho ayam̄ pakatimanusso”ti paroparam̄, “ayam̄ pana sarāgo ayam̄ vītarāgo”ti evam̄ rāgavirāginampi janam̄ jānāsi. **Itthambhāvaññathābhāvanti itthambhāvoti** idam cakkavālam. **Aññathābhāvoti** ito sesam̄ ekūnasahassam̄. **Sattānam̄ āgatim̄ gatinti** ettha cakkavālasahasse pañsandhivasena sattānam̄ āgatim̄, cutivasena gatim̄ ca jānāsi. Tuyham̄ pana atimahantohamasmiñti saññā hoti, sahassibrahmā nāma tvañ, aññesam̄ pana tayā uttari dvisahassānam̄ tisahassānam̄ catusahassānam̄ pañcasahassānam̄ dasasahassānam̄ satasahassānañca brahmānam̄ pamāñam̄ natthi, catuhatthāya (MA.49./II,409.) pilotikāya pañappamāñam̄ kātum̄ vāyamanto viya mahantosmiñti saññām̄ karositi nigganhāti.

504. Idhūpapannoti idha pañhamajjhānabhūmiyam̄ upapanno. **Tena tam̄ tvañ na jānāsīti** tena kāranena tam̄ kāyam̄ tvañ na jānāsi. **Neva te samasamoti** (CS:pg.2.306) jānitabbañthānam̄ patvāpi tayā samasamo na homi. **Abhiññāyati** aññāya. **Kuto nīceyyanti** tayā nīcatarabhāvo pana mayham̄ kuto.

Heññhpapattiko kiresa brahmā anuppanne Buddhuppāde isipabbajjam̄ pabbajitvā kasiñparikammam̄ katvā samāpattiyo nibbattetvā aparihīnajjhāno kālam̄ katvā catutthajjhānabhūmiyam̄ vehapphalabrahmaloke pañcakappasatikam̄ āyūm̄ gahetvā nibbatti. Tattha yāvatāyukam̄ thatvā heññhpapattikam̄ katvā tatiyajjhānam̄ paññitam̄ bhāvetvā subhakiñhabrahmaloke catusatthikappañ āyūm̄ gahetvā nibbatti. Tattha dutiyajjhānam̄ bhāvetvā ābhassaresu atthakappañ āyūm̄ gahetvā nibbatti. Tattha pañhamajjhānám̄ bhāvetvā pañhamajjhānabhūmiyam̄ kappāyuko hutvā nibbatti, so pañhamakāle attanā katakammañca nibbattañthānañca aññāsi, kāle pana gacchante ubhayam̄ pamussitvā sassatadiñthirñ uppādesi. Tena nam̄ Bhagavā, “tena tam̄ tvañ na jānāsi ...pe... kuto nīceyyan”ti āha.

Atha brahmā cintesi-- “samaño Gotamo mayham̄ āyuñca nibbattañthānañca pubbekatakammañca jānāti, handa nam̄ pubbe katakammam̄ pucchāmī”ti satthāram̄ attano pubbekatakammam̄ pucchi. Satthā kathesi.

Pubbe kiresa kulaghare nibbattitvā kāmesu ādīnavam̄ disvā, “jātijarābyādhimarañassa antam̄ karissāmī”ti nikhamma isipabbajjam̄ pabbajitvā samāpattiyo nibbattetvā abhiññāpādakajjhānalābhī hutvā gañgātire paññasālam̄ kāretvā jhānaratiyā vītināmeti. Tadā ca kālena kālam̄ satthavāhā pañcahi sakatasatehi marukantāram̄ pañipajjanti. Marukantāre pana divā na sakkā gantum̄, rattim̄ gamanam̄ hoti. Atha purimasakañassa aggayuge yuttabalibaddā gacchantā nivattitvā (MA.49./II,410.) āgatamaggābhimukhāva ahesum̄. Itarasakañāni tatheva nivattitvā aruñe uggate nivattitabhāvam̄ jāniñsu. Tesañca tadā kantāram̄ atikkamanadivaso ahosi. Sabbam̄ dārudakam̄ parikkhīñam̄, tasmā, “natthi dāni amhākam̄ jīvitā”ti cintetvā goñe cakkesu bandhitvā manussā sakatapacchāyāyam̄ pavisitvā nipajjiñsu (CS:pg.2.307) Tāpasopi kālasseva paññasālato nikhamitvā paññasāladvāre nisinno gañgam̄ olokayamāno addasa gañgam̄ mahatā udakoghena vuyhamānam̄ pavattitamañkkhandham

viya āgacchantim. Disvā cintesi-- “Atthi nu kho imasmiṁ loke evarūpassa madhurodakassa alābhena kilissamānā sattā”ti. So evam āvajjanto marukantāre tam sattharām disvā, “ime sattā mā nassantū”ti, “ito mahā udakakkhandho chijjitvā marukantāre satthābhīmukho gacchatū”ti abhiññācittena adhiṭṭhāsi. Sahacittuppādena mātikāruḷham viya udakam tattha agamāsi. Manussā udakasaddena vuṭṭhāya udakam disvā hatthatuṭṭhā nhāyitvā pivitvā goṇepi pāyetvā sotthinā icchitatthānam agamaṁsu. Satthā tam brahmuno pubbakammaṁ dassento--

“Yam tvam apāyesi bahū manusse,
Pipāsite ghammani samparete.
Tam te purāṇam vatasīlavattam,
Suttappabuddhova anussarāmī”ti. (jā.1.7.71) --

Imam gāthamāha.

Aparasmīm samaye tāpaso gaṅgātire paññasālam māpetvā āraññakam gāmaṁ nissāya vasati. Tena ca samayena corā tam gāmaṁ paharitvā hatthasāram gahetvā gāviyo ca karamare ca gahetvā gacchanti. Gāvopi sunakhāpi manussāpi mahāviravam viravanti. Tāpaso tam saddam sutvā “Kim nu kho etan”ti āvajjanto, “manussānam bhayaṁ uppannan”ti ñatvā, “mayi passante ime sattā mā nassantū”ti (MA.49./II,411.) abhiññāpādakajjhānam samāpajjivtā vuṭṭhāya abhiññācittena corānam paṭipathe caturaṅginisenam māpesi kammajjām āgacchantim. Corā disvā, “rāja”ti te maññamānā vilopam chaḍdetvā pakkamīsu. Tāpaso “yam yassa santakam, tam tasseeva hotū”ti adhiṭṭhāsi, tam tatheva ahosi. Mahājano sotthibhāvam pāpuṇi. Satthā idampi tassa pubbakammaṁ dassento--

“Yam (CS:pg.2.308) enikūlasmīm janam gahītam,
Amocayī gayhaka nīyamānam.
Tam te purāṇam vatasīlavattam,
Suttappabuddhova anussarāmī”ti. (jā.1.7.72) --

Imam gāthamāha. Ettha **enikūlasmīti** gaṅgātire.

Puna ekasmiṁ samaye uparigaṅgāvāsikam kulam heṭṭhāgaṅgāvāsikena kulena saddhim mittasanthavarām katvā nāvāsaṅghātarām bandhitvā bahum khādanīyabhojanīyañceva gandhamālādīni ca āropetvā gaṅgāsotena āgacchati. Manussā khādamānā bhuñjamānā naccantā gāyantā devavimānenā gacchantā viya balavasomanassā ahesurā. Gaṅgeyyako nāgo disvā kupito, “Ime mayi saññampi na karonti, idāni ne samuddameva pāpessāmī”ti mahantam attabhāvam māpetvā udakam dvidhā bhinditvā utṭhāya phaṇam katvā sussūkāram karonto atṭhāsi. Mahājano disvā bhīto vissaramakāsi. Tāpaso paññasālāya nisinno sutvā, “ime gāyantā naccantā somanassajātā āgacchanti, idāni pana bhayaravam raviṁsu, kim nu kho”ti āvajjanto nāgarājām disvā, “mayi passante ime sattā mā nassantū”ti abhiññāpādakajjhānam samāpajjivtā attabhāvam vijahitvā supaṇṇavaṇṇam māpetvā nāgarājassa dassesi. Nāgarājā bhīto phaṇam samharitvā udakam paviṭṭho. Mahājano sotthibhāvam pāpuṇi. Satthā idampi tassa pubbakammaṁ dassento--

“Gaṅgāya sotasmiṁ gahītanāvam,
Luddena nāgena manussakappa.
Amocayittha balasā pasayha,
Tam te purāṇam vatasīlavattam.
Suttappabuddhova anussarāmī”ti. (jā.1.7.73) --

Imam gāthamāha.

(MA.49./II,412.) Aparasmirū samaye esa isipabbajjām pabbajitvā **kesavo** nāma tāpaso ahosi. Tena samayena amhākām bodhisatto **kappo** nāma māṇavo (CS:pg.2.309) kesavassa baddhacaro antevāsiko hutvā ācariyassa kimkārapaṭissāvī manāpacārī buddhisampanno atthacaro ahosi. Kesavo tam vinā vattitum nāsakkhi, tam nissāyeva jīvikām kappesi. Satthā idampi tassa pubbakammām dassento--

“Kappo ca te baddhacaro ahosi,
Sambuddhimantām vatinām amaññi.
Tam te purāṇām vatasīlavattām,
Suttappabuddhova anussarāmī”ti. (jā.1.7.74) --

Imām gāthamāha.

Evaṁ brahmuno nānattabhāvesu katakammām Satthā pakāsesi. Satthari kathenteyeva brahmā sallakkhesi, dīpasahasre ujjalite rūpāni viya sabbakammānissa pākaṭāni ahesum. So pasannacitto imām gāthamāha --

“Addhā pajānāsi mame tamāyum,
Aññampi jānāsi tathā hi Buddha.
Tathā hi tāyām jalitānubhāvo,
Obhāsayām tiṭṭhati brahma lokan”ti. (jā.1.7.75).

Athassa Bhagavā uttari asamasamatām pakāsento **pathavim kho aham brahmeti**-ādimāha. Tattha **pathaviyā pathavattena ananubhūtanti** pathaviyā pathavisabhāvena ananubhūtam appattām. Kim pana tanti? Nibbānam. Tañhi sabbasmā saṅkhata nissaṭattā pathavisabhāvena appattām nāma. **Tadabhiññāyāti** tam nibbānam jānitvā sacchikatvā. **Pathavim nāpahosinti** pathavim tanhādiṭṭhimānagāhehi na gaṇhim. **Āpādīsupi** eseva nayo. Vitthāro pana mūlapariyāye vuttanayeneva veditabbo.

Sace kho te, mārisa, sabbassa sabbattenāti idameva brahmā attano vāditāya sabbanti akkharam niddisitvā akkhare dosām gaṇhanto āha. Satthā pana sakkāyām sandhāya “sabban”ti vadati, brahmā sabbasabbām sandhāya. (MA.49./II,413.) Tvarī “sabban”ti vadasi, “sabbassa sabbattena ananubhūtan”ti vadasi, yadi sabbām ananubhūtam natthi, athassa ananubhūtam atti. **Mā heva te rittakameva ahosi** (CS:pg.2.310) **tucchakameva ahosī** tuyhaṁ vacanām rittakām mā hotu, tucchakām mā hotūti satthāramusāvādena niggāñhāti.

Satthā pana etasmā brahmunā sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena vādītaro, tasmā aham sabbañca vakkhāmi, ananubhūtañca vakkhāmi, suññhi meti tassa vādamaddanatthām kāraṇām āharanto **viññāṇanti**-ādimāha. Tattha **viññāṇanti** vijānitabbām. **Anidassananti** cakkhuviññāṇassa āpāthām anupagamanato anidassanām nāma, padadvayenapi nibbānameva vuttaṁ. **Anantanti** tayidām uppādavaya-antarahitattā anantarām nāma. Vuttampi hetā--

“Antavantāni bhūtāni, asambhūtam anantakām;
Bhūte antāni dissanti, bhūte antā pakāsitā”ti.

Sabbatopabhānti sabbaso pabhāsampannaṁ. Nibbānato hi añño dhammo sapabhataro vā jotivantataro vā parisuddhataro vā pañḍarataro vā natthi. Sabbato vā tathā pabhūtameva, na katthaci natthīti sabbatopabhām. Puratthimadisādīsu hi asukadisāya nāma nibbānam natthīti na vattabbaṁ. Atha vā **pabhānti** titthassa nāmām, sabbato pabhāmassāti **sabbatopabhām**. Nibbānassa kira yathā mahāsamuddassa yato yato otaritukāmā honti, tam tadeva titthām, atiththām nāma natthi. Evamevarām atṭhatimśāya kammaṭṭhānesu yena yena mukhena nibbānam otaritukāmā honti, tam

tadeva tittham. Nibbānassa atittham nāma kammaṭṭhānam natthi. Tena vuttam **sabbatopabhanti**. Tam pathavyā pathavattenāti tam nibbānam pathavyā pathavīsabhāvena tato paresam āpādīnam āpādisabhāvena ca ananubhūtam. Iti yam tumhādisānam visayabhūtam sabbatebhūmakadhammadmajātam tassa sabbattena tam viññānam anidassanam anantam sabbatopatam ananubhūtanti vādam patiṭṭhapesi. (MA.49./II,414.) Tato brahmā gahitagahitam satthārā vissajjāpito kiñci gahetabbarā adisvā lajitatam kātukāmo **handā carahi te, mārisa, antaradhāyāmīti** āha. Tattha **antaradhāyāmīti** adissamānakapāṭīhāriyam karomīti āha. **Sace visahasīti** yadi sakkosi mayham antaradhāyitum, antaradhāyasi (CS:pg.2.311) pāṭīhāriyam karohīti. **Nevassu me sakkoti antaradhāyitunti** mayham antaradhāyitum neva sakkoti. Kim panesa kātukāmo ahosīti? Mūlapaṭisandhim gantukāmo ahosi. Brahmānañhi mūlapaṭisandhika-attabhāvo sukhumo, aññesam anāpātho, abhisāñkhatakāyeneva tiṭṭhanti. Satthā tassa mūlapaṭisandhim gantum na adāsi. Mūlapaṭisandhim vā agantvāpi yena tamena attānam antaradhāpetvā adissamānakō bhaveyya, Satthā tam tamarā vinodesi, tasmā antaradhāyitum nāsakkhi. So asakkonto vimāne nilīyati, kapparukkhe nilīyati, ukkuṭiko nisīdati. Brahmagaṇo kelimakāsi -- “esa kho bako brahmā vimāne nilīyati, kapparukkhe nilīyati, ukkuṭiko nisīdati, brahme tvam antarahitomhī”ti saññām uppādesi nāmāti. So brahmagaṇena uppañđito manku ahosi.

Evaṁ vutte aham, bhikkhave, etena brahmunā, “handā carahi te, mārisa, antaradhāyāmī”ti evam vutte tam antaradhāyitum asakkontam disvā aham etadavocam. **Imam gāthamabhāsīti** kasmā Bhagavā gāthamabhāsīti? Samañassa Gotamassa imasmiṁ thāne atthibhāvo vā natthibhāvo vā katham sakkā jānitunti evam brahmagaṇassa vacanokāso mā hotūti antarahitova gāthamabhāsi.

Tattha **bhavevāham bhayaṁ disvāti** aham bhave bhayaṁ disvāyeva. **Bhavañca vibhavesinanti** imañca kāmabhavāditividhampi sattabhavam vibhavesinam vibhavam gavesamānam pariyesamānampi punappunaṁ bhaveyeva disvā. **Bhavaṁ nābhivadinti** tañhādiṭṭhivasena kiñci bhavaṁ na abhivadirū, na gavesinti attho. **Nandiñca na upādiyinti** bhavatañham na upagañchim, na aggahesinti attho. (MA.49./II,415.) Iti cattāri saccāni pakāento Satthā dhammarām desesi. Desanāpariyosāne desanānusārena vipassanāgabbham gāhāpetvā dasamattāni brahmaśahassāni maggaphalāmatapānam pivim̄su.

Acchariyabbhutacittajātāti acchariyajātā abbhutajātā tuṭṭhijātā ca ahesum. **Samūlam bhavaṁ udabbahīti** bodhimanqe attano tāya tāya desanāya aññesampi bahūnam devamanussānam samūlakām bhavaṁ udabbahi, uddhari uppātesīti attho.

505. Tasmiṁ (CS:pg.2.312) pana samaye Māro pāpimā kodhābhībhūto hutvā, “mayi vicaranteyeva samañena Gotamena dhammakathām kathetvā dasamattāni brahmaśahassāni mama vasam ativattitānī”ti kodhābhībhūtatāya aññatarassa brahmapārisajjassa sarīre adhimucci, tam dassetum **atha kho, bhikkhaveti-ādimāha**. Tattha **sace tvam evam anubuddhoti** sace tvam evam attanāva cattāri saccāni anubuddho. **Mā sāvake upanesīti** gihisāvake vā pabbajitasāvake vā tam dhammarām mā upanayasi. **Hime kāye patiṭṭhitāti** catūsu apāyesu patiṭṭhitā. **Panīte kāye patiṭṭhitāti** brahmañloke patiṭṭhitā. Idam ke sandhāya vadati? Bāhirapabbajam pabbajite tāpasaparibbājake. Anuppanne hi Buddhuppāde kulaputtā tāpasapabbajam pabbajitvā kassaci kiñci avicāretvā ekacarā hutvā samāpattiyo nibbattetvā brahmañloke uppajjim̄su, te sandhāya evamāha. **Anakkhātarām kusalañhi mārisāti** paresam anakkhātarām anovadanam dhammakathāyā akathanam kusalam etam seyyo. **Mā param ovadāhīti**

kālena manussalokam, kālena devalokam, kālena brahmalokam, kālena nāgalokam
āhiṇḍanto mā vicari, ekasmim ṭhāne nisinno jhānamaggaphalasukhena vītināmehīti.
Anālapanatāyāti anullapanatāya. **Brahmuno ca abhinimantanaṭāyāti** bakabrahmuno
ca idañhi, mārisa, niccantī-ādinā nayena saha kāyakena brahmaṭṭhānena
nimantanavacanena. **Tasmāti** tena kāraṇena. **Imassa veyyākaraṇassa**
brahmanimantanaṭāyāti tveva adhivacanam saṅkhā samaññā paññatti jātā. Sesam
sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Brahmanimantanikasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(MA.50./II,416.)

(M.50.)10.Māratajjanīyasuttavanṇanā

506. Evaṁ me sutanti Māratajjanīyasuttam. Tattha **koṭṭhamanupaviṭṭhoti**
kucchim pavisitvā antānam anto anupaviṭṭho, pakkāsayatṭhāne nisinno. **Garugaro**
viyāti garukagaruko viya thaddho pāsāṇapuñjasadiso. **Māsācitaṁ** (CS:pg.2.313)
maññeti māsabhāttam bhuttassa kucchi viya māsapūritapasibbako viya tintamāso viya
cāti attho. **Vihāram pavisitvāti** sace āhāradosena esa garubhāvo, abbhokāse
caṅkamitum na sappāyanti caṅkamā orohitvā paññasālām pavisitvā pakatipaññatte āsane
nisīdi. **Paccattam yoniso manasākāsīti**, “Kim nu kho etan”ti āvajjamāno attanoyeva
upāyena manasi akāsi. Sace pana thero attano sīlam āvajjetvā, “yam hiyyo vā pare vā
parasuve vā paribhuttam avipakkamatthi, añño vā koci visabhāgadoso, sabbam jīratu
phāsukam hotū”ti hatthena kucchim parāmasissa, Māro pāpimā vilīvitvā agamissa.
Thero pana tathā akatvā yoniso manasi akāsi. **Mā Tathāgataṁ vihesesīti** yathā hi
puttesu vihesitesu mātāpitaro vihesitāva honti, saddhivihārika-antevāsikesu vihesitesu
ācariyupajjhāyā vihesitāva, janapade vihesite rājā vihesitova hoti, evam Tathāgatasāvake
vihesite Tathāgato vihesitova hoti. Tenāha-- “mā Tathāgataṁ vihesesī”ti.

Paccaggale atṭhāsīti pati-aggaleva atṭhāsi. **Aggaṭam** vuccati kavāṭam,
mukhena uggantvā paññasālato nikhamitvā bahipaññasālāya kavāṭam nissāya atṭhāsīti
attho.

507. Bhūtapubbāham pāpimāti kasmā idam desanam ārabhi? Thero kira cintesi--
“Ākāsaṭṭhakadevatānam tāva manussagandho yojanasate ṭhitānam ābādhām karoti.
Vuttañhetarī-- ‘yojanasatam kho rājañña manussagandho deve ubbādhhatī’ti (dī.ni.2.415).
Ayaṁ pana māro nāgariko paricokkho mahesakkho ānubhāvasampanno devarājā samāno
mama kucchiyam pavisitvā antānam anto pakkāsayokāse nisinno ativiya paduṭṭho
bhavissati. Evarūpam nāma jeguccham (MA.50./II,417.) paṭikūlam okāsam pavisitvā
nisīditum sakkontassa kimaññam akaraṇīyam bhavissati, kim aññam lajjissati, tvam
mama nātikoti pana vutte mudubhāvam anāpajjamāno nāma natthi, handassa
(CS:pg.2.314) nātikotim paṭivijjhītvā mudukeneva naṁ upāyena vissajjessāmī”ti cintetvā
imam desanamārabhi.

So me tvaṁ bhāgineyyo hosīti so tvaṁ tasmim kāle mayham bhāgineyyo hosi.
Idam paveṇivasena vuttaṁ. Devalokasmim pana mārassa pitu vāṁso pitāmahassa
vāṁso rajjam karonto nāma natthi, puññavasena devaloke devarājā hutvā nibbatto,

yāvatāyukam tħatvā cavati. Añño eko attanā katena kammena tasmim tħane adhipati hutvā nibbattati. Iti ayam māropi tadā tato cavitvā puna kusalam katvā imasmiṁ kāle tasmim adhipati tħane nibbattoti veditabbo.

Vidhuroti vigatadhuro, añnehi saddhim asadisoti attho. **Appakasirenāti** appadukkha. **Pasupālakāti** ajełakapālakā. **Pathāvinoti** maggapaṭipannā. **Kāye upacinitvāti** samantato citakam bandhitvā. **Aggiṁ datvā pakkamim̄sūti** ettakena sarīram pariyādānam gamissatī citakassa pamāṇam sallakkhetvā catūsu disāsu aggim datvā pakkamim̄su. Citako padīpasikhā viya pajjali, therassa udakaleñam pavisitvā nisinnakālo viya ahosi. **Civarāni papphoṭetvāti** samāpattito vuṭṭhāya vigatadhūme kiṁsukavaṇne aṅgāre maddamāno cīvarāni vidhunitvā. Sarīre panassa usumamattampi nāhosi, cīvaresu amsumattampi najjhāyi, samāpattiphalam nāmetam.

508. Akkosathāti dasahi akkosavatthūhi akkosatha. **Paribhāsathāti** vācāya paribhāsatha. **Rosethāti** għaṭetha. **Viheſethāti** dukkhāpetha. Sabbametam vācāya għaṭanasseva adhivacanam. **Yathā tam dūsī māroti** yathā etesam dūsī māro. **Labhetha otāranti** labhetha chiddam, kilesuppattiyyā ārammañam paccayam labheyyāti attho. **Muṇḍakāti-ādīsu** muṇḍe muṇḍāti samañe ca (MA.50./II,418.) samañāti vattum vaṭṭeyya, ime pana hīlentā muṇḍakā samañakāti āhaṁsu. **Ibbhāti** għappatikā. **Kinhāti** kañhā, kālakāti attho. **Bandhupādāpaccāti** ettha **bandhūti** brahmā adhippeto Tañhi brāhmañā pitāmahoti voħaranti. Pādānar (CS:pg.2.315) apaccā **pādāpaccā**, brahmuno piṭhipādato jātāti adhippāyo. Tesam kira ayam laddhi-- “brāhmañā brahmuno mukhato nikkhantā, khattiyā urato, vessā nābhito, suddā jānuto, samañā piṭhipādato”ti.

Jhāyinosmā jhāyinosmāti jhāyino mayam jhāyino mayanti. **Madhurakajātāti** ālasiyajātā. **Jhāyantīti** cintayanti. **Pajjhāyantīti-ādīni** upasaggavasena vaddhitāni. **Mūsikam maggayamānoti** sāyam gocaratthāya susirarukkhato nikkhantam rukkhasākhāya mūsikam pariesanto. So kira upasantūpasanto viya niccalova tiṭṭhati, sampattakāle mūsikam sahasā gaṇhāti. **Kotthūti** siṅgālo, soñotipi vadanti. **Sandhisamalasaṅkaṭireti** sandhimhi ca samale ca saṅkaṭire ca. Tattha **sandhi** nāma għarasandhi. **Samalo** nāma gūthaniddhamanapanāli. **Saṅkaṭiram** nāma saṅkāratħħānam. **Vahacchinnoti** kantārato nikkhanto chinnavaho. **Sandhisamalasaṅkaṭireti** sandhimhi vā samale vā saṅkaṭire vā. Sopi hi baddhagatto viya niccalo jhāyati.

Nirayam upapajjantīti sare māro manussānam sarīre adhimuccitvā evam kareyya, manussānam akusalam na bhaveyya, mārasseva bhaveyya. Sarīre pana anadhimuccitvā visabhāgavatthum vippaṭisārārammañam dasseti, tadā kira so bhikkhū khippam gahetvā macche ajjhottharante viya, jālam gahetvā macche gaṇhante viya, lepayatħim odđetvā sakunej bandhante viya, sunakhehi saddhim araññe migavam carante viya, mātugāme gahetvā āpānabhūmiyam nisinne viya, naccante viya, gāyante viya, bhikkhunīnām rattitħānadivvātħānesu visabhāgamanusse nisinne viya, thite viya ca katvā dassesi. Manussā araññaġatāpi vanagatāpi vihāragatāpi vippaṭisārārammañam passitvā āgantvā aññesam kathenti-- (MA.50./II,419.) “samañā evarūpari assamañakam ananucchavikam karonti, etesam dinne kuto kusalam, mā etesam kiñci adatthā”ti. Evam te manussā diṭṭhaditħa tħān pasavittvā apāyapūrakā ahesum. Tena vuttam “nirayam upapajjantī”ti.

509. Anvāviṭṭhāti (CS:pg.2.316) āvaṭṭitā. **Pharitvā viharim̄sūti** na kevalam pharitvā viharim̄su. Kakusandhassa pana Bhagavato ovāde tħatvā ime cattāro brahmavihāre nibbattetvā jhānapada tħān vipassanam vaqqidhetvā arahatte

patiṭṭhahiṁsu.

510. Āgatim vā gatim vāti paṭisandhivasena āgamanaṭṭhānam vā, cutivasena gamanaṭṭhānam vā na jānāmi. **Siyā cittassa aññathattanti** somanassavasena aññathattam bhaveyya. **Saggam lokaṁ upapajjantī** ti idhāpi purimanayeneva attho veditabbo. Yathā hi pubbe vippaṭisārakaram ārammaṇam dasseti, evamidhāpi pasādakaram. So kira tadā manussānam dassanaṭṭhāne bhikkhū ākāse gacchante viya, ṭhite viya pallaṅkena nisinne viya, ākāse sūcikammam karonte viya, potthakam vācente viya, ākāse cīvaram pasāretvā kāyam utum gaṇhāpente viya, navapabbajite ākāsenā carante viya, taruṇasāmanere ākāse ṭhatvā pupphāni ocinante viya katvā dassesi. Manussā araññagatāpi vanagatāpi vihāragatāpi pabbajitānam tam paṭipattim disvā āgantvā aññesam kathenti-- “bhikkhūsu antamaso sāmañerāpi evamahiddhiko mahānubhāvā, etesam dinnam mahapphalam nāma hoti, etesam detha sakkarothā”ti. Tato manussā bhikkhusaṅgham catūhi paccayehi sakkarontā bahum puññam katvā saggapathapūrakā ahesuṁ. Tena vuttam “saggam lokaṁ upapajjantī”ti.

511. Etha tumhe, bhikkhave, asubhānupassino kāye viharathāti Bhagavā Sakalajambudīpam āhiṇḍanto antamaso dvinnampi tiṇampi bhikkhūnam vasanaṭṭhānam gantvā--

“Asubhasaññāparicitenā, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulam
viharato methunadhammasamāpatti�ā cittam patilīyati patikuṭati pativattati na
sampasāriyati, upekkhā vā pāṭikulyatā vā saṇṭhāti.

Āhāre paṭikūlasaññāparicitenā, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulam viharato rasatañhāya cittam patilīyati patikuṭati (**MA.50./II,420.**) (**CS:pg.2.317**) pativattati na sampasāriyati, upekkhā vā pāṭikulyatā vā saṇṭhāti.

Sabbaloke anabhiratisaññāparicitenā, bhikkhave, bhikkhuno cetasā
bahulam viharato lokacitresu cittam patilīyati patikuṭati pativattati na
sampasāriyati, upekkhā vā pāṭikulyatā vā saṇṭhāti.

Aniccasaññāparicitenā bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulam viharato
lābhasakkārasiloke cittam patilīyati patikuṭati pativattati na sampasāriyati,
upekkhā vā pāṭikulyatā vā saṇṭhāti”ti (a.ni.7.49) evam ānisamānam dassetvā--

Etha tumhe, bhikkhave, asubhānupassī kāye viharatha, āhāre paṭikūlasaññino sabbaloke anabhiratisaññino sabbasaṅkhāresu aniccānupassinoti. Imāni cattāri kammatṭhānāni kathesi. Tepi bhikkhū imesu catūsu kammatṭhānesu kammaṇam karontā vipassanam vaḍḍhetvā sabbāsave khepetvā arahatte patiṭṭhahiṁsu, imānipi cattāri kammatṭhānāni rāgasantāni dosamohasantāni rāgapatiṭṭhātāni dosamohapatīṭhātāni cāti.

512. Sakkharam gahetvāti antomutṭhiyam tiṭṭhanapamāṇam pāsāṇam gahetvā. Ayañhi brāhmaṇagahapatikehi bhikkhū akkosāpetvāpi, brāhmaṇagahapatikānam vasena bhikkhusaṅghassa lābhasakkāraṁ uppādāpetvāpi, otāraṁ alabhanto idāni sahatthā upakkamitukāmo aññatarassa kumārassa sarīre adhimuccitvā evarūpam pāsāṇam aggahesi. Tam sandhāya vuttam “sakkharam gahetvā”ti.

Sisam vo bhindīti sīsaṁ bhindi, mahācammaṁ chijjivā marīsaṁ dvedhā ahosi. Sakkharā panassa sīsakaṭāhaṁ abhinditvā atṭhim āhacceva nivattā. **Nāgāpalokitam apalokesīti** pahārasaddam sutvā yathā nāma hatthināgo (**CS:pg.2.318**) ito vā etto vā apaloketukāmo gīvam (**MA.50./II,421.**) aparivattetvā sakalasarīreneva nivattitvā apaloketi. Evam sakalasarīreneva nivattitvā apalokesi. Yathā hi mahājanassa atṭhīni koṭiyā koṭīm āhacca ṭhitāni, paccekabuddhānam aṅkusalaggāni, na evam Buddhānam. Buddhānam pana saṅkhalikāni viya ekābaddhāni hutvā ṭhitāni, tasmā pacchato

apalokanakāle na sakkā hoti gīvaṁ parivattetum. Yathā pana hatthināgo pacchābhāgam apaloketukāmo sakalasarīreneva parivattati, evam parivattitabbaṁ hoti. Tasmā Bhagavā yantena parivattitā suvanṇapaṭimā viya sakalasarīreneva nivattitvā apalokesi apaloketvā ṭhito pana, “na vāyam dūsī māro mattamaññāsi”ti āha. Tassattho, ayam dūsī Māro pāpam karonto neva pamāṇam aññāsi, pamāṇātikkantamakāsīti.

Sahāpalakanāyāti kakusandhassa Bhagavato apalokaneneva saha tañkhaṇaññeva. **Tamhā ca ṭhānā cavīti** tamhā ca devaṭṭhānā cuto, mahānirayam upapannoti attho. Cavamāno hi na yattha katthaci ṭhito cavati, tasmā vasavattidevalokam āgantvā cuto, “sahāpalakanāyā”ti ca vacanato na Bhagavato apalokitattā cutoti veditabbo, cutikāladassanamattameva hetam. Ulāre pana mahāsāvake viraddhattā kudāriyā pahatam viyassa āyu tattheva chijjītvā gatanti veditabbaṁ. **Tayo nāmadheyyā hontīti** tīni nāmāni honti. **Chaphassāyatani** koti chasu phassāyatanesu pātiyekkāya vedanāya paccayo.

Saṅkusamāhatoti ayasūlehi samāhato. **Paccattavedaniyoti** sayameva vedanājanako. **Saṅkunā saṅku hadaye samāgaccheyyāti** ayasūlena saddhim ayasūlam hadayamajjhē samāgaccheyya. Tasmīm kira niraye upapannānam tigāvuto attabhāvo hoti, therassāpi tādiso ahosi. Athassa hi nirayapālā tālakkhandhapamāṇāni ayasūlāni ādittāni sampajjalitāni sajotibhūtāni sayameva gahetvā punappunam nivattamānā,-- “iminā te ṭhānena cintetvā (MA.50./II,422.) pāpam katan”ti pūvadoniyam (CS:pg.2.319) pūvam koṭṭento viya hadayamajjhām koṭṭetvā, paññāsa janā pādābhimukhā paññāsa janā sīsābhimukhā koṭṭetvā gacchanti, evarā gacchantā pañcahi vassasatehi ubho ante patvā puna nivattamānā pañcahi vassasatehi hadayamajjhām āgacchanti. Taṁ sandhāya evam vuttam.

Vuṭṭhānimanti vipākavuṭṭhānavedanam. Sā kira mahāniraye vedanāto dukkhatarā hoti, yathā hi sinehapānasattāhato pariḥārasattāhām dukkhatarām, evam mahānirayadukkhato ussade vipākavuṭṭhānavedanā dukkhatarāti vadanti. **Seyyathāpi macchassāti** purisañsañhi vaṭṭam hoti, sūlena paharantassa pahāro ṭhānam na labhati parigalati, macchasīsam āyatam puthulam, pahāro ṭhānam labhati avirajjhitvā kammakāraṇā sukarā hoti, tasmā evarūpaṁ sīsaṁ hoti.

513. Vidyuram sāvakamāsajjāti vidhuram sāvakam ghaṭṭayitvā. **Paccattavedanāti** sayameva pātiyekkavedanājanakā. **Īdiso nirayo āsīti** imasmim ṭhāne nirayo devadūtasuttena dīpetabbo. **Kaṇha-dukkham nigacchasīti** kālaka-māra, dukkham vindissasi. **Majjhe sarassāti** mahāsamuddassa majjhe udakam vatthum katvā nibbattavimānāni kappatthitikāni honti, tesam veluriyassa viya vaṇṇo hoti, pabbatamatthake jalitanaļaggikkhandho viya ca nesam acciyo jotanti, pabhassarā pabhāsampannā hoti, tesu vimānesu nīlabhedādivasena nānattavaṇṇā accharā naccanti. **Yo etamabhijānātīti** yo etam vimānavatthum jānātīti attho. Evamettha vimānapetavatthukeneva attho veditabbo. **Pādaṅguṭṭhena kampayīti** idam pāsādakampanasuttena dīpetabbaṁ. **Yo vejayantam pāsādanti** idam cūlatañhāsañkhayavimuttisuttena dīpetabbaṁ. **Sakkam so paripucchatīti** idampi teneva dīpetabbaṁ. **Sudhammāyābhito sabhanti** sudhammasabhbāya samīpe, ayam pana brahmañloke sudhammasabhbāva, na tāvatimśabhadvane. Sudhammasabhbāvirahito hi devaloko nāma natthi.

Brahmaloke pabhassaranti (MA.50./II,423.) brahmañloke Mahāmoggallānamahākassapādīhi sāvakehi saddhim tassa tejodhātum samāpajjītvā nisinnassa (CS:pg.2.320) Bhagavato obhāsam. Ekasmiñhi samaye Bhagavā brahmañloke

sudhammāya devasabhāya sannipatityā,-- “Atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā evam̄mahiddhiko. Yo idha āgantum sakkueyyā”ti cintentasseva brahmagaṇassa cittamaññāya tattha gantvā brahmagaṇassa matthake nisinno tejodhātum samāpajjītvā Mahāmoggallānādīnam āgamanam cintesi. Tepi gantvā satthāram vanditvā tejodhātum samāpajjītvā paccekam disāsu nisīdiṁsu, sakalabrahmaloko ekobhāso ahosi. Satthā catusaccappakāsanam dhammarūp desesi, desanāpariyosāne anekāni brahmasahassāni maggaphalesu patiṭṭhahim̄su. Tam sandhāyimā gāthā vuttā, so panāyamattho aññatarabrahmasuttena dīpetabbo.

Vimokkhena aphassayīti jhānavimokkhena phusi. **Vananti** Jambudīpaṁ. **Pubbavidehānanti** pubbavidehānañca dīpaṁ. **Ye ca bhūmisayā narāti bhūmisayā narā** nāma aparagoyānakā ca uttarakurukā ca. Tepi sabbe phusīti vuttam hoti. Ayam pana attho nandopanandadamanena dīpetabbo. Vatthu Visuddhimagge iddhikathāya vitthāritam. **Apuññam pasavīti** apuññam paṭilabhi. **Āsam mā akāsi bhikkhūsūti** bhikkhū vihesemīti etam āsaṁ mā akāsi. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māratajanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mūlapaṇṇāsaṭṭhakathā niṭṭhitā.

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.
(▼PTS : III,1.)

Majjhimanikāye
(Papañcasūdanī)
Majjhimapaññāsa-atthakathā

(tatiyo bhāgo)
(CS:pg.3.1~309 ; PTS:III,1~454)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA (5 A.D.)

1.Gahapativaggo
(M.51.)1.Kandarakasuttavaññanā

1. Evaṁ (CS:pg.3.1) me sutanti Kandarakasuttam. Tattha **campāyanti** evamnāmake nagare. Tassa hi nagarassa ārāmapokkharaṇī-ādīsu tesu tesu thānesu campakarukkhāva ussannā ahesum, tasmā campāti saṅkhamagamāsi. **Gaggarāya pokkharaṇiyā tīre** tassa campānagarassa avidūre gaggarāya nāma rājamahesiā khanitattā **gaggarāti** laddhavohārā pokkharaṇī atthi. Tassā tīre samantato nīlādipañcavāñṇakusumapaṭimāṇḍitām mahantaṁ campakavanaṁ. Tasmīm Bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Tam sandhāya “gaggarāya pokkharaṇiyā tīre”ti vuttam. **Mahatā bhikkhusaṅghena saddhīti** adassitaparicchedena mahantena bhikkhusaṅghena saddhiṁ. **Pessoti** tassa nāmarām. **Hatthārohaputtoti** hatthācariyassautto. (MA.51./III,2.) **Kandarako ca paribbājakoti** kandarakoti evamnāmo channaparibbājako. **Abhivādetvāt** chabbaññanām ghanabuddharasmīnam antaram pavisitvā pasannalākhārase nimujjamāno viya, siṅgīsuvaññavaññam dussavaram pasāretvā sasīsam pārupamāno viya, vaññagandhasampannacampakapupphāni sirasā sampaṭicchanto viya, sinerupādam upagacchanto puṇṇacando viya Bhagavato cakkalakkhaṇapaṭimāṇḍite alattakavaññaphullapadumasassirike pāde vanditvāti attho. **Ekamantam nisidīti** chanisajjadosavirahite ekasmiṁ okāse nisīdi.

Tuṇhībhū (CS:pg.3.2) tam tuṇhībhūtanti yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtamevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussāpi hatthakukkuccām vā pādakkukkuccām vā natthi, sabbe Bhagavato ceva gāravena attano ca sikkhitasikkhatāya aññamaññam vigatasallāpā antamaso ukkāsitasaddampi akarontā sunikhāta-indakhīlā viya nivātaṭhāne sannisinnam mahāsamudda-udakam viya kāyenapi niccalā manasāpi avikkittā rattavalāhakā viya sinerukūtam Bhagvantam parivāretvā nisīdim̄su. Paribbājakassa evam sannisinnam parisam disvā mahantaṁ pītisomanassam uppajji. Uppannaṁ pana antohadayasmīnyeva sannidahitum asakkonto piyasamudāhāraṁ samuṭṭhāpesi. Tasmā **acchariyam bhoti-ādimāha**.

Tattha andhassa pabbatārohanaṁ viya niccaṁ na hotīti **acchariyam**. Ayaṁ tāva saddanayo. Ayaṁ pana (**MA.51./III,3.**) Aṭṭhakathānayo accharāyogganti **acchariyam**. Accharam paharitum yuttanti attho. Abhūtapubbarū bhūtanti **abbhutam**. Ubhayampetam vimhayassevādhivacanam. Tam panetam garaha-acchariyam, pasānsā-acchariyanti duvidham hoti. Tattha acchariyam moggallāna abbhutam moggallāna, yāva bāhāgahañāpi nāma so moghapuriso āgamessatīti (cūlava.383 a.ni.8.20), idam garaha-acchariyam nāma. “Acchariyam nandamāte abbhutam nandamāte, yatra hi nāma cittuppādampi parisodhessasīti (a.ni.7.53) idam pasānsā-acchariyam nāma. Idhāpi idameva adhippetam” ayañhi tam pasānsanto evamāha.

Yāvañcidanti ettha **idanti** nipātamattam. **Yāvati** pamāṇaparicchedo, yāva sammā paṭipādito, yattakena pamāñena sammā paṭipādito, na sakkā tassa vanñe vattum, atha kho acchariyamevetam abbhutamevetanti vuttam hoti. **Etaparamamyevāti** evam sammā paṭipādito eso bhikkhusaṅgho tassāpi bhikkhusaṅghassa paramoti etaparamo, tam etaparamam yathā ayam paṭipādito, evam paṭipāditam katvā paṭipādesum, na ito bhiyyoti attho. Dutiyanaye evam paṭipādessanti, na ito bhiyyoti yojetabbam. Tattha **paṭipāditoti** ābhisañcārikavattam ādim katvā sammā apaccanīkapaṭipattiyan yojito. Atha kasmā ayam paribbājako (**CS:pg.3.3**) atītānāgate Buddhe dasseti, kimassa tiyaddhajānanañānam atthīti. Natthi, nayaggāhe pana (**MA.51./III,4.**) ṭhatvā “yenākārena ayam bhikkhusaṅgho sannisinno danto vinīto upasanto, atītabuddhāpi etaparamamyeva katvā paṭipajjāpesum, anāgatabuddhāpi paṭipajjāpessanti, natthi ito uttari paṭipādanā”ti maññamāno anubuddhiyā evamāha.

2. Evametam kandarakāti pāti-ekko anusandhi. Bhagavā kira tam sutvā “kandaraka tvam bhikkhusaṅgham upasantoti vadasi, imassa pana bhikkhusaṅghassa upasantakāraṇam tuyham apākaṭam, na hi tvam samatimsa pāramiyā pūretvā kusalamūlam paripācetvā bodhipallaṅke sabbaññutaññānam paṭivijjhī, mayā pana pāramiyo pūretvā ñātatthacariyam lokatthacariyam Buddhatthacariyañca koṭim pāpetvā bodhipallaṅke sabbaññutaññānam paṭividdham, mayham etesam upasantakāraṇam pākaṭan”ti dassetuṁ imarū desanam ārabhi.

Santi hi kandarakāti ayampi pāti-ekko anusandhi. Bhagavato kira etadahosi-- “Ayaṁ paribbājako imarū bhikkhusaṅgham upasantoti vadati, ayañca bhikkhusaṅgho kappetvā pakappetvā kuhakabhāvena iriyāpatham santhapento cittena anupasanto na upasantakāram dasseti. Ettha pana bhikkhusaṅgha paṭipadam pūrayamānāpi paṭipadam pūretvā matthakam patvā ṭhitabhikkhūpi atthi, tattha paṭipadam pūretvā matthakam pattā attanā paṭividdhaguṇeheva upasantā, paṭipadam pūrayamānā uparimaggassa vipassanāya upasantā, ito muttā pana avasesā catūhi satipaṭṭhānehi upasantā. Tam nesam upasantakāraṇam dassessāmī”ti “imīnā ca imīnā ca kāraṇena ayam bhikkhusaṅgho upasanto”ti dassetuṁ “santi hi kandarakā”ti-ādimāha.

Tattha **arahanto khīṇāsavāti**-ādīsu yam vattabbarū, tam mūlapariyāyasuttavaññānāyameva vuttam. Sekhapaṭipadampi tattheva vitthāritam. **Santatasilāti** satatasilā nirantarasilā. (**MA.51./III,5.**) **Santatavuttinoti** tasseva vevacanam, santatajīvikā vātipi attho. Tasmim santatasile ṭhatvā jīvikaṁ kappenti, na dussīlyam maraṇam pāpuṇantīti attho.

Nipakāti nepakkena samannāgatā paññavanto. **Nipakavuttinoti** paññāya vuttino, paññāya ṭhatvā jīvikaṁ kappenti. Yathā ekacco sāsane pabbajitvāpi (**CS:pg.3.4**) jīvitakāraṇā chasu agocaresu carati, vesiyāgocaro hoti,

vidhavathullakumārikapandakapānāgārabhikkhunigocaro hoti. Sarīsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena gihisamaggena (vibha.514), vejjakammām karoti, dūtakammām karoti, pahiṇakammām karoti, gaṇḍam phāleti, arumakkhanām deti, uddharāvirecanām deti, adhovirecanām deti, natthutelām pacati, pivanatelām pacati, veḍudānam, pattadānam, pupphadānam, phaladānam, sinānadānam, dantakaṭhadānam, mukhodakadānam, cuṇṇamattikadānam deti, cāṭukamyām karoti, muggasūpiyām, pāribhaṭum, jaṅghapesaniyām karotīti ekavīsatividhāya anesanāya jīvikām kappento anipakavutti nāma hoti, na paññāya ṭhatvā jīvikām kappeti, tato kālakiriyaṁ katvā **samaṇayakkho** nāma hutvā “tassa saṅghātipi ādittā hoti sampajjalitā”ti vuttanayena mahādukkham anubhoti. Evaṁvidhā ahutvā jīvitahetupi sikkhāpadam anatikkamanto catupārisuddhisile patiṭṭhāya yathābalam Buddhavacanām (**MA.51./III,6.**) uggaṇhitvā rathavinītapaṭipadam, mahāgośīṅgapaṭipadam, mahāsuññatapaṭipadam, anaṅgaṇapaṭipadam, dhammadāyādapaṭipadam, nālakapaṭipadam, tuvaṭṭakapaṭipadam, candopamapaṭipadanti imāni ariyapaṭipadāni pūrento catupaccaya-santosa-bhāvanārāma-ariyavaṁsapaṭipattiyan kāyasakkhino hutvā anīkā nikkhantahatthī viya yūthā vissaṭṭhasīho viya nipacchābandhamahānāvā viya ca gamanādīsu ekavihārino vipassanām paṭṭhapetvā ajja-ajjeva arahattanti pavatta-ussāhā viharantīti attho.

Suppatiṭṭhitacittāti catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhapitacittā hutvā. Sesā satipaṭṭhānakathā heṭṭhā vitthāritāva. Idha pana lokiyalokuttaramissakā satipaṭṭhānā kathitā, ettakena bhikkhusaṅghassa upasantakāraṇām kathitam hoti.

3. Yāva supaññattāti yāva suṭṭhapitā sudesitā. **Mayampi hi, bhanteti** iminā esa attano kārakabhāvām dasseti, bhikkhusaṅghañca ukkipati. Ayañhettha adhippāyo, mayampi hi, bhante, gihi ...pe... suppatiṭṭhitacittā viharāma, bhikkhusaṅghassa pana ayameva kasi ca bījañca yuganaṅgalañca phālapācanañca, tasmā bhikkhusaṅgho sabbakālarām satipaṭṭhānaparāyaño, mayam (**CS:pg.3.5**) pana kālena kālarām okāsaṁ labhitvā etarān manasikāraṁ karoma, mayampi kārakā, na sabbaso vissaṭṭhakammaṭṭhānāyevāti. (**MA.51./III,7.**) **Manussagahaneti** manussānam ajjhāsayagahanena gahanatā, ajjhāsayassāpi nesām kilesagahanena gahanatā veditabbā. **Kasaṭasāṭheyyesupi** eseva nayo. Tattha aparisuddhaṭṭhena **kasaṭatā**, kerātiyatṭhena **sāṭheyyatā** veditabbā. **Sattānam hitāhitam jānātīti** evam gahanakasaṭakerātiyānam manussānam hitāhitapaṭipadam yāva suṭṭhu Bhagavā jānāti. **Yadidam pasavoti** ettha sabbāpi catuppadajātī pasavoti adhippetā. **Pahomīti** sakkomi. **Yāvatakena antarenāti** yattakena khaṇena. **Campān gatāgataṁ karissatīti** assamaṇdalato yāva campānagaradvārā gamanañca āgamanañca karissati. **Sāṭheyyānīti** saṭhattāni. **Kūṭeyyānīti** kūṭattāni. **Vaṇkeyyānīti** vaṇkattāni. **Jimheyyānīti** jimhattāni. **Pātukarissatīti** pakāsessati dassessati. Na hi sakkā tena tāni ettakena antarena dassetum.

Tattha yassa kismiñcideva ṭhāne ṭhātukāmassa sato yam ṭhānam manussānam sappaṭibhayām, purato gantvā vañcetvā ṭhassāmīti na hoti, tasmiṁ ṭhātukāmaṭṭhāneyeva nikhātathambho viya cattāro pāde niccale katvā tiṭṭhati, ayam **sāṭho** nāma. Yassa pana kismiñcideva ṭhāne avacchinditvā khandhagataṁ pātetukāmassa sato yam ṭhānam manussānam sappaṭibhayām, purato gantvā vañcetvā pātessāmīti na hoti, tattheva avacchinditvā pāteti, ayam **kūṭo** nāma. Yassa kismiñcideva ṭhāne maggā ukkamma nivattitvā paṭimaggām ārohitukāmassa (**MA.51./III,8.**) sato yam ṭhānam manussānam sappaṭibhayām, purato gantvā vañcetvā evam karissāmīti na hoti, tattheva maggā

ukkamma nivattitvā paṭimaggam ārohati, ayaṁ **vaṇko** nāma. Yassa pana kālena vāmato kālena dakkhiṇato kālena ujumaggeneva gantukāmassa sato yaṁ thānam manussānam sappaṭibhayam, purato gantvā vañcetvā evam karissāmīti na hoti, tattheva kālena vāmato kālena dakkhiṇato kālena ujumaggam gacchati, tathā lañḍam vā passāvam vā vissajjetukāmassa sato idam thānam susammaṭham ākiṇñamanussām ramaṇiyam, imasmim thāne evarūpam kātum na yuttam, purato gantvā paṭicchannaṭhāne karissāmīti na hoti, tattheva karoti, ayaṁ **jimho** nāma. Iti imam catubbidhampi kiriyaṁ sandhāyetam vuttam. Sabbāni tāni sāṭheyyāni (CS:pg.3.6) kūṭeyyāni vaṇkeyyāni jimheyyāni pātukarissatīti evam karontāpi te saṭhādayo tāni sāṭheyyādīni pātukaronti nāma.

Evaṁ pasūnam uttānabhāvam dassetvā idāni manussānam gahanabhāvam dassento **amhākām pana, bhanteti-ādimāha**. Tattha **dāsāti** antojātakā vā dhanakkītā vā karamarānītā vā sayam vā dāsabyam upagatā. **Pessāti** pesanakārakā. **Kammakarāti** bhattavetanabhatā. **Aññathāva kāyenāti** aññenevākārena kāyena samudācaranti, aññenevākārena vācāya, aññena ca nesam ākārena cittam ṭhitam hotīti dasseti. Tattha ye sammukhā sāmike disvā paccuggamanam karonti, hatthato bhaṇḍakam gaṇhanti, (MA.51./III,9.) imam vissajjetvā imam gaṇhantā sesānipi āsana-paññāpana-tālavaṇṭabījana-pādadhovernādīni sabbāni kiccāni karonti, parammukhakāle pana telampi uttarantam na olokenti, satagghanakepi sahassagghanakepi kamme parihāyante nivattitvā olketumpi na icchanti, ime aññathā kāyena samudācaranti nāma. Ye pana sammukhā “Amhākām sāmi amhākām ayyo”ti-ādīni vatvā pasaṁsanti, parammukhā avattabarān nāma natthi, yaṁ icchanti, tam vadanti, ime aññathā vācāya samudācaranti nāma.

4. Cattārome pessapuggalāti ayampi pāti-ekko anusandhi. Ayañhi pesso “yāvañcidam, bhante, Bhagavā evam manussagahaṇe evam manussakasaṭe evam manussasāṭheyye vattamāne sattānam hitāhitam jānāti”ti āha. Purime ca tayo puggalā ahitapaṭipadaṁ paṭipannā, upari catuttho hitapaṭipadaṁ, evamahām sattānam hitāhitam jānāmīti dassetum imam desanam ārabhi. Hetṭhā kandarakassa kathāya saddhim yojetumpi vattati. Tena vuttam “yāvañcidam bhotā Gotamena sammā bhikkhusaṅgho paṭipādito”ti. Athassa Bhagavā “purime tayo puggale pahāya upari catutthapuggalassa hitapatipattiyaṁyeva paṭipādemī”ti dassentopi imam desanam ārabhi. **Santoti** idam saṁvijjamānāti padasseva vevacanam. “Santā honti samitā vūpasantā”ti (vibha.542) ettha hi niruddhā santāti vuttā. “Santā ete vihārā ariyassa Vinaye vuccantī”ti ettha (ma.ni.1.82) nibbutā. “Santo have sabbhi pavedayanti”ti ettha (jā.2.21.413) pañditā. Idha pana vijjamānā upalabbhamānāti attho.

Attantapādīsu (CS:pg.3.7) attānam tapati dukkhāpetīti **attantapo**. (MA.51./III,10.) Attano paritāpanānuyogaṁ **attaparitāpanānuyogaṁ**. Paraṁ tapati dukkhāpetīti **parantapo**. Paresam paritāpanānuyogaṁ **paraparitāpanānuyogaṁ**. **Dīṭheva dhammeti** imasmirīyeva attabhāve. **Nicchātoti** chātam vuccati tañhā, sā assa natthīti nicchāto. Sabbakilesānam nibbutattā **nibbuto**. Anto tāpanakilesānam abhāvā sītalō jātoti **sītabhūto**. Jhānamaggaphalanibbānasukhāni paṭisamvvedetīti **sukhapatīsaṁvedī**. **Brahmabhūtena attanāti** setṭhabhūtena attanā. **Cittam ārādhētīti** cittam sampādeti, paripūreti gaṇhāti pasādetīti attho.

5. Dukkhapatīkkūlanti dukkhassa paṭikūlam, paccanīkasaṇṭhitam dukkham apatthayamānanti attho.

6. Pañditoti idha catūhi kāraṇehi pañditoti na vattabbo, satipaṭṭhānesu pana

kammaṁ karotīti panditoti vatturū vātīti. **Mahāpaññoti** idampi mahante atthe pariggaṇhātīti-ādinā mahāpaññalakkhaṇena na vattabbam, satipaṭṭhānāpariggāhikāya pana paññāya samannāgatattā mahāpaññoti vatturū vātīti. **Mahatā atthena saṁyutto agamissāti** mahatā atthena saṁyutto hutvā gato bhaveyya, sotāpattiphalaṁ pāpuṇeyyāti attho. Kim pana yesam maggaphalānam upanissayo atthi, Buddhānam sammukhībhāve thitepi tesam antarāyo hotīti. Āma hoti, na pana Buddhe paṭicca, atha kho kiriyaparihāniyā vā pāpamittatāya vā hoti. Tattha kiriyaparihāniyā hoti nāma-- sace hi dhammasenāpati dhanañjānissa (**MA.51./III,11.**) brāhmaṇassa āsayam nātva dhammam adesayissā, so brāhmaṇo sotāpanno abhavissā, evam tāva kiriyaparihāniyā hoti. Pāpamittatāya hoti nāma-- sace hi ajātasattu Devadattassa vacanam gahetvā pitughātakammam nākarissā, sāmaññaphalasuttakathitadivaseva sotāpanno abhavissā, tassa vacanam gahetvā pitughātakammasa katattā pana na hoti, evam pāpamittatāya hoti. Imassāpi upāsakassa kiriyaparihāni jātā, apariniṭhitāya desanāya utthahitvā pakkanto. **Apica, bhikkhave, ettāvatāpi pesso hatthārohaputto mahatā atthena saṁyuttoti** katarena mahantena atthena? Dvīhi ānisamsehi. So kira upāsako saṅge ca pasādām paṭilabhi, satipaṭṭhānāpariggahaṇatthāya cassa abhinavo nayo udapādi. Tena vuttam “mahatā atthena saṁyutto”ti. Kandaroko pana saṅge pasādameva (**CS:pg.3.8**) paṭilabhi. **Etassa Bhagavā kāloti** etassa dhammakkhānassa, catunnam vā puggalānam vibhajanassa kālo.

8. Orabbhikādīsu urabbhā vuccanti elakā, urabbhe hanafīti **orabbhiko**. **Sūkarikādīsupi** esevo nayo. **Luddoti** dāruṇo kakkhalo. **Macchaghātakoti** macchabandhakevaṭṭo. **Bandhanāgārikoti** bandhanāgāragopako. **Kururakammantāti** dāruṇakammantā. (**MA.51./III,12.**) **9. Muddhāvasittoti** khattiyābhisekena muddhani abhisitto. **Puratthimena nagarassāti** nagarato puratthimadisāya. **Santhāgāranti** yaññasālam. **Kharājinam nivāsetvāti** sakharām ajinacammaṁ nivāsetvā. **Sappitelenāti** sappinā ca telena ca. Thapetvā hi sappiṁ avaseso yo koci sneho telanti vuccati. **Kaṇḍūvamānoti** nakhānam chinnattā kaṇḍūvitabbakāle tena kaṇḍūvamāno. **Anantarahitāyāti** asanthatāya. **Sarūpavacchāyāti** sadisavacchāya. Sace gāvī setā hoti, vacchopi setakova. Sace gāvī kabarā vā rattā vā, vacchopi tādiso vāti evam sarūpavacchāya. **So evamāhāti** so rājā evam vadeti. **Vacchatarāti** taruṇavacchakabhāvaṁ atikkantā balavavacchā. **Vacchatarīsupi** esevo nayo. **Barihisatthāyāti** parikkhepakaraṇatthāya ceva yaññabhūmiyam attharaṇatthāya ca. Sesam heṭṭhā tattha tattha vitthāritattā uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kandarakasuttavannanā niṭṭhitā.

(M.52.)2.Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

17. Evam me sutanti Aṭṭhakanāgarasuttaṁ. Tattha **Beluvagāmaketi** Vesāliyā dakkhinapasse avidūre beluvagāmako nāma atthi, tam gocaragāmaṁ katvāti attho. (**MA.52./III,13.**) **Dasamoti** so hi jātigottavasena ceva (**CS:pg.3.9**) sārappattakulagaṇānāya ca dasame ṭhāne gaṇīyati, tenassa dasamotveva nāmam jātarām.

Aṭṭhakanāgaroti aṭṭhakanagaravāsī. **Kukkuṭārāmoti** kukkuṭasetṭhinā kārito ārāmo.

18. Tena Bhagavatā ...pe... akkhātoti ettha ayam saṅkhepattho, yo so Bhagavā samatinīsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaram sammāsambodhim abhisambuddho, tena Bhagavatā, tesam̄ tesam̄ sattānam̄ āsayānusayam̄ **jānatā**, hatthatale ṭhapita-āmalakam̄ viya sabbam̄ ñeyyadhammam̄ **passatā**. Apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkhunā passatā, tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā passatā, sabbadhammadjānanasamatthāya paññāya jānatā, sabbasattānam cakkhuvisayatītāni tirokuṭṭādigatānipi rūpāni atividhena marīsacakkhunā passatā, attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā, arīnam̄ hatattā paccayādīnañca arahattā **arahatā**, sammā sāmañca saccānam̄ Buddhattā **sammāsambuddhena**. Antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā, kilesārīnam̄ hatattā arahatā, sāmānam sabbadhammadmānam Buddhañca sammāsambuddhenāti evam̄ catuvesārajjavasena catūhi kāraṇehi thomitenā. Atthi nu kho eko dhammo akkhātoti.

19. Abhisāñkhatanti katan̄ uppāditam̄. **Abhisāñcetayitanti** cetayitam̄ pakappitam̄. **So tattha ṭhitoti** so tasmiṁ samathavipassanādhamme ṭhito. **Dhammarāgena dhammanandiyāti** padadvayehi samathavipassanāsu chandarāgo vutto. Samathavipassanāsu hi (**MA.52./III,14.**) sabbena sabbarām chandarāgam̄ pariyādiyitum sakkonto arahā hoti, asakkonto anāgāmī hoti. So samathavipassanāsu chandarāgassa appahīnattā catutthajjhānacetenāya suddhāvāse nibbattati, ayam̄ ācariyānam̄ samānakathā.

Vitanḍavādī panāha “teneva dhammarāgenāti vacanato akusalena suddhāvāse nibbattati”ti so “suttam̄ āhara”ti vattabbo, addhā aññām̄ apassanto idameva āharissati, tato vattabbo “Kim̄ panidam̄ suttam̄ neyyatthan nītatthan”ti, addhā nītatthanti vakkhati. Tato vattabbo-- evam̄ sante anāgāmiphalatthikena (**CS:pg.3.10**) samathavipassanāsu chandarāgo kattabbo bhavissati, chandarāge uppādite anāgāmiphalañ paṭividdham̄ bhavissati “mā suttam̄ me laddhan”ti yam vā tam vā dīpehi. Pañham̄ kathentena hi ācariyassa santike uggahetvā attharasam̄ paṭivijjhityā kathetum vattañati, akusalena hi sagge, kusalena vā apāye paṭisandhi nāma natthi. Vuttañhetam̄ Bhagavatā--

“Na, bhikkhave, lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci Sugatiyo, atha kho, bhikkhave, lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena nirayo paññāyati, tiracchānayoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo”ti--

Evañ paññāpetabbo. Sace sañjānāti sañjānātu, no ce sañjānāti, “gaccha pātova vihāram̄ pavisitvā yāgum̄ pivāhī”ti uyyojetabbo.

Yathā ca pana imasmim̄ sutte, evam̄ mahāmālukyovādepi mahāsatipaṭṭhānepi kāyagatāsatisuttepi samathavipassanā kathitā. Tattha imasmim̄ Sutte samathavasena gacchatopi vipassanāvasena gacchatopi samathadhurameva dhuram̄, mahāmālukyovāde vipassanāva dhuram̄, mahāsatipaṭṭhānam̄ pana (**MA.52./III,15.**) vipassanuttaram̄ nāma kathitam̄, kāyagatāsatisuttam̄ samathuttaranti.

Ayam̄ kho gahapati ...pe... ekadhammo akkhātoti ekadhammañ pucchitenā ayampi ekadhammoti evam̄ pucchāvasena kathitattā ekādasapi dhammā ekadhammo nāma jāto. Mahāsakuludāyisuttasmiñhi ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena ekadhammo nāma jātāni, idha ekādasapucchāvasena ekadhammoti āgatāni. Amatuppattiyatthena vā sabbānipi ekadhammoti vattum vattañati.

21. Nidhimukham gavesantoti nidhim pariyesanto. **Sakidevāti** ekapayogena. Katham pana ekapayogeneva ekādasannam nidhīnam adhigamo hotīti. Idhekacco araññe nidhim gavesamāno carati, tamenam aññataro atthacarako disvā “Kim bho carasi”ti pucchatī. So “jīvitavuttiṁ pariyesāmī”ti (**CS:pg.3.11**) āha. Itaro “tena hi samma āgaccha, etam pāsāṇam pavattehī”ti āha. So tam pavattetvā uparūpari ṭhapitā vā kucchiyā kucchim āhacca ṭhitā vā ekādasa kumbhiyo passeyya, evam ekapayogena ekādasannam nidhīnam adhigamo hoti.

Ācariyadhanam pariyesissantīti aññatitthiyā hi yassa santike sippam uggañhanti, tassa sippuggahañato pure vā pacchā vā antarantare vā gehato nīharitvā dhanam denti. Yesam gehe natthi, te nātisabhāgato pariyesanti, tathā alabhamānā bhikkhampi caritvā dentiyeva. Tam sandhāyetam vuttam.

Kimaṅgam panāhanti bāhirakā tāva aniyyāni kepi sāsane sippamattadāyakassa dhanam pariyesanti; aham pana evamvidhe niyyānikasāsane ekādasavidham amatuppattipātipadarūm descentassa ācariyassa pūjam kiṁ na karissāmi, karissāmiyevāti vadati. (**MA.52./III,16.**) **Paccekadussayugena acchādesīti** ekamekassa bhikkhuno ekekam dussayugamadāsīti attho. Samudācāravacanam panettha evarūparūm hoti, tasmā acchādesīti vuttam. **Pañcasatavihāranti** pañcasatagghanikam paññasālam kāresīti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Aṭṭhakanāgarasuttavañjanā niṭhitā.

(M.53.)3.Sekhasuttavañjanā

22. Evam me sutanti Sekhasuttam. Tattha **navam santhāgāranti** adhunā kāritam santhāgāram, ekā mahāsālāti attho. Uyyogakālādīsu hi rājāno tattha ṭhatvā “ettakā purato gacchantu, ettakā pacchā, ettakā ubhohi passehi, ettakā hatthīsu abhiruhantu, ettakā assesu, ettakā rathesu tiṭṭhantū”ti evam santham karonti, mariyādam bandhanti, tasmā tam thānam **santhāgāranti** vuccati. Uyyogaṭṭhānato ca āgantvā yāva gehesu allagomayaparibhāñḍādīni karonti, tāva dve tīṇi divasāni te rājāno tattha santhambhantītipi santhāgāram. Tesam rājūnam saha atthānusāsanam agārantipi santhāgāram ganarājāno hi te (**CS:pg.3.12**) tasmā uppakkiccam ekassa vasena na chijjati, sabbesam chando laddhum vaṭṭati, tasmā sabbe tattha sannipatitvā anusāsanti. Tena vuttam “saha atthānusāsanam agārantipi santhāgārān”ti. Yasmā panete tattha sannipatitvā “imasmim kāle kasitum vaṭṭati, imasmim kāle vapiditum”ti evamādinā nayena gharāvāsakiccāni sammantayanti, tasmā chiddāvachiddam (**MA.53./III,17.**) gharāvāsāni tattha santharantītipi santhāgāram. **Acirakāritaṁ hotī** kaṭṭhakamma-silākamma-cittakammādivasena susajjitat devavimānam viya adhunā niṭṭhāpitañ. **Samañena vāti** ettha yasmā gharavathuparigahakāleyeva devatā attano vasanaṭṭhānam gañhanti, tasmā “devena vā”ti avatvā “samañena vā brāhmañena vā kenaci vā manussabhūtenā”ti vuttam.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamimśūti santhāgāram niṭṭhitanti sutvā “gacchāma, nam passissāmā”ti gantvā dvārakoṭṭhakato paṭṭhāya sabbam oloketvā “idam santhāgāram devavimānasadisam ativiya manoramam sassirikam kena paṭhamam paribhuttañ

amhākarām dīgharattam hitāya sukhāya assā”ti cintetvā “Amhākarām nātisētthassa paṭhamam diyyamānepi satthunova anucchavikām, dakkhiṇeyyavasena diyyamānepi satthunova anucchavikām, tasmā paṭhamam satthāram paribhuñjāpessāma, bhikkhusaṅghassa āgamanam karissāma, bhikkhusaṅghe āgate tepiṭakām Buddhavacanam āgatameva bhavissati, satthāram tiyāmarattim amhākām dhammakathām kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhuttam mayam pacchā paribhuñjissāma evam no dīgharattam hitāya sukhāya bhavissatī”ti sanniṭhānam katvā upasaṅkamim̄su.

Yena santhāgāram tenupasaṅkamim̄suti tam divasām kira santhāgāram kiñcāpi rājakulānarām dassanathāya devavimānarām viya susajjitarām hoti supaṭijaggitarām, Buddhāraham pana katvā appaññattam. Buddhā hi nāma araññajjhāsayā araññārāmā antogāme vaseyyum vā no vā, tasmā Bhagavato (**MA.53./III.18.**) manam jānitvā paññāpessāmāti cintetvā te Bhagavantam upasaṅkamim̄su. Idāni pana manam labhitvā paññāpetukāmā yena santhāgāram tenupasaṅkamim̄su.

Sabbasanthariṁ santhāgāram santharitvāti yathā sabbameva santhataṁ hoti, evam tam santharāpetvā. Sabbapaṭhamam tāva “gomayam nāma sabbamaṅgalesu vaṭṭatī”ti (**CS:pg.3.13**) sudhāparikammakatampi bhūmim allagomayena opuñchāpetvā parisukkhabhāvam nātvā yathā akkantaṭhāne padam na paññāyati, evam catujjātiyagandhehi limpāpetvā upari nānāvanṇe kaṭasārake santharitvā tesam upari mahāpiṭṭhikakojavake ādirūm katvā hatthatharaka-assattharaka-sīhattharaka-byagghattharakacandatharaka-sūriyattharaka-citattharakādīhi nānāvanṇehi attharānēhi santharitabbakayuttam sabbokāsam santharāpesum. Tena vuttam “sabbasanthariṁ santhāgāram santharitvā”ti.

Āsanāni paññāpetvāti majjhāṭhāne tāva maṅgalatthambham nissāya mahārahām Buddhāsanam paññāpetvā tattha yam yam mudukañca manoramañca paccattharaṇam, tam tam paccattharityā Bhagavato lohitakām manuññadassanaṁ upadhānam upadahitvā upari suvaṇṇarajatatārakavicittam vitānam bandhitvā gandhadāmapupphadāmapattadāmādīhi paccattharaṇehi alaṅkaritvā samantā dvādasahatthaṭhāne pupphajalam karitvā tiṁsahatthamattam ṭhānam paṭasāṇiyā (**MA.53./III.19.**) parikkhipāpetvā pacchimabhittim nissāya bhikkhusaṅghassa pallaṅkapīṭha-apassayapīṭha-muṇḍapīṭhāni paññāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā pācīnabhittim nissāya attano attano mahāpiṭṭhikakojavake paññāpetvā haṁsalomādipūritāni upadhānāni ṭhapāpesum “evam akilamamāna sabbarattim dhammam suṇissāmā”ti. Idam sandhāya vuttam “āsanāni paññāpetvā”ti.

Udakamaṇikanti mahākucchikām udakacātīm. **Upaṭṭhāpetvā**ti evam Bhagavā ca bhikkhusaṅgho ca yathāruciyā hatthe vā dhovissanti pāde vā, mukham vā vikkhālessantīti tesu tesu ṭhānesu maṇivāṇassa udakassa pūrāpetvā vāsatthāya nānāpupphāni ceva udakavāśacuṇṇāni ca pakkhipitvā kadalipānēhi pidahitvā patiṭṭhāpesum. Idam sandhāya vuttam “upaṭṭhāpetvā”ti.

Telappadīpaṁ āropetvāti rajatasuvaṇṇādimayadaṇḍāsu dīpikāsu yonakarūpakirātarūpkādīnarām hatthe ṭhapitasuvaṇṇarajatādimayakapallakādīsu ca telappadīpaṁ jalayitvāti attho. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamim̄su**ti ettha pana te sakyarājāno na kevalam santhāgārameva, atha kho yojanāvatte Kapilavatthusmiṁ nagaravīṭhiyopi sammajjāpetvā dhaje (**CS:pg.3.14**) ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadalīyo ca ṭhapāpetvā sakalanagaram dīpamālādīhi vippakiṇṇatārakām viya katvā “khīrapāyake dārake khīraṁ pāyetha, dahare kumāre lahuṁ lahuṁ bhojetvā sayāpetha, uccāsaddam mā karittha, ajja ekarattim Satthā antogāme vasissati, Buddhā nāma

appasaddakāmā hontī”ti bherim carāpetvā sayam dandadīpikā ādāya yena Bhagavā tenupasañkamīsu.

(MA.53./III,20.) **Atha kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhim bhikkhusaṅghena yena navam santhāgāram tenupasañkamīti.** “Yassa dāni, bhante, Bhagavā kālam maññatī”ti evam kira kāle ārocite Bhagavā lākhārasena tintarattakovilārapupphavaṇṇam rattadupaṭṭam kattariyā padumam kantanto viya saṁvidhāya timaṇḍalam paṭicchādento nivāsetvā suvaṇṇapāmaṇgena padumakalāpaṁ parikkhipanto viya vijjullatāsassirikam kāyabandhanam bandhitvā rattakambalena gajakumbham pariyonaddhanto viya ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavālajālam khipamāno viya suvaṇṇacetiye rattakambalakañcukam paṭimuñcanto viya gacchantam puṇṇacandaṁ rattavaṇṇavalāhakena paṭicchādayamāno viya kañcanapabbatamatthake supakkalākhārasam parisiñcanto viya cittakūṭapabbatamatthakam vijjullatāya parikkhipanto viya ca sacakkavālasineruyugandharam mahāpathavim cāletvā gahitam nigrodhapallavasamānavanṇam rattavaraparīṣukūlaṁ pārupitvā gandhakuṭidvārato nikhami kañcanaguhato sīho viya udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya ca. Nikkhamitvā pana gandhakuṭipamukhe atṭhāsi.

Athassa kāyato meghamukhehi vijjukalāpā viya rasmīyo nikhamitvā suvaṇṇarasadhārāparisekamañjaripattapupphaphalaviṭape viya ārāmarukkhe kariṁsu. Tāvadeva ca attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhusaṅgho Bhagavantam parivāresi. Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesum appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṁsaṭṭhā (MA.53./III,21.) āraddhvīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahī sīlasampannā samādhisampannā paññāvimuttivimuttiñāhadassanasampannāti. Tehi parivārito Bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā pavālavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virociththa. Sāriputtamoggallānādayo mahātherāpi nam meghavaṇṇam parīṣukūlam (CS:pg.3.15) pārupitvā maṇivammavammikā viya mahānāgā parivārayimūsū vantarāgā bhinnakilesā vijaṭitajaṭā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti Bhagavā sayam vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohēhi, nittānho nittānhehi, nikkleso nikklesehi, sayam Buddha bahussutabuddhehi parivārito, pattaparivāritam viya kesaram, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, atṭhanāgasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihāssahassaparivārito viya dhataraṭṭho haṁsarājā, senaṅgaparivārito viya cakkavatti, maruṅgaparivārito viya Sakko devarājā, brahmagaṇaparivārito viya hāritamahābrahmā, tārāgaṇaparivārito viya puṇṇacando, asamena Buddhavesena aparimāṇena Buddhavilāsenā Kapilavatthugamanamaggam patipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā asītihatthaṭṭhānam aggahesi. Pacchimakāyato dakkhināhatthato, vāmāhatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā asītihatthaṭṭhānam aggahesi. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā gaganatale asītihatthaṭṭhānam aggahesi. Hetṭhā pādatalehi pavālavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā ghanapathaviyam asītihatthaṭṭhānam aggahesi. Evam samantā asītihatthamattam ṭhānam chabbāṇṇā Buddharasmiyo vijjotamānā (MA.53./III,22.) vipphandamānā kañcanadaṇḍadīpikāhi niccharityā ākāsam pakkhandajālā viya cātuddīpikamahāmeghato nikkhantavijjullatā viya vidhāviṁsu. Sabbadisābhāgā suvaṇṇacampakapupphavehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇaghaṭā nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siñcamānā viya, pasāritasuvaṇṇapaṭaparikkhittā viya, verambhavātasamuṭṭhitakimūsukakaṇikārapupphacuṇṇasamokīṇā viya vippakiriṁsu.

Bhagavatopi asīti-anubyañjanabyāmappabhādvattiṁsavaralakkhaṇasamujjalāṁ sarīram samuggatata rakam viya gaganatalam, vikasitamiva padumavanam, sabbapālipphulo viya yojanasatiko pāricchattako, paṭipātiyā ṭhapitānam dvattiṁsūcandānam dvattiṁsasūriyānam dvattiṁsacakkavattinam dvattiṁsadevarājānam dvattiṁsamahābrahmānam (**CS:pg.3.16**) siriā sirim abhibhavamānam viya virocittha, yathā tam dasahi pāramīhi dasahi upapāramīhi dasahi paramatthapāramīhi supūritāhi samatiṁsapāramitāhi alaṅkataṁ. Kappasatasahasādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnadānam rakkhitasīlam katakalyāṇakammam ekasmirū attabhāve osaritvā vipākam dātūm ṭhānam alabhamānam sambādhapattam viya ahosi. Nāvāsaḥassabhaṇḍam ekanāvam āropanakālo viya, sakaṭasahassabhaṇḍam ekasakaṭam āropanakālo viya, pañcavīsiyā nadīnam oghassa sambhijja mukhadvāre ekato rāsībhūtakālo viya ca ahosi.

Imāya Buddhasiriyā obhāsamānassāpi ca Bhagavato purato anekāni daṇḍadīpikasahassāni ukkhipiṁsu. Tathā pacchato. Vāmapasse dakkhiṇapasse. Jātikusumacampakavanamallikarattuppalanīluppalamakulasinduvārapupphāni ceva (**MA.53./III,23.**) nīlapīṭādivaṇṇasugandhagandhacuṇṇāni ca cātuddīpikameghavissaṭṭhodakavuṭṭhiyo viya vippakiriṁsu. Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva Buddhadhammasaṅghaguṇappaṭisamāyuttā thutighosā ca sabbadisā pūrayiṁsu. Devamanussanāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnam akkhīni amatapānam viya labhiṁsu. Imasmirū pana ṭhāne ṭhatvā **padasahassena** gamanavaṇṇam vattūm vaṭṭati. Tatridam mukhamattam--

“Evam sabbaṅgasampanno, kampayanto vasundharam;
Aheṭhayanto pāṇīni, yāti lokavināyako.
Dakkhiṇam paṭhamam pādām, uddharanto narāsabho;
Gacchanto sirisampanno, sobhate dvipaduttamo.
Gacchato Buddhaseṭṭhassa, heṭṭhā pādatalam mudu;
Samarī samphusate bhūmiṁ, rajasā nupalippati.
Ninnaṭṭhānam unnamati, gacchante lokanāyake;
Unnatañca samam hoti, pathavī ca acetanā.
Pāsānā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇṭakā;
Sabbe maggā vivajjanti, gacchante lokanāyake.
Nātidūre (**CS:pg.3.17**) uddharati, naccāsanne ca nikkipam;
Aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca goppake.

(**MA.53./III,24.**) Nātiśīgam pakkamati, sampannacaraṇo muni.

Na cātiṣāṇikam yāti, gacchamāno samāhito.
Uddham adho ca tiriyaṁ, disañca vidisam tathā;
Na pekkhamāno so yāti, yugamattamhi pekkhati.
Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate jino;
Cārum gacchatī lokaggo, hāsayanto sadevake.
Uļurājāva sobhanto, catucārīva kesarī;
Tosayanto bahū satte, puram setṭham upāgamī”ti.
Vanṇakālo nāma kiresa, evamvidhesu kālesu Buddhassa sarīravanne vā guṇavanne vā dhammadhikassa thāmoyeva pamāṇam cuṇṇiyapadehi vā gāthābandhena vā yattakam sakkoti, tattakam vattabbam. Dukkathitanti na vattabbam. Appamāṇavaṇṇā hi Buddhā, tesam Buddhāpi anavasesato vanṇam vattūm asamatthā, pageva itarā pajāti. Iminā sirivilāsenā alaṅkatappaṭiyattam sakyarājapuram pavisitvā Bhagavā pasannacittenā janena gandhadhūmavāsacuṇṇādīhi pūjayamāno santhāgāram pāvisi. Tena vuttam--

“Atho kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṁ bhikkhusaṅghena yena evaṁ santhāgāram tenupasaṅkamī”ti.

Bhagavantamyeva purakkhatvāti Bhagavantam purato katvā. Tattha Bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majhe nisinno gandhodakena nhāpetvā dukūlacumbañtakena vodakam jātihiñgulakena majjītvā (MA.53./III,25.) rattakambalapaliveñhite pīthe ṭhapitarattasuvaññaghanapañimā viya ativirocittha. Ayaṁ panettha porāñānam vaññabhañanamaggo--

“Gantvāna mañḍalamālām, nāgavikkantacaraṇo;
Obhāsayanto lokaggo, nisīdi varamāsane.
Tasmīm (CS:pg.3.18) nisinno naradammasārathi,
Devātidevo satapuññalakkhaṇo.
Buddhāsane majjhagato virocati,
Suvaññanekkham viya pañḍukambale.
Nekkham jambonadasseva, nikkhittam pañḍukambale;
Virocati vītamalo, mañiverocano yathā.
Mahāsālova samphullo, nerurājāvalañkato;
Suvaññayūpasañkāso, padumo kokanado yathā.
Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhī;
Devānam pāricchattova, sabbaphullo virocathā”ti.

Kāpilavatthave sakyē bahudeva rattim dhammiyā kathāyāti ettha dhammī kathā nāma santhāgāra-anumodanappañiyuttā pakiñṇakakathā veditabbā. Tadā hi Bhagavā ākāsagañgarī otārente viya pathavojam ākañḍhanto viya mahājambūm khandhe gahetvā cālento viya yojanikam madhubhañḍam cakkayantena pīletvā madhupānam pāyamāno viya Kapilavatthavānam sakyānam hitasukhāvaham (MA.53./III,26.) pakiñṇakakathām kathesi. “Āvāsadānam nāmetam mahārāja mahantam, tumhākam āvāso mayā paribhutto bhikkhusaṅghena paribhutto mayā ca bhikkhusaṅghena ca paribhutto pana dhammaratanena paribhutto yevāti tīhi ratanehi paribhutto nāma hoti. Āvāsadānasmīhi dinne sabbadānam dinnameva hoti. Bhūmaṭṭhakapanñasālāya vā sākhāmañḍapassa vāpi ānisamīso nāma paricchinditum na sakkā”ti nānānayavicitram bahuṁ dhammakathām kathetvā--

“Sītam uñham pañihanti, tato vālamigāni ca;
Sarīsape ca makase, sisire cāpi vutthiyo.
Tato vātātapo ghoro, sañjāto pañihāññati;
Leñatthañca sukhathañca, jhāyituñca vipassitum.
Vihāradānam sañghassa, aggam Buddhena vaññitam;
Tasmā hi paññito poso, sampassam atthamattano.
Vihāre (CS:pg.3.19) kāraye ramme, vāsayetha bahussute;
Tesaṁ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.
Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā;
Te tassa dhammam desenti, sabbadukkhāpanūdanam.
Yam so dhammam idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti. (cūlava.295)--

Evaṁ ayampi āvāse ānisamīso, ayampi ānisamīsoti bahudevarattim atirekataram diyāñḍhayāmām āvāsānisamīsakathām kathesi. Tattha imā gāthāva sañgaham āruñhā, pakiñṇakadhammadmesanā pana sañgaham na ārohati. (MA.53./III,27.) **Sandas**sesīti-ādīni vuttatthāneva.

Āyasmantam Ānandam āmantesīti dhammakathām kathāpetukāmo jānāpesi.

Atha kasmā Sāriputtamahāmoggallānamahākassapādīsu asītimahātheresu vijjamānesu Bhagavā Ānandatherassa bhāramakāsīti. Parisajjhāsayavasena. Āyasmā hi Ānando bahussutānam aggo, pahosi parimaṇḍalehi padabyāñjanehi madhuradhammakatham kathetunti sākiyamaṇḍale pākaṭo paññāto. Tassa sakyarājūhi vihāram gantvāpi dhammakathā sutapubbā, orodhā pana nesam na yathāruciyā vihāram gantum labhanti, tesam etadahosi-- “Aho vata Bhagavā appamyeva dhammakatham kathetvā amhākam nātiseṭṭhassa Ānandassa bhāram kareyyā”ti. Tesam ajjhāsayavasena Bhagavā tasseva bhāramakāsi.

Sekho pāṭipadoti paṭipannako sekhasamaṇo. So tuyham paṭibhātu upaṭṭhātu, tassa paṭipadam deseññīti paṭipadāya puggalam niyametvā dasseti. Kasmā pana Bhagavā imam paṭipadam niyamesi? Bahūhi kāraṇehi. Ime tāva sakyā maṅgalasālāya maṅgalam paccāsīsanti vadḍhim icchanti, ayañca sekhapaṭipadā mayham sāsane maṅgalapaṭipadā vadḍhamānakapaṭipadātipi imam paṭipadam niyamesi. Tassañca parisati sekhāva bahū nisinnā, te attanā paṭividdhaṭṭhāne kathīyamāne akilamantāva sallakkhessantītipi imam paṭipadam niyamesi. Āyasmā ca Ānando sekhapaṭisambhidāpattova, so attanā paṭividdhe paccakkhaṭṭhāne kathento akilamanto viññāpetum sakkhissatītipi imam paṭipadam niyamesi. Sekhapaṭipadāya ca tissopi sikkhā osaṭā (CS:pg.3.20) tattha (MA.53./III,28.) adhisīlasikkhāya kathitāya sakalam vinayapiṭakam kathitameva hoti, adhicittasikkhāya kathitāya sakalarūpū suttantapitakam kathitam hoti, adhipaññāsikkhāya kathitāya sakalam abhidhammapiṭakam kathitam hoti, Ānando ca bahussuto tipiṭakadharo, so pahoti tīhi piṭakehi tisso sikkhā kathetum, evam kathite sakyānaṁ maṅgalameva vadḍhiyeva bhavissatītipi imam paṭipadam niyamesi.

Piṭhi me āgilāyatī kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni padhānam padahantassa mahantam kāyadukkham ahosi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭhivāto uppajji. Akāraṇam vā etam. Pahoti hi Bhagavā uppannam vedanam vikkhambhetvā ekampi dvepi sattāhe ekapallañkena nisīditum. Santhāgārasālam pana catūhi iriyāpathehi paribhuñjutukāmo ahosi, tattha pādadhovanaṭṭhānato yāva dhammāsanā agamāsi, ettake ṭhāne gamanam nippphanam. Dhammāsanam patto thokam thatvā nisīdi, ettake ṭhānam. Diyadḍhayāmarūpū dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nippphanā. Idāni dakkhinena passena thokam nipanne sayanam nippahajiissatīti evam catūhi iriyāpathehi paribhuñjutukāmo ahosi. Upādinnakasarīrañca nāma “no āgilāyatī”ti na vattabbaṁ, tasmā ciram nisajjāya sañjātam appakampi āgilāyanam gahetvā evamāha.

Saṅghāṭīm paññāpetvāti santhāgārassa kira ekapasse te rājāno paṭṭasāñīm parikkhipāpetvā kappiyamañcakam paññāpetvā kappiyapaccattharanena attharitvā upari suvaṇṇa-tāraka-gandhamālā-dāmapaṭīmaṇḍitam vitānam bandhitvā gandhatelappadīpam āropayiṁsu “Appeva nāma Satthā dhammāsanato (MA.53./III,29.) vuṭṭhāya thokam vissamanto idha nipajjeyya, evam no imam santhāgāram Bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttam dīgharattam hitāya sukhāya bhavissatī”ti. Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghāṭīm paññāpetvā nipajji. **Uṭṭhānasaññām manasi karitvāti** ettakam kālam atikkamitvā vuṭṭhānasaññām citte ṭhapetvā.

23. Mahānāmaṁ sakkaṁ āmantesiti so kira tasmīm kāle tassam parisati jetṭhako pāmokkho, tasmīm saṅgahite sesaparisā saṅgahitāva (CS:pg.3.21) hotīti thero tameva āmantesi. **Sīlasampanno**ti sīlena sampanno, sampannasilo paripuṇṇasilo attho.

Saddhammehīti sundaradhammehi, satam vā sappurisānam dhammehi.

24. Kathañca mahānāmāti iminā ettakeha sekhapaṭipadāya mātikam

ṭhāpetvā paṭipātiyā vitthāretukāmo evamāha. Tattha **sīlasampannoti**-ādīni “sampannasīlā, bhikkhave, viharathā”ti ākaṅkheyasuttādīsu vuttanayeneva veditabbāni.

25. Kāyaduccaritenāti-ādīsu upayogatthe karaṇavacanam, hiriyitabbāni kāyaduccaritādīni hiriyati jigucchatti attho. Ottappaniddese hetvatthe karaṇavacanam, kāyaduccaritādīhi ottappassa hetubhūtehi ottappati bhāyatītī attho. **Āraddhvīriyoti** paggahitavīriyo anosakkitamānaso. **Pahānāyāti** pahānatthāya. (MA.53./III,30.)

Upasampadāyāti paṭilābhathāya. **Thāmavāti** vīriyathāmena samannāgato.

Dalhparakkamoti thiraparakkamo. **Anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti** kusalesu dhammesu anoropitadhuro anosakkitavīriyo. **Paramenāti** uttamena.

Satinepakkenāti satiyā ca nipakabhāvena ca. Kasmā pana satibhājaniye paññā āgatātī? Satiyā balavabhāvadīpanatthām. Paññāvippayuttā hi sati dubbalā hoti, sampayuttā balavatītī.

Cirakatampīti attanā vā parena vā kāyena cirakataṁ cetiyaṅgaṇavattādi asīti mahāvattapaṭipattipūraṇām. **Cirabhāsitampīti** attanā vā parena vā vācāya cirabhāsitam sakkaccam uddisana-uddisāpana-dhammosārana-dhammadesanā-upanisinnakathā-anumodaniyādivas ena pavattitaṁ vacīkammaṁ. **Saritā anussaritāti** tasmiṁ kāyena cirakate “kāyo nāma kāyaviññatti, cirabhāsite vācā nāma vacīviññatti. Tadubhayampi rūpaṁ, taṁsamuṭṭhāpikā cittacetasi kā arūpaṁ. Iti ime rūpārūpadhammā evam uppajjivā evam niruddhā”ti sarati ceva anussarati ca, satisambojjhaṅgam samuṭṭhāpetītī attho. Bojjhaṅgasamuṭṭhāpikā hi sati idha adhippetā. Tāya satiyā esa sakimpi saraṇena saritā, punappunarām saraṇena anussaritātī veditabbā.

Udayatthagāminiyāti (CS:pg.3.22) pañcannaṁ khandhānam udayavayagāminiyā udayañca vayañca paṭivijjhitum samatthāya. **Ariyāyāti** vikkhambhanavasena ca samucchedavasena ca kilesehi ārakā ṛhitāya parisuddhāya. **Paññāya samannāgatoti** vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca samaṅgībhūto. (MA.53./III,31.)

Nibbedhikāyāti sāyeva nibbijjhānato nibbedhikāti vuccati, tāya samannāgatoti attho. Tattha maggapaññāya samucchedavasena anibbiddhapubbam apadālītāpubbam lobhakkhandham dosakkhandham mohakkhandham nibbijjhāti padāletītī nibbedhikā. Vipassanāpaññāya tadaṅgavasena nibbedhikāya maggapaññāya paṭilābhāsaṁvattanato cāti vipassanā “nibbedhikā”ti vattum vaṭṭati. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** idhāpi maggapaññā “sammā hetunā nayena vaṭṭadukkham khepayamānā gacchatītī sammā dukkhakkhayagāminī nāma. Vipassanā tadaṅgavasena vaṭṭadukkhañca kilesadukkhañca khepayamānā gacchatītī dukkhakkhayagāminī. Dukkhakkhayagāminiyā vā maggapaññāya paṭilābhāsaṁvattanato esā dukkhakkhayagāminī”ti veditabbā.

26. Abhicetasikānanti abhicittam setṭhacittam sitānam nissitānam. **Ditṭhadhammasukhavihārānanti** appitappitakkhaṇe sukhaṭilābhāhetūnam. **Nikāmalābhīti** icchiticchitakkhaṇe samāpajjītā. **Akicchalābhīti** nidukkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulalābhī. Paguṇabhāvena eko icchiticchitakkhaṇe samāpajjītum sakkoti, samādhipāripanthikadhamme pana akilamanto vikkhambhetum na sakkoti, so attano anicchāya khippameva vuṭṭhāti, yathāparicchedavasena samāpattim ṛhāpetum na sakkoti ayam kicchalābhī kasiralābhī nāma. Eko icchiticchitakkhaṇe ca samāpajjītum sakkoti, samādhipāripanthikadhamme ca akilamanto vikkhambheti, so yathāparicchedavaseneva vuṭṭhātum sakkoti, ayam akicchalābhī akasiralābhī nāma.

(MA.53./III,32.) **27. Ayaṁ vuccati mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipadoti** mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipado vipassanāgabbhāya vaḍḍhamānakapaṭipadāya

samannāgatoti vuccatīti dasseti. **Apuccanḍatāyāti** apūti-andatāya. **Bhabbo abhinibbhidāyāti** vipassanādiñāṇappabhedāya bhabbo. **Sambodhāyāti** ariyamaggāya. **Anuttarassa yogakkhemassāti** arahattam (CS:pg.3.23) anuttaro yogakkhemo nāma, tadabhigamāya bhabboti dasseti. Yā panāyamettha atthadīpanattham upamā āhaṭā, sā Cetokhilasutte vuttanayeneva veditabbā. Kevalañhi tattha-- “Tassā kukkuṭiyā aṇdesu tividhakiriyakaraṇam viya hi imassa bhikkhuno ussoñhipannarasehi aṅgehi samannāgatabhāvo”ti yam evam opammasaṁsandanam āgatam, tam idha evam sīlasampanno hotīti-ādivacanato-- “Tassā kukkuṭiyā aṇdesu tividhakiriyakaraṇam viya imassa bhikkhuno sīlasampannatādīhi pannarasehi dhammehi samañgibhāvo”ti. Evam yojetvā veditabbam. Sesam sabbattha vuttasadisameva.

28. Imameva anuttaram upekkhāsatipārisuddhīnti imam paṭhamādijjhānehi asadisam uttamam catutthajjhānikam upekkhāsatipārisuddhim. **Paṭhamābhinibbhidāti** paṭhamo nāṇabhedo. Dutiyādīsupi eseva nayo. Kukkuṭacchāpako pana ekavāram mātukucchito ekavāram aṇḍakosatoti dve vāre jāyati. Ariyasāvako tīhi vijjāhi tāyo vāre jāyati. Pubbenivāsacchādakam tamam (MA.53./III,33.) vinodetvā pubbenivāsañāṇena paṭhamam jāyati, sattānam cutipatisandhicchādakam tamam vinodetvā dibbacakkhuñāṇena dutiyam jāyati, catusaccapaṭicchādakam tamam vinodetvā āsavakkhayañāṇena tatiyam jāyati.

29. Idampissa hoti caraṇasminti idampi sīlam assa bhikkhuno caraṇam nāma hotīti attho. **Caraṇam** nāma buhu anekavidham, sīlādayo pannarasadhammā, tattha idampi ekam caraṇanti attho. Padattho pana carati tena agatapubbam disam gacchatīti caraṇam. Esa nayo sabbattha.

Idampissa hoti vijjāyāti idam pubbenivāsañāṇam tassa **vijjā** nāma hotīti attho. Vijjā nāma buhu anekavidhā,vipassanañāṇādīni atṭha nāñāni, tattha idampi nāṇam ekā vijjātipi attho. Padattho pana vinivijjhītvā etāya jānātīti vijjā. Esa nayo sabbattha. **Vijjāsampanno itipīti** tīhi vijjāhi vijjāsampanno itipi. **Caraṇasampanno itipīti** pañcadasahi dhammehi caraṇasampanno itipi. Tadubhayena pana vijjācaraṇasampanno itipīti.

30. Sanañkumārenāti (CS:pg.3.24) porāṇakakumārena, cirakālato paṭṭhāya kumāroti paññātena. So kira manussapathe pañcacūlakakumārakakāle jhānam nibbattetvā aparihīnajjhāno brahma-loke nibbatti, tassa so attabhāvo piyo ahosi manāpo, tasmā tādiseneva attabhāvena carati, tena nam **sanañkumāro**ti sañjānanti. (MA.53./III,34.) **Janetasminti** janetasmim, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārinoti** ye janetasmim gottam paṭisaranti “Aham Gotamo, aham Kassapo”ti, tesu loke gottapaṭisāriṣu khattiyo seṭho. **Anumatā Bhagavatāti** mama pañhabhyākaraṇena saddhim saṁsanditvā desitāti Ambaṭṭhasutte Buddhena Bhagavatā-- “Ahampi, Ambaṭṭha, evam vadāmi --

‘Khattiyo seṭho janetasmim, ye gottapaṭisārino;
Vijjācaraṇasampanno, so seṭho devamānuse’ti’. (dī.ni.1.277)--

Evaṁ bhāsanena anuññātā anumoditā. **Sādhū sādhū Ānandāti**, Bhagavā kira ādito paṭṭhāya niddam anokkamantova imam suttam sutvā ānandena sekhapatiṭpadāya kūṭam gahitanti nātvā uṭṭhāya pallañkam ābhujitvā nisinno sādhukāram adāsi. Ettāvatā ca pana idam suttam jinabhāsitaṁ nāma jātam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāyā

Sekhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.54.)4.Potaliyasuttavaṇṇanā

31. Evaṁ me sutanti Potaliyasuttam. Tattha **Aṅguttarāpesūti** Aṅgāyeva so janapado, mahiyā panassa uttarena yā āpo, tāsam avidūrattā uttarāpotipi vuccati. Kataramahiyā uttarena yā āpoti, mahāmahiyā. Tatthāyam āvibhāvakathā-- ayam kira Jambudīpo (**MA.54./III,35.**) dasasahassayojanaparimāṇo. Tattha ca catusahassayojanappamāṇo padeso udakena ajjhottaṭo samuddoti saṅkham gato (**CS:pg.3.25**) Tisahassayojanappamāṇe manussā vasanti. Tisahassayojanappamāṇe himavā patiṭṭhitō ubbedhena pañcayojanasatiko caturāśītikūṭasahassapaṭimāṇḍito samantato sandamānapañcasatanadīvicitto, yattha āyāmavitthārena ceva gambhīratāya ca paññāsapanñāsayojanā diyaddhayojanasataparimaṇḍalā anotattadaho kaṇṇamunḍadaho rathakāradaho chaddantadaho kuṇḍladaho mandākinīdaho sīhapapātadahoti satta mahāsarā patiṭṭhitā. Tesu anotattadaho sudassanakūṭam citrakūṭam kālakūṭam gandhamādanakūṭam kelāsakūṭanti imehi pañcahi pabbatehi parikkhitto.

Tattha sudassanakūṭam sovanṇamayam dviyojanasatubbedham antovaṅkam kākamukhasaṇṭhānam tameva saram paṭicchādetvā ṭhitam. Citrakūṭam sabbaratanamayam. Kālakūṭam añjanamayam. Gandhamādanakūṭam sānumayam abbhantare muggavaṇṇam, mūlagandho sāragandho pheggugandho tacagandho papaṭikagandho rasagandho pattagandho pupphagandho phalagandho gandhagandhoti imehi dasahi gandhehi ussannam nānappakāra-osadhasañchannam, kālapakkha-uposathadivase ādittamiva aṅgāram jalantam tiṭṭhati. Kelāsakūṭam rajatamayam. Sabbāni sudassanena samānubbedhasaṇṭhānāni, tameva saram paṭicchādetvā ṭhitāni. (**MA.54./III,36.**) Tāni sabbāni devānubhāvena nāgānubhāvena ca vassanti, nadiyo ca tesu sandanti. Tam sabbampi udakam anotattameva pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbatantarena tattha obhāsam karonti, ujum gacchantā na karonti, tenevassa anotattanti saṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni nimmacchakacchapāni phalikasadisanimmaludakāni nhānatitthāni supaṭiyattāni honti, yesu Buddhapacekabuddhakhīṇāsavā ca iddhimanto ca isayo nhāyanti, devayakkhādayo uyyānakīlakam kīlanti.

Tassa catūsu passesu sīhamukham hathimukham assamukham usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sīhamukhena nikkhantanadītire sīhā bahutarā honti. Hathimukhādīhi hathi-assa-usabhā. Purathimadisato nikkhantanadī anotattam tikkhattum padakkhiṇam katvā itarā tisso nadiyo anupagamma (**CS:pg.3.26**) Pācīnahimavanteneva amanussapathaṁ gantvā mahāsamuddam pavisati. Pacchimadisato ca uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tatheva padakkhiṇam katvā Pacchimahimavanteneva Uttarahimavanteneva ca amanussapathaṁ gantvā mahāsamuddam pavisanti. Dakkhiṇadisato nikkhantanadī pana tam tikkhattum padakkhiṇam katvā dakkhiṇena ujukam pāsāṇapiṭṭheneva saṭṭhiyojanāni gantvā pabbataṁ paharitvā vuṭṭhāya parikkhepena tigāvutappamāṇā udakadhārā ca hutvā ākāsenā saṭṭhiyojanāni gantvā tiyaggale nāma pāsāṇe patitā, pāsāṇo udakadhārāvegena bhinno. Tattha paññāsayojanappamāṇā tiyaggalā nāma pokkharaṇī jātā, pokkharaṇiyā kūlarā bhinditvā pāsāṇam pavisitvā saṭṭhiyojanāni gatā. Tato ghanapathavim bhinditvā umaṅgena saṭṭhiyojanāni gantvā viñjhūm nāma (**MA.54./III,37.**) tiracchānapabbatarā paharitvā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañcadhārā hutvā pavattanti. Sā tikkhattum

anotattam padakkhiṇam katvā gataṭṭhāne āvatṭagaṅgāti vuccati. Ujukam pāsāṇapiṭṭhena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne kaṇhagaṅgāti, ākāsenā saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne ākāsagaṅgāti, tiyaggalapāsāne paññāsayojanokāse ṛhitā tiyaggalapokkharaṇīti, kūlam bhinditvā pāsāṇam pavisitvā saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne bahalagaṅgāti, umaṅgena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne umaṅgagaṅgāti vuccati. Viñjhūm nāma tiracchānapabbatam paharitvā pañcadhārā hutvā pavattaṭṭhāne pana gaṅgā yamunā Aciravatī sarabhū mahīti pañcadhā saṅkham gatā. Evametā pañca mahānadiyo Himavantato pabhavanti. Tāsu yā ayam pañcamī mahī nāma, sā idha mahāmahīti adhippetā. Tassā uttarena yā āpo, tāsam avidūrattā so janapado aṅguttarāpoti veditabbo. Tasmiṁ aṅguttarāpesu janapade.

Āpaṇam nāmāti tasmīm kira nigame vīsatī āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesum. Iti so āpaṇānam ussannattā āpaṇantveva saṅkham gato. Tassa ca nigamassa avidūre nadītire ghanacchāyo ramaṇīyo bhūmibhāgo mahāvanasaṇḍo, tasmīm Bhagavā viharati. Tenevettha vasanaṭṭhānam na niyāmitanti veditabbam. **Yenaññataro vanasaṇḍo tenupasaṅkamīti** (CS:pg.3.27) bhikkhusaṅgham vasanaṭṭhānam pesetvā ekakova upasaṅkami Potaliyam gahapatim sandhāya. **Potaliyopi kho gahapatīti** Potaliyoti evamnāmako gahapati. **Sampannanivāsanapāvuraṇotī** paripuṇṇanivāsanapāvuraṇo (MA.54./III,38.) ekaṁ dīghadasam sāṭakam nivattho ekaṁ pārutoti attho.

Chattupāhanāhīti chattam gahetvā upāhanā āruyhāti attho. **Āsanānīti** pallaṅkapīṭhapalālapīṭhakādīni. Antamaso sākhābhāṅgampi hi āsananteva vuccati. **Gahapativādenāti** gahapatīti iminā vacanena. **Samudācarātīti** voharati.

Bhagavantam etadavocāti tatiyam gahapatīti vacanam adhvāsetum asakkonto Bhagavantametam “tayidaṁ, bho, Gotamā”ti-ādivacanam avoca. Tattha **nacchannanti** na anucchavikam. **Nappatirūpanti** na sāruppam. **Ākārāti-ādīni** sabbāneva kāraṇavevacanāni. Dīghadasavatthadhāraṇa-kesamassunakhaṭhapanādīni hi sabbāneva gihibyañjanāni tassa gihibhāvam pākaṭam karontīti **ākārā**, gihiṣaṇṭhānena saṇṭhitattā **liṅgā**, gihibhāvassa sañjānananimittatāya **nimittāti** vuttā. **Yathā tam gahapatissāti** yathā gahapatissa ākāraliṅganimittā bhavyeyurū, tatheva tuyharū. Tena tāham evam samudācarāmīti dasseti. Atha so yena kāraṇena gahapativādam nādhivāseti, tam pakāsento “tathā hi pana me”ti-ādimāha.

Niyyātanti niyyātitam. **Anovādī anupavādīti** “tātā, kasatha, vapatha, vaṇippatham payojethā”ti-ādinā hi nayena ovadanto ovādī nāma hoti. “Tumhe na kasatha, na vapatha, na vaṇippatham payojetha, kathān jīvissatha, puttadāram vā bharissathā”ti-ādinā nayena pana upavadanto upavādī nāma hoti. Aham pana ubhayampi tam na karomi. Tenāham tattha anovādī anupavādīti dasseti. (MA.54./III,39.) **Ghāsacchādanaparamo viharāmīti** ghāsamattañceva acchādanamattañca paramam katvā viharāmi, tato param natthi, na ca patthemīti dīpeti.

32. Giddhilobho pahātabboti gedhabhūto lobho pahātabbo. **Anindārosanti** anindābhūtam aghaṭṭanam. **Nindārosoti** nindāghaṭṭanā. **Vohārasamucchedāyāti** ettha **vohāroti** byavahāravohāropi paññattipi vacanampi cetanāpi. Tattha--

“Yo (CS:pg.3.28) hi koci manussesu, voḥārām upajīvati;

Evam vāsettha jānāhi, vāṇijo so na brāhmaṇo”ti. (ma.ni.2.457)--

Ayam byavahāravohāro nāma. “Saṅkhā samaññā paññatti voḥāro”ti (dha.sa.1313-1315) ayam paññattivohāro nāma. “Tathā tathā voḥarati aparāmasan”ti (ma.ni.3.332) ayam vacanavohāro nāma. “Aṭṭha ariyavohārā aṭṭha anariyavoharā”ti (a.ni.8.67) ayam cetanāvoḥāro nāma, ayamidhādhippeto. Yasmā vā pabbajitakālato paṭṭhāya gihīti cetanā natthi, samaṇoti cetanā hoti. Gihīti vacanam natthi, samaṇoti

vacanam hoti. Gihīti paññatti natthi, samañoti paññatti hoti. Gihīti byavahāro natthi, samañoti vā pabbajitoti vā byavahāro hoti. Tasmā sabbepete labbhanti.

33. Yesam kho aham samyojanānam hetu pāññatipātīti ettha pāññatipātova samyojanam. Pāññatipātasseva hi hetu pāññatipātāpaccayā pāññatipātī nāma hoti. Pāññatipātānam pana bahutāya “yesam kho ahan”ti vuttam. (MA.54./III,40.) **Tesāham samyojanānanti** tesam aham pāññatipātabandhanānam. **Pahānāya samucchchedāya paññipannoti** iminā apāññatipātasañkhātena kāyikasīlasamvarena pahānatthāya samucchchedanatthāya paññipanno. **Attāpi maññ upavadeyyāti** kunthakipillikampi nāma jīvitā avoropanakasāsane pabbajitvā pāññatipātamattatopi oramitum na sakkomi, kiṁ mayham pabbajjāyāti evam attāpi mam upavadeyya. **Anuviccāpi maññ viññū garaheyyunti** evarūpe nāma sāsane pabbajitvā pāññatipātamattatopi oramitum na sakkoti, kiṁ etassa pabbajjāyāti evam anuvicca tulayitvā pariyogāhetvā aññepi viññū paññitā garaheyyum. **Etadeva kho pana samyojanametam nīvaraṇanti** dasasu samyojanesu pañcasu ca nīvaraṇesu apariyāpānnampi “attha nīvaraṇā”ti desanāvasenetarām vuttam. Vatṭabandhanaṭṭhena hi hitapaṭicchādānaṭṭhena ca samyojanantipi nīvaraṇantipi vuttam. **Āsavāti pāññatipātakāranā** eko avijjāsavo uppajjati. **Vighātapariļāhāti** vighātā ca pariļāhā ca. Tattha (CS:pg.3.29) vighātaggahaṇena kilesadukkhañca vipākadukkhañca gahitam, pariļāhaggahaṇenapi kilesapariļāho ca vipākapariļāho ca gahito. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

34-40. Ayam pana viseso-- **tesāham samyojanānam pahānāyāti** imasmim pade iminā dinnādānasañkhātena kāyikasīlasamvarena, saccavācāsañkhātena vācasikasīlasamvarena, apisuṇāvācāsañkhātena vācasikasīlasamvarena, agiddhilobhasañkhātena mānasikasīlasamvarena, anindārosasañkhātena kāyikavācasikasīlasamvarena (MA.54./III,41.) akodhupāyāsasañkhātena mānasikasīlasamvarena, anatimānasañkhātena mānasikasīlasamvarena pahānatthāya samucchchedanatthāya paññipannoti evam sabbavāresu yojanā kātabbā.

Attāpi maññ upavadeyya anuviccāpi maññ viññū garaheyyunti imesu pana padesu tiṇasalākampi nāma upādāya adinnam aggahaṇasāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi viramitum na sakkoti, kiṁ mayham pabbajjāyāti evam attāpi maññ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi oramitum na sakkoti, kiṁ imassa pabbajjāyāti evam anuviccāpi maññ viññū garaheyyum? Hasāpekkhatāyapi nāma davakamyatāya vā musāvādaṁ akaraṇasāsane pabbajitvā. Sabbākārena pisuṇam akaraṇasāsane nāma pabbajitvā. Appamattakampi giddhilobhaṁ akaraṇasāsane nāma pabbajitvāpi. Kakacena aṅgesu okkantiyamānesupi nāma paresam nindārosam akaraṇasāsane pabbajitvā. Chinnakhāṇukaṇṭakādīsupi nāma kodhupāyāsam akaraṇasāsane pabbajitvā. Adhimānamattampi nāma mānam akaraṇasāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahitum na sakkoti, kiṁ mayham pabbajjāyāti evam attāpi maññ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahitum na sakkoti, kiṁ imassa pabbajjāyāti evam anuviccāpi maññ viññū garaheyyunti evam sabbavāresu yojanā kātabbā.

Āsavāti imasmim pana pade adinnādānakāraṇā (MA.54./III,42.) kāmāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavoti tayo āsavā uppajjanti, tathā musāvādakāraṇā pisuṇāvācākāraṇā ca, giddhilobhakāraṇā diṭṭhāsavo avijjāsavova (CS:pg.3.30) ca, nindārosakāraṇā avijjāsavova, tathā kodhupāyāsakāraṇā, atimānakāraṇā bhavāsavova avijjāsavova cāti dveva āsavā uppajjantīti evam āsavuppatti veditabbā.

Imesu pana aṭṭhasupi vāresu asammohattham puna ayam saṅkhepavinicchayo--

purimesu tāva catūsu viramitum na sakkomīti vattabbarī, pacchimesu pajahitum na sakkomīti. Pāṇātipātanindārosakodhupāyāsesu ca eko avijjāsavova hoti, adinnādānamusāvādapisuṇāvācāsu kāmāsavo ditṭhāsavo avijjāsavo, giddhilobhe ditṭhāsavo avijjāsavo, atimāne bhavāsavo avijjāsavo, apāṇātipātarī dinnādānam kāyikam sīlam, amusā apisuṇām vācasikasīlam, ṭhapetvā anindārosam sesāni tūpi mānasikasīlam. Yasmā pana kāyenapi ghaṭteti roseti vācāyapi, tasmā anindāroso dve ṭhānāni yāti, kāyikasīlampi hoti vācasikasīlampi. Ettāvatā kim kathitam? Pātimokkhasamvarasīlam. Pātimokkhasamvarasile ṭhitassa ca bhikkhuno paṭisaṅkhāpahānavasena gihivohārasamucchedo kathitoti veditabbo.

Kāmādīnavakathāvanṇanā

42. Vitthāradesanāyam **tamenam dakkhoti** padassa **upasumbheyyāti** iminā saddhiṁ sambandho veditabbo. Idam vuttam hoti, tamenam kukkanam upasumbheyya, tassa samīpe khipeyyāti attho. **Aṭṭhikaṇkalanti** uraṭṭhim vā piṭṭhikanṭakarī vā sīsaṭṭhim vā. Tañhi nimmamsattā kaṇkalanti vuccati. (MA.54./III,43.) **Sunikkantam** **nikkantanti** yathā sunikkantam hoti, evam nikkantam nillikhitam, yadeththa allīnamaramsaṁ atthi, tam sabbam nillikhitvā aṭṭhimattameva katanti attho. Tenevāha “nimmamsan”ti. Lohitam pana makkhitvā tiṭṭhati, tena vuttam “lohitamakkhitan”ti.

Bahudukkhā bahupāyāsāti ditṭhadhammikasamparāyikehi dukkhehi bahudukkhā, upāyāsasamkilesehi bahupāyāsa. **Yāyam upekkhā nānattā nānattasitāti** yā ayam pañcakāmaguṇārammaṇavasena nānāsabhāvā, tāneva (CS:pg.3.31) ca ārammaṇāni nissitattā “nānattasitā”ti vuccati pañcakāmaguṇūpekkhā, tam abhinivajjetvā. **Ekattā ekattasitāti** catutthajjhānupekkhā, sā hi divasampi ekasmiṁ ārammaṇe uppajjanato ekasabhāvā, tadeva ekanā ārammaṇāni nissitattā ekattasitā nāma. **Yattha sabbaso lokāmisūpādānā aparisesā nirujjhantīti** yattha catutthajjhānupekkhāyam yam upekkham āgamma yam paṭicca sabbena sabbam aparisesā lokāmisasaṅkhātā pañcakāmaguṇāmisā nirujjhanti. **Pañcakāmaguṇāmisāti** ca kāmaguṇārammaṇachandarāgā, gahaṇaṭṭhena teyeva ca upādānātipi vuttā. **Tamevūpekkham bhāvetīti** tam lokāmisūpādānānam paṭipakkhabhūtam catutthajjhānupekkhameva vadḍheti.

(MA.54./III,44.) **43. Uddiyeyyāti** uppatitvā gaccheyya. **Anupatitvāti** anubandhitvā. **Vitaccheyyunti** mukhatuṇḍakena ḍāṁsantā taccheyyum. **Vissajjeyyunti** maṁsapesiṁ nakhehi kaḍḍhitvā pāteyyum.

47. Yānam vā poriseyyanti purisānucchavikam yānam. **Pavaramaṇikuṇḍalanti** nānappakārām uttamamaṇiñca kūṇḍalañca. **Sāni harantīti** attano bhaṇḍakāni gaṇhanti.

48. Sampannaphalanti madhuraphalam. **Upapannaphalanti** phalūpapannam bahuphalam.

49. Anuttaranti uttamam pabhassaram nirupakkilesam.

50. Ārakā aham, bhanteti pathavito nabham viya samuddassa orimatīrato paratīram viya ca suvidūravidūre aham. **Anājānīyeti** gihivohārasamucchedaṁ anassa kāraṇam ajānanake. **Ājānīyabhojananti** kāraṇam jānantehi bhuñjitabbam bhojanam.

Anājānīyabhojananti kāraṇam ajānantehi bhuñjitabbam bhojanam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya Potaliyasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(MA.55./III,45.)

(M.55.) 5.Jīvakasuttavaṇṇanā

51. Evam (CS:pg.3.32) me sutanti Jīvakasuttam. Tattha jīvakassa komārabhaccassa ambavāneti ettha jīvatīti jīvako. Kumārena bhatoti **komārabhacco.** Yathāha-- “Kim etam bhaṇe kākehi samparikiṇṇanti? Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti? Jīvati devāti. Tena hi bhaṇe tam dārakam amhākam antepuram netvā dhātīnam detha posetunti. Tassa jīvatīti jīvakoti nāmam akarīsu, kumārena posāpitoti komārabhaccoti nāmam akāṁsū”ti (mahāva.328). Ayameththa saṅkhēpo. Vitthārena pana jīvakavatthu khandhake āgatameva. Vinicchayakathāpissa **samantapāśādikāya Vinayaṭhakathāya** vuttā.

Ayam pana jīvako ekasmim samaye Bhagavato dosābhisanam kāyam virecetvā sīveyyakam dussayugam datvā vatthānumodanapariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya cintesi-- “mayā divasassa dvattikkhattum Buddhupaṭṭhānam gantabbari, idañca veļuvanam atidūre, mayham uyyānam ambavanaṁ āsannataram, yaṁnūnāhamettha Bhagavato vihāram kāreyyan”ti. (MA.55./III,46.) So tasmim ambavane rattīṭṭhānadivāṭṭhānaleṇakuṭīmaṇḍapādīni sampādetvā Bhagavato anucchavikam gandhakuṭīm kāretvā ambavanaṁ atṭhārasahatthubbedhena tambapaṭṭavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā Buddhappamukham bhikkhusaṅgham cīvarabhattena santappetvā dakkhinodakam pātetvā vihāram niyyātesi. Tam sandhāya vuttam-- “jīvakassa komārabhaccassa ambavane”ti.

Ārabhantīti ghātentīti. Uddissakatanti uddisitvā kataṁ. Paṭiccakammanti attānam paṭicca kataṁ. Atha vā **paṭiccakammanti** nimittakammassetam adhivacanam, tam paṭicca kammamettha atthīti marīsam “paṭiccakamman”ti vuttam hoti yo evarūpam māmsam paribhuñjati, sopi tassa kammaṭṭha dāyādo hoti, vadhadkassa viya tassāpi pāṇaghātakammarī hotīti tesam laddhi. **Dhammassa cānudhammarī byākarontīti** Bhagavatā vuttakāraṇassa anukāraṇam kathenti. Ettha ca kāraṇam nāma tikoṭiparisuddhamacchamaṁsaparibhogo, anukāraṇam nāma mahājanassa tathā byākaraṇam. Yasmā pana Bhagavā uddissakataṁ na paribhuñjati, tasmā neva tam kāraṇam hoti, na titthiyānam tathā byākaraṇam (CS:pg.3.33) anukāraṇam.

Sahadhammiko vādānuvādoti parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākam vādo vā anuvādo vā viññūhi garahitabbakāraṇam koci appamattakopi kiṁ na (MA.55./III,47.) āgacchati Idam vuttam hoti-- “Kim sabbākārenapi tumhākam vāde gārayham kāraṇam natthī”ti. **Abbhācikkhantīti** abhibhavitvā ācikkhanti.

52. Thānehīti kāraṇehi. Diṭṭhādīsu **diṭṭham** nāma bhikkhūnam atthāya migamacche vadhitvā gayhamānam diṭṭham. **Sutam** nāma bhikkhūnam atthāya migamacche vadhitvā gahitanti sutam. **Parisaṅkitam** nāma diṭṭhaparisaṅkitam sutaparisaṅkitam tadubhayavimuttaparisaṅkitanti tividham hoti.

Tatrāyam sabbasaṅgāhakavinicchayo-- idha bhikkhū passanti manusse jālavāgurādihatthe gāmato vā nikhamante araññe vā vicarante. Dutiyadivase ca nesam tam gāmam piṇḍāya paviṭṭhānam samacchamaṁsaṁ piṇḍapātam abhiharanti. Te tena diṭṭhena parisaṅkanti “bhikkhūnam nu kho atthāya katan”ti, idam **diṭṭhaparisaṅkitam** nāma, etam gaheṭum na vaṭṭati. Yam evam aparisaṅkitam, tam vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti pucchitvā tamattham sutvā “nayidam, bhante, bhikkhūnam atthāya kataṁ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnam atthāya vā katan”ti

vadanti, kappati.

Na heva kho bhikkhū passanti, apica suṇanti “manussā kira jālavāgurādihatthā gāmato vā nikhamanti araññe vā vicarantī”ti. Dutiyadivase ca nesam tam gāmarū piṇḍāya paviṭṭhānam samacchamāṁsam piṇḍapātam abhiharanti. Te tena sutena parisaṅkanti “bhikkhūnam nu kho atthāya katan”ti, idam **sutaparisaṅkitam** nāma, etam gaheṭum na vaṭṭati. Yam evam aparisaṅkitam, tam vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṁ sutvā “nayidaṁ, bhante, bhikkhūnam atthāya kataṁ, (MA.55./III,48.) amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnam atthāya vā katan”ti vadanti, kappati. Na heva kho pana passanti na suṇanti, apica tesam gāmarū piṇḍāya paviṭṭhānam pattam gaheṭvā samacchamāṁsam piṇḍapātam abhisāṅkharitvā abhiharanti. Te parisaṅkanti “bhikkhūnam nu kho atthāya katan”ti, idam **tadubhayavimuttaparisaṅkitam** nāma. Etampi gaheṭum na vaṭṭati. Yam evam aparisaṅkitam, tam vaṭṭati (CS:pg.3.34) Sace pana te manussā “kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṁ sutvā “nayidaṁ, bhante, bhikkhūnam atthāya kataṁ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnam atthāya vā kataṁ, pavattamāṁsam vā kataṁ, kappiyameva labhitvā bhikkhūnam atthāya sampāditam”ti vadanti, kappati.

Matānam petakiccatthāya maṅgalādīnam vā atthāya katepi eseva nayo. Yam yañhi bhikkhūnamyeva atthāya akataṁ, yattha ca nibbematikā honti, tam sabbam kappati. Sace pana ekasmiṁ vihāre bhikkhū uddissa kataṁ hoti, te ca attano atthāya katabhāvam na jānanti, aññe jānanti. Ye jānanti, tesam na vaṭṭati, itaresam vaṭṭati. Aññe na jānanti, teyeva jānanti, tesamyeva na vaṭṭati, añnesam vaṭṭati. Tepi “Amhākām atthāya kataṁ”ti jānanti aññepi “etesam atthāya katan”ti jānanti, sabbesampi tam na vaṭṭati. Sabbe na jānanti, sabbesam vaṭṭati. Pañcasu hi sahadhammadikesu yassa kassaci vā atthāya uddissa kataṁ sabbesam na kappati.

Sace pana koci ekaṁ bhikkhum uddissa pāṇam vadhitvā tassa pattam pūretvā deti, so ce attano atthāya katabhāvam jānamyeva gaheṭvā aññassa bhikkhuno deti, so tassa saddhāya paribhuñjati. Kassāpattī? Dvinnampi anāpatti. Yañhi (MA.55./III,49.) uddissa kataṁ, tassa abhuttatāya anāpatti, itarassa ajānanatāya. Kappiyamamsassa hi paṭiggahaṇe āpatti natthi. Uddissakatañca ajānitvā bhuttassa pacchā ñatvā āpattidesanākiccam nāma natthi. Akappiyamāṁsam pana ajānitvā bhuttena pacchā ñatvāpi āpatti desetabbā. Uddissakatañhi ñatvā bhuñjatova āpatti, akappiyamāṁsam ajānitvā bhuttassāpi āpattiyeva. Tasmā āpattibhīrukena rūpam sallakkhentenāpi pucchitvāva māṁsam paṭiggahetabbam, paribhogakāle pucchitvā paribhuñjissāmīti vā gaheṭvā pucchitvāva paribhuñjitabbam. Kasmā? Duviññeyyattā. Acchamāṁsañhi sūkaramāṁsasadisam hoti, dīpimāṁsādīni ca migamarāṁsasadisāni, tasmā pucchitvā gahaṇameva vaṭṭatī vadanti.

Adiṭṭhanti bhikkhūnam atthāya vadhitvā gayhamānam adiṭṭham. **Asutanti** bhikkhūnam atthāya vadhitvā gahitanti asutam. **Aparisaṅkitanti** diṭṭhaparisaṅkitādivasena aparisaṅkitam. **Paribhoganti vadāmīti** imehi tīhi kāraṇehi parisuddham **tikoṭiparisuddham** nāma hoti, tassa paribhogo araññe jātasūpeyyasākaparibhogasadiso hoti, tathārūpam paribhuñjantassa mettāvihārissa (CS:pg.3.35) bhikkhuno doso vā vajjam vā natthi, tasmā tam paribhuñjittabbanti vadāmīti attho.

53. Idāni tādisassa paribhoge mettāvihārinopi anavajjatam dassetum **idha, jīvaka, bhikkhūti-ādimāha**. Tattha kiñcāpi aniyametvā **bhikkhūti** vuttaṁ, atha kho attānameva sandhāya etam vuttanti veditabbam. Bhagavatā hi mahāvacchagottasutte, cañkīsutte,

imasmiṁ sutteti tīsu ṭhānesu attānarñyeva sandhāya desanā katā. (MA.55./III,50.)

Paññitenā piñḍapātenāti heṭṭhā Anaṅgañasutte yo koci mahaggo piñḍapāto paññitapiñḍapātoti adhippeto, idha pana māṁsūpasecanova adhippeto. **Agathitoti** tañhāya agathito. **Amucchitoti** tañhāmuccchanāya amucchito. **Anajjhopannoti** na adhi-opanno, sabbam ālumpitvā ekappahāreneva gilitukāmo kāko viya na hotīti attho. **Ādīnavadassāvīti** ekarattivāsena udarapaṭalam pavisitvā navahi vaṇamukhehi nikhamissatīti-ādinā nayena ādīnavam passanto. **Nissaraṇapañño paribhuñjatīti** idamatthamāhāraparibhogoti paññāya paricchinditvā paribhuñjati. **Attabyābādhāya vā cetetīti** attadukkhāya vā citeti. **Sutametanti** sutam mayā etam pubbe, etam mayham savanamattamevāti dasseti. **Sace kho te, jīvaka, idam sandhāya bhāsitanti**, jīvaka, mahābrahmunā vikkhambhanappahānena byāpādādayo pahīnā, tena so mettāvihārī mayham samucchedappahānena, sace te idam sandhāya bhāsitam, evam sante tava idam vacanam anujānāmīti attho. So sampaṭicchi.

54. Athassa Bhagavā sesabrahmavihāravasenāpi uttari desanam vadḍhento “idha, jīvaka, bhikkhū”ti-ādimāha. Tam uttānathameva.

(MA.55./III,51.) 55. **Yo kho jīvakāti** ayam pāti-ekko anusandhi. Imasmiñhi ṭhāne Bhagavā dvāram thaketi, sattānuddayam dasseti. Sace hi kassaci evamassa “ekam rasapiñḍapātam datvā kappasatasahassam saggasampattim paṭilabhanti, yamkiñci katvā param māretvāpi rasapiñḍapātova dātabbo”ti, tam paṭisedhento “yo kho, jīvaka, Tathāgataṁ vā”ti-ādimāha.

Tattha (CS:pg.3.36) **iminā paṭhamena ṭhānenāti** iminā āñattimatteneva tāva paṭhamena kāranena. **Galappavedhakenāti** yottena gale bandhitvā kaḍḍhito galena pavedhentena. **Ārabhiyamānoti** māriyamāno. **Akappiyena āsādetīti** acchamamīsam sūkaramamīsanti, dīpimamīsam vā migamamīsanti khādāpetvā-- “tvam kiṁ samaṇo nāma, akappiyamamīsam te khāditān”ti ghaṭetti. Ye pana dubbhikkhādīsu vā byādhiniggahaṇatthaṁ vā “Acchamamīsam nāma sūkaramamīsasadisam, dīpimamīsam migamamīsasadisam”ti jānantā “sūkaramamīsam idam, migamamīsam idan”ti vatvā hitajjhāsayena khādāpentī, na te sandhāyetam vuttam. Tesañhi bahupuññameva hoti. **Esāharī, bhante, Bhagavantam saraṇam gacchāmi dhammañca bhikkhusaṅghañcāti** ayam āgataphalo viññātasāsano diṭṭhasacco ariyasāvako. Imam pana dhammadesanaṁ ogāhanto pasādam uppādetvā dhammakathāya thutim karonto evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Jīvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.56./III,52.)

(M.56.) 6.Upālisuttavaṇṇanā

56. **Evaṁ me sutanti** Upālisuttam. Tattha **nālandāyanti** nālandāti evamāmake nagare tam nagaram gocaragāmaṁ katvā. **Pāvārikambavaneti** duṣsapāvārikaseṭṭhino ambavane. Tam kira tassa uyyānam ahosi, so Bhagavato dhammadesanaṁ sutvā Bhagavati pasanno tasmim uyyāne kuṭileñamaṇḍapādipaṭīmaṇḍitam Bhagavato vihāram katvā niyyādesi, so vihāro jīvakambavanam viya pāvārikambavananteve saṅkham gato. Tasmim pāvārikambavane viharatīti attho. **Dīghatapassīti** dīghattā evamīladdhanāmo.

Piñdapātapaṭikkantoti piñdapātato paṭikkanto. Sāsane viya kiṁ pana bāhirāyatane piñdapātoti vohāro atthīti, natthi.

Paññapeti ti dasseti ṭhapeti. **Danḍāni paññapeti** ti idam niganṭhasamayena pucchanto āha. **Kāyadaṇḍam vacīdaṇḍam manodaṇḍanti** ettha purimadaṇḍadvayam te acittakam payyapenti. Yathā kira vāte vāyante sākhā calati, udakam (CS:pg.3.37) calati, na ca tattha cittam atthi, evam kāyadaṇḍopi acittakova hoti. Yathā ca vāte vāyante tālapaṇṇādīni saddam karonti, udakāni saddam (MA.56./III,53.) karonti na ca tattha cittam atthi, evam vacīdaṇḍopi acittakova hotūti imam danḍadvayam acittakam paññapenti. Cittam pana manodaṇḍanti paññapenti. Athassa Bhagavā vacanam patiṭṭhapetukāmo “Kiṁ pana tapassī”ti-ādimāha.

Tattha **kathāvatthusmīti** ettha kathāyeva kathāvatthu. Kathāyam patiṭṭhapesīti attho. Kasmā pana Bhagavā evamakāsi? Passati hi Bhagavā “Ayaṁ imam katham ādāya gantvā attano satthu mahāniganṭhassa ārocessati, tāsañca parisati, upāli gahapati nisinno, so imam kathaṁ sutvā mama vādam āropetum āgamissati, tassāhaṁ dhammarūpū desessāmi, so tikkhattum saraṇam gamissati, athassa cattāri saccāni pakāsessāmi, so saccapakāsanāvasāne sotāpattiphale patiṭṭhahissati, paresam saṅgahatthameva hi mayā pāramiyo pūritā”ti. Imamattham passanto evamakāsi.

57. Kammāni paññapesīti idam niganṭho Buddhasamayena pucchanto āha.
Kāyakammaṁ vacīkammaṁ manokammaṁ ti ettha kāyadvāre ādānagaraṇamuñcanacopanapattā aṭṭhakāmāvacarakuṣalacetanā dvādaśākuṣalacetanāti vīsaticetanā **kāyakammaṁ** nāma. Kāyadvāre ādānādīni apatvā vacīdvāre vacanabhedam pāpayamānā uppannā tāyeva vīsaticetanā **vacīkammaṁ** nāma. Ubhayadvāre copanam appatvā manodvāre uppannā ekūnatimsakusalākuṣalacetanā **manokammaṁ** nāma. Apica saṅkhepato tividham kāyaduccaritam kāyakammam nāma, catubbidham vacīduccaritam vacīkammam nāma, tividham manoduccaritam manokammam nāma. Imasmiñca Sutte kammarūpū dhuram, (MA.56./III,54.) Anantarasutte-- “cattārimāni puṇṇa kammāni mayā sayam abhiññā sacchikatvā paveditānī”ti (ma.ni.2.81) evamāgatepi cetanā dhuram. Yattha katthaci pavattā cetanā “kaṇham kaṇhavipākan”ti-ādibhedam labhati. Niddesavāre cassa “sabyābajjhām kāyasaṅkhāram abhisāṅkharot”ti-ādinā nayena sā vuttāva. Kāyadvāre pavattā pana idha kāyakammanti adhippetam, vacīdvāre (CS:pg.3.38) pavattā vacīkammam, manodvāre pavattā manokammam. Tena vuttam-- “Imasmiñ Sutte kammarūpū dhuram, anantarasutte cetanā”ti. Kammampi hi Bhagavā kammanti paññapeti yathā imasmiñyeva sutte. Cetanampi, yathāha-- “Cetanāham, bhikkhave, kammarūpū vadāmi, cetayitvā kammarūpū karot”ti (a.ni.6.63). Kasmā pana cetanā kammanti vuttā? Cetanāmūlakattā kammassa.

Ettha ca akusalarūpū patvā kāyakammam vacīkammam mahantanti vadanto na kilamati, kusalam patvā manokammam. Tathā hi mātughātādīni cattāri kammāni kāyeneva upakkamitvā kāyeneva karoti, niraye kappaṭṭhikasāṅghabhedakammam vacīdvārena karoti. Evam akusalarūpū patvā kāyakammam vacīkammam mahantanti vadanto na kilamati nāma. Ekā pana jhānacetanā caturāśītikappasahassāni saggasampattim āvahati, ekā maggacetanā sabbākuṣalam samugghātētvā arahattam gaṇhāpeti. Evam kusalam patvā manokammam mahantanti vadanto na kilamati nāma. Imasmiñ pana ṭhāne Bhagavā akusalarūpū patvā manokammam mahāsāvajjam vadamāno niyatamicchādiṭṭhim sandhāya vadati. Tenevāha-- “nāham, bhikkhave, aññam ekadhammampi samanupassāmi, yam evam mahāsāvajjam, yathayidam, bhikkhave, micchādiṭṭhi.

Micchāditthiparamāni, bhikkhave, mahāsāvajjānī”ti (a.ni.1.310).

Idāni nigaṇṭhopi Tathāgatena (MA.56./III,55.) gatamaggam paṭipajjanto kiñci atthanipphattim apassantopi “Kim panāvuso, Gotama”ti-ādimāha.

58. Bālakiniyāti upālissa kira bālakaloṇakāragāmo nāma atthi, tato āyam gahetvā manussā āgatā, so “etha bhaṇe, amhākam satthāram mahānigaṇṭham passissāmā”ti tāya parisāya parivuto tattha agamāsi. Tam sandhāya vuttam “bālakiniyā parisāyā”ti, bālakagāmavāsiniyāti attho. **Upālipamukhāyāti** upālileṭṭhakāya. Apica **bālakiniyāti** bālavatiyā bālussannāyātipi attho. **Upālipamukhāyāti** upāligahapatiyeva tattha thokam sappañño, so tassā pamukho jeṭṭhako. Tenāpi vuttam “upālipamukhāyā”ti. **Handāti** vacasāyatthe nipāto. **Chavoti** lāmako. **Oḷārikassāti** mahantassa (CS:pg.3.39) **Upanidhāyāti** upanikkhipitvā. Idam vuttam hoti, kāyadanḍassa santike nikkipitvā “Ayam nu kho mahanto, ayam mahanto”ti evam olokiyamāno chavo manodanḍo kim sobhati, kuto sobhissati, na sobhati, upanikkhepamattampi nappahotīti dīpeti. **Sādhu sādhu, bhante, tapassīti** dīghatapassissa sādhukāraṁ dento, bhanteti nātāputtamālapati.

(MA.56./III,56.) 60. **Na kho metam, bhante, rucatīti**, bhante, etam mayham na rucati. **Māyāvīti** māyākāro. **Āvaṭṭanimāyānti** āvaṭṭetvā gahaṇamāyam. **Āvaṭṭetīti** āvaṭṭetvā parikkhipitvā gaṇhāti. **Gaccha tvam gahapatīti** kasmā mahānigaṇṭho gahapatim yāvatatiyam pahiṇatiyeva? Dīghatapassī pana paṭibāhateva? Mahānigaṇṭhena hi Bhagavatā saddhiṁ ekaṁ nagaraṁ upanissāya viharantenapi na Bhagavā dīṭṭhapubbo. Yo hi satthuvādapaṭīñño hoti, so tam paṭīñnam appahāya Buddhadassane abhabbo. Tasmā esa Buddhadassanassa aladdhapubbattā dasabalassa dassanasampattiñca niyyānikakathābhāvañca ajānanto yāvatatiyam pahiṇateva. Dīghatapassī pana kālena kālam Bhagavantam upasaṅkamitvā tiṭṭhatipi nisīdatipi pañhampi pucchatī, so Tathāgatassa dassanasampattimpi niyyānikakathābhāvampi jānāti. Athassa etadahosi-- “Ayam gahapati paṇḍito, samaṇassa Gotamassa santike gantvā dassanepi pasīdeyya, niyyānikakathām sutvāpi pasīdeyya. Tato na puna amhākam santikam āgaccheyyā”ti. Tasmā yāvatatiyam paṭibāhateva.

Abhivādetvāti vanditvā. Tathāgatañhi disvā pasannāpi appasannāpi yebhuyyena vandantiyeva, appakā na vandanti. Kasmā? Ati-ucce hi kule jāto agāram ajjhāvasantopi vanditabboyevāti. Ayam pana gahapati pasannattāva vandi, dassaneyeva kira pasanno. **Āgamā nu khvidhāti** āgamā nu kho idha.

61. **Sādhu sādhu, bhante, tapassīti** dīghatapassissa sādhukāraṁ dento, bhanteti, Bhagavantam ālapati. **Sacce patiṭṭhāyāti** thusarāsimhi ākoṭitakhāṇuko viya acalanto vacīsacce patiṭṭhahitvā. (MA.56./III,57.) **Siyā noti** bhaveyya amhākam.

62. **Idhāti** (CS:pg.3.40) imasmiṁ loke. **Assāti** bhaveyya. **Sītodakapaṭikkhittoti** nigaṇṭhā sattasaññāya sītodakam paṭikkhipanti. Tam sandhāyetam vuttam. **Manosattā nāma devāti** manamhi sattā laggā lagitā. **Manopaṭibaddhoti** yasmā manamhi paṭibaddho hutvā kālaṅkaroti, tasmā manusattesu devesu upapajjatīti dasseti. Tassa hi pittajararogo bhavissati. Tenassa uṇhodakam pivitum vā hatthapādādihovanatthāya vā gattaparisiñcanatthāya vā upanetum na vaṭṭati, rogo balavatato hoti. Sītodakam vaṭṭati, rogam vūpasameti. Ayam pana uṇhodakameva paṭisevati, tam alabhamāno odanakañjikam paṭisevati. Cittena pana sītodakam pātukāmo ca paribhūñjitukāmo ca hoti. Tenassa manodanḍo tattheva bhijjati. So kāyadanḍam vacīdanḍam rakkhāmīti sītodakam pātukāmo vā paribhūñjitukāmo vā sītodakameva dethāti vattum na visahati. Tassa evam rakkhitāpi kāyadanḍavacīdanḍā cutim vā paṭisandhim vā ākaḍḍhitum na sakkonti. Manodanḍo pana bhinnopī cutimpi

paṭisandhimpi ākadḍhatiyeva. Iti naṁ Bhagavā dubbalakāyadaṇḍavacīdaṇḍā chavā lāmakā, manodaṇḍova balavā mahantoti vadāpesi.

Tassapi upāsakassa etadahosi. “Mucchāvasena asaññibhūtānañhi sattāhampi assāsapassāsā nappavattanti, cittasantatipavattimatteneva pana te matāti na vuccanti. Yadā nesam cittam nappavattati, tadā ‘matā ete nīharitvā te jhāpethā’ti vattabbataṁ āpajjanti. Kāyadaṇḍo nirīho abyāpāro, (MA.56./III,58.) tathā vacīdaṇḍo. Citteneva pana tesam cutipi paṭisandhipi hoti Itipi manodaṇḍova mahanto. Bhijjityāpi cutipaṭisandhi-ākaḍḍhanato eseva mahanto. Amhākām pana mahāniganṭhassa kathā aniyyānikā”ti sallakkhesi. Bhagavato pana vicittāni pañhapaṭibhānāni sotukāmo na tāva anujānāti.

Na kho te sandhiyatī na kho te ghaṭiyati. **Purimena vā pacchimanti** “kāyadaṇḍo mahanto”ti iminā purimena vacanena idāni “manodaṇḍo mahanto”ti idam vacanam. **Pacchimena vā purimanti** tena vā pacchimena adum purimavacanam na ghaṭiyati.

63. Idānissa (CS:pg.3.41) Bhagavā aññānipi kāraṇāni āharanto “tam kim maññasī”ti-ādimāha. Tattha **cātuyāmasaṁvarasamīvutoti** na pāṇamatipāteti, na pāṇamatipātayati, na pāṇamatipātayato samanuñño hoti. Na adinnam ādiyati, na adinnam ādiyāpeti, na adinnam ādiyato samanuñño hoti. Na musā bhaṇati, na musā bhaṇāpeti, na musā bhaṇato samanuñño hoti. Na bhāvitamāsīsatī, na bhāvitamāsīsāpeti, na bhāvitamāsīsato samanuñño hotīti iminā catukoṭṭhāsenā samvarena samvuto. Ettha ca **bhāvitanti** pañcakāmaguṇā.

Sabbavārivāritoti vāritasabba-udako, paṭikkhittasabbasītodakoti attho. So hi sītodake sattasañī hoti, tasmā na tam valañjeti. Atha vā **sabbavārivāritoti** sabbena pāpavāraṇena vāritapāpo. **Sabbavāriyuttoti** sabbena (MA.56./III,59.) pāpavāraṇena yutto. **Sabbavāridhutoti** sabbena pāpavāraṇena dhutapāpo. **Sabbavāriphuṭoti** sabbena pāpavāraṇena phuṭo. **Khuddake pāṇe saṅghātaṁ āpādetī** khuddake pāṇe vadham āpādeti. So kira ekindriyam pāṇam duvindriyam pāṇanti paññapeti. Sukkhadaṇḍaka-purāṇapaññasakkhara-kathalānipi pāṇoteva paññapeti. Tattha khuddakam udakabindu khuddako pāṇo, mahantam mahantoti saññī hoti. Tam sandhāyetam vuttam. **Kismiṁ paññapetī** kattha katarasmīm koṭṭhāse paññapeti. **Manodaṇḍasminti** manodaṇḍakoṭṭhāse, bhanteti. Ayam pana upāsako bhaṇantova sayampi sallakkhesi-- “Amhākām mahāniganṭho ‘asañcetanikam kammaṁ appasāvajjam, sañcetanikam mahāsāvajjan”ti paññapetvā cetanam manodaṇḍoti paññapeti, aniyyānikā etassa kathā, Bhagavatova niyyānikā”ti.

64. **Iddhāti** samiddha. **Phītāti** atisamiddhā sabbapālipullā viya. **Ākinñamanussāti** janasamākulā. **Pāṇāti** hatthi-assādayo tiracchānagatā ceva itthipurisadārakādayo manussajātikā ca. **Ekaṁ marīṣakhalanti** ekaṁ marīṣarāśīm. **Puñjanti** tasdeva vevacanam. **Iddhimāti** ānubhāvasampanno. **Cetovasippattoti** citte vasībhāvappatto. (MA.56./III,60.) **Bhasmarī karissāmī** chārikām karissāmi. **Kiñhi sobhati ekā chavā nālāndāti** idampi bhaṇanto so gahapati-- “kāyapayogena paññāsampi manussā ekaṁ nālāndam ekaṁ marīṣakhalam kātum na sakkonti, iddhimā pana eko (CS:pg.3.42) ekeneva manopadosena bhasmarī kātum samattho. Amhākām mahāniganṭhassa kathā aniyyānikā, Bhagavatova kathā niyyānikā”ti sallakkhesi.

65. **Araññām araññabhūtāti** agāmakām araññameva hutvā araññam jātam. **Isīnam manopadosenāti** isīnam atthāya katena manopadosena tam manopadosam asahamānāhi devatāhi tāni raṭṭhāni vināsitāni. Lokikā pana isayo manam padosetvā

vināsayimśūti maññanti. Tasmā imasmīn lokavāde ṭhatvāva idam vādāropanam katanti veditabbam.

Tattha danḍakīraññādīnam evam araññabhūtabhāvo jānitabbo-- sarabhaṅgabodhisattassa tāva parisāya ativepullataṁ gatāya kisavaccho nāma tāpaso mahāsattassa antevāsī vivekavāsam patthayamāno gaṇam pahāya godhāvarītīrato kaliṅgaratthe **danḍakīrañño** kumbhapuram nāma nagaram upanissāya rājuyyāne vivekamanubrūhayamāno viharati. Tassa senāpati upaṭṭhāko hoti.

Tadā ca ekā gaṇikā ratham abhiruhitvā pañcamātugāmasataparivārā nagaram upasobhayamānā vicarati. Mahājano tameva olokayamāno parivāretvā vicarati, nagaravīthiyo nappahonti. Rājā vātapānam vivaritvā ṭhito tam disvā kā esāti pucchi. Tumhākam nagarasobhī (MA.56./III,61.) devāti. So ussūyamāno-- “Kim etāya sobhati, nagaram sayam sobhissatī”ti tam ṭhanantaram acchindāpesi.

Sā tato paṭṭhāya kenaci saddhim santhavarām katvā ṭhanantaram pariyesamānā ekadivasam rājuyyānam pavisitvā caṅkamanakoṭiyam ālambanaphalakam nissāya pāsāṇaphalake nisinnam tāpasam disvā cintesi-- “Kiliṭho vatāyam tāpaso anañjitamañdito, dāṭhikāhi paruṭhāhi mukham pihitam, massunā uram pihitam, ubho kacchā paruṭhā”ti. Athassā domanassam uppajji-- “Aham ekena kiccena vicarāmi, ayañca me kālakaṇṇī diṭṭho, udakam āharatha, akkhīni dhovissāmī”ti udakadantakaṭṭham āharāpetvā dantakaṭṭham khāditvā tāpasassa sarīre piṇḍam piṇḍam kheṭam pātētvā dantakaṭṭham jaṭāmathake khipitvā mukham vikkhāletvā udakam tāpasassa matthakasmīmyeva siñcītvā (CS:pg.3.43) “yehi me akkhīhi kālakaṇṇī diṭṭho, tāni dhotāni kalipavāhito”ti nikkhantā.

Tamdivasañca rājā satim paṭilabhitvā-- “Bho kuhiṁ nagarasobhī”ti pucchi. Imasmiñyeva nagare devāti. Pakatiṭṭhanantaram tassā dethāti ṭhanantaram dāpesi. Sā pubbe sukatakammaṁ nissāya laddham ṭhanantaram tāpasassa sarīre kheṭapātanena laddhanti saññamakāsi.

Tato katipāhassaccayena rājā purohitassa ṭhanantaram gaṇhi. So nagarasobhīnyā santikam gantvā “bhagini kinti katvā ṭhanantaram paṭilabhi”ti pucchi. “Kim brāhmaṇa aññam kātabbam atthi, (MA.56./III,62.) rājuyyāne anañjitakālakaṇṇī kūṭajatilo eko atthi, tassa sarīre kheṭam pātehi, evam ṭhanantaram labhissasī”ti āha. So “evam karissāmi bhaginī”ti tattha gantvā tāya kathitasadisameva sabbam katvā nikkhami. Rājāpi tamdivasameva satim paṭilabhitvā-- “kuhiṁ, bho, brāhmaṇo”ti pucchi. Imasmiñyeva nagare devāti. “Amhehi anupadhāretvā kataṁ, tadevassa ṭhanantaram dethā”ti dāpesi. Sopi puññabalena labhitvā “tāpasassa sarīre kheṭapātanena laddham me”ti saññamakāsi.

Tato katipāhassaccayena rañño paccanto kupito. Rājā paccantam vūpasamessāmīti caturaṅginiyā senāya nikkhami. Purohito gantvā rañño purato ṭhatvā “jayatu mahārājā”ti vatvā-- “tumhe, mahārāja, jayatthāya gacchathā”ti pucchi. Āma brāhmaṇāti. Evam sante rājuyyāne anañjitakālakaṇṇī eko kūṭajatilo vasati, tassa sarīre kheṭam pātēthāti. Rājā tassa vacanam gahetvā yathā gaṇikāya ca tena ca katarā, tatheva sabbam katvā orodhepi āñāpesi-- “etassa kūṭajatilassa sarīre kheṭam pātēthā”ti. Tato orodhāpi orodhapālakāpi tatheva akam̄su. Atha rājā uyyānadīrī rakkham ṭhapāpetvā “raññā saddhim nikkhāmantā sabbe tāpasassa sarīre kheṭam apātētvā nikkhāmitum na labhantī”ti āñāpesi. Atha sabbo balakāyo ca Seniyo ca teneva niyāmena tāpasassa upari kheṭañca dantakaṭṭhāni ca mukhavikkhālita udakañca pāpayiñsu, kheṭo ca dantakaṭṭhāni ca sakalasarīram avatthariñsu.

Senāpati (CS:pg.3.44) sabbapacchā suṇitvā “mayham kira satthāram bhavantam

puññakkhettaṁ saggasopānaṁ evam ghaṭṭayimśū”ti usumajātahadayo mukhena (MA.56./III,63.) assasanto vegena rājuyyānam āgantvā tathā byasanapattam isim disvā kacchaṁ bandhitvā dvīhi hatthehi dantakaṭhāni apavyūhitvā ukkhipitvā nisidāpetvā udakaṁ āharāpetvā nhāpetvā sabba-osadhehi ceva catujjātigandhehi ca sarīram ubbaṭṭetvā sukhumasāṭakena puñchitvā purato añjalim katvā ṭhito evamāha “Ayuttam, bhante, manussehi kataṁ, etesam kiṁ bhavissatī”ti. Devatā senāpati tidhā bhinnā, ekaccā “rājānameva nāsessāmā”ti vadanti, ekaccā “saddhim parisāya rājānan”ti, ekaccā “rañño vijitam sabbam nāsessāmā”ti. Idam vatvā pana tāpaso appamattakkampi kopam akatvā lokassa santi-upāyameva ācikkhanto āha “Aparādho nāma hoti, accayarā pana desetum jānantassa pākatikameva hotī”ti.

Senāpati nayaṁ labhitvā rañño santikam gantvā rājānam vanditvā āha-- “tumhehi, mahārāja, nirāparādhe mahiddhike tāpase aparajjhantehi bhāriyam kammaṁ kataṁ, devatā kira tidhā bhinnā evam vadantī”ti sabbam ārocetvā-- “khamāpīte kira, mahārāja, pākatikam hoti, raṭṭham mā nāsetha, tāpasam khamāpethā”ti āha. Rājā attani dosam kataṁ disvāpi evam vadati “na tam khamāpessāmī”ti. Senāpati yāvatatiyam yācitvā anicchantamāha-- “Aham, mahārāja, tāpasassa balam jānāmi, na so abhūtavādī, nāpi kupito, sattānuddayena pana evamāha khamāpetha nam mahārājā”ti. Na khamāpemīti. Tena hi senāpatiṭṭhānam aññassa detha, aham tumhākam āñāpavattiṭṭhāne na vasissāmīti. Tvaṁ yenakāmaṁ gaccha, aham mayham senāpatim labhissāmīti. Tato senāpati tāpasassa santikam āgantvā (MA.56./III,64.) vanditvā “Katham paṭipajjāmi, bhante”ti āha. Senāpati ye te vacanam suṇanti, sabbe saparikkhāre sadhane sadvipadacatuppade gahetvā sattadivasabbhantare bahi rajjasīmarā gaccha, devatā ativiya kupitā dhuvarā raṭṭhampi aratthām karissantīti. Senāpati tathā akāsi.

Rājā gatamattoyeva amittamathanam katvā janapadaṁ vūpasametvā āgamma jayakhandhāvāraṭṭhāne nisiditvā nagaram paṭijaggāpetvā antonagaram pāvisi. Devatā (CS:pg.3.45) paṭhamamyeva udakavuṭṭhim pātayimśu. Mahājano attamano ahosi “kūṭajaṭilarū aparaddhakālato paṭṭhāya amhākam rañño vaḍḍhiyeva, amitte nimmathesi, āgatadivaseyeva devo vuṭṭho”ti. Devatā puna sumanapupphavuṭṭhim pātayimśu, mahājano attamanataro ahosi. Devatā puna māsakavuṭṭhim pātayimśu. Tato kahāpaṇavuṭṭhim, tato kahāpaṇattham na nikkhameyyunti maññamānā hatthūpagapādūpagādikatabhaṇḍavuṭṭhim pātesum. Mahājano sattabhūmikapāsāde ṭhitopi otaritvā ābharaṇāni piṇḍhanto attamano ahosi. “Arahati vata kūṭajaṭilake kheṭapātanam, tassa upari kheṭapātitakālato paṭṭhāya amhākam rañño vaḍḍhi jātā, amittamathanarū kataṁ, āgatadivaseyeva devo vassi, tato sumanavuṭṭhi māsakavuṭṭhi kahāpaṇavuṭṭhi katabhaṇḍavuṭṭhīti catasso vuṭṭhiyo jātā”ti attamanavācam nicchāretvā rañño katapāpe samanuñño jāto.

Tasmīm samaye devatā ekatodhāra-ubhatodhārādīni nānappakārāni āvudhāni mahājanassa upari (MA.56./III,65.) phalake māṁsam koṭṭayamānā viya pātayimśu. Tadanantaram vītaccike vītadhūme kiṁsukapupphavaṇṇe aṅgāre, tadanantaram kūṭāgārappamāṇe pāsāṇe, tadanantaram antomuṭṭhiyam asaṇṭhahanikam sukhumavālikam vassāpayamānā asītihatthubbedham thalam akaṁsu. Rañño vijitaṭṭhāne kisavacchatāpaso senāpati mātuposakarāmoti tayova manussabhūtā arogā ahesum. Sesānam tasmīm kamme asamaṅgībhūtānam tiracchānānam pānīyaṭṭhāne pānīyaṁ nāhosī, tiṇṭhāne tiṇām. Te yena pānīyaṁ yena tiṇanti gacchantā appatteyeva sattame divase bahirajjasīmarā pāpuṇimśu. Tenāha sarabhaṅgabodhisatto--

“Kisañhi vaccham avakiriya daṇḍakī,

Ucchinamūlo sajano sarattho.
 Kukkuṇāme nirayamhi paccati,
 Tassa phuliṇgāni patanti kāye”ti. (jā.2.17.70).

Evaṁ tāva **dāñḍakiraññassa** araññabhūtabhāvo veditabbo.

Kaliṅgaratthe (CS:pg.3.46) pana **nālikiraraññe** rajjam kārayamāne himavati pañcasatataṁpasā anitthigandhā ajinajatavākacīradharā vanamūlaphalabhakkhā hutvā ciram vītināmetvā loṇambilasevanatthā manussapathā otaritvā anupubbena kaliṅgaratthe nālikirarañño nagaram sampattā. Te (MA.56./III,66.) jaṭājinavākacīrāni sañṭhapetvā pabbajitānurūpariṁ upasamasirim dassayamānā nagaram bhikkhāya pavisim̄su. Manussā anuppanne Buddhuppāde tāpasapabbajite disvā pasannā nisajjaṭhānam saṁvidhāya hatthato bhikkhābhājanām gahetvā nisidāpetvā bhikkhanām sampādetvā adam̄su. Tāpasā katabhattakiccā anumodanām akar̄su. Manussā sutvā pasannacittā “kuhim bhadantā gacchantī”ti pucchim̄su. Yathāphāsukaṭhānam, āvusoti. Bhante, alām aññattha gamanena, rājuyyāne vasatha, mayām bhuttapātarāsā āgantvā dhammakathām sossāmāti. Tāpasā adhivāsetvā uyyānam agamam̄su. Nāgarā bhuttapātarāsā suddhavatthanivatthā “dhammakathām sossāmā”ti saṅghā gaṇā gaṇībhūtā uyyānābhimukhā agamam̄su. Rājā upari pāsāde ṭhito te tathā gacchamāne disvā upaṭhākām pucchi-- “Kim ete bhaṇe nāgarā suddhavatthā suddhuttarāsaṅgā hutvā uyyānābhimukhā gacchanti, kimeththa samajjam vā nāṭakam vā athī”ti? Natthi deva, ete tāpasānam santike dhammam sotukāmā gacchantīti. Tena hi bhaṇe ahampi gacchissāmi, mayā saddhim gacchantūti. So gantvā tesam ārocesi-- “rājāpi gantukāmo, rājānam parivāretvāva gacchathā”ti. Nāgarā pakatiyāpi attamanā tam sutvā-- “Amhākām rājā assaddho appasanno dussilo, tāpasā dhammikā, te āgamma rājāpi dhammiko bhavissati”ti attamanatarā ahesum̄.

Rājā nikkhāmitvā tehi parivārito uyyānam gantvā tāpasehi saddhim paṭisanthāram katvā ekamantām nisidi. Tāpasā rājānam disvā parikathāya kusalassekassa tāpasassa “rañño dhammaññānātthā”ti saññamadar̄su, (MA.56./III,67.) so tāpaso parisam̄loketvā pañcasu veresu ādīnavām pañcasu ca sīlesu ānisam̄sam̄ kathento--

“Pāno (CS:pg.3.47) na hantabbo, adinnaṁ nādātabbam̄, kāmesumicchācāro na caritabbo, musā na bhāsitabbā, majjam̄ na pātabbam̄, pāṇātipāto nāma nirayasaṁvattaniko hoti tiracchānayonisaṁvattaniko pettivisayasaṁvattaniko, tathā adinnādānādīni. Pāṇātipāto niraye paccitvā manussalokam̄ āgatassa vipākāvasesena appāyukasam̄vattaniko hoti, adinnādānām appabhogasam̄vattanikam̄, micchācāro bahusapattasam̄vattaniko, musāvādo abhūtabbhakkhānasam̄vattaniko, majjapānam ummattakabhbāvasam̄vattanikan”ti--

Pañcasu veresu imam̄ ādīnavām kathesi.

Rājā pakatiyāpi assaddho appasanno dussilo, dussilassa ca sīlakathā nāma dukkathā, kaṇne sūlappavesanām viya hoti. Tasmā so cintesi-- “Ahām ‘ete paggañhissāmī”ti āgato, ime pana mayham̄ āgatakālato paṭhāya māmyeva ghaṭentā vijjhantā parisamajjhe kathenti, karissāmi nesam̄ kāttabban”ti. So dhammakathāpariyosāne “Ācariyā sve mayham̄ gehe bhikkham̄ ganhathā”ti nimantetvā agamāsi. So dutiyadivase mahante mahante kolumbe āharāpetvā gūthassa pūrāpetvā kadalipattehi nesam̄ mukhāni bandhāpetvā tattha tattha ṭhapāpesi, puna bahalamadhukatelāgabalapicchillādīnam kūte pūretvā nisseqimatthake ṭhapāpesi, tattheva ca mahāmalle baddhakacche hatthehi muggare gāhāpetvā ṭhapetvā āha “kūtatāpasā ativiya mar̄ viheṭhayim̄su, tesam̄ pāsādato (MA.56./III,68.) otaraṇakāle kūtehi picchillam̄ sopānamatthake vissajjetvā sīse

muggarehi pothetvā gale gahetvā sopāne khipathā”ti. Sopānapādamūle pana caṇḍe kukkure bandhāpesi.

Tāpasāpi “sve rājagehe bhuñjissāmā”ti aññamaññam ovadim̄su -- “mārisā rājageham nāma sāsaṅkarām sappaṭibhayam, pabbajitehi nāma chadvārārammaṇe saññatehi bhavitabbam, diṭṭhadīṭhe ārammaṇe nimittam na gahetabbam, cakkhudvāre saṁvaro paccupatṭhapetabbo”ti.

Punadivase ([CS:pg.3.48](#)) bhikkhācāravelam sallakkhetvā vākacīram nivāsetvā ajinacammarām ekāṁsagataṁ katvā jaṭākalāparām sañṭhapetvā bhikkhābhājanām gahetvā paṭipātiyā rājanivesanām abhirulhā. Rājā āruḷhabhbāvām ñatvā gūthakoṭumbamukhato kadalipattam nīharāpesi. Duggandho tāpasānam nāsapuṭam paharitvā matthaluṅgapātanākārapatto ahosi. Mahātāpaso rājānam olokesi. Rājā-- “ettha bhonto yāvadatthām bhuñjantu ceva harantu ca, tumhākametām anucchavikām, hiyyo aham tumhe paggañhissāmīti āgato, tumhe pana mañyeva ghaṭento vijjhantā parisamajjhe kathayittha tumhākamidām anucchavikām, bhuñjathā”ti mahātāpasassa uluñkena gūthām upanāmesi. Mahātāpaso dhī dhīti vadanto paṭinivatti. “Ettakena gacchissatha tumhe”ti sopāne kūtehi picchillām vissajjāpetvā mallānam saññamadāsi. Mallā muggarehi sīsāni pothetvā gīvāya gahetvā sopāne khipim̄su, ekopi sopāne patiṭṭhātum ([MA.56./III,69.](#)) nāsakkhi pavaṭṭamānā sopānapādamūlamyeva pāpuṇim̄su. Sampatte sampatte caṇḍakukkurā paṭapaṭati luñcamānā khādiṁsu. Yopi nesam uṭṭhahitvā palāyati, sopi āvāte patati, tatrāpi namukkurā anubandhitvā khādantiyeva. Iti nesamukkurā atṭhisāṅkhalikameva avasesayim̄su. Evam so rājā tapasampanne pañcasate tāpase ekadivaseneva jīvitā voropesi.

Athassa ratṭhe devatā purimanayeneva puna navavuṭṭhiyo pātesum. Tassa rajjam satṭhiyojanubbedhena vālikathalena avacchādiyittha. Tenāha sarabhaṅgo bodhisatto--

“Yo saññate pabbajite avañcayi,

Dhammarām bhaṇante samaṇe adūsake.

Taṁ nālīkerām sunakhā parattha,

Saṅgamma khādanti viphandamānan”ti. ([jā.2.17.71](#)).

Evaṁ **kaliṅgāraññassa** araññabhūtabhāvo veditabbo.

Atīte pana bārāṇasinañgare diṭṭhamāngalikā nāma cattālīsakoṭivibhavassa setṭhino ekā dhītā ahosi dassanīyā pāsādikā. Sā rūpabhogakulasampattisampannatāya bahūnam patthanīyā ahosi. Yo ([CS:pg.3.49](#)) panassā vāreyyatthāya pahiñāti, tam tam disvānassa jātiyām vā hatthapādādīsu vā yattha katthaci dosam āropetvā “ko esa dujjāto dussaṇṭhito”ti-ādīni vatvā-- “nīharatha nan”ti nīharāpetvā “evarūpampi nāma addasam, udakam āharatha, akkhīni dhovissāmī”ti akkhīni dhovati. Tassā diṭṭham diṭṭham vippakāram pāpetvā nīharāpetīti ([MA.56./III,70.](#)) diṭṭhamāngalikā tveva saṅkhā udapādi, mūlanāmarām antaradhāyi.

Sā ekadivasam gaṅgāya udakakīlam kīliññāmīti tittham sajjāpetvā pahūtam khādanīyabhojanīyām sakātesu pūrāpetvā bahūni gandhamālādīni ādāya paṭicchannayām āruyha ñātigaṇaparivutā gehamhā nikkhāmi. Tena ca samayena mahāpuriso caṇḍālayoniyām nibbatto bahinagare cammagehe vasati, mātaṅgotvevassa nāmarām ahosi. So soļasavassuddesiko hutvā kenacideva karanīyena antonagaram pavisitukāmo ekam nīlapilotikam nivāsetvā ekam hatthe bandhitvā ekena hatthena pacchinī, ekena ghaṇḍam gahetvā “ussaratha ayyā, caṇḍālohan”ti jānāpanattham tam vādento nīcacittam paccupatṭhapetvā diṭṭhadīṭhe manusse namassamāno nagaram pavisitvā mahāpatham paṭipajji.

Ditṭhamaṅgalikā ghaṇḍasaddam sutvā sāṇi-antarena olokentī dūratova tam āgacchantam disvā “kimetan”ti pucchi. Mātaṅgo ayyeti. “Kim vata, bho, akusalam akaramha, kassāyam nissando, vināso nu kho me paccupatthito, maṅgalakiccena nāma gacchamānā caṇḍalam addasan”ti sarīram kampetvā jigucchamānā khelem pātettvā dhātiyo āha-- “vegena udakam āharatha, caṇḍalo ditṭho, akkhīni ceva nāma gahitamukhañca (MA.56./III,71.) dhovissāmī”ti dhovitvā ratham nivattāpetvā sabbapaṭiyādānam geham pesetvā pāsādam abhiruhi. Surāsonḍādayo ceva tassā upaṭhākamanussā ca “kuhim, bho ditṭhamaṅgalikā, imāyapi velāya nāgacchatī”ti pucchantā tam pavattim sutvā-- “mahantam vata, bho, surāmarśagandhamālādisakkāram caṇḍalam nissāya anubhavitum na labhimha, gaṇhatha caṇḍalan”ti gataṭhānam gavesitvā nirāparādham mātaṅgapāṇḍitam tajjītvā-- “Are mātaṅga tam nissāya idañcidañca sakkāram anubhavitum na labhimhā”ti kesesu (CS:pg.3.50) gahetvā bhūmiyam pātettvā jāṇukapparapāsāṇādīhi koṭṭetvā matoti saññāya pāde gahetvā kaḍhantā saṅkārakūṭe chaḍdesum.

Mahāpuriso saññam paṭilabhitvā hatthapāde parāmasitvā-- “idam dukkham kam nissāya uppannan”ti cintento-- “na aññam kañci, ditṭhamaṅgalikam nissāya uppannan”ti ñatvā “sacāham puriso, pādesu nam nipātessāmī”ti cintetvā vedhamāno ditṭhamaṅgalikāya kuladvāram gantvā-- “ditṭhamaṅgalikam labhanto vuṭṭhahissāmi, alabhantassa ettheva maraṇan”ti gehaṅgane nipajji. Tena ca samayena Jambudīpe ayam dhammatā hoti-- yassa caṇḍalo kujjhivā gabbaḍadvāre nipanno marati, ye ca tasmim gabbe vasanti, sabbe caṇḍalā honti. Gehamajjhāmhi mate sabbe gehavāsino, dvāramhi mate ubhato anantaragehavāsikā, aṅgañamhi mate ito satta ito sattāti cuddasagehavāsino sabbe caṇḍalā hontīti. Bodhisatto pana aṅgañē nipajji.

Seṭhissa ārocesum-- “mātaṅgo te sāmi gehaṅgañe patito” (MA.56./III,72.) ti gacchatha bhañe, kim kāraṇāti vatvā ekamāsakam datvā uṭṭhāpethāti. Te gantvā “imam kira māsakam gahetvā uṭṭhāhā”ti vadīṁsu. So-- “nāham māsakatthāya nipanno, ditṭhamaṅgalikāya svāhañ nipanno”ti āha. Ditṭhamaṅgalikāya ko dosoti? Kim tassā dosam na passatha, nirāparādho aham tassā manussehi byasanaṁ pāpito, tam labhantova vuṭṭhahissāmi, alabhanto na vuṭṭhahissāmīti.

Te gantvā seṭhissa ārocesum. Seṭhi dhītu dosam ñatvā “gacchatha, ekam kahāpañam dethā”ti peseti. So “na icchāmi kahāpañam, tameva icchāmī”ti āha. Tam sutvā seṭhi ca setṭhibhariyā ca-- “ekāyeva no piyadhitā, paveniyā ghaṭako añño dārakopi natthī”ti samvegappattā-- “gacchatha tātā, koci amhākam asahanako etam jīvitāpi voropeyya, etasmiñhi mate sabbe mayam naṭhā homa, ārakkhamassa gaṇhathā”ti parivāretvā ārakkham sāmvidhāya yāgum pesayim̄su, bhattam dhanam pesayim̄su, evam so sabbam paṭikkhipi. Evam eko divaso gato; dve, tayo, cattāro, pañca divasā gatā.

Tato (CS:pg.3.51) sattasattagehavāsikā uṭṭhāya-- “na sakkoma mayam tumhe nissāya caṇḍalā bhavitum, amhe mā nāsetha, tumhākam dārikam datvā etam uṭṭhāpethā”ti āham̄su. Te satampi sahassampi satasahassampi pahiñim̄su, so paṭikkhipateva. Evam cha divasā gatā. Sattame divase ubhato cuddasagehavāsikā sannipatitvā-- “na mayam caṇḍalā bhavitum sakkoma, tumhākam akāmakānampi mayam etassa dārikam dassāmā”ti āham̄su.

Mātāpitaro sokasallasamappitā visaññī hutvā sayane nipatiñsu. Ubhato cuddasagehavāsino pāsādam āruyha (MA.56./III,73.) supupphatikim̄sukasākham ucchindantā viya tassā sabbābharañāni omuñcivā nakhehi sīmantam katvā kese bandhitvā nīlasāṭkam nivāsāpetvā hatthe nīlapilotikakhaṇḍam veṭhetvā kaññesu

tipupat̄take pīlandhāpetvā tālapanñapacchim datvā pāsādato otārāpetvā dvīsu bāhāsu gahetvā-- “tava sāmikam gahetvā yāhī”ti mahāpurisassa adam̄su.

Nīluppalampi atibhāroti anukkhittapubbā sukhumāladārikā “uṭṭhāhi sāmi, gacchāmā”ti āha. Bodhisatto nipannakova āha “nāham uṭṭhahāmī”ti. Atha kinti vadāmīti. “Uṭṭhehi ayya mātaṅgā”ti evam̄ mam̄ vadāhīti. Sā tathā avoca. Na tuyham̄ manussā uṭṭhānasamattham̄ mam̄ akāmsu, bāhaya mam̄ gahetvā uṭṭhāpehīti. Sā tathā akāsi. Bodhisatto uṭṭhāhanto viya parivaṭṭetvā bhūmiyam̄ patitvā -- “nāsitam̄, bho, dīṭṭhamaṅgalikāya paṭhamam̄ manussehi koṭṭāpetvā, idāni sayam̄ koṭṭeti”ti viravittha. Sā kiṁ karomi ayyāti? Dvīhi hatthehi gahetvā uṭṭhāpehīti. Sā tathā uṭṭhāpetvā nisīdāpetvā gacchāma sāmīti. Gacchā nāma araññe honti, mayam̄ manussā, atikoṭṭitomhi tuyham̄ manussehi, na sakkomi padasā gantum̄, piṭṭhiyā mam̄ nehīti. Sā onamitvā piṭṭhim adāsi. Bodhisatto abhiruhi. Kuhim̄ nemī sāmīti? Bahinagaram̄ nehīti. Sā pācīnadvāram̄ gantvā -- “idha te sāmi vasanaṭṭhānan”ti pucchi. Kataraṭṭhānam̄ etanti? Pācīnadvāram̄ sāmīti. Pācīnadvāre caṇḍālaputtā vasitum̄ na labhantīti (**MA.56./III,74.**) attano vasanaṭṭhānam̄ anācikkhitvāva sabbadvārāni āhiṇḍāpesi. Kasmā? Bhavaggapattamassā (**CS:pg.3.52**) mānam̄ pātessāmīti. Mahājano ukkuṭṭhimakāsi-- “ṭhapetvā tumhādisam̄ añño etissā mānam̄ bhedako natthī”ti.

Sā pacchimadvāram̄ patvā “idha te sāmi vasanaṭṭhānan”ti pucchi. Kataraṭṭhānam̄ etanti? Pacchimadvāram̄ sāmīti. Iminā dvārena nikhamitvā cammageharī olokentī gacchāti. Sā tattha gantvā āha “idam cammageham̄ tumhākam̄ vasanaṭṭhānam̄ sāmī”ti? Āmāti piṭṭhito otaritvā cammageharī pāvisi.

Tattha sattaṭṭhadivase vasanto sabbaññutagavesanadhīro ettakesu divasesu na ca jātisambhedamakāsi. “Mahākulassa dhītā sacce mam̄ nissāya mahantam̄ yasam̄ na pāpuṇāti, na camhāham̄ catuvīsatiyā Buddhānam̄ antevāsiko. Etissā pādadhovana-udakena Sakalajambudīpe rājūnam̄ abhisekakiccam̄ karissāmī”ti cintetvā puna cintesi-- “Agāramajjhēvasanto na sakkhissāmi, pabbajitvā pana sakkhissāmī”ti. Cintetvā tam̄ āmantesi-- “dīṭṭhamaṅgalike mayam̄ pubbe ekacarā kammarī katvāpi akatvāpi sakkā jīvitum̄, idāni pana dārabharaṇam̄ paṭipannamha, kammam̄ akatvā na sakkā jīvitum̄, tvam̄ yāvāham̄ āgacchāmi, tāva mā ukkanṭhitthā”ti araññam̄ pavisitvā susānādīsu nantakāni saṅkaḍḍhitvā nivāsanapārupanam̄ katvā samaṇapabbajjam̄ pabbajitvā ekacaro laddhakāyaviveko kasiṇaparikammaṇi katvā aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca nibbattetvā “idāni sakkā dīṭṭhamaṅgalikāya avassayena mayā bhavitun”ti bārāṇasi-abhimukho gantvā cīvaram̄ pārūpitvā bhikkham̄ caramāno dīṭṭhamaṅgalikāya gehābhīmukho (**MA.56./III,75.**) agamāsi.

Sā tam̄ dvāre ṛhitam̄ disvā asañjānantī-- “Aticchatha, bhante, caṇḍālānam̄ vasanaṭṭhānametan”ti āha. Bodhisatto tattheva aṭṭhāsi. Sā punappunam̄ olokentī sañjānitvā hatthehi uram̄ paharitvā viravamānā pādamūle patitvā āha-- “yadi te sāmi edisam̄ cittam̄ atthi, kasmā mam̄ mahatā yasā parihāpetvā anātham̄ akāsī”ti. Nānappakāram̄ paridevam̄ paridevitvā akkhīni puñchamānā uṭṭhāya bhikkhābhājanam̄ gahetvā antogehe nisīdāpetvā bhikkham̄ adāsi. Mahāpuriso bhattakiccam̄ katvā āha-- “dīṭṭhamaṅgalike mā soci mā paridevi, aham̄ tuyham̄ pādadhovana-udakena Sakalajambudīpe rājūnam̄ abhisekakiccam̄ kāretum̄ samattho, tvam̄ pana (**CS:pg.3.53**) ekam̄ mama vacanam̄ karohi, nagaram̄ pavisitvā ‘na mayham̄ sāmiko caṇḍālo, mahābrahmā mayham̄ sāmiko’ti ugghosayamānā sakalanagaraṇi carāhī”ti.

Evaṁ vutte dīṭṭhamaṅgalikā-- “pakatiyāpi ahaṁ sāmi mukhadoseneva byasanam̄ pattā, na sakkhissāmevam̄ vattun”ti āha. Bodhisatto-- “Kīm pana tayā mayham̄ agāre

vasantassa alikavacanam sutapubbarin, aham tadapi alikam na bhañami, idani pabbajito kim vakkhami, saccavadi puriso namahan”ti vatvā-- “Ajja pakkhassa atthamī, tvam ‘ito sattahassaccayena uposathadivase mayham sāmiko mahābrahmā candamañdalām bhinditvā mama santikam āgamissati”ti sakalanagare ugghosehī”ti vatvā pakkāmi.

Sā saddahitvā hañhatutthā sūrā hutvā sāyampātam nagaram pavisitvā tathā ugghosesi. Manussā pāñinā pānim paharantā-- “passatha, amhākam diñthamañgalikā cañdālaputtam mahābrahmānam karoti”ti hasantā keñim karonti. Sā punadivasepi tatheva sāyampātam pavisitvā-- “idāni chāhaccayena, pañcāha-catūha-tīha-dvīha-ekāhaccayena mayham sāmiko mahābrahmā candamañdalām bhinditvā mama santikam āgamissati”ti ugghosesi.

Brāhmañā ([MA.56./III,76.](#)) cintayimsu-- “Ayam diñthamañgalikā atisurā hutvā katheti, kadaci evam siyā, etha mayam diñthamañgalikāya vasanañthānam patijaggāmā”ti cammagehassa bāhirabhāgam samantā tacchāpetvā vālikam okiriṁsu. Sāpi uposathadivase pātova nagaram pavisitvā “Ajja mayham sāmiko āgamissati”ti ugghosesi. Brāhmañā cintayimsu-- “Ayaṁ bho na dūram apadissati, ajja kira mahābrahmā āgamissati, vasanañthānam samvidahāmā”ti cammageham samajjāpetvā haritupalittam ahatavatthehi parikkhipitvā mahārahām pallañkam attharitvā upari celavitānam bandhitvā gandhamāladāmāni osārayimsu. Tesam patijaggantānamyeva sūriyo attham gato.

Mahāpuriso cande uggatamatte abhiññāpādakajjhānam samāpajjītvā vuñthāya kāmāvacaracittena parikammañ katvā iddhicittena dvādasayojanikam brahmattabhāvam māpetvā vehāsam abbhuggantvā candavimānassa anto pavisitvā ([CS:pg.3.54](#)) vanantato abbhussakkamānam candam bhinditvā candavimānām ohāya purato hutvā “mahājano marām passatū”ti adhiñthāsi. Mahājano disvā-- “saccam, bho, diñthamañgalikāya vacanam, āgacchantam mahābrahmānam pūjessāmā”ti gandhamālam ādāya diñthamañgalikāya gharām parivāretvā atthāsi. Mahāpuriso matthakamatthakena sattavāre bārāñasim anuparigantvā mahājanena diñthabhāvam ñatvā dvādasayojanikam attabhāvam vijahitvā manussappamāñameva māpetvā mahājanassa passantasseva cammageham pāvisi. Mahājano disvā-- “otīñno no mahābrahmā, sāñim āharathā”ti nivesanam mahāsāñiyā parikkhipitvā parivāretvā ([MA.56./III,77.](#)) thito.

Mahāpurisopi sirisayanamajjhe nisidi. Diñthamañgalikā samīpe atthāsi. Atha nam pucchi “utusamayo te diñthamañgalike”ti. Āma ayyāti. Mayā dinnam puttam gañhāñti aṅguñthakena nābhimañdalām phusi. Tassā parāmasaneneva gabbho patiñthāsi. Mahāpuriso-- “ettāvatā te diñthamañgalike pādadgovana-udakam Sakalajambudipe rājūnam abhisekodakam bhavissati, tvam tiñthā”ti vatvā brahmattabhāvam māpetvā passantasseva mahājanassa nikhamitvā vehāsam abbhuggantvā cañdamañdalameva pavittho. Sā tato patñthāya brahmapajāpatī nāma jātā. Pādadgovana-udakam labhanto nāma natthi.

Brāhmañā-- “brahmapajāpatim antonagare vasāpessāmā”ti suvanñasivikāya āropetvā yāva sattamakoñiyā aparisuddhajātikassa sivikam gahetuñ na adañsu. Solasa jātimantabrahmañā gañhimis. Sesā gandhapupphādīhi pūjetvā nagaram pavisitvā-- “na sakkā, bho, ucchiñthagehe brahmapajāpatiyā vasitum, vatthuñ gahetuñ geham karissāma, yāva pana tam karīyati, tāva mañdapeva vasatū”ti mañdape vasāpesum. Tato patñthāya cakkhupathe ñatvā vanditukāmā kahāpañam datvā vandituñ labhanti, savanūpacāre vanditukāmā satam datvā labhanti, āsanne pakatikathām savanañthāne vanditukāmā pañcasatāni datvā labhanti, pādapitñhiyam sīsañ ñhāpetvā vanditukāmā sahassam datvā labhanti, pādadgovana-udakam patthayamānā dasasahassāni datvā labhanti. Bahinagarato antonagare yāva mañdapā āgacchantiyā laddhadhanamyeva koñisatamattam

ahosi.

Sakalajambudīpo (CS:pg.3.55) sañkhubhi, tato sabbarājāno “brahmapajāpatiyā pādadhammadanena (MA.56./III,78.) abhisekam karissāmā”ti satasahassam̄ pesetvā labhiṁsu. Maṇḍape vasantiyā eva gabbhavuṭṭhānam̄ ahosi. Mahāpurisam̄ paṭicca laddhakumāro pāsādiko ahosi lakkhaṇasampanno. Mahābrahmuno putto jātoti sakala Jambudīpo ekakolāhalo ahosi. Kumārassa khīramaṇimūlam̄ hotūti tato tato āgatadhanaṁ koṭisahassam̄ ahosi. Ettāvatā nivesanampi niṭṭhitam̄. Kumārassa nāmakaraṇam̄ karissāmāti nivesanam̄ sajjetvā kumāram̄ gandhodakena nhāpetvā alaṅkaritvā maṇḍape jātattā **maṇḍabyot**veva nāmarūpam̄ akarīsu.

Kumāro sukhena samvadḍhamāno sippuggahaṇavayapattoti Sakalajambudīpe sippajānanakā tassa santike āgantvā sippam̄ sikkhāpenti. Kumāro medhāvī paññavā sutam̄ sutam̄ mutam̄ āvunanto viya gaṇhāti, gahitagahitam̄ suvaṇṇaghaṭe pakkhittatelaṁ viya tiṭṭhati. Yāvatā vācuggatā paryatti atthi, tena anuggahitā nāma nāhosī. Brāhmaṇā tam̄ parivāretvā caranti, sopi brāhmaṇabhatto ahosi. Gehe asītibrāhmaṇasahassānī niccabhattam̄ bhuñjanti. Gehampissa sattadvārakoṭṭhakam̄ mahantaṁ ahosi. Gehe maṅgaladivase Jambudīpavāsīhi pesitadhanam̄ koṭisahassamattam̄ ahosi.

Bodhisatto āvajjesi-- “pamatto nu kho kumāro appamatto”ti. Athassa tam̄ pavattim̄ nātvā-- “brāhmaṇabhatto jāto, yattha dinnam̄ mahapphalaṁ hoti, tam̄ na jānāti, gacchāmi nam̄ damemī”ti cīvaraṁ pārupitvā bhikkhābhājanam̄ gahetvā-- “dvārakoṭṭhakā atisambādhā, na sakkā koṭṭhakena pavisitun”ti ākāsenāgantvā asītibrāhmaṇasahassānām̄ bhuñjanaṭṭhāne ākāsaṅgaṇe otari. Maṇḍabyakumāropi (MA.56./III,79.) suvaṇṇakaṭṭchum̄ gāhāpetvā-- “idha sūpam̄ detha idha odanan”ti parivisāpento bodhisattam̄ disvā daṇḍakena ghaṭṭita-āsiviso viya kupitvā imam̄ gāthamāha--

“Kuto (CS:pg.3.56) nu āgacchasi dummaṁvāśī,

Otallako parīsupisācakova.

Saṅkāracolaṁ paṭīmuñca kaṇṭhe,

Ko re tuvam̄ hosi adakkhiṇeyyo”ti. (jā.1.15.1).

Atha nam̄ mahāsatto akujjhityvā ovadanto āha--

“Annam̄ tavedam̄ pakataṁ yasassi,

Tam̄ khajjare bhuñjare piyyare ca.

Jānāsi marū tvarū paradattūpajīviṁ,

Uttiṭṭha piṇḍam̄ labhatam̄ sapāko”ti. (jā.1.15.2).

So nayidam̄ tumhādisānam̄ patiyattanti dassento āha--

“Annam̄ mamedam̄ pakataṁ brāhmaṇānam̄,

Atthatthitam̄ saddahato mamedam̄.

Apēhi ettoi kimidhaṭṭhitosi,

Na mādisā tuyham̄ dadanti jammā”ti. (jā.1.15.3).

Atha bodhisatto “dānam̄ nāma saguṇassapi niggūṇassapi yassa kassaci dātabbaṁ, yathā hi ninnepi thalepi patiṭṭhāpitam̄ bījam̄ pathavīrasam̄ āporasañca āgamma sampajjati, (MA.56./III,80.) evam̄ nipphalam̄ nāma natthi, sukhette vapitabījam̄ viya guṇavante mahapphalaṁ hotī”ti dasseturū imam̄ gāthamāha--

“Thale ca ninne ca vapanti bījam̄,

Anūpakhette phalamāsamānā.

Etāya saddhāya dadāhi dānam̄,

Appeva ārādhaye dakkhiṇeyye”ti. (jā.1.15.4).

Atha kumāro kodhābhībhūto-- “kenimassa mundakassa paveso dinno”ti dvārarakkhādayo tajjetvā--

“Khettāni (**CS:pg.3.57**) mayham vidiṭāni loke,
Yesāham bījāni patiṭṭhapemi.

Ye brāhmaṇā jātimantūpapannā,
Tānīdha khettāni supesalānī”ti. (jā.1.15.5) --

Gāthām vatvā “imam jammam veṇupadarena pothetvā gīvāyam gahetvā sattapi dvārakoṭhake atikkamitvā bahi nīharathā”ti āha. Atha nam mahāpuriso āha--

“Girim nakhena khaṇasi, ayo dantebhi khādasi;
Jātavedam padhasi, yo isim paribhāsasī”ti. (jā.1.15.9).

Evañca pana vatvā-- “sace myāyam hatthe vā pāde vā gaṇhāpetvā dukkham uppādeyya, bahum apuññam pasaveyyā”ti sattānuddayatāya vehāsam abbhuggantvā antaravīthiyam otari. Bhagavā sabbaññutam patto tamattham pakāsento imam gāthamāha--

“Idam vatvāna mātaṅgo, isi saccaparakkamo;
Antalikkhasmiṁ pakkāmi, brāhmaṇānam udikkhatan”ti. (jā.1.15.10).

Tāvadeva nagararakkhikadevatānām jetṭhakadevarājā maṇḍabyassa gīvām parivattesi. Tassa mukham parivattetivā (**MA.56./III,81.**) pacchāmukham jātam, akkhīni parivattāni, mukhena kheļāni vamati, sarīram thaddharān sūle āropitam viya ahosi. Asītisahassā paricārakayakkhā asītibrāhmaṇasahassāni tatheva akāmsu. Vēgena gantvā brahmapajāpatiyā ārocayiṁsu. Sā taramānarūpā āgantvā tam vippakāram disvā gāthamāha--

“Āvedhitam piṭṭhito uttamangam,
Bāhum pasāreti akammaneyyam.
Setāni akkhīni yathā matassa,
Ko me imam puttamakāsi evan”ti. (jā.1.15.11).

Athassā (**CS:pg.3.58**) ārocesuṁ--

“Idhāgamā samāno dummaṇvāsi,
Otallako paṁsupisācakova,
Saṅkāracolam paṭīmuñca kaṇṭhe,
So te imam puttamakāsi evan”ti. (jā.1.15.12).
Sā sutvāva aññāsi-- “mayham yasadāyako ayyo anukampāya puttassa pamattabhāvam nātvā āgato bhavissatī”ti. Tato upaṭṭhāke pucchi--

“Katamām disam agamā bhūripañño,
Akkhātha me māṇavā etamattham.
Gantvāna tam paṭikaremu accayam,
Appeva narāmputta labhemu jīvitā”ti. (jā.1.15.13).

Te āhamāsu--

“Vehāyasam agamā bhūripañño,
Pathaddhuno pannaraseva cando.
(**MA.56./III,82.**) Apicāpi so purimadisam agacchi,
Saccappaṭiñño isi sādhurūpo”ti. (jā.1.15.14).

Mahāpurisopi antaravīthiyam otīṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya-- “mayham padavalāñjam hatthi-assādīnam vasena mā antaradhāyittha, diṭṭhamaṇgalikāyeva naṁ passatu, mā aññe”ti adhiṭṭhahitvā piṇḍāya caritvā yāpanamattam missakodanam gahetvā paṭikkamanasālāyam nisinno bhuñjītvā thokam bhuttāvasesam bhikkhābhājaneyeva

ṭhapesi. Dīṭṭhamaṅgalikāpi pāsādā oruyha antaravīthim patipajjamānā padavaļañjam disvā-- “idam mayham yasadāyakassa ayyassa padan”ti padānusārenāgantvā vanditvā āha-- “tumhākaṁ, bhante, dāsena katāparādharā mayham khamatha, na hi tumhe kodhavasikā nāma, detha me puttassa jīvitān”ti.

Evañca pana vatvā--

“Āvedhitam (CS:pg.3.59) piṭṭhito uttamaṅgam,

Bāhum pasāreti akammaneyyam.

Setāni akkhīni yathā matassa,

Ko me imam̄ puttamatākāsi evan”ti. (jā.1.15.15)--

Gātham abhāsi. Mahāpuriso āha-- “na mayam evarūpam karoma, pabbajitam pana himsante disvā pabbajitesu sagāravāhi bhūtayakkhadevatāhi kataṁ bhavissati”ti.

Kevalam̄, bhante, tumhākaṁ manopadoso mā hotu, devatāhi kataṁ hotu, sukhamāpayā (MA.56./III,83.) bhante, devatā, apicāham̄, bhante, katham̄ paṭipajjāmīti. Tena hi osadham̄ te kathessāmi, mama bhikkhābhājane bhuttāvasesam̄ bhattamatthi, tattha thokam̄ udakam̄ āsiñcītvā thokam̄ gahetvā tava puttassa mukhe pakhipa, avasesam̄ udakacātiyam̄ āloletvā asītiyā brāhmaṇasahassānarā mukhe pakkipāti. Sā evarā karissāmīti bhattam̄ gahetvā mahāpurisam̄ vanditvā gantvā tathā akāsi.

Mukhe pakkhittamatte jeṭṭhakadevarājā-- “sāmimhi sayam bhesajjam̄ karonte amhehi na sakkā kiñci kātun”ti kumāram̄ vissajjesi. Sopi khipitvā kiñci dukkham̄ appattapubbo viya pakatīvāñno ahosi. Atha nam̄ mātā avoca-- “passa tāta tava kulupakānam̄ hirottapparahitānam̄ vippakāram̄, samañā pana na evarūpā honti, samañē tāta bhojeyyāsī”ti. Tato sesakam̄ udakacātiyam̄ āluñāpetvā brāhmaṇānarā mukhe pakkipāpesi. Yakkhā tāvadeva vissajjetvā palāyimsu. Brāhmaṇā khipitvā khipitvā utṭhahitvā kim̄ amhākaṁ mukhe pakkhittanti pucchiṁsu. Mātaṅga-isissa ucchiṭṭhabhattanti. Te “caṇḍālassa ucchiṭṭhakam̄ khādāpitamhā, abrāhmaṇā dānimhā jātā, idāni no brāhmaṇā ‘asuddhabrāhmaṇā ime’ti sambhogam̄ na dassantī”ti tato palāyitvā majjharaṭṭham̄ gantvā majjhārajassa nagare aggāsanikā brāhmaṇā nāma mayanti rājagehe bhuñjanti.

Tasmīm̄ samaye bodhisatto pāpaniggaham̄ karonto mānajātike nimmadayanto vicarati. Atheko “jātimantatāpaso nāma mayā sadiso (CS:pg.3.60) natthī”ti aññesu saññampi na karoti. Bodhisatto tam̄ gaṅgātīre vasamānam̄ disvā “mānaniggahamassa karissāmī”ti tattha (MA.56./III,84.) agamāsi Tam̄ jātimantatāpaso pucchi-- “Kim̄ jacco bhavan”ti? Caṇḍālo aham̄ ācariyāti. Apehi caṇḍāla apehi caṇḍāla, heṭṭhāgaṅgāya vasa, mā uparigaṅgāya udakam̄ ucchiṭṭhamakāsīti.

Bodhisatto “sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmī”ti heṭṭhāgaṅgāya vasantō “gaṅgāya udakam̄ paṭisotam̄ sandatū”ti adhiṭṭhāsi. Jātimantatāpaso pātova gaṅgam̄ oruyha udakam̄ ācamati, jaṭā dhovati. Bodhisatto dantakaṭṭham̄ khādanto piñḍam̄ piñḍam̄ kheļam̄ udake pāteti. Dantakaṭṭhakucchiṭṭhakampi tattheva pavāheti. Yathā ce tam̄ aññattha alaggitvā tāpasasseva jaṭāsu laggati, tathā adhiṭṭhāsi. Kheļampi dantakaṭṭhampi tāpasassa jaṭāsuyeva patiṭṭhāti.

Tāpaso caṇḍālassidam kammam̄ bhavissatīti vippaṭisārī hutvā gantvā pucchi-- “idam̄, bho caṇḍāla, gaṅgāya udakam̄ tayā paṭisotagāmikatan”ti? Āma ācariya. Tena hi tvam̄ heṭṭhāgaṅgāya mā vasa, uparigaṅgāya vasāti. Sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmīti tattha vasantō iddhim̄ paṭippassambhesi, udakam̄ yathāgatikameva jātam̄. Puna tāpaso tadeva byasanam̄ pāpuṇi. So puna gantvā bodhisattam̄ pucchi,-- “bho caṇḍāla, tvamidam gaṅgāya udakam̄ kālena paṭisotagāmim̄ kālena anusotagāmim̄

karosi”ti? Āma ācariya. Caṇḍāla, “tvarīn sukhavīhārīnāṁ pabbajitānāṁ sukhena vasitum na desi, sattame te divase sattadhā muddhā phalatū”ti. Sādhu acariya, aham pana sūriyassa uggantum na dassāmīti.

Atha mahāsatto cintesi-- “etassa abhisāpo etasseva upari patissati, rakkhāmi nan”ti sattānuddayatāya punadivase iddhiyā sūriyassa uggantum na adāsi. Iddhimato (**MA.56./III,85.**) iddhivisayo nāma acinteyyo, tato paṭṭhāya aruṇuggam na paññāyati, rattindivaparicchedo natthi, kasivanijjādīni kammāni payojento nāma natthi.

Manussā-- “yakkhāvāṭo nu kho ayam bhūtadevatṭonāgasupanṇāvāṭo”ti upaddavappattā “Kiṁ nu kho kātabban”ti cintetvā “rājakulam nāma mahāpaññam, lokassa hitam cintetum sakkoti, tattha gacchāmā”ti rājakulam gantvā (**CS:pg.3.61**) tamatthām ārocesum. Rājā sutvā bhītopi abhītākāram katvā-- “mā tātā bhāyatha, imam kāraṇam gaṅgātīravāsī jātimantatāpaso jānissati, tam pucchitvā nikkaṅkhā bhavissāmā”ti katipayehева atthacarakehi manussehi saddhim tāpasam upasaṅkamitvā katapaṭisanthāro tamatthām pucchi. Tāpaso āha -- “Āma mahārāja, eko caṇḍālo atthi, so imam gaṅgāya udakam kālena anusotagāmim kālena patisotagāmim karoti, mayā tadaṭthām kiñci kathitam atthi, tam pucchatha, so jānissatī”ti.

Rājā mātaṅga-isissa santikam gantvā-- “tumhe, bhante, aruṇassa uggantum na dethā”ti pucchi. Āma, mahārājāti. Kiṁ kāraṇā bhanteti? Jātimantatāpasakāraṇā, mahārāja, jātimantatāpasena āgantvā marū vanditvā khamāpitakāle dassāmi mahārājāti. Rājā gantvā “etha ācariya, tāpasam khamāpethā”ti āha. Nāham, mahārāja, caṇḍālam vandāmīti. Mā ācariya, evam karotha, janapadassa mukham passathāti. So puna paṭikkhipiyeva. Rājā bodhisattam (**MA.56./III,86.**) upasaṅkamitvā “Ācariyo khamāpetum na icchiti”ti āha. Akhamāpīte aham sūriyam na muñcāmīti. Rājā “Ayam khamāpetum na icchatī, ayam akhamāpīte sūriyam na muñcatī, kiṁ amhākaṁ tena tāpasena, lokam olokessāmā”ti “gacchatha, bho, tāpasasantikam, tam hatthesu ca pādesu ca gahetvā mātaṅga-isissa pādamūle netvā nipajjāpetvā khamāpetha etassa janapadānuddyatām paṭīccā”ti āha. Te rājapurisā gantvā tam tathā katvā ānetvā mātaṅga-isissa pādamūle nipajjāpetvā khamāpesum.

Aham nāma khamitabbarām khamāmi, apica kho pana etassa kathā etasseva upari patissati. Mayā sūriye vissajjite sūriyarasmi etassa matthake patissati, athassa sattadhā muddhā phalissati. Tañca kho panesa byasanaṁ mā pāpuṇātu, etha tumhe etam galappamāne udake otāretvā mahantaṁ mattikāpiṇḍamassa sīse ṭhapetha. Athāham sūriyam vissajjissāmi. Sūriyarasmi mattikāpiṇḍe patitvā tam sattadhā bhindissati. Athesa mattikāpiṇḍam chaḍḍetvā nimujjītvā aññena titthena uttaratu, iti naṁ vadatha, evamassa sotthi bhavissatīti. Te manussā “evam karissāmā”ti tathā kāresum. Tassāpi tatheva sotthi jātā. So tato paṭṭhāya-- “jāti (**CS:pg.3.62**) nāma akāraṇam, pabbajitānāṁ abbhantare guṇova kāraṇam”ti jātigottamānām pahāya nimmado ahosi.

Iti jātimantatāpase damite mahājano bodhisattassa thāmām aññāsi, mahākolāhalam jātam. Rājā attano nagaram gamanatthāya bodhisattam yāci. Mahāsatto (**MA.56./III,87.**) paṭīññam datvā tāni ca asītibrāhmaṇasahassāni damessāmi, paṭīññañca mocessāmīti majjhārājassa nagaram agamāsi. Brāhmaṇā bodhisattam disvāva-- bho, “Ayam so, bho mahācoro, āgato, idāneva sabbe ete mayham ucchiṭṭhakam khāditvā abrāhmaṇā jātāti amhe pākate karissati, evam no idhāpi āvāso na bhavissati, paṭīkacceva māressāmā”ti rājānam puna upasaṅkamitvā āhamsu-- “tumhe, mahārāja, etam caṇḍālapabbajitam mā sādhurūpoti maññitha, esa garukamantaṁ jānāti, pathavim gahetvā ākāsam karoti, ākāsam pathavim, dūram gahetvā santikam karoti, santikam

dūram, gaṅgarām nivattetvā uddhagāminim karoti, icchanto pathavirūm ukkhipitvā pāteturuṁ maññe sakkoti. Parassa vā cittam nāma sabbakālam na sakkā gahetuṁ, ayam idha patiṭṭham labhanto tumhākām rajjampi nāseyya, jīvitantarāyampi varṇsupacchedampi kareyya, amhākām vacanām karotha, mahārāja, ajjeva imam māreturuṁ vaṭṭatī”ti.

Rājāno nāma parapattiya honti, iti so bahūnam kathāvasena niṭṭham gato. Bodhisatto pana nagare piṇḍaya caritvā udakaphāsukaṭṭhāne missakodanam bhuñjitvā rājuyyānam gantvā nirāparādhatāya nirāsaṅko maṅgalasilāpaṭte nisīdi. Atīte cattālīsa, anāgate cattālīsāti asītikappe anussaritum samatthañānassa (MA.56./III,88.) anāvajjanatāya muhuttamattake kāle sati nappahoti, rājā aññam ajānāpetvā sayameva gantvā nirāvajjanatāya pamādena nisinnam mahāpurisam asinā paharitvā dve bhāge akāsi. Imassa rañño vijite atṭhamari lohakūṭavassam, navamam kalalavassam vassi. Iti imassāpi rathe nava vuṭṭhiyo patitā. So ca rājā sapariso mahāniraye nibbatto. Tenāha saṅkiccapaṇḍito--

“Upahaccā (CS:pg.3.63) manam majjho, mātaṅgasmir yasassine;
Sapārisajjo ucchinno, majjhāraññam tadā ahūti”. (jā.2.19.96)--

Evaṁ majjhāraññassa araññabhūtabhāvo veditabbo. Mātaṅgassa pana isino vasena tadeva **mātaṅgāraññanti** vuttam.

66. Pañhapaṭibhānānīti pañhabyākaraṇāni. **Paccanīkam katabbanti** paccanīkam kātabbaṁ. **Amaññissanti** vilomabhāgaṁ gaṇhanto viya ahosinti attho.

67. Anuviccakāranti anuvicāretvā cintetvā tulayitvā kātabbam karohīti vuttam hoti. **Sādu hotīti** sundaro hoti. Tumhādisasmiñhi marū disvā marū saraṇam gacchante nigaṇṭham disvā nigaṇṭham saraṇam gacchante-- “Kim ayam upāli ditṭhaditṭhameva saraṇam gacchatī”ti? Garahā uppajjissati, tasmā anuviccakāro tumhādisānam sādhūti dasseti. **Paṭākam parihareyyunti** te kira evarūpam sāvakam (MA.56./III,89.) labhitvā -- “Asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā sethi vā amhākām saraṇam gato sāvako jāto”ti paṭākam ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? Evaṁ no mahantabhāvo āvi bhavissatīti ca, sace tassa-- “Kimahāriñ etesam saraṇam gato”ti vippaṭisāro uppajjeyya, tampi so-- “Etesam me saraṇagatabhāvam bahū jānanti, dukkham idāni paṭinivattitun”ti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca. “Tenāha paṭākam parihareyyun”ti.

68. Opānabhūtanti paṭiyatta-udapāno viya ṭhitam. **Kulanti** tava nivesanam. **Dātabbarī maññeyyāsīti** pubbe dasapi vīsatipi satthipī Jane āgate disvā natthīti avatvā deti. Idāni marū saraṇam gatakāraṇamattenava mā imesam deyyadhammam, upacchindittha, sampattānañhi dātabbamevāti ovadati. **Sutametam, bhanteti** kuto sutam? Niganṭhānam santikā, te kira kulaghāresu evam pakāsentī-- “Mayam ‘yassa kassaci sampattassa dātabban’ti vadāma, samaṇo pana Gotamo ‘mayhameva dānam dātabbarī ...pe... na aññesam sāvakānam dinnam mahapphalan’ti vadatī”ti. Tam sandhāya ayam gahapati “sutametan”ti āha.

69. Anupubbim (CS:pg.3.64) **kathanti** dānānantaram sīlam, sīlānantaram saggam, saggānantaram magganti evam anupaṭipāṭikatham. (MA.56./III,90.) Tattha **dānakathanti** idam dānam nāma sukhānam nidānam, sampattīnam mūlam, bhogānam patiṭṭhā, visamagatassa tāṇam leṇam gatiparāyaṇam, idhalokaparalokesu dānasadiso avassayo patiṭṭhā ārammaṇam tāṇam leṇam gati parāyaṇam natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisam, patiṭṭhānatṭhena mahāpathavisadisam, ālambanatṭhena ālambanarajjusadisam. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaram, maccheramalādīhi

anupalittaṭṭhena padumam, tesam nidahanatthena aggi, durāsadaṭṭhena āsīviso. Asantāsanaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena setavasabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānam nāmebhām mayham gatamaggo, mayheveso varṁso, mayā dasa pāramiyo pūrentena velāmamahāyañño, mahāgovindamahāyañño mahāsudassanamahāyañño, vessantaramahāyaññoti anekamahāyaññā pavattitā, sasabhūtena jalite aggikkhandhe attānam niyyādentena sampattayācakānam cittam gahitam. Dānañhi loke sakkasampattim deti, mārasampattim deti, brahmasampattim deti, cakkavattisampattim deti, sāvakapāramīññam, paccekabodhiññam, abhisambodhiññam detīti evamādīm dānaguṇapaṭisaṁyuttam katham.

Yasmā pana dānam dadanto sīlam samādātum sakkoti, tasmā tadanataram sīlakatham kathesi. **Sīlakathanti** sīlam nāmetam avassayo patiṭṭhā ārammaṇam tānam (MA.56./III,91.) leṇam gati parāyaṇam, sīlam nāmetam mama varṁso, aham saṅkhapālanāgarājakāle, bhūridattanāgarājakāle, campeyyanāgarājakāle, sīlavanāgarājakāle, mātuposakahatthirājakāle, chaddantahatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlam paripūresim. Idhalokaparalokasampattīnañhi sīlasadiso avassayo, sīlasadisā patiṭṭhā, ārammaṇam tānam leṇam gati parāyaṇam natthi, sīlālaṅkārasadiso alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisam puppham natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi. Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṁ sīlakusumapiṭandhanam sīlagandhānulittam (CS:pg.3.65) sadevakopi loko olokento tittim na gacchatīti evamādīm sīlaguṇapaṭisaṁyuttam katham.

Idam pana sīlam nissāya ayam saggo labbhatītī dassetum sīlānantaram saggakatham kathesi. **Saggakathanti** ayam saggo nāma iṭṭho kanto manāpo, niccamettha kīlā, niccam sampattiyo labbhanti, cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukham dibbasampattim anubhavanti, tāvatiṁsā tisso ca vassakotīyo satṭhi ca vassasatasahassānīti evamādīm saggaguṇapaṭisaṁyuttam katham. Saggasampattim kathayantānañhi Buddhānam mukham nappahoti. Vuttampi cetam “Anekapariyāyena kho aham, bhikkhave, saggakatham katheyyan”ti-ādi (ma.ni.3.255).

Evam saggakathāya palobhetvā puna hatthim alaṅkaritvā tassa soṇḍam chindanto viya-- “Ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo kātabbo”ti dassanattham-- “Appassādā kāmā vuttā mayā (MA.56./III,92.) bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo”ti-ādinā (paci.417 ma.ni.1.235) nayena kāmānam ādīnavam okāram samkilesam kathesi. Tattha **ādīnavoti** doso. **Okāroti** avakāro lāmakabhāvo. **Samkilesoti** tehi sattānam saṁsāre samkiliśsanam. Yathāha “Kilissanti vata, bho, sattā”ti (ma.ni.2.351).

Evam kāmādīnavena tajjivtvā nekkhamme ānisaiṁsam pakāsesi. **Kallacittanti** arugacittam. **Sāmukkāmsikāti** sāmaṁ ukkaṁsikā attanāyeva gahetvā uddharityā gahitā, sayambhūññena diṭṭhā, asādhāraṇā aññesanti attho. Kā panesāti, ariyasaccadesanā? Tenevāha-- “dukkham samudayañ nirodham maggan”ti.

Virajaṁ vītamalanti rāgarajādīnam abhāvā virajam, rāgamalādīnam vigatattā vītamalaṁ. **Dhammadakkhanti** upari Brahmāyusutte tiṇṇam maggānam, Cūlarāhulovāde āsavakkhayassetam nāmarā. Idha pana sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppatti-ākāradassanattham “yamkiñci samudayadhammañ, sabbam tam nirodhadhamman”ti āha. Tañhi nirodham ārammaṇam katvā kiccavasena evam sabbasaṅkhatam paṭivijjhantam uppajjati.

Ditṭho (CS:pg.3.66) ariyasaccadhammo etenāti **ditṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. (MA.56./III,93.) Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho**. Vigatā kathamkathā assāti **vigatakathamkatho**. **Vesārajjappattoti** vesārajjam patto. Kattha?

Satthu sāsane. Nāssa paro paccayo, na parassa saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo**.

70. Cittena sampaṭicchamāno **abhinanditvā**, vācāya pasaṁsamāno **anumoditvā**.
Āvarāmīti thakemi pidahāmi. **Anāvaṭanti** na āvaritam vivataṁ ugghātitaṁ.

71. **Assosi kho dīghatapassīti** so kira tassa gatakālato paṭṭhāya-- “pañđito gahapati samaño ca Gotamo dassanasampanno niyyānikakatho, dassanepi tassa pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasīditvā saraṇam gamissati, gato nu kho saraṇam gahapati na tāva gato”ti ohitasotova hutvā vicarati. Tasmā paṭhamaiyeva assosi.

72. **Tena hi sammāti** balavasokena abhibhūto “ettheva tiṭṭha”ti vacanam sutvāpi attham asallakkhento dovārikena saddhirūpam sallapatiyeva.

Majjhimāya dvārasalāyānti yassa gharassa satta dvārakoṭṭhakā, tassa sabba-abbhantarato vā sabbabāhirato vā paṭṭhāya catutthadvārakoṭṭhako, yassa pañca, tassa tatiyo, yassa tayo, tassa dutiyo dvārakoṭṭhako **majjhimadvārasalā** nāma. Ekadvārakoṭṭhakassa pana gharassa majjhāṭhāne mañgalatthambhaṁ nissāya majjhimadvārasalā. Tassa pana gehassa satta dvārakoṭṭhakā, pañcātipi vuttam.

73. **Agganti**-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni. **Yam sudanti** ettha **yanti** yam nāṭaputtam. **Sudanti** nipātamattam. **Pariggahetvāti** teneva uttarāsaṅgena udare parikkhipanto gahetvā. (MA.56./III,94.) **Nisidāpetīti** sañikām ācariya, sañikām ācariyāti mahantam telaghaṭam ṭhapento viya nisidāpeti. **Dattosīti** kim jałosi jātoti attho.

Paṭimukkoti sīse parikkhipitvā (CS:pg.3.67) gahito. **Añḍahārakoti**-ādīm duṭṭhullavacanampi samānam upaṭṭhākassa aññathābhāvena uppannabalavasokatāya idam nāma bhaṇāmīti asallakkhetvā bhaṇati.

74. **Bhaddikā, bhante, āvaṭtanīti** nigaṇṭho māyameva sandhāya vadati, upāsako attanā paṭividdham sotāpattimaggam. **Tena hīti** nipātamattametam, bhante, upamam te karissāmicceva attho. Kāraṇavacanam vā, yena kāraṇena tumhākam sāsanaṁ aniyyānikam, mama satthu niyyānikam, tena kāraṇena upamam te karissāmīti vuttam hoti.

75. **Upavijaññāti** vijāyanakālam upagatā. **Makkaṭacchāpakanti** makkaṭapotakam. **Kiṇitvā ānehīti** mūlam datvāva āhara. Āpañesu hi saviññāṇakampi aviññāṇakampi makkaṭādikīlanabhaṇḍakam vikkinanti. Tam sandhāyetam āha. **Rajitanti** bahalabahalam pīṭavalepanaraṅgajātam gahetvā rajitvā dinnam imam icchāmīti attho. **Ākoṭitapaccākoṭitanti** ākoṭitañceva parivattetvā punappunaṁ ākoṭitañca. **Ubhatobhāgavimāṭṭhanti** maṇipāsāñena (MA.56./III,95.) ubhosu passesu suttu vimaṭṭham ghaṭtetvā uppāditacchavim.

Raṅgakkhamo hi khoti saviññāṇakampi aviññāṇakampi raṅgam pivati. Tasmā evamāha. **No ākoṭṭanakkhamoti** saviññāṇakassa tāva ākoṭṭanaphalake ṭhāpetvā kucchiyam ākoṭitassa kucchi bhijjati, karīsam nikhamati. Sesī ākoṭitassa sīsam bhijjati, mattaluṅgarūpam nikhamati. Aviññāṇako khaṇḍakhaṇḍitam gacchat. Tasmā evamāha.

No vimajjanakkhamoti saviññāṇako maṇipāsāñena vimaddiyamāno nillomatam nicchavitañca āpajjati, aviññāṇakopi vacuṇṇakabhāvam āpajjati. Tasmā evamāha.

Raṅgakkhamo hi kho bālānanti bālānam mandabuddhīnam raṅgakkhamo, rāgamattam janeti, piyo hoti. Pañđitānam pana niganthavādo vā añño vā bhāratarāmasītāharāñadi niratthakathāmaggo appiyova hoti. **No anuyogakkhamo, no vimajjanakkhamoti** anuyogam vā vīmañsam vā na khamati, thusē koṭṭetvā taṇḍulapariyesanam viya kadaliyam sāragavesanam viya ca rittako tucchakova hoti. **Raṅgakkhamo ceva pañđitānanti** (CS:pg.3.68) catusaccakathā hi pañđitānam piyā hoti, vassasatampi suñanto tittim na gacchat. Tasmā evamāha. Buddhavacanam pana yathā yathāpi ogāhissati

mahāsamuddo viya gambhīrameva hotīti “anuyogakkhamo ca vimajjanakkhamo cā”ti āha. (MA.56./III,96.) **Suṇohi yassāham sāvakoti** tassa guṇe suṇāhīti Bhagavato vaṇṇe vattum āraddho.

76. Dhīrassāti dhīram vuccati pañdiccam, yā paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi, tena samannāgatassa dhātu-āyatana paṭiccasamuppādaṭṭhānāṭṭhānakusalassa pañditassāham sāvako, so mayhaṁ satthāti evam sabbapadesu sambandho veditabbo. **Pabhinnakhilassāti** bhinnapañcacetokhilassa. Sabbaputhujane vijiniṁsu vijinanti vijinissanti vāti vijayā. Ke te, maccumārakilesamāradevaputtamārāti? Te vijitā vijayā etenāti vijitavijayo. Bhagavā, tassa **vijitavijayassa**. **Anīghassāti** kilesadukkhenapi vipākadukkhenapi niddukkhassa. **Susamacittassāti** Devadattadhanapālaka-Aṅgulimālarāhulatherādīsupi devamanussesu suṭṭhu samacittassa. **Vuddhasiḷlassāti** vadḍhitācārassa. **Sādhupaññassāti** sundarapaññassa .**Vesamantarassāti** rāgādivisamam taritvā vitaritvā ṛhitassa. **Vimalassāti** vigatarāgādimalassa.

Tusitassāti tuṭṭhacittassa. **Vantalokāmisassāti** vantakāmaguṇassa. **Muditassāti** muditāvihāravasena muditassa, punaruttameva vā etam. Pasādavasena hi ekampi guṇam punappunam vadatiyeva. (MA.56./III,97.) **Katasamaṇassāti** katasāmaññassa, samaṇadhammassa matthakam pattassāti attho. **Manujassāti** lokavohāravasena ekassa sattassa. **Narassāti** punaruttam. Aññathā vuccamāne ekekagāthāya dasa guṇā nappahonti.

Venayikassāti sattānam vināyakassa. **Ruciradhammassāti** sucidhammassa.

Pabhāsakassāti obhāsakassa. **Virassāti** vīriyasampannassa. **Nisabhassāti** usabhasabhanisabhesu sabbattha appatisamaṭṭhena nisabhassa. **Gambhīrassāti** gambhīraguṇassa, gunehi vā gambhīrassa. **Monapattassāti** nīṇapattassa.

Vedassāti vedo vuccati nīṇam, tena samannāgatassa. **Dhammaṭṭhassāti** dhamme ṛhitassa. **Saṇivutattassāti** pihitattassa.

Nāgassāti (CS:pg.3.69) catūhi kāraṇehi nāgassa. **Pantaserassāti** pantasenāsanassa. **Paṭimantakassāti** paṭimantanapaññāya samannāgatassa. **Monassāti** monam vuccati nīṇam, tena samannāgatassa, dhutakilesassa vā. **Dantassāti** nibbisevanassa.

Isisattamassātivipassi-ādayo cha isayo upādāya sattamassa. (MA.56./III,98.) **Brahmapattassāti** seṭṭhapattassa. **Nhātakassāti** nhātakilesassa. **Padakassāti** akkharādīni samodhānetvā gāthāpadakaraṇakusalassa. **Viditavedassāti** viditaññānassa. **Purindadassāti** sabbapaṭhamam dhammadānādāyakassa. **Sakkassāti** samathhassa. **Pattipattassāti** ye pattabbā guṇā, te pattassa. **Veyyākaraṇassāti** vitthāretvā atthadīpakassa. Bhagavatā hi abyākataṁ nāma tanti padam natthi sabbesaṁyeva attho kathito.

Vipassissātivipassanakassa. **Anabhinatassāti** anatassa. **No apanatassāti** aduṭṭhassa.

Ananugatantarassāti kilese ananugatacittassa. **Asitassāti** abaddhassa. **Bhūripaññassāti** bhūri vuccati pathavī, tāya pathavīsamāya paññāya vipulāya mahantāya vitthaṭāya samannāgatassāti attho. **Mahāpaññassāti** mahāpaññāya samannāgatassa.

Anupalittassāti taṇhādiṭṭhikilesehi alittassa. **Āhuneyyassāti** āhutim paṭiggahetum yuttassa. **Yakkhassāti** ānubhāvadassanaṭṭhena ādissamānakatṭhena vā Bhagavā yakkho nāma. Tenāha “yakkhassā”ti. (MA.56./III,99.) **Mahatoti** mahantassa. **Tassā sāvakohamasmi**ti tassa evamvividhaguṇassa satthussa aham sāvakoti. Upāsakassa

sobhāpattimaggeneva paṭisambhidā āgatā. Iti paṭisambhidāvisaye ṭhatvā padasatena dasabalassa kilesappahānavanṇam kathento “kassa tam gahapati sāvakam dhāremā”ti pañhassa attham vissajjesi.

77. Kadā (CS:pg.3.70) **saññūlhāti** kadā sampiṇḍitā. Evam kirassa ahosi-- “Ayam idāneva samañassa Gotamassa santikam gantvā āgato, kadānena ete vanṇā sampiṇḍitā”ti. Tasmā evamāha. **Vicittam mālam gantheyyāti** sayampi dakkhatāya pupphānampi nānāvanṇatāya ekatovanṭikādibhedam vicitramālam gantheyya. **Evameva kho, bhanteti** ettha nānāpupphānam mahāpuppharāsi viya nānāvidhānam vanṇānam Bhagavato sinerumatto vanṇarāsi daṭṭhabbo. Chekamālākāro viya upāli gahapati. Mālākārassa vicitramālāghanthanam viya gahapatio Tathāgatassa vicitravaṇṇaganthanam.

Uṇham lohitam mukhato uggañchīti tassa hi Bhagavato sakkāram asahamānassa etadahosi-- “Anaththiko dāni ayam gahapati amhehi, sve paṭṭhāya paṇṇāsa saṭṭhi Jane gahetvā etassa gharaṇam pavisitvā bhuñjitum na labhissāmi, bhinnā me bhattakumbhī”ti. Athassa upaṭṭhākavipariṇāmena balavasoko uppajji. Ime hi sattā attano attanova cintayanti. Tassa tasmim soke uppanne abbhantaram uṇham ahosi, lohitam vilīyittha, tam mahāvātena samuddharitam kuṭe pakkhittarajanam viya pattamattam mukhato uggañchi. Nidhānagatalohitam vamitvā pana appakā sattā jīvitum sakkonti. Nigaṇṭho tattheva jāṇunā patito, atha nam pāṭaṇkiyā (MA.56./III,100.) bahinagaraṇ nīharitvā mañcakasivikāya gahetvā pāvarā agamarānsu, so na cirasseva pāvāyanā kālamakāsi. Imasmim pana Sutte ugghātitaññūpuggalassa vasena dhammadesanā pariniṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Upālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.57.)**7.Kukkuravatikasuttavaṇṇanā**

78. Evam me sutanti Kukkuravatikasuttam. Tattha **koliyesūti** evamnāmake janapade. So hi ekopi kolanagare patiṭṭhitānam koliyānam rājakumārānam nivāsaṭṭhānattā evam vuccati. Tasmim koliyisu janapade. **Haliddavasananti** tassa kira nigamassa māpitakāle pītakavatthanivathā (CS:pg.3.71) manussā nakkhattam kīliṁsu. Te nakkhattakīlāvasāne nigamassa nāmām āropentā haliddavasananti nāmām akāmsu. Tam gocaragāmām katvā viharatīti attho. Vihāro paneththa kiñcāpi na niyāmito, tathāpi Buddhanām anucchavike senāsaneyeva vihāsīti veditabbo. **Govatikoti** samādinnagovato, sīse siṅgāni ṭhapetvā naṅguṭṭham bandhitvā gāvīhi saddhim tiṇāni khādanto viya carati. **Aceloti** naggo niccelo. **Seniyoti** tassa nāmām.

Kukkuravatikoti samādinnakukkuravato, sabbarā sunakhakiriyām karoti. Ubhopete sahapaṁsukīlikā sahāyakā. **Kukkurova palikujjītvāti** sunakho nāma sāmikassa santike nisīdanto dvīhi pādehi bhūmiyām vilekhitvā kukkurakūjitatā (MA.57./III,101.) kūjanto nisīdati, ayampi “kukkurakiriyām karissāmī”ti Bhagavatā saddhim sammoditvā dvīhi hatthehi bhūmiyām vilekhitvā sīsam vidhunanto ‘bhū bhū’ti katvā hatthapāde samiñjītvā sunakho viya nisīdi. **Chamānikkhittanti** bhūmiyām ṭhāpitām. **Samattam samādinnanti** paripuṇṇam katvā gahitām. **Kā gatīti** kā nipphatti. **Ko abhisamparāyoti** abhisamparāyamhi kattha nibbatti. **Alanti** tassa appiyaṁ bhavissatīti yāvatatiyām paṭibāhati. **Kukkuravatanti** kukkuravatasamādānam.

79. Bhāvetīti vadḍheti. **Paripuṇṇanti** anūnam. **Abbokinṇanti** nirantaraṁ. **Kukkurasīlanti** kukkurācāram. **Kukkuracittanti** “Ajja paṭṭhāya kukkanrehi kātabbam karissāmī”ti evam uppānnacittam. **Kukkurākappanti** kukkurānam gamanākāro atthi, tiṭṭhanākāro atthi, nisīdanākāro atthi, sayanākāro atthi, uccārapassāvakaraṇākāro atthi, aññe kukkanre disvā dante vivaritvā gamanākāro atthi, ayam kukkurākappo nāma, tam bhāvetīti attho **Imināham sīlenāti**-ādīsu aham iminā ācārena vā yatasamādānena vā dukkaratapacaraṇena vā methunaviratibrahmacariyena vātī attho. **Devoti** sakkasuyāmādīsu aññataro. (MA.57./III,102.) **Devaññataroti** tesam dutiyatatiyatīthānādīsu aññataradevo. **Micchādiṭṭhi** adevalokagāmimaggameva devalokagāmimaggoti gahetvā uppānatāya sā assa (CS:pg.3.72) micchādiṭṭhi nāma hoti. **Aññataram gatīm vadāmīti** tassa hi nirayato vā tiracchānayonito vā aññā gati natthi, tasmā evamāha. **Sampajjamānanti** diṭṭhiyā asammissam hutvā nipajjamānam.

Nāham, bhante, etam rodāmi, yan mām Bhagavā evamāhāti yan mām, bhante, Bhagavā evamāha, ahametaṁ Bhagavato byākaraṇam na rodāmi na paridevāmi, na anutthunāmīti attho. Evam sakammakavaseneththa attho veditabbo, na assumuñcanamattena.

“Mataṁ vā amma rodanti, yo vā jīvarūna dissati;

Jīvantam amma passantī, kasmā mām amma rodasī”ti. (sam.ni.1.239)--

Ayañcettha payogo. **Apica me idam, bhanteti** apica kho me idam, bhante, kukkuravatam dīgharattam samādinnam, tasmīm sampajjantepi vuddhi natthi, vipajjantepi. Iti “ettakam kālam mayā katakammam mogham jātan”ti attano vipattim paccavekkhamāno rodāmi, bhanteti.

80. Govatanīti-ādīni kukkuravatādīsu vuttanayeneva veditabbāni. **Gavākappanti** go-ākappam. Sesam kukkurākappe vuttasadisameva. Yathā pana tattha aññe kukkanre disvā dante vivaritvā gamanākāro, evamidha aññe gāvo disvā kaññe ukkhipitvā gamanākāro veditabbo. Sesam tādisameva.

(MA.57./III,103.) **81. Cattarimāni puṇṇa kammānīti** kasmā imam desanam ārabhi? Ayañhi desanā ekakkammakiriyavasena āgatā, imasmiñca kammacatukke kathite imesam kiriyā pākaṭā bhavissañtī imam desanam ārabhi. Apica imam kammacatukkameva desiyamānam ime sañjānissanti tato eko saraṇam gamissati, eko pabbajitvā arahattam pāpuṇissatīti ayameva etesam sappāyāti ñatvāpi imam desanam ārabhi.

Tattha **kañhanti** kālakam dasa-akusalakammopathakammam. **Kañhavipākanti** apāye nibbattanato kālakavipākam. **Sukkanti** pañḍaram dasakusalakammopathakammam. **Sukkavipākanti** sagge nibbattanato pañḍaravipākam. **Kañhasukkanti** vomissakakammam. **Kañhasukkavipākanti** sukhadukkhavipākam. Missakakammañhi katvā (CS:pg.3.73) akusalena tiracchānayoniyam mañgalahatthīthānādīsu uppanno kusalena pavatte sukham vediyati. Kusalena rājakulepi nibbatto akusalena pavatte dukham vediyati. **Akañham asukkanti** kammakkhayakaram catumaggacetanākammam adhippetam. Tañhi yadi kañham bhaveyya, kañhavipākam dadeyya. Yadi sukkam bhaveyya, sukkavipākam dadeyya. Ubhayavipākassa pana adānato akañhāsukkavipākattā “akañham asukkan”ti vuttam. Ayam tāva udde se attho.

Niddese pana **sabyābajjhanti** sadukkham. Kāyasañkhārādīsu kāyadvāre gahañādivasena copanappattā (MA.57./III,104.) dvādasa akusalacetanā **sabyābajjhakāyasañkhāro** nāma. Vacīdvāre hanusañcopanavasena

vacībhedapavattikā tāyeva dvādasa **vacīsaṅkhāro** nāma. Ubhayacopanari appattā raho cintayantassa manodvāre pavattā **manosaṅkhāro** nāma. Iti tīsupi dvāresu kāyaduccaritādibhedā akusalacetanāva saṅkhārāti veditabbā. Imasmiñhi Sutte cetanā dhuram, Upālisutte kammaṁ. **Abhisāṅkharityāti** saṅkaḍḍhitvā, piṇḍam katvāti attho.

Sabyābajjhām lokanti sadukkham lokam upapajjanti. **Sabyābajjhā phassā phusantī** sadukkham vipākaphassā phusanti. **Ekantadukkham** nirantaradukkham. **Bhūtāti** hetvatthe nissakkavacanam, bhūtakammato bhūtassa sattassa uppatti hoti. Idam vuttam hoti-- yathābhūtam kammaṁ sattā karonti, tathābhūtena kammena kammasabhāgavasena tesam upapatti hoti. Tenevāha “yaṁ karoti tena upapajjati”ti. Ettha ca **tenāti** kammena viya vuttā, upapatti ca nāma vipākena hoti. Yasmā pana vipākassa kammaṁ hetu, tasmā tena mūlahetubhūtena kammena nibbattatī ayamettha attho. **Phassā phusantī** yena kammavipākena nibbatto, tamkammavipākaphassā phusanti. **Kammadāyādāti** kammadāyajā kammmameva nesam dāyajam santakanti vadāmi.

Abyābajjhānti niddukkham (MA.57./III,105.) Imasmiñ vāre kāyadvāre pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā **kāyasaṅkhāro** nāma. Tāyeva vacīdvāre pavattā **vacīsaṅkhāro** nāma. Manodvāre pavattā tāyeva aṭṭha, tisso ca hetṭhimajjhānacetanā **abyābajjhāmanosaṅkhāro** nāma. Jhānacetanā tāva hotu, kāmāvacarā kinti abyābajjhāmanosaṅkhāro nāma jātāti. Kasiṇasajjanakāle (CS:pg.3.74) ca kasiṇāsevanakāle ca labbhanti. Kāmāvacaracetanā paṭhamajjhānacetanāya ghaṭitā, catutthajjhānacetanā tatiyajjhānacetanāya ghaṭitā. Iti tīsupi dvāresu kāyasucaritādibhedā kusalacetanāva saṅkhārāti veditabbo. Tatiyavāro ubhayamissakavasena veditabbā.

Seyyathāpi manussāti-ādīsu manussānam tāva kālena sukham kālena dukkham pākaṭameva, devesu pana bhummadevatānam, vinipātikesu vemānikapetānam kālena sukham kālena dukkham hotīti veditabbari. Hatthi-ādīsu tiracchānesupi labbhatiyeva.

Tatrāti tesu tīsu kammesu. **Tassa pahānāya yā cetanāti** tassa pahānathāya maggacetanā. Kammarī patvāva maggacetanāya añño pañḍarataro dhammo nāma natthi. Idam pana kammacatukkarī patvā dvādasa akusalacetanā kaṇhā nāma, tebhūmakakusalacetanā sukkā nāma, maggacetanā akaṇhā asukkāti āgatā.

82. **“Labheyyāham, bhante”**ti idam so “ciram vata me aniyyānikapakkhe yojetvā attā kilamito, ‘sukkhanadītire nhāyissāmī”ti samparivattentena viya thuse koṭtentena viya ca na koci attho nippahādo, handāham attānam yoge yojemī”ti cintetvā āha.

(MA.57./III,106.) Atha Bhagavā yonena khandhake titthiyaparivāso paññatto, yaṁ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyām ṭhito-- “Aham, bhante, itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmiñ dhammadvinaye ākaṇkhāmi upasampadām, svāham, bhante, saṅgham cattāro māse parivāsam yācāmī”ti-ādinā (mahāva.86) nayena samādiyitvā parivasati, tam sandhāya “yo kho, seniya, aññatitthiyapubbo”ti-ādimāha.

Tattha **pabbajjanti** vacanasilitṭhatāvaseneva vuttam. Aparivasitvāyeva hi pabbajjam labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmappavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbarī **Āraddhacittāti** aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panesa titthiyaparivāso **samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya** Pabbajjakandhakavaṇṇanāyam (mahāva.aṭṭha.86) vuttanayeneva veditabbo (CS:pg.3.75) **Apica metthāti** apica me ettha. **Puggalavemattatā vidiṭāti** puggalanānattam vidiṭam. Ayaṁ puggalo parivāsāraho, ayaṁ na parivāsārahoti idam mayham pākaṭanti dasseti.

Tato Seniyo cintesi-- “Aho accchariyan Buddhasāsanam, yatha evam ghamositvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttam chaḍḍentī”ti. Tato suṭṭhutaram pabbajjāya

sañjātussāho **sace, bhante**ti-ādimāha. Atha Bhagavā tassa tibbacchandataṁ viditvā na Seniyo parivāsam arahatīti aññatarām bhikkhum āmantesi-- “Gaccha tvam, bhikkhu, seniyam nhāpetvā pabbājetvā ānehi”ti. So tathā katvā tam pabbājetvā Bhagavato santikam ānayi. Bhagavā gaṇe nisīditvā upasampādesi. Tena vuttam-- “Alattha kho acelo Seniyo Bhagavato santike pabbajjam alattha upasampadan”ti.

(MA.57./III,107.) **Acirūpasampannoti** upasampanno hutvā nacirameva. **Vūpakaṭṭhoti** vatthukāmakilesakāmehi kāyena ca cittena ca vūpakaṭṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne satim avijahanto. **Ātāpīti** kāyikacetasikasāñkhātena vīriyātāpena ātāpī. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitatto vissaṭṭha-attabhāvo. **Yassatthāyāti** yassa atthāya. **Kulaputtāti** ācārakulaputtā. **Sammadevāti** hetunāva kāraṇeneva. **Tadanuttaranti** tam anuttaraṁ. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyapariyosānabhūtarām arahattaphalām. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Dīṭheva dhammeti** imasmīnyeva attabhāve. **Sayaṁ abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva paññāya paccakkharām katvā, aparappaccayarām ñatvāti attho. **Upasampajja vihāsīti** pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi. Evarūpi viharantova **khīṇā jāti ...pe... abbhaññāsi**.

Evarūpi paccavekkhaṇabhūmiṁ dassetvā arahattanikūteneva desanaṁ niṭṭhāpetum “Aññataro kho panāyasmā Seniyo arahataṁ ahosī”ti vuttam. Tattha **aññataroti** eko. **Arahantanti** arahantānam, Bhagavato sāvakānam arahantānam abbhantaro ahosīti ayamevattha adhippāyo. Sesām sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kukkuravatikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.58./III,108.)

(M.58.) 8. Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā

83. **Evaṁ (CS:pg.3.76) me sutanti** Abhayasuttam. Tattha **abhayoti** tassa nāmaṁ. **Rājakumāroti** Bimbisārassa orasaputto. **Vādaṁ āropehīti** dosam āropehi. **Nerayikoti** niraye nibbattako. **Kappaṭṭhoti** kappaṭṭhitiko. **Atekicchoti** Buddhasahassenāpi tikitcchitum na sakkā. **Uggilitunti** dve ante mocetvā kathetum asakkonto uggilitum bahi nīharitum na sakkhiti. **Ogilitunti** pucchāya dosam datvā hāretum asakkonto ogilitum anto pavesetum na sakkhiti.

Evaṁ, bhanteti nigaṇṭho kira cintesi-- “Samaṇo Gotamo mayham sāvake bhinditvā gaṇhāti, handāham ekam pañham abhisāñkharami, yaṁ puṭṭho samaṇo Gotamo ukkuṭiko hutvā nisinno uṭṭhātum na sakkissatī”ti. So abhayassa gehā nīhaṭabhatto siniddhabhojanam bhuñjanto bahū pañhe abhisāñkharitvā-- “ettha samaṇo Gotamo imam nāma dosam dassessati, ettha imam nāmā”ti sabbe pahāya cātumāsamatthake imam pañham addasa. Athassa etadahosi -- “imassa pañhassa pucchāya vā vissajjane vā na sakkā doso dātum, ovatṭikasāro ayaṁ, ko nu kho imam gahetvā samanassa Gotamassa vādaṁ āropessatī”ti. Tato “Abhayo rājakumāro pañdito, so sakkissatīti tam uggaṇhāpemī”ti niṭṭham gantvā uggaṇhāpesi. So vādajjhāsayatāya tassa vacanam sampaṭṭichanto “evarūpi, bhante,”ti āha.

(MA.58./III,109.) 84. **Akālo kho ajjāti** ayaṁ pañho catūhi māsehi abhisāñkhato, tattha idam gahetvā idam vissajjiyamāne divasabhāgo nappahossatīti maññanto evarūpi

cintesi. **So dānīti** sve dāni. **Attacatutthoti** kasmā bahūhi saddhiṁ na nimantesi? Evaṁ kirassa ahosi-- “bahūsu nisinnesu thokam datvā vadantassa aññam suttam aññam kāraṇam aññam tathārūpam vatthum āharitvā dassessati, evam sante kalaho vā kolāhalameva vā bhavissati. Athāpi ekakarṇyeva nimantessāmi, evampi me garahā uppajjissati ‘yāvamaccharī vāyam abhayo, Bhagavantam divase divase bhikkhūnam satenapi sahassenapi saddhiṁ carantam disvāpi ekakarṇyeva (**CS:pg.3.77**) nimantesī”ti. “Evaṁ pana doso na bhavissati”ti aparehi tīhi saddhiṁ attacatuttham nimantesi.

85. Na khvettha, rājakumāra, ekaṁsenāti na kho, rājakumāra, ettha pañhe ekaṁsenā vissajjanam hoti. Evarūpañhi vācarī Tathāgato bhāseyyāpi na bhāseyyāpi. Bhāsitapaccayena attham passanto bhāseyya, apassanto na bhāseyyāti attho. Iti Bhagavā mahāniganṭhena catūhi māsehi abhisāñkhataṁ pañham asanipātēna pabbatakūṭam viya ekavacaneneva saṁcuṇnesi. **Anassum nigaṇṭhāti** naṭṭhā nigaṇṭhā.

86. Añke nisinno hotīti ūrūsu nisinno hoti. Lesavādino hi vādam paṭṭhapentā kiñcideva phalam vā puppham vā potthakam vā gahetvā nisidanti. Te attano jaye sati param ajjhottaranti, parassa jaye sati phalam khādantā viya (**MA.58./III,110.**) puppham ghāyantā viya potthakam vācentā viya vikkhepam dassenti. Ayaṁ pana cintesi-- “sammāsbuddho esa osaṭasaṅgāmo paravādamaddano. Sace me jayo bhavissati, iccetam kusalam. No ce bhavissati, dārakam vijjhītvā rodāpessāmi. Tato passatha, bho, ayaṁ dārako rodati, uṭṭhahatha tāva, pacchāpi jānissāmā”ti tasmā dārakam gahetvā nisidi. Bhagavā pana rājakumārato sahassaguṇenapi satasahassaguṇenapi vādīvarataro, “imamevassa dārakam upamam katvā vādam bhindissāmī”ti cintetvā “tam kiṁ maññasi rājakumārā”ti-ādimāha.

Tattha **mukhe āhareyyāti** mukhe ṭhapeyya. **Āhareyyassāhanti** apaneyyam assa aham. **Ādikenevāti** paṭhamapayogeneva. **Abhūtānti** abhūtattham. **Atacchanti** na taccham. **Anatthasāñhitānti** na atthasāñhitam na vaḍḍhinissitam. **Appiyā amanāpāti** neva piyā na manāpa. Iminā nayeneva sabbattha attho daṭṭhabbo.

Tattha appiyapakkhe **paṭhamavācā** acorānyeva coroti, adāsañyeva dāsoti, aduppayuttamyeva duppayuttoti pavattā. Na tam Tathāgato bhāsat. **Dutiyavācā** corānyeva coro ayanti-ādivasena pavattā. Tampi (**CS:pg.3.78**) Tathāgato na bhāsat. **Tatiyavācā** “idāni akatapuññatāya duggato dubbañño appesakkho idha ṭhatvāpi puna puññam na karosi, dutiyacittavāre katham catūhi apāyehi na muccissasī”ti evam mahājanassa (**MA.58./III,111.**) athapurekkhārena dhammapurekkhārena anusāsanīpurekkhārena ca vattabbavācā. **Tatra kālaññū Tathāgatoti** tasmiṁ tatiyabyākaraṇe tassā vācāya byākaraṇatthāya Tathāgato kālaññū hoti, mahājanassa ādānakālam gahaṇakālam jānitvāva byākarotīti attho.

Piyapakkhe paṭhamavācā atṭhāniyakathā nāma. Sā evam veditabbā -- evam kira gāmavāsimahallakam nagaram āgantvā pānāgāre pivantarī vañcetukāmā sambahulā dhuttā pītaṭhāne ṭhatvā tena saddhiṁ suram pivantā “imassa nivāsanapāvuraṇampi hatthe bhaṇḍakampi sabbarī ganhissāmā”ti cintetvā katikam akāmsu-- “ekekam attapaccakkhakatham kathema, yo ‘abhūtan’ti kathesi, kathitam vā na saddahati, tam dāsam katvā ganhissāmā”ti. Tampi mahallakam pucchiṁsu “tumhākampi tāta ruccatī”ti. Evaṁ hotu tātāti.

Eko dhutto āha-- mayham, bho mātu, mayi kucchigate kapiṭṭhaladohalo ahosi. Sā aññam kapiṭṭhalākam alabbhamānā mañyeva pesesi. Aham gantvā rukkham abhiruhitum asakkonto attanāva attānarī pāde gahetvā muggaram viya rukkhassa upari khipim; atha sākhato sākham vicaranto phalāni gahetvā otaritum asakkonto gham

gantvā nisseeñim āharityā oruyha mātu santikam gantvā phalāni mātuyā adāsim; tāni pana mahantāni honti cātippamāñāni. Tato me mātarā ekāsane nisinnāya samasaññiphalāni (**MA.58./III,112.**) khāditāni. Mayā ekucchañgena ānītaphalesu sesakāni kulasantake gāme khuddakamahallakānam ahesum. Amhākam gharam sołasahattham, sesaparikkhārabhañdakam apanetvā kapiññaphaleheva yāva chadanām pūritam. Tato atirekāni gahetvā gehadvāre rāsim akāmsu. So asītihatthubbedho pabbato viya ahosi. Kim īdisam, bho sakkā, saddahitunti?

Gāmikamahallako (**CS:pg.3.79**) tuñhī nisīditvā sabbesam kathāpariyosāne pucchito āha-- “evam bhavissati tātā, mahantarān raññham, raññhamahantatāya sakkā saddahitun”ti. Yathā ca tena, evam sesehipi tathārūpāsu nikkārañakathāsu kathitāsu āha-- mayhampi tātā suññatha, na tumhākamīyeva kulāni, amhākampi kularān mahākulām, amhākam pana avasesakhettehi kappāsakhettam mahantatarām Tassa anekakarīsasatassa kappāsakhettassa majjhe eko kappāsarukkho mahā asītihatthubbedho ahosi. Tassa pañca sākhā, tāsu avasesasākhā phalarān na gañhiñsu, pācīnasākhāya ekameva mahācātiñmattam phalam ahosi. Tassa cha aṁsiyo, chasu aṁsīsu cha kappāsapiññiyo pupphitā. Aham massum kāretvā nhātavilitto khettam gantvā tā kappāsapiññiyo pupphitā disvā ṭhitakova hattham pasāretvā gañhiñ. Tā kappāsapiññiyo thāmasampannā cha dāsā ahesum. Te sabbe mām ekakaññ ohāya palātā. Ettake addhāne te na passāmi, aja diññhā, tumhe te cha janā. Tvaññ nando nāma, tvaññ puñño nāma, tvam vaññhamāno nāma, tvam citto nāma tvam mañgalō nāma, tvam poññhiyo nāmāti vatvā utṭhāya nisinnakeyeva cūlāsu (**MA.58./III,113.**) gahetvā atṭhāsi. Te “na mayam dāsā”tipi vatturā nāsakkhirñsu. Atha ne kaññhanto vinicchayañ netvā lakkhañam āropetvā yāvajīvam dāse katvā paribhuñji. Evarūpim katham Tathāgato na bhāsatī.

Dutiyavācā āmisahetucātukamyatādivasena nānappakārā paresam thomanavācā ceva, corakathān rājakathanti ādinayappavattā tiracchānakathā ca. Tampi Tathāgato na bhāsatī. **Tatiyavācā** ariyasaccasannissitakathā, yaññ vassasatampi suññantā paññitā neva tittim gacchanti. Iti Tathāgato neva sabbampi appiyavācam bhāsatī na piyavācam. Tatiyam tatiyameva pana bhāsitabbakālam anatikkamityā bhāsatī. Tattha tatiyam appiyavācam sandhāya heññhā daharakumāra-upamā āgatāti veditabbam.

87. Udāhu ṭhānasovetanti udāhu ṭhānuppattikaññena taññkhaññyeva tam Tathāgatassa upaññhātīti pucchatī. **Saññātoti** ññato pañññāto pākāto. **Dhammadhātūti** dhammasabhbāvo. Sabbaññutaññāñassetam adhivacanam (**CS:pg.3.80**) Tam Bhagavatā suppaññividhām, hatthagatañ Bhagavato. Tasmā so yam yam icchatī, tam tam sabbam ṭhānasova paññbhātīti. Sesam sabbattha uttānameva. Ayam pana dhammadesanā neyyapuggalavasena pariniññhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaññakathāya

Abhayarājakuññarasuttavaññanā niññhitā.

(**MA.59./III,114.**)

(M.59.)9.Bahuvedanīyasuttavaññanā

88. Evam me sutanti Bahuvedanīyasuttam. Tattha **Pañcakañgo thapatīti** pañcakañgoti tassa nāmam.

Vāsipharasunikhādanadanḍamuggarakālaśuttanālisaṅkhātehi vā aṅgehi samannāgatattā so Pañcaṅgoti paññāto. **Thapati**ti vaḍḍhakījeṭṭhako. **Udāyī**ti Paṇḍita-Udāyitthero.

89. Pariyāyanti kāraṇam. **Dvepānandāti** dvepi, Ānanda. **Pariyāyenāti** kāraṇena. Ettha ca kāyikacetasikavasena **dve** veditabbā. Sukhādivasena **tisso**, indriyavasena sukhindriyādikā **pañca**, dvāravasena cakkhusamphassajādikā **cha**, upavicāravasena “cakkhunā rūpam disvā somanassatthāniyam rūpam upavicaratī”ti-ādikā **aṭṭhārasa**, cha gehassitāni somanassāni, cha nekkhammasitāni somanassāni, cha gehassitāni domanassāni, cha nekkhammasitāni domanassāni, cha gehassitā upekkhā, cha nekkhammasitāti evam **chattimṣa**, tā atīte chattimṣa, anāgate chattimṣa, paccuppanne chattimṣāti evam **aṭṭhavedanāsataṁ** veditabbam.

90. Pañca kho ime, Ānanda, kāmaguṇāti ayam pāti-ekko anusandhi. Na kevalampi dve ādīm katvā vedanā Bhagavatā paññātā, pariyāyena ekāpi vedanā kathitā. Tam dassento (**MA.59./III,115.**) pañcakaṅgassa thapatino vādam upatthambhetum imam desanam ārabhi.

Abhikkantataranti sundarataram. **Pañitatataranti** atappakataram. Ettha ca catutthajjhānato paṭṭhāya adukkhamasukhā vedanā, sāpi santaṭthena pañītaṭthena ca sukhanti vuttā. Cha gehassitāni sukhanti vuttāni. Nirodho avedayitasukhavasena (**CS:pg.3.81**) sukham nāma jāto. Pañcakāmaguṇavasena hi aṭṭhasamāpattivasena ca uppannaṁ vedayitasukham nāma. Nirodho avedayitasukham nāma. Iti vedayitasukham vā hotu avedayitasukham vā, tam niddukkhabhāvasaṅkhātena sukhāṭhenā ekantasukhameva jātam.

91. Yattha yatthāti yasmiṁ yasmiṁ thāne. **Sukham upalabbbhatī** vedayitasukham vā avedayitasukham vā upalabbbhati. **Tam tam Tathāgato sukhasmiṁ paññapeti**ti tam sabbam Tathāgato niddukkhabhāvam sukhasmīmyeva paññapetīti. Idha Bhagavā nirodhasamāpattim sīsaṁ katvā neyyapuggalavasena arahattanikūṭeneva desanam niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bahuvedanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.60.)10.Apañṇakasuttavaṇṇanā

92. Evam me sutanti Apañṇakasuttam. Tattha **cārikanti** aturitacārikam.

93. Atthi pana vo gahapatayoti kasmā āha? So kira gāmo aṭavividvare niviṭṭho. Nānāvidhā samaṇabrāhmaṇā divasaṁ (**MA.60./III,116.**) maggam gantvā sāyam tam gāmaṁ vāsatthāya upenti, tesam te manussā mañcapīṭhāni pattharitvā pāde dhovitvā pāde makkhetvā kappiyapānakāni datvā punadivase nimantetvā dānam denti. Te pasannacittā tehi saddhim sammantayamānā evam vadanti “Atthi pana vo gahapatayo kiñci dassanam gahitan”ti? Natthi, bhanteti. “Gahapatayo vinā dassanena loko na niyyāti, ekaṁ dassanam ruccitvā khamāpetvā gaheturū vāṭati, ‘sassato loko’ti dassanam gaṇhathā”ti vatvā pakkantā. Aparadivase aññe āgatā. Tepi tatheva pucchirīsu. Te tesam “Āma, bhante, purimesu divasesu tumhādisā samaṇabrāhmaṇā ḗgantvā ‘sassato loko’ti amhe idam dassanam gāhāpetvā gatā”ti ārocesum. “Te bālā kim jānanti? ‘Ucchijjati ayam loko’ti ucchedadassanam gaṇhathā”ti evam tepi ucchedadassanam gaṇhāpetvā pakkantā.

Etenupāyena aññe ekaccasassataṁ, aññe antānantam (CS:pg.3.82) aññe amarāvikkhepanti evam dvāsaṭhi diṭṭhiyo uggaṇhāpesum. Te pana ekadiṭṭhiyampi patiṭṭhātum nāsakkhiṁsu. Sabbapacchā Bhagavā agamāsi. So tesam hitatthāya pucchanto “Atthi pana vo gahapatayo”ti-ādimāha. Tattha **ākāravatī** kāraṇavatī sahetukā. **Apaṇṇakoti** aviraddho advejjhagāmī ekāṁsagāhiko.

94. **Natthi dinnanti**-ādi dasavatthukā micchādiṭṭhi heṭṭhā Sāleyyakasutte vitthāritā. Tathā tabbipaccanīkabhbūtā sammādiṭṭhi.

95. **Nekhamme ānisamsanti** yo nesam akusalato nikkhantabhāve ānisamso, yo ca vodānapakkho visuddhipakkho, tam na passantīti attho. (MA.60./III,117.)

Asaddhammasaññattīti abhūtadhammasaññāpanā **Attānukkāmsetīti** ṭhapetvā mam ko añño attano dassanam pare gaṇhāpeturū sakkotīti attānam ukkipati. **Param vambhetī** ettakesu janesu ekopi attano dassanam pare gaṇhāpeturū na sakkotīti evam param heṭṭhā khipati. **Pubbeva kho panāti** pubbe micchādassanam gaṇhantasseva susīlyam pahīnam hoti, dussīlabhbō raccupatthito. **Evamassimetī** evam assa ime micchādiṭṭhipaccayā aneke pāpakā akusalā dharmā uppajjanti nāma.

Tatrāti tāsu tesam samānakrāhmanānam laddhīsu. **Kaliggahoti** parājayaggāho. **Dussamatto samādinnoti** duggahito dupparāmaṭṭho. **Ekāṁsam pharitvā tiṭṭhatīti** ekantam ekakoṭṭhāsam sakavādameva pharitvā adhimuccitvā tiṭṭhati, “sace kho natthi paro loko”ti evam santeyeva sotthibhbāvaho hoti. **Riñcatīti** vajjeti.

96. **Saddhammasaññattīti** bhūtadhammasaññāpanā. **Kaṭaggahoti** jayaggāho. **Susamatto samādinnoti** suggahito suparāmaṭṭho. (MA.60./III,118.) **Ubhayaṁsam pharitvā tiṭṭhatīti** ubhayantam ubhayakoṭṭhāsam sakavādāna ca pharitvā adhimuccitvā tiṭṭhati “sace kho atthi paro loko”ti evam santepi “sace kho natthi paro loko”ti evam santepi sotthibhbāvaho hoti. Paratopi ekāṁsa-ubhayarisu imināva nayena attho veditabbo.

97. **Karototi** (CS:pg.3.83) sahatthā karontassa. **Kārayatoti** āṇattiyyā kārentassa. **Chindatoti** paresam hatthādīni chindantassa. **Pacatoti** danḍena pīlentassa vā tajjentassa vā. **Socayatoti** parassa bhaṇḍaharanādīhi sokam sayam karontassapi parehi kārentassapi. **Kilamatoti** āhārūpaccheda-bandhanāgārappavesanādīhi sayam kilamantassapi parehi kilamāpentassapi. **Phandato phandāpayatoti** param phandantaṁ phandanakāle sayampi phandato parampi phandāpayato. **Pāṇamatipātayatoti** pāṇam hanantassapi hanāpentassapi. Evam sabbattha karaṇakārāpanavaseneva attho veditabbo.

Sandhīnti gharasandhiṁ. **Nilopanti** mahāvilopam. **Ekāgārikanti** ekameva gharam parivāretvā vilumpanam. (MA.60./III,119.) **Paripanthe tiṭṭhatoti** āgatāgatānam acchindanattham magge tiṭṭhato. **Karoto na karīyati pāpanti** yaṁkiñci pāpam karomīti saññāya karotopi pāpam na karīyati, natthi pāpam. Sattā pana karomāti evam saññino hontīti attho. **Khurapariyantenāti** khuraneminā, khuradhārasadisapariyantena vā. **Ekaṁ maṁsakhalanti** ekaṁ maṁsarāsim. **Puñjanti** tasseeva vevacanam. **Tatonidānanti** ekamāṁsakhalakaraṇanidānam. Dakkhīnatire manussā kakkhalā dāruṇā, te sandhāya **hananto**ti-ādi vuttam. Uttaratire saddhā honti pasannā Buddhamāmakā dhammadāmakā saṅghamāmakā, te sandhāya **dadanto**ti-ādi vuttam.

Tattha **yajantoti** mahāyāgarū karonto. **Damenāti** indriyadamena uposathakammena. **Samyamenāti** sīlasamyamena. **Saccavajjenāti** saccavacanena.

Āgamoti āgamanam, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññānam kiriyameva paṭikkhipanti. Sukkapakkhopi vuttanayeneva veditabbo. Sesameththa purimavāre vuttasadisameva.

100. **Natthi hetu natthi paccayoti** ettha paccayo hetuvevacanam. Ubhayenāpi vijjamānakameva kāyaduccaritādisamkilesapaccayam kāyasucaritādivisuddhipaccayam paṭikkhipanti. (MA.60./III,120.) **Natthi balam, natthi vīriyam, natthi purisathāmo, natthi purisaparakkamoti** sattānam samkilesitum vā visujjhītum vā (CS:pg.3.84) balam vā vīriyam vā purisena kātabbo nāma purisathāmo vā purisaparakkamo vā natthi.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese nidassenti. **Sabbe pāṇāti** ekindriyo pāṇo dvindriyo pāṇoti ādivasena vadanti. **Sabbe bhūtāti** anḍako Sāvatthikosesu bhūtē sandhāya vadanti. **Sabbe jīvāti** sāliyavagodhumādayo sandhāya vadanti. Tesu hete viruhanabhāvena jīvasaññino. **Avasā abalā avīriyāti** tesam attano vaso vā balam vā vīriyam vā natthi. **Niyatisaṅgatibhāvapariṇatāti** ettha **niyatāti** niyatata. **Saṅgatāti** channarān abhijātīnam tattha tattha gamanarān. **Bhāvoti** sabhāvoyeva. Evam niyatī ca saṅgatiyā ca bhāvena ca pariṇatā nānappakārataṁ pattā. Yena hi yathā bhavitabbam, so tatheva bhavati. Yena no bhavitabbam, so na bhavatī dassenti. **Chasvevābhijātīsu** chasu eva abhijātīsu ḥatvā sukhañca dukkhañca paṭisamvedenti, aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dassenti.

Tattha cha abhijātiyo (MA.60./III,121.) nāma kañhābhijāti nīlābhijāti lohitābhijāti haliddābhijāti sukkābhijāti paramasukkābhijātīti. Tattha sākuṇiko sūkariko luddo macchaghātako coro coraghātako, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā, ayanān kañhābhijāti nāma. Bhikkhū nīlābhijātīti vadanti. Te kira catūsu paccayesu kañṭake pakkipitvā khādanti. “Bhikkhū ca kañṭakavuttino”ti ayañhi nesam pāliyeva. Atha vā kañṭakavuttikā evam nāma eke pabbajitāti vadanti. “Samanakañṭakavuttikā”tipi hi nesam pāli. Lohitābhijāti nāma nigañṭhā ekasāṭkātīti vadanti. Ime kira purimehi dvīhi pañḍaratarā. Gihī acelakasāvakā haliddābhijātīti vadanti. Iti attano paccayadāyake nigañṭhehipi jetṭhakatare karonti. Nando, vaccho, sañkicco, ayaññā sukkābhijātīti vadanti. Te kira purimehi catūhi pañḍaratarā. Ājīvake pana paramasukkābhijātīti vadanti. Te kira sabbehi pañḍaratarā.

Tattha (CS:pg.3.85) sabbe sattā paṭhamam sākuṇikādayova honti, tato visujjhāmānā sakyasamañā honti, tato visujjhāmānā nigañṭhā, tato ājīvakasāvakā, tato nandādayo, tato ājīvakātī ayametesam laddhi. Sukkapakkho vuttpaccanīkena veditabbo. Sesamidhāpi purimavāre vuttasadisameva.

Imāsu pana tīsu diṭṭhīsu natthikadiṭṭhi vipākam paṭibāhati, akiriyadiṭṭhi kammarān paṭibāhati, ahetukadiṭṭhi ubhayampi paṭibāhati. Tattha kammarān paṭibāhantenāpi vipāko paṭibāhito hoti, vipākam paṭibāhantenāpi kammam paṭibāhitam. (MA.60./III,122.) Iti sabbepete attatho ubhayapaṭibāhakā natthikavādā ceva ahetukavādā akiriyavādā ca honti. Ye pana tesam laddhim gahetvā rattiṭṭhāne divāṭṭhāne nisinnā sajjhāyanti vīmañsanti, tesam-- “natthi dinnam natthi yiṭṭham, karoto na kariyati pāparān, natthi hetu natthi paccayo”ti tasmin ārammaṇe micchāsatī santiṭṭhati cittarān ekaggam hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsu. Sattame Buddhānampi atekicchā anivattino ariṭṭhakanṭakasadisa.

Tattha koci ekam dassanaṁ okkamati, koci dve, koci tīṇipī, ekasmīm okkantepi dvīsu tīsu okkantesupi niyatamicchādiṭṭhikova hoti, patto saggamaggāvaraṇāceva mokkhamaggāvaraṇāñca, abhabbo tassa attabhāvassa anantaraṁ saggampi ganturān, pageva mokkham. Vatṭakhānu nāmesa satto pathavīgopako. Kim panesa

ekasmiñyeva attabhāve niyato hoti, udāhu aññasmimpīti? Ekasmiñeva niyato, āsevanavasena pana bhavantarepi tam tam diṭṭhim rocetiyeva. Evarūpassa hi yebhuyyena bhavato vutṭhānam nāma natthi.

Tasmā akalyāñjanam, āśīvisamivoragam;
Ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇoti.

103. Natthi sabbaso āruppāti arūpabrahmaloko nāma sabbākārena natthi.
Manomayāti jhānacittamayā. **Saññāmayāti** arūpajjhānasaññāya saññāmayā.
Rūpānāmyeva nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno hotīti ayam lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma rūpāvacarajjhānalābhī. Tassa rūpāvacare kañkhā natthi, arūpāvacaraloke atthi (CS:pg.3.86) So-- “Aham āruppā atthīti vadantānampi (MA.60./III,123.) natthīti vadantānampi suñāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Catutthajjhānam padaṭṭhānam katvā arūpāvacarajjhānam nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tattha nibbattissāmi, sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṁ me apaññako dhammo apaññakova aviraddhova bhavissatī”ti tathā paṭipajjati. Takkī pana appaṭiladdhajjhāno, tassāpi rūpajjhāne kañkhā natthi, arūpaloke pana atthi. So-- “Aham āruppā atthīti vadantānampi natthīti vadantānampi suñāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Kasināparikammaṁ katvā catutthajjhānam nibbattetvā tam padaṭṭhānam katvā arūpāvacarajjhānam nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tattha nibbattissāmi. Sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṁ me apaññako dhammo apaññakova aviraddhova bhavissatī”ti tathā paṭipajjati.

104. Bhavanirodhoti nibbānam. **Sārāgāya santiketi** rāgavasena vatte rajjanassa santike. **Saṁyogāyāti** tañhāvasena saṁyojanatthāya. **Abhinandanāyāti** tañhādiṭṭhivasena abhinandanāya. **Paṭipanno hotīti** ayampi lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma aṭṭhasamāpattilābhī. Tassa āruppe kañkhā natthi, nibbāne atthi. So-- “Aham nirodho atthītipi natthītipi suñāmi, sayam na jānāmi. Samāpattim pādakam katvā vipassanam vadḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattam patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmī”ti evam paṭipajjati. Takkī pana ekasamāpattiyāpi na lābhī, āruppe panassa kañkhā natthi, bhavanirodhe atthi. So-- “Aham nirodho atthītipi natthītipi suñāmi, sayam na jānāmi, kasināparikammaṁ katvā aṭṭhasamāpattiyo nibbattetvā samāpattipadaṭṭhānam vipassanam vadḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattam patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmī”ti evam paṭipajjati. (MA.60./III,124.) Etthāha “Atthi dinnanti-ādīni tāva apaññakāni bhavantu, natthi dinnanti-ādīni pana katham apaññakānī”ti. Gahaṇavasena. Tāni hi apaññakam apaññakanti evam gahitattā apaññakāni nāma jātāni.

105. Cattārometi (CS:pg.3.87) ayam pāṭi-ekko anusandhi. Natthikavādo, ahetukavādo akiriyavādo, āruppā natthi nirodho natthīti evamvādino ca dveti ime pañca puggalā heṭṭhā tayo puggalāva honti. Atthikavādādayo pañca eko catutthapuggalova hoti. Etamatthām dassetum Bhagavā imam desanam ārabhi. Tattha sabbam atthato uttānamevāti.

Papañcasūdanijā Majjhimanikāyatthakathāya

Apaññakasuttavaññanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaññanā niṭṭhitā.

2.Bhikkhuvaggo

(M.61.)1.Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā

107. **Evaṁ** (CS:pg.3.88) **me sutanti** Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttam. Tattha **ambalaṭṭhikāyam viharatī**ti veluvanavihārassa paccante padhānaghara-saṅkhepe vivekakāmānam vasanatthāya kate ambalaṭṭhikāti evamnāmake pāsāde pavivekam brūhayanto viharati. Kanṭako nāma jātakālato paṭṭhāya tikhijova hoti, evamevarī ayampi āyasmā sattavassikasāmañerakāleyeva pavivekam brūhayamāno tattha vihāsi. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasamāpattito vuṭṭhāya. **Āsananti** pakatipaññattamevettha āsanam atthi, tam papphoṭetvā ṭhapesi. (MA.61./III,125.) **Udakādhāne**ti udakabhājane. “Udakaṭṭhāne”tipi pāṭho.

Ayasmantaṁ Rāhulaṁ āmantesīti ovādadānattham āmantesi. Bhagavatā hi Rāhulattherassa sambahulā dhammadesanā katā. Sāmañerapañham therasseva vuttam. Tathā Rāhulasamyuttam Mahārāhulovādasuttam Cūḍarāhulovādasuttamidam Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttanti.

Ayañhi āyasmā sattavassikakāle Bhagavantam cīvara-kāṇe gahetvā “dāyajjam me samaṇa dehī”ti dāyajjam yācamāno Bhagavatā Dhammasenāpatisāriputtatherassa niyyādetvā pabbājito. Atha Bhagavā daharakumārā nāma yuttāyuttam katham kathenti, ovādamassa demīti Rāhulakumāram āmantetvā “sāmañerena nāma, Rāhula, tiracchānakatham kathetum na vaṭṭati, tvarī kathayamāno evarūpam kathaṁ katheyyāstī”ti sabbabuddhehi avijahitam dasapucchaṁ pañcapanṇāsavissajjanam-- “Eko pañho eko uddeso ekam veyyākaranañam dve pañhā ...pe... dasa pañhā dasa uddesā dasa veyyākaranañāti. Ekam nāma kim? Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā ...pe... dasa nāma kim? Dasahāngehi samannāgato arahāti vuccatī”ti (khu.pa.4.10) imamī sāmañerapañham kathesi. Puna cintesi “daharakumārā nāma piyamusāvādā honti, (MA.61./III,126.) adiṭṭhameva diṭṭham amhehi, diṭṭhameva na diṭṭham amhehīti vadanti ovādamassa demī”ti akkhīhi oloketvāpi sukhasañjānanattham pathamameva catasso udakādhānūpamāyo (CS:pg.3.89) tato dve hatthi-upamāyo ekam ādāsūpamañca dassetvā imamī suttam kathesi. Catūsu pana paccayesu taṇhāvivatṭanam pañcasu kāmaguṇesu chandarāgapphānam kalyāṇamittupanissayassa mahantabhbāvañca dassetvā **Rāhulasuttam** (su.ni.rāhulasutta) kathesi. Āgatāgataṭṭhāne bhavesu chandarāgo na kattabboti dassetum **Rāhulasamyuttam** (saṁ.ni.2.188ādayo) kathesi. “Aham sobhāmi, mama vanṇāyatanañ pasannan”ti attabhāvam nissāya gehassitachandarāgo na kattabboti **Mahārāhulovādasuttam** kathesi.

Tattha Rāhulasuttam imasmin nāma kāle vuttanti na vattabbarī. Tañhi abhiñhovādavasena vuttam. Rāhulasamyuttam sattavassikakālato paṭṭhāya yāva avassikabhippukkukālā vuttam. Mahārāhulovādasuttam atṭhārasa vassasāmañerakāle vuttam. Cūḍarāhulovādasuttam avassikabhippukkukāle vuttam. Kumārakapañhañca idañca Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttam sattavassikasāmañerakāle vuttam. Tesu Rāhulasuttam abhiñhovādattham, Rāhulasamyuttam, therassa vipassanāgabbhagahaṇattham, Mahārāhulovādañ gehassitachandarāgavinodanattham, Cūḍarāhulovādañ therassa pañcadasa-vimuttiparipācanīya-dhammaparipākakāle arahattagāhāpanattham vuttam. (MA.61./III,127.) Idañca pana sandhāya Rāhulatthero bhikkhusaṅghamajhe Tathāgatassa guṇam kathento idamāha--

“Kikīva bījam rakkheyya, cāmarī vālamuttamā;

Nipako sīlasampanno, mamaṁ rakkhi Tathāgato”ti. (apa.1.2.83).

Sāmañerapañham ayuttavacanapahānattham, idam Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttam sampajānamusāvādassa akaraṇatthaṁ vuttam.

Tattha **passasi** noti passasi nu. **Parittanti** thokam. **Sāmaññanti** samañadhammo. **Nikkujjivāti** adhomukham katvā. **Ukkujjivāti** uttānam katvā.

108. **Seyyathāpi, Rāhula, rañño nāgoti** ayam upamā sampajānamusāvāde saṁvararahitassa opammadassanattham vuttā. Tattha **Isādantoti** rathīsāsadisadanto (CS:pg.3.90) **Urulhavāti** abhivadḍhito ārohasampanno. **Abhijātoti** sujāto jātisampanno. **Saṅgāmāvacaroti** saṅgāmam otinṇapubbo. **Kammam karotīti** āgatāgate pavaṭtento ghāteti. Puratthimakāyādīsu pana puratthimakāyena tāva paṭisenāya phalakakoṭṭhakamuṇḍapākārādayo pāteti, tathā pacchimakāyena. Sīsena kammaṁ nāma niyametvā etam padesam maddissāmīti nivattitvā oloketi, ettakena satampi sahassampi dvedhā bhijjati. Kaṇṇehi kammaṁ nāma āgatāgate sare kaṇṇehi paharitvā pātanam. Dantehi kammaṁ nāma paṭihatthi-assahatthāroha-assārohapatadīnam vijjhānam. Naṅguṭhena (MA.61./III,128.) kammaṁ nāma naṅguṭhe bandhāya dīghāsilaṭṭhiyā vā ayamusalena vā chedanabhedanam. **Rakkhateva sonḍanti** sonḍam pana mukhe pakkhipitvā rakkhati.

Tatthāti tasmiṁ tassa hatthino karaṇe. **Apariccattanti** anissaṭṭham, paresam jayam amhākañca parājayam passīti maññati. **Sonḍāyapi kammaṁ karotīti** ayamuggaram vā khadiramusalarūpā gahetvā samantā atṭhārasahatthaṭṭhānam maddati. **Pariccattanti** vissaṭṭham, idāni hatthiyodhādīsu na kutoci bhāyati, amhākaṁ jayam paresañca parājayam passīti maññati. **Nāham tassa kiñci pāpanti** tassa dukkaṭādi-āpattivitikkame vā mātughātakādikammesu vā kiñci pāpam akattabbam nāma natthi. **Tasmā tiha teti** yasmā sampajānamusāvādino akattabbam pāpam nāma natthi, tasmā tayā hasāyapi davakamyatāyapi musā na bhanissāmīti sikkhitabbam. **Paccavekkhaṇatthoti** olakanattho, yam mukhe vajjām hoti, tassa dassanatthoti vuttam hoti. **Paccavekkhitvā paccavekkhitvāti** oloketvā oloketvā.

109. **Sasakkam na karaṇiyanti** ekamseve na kātabbam. **Paṭisāṁhareyyasīti** nivatteyyāsi mā kareyyāsi. **Anupadajjeyyāsīti** anupadeyyāsi upatthambheyyāsi punappunam kareyyāsi. **Ahorattānusikkhīti** rattiñca divañca sikkhamāno.

(MA.61./III,129.) 111. **Atṭiyitabbanti** atṭena pīlitena bhavitabbam. **Harāyitabbanti** lajjitabbam. **Jigucchitabbanti** gūtham disvā viya jigucchā uppādetabbā. Manokammassa pana adesanāvatthukattā idha desetabbanti na vuttam. Kittake pana ṭhāne kāyakammavacīkammāni (CS:pg.3.91) sodhetabbāni, kittake manokammanti. Kāyakammavacīkammāni tāva ekasmim purebhatteyeva sodhetabbāni. Bhattakiccam katvā divāṭṭhāne nisinnena hi paccavekkhitabbam “Aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva imasmim ṭhāne nisajjā atthi nu kho me imasmim antare paresam appiyam kāyakammam vā vacīkammam vā”ti. Sace atthīti jānāti, desanāyuttam desetabbam, āvikaraṇayuttam āvikātabbam. Sace natthi, teneva pītipāmojjena vihātabbam. Manokammam pana etasmim piṇḍapātariyesanaṭṭhāne sodhetabbam. Katham? “Atthi nu kho me ajja piṇḍapātariyesanaṭṭhāne rūpādīsu chando vā rāgo vā paṭigham vā”ti? Sace atthi, “puna na evam karissāmī”ti citteneva adhiṭṭhātabbam. Sace natthi, teneva pītipāmojjena vihātabbam.

112. **Samañā vā brāhmaṇā vāti** Buddhā vā paccekabuddhā vā Tathāgatasāvakā vā. **Tasmātihāti** yasmā atītepi evam parisodhesum, anāgatepi parisodhessanti, etarahipi

parisodhenti, tasmā tumhehipi tesam anusikkhantehi evam sikkhitabbanti attho. Sesam sabbattha uttānameva. Imam pana desanam Bhagavā yāva bhavaggā ussitassa ratanarāsino yojaniyamaṇikkhandhena kūṭam gaṇhanto viya neyyapuggalavasena pariniṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.62./III,130.)

(M.62.) 2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā

113. Evaṁ me sutanti Mahārāhulovādasuttam. Tattha **piṭṭhito piṭṭhito anubandhīti** dassanam avijahitvā gamanam abbocchinnam katvā pacchato pacchato iriyāpathānubandhanena anubandhi. Tadā hi Bhagavā pade padam nikhipanto vilāsitagamanena purato purato gacchati, Rāhulatthero dasabalassa padānupadiko hutvā pacchato pacchato.

Tattha Bhagavā supupphitasālavanamajjhagato subhūmi-otaraṇatthāya nikkhantamattavaravāraṇo viya virocittha, Rāhulabhaddo ca varavāraṇassa pacchato (CS:pg.3.92) nikkhantagajapotako viya. Bhagavā sāyanhasamaye maṇiguhato nikkhmitvā gocarām paṭipanno kesarasīho viya, Rāhulabhaddo ca sīhamigarājānam anubandhanto nikkhantasīhapotako viya. Bhagavā maṇipabbatasassirikavanasaṇḍato dāṭhabalo mahābyaggho viya, Rāhulabhaddo ca byaggharajānam anubandhabhyagghapotako viya. Bhagavā simbalidāyato nikkhantasupaṇṇarājā viya, Rāhulabhaddo ca supraṇṇarājassa pacchato nikkhantasupaṇṇapotako viya. Bhagavā cittakūṭapabbatato gaganatalām pakkandasuvaṇṇahaṁsarājā viya, Rāhulabhaddo ca hamsādhipatim anupakkhandahamṣapotako viya. Bhagavā (MA.62./III,131.) mahāsaram ajjhogālhā suvaṇṇamahānāvā viya, Rāhulabhaddo ca suvaṇṇanāvarī pacchā anubandhanāvāpotako viya. Bhagavā cakkaranānubhāvena gaganatale sampayātacakka vattirājā viya, Rāhulabhaddo ca rājānam anusampayātapiṇḍayakaratanām viya. Bhagavā vigatavalāhakaṁ nabham paṭipannatārakarājā viya, Rāhulabhaddo ca tārakādhipatino anumaggapaṭipannā parisuddha-osadhitārakā viya.

Bhagavāpi mahāsammatapaveniyam okkākarājavamse jāto, Rāhulabhaddopi. Bhagavāpi saṅkhe pakkhittakhīrasadiso suparisuddhajātikhattiya kule jāto, Rāhulabhaddopi. Bhagavāpi rajjaṁ pahāya pabbajito, Rāhulabhaddopi. Bhagavatopi sarīram dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇapāṭīmaṇḍitaṁ devanagaresu samussitaratanatoraṇam viya sabbapāliphullo pāricchattako viya ca atimano haraṇam, Rāhulabhaddassāpi. Iti dvepi abhinīharasampannā, dvepi rājapabbajitā, dvepi khattiyasukhumālā, dvepi suvaṇṇavaṇṇā, dvepi lakkhaṇasampannā ekamaggam paṭipannā paṭipāṭiyā gacchantānam dvinnam candamandalānam dvinnam sūriyamanḍalānam dvinnam sakkasuyāmasantusitasunimmitavasavattimahābrahmādīnam siriyā sirim abhibhavamānā viya virocīmu.

Tatrāyasmā Rāhulo Bhagavato piṭṭhito piṭṭhito gacchantova pādatatalato yāva upari kesantā Tathāgatām ālokesi. So Bhagavato Buddhavesavilāsam disvā “sobhati Bhagavā dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavicitasarīro byāmappabhāparikkhittatāya

vippakinnasuvannacuṇṇamajjhagato viya, vijjulatāparikkhitto (MA.62./III,132.) kanakapabbato viya, yantasuttasamākaḍḍhitaratanavicittam suvaṇṇa-agghikam viya, rattapāṁsukūlacīvaraṭaṭicchannopi rattakambalaparikkittakanakapabbato viya, pavālalatāpaṭimāṇḍitam suvaṇṇa-agghikam viya (CS:pg.3.93) cīnapiṭṭhacuṇṇapūjitatm suvaṇṇacetiyam viya, lākhārasānulitto kanakayūpo viya, rattavalāhakantarato tañkhaṇabbhuggatapuṇṇacando viya, aho samatiṁsapāramitānubhāvasajjitassa attabhāvassa sirītsampatti”ti cintesi. Tato attānampi oloketvā-- “Ahampi sobhāmi. Sace Bhagavā catūsu mahādīpesu cakkavattirajjam akarissā, mayham pariṇāyakaṭṭhānantaram adassa. Evarām sante ativiya Jambudīpatalām asobhissā”ti attabhāvām nissāya gehassitam chandarāgam uppādesi.

Bhagavāpi purato gacchantova cintesi-- “paripuṇṇacchavimānsalohito dāni Rāhulassa attabhāvo. Rajanīyesu rūpārammaṇādīsu hi cittassa pakkhandanakālo jāto, kiṁ bahulatāya nu kho Rāhulo vītināmetī”ti. Atha sahāvajjaneneva pasanna-udake maccharām viya, parisuddhe ādāsamaṇḍale mukhanimittam viya ca tassa tam cittuppādaṁ addasa. Disvāva-- “Ayam Rāhulo mayham atrajo hutvā mama pacchato āgacchanto ‘aham sobhāmi, mayham vanṇāyatanaṁ pasannan’ti attabhāvām nissāya gehassitachandarāgam uppādeti, atitthe pakkhando uppatham paṭipanno agocare carati, disāmūlha-addhiko viya agantabbam disam gacchat. Ayam kho panassa kileso abbhantare vaḍḍhanto attatthampi yathābhūtarām passitum na dassati, paratthampi, ubhayatthampi. Tato nirayepi paṭisandhim gaṇhāpessati, tiracchānayoniyampi, pettivisayepi, asurakāyepi, sambādhēpi mātukucchisminti anamatagge saṁsāravatṭe paripātessati. Ayañhi--

(MA.62./III,133.) Anathajanano lobho, lobho cittappakopano.

Bhayamantarato jātam, tam janō nāvabujjhati.

Luddho attham na jānāti, luddho dhammarām na passati;

Andhatamam tādā hoti, yam lobho sahate naram. (itiv.88)--

Yathā kho pana anekaratanapūrā mahānāvā bhinnaphalakantarena udakam ādiyamānā muhuttampi na ajjhupekkhitabbā hoti, vegenassā vivaram pidahitum vaṭṭati, evamevarām ayampi na ajjhupekkhitabbo. Yāvassa ayam kileso abbhantare sīlaratanādīni na vināseti, tāvadeva nam niggaṇhissāmī”ti ajjhāsayamakāsi. Evarūpesu pana thānesu Buddhānam nāgavilokanaṁ (CS:pg.3.94) nāma hoti. Tasmā yantena parivattitasuvanṇapāṭimā viya sakalakāyeneva parivattetvā thito Rāhulabhaddam āmantesi. Tam sandhāya “Atha kho Bhagavā apaloketvā”ti-ādi vuttam.

Tattha **yamkiñci rūpanti**-ādīni sabbākārena **Visuddhimagge** khandhaniddese vitthāritāni. **Netam mama**ti-ādīni mahāhatthipadopame vuttāni. **Rūpameva nu kho Bhagavāti** kasmā pucchat? Tassa kira-- “sabbam rūpam netam mama, nesohamasmi na meso attā”ti sutvā-- “Bhagavā sabbam rūpam vipassanāpaññāya evam datthabbanti vadati, vedanādīsu nu kho katham paṭipajjitabban”ti nayo udapādi. Tasmā tasmim naye thito pucchat. Nayakusalo hesa āyasmā Rāhulo, idam na kattabbanti (MA.62./III,134.) vutte idampi na kattabbam idampi na kattabbamevāti nayasatenapi nayasahassenapi paṭivijjhati. Idam kattabbanti vuttepi eseava nayo.

Sikkhākāmo hi ayam āyasmā, pātova gandhakuṭiparivenē patthamattam vālikam okirati-- “Ajja sammāsambuddhassa santikā mayham upajjhāyassa santikā ettakam ovādam ettakam paribhāsam labhāmī”ti. Sammāsambuddhopi nam etadagge ṭhapento-- “Etadaggarām, bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam sikkhākāmānam yadidam Rāhulo”ti (a.ni.1.209) sikkhāyameva aggam katvā ṭhapesi. Sopi āyasmā

bhikkhusaṅghamajjhe tameva sīhanādaṁ nadi--
 “Sabbametam abhiññāya, dhammarājā pitā mama;
 Sammukhā bhikkhusaṅghassa, etadagge ṭhapesi marū.
 Sikkhākāmānaham aggo, dhammarājena thomito;
 Saddhāpabbajitānañca, sahāyo pavaro mama.
 Dhammarājā pitā mayham, dhammārakkho ca pettiyo;
 Sāriputto upajjhāyo, sabbam me jinasāsanā”ti.

Athassa Bhagavā yasmā na kevalam rūpameva, vedanādayopi evam daṭṭhabbā, tasmā **rūpampi Rāhulāti**-ādimāha. **Ko najjāti** ko nu ajja. Therassa kira etadahosi “Sammāsambuddho mayham attabhāvanissitam chandarāgam īnatvā ‘samañena nāma evarūpo vitakko na vitakkitabbo’ti neva pariyāyena katham kthesi, gaccha bhikkhu rāhulam vadehi (**CS:pg.3.95**) ‘mā puna evarūpam vitakkam vitakkesī’ti na dūtam pesesi. Marū sammukkhe ṭhatvāyeva pana sabhaṇḍakam coram cūlāya gaṇhanto viya sammukhā Sugatovādaṁ adāsi. Sugatovādo ca nāma asaṅkheyehipi kappehi dullabho. Evarūpassa Buddhassa sammukhā ovādam labhitvā ko (**MA.62./III,135.**) nu viññū paṇḍitajātiko ajja gāmarū piṇḍāya pavisissatī”ti. Athesa āyasmā āhārakiccarān pahāya yasmiṁ nisinnatābhāne ṭhitena ovādo laddho, tatova paṭinivattetvā aññatarasmiṁ rukkhamūle nisidi. Bhagavāpi tam āyasmantam nivattamānam disvā na evamāha-- “Mā nivatta tāva, Rāhula, bhikkhācārakālo te”ti. Kasmā? Evarū kirassa ahosi -- “Ajja tāva kāyagatāsatī-amatabhōjanām bhuñjatū”ti.

Addasā kho āyasmā Sāriputtō Bhagavati gate pacchā gacchanto addasa. Etassa kirāyasmato ekakassa viharato aññām vattam, Bhagavatā saddhim viharato aññām. Yadā hi dve aggasāvakā ekākino vasanti, tadā pātova senāsanam sammajjītvā sarīrapaṭijagganam katvā samāpattiṁ appetvā sannisinnā attano cittaruciyā bhikkhācāram gacchanti. Bhagavatā saddhim viharantā pana therā evam na karonti. Tadā hi Bhagavā bhikkhusaṅghaparivāro paṭhamam bhikkhācāram gacchat. Tasminī gate therō attano senāsanā nikkhāmitvā-- “bahūnarū vasanaṭhāne nāma sabbeva pāsādikam kātuṁ sakkonti vā, na vā sakkontī”ti tattha tattha gantvā asammaṭham ṭhānam sammajjati. Sace kacavaro achaḍḍito hoti, tam chaddeti. Pānīyatāhettabbatṭhānamhi pānīyakūṭe asati pānīyaghaṭam ṭhapeti. Gilānānam santikam gantvā, “Āvuso, tumhākaṁ kim āharāmi, kim vo icchitabban”ti? Pucchat. Avassikadaharānam santikam gantvā -- “Abhiramatha, āvuso, mā ukkaṇṭhittha, patipattisārakaṁ Buddhasāsanā”ti ovadati. Evam katvā sabbapacchā bhikkhācāram gacchat. (**MA.62./III,136.**) Yathā hi cakkavatti kuhiñci gantukāmo senāya parivārito paṭhamam nikkhāmati, pariṇāyakaratanam senaṅgāni saṁvidhāya pacchā nikkhāmati, evam saddhammacakkavatti Bhagavā bhikkhusaṅghaparivāro paṭhamam nikkhāmati, tassa Bhagavato pariṇāyakaratanabhūto dhammasenāpati imam kiccam katvā sabbapacchā nikkhāmati. So evam nikkhanto tasmiṁ divase aññatarasmiṁ rukkhamūle nisinnam Rāhulabhaddam addasa. Tena vuttam “pacchā gacchanto addasā”ti.

Atha (**CS:pg.3.96**) kasmā ānāpānassatiyam niyojesi? Nisajjānucchavikattā. Thero kira “etassa Bhagavatā rūpakkammaṭhānam kathitan”ti anāvajjītvā yenākārena ayam acalo anobaddho hutvā nisinno, idamassa etissā nisajjāya kammatābhānam anucchavikanti cintetvā evamāha. Tattha **ānāpānassatinti** assāsapassāse pariggahetvā tattha catukkapañcakajjhānam nibbattetvā vipassanam vaḍḍhetvā arahattam gaṇhāhīti dasseti.

Mahapphalā hotīti kīvamahapphalā hoti? Idha bhikkhu ānāpānassatiṁ anuyutto ekāsane nisinnova sabbāsave khepetvā arahattam pāpuṇāti, tathā asakkonto marañakāle

samasīsī hoti, tathā asakkonto devaloke nibbattitvā dhammakathikadevaputtassa dhammamā sutvā arahattam pāpuṇāti, tato viraddho anuppanne Buddhuppāde paccekabodhim sacchikaroti, tam asacchikaronto Buddhanām sammukhībhāve Bāhiyattherādayo viya khippābhiñño hoti, evam mahapphalā. **Mahānisamāsāti** tasseva vevacanam. Vuttampi cetam--

(MA.62./III,137.) “Ānāpānassatī yassa, paripuṇṇā subhāvitā.

Anupubbam paricitā, yathā Buddhenā desitā.

Somam lokam pabhāseti, abbhā muttova candimā”ti.(theragā.548 paṭi.ma.1.1.60)--

Imam mahapphalataṁ sampassamāno thero saddhivihārikam tattha niyojeti.

Iti Bhagavā rūpakammaṭhānam, thero ānāpānassatinti ubhopi kammaṭhānam ācikkhitvā gatā, Rāhulabhaddo vihāreyeva ohīno. Bhagavā tassa ohīnabhāvam jānantopi neva attanā khādanīyam bhojanīyam gahetvā agamāsi, na Ānandatherassa hatthe pesesi, na pasenadimahārāja-Anāthapiṇḍikādīnam saññam adāsi. Saññāmattakañhi labhitvā te kājabhattam abhihareyyum. Yathā ca Bhagavā, evam Sāriputtattheropi na kiñci akāsi. Rāhulatthero nirāhāro chinnabhatto ahosi. Tassa panāyasmato-- “Bhagavā mām vihāre ohīnam jānantopi attanā laddhaṇḍapātam nāpi sayam gahetvā āgato, na aññassa hatthe pahiṇi (CS:pg.3.97) na manussānam saññam adāsi, upajjhāyopi me ohīnabhāvam jānanto tatheva na kiñci akāsī”ti cittampi na uppannam, kuto tappaccayā omānam vā atimānam vā janessati. Bhagavatā pana ācikkhitakammaṭhānameva purebhattampi pacchābhettampi-- “iti rūpam aniccam, itipi dukkham, itipi asubham, itipi anattā”ti aggim abhimatthento viya nirantarām manasikatvā sāyanhasamaye cintesi-- “Aham upajjhāyena ānāpānassatim bhāvehīti (MA.62./III,138.) vutto tassa vacanam na karissāmi. Acariyupajjhāyānañhi vacanam akaronto dubbaco nāma hoti. ‘Dubbaco Rāhulo, upajjhāyassapi vacanam na karotī’ti ca garahuppattito kakkhalatarā pīlā nāma natthī”ti bhāvanāvidhānam pucchitukāmo Bhagavato santikam agamāsi. Tam dassetum **atha kho ḥāyasmā Rāhuloti**-ādi vuttam.

114. Tattha **paṭisallānāti** ekībhāvato. **Yamkiñci Rāhulāti** kasmā? Bhagavā ānāpānassatim puṭṭho rūpakammaṭhānam kathefti. Rūpe chandarāgapphānattham. Evam kirassa ahosi-- “Rāhulassa attabhāvam nissāya chandarāgo uppanno, hetṭhā cassa saṅkhepena rūpakammaṭhānam kathitam. Idānissāpi dvicattālīsāya ākārehi attabhāvam virājetvā visaṅkharitvā tamnissitatam chandarāgam anuppattidhammadatam āpādēssāmī”ti. Atha ākāsadhadhāturā kasmā vitthāresī? Upādārūpadassanattham. Hetṭhā hi cattāri mahābhūtāneva kathitāni, na upādārūpam. Tasmā iminā mukhena tam dassetum ākāsadhadhātum vitthāresi. Apica ajjhattikena ākāsenā paricchinnarūpampi pākaṭam hoti.

Ākāsenā paricchinnam, rūpam yāti vibhūtataṁ;

Tassevam āvibhāvattham, tam pakāsesi nāyako.

(MA.62./III,139.) Ettha pana purimāsu tāva catūsu dhātūsu yam vattabbarām, tam mahāhatthipadopame vuttameva.

118. Ākāsadhadhāyam **ākāsagatanti** ākāsabhāvam gatam. **Upādinnanti**-ādinnam gahitam parāmaṭṭham, sarīraṭṭhakanti attho. **Kaṇṇacchiddanti** marīsalohitādīhi asamphuṭṭhakanṇavivaram. Nāsacchiddādīsupi eseva nayo. **Yena** (CS:pg.3.98) **cāti** yena chiddena. **Ajjhoharatīti** anto paveseti, jivhābandhanato hi yāva udarapaṭalā manussānam vidatthicaturaṅgularām chiddaṭṭhānam hoti. Tam sandhāyetam vuttam. **Yattha cāti** yasmiñ okāse. **Santiṭṭhatīti** patiṭṭhāti. Manussānañhi mahantam paṭaparissāvanamattañca udarapaṭalam nāma hoti. Tam sandhāyetam vuttam. **Adhobhāgam nikkhamaṭīti** yena heṭṭhā nikhamati. Dvattimsahatthamattam

ekavīsatiyā ṭhānesu vaṇkarām antarām nāma hoti. Tam sandhāyetarām vuttarām. **Yam vā panaññampīti** iminā sukhumasukhumām cammamāmsādi-antaragatañceva lomakūpabhāvena ca ṭhitarām ākāsam dasseti. Sesametthāpi pathavīdhātu-ādīsu vuttanayeneva veditabbaṁ.

119. Idānissa tādibhāvalakkhaṇam ācikkhanto **pathavīsamanti**-ādimāha. Itthāniṭṭhesu hi arajjanto adussanto tādī nāma hoti. **Manāpāmanāpāti** ettha atṭha lobhasahagatacittasampayuttā manāpā nāma, dve domanassacittasampayuttā amanāpā nāma. **Cittām na pariyādāya ṭhassantīti** ete phassā uppajjivtā tava cittarām antomuṭṭhigataṁ karonto viya pariyādāya gahetvā ṭhātum na sakkhissanti “Aham sobhāmi, mayham vaṇṇāyatanām pasannan”ti puna attabhāvam nissāya chandarāgo nuppajjissati. **Gūthagatanti**-ādīsu gūthameva gūthagataṁ. Evaṁ sabbattha.

Na katthaci patiṭṭhitoti pathavīpabbatarukkhādīsu ekasmimpi na patiṭṭhito, yadi hi pathaviyām patiṭṭhito bhaveyya, pathaviyā bhijjamānāya saheva bhijjeyya, pabbate patamāne saheva pateyya, rukkhe chijjamāne saheva chijjeyya.

120. Mettam Rāhulāti kasmā ārabhi? Tādibhāvassa kāraṇadassanatthām. Heṭṭhā hi tādibhāvalakkhaṇarām dassitarām, na ca sakkā aham tādī homīti akāraṇā bhavitum, napi “Aham uccākulappasuto bahussuto lābhī, marū rājarājamahāmattādayo bhajanti, aham tādī homī”ti imehi kāraṇehi koci tādī nāma hoti, mettādibhāvanāya pana hotīti tādibhāvassa kāraṇadassanatthām imam desanām ārabhi.

Tattha (**CS:pg.3.99**) **bhāvayatoti** upacāram vā appanām vā pāpentassa. **Yo byāpādoti** yo satte kopo, so pahīyissati. **Vihesāti** pāṇi-ādīhi sattānam vihirīsanām. **Aratīti** pantasenāsanesu ceva adhikusaladhammesu ca ukkanṭhitatā. **Paṭighoti** yattha katthaci sattesu saṅkhāresu ca paṭīhaññanakileso. (**MA.62./III,141.**) **Asubhanti** uddhumātakādīsu upacārappanām. Uddhumātakādīsu asubhabhāvanā ca nāmesā vitthārato **Visuddhimage** kathitāva. **Rāgoti** pañcakāmaguṇikarāgo. **Aniccasaññanti** aniccānupassanāya sahajātasaññām. Vipassanā eva vā esā asaññāpi saññāsīsenā saññāti vuttā. **Asmimānoti** rūpādīsu asmīti māno.

121. Idāni therena pucchitam pañham vitthārento **ānāpānassatinti**-ādimāha. Tattha idam kammatthānañca kammatthānabhāvanā ca pāli-attho ca saddhīm ānisamāsakathāya sabbo sabbākārena **Visuddhimage** anussatiniddese vitthāritoyeva. Imam desanām Bhagavā neyyapuggalavaseneva pariniṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māhārāhulovādasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.63.)3.Cūlamālukyasuttavanṇanā

122. Evaṁ me sutanti Mālukyasuttam. Tattha **mālukyaputtassāti** evamāmakassa therassa. **Ṭhapitāni paṭikkhittānīti** diṭṭhigatāni nāma na byākātabbānīti evam ṭhapitāni ceva paṭikkhittāni ca. **Tathāgatoti** satto. **Tam me na ruccatīti** tam abyākaraṇām mayham na ruccati. (**MA.63./III,142.**) **Sikkham paccakkhāyāti** sikkham paṭikkhipitvā.

125. Ko santo kam paccācikkhasīti yācako vā hi yācitakam paccācikkheyā, yācitako vā yācakam. Tvaṁ neva yācako na yācitako, so dāni tvaṁ ko santo kam

paccācikkhasīti attho.

126. **Viddho** (CS:pg.3.100) **assāti** parasenāya tħitenā viddho bhaveyya. **Gālhapalepanenāti** bahalalepanena. **Bhisakkanti** vejjar. **Sallakattanti** sallakantanaṁ sallakantiyasuttavācakam. **Akkassāti** akkavāke gahetvā jiyan karonti. Tena vuttam “akkassā”ti. **Saṇhassāti** veñuvilīvassa. Maruvākhīrapaṇṇīnampi vākehiyeva karonti. Tena vuttam **yadi vā maruvāya yadi vā khīrapaṇṇinoti**. **Gacchanti** pabbatagacchanadīgacchādīsu jātam. **Ropimanti** ropetvā vaḍḍhitam saravanato saraṁ gahetvā katom. **Sithilahanunoti** evaṁnāmakassa pakkhino. **Bheravassāti** kālaśīhassa. **Semhārassāti** makkaṭassa. **Evaṁ noti** etāya diṭṭhiyā sati na hotīti attho.

127. **Attheva jāti**ti etāya diṭṭhiyā sati brahmacariyavāsova natthi, jāti pana attihiyeva. Tathā jarāmaraṇādīnīti dasseti. **Yesāhanti** yesam aham. **Nighātantī** upaghātām vināsam. Mama sāvakā hi etesu nibbinnā idheva nibbānam pāpuṇantīti adhippāyo.

(MA.62./III,143.) 128. **Tasmātihāti** yasmā abyākatametam, catusaccameva mayā byākatam, tasmāti attho. **Na hetam mālukyaputta atthasāmhitanti** etam diṭṭhigataṁ vā etarū byākaranām vā kāraṇanissitarū na hoti. **Na ādibrahmacariyakanti** brahmacariyassa ādimattampi pubbabhāgasīlamattampi na hoti. **Na nibbidāyāti**-ādīsu vatṭe nibbindanatthāya vā virajjhānatthāya vā vatṭanirodhāya vā rāgādivūpasamanatthāya vā abhiññeyye dhamme abhijānanatthāya vā catumaggasaṅkhātasambodhatthāya vā asaṅkhatanibbānasacchikiryatthāya vā na hoti. **Etaṁ hīti** etam catusaccabyākaraṇam. **Ādibrahmacariyakanti** brahmacariyassa ādibhūtam pubbapadaṭṭhānam. Sesam vuttpativipakkhanayena veditabbaṁ. Imampi desanam Bhagavā neyyapuggalavasena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlamālukyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.64.)4.Mahāmālukyasuttavaṇṇanā

129. **Evaṁ** (CS:pg.3.101) **me sutanti** Mahāmālukyasuttam. Tattha **orambhāgiyānīti** heṭṭhā koṭhāsikāni kāmabhāve nibbattisāmvattanikāni. **Saṁyojanānīti** bandhanāni. (MA.64./III,144.) **Kassa kho nāmāti** kassa devassa vā manussassa vā desitāni dhāresi, kim tvameveko assosi, na añño kocīti? **Anusetīti** appahīnatāya anuseti. Anusayamāno saṁyojanam nāma hoti.

Ettha ca Bhagavatā saṁyojanam pucchitam, therenapi saṁyojanameva byākatam. Evaṁ santepi tassa vāde Bhagavatā doso āropito. So kasmāti ce? Therassa tathāladdhikattā. Ayañhi tassa laddhi “samudācārakkhaṇeyeva kilesehi saṁyutto nāma hoti, itarasmiṁ khaṇe asamyutto”ti. Tenassa Bhagavatā doso āropito. Athāyasmā Ānando cintesi--“Bhagavatā bhikkhusaṅghassa dhammarūpa desessāmīti attano dhammatāyeva ayaṁ dhammadesanā āraddhā, sā iminā apanḍitena bhikkhunā visamvāditā. Handāharūpam Bhagavantam yācītvā bhikkhūnam dhammarūpa desessāmī”ti. So evamakāsi. Tam dasseturū “evaṁ vutte āyasmā Ānando”ti-ādi vuttam.

Tattha **sakkāyadiṭṭhipariyuṭṭhitenāti** sakkāyadiṭṭhiyā gahitena abhibhūtena. **Sakkāyadiṭṭhiparetenāti** sakkāyadiṭṭhiyā anugatena. **Nissaraṇāntī** diṭṭhinissaraṇam

nāma nibbānam, tam yathābhūtam nappajānāti. **Appatīvinitāti** avinoditā anīhaṭā. **Orambhāgiyam samyojananti** heṭṭhābhāgiyasamyojanam nāma hoti. Sesapadesupi eseva nayo. Sukkapakkho uttānatthoyeva. “Sānusayā pahīyatī”ti vacanato panettha ekacce “aññam samyojanam añño anusayo”ti vadanti. “Yathā hi sabyañjanam bhattan”ti vutte bhattato aññam byañjanam hoti, evam “sānusayā”ti vacanato pariyoṭṭhanasakkāyadiṭṭhitō aññena anusayena bhavitabbanti tesam laddhi. Te “sasīsam pārupitvā” (MA.64./III,145.) ti-ādīhi paṭikkhipitabbā. Na hi sīsato añño puriso atthi. Athāpi siyā-- “yadi tadeva samyojanam so anusayo, evam sante Bhagavatā therassa (CS:pg.3.102) taruṇūpamo upārambho du-āropito hotī”ti. Na du-āropito, kasmā? Evam laddhikattāti vitthāritametam. Tasmā soyeva kileso bandhanatthena samyojanam, appahīnatthena anusayoti imamattham sandhāya Bhagavatā “sānusayā pahīyatī”ti evam vuttanti veditabbam.

132. Tacam chetvāti-ādīsu idam opammasaṁsandanam -- tacacchedo viya hi samāpatti daṭṭhabbā, pheggucchedo viya vipassanā, sāracchedo viya maggo. Paṭipadā pana lokiyalokuttaramissakāva vaṭṭati. Evamete daṭṭhabbāti evarūpā puggalā evam daṭṭhabbā.

133. Upadhivivekāti upadhivivekena. Iminā pañcakāmaguṇaviveko kathito. **Akusalānam dhammānam pahānāti** iminā nīvaraṇappahānam kathitam. **Kāyaduṭṭhullānam paṭippassaddhiyāti** iminā kāyālasiyapaṭippassaddhi kathitā. **Vivicceva kāmehīti** upadhivivekena kāmehi vinā hutvā. **Vivicca akusalehīti** akusalānam dhammānam pahānena kāyaduṭṭhullānam paṭippassaddhiyā ca akusalehi vinā hutvā. **Yadeva tattha hotīti** yanī tattha antosamāpattikkhaṇeyeva samāpattisamuṭṭhitañca rūpādidhammajātam hoti. (MA.64./III,146.) **Te dhammeti** te rūpagatanti-ādinā nayena vutte rūpādayo dhamme. **Aniccatoti** na niccato. **Dukkhatoti** na sukhato. **Rogatoti-ādīsu ābādhātthena** rogato, antodosatthena **gaṇdoto**, anupaviddhaṭthena dukkhajananaṭthena ca **sallato**, dukkhaṭthena **aghato**, rogaṭthena **ābādhato**, asakaṭthena **parato**, palujjanatthena **palokato**, nissattaṭthena **suññato**, na attaṭthena **anattato**. Tattha aniccato, palokatoti dvīhi padehi aniccalakkhaṇam kathitam, dukkhatoti-ādīhi chahi dukkhalakkhaṇam, parato suññato anattatoti tīhi anattalakkhaṇam.

So tehi dhammehīti so tehi evam tilakkhaṇam āropetvā diṭṭhehi antosamāpattiyam pañcakkhandhadhammehi. **Cittam paṭivāpetīti** cittam paṭisamharati moceti apaneti. **Upasāṁharatīti** vipassanācittam tāva savanavasena (CS:pg.3.103) thutivasena pariyoṭṭivasena paññattivvasena ca etam santam nibbānanti evam asaṅkhatāya amatāya dhātuyā upasāṁharati. Maggacittam nibbānam ārammaṇakaraṇavaseneva etam santametaṁ pañṭanti na evam vadati, iminā pana ākārena tam paṭivijjhanto tattha cittam upasāṁharatīti attho. **So tattha ṭhitoti** tāya tilakkhaṇārammaṇāya vipassanāya ṭhito. **Āsavānam khayaṁ pāpuṇātīti** anukkamena cattāro magge bhāvetvā pāpuṇātīti **Teneva dhammarāgenāti** samathavipassanādhamme chandarāgena. Samathavipassanāsu hi sabbaso chandarāgam pariyoḍātum sakkonto arahattam pāpuṇātīti, asakkonto anāgāmī hoti.

(MA.64./III,147.) **Yadeva tattha hoti vedanāgatanti** idha pana rūpaṁ na gahitam. Kasmā? Samatikkantattā. Ayañhi heṭṭhā rūpāvacarajjhānam samāpajjītvā rūpaṁ atikkamitvā arūpāvacarasamāpattirūpā samāpannoti samathavasenapinena rūpaṁ atikkantam, heṭṭhā rūpaṁ sammadeva sammasitvā tam atikkamma idāni arūpam sammasatīti vipassanāvasenapinena rūpaṁ atikkantam. Arūpe pana sabbasopi rūpaṁ natthīti tam sandhāyapi idha rūpaṁ na gahitam.

Atha kiñcarahīti kim pucchāmīti pucchati? Samathavasena gacchato cittekaggatā

dhuram hoti, so cetovimutto nāma. Vipassanāvasena gacchato paññā dhuram hoti, so paññāvimutto nāmāti ettha therassa kañkhā natthi. Ayaṁ sabhāvadhammoyeva, samathavaseneva pana gacchantesu eko cetovimutto nāma hoti, eko paññāvimutto. Vipassanāvasena gacchantesupi eko paññāvimutto nāma hoti, eko cetovimuttoti ettha kiṁ kāraṇanti pucchatī.

Indriyavemattataṁ vadāmīti indriyanānattatam vadāmi. Idam vuttam hoti, na tvam, Ānanda, dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutam paṭivijjhī, tena te etam apākaṭam. Aham pana paṭivijjhīm, tena me etam pākaṭam. Ettha hi indriyanānattatā kāraṇam. Samathavaseneva hi gacchantesu ekassa bhikkhuno cittekaggatā dhuram hoti, so cetovimutto nāma hoti. Ekassa paññā dhuram hoti, so paññāvimutto nāma hoti. Vipassanāvaseneva ca gacchantesu ekassa paññā dhuram hoti, so paññāvimutto (CS:pg.3.104) nāma hoti. Ekassa cittekaggatā dhuram hoti, so cetovimutto (MA.64./III,148.) nāma hoti. Dve aggasāvakā samathavipassanādhurena arahattam pattā. Tesu dhammasenāpati paññāvimutto jāto, Mahāmoggallānatthero cetovimutto. Iti indriyavemattamettha kāraṇanti veditabbam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāmālukyasuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.65.)5.Bhaddālisuttavaṇṇanā

134. Evaṁ me sutanti Bhaddālisuttam. Tattha **ekāsanabhojananti** ekasmim purebhatte asanabhojanam, bhuñjitabbabhattanti attho. **Appābādhatanti-ādīni** kakacopame vitthāritāni. **Na ussahāmīti** na sakkomi. **Siyā kukkuccām siyā vippaṭisāro**ti evam bhuñjanto yāvajīvam brahmacariyam caritum sakkissāmi nu kho, na nu khoti iti me vippaṭisārakukkuccām bhaveyyāti attho. **Ekadesam bhuñjitvāti** porānakattherā kira patte bhattam pakkhipitvā sappimhi dinne sappinā uṇhameva thokam bhuñjitvā hatthe dhovitvā avasesam bahi nīharitvā chāyūdakaphāsuke ṭhāne nisīditvā bhuñjanti. Etam sandhāya Satthā āha. Bhaddāli, pana cintesi-- “sace sakim pattam pūretvā dinnam bhattam bhuñjitvā puna pattam dhovitvā odanassa pūretvā (MA.65./III,149.) laddham bahi nīharitvā chāyūdakaphāsuke ṭhāne bhuñjeyya, iti evam vaṭṭeyya, itarathā ko sakkotī”ti. Tasmā **evampi kho aham, bhante, na ussahāmīti** āha. Ayam kira atīte anantarāya jātiyā kākayoniyam nibbatti. Kākā ca nāma mahāchātakā honti. Tasmā Chātakatthero nāma ahosi. Tassa pana viravantasseva Bhagavā tam madditvā ajjhōththaritvā-- “yo pana bhikkhu vikāle khādanīyam vā bhojanīyam vā khādeyya vā bhuñjeyya vā pācittiyā”ti (pāci.248) sikkhāpadam paññāpesi. Tena vuttam **atha kho ayasmā, bhaddāli, ...pe... anussāham pavedesīti**.

Yathā (CS:pg.3.105) **tanti** yathā aññopi sikkhāya na paripūrakārī ekavihārepi vasanto satthu sammukhībhāvarū na dadeyya, tatheva na adāsīti attho. Neva Bhagavato upaṭṭhānam agamāsi, na dhammadesanaṭṭhānam na vitakkamālakām, na ekam bhikkhācāramaggam paṭipajji. Yasmim kule Bhagavā nisīdati, tassa dvārepi na aṭṭhāsi. Sacassa vasanatthānam Bhagavā gacchati, so puretarameva ñatvā aññattha gacchati. Saddhāpabbajito kiresa kulaputto parisuddhasilo. Tenassa na añño vitakko ahosi,-- “mayā nāma udarakāraṇā Bhagavato sikkhāpadapaññāpanam paṭibāhitam,

ananucchavikam me katan”ti ayameva vitakko ahosi. Tasmā ekavihāre vasantopi lajjāya satthu sammukhībhāvam nādāsi.

135. Cīvarakammam karontī manussā Bhagavato cīvarasāṭakam adamsu, tam gahetvā cīvaram karonti. **Etam dosakanti** etam okāsametam aparādhām, satthu sikkhāpadam paññapentassa paṭibāhitakāraṇam sādhukam manasi karohīti attho. (**MA.65./III,150.**) **Dukkarataranti** vassañhi vasitvā disāpakkante bhikkhū kuhiṁ vasithāti pucchanti, tehi Jetavane vasimhāti vutte, “Āvuso, Bhagavā imasmim antovasse kataram jātakam kathesi, kataram suttantam, kataram sikkhāpadam paññapesī”ti pucchitāro honti. Tato “vikālabhojanasikkhāpadam paññapesi, bhaddāli, nāma naṁ eko thero paṭibāhi”ti vakkhanti. Tam sutvā bhikkhū-- “Bhagavatopī nāma sikkhāpadam paññapentassa paṭibāhitam ayuttam akāraṇan”ti vadanti. Evarī te ayam doso mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikāratam āpajjissatī maññamānā evamāhaṁsu. Apica aññepi bhikkhū pavāretvā satthu santikam āgamissanti. Atha tvam “ethāvuso, mama satthāram khamāpentassa sahāyā hothā”ti saṅgham sannipātessasi. Tattha āgantukā pucchissanti, “Āvuso, kim imināpi bhikkhunā katan”ti. Tato etamattham sutvā “Bhāriyam katarū bhikkhunā, dasabalam nāma paṭibāhissatī ayuttametan”ti vakkhanti. Evampi te ayam aparādho mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikāratam āpajjissatī maññamānāpi evamāhaṁsu. Atha vā Bhagavā pavāretvā cārikam pakkamissati, atha tvarī gatagataṭṭhāne Bhagavato khamāpanatthāya saṅgham sannipātessasi. Tatra disāvāsino (**CS:pg.3.106**) bhikkhū pucchissanti, “Āvuso, kim iminā bhikkhunā katan”ti ...pe... duppaṭikāratam āpajjissatī maññamānāpi evamāhaṁsu.

Etadavocāti appatirūpam mayā katarū, Bhagavā pana mahantepi aguṇe alaggitvā mayham accayam paṭiggaṇhissatī maññamāno etam “Accayo mām, bhante,”ti-ādivacanam avoca. (**MA.65./III,151.**) Tattha **accayoti** aparādho. **Mam accagamāti** mām atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu. **Āyatim samvarāyāti** anāgate sarīvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya. **Tagghāti** ekārēsa. **Samayopi kho te, bhaddālīti**, bhaddāli, tayā paṭivijjhittabbayuttakam ekam kāraṇam atthi, tampi te na paṭividdham na sallakkhitanti dasseti.

136. Ubhatobhāgavimuttoti-ādīsu dhammānusārī, saddhānusārīti dve ekacittakkhaṇikā maggasamaṇipuggalā. Ete pana sattapi ariyapuggale Bhagavatāpi evam āñāpetum na yuttam, Bhagavatā āñatte tesampi evarī kātum na yuttam. Atṭhānaparikappavasena pana ariyapuggalānam suvacabhāvadassanattham (**MA.65./III,152.**) Bhaddālītherassa ca dubbacabhāvadassanatthametam vuttam.

Api nu tvam tasmin samaye ubhatobhāgavimuttoti desanam kasmā ārabhi? Bhaddālissa niggahaṇattham. Ayañhettha adhippāyo-- bhaddāli, ime satta ariyapuggalā loke dakkhiṇeyyā mama sāsane sāmino, mayi sikkhāpadam paññapente paṭibāhitabbayutte kāraṇe sati etesam paṭibāhitum yuttam. Tvaṁ pana mama sāsanato bāhirako, mayi sikkhāpadam paññapente tuyham paṭibāhitum na yuttanti.

Ritto tucchoti anto ariyaguṇānam abhāvena rittako tucchako, issaravacane kiñci na hoti. **Yathādhammañ patikarosi**ti yathā dhammo thito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttam hoti. **Tam te mayam patiggaṇhāmāti** tam tava aparādhām mayam khamāma. **Vuddhi hesā, bhaddāli, ariyassa vinayeti** esā, bhaddāli, ariyassa Vinaye Buddhassa Bhagavato sāsane vuddhi nāma. Katamā? Accayam accayato disvā yathādhammañ paṭikaritvā āyatim sarīvarāpajjanā. Desanam pana puggalādhiṭṭhānam karonto “yo accayam accayato disvā yathādhammañ paṭikaroti, āyatim samvaram āpajjatī”ti āha.

137. Satthāpi (CS:pg.3.107) **upavadati**ti “Asukavihāravāsī asukassa therassa saddhivihāriko asukassa antevāsiko itthannāmo nāma bhikkhu lokuttaradhammam nibbattetum araññam paviñño”ti sutvā-- “Kim tassa araññavāseno, yo mayhaṁ pana sāsane sikkhāya aparipūrakārī”ti evam upavadati, sesapadesupi eseva nayo, apiceththa devatā na kevalam upavadanti, bheravārammaṇam dassetvā palāyanākārampi karonti. **Attanāpi attānanti** sīlam āvajjantassa sarikiliñṭhaṭṭhānam pākaṭam hoti, cittam vidhāvati, na kammaṭṭhānam allīyati. So “Kim mādisassa araññavāsenā”ti vippaṭisārī uṭṭhāya pakkamati. **Attāpi attānām upavaditoti** attanāpi attā upavadito, ayameva vā pāṭho. Sukkapakkho vuttapaccanīkanayena veditabbo. (MA.65./III,153.) **So vivicceva kāmeñhi-ādi** evam sacchikarotīti dassanatham vuttam.

140. Pasayha pasayha kāraṇam karonti appamattakepi dose niggahetvā punappunam kārenti. **No tathāti** mahantepi aparādhe yathā itaram, evam pasayha na kārenti. So kira, “Āvuso, Bhaddāli, mā cintayittha, evarūpaṁ nāma hoti, ehi satthāram khamāpehī”ti bhikkhusaṅghatopi, kañci bhikkhuṁ pesetvā attano santikam pakkosāpetvā, “bhaddāli, mā cintayittha, evarūpaṁ nāma hotī”ti evam satthusantikāpi anuggaham paccāsīsati. Tato “bhikkhusaṅghenāpi na samassāsito, satthārāpī”ti cintetvā evamāha.

Atha Bhagavā bhikkhusaṅghopī satthāpi ovaditabbayuttameva ovadati, na itaranti dassetum **idha, bhaddāli, ekacoti-ādimāha**. Tattha **aññenāññanti-ādīni** Anumānasutte vitthāritāni. **Na sammā vattati**ti sammā vattampi na vattati. **Na lomam pātetīti** anulomavatte na vattati, vilomameva gañhāti. **Na nitthāram vattati**ti nitthāraṇakavattamhi na vattati, āpattivuṭṭhānattham turitaturito chandajāto na hoti.

Tatrāti tasmiṁ tassa dubbacakaraṇe. **Abhiññhāpattikoti** nirantarāpattiko. **Āpattibahuloti** sāpattikakālovassa buhu, suddho nirāpattikakālo appoti attho. **Na khippameva vūpasammati**ti khippam na vūpasammati, dīghasuttam hoti. Vinayadharā (CS:pg.3.108) pādadhammadhovanakāle (MA.65./III,154.) āgataṁ “gacchāvuso, vattavelā”ti vadanti. Puna kālām maññitvā āgataṁ “gacchāvuso, tuyham vihāravelā, gacchāvuso, sāmañerādīnām uddesadānavelā, amhākarām nhānavelā, therūpaṭṭhānabelā, mukhadhovanavelā”ti-ādīni vatvā divasabhāgepi rattibhāgepi āgataṁ uyyojentiyeva. “Kāya velāya, bhante, okāso bhavissati”ti vuttepi “gacchāvuso, tvarām imameva thānam jānāsi, asuko nāma Vinayadharatthero sinehapānaṁ pivati, asuko virecanam kāreti, kasmā turitosī”ti-ādīni vatvā dīghasuttameva karonti.

141. Khippameva vūpasammatiti lahum vūpasammati, na dīghasuttam hoti. Ussukkāpannā bhikkhū-- “Āvuso, ayam subbaco bhikkhu, janapadavāsino nāma gāmantasenāsane vasanaṭṭhānanisajjanādīni na phāsukāni honti, bhikkhācāropi dukkho hoti, sīghamassa adhikaraṇam vūpasamemā”ti sannipatitvā āpattito vuṭṭhāpetvā suddhante patiññhāpenti.

142. Adhiccaññhāpattikoti kadāci kadāci āpattim āpajjati. So kiñcāpi lajjī hoti pakatatto, dubbacattā panassa bhikkhū tatheva paṭipajjanti.

144. Saddhāmattakena vahati pemamattakenāti ācariyupajjhāyesu appamattikāya gehassitasaddhāya appamattakena gehassitapemena yāpeti. Paṭisandhiggahañasadisā hi ayam pabbajjā nāma, navapabbajito pabbajjāya gunam ajānanto ācariyupajjhāyesu pemamattena yāpeti, tasmā evarūpā saṅgañhitabbā. Appamattakampi hi saṅgahaṁ labhitvā pabbajjāya ṛhitā abhiññāpattā mahāsamaṇā bhavissantī. Ettakena kathāmaggena “ovaditabbayuttakam ovadanti, na itaran”ti imameva Bhagavatā dassitam. (MA.65./III,155.)

145. Aññāya sañṭhahimśūti arahatte patiññhāhiṁsu. **Sattesu hāyamānesūti** paṭipatti�ā hāyamānāya sattā hāyanti nāma. **Saddhamme**

antaradhāyamāneti paṭipattisaddhamme antaradhāyamāne. Paṭipattisaddhammopi hi paṭipattipūrakesu sattesu asati antaradhāyati nāma (CS:pg.3.109) **Āsavaṭṭhānīyāti** āsavā tiṭṭhanti etesūti āsavaṭṭhānīyā. Yesu diṭṭhadhammikasamparāyikā parūpavādavippaṭisāravadhabandhanādayo ceva apāyadukkhavisesabhūtā ca āsavā tiṭṭhantiyeva. Yasmā nesam te kāraṇam hontūti attho. Te āsavaṭṭhānīyā vītikkamadhammā yāva na saṅghe pātubhavanti, na tāva Satthā sāvakānam sikkhāpadam paññapetīti ayameththa yojanā.

Evaṁ akālarām dassetvā puna kālam dassetum **yato ca kho, bhaddāli**ti-ādimāha. Tattha **yatoti** yadā, yasmim kāleti vuttam hoti. Sesam vuttānusāreneva veditabbam. Ayam vā ettha saṅkhepattho -- yasmim kāle āsavaṭṭhānīyā dhammāti saṅkham gatā vītikkamadosā saṅghe pātubhavanti, tadā Satthā sāvakānam sikkhāpadam paññapeti. Kasmā? Tesamyeva āsavaṭṭhānīyadhammasaṅkhātānam vītikkamadosānam paṭighātāya.

Evaṁ āsavaṭṭhānīyānam dhammānam anuppattiṁ sikkhāpadapaññattiyā akālarām, uppattiñca kālanti vatvā idāni tesam dhammānam anuppattikālañca uppattikālañca dassetum **“na tāva, bhaddāli, idhekacce”**ti-ādimāha. Tattha **mahattanti** mahantabhbāvam. Saṅgho hi yāva na theranavamajjhimānam vasena mahattam patto hoti, tāva senāsanāni pahonti, sāsane ekacce āsavaṭṭhānīyā (MA.65./III,156.) dhammā na uppajjanti. Mahattam patte pana te uppajjanti, atha Satthā sikkhāpadam paññapeti. Tattha mahattam patte saṅghe paññattasikkhāpadāni --

“Yo pana bhikkhu anupasampannena uttaridvirattirattam sahaseyyam kappeyya pācittiyan (pāci.51). Yā pana bhikkhunī anuvassam vuṭṭhāpeyya pācittiyan (pāci.1171). Yā pana bhikkhunī ekavassam dve vuṭṭhāpeyya pācittiyan”ti (pāci.1175).

Iminā nayena veditabbāni.

Lābhagganti lābhassa aggam. Saṅgho hi yāva na lābhaggapatto hoti, na tāva lābham paṭicca āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha Satthā sikkhāpadam paññapeti --

“Yo (CS:pg.3.110) pana bhikkhu acelakassa vā paribbājakassa vā paribbājikāya vā sahatthā khādanīyam vā bhojanīyam vā dadeyya pācittiyan”ti (pāci.270).

Idañhi lābhaggapatte saṅghe sikkhāpadam paññattam.

Yasagganti yasassa aggam. Saṅgho hi yāva na yasaggapatto hoti, na tāva yasam paṭicca āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha Satthā sikkhāpadam paññapeti “surāmerayapāne pācittiyan”ti (pāci.327). Idañhi yasaggapatte saṅghe sikkhāpadam paññattam.

Bāhusaccanti bahussutabhāvam. Saṅgho hi yāva na bāhusaccapatto hoti, na tāva āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Bāhusaccapatte pana yasmā ekam nikāyam dve nikāye pañcapi nikāye uggahetvā ayoniso ummujjamānam (MA.65./III,157.) puggalā rasena rasam saṁsandetvā uddhammaṁ ubbinayam satthu sāsanam dīpentī, atha Satthā -- “yo pana bhikkhu evam vadeyya tathāharā Bhagavatā dhammarā desitam ājānāmi (pāci.418) ...pe... samanuddesopi ce evam vadeyyā”ti-ādinā (pāci.429) nayena sikkhāpadam paññapeti.

Rattaññutam pattoti ettha rattiyo jānantīti rattaññū. Attano pabbajitadivasato paṭṭhāya bahū rattiyo jānanti, cirapabbajitāti vuttam hoti. Rattaññūnam bhāvam rattaññutam. Tatra rattaññutam patte saṅghe upasenam vaṅgantaputtam ārabba sikkhāpadam paññattanti veditabbam. So hāyasmā ūnadasavasse bhikkhū upasampādente disvā ekavasso saddhivihārikam upasampādesi. Atha Bhagavā

sikkhāpadam paññapesi-- “na, bhikkhave, ūnadasavassena upasampādetabbo, yo upasampādeyya āpatti dukkaṭassā”ti (mahāva.75). Evam paññatte sikkhāpade puna bhikkhū “dasavassamhā dasavassamhā”ti bālā abyattā upasampādenti. Atha Bhagavā aparampi sikkhāpadam paññapesi-- “na, bhikkhave, bālena abyattena upasampādetabbo, yo upasampādeyya, āpatti dukkaṭassa. Anujānāmi, bhikkhave, byattena bhikkhunā paṭibalena dasavassena vā atirekadasavassena vā upasampādetun”ti. Iti rattaññutam pakkakāle dve sikkhāpadāni paññattāni.

(MA.65./III,158.) 146. **Ājānīyasusūpamam** (CS:pg.3.111) **dhammapariyāyam** desesinti taruṇājānīya-upamam katvā dhammarūpū desayim. **Tatrāti** tasmim asaraṇe. **Na kho, bhaddāli, eseva hetūti** na esa sikkhāya aparipūrakārībhāvoyeva eko hetu.

147. **Mukhādhāne kāraṇam kāretīti** khalinabandhādīhi mukhaṭṭhapane sādhukam gīvarūpū paggaṇhāpetum kāraṇam kāreti. **Visūkāyitānīti**-ādīhi visevanācāram kathesi. Sabbāneva hetāni aññamaññavevacanāni. **Tasmim ṭhāneti** tasmim visevanācāre. **Parinibbāyatīti** nibbisevano hoti, tam visevanam jahatīti attho. **Yugādhāneti** yugaṭṭhapane yugassa sādhukam gahaṇattham.

Anukkameti cattāropi pāde ekappahāreneva ukkhipane ca nikkhipane ca. Parasenāya hi āvāte ṛhatvā asim gahetvā āgacchantassa assassa pāde chindanti. Tasmim samaye esa ekappahāreneva cattāropi pāde ukkhipissatītī rajjubandhanavidhānenā etam kāraṇam karonti. **Maṇḍaleti** yathā asse nisinnoyeva bhūmiyam patitarūpū āvudharūpū gahetum sakkoti, evam karaṇattham maṇḍale kāraṇam kāreti. (MA.65./III,159.)

Khurakāseti aggaggakhurehi pathavīkamane. Rattim okkantakaraṇasmiñhi yathā padasaddo na suyyati, tadaṭṭham ekasmiñ ṭhāne saññam datvā aggaggakhurehiyeva gamanam sikkhāpenti. Tam sandhāyetam vuttam. **Javeti** sīghavāhane. “Dhāve”tipi pāṭho. Attano parājaye sati palāyanattham, param palāyantarn anubandhitvā gahaṇatthañca etam kāraṇam kāreti. **Davatteti** davattāya, yuddhakālasmiñhi hatthīsu vā koñcanādām karontesu assesu vā hasantesu rathesu vā nighosantesu yodhesu vā ukkuṭṭhiñ karontesu tassa ravassa abhāyitvā parasenapavesanattham ayam kāraṇā karīyati.

Rājaguṇeti raññā jānitabbagune. Kūṭakanṇarañño kira gulavanno nāma asso ahosi. Rājā pācīnadvārena nikkhāmitvā cetiyapabbatam gamissāmīti (CS:pg.3.112) kalambanadītīram sampatto. Asso tīre ṛhatvā udakam otaritum na icchatī, rājā assācariyam āmantetvā-- “Aho tayā asso sikkhāpito udakam otaritum na icchatī”ti āha. Ācariyo-- “susikkhāpito deva asso, evamassa hi cittam ‘sacāham udakam otarissāmi, vālam temissati, vāle tinte rañño aṅge udakam pāteyyā”ti evam tumhākam sarīre udakapātanabhayena na otarati, vālam ganhāpethā” (MA.65./III,160.) ti āha. Rājā tathā kāresi. Asso vegena otaritvā pāram gato. Etadattham ayam kāraṇā karīyati. **Rājavāriñseti** assarājavāñse. Vañso ceso assarājānam, tathārūpena pahārena chinnabhinnasariñāpi assāroham parasenāya apātētvā bahi nīharantiyeva. Etadattham kāraṇam kāretīti attho.

Uttame javeti javasampattiyyam, yathā uttamajavo hoti, evam kāraṇam kāretīti attho. **Uttame hayeti** uttamahayabhāve, yathā uttamahayo hoti, evam kāraṇam kāretīti attho. Tattha pakatiyā uttamahayova uttamahayakāraṇam arahati, na añño. Uttamahayakāraṇāya eva ca hayo uttamajavañ paṭipajjati, na aññoti.

Tatridam vatthu-- eko kira rājā ekañ sindhavapotakam labhitvā sindhavabhāvam ajānitvā imam sikkhāpehīti ācariyassa adāsi. Ācariyopi tassa sindhavabhāvam ajānanto tam māsakhādakaghoṭakānam kāraṇāsu upaneti. So attano ananucchavikattā

kāraṇam na paṭipajjati. So tam dametuṁ asakkonto “kūṭasso ayam mahārājā”ti vissajjāpesi.

Athekadivasam eko assācariyapubbako daharo upajjhāyassa bhanḍakam gahetvā gacchanto tam parikhāpiṭhe carantam disvā-- “Anaggo, bhante, sindhavapotako”ti upajjhāyassa kathesi. Sace rājā jāneyya, maṅgalassam nam kareyyāti. Thero āha-- “micchādiṭhiko, tāta, rājā appeva nāma Buddhasāsane pasīdeyya rañño kathehi”ti. So gantvā,-- “mahārāja, anaggo sindhavapotako (**MA.65./III,161.**) atthī”ti kathesi. Tayā diṭṭho (**CS:pg.3.113**) tātāti? Āma, mahārājāti. Kim laddhurū vatṭatīti? Tumhākam bhuñjanakasuvanṇathāle tumhākam bhuñjanakabhattam tumhākam pivanakaraso tumhākam gandhā tumhākam mālāti. Rājā sabbam dāpesi. Daharo gāhāpetvā agamāsi.

Asso gandham ghāyitvā “mayham guṇajānanaka-ācariyo atthi maññe”ti sīsam ukkhipitvā olokento aṭṭhāsi. Daharo gantvā “bhattam bhuñjā”ti accharam pahari. Asso āgantvā suvanṇathāle bhattam bhuñji, rasam pivi. Atha nam gandhehi vilimpitvā rājapiṭandhanam piṭandhitvā “purato purato gacchā”ti accharam pahari. So daharassa purato purato gantvā maṅgalassatthāne aṭṭhāsi. Daharo-- “Ayam te, mahārāja, anaggo sindhavapotako, imināva nam niyāmena katipāham paṭijaggāpehi”ti vatvā nikkhami.

Atha katipāhassa accayena āgantvā assassa ānubhāvam passissasi, mahārājāti. Sādu ācariya kuhiṁ ṭhatvā passāmāti? Uyyānam gaccha, mahārājāti. Rājā assam gāhāpetvā agamāsi. Daharo accharam paharitvā “etam rukkham anupariyāhī”ti assassa saññam adāsi. Asso pakkhanditvā rukkham anuparigantvā āgato. Rājā neva gacchantaṁ na āgacchantam addasa. Diṭṭho te, mahārājāti? Na diṭṭho, tātāti. Valañjakadaṇḍam etam rukkham nissāya ṭhapethāti vatvā accharam pahari “valañjakadaṇḍam gahetvā ehī”ti. Asso pakkhanditvā mukhena gahetvā āgato. Diṭṭham, mahārājāti. Diṭṭham, tātāti.

Puna accharam pahari “uyyānassa pākāramatthakena caritvā ehī”ti. Asso tathā akāsi. Diṭṭho, mahārājāti. Na diṭṭho, tātāti. Rattakambalam āharāpetvā assassa pāde bandhāpetvā tatheva saññam adāsi. Asso ullaṅghitvā pākāramatthakena anupariyāyi. Balavatā purisena (**MA.65./III,162.**) āviñchana-alātaggisikhā viya uyyānapākāramatthake paññāyittha. Asso gantvā samīpe ṭhito. Diṭṭham, mahārājāti. Diṭṭham, tātāti. Maṅgalapokkharaṇipākāramatthake anupariyāhīti saññam adāsi.

Puna “pokkharaṇim otaritvā padumapattesu cārikaṁ carāhī”ti saññam adāsi. Pokkharaṇim otaritvā sabbapadumapatte caritvā agamāsi, ekam pattampi (**CS:pg.3.114**) anakkantam vā phālitam vā chinditam vā khaṇditam vā nāhosī. Diṭṭham, mahārājāti. Diṭṭham, tātāti. Accharam paharitvā tam hatthatalam upanāmesi. Dhātūpaththaddho laṅghitvā hatthatale aṭṭhāsi. Diṭṭham, mahārājāti? Diṭṭham, tātāti. Evam uttamahayo eva uttamakāraṇāya uttamajavaṁ paṭipajjati.

Uttame sākhalyeti muduvācāya. Muduvācāya hi, “tāta, tvam mā cintayi, rañño maṅgalasso bhavissasi, rājabhojanādīni labhissasi”ti uttamahayakāraṇam kāretabbo. Tena vuttam “uttame sākhalye”ti. **Rājabhoggoti** rañño upabhogo. **Rañño aṅganteva saṅkham gacchatī**ti yattha katthaci gacchanta hattham viya pādam viya anohāyeva gantabbam hoti. Tasmā aṅganti saṅkham gacchati, catūsu vā senaṅgesu ekam aṅgam hoti.

Asekhāya sammādiṭṭhiyāti arahattaphalasammādiṭṭhiyā. Sammāsaṅkappādayopi taṁsampayuttāva. **Sammāññam** pubbe vuttasammādiṭṭhiyeva. Ṭhāpetvā pana (**MA.65./III,163.**) aṭṭha phalaṅgāni sesā dhammā **vimuttī**ti veditabbā. Sesam sabbattha

uttānameva. Ayaṁ pana desanā ugghatitaññūpuggalassa vasena arahattanikūtam gahetvā niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bhaddālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.66.) 6.Laṭukikopamasuttavaṇṇanā

148. **Evaṁ me sutanti** Laṭukikopamasuttam. Tattha **yena so vanasañdo**ti ayampi Mahā-Udāyitthero Bhagavatā saddhimyeva piṇḍāya pavisitvā saddhim paṭikkami. Tasmā yena so Bhagavatā upasaṅkamanto vanasañdo tenupasaṅkamīti veditabbo. **Apahattāti** apahārako. **Upahattāti** upahārako. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasamāpattito vuṭṭhito.

149. **Yam** (CS:pg.3.115) **Bhagavāti** yasmiṁ samaye Bhagavā. **Inghāti** āṇattiyaṁ nipāto. **Aññathattanti** cittassa aññathattam. Tañca kho na Bhagavantaṁ paṭicca, evarūpaṁ pana pañṭabhojanam alabhaṇtā kathaṁ yāpessāmāti evaṁ pañṭabhojanam paṭicca ahosīti veditabbam. **Bhūtapubbanti** iminā rattibhojanassa pañṭabhāvam dasseti. (MA.66./III,164.) **Sūpeyyanti** sūpena upanetabbam macchamāṁsakaṭīrādi. **Samaggā bhuñjissāmāti** ekato bhuñjissāma. **Saṅkhatiyoti** abhisāṅkhārikakhādanīyāni. **Sabbā tā rattinti** sabbā tā saṅkhatiyo rattimyeva honti, divā pana appā parittā thokikā hontīti. Manussā hi divā yāgukañjiyādīhi yāpetvāpi rattiṁ yathāsatti yathāpanītameva bhuñjanti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā ratti vikālabhojane ādīnavam dasseti. Tattha **andhakāratimisāyanti** bahalandhakāre. **Māṇavehīti** corehi. **Katakammehīti** katacorakammehi. Corā kira katakammā yam nesaṁ devatarām āyācitvā kammarām nippphannam, tassa upahāratthāya manusse māretvā galalohitādīni gaṇhanti. Te aññesu manussesu māriyamānesu kolāhalā uppajjissanti, pabbajitam pariyesanto nāma natthīti maññamānā bhikkhū gahetvā mārenti. Tam sandhāyetam vuttam. **Akatakammehīti** aṭavito gāmaṁ āgamanakāle kammanipphannatthām puretaram balikammam kātukāmehi. **Asaddhammena nimantetīti** “ehi bhikkhu ajjekarattīn idheva bhuñjītvā idha vasitvā sampattim anubhavitvā sve gamissasi”ti methunadhammena nimanteti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā attanā diṭṭhakāraṇam katheti. (MA.66./III,165.) **Vijantarikāyāti** vijjuvijjotanakkhaṇe **Vissaramakāsīti** mahāsaddamakāsi. **Abhummeti** bhū’ti vadḍhi, abhū’ti avaḍḍhi, vināso mayhanti attho. **Pisāco vata mantī** pisāco marī khāditum āgato vata. **Ātumārī mātumārīti** etha **ātūti** pitā, **mātūti** mātā. Idam vuttam hoti-- yassa pitā vā mātā vā atthi, tam mātāpitaro amhākaṁ puttakoti yathā tathā vā uppādetvā yarīkiñci khādanīyabhojanīyam datvā ekasmīm thāne sayāpentī. So evaṁ rattiṁ piṇḍāya na carati. Tuyhaṁ pana mātāpitaro matā maññe, tena evaṁ carasīti.

150. **Evamevāti** (CS:pg.3.116) evameva kiñci ānisarīsaṁ apassantā nikkāraṇeneva. Evamāhaṁsūti garahanto āha. Tattha **āhaṁsūti** vadanti. **Kiṁ panimassāti** imassa appamattakassa hetu kiṁ vattabbam nāma, nanu apassantena viya asuṇantena viya bhavitabbanti. **Oramattakassāti** parittamattakassa. **Adhisallikhatevāyanti** ayam samaṇo navanītam pisanto viya padumanālāsuttam kakacena okkantanto viya atisallekhati, ativāyāmarā karoti. **Sikkhākāmāti** Sāriputtamoggallānādayo viya

sikkhākāmā, tesu ca appaccayām upaṭṭhapenti. Tesañhi evam hoti (MA.66./III,166.) “sace ete ‘appamattakametam, haratha Bhagavā’ti vadeyyum, kiṁ Satthā na hareyya. Evam pana avatvā Bhagavantam parivāretvā nisinnā ‘evam Bhagavā, sādhu Bhagavā, paññapetha Bhagavā’ti atirekataram ussāham paṭilabhati”ti. Tasmā tesu appaccayām upaṭṭhapenti.

Tesanti tesam ekaccānam moghapurisānam. **Tanti** tam appamattakam pahātabbam. **Thūlo kaliṅgaroti** gale baddham mahākaṭṭham viya hoti. **Laṭukikā sakunīkāti** cātakasakuṇikā. Sā kira ravasatam ravitvā naccasatam naccitvā sakim gocaram gaṇhāti. Ākāsato bhūmiyām patiṭṭhitam pana nam disvā vacchapālakādayo kīlanattham pūtilatāya bandhanti. Tam sandhāyetam vuttam. **Āgameti**ti upeti. **Tañhi tassāti** tam pūtilatābandhanam tassā appasarīratāya ceva appathāmatāya ca balavabandhanam nāma, mahantam nālikerarajju viya ducchijjam hoti. **Tesanti** tesam moghapurisānam saddhāmandatāya ca paññāmandatāya ca balavaṁ bandhanam nāma, dukkaṭavatthumattakampi mahantam pārājikavatthu viya duppajaham hoti.

151. Sukkapakkhe **pahātabbassāti** kiṁ imassa appamattakassa pahātabbassa hetu Bhagavatā vattabbarūm atthi, yassa no Bhagavā pahānamāha. Nanu evam Bhagavato adhippāyām īnatvāpi pahātabbamevāti attho. **Apposukkāti** anussukkā. (MA.66./III,167.) **Pannalomāti** patitalomā, na tassa pahātabbabhayena uddhaggalomā. **Paradattavuttāti** parehi dinnavuttino, parato laddhena yāpentāti attho. **Migabhūtena cetasā viharantīti** apaccāśisanapakkhe (CS:pg.3.117) ṛhitā hutvā viharanti. Migo hi pahāram labhitvā manussāvāsam gantvā bhesajjam vā vaṇatelam vā labhissāmīti ajjhāsayam akatvā pahāram labhitvāva agāmakam araññam pavisitvā pahaṭṭhānam heṭṭhā katvā nipatitvā phāsubhūtakāle utṭhāya gacchat. Evam migā apaccāśisanapakkhe ṛhitā. Idam sandhāya vuttam “migabhūtena cetasā viharantīti”. **Tañhi tassāti** tam varattabandhanam tassa hatthināgassa mahāsarīratāya ceva mahāthāmatāya ca dubbalabandhanam nāma. Pūtilatā viya suchijjam hoti. **Tesam tanti** tesam tam kulaputtānam saddhāmahantatāya ca paññāmahantatāya ca mahantam pārājikavatthupi dukkaṭavatthumattakam viya suppajaham hoti.

152. Daliddoti dāliddiyena samannāgato. **Assakoti** nissako. **Anālhiyoti** anaddho. **Agārakanti** khuddakageham. **Oluggavilugganti** yassa gehayaṭṭhiyo piṭṭhivāṁsato muccitvā maṇḍale laggā, maṇḍalato muccitvā bhūmiyām laggā. **Kākātidāyinti** yattha kiñcideva bhuñjissāmāti anto nisinnakāle visum dvārakiccam nāma natthi, tato tato (MA.66./III,168.) kākā pavisitvā parivārenti. Sūrakākā hi palāyanakāle ca yathāsammukhatṭhāneneva nikhamitvā palāyanti. **Naparamarūpanti** na puññavantānam geham viya uttamarūpam. **Khaṭopikāti** vilīvamañcako. **Oluggaviluggāti** oṇatuṇṇatā. **Dhaññasamavāpakanti** dhaññañca samavāpakañca. Tattha **dhaññam** nāma kudrūsako. **Samavāpakanti** lābubījakumbhaṇḍabījakādi bījajātam. **Naparamarūpanti** yathā puññavantānam gandhasālibījādi parisuddham bījam, na evarūpam. **Jāyikāti** kapanajāyā. **Naparamarūpāti** pacchisīsā lambatthanī mahodarā pisācā viya bībhacchā. **Sāmaññanti** samañabhāvo. **So vatassam**, **yohanti** so vatāham puriso nāma assam, yo kesamassum ohāretvā pabbajeyyanti.

So na sakkuṇeyyāti so evam cintetvāpi geham gantvā-- “pabbajjā nāma lābhagarukā dukkarā durāsadā, sattapi aṭṭhapi gāme piṇḍāya caritvā yathādhhoteneva pattena āgantabbampi hoti evam yāpeturūm asakkontassa (CS:pg.3.118) me puna āgatassa vasanaṭṭhānam icchitabbarūm, tiṇavallidabbasambhārā nāma dussamodhāniyā, kinti karomī”ti vīmamsati. Athassa tam agārakam vejayantapāsādo viya upaṭṭhāti. Athassa

khaṭopikarṁ oloketvā-- “mayi gate imam visañkharitvā uddhanālātarṁ karissanti, puna aṭṭanipādavilīvādīni laddhabbāni honti, (MA.66./III,169.) kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā sirisayanam viya upaṭṭhāti. Tato dhaññakumbhim oloketvā-- “mayi gate ayam gharaṇī imam dhaññam tena tena saddhiṁ bhuñjissati. Puna āgatena jīvitavutti nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā ad̄dhatelasāni koṭṭhāgarasatāni viya upaṭṭhāti. Tato mātugāmarṁ oloketvā-- “mayi gate imam hatthigopako vā assagopako vā yo koci palobhessati, puna āgatena bhattapācikā nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā rūpinī devī viya upaṭṭhāti. Idam sandhāya “so na sakkuṇeyyā”ti-ādi vuttam.

153. Nikkhaganānanti suvaññanikkhasatānam. **Cayoti** santānato katasannicayo. **Dhaññaganānanti** dhaññasakaṭasatānam.

154. Cattārome, Udāyi, puggalāti idha kiṁ dasseti? Heṭṭhā --“Te tañceva pajahanti, te tañceva nappajahanti”ti pajahanakā ca appajahanakā ca rāsivasena dassitā, na pātiyekkarṁ vibhattā. Idāni yathā nāma dabbasambhārattharṁ gato puriso paṭipātiyā rukkhe chinditvā puna nivattitvā vañkañca pahāya kamme upanetabbayuttakameva gaṇhāti, evameva appajahanake chadḍetvā abbohārike katvā pajahanakapuggalā cattāro hontī dassetum imam desanam ārabhi.

Upadhipahānāyāti khandhupadhikilesupadhi-abhisāñkhārupadhi-maguṇūpadhīti imesam upadhīnam pahānāya. **Upadhipaṭisañyuttāti** upadhi-anudhāvanakā.

Sarasañkappāti ettha saranti dhāvantīti sarā. (MA.66./III,170.) Sañkappentīti sañkappa.Padadvayenapi vitakkāyeva vuttā. **Samudācarantīti** abhibhavanti ajjhottaritvā vattanti. **Sañyutto**ti kilesehi sañyutto. **Indriyavemattatāti** indriyanānattatā (CS:pg.3.119) **Kadāci karahacīti** bahukālam vītvattetvā.

Satisammosāti satisammosenā. **Nipātoti** ayokaṭāhamhi patanaṁ. Ettāvatā “nappajahati, pajahati, khippam pajahatī”ti tayo rāsayo dassitā. Tesu cattāro janā nappajahanti nāma, cattāro pajahanti nāma, cattāro khippam pajahanti nāma.

Tattha puthujjano sotāpanno sakadāgāmī anāgāmīti ime cattāro janā nappajahanti nāma. Puthujjanādayo tāva mā pajahantu, anāgāmī katham na pajahatīti? Sopi hi yāvadevassa bhavalobho atthi, tāva ahosukham ahosukhanti abhinandati. Tasmā nappajahati nāma. Eteyeva pana cattāro janā pajahanti nāma. Sotāpannādayo tāva pajahantu, puthujjano katham pajahatīti? Āraddhavipassako hi satisammosenā sahasā kilese uppanne “mādisassa nāma bhikkhuno kileso uppanno”ti sañvegarṁ katvā vīriyām paggayha vipassanam vadḍhetvā maggena kilese samugghāteti. Iti so pajahati nāma. Teyeva cattāro khippam pajahanti nāma. Tattha imasmiṁ sutte, mahāhatthipadopame (ma.ni.1.288ādayo), indriyabhāvaneti (ma.ni.3.453ādayo) imesu suttesu kiñcāpi tatiyavāro gahito, pañho pana dutiyavāreneva kathitoti veditabbo.

(MA.66./III,171.) **Upadhi dukkhassa mūlanti** ettha pañca khandhā upadhi nāma. Tam dukkhassa mūlanti iti viditvā kilesupadhinā nirupadhi hoti, niggahāno nitānhoti attho. **Upadhisāñkhaye vimutto**ti tañhakkhaye nibbāne ārammaṇato vimutto.

155. Evam cattāro puggale vitthāretvā idāni ye pajahanti, te “ime nāma ettake kilese pajahanti”. Ye nappajahanti, tepi “ime nāma ettake kilese nappajahantī”ti dassetum **pañca kho ime Udāyi kāmaguṇāti-ādimāha**. Tattha **mīlhasukhanti** asucisukham. **Anariyasukhanti** anariyehi sevitasukham. **Bhāyatabbanti** etassa sukhassa paṭilābhātopi vipākatopi bhāyatabbam. **Nekkhammasukhanti** kāmato nikkhantasukham. **Pavivekasukhanti** gaṇatopi kilesatopi pavivittasukham. **Upasamasukhanti** rāgādivūpasamatthāya sukham. **Sambodhasukhanti**

maggasaṅkhātassa sambodhassa nibbattanatthāya (CS:pg.3.120) sukham. **Na bhāyitabbanti** etassa sukhassa paṭilābhatopi vipākatopi na bhāyitabbam, bhāvetabbamevetam.

156. Iñjitasmiṁ vadāmīti iñjanam calanam phandananti vadāmi. **Kiñca tattha iñjitasmiṁti** kiñca tattha iñjitam. **Idam tattha iñjitasmiṁti** ye ete aniruddhā vitakkavicārā, idam tattha iñjitam. Dutiyatatiyajjhānesupi eseva nayo. **Aniñjitasmiṁ vadāmīti** idam catutthajjhānam aniñjanam acalanaṁ nipphandananti vadāmi.

Analanti vadāmīti akattabba-ālayanti vadāmi, (MA.66./III,172.) tañhālayo ettha na uppādetabboti dasseti. Atha vā analam apariyattam, na ettāvatā alametanti sannītīhānam kātabbanti vadāmi. **Nevasaññānāsaññāyatanaṁ** evarūpāyapi santāya samāpattiya pahānameva vadāmi. **Aṇum vā thūlam vā** khuddakam vā mahantam vā appasāvajjam vā mahāsāvajjam vā. Sesam sabbattha uttānameva. Desanā pana neyyapuggalassa vasena arahattanikūteneva niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Laṭukikopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.67.) 7.Cātumasuttavaṇṇanā

157. Evaṁ me sutanti Cātumasuttam. Tattha **cātumāyanti** evamnāmake gāme. **Pañcamattāni bhikkhusatānīti** adhunā pabbajitnam bhikkhūnam pañca satāni. Therā kira cintesum-- “ime kulaputtā dasabalam adisvāva pabbajitā, etesam Bhagavantam dassessāma, Bhagavato santike dhammaram sutvā attano attano yathā-upanissayena patiṭṭhahissantī”ti. Tasmā te bhikkhū gahetvā āgatā. **Paṭisammodamānāti** “kaccāvuso, khamanīyan”ti-ādim paṭisanthārakatham kurumānā. **Senāsanāni paññāpayamānāti** attano attano ācariyupajjhāyānam vasanaṭṭhānāni pucchitvā dvāravātāpānāni (MA.67./III,173.) vivaritvā mañcapīṭhakaṭasārakādīni nīharitvā papphoṭetvā yathāṭṭhāne sañṭhāpayamānā. **Pattacīvaraṇi paṭisāmayamānāti**, bhante, idam (CS:pg.3.121) me pattam ṭhapetha, idam cīvaram, idam thālakam, idam udakatumbam, imam kattarayaṭṭhīnti evam samāṇaparikkhāre saṅgopayamānā.

Uccāsaddā mahāsaddāti uddham ugatattā uccam, pathaṭattā mahantam avinibbhogasaddam karontā. **Kevaṭṭā maññe macchavilope**ti kevaṭṭanam macchapacchiṭhāpitaṭṭhāne mahājano sannipatitvā-- “idha aññam ekam maccham dehi, ekam macchaphālam dehi, etassa te mahā dinno, mayham khuddako”ti evam uccāsaddam mahāsaddam karonti. Tam sandhāyetam vuttam. Macchagahaṇattham jāle pakkhittepi tasmirī ṭhāne kevaṭṭā ceva aññe ca “paviṭṭho na paviṭṭho, gahito na gahito”ti mahāsaddam karonti. Tampi sandhāyetam vuttam. **Pañāmemīti** nīharāmi. **Na vo mama santike vatthabbanti** tumhe mādisassa Buddhassa vasanaṭṭhānam āgantvā evam mahāsaddam krotha, attano dhammatāya vasantā kiṁ nāma sāruppari karissatha, tumhādisānam mama santike vasanakiccam natthīti dīpeti. Tesu ekabhikkhupi “Bhagavā tumhe mahāsaddamattakena amhe pañāmethā”ti vā aññam vā kiñci vattum nāsakkhi, sabbe Bhagavato vacanam sampaṭicchantā “evam, bhante,”ti vatvā nikhamiṁsu. Evarū pana tesam ahosi “mayam satthāram passissāma, dhammakatham sossāma, satthu santike (MA.67./III,174.) vasissāmāti āgatā. Evarūpassa pana garuno satthu santikam āgantvā

mahāsaddam karimhā, amhākameva dosoyam, pañāmitamhā, na no laddham Bhagavato santike vatthum, na suvanṇavaṇṇasarīram oloketum, na madhurassarena dhammam sotun”ti. Te balavadomanassajātā hutvā pakkamīnsu.

158. Tenupasaṅkamīnsūti te kira sakyā āgamanasamayepi te bhikkhū tattheva nisinnā passīnsu. Atha nesam etadahosi-- “Kim nu kho ete bhikkhū pavisitvā paṭinivattā, jānissāma tam kāraṇan”ti cintetvā yena te bhikkhū tenupasaṅkamīnsu. **Handāti** vavassaggatthe nipāto. **Kaham pana tumheti** tumhe idāneva āgantvā kaham gacchatha, kim tumhākam koci upaddavo, udāhu dasabalassāti? Tesam pana bhikkhūnam,-- “Āvuso, mayam Bhagavantam dassanāya āgatā, diṭṭho no Bhagavā, idāni attano vasanaṭhānam gacchāmā”ti kiñcāpi evam vacanaparihāro atthi, evarūpam pana lesakappam (**CS:pg.3.122**) akatvā yathābhūtameva ārocetvā **Bhagavatā kho, āvuso, bhikkhusaṅgo pañāmitoti** āhamīnsu. Te pana rājāno sāsane dhuravahā, tasmā cintesum-- “dvīhi aggasāvakehi saddhim pañcasu bhikkhusatesu gacchantesu Bhagavato pādamūlam vigacchissati, imesaṁ nivattanākāram karissāmā”ti. Evarūpam cintetvā **tena hāyasmantoti**-ādimāhamīnsu. (**MA.67./III,175.**) Tesupi bhikkhūsu “Mayam mahāsaddamattakena pañāmitā, na mayam jīvitum asakkontā pabbajitā”ti ekabhikkhupi paṭippharito nāma nāhosī, sabbe pana samakaṁyeva, “evamāvuso,”ti sampaṭicchiṁnsu.

159. Abhinandatūti bhikkhusaṅghassa āgamanam icchanto abhinandatu. **Abhivadatūti** etu bhikkhusaṅghoti evam cittam uppādento abhivadatu. **Anuggahitoti** āmisānuggahena ca dhammānuggahena ca anuggahito. **Aññathattanti** dasabalassa dassanam na labhāmāti pasādaññathattam bhaveyya. **Vipariñāmoti** pasādaññathattena vibbhamantānam vipariñāmaññathattam bhaveyya. **Bijānam taruṇānanti** taruṇasassānam. **Siyā aññathattanti** udakavārakāle udakam alabhatānam milātabhāvena aññathattam bhaveyya, sussitvā milātabhāvam āpajjanena vipariñāmo bhaveyya. Vacchakassa pana khīrapipāsāya sussanam aññathattam nāma, sussitvā kālakiriyā vipariñāmo nāma.

160. Pasādito Bhagavāti therō kira tattha nisinnova dibbacakkhunā brahmānam āgatam addasa dibbāya sotadhātuyā ca āyācanasaddam suṇi, cetopariyaññāṇena Bhagavato pasannabhāvam aññāsi. Tasmā-- “kañci bhikkhūm pesetvā pakkosiyamānānam gamanam nāma na phāsukam, yāva Satthā na peseti, tāvadeva gamissāmā”ti maññamāno evamāha. **Apposukkoti** aññesu kiccesu anussukko hutvā. **Ditṭhadhammasukhavihāranti** phalasamāpattivihāram anuyutto maññe Bhagavā viharitukāmo, so idāni yathāruciyā viharissatīti evam me ahosīti vadati. (**MA.67./III,176.**) **Mayampi dāñīti** mayam param ovadamānā vihārato nikkaḍḍhitā, kim amhākam parovādena. Idāni mayampi ditṭhadhammasukhavihāreneva viharissāmāti dīpeti. Thero imasmim ṭhāne viraddho attano bhārabhāvam na aññāsi. Ayañhi bhikkhusaṅgo dvinnampi mahātherānam bhāro, tena (**CS:pg.3.123**) naṁ paṭisedhento Bhagavā **āgamehīti**-ādimāha. Mahāmoggallānatthero pana attano bhārabhāvam aññāsi. Tenassa Bhagavā sādhukāram adāsi.

161. Cattārimāni, bhikkhaveti kasmā ārabhi? Imasmim sāsane cattāri bhayāni. Yo tāni abhīto hoti, so imasmim sāsane patiṭṭhātum sakkoti. Itaro pana na sakkotīti dassetum imam desanam ārabhi. Tattha **udakorohante**ti udakam orohante puggale. **Kumbhilabhayanti** surūsumārabhayaṁ. **Susukābhayanti** caṇḍamacchabhayaṁ.

162. Kodhupāyāsassetam adhivacananti yathā hi bāhiram udakam otīṇo ūmīsu osīditvā marati, evam imasmim sāsane kodhupāyāse osīditvā vibbhamati. Tasmā kodhupāyāso “ūmibhayan”ti vutto.

163. Odarikattassetam adhivacananti yathā hi bāhiram udakam otiṇṇo kumbhīlena khādito marati, evam imasmim sāsane odarikattena khādito vibbhamati. Tasmā odarikattam “kumbhīlabhayan”ti vuttam.

164. Arakkhiteneva kāyenāti sīsappacālakādikaraṇena arakkhitakāyo hutvā.
Arakkhitāya vācāyāti duṭṭhullabhbāsanādivasena arakkhitavāco hutvā.
(MA.67./III,177.) Anupaṭṭhitāya satiyāti kāyagatāsatim anupaṭṭhāpetvā.
Asamvutehīti apihitehi. **Pañcannetam kāmaguṇānam adhivacananti** yathā hi bāhiram udakam otiṇṇo āvātē nimujjivtā marati, evam imasmim sāsane pabbajito pañcakāmaguṇāvatte nimujjivtā vibbhamati. Tasmā pañca kāmaguṇā “āvāṭṭabhayan”ti vuttā.

165. Anuddhamsetīti kilameti milāpeti. **Rāgānuddhamsetāti** rāgānuddhamsetena. **Mātugāmassetam adhivacananti** yathā hi bāhiram udakam otiṇṇo caṇḍamaccham āgamma laddhappahāro marati, evam imasmim sāsane mātugāmarūpā āgamma uppannakāmarāgo vibbhamati. Tasmā mātugāmo “susukābhayan”ti vutto.

Imāni (**CS:pg.3.124**) pana cattāri bhayāni bhāyitvā yathā udakam anorohantassa udakam nissāya ānisamso natthi, udakapipāsāya pipāsito ca hoti rajojallena kiliṭṭhasarīro ca, evamevam imāni cattāri bhayāni bhāyitvā sāsane apabbajantassāpi imam sāsanam nissāya ānisamso natthi, taṇhāpipāsāya pipāsito ca hoti kilesarajena saṃkiliṭṭhacitto ca. Yathā pana imāni cattāri bhayāni abhāyitvā udakam orohantassa vuttappakāro ānisamso hoti, evam imāni abhāyitvā sāsane pabbajitassāpi vuttappakāro ānisamso hoti. Thero panāha-- “Cattāri bhayāni bhāyitvā udakam anotaranto sotañ chinditvā paratīram pāpuṇitum na sakkoti, abhāyitvā otaranto sakkoti, evamevam bhāyitvā sāsane apabbajantopi (**MA.67./III,178.**) taṇhāsotam chinditvā nibbānapārañ datthum na sakkoti, abhāyitvā pabbajanto pana sakkoti”ti. Sesam sabbattha uttānameva. Ayam pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cātumasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.68.)8.Naṭakapānasuttavaṇṇanā

166. Evam me sutanti Naṭakapānasuttam. Tattha **naṭakapāneti** evamnāmake gāme. Pubbe kira amhākam bodhisatto vānarayoniyam nibbatto, mahākāyo kapirājā anekavānarasarahassaparivuto pabbatapāde vicarati. Paññavā kho pana hoti mahāpuñño. So parisam evam ovadati-- “imasmim pabbatapāde tātā, visaphalāni nāma honti, amanussapariggahitā pokkharaṇiyō nāma honti, tumhe pubbe khāditapubbāneva phalāni khādatha, pītapubbāneva pānīyāni ca pivatha, ettha vo mām paṭipucchitabbakiccam natthi, akhāditapubbāni pana phalāni apītapubbāni ca pānīyāni mari apucchitvā mā khādittha mā pivitthā”ti.

Te (**CS:pg.3.125**) ekadivasam caramānā aññam pabbatapādañ gantvā gocaram gahetvā pānīyam olokentā ekañ amanussapariggahitāñ pokkharaṇim disvā sahasā apivitvā samantā parivāretvā mahāsattassa āgamanam olokayamānā nisīdimsu. Mahāsatto āgantvā-- “Kim tātā pānīyam na pivathā”ti āha. (**MA.68./III,179.**) Tumhākam

āgamanarūn olokemāti. Sādhu tātāti samantā padān pariyesamāno otīṇṇapadaṁyeva addasa, na uttiṇṇapadaṁ, disvā saparissayāti aññāsi. Tāvadeva ca tattha abhinibbatta-amanusso udakarūn dvedhā katvā uṭṭhāsi setamukho nīlakucchi rattahatthapādo mahādāṭhiko vaṇkadāṭho virūpo bībhaccho udakarakkhaso. So evamāha-- “kasmā pānīyam na pivatha, madhuraṁ udakam pivatha, kiṁ tumhe etassa vacanam suṇāthā”ti? Mahāsatto āha-- “Tvam idha adhivatho amanusso”ti? Āmāhanti. Tvam idha otīṇne labhasīti? Āma labhāmi, tumhe pana sabbe khādissāmīti. Na sakkhissasi, yakkhāti. Pānīyam pana pivissathāti? Āma pivissāmāti. Evarū sante ekopi vo na muccissatīti. Pānīyañca pivissāma, na ca te vasān gamissāmāti ekanālām āharāpetvā kotiyam gahetvā dhami, sabbo ekacchiddo ahosi, tīre nisīditvāva pānīyam pivi, sesavānarānam pātiyekke nale āharāpetvā dhamitvā adāsi. Sabbe yakkhassa passantasseva pānīyam piviṁsu. Vuttampi cetām--

“Disvā padamanuttiṇṇam, disvāno’ taritām padān;

Nalena vāriṁ piśāma, neva marū tvarū vadhiſſasī”ti. (jā.1.1.20).

Tato paṭṭhāya yāva ajjadivasā tasmiṁ ṭhāne naļā ekacchiddāva honti. Iminā hi saddhiṁ imasmiṁ kappe **cattāri kappaṭṭhiyapāṭṭihāriyāni** nāma-- cande sasabimbaṁ (MA.68./III,180.) vaṭṭakajātakamhi saccakiriyatṭhāne aggissa gamanupacchedo, ghaṭikārakumbhakārassa mātāpitūnam vasanaṭṭhāne devassa avassanaṁ, tassā pokkharaniyā tīre nalānam ekacchiddabhāvoti. Iti sā pokkharanī nalena pānīyassa pītattā **naļakapānāti** nāmām labhi. Aparabhāge tam pokkharanīm nissāya gāmo patiṭṭhāsi, tassāpi **naļakapānanteva** nāmām jātarū. Tam sandhāya vuttaṁ “naļakapāne”ti. **Palāsavāneti** kirīsukavane.

167. Taggha (CS:pg.3.126) **mayaṁ, bhanteti** ekamseneva mayam, bhante, abhiratā. Aññepi ye tumhākām sāsane abhiramanti, te amhehi sadisāva hutvā abhiramantīti dīpentī.

Neva rājābhinītāti-ādīsu eko rañño aparādhām katvā palāyati. Rājā kuhiṁ, bho, asukoti? Palāto devāti. Palātaṭṭhānepi me na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyāti vadati. Tassa kocideva suhado gantvā tam pavattīm ārocetvā tvarū sace jīvitumicchasi, pabbajāhīti. So pabbajitvā jīvitam rakkhamāno carati. Ayam **rājābhinīto** nāma.

Eko pana corānam mūlam chindanto carati. Corā sutvā “purisānam atthikabhāvam na jānāti, jānāpessāma nan”ti vadanti. So tam pavattīm sutvā palāyati. Corā palātoti sutvā “palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”ti vadanti. So tam pavattīm sutvā pabbajati. Ayam **corābhīnīto** nāma.

Eko pana bahum iṇām khāditvā tena iṇena aṭṭo pīlito tamhā gāmā palāyati. Iṇasāmikā sutvā “palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”ti vadanti. So tam pavattīm sutvā pabbajati. Ayam **iṇaṭṭo** nāma.

(MA.68./III,181.) Rājabhayādīnām pana aññatarena bhayena bhīto aṭṭo āturo hutvā nikkhamma pabbajito **bhayaṭṭo** nāma. Dubbhikkhādīsu jīvitūm asakkonto pabbajito **ājīvikāpakato** nāma, ājīvikāya pakato abhibhūtoti attho. Imesu pana ekopi imehi kāraṇehi pabbajito nāma natthi, tasmā “neva rājābhīnīto”ti-ādimāha.

Vivekanti vivicca vivitto hutvā. Idam vuttam hoti-- yaṁ kāmehi ca akusaladhammehi ca vivittena paṭhamadutiyajjhānasāṅkhātarū pītisukham adhigantabbām, sace tam vivicca kāmehi vivicca akusalehi dhammehi pītisukham nādhigacchatī, aññām vā upari dvinnām jhānānam catunnañca maggānam vasena santatarām sukham nādhigacchatī, tassa ime abhijjhādayo cittarū pariyādāya tiṭṭhantīti. Tattha **aratīti** adhikusalesu dhammesu ukkaṇṭhitatā. **Tandīti** alasiyabhāvo. Evam yo

pabbajitvā pabbajitakiccam kātum na sakkoti, tassa ime satta pāpadhammā uppajjītvā (CS:pg.3.127) cittam pariyādiyantī dassetvā idāni yassa te dhammā cittam pariyādāya tiṭṭhanti, soyeva samaṇakiccampi kātum na sakkotīti puna **vivekam Anuruddhā ...pe... aññam vā tato santataranti** āha.

Evam kaṇhapakkham dassetvā idāni teneva nayena sukkapakkham dassetum puna **vivekanti**-ādimāha. Tassattho vuttanayeneva veditabbo.

168. **Saṅkhāyāti** jānitvā. (MA.68./III,182.) **Ekanti** ekaccam. **Paṭisevatīti** sevitabbayuttakam sevati. Sesapadesupi eseva nayo. **Upapattīsu byākarotīti** sappaṭisandhike tāva byākarotu, appaṭisandhike katham byākarotīti. Appaṭisandhikassa puna bhave paṭisandhi natthīti vadanto upapattīsu byākaroti nāma.

Janakuhanatthanti janavimhāpanattham. **Janalapanatthanti** mahājanassa upalāpanattham. **Na iti mam janō jānātūti** evam marī mahājano jānissati, evam me mahājanassa antare kittisaddo uggačchissatīti imināpi kāraṇena na byākarotīti attho. **Uḷāravedāti** mahantatutṭhino.

169. **So kho panassa āyasmāti** so parinibbuto āyasmā imassa ṛhitassa āyasmato. **Evaṁsioti**-ādīsu lokiyalokuttaramissakāva sīlādayo veditabbo. **Evaṁdhammoti** ettha pana samādhipakkhikā dharmā dharmāti adhippetā. **Phāsuvihāro hotīti** tena bhikkhunā pūritapatipattim pūrentassa arahattaphalam sacchikatvā phalasamāpattivihārena phāsuvihāro hoti, arahattam pattumasakkontassa patipattim pūrayamānassa caratopi phāsuvihāroyeva nāma hoti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabboti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Nalakapānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.69./III,183.)

(M.69.)9.Goliyānisuttavaṇṇanā

173. **Evaṁ me sutanti** Goliyānisuttam. Tattha **padasamācāroti** dubbalasamācāro olārikācāro, paccayesu sāpekkho Mahārakkhitathero (CS:pg.3.128) viya. Tam kira upaṭṭhākakule nisinnam upaṭṭhāko āha “Asukattherassa me, bhante, cīvaraṁ dinnan”ti. Sādu te katam tamyeva takketvā viharantassa cīvaraṁ dentenāti. Tumhākampi, bhante, dassāmīti. Sādu karissasi tamyeva takkentassāti āha. Ayampi evarūpo olārikācāro ahosi. **Sappatisseṇāti** sajetṭhakena, na attānam jeṭṭhakam katvā viharitabbam. **Serivihārenāti** sacchandavihārena niraṅkusavihārena.

Nānūpakhajjāti na anupakhajja na anupavisitvā. Tattha yo dvīsu mahātheresu ubhato nisinnnesu te anāpucchitvāva cīvarena vā jāṇunā vā ghaṭṭento nisīdati, ayam anupakhajja nisīdati nāma. Evam akatvā pana attano patta-āsanasantike ṛhatvā nisīdāvusoti vutte nisīditabbam. Sace na vadanti, nisīdāmi, bhanteti āpucchitvā nisīditabbam āpucchitakālato paṭṭhāya nisīdāti vuttepi avuttepi nisīditurū vattatiyeva. **Na paṭibāhissāmīti** ettha yo attano pattāsanam atikkamitvā navakānam pāpuṇanaṭṭhāne nisīdati, ayam nave (MA.69./III,184.) bhikkhū āsanena paṭibāhati nāma. Tasmīnhi tathā nisinne navā bhikkhū “Amhākām nisīditurū na detī”ti ujjhāyantā tiṭṭhanti vā āsanam vā pariyesantā āhiṇḍanti. Tasmā attano pattāsaneyeva nisīditabbam. Evam na paṭibāhati nāma.

Ābhisaṁcārikampi dhammantī abhisamācārikarūpa vattapaṭipattimattampi.

Nātikālenāti na atipāto pavisitabbam, na atidivā paṭikkamitabbam, bhikkhusaṅghena saddhiriyeva pavisitabbañca nikkhomitabbañca. Atipāto pavisitvā atidivā nikkhmantassa hi cetiyaṅgañabodhiyaṅgañavattādīni parihāyanti. Kālasseva mukham dhovitvā makkaṭakasuttāni chindantena ussāvabindū nipātentena gāmam pavisitvā yāgum pariyesitvā yāva bhikkhākālā antogāmeyeva nānappakāram tiracchānakathām kathentena nisīditvā bhattakiccam katvā divā nikhamma bhikkhūnam pādadhovanavelāya vihāram paccāgantabbam hoti. **Na purebhattam pacchābhettam kulesu cārittam** **āpajjitatibbanti** “yo pana bhikkhu nimantito sabhatto samāno santam bhikkhum anāpuccā purebhattam vā pacchābhettam vā kulesu cārittam āpajjeyya, aññatra samaya pācittiyā”ti (pāci.299) imam sikkhāpadam rakkhantena tassa (CS:pg.3.129) vibhaṅge vuttañca purebhattañca pacchābhettam cārittam na āpajjitatibbam. **Uddhato hoti capaloti** uddhaccapakatiko ceva hoti cīvara maṇḍana-pattamaṇḍana-senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa kelāyanā maṇḍanāti evam vuttena ca taruṇadārakāvacāpalyena samannāgato.

(MA.69./III,185.)**Paññavatā bhavitabbanti** cīvarakammādīsu itikattabbesu upāyapaññāya samannāgatena bhavitabbam. **Abhidhamme abhivinayeti** Abhidhammapiṭake ceva Vinayapiṭake ca pālivasena ceva aṭṭhakathāvasena ca yogo karaṇīyo. Sabbantimena hi paricchedena abhidhamme dukatikamātikāhi saddhim dhammahadayavibhaṅgam vinā na vaṭṭati. Vinaye pana kammākammavinicchayena saddhim suvinicchitāni dve pātimokkhāni vinā na vaṭṭati.

Āruppāti ettāvatā aṭṭhapi samāpattiyo vuttā honti. Tā pana sabbena sabbam asakkontena sattasupi yogo karaṇīyo, chasupi ...pe... pañcasupi. Sabbantimena paricchedena ekam kasiṇe parikammakammaṭṭhānam paguṇam katvā ādāya vicaritabbam, ettakam vinā na vaṭṭati. **Uttarimanussadhammeti** iminā sabbepi lokuttaradhamme dasseti. Tasmā arahantena hutvā vihātabbam, arahattam anabhisambhuṇantena anāgāmiphale sakadāgāmiphale sotāpattiphale vā patiṭṭhabbam. Sabbantimena pariyyayena ekam vipassanāmukham yāva arahattā paguṇam katvā ādāya vicaritabbam. Sesam sabbattha uttānameva. Imam pana desanam āyasmā Sāriputto neyyapuggalassa vasena ābhisaṁcārikavattato paṭṭhāya anupubbena arahattam pāpetvā niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Goliyānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.70./III,186.)

(M.70.)10.Kīṭagirisuttavaṇṇanā

174. **Evañ me sutanti** Kīṭagirisuttam. Tattha **kāśīsūti** evamnāmake janapade. **Etha tumhepi, bhikkhave** etha tumhepi, bhikkhave, ime pañca ānisamse (CS:pg.3.130) sampassamānā aññatreva rattibhojanā bhuñjatha. Iti Bhagavā rattim vikālabhojanam, divā vikālabhojananti imāni dve bhojanāni ekappahārena ajahāpetvā ekasmiṁ samaye divā vikālabhojanameva jahāpesi, puna kālam atināmetvā rattim vikālabhojanam jahāpentō evamāha. Kasmā? Imāni hi dve bhojanāni vattamānāni vaṭṭe ācīṇṇāni samācīṇṇāni nadim otīṇā-udakam viya anupakkhandāni, nivātesu ca gharesu subhojanāni bhuñjitvā vaḍḍhitā sukhumālā kulaputtā dve bhojanāni ekappahārena

pajahantā kilamanti. Tasmā ekappahārena ajahāpetvā Bhaddālisutte divā vikālabhojanam jahāpesi, idha rattim vikālabhojanam. Jahāpentō pana na tajjītvā vā niggāṇhitvā vā, tesam pahānapaccayā pana appābādhatañca sañjānissathāti evam ānisamāsam dassetvāva jahāpesi. **Kīṭāgirīti** tassa nigamassa nāmam.

175. Assajipunabbasukāti assaji ca punabbasuko ca chasu chabbaggiyesu dve gaṇācariyā. Pañduko lohitako mettiyo (**MA.70./III,187.**) bhummajako assaji punabbasukoti ime cha janā **chabbaggiyā** nāma. Tesu pañdukalohitakā attano parisam gahetvā Sāvatthiyam vasanti, mettiyabhummajakā Rājagahe, ime dve janā kīṭāgirisimīm āvāsikā honti. **Āvāsikāti** nibaddhvāsino, tamnibandhā akataṁ senāsanam karonti, jin̄nam paṭisaṅkharonti, kate issarā honti. **Kālikanti** anāgate kāle pattabbam ānisamāsam.

178. Mayā cetam, bhikkhave idha kiṁ dasseti? Bhikkhave, divasassa tayo vāre bhuñjitvā sukhavedanam̄yeva uppādento na imasmim sāsane kiccakārī nāma hoti, ettakā pana vedanā sevitabbā, ettakā na sevitabbāti etamaththam̄ dassetum̄ imam̄ desanam̄ ārabhi. **Evarūpaṁ sukhavedanam̄ pajahathāti** idañca gehassitasomanassavasena vuttam, **upasampajja viharathāti** idañca nekkhammasitasomanassavasena Ito paresupi dvīsu vāresu gehassitanekkhammasitānam̄yeva domanassānañca upekkhānañca vasena attho veditabbo.

181. Evam̄ sevitabbāsevitabbavedanam̄ dassetvā idāni yesam̄ appamādena kiccam kattabbam, yesañca na kattabbam, te dassetum̄ **nāham, bhikkhave** (**CS:pg.3.131**) **sabbesamīyevāti**-ādimāha. Tattha **kataṁ tesam̄ appamādenāti** tesam̄ yam̄ appamādena kattabbam, tam̄ kataṁ. **Anulomikānīti** paṭipatti-anulomāni kammatthānasappāyāni, yatha vasantena sakkā honti maggaphalāni pāpuṇitum. (**MA.70./III,188.**) **Indriyāni samannānayamānāti** saddhādīni indriyāni samānam̄ kurumānā.

182. Sattime, bhikkhave, puggalāti idha kiṁ dasseti? Yesam̄ appamādena karaṇīyam̄ natthi, te dve honti. Yesam̄ atthi, te pañcāti evam̄ sabbepi ime satta puggalā hontīti imamattham̄ dasseti.

Tattha **ubhatobhāgavimutto** dvīhi bhāgehi vimutto. Arūpasamāpattiya rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnam̄ arūpasamāpattīnam̄ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasitvā arahattam̄ pattānam̄ catunnam̄, nirodhā vuṭṭhāya arahattam̄ patta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti. Pāli panettha- “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto, idhekacco puggalo atṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīnā hontī”ti (pu.pa.208) evam̄ abhidhamme atṭhavimokkhālābhino vasena āgatā.

Paññāvimutto paññāya vimutto. So sukhhavipassako, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattam̄ pattā cattāro cāti imesam̄ vasena pañcavidhova hoti. Pāli panettha atṭhavimokkhapatikkhepavaseneva āgatā. Yathāha-- “na heva kho atṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīnā honti. Ayaṁ vuccati puggalo paññāvimutto”ti.

(**MA.70./III,189.**) Phuṭṭhantam̄ sacchikarotīti **kāyasakkhī**. Yo jhānaphassam̄ paṭhamam̄ phusati, pacchā nirodhām̄ nibbānam̄ sacchikaroti, so sotāpattiphalaṭṭham̄ ādim̄ katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hontīti veditabbo. Tenevāha-- “idhekacco puggalo atṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīnā honti. Ayaṁ vuccati puggalo kāyasakkhī”ti.

Dīṭṭhantam̄ (**CS:pg.3.132**) pattoti **dīṭṭhippatto**. Tatridam̄ saṅkhepalakkhaṇam--

dukkhā saṅkhārā, sukho nirodhoti nātām hoti diṭṭham vidiṭam sacchikataṁ phusitām paññāyāti diṭṭhippatto. Vitthārato panesopi kāyasakkhi viya chabbidho hoti. Tenevāha-- “idhekacco puggalo idam dukkhanti yathābhūtam pajānāti …pe… ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtam pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā …pe… ayam vuccati puggalo diṭṭhippatto”ti (pu.pa.208).

Saddhāvimuttoti saddhāya vimutto. Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenevāha-- “idhekacco puggalo idam dukkhanti-- yathābhūtam pajānāti …pe… ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtam (**MA.70./III,190.**) pajānāti Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā …pe… no ca kho yathā diṭṭippattassa. Ayam vuccati puggalo saddhāvimutto”ti (pu.pa.208). Etesu hi saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesakkhayo hoti, diṭṭippattassa pubbabhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakaññāraṁ adandham tikiññām sūraṁ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātitikhiṇena asinā kadalim chindantassa chinnaṭhānam na maṭṭham hoti, asi na sīgham vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā. Yathā pana nisita-asinā kadalim chindantassa chinnaṭhānam maṭṭham hoti, asi sīgham vahati, saddo na suyyati, balavavāyāmakiccam na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammām anussaratīti **dhammānusārī**. Dhammoti paññā, paññāpubbāngamam maggam bhāvetīti attho. **Saddhānusārimhi** ca eseva nayo. Ubho panete sotāpattimaggaṭṭhāyeva. Vuttampi cetaṁ-- “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyām adhimattam hoti, paññāvāhim paññāpubbaṅgamaṁ ariyamaggam (**MA.70./III,191.**) bhāveti Ayam vuccati puggalo dhammānusārī”ti (pu.pa.208). Tathā-- “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyām adhimattam hoti, saddhāvāhim saddhāpubbaṅgamaṁ ariyamaggam bhāveti. Ayam vuccati puggalo saddhānusārī”ti. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato (**CS:pg.3.133**) panesā ubhatobhāgavimuttādikathā **Visuddhimagge** paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbā. Yā panesā etesām vibhāgadassanathām idha pāli āgatā, tattha yasmā rūpasamāpattiyo vinā arūpasamāpattiyo nāma natthi, tasmā āruppāti vuttepi aṭṭha vimokkhā vuttāva hontīti veditabbā.

Kāyena phusitvāti sahajātanāmakāyena phusitvā. **Paññāya cassa disvāti** paññāya ca etassa ariyasaccadhamme disvā. **Ekacce āsavāti** paṭhamamaggādīhi pahātabbā ekadesa-āsavā. **Tathāgatappaveditāti** Tathāgatena paveditā catusaccadhammā. **Paññāya vodiṭṭhā hontīti** imasmim ṭhāne sīlam kathitam, imasmim samādhi, imasmim vipassanā, imasmim maggo, imasmim phalanti evam atthena atthe kāraṇena kāraṇe ciṇṇacaritattā maggapaññāya sudiṭṭhā honti. **Vocaritāti** vicaritā. **Saddhā niviṭṭhā hotīti** okappanasaddhā patiṭṭhitā hoti. **Mattaso nijjhānam khamantīti** mattāya olokanām khamanti. **Saddhāmattanti** saddhāyeva, itaram tasseva (**MA.70./III,192.**) vevacanām

Iti imesu appamādena karaṇīyesu puggalesu tayo paṭividhamaggaphalā sekhā. Tesu anulomasenāsanām sevamānā kalyāṇamitte bhajamānā indriyāni samannānayamānā anupubbena arahattam gaphanti. Tasmā tesam yathāṭhitova pāli-attho. Avasāne pana dve sotāpattimaggasamāṅgino. Tehi tassa maggassa anulomasenāsanām sevitām, kalyāṇamittā bhajitā, indriyāni samannānītāni. Upari pana tiṇṇam maggānam atthāya

sevamānā bhajamānā samannānayamānā anupubbena arahattarā pāpuṇissantīti ayamettha pāli-attho.

Vitaṇḍavādī pana imameva pāliṁ gahetvā-- “lokuttaramaggo na ekacittakkhaṇiko, bahucittakkhaṇiko”ti vadati. So vattabbo -- “yadi aññena cittena senāsanām paṭisevati, aññena kalyāṇamitte bhajati, aññena indriyāni samannāneti, aññam maggacittanti sandhāya tvaṁ ‘na ekacittakkhaṇiko maggo, bahucittakkhaṇiko’ti vadasi, evam̄ sante senāsanām sevamāno nīlobhāsam̄ pabbataṁ passati, vanam̄ passati, migapakkhīnam̄ (CS:pg.3.134) saddam̄ suṇāti, pupphaphalānam̄ gandham̄ ghāyati, pāṇīyam̄ pivanto rasam̄ sāyati, nisīdanto nipajjanto phassaṁ phusati. Evarā te pañcaviññānasamaṅgīpi lokuttaradhammasamaṅgīyeva bhavissati. Sace panetam̄ sampaṭicchasi, satthārā saddhīm̄ paṭivirujjhāsi. Satthārā hi pañcaviññānakāyā ekantaṁ abyākatāva vuttā, tam̄samaṅgissa kusalākusalaṁ paṭikkhittaṁ, lokuttaramaggo ca ekantakusalo. Tasmā pajahetaṁ vādan”ti paññapetabbo. Sace paññattirā na upagacchatī, “gaccha pātova vihāraṁ pavisitvā yāgum̄ pivāhi”ti uyyojetabbo.

(MA.70./III,193.)183. **Nāham̄ bhikkhave, ādikenevāti** aham̄, bhikkhave, paṭhamameva maṇḍūkassa uppativā gamanām̄ viya aññārādhanām̄ arahatte patiṭṭhānam̄ na vadāmi. **Anupubbāsikkhāti** karaṇatthe paccattavacanām̄. Parato padadvayepi eseva nayo. **Saddhājātōti** okappaniyasaddhāya jātasaddho. **Upasaṅkamatīti** garūnam̄ samīpaṁ gacchatī. **Payirupāsatīti** santike nisīdati. **Dhāretīti** sādhukām̄ katvā dhāreti. **Chando jāyatīti** kattukamyatākulusalacchando jāyati. **Ussahatīti** vīriyām̄ karoti. **Tuleti**ti aniccam̄ dukkhām̄ anattāti tulayati. **Tulayitvā padahatīti** evam̄ tīraṇavipassanāya tulayanto maggadhadhānam̄ padahati. **Pahitattōti** pesitacitto. **Kāyena ceva paramasaccānti** nāmakāyena nibbānasaccām̄ sacchikaroti. **Paññāya cāti** nāmakāyasampayuttāya maggapaññāya paṭivijjhāti passati.

Idāni yasmā te satthu āgamanām̄ sutvā paccuggamanamattampi na akāmsu, tasmā tesam̄ cariyām̄ garahanto **sāpi nāma, bhikkhave, saddhā nāhosīti-ādimāha**. Tattha **kīvadūrevimeti** kittakām̄ dūre thāne. Yojanasatampi yojanasahassampi apakkantāti vattum̄ vaṭṭati, na pana kiñci āha. **Catuppadam̄ veyyākaraṇānti** catusaccabyākaraṇām̄ sandhāya vuttam̄.

184. **Yassuddiṭṭhassāti** yassa uddiṭṭhassa. (MA.70./III,194.) **Yopi so, bhikkhave, satthāti** bāhirakasatthāram̄ dasseti. **Evarūpīti** evam̄jātikā. **Pañopāṇaviyātīti** pañaviyā ca opañaviyā ca **Na upetīti** na hoti. Kayavikkayakāle viya agghavadḍhanahāpanām̄ na hotīti attho. Ayaṁ goṇo (CS:pg.3.135) kim̄ agghati, vīsatī agghatīti bhaṇtāto pañati nāma. Na vīsatī agghati, dasa agghatīti bhaṇtāto opañati nāma. Idam̄ paṭisedhento āha “pañopāṇaviyā na upetī”ti. Idāni tam̄ pañopāṇaviyām̄ dassetum̄ evañca no assa, atha nam̄ kareyyāma, na ca no evamassa, na nam̄ kareyyāmāti āha.

Kiñcī pana, bhikkhave, bhikkhave, yām̄ Tathāgato sabbaso āmisehi visar̄nsaṭṭho viharati, evam̄ visar̄nsaṭṭhassa satthuno evarūpā pañopāṇaviyā kiñcī yujissati?

Pariyogāhiya vattatotīti pariyoḡāhitvā ukkhipitvā gahetvā vattantassa.

Ayamanudhammotī ayaṁ sabhāvo. **Jānāti Bhagavā, nāham̄ jānāmīti** Bhagavā ekāsanabhojane ānisamsām̄ jānāti, aham̄ na jānāmīti mayi saddhāya divasassa tayo vāre bhojanām̄ pahāya ekāsanabhojanām̄ bhuñjati. **Rulahanīyanāti** rohanīyām̄.

Ojavantānti sinehavantām̄. **Kāmaṁ taco cāti** iminā caturaṅgavīriyām̄ dasseti. Ettha hi taco ekaṁ aṅgam̄, nhāru ekaṁ, atṭhi ekaṁ, māṁsalohitām̄ ekanti evam̄ caturaṅgasamannāgataṁ vīriyām̄ adhiṭṭhahitvā arahattarā appatvā na vuṭṭhahissāmīti evam̄ (MA.70./III,195.)paṭipajjatīti dasseti. Sesam̄ sabbattha uttānameva. Desanam̄

pana Bhagavā neyyapuggalassa vasena arahattanikūṭena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kīṭāgirisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3.Paribbājakavaggo

(M.71.) 1.Tevijjavacchasuttavaṇṇanā

185. Evaṁ (CS:pg.3.136) me sutanti Tevijjavacchasuttam. Tattha ekapuṇḍarīketi puṇḍarīko vuccati setamarukkho, so tasmim ārāme eko puṇḍarīko atthīti ekapuṇḍarīko. Etadahosīti tattha pavisitukāmatāya ahosi. Cirassam kho, bhanteti pakatiyā āgatapubbatarām upādāya. Dhammassa cānudhammadanti idha sabbaññutaññāṇam dhammo nāma, mahājanassa byākaraṇām anudhammo nāma. Sesam Jīvakasutte (ma.ni.2.51ādayo) vuttanayameva. Na me teti ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipati. “Sabbaññū sabbadassāvī aparisesam ñāṇadassanām paṭijānātī”ti hi idam anujānitabbarām siyā,-- “carato ca me ...pe... raccuppaṭṭhitā”ti idam pana nānujānitabbarām. Sabbaññutaññāṇena hi āvajjītvā pajānāti. Tasmā ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipanto evamāha.

186. Āsavānam khayāti ettha sakim khīñānam āsavānam puna khepetabbābhāvā yāvadevāti na vuttam. Pubbenivāsaññāṇena cettha Bhagavā atītajānanaguṇam dasseti, dibbacakkhuññāṇena (MA.71./III,196.) raccuppannajānanaguṇām, āsavakkhayaññāṇena lokuttaraguṇanti. Iti imāhi tīhi vijjāhi sakalabuddhaguṇe samkhipitvā kathesi.

Gihisamyojananti gihibandhanām gihiparikkhāresu nikantim. **Natthi kho vacchāti** gihisamyojanām appahāya dukkhassantakaro nāma natthi. Yepi hi santatimahāmatto uggaseno setṭhiputto vītasokadārakoti gihiliṅge ṭhitāva arahattam pattā, tepi maggena sabbasañkhāresu nikantim sukkhāpetvā pattā. Tam patvā pana na tena liṅgena aṭṭhamsu, gihiliṅgam nāmetam hīnam, uttamaguṇam dhāretum na sakkoti. Tasmā tattha ṭhito arahattam patvā tamdivasameva pabbajati vā parinibbāti vā. Bhūmadevatā pana tiṭṭhanti. Kasmā? Nilīyanokāsassa atthitāya. Sesakāmabhāve manussesu sotāpannādayo tayo tiṭṭhanti, kāmāvacaradevesu (CS:pg.3.137) sotāpannā sakadāgāmino ca, anāgāmikhīñāsavā panetha na tiṭṭhanti. Kasmā? Tañhi ṭhānam laṭṭajanassa āvāso, natthi tattha tesam pavivekāraham paṭicchannāṭṭhānañca. Iti tattha khīñāsavo parinibbāti, anāgāmī cavitvā suddhāvāse nibbattati. Kāmāvacaradevato upari pana cattāropi aryā tiṭṭhanti.

Sopasi kammapādīti sopi kammavādī ahosi, kiriyampi na paṭibāhittha. Tañhi ekanavutikappamatthake attānañyeva gahetvā katheti. Tadā kira mahāsatto pāsanḍapariggañhanattham pabbajito tassapi pāsanḍassa nipphalabhāvam (MA.71./III,197.) jānitvā vīriyam na hāpesi, kiriyavādī hutvā sagge nibbattati. Tasmā evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Tevijjavacchasuttavaññanā niṭṭhitā.

(M.72.)2.Aggivacchasuttavaññanā

187. **Evaṁ me sutanti** Aggivacchasuttam. Tattha **na kho ahanti** paṭhamavāre nāhaṁ sassatadiṭṭhikoti vadati, dutiye nāhaṁ ucchedadiṭṭhikoti. Evaṁ antānantikādivasena sabbavāresu paṭikkhepo veditabbo. **Hoti ca na ca hotīti** ayam panettha ekaccasassatavādo. **Neva hoti na na hotīti** ayam amarāvikkhepoti veditabbo.

189. **Sadukkhanti** kilesadukkhenā ceva vipākadukkhenā ca sadukkham. **Savighātanti** tesamyeva dvinnam vasena sa-upaghātakam. **Sa-upāyāsanti** tesamyeva vasena sa-upāyāsam. **Sapariļāhanti** tesamyeva vasena sapariļāham.

Kiñci diṭṭhigatanti kāci ekā diṭṭhipi ruccitvā khamāpetvā gahitā atthīti pucchatī. **Apanītanti** nīhaṭam apaviddham. **Diṭṭhanti** paññāya diṭṭham. **Tasmāti** yasmā pañcannam khandhānam udayavayam addasa, tasmā. (MA.72./III,198.) **Sabbamaññitānanti** sabbesam tiṇampi taṇhādiṭṭhimānamāññitānam. **Mathitānanti** tesamyeva vevacanam. Idāni tāni vibhajitvā dassento **sabba-ahaṁkāra-mamaṁkāra-mānānusayānanti** āha. Ettha (CS:pg.3.138) hi ahaṁkāro diṭṭhi, mamaṁkāro taṇhā, mānānusayo māno. **Anupādā vimutto**ti catūhi upādānehi kañci dhammam anupādiyitvā vimutto.

190. **Na upeti**ti na yujjati. Ettha ca “na upapajjatī”ti idam anujānitabbam siyā. Yasmā pana evam vutte so paribbājako ucchedam gaṇheyya, upapajjatīti pana sassatameva, upapajjati ca na ca upapajjatīti ekaccasassatam, neva upapajjati na na upapajjatīti amarāvikkhepam, tasmā Bhagavā-- “Ayam appatiṭṭho anālambo hotu, sukhapavesanaṭṭhanam mā labhatū”ti ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipi. **Alanti** samattham pariyattam **Dhammoti** paccayākāradhammo. **Aññatrayogenāti** aññattha payogena. **Aññatrācariyakenāti** paccayākāram ajānantānam aññesam ācariyānam santike vasantena.

191. **Tena hi vacchāti** yasmā tvam sammohamāpādinti vadasi, tasmā tamyevettha paṭipucchissāmi. (MA.72./III,199.) **Anāhāro nibbutoti** appaccayo nibbuto.

192. **Yena rūpenāti** yena rūpena sattasañkhātam Tathāgatam rūpīti paññāpeyya. **Gambhīroti** guṇagambhīro. **Appameyyoti** pamānam gaṇhitum na sakkuṇeyyo. **Duppariyogālhoti** du-ogāho dujjāno. **Seyyathāpi mahāsamuddoti** yathā mahāsamuddo gambhīro appameyyo dujjāno, evameva khīṇāsavopi. Tam ārabbha upapajjatīti-ādi sabbam na yujjati. Katham? Yathā parinibbutam aggim ārabbha puratthimam disam gatoti-ādi sabbam na yujjati, evam.

Aniccatāti aniccatāya. **Sāre patiṭṭhitanti** lokuttaradhammasāre patiṭṭhitam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Aggivacchasuttavaññanā niṭṭhitā.

(M.73.)3.Mahāvacchasuttavaññanā

193. **Evaṁ** (CS:pg.3.139) **me sutanti** Mahāvacchasuttam. Tattha **sahakathīti** saddhirīvādo, bahuṁ mayā tumhehi saddhiṁ kathitapubbanti katharī sāreti mettim ghaṭeti. Purimāni hi dve suttāni etasseva kathitāni, saṁyuttake abyākatasamyuttam (saṁ.ni.4.416ādayo) nāma etasseva kathitam-- “Kim nu kho, bho Gotama, sassato loko idameva saccam moghamāññanti (**MA.73./III,200.**) abyākatametan”ti evarī ekuttaranikāyepi iminā saddhiṁ kathitam atthiyeva. Tasmā evamāha. Sammāsambuddhopi tassa āgatāgatassa saṅgahān katvā okāsamakāsiyeva. Kasmā? Ayañhi sassatadītthiko, sassatadītthikā ca sīghān laddhiṁ na vissajjenti, vasātelamakkhitapilotikā viya cirena sujjhanti. Passati ca Bhagavā-- “Ayam paribbājako kāle gacchante gacchante laddhiṁ vissajjetvā mama santike pabbajitvā cha abhiññāyo sacchikatvā abhiññātasāvako bhavissatī”ti. Tasmā tassa āgatāgatassa saṅgahān katvā okāsamakāsiyeva. Idam panassa pacchimagamanam. So hi imasmim Sutte tarāṇam vā hotu ataraṇam vā, yaṭṭhim otaritvā udake patamāno viya samāṇassa Gotamassa santikam gantvā pabbajiśāmīti sannīṭhānam katvā āgato. Tasmā dhammadesanaṁ yācanto **sādhu me bhavaṁ Gotamoti**-ādimāha. Tassa Bhagavā mūlavasena saṁkhittadesanam, kammapathavasena vitthāradesanam desesi. Mūlavasena cettha atisāṁkhittā desanā, kammapathavasena saṁkhittā vitthārasadisa. Buddhānām pana nippariyāyena vitthāradesanā nāma natthi. Catuvīśatisamantapaṭṭhānampi hi sattapakaraṇe abhidhammapiṭake ca sabbam saṁkhittameva. Tasmā mūlavasenāpi kammapathavasenāpi saṁkhittameva desesīti veditabbo.

194. Tattha **pāṇātipātā veramaṇī kusalanti**-ādīsu paṭipātiyā sattadhammā kāmāvacarā, anabhijjhādayo tayo catubhūmikāpi vatṭanti.

(**MA.73./III,201.**) **Yato kho, vaccha, bhikkhuno**ti kiñcāpi aniyametvā vuttam, yathā pana Jīvakasutte ca Cañkīsutte ca, evam imasmim Sutte ca attānameva sandhāyetam Bhagavatā vuttanti veditabbarī.

195. **Atthi** (CS:pg.3.140) **panāti** kim pucchāmīti pucchatī? Ayam kirassa laddhi-- “tasmim tasmin sāsane satthāva arahā hoti, sāvako pana arahattam patturī samattho natthi. Samaṇo ca Gotamo ‘yato kho, vaccha, bhikkhuno’ti ekam bhikkhum kathento viya katheti, atthi nu kho samāṇassa Gotamassa sāvako arahattappatto”ti. Etamattham pucchissāmīti pucchatī. Tattha **tiṭṭhatūti** bhavaṁ tāva Gotamo tiṭṭhatu, bhavañhi loke pākaṭo arahāti attho. Tasmim byākate uttari bhikkhunī-ādīnam vasena pañham pucchi, Bhagavāpissa byākāsi.

196. **Ārādhakoti** sampādako paripūrako.

197. **Sekhāya vijjāya pattaṁbanti** hetṭhimaphalattayarī pattaṁbān. Tam sabbam mayā anuppattanti vadati. Vitanḍavādī panāha -- “katame dhammā sekkhā? Cattāro maggā apariyāpannā hetṭhimāni ca tīṇi sāmaññaphalānī”ti (dha.sa.1023) vacanato arahattamaggopi anena pattoyeva. Phalaṁ pana apattarī, tassa pattiyyā uttari yogam kathāpetīti. So evam saññāpetabbo--

(**MA.73./III,202.**) “Yo ve kilesāni pahāya pañca,
Paripuṇṇasekho aparihānadhammo.

Cetovasippatto samāhitindriyo,
Sa ve ṭhitattoti naro pavuccatī”ti. (a.ni.4.5).

Anāgāmipuggalo hi ekantaparipuṇṇasekho. Tam sandhāya “sekhāya vijjāya

pattabban”ti āha. Maggassa pana ekacittakkhaṇikattā tattha ṭhitassa pucchā nāma natthi. Iminā suttena maggopi bahucittakkhaṇiko hotūti ce. Etaṁ na Buddhavacanam, vuttagāthāya ca attho virujjhati. Tasmā anāgāmiphale ṭhatvā arahattamaggassa vipassanam kathāpetīti veditabbo. Yasmā panassa na kevalam suddha-arahattasseva upanissayo, channampi abhiññānam upanissayo atthi, tasmā Bhagavā-- “evamayam samathe kammaṁ katvā pañca abhiññā nibbattessati vipassanāya kammaṁ katvā arahattam pāpuṇissati. Evam chaṭabhiñño mahāsāvako bhavissatī”ti vipassanāmattam akathetvā samathavipassanā ācikkhi.

198. Sati (CS:pg.3.141) sati-āyataneti sati satikāraṇe. Kiñcettha kāraṇam? Abhiññā vā abhiññāpādakajjhānam vā avasāne pana arahattam vā kāraṇam arahattassa vipassanā vāti veditabbam.

200. Pariciṇo me Bhagavāti satta hi sekhā Bhagavantam paricaranti nāma, khīnāsavena Bhagavā pariciṇo hoti. Iti saṅkhepena arahattam byākaronto theroy evamāha. Te pana bhikkhū tamatthaṁ na jāniṁsu, ajānantāvā tassa vacanam sampaṭicchitvā. Bhagavato ārocesum. **Devatāti** tesam guṇānam lābhī devatā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāvacchasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.74./III,203.)

(M.74.)4.Dīghanakhasuttavaṇṇanā

201. Evaṁ me sutanti Dīghanakhasuttam. Tattha **sūkarakhatāyanti** sūkarakhatāti evamnāmake leñe. Kassapabuddhakāle kira tam leñam ekasmim Buddhantare pathaviyā vadḍhamānāya antobhūmigatam jātam. Athekadivasam eko sūkaro tassa chadanapariyantasamīpe pañsum khaṇi. Deve vutte pañsudhoto chadanapariyanto pākaṭo ahosi. Eko vanacarako disvā-- “pubbe sīlavantehi paribhuttaleñena bhavitabbam, paṭijaggissāmi nan”ti samantato pañsum apanetvā leñam sodhetvā kutṭaparikkhepaṁ katvā dvāravātapānaṁ yojetvā supariniṭṭhita-sudhākammacittakamarajatapatṭasadisāya vālukāya santhataparivenām leñam katvā mañcapīṭham paññāpetvā Bhagavato vasanathāya adāsi. Leñam gambhīram ahosi otaritvā abhiruhitabbam. Tam sandhāyetam vuttam.

Dīghanakhoti tassa paribbājakassa nāmam. **Upasaṅkamīti** kasmā upasāṅkami? So kira there aḍḍhamāsapabbajite cintesi-- “mayham mātulo aññam pāsañḍam gantvā na ciram tiṭṭhati, idāni panassa samanassa Gotamassa santikam gatassa aḍḍhamāso jāto. Pavattimpissa na suñāmi, ojavantam (CS:pg.3.142) nu kho sāsanaṁ, jānissāmi nan”ti gantukāmo jāto. Tasmā upasaṅkami. **Ekamantam ṭhito**ti tasmiṁ kira samaye theroy Bhagavantam bījayamāno ṭhito hoti, paribbājako mātule hirottappena (MA.74./III,204.) ṭhitakova pañham pucchi. Tena vuttam “ekamantam ṭhito”ti.

Sabbam me nakkhamatīti sabbā me upapattiyo nakkhamanti, paṭisandhiyo nakkhamantīti adhippāyena vadati. Ettāvatānena “ucchedavādohamasmi”ti dīpitam hoti. Bhagavā panassa adhippāyam muñcivtā akkhare tāva dosam dassento **yāpi kho teti-ādimāha**. Tattha **esāpi te diṭṭhi nakkhamatīti** esāpi te paṭhamam ruccitvā khamāpetvā gahitadiṭṭhi nakkhamatīti. **Esā ce me, bho Gotama, diṭṭhi khameyyāti**

mayhañhi sabbam nakkhamatīti diṭṭhi, tassa mayham yā esā sabbam me nakkhamatīti diṭṭhi, esā me khameyya. Yam tam “sabbam me nakkhamatī”ti vuttam, tampissa tādisameva. Yathā sabbagahañena gahitāpi ayam diṭṭhi khamati, evamevam tāpi khameyya Evarūt attano vāde āropitam dosam nātā tam pariharāmīti saññāya vadati, attato panassa “esā diṭṭhi na me khamatī”ti āpajjati. Yassa panesā na khamati na rucati, tassāyam tāya diṭṭhiyā sabbam me na khamatīti diṭṭhi rucitam. Tena hi diṭṭhi-akkhamena arucitenā bhavitabbanti sabbam khamatīti rucatīti āpajjati. Na panesa tam sampaticchatī, kevalam tassāpi ucchedadiṭṭhiyā ucchedameva gaṇhāti. Tenāha Bhagavā **ato kho te, Aggivessana, ...pe... aññañca diṭṭhim upādiyantīti**. Tattha **atoti** pajahanakesu nissakkam, ye pajahanti, tehi ye nappajahantīti vucciyanti, teva bahutarāti attho. **Bahū hi bahutarāti** ettha hikāro nipātamattam, bahū bahutarāti attho. (MA.74./III,205.) Parato tanū hi tanutarāti padepi esevo nayo. **Ye evamāhamśūti** ye evam vadanti. **Tañceva diṭṭhim nappajahanti, aññañca diṭṭhim upādiyantīti** mūladassanam nappajahanti, aparadassanam upādiyanti.

Ettha ca sassataṁ gahetvā tāpi appahāya ucchedam vā ekaccasassataṁ vā gahetuṁ na sakkā, ucchedampi gahetvā tam appahāya sassataṁ vā ekaccasassataṁ vā na sakkā gahetuṁ, ekaccasassatampi gahetvā tam appahāya sassataṁ vā ucchedam vā na sakkā gahetuṁ. Mūlasassataṁ pana appahāya (CS:pg.3.143) aññam sassatameva sakkā gahetuṁ. Katham? Ekasmiñhi samaye “rūpaṁ sassatan”ti gahetvā aparasmiṁ samaye “na suddharūpameva sassataṁ, vedanāpi sassatā, viññānampi sassatan”ti gaṇhāti. Ucchedepi ekaccasassatepi esevo nayo. Yathā ca khandhesu, evam āyatanesupi yojetabbaṁ. Idam sandhāya vuttam-- “tañceva diṭṭhim nappajahanti, aññañca diṭṭhim upādiyantī”ti.

Dutiyavāre **atoti** pajahanakesu nissakkam, ye nappajahanti, tehi, ye pajahantīti vucciyanti, teva tanutarā appatarāti attho. **Tañceva diṭṭhim pajahanti, aññañca diṭṭhim na upādiyantīti** tañca mūladassanam pajahanti, aññañca dassanam na gaṇhanti. Katham? Ekasmiñhi samaye “rūpaṁ sassatan”ti gahetvā aparasmiṁ samaye tattha ādīnavam disvā “olārikametaṁ mayham dassanan”ti pajahati “na kevalañca rūpaṁ sassatanti dassanameva olārikam, vedanāpi sassatā ...pe... viññānampi sassatanti dassanam olārikamevā”ti vissajjeti Ucchedepi ekaccasassatepi esevo nayo. Yathā ca khandhesu, evam āyatanesupi yojetabbaṁ. Evam tañca mūladassanam pajahanti, aññañca dassanam na gaṇhanti.

(MA.74./III,206.) **SantAggivessanāti** kasmā ārabhi? Ayam ucchedaladdhiko attano laddhim nigūhati, tassā pana laddhiyā vaṇne vuccamāne attano laddhim pātukarissatīti tisso laddhiyo ekato dassetvā vibhajitum imam desanam ārabhi.

Sārāgāya santiketi-ādīsu rāgavasena vaṭṭe rajjanassa āsannā tañhādiṭṭhisamyojanena vaṭṭasamyojanassa santike. **Abhinandanāyāti** tañhādiṭṭhiseneva gilityā pariyādiyanassa gahanassa ca āsannāti attho. **Asārāgāya santiketi**-ādīsu vaṭṭe arajjanassa āsannāti-ādinā nayena attho veditabbo.

Ettha ca sassatadassanam appasāvajjam dandhavirāgam, ucchedadassanam mahāsāvajjam khippavirāgam. Katham? Sassatavādī hi idhalokam paralokañca attīti jānāti, sukatadukkatānam phalam attīti jānāti, kusalam karoti, akusalam karonto bhāyati, vaṭṭam assādeti, abhinandati. Buddhanam (CS:pg.3.144) vā Buddhasāvakānam vā sammukhībhūto sīgham laddhim jahitum na sakkoti. Tasmā tam sassatadassanam appasāvajjam dandhavirāganti vuccati. Ucchedavādī pana idhalokaparalokam attīti jānāti, sukatadukkatānam phalam attīti jānāti, kusalam na karoti, akusalam karonto na

bhāyati, vaṭṭam na assādeti, nābhinandati, Buddhānam vā Buddhasāvakānam vā sammukhībhāve sīgham dassanām pajahati. Pāramiyo pūretum sakkonto Buddho hutvā, asakkonto abhinīhāram katvā sāvako hutvā parinibbāyati. Tasmā ucchedadassanām mahāsāvajjam khippavirāganti vuccati.

202. So pana paribbājako (MA.74./III,207.) etamattham asallakkhetvā-- “mayham dassanām samīvaṇneti pasānsati, addhā me sundaraṁ dassanā”ti sallakkhetvā **ukkamiseti me bhavanti-ādimāha.**

Idāni yasmā ayam paribbājako kañjiyeneva tittakālābu, ucchedadassaneneva pūrito, so yathā kañjiyam appahāya na sakkā lābumhi telaphāṇitādīni pakkhipitum, pakkhittānipi na gaṇhāti, evamevaṁ tam laddhim appahāya abhabbo maggaphalānam lābhāya, tasmā laddhim jahāpanattham **tatrAggivessanāti**-ādi āraddham. **Viggahoti** kalaho.

Evametāsam diṭṭhīnam pahānam hotīti evam viggahādi-ādīnavam disvā tāsam diṭṭhīnam pahānam hoti. So hi paribbājako “Kim me iminā viggahādinā”ti tam ucchedadassanām pajahati.

205. Athassa Bhagavā vamitakañjiye lābumhi sappiphāṇitādīni pakkhipanto viya hadaye amatosadham pūressāmīti vipassanām ācikkhanto **ayam kho pana, Aggivessana, kāyoti-ādimāha.** Tassatto Vammikasutte vutto. **Aniccatoti**-ādīnipi heṭṭhā vitthāritāneva. **Yo kāyasmim kāyachandoti** yā kāyasmim taṇhā. **Snehoti** taṇhāsnehova. **Kāyanvayatāti** kāyānugamanabhāvo, kāyam anugacchanakakilesoti atto.

Evam rūpakammaṭṭhānam dassetvā idāni arūpakammaṭṭhānam dassento **tisso khoti-ādimāha.** Puna tāsaṁyeva vedanānam asammissabhāvam dassento **yasmim, Aggivessana, samayeti-ādimāha.** Tatrāyam (MA.74./III,208.) saṅkhepattho (CS:pg.3.145) yasmim samaye sukhādīsu ekam vedanām vedayati, tasmim samaye aññā vedanā attano vāram vā okāsam vā olokayamānā nisinnā nāma natthi, atha kho anuppannāva honti bhinna-udakapupphulā viya ca antarahitā vā. **Sukhāpi khoti-ādi tāsam** vedanānam cuṇṇavicuṇṇabhāvadassanattham vuttam.

Na kenaci samvadatīti tassatam gahetvā “sassatavādī ahan”ti ucchedavādināpi saddhim na sarīvadati, tameva gahetvā “sassatavādī ahan”ti ekaccasassatavādinā saddhim na vivadati. Evam tayopi vādā parivattetvā yojetabbā. **Yañca loke vuttanti** yam loke kathitam voharitam, tena voharati aparāmasanto kiñci dhammam parāmāsaggāhena aggañhanto. Vuttampi cetām--

“Yo hoti bhikkhu araham katāvī,
Khīṇāsavo antimadehadhārī.
Aham vadāmītipi so vadeyya,
Mamaṁ vadantītipi so vadeyya.
Loke samaññam kusalo viditvā,
Vohāramattena so vohareyyā”ti. (sam.ni.1.25).

Aparampi vuttam-- “imā kho citta lokasamaññā lokaniruttiyo lokavohārā lokapaññattiyo, yāhi Tathāgato voharati aparāmasanā”ti (dī.ni.1.440).

206. **Abhiññāpahānamāhāti** sassatādīsu tesam tesam dhammānam sassatam abhiññāya jānitvā sassatassa pahānamāha, ucchedam, ekaccasassataṁ abhiññāya ekaccasassatassa pahānam vadati. Rūpam abhiññāya rūpassa pahānam vadatīti-ādinā nayenettha attho veditabbo.

(MA.74./III,209.) **Paṭisañcikkhatoti** paccavekkhantassa. **Anupādāya āsavehi cittam vimuccīti** anuppādanirodhena niruddhehi āsavehi aggahetvāva cittam vimucci.

Ettāvatā cesa parassa vaḍḍhitam bhattam bhuñjitvā khudam vinodento viya parassa (CS:pg.3.146) āraddhāya dhammadesanāya nānam pesetvā vipassanam vaḍḍhetvā arahattañceva patto, sāvakapāramīnānassa ca matthakam, solasa ca paññā pativijjhitvā thito. Dīghanakho pana sotāpattiphalam patvā sarañesu patiñthito.

Bhagavā pana imam desanam sūriye dharamāneyeva niñthāpetvā gijjhakūṭā oruyha veļuvanam gantvā sāvakasannipātamakāsi, caturaṅgasamannāgato sannipāto ahosi. Tatrimāni añgāni-- māghanakkhattena yutto puññama-uposathadivaso, kenaci anāmantitāni hutvā attanoyeva dhammatāya sannipatitāni aḍḍhatelasāni bhikkhusatāni, tesu ekopi puthujjano vā sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-sukkhavipassaka-arahantesu vā aññataro natthi, sabbe chañabhiññāva, ekopi cettha satthakena kese chinditvā pabbajito nāma natthi, sabbe ehibhikkhunoyevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Dīghanakhasuttavanñanā niñthitā.

(M.75.)5.Māgañdiyasuttavanñanā

207. Evañ me sutanti Māgañdiyasuttam. Tattha agyāgāreti aggihomasālayam. **Tinasanthāraketi** dve māgañdiyā mātulo ca bhāgineyyo ca. Tesu mātulo pabbajitvā arahattam patto, bhāgineyyopī (MA.75./III,210.) sa-upanissayo nacirasseva pabbajitvā arahattam pāpuñissati. Athassa Bhagavā upanissayañ disvā ramañiyam devagabbhasadisam gandhakuṭīm pahāya tattha chārikatiñakacavarādīhi uklāpe agyāgāre tiñasanthārakam paññāpetvā parasañgahakarañattham katipāham vasittha. Tam sandhāyetarī vuttam. **Tenupasañkamīti** na kevalam tamdivasameva, yasmā pana tam agyāgāram gāmūpacāre dārakadārikāhi okiñnam avivittam, tasmā Bhagavā niccakālampi divasabhāgam tasmiñ vanasanđe vītināmetvā sāyam vāsatthāya tattha upagacchatī.

Addasā (CS:pg.3.147) kho ...pe... tiñasanthārakam paññattanti Bhagavā aññesu divasesu tiñasanthārakam sañgharitvā saññānam katvā gacchatī, tamdivasam pana paññapetvāva agamāsi. Kasmā? Tadā hi paccūsasamaye lokam oloketvāva addasa-- “Ajja māgañdiyo idhāgantvā imam tiñasanthārakam disvā bhāradvājena saddhim tiñasanthārakam ārabbha kathāsallāpam karissati, athāham āgantvā dhammarūpañ desessāmi, so dhammarūpañ sutvā mama santike pabbajitvā arahattam pāpuñissati. Paresam sangahakarañatthameva hi mayā pāramiyo pūrita”ti tiñasanthārakam paññapetvāva agamāsi.

Samañaseyyānurūpañ maññeti imam tiñasanthārakam “samanassa anucchavikā seyyā”ti maññāmi. Na ca asaññatasamanassa nivutthañthānametam. Tathāhettha hatthena ākaḍḍhitatthānam vā pādena ākaḍḍhitatthānam vā sīsena pahaññatthānam vā na paññayati, anākulo anākiñño (MA.75./III,211.) abhinno chekena cittakārena tūlikāya paricchinditvā paññatto viya. Saññatasamanassa vasitañthānam, kassa bho vasitañthānanti pucchatī. **Bhūnahunoti** hatavaḍḍhino mariyādakārakassa. Kasmā evamāha? Chasu dvāresu vaḍḍhipaññāpanaladdhikattā. Ayañhi tassa laddhi-- cakkhu brūhetabbarī vaḍḍhetabbarī, adiññharī dakkhitabbarī, diññham samatikkamitabbarī. Sotam brūhetabbarī vaḍḍhetabbarī, asutam sotabbam, sutam samatikkamitabbarī. Ghānam brūhetabbarī vaḍḍhetabbarī, aghāyitam ghāyitabbarī, ghāyitam

samatikkamitabbam. Jivhā brūhetabbā vadḍhetabbā, assāyitam sāyitabbam, sāyitam samatikkamitabbam. Kāyo brūhetabbo vadḍhetabbo, aphiṭṭham phusitabbam, phuṭṭham samatikkamitabbam. Mano brūhetabbo vadḍhetabbo, aviññatam vijānitabbam, viññatam samatikkamitabbam. Evam so chasu dvāresu vadḍhiṁ paññapeti. Bhagavā pana--

“Cakkunā samvaro sādhu, sādhu sotena samvaro;
Ghānena samvaro sādhu, sādhu jivhāya samvaro.
Kāyena samvaro sādhu, sādhu vācāya samvaro;
Manasā samvaro sādhu, sādhu sabbattha samvaro.
Sabbattha samvuto bhikkhu, sabbadukkhā pamuccatī”ti. (dha.pa.360-361)--

Chasu (CS:pg.3.148) dvāresu samvarai paññapeti. Tasmā so “vadḍhihato samanō Gotamo mariyādakārako”ti maññamāno “bhūnahuno”ti āha.

Ariye ñāye dhamme kusaleti parisuddhe kāraṇadhamme anavajje. Iminā kiṁ dasseti? Evarūpassa nāma uggaṭassa paññatassa yassino upari vācarā bhāsamānena vīmaṇsitvā upadhāretvā mukhe ārakkham ṭhapetvā bhāsitabbo (MA.75./III,212.) hoti. Tasmā mā sahasā abhāsi, mukhe ārakkham ṭapehīti dasseti. **Evañhi no Sutte ocaratī** tasmā amhākaṁ Sutte evam āgacchati, na mayam mukhāruḷhicchāmattam vadāma, Sutte ca nāma āgatam vadamānā kassa bhāyeyyāma, tasmā sammukhāpi nam vadeyyāmāti attho. **Appossukkoti** mama rakkhanatthāya anussukko avāvaṭo hutvāti attho. **Vuttova naṁ vadeyyāti** mayā vuttova hutvā apucchitova katham samuṭṭhāpetvā ambajambū-ādīni gahetvā viya apūrayamāno mayā kathitaniyāmena bhavam bhāradvājo vadeyya, vadassuti attho.

208. Assosi khoti Satthā ālokam vadḍhetvā dibbacakkunā māgaṇḍiyam tattha āgatam addasa, dvinnam janānam bhāsamānānam dibbasotena saddampi assosi.

Paṭisallānā vuṭṭhitoti phalasamāpattiyā vuṭṭhito. **Saṁviggoti** pītisamvegena samviggo calito kampito. Tassa kira etadahosi-- “neva māgaṇḍiyena samaṇassa Gotamassa ārocitam, na mayā. Amhe muñcitvā añño ettha tatiyopi natthi, suto bhavissati amhākaṁ saddo tikhīnasotena purisenā”ti. Athassa abbhantare pīti uppajjivitvā navanavutilomakūpasahassāni uddhaggāni akāsi. Tena vuttam “saṁvigo lomahaṭṭhajāto”ti. (MA.75./III,213.) **Atha kho māgaṇḍiyo paribbājakoti** paribbājakassa pabhinnamukham viya bījam paripākagataṁ ñāṇam, tasmā sannisīditum asakkonto āhiṇdamāno puna satthu santikam āgantvā ekamantaṁ niśidi. Tam dasseturam “atha kho māgaṇḍiyo”ti-ādi vuttam.

209. Satthā- “evam kira tvarī, māgaṇḍiya, mām avacā”ti avatvāva **cakkhum kho, māgaṇḍiyāti** paribbājakassa dhammadesanaṁ ārabhi. Tattha vasanatthānatthēna (CS:pg.3.149) rūpaṁ cakkhussa ārāmoti cakkhu **rūpārāmaṁ**. Rūpe ratanti **rūparatam**. Rūpena cakkhu āmoditanam pamoditanti **rūpasamuditam**. **Dantanti** nibbisevanaṁ. **Guttanti** gopitam. **Rakkhitanti** ṭhātarakkham. **Saṁvutanti** pihitam. **Samvarāyāti** pidhānatthāya.

210. Paricāritapubboti abhiramitapubbo. **Rūpapariṭṭhāhanti** rūpaṁ ārabbha uppajjanapariṭṭham. **Imassa pana te, māgaṇḍiya, kimassa vacanīyanti** imassa rūpam pariggaṇhitvā arahattappattassa khīṇāsavassa tayā kiṁ vacanam vattabbarā assa, vuḍḍhihato mariyādakārakoti idam vattabbarā, na vattabbanti pucchatī. **Na kiñci, bho Gotamāti**, bho Gotama, kiñci vattabbarā natthi. Sesadvāresupi eseva nayo.

211. Idāni yasmā tayā pañcakkhandhe pariggahetvā arahattappattassa khīṇāsavassa kiñci vattabbarā natthi, ahañca pañcakkhandhe pariggahetvā (MA.75./III,214.).

sabbaññutam patto, tasmā ahampi te na kiñci vattabboti dasseturū **ahañ kho panāti-ādimāha**. **Tassa mayhañ māgañdiyāti** gihikāle attano sampattim dassento āha. Tattha **vassikoti**-ādīsu yattha sukham hoti vassakāle vasitum, ayam vassiko. Itaresupi eseva nayo. Ayam panettha vacanattho-- vassam vāso vassam, vassam arahatīti **vassiko**. Itaresupi eseva nayo.

Tattha vassiko pāsādo nāti-ucco hoti nātinīco, dvāravātāpānānipissa nātitānūni nātibhūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇakhajjabhojjānipettha missakāneva vaṭṭanti. Hemantike thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātāpānāni tanukāni sukhumacchiddāni. Uñhapavesanathāya bhittiniyūhāni nīharīyanti. Bhūmattharaṇādīni dukūlamayāni vaṭṭanti, khajjabhojjāni madhurarasasītavīryāni. Vātāpānasamīpesu cettha nava cātiyo ṭhāpetvā udakassa pūretvā nīluppalādīhi sañchādenti. Tesu tesu padesesu udakayantāni (**CS:pg.3.150**) karonti, yehi deve vassante viya udakadhārā nikhamanti.

Bodhisattassa pana atṭhasatasuvanñaghaṭe ca rajataghaṭe ca gandhadakassa pūretvā nīluppalagacchake katvā sayanam parivāretvā ṭhāpayim̄su. Mahantesu lohakaṭāhesu (**MA.75./III,215.**) gandhalalām pūretvā nīluppalapadumapuṇḍarīkāni ropetvā utuggahañatthāya tattha tattha ṭhāpesum. Sūriyarasmīhi pupphāni pupphanti. Nānāvidhā bhamaragañā pāsādām pavisitvā pupphesu rasam gañhantā vicaranti. Pāsādo atisugandho hoti. Yamakabhittiyā antare lohanālim ṭhāpetvā navabhūmikapāsādassa upari ākāsaṅgaṇe ratanamañḍapamatthake sukhumacchiddakām jālām baddham ahosi. Ekasmim̄ ṭhāne sukkhamahiṁsacammām pasāreti. Bodhisattassa udakakīlānāvelāya mahiṁsacamme pāsāñaguļe khipanti, meghathanitasaddo viya hoti. Heṭṭhā yantam parivattenti, udakañ abhiruhitvā jālamatthake patati, vassapatanasalilām viya hoti. Tadā bodhisatto nīlapaṭām nivāseti, nīlapaṭām pārupati, nīlapasādhanām pasādheti. Parivārāpissa cattālīsanāṭakasahassāni nīlavatthābharaṇāneva nīlavilepanāni hutvā mahāpurisam̄ parivāretvā ratanamañḍapam̄ gacchanti. Divasabhāgarām udakakīlām kīlānto sītalām utusukham̄ anubhoti.

Pāsādassa catūsu dissāsu cattāro sarā honti. Divākāle nānāvāṇṇasakuṇagañā pācīnasarato vuṭṭhāya viravamānā pāsādamatthakena pacchimasaram̄ gacchanti. Pacchimasarato vuṭṭhāya pācīnasaram̄, uttarasarato dakkhiṇasaram̄, dakkhiṇasarato uttarasaram̄ gacchanti, antaravassasamayo viya hoti. Hemantikapāsādo pana pañcabhūmiko ahosi, vassikapāsādo sattabhūmiko.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalañcettha tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānānipi nippurisāneva (**MA.75./III,216.**) Dovārikāpi itthiyova, nhāpanādiparikammakarāpi itthiyova. Rājā kira-- “tathārūpam issariyasukhasampattim anubhavamānassa purisam disvā parisañkā uppajjati, sā me puttassa (**CS:pg.3.151**) mā ahosī”ti sabbakiccesu itthiyova ṭhāpesi. **Tāya ratiyā ramamānoti** idam catutthajjhānikaphalasamāpattiratim sandhāya vuttam̄.

212. Gahapati vā gahapatiputto vāti ettha yasmā khattiyanām setacchattasmiñyeva patthanā hoti, mahā ca nesam̄ papañco, brāhmañā mantehi atittā mante gavesantā vicaranti, gahapatino pana muddāgañanamattam̄ uggahitakālato paṭṭhāya sampattim̄yeva anubhavanti, tasmā khattiyanbrāhmaṇe aggahetvā “gahapati vā gahapatiputto vā”ti āha. **Āvaṭṭeyyāti** mānusakāmahetu āvaṭṭo bhaveyyāti attho.

Abhikkantatarāti visiṭṭhatarā. **Paṇītarāti** atappakatarā. Vuttampi cetan--

“Kusaggenudakamādāya, samudde udakaṁ mine;

Evaṁ mānusakā kāmā, dibbakāmāna santike”ti. (jā.2.21.389)--

Samadhitayha tiṭṭhatī dibbasukhaṁ gaṇhitvā tato visiṭṭhatarā hutvā tiṭṭhati.

Opammasaṁsandanam panetha evam veditabbam-- gahapatissa pañcahi kāmaguṇehi samaṅgībhūtakālo viya bodhisattassa tīsu pāsādesu cattālīsasahassa-itthimajjhē modanakālo, tassa sūcaritam pūretvā sagge nibbattakālo viya bodhisattassa abhinikkhamanam katvā bodhipallaṅke sabbaññutam paṭividdhakālo (MA.75./III,217.) tassa nandanavane sampattiṁ anubhavanakālo viya Tathāgatassa catutthajjhānikaphalasamāpattiratiyā vītvattanakālo, tassa mānusakānam pañcannam kāmaguṇānam apatthanakālo viya Tathāgatassa catutthajjhānikaphalasamāpattiratiyā vītināmentassa hīnajanasya apatthanakāloti.

213. Sukhīti paṭhamam dukkhitō pacchā sukhito assa. **Serīti** paṭhamam vejjadutiyako pacchā serī ekako bhavyeyya. **Sayaṁvasīti** paṭhamam vejjassa vase vattamāno vejjena nisīdāti vutte nisīdi, nipajjāti vutte nipajji, bhuñjāti vutte bhuñji, pivāti vutte pivi, pacchā sayamvasī jāto. **Yena kāmam** (CS:pg.3.152) **gamoti** paṭhamam icchiticchitaṭṭhānam gantum nālattha, pacchā roge vūpasante vanadassana-giridassana-pabbatadassanādīsupi yenakāmam gamo jāto, yattha yattheva gantum icchatī, tattha tattheva gaccheyya.

Ethāpi idam opammasaṁsandanam-- purisassa kuṭṭhikālo viya hi bodhisattassa agāramajjhē vasanakālo, aṅgārakapallam viya ekam kāmavatthu, dve kapallāni viya dve vatthūni, sakkassa pana devarañño adḍhateyyakoṭiyāni aṅgārakapallāni viya adḍhatiyānāṭakakoṭiyā, nakhehi vaṇamukhāni tacchetvā aṅgārakapalle paritāpanam viya vatthupatiṣevanam, bhesajjam āgamma arogakālo viya kāmesu ādīnavām nekkhamme ca ānisamaṁ disvā nikhamma Buddhabhūtakāle catutthajjhānikaphalasamāpattiratiyā vītvattanakālo, aññam kūṭhipurisam disvā apatthanakālo viya tāya ratiyā vītināmentassa hīnajanaratiyā apatthanakāloti.

(MA.75./III,218.) **214. Upahatindriyoti** kimirakuṭṭhena nāma upahatakāyappasādo. **Upahatindriyāti** upahatapaññīindriyā. Te yathā so upahatakāyindriyo kūṭṭhī dukkhasamphassasmiṁyeva aggismiṁ sukhamiti viparītasaññam paccalattha, evam paññindriyassa upahatattā dukkhasamphassesveva kāmesu sukhamiti viparītasaññam paccalatthuram.

215. Asucitarāni cevāti-ādīsu pakatiyāva tāni asucīni ca duggandhāni ca pūtīni ca, idāni pana asucitarāni ceva duggandhatarāni ca pūtitarāni ca honti. **Kācīti** tassa hi paritāpentassa ca kaṇḍūvantassa ca pāṇakā anto pavisanti, duṭṭhalohitaduṭṭhapubbā paggharanti. Evamassa kāci assādamattā hoti.

Ārogyaparamāti gāthāya ye keci dhanalābhā vā yasalābhā vā puttalābhā vā atthi, ārogyam tesam paramam uttamam, natthi tato uttaritaro lābhōti, ārogyaparamā lābhā. Yāmkiñci jhānasukham vā maggasukham vā phalasukham vā atthi, nibbānam tattha paramam, natthi tato uttaritaram sukhanti nibbānam paramam sukhām. **Aṭṭhaṅgiko maggānanti** pubbabhāgaggānam pubbabhāgagamaneneva amatagāmīnam aṭṭhaṅgiko khemo, natthi tato khemataro (CS:pg.3.153) añño maggo. Atha vā **khemam** **amatagāminanti** ettha khemantipi amatantipi nibbānasseva nāmam. Yāvatā puthusamaṇabrahmāṇa parappavādā khemagāmino ca amatagāmino cāti laddhivasena gahitā, sabbesam tesaṁ khema-amatagāmīnam maggānam aṭṭhaṅgiko paramo uttamoti ayamettha attho.

216. Ācariyapācariyānanti ācariyānañceva ācariyācariyānañca. (MA.75./III,219.)

Sametīti ekanāliyā mitam viya ekatulāya tulitam viya sadisam hoti ninnānākaraṇam.

Anomajjatīti pāñim heṭṭhā otārento majjati -- “idam tam, bho Gotama, ārogyam, idam tam nibbānan”ti kālena sīsam kālena uram parimajjanto evamāha.

217. Chekanti sampannam. **Sāhuļicirenāti** kālakehi elakalomehi katathūlacīrena. Saṅkāracolakenātipi vadanti. **Vācam nicchāreyyāti** kālena dasāya kālena ante kālena majjhe parimajjanto nicchāreyya, vadeyyātī attho. **Pubbakehesāti** pubbakehi esa. Vipassīpi hi Bhagavā ...pe... Kassapopi Bhagavā catuparisamajjhe nisinno imam gātham abhāsi, “atthanissitagāthā”ti mahājano uggaṇhi. Satthari parinibbute aparabhāge paribbājakānam antaram paviṭṭhā. Te potthakagatam katvā padadvayameva rakkhitum sakkhiṁsu. Tenāha-- **sā etarahi anupubbena puthujjanagāthāti**.

218. Rogova bhūtoti rogabhūto. Sesapadesupi eseva nayo. **Ariyam cakkhanti** parisuddham vipassanāññānañceva maggaññānañca. **Pahotīti** samattho. **Bhesajjam kareyyāti** uddharīvirecanam adhovirecanam añjanañcāti bhesajjam kareyya.

219. Na cakkhūni uppādeyyāti yassa hi antarā pittasemhādipaliveṭhena (MA.75./III,220.) cakkhupasādo upahato hoti, so chekarī vejjam āgamma sappāyabhesajjam sevanto cakkhūni uppādeti nāma. Jaccandhassa pana (CS:pg.3.154) mātukucchiyamyeva vinaṭṭhāni, tasmā so na labhati. Tena vuttam “na cakkhūni uppādeyyā”ti.

220. Dutiyavāre jaccandhoti jātakālato paṭṭhāya pittādipaliveṭhena andho. **Amusminti** tasmīm pubbe vutte. **Amittatopi daheyyāti** amitto me ayanti evam amittato ṭhapeyya. Dutiyapadepi eseva nayo. **Iminā cittenāti** vaṭṭe anugatacitte. **Tassa me upādānapaccayāti** ekasandhi dvisaṅkhepo paccayākāro kathito, vaṭṭam vibhāvitam.

221. Dhammānudhammantī dhammassa anudhammañ anucchavikam paṭipadam. **Ime rogā gaṇḍā sallāti** pañcakkhandhe dasseti. **Upādānanirodhāti** vivaṭṭam dassento āha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māgandiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.76.)6.Sandakasuttavaṇṇanā

223. Evaṁ me sutanti Sandakasuttaṁ. Tattha **pilakkhaguhāyanti** tassā guhāya dvāre pilakkharukkho ahosi, tasmā pilakkhaguhātveva saṅkham gatā. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** vivekato vuṭṭhito. **Devakatasobbhōti** vassodakeneva timnaṭṭhāne jāto mahā-udakarahado. **Guhādassanāyāti** etha **guhāti** paṁsuguhā. Sā unname (MA.76./III,221.) udakamuttaṭṭhāne ahosi, ekato umaṅgam katvā khāṇuke ca paṁsuñca nīharitvā anto thambhe ussāpetvā matthake padaracchannagehasaṅkhepena katā, tattha te paribbājakā vasanti. Sā vassāne udakapuṇṇā tiṭṭhati, nidāghe tattha vasanti. Tam sandhāya “guhādassanāyā”ti āha. Vihāradassananthañhi anamataggiyam paccavekkhitvā¹ samuddapabbatadassananthaṁ vāpi gantum vattatīti.

Unnādiniyāti (CS:pg.3.155) uccam nadamānāya. Evam nadamānāya cassā uddhaṅgamanavasenaucco, disāsu patthaṭavasena mahāsaddoti uccāsaddamahāsaddo,

tāya **uccāsaddamahāsaddāya**. Tesam paribbājakānam pātova uṭṭhāya kattabbarā nāma cetiyavattam vā bodhivattam vā ācariyupajjhāyavattam vā yonisomanasikāro vā natthi. Tena te pātova uṭṭhāya bālātape nisinnā, sāyam vā kathāya phāsukatthāya sannipatitā “imassa hattho sobhaṇo imassa pādo”ti evam aññamaññassa hatthapādādīni vā ārabbha itthipurisadārakadārikāvanṇe vā aññam vā kāmassādabhavassādādivatthum ārabbha kathām paṭṭhapetvā anupubbena rājakathādi-anekavidham tiracchānakathām kathenti. Sā hi aniyyānikattā saggamokkhamaggānam tiracchānakabhūtā kathāti **tiracchānakathā**. Tattha rājānam ārabbha “mahāsammato mandhātā dhammāsoko evam mahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattā kathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathādīsu**.

Tesu “asuko rājā abhirūpo dassanīyo” (MA.76./III,222.) ti-ādinā nayena gehassitakathāva tiracchānakathā hoti. “Sopi nāma evam mahānubhāvo khayaṁ gato”ti evam pavattā pana kammaṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresupi “mūladevo evam mahānubhāvo, meghamālo evam mahānubhāvo”ti tesam kammam paṭicca aho sūrāti gehassitakathāva tiracchānakathā. Yuddhepi bhāratayuddhādīsu “asukena asuko evam mārito evam viddho”ti kāmassādavaseneva kathā tiracchānakathā. “Tepi nāma khayaṁ gata”ti evam pavattā pana sabbattha kathā kammaṭhānameva hoti. Apica annādīsu “evam vaṇṇavantam gandhavantam rasavantam phassasampannam khādimha bhuñjimha pivimha paribhuñjimhā”ti kāmassādavasena kathetum na vaṭṭati, sātthakam pana katvā--“pubbe evam vaṇṇādisampannam annam pānam vattham sayanam mālam gandham sīlavantānam adamha, cetye pūjam akarimhā”ti kathetum vaṭṭati.

Ñātikathādīsupi “amhākam ūñātakā sūrā samathā”ti vā “pubbe mayam evam vicitrehi yānehi carimhā”ti vā assādavasena vattum na vaṭṭati, sātthakam pana katvā “tepi no ūñātakā khayaṁ gata”ti vā “pubbe mayam evarūpā upāhanā saṅghassa adamhā”ti vā kathetabbā. **Gāmakathāpi** suniviṭṭhadunnivitṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmavāsino sūrā samathā”ti vā evam assādavasena na vaṭṭati, sātthakam pana katvā saddhā pasannāti (CS:pg.3.156) vā khayavayam gatāti vā vattum vaṭṭati.

Nigamanagarajanapadakathāsupi eseva nayo. **Ithikathāpi** vaṇṇasanthānādīni paṭicca assādavasena na vaṭṭati, saddhā pasannā khayaṁ gatāti evameva vaṭṭati. (MA.76./III,223) **Sūrakathāpi** nandimitto nāma yodho sūro ahosīti assādavaseneva na vaṭṭati, saddho pasanno ahosi khayaṁ gatoti evameva vaṭṭati. **Visikhākathāpi** asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samathāti assādavaseneva na vaṭṭati, saddhā pasannā khayaṁ gatā iccevarān vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti kumbhaṭṭhāna-udakatitthakathā vā vuccati kumbhadāsikathā vā. Sāpi “pāsādikā naccitum gāyitum chekā”ti assādavasena na vaṭṭati, saddhā pasannāti-ādinā nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathāti** atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadi sova vinicchayō.

Nānattakathāti purimapacchimakathāvimbuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikāti** ayam loko kena nimmito, asukena nāma nimmito, kākā setā aṭṭhīnam setattā, bakā rattā lohitassa rattattāti evamādikā lokāyatavitañdasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma kasmā samuddo sāgaro, sāgaradevena khaṇitattā sāgaro, khato meti hatthamuddāya niveditattā samuddoti evamādikā niratthakā samuddakkhāyikakathā. Iti bhavo, iti abhavoti yam vā tam vā niratthakakāraṇam vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**. Ettha ca bhavoti sassatam, abhavoti ucchedam. Bhavoti vaḍḍhi, (MA.76./III,224.) abhavoti hāni. Bhavoti kāmasukham, abhavoti attakilamatho. Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhiṁ bāttimsatiracchānakathā nāma hoti. Evarūpim tiracchānakathām kathentiyā nisinno

hoti.

Tato sandako paribbājako te paribbājake oloketvā-- “ime paribbājakā ativiya aññamaññam agāravā appatissā, mayañca samañassa (**CS:pg.3.157**) Gotamassa pātubhāvato paṭṭhāya sūriyuggamane khajjopanakūpamā jātā, lābhassakkāropi no parihiño. Sace pana imam ṭhānam samañō Gotamo Gotamasāvako vā gihi-upaṭṭhākopi vāssa āgaccheyya, ativiya lajjanīyam bhavissati. Parisadoso kho pana parisajeṭṭhakasseva upari ārohatī”ti ito cito ca vilokento theram addasa. Tena vuttam **addasā kho sandako paribbājako ...pe... tuṇhī ahesunti.**

Tattha **saṇṭhapesī** sikkhāpesi, vajjamassā paṭicchādesi. Yathā suṭṭhapitā hoti, tathā nam ṭhapesi. Yathā nāma parisamajjhām pavisanto puriso vajjapaṭicchādanattham nivāsanam saṇṭhapeti, pārupanam saṇṭhapeti, rajokiṇṇaṭhānam puñchati, evamassā vajjapaṭicchādanattham “appasaddā bhonto”ti sikkhāpentō yathā suṭṭhapitā hoti, tathā nam ṭhapesīti attho. **Appasaddakāmāti** appasaddam icchanti, ekakā nisīdanti, ekakā tiṭṭhanti, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpenti. **Appasaddaviniṭāti** appasaddena niravena Buddhena vinītā. (**MA.76./III,225**) **Appasaddassa vaṇṇavādinoti** yam ṭhānam appasaddam nissaddam. Tassa vaṇṇavādino. **Upasaṅkamitabbam maññeyyāti** idhāgantabbam maññeyya.

Kasmā panesa therassa upasaṅkamanam paccāsīsatīti. Attano vuddhim patthayamāno. Paribbājakā kira Buddhesu vā Buddhasāvakesu vā attano santikam āgatesu-- “Aja amhākam santikam samañō Gotamo āgato, Sāriputto āgato, na kho panete yassa vā tassa vā santikam gacchanti, passatha amhākam uttamabhāvan”ti attano upaṭṭhākānam santike attānam ukkhipanti ucce ṭhāne ṭhapenti. Bhagavatopi upaṭṭhāke gaṇhitum vāyamanti. Te kira Bhagavato upaṭṭhāke disvā evam vadanti-- “tumhākam Satthā bhavam Gotamopi Gotamassa sāvakāpi amhākam santikam āgacchanti, mayam aññamaññam samaggā. Tumhe pana amhe akkhīhi passitum na icchatha, sāmīcikammaṁ na karotha, kiṁ vo amhehi aparaddhan”ti. Appekacce manussā-- “Buddhāpi etesarām santikam gacchanti, kiṁ amhākan”ti tato paṭṭhāya te disvā nappamajjanti. **Tuṇhī ahesunti** sandakam parivāretvā nissaddā nisīdiṁsu.

224. Svāgatam bhoto Ānandassāti su-āgamanam bhoto Ānandassa. Bhavante hi no āgate Ānando hoti, gate sokoti (**CS:pg.3.158**) dīpeti. **Cirassam khoti** piyasamudācāravacanametam. Thero pana kālena kālam paribbājakārāmam cārikatthāya gacchatīti purimagamanam gahetvā evamāha. Evañca pana vatvā na mānatthaddho hutvā nisīdi, attano pana āsanā vuṭṭhāya tam āsanam papphoṭetvā theram āsanena nimantento **nisīdatu bhavaṁ Ānando, idamāsanam paññattanti** āha.

(**MA.76./III,226.**) **Antarākathā vippakatāti** nisinnānam vo ārambhato paṭṭhāya yāva mamāgamanam etasmim antare kā nāma kathā vippakatā, mamāgamanapaccayā katamā kathā pariyantarām na gatāti pucchati.

Atha paribbājako “niratthakakathāva esā nissārā vāṭṭasannissitā, na tumhākam purato vattabbatam arahatī”ti dīpento **tiṭṭhatesā, bhoti-ādimāha.** **Nesā bhototi** sace bhavam sotukāmo bhavissati, pacchāpesā kathā na dullabhā bhavissati, amhākam panimāya attho natthi. Bhoto pana āgamanam labhitvā aññadeva sukāraṇam katham sotukāmamhāti dīpeti. Tato dhammadesanaṁ yācanto **sādhu vata bhavantaṁ ye vāti-ādimāha.** Tattha **ācariyaketi** ācariyasamaye. **Anassāsikānīti** assāsavirahitāni. **Sasakkanti** ekāṁsatthe nipāto, viññū puriso ekāṁseneva na vaseyyāti attho. **Vasanto ca nārādheyyāti** na sampādeyya, na paripūreyyāti vuttam hoti. **Ñāyam dhammam kusalanti** kāraṇabhūtam anavajjaṭhena kusalam dhammam.

225. **Idhāti** imasmīn loka. **Natthi dinnanti**-ādīni Sāleyyakasutte (ma.ni.1.440) vuttāni. **Cātumahābhūtikoti** catumahābhūtamayo. **Pathavī pathavīkāyanti** ajjhattikā pathavīdhātu bāhirapathavīdhātum. (MA.76./III,227.) **Anupetīti** anuyāti. **Anupagacchatīti** tasseva vevacanām, anugacchatītipi attho, ubhayenāpi upeti upagacchatīti dasseti. Āpādīsupi eseva nayo. **Indriyānīti** manacchaṭhāni indriyāni ākāsaṁ pakkhantanti. **Āsandipañcamāti** nipannamañcena pañcamā, mañco ceva, cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā cāti attho. **Yāvālāhanāti** yāva susānā. **Padānīti** ayam evam sīlavā ahosi, evam dussīloti-ādinā nayena pavattāni (CS:pg.3.159) gunapadāni. Sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam. **Kāpotakānīti** kāpotakavaṇṇāni, pārāvatapakkhavaṇṇānīti attho.

Bhassantāti bhasmantā, ayameva vā pāli. **Āhutiyoti** yam pahenakasakkārādibhedam dinnadānam, sabbaṁ tam chārikāvasānameva hoti, na tato param phaladāyakam hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattāti** dattūhi bālamanussehi paññattam. Idam vuttam hoti-- bālehi abuddhīhi paññattamidam dānam, na paññitehi. Bālā denti, paññitā gañhantīti dasseti. **Atthikavādānti** atthi dinnam dinnaphalanti imam attikavādarānyeva vadanti tesam tuccham vacanām musāvilāpo. (MA.76./III,228.) **Bāle ca paññite cāti bālā ca paññitā ca.**

Akatena me ettha katānti mayham akateneva samañakammaena ettha etassa samaye kammaṁ katarā nāma hoti, avusiteneva brahmacariyena vusitarā nāma hoti. **Etthāti** etasmīm samañadhamme. **Samasamāti** ativiya samā, samena vā guñena samā. **Sāmaññām pattāti** samānabhāvām pattā.

226. **Karototi**-ādīni Apanṇakasutte vuttāni. **Tathā natthi hetūti**-ādīni.
 228. Catutthabrahmacariyavāse **akaṭāti** akaṭā. **Akaṭavidhāti** akatavidhānā, evam karohīti kenaci kārāpitā na hontīti attho. **Animmitāti** iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātāti** animmāpitā. Keci animmitabbāti padam vadanti, tam neva pāliyam, na Attīhakathāyam sandissati. **Vañjhāti** vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalā, kassaci ajanakāti attho. Etena pathavīkāyādīnam rūpādījanakabhāvām paṭikkhipati. Pabbatakūṭā viya ṭhitāti **kūṭṭhā**. **Īsikāṭṭhāyīṭṭhitāti** muñje īsikā viya ṭhitā. Tatrāyamadhippāyo-- yamidam jāyatīti vuccati, tam muñjato īsikā viya vijjamānameva nikhamatīti. “Esikāṭṭhāyīṭṭhitā” (MA.76./III,229.) tipi pāṭho, sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evam ṭhitāti attho. Ubhayenapi tesam vināsābhāvām dīpeti. **Na iñjantīti** esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. **Na vipariñāmentīti** pakatim na jahanti. **Na aññamaññām byābādhentīti** aññamaññām na upahananti. **Nālanti** na samatthā.

Pathavīkāyoti-ādīsu (CS:pg.3.160) pathavīyeva pathavīkāyo, pathavīsamūho vā. **Tatthāti** tesu jīvasattamesu kāyesu. **Natthi hantā vāti** hantum vā ghātetum vā sotum vā sāvetum vā jānitum vā jānāpetum vā samattho nāma natthīti dīpeti. **Sattannañtveva kāyānāti** yathā muggarāsi-ādīsu pahaṭam sattham muggarāsi-ādīnam antarena pavisati, evam sattannam kāyānam antarena chiddena vivarena sattham pavisati. Tattha “Ahām imam jīvitā voropemī”ti kevalam saññāmattameva hotīti dasseti. **Yonipamukhasatasahassānīti** pamukhayonīnam (MA.76./III,230.) uttamayonīnam cuddasasatasahassāni aññāni ca saṭṭhisatāni aññāni ca chasatāni. **Pañca ca kammuno satānīti** pañca kammasatāni ca, kevalam takkamattakena niratthakam diṭṭhim dīpeti. **Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānīti**-ādīsupi eseva nayo. Keci panāhu **pañca kammānīti** pañcindriyavasena bhañhati. **Tīṇīti** kāyakammādivasenāti. **Kamme ca aḍḍhakamme cāti** ettha panassa kāyakammañca vacīkammañca kammanti laddhi, manokammam upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadāti** dvāsaṭṭhi paṭipadāti vadati.

Dvaṭṭhantarakappāti ekasmim kappe catusatthi antarakappā nāma honti, ayam pana aññe dve ajānanto evamāha. **Chaṭṭabhijātiyo** Apanṇakasutte vitthāritā.

Atṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi khippabhūmi vīmarṣakabhūmi ujugatabhūmi sekkhabhūmi samaṇabhūmi jinabhūmi pannabhūmīti imā atṭha purisabhūmiyoti vadati. Tattha jātadivasato paṭṭhāya sattadivase sambādhaṭṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā. Ayam mandabhūmīti vadati. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇham rodanti ceva viravanti (MA.76./III,231.) ca. Sugatito āgatā tam anussaritvā anussaritvā hasanti. Ayam khippabhūmi nāma. Mātāpitūnam hattham vā pādam vā mañcam vā pīṭham vā gahetvā bhūmiyam padanikkhipanam vīmarṣakabhūmi nāma. Padasāva gantum samathakālo ujugatabhūmi nāma. Sippānam sikkhanakālo sekkhabhūmi nāma. Gharā nikkhamma pabbajanakālo samaṇabhūmi nāma. Ācariyam sevitvā jānanakālo jinabhūmi nāma. Bhikkhu ca pannako jino na kiñci āhāti evam alābhīm samaṇam pannabhūmīti vadati.

Ekūnapaññāsa (CS:pg.3.161) **ājīvasateti** ekūnapaññāsa ājīvavuttisatāni.
Paribbājakasateti paribbājakapabbajjasatāni. **Nāgāvāsasateti** nāgamañdalasatāni.
Vīse indriyasateti vīsa indriyasatāni. **Tiṁse nirayasateti** tiṁsa nirayasatāni.
Rajodhātuyoti raja-okirāṇaṭṭhānāni. Hathapīṭhipādapiṭṭhādīni sandhāya vadati.
Satta saññīgabbhāti oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamahimse sandhāya vadati.
Asaññīgabbhāti sāliyavagodhumamuggakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati.
Nigaṇṭhīgabbhāti nigaṇṭhimhi jātagabbhā, ucchuvelunaṭdayo sandhāya vadati. **Satta devāti** bahū devā, so pana sattāti vadati. (MA.76./III,232.) Mānusāpi anantā, so sattāti vadati. **Satta pisācāti** pisācā mahantā, sattāti vadati.

Sarāti mahāsarā. Kaṇṇamuṇḍa-rathakāra-anotatta-sīhapapātakuṭira-mucalinda-kuṇḍaladahe gahetvā vadati. **Pavuṭāti** gaṇṭhikā. **Papātāti** mahāpapātā. **Papātasatānīti** khuddakapapātasatāni. **Supināti** mahāsupinā. **Supinasatānīti** khuddakasupinasatāni. **Mahākappinoti** Mahākappānam. Ettha ekamhā sarā vassasate vassasate kusaggena ekaṁ udakabindurū nīharitvā nīharitvā sattakkhattum tamhi sare nirudake kate eko Mahākappoti vadati. Evarūpānam Mahākappānam caturāśītisatasahassāni khepetvā bālā ca paṇḍitā ca dukkhassantam karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarā sujjhitum na sakkoti, bālopi tato uddham na gacchati.

Silenāti acelakasilena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenāti** tādisena vatena. **Tapenāti** tapokammena. Aparipakkam paripāceti nāma yo “Aham paṇḍito”ti antarā visujjhati. (MA.76./III,233.) Paripakkam phussa phussa byantiṁ karoti nāma yo “Aham bālo”ti vuttaparimāṇam kālam atikkamitvā yāti. **Hevam natthīti** evam natthi. Tañhi ubhayampi na sakkā kātunti dīpeti. **Doṇamiteti** doṇena mitam viya. **Sukhadukkheti** sukhadukkham. **Pariyantakateti** vuttaparimāṇena kālena katapariyanto. **Natthi hāyanavaddhaneti** natthi hāyanavaddhanāni. Na saṁsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vadḍhatīti attho. **Ukkāṁsāvakaṁseti** ukkāṁsāvakaṁsā, hāpanavaḍḍhanānamevetam vevacanam. Idāni tamattham upamāya sādhento (CS:pg.3.162) **seyyathāpi nāmāti-ādimāha**. Tattha **suttaguleti** veṭhetvā katasuttagulam. **Nibbeṭhiyamānameva paletīti** pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittam suttapamāṇena nibbeṭhiyamānam gacchati, Sutte khīṇe tattha tiṭṭhati na gacchati. Evamevam vuttakālato uddham na gacchatīti dasseti.

229. Kimidanti kimidam tava aññāṇam, kim sabbaññu nāma tvanti evam puṭṭho samāno niyativede pakkipanto **suññam me agārantī-ādimāha**.

230. Anussaviko hotīti anussavanissito hoti. **Anussavasaccoti** savanari saccato gahetvā ṭhito. **Piṭakasampadāyāti** vaggapanñāsakāya piṭakaganthasampattiyā.

232. Mandoti mandapañño. **Momūhoti** atimūlho. **Vācāvikkhepam āpajjatī** vācāya vikkhepam āpajjati. Kīdisam? Amarāvikkhepam, apariyantavikkhepanti attho. (MA.76./III,234) Atha vā amarā nāma macchajāti. Sā ummujjananimmujjanādivasena udake sandhāvamānā gahetuṁ na sakkāti evameva ayampi vādo ito cito ca sandhāvati, gāham na upagacchatītī amarāvikkhepoti vuccati. Tam amarāvikkhepam.

Evantipi me noti-ādīsu idam kusalanti puṭṭho “evantipi me no”ti vadati, tato kim akusalanti vutte “tathātipi me no”ti vadati, kim ubhayato aññathāti vutte “aññathātipi me no”ti vadati, tato tividhenāpi na hotīti te laddhīti vutte “notipi me no”ti vadati, tato kim no noti te laddhīti vutte “no notipi me no”ti vikkhepamāpajjati, ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhati. **Nibbijja pakkamatīti** attanopi esa Satthā avassayo bhavituṁ na sakkoti, mayham kim sakkhisatītī nibbinditvā pakkamati. Purimesupi anassāsikesu eseva nayo.

234. Sannidhikārakaṁ kāme paribhuñjitunti yathā pubbe gihibhūto sannidhim katvā vatthukāme paribhuñjati, evam tilataṇḍulasappinavanītādīni sannidhim katvā idāni paribhuñjituṁ abhabboti attho. Nanu ca khīñāsavassa vasanaṭṭhāne (CS:pg.3.163) tilataṇḍulādayo paññāyantīti. No na paññāyanti, na panesa te attano atthāya ṭhāpeti, aphāsukapabbajitādīnam atthāya ṭhāpeti. (MA.76./III,235.) Anāgāmissa kathanti. Tassāpi pañca kāmaguñā sabbasova pahīnā, dhammena pana laddharī vicāretvā paribhuñjati.

236. Puttamatāya puttāti so kira imam dhammarī sutvā ājīvakā matā nāmāti saññī hutvā evamāha. Ayañhettha attho-- ājīvakā matā nāma, tesam mātā puttamatā hoti, iti ājīvakā puttamatāya puttā nāma honti. **Samaṇe Gotame** samaṇe Gotame brahmacariyavāso atthi, aññattha natthīti dīpeti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sandakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.77.) 7.Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā

237. Evaṁ me sutanti Mahāsakuludāyisuttam. Tattha **moranivāpeti** tasmiṁ ṭhāne morānam abhayaṁ ghosetvā bhojanam adamsu. Tasmā tam ṭhānam **moranivāpoti** saṅkham gataṁ. **Annabhāro**ti ekassa paribbājakassa nāmam. Tathā **varadharoti**. **Aññe cāti** na kevalam ime tayo, aññepi abhiññātā bahū paribbājakā. **Appasaddassa** **vaṇṇavādīti** idha appasaddavinītoti avatvā idam vuttaṁ. Kasmā? Na hi Bhagavā aññena vinītoti.

238. Purimānīti hiyyodivasam upādāya purimāni nāma honti, tato param purimatarāni. **Kutūhalasālāyanti** kutūhalasālā nāma paccekasālā natthi, yatha pana nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidham katham pavattenti, sā bahūnaṁ -- “Ayaṁ kim (MA.77./III,236.) vadati ayaṁ kim vadatī”ti kutūhaluppattiṭṭhānato “kutūhalasālā”ti vuccati. “Kutūhalasālā”tipi pāṭho. **Lābhāti** ye evarūpe samaṇabrāhmaṇe daṭṭhum paññham pucchitum (CS:pg.3.164) dhammakatham vā nesam sotum labhanti, tesam Aṅgamagadhānam ime lābhāti attho.

Saṅghinoti-ādīsu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesam atthīti **saṅghino**. Sveva

gaṇo etesam̄ atthīti **gaṇino**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā**. **Ñatāti** paññatā pākaṭā. Yathābhuccaguṇehi ceva ayathābhūtaguṇehi ca samuggato yaso etesam̄ atthīti **yasassino**. Pūraṇādīnañhi “Appiccho santutṭho, appicchatāya vatthampi na nivāsetī”ti-ādinā nayena yaso samuggato, Tathāgatassa “itipi so Bhagavā”ti-ādīhi yathābhūtaguṇehi. **Titthakarāti** laddhikarā. **Sādhusammatāti** ime sādhū sundarā sappurisāti evam̄ sammatā. **Bahujanassāti** assutavato ceva andhabālaputhujjanassa vibhāvino ca pañditajanassa. Tattha titthiyā bālajanassa evam̄ sammatā, Tathāgato pañditajanassa. Iminā nayena **pūraṇo Kassapo saṅghīti-ādīsu** attho veditabbo. Bhagavā pana yasmā aṭṭhatirīsa ārammaṇāni vibhajanto bahūni nibbāna-otaraṇatitthāni akāsi, tasmā “titthakaro”ti vattum vaṭṭati.

Kasmā panete sabbepi tattha osatāti? Upaṭṭhākarakkhanatthañceva lābhasakkāratthañca. Tesañhi evam̄ hoti- “Amhākām upaṭṭhākā samaṇam Gotamam̄ saraṇam gaccheyyūm, te ca rakkhissāma. Samaṇassa ca Gotamassa upaṭṭhāke sakkāram̄ karonte disvā amhākampi upaṭṭhākā (**MA.77.III,237.**) amhākām sakkāram̄ karissantī”ti. Tasmā yattha yattha Bhagavā osarati, tattha tattha sabbe osaranti.

239. Vādam āropetvāti vāde dosam̄ āropetvā. **Apakkantāti**, apagatā, keci disam̄ pakkantā, keci gihibhāvam̄ pattā, keci imam̄ sāsanam̄ āgatā. **Sahitam meti** mayham̄ vacanam̄ sahitam̄ siliṭṭham̄, athayuttam̄ kāraṇayuttanti attho. **Asahitam teti** tuyham̄ vacanam̄ asahitam̄. **Adhicinṇam te viparāvattanti** yam̄ tuyham̄ dīgharattāciṇṇavasena suppaguṇam̄, tam̄ mayham̄ ekavacaneneva viparāvattam̄ viparivattitvā ṭhitam̄, na kiñci jātanti attho. **Āropito te vādoti** mayā tava vāde doso (**CS:pg.3.165**) āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** dosamocanatthām cara vicara, tattha tattha gantvā sikkhāti attho. **Nibbēṭhehi vā sace pahosīti** atha sayam̄ pahosi, idāneva nibbēṭhehi. **Dhammadkkosenāti** sabhāvakkosena.

240. Tam no sossāmāti tam̄ amhākām desitam̄ dhammañ suṇissāma. **Khuddamadhunti** khuddakamakkhikāhi katañ danḍakamadhuñ. **Anelakanti** niddosam̄ apagatamacchikānḍakam̄. **Pileyyāti** dadeyya. **Paccāsīsamānarūpoti** pūretvā nu kho no bhojanam̄ dassatīti bhājanahattho paccāsīsamāno paccupaṭṭhito assa. (**MA.77.III,238.**) **Sampayojetvāti** appamattakam̄ vivādañ katvā.

241. Itarītarenāti lāmakalāmakena. **Pavivittoti** idam̄ paribbājako kāyavivekamattam̄ sandhāya vadati, Bhagavā pana tīhi vivekehi vivittova.

242. Kosakāhārāpīti dānapatīnam̄ ghare aggabhikkhāthapanatthām khuddakasarāvā honti, dānapatino aggabhattam̄ vā tattha ṭhāpetvā bhuñjanti, pabbajite sampatte tam̄ bhattam̄ tassa denti. Tam̄ sarāvakam̄ kosakoti vuccati. Tasmā ye ca ekeneva bhattakosakena yāpenti, te kosakāhārāti. **Beluvāhārāti** beluvamattabhattāhārā.

Samatittikanti otṭhavaṭṭiyā heṭṭhimalekhāsamam̄ **Iminā dhammenāti** iminā appāhāratādhammena. Ettha pana sabbākāreneva Bhagavā anappāhāroti na vattabbo. Padhānabhūmiyam̄ chabbassāni appāhārova ahosi, verañjāyam̄ tayo māse patthodaneneva yāpesi pālileyyakavanasañde tayo māse bhisamuṭāleheva yāpesi. (**MA.77.III,239.**) Idha pana etamatthām dasseti-- “Aham̄ ekasmin̄ kāle appāhāro ahosim̄, mayham̄ pana sāvakā dhutaṅgasamādānato patṭhāya yāvajīvam̄ dhutaṅgam̄ na bhindantī”ti. Tasmā yadi te iminā dhammena sakkareyyūm̄, mayā hi te visesatarā. Añño ceva pana dhammo atthi, yena maññ te sakkaronīti dasseti. Iminā nayena sabbavāresu yojanā veditabbā.

Parīnsukūlikāti (**CS:pg.3.166**) samādinnaparīnsukūlikāngā. **Lūkhacīvaradharāti** satthasuttalūkhāni cīvarāni dhārayamānā. **Nantakānīti** antavirahitāni vatthakhaṇḍāni, yadi hi nesam̄ anto bhavyeyya, pilotikāti sankham̄ gaccheyyūm̄. **Uccinitvāti** phāletvā

dubbalaṭṭhānam pahāya thiraṭṭhānameva gahetvā. **Alābulomasānīti** alābulomasadisasuttāni sukhumānīti dīpeti. Ettāvatā ca Satthā cīvarasantosena asantuṭṭhoti na vattabbo. Atimuttakasusānato hissa puṇḍadāsiyā pārupitvā pātitasāṇapāṁsukūlam gahaṇadivase udakapariyantam katvā mahāpathavī akampi. Idha pana etamatthām dasseti-- “Aham ekasmiṃyeva kāle pāṁsukūlam gaṇhim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindantī”ti.

(MA.77./III,240.) **Piṇḍapātikāti** atirekalābhām paṭikkhipitvā samādinnapiṇḍapātikaṅgā. **Sapadānacārinoti** loluppacāram paṭikkhipitvā samādinnasapadānacārā. **Uñchāsake vate ratāti** uñchācariyasaṅkhāte bhikkhūnam pakativate ratā, uccanīcagharadvāraṭṭhāyino hutvā kabaramissakam bhattam samharitvā paribhuñjantī attho. **Antaraghāranti** Brahmāyusutte ummārato paṭṭhāya antaragharam, idha indakhīlato paṭṭhāya adhippetam. Ettāvatā ca Satthā piṇḍapātasantosena asantuṭṭhoti na vattabbo, appāhāratāya vuttaniyāmeneva pana sabbam vitthāretabbam. Idha pana etamatthām dasseti -- “Aham ekasmiṃyeva kāle nimantanam na sādayim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindantī”ti.

Rukkhamūlikāti channam paṭikkhipitvā samādinnarukkhamūlikaṅgā. **Abbhokāsikāti** channañca rukkhamūlañca paṭikkhipitvā samādinna-abbhokāsikaṅgā. **Aṭṭhamāseti** hemantagimhike māse. Antovasse pana cīvarānuggahatthām channam pavisanti. Ettāvatā ca Satthā senāsanasantosena asantuṭṭhoti na vattabbo, senāsanatoso (MA.77./III,241.) panassa chabbassikamahāpadhānenā ca pālileyyakavanasañdena ca dīpetabbo. Idha pana etamatthām dasseti-- “Aham ekasmiṃyeva kāle channam na pāvisim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindantī”ti.

Āraññikāti (CS:pg.3.167) gāmantasenāsanam paṭikkhipitvā samādinna-āraññikaṅgā. **Saṅghamajjhe osarantī** abaddhasīmāya kathitam, baddhasīmāyam pana vasantā attano vasanaṭṭhāneyeva uposathaṁ karonti. Ettāvatā ca Satthā no pavivittoti na vattabbo, “icchāmaham, bhikkhave, adḍhamāsam paṭisalliyitun”ti (pārā.162 565) evañhissa paviveko paññāyati. Idha pana etamatthām dasseti “Aham ekasmiṃyeva tathārūpe kāle paṭisalliyim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindantī”ti. **Mamam sāvakāti** maṁ sāvakā.

244. **Sanidānanti** sappaccayam. Kiri pana appaccayam nibbānam na desetīti. No na deseti, sahetukam pana tam desanam katvā deseti, no ahetukanti. **Sappāṭihāriyanti** purimassevetam vevacanam, sakāraṇanti attho. **Tam vatāti** ettha **vatāti** nipātamattam.

245. **Anāgataṁ vādapathanti** ajja ṛhapetvā sve vā punadivase vā adḍhamāse vā māse vā samīvacchare vā tassa tassa pañhassa upari āgamanavādapatham. (MA.77./III,242.) **Na dakkhatīti** yathā saccako nigaṇṭho attano niggahaṇatthām āgatakāraṇam visesetvā vadanto na addasa, evam na dakkhatīti netam ṛhānam vijjati. **Sahadhammenāti** sakāraṇena. **Antarantarā kathām opāteyyunti** mama kathāvāram pacchinditvā antarantare attano kathām paveṣeyyunti attho. **Na kho panāham, Udāyīti**, Udāyi, aham ambaṭṭhasoṇaḍaṇḍakūṭadantasaccakaniganṭhādīhi saddhiṁ mahāvāde vattamānepi-- “Aho vata me ekasāvakopi upamam vā kāraṇam vā āharitvā dadeyyā”ti evam sāvakesu anusāsanam na paccāsīsāmi. **Mamayevāti** evarūpesu ṛhānesu sāvakā mamayeva anusāsanam ovādam paccāsīsanti.

246. **Tesāham cittaṁ ārādhemi**ti tesam aham tassa pañhassa veyyākaraṇena cittam gaṇhāmi sampādemi paripūremi, aññam puṭho aññam na byākaromi, ambam puṭho

labujam̄ viya labujam̄ vā puṭho ambarī viya. Ettha ca “adhisīle sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne Buddhasīlam̄ nāma kathitam̄, “abhikkante nāṇadassane (CS:pg.3.168) sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne sabbaññutaññānam̄, “adhipaññāya sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne ṭhānuppattikapaññā, “yena dukkhenā”ti vuttaṭṭhāne saccabyākaranapāññā. Tattha sabbaññutaññānañca saccabyākaranapāññānañca (MA.77./III,243.) ṭhapetvā avasesā paññā adhipaññam̄ bhajati.

247. Idāni tesam̄ tesam̄ visesādhigamānam̄ paṭipadam̄ ācikkhanto **puna caparam** **Udāyīti**-ādimāha. Tattha **abhiññāvosānapāramippattāti** abhiññāvosānasaṅkhātañceva abhiññāpāramīsaṅkhātañca arahattam̄ pattā.

Sammappadhāneti upāyapadhāne. **Chandam̄ janetīti** kattukamyatākusalacchandam̄ janeti. **Vāyamatīti** vāyāmam̄ karoti. **Viriyam̄** **ārabhatīti** vīriyam̄ pavatteti. **Cittam̄ paggañhātīti** cittam̄ ukkipati. **Padahatīti** upāyapadhānam̄ karoti. **Bhāvanāya pāripūriyāti** vaḍḍhiyā paripūraṇattham̄. Apicetha-- “yā ṭhiti, so asammoso ...pe... yaṁ veppulaṁ, sā bhāvanāpāripūrī”ti (vibha.406) evam̄ purimam̄ purimassa pacchimam̄ pacchimassa atthotipi veditabbam̄.

Imehi pana sammappadhānehi kiṁ kathitam̄? Kassapasamīyuttapariyāyena sāvakassa pubbabhāgapatiḍpadā kathitā. Vuttañhetam̄ tattha--

(MA.77./III,244.) “Cattārome āvuso, sammappadhānā. Katame cattāro? Idhāvuso, bhikkhu, anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppajjamānā anatthāya saṁvatteyyunti ātappam̄ karoti. Uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anatthāya saṁvatteyyunti ātappam̄ karoti. Anuppannā me kusalā dhammā anupajjamānā anatthāya saṁvatteyyunti ātappam̄ karoti. Uppannā me kusalā dhammā nirujjhāmānā anatthāya saṁvatteyyunti ātappam̄ karoti”ti (sam.ni.2.145).

Ettha ca pāpakā akusalāti lobhādayo veditabbā. Anuppannā kusalā dhammāti samathavipassanā ceva maggo ca, uppannā kusalā nāma samathavipassanāva. Maggo pana sakiṁ uppajjītvā nirujjhāmāno anatthāya saṁvattanako (CS:pg.3.169) nāma natthi. So hi phalassa paccayaṁ datvāva nirujjhāti. Purimasimpi vā samathavipassanāva gahetabbāti vuttaṁ, tam̄ pana na yuttaṁ.

Tattha “uppannā samathavipassanā nirujjhāmānā anatthāya saṁvattantī”ti athassa āvibhāvatthamidam̄ vatthu-- eko kira Khīṇāsavathero “Mahācetiyañca mahābodhiñca vandissāmī”ti samāpattilābhīna bhaṇḍagāhakasāmañerena saddhim̄ janapadato mahāvihāram̄ āgantvā vihārapariveṇaṁ pāvisi. Sāyanhasamaye mahābhikkhusaṅghe cetiyam̄ vandamāne cetiyam̄ vandanatthāya na nikkhami. Kasmā? Khīṇāsavānañhi tīsu ratanesu mahantam̄ gāravam̄ hoti. Tasmā bhikkhusaṅghe vanditvā paṭikkamante manussānam̄ sāyamāsabhuttavelāyam̄ sāmañerampi ajānāpetvā “cetiyam̄ vandissāmī”ti ekakova nikkhami. (MA.77./III,245) Sāmañero “Kiṁ nu kho therō avelāya ekakova gacchatī, jānissāmī”ti upajjhāyassa padānupadiko nikkhami. Thero anāvajjanena tassa āgamanam̄ ajānanto dakkhiṇadvārena cetiyaṅganam̄ āruhi. Sāmañeropi anupadañyeva āruļho.

Mahāthero mahācetiyaṁ ullokettvā Buddhārammañam̄ pītiṁ gahetvā sabbam̄ cetaso samannāharitvā haṭṭhapahaṭṭho cetiyam̄ vandati. Sāmañero therassa vandanākāram̄ disvā “upajjhāyo me ativiya pasannacitto vandati, kiṁ nu kho pupphāni labhitvā pūjaṁ kareyyā”ti cintesi. Thero vanditvā uṭṭhāya sirasi añjalim̄ ṭhapetvā mahācetiyaṁ ullokettvā ṭhito. Sāmañero ukkāsitvā attano āgatabhāvam̄ jānāpesi. Thero parivattetvā olokento “kadā āgatosī”ti pucchi. Tumhākarī cetiyam̄ vandanakāle, bhante. Ativiya pasannā cetiyam̄ vanditha kiṁ nu kho pupphāni labhitvā pūjeyyāthāti? Āma sāmañera

imasmiṁ cetiye viya aññatratā ettakam dhātūnam nāma natthi, evarūpaṁ asadisaṁ mahāthūpaṁ pupphāni labhitvā ko na pūjeyyāti. Tena hi, bhante, adhivāsetha, āharissāmīti tāvadeva jhānam samāpajjītvā iddhiyā Himavantam gantvā vanṇagandhasampannapupphāni parissāvanam pūretvā mahātherē dakkhiṇamukhato pacchimam mukham asampatteyeva āgantvā pupphaparissāvanam hatthe ṭhapetvā “pūjetha, bhante,”ti āha Thero “atimandāni no sāmañera pupphānī”ti āha. Gacchatha, bhante, Bhagavato guṇe āvajjītvā pūjethāti.

Thero (CS:pg.3.170) pacchimamukhanissitena sopāṇena āruyha kucchivedikābhūmiyam (MA.77./III,246.) pupphapūjaṁ kātum āraddho. Vedikābhūmiyam paripuṇṇāni pupphāni patitvā dutiyabhūmiyam jaṇṇupamāṇena odhinā pūrayiṁsu. Tato otaritvā pādapiṭṭhikapantiṁ pūjesi. Sāpi paripūri. Paripuṇṇabhbāvam ūnatvā heṭṭhimatale vikiranto agamāsi. Sabbam cetiyaṅganam paripūri. Tasmīm paripuṇṇe “sāmañera pupphāni na khīyantī”ti āha. Parissāvanam, bhante, adhomukham karothāti. Adhomukham katvā cālesi, tadā pupphāni khīṇāni. Parissāvanam sāmañerassa datvā saddhim hatthipākārena cetiyam tikkhattum padakkhinam katvā catūsu ṭhānesu vanditvā parivenam gacchanto cintesi-- “yāva mahiddhiko vatāyam sāmañero, sakkhissati nu kho imam iddhānubhbāvam rakkhitun”ti. Tato “na sakkhissati”ti disvā sāmañeramāha-- “sāmañera tvam idāni mahiddhiko, evarūpaṁ pana iddiṁ ūnāsetvā pacchimakāle kāṇapesakāriyā hatthena madditakañjiyam pivissasi”ti. Daharakabhāvassa nāmesa dosoyam, so upajjhāyassa kathāyam saṁvijjītvā-- “kammaṭṭhānam me, bhante, ācikkhathā”ti na yāci, amhākam upajjhāyo kiṁ vadatīti tam pana asuṇanto viya agamāsi.

Thero mahācetiyañca mahābodhiñca vanditvā sāmañeram pattacīvaraṁ gāhāpetvā anupubbena kuṭelitissamahāvihāram agamāsi. Sāmañero upajjhāyassa padānupadiko hutvā bhikkhācāram na gacchat, “kataram gāmam pavisatha, (MA.77./III,247.) bhante,”ti pucchitvā pana “idāni me upajjhāyo gāmadvāraṁ patto bhavissati”ti ūnatvā attano ca upajjhāyassa ca pattacīvaraṁ gahetvā ākāsenā gantvā therassa pattacīvaraṁ datvā piṇḍāya pavisati. Thero sabbakālam ovadati-- “sāmañera mā evamakāsi, puthujjaniddhi nāma calā anibaddhā, asappāyam rūpādi-ārammaṇam labhitvā appamattakeneva bhijjati, santāya samāpattiyyā pariḥīnāya brahmacariyavāso santhambhitum na sakkotī”ti. Sāmañero “Kim katheti mayham upajjhāyo”ti sotum na icchat, tatheva karoti. Thero anupubbena cetiyavandanaṁ karonto kammubinduvihāram nāma gato. Tattha vasantepi there sāmañero tatheva karoti.

Athekadivasam (CS:pg.3.171) ekā pesakāradhītā abhirūpā paṭhamavaye ṭhitā kammabindugāmato nikkhāmitvā padumassaram oruyha gāyamānā pupphāni bhañjati. Tasmīm samaye sāmañero padumassaramatthakena gacchat, gacchanto pana silesikāya kāṇamacchikā viya tassā gītasadde bajjhi. Tāvadevassa iddhi antarahitā, chinnapakkhakāko viya ahosi. Santasamāpattibalena pana tatheva udakapiṭṭhe apatitvā simbalitūlam viya patamānam anupubbena padumasaratīre atṭhāsi. So vegena gantvā upajjhāyassa pattacīvaraṁ datvā nivatti. Mahāthero “pagevetam mayā diṭṭham, nivāriyamānopi na nivattissati”ti kiñci avatvā piṇḍāya pāvisi.

Sāmañero gantvā padumasaratīre atṭhāsi tassā paccuttaraṇam āgamayamāno. Sāpi sāmañeram ākāsenā gacchantañca puna āgantvā ṭhitañca disvā “Addhā esa maraṁ nissāya ukkaṇṭhito”ti ūnatvā “paṭikkama sāmañerā”ti āha. So paṭikkami. Itarā paccuttaritvā sāṭakam nivāsetvā tam upasaṅkamitvā “Kim, bhante,”ti pucchi. So tamattham ārocesi. Sā bahūhi kāraṇehi gharāvāse ādīnavam brahmacariyavāse ānisamsañca (MA.77./III,248.)

dassetvā ovadamānāpi tassa ukkantham vinodetuṁ asakkontī-- “Ayaṁ mama kāraṇā evarūpāya iddhiyā parihīno, na dāni yuttam pariccajituṁ”ti idheva tiṭṭhāti vatvā gharam gantvā mātāpitūnam tam pavattim ārocesi. Tepi āgantvā nānappakāram ovadamānā vacanam aggañhantam āhaṁsu-- “tvam amhe uccakulāti sallakkhesi, mayam pesakārā. Sakkhissasi pesakārakammam kātum”ti sāmañero āha-- “upāsaka gihibhūto nāma pesakārakammam vā kareyya nalakārakammam vā, kiṁ iminā sātakamattena lobham karothā”ti. Pesakāro udare baddhasātakam datvā gharam netvā dhītaraṁ adāsi.

So pesakārakammam uggañhitvā pesakārehi saddhim sālāya kammam karoti. Aññesam itthiyo pātova bhattam sampādetvā āhariṁsu, tassa bhariyā na tāva āgacchati. So itaresu kammam vissajetvā bhuñjamānesu tasaram vaṭṭento nisīdi. Sā pacchā agamāsi. Atha nam so “aticirena (CS:pg.3.172) āgatāsi”ti tajjesi. Mātugāmo ca nāma api cakkavattirājānam attani paṭibaddhacittam ūnatvā dāsam viya sallakkheti. Tasmā sā evamāha-- “Aññesam ghare dārupaṇṇalonādīni sannihitāni, bāhirato āharitvā dāyakā pesanatakārakāpi atthi, aham pana ekikāva, tvampi mayham ghare idam atthi idam natthīti na jānāsi. Sace icchasi, bhuñja, no ce icchasi, mā bhuñjā”ti. So “na kevalañca ussūre bhattam āharasi, vācāyapi marū ghaṭtesī”ti kujjhītvā aññam paharaṇam apassanto tameva (MA.77./III,249.) tasaradanḍakam tasarato luñcītvā khipi. Sā tam āgacchantam disvā īsakam parivatti. Tasaradanḍakassa ca koṭi nāma tikhiṇā hoti, sā tassā parivattamānāya akkhikotiyam pavisitvā aṭṭhāsi. Sā ubhohi hatthehi vegena akkhem aggahesi, bhinnatāñhānato lohitam paggharati. So tasmim kāle upajjhāyassa vacanam anussari-- “idam sandhāya marū upajjhāyo ‘anāgate kāle kāñapesakāriyā hatthehi madditakañjiyan pivissasī”ti āha, idam therena diṭṭham bhavissati, aho dīghadassī ayyo”ti mahāsaddena roditum ārabhi. Tamenam aññe-- “Alam, āvuso, mā rodi, akkhi nāma bhinnam na sakkā rodanena paṭipākatikam kātun”ti āhaṁsu. So “nāhametamattham rodāmi, apica kho imam sandhāya rodāmī”ti sabbam paṭipātiyā kathesi. Evarūpā uppānā samathavipassanā nirujjhāmānā anatthāya saṁvattanti.

Aparampi vatthu-- tiṁsamattā bhikkhū kalyāṇimahācetiyan vanditvā aṭavimaggena mahāmaggam otaramānā antarāmagge jhāmakhette kammam katvā āgacchantam ekam manussam addasarīsu. Tassa saṁfrām masimakkhitam viya ahosi. Masimakkhitamyeva ekam kāsāvam kaccham pīletvā nivattham, olokiyamāno jhāmakhāṇuko viya khāyati. So divasabhāge kammam katvā upaḍḍhajjhāyamānānam dārūnam kalāpam ukkhipityā pitthiyam vippakiñnehi kesehi kummaggena āgantvā bhikkhūnam sammukhe aṭṭhāsi. Sāmañerā disvā aññamaññam olokayamānā,-- “Āvuso, tuyham pitā tuyham (MA.77./III,250.) mahāpitā tuyham mātulo”ti hasamānā gantvā “konāmo tvam upāsakā”ti nāmarū pucchiṁsu. So nāmarū pucchito vippaṭisārī hutvā dārukalāpam chaḍḍetvā (CS:pg.3.173) vattham samvidhāya nivāsetvā mahātherē vanditvā “tiṭṭhatha tāva, bhante,”ti āha. Mahātherā aṭṭhamīsu.

Daharasāmanerā āgantvā mahātherānam sammukhāpi parihāsam karonti. Upāsako āha-- “bhante, tumhe marū passitvā parihasatha, ettakeneva matthakam pattamhāti mā sallakkheti. Ahampi pubbe tumhādisova samaṇo ahosim. Tumhākarū pana cittekaggatāmattakampi natthi, aham imasmin sāsane mahiddhiko mahānubhāvo ahosim, ākāsam gahetvā pathavim karomi, pathavim ākāsam. Dūram gañhitvā santikam karomi, santikam dūram. Cakkavālaṁasatasahassam khaṇena vinivijjhāmi. Hatthe me passatha, idāni makkaṭahatthasadissā, aham imeheva hatthehi idha nisinnova candimasūriye parāmasim. Imesamyeva pādānam candimasūriye pādakathalikam katvā nisīdirū. Evarūpā me iddhi pamādena antarahitā, tumhe mā pamajjitha. Pamādena hi evarūpam

byasanam pāpuṇanti. Appamattā viharantā jātijarāmaraṇassa antam karonti. Tasmā tumhe maññeva ārammaṇam karitvā appamattā hotha, bhante,”ti tajjetvā ovādamadāsi. Te tassa kathentasseva samvegam āpajjivtā vipassamānā tiṁsajanā tattheva arahattam pāpuṇimśuti. Evampi uppannā samathavipassanā nirujjhāmānā anatthāya samvattantī veditabbā.

Anuppannānam pāpakānanti cettha “anuppanno vā (**MA.77./III,251.**) kāmāsavo na uppajjati”ti-ādīsu vuttanayena attho veditabbo. **Uppannānam pāpakānanti** ettha pana catubbidham uppannaṁ vattamānuppannam bhutvāvigatuppannam, okāsakatuppannam, bhūmiladdhuppananti. Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamaṅgino, idam **vattamānuppannam** nāma. Kamme pana javite ārammaṇarasam anubhavitvā niruddhavipāko bhutvā vigataṁ nāma. Kammam uppajjivtā niruddham bhavitvā vigataṁ nāma. Tadubhayampi **bhutvāvigatuppannanti** saṅkham gacchati. Kusalākusalam kammam aññassa kammassa vipākam paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṁ karoti, evam kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaraṇato paṭṭhāya uppannoti saṅkham gacchati. Idam **okāsakatuppannam** nāma. Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma. Te atītādibhedā honti. Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Atītakhandhesu anusayitāpi hi appahīnāva honti, anāgatakhandhesu, paccuppannakhandhesu (**CS:pg.3.174**) anusayitāpi appahīnāva honti. Idam **bhūmiladdhuppannam** nāma. Tenāhu porāṇā-- “tāsu tāsu bhūmīsu asamugghātitakilesā bhūmiladdhuppannāti saṅkham gacchantī”ti.

Aparampi catubbidham uppannaṁ samudācāruppannam, ārammaṇādhigahituppannam, avikkhambhituppannam asamugghātituppananti. Tattha sampati vattamānārīyeva **samudācāruppannam** nāma. Sakim cakkhūni ummīletvā ārammaṇe nimitte gahite anussaritānussaritakkhaṇe (**MA.77./III,252.**) kilesā nuppajjissantī na vattabbā. Kasmā? Ārammaṇassa adhigahitattā. Yathā kim? Yathā khīrarukkhassa kuṭhāriyā āhatāhataṭhāne khīraṁ na nikhamissatīti na vattabbarā, evam. Idam **ārammaṇādhigahituppannam** nāma. Samāpattiya avikkhambhitā kilesā pana imasmiṁ nāma thāne nuppajjissantī na vattabbā. Kasmā? Avikkhambhitattā. Yathā kim? Yathā sace khīrarukkhe kuṭhāriyā āhaneyyūm, imasmiṁ nāma thāne khīraṁ na nikhameyyāti na vattabbarā, evam. Idam **avikkhambhituppannam** nāma. Maggena asamugghātitakilesā pana bhavagge nibbattassāpi uppajjantīti purimanayeneva vitthāretabbā. Idam **asamugghātituppannam** nāma.

Imesu uppannesu vattamānuppannam bhutvāvigatuppannam okāsakatuppannam samudācāruppananti catubbidham uppannaṁ na maggavajjhām, bhūmiladdhuppannam ārammaṇādhigahituppannam avikkhambhituppannam asamugghātituppananti catubbidham maggavajjhām. Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahati. So ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Vuttampi cetā--

“Hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīṇam khepeti, niruddham nirodheti, vigataṁ vigameti atthaṅgatam atthaṅgameti. Atītam yam natthi, tam pajahati. Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātam pajahati, anibbattam, anuppannam, apātubhūtam pajahati. Anāgatam yam natthi, tam pajahati, hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāgam pajahati (**MA.77./III,253.**) duṭṭho dosam, mūlho moham, vinibaddho mānam, parāmattho ditthim, vikkhepagato uddhaccam, anitthaṅgato vicikicchām, thāmagato anusayaṁ pajahati. Kañhasukkadhammā yuganaddhā samameva vattanti. Saṅkilesikā maggabhāvanā hoti ...pe... tena hi natthi maggabhāvanā, natthi phalasacchikiriyā, natthi

kilesappahānam, natthi dhammābhīsamayoti. Atthi (CS:pg.3.175) maggabhbāvanā ...pe... atthi dhammābhīsamayoti. Yathā katham viya, seyyathāpi taruṇo rukkho ajātaphalo ...pe... apātubhūtāyeva na pātubhavantī”ti.

Iti pāliyām ajātaphalarukkho āgato, jātaphalarukkhena pana dīpetabbam. Yathā hi saphalo taruṇambarukkho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyūm, sesāni pātētvā pacchiyo pūreyyūm Athāñño puriso tam pharasunā chindeyya, tenassa neva atītāni phalāni nāsitāni honti, na anāgatapaccuppannāni nāsitāni. Atītāni hi manussehi paribhuttāni, anāgatāni anibbattāni, na sakkā nāseturūm. Yasmiṁ pana samaye so chinno, tadā phalāniyeva natthīti paccuppannānipi anāsitāni. Sace pana rukkho acchinno, athassa pathavīrasañca āporasañca āgamma yāni phalāni nibbatteyyūm, tāni nāsitāni honti. Tāni hi ajātāneva na jāyanti, anibbattāneva na nibbattanti, apātubhūtāneva na pātubhavanti, evameva maggo nāpi atītādibhede kilese pajahati, nāpi na pajahati. Yesañhi kilesānam maggena khandhesu apariññātesu uppatti siyā, maggena uppajjītvā khandhānam pariññātattā te kilesā ajātāva na jāyanti, anibbattāva na nibbattanti, apātubhūtāva na pātubhavanti, taruṇaputtāya itthiyā puna avijāyanattham, (MA.77./III,254.) byādhītānam rogavūpasamanattham pītabhesajjehi cāpi ayamattho vibhāvetabbo. Evarū maggo ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā, na ca maggo kilese na pajahati. Ye pana maggo kilese pajahati, te sandhāya “uppannānam pāpakānan”ti-ādi vuttam.

Na kevalañca maggo kileseyeva pajahati, kilesānam pana appahīnattā ye ca uppajjeyyūm upādinnakakkhandhā, tepi pajahatiyeva. Vuttampi cetam-- “sotāpattimaggaññena abhisañkhāraviññānassa nirodhena satta bhave ṭhapetvā anamatagge samsāre ye uppajjeyyūm nāmañca rūpañca, etthete nirujjhantī”ti (cūlani.6) vitthāro. Iti maggo upādinna-anupādinnato vuṭṭhāti. Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgāmimaggo Sugatibhavekadesato, anāgāmimaggo Sugatikāmabhavato, arahattamaggo (CS:pg.3.176) rūpārūpabhabavato vuṭṭhāti. Sabbabhavehi vuṭṭhātiyevātipi vadanti.

Atha maggakkhaṇe katham anuppannānam uppādāya bhāvanā hoti, katham vā uppannānam ṭhitiyāti. Maggappavattiyāyeva. Maggo hi pavattamāno pubbe anuppannapubbattā anuppanno nāma vuccati. Anāgatapubbāñhi ṭhānam āgantvā ananubhūtapubbam vā ārammaṇam anubhavitvā vattāro bhavanti “anāgataṭhānam āgatamhā, ananubhūtarām ārammaṇam anubhavāmā”ti. Yā cassa pavatti, ayameva ṭhiti nāmāti ṭhitiyā bhāvetītipi vattum vaṭṭati.

(MA.77./III,255.) **Iddhipādesu** saṅkhepakathā Ceokhilaſutte (ma.ni.1.185ādayo) vuttā. Upasamamānam gacchatī, kilesūpasamattham vā gacchatīti **upasamagāmī**. Sambujjhāmānam gacchatī, maggasambodhatthāya vā gacchatīti **sambodhagāmī**.

Vivekanissitādīni sabbāsavasarīvare vuttāni. Ayameththa saṅkhepo, vitthārato panāyām bodhipakkhiyakathā **Visuddhimagge** vuttā.

248. Vimokkhakathāyām **vimokkheti** kenaṭhena vimokkhā, adhimuccanaṭhena. Ko panāyām adhimuccanaṭho nāma? Paccaññikadhammehi ca suṭṭhu muccanaṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanaṭho, pitu-añke vissaṭṭhañgapaccāngassa dārakassa sayanām viya aniggahitabhāvena nirāsañkatāya ārammaṇe pavattīti vuttam hoti. Ayam panattho pacchimavimokkhe natthi, purimesu sabbesu atthi. **Rūpī rūpāni passatīti** ettha ajjhattakesādīsu nīlakasiññādivasena uppāditam rūpajjhānam rūpam, tadassa atthīti **rūpī**. **Bahiddhā rūpāni passatīti** bahiddhāpi nīlakasiññādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhatta (MA.77./III,256.) bahiddhāvatthukesu kasiñ̄esu

uppāditajjhānassa puggalassa cattāripi rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Ajjhattam arūpasaññīti ajjhattam na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditarūpāvacarajjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikammam kātā bahiddhāva uppāditajjhānassa rūpāvacarajjhānāni dassitāni. **Subhanteva adhimutto hotīti** iminā suvisuddhesu nīlādīsu vanṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi anto-appanāyam subhanti (CS:pg.3.177) ābhogo natthi, yo pana suvisuddham subhakasiṇam ārammaṇam kātā viharati, so yasmā subhanti adhimutto hotīti vattabbatam āpajjati, tasmā evam desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana-- “Katham subhanteva adhimutto hotīti vimokkho. Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekam disam pharitvā viharati ...pe... mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇāsahagatena, muditāsahagatena, upekkhāsahagatena cetasā ekam disam pharitvā viharati ...pe... upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evam subhanteva adhimutto hotīti vimokkho”ti (paṭi.ma.1.212) vuttaṁ.

Sabbaso rūpasaññānanti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, tam sabbaṁ **Visuddhimagge** vuttameva. **Ayam aṭhamo vimokkhoti** ayam catunnām khandhānam (MA.77./III,257.) sabbaso vissaṭṭhattā vimuttattā aṭhamo uttamo vimokkho nāma.

249. Abhibhāyatanakathāyam **abhibhāyatanānīti** abhibhavānakāraṇāni. Kim abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇānipi. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa nīnuttaritāya ārammaṇāni. **Ajjhattam rūpasaññīti-ādīsu** pana ajjhatarūpe parikammavasena ajjhattam rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattañca nīlaparikammam karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti, pītaraparikammam karonto mede vā chavyā vā hatthalatapādatalesu vā akkhīnam pītaṭhāne vā karoti, lohitaparikammam karonto mamse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnam rattaṭhāne vā karoti, odātaraparikammam karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnam setaṭhāne vā karoti. Tam pana sunīlam supītakam sulohitakam su-odātam na hoti, asuvisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassetam parikammaṁ ajjhattam uppānam hoti, nimittam pana bahiddhā, so evam ajjhattam parikammassa bahiddhā ca appanāya vasena- “ajjhattam rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. **Parittānīti** avadḍhitāni. **Suvaṇṇadubbanṇānīti** suvaṇṇāni vā hontu dubbanṇāni vā, parittavaseneva idamabhibhāyatanām vuttanti veditabbam. (MA.77./III,258.) **Tāni** (CS:pg.3.178) **abhibhuyyāti** yathā nāma sampannagahaṇiko kaṭacchumattam bhattam labhitvā “Kimeththa bhuñjitabbam atthī”ti saṅkaḍḍhitvā ekakabaṭameva karoti, evamevam nīnuttariko puggalo visadaññā-- “Kimeththa parittake ārammaṇe samāpajjitatbam atthi, nāyam mama bhāro”ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanam pāpetīti attho. **Jānāmi passāmīti** iminā panassa ābhogo kathito, so ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyaṁ. **Evaṁsaññī hotīti** ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṁsaññī hoti. Abhibhavasaññā hissa antosamāpattiyaṁ atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaḍḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyāti** ettha pana yathā mahaghaso puriso ekam bhattavaḍḍhitakam labhitvā “Aññāpi hotu, aññāpi hotu, kimesā mayham karissatī”ti tam na mahantato passati, evameva nīnuttaro puggalo visadaññā “Kimeththa samāpajjitatbam, nayidam appamāṇam, na mayham cittekaggatākaraṇe bhāro atthī”ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanam pāpetīti attho.

Ajjhattam arūpasaññīti alābhītāya vā anathikatāya vā ajjhatarūpe

parikammasaññāvirahito. (MA.77./III,259.) **Eko bahiddhā rūpāni passati**ti yassa parikammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṁ, so evam̄ bahiddhā parikammassa ceva appanāya ca vasena-- “Ajjhattam̄ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passati”ti vuccati. Sesameutta catutthābhībhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittam̄ vitakkacaritavasena āgatam̄, appamāṇam̄ mohacaritavasena, suvaṇṇam̄ dosacaritavasena, dubbaṇṇam̄ rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni. Sā ca nesam̄ sappāyatā vitthārato **Visuddhimagge**cariyanidde se vuttā.

Pañcama-abhibhāyatānādīsu **nīlānīti** sabbasaṅgāhikavasena vuttam̄. **Nīlavaṇṇānīti** vannavasena. **Nīlanidassanānīti** nidassanavasena. Apaññāyamānavivarāni asambhinnavaṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttam̄ (CS:pg.3.179) hoti. **Nīlanibhāsānīti** idam̄ pana obhāsavasena vuttam̄, nīlobhāsāni nīlapabhāyuttānīti attho. Etena nesam̄ suvisuddhatam̄ dasseti. Visuddhavāṇṇavaseneva hi imāni cattāri abhibhāyatānāni vuttāni. **Umāpupphanti** etañhi puppham̄ siniddham̄ mudum̄ dissamānampi nīlameva hoti. Girikanṇikapupphādīni pana dissamānāni setadhātukāni honti. Tasmā idameva gahitam̄, na tāni. **Bārāṇaseyyakanti** bārāṇasiyam̄ bhavam̄. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddham̄, tasmā vattham̄ ubhatobhāgavimāṭṭham̄ hoti, dvīsu passesu maṭṭham̄ mudu siniddham̄ khāyati. (MA.77./III,260.) **Pītānīti**-ādīsu imināva nayena attho veditabbo. “Nīlakasiṇām̄ ugganhanto nīlasmir̄ nimittam̄ gaṇhāti pupphasmir̄ vā vatthasmir̄ vā vaṇṇadhātuyā vā”ti-ādikam̄ panettha kasiṇakaraṇāñceva parkammañca appanāvidhānañca sabbam̄ **Visuddhimagge** vitthārato vuttameva.

Abhiññāvosānapāramippattāti ito pubbesu satipaṭṭhānādīsu te dhamme bhāvetvā arahattappattāva abhiññāvosānapāramippattā nāma honti, imesu pana aṭṭhasu abhibhāyatanesu ciṇnavasibhāvāyeva abhiññāvosānapāramippattā nāma.

250. Kasiṇakathāyam̄ sakalaṭṭhena **kasiṇāni**, tadārammaṇānam̄ dhammānam̄ khettatṭhena adhitthānatṭhena vā **āyatanāni**. **Uddhanti** upari gaganatalābhimukham̄. **Adhoti** heṭṭhā bhūmitalābhimukham̄. **Tiryanti** khettamaṇḍalamiva samantā paricchinditvā. Ekacco hi uddhameva kasiṇam̄ vaḍḍheti, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena kāraṇena evam̄ pasāreti ālokamiva rūpadassanakāmo. Tena vuttam̄-- “pathavīkasiṇameko sañjānāti uddham̄-adhotiriyān”ti. **Advayanti** disā-anudisāsu advayam̄. Idam̄ pana ekassa aññabhāvānupagamanattham̄ vuttam̄. Yathā hi udakam̄ paviṭṭhassa sabbadisāsu (MA.77./III,261.) udakameva hoti anaññam̄, evameva pathavīkasiṇām̄ pathavīkasiṇameva hoti, natthi tassa añño kasiṇasambhedoti. Esa nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idam̄ tassa tassa pharaṇa-appamāṇavasena vuttam̄. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, ayamassa ādi, idam̄ majjhanti pamāṇam̄ gaṇhātīti. **Viññāṇakasiṇanti** cettha (CS:pg.3.180) kasiṇugghāṭimākāse pavattam̄ viññāṇam̄. Tattha kasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse, kasiṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddham̄-adhotiriyat̄ veditabbā. Ayamettha saṅkhepo. Kammaṭṭhānabhāvanānayena panetāni pathavīkasiṇādīni vitthārato **Visuddhimagge** vuttāneva. Idhāpi ciṇnavasibhāveneva abhiññāvosānapāramippattā hontīti veditabbā. Tathā ito anantaresu catūsu jhānesu. Yam panettha vattabbam̄, tam Mahā-assapurasutte vuttameva.

252. Vipassanāñāne pana rūpīti-ādīnamattho vuttoyeva. **Ettha sitamettha paṭibaddhanti** ettha cātumahābhūtike kāye nissitañca paṭibaddhañca. **Subhoti** sundaro. **Jātimāti** suparisuddha-ākarasamuṭṭhito. **Suparikammakato**ti suṭṭhu kataparikammo apanītapāsāṇasakkharo. **Acchoti** tanucchavi. **Vippasannoti** suṭṭhu vippasanno.

Sabbākārasampannoti dhovana vedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno.

(MA.77./III,262.) **Nīlanti**-ādīhi vaṇṇasampattim dasseti. Tādisañhi āvutam pākaṭam hoti.

Evameva khoti ettha evam upamāsaṁsandanam veditabbarām-- maṇi viya hi karajakāyo. Āvutasuttam viya vipassanāñānam. Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu. Hatthe karitvā paccavekkhato “ayaṁ kho maṇī”ti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāñānam abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūtikakāyassa āvibhūtakālo. “Tatridam suttam āvutan”ti suttassa āvibhūtakālo viya vipassanāñānam abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tadārammaṇānam phassapañcamakānām vā sabbacittacetasikānam vā vipassanāñānasseva vā āvibhūtakāloti.

Kim panetam nāñassa āvibhūtam, puggalassāti. Nāñassa, tassa pana āvibhāvattā puggalassa āvibhūtāva honti. Idañca vipassanāñānam maggassa anantaram, evam santepi yasmā abhiññāvāre āraddhe etassa antarāvāro natthi, tasmā idheva dassitam. Yasmā ca aniccādivasena akatasammasanassa dibbāya sotadhātuyā bheravasaddaram suñanto pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato dibbena cakkunā bheravarūpam (CS:pg.3.181) passato bhayasantāso uppajjati, na aniccādivasena katasammasanassa, tasmā abhiññāpattassa bhayavinodakahetusampādanathampi idam idheva dassitam. Idhāpi arahattavaseneva abhiññāvosānapāramippattatā veditabbā.

(MA.77./III,263.) 253. Manomayiddhiyam ciṇṇavasitāya. Tattha **manomayanti** manena nibbattam. **Sabbaṅgapaccaṅginti** sabbehi aṅgehi ca paccāngehi ca samannāgatam. **Ahīnindriyanti** sañṭhānavasena avikalindriyam. Iddhimatā nimmitarūpañhi sace iddhimā odāto, tampi odātarām. Sace aviddhakanño, tampi aviddhakanṇanti evam sabbākārehi tena sadisameva hoti. **Muñjamhā īsikanti**-ādi upamattayampi tam sadisabhāvadassanatthameva vuttam. Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosasadisoyeva asi, vaṭṭāya kosiyā vaṭṭam asimeva pakkhipanti, patthaṭāya patthaṭam.

Karanḍāti idampi ahikañcukassa nāmarām, na vilīvakaraṇḍakassa. Ahikañcuko hi ahinā sadisova hoti. Tattha kiñcapi “puriso ahim karanḍā uddhareyyā”ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa uddharaṇam veditabbarām. Ayañhi ahi nāma sajātiyam thito, kaṭṭhantaram vā rukkhantaram vā nissāya, tacato sarīranikkadḍhanapayogasañkhātena thāmena, sarīram khādamānam viya purāṇatacam jīgucchantoti imehi catūhi kāraṇehi sayameva kañcukam jahāti, na sakkā tato aññena uddharitum. Tasmā cittena uddharaṇam sandhāya idam vuttanti veditabbarām. Iti muñjādisadisam imassa bhikkhuno sarīram, īsikādisadisam nimmitarūpanti idamettha opammasaṁsandanam. Nimmānavidhānam (MA.77./III,264.) panettha parato ca iddhividhādipañca-abhiññākathā sabbākārena **Visuddhimagge** vitthāritāti tattha vuttanayeneva veditabbā. Upamāmattameva hi idha adhikaram.

Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhañāŋalābhī bhikkhu daṭṭhabbo. Suparikammakatamattikārādayo viya iddhividhañānam daṭṭhabbarām. Icchiticchitabhājanavikati-ādikaraṇam viya tassa bhikkhuno vikubbanaṁ daṭṭhabbarām. Idhāpi ciṇṇavasitāvaseneva abhiññāvosānapāramippattatā veditabbā. Tathā ito parāsu catūsu abhiññāsu.

255. Tattha (CS:pg.3.182) dibbasotadhātu-upamāyam **saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenevāti** niddukkheneva. **Viññāpeyyāti** jānāpeyya. Tattha evam cātuddisā viññāpente saṅkhadhamake “saṅkhasaddo ayan”ti vavatthāpentānam sattānam tassa saṅkhasaddassa āvibhūtakālo viya yogino

dūrasantikabhedānam dibbānañceva mānusakānañca saddānam āvibhūtakālo datthabbo.

256. Cetopariyañāna-upamāyam **daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbanena samannāgato. **Mañḍanakajātikoti** yuvāpi samāno na alasiyo kiliṭhavatthasarīro, atha kho mañḍanakapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyitvā suddhavattha-paridahanā-alaṅkārakaraṇasīloti attho. (MA.77./III,265.) **Sakanikanti** kālatilakavañka-mukhadūsipīlakādīnam aññatarena sadosam. Tattha yathā tassa mukhanimittam paccavekkhato mukhadoso pākaṭo hoti, evam cetopariyañāñāya cittam abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno paresam soḷasavidham cittam pākaṭam hotīti veditabbam. Pubbenivāsa-upamādīsu yam vattabbam, tam sabbam mahā-assapure vuttameva.

259. **Ayam kho Udāyi pañcamo dhammoti** ekūnavīsatī pabbāni paṭipadāvasena ekam dhammam katvā pañcamo dhammoti vutto. Yathā hi Aṭṭhakanāgarasutte (ma.ni.2.17 ādayo) ekādasa pabbāni pucchāvasena ekadhammo kato, evamidha ekūnavīsatī pabbāni paṭipadāvasena eko dhammo katotī veditabbāni. Imesu ca pana ekūnavīsatiyā pabbesu paṭipātiyā aṭhasu koṭhāsesu vipassanāñāne ca āsavakkhayañāne ca arahattavasena abhiññāvosānapāramippattatā veditabbā, sesesu ciṇṇavasibhāvavasena. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsakuludāyisuttavaññanā niṭṭhitā.

(M.78.) 8.Samañamuñḍikasuttavaññanā

260. **Evaṁ (CS:pg.3.183) me sutanti** Samañamuñḍikasuttam. Tattha **uggāhamānoti** tassa paribbājakassa nāmam. **Sumanoti** pakatināmam. Kiñci kiñci pana uggahitum uggāhetum samatthatāya uggāhamānoti nari sañjānanti. (MA.78./III,266.) Samayam pavadanti eththāti **samayappavādakam**. Tasmiṁ kira thāne cañkītārukkhapokkharasātippabhutayo brāhmaṇā nigaṇṭhācelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayam pavadanti kathenti dīpenti, tasmā so ārāmo samayappavādakoti vuccati. Sveva tindukācīrasaṅkhātāya timbarūsakarukkhapantiyā parikkhittattā **tindukācīram**. Yasmā panettha paṭhamam ekā sālā ahosi, pacchā mahāpuññam poṭṭhapādparibbājakam nissāya bahū sālā katā, tasmā tameva ekam sālam upādāya laddhanāmavasena **ekasālakoti** vuccati. Mallikāya pana pasenadirañño deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasañchanno ārāmoti katvā **mallikāya ārāmoti** saṅkham gato. Tasmim samayappavādake tindukācīre ekasālake mallikāya ārāme. **Paṭivasatīti** vāsaphāsutāya vasati. **Divā divassāti** divasassa divā nāma majjhānhātikkamo, tasmiṁ divasassapi divābhūte atikkantamatte majjhānhike nikkhāmīti attho. **Paṭisallīnoti** tato tato rūpādigocarato cittam paṭisamharitvā līno, jhānaratisevanavasena ekībhāvam gato. **Manobhāvanīyānantī** manavaddhanakānam, (MA.78./III,267.)ye āvajjato manasikaroto cittam vinīvaraṇam hoti unnamati vaḍḍhati. **Yāvatāti** yattakā. **Ayam tesam aññataroti** ayam tesam abbhantaro eko sāvako. **Appeva nāmāti** tassa upasaṅkamanam patthayamāno āha. Patthanākāraṇam pana Sandakasutte vuttameva.

261. **Etadavocāti** dandapañño ayam gahapati, dhammadhātāya nam saṅgañhitvā attano sāvakam karissāmīti maññamāno etam “catūhi kho”ti-ādivacanam avoca. Tattha

paññpemīti dassemi ṭhapemi. **Sampannakusalanti** paripuṇṇakusalam. **Paramakusalanti** uttamakusalam. **Ayojhanti** vādayuddhena yujjhitvā cāletum asakkuṇeyyam acalam nikkampaṁ thiram. **Na** (CS:pg.3.184) **karotīti** akaraṇamattameva vadati, ettha pana saṁvarappahānam vā paṭisevanappahānam vā na vadati. Sesapadesupi esevo nayo.

Neva abhinandīti titthiyā nāma jānitvāpi ajānitvāpi yaṁ vā tam vā vadantīti maññamāno nābhinandi. **Na paṭikkosīti** sāsanassa anulomam viya pasannākāram viya vadatīti maññamāno na paṭisedheti.

262. Yathā uggāhamānassāti yathā tassa vacanam, evam sante uttānaseyyako kumāro ayojjhasamaṇo thirasamaṇo bhavissati, mayam pana evam na vadāmāti dīpeti. **Kāyotipi na hotīti** sakakāyo parakāyotipi visesaññam na hoti. (MA.78./III,268.) **Aññatra phanditamattāti** paccatharaṇe valisamphassena vā maṅguladaṭṭhena vā kāyaphandanamattam nāma hoti. Tam ṭhāpetvā aññam kāyena karaṇakammaṁ nāma natthi. Tampi ca kilesasahagatacitteneva hoti. **Vācātipi na hotīti** micchāvācā sammāvācātipi nānattam na hoti. **Roditamattāti** jighacchāpipāsāparetassa pana roditamattam hoti. Tampi kilesasahagatacitteneva. **Saṅkappoti** micchāsaṅkappo sammāsaṅkappotipi nānattam na hoti. **Vikūjitamattāti** vikūjitamattam rodanahasitamattam hoti. Dharakumārakānañhi cittam atītārammaṇam pavattati, nirayato āgatā nirayadukkham saritvā rodanti, devalokato āgatā hasanti, tampi kilesasahagatacitteneva hoti. **Ājīvoti** micchājīvo sammājīvotipi nānattam na hoti. **Aññatra mātuthaññāti** thaññacoradārakā nāma honti, mātari khīram pāyantiyā apivitvā aññavihitakāle piṭhipassena āgantvā thaññam pivanti. Ettakam muñcitvā añño micchājīvo natthi. Ayampi kilesasahagatacitteneva hotīti dasseti.

263. Evam paribbājakavādām paṭikkhipitvā idāni sayam sekkhabhūmiyam mātikam ṭhapento **catūhi kho ahanti**-ādimāha. Tattha **samadhidigayha tiṭṭhatīti** visesetvā tiṭṭhati. (MA.78./III,269.) **Na kāyena pāpa kammani**-ādīsu na kevalam akaraṇamattameva, Bhagavā pana ettha saṁvarappahānapaṭisaṅkhā paññapeti. Tam (CS:pg.3.185) sandhāyevamāha. **Na ceva sampannakusalanti**-ādi pana khīñāsavam sandhāya vuttam.

Idāni asekkhabhūmiyam mātikam ṭhapento **dasahi kho ahanti**-ādimāha. Tattha tīni padāni nissāya dve paṭhamacatukkā ṭhapitā, ekaṁ padam nissāya dve pacchimacatukkā. Ayam sekkhabhūmiyam mātikā.

264. Idāni tam vibhajanto **katame ca thapati akusalasīlāti**-ādimāha. Tattha **sarāganti** aṭṭhavidham lobhasahagatacittam. **Sadosanti** paṭighasampayuttacittadvayam. **Samohanti** vicikicchuddhaccasahagatacittadvayampi vatṭati, sabbākusalacittānipi. Moho sabbākusale uppajjatīti hi vuttam. **Itosamuṭṭhānāti** ito sarāgādicittato samuṭṭhānam uppatti etesanti itosamuṭṭhānā.

Kuhinti kataram ṭhānam pāpuṇitvā aparisesā nirujjhanti. **Etthetēti** sotāpattiphale bhummam. Pātimokkhasamvaraśīlañhi sotāpattiphale paripuṇṇam hoti, tam ṭhānam patvā akusalasīlam asesam nirujjhati. Akusalasīlanti ca dussilassetam adhivacananti veditabbarām.

Akusalānam sīlānam nirodhāya paṭipannoti ettha yāva sotāpattimaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

(MA.78./III,270.) **265. Vitarāganti**-ādīhi aṭṭhavidham kāmāvacarakusalacittameva vuttam. Etena hi kusalasīlam samuṭṭhāti.

Silavā hotīti sīlasampanno hoti guṇasampanno ca. **No ca sīlamayoti** alamettāvatā, natthi ito kiñci uttari karaṇīyanti evam sīlamayo na hoti. **Yatthassa teti** arahattaphale

bhummarū. Arahattaphalañhi patvā akusalasīlam asesari nirujjhati.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva arahattamaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

266. **Kāmasaññādīsu** kāmasaññā aṭṭhalobhasahagatacittasahajātā, itarā dve domanassasahagatacittadvayena sahajātā.

Pathamām (CS:pg.3.186) **jhānanti** anāgāmiphalapaṭhamajjhānam. **Ettheteti** anāgāmiphale bhummām. Anāgāmiphalañhi patvā akusalasañkappā aparisesā nirujjhanti.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva anāgāmimaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Nekkhammasaññādayo hi tissopi aṭṭhakāmāvacarakusalasahajātasaññāva.

267. **Ettheteti** arahattaphale bhummām. Dutiyajjhānikam arahattaphalañhi pāpuṇitvā kusalasañkappā aparisesā nirujjhanti. **Nirodhāya paṭipanno**ti ettha yāva arahattamaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Samañamuṇḍikasuttavaññanā niṭṭhitā.

(MA.79./III,271.)

(M.79.) 9.Cūlasakuludāyisuttavaññanā

270. **Evaṁ me sutanti** Cūlasakuludāyisuttam. Tattha **yadā pana, bhante, Bhagavāti** idam paribbājako dhammadharmam sotukāmo Bhagavato dhammadesanāya sālayabhāvarū dassento āha.

271. **Tamyevettha paṭibhātūti** sace dhammadam sotukāmo, tuyhevettha eko pañho ekam kāraṇam upaṭṭhātu. **Yathā marū paṭibhāseyyāti** yena kāraṇena mama dhammadesanā upaṭṭhaheyya, etena hi kāraṇena kathāya samuṭṭhitāya sukharū dhammadam desetunti dīpeti. **Tassa mayham, bhanteti** so kira tam disvā-- “sace Bhagavā idha abhavissā, ayametassa bhāsitassa atthoti dīpasahassarū viya ujjalāpetvā ajja me pākaṭam akarissā”ti dasabalamyeva anussari. Tasmā **tassa mayham, bhanteti-ādimāha**. Tattha **aho nūnāti** anussaraṇatthe nipātadvayam. Tena tassa Bhagavantam anussarantassa etadahosi “Aho nūna Bhagavā aho nūna Sugato”ti. **Yo imesanti** yo imesam dhammadānam. **Sukusaloti** suṭṭhu (CS:pg.3.187) kusalo nipiṇo cheko. So Bhagavā aho nūna katheyya, so Sugato aho nūna katheyya, tassa hi Bhagavato pubbenivāsaññāassa anekāni kappakoṭisahassāni ekaṅgañāni pākaṭānīti, ayamettha adhippāyo.

Tassa vāham pubbantañ ḣarabbhāti yo hi lābhī hoti, so “pubbe tvañ khattiyo ahosi, brāhmaṇo ahos”ti vutte (MA.79./III,272.) jānanto sakkaccañ sussūsatī. Alābhī pana-- “evam bhavissati evam bhavissatī”ti sīsakampamettameva dasseti. Tasmā evamāha-- “tassa vāham pubbantañ ḣarabbha pañhassa veyyākaraṇena cittam ḣādheyyan”ti.

So vā marū aparantanti dibbacakkhulābhino hi anāgatamāsaññām ijjhati, tasmā evamāha. Itarāni pubbe vuttanayameva.

Dhammadam te desessāmīti ayam kira atīte desiyamānepi na bujjhissati, anāgate desiyamānepi na bujjhissati. Athassa Bhagavā sañhasukhumām paccayākāram

desetukāmo evamāha. Kīm pana tam bujjhissatī? Etam pageva na bujjhissati, anāgate panassa vāsanāya paccayo bhavissatī disvā Bhagavā evamāha.

Paṁsupisācakanti asuciṭṭhāne nibbattapisācam. So hi ekam mūlam gahetvā adissamānakāyo hoti. Tatridam vatthu-- ekā kira yakkhinī dve dārake thūpārāmadvāre nisidapetvā āhārapariyesanattham nagaram gatā. Dārakā ekam piṇḍapātikattheram disvā āham̄su,-- “Bhante, amhākam mātā anto nagaram pavitthā, tassā vadeyyātha ‘yam vā tam vā laddhakam, gahetvā sīgham gaccha, dārakā te jighacchitam sandhāretum na sakkontī”ti. Tamaham katham passissāmīti? Idam, bhante, gaṇhathāti ekam mūlakhaṇḍam adām̄su. Therassa anekāni yakkhasahassāni paññāyim̄su, so dārakehi dinnasaññānena tam yakkhinim addasa virūpam bībhaccham kevalam vīthiyam gabbhamalarām paccāsīsamānam. Disvā tamattham (**MA.79./III,273.**) kathesi Katham marāt tvarī passasīti vutte mūlakhaṇḍam dassesi, sā acchinditvā gaṇhi. Evam paṁsupisācakā ekam mūlam gahetvā adissamānakāyā honti. Tam sandhāyesa “paṁsupisācakampi (**CS:pg.3.188**) na passāmī”ti āha. **Na pakkhāyatī** na dissati na upaṭṭhāti.

272. Dīghāpi kho te esāti Udāyi esā tava vācā dīghāpi bhaveyya, evam vadantassa vassasatampi vassasahassampi pavatteyya, na ca attham dīpeyyāti adhippāyo.

Appāṭihīrakatanti aniyyānikam amūlakam niratthakam sampajjatī attho.

Idāni tam vanṇam dassento **seyyathāpi, bhanteti-ādimāha**. Tattha **pañḍukambale nikkhittoti** visabhāgavanṇe rattakambale ṭhapito. **Evaṁvaṇṇo attā hotī** idam so subhakinħadevaloke nibbattakkhandhe sandhāya-- “Amhākam matakāle attā subhakinħadevaloke khandhā viya jotetī”ti vadati.

273. Ayam imesam ubhinnanti so kira yasmā maṇissa bahi ābhā na niccharati, khajjopanakassa aṅguladvaṅgulacaturaṅgulamattam niccharati, mahākhajjopanakassa pana khalamaṇḍalamattampi niccharatiyeva, tasmā evamāha.

Viddheti ubbiddhe, meghavigamena dūrībhūtei attho. **Vigatavalāhaketi** apagatameghe. **Deveti** ākāse. (**MA.79./III,274.**) **Osadhitārakāti** sukkatārakā. Sā hi yasmā tassā udayato paṭṭhāya tena saññānena osadhāni gaṇhantipi pivantipi, tasmā “osadhitārakā”ti vuccati. **Abhido addharattasamayanti** abhinne addharattasamaye. Iminā gaganamajjhē ṭhitacandam dasseti. Abhido majjhānhikepi eseva nayo.

Ato khoti ye anubhonti, tehi bahutarā, bahū ceva bahutarā cāti attho. **Ābhā nānubhontī** obhāsam na valañjanti, attano sarīrobhāseneva ālokam pharitvā viharanti.

274. Idāni yasmā so “ekantasukham lokam pucchissāmī”ti nisinno, pucchāmūlho pana jāto, tasmā nam Bhagavā tam puccham sarāpento **kim pana, Udāyi, atthi ekantasukho lokoti-ādimāha**. Tattha (**CS:pg.3.189**) **ākāravatī** kāraṇavatī.

Aññataram vā pana tapoguṇanti acelakapālim sandhāyāha, surāpānaviratī attho.

275. Katamā pana sā, bhante, ākāravatī paṭipadā ekantasukhassāti kasmā pucchatī? Evam kirassa ahosi -- “mayam sattānam ekantasukham vadāma, paṭipadam pana kālena sukham kālena dukkham vadāma. Ekantasukhassa kho pana attano paṭipadāyapi ekantasukhāya bhavitabbaam. Amhākam kathā aniyyānikā, satthu kathāva niyyānikā”ti. Idāni satthāramyeva pucchitvā jānissāmīti tasmā pucchatī.

(**MA.79./III,275.**) **Ettha mayam anassāmāti** etasmīm kāraṇe mayam anassāma. Kasmā pana evamāham̄su? Te kira pubbe pañcasu dhammesu patiṭṭhāya kasiṇaparikammaṁ katvā tatiyajjhānam nibbattetvā aparīhīnajjhānā kālam katvā subhakinħesu nibbattantī jānanti, gacchante gacchante pana kāle kasiṇaparikammampi na jāniṁsu, tatiyajjhānampi nibbattetum nāsakkhiṁsu. Pañca pubbabhāgadhamme pana

“ākāravatī paṭipadā”ti uggahetvā tatiyajjhānam “ekantasukho loko”ti uggañhiṁsu. Tasmā evamāhamśu. **Uttaritaranti** ito pañcahi dhammehi uttaritaram paṭipadām vā tatiyajjhānato uttaritaram ekantasukham lokam vā na jānāmāti vuttam hoti. **Appasadde katvāti** ekappahāreneva mahāsaddam kātum āraddhe nissadde katvā.

276. Sacchikiriyāhetūti ettha dve sacchikiriyā paṭilābhasacchikiriyā ca paccakkhasacchikiriyā ca. Tattha tatiyajjhānam nibbattetvā aparihīnajjhāno kālam katvā subhakīṇhaloke tesam devānam samānāyuṇo hutvā nibbattati, ayam paṭilābhasacchikiriyā nāma. Catutthajjhānam nibbattetvā iddhivikubbanena subhakīṇhalokam gantvā tehi devehi saddhim santiṭhati sallapati sākacchaṁ āpajjati, ayam paccakkhasacchikiriyā nāma. Tāsam dvinnampi tatiyajjhānam ākāravatī paṭipadā nāma. Tañhi anuppādetvā neva sakkā subhakīṇhaloke nibbattitum, na catutthajjhānam uppādetum. Iti duvidhampetam sacchikiriyam sandhāya-- “etassa nūna, bhante, ekantasukhassa lokassa sacchikiriyāhetū”ti āha.

277. Udañcanikoti (CS:pg.3.190) udakavārako. **Antarāyamakāsīti** yathā pabbajjam na labhati, evam upaddutamakāsi yathā tam upanissayavipannaṁ. Ayam kira Kassapabuddhakāle pabbajitvā samanadhammadhammakāsi. Athassa eko sahāyako bhikkhu sāsane anabhirato, “Āvuso, (MA.79./III,276.) vibbhāmissāmī”ti ārocesi. So tassa pattacīvare lobham uppādetvā gihibhāvāya vaṇṇam abhāsi. Itaro tassa pattacīvaram datvā vibbhāmi. Tenassa kammunā idāni Bhagavato sammukhā pabbajjāya antarāyo jāto. Bhagavatā panassa purimasuttam atirekabhāṇavāramattam, idam bhāṇavāramattanti ettakāya tantiyā dhammo kathito, ekadesanāyapi maggaphalapaṭivedho na jāto, anāgate panassa paccayo bhavissatīti Bhagavā dhammam deseti. Anāgate paccayabhāvāñcassa disvā Bhagavā dharamāno ekam bhikkhumpi mettāvihārimhi etadagge na ṭhapesi. Passati hi Bhagavā-- “Anāgate ayaṁ mama sāsane pabbajitvā mettāvihārinam aggo bhavissatī”ti.

So Bhagavati parinibbute dhammāsokarājakāle pāṭaliputte nibbattitvā pabbajitvā arahattappatto **Assaguttatthero** nāma hutvā mettāvihārinam aggo ahosi. Therassa mettānubhāvena tiracchānagatāpi mettacittam paṭilabhimśu, thero Sakalajambudīpe bhikkhusaṅghassa ovādācariyo hutvā vattanisenāsane āvasi, tiṁsayojanamattā aṭavī ekam padhānagharam ahosi. Thero ākāse cammakhaṇḍam patharitvā tattha nisinno kammatṭhānam kthesi. Gacchante gacchante kāle bhikkhācārampi agantvā vihāre nisinno kammatṭhānam kthesi, manussā vihārameva gantvā dānamadarīsu. Dhammāsokarājā therassa guṇam sutvā datṭhukāmo tikkhattum pahiṇi. Thero bhikkhusaṅghassa ovādam dammīti ekavārampi na gatoti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlasakuludāyisuttavannanā niṭṭhitā.

(MA.80./III,277.)

(M.80.)10.Vekhanasasuttavannanā

278. Evaṁ (CS:pg.3.191) me sutanti Vekhanasasuttam. Tattha **vekhanasoti** ayam kira Sakuludāyissa ācariyo, so-- “Sakuludāyī paribbājako paramavaṇṇapañhe parājito”ti sutvā-- “Mayā so sādhukam uggahāpito, tenāpi sādhukam uggahitam, katham nu kho parājito, handāham sayam gantvā samaṇam Gotamam paramavaṇṇapañham pucchitvā

jānissāmī”ti Rājagahato pañcacattālīsayojanām Sāvatthim gantvā yena Bhagavā, tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā pana ṭhitakova Bhagavato santike udānam udānesi. Tattha purimasadisam vuttanayeneva veditabbam.

280. Pañca kho imeti kasmā ārabhi? Agāriyopi ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Pabbajitopi ca ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Ayam pana kāmagaruko kāmādhimutto hoti. So imāya kathāya kathiyamānāya attano kāmādhimuttattam sallakkhessati, evamassāyam desanā sappāyā bhavissatīti imam desanam ārabhi. **Kāmaggasukhanti** nibbānam adhippetam.

(MA.80./III,278.) **281. Pāpito bhavissatīti** ajānanabhbāvam pāpito bhavissati. **Nāmakamyeva sampajjatīti** niratthakavacanamattameva sampajjati. **Tiṭṭhatu pubbanto tiṭṭhatu aparantoti** yasmā tuyham atītakathāya anucchavikam pubbenivāsaññānam natthi, anāgatakathāya anucchavikam dibbacakkhuññānam natthi, tasmā ubhayampetam tiṭṭhatūti āha. **Suttabandhanehi**ti puttamayabandhanehi. Tassa hi ārakkhatthāya hatthapādesu ceva gīvāya ca puttakāni bandhanti. Tāni sandhāyetam vuttam. Mahallakakāle panassa tāni sayam vā pūtīni hutvā muñcanti, chinditvā vā haranti.

Evameva khoti iminā idam dasseti-- daharassa kumārassa suttabandhanānam ajānanakālo viya avijjāya purimāya koṭiyā ajānanam, na hi sakkā avijjāya purimakoṭi nātum, mocanakāle jānanasadisam pana (CS:pg.3.192) arahattamaggena avijjābandhanassa pamokkho jātoti jānanam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vekhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4.Rājavaggo

(M.81.)1.Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

282. Evaṁ (CS:pg.3.193) me sutanti Ghaṭikārasuttam. Tattha **sitam pātvākāsīti** mahāmaggena gacchanto aññataram bhūmippadesam oloketvā-- “Atthi nu kho mayā cariyam caramānenā imasmīm ṭhāne nivuthapubban”ti āvajjanto (MA.81./III,279.) addasa “Kassapabuddhakāle imasmim ṭhāne vegaṭīngam nāma gāmanigamo ahosi, aham tadā **Jotipālo** nāma māṇavo ahosim, mayham sahāyo ghaṭikāro nāma kumbhakāro ahosi, tena saddhim mayā idha ekam sukāraṇam katarā, tam bhikkhusaṅghassa apākaṭam paṭicchannam, handa nam bhikkhusaṅghassa pākaṭam karomī”ti maggā okkamma aññatarasmīm padese ṭhitakova sitapātukammamakāsi, aggaggadante dassetvā mandahasitam hasi. Yathā hi lokiyamanussā uram paharantā-- “kuham kuhan”ti hasanti, na evam Buddhā, Buddhānam pana hasitam haṭṭhapahaṭṭhāramattameva hoti.

Hasitañca nāmetam terasahi somanassasahagatacittehi hoti. Tattha lokiyamahājano akusalato catūhi, kāmāvacaraksalato catūhīti aṭṭhahi cittehi hasanti, sekkhā akusalato diṭṭhisampayuttāni dve apanetvā chahi cittehi hasanti, khīṇāsavā catūhi

sahetukakiriyacittehi ekena ahetukakiriyacittenāti pañcahi cittehi hasanti. Tesupi balavārammaṇe āpāthagate dvīhi ñāṇasampayuttacittehi hasanti, dubbalārammaṇe duhetukacittadvayena ca ahetukacittena cāti tīhi cittehi hasanti. Imasmim pana thāne kiryāhetukamanoviññāṇadhātusomanassasahagatacittam Bhagavato haṭṭhapahaṭṭhākāramattam hasitam uppādesi.

Tam panetam hasitam evam appamattakampi therassa pākaṭam ahosi. Katham? Tathārūpe hi kāle Tathāgatassa catūhi dāṭhāhi catuddīpiṇamahāmeghamukhato sateratāvijjulatā viya virocamānā mahātālakkhandhapamāṇā (MA.81./III,280.) rasmivatīyo uṭṭhahitvā tikkhattum sīsavaram padakkhiṇam katvā (CS:pg.3.194) dāṭhaggesuyeva antaradhāyanti. Tena saññāṇena āyasmā Ānando Bhagavato pacchato gacchamānopi sitapātubhāvam jānāti.

Bhagavantam etadavocāti-- “ettha kira Kassapo Bhagavā bhikkhusaṅgham ovadi, catusaccappakāsanam akāsi, Bhagavatopi ettha nisīditum rucim uppādēssāmi, evamayam bhūmibhāgo dvīhi Buddhehi paribhutto bhavissati, mahājano gandhamālādīhi pūjetvā cetiyaṭṭhānam katvā paricaranto saggamaggaparāyaṇo bhavissatī”ti cintetvā etam “tena hi, bhante,”ti-ādivacanam avoca.

283. Muṇḍakena samanakenāti muṇḍam muṇḍoti, samaṇam vā samaṇoti vattum vaṭṭati, ayam pana aparipakkaññattā brāhmaṇakule uggahitavohāravaseneva hīlento evamāha. **Sottisinānīti** sinānathāya katasottiṁ. Sotti nāma kuruvindapāsāṇacuṇṇāni lākhāya bandhitvā kataguṇikakalāpakā vuccati, yam sandhāya-- “tena kho pana samayena chabbaggiyā bhikkhū kuruvindakasuttiyā nahāyantī”ti (cūlava.243) vuttam. Tam ubhosu antesu gahetvā sarīram gharīsanti. **Evaṁ sammāti** yathā etarahipi manussā “cetiyavandanāya gacchāma, dhammassavanathāya gacchāmā”ti vuttā ussāham na karonti, “naṭasamajjādiddassanathāya gacchāmā”ti vuttā pana ekavacaneneva sampaṭicchanti, (MA.81./III,281.) tatheva sinhāyitunti vutte ekavacanena sampaṭicchanto evamāha.

284. Jotipālam māṇavaṁ āmantesīti ekapasse ariyaparihārena paṭhamataram nhāyitvā paccuttaritvā ṭhito tassa mahantena issariyaparihārena nhāyantassa nhānapariyosānam āgametvā tam nivatthanivāsanam kese vodake kurumānam āmantesi. **Ayanti** āsannattā dassento āha. **Ovaṭṭikam vinivatīhetvāti** nāgabalo bodhisatto “apehi sammā”ti īsakam parivattamānova tena gahitagananam vissajjāpetvātī attho. **Kesusu parāmasitvā etadavocāti** so kira cintesi-- “Ayam jotipālo paññavā, sakīm dassanam labhamāno Tathāgatassa dassanepi pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasanno ca pasannākāram kātum sakkhissati, mittā nāma etadattham honti, yamkiñci katvā mama sahāyam gahetvā dasabalassa santikam gamissāmī”ti. Tasmā nam kesusu parāmasitvā etadavoca.

Ittarajaccoti (CS:pg.3.195) aññajātiko, mayā saddhiṁ asamānajātiko, lāmakajātikoti attho. **Na vati** idam amhākam gamanaṁ na vata orakam bhavissati na khuddakam, mahantam bhavissati. Ayañhi na attano thāmena gaṇhi, satthu thāmena gaṇhīti gahaṇasmiṁyeva niṭṭham agamāsi. **Yāvatādohipīti** ettha dokārahikārapikārā nipātā, yāvatuparimanti attho. Idam vuttam hoti-- “vācāya ālapanam ovaṭṭikāya gahaṇāñca atikkamitvā yāva kesaggahaṇampi tattha gamanatharā payogo kattabbo”ti.

(MA.81./III,282.) **285. Dhammiyā kathāyāti** idha satipaṭilābhātthāya pubbenivāsapatiṣāmyuttā dhammī kathā veditabbā. Tassa hi Bhagavā,-- “jotipāla, tvam na lāmakaṭṭhānam otiṇṇasatto, mahābodhipallañke pana sabbaññutaññānam patthetvā otiṇṇosi, tādisassa nāma pamādavihāro na yutto”ti-ādinā nayena satipaṭilābhāya

dhammarūpi kathesi. Parasamuddavāsītherā pana vadanti-- “jotipāla, yathā aham dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññānam paṭivijjhītvā vīsatīsaṁhassabikkhuparivāro loke vicarāmi, evamevaṁ tvampi dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññānam paṭivijjhītvā samañagaṇaparivāro loke vicarissasi. Evarūpena nāma tayā pamādaṁ āpajjituṁ na yuttan”ti yathāssa pabbajjaya cittam namati, evam kāmesu ādīnavam nekkhamme ca ānisamāsām kathesi.

286. Alattha kho, Ānanda, ...pe... pabbajjam alattha upasampadanti pabbajitvā kimakāsi? Yam bodhisattehi kattabbarū. Bodhisattā hi Buddhānam sammukhe pabbajanti. Pabbajitvā ca pana ittarasattā viya patitasiṅgā na honti, catupārisuddhisile pana supatiṭṭhāya tepiṭakam Buddhavacanam uggañhitvā terasa dhutaṅgāni samādāya arāññām pavisitvā gatapaccāgatavattam pūrayamānā samañadhammarūpi karontā vipassanām vaḍḍhetvā yāva anulomaññānam āhacca tiṭṭhanti, maggaphalathām vāyāmām na karonti. Jotipālopi tatheva akāsi.

287. Aḍḍhamāsupasampanneti kuladārakañhi pabbājetvā aḍḍhamāsampi avasitvā gate mātāpitūnam soko (MA.81./III,283.) na vūpasammati, sopi pattacīvaraaggahaṇam (CS:pg.3.196) na jānāti, daharabhikkhusāmañgerehi saddhiṁ vissāso na uppajjati, therehi saddhiṁ sineho na patiṭṭhāti, gatagataṭṭhāne anabhirati uppajjati. Ettakam pana kālam nivāse sati mātāpitaro passitum labhanti. Tena tesam soko tanubhāvam gacchati, pattacīvaraaggahaṇam jānāti, sāmañeradaharabhikkhūhi saddhiṁ vissāso jāyati, therehi saddhiṁ sineho patiṭṭhāti, gatagataṭṭhāne abhiramatī, na ukkaṇṭhati. Tasmā ettakam vasitum vatṭatīti aḍḍhamāsām vasitvā pakkāmi.

Paṇḍupuṭakassa sālinoti puṭake katvā sukhāpitassa rattasālino. Tassa kira sālino vappakālato paṭṭhāya ayam parihāro -- kedārā suparikammakatā honti, tattha bijāni patiṭṭhāpetvā gandhodakena siñcīmsu, vappakāle vitānam viya upari vatthakilañjam bandhitvā paripakkakāle vīhisīsāni chinditvā muṭṭhimatte puṭake katvā yottabaddhe vehāsañyeva sukhāpetvā gandhacūṇṇāni attharitvā koṭṭhakesu pūretvā tatiye vase vivariṁsu. Evarūti vassām parivutthassa sugandharattasālino apagatakālake suparisuddhe taṇḍule gahetvā khajjakavikatimpi bhattampi paṭiyādiyim̄su. Tam sandhāya vuttaṁ **pañītaṁ khādanīyam bhojanīyam ...pe... kālaṁ ārocāpesīti**.

288. Adhvivuṭṭho meti kiṁ sandhāya vadati? Vegaļīngato (MA.81./III,284.) nikkhamanakāle ghaṭikāro attano santike vassāvāsam vasanatthāya paṭiññām aggahesi, tam sandhāya vadati. **Ahudeva aññathattam ahu domanassanti** temāsam dānam dātum, dhammañca sotum, iminā ca niyāmena vīsatī bhikkhusahassāni paṭijaggitum nālatthanti alābhām ārabba cittaññathattam cittadomanassam ahosi, na Tathāgatam ārabba. Kasmā? Sotāpannattā. So kira pubbe brāhmaṇabhatto ahosi. Athekasmim samaye paccante kupite vūpasamanatthām gacchanto uracchadam nāma dhītaramāha-- “Amma amhākām deve mā pamajji”ti. Brāhmaṇā tam rājadhītarām disvā visaññino ahesum. Ke ime cāti vutte tumhākām bhūmidevāti. Bhūmidevā nāma evarūpā hontīti niṭṭhubhitvā pāsādaṁ abhiruhi. Sā ekadivasam vīthim oloketī ṭhitā Kassapassa Bhagavato aggasāvakam disvā pakkosāpetvā (CS:pg.3.197) piṇḍapātam datvā anumodanam suṇamānāyeva sotāpannā hutvā “Aññepi bhikkhū atthī”ti pucchitvā “Satthā vīsatiyā bhikkhusahassehi saddhiṁ isipatane vasatī”ti ca sutvā nimantetvā dānam adāsi.

Rājā paccantam vūpasametvā āgato. Atha naṁ paṭhamatarameva brāhmaṇā āgantvā dhītu avaṇṇam vativā paribhindim̄su. Rājā pana dhītu jātakāleyeva varam adāsi. Tassā “satta divasāni rajjam dātabban”ti varam gaṇhim̄su. Athassā rājā satta divasāni

rajjam niyyātesi. Sā satthāram bhojayamānā rājānam pakkosāpetvā bahisāṇiyam nisīdāpesi. Rājā satthu anumodanam sutvāva sotāpanno jāto. Sotāpannassa ca nāma Tathāgataṁ ārabbha āghāto natthi. Tena vuttam-- “na Tathāgataṁ ārabbhā”ti.

Yam icchatī tam haratūti so kira bhājanāni pacitvā (MA.81./III,285.)

kayavikkayaṁ na karoti, evam pana vatvā dārutthāya vā mattikatthāya vā palālatthāya vā araññam gacchati. Mahājanā “ghatikārena bhājanāni pakkānī”ti sutvā parisuddhataṇḍulaloṇadadhitephāṇitādīni gahetvā āgacchanti. Sace bhājanam mahaggham hoti, mūlam appam, Yam vā tam vā datvā gaṇhāmāti tam na gaṇhanti. Dhammiko vāñijo mātāpitaro paṭijaggati, sammāsambuddham upaṭṭhahati, bahu no akusalam bhavissatīti puna gantvā mūlam āharanti. Sace pana bhājanam appaggham hoti, ābhataṁ mūlam bahu, dhammiko vāñijo, amhākam puññam bhavissatīti yathābhatarām gharasāmikā viya sādhukam paṭisāmetvā gacchanti. Evarīguṇo pana kasmā na pabbajatīti. Rañño vacanapatham pacchindanto andhe jiṇne mātāpitaro poseṭīti āha.

289. Ko nu khoti kuhim nu kho. **Kumbhiyāti** ukkhalito. **Pariyogāti** sūpabhājanato. **Paribhuñjāti** bhuñja. Kasmā panete evam vadanti? Ghatikāro kira bhattam pacitvā sūpam sampādetvā mātāpitaro bhojetvā sayampi bhuñjivā Bhagavato vadḍhamānakam bhattasūpam paṭṭhapetvā āsanam paññapetvā ādhārakam upaṭṭhapetvā udakarām paccupatṭhapetvā mātāpitūnam saññam datvā araññam gacchati. Tasmā evam vadanti. **Abhivissatthoti** (CS:pg.3.198) ativissattho. (MA.81./III,286.) **Pītisukham na vijahatīti** na nirantaram vijahati, atha kho rattibhāge vā divasabhāge vā gāme vā araññe vā yasmin yasmin khaṇe-- “sadevake nāma loke aggapuggalo mayham geham pavisitvā sahatthena āmisam gahetvā paribhuñjati, lābhā vata me”ti anussarati, tasmim tasmim khaṇe pañcavaṇṇā pīti uppajjati. Tam sandhāya evam vuttam.

290. Kalopiyāti pacchito. Kim pana Bhagavā evamakāsīti. Paccayo dhammiko, bhikkhūnam patte bhattasadiso, tasmā evamakāsi. Sikkhāpadapaññattipi ca sāvakānamyeva hoti, Buddhānam sikkhāpadavelā nāma natthi. Yathā hi rañño uyyāne pupphaphalāni honti, aññesam tāni gaṇhantānam niggaham karonti, rājā yathāruciyā paribhuñjati, evam sampadametam. Parasamuddavāsītherā pana “devatā kira paṭiggahetvā adamśū”ti vadanti.

291. Haratha, bhante, haratha bhadramukhāti amhākam putto “kuhim gatosī”ti vutte-- “dasabalassa santikan”ti vadati, kuhim nu kho gacchati, satthu vasanaṭṭhānassa ovassakabhāvampi na jānātīti putte aparādhasaññino gahaṇe tuṭṭhacittā evamāhamsu.

Temasam ākāsacchadanaṁ atthasīti Bhagavā kira catunnam vassikānam māsānam ekam māsām atikkamitvā tiṇam āharāpesi, tasmā evamāha. Ayaṁ panettha padattho-ākāsam chadanamassāti **ākāsacchadanaṁ**. **Na devotivassīti** kevalam nātivassi, yathā panettha (MA.81./III,287.) pakatiyā ca nibbakosassa udakapāṭṭhānabbhantare ekampi udakabindu nātivassi, evam ghanachadanagehabbhantare viya na vātātapāpi ābādhām akam̄su, pakatiyā utupharanameva ahosi. Aparabhāge tasmim nigame chaḍditepi tam ṭhānam anovassakameva ahosi. Manussā kammarā karontā deve vassante tattha sātakē ṭhāpetvā kammam karonti. Yāva kapputṭhānā tam ṭhānam tādisameva bhavissati. Tañca kho pana na Tathāgatassa iddhānubhāvena, tesamyeva pana guṇasampattiyā. Tesañhi-- “sammāsambuddho kattha na labheyā, amhākam nāma dvinnam andhakānam nivesanam uttipam kārestī”ti na tappaccayā domanassam udapādi-- “sadevake loke aggapuggalo amhākam (CS:pg.3.199) nivesanā tiṇam āharāpetvā gandhakuṭīm chādāpesī”ti pana tesam anappakam balavasomanassam udapādi. Iti tesamyeva

guṇasampattiyyā idam pāṭihāriyam jātanti veditabbam.

292. **Taṇḍulavāhasatāni** ettha dve sakaṭāni eko vāhoti veditabbo. **Tadupiyañca sūpeyyanti** sūpatthāya tadanurūparū telaphāṇitādirū. Vīsatibhikkhusahassassa temāsatthāya bhattarū bhavissatāti kira saññāya rājā ettakarū pesesi. **Alām me raññova hotūti** kasmā paṭikkhipi? Adhigata-appicchatāya. Evam kirassa ahosi-- “nāham raññā diṭṭhapubbo, katharū nu kho pesesi”ti. Tato cintesi-- “Satthā bārāṇasim gato, addhā so raññō vassāvāsam yāciyamāno mayham paṭiññātabhāvam ārocetvā mama guṇakatharū kathesi, guṇakathāya laddhalābho pana naṭena naccitvā laddharū (MA.81./III,288.) viya gāyakena gāyitvā laddharū viya ca hoti. Kim mayham iminā, kammarū katvā uppannena mātāpitūnampi sammāsambuddhassapi upaṭṭhānam sakkā kātun”ti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Ghaṭikārasuttavannanā niṭṭhitā.

(M.82.)2.Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā

293. **Evaṁ me sutanti** Raṭṭhapālasuttam. Tattha **thullakoṭṭhikanti** thullakoṭṭham paripuṇṇakoṭṭhāgāram. So kira janapado niccasasso sadā bījabhaṇḍarū nikhamati, khalabhaṇḍam pavisati. Tena tasmim nigame koṭṭhā niccapūrāva honti. Tasmā so thullakoṭṭhikanteva saṅkharū gato.

294. **Raṭṭhapāloti** kasmā raṭṭhapālo? Bhinnam raṭṭham sandhāretum pāletum samatthoti raṭṭhapālo. Kadā panassetam nāmam uppannanti. Padumuttarasammāsambuddhakāle. Ito hi pubbe satasahassakappamatthake vassasatasahassāyukesu manussesu padumuttaro nāma Satthā uppajjiitvā bhikkhusatasahassaparivāro (CS:pg.3.200) lokahitāya cārikām cari, yam sandhāya vuttaṁ--

“Nagaram haṁsavatī nāma, Ānando nāma khattiyo;

Sujātā nāma janikā, padumuttarassa satthuno”ti. (bu.vam.12.19).

Padumuttare pana anuppanne eva haṁsavatiyā dve kuṭumbikā saddhā pasannā kapaṇaddhikayācakādīnam dānam paṭṭhayiṁsu. Tadā pabbatavāsino pañcasatā tāpasā haṁsavatīm anuppattā. Te dvepi janā tāpasagaṇam majhe (MA.82./III,289.) bhinditvā upaṭṭhahim. Tāpasā kiñcikālam vasitvā pabbatapādameva gatā. Dve saṅghatherā ohīyiṁsu. Tadā tesam te yāvajīvam upaṭṭhānam akarīsu. Tāpasesu bhuñjitvā anumodanam karontesu eko sakkabhavanassa vaṇṇam kathesi, eko bhūmindharanāgarājabhavanassa.

Kuṭumbikesu eko sakkabhavanam patthanaṁ katvā sakko hutvā nibbatto, eko nāgabhavane pālitānāgarājā nāma. Tam sakko attano upaṭṭhānam āgatam disvā nāgayoniyam abhiramasītī pucchi. So nābhiramāmīti āha. Tena hi padumuttarassa Bhagavato dānam datvā imasmiṁ thāne patthanaṁ karohi, ubho sukharū vasissāmāti. Nāgarājā satthāram nimantetvā bhikkhusatasahassaparivārassa Bhagavato sattāham mahādānam dadamāno padumuttarassa dasabalassa puttari uparevatarū nāma sāmañeram disvā sattame divase Buddhappamukhassa saṅghassa dibbavatthāni datvā sāmañerassa thānantaram patthesi. Bhagavā anāgatam oloketvā-- “Anāgate Gotamassa nāma

Buddhassa putto Rāhulakumāro bhavissati”ti disvā “samijjhissati te patthanā”ti kathesi. Nāgarājā tamatthaṁ sakkassa kathesi. Sakko tassa vacanāṁ sutvā tatheva sattāhaṁ dānāṁ datvā bhinnāṁ raṭṭhaṁ sandhāretum pāletum samatthakule nibbattitvā saddhāpabbajitam raṭṭhapālam nāma kulaputtam disvā-- “Ahampi anāgate lokasmim tumhādise Buddhe uppanne bhinnāṁ raṭṭhaṁ sandhāretum pāletum samatthakule nibbattitvā ayam kulaputto viya saddhāpabbajito raṭṭhapālo nāma bhaveyyan”ti patthanamakāsi. Satthā samijjhānakabhāvam ñatvā imam gāthamāha--

(MA.82./III,290.) “Sarājikam (CS:pg.3.201) cātuvaṇṇam, posetum yam pahossati.

Raṭṭhapālakularūpā nāma, tattha jāyissate ayan”ti.--

Evam padumuttarasammāsambuddhakale tassetam nāmam uppannanti veditabbam.

Etadahosīti kiṁ ahosi? **Yathā yathā khoti**-ādi. Tatrāyam saṅkhepākathā-- aham kho yena yena kāraṇena Bhagavatā dhammarūpā desitam ājānāmi, tena tena me upaparikkhato evam hoti-- “yadetaṁ sikkhātta�abrahmacariyam ekadivasampi akhaṇḍam katvā carimakacittam pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇam caritabbaṁ, ekadivasampi ca kilesamalena amalīnam katvā carimakacittam pāpetabbatāya ekantaparisuddham, saṅkhalihitam vilikhitasaṅkhasadisam dhotasaṅkhasappaṭibhāgam katvā caritabbaṁ, nayidaṁ sukaram agāram ajjhāvasatā agāramajjhē vasantena ekantaparipuṇṇam ...pe... caritum, yamnūnāhaṁ kesañca massuñca ohāretvā kāsāyarasapītatāya kāsāyāni brahmacariyam carantānam anucchavikāni vatthāni acchādetvā agārasmā nikhamitvā anagāriyam pabbajeyyan”ti.

Acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu brāhmaṇagahapatikesu yena Bhagavā tenupasaṅkamīti raṭṭhapālo anuṭṭhitesu tesu na Bhagavantam pabbajjam yāci. Kasmā? (MA.82./III,291.) Tatthassa bahū ñātisālohitā mittāmaccā santi, te-- “tvam mātāpitūnam ekaputtako, na labbhā tayā pabbajitum”ti bāhāyampi gahetvā ākaḍḍheyeyum, tato pabbajjāya antarāyo bhavissatīti saheva parisāya utṭhāhitvā thokam gantvā puna kenaci sarīrakiccalesena nivattitvā Bhagavantam upasaṅkamma pabbajjam yāci. Tena vuttam-- “Atha kho raṭṭhapālo kulaputto acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu ...pe... pabbājetu mam Bhagavā”ti. Bhagavā pana yasmā Rāhulakumārassa pabbajitato pabhuti mātāpitūhi ananuññātarū puttam na pabbājeti, tasmā nam pucchi **anuññātosi pana tvaṁ, raṭṭhapāla, mātāpitūhi ...pe... pabbajjāyāti**.

295. **Ammatātāti** ettha **ammāti** mātaram ālapati, **tātāti** pitaram. **Ekaputtakoti** ekova puttako, añño koci jettho vā kaniṭṭho vā natthi. Ettha ca ekaputtoti vattabbe anukampāvasena ekaputtakoti vuttam. **Piyoti** pītijanako. **Manāpoti** manavaḍḍhanako. **Sukhedhitoti** (CS:pg.3.202) sukhena edhito, sukhasaṁvadḍhitoti attho.

Sukhaparibhatoti sukhena paribhato, jātakālato pabhuti dhātīhi aṅkato aṅkam āharitvā dhāriyamāno assakarathakādīhi bālakīlanakehi kīlayamāno sādurasabhojanam bhojayamāno sukhena parihato. **Na tvaṁ, tāta raṭṭhapāla, kassaci dukkhassa jānāsīti** (MA.82./III,292.) tvam tāta raṭṭhapāla appamattakampi kalabhāgam dukkhassa na jānāsi na sarasīti attho. **Maraṇenapi te mayam akāmakā vinā bhavissāmāti** sacepi tava amhesu jīvamānesu maraṇam bhaveyya, tena te maraṇenapi mayam akāmakā anicchakā na attano ruciyā vinā bhavissāma, tayā viyogam pāpuṇissāmāti attho. **Kim pana mayam tanti** evam sante kiṁ pana kiṁ nāma tam kāraṇam, yena mayam tam jīvantam anujānissāma. Atha vā **kim pana mayam tanti** kena pana kāraṇena mayam tam jīvantam anujānissāmāti evamettha attho daṭṭhabbo.

296. **Tatthevāti** yattha nam ṭhitam mātāpitaro nānujāniṁsu, tattheva ṭhāne. **Anantarahitāyāti** kenaci atharaṇena anathatāya. **Paricārehīti**

gandhabbanaṭanāṭakādīni paccupaṭṭhapetvā tattha sahāyakehi saddhim yathāsukham indriyāni cārehi sañcārehi, ito cito ca upanehīti vuttam hoti. Atha vā **paricārehīti** gandhabbanaṭanāṭakādīni paccupaṭṭhapetvā sahāyakehi saddhim laja upalala rama, kīlassūtipi vuttam hoti. **Kāme paribhuñjantoti** attano puttadārehi saddhim bhoge bhuñjanto. **Puññāni karontoti** Buddhañca dhammañca saṅghañca ārabba dānappadānādīni Sugatimaggasāmsodhakāni kusalakammāni karonto. **Tuñhī ahosīti** kathānuppabandhavicchedanatthām nirālāpasallāpo ahosi.

Athassa mātāpitaro tikkhattum vatvā paṭivacanampi alabhamānā sahāyake pakkosāpetvā “esa vo sahāyako pabbajitukāmo, nivāretha nan”ti āharīsu. Tepi tam upasaṅkamitvā tikkhattum avocum, tesampi tuñhī ahosi. Tena vuttam-- **atha kho ratṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā ...pe... tuñhī ahosīti**. Athassa sahāyakānam (MA.82./III,293.) tikkhattum vatvā etadahosi-- “sace ayam pabbajam alabhamāno marissati, na koci guṇo (CS:pg.3.203) labbhati. Pabbajitam pana nam mātāpitaropi kālena kālam passissanti, mayampi passissāma, pabbajjāpi ca nāmesā bhāriyā, divase divase mattikāpattam gahetvā piñḍaya caritabbam, ekaseyyam ekabhattam brahmaçariyam atidukkaram, ayañca sukhumālo nāgarikajātiyo, so tam caritum asakkonto puna idheva āgamissati, handassa mātāpitaro anujānāpessāmā”ti. Te tathā akāmsu. Mātāpitaropi nam “pabbajitena ca pana te mātāpitaro uddassetabbā”ti imam katikam katvā anujāniṁsu. Tena vuttam-- “Atha kho ratṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā yena ratṭhapālassa kulaputtassa mātāpitaro ...pe... anuññātosi mātāpitūhi ...pe... uddassetabbā”ti. Tattha **uddassetabbāti** uddham dassetabbā, yathā tam kālena kālam passanti, evam āgantvā attānam dassetabbā.

299. Balam gahetvāti sappāyabhojanāni bhuñjanto ucchādanādīhi ca kāyam pariharanto kāyabalaṁ janetvā mātāpitaro vanditvā assumukham nātiparivaṭṭaiṁ pahāya yena Bhagavā tenupasaṅkami ...pe... pabbājetu maṁ, bhante, Bhagavāti. Bhagavā samīpe ṛhitaiṁ aññataraiṁ (MA.82./III,294.) bhikkhum āmantesi-- “tena hi bhikkhu ratṭhapālarai pabbājehi ceva upasampādehi cā”ti. Sādu, bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato paṭissutvā ratṭhapālam kulaputtam jinadattiyam saddhivihārikam laddhā pabbājesi ceva upasampādesi ca. Tena vuttam-- “Alattha kho ratṭhapālo kulaputto Bhagavato santike pabbajam, alattha upasampadan”ti.

Pahitatto viharantoti dvādasā saṁvaccharāni evam viharanto. Neyyapuggalo hi ayamāyasmā, tasmā puññavā abhinīhārasampannopi samāno “Ajja ajeva arahattan”ti samañadhammām karontopi dvādasame vasse arahattam pāpuṇi.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti mayham mātāpitaro pabbajam anujānamānā-- “tayā kālena kālam āgantvā amhākam dassanam dātabban”ti vatvā anujāniṁsu, dukkarakārikā kho pana mātāpitaro, ahañca yenajjhāsayena pabbajito, so me matthakam patto, idāni Bhagavantaṁ āpucchitvā attānam (CS:pg.3.204) mātāpitūnam dassessāmīti cintetvā āpucchitukāmo upasaṅkami. **Manasākāśīti**-- “Kim nu kho ratṭhapāle gate koci upaddavo bhavissati”ti manasi akāsi. Tato “bhavissatī”ti nātvā “sakkhissati nu kho ratṭhapālo tam madditun”ti olokento tassa arahattasampattim disvā “sakkhissatī”ti aññāsi. Tena vuttam-- **yathā Bhagavā aññāsi ...pe... kālam maññasīti**.

Migacireti evamnāmake uyyāne. Tañhi raññā-- “Akāle sampattapabbajitānam dinnameva idam, yathāsukham paribhuñjantū”ti evamanuññātameva ahosi, tasmā therō-- “mama āgatabhāvam mātāpitūnam ārocessāmi, te me (MA.82./III,295.) pādadgovana-uñhodakapādamakkhanatelādīni pesissantī”ti cittampi anuppādetvā uyyānameva pāvisi. **Piñḍaya pāvisīti** dutiyadivase pāvisi.

Majjhimāyāti sattadvārakoṭṭhakassa gharassa majjhime dvārakoṭṭhake.

Ullikhāpetīti kappakena kese paharāpeti. **Etadavocāti**-- “ime samanakā amhākam piyaputtakam pabbājetvā corānam hatthe nikhipitvā viya ekadivasampi na dassāpenti, evam pharusakārakā ete puna imam ṭhānam upasaṅkamitabbam maññanti, ettova nikaḍḍhitabbā ete”ti cintetvā etam “imehi muṇḍakehi”ti-ādivacanam avoca. **Ñātidāsīti** ñātakānam dāsī. **Ābhidosikanti** pārivāsikam ekarattātikkantam pūtibhūtam. Tatthāyam padattho-- pūtibhāvadosena abhibhūtoti abhido, abhidosova ābhidosiko. Ekarattātikkantasseva nāmasaññā esā yadidam ābhidosikoti, tam **ābhidosikam**.

Kummāsanti yavakummāsaṁ. **Chadḍetukāmā hotīti** yasmā antamaso dāsakammakārānam gorūpānampi aparibhogāraho, tasmā nam kacavaram viya bahi chaḍdetukāmā hoti. **Sacetanti** sace etam. **Bhaginīti** ariyavohārena attano dhātim ñātidāsim ālapati. **Chadḍanīyadhammanti** chadḍetabbasabhāvam. Idam vuttam hoti-- “bhagini etam sace bahi chaḍdanīyadhammam nissaṭṭhapariggaham, idha me patte ākirāhi”ti. Kim pana evarū vattum (MA.82./III,296.) labbhati viññatti vā payuttavācā vā na hotīti. Na hoti. Kasmā? Nissaṭṭhapariggahattā. Yañhi chaḍdanīyadhammam nissaṭṭhapariggaham, yattha sāmikā anālayā honti, tam sabbam “detha āharatha (CS:pg.3.205) ākirathā”ti vattum vaṭṭati. Teneva hi ayamāyasmā agga-ariyavaṁsiko samānopi evamāha.

Hatthānanti bhikkhāgahaṇathām pattam upanāmayato maṇibandhato pabhuti dvinnampi hatthānam. **Pādānanti** nivāsanantato paṭṭhāya dvinnampi pādānam.

Sarassāti sace tam bhaginīti vācam nicchārayato sarassa ca. **Nimittam aggahesīti** hatthapiṭṭhi-ādīni olokayamānā-- “puttassa me raṭṭhapālassa viya suvatṭitā anguliyo, madhuro saro”ti gihikāle sallakkhitapubbam ākāram aggahesi sañjāni sallakkhesi. Tassa hāyasmato dvādasavassāni araññāvāsañceva piṇḍiyālopabhojanañca paribhuñjantassa aññādiso sarīravaṇṇo ahosi, tena nam sā ñātidāsī disvāva na sañjāni, nimittam pana aggahesīti.

300. Raṭṭhapālassa mātaram etadavocāti therassa aṅgapaccaṅgāni sañṭhāpetvā thaññām pāyetvā sarīvaḍḍhitadhāti samānā pabbajitvā mahākhīñāsavabhāvappattena sāmiputtena saddhim-- “tvam nu kho, me bhante, putto raṭṭhapālo”ti-ādivacanam vattum avisahantī vegena gharām pavisitvā raṭṭhapālassa mātaram etadavoca. **Yaggheti** ārocanatthe nipāto. (MA.82./III,297.) **Sace je saccanti** etha jeti ālapane nipāto. Evañhi tasmim dese dāsijanam ālapanti, tasmā “tvañhi, bhoti dāsi, sace saccam bhaṇasī”ti evamettha attho datṭhabbo.

Upasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Mahākule itthiyo bahi nikhamantā garaham pāpuṇanti, idañca accāyikakiccam, setṭhissa nam ārocessāmīti cinteti. Tasmā upasaṅkami. **Aññatarāñ kuṭṭamūlanti** tasmim kira dese dānapatīnam gharesu sālā honti, āsanāni cettha paññattāni honti, upaṭṭhāpitam udakakañjiyam. Tattha pabbajitā piṇḍaya caritvā nisīditvā bhuñjanti Sace icchanti, dānapatīnampi santakam gaṇhanti. Tasmā tampi aññatarassa kulassa īdisāya sālāya aññatarāñ kuṭṭamūlanti veditabbam. Na hi pabbajitā kapaṇamanussā viya asāruppe ṭhāne nisīditvā bhuñjantīti.

Atthi (CS:pg.3.206) **nāma tātāti** ettha **atthīti** vijjamānatthe, **nāmāti** pucchanatthe maññanatthe vā nipāto. Idañhi vuttam hoti -- atthi nu kho, tāta raṭṭhapāla, amhākam dhanam, nanu mayam niddhanāti vattabbā, yesam no tvam īdise ṭhāne nisīditvā ābhidosikam kummāsam paribhuñjissasi. Tathā atthi nu kho, tāta raṭṭhapāla, amhākam jīvitam, nanu mayam matāti vattabbā, yesam no tvam īdise ṭhāne nisīditvā ābhidosikam

kummāsam paribhuñjissasi. Tathā atthi maññe, tāta raṭṭhapāla, tava abbhantare sāsanam nissāya paṭiladdho samañaguṇo, yaṁ tvam subhojanarasasamvadḍhitopi imam jīgucchaneyyam abhidosikam kummāsam amatamiva nibbikāro paribhuñjissasīti. So pana gahapati dukkhābhītunnatāya etamatthaṁ paripuṇam katvā vattumasakkonto-- “Atthi nāma, tāta raṭṭhapāla, abhidosikam kummāsam paribhuñjissasīti ettakameva avaca. Akkharacintakā panettha idam lakkhaṇam vadanti-- (MA.82./III,298.) anokappanāmarisanatthavasenetam atthisadde upapade “paribhuñjissasīti”ti anāgatavacanam karam. Tassāyamattho-- “Atthi nāma ...pe... paribhuñjissasi, idam paccakkhampi aham na saddahāmi na marisayāmī”ti. Idam ettakam vacanam gahapati therassa pattamukhavaṭṭiyam gahetvā ṭhitakova kathesi. Theropi pitari pattamukhavaṭṭiyam gahetvā ṭhiteyeva tam pūtikummāsam paribhuñji sunakhavantasadisam pūtikukkuṭaṇḍamiva bhinnaṭhāne pūtikam vāyantam. Puthujjanena kira tathārūpaṁ kummāsam paribhuñjituṁ na sakkā. Thero pana ariyiddhiyam ṭhatvā dibbojam amatarasam paribhuñjamāno viya paribhuñjītvā dhamakaraṇena udakam gahetvā pattañca mukhañca hatthapāde ca dhovitvā **kuto no gahapatīti**-ādimāha.

Tattha **kuto noti** kuto nu. **Neva dānanti** deyyadhammasena neva dānam alatthamha. **Na paccakkhānanti**-- “Kim, tāta raṭṭhapāla, kacci te khamanīyam, kaccisi appakilamathena āgato, na tāva tāta gehe bhattam sampādiyatī”ti evam paṭisanthāravasena paccakkhānampi na alatthamha. Kasmā pana theroy evamāha? Pitu anuggahena. Evam kirassa ahosi-- “Yathā esa mām vadati aññepi pabbajite evam vadati maññe. Buddhasāsane ca pattantare padumam viya bhasmāchanno aggi viya pheggupatičchanno candanasāro viya suttipātičchannam muttaratanam viya valāhakapaṭičchanno (MA.82./III,299.) cādimā viya mādisānam (CS:pg.3.207) paṭičchannaguṇānam bhikkhūnam anto nathhi, tesupi na evarūpaṁ vacanam pavattessati, saṁvare ṭhassatī”ti anuggahena evamāha.

Ehi tātāti tāta tuyham gharan mā hotu, ehi gharan gamissāmāti vadati. **Alanti** theroy ukkaṭha-ekāsanikatāya paṭikkhipanto evamāha. **Adhivāsesīti** theroy pana pakatiyā ukkaṭhasapadānacāriko svātanāyabhikkham nāma nādhivāseti, mātu anuggahena pana adhivāsesi. Mātu kirassa theroy anussaritvā mahāsoko uppajji, rodaneneva pakkakkhi viya jātā, tasmā theroy-- “Sacāham tam apassitvā gamissāmi, hadayampissā phāleyya”ti anuggahena adhivāsesi. **Kārāpetvāti** ekar hiraññassa, ekar suvaṇṇassāti dve puñje kārāpetvā. Kīvamahantā pana puñjā ahesunti. Yathā orato ṭhito puriso pārato ṭhitam majjhimappamānam purisam na passati, evamāhantā.

301. Idam te tātāti kahāpaṇapuñjañca suvaṇṇapuñjañca dassento āha. **Mattikanti** mātito āgatam, idam te mātāmahiyā mātu imam āgacchantiyā gandhamālādīnam attāya dinnam dhananti attho. **Aññam pettikam aññam pitāmahan**ti yam pana te pitu ca pitāmahānañca santakam, tam aññamyeva, nihitañca payuttañca ativiya bahu. Ettha ca “pitāmahan”ti taddhitalopam katvā vuttanti veditabbam. “Petāmahan”ti vā pāṭho. (MA.82./III,300.) **Sakkā** tatonidānanti dhanahetu dhanapaccayā. Tam tam dhanam rakkhantassa ca rājādīnam vasena dhanaparikkhayam pāpuṇantassa kassaci uppajjamānasokādayo sandhāya evamāha. Evam vutte setthi gahapati-- “Aham imam uppabbājessāmīti ānesim, so dāni me dhammakatham kātum āraddho, ayam na me vacanam karissatī”ti utṭhāya gantvā assa orodhānam dvāram vivarāpetvā-- “Ayam vo sāmiko, gacchatha yam kiñci katvā nañ gañhitum vāyamathā”ti uyyojesi. Suvaye ṭhitā nāṭakitthiyo nikhamitvā theroy parivārayimsu (CS:pg.3.208) tāsu dve jetṭhakitthiyo

sandhāya **purāṇadutiyikāti**-ādi vuttam. **Paccekam pādesu gahetvāti** ekekamhi pāde nam gahetvā.

Kīdisā nāma tā ayyaputta accharāyoti kasmā evamāhamsu? Tadā kira sambahule khattiyakumārepi brāhmaṇakumārepi setṭhiputtepi mahāsampattiyo pahāya pabbajante disvā pabbajjāguṇam ajānāntā kathām samuṭṭhāpenti “kasmā ete pabbajantī”ti. Athañne vadanti “devaccharādevanāṭakānam kāraṇā”ti. Sā kathā vitthārikā ahosi. Tam gahetvā sabbā evamāhamsu. Atha therō paṭikkhipanto **na kho mayam bhaginīti**-ādimāha. (MA.82./III,301.) **Samudācaratīti** voharati vadati. **Tattheva mucchitā papatiṁsūti** tam bhaginivādena samudācarantam disvā “mayam ajja āgamissati, ajja āgamissatī”ti dvādasa vassāni bahi na nikkhantā, etam nissāya no dārakā na laddhā, yesam ānubhāvena jīveyyāma, ito camhā parihīnā aññato ca. Ayam loko nāma attanova cintesi, tasmā tāpi “idāni mayam anāthā jātā”ti attanova cintayamānā-- “Anatthiko dāni amhehi ayaṁ, so amhe pajāpatiyo samānā attanā saddhim ekamātukucchiyā sayitadārikā viya maññatī”ti samuppannabalavasokā hutvā tasmīnyeva padese mucchitā papatiṁsu, patitāti attho.

Mā no vihetthethāti mā amhe dhanam dassetvā mātugāme ca uyyojetvā vihetthayittha, vihesā hesā pabbajitānanti. Kasmā evamāha? Mātāpitūnam anuggahena. So kira setṭhi-- “pabbajitalingam nāma kiliṭham, pabbajjāvesam hāretvā nhāyitvā tayo janā ekato bhuñjissāmā”ti maññamāno therassa bhikkham na deti. Thero-- “mādisassa khīṇāsavassa āhārantarāyam katvā ete bahum apuññam pasaveyyun”ti tesam anuggahena evamāha.

302. Gāthā abhāsīti gāthāyo abhāsi. Tattha **passāti** santike ṛhitajanam sandhāya vadati. **Cittanti** cittavicitām. **Bimbanti** attabhāvam. (MA.82./III,302.) **Arukāyanti** navannam vaṇamukhānam vasena vaṇakāyam. **Samussitanti** tīṇi atṭhisatāni navahi nhārusatehi bandhitvā navahi maṁsapesisatehi limpītvā samantato ussitatā. **Āturanti** jarāturatāya rogāturatāya kilesāturatāya ca niccāturam. **Bahusaṅkappanti** paresam uppānnapatthanāsaṅkappehi bahusaṅkappaṁ (CS:pg.3.209) Itthīnañhi kāye purisānam saṅkappā uppajjanti, tesam kāye itthīnam. Susāne chaḍḍitakaṭevarabhūtampi cetam kākakulalādayo patthayantiyevāti bahusaṅkappo nāma hoti. **Yassa natthi dhuvam ṛhitīti** yassa kāyassa māyāmarīcipeṇapiṇḍa udakapupphulādīnam viya ekaṁseneva ṛhitī nāma natthi, bhijjanadhammatāva niyatā.

Tacena onaddhanti allamanussacamma onaddham. **Saha vatthebhi sobhatīti** gandhādīhi maṇikuṇḍalehi ca cittakatampi rūpam vatthehi saheva sobhati, vinā vatthehi jegucchaṁ hoti anolakanakkhamam.

Alattakakatāti alattakena rañjitā. **Cuṇṇakamakkhitanti** sāsapakakkena mukhapīlakādīni nīharitvā loṇamattikāya duṭṭhalohitam viliyāpetvā tilapiṭṭhena lohitam pasādetvā haliddiyā vaṇṇam sampādetvā cuṇṇakaganḍikāya mukham paharanti, tenesa ativiya virocati. Tam sandhāyetam vuttam.

(MA.82./III,303.) **Aṭṭhpadakatāti** rasodakena makkhitvā nalāṭapariyante āvattanaparivatte katvā aṭṭhpadakaracanāya racitā. **Añjanīti** añjananālīkā.

Odahīti ṛhapesi. **Pāsanti** vākarājālam. **Nāsadāti** na ghaṭṭayi. **Nivāpanti** Nivāpasutte vuttanivāpatināsadiśabhojanam. **Kandanteti** viravamāne paridevamāne. Imāya hi gāthāya therō mātāpitaro migaluddake viya katvā dassesi, avasesaññatake migaluddakaparisam viya, hiraññasuvaṇṇam vākarājālam viya, attanā bhuttabhojanam nivāpatinām viya, attanām mahāmigam viya katvā dassesi. Yathā hi mahāmigo yāvadattham nivāpatinām khāditvā pānīyam pivitvā gīvam ukkhipitvā disam oloketvā

“imā nāma ṭhānam gatassa sotthi bhavissatī”ti migaluddakānam paridevantānamyeva vākaram aghaṭayamānova uppatitvā araññam pavisitvā ghanacchāyassa chattassa viya gumbassa hetṭhā mandamandena vātena bījayamāno āgatamaggam olokento tiṭṭhati, evameva thero imā gāthā bhāsitvā ākāseneva gantvā migacīre paccupaṭṭhāsi.

Kasmā pana therō ākāsena gatoti. Pitā kirassa setṭhi sattasu dvārakoṭṭhakesu aggaṭam dāpetvā malle āṇāpesi-- “sace nikkhamitvā (MA.82./III,304.) (CS:pg.3.210) gacchatī hatthapādesu nam gahetvā kāsāyāni haritvā gihivesam gaṇhāpethā”ti. Tasmā therō-- “ete mādisam mahākhīṇasavam hatthe vā pāde vā gahetvā apuññam pasaveyyum, tam nesarī mā ahosī”ti cintetvā ākāsena agamāsi. Parasamuddavāsittherānam pana-- “ṭhitakova imā gāthā bhāsitvā vehāsam abbhuggantvā rañño korabyassa migacīre paccupaṭṭhāsi”ti ayam vācanāmaggoyeva.

303. Migavoti tassa uyyānapālassa nāmarī. **Sodhentoti** uyyānamaggam samam kāretvā anto-uyyāne tacchitabbayuttaṭṭhānāni tacchāpentō sammajjitatabbayuttāni ṭhānāni sammajjāpentō vālukā-okiraṇa-pupphavikiraṇa-puṇṇaghaṭṭhapana-kadalikkhandhaṭṭhapanādīni ca karontoti attho. **Yena rājā korabyo tenupasaṅkamīti** amhākarī rājā sadā imassa kulaputtassa vaṇṇam kathesi, passitukāmo etam, āgatabhāvarī panassa na jānāti, mahā kho panāyam paṇṇākāro, gantvā rañño ārocessāmīti cintetvā yena rājā korabyo tenupasaṅkami.

Kittayamāno ahosīti so kira rājā theram anussaritvā balamajjhēpi nāṭakamajjhēpi-- “dukkaram kataṁ kulaputtena tāva mahantam sampattiṁ pahāya pabbajitvā punanivattitvā anapalokentenā”ti guṇam kathesi, tam gahetvā ayam evamāha.

(MA.82./III,305.) **Vissajjethāti vatvāti** orodhamahāmattabalakāyādīsu yassa yam anucchavikamī, tassa tam dāpetvāti attho. **Ussatāya ussatāyāti** ussītāya ussītāya, mahāmattamahāraṭṭhikādīnam vasena uggaṭuggetameva parisam gahetvā upasaṅkamīti attho. **Idha bhavaṁ ratṭhapālo hatthatthare niśidatūti** hatthattharo tanuko bahalapupphādiguṇam katvā atthato abhilakkhito hoti, tādise anāpucchitvā niśiditum na yuttanti maññamāno evamāha.

304. Parijuññānīti pārijuññabhbāvā parikkhayā. **Jiṇṇoti** jarājiṇno. **Vuddhoti** vayovuḍḍho. **Mahallakoti** jātimahallako. **Addhagatoti** addhānam atikkanto.

Vayo-anuppattotī pacchimavayam anuppatto. **Pabbajatī** dhuravīhāram gantvā bhikkhū vanditvā,-- “bhante, mayā daharakāle (CS:pg.3.211) bahum kusalam kataṁ, idāni mahallakomhi, mahallakassa cesā pabbajjā nāma, cetiyaṅgaṇam sammajjītvā appaharitam katvā jīvissāmi, pabbajetha marī, bhante,”ti kāruññam uppādento yācati, therā anukampāya pabbajenti. Tam sandhāyetam vuttam. Dutiyavārepi eseva nayo.

Appābādhōti arogo. (MA.82./III,306.) **Appātaṅkotī** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācāniyā. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. Tattha yassa bhuttabhutto āhāro jīratī, yassa vā pana puṭabhattam viya tatheva tiṭṭhati, ubhopete na samavepākiniyā gahaṇiyā samannāgatā. Yassa pana bhuttakāle bhattacchando uppajjateva, ayam samavepākiniyā samannāgato. **Nātisītāya naccunhāyāti** teneva kāraṇena nātisītāya naccunhāya. **Anupubbenāti** rājāno vā harantīti-ādinā anukkamena. Dutiyavāre rājabhayacorabhayachātakabhayādīna anukkamena.

305. Dhammuddesā uddiṭṭhāti dhammaniddesā uddiṭṭhā. **Upaniyyatī** jarāmaraṇasantikam gacchatī, āyukkhayena vā tattha niyyati. **Addhuvotī** dhuvatṭhānavirahito. **Atāṇoti** tāyitum samatthena virahito. **Anabhissarotī** asaraṇo abhisaritvā abhigantvā assāsetum samatthena virahito. **Assakotī** nissako

sakabhandavirahito. **Sabbam pahāya gamanīyanti** sakabhaṇḍanti sallakkhitam
sabbam pahāya lokena gantabbam. **Taṇhādāsoti** taṇhāya dāso.

306. Hatthismīti hatthisippe. (MA.82./III,307.) **Katāvīti** katakaraṇīyo,
sikkhitasikkho paguṇasippoti attho. Esa nayo sabbattha. **Ūrubalīti** ūrubalasampanno.
Yassa hi phalakañca āvudhañca gahetvā parasenam pavisitvā abhinnam bhindato
bhinnam sandhārayato parahatthagatam rajjam āharitum ūrubalam atthi, ayam ūrubalī
nāma. **Bāhubalīti** bāhubalasampanno. Sesam purimasadisameva. **Alamattotī**
samattha-attabhāvo.

Pariyodhāya vattissantīti uppannaṁ uppaddavaṁ odhāya avattharitvā vattissantīti
sallakkhetvā gahitā.

Sāmvijjati (CS:pg.3.212) kho, bho ratthapāla, imasmim rājakule pahūtam
hiraññasuvaṇṇanti idam so rājā upari dhammaddesassa kāraṇam āharanto āha.

Athāparam etadavocāti etam “passāmi loke”ti-ādinā nayena catunnam
dhammaddesānam anugītīm avoca.

307. Tattha bhiyyova kāme abhipatthayantīti ekam labhitvā dve patthayanti, dve
labhitvā cattāroti evam uttaruttari vatthukāmakilesakāme patthayantiyeva.

Pasayhāti sapattaganam abhibhavitvā. **Sasāgarantanti** saddhim sāgarantena.
Oram samuddassāti yam samuddassa orato sakarattham, tena atittarūpoti attho. **Na**
hatthīti na hi atthi.

Aho vatā noti aho vata nu, ayameva vā pāṭho. (MA.82./III,308.) **Amarāti cāhūti**
amaram iti ca āhu. Idam vuttam hoti-- yam matam nātī parivāretvā kandanti, tam--
“Aho vata amhākarā bhātā mato, putto mato”ti-ādīnipi vadanti.

Phusanti phassanti maraṇaphassam phusanti. **Tatheva phuṭṭhoti** yathā bālo,
dhīropi tatheva maraṇaphassena phuṭṭho, aphuṭṭho nāma natthi, ayam pana viseso. **Bālo**
ca bālyā vadhitova setīti bālo bālabhāvena maraṇaphassam āgamma vadhitova seti
abhihatova sayati. Akatam vata me kalyāṇanti-ādivippatisāravasena calati vedhati
vipphandati. **Dhīro ca na vedhatīti** dhīro Sugatinimittam passanto na vedhati na calati.

Yāya vosānam idhādhigacchatīti yāya paññāya imasmim loke sabbakiccasānam
arahattam adhigacchati, sāva dhanato uttamatarā. **Abyositattāti** apariyositattā,
arahattapattiyā, abhāvenāti attho. **Bhavābhavesūti** hīnappaṇītesu bhavesu.

Upeti gabbhañca parañca lokanti tesu pāpaṁ karontesu yo koci satto paramparāya
saṁsāram āpajjitya gabbhañca parañca lokam upeti. **Tassappapaññoti** tassa tādisassa
appapaññassa añño appapañño abhisaddahanto.

Sakammunā (CS:pg.3.213) **haññatīti** attanā katakammavasena “kasāhipi
tāleti”ti-ādīhi kammakāraṇāhi haññati. **Pecca paramhi loke** ito gantvā paramhi
apāyaloke.

(MA.82./III,309.) **Virūparūpenāti** vividharūpena, nānāsabhāvenāti attho.
Kāmaguṇesūti diṭṭhadhammikasamparāyikesu sabbakāmaguṇesu ādīnavam disvā.
Daharāti antamaso kalalamattabhāvam upādāya taruṇā. **Vuḍḍhāti** vassasatātikkantā.
Apaṇṇakam sāmaññameva seyyoti aviruddham advajjhagāmirū ekantaniyyānikam
sāmaññameva “seyyo, uttaritarañca paññitatarañcā”ti upadhāretvā pabbajitosmi mahārājāti.
Tasmā yam tvarū vadasi-- “Kim disvā vā sutvā vā”ti, idam disvā ca sutvā ca
pabbajitosmīti mām dhārehīti desanam niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.83.)3.Maghadevasuttavaṇṇanā

308. **Evaṁ me sutanti** Maghadevasuttaṁ. Tattha **maghadeva-ambavaneti** pubbe maghadevo nāma rājā tam ambavananam ropaesi. Tesu rukkhesu palujjamānesu aparabhāge aññepi rājāno ropaesuriyeva. Tam pana pathamavohāravasena maghadevambavananteva saṅkham gataṁ. **Sitaṁ pātvākāsi**ti sāyanhasamaye vihāracārikam caramāno ramanīyam bhūmibhāgam disvā-- “vasitapubbam nu kho me imasmim okāse”ti āvajjanto-- “pubbe aham maghadevo nāma rājā hutvā imam ambavanam ropaesi, ettheva (MA.83./III,310.) pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahma-loke nibbattiṁ. Tam kho panetam kāraṇam bhikkhusaṅghassa apākaṭam, pākaṭam karissāmī”ti aggaggadante dassento sitam pātu akāsi.

Dhammo assa atthiti **dhammiko**. Dhammena rājā jātoti **dhammarājā**. **Dhamme** **ṭhitoti** dasakusalakammapathadhamme ḥito. **Dhammarājā carati** samarā carati (CS:pg.3.214) Tatra **brāhmaṇagahapatikesūti** yopi so pubbarājūhi brāhmaṇānam dinnaparihāro, tam ahāpetvā pakatiniyāmena adāsi, tathā gahapatikānam. Tam sandhāyetam vuttam. **Pakkhassati** iminā pāṭīhārikapakkhopi saṅgahito. Atṭhamī-uposathassa hi paccuggamanānuggamanavasena sattamīyañca navamīyañca, cātuddasapannarasānam paccuggamanānuggamanavasena terasiyañca pāṭipade cāti ime divasā **pāṭīhārikapakkhāti** veditabbā. Tesupi uposatham upavasi.

309. **Devadūtāti** devoti maccu, tassa dūtāti devadūtā. Sirasmiñhi palitesu pātubhūtesu maccurājassa santike ḥito viya hoti, tasmā palitāni maccudevassa dūtāti vuccanti. Devā viya dūtātipi devadūtā. Yathā hi alaṅkatapaṭiyattāya devatāya ākāse ḥthatvā “asukadivase marissatī”ti vutte tam tatheva hoti, evam sirasmiñ palitesu pātubhūtesu devatābyākaraṇasadi sameva (MA.83./III,311.) hoti. Tasmā palitāni devasadisā dūtāti vuccanti. Visuddhīdevānam dūtātipi **devadūtā**. Sabbabodhisattā hi jinñabyādhitamatapabbajite disvāva saṁvegamāpajjītvā nikamma pabbajanti. Yathāha--

“Jiṇṇañca disvā dukhitañca byādhitaṁ,
Matañca disvā gatamāyusaṅkhayam.
Kāsāyavattham pabbajitañca disvā,
Tasmā aham pabbajitomhi rājā”ti.

Iminā pariyyayena palitāni visuddhīdevānam dūtattā devadūtāti vuccanti.

Kappakassa gāmavaram datvāti satasahassuṭṭhānakam jeṭṭhakagāmaṁ datvā. Kasmā adāsi? Saṁviggamānasattā. Tassa hi añjalismim ḥapitāni palitāni disvāva saṁvego uppajjati. Aññāni caturāśītivassasahassāni āyu atthi, evam santepi maccurājassa santike ḥitam viya attānam maññamāno saṁviggo pabbajam roketi. Tena vuttam--

“Sire (CS:pg.3.215) disvāna palitam, maghadevo disampati;
Saṁvegam alabhī dhīro, pabbajam samarocayī”ti.

Aparampi vuttam--

“Uttamaṅgaruhā mayham, ime jātā vayoharā;
Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mama”ti.

Purisayugeti varīsasambhave purise. **Kesamassum ohāretvāti** tāpasapabbajam pabbajantāpi hi paṭhamam kesamassum ohāretvā pabbajanti, tato paṭṭhāya vaḍḍhite kese

bandhitvā jaṭākalāpadharā hutvā vicaranti. Bodhisattopi tāpasapabbajam pabbaji. Pabbajito pana anesanam (MA.83./III,312.) ananuyuñjtvā rājagehato āhaṭabhikkhāya yāpento brahmavihāram bhāvesi. Tasmā so **mettāsaṅgatena**ti-ādi vuttam.

Kumārakīlitaṁ kīliti añkena añkam parihariyamāno kīli. Mālākalāpam viya hi nam ukkhipitvāva vicarim̄su. **Rañño maghadevassa putto ...pe... pabbajīti** imassa pabbajitadivase pañca mañgalāni ahesum. Maghadevarañño matakabhattam, tassa rañño pabbajitamañgalam, tassa puttassa chattussāpanamañgalam, tassa puttassa uparajjamañgalam, tassa puttassa nāmakarañamañgalanti ekasmiñyeva samaye pañca mañgalāni ahesum, Sakalajambudipatale unnañgalamahosi.

311. Puttapaputtakāti puttā ca puttaputtā cāti evam pavattā tassa paramparā. **Pacchimako ahosīti** pabbajjāpacchimako ahosi. Bodhisatto kira brahmañloke nibbatto--“pavattati nu kho tam mayā manussaloke nihataṁ kalyānavattan”ti āvajjanto addasa--“ettakam addhānam pavattati, idāni na pavattissati”ti. Na kho panāham mayham paveñyā ucchijjituṁ dassāmīti attano vaṁse jātarañño yeva aggamañhesiyā kucchismiṁ pañsandhim gahetvā attano vaṁsassa nemim ghaṭento viya nibbatto, tenevassa nimīti nāmarām ahosi. Iti so pabbajitarājūnam (CS:pg.3.216) sabbapacchimako hutvā pabbajitoti pabbajjāpacchimako ahosi. Guñehi pana atirekataro. Tassa hi sabbarājūhi atirekatārā dve guṇā (MA.83./III,313.) ahesum Catūsu dvāresu satasahassam satasahassam vissajjetvā devasikam dānam adāsi, anuposathikassa ca dassanam nivāresi. Anuposathikesu hi rājānam passissāmāti gatesu dovāriko pucchati “tumhe uposathikā no vā”ti. Ye anuposathikā honti, te nivāreti “anuposathikānam rājā dassanam na deti”ti. “Mayam janapadavāsino kāle bhojanam kuhiṁ labhissāmā”tipi tattha vacanokāso natthi. Catūsu hi dvāresu rājañgañe ca anekāni bhattacātiśahassāni pañiyattāneva honti. Tasmā mahājano icchiticchitañṭhāne massum kāretvā nhāyitvā vatthāni parivattetvā yathārucitam bhojanam bhuñjītvā uposathañgāni adhiñṭhāya rañño gehadvāram gacchati. Dovārikena “uposathikā tumhe”ti pucchitapucchitā “āma āmā”ti vadanti. Tena hi āgacchathāti pavesetvā rañño dasseti. Iti imehi dvīhi guñehi atirekataro ahosi.

312. Devānam tāvatiṁsānanti tāvatiṁsabhadavane nibbattadevānam. Te kira devā videharatthe mithilanagaravāsino rañño ovāde ṭhatvā pañca sīlāni rakkhitvā uposathakammam katvā tattha nibbattā rañño guñakatham kathenti. Te sandhāya vuttam “devānam tāvatiṁsānan”ti.

Nisinno hotiti pāsādavarassa uparigato dānañca sīlañca upaparikkhamāno nisinno hoti. Evam kirassa ahosi-- “dānam nu kho mahantam udāhu sīlam, yadi dānam mahantam, ajjhottaritvā dānameva dassāmi. Atha sīlam, sīlameva pūrissāmī”ti. Tassa “idaṁ mahantam idam mahantan”ti nicchituṁ asakkontasseva sakko gantvā purato pāturañhosi. Tena vuttam **Atha kho, Ānanda, ...pe... sammukhe pāturañhosīti**. Evam kirassa ahosi-- “Rañño kañkhā uppānā, tassa kañkhacchedanattham pañhañca kathessāmi, idhāgamanathāya paññāñca gañhissāmī”ti (MA.83./III,314.) Tasmā gantvā sammukhe pāturañhosi. Rājā adiñṭhapubbam rūpam disvā bhīto ahosi lomahañṭhajāto. Atha naṁ sakko-- “Mā bhāyi, mahārāja, vissattho pañham puccha, kañkham te pañvinodessāmī”ti āha.

Rājā (CS:pg.3.217)--

“Pucchāmi tam mahārāja, sabbabhūtānamissara;
Dānam vā brahmacariyam vā, katamam su mahapphalan”ti. --
Pañham pucchi. Sakko-- “Dānam nāma kiṁ, sīlameva guñavisiñṭhatāya mahantam.
Ahañhi pubbe, mahārāja, dasavassasahassāni dasannam jaṭilasahassānam dānam datvā

pettivisayato na mutto, sīlavantā pana mayham dānam bhuñjivā brahmaloke nibbattā”ti vatvā imā gāthā avoca--

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattam, uttamena visujjhati.
Na hete sulabhā kāyā, yācayogena kenaci;
Ye kāye upapajjanti, anāgārā tapassino”ti. (jā.2.22.429-430).

Evaṁ rañño kañkham vinodetvā devalokagamanāya paṭiññāgahaṇattham lābhā te mahārājāti-ādimāha. Tattha **avikampamānoti** abhāyamāno. **Adhivāsesīti** aham mahājanam kusalarām samādapemi, puññavantānam pana vasanaṭhānam disvā āgatena manussapathe sukham kathetum hotīti adhivāsesi.

313. Evaṁ bhaddantavāti evam hotu bhaddakam tava vacananti vatvā. **Yojetvāti** ekasmiṁyeva yuge sahassa-assājānīye (**MA.83./III,315.**) yojetvā. Tesam pana pātiyekkam yojanakiccam natthi, manam āgamma yuttāyeva honti. So pana dibbaratho diyaḍḍhayojanasatiko hoti, naddhito paṭṭhāya rathasīsam paññāsayojanāni, akhabandho paññāsayojanāni, akhabandhato paṭṭhāya pacchābhāgo paññāsayojanāni, sabbo sattavaṇṇaratanamayo. Devaloko nāma uddham, manussaloko adho, tasmā heṭṭhāmukham ratham pesesīti na sallakkhetabbaṁ. Yathā pana pakatimaggam peseti, evameva manussānam sāyamāsabhatte niṭṭhite candena saddhim yuganaddham katvā pesesi, yamakacandā utṭhitā viya ahesum. Mahājano disvā “yamakacandā uggatā”ti āha. Āgacchante āgacchante na yamakacandā, ekam vimānam, na vimānam, eko rathoti. Rathopi āgacchanto āgacchanto (**CS:pg.3.218**) pakatirathappamāṇova, assāpi pakati-assappamāṇava ahesum. Evaṁ ratham āharitvā rañño pāsādām padakkhiṇam katvā pācīnāsihapañjaraṭṭhāne ratham nivattetvā āgatamaggābhimukham katvā sīhapañjare ṭhatvā ārohanasajjam thapesi.

Abhiruha mahārājāti rājā-- “dibbayānam me laddhan”ti na tāvadeva abhiruhi, nāgarānām pana ovādaṁ adāsi “passatha tātā, yam me sakkena devaraññā dibbaratho pesito, so ca kho na jātigottam vā kulappadesam vā paṭicca pesito, (**MA.83./III,316.**) mayham pana sīlācāraguṇe pasīditvā pesito. Sace tumhepi sīlam rakkhissatha, tumhākampi pesessati, evam rakkhitum yuttaṁ nāmetam sīlam. Nāharām devalokam gantvā cirāyissāmi, appamattā hothā”ti mahājanam ovaditvā pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā ratham abhiruhi. Tato mātali saṅgāhako “Ahampi mahārājassa mamānucchavikam karissāmī”ti ākāsamhi dve magge dassetvā **apica mahārājāti-ādimāha**.

Tattha **katamenāti**, mahārāja, imesu maggesu eko nirayam gacchati, eko devalokam, tesu tarām katamena nemī. **Yenāti** yena maggena gantvā yatha pāpakammantā pāpakānam kammānam vipākam paṭisamvediyanti, tam ṭhānam sakkā hoti passitunti attho. Dutiyapadepi eseva nayo. Jātakepi--

“Kena tarām nemī maggena, rājaseṭṭha disampati;
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”ti. (jā.2.22.450)--

Gāthāya ayamevattho. Tenevāha--

“Niraye tāva passāmi, āvāse pāpakamminam;
Thānāni luddakammānam, dussīlānañca yā gaṭī”ti. (jā.2.22.451).

Ubhayeneva mām mātali nehīti mātali dvīhi maggehi mām nehi, aham nirayam passitukāmo devalokampīti. Paṭhamam katamena nemīti. Paṭhamam nirayamaggena nehīti. Tato mātali attano ānubhāvena rājānam pañcadasa mahāniraye dassesi. Vitthārakathā panettha--

(**MA.83./III,317.**) “Dassesi (**CS:pg.3.219**) mātali rañño, duggam vetaraṇīm nadim.

Kuthitaṁ khārasamiyuttam, tattam aggisikhūpaman”ti. (jā.2.22.452)--

Jātake vuttanayena veditabbā. Nirayaṁ dassetvā ratham nivattetvā devalokābhimukham gantvā bīraṇīdevadhītāya soṇadinnadevaputtassa gaṇadevaputtānañca vimānāni dassento devalokam nesi. Tatrāpi vitthārakathā--

“Yadi te sutā bīraṇī jīvaloke,
Āmāyadāsī ahu brāhmaṇassa.
Sā pattakāle atithim viditvā,
Mātāva puttam sakimābhinandī.
Saṁyamā saṁvibhāgā ca,
Sā vimānasmi modatī”ti. (jā.2.22.507) --

Jātake vuttanayeneva veditabbā.

Evaṁ gacchato pana tassa rathanemi vaṭṭiyā cittakūṭadvārakoṭṭhakassa ummāre pahatamatteva devanagare kolāhalam ahosi. Sakkam devarājānam ekakaṁyeva ohāya devasaṅgho mahāsattam paccuggamanamakāsi, tam devatānam ādaram disvā sakko cittam sandhāretum asakkonto-- “Abhirama, mahārāja, devesu devānubhāvenā”ti āha. Evaṁ kirassa ahosi-- “Ayam rājā ajja āgantvā ekadivaseneva devaganam attano abhimukhamakāsi. Sace ekaṁ dve divase vasissati, na mām devā olokessantī”ti. So usūyamāno, “mahārāja, tuyham imasmiṁ devaloke vasitum puññam natthi, aññesam puññena vasāhī”ti iminā adhippāyena evamāha. Bodhisatto-- “nāsakkhi jarasakko manam sandhāretum, param nissāya laddham kho pana yācitvā (MA.83./III,318.) laddhabhaṇḍakam viya hotī”ti paṭikkhipanto **alaṁ mārisāti**-ādimāha. Jātakepi vuttam--

“Yathā yācitakam yānam, yathā yācitakam dhanam;

Evaṁsampadameve tam, yam parato dānapaccayā;

Na cāhametamicchāmi, yam parato dānapaccayā”ti. (jā.2.22.585-586)--

Sabbam (**CS:pg.3.220**) vattabbam. Bodhisatto pana manussattabhāvena kativāre devalokam gatoti. Cattāro-- mandhāturājakāle sādhinarājakāle guttilavīṇāvādakakāle nimimahārājakāleti. So mandhātukāle devaloke asaṅkhyeyyam kālam vasi, tasmiñhi vasamāneyeva chattimsa sakkā cavimsu. Sādhinarājakāle sattāham vasi, manussagaṇanāya satta vassasatāni honti. Guttilavīṇāvādakakāle ca nimirājakāle ca muhuttamattam vasi, manussagaṇanāya satta divasāni honti.

314. Tattheva mithilam paṭinesīti paṭinetvā pakatisirigabbheyeva patiṭṭhāpesi.

315. Kalārajanakoti tassa nāmarā. Kalāradantatāya pana kalārajanakoti vutto.

Na so agārasmā anagāriyam pabbajīti ettakamattameva na akāsi, sesam sabbam pākatikameva ahosi.

316. Samucchedo hotīti ettha kalyāṇavattam ko samucchindati, kena samucchinnam, ko pavatteti, kena pavattitam nāma hotīti ayam vibhāgo veditabbo. Tattha sīlavā (MA.83./III,319.) bhikkhu “na sakkā mayā arahattam laddhun”ti vīriyam akaronto samucchindati. Dussilena samucchinnam nāma hoti. Satta sekhā pavattenti. Khīṇasavena pavattitam nāma hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Maghadevasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.84.)4.Madhurasuttavaṇṇanā

317. **Evaṁ me sutanti** Madhurasuttaṁ. Tattha **Mahākaccānoti** gihikāle ujjenikarañño purohitaputto abhirūpo dassanīyo pāśādiko suvanṇavarno ca. **Madhurāyanti** evamnāmake nagare. **Gundāvaneti** kañhakagundāvane (CS:pg.3.221) **Avantiputtoti** avantiraṭṭhe rañño dhītāya putto. **Vuddho ceva arahā cāti** daharam arahantampi na tathā sambhāventi yathā mahallakarī, therō pana vuddho ceva ahosi arahā ca. **Brāhmaṇā, bho kaccānāti** so kira rājā brāhmaṇaladdhiko, tasmā evamāha. **Brāhmaṇova setṭho vaṇṇoti**-ādīsu jātigottādīnam paññāpanaṭṭhāne brāhmaṇāvā setṭhāti dasseti. **Hino añño vaṇṇoti** itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakāti vadati. (MA.84./III,320.) **Sukkoti** pañḍaro. **Kaṇhoti** kālako. **Sujhantīti** jātigottādipaññāpanaṭṭhānesu sujhanti. **Brahmuno puttāti** mahābrahmuno puttā. **Orasā mukhato jātāti** ure vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā samyaddhitāti vā orasa. **Brahmajāti** brahmato nibbattā. **Brahmanimmitāti** brahmunā nimmitā. **Brahmadāyādāti** brahmuno dāyādā. **Ghosoyeva kho esoti** vohāramattamevetānī.

318. **Ijjheyāti** samijjheyya, yattakāni dhanādīni pattheyya, tattakehissa manoratho pūreyyāti attho. **Khattiyopissāssāti** khattiypopi assa issariyasampattassa pubbuṭṭhāyī assa. **Nesam ettha kiñcīti** na etesam ettha kiñci.

322. **Āsanena vā nimanteyyāmāti** nisinnāsanam papphoṭetvā idha nisidāti vadeyyāma. **Abhinimanteyyāmapi nanti** abhiharitvā tam nimanteyyāma. Tattha duvidho abhihārō vācāya ceva kāyena ca. “Tumhākām icchiticchitakkhaṇe mamaṁ cīvarādīhi vadeyyātha yenattho”ti vadanto hi vācāya abhiharitvā nimanteti nāma. Cīvarādivekallām sallakkhetvā “idaṁ gaṇhathā”ti tāni deno pana kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. (MA.84./III,321.) Tadubhayampi sandhāya “abhinimanteyyāmapi nan”ti āha. **Rakkhāvaraṇaguttinti** rakkhāsaṅkhātañceva āvaraṇasaṅkhātañca guttiṁ. Yā panesā āvudhahatthe purise ṭhapentena rakkhā, sā dhammikā nāma samvihitā na hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikāpaññahārikādayo vihāram na pavanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na gaṇhanti, evam saṁvidahantena dhammikā nāma samvihitā hoti. Tam sandhāyāha “dhammikan”ti.

Evaṁ (CS:pg.3.222) santeti evam catunnampi vaṇṇānam pabbajitānam pabbajitasakkārena same samāne. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Madhurasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.85.)5.Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā

324. **Evaṁ me sutanti** Bodhirājakumārasuttaṁ. Tattha **Kokanadoti** Kokanadām vuccati padumām. So ca maṅgalapāsādo olokanakapadumām dassetvā kato, tasmā kokanadoti saṅkhām labhi.

325. **Yāva pacchimasopānakalevarāti** ettha **pacchimasopānakalevaranti** paṭhamam sopānaphalakarī vuttam. (MA.85./III,322.) **Addasā khoti** olokanatthāmyeva dvārakoṭṭhake ṭhito addasa. **Bhagavā tuṇhī ahosīti--** “Kissa nu kho atthāya rājakumārena ayaṁ mahāsakkāro kato”ti āvajjanto puttapatthanāya katabhāvam aññāsi.

So hi rājakumāro aputtako, sutāñcānena ahosi-- “Buddhānam kira adhikāram katvā manasā icchitam labhanti”ti. So-- “sacāham puttam labhissāmi, sammāsambuddho mama celappaṭikam akkamissati. No ce labhissāmi, na akkamissatī”ti patthanam katvā santharāpesi. Atha Bhagavā “nibbattissati nu kho etassa putto”ti āvajjetvā “na nibbattissatī”ti addasa.

Pubbe kira so ekasmim dīpe vasamāno samacchandena sakuṇapotake khādi. Sacassa mātugāmo aññova bhaveyya, puttam labheyya. Ubhohi pana samānacchandehi hutvā pāpakammaṁ kataṁ, tenassautto na nibbattissatī aññāsi. Dusse pana akkante-- “Buddhānam adhikāram katvā pathhitapatthitarū labhantī loke anussavo, mayā ca mahā-abhinīhāro kato, na ca puttam labhāmi, tucchām idam vacanan”ti micchāgahaṇam gaṇheyya. Titthiyāpi-- “Natthi samañānam akattabbam nāma, celappaṭikam maddantā āhiṇḍantī”ti ujjhāyeyyūm (CS:pg.3.223) Etarahi ca akkamantesu bahū bhikkhū paracittaviduno, te bhabbam jānitvā akkamissanti, abhabbam jānitvā na akkamissanti. Anāgate pana upanissayo mando bhavissati, anāgataṁ na jānissanti. Tesu akkamantesu sace pathitam ijjhissati, iccetam (MA.85./III,323.) kusalām No ce ijjhissati,-- “pubbe bhikkhusaṅghassa abhinīhāram katvā icchiticchitam labhanti, tam idāni na labhanti Teyeva maññe bhikkhū paṭipattipūrakā ahesum, ime paṭipattim pūretum na sakkontī”ti manussā vippaṭisārino bhavissantī imehi kāraṇehi Bhagavā akkamitum anicchanto tunhī ahosi. Sikkhāpadam paññapesi “na, bhikkhave, celappaṭikā akkamitabbā”ti (cūlava.268). Maṅgalathāya paññattam anakkamantesu pana akkamanatthāya anupaññattim thapesi-- “gihī, bhikkhave, maṅgalikā, anujānāmi, bhikkhave, gihīnam maṅgalatthāyā”ti (cūlava.268).

326. Pacchimam janataṁ Tathāgato anukampatiti idam thero vuttesu kāraṇesu tatiyām kāraṇam sandhāyāha. **Na kho sukhena sukhanti** kasmā āha? Kāmasukhallikānuyogasaññī hutvā sammāsambuddho na akkami, tasmā ahampi satthārā samānacchando bhavissāmīti maññamāno evamāha.

327. So kho ahanti-ādi “yāva rattiyā pacchime yāme”ti tāva mahāsaccake (ma.ni.1.364ādayo) vuttanayena veditabbam. Tato param yāva pañcavaggiyānam āsavakkhayā Pāsarāsisutte (ma.ni.1.272ādayo) vuttanayena veditabbam.

343. Añkusagayhe sippeti añkusagahaṇasippe. **Kusalo ahanti** cheko aham. (MA.85./III,324.) Kassa panāyam santike sippam uggaṇhīti? Pitu santike, pitāpissa pitu santikeva uggaṇhi. Kosambiyam kira parantaparājā nāma rajjam kāresi. Rājamahesī garubhārā ākāsatale raññā saddhim bālātapam tappamānā rattakambalam pārupitvā nisinnā hoti, eko hatthilingasakuṇo “mamsapesi”ti maññamāno gahetvā ākāsam pakkhandi. Sā “chaḍdeyya man”ti bhayena nissaddā ahosi, so tam pabbatapāde rukkhaviṭape thapesi. Sā pāṇissaram karontī mahāsaddamakāsi. Sakuṇo (CS:pg.3.224) palāyi, tassā tattheva gabbhavuṭṭhānam ahosi. Tiyāmarattim deve vassante kambalam pārupitvā nisīdi. Tato ca avidūre tāpaso vasati. So tassā saddena aruṇe uggate rukkhamūlam āgato jātim pucchitvā nisseṇim bandhitvā otāretvā attano vasanaṭṭhānam netvā yāgurū pāyesi. Dārakassa megha-utuñca pabbata-utuñca gahetvā jātattā udenoti nāmam akāsi. Tāpaso phalāphalāni āharitvā dvepi jane posesi.

Sā ekadivasam tāpasassa āgamanavelāya paccuggamanam katvā itthikuttam dassetvā tāpasam sīlabhedam āpādesi. Tesam ekato vasantānam kāle gacchante parantaparājā kālam akāsi. Tāpaso rattibhāge nakkhattam olokettvā rañño matabhāvam ñatvā-- “tuyham rājā mato,utto te kiṁ idha vasitum icchatī, udāhu pettike rajje chattam ussāpetun”ti pucchi. Sā puttassa ādito paṭṭhāya sabbam pavattim ācikkhitvā chattam

ussāpetukāmatañcassa ñatvā tāpasassa ārocesi. Tāpaso ca hathiganthasippam jānāti, kutonena laddham? Sakkassa (MA.85./III,325.) santikā. Pubbe kirassa sakko upaṭṭhānam āgantvā “kena kilamathā”ti pucchi. So “hatthiparissayo atthī”ti ārocesi. Tassa sakko hathiganthañceva vīṇakañca datvā “palāpetukāmatāya sati imam tantim vādetvā imam silokam vadeyyātha, pakkositukāmatāya sati imam silokam vadeyyāthā”ti āha. Tāpaso tam sippam kumārassa adāsi. So ekañ vatarukkham abhiruhitvā hathīsu āgatesu tantim vādetvā silokam vadati, hathī bhītā palāyim̄su.

So sippassa ānubhāvam ñatvā punadivase pakkosanasippam payojesi. Jeṭṭhakahathī āgantvā khandham upanāmesi. So tassa khandhagato yuddhasamatthe taruṇahathī uccinītvā kambalañca muddikañca gahetvā mātāpitaro vanditvā nikkhanto anupubbena tam tam gāmarūpavisitvā-- “Aham raññoutto, sampattim atthikā āgacchantū”ti janasaṅgham katvā nagaram parivāretvā-- “Aham raññoutto, mayham chattam dethā”ti asaddahantānam kambalañca muddikañca dassetvā chattam ussāpesi. So hathivittako hutvā “asukaṭṭhāne sundaro hathī atthī”ti vutte gantvā gaṇhāti. Caṇḍapajjoto (CS:pg.3.225) “tassa santike sippam gaṇhissāmī”ti kaṭṭhahatthim payojetvā tassa anto yodhe nisidāpetvā tam hathim gahaṇatthāya āgatam gaṇhitvā tassa santike sippam gahaṇatthāya dhītarām uyyojesi. So tāya saddhim samvāsam kappetvā tam gahetvā attano nagaramyeva agamāsi. Tassā kucchiyam uppanno ayam Bodhirājakumāro attano pitu santike sippam uggaṇhi.

344. Padhāniyaṅgāñīti padhānam vuccati padahanabhāvo, padhānamassa atthīti padhāniyo. Padhāniyassa bhikkhuno aṅgāñīti padhāniyaṅgāni. **Saddhoti** saddhāya samannāgato. Sā panesā (MA.85./III,326.) āgamanasaddhā adhigamasaddhā okappanasaddhā pasādasaddhātī catubbidha. Tattha sabbaññubodhisattānam saddhā abhinīhārato paṭṭhāya āgatattā **āgamanasaddhā** nāma. Ariyasāvakānam paṭivedhena adhigatattā **adhigamasaddhā** nāma. Buddho dhammo sañghoti vutte acalabhbāvena okappanam **okappanasaddhā** nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma, idha pana okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catumaggaññām. Tam suppaṭividdham Tathāgatenāti saddahati, desanāsīsameva cetam, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānam vīriyam ijhati.

Appābādhōti arogo. **Appātañkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācaniyā. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nāccuṇhāyāti** atisītagahaṇiko hi sītabhīrū hoti, accuṇhagahaṇiko uṇhabhīrū, tesam padhānam na ijhati. Majjhimagahaṇikassa ijhati. Tenāha “majjhimāya padhānakhamāyā”ti.

Yathābhūtam attānam āvikattāti yathābhūtam attano agunam pakāsetā.

Udayatthagāminiyāti udayañca atthañca gantum paricchinditum samatthāya, etena

paññāsalakkhaṇapariggāhikam udayabbayaññām vuttam. **Ariyāyāti** parisuddhāya.

Nibbedhikāyāti anibbiddhapubbe lobhakkhandhādayo nibbjjhitum samatthāya.

(MA.85./III,327.) **Sammādukkhakkhayagāminiyāti** tadaṅgasena kilesānam pahīnattā yam dukkham khīyati, tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehipi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānam na ijhati. Imāni ca pañca padhāniyaṅgāni lokiyāneva veditabbāni.

345. Sāyamanusiṭṭho (CS:pg.3.226) **pāto visesam adhigamissatīti** atthaṅgate sūriye anusīṭṭho aruṇuggamane visesam adhigamissati. **Pātamanusiṭṭho sāyanti** aruṇuggamane anusīṭṭho sūriyatthaṅgamanavelāyam. Ayañca pana desanā neyyapuggalavasena vuttā. Dandhapañño hi neyyapuggalo sattahi divasehi arahattam pāpuṇāti, tikkhapañño ekadivasena, sesadivase majjhimapaññāvasena veditabbam. **Aho**

Buddho aho dhammo aho dhammassa svākkhātatati yasmā Buddhadhammānam ulāratāya dhammassa ca svākkhātata�ā pāto kammaṭhānam kathāpetvā sāyaṁ arahattam pāpuṇāti, tasmā pasarīsanto evamāha. **Yatra hi nāmāti** vimhayatthe nipāto.

346. **Kucchimatīti** āpannasattā. **Yo me ayam, bhante, kucchigato**ti kim panevam saraṇam gahitam hotīti. Na hoti. Acittakasaraṇagamanam nāma natthi, ārakkho panassa paccupat̄hitova hoti. Atha nam yadā mahallakakāle mātāpitaro,-- “Tāta, kucchigatameva tam saraṇam gaṇhāpayimhā”ti sārenti, so ca sallakkhetvā “Aham saraṇam gato upāsako”ti satim uppādeti, tadā saraṇam gahitam nāma hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.86./III,328.)

(M.86.)6.Aṅgulimālasuttavaṇṇanā

347. **Evaṁ me sutanti** Aṅgulimālasuttam. Tattha **Aṅgulīnam mālam dhāretīti** kasmā dhāreti? Ācariyavacanena. Tatrāyam anupubbikathā--

Ayam kira kosalarañño purohitassa mantāniyā nāma brāhmaṇiyā kucchismim paṭisandhim aggahesi. Brāhmaṇiyā rattibhāge gabbhavuṭṭhānam ahosi. Tassa mātukucchito nikkhamanakāle sakalanagare āvudhāni pajjaliṁsu, rañño maṅgalasakuntopi sirisayane ṛhatipā asilaṭṭhipi (CS:pg.3.227) pajjali. Brāhmaṇo nikkhomitvā nakkhattam olokento coranakkhattena jātoti rañño santikam gantvā sukhaseyyabhāvarin pucchi.

Rājā “kuto, me ācariya, sukhaseyyā? Mayham maṅgalāvudham pajjali, raijassa vā jīvitassa vā antarāyo bhavissati maññe”ti. Mā bhāyi, mahārāja, mayham ghare kumāro jāto, tassānubhāvena na kevalam tuyham nivesane, sakalanagarepi āvudhāni pajjalitānīti. Kim bhavissati ācariyāti? Coro bhavissati mahārājāti. Kim ekacorako, udāhu raijadūsako coroti? Ekacorako devāti. Evaṁ vatvā ca pana rañño manam gaṇhitukāmo āha-- “māretha naṁ devā”ti. Ekacorako samāno kiṁ karissati? Karīsasahassakhette ekasālīsaṁ viya hoti, paṭijaggatha nanti. Tassa nāmaggahaṇam gaṇhantā sayane ṛhatipamaṅgala-asilaṭṭhi, chadane ṛhatipā sarā, kappāsapicumhi (MA.86./III,329.) ṛhatipām tālavantakaranasatthakanti ete pajjalantā kiñci na hiṁsiṁsu, tasmā **ahiṁsakoti** nāmām akamīsu. Tam sippuggahaṇakāle takkasīlam pesayīṁsu.

So dhammadtevāsiko hutvā sippam paṭṭhapesi. Vattasampanno kiṁkārapaṭṭissāvī manāpacārī piyavādī ahosi. Sesa-antevāsikā bāhirakā ahesum. Te-- “Ahiṁsakamāṇavakassa ḍgatakālato paṭṭhāya mayam na paññāyāma, katham naṁ bhindeyyāmā”ti? Nisīditvā mantayantā “sabbehi atirekapaññattā duppaññoti. Na sakkā vattum, vattasampannattā dubbattoti. Na sakkā vattum, jātisampannattā dujjātoti na sakkā vattum, kinti karissāmā”ti? Tato ekam kharamantam mantayīṁsu “Ācariyassa antaram katvā naṁ bhindissāmā”ti tayo rāsī hutvā paṭhamam ekacce ācariyam upasaṅkamitvā vanditvā atṭhamīsu. Kim tātāti? Imasmim gehe ekā kathā suyyatīti. Kim tātāti? Ahiṁsakamāṇavo tumhākam antare dubbhatīti maññāmāti. Ācariyo santajjetvā-- “gacchatha vasalā, mā me puttam mayham antare paribhindathā”ti niṭṭhubhi. Tato itare, atha itarehi tayopi koṭhāsā ḍgantvā tatheva vatvā-- “Amhākam asaddahantā

upaparikkhitvā jānāthā”ti āhaṁsu.

Ācariyo (CS:pg.3.228) sinehena vadante disvā “Atthi maññe santhavo”ti paribhijjitvā cintesi “ghātemi nan”ti. Tato cintesi-- “sace ghātessāmi ‘disāpāmokkho ācariyo attano santikam sippuggahaṇatthām āgate māṇavake dosam uppādetvā jīvitā voropetī”ti. Puna koci sippuggahaṇatthām na āgamissati, evam me lābho parihāyissati, (MA.86./III,330.) atha nam sippassa pariyoṣānupacāroti vatvā jaṅgasahassām ghātehīti vakkhāmi. Avassam ettha eko uṭṭhāya tam ghātessatī”ti.

Atha nam āha-- “ehi tāta jaṅgasahassām ghātehi, evam te sippassa upacāro kato bhavissatī”ti. Mayam ahimsakakule jātā, na sakkā ācariyāti. Aladdhupacāram sippam phalam na deti tātāti. So pañcāvudham gahetvā ācariyām vanditvā aṭavim paviṭṭho. Atavim pavisaṇṭhānepi aṭavimajjhēpi aṭavito nikhamanaṇṭhānepi ṭhatvā manusse ghāteti. Vatthām vā veṭhanām vā na gaṇhāti. Eko dveti gaṇitamattameva karonto gacchati, gaṇanampi na uggaṇhāti. Pakatiyāpi paññavā esa, pāṇātipātino pana cittam na patiṭṭhāti, tasmā anukkamena gaṇanampi na sallakkhesi, ekekam aṅgulim chinditvā ṭhāpeti. ṭhāpeti aṅguliyō vinassanti, tato vijjhītvā aṅgulīnam mālam katvā dhāresi, teneva cassa aṅgulimāloti saṅkhā udapādi. So sabbam araññam nissañcāramakāsi, dāru-ādīnam athāya araññam gantum samattho nāma natthi.

Rattibhāge antogāmampi āgantvā pādena paharitvā dvāram ugghāteti. Tato sayiteyeva māretvā eko ekoti gahetvā gacchati. Gāmo osaritvā nigame aṭṭhāsi, nigamo nagare. Manussā tiyojanato paṭṭhāya gharāni pahāya dārake hatthesu gahetvā āgamma Sāvatthim parivāretvā khandhāvāram bandhitvā rājaṅgaṇe sannipatitvā-- “coro, te deva, vijite aṅgulimālo (MA.86./III,331.) nāmā”ti-ādīni vadantā kandanti. Bhaggavo “mayham putto bhavissatī”ti ñatvā brāhmaṇim āha-- bhoti aṅgulimālo nāma coro uppanno, so na añño, tava putto ahimsakakumāro. Idāni rājā tam gaṇhitum nikhamissati, kiṁ kattabbanti? Gaccha (CS:pg.3.229) sāmi, puttām me gahetvā ehīti. Nāham bhadde ussahāmi, catūsu hi janēsu vissāso nāma natthi, coro me purāṇasahāyoti avissāsanīyo, sākhā me purāṇasanthatāti avissāsanīyā, rājā marū pūjetīti avissāsanīyo, itthī me vasam gatāti avissāsanīyāti. Mātu hadayām pana mudukam hoti. Tasmā aham pana gantvā mayham puttām ānessāmīti nikkhantā.

Tamdivasañca Bhagavā paccūsasamaye lokam volokento aṅgulimālam disvā-- “mayi gate etassa sotthi bhavissati. Agāmake araññe ṭhito catuppadijam gāthām sutvā mama santike pabbajitvā cha abhiññā sacchikarissati. Sace na gamissāmi, mātari aparajjhītvā anuddharaṇīyo bhavissati, karissāmissa saṅgahan”ti pubbaṇhasamayām nivāsetvā piṇḍaya pavasitvā katabhattakicco tam saṅgaṇhitukāmo vihārā nikhami. Etamatthām dassetum “Atha kho Bhagavā”ti-ādi vuttam.

348. Saṅkaritvā saṅkaritvāti saṅketam katvā vaggavaggā hutvā. **Hatthatthām gacchantīti** hatthe atthām vināsām gacchanti. Kiṁ pana te Bhagavantām sañjānitvā evam vadanti asañjānitvāti? Asañjānitvā. Aññātakavesena hi (MA.86./III,332.)

Bhagavā ekakova agamāsi. Coropi tasmiṁ samaye dīgharattām dubbhojanena ca dukkhaseyyāya ca ukkaṇṭhito hoti. Kittakā panānena manussā māritāti? Ekenūnasahassam. So pana idāni ekaṁ labhitvā sahassām pūressatīti saññī hutvā yameva paṭhamam passāmi, tam ghātētēva gaṇanām pūretvā sippassa upacāram katvā kesamassum ohāretvā nhāyitvā vatthāni parivattetvā mātāpitāro passissāmīti aṭavimajjhato aṭavimukham āgantvā ekamantam ṭhitova Bhagavantām addasa. Etamatthām dassetum “addasā kho”ti-ādi vuttam.

Iddhābhisaṅkhāram abhisāṅkhāsīti mahāpathavim ummiyo uṭṭhapento viya

sarñharitvā aparabhāge akkamati, orabhāge valiyo nikkhamanti, aṅgulimālo sarakkhepamattam muñcītvā gacchati. Bhagavā purato mahantam aṅgañam dassetvā sayam majjhe hoti, coro ante. So “idāni nam pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti sabbathāmena dhāvati. Bhagavā aṅganassa pārimante (CS:pg.3.230) hoti, coro majjhe. So “ettha nam pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti vegena dhāvati. Bhagavā tassa purato mātikam vā thalam vā dasseti, etenupāyena tīni yojanāni gahetvā agamāsi. Coro kilami, mukhe kheļo sussi, kacchehi sedā muccim̄su. Athassa “acchariyam vata bho”ti etadahosi. **Migampīti** migam kasmā gaṇhāti? Chātasamaye āhārattham. So kira ekam gumbam ghaṭetvā mige uṭhāpeti. Tato cittaruciyam migam anubandhanto gaṇhitvā pacityā khādati.

Puccheyyanti yena kārañenāyam gacchantova ḥito (MA.86./III,333.)

nāma ahañca ḥitova at̄hito nāma, yaṁnūnāham imam samañam tam kārañam puccheyyanti attho.

349. Nidhāyāti yo vihiṁsanattham bhūtesu daṇḍo pavattayitabbo siyā, tam nidhāya apanetvā mettāya khantiyā paṭisaṅkhāya avihim̄saya sāraṇīyadhammesu ca ḥito ahanti attho. **Tuvamat̄hitosīti** pāñesu asaññatattā ettakāni pāñasahassāni ghātentassa tava mettā vā khanti vā paṭisaṅkhā vā avihim̄sā vā sāraṇīyadhammo vā natthi, tasmā tuvarāt̄hitosi, idāni iriyāpathena ḥitopi niraye dhāvissasi, tiracchānayoniyam pettivisaye asurakāye vā dhāvissasīti vuttam hoti.

Tato coro-- “mahā ayaṁ sīhanādo, mahantam gajjitat, na idam aññassa bhavissati, mahāmāyāya puttassa siddhatthassa samañarañño etam gajjitat, diṭṭho vatamhi maññe tikhiṇacakkunā sammāsambuddhena, saṅgahakaraṇattham me Bhagavā āgato”ti cintetvā **cirassam vata meti-ādimāha**. Tattha **mahitoti** devamanussādīhi catupaccayapūjāya pūjito. **Paccupādīti** cirassam kālassa accayena mayham sangahatthāya imam mahāvanam paṭipajji. **Pahāya pāpanti** pajahitvā pāpam.

Itvevāti evam vatvāyeva. (MA.86./III,334.) **Āvudhanti** pañcāvudham. **Sobbheti** samantato chinne. **Papātevi** ekato chinne. **Naraketi** phalitaṭṭhāne. Idha pana tīhipi imehi padehi araññameva vuttam. **Akirīti** khipi chaḍdesi.

Tamehi (CS:pg.3.231) **bhikkhūti tadā avocāti** Bhagavato imam pabbājento kuhim satthakam labhissāmi, kuhim pattacīvaranti pariyesanakiccam natthi, kammarā pana olokesi. Athassa pubbe sīlavantānam at̄thaparikkhārabhaṇḍakassa dinnabhāvam ñatvā dakkhiṇahattham pasāretvā-- “ehi bhikkhu svākkhāto dhammo, cara brahmacariyam sammā dukkhassa antakiriyāyā”ti āha. So saha vacaneneva iddhimayapattacīvaraṁ paṭilabhi. Tāvadevassa gihilingam antaradhāyi, samañalingam pāturahosi.

“Ticīvarañca patto ca, vāsi sūci ca bandhanam;

Parissāvanena at̄thete, yuttayogassa bhikkhuno”ti.--

Evaṁ vuttā at̄ha parikkhārā sarīrapaṭibaddhāva hutvā nibbattiṁsu. **Eseva tassa** **ahu bhikkhubhāvoti** esa ehibhikkhubhāvo tassa upasampannabhikkhubhāvo ahosi, na hi ehibhikkhūnam visum upasampadā nāma atthi.

350. Pacchāsamañenāti bhaṇḍaggāhakena pacchāsamañena, teneva attano pattacīvaram gāhāpetvā tam pacchāsamañam katvā gatoti attho. Mātāpissa at̄ha-usabhamattena ḥānenā antaritā, -- “tāta, ahimsaka kattha ḥitosi, kattha nisinnosi, kuhim gatosi? Mayā saddhim na kathesi tātā”ti vadantī āhiṇḍitvā apassamānā ettova gatā.

(MA.86./III,335.) **Pañcamattehi assasatehīti** sace corassa parājayo bhavissati, anubandhitvā nam gaṇhissāmi. Sace mayham parājayo bhavissati, vegena palāyissāmīti sallahukena balena nikhami **Yena ārāmoti** kasmā ārāmam agamāsi? So kira corassa

bhāyati, cittena gantukāmo na gacchati, garahābhayena nikhami. Tenassa etadahosi-- “sammāsambuddham vanditvā nisīdissāmi, so pucchissati ‘kasmā balam gahetvā nikkhantosī’ti. Athāham ārocessāmi, Bhagavā hi marū na kevalam samparāyikeneva atthena saṅgañhāti, diṭṭhadhammikenapi saṅgañhātiyeva. So sace mayham jayo bhavissati, adhivāsessati. Sace parājayo bhavissati ‘kim te, mahārāja, ekam coram ārabbha gamanenā’ti vakkhati. Tato (CS:pg.3.232) marū janō evam sañjānissati-- ‘rājā coram gahetum nikkhanto, sammāsambuddhena pana nivattito’ti” garahamokkham sampassamāno agamāsi.

Kuto panassāti kasmā āha? Api nāma Bhagavā tassa upanissayaṁ oloketvā tam ānetvā pabbājeyyāti Bhagavato parigañhanattham āha. **Raññoti** na kevalam raññoyeva bhayaṁ ahosi, avasesopi mahājano bhīto phalakāvudhāni chaḍdetvā sammukhasammukhaṭṭhāneva palāyitvā nagaram pavisitvā dvāram pidhāya aṭṭalake āruyha olokento aṭṭhāsi. Evañca avoca-- “Aṅgulimālo ‘rājā mayham santikam āgacchatī’ti ñatvā paṭhamataram āgantvā Jetavane nisinno, rājā tena gahito, mayarū pana palāyitvā muttā”ti. **Natthi te ito bhayanti** ayañhi idāni kunthakipillikam jīvitā na voropeti, natthi te imassa santikā bhayanti attho.

Katham gottoti? Kasmā pucchatī? Pabbajitaṁ (MA.86./III,336.) dāruṇakammaṇa uppānanāmām gahetvā voharitum na yuttam, mātāpitūnam gottavasena nam samudācarissāmīti maññamāno pucchi. **Parikkhārānanti** etesām atthāya aham ussukkam karissāmīti attho. Kathentoyeva ca udare baddhasāṭakam muñcītvā therassa pādamūle ṭhapesi.

351. **Āraññikoti**-ādīni cattāri dhutaṅgāni pāliyam āgatāni. Therena pana terasapi samādinnāneva ahesum, tasmā alanti āha. **Yañhi mayam, bhanteti** kim sandhāya vadati? “Hatthimpi dhāvantam anubandhitvā gaṇhāmī”ti āgataṭṭhāne raññā pesitahatthādayo so evam aggahesi. Rājāpi-- “hatthīhiyeva nam parikkhipitvā gaṇhatha, asseheva, rathehevā”ti evam anekavāram bahū hatthādayo pesesi. Evam gatesu pana tesu-- “Aham are aṅgulimālo”ti tasmiṁ utṭhāya saddarūpā karonte ekopi āvudham parivattetum nāsakkhi, sabbeva koṭṭetvā māresi. Hatthī araññahatthī, assā arañña-assā, rathāpi tattheva bhijjanātī idam sandhāya rājā evam vadati.

Pindāya pavisīti na idam paṭhamam pāvisi. Itthidassanadivasam sandhāya panetam vuttam. Devasikampi panesa pavisateva, manussā ca nam disvā uttasantipi palāyantipi dvārampi thakenti, ekacce aṅgulimāloti sutvāva palāyitvā araññam vā pavisanti, gharam vā pavisitvā dvāram thakenti. Palāyitum (CS:pg.3.233) asakkontā piṭṭhim datvā tiṭṭhanti (MA.86./III,337.) Thero uluṅgayāgumpi katacchubhikkhampi na labhati, piṇḍapātena kilamati. Bahi alabhanto nagaram sabbasādhāraṇanti nagaram pavisati. Yena dvārena pavisati, tattha aṅgulimālo āgatoti kūṭasahassānam bhijjanakāraṇam hoti. **Etadahosīti** kāruññappattiyyā ahosi. Ekena ūnamanussasahassam ghātentassa ekadivasampi kāruññam nāhosī, gabbhamūlhāya itthiyā dassanamatteneva katham uppānnanti? Pabbajjābalena, pabbajjābalañhi etam.

Tena hīti yasmā te kāruññam uppānam, tasmāti attho. **Ariyāya jātiyāti**, aṅgulimāla, etam tvam mā gaṇhi, nesā tava jāti. Gihikālo esa, gihī nāma pāṇampi hananti, adinnādānādīnīpi karonti. Idāni pana te ariyā nāma jāti. Tasmā tvam “yato aham, bhagini, jāto”ti sace evam vattum kukkuccāyasi, tena hi “ariyāya jātiyā”ti evam visesetvā vadāhīti uyyojesi.

Tam itthim etadavocāti itthīnam gabbhavuṭṭhānaṭṭhānam nāma na sakkā purisena upasaṅkamitum. Thero kim karosīti? Aṅgulimālatthero saccakiriyam katvā

sotthikaraṇatthāya āgatoti ārocāpesi. Tato te sāṇiyā parikkhipitvā therassa bahisāṇiyam pīṭhakam paññāpesum. Thero tattha nisīditvā-- “yato aham bhagini sabbaññubuddhassa ariyāya jātiyā jāto”ti saccakiriyam akāsi, saha saccavacaneneva dhamakaraṇato mutta-udakam viya dārako nikhami. Mātāputtānam sotthi ahosi. Imañca pana parittam na kiñci parissayam na maddati, **mahāparittam** nāmetanti vuttam.

(MA.86./III,338.) Therena nisīditvā saccakiriyakataṭhāne pīṭhakam akānsu. Gabbhamūlham tiracchānagatithimpi ānetvā tattha nisajjāpenti, tāvadeva sukhena gabbhavuṭṭhānam hoti. Yā dubbalā hoti na sakkā ānetum, tassā pīṭhakadhowana-udakam netvā sīse siñcanti, tañkhaṇarāmyeva gabbhavuṭṭhānam hoti, aññampi rogarū vūpasameti. Yāva kappā tiṭṭhanakapāṭīhāriyam kiretam.

Kim pana Bhagavā theram vejjakammaṁ kārāpesī? Na kārāpesi. Therañhi disvā manussā bhītā palāyanti. Thero bhikkhāhārena kilamati, samaṇadhammarūpā kātum na sakkoti. Tassa anuggahena saccakiriyam kāresi. Evarū kirassa ahosi-- “Idāni kira Aṅgulimālatthero mettacittam (CS:pg.3.234) patilabhitvā saccakiriyāya manussānam sotthibhāvam karotīti manussā theram upasaṅkamitabbam maññissanti, tato bhikkhāhārena akilamanto samaṇadhammarūpā kātum sakkhissatī”ti anuggahena saccakiriyam kāresi. Na hi saccakiriyā vejjakammaṁ hoti. Therassāpi ca “samaṇadhammarūpā karissamī”ti mūlakammaṭṭhānam gahetvā rattiṭṭhānadvāṭṭhāne nisinnassa cittarūpā kammaṭṭhānābhimukham na gacchati, aṭaviyam ṭhatvā manussānam ghātitaṭṭhānameva pākaṭam hoti. “Duggatomhi, khuddakaputtomhi, jīvitam me dehi sāmīti maraṇabhītānam vacanākāro ca hatthapādavikāro ca āpātham āgacchati, so vippaṭisārī hutvā tatova uṭṭhāya gacchati, athassa Bhagavā tam jātim abbohārikam katvāvāyam vipassanām vaḍḍhetvā arahattam gaṇhissatī ariyāya jātiyā saccakiriyam kāresi. **Eko vūpakaṭṭhoti**-ādi Vatthasutte (ma.ni.1.80) vitthāritam.

352. Aññenapi leḍdu khittoti kākasunakhasūkarādīnam paṭikkamāpanathāya samantā sarakkhepamatte ṭhāne yena (MA.86./III,339.) kenaci disābhāgena khitto ḥāgantvā therasseva kāye patati. Kittake ṭhāne evam hoti? Gaṇṭhikarūpā paṭimuñcivā piṇḍaya caritvā paṭinivattetvā yāva gaṇṭhikapaṭimukkaṭṭhānam āgacchati, tāva hoti.

Bhinnena sīsenāti mahācammarūpā chinditvā yāva aṭṭhimariyādā bhinnena.

Brāhmaṇāti khīṇāsavabhāvarūpā sandhāya āha. **Yassa kho tvaṁ, brāhmaṇa,** **kammassa vipākenāti** idam sabhāgadīṭṭhadhammadanīyakammaṁ sandhāya vuttam. Kammañhi kariyamānameva tayo koṭhāse pūreti. Sattasu cittesu kusalā vā akusalā vā paṭhamajavanacetanā **diṭṭhadhammadanīyakammaṁ** nāma hoti. Tam imasmiimyeva attabhāve vipākam deti. Tathā asakkontam ahosikammaṁ, nāhosī kammavipāko, na bhavissati kammavipāko, natthi kammavipākoti imassa tikassa vasena **ahosikammaṁ** nāma hoti. Atthasādhikā sattamajavanacetanā **upapajjavedanīyakammaṁ** nāma. Tam anantare attabhāve vipākam deti. Tathā asakkontam vuttanayeneva tam ahosikammaṁ nāma hoti. Ubhinnamantare pañcajavanacetanā **aparāpariyavedanīyakammaṁ** nāma hoti. Tam anāgate yadā okāsam labhati, tadā (CS:pg.3.235) vipākam deti. Sati saṃsārapappavattiyā ahosikammaṁ nāma na hoti. Therassa pana upapajjavedanīyāca aparāpariyavedanīyācāti imāni dve kammāni kammakkhayakarena arahattamaggena samugghāṭitāni, diṭṭhadhammadanīyam (MA.86./III,340.) atthi Tam arahattappattassāpi vipākam detiyeva. Tam sandhāya Bhagavā “yassa kho tvaṁ”ti-ādimāha. Tasmā **yassa khoti** ettha yādisassa kho tvaṁ, brāhmaṇa, kammassa vipākenāti evam attho veditabbo.

Abbhā muttoti desanāśīsamattametam, abbhā mahikā dhūmo rajo rāhūti imehi pana

upakkilesehi mutto candimā idha adhippeto. Yathā hi evam̄ nirupakkilesa candimā lokam̄ pabhāseti, evam̄ pamādakilesavimutto appamatto bhikkhu imam̄ attano khandhāyatanadhātulokam̄ pabhāseti, vihatakilesandhakāram̄ karoti.

Kusalena pidhīyatī maggakusalaṇī pidhīyati appaṭisandhikam̄ karīyati. **Yuñjati** **Buddhasāsaneti** Buddhasāsane kāyena vācāya manasā ca yuttappayutto viharati. Imā tisso therassa udānagāthā nāma.

Disā hi meti idam̄ kira therō attano parittānākāram̄ karonto āha. Tattha **disā hi meti** mama sapattā. Ye marū evam̄ upavadanti-- “yathā mayam̄ aṅgulimālena māritānam̄ nātakānam̄ vasena dukkham̄ vediyāma, evam̄ aṅgulimālopi vediyatū”ti, te mayham̄ disā catusaccadhammакatham suṇantūti attho. **Yuñjantūti** kāyavācāmanehi yuttappayuttā viharantu. **Ye dhammadvādipayanti santoti** ye santo sappurisā dhammarāyeva ādapenti samādapenti gaṇhāpentī, te manujā mayham̄ sapattā bhajantu sevantu payirupāsantūti attho.

(MA.86./III,341.) **Avirodhappasāmsinānti** avirodho vuccati mettā, mettāpasāmsakānanti attho. **Suṇantu dhammam̄ kālenāti** khaṇe khaṇe khantimettāpatisaṅkhāsāraṇīyadhammam̄ suṇantu. **Tañca anuvidhīyantūti** tañca dhammam̄ anukarontu pūrentu.

Na hi jātu so mamaṇi himseti yo mayham̄ diso, so mamaṇi ekam̄senēva na himseyya. **Aññam̄ vā pana kiñci nanti** na kevalam̄ mamaṇi, aññampi pana (CS:pg.3.236) kañci puggalam̄ mā himsantu mā viheṭhentu. **Pappuya paramāṇi santinti** paramam̄ santibhūtam̄ nibbānam̄ pāpuṇitvā. **Rakkheyya tasathāvareti tasā** vuccanti satañhā, **thāvarā** nittañhā. Idam̄ vuttam̄ hoti-- yo nibbānam̄ pāpuṇāti, so sabbam̄ tasathāvaram̄ rakkhitum̄ samatho hoti. Tasmā mayhampi disā nibbānam̄ pāpuṇantu, evam̄ mamaṇi ekam̄senēva na himsissantūti. Imā tisso gāthā attano parittam̄ kātum̄ āha.

Idāni attanova paṭipattim̄ dīpento **udakañhi** (MA.86./III,342.) **nayanti nettikāti** āha. Tattha **nettikāti** ye mātikām̄ sodhetvā bandhitabbaṭṭhāne bandhitvā udakam̄ nayanti. **Usukārāti** usukārakā. **Namayantīti** telakañjikena makkhetvā kukkule tāpetvā unnatunnataṭṭhāne namentā ujuṇi karonti. **Tejananti** kaṇḍam̄. Tañhi issāso tejam̄ karoti, parañca tajjeti, tasmā tejananti vuccati. **Attānam̄ damayantīti** yathā nettikā ujuṇaggene udakam̄ nayanti, usukārā tejanam̄, tacchakā ca dāruṇi ujuṇi karonti, evamevaṇi pañḍitā attānam̄ damenti ujukeṇi karonti nibbisevanaṇi karonti.

Tādināti itthāniṭṭhādīsu nibbikārena-- “pañcahākārehi Bhagavā tādī, itthāniṭṭhe tādī, vantāvīti tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, tanniddesāti tādī”ti (mahāni.38 192) evam̄ tādilakkhaṇappattena satthārā. **Bhavanettīti** bhavarajju, tanhāyetam̄ nāmarū. Tāya hi goṇā viya gīvāya rajjuyā, sattā hadaye baddhā tam̄ tam̄ bhavaṇi nīyanti, tasmā bhavanettīti vuccati. (MA.86./III,343.) **Phuṭṭho kammavipākenāti** maggacetanāya phuṭṭho. Yasmā hi maggacetanāya kammarū paccati vipaccati ḍayhati, parikkhayam̄ gacchatī, tasmā sā kammavipākoti vuttā. Tāya hi phuṭṭhattā esa **aṇaṇo** nikkilesa jāto, na dukkhavedanāya aṇaṇo. **Bhuñjāmīti** cettha theyyaparibhogo iṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogotī cattāro paribhogā veditabbā. Tattha dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo nāma. So hi cattāro paccaye thenetvā bhuñjati. Vuttampi cetam̄ “theyyāya vo, bhikkhave, ratṭhapiṇḍo bhutto”ti (pārā.195). Sīlavato pana apaccavekhaṇaparibhogo iṇaparibhogo nāma. Sattannam̄ sekkhānam̄ paribhogo dāyajjaparibhogo nāma. Khīṇasavassa paribhogo sāmiparibhogo (CS:pg.3.237) nāma. Idha kilesa-iṇānam̄ abhāvarū sandhāya “aṇaṇo”ti vuttam̄. “Aniṇo”tipi pāṭho. Sāmiparibhogam̄ sandhāya “bhuñjāmi bhojanan”ti vuttam̄.

Kāmaratisanthavanti duvidhesupi kāmesu tanhāratisanthavaṁ mā anuyuñjatha mā karittha. **Nayidam dummantitam mamāti** yam mayā sammāsambuddhaṁ disvā pabbajissāmīti mantitam, tam mama mantitam na dummantitam. **Saṁvibhattesu dhammesūti** aham satthāti evam loke uppannehi ye dharmā saṁvibhattā, tesu dhammesu yam settham nibbānam, tadeva aham upagamam upagato sampatto, tasmā mayhaṁ idam āgamanam svāgataṁ nāma gatanti. **Tisso vijjāti** pubbenivāsadibbacakkhu-āsavakkhayapaññā. (MA.86./III,344.) **Kataṁ Buddhassa sāsananti** yam Buddhassa sāsane kattabbakiccam atthi, tam sabbam mayā kataṁ. Tīhi vijjāhi navahi ca lokuttaradhammehi desanam matthakaṁ pāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Aṅgulimālasuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.87.) 7.Piyajātikasuttavaṇṇanā

353. Evaṁ me sutanti Piyajātikasuttam. Tattha **neva kammantā paṭibhantī** na sabbena sabbam paṭibhanti, pakatiniyāmena pana na paṭibhanti. Dutiyapadepi eseva nayo. Ettha ca **na paṭibhātī** na ruccati. **Ālāhananti** susānām. **Aññathattanti** vivāṇṇatāya aññathābhāvo. **Indriyāni** nāma manoviññeyyā dharmā, patiṭhitokāsam pana sandhāya idam vuttam. **Piyajātikāti** piyato jāyanti. **Piyappabhāvikāti** piyato pabhavanti.

355. Sace tam, mahārājāti tassa atham asallakkhayamānāpi satthari saddhāya evam vadati. **Cara pireti** apehi amhākam pare, anajjhakkabhūteti attho. Atha vā **cara pireti** parato gaccha, mā idha tiṭṭhātipi attho.

356. Dvidhā (CS:pg.3.238) **chetvāti** asinā dve koṭṭhāse karonto chinditvā. (MA.87./III,345.) **Attānam upphālesīti** teneva asinā attano udaram phālesi. Yadi hi tassa sā appiyā bhaveyya, idāni aññām mātugāmām gaṇhissāmīti attānam na ghāteyya. Yasmā panassa sā piyā ahosi, tasmā paralokepi tāya saddhim samaṅgibhāvam patthayamāno evamakāsi.

357. Piyā te vajirīti evam kirassā ahosi -- “sacāham, ‘bhūtapubbam, mahārāja, imissāyeva Sāvatthiyam aññatarissā itthiyā’ti-ādikatham katheyyam, ‘ko te evam akāsi, apehi natthi etan’ti mām paṭisedheyya, vattamāneneva nam saññāpessāmī’ti cintetvā evamāha. **Vipariṇāmaññathābhāvāti** ettha marañavasena vipariṇāmo, kenaci saddhim palāyitvā gamanavasena aññathābhāvo veditabbo.

Vāsabhāyāti vāsabhā nāma rañño ekā devī, tam sandhāyāha. **Piyā te ahanti** kasmā sabbapacchā āha? Evarī kirassā ahosi-- “Ayam rājā mayhaṁ kupito, sacāham sabbapāthamām ‘piyā te ahan’ti puccheyyam, ‘na me tvam piyā, cara pire’ti vadeyya, evam sante kathā patiṭṭhānam na labhissatī’ti kathāya patiṭṭhānattham sabbapacchā pucchi. **Kāsikosalesu** chaqditatbhāvena vipariṇāmo, paṭirājūnam hatthagamanavasena aññathābhāvo veditabbo.

(MA.87./III,346.) **Ācamehīti** ācamanodakam dehi. Ācamitvā hatthapāde dhovitvā mukham vikkhāletvā satthāram namassitukāmo evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Piyajātikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.88.) 8.Bāhitikasuttavaṇṇanā

358. **Evaṁ me sutanti** Bāhitikasuttaṁ. Tattha **ekapuṇḍarīkam nāganti** evamnāmakam hatthim. Tassa kira phāsukānam upari tālaphalamattam pañḍaraṭṭhānam atthi (CS:pg.3.239) tenassa ekapuṇḍarīkoti nāmarū akarīsu. **Sirivaḍḍhami** **mahāmattanti** paccekahatthim abhiruhitvā kathāphāsukattham saddhim gacchantaṁ evamnāmakam mahāmattam. **Āyasmānoti** ettha **noti** pucchāya nipāto. Mahāmatto therassa saṅghātipattadhāraṇākārām sallakkhetvā “evaṁ, mahārājā”ti āha.

359. **Opārambhoti** upārambham dosam āropanāraho. Kim pucchāmīti rājā pucchatī. Sundarivatthusmīm uppānāmidam suttam, tam pucchāmīti pucchatī. **Yañhi mayam, bhanteti**, bhante, yam mayam viññūhīti idam padam gahetvā pañhena paripūretum nāsakkhimhā, tam kāraṇam āyasmatā evam vadantena paripūritam.

360. **Akusaloti** akosallasambhūto. (MA.88./III,347.) **Sāvajjoti** sadoso. **Sabyābajjhoti** sadukkho. **Dukkhavipākoti** idha nissandavipā ko kathito. **Tassāti** tassa evam attabyābādhādīnam atthāya pavattakāyasamācārassa.

Sabbākusaladhammapahīno kho, mahārāja, Tathāgato
kusaladhammasamannāgatoti ettha sabbesameva akusalānam dhammānam pahānam vanṇetīti. Āma vanṇetīti vutte yathā pucchā, tathā attho vutto bhaveyya. Evaṁ byākaraṇam pana na bhāriyam. Appahīna-akusalopi hi pahānam vanṇeyya, Bhagavā pana pahīnākusalatāya yathākārī tathāvādīti dasseturūm evam byākāsi. Sukkapakkhepi eseve nayo.

362. **Bāhitikāti** bāhitiraṭṭhe uṭṭhitavatthassetam nāmam. **Solasaśamā āyāmenāti** āyāmena samasośasahatthā. **Aṭṭhasamā vitthārenāti** vitthārena sama-aṭṭhahatthā.

363. **Bhagavato pādāsīti** Bhagavato niyyātesi. Datvā ca pana gandhakuṭiyam vitānam katvā bandhi. Tato paṭṭhāya gandhakuṭi bhiyyosomattāya (CS:pg.3.240) sobhi. Sesam sabbattha uttānameva. Neyyapuggalassa pana vasena ayam desanā niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bāhitikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.89./III,348.)

(M.89.) 9.Dhammadetiyasuttavaṇṇanā

364. **Evaṁ me sutanti** Dhammadetiyasuttaṁ. Tattha **medālupanti** nāmetam tassa, tassa hi nigamassa medavaṇṇā pāsāṇā kiretha ussannā ahesum, tasmā medālupanti saṅkham gataṁ. Senāsanaṁ panettha aniyataṁ, tasmā na tam vuttam. **Nagarakanti** evamnāmakam sakyānam nigamam. **Kenacideva karaṇīyenāti** na aññena karaṇīyena, ayam pana bandhulasenāpatim saddhim dvattimsāya puttehi ekadivaseneva gaṇhathāti āñāpesi, tamdivasañcassa bhariyāya mallikāya pañcahi bhikkhusatehi saddhim Bhagavā nimantito, Buddhappamukhe bhikkhusaṅge gharam āgantvā nisinnamatte “senāpati

kālaṅkato”ti sāsanam āharitvā mallikāya adāṁsu. Sā paññarī gahetvā mukhasāsanam pucchi. “Raññā ayye senāpati saddhim dvattiṁsāya puttehi ekappahāreneva gahāpito”ti ārocesum. Mahājanagatam mā kariththāti ovaṭṭikāya paññarī katvā bhikkhusaṅgham parivisi. Tasmim samaye ekā sappicāti nīharitā, sā ummāre āhacca bhinnā, tam apanetvā aññam āharāpetvā bhikkhusaṅgham parivisi.

Satthā katabhattakicco kathāsamutṭhāpanatthaṁ-- “sappicātiyā bhinnapaccayā na cintetabban”ti āha. Tasmim samaye mallikā paññam (**MA.89./III,349.**) nīharitvā Bhagavato purato ṭhapetvā -- “Bhagavā imam dvattiṁsāya puttehi saddhim senāpatino matasāsanam, aham etampi na cintayāmi, sappicātipaccayā kiṁ cinteyyāmī”ti āha. Bhagavā-- “mallike, mā cintayi, anamatagge samsāre nāma vattamānānam hoti etan”ti aniccatādipatisamyuttam dhammadhātām katvā agamāsi. Mallikā dvattiṁsasuṇisāyo pakkosāpetvā ovādam adāsi. Rājā mallikam pakkosāpetvā “senāpatino amhākarī antare (**CS:pg.3.241**) bhinnadoso atthi natthī”ti pucchi. Natthī sāmīti. So tassā vacanena tassa niddosabhāvam ñatvā vippatisārī balavadomanassam uppādesi. So-- “evarūparī nāma adosakārakam mām sambhāvayitvā āgatam sahāyakam vināsesin”ti tato paṭṭhāya pāsāde vā nātakesu vā rajasukhesu vā cittassādam alabhamāno tattha tattha vicaritum āraddho. Etadeva kiccam ahosi. Idam sandhāya vuttam “kenacideva karaṇīyenā”ti.

Dīgham kārāyananti dīghakārāyano nāma bandhulasenāpatissa bhāgineyyo “etassa me mātulo adosakārako nikkāraṇena ghātito”ti raññā senāpatiṭṭhāne ṭhapito. Tam sandhāyetam vuttam. **Mahaccā rājānubhāvenāti** mahatā rājānubhāvena (**MA.89./III,350.**) dharaṇitalam bhindanto viya sāgarām parivattento viya vicitavesasobhena mahatā balakāyenāti attho. **Pāsādikānīti** dassaneneva saha rañjanakāni. **Pasādanīyānīti** tasseva vevacanam. Atha vā **pāsādikānīti** pasādajanakāni. **Appasaddānīti** nissaddāni. **Appanigghosānīti** avibhāvitatthena nigghosena rahitāni. **Vijanavātānīti** vigatajanavātāni. **Manussarāhasseyyakānīti** manussānam rahassakammānucchavikāni, rahassamantam mantentānam anurūpānīti attho. **Paṭisallānasāruppānīti** nilāyanabhāvassa ekībhāvassa anucchavikāni. **Yattha sudam mayanti** na tena tattha Bhagavā payirupāsitapubbo, tādisesu pana payirupāsitapubbo, tasmā yādisesu sudam mayanti ayameththa attho.

Atthi, mahārājāti paññito senāpati “rājā Bhagavantam mamāyatī”ti jānāti, so sace mām rājā “kaham Bhagavā”ti vadeyya, adandhāyantena ācikkhitum yuttanti carapurise payojetvā Bhagavato nivāsanatthānam ñatvāva viharati. Tasmā evamāha. **Ārāmarī pāvisīti** bahnigame khandhāvāram bandhāpetvā kārāyanena saddhim pāvisi.

366. Vihāroti gandhakuṭīm sandhāyāhamīsu. (**MA.89./III,351.**) **Āljindanti** pamukham. **Ukkāsitvāti** ukkāsitasaddam katvā. **Aggalanti** kavāṭam. **Ākoṭehīti** agganakhena īsakam kuñcikacchiddasamīpe koṭehīti vuttam hoti. Dvāram kira ati-upari amanussā, atiheṭṭhā dīghajātikā koṭenti. Tathā akoṭetvā (**CS:pg.3.242**) majjhe chiddasamīpe koṭetabbam, idam dvārakoṭṭakavattanti dīpentā vadanti. **Tatthevāti** bhikkhūhi vuttaṭṭhāneyeva. **Khaggāñca uṇhīsañcāti** desanāmattametam,

Vālabījanimuṇhīsaṁ, khaggam chattañcupāhanam;

Oruyha rājā yānamhā, ṭhapayitvā paṭicchadanti.--

Āgatāni pana pañcapi rājakakudhabhaṇḍāni adāsi. Kasmā pana adāsīti. Atigaruno sammāsambuddhassa santikam uddhatavesena gantum na yuttanti ca, ekakova upasaṅkamitvā attano rucivasena sammodissāmi cāti. Pañcasu hi rājakakudhabhaṇḍesu nivattitesu tvarī nivattāti vattabbarī na hoti, sabbe sayameva nivattanti. Iti imehi dvīhi kāraṇehi adāsi. **Rahāyatīti** rahassam karoti nigūhati. Ayam kirassa adhippāyo

“pubbepi ayam rājā samañena Gotamena saddhiṁ catukkaṇnamantaṁ mantetvā mayhaṁ mātulam siddhiṁ dvattimśaya puttehi gaṇhāpesi, idānipi catukkaṇnamantam mantetukāmo, kacci nu kho marū gaṇhāpessati”ti. Evam kopavasenassa etadahosi.

(MA.89./III,352.) **Vivari Bhagavā dvāranti** na Bhagavā utthāya dvāram vivari, vivaratūti pana hattham pasāresi. Tato-- “Bhagavā tumhehi anekesu kappakoṭisu dānam dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṁ katan”ti sayameva dvāram vivaṭam. Tam pana yasmā Bhagavato manena vivaṭam, tasmā “vivari Bhagavā dvāran”ti vattum vatṭati. **Vihāram pavisitvāti** gandhakuṭim pavisitvā. Tasmim pana paviṭṭhamatteyeva kārāyano pañca rājakakudhabhaṇḍāni gahetvā kandhāvāraṁ gantvā viṭaṭubharū āmantesi “chattam samma ussāpehi”ti. Mayham pitā kim gatoti? Pitaram mā puccha, sace tvam na ussāpesi, tam gaṇhitvā aham ussāpemīti. “Ussāpemi sammā”ti sampaṭicchi. Kārāyano rañño ekam assañca asiñca ekameva ca paricārikaṁ itthim ṭhapetvā-- “sace rājā jīvitena atthiko, mā āgacchatu”ti viṭaṭubhassa chattam ussāpetvā tam gahetvā Sāvatthimeva gato.

367. Dhammanvayoti (CS:pg.3.243) paccakkhaññasaṅkhātassa dhammassa anunayo anumānam, anubuddhīti attho. Idāni yenassa dhammanvayena “sammāsambuddho Bhagavā”ti-ādi hoti, tam dassetuṁ **idha panāham,** **bhanteti-ādimāha.** Tattha **āpāṇakoṭikanti** pāṇoti jīvitam, tam mariyādam anto karitvā, maraṇasamayepi carantiyeva, tam na vītikkamantī vuttam hoti. “Apāṇakoṭikan”tipi pāṭho, ajīvitapariyantanti attho. (MA.89./III,353.) Yathā ekacce jīvitahetu atikkamantā pāṇakoṭikam katvā caranti, na evanti attho. **Ayampi kho me, bhanteti** Buddhasubuddhatāya dhammasvākkhātataṁ saṅghasuppaṭipannatāya ca etam evam hoti, evañhi me, bhante, ayam Bhagavati dhammanvayo hotīti dīpeti. Eseva nayo sabbattha.

369. Na viya maññe cakkhum bandhanteti cakkhum abandhante viya. Apāsādikañhi disvā puna olakanakiccam na hoti, tasmā so cakkhum na bandhati nāma. Pāsādikam disvā punappunaṁ olakanakiccam hoti, tasmā so cakkhum bandhati nāma. Ime ca apāsādikā, tasmā evamāha. **Bandhukarogo noti** kularogo. Amhākam kule jātā evarūpā hontīti vadanti. **Uḷāranti** mahesakkham. **Pubbenāparanti** pubbato aparam visesam. Tattha kasiṇaparikammaṁ katvā samāpattiṁ nibbattento uḷāram pubbe visesam sañjānāti nāma, samāpattiṁ padaṭṭhānam katvā vipassanam vaḍḍhetvā arahattam gaṇhanto uḷāram pubbato aparam visesam sañjānāti nāma.

370. Ghātetāyam vā ghātetunti ghātetabbayuttakam ghātetum. **Jāpetāyam vā jāpetunti** dhanena vā jāpetabbayuttakam jāpetum jānitum adhanam kātum. **Pabbājetāyam vā pabbājetunti** ratthato vā pabbājetabbayuttakam pabbājetum.

(MA.89./III,354.) 373. **Isidattapurāṇāti** isidatto ca purāṇo ca. Tesu eko brahmacārī, eko sadārasantuṭṭho. **Mamabhāttāti** mama santakaṁ bhattam (CS:pg.3.244) etesanti mamabhāttā. **Mamayānāti** mama santakaṁ yānam etesanti mamayānā. **Jīvikāya dātāti** jīvitavuttim dātā. **Vimāṇsamānoti** upaparikkhamāno. Tadā kira rājā niddam anokkantova okkanto viya hutvā nipajji. Atha te thapatayo “katarasmīm disābhāge Bhagavā”ti pucchitvā “asukasmīm nāmā”ti sutvā mantayimśu-- “yena sammāsambuddho, tena sīse kate rājā pādato hoti. Yena rājā, tena sīse kate Satthā pādato hoti, kim karissāmā”ti? Tato nesam etadahosi-- “rājā kuppamāno yam amhākam deti, tam acchindeyya. Na kho pana mayam sakkoma jānamānā satthāram pādato kātun”ti rājānam pādato katvā nipajjimśu. Tam sandhāya ayam rājā evamāha.

374. Pakkāmīti gandhakuṭito nikhamitvā kārāyanassa ṭhitaṭṭhānam gato, tam tattha adisvā kandhāvāraṭṭhānam gato, tatthāpi aññam adisvā tam itthim pucchi. Sā sabbam

pavattim ācikkhi. Rājā--“Na idāni mayā ekakena tattha gantabbari, Rājagahaṁ gantvā bhāgineyyena saddhiṁ āgantvā mayham rajjaṁ gaṇhissāmī”ti Rājagahaṁ gacchanto antarāmagge kaṇājakabhattañceva bhuñji, bahala-udakañca pivi. Tassa sukhumālapatikassa āhāro na sammā pariṇāmi. So Rājagahaṁ pāpuṇantopi vikāle dvāresu pihitese (**MA.89./III,355.**) pāpuṇi. “Ajja sālāyam sayitvā sve mayham bhāgineyyam passissāmī”ti bahinagare sālāya nipajji. Tassa rattibhāge uṭṭhānāni pavattim̄su, katipayavāre bahi nikkhami. Tato paṭṭhāya padasā gantuṁ asakkonto tassā itthiyā añke nipajjivā balavapaccūse kālamakāsi. Sā tassa matabhāvarī nītvā-- “dvīsu rajjesu rajjaṁ kāretvā idāni parassa bahinagare anāthasālāya anāthakālakiriyaṁ katvā nipanno mayham sāmi kosalarājā”ti-ādīni vadamānā uccāsaddena paridevitum ārabhi. Manussā sutvā rañño ārocesum. Rājā āgantvā disvā sañjānitvā āgatakāraṇam nītvā mahāparihārena sarīrakiccam karitvā “viṭaṭūbhām gaṇhissāmī”ti bherim carāpetvā balakāyaṁ sannipātesi. Amaccā pādesu patitvā--“Sace, deva, tumhākaṁ mātulo arogo assa, tumhākaṁ gantuṁ yuttarī bhaveyya, idāni pana viṭaṭūbhopī tumhe (**CS:pg.3.245**) nissāya chattam ussāpetum arahatiyevā”ti saññāpetvā nivāresum.

Dhammadetiyānīti dhammassa cittikāravacanāni. Tīsu hi ratanesu yattha katthaci cittikāre kate sabbattha katoyeva hoti, tasmā Bhagavati cittikāre kate dhammopi katova hotīti Bhagavā “dhammadetiyānī”ti āha. **Ādibrahmacariyakānīti** maggabrahmacariyassa ādibhūtāni, pubbabhāgapatiptibhūtānīti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dhammadetiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(**MA.90./III,356.**)

(M.90.) 10. Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā

375. Evaṁ me sutanti Kaṇṇakatthalasuttam. Tattha **uruññāyanti uruññāti** tassa rāṭṭhassapi nagarassapi etadeva nāmarī, Bhagavā uruññānagaraṁ upanissāya viharati. **Kaṇṇakatthale migadāyeti** tassa nagarassa avidūre kaṇṇakatthalām nāma eko ramaṇīyo bhūmibhāgo atthi, so migānam abhayatthāya dinnattā migadāyoti vuccati, tasmiṁ kaṇṇakatthale migadāye. **Kenacideva karaṇīyenāti** na aññena, Anantaratasutte vuttakaraṇīyenēva. **Somā ca bhaginī sakulā ca bhaginīti** imā dve bhaginiyo rañño pajāpatiyo. **Bhattābhīhāreti** bhattam abhiharaṇaṭṭhāne. Rañño bhuñjanaṭṭhānañhi sabbāpi orodhā kaṭacchu-ādīni gahetvā rājānam upaṭṭhātum gacchanti, tāpi tatheva agamaṁsu.

376. Kim pana, mahārājāti kasmā evamāha? Rañño garahaparimocanattham. Evañhi parisā cinteyya-- “Ayan rājā āgacchamānova mātugāmānaṁ sāsanām āroceti, mayam attano dhammatāya Bhagavantam daṭṭhum āgatoti maññāma, ayan pana mātugāmānaṁ sāsanām gahetvā āgato, mātugāmadāso maññī, esa pubbepi imināva kāraṇena āgacchatī”ti. Pucchito pana so attano āgamanakāraṇam kathessati, evamassa ayam garahā na uppajjissatī garahamocanattham evamāha.

378. Abhudāhāsīti (**CS:pg.3.246**) kathesi. (**MA.90./III,357.**) **Sakideva sabbam** **ussati sabbam dakkhitīti** yo ekāvajjanena ekacittena atītānāgatapaccuppannam sabbam ussati vā dakkhitī vā, so natthīti attho. Ekena hi cittena atītaṁ sabbam jānissāmīti

āvajjivāpi atītaṁ sabbaṁ jānitum na sakkā, ekadesameva jānāti.

Anāgatapaccuppannam pana tena cittena sabbeneva sabbaṁ na jānātīti. Esa nayo itaresu. Evam ekacittavasenāyam pañho kathito. **Heturūpanti** hetusabhāvam kāraṇajātikam. **Saheturūpanti** sakāraṇajātikam. **Samparāyikāham, bhanteti** samparāyaguṇam aham, bhante, pucchāmi.

379. Pañcimāni imasmim Sutte pañca padhāniyaṅgāni lokuttaramissakāni kathitāni. Kathinaṅgaṇavāsī Cūṭasamuddatthero pana --“Tumhākaṁ, bhante, kiṁ ruccati”ti vutte “mayhaṁ lokuttarānevāti ruccati”ti āha. **Padhānavemattatānti** padhānanānattam. Aññādisameva hi puthujjanassa padhānaṁ, aññādisaṁ sotāpannassa, aññādisaṁ sakadāgāmino, aññādisaṁ anāgāmino, aññādisaṁ arahato, aññādisaṁ asītimahāsāvakānaṁ, aññādisaṁ dvinnam aggasāvakānaṁ, aññādisaṁ paccekabuddhānaṁ, aññādisaṁ sabbaññubuddhānaṁ. Puthujjanassa padhānaṁ sotāpannassa padhānaṁ na pāpuṇāti ...pe... paccekabuddhassa padhānaṁ sabbaññubuddhassa padhānaṁ na pāpuṇāti. Imamatthaṁ sandhāya “padhānavemattataṁ vadāmī”ti āha. **Dantakāraṇam gaccheyyunti** yam akūṭakaraṇam, (MA.90./III,358.) anavacchindanam dhrassa acchindananti dantesu kāraṇam dissati, tam kāraṇam upagaccheyyunti attho. **Dantabhūmīnti** dantehi gantabbabhūmīm.

Assaddhoti-ādīsu puthujjanasotāpannasakadāgāmi-anāgāmino cattāropi assaddhā nāma. Puthujjano hi sotāpannassa saddhaṁ appattoti assaddho, sotāpanno sakadāgāmissa, sakadāgāmī anāgāmissa, anāgāmī arahato saddham appattoti assaddho, ābādho arahatopi uppajjatīti pañcapi **bahvābādhā nāma** honti. Ariyasāvakassa pana saṭho māyāvīti nāmarūpa natthi. Teneva thero-- “pañca padhāniyaṅgāni lokuttarāni kathitānīti mayhaṁ ruccati”ti āha. Assakhaṇūkasuttante pana-- “tayo ca, bhikkhave, assakhaṇūke tayo ca purisakhaṇūke desessāmī”ti (a.ni.3.141) ettha ariyasāvakassāpi sambodhināmaṁ āgatam (CS:pg.3.247) tassa vasena lokuttaramissakā kathitāti vuttam. Puthujjano pana sotāpattimaggavīryam asampatto ...pe... anāgāmī arahattamaggavīryam asampattoti kusītopi assaddho viya cattārova honti, tathā duppañño.

Evam panetha opammasaṁsandanam veditabbam-- adantahatthi-ādayo viya hi maggapadhānarahito puggalo. Dantahatthi-ādayo viya maggapadhānavā. Yathā adantā hatthi-ādayo kūṭākāram akatvā avicchinditvā dhuram apātetvā dantagamanam vā gantum dantabhūmīm vā pattum na sakkonti, evamevaṁ maggapadhānarahito maggapadhānavatā pattabbaṁ pāpuṇitum nibbattetabbam guṇam nibbattetum na sakkoti. Yathā pana dantahatthi-ādayo kūṭākāram akatvā avicchinditvā dhuram apātetvā dantagamanam vā gantum dantabhūmīm vā pattum sakkonti (MA.90./III,359.)

evamevaṁ maggapadhānavā maggapadhānavatā pattabbaṁ pāpuṇitum nibbattetabbam guṇam nibbattetum sakkoti. Idam vuttam hoti-- “sotāpattimaggapadhānavā sotāpattimaggapadhānavatā pattokāsaṁ pāpuṇitum nibbattetabbam guṇam nibbattetum sakkoti ...pe... arahattamaggapadhānavā arahattamaggapadhānavatā pattokāsaṁ pāpuṇitum nibbattetabbam guṇam nibbattetum sakkoti”ti.

380. Sammappadhānāti maggapadhānenā sammappadhānā. **Na kiñci nānākaraṇam vadāmi yadidam vimuttiyā vimuttinti** yam ekassa phalavimuttiyā itarassa phalavimuttim ārabba nānākaraṇam vattabbaṁ siyā, tam na kiñci vadāmīti attho. **Acciyā vā accinti** acciyā vā accimhi. Sesapadadvayepi eseva nayo, bhummatthe hi etam upayogavacanam. **Kiṁ pana tvam, mahārājāti**, mahārāja, kiṁ tvam? “Santi devā cātumahārājikā, santi devā tāvatimsā ...pe... santi devā paranimmitavasavattino,

santi devā tatuttarīn”ti evam devānam atthibhāvam na jānāsi, yena evam vadesīti. Tato atthibhāvam jānāmi, manussalokam pana āgacchanti (MA.90./III,360.)

nāgacchantīti idam pucchanto **yadi vā te, bhanteti**-ādimāha. **Sabyābajjhāti** sadukkhā, samucchchedappahānenā appahīnacetasikadukkhā. **Āgantāro**ti upapattivasena āgantāro. **Abyābajjhāti** samucchinnadukkhā. **Anāgantāro**ti upapattivasena anāgantāro.

381. Pahotīti (CS:pg.3.248) sakkoti. Rājā hi puññavantampi lābhāsakkārasampannam yathā na koci upasaṅkamati, evam karonto tamhā ṭhānā cāvetum sakkoti. Tam apuññavantampi sakalagāmam piṇḍāya caritvā yāpanamattam alabhamtam yathā lābhāsakkārasampanno hoti, evam karonto tamhā ṭhānā cāvetum sakkoti. Brahmaçariyavantampi itthīhi saddhim sampayojetvā sīlavīnāsam pāpentō balakkārena vā uppabbājento tamhā ṭhānā cāvetum sakkoti. Abrahmacariyavantampi sampannakāmaguṇam amaccam bandhanāgāram pavesetvā itthīnam mukhampi passitum adento tamhā ṭhānā cāveti nāma. Raṭṭhato pana yam icchatī, tam pabbājeti nāma.

Dassanāyapi nappahontīti kāmāvacare tāva abyābajjhē deve sabyābajjhā devā cakkhuviññāṇadassanāyapi nappahonti. Kasmā? Arahato tattha ṭhānābhāvato. Rūpāvacare pana ekavimānasmiṃyeva tiṭṭhanti ca nisīdanti cāti cakkhuviññāṇadassanāya pahonti, etehi diṭṭham pana sallakkhitam paṭividdham lakkhaṇam daṭṭhum sallakkhitum paṭivijjhiturū (MA.90./III,361.)

na sakkontī ñāṇacakkhunā dassanāya nappahonti, uparideve ca cakkhuviññāṇadassanenāpīti.

382. Ko nāmo ayaṁ, bhanteti rājā theram jānantopi ajānanto viya pucchatī. Kasmā? Pasamsitukāmatāya. **Ānandarūpoti** ānandasabhāvo. Brahma-pucchāpi vuttanayeneva veditabbā. **Atha kho aññataro purisoti** sā kira kathā viṭaṭubheneva kathitā, te “tayā kathitā, tayā kathitā”ti kūpitā aññamaññam imasmiṃyeva ṭhāne attano attano balakāyam utṭhāpetvā kalahampi kareyyunti nivāraṇattham so rājapuriso etadavoca. Sesam sabbattha uttānameva. Ayaṁ pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5.Brāhmaṇavaggo

(M.91.)1.Brahmāyusuttavaṇṇanā

383. Evaṁ (CS:pg.3.249) **me sutanti** Brahmāyusuttam. Tattha **mahatā bhikkhusaṅghena saddhīti mahatāti** guṇamahattenapi mahatā, saṅkhyāmahattenapi. So hi bhikkhusaṅghē guṇehipī mahā ahosi appicchatādiguṇasamannāgatattā, saṅkhyāyapi mahā pañcasatasāṅkhyattā. Bhikkhūnam saṅghena **bhikkhusaṅghena**, diṭṭhisilasāmaññasaṅghātasaṅkhātena samanagaṇenāti attho. **Saddhīti** ekato. **Pañcamattehi bhikkhusatehīti** pañca mattā etesanti pañcamattāni. Mattāti pamāṇam vuccati, tasmā yathā (MA.91./III,362.) bhojane mattaññūti vutte bhojane mattam jānāti

pamāṇam jānātīti attho hoti, evamidhāpi tesam bhikkhusatānam pañcamattā pañcapamāṇanti evamattho daṭṭhabbo. Bhikkhūnam satāni bhikkhusatāni. Tehi **pañcamattehi bhikkhusatehi.**

Vīsavassasatikoti vīśādhikavassasatiko. **Tiṇṇam vedānantī** iruvedayajurvedasāmavedānam. Oṭṭhapahatakaraṇavasena pāram gatotī **pāragū.** Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānam, nighaṇḍūti** nāmanighaṇṭurukkhādīnam vevacanappakāsakam sattham. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnam upakārāya sattham. Saha akkharappabhedena **sakkharappabhedānam.** **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapāñcamānanti** āthabbaṇavedam catuttham katvā “itiha āsa itiha āsā”ti īdisavacanappaṭisaiṇyutto purāṇakathāsaṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapāñcamā, tesam **itihāsapāñcamānam.** Padañca tadavasesañca byākaraṇam adhīyati pavedeti cāti **padako veyyākaraṇo.** **Lokāyatam** vuccati vitaṇḍavādasattham. (MA.91./III,363.)

Mahāpurisalakkhaṇanti mahāpurisānam Buddhādīnarī lakkhaṇadīpakam dvādasasahassaganthappamāṇam sattham, yattha solasasahassagāthāparimāṇāya **Buddhamantā** nāma ahesum, yesam vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā Buddhā nāma honti, iminā pacceka-buddhā nāma honti, iminā dve aggasāvakā, asītimahāsāvakā, Buddhamātā, Buddhapitā, aggupatīhāko, aggupatīhāyikā, rājā cakkavattī”ti ayaṁ viseso (CS:pg.3.250) ñāyati. **Anavayoti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttam hoti. Avayo nāma yo tāni athato ca ganthato ca sandhāretum na sakkoti. **Assosi khoti**-ādīsu yam vattabbam siyā, tam Sāleyyakasutte (ma.ni.1.439ādayo) vuttameva.

384. Ayam tātāti ayam mahallakatāya gantūm asakkonto māṇavam āmantetvā evamāha. Apica esa brāhmaṇo cintesi “imasmiṁ loke ‘ahaṁ Buddho ahaṁ Buddho’ti uggatassa nāmarī gahetvā bahū janā vicaranti, tasmā na me anussavamatteneva upasaṅkamitum yuttam. Ekaccañhi upasaṅkamantassa apakkamanampi garu hoti, anatthopi uppajjati. Yaṁnūnāhaṁ mama antevāsikarī pesetvā ‘Buddho vā no vā’ti jānitvā upasaṅkameyyan”ti tasmā māṇavam āmantetvā “Ayam tātā”ti-ādimāha. **Tam bhavantanti** tassa bhavato. **Tathā santāmyevāti** tathā satoyeva. Idañhi itthambhūtākhyānatthe upayogavacanam. (MA.91./III,364.) **Yathā kathām panāham, bhoti** ettha kathām panāham, bho, tam bhavantam Gotamam jānissāmi, yathā sakkā so ñātum, tathā me ācikkhāti attho. **Yathāti** vā nipātamattamevetam. **Kathanti** ayaṁ ākārapucchā, kenākārenāhaṁ bhavantam Gotamam jānissāmīti attho.

Evaṁ vutte kira nām upajjhāyo-- “Kim tvam, tāta, pathaviyam ṛhito pathavim na passāmīti viya candimasūriyānam obhāse ṛhito candimasūriye na passāmīti viya vadasi”ti-ādīni vatvā jānanākāram dassento **āgatāni kho tātāti-ādimāha.** Tattha **mantesūti** vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva suddhāvāsā devā vedesu lakkhaṇāni pakkhipitvā “Buddhamantā nāma ete”ti brāhmaṇavesena vede vācenti “tadanusārena mahesakkhā sattā Tathāgataṁ jānissantī”ti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana Tathāgate anukkamena antaradhāyanti, tena etarahi natthi. **Mahāpurisassāti** pañidhisamādānañāṇakaruṇādiguṇamahato purisassa. **Dveyeva gatiyoti** dve eva niṭṭhā Kāmañcāyam gatisaddo-- “Pañca kho imā (CS:pg.3.251) Sāriputta, gatiyo”ti-ādīsu (ma.ni.1.153) bhavabhede vattati, “gati migānam pavanan”ti-ādīsu (pari.339) nivāsaṭṭhāne, “evaṁ adhimattagatimanto”ti-ādīsu (ma.ni.1.161) paññāya, “gatigatan”ti-ādīsu visaṭṭabhāve, idha pana niṭṭhāyam vattatīti veditabbo. Tattha kiñcāpi

yehi samannāgato (MA.91./III,365.) rājā hoti, na teheva Buddho hoti, jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tena vuttam-- “yehi samannāgatassā”ti. **Sace agāram** **ajjhāvasatīti** yadi agāre vasati, rājā hoti cakkavattī. Catūhi acchariyadhammehi saṅghavatthūhi ca lokam rañjanato **rājā**. Cakkaratanam vatteti, catūhi sampatticakkehi vatteti, tehi ca param vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānam vatto etasmim atthīti **cakkavattī**. Ettha ca rājāti sāmaññam, cakkavattīti visesanam. Dhammena caratīti **dhammiko**, ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjam labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**. Parahitadhammadakarañena vā **dhammiko**, attahitadhammadakarañena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto**, catusamuddantāya catubbidhadīpabhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhattam kopādipaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijesīti **vijitāvī**. **Janapadatthāvariyyappattotī** janapade thāvarabhāvam dhuvabhāvam patto, na sakkā kenaci cāleturū, janapado vā tamhi thāvariyyappatto anussukko sakammanirato acalo asampavedhīti janapadatthāvariyyappatto. **Seyyathidanti** nipāto, tassa tāni katamānīti attho. **Cakkaratananti**-ādīsu cakkañca tam ratijananatthena ratanañcāti **cakkaratanam**. Eseva nayo sabbattha.

(MA.91./III,366.) Imesu pana ratanesu ayam cakkavattirājā cakkaratanena ajitam jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukham anuvicarati, pariñāyakaratanena vijitamanurakkhati, sesehi upabhogasukhamanubhavati. Pañhamena cassa ussāhasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo, pacchimena mantasattiyogo suparipuṇṇo hoti, itthimañiratanehi tividhasattiyogaphalam. So itthimañiratanehi bhogasukhamanubhavati, sesehi (CS:pg.3.252) issariyasukham. Visesato cassa purimāni tīni adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekam amohakusalamūlajanitakammānubhāvētī veditabbam. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana bojjhañgasamayutte ratanasuttassa (sañ.ni.5.222-223) upadesato gahetabbo. Apica bālapaṇḍitasuttepi (ma.ni.3.255) imesam ratanānam uppattikkamena saddhim vanñanā āgamissati.

Parosahassanti atirekasahassam. **Sūrāti** abhīrukajātikā. **Vīrañgarūpāti** devaputtasadisakāyā, evam tāva eke vanñayanti, ayam panetha sabhāvo-- **vīrāti** uttamasūrā vuccanti. Vīrānam aṅgam vīrañgam, vīrakāraṇam vīriyanti vuttam hoti. Vīrañgam rūpam etesanti **vīrañgarūpā**, vīriyamayasarīrā viyāti vuttam hoti.

(MA.91./III,367.) **Parasenappamaddanāti** sace pañimukham tittheyya parasenā, tam madditum samaththāti adhippāyo. **Dhammenāti** “pāṇo na hantabbo”ti-ādinā pañcasīladhammena.

Arahām hoti sammāsambuddho loke vivaṭṭacchadoti etha rāgadosamohamānadiṭhi-avijjāduccaritachadanehi sattahi pañicchanne kilesandhakāraloke tam chadanam vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti **vivaṭṭacchado**. Tattha pañhamena padena pūjārahatā, dutiyena tassā hetu yasmā sammāsambuddhoti, tatiyena Buddhattachetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti **vivaṭṭacchado**, vattařahito chadanarahito cāti vuttam hoti. Tena arahām vattařbhāvena, sammāsambuddho chadanābhāvētī evam purimapadadvayasseva hetudvayaṁ vuttam hoti. Dutiyavesārajjena cettha purimasiddhi, pañhamena dutiyasiddhi, tatiyatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimañca dhammacakkhum, dutiyam Buddhacakkuṁ, tatiyam samantacakkuṁ sādhetītipi veditabbam. **Tvam** **mantānam paṭiggahetāti** imināssa sūrabhāvam janeti.

385. Sopi tāya ācariyakathāya lakkhañesu vigatasammoho ekobhāsajāto viya

Buddhamante sampassamāno **evam, bhoti** āha. Tassattho-- yathā, bho, marū tvaṁ vadasi, evam karissāmīti. (MA.91./III,368.) **Samannesīti** gavesi, ekam dveti vā gaṇayanto samānayi. **Addasā khoti** (CS:pg.3.253) katham addasa? Buddhānañhi nisinnānam vā nipannānam vā koci lakkhaṇam pariyesitum na sakkoti, ṭhitānam pana caṅkamantānam vā sakkoti. Tasmā lakkhaṇapariyesanattham āgatam disvā Buddhā uṭṭhāyāsanā tiṭṭhanti vā caṅkamam vā adhiṭṭhahanti. Iti lakkhaṇadassanānurūpe iriyāpathē vattamānassa addasa. **Yebhuyenāti** pāyena, bahukāni addasa, appāni na addasāti attho. Tato yāni na addasa, tesam dīpanattham vuttam īhapetvā dveti.

Kaṅkhatīti “Aho vata passeyyan”ti patthanam uppādeti. **Vicikicchatīti** tato tāni vicinanto kicchatīti na sakkoti daṭṭhum. **Nādhimuccatīti** tāya vicikicchāya sanniṭṭhānam na gacchati. **Na sampaśidatīti** tato “paripuṇḍalakkhaṇo ayan”ti Bhagavati pasādaṁ nāpajjati. Kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anadhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālussiyabhāvo. **Kosohitēti** vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyheti** aṅgajāte. Bhagavato hi vāraṇasseva kosohitavatthaguyham suvaṇṇavaṇṇam padumagabbhasamānam, tam so vatthapaticchannattā, antomukhagatāya (MA.91./III,369.) ca jivhāya pahūtabhāvarūpam asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahosi vicikicchī.

Atha kho Bhagavāti atha Bhagavā cintesi-- “sacāham imassa etāni dve lakkhaṇāni na dassessāmi, nikkaṅkho na bhavissati. Etassa kaṅkhāya sati ācariyopissa nikkaṅkho na bhavissati, atha mām dassanāya na āgamissati, anāgato dhammarūpam na sossati, dhammarūpam asuṇanto tīṇi sāmaññaphalāni na sacchikarissati. Etasmim pana nikkaṅkhe ācariyopissa nikkaṅkho mām upasaṅkamitvā dhammarūpam sutvā tīṇi sāmaññaphalāni sacchikarissati. Etadatthamyeva ca mayā pāramiyo pūritā. Dassessāmissa tāni lakkhaṇānī”ti.

Tathārūpam iddhābhisaṅkhāramakāsi. Kathamrūpam? Kimettha aññena vattabbaṁ? Vuttametam Nāgasenatthereneva milindaraññā puṭṭhena--

Āha ca dukkarām, bhante nāgasena, Bhagavatā katanti. Kiri mahārājāti? Mahājanena hirikaraṇokāsaṁ brahmāyubrāhmaṇassa ca antevāsi-uttarassa ca bāvariyyassa antevāśīnam solasabrahmaṇānañca selassa ca brāhmaṇassa antevāśīnam tisatamāṇavānañca dassesi, bhanteti. Na, mahārāja, Bhagavā guyham (CS:pg.3.254) dasseti, chāyam Bhagavā dasseti, iddhiyā abhisāṅkhāritvā nivāsananivattham kāyabandhanabaddham cīvarapārūtam chāyārūpakamattarūpam dassesi mahārājāti. Chāyam diṭṭhe sati diṭṭhoyeva. Nanu, bhanteti? Tiṭṭhatetam, mahārāja, hadayarūpam disvā bujjhanakasatto bhaveyya, hadayamarūpam (MA.91./III,370.) nīharitvā dasseyya sammāsambuddhoti. Kalosi, bhante nāgasenāti.

Ninnāmetvāti nīharitvā. **Anumasīti** kathinasūciṁ viya katvā anumajji. Tathā karaṇena cettha mudubhāvo, kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo, nāsikasotānumasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsitoti veditabbo. **Ubhopi** **kaṇṇasotānīti**-ādīsu cettha Buddhānam kaṇṇasotesu malaṁ vā jallikā vā natthi, dhovitvā ṭhāpitaratapanālikā viya honti, tathā nāsikasotesu, tānipi hi suparikammakatakañcanapanālikā viya ca manīpanālikā viya ca honti. Tasmā jivham nīharitvā kathinasūciṁ viya katvā mukhapariyante upasaṅharanto dakkhiṇakanṇasotam pavesetvā tato nīharitvā vāmaṇakanṇasotam pavesesi, tato nīharitvā dakkhiṇānāsikasotam pavesetvā tato nīharitvā vāmanāsikasotam pavesesi, tato nīharitvā puthulabhāvam dassento rattavalāhakena aḍḍhacandarūpam viya ca suvaṇṇapattarūpam viya ca rattakambalapaṭalena vijjujotasadisāya jivhāya kevalakappam nalāṭamaṇḍalam

paṭicchādesi.

Yamnūnāhanti kasmā cintesi? Ahañhi mahāpurisalakkhaṇāni samannesitvā gato “diṭṭhāni te, tāta, mahāpurisalakkhaṇāni”ti ācariyena pucchito “Āma, ācariyā”ti vattum sakkhissāmi. Sace pana marū “kiriyaṅkaraṇamassa kīdisan”ti (**MA.91./III,371.**) pucchissati tam vattum na sakkhissāmi, na jānāmīti vutte pana ācariyo kujjhissati “nanu tvām mayā sabbampetam jānanatthāya pesito, kasmā ajānitvā āgatosī”ti, tasmā yannūnāhanti cintetvā anubandhi. Bhagavā nhānaṭṭhānam mukhadhovanaṭṭhānam sarīrapatijagganaṭṭhānam rājarājamahāmattādīnam orodhehi saddhim parivāretvā nisinnāṭṭhānanti imāni cattāri ṭhānāni ṭhapetvā sesaṭṭhānesu antamaso ekagandhakuṭiyampi okāsamakāsi.

Gacchante (**CS:pg.3.255**) gacchante kāle-- “Ayaṁ kira brahmāyubrāhmaṇassa māṇavo uttaro nāma ‘buddho vā no vā’ti Tathāgatassa Buddhabhāvam vīmaṁsanto carati, Buddhavīmaṁsako nāmāyan”ti pākaṭo jāto. Yamhi yamhi ṭhāne Buddhā vasanti, pañca kiccāni katāneva honti, tāni heṭṭhā dassitāneva Tattha pacchābhattarān alaṅkatadhammāsane nisīditvā dantakhacitam cittabījanīm gahetvā mahājanassa dhammān desente Bhagavati uttaropi avidūre nisīdati. Dhammassavanapariyosāne saddhā manussā svātanāya Bhagavantaṁ nimantetvā māṇavampi upasaṅkamitvā evam vadanti -- “tāta, amhehi Bhagavā nimantito, tvampi Bhagavatā saddhim āgantvā amhākarān gehe bhattarān gaṇheyāsī”ti. Punadivase Tathāgato bhikkhusaṅghaparivuto gāmām pavisati, uttaropi padavāre padavāre pariggaṇhanto padānupadiko anubandhati. Kulageham paviṭṭhakāle dakkhiṇodakaggahaṇān ādim katvā sabbam olokento nisīdati. Bhattakiccāvasāne Tathāgatassa pattarān bhūmiyān ṭhapetvā nisinnakāle māṇavakassa pātarāsabhattām sajjenti. So ekamante nisinno bhuñjitvā puna āgantvā satthu santike ṭhatvā bhattānumodanām sutvā Bhagavatā saddhimyeva vihāram gacchati.

Tattha Bhagavā bhikkhūnam bhattakiccapariyosānam āgamento gandhamāṇḍalamāle nisīdati. Bhikkhūhi (**MA.91./III,372.**) bhattakiccam katvā pattacīvaraṁ paṭisāmetvā āgamma vanditvā kāle ārocite Bhagavā gandhakuṭīm pavisati, māṇavopi Bhagavatā saddhimyeva gacchati. Bhagavā parivāretvā āgataṁ bhikkhusaṅgham gandhakuṭippamukhe ṭhito ovaditvā uyyojetvā gandhakuṭīm pavisati, māṇavopi pavisi. Bhagavā khuddakamañce appamattakām kālān nisīdati, māṇavopi avidūre olokento nisīdati. Bhagavā muhuttam nisīditvā sīsokkamanān dasseti,-- “bphoto Gotamassa vihāravelā bhavissat”ti māṇavo gandhakuṭidvāram pidahanto nikhamitvā ekamantaram nisīdati. Manussā purebhattam dānam datvā bhuttapātarāsā samādinna-uposathaṅgā suddhuttarāsaṅgā mālāgandhādihatthā dhammān sunissāmāti vihāram āgacchanti, cakkavattino khandhāvāraṭṭhānam viya hoti.

Bhagavā muhuttam sīhaseyyam kappetvā vuṭṭhāya pubbabhāgena paricchinditvā samāpattiṁ samāpajjati. Samāpattito vuṭṭhāya mahājanassa āgatabhāvarān ñatvā (**CS:pg.3.256**) gandhakuṭito nikhamma mahājanaparivuto gandhamāṇḍalamālam gantvā paññattavarabuddhāsanagato parisāya dhammān deseti. Māṇavopi avidūre nisīditvā-- “Kim nu kho samaṇo Gotamo gehassitavasena parisām ussādento vā apasādento vā dhammān deseti, udāhu no”ti akkharakkharam padam padam pariggaṇhāti. Bhagavā tathāvidham kathaṇ akathetvāva kālān ñatvā desanān niṭṭhāpesi. Māṇavo iminā niyāmena pariggaṇhanto satta māse ekato vicaritvā Bhagavato kāyadvārādīsu aṇumattampi avakkhalitaṇ na addasa. Anacchariyañcetam, yam Buddha bhūtassa (**MA.91./III,373.**) manussabhūto māṇavo na passeyya, yassa bodhisattabhūtassa chabbassāni padhānabhūmiyam amanussabhūto māro devaputto

gehassitavitakkamattampi adisvā Buddhabhūtam ekasāmīvaccharām anubandhitvā kiñci apassanto--

“Satta vassāni Bhagavantām, anubandhim padāpadam;

Otāram nādhigacchissām, sambuddhassa satīmato”ti. (su.ni.448)--

Ādigāthāyo vatvā pakkāmi. Tato māṇavo cintesi -- “Aham bhavantam Gotamam satta māse anubandhamāno kiñci vajjam na passāmi. Sace panāham aññepi satta māse satta vā vassāni vassasatam vā vassasahassam vā anubandheyam, nevassa vajjam passeyyam. Ācariyo kho panassa me mahallako, yogakkhemam nāma na sakkā jānitum. Samanassa Gotamassa sabhāvaguñeneva Buddhabhāvam vatvā mayham ācariyassa ārocessāmī”ti Bhagavantam āpucchitvā bhikkhusaṅgham vanditvā nikkhami.

Ācariyassa santikañca pana gantvā-- “kacci, tāta uttara, tam bhavantam Gotamam tathāsantañyeva saddo abbhuggato”ti pucchito, “Ācariya, kim vadesi? Cakkavālam atisambādham, bhavaggam atinīcam, tassa hi, bhotu Gotamassa ākāsam viya apariyanto gunagāṇo. Tathāsantañyeva, bho, tam bhavantam Gotaman”ti-ādīni vatvā yathādiṭṭhāni dvattimānamahāpurisalakkhañāni paṭipātiyā ācikkhitvā kiriyasamācāram ācikkhi. Tena vuttam-- “Atha kho uttaro māṇavo ...pe... ediso ca ediso ca bhavam Gotamo tato ca bhiyyo”ti.

(MA.91./III,374.) 386. Tattha (CS:pg.3.257) **suppatiṭṭhitapādoti** yathā hi aññesam bhūmiyam pādaṁ ṭhapentānam aggatalam vā pañhi vā passam vā paṭhamam phusati, vemajjhām vā pana chiddam hoti, ukkipantānampi aggatalādīsu ekakoṭṭhāsova paṭhamam uṭṭhahati, na evam tassa. Tassa pana suvaṇṇapādudukatalam viya ekappahāreneva sakalam pādatalam bhūmirūpam phusati, bhūmito uṭṭhahati. Tasmā “suppatiṭṭhitapādo kho pana so bhavam Gotamo”ti vadati.

Tatridam Bhagavato suppatiṭṭhitapādatāya-- sacepi hi Bhagavā anekasataporisam narakam akkamissāmīti pādaṁ nīharati, tāvadeva ninnaṭṭhānam vātāpūritam viya kammārabhastam unnamitvā pathavīsamam hoti, unnataṭṭhānampi anto pavisati. Dure akkamissāmīti abhinīharantassa sineruppamāṇopī pabbato seditavettañkuro viya namitvā pādasamīpam āgacchat. Tathā hissa yamakapātiñhāriyam katvā yugandharapabbataṁ akkamissāmīti pāde abhinīharato pabbato namitvā pādasamīparūpāgato, so tam akkamitvā dutiyapādena tāvatimānsabhavanam akkami. Na hi cakkalakkhañena patiṭṭhātabbaṭṭhānam visamam bhavitum sakkoti. Khāṇu vā kaṇḍako vā sakkharakathalā vā uccārapassāvo vā khelasiñghānikādīni vā purimatarāva apagacchanti, tattha tattheva ca pathavīm pavisanti. Tathāgatassa hi sīlatejena paññātejena dhammatejena dasannam pāramīnam ānubhāvena (MA.91./III,375.) ayam mahāpathavī samā mudu pupphābhikīñā hoti. Tatra Tathāgato samam pādaṁ nikhipati, samam uddharati, sabbāvantehi pādatalehi bhūmirūpam phusati.

Cakkānīti dvīsu pādesu dve cakkāni. Tesam arā ca nemī ca nābhi ca pāliyam vuttāva. **Sabbākāraparipūrānīti** iminā pana ayam viseso veditabbo-- tesam kira cakkānam pādatalassa majhe nābhi dissati, nābhiparicchinnā vāṭalekhā dissati, nābhimukhāparikkhepapāṭṭo dissati, panālīmukham dissati, arā dissanti, aresu vāṭalekhā dissanti, nemī dissanti, nemimañkā dissanti. Idam tāva pāli-āgatameva.

Sambahulavāro pana anāgato, so evam datṭhabbo-- satti siri vaccho nandi sovattiko vaṭāñsako vaḍḍhamānakam macchayugalam bhaddapīṭham añkusam (CS:pg.3.258) tomaro pāsādo toraṇam setacchattam khaggo tālavantam morahatthako vālabījanī uphīsam patto maṇi kusumadāmam nīluppalam rattuppalam setuppalam padumam puṇḍarīkaṁ puṇṇaghaṭo puṇṇapāti samuddo cakkavālo himavā sineru candimasūriyā nakkhattāni cattāro mahādīpā dveparittadīpasahassāni, antamaso cakkavattirañño parisam

upādāya sabbo cakkalakkhanasseva parivāro.

(MA.91./III,376.) **Āyatapañhīti** dīghapanhi, paripuṇṇapañhīti attho. Yathā hi aññesam aggapādo dīgho hoti, pañhimatthake jaṅghā patiṭṭhāti, pañhi tacchetvā ṭhapitā viya hoti, na evam Tathāgatassa Tathāgatassa pana catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāsā aggapādo hoti, tatiye koṭṭhāse jaṅghā patiṭṭhāti, catutthe koṭṭhāse āraggena vaṭṭetvā ṭhapitā viya rattakambale genḍukasadisā pañhi hoti.

Dīgaṅgulīti yathā aññesam kāci aṅguli dīghā hoti, kāci rassā, na evam Tathāgatassa. Tathāgatassa pana makkaṭasasseva dīghahatthapādaṅguliyo mūle thūlā anupubbena gantvā agge tanukā niyyāsatelena madditvā vaṭṭitaharitālavaṭṭisadisā honti. Tena vuttam “dīgaṅgulī”ti.

Mudutalunahatthapādoti sappimañde osādetvā ṭhapitam satavāravihatakappāsapaṭalam viya mudū, jātamattakumārassa viya ca niccakālam talunā ca hatthapādā assāti mudutalunahatthapādo.

Jālahatthapādoti na cammena paṭibaddha-aṅgulantaro. Ediso hi phaṇahatthako purisadosena upahato pabbajjampi na labhati. Tathāgatassa pana catasso hatthaṅguliyo pañcapi pādaṅguliyo ekappamāṇā honti, tāsam ekappamāṇattāya yavalakkhaṇam aññamaññam paṭivijjhītī tiṭṭhati. Athassa hatthapādā kusalena vaḍḍhakinā yo jitajālavātapānasadisā honti. Tena vuttam “jālahatthapādo”ti.

Uddham patiṭṭhitagoppakattā ussaṅkhā pādā assāti (MA.91./III,377.) **ussaṅkhpādo.** Aññesañhi piṭṭhipāde goppakā honti. Tena tesam pādā āñibaddhā viya thaddhā honti, na yathāsukham parivattanti, gacchantānam pādatalāni na dissanti (CS:pg.3.259) Tathāgatassa pana abhiruhitvā upari goppakā patiṭṭhahanti. Tenassa nābhito paṭṭhāya uparimakāyo nāvāya ṭhāpitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti, adhokāyova iñjati. Sukhena pādā parivattanti. Puratopi pacchatopi ubhayapassesupi ṭhatvā passantānam pādatalāni paññāyanti, na hatthīnam viya pacchatoyeva.

Eṇijaṅghoti eñimigasadisaṅgo marisussadena paripuṇṇajaṅgo, na ekato baddhapiṇḍikamarīśo samantato samasaṇṭhitena marīṣena parikkhittāhi suvaṭṭitāhi sāligabbhasadisāhi jaṅghāhi samannāgatoti attho.

Anonamantoti anamanto. Etenassa akhujja-avāmanabhāvo dīpito. Avasesajanā hi khujjā vā honti vāmanā vā, khujjānam uparimakāyo aparipuṇṇo hoti, vāmanānam heṭṭhimakāyo. Te aparipuṇṇakāyattā na sakkonti anonamantā jaṇṇukāni parimajjituṁ. Tathāgato pana paripuṇṇa-ubhayakāyattā sakkoti.

Usabhadvāraṇādīnam viya suvaṇṇapadumakaṇṇikasadise kose ohitam paṭicchannam vatthaguyham assāti **kosohitavatthaguyho.** **Vatthaguyhanti** vatthena gūhitabbam aṅgajātām vuccati.

Suvaṇṇavaṇṇoti jāthiheṅgulakena majjītvā dīpidāṭhāya ghaṁsitvā gerukaparikammarī katvā ṭhāpitaghānasuvaṇṇarūpakaṣadisoti attho. Etenassa ghanasiniddhasaṇhasaṇīratām dassetvā chavivaṇṇadassanathām **kañcanasannibhattacoti** vuttam, purimassa vā vevacanameva etam.

(MA.91./III,378.) **Rajojallanti** rajo vā malaṁ vā. **Na upalimpatīti** na laggati, padumopalāsato udakabindu viya vivatṭati. Hatthadhovanapādadadhovanādīni pana utuggahaṇatthāya ceva dāyakānam puññaphalatthāya ca Buddhā karonti, vattasīsenāpi ca karontiyeva. Senāsanām pavasantena hi bhikkhunā pāde dhovitvā pavisitabbanti vuttametaṁ.

Uddhaggalomoti āvatṭapariyosāne uddhaggāni hutvā mukhasobham ullokayamānāni viya ṭhitāni lomāni assāti uddhaggalomo.

Brahmujugattoti (CS:pg.3.260) brahmā viya ujugatto, ujumeva uggatadīghasarīro. Yebhuyyena hi sattā khandhe kaṭiyam jāṇūṣūti tīsu ṭhānesu namanti. Te kaṭiyam namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu purato. Dīghasarīrā paneke passavaṅkā honti, eke mukham unnāmetvā nakkhattāni gaṇayantā viya caranti, eke appamāṁsalohitā sūlasadisā honti, pavedhamānā gacchanti. Tathāgato pana ujumeva uggaṇtvā dīghappamāṇo devanagare ussitasuvaṇṇatoraṇam viya hoti.

Sattussadoti dve hatthapiṭṭhiyo dve pādapiṭṭhiyo dve arṇasakūṭāni khandhoti imesu sattasu ṭhānesu paripuṇṇamāṁsussado assāti sattussado. Aññesam pana hatthapādapiṭṭhisu nhārujālā paññāyanti, arṇasakūṭakhandhesu (MA.91./III,379.) atṭhikoṭiyo, te manussapetā viya khāyanti, na Tathāgato. Tathāgato pana sattasu ṭhānesu paripuṇṇamāṁsussadattā nigūlhanhārujālehi hatthapiṭṭhādīhi vatṭetvā ṭhapitasuvaṇṇavaṇṇāliṅgasadisena kandhena silārūpakaṁ viya cittakammarūpakaṁ viya ca khāyati.

Sīhassa pubbaddhaṁ viya kāyo assāti **sīhapubbaddhakāyo**. Sīhassa hi puratthimakāyova paripuṇṇo hoti, pacchimakāyā aparipuṇṇo. Tathāgatassa pana sīhassa pubbaddhakāyova sabbo kāyo paripuṇṇo. Sopi sīhasseva na tattha tattha vinatunnatādivasena dussaṇṭhitavisanṭhito, dīghayuttaṭhāne pana dīgho, rassakisathūla-anuvaṭṭitayuttaṭhānesu tathāvidhova hoti. Vuttañhetam--

“Manāpiye ca kho, bhikkhave, kammavipāke paccupaṭṭhite yehi aṅgehi dīghehi sobhati, tāni aṅgāni dīghāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi rassehi sobhati, tāni aṅgāni rassāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi thūlehi sobhati, tāni aṅgāni thūlāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi kisehi sobhati, tāni aṅgāni kisāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi vatṭehi sobhati, tāni aṅgāni vatṭāni saṇṭhahantī”ti.

Iti (CS:pg.3.261) nānācittena puññacittena cittito dasahi pāramīhi sajjito Tathāgatassa attabhāvo, tassa loke sabbasippino vā iddhimanto vā paṭīrūpakampi kātum na sakkonti.

(MA.91./III,380.) **Citantaraṁsoti** antaraṁsaṁ vuccati dvinnam koṭṭānamantaram, tam citam paripuṇṇamassāti citantaramso. Aññesañhi tam ṭhānam ninnam hoti, dve piṭṭhikotṭā pāṭiyekkaṁ paññāyanti. Tathāgatassa pana kaṭito paṭṭhāya marṇapaṭaṭalam yāva kandhā uggamma samussitasuvaṇṇaphalakam viya piṭṭhim chādetvā patiṭṭhitam.

Nigrodhaporimaṇḍaloti nigrodho viya parimaṇḍalo. Yathā paṇṇāsaḥatthatāya vā sataḥatthatāya vā samakkhandhasākho nigrodho dīghatopī vitthāratopī ekappamāṇova hoti, evam kāyatopī byāmatopī ekappamāṇo. Yathā aññesam kāyo vā dīgho hoti byāmo vā, na evam visamappamāṇoti attho. Teneva “yāvatakassa kāyo”ti-ādi vuttam.

Tattha yāvatako assāti **yāvatakassa**.

Samavaṭṭakkhandhoti samavaṭṭitakkhandho. Yathā eke koñcā viya bakā viya varāhā viya ca dīghagalā vañkagalā puthulagalā ca honti, kathanakāle sirājālam paññāyati, mando saro nikkhāmati, na evam tassa. Tathāgatassa pana suvaṭṭitasuvaṇṇāliṅgasadiso khandho hoti, kathanakāle sirājālam na paññāyati, meghassa viya gajjato saro mahā hoti.

Rasaggasaggī ettha rasam gasantī rasaggasā (MA.91./III,381.) rasaharāṇīnametam adhivacanam, tā aggā assāti rasaggasaggī. Tathāgatassa hi satta rasaharanisahassāni uddhaggāni hutvā gīvāyameva paṭimukkāni. Tilaphalamattopī āhāro jivhagge ṭhapito sabbam kāyam anupharati, teneva mahāpadhānam padahantassa ekataṇḍulādīhipi kālāyayūsapasatenāpi kāyassa yāpanam ahosi. Aññesam pana tathā abhāvā na sakalakāyam ojā pharati, tena te bahvābādhā honti. Idam lakkhaṇam appābādhatāsaṅkhātassa nissandaphalassa vasena pākaṭam hoti.

Sīhasseva (CS:pg.3.262) hanu assāti **sīhahanu**. Tattha sīhassa heṭṭhimahanumeva paripuṇṇam hoti, na uparimam. Tathāgatassa pana sīhassa heṭṭhimam viya dvepi paripuṇṇāni dvādasiyam pakkhassa candasadisāni honti.

Cattālīsadantoti-ādīsu uparimahanuke patiṭṭhitā vīsatī, heṭṭhime vīsatīti cattālīsa dantā assāti cattālīsadanto. Aññesañhi paripuṇṇadantānampi dvattimsa dantā honti, Tathāgatassa cattālīsam.

Aññesañca keci dantā uccā keci nīcāti visamā honti, Tathāgatassa pana ayapaṭṭachinnasāṅkhapaṭalam viya samā.

Aññesarū kumbhilānam viya dantā viraṭā honti, macchamaṁsādīni khādantānam dantantaram pūrati. Tathāgatassa pana kanakalatāya samussāpitavajirapanti viya avirāla tulikāya dassitaparicchedā viya dantā honti.

Susukkadāṭho aññesañca pūtidantā uṭṭhahanti, tena kāci dāṭhā kālāpi vivanṇāpi honti. Tathāgato susukkadāṭho (MA.91./III,382.) osadhitārakampi atikkamma virocāmānāya pabhāya samannāgatadāṭho, tena vuttam “susukkadāṭho”ti.

Pahūtajivhoti aññesam jivhā thūlāpi hoti kisāpi rassāpi thaddhāpi visamāpi, Tathāgatassa pana mudu dīghā puthulā vanṇasampannā hoti. So tam lakkhaṇam pariyesitum āgatānam kañkhāvinodanattham mudukattā tam jivham kathinasūcīm viya vaṭṭetvā ubho nāsikasotāni parāmasati, dīghattā ubho kaññasotāni parāmasati, puthulattā kesantapariyosānam kevalampi nalāṭam paṭicchādeti. Evam tassā mududīghaputhulabhāvam pakāsento kañkham vinodeti. Evam tilakkhaṇasampannam jivham sandhāya “pahūtajivho”ti vuttam.

Brahmassaroti aññe chinnassarāpi bhinnassarāpi kākassarāpi honti, Tathāgato pana mahābrahmuno sarasadisena sarena samannāgato. Mahābrahmuno hi pittasemhehi apalibuddhātā saro visuddho hoti. Tathāgatenāpi katakammam vatthum sodheti, vatthussa suddhattā nābhito paṭṭhāya samuṭṭhahanto saro visuddho aṭṭhaṅgasamannāgatova samuṭṭhāti. Karaviko viya bhaṇatīti **karavikabhāṇī**, mattakaravikarutamañjughosoti attho.

Tatridam (CS:pg.3.263) karavikarutassa mañjutāya-- karavikasakuṇe kira madhurarasam ambapakkaram mukhatundakena paharitvā paggharitarū rasam sāyitvā (MA.91./III,383.) pakkhenā tālam datvā vikūjamāne catuppadādīni mattāni viya laṭitum ārabhanti. Gocarappasutāpi catuppadā mukhagatānīpi tiṇāni chaḍdetvā tam saddam suṇanti, vālamigā khuddakamige anubandhamānā ukhittapādām anukhipitvāva tiṭṭhanti, anubaddhamigāpi marañabhayam hitvāpi tiṭṭhanti, ākāse pakkhandapakkhinopi pakkhe pasāretvā tiṭṭhanti, udake macchāpi kañnapaṭalam apphoṭentā tam saddam suṇamānāva tiṭṭhanti. Evaṁ mañjurutā karavikā.

Asandhimittāpi dhammāsokassa devī-- “Atthi nu kho, bhante, Buddhasaddena sadiso kassaci saddo”ti saṅgham pucchi. Atthi karavikasakuṇassāti. Kuhīm, bhante, sakunāti? Himavanteti. Sā rājānam āha,-- “deva, karavikasakuṇam daṭṭhukāmā”ti. Rājā “imasmim pañjare nisiditvā karaviko āgacchatū”ti suvaṇṇapañjaram vissajjesi. Pañjaro gantvā ekassa karavikassa purato aṭṭhāsi. So “rājānāya āgato pañjaro, na sakkā agantun”ti tattha nisidi. Pañjaro āgantvā rañño puratova aṭṭhāsi. Karavikam saddam kārāpetum na sakkonti. Atha rājā--“Kathaṁ bhaṇe ime saddam karonti”ti āha? Nātake disvā devāti. Atha nam rājā ādāsehi parikkhipāpesi. So attanova chāyam disvā “ñātakā me āgatā”ti maññamāno pakkhenā tālam datvā mañjussarena maṇivāṁsam dhamamāno viya viravi. Sakalanagare manussā mattā viya laṭimsu. Asandhimittā cintesi-- “imassa tāva tiracchānassa evam madhuro saddo, kīdiso nu kho

sabbaññutaññānasirippattassa Bhagavato (MA.91./III,384.) ahosi”ti pītiṁ uppādetvā tam pītiṁ avijahitvā sattahi jaṅghasatehi saddhim̄ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Evaṁ madhuro karavikasaddo. Tato satabhāgena sahassabhāgena ca madhurataro Tathāgatassa saddo, loke pana karavikato aññassa madhurarassa abhāvato “karavikabhāṇī”ti vuttam̄.

Abhinīlanettoti na sakalanīlanettova, nīlayuttaṭṭhāne panassa umāpupphasadisena ativisuddhena nīlavaṇṇena samannāgatāni akkhīni honti. Pītayuttaṭṭhāne kaṇikārapupphasadisena pītavaṇṇena, lohitayuttaṭṭhāne (CS:pg.3.264) bandhūjīvakapupphasadisena lohitavaṇṇena, setayuttaṭṭhāne osadhitārakasadisena setavaṇṇena, kālavyuttaṭṭhāne addāriṭṭhakasadisena kālavannena samannāgatāni suvaṇṇavimāne ugghāṭitamaṇīshapañjarasadisāni khāyanti.

Gopakhumoti ettha **pakhumanti** sakalam cakkhubhaṇḍam adhippetam̄. Tam kālavacchakassa bahaladhātukam̄ hoti, rattavacchakassa vippasannam̄, tammuhattajātarattavacchasadisacakkhubhaṇḍoti attho. Aññesañhi akkhibhaṇḍā aparipuṇṇā honti, hatthimūsikakādīnam̄ akkhisadisehi viniggatehi gambhīrehipi akkhīhi samannāgatā honti. Tathāgatassa pana dhovitvā majjītvā ṭhapitamaṇigulikā viya mudusiniddhanīlasukhumapakhumācitāni akkhīni.

Uṇṇāti uṇṇalomam̄. (MA.91./III,385.) **Bhamukantareti** dvinnam̄ bhamukānām̄ vemajjhe nāsikamatthakeyeva jātā. Uggantvā pana nalāṭamajjhajātā. **Odātāti** parisuddhā osadhitārakavaṇṇā. **Mudūti** sappimaṇḍe osādetvā ṭhapitasatavāravihatakappāsapātalasadisa. **Tūlasannibhāti** simbalitūlatatūlasamānā, ayamassā odātatāya upamā. Sā panesā koṭiyam̄ gahetvā ākaḍḍhiyamānā upaḍḍhabāhuppamāṇā hoti, vissaṭṭhā dakkhiṇāvatāvasena āvaṭṭitvā uddhaggā hutvā santiṭṭhati, suvaṇṇaphalakamajjhe ṭhapatirajatapupphuṭakā viya suvaṇṇaghaṭato nikhamamānā khīradhārā viya aruṇappabhārañjite gamanatale osadhitārakā viya ca atimanoharāya siriyā virocati.

Uṇṇīsasīsotī idam̄ paripuṇṇanalāṭatañceva paripuṇṇasīsatañcāti dve atthavase paṭicca vuttam̄. Tathāgatassa hi dakkhiṇākanṇacūlikato paṭṭhāya marīṣapāṭalaṁ utṭhahitvā sakalam nalāṭam chādayamānām pūrayamānām gantvā vāmakānṇacūlikāya patiṭṭhitam̄, rañño baddha-uṇṇīsapaṭṭo viya virocati. PacchimabHAVikabodhisattānam̄ kira imam̄ lakkhaṇam̄ viditvā rājūnam̄ uṇṇīsapaṭṭam̄ akam̄su, ayam tāvā eko attho. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti, (MA.91./III,386.) keci kappasīsā, keci phalasīsā, keci atṭhisīsā, keci tumbasīsā, keci pabbhārasīsa. Tathāgatassa pana āraggena vatṭetvā ṭhapatam̄ viya supariṇṇam udakapupphuṭasadisam̄ sīsam̄ hoti. Tattha purimanayena uṇṇīsaveṭhitāiso (CS:pg.3.265) viyāti uṇṇīsasīso. Dutiyanayena uṇṇīsām̄ viya sabbattha parimaṇḍalasīsotī uṇṇīsasīso.

Imāni pana mahāpurisalakkhaṇāni kammaṁ kammasarikkhakam̄ lakkhaṇam̄ lakkhaṇānisam̄santi ime cattāro koṭṭhāse ekekasmīn lakkhaṇe dassetvā kathitāni sukathitāni honti. Tasmā Bhagavatā Lakkhaṇasutte (dī.ni.3.200-202) vuttāni imāni kammādīni dassetvā kathetabbāni Suttavasena vinicchitum asakkontena

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya tasseva suttassa vanṇāyā vuttanayena gahetabbāni.

Imehi kho, bho, so bhavaṁ Gotamoti, bho ācariya, imehi dvattim̄samahāpurisalakkhaṇehi so bhavaṁ Gotamo samannāgato devanagare samussitaratanavicittaṁ suvaṇṇatoraṇam̄ viya yojanasatubbedho sabbapāliphullo pāricchattako viya selantaramhi supupphitasālarukkho viya tārāgaṇapaṭīmaṇḍitagaganatalamiva ca attano sirivibhavena lokam̄ ālokam̄ kurumāno

viya caratīti imatthampi dīpetvā kiriyācāram ācikkhitum **gacchanto kho panāti-ādimāha**.

387. Dakkhinenāti Buddhānañhi ṭhatvā vā nisīditvā vā nipajjivtā vā gamanam abhinīharantānam dakkhiṇapādova purato hoti. Satatapāṭihāriyam kiretam.

(MA.91./III,387.) **Nātidūre pādaṁ uddharatīti** tam dakkhiṇapādaṁ na atidūre ṭhapessāmīti uddharati. Atidūrañhi abhihariyamāne dakkhiṇapādena vāmapādo ākaḍḍhiyamāno gaccheyya, dakkhiṇapādopi dūraṁ gantuṁ na sakkuneyya, āsanneyeva patiṭṭhaheyya, evam sati padavicchedo nāma hoti. Dakkhiṇapāde pana pamāñeneva uddhate vāmapādopi pamāñeneva uddharyati, pamāñena uddhato patiṭṭhahantopi pamāñeyeva patiṭṭhāti. Evamanena Tathāgatassa dakkhiṇapādakiccam vāmapādena niyamitam, vāmapādakiccam dakkhiṇapādena niyamitanti veditabbam.

Nātisīghanti divā vihārabhattatthāya gacchanto bhikkhu viya na atisīgham gacchati.

Nātisanikanti yathā pacchato āgacchanto okāsam na labhati, evam na atisañikam gacchati. **Adduvena adduvanti** jaṇṇukena jaṇṇukam, **na** (CS:pg.3.266) **sathim unnāmetīti** gambhīre udake gacchanto viya na ūruṁ unnāmeti. **Na onāmetīti** rukkhasākhāchedanadaṇḍaṇkusapādo viya na pacchato osakkāpeti. **Na sannāmetīti** obaddhānābaddhaṭṭhānehi pādaṁ koṭento viya na thaddharī karoti. (MA.91./III,388.) **Na vināmetīti** yantarūpakaṁ kīlāpento viya na ito cito ca cāleti. **Adharakāyovāti** heṭṭhimakāyova iñjati, uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvanṇapaṭimā viya niccalo hoti. Dūre ṭhatvā olokento hi Buddhānam ṭhitabhāvam vā gamanabhāvam vā na jānāti **Kāyabalenāti** bāhā khipanto sarīrato sedehi muccantehi na kāyabala gacchati. **Sabbakāyenevāti** gīvam aparivattetvā Rāhulovāde vuttanāgāpalokitavaseneva apaloketi.

Na uddhanti-ādīsu nakkhattāni gaṇento viya na uddhaṇ ulloketi, naṭṭham kākaṇikam vā māsakam vā pariyesanto viya na adho oloketi, na hatthi-assādayo passanto viya ito cito ca vipekkhamāno gacchati. **Yugamattanti** navavidatthimatte cakkhūni ṭhapetvā gacchanto yugamattām pekkhati nāma, Bhagavāpi yuge yutto sudanta-ājānīyo viya ettakam passanto gacchati. **Tato cassa uttarīti** yugamattato paraṁ na passatīti na vattabbo. Na hi kuṭṭam vā kavāṭam vā gaccho vā latā vā āvaritum sakkoti, atha khvassa anāvaraṇāññassa anekāni cakkavālāsaḥassāni ekaṅgañāneva honti. **Antaraghāranti** heṭṭā Mahāsakuludāyisutte indakhīlato paṭṭhāya antaragharam, idha ghara-ummārato paṭṭhāya veditabbam. (MA.91./III,389.) **Na kāyanti-ādi** pakati-iriyapatheneva pavisatīti dassanattham vuttam. Daliddamanussānam nīcagharakam pavisantepi hi Tathāgate chadanaṁ vā ugacchati, pathavī vā ogacchati, Bhagavā pana pakatigamaneneva gacchati. **Nātidūreti** atidūre parivattantena hi ekam dve padavāre piṭṭhibhāgena gantvā nisīditabbaṁ hoti. **Nāccāsanetti** accāsanne parivattantena ekam dve padavāre purato gantvā nisīditabbaṁ hoti. Tasmā yasmiṁ padavāre ṭhitena purato vā pacchato vā agantvā nisīditabbaṁ hoti, tattha parivattati.

Pāṇināti kaṭivāṭabādhiko viya na āsanam hatthehi gahetvā nisīdati. **Pakkhipatīti** yo kiñci kammam katvā kīlanto ṭhitakova patati, yopi orimam aṅgam nissāya nisinno ghamasanto yāva pārimaṅgā gacchati, pārimaṅgam (CS:pg.3.267) vā nissāya nisinno tatheva yāva orimaṅgā āgacchati, sabbo so āsane kāyam pakkhipati nāma. Bhagavā pana evam akatvā āsanassa majjhe olambakam dhārento viya tūlapicum ṭhapento viya sañikam nisīdati. **Hathakukkuccanti** pattamukhavatṭiyam udakabinduṭhapanam makkhikabījaniyā paṇṇacchedanaphālānādi hatthena asam্যatakarānam.

Pādakukkuccanti pādena bhūmighaṁsanādi asam্যatakarānam.

Na chambhatīti na bhāyati. **Na kampatīti** na osīdati. **Na vedhatīti** na calati. (MA.91./III,390.) **Na paritassatīti** bhayaparitassanāyapi taṇhāparitassanāyapi na

paritassati. Ekacco hi dhammadhādīnam atthāya āgantvā manussesu vanditvā tħitesu “sakkhissāmi nu kho tesam cittaṁ gaṇhanto dhammaṁ vā kathetum, pañhaṁ vā pucchito vissajjetum, bhattānumodanam vā kātun”ti bhayaparitassanāya paritassati. Ekacco “manāpā nu kho me yāgu āgacchissati, manāparām antarakhajakan”ti vā tañhāparitassanāya paritassati. Tadubhayampi tassa natthīti na paritassati.

Vivekāvat̄oti viveke nibbāne āvaṭtamānaso hutvā. Vivekavattotipi pāṭho, vivekavattayutto hutvāti attho. Vivekavattam nāma katabhattakiccassa bhikkhuno divāvhāre samathavipassanāvasena mūlakammaṭhānam gahetvā pallaṅkam ābhujitvā nisīdanam. Evaṁ nisinnassa hi iriyāpatho upasanto hoti.

Na pattam unnāmetiti-ādīsu ekacco pattamukhavaṭṭiyā udakadānam āharanto viya pattam unnāmeti, eko pādapiṭhiyām ṭhapento viya onāmeti, eko baddham katvā gaṇhāti, eko ito cito ca phandāpeti, evam akatvā ubhohi hatthehi gahetvā īsakam nāmetvā udakam paṭiggaṇhātīti attho. **Na samparivattakanti** parivattetvā paṭhamameva pattapiṭṭhim na dhovati. **Nātidūreti** yathā nisinnāsanato dūre patati, na evam chaḍdeti. **Nāccāsanneti** pādamūleyeva na chaḍdeti. (MA.91./III,391.) **Vicchaḍḍayamānoti** vikiranto, yathā paṭiggāhako temati, na evam chaḍdeti.

Nātithokanti (CS:pg.3.268) yathā ekacco pāpiccho appicchataṁ dassento muṭṭhimattameva gaṇhāti, na evam. **Atibahunti** yāpanamattato atirekam.

Byañjanamattāyāti byañjanassa mattā nāma odanato catuttho bhāgo. Ekacco hi bhatte manāpe bhattam bahum gaṇhāti, byañjane manāpe byañjanam bahum. Satthā pana tathā na gaṇhāti. **Na ca byañjanenāti** amanāpañhi byañjanam ṭhapetvā bhattameva bhuñjanto, bhattam vā ṭhapetvā byañjanameva khādanto byañjanena ālopam atināmeti nāma. Satthā ekantarkam byañjanam gaṇhāti, bhattampi byañjanampi ekatova niṭṭhanti. **Dvattikkhattunti** Tathāgatassa hi puthujivhāya dantānam upanītabhojanam dvattikkhattum dantehi phuṭṭhamattameva sañhakaraṇīyapiṭṭhavilepanam viya hoti, tasmā evamāha. **Na mukhe avasiṭṭhāti** pokkharapatte patita-udakabindu viya vinivattitvā paragalameva yāti, tasmā avasiṭṭhā na hoti. **Rasapaṭisaṁvedīti** madhuratittakadukādirasam jānāti. Buddhānañhi antamaso pānīyepi dibbojā pakkhittāva hoti, tena nesam sabbattheva raso pākaṭo hoti, rasagedho pana natthi.

(MA.91./III,392.) **Aṭṭhaṅgasamannāgatanti** “neva davāyā”ti vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṁ. **Visuddhimagge** panassa vinicchayo āgatoti Sabbāsavasutte vuttametam. **Hatthesu dhotesūti** Satthā kiṁ karoti? Paṭhamam pattassa gahaṇaṭṭhānam dhovati. Tattha pattam gahetvā sukhumajālahattham pesetvā dve vāre sañcāreti. Ettāvatā pokkharapatte patita-udakam viya vinivattitvā gacchat. **Na ca anatthikoti** yathā ekacco pattam ādhārake ṭhapetvā patte udakam na puñchat, raje patante ajjhukekkhati, na evam karoti. **Na ca ativelānurakkhīti** yathā ekacco pamāṇatikkantam ārakkham ṭhapeti, bhuñjitvā vā patte udakam puñchitvā cīvarabhogantaram pavesetvā pattam udarena akkamitvā gaṇhāti, na evam karoti.

Na ca anumodanassāti yo hi bhuttamattova dārakesu bhattatthāya rodantesu chātajjhattesu manussesu bhuñjitvā anāgatesveva anumodanam ārabhati, tato sabbakammāni chaḍdetvā ekacce āgacchanti, ekacce anāgatāva honti, ayaṁ kālam atināmeti. Yopi manussesu (CS:pg.3.269) āgantvā anumodanatthāya vanditvā nisinnesu anumodanam akatvāva-- “Katham tissa, katham phussa, katham sumana, katham tisse, katham phusse, katham sumane, kaccittha arogā, sassam sampannan”ti-ādirū pāṭiyekkam katham samuṭṭhāpeti, ayaṁ anumodanassa kālam atināmeti, manussānam pana okāsariṁ ūnatvā āyācitakāle karonto nātināmeti nāma, Satthā tathā karoti.

Na tam bhattanti kim bhattam nāmetarṁ uttaṇḍularṁ atikilinnanti-ādīni vatvā na garahati. (MA.91./III,393.) **Na aññam bhattanti** svātanāya vā punadivasāya vā bhattam uppādessāmīti hi anumodanam karonto aññam bhattam paṭikaṅkhati. Yo vā-- “yāva mātugāmānam bhattam paccati, tāva anumodanam karissāmi, atha me anumodanāvasāne attano pakkabhattatopi thokam dassantī”ti anumodanam vaḍheti, ayampi paṭikaṅkhati nāma. Satthā na evam karoti. **Na ca muccitukāmoti** ekacco hi paṭisammuñcivā gacchatī, vegena anubandhitabbo hoti. Satthā pana na evam gacchatī, parisāya majjhe ṭhitova gacchatī. **Accukkaṭhanti** yo hi yāva hanukaṭhito ukkhipitvā pārupati, tassa accukkaṭham nāma hoti. Yo yāva gopphakā otāretvāva pārupati, tassa accukkaṭham hoti. Yopi ubhato ukkhipitvā udaram vivaritvā yāti, tassapi accukkaṭham hoti. Yo ekamśam katvā thanam vivaritvā yāti, tassapi accukkaṭham. Satthā tam sabbam na karoti.

Allīnanti yathā aññesam sedena tintam allīyati, na evam satthu. **Apakaṭhanti** khalisatāko viya kāyato muccitvāpi na tiṭhati. **Vātoti** verambhavātopi uṭṭahitvā cāletum na sakkoti. **Pādamaṇḍanānuyoganti** iṭṭhakāya ghaṁsanādīhi pādasobhānuyogam. **Pakkhāletvāti** pādeneva pādam dhovitvā. **So neva attabyābādhāyāti**-ādīni na pubbenivāsacetopariyaññānam atthitāya vadati, iriyāpathasantataṁ pana disvā anumānenā vadati. **Dhammantī** pariyattidhammadam. (MA.91./III,394.) **Na ussādetīti** kim mahāraṭhika, kim mahākuṭumbikāti-ādīni vatvā gehassitavasena na ussādeti. **Na apasādetīti**-- “Kim, upāsaka, katham te vihāramaggo nāto? Kim bhayena nāgacchasi? Na hi bhikkhū kiñci acchinditvā gaṇhanti, mā bhāyī”ti (CS:pg.3.270) vā “kim tuyham evam macchariyajīvitam nāmā”ti vā ādīni vatvā gehassitapemena na apasādeti.

Vissaṭhōti siniddho apalibuddho. **Viññeyyoti** viññāpanīyo pākaṭo, vissaṭṭhattāyeva cesa viññeyyo hoti. **Mañjūti** madhuro. **Savanīyoti** sotasukho, madhurattāyeva cesa savanīyo hoti. **Bindūti** sampiṇḍito. **Avisārīti** avisāṭo, binduttāyeva cesa avisārī hoti. **Gambhīroti** gambhīrasamuṭṭhito. **Ninnādīti** ninnādavā, gambhīrattāyeva cesa ninnādī hoti. **Yathāparisanti** cakkavālapariyantampi ekābaddhaporisam viññāpeti. **Bahiddhāti** aṅgulimattampi parisato bahiddhā na gacchatī. Tasmā? So evarūpo madhurassaro akāraṇā mā nassīti. Iti Bhagavato ghoso parisāya matthakeneva carati.

(MA.91./III,395.) **Avalokayamānāti** sirasmiṁ añjalim ṭhapetvā Bhagavantaṁ olokentāva paccosakkitvā dassanavijahanaṭṭhāne vanditvā gacchanti. **Avijahitattāti** yo hi katham sutvā vuṭṭhito aññam ditṭhasutādikam kathento gacchati, esa sabhāvena vijahati nāma. Yo pana sutadhammadhāya vanṇam kathentova gacchati, ayam na vijahati nāma, evam avijahantabhāvena pakkamanti. **Gacchantanti** rajjuyantavasena ratanasattubbedharī suvaṇṇaggihikam viya gacchantaṁ. **Addasāma ṭhitanti** samussitakañcanapabbataṁ viya ṭhitam **addasāma**. **Tato ca bhiyyoti** vitthāretvā gunē kathetum asakkonto avasese guṇe saṁkhipitvā kalāpaṁ viya suttakabaddham viya ca katvā vissajjento evamāha. Ayameththa adhippāyo-- mayā kathitagunehi akathitāva bahutarā. Mahāpathavimahāsamuddādayo viya hi tassa bhotu anantā appameyyā gunā ākāsamiva vitthāritāti.

390. Appaṭisaṁviditoti aviññāta-āgamano. Pabbajite upasaṅkamantena hi cīvaraparikammādisamaye vā ekam nivāsetvā sarīrabhañjanasamaye vā upasaṅkamitvā tatova paṭinivattitabbaṁ hoti, paṭisanthāramattampi na jāyati. Puretarām pana okāse kārite divāṭṭhānam sammajjivtā cīvaram pārupitvā bhikkhu vivitte ṭhāne nisīdati, tam

āgantvā passantā dassanenapi (CS:pg.3.271) pasīdanti, paṭisanthāro jāyati, (MA.91./III,396.) pañhabyākaraṇam vā dhammakathā vā labbhati. Tasmā pañditā okāsam kārenti. So ca nesam aññataro, tenassa etadahosi. **Jiṇṇo vuḍḍhoti** attano uggatabhāvam akathetvā kasmā evamāha? Buddhā nāma anuddayasampannā honti, mahallakabhāvam ñatvā sīgham okāsam karissatīti evamāha.

391. **Oramiya okāsamakāsīti** vegena utṭhāya dvidhā bhijjivtā okāsamakāsi.

Ye meti ye mayā. **Nārīsamānasavhayāti** nārīsamānanāmā itthiliṅgam, tena avhātabbāti nārīsamānasavhayā, itthiliṅgena vattabbāti vohārakusalatāya evam vadati. **Pahūtajivhoti** puthulajivho. **Ninnāmayetanti** nīhara etam.

393. **Kevalīti** sakalaguṇasampanno.

394. **Paccabhbāsīti** ekappahārena pucchite atṭha pañhe byākaronto pati-abhāsi. **Yo vedīti** yo vidati jānāti, yassa pubbenivāso pākaṭo. **Saggāpāyañca passatīti** dibbacakkhuññam kathitam. (MA.91./III,397.) **Jātikkhayam pattoti** arahattam patto. **Abhiññā vositoti** tam arahattam abhijānitvā vosito vosānappatto. **Munīti** arahattaññamoneyyena samannāgato.

Visuddhanti pañdaram. **Muttam rāgehīti** kilesarāgehi muttam.

Pahīnajātimaraṇotīti jātikkhayappattattā pahīnajātiko, jātipahāneneva pahīnamaraṇo. **Brahmacariyassa kevalīti** yam brahmacariyassa kevalī sakalabhāvo, tena samannāgato, sakalacatumaggabrahmacariyavāsoti attho. **Pāragū sabbadhammānantīti** sabbesam lokiyalokuttaradhammānam abhiññāya pāram gato, sabbadhamme abhijānitvā thitoti attho. **Pāragūti** vā ettāvatā pariññāpāragū pañcannam kandhānam, pahānapāragū sabbakilesānam bhāvanāpāragū catunnam maggānam, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattinanti ayamattho vutto. Puna **sabbadhammānantīti** iminā abhiññāpāragū vuttoti. **Buddho tādī pavuccatīti** tādiso chahi (CS:pg.3.272) ākarehi pāram gato sabbākarena catunnam saccānam Buddhattā Buddhoti pavuccatīti.

Kim pana ettāvatā sabbe pañhā vissajjītā hontīti? Āma vissajjītā, cittam visuddham jānāti, muttam rāgehīti iminā tāva bāhitapāttā brāhmaṇoti paṭhamapañho vissajjito hoti. Pāragūti iminā vedehi gatattā vedagūti dutiyapañho vissajjito hoti. Pubbenivāsanti-ādīhi imāsam tissannam (MA.91./III,398.) vijjānam attitāya tevijjoti tatiyapañho vissajjito hoti. Muttam rāgehi sabbasoti imināva nissaṭṭattā pāpadhammānam sottiyoti catutthapañho vissajjito hoti. Jātikkhayam pattoti iminā pana arahattasseva vuttattā pañcamapañho vissajjito hoti. Vositoti ca brahmacariyassa kevalīti ca imehi chaṭṭhapañho vissajjito hoti. Abhiññā vosito munīti iminā sattamapañho vissajjito hoti. Pāragū sabbadhammānam, Buddho tādī pavuccatīti iminā atṭhamapañho vissajjito hoti.

395. **Dānakathanti-ādīni** hetṭhā Sutte vitthāritāneva. **Paccapādīti** paṭipajji.

Dhammassānudhammantīti imasmin Sutte dhammo nāma arahattamaggo, anudhammo nāma hetṭhimā tayo maggā tīni ca sāmaññaphalāni, tāni paṭipātiyā paṭilabhbīti attho. **Na ca mām dhammādhikaraṇam vihesesīti** mañca dhammakāraṇā na kilamesi, na punappunarām kathāpesīti vuttam hoti. Sesam sabbattha uttānameva. **Tattha parinibbāyīti** pana padena desanāya arahatteneva kūṭam gahitanti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Brahmāyusuttavaññanā niṭṭhitā.

(M.92.)2.Selasuttavanñanā

396. **Evaṁ me sutanti** Selasuttam. Tattha **aṅguttarāpesūti**-ādi Potaliyasutte vitthāritameva. **Aḍḍhatelasehīti** adhena telasehi, dvādasahi (CS:pg.3.273) (MA.92./III,399.) satehi paññāsāya ca bhikkhūhi saddhīti vuttaṁ hoti. Te pana sāvakasannipāte sannipatitā bhikkhūyeva sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbajitā khīñāsavā. **Keñiyoti** tassa nāmām, **jaṭiloti** tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajām samādāya rañño paññākāram datvā bhūmibhāgam gahetvā tattha assamarī kāretvā vasati pañcahi sakatasatehi vanijjam payojetvā kulasahassassa nissayo hutvā, assamepi cassa eko tālarukkho divase divase ekam sovaṇṇamayam tālaphalam muñcatīti vadanti. So divā kāsāyāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattiṁ kāmasampattiṁ anubhavati. **Dhammiyā kathāyāti** pānakānisāṁsapātaṁsamyuttāya dhammiyā kathāya. Ayañhi keñiyo tucchahattho Bhagavato dassanāya gantum lajjāyamāno-- “vikālabhojanā viratānampi pānakām kappatī”ti cintetvā susaṅkhatabadarapānām pañcahi kājasatehi gāhāpetvā agamāsi. Evaṁ gatabhāvo cassa-- “Atha kho keñiyassa jaṭilassa etadahosi kim nu kho aham samañassa Gotamassa harāpeyyan”ti bhesajjakkhandhake (mahāva.300) pāli-āruļhoyeva.

Dutiyampi kho Bhagavāti kasmā punappunām paṭikkhipi? Titthiyānam paṭikkhepapasannatāya, akāraṇametam, natthi Buddhānam paccayahetu evarūpam kohaññam. Ayañ pana adhateṭasāni bhikkhusatāni disvā (MA.92./III,400.) ettakānaṁyeva bhikkham paṭiyādessati, sveva selo tīhi purissasatehi saddhim pabbajissati. Ayuttam kho pana navake aññato pesetvā imeheva saddhim gantum, ime vā aññato pesetvā navakehi saddhim gantum. Athāpi sabbe gahetvā gamissāmi, bhikkhāhāro nappahossati. Tato bhikkhūsu piṇḍāya carantesu manussā ujjhāyissanti-- “cirassāpi keñiyo samañām Gotamaṁ nimantetvā yāpanamattām dātūm nāsakkhi”ti, sayampi vippaṭisārī bhavissati. Paṭikkhepe pana kate “samaṇo Gotamo punappunām ‘tvañca brāhmaṇesu abhippasanno’ti brāhmaṇānam nāmām gaṇhātī”ti cintetvā brāhmaṇepi nimantetukāmo bhavissati, tato brāhmaṇe pāṭiyekkām nimantessati (CS:pg.3.274) te tena nimantitā bhikkhū hutvā bhuñjissanti. Evamassa saddhā anurakkhitā bhavissatīti punappunām paṭikkhipi. **Kiñcāpi kho, bhoti** iminā idam dīpeti,-- “bho Gotama, kim jātam yadi aham brāhmaṇesu abhippasanno, adhivāsetu bhavaṁ Gotamo, aham brāhmaṇānampi dātūm sakkomi tumhākampī”ti.

Kāyaveyyāvatikanti kāyaveyyāvaccaṁ. **Maṇḍalamālanti** duṣsamaṇḍapam.

397. **Āvāhoti** kaññāgahaṇām. **Vivāhoti** kaññādānām. **So me nimantitoti** so mayā nimantito. Atha brāhmaṇo paripakkopanissayattā Buddhasaddam sutvāva amatenevābhisissto pasādam āvikaronto **Buddhoti** (MA.92./III,401.) **bho keñiya, vadesīti** āha. Keñiyo yathābhūtam ācikkhanto Buddhoti, **bho sela, vadāmīti** āha. Tato nam punapi dalhīkaraṇatthām pucchi, itaropi tatheva ārocesi.

398. Athassa kappasatasahasrehi Buddhasaddasseva dullabhabhāvam sampassato. **Etadahosīti.** Etaṁ “ghosopi kho”ti-ādi ahosi. **Nīlavanarājīti** nīlavaṇṇarukkhapanti. **Pade padanti** padappamāne padam. Accāsanne hi atidūre vā pāde nikkipamāne saddo utṭhāti, tam paṭisedhento evamāha. **Sīhāva ekacarāti** gaṇavāsī sīho sīhapotakādīhi saddhim pamādām āpajjati, ekacaro appamatto hoti. Iti appamādavihāraṁ dassento ekacarasihena opammām karoti. **Mā me bhontoti** ācāram sikkhāpento āha. Ayañhettha adhippāyo-- sace tumhe kathāvāram alabhītā mama kathāya antare kathām pavesessatha, “Antevāsike sikkhāpeturūm nāsakkhi”ti mayham garahā uppajjissati, tasmā

okāsam passitvā manteyyāthāti. **No ca kho nam jānāmī**ti vipassīpi bodhisatto Caturāśītisahassattherapabbajitaparivāro satta māsāni bodhisattacārikam cari, Buddhuppādakālo viya ahosi. Amhākampi bodhisatto chabbassāni bodhisattacārikam cari. Evam paripuṇṇasarīralakkhaṇehi (**MA.92./III,402.**) samannāgatāpi Buddhā na honti. Tasmā brāhmaṇo “no ca kho nam jānāmī”ti āha.

399. Paripuṇṇakāyoti (CS:pg.3.275) lakkhaṇehi paripuṇṇatāya ahīnaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucī**ti sundarasarīrappabho. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampatti�ā sañṭhānasampatti�ā ca sunibbatto. **Cārudassanotī** sucirampi passantānam atittjanako manoharadassano. **Suvanṇavaṇṇotī** suvanṇasadisavaṇṇo. **Susukkadāṭhoti** suṭṭhu sukkadāṭho. **Mahāpurisalakkhaṇātī** paṭhamam vuttabyañjanāneva vacanantarena nigamento āha.

Idāni tesu lakkhaṇesu attano cittarucitāni gahetvā thomento **pasannanetto**ti-ādimāha. Bhagavā hi pañcavāṇṇapasādasampatti�ā **pasannanetto**, puṇṇacandasadisamukhatāya **sumukho**, ārohapariṇāhasampatti�ā **brahā**, brahmujugattatāya **uju**, jutimantatāya **patāpavā**. Yampi cettha pubbe vuttam, tam “majjhe samaṇasaṅghassā”ti iminā pariyyena thomayatā puna vuttam. Ediso hi evam virocati. Uttaragāthāyapi eseva nayo. **Uttamavaṇṇīnotī** uttamavaṇṇasampannassa. **Rathesabhoti** uttamāsārathi. **Jambusaṇḍassātī** Jambudīpassa. Pākaṭena (**MA.92./III,403.**) issariyam issaro hoti.

Khattiyātī jātikhattiyā. **Bhogītī** bhogiyā. **Rājānotī** ye keci rajjam kārentā. **Rājābhīrājātī** rājūnam pūjanīyo, adhirājā hutvā, cakkavattī adhippāyo. **Manujindotī** manussādhipati paramissaro hutvā.

Evam vutte Bhagavā-- “ye te bhavanti arahanto sammāsambuddhā, te sakavanne bhaññamāne attānam pātukarontī”ti imam selassa manoratham pūrente **rājāhamasmītī**-ādimāha. Tatrāyamadhippāyo-- yaṁ marī tvarī sela “rājā arahasi bhavitun”ti yācasī, etha appossukko hoti **rājāhamasmi**. Sati ca rājatte yathā añño rājā yojanasataṁ vā anusāsatī yojanasahassām vā, cakkavattī hutvāpi catudīpapariyantamattarī vā, nāhamevarī paricchinnavisayo, ahañhi **dhammarājā anuttaro** bhavaggato avīcipariyantam katvā tiriyaṁ appamāṇalokadhātuyo anusāsāmi. Yāvatā (CS:pg.3.276) hi apadadvipadādibhedā sattā, aham tesam aggo. Na hi me koci sīlena vā ...pe... vimuttiñāṇadassanena vā paṭibhāgo atthi, svāham evam dhammarājā anuttaro anuttarenēva catusatipaṭṭhānādibhedena **dhammena cakkaṁ vattemi**. Idam pajahatha, idam upasampajja viharathāti āñācakkam, idam kho pana, bhikkhave, dukkham ariyasaccanti-ādinā pariyattidhammena dhammadakkameva vā. **Cakkaṁ appaṭīvattiyanti** (**MA.92./III,404.**) yaṁ cakkam appaṭīvattiyam hoti samañena vā ...pe... kenaci vā lokasminti.

Evam attānam āvikarontam Bhagavantam disvā pītisomanassajāto selo puna dalhīkarānatthaṁ **sambuddho patijānāsītī** gāthādvayamāha. Tattha **ko nu senāpatītī** rañño bhoto dhammena pavattitassa cakkassa anupavattako senāpati ko nūti pucchi.

Tena ca samayena Bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā Sāriputto nisinno hoti suvaṇṇapuṇjo viya siriyā sobhamāno, tam dassento Bhagavā **mayā pavattitanti** gāthamāha. Tattha **anujāto Tathāgatanti** Tathāgatam hetum anujāto, Tathāgatena hetunā jātoti attho. Apica avajāto anujāto atijātoti tayo vuttā. Tesu avajāto dussīlo, so Tathāgatassa putto nāma na hoti. Atijāto nāma pitarā uttaritaro, tādisopi Tathāgatassa putto natthi. Tathāgatassa pana eko anujātova putto hoti, tam dassento evamāha.

Evam “ko nu senāpatī”ti pañham byākaritvā yaṁ selo āha “sambuddho patijānāsī”ti, tatra nam nikkañkham kātukāmo “nāham paṭiññāmatteneva patijānāmi, apicāham iminā

kāraṇena Buddho”ti nāpetum **abhiññeyyanti** gāthamāha. Tatra **abhiññeyyanti** vijjā ca vimutti ca. **Bhāvetabbam** maggasaccam. **Pahātabbam** samudayasaccam. Hetuvacanena pana phalasiddhito tesam phalāni nirodhasaccadukkhasaccānipi vuttāneva honti. Evaṁ sacchikātabbam sacchikatam pariññātabbam pariññātanti idampettha saṅgahitanti catusaccabhāvanāphalañca (MA.92./III,405.) vimuttiñca dassento “bujjhitabbam bujjhitvā Buddha jātosmī”ti yuttahetunā Buddhabhāvam sādheti.

Evaṁ (CS:pg.3.277) nippariyāyena attānam āvikatvā attani kañkhāvitaraṇattham brāhmaṇam aticāriyamāno **vinayassūti** gāthattayamāha. Tattha **sallakattoti** rāgādisallakantano. **Anuttaroti** yathā bāhiravejjena vūpasamitarogo imasmiññevattabhāve kuppati, na evam. Mayā vūpasamitassa pana rogassa bhavantarepi uppatti natthi, tasmā aham anuttaroti attho. **Brahmabhūtoti** setṭhabhūto. **Atituloti** tulaṁ atīto, nirupamoti attho. **Mārasenappamaddanoti** kāmā te paṭhamā senāti evam āgatāya mārasenāya pamaddano. **Sabbāmittei** khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārasaṅkhāte sabbapaccathike. **Vasīkatvāti** attano vase vattetvā. **Akutobhayoti** kutoci abhayo.

Evaṁ vutte selo brāhmaṇo tāvadeva Bhagavati sañjātapasādo pabbajjāpekkho hutvā **imam bhontoti** gāthattayamāha. Tattha **kañhābhijātikoti** caṇḍālādinīcakule jāto. Tato tepi māṇavakā pabbajjāpekkhā hutvā **evañce ruccati, bhototi** gāthamāhamsu. Atha selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te ca dassento pabbajjam yācanto “**brāhmaṇā**”ti gāthamāha.

(MA.92./III,406.) Tato Bhagavā yasmā selo atīte padumuttarassa Bhagavato sāsane tesameva tiṇṇam purisatānam gaṇasetṭho hutvā tehi saddhim pariveṇam kāretvā dānādīni puññāni katvā tena kammena devamanussasampattiṁ anubhavamāno pacchime bhave tesameva ācariyo hutvā nibbatto, tañca tesam kammam vimuttiparipākāya paripakkam ehibhikkhubhāvassa ca upanissayabhūtam, tasmā te sabbeva ehibhikkupabbajam pabbajento **svākkhātanti** gāthamāha. Tattha **sandiṭṭhikanti** sayameva daṭṭhabbaram paccakkham. **Akālikanti** maggānantaraphaluppattiyā na kālantaram pattabbaphalam. **Yattha amoghāti** yasmin maggabrahmacariye appamattassa sikkhattayapūraṇena sikkhato pabbajjā amoghā hoti, saphalāti attho. Evañca vatvā “etha bhikkhavo”ti Bhagavā avoca. Te sabbe pattacīvaradharā hutvā ākāsenāgantvā Vassasatikattherā viya suvinītā Bhagavantam abhivādayim̄su. Evamimam tesam ehibhikkhubhāvam sandhāya “Alattha kho selo”ti-ādi vuttam.

400. Imāhīti (CS:pg.3.278) imāhi keñiyassa cittānukūlāhi gāthāhi. Tattha aggiparicariyam vinā brāhmaṇānam yaññābhāvato “aggihuttamukhā yaññā”ti vuttam. Aggihuttasetṭhā aggijuhanappadhānāti attho. Vede sajjhāyanthehi pathamaṁ sajjhāyitabbato, sāvittī, “chandaso mukhan”ti vutto. (MA.92./III,407.) Manussānam setṭhato rājā “mukhan”ti vutto. Nadīnam ādhārato paṭisaranato ca sāgaro “mukhan”ti vutto. Candayogavasena “Ajja kattikā ajja rohiṇī”ti saññānato ālokakaranato sommabhāvato ca “nakkhattānam mukham cando”ti vuttam. Tapantānam aggattā ādicco “tapatarā mukhan”ti vutto. Dakkhīneyyānam pana aggattā visesena tasmīm samaye Buddhappamukham saṅgham sandhāya “puññam ākaṅkhamānānam, saṅgo eva yajataṁ mukhan”ti vuttam. Tena saṅgo puññassa āyamukhanti dasseti.

Yam tam **saraṇanti** aññam byākaraṇagāthamāha. Tassatto-- pañcahi cakkhūhi cakkhumā Bhagavā yasmā mayam ito atṭhame divase tam saraṇam āgatamhā, tasmā attanā tava sāsane anuttarena damathena dantāmhā, aho te saraṇassa ānubhāvoti.

Tato param Bhagavantam dvīhi gāthāhi thometvā tatiyāya vandanam yācanto

bhikkhavo tisatā imeti-ādimāhāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Selasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.93./III,408.)

(M.93.)3.Assalāyanasuttavaṇṇanā

401. Evam me sutanti Assalāyanasuttam. **Tattha nānāverajjakānantī** Aṅgamagadhādīhi nānappakārehi verajjehi āgatānam, tesu vā raṭṭhesu jātasamvaḍḍhānantipi attho. **Kenacidevāti** yaññupāsanādinā aniyamitakiccena. **Cātuvaṇṇinti** catuvannasādhāraṇam. Mayarā pana nhānasuddhiyā bhāvanāsuddhiyāpi brāhmaṇāva sujjhantī vadāma, ayuttampi samaṇo Gotamo karotīti maññamānā evam cintayim̄su. **Vuttasiroti** vāpitasiro.

Dhammavādīti (CS:pg.3.279) sabhāvavādī. **Duppaṭimantiyāti** amhādisehi adhammavādīhi dukkhena paṭimantitabbā honti. Dhammavādino nāma parājayo na sakkā kātunti dasseti. **Paribbājakanti** pabbajjāvidhānam, tayo vede uggahetvā sabbapacchā pabbajantā yehi mantehi pabbajanti, pabbajitā ca ye mante pariharanti, yam vā ācāram ācaranti, tam sabbam bhotā caritam sikkhitam. Tasmā tuyham parājayo natthi, jayova bhavissatīti maññantā evamāhaṁsu.

402. Dissanti kho panāti-ādi tesam laddhibhindanattham vuttam. Tattha **brāhmaṇiyoti** brāhmaṇānam puttapaṭilābhathāya āvāhavivāhavasena kulā ānītā brāhmaṇyo dissanti (MA.93./III,409.) Tā kho panetā aparena samayena **utuniyopi** honti, sañjātapupphāti attho. **Gabbhiniyoti** sañjātagabbhā. **Vijāyamānāti** puttadhītaro janayamānā. **Pāyamānāti** dārake thaññam pāyantiyo. **Yonijāvā samānāti** brāhmaṇīnam passāvamaggena jātā samānā. **Evamāhaṁsūti** evam vadanti. Katham? **Brāhmaṇova setṭho vanṇo ...pe... brahmadāyādāti.** Yadi pana nesam saccavacanam siyā, brāhmaṇīnam kucchi mahābrahmuno uro bhaveyya, brāhmaṇīnam passāvamaggo mahābrahmuno mukham bhaveyya, ettāvatā “mayam mahābrahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantā”ti vattum mā labhantūti ayam mukhato jātacchedakavādo vutto.

403. Ayyo hutvā dāso hoti, dāso hutvā ayyo hotīti brāhmaṇo sabhariyo vanijjam payojento yonakaraṭṭham vā kambojaraṭṭham vā gantvā kālam karoti, tassa gehe vayappatte putte asati brāhmaṇī dāsena vā kammakarena vā saddhim saṁvāsam kappeti. Ekasmim dārake jāte so puriso dāsova hoti, tassa jātadārako pana dāyajjasāmiko hoti. Mātito suddho pitito asuddho so vanijjam payojento majjhimapadesam gantvā brāhmaṇadārikam gahetvā tassā kucchismiṁ puttam paṭilabhati, sopi mātitova suddho hoti pitito asuddho. Evarā brāhmaṇasamayasmīnneva jātisambhedo hotīti dassanatthametam vuttam. (MA.93./III,410.) **Kim balam, ko assāsoti** yattha tumhe (CS:pg.3.280) dāsā hontā sabbeva dāsā hotha, ayyā hontā sabbeva ayyā hotha, ettha vo ko thāmo, ko avassayo, yam brāhmaṇova setṭho vanṇoti vadathāti dīpeti.

404. Khattiyo nu khoti-ādayo suttacchedakavādā nāma honti.

408. Idāni cātuvaṇṇisuddhim dassento idha rājāti-ādimāha. **Sāpānadoṇiyāti** sunakhānam pivanadoniyā. **Aggikaraṇiyanti** sītavinodana-andhakāravidhamanabhāttapacanādi aggikiccam. **Ettha assalāyanāti** ettha sabbasmīm aggikiccam karonte.

409. Idāni yadetarām brāhmaṇā cātuvaṇṇisuddhīti vadanti, ettha cātuvaṇṇāti niyamo natthi. Pañcamo hi pādasikavāṇṇopī atthīti samkhittena tesam vāde dosadassanattham **idha khattiyakumāroti**-ādimāha. Tatra **amutra ca panesānanti** amusmiñca pana purimanaye etesam māṇavakānam kiñci nānākaraṇam na passāmīti vadati.

Nānākaraṇam pana tesampi atthiyeva. Khattiyakumārassa hi brāhmaṇakaññāya uppanno khattiyapādasiko nāma, itaro brāhmaṇapādasiko nāma, ete hīnajātimāṇavakā.

Evaṁ pañcamassa vāṇṇassa atthitāya cātuvaṇṇisuddhīti etesam vāde dosam dassetvā idāni puna cātuvaṇṇisuddhiyam ovadanto **taṁ kiṁ maññāsti**-ādimāha.

(MA.93./III,411.) Tattha **saddheti** matakabhatte. **Thālipāketi** paññākārabhatte.

Yaññeti yaññabhatte. **Pāhuneti** āgantukānam katabhatte. **Kiṁ hīti** kiṁ kiṁ mahapphalam bhavissati, no bhavissatīti dīpeti.

410. Bhūtapubbanti assalāyana pubbe mayi jātiyā hīnatare tumhe setṭhatarā samānāpi mayā jātivāde pañhami puṭṭhā sampādetum na sakkhittha, idāni tumhe hīnatara hutvā mayā setṭhatarena Buddhanām sake jātivādapañhami puṭṭhā kiṁ sampādessatha? Na ettha cintā kātabbāti māṇavam upatthambhento imam desanām ārabhi. Tattha **asitoti** kālako. **Devaloti** (CS:pg.3.281) tassa nāmarām, ayameva Bhagavā tena samayena.

Paṭaliyoti gaṇaṅgaṇupāhāna. **Patthaṇḍileti** paññasālapariveṇe. **Ko nu khoti** kahaṇ nu kho. **Gāmaṇḍalarūpo viyāti** gāmadārakarūpo viya. **So khvāham, bho, homīti** so aham, bho, asitadevalo homīti vadati. Tadā kira mahāsatto koṇḍadamako hutvā vicarati. **Abhivādetum upakkamīmsūti** vanditum upakkamam akāmsu. Tato paṭṭhāya ca vassasatikatāpasopi tadahejātarām brāhmaṇakumāram avandanto koṇḍito hoti.

(MA.93./III,412.) **411. Janikā** mātāti yāya tumhe janitā, sā vo janikā mātā. **Janikāmātūti** janikāya mātū. **Yo janakoti** yo janako pitā. “Yo janiko pitāteva” vā pātho.

Asitenāti pañcābhīññena asitena devalena isinā imam gandhabbapañhami puṭṭhā na sampāyissanti. **Yesanti** yesam sattannam isinām. **Na puṇyo dabbigāhoti** tesam sattannam isinām dabbim gahetvā paññam pacitvā dāyako puṇyo nāma eko ahosi, so dabbigahaṇasippam jānāti. Tvat sācariyako tesam puṇṇopī na hoti, tena nātām dabbigahaṇasippamattampi na jānāsīti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Ayam pana assalāyano saddho ahosi pasanno, attano antonivesaneyeva cetiyam kāresi. Yāvajjadivasā assalāyanavāmse jātā nivesanām kāretvā antonivesane cetiyam karontevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Assalāyanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.94.)4.Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā

412. Evaṁ me sutanti Ghoṭamukhasuttaṁ. Tattha **khemiyambavaneti** evamnāmake ambavane. **Dhammiko paribbjotī** dhammikā pabbajjā. **Adassanāti** tumhādisānam (CS:pg.3.282) vā pañḍitānam adassanena. **Yo vā panettha dhammoti** yo vā pana ettha dhammo (MA.94./III,413.) sabhāvo, tasseva vā adassanena. Iminā “Amhākam kathā appamāṇam, dhammadova pamāṇam”ti dasseti. Tato thero “nava-uposathāgāre viya bahunā kammena idha bhavitabban”ti cintetvā caṇkamā oruya

paññasālam pavisitvā nisīdi. Tam dasseturū evam vuttehi-ādi vuttam.

413. **Cattārome brāhmaṇāti** therassa kira etadahosi-- “Ayam brāhmaṇo ‘dhammikam pabbajjam upagato samaṇo vā brāhmaṇo vā natthī’ti vadati. Imassa cattāro puggale dve ca parisā dassetvā ‘catuttham puggalam katarāya parisāya bahularūp passasi’ti pucchissāmi, jānamāno ‘anāgāriyaparisāyan’ti vakkhati. Evametam sakamukheneva ‘dhammiko paribbajo atthī’ti vadāpessāmī’ti imam desanam ārabhi.

414. Tattha **sārattarattāti** suṭṭhu rattarattā. **Sānuggahā vācā bhāsitā** sakāraṇā vācā bhāsitā. Vuttañhetam mayā “Amhākam kathā appamāṇam, dhammadova pamāṇam”ti.

421. **Kim pana teti** gihi nāma kappiyampi akappiyampi vadeyyāti vivecanattham pucchi. **Kārāpesīti** māpesi. Kārāpetvā ca pana kālāni katvā sagge nibbatto. Etassa kira jānanasippe mātarampi pitarampi ghātētvā attāva ghātētabboti āgacchat. Etam sippam jānanto ṭhapetvā etam añño sagge nibbatto nāma natthi, esa pana theram upanissāya puññāni katvā tattha nibbattivā ca pana “kenāham kammena idha nibbatto”ti āvajjetvā (MA.94./III,414.) yathābhūtam ñatvā ekadivasam jinñāya bhojanasālāya paṭisaṅkharaṇattham saṅghe sannipatite manussavesena āgantvā pucchi-- “Kimattham, bhante, saṅgo sannipatito”ti? Bhojanasālāya paṭisaṅkharaṇatthanti. Kenesā kāritāti? Ghoṭamukhenāti. Idāni so kuhinti? Kālaṅkatoti. Atthi panassa koci ñātakoti? Atthi ekā bhaginīti. Pakkosāpetha nanti. Bhikkhū pakkosāpesum. So tam upasaṅkamitvā-- “Aham, tava bhātā, ghoṭamukho nāma imam sālam kāretvā sagge nibbatto, asuke ca asuke ca ṭhāne mayā ṭhapitam dhanam (CS:pg.3.283) atthi, tam gahetvā imañca bhojanasālam kārehi, dārake ca posehī’ti vatvā bhikkhusaṅgham vanditvā vehāsam uppatisitvā devalokameva agamāsi. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ghoṭamukhasuttavañṇanā niṭṭhitā.

(M.95.)5.Caṅkīsuttavañṇanā

422. **Evaṁ me sutanti** Caṅkīsuttam. Tattha **devavane sālavaneti** tasmiṁ kira devatānam balikammam karīyati, tena tam devavanantipi sālavanantipi vuccati. **Opāsādaṁ ajjhāvasatīti** opāsādanāmake brāhmaṇagāme vasati, abhibhavitvā vā āvasati, tassa sāmī hutvā yāya mariyādāya tattha vasitabbam, tāya mariyādāya vasati. Upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanam veditabbam, tathassa anuppayogattāva sesapadesu. Tattha lakkhaṇam saddasatthato pariyesitabbam. (MA.95./III,415.) **Sattussadanti** sattehi ussadarūm ussannarūm, bahujanarūm ākiññamanussarūm posāvaniyahatti-assamoramigādi-anekasattasamākiññāncāti attho. Yasmā pana so gāmo bahi āvijjhītvā jātena hatthi-assādīnam ghāsatīñena ceva gehacchadanatīñena ca sampanno, tathā dārukāṭṭhehi ceva gehasambhārakaṭṭhehi ca, yasmā cassa abbhantare vaṭṭacaturassādisaṇṭhānā bahū pokkharanīyo, jalajakusumaviccittāni ca bahi anekāni talākāni vā udakassa niccabharitāneva honti, tasmā **satiṇākaṭṭhodakanti** vuttam.

Saha dhaññena **sadhaññām**, pubbaññāparaññādibhedāni bahudhaññasannicayanti attho. Ettāvatā yasmim gāme brāhmaṇo setacchattam ussāpetvā rājalīlāya vasati. Tassa samiddhisampatti dīpitā hoti. Rājato laddham bhoggam **rājabhoggam**. Kena

dinnanti ce, **raññā pasenadinā kosalena dinnam**. **Rājadāyanti** rañño dāyabhūtarām, dāyajjanti attho. **Brahmadeyyanti** setħhadeyyam, chattam ussāpetvā rājasañkhepena bhuñjitabbanti attho. Atha vā **rājabhogganti** sabbam chejjabhejjam anusāsantena titthapabbatādīsu suñkam (CS:pg.3.284) ganhantena setacchattam ussāpetvā raññā hutvā bhuñjitabbam. Tattha **raññā pasenadinā kosalena dinnam rājadāyanti**. Ettha raññā dinnattā rājadāyam, dāyakarājadīpanattham panassa “raññā pasenadinā kosalena dinnan”ti idam vuttam. **Brahmadeyyanti** setħhadeyyam, yathā dinnam na puna gahetabbam hoti nissañħaparicccattam, evam dinnanti attho.

(MA.94./III,417.) 423. Bahū bahū hutvā sañhatāti sañghā. Ekekissā disāya sañgho tesam athħīti **sañgħi**. Pubbe gāmassa anto agañā bali nikhamitvā gañā sampannāti **gañibhūtā**. **Uttarenamukħātī** uttaradisābhimukħā. **Khattam āmantesīti** khattā vuċċati pucchipatañhab yākara qasamattho mahāmatto, tam āmantesi. **Āgamentūti** muhuttam paṭimānentu, acchantūti vuttam hoti.

424. Nānāverajjakānanti nānāvidhesu rajjesu aññesu kāsikosalādīsu jātā vā nivasanti vā, tato vā āgatāti nānāverajjakā, tesam nānāverajjakānām. **Kenacidevāti** aniyamitena yaññupāsanādinā kenaci kiccena. Te tassa gamanam sutvā cintesurin--“Ayan, cañkī, uggatabrāhmaṇo, yebhuyyena ca aññe brāhmaṇā samañam Gotamam sarañam gatā, ayameva na gato. Svāyam sace tattha gamissati, addhā samañassa Gotamassa āvatāniyā māyāya āvatātto sarañam gamissati. Tato etassāpi gehadvāre brāhmaṇānam asannipāto bhavissati. Handassa gamanantarāyam karomā”ti sammantayitvā tattha agamam. Tarin sandhāya “Atha kho te brāhmaṇā”ti-ādi vuttam.

Tattha **ubhatot** dvīhi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti**, bħoto mātā brāhmaṇī, mātumātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī. Pitā brāhmaṇo, pitupitā brāhmaṇo, tassapi pitā brāhmaṇoti. Evam bhavam ubhato sujāto, mātito ca pitito ca.

Saṁsuddhagahañikoti (CS:pg.3.285) saṁsuddhā te mātu gahañī, saṁsuddhā te mātu kucchīti attho. **Yāva sattamā pitāmahayugāti** ethha pitu pitā pitāmahā, pitāmahāssa yugarām pitāmahayugām. **Yuganti** āyuppamānarām vuċċati. Abhilāpamattameva cetam, attħato pana pitāmahova pitāmahayugām. Tato uddhaṁ sabbepi pubbapurisā pitāmahaggħaġħeneva għibitā. Evam yāva sattamo puriso, tāva saṁsuddhagahañiko. Atha vā akkhitto anupakuṭħo jātivādenāti dasseti. **Akkhittot** iapanetha etam, kim imināti evam akkhitto anavakkhitto. **Anupakkutħot** na upakuṭħo, na akkosam vā nindarām vā pattapubbo. Kena kāranenāti. Jātivādena, itipi hīnajātiko esoti evarūpena vacanenāti attho. **Inmināpañgenāti** imināpi kāraġena.

Aḍħhoti issaro. **Mahaddhanot** mahatā dhanena samannāgato. Bħoto hi gehe pathaviyam parṁsu vālikā viya buhu dhanam, samañu pana Gotamo adhano bhikkhāya udaram pūretvā yāpetīti dassenti **Mahābhogot** pañcakāmaguṇavasena mahā-upabhogo. Evam yam guñam vadanti, tassa tassa (MA.95./III,418.) paṭipakkhavasena Bhagavato aguñamyeva dassemāti maññamānā vadanti.

Abhirūpoti aññehi manussehi adhikarūpo. **Dassanīyoti** divasampi passantānām atittikaraqato dassanayoggo, dassaneneva cittapasādajananato **pāsādiko**. Pokkharatā vuċċati sundarabħāvo, vanñassa pokkharatā vanñapokkharatā, tāya **vanñapokkharatāya**, vanñasampattiyāti attho. Porāñā pana **pokkharanti** sarīram vadanti, vanñam vanñameva. Tesañ matena vanño ca pokkharañca vanñapokkharāni, tesam bhāvo vanñapokkharatā. Iti **paramāya vanñapokkharatāyāti** uttamaparisuddhena vanñena ceva sarīrasanħānasampattiyā cāti attho. **Brahmavaññīti** setħħavanhī, parisuddhavañnesupi setħħena suvañnavanñeneva samannāgatot attho.

Brahmavacchasiti mahābrahmuno sarīrasadisena sarīrena samannāgato.

Akhuddāvakāso dassanāyāti bphoto sarīre dassanassa okāso na khuddako mahā.

Sabbāneva te aṅgapaccaṅgāni dassanīyāneva, tāni cāpi mahantānevāti dīpeti.

Sīlamassa (CS:pg.3.286) atthīti **sīlavā**. Vuddham vāḍḍhitam sīlamassāti **vuddhasīlī**. **Vuddhasīlenāti** vuddhena vāḍḍhitena sīlena. **Samannāgatoti** yutto, idam vuddhasīlīpadasseva vevacanam. Sabbametam pañcasīlamattameva sandhāya vadanti.

Kalyāṇavācoti-ādīsu kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti kalyāṇavāco. Kalyāṇam madhuram vākkaraṇam assāti **kalyāṇavākkaraṇo**.

Vākkaraṇanti udāharaṇaghoso. Gunaparipuṇṇabhāvena (MA.95./III,419.) pure bhavāti **porī**. Pure vā bhavattā porī. Nāgarikitthiyā sukhumālattanena sadisātipi porī. Tāya **poriyā**. **Vissaṭṭhāyāti** apalibuddhāya, sanditthavilambitādidosarahitāya.

Anelagalāyāti elagalena virahitāya. Ekaccassa hi kathentassa elam galati, lālā vā paggharati, kheļaphusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagalā nāma hoti.

Tabbiparitāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyāti**-ādimajjhapariyosānam pākaṭam katvā bhāsitatthassa viññāpanasamatthāya. Sesameththa brāhmaṇavaṇṇe uttānameva.

425. **Evaṁ vutte** evam tehi brāhmaṇehi vutte, caṅkī, “ime brāhmaṇā attano vanṇe vuccamāne atussanakasatto nāma natthi, vanṇamassa bhaṇtvā nivāressāmāti jāti-ādīhi mama vanṇam vadanti, na kho pana me yuttam attano vanṇe rajjituṁ. Handāham etesam vādam bhinditvā samaṇassa Gotamassa mahantabhāvam nāpetvā etesam tattha gamanam karomī”ti cintetvā **tena hi, bho, mamāpi suṇāthāti**-ādimāha. Tattha yepi “ubhato sujāto”ti-ādayo attano guṇehi sadisā guṇā, tepi “ko cāham, ke ca samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayo guṇā”ti attano guṇehi uttaritareyeva maññamāno, itare pana ekanteneva Bhagavato mahantabhāvadīpanattham pakāseti. **Mayameva arahāmāti** evam niyamento cettha (MA.95./III,420.) idam dīpeti-- yadi guṇamahantatāya upasaṅkamitabbo nāma hoti, yathā sinerūm upanidhāya sāsapo, mahāsamuddam upanidhāya gopadakam, sattasu mahāsaresu udakam upanidhāya ussāvabindu paritto lāmako, evamevarūm samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayo guṇe upanidhāya amhākarū guṇā (CS:pg.3.287) parittā lāmakā, tasmā mayameva arahāma tam bhavantam Gotamam dassanāya upasaṅkamitunti.

Bhūmigatañca vehāsaṭṭhañcāti ettha rājaṅgane ceva uyyāne ca sudhāmaṭṭhā pokkharaṇiyo sattaratatanapūriṁ katvā bhūmiyam ṭhapitam dhanam bhūmigataṁ nāma, pāsādaniyūhādayo pana pūretvā ṭhapitam vehāsaṭṭham nāma. Evarū tāva kulapariyāyena āgatam. Tathāgatassa pana jātadivaseyeva saṅkho elo uppalo puṇḍarīkoti cattāro nidhayo upagatā. Tesu saṅkho gāvutiko, elo adḍhayojaniko, uppalo tigāvutiko puṇḍarīko yojanikoti. Tesupi gahitagahitāṭhānam pūratiyeva. Iti Bhagavā pahūtam hiraññasuvaṇṇam ohāya pabbajitoti veditabbo. **Daharo vāti-ādīni** heṭṭhā vitthāritāneva.

Akhuddāvakāsoti ettha Bhagavati aparimāṇoyeva dassanāvākāsoti veditabbo. Tatridam vatthum-- Rājagahe kira aññataro brāhmaṇo “samaṇassa kira Gotamassa pamāṇam gahetum na sakkā”ti sutvā Bhagavato piṇḍāya pavisanakāle saṭṭhīhattham veṭum gahetvā nagaradvārassa bahi ṭhatvā sampatte Bhagavati veṭum gahetvā samīpe aṭṭhāsi, veṭu Bhagavato jānumattam pāpuṇi. Punadivase dve veṭu ghaṭetvā samīpe aṭṭhāsi (MA.95./III,421.) Bhagavā dvinnam veṭūnam upari dviveṇumattameva paññāyamāno, “brāhmaṇa, kiṁ karosi”ti āha? Tumhākam pamāṇam gaṇhāmīti. “Brāhmaṇa, sacepi tvarūn sakalacakkavālagabbham pūretvā ṭhitavelurūn ghaṭetvā āgamissasi, neva me pamāṇam gahetum sakkhissasi. Na hi mayā cattāri asaṅkhyeyyāni

kappasatasahassañca tathā pāramiyo pūritā, yathā me paro pamānaṁ gaṇheyya, atulo brāhmaṇa, Tathāgato appameyyo”ti vatvā dhammapade gāthamāha. Gāthāpariyosāne caturāśītipāṇasahassāni amatam piṇḍisu.

Aparampi vatthu-- rāhu kira asurindo cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca yojanasatāni ucco, bāhantaramassa dvādasayojanasatāni, hatthalatalapādatalānam puthulatā tīṇi yojanasatāni, aṅgulipabbāni paṇṇāsayojanāni (**CS:pg.3.288**) bhamukantaraṁ paṇṇāsayojanāṁ, nalāṭam tiyojanasatām, sīsaṁ navayojanasatām. So-- “Aham uccosmi, satthāram onamitvā oloketum na sakkhissāmī”ti na gacchati. So ekadivasam Bhagavato vanṇam sutvā “yathā kathañca olokessāmī”ti āgato. Bhagavā tassa ajjhāsayam viditvā “catūsu iriyāpathesu katarena dassemī”ti cintetvā “ṭhitako nāma nīcopi ucco viya paññāyati, nipannovassa attānam dassessāmī”ti, “Ānanda, gandhakuṭipariveṇe mañcakam paññāpēhī”ti vatvā tattha sīhaseyyam kappesi. Rāhu āgantvā nipannaṁ Bhagavantaṁ gīvam unnāmetvā nabhamajjhe puṇṇacandam viya ulloketi. Kimidam asurindāti ca vutte, Bhagavā onamitvā oloketum na (**MA.95./III,422.**) sakkhissāmīti na gacchinti. Na mayā asurinda adhomukhena pāramiyo pūritā, uddhaggam me katvā dānam dinnanti. Tamdivasam rāhu saraṇam agamāsi. Evarī Bhagavā akhuddāvakāso dassanāya.

Catupārisuddhisilena **sīlavā**. Tam pana sīlam ariyam uttamam parisuddham, tenāha **ariyasīlīti**. Tadeva anavajjaṭhena kusalam, tenāha **kusalasīlīti**. **Kusala** **sīlenāti** idamassa vevacanam. **Bahūnam ācariyapācariyoti** Bhagavato ekekāya dhammadesanāya caturāśītipāṇasahassāni aparimāṇāpi devamanussā maggaphalāmatam pivanti. Tasmā bahūnam ācariyo, sāvakavineyyānam pācariyoti.

Khīnakāmarāgoti ettha kāmaṁ Bhagavato sabbepi kilesā khīṇā, brāhmaṇo pana te na jānāti, attano jānanaṭṭhāneyeva guṇam katheti. **Vigatacāpalloti** “pattamaṇḍanā cīvara maṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa ...pe... kelanā paṭikelanā”ti evam vuttacāpalyavirahito.

Apāpapurekkhāroti apāpe navalokuttaradhamme purato katvā vicarati. **Brahmaññāya pajāyāti** Sāriputtamoggallānamahākassapādibhedāya brāhmaṇapajāya. (aviruddho hi so) etissāya pajāya purekkhāro. Ayañhi pajā samaṇam Gotamam purato katvā (**CS:pg.3.289**) caratīti attho. (**MA.95./III,423.**) Apica **apāpapurekkhāro**ti na pāpupurekkhāro, na pāpaṁ purato katvā carati, pāpaṁ na icchatīti attho. Kassa? **Brahmaññāya pajāya** attanā saddhim paṭiviruddhāyapi brāhmaṇapajāya aviruddho hitasukhatthikoyevāti vuttam hoti.

Tiroraṭṭhāti pararaṭṭhato. **Tirojanapadāti** parajanapadato. **Saṃpucchitum** **āgacchantīti** khattiyapaṇḍitādayo ceva brāhmaṇagandhabbādayo ca pañhe abhisaṅkharityā pucchissāmāti āgacchanti. Tattha keci pucchāya vā dosam vissajjanasampaṭicchane vā asamatthatam sallakkhetvā apucchitvāva tuṇhī nisīdanti, keci pucchanti, kesañci Bhagavā pucchāya ussāharā janetvā vissajjeti. Evarī sabbesampi tesam vimatiyo tūraṁ patvā mahāsamuddassa ūmiyo viya Bhagavantam patvāva bhijjanti. Sesamettha Tathāgatassa vaṇṇe uttānameva.

Atithī no te hontīti te amhākarā āgantukā navakā pāhunakā hontīti attho. **Pariyāpuṇāmīti** jānāmi. **Aparimāṇavaṇṇoti** tathārūpeneva sabbaññunāpi appameyyavanño, pageva mādisenāti dasseti. Vuttampi cetā--

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇam,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā”ti.

Imam pana guṇakathāṁ sutvā te brāhmaṇā cintayiṁsu “yathā, caṅkī, samaṇassa Gotamassa vaṇṇam bhāsatī, (MA.95./III,424.) anomaguṇo so bhavaṁ Gotamo, evam tassa guṇe jānamānena kho pana iminā aticirāṁ adhivāsitāṁ, handa nam anuvattāmā”ti anuvattamānā “tena hi, bho”ti-ādimāhaṁsu.

426. **Opāteṭīti** paveseti. **Sampurekkharontīti** puttamattanattamattampi samānaṁ purato katvā vicaranti.

427. **Mantapadanti** mantāyeva mantapadāṁ, vedoti attho. **Itihitiha paramparāyāti** evam kira evam kirāti paramparabhāvena āgatanti dīpeti.
Piṭakasampadāyāti (CS:pg.3.290) pāvacanasaṅkhātasampattiyyā. Sāvitti-ādīhi chandabandhehi ca vaggabandhehi ca sampādetvā āgatanti dasseti. **Tattha cāti** tasmin mantapade. **Pavattāroti** pavattayitāro. **Yesanti** yesam santakāṁ. **Mantapadanti** vedasaṅkhātam mantameva. **Gītānti** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi padasampattivasena sajjhāyitāṁ. **Pavuttānti** aññesam vuttaṁ, vācitantīti attho. **Samihitānti** samupabyūḍham rāsikataṁ, piṇḍāṁ katvā ṭhapitanti attho.

Tadanugāyantīti etarahi brāhmaṇā tam tehi pubbe gītam anugāyanti anusajjhāyanti vādenti. **Tadanubhāsantīti** tam anubhāsanti, idam purimasseva vevacanāṁ. **Bhāsitaṁanubhāsantīti** tehi bhāsitaṁ sajjhāyitāṁ anusajjhāyanti. (MA.95./III,425.) **Vācitamanuvācentīti** tehi aññesam vācitam anuvācenti. **Seyyathidantīti** te katameti attho. **Aṭṭhakoti-ādīni** tesam nāmāni, te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātam akatvā Kassapasammāsambuddhassa Bhagavato pāvacanena saha samsandetvā mante ganthesum, aparāpare pana brāhmaṇā pāṇātipāṭādīni pakhipitvā tayo vede bhinditvā Buddhavacanena saddhiṁ viruddhe akāṁsu.

428. **Andhaveṇīti** andhavaneṇī. Ekena hi cakkhumatā gahitayaṭhiyā koṭim eko andho gaṇhāti, tam andham añño, tam aññoti evam paṇṇāsa saṭṭhi andhā paṭipāṭiyā ghaṭitā andhaveneṇīti vuccati. **Paramparāsaṁsattāti** aññamaññam laggā, yaṭṭhiggāhakenapi cakkhumatā virahitāti attho. Eko kira dhutto andhagaṇam disvā “Asukasmiṁ nāma gāme khajjabhojjaṁ sulabhan”ti ussāhetvā tehi “tattha no sāmi nehi, idam nāma te demā”ti vutte lañjam gahetvā antarāmagge maggā okkamma mahantam gacchāṁ anuparigantvā purimassa hatthena pacchimassa kacchāṁ gaṇhāpetvā-- “Kiñci kammāṁ atthi, gacchatha tāva tumhe”ti vatvā palāyi. Te divasampi gantvā maggāṁ avindamānā “kahāṁ, bho, cakkhumā kahāṁ maggo”ti paridevitvā maggāṁ avindamānā tattheva mariṁsu. Te sandhāya vuttaṁ “paramparāsaṁsattā”ti. **Purimopīti** purimesu dasasu brāhmaṇesu ekopi. (MA.95./III,426.) **Majjhimopīti** majjhe ācariyapācariyesu ekopi. **Pacchimopīti** idāni brāhmaṇesu ekopi.

Pañca (CS:pg.3.291) **khoti** pāli-āgatesu dvīsu aññepi evarūpe tayo pakhipitvā vadati. **Dvedhāvipākāti** bhūtavipākā vā abhūtavipākā vā. **Nālametthāti**, bhāradvāja, saccāṁ anurakkhissāmīti patipannena viññunā “yaṁ mayā gahitāṁ, idameva saccāṁ moghamāññan”ti ettha ekaṁseneva niṭṭham gantum nālām na yuttanti upari pucchāya maggāṁ vivaritvā ṭhapesi.

430. **Idha, bhāradvāja, bhikkhūti** Jīvakasutte (ma.ni.2.51ādayo) viya Mahāvacchasutte (ma.ni.2.193 ādayo) viya ca attānaññeva sandhāya vadati.

Lobhanīyesu dhammesūti lobhadhammesu. Sesapadvayepi eseve nayo.

432. **Saddhāṁ nivesetīti** okappaniyasaddhāṁ niveseti. **Upasaṅkamatīti** upagacchatī. **Payirupāsatīti** santike niśīdatī. **Sotānti** pasādasotāṁ odahati. **Dhammantīti** desanādhammarūpa sunāti. **Dhāretīti** paguṇāṁ katvā dhāreti. **Upaparikkhatīti** atthato ca kāraṇato ca vīmamsati. **Nijjhānam khamantīti** olakanam

khamanti, idha sīlam kathitarām, idha samādhīti evam upaṭṭhahantīti attho. **Chandoti** kattukamyatā chando. **Ussahatīti** vāyamati. **Tuletīti** aniccādivasena tīreti. **Padahatīti** maggpadhānam padahati. **Kāyena ceva paramasaccanti** sahajātanāmakāyena (MA.95./III,427.) ca nibbānam sacchikaroti, paññāya ca kilese nibbijjhitvā tadeva vibhūtam pākaṭam karonto passati.

433. Saccānubodhoti maggānubodho. **Saccānuppattīti** phalasacchikiriyā. **Tesamyevāti** heṭṭhā vuttānam dvādasannam, evam dīgham maggavādaṁ anulometi, tasmā nāyamattho. Ayam panettha attho-- **tesamyevāti** tesam maggasampayuttadhammānam. **Padhānanti** maggpadhānam. Tañhi phalasacchikiriyasaṅkhātāya saccānuppatti� bahukāram, magge asati phalābhāvatoti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Caṅkīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.96.)6.Esukārīsuttavaṇṇanā

437. Evam (CS:pg.3.292) me sutanti Esukārīsuttam. Tattha **bilam olaggeyyunti** koṭṭhāsam laggapeyyurā, iminā satthadhammarā nāma dasseti. Satthavāho kira mahākantārapaṭipanno antarāmagge goṇe mate māmsam gahetvā sabbesam satthikānam “idam khāditvā ettakām mūlam dātabban”ti koṭṭhāsam olaggeti, goṇamārāsam nāma khādantāpi atthi akhādantāpi, mūlam dātum sakkontāpi asakkontāpi. Satthavāho yena mūlena goṇo gahito, tassa (MA.96./III,428.) nikhamanatthām sabbesam balakkārena koṭṭhāsam datvā mūlarā ganhāti, ayam satthadhammo. Evamevarā brāhmaṇāpi lokassa paṭiññām aggahetvā attanova dhammatāya catasso pāricariyā paññapentīti dassetum **evameva khoti-ādimāha.** **Pāpiyo assāti** pāpaṁ assa. **Seyyo assāti** hitam assa. Atha vā **pāpiyoti** pāpako lāmako attabhāvo assa. **Seyyoti** setṭho uttamo. **Seyyamṣoti** seyyo. **Uccākulīnatāti** uccākulīnattena seyyo. **Pāpiyamṣoti** pāpiyo. Uccākulīnatā ca dvīsu kulesu vaḍḍheti khattiyakule brāhmaṇakule ca, ulāravaṇṇatā tīsu. Vessopi hi ulāravaṇṇo hoti. Ulārabhogatā catūsupi. Suddopi hi antamaso caṇḍālopi ulārabhogo hotiyeva.

440. Bhikkhācariyanti koṭidhanenapi hi brāhmaṇena bhikkhā caritabbāva, porāṇakabrahmā asitikoṭidhanāpi ekavelam bhikkham caranti. Kasmā? Duggatakāle carantānam idāni bhikkham carituṁ āraddhāti garahā na bhavissatīti. **Atimaññamānoti** yo bhikkhācariyavārāsam haritvā sattajīvakasikammavaṇijjādīhi jīvikām kappeti, ayam atimaññati nāma. **Gopo vāti** yathā gopako attanā rakkhitabbarām bhanḍām thenento akiccakārī hoti, evanti attho. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo. (MA.96./III,429.) **Asitabyābhāṅginti** tiṇalāyana-asitañceva kājañca. **Anussarato**ti yatha jāto, tasmim porāne mātāpettike kulavarñse anussariyamāneti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Esukārīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.97.)7.Dhanañjānisuttavaṇṇanā

445. **Evaṁ** (CS:pg.3.293) **me sutanti** Dhanañjānisuttam. Tattha **dakkhiṇāgirisminti** girīti pabbato, Rājagaham parikkhipitvā ṭhitapabbatassa dakkhiṇadisābhāge janapadassetam nāmarām. **Taṇḍulapālidvārāyātī** Rājagahassa kira dvattim̄samahādvārāni catusaṭṭhikhuddakadvārāni, tesu ekam taṇḍulapālidvāram nāma, tam sandhāyevamāha. **Rājānam nissāyātī** “gaccha manusse apīletvā sassabhāgarām gaṇhāhī”ti raññā pesito gantvā sabbameva sassam gaṇhāti, “mā no, bhante, nāsehi”ti ca vutte-- “rājakule vuttam mandaṁ, aham raññā āgamanakāleyeva evam āṇatto, mā kanditthā”ti evam rājānam nissāya brāhmaṇagahapatike vilumpati. Dhaññam yebhuyyena attano gharam pavesetvā appakam rājakule paveseti. Kim brāhmaṇagahapatikānarām na pīlam akāsīti ca vutto-- “Āma, mahārāja, imasmiṁ vāre (MA.97./III,430.) khettāni mandasassāni ahesum, tasmā apīlentassa me gaṇhato na bahum jātan”ti evam brāhmaṇagahapatike nissāya rājānam vilumpati.

446. **Payo piyatanti** taruṇakhīram pivatu. **Tāva bhattassātī** yāva khīram pivitvā nisīdissatha, tāvadeva bhattassa kālo bhavissati. Idheva hi no pātarāsabhattam āharissantī dasseti. **Mātāpitaro**ti-ādīsu mahallakā mātāpitaro mudukāni attharanapāvuraṇāni sukhumāni vatthāni madhurabhojanāni sugandhagandhamālādīni ca pariyesitvā posetabbā. Puttadhītānam nāmakaraṇamaṅgalādīni sabbakiccāni karontena puttadāro posetabbo. Evañhi akariyamāne garahā uppajjatīti iminā nayena attho veditabbo.

447. **Adhammacārīti** pañca dussīlyakammāni vā dasa dussīlyakammāni vā idha adhammo nāma. **Upakadḍheyūnti** pañcavidhabandhanādikammakaraṇatthām tam tam nirayam kaḍḍheyūm.

448. **Dhammacārīti** dhammikasivavijjādikammakārī. **Paṭikkamantīti** osaranti parihāyanti. **Abhikkamantīti** abhisaranti vadḍhanti. **Seyyoti** varataram. **Hineti** nihīne lāmake. **Kālaṅkato ca Sāriputta**ti idam (CS:pg.3.294) Bhagavā “tatrassa gantvā desehi”ti adhippāyena theramāha. (MA.97./III,431.) Theropi tamkhaṇāmyeva gantvā mahābrahmuno dhammarām desesi, tato paṭṭhāya cātuppadikām gāthām kathentopi catusaccavimuttam nāma na kathesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dhanañjānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.98.)8.Vāsetṭhasuttavaṇṇanā

454. **Evaṁ me sutanti** Vāsetṭhasuttam. Tattha **icchānaṅgalavanasaṇḍeti** icchānaṅgalagāmassa avidūre vanasande. **Caṅkīti** ādayo pañcapi janā rañño pasenadissa kosalassa purohitā eva. **Aññe ca abhiññātātī** aññe ca bahū abhiññātā brāhmaṇā. Te kira chatthe chatthe māse dvīsu ṭhānesu sannipatanti. Yadā jātim sodhetukāmā honti, tadā pokkharasātissa santike jātisodhanatthām ukkaṭṭhāya sannipatanti. Yadā mante sodhetukāmā honti, tadā icchānaṅgale sannipatanti.

Imasmim kāle mantasodhanattham sannipatiṁsu. **Ayamantarā kathāti** yam attano sahāyakabhāvānurūpam katham kathentā anuvicariṁsu, tassā kathāya antarā ayamaññā kathā udapādi. **Silavāti** guṇavā. **Vattasampanno**ti ācārasampanno.

(MA.98./III,432.) 455. **Anuññātapaṭiññātāti** sikkhitā tumheti evam ācariyehi anuññātā, āma ācariya sikkhitamhāti evam sayañca paṭiññātā. **Asmāti** bhavāma. **Aham pokkharasātissa, tārukkhassāyam māṇavoti** aham pokkharasātissa jetṭhantevāsī aggasisso, ayam tārukhhassāti dīpeti.

Tevijjānanti tivedānam brāhmaṇānam. **Yadakkhātanti** yam attatho ca byañjanato ca ekaṁ padampi akkhātarā. **Tatra kevalinosmaseti** tam sakalam jānanato tattha niṭṭhāgatamhāti attho. Idāni tam kevalibhāvam āvikaronto **padakasmāti**-ādimāha. Tattha **jappe ācariyasādisāti** kathanaṭhāne mayam ācariyasadisāyeva.

Kammunāti (CS:pg.3.295) dasakusalakammapathakammunā. Ayañhi pubbe sattavidham kāyavacīkammam sandhāya “yato kho, bho, sīlavā hotī”ti āha, tividham manokammaṁ sandhāya “vattasampanno”ti. Tena samannāgato hi ācārasampanno hoti. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumantabhbhāvena Bhagavantam ālapati.

Khayātītanti ūnabhāvam atītarā, paripuṇṇanti attho. **Peccāti** upagantvā. **Namassantīti** namo karonti.

Cakkhum loke samuppannanti avijjandhakāre loke tam andhakāram vidhamitvā lokassa diṭṭhadhammikādi-athadassanena cakkhu hutvā samuppannam.

(MA.98./III,433.) 456. Evam vāsethena thometvā yācito Bhagavā dvepi jane saṅgañhanto **tesam vo aham byakkhissanti**-ādimāha. Tattha **byakkhissanti** byākarissāmi. **Anupubbanti** tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintā, tiṇarukkhakīṭapaṭaṅgato paṭṭhāya anupatiपātiyā ācikkhissāmīti attho. **Jātivibhaṅganti** jātivithāram.

Aññamaññā hi jātiyoti tesam tesañhi pāññānam jātiyo aññamaññā nānappakārāti attho.

Tiṇarukkheti anupādinnakajātīm katvā pacchā upādinnakajātīm kathessāmi, evam tassa jātibhedo pākaṭo bhavissatī imam desanam ārabhi. Mahāśīvatthero pana-- “Kim, bhante, anupādinnakam bījanānatāya nānaṁ, upādinnam kammanānatāyāti? Evam vattum na vaṭṭatī”ti pucchito āma na vaṭṭati. Kammañhi yoniyam khipati. Yonisiddhā ime sattā nānāvaṇṇā hontī. **Tiṇarukkheti** ettha antopheggū bahisārā antamaso tālanālīkerādayopi tiṇāneva, antosārā pana bahipheggū sabbe rukkhā nāma. **Na cāpi patijānareti** mayam tiṇā mayam rukkhāti vā, aham tiṇam, aham rukkhoti vā evam na jānanti. **Liṅgam jātimayanti** ajānantānampi ca tesam jātimayameva sañthānam attano mūlabhūtiṇādisadisameva hoti. Kim kāraṇā? **Aññamaññā hi jātiyo**. Yasmā aññā tiṇājāti, aññā rukkhajāti. Tinesupi aññā tālajāti, aññā nālīkerajāti, evam vitthāretabbam. Iminā idam dasseti-- yam jātivasena nānā (CS:pg.3.296) hoti, tam attano paṭiññam paresam vā upadesam vināpi aññajātito visesena gayhati. Yadi ca jātiyā (MA.98./III,434.) brāhmaṇo bhaveyya, sopi attano paṭiññam paresam vā upadesam vinā khattiyyato vessato suddato vā visesena gayheyya, na ca gayhati. Tasmā na jātiyā brāhmaṇoti. Parato pana “yathā etāsu jātīsū”ti gāthāya etamattham vacībhedeneva āvikarissati.

Evam anupādinnakesu jātīm dassetvā upādinnakesu dassento **tato kīṭeti**-ādimāha. **Yāva kunthakipilliketi** kunthakipillikam pariyantam katvāti attho. Ettha ca ye uppativā gacchanti, te paṭaṅgā nāma. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesampi nīlarattādivaṇṇavasena jātiyo nānappakārāva honti.

Khuddaketi kālakādayo. **Mahallaketi** sasabilārādayo.

Pādūdareti udarapāde, udaramyeva nesam pādāti vuttam hoti. **Dīghapiṭṭhiketi**

sappānañhi sīsato yāva nañguñthā piññhiyeva hoti, tena te “dīghapiññhikā”ti vuccanti.

Udaketi odake, udakamhi jāte.

Pakkhiti sakuñe. Te hi pattehi yantīti **pattayānā**, vehāsam gacchantīti **vihañgamā**.

Evañ thalajalākāsagocarānam pāññānam jātibhedam dassetvā idāni yenādhippāyena tam dasseti, tam āvikaronto yathā etāsūti gāthamāha. Tassattho sañkhepena vuttova. Vitthārato panetha yam vattabbam, (MA.98./III,435.) tam sayameva dassento **na keseñhi**ti-ādimāha. Tatrāyam yojanā-- yam vuttam “natthi manussesu liñgajātimayam puthū”ti, tam evam natthīti veditabbam. Seyyathidam? **Na keseñhi**ti. Na hi-- “brāhmañānam edisā kesā honti, khattiyanānam edisā”ti niyamo atthi yathā hatthi-assamigādīnanti iminā nayena sabbam yojetabbam.

Liñgam jātimayam neva, yathā aññāsu jātisūti idam pana vuttassevatthassa nigamananti veditabbam. Tassāyam yojanā-- evam yasmā imehi (CS:pg.3.297) kesādīhi natthi manussesu liñgam jātimayam puthu, tasmā veditabbametam “brāhmañādibhedesu manussesu liñgam jātimayam neva, yathā aññāsu jātisū”ti.

457. Idāni evam jātibhede asatipi “brāhmañō khattiyo”ti idam nānattam yathā jātam tam dassetum **paccattanti** gāthamāha. Tattha **vokāranti** nānattam. Ayam panetha sañkhepattho -- yathā hi tiracchānānam yonisiddhameva kesādisaññhānena nānattam, tathā brāhmañādīnam attano attano sarīre tam natthi. Evañ santepi yadetam “brāhmañō khattiyo”ti vokāram, tam vokārañca manussesu samaññāya pavuccati, vohāramatteneva pavuccatīti.

Ettāvatā Bhagavā bhāradvājassa vādam niggañhitvā idāni yadi jātiyā brāhmañō bhaveyya, ājīvasīlācāravipannopi brāhmañō bhaveyya. Yasmā pana porāñā brāhmañā tassa brāhmañabhbāvam na icchanti, loke ca aññepi paññitamanussā, tasmā vāsethassa vādam paggañhanto **yo hi koci manussesūti** atṭha gāthā āha. Tattha **gorakkhanti** khettarakkham, kasikammanti vuttam hoti. **Goti** hi pathaviyā nāmam, tasmā evamāha.

Puthusippenāti tantavāyakammādinānāsippena. **Vohāranti** vanijjam.

(MA.98./III,436.) **Parapessenāti** paresam veyyāvaccakammena. **Issatthanti**

āvudhajīvikam, usuñca sattim cāti vuttam hoti. **Porohiccenāti** purohitakammena.

Evañ brāhmañasamayena ca lokavohārena ca ājīvasīlācāravipannassa abrāhmañabhbāvam sādhettvā evam sante na jātiyā brāhmañō, guñehi pana brāhmañō hoti. Tasmā yattha katthaci kule jāto yo guñavā, so brāhmañō, ayamettha ñāyoti evametam ñāyam atthato āpādetvā idāni nam vacibhedenā pakāsento **na cāham** **brāhmañanti**-ādimāha. Tassattho-- ahañhi yvāyam catunnam yonīnam yattha katthaci jāto, tatrāpi visesena yo brāhmañassa samvāññitāya mātari sambhūto, tam **yonijam** **mattisambhavam**, yā cāyam ubhato sujātoti-ādinā nayena brāhmañehi brāhmañassa parisuddha-uppattimaggasañkhātā yoni vuttā, samśuddhagahañikoti iminā (CS:pg.3.298) ca mātisampatti, tatopi jātasambhūtā yonijo mattisambhavoti vuccati, tam **yonijam** **mattisambhavam** iminā ca yonijamattisambhavamattena na brāhmañam brūmi. Kasmā? Yasmā, bho bhoti, vacanamattena aññehi sakiñcanehi visitthattā **bhovādi nāma so hoti**, **sace hoti sakiñcano** sapalibodho. Yo panāyam yattha katthaci jātopi rāgādikīñcanābhāvena akiñcano, sabbagahañapaññinissaggena anādāno, **akiñcanam** **anādānam**, **tamaham** (MA.98./III,437.) **brūmi brāhmañam**. Kasmā? Yasmā bāhitapāpoti.

458. Kiñcabhiyyo sabbasāmyojanam chetvāti-ādi sattavīsatī gāthā. Tattha **sabbasāmyojananti** dasavidhasāmyojanam. **Na paritassatīti** tañhāparitassanāya na paritassati. **Sañgātiganti** rāgasāñgādayo atikkantam. **Visamīyuttanti** catūhi yonīhi

sabbakilesehi vā visamyuttam.

Naddhinti upanāham. **Varattanti** taṇham. **Sandānanti** yuttapāsam, diṭṭhipariyutṭhānassetam adhivacanam. **Sahanukkamanti** anukkamo vuccati pāse pavesanaganthi, diṭṭhānusayassetam nāmam. **Ukkhittapalighanti** ettha palighoti avijjā. **Buddhanti** catusaccabuddham. **Titikkhatīti** khamati.

Khantibalanti adhivāsanakhantibalam. Sā pana sakiṁ uppannā balānīkam nāma na hoti, punappunam uppannā pana hoti. Tassā atthitāya **balānīkam**.

Vatavantanti dhutaṅgavantam. **Silavantanti** guṇavantam. **Anussadanti** rāgādi-ussadavirahitam. “Anussutan”tipi pāṭho, anavassutanti attho. **Dantanti** nibbisevanam.

Na limpatīti na allīyati. **Kāmesūti** kilesakāmavatthukāmesu.

(MA.98./III,438.) **Dukkhassa pajānāti, idheva khayanti** ettha arahattaphalam dukkhakkhayoti adhippetam. **Pajānātīti** adhigamavasena jānāti. **Pannabhāranti** ohitabhāram, khandhakilesa-abhisāñkhārakāmaguṇabhāre otāretvā ṭhitam. Visamyuttapadam vuttathameva.

Gambhīrapaññānti gambhīresu ārammañesu pavattapaññam. **Medhāvinti** pakatipaññāya paññavantam.

Anāgārehi (CS:pg.3.299) **cūbhayanti** anāgārehi ca visamṣaṭham ubhayañca, dvīhipi cetehi visamṣaṭhamevāti attho. **Anokasārinti** okam vuccati pañcakāmaguṇālayo, tam anallīyamānanti attho. **Appicchanti** aniccham.

Tasesūti satañhesu. **Thāvaresūti** nittañhesu.

Attadañdesūti gahitadañdesu. **Nibbutanti** kilesanibbānena nibbutam. **Sādānesūti** sa-upādānesu.

Ohitoti patito.

459. **Akakkasanti** niddosam. Sadoso hi rukkhopi sakakkasoti vuccati.

Viññāpaninti atthaviññāpanikarām. **Saccanti** avisamvādikam. **Udirayeti** bhaṇati. (MA.98./III,439.) **Yāya nābhisaṃjeti** yāya girāya parassa sajanam vā lagganam vā na karoti, tādisam apharusam girām bhāsañtīti attho.

Dīghanti suttāruļhabhaṇḍam. **Rassanti** vippakinṇabhandam. **Aṇunti** khuddakam. **Thūlanti** mahantaṁ. **Subhāsubhanti** sundarāsundaram. Dīghabhaṇḍañhi appagghampi hoti mahagghampi. Rassādīsupi eseva nayo. Iti ettāvatā na sabbam pariyādinñam, “subhāsubhan”ti iminā pana pariyādinñam hoti.

Nirāsayantīti nittañham.

Ālayāti taṇhālayā. **Aññāyāti** jānitvā. **Amatogadhananti** amatabbhantaram. **Anuppattanti** anupaviṭṭham.

Ubho saṅganti ubhayampetam saṅgam. Puññañhi sagge laggāpeti, apuññam apāye, tasmā ubhayampetam saṅganti āha. **Upaccagātīti** atīto.

Anāvilanti āvilakaraṇakilesavirahitam. **Nandībhavaparikkhīṇanti** parikkhīṇanandim parikkhīṇabhadavam.

“Yo iman”ti gāthāya avijjāyeva visamvādakaṭṭhena **palipatho**, mahāviduggatāya **duggam**, saṁsaraṇaṭṭhena **saṁsāro**, mohanaṭṭhena **mohoti** vutto. (MA.98./III,440.)

Tiṇñotīti caturegħatiṇño. **Pāraṅgatoti** nibbānam gato. **Jhāyīti** ārammañalakkhaṇūpanijjhānavasena jhāyī. **Anejoti** nittañho. **Anupādāya** (CS:pg.3.300) **nibbutoti** kiñci gahañam aggahetvā sabbakilesanibbānena nibbuto.

Kāmeti duvidhepi kāme. **Anāgāroti** anāgāro hutvā. **Paribbajeti** paribbajati. **Kāmabhavaparikkhīṇanti** khīṇakāmam khīṇabhadavam.

Mānusakāriṇī yoganti mānusakāriṇī pañcakāmagunayogaṁ. **Dibbaṇī yoganti** dibbaṇī pañcakāmaguṇayogaṁ. **Sabbayogavisaṁyuttanti** sabbakilesayogavisamiyuttamī.

Ratinti pañcakāmaguṇaratiṁ. **Aratinti** kusalabhāvanāya ukkanṭhitamī. **Vīranti** vīriyavantamī.

Sugatanti sundaraṁ ṛhānamī gataṁ, sundarāya vā paṭipattiyā gataṁ.

Gatinti nibbattiṁ. **Pureti** atīte. **Pacchāti** anāgatē. **Majjheti** paccuppanne.

(MA.98./III,441.) **Kiñcananti** kiñcanakārako kileso.

Mahesinti mahante guṇe pariyesanaṭṭhena mahesirī. **Vijitāvinanti** vijitavijayaṁ.

460. Evam Bhagavā guṇato khīṇāsavamīyeva brāhmaṇamī dassetvā ye jātito brāhmaṇoti abhinivesamī karonti, te idam ajānantā, sāva nesamī diṭṭhi duddiṭṭhīti dassento **samaññā hesāti** gāthādvayamāha. Tassattho-- yadidam brāhmaṇo khattiyo bhāradvājo vāsetṭhoti nāmagottamī pakappitamī katam abhisāñkhataṁ, samaññā hesā lokasmīm, vohāramattanti attho. Kasmā? Yasmā **samuccā samudāgataṁ** samaññāya āgataṁ. Etañhi tattha tattha jātakāleyevassa nātisālohitē pakappitamī katam. No ce nam evam pakappeyyurī, na koci kiñci disvā ayaṁ brāhmaṇoti vā bhāradvājoti vā jāneyya. Evam pakappitamī petam **dīgharattānusayitam**, **diṭṭhigatamajānataṁ**, tam pakappitamī nāmagottamī “nāmagottamattametam, vohārattham pakappitan”ti, ajānantānam sattānam hadaye dīgharattamī diṭṭhigatamanusayitam. Tassa anusayitattā tam nāmagottamī **ajānantā no pabrunti**, “jātiyā hoti brāhmaṇo”ti ajānantāva evam vadantīti vuttamī hoti.

Evam (CS:pg.3.301) “ye jātito brāhmaṇo’ti abhinivesamī karonti, te idam vohāramattamī ajānantā, sāva nesamī diṭṭhi duddiṭṭhī”ti dassetvā idāni nippariyāyameva jātivādam paṭikkhipanto kammavādañca patiṭṭhapento **na jaccāti**-ādimāha. Tattha “kammunā”ti upaḍḍhagāthāya vitthāraṇattham **kassako kammunāti**-ādi vuttam. Tattha **kammunāti** paccuppannena kasikammādinibbattakacetanākammunā.

(MA.98./III,443.) **Paṭiccasamuppādādassāti** iminā paccayena evam hotīti evam paṭiccasamuppādādassāvino. **Kammavipākakovidāti** sammānāvamānārahakule kammavasena uppatti hoti, aññāpi hīnapaṇītatā hīnapaṇīte kamme vipaccamāne hotīti. Evam kammavipākakusalā.

Kammunā vattatīti gāthāya pana lokoti vā pajāti vā sattoti vā ekoyevattho, vacanamattabhedo. Purimapadena cettha “Atthi brahmā mahābrahmā setṭho sajītā”ti diṭṭhiyā paṭisedho veditabbo. Kammunā hi tāsu tāsu gaṭīsu vattati loko, tassa ko sajītāti. Dutiyapadena “evam kammunā nibbattopi ca pavattepī atītapaccuppannabhedenā kammunā vattati, sukhadukkhāni paccanubhonto hīnapaṇītādibhedañca āpajjanto pavattatī”ti dasseti. Tatiyena tamevattham nigameti “evam sabbathāpi kammanibandhanā sattā kammeneva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā”ti. Catutthena tamettham upamāya vibhāveti. Yathā hi rathassa yāyato āñi nibandhanamī hoti, na tāya anibaddho yāti, evam lokassa nibbattato ca pavattato ca kammam nibandhanam, na tena anibaddho nibbattati na pavattati.

Idāni yasmā evam kammanibandhano loko, tasmā setṭhena kammunā setṭhabhāvam dassento **tapenāti** gāthādvayamāha. Tattha **tapenāti** dhutaṅgatapena.

Brahmacariyenāti methunaviratiyā. **Samyamenāti** sīlēna **Damenāti** indriyadamena. **Etenāti** etena setṭhena parisuddhena brahmabhūtena kammunā brāhmaṇo hoti. Kasmā? Yasmā **etam brāhmaṇamuttamam**, yasmā etam kammam uttamo brāhmaṇaguṇotī vuttamī hoti. “Brahmānan”tipi pāṭho. Ayaṁ panettha vacanattho-- brahmaṇam ānetīti brahmānam, brāhmaṇabhāvam āvahatīti vuttamī hoti.

Dutiyagāthāya (CS:pg.3.302) **santoti** santakileso. **Brahmā sakkoti** brahmā ca sakko ca, yo evarūpo, so na kevalam brāhmaṇo, atha kho brahmā ca sakko ca so vijānatam pañditānam, evam vāsetṭha, jānāhīti vuttam hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vāsetṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.99.) 9. Subhasuttavaṇṇanā

462. **Evaṁ me sutanti** Subhasuttam. Tattha **todeyyaputto** tudigāmavāsino todeyyabrahmaṇassa putto. **Ārādhako hotī** sampādako hoti paripūrako. **Ñāyam dhammantī** kāraṇadhammarām. **Kusalanti** anavajjam.

(MA.99./III,444.) 463. **Micchāpaṭipattinti** aniyānikam akusalapaṭipadam. **Sammāpaṭipattinti** niyyānikam kusalapaṭipadam.

Mahaṭṭhanti-ādīsu mahantehi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā bahūhi attho etthāti **mahaṭṭham**. Mahantāni nāmaggahaṇamaṅgalādīni kiccāni etthāti **mahākiccam**. Idam ajja kattabbam, idam sveti evam mahantāni adhikārasaṅkhātāni adhikaraṇāni etthāti **mahādhikaraṇam**. Bahūnam kamme yuttappayuttatāvasena pīṭasaṅkhāto mahāsamārambho etthāti **mahāsamārambham**. **Gharāvāsakammaṭṭhānanti** gharāvāsakammaṇam. Evarū sabbavāresu attho veditabbo. Kasikamme cettha naṅgalakoṭim ādim katvā upakaraṇānam pariyesanavasena mahaṭṭhatā, vanijjāya yathāṭhitameva bhaṇḍam gahetvā parivattanavasena appaṭṭhatā veditabbā.

Vipajjamānanti avuṭṭhi-ativuṭṭhi-ādīhi kasikammam, maṇisuvanṇādīsu acchekatādīhi ca vanijjakammaṇam appaphalaṇ hoti, mūlacchedampi pāpuṇāti. Vipariyāyena sampajjamānarām mahapphalam cūlantevāsikassa viya.

464. **Evameva khoti** yathā kasikammaṭṭhānam vipajjamānam appaphalam hoti, evam gharāvāsakammaṭṭhānampi. Akatakalyāṇo hi kālam katvā niraye (CS:pg.3.303) nibbattati. Mahādattasenāpati nāma kireko brāhmaṇabhatto ahosi, tassa maraṇasamaye nirayo upaṭṭhāsi. So brāhmaṇehi “Kim passasi”ti vutto? Lohitaghāranti āha. Brahmaloko bho esoti. Brahmaloko nāma bho kahanti? Uparīti. Mayharū heṭṭhā upaṭṭhātīti. Kiñcāpi heṭṭhā upaṭṭhātīti tathāpi (MA.99./III,445.) uparīti kālam katvā niraye nibbatto. “Iminā amhākarū yaññī doso dinno”ti sahassarū gahetvā nīharitum adarīsu. Sampajjamānarām pana mahapphalam hoti. Katakalyāṇo hi kālarām katvā sagge nibbattati. Sakalāya guttilavimānakathāya dīpetabbam. Yathā pana tam vanijjakammaṭṭhānam vipajjamānam appaphalam hoti, evam sīlesu aparipūrakārino anesanāya yuttassa pabbajjākammaṭṭhānampi. Evarūpā hi neva jhānādisukham na saggamokkham labhati. Sampajjamānarām pana mahapphalam hoti. Sīlāni hi pūretvā vipassanām vaḍḍhento arahattampi pāpuṇāti.

Brāhmaṇā, bho Gotamoti idha kim pucchāmīti pucchat? Brāhmaṇā vadanti-- “pabbajito ime pañca dhamme pūretum samattho nāma natthi, gahaṭṭhova pūreti”ti. Samaṇo pana Gotamo-- “gihissa vā aham māṇava pabbajitassa vā”ti punappunaṇ vadati, neva pabbajitam muñcati, mayhameva puccharū maññe na sallakkhetīti cāgasīsena pañca dhamme pucchāmīti pucchat. **Sace te agarūti** sace tuyham yathā brāhmaṇā paññapenti,

tathā idha bhāsitum bhāriyam na hoti, yadi na koci aphāsukabhāvo hoti, bhāsassūti attho. **Na kho me, bhoti kim sandhāyāha?** Pañditapañṭirūpākānañhi santike kathetum dukkham hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapañṭitā pana kathām sutvā sukathitam pasāṁsanti, dukkathite pālipada-atthabyañjanesu (MA.99./III,446.) yam yam virujjhati, tam tam ujum katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekantapañṭito nāma natthi, tenāha “na kho me, bho Gotama, garu, yathassu bhavanto vā nisinno bhantarūpo vā”ti.

Saccanti vacīsaccam. **Tapanti** tapacariyam. **Brahmacariyanti** methunaviratim.

Ajjhenanti mantagahañam. **Cāganti** āmisapariccāgām.

466. **Pāpito bhavissatīti.** Ajānanabhāvarūpāpito bhavissati. **Etadavocāti** Bhagavatā andhaveñūpamāya niggahito tam paccāharitum asakkonto yathā nāma dubbalasunakho migam utṭhapetvā sāmikassa abhimukham (CS:pg.3.304) katvā sayam apasakkati, evamevarūpācariyam apadisanto evam “brāhmaṇo”ti-ādivacanam avoca. Tattha **pokkharasātīti** idam tassa nāmam, “pokkharasāyī”tipi vuccati. Tassa kira kāyo setapokkharasadiso devanagare ussāpitarajatatorañam viya sobhati, sīsañam panassa kālavañṇa-indanīlamayam viya, massupi candamaṇḍale kālamegharāji viya khāyati, akkhīni nīluppalasadisāni, nāsā rajatapanālikā viya suvatītā suparisuddhā, hatthapādatalāni ceva mukhañca katalākhārasaparikammam viya sobhati. Ativya sobhaggappatto brāhmaṇassa attabhāvo. Arājake thāne rājānam kātum yuttamimam brāhmaṇam, evamesa sassiriko, iti nām pokkharasadisattā “pokkharasātīti”ti sañjānanti, pokkhare pana so nibbatto, na mātukucchiyanti iti nām pokkhare sayitattā “pokkharasāyī”tipi sañjānanti. **Opamaññoti** upamaññagotto. **Subhagavanikoti** ukkaṭṭhāya subhagavanassa issaro. **Hassakañyevāti** hasitabbakaññeva. **Nāmakamyevāti** lāmakamyeva. Tadeva tam attbhāvena **rittakām**. Rittakattā ca **tucchakām**. Idāni nām Bhagavā sācariyakām niggāñhitum **kim pana mānavāti-ādimāha**.

467. Tattha **katamā nesamī seyyoti** katamā vācā tesamī seyyo, pāsañsataroti attho. **Sammuccāti** sammutiyā lokavohārena. **Mantāti** tulayitvā pariggañhitvā. **Paṭisaṅkhāyāti** jānitvā. **Atthasamhitanti** kāraṇanissitam. **Evaṁ sancti** lokavohāram amuñcityā tulayitvā jānitvā kāraṇanissitam katvā kathitāya seyyabhāve sati. **Āvutoti** āvarito. **Nivutoti** nivārīto. **Ophuṭoti** onaddho. **Pariyonaddhoti** paliveṭhito.

468. **Gadhitoti**-ādīni vuttatthāneva. **Sace tam, bho Gotama, thānanti** sace etam kāraṇamatthi. (MA.99./III,448.) **Svāssāti** dhūmachārikādīnām abhāvena so assa aggi accimā ca vaṇṇimā ca pabhassaro cāti. **Tathūpamāham mānavāti** tappaṭibhāgam aham. Idam vuttam hoti-- yatheva hi tiṇakaṭṭhupādānam paṭicca jalāmāno aggi dhūmachārikaṅgārānam atthitāya sadoso hoti (CS:pg.3.305) evamevarūpā pañca kāmagune paṭicca uppānā pīti jātijarābyādhimaraṇasokādīnām atthitāya sadosa. Yathā pana pariccattatiṇakāṭṭhupādāno dhūmādīnām abhāvena parisuddho, evamevarūpā lokuttarajjhānadvayasampayuttā pīti jāti-ādīnām abhāvena parisuddhāti attho.

469. Idāni ye te brāhmaṇehi cāgasīsena pañca dhammā paññattā, tepi yasmā pañceva hutvā na niccalā tiṭṭhanti, anukampājātikena saddhiṁ cha āpajjanti. Tasmā tam dosam dassetum **ye te mānavāti-ādimāha**. Tattha **anukampājātikanti** anukampāsabhāvam.

Kattha bahularūpā samanupassasāti idam Bhagavā yasmā-- “esa ime pañca dhamme pabbajito paripūretum samattho nāma natthi, gahaṭṭho paripūretī”ti āha, tasmā-- “pabbajitova ime pūreti, gahaṭṭho pūretum samattho nāma natthī”ti teneva mukhena bhañāpeturūpā puchhati.

Na satatañ samitam saccavādīti-ādīsu gahaṭṭho aññasmim asati

valañjanakamusāvādampi karotiyeva, pabbajitā asinā sīse chijjantepi dve kathā na kathenti. Gahañho ca antotemāsamattampi sikkhāpadam rakkhitum na sakkoti, pabbajito niccameva tapassī sīlavā tapanissitako hoti. Gahañho māsassa atthadivasamattampi uposathakammam (MA.99./III,449.) kātum na sakkoti, pabbajitā yāvajīvam brahmacārino honti. Gahañho ratanasuttamañgalasuttamattampi potthake likhitvā ñhapeti, pabbajitā niccam sajjhāyanti. Gahañho salākabhattampi akhañdam katvā dātum na sakkoti, pabbajitā aññasmim asati kākasunakhādīnampi piñdam denti, bhañdaggāhakadaharassapi patte pakhipantevāti evamattho dañhabbo.

Cittassāhametenti aham ete pañca dhamme mettacittassa parivāre vadāmīti attho.

470. Jātavaddhoti jāto ca vañdhito ca. Yo hi kevalam tattha jātova hoti, añnattha vañdhito, tassa samantā gāmamaggā na sabbaso paccakkhā honti, tasmā jātavaddhoti āha. Jātavaddhopi hi yo ciram nikkhanto, tassa na sabbaso paccakkhā honti, tasmā **tāvadeva avasañanti** āha, tamkhañnameva nikkhantanti attho. **Dandhāyitattanti** “Ayam (CS:pg.3.306) nu kho maggo ayam na nu kho”ti kañkhāvasena cirāyitattam.

Vitthāyitattanti yathā sukhumam athajātam sahasā pucchitassa cassaci sarīram thaddhabhāvam gañhāti, evam thaddhabhāvagahañam. **Natvevāti** iminā sabbaññutaññāñassa appañihatabhāvam dasseti. Tassa hi purisassa mārāvatṭanādīnam vasena siyā ñāñassa pañghāto, tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā, sabbaññutaññāñam pana appañihatañ, na sakkā tassa kenaci antarāyo kātunti dīpeti.

Seyyathāpi māñava balavā sañkhadhamoti (MA.99./III,450.) etha **balavāti** balasampanno. **Sañkhadhamoti** sañkhadhamako. **Appakasirenāti** akiçchena adukkhena. Dubbalo hi sañkhadhamako sañkharā dhamantopi na sakkoti catasso disā sarena viññāpetum, nāssa sañkhasaddo sabbaso phari. Balavato pana vippahāriko hoti, tasmā balavāti āha. **Mettāya cetovimuttiyāti** ettha **mettāyāti** vutte upacāropi appanāpi vañtati, **cetovimuttiyāti** vutte pana appanāva vañtati. **Yam pamāñakatañ kammanti** pamāñakatañ kammañ nāma kāmāvacaram vuccati, appamāñakatañ kammañ nāma rūpārūpāvacarañ. Tesupi idha brahmavihārakammaññeva adhippetarā. Tañhi pamāñam atikkamitvā odhisaka-anodhisaka disāpharanavasena vañdhetvā katattā appamāñakatanti vuccati. **Na tam tatrāvasissati, na tam tatrāvatiñthati** tam kāmāvacarakammañ tasmiñ rūpārūpāvacarakamme na ohīyati na tiñthati. Kim vuttam hoti? Kāmāvacarakammañ tassa rūpārūpāvacarakammassa antarā laggitum vā ñhātum vā rūpārūpāvacarakammañ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsam gahetvā patiñthātum vā na sakkoti, atha kho rūpārūpāvacarakammameva kāmāvacaram mahogho viya paritta-udakarā pharitvā pariyādiyitvā attano okāsam gahetvā titñhati, tassa vipākarā pañibāhitvā sayameva brahmañahabyatañ upanetīti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyañthakathāya

Subhasuttavaññanā niññitā.

(MA.100./III,451.)

(M.100.)10.Saṅgāravasuttavaññanā

473. Evañ (CS:pg.3.307) **me sutanti** Saṅgāravasuttañ. Tattha **cañcalikappeti** evamnāmake gāme. **Abhippasannāti** aveccappasādavasena pasannā. Sā kira sotāpannā ariyasāvikā bhāradvājagottassa brāhmañassa bhariyā. So brāhmaño pubbe

kālena kālam brāhmaṇe nimantetvā tesam sakkāram karoti. Imam pana brāhmaṇim gharam ānetvā abhirūpāya mahākulāya brāhmaṇiyā cittam kopetuṁ asakkonto brāhmaṇānam sakkāram kātum nāsakkhi. Atha nam brāhmaṇā diṭṭhadīṭṭhaṭṭhāne-- “nayidāni tvam brāhmaṇaladdhiko, ekāhampi brāhmaṇānam sakkāram na karosi”ti nippilenti. So gharam āgantvā brāhmaṇiyā tamattham ārocetvā-- “sace, bhoti ekadivasam mukham rakkhitum sakkuṇeyyāsi, brāhmaṇānam ekadivasam bhikkham dadeyyan”ti āha. Tuyham deyyadhammam ruccanakaṭṭhāne dehi, kiṁ mayham etthāti. So brāhmaṇe nimantetvā appodakam pāyāsam pacāpetvā gharañca sujhāpetvā āsanāni paññāpetvā brāhmaṇe nisidāpesi. Brāhmaṇī mahāsāṭakam nivāsetvā kaṭacchuram gahetvā parivisantī dussakaṇṇake pakkhalitvā “brāhmaṇe parivisāmī”ti saññampi akatvā āsevanavasena sahasā satthārameva anussaritvā udānam udānesi.

Brāhmaṇā udānam sutvā (**MA.100./III,452.**) “ubhatopakkhiko esa samanassa Gotamassa sahāyo, nāssa deyyadhammam gaṇhissāmā”ti kupitā bhojanāni chadḍetvā nikkhamiṁsu. Brāhmaṇo-- “nanu paṭhamānyeva tam avacām ‘ajjekadivasam mukham rakkheyyāsī’ti, ettakam te khīrañca taṇḍulādīni ca nāsitānī”ti ativiya kopavasam upagato -- “evameva panāyam vasalī yasmīm vā tasmīm vā tassa muṇḍakassa samanassa vaṇṇam bhāsatī, idāni tyāham vasali tassa satthuno vādam āropessāmī”ti āha. Atha nam brāhmaṇī “gaccha tvam, brāhmaṇa, gantvā vijānissasī”ti vatvā “na khvāham tam, brāhmaṇa, passāmi sadevake loke ...pe... vādam āropeyyā”ti-ādimāha. So satthāram upasaṅkamitvā--

“Kimsu (**CS:pg.3.308**) chetvā sukham seti, kimsu chetvā na socati;
Kissassu ekadhammassa, vadham rocesi Gotamā”ti. (**saṁ.ni.1.187**)--
Pañham pucchi. Satthā āha--

“Kodham chetvā sukham seti, kodham chetvā na socati;
Kodhassa visamūlassa, madhuraggassa brāhmaṇa.
Vadham ariyā pasamīsanti, tañhi chetvā na socati”ti. (**saṁ.ni.1.187**)--
Pañham kathesi. So pabbajitvā arahattam patto. Tasseva kaniṭṭhabhātā akkosakabhāradvājo nāma “bhātā me pabbajito”ti sutvā Bhagavantam upasaṅkamitvā akkositvā Bhagavatā viñito pabbajitvā arahattam patto. Aparo tassa kaniṭṭho sundarikabhāradvājo nāma. Sopi Bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchitvā vissajjanam sutvā pabbajitvā arahattam patto. Aparo tassa kaniṭṭho piṅgalabhāradvājo nāma. So pañham pucchitvā pañhabyākarāṇapariyosāne pabbajitvā arahattam patto. (**MA.100./III,453.**) **Saṅgāravo māṇavoti** ayam tesam sabbakaniṭṭho tasmīm divase brāhmaṇehi saddhim ekabhattagge nisinno. **Avabhūtāvati** avadḍhibhūtā avamaṅgalabhūtāyeva. **Parabhūtāvati** viñāsam pattāyeva. **Vijjamānānanti** vijjamānesu. **Silapaññāṇanti** sīlañca nīṇañca na jānāsi.

474. Diṭṭhadhammābhiññāvosānapāramippattāti diṭṭhadhamme abhiññāte imasmiññeva attabhāve abhijānitvā vositavosānā hutvā pāramīsaṅkhātam sabbadhammānam pārabhūtam nibbānam pattā mayanti vatvā ādibrahmacariyam paṭijānāntī attho. **Ādibrahmacariyanti** brahmacariyassa ādibhūtā uppādakā janakāti evam paṭijānāntīti vuttam hoti. **Takkīti** takkagāhī. **Vimānsīti** vīmaṇsako, paññācāram carāpetvā evamvādī. **Tesāhamasmīti** tesam sammāsambuddhānam ahamasmi aññataro.

485. Atṭhitavatānti atṭhitatapam, assa padhānapadena saddhim sambandho, tathā sappurisapadassa. Idañhi vuttam hoti-- bhoto Gotamassa atṭhitapadhānavatam ahosi, sappurisapadhānavatam ahosīti. (**MA.100./III,454.**) **Atthi devāti** (**CS:pg.3.309**) **puṭṭho**

samānoti idam māṇavo “sammāsambuddho ajānantova pakāsesī”ti saññāya āha. **Evaṁ** **santeti** tumhākam ajānanabhāve sante. **Tucchaṁ musā hotī**ti tumhākam kathā aphalā nipphalā hoti. Evaṁ māṇavo Bhagavatam musāvādena niggaṇhāti nāma. **Viññunā** **purisenāti** paññitena manussena. Tvaṁ pana aviññutāya mayā byākatampi na jānāsīti dīpeti. **Uccena sammatanti** uccena saddena sammataṁ pākaṭam lokasmim. **Adhidevāti** susudārakāpi hi devā nāma honti, deviyo nāma honti devā pana adhidevā nāma, loke devo devīti laddhanāmehi manussehi adhikāti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavannanā niṭṭhitā.

~ Majjhimapāṇṇāsa-aṭṭhakathā niṭṭhitā. ~

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Majjhimanikāye
(Papañcasūdanī)

Uparipaññāsa-aṭṭhakathā

(catuttho bhāgo)

(CS:pg.4.1~4.252 ; PTS:IV,1~110)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA (5 A.D.)

1.Devadahavaggo

(MA.101./IV,1.)

(M.101.)1.Devadahasuttavaññanā

1. Evam (CS:pg.4.1) me sutanti Devadahasuttam. Tattha **devadaham nāmāti** devā vuccanti rājāno, tattha ca sakyarājūnam maṅgalapokkharanī ahosi pāsādikā ārakkhasampannā, sā devānam dahattā “devadahan”ti paññāyittha. Tadupādāya sopi nigamo devadahantveva saṅkham gato. Bhagavā tam nigamam nissāya lumbinivane viharati. **Sabbam tam pubbekatahetūti** pubbe katakammapaccayā. Iminā kammavedanañca kiriyavedanañca paṭikkhipitvā ekam vipākavedanameva sampaṭicchantītī dasseti. **Evam vādino, bhikkhave, nigaṇṭhāti** iminā pubbe aniyametvā vuttam niyametvā dasseti.

(MA.101./IV,2.) **Ahuvamheva mayanti** idam Bhagavā tesam ajānanabhāvam jānantova kevalam kalisāsanam āropetukāmo pucchati. Ye hi “mayam ahuvamhā”tipi na jānanti, te kathaṁ kammaṭṭhaṇa katabhāvam vā akatabhāvam vā jānissanti. Uttaripucchāyapi eseva nayo.

2. Evam santeti cūḍadukkhakkhandhe (ma.ni.1.179-180) mahānigaṇṭhassa vacane sacce santeti attho, idha pana ettakassa ṭhānassa tumhākam ajānanabhāve santeti attho. **Na kallanti** na yuttam.

3. Gālhūpalepanenāti (CS:pg.4.2) bahalūpalepanena, punappunam visarañjitenā, na pana khaliyā littena viya. **Esaniyāti** esanisalākāya antamaso nantakavatṭiyāpi. **Eseyyāti** gambhīram vā uttānam vātī vīmarṣeyya. **Agadaṅgāranti** jhāmaharītakassa vā āmalakassa vā cuṇṇam. **Odaheyyāti** pakkhipeyya. **Arogoti-ādi** Māgaṇḍiyasutte (ma.ni.2.213) vuttameva.

Evameva khōti ettha idam opammasaṁsandanam, sallena viddhassa hi viddhakāle vedanāya pākaṭakālo viya imesam “mayam pubbe ahuvamhā vā no vā, pāpakammam (MA.101./IV,3.) akaramhā vā no vā, evarūparam vā pāparam karamhā”ti jānanakālo siyā. Vaṇamukhassa parikantanādīsu catūsu kālesu vedanāya pākaṭakālo viya “ettakam vā no dukkham nijjiṇṇam, ettake vā nijjiṇne sabbameva dukkham nijjiṇṇam bhavissati, suddhante patiṭṭhitā nāma bhavissāmā”ti jānanakālo siyā. Aparabhāge phāsubhāvajānanakālo viya diṭṭheva dhamme akusalānam dhammānam pahānāya kusalānam dhammānam upasampadāya jānanakālo siyā. Evamettha ekāya upamāya

tayo atthā, catūhi upamāhi eko attho paridīpito.

4. Ime pana tato ekampi na jānanti, virajjhitvā gate salle aviddhova “viddhosi mayā”ti paccatthikassa vacanappamāñeneva “viddhosmī”ti saññam uppādetvā dukkhappattapuriso viya kevalam mahāniganṭhassa vacanappamāñena sabbametam saddahantā evam sallopamāya Bhagavatā niggahitā paccāharitum asakkontā yathā nāma dubbalo sunakho migam uṭṭhāpetvā sāmikassa abhimukham karitvā attanā osakkati, evam mahāniganṭhassa matthake vādam pakkhipantā **nigaṇṭho**, **āvusoti**-ādīmāhamśu.

5. Atha ne Bhagavā sācariyake niggaṇhanto **pañca kho imeti**-ādimāha.
(MA.101./IV,4.) Tatrāyasmantānanti tesu pañcasu dhammesu āyasmantānam. **Kā atītāmse satthari saddhāti** atītamśavādimhi satthari kā saddha. Yā atītavādām saddahantānam tumhākam mahāniganṭhassa saddhā, sā katamā? Kim (CS:pg.4.3) bhūtatthā abhūtatthā, bhūtavipākā abhūtavipākāti pucchat. Sesapadesupi eseva nayo. **Sahadhammikanti** sahetukam sakāraṇam. **Vādapatiḥāranti** paccāgamanakavādām. Ettāvatā tesam “Apanetha saddham, sabbadubbalā esā”ti saddhāchedakavādām nāma dasseti.

6. **Avijjā aññāṇāti** avijjāya aññāñena. **Sammohāti** sammohena. **Vipaccethāti** viparitato saddahatha, vipallāsaggāham vā gaṇhathāti attho.

7. **Dīṭṭhadhammavedanīyanti** imasmimyeva attabhāve vipākadāyakam. **Upakkamenāti** payogena. **Padhānenāti** vīriyena. **Samparāyavedanīyanti** dutiye vā tatiye vā attabhāve vipākadāyakam. **Sukhavedanīyanti** iṭṭhārammaṇavipākadāyakam kusalakammam. Viparītam **dukkhavedanīyam**. **Paripakkavedanīyanti** paripakke nipphanne attabhāve vedanīyam, dīṭṭhadhammavedanīyassevetam adhivacanam.

(MA.101./IV,5.) Aparipakkavedanīyanti aparipakke attabhāve vedanīyam, samparāyavedanīyassevetam adhivacanam. Evam santepi ayamettha viseso-- yam paṭhamavaye katarām paṭhamavaye vā majjhimavaye vā pacchimavaye vā vipākarām deti, majjhimavaye katarām majjhimavaye vā pacchimavaye vā vipākarām deti, pacchimavaye katarām tattheva vipākarām deti, tam dīṭṭhadhammavedanīyam nāma. Yam pana sattadivasabbhantare vipākarām deti, tam paripakkavedanīyam nāma. Tam kusalampi hoti akusalampi.

Tatrimāni vatthūni-- **puṇyo** nāma kira duggatamanusso Rājagahe sumanasetṭhim nissāya vasati. Tamenam ekadivasam nagaramhi nakkhatte saṅghuṭhe setṭhi āha-- “sace ajja kasissasi, dve ca goṇe naṅgalañca labhissasi. Kim nakkhattam kīliSSasi, kasissasī”ti. Kim me nakkhattra, kasissāmīti? Tena hi ye goṇe icchasi, te gahetvā kasāhīti. So kasitum gato. Tam divasam Sāriputtathero nirodhā vuṭṭhāya “kassa saṅgaham karomī”ti? Āvajjanto puṇṇam disvā pattacīvaram ādāya tassa kasitaṭṭhānam gato. Puṇyo kasim ṭhapetvā therassa dantakaṭṭham datvā mukhodakam adāsi. Thero sarīraṁ patijaggitvā kammantassa avidūre (CS:pg.4.4) nisīdi bhattābhīhāraṁ olokento. Athassa bhariyam bhattam āharantim disvā antarāmaggeyeva attanām dassesi.

Sā sāmikassa āhaṭabhattam therassa patte pakkhipitvā puna gantvā aññām bhattam sampādetvā divā agamāsi. Puṇyo ekavāraṁ kasitvā nisīdi. Sāpi bhattam gahetvā āgacchantī āha-- “sāmi pātova te bhattam āhariyittha, antarāmagge (MA.101./IV,6.) pana Sāriputtatheram disvā tam tassa datvā aññām pacitvā āharantiyā me ussūro jāto, mā kujhi sāmī”ti. Bhaddakam te bhadde katarām, mayā therassa pātova dantakaṭṭhañca mukhodakañca dinnam, amhākam yevāñena piṇḍapātopi paribhutto, ajja therena katasamañadhammassa mayam bhāgino jātāti cittan pasādesi. Ekavāraṁ kasitaṭṭhānam suvaṇṇameva ahosi. So bhuñjitvā kasitaṭṭhānam olokento vijjotamānam disvā uṭṭhāya

yatthiyā paharitvā rattasuvanñabhāvarī jānitvā “rañño akathetvā paribhuñjituṁ na sakkā”ti gantvā rañño ārocesi. Rājā tam sabbam sakaṭehi āharāpetvā rājaṅgaṇe rāsim kāretvā “kassimasmirī nagare ettakam suvañṇam atthī”ti pucchi. Kassaci natthīti ca vutte setthītthānamassa adāsi. So **puññaseṭṭhi** nāma jāto.

Apārampi vatthu-- tasmīmyeva Rājagahe **kālaveliyo** nāma duggato atthi. Tassa bhariyā paññambilayāgum paci. Mahākassapatthero nirodhā vuṭṭhāya “kassa saṅgaham karomī”ti āvajjanto tam disvā gantvā gehadvāre aṭṭhāsi. Sā pattam gahetvā sabbam tattha pakhipitvā therassa adāsi, therō vihāram gantvā satthu upanāmesi. Satthā attano yāpanamattam gaṇhi, sesam pañcannaṁ bhikkhusatānam pahosi. Kālavaliyopi tam thānam patto cūlakam labhi. Mahākassapo satthāram kālavaliyassa vipākam pucchi. Satthā “ito sattame divase setṭhicchattam labhissati”ti āha. Kālavalīyo tam kathaṁ sutvā gantvā bhariyāyā ārocesi.

Tadā ca rājā nagaram anusañcaranto bahinagare jīvasūle nisinnam (**MA.101./IV,7.**) purisam addasa. Puriso rājānam disvā uccāsaddam akāsi “tumhākarī me (**CS:pg.4.5**) bhuñjanabhattam pahiṇatha devā”ti. Rājā “pesessāmī”ti vatvā sāyamāsabhatte upanīte saritvā “imam haritum samattham jānāthā”ti āha, nagare sahassabhaṇḍikam cāresum. Tatiyavāre kālavaliyassa bhariyā aggahesi Atha nam rañño dassesum, sā purisavesam gahetvā pañcāvudhasannaddhā bhattapātim gahetvā nagarā nikhami. Bahinagare tāle adhivattho **dīghatālo** nāma yakkho tam rukkhamūlena gacchantim disvā “tiṭṭha tiṭṭha bhakkhosī me”ti āha. Nāham tava bhakkho, rājadūto ahanti. Kattha gacchasīti. Jīvasūle nisinnassa purisassa santikanti. Mamapi ekam sāsanam haritum sakkhissasīti. Āma sakkhissāmīti. “Dīghatālassa bhariyā sumanadevarājadhitā kālī puttam vijātā”ti āroceyyāsi. Imasmim tālamūle satta nidhikumbhiyo atthi, tā tvarī gaṇheyyāsīti. Sā “dīghatālassa bhariyā sumanadevarājadhitā kālī puttam vijātā”ti ugghosentī agamāsi.

Sumanadevo yakkhasamāgame nisinno sutvā “eko manusso amhākarī piyapavattim āharati, pakkosatha nan”ti sāsanam sutvā pasanno “imassa rukkhassa parimanḍalacchāyāya pharaṇaṭṭhāne nidhikumbhiyo tuyham dammī”ti āha. Jīvasūle nisinnapuriso bhattam bhūñjītvā mukhapuñchanakāle itthiphassoti niatvā cūlāya ḍam̄si, sā asinā attano (**MA.101./IV,8.**) cūlam chinditvā rañño santikamyeva gatā. Rājā bhattabho jitabhāvo kathaṁ jānitabbo? Cūlasaññāyāti vatvā rañño ācikkhitvā tam dhanam āharāpesi. Rājā aññassa ettakam dhanam nāma atthīti. Natthi devāti. Rājā tassā patim tasmim nagare dhanaseṭṭhim akāsi. **Mallikāyapi** deviyā vatthu kathetabbam. Imāni tāva **kusalakamme vatthūni**.

Nandamāṇavako pana uppalavanñāya theriyā vippatipajji, tassa mañcato uṭṭhāya nikhamitvā gacchantassa mahāpathavī bhijjītvā okāsamadāsi, tattheva mahānarakam paviṭṭho. **Nandopi** goghātako paññāsa vassāni goghātakakammaṁ katvā ekadivasam bhojanakāle māṁsam alabhanto ekassa jīvamānakagonassa jivham chinditvā aṅgāresu pacāpetvā khāditum āraddho. Athassa jivhā mūle chijjītvā bhattapātiyamyeva patitā, so viravanto kālam katvā niraye nibbatti. **Nandopi yakkho** aññena yakkhenā (**CS:pg.4.6**) saddhim ākāsenā gacchanto Sāriputtattheram navoropitehi kesehi rattibhāge abbhokāse nisinnam disvā sīse paharitukāmo itarassa yakkhassa ārocetvā tena vāriyamānopi pahāram datvā ḍayhāmi ḍayhāmīti viravanto tasmiyeva thāne bhūmim pavisitvā mahāniraye nibbattoti imāni **akusalakamme vatthūni**.

Yām pana antamaso maraṇasantikepi katarī kammarī bhavantare vipākam deti, tam sabbam **samparāyavedanīyam** (**MA.101./IV,9.**) nāma. Tattha yo aparihīnassa jhānassa

vipāko nibbattissati, so idha nibbattitavipākoti vutto. Tassa mūlabhūtarī kammarī neva diṭṭhadhammavedanīyam na samparāyavedanīyanti, na vicāritam, kiñcāpi na vicāritam, samparāyavedanīyameva panetanti veditabbam. Yo paṭhamamaggādīnām bhavantare phalasamāpattivipāko, so idha nibbattitagūṇotveva vutto. Kiñcāpi evam vutto, maggakammam pana **paripakkavedanīyanti** veditabbam. Maggacetanāyeva hi sabbalahum phaladāyikā anantaraphalattāti.

8. Bahuvedanīyanti saññābhavūpagaṁ. **Appavedanīyanti** asaññābhavūpagaṁ. **Savedanīyanti** savipākam kammam. **Avedanīyanti** avipākam kammam. **Evaṁ sānteti** imesam diṭṭhadhammavedanīyādīnām kammānām upakkamena samparāyavedanīyādi bhāvakaṇaṇassa alābhhe sati. **Aphaloti** nipphalo niratthakoti. Ettāvatā aniyānikasāsane payogassa aphalataṁ dassetvā padhānacchedakavādo nāma dassitoti veditabbo. **Sahadhammikā vādānuvādāti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇā hutvā nigaṇṭhānam vādā ca anuvādā ca. **Gārayham thānam āgacchantīti** viññūhi garahitabbaṁ kāraṇām āgacchanti. “Vādānuppattā gārayhaṭhānā”tipi pāṭho. Tassattho-- parehi vuttena kāraṇena sakāraṇā (**MA.101./IV,10.**) nigaṇṭhānam vādam anuppattā tam vādam sosentā milāpentā dukkaṭakammakārinoti-ādayo dasa gārayhaṭhānā āgacchanti.

9. Saṅgatibhāvahetuti niyatibhāvakāraṇā. **Pāpasaṅgatikāti** pāpaniyatino. **Abhijātihetūti** chaṭabhijātihetu.

10. Evam (CS:pg.4.7) nigaṇṭhānam upakkamassa aphalataṁ dassetvā idāni niyyānikasāsane upakkamassa vīriyassa ca saphalataṁ dasseturī **kathañca, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **anaddhabhūtanti** anadhibhūtarī. Dukkhena anadhibhūto nāma manussattabhāvo vuccati, na tam addhabhāveti nābhibhavatīti attho. Tampi nānappakārāya dukkarakārikāya payojento dukkhena addhabhāveti nāma. Ye pana sāsane pabbajitvā āraññakā vā honti rukkhamūlikādayo vā, te dukkhena na addhabhāventi nāma. Niyyānikasāsanasmīhi vīriyam sammāvāyāmo nāma hoti.

Thero panāha-- yo issarakule nibbatto sattavassiko hutvā alaṅkatappaṭiyatto pitu-anke nisinno ghare bhattakiccam katvā nisinnena bhikkhusaṅghena anumodanāya kariyamānāya tisso sampattiyo dassetvā saccesu pakāsitesu arahattam pāpuṇāti, mātāpitūhi vā “pabbajissasi tātā”ti vutto “Āma pabbajissāmī”ti (**MA.101./IV,11.**) vatvā nhāpetvā alaṅkaritvā vihāram nīto tacapañcakam uggaṇhitvā nisinno kesesu ohāriyamānesu khuraggeyeva arahattam pāpuṇāti, navapabbajito vā pana manosilātelamakkhitena sīseṇa punadivase mātāpitūhi pesitam kājabhattam bhuñjitvā vihāre nisinnova arahattam pāpuṇāti, ayam na dukkhena attānām addhabhāveti nāma. Ayam pana ukkaṭhasakkāro. Yo dāsikucchiyam nibbatto antamaso rajatamuddikampi piṭandhitvā gorakapiyaṅgumattenāpi sarīram vilimpetvā “pabbājetha nan”ti nīto khuragge vā punadivase vā arahattam pāpuṇāti, ayampi na anaddhabhūtarī attānām dukkhena addhabhāveti nāma.

Dhammikām sukham nāma saṅghato vā gaṇato vā uppānam catupaccayasukham. **Anadhimucchitoti** taṇhāmucchanāya amucchito. Dhammikañhi sukham na pariccajāmīti na tattha gedho kātabbo. Saṅghato hi uppānam salākabhattam vā vassāvāsikam vā “idamatthām etan”ti paricchinditvā saṅghamajjhē bhikkhūnām antare paribhuñjanto pattantare padumām viya sīlasamādhivipassanāmaggaphalehi vadḍhati. **Imassāti** paccuppannānam pañcannām khandhānam mūlabhūtassa. **Dukkhanidānassāti** taṇhāya. Sā hi pañcakkhandhadukkhassa nidānam. **Saṅkhāram padahatoti** sampayogavīriyam (**CS:pg.4.8.**) karontassa. (**MA.101./IV,12.**) **Virāgo hotīti**

maggena virāgo hoti. Idam vuttam hoti “saṅkhārapadhānena me imassa dukkhanidānassa virāgo hotī”ti **evam pajānātī**ti iminā sukhāpaṭipadā khippābhiññā kathitā. Dutiyavārena tassa sampayogavīriyassa majjhattatākāro kathito. **So yassa hi khvāssāti** ettha ayaṁ saṅkhepattho-- so puggalo yassa dukkhanidānassa saṅkhārapadhānena virāgo hoti, saṅkhāram tattha padahati, maggapadhānena padahati. Yassa pana dukkhanidānassa ajjhupekkhato upakkham bhāventassa virāgo hoti, upakkham tattha bhāveti, maggabhbāvanāya bhāveti. **Tassāti** tassa puggalassa.

11. Paṭibaddhacittoti chandarāgena baddhacitto. **Tibbacchandoti** bahalacchando. **Tibbāpekkhoti** bahalapatthano. **Santiṭhantinti** ekato tiṭṭhantiṁ. **Sañjagghantinti** mahāhasitam hasamānam. **Samhasantinti** sitam kurumānam.

Evameva kho, bhikkhaveti ettha idam opammavibhāvanaṁ-- eko hi puriso ekissā itthiyā sāratto ghāsacchādanamālālaṅkārādīni datvā ghare vāseti. Sā tam aticaritvā aññam sevati. So “nūna aham assā anurūparūm sakkāram na karomī”ti sakkāram vadḍhesi. Sā bhiyyosomattāya aticaratiyeva. So-- “Ayaṁ sakkariyamānāpi aticarateva, ghare me vasamānā anatthampi kareyya, nīharāmi nan”ti parisamajjhe alamvacanīyam katvā “mā puna geham pāvisī”ti vissajjesi. Sā (**MA.101./IV,13.**) kenaci upāyena tena saddhim santhavām kātum asakkontī naṭanaccakādīhi saddhim vicarati. Tassa purisassa tam disvā neva uppajjati domanassam, somanassam pana uppajjati.

Tattha purisassa itthiyā sārattakālo viya imassa bhikkhuno attabhāve ālayo. Ghāsacchādanādīni datvā ghare vasāpanakālo viya attabhāvassa paṭijagganakālo. Tassā aticaraṇakālo viya jaggiyamānasseva attabhāvassa pittapakopādīnam vasena sābādhata. “Attano anurūparūm sakkāram alabhanī aticaratī”ti sallakkhetvā sakkāravaḍḍhanam viya “bhesajjam alabhanto evam hotī”ti sallakkhetvā (**CS:pg.4.9**) bhesajjakaraṇakālo. Sakkāre vadḍhittepī puna aticaraṇam viya pittādīsu ekassa bhesajje kariyamāne sesānam pakopavasena puna sābādhata. Parisamajjhe alamvacanīyam katvā gehā nikkaḍḍhanam viya “idāni te nāham dāso na kammakaro, anamatagge saṁsāre tamyeva upatṭhahanto vicariṁ, ko me tayā attho, chijja vā bhijja vā”ti tasmīm anapekkhataṁ āpajjītvā vīriyan thiram katvā maggena kilesasamugghātanam. Naṭanaccakādīhi naccamānam vicarantim disvā yathā tassa purisassa domanassam na uppajjati, somanassameva uppajjati, evameva imassa bhikkhuno arahattam pattassa pittapakopādīnam vasena ābādhikam attabhāvam disvā domanassam na uppajjati, “muccissāmi vata khandhaparihāradukkhato”ti somanassameva uppajjatī. Ayam pana upamā “paṭibaddhacittassa domanassam uppajjati, appaṭibaddhacittassa natthetanti (**MA.101./IV,14.**) ītvā itthiyā chandarāgam pajahati, evamayaṁ bhikkhu saṅkhāram vā padahantassa upakkham vā bhāventassa dukkhanidānam pahīyati, no aññathāti ītvā tadubhayam sampādento dukkhanidānam pajahatī”ti etamattham vibhāvetum āgatāti veditabbā.

12. Yathā sukhami kho me viharatoti yena sukhena viharitum icchāmi tena, me viharato. **Padahatoti** pesentassa. Ettha ca yassa sukhā paṭipadā asappāyā, sukhumacīvarāni dhārentassa pāsādike senāsane vasantassa cittam vikkhipati, dukkhā paṭipadā sappāyā, chinnabhinnāni thūlacīvarāni dhārentassa susānarukkhamūlādīsu vasantassa cittam ekaggam hoti, tam sandhāyetam vuttam.

Evameva khoti ettha idam opammasaṁsandanam, usukāro viya hi jātijarāmarāṇabhiṭo yogī daṭṭhabbo, vaṇkakuṭilajimhatejanam viya vaṇkakuṭilajimhacittam, dve alātā viya kāyikacetasikavīriyam, tejanam ujuṁ karontassa kañjikatelam viya saddhā, namanadaṇḍako viya lokuttaramaggo, ussukārassa vaṇkakuṭilajimhatejanam kañjikatelena sinehetvā alātesu tāpetvā namanadaṇḍakena

ujukaraṇam viya imassa bhikkhuno vañkakutilajimhacittam saddhāya sinehetvā kāyikacetasikavīriyena tāpetvā (CS:pg.4.10) lokuttaramaggena ujukaraṇam, usukārasseva evam ujukatena tejanena sapattam vijjhītā sampatti-anubhavanam viya imassa yogino tathā (MA.101./IV,15.) ujukatena cittena kilesagaṇam vijjhītā pāsādike senāsane nirodhavaratalagatassa phalasamāpattisukhānubhavanam daṭṭhabbam. Idha Tathāgato sukhāpaṭipadākhippābhīññabhikkhuno, dukkhāpaṭipadādandhābhīññabhikkhuno ca paṭipattiyo kathitā, itaresam dvinnam na kathitā, tā kathetum imam desanam ārabhi. Imāsu vā dvīsu kathitāsu itarāpi kathitāva honti, āgamanīyapaṭipadā pana na kathitā, tam kathetum imam desanam ārabhi. Sahāgamanīyāpi vā paṭipadā kathitāva, adassitaṁ pana ekam Buddhuppādam dassetvā ekassa kulaputtassa nikkhamañadesanam arahattena vinivat̄essāmīti dassetum imam desanam ārabhi. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Devadahasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.102.)2.Pañcattayasuttavaṇṇanā

21. Evam me sutanti Pañcattayasuttam. Tattha eketi ekacce.

Samañabrahmañati paribbjupagatabhāvena samañā jātiyā brāhmañā, lokena vā samañāti ca brāhmañāti ca evam sammatā. Aparantam kappetvā vikappetvā gaṇhantīti **aparantakappikā**. Aparantakappo vā etesam atthītipi aparantakappikā. (MA.102./IV,16.) Ettha ca **antoti** “sakkāyo kho, āvuso, eko anto”ti-ādīsu (a.ni.6.61) viya idha koṭṭhāso adhippeto. **Kappoti** tañhādiṭṭhiyo. Vuttampi cetam “kappoti uddānato dve kappā tañhākappo ca diṭṭhikappo cā”ti. Tasmā tañhādiṭṭhivasena anāgataṁ khandhakoṭṭhāsam kappetvā ṭhitāti aparantakappikāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Tesam evam aparantam kappetvā ṭhitānam punappunam uppajjanavasena aparantameva anugatā diṭṭhīti **aparantānudiṭṭhino**. Te evamdiṭṭhino tam aparantam ārabbha āgamma paṭicca aññampi janam diṭṭhigatikam karontā (CS:pg.4.11) anekavihitāni adhivuttipadāni abhividanti. **Anekavihitāni** anekavidhāni. **Adhivuttipadāni** adhivacanapadāni. Atha vā bhūtamaththam adhibhavitvā yathāsabhāvato aggahetvā vattanato **adhivuttiyoti** diṭṭhiyo vuccanti, adhivuttinam padāni **adhivuttipadāni**, diṭṭhidīpakāni vacanānīti attho.

Saññīti saññāsamaṅgī. **Arogoti** nicco. **Ittheketi** ittham eke, evameketi attho.

Iminā sołasa saññīvādā kathitā, **asaññīti** iminā aṭṭha asaññīvādā, **nevasaññīnāsaññīti** iminā aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, **sato vā pana sattassāti** iminā satta ucchedavādā.

Tattha **satoti** vijjamānassa. **Ucchedanti** upacchedam. **Vināsanti** adassanam.

Vibhavanti bhavavigamam. Sabbānetāni aññamaññavevacanāneva. (MA.102./IV,17.)

Diṭṭhadhammanibbānam vāti iminā pañca diṭṭhadhammanibbānavādā kathitā. Tattha **diṭṭhadhammoti** paccakkhadhammo vuccati, tattha tattha paṭiladdha-attabhāvassetam adhivacanam. Diṭṭhadhamme nibbānam diṭṭhadhammanibbānam, imasmiñyeva attabhāve dukkhavūpasamanti attho. **Santam vāti** saññīti-ādivasena tīhākārehi santam. **Tīni hontīti** saññī attāti-ādīni santa-attavasena ekan, itarāni dveti evam tīni.

22. Rūpiṁ vāti karajarūpena vā kasiṇarūpena vā rūpiṁ. Tattha lābhī kasiṇarūparūpam attāti gaṇhāti, takkī ubhopi rūpāni gaṇhātiyeva. **Arūpinti** arūpasamāpattinimittam vā, ṭhāpetvā saññākkhandham sesa-arūpadhamme vā attāti paññapentā lābhinopi takkikāpi

evam paññapenti. Tatiyadiṭṭhi pana missakagāhavasena pavattā, catutthā takkagāheneva. Dutiyacatukke paṭhamadiṭṭhi samāpannakavārena kathitā, dutiyadiṭṭhi asamāpannakavārena, tatiyadiṭṭhi suppamattena vā sarāvamattena vā kasiṇaparikammavasena, catutthadiṭṭhi vipulakasiṇavasena kathitāti veditabbā.

Etam vā panekesam upātivattatanti saññītipadena saṅkhepato vuttam saññāsattakam atikkantānanti attho. Apare aṭṭhakanti vadanti. Tadubhayam parato āvibhavissati. Ayaṁ panettha saṅkhepattho-- keci hi etā satta (CS:pg.4.12) vā aṭṭha vā (MA.102./IV,18.) saññā samatikkamitum sakkonti, keci pana na sakkonti. Tattha ye sakkonti, teva gahitā. Tesam pana ekesam upātivattataṁ atikkamitum sakkontānam yathāpi nāma gaṅgam uttiṇṇesu manussesu eko dīghavāpim gantvā tiṭṭheyya, eko tato param mahāgāmam; evameva eke viññānañcāyatanaṁ appamānam āneñjanti vatvā tiṭṭhanti, eke ākiñcaññāyatanaṁ. Tattha viññānañcāyatanaṁ tāva dassetum **viññāṇakasiṇameketi** vuttam. Parato “ākiñcaññāyatanaṁeke”ti vakkhati. **Tayidanti** tam idam diṭṭhigatañca diṭṭhipaccayañca diṭṭhārammañca. **Tathāgato abhijānātīti**. Iminā paccayena idam nāma dassanam gahitanti abhivisitthena nānena jānāti.

Idāni tadeva vitthārento **ye kho te bhontoti**-ādimāha. **Yā vā pana etāsam saññānanti** yā vā pana etāsam “yadi rūpasaññānan”ti evam vuttasaññānam. **Parisuddhāti** nirupakkilesa. **Paramāti** uttamā. **Aggāti** setṭhā. **Anuttariyā akkhāyatīti** asadisā kathīyati. **Yadi rūpasaññānanti** iminā catasso rūpāvacarasaññā kathitā. **Yadi arūpasaññānanti** iminā ākāsānañcāyatanaṁ viññānañcāyatanaṁsaññā. Itarehi pana dvīhi padehi samāpannakavāro ca asamāpannakavāro ca kathitoti evametā (MA.102./IV,19.) koṭṭhasato aṭṭha, attatho pana satta saññā honti. Samāpannakavāro hi purimāhi chahisaṅgahito yeva. **Tayidam saṅkhatanti** tam idam sabbampi saññāgataṁ saddhim diṭṭhigatena saṅkhatam paccayehi samāgantvā katam. **Olārikanti** saṅkhatattāva olārikam. **Atthi kho pana saṅkhārānam nirodhoti** etesam pana saṅkhatanti vuttānam saṅkhārānam nirodhasaṅkhātam nibbānam nāma atthi. **Atthetanti iti viditvāti** tam kho pana nibbānam “Atthi etan”ti evam jānitvā. **Tassa nissaraṇadassavīti** tassa saṅkhatassa nissaraṇadassī nibbānadassī. **Tathāgato tadupātivattoti** tam saṅkhatam atikkanto samatikkantoti attho.

23. Tatrāti tesu aṭṭhasu asaññīvādesu. **Rūpiṁ vāti**-ādīni saññīvāde vuttanayeneva veditabbāni. Ayañca yasmā asaññīvādo, tasmā idha dutiyacatukkam na vuttam. **Paṭikkosantīti** paṭibāhanti paṭisedhenti. **Saññā** (CS:pg.4.13) **rogoti**-ādīsu ābādhātthena **rogo**, sadosaṭṭhena **gaṇḍo**, anupavīṭṭhaṭṭhena **sallam**. **Āgatim vā gatim vāti**-ādīsu paṭisandhivasena **āgatim**, cutivasena **gatim**, cavanavasena **cutim**, upapajjanavasena **upapattim**, punappunaṁ uppajjivtā aparāparam vadḍhanavasena **vuddhim virūlhim vepullam**. (MA.102./IV,20.) Kāmañca catuvokārabhave rūpam vināpi viññāṇassa pavatti atthi, sese pana tayo khandhe vinā natthi. Ayaṁ pana pañho pañcavokārabhavavasena kathito. Pañcavokāre hi ettake khandhe vinā viññāṇassa pavatti nāma natthi. Vitaṇḍavādī panettha “Aññatra rūpāti-ādivacanato arūpabhavepi rūpaṁ, asaññābhave ca viññānam atthi, tathā nirodhasamāpannassā”ti vadati. So vattabbo-- byañjanacchāyā ce attham paṭibāhasi, āgatim vāti-ādivacanato tam viññānam pakkhidvipadacatuppadaṁ viya uppatisvāpi gacchati, padasāpi gacchati, govisāṇavalli-ādīni viya ca vadḍhatīti āpajjati. Ye ca Bhagavatā anekasatesu suttesu tayo bhavā vuttā, te arūpabhvavassa abhāvā dveva āpajjanti. Tasmā mā evam avaca, yathā vuttamattham dhārehīti.

24. Tatrāti aṭṭhasu nevasaññīnāsaññīvādesu bhummam. Idhāpi **rūpiṁ vāti**-ādīni

vuttanayeneva veditabbāni. **Asaññā sammohoti** nissaññabhāvo nāmesa sammohaṭṭhānam. Yo hi kiñci na jānāti, tam asaññī esoti vadanti.

Dīṭhasutamutaviññātabbasaṅkhāramattenāti dīṭhaviññātabbamattena sutaviññātabbamattena mutaviññātabbamattena. Ettha ca vijānātīti viññātabbam, dīṭhasutamutaviññātabbamattena pañcadvārikasaññāpavattimattenāti ayañhi ettho attho.

Saṅkhāramattenāti olārikasaṅkhārapavattimattenāti attho. (MA.102./IV,21.) **Etassa āyatanaññāti** etassa nevasaññānāsaññāyatanassa **Upasampadanti** paṭilābhām.

Byasanañ hetanti vināso hesa, vuṭṭhānam hetanti attho. Pañcadvārikasaññāpavattañhi olārikasaṅkhārapavattam vā appavattam katvā tam samāpjjitabbām. Tassa pana pavattena tato vuṭṭhānam hotīti dasseti. **Saṅkhārasamāpattipattabbamakkhāyatīti** olārikasaṅkhārapavattiyā pattabbanti na akkhāyati.

Saṅkhārāvasesasamāpattipattabbanti saṅkhārānamyeva avasesā bhāvanāvasena sabbasukhumabhāvām pattā saṅkhārā, tesam pavattiyā etam pattabbanti attho. Evarūpesu hi saṅkhāresu pavattesu etam (CS:pg.4.14) pattabbarā nāma hoti. **Tayidanti** tam idam etam sukhumampi samānam saṅkhataṁ saṅkhatattā ca olārikam.

25. **Tatrāti** sattasu ucchedavādesu bhummarām. **Uddhami saranti** uddhami vuccati anāgatasamsārvādo, anāgataṁ samsārvādām sarantīti attho. **Āsattimyeva abhivadanti** lagganakamyeva vadanti. “Āsattan”tipi pāṭho, taṇhamyeva vadantīti attho. **Iti pecca bhavissāmāti** evam pecca bhavissāma. Khattiyā bhavissāma, brāhmaṇā bhavissāmāti evamettha nayo netabbo. (MA.102./IV,22.) **Vāṇijūpamā maññeti** vāṇijūpamā viya vāṇijapatiḥbhāgā vāṇijasadisā mayham upaṭṭhahanti. **Sakkāyabhayāti** sakkāyassa bhayā. Te hi yatheva “cattāro kho, mahārāja, abhayassa bhāyanti. Katame cattāro? Gaṇḍuppādo kho, mahārāja, bhayā pathavim na khādati ‘mā pathavī khyī’ti, konto kho, mahārāja, ekapādena tiṭṭhati ‘mā pathavī osīdī’ti, kikī kho, mahārāja, uttānā seti ‘mā ambhā undriyī’ti, brāhmaṇadhammiko kho, mahārāja, brahmacariyām na carati ‘mā loko ucchijjī’ti ime cattāro abhayassa bhāyanti, evam sakkāyassa bhāyanti”.

Sakkāyaparijegucchāti tameva tebhūmakasaṅkhātarām sakkāyām parijugucchamānā. **Sā gaddulabaddhoti** daṇḍake rajjuṁ pavesetvā baddhasunakho. **Evamevimeti** ettha dalhatthambho viya khīlo viya ca tebhūmakadhammasaṅkhāto sakkāyo daṭṭhabbo, sā viya dīṭhigatiko, daṇḍako viya dīṭhi, rajju viya taṇhā, gaddulena bandhitvā thambhe vā khīle vā upanibaddhasunakhassa attano dhammatāya chinditvā gantuṁ asamatthassa anuparidhāvanām viya dīṭhigatikassa dīṭhidanḍake pavesitāya taṇhārajjuyā bandhitvā sakkāye upanibaddhassa anuparidhāvanām veditabbām.

26. **Imāneva pañcāyatanānīti** imāneva pañca kāraṇāni. Iti mātikam ṭhapentenapi pañceva ṭhapitāni, nigamentenapi pañceva nigamitāni, bhājentena pana cattāri (MA.102./IV,23.) bhājitāni. Dīṭhadhammanibbānam kuhim paviṭṭhanti. Ekattānānattavasena dvīsu padesu paviṭṭhanti veditabbām.

27. Evañca catucattālīsa aparantakappike dassetvā idāni atṭhārasa pubbantakappike dassetum **santi, bhikkhaveti-ādimāha**. Tattha atītakoṭṭhāsasaṅkhātarām pubbantam kappetvā vikappetvā gaṇhantīti **pubbantakappikā**. Pubbantakappo (CS:pg.4.15) vā etesam atthīti pubbantakappikā. Evam sesampi pubbe vuttappakāram vuttanayeneva veditabbām. **Sassato attā ca loko cāti rūpādīsu aññataram attāti** ca lokoti ca gahetvā sassato amaro nicco dhuvoti abhivadanti. Yathāha “rūpām attā ceva loko ca sassato cāti attānañca lokañca paññapenti”ti vitthāro. Asassatādīsupi eseva nayo. Ettha ca paṭhamavādena cattāro sassatavādā vuttā, dutiyavādena satta ucchedavādā.

Nanu cete heṭṭhā āgatā, idha kasmā puna gahitāti. Heṭṭhā tattha tattha mato tattha

tattheva ucchijjatī dassanatthām āgatā. Idha pana pubbenivāsalābhī diṭṭhigatiko atītarām passati, na anāgataṁ, tassa evam hoti “pubbantato āgato attā idheva ucchijjati, ito param na gacchatī”ti imassatthassa dassanatthām gahitā. Tatiyavādena cattāro ekaccasassatavādā vuttā, catutthavādena cattāro amarāvikkhepikā vuttā. **Antavāti** sapariyanto paricchinno parivaṭumo. (**MA.102./IV,24.**) Avadḍhitakasiṇassa tam kasiṇam attāti ca lokoti ca gahetvā evam hoti. Dutiyavādo vaḍḍhitakasiṇassa vasena vutto, tatiyavādo tiriyaṁ vaḍḍhetvā uddhamadho avadḍhitakasiṇassa, catutthavādo takkivasena vutto. Anantaracatukkam hetṭhā vuttanayameva.

Ekantasukhīti nirantarasukhī. Ayanū diṭṭhi lābhījātissaratakīnam vasena uppajjati. Lābhino hi pubbenivāsañāṇena khattiyādikule ekantasukhameva attano jātim anussarantassa evam diṭṭhi uppajjati. Tathā jātissarassa paccuppannām sukhamanubhavato atītāsu sattasu jātīsu tādisameva attabhāvarū anussarantassa. Takkissa pana idha sukhasamaṅgino “Atītepāham evameva ahosin”ti takkeneva uppajjati.

Ekantadukkhīti ayam diṭṭhi lābhino nuppajjati. So hi ekanteneva idha jhānasukhena sukhī hoti. Idha dukkhena phuṭṭhassa pana jātissarassa takkisseva ca sā uppajjati. Tatiyā idha vokīṇasukhadukkhānam sabbesampi tesam uppajjati, tathā catutthā diṭṭhi. Lābhino hi idāni catutthajjhānavasena adukkhamasukhassa, pubbe catutthajjhānikameva brahmañkām anussarantassa (**CS:pg.4.16**) Jātissarassāpi paccuppanne majjhattassa, anussarantassāpi majjhattabhbūtaṭṭhānameva anussarantassa, takkinopi paccuppanne majjhattassa, atītepi evam bhavissatīti takkeneva gaṇhantassa esā diṭṭhi uppajjati. Ettāvatā cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatikā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā (**MA.102./IV,25.**) dve adhicca-samuppannikāti aṭṭhārasapi pubbantakappikā kathitā honti.

28. Idāni diṭṭhuddhāram uddharanto **tatra, bhikkhaveti-ādimāha**. Tattha **paccattamīyeva nāṇanti** paccakkhañānam. **Parisuddhāti** nirupakkilesam. **Pariyodātānti** pabhassaram. Sabbapadehi vipassanāñāṇamīyeva kathitam. Saddhādayo hi pañca dharmā bāhirasamayasmimpi honti, vipassanāñāṇam sāsanasmimyeva. **Tattha nāṇabhāgammattameva pariyodapentīti** mayamidam jānāmāti evam tattha nāṇakoṭṭhāsam otārentiyeva. **Upādānamakkhāyatīti** na tam nāṇam, micchādassanām nāmetam, tasmā tadapi tesam bhavantānam diṭṭhupādānam akkhāyatīti attho. Athāpi tam jānanamattalakkhaṇattā nāṇabhāgammattameva, tathāpi tassa dassanassa anupātivattanato upādānapaccayato ca upādānameva. **Tadupātivattotī** tam diṭṭhim atikkanto. Ettāvatā cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatikā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādāti brahmajāle āgatā dvāsaṭṭhipi diṭṭhiyo kathitā honti. Brahmajāle pana kathite idam suttarā akathitameva hoti. Kasmā? Idha tato atirekāya sakkāyadiṭṭhiyā āgatattā. Imasmim pana kathite brahmajālām kathitameva hoti.

30. Idāni imā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo uppajjamānā sakkāyadiṭṭhipamukheneva uppajjantīti dassetuṁ **idha, bhikkhave, ekaccoti-ādimāha**. (**MA.102./IV,26.**) Tattha **paṭinissaggāti** pariccāgena. **Kāmasamyojanānam anadhiṭṭhātāti** pañcakāmaguṇatañhānam nissaṭṭhattā. **Pavivekaṁ pītinti** sappūtikajjhānadadvayapītiṁ. **Nirujjhātīti** jhānanirodhena nirujjhāti. Samāpattito pana vuṭṭhitassa niruddhā nāma hoti. Yatheva (**CS:pg.4.17**) hi “Adukkhamasukhāya vedanāya nirodhā uppajjati nirāmisam sukham, nirāmisasukhassa nirodhā uppajjati adukkhamasukhā vedanā”ti ettha na ayamattho hoti--catutthajjhānanirodhā tatiyajjhānam upasampajja viharatīti. Ayam paneththa attho--

catutthajjhānā vuṭṭhāya tatiyām jhānam samāpajjati, tatiyajjhānā vuṭṭhāya catutthām jhānam samāpajjatīti, evam̄sampadamidām veditabbam̄. **Uppajjati domanassanti** hīnajjhānapariyādānakadomanassam̄. Samāpattito vuṭṭhitacittassa pana kammanīyabhāvo kathito.

Pavivekā pīti sā eva jhānadvayapīti. **Yam chāyā jahatī**ti yam thānam chāyā jahati. Kim vuttam̄ hoti? Yasmim̄ thāne chāyā atthi, tasmim̄ ātapo natthi. Yasmim̄ ātapo atthi, tasmim̄ chāyā natthīti.

31. **Nirāmisam̄ sukhanti** tatiyajjhānasukham̄.

32. **Adukkhamasukhanti** catutthajjhānavedanam̄.

33. **Anupādānohamasmīti** niggahaṇo ahamasmi. **Nibbānasappāyanti** nibbānassa sappāyam̄ upakārabhūtam̄ (**MA.102./IV,27.**) Nanu ca maggadassanam̄ nāma sabbattha nikantiyā sukkhāpitāya uppajjati, kathametam̄ nibbānassa upakārapaṭipadā nāma jātanti, sabbattha anupādiyanavasena aggañhanavasena upakārapaṭipadā nāma jātam̄.

Abhivadatīti abhimānena upavadati. **Pubbantānudiṭṭhīnti** atṭhārasavidhampi pubbantānudiṭṭhim̄. **Aparantānudiṭṭhīnti** catucattārīsavidhampi aparantānudiṭṭhim̄.

Upādānamakkhāyatīti ahamasmīti gahañassa sakkāyadiṭṭhipariyāpānnattā diṭṭhupādānam̄ akkhāyati.

Santivarapadanti vūpasantakilesattā santam uttamapadam̄. **Channam̄ phassāyatanānanti** Bhagavatā “yattha cakkhu ca nirujjhati rūpasaññā ca nirujjhati so āyatano veditabbo”ti ettha dvinnam̄ āyatanañam̄ paṭikkhepena nibbānam̄ dassitam̄.

“Yattha āpo ca pathavī, tejo vāyo na gādhati;

Ato sarā nivattanti, ettha vaṭṭam̄ na vattati.

Ettha nāmañca rūpañca, asesam̄ uparujjhati”ti. (sam.ni.1.27)--

Ettha pana saṅkhārapaṭikkhepena nibbānam̄ dassitam̄.

(**MA.102./IV,28.**) “Kattha (**CS:pg.4.18**) āpo ca pathavī, tejo vāyo na gādhati.

Kattha dīghañca rassañca, aṇum̄ thūlam̄ subhāsubham̄.

Kattha nāmañca rūpañca, asesam̄ uparujjhati”ti. (dī.ni.1.498).

Tatra veyyākaraṇam̄ bhavati--

“Viññānam̄ anidassanam̄, anantañ sabbato pabhan”ti--

Ettha saṅkhārapaṭikkhepena nibbānam̄ dassitam̄. Imasmim̄ pana **Sutte** cha-āyatanañpaṭikkhepena dassitam̄. Aññattha ca **anupādāvimekkhoti** nibbānameva dassitam̄, idha pana arahattaphalasamāpatti. Sesam̄ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatṭhakathāya

Pañcattayasuttavaññanā niṭṭhitā.

(M.103.)3.Kintisuttavaññanā

34. **Evaṁ me sutanti** Kintisuttam̄. Tattha **pisinārāyanti** evam̄nāmake mañḍalapadese. **Baliharaneti** tasmim̄ vanasañde bhūtānam̄ balim̄ āharanti, tasmā so baliharaṇanti vutto. **Cīvarahetūti** cīvarakāraṇā, cīvarañ paccāsīsamānoti attho.

Itibhavābhavahetūti evam̄ imam̄ desanāmayam̄ puññakiriyavatthum̄ nissāya tasmim̄ tasmim̄ bhave sukham̄ vedissāmīti dhammam̄ desetīti kim tumhākam̄ evam̄ hotīti attho.

35. **Cattāro satipaṭṭhānāti**-ādayo sattatim̄sa bodhipakkhiyadhammā

lokiyalokuttarāva kathitā. (MA.103./IV,29.) **Tatthāti** tesu sattatiṁsāya dhammesu. **Siyamśūti** bhaveyyum. **Abhidhammeti** visiṭṭhe dhamme, imesu sattatiṁsabodhipakkhiyadhammesūti attho. **Tatra ceti** idampi bodhipakkhiyadhammeseva bhummāṁ. **Atthato ceva nānam byañjanato cāti** ettha “kāyova satipaṭṭhānam vedanāva satipaṭṭhānan”ti vutte atthato nānam hoti (CS:pg.4.19) “satipaṭṭhānā”ti vutte pana byañjanato nānam nāma hoti. **Tadamināpīti** tam tumhe imināpi kāraṇena jānāthāti atthañca byañjanañca samānetvā athassa ca aññathā gahitabhāvo byañjanassa ca micchā ropitabhāvo dassetabbo. **Yo dhammo yo vinayoti** ettha atthañca byañjanañca viññāpanakāraṇameva dhammo ca vinayo ca.

37. Atthato hi kho sametīti satiyeva satipaṭṭhānanti gahitā. **Byañjanato nānanti** kevalam byañjanameva satipaṭṭhānoti vā satipaṭṭhānāti vā micchā ropetha.

Appamattakām khoti suttantaṁ patvā byañjanām appamattakām nāma hoti. Parittamattam dhanitarām katvā ropitepi hi nibbutim pattam sakkā hoti.

Tatridam vatthu-- vijayārāmavihāravāsī kireko Khīnāsavatthero dvinnam bhikkhūnam suttam āharitvā kammaṭṭhānam kathento-- “Samuddho samuddhoti, bhikkhave, assutavā puthujjano bhāsatī”ti dhanitarām katvā āha. Eko bhikkhu “Samuddho nāma, bhante”ti (MA.103./IV,30.) āha. Āvuso, samuddhoti vuttepi samuddoti vuttepi mayam loṇasāgarameve jānāma, tumhe pana no athagavesakā, byañjanagavesakā, gacchatha mahāvihāre paguṇabyañjanānam bhikkhūnam santike byañjanām sodhāpethāti kammaṭṭhānam akathetvāva uṭṭhāpesi. So aparabhāge mahāvihāre bherim paharāpetvā bhikkhusaṅghassa catūsu maggesu pañham kathetvāva parinibbuto. Evaṁ suttantaṁ patvā byañjanām appamattakām nāma hoti.

Vinayam pana patvā no appamattakām. Sāmañerapabbajjāpi hi ubhatosuddhito vatṭati, upasampadādikammānipi sithilādīnam dhanitādikaraṇamatteneva kuppanti. Idha pana suttantabyañjanām sandhāyetam vuttam.

38. Atha catutthavāre vivādo kasmā? Saññāya vivādo. “Aham satimeva satipaṭṭhānam vadāmi, ayam ‘kāyo satipaṭṭhānan’ti vadati”ti hi nesaṁ saññā hoti. Byañjanepi esevo nayo.

39. Na (CS:pg.4.20) **codanāya taritabbanti** na codanathāya vegāyitabbam. Ekacco hi puggalo “Nalāte te sāsapamattā piṭakā”ti vutto “mayham nalāte sāsapamattam piṭakām passasi, attano nalāte tālapakkamattam mahāgaṇḍam na passasi”ti vadati. Tasmā puggalo upaparikkhitabbo. **Adalhadiṭṭhīti** anādānadiṭṭhī surīsumāram hadaye pakkipinto viya dālham na gaṇhāti.

Upaghātoti caṇḍabhbāvena vanaghaṭṭitassa viya dukkhuppatti. (MA.103./IV,31.) **Suppaṭinissaggūti**-- “Kim nāma aham āpanno, kadā āpanno”ti vā “tvam āpanno, tava upajjhāyo āpanno”ti vā ekam dve vāre vatvāpi “Asukām nāma asukadivase nāma, bhante, āpannattha, saṇikām anussarathā”ti saritvā tāvadeva vissajjeti. **Viheśāti** bahum atthañca kāraṇañca āharantassa kāyacittakilamatho. **Sakkomīti** evarūpo hi puggalo okāsam kāretvā-- “Āpattim āpannattha, bhante”ti vutto-- “Kadā kismim vatthusmin”ti vatvā “asukadivase asukasmiṁ vatthusmin”ti vutte “na sarāmi, āvuso”ti vadati, tato “saṇikām, bhante, sarathā”ti bahum vatvā sārito saritvā vissajjeti. Tenāha “sakkomī”ti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

Upekkhā nātimaññitabbāti upekkhā na atikkamitabbā, kattabbā janetabbāti attho. Yo hi evarūparām puggalam ṛhitakaṇyeva passāvam karontam disvāpi “nanu, āvuso, nisīditabban”ti vadati, so upekkham atimaññati nāma.

40. Vacīsaṁhāroti vacanasañcāro. Imehi kathitam amūsam antaram paveseyya,

tumhe imehi idañcidañca vuttāti amūhi kathitam imesam antarañ paveseyyāti attho. **Dīṭhipalāsoti**-ādīhi cittassa anārādhaniyabhāvo kathito. **Tam jānamāno samāno garaheyyāti** tam Satthā jānamāno samāno nindeyya amheti. (MA.103./IV,32.) **Etam panāvuso, dhammantī** etañ kalahabhañdanadhammarñ.

Tañceti (CS:pg.4.21) tam saññattikārakam bhikkhum. **Evañ byākareyyāti** mayā ete suddhante patiññātī avatvā yena kārañena saññatti katā, tadeva dassento evam byākareyya. **Tāham dhammañ sutvāti** ettha **dhammotī** sāraññiyadhammo adhippeto. **Na ceva attānanti**-ādīsu “brahmalokappamāño hesa aggi utthāsi, ko etamaññatra mayā nibbāpeturñ samattho”ti hi vadanto attānarñ ukkañseti nāma. “Ettakā janā vicaranti, okāso laddhum na sakkā, ekopi ettakamattam nibbāpetum samattho nāma natthī”ti vadamāno param vambheti nāma. Tadubhayampesa na karoti. **Dhammo** panettha sammāsambuddhassa byākaranañ, tesam bhikkhūnam saññattikarañam **anudhammo**, tadeva **byākaroti nāma**. **Na ca koci sahadhammikoti** añño cassa koci sahetuko parehi vutto vādo vā anuvādo vā garahitabbabhāvarñ āgacchanto nāma natthi. Sesam sabbatha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyañthakathāya

Kintisuttavaññanā niññitā.

(M.104.)4.Sāmagāmasuttavaññanā

41. Evañ me sutanti Sāmagāmasuttam. Tattha **sāmagāmetī** sāmākānam ussannattā evamladdhanāme gāme. **Adhunā kālañkatotī** sampati kālam kato. (MA.104./IV,33.) **Dvedhikajātāti** dvejjhajātā dvebhāgajātā. Bhañdanādīsu **bhañdanam** pubbabhāgakalaho, tam daññādānādivasena paññattivītikkamavasena ca vaddhitam **kalaho**, “na tvam imam dhammadvinayam ājānāsī”ti-ādikam viruddhavacanam **vivādo**. **Vitudantāti** vitujjantā. **Sahitam metī** mama vacanam atthasamhitam. **Adhiciñnam te viparāvattanti** yam tava adhiciñnam cirakālasevanavasena paguñam, tam mama vādanam āgamma nivattam. **Āropito te vādotī** tuyharñ upari mayā doso āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** bhattapuñam ādāya tam tam upasañkamitvā vādappamokkhatthāya uttari (CS:pg.4.22) pariyesamāno cara. **Nibbēthehi vāti** atha mayā āropitavādato attānam mocehi. **Sace pahosīti** sace sakkosi. **Vadhoyevāti** marañameva.

Nāṭaputtiyesūti nāṭaputtassa antevāsikesu. (MA.104./IV,34.) **Nibbinnarūpāti** ukkaññititasabhāvā, abhivādanādīni na karonti. **Virattarūpāti** vigatapeñamā. **Paññānarūpāti** tesam nipaccakiriyato nivattasabhāvā. **Yathā tantī** yathā ca durakkhātādisabhāve dhammadvinaye nibbinnavirattapaññārūpehi bhavitabbañ, tatheva jātāti attho. **Durakkhātēti** dukkathite. **Duppaveditēti** duviññāpite. **Anupasamasainvattaniketī** rāgādīnam upasamañ kātum asamattho. **Bhinnathūpetī** bhinnapatiñthe. Ettha hi nāṭaputtova nesam patiññena thūpo, so pana bhinno mato. Tena vuttam “bhinnathūpe”ti. **Appañsarānetī** tasseva abhāvena paññāvirahite.

Nanu cāyam nāṭaputto nāñlandavāsiko, so kasmā pāvāyam kālamkatoti. So kira upālinā gahapatinā paññāviddhasaccena dasahi gāthāhi bhāsite Buddhaguṇe sutvā uñham lohitam chañdesi. Atha nam aphāsukam gahetvā pāvam agamañsu, so tattha

kālamakāsi. Kālam kurumāno ca “mama laddhi aniyyānikā sārarahitā, mayam tāva naṭhā, avasesajano mā apāyapūrako ahosi Sace panāham ‘mama sāsanam aniyyānikan’ti vakkhāmi, na saddahissanti. Yamnūnāham dvepi jane na ekanīhārena uggaṇhāpeyyam, te mamaccayena aññamaññam vivadissanti. Satthā tam vivādām paṭicca ekam dhammakathām kathessati, tato te sāsanassa mahantabhbavam jātissanti”ti.

Atha nam eko antevāsiko upasaṅkamitvā (MA.104./IV,35.) āha “bhante, tumhe dubbalā, mayham imasmim dhamme sāram ācikkhatha ācariyappamāṇan”ti. Āvuso, tvam mamaccayena sassatanti gaṇheyāsīti. Aparopi tam upasaṅkami, tam ucchedam gaṇhāpesi. Evarū dvepi jane ekaladdhike akatvā bahū nānānīhārena uggaṇhāpetvā kālamakāsi. Te tassa sarīrakiccām katvā sannipatitvā aññamaññam pucchimśu “kassāvuso, ācariyo sāramācikkhī”ti? Eko uṭṭhahitvā mayhanti āha. Kim ācikkhīti? Sassatanti. Aparo tam paṭibhbhitvā mayham sāram ācikkhīti āha. Evarū sabbe “mayham sāram ācikkhi, aham jetṭhako”ti aññamaññam vivādām vaḍḍhetvā akkose (CS:pg.4.23) ceva paribhbhāse ca hatthapādaphahārādīni ca pavattetvā ekamaggena dve agacchantā nānādisāsu pakkamimśu, ekacce gihī ahesum.

Bhagavato pana dharamānakālepi bhikkhusaṅghe vivādo na uppajji. Satthā hi tesam vivādakāraṇe uppannamatteyeva sayam vā gantvā te vā bhikkhū pakosāpetvā khanti mettā paṭisaṅkhā avihiṁsā sāraṇīyadhammesu ekam kāraṇam kathetvā vivādam vūpasameti. Evarū dharamānopi saṅghassa patiṭṭhāva ahosi. Parinibbāyamānopi avivādakāraṇam katvāva parinibbāyi. Bhagavatā hi Sutte desitā cattāro mahāpadesā (a.ni.4.180 dī.ni.2.187) yāvajjadivasa bhikkhūnaṁ patiṭṭhā ca avassayo ca. Tathā khandhake desitā cattāro mahāpadesā (mahāva.305) Sutte vuttāni cattāri pañhabyākaraṇāni (a.ni.4.42) ca. Tenevāha-- “Yo vo mayā, Ānanda, dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā”ti (dī.ni.2.216).

(MA.104./IV,36.) 42. **Atha kho cundo samaṇuddesoti** ayaṁ thero dhammasenāpatissa kaniṭṭhabhātiko. Tam bhikkhū anupasampannakāle cundo samaṇuddesoti samudācaritvā therakālepi tatheva samudācarimśu. Tena vuttaṁ-- “Cundo samaṇuddeso”ti. **Upasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? Nāṭaputte kira kālāṅkate Jambudīpe manussā tathā tattha kathām pavattayimśu-- “Nigantho nāṭaputto eko satthāti paññāyittha, tassa kālakiriyāya sāvakānam evaṁpo vivādo jāto, samaṇo pana Gotamo Jambudīpe cando viya sūriyo viya ca pākaṭoyeva, kīdiso nu kho samaṇe Gotame parinibbute sāvakānam vivādo bhavissati”ti. Thero tam kathām sutvā cintesi-- “Imam kathām gahetvā dasabalassa ārocessāmi, Satthā ca etam atthuppattim katvā ekam desanam kathessati”ti. So nikhamitvā yena sāmagāmo, yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami. Ujumeva Bhagavato santikam agantvā yenassa upajjhāyo āyasmā Ānando tenupasaṅkamīti attho. Evarū kirassa ahosi-- “Upajjhāyo me mahāpañño, so imam sāsanam (CS:pg.4.24) satthu ārocessati, atha Satthā tadanurūpaṁ dhammarūpaṁ desessati”ti. **Kathāpābhatanti** kathāmūlam, mūlañhi pābhatanti vuccati. Yathāha-- “Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo; Samuṭṭhāpeti attānam, aṇūm aggimva sandhaman”ti. (jā.2.1.4).

Dassanāyāti dassanatthāya. Kim paniminā Bhagavā na ditṭhapubboti? No na ditṭhapubbo, ayañhi āyasmā divā nava vāre rattiṁ nava vāreti (MA.104./IV,37.) ekāham aṭṭhārasa vāre upaṭṭhānameva gacchatī. Divasassa pana satakkhattum vā sahassakkhattum vā gantukāmo samānopi na akāraṇā gacchatī, ekam pañhuddhāram gahetvāva gacchatī. So tamdivasam tena gantukāmo evamāha.

Ahitāya dukkhāya devamanussānantī ekasmim vihāre saṅghamajjhē uppanno

vivādo kathaṁ devamanussānam ahitāya dukkhāya saṁvattati? Kosambakkhandake (mahāva.451) viya hi dvīsu bhikkhūsu vivādaṁ āpannesu tasmim vihāre tesam antevāsikā vivadanti, tesam ovādaṁ ganhanto bhikkhunisaṅgo vivadati, tato tesam upaṭṭhākā vivadanti, atha manussānam ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādīnam ārakkhadevatā dhammavādīniyo honti, adhammavādīnam adhammavādīniyo honti. Tato tāsam ārakkhadevatānaṁ mittā bhummadevatā bhijjanti. Evaṁ paramparāya yāva brahmañlokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādinova bahutarā honti, tato yam bahūhi gahitaṁ, tam gaṇhanti. Dhammarām vissajjetvā bahutarāva adhammarām gaṇhanti. Te adhammam pūretvā viharantā apāye nibbattanti. Evaṁ ekasmim vihāre saṅghamajjhe uppanno vivādo bahūnam ahitāya dukkhāya hoti.

43. Abhiññā desitāti mahābodhimūle nisinnena paccakkham kātva paveditā.

Patissayamānarūpā viharantīti upanissāya viharanti. (**MA.104./IV,38.**) **Bhagavato accayenāti** etarahi Bhagavantaṁ jetṭhakām kātva sagāravā viharanti, tumhākarā, bhante, uggatejatāya durāsadaṭāya vivādaṁ janetuṁ na (**CS:pg.4.25**) sakkonti, Bhagavato pana accayena vivādaṁ janeyyunti vadati. Yattha pana tam vivādaṁ janeyyurā, tam dassento **ajjhājive vā adhipātimokkhe vāti āha.** Tattha **ajjhājiveti** ajīvahetu ajīvakāraṇā-- “bhikkhu uttarimanussadhammaṁ ullapati āpatti pārājikassā”ti-ādinā (pari.287) nayena parivāre paññattāni cha sikkhāpadāni, tāni ṭhapetvā sesāni sabbasikkhāpadāni **adhipātimokkham** nāma. **Appamattako so Ānandāti** ajjhājivam adhipātimokkhañca ārabba uppānavivādo nāma yasmā parassa kathāyapi attano dhammatāyapi sallakkhetvā suppajaho hoti, tasmā “appamattako”ti vutto.

Tatrāyam nayo-- idhekacco “na sakkā uttarimanussadhammaṁ anullapantena kiñci laddhun”ti-ādinī cintetvā ajīvahetu uttarimanussadhammaṁ vā ullapati sañcarittam vā āpajjati, yo te vihāre vasati, so bhikkhu arahāti-ādinā nayena sāmantajappanām vā karoti, agilāno vā attano atthāya pañṭabhojanāni viññāpetvā bhuñjati, bhikkhunī vā pana tāni viññāpetvā pāṭidesanīyan āpajjati, yo koci dukkaṭavatthukām yarñkiñci sūpodanaviññattimeva vā karoti, aññataram vā pana paññattivītikkamām karonto viharati, tamenām sabrahmacārī evam sañjānanti-- “Kim imassa iminā lābhena laddhena, yo sāsane pabbajitvā micchājīvena jīvikaṁ kappeti, paññattivītikkamām karotī”ti. Attano dhammatāyapissa evam hoti-- “Kissa mayham iminā lābhena, yvāham (**MA.104./IV,39.**) evam svākkhāte dhammavinaye pabbajitvā micchājīvena jīvikaṁ kappemi, paññattivītikkamām karomī”ti sallakkhetvā tato oramati. Evaṁ parassa kathāyapi attano dhammatāyapi sallakkhetvā suppajaho hoti. Tena Bhagavā “appamattako”ti āha.

Magge vā hi, Ānanda, paṭipadāya vāti lokuttaramaggam patvā vivādo nāma sabbaso vūpasammati, natthi adhigatamaggānam vivādo. Pubbabhāgamaggam pana pubbabhāgapaṭipadañca sandhāyetarā vuttarā.

Tatrāyam nayo-- evam bhikkhū manussā lokuttaradhamme sambhāventi. So saddhivihārikādayo āgantvā vanditvā ṭhite pucchatī “Kim āgatathā”ti. Manasikātabbakammaṭṭhānam pucchitum, bhanteti. Nisīdatha, khañeneva (**CS:pg.4.26**) arahattam pāpetum samatthakammaṭṭhānakatham ācikkhissāmīti vatvā vadati-- “idha bhikkhu attano vasanaṭṭhānam pavisitvā nisinno mūlakammaṭṭhānam manasi karoti, tassa tam manasikaroto obhāso uppajjati. Ayam paṭhamamaggo nāma. So dutiyam obhāsaññānam nibbatteti, dutiyamaggo adhigato hoti, evam tatiyañca catutthañca. Ettāvatā maggappatto ceva phalappatto ca hotī”ti. Atha te bhikkhū “Akhīñāsavo nāma evam kammaṭṭhānam kathetum na sakkoti, addhāyam khīñāsavo”ti niṭṭham gacchanti.

So aparena samayena kālam karoti. Samantā bhikkhācāragāmehi manussā āgantvā pucchanti “kenaci, bhante, therō pañham pucchito”ti. Upāsakā pubbeva therena pañho kathito amhākanti. Te pupphamanḍapam pupphakūṭagāram sajjetvā suvaṇṇena akkhipidhānamukhapidhānādīm karitvā gandhamālādīhi pūjetvā sattāham (MA.104./IV,40.) sādhukilikam kīletvā jhāpetvā atthīni adāya cetiyam karonti. Aññe āgantukā vihāram āgantvā pāde dhovitvā “mahātheram passissāma, kaham, āvuso, mahāthero”ti pucchanti. Parinibbuto, bhanteti. Dukkaram, āvuso, therena katam maggaphalāni nibbattentena, pañham pucchittha, āvusoti. Bhikkhūnam kammatthānam kathento iminā niyāmena kathesi, bhanteti. Na eso, āvuso, maggo, vipassanupakkilesu nāmesa, na tumhe jānittha, puthujjano, āvuso, theroti. Te kalaham karontā utthahitvā “sakalavihāre bhikkhū ca bhikkhācāragāmesu manussā ca na jānanti, tumheyeva jānātha. Kataramaggene tumhe āgatā, kim vo vihāradvāre cetiyam na ditthan”ti. Evarīvādīnam pana bhikkhūnam satam vā, hotu sahassam vā, yāva tam laddhim nappajahanti, saggopi maggopi vāritoyeva.

Aparopi tādisova kammatthānam kathento evam katheti-- citteneva tīsu uddhanesu tīni kapallāni āropetvā hetthā aggiṁ katvā citteneva attano dvattiṁsākāram uppātētvā kapallesu pakkhipitvā citteneva daṇḍakena parivattetvā parivattetvā bhajjitatbam, yā jhāyamāne chārikā hoti, sā mukhvātena palāsetabbā. Ettakena dhūtapāpo nāmesa samaṇo hoti. Sesam purimanayeneva vitthāretabbam.

Aparo (CS:pg.4.27) evam katheti-- citteneva mahācātiṁ ṭhapetvā matthum yojetvā citteneva attano dvattiṁsākāram uppātētvā tattha pakkhipitvā matthum otāretvā manthitabbam. Mathiyamānam vilīyati, vilīne upari pheṇo uggacchati. So pheṇo paribhuñjitabbo. Ettāvatā vo amataṁ paribhuttam nāma (MA.104./IV,41.) bhavissati Ito param “atha te bhikkhū”ti-ādi sabbam purimanayeneva vitthāretabbam.

44. Idāni yo evam vivādo uppajjeyya, tassa mūlam dassento **chayimānīti-ādimāha**. Tattha **agāravoti** gāravavirahito. **Appatissoti** appatissayo anīcavutti. Ettha pana yo bhikkhu satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭhānam na yāti, satthari anupāhane caṅkamante sa-upāhano caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamante ucce caṅkame caṅkamati, heṭṭhā vasante upari vasati, satthu dassanaṭhāne ubho amse pārupati, chattam dhāreti, upāhanam dhāreti, nhānatitthe uccāram vā passāvam vā karoti, parinibbute vā pana cetiyam vanditum na gacchati, cetiyassa paññāyanāṭhāne satthudassanaṭhāne vuttam sabbam karoti, aññehi ca bhikkhūhi “kasmā evam karosi, na idam vaṭṭati, sammāsabuddhassa nāma lajjitum vaṭṭati”ti vutte “tuṇhī hoti, kim Buddho Buddhoti vadasi”ti bhaṇati, ayam **satthari agāravo** nāma.

Yo pana dhammassavane saṅghuṭhe sakkaccam na gacchati, sakkaccam dhammam na sañāti, niddāyati vā sallapento vā nisīdati, sakkaccam na gaṇhāti na dhāreti, “Kim dhamme agāravarū karosī”ti vutte “tuṇhī hoti, dhammo dhammoti vadasi, kim dhammo nāmā”ti vadati, ayam **dhamme agāravo** nāma.

Yo pana therena bhikkhunā anajjhīṭho dhammarū deseti, nisīdati pañham katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati, tiṭṭhati nisīdati, dussapallatthikam vā hatthapallatthikam vā karoti, saṅghamajjhe ubho amse pārupati, chattupāhanam dhāreti, “bhikkhusaṅghassa lajjitum vaṭṭati”ti vuttepi “tuṇhī hoti, saṅgho saṅghoti vadasi, kim saṅgho, migasaṅgho ajasaṅgho”ti-ādīni vadati, ayam **saṅghe agāravo** nāma. Ekabhikkhusmimpi hi agārave (MA.104./IV,42.) kate saṅghe (CS:pg.4.28) katoyeva hoti. Tisso sikkhā pana aparipūrayamānova **sikkhāya na paripūrakārī** nāma.

Ajjhattam vāti attani vā attano parisāya vā. **Bāhiddhāti** parasmim vā parassa

parisāya vā.

46. Idāni ayam cha tħanāni nissāya uppannavivādo vaqqdhanto yāni adhikarañāni pāpuñāti, tāni dassetum **cattārimānīti**-ādimāha. Tattha vūpasamanatthāya pavattamānehi samathehi adhikātabbānīti **adhikarañāni**. Vivādova adhikarañām **vivādādhikarañām**. Itaresupi eseva nayo.

Idāni imānipi cattāri adhikarañāni patvā upari vaqqdhento so vivādo yehi samathehi vūpasammati, tesam dassanatthaṁ **satta kho panimetī**-ādimāha. Tattha adhikarañāni samenti vūpasamentīti **adhikarañāsamathā**. **Uppannuppannānanti** uppannānam uppannānam. **Adhikarañānanti** etesam vivādādhikarañādīnam catunnām.

Samathāya vūpasamāyāti samanatthañceva vūpasamanatthañca. **Sammukhāvinayo dātabbo ...pe... tiṇavatthārakoti** ime satta samathā dātabbā.

Tatrāyam vinicchayakathā-- adhikarañesu tāva (MA.104./IV,43.) dhammoti vā adhammoti vātī atthārasahi vatthūhi vivadantānam bhikkhūnam yo vivādo, idam **vivādādhikarañām** nāma. Sīlavipattiyā vā ācāradīṭhi-ājīvavipattiyā vā anuvadantānam yo anuvādo upavadanā ceva codanā ca, idam **anuvādādhikarañām** nāma. Mātikāyam āgatā pañca vibhaṅge dveti satta āpattikkhandhā **āpattādhikarañām** nāma. Yam saṅghassa apalokanādīnam catunnām kammānam karañām, idam **kiccādhikarañām** nāma.

Tattha **vivādādhikarañām** dvīhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca. Sammukhāvinayeneva sammamānam yasmim vihāre uppannaṁ, tasmīmyeva vā, aññattha vūpasametūṁ gacchantānam antarāmagge vā, yattha gantvā saṅghassa niyyātitām, tattha saṅghena vā gaṇena vā vūpasametūṁ asakkonte tattheva ubbāhikāya sammata-puggalehi vā vinicchitām sammati. Evam sammamāne pana (CS:pg.4.29) tasmin yā saṅghasammukhatā dhammasammukhatā, vinayasammukhatā, puggalasammukhatā, ayam **sammukhāvinayo** nāma.

Tattha ca kārakasaṅghassa sāmaggivasena sammukhībhāvo saṅghasammukhatā. Sametabbassa vatthuno bhūtatā dhammasammukhatā. Yathā tam sametabbarā, tatheva samanām vinayasammukhatā. Yo ca vivadati, yena ca vivadati, tesam ubhinnam attapaccatthikānam sammukhībhāvo puggalasammukhatā. Ubbāhikāya vūpasame panettha saṅghasammukhatā parihāyati. Evam tāva sammukhāvinayeneva sammati.

Sace panevampi na sammati, atha (MA.104./IV,44.) nam ubbāhikāya sammatā bhikkhū “na mayam sakkoma vūpasametun”ti saṅghasseva niyyātentī. Tato saṅgho pañcaṅgasamannāgatām bhikkhum salākaggāhakām sammannitvā tena guļhakavivaṭakasakaṇṇajappakesu tīsu salākaggāhesu aññataravasena salākām gāhetvā sannipatitaparisāya dhammavādīnam yebhuyyatāya yathā te dhammavādino vadanti, evam vūpasantām adhikarañām sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca vūpasantām hoti. Tattha sammukhāvinayo vuttanayo eva. Yam pana yebhuyyasikāya kammaśa karañām, ayam **yebhuyyasikā** nāma. Evam vivādādhikarañām dvīhi samathehi sammati.

Anuvādādhikarañām catūhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca sativinayena ca amūlāvinayena ca tassapāpiyasikāya ca. Sammukhāvinayeneva sammamānam yo ca anuvadati, yañca anuvadati, tesam vacanām sutvā, sace kāci āpatti natthi, ubho khamāpetvā, sace atthi, ayam nāmettha āpattīti evam vinicchitām vūpasammati. Tattha sammukhāvinayalakkhañām vuttanayameva.

Yadā pana khīnāsavassa bhikkhuno amūlikāya sīlavipattiyā anuddhaṁsitassa sativinayam yācamānassa saṅgho ñatticatutthena kammena sativinayam deti, tadā

sammukhāvinayena ca sativinayena ca vūpasantāṁ hoti. Dinne pana sativinaye puna tasmiṁ puggale kassaci anuvādo na ruhati.

Yadā ummattako bhikkhu ummādavasena kate assāmaṇake ajjhācāre “saratāyasmā evarūpiṁ āpattin”ti bhikkhūhi vuccamāno -- “ummattakena me, āvuso, etāṁ katarāṁ, (MA.104./IV,45.) nāhaṁ tam sarāmī”ti bhaṇtopi bhikkhūhi (CS:pg.4.30) codiyamānova puna acodanatthāya amūlhavinayāṁ yācati, saṅgho cassa ñatticatutthena kammena amūlhavinayāṁ deti, tadā sammukhāvinayena ca amūlhavinayena ca vūpasantāṁ hoti. Dinne pana amūlhavinayē puna tasmiṁ puggale kassaci tappaccayā anuvādo na ruhati.

Yadā pana pārājikena vā pārājikasāmantena vā codiyamānassa aññenāññāṁ paṭicarato pāpussannatāya pāpiyassa puggalassa-- “sacāyāṁ acchinnamūlo bhavissati, sammā vattitvā osāraṇāṁ labhissati, sace chinnamūlo, ayamevassa nāsanā bhavissatī”ti maññamāno saṅgho ñatticatutthena kammena tassapāpiyasikāṁ karoti, tadā sammukhāvinayena ca tassa pāpiyasikāya ca vūpasantāṁ hoti. Evaṁ anuvādādhikaraṇāṁ catūhi samathehi sammati.

Āpattādhikaraṇāṁ tīhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca tiṇavatthārakena ca. Tassa sammukhāvinayeneva vūpasamo natthi. Yadā pana ekassa vā bhikkhuno santike saṅghagaṇamajjheshu vā bhikkhu lahukāṁ āpattiṁ deseti, tadā āpattādhikaraṇāṁ sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca vūpasammati. Tattha sammukhāvinayo tāvā yo ca deseti, yassa ca deseti, tesām sammukhatā. Sesām vuttanayameva. Puggalassa ca gaṇassa ca desanākāle saṅghasammukhatā parihāyati. Yām panettha “Aham, bhante, itthannāmarāṁ āpattiṁ apanno”ti ca, āma “passāmī”ti ca paṭiññātāya (MA.104./IV,46.) “āyatām samvareyyāsi”ti karaṇāṁ, tam paṭiññātakaraṇāṁ nāma. Saṅghādisese parivāsādiyācanā paṭiññā, parivāsādīnāṁ dānāṁ paṭiññātakaraṇāṁ nāma.

Dvepakkhajātā pana bhaṇḍanakārakā bhikkhū bahurām assāmaṇakām ajjhācāram caritvā puna lajjidhamme uppanne “sace mayāṁ imāhi āpattīhi aññamaññāṁ kāressāma, siyāpi tam adhikaraṇāṁ kakkhaṭattāya samvatteyyā”ti aññamaññāṁ āpattiyā kārāpane dosām disvā yadā tiṇavatthārakakammarāṁ karonti, tadā āpattādhikaraṇāṁ sammukhāvinayena ca tiṇavatthārakena ca sammati. Tatra hi yattakā hatthapāsupagatā “na me tam khamati”ti evam diṭṭhāvikammām akatvā “dukkaṭām kammaṁ puna kātabbarām kamman”ti na ukkoṭenti, niddampi (CS:pg.4.31) okkantā honti, sabbesampi ṭhapetvā thullavajjañca gihipaṭisamuyuttañca sabbāpattiyo vuṭṭhahanti. Evam āpattādhikaraṇāṁ tīhi samathehi sammati. **Kiccādhikaraṇāṁ** ekena samathena sammati sammukhāvinayeneva.

Imāni cattāri adhikaraṇāni yathānurūpām imehi sattahi samathehi sammanti. Tena vuttāṁ “uppannuppannānarāṁ adhikaraṇānarāṁ samathāya vūpasamāya sammukhāvinayo dātabbo ...pe... tiṇavatthārako”ti. Ayamettha vinicchayanayo, vitthāro pana samathakkhandhake (cūlava.185) āgatoyeva. Vinicchayopissa **samantapāsādikāya** vutto.

47. Yo panāyām imasmiṁ Sutte --“Idhānanda, bhikkhū vivadantī”ti-ādiko vitthāro vutto, so etena nayena saṅkhepatova vuttoti veditabbo. Tattha **dhammoti**-ādīsu suttantapariyāyena tāvā (MA.104./IV,47.) dasa kusalakammapathā **dhammo**, akusalakammapathā **adhammo**. Tathā “cattāro satipaṭṭhānā”ti heṭṭhā āgatā sattatiṁsa bodhipakkhiyadhammā, tayo satipaṭṭhānā tayo sammappadhānā tayo iddhipādā cha indriyāni cha balāni aṭṭha bojjhaṅgā navaṅgiko maggo cāti, cattāro upādānā pañca

nīvaraṇānīti-ādayo saṅkaliṭṭhadhammā cāti ayam adhammo.

Tattha yaṁkiñci ekam adhammakoṭṭhāsam gahetvā “imam adhammarūpam dhammoti karissāma, evam amhākam ācariyakulam niyyānikam bhavissati, mayañca loke pākaṭā bhavissāmā”ti tam adhammarūpam “dhammo ayan”ti kathentā dhammoti vivadanti.

Tattheva dhammakoṭṭhāsesu ekam gahetvā “adhammo ayan”ti kathentā adhammoti vivadanti.

Vinayapariyāyena pana bhūtena vatthunā codetvā sāretvā yathāpaṭiññāya kātabbakammam **dhammo** nāma, abhūtena pana vatthunā acodetvā asāretvā apaṭiññāya kātabbakammam **adhammo** nāma. Tesupi adhammarūpam “dhammo ayan”ti kathentā dhammoti vivadanti, “adhammo ayan”ti kathentā adhammoti vivadanti.

Suttantapariyāyena pana rāgavinayo dosavinayo mohavinayo saṁvaro pahānam paṭisaṅkhāti ayam **vinayo** nāma, rāgādīnam avinayo asaṁvaro (CS:pg.4.32) appahānam appaṭisaṅkhāti ayam **avinayo** nāma. Vinayapariyāyena vatthusampatti ñattisampatti anusāvanasampatti sīmasampati parisasampattīti ayam **vinayo** nāma, vatthuvipatti ...pe... parisavipattīti (MA.104./IV,48.) ayam **avinayo** nāma. Tesupi yaṁkiñci avinayam “vinayo ayan”ti kathentā vinayoti vivadanti, vinayam avinayoti kathentā avinayoti vivadanti.

Dhammanetti samanumajjitatabbā dhammarajju anumajjitatabbā ñāṇena ghaṁsitabbā upaparikkhitabbā. Sā panesā dhammanetti “iti kho vaccha ime dasa dhammā akusalā dasa dhammā kusalā”ti evam Mahāvacchagottasutte (ma.ni.2.194) āgatāti vuttā. Sā eva vā hotu, yo vā idha dhammoti ca vinayo ca vutto. **Yathā tattha sametīti** yathā tāya dhammanettiyā sameti, “dhammo dhammova hoti, adhammo adhammova, vinayo vinayova hoti, avinayo avinayova”. **Tathā tanti** evam tam adhikaraṇam vūpasametabbaṁ. **Ekaccānam adhikaraṇānantī** idha vivādādhikaraṇameva dassitam, sammukhāvinayo pana na kismiñci adhikaraṇe na labbhati.

48. Tam panetam yasmā dvīhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca, tasmā heṭṭhā mātikāya ṭhapitānukkamena idāni sativinayassa vāre pattepi tam avatvā vivādādhikaraṇayeva tāva dutiyasamathām dassento **Kathañcānanda**, **yebhuyyasikāti-ādimāha**. Tattha **bahutarāti** antamaso dvīhi tīhipi atirekatarā. Sesamettha heṭṭhā vuttanayeneva veditabbam.

49. Idāni heṭṭhā avitthāritam sativinayam ādīm katvā vitthāritāvasesasamathe (MA.104./IV,47.) paṭipāṭiyā vitthāretum **Kathañcānanda**, **sativinayoti-ādimāha**. Tattha **pārājikasāmantena vāti** dve sāmantāni khandhasāmantāñca āpattisāmantāñca. Tattha pārājikāpattikkhandho saṅghādisesāpattikkhandho thullaccaya-pācittiya-pāṭidesanīya-dukkhaṭa-dubbhāsiṭāpattikkhandhoti evam purimassa pacchimakhandharūpam khandhasāmantam nāma hoti. Paṭhamapārājikassa pana pubbabhāge dukkaṭam, sesānam thullaccayanti idam āpattisāmantam nāma. Tattha (CS:pg.4.33) khandhasāmante pārājikasāmantam garukāpatti nāma hoti. **Saratāyasmāti** saratu āyasmā. **Ekaccānam adhikaraṇānantī** idha anuvādādhikaraṇameva dassitam.

50. **Bhāsitaparikkantā** vācāya bhāsitam kāyena ca parikkantam, parakkamitvā katanti attho. **Ekaccānanti** idhāpi anuvādādhikaraṇameva adhippetam. Paṭiññātakaraṇe “ekaccānan”ti āpattādhikaraṇam dassitam.

52. **Davāti** sahasa. **Ravāti** aññam bhaṇitukāmena aññam vuttam. **Evaṁ kho, Ānanda, tassapāpiyasikā hotīti** tassapuggalassa pāpussannatā pāpiyasikā hoti. Iminā kammassa vatthu dassitam. Evarūpassa hi puggalassa kammaṁ kāttabbam. Kammena

hi adhikaranassa vūpasamo hoti, na puggalassa pāpussannatāya. Idhāpi ca anuvādādhikaranameva adhikaraṇanti veditabbam.

(MA.104./IV,50.) 53. **Kathañcānanda tiṇavatthārakoti** ettha idam kammaṁ tinavatthārakasadisattā tinavatthārakoti vuttam. Yathā hi gūtham vā muttam vā ghaṭṭiyamānam duggandhatāya bādhati, tiṇehi avattharitvā suppaṭicchāditassa panassa so gandho na bādhati, evameva yam adhikaraṇam mūlānumūlam gantvā vūpasamiyamānam kakkhalattāya vālattāya bhedāya samvattati, tam iminā kammaṇa vūpasantam gūtham viya tinavatthārakena paṭicchannam vūpasantam hotīti idam kammaṁ tinavatthārakasadisattā tinavatthārakoti vuttam. Tassa **Idhānanda, bhikkhūnam bhaṇḍanajātānanti**-ādivacanena ākāramattameva dassitam, khandhake āgatāyeva panettha kammavācā pamāṇam. **Ṭhapetvā thullavajjam ṭhapetvā gihipatiṣamīyuttanti**. Ettha pana **thullavajjanti** thūllavajjam pārājikañceva saṅghādisesañca. **Gihipatiṣamīyuttanti** gihīnam hīnena khurīsanavambhanadhammikapaṭissavesu āpannā āpatti. **Adhikaraṇānanti** idha āpattādhikaranameva veditabbam. Kiccādhikaranassa pana vasena idha na kiñci vuttam. Kiñcāpi na vuttam, sammukhāvinayeneva panassa vūpasamo hotīti veditabbo.

54. **Chayime** (CS:pg.4.34) **Ānanda, dharmā sāraṇīyāti** heṭhā kalahavasena puttam āraddham, upari sāraṇīyadhammā āgatā. Iti yathānusandhināva desanā gatā hoti. Heṭhā Kosambiyasutte (ma.ni.1.498-500) pana sotāpattimaggasammādiṭṭhi kathitā, (MA.104./IV,51.) imasmim Sutte sotāpattiphalasammādiṭṭhi vuttāti veditabbā. **Añanti** appasāvajjam. **Thūlanti** mahāsāvajjam. Sesamettha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sāmagāmasuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.105.)5.Sunakkhattasuttavaṇṇanā

55. **Evaṁ me sutanti** Sunakkhattasuttam. Tattha **aññāti** arahattam. **Byākatāti** khīnā jātīti-ādīhi catūhi padehi kathitā. **Adhimānenāti** appatte pattasaññino, anadhigate adhigatasāññino hutvā adhigataṁ amhehīti mānena byākarim̄su.

56. **Evañcettha Sunakkhatta Tathāgatassa hotīti** Sunakkhatta ettha etesam bhikkhūnam pañhabyākaraṇe-- “idam thānam etesam avibhūtarūpam andhakāram, tenime anadhigate adhigatasāññino, handa nesam visodhetvā pākaṭam katvā dhammam desemī”ti, evañca Tathāgatassa hoti. **Atha ca panidhekacce ...pe... tassapi hoti aññathattanti** Bhagavā paṭipannakānam dhammarūpam deseti. Yattha pana icchācāre ṭhitā ekacce moghapurisā honti, tatra Bhagavā passati-- “ime imam pañham uggahetvā ajānitvāva jānantā viya appatte pattasaññino hutvā gāmanigamādīsu visevamānā vicarissanti, tam nesam bhavissati dīgharattam ahitāya dukkhāyā”ti evamassāyam (MA.105./IV,52.) icchācāre ṭhitānam kāraṇā patipannakānampi athāya “dhammarūpam desissāmī”ti uppannisā cittassa aññathābhāvo hoti. Tam sandhāyetam vuttam.

58. **Lokāmisādhimutto**ti vaṭṭamisa-kāmāmisa-lokāmisabhūtesu pañcasu kāmaguṇesu adhimutto tanninno taggaruko tappabbhāro. **Tappatirūpīti** (CS:pg.4.35) kāmaguṇasabhāgā. **Āneñjapatiṣamīyuttāyāti** āneñjasamāpattipaṭisamīyuttāya. **Samseyyāti** katheyya. **Āneñjasamyojanena hi kho visamīyuttoti**

āneñjasamāpattisañyojanena visarñsaññho. **Lokāmisādhimutto**ti evarūpo hi lūkhacīvaradharo mattikāpattam ādāya attano sadisehi katipayehi saddhim paccantajanapadarñ gacchati, gāmarñ piñdāya paviñthakāle manussā disvā “mahāparñsukulikā āgatā”ti yāgubhattādīni sampādetvā sakkaccam dānam denti, bhattakicce niñthite anumodanam sutvā-- “svepi, bhante, idheva piñdāya pavisathā”ti vadanti. Alām upāsakā, ajjāpi vo bahūnam dinnanti. Tena hi, bhante, antovassam idha vaseyyāthāti adhvāsetvā vihāramaggam pucchitvā vihāram gacchanti. Tattha senāsanam gahetvā pattacīvarañ pañisāmenti. Sāyam eko āvāsiko te bhikkhū pucchati “kattha piñdāya caritthā”ti? Asukagāmeti. Bhikkhāsampannāti? Āma evarūpā nāma manussānām saddhā hoti. “Ajjeva nu kho ete edisā, niccampi edisā”ti? Saddhā te manussā niccampi edisā, te nissāyeva ayan vihāro vaññhatīti. Tato te pañsukulikā punappunam tesam vāññam (**MA.105./IV,53.**) kathenti divasāvasesam kathetvā rattimpi kathenti. Ettāvatā icchācāre ḥitassa sīsam nikkhantam hoti udaram phālitam. Evam lokāmisādhimutto veditabbo.

59. Idāni āneñjasamāpattilābhino adhimānikam dassento **ṭhānam kho panetanti**-ādimāha. **Āneñjādhimuttassāti** kilesasiñcanavirahitāsu heñthimāsu chasu samāpattīsu adhimuttassa tanninnassa taggaruno tappabbhārassa. **Se pavutte**ti tam pavuttam. Cha samāpattilābhino hi adhimānikassa pañcakāmaguñāmisabandhanā patitapanñdupalāso viya upaññhatīti. Tenetam vuttam.

60. Idāni ākiñcaññāyatanasamāpatti lābhino adhimānikassa nighāmsam dassetum **ṭhānam kho panāti**-ādimāha. Tattha **dvedhā bhinnāti** majhe bhinnā. **Appañsandhikāti** khuddakā muñthipāsāñamattā jatunā vā silesena vā allīyāpetvā pañisandhātum sakkā. Mahantam pana kuñāgārappamāñam sandhāyetam vuttam. **Se bhinneti** tam bhinnam. Upari (**CS:pg.4.36**) samāpattilābhino hi heñthāsamāpatti dvedhābhinnā selā viya hoti, tam samāpajjissāmīti cittam na uppajjati. Tenetam vuttam.

61. Idāni nevasaññānāsaññāyatanalābhino adhimānikassa ca nighāmsam dassento **ṭhānam kho panāti**-ādimāha. Tattha **se vanteti** tam vantañ. (**MA.105./IV,54.**) Aññhasamāpattilābhino hi heñthāsamāpattiyo vantasadisā hutvā upaññhahanti, puna samāpajjissāmīti cittam na uppajjati. Tenetam vuttam.

62. Idāni khīñāsavassa nighāmsam dassento **ṭhānam kho panāti**-ādimāha. Tattha **se ucchinnamūleti** so ucchinnamūlo. Upari samāpattilābhino hi heñthāsamāpatti mūlacchinnatālo viya upaññhatīti, tam samāpajjissāmīti cittam na uppajjati. Tenetam vuttam.

63. **Ṭhānam kho panāti** pātiyekko anusandhi. Hetñhā hi samāpattilābhino adhimānikassapi khīñāsavassapi nighāmso kathito, sukkhavipassakassa pana adhimānikassapi khīñāsavassapi na kathito. Tesam dvinnampi nighāmsam dassetum imarñ desanam ārabhi. Tam pana pañikkhittam. Samāpattilābhino hi adhimānikassa nighāmse kathite sukkhavipassakassapi adhimānikassa kathitova hoti, samāpattilābhino ca khīñāsavassa kathite sukkhavipassakakhīñāsavassa kathitova hoti. Etesam pana dvinnam bhikkhūnam sappāyāsappāyam kathetum imarñ desanam ārabhi.

Tattha siyā-- puthujjanassa tāva ārammañam asappāyam hotu, khīñāsavassa katham asappāyanti. Yadaggena puthujjanassa asappāyam, tadaggena khīñāsavassāpi asappāyameva. Visam nāma jānitvā khāditampi ajānitvā khāditampi visameva. Na hi khīñāsavenapi “ahañ khīñāsavo”ti asañvutena bhavitabbam. Khīñāsavenapi yuttagayutteneva bhavitum vaññati.

(**MA.105./IV,55.**) **64.** Tattha **samañenāti** Buddhasamañena.

Chandarāgabyāpādenāti so avijjāsaṅkhāto visadoso chandarāgena ca byāpādena ca ruppati kuppati. **Asappāyānīti** avaḍḍhikarāni ārammaṇāni. **Anuddhamseyyāti** soseyya (CS:pg.4.37) milāpeyya. **Sa-upādisesanti** sagahañasesam, upāditabbam gaṇhitabbam idha upādīti vuttam. **Analañca te antarāyāyāti** jīvitantarāyam te kātum asamattham. **Rajosūkanti** rajo ca vīhisukādi ca sūkam. **Asu ca visadosoti** so ca visadoso. **Tadubhayenāti** yā sā asappāyakiriyā ca yo visadoso ca, tena ubhayena. **Puthuttanti** mahantabhāvam.

Evameva khoti ettha sa-upādānasalluddhāro viya appahīno avijjāvisadoso daṭṭhabbo, asappāyakiriyāya ṭhitabhāvo viya chasu dvāresu asamvutakālo, tadubhayena vanē puthuttam gate maraṇam viya sikkham paccakkhāya hīnāyāvattanam, maraṇamattam dukkham viya aññatarāya garukāya samkiliṭṭhāya āpattiyā āpajjanam daṭṭhabbam. Sukkapakkhepi imināva nayena opammasaṁsandanam veditabbam.

65. Satiyāyetam adhivacananti ettha sati paññāgatikā. Lokikāya paññāya lokikā hoti, lokuttarāya lokuttarā. **Ariyāyetam paññāyāyāti** parisuddhāya vipassanāpaññāya.

Idāni khīnāsavassa balam dassento **so vatāti-ādimāha**. Tattha **samvutakārīti** pihitakārī. (MA.105./IV,56.) **Iti viditvā nirupadhi**ti evam jānitvā kilesupadhipahānā nirupadhi hoti, nirupādānoti attho. **Upadhisaṅkhaye vimutto**ti upadhiñam saṅkhayabhūte nibbāne ārammaṇato vimutto. **Upadhismin**ti kāmupadhismin.

Kayaṁ upasamharissatiti kāyam allīyāpessati. Idam vuttam hoti-- tanhakkhave nibbāne ārammaṇato vimutto khīnāsavo pañca kāmaguṇe sevitum, kāyam vā upasamharissati cittam vā uppādessaññāti netam ṭhānam vijjati. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sunakkhattasuttavannanā niṭṭhitā.

(M.106.)6.Āneñjasappāyasuttavannanā

66. Evarī (CS:pg.4.38) me sutanti Āneñjasappāyasuttam. Tattha **aniccāti** hutvā abhāvaṭṭhena anicca. **Kāmāti** vatthukāmāpi kilesakāmāpi. **Tucchāti** niccasāradhuvasāra-attasāravirahitattā rittā, na pana natthīti gahetabbā. Na hi tucchamuṭṭhīti vutte muṭṭhi nāma natthīti vuttam hoti. Yassa pana abbhantare kiñci natthi, so vuccati tuccho. **Musāti** nāsanakā. **Mosadhammāti** nassanasabhbāvā, khettam viya vatthu viya hiraññasuvanṇam viya ca na paññāyittha, (MA.106./IV,57.) katipāheneva supinake diṭṭhā viya nassanti na paññāyanti. Tena vuttam “mosadhammā”ti, **māyākataññāti** yathā māyāya udakam maññīti katvā dassitam, badaripaññām kahāpaññotī katvā dassitam, aññam vā pana evarūpam dassanūpacāre ṭhitasseva tathā paññāyati, upacārātikkamato paṭṭhāya pākatikameva paññāyati. Evarī kāmāpi ittarapaccupatṭhānatthēna “māyākataññāti”ti vuttā. Yathā ca māyākāro udakādīni maññī-ādīnam vasena dassento vañceti, evam kāmāpi aniccādīni niccādisabhāvam dassentā vañcenīti vañcanakaṭṭhenapi “māyākataññāti”ti vuttā. **Bālalāpananti** mayham putto, mayham dhītā, mayham hiraññam mayham suvanṇanti evam bālānam lāpanato bālalāpanam. **Dīṭṭhadhammikā kāmāti** mānusakā pañca kāmaguṇā. **Samparāyikāti** te ṭhāpetvā avasesa. **Dīṭṭhadhammikā**. **Kāmasaññāti** mānusake kāme ārabba

uppannasaññā. **Ubhayametaṁ māradheyyan**ti ete kāmā ca kāmasaññā ca ubhayampi māradheyyam. Yehi ubhayametam gahitam, tesañhi upari māro vasam vatteti. Tam sandhāya “ubhayametam māradheyyan”ti vuttam.

Mārassesa visayoti-ādīsupi yathā colassa visayo colavisayo, pañdassa visayo pañdavisayo, samvarānam visayo samvaravisayoti pavattanaṭṭhānam visayoti vuccati, evam yehi ete kāmā gahitā, tesam upari māro vasam vatteti. Tam sandhāya **mārassesa visayoti** vuttam. Pañca pana kāmaguṇe nivāpabījam viya vippakiranto (MA.106./IV,58.) māro gacchati. Yehi pana te gahitā, tesam upari māro vasam vatteti. Tam sandhāya **mārassesa nivāpoti** vuttam. Yathā ca yattha hatthi-ādayo vasam vattenti, so hatthigocaro assagocaro ajagocaroti vuccati, evam (CS:pg.4.39) yehi ete kāmā gahitā, tesu māro vasam vatteti. Tam sandhāya **mārassesa gocaroti** vuttam.

Etthāti etesu kāmesu. **Mānasāti** cittasambhūtā. Tattha siyā-- duvidhe tāva kāme ārabba abhijjhānalakkhaṇā abhijjhā, karaṇuttariyalakkhaṇo sārambho ca uppajjatu, byāpādo katham uppajjatī? Mamāyite vatthusmiṁ acchinnepi socanti, acchijjantepī socanti, acchinnasaṅkinopi socanti, yo evarūpo cittassa āghātoti evam uppajjati. **Teva ariyasāvakassāti** te ariyasāvakassa. Vakāro āgamasandhimattam hoti. **Idha manusikkhatoti** imasmīm sāsane sikkhantassa te tayopi kilesā antarāyakarā honti.

Abhibhuyya lokanti kāmalokam abhibhavitvā. **Adhiṭṭhāya manasāti** jhānārammaṇacittena adhiṭṭhahitvā. **Aparittanti** kāmāvacaracittam parittam nāma, tassa paṭikkhepena mahaggataṁ aparittam nāma. **Pamāṇantipi** kāmāvacarameva, rūpāvacaram arūpāvacaram **appamāṇam**. **Subhāvitanti** pana etam kāmāvacarādīnam nāmarām (MA.106./IV,59.) na hoti, lokuttarassevetam nāmarām. Tasmā etassa vasena aparittam appamāṇam subhāvitanti sabbam lokuttarameva vaṭṭati.

Tabbahulavihārinoti kāmapaṭibāhanena tameva paṭipadam bahulam katvā viharantassa. **Āyatane cittam pasīdatīti** kāraṇe cittaṁ pasīdati. Kim paneththa kāraṇam? Arahattam vā, arahattassa vipassanam vā, catutthajjhānam vā, catutthajjhānassa upacāram vā. **Sampasāde satīti** ettha duvidho sampasādo adhimokkhasampasādo ca paṭilābhasampasādo ca. Arahattassa hi vipassanam paṭṭhapetvā viharato mahābhūtādīsu upaṭṭhahantesu yenime nīhārena mahābhūtā upaṭṭhahanti, upādārūpā upaṭṭhahanti nāmarūpā upaṭṭhahanti, paccayā sabbathā upaṭṭhahanti, lakkhaṇārammaṇā vipassanā upaṭṭhahati, ajjeva arahattam gaṇhissāmīti appaṭiladdheyeva āsā santiṭhati, adhimokkhām paṭilabhati. Tatiyajjhānam vā pādakam katvā catutthajjhānatthāya kasiṇaparikammaṁ karontassa nīvaraṇavikkhambhanādīni samanupassato yenime nīhārena nīvaraṇā vikkhambanti, kilesā sannisīdanti, sati santiṭhati, saṅkhāragatam vā vibhūtam pākaṭam hutvā dibbacakkhukassa paraloko viya upaṭṭhāti (CS:pg.4.40) cittuppādo lepapiṇḍe laggamāno viya upacārena samādhiyati, ajjeva catutthajjhānam nibbattessāmīti apaṭiladdheyeva āsā santiṭhati, adhimokkhām paṭilabhati Ayam **adhimokkhasampasādo** (MA.106./IV,60.) nāma. Tasmiṁ sampasāde sati. Yo pana arahattam vā paṭilabhati catutthajjhānam vā, tassa cittaṁ vippasannam hotiyeva. Idha pana “āyatane cittam pasīdatī”ti vacanato arahattavipassanāya ceva catutthajjhānūpacārassa ca paṭilābho **paṭilābhasampasādoti** veditabbo. Vipassanā hi paññāya adhimuccanassa kāraṇam, upacāram āneñjasamāpattiyā.

Etarahi vā āneñjam samāpajjati. **Paññāya vā adhimuccatīti** ettha etarahi vā paññāya adhimuccati, āneñjam vā samāpajjatīti evam padaparivattanam katvā attho veditabbo. Idañhi vuttam hoti-- tasmiṁ sampasāde sati etarahi vā paññāya adhimuccati,

arahattam sacchikarotīti attho. Tam anabhisambhuṇanto āneñjam vā samāpajjati, atha vā **paññāya** vā **adhimuccatīti** arahattamaggam bhāveti, tam anabhisambhuṇanto āneñjam vā samāpajjati. Arahattamaggam bhāvetum asakkonto etarahi catusaccam vā sacchikaroti. Tam anabhisambhuṇanto āneñjam vā samāpajjatīti.

Tatrāyam nayo-- idha bhikkhu tatiyajjhānam pādakam katvā catutthajjhānassa kasiṇaparikammaṁ karoti. Tassa nīvaraṇā vikkhambhanti, sati santiṭhati, upacārena cittam samādhiyati. So rūpārūpam parigaṇhāti, paccayam parigaṇhāti, lakkhaṇārammanikam vipassanam vavatthapeti, tassa evam hoti-- “upacārena me jhānam visesabhāgiyam bhaveyya, tiṭṭhatu visesabhāgiyatā, nibbedhabhāgiyam naṁ karissāmī”ti vipassanam vaḍḍhetvā arahattam sacchikaroti. Ettakenassa kiccam katham nāma hoti. Arahattam sacchikātum asakkonto pana tato osakkitaṁnasō antarā na tiṭṭhati, catutthajjhānam samāpajjatiyeva. Yathā kiṁ? Yathā puriso “vanamahiṁsam ghātessāmī”ti sattim gahetvā anubandhanto (**MA.106./IV,61.**) sace tam ghāteti, sakalagāmavāsino tosessati, asakkonto pana antarāmagge sasagodhādayo khuddakamige ghātetevā kājam pūretvā etiyeva.

Tattha (**CS:pg.4.41**) purisassa sattim gahetvā vanamahiṁsamānubandhanaṁ viya imassa bhikkhuno tatiyajjhānam pādakam katvā catutthajjhānassa parikammakaraṇam, vanamahiṁsaghātanaṁ viya-- “nīvaraṇavikkhambhanādīni samanupassato visesabhāgiyam bhaveyya, tiṭṭhatu visesabhāgiyatā, nibbedhabhāgiyam naṁ karissāmī”ti vipassanam vaḍḍhetvā arahattassa sacchikaraṇam, mahimsam ghātētum asakkontassa antarāmagge sasagodhādayo khuddakamige ghātetevā kājam pūretvā gamanam viya arahattam sacchikātum asakkontassa, tato osakkivā catutthajjhānasamāpajjanam veditabbam. Maggabhāvanā catusaccasacchikiriyāyojanāsūpi eseva nayo.

Idāni arahattam sacchikātum asakkontassa nibbattaṭṭhānam dassento **kāyassa** **bhedāti**-ādimāha. Tattha **yanti** yena kāraṇena tam saṁvattanikam viññānam assa āneñjūpagam, tam kāraṇam vijjatīti attho. Ettha ca **taṁsaṁvattanikanti** tassa bhikkhuno saṁvattanikam. Yena vipākaviññānenā so bhikkhu saṁvattati nibbattati, tam viññānam. **Āneñjūpaganti** kusalāneñjasabhāvūpagataṁ assa, tādisameva bhaveyyāti (**MA.106./IV,62.**) attho. Keci kusalaviññānam vadanti. Yam tassa bhikkhuno saṁvattanikam upapattihetubhūtam kusalaviññānam āneñjūpagataṁ assa, vipākakālepi tannāmakameva assāti attho. So panāyamattho-- “puñnam ce saṅkhāram abhisāṅkharoti, puññūpagam hoti viññānam. Apuññam ce saṅkhāram abhisāṅkharoti, apuññupagam hoti viññānam. Āneñjam ce saṅkhāram abhisāṅkharoti, āneñjūpagam hoti viññānan”ti (saṁ.ni.2.51) iminā nayena veditabbo. **Āneñjasappāyāti** āneñjassa catutthajjhānassa sappāyā. Na kevalañca sā āneñjasseva, upari arahattassāpi sappāyāva upakārabhūtāyevāti veditabbā. Iti imasmim paṭhamaka-āneñje samādhivasena osakkanā kathitā.

67. Iti paṭisañcikkhatīti catutthajjhānam patvā evam paṭisañcikkhati. Ayañhi bhikkhu heṭṭhimena bhikkhunā paññavantataro tassa ca bhikkhuno attano cāti dvinnampi kammaṭṭhānam ekato katvā sammasati. **Tabbahulavihārinoti** rūpapaṭibāhanena tameva paṭipadam bahulam katvā viharantassa. **Āneñjam samāpajjatīti** (**CS:pg.4.42**) ākāsānañcāyatānāneñjam samāpajjati. Sesam purimasadisameva. Yathā ca idha, evam sabbattha visesamattameva pana vakkhāma. Iti imasmim dutiya-āneñje vipassanāvasena osakkanā kathitā, (**MA.106./IV,63.**) “yamkiñci rūpan”ti evam vipassanāmaggam dassentena kathitāti attho.

Iti paṭisañcikkhatīti ākāsānañcāyatānam patvā evam paṭisañcikkhati. Ayañhi

heṭṭhā dvīhi bhikkhūhi paññavantataro tesañca bhikkhūnam attano cāti tiṇampi kammaṭṭhānam ekato katvā sammasati. **Ubhayametam aniccanti** ettha aṭṭha ekekakotṭhāsa diṭṭhadhammikasamparāyikavasena pana saṅkhipitvā ubhayanti vuttam. **Nālam abhinanditunti** taṇḍhādiṭṭhivasena abhinanditum na yuttam. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Tabbahulavihārinoti** kāmapaṭibāhanena ca rūpapaṭibāhanena ca tameva paṭipadam bahularūpam katvā viharantassa. **Āneñjam samāpajjatī** viññānañcāyatanaññam samāpajjati. Imasmim tatiya-āneñje vipassanāvasena osakkanā kathitā.

68. Iti paṭisañcikkhatī viññānañcāyatanañ patvā (MA.106./IV,64.) evam paṭisañcikkhati. Ayañhi heṭṭhā tīhi bhikkhūhi paññavantataro tesañca bhikkhūnam attano cāti catunnampi kammaṭṭhānam ekato katvā sammasati. **Yatthetā aparisesā nirujjhantī** yam ākiñcaññāyatanañ patvā etā heṭṭhā vuttā sabbasaññā nirujjhanti. **Etam santam etam pañītanti** etam aṅgasantatāya ārammaṇasantatāya ca **santam**, atappakaṭṭhena **pañītam**. **Tabbahulavihārinoti** tāsamūraññānam paṭibāhanena tameva paṭipadam bahularūpam katvā viharantassa. Imasmim paṭhamākiñcaññāyatane samādhivasena osakkanā kathitā.

Iti paṭisañcikkhatī viññānañcāyatanañevam patvā evam paṭisañcikkhati. Ayañhi heṭṭhā catūhi bhikkhūhi paññavantataro tesañca bhikkhūnam attano cāti pañcannampi kammaṭṭhānam ekato katvā sammasati. **Attē vā attaniyena vāti** aharūpam mamāti gahetabbena suññam tucchañ rittam. Evamettha dvikoṭikā suññatā dassitā. **Tabbahulavihārinoti** heṭṭhā vuttapaṭipadañca imañca suññatapaṭipadam bahularūpam katvā viharantassa. Imasmim dutiyākiñcaññāyatane vipassanāvasena osakkanā kathitā.

70. Iti (CS:pg.4.43) paṭisañcikkhatī viññānañcāyatanañevam patvā evam paṭisañcikkhati. Ayañhi heṭṭhā pañcahi bhikkhūhi paññavantataro tesañca bhikkhūnam attano cāti channampi kammaṭṭhānam ekato katvā sammasati. **Nāham kvacani kassaci kiñcanatasmiñ, na ca mama kvacani kismiñci kiñcanam natthīti** ettha pana catukoṭikā suññatā kathitā. Katharūp? Ayañhi **nāham kvacanīti** kvaci attānam na passati, **kassaci kiñcanatasmiñti** attano attānam kassaci parassa kiñcanabhāve upanetabbarūpam na passati, attano bhātiṭṭhāne bhātarām sahāyatṭhāne sahāyarūpam parikkhāraṭṭhāne vā parikkhāram maññitvā upagantvā upanetabbarūpam na passatīti attho. **Na ca mama kvacanīti** ettha mama-- saddam tāvā ṭhapetvā na ca kvacani parassa ca attānam kvaci na passatīti ayamattho. Idāni mama-- saddam āharitvā **mama kismiñci kiñcanam natthīti** so parassa attā mama kismiñci kiñcanabhāve atthīti na passati. Attano bhātiṭṭhāne bhātarām sahāyatṭhāne sahāyarūpam parikkhāraṭṭhāne vā parikkhāranti kismiñci ṭhāne parassa attānam iminā kiñcanabhāvena upanetabbarūpam na passatīti attho. Evamayañ yasmā neva katthaci attānam passati, na tam parassa (MA.106./IV,65.) kiñcanabhāve upanetabbarūpam passati, na parassa attānam passati, na parassa attānam attano kiñcanabhāve upanetabbarūpam passati, tasmā ayam suññatā catukoṭikāti veditabbā. **Tabbahulavihārinoti** heṭṭhā vuttappatipadam imam catukoṭisuññatañca bahularūpam katvā viharantassa. Imasmim tatiyākiñcaññāyatanevipassanāvaseneva osakkanā kathitā.

Iti paṭisañcikkhatī ākiñcaññāyatanañ patvā evam paṭisañcikkhati. Ayañhi heṭṭhā chahi bhikkhūhi paññavantataro tesañca bhikkhūnam attano cāti sattannampi kammaṭṭhānam ekato katvā sammasati. **Yatthetā aparisesā nirujjhantī** yam nevasaññānāsaññāyatanañ patvā ettha etā heṭṭhā vuttā sabbasaññā nirujjhanti.

Tabbahulavihārinoti tāsamūraññānam paṭibāhanena tameva paṭipadam bahularūpam katvā viharantassa. Imasmim nevasaññānāsaññāyatane samādhivasena osakkanā kathitā.

71. No cassa no ca me siyāti sace mayhaṁ pubbe pañcavidhaṁ kammavaṭṭam na āyūhitam assa, yaṁ me idam etarahi evam pañcavidhaṁ vipākavaṭṭam etam me na (CS:pg.4.44) siyā nappavatteyyāti attho. **Na bhavissatīti** sace etarahi pañcavidham kammavaṭṭam āyūhitam na bhavissati. **Na me bhavissatīti** tasmiṁ asati anāgate me pañcavidham vipākavaṭṭam na bhavissati. **Yadatthi yaṁ bhūtam tam pajahāmīti** (MA.106./IV,66.) yaṁ atthi yaṁ bhūtam etarahi khandhapañcakam, tam pajahāmi. **Evaṁ upekkhaṁ paṭilabhatīti** so bhikkhu evam vipassanupekkham labhatīti attho.

Parinibbāyeyya nu kho so, bhante, bhikkhu na vā parinibbāyeyyāti kim pucchāmīti pucchati, tatiyajjhānam pādakam katvā ṛhitassa arahattampi osakkānāpi paṭipadāpi paṭisandhipi kathitā, tathā catutthajjhānādīni pādakāni katvā ṛhitānam, nevasaññāsaññāyatanam pādakam katvā ṛhitassa na kiñci kathitam, tam pucchāmīti pucchati. **Apetthāti** api etha. **So tam upekkhaṁ abhinandatīti** so tam vipassanupekkham taṇhādiṭṭhi-abhinandanāhi abhinandati. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Tannissitaṁ hoti viññāṇanti** viññānaṁ vipassanānissitaṁ hoti.

Tadupādānanti yaṁ nikantivиññānaṁ, tam tassa upādānam nāma gahaṇam nāma hoti. **Sa-upādānoti** sagahaṇo. **Na parinibbāyatīti** vipassanāya sālayo bhikkhu mama sāsane na parinibbāyati. Yo pana vihārapariveṇa-upaṭṭhākādīsu sālayo, tasmiṁ vattabbameva natthīti dasseti. **Kahaṁ panāti?** Kattha pana? (MA.106./IV,67.) **Upādiyamāno upādiyatīti** paṭisandhim gaṇhamāno gaṇhāti. **Upādānaseṭṭhaṁ kira so, bhanteti,** bhante, so kira bhikkhu gahetabbatṭhānam seṭṭham uttamam bhavam upādiyati, seṭṭhabhave paṭisandhim gaṇhātīti attho. Iminā tassa bhikkhuno paṭisandhi kathitā. Idānissa arahattam kathetum **Idhānandāti-ādimāha.**

73. Nissāya nissāyāti tam tam samāpattim nissāya. **Oghassa nittharaṇā akkhātāti** oghataranām kathitam, tatiyajjhānam pādakam katvā ṛhitabhikkhuno oghanitharanā kathitā ...pe... nevasaññāsaññāyatanam pādakam katvā ṛhitabhikkhuno oghanitharanā kathitāti vadati.

Katamo pana, bhante, ariyo vimokkhoti idha kiṁ pucchati? Samāpattim tāva padaṭṭhānam katvā vipassanam vaḍḍhetvā arahattam gaṇhanto bhikkhu nāvam vā ulumpādīni vā nissāya mahogham taritvā pāram gacchanto viya (CS:pg.4.45) na kilamati. Sukhavipassako pana pakīṇakasañkhāre sammasitvā arahattam gaṇhanto bāhubalena sotam chinditvā pāram gacchanto viya kilamati. Iti imassa sukhwipassakassa arahattam pucchāmīti pucchati. **Ariyasāvakoti** sukhwipassako ariyasāvako. Ayañhi heṭṭhā aṭṭhahi bhikkhūhi paññavantataro tesañca bhikkhūnam attano cāti navannampi kammatṭhānam ekato katvā sammasati. **Esa sakkāyo yāvatā sakkāyoti** yattako tebhūmakavatṭasañkhāto sakkāyo nāma atthi, sabbopi so esa sakkāyo, na ito param sakkāyo atthīti paṭisañcikkhati.

(MA.106./IV,68.) **Etaṁ amataṁ yadidaṁ anupādā cittassa vimokkhoti** yo panesa cittassa anupādāvimokkho nāma, etam amatam etam santam etam pañṭanti paṭisañcikkhati. Aññattha ca “anupādā cittassa vimokkho”ti nibbānam vuccati. Imasmim pana Sutte sukhwipassakassa arahattam kathitam. Sesam sabbattha uttānameva.

Kevalam pana imasmim Sutte sattsu thānesu osakkānā kathitā, aṭṭhasu thānesu paṭisandhi, navasu thānesu arahattam kathitanti veditabbam. Katham? Tatiyam jhānam tāva pādakam katvā ṛhitassa bhikkhuno osakkānā kathitā, paṭisandhi kathitā, arahattam kathitam, tathā catutthajjhānam, tathā ākāsānañcāyatanam.

Viññāṇañcāyatanam pana padaṭṭhānam katvā ṛhitānam tiṇam bhikkhūnam osakkānā

kathitā, paṭisandhi kathitā, arahattam kathitarā. Tathā ākiñcaññāyatanaṁ pādakaṁ katvā ṭhitassa bhikkhuno. Nevasaññānāsaññāyatanaṁ pādakaṁ katvā ṭhitassa pana osakkanā natthi, paṭisandhi pana arahattañca kathitarā. Sukkhavipassakassa arahattameva kathitanti. Evarā sattasu ṭhānesu osakkanā kathitā, aṭṭhasu ṭhānesu paṭisandhi, navasu ṭhānesu arahattam kathitanti veditabbam. Imañca pana sattasu ṭhānesu osakkanaṁ aṭṭhasu paṭisandhiṁ navasu arahattam samodhānetvā kathentena imam āneñjasappāyasuttam sukathitam nāma hotī.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Āneñjasappāyasuttavaṇṇanā niṭhitā.

(MA.107./IV,69.)

(M.107.) 7. Gaṇakamoggallānasuttavaṇṇanā

74. Evam (CS:pg.4.46) me sutanti gaṇakamoggallānasuttam. Tattha **yāva pacchimasopānakalevarāti** yāva paṭhamasopānaphalakā ekadivaseneva sattabhūmiko pāsādo na sakkā kātum, vatthum sodhetvā thambhussāpanato paṭṭhāya pana yāva cittakammakaraṇā anupubbakiriyā cettha paññāyatīti dasseti. **Yadidam ajjeneti** tayopi vedā na sakkā ekadivaseneva adhīyitum, etesam ajjenepi pana anupubbakiriyāva paññāyatīti dasseti. **Issatthe**ti āvudhavijjāyapi ekadivaseneva vālavedhi nāma na sakkā kātum, ṭhānasampādanamuṭṭhikaraṇādīhi pana ethāpi anupubbakiriyā paññāyatīti dasseti. **Saṅkhāneti** gaṇanāya. Tattha anupubbakiriyam attanāva dassento **evam gañāpemāti-ādimāha.**

75. Seyyathāpi brāhmaṇāti idha Bhagavā yasmā bāhirasamaye yathā yathā sippam uggañhanti, tathā tathā kerāṭikā honti, tasmā attano sāsanarām bāhirasamayena anupametvā bhadra-assājānīyena upamento **seyyathāpīti-ādimāha.** Bhadro hi assājānīyo yasmim kāraṇe damito hoti, tam jīvitahetupi nātikkamati. Evameva sāsane sammāpaṭipanno kulaputto sīlavelam nātikkamati. **Mukhādhāneti** mukhaṭṭhapane.

76. Satisampajaññāya cāti satisampajaññāhi samaṅgibhāvatthāya.
(MA.107./IV,70.) Dve hi khīñāsavā satatavihārī ca nosatatavihārī ca. Tattha **satatavihārī** yamkiñci kammam katvāpi phalasamāpattim samāpajjitum sakkoti, no **satatavihārī** pana appamattakepi kicce kiccappasuto hutvā phalasamāpattim appetum na sakkoti.

Tatridam vatthu-- eko kira Khīñāsavathero khīñāsavasāmañeram gahetvā araññavāsaṁ gato, tattha mahātherassa senāsanarām pattaṁ, sāmañerassa na pāpuṇāti, tam vitakkento thero ekadivasampi phalasamāpattim appetum nāsakkhi. Sāmañero pana temāsanā phalasamāpattiratiyā vītināmetvā “sappāyo bhante, araññavāso jāto”ti (CS:pg.4.47) theram pucchi. Thero “na jāto, āvuso”ti āha. Iti yo evarūpo khīñāsavo, so ime dhamme ādito paṭṭhāya āvajjivāva samāpajjitum sakkhissatīti dassento “satisampajaññāya cā”ti āha.

78. Yeme, bho Gotamāti Tathāgate kira kathayanteva brāhmaṇassa “ime puggalā na ārādhenti, ime ārādhentī”ti nayo udapādi, tam dassento evam vattumāraddho.

Paramajjadhammesūti ajjadhammā nāma chasatthāradhammā, tesu Gotamavādova, paramo uttamoti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Gaṇakamoggallānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.108.) 8. Gopakamoggallānasuttavaṇṇanā

79. **Evaṁ me sutanti** Gopakamoggallānasuttam. Tattha **aciraparinibbuta**

Bhagavatī Bhagavati aciraparinibbuta, dhātubhājanīyam katvā dhammasaṅgītim kātum Rājagaham (MA.107./IV,71.) āgatakāle **Rañño pajotassa āsaṅkamānoti** cāḍapajjoto nāmesa rājā Bimbisāramahārājassa sahāyo ahosi, jīvakam pesetvā bhesajjakāritakālato paṭṭhāya pana dalhamittova jāto, so “ajātasattunā Devadattassa vacanam gahetvā pitā ghātito”ti sutvā “mama piyamittam ghātete esa rajam karissāmīti maññati, mayham sahāyassa sahāyānam atthikabhāvam jānāpessāmī”ti parisati vācam abhāsi. Tam sutvā tassa āsaṅkā uppannā. Tena vuttam “rañño pajotassa āsaṅkamāno”ti. **Kammantoti** bahinagare nagarapaṭisaṅkhāpanatthāya kammantaṭṭhānam.

Upasaṅkamīti mayam dhammadvinaya saṅgītim kāressāmāti vicarāma, ayañca mahesakkho rājavallabho saṅgahe kate veluvanassa ārakkham kareyyāti maññamāno upasaṅkami. **Tehi dhammehīti** tehi sabbaññutaññānadhammehi. **Sabbena sabbanti** sabbākārena sabbam. **Sabbathā sabbanti** sabbakoṭṭhāsehi (CS:pg.4.48) sabbam. Kim pucchāmīti pucchat? Cha hi satthāro paṭhamataram appaññātakulehi nikhamitvā pabbajitā, te Tathāgate dharamāneyeva kālamkatā, sāvakāpi nesam appaññātakuleheva pabbajitā. Te tesam accayena mahāvivādaṁ akarīsu. Samaṇo pana Gotamo mahākulā pabbajito, tassa accayena sāvakānam mahāvivādo bhavissafti ayam kathā Sakalajambudīpam pattharamānā udapādi. Sammāsambuddhe ca dharante bhikkhūnam vivādo nāhosī. Yopi ahosi, sopi tattheva vūpasamito. Parinibbutakāle panassa—“Aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahassubbedham sinerūm apavāhitum samathassa vātassa purato purāṇapaṇṇam kim thassati, dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaññānam pattassa satthu alajjamāno maccurājā kassa lajjissati”ti mahāsamvegam janetvā bhiyyosomattāya bhikkhū samaggā jātā ativiya upasantupasantā, kim nu kho etanti idam pucchāmīti pucchat. **Anusaññāyamānoti** anusañjāyamāno, katākataṁ janantoti attho. Anuvicaramāno vā.

80. **Atthi nu khoti** ayampi hetṭhimapucchameva pucchat. **Appaṭisaraṇeti** appaṭisaraṇe dhammadvinaye. **Ko hetu sāmaggiyāti** tumhākam samaggabhbāvassa ko hetu ko paccayo. **Dhammappaṭisaraṇāti** dhammo amhākam paṭisaraṇam, dhammo avassayoti dīpeti.

81. **Pavattatīti** paguṇam hutvā āgacchati. **Āpatti hoti vītikkamoti** ubhayametam Buddhassa āṇātikkamanameva. **Yathādhammarām yathānusīṭham kāremāti** yathā dhammo ca anusīṭhi ca ṭhitā, evam kāremāti attho.

Na kira no bhavanto kārenti dhammo no kāretīti padadvayepi no kāro nipātamattam. Evaṁ sante na kira bhavanto kārenti, dhammova kāretīti ayameththa attho.

(MA.108./IV,73.) 83. **Tagghāti** ekamse nipāto. **Kaham pana bhavam Ānandoti** kim therassa veluvane vasanabhāvarā na jānātīti? Jānāti. Veluvanassa pana (CS:pg.4.49) anena ārakkhā dinnā, tasmā attānam ukkamsāpetukāmo pucchat. Kasmā pana tena tattha ārakkhā dinnā? So kira ekadivasam Mahākaccāyanattheram gijjhakūṭā

otarantam disvā-- “makkato viya eso”ti āha. Bhagavā tam katham sutvā-- “sace khamāpeti, iccetam kusalam. No ce khamāpeti, imasmim veļuvane gonaṅgalamakkaṭo bhavissatī”ti āha. So tam katham sutvā-- “samaṇassa Gotamassa kathāya dvedhābhāvo nāma natthi, pacchā me makkaṭabhūtakāle gocaraṭṭhānam bhavissatī”ti veļuvane nānāvidhe rukkhe ropetvā ārakkham adāsi. Aparabhāge kālam katvā makkaṭo hutvā nibbatti. “Vassakārā”ti vutte āgantvā samīpe atthāsi. **Tagghāti** sabbavāresu ekam̄savacaneyeva nipāto. **Taggha, bho Ānandāti** evam therena parisamajjhe attano ukkam̄sitabhāvarī ñatvā ahampi theram ukkam̄sissāmīti evamāha.

84. Na ca kho, brāhmaṇāti therō kira cintesi “sammāsambuddhena vanṇitajjhānampi atthi, avaṇṇitajjhānampi atthi, ayam pana brāhmaṇo sabbameva vanṇetīti pañham visamvādeti, na kho pana sakkā imassa mukham ulloketurū na piṇḍapātam rakkhitum, pañham ujum katvā kathessāmī”ti idam vatturū āraddham. **Antaram karitvāti** abbhantaram karitvā. **Evarūpam kho, brāhmaṇa, so Bhagavā jhānaṁ vanṇesīti** idha sabbasaṅgāhakajjhānām nāma kathitam.

(MA.108./IV,74.)**Yam no mayanti** ayam kira brāhmaṇo vassakārabrāhmaṇam usūyati, tena pucchitapañhassa akathanām paccāsīsamāno kathitabhāvarī ñatvā “vassakārena pucchitam pañham punappunaṁ tassa nāmarī gaṇhanto vithāretvā kathesi, mayā pucchitapañham pana yaṭhikoṭiyā uppīlento viya ekadesameva kathesi”ti anattamano ahosi, tasmā evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Gopakamoggallānasuttavannanā niṭṭhitā.

(M.109.)9.Mahāpuṇṇamasuttavannanā

85. Evam (CS:pg.4.50) me sutanti Mahāpuṇṇamasuttam. Tattha **tadahūti** tasmin ahu, tasmin divaseti attho. Upavasanti etthāti **uposatho**. Upavasantīti sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasantīti attho. Ayam panettha attuhuddhāro-- “Āyāma, āvuso, Kappina, uposatham gamissāmā”ti-ādīsu hi pātimokkhuddeso uposatho. “Aṭṭhaṅgasamannāgato kho visākhe uposatho upavuttho”ti-ādīsu (a.ni.8.53) sīlam. “Suddhassa ve sadā phaggu, suddhassuposatho sadā”ti-ādīsu (ma.ni.1.79) upavāso. “Uposatho nāma nāgarājā”ti-ādīsu (dī.ni.2.246) paññatti. “Na, bhikkhave, tadauposathe sabhikkhukā āvāsā”ti-ādīsu (mahāva.181) upavasitabbadivaso. Idhāpi soyeva (MA.109./IV,75.) adhippeto So panesa aṭṭhamīcātuddasīpannarasibhedena tividho. Tasmā sesadvayanivāraṇattham **pannaraseti** vuttam. Tena vuttam “upavasanti etthāti uposatho”ti. Māsapuṇṇatāya puṇṇā samipuṇṇāti **puṇṇā**. **Mā**-iti cando vuccati, so etha puṇṇoti **puṇṇamā**. E�am puṇṇāya puṇṇamāyāti imasmim padadvaye attho veditabbo.

Desanti kāraṇam. **Tena hi tvam bhikkhu sake āsane nisiditvā pucchāti** kasmā Bhagavā ṭhitassa akathetvā nisidāpesīti. Ayam kira bhikkhu saṭhimattānam padhāniyabhikkhūnam saṅghathero saṭhi bhikkhū gahetvā araññe vasati, te tassa santike kammatṭhānam gahetvā ghaṭenti vāyamanti. Mahābhūtāni pariggaṇhanti upādārūpāni, nāmarūpapaccayalakkhaṇārammaṇikavipassanām pariggaṇhanti. Atha ne ācariyupaṭṭhānam āgantvā vanditvā nisinne therō mahābhūtāpariggaṇhādīni pucchat. Te sabbam kathenti, maggaphalapañham pucchitā pana kathetum na sakkonti. Atha therō

cintesi-- “mama santike etesam̄ ovādassa parihāni natthi, ime ca āraddhavīriyā viharanti. Kukkuṭassa pānīyapivanakālamattampi nesam̄ pamādakiriyā natthi. Evam̄ santepi maggaphalāni nibbatteturū na sakkonti. Aham̄ imesam̄ ajjhāsayam̄ na jānāmi, Buddhaveneyyā ete bhavissanti gahetvā ne satthu santikam̄ gacchāmi, atha nesam̄ Satthā cariyavasena dhammad desessatī”ti, te bhikkhū gahetvā (MA.109./IV,76.) satthu santikam̄ āgato.

Satthāpi (CS:pg.4.51) sāyanhasamaye Ānandatherena upanītam̄ udakaṁ ādāya sarīraṁ utum̄ gaṇhāpetvā migāramātupāsādpariveṇe paññattavarabuddhāsane nisīdi, bhikkhusaṅghopi naṁ parivāretvā nisīdi.

Tasmim̄ samaye sūriyo athāngameti, cando uggacchat, majjhaṭṭhāne ca Bhagavā nisinno. Candassa pabhā natthi, sūriyassa pabhā natthi, candimasūriyānam̄ pabham̄ makkhetvā chabbāṇṇā yamakabuddharasmiyo vijjotamānā puñjā puñjā hutvā disāvidisāsu dhāvantīti sabbaṁ heṭṭhā vuttanayena vitthāretabbam̄. Vaṇṇabhūmi nāmesā, dhammakathikassevettha thāmo pamāṇam̄, yattakam̄ sakkoti, tattakam̄ kathetabbam̄. Dukkathitanti na vattabbam̄. Evam̄ sannisinnāya parisāya thero uṭṭhahitvā satthāram̄ pañhassa okāsan̄ kāresi. Tato Bhagavā-- “sace imasmim̄ ṛhitake pucchante ‘ācariyo no uṭṭhito’ti sesabhikkhū uṭṭhahissanti, evam̄ Tathāgate agāravo kato bhavissati. Atha nisinnāva pucchissanti, ācariye agāravo kato bhavissati, ekaggā hutvā dhammadesanam̄ paṭicchitum̄ na sakkunissanti. Ācariye pana nisinne tepi nisīdissanti. Tato ekaggā dhammadesanam̄ paṭicchitum̄ sakkunissantī”ti iminā kāraṇena Bhagavā ṛhitassa akathetvā nisīdāpetīti.

Ime nu kho, bhanteti vimatipucchā viya kathitā. Thero pana pañcakkhandhānam̄ udayabbayam̄ pariggaṇhitvā (MA.109./IV,77.) arahattam̄ patto mahākhīṇāsavo, natthi etassa vimati. Jānanterapi pana ajānantena viya hutvā pucchitum̄ vatṭati. Sace hi jānanto viya pucchat, “jānāti ayan”ti tassa tassa vissajjento ekadesameva katheti. Ajānanterena viya pucchite pana kathento ito ca etto ca kāraṇam̄ āharitvā pākaṭam̄ katvā katheti. Koci pana ajānantopi jānanto viya pucchat. Thero evarūpariṁ vacanam̄ kiṁ karissati, jānantoyeva pana ajānanto viya pucchatīti veditabbo.

Chandamūlakāti tanhāmūlakā. **Evaṁrūpo siyanti** sace odāto hotukāmo, haritālavāṇṇo vā manosilāvāṇṇo vā siyanti pattheti (CS:pg.4.52) Sace kālo hotukāmo, nīluppalavāṇṇo vā añjanavāṇṇo vā atasīpupphavaṇṇo vā siyanti pattheti.

Evaṁvedanoti kusalavedano vā sukhavedano vā siyanti pattheti. Saññādīsupi eseva nayo. Yasmā pana atīte patthanā nāma natthi, patthentenāpi ca na sakkā tam̄ laddhum̄, paccuppannepi na hoti, na hi odāto kālabhāvam̄ patthetvā paccuppanne kālo hoti, na kālo vā odāto, dīgho vā rasso, rasso vā dīgho, dānam̄ pana datvā sīlam̄ vā samādiyitvā “Anāgate khattiyo vā homi brāhmaṇo vā”ti patthentassa patthanā samijjhati. Tasmā anāgatameva gahitam̄.

Khandhādhivacananti khandhānam̄ khandhapañnatti kittakena hotīti pucchat.

Mahābhūtā hetūti “tayo kusalahetu”ti-ādīsu (dha.sa.1441) hi hetuhetu vutto. Avijjā puññābhisaṅkhārādīnaṁ sādhāraṇattā sādhāraṇahetu. Kusalākusalaṁ attano attano vipākadāne uttamahetu. Idha paccayahetu adhippeto. Tattha pathavīdhātu mahābhūtarūm̄ itaresam̄ tiṇṇam̄ bhūtānaṁ upādārūpassa (MA.109./IV,78.) ca paññāpanāya dassanatthāya hetu ceva paccayo ca. Evam̄ sesesupi yojanā veditabbā.

Phassoti “phuṭṭho, bhikkhave, vedeti, phuṭṭho sañjānāti, phuṭṭho ceteti”ti (saṁ.ni.4.93) vacanato phasso tiṇṇam̄ khandhānaṁ paññāpanāya hetu ceva paccayo ca. **Viññāṇakkhandhassāti** ettha paṭisandhiviññāṇena tāva saddhim̄ gabbhaseyyakānam̄

uparimaparicchedena samatir̄msa rūpāni sampayuttā ca tayo khandhā uppajjanti, tam nāmarūpam paṭisandhiviññāṇassa paññāpanāya hetu ceva paccayo ca. Cakkhudvāre cakkhupasādo ceva rūpārammaṇañca rūpam, sampayuttā tayo khandhā nāmañ. Tam nāmarūpam cakkhuviññāṇassa paññāpanāya hetu ceva paccayo ca. Eseva nayo sesaviññāṇesu.

87. Katham pana, bhante idam kittakena nu khoti vaṭṭam pucchanto evamāha. **Sakkāyadiṭṭhi na hotīti** idam vivaṭṭam pucchanto evamāha.

88. Ayan (CS:pg.4.53) **rūpe assādoti** iminā pariññāpaṭivedho ceva dukkhasaccañca kathitam. **Ayan rūpe ādīnavoti** iminā pahānapaṭivedho ceva samudayasaccañca. **Idam rūpe nissaraṇanti** iminā sacchikiriyāpaṭivedho ceva nirodhasaccañca. Ye imesu tīsu thānesu sammādiṭṭhi-ādayo dhammā, ayam bhāvanāpaṭivedho maggасaccam. Sesapadesupi eseva nayo.

89. Bahiddhāti parassa saviññāṇake kāye. **Sabbanimittesūti** iminā pana anindriyabaddhampi saṅganhāti. “Saviññāṇake kāye”ti vacanena vā attano ca parassa ca kāyo gahitova, bahiddhā ca sabbanimittaggahañena anindriyabaddham gaṇhāti.

(MA.109./IV,79.) **90. Anattakatānīti** anattani ṭhatvā katāni. **Kamattānam phusissantīti** katarasmīm attani ṭhatvā vipākam dassentīti sassatadassanañ okkamanto evamāha. **Taṇhādhipateyyenāti** taṇhājetṭhakena. **Tatra trātāti** tesu tesu dhammesu. **Saṭṭhimattānanti** ime bhikkhū pakatikammaṭṭhānam jahitvā aññām navakammaṭṭhānam sammasantā pallākam abhinditvā tasmimyeva āsane arahattam pāpuṇimsu. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāpuṇṇamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.110.)10.Cūḍapuṇṇamasuttavaṇṇanā

91. Evam me sutanti Cūḍapuṇṇamasuttam. Tattha **tuṇhībhūtam tuṇhībhūtantī** yañ yañ disam anuviloketi, tattha tattha tuṇhībhūtameva. **Anuviloketvāti** pañcapasāda paṭipāmaṇḍitāni akkhīni ummīletvā tato tato viloketvā antamaso hatthakukkuccapādakukkuccānampi abhāvarāñ disvā. **Asappurisoti** pāpapuriso. **No hetam, bhante**ti yasmā andho andham viya so tam jānitum na sakkoti, tasmā evamāhāmsu. Eteneva nayena ito paresupi vāresu attho veditabbo.

Assaddhasamannāgatotī pāpadhammasamannāgato. **Asappurisabhāttīti** asappurisasevano. (MA.110./IV,80.) **Asappurisacintīti** (CS:pg.4.54) asappurisacintāya cintako. **Asappurisamantīti** asappurisamantanāñ mantetā. **Asappurisavācoti** asappurisavācām bhāsitā. **Asappurisakammantotīti** asappurisakammānam kattā. **Asappurisadiṭṭhīti** asappurisadiṭṭhiyā samannāgato. **Asappurisadānanti** asappurisehi dātabbarāñ dānam. **Tyāssa mittāti** te assa mittā. **Attabyābādhāyapi cetetīti** pāṇam hanissāmi, adinnāñ ādiyissāmi, micchā carissāmi, dasa akusalakammapathe samādāya vattissāmīti evam attano dukkhatthāya cinteti. **Parabyābādhāyāti** yathā asuko asukam pāṇam hanti, asukassa santakam adinnāñ ādiyati, dasa akusalakammapathe samādāya vattati, evam nām āṇāpessāmīti evam parassa dukkhatthāya cinteti.

Ubhayabyābādhāyāti aham asukañca asukañca gahetvā dasa akusalakammapathe

samādāya vattissāmīti evam ubhayadukkhatthāya cintetīti.

Attabyābādhāyapi manteti-ādīsu aham dasa akusalakammapathe samādāya vattissāmīti mantento attabyābādhāya manteti nāma. Asukam dasa akusalakammapathe samādapessāmīti mantento parabyābādhāya manteti nāma. Aññena saddhiṁ-- “mayam ubhopi ekato hutvā dasa akusalakammapathe samādāya vattissāmā”ti mantento ubhayabyābādhāya manteti nāma.

Asakkaccaṁ dānam detiti deyyadhammadampi (MA.110./IV,81.) puggalampi na sakkaroti. Deyyadhammadampi na sakkaroti nāma uttaṇḍulādidosasamannāgataṁ āhāram deti, na pasannam karoti. Puggalam na sakkaroti nāma nisīdanaṭṭhānām asammajjivā yattha vā tattha vā nisīdāpetvā yam vā tam vā ādhārakam ṭhapetvā dānam deti.

Asahaththāti attano hatthena, na deti, dāsakammakārādīhi dāpeti. **Acittikatvāti** heṭṭhā vuttanayena deyyadhammadampi puggalepi na cittikāram katvā deti. **Apaviddhanti** chaḍdetukāmo hutvā vammike uragam pakkhipanto viya deti. **Anāgamanadiṭṭhikoti** no phalapāṭikaṅkhī hutvā deti.

Tattha (CS:pg.4.55) **upapajjati**ti na dānam datvā niraye upapajjati. Yam pana tena pāpaladdhikāya micchādassanām gahitam, tāya micchādiṭṭhiyā niraye upapajjati. Sukkapakkho vuttpaṭipakkhanayena veditabbo. **Devamahattatāti** chakāmāvacaradevā. **Manussamahattatāti** tiṇṇam kulānam sampatti. Sesam sabbattha uttānameva. Idam pana suttam suddhavaṭṭavaseneva kathitanti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlapunṇamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.111./IV,82.)

2.Anupadavaggo

(M.111.)1.Anupadasuttavaṇṇanā

93. Evaṁ (CS:pg.4.56) me sutanti Anupadasuttam. Tattha **etadavocāti** etam (paṭi.ma.3.4) “pañđito”ti-ādinā nayena Dhammasenāpatisāriputtatherassa guṇakatham avoca. Kasmā? Avasesattheresu hi Mahāmoggallānattherassa iddhimāti guṇo pākaṭo, Mahākassapassa dhutavādoti, Anuruddhattherassa dibbacakkhukoti, Upālitherassa vinayadharoti, Revatatherassa jhāyī jhānābhiratoti, Ānandattherassa bahussutoti. Evam tesam tesam therānarā te te guṇā pākaṭā, Sāriputtatherassa pana apākaṭā. Kasmā? Paññavato hi guṇā na sakkā akathitā jānitum. Iti Bhagavā “Sāriputtassa guṇe kathessāmī”ti sabhāgaparisāya sannipātarā āgamesi. Visabhāgapuggalānañhi santike vaṇṇam kathetum na vaṭṭati, te vaṇṇe kathiymāne avaṇṇameva kathenti. Imasmim pana divase therassa sabhāgaparissā sannipati, tassā sannipatitabhāvam disvā Satthā vaṇṇam kathento imam desanām ārabhi.

Tattha **pañđito**ti dhātukusalatā āyatana kusalatā paṭiccasamuppādakusalatā ṭhānāṭṭhānakusalatāti imehi catūhi kāraṇehi pañđito. **Mahāpaññoti**-ādīsu mahāpaññādīhi samannāgatoti attho.

(MA.111./IV,83.) Tatridam mahāpaññādīnam nānattam-- tattha katamā **mahāpaññā**? Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante samādhikkhandhe,

paññākkhandhe, vimuttikkhandhe, vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggañhātīti mahāpaññā, mahantāni ṭhānāṭṭhānāni, mahantā vihārasamāpattiyo mahantāni ariyasaccāni, mahante satipatṭhāne, sammappadhāne, iddhipāde, mahantāni indriyāni, balāni, bojjhaṅgāni, mahante ariyamagge, mahantāni sāmaññaphalāni, mahantā abhiññāyo, mahantā paramatthām nibbānam pariggañhātīti mahāpaññā.

Katamā (CS:pg.4.57) **puthupaññā**, puthu nānākhandhesu ñāṇam pavattatīti puthupaññā. Puthu nānādhātūsu, puthu nānā-āyatanesu, puthu nānā-atthesu, puthu nānāpaṭiccasamuppādesu, puthu nānāsuññatamanupalabbhesu, puthu nānā-atthesu, dhammesu, niruttīsu, paṭibhānesu, puthu nānāsīlakkhandhesu, puthu nānāsamādhi-paññā-vimutti-vimuttiñāṇadassanakkhandhesu, puthu nānāṭhānāṭṭhānesu, puthu nānāvihārasamāpattīsu, puthu nānā-ariyasaccesu, puthu nānāsatipaṭṭhānesu, sammappadhānesu, iddhipādesu, indriyesu, balesu, bojjhaṅgesu, puthu nānā-ariyamaggese, sāmaññaphalesu, abhiññāsu, puthu nānājanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇam pavattatīti puthupaññā.

(MA.111./IV,84.) Katamā **hāsapāññā**, idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlam paripūreti, indriyasamvaram paripūreti, bhojane mattaññutam, jāgariyānuyogaṁ, sīlakkhandham, samādhikkhandham, paññākkhandham, vimuttiikkhandham, vimuttiñāṇadassanakkhandham paripūretīti hāsapāññā. Hāsabahulo pāmojjabahulo ṭhānāṭṭhānam paṭivijjhati, hāsabahulo vihārasamāpattiyo paripūretīti hāsapāññā, hāsabahulo ariyasaccāni paṭivijjhati. Satipaṭṭhāne, sammappadhāne, iddhipāde, indriyāni, balāni, bojjhaṅgāni, ariyamaggam bhāvetīti hāsapāññā, hāsabahulo sāmaññaphalāni sacchikaroti, abhiññāyo paṭivijjhātīti hāsapāññā, hāsabahulo vedatuṭṭhipāmojjabahulo paramatthām nibbānam sacchikarotīti hāsapāññā.

Katamā **javanapaññā**, yañkiñci rūpam atītānāgatapaccuppannam ...pe... yam dure santike vā, sabbam rūpam aniccato khippam javatīti javanapaññā. Dukkhato khippam... anattato khippam javatīti javanapaññā. Yā kāci vedanā ...pe... yañkiñci viññāṇam atītānāgatapaccuppannam ...pe... sabbam viññāṇam aniccato dukkhato anattato khippam javatīti javanapaññā. Cakkhu ...pe... jarāmaraṇam atītānāgatapaccuppannam aniccato dukkhato anattato khippam javatīti javanapaññā. Rūpam atītānāgatapaccuppannam aniccam khayaṭṭhena, dukkham bhayaṭṭhena, anattā asārakaṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā rūpanirodhe nibbāne (MA.111./IV,85.) khippam javatīti javanapaññā. Vedanā, saññā, sañkhārā, viññāṇam (CS:pg.4.58) cakkhu ...pe... jarāmaraṇam atītānāgatapaccuppannam aniccam khayaṭṭhena ...pe... vibhūtam katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippam javatīti javanapaññā. Rūpam atītānāgatapaccuppannam ...pe... viññāṇam. Cakkhu ...pe... jarāmaraṇam atītānāgatapaccuppannam aniccam sañkhataṁ paṭiccasamuppānam khayadhammam vayadhammam virāgadhammam nirodhadhammantī tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippam javatīti javanapaññā.

Katamā **tikkhapaññā**, khippam kilese chindatīti tikkhapaññā. Uppanam kāmavitakkarām nādhivāseti, uppānam byāpādavitakkarām, uppānam vihiṁsāvitakkarām, uppānuppanne pāpake akusale dhamme, uppānam rāgam, dosam, moham, kodham, upanāham, makkham, palāsam, issam, macchariyam, māyam, sāṭheyyaṁ, thambham, sārambham, mānaṁ, atimānaṁ, madaṁ, pamādaṁ, sabbe kilese, sabbe duccarite, sabbe abhisāñkhāre, sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvarām gametīti tikkhapaññā. Ekasmim āsane cattāro ariyamaggā, cattāri sāmaññaphalāni, catasso paṭisambhidāyo, cha ca abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā

passitā paññāyāti tikkhapaññā.

Katamā **nibbedhikapaññā**, idhekacco sabbasañkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkañthanabahulo (**MA.111./IV,86.**) aratibahulo anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasañkhāresu, anibbiddhapubbam appadālitapubbam lobhakkhandham nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā. Anibbiddhapubbam appadālitapubbam dosakkhandham, mohakkhandham, kodham, upanāham ...pe... sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā.

Anupadadhammadvipassanāti samāpattivasena vā jhānaṅgavasena vā anupaṭipāṭiyā dhammadvipassanārūpān vipassati, evam vippantō addhamāsenā arahattam patto. Mahāmoggallānatthero pana sattahi divasehi. Evam santepi Sāriputtathero mahāpaññavantataro. Mahāmoggallānatthero hi sāvakānārūpān sammasanacāram yaṭṭhikotiyā uppīlento viya ekadesameva sammasanto satta divase vāyamitvā arahattam patto. Sāriputtathero ṭhāpetvā Buddhanārūpān pacceka-buddhānañca sammasanacāram sāvakānārūpān sammasanacāram nippadesarūpān sammasi. Evarūpān sammasanto addhamāsenā vāyami. Arahattānañca kira patvā aññāsi-- ‘ṭhāpetvā Buddhe ca pacceka-buddhe ca añño sāvako nāma paññāya (**CS:pg.4.59**) mayā pattabbam pattrūpān samattho nāma na bhavissatī’ti. Yathā hi puriso veluyaṭṭhim gaṇhissāmīti mahājaṭam velūm disvā jaṭam chindantassa papañco bhavissatīti antarena hattham pavesetvā sampattameva yaṭṭhim mūle ca agge ca chinditvā ādāya pakkameyya, so kiñcāpi paṭhamataram gacchati, yaṭṭhim pana sāram vā ujum vā na labhati. Aparo ca tathārūpameva veṇūm disvā “sace sampattam yaṭṭhim gaṇhissāmi, sāram vā ujum vā na labhissāmī”ti kaccham bandhitvā (**MA.111./IV,87.**) mahantena satthena veṇujaṭam chinditvā sārā ceva ujū ca yaṭṭhiyo uccinītvā ādāya pakkameyya. Ayam kiñcāpi pacchā gacchati, yaṭṭhiyo pana sārā ceva ujū ca labhati. Evam sampadamidam veditabbam imesam dvinnam therānam padhānam.

Evam pana addhamāsenā vāyamitvā dhammasenāpati Sāriputtathero sūkarakhata-leñadvāre bhāgineyyassa Dīghanakha-paribbājakassa vedanāparigghasuttante desiyamāne dasabalañ bījayamāno ṭhito desanānusārena nāñārūpān pesetvā pabbajitadivasato pannarasame divase sāvakapāramiññānā matthakam patvā sattasatthi nāñāni paṭivijjhītvā solasavidham paññārūpān anupatto.

Tatridam, bhikkhave, Sāriputtassa anupadadhammadvipassanāyāti yā anupadadhammadvipassanārūpān vipassatīti anupadadhammadvipassanārūpān vuttā, tatra anupadadhammadvipassanānañca Sāriputtassa idam hoti. Idāni vattabbarūpān tam tam vipassanākoṭṭhāsam sandhāyetam vuttam.

94. Paṭhame jhāneti ye paṭhame jhāne antosamāpattiyan dhammā. **Tyāssāti** te assa.
Anupadavavatthitā hontīti anupaṭipāṭiyā vavatthitā paricchinnañ nātā vidiṭā honti. Katham? Thero hi te dhamme olokento abhiniropanalakkhaṇo vitakko vattatīti jānāti. Tathā anumajjalakkhaṇo vicāro, pharaṇalakkhaṇā pīti, sātalakkhaṇārūpān sukham, avikkhepalakkhaṇā cittekaggatā, phusanalakkhaṇo phasso vedayitalakkhaṇā vedanā, sañjānanalakkhaṇā saññā, cetayitalakkhaṇā cetanā, (**MA.111./IV,88.**) vijānanalakkhaṇām viññānārūpān, kattukamyatālakkhaṇo chando, adhimokkhalakkhaṇo adhimokkho, paggāhalakkhaṇām vīriyam (**CS:pg.4.60**) upaṭṭhānalakkhaṇā sati, majjhattalakkhaṇā upekkhā, anunayamanasikāralakkhaṇo manasikāro vattatīti jānāti. Evam jānārūpān abhiniropanaṭṭhena vitakkam sabhāvato vavatthapeti ...pe... anunayamanasikāraṇaṭṭhena manasikāram sabhāvabhāvato vavatthapeti. Tena vuttam “tyāssa dhammā anupadavavatthitā hontī”ti.

Viditā uppajjantīti uppajjamānā viditā pākaṭāva hutvā uppajjanti. **Viditā**

upaṭṭhahantiti tiṭṭhamānāpi vidiṭā pākaṭāva hutvā tiṭṭhanti. **Vidiṭā abbhattham** **gacchantī**ti nirujjhamaṇāpi vidiṭā pākaṭāva hutvā nirujjhanti. Ettha pana tamñāṇatā ceva nñāṇabahutā ca mocetabbā. Yathā hi teneva aṅgulaggena tam aṅgulaggam na sakkā phusitum, evameva teneva cittena tassa cittassa uppādo vā ṭhiti vā bhaṅgo vā na sakkā jānitunti. Evam tāva tamñāṇatā mocetabbā. Yadi pana dve cittāni ekato uppajjeyyūm, ekena cittena ekassa uppādo vā ṭhiti vā bhaṅgo vā sakkā bhaveyya jānitum. Dve pana phassā vā vedanā vā saññā vā cetanā vā cittāni vā ekato uppajjanakāni nāma natthi, ekekameva uppajjati. Evam nñāṇabahutā mocetabbā. Evam sante katham? Mahātherassa antosamāpattiyām soṭasa dhammā vidiṭā pākaṭā hontīti. Vatthārammaṇānam pariggahitatāya. Therena hi vatthu ceva ārammaṇañca pariggahitam, tenassa tesam dhammānam uppādañ āvajjantassa uppādo pākaṭo hoti, ṭhānam āvajjantassa ṭhānam pākaṭam hoti, bhedañ āvajjantassa (MA.111./IV,89.) bhedo pākaṭo hoti. Tena vuttam “vidiṭā uppajjanti vidiṭā upaṭṭhahanti vidiṭā abbhattham gacchantī”ti. **Aḥutvā sambhontīti** iminā udayañ passati. **Hutvā paṭiventīti** iminā vayam passati.

Anupāyoti rāgavasena anupagamano hutvā. **Anapāyoti** paṭighavasena anapagato. **Anissito**ti tanhādiṭṭhinissayehi anissito. **Appaṭibaddhoti** chandarāgena abaddho. **Vippamutto**ti kāmarāgato vippamutto. **Visamīyutto**ti catūhi yogehi sabbakilesehi vā visamīyutto. **Vimariyādikatenāti** nimmariyādikatena. **Cetasāti** evamvidhena cittena viharati.

Tattha (CS:pg.4.61) dve mariyādā kilesamariyādā ca ārammaṇamariyādā ca. Sace hissa antosamāpattiyām pavatte soṭasa dhamme ārabbha rāgādayo uppajjeyyūm, kilesamariyādā tena katā bhaveyya, tesu panassa ekopi na uppannoti kilesamariyādā natthi. Sace panassa antosamāpattiyām pavatte solasa dhamme āvajjantassa ekacce āpātham nāgaccheyyūm. E�amassa ārammaṇamariyādā bhaveyyūm. Te panassa soṭasa dhamme āvajjantassa āpātham anāgatadhammo nāma natthīti ārammaṇamariyādāpi natthi.

Aparāpi dve mariyādā vikkhambhanamariyādā ca samucchedamariyādā ca. Tāsu samucchedamariyādā upari āgamissati, imasmīm pana ṭhāne vikkhambhanamariyādā adhippetā. Tassa vikkhambhitapaccanīkattā natthīti vimariyādikatena cetasā viharati.

(MA.111./IV,90.) **Uttari nissaraṇanti** ito uttari nissaraṇam. Aññesu ca suttesu “uttari nissaraṇan”ti nibbānarām vuttam, idha pana anantaro viseso adhippetoti veditabbo. **Tabbahulīkārāti** tassa pajānanassa bahulīkaraṇena. **Atthitvevassa hotīti** tassa therassa atthītiyeva daļhataram hoti. Iminā nayena sesavāresupi attho veditabbo.

Dutiyavāre pana sampasādanaṭṭhena **sampasādo**. Sabhāvato vavatthapeti.

Catutthavāre **upekkhāti** sukhaṭṭhāne vedanupekkhāva. **Passaddhattā cetaso anābhogoti** yo so “yadeva tattha sukhan”ti cetaso ābhogo, etenetañ olārikamakkhāyatīti evam passaddhattā cetaso anābhogo vutto, tassa abhāvāti attho. **Satipārisuddhīti** parisuddhāsatiyeva. **Upekkhāpi** pārisuddhi-upekkhā.

95. Sato vuṭṭhahatīti satiyā samannāgato nñāṇena sampajāno hutvā vuṭṭhāti. **Te dhamme samanupassatīti** yasmā nevasaññānāsaññāyatane Buddhānamyeva anupadadhammadvipassanā hoti, na sāvakānam, tasmā ettha kalāpavipassanām dassento evamāha.

Paññāya (CS:pg.4.62) **cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontīti** maggapaññāya cattāri saccāni disvā cattāro āsavā khīṇā honti. Sāriputtatherassa samathavipassanām yuganaddham (MA.111./IV,91.) āharitvā arahattam pattavāropi atthi,

nirodhasamāpattisamāpannavāropi. Arahattam patta vāro idha gahito, nirodham pana ciṇṇavasitāya aparāparam samāpajjissatīti vadanti.

Tatthassa yasmim kāle nirodhasamāpatti sīsam hoti, nirodhassa vāro āgacchatī, phalasamāpatti gūlhā hoti. Yasmim kāle phalasamāpatti sīsam hoti, phalasamāpattiyā vāro āgacchatī, nirodhasamāpatti gūlhā hoti. Jambudīpavāsino therā pana vadanti “Sāriputtathero samathavipassanam yuganaddham āharitvā anāgāmiphalam sacchikatvā nirodham samāpajji, nirodhā vuṭṭhāya arahattam patto”ti. **Te dhammeti** antosamāpattiyam pavatte tisamuṭṭhānikarūpadhamme, heṭṭhā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyam pavattadhamme vā. Tepi hi imasmiṁ vāre vipassitabhadhammāva, tasmā te vā vipassatīti dassetum idam vuttanti veditabbam.

97. Vasippatoti ciṇṇavasitam patto. **Pāramippattotīti** nipphattiṁ patto.
Orasoti-ādīsu thero Bhagavato ure nibbattasaddam sutvā jātoti **oraso**, mukhena pabhāvitam saddam sutvā jātoti **mukhato jāto**, dhammena pana jātattā nimmitattā **dhammajō dhammanimmo**, dhammadāyassa ādiyanato **dhammadāyādo**, āmisadāyassa anādiyanato **no āmisadāyādo**ti veditabbo. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Anupadasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.112./IV,92.)

(M.112.)2.Chabbisodhanasuttavaṇṇanā

98. Evaṁ me sutanti Chabbisodhanasuttam. Tattha **khīṇā jātīti**-ādīsu ekenāpi padena aññā byākatāva hoti, dvīhipi. Idha pana catūhi padehi aññabyākaraṇam āgatam. **Dīṭhe dīṭhavāditāti**-ādīsu yāya (CS:pg.4.63) cetanāya dīṭhe dīṭhami meti vadati, sā dīṭhe dīṭhavāditā nāma. Sesapadesupi eseva nayo. **Ayamanudhammoti** ayam sabhāvo. **Abhinanditabbanti** na kevalam abhinanditabbam, parinibbutassa panassa sabbopi khīṇāsavassa sakkāro kātabbo. **Uttarim pañhoti** sace panassa veyyākaraṇena asantuṭṭhā hotha, uttarimpi ayam pañho pucchitabboti dasseti. Ito paresupi tīsu vāresu ayameva nayo.

99. Abalanti dubbalam. **Virāgunanti** vigacchanasabhāvam. **Anassāsikanti** assāsavirahitam. **Upāyūpādānāti** taṇhādiṭṭhīnametam adhivacanam. Taṇhādiṭṭhiyo hi tebhūmakadhamme upentīti **upāyā**, upādiyatīti **upādānā**. **Cetaso adiṭṭhānābhinivesānusayātipi** tāsaṁyeva nāmam. Cittāñhi taṇhādiṭṭhīhi sakkāyadhammesu tiṭṭhati adhitīṭhatīti taṇhādiṭṭhiyo **cetaso adiṭṭhānā**, tāhi tam abhinivisatīti **abhinivesā**, tāhiyeva tam anusetīti **anusayāti** vuccanti. (MA.112./IV,93.) **Khayā virāgāti**-ādīsu khayena virāgenāti attho. Sabbāni cetāni aññamaññavevacanāneva.

100. Pathavīdhātūti patiṭṭhānadham. **Āpodhātūti** ābandhanadham. **Tejodhātūti** paripācanadham. **Vāyodhātūti** vitthambhanadham. **Ākāsadadhātūti** asamphuṭṭhadham. **Viññāṇadhātūti** vijānanadham. **Na anattato upagacchinti** aham attāti attakoṭṭhāsena na upagamiṁ. **Na ca pathavīdhātunissitanti** pathavīdhātunissitā sesadhātuyo ca upādārūpañca arūpakkhandhā ca. Tepi hi nissitavatthurūpānam pathavīdhātunissitattā ekena pariyyayena pathavīdhātunissitāva. Tasmā “na ca pathavīdhātunissitan”ti vadanto sesarūpārūpadhammepi attato na upagacchinti vadati. Ākāsadadhātunissitapade pana

avinibbhogavasena sabbampi bhūtupādārūpaṁ **ākāśadhātunissitam** nāma tathā taṁnissitarūpavatthukā arūpakkhandha. Evam idhāpi rūpārūpaṁ gahitameva hoti. Viññāṇadhātunissitapade pana sahajātā tayo khandhā cittasamuṭṭhanarūpañca **viññāṇadhātunissitanti** rūpārūpaṁ gahitameva hoti.

101. Rūpe cakkhuviññāṇe cakkhuviññāṇaviññātabbesu dhammesūti ettha yaṁ atīte cakkhudvārassa āpātham āgantvā niruddham, yañca anāgate āpātham (**CS:pg.4.64**) āgantvā nirujjhissati, yampi etarahi āgantvā niruddham, tam sabbam rūpaṁ nāma. Yam pana atītepi āpātham anāgantvā niruddham, anāgatepi anāgantvā nirujjhissati, etarahipi anāgantvā niruddham, tam cakkhuviññāṇaviññātabbadhammesu saṅgahitanti vutte (**MA.112./IV,94.**) Tipiṭakacūlābhayatthero āha-- “Imasmim thāne dvidhā karotha, upari chandovāre kinti karissatha, nayidaṁ labbhatī”ti. Tasmā tīsu kālesu āpātham āgataṁ vā anāgataṁ vā sabbampi tam rūpameva, cakkhuviññāṇasampayuttā pana tayo khandhā cakkhuviññāṇaviññātabbadhammāti veditabbā. Ayañhettha attho “Cakkhuviññāṇena saddhiṁ viññātabbesu dhammesūti”. **Chandoti** taṇhāchando. **Rāgoti** sveva rajjanavasena rāgo. **Nandīti** sveva abhinandanavasena nandī. **Tanhāti** sveva taṇhāyanavasena taṇhā. Sesadvāresupi eseve nayo.

102. Ahaṅkāramamaṅkāramānānusayāti ettha ahaṅkāro māno, mamaṅkāro taṇhā, sveva mānānusayo. **Āsavānam khayaññāyāti** idam pubbenivāsam dibbacakkhuñca avatvā kasmā vuttam? Bhikkhū lokiyadhammaṁ na pucchanti, lokuttarameva pucchanti, tasmā pucchitapaññhamyeva kathento evamāha. Ekavissajjisuttam nāmetam, chabbisodhanantipissa nāmam. Ettha hi cattāro vohārā pañca khandhā cha dhātuyo cha ajjhattikabāhirāni āyatanāni attano saviññāṇakakāyo paresam saviññāṇakakāyoti ime cha koṭṭhāsā visuddhā, tasmā “chabbisodhaniyan”ti vuttam. **Parasamuddavāsittherā** pana attano ca parassa ca viññāṇakakāyam ekameva katvā (**MA.112./IV,95.**) catūhi āhārehi saddhanti cha koṭṭhāse vadanti.

Ime pana cha koṭṭhāsā “Kim te adhigataṁ, kinti te adhigataṁ, kadā te adhigataṁ, kattha te adhigataṁ, katame te kilesā pahīnā, katamesam tvarā dhammānam lābhī”ti (pārā.198) evam vinayaniddesapariyāyena sodhetabbā.

Ettha hi **kim te adhigatanti** adhigamapucchā, jhānavimokkhādīsu sotāpattimaggādīsu vā kim tayā adhigataṁ. **Kinti te adhigatanti** upāyapucchā. Ayañhi ethādhippāyo-- kim tayā aniccalakkhaṇam dhuram katvā adhigataṁ, dukkhānattalakkhaṇesu aññataram vā, kim vā samādhivasena abhinivisitvā (**CS:pg.4.65**) udāhu vipassanāvasena, tathā kim rūpe abhinivisitvā, udāhu arūpe, kim vā ajjhattam abhinivisitvā, udāhu bahiddhāti. **Kadā te adhigatanti** kālapucchā, pubbañhamajjhānhikādīsu katarasmiṁ kāleti vuttam hoti.

Kattha te adhigatanti okāsapucchā, kismim okāse, kim rattiṭṭhāne divāṭṭhāne rukkhamūle maṇḍape katarasmiṁ vā vihāreti vuttam hoti. **Katame te kilesā pahīnāti** pahīnakilese pucchatī, kataramaggavajjhā tava kilesā pahīnāti vuttam hoti.

Katamesam tvarā dhammānam lābhīti paṭiladdhadhammapucchā, paṭhamamaggādīsu katamesam tvarā dhammānam lābhīti vuttam hoti.

Tasmā idāni cepi koci bhikkhu uttarimanussadhammādhigamam byākareyya, na so ettāvatāva sakkātabbo. Imesu pana chasu thānesu sodhanattham vattabbo “Kim te adhigataṁ, kim jhānam udāhu vimokkhādīsu aññataram”ti? Yo hi yena adhigato dhammo, so tassa pākaṭo hoti. Sace “idam nāma me adhigatan”ti vadati, tato “Kinti te adhigatan”ti pucchitabbo. Aniccalakkhaṇādīsu kim dhuram katvā, aṭṭhatirīṣāya vā ārammaṇesu (**MA.112./IV,96.**) rūpārūpa-ajjhattabahiddhādibhedesu vā dhammesu kena

mukhena abhinivisitvāti? Yo hi yassābhiniveso, so tassa pākato hoti.

Sace pana “Ayam nāma me abhiniveso, evam mayā adhigatan”ti vadati, tato “kadā te adhigatan”ti pucchitabbo, “Kim pubbañhe, udāhu majjhānikādīsu aññatarasmiṁ kāle”ti Sabbesañhi attanā adhigatakālo pākaṭo hoti. Sace “amukasmim nāma me kāle adhigatan”ti vadati, tato “kattha te adhigatan”ti pucchitabbo, “Kim divāṭṭhāne, udāhu rattiṭṭhānādīsu aññatarasmiṁ okāse”ti? Sabbesañhi attanā adhigatokāso pākaṭo hoti. Sace “amukasmim nāma me okāse adhigatan”ti vadati, tato “katame te kilesā pahīnā”ti pucchitabbo, “Kim paṭhamamaggavajjhā, udāhu dutiyādimaggavajjhā”ti? Sabbesañhi attanā adhigatamaggena pahīnakilesā pākaṭā honti.

Sace ([CS:pg.4.66](#)) “Ime nāma me kilesā pahīnā”ti vadati, tato “katamesam tvam dhammānam lābhī”ti pucchitabbo, “Kim sotāpattimaggassa, udāhu sakadāgāmimaggādīsu aññatarassā”ti? Sabbesañhi attanā adhigatadhammo pākaṭo hoti. Sace “imesam nāmāham dhammānam lābhī”ti vadati, ettāvatāpissa vacanam na saddhātabbarū. Bahussutā hi uggahaparipucchākusalā bhikkhū imāni cha ṭhānāni sodhetum sakkonti. Imassa bhikkhuno āgamanapaṭipadā sodhetabbā, yadi āgamanapaṭipadā na sujjhati, “imāya paṭipadāya lokuttaradhammā nāma na labbhantī”ti apanetabbo.

Yadi panassa āgamanapaṭipadā sujjhati, “dīgharattam tīsu sikkhāsu appamatto jāgariyamanuyutto catūsu paccayesu alaggo ākāse pāṇisamena cetasā viharati”ti paññāyati, tassa bhikkhuno byākaraṇam ([MA.112./IV,97.](#)) paṭipadāya saddhim saṁsandati sameti. “Seyyathāpi nāma gaṅgodakam yamunodakena saddhim saṁsandati sameti, evameva supaññattā tena Bhagavatā sāvakānam nibbānagāminī paṭipadā saṁsandati sameti nibbānañca paṭipadā cā”ti ([dī.ni.2.296](#)) vuttasadisam hoti.

Apica kho ettakenāpi sakkāro na kātabbo. Kasmā? Ekaccassa hi puthujjanassāpi sato khīnāsavapaṭipattisadisā paṭipadā hoti. Tasmā so bhikkhu tehi tehi upāyehi uttāsetabbo. Khīnāsavassa nāma asaniyāpi matthake patamānāya bhayaṁ vā chambhitattam vā lomaharīso vā na hoti, puthujjanassa appamattakenāpi hoti.

Tatrimāni vatthūni-- Dīghabhāṇaka-Abhayatthero kira ekam piṇḍapātikam pariggahetuṁ asakkonto daharassa saññam adāsi. So tam nhāyamānam kalyāṇīnadīmukhadvāre nimujjītvā pāde aggahesi. Piṇḍapātiko kumbhīloti saññāya mahāsaddamakāsi, tadā nam puthujjanoti sañjāniṁsu. Candamukhatissarājakāle pana mahāvihāre saṅghatthero khīnāsavo dubbalacakkhuko vihāreyeva acchi. Rājā theram pariggāṇhissāmīti bhikkhūsu bhikkhācāram gatesu appasaddo upasaṅkamitvā sappo viya pāde aggahesi. Thero silāthambho viya niccalo hutvā ko etthāti āha ([CS:pg.4.67](#)) Aham, bhante, tissoti. Sugandham vāyasi no tissāti? Evaṁ khīnāsavassa bhayaṁ nāma natthīti.

Ekacco pana puthujjanopi atisūro hoti nibbhayo. So rañjanīyena ārammanena pariggāṇhitabbo. Vasabharājāpi hi ekam theram pariggāṇhamāno ghare nisīdāpetvā ([MA.112./IV,98.](#)) tassa santike badarasālavam maddamāno nisīdi. Mahātherassa kheļo cali, tato therassa puthujjanabhāvo āvibhūto. Khīnāsavassa hi rasatañhā nāma suppahīnā, dibbesupi rasesu nikanti nāma na hoti. Tasmā imehi upāyehi pariggahetvā sacassa bhayaṁ vā chambhitattam vā lomaharīso vā rasatañhā vā uppajjati, na tvaṁ arahāti apanetabbo. Sace pana abhīrū acchambhī anutrāsī hutvā sīho viya nisīdati, dibbārammañepi nikantim na janeti. Ayam bhikkhu sampannaveyyākaraṇo samantā rājarājamahāmattādīhi pesitarū sakkāram arahatīti.

Chabbisodhanasuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.113.)3.Sappurisadhammasuttavaṇṇanā

105. **Evaṁ me sutanti** Sappurisadhammasuttam. Tattha **sappurisadhammantī** sappurisānam dhammarām. **Asappurisadhammantī** pāpapurisānam dhammarām. Evam mātikām ṭhapetvāpi puna yathā nāma maggakusalo puriso vāmām muñcītvā dakkhiṇām gaṇhāti. Paṭhamām muñcītabbam katheti, evam pahātabbam dhammarām paṭhamām desento **katamo ca, bhikkhave, asappurisadhammoti-ādimāha**. Tattha **uccākulāti** khattiyakulā vā brāhmaṇakulā vā. Etadeva hi kuladvayam “uccākulān”ti vuccati. **So tattha pujjoti** so bhikkhu tesu bhikkhūsu pūjāraho. **Antaram karitvāti** abbhantaram katvā.

Mahākulāti khattiyakulā vā brāhmaṇakulā vā (MA.113./IV,99.) vessakulā vā. Idameva hi kulattayaṁ “mahākulān”ti vuccati. **Mahābhogakulāti** mahantehi (CS:pg.4.68) bhogehi samannāgatā kulā. **Ulārabhogakulāti** ulārehi pañītehi bhogehi sampannakulā. Imasmim padadvaye cattāripi kulāni labbhanti. Yattha katthaci kule jāto hi puññabalehi mahābhogopi ulārabhogopi hotiyeva.

106. **Yasassīti** parivārasampanno. **Appaññatāti** rattim khittasarā viya saṅghamajjhādīsu na paññāyanti. **Appesakkhāti** appaparivārā.

107. **Āraññikoti** samādinna-āraññikadhutaṅgo. Sesadhutaṅgesupi eseva nayo. Imasmiñca Sutte pāliyam naveva dhutaṅgāni āgatāni, vitthārena panetāni terasa honti. Tesu yaṁ vattabbam, tam sabbam sabbākārena **Visuddhimagge** dhutaṅganiddese vuttameva.

108. **Atammayatāti** tammayatā vuccati taṇhā, nittaṇhāti attho. **Atammayataññeva antaraṁ karitvāti** nittaṇhatarānyeva kāraṇām katvā abbhantaram vā katvā, citte uppādetvāti attho.

Nirodhavāre yasmā anāgāmikhīṇāsavāva tam samāpattiṁ samāpajjanti, puthujjanassa sā natthi, tasmā asappurisavāro parihīno. **Na kañci maññatīti** kañci puggalam tīhi maññanāhi na maññati. (MA.113./IV,100.) **Na kuhiñci maññatīti** kismiñci okāse na maññati. **Na kenaci maññatīti** kenaci vatthunāpi tam puggalam na maññati. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sappurisadhammasuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.114.)4.Sevitabbāsevitabbasuttavaṇṇanā

109. **Evaṁ me sutanti** Sevitabbāsevitabbasuttam. Tattha **tañca aññamaññam kāyasamācāranti** aññām sevitabbam kāyasamācāram, aññām asevitabbam vadāmi, sevitabbameva kenaci pariyyāyena asevitabbanti, asevitabbam vā sevitabbanti ca na vadāmīti attho. Vacīsamācārādīsu eseva nayo. Iti (CS:pg.4.69) Bhagavā sattahi padehi mātikām ṭhapetvā vitthārato avibhajitvā desanām niṭṭhāpesi. Kasmā?

Sāriputtatherassa okāsakaraṇattharī.

113. **Manosamācāre** micchādiṭṭhisammādiṭṭhiyo diṭṭhipaṭilābhavasena visum aṅgam hutvā ṭhitāti na gahitā.

114. **Cittuppāde** akammapathappattā abhijjhādayo veditabbā.

115. Saññāpaṭilābhavāre **abhijjhāsaṅgatāya saññāyāti**-ādīni kāmasaññādīnam dassanattharī vuttāni.

117. **Sabyābajjhānti** sadukkham. **Apariniṭhitabhāvāyāti** bhavānam apariniṭhitabhāvāya. Ettha ca sabyābajjhāttabhbāvā nāma cattāro honti. Puthujjanopi hi yo tenattabhbāvena bhavarī pariniṭṭhāpetūm na sakkoti, tassa paṭisandhito paṭṭhāya akusalā dhammā vadḍhānti, kusalā dhammā ca pariḥāyānti, sadukkhameva (MA.114./IV,101.) attabhbāvām abhinibbatteti nāma. Tathā sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino. Puthujjanādayo tāva hontu, anāgāmī kathām sabyābajjhām attabhbāvām abhinibbatteti, kathañcassa akusalā dhammā abhivadḍhānti, kusalā dhammā pariḥāyāntīti. Anāgāmīpi hi suddhbāvāse nibbatto uyyānavimānakapparukkhe oloketvā “Aho sukham aho sukhan”ti udānam udāneti, anāgāmino bhavalobho bhavataṇhā appahīnāva honti, tassa appahīnataṇhātāya akusalā vadḍhānti nāma, kusalā pariḥāyānti nāma, sadukkhameva attabhbāvām abhinibbatteti, apariniṭhitabhavoyeva hotīti veditabbo.

Abyābajjhānti adukkham. Ayampi catunnām janānam vasena veditabbo. Yo hi puthujjanopi tenattabhbāvena bhavarī pariniṭṭhāpetūm sakkoti, puna paṭisandhiṁ na gaṇhāti, tassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya akusalā pariḥāyānti, kusalāyeva vadḍhānti, adukkhameva attabhbāvām nibbatteti, pariniṭhitabhavoyeva nāma hoti. Tathā sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino. Sotāpannādayo tāva hontu, puthujjanā kathām abyābajjhā-attabhbāvām nibbatteti, kathañcassa akusalaparihāni-ādīni hontīti. Puthujjanopi pacchimabhaviko tenattabhbāvena bhavarī pariniṭṭhāpetūm samattho hoti. Tassa (CS:pg.4.70) aṅgulimālassa viya ekenūnapāṇasahassām ghātentassāpi attabhbāvo abyābajjhoyeva nāma, bhavarī pariniṭṭhāpetiyeva nāma. Akusalameva hāyati, vipassanameva gabbham gaṇhāpeti nāma.

119. **Cakkhuviññeyyānti**-ādīsu yasmā ekaccassa tasmīmyeva rūpe rāgādayo uppajjanti, abhinandati assādeti, abhinandanto (MA.114./IV,102.) assādento anayabyasanaṁ pāpuṇāti, ekaccassa nuppajjanti, nibbindati virajjati, nibbindanto virajjanto nibbutim pāpuṇāti, tasmā “tañca aññamaññan”ti na vuttām. Esa nayo sabbattha.

Evaṁ vitthārena atthām ājāneyyunti ettha ke Bhagavato imassa bhāsitassa atthām ājānanti, ke na ājānāntīti? Ye ēva imassa suttassa pāliñca Aṭṭhakathañca uggaṇhitvā takkarā na honti, yathāvuttam anulomapaṭipadam na paṭipajjanti, te na ājānanti nāma. Ye pana takkarā honti, yathāvuttam anulomapaṭipadam paṭipajjanti, te ājānanti nāma. Evaṁ santepi sapatiṣandhikānam tāva dīgharattam hitāya sukhāya hotu, appatiṣandhikānam kathām hotīti. Appatiṣandhikā anupādānā viya jātavedā parinibbāyānti, kappasatasahassānampi accayena tesām puna dukkham nāma natthi. Iti ekamseṇa tesāmyeva dīgharattam hitāya sukhāya hoti. Sesām sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sevitabbāsevitabbasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.115.)5.Bahudhātukasuttavaṇṇanā

124. **Evaṁ me sutanti** Bahudhātukasuttam. Tattha **bhayānīti**-ādīsu **bhayanti** cittutrāso. **Upaddavoti** anekaggatākāro. **Upasaggo**ti upasaṭṭhākāro tattha lagganākāro. Tesam evam nānattam veditabbam-- pabbatādivisamanissitā corā janapadavāsīnam pesenti “mayam asukadivase nāma tumhākam gāmaṁ paharissāmā”ti. Tam pavattim (MA.115./IV,103.) sutakālato (CS:pg.4.71) paṭṭhāya bhayaṁ santāsam āpajjanti. Ayam cittutrāso nāma. “Idha no corā kūpitā anatthampi āvaheyyun”ti hatthasāram gahetvā dvipadacatuppadehi saddhirām araññam pavisitvā tattha bhūmiyam nipajjanti, dāmsamakasādīhi khajjamānā gumbantarāni pavisanti, khāṇukaṇṭake maddanti. Tesam evam vicarantānam vikkhittabhāvo anekaggatākāro nāma. Tato coresu yathāvutte divase anāgacchantesu “tucchakasāsanam tam bhavissati, gāmaṁ pavisissāmā”ti saparikkhārā gāmaṁ pavisanti, atha tesam paviṭṭhabhāvam īnatvā gāmaṁ parivāretvā dvāre aggim datvā manusse ghātētvā corā sabbam vibhavam vilumpetvā gacchanti. Tesu ghātītāvasesā aggim nibbāpetvā koṭṭhacchāyabhitticchāyādīsu tattha laggitvā nisīdanti naṭṭham anusocamānā. Ayam upasaṭṭhākāro lagganākāro nāma.

Nalāgārāti na-lehi paricchannā agārā, sesasambhārā panettha rukkhamayā honti. Tiṇāgārepi eseva nayo. **Bālato uppajjantīti** bālameva nissāya uppajjanti. Bālo hi apaṇḍitapuriso rajjaṁ vā uparajjaṁ vā aññam vā pana mahantaṁ thānam patthento katipaye attanā sadise vidhvāputte mahādhutte gahetvā “etha aham tumhe issare karissāmī”ti pabbatagahanādīni nissāya antante gāme paharanto dāmarikabhāvam jānāpetvā anupubbena nigamepi janapadepi paharati, manussā gehāni chaḍdetvā khemantaṭṭhānam patthayamānā pakkamanti, te nissāya vasantā bhikkhūpi bhikkhuniyopi attano attano vasanaṭṭhānāi pahāya pakkamanti. Gatagataṭṭhāne bhikkhāpi senāsanampi (MA.115./IV,104.) dullabham hoti. Evam catunnām parisānam bhayam āgatameva hoti. Pabbajitesupi dve bālā bhikkhū aññamaññam vivādam paṭṭhapetvā codanām ārabhanti Iti kosambivāsikānam viya mahākalaho uppajjati, catunnām parisānam bhayam āgatameva hotīti evam yāni kānici bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjantīti veditabbāni.

Etadavocāti Bhagavatā dhammadesanā matthakam apāpetvāva niṭṭhāpitā. Yamnūnāharā dasabalam pucchitvā sabbaññutaññāñenevassa desanāya pāripūrim kareyyanti (CS:pg.4.72) cintetvā etam “Kittāvatā nu kho, bhante”ti-ādivacanām avoca.

125. Aṭṭhārasasu dhātūsu adhikādasadhātuyo rūpapariggaho, adhikātthamakadhātuyo arūpapariggahoti rūpārūpapariggahova kathito. Sabbāpi khandhavasena pañcakkhandhā honti. Pañcapi khandhā dukkhasaccam, tesam samuṭṭhāpikā taṇhā samudayasaccam, ubhinnam appavatti nirodhasaccam, nirodhapajānanā paṭipadā maggasaccam. Iti catusaccakammaṭṭhānam ekassa bhikkhuno niggamanām matthakam pāpetvā kathitam hoti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetā dhātuyo **Visuddhimagge** kathitāva. **Jānāti passatīti** saha vipassanāya maggo vutto.

Pathavīdhātu-ādayo saviññāṇakakāyam suññato nissattato dassetum vuttā. Tāpi purimāhi aṭṭhārasahi dhātūhi pūretabbā. Pūrentena viññāṇadhātuto nīharitvā pūretabbā. Viññāṇadhātu hesā cakkhuviññāṇādivasena chabbidhā hoti. Tattha cakkhuviññāṇadhātuyā pariggahitāya tassā vatthu cakkhudhātu, ārammaṇam rūpadhātūti dve dhātuyo pariggahitāva (MA.115./IV,105.) honti. Esa nayo sabbattha. Manoviññāṇadhātuyā pana pariggahitāya tassā purimapacchimavasena manodhātu,

ārammaṇavasena dhammadhātūti dve dhātuyo pariggahitāva honti. Iti imāsu atṭhārasasu dhātūsu aḍḍhekādasadhātuyo rūpapariggahoti purimanayeneva idampi ekassa bhikkhuno niggamanam matthakam pāpetvā kathitam hoti.

Sukhadhātūti-ādīsu sukhañca tam nissattasuññataṭṭhena dhātu cāti sukhadhātu. Esa nayo sabbattha. Ettha ca purimā catasso dhātuyo sappaṭipakkhavasena gahitā, pacchimā dve sarikkhakavasena. Avibhūtabhāvena hi upekkhādhātu avijjādhātuyā sarikkhā. Ettha ca sukhadukkhadhātūsu pariggahitāsu kāyaviññāṇadhātu pariggahitāva hoti, sesāsu pariggahitāsu manoviññāṇadhātu pariggahitāva hoti. Imāpi cha dhātuyo heṭṭhā atṭhārasahiyeva pūretabbā. Pūrentena upekkhādhātuto nīharitvā pūretabbā. Iti imāsu atṭhārasasu dhātūsu aḍḍhekādasadhātuyo rūpapariggahoti (CS:pg.4.73) purimanayeneva idampi ekassa bhikkhuno niggamanam matthakam pāpetvā kathitam hoti.

Kāmadhātu-ādīnam dvedhāvitakke (ma.ni.1.206) kāmavitakkādīsu vuttanayeneva attho veditabbo. Abhidhamme “tattha katamā kāmadhātu, kāmapaṭisaiñyutto takko vitakko”ti-ādinā (vibha.182) nayeneva etāsam vitthāro āgatoyeva. Imāpi cha dhātuyo heṭṭhā atṭhārasahiyeva pūretabbā. Pūrentena kāmadhātuto nīharitvā pūretabbā. Iti imāsu atṭhārasasu dhātūsu aḍḍhekādasadhātuyo rūpapariggahoti purimanayeneva idampi ekassa bhikkhuno niggamanam matthakam pāpetvā kathitam hoti.

Kāmadhātu-ādīsu pañca kāmāvacarakkhandhā (MA.115./IV,106.) kāmadhātu nāma, pañca rūpāvacarakkhandhā rūpadhātu nāma, cattāro arūpāvacarakkhandhā arūpadhātu nāma. Abhidhamme pana “tattha katamā kāmadhātu, heṭṭhato avīcinirayam pariyantam karitvā”ti-ādinā (vibha.182) nayena etāsam vitthāro āgatoyeva. Imāpi tisso dhātuyo heṭṭhā atṭhārasahiyeva pūretabbā. Pūrentena kāmadhātuto nīharitvā pūretabbā. Iti imāsu atṭhārasasu dhātūsu aḍḍhekādasadhātuyo rūpapariggahoti purimanayeneva idampi ekassa bhikkhuno niggamanam matthakam pāpetvā kathitam hoti.

Saṅkhatāti paccayehi samāgantvā katā, pañcannam kandhānametam adhivacanam. Na saṅkhatā **asaṅkhatā**. Nibbānassetam adhivacanam. Imāpi dve dhātuyo heṭṭhā atṭhārasahiyeva pūretabbā. Pūrentena saṅkhatadhātuto nīharitvā pūretabbā. Iti imāsu atṭhārasasu dhātūsu aḍḍhekādasadhātuyo rūpapariggahoti purimanayeneva idampi ekassa bhikkhuno niggamanam matthakam pāpetvā kathitam hoti.

126. Ajjhattikabāhirānīti ajjhattikāni ca bāhirāni ca. Ettha hi cakkhu-ādīni ajjhattikāni cha, rūpādīni bāhirāni cha. Idhāpi **jānāti passatīti** saha vipassanāya maggo kathito.

Imasmīm sati idanti-ādi mahātañhāsaṅkhaye vitthāritameva.

127. Aṭṭhānanti (CS:pg.4.74) hetupaṭikkhepo. **Anavakāsoti** paccayapaṭikkhepo. Ubhayenāpi kāraṇameva paṭikkhipati. Kāraṇāñhi tadāyattavuttitāya attano phalassa ṭhānanti ca avakāsoti ca vuccati. **Yanti** yena kāraṇena. (MA.115./IV,107.)

Dīṭhisampannoti maggadiṭṭhiyā sampanno sotāpanno ariyasāvako. **Kañci** saṅkhāranti catubhūmakesu saṅkhatasaṅkhāresu kañci ekasaṅkhārampi. **Niccato** upagaccheyyāti niccoti gaṇheyyya. **Netam** ṭhānam vijjatīti etam kāraṇam natthi na upalabbhati. **Yam** puthujjanoti yena kāraṇena puthujjano. **Ṭhānametam vijjatīti** etam kāraṇam atthi. Sassatadiṭṭhiyā hi so tebhūmakesu saṅkhatasaṅkhāresu kañci saṅkhāram niccato gaṇheyyāti attho. Catutthabhūmakesu saṅkhatasaṅkhāresu kañci divasam santatto ayoguļo viya makkhikānam dīṭṭhiyā vā aññesam vā akusalānam ārammaṇam na honti. Iminā nayena **kañci saṅkhāram sukhatoti**-ādīsupi attho veditabbo.

Sukhato upagaccheyyāti “ekantasukhī attā hoti arogo pararū marañā”ti (ma.ni.3.21 22) evam attadiṭṭhivasena sukhato gāham sandhāyetam vuttam. Diṭṭhivippayuttacittra pana ariyasāvako pariṭṭābhībhūto pariṭṭāhvūpasamattham mattahatthim parittāsito viya, cokkhabrāhmaṇo viya ca gūtham kañci sañkhāram sukhato upagacchati. Attavare kasiṇādipanṇattisaṅgahattham sañkhāranti avatvā kañci dhammadanti vuttam. Idhāpi ariyasāvakassa catubhūmakavasena veditabbo, puthujjanassa tebhūmakavasena. Sabbavāresu ariyasāvakassāpi tebhūmakavaseneva paricchedo vaṭṭati. Yam yañhi (MA.115./IV,108.) puthujjano gañhāti, tato tato ariyasāvako gāham viniveṭheti. Puthujjano hi yam yam niccaṁ sukhām attāti gañhāti, tam tam ariyasāvako aniccaṁ dukkham anattāti gañhanto tam gāham viniveṭheti.

128. Mātaranti-ādīsu janikāva mātā, janako pitā, manussabhūtova khīṇāsavo arahāti adhippo. Kim pana ariyasāvako aññam jīvitā voropeyyāti? Etampi aṭṭhānam. Sacepi hi bhavantaragataṁ ariyasāvakam (CS:pg.4.75) attano ariyabhāvam ajānāntampi koci evam vadeyya “imam kunthakipillikam jīvitā voropetvā sakalacakkavālagabbhe cakkavattirajjam paṭipajjāhi”ti neva so tam jīvitā voropeyya. Athāpi nam evam vadeyya “sace imam na ghātessasi, sīsam te chindissāmā”ti. Sīsamevassa chindeyya, na ca so tam ghāteyya. Puthujjanabhāvassa pana mahāsāvajjabhāvadassanatham ariyasāvakassa ca baladīpanatthametam vuttam. Ayañhettha adhippāyo-- sāvajjo puthujjanabhāvo, yatra hi nāma puthujjano mātughātādīnīpi ānantariyāni karissati. Mahābalo ca ariyasāvako, yo etāni kammāni na karotīti.

Duṭṭhacittoti vadakacittra paduṭṭhacitto. **Lohitam uppādeyyāti** jīvamānakasarīre khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitam uppādeyya. **Saṅgham bhinneyyāti** samānasamvāsakam samānasimāya ṛhitam pañcahi kāraṇehi saṅgham bhinneyya. Vuttañhetam “pañcahupāli ākārehi saṅgho bhijjati. Kammena uddesena voharanto anussāvanena salākaggāhenā”ti (pari.458).

(MA.115./IV,109.) Tattha **kammenāti** apalokanādīsu catūsu kammesu aññatarena kammena. **Uddesenāti** pañcasu pātimokkhuddesusu aññatarena uddesena. **Voharantoti** kathayanto, tāhi tāhi uppattīhi adhammam dhammoti-ādīni aṭṭhārasa bhedakaravatthūni dīpento. **Anussāvanenāti** nanu tumhe jānātha mayham uccākulā pabbajitabhāvam bahussutabhāvāñca, mādiso nāma uddhammaṁ ubbinayam Satthusāsanam gāheyyāti cittampi uppādetum tumhākam yuttam, kim mayham avīci nīluppalavanam viya sītalo, kim aham apāyato na bhāyāmīti-ādinā nayena kañnamūle vacībhedam katvā anussāvanena. **Salākaggāhenāti** evam anussāvetvā tesam cittam upatthambhetvā anivattidhamme katvā “gañhatha imam salākan”ti salākaggāhena.

Ettha ca kammameva uddeso vā pamānam, voḥārānussāvanasalākaggāhā pana pubbabhāgā. Aṭṭhārasavatthudīpanavasena hi voharantena tattha rucijananatham anussāvetvā salākāya gāhitāyapi abhinnova hoti saṅgho. Yadā pana evam cattāro vā atirekā vā salākam gāhetvā āveṇikam (CS:pg.4.76) kammaṁ vā uddesam vā karonti, tadā saṅgho bhinno nāma hoti. Evam diṭṭhisampanno puggalo saṅgham bhinneyyāti netam ṛhānam vijjati. Ettāvatā mātughātādīni pañca ānantariyakammāni dassitāni honti, yāni puthujjano karoti, na ariyasāvako, tesam āvibhāvattham--

Kammato dvārato ceva, kappaṭṭhitiyato tathā;
Pākasādhāraṇādīhi, viññātabbo vinicchayo.

Tattha **kammato** tāva-- ettha hi manussabhūtasева manussabhūtam mātaram vā pitaram vā api parivattalingam jīvitā voropentassa kammarū ānantariyam hoti, tassa vipākam paṭibāhissāmīti sakalacakkavālam mahācetiyyappamāñehi (MA.115./IV,110.)

kañcanathūpehi püretvāpi sakalacakkavālam püretvā nisinnabhikkhusaṅghassa mahādānam datvāpi Buddhassa Bhagavato saṅghatikāṇam amuñcanto vicaritvāpi kāyassa bhedā nirayameva upapajjati. Yo pana sayam manussabhūto tiracchānabhūtam mātaram vā pitaram vā, sayam vā tiracchānabhūto manussabhūtam, tiracchānoyeva vā tiracchānabhūtam jīvitā voropeti, tassa kammarā ānantariyam na hoti, bhāriyam pana hoti, ānantariyam āhacceva tiṭṭhati. Manussajātikānam pana vasena ayam pañho kathito.

Tattha eļakacatukkam saṅgāmacatukkam coracatukkañca kathetabbam. Eļakam māremīti abhisandhināpi hi eļakaṭhāne ṭhitam manusso manussabhūtam mātaram vā pitaram vā mārento ānantariyam phusati. Eļakābhishandhinā pana mātāpitā-abhisandhinā vā eļakam mārento ānantariyam na phusati. Mātāpitā-abhisandhinā mātāpitaro mārento phusateva. Eseva nayo itarasmimpi catukkadvaye. Yathā ca mātāpitūsu, evam arahantepi etāni catukkāni veditabbāni.

Manussa-arahantameva māretvā ānantariyam phusati, na yakkhabhūtam. Kammam pana bhāriyam, ānantariyasadisameva. Manussa-arahantassa ca puthujjanakāleyeva satthappahāre vā vise vā dinnepi yadi so arahattam patvā teneva marati, arahantaghāto hotiyeva. Yam pana puthujjanakāle dinnam dānam arahattam patvā paribhuñjati, puthujjanasseva dinnam hoti. Sesa-ariyapuggale (CS:pg.4.77) mārentassa ānantariyam natthi. Kammam pana bhāriyam, ānantariyasadisameva.

Lohituppāde Tathāgatassa abhejjakāyatāya parūpakkamena cammacchedam katvā lohitapaggharanām nāma natthi. Sarīrassa pana antoyeva ekasmīmyeva ṭhāne lohitam samosarati. Devadattena paviddhasilato bhijjītvā gatā sakalikāpi (MA.115./IV,111.) Tathāgatassa pādantam pahari, pharasunā pahaṭo viya pādo antolohitoyeva ahosi. Tathā karontassa ānantariyam hoti. Jīvako pana Tathāgatassa ruci� satthakena cammam chinditvā tamhā ṭhānā duṭṭhalohitam nīharitvā phāsumakāsi, tathā karontassa puññakammameva hoti.

Atha ye ca parinibbutे Tathāgate cetiyam bhindanti, bodhim chindanti dhātumhi upakkamanti, tesam kiṁ hotīti? Bhāriyam kammaṁ hoti ānantariyasadisam. Sadhātukam pana thūpam vā paṭimam vā bādhāmānam bodhisākham chinditum vaṭṭati. Sacepi tattha nilinā sakuṇā cetiye vaccam pātentī, chinditum vaṭṭatiyeva. Paribhogacetiyato hi sarīracetiyam mahantataram. Cetiyavatthum bhinditvā gacchantam bodhimūlampi chinditvā haritum vaṭṭati. Yā pana bodhisākhā bodhigharam bādhati, tam geharakhaṇṭathām chinditum na labhati, bodhi-atthañhi geham, na gehatthāya bodhi. Āsanagharepi eseva nayo. Yasmim pana āsanaghare dhātu nihitā hoti, tassa rakkhaṇṭathāya bodhisākham chinditum vaṭṭati. Bodhijagganattham ojoharaṇasākham vā pūtiṭhānam vā chinditum vaṭṭatiyeva, Bhagavato sarīrapatijaggane viya puññampi hoti.

Saṅghabhede sīmaṭṭhakasaṅghe asannipatite visum parisaṁ gahetvā katavohārānussāvana-salākaggāhassa kammam vā karontassa, uddesam vā uddisantassa bhedo ca hoti ānantariyakammañca. Samaggasaññāya pana vaṭṭatīti kammaṁ karontassa bhedova hoti, na ānantariyakammaṁ, tathā navato ūnaparisāyam. Sabbantimena (MA.115./IV,112.) paricchedena navannaṁ janānam yo saṅgam bhindati (CS:pg.4.78) tassa ānantariyakammaṁ hoti. Anuvattakānam adhammavādīnam mahāsāvajjakammaṁ. Dhammavādino pana anavajjā.

Tattha navannameva saṅghabhede idam suttam-- “ekato upāli cattāro honti, ekato cattāro, navamo anussāveti, salākam gāheti ‘ayaṁ dhammo ayaṁ vinayo idam Satthusāsanam, idam gaṇhatha, imam rocethā’ti, evam kho, upāli, saṅgharāji ceva hoti

saṅghabhedo ca. Navannarām vā, upāli, atirekanavannarām vā saṅgharāji ceva hoti saṅghabhedo cā”ti (cūlava.351). Etesu pana pañcasu saṅghabhedo vacīkammām, sesāni kāyakammānīti. Evaṁ kammato viññātabbo vinicchayo.

Dvāratoti sabbāneva cetāni kāyadvāratopi vacīdvāratopi samuṭṭhahanti. Purimāni panettha cattāri āṇattikavijjāmayapayogavasena vacīdvārato samuṭṭhahitvāpi kāyadvārameva pürenti, saṅghabhedo hatthamuddāya bhedām karontassa kāyadvārato samuṭṭhahitvāpi vacīdvārameva püretīti. Evamettha dvāratopi viññātabbo vinicchayo.

Kappaṭṭhitiyatoti saṅghabhedoyeva cettha kappaṭṭhitio. Saṇṭhahante hi kappe kappavemajjhe vā saṅghabhedām katvā kappavināseyeva muccati. Sacepi hi sveva kappo vinassissatīti ajja saṅghabhedām karoti, sveva muccati, ekadivasameva niraye paccati. Evaṁ karaṇam pana natthi. Sesāni cattāri kammāni ānantariyāneva honti, na kappaṭṭhitiyānīti evamettha kappaṭṭhitiyatopi viññātabbo vinicchayo.

(MA.115./IV,113.) **Pākatoti** yena ca pañcape’tāni kammāni katāni honti, tassa saṅghabhedoyeva paṭisandhivasena vipaccati, sesāni “Ahosikammaṁ, nāhosī kammavipāko”ti evamādīsu saṅkhyām gacchanti. Saṅghassa bhedābhāve lohituppādo, tadabhāve arahantaghāto, tadabhāve ca sace pitā sīlavā hoti, mātā dussīlā, no vā tathā sīlavatī, pitughāto paṭisandhivasena vipaccati. Sace mātāpitughāto, dvīsupi sīlena vā dussīlena vā samānesu mātughātova paṭisandhivasena vipaccati (CS:pg.4.79) Mātā hi dukkarakārinī bahūpakārā ca puttānanti evamettha pākatopi viññātabbo vinicchayo.

Sādhāraṇādīhiti purimāni cattāri sabbesampi gahaṭṭhapabbajitānam sādhāraṇāni. Saṅghabhedo pana “na kho, upāli bhikkhunī, saṅghām bhindati, na sikkhamānā, na sāmañero, na sāmañerī, na upāsako, na upāsikā saṅghām bhindati, bhikkhu kho, upāli, pakatatto samānasāmāvāsako samānasāmāyām ṭhito saṅghām bhindatī”ti (cūlava.351) vacanato vuttappakārassa bhikkhunova hoti, na aññassa, tasmā asādhāraṇo. Ādisaddena sabbepi te dukkhavedanāsaṅgatā dosamohasampayuttā cāti evamettha sādhāraṇādīhipi viññātabbo vinicchayo.

Aññām satthāranti “Ayām me Satthā satthukiccaṁ kātum asamattho”ti bhavantarepi aññām titthakaram “ayām me satthā”ti evām gaṇheyya, netām ṭhānam vijjatīti attho.

129. **Ekissā lokadhātuyā**ti dasasahassilokadhātuyā. (MA.115./IV,114.) **Tīṇi** hi **khetṭāni** jātikhettām āṇākhettām visayakhettām. Tattha **jātikhettām** nāma dasasahassī lokadhātu. Sā hi Tathāgatassa mātukucchi-okkamanakāle nikkhamanakāle sambodhikāle dhammadakkappavattane āyusaṅkhārossajjane parinibbāne ca kampati. Kotisatasahassacakkaṁ pana **āṇākhettām** nāma.

Ātānātiyamoraparittadhajaggaparittaratanaparittādīnañhi etha āṇā vattati.

Visayakhettassa pana parimāṇam natthi. Buddhānañhi “yāvatakarām nāṇam tāvatakām neyyarām, yāvatakarām neyyarām tāvatakām nāṇam, nāṇapariyantikām neyyarām neyyapariyantikām nāṇan”ti (paṭi.ma.3.5) vacanato avisayo nāma natthi.

Imesu pana tīsu khettesu ṭhāpetvā imām cakkavālam aññasmim cakkavāle Buddhā uppajjantīti suttam natthi, na uppajjantīti pana atthi. **Tīṇi piṭakāni** vinayapiṭakām suttantapiṭakām abhidhammapiṭakām, **tisso saṅgītiyo** Mahākassapatherassa saṅgīti, Yasatherassa saṅgīti, Moggaliputtatissatherassa saṅgītīti. Imā tisso saṅgītiyo āruļhe tepiṭake Buddhavacane imām (CS:pg.4.80) cakkavālam muñcityvā aññattha Buddhā uppajjantīti suttam natthi, na uppajjantīti pana atthi.

Apubbaṁ acarimanti apure apacchā. Ekato na uppajjanti, pure vā pacchā vā uppajjantīti vuttam hoti. Tattha hi bodhipallaṅke bodhim appatvā na uṭṭhahissāmīti

nisinnakālato (MA.115./IV,115.) paṭṭhāya yāva mātukucchismiṁ paṭisandhiggahaṇam, tāva pubbeti na veditabbam. Bodhisattassa hi paṭisandhiggahaṇena dasasahassacakkavālakampaneneva khetta-pariggaho kato, aññassa Buddhassa uppatti nivāritāva hoti. Parinibbānakālato paṭṭhāya yāva sāsapamattā dhātu tiṭṭhati, tāva pacchāti na veditabbam. Dhātūsu hi ṭhitāsu Buddhā ṭhitāva honti. Tasmā etthantare aññassa Buddhassa uppatti nivāritāva hoti. Dhātuparinibbāne pana jāte aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

Tīṇi hi antaradhānāni nāma pariyatti-antaradhānam, paṭivedha-antaradhānam, paṭipatti-antaradhānanti. Tattha **pariyattīti** tīṇi piṭakāni. **Paṭivedhoti** saccapaṭivedho. **Paṭipattīti** paṭipadā. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Ekasmiñhi kāle paṭivedhadharā bhikkhū bahū honti, eso bhikkhu puthujjanoti aṅgulim pasāretvā dassetabbo hoti. Imasmimyeva dīpe ekavāre puthujjanabhikkhu nāma nāhosī. Paṭipattipūrikāpi kadāci bahū honti kadāci appa. Iti paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi, sāsanatḥitiyā pana **pariyatti pamāṇam**.

Panḍito hi tepiṭakam sutvā dvepi pūreti. Yathā amhākam bodhisatto ālārassa santike pañcābhīññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā parikammaṁ pucchi, so na jānāmīti āha. Tato udakassa santikam gantvā adhigatam visesam saṁsandetvā nevasaññānāsaññāyatanassa parikammaṁ pucchi, so ācikkhi, tassa vacanasamanantaram eva mahāsatto tarā sampādesi, evameva paññavā bhikkhu pariyattim sutvā dvepi pūreti. (MA.115./IV,116.) Tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanam ṭhitam hoti.

Yadā (CS:pg.4.81) pana sā antaradhāyati, tadā paṭhamam **abhidhammapiṭakam** nassati. Tattha paṭṭhānam sabbapaṭhamam antaradhāyati, anukkamena pacchā dhammasaṅgaho, tasmīm antarahite itaresu dvīsu piṭakesu ṭhitesu sāsanam ṭhitameva hoti. Tattha suttantapiṭake antaradhāyamāne paṭhamam aṅguttaranikāyo ekādasakato paṭṭhāya yāva ekakā antaradhāyati, tadanantaram saṁyuttanikāyo cakkapeyyālato paṭṭhāya yāva oghatarāṇā antaradhāyati, tadanantaram Majjhimanikāyo indriyabhāvanato paṭṭhāya yāva mūlapariyāyā antaradhāyati, tadanantaram Dīghanikāyo dasuttarato paṭṭhāya yāva brahmajālā antaradhāyati. Ekissāpi dvinnampi gāthānam pucchā addhānam gacchati, sāsanam dhāreturū na sakkoti sabhiyapucchā (su.ni.sabhiyasuttam) viya ālavakapucchā (su.ni.ālavakasuttam; saṁ.ni.1.246) viya ca. Etā kira Kassapabuddhakālikā antarā sāsanam dhāreturū nāsakkhiṁsu.

Dvīsu pana piṭakesu antarahitesupi vinayapiṭake ṭhite sāsanam tiṭṭhati, parivārakhandhakesu antarahitesu ubhatovibhaṅge ṭhite ṭhitameva hoti. Ubhavibhaṅge antarahite mātikāya ṭhitāyapi ṭhitameva hoti. Mātikāya antarahitāya pātimokkhapabbajja-upasampadāsu ṭhitāsu sāsanam tiṭṭhati. Liṅgamaddhānam gacchati, setavatthasamaṇavarāṇo pana Kassapabuddhakālato paṭṭhāya sāsanam dhāreturū nāsakkhi. Pacchimakassa pana saccapaṭivedhato pacchimakassa sīlabhedato ca paṭṭhāya sāsanam osakkitaṁ nāma hoti. Tato paṭṭhāya aññassa Buddhassa uppatti na vāritāti.

Tīṇi parinibbānāni nāma kilesaparinibbānam khandhaparinibbānam dhātuparinibbānanti. Tattha kilesaparinibbānam bodhipallaṅke ahosi, khandhaparinibbānam kusinārāyam, dhātuparinibbānam anāgate bhavissati. Sāsanassa kira osakkanakāle imasmīm tambapaṇṇidīpe (MA.115./IV,117.) dhātuyo sannipatitvā mahācetiyam gamissanti, mahācetiyato nāgadīpe rājāyatanacetiyam, tato mahābodhipallaṅkam gamissanti, nāgabhanavatopi devalokatopi brahmalokatopi dhātuyo mahābodhipallaṅkameva gamissanti. Sāsapamattāpi dhātu antarā na nassissati. Sabbā

dhātuyo mahābodhipallaṅke rāsibhūtā suvanṇakkhandho viya ekagghanā hutvā chabbanṇarasiyo vissajjessanti, tā dasasahassilokadhātum pharissanti.

Tato (**CS:pg.4.82**) dasasahassacakkavāle devatā yo sannipatitvā “Ajja Satthā parinibbāyati, ajja sāsanam osakkati, pacchimadassanam dāni idam amhākan”ti dasabalassa parinibbutadivasato mahantataram kāruñnam karissanti. Thapetvā anāgāmikhīñāsave avasesā sakabhāvena sañthātum na sakkhissanti. Dhātūsu tejodhātu uṭṭhahitvā yāva brahmalokā uggacchissati, sāsapamattāyapi dhātuyā sati ekajālāva bhavissati, dhātūsu pariyādānam gatāsu pacchijjissati. Evarā mahantam ānubhāvam dassetvā dhātūsu antarahitāsu sāsanam antarahitam nāma hoti. Yāva evarā na anantaradhbāyati, tāva acarimam nāma hoti. Evam apubbam acarimam uppajjeyyunti netam thānam vijjati.

Kasmā pana apubbam acarimam na uppajjantīti. Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyamanussa. Yathāha-- “ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati acchariyamanusso, katamo ekapuggalo, Tathāgato araham sammāsambuddho”ti (a.ni.1.171-174).

Yadi ca dve vā cattāro vā atṭha vā solasa vā ekato uppajjeyyūm, na acchariyā bhaveyyūm. Ekasmiñhi vihāre dvinnam cetiyānampi lābhassakkāro ulāro na hoti bhikkhūpi bahutāya na (**MA.115./IV,118.**) acchariyā jātā, evam Buddhāpi bhaveyyūm. Tasmā na uppajjanti.

Desanāya ca visesābhāvato. Yañhi satipaṭṭhānādibhedam dhammam eko deseti, aññena uppajjivāpi sova desetabbo siyā. Tato na acchariyo siyā, ekasmiñ pana dhammarām desente desanāpi acchariyā hoti.

Vivādābhāvato ca. Bahūsu ca Buddhesu uppajjantesu bahūnam ācariyānam antevāsikā viya “Amhākām Buddha pāsādiko, amhākām Buddha madhurassaro lābhī puññavā”ti vivadeyyūm, tasmāpi evam na uppajjanti. Apicetam kāraṇam milindaraññā putthena Nāgasenattherena vitthāritameva. Vuttañhi (mi.pa.5.1.1)--

“Tattha, bhante nāgasena, bhāsitampetam Bhagavatā ‘atṭhānametam, bhikkhave, anavakāso, yam ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā (**CS:pg.4.83**) apubbam acarimam uppajjeyyūm, netam thānam vijjatīti. Desentā ca, bhante nāgasena, sabbepi Tathāgatā sattatiṁsa bodhipakkhiyadhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpentī, anusāsamānā ca appamādapatiptiyām anusāsanti. Yadi, bhante nāgasena, sabbesampi Tathāgatānam ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā anusītīhi, kena kāraṇena dve Tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti? Ekenapi tāva Buddhuppādena ayam loko obhāsajāto. Yadi dutiyo Buddha bhaveyya, (**MA.115./IV,119.**) dvinnam pabhāya ayam loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya. Ovadamānā ca dve Tathāgatā sukham ovadeyyūm, anusāsamānā ca sukham anusāseyyūm, tattha me kāraṇam brūhi, yathāharām nissamayo bhaveyyanti.

Ayam mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇam dhāreti, yadi dutiyo Buddha uppajjeyya, nāyam dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na thānamupagaccheyya.

Yathā, mahārāja, nāvā ekapurisasandhāraṇī bhaveyya. Ekasmiñ purise abhirūlhe sā nāvā samupādikā bhaveyya. Atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vanṇena vayena pamāṇena kisathūlena sabbaṅgapaccaṅgena, so tam nāvarām abhirūheyya. Apinu sā mahārāja, nāvā dvinnampi dhāreyyāti? Na hi, bhante, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na thānamupagaccheyya,

osīdeyya udaketi. Evameva kho, mahārāja, ayam dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇam dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyam dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya ...pe... na ṭhānamupagaccheyya.

Yathā vā pana mahārāja puriso yāvadatthaṁ bhojanam bhūñjeyya chādentam yāvakāñṭhamabhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripuṇṇo nirantaro tandikato anonamitadaṇḍajāto punadeva tattakam bhojanam (**CS:pg.4.84**) bhūñjeyya, apinu kho, mahārāja, puriso sukhito bhaveyyāti? Na hi, bhante, sakim bhuttova mareyyāti. Evameva kho, mahārāja, ayam dasasahassī lokadhātu (**MA.115./IV,120.**) ekabuddhadhāraṇī ...pe... na ṭhānamupagaccheyyāti.

Kim nu kho, bhante nāgasena, atidhammadbhārena pathavī calatīti? Idha, mahārāja, dve sakāṭā ratanaparipūritā bhaveyyum yāva mukhasamā. Ekasmā sakātato ratanam gahetvā ekasmiṁ sakāte ākireyyum, apinu kho tam, mahārāja, sakātam dvinnampi sakātānam ratanam dhāreyyāti? Na hi, bhante, nābhipi tassa phaleyya, arāpi tassa bhijjeyyum, nemipi tassa opateyya, akkhopi tassa bhijjeyyāti. Kim nu kho, mahārāja, atiratanabhārena sakātam bhijjatīti? Āma, bhanteti. Evameva kho, mahārāja, atidhammadbhārena pathavī calatīti.

Apica mahārāja imam kāraṇam Buddhabalaparidīpanāya osāritam, aññampi tattha abhirūpam kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya -- “tumhākam Buddha amhākam Buddha”ti ubhatopakkhajātā bhaveyyum. Yathā, mahārāja, dvinnam balavāmaccānam parisāya vivādo uppajjeyya ‘tumhākam amacco amhākam amacco’ti ubhatopakkhajātā honti, evameva kho, mahārāja, yadi, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya ‘tumhākam Buddha amhākam Buddha’ti ubhatopakkhajātā bhaveyyum. Idam tāva, mahārāja, ekaṁ kāraṇam, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Apārampi, mahārāja, uttarim kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, aggo Buddhoti yam vacanam, tam micchā bhaveyya. Jetṭho Buddhoti yam vacanam, tam micchā bhaveyya. Setṭho Buddhoti, visiṭṭho Buddhoti, uttamo Buddhoti, pavaro Buddhoti, asamo Buddhoti, asamasamo Buddhoti, appaṭisamo Buddhoti, appaṭibhāgo Buddhoti, appaṭipuggalo Buddhoti yam (**MA.115./IV,121.**) vacanam tam micchā bhaveyya. Idampi kho tvarī, mahārāja (**CS:pg.4.85**) kāraṇam atthato sampaticcha, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Apica kho mahārāja Buddhanam Bhagavantānam sabhāvapakati esā, yam ekoyeva Buddho loke uppajjati. Kasmā kāraṇā? Mahantatāya sabbaññubuddhaguṇānam. Aññampi mahārāja yam loke mahantaṁ, tam ekaṁyeva hoti. Pathavī, mahārāja, mahantī, sā ekāyeva. Sāgaro mahanto, so ekoyeva. Sineru girirājā mahanto, so ekoyeva. Ākāso mahanto, so ekoyeva. Sakko mahanto, so ekoyeva. Māro mahanto, so ekoyeva. Brahmā mahanto, so ekoyeva. Tathāgato araham sammāsambuddho mahanto, so ekoyeva lokasmīn. Yattha te uppajjanti, tattha aññassa okāso na hoti. Tasmā, mahārāja, Tathāgato araham sammāsambuddho ekoyeva lokasmīm uppajjatīti. Sukathito, bhante nāgasena, pañho opammehi kāraṇehī”ti.

Ekissā lokadhātuyāti ekasmiṁ cakkavāle. Heṭṭhā imināva padena dasacakkavālaṁsaḥassāni gahitāni tānipi, ekacakkavāleneva paricchinditum vaṭṭanti. Buddhā hi uppajjamānā imasmīnyeva cakkavāle uppajjanti, uppajjanaṭṭhāne pana vārite ito aññesu cakkavālesu nuppajjantīti vāritameva hoti.

Apubbaṁ acarimanti ettha cakkaratanapātubhāvato pubbe pubbaṁ, tasseva antaradhānato pacchā carimāṁ. Tattha dvidhā cakkaratanassa antaradhānam hoti, cakkavattino kālāmkiriyato vā pabbajjāya vā. Antaradhāyamānañca pana tam kālāmkiriyato vā pabbajjato vā sattame divase antaradhāyati, tato param cakkavattino pātubhāvo avārito.

Kasmā pana ekacakkavāle dve cakkavattino nuppajjantīti (**MA.115./IV,122.**) Vivādupacchedato acchariyabhāvato cakkaratanassa mahānubhāvato ca. Dvīsu hi uppajjantesu “Amhākām rājā mahanto amhākām rājā mahanto”ti vivādo uppajjeyya. Ekasmīm dīpe cakkavattīti ca ekasmīm dīpe cakkavattīti ca anacchariyā bhavyeyum (**CS:pg.4.86**) Yo cāyam cakkaratanassa dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu issariyānuppadānasamattho mahānubhāvo, so parihāyetha. Iti vivādupacchedato acchariyabhāvato cakkaratanassa mahānubhāvato ca na ekacakkavāle dve uppajjanti.

130. Yam itthī assa arahām sammāsambuddhoti ettha tiṭṭhatu tāva sabbaññuguṇe nibbattetvā lokuttaraṇasamattho Buddhabhāvo, pañidhānamattampi itthiyā na sampajjati.

Manussattam lingasampatti, hetu satthāradassanam;

Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.

Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhātīti. (**bu.vam.2.59**)--

Imāni hi pañidhānasampattikāraṇāni. Iti pañidhānampi sampādetum asamatthāya itthiyā kuto Buddhabhāvoti “Aṭṭhānametam anavakāso yam itthī assa arahām sammāsambuddho”ti vuttam. Sabbākāraparipūro ca puññussayo sabbākāraparipūraveva attabhāvarūpi nibbattetīti purisova arahām hoti sammāsambuddho.

Yam itthī rājā assa cakkavattīti-ādīsupi yasmā (**MA.115./IV,123.**) itthiyā kosohitavatthaguyhatādīnam abhāvena lakkhaṇāni na paripūrenti, itthiratanābhāvena sattaratanaśamaṅgitā na sampajjati, sabbamanussehi ca adhiko attabhāvo na hoti, tasmā “aṭṭhānametam anavakāso yam itthī rājā assa cakkavattī”ti vuttam. Yasmā ca sakkattādīni tīṇi ṭhānāni uttamāni, itthiliṅgañca hīnam, tasmā tassā sakkattādīnapi paṭisiddhāni.

Nanu ca yathā itthiliṅgam, evam purisaliṅgampi brahmañloke natthi? Tasmā “yam puriso brahmattarūpā kareyya, ṭhānametam vijjatī”tipi na vattabbaṁ siyāti. No na vattabbaṁ. Kasmā? Idha purisassa tattha nibbattanato. Brahmattanti hi mahābrahmattarūpā adhippetam. Itthī ca idha jhānam bhāvetvā kālam katvā brahmapārisajjānam sahabyatarūpi upapajjati, na mahābrahmānam, puriso pana tattha na uppajjatīti na vattabbo. Samānepi cettha ubhayaliṅgābhāve purisasanṭhānāva brahmāno, na itthisanṭhānā, tasmā suvuttamevetam.

131. Kāyaduccaritassāti-ādīsu (**CS:pg.4.87**) yathā nimbabījakosātakībījādīni madhuraphalam na nibbattenti, asātam amadhurameva nibbattenti, evam kāyaduccaritādīni madhuravipākam na nibbattenti, amadhurameva vipākam nibbattenti. Yathā ca ucchubījasālibījādīni madhuram sādurasameva phalam nibbattenti, na asātam kaṭukam, (**MA.115./IV,124.**) evam kāyasucaritādīni madhurameva vipākam nibbattenti, na amadhuram. Vuttampi cetañ--

“Yādisam vapate bījam, tādisam harate phalam;

Kalyāṇakārī kalyāṇam, pāpakārī ca pāpakan”ti. (**sam.ni.1.256**).

Tasmā “aṭṭhānametam anavakāso yam kāyaduccaritassā”ti-ādi vuttam.

Kāyaduccaritasamaṅgīti-ādīsu samaṅgīti pañcavidhā samaṅgitā āyūhanasamaṅgitā cetanāsamaṅgitā kammasamaṅgitā vipākasamaṅgitā, upaṭṭhānasamaṅgitāti. Tattha kusalākusalakkammāyūhanakkhaṇe **āyūhanasamaṅgīti** vuccati. Tathā

cetanāsamañgītā. Yāva pana arahattam na pāpuṇanti, tāva sabbepi sattā pubbe upacitam vipākāraham kammam sandhāya “kammasamañgino”ti vuccanti, esā **kammasamañgītā.** **Vipākasamañgītā** vipākakkhaṇeyeva veditabbā. Yāva pana sattā arahattam na pāpuṇanti, tāva nesam tato tato cavityā niraye tāva uppajjamānānam aggijālalohakumbhi-ādīhi upaṭṭhānākārehi nirayo, gabbhaseyyakattam āpajjamānānam mātukucchi, devesu uppajjamānānam kapparukkhavimānādīhi upaṭṭhānākārehi devalokoti evam uppattinimittam upaṭṭhāti, iti nesam iminā uppattinimitta-upaṭṭhānenā aparimuttatā **upaṭṭhānasamañgītā** nāma. Sā calati sesā niccalā. Niraye hi upaṭṭhitepi devaloko upaṭṭhāti, devaloke upaṭṭhitepi nirayo upaṭṭhāti, manussaloke upaṭṭhitepi tiracchānayoni upaṭṭhāti, tiracchānayoniyā ca upaṭṭhitāyapi manussaloko upaṭṭhātiyeva.

(MA.115./IV,125.) Tatridam vatthu-- soṇagiripāde kira acelavihāre Soṇatthero nāma eko dhammadhātiko, tassa pitā sunakhajīviko ahosi. Thero tam paṭibāhantopi saṁvare ṭhapetum asakkonto “Mā nassi jarako”ti (CS:pg.4.88) mahallakakāle akāmakam pabbājesi. Tassa gilānaseyyāya nipannassa nirayo upaṭṭhāti, soṇagiripādato mahantā mahantā sunakhā āgantvā khāditukāmā viya samparivāresum. So mahābhayabhīto-- “Vārehi, tāta soṇa, vārehi, tāta soṇā”ti āha. Kim mahātherāti. Na passasi tātāti tam pavattim ācikkhi. Soṇatthero-- “Kathañhi nāma mādisassa pitā niraye nibbattissati, patiṭṭhā’ssa bhavissāmī”ti sāmañerehi nānāpupphāni āharāpetvā cetiyañgañabodhiyañganesu talasanthaṇapūjam āsanapūjañca kāretvā pitaram mañcena cetiyañgañam āharitvā mañce nisidāpetvā-- “Ayam mahāthera-pūjā tumhākam atthāya katā ‘ayam me Bhagavā duggatapaññākāro”ti vatvā Bhagavantam vanditvā cittam pasādehī”ti āha. So mahāthero pūjam disvā tathā karonto cittam pasādesi, tāvadevassa devaloko upaṭṭhāsi, nandanavana-cittalatāvana-missakavana-phārusakavanavimānāni ceva nātakāni ca parivāretvā ṭhitāni viya ahesum. So “apetha apetha Sonā”ti āha. Kimidam therāti? Etā te, tāta, mātaro (MA.115./IV,126.) āgacchantīti Thero “Saggo upaṭṭhito mahātherassā”ti cintesi. Evarū upaṭṭhānasamañgītā calatīti veditabbā. Etāsu samañgītāsu idha āyūhanacetanākammamasamañgītāvasena kāyaduccaritasamañgīti-ādi vuttam.

132. Evam vutte āyasmā Ānandoti “evam Bhagavatā imasmim Sutte vutte thero ādito paṭṭhāya sabbasuttam samannāharitvā evam sassirikam katvā desitasuttassa nāma Bhagavatā nāmaṁ na gahitam. Handassa nāmaṁ gañhāpessāmī”ti cintetvā Bhagavantam etadavoca.

Tasmā tiha tvanti-ādīsu ayam atthayojanā--
Ānanda, yasmā imasmim dhammapariyāye “Atṭhārasa kho imā, Ānanda, dhātuyo, cha imā, Ānanda, dhātuyo”ti evam bahudhātuyo vibhattā, tasmā tiha tvaṁ imam dhammapariyāyam **bahudhātukoti** nam dhārehi. Yasmā panettha dhātu-āyatanapaṭiccasamuppādaṭṭhānāṭṭhānavasena cattāro parivaṭṭā kathitā (CS:pg.4.89) tasmā **catuparivatṭotipi** nam dhārehi. Yasmā ca ādāsam olokentassa mukhanimittam viya imam dhammapariyāyam olokentassa ete dhātu-ādayo atthā pākaṭā honti, tasmā **dhammādāsotipi** nam dhārehi. Yasmā ca yathā nāma parasenamaddanā yodhā saṅgāmatūriyam paggahetvā parasenam pavisitvā sapatte madditvā attano jayam gañhanti, evameva kilesasenamaddanā yogino idha vuttavasena vipassanam paggahetvā kilese madditvā attano arahattajayam gañhanti, tasmā **amatadundubhī**tipi nam dhārehi. Yasmā ca yathā saṅgāmayodhā (MA.115./IV,127.) pañcāvudham gaheṭvā parasenam viddhamsetvā jayam gañhanti, evam yoginopi idha vuttam vipassanāvudham gaheṭvā kilesenam viddhamsetvā arahattajayam gañhanti. Tasmā **anuttaro**

saṅgāmavijayotipi nam dhārehīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Bahudhātukasuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.116.) 6. Isigilisuttavaṇṇanā

133. Evam me sutanti Isigilisuttam. Tattha **aññāva samaññā ahosīti** Isigilissa Isigilīti samaññāya uppannakāle vebhāro na vebhāroti paññāyittha, aññāyevassa samaññā ahosi. **Aññā paññattīti** idam purimapadasseva vevacanam. Sesesupi eseva nayo.

Tadā kira Bhagavā sāyanhasamaye samāpattito vuṭṭhāya gandhakuṭito nikhamitvā yasmim ṭhāne nisinnānam pañca pabbatā paññāyanti, tattha bhikkhusaṅghaparivuto nisīditvā ime pañca pabbate paṭipātiyā ācikkhi. Tattha na Bhagavato pabbatehi attho atthi, iti imesu pana pabbatesu paṭipātiyā kathiyamānesu isigilissa isigilibhāvo kathetabbo hoti. Tasmim kathiyamāne padumavatiyā puttānam pañcasatānam paccekabuddhānam nāmāni ceva padumavatiyā ca pathanā kathetabbā bhavissatīti Bhagavā imam pañca pabbatapaṭipātiṁ ācikkhi.

Pavisantā (CS:pg.4.90) **dissanti paviṭṭhā na dissantīti** yathāphāsukaṭṭhāne piṇḍāya caritvā katabhattakiccā āgantvā cetiyagabbhe yamakamahādvāram vivarantā viya tam pabbataṁ dvedhā katvā anto (MA.116./IV,128.) pavisitvā rattīṭṭhānadvāṭṭhānāni māpetvā tattha vasiṁsu, tasmā evamāha. **Ime isīti** ime paccekabuddha-isī.

Kadā pana te tattha vasiṁsu? Atīte kira anuppanne Tathāgate bārāṇasim upanissāya ekasmiṁ gāmake ekā kuladhītā khettam rakkhamānā ekassa paccekabuddhassa pañcahi lājāsatehi saddhiṁ ekaṁ padumapuppham datvā pañca puttasatāni patthesi. Tasmīmyeva ca khaṇe pañcasatā migaluddakā madhuramāsām datvā “etissā puttā bhavayyāmā”ti patthayiṁsu. Sā yāvatāyukam ṭhatvā devaloke nibbattā, tato cutā jātassare padumagabbhe nibbatti. Tameko tāpaso disvā paṭijaggi, tassā vicarantiyāva pāduddhāre pāduddhāre bhūmito padumāni uṭṭhahanti. Eko vanacarako disvā bārāṇasirañño ārocesi. Rājā nam āharāpetvā aggamaheśiṁ akāsi, tassā gabbho sañṭhāsi. Mahāpadumakumāro mātukucchiyām vasi, sesā gabbhamalaṁ nissā nibbattā. Vayappattā uyyāne padumassare kīlantā ekekasmīm padume nisīditvā khayavayaṁ paṭṭhapetvā paccekabodhiñānam nibbattayiṁsu. Ayaṁ tesam byākaraṇaṭṭhā ahosi--

“Saroruham padumopalāsapattajam, supupphitam bhamaraganānuciṇṇam;
Aniccatāyupagatam viditvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

(MA.116./IV,129.) Tasmīm kāle te tattha vasiṁsu, tadā cassa pabbatassa isigilīti samaññā udapādi.

135. Ye sattasārāti ariṭṭho upariṭṭho tagarasikhī yasassī sudassano piyadassī gandhāro piṇḍolo upāsabho nīto tatho sutavā bhāvitattoti terasannam paccekabuddhānam nāmāni vatvā idāni tesañca aññesañca gāthābandhena nāmāni ācikkhanto **ye sattasārāti**-ādimāha (CS:pg.4.91) Tattha **sattasārāti** sattānam sārabhūtā. **Anīghāti** niddukkhā. **Nirāsāti** nittānkhā.

Dve jālinoti cūlajālī mahājālīti dve jālināmakā. **Santacitto** idampi ekassa nāmameva. **Passi jahi upadhidukkhamūlanti** ettha passi nāma so paccekabuddho,

dukkhassa pana mūlārī upadhim jahīti ayamassa thuti. **Aparājito** tipi ekassa nāmameva.

Satthā pavattā sarabhaṅgo lomahaṁso uccaṅgamāyoti ime pañca janā. **Asito anāsavo manomayoti** imepi tayo janā. **Mānacchido ca bandhumāti** bandhumā nāma eko, mānassa pana chinnattā mānacchidoti vutto. **Tadādhimuttoti** nāmameva.

Ketumbharāgo ca mātaṅgo ariyoti ime tayo janā. Athaccutoti atha accuto. Accutagāmabyāmaṅkoti ime dve janā. Khemābhīrato ca soratoti ime dveyeva.

Sayho anomanikkamoti sayho nāma so Buddha, anomavīriyattā pana anomanikkamoti vutto. **Ānando Nando Upanando dvādasāti** cattāro Ānandā, cattāro Nandā cattāro Upanandāti evāṁ dvādasa. (MA.116./IV,130.) **Bhāradvājo antimadehadhārīti** bhāradvājo nāma so Buddha. **Antimadehadhārīti** thuti.

Taṇhacchidoti sikhariśāyāṁ thuti. **Vītarāgoti** maṅgalassa thuti. **Usabhacchidā jālinim dukkhamūlanti** usabho nāma so Buddha dukkhamūlabhūtam jālinim acchidāti attho. **Santaṁ padam ajjhagamopanītoti** upanīto nāma so Buddha santam padam ajjhagamā. **Vītarāgoti** ekassa nāmameva. **Suvimuttacittoti** ayam kaṇhassa thuti.

Ete ca aññe cāti ete pāliyam āgatā ca pāliyam anāgatā aññe ca etesam ekanāmakāyeva. Imesu hi pañcasu pacceka buddhasatesu dvepi tayopi dasapi dvādasapi Ānandādayo viya ekanāmakā ahesum. Iti pāliyam āgatanāmeheva sabbesam nāmāni vuttāni (CS:pg.4.92) honiti ito param visum visum avatvā “ete ca aññe cā”ti āha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Isigilisuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.117.) 7. Mahācattārīsakasuttavanṇanā

136. Evam me sutanti Mahācattārīsakasuttam. Tattha **ariyanti** niddosam lokuttaram, niddosañhi “ariyan”ti vuccati. **Sammāsamādhinti** maggasmādhi. **Sa-upanisanti** sapaccayaṁ. **Saparikkhāranti** saparivāram.

Parikkhatāti parivāritā. (MA.117./IV,131.) **Sammādiṭṭhi pubbaṅgamā hotīti** dvidhā sammādiṭṭhi pubbaṅgamā hoti purecārikā vipassanāsammādiṭṭhi ca maggasmādiṭṭhi ca. Vipassanāsammādiṭṭhi tebhūmakasañkhāre aniccādivasena parivīmaṇsati; maggasmādiṭṭhi pana parivīmaṇsanapariyosāne bhūmiladdham vaṭṭam samugghāṭayamānā vūpasamayamānā sītudakaghaṭasahassam matthake āsiñcamānā viya uppajjati. Yathā hi khettam kurumāno kassako paṭhamam araññe rukkhe chindati, pacchā aggim deti, so aggi paṭhamam chinne rukkhe anavasese jhāpeti, evameva vipassanāsammādiṭṭhi paṭhamam aniccādivasena sañkhāre vīmaṇsati, maggasmādiṭṭhi tāya vīmaṇsanattham sañkhāre puna appavattivasena samugghāṭayamānā uppajjati, sā duvidhāpi idha adhippetā.

Micchādiṭṭhi pajānātīti micchādiṭṭhirān aniccam dukkham anattāti lakkhaṇapaṭivedhena ārammaṇato pajānātīti, sammādiṭṭhim kiccato asammohato pajānātīti. **Sāssa hoti sammādiṭṭhīti** sā evam pajānanā assa sammādiṭṭhi nāma hoti.

Dvāyam vadāmīti dvayam vadāmi, duvidhakotthāsam vadāmīti attho. **Puññabhāgiyāti** puññakoṭṭhāsabhūtā. **Upadhivepakkāti** upadhisankhātassa vipākassa dāyikā.

Paññā paññindriyanti-ādīsu vibhajitvā vibhajitvā amatadvāram paññapeti dassetīti **paññā**. Tasmim atthe indattam karotīti **paññindriyam**. Avijjāya na (CS:pg.4.93) kampatīti **paññābalam**. (MA.117./IV,132.) Bojjhaṅgappattā hutvā catusaccadhamme vicinatīti **dhammadhicayasambojjhaṅgo**. Maggasampatti�ā pasaṭṭhā sobhanā diṭṭhīti **sammādiṭṭhi**. Ariyamaggassa aṅganti **maggaṅgam**. **Soti** so bhikkhu. **Pahānāyāti** pajahanatthāya. **Upasampadāyāti** paṭilābhaththāya. **Sammāvāyāmoti** niyyāniko kusalavāyāmo. **Satoti** satiyā samannāgato hutvā. **Anuparidhāvanti** **anuparivattantīti** sahajātā ca purejātā ca hutvā parivārenti. Ettha hi sammāvāyāmo ca sammāsatīti ca lokuttarasammādiṭṭhiṁ sahajātā parivārenti rājānam viya ekarathe ṛhitā asiggāhachattagāhā. Vipassanāsammādiṭṭhi pana purejātā hutvā parivāreti rathassa purato pattikādayo viya. Dutiyapabbato paṭṭhāya pana sammāsaṅkappādīnam tayopi sahajātāparivārāva hontīti veditabbā.

137. Micchāsaṅkappoti pajānātīti micchāsaṅkappam aniccam dukkham anattāti lakkhaṇapaṭivedhena ārammaṇato pajānātīti sammāsaṅkappam kiccato asammohato pajānātīti. Ito aparesu sammāvācādīsupi evameva yojanā veditabbā. Kāmasaṅkappādayo Dvedhāvitakkasutte (ma.ni.1.206) vuttāyeva.

Takkoti-ādīsu takkanavasena **takko**. Sveva ca upasaggena padam vaḍḍhetvā **vitakkoti** vutto, sveva saṅkappanavasena **saṅkappo**. Ekago hutvā ārammaṇe appetīti (MA.117./IV,133.) **appanā** Upasaggena pana padam vaḍḍhetvā **byappanāti** vuttaṁ. **Cetaso abhiniropanātīti** cittassa abhiniropanā. Vitakkasmiñhi sati vitakko ārammaṇe cittam abhiniropeti vitakke pana asati attanoyeva dhammatāya cittam ārammaṇam abhiruhati jātisampanno abhiññātapuriso viya rājageham. Anabhiññātassa hi paṭihārena vā dovārikena vā attho hoti, abhiññātam jātisampannam sabbe rājarājamahāmattā jānantīti attanova dhammatāya nikkhhamati ceva pavisati ca, evarīsampadamidam veditabbam. Vācam saṅkharoti **vacīsaṅkhāro**. Ettha ca lokiyavitakko vācam saṅkharoti, na lokuttaro. Kiñcapi na saṅkharoti, vacīsaṅkhārotveva ca panassa nāmāni hoti. **Sammāsaṅkappaṁ anuparidhāvantīti** lokuttarasammāsaṅkappaṁ parivārenti. Ettha ca tayopi nekkhammasaṅkappādayo (CS:pg.4.94) pubbabhāge nānācittesu labbhanti, maggakkhaṇe pana tiṇḍampi kāmasaṅkappādīnañca padacchedam samugghātam karonto maggaṅgam pūrayamāno ekova sammāsaṅkappo uppajjivtā nekkhammasaṅkappādīvasena tīpi nāmāni labhati. Parato sammāvācādīsupi eseva nayo.

138. Musāvādā veramanīti-ādīsu viratipi cetanāpi vatṭati. **Āratīti**-ādīsu vacīduccaritehi ārakā ramatīti **ārati**. Vinā tehi ramatīti **virati**. Tato tato paṭinivattāva hutvā tehi vinā ramatīti **paṭivirati**. Upasaggavasena vā padam vaḍḍhitam, sabbamidam oramanabhāvasseva adhivacanam. Veram maṇati vināsetīti **veramani**. Idampi oramanasseva vevacanam.

139. Pāṇātipatā veramanīti-ādīsupi cetanā viratīti ubhayampi vatṭatiyeva. (MA.117./IV,134.) **140. Kuhanātīti**-ādīsu tividhena kuhanavatthunā lokam etāya kuhayanti vimhāpayantīti **kuhanā**. Lābhasakkāratthikā hutvā etāya lapantīti **lapanā**. Nimittam sīlametesanti nemittikā, tesam bhāvo **nemittikatā**. Nippeso sīlametesanti nippesikā, tesam bhāvo **nippesikatā**. Lābhena lābhām nijigīsanti magganti pariyesantīti lābhena lābhām nijigīsanā, tesam bhāvo **lābhena lābhām nijigīsanatā**. Ayamettha saṅkhepo, vitthārena panetā kuhanādikā **Visuddhimagge** sīlaniddeseyeva pāliñica **Atṭhakathañca** āharitvā pakāsitā. **Micchā-ājīvassa pahānāyāti** ettha na kevalam pāliyam āgatova micchā-ājīvo, ājīvahetu pana pavattitā pāṇātipatādayo sattakammapathacetanāpi micchā-ājīvova. Tāsamyeva sattannam cetanānam

padapacchedaram samugghataram kurumanaram maggañgaram purayamana uppannā virati sammā-ājīvo nāma.

141. **Sammādiṭṭhissāti** maggasmādiṭṭhiyam thitassa puggalassa.

Sammāsaṅkappo pahotūti maggasmāsaṅkappo pahoti, phalasmādiṭṭhissapi phalasmāsaṅkappo pahotūti evam sabbapadesu attho veditabbo. **Sammāñāṇassa** (CS:pg.4.95) **sammāvimuttūti** ettha pana maggasmāsamādhimhi thitassa maggabaccavekkhaṇam sammāñāṇam pahoti, phalasmāsamādhimhi thitassa phalabaccavekkhaṇam sammāñāṇam pahoti. Maggapaccavekkhaṇasammāñāne ca thitassa maggasmāvimutti pahoti, phalabaccavekkhaṇasammāñāne (MA.117./IV,135.) thitassa phalasmāvimutti pahotūti attho. Ettha ca ṭhapetvā aṭṭha phalaṅgāni sammāñāṇam paccavekkhaṇam katvā sammāvimuttiṁ phalam kātum vattatīti vuttam.

142. **Sammādiṭṭhissa bhikkhave, micchādiṭṭhi nijjīṇṇā hotūti-ādīsu**

avasesanikāyabhāṇakā phalam kathitanti vadanti, majjhimabhāṇakā pana dasannam nijjaravatthūnam āgataṭṭhāne maggo kathitoti vadanti. Tattha dassanaṭṭhena **sammādiṭṭhi** veditabbā, veditakaraṇaṭṭhena **sammāñāṇam**, tadaḍhimuttaṭṭhena **sammāvimutti**.

Viśati kusalapakkhāti sammādiṭṭhi-ādayo dasa, “sammādiṭṭhipaccayā ca aneke kusalā dharmā”ti-ādinā nayena vuttā dasāti evam viśati kusalapakkhā honti. **Viśati akusalapakkhāti** “micchādiṭṭhi nijjīṇṇā hotī”ti-ādinā nayena vuttā micchādiṭṭhi-ādayo dasa, “ye ca micchādiṭṭhipaccayā aneke pāpakā”ti-ādinā vuttā dasa cāti evam viśati akusalapakkhā veditabbā. **Mahācattārīsakoti** mahāvipākadānena mahantānam kusalapakkhikānañceva akusalapakkhikānañca cattārīsāya dhammānam pakāsitattā mahācattārīsakoti.

Imasmiñca pana Sutte pañca sammādiṭṭhiyo kathitā vipassanāsammādiṭṭhi kammassatāsammādiṭṭhi maggasmādiṭṭhi phalasmādiṭṭhi paccavekkhaṇāsammādiṭṭhīti. Tattha “micchādiṭṭhiṁ micchādiṭṭhīti pajānātī”ti-ādinā nayena vuttā vipassanāsammādiṭṭhi nāma. “Atthi dinnan”ti-ādinā nayena vuttā kammassatāsammādiṭṭhi nāma. “Sammādiṭṭhissa, bhikkhave, sammāsaṅkappo pahotūti”ti ettha pana maggasmādiṭṭhi phalasmādiṭṭhīti dvepi kathitā. “Sammāñāṇam pahotūti”ti. Ettha pana paccavekkhaṇāsammādiṭṭhi kathitāti veditabbā.

(MA.117./IV,136.) 143. **Sammādiṭṭhim** (CS:pg.4.96) ce bhavaṇ garahatīti micchādiṭṭhi nāmāyam sobhanāti vadantopi sammādiṭṭhi nāmāyam na sobhanāti vadantopi sammādiṭṭhim garahati nāma. **Okkalāti** okkalajanapadavāsino.

Vassabhaññāti vasso ca bhañño cāti dve janā. **Ahetuvādāti** natthi hetu natthi paccayo sattānam visuddhiyāti evamādvādino. **Akiriyañādāti** karoto na karīyati pāpanti evam kiriyañādāti. **Natthikavādāti** natthi dinnanti-ādvādino. Te imesu tīsupi dassanesu okkantaniyāmā ahesurū. Katharū panetesu niyāmo hotīti. Yo hi evarūpam laddhim gahetvā rattiṭṭhānadivāṭṭhāne nisinno sajjhāyati vīmañsatī, tassa “natthi hetu natthi paccayo karoto na karīyati pāpam, natthi dinnam, kāyassa bhedā ucchijjati”ti tasmīm ārammane micchāsatī santīṭṭhati, cittam ekaggam hoti, javanāni javanti. Pañhamajavane satekiccho hoti, tathā dutiyādīsu. Sattame Buddhānampi atekiccho anivattī ariṭṭhakāñdakasadiso hoti.

Tattha koci ekam dassanaṁ okkamati, koci dve, koci tīnīpi, niyatamicchādiṭṭhikova hoti, patto saggamaggāvaraṇañceva mokkhamaggāvaraṇañca. Abhabbo tassa attabhāvassa anantaram saggampi gantum, pageva mokkham, vattakhānu nāmesa satto pathavīgopako, (MA.117./IV,137.) yebhuyyena evarūpassa bhavato vuṭṭhānam natthi.

Vassabhaññāpi edisā ahesurī. **Nindābyārosa-upārambhabhayāti** attano nindābhayena ghaṭṭanabhayena upavādabhayena cāti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahācattārīsakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.118.)8.Ānāpānassatisuttavaṇṇanā

144. Evaṁ me sutanti ānāpānassatisuttam. Tattha **aññehi cāti** ṭhapetvā pāliyam āgate dasa there aññehipi abhiññātehi bahūhi (CS:pg.4.97) sāvakehi saddhim. Tadā kira mahā bhikkhusaṅgho ahosi aparicchinnagaṇano.

Ovadanti anusāsantī āmisasaṅgahena dhammasaṅgahena cāti dvīhi saṅgahehi saṅgaṇhitvā kammatṭhānovādānusāsanīhi ovadanti ca anusāsanti ca. **Te cāti** cakāro āgamasandhimattam. **Ulāram pubbenāparam visesam jānantīti** sīlaparipūraṇāditō pubbavisesato ulārataram aparaṁ kasiṇaparikammādivisesam jānantīti attho.

145. Āraddhoti tuṭṭho. **Appattassa pattiyyāti** appattassa arahattassa pāpuṇanattham. Sesapadadvayepi ayameva attho. **Komudim cātumāsinīti** pacchimakattikacātumāsapuṇṇamam. Sā hi kumudānam attitāya komudī, catunnām vassikānam māsānam pariyoṣānattā cātumāsinīti vuccati. **Āgamessāmīti** udikkhissāmi, ajja apavāretvā yāva sā āgacchati, tāva katthaci agantvā idheva vasissāmīti attho. Iti bhikkhūnam pavāraṇasaṅgaham anujānanto evamāha.

Pavāraṇasaṅgaho nāma ñattidutiyena kammena diyyati (MA.118./IV,138.) kassa panesa diyyati, kassa na diyyatīti. Akārakassa tāva bālaputhujjanassa na diyyati, tathā āraddhavipassakassa ceva ariyasāvakassa ca. Yassa pana samatho vā taruṇo hoti vipassanā vā, tassa diyyati. Bhagavāpi tadā bhikkhūnam cittācāram parivīmaṇsanto samathavipassanānam taruṇabhāvarū ñatvā -- “mayi ajja pavārente disāsu vassarīvuṭṭhā bhikkhū idha osarissanti. Tato ime bhikkhū vuḍḍhatarehi bhikkhūhi senāsane gahite visesam nibbattetum na sakkhissanti. Sacepi cārikam pakkamissāmi, imesam vasanaṭṭhānam dullabhameva bhavissati. Mayi pana apavārente bhikkhūpi imam Sāvatthim na osarissanti, ahampi cārikam na pakkamissāmi, evam imesam bhikkhūnam vasanaṭṭhānam apalibuddham bhavissati. Te attano attano vasanaṭṭhāne phāsu viharantā samathavipassanā thāmajātā katvā visesam nibbattetum sakkhissanti”ti so tamdivasam apavāretvā kattikapuṇṇamāyam pavāressāmīti bhikkhūnam pavāraṇasaṅgaham (CS:pg.4.98) anujāni. Pavāraṇasaṅgahasmīhi laddhe yassa nissayapaṭipannassa ācariyupajjhāyā pakkamanti, sopi “sace patirūpo nissayadāyako āgamissati, tassa santike nissayam gaṇhissāmī”ti yāva gimhānam pacchimamāsā vasitum labhati. Sacepi satṭhivassā bhikkhū āgacchanti, tassa senāsanam gahetum na labhanti. Ayañca pana pavāraṇasaṅgaho ekassa dinnopi sabbesam dinnoyeva hoti.

Sāvatthim osarantī Bhagavatā pavāraṇasaṅgaho dinnoti sutasutaṭṭhāneyeva yathāsabhāvena ekaṁ māsam vasistvā kattikapuṇṇamāya uposatham katvā osarante sandhāya idam vuttaṁ. **Pubbenāparanti** idha taruṇasamathavipassanāsu (MA.118./IV,139.) kammaṁ katvā samathavipassanā thāmajātā akāmsu, ayam pubbe viseso nāma. Tato samāhitena cittena saṅkhāre sammasitvā keci sotāpattiphalam ...pe... keci arahattam sacchikariṁsu. Ayaṁ aparo ulāro viseso nāma.

146. Alanti yuttam. **Yojanagaṇanānīti** ekaṁ yojanarṁ yojanameva, dasapi yojanāni yojanāneva, tato uddham yojanagaṇanānīti vuccanti. Idha pana yojanasatampi yojanasahassampi adhippetam. **Puṭosenāpīti** puṭosarṁ vuccati pātheyyam. tam pātheyyam gahetvāpi upasaṅkamitum yuttamevāti attho. “Puṭamṣenā”tipi pātho, tassattho-- puṭo amse assāti puṭamso, tena puṭamṣena, amse pātheyyapuṭam vahantenāpīti vuttam hoti.

147. Idāni evarūpehi caraṇehi samannāgatā ettha bhikkhū attīti dassetuṁ **santi**, **bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **catunnaṁ satipaṭṭhānānanti**-ādīni tesam bhikkhūnam abhinivitthakammaṭṭhānadassanatharṁ vuttāni. Tattha sattatirṁsa bodhipakkhiyadhammā lokiyalokuttarā kathitā. Tatra hi ye bhikkhū tasmim khaṇe maggam bhāventi, tesam lokuttarā honti. Āraddhavipassakānam lokiyyā.

Aniccasaññābhāvanānuyoganti ettha saññāsīsena vipassanā kathitā Yasmā panettha ānāpānakammaṭṭhānavasena abhinivitthāva (CS:pg.4.99) bahū bhikkhū, tasmā sesakammaṭṭhānāni saṅkhepena kathetvā ānāpānakammaṭṭhānam vitthārena kathento **ānāpānassati**, **bhikkhaveti**-ādimāha. Idam pana ānāpānakammaṭṭhānam sabbākārena **Visuddhimagge** vitthāritam, tasmā tattha vuttanayenevassa pālittho ca bhāvanānayo ca veditabho.

(MA.118./IV,140.) **149. Kāyaññataranti** pathavīkāyādīsu catūsu kāyesu aññataram vadāmi, vāyo kāyarṁ vadāmīti attho. Atha vā rūpāyatanaṁ ...pe... kabalīkāro āhāroti pañcavīsi rūpakoṭṭhāsā rūpakāyo nāma. Tesu ānāpānam phoṭṭhabbāyatane saṅgahitattā kāyaññataram hoti, tasmāpi evamāha. **Tasmātihāti** yasmā catūsu kāyesu aññataram vāyokāyam, pañcavīsatirūpakoṭṭhāse vā rūpakāye aññataram ānāpānam anupassati, tasmā kāye kāyānupassīti attho. Evam sabbattha attho veditabho.

Vedanāññataranti tīsu vedanāsu aññataram, sukhavedanam sandhāyetam vuttam.

Sādhukam manasikāranti pītipaṭisamveditādivasena uppannaṁ sundaramanasikāram. Kim pana manasikāro sukhavedanā hotīti. Na hoti, desanāsīsam panetam. Yatheva hi “aniccasaññābhāvanānuyogamanuyuttā”ti ettha saññānāmena paññā vuttā, evamidhāpi manasikāranāmena vedanā vuttāti veditabbā. Etasmim catukke paṭhamapade pītisīsena vedanā vuttā, dutiyapade sukhanti sarūpeneva vuttā. Cittasaṅkhārapadadvaye “saññā ca vedanā ca cetasikā, ete dhammā cittapaṭibaddhā cittasaṅkhārā”ti (paṭi.ma.1.174) vacanato “vitakkavicāre ṭhapetvā sabbe cittasampayuttakā dhammā cittasaṅkhāre saṅgahitā”ti vacanato cittasaṅkhāranāmena vedanā vuttā. Tam sabbam manasikāranāmena saṅgahetvā idha “sādhukam manasikāran”ti āha.

Evam santepī yasmā esā vedanā ārammaṇam na hoti, tasmā vedanānupassanā na yujjatīti. No na yujjati, satipaṭṭhānavañṇanāyampi hi “taṁtaṁsukhādīnam (MA.118./IV,141.) vatthum ārammaṇam katvā vedanāva vedayati, tam pana vedanāpavattim upādāya ‘ahaṁ vedayāmī’ti vohāramattarṁ hotī”ti vuttam (CS:pg.4.100) Apica pītipaṭisamveditī-ādīnam athavañṇanāyametassa parihāro vuttoyeva. Vuttañhetarṁ Visuddhimagge--

“Dvīhākārehi pīti paṭisamveditā hoti ārammaṇato ca asammohato ca. Katham ārammaṇato pīti paṭisamveditā hoti? Sappītike dve jhāne samāpajjati, tassa samāpattikkhaṇe jhānapaṭīlābhena ārammaṇato pīti paṭisamveditā hoti ārammaṇassa paṭisamveditattā. Katham asammohato (pīti paṭisamveditā hoti)? Sappītike dve jhāne samāpajjītvā vuṭṭhāya jhānasampayuttam pītim khayato vayato sammasati, tassa vipassanākkhaṇe lakkhaṇapaṭivedhā asammohato pīti paṭisamveditā hoti. Vuttampi cetam paṭisambhidāyam ‘dīgham assāsavasena cittassa ekaggataṁ avikkhepam pajānato

sati upaṭṭhitā hoti, tāya satiyā, tena nīñena sā pīti paṭisamviditā hotī’ti. Eteneva nayena avasesapadānipi atthato veditabbānī”ti.

Iti yatheva jhānapaṭilābhena ārammaṇato pītisukhacittasaṅkhārā paṭisamviditā honti, evam imināpi jhānasampayuttena vedanāsaṅkhātamanasikārapaṭilābhena ārammaṇato vedanā paṭisamviditā hoti. Tasmā suvuttametam hoti “vedanāsu vedanānupassī tasmim samaye bhikkhu viharatī”ti.

Nāham, bhikkhave, muṭṭhassatissa asampajānassāti ettha ayamadhippāyo-- yasmā cittapaṭisaṁvedī assasissāmīti-ādinā nayena pavatto bhikkhu kiñcāpi assāsapassāsanimittam ārammaṇam karoti, tassa pana cittassa ārammaṇe satiñca sampajaññañca upaṭṭhapetvā pavattanato citte cittānupassīyeva nāmesa hoti. Na hi muṭṭhassatissa asampajānassa (MA.118./IV,142.) ānāpānassatibhāvanā atthi. Tasmā ārammaṇato cittapaṭisaṁviditādivasena citte cittānupassī tasmim samaye bhikkhu viharatīti. **So yam tam abhijjhādomanassānam pahānam, tam paññāya disvā sādhukam ajjhupekkhitā hotīti** ettha abhijjhāya kāmacchandanīvaraṇam, domanassavasena byāpādanīvaraṇam (CS:pg.4.101) dassitam. Idañhi catukkam vipassanāvaseneva vuttam, dhammānupassanā ca nīvaraṇapabbādivasena chabbidhā hoti, tassā nīvaraṇapabbam ādi, tassapi idam nīvaraṇadvayam ādi, iti dhammānupassanāya ādīm dassetum “abhijjhādomanassānan”ti āha. **Pahānanti** aniccānupassanāya niccasāññam pajahatīti evam pahānakaraññam adhippetam. **Tam paññāya disvāti** tam aniccavirāganirodhapaṭinissaggāññasankhātam pahānaññam aparāya vipassanāpaññāya, tampi aparāyāti evam vipassanāparamparam dasseti. **Ajjhupekkhitā hotīti** yañca samathapaṭipannam ajjhupekkhati, yañca ekato upaṭṭhānam ajjhupekkhatīti dvividhā ajjhupekkhati nāma. Tattha sahajātānampi ajjhupekkhanā hoti ārammaṇassapi ajjhupekkhanā, idha ārammaṇa-ajjhupekkhanā adhippetā. **Tasmātiha, bhikkhaveti** yasmā aniccānupassī assasissāmīti-ādinā nayena pavatto na kevalam nīvaraṇādidhamme, abhijjhādomanassasīsena pana vuttānam dhammānam pahānaññampi paññāya disvā ajjhupekkhitā hoti, tasmā “dhammesu dhammānupassī tasmim samaye bhikkhu viharatī”ti veditabbo.

150. Pavicinatīti aniccādivasena pavicinati. Itaram padadvayam etasseva vevacanam. (MA.118./IV,143.) **Nirāmisāti** nikilesa. **Passambhatīti** kāyikacetasakiadarathapaṭippassaddhiyā kāyopi cittampi passambhati. **Samādhiyatīti** sammā ṭhapiyati, appanāpattam viya hoti. **Ajjhupekkhitā hotīti** sahajāta-ajjhupekkhanāya ajjhupekkhitā hoti.

Evam cuddasavidhena kāyapariggāhakassa bhikkhuno tasmim kāye sati satisambojjhaṅgo, satiyā sampayuttam nīñam dhammadvicayasambojjhaṅgo, tamāsampayuttameva kāyikacetasakiavīriyam vīriyasambojjhaṅgo, pīti, passaddhi, cittekaggatā samādhisambojjhaṅgo, imesam channam sambojjhaṅgānam anosakkana-anativattanasaṅkhāto majjhattākāro upekkhāsambojjhaṅgo. Yatheva hi samappavattesu assesu sārathino “ayam olīyati”ti tudanam vā, “ayam atidhāvatī”ti ākaḍḍhanañ vā natthi, kevalam evam passamānassa ṭhitākārova hoti, evameva imesam channam sambojjhaṅgānam anosakkana-anativattanasaṅkhāto majjhattākāro upekkhāsambojjhaṅgo nāma hoti. Ettāvatā kiñ kathitam? Ekacittakkhaṇikā nānārasalakkhaṇā vipassanāsambojjhaṅgā nāma kathitā.

152. Vivekanissitanti-ādīni (CS:pg.4.102) vuttatthāneva. Ettha pana ānāpānpariggāhikā sati lokiñā hoti, lokiñā ānāpānā lokiyanatipaṭṭhānam paripūrenti, lokiñā satipaṭṭhānam lokuttarabojjhānge paripūrenti, lokuttarā bojjhaṅgā

vijjāvīmuttiphalanibbānam (MA.118./IV,144.) paripūrenti. Iti lokiyaṁ kathitam, lokuttarassa āgataṭṭhāne lokuttaram kathitanti. Thero panāha “Aññattha evam hoti, imasmim pana Sutte lokuttaram upari āgataṁ, lokiya ānāpānā lokiyasatiṭṭhāne paripūrenti, lokiya satipaṭṭhānā lokiye bojhaṅge paripūrenti, lokiya bojhaṅgā lokuttaram vijjāvīmuttiphalanibbānam paripūrenti, vijjāvīmuttipadena hi idha vijjāvīmuttiphalanibbānam adhippetan”ti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ānāpānassatisuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.119.)9.Kāyagatāsatisuttavaṇṇanā

153-4. Evam me sutanti Kāyagatāsatisuttam. Tattha **gehasitāti** pañcakāmaguṇanissitā. **Sarasaṅkappāti** dhāvanasaṅkappa. Sarantī hi sarā, dhāvantīti attho. **Ajjhattamevāti** gocarajjhattasmiṁyeva. **Kāyagatāsatinti** kāyapariggāhikampi kāyārammaṇampi satim. Kāyapariggāhikanti vutte samatho kathito hoti, kāyārammaṇanti vutte vipassanā. Ubhayena samathavipassanā kathitā honti.

Puna caparam ...pe... evampi, bhikkhave, bhikkhu kāyagatāsatim bhāvetīti satipaṭṭhāne cuddasavidhena kāyānupassanā kathitā.

156. Antogadhāvāssāti tassa bhikkhuno bhāvanāya abhantaragatāva honti. **Vijjābhāgiyāti** ettha sampayogavasena vijjam bhajantīti (MA.119./IV,145.) vijjābhāgiyā. Vijjābhāge vijjākoṭṭhāse vattantītipi vijjābhāgiyā. Tattha (CS:pg.4.103) vipassanāñānam, manomayiddhi, cha abhiññāti atṭha vijjā. Purimena attrena tāhi sampayuttadhammāpi vijjābhāgiyā. Pacchimena attrena tāsu yā kāci ekā vijjā vijjā, sesā vijjābhāgiyāti evam vijjāpi vijjāya sampayuttā dhammāpi vijjābhāgiyāteva veditabbā. **Cetasā phuṭoti** ettha duvidham pharaṇam āpopharaṇañca, dibbacakkhuparaṇañca, tattha āpokasiṇam samāpajjivtā āpēna pharaṇam āpopharaṇam nāma. Evam phuṭepi mahāsamudde sabbā samuddaṅgamā kunnadiyo antogadhāva honti, ālokaṁ pana vaḍḍhetvā dibbacakkhunā sakalasamuddassa dassanam dibbacakkhuparaṇam nāma. Evam pharaṇepi mahāsamudde sabbā samuddaṅgamā kunnadiyo antogadhāva honti.

Otaranti vivaram chiddam. **Ārammaṇanti** kilesuppattipaccayaṁ. **Labhetha otaranti** labheyya pavesanam, vinivijjhitvā yāva pariyośānā gaccheyyāti attho.

Nikkhepananti nikkipanaṭṭhānam.

157. Evam abhāvitakāyagatāsatim puggalam allamattikapuñjādīhi upametvā idāni bhāvitakāyagatāsatim sāraphalakādīhi upametuṁ **seyyathāpīti-ādimāha**. Tattha **aggalaphalakanti** kavāṭam.

158. Kākapeyyoti mukhavaṭṭiyam nisīditvā kākena gīvaram anāmetvāva pātabbo. **Abhiññāsacchikaraṇīyassāti** abhiññāya sacchikātabbassa. (MA.119./IV,146.) **Sakkhibabbataṁ pāpuṇātīti** paccakkhabhāvam pāpuṇāti. **Sati sati āyatane**ti satisati kāraṇe. Kim panettha kāraṇanti? Abhiññāva kāraṇam. **Ālibandhāti** mariyādabaddha.

Yānikatāyāti yuttayānam viya katāya. **Vatthukatāyāti** patiṭṭhākatāya. **Anuṭṭhitāyāti** anuppavattitāya. **Paricitāyāti** paricayakatāya. **Susamāraddhāyāti** suṭṭhu samāraddhāya susampaggahitāya. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kāyagatāsatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.120.)10.Saṅkhārupapattisuttavaṇṇanā

160. **Evaṁ** (CS:pg.4.104) **me sutanti** Saṅkhārupapattisuttam. Tattha **saṅkhārupapattinti** saṅkhārānāmyeva upapattiṁ, na sattassa, na posassa, puññābhisaṅkhārena vā bhavūpagakkhandhānam upapattiṁ.

161. **Saddhāya samannāgatoti** saddhādayo pañca dhammā lokikā vaṭṭanti. **Dahatī** ṛhpeti. **Adhiṭṭhātī** patiṭṭhāpeti. **Saṅkhārā ca vihārā cāti** saha patthanāya saddhādayova pañca dhammā. **Tatrupapattiyāti** tasmim ṛhane nibbattanatthāya. **Ayaṁ maggo ayaṁ paṭipadāti** saha patthanāya (MA.120./IV,147.) pañca dhammāva. Yassa hi pañca dhammā atthi, na patthanā, tassa gati anibaddha. Yassa patthanā atthi, na pañca dhammā, tassapi anibaddha. Yesam ubhayam atthi, tesam gati nibaddha. Yathā hi ākāse khittadaṇḍo aggena vā majjhena vā mūlena vā nipatissatīti niyamo natthi, evam sattānam paṭisandhiggahaṇam aniyataṁ. Tasmā kusalam kammaṁ katvā ekasmin ṛhane patthanam kātum vaṭṭati.

165. **Āmaṇḍanti** āmalakam. Yathā tam parisuddhacakkhussa purisassa sabbasova pākaṭam hoti, evam tassa brahmuno saddhim tattha nibbattasattehi sahassī lokadhātu. Esa nayo sabbattha.

167. **Subhoti** sundaro. **Jātimāti** ākarasampanno. **Suparikammakatoti** dhovanādīhi suṭṭhukataparikammo. **Paṇḍukambale nikkhittoti** rattakambale ṛhapito.

168. **Satasahassoti** lokadhātusatasahassamhi ālokapharaṇabrahmā. **Nikkhanti** nikkhena katham piṭandhanam, nikham nāma pañcasuvaṇṇam, ūnakanikkhena katham pasādhanañhi ghaṭanamajjanakkhamam na hoti, atirekena katarū ghaṭanamajjanam khamati, vaṇṇavantam pana na hoti, pharusadhātukam khāyati. Nikkhena katham ghaṭanamajjanañceva khamati, vaṇṇavantañca hoti. **Jambonadanti** jambunadiyam nibbattam. Mahājamburukkhassa hi ekekā sākhā paṇṇasa paṇṇasa yojanāni vadḍhitā, tāsu mahantā nadiyo sandanti, tāsam (MA.120./IV,148.) nadīnam ubhayañiresu jambupakkānam patitatthāne suvaṇṇañkurā uṭṭhahanti, te nadījalena vuyhamānā (CS:pg.4.105) anupubbena mahāsamuddamavisanti. Tam sandhāya jambonadanti vuttam. **Dakkhakammāraputta-ukkāmukhasukusalasampahaṭṭhanti** dakkhena sukusalena kammāraputtena ukkāmukhe pacitvā sampahaṭṭham. **Ukkāmukheti** uddhane. **Sampahaṭṭhanti** dhotaghaṭṭitamajjitarū. Vatthopame (ma.ni.1.75-76) ca dhātuvibhaṅge (ma.ni.3.357-360) ca piṇḍasodhanam vuttam. Imasmīn Sutte katabhaṇḍasodhanam vuttam.

Yam pana sabbavāresu **pharitvā adhimuccityāti** vuttam, tattha pañcavidham pharaṇam cetopharaṇam kasiṇapharaṇam dibbacakkhupharanam ālokapharaṇam sarīrapharaṇanti. Tattha cetopharaṇam nāma lokadhātusahassee sattānam cittajānanam. Kasiṇapharaṇam nāma lokadhātusahassee kasiṇapattharaṇam. Dibbacakkhupharanam nāma ālokam vadḍhetvā dibbena cakkhunā sahassalokadhātudassanam. Ālokapharaṇampi etadeva. Sarīrapharaṇam nāma lokadhātusahassee sarīrapabhāya pattharaṇam. Sabbattha imāni pañca pharaṇāni avināsentena kathetabbanti.

Tipiṭakacūlābhayatthero panāha-- “Mani-opamme kasiṇapharaṇam viya nikkhopamme sarīrapharaṇam viya dissati”ti. Tassa vādaṁ viya Aṭṭhakathā nāma natthīti paṭikkhitvā sarīrapharaṇam na sabbakālikari, (MA.120./IV,149.) cattārimāni pharaṇāni avināsetvā kathetabbanti vuttam. **Adhimuccatīti** padam pharaṇapadasseva vevacanam, atha vā **pharati**ti pattharati. **Adhimuccatīti** jānāti.

169. Ābhāti-ādīsu ābhādayo nāma pātiyekkā devā natthi, tayo parittābhādayo devā ābhā nāma, parittāsubhādayo ca. Subhakinhādayo ca subhā nāma. Vehapphalādivārā pākaṭāyeva.

Ime tāva pañca dhamme bhāvetvā kāmāvacaresu nibbattatu. Brahma-loke nibbattam pana āsavakkhayañca katham pāpuṇātīti? Ime pañca dhammā sīlam, so imasmim sīle patiṭṭhāya kasiṇaparikammaṁ katvā tā tā samāpattiyo bhāvetvā rūpībrahma-loke nibbattati, arūpajjhānāni nibbattetvā (CS:pg.4.106) arūpībrahma-loke, samāpattipadaṭṭhānam vipassanām vaḍḍhetvā anāgāmiphalaṁ sacchikatvā pañcasu suddhāvāsesu nibbattati. Uparimaggam bhāvetvā āsavakkhayaṁ pāpuṇātīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Saṅkhārupapattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavannanā niṭṭhitā.

3.Suññatavaggo

(M.121.)1.Cūḷasuññatasuttavaṇṇanā

176. Evaṁ (CS:pg.4.107) **me sutanti** Cūḷasuññatasuttam. Tattha **ekamidanti** thero kira Bhagavato vattam katvā attano divāṭṭhānam gantvā kālaparicchedam katvā nibbānārammaṇam suññatāphalasamāpattim appetvā nisinno yathāparicchedena vuṭṭhāsi. Athassa saṅkhārā suññato upaṭṭhahim̄su. So suññatākatham sotukāmo jāto. Athassa (MA.121./IV,150.) etadahosi “na kho pana sakkā dhurena dhuram paharantena viya gantvā ‘suññatākatham me, bhante, kathethā’ti Bhagavantam vattum, handāham yaṁ me Bhagavā nagarakam upanissāya viharanto ekam katham kthesi, tam sāremi, evam me Bhagavā suññatākatham kathessatīti dasabalaṁ sārento **ekamidanti**-ādimāha.

Tattha **idanti** nipātamattameva. **Kaccimetam**, **bhanteti** thero ekapade ṭhatvā satthipadasahassāni uggahetvā dhāretum samattho, kiṁ so “suññatāvihārenā”ti ekam padam dhāretum na sakkhissati, sotukāmena pana jānantena viya pucchitum na vaṭṭati, pākaṭam katvā vitthāriyamānam suññatākatham sotukāmo ajānanto viya evamāha. Eko ajānantopi jānanto viya hoti, thero evarūpam kohañnam kiṁ karissati, attano jānanaṭṭhānepi Bhagavato apacitum dassetvā “kaccimetan”ti-ādimāha.

Pubbepīti paṭhamabodhiyam nagarakam upanissāya viharaṇakālepi. **Etarahipīti** idānipi. Evaṁ pana vatvā cintesi-- “Ānando suññatākatham sotukāmo, eko pana sotum sakkoti, na uggahetum, eko sotumpi uggahetumpi sakkoti, na kathetum, Ānando pana sotumpi sakkoti uggahetumpi kathetumpi, (kathemissa) suññatākatham”ti. Iti tam kathento **seyyathāpīti**-ādimāha. Tattha **suñño hatthigavāssavaļavenāti** tattha kaṭṭharūpapotthakarūpacittarūpavasena katā hatthi-ādayo atthi, vessavaṇamandhātādīnam

ṭhitatṭhāne cittakammavasena katampi, ratanaparikkhatānam
vātāpānadvārabandhamañcapīṭhādīnam vasena sañhitampi, jiṇṇapaṭisaṅkharaṇatthām
(CS:pg.4.108) ṭhapitampi jātarūparajatam atthi, katṭharūpādivasena katā
dhammasavanapañhapucchādīvasena āgacchantā (MA.121./IV,151.) ca itthipurisāpi
atthi, tasmā na so tehi suñño. Indriyabaddhānam saviññāṇakānam hatthi-ādīnam,
icchiticchitakkhaṇe paribhuñjitabbassa jātarūparajatassa, nibaddhavāsam vasantānam
itthipurisānañca abhāvām sandhāyetam vuttam.

Bhikkhusaṅgham paṭiccāti bhikkhūsu hi piṇḍāya paviṭṭhesupi vihārabhattam
sādiyante hi bhikkhūhi ceva gilānagilānupaṭṭhāka-uddesacīvarakammapasutādīhi ca
bhikkhūhi so asuññova hoti, iti niccampi bhikkhūnam atthitāya evamāha. **Ekattanti**
ekabhāvām, ekam asuññataṁ atthīti attho. Eko asuññabhāvo atthīti vuttam hoti.
Amanasikaritvāti citte akatvā anāvajjivā apaccavekkhītvā. **Gāmasaññānti** gāmoti
pavattavasena vā kilesavasena vā uppannaṁ gāmasaññām. Manussasaññāyapi eseva
nayo. **Araññasaññām paṭicca manasi karoti ekattanti** idam araññām, ayam rukkho,
ayam pabbato, ayam nīlobhāso vanasañdoti evam ekam araññāmyeva paṭicca
araññasaññām manasi karoti. **Pakkhandatīti** otarati. **Adhimuccatīti** evanti
adhimuccati. **Ye assu darathāti** ye ca pavattadarathā vā kilesadarathā vā gāmasaññām
paṭicca bhavyeyum, te idha araññasaññāya na santi. Dutiyapadepi eseva nayo. **Atthi**
cevāyanti ayam pana ekam araññasaññām paṭicca uppajjamānā pavattadarathamattā atthi.
(MA.121./IV,152.)

Yañhi kho tattha na hotīti yam migāramātupāsāde hatthi-ādayo
viya imissā araññasaññāya gāmasaññāmanussasaññāvasena uppajjamānām
pavattadarathakilesadarathajātam, tam na hoti. **Yam pana tattha avasiṭṭhanti** yam
migāramātupāsāde bhikkhusaṅgo viya tattha araññasaññāya pavattadarathamattā
avasiṭṭham hoti. **Tam santamidam atthīti pajānātīti** tam vijjamānameva “Atthi idan”ti
pajānāti, **suññatāvakkantīti** suññatānibbatti.

177. **Amanasikaritvā manussasaññānti** idha gāmasaññām na gaṇhāti. Kasmā?
Evaṁ kirassa ahosi-- “manussasaññāya gāmasaññām nivattetvā, araññasaññāya
manussasaññām, pathavīsaññāya araññasaññām, ākāsānañcāyatanaññāya
pathavīsaññām …pe… nevasaññānāsaññāyatanaññāya ākiñcaññāyatanaññām
(CS:pg.4.109) vipassanāya nevasaññānāsaññāyatanaññām, maggena vipassanām
nivattetvā anupubbena accantasuññataṁ nāma dassessāmī”ti. Tasmā evam desanām
ārabhi. Tattha **pathavīsaññānti** kasmā araññasaññām pahāya pathavīsaññām manasi
karoti? Araññasaññāya visesānadhibamanato. Yathā hi purisassa ramaṇīyam
khettatṭhānam disvā-- “idha vuttā sāli-ādayo sūṭhu sampajjissanti, mahālābhām
labhissāmī”ti sattakkhattumpi khettatṭhānam olokentassa sāli-ādayo na sampajjanteva,
sace pana tam ṭhānam vihatakhaṇukakanṭakam katvā kasitvā vāpati, evam sante
sampajjanti, evameva-- “idam araññām, ayam rukkho, ayam pabbato, ayam nīlobhāso
vanasañdo”ti sacepi sattakkhattum araññasaññām manasi karoti, nevūpacāram na
samādhim pāpuṇāti, pathavīsaññāya panassa dhuvasevanaṁ kammatṭhānam
pathavīkasiṇām parikammaṁ katvā jhānāni nibbattetvā (MA.121./IV,153.)
jhānapadaṭṭhānampi vipassanām vadḍhetvā sakkā arahattam pāpuṇitum. Tasmā
araññasaññām pahāya pathavīsaññām manasi karoti. **Paṭicāti** paṭicca sambhūtam.

Idāni yasmīn pathavīkasiṇe so pathavīsaññī hoti, tassa opammadassanatthām
seyyathāpīti-ādimāha. Tattha usabhassa etanti **āsabham**. Aññesaṁ pana gunnam
gaṇḍāpi honti pahārāpi. Tesañhi cammaṁ pasāriyamānam nibbalikam na hoti,
usabhassa lakkhaṇasampannatāya te dosā natthi. Tasmā tassa cammaṁ gahitam.

Saṅkusatenāti khilasatena. **Suvihatanti** pasāretvā suṭṭhu vihatarām. Ūnakasatasanukuvihatañhi nibbalikam na hoti, saṅkusatena vihatarām bheritalam viya nibbalikam hoti. Tasmā evamāha. **Ukkūlavikkūlanti** uccanīcam thalaṭṭhānam ninnatthānam. **Nadīvidugganti** nadiyo ceva duggamaṭṭhānañca. **Pathavīsaññam paṭicca manasi karoti ekattanti** kasiṇapathavyamyeva paṭicca sambhūtam ekam saññam manasi karoti. **Darathamattāti** ito paṭṭhāya sabbavāresu pavattadarathavasena darathamattā veditabbā.

182. **Animittam cetosamādhinti**vipassanācittasamādhim. So hi niccanimittādivirahito animittoti vuccati. **Imameva kāyanti**vipassanāya vatthum dasseti. Tattha **imamevāti** imam eva catumahābhūtikam. (MA.121./IV,154.) **Salāyatani kanti** (CS:pg.4.110) salāyatanapañcasamīyuttam. **Jīvitapaccayāti** yāva jīvitindriyānam pavatti, tāva jīvitapaccayā pavattadarathamattā atthīti vuttam hoti.

183. Puna **animittanti**vipassanāya paṭivipassanām dassetum vuttam. **Kāmāsavam paṭicccāti**kāmāsavām paṭicca uppajjanapavattadarathā idha na santi, ariyamagge ceva ariyaphale ca natthīti vuttam hoti. **Imameva kāyanti** imam upādisesadarathadassanatthām vuttam. Iti manussasaññāya gāmasaññām nivattetvā ...pe... maggena vipassanām nivattetvā anupubbena accantasuññatā nāma dassitā hoti.

184. **Parisuddhanti**nirupakkilesam. **Anuttaranti**uttaravirahitañ sabbasetṭham. **Suññatanti**suññataphalasamāpattim. **Tasmāti**yasmā atītepi, Buddhapaccekabuddhabuddhasāvakasaṅkhātā samaṇabrahmaṇā. Anāgatepi, etarahipi Buddhabuddhasāvakasaṅkhātā samaṇabrahmaṇā imamyeva parisuddham paramam anuttaram suññatām upasampajja viharimsu viharissanti viharanti ca, tasmā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Cūlasuññatasuttavannanā niṭṭhitā.

(MA.122./IV,155.)

(M.122.)2.Mahāsuññatasuttavaññanā

185. **Evaṁ me sutanti**Mahāsuññatasuttam. Tattha **kālakhemakassāti** chavivāññena so kālo, khemakoti panassa nāmarām. **Vihāroti** tasmīmyeva nigrodhārāme ekasmīm padese pākārena parikkhipitvā dvārakoṭṭhakam māpetvā hamśavatṭakādisenāsanāni ceva maṇḍalamālābhojanasālādīni ca patiṭṭhapetvā kato vihāro. **Sambahulāni senāsanānīti** mañco pīṭham bhisibimbohanām taṭṭikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇḍasanthāro palālasanthāroti-ādīni paññattāni honti, mañcena mañcarām ...pe... palālasanthāreneva palālasanthāram āhacca ṭhāpitāni, gaṇabhikkhūnam vasanaṭṭhānasadisam ahosi.

Sambahulā (CS:pg.4.111) **nu khoti**Bhagavato bodhipallañkeyeva sabbakilesānam samugghātitattā saṁsayo nāma natthi, vitakkapubbabhāgā pucchā, vitakkapubbabhāge cāyām nukāro nipātamatto. Pāṭimatthakam gacchante avinicchito nāma na hoti. Ito kira pubbe Bhagavatā dasa dvādasa bhikkhū ekaṭṭhāne vasantā na diṭṭhapubbā.

Athassa etadahosi-- gaṇavāso nāmāyam vaṭṭe āciṇṇasamāciṇṇo nadī-otīṇa-udakasadiso, nirayatiracchānayonipettivisayāsurakāyesupi,

manussaloka-devalokabrahmalokesupi gaṇavāsova āciṇṇo. Dasayojanasahasso hi **nirayo** tipucuṇṇabharitā nāli (MA.122./IV,156.) viya sattehi nirantaro, pañcavidhabandhanakammakāraṇakaraṇatṭhāne sattānam pamāṇam vā paricchedo vā natthi, tathā vāsīhi tacchanādiṭhānesu, iti gaṇabhūtāva paccanti. **Tiracchānayoniyam** ekasmim vammike upasikānam pamāṇam vā paricchedo vā natthi, tathā ekekabilādīsupi kipillikādīnam. Tiracchānayoniyampi gaṇavāsova. **Petanagarāni** ca gāvutikāni adḍhayojanikānipi petabharitāni honti. Evam pettivisayepi gaṇavāsova.

Asurabhavanāni dasayojanasahassam kaṇṇe pakkhittasūciyā kaṇṇabilam viya hoti. Iti asurakāyepi gaṇavāsova. **Manussaloke** Sāvatthiyam sattapanṇāsa kulasatasahassāni, Rājagahe anto ca bahi ca aṭṭhārasa manussakoṭiyo vasimsu. Evam aññesupi ṭhānesūti manussalokepi gaṇavāsova. **Bhummadevatā** ādīm katvā devalokabrahmalokesupi gaṇavāsova. Ekekassa hi devaputtassa adḍhatiyā nāṭakakoṭiyo honti, navapi koṭiyo honti, ekaṭṭhāne dasasahassāpi brahmāno vasanti.

Tato cintesi-- “mayā satasahassakappādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni gaṇavāsaviddhamasānathām dasa pāramiyo pūritā, ime ca bhikkhū ito paṭṭhāyeva gaṇam bandhitvā gaṇābhīratā jātā ananuccavikām karonti”ti. So dhammasaṁvegam uppādetvā puna cintesi-- “sace ‘ekaṭṭhāne dvīhi bhikkhūhi na vasitabban’ti sakkā bhaveyya sikkhāpadam paññapetum, sikkhāpadam paññāpeyyaṁ, na kho panetam sakkā. Handāharā mahāsuññatāpaṭipattim nāma suttantaṁ (CS:pg.4.112) desemi, yam sikkhākāmānam kulaputtānam sikkhāpadapaññatti viya nagaradvāre (MA.122./IV,157.) nikkhittasabbakāyika-ādāso viya ca bhavissati. Tato yathā nāmekasmim ādāse khattiyādayo attano vajjam disvā tam pahāya anavajjā honti, evamevaṁ mayi parinibbutepi pañcavassasahassāni imam suttam āvajjītvā gaṇam vinodetvā ekībhāvābhīratā kulaputtā vatṭadukkhassa antam karissanti”ti. Bhagavato ca manorathām pūrentā viya imam suttam āvajjītvā gaṇam vinodetvā vatṭadukkhām khepetvā parinibbutā kulaputtā gaṇanapathām vītivattā. Vālikapiṭṭhivihārepi hi Ābhidhammika-Abhayatthero nāma vassūpanāyikasamaye sambahulehi bhikkhūhi saddhim imam suttam sañjhāyitvā “sammāsambuddho evam kāreti, mayam kim karomā”ti āha. Te sabbepi antovasse gaṇam vinodetvā ekībhāvābhīratā arahattam pāpuṇīmsu. Gaṇabhedanam nāma idam suttanti.

186. Ghaṭāyāti evamnāmakassa sakkassa. **Vihāreti** ayampi vihāro nigrodhārāmasseva ekadese kālakhemakassa vihāro viya katoti veditabbo. **Cīvarakammanti** jiṇṇamalinānam aggalaṭṭhānuppādanadhovanādīhi kataparibhaṇḍampi, cīvaratthāya uppannavatthānam vicāraṇasibbanādīhi akataṁ samvidhānampi vatṭati, idha pana akataṁ samvidhānām adhippetam. Manussā hi Ānandattherassa cīvarasāṭake adamīsu. Tasmā thero sambahule bhikkhū gahetvā tattha cīvarakammaṁ akāsi. Tepi bhikkhū pātova sūcīpāsakassa paññāyanakālato paṭṭhāya nisinnā apaññāyanakāle uṭṭhānti. Sūcikamme niṭṭhiteyeva senāsanāni samvidahissāmāti na samvidahimīsu. **Cīvarakārasamayo** noti thero kira cintesi-- “Addhā etehi bhikkhūhi na paṭisāmitāni senāsanāni, Bhagavatā ca diṭṭhāni bhavissanti. Iti anattamano Satthā suṭṭhu niggahetukāmo, imesam bhikkhūnam upatthambho bhavissāmī”ti; tasmā evamāha. Ayaṁ (MA.122./IV,158.) panettha adhippāyo-- “na, bhante, ime bhikkhū kammārāmā eva, cīvarakiccavasena pana evam vasanti”ti.

Na kho, Ānandāti, Ānanda, kammasamayo vā hotu akammasamayo vā, cīvarakārasamayo vā hotu acīvarakārasamayo vā, atha kho saṅgaṇikārāmo bhikkhu na sobhatiyeva. Mā tvam anupatthambhaṭṭhāne upatthambho ahosīti. Tattha **saṅgaṇikāti**

sakaparisasamodhānam. **Ganoti** nānājanasamodhānam. Iti saṅganikārāmo vā hotu gaṇārāmo (CS:pg.4.113) vā, sabbathāpi gaṇabāhullābhīrato gaṇabandhanabaddho bhikkhu na sobhati. Pacchābhātta pana divāṭṭhānam sammajjitvā sudhotahatthapādo mūlakammaṭṭhānam gahetvā ekārāmatamanuyutto bhikkhu Buddhasāsane sobhati. **Nekkhammasukhanti** kāmato nikkhantassa sukham. **Pavivekasukhampi** kāmapavivekasukhameva. Rāgādīnam pana vūpasamatthāya saṁvattatīti **upasamasukham**. Maggasambodhatthāya saṁvattatīti **sambodhisukham**. **Nikāmalābhīti** kāmalābhī icchitalābhī. **Akicchalābhīti** adukkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulalābhī.

Sāmāyikanti appitappitasamaye kilesehi vimuttam. **Kantanti** manāpam. **Cetovimuttinti** rūpārūpāvacaracittavimuttam. Vuttañhetam-- “cattāri ca jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo, ayam sāmāyiko vimokkho”ti (paṭi.ma.1.213). (MA.122./IV,159.) **Asāmāyikanti** na samayavasena kilesehi vimuttam, atha kho accantavimuttam lokuttaraṇ vuttam. Vuttañhetam-- “cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni, ayam asāmāyiko vimokkho”ti. **Akuppanti** kilesehi akopetabbam.

Ettāvatā kiṁ kathitarū hoti? Saṅgaṇikārāmo bhikkhu gaṇabandhanabaddho neva lokiyaguṇam, na ca lokuttaraguṇam nibbattetum sakkoti, gaṇam vinodetvā pana ekābhīrato sakkoti. Tathā hivipassī bodhisatto caturāśītyā pabbajitasahassehi parivuto satta vassāni vicaranto sabbaññuguṇam nibbattetum nāsakkhi, gaṇam vinodetvā sattadivase ekībhāvābhīrato bodhimāṇḍam āruyha sabbaññuguṇam nibbattesi. Amhākām bodhisatto pañcavaggiyehi saddhīn chabbassāni vicaranto sabbaññuguṇam nibbattetum nāsakkhi, tesu pakkantesu ekībhāvābhīrato bodhimāṇḍam āruyha sabbaññuguṇam nibbattesi.

Evaṁ saṅgaṇikārāmassa guṇādhigamābhāvam dassetvā idāni dosuppattim dassento **nāham** Ānandāti-ādimāha. Tatha **rūpanti** sarīram. **Yattha rattassāti** yasmīm rūpe rāgavasena rattassa. **Na uppajjeyyunti** yasmīm rūpe rattassa na uppajjeyyūm, tam rūpaṇ na samanupassāmi, atha kho Sāriputtamoggallānānam dasabalasāvakattupagamanasaṅkhātena aññathābhāvena sañcayassa (CS:pg.4.114) viya, upāligahapatino aññathābhāvena nāṭaputtassa viya, Piyajātikasutte settī-ādīnam viya ca uppajjantiyeva.

(MA.122./IV,160.) 187. **Ayam kho Panānandāti** ko anusandhi? Sace hi koci dubbuddhī navapabbajito vadeyya-- “sammāsambuddho khettarū pavīṭhā gāviyo viya amheyeva gaṇato nīharati, ekībhāve niyojeti, sayam pana rājarājamahāmattādīhi parivuto viharatī”ti, tassa vacanokāsupacchedanattham-- “cakkavālāpariyantāya parisāya majjhe nisinnopi Tathāgato ekakovā”ti dassetum imam desanām ārabhi. Tatha **sabbanimittānantī** rūpādīnam saṅkhanimittānam. **Ajjhattanti** visayajjhattam. **Suññatanti** suññataphalasamāpattim. **Tatra ceti** upayogatthe bhummarū, tam ceti vuttam hoti. Puna **tatrāti** tasmiṁ parisamajjhe ṛhito. **Vivekaninnenāti** nibbānaninnena. **Byantībhūtenāti** āsavāṭṭhānīyadhammehi vigatantena nissaṭena visamīyuttena. **Uyyojanikapaṭisaṁyuttanti** gacchatha tumheti evam uyyojanikena vacanena paṭisamīyuttam.

Kāya pana velāya Bhagavā evam katheti? Pacchābhāttakiccavelāya, vā purimayāmakiccavelāya vā. Bhagavā hi pacchābhātta gandhakuṭiyam sīhaseyyam kappetvā vuṭṭhāya phalasamāpattim appetvā niṣidati. Tasmiṁ samaye dhammassavanatthāya parisā sannipatanti. Atha Bhagavā kālam viditvā gandhakuṭito nikkhamitvā Buddhāsanavaragato dhammam desetvā bhesajjatelapākam gaṇhanto viya

kālām anatikkamitvā vivekaninnena cittena parisaṁ uyyojeti Purimayāmepi “Abhikkantā kho vāsetṭhā ratti, yassa dāni kālām maññathā”ti (dī.ni.3.299) evam (MA.122./IV,161.) uyyojeti Buddhānañhi bodhipattito paṭṭhāya dve pañcaviññānānīpi nibbānaninnāneva. **Tasmātihānandāti** yasmā suññatāvihāro santo pañño, tasmā.

188. **Ajjhattamevāti** gocarajjhattameva. **Ajjhattam** suññatanti idha niyakajjhattam, attano pañcasu khandhesu nissitanti attho. **Sampajāno hotīti** kammaṭṭhānassa asampajanabhāvajānanena sampajāno. **Bahiddhāti** parassa pañcasu khandhesu. **Ajjhattabahiddhāti** kālena ajjhattam kālena bahiddhā (CS:pg.4.115) **Āneñjanti** ubhatobhāgavimutto bhavissāmāti āneñjam arūpasamāpattir manasi karoti.

Tasmimiyeva purimasminti pādakajjhānam sandhāya vuttam. Apaguṇapādakajjhānato vuṭṭhitassa hi ajjhattam suññatam manasikaroto tattha cittam na pakkhandati. Tato “parassa santāne nu kho kathan”ti bahiddhā manasi karoti, tatthapi na pakkhandati. Tato-- “kālena attano santāne, kālena parassa santāne nu kho kathan”ti ajjhattabahiddhā manasi karoti, tatthapi na pakkhandati. Tato ubhatobhāgavimutto hotukāmo “Arūpasamāpattiyam nu kho kathan”ti āneñjam manasi karoti, tatthapi na pakkhandati. Idāni-- “na me cittam pakkhandatīti vissaṭṭhavīriyena upaṭṭhākādīnam pacchato na caritabbaṁ, pādakajjhānameva pana sādhukam punappunam manasikātabbaṁ. Evamassa rukkhe chindato pharasumhi avahante puna nisitam (MA.122./IV,162.) kāretvā chindantassa chijjesu pharasu viya kammaṭṭhāne manasikāro vahatī”ti dassetum **tasmimiyevāti**-ādimāha. Idānissa evam paṭipannassa yam yam manasi karoti, tattha tattha manasikāro sampajjatīti dassento **pakkhandatīti** āha.

189. **Iminā vihārenāti** iminā samathavipassanāvihārena. **Itiha tattha sampajānoti** iti caṅkamantopi tasmim kammaṭṭhāne sampajjamāne “sampajjati me kammaṭṭhānan”ti jānanena sampajāno hoti. **Sayatīti** nipajjati. Ettha kañci kālām caṅkamitvā-- “idāni ettakam kālām caṅkamitum sakkhissāmī”ti ñatvā iriyāpatham ahāpetvā ṭhātabbam. Esa nayo sabbavāresu **Na kathessāmīti, itiha tatthāti** evam na kathessāmīti jānanena tattha sampajānakārī hoti.

Puna dutiyavāre **evarūpiṁ kathām kathessāmīti** jānanena sampajānakārī hoti, imassa bhikkhuno samathavipassanā taruṇāva, tāsam anurakkhanattham--
“Āvāso gocaro bhassam, puggalo atha bhojanam;
Utu iriyāpatho ceva, sappāyo sevitabbako”ti.

Satta sappāyāni icchitabbāni. Tesam dassanathamidam vuttam. Vitakkavāresu avitakkanassa ca vitakkanassa ca jānanena sampajānatā veditabbā.

190. Iti (CS:pg.4.116) vitakkaphahānena dve magge kathetvā idāni tatiyamaggassa vipassanam ācikkhanto **pañca kho ime, Ānanda, kāmaguṇāti**-ādimāha. **Āyatani** tesuyeva kāmaguṇesu kismiñcideva kilesuppattikāraṇe. **Samudācāroti** samudācaraṇato appahīnakileso. (MA.122./IV,163) **Evaṁ santanti** evam vijjamānameva.

Sampajānoti kammaṭṭhānassa asampattijānanena sampajāno. Dutiyavāre **evam** **santametanti** evam sante etam. **Sampajānoti** kammaṭṭhānasampattijānanena sampajāno. Ayañhi “pahīno nu kho me pañcasu kāmaguṇesu chandarāgo no”ti paccavekkhamāno apahīnabhāvam ñatvā vīriyam paggahetvā tam anāgāmimaggena samugghāteti, tato maggānantaram phalam, phalato vuṭṭhāya paccavekkhamāno pahīnabhāvam jānāti, tassa jānanena “sampajāno hotī”ti vuttam.

191. Idāni arahattamaggassa vipassanam ācikkhanto **pañca kho ime, Ānanda, upādānakkhandhāti**-ādimāha. Tattha **so pahīyatīti** rūpe asmīti māno asmīti chando asmīti anusayo pahīyati. Tathā vedanādīsu sampajānatā vuttanāyeneva veditabbā.

Ime kho te, Ānanda, dhammāti heṭṭhā kathite samathavipassanāmaggaphaladhamme sandhāyāha. **Kusalāyatikāti** kusalato āgatā. Kusalā hi kusalāpi honti kusalāyatikāpi, seyyathidam, paṭhamajjhānam kusalaṁ, dutiyajjhānam kusalañceva kusalāyatikañca ...pe... ākiñcaññāyatanam kusalaṁ, nevasaññānāsaññāyatanam kusalañceva kusalāyatikañca, nevasaññānāsaññāyatanam kusalaṁ, sotāpattimaggo kusalo ceva kusalāyatiko ca ...pe... anāgāmimaggo kusalo, arahattamaggo kusalo ceva kusalāyatiko ca. Tathā paṭhamajjhānam kusalaṁ, tamśampayuttakā dhammā kusalā ceva kusalāyatikā ca ...pe... arahattamaggo kusalo, tamśampayuttakā dhammā kusalā ceva kusalāyatikā ca.

Ariyāti nikkilesā visuddha. **Lokuttarāti** loke uttarā visiṭṭhā. (MA.122./IV,164.) **Anavakkantā pāpimatāti** pāpimantena mārena anokkantā. Vipassanāpādakā (CS:pg.4.117) aṭṭha samāpattiyo appetvā nisinnassa hi bhikkhuno cittam māro na passati, “idam nāma ārammaṇam nissāya saṁvattatī”ti jātitum na sakkoti. Tasmā “anavakkantā”ti vuttam.

Tam kim maññasīti idam kasmā āha? Gaṇepi eko ānisamso atthi, tam dassetum idamāha. **Anubandhitunti** anugacchitum paricaritum.

Na kho, Ānandāti ettha kiñcapi Bhagavatā-- “Sutāvudho, bhikkhave, ariyasāvako akusalam pajahati, kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati, anavajjam bhāveti, suddham attānam pariharati”ti (a.ni.7.67) bahussuto pañcāvudhasampanno yodho viya kato. Yasmā pana so sutapariyattim uggahetvāpi tadanuccchavikam anulomapaṭipadam na paṭipajjati, na tassa tam āvudham hoti. Yo paṭipajjati, tasveva hoti. Tasmā etadattham anubandhitum nārahatīti dassento **na kho, Ānandāti** āha.

Idāni yadattham anubandhitabbo, tam dassetum **yā ca khoti**-ādimāha. Iti imasmim Sutte tīsu thānesu dasa kathāvatthūni āgatāni. “Iti evarūpaṁ katham kathessāmī”ti sappāyāsappāyavasena āgatāni, “yadidam suttam geyyan”ti ettha sutapariyattivasena āgatāni, imasmīm thāne paripūraṇavasena āgatāni. Tasmā imasmīm Sutte dasa kathāvatthūni kathentena imasmīm thāne thatvā kathetabbāni.

Idāni yasmā ekaccassa ekakassa viharatopi attho na sampajjati, tasmā tam sandhāya ekībhāve ādīnavarām dassento **evaṁ sante kho, Ānandāti**-ādimāha. (MA.122./IV,165.) Tattha **evaṁ sante**ti evam ekībhāve sante.

193. Satthāti bāhirako titthakarasatthā. Anvāvattantīti anu-āvattanti upasaṅkamanti. **Muccharā kāmayatīti** mucchanatañham pattheti, pavattefti attho. **Ācariyūpaddavenāti** abbhantare uppannena kilesūpaddavena ācariyassupaddavo. Sesupaddavesupi eseva nayo. **Avadhiṁsu nanti** mārayiṁsu nam. Etena hi gunamarañam kathitam.

Vinipātāyāti (CS:pg.4.118) suṭṭhu nipatanāya. Kasmā pana brahmācārūpaddavova-- “dukkhavipākataro ca kaṭukavipākataro ca vinipātāya ca saṁvattatī”ti vuttoti. Bāhirapabbajā hi appalābhā, tattha mahanto nibbattetabbagūṇo natthi, aṭṭhasamāpattipañcābhiññāmattakameva hoti. Iti yathā gadrabhapiṭṭhito patitassa mahantaṁ dukkham na hoti, sarīrassa parīsumakkhanamattameva hoti, evam bāhirasamaye lokiyagunamattatova parihāyati, tena purimam upaddavadvayam na evam vuttam. Sāsane pana pabbajā mahālābhā, tattha cattāro maggā cattāri phalāni nibbānanti mahantā adhigantabbagūṇā. Iti yathā ubhato sujāto khattiyakumāro hatthikkhandhavaragato nagaram anusañcaranto hatthikkhandhato patito mahādukkham nigacchat, evam sāsanato parihāyamāno navahi lokuttaraguṇehi parihāyati. Tenāyam brahmācārūpaddavo evam vutto.

196. Tasmāti yasmā sesupaddavehi brahmacārupaddavo dukkhavipākataro, yasmā vā sapattapaṭipattiṁ vītikkamanto dīgharattam ahitāya (MA.122./IV,166.) dukkhāya saṁvattati, mittapaṭipatti hitāya, tasmā. Evam uparimenapi heṭṭhimenapi athena yojetabbam. **Mittavatāyāti** mittapaṭipattiyā. **Sapattavatāyāti** verapaṭipattiyā.

Vokkamma ca Satthusāsanāti dukkaṭadubbhāsitamattampi hi sañcicca vītikkamanto vokkamma vattati nāma. Tadeva avītikkamanto na vokkamma vattati nāma.

Na vo aham, Ānanda, tathā parakkamissāmīti aham tumhesu tathā na paṭipajjissāmi. **Āmaketi** apakke. **Āmakamatte** āmake nātisukkhe bhājane. Kumbhakāro hi āmakam nātisukkham apakkam ubhohi hatthehi sañhikam ganhāti “mā bhijjatū”ti. Iti yathā kumbhakāro tattha paṭipajjati, nāham tumhesu tathā paṭipajjissāmi. **Niggayha niggayhāti** sakiṁ ovaditvā tuṇhī na bhavissāmi, niggāṇhitvā niggāṇhitvā punappunam ovadissāmi anusāsissāmi. **Pavayha pavayhāti** dose pavāhetvā pavāhetvā. Yathā pakkabhājanesu kumbhakāro bhinnachinnajajjarāni pavāhetvā (CS:pg.4.119) ekato katvā supakkāneva ākoṭetvā ākoṭetvā gaṇhāti, evameva ahampi pavāhetvā pavāhetvā punappunam ovadissāmi anusāsissāmi. (MA.122./IV,167.) **Yo sāro so ṭhassatīti** evam vo mayā ovadiyamānānam yo maggaphalasāro, so ṭhassati. Apica lokiyanuṇāpi idha sārotveva adhippetā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsuññatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.123.)3.Acchariya-abbhutasuttavaṇṇanā

197. Evam me sutanti Acchariya-abbhutasuttam. Tattha **yatra hi nāmāti** acchariyatthe nipāto. Yo nāma Tathāgatoti attho. **Chinnapapañceti** ettha papañcā nāma taṇhā māno diṭṭhitī ime tayo kilesa. **Chinnavaṭumeti** ettha **vatumanti** kusalākulakusalamavaṭṭam vuccati. **Pariyādinnavatṭeti** tasseva vevacanam. **Sabbadukkhavītivatteti** sabbarūpāvipākavatṭasaṅkhātarūpādukkharūpāvītivatte.

Anussarissatīti idam yatrāti nipātavasena anāgatavacanam, attho panettha atītavasena veditabbo. Bhagavā hi te Buddhe anussari, na idāni anussarissati. **Evaṁjaccāti** vipassī-ādayo khattiyajaccā, kakusandhādayo brāhmaṇajaccāti. **Evaṁgottāti** vipassī-ādayo konḍāññagottā, kakusandhādayo Kassapagottāti. **Evaṁsīlāti** lokiyalokuttarāsīlena evaṁsīlā. **Evaṁdharmmāti** ettha samādhipakkhā dharmmā (MA.123./IV,168.) adhippetā Lokiyalokuttarena samādhinā evaṁsamādhinoti attho. **Evaṁpaññāti** lokiyalokuttarapaññāya evaṁpaññā. **Evaṁvihārīti** ettha pana heṭṭhā samādhipakkhānam dharmmānam gahitattā vihāro gahitova, puna kasmā gahitameva gaṇhātīti ce, na idam gahitameva. Idañhi nirodhasamāpattidīpanattham, tasmā evaṁnirodhasamāpattivihārīti ayamettha attho.

Evaṁvimuttāti (CS:pg.4.120) ettha vikkhambhanavimutti tadaṅgavimutti samucchedavimutti paṭipassaddhivimutti nissaraṇavimuttīti pañcavidhā vimuttiyo. Tattha atṭha samāpattiyo sayam vikkhambhitehi nīvaraṇādīhi vimuttattā **vikkhambhanavimuttīti** saṅkham gacchanti. Aniccānupassanādikā satta anupassanā sayam tassa tassa paccanīkaṅgavasena paricattāhi niccasaññādīhi vimuttattā

tadaṅgavimuttī saṅkham gacchanti. Cattāro ariyamaggā sayarī samucchinnehi kilesehi vimuttattā **samuċchedavimuttī**ti saṅkham gacchanti. Cattāri sāmaññaphalāni maggānubhāvena kilesānarī paṭippassaddhante uppannattā **paṭippassaddhivimuttī**ti saṅkham gacchanti. Nibbānarī sabbakilesehi nissaṭattā apagatattā dūre ṭhitattā **nissaraṇavimuttī**ti saṅkham gatam. Iti imāsam pañcannaṁ vimuttīnam vasena evamvimeuttāti evamettha attho veditabbo.

199. Tasmāti yasmā tvam “Tathāgatā acchariyā”ti vadasi, tasmā tam bhiyyoso mattāya paṭibhantu Tathāgatassa acchariyā abbhutadhammāti. **Sato sampajānoti** ettha dvesampajaññāni manussaloke devaloke ca. Tattha vessantarajātake brāhmaṇassa (**MA.123./IV,169.**) dve putte datvā punadivase sakkassa devim datvā sakkena pasiditvā dinne aṭṭha vare gaṇhanto--

“Ito vimuccamānāham, saggagāmī visesagū;

Anivattī tato assam, aṭṭhametam varam vare”ti. (jā.2.22.2300)--

Evaṁ tusitabhavane me paṭisandhi hotūti varam aggahesi, tato paṭṭhāya tusitabhavane uppajjissāmīti jānāti, idam manussaloke sampajaññām. Vessantarattabhbāvato pana cuto puna tusitabhavane nibbattitvā nibbattosmīti aññāsi, idam devaloke sampajaññām.

Kim pana sesadevatā na jānanti? No na jānanti. Tā pana uyyānavimānakapparukkhe oloketvā devanāṭakehi tūriyasaddena pabodhitā “mārisa ayaṁ devaloko tumhe idha nibbattā”ti sārītā jānanti. Bodhisatto paṭhamajavanavāre na jānāti, dutiyajavanato paṭṭhāya jānāti. Iccassa aññehi asādhāraṇajānanarī hoti.

Aṭṭhāsīti (**CS:pg.4.121**) ettha kiñcāpi aññepi devā tattha ṭhitā ṭhitamhāti jānanti, te pana chasu dvāresu balavatā iṭṭhārammaṇena abhibhuyyamānā satim vissajjetvā attano bhuttapītabhbāvampi ajānātā āhārūpacchedena kālam karonti. Bodhisattassa kim tathārūpam ārammaṇam natthīti? No natthi. So hi sesadeve dasahi ṭhānehi adhiggaṇhāti, ārammaṇena pana attānarī madditum na deti, tam ārammaṇam abhibhavitvā tiṭṭhati. Tena vuttam-- “sato sampajāno, Ānanda, bodhisatto tusite kāye aṭṭhāsī”ti.

200. Yāvatāyukanti sesattabhāvesu kim yāvatāyukam na tiṭṭhattīti? Āma na tiṭṭhati. Aññadā hi dīghāyukadevaloke nibbatto tattha pāramiyo na sakkā pūretunti akkhīni nimīletvā adhimuttikālāmkiriyām nāma katvā manussaloke (**MA.123./IV,170.**) nibbattati Ayam kālaṅkiryā aññesarī na hoti. Tadā pana adinnadānarī nāma natthi, arakkhitasīlam nāma natthi, sabbapāramīnam pūritattā yāvatāyukam aṭṭhāsi.

Sato sampajāno tusitā kāyā cavitvā mātukucchinī okkamatī evam tāva sabbapāramiyo pūretvā tadā bodhisatto yāvatāyukam aṭṭhāsi. Devatānarī pana-- “manussagaṇanāvasena idāni sattahi divasehi cuti bhavissatī”ti pañca pubbanimittāni uppajjanti-- mālā milāyanti, vatthāni kilissanti, kacchehi sedā muccanti, kāye dubbaṇṇiyam okkamati, devo devāsane na sanṭhāti.

Tattha **mālāti** paṭisandhiggahaṇadivase piṇḍahanamālā. Tā kira satṭhisatasahassādhikā sattapaṇṇāsa-vassakoṭiyo amilāyitvā tadā milāyanti. **Vatthesupi** eseva nayo. Ettakam pana kālam devānam neva sītam na unham hoti, tasmin kāle sarīrato bindubinduvasena **sedā** muccanti. Ettakañca kālarī tesam sarīre khanḍiccapāliccādivasena **vivaṇṇatā** na paññāyati, devadhītā soḷasavassuddesikā viya, devaputtā vīsativassuddesikā viya khāyanti. Marañakāle pana nesam kilantarūpo attabhāvo hoti. Ettakañca nesam kālarī devaloke **ukkaṇṭhitā** (**CS:pg.4.122**) nāma natthi, marañakāle pana nissasanti vijambanti, sake āsane nābhiramanti.

Imāni pana pubbanimittāni, yathā loke mahāpuññānam rājarājamahāmattādīnamyeva ukkāpātabhūmicālacandaggāhādīni (**MA.123./IV,171.**) nimittāni paññāyanti, na sabbesam, evameva mahesakkhānam devatānamyeva paññāyanti, na sabbesam. Yathā ca manussesu pubbanimittāni nakkhattapāthakādayova jānanti, na sabbe, evameva tānipi sabbe devā na jānanti, pañditā eva pana jānanti. Tattha ye ca mandena kusalakammena nibbattā devaputtā, te tesu uppannesu-- “idāni ko jānāti, kuhim nibbattissāmā”ti bhāyanti. Ye mahāpuññā, te-- “Amhehi dinnaṁ dānam rakkhitam sīlam bhāvitam bhāvanam āgamma uparidevalokesu sampattiṁ anubhavissāmā”ti na bhāyanti. Bodhisattopi tāni pubbanimittāni disvā “idāni anantare attabhāve Buddho bhavissāmī”ti na bhāyi. Athassa tesu nimittesu pātubhūtesu dasasahassacakka vāladevatā sannipatitvā-- “mārisa tumhehi dasa pāramiyo pūrentehi na sakkasampattiṁ na mārabrahmacakkavattisampattiṁ patthentehi pūritā, lokaniththaṇathāya pana Buddhattām pathayamānehi pūritā. So vo idāni kālo mārisa Buddhattāya, samayo mārisa Buddhattāya”ti yācanti.

Atha mahāsatto devatānam pātiññānam adatvā kāladīpadesakulajanetti-āyuparicchedavasena **pañcamahāvilocanam** nāma vilokesi. Tattha “kālo nu kho, na kālo”ti pāthamarām kālam vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddham vāḍḍhita-āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattānam jātijarāmarañāni na paññāyanti, Buddhānañca dhammadesanā nāma tilakkhaṇamuttā natthi, tesām aniccarām dukkharām anattāti kathentānam “Kiṁ nāmetarām kathenti”ti neva sotum na (**MA.123./IV,172.**) saddhātum maññānti, tato abhisamayo na hoti, tasmiṁ asati aniyyānikarām sāsanām hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūna-āyukālopi kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinnovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati. Udale daṇḍarāji viya khippam vigacchati. Tasmā sopi akālo. Satasahassato (**CS:pg.4.123**) pana pāṭṭhāya heṭṭhā vassasatato pāṭṭhāya uddham āyukālo kālo nāma. Tadā ca vassasatakālo hoti. Atha mahāsatto “nibbattitabbakālo”ti **kālam** passi.

Tato **dīpam** vilokento saparivāre cattāro dīpe olokettvā -- “tīsu dīpesu Buddhā na nibbattanti, Jambudīpeyeva nibbattantī”ti dīpam passi.

Tato-- “Jambudīpo nāma mahā, dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmīm nu kho padese Buddhā nibbattantī”ti **desam** vilokento majjhimadesam passi. Majjhimadeso nāma “puratthimāya disāya gajaṅgalām nāma nigamo”ti-ādinā nayena Vinaye (mahāva.259) vuttova. So pana āyāmato tīṇi yojanasatāni. Vitthārato adḍhatiyāni, parikkhepato navayojanasatānīti. Etasmiñhi¹ padese cattāri aṭṭha soḷasa vā **asaṅkhyeyyāni**, **kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā sammāsambuddhā uppajjanti**. Dve **asaṅkhyeyyāni**, **kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā paccekabuddhā uppajjanti**, (**MA.123./IV,173.**) ekaṁ **asaṅkhyeyyām**, **kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā Sāriputtamoggallānādayo mahāsāvakā uppajjanti**, catunnām mahādīpānam dvisahassānam parittadīpānam issariyādhipaccakārakacakkavattirājāno uppajjanti, aññe ca mahesakkhā khattiyabrāhmaṇagahapatimahāsālā uppajjanti. Idañcettha Kapilavatthu nāma nagaram, tattha mayā nibbattitabbanti niṭṭhamagamāsi.

Tato **kulam** vilokento-- “Buddhā nāma lokasammate kule nibbattanti, idāni ca khattiyakularām lokasammataṁ, tattha nibbattissāmi, suddhodano nāma rājā me pitā bhavissatī”ti kulam passi.

Tato **mātarām** vilokento-- “Buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, kappasatasahassām pūritapāramī jātito pāṭṭhāya akhaṇḍapañcasīlā hoti, ayañca mahāmāyā

¹ PTS Buddha paccekabuddha aggasavaka asiti mahasavaka cakkavattiraja

nāma devī edisa. Ayam me mātā bhavissati. Kittakaṁ panassā āyū”ti āvajjanto-- “dasannam māsānam upari satta divasānī”ti passi.

Iti (CS:pg.4.124) imam **pañcamahāvilokanam** viloketvā-- “kālo me mārisā Buddhabhāvāyā”ti devatānam saṅgaham karonto paṭiññam datvā “gacchatha tumhe”ti tā devatā uyyojetvā tusitadevatāhi parivuto tusitapure nandanavanam pāvisi. Sabbadevalokesu hi nandanavanam atthiyeva. Tattha nam devatā-- “ito cuto Sugatim gaccha, ito cuto Sugatim gacchā”ti pubbekatakusalakammokāsam sārayamānā vicarantī. So evam devatāhi kusalam sārayamānāhi parivuto tattha vicarantova cavi.

Evaṁ cuto cavāmīti pajānāti, cuticittam (MA.123./IV,174.) na jānāti. Paṭisandhim gahetvāpi paṭisandhicittam na jānāti, imasmim me thāne paṭisandhi gahitāti evam pana jānāti. Keci pana therā-- “Āvajjanapariyāyo nāma laddhum vatṭati, dutiyatatiyacittavāreyeva jānissat”ti vadanti. Tipiṭakamahāsīvatthero panāha-- “Mahāsattānam paṭisandhi na aññesam paṭisandhisadisā, koṭippattam tesam satisampajaññam. Yasmā pana teneva cittena tarī cittaṁ ñātum na sakkā, tasmā cuticittam na jānāti. Cutikkhaṇepi cavāmīti pajānāti, paṭisandhim gahetvāpi paṭisandhicittam na jānāti, asukasmim thāne paṭisandhi gahitāti pajānāti, tasmim kāle dasasahassī kampati”ti. Evaṁ sato sampajāno mātukucchim okkamanto pana ekūnavīsatiyā paṭisandhicittesu mettāpubbabhāgassa somanassa-sahagata-ñānasampayutta-asañkhārika-kusalacittassa sadisamahāvipākacittena paṭisandhim gaṇhi. Mahāsīvatthero pana “upekkhāsahagatenā”ti āha.

Paṭisandhim gaṇhanto pana āsālhiṇuṇamāyam uttarāsālhanakkhattena aggahesi. Tadā kira mahāmāyā pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurāpānam mālāgandhavibhūsanasampannam nakkhattakīlam anubhavamānā sattame divase pāto vuṭṭhāya gandhodakena nhāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanam bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya sirīgabbham (MA.123./IV,175.) pavisitvā sirīsayane nipannā niddam okkamamānā idam supinam addasa-- “cattāro kira naṁ mahārājāno sayaneneva saddhim ukkhipitvā anotattadahaṁ netvā ekamantaṁ atṭhaṁsu. Atha nesaṁ deviyo āgantvā manussamalaharaṇattham nhāpetvā dibbavattham nivāsetvā gandhehi vilimpetvā dibbapupphāni pilandhitvā tato avidūre rajatapabbato, tassa anto kanakavimānam atthi, tasmim pācīnato (CS:pg.4.125) sīsaṁ katvā nipajjāpesum. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato, tattha caritvā tato oruyha rajatapabbataṁ abhiruhitvā uttaradisato āgamma kanakavimānam pavisitvā mātaram padakkhiṇam katvā dakkhiṇapassam phāletvā kucchim paviṭṭhasadiso ahosi.

Atha pabuddhā devī tam supinam rañño ārocesi. Rājā pabhātāya rattiyā catusaṭṭhimatte brāhmaṇapāmokkhe pakkosāpetvā haritūpalittāya lājādīhi katamaṅgalasakkārāya bhūmiyā mahārahāni āsanāni paññāpetvā tattha nisinnānam brāhmaṇānam sappimadhusakkābhisaṅkhārassa varapāyāsassa suvaṇṇarajatapātiyo pūretvā suvaṇṇarajatapātiheva paṭikujjitatvā adāsi, aññehi ca ahatavatthakapilagāvīdānādīhi te santappesi. Atha nesaṁ sabbakāmasantappitānam supinam ārocāpetvā-- “Kim bhavissat”ti pucchi. Brāhmaṇā āhaṁsu-- “mā cintayi mahārāja, deviyā te kucchimhi gabbho patiṭṭhito, so ca kho purisagabbho, na itthigabbho, putto te bhavissati. So sace agāraṁ ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī. Sace agārā nikhamma pabbajissati, Buddha (MA.1223./IV,176.) bhavissati loke vivatṭacchado”ti. Evaṁ sato sampajāno bodhisatto tusitakāyā cavitvā mātukucchim okkamati.

Tattha **sato sampajānoti** iminā catutthāya gabbhāvakkantiyā okkamatīti dasseti.

Catasso hi gabbhāvakkantiyo.

“Catasso imā, bhante, gabbhāvakkantiyo. Idha, bhante, ekacco asampajāno mātukucchim okkamati, asampajāno mātukucchismirī ṭhāti, asampajāno mātukucchimhā nikhamati, ayam paṭhamā gabbhāvakkanti.

Puna caparam, bhante, idhekacco sampajāno mātukucchim okkamati, asampajāno mātukucchismirī ṭhāti, asampajāno mātukucchimhā nikhamati, ayam dutiyā gabbhāvakkanti.

Puna caparam, bhante, idhekacco sampajāno mātukucchim okkamati, sampajāno mātukucchismirī ṭhāti, asampajāno mātukucchimhā nikhamati, ayam tatiyā gabbhāvakkanti.

Puna (CS:pg.4.126) caparam, bhante, idhekacco sampajāno mātukucchim okkamati, sampajāno mātukucchismirī ṭhāti, sampajāno mātukucchimhā nikhamati, ayam catutthā gabbhāvakkanti”ti (dī.ni.3.147).

Etāsu paṭhamā lokiyamanussānam hoti, dutiyā asītimahāsāvakānam, tatiyā dvinnam aggasāvakānam paccekabodhisattānañca. Te kira kammajavātehi uddhampādā adhosirā anekasataporise papāte viya yonimukhe tālacchiggalena hatthī viya ativiya sambādhena yonimukhena nikhamamānam anantañ dukkham pāpuṇanti. Tena nesam “mayam nikhamāmā”ti sampajānatā na hoti. Catutthā sabbaññubodhisattānam. Te hi mātukucchismirī paṭisandhiñ ganhantāpi jānanti, tattha vasantāpi jānanti.

Nikhamanakālepi (MA.123./IV,177.) nesam kammajavātā uddhampāde adhosire katvā khipitum na sakkonti, dve hatthe pasāretvā akkhīni ummīletvā ṭhitakāva nikhamanti.

201. Mātukucchim okkamati ettha mātukucchim okkanto hotīti attho. Okkante hi tasmim evam hoti, na okkamamāne. **Appamāṇoti** Buddhappamāṇo, vipuloti attho. **Ujāroti** tasseeva vevacanam. **Devānubhāvanti** ettha devānam ayamānubhāvo-nivatthavatthassa pabhā dvādasā yojanāni pharati, tathā sarīrassa, tathā alaṅkārassa, tathā vimānassa, tam atikkamitvāti attho.

Lokantarikāti tiṇam tiṇam cakkavālānam antarā ekeko lokantarikā hoti, tiṇam sakacakkānam pattānam vā aññamaññam āhacca ṭhāpitānam majjhe okāso viya. So pana lokantarikanirayo parimāṇato atthayojanasahasso hoti. **Aghāti** niccavivatā. **Asamvutāti** heṭṭhāpi appatiṭṭhā. **Andhakārāti** tamabhūtā. **Andhakāratimisāti** cakkhuvīññāṇuppattinivāraṇato andhabhāvakaraṇatimisena samannāgatā. Tattha kira cakkhuvīññāṇam na jāyati. **Evarīmmahiddhikāti** candimasūriyā kira ekappahāreneva tīsu dīpesu paññāyanti, evamāmahiddhikā. Ekekāya disāya navanavayojanasatasahassāni andhakāram vidhamitvā ālokam dassenti, evam mahānubhāvā. (MA.123./IV,178.)

Ābhāya nānubhontīti attano (CS:pg.4.127) pabhāya nappahonti. Te kira cakkavālāpabbatassa vemajjhena caranti, cakkavālāpabbatañca atikkamma lokantarikanirayo, tasmā te tattha ābhāya nappahonti.

Yepi tattha sattāti yepi tasmim lokantaramahāniraye sattā upapannā. Kim pana kammam katvā te tattha uppajjantīti? Bhāriyam dāruṇam mātāpitūnam dharmikasamanabrāhmañānañca upari aparādhām aññāñca divase divase pāṇavadhādisāhasikakammam katvā uppajjanti tambapanṇidīpe abhayacoranāgacorādayo viya. Tesam attabhāvo tigāvutiko hoti, vaggulīnam viya Dīghanakha honti. Te rukkhe vagguliyo viya nakhehi cakkavālāpāde lagganti. Yadā pana saṁsappantā aññamaññassa hatthapāsam gatā honti, atha “bhakkho no laddho”ti maññamānam tattha vāvaṭā viparivattitvā lokasandhāraka-udake patanti. Vāte paharante madhukaphalāni viya chijjītvā udake patanti. Patitamattā ca accantakhāre udake piṭṭhapiṇḍi viya vilīyanti.

Aññepi kira bho santi sattāti-- “yathā mayam̄ mahādukkham̄ anubhavāma, evarīn aññepi kira sattā idam̄ dukkham̄ anubhavantā idhūpapannā”ti tam̄ divasam̄ passanti. Ayam̄ pana obhāso ekayāgupānamattampi na tiṭhati, yāvatā niddāyitvā pabuddho ārammaṇam̄ vibhāveti, tattakam̄ kālam̄ hoti. Dīghabhāṇakā pana “Accharāsaṅghāṭamattameva vijjubhāso viya niccharitvā kiṁ idanti bhaṇtānamyeva antaradhāyatī”ti vadanti. (MA.123./IV,179.) **Saṅkampatī**ti samantato kampati. Itaradvayaṁ purimapasseva vevacanam̄. Puna **appamāṇo cāti-ādi nigamanattham** vuttam̄.

202. Cattāro devaputtā catuddisaṁ ārakkhāya upagacchantīti ettha **cattāroti** catunnam̄ mahārājūnam̄ vasena vuttam̄, dasasahassacakkaṇavāle pana cattāro cattāro katvā cattālīsadasasahassā honti. Tattha imasmim̄ cakkavāle mahārājāno khaggahatthā āgantvā bodhisattassa ārakkhaṇatthāya upagantvā sirīgabbham̄ paviṭṭhā, itare gabbhadvārato paṭṭhāya avaruddhaparisupisācakādiyakkhaṇe (CS:pg.4.128) paṭikkamāpetvā yāva cakkavālā ārakkham̄ gaṇhiṇsu.

Kimattham̄ panāyam̄ rakkhā āgatā? Nanu paṭisandhikkhaṇe kalalakālato paṭṭhāya sacepi koṭisatasahassā mārā koṭisatasahassam̄ sinerum̄ ukkhipitvā bodhisattassa vā bodhisattamātuyā vā antarāyakaraṇatthām̄ āgaccheyyūm̄, sabbe antarāvā antaradhāyeyyūm̄. Vuttampi cetam Bhagavatā ruhiruppādavatthusmim-- “Aṭṭhānametam̄, bhikkhave, anavakāso, yam̄ parūpakkamena Tathāgataṁ jīvitā voropeyya. Anupakkamena, bhikkhave, Tathāgatā parinibbāyanti. Gacchatha tumhe, bhikkhave, yathāvihāram̄, arakkhiyā, bhikkhave, Tathāgatā”ti (cūlava.341). Evametam̄, na parūpakkamena tesam̄ jīvitantarāyo atthi. Santi kho pana amanussā virūpā duddasikā, bheravarupā pakkhino, yesam̄ rūpam̄ disvā saddam̄ vā sutvā bodhisattamātu bhayam̄ vā santāso vā uppajjeyya, tesam̄ nivāraṇatthāya (MA.123./IV,180.) rakkham̄ aggahesum̄. Apica kho bodhisattassa puññatejena sañjātagāravā attano gāravacoditāpi te evamakarīsu.

Kim pana te antogabbham̄ pavisitvā ṛhitā cattāro mahārājāno bodhisattamātuyā attānam̄ dassenti na dassentīti? Nahānamāṇḍanabhojanādisarīrakiccakāle na dassenti, sirīgabbham̄ pavisitvā varasayane nipannakāle pana dassenti. Tattha kiñcāpi amanussadassanam̄ nāma manussānam̄ sappaṭibhayam̄ hoti, bodhisattamātā pana attano ceva puttassa ca puññānubhāvena te disvā na bhāyati, pakati-antepurapālakesu viya assā tesu cittam̄ uppajjati.

203. Pakatiyā sīlavatīti sabhāveneva sīlasampannā. Anuppanne kira Buddhe manussā tāpasaparibbājakānam̄ santike vanditvā ukkuṭikam̄ nisīditvā sīlam̄ gaṇhanti, bodhisattamātāpi kāladevilassa isino santike gaṇhāti. Bodhisatte pana kucchigate aññassa pādamūle nisīditum̄ nāma na sakkā, samāsane nisīditvā gahitasīlampi avaññā kāraṇamattarī hoti. Tasmā sayameva sīlam̄ aggahesīti vuttam̄ hoti.

Purisesūti (CS:pg.4.129) bodhisattassa pitaram̄ ādīm̄ katvā kesuci manussesu purisādhippāyacittam̄ nuppajjati. Tañca kho bodhisatte gāravena, na pahīnakilesatāya. Bodhisattamātu rūpam̄ pana sukusalāpi sippikā potthakammādīsupi kātum̄ na sakkonti, tam̄ disvā purisassa rāgo nuppajjatīti na sakkā vattum̄. Sace pana tam̄ rattacitto upasaṅkamitukāmo hoti, pādā na vahanti, dibbasāṅkhalikā viya bajjhanti. Tasmā “anatikkamanīyā”ti-ādi vuttam̄.

Pañcannam̄ kāmaguṇānanti pubbe “kāmaguṇūpasaṁhitā”ti (MA.123./IV,181.) purisādhippāyavasena vatthupaṭikkhepo kathito, idha ārammaṇappaṭīlābho dassito. Tadā kira “deviyā evarūpo putto kucchismim̄ uppanno”ti, sutvā samantato rājāno

mahaggha-ābharaṇatūriyādivasena pañcadvārārammaṇavatthubhūtaṁ paññākāraṁ pesenti, bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca katakammassa ussannattā lābhasakkārassa pamāṇaparicchedo nāma natthi.

204. Akilantakāyāti yathā aññā itthiyo gabbhabhārena kilamanti, hatthapādā uddhumātakādīni pāpuṇanti, na evam tassā koci kilamatho ahosi. **Tirokucchigatanti** antokucchigataṁ. Kalalādikālāni atikkamitvā sañjāta-aṅgapaccāṅgam ahīnindriyabhāvam upagatamyeva passati. Kimattham passati? Sukhavāsattham. Yatheva hi mātā puttena saddhim nisinnā vā nipannā vā “hattham vā pādam vā olambantarūpukhipitvā sañthapessāmī”ti sukhavāsattham puttām oloketi, evam bodhisattamātapi yam tam mātu uṭṭhānagamanaparivattananisajjādīsu uṇhasītalōṇikatittakakaṭukāhāra-ajjhoharaṇakālesu ca gabbhassa dukkham uppajjati, athi nu kho me tam puttassāti sukhavāsattham bodhisattam olokayamānā pallaṅkām ābhujitvā nisinnam bodhisattam passati. Yathā hi aññe antokucchigatā pakkāsayam ajjhottaritvā āmāsayam ukkhipitvā udarapaṭalam piṭhitō katvā piṭhikāntakām nissāya ukkuṭikā dvīsu muṭṭhīsu hanukām ṭhapetvā deve vassante rukkhasusire makkaṭā viya nisīdanti, na evam bodhisatto. Bodhisatto pana piṭhikāntakām piṭhitō katvā dhammāsane dhammadhiko viya pallaṅkām ābhujitvā purathābhīmukho nisīdati. Pubbe katakammaṁ panassā vatthum sodheti, suddhe vatthumhi sukhumacchavilakkhaṇam nibbattati (**CS:pg.4.130**) Atha naṁ kucchigataṁ taco paṭicchādetum na sakkoti, olokentiyā bahi ṭhito viya paññāyati. Tamatham upamāya vibhāvento **seyyathāpi**-ādimāha. Bodhisatto pana antokucchigato mātarām na passati. Na hi antokucchiyam cakkhuviññānam uppajjati.

(**MA.123./IV,182.**) **205. Kālam karotīti na vijātabhāvapaccayā, ayuparikkhayeneva. Bodhisattena vasitaṭṭhānañhi cetiyakuṭisadisam hoti aññesam** aparibhogam, na ca sakkā bodhisattamātarām apanetvā aññām aggamaheśīṭhāne ṭhapetunti tattakaṇyeva bodhisattamātu āyuppamāṇam hoti, tasmā tadā kālam karoti. Katarasmīm pana vaye kālam karotīti? Majjhimavaye. Paṭhamavayasmīnhi sattānām attabhāve chandarāgo balavā hoti, tena tadā sañjātagabbhā itthī tam gabbham anurakkhitum na sakkonti, gabbho bahvābādho hoti. Majjhimavayassa pana dve koṭṭhāse atikkamma tatiyakoṭṭhāse vatthum visadām hoti, visade vatthumhi nibbattā dārakā arogā honti. Tasmā bodhisattamātapi paṭhamavaye sampattiṁ anubhavitvā majjhimavayassa tatiyakoṭṭhāse vijāyitvā kālam karoti.

Nava vā dasa vāti ettha vā-saddena vikappanavasena satta vā aṭṭha vā ekādasa vā dvādasa vāti evamādīnampi saṅgaho veditabbo. Tattha sattamāsajāto jīvati, sītuṇhakkhamo pana na hoti. Aṭṭhamāsajāto na jīvati, sesā jīvanti.

Thitāvāti ṭhitāva hutvā. Mahāmāyāpi devī upavijaññā ḥāṭikulagharam gamissāmīti rañño ārocesi. Rājā Kapilavatthuto devadahanagaragāmimaggam alaṅkārāpetvā devim suvaṇṇasivikāya nisīdāpesi. Sakalanagaravāsino sakyā parivāretvā gandhamālādīhi pūjayamānā devim gahetvā pāyim̄su. Sā devadahanagarassa avidūre lumbinisālavanuyyānam disvā uyyānavicaraṇatthāya cittam uppādetvā rañño saññām adāsi. Rājā uyyānam paṭijaggāpetvā ārakkham samvidahāpesi. Deviyā uyyānam paviṭṭhamattāya (**MA.123./IV,183.**) kāyadubbalyam ahosi, athassā maṅgalasālamūle sirīsayanām paññāpetvā sāṇiyā parikkhipim̄su. Sā (**CS:pg.4.131**) antosāṇīm pavisitvā sālasākham hatthena gahetvā aṭṭhāsi. Athassā tāvadeva gabbhavuṭṭhānam ahosi.

Devā naṁ paṭhamam paṭiggaṇhantīti khīṇāsavā suddhāvāsabrahmāno paṭiggaṇhanti. Kathām? Sūtivesam gaṇhitvāti eke. Tam pana paṭikkhipitvā idam vuttam- tadā bodhisattamātā suvaṇṇakhacitam vattham nivāsetvā macchakkhisadisam

dukūlapaṭam yāva pādantāva pārupitvā atṭhāsi. Athassā sallahukam gabbhavutṭhānam ahosi dhammakaraṇato udakanikkhamanasadisam. Atha te pakatibrahmaveseneva upasaṅkamitvā paṭhamarī suvaṇṇajālena paṭiggahesum. Tesam̄ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena paṭiggahesum. Tena vuttam-- “devā nam paṭhamarī paṭiggāṇhanti pacchā manussā”ti.

206. Cattāro nam devaputtāti cattāro mahārājāno. **Paṭiggahetvāti** ajinappaveniyā paṭiggahetvā. **Mahesakkhoti** mahātejo mahāyaso lakkhaṇasampannoti attho.

Visadova nikkhamatīti yathā aññe sattā yonimagge laggantā bhaggavibhaggā nikkhamanti, na evam̄ nikkhamati, alaggo hutvā nikkhamatīti attho. **Udenāti** udakena. **Kenaci asucināti** yathā aññe sattā kammajavātehi uddhampādā adhosirā yonimagge pakkhittā sataporisanarakapapātam patantā viya tālacakchidena nikkaḍḍhiyamānā hatthī viya mahādukkham anubhavantā nānā-asucimakkhitāva (MA.123./IV,184.) nikkhamanti, na evam̄ bodhisatto. Bodhisattañhi kammajavātā uddhāmpādām adhosirām kātum na sakkonti. So dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya nisseñito otaranto puriso viya ca dve hatthe ca pāde ca pasāretvā ṭhitakova mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhitova nikkhamati.

Udakassa dhārāti udakavatṭiyo. Tāsu sītā suvaṇṇakaṭāhe patati, uṇhā rajatakaṭāhe. Idañca pathavītale kenaci asucinā asammissam̄ tesam̄ pānīyaparibhojanīya-udakañceva añnehi asādhāraṇam̄ kīlana-udakañca dassetuṁ vuttam̄. Aññassa pana suvaṇṇarajataghaṭehi āhariyamāna-udakassa ceva hamsavaṭṭakādipokkharaṇigatassa ca udakassa paricchedo natthi.

207. Sampatijātoti (CS:pg.4.132) muhuttajāto. Pāliyam pana mātukucchito nikkhantamatto viya dassito, na pana evam̄ daṭṭhabbam̄. Nikkhantamattañhi tam paṭhamarī brahmāno suvaṇṇajālena paṭiggāṇhiṁsu, tesam̄ hatthato cattāro mahārājāno maṅgalasammatāya sukhasamphassāya ajinappaveniyā, tesam̄ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena, manussānam̄ hatthato muccitvā pathaviyam̄ patiṭṭhito.

Setamhi chatte anudhāriyamāneti dibbasetacchatte anudhāriyamāne. Ettha ca chattassa parivārāni khaggādīni (MA.123./IV,185.) pañca rājakakudhabhaṇḍānipi āgatāneva. Pāliyam pana rājagamane rājā viya chattameva vuttam̄. Tesu chattameva paññāyati, na chattaggāhakā. Tathā khagga-tālavanta-morahatthaka-vālabījani-uṇhīsamattāyeva paññāyanti, na tesam̄ gāhakā. Sabbāni kira tāni adissamānarūpā devatā gaṇhiṁsu. Vuttampi cetañ--

“Anekasākhañca sahassamaṇḍalam,
Chattam̄ marū dhārayumantalikkhe.
Suvanṇadaṇḍā vipatanti cāmarā,
Na dissare cāmarachattagāhakā”ti. (su.ni.693).

Sabbā ca disāti idam̄ sattapadavītihārūpari ṭhitassa viya sabbadisānuvilokanam̄ vuttam̄, na kho panevam̄ daṭṭhabbam̄. Mahāsatto hi manussānam̄ hatthato muccitvā puratthimadisam̄ olokesi, anekacakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāni ahesum. Tattha devamanussā gandhamālādīhi pūjayamānā-- “mahāpurisa idha tumhehi sadisopi natthi, kuto uttaritaro”ti āhaṁsu. Evam̄ catasso disā, catasso anudisā, heṭṭhā, uparīti dasapi disā anuviloketvā attanā sadisam̄ adisvā ayam̄ uttarā disāti sattapadavītihārena agamāsīti evameththa attho daṭṭhabbo. **Āsabhinti** uttamam̄. **Aggoti** guṇehi sabbapaṭhamo. Itarāni dve padāni etasseva vevacanāni. **Ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavoti** padadvayena imasmiṁ attabhāve pattabbaṁ arahattam̄ byākāsi.

Ettha (CS:pg.4.133) ca samehi pādehi pathaviyam̄ patiṭṭhānam̄

catu-iddhipādapatilābhassa pubbanimittam, uttarābhimukhabhāvo mahājanam
ajjhottaritvā abhibhavitvā gamanassa pubbanimittam (**MA.123./IV,186.**)
sattapadagamanam sattabojjhāngaratanapaṭilābhassa pubbanimittam,
dibbasetacchattadhāraṇam vimutticchattapaṭilābhassa pubbanimittam,
pañcarājakakudhabhaṇḍāni pañcahi vimuttīhi vimuccanassa pubbanimittam,
disānuvilokanam anāvaraṇāṇapaṭilābhassa pubbanimittam, āsabhīvācābhāsanam
appaṭivattiyadhammadakkappavattanassa pubbanimittam. “Ayamantimā jātī”ti sīhanādo
anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbānassa pubbanimittanti veditabbam. Ime vārā
pāliyam āgatā, sambahulavāro pana āgato, āharitvā dīpetabbo.

Mahāpurisassa hi jātadivase dasasahassilokadhātu kampi.
Dasasahassilokadhātumhi devatā ekacakkavāle sannipatiṁsu. Pathamam devā
paṭiggahiṁsu, pacchā manussa. Tantibaddhā vīṇā cammabaddhā bheriyo ca kenaci
avāditā sayameva vajjiṁsu, manussānam andubandhanādīni khaṇḍākhaṇḍam bhijjiṁsu.
Sabbarogā ambilena dhotatambamalaṁ viya vigacchiṁsu, jaccandhā rūpāni passiṁsu.
Jaccabadhirā saddam suṇiṁsu, pīṭhasappī javanasampannā ahesum, jātijalānampi
elamūgānam sati patiṭṭhāsi, videse pakkhandanāvā supaṭṭanam pāpuṇiṁsu,
ākāsaṭṭhakabhūmaṭṭhakaratanāni sakatejobhāsitāni ahesum, verino mettacittam
paṭilabhiṁsu, avīcimhi aggi nibbāyi. Lokantare āloko udapādi, nadīsu jalām na pavatti,
mahāsamuddesu madhurasadisam udakam ahosi, vāto na vāyi, ākāsapabbatarukkhagatā
sakuṇā bhassitvā pathavīgatā (**MA.123./IV,187.**) ahesum, cando atiroci, sūriyo na uṇho
na sītalō nimmalo utusampanno ahosi, devatā attano attano vimānadadvāre ṭhatvā
apphoṭanaseṭṭanacelukkhepādīhi mahākīlam kīliṁsu, cātuddīpiṭikamahāmegho vassi,
mahājanam neva khudā na pipāsā pīlesi, dvārakavāṭāni sayameva vivariṁsu,
pupphūpagaphalūpagā rukkhā pupphaphalāni gaṇhiṁsu, dasasahassilokadhātu
ekaddhajamālā ahosīti.

Tatrāpissa dasasahassilokadhātukampo sabbaññutaññapaṭilābhassa pubbanimittam,
devatānam ekacakkavāle sannipāto dhammadakkappavattanakāle ekappahārena
sannipatitvā dhammapaṭiggaṇhanassa pubbanimittam, paṭhamam devatānam
(**CS:pg.4.134**) paṭiggahaṇam catunnam rūpāvacarajjhānānam paṭilābhassa pubbanimittam.
Pacchā manussānam paṭiggahaṇam catunnam arūpajjhānānam paṭilābhassa
pubbanimittam, tantibaddhvīṇānam sayam vajjanam anupubbavīhārapaṭilābhassa
pubbanimittam, cammabaddhabherīnam vajjanam mahatiyā dhammabheriyā
anussāvanassa pubbanimittam, andubandhanādīnam chedo asmimānasamucchchedassa
pubbanimittam, sabbarogavigamo sabbakilesavigamassa pubbanimittam, jaccandhānam
rūpadassanam dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittam, jaccabadhirānam saddassavanam
dibbasotadhātupaṭilābhassa pubbanimittam (**MA.123./IV,188.**) pīṭhasappīnam
javanasampadā catu-iddhipādādhigamassa pubbanimittam, jalānam satipatiṭṭhānam
catusipatiṭṭhānapaṭilābhassa pubbanimittam, videsapakkhandanāvānam
supaṭṭanasampāpuṇanam catupaṭisambhidādhigamassa pubbanimittam, ratanānam
sakatejobhāsitattam yaṁ lokassa dhammobhāsam dassessati tassa pubbanimittam.

Verīnam mettacittapatilābho catubrahmavīhārapaṭilābhassa pubbanimittam, avīcimhi
agginibbānam ekādasa-agginibbānassa pubbanimittam, lokantarāloko avijjandhakāram
vidhamitvā ñāṇālokadassanassa pubbanimittam, mahāsamuddassa madhuratā
nibbānarasena ekarasabhāvassa pubbanimittam, vātassa avāyanam
dvāsaṭṭhidiṭṭhigatabhindanassa pubbanimittam, sakuṇānam pathavīgamanam mahājanassa
ovādam sutvā pānehi saraṇagamanassa pubbanimittam, candassa ativirocanam

bahujanakantatāya pubbanimittam, sūriyassa unhasītavivajjana-utusukhatā
 kāyikacetasikasukhuppattiyā pubbanimittam, devatānam vimānadvāresu apphoṭanādīhi
 kīlanam Buddha bhāvarā patvā udānam udānassa pubbanimittam,
 cātuddīpi kamahāmeghavassanā mahato dhammameghavassanassa pubbanimittam,
 khudāpīlanassa abhāvo kāyagatāsatī-amata pāti labhassa pubbanimittam, pipāsāpīlanassa
 abhāvo vimuttisukhena sukhitabhāvassa pubbanimittam, dvārakavātānam sayameva
 vivaraṇam aṭṭhaṅgikamaggadvāravaraṇassa pubbanimittam, rukkhānam
 pupphaphalagahaṇam vimuttipupphēhi pupphitassa ca
 sāmaññaphalabhbārabharitabhāvassa ca pubbanimittam, (MA.123./IV,189.)
 dasasahassilokadhātuyā ekaddhajamālatā ariyaddhajamālālitāya pubbanimittanti
 veditabbam. Ayam sambahulavāro nāma.

Ettha pañhe pucchanti-- “yadā mahāpuriso pathaviyam patiṭṭhahitvā uttarābhīmukho¹
 gantvā āsabhim vācarā bhāsatī, tadā kim pathaviyā gato (CS:pg.4.135) udāhu ākāsenā?
 Dissamāno gato, udāhu adissamāno? Acelako gato, udāhu alaṅkatappaṭiyatto? Dharo
 hutvā gato, udāhu mahallako? Pacchāpi kim tādisova ahosi, udāhu puna bāladārako”ti?
 Ayam pana pañho heṭṭhā lohapāsāde saṅghasannipāte Tipiṭakacūlābhayattherena
 vissajjito. Thero kirethā niyati pubbekatakamma-issaranimmānavādavasena tam tam
 bahum vatvā avasāne evam byākāsi-- “Mahāpuriso pathaviyam gato, mahājanassa pana
 ākāse gacchanto viya ahosi. Dissamāno gato, mahājanassa pana adissamāno viya ahosi.
 Acelako gato, mahājanassa pana alaṅkatappaṭiyatto upaṭṭhāsi. Dharo gato,
 mahājanassa pana soḷasavassuddesiko viya ahosi. Pacchā pana bāladārakova ahosi, na
 tādiso”ti. Evam vutte parisā cassa-- “Buddhena viya hutvā bho therena pañho kathito”ti
 attamanā ahosi. Lokantarikavāro vuttanā eva.

Viditāti pākaṭā hutvā. Yathā hi sāvakā nahānamukhadhovanakhādanapivanādikāle
 anokāsagate (MA.123./IV,190.) atītasaṅkhāre nippadese sammasitum na sakkonti,
 okāsapattayeva sammasanti, na evam Buddha. Buddhā hi sattadivasabbhantare
 vavatthitasaṅkhāre ādito paṭṭhāya sammasitvā tilakkhaṇam āropetvā vissajjenti, tesam
 avipassitadhammo nāma natthi, tasmā “viditā”ti āha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Acchariya-abbhutasuttavappanā niṭṭhitā.

(M.124.)4.Bākulassuttavaṇṇanā

209. Evaṁ me sutanti Bākulassuttam. Tattha **bākuloti** yathā dvāvīsatī
 dvattimisāti-ādimhi vattabbe bāvīsatī bāttimisāti-ādīni vuccanti, evameva dvikuloti
 vattabbe bākuloti vuttam. Tassa hi therassa dve kulāni ahesum. So kira devaloko
 cavitvā kosambinagare nāma (CS:pg.4.136) mahāsetṭhikule nibbatto, tamenam pañcame
 divase sīsaṁ nhāpetvā gaṅgākīlam akarīsu. Dhātiyā dārakam udake
 nimujjanummujjanavasena kīlāpentiyā eko maccho dārakam disvā “bhakkho me ayan”ti
 maññamāno mukharī vivaritvā upagato. Dhātī (MA.124./IV,191.) dārakam chaḍdetvā
 palātā. Maccho tam gili. Puññavā satto dukkharī na pāpuni, sayanagabbham pavisitvā
 nipanno viya ahosi. Maccho dārakassa tejena tattakapallam gilitvā dayhamāno viya
 vegena tiṁsayojanamaggam gantvā bārāṇasina garavāsino macchabandhassa jālam pāvisi,

mahāmacchā nāma jālabaddhā pahariyamānā maranti. Ayam pana dārakassa tejena jālato nīhaṭamattova mato. Macchabandhā ca mahantaṁ macchaṁ labhitvā phāletvā vikkiṇanti. Tam pana dārakassa ānubhāvena aphāletvā sakalameva kājena haritvā sahassena demāti vadantā nagare vicarim̄su. Koci na gaṇhāti.

Tasmim̄ pana nagare aputtakam̄ asītikoṭivibhavam̄ setṭhikulam̄ atthi, tassa dvāramūlam̄ patvā “Kim̄ gahetvā dethā”ti vuttā kahāpaṇanti āhaṁsu. Tehi kahāpaṇam̄ datvā gahito. Setṭhibhāriyāpi aññesu divasesu macche na kelāyatī, tam̄ divasam̄ pana macchaṁ phalake ṭhapetvā sayameva phālesi. Macchañca nāma kucchito phālenti, sā pana piṭṭhito phālentī macchakucchiyam̄ suvaṇṇavaṇṇam̄ dārakam̄ disvā--“macchakucchiyam̄ me putto laddho”ti nādam̄ naditvā dārakam̄ ādāya sāmikassa santikam̄ agamāsi. Setṭhi tāvadeva bherim̄ carāpetvā dārakam̄ ādāya rañño santikam̄ gantvā--“macchakucchiyam̄ me deva dārako laddho, kim̄ karom̄”ti āha. Puññavā esa, yo macchakucchiyam̄ arogo vasi, posehi nanti.

Assosi kho itaram̄ kularī--“bārāṇasiyam̄ kira ekaṁ setṭhikulam̄ macchakucchiyam̄ dārakam̄ labhatī”ti, te tathā agamāṁsu. Athassa mātā dārakam̄ alaṅkarityā kīlāpiyamānam̄ disvāva “manāpo vatāyam̄ (MA.124./IV,192.) dārako”ti gantvā pavatim̄ ācikkhi. Itarā mayham̄ puttoti-ādimāha. Kaham̄ te laddhoti? Macchakucchiyanti. No tuyham̄utto, mayham̄puttoti. Kaham̄ te laddhoti? Mayā dasamāse kucchiyā dhārito, atha naṁ nadiyā kīlāpiyamānam̄ (CS:pg.4.137) maccho gilīti. Tuyham̄utto aññena macchena gilito bhavissati, ayam pana mayā macchakucchiyam̄ laddhoti, ubhopi rājakulam̄ agamāṁsu. Rājā āha --“Ayam̄ dasa māse kucchiyā dhāritattā amātā kātum̄ na sakkā, macchaṁ gaṇhantāpi vakkayakanādīni bahi katvā gaṇhantā nāma natthīti macchakucchiyam̄ laddhattā ayampi amātā kātum̄ na sakkā, dārako ubhinnampi kulānam̄ dāyādo hotu, ubhopi naṁ jaggathā”ti ubhopi jaggim̄su.

Viññutam̄ pattassa dvīsupi nagaresu pāsādaṁ kāretvā nāṭakāni paccupaṭṭhāpesum̄. Ekekasmirī nagare cattāro cattāro māse vasati, ekasmirī nagare cattāro māse vuṭṭhassa saṅghāṭanāvāya maṇḍapam̄ kāretvā tattha naṁ saddhim̄ nāṭakāhi āropenti. So sampattim̄ anubhavamāno itaram̄ nagaram̄ gacchati. Tamnagaravāsino nāṭakāni upadḍhamaggam̄ agamaṁsu. Te paccuggantvā tam̄ parivāretvā attano pāsādaṁ nayanti. Itarāni nāṭakāni nivattitvā attano nagaram̄ gacchanti. Tattha cattāro māse vasitvā teneva niyāmena puna itaram̄ nagaram̄ gacchati. Evamassa sampattim̄ anubhavantassa asīti vassāni paripunṇāni.

Atha Bhagavā cārikam̄ caramāno bārāṇasiṁ patto. So Bhagavato santike dhammarī sutvā paṭīladdhasaddho pabbajito. Pabbajitvā sattāhameva puthujjano ahosi, atṭhame pana (MA.124./IV,193.) so saha paṭisambhidāhi arahattam̄ pāpuṇīti evamassa dve kulāni ahesum̄. Tasmā **bākuloti** saṅkham̄ agamāsīti.

Purāṇagihisahāyoti pubbe gihikāle sahāyo. Ayampi dīghāyukova theram̄ pabbajitam̄ passitum̄ gacchanto asītime vasse gato. **Methuno dhammoti** bālo naggasamaṇako bālapuccham̄ pucchatī, na sāsanavacanam̄, idāni therena dinnanaye ṭhito **imehi pana teti** pucchi.

210. Yampāyasmāti-ādīni padāni sabbavāresu Dhammasaṅgāhakattherehi niyametvā ṭhāpitāni. Tattha saññā uppannamattāva, vitakko kammapathabhedakoti (CS:pg.4.138) Thero panāha--“Kasmā visum̄ karotha, ubhayampetam̄ kammapathabhedakamevā”ti.

211. Gahapaticīvaranti vassāvāsikam̄ cīvaram̄. **Satthenāti** pipphalakena. **Sūciyāti** sūcim̄ gahetvā sibbitabhāvam̄ na sarāmīti attho. **Kathine cīvaranti**

kathinacīvaraṁ, kathinacīvaraṁhi vassāvāsikagatikameva. Tasmā tattha “sibbitā nābhijānāmī”ti āha.

Ettakarī panassa kālāṁ gahapaticīvaraṁ asādiyatassa chindanasibbanādīni akarontassa kuto cīvaraṁ uppajjati. Dvīhi nagarehi. Thero hi mahāyasassī, tassa puttadhitā nattapanattakā sukhumasātakēhi cīvarāni kāretvā rajāpetvā samugge pakkhipitvā pahiṇanti. Therassa nhānakāle nhānakotthake ṭhapenti. Thero tāni nivāseti ceva pārupati ca, purāṇacīvaraṇī (MA.124./IV,194.) sampattapabbajitānam deti. Thero tāni nivāsetvā ca pārupitvā ca navakammām na karoti, kiñci āyūhanakammām natthi. Phalasamāpattim appetvā appetvā nisīdati. Catūsu māsesu pattesu lomakiliṭṭhāni honti, athassa puna teneva niyāmena pahiṇitvā denti. Adḍhamāse adḍhamāse parivattatīpi vadantiyeva.

Anacchariyañcetarī therassa mahāpuññassa mahābhiññassa satasahassakappe pūritapāramissa, asokadhammadmarāñño kulūpako Nigrodhatthero divasassa nikkhattum cīvaraṁ parivattesi. Tassa hi ticīvaraṁ hatthikkhandhe ṭhapetvā pañcahi ca gandhasamuggasatehi pañcahi ca mālāsamuggasatehi saddhim pātova āhariyitha, tathā divā ceva sāyañca. Rājā kira divasassa nikkhattum sātakē parivattento “therassa cīvaraṁ nītan”ti pucchitvā “āma nītan”ti sutvāva parivattesi. Theropi na bhaṇḍikām bandhitvā ṭhesi, sampattasabrahmacārīnam adāsi. Tadā kira Jambudīpe bhikkhusaṅghassa yebhuyyena nigrodhasseva santakarī cīvaraṁ ahosi.

Aho vata mām koci nimanteyyāti kim pana cittassa anuppādanām bhāriyam, uppannassa pahānanti. Cittam nāma lahukaparivattarī, tasmā anuppādanām bhāriyam (CS:pg.4.139) uppannassa pahānampi bhāriyameva **Antaraghareti** Mahāsakuludāyisutte (ma.ni.2.237) indakhīlato (MA.124./IV,195.) paṭṭhāya antaragharam nāma idha nimbodakapatanaṭṭhānam adhippetarī. Kuto panassa bhikkhā uppajjithāti. Thero dvīsu nagaresu abhiññāto, gehadvāram āgatassevassa pattarī gahetvā nānārasabhojanassa pūretvā denti. So laddhaṭṭhānato nivattati, bhattakiccakaraṇaṭṭhānām panassa nibaddhameva ahosi. **Anubyañjanasoti** therena kira rūpe nimittaṁ gahetvā mātugāmo na olokita pubbo. **Mātugāmassa dhammantī** mātugāmassa chappañcavācāhi dhammām desetum vaṭṭati, pañham pūṭhena gāthāsaḥassampi vattum vaṭṭatiyeva. Thero pana kappiyameva na akāsi. Yebhuyyena hi kulūpakatherānametarī kammarī hoti. **Bhikkhunupassayanti** bhikkhuni-upassayaṁ. Tam pana gilānapucchakena gantum vaṭṭati, thero pana kappiyameva na akāsi. Esa nayo sabbattha. **Cuṇṇenāti** kosambacuṇṇādinā. **Gattaparikammetī** sarīrasambāhanakamme. **Vicāritāti** payojayitā. **Gaddūhanamattanti** gāvīm thane gahetvā ekām khīrabindum dūhanakālamattampi.

Kena pana kāraṇena thero nirābādho ahosi. Padumuttare kira Bhagavati satasahassabhikkhuparivāre (MA.124./IV,196.) cārikaṁ caramāne himavati visarukkhā pupphim̄su. Bhikkhusatasahassānampi tiṇapupphakarogo uppajjati. Thero tasmiṁ samaye iddhimā tāpaso hoti, so ākāsenā gacchanto bhikkhusaṅghām disvā otaritvā rogām pucchitvā Himavantato osadharī āharityvā adāsi. Upasiṅghanamatteneva rogo vūpasami. Kassapasammāsambuddhakālepi paṭhamavappadivase vappam ṭhapetvā bhikkhusaṅghassa paribhogam aggisālañceva vaccakuṭiñca kāretvā bhikkhusaṅghassa bhesajjavattarī nibandhi, iminā kammena nirābādho ahosi. Ukkaṭṭhanesajjiko panesa ukkaṭṭhāraññako ca tasmā “nābhijānāmī apassenakām apassayitā”ti-ādimāha.

Saranōti sakileso. **Aññā udapādīti** anupasampannassa aññām byākātum na vaṭṭati. Thero kasmā byākāsi? Na thero aham arahāti āha, aññā udapādīti panāha. Apica thero

arahāti pākaṭo, tasmā evamāha.

212. **Pabbajjanti** (CS:pg.4.140) therō sayam neva pabbājesi, na upasampādesi aññehi pana bhikkhūhi evam kārāpesi. **Avāpuraṇam ādāyāti** kuñcikam gahetvā.

Nisinnakova parinibbāyīti aham dharamānopi na aññassa bhikkhussa bhāro ahosiṁ, parinibbutassāpi me sarīram bhikkhusaṅghassa palibodho mā ahosīti tejodhātum samāpajjītvā parinibbāyi. Sarīrato jālā uṭṭhahi, chavimānsalohitam sappi viya jhāyamānam parikkhayam gatam, (MA.124./IV,197.) sumanamakulasadisā dhātuyova avasesim̄su. Sesam sabbattha pākaṭameva. Idam pana suttam dutiyasaṅgahe saṅgītanti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bākulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.125.)5.Dantabhūmisuttavaṇṇanā

213. **Evaṁ me sutanti** Dantabhūmisuttam. Tattha **araññakuṭikāyanti** tasseva veļuvanassa ekasmim vivittaṭṭhāne padhānakammikānam bhikkhūnam atthāya katasenāsane. **Rājakumāroti** Bimbisārassa putto orasako.

Phuseyyāti labheyya. **Ekaggatanti** evam paṭipanno samāpattim nāma labhati, jhānam nāma labhatīti idam mayā sutanti vadati. **Kilamathoti** kāyakilamatho. **Vihesāti** sveva kilamatho vutto. **Yathāsake tiṭṭheyāsīti** attano ajānanakoṭṭhāseyeva tiṭṭheyāsīti.

214. **Desesīti** cittekaggataṁ nāma evam labhati, samāpattim evam nibbatteṭīti appanā-upacāraṁ pāpetvā ekakasiṇaparikammam kathesi. **Pavedetvāti** pakāsetvā.

Nekkhammena ūṭtabbanti kāmato nissaṭagunena ūṭtabbam. Kāmato nissaṭaguṇe ṭhitena puggalena ekaggam nāma jānitabbanti adhippāyenetam vuttam (CS:pg.4.141) Sesāni tasseva vevacanāni. (MA.125./IV,198.) **Kāme paribhuñjantoti** duvidhepi kāme bhuñjamāno.

215. **Hatthidammā vā assadammā vā godammā vāti** ettha adantahatthidammādayo viya cittekaggarahitā puggalā daṭṭhabbā. Dantahatthi-ādayo viya cittekaggasampannā. Yathā adantahatthidammādayo kūṭākāram akatvā dhuram achaḍdetvā dantagamanam vā gantum, dantehi vā pattabbarām bhūmiṁ pāpuṇitum na sakkonti, evameva cittekaggarahitā sampannacittekkaggehi nibbattitaguṇam vā nibbatteturum pattabhūmiṁ vā pāpuṇitum na sakkonti.

216. **Hatthavilaṅghakenāti** hatthena hattham gahetvā.

Daṭṭheyāyanti passitabbayuttakam. **Āvutoti** āvarito. **Nivutoti** nivārīto. **Ophuṭoti** onaddho.

217. **Nāgavanikanti** hatthipadopame (ma.ni.1.288ādayo) nāgavanacarako puriso “nāgavaniko”ti vutto, idha hatthisikkhāya kusalo hatthim gahetum samattho.

Atipassitvāti disvā. **Ethagedhāti** etasmim pavattagedha. **Sarasaṅkappānanti** dhāvanasaṅkappānam. **Manussakantesu silesu samādapānāyāti** ettha yadā nāgo itthipurisehi kumārakumārikāhi sonḍādīsu (MA.125./IV,199.) gahetvā upakelayamāno vikāram na karoti sukhāyati, tadānena manussakantāni sīlāni samādinnāni nāma honti.

Pemanīyāti tāta rājā te pasanno maṅgalahatthiṭṭhāneva ṭhapessati, rājārahāni

bhojanādīni labhissasīti evarūpī nāgehi piyāpitabbā kathā. **Sussūsatī** tam pemanīyakatham sotukāmo hoti. **Tiṇaghāsodakanī** tiṇaghāsañceva udakañca, **tiṇaghāsanti** ghāsitabbam tiṇam, khāditabbanti attho.

Paṇavoti dīnḍimo. **Sabbavañkadosanihitannītakasāvoti** nihitasabbavañkadoso ceva apanītakasāvo ca. **Aṅganteva saṅkham gacchatī**ti aṅgasamo hoti.

219. Gehasitasīlānanti (CS:pg.4.142) pañcakāmaguṇanissitasīlānam. **Ñāyassāti** aṭṭhañgikamaggassa.

222. Adantamaraṇam mahallako rañño nāgo kālañkatoti rañño mahallako nāgo adantamaraṇam mato kālam kato hoti, adantamaraṇam kālamkiriyañ nāma kariyatīti ayameththa attho. Esa nayo sabbattha. Sesam uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dantabhūmisuttavañṇanā niṭṭhitā.

(CS:pg.4.142)

(M.126.) 6.Bhūmijasuttavañṇanā

223. Evaṁ me sutanti Bhūmijasuttam. Tattha **bhūmijoti** ayam thero jayasenarājakumārassa mātulo. **Āsañca anāsañcāti** kālena āsam kālena anāsam. (**MA.126./IV,200.**) **Sakena thālipākenāti** pakatipavattāya bhikkhāya attano niṭṭhitabhattatopi bhattena parivisi. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bhūmijasuttavañṇanā niṭṭhitā.

(M.127.) 7.Anuruddhasuttavañṇanā

230. Evaṁ me sutanti Anuruddhasuttam. Tattha **evamāhamīnsūti** tassa upāsakassa aphāsukakālo ahosi, tadā upasañkamitvā evamāhamīsu. **Apañṇakanti** avirādhitam. **Ekatthāti** appamāññāti vā mahaggatāti vā jhānameva cittekaggatāyeva evamī vuccatīti imam sandhāya evamāha.

231. Yāvata (CS:pg.4.143) **ekam rukkhamūlam mahaggatanti pharitvā adhimuccitvā viharatī**ti ekarukkhamūlapamāññāṭṭhānam kasiṇanimitta ottharitvā tasmīm kasiṇanimitte mahaggatajjhānam pharitvā adhimuccitvā viharati. Mahaggatanti panassa ābhogo natthi, kevalam mahaggatajjhānapavattivasena panetam vuttam. Esa nayo sabbattha. **Iminā kho etam gahapati pariyyenāti** iminā kāraṇena. Ettha hi appamāññāti vuttānam brahmavihārānam nimittam na vaḍḍhati, ugghātanam na jāyati, tāni jhānāni abhiññānam vā nirodhassa vā pādakāni na honti, vipassanāpādakāni pana vaṭṭapādakāni bhavokkamanāni ca honti. “Mahaggata”ti vuttānam pana kasiṇajjhānānam nimittam vaḍḍhati, ugghātanam jāyati, samatikkamā honti, abhiññāpādakāni (**MA.127./IV,201.**) nirodhapādakāni vaṭṭapādakāni bhavokkamanāni ca honti. Evamime dhammā nānatthā, appamāññā mahaggatāti evamī nānābyañjanā ca.

232. Idāni mahaggatasamāpattito nīharitvā bhavūpapattikāraṇam dassento catasso

kho imāti-ādimāha. **Parittābhāti** pharitvā jānantassa ayamābhogo atthi, parittābhesu pana devesu nibbattikāraṇam jhānam bhāvento evam vutto. Esa nayo sabbattha. Parittābhā siyā samkiliṭṭhābhā honti siyā parisuddhābhā, appamāṇābhā siyā samkiliṭṭhābhā honti siyā parisuddhābhā. Katham? Suppamatte vā sarāvamatte vā kasiṇaparikammam katvā samāpattiṁ nibbattetvā pañcahākārehi āciṇṇavasibhāvo paccanīkadhammānaṁ suṭṭhu aparisodhitattā dubbalameva samāpattiṁ vaḷañjitvā appagūṇajjhāne ṭhito kālam katvā parittābhesu nibbattati, vaṇṇo panassa paritto ceva hoti samkiliṭṭho ca. Pañcahi panākārehi āciṇṇavasibhāvo paccanīkadhammānaṁ suṭṭhu parisodhitattā suvisuddham samāpattiṁ valañjitvā paguṇajjhāne ṭhito kālam katvā parittābhesu nibbattati, vaṇṇo panassa paritto ceva hoti parisuddho ca. Evam parittābhā siyā samkiliṭṭhābhā honti siyā parisuddhābhā. Kasiṇe pana vipulaparikammam katvā samāpattiṁ nibbattetvā pañcahākārehi āciṇṇavasibhāvoti sabbaṁ purimasadisameva veditabbam. Evarī appamāṇābhā siyā samkiliṭṭhābhā honti siyā parisuddhābhātī.

Vaṇṇanānattanti (CS:pg.4.144) sarīravaṇṇassa nānattam. **No ca ābhānānattanti** āloke nānattam na paññāyati. (MA.127./IV,202.) **Accinānattanti** dīgharassa-aṇuthūlavasena acciyā nānattam.

Yattha yatthāti uyyānavimānakapparukkhanadītīrapokkharaṇītiresu yattha yattha. **Abhinivisantīti** vasanti. **Abhiramantīti** ramanti na ukkaṇṭhanti. **Kājenāti** yāgubhattatelaphānitamacchamaṁsakājesu yena kenaci kājena. “Kācenāti”pi pātho, ayameva attho. **Piṭakenāti** pacchiyā. **Tattha tatthevāti** sappimadhuphāṇītādīnam sulabhatṭhānato loṇapūtimacchādīnam ussannaṭṭhānam nītā “pubbe amhākām vasanaṭṭhānam phāsukām, tattha sukharām vasimhā, idha loṇām vā no bādhati pūtimacchagandho vā sīsarogam uppādetī”ti evam cittam anuppādetvā tattha tattheva ramanti.

234. Ābhāti ābhāsampannā. **Tadaṅgenāti** tassā bhavūpapattiyyā aṅgena, bhavūpapattikāraṇenāti attho. Idāni tam kāraṇam pucchanto **ko nu kho,** **bhanteti-ādimāha.**

Kāyaduṭṭhullantī kāyālasiyabhāvo. **Jhāyatotī** jalato.

235. Dīgharattam kho metī therō kira pāramiyo pūrento isipabbajjam pabbajitvā samāpattiṁ nibbattetvā nirantarām tīṇi attabhāvasatāni brahma-loke paṭilabhi, tam sandhāyetam āha. Vuttampi cetam--

“Avokiṇam tīṇi satam, yaṁ pabbajim isipabbajjam;
Asaṅkhataṁ gavesanto, pubbe sañcaritaṁ mamaṁ”ti.

Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Anuruddhasuttavannanā niṭṭhitā.

(MA.128./IV,203.)

(M.128.)8.Upakkilesasuttavaṇṇanā

236. Evaṁ me sutanti Upakkilesasuttam. Tattha **etadavocāti** neva bhedādhippāyena na piyakamyatāya, atha khvāssa etadahosi-- “ime bhikkhū (CS:pg.4.145) mama vacanam gahetvā na oramissanti, Buddhā ca nāma hitānukampakā, addhā nesaṁ Bhagavā ekaṁ kāraṇam kathessati, tam sutvā ete oramissanti, tato tesam

phāsuvihāro bhavissatī”ti. Tasmā etam “idha, bhante”ti-ādivacanamavoca. **Ma**
bhañdananti-ādīsu “akatthā”ti pāthasesam gahetvā “mā bhañdanam akatthā”ti evam
 attho daṭṭhabbo. **Aññataroti** so kira bhikkhu Bhagavato atthakāmo, ayam kirassa
 adhippāyo-- “ime bhikkhū kodhābhibhūtā satthu vacanam na gaṇhanti, mā Bhagavā ete
 ovdanto kilamī”ti, tasmā evamāha.

Piñḍaya pāvisīti na kevalam pāvisi, yenapi janena na diṭṭho, so marū passatūtipi
 adhiṭṭhāsi. Kimattham adhiṭṭhāsīti? Tesam bhikkhūnam damanattham. Bhagavā hi
 tadā piñḍapātappaṭikkanto “puthusaddo samajano”ti-ādigāthā bhāsītvā kosambito
 bālakalonakāragāmam gato. Tato pācīnavarīnsadāyam, tato pālileyyakavanasañḍam
 gantvā pālileyyahatthināgena upaṭṭhahiyamāno temāsam vasi. Nagaravāsinopi --
 “Satthā vihāram gato, gacchāma dhammassavanāyā”ti gandhapupphahatthā vihāram
 gantvā “kaham, bhante, satthā”ti pucchiṁsu. “Kaham tumhe satthāram dakkhatha,
 Satthā ‘ime bhikkhū (**MA.128./IV,204.**) samagge karissāmī”ti āgato, samagge kātum
 asakkonto nikhamitvā gato”ti. “Mayam satampi sahassampi datvā satthāram ānetum
 na sakkoma, so no ayācito sayameva āgato, mayam ime bhikkhū nissāya satthu
 sammukhā dhammakatham sotum na labhimhā. Ime satthāram uddissa pabbajitā,
 tasmimpi sāmaggiṁ karonte samaggā na jātā, kassāññassa vacanam karissanti. Alam na
 imesam bhikkhā dātabbā”ti sakalanagare dañḍam ṛhapayim̄su. Te punadivase
 sakalanagaraṁ piñḍaya caritvā kaṭacchumattampi bhikkham alabhitvā vihāram
 āgamam̄su. Upāsakāpi te puna āhamsu-- “yāva satthāram na khamāpetha, tāva vo
 tameva dañḍakamman”ti. Te “Satthāram khamāpessāmā”ti Bhagavati Sāvatthiyam
 anuppatte tattha agamarīsu. Satthā tesam aṭṭhārasa bhedakaravatthūni desesīti
 ayamettha pālimuttakakathā.

237. Idāni **puthusaddoti**-ādigāthāsu puthu mahāsaddo assāti **puthusaddo**.
Samajanoti samāno ekasadiso janō, sabbovāyam bhañdanakārakajano (**CS:pg.4.146**)
 samantato saddaniccharaṇena puthusaddo ceva sadiso cāti vuttam hoti. **Na bālo koci**
maññathāti tatra koci ekopi aham bāloti na maññati, sabbepi pañḍitamānino耶va.
Nāññam bhiyyo amaññarunti koci ekopi aham bāloti na ca maññi, bhiyyo ca
 saṅghasmim bhijjamāne aññampi ekaṁ “mayham kāraṇā saṅgho bhijjatī”ti idam kāraṇam
 na maññīti attho.

Parimuṭṭhāti muṭṭhassatino. **Vācāgocarabhāṇinoti** rākārassa rassādeso kato;
 (**MA.128./IV,205.**) vācāgocarāva na satipatthānagocarā, bhāṇino ca, katham bhāṇino?
Yāvicchanti mukhāyāmam, yāva mukham pasāretvā icchanti, tāva pasāretvā bhāṇino,
 ekopi saṅghagāravena mukhasaṅkocanam na karotīti attho. **Yena nītāti** yena kalahena
 imam nillajjabhāvam nītā. **Na tam vidū** na tam jānanti “evam sādīnavo ayan”ti.

Ye ca tam upanayhantīti tam akkocchi manti-ādikam ākāram ye upanayhanti.
Sanantanoti porāno.

Pareti pañḍite ṛhetvā tato aññe bhañdanakārakā pare nāma. Te ettha
 saṅghamajjhe kalaham karontā “mayam yamāmase upayamāma nassāma satatam
 samitarī maccusantikam gacchāmā”ti na jānanti. **Ye ca tattha vijānantīti** ye ca tattha
 pañḍitā “mayam maccuno samīpam gacchāmā”ti vijānanti. **Tato sammanti medhagāti**
 evañhi te jānātā yonisomanasikāram uppādetvā medhagānam kalahānam vūpasamāya
 paṭipajjanti.

Atṭhicchinnāti ayam gāthā jātake (jā.1.9.16) āgatā, brahmadattañca
 dīghāvukumārañca sandhāya vuttā. Ayañhettha attho-- tesampi tathā pavattaverānam
 hoti saṅgati, (**MA.128./IV,206.**) kasmā tumhākam na hoti, yesam vo neva mātāpitūnam

aṭṭhīni chinnāni, na pānā haṭā na gavāssadhanāni haṭānīti.

Sace (CS:pg.4.147) **labhethāti**-ādigāthā paṇḍitasahāyassa ca bālasahāyassa ca vanṇāvanṇadīpanattham vuttā. **Abhibhuya sabbāni parissayānīti** pākaṭaparissaye ca paṭicchannaparissaye ca abhibhavitvā tena saddhim attamano satimā careyyāti.

Rājāva rāṭham vijitanti yathā attano vijitaraṭham mahājanakarājā ca arindamamahārājā ca pahāya ekakā vicariṁsu, evam vicareyyāti attho.

Mātaṅgaraññeva nāgoti mātaṅgo araññe nāgova. **Mātaṅgoti** hatthi vuccati. **Nāgoti** mahantādhivacanametam. Yathā hi mātuposako mātaṅganāgo araññe eko cari, na ca pāpāni akāsi, yathā ca pālileyyako, evam eko care, na ca pāpāni kayirāti vuttam hoti.

238. Bālakaloṇakāragāmoti upāligahapatissa bhogagāmo. **Tenupasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? Gaṇe kirassa ādīnavam disvā ekavihārim bhikkhum passitukāmatā udapādi, tasmā sītādīhi pīlito uṇhādīni patthayamāno viya upasaṅkami. **Dhammiyā kathāyāti** ekībhāve ānisamsappaṭisamiyuttāya. (MA.128./IV,207.) Yena pācīnavarīnsadāyo, tattha kasmā upasaṅkami? Kalahakārake kirassa diṭṭhādīnavattā samaggavāsino bhikkhū passitukāmatā udapādi, tasmā sītādīhi pīlito uṇhādīni patthayamāno viya tattha upasaṅkami. **Āyasmā ca Anuruddhoti**-ādi vuttanayameva.

241. Atthi pana voti pacchimapucchāya lokuttaradhammarūp puccheyya. So pana therānam natthi, tasmā tam pucchitum na yuttanti parikammobhāsam pucchati.

Obhāsañceva sañjānāmāti parikammobhāsam sañjānāma. **Dassanañca rūpānanti** dibbacakkunā rūpadassanañca sañjānāma. **Tañca nimittaṁ nappaṭivijjhāmāti** tañca kāraṇam na jānāma, yena no obhāso ca rūpadassanañca antaradhāyati.

Tam kho pana vo Anuruddhā nimittaṁ paṭivijjhittabbanti tam vo kāraṇam jānitabbam. **Ahampi sudanti** Anuruddhā tumhe kim na ālulessanti, ahampi imehi ekādasahi upakkilesehi ālulitapubboti dassetum imam desanam (CS:pg.4.148) ārabhi.

Vicikicchā kho meti-ādīsu mahāsattassa ālokam vaḍḍhetvā dibbacakkunā nānāvidhāni rūpāni disvā “idam kho kin”ti vicikicchā udapādi. **Samādhī cavīti** parikammasamādhī cavi. **Obhāsoti** parikammobhāsopi antaradhāyi, dibbacakkunāpi rūpaṁ na passi.

Amanasikāroti rūpāni passato vicikicchā uppajjati, idāni kiñci na manasikarissāmīti amanasikāro udapādi.

(MA.128./IV,208.) **Thinamiddhanti** kiñci amanasikarontassa thinamiddham udapādi.

Chambhitattanti Himavantābhīmukham ālokam vaḍḍhetvā dānavarakhosa-ajagarādayo addasa, athassa chambhitattam udapādi.

Uppilanti “mayā diṭṭhabhayam pakatiyā olakiyamānam natthi. Adiṭhe kim nāma bhayan”ti cintayato uppilevitattam udapādi. **Sakidevāti** ekapayogeneva pañca nidhikumbhiyopi passeyya.

Duṭṭhullanti mayā vīriyam gālham paggahitam, tena me uppilem uppannanti vīriyam sithilamakāsi, tato kāyadaratho kāyaduṭṭhullam kāyālasiyam udapādi.

Accāraddhavīriyanti mama vīriyam sithilam karoto duṭṭhullam uppannanti puna vīriyam paggañhato accāraddhavīriyam udapādi. **Patameyāti** mareyya.

Atilīnavīriyanti mama vīriyam paggañhato evam jātanti puna vīriyam sithilam karoto atilīnavīriyam udapādi.

Abhijappāti devalokābhīmukham ālokam vaḍḍhetvā devasaṅgham passato tañhā udapādi.

Nānattasaññāti mayham ekajātikam rūpam manasikarontassa abhijappā uppannā, nānāvidharūpam manasi karissāmīti kālena devalokābhīmukham kālena manussalokābhīmukham vaḍḍhetvā nānāvidhāni rūpāni manasikaroto nānattasaññā

udapādi.

Atinijjhāyitattanti mayham nānāvidhāni rūpāni manasikarontassa nānattasaññā udapādi, iṭṭham vā aniṭṭham (MA.128./IV,209.) vā ekajātikameva manasi karissāmīti tathā manasikaroto atinijjhāyitattam rūpānam udapādi.

243. Obhāsanimittam (CS:pg.4.149) **manasi karomīti** parikammobhāsameva manasi karomi. **Na ca rūpāni passāmīti** dibbacakkunā rūpāni na passāmi.

Rūpanimittam manasi karomīti dibbacakkunā visayarūpameva manasi karomi.

Parittañceva obhāsanti parittakaṭṭhāne obhāsam. **Parittāni ca rūpānīti** parittakaṭṭhāne rūpāni. Vipariyāyena dutiyavāro veditabbo. **Paritto samādhīti** parittako parikammobhāso, obhāsaparittatañhi sandhāya idha parikammasamādhi “paritto”ti vutto. **Parittam me tasmiṁ samayeti** tasmiṁ samaye dibbacakkupi parittakam hoti. Appamāṇavārepi eseva nayo.

245. Avitakkampi vicāramattanti pañcakanaye dutiyajjhānasamādhiṁ. **Avitakkampi avicāranti** catukkanayepi pañcakanayepi jhānattayasamādhiṁ. **Sappītikanti** dukatikajjhānasamādhiṁ. **Nippītikanti** dukajjhānasamādhiṁ. **Sātasahagatanti** tikacatukkajjhānasamādhiṁ. **Upekkhāsaṅgatanti** catukkanaye catutthajjhānasamādhiṁ pañcakanaye pañcamajjhānasamādhiṁ.

Kadā pana Bhagavā imam tividham samādhiṁ bhāveti? Mahābodhimūle nisinno pacchimayāme. Bhagavato hi pathamamaggo pathamajjhāniko ahosi, dutiyādayo dutiyatatiyacatutthajjhānikā (MA.128./IV,210.) Pañcakanaye pañcamajjhānassa maggo natthīti so lokiyo ahosīti lokiyalokuttaramissakam sandhāyetam vuttam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Upakkilesasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.129.)9.Bālapaṇḍitasuttavanṇanā

246. Evaṁ me sutanti Bālapaṇḍitasuttam. Tattha **bālalakkhaṇānīti** bālo ayanti etehi lakkhiyati ñāyatīti bālalakkhaṇāni. Tāneva tassa sañjānanakāraṇānīti **bālanimittāni**. Bālassa apadānānīti **bālāpadānāni** (CS:pg.4.150) **Duccintitacintīti** cintayanto abhijjhābyāpādamicchādassanavasena duccintitameva cinteti.

Dubbhāsitabhāsīti bhāsamānopi musāvādādibhedam dubbhāsitameva bhāsatī.

Dukkaṭakammakārīti karontopi pāṇātipāṭādivasena dukkaṭakammameva karoti.

Tatra ceti yattha nisinno, tassam parisati. **Tajjam tassāruppanti** tajjātikam tadanuccchavikam, pañcannam verānam diṭṭhadhammakasamparāyika-ādīnavappañiyuttanti adhippāyo. (MA.129./IV,211.)

Tatrāti tāya kathāya kacchamānāya. **Bālanti**-ādīni sāmi-atthe upayogavacanam.

248. Olambantīti upaṭṭhahanti. Sesapadadvayaṁ tasseva vevacanam, olambanādi-ākārena hi tāni upaṭṭhahanti, tasmā evam vuttam. **Pathaviyā olambantīti** pathavitale pattharanti. Sesapadadvayaṁ tasseva vevacanam. Pattharaṇākāroyeva hesa. **Tatra, bhikkhave, bālassāti** tasmiṁ upaṭṭhānākāre āpāthagate bālassa evam hoti.

249. Etadavocāti anusandhikusalo bhikkhu “nirayassa upamā kātum na sakkā”ti na Bhagavā vadati, “na sukarā”ti pana vadati, na sukaram pana sakkā hoti kātum, handāham

dasabalarṁ upamam kārāpemīti cintetvā etam “sakkā, bhante”ti vacanam avoca.

Haneyyunti vinivijjhitvā gamanavasena yathā ekasmim thāne dve pahārā nipatanti, evam haneyyum. Tenassa dve vaṇamukhasatāni honti. Ito uttaripi eseva nayo.

250. Pāṇimattanti antomuṭhiyam thapanamattam. **Saṅkhampi na upeti** gaṇanamattampi na gacchati. **Kalabhāgampīti** satimam kalam sahassimam kalam satasahassimam vā kalam upagacchatītipi vattabbataṁ na upeti. **Upanidhampīti** upanikkhepanamattampi na upeti, olokentassa olokitamattampi natthi.

(MA.129./IV,212.) **Tattam ayokhilanti** tigāvutam attabhāvam sampajjalitāya lohapatheviyā uttānakam nipajjāpetvā tassa dakkhinahatthe tālappamāṇam ayaśūlam pavesenti, tathā vāmahatthādīsu. Yathā ca uttānakam nipajjāpetvā, evam urenapi dakkhiṇapassenapi vāmapassenapi nipajjāpetvā tam kammakāraṇam karontiyeva.

Saṁvesetvāti sampajjalitāya lohapatheviyā tigāvutam attabhāvam nipajjāpetvā.

Kuṭhārihīti mahatīhi gehassa ekapakkhachadanamattāhi kuṭhārihi tacchanti. Lohitam nadī hutvā sandati, lohapathevito jālā uṭṭhahitvā tacchitaṭṭhānam ganhanti.

Mahādukkham uppajjati, tacchantā (CS:pg.4.151) pana puttāhatam karitvā dārū viya atṭhānsampi chaṭṭānsampi karonti. **Vāsihīti** mahāsuppamāṇāhi vāsihi. Tahi tacchantā tacato yāva atṭhīni sañikam tacchanti, tacchitam tacchitam paṭipākatikam hoti.

Rathe yojetvāti saddhim yugayottapañcaracakkakubbarapācanehi sabbato sampajjalite rathe yojetvā. **Mahantanti** mahākūṭāgārappamāṇam. **Āropentīti** sampajjalitehi ayamuggarehi pothentā āropenti. (MA.129./IV,213.) **Sakimpi uddhanti** supakkuthitāya ukkhaliyā pakkhittataṇḍulā viya uddham adho tiriyañca gacchati.

Bhāgaso mitoti bhāge ṭhapetvā ṭhapetvā vibhutto. **Pariyantoti** parikkhitto. **Ayasāti** upari ayapaṭṭena chādito.

Samantā yojanasataṁ pharitvā tiṭṭhatīti evam pharitvā tiṭṭhati, yathā samantā yojanasate thāne ṭhatvā olokentassa akkhīni yamakagoḷakā viya nikkhampanti.

Na sukarā akkhānena pāpuṇitunti nirayo nāma evampi dukkho evampi dukkhoti vassasatarṁ vassasahassarṁ kathentenāpi matthakam pāpetvā kathetuṁ na sukarāti attho.

251. Dantullehakanti dantehi ullehitvā, luñcitvāti vuttam hoti. **Rasādoti** rasagedhena paribhuttaraso.

252. Aññamaññakhādikāti aññamaññakhādanam.

Dubbaṇnoti durūpo. **Duddasikoti** dārakānam bhayāpanatthaṁ katayakkho viya duddaso. **Okoṭimakoti** lakuṇḍako paviṭṭhagīvo mahodaro. **Kāṇoti** ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā. **Kuṇīti** ekahatthakuṇī vā ubhayahatthakuṇī vā. **Pakkhahatotī** pīṭhasappī. (MA.129./IV,214.) **So kāyenāti** idamassa dukkhānupabandhadassanattham āraddham.

Kaliggahenāti parājayena. **Adhibandham nigaccheyyāti** yasmā bahum jito sabbasāpateyyampissa nappahoti, tasmā attanāpi bandham nigaccheyya. **Kevalā paripūrā bālabhūmīti** bālo tīni duccaritāni pūretvā (CS:pg.4.152) niraye nibbattati, tattha pakkāvasesena manussattam āgato pañcasu nīcakulesu nibbattitvā puna tīni duccaritāni pūretvā niraye nibbattatīti ayan sakalā paripuṇṇā bālabhūmi.

253. Paṇḍitalakkhaṇānti-ādi vuttānusāreneva veditabbam. **Sucintitacintīti-ādīni** cettha manosucaritādīnaṁ vasena yojetabbāni.

Cakkaratanavaṇṇanā

256. Sīsam nhātassāti sīsena saddhim gandhodakena nhātassa. **Uposathikassāti**

samādinna-uposathaṅgassa. **Uparipāsādavaragatassāti** pāsādavarassa upari gatassa subhojanam bhuñjitvā pāsādavarassa upari mahātale sirīgabbham pavisitvā sīlāni āvajjantassa. Tadā kira rājā pātova satasahassam vissajjetvā mahādānam datvā punapi solasahi gandhodakaghaṭehi sīsaṁ nhāyitvā katapātarāso suddham uttarāsaṅgam ekamsam katvā uparipāsādassa sirīsayane pallaṅkam ābhujitvā nisinno attano dānamayapuññasamudayaṁ āvajjetvā nisīdati, ayam sabbacakkavattīnam (**MA.129./IV,215.**) dhammatā

Tesam tam āvajjantānamyeva vuttappakārapuññakammapaccayam utusamuṭṭhānam nīlamaniṣaṅghāṭasadisam pācīnasamuddajalatalam chindamānam viya ākāsam alaṅkurumānam viya dibbam cakkaratanaṁ pātubhavati. Tayidam dibbānubhāvayuttattā **dibbanti** vuttam. Sahassam assa arānanti **sahassāram**. Saha nemiyā saha nābhiyā cāti **sanemikam sanābhikam**. Sabbehi ākārehi paripūranti **sabbākāraparipūram**.

Tattha cakkañca tam ratijananaṭṭhena ratanañcāti **cakkaratanaṁ**. Yāya pana tam nābhiyā “sanābhikan”ti vuttam, sā indanīlamaṇimayā hoti. Majjhe panassā rajatamayā panāli, yāya suddhasiniddhadantapantiyā hasamānam viya virocati. Majjhe chiddena viya candamaṇḍalena ubhosupi bāhirantesu rajatapaṭṭena kataparikkhepo hoti. Tesu panassā nābhipanāli parikkhepapaṭṭesu yuttaṭṭhāne paricchedalekhā suvibhattāva hutvā paññāyanti. Ayam tāvassa nābhiyā sabbākāraparipūratā.

Yehi (**CS:pg.4.153**) pana tam arehi “sahassāra”ti vuttam, te sattaratanamayā sūriyarasmiyo viya pabhāsampannā honti. Tesampi ghaṭamaṇikaparicchedalekhādīni suvibhattāneva paññāyanti. Ayamassa arānam sabbākāraparipūratā.

Yāya pana tam nemiyā saha “sanemikan”ti vuttam, sā (**MA.129./IV,216.**) bālasūriyarasmikalāpasirīm avahasamānā viya surattasuddhasiniddhapavālamayā hoti. Sandhīsu panassā sañjhārāgasassirikarattajambonadapaṭṭā vaṭṭaparicchedalekhā ca suvibhattā paññāyanti. Ayamassa nemiyā sabbākāraparipūratā.

Nemimaṇḍalapiṭṭhiyam panassa dasannaṁ dasannaṁ arānamantare dhamanavaṁso viya antosusiro chiddamaṇḍalacitto vātagāhī pavāladaṇḍo hoti, yassa vātena paharitassa sukusalasamannāhatassa pañcaṅgikatūriyassa viya saddo vaggū ca rajañyo ca kamanīyo ca hoti. Tassa kho pana pavāladaṇḍassa upari setacchattam, ubhosu passesu samosaritakusumadāmapantiyoti evam samosaritakusumadāmapantisatadvayaparivārena setacchattasatadhārinā pavāladaṇḍasatena samupasobhitanemiparikkhepassa dvinnampi nābhipanāliṇam anto dve sīhamukhāni honti, yehi tālakkhandhappamāṇā puṇṇacandakiraṇakalāpasassirikā taruṇaravisamānarattakambalageṇḍukapariyantā ākāsagaṅgāgatisobham abhibhavamānā viya dve muttakalāpā olambanti, yehi cakkaratanaṁ saddhim ākāse samparivattamānehi tīṇi cakkāni ekato parivattantāni viya khāyanti. Ayamassa sabbaso sabbākāraparipūratā.

Tam panetam evam sabbākāraparipūram pakatiyā sāyamāsabhattam bhuñjitvā attano attano gharadvāre paññattāsanesu (**MA.129./IV,217.**) nisīditvā pavattakathāsallāpesu manussesu vīthicatukkādīsu kīlamāne dārakajane nāti-uccena nātinīcena vanasandamatthakāsannena ākāsappadesena upasobhayamānam viya rukkhasākhaggāni, dvādasayojanato paṭṭhāya suyyamānenā madhurassarena sattānam sotāni odhāpayamānam yojanato paṭṭhāya nānappabhāsamudayasamujjalena vaṇṇena nayanāni samākaḍḍhantam (**CS:pg.4.154**) rañño cakkavattissa puññānubhāvam ugghosayantam viya rājadhāni-abhimukham āgacchatī.

Atha tassa cakkaratanaṁ saddassavaneneva “kuto nu kho, kassa nu kho ayam

saddo”ti āvajjitahadayānarām puratthimadisarām olokayamānānarām tesarām manussānarām aññataro aññataram evamāha-- “passa bho acchariyām, ayām puṇṇacando pubbe eko uggaçchati, ajja pana attadutiyo uggato, etañhi rājahaṁsamithunām viya puṇṇacandamithunām pubbāpariyena gaganatalām abhilaṅghatī”ti. Tamañño āha-- “Kim kathesi samma kahām nāma tayā dve puṇṇacandā ekato uggaçchantā diṭṭhapubbā, nanu esa tapanīyaraṁsidhāro piñcharakiraṇo divākaro uggato”ti. Tamañño sitām katvā evamāha-- “Kim ummattosi, nanu kho idānimeva divākaro atthaṅgato, so kathām imām puṇṇacandām anubandhamāno uggaçchissati, addhā panetām anekaratanappabhāsamujjalām ekassa puññavato vimānām bhavissatī”ti. Te sabbepi apasādayantā aññe evamāhamsu-- “Kim bahūm vippalapatha, nevesa puṇṇacando, na sūriyo na devavimānām. Na hetesām ([MA.129./IV,218.](#)) evarūpā sirisampatti atthi, cakkarananena panetena bhavitabban”ti.

Evaṁ pavattasallāpasseva tassa janassa candamanḍalam ohāya tam cakkarananām abhimukharām hoti. Tato tehi “kassa nu kho idam nibbattan”ti vutte bhavanti vattāro-- “na kassaci aññassa, nanu amhākām rājā pūritacakka-vattivatto, tassetām nibbattan”ti. Atha so ca mahājano, yo ca añño passati, sabbo cakkarananameva anugacchati. Tampi cakkarananām raññooyeva atthāya attano āgatabhāvām ñāpetukāmām viya sattakkhattum pākāramatthakeneva nagaram anusamyāvitvā rañño antepurām padakkhiṇām katvā antepurassa uttarasīhapañjara-āsanne ṭhāne yathā gandhapupphādīhi sukhena sakkā hoti pūjetum, evam akkhāhatām viya tiṭṭhati.

Evaṁ ṭhitassa panassa vātapānacchiddādīhi pavisitvā nānāvirāgaratanappabhāsamujjalām anto pāsādam alaṅkurumānām pabhāsamūham disvā dassanatthāya sañjātābhilāso rājā hoti. Parijanopissa piyavacanapābhatena āgantvā tamatthām nivedeti. Atha rājā balavapītipāmojjaphuṭasārō pallaṅkām ([CS:pg.4.155](#)) mocetvā uṭṭhāyāsanā sīhapañjarasamīpaṁ gantvā tam cakkarananām disvā “sutaṁ kho pana metan”ti-ādikām cintanām cintesi. Tena vuttam-- “disvāna rañño khattiyyassa ...pe... assaṁ nu kho ahaṁ rājā cakkavattī”ti. Tattha **so hoti rājā cakkavattī** kittāvatā cakkavattī hoti? Ekaṅguladvaṅgulamattampi cakkaranane ākāsam abbhuggantvā pavatte.

Idāni tassa pavattāpanatthām yaṁ kātabbaṁ tam dassento **atha kho, bhikkhaveti-ādimāha.** ([MA.129./IV,219.](#)) Tattha **uṭṭhāyāsanāti** nisinnāsanato uṭṭhahitvā cakkarananasamīpaṁ āgantvā. **Bhiṅkāraṁ gahetvāti** hatthisonḍasadisapanālīm suvaṇṇabhiṅkāram ukkhipitvā vāmahatthena udakām gahetvā. Pavattatu bhavaṁ cakkarananām, abhivijinātu bhavaṁ cakkarananti. **Anvadeva rājā cakkavattī saddhiṁ caturaṅginiyā senāyāti** sabbacakkavattīnañhi udakena abhisīñcivā “abhivijānātu bhavaṁ cakkaranan”ti vacanasamanantaramēva vehāsaṁ abbhuggantvā cakkarananām pavattati, yassa pavatisamakālameva so rājā cakkavattī nāma hoti.

Pavatte pana cakkaranane tam anubandhamānova rājā cakkavattī yānavaram āruyha vehāsaṁ abbhuggacchati, athassa chattacāmarādihattho parijano ceva antepurajano ca. Tato nānappakārakañcukakavacādisannāhvibhūsitena vividhāharaṇappabhāsamujjalitena samussitaddhajapāṭākapatīmañditena attano attano balakāyena saddhiṁ uparājasenāpati pabhūtayopi vehāsaṁ abbhuggantvā rājānameva parivārenti. Rājayuttā pana janasaṅgahatthām nagaravīthīsu bheriyo carāpentī “tātā amhākām rañño cakkarananām ([MA.129./IV,220.](#)) nibbattam, attano attano vibhavānurūpena mañḍitappasādhitā sannipatathā”ti. Mahājano pana pakatiyā cakkarananasaddeneva sabbakiccāni pahāya gandhapupphādīni ādāya sannipatitova, sopi sabbo vehāsaṁ abbhuggantvā rājānameva

parivāreti. Yassa yassa hi raññā saddhim gantukāmatā uppajjati, so so ākāsagatova hoti. Evaṁ dvādasayojanāyāmavithārā parisā hoti. Tattha ekapurisopi chinnabhinnasarīro vā kiliṭhavattho vā natthi. Suciparivāro hi rājā cakkavattī. Cakkavattiparisā nāma vijjādharaparisā viya ākāse gacchamānā indanīlamānitale (**CS:pg.4.156**) vippakiṇṇaratanasadisā hoti. Tena vuttam “Anvadeva rājā cakkavattī saddhim caturaṅginiyā senāyā”ti.

Tampi cakkaratanam rukkhaggānam uparūpari nāti-uccena gaganapadesena pavattati, yathā rukkhānam pupphaphalapallavehi atthikā tāni sukhena gahetuṁ sakkonti, bhūmiyām ṭhitā “esa rājā, esa uparājā, esa senāpatī”ti sallakkhetuṁ sakkonti. Thānādīsupi iriyāpathesu yo yena icchatī, so teneva gacchati. Cittakammādisippapasutā cettha attano attano kiccaṁ karontāyeva gacchanti. Yatheva hi bhūmiyām, tathā nesām sabbakiccāni ākāse ijjhanti. Evarī cakkavattiparisām gahetvā tam cakkaratanam vāmapassena sinerūm pahāya samuddassa uparibhāgena aṭṭhayojanasahassappamāṇam pubbavideham gacchati.

Tattha yo vinibbedhena dvādasayojanāya parikkhepato chattimsayojanaparisāya sannivesakkhamo sulabhāhārūpakaṇo chāyūdakasampanno sucisamatalo ramaṇīyo bhūmibhāgo, tassa uparibhāge tam cakkaratanam ākāse akkhāhatam viya tiṭṭhati. Atha tena saññāñena so mahājano otaritvā yathāruci nhānabhojanādīni sabbakiccāni karonto vāsaṁ kappeti, tena vuttam (**MA.129./IV,221.**) “yasmīm kho pana, bhikkhave, padese tam cakkaratanam patiṭṭhāti, tattha rājā cakkavattī vāsam upeti saddhim caturaṅginiyā senāyā”ti.

Evaṁ vāsaṁ upagate cakkavattimhi ye tattha rājāno, te “paracakkam āgatan”ti sutvāpi na balakāyām sannipātētvā yuddhasajjā honti. Cakkaratanassa uppatisamanantarameva natthi so satto nāma, yo paccatthikasaññāya rājānam ārabba āvudham ukkhipituṁ visaheyya. Ayamanubhāvo cakkaratanassa.

Cakkānubhāvena hi tassa rañño,

Arī asesā damatharī upenti.

Arindamām nāma narādhipassa,

Teneva tam vuccati tassa cakkam.

Tasmā (**CS:pg.4.157**) sabbepi te rājāno attano attano rajjasirivibhavānurūpam pābhataṁ gahetvā tam rājānam upagamma onatasirā attano moliyamaṇippabhābhisekenassa pādapūjaṁ karonto “ehi kho mahārājā”ti-ādīhi vacanehi tassa kiñkārappaṭīssāvitam āpajjanti. Tena vuttam **ye kho pana, bhikkhave, puratthimāya ...pe... anusāsa mahārājāti.**

Tattha **svāgatanti** su-āgamanam. Ekasmīnhi āgate socanti, gate nandanti. Ekasmīm āgate nandanti, gate socanti. Tādiso tvām āgatanandano gamanasocano, tasmā tava āgamanam su-āgamananti vuttaṁ hoti. (**MA.129./IV,222.**) Evaṁ vutte pana cakkavattī nāpi “ettakam nāma me anuvassam balim upakappethā”ti vadati, nāpi aññassa bhogam acchinditvā aññassa deti. Attano pana dhammarājabhāvassa anurūpāya paññāya pāṇātipātādīni upaparikkhitvā pemanīyena mañjunā sarena “passatha tātā, pāṇātipāto nāmesa āsevito bhāvito bahulikato nirayasaṁvattaniko hotī”ti-ādinā nayena dhammarīm desetvā “pāṇo na hantabbo”ti-ādikam ovādaṁ deti. Tena vuttam **rājā cakkavattī evamāha pāṇo na hantabbo ...pe... yathābhuttañca bhuñjathāti.**

Kim pana sabbepi rañño imam ovādaṁ gaṇhantī. Buddhassapi tāva sabbe na gaṇhanti, rañño kim gaṇhissanti. Tasmā ye paṇḍitā vibhāvino, te gaṇhanti. Sabbe pana anuyantā bhavanti. Tasmā “ye kho pana, bhikkhave”ti-ādimāha.

Atha tam cakkaratanam evam pubbavidehavasnam ovade dinne katapatarase cakkavattibalena vehasam abbhugantv puratthimam samuddam ajjhogahati. Yathā yathā ca tam ajjhogahati, tathā tathā agadagandham ghayitvā samkhittaphaño nāgarājā viya samkhitta-ūmivippaharam hutvā ogacchamānam mahāsamuddasalilam yojanamattam ogantvā antosamudde veluriyabhitti viya tiñhati. Tañkhaññeva ca tassa rañno puññasirim datthukāmāni viya mahāsamuddatale vippakiññāni nānāratanāni tato tato āgantvā tam padesam pūrayanti. Atha sā rājaparisā tam nānāratanaparipūram mahāsamuddatalam disvā yathāruci ucchañgadīhi ādiyati, yathāruci ādinnaratanāya (CS:pg.4.158) pana parisāya tam cakkaratanam pañinivattati. Pañinivattamāne ca tasmim parisā aggato hoti, majhe rājā, ante cakkaratanam. Tampi jalanidhijalam palobhiyamānamiva (MA.129./IV,223.) cakkaratanasiriyā, asahamānamiva ca tena viyogañ, nemimañdalapariyantam abhihanantam nirantarameva upagacchati.

257. Evam rājā cakkavattī puratthimasamuddapariyantam pubbavideham abhivijinitvā dakkhiñasamuddapariyantam Jambudīpam vijetukāmo cakkaratanadesitena maggena dakkhiñasamuddābhimukho gacchati. Tena vuttam **atha kho tam, bhikkhave, cakkaratanam puratthimasamuddam ajjhogāhetvā paccuttaritvā dakkhiñam disam pavattati**. Evam pavattamānassa pana tassa pavattanavidhānam senāsanniveso pañirājagamanam tesam anusāsanippadānam dakkhiñasamuddam ajjhogāhanam samuddasalissa ogacchanam ratanādānanti sabbam purimanayeneva veditabbam.

Vijinitvā pana tam dasasahassayojanappamānam Jambudīpam dakkhiñasamuddatopi paccuttaritvā sattayojanasahassappamānam aparagoyānam vijetum pubbe vuttanayeneva gantvā tampi samuddapariyantam tatheva abhivijinitvā pacchimasamuddatopi paccuttaritvā aṭhayojanasahassappamānam uttarakurum vijetum tatheva gantvā tampi samuddapariyantam tatheva abhivijiya uttarasamuddatopi paccuttarati.

Ettāvatā raññā cakkavattinā cāturantāya pathaviyā ādhipaccam adhigatam hoti. So evam vijitavijayo attano rajjasirisampattidassanattham sapariso uddham gaganatalam abhilañghitvā suvikasitapadumuppalapuñḍarikavanavicitte cattāro jātassare viya pañcasatapañcasataparittadīpaparivāre cattāro mahādīpe oloketvā cakkaratanadesiteneva maggena yathānukkamarū attano rājadhānimeva paccāgacchati. Atha tam (MA.129./IV,224.) cakkaratanam antepuradvaram sobhayamānam viya hutvā tiñhati.

Evam patiñhite pana tasmim cakkaratane rājantepure ukkāhi vā dīpikāhi vā kiñci karañiyam na hoti, cakkaratanobhāsoyeva rattim andhakāram vidhamati. Ye ca pana rattim andhakāratthikā honti, tesam andhakārameva hoti. Tena vuttam **dakkhiñasamuddam ajjhogāhetvā ...pe... evarūpam cakkaratanam pātubhavatīti**.

Hatthiratanavaññanā

258. Evarūpam (CS:pg.4.159) pātubhūtacakkaratanassa panassa cakkavattino amaccā pakatimañgalahatthiññānam sucibhūmibhāgam kāretvā haricandanādīhi surabhigandhehi upalimpāpetvā heñhā vicitavañnasurabhikusumasamākiññam upari suvanñatārakānam antarantarā samosaritamanuñña-kusumadāmappañmañditavitānam devavimānam viya abhisankharitvā “evarūpassa nāma deva hatthiratanassa āgamanam cintetha”ti vadanti. So pubbe vuttanayeneva mahādānarū datvā sīlāni samādāya tam puññasampattiñ avajjanto nisīdati, athassa puññānubhāvacodito chaddantakulā vā uposathakulā vā tam sakkārvisesam anubhavitukāmo taruñaravimañdalābhīrattacarañā-gīvamukhappañmañditavisuddhasetasarīro

sattappatiṭṭho susaṇṭhitaṅgapaccāṅgasanniveso vikasitaratta-padumacārupokkharo iddhimā yogī viya vehāsam gamanasamattho manosilācuṇṇarañjitapariyanto viya rajatapabbato hatthisetṭho tasmim padese patiṭṭhāti. So chaddantakulā āgacchanto sabbakanīṭṭho āgacchati, uposathakulā sabbajeṭṭho. Pāliyam pana “uposatho nāgarājā” icceva āgacchati. (MA.129./IV,225.) Svāyam pūritacakavattivattanām cakkavattinām Sutte vuttanayeneva cintayantānam āgacchati, na itaresam. Sayameva pakatimaṅgalahatthiṭṭhanām āgantvā maṅgalahatthim apanetvā tattha tiṭṭhati. Tena vuttam **puna caparam, bhikkhave ...pe... nāgarājāti.**

Evaṁ pātubhūtarām pana tam hatthiratanām disvā hatthigopakādayo haṭṭhatuṭṭhā vegena gantvā rañño ārocenti. Rājā turitaturitam āgantvā tam disvā pasannacitto “bhaddakam vata bho hatthiyānam, sace damathaṁ upeyyā”ti cintayanto hattham pasāreti. Atha so gharadhenuvacchako viya kaṇne olambetvā sūratabhāvam dassento rājānam upasaṅkamati, rājā tam abhiruhitukāmo hoti. Athassa parijanā adhippāyam ūnatvā tam hatthiratanām sovaṇṇaddhajam sovaṇṇālaṅkāram hemajālapaṭicchannam katvā upanenti. Rājā tam anisidāpetvāva sattaratanamayāya nisseṇiyā abhiruyha ākāsam gamananinnacitto hoti. Tassa saha cittuppādeneva so hatthirājā rājahaṁso viya indanīlamāṇippabhājānīlagaganatalām abhilaṅghati, tato cakkacārikāya vuttanayeneva (CS:pg.4.160) sakalarājaparisa. Iti sapariso rājā antopātarāseyeva sakalapathavim anusamīyāyitvā rājadhāniṁ paccāgacchati, evarā mahiddhikam cakkavattino **hatthiratanām** hoti. Tena vuttam **disvāna rañño cakkavattissa ...pe... evarūpaṁ hatthiratanām pātubhavatīti.**

Assaratanavaṇṇanā

Evaṁ pātubhūtahatthiratanassa pana cakkavattino parisā pakatimaṅgala-assatthānam sucisamatalam kāretvā alaṅkaritvā ca purimanayeneva rañño tassa āgamanacintanattham ussāham janenti. So purimanayeneva (MA.129./IV,226.) katadānasakkāro samādinnasilo pāsādatale nisinno puññasampattim samanussarati, athassa puññānubhāvacodito sindhavakulato vijjullatāvinaddhasaradakālasetavalāhakarāsisassiriko rattapādo rattatuṇḍo candappabhāpuñjasadisuddhasiniddhaghānasāṅghātasarīro kākagīvā viya indanīlamāṇi viya ca kālavaṇṇena sīsena samannāgatattā **kālaśīso** suṭṭhu kappetvā ṭhapitehi viya muñjasadisehi sanhavaṭṭa-ujugatigatehi kesehi samannāgatattā **muñjakeso veḥāsaṅgamo** valāhako nāma assarājā āgantvā tasmim thāne patiṭṭhāti. Sesam sabbam hatthiratane vuttanayeneva veditabbam. Evarūpaṁ **assaratanām** sandhāya Bhagavā **puna caparanti-ādimāha.**

Maṇiratanavaṇṇanā

Evaṁ pātubhūta-assaratanassa pana rañño cakkavattissa catuhatthāyāmaṁ sakātanābhīsamappamānaṁ ubhosu antesu kaṇṇikapariyantato viniggatasuparisuddhamuttākalāpehi dvīhi kañcanapadumehi alaṅkataṁ caturāśītimāṇisahassaparivāram tārāgaṇaparivutassa puṇṇacandassā sirim paṭippharamānaṁ viya vepullapabbatato **maṇiratanām** āgacchati. Tassevanā āgatassa muttājālakē ṭhapetvā veluparamparāya saṭṭhihatthappamānaṁ ākāsam āropitassa

rattibhāge samantā yojanappamāṇam okāsam ābhā pharati, yāya sabbo so okāso aruṇuggamanavelā viya sañjātāloko hoti. Tato kassakā kasikammam, vāṇijā āpaṇugghātanam (MA.129./IV,227.) (CS:pg.4.161) te te ca sippino tam tam kammantam payojenti divāti maññamānā. Tena vuttam **puna caparam, bhikkhave ...pe... maṇiratanam pātubhavatī**.

Itthiratanavaṇṇanā

Evaṁ pātubhūtamaṇiratanassa pana cakkavattissa visayasukhavisesakāraṇam **itthiratanam** pātubhavati. Maddarājakulato vā hissa aggamahesiṁ ānenti, uttarakuruto vā puññānubhāvena sayam āgacchat. Avasesā panassā sampatti “puna caparam, bhikkhave, rañño cakkavattissa itthiratanam pātubhavati abhirūpā dassanīyā”ti-ādinā nayena pāliyameva āgata.

Tattha saṇṭhānapāripūriyā adhikam rūpam assāti **abhirūpa**. Dissamānā ca cakkhūni pīṇayati, tasmā aññam kiccavikkhepam hitvāpi daṭṭhabbāti **dassanīyā**. Dissamānā ca somanassavasena cittam pasādetīti **pāsādikā**. **Paramāyāti** evam pasādāvahattā uttamāya. **Vaṇṇapokkharatāyāti** vaṇṇasundaratāya. **Samannāgatāti** upetā. **Abhirūpā** vā yasmā nātidīghā nātirassā **dassanīyā** yasmā nātikisā nātithūlā, **pāsādikā** yasmā nātikālīkā naccodatā. **Paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā** yasmā atikkantā mānusam vaṇṇam appattā dibbavaṇṇam. Manussānañhi vaṇṇābhā bahi na niccharati, devānam atidūram niccharati, tassā pana dvādasahatthappamāṇam padesam sarīrabhā obhāseti.

Nātidīghādīsu cassā paṭhamayugalena ārohasampatti, dutiyayugalena pariṇāhasampatti, tatiyayugalena vaṇṇasampatti vuttā. Chahi vāpi etehi kāyavipattiyā abhāvo, atikkantā mānusam vaṇṇanti iminā kāyasampatti vuttā.

Tūlapicuno vā kappāsapicuno vāti sappimaṇde (MA.129./IV,228.) pakhipitvā ṛhatitassa satavihatassa tūlapicuno vā satavihatassa kappāsapicuno vā kāyasamphasso hoti. **Sītei** rañño sītakāle. **Uṇheti** rañño uṇhakāle. **Candanagandhoti** niccakālameva supisitassa abhinavassa catujjātisamāyojitatassa haricandanassa gandho kāyato vāyati. **Uppalagandhoti** hasitakathitakālesu mukhato nikkhanto tañkhaṇam vikasitasseva nīluppalassa atisurabhidhā vāyati.

Evaṁ (CS:pg.4.162) rūpasamphassagandhasampattiyuttāya panassā sarīrasampattiyā anurūpam ācāram dassetum **taṁ kho panāti**-ādi vuttam. Tattha rājānam disvā nisinnāsanato aggidaḍḍhā viya paṭhamameva uṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyinī**. Tasmim nisinne tassa rañño tālavanṭena bijanādikiccam katvā pacchā nipatati nisīdatīti **pacchānipātīnī**. Kim karomi devāti tassa kiñkāram paṭissāvetīti **kiñkārapaṭissāvinī**. Rañño manāpameva carati karotīti **manāpacārīnī**. Yam rañño piyam, tadeva vadatīti **piyavādīnī**.

Idāni svāssā ācāro bhāvasuddhiyā eva, na sātheyyenāti dassetum **taṁ kho panāti**-ādimāha. Tattha **no aticarātīti** na atikkamitvā carati, aññam purisam cittenapi na pathetīti vuttam hoti. Tattha ye tassā ādimhi “abhirūpā”ti-ādayo ante “pubbuṭṭhāyinī”ti-ādayo guṇā vuttā, te pakatiguṇā eva “atikkantā mānusam (MA.129./IV,229.) vaṇṇan”ti-ādayo pana cakkavattino puññam upanissāya cakkaranapātubhāvato paṭṭhāya purimakammānubhāvena nibbattantīti veditabbā. Abhirūpatādikāpi vā cakkaranapātubhāvato paṭṭhāya sabbākārapāripūrā jātā. Tenāha **evarūpam itthiratanam pātubhavatīti**.

Gahapatiratanavaṇṇanā

Evam pātubhūta-itthiratanassa pana rañño cakkavattissa dhanakaraṇīyānam kiccānam yathāsukhappavattanatthām **gahapatiratanām** pātubhavati. So pakatiyāva mahābhogo mahābhogakule jāto rañño dhanarāsivaḍḍhako seṭṭhi gahapati hoti, cakkaranānubhāvasahitarām panassa kammavipākajām dibbacakkhu pātubhavati, yena antopathaviyam yojanabbhantare nidhim passati. So tam sampattiṁ disvā tuṭṭhahadayo gantvā rājānam dhanena pavāretvā sabbāni dhanakaraṇīyāni sampādeti. Tena vuttam
puna caparam, bhikkhave ...pe... evarūpam gahapatiratanām pātubhavatīti.

Pariṇāyakaratanavaṇṇanā

Evam pātubhūtagahapatiratanassa pana rañño cakkavattissa sabbakiccasāmvidhānasamatthām **pariṇāyakaratanām** pātubhavati. So rañño jetṭhaputto hoti (**CS:pg.4.163**) Pakatiyā eva paṇḍito byatto medhāvī, rañño puññānubhāvām nissāya panassa attano kammānubhāvena paracittañānam uppajjati. Yena dvādasayojanāya rājaparisāya cittācāraṁ ñatvā rañño ahite hite ca vavaththapetuṁ samattho hoti. Sopi tam attano ānubhāvām disvā tuṭṭhahadayo rājānam sabbakiccañusāsanena pavāreti. Tena vuttam **puna caparam ...pe...**
pariṇāyakaratanām pātubhavatīti. (**MA.129./IV,230.**) Tattha **ṭhapetabbam** **ṭhapetunti** tasmim tasmim ṭhānantare ṭhapetabbam ṭhapetum.

259. **Samavepākiniyāti**-ādi heṭṭhā vuttameva.

260. **Kaṭaggahenāti** jayaggāhena. **Mahantam bhogakkhandhanti** ekappahāreneva dve vā tīṇi vā satasahassāni. **Kevalā paripūrā paṇḍitabhūmīti** paṇḍito tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati, tato manussalokam āgacchanto kularūpabhogasampattiyyam nibbattati, tattha ṭhito tīṇi ca sucaritāni pūretvā puna sagge nibbattatīti ayaṁ sakalā paripuṇṇā paṇḍitabhūmi. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.130.)10.Devadūtasuttavaṇṇanā

261. **Evaṁ me sutanti** Devadūtasuttam. Tattha **dve agārāti**-ādi Assapurasutte vitthāritameva.

262. **Nirayaṁ upapannāti** Bhagavā katthaci nirayato paṭṭhāya desanam devalokena osāpeti, katthaci devalokato paṭṭhāya nirayena osāpeti. Sace saggasampattiṁ vitthāretvā kathetukāmo hoti, nirayadukkham ekadesato katheti, tiracchānayonidukkham pettivisayadukkham manussalokasampattiṁ ekadesato katheti, saggasampattimeva vitthāreti. Sace nirayadukkham vitthāretvā kathetukāmo hoti, devalokamanussalokesu (**CS:pg.4.164**) sampattiṁ tiracchānayonipettivisayesu ca dukkham ekadesato katheti, nirayadukkham eva vitthāreti. So imasmim Sutte nirayadukkham vitthāretukāmo, tasmā

(MA.129./IV,231.) devalokato patthāya desanam nirayena osāpeti.

Devalokamanussalokasampattiyo tiracchānayonipettivisayadukkhāni ca ekadesato kathetvā nirayadukkhameva vitthārena kathetum **tamenam, bhikkhave,**
nirayapālāti-ādimāha.

Tattha ekacce therā “**nirayapālā** nāma natthi, yantarūpam viya kammameva kāraṇam kāreti”ti vadanti. Tesam tam “Atthi niraye nirayapālāti, āmantā, atthi ca kāraṇikā”ti-ādinā nayena abhidhamme (kathā.866) paṭisedhitameva. Yathā hi manussaloke kammakāraṇakārakā atthi, evameva niraye nirayapālā atthīti. **Yamassa raññoti** yamarājā nāma vemānikapetarājā, ekasmim kāle dibbavimāne dibbakapparukkhadibba-uyyānadibbanāṭakādisampattim anubhavati, ekasmim kāle kammavipākam, dhammiko rājā. Na cesa ekova hoti, catūsu pana dvāresu cattāro janā honti. **Nāddasanti** attano santike pesitassa kassaci devadūtassa abhāvam sandhāya evam vadati. Atha nam yamo “nāyam bhāsitassa attham sallakkheti”ti ñatvā sallakkhāpetukāmo **ambhoti**-ādimāha.

Jātidhammoti jātisabhāvo, aparimutto jātiyā, jāti nāma mayham abbhantareyeva atthīti. Parato **jarādhammoti**-ādīsupi eseva nayo.

263. Pañchamaṁ devadūtam samanuyuñjitvāti ettha daharakumāro atthato evam vadati nāma “passatha, bho, mayhampi tumhākam viya hatthapādā atthi, sake panamhi muttakarīse palipanno, attano dhammatāya uṭṭhahitvā (MA.130./IV,232.) nhāyitum na sakkomi, aham kiliṭṭhagattomhi, nhāpetha manti vattumpi na sakkomi, jātitomhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi jātito aparimuttāva. Yatheva hi mayham, evam tumhākampi jāti āgamissati, iti tassā pure āgamanāva kalyāṇam karothā”ti. Tenesa devadūto nāma jāto, vacanattho pana Maghadevasutte vuttova.

Dutiyaṁ (CS:pg.4.165) devadūtanti ethāpi jarājiṇṇasatto atthato evam vadati nāma-- “passatha, bho, ahampi tumhe viya taruṇo ahosim ūrugalabāhubalajavanasaṃpanno, tassa me tā balajavanasaṃpattiyo antarahitā, vijjamānāpi me hatthapādā hatthapādakiccam na karonti, jarāyamhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi jarāya aparimuttāva. Yatheva hi mayham, evam tumhākampi jarā āgamissati, iti tassā pure āgamanāva kalyāṇam karothā”ti. Tenesa devadūto nāma jāto.

Tatiyaṁ devadūtanti ethāpi gilānasatto atthato eva vadati nāma-- “passatha, bho, ahampi tumhe viya nirogo ahosim, somhi etarahi byādhinā abhihato sake muttakarīse palipanno, uṭṭhātumpi na sakkomi, vijjamānāpi me hatthapādā hatthapādakiccam na karonti, byādhitomhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi byādhito aparimuttāva. Yatheva hi mayham, evam tumhākam byādhī āgamissati, iti tassa pure āgamanāva kalyāṇam karothā”ti. Tenesa devadūto nāma jāto.

265. Catutthaṁ devadūtanti ettha pana kammakāraṇā (MA.130./IV,233.) vā devadūtāti kātabbā kammakāraṇikā vā. Tattha pana kammakāraṇapakkhe bāttim̄sa tāva kammakāraṇā atthato evam vadanti nāma-- “mayam nibbattamānā na rukkhe vā pāsāṇe vā nibbattāma, tumhādisānam sarīre nibbattāma, iti amhākam pure nibbattitova kalyāṇam karothā”ti. Tenete devadūtā nāma jātā. Kammakāraṇikāpi atthato evam vadanti nāma-- “mayam dvattim̄sa kammakāraṇā karontā na rukkhādīsu karoma, tumhādisesu sattesuyeva karoma, iti amhākam tumhesu pure kammakāraṇākaraṇatova kalyāṇam karothā”ti. Tenetepi devadūtā nāma jātā.

266. Pañcamaṁ devadūtanti ettha matakasatto atthato evam vadati nāma-- “passatha bho mām āmakasusāne chaḍḍitam uddhumāṭakādibhāvam pattam,

maraṇatomhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi (CS:pg.4.166) maraṇato aparimuttāva. Yatheva hi mayham, evam tumhākampi maraṇam āgamissati, iti tassa pure āgamanāva kalyāṇari karothā”ti. Tenesa devadūto nāma jāto.

Imam pana devadūtānuyogam ko labhati, ko na labhatīti? Yena tāva bahum pāpam katham, so gantvā niraye nibbattatiyeva. Yena pana parittam pāpakammam katham, so labhati. Yathā hi sabhaṇḍam coram gahetvā kattabbameva karonti, na vinicchinanti. Anuvijjtvā gahitam pana vinicchayaṭṭhānam nayanti, so vinicchayaṁ labhati. Evam sampadametam. (MA.130./IV,234.) Parittapāpakammā hi attano dhammatāyapi saranti, sāriyamānāpi saranti.

Tattha dīghajayantadamiļo nāma attano dhammatāya sari. So kira damiļo sumanagirivihāre ākāsacetiyaṁ rattapaṭena pūjesi. Atha niraye ussadasāmante nibbatto aggijālasaddam sutvā attano pūjitaṭam anussari, so gantvā sagge nibbatto. Aparopi puttassa daharabhikkhuno khalisātakam dento pādamūle ṭhapesi, maraṇakālamhi paṭapaṭāti sadde nimittaṁ gaṇhi, sopi ussadasāmante nibbatto jālasaddena tam sātakam anussaritvā sagge nibbatto. Evam tāva attano dhammatāya kusalam kammaṁ saritvā sagge nibbattatīti.

Attano dhammatāya asarante pana pañca devadūte pucchati. Tattha koci paṭhamena devadūtena sarati, koci dutiyādīhi. Yo pana pañcahipi na sarati, tam yamo rājā sayam sāreti. Eko kira amacco sumanapupphakumbhena mahācetiyaṁ pūjetvā yamassa pattim adāsi, tam akusalakammaṇa niraye nibbattam yamassa santikam nayimsu. Tasmim pañcahipi devadūtehi kusale asarante yamo sayam olokento disvā -- “nanu tvam mahācetiyaṁ sumanapupphakumbhena pūjetvā mayham pattim adāsī”ti sāresi, so tasmim kāle saritvā devalokam gato. Yamo pana sayam oloketvāpi apassanto-- “mahādukkham nāma anubhavissati ayam satto”ti tuṇhī hoti.

267. Mahānirayeti avīcimahānirayamhi. Kim panassa pamāṇam? Abbhantaram āyāmena ca vitthārena ca yojanasataṁ hoti. Lohapathavī lohachadanam ekekā ca (MA.130./IV,235.) bhitti navanavayojanikā hoti. Puratthimāya bhittiyā (CS:pg.4.167) acci uṭṭhitā pacchimam bhittim gahetvā tam vinivijjhītvā parato yojanasataṁ gacchati. Sesadisāsupi eseva nayo. Iti jālapariyantavasena āyāmavitthārato aṭṭhārasayojanādhikāni tīṇi yojanasatāni, parikkhepato pana navayojanasatāni catupaṇṇāsayojanāni, samantā pana ussadehi saddhim dasayojanasahassam hoti.

268. Ubbhataṁ tādisameva hotīti ettha akkantapadaṁ yāva aṭṭhito daļham uddharitumeva na sakkā. Ayam panettha attho-- heṭṭhato paṭṭhāya ḍayhati, uparito paṭṭhāya jhāyati, iti akkamanakāle ḍayhamānam paññāyati, uddharaṇakāle tādisameva, tasmā evam vuttam. **Bahuṣampattoti** bahūni vassasatavassasahassāni sampatto.

Kasmā panesa narako avīcīti saṅkham gatoti. Vīci nāma antaram vuccati, tattha ca aggijālānam vā sattānam vā dukkhassa vā antaran natthi. Tasmā so avīcīti saṅkham gatoti. Tassa hi puratthimabhittito jālā uṭṭhitā samśibbamānā yojanasataṁ gantvā pacchimabhittim vinivijjhītvā parato yojanasataṁ gacchati. Sesadisāsupi eseva nayo.

Imesam channam jālānam majhe nibbatto Devadatto, tassa yojanasappamāṇo attabhāvo, dve pādā yāva goppakā lohapatthavim paviṭṭhā, dve hatthā yāva manibandhā lohabhittiyo paviṭṭhā, sīsam yāva bhamukatṭhito lohachadane paviṭṭham, adhobhāgena ekam lohasūlam pavisitvā kāyam vinivijjhantam chadane paviṭṭham, pācīnabhittito nikkhantasūlam hadayam vinivijjhītvā pacchimabhittim (MA.130./IV,236.) paviṭṭham uttarabhittito nikkhantasūlam phāsukā vinivijjhītvā dakkhiṇabhittim paviṭṭham. Niccale Tathāgatamhi aparaddhattā niccalova hutvā paccatīti kammasarikkhatāya ediso jāto.

Evaṁ jālānam nirantarataṭaya avīci nāma.

Abbhantare panassa yojanasatike ṭhāne nāliyam koṭṭetvā pūritapiṭṭham viya sattā nirantarā, “imasmiṁ ṭhāne satto atthi, imasmim natthī”ti na vattabbam, gacchantānam ṭhitānam nisinnānam nipannānam anto natthi, gacchante vā ṭhite vā nisinne vā nipanne vā aññamaññam na bādhanti. Evaṁ sattānam nirantarataṭaya avīci.

Kāyadvāre (CS:pg.4.168) pana cha upekkhāsaṅgatāni cittāni uppajjanti, ekaṁ dukkhasaṅgatāni. Evaṁ santepī yathā jivhagge cha madhubindūni ṭhapetvā ekasmiṁ tambalohabindumhi ṭhāpi anudahanabalavatāya tadeva paññāyati, itarāni abbohārikāni honti, evaṁ anudahanabalavatāya dukkhamevettha nirantarāni, itarāni abbohārikānīti. Evaṁ dukkhassa nirantarataṭaya avīci.

269. **Mahantoti** yojanasatiko. **So tattha patatīti** eko pādo mahāniraye hoti, eko gūthaniraye nipatati. **Sūcimukhāti** sūcisadisamukhā, te hatthigīvappamāṇā ekadoṇikanāvāppamāṇā vā honti.

Kukkulanirayoti yojanasatappamāṇova anto kūṭagāramattavitaccita-aṅgārapuṇṇo ādittachārikanirayo, (MA.130./IV,237.) yattha patitapati kudrūsakarāsimhi khittaphālavāsisilādīni viya heṭṭhimatalameva ganhanti.

Āropentīti ayadaṇḍehi pothentā āropenti. Tesam ārohanakāle te kaṇṭakā adhomukhā honti, orohanakāle uddhammukhā.

Vāteritānīti kammamayena vātena calitāni. **Hathampi chindantīti** phalake māmsam viya koṭṭayamānāni chindanti. Sace uṭṭhāya palāyati, ayopākāro samuṭṭhahitvā parikkhipati, heṭṭhā khuradhārā samuṭṭhāti.

Khārodakā nadīti vetaraṇī nāma tambalohanadī. Tattha ayomayāni kharavālika-pokkharapattāni, heṭṭhā khuradhārā ubhosu tīresu vettalatā ca kusatiṇāni ca. **So tattha dukkhā tibbā kharāti** so tattha uddhañca adho ca vuyhamāno pokkharapattesu chijjati. Siṅghāṭakasāṇṭhānāya kharavālikāya kaṇṭakehi vijjhiyati, khuradhārāhi phāliyati, ubhosu tīresu kusatiṇehi vilekhati, vettalatāhi ākaḍḍhiyati, tikkhasattihī phāliyati.

270. **Tattena** (CS:pg.4.169) **ayosāṅkunāti** tena jigacchitomhīti (MA.130./IV,238.) vutte mahantāni lohapacchim lohagulānam pūretvā tam upagacchanti, so lohagulabhāvam ūnatvā dante samphuseti, athassa te tattena ayosāṅkunā mukham vivaranti, tambalohadhārehi mahantena lohakaṭāhena tambaloham upanetvā evamevaṁ karonti. Puna **mahānirayeti** evaṁ pañcavidhabandhanato paṭṭhāya yāva tambalohapānā tambalohapānato paṭṭhāya puna pañcavidhabandhanādīni kāretvā mahāniraye pakkhipanti. Tattha koci pañcavidhabandhaneneva muccati, koci dutiyena, koci tatiyena, koci tambalohapānena muccati, kamme pana aparikkhīne puna mahāniraye pakkhipanti.

Idam pana suttāni gaṇhanto eko daharabhikkhu,-- “bhante, ettakam dukkhamanubhavitasattāni punapi mahāniraye pakkhipantī”ti āha. Āma, āvuso, kamme aparikkhīne punappunāni evaṁ karontīti. Tiṭṭhatu, bhante, uddeso, kammaṭṭhānameva kathethāti kammaṭṭhānam kathāpetvā sotāpanno hutvā āgamma uddesam aggahesi. Aññesampi imasmim padese uddesāni ṭhapetvā arahattāni pattānam gaṇanā natthi. Sabbabuddhānañcetam suttāni avijahitameva hoti.

271. **Hīnakāyūpagāti** hīnakāyāni upagatā hutvā. **Upādāneti** taṇhādiṭṭhigahaṇe. **Jātimaraṇasambhaveti** jātiyā ca maraṇassa ca kāraṇabhūte. **Anupādāti** catūhi upādānehi anupādiyitvā. **Jātimaraṇasaṅkhayeti** jātimaraṇasaṅkhayasaṅkhāte nibbāne vimuccanti.

(MA.130./IV,239.) **Dīṭṭhadhammābhinibbutāti** dīṭṭhadhamme imasmimyeva

attabhāve sabbakilesanibbānena nibbutā. **Sabbadukkham upaccagunti**
sabbadukkhātikkantā nāma honti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Devadūtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.131./V,1.)

4. Vibhaṅgavaggo

(M.131.) 1. Bhaddekarattasuttavaṇṇanā

272. **Evaṁ** (CS:pg.4.170) **me sutanti** Bhaddekarattasuttam. Tattha
bhaddekarattassāti vipassanānuyogasamannāgatattā bhaddakassa ekarattassa.
Uddesanti mātikām. **Vibhaṅganti** vitthārabhājanīyam.

Atītanti atīte pañcakkhandhe. **Nānvāgameyyāti** taṇhādiṭṭhīhi nānugaccheyya.
Nappaṭikaṅkheti taṇhādiṭṭhīhi na pattheyya. **Yadatītanti** idamettha kāraṇavacanam. Yasmā yaṁ atītam, tam pahīnam niruddham atthaṅgatam, tasmā tam puna nānugaccheyya. Yasmā ca yaṁ anāgatam, tam appattam ajātam anibbattam, tasmā tampi na pattheyya.

Tattha tatthāti paccuppannampi dhammam yattha yattheva uppanno, tattha tattheva ca nam aniccānupassanādīhi sattahi anupassanāhi yo vipassati araññādīsu vā tattha tattheva vipassati. (MA.131./V,2.) **Asaṁhīram asaṁkuppanti** idam vipassanāpaṭivipassanādassanattham vuttam. Vipassanā hi rāgādīhi na samhīrati na saṁkuppatīti asaṁhīram asaṁkupparam, tam anubrūhaye vaḍḍheyya, paṭivipasseyyāti vuttam hoti. Atha vā nibbānam rāgādīhi na samhīrati na saṁkuppatīti asaṁhīram asaṁkupparam. Tam **vidvā** pañḍito bhikkhu anubrūhaye, punappunam tadārammaṇam tam tam phalasamāpattiṁ appento vaḍḍheyyāti attho.

Tassa pana anubrūhantassa athāya-- **ajjeva kiccamātappanti** kilesānam ātāpanaparitāpanena ātappanti laddhanāmaṁ vīriyam ajjeva kātabbam. **Ko jaññā maraṇam suveti** sve jīvitam vā maraṇam vā ko jānāti. Ajjeva dānam vā dassāmi, sīlam vā rakkhissāmi, aññataram vā pana kusalam karissāmīti hi “Ajja tāva papañco atthi, sve vā punadivase vā karissāmī”ti cittaṁ anuppādetvā ajjeva karissāmīti evam vīriyam kātabbanti dasseti. **Mahāsenenāti** aggivisasatthādīni anekāni maraṇakāraṇāni tassa senā, tāya mahatiyā senāya vasena mahāsenena evarūpena maccunā saddhim “katipāham tāva āgamehi yāvāham Buddhapūjādīm attano avassayakammarām karomī”ti (CS:pg.4.171) Evaṁ mittasanthavākārasaṅkhāto vā, “idam satam vā sahassam vā gahetvā katipāham āgamehī”ti evam lañjānuppadānasaṅkhāto vā, “imīnāham balarāsinā paṭibāhissāmī”ti evam balarāsisaṅkhāto vā saṅgaro natthi. **Saṅgaroti** hi mittasanthavākāralañjānuppadānabalarāsīnam (MA.131./V,3.) nāmam, tasmā ayamattho vutto.

Atanditanī analasam uṭṭhāhakam. Evaṁ paṭipannattā bhaddo ekaratto assāti **bhaddekaratto**. Iti tam evam paṭipannapuggalam “bhaddekaratto ayan”ti.

Rāgādīnaṁ santatāya **santo Buddhamuni** ācikkhati.

273. **Evaṁrūpoti**-ādīsu kālopi samāno indanīlamanīvāṇo ahosinti evam manuññarūpavaseneva evaṁrūpo ahosim. Kusalaśukhasomanassavedanāvaseneva evaṁvedano. Taṁsampayuttānarāmyeva saññādīnam vasena evaṁsañkhāro evaṁviññāṇo ahosim atītamaddhānanti.

Tattha nandīm samanvānetīti tesu rūpādīsu taṇham samanvāneti anupavatteti. Hīnarūpādivasena pana evaṁrūpo ahosim ...pe... evaṁviññāṇo ahosinti na maññati.

Nandīm na samanvānetīti taṇham vā taṇhāsampayuttādiṭṭhim vā nānupavattayati.

274. **Evaṁrūpo siyanti**-ādīsupi tarīmanuññarūpādivaseneva taṇhādiṭṭhipavattasañkhātā nandisamanvānayanāva veditabbā.

275. **Kathañca bhikkhave, paccuppannesu dhammesu saṁhīratīti** idam “paccuppannañca yo dhammaṁ, tattha tattha vipassati. Asaṁhīraṁ asaṁkuppan”ti uddesassa niddesatthāṁ vuttam. Kāmañcettha “kathañca, bhikkhave, paccuppannaṁ (MA.131./V,4.) dhammaṁ na vipassatīti-ādi vattabbaṁ siyā, yasmā pana asaṁhīrāti ca asaṁkuppāti ca vipassanā vuttā, tasmā tassā eva abhāvañca bhāvañca dassetum saṁhīratīti mātikāṁ uddharitvā vitthāro vutto. Tattha **saṁhīratīti** vipassanāya abhāvato taṇhādiṭṭihī (CS:pg.4.172) ākaḍḍhiyati. **Na saṁhīratīti** vipassanāya bhāvena taṇhādiṭṭihī nākaḍḍhiyati. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bhaddekarattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(CS:pg.4.172)

(M.132.)2.Ānandabhaddekarattasuttavaṇṇanā

276. **Evaṁ me sutanti** Ānandabhaddekarattasuttam. Tattha **paṭisallānā vuṭṭhitotī** phalasamāpattito vuṭṭhito. **Ko nu kho, bhikkhaveti** jānantova kathāsamutṭhāpanatthām pucchi.

278. **Sādu sādhūti** therassa sādhukāramadāsi. **Sādu kho tvanti** parimaṇḍalehi padabyañjanehi parisuddhehi kathitattā desanāṁ pasāṁsanto āha. Sesāṁ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ānandabhaddekarattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.133.)3.Mahākaccānabhaddekarattasuttavaṇṇanā

279. **Evaṁ me sutanti** Mahākaccānabhaddekarattasuttam. Tattha **Tapodārāmeti** tattodakassa rahadassa vasena evaṁladdhanāme ārāme. Vebhārapabbatassa (MA.133./V,5.) kira heṭṭhā bhūmaṭṭhakanāgānam pañcayojanasatikām nāgabhavanām devalokasadisām maṇimayena talena ārāma-uyyānehi ca samannāgatām, tattha nāgānam kīlanāṭṭhāne mahā-udakarahado, tato Tapodā nāma nadī sandati kuthitā uṇhodakā. Kasmā panesā edisā jātā? Rājagahaṁ kira parivāretvā mahā petaloko, tattha dvinnām

mahālohakumbhinirayānam antarena ayarṁ Tapodā āgacchatī, tasmā sā kuthitā sandati. Vuttampi cetam-- “yatāyām, bhikkhave, Tapodā sandati, so daho acchadako sītodako sātodako setodako suppatittho ramaṇīyo pahūtamaccakacchapo, cakkamattāni ca padumāni pupphanti (**CS:pg.4.173**) Apicāyām, bhikkhave, Tapodā dvinnam mahānirayānam antarikāya āgacchatī, tenāyām Tapodā kuthitā sandatī”ti (pārā.231). Imassa pana ārāmassa abhisammukhaṭṭhāne tato mahā-udakarahado jāto, tassa nāmavasenāyām vihāro **Tapodārāmoti** vuccati.

280. Samiddhīti tassa kira therassa attabhāvo samiddho abhirūpo pāsādiko, tasmā samiddhitveva saṅkham gato. **Ādibrahmacariyakoti** maggabrahmacariyassa ādi pubbabhāgappaṭipattibhūto. **Idam vatvāna Sugato uṭṭhāyāsanāti** Madhupiṇḍikasutte (ma.ni.1.199ādayo) vuttanayeneva vitthāretabbam.

282. Iti me cakkhanti imasmim kira Sutte Bhagavā dvādasāyatanavaseneva mātikām thapesi. Theropi “Bhagavatā (**MA.131.V,6.**) heṭṭhā dvīsu, upari catutthe cāti imesu tīsu suttesu pañcakkhandhasena mātikā ca vibhaṅgo ca kato, idha pana dvādasāyatanavaseneva vibhajanatthām mātikā ṭhapitā”ti nayām paṭilabhitvā evamāha. Imam pana nayaṁ labhantena therena bhāriyām katarām, apade padām dassitām, ākāse padām katarām, tena nam Bhagavā imameva suttām sandhāya-- “etadaggam bhikkhave, mama sāvakānam bhikkhūnam saṅkhittena bhāsitassa vitthārena atthām vibhajantānam yadidaṁ Mahākaccāno”ti (a.ni.1.197) etadagge thapesi. Etha pana **cakkhūti** cakkhupasādo. **Rūpāti** catusamuṭṭhānikarūpa. Iminā nayena sesāyatanānipi veditabbāni. **Viññāṇanti** nikantiviññāṇarām. **Tadabhinandatīti** tam cakkhuñceva rūpañca taṇhādiṭṭhivasena abhinandati. **Anvāgametīti** taṇhādiṭṭhīhi anugacchatī.

Iti me mano ahosi atītamaddhānam iti dhammāti ettha pana **manoti** bhavaṅgacittām. **Dhammāti** tebhūmakadhammārammaṇām.

283. Pañidahatīti patthanāvasena thapesi. **Pañidhānapaccayāti** patthanāṭṭhapanakāraṇā. Sesām sabbattha uttānamevātī.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahākaccānabhaddekarattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.134.)4.Lomasakaṅgiyabhaddekarattasuttavaṇṇanā

286. Evaṁ (CS:pg.4.174) me sutanti Lomasakaṅgiyabhaddekarattasuttām. Tattha **lomasakaṅgiyoti** aṅgathero kira nāmesa, kāyassa pana īsakalomasākāratāya lomasakaṅgiyoti pākaṭo jāto. (**MA.134.V,7.**) **Candano devaputtoti** Kassapasammāsambuddhakāle kiresa Candano nāma upāsako addho mahaddhano tīni ratanāni catūhi paccayehi pūjetvā devaloke nibbatto, purimanāmena candano devaputtotveva saṅkham gato. **Pañḍukambalasilāyanti** rattakambalasilāyām. Tassā kira rattakambalasseva jayasumanapuppharāsi viya vanṇo, tasmā “pañḍukambalasilā”ti vuccati.

Kadā pana tattha Bhagavā vihāsīti? Bodhipattito sattame saṅvacchare Sāvatthiyām āsālīhīmāsapuṇṇamāya dvādasayojanāya parisāya majjhe yamakapāṭihāriyām katvā oruyha kaṇḍambamūle paññattavarabuddhāsane nisīditvā dhammadesanāya mahājanām mahāviduggato uddharityā Buddhā nāma yasmā pāṭihāriyām katvā manussapathe na

vasanti, tasmā passamānasseva tassa janassa padavīkkamarām katvā tāvatirīmsabhavane pāricchattakamūle pañḍukambalasilāyam vassamā upagato, tasmīm samaye vihāsi.

Tatra Bhagavāti tatra viharanto Bhagavā yebhuyyena dasahi cakkavālasahassehi sannipatitāhi devatāhi parivuto mātarām kāyasakkhim katvā **abhidhammapiṭakām** kathento gambhīram nipiṇām tilakkhaṇāhatām rūpārūpaparicchedakathām paṭivijjhītum asakkontānam devānam saṁvegajananatthām antarantarā bhaddekarattassa uddesañca vibhaṅgañca abhāsi. Tatrāyaṁ devaputto uggañhanto imā gāthā saddhim vibhaṅgena uggañhi, devattassa pana pamādādhiṭṭhānattā dibbehi ārammañehi nippīliyamāno anupubbenā suttām sammuṭṭho gāthāmattameva dhāresi. (MA.134./V,8.) Tenāha “evam kho aham bhikkhu dhāremi bhaddekarattiyo gāthā”ti.

Uggañhāhi (CS:pg.4.175) **tvanti**-ādīsu tuṇhībhūto nisīditvā suṇanto uggañhāti nāma, vācāya sajjhāyam karonto pariyāpuṇāti nāma, aññesam vācento dhāreti nāma. Sesamettha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Lomasakaṇgiyabhaddekarattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.135.)5.Cūlakammavibhaṅgasuttavaṇṇanā

289. Evam me sutanti cūlakammavibhaṅgasuttam. Tattha **subhoti** so kira dassanīyo ahosi pāsādiko, tenassa aṅgasubhatāya subhotveva nāmarām akāmsu.

Māṇavoti pana tam tarunakāle vohariṁsu, so mahallakakālepi teneva vohārena vohariyati. **Todeyyaputtoti** todeyyassa nāma pasenadirañño purohitabrahmañassa putto. So kira Sāvatthiyā avidūre tudigāmo nāma atthi, tassa adhipatittā todeyyoti saṅkhamān gato. Mahādhano pana hoti sattāśītikoṭivibhavo paramamaccharī, “dadato bhogānam aparikkhayo nāma natthi”ti cintetvā kassaci kiñci na deti. Vuttampi cetam--

“Añjanānam khayaṁ disvā, vammikānañca sañcayam;
Madhūnañca samāhāram, pañḍito gharamāvase”ti.

Evaṁ adānameva sikkhāpesi. Dhuravihāre vasato sammāsambuddhassa yāgu-ulūṇgamattām vā bhattakaṭacchumattām vā adatvā dhanalobhena kālam katvā tasmiṁyeva ghare sunakho hutvā nibbatto. Subho tam sunakham ativiya piyāyi (MA.135./V,9.) attano bhuñjanakabhattamyeva bhojeti, ukkhipitvā varasayane sayāpeti. Atha Bhagavā ekadivasam pacčasamaye lokam volokento tam sunakham disvā-- “todeyyabrahmaño dhanalobhena attanova ghare sunakho hutvā nibbatto, ajja mayi subhassa gharam gate mām disvā sunakho bhukkāram karissati, athassāham ekam vacanām vakkhāmi, so ‘jānāti mām samo Gotamo’ti gantvā uddhanatthāne (CS:pg.4.176) nipajjissati. Tatonidānam subhassa mayā saddhim eko kathāsallāpo bhavissati, so dhammam sutvā sarañesu patiṭṭhahissati, sunakho pana kālam katvā niraye nibbattissati”ti imam māṇavassa sarañesu patiṭṭhānabhāvarām īnatvā Bhagavā tam divasam sarīrapaṭijagganām katvā ekakova gāmarām pavisitvā nikkhante māṇave tam gharām piṇḍāya pāvisi.

Sunakho Bhagavantām disvā bhukkāram karonto Bhagavato samīpam gato. Tato nam Bhagavā etadavoca-- “todeyya tvām pubbepi mām bho bhoti paribhavitvā sunakho jāto, idānipi bhukkāram katvā avīcīm gamissasi”ti. Sunakho tam sutvā-- “jānāti mām

samaṇo Gotamo”ti vippaṭisārī hutvā gīvarṁ onāmetvā uddhanantare chārikāyam nipanno. Manussā ukkhipitvā sayane sayāpetum nāsakkhiṁsu. Subho āgantvā-- “kenāyam sunakho sayanā oropito”ti āha. Manussā na kenacīti vatvā tam pavattim ārocesum. Māṇavo sutvā-- “mama pitā brahma-loke nibbatto, todeyyo nāma sunakho natthi. Samaṇo pana Gotamo pitaram sunakham karoti, yamkiñci esa mukhāruļham bhāsatī”ti kujjhītvā Bhagavantam musāvādena niggahetukāmo vihāram gantvā tam pavattim pucchi.

Bhagavāpi tassa tatheva vatvā avisamvādanattham āha-- “Atthi pana te māṇava pitarā anakkhātarā dhanan”ti (**MA.135./V,10.**) Atthi, bho Gotama, satasahassagghanikā suvaṇṇamālā satasahassagghanikā suvaṇṇapādūkā satasahassagghanikā suvaṇṇapāti satasahassañca kahāpaṇanti. Gaccha tam sunakham appodakapāyāsaṁ bhojāpetvā sayane āropetvā īsakam niddam okkantakāle puccha, sabbam te ācikkhissati. Atha nam jāneyyāsi “pitā me eso”ti. Māṇavo-- “sace saccam bhavissati, dhanam lacchāmi, no ce, samaṇam Gotamam musāvādena niggahissāmī”ti dvīhipi kāraṇehi tuṭṭho gantvā tathā akāsi. Sunakho-- “ñātōmhi iminā”ti roditvā hum hunti karonto dhananidhānaṭhānam gantvā pādena pathavim khaṇitvā saññam adāsi, māṇavo dhanam gahetvā-- “bhavapaṭicchannam nāma evam sukhumam paṭisandhi-antaram pākaṭam samaṇassa Gotamassa, addhā esa sabbaññū”ti Bhagavati pasannacitto cuddasa pañhe abhisāñkhari. Aṅgavijjāpāṭhako kiresa, tenassa (**CS:pg.4.177**) etadahosi-- “idam dhammapaṇṇākāram gahetvā samaṇam Gotamam pañhe pucchissāmī”ti dutiyagamanena yena Bhagavā tenupasañkami, tena puṭṭhapañhe pana Bhagavā ekappahāreneva vissajento **kammassakāti-ādimāha**.

Tattha kammam etesam sakam attano bhaṇḍakanti **kammassakā**. Kammassa dāyādāti **kammadāyādā**, kammaṁ etesam dāyajjam bhaṇḍakanti attho. Kammaṁ etesam yoni kāraṇanti **kammayonī**. Kammaṁ etesam bandhūti **kammabandhū**, kammaññātakāti attho. Kammaṁ etesam paṭisaraṇam patiṭṭhāti **kammapaṭisaraṇā**. (**MA.135./V,11.**) **Yadidaṁ hīnappaṇītatāyāti** yam idam “tvam hīno bhava, tvarṁ pañīto, tvam appāyuko, tvam dīghāyuko ...pe... tvam duppañño bhava, tvam paññavā”ti evam hīnappaṇītatāya vibhajanam, tam na añño koci karoti, kammameva evam satte vibhajatī attho. Na māṇavo kathitassa atham sañjānāsi, ghanadussapaṭṭenassa mukham bandhitvā madhuraṁ purato ṭhapitam viya ahosi. Mānanissito kiresa pañḍitamānī, attanā samaṁ na passati. Athassa “Kim samaṇo Gotamo katheti, yamaham jānāmi, tadeva kathetīti ayam māno mā ahosī”ti mānabhañjanattham Bhagavā-- “Āditova duppaṭivijjhām katvā kathessāmi, tato ‘Nāham bho Gotama jānāmi, vitthārena me pākaṭam katvā kathethā’ti mām yācissati, athassāham yācitakāle kathessāmi, evañcassa sātthakam bhavissatī”ti duppaṭivijjhām katvā kathesi.

Idāni so attano appaṭividhbhāvam pakāsento **na kho ahanti-ādimāha**.

290. Samattenāti paripuṇṇena. **Samādinnenāti** gahitena parāmaṭhena.

Appāyukasamvattanikā esā, māṇava, paṭipadā yadidaṁ pāṇātipātīti yam idam pāṇātipātakammarā, esā appāyukasamvattanikā paṭipadāti.

Kathaṁ panesā appāyukataṁ karoti? Cattāri hi kammāni upapīlakam upacchedakam janakam upatthambhakanti. Balavakammaṇa hi nibbattam pavatte upapīlakam āgantvā (**CS:pg.4.178**) attatho evam vadati nāma-- “sacāham paṭhamataram jāneyyam, na te idha nibbattitum dadeyyam, catūsuyeva tam apāyesu nibbattāpeyyam. Hotu, tvarṁ (**MA.135./V,12.**) yattha katthaci nibbatta, aham upapīlakakammarā nāma tam pīletvā nirojam niyūsam kasaṭam karissāmī”ti. Tato paṭṭhāya tam tādisam karoti. Kim

karoti? Parissayaṁ upaneti, bhoge vināseti.

Tattha dārakassa mātukucchiyam nibbattakālato paṭṭhāya mātu assādo vā sukhām vā na hoti, mātāpitūnam pīlāva uppajjati. Evam parissayaṁ upaneti. Dārakassa pana mātukucchimhi nibbattakālato paṭṭhāya gehe bhogā udakam patvā lonam viya rājādīnam vasena nassanti, kumbhadohanadhenuyo khīram na denti, sūratā goṇā caṇḍā honti, kāṇā honti, khujjā honti, gomanḍale rogo patati, dāsādayo vacanam na karonti, vāpitaṁ sassam na jāyati, gehagataṁ gehe, araññagataṁ araññe nassati, anupubbena ghāsacchādanamattam dullabham hoti, gabbaṁparihāro na hoti, vijātakāle mātuthaññam chijjati, dārako parihāraṁ alabhanto pīlito nirojo niyūso kasaṭo hoti, idam **upapīlakakammaṁ** nāma.

Dīghāyukakammaṇa pana nibbattassa upacchedakakammaṁ āgantvā āyūm chindati. Yathā hi puriso aṭṭhusabhagamanam katvā saram khippeyya tamañño dhanuto vimuttamattam muggarena paharitvā tattheva pāteyya, evam dīghāyukakammaṇa nibbattassa upacchedakakammaṁ āyūm chindati. Kim karoti? Corānam aṭavim paveseti, vālamacchodakam otāreti, aññataram vā pana saparissayaṭṭhānam upaneti, idam **upacchedakakammaṁ** nāma, “upaghātakan”tipi etasseva nāmarūpa.

Paṭisandhinibbattakām pana kammaṁ **janakakammaṁ** nāma. Appabhogakulādīsu nibbattassa bhogasampadādikaraṇena upatthambhakakammaṁ **upatthambhakakammaṁ** nāma.

Imesu catūsu purimāni dve akusalāneva, janakam kusalampi akusalampi, upatthambhakām kusalameva. Tattha pāṇātipātakammaṁ upacchedakakammaṇa appāyukasamvattanikam hoti. Pāṇātipātinā vā kātam kusalakammaṁ (CS:pg.4.179) ulāram na hoti, dīghāyukapaṭisandhim janetum na sakkoti. Evam pāṇātipāto appāyukasamvattaniko hoti. Paṭisandhimeva vā niyāmetvā appāyukam karoti, sanniṭṭhānacetanāya vā niraye nibbattati, pubbāparacetanāhi vuttanayena appāyuko hoti.

Dīghāyukasamvattanikā esā māṇava paṭipadāti ettha parittakammenapi nibbattam pavatte etaṁ pāṇātipātā viratikammaṁ āgantvā atthato evam vadati nāma-- “sacāharām paṭhamataram jāneyyam, na te idha nibbattitum dadeyyam, devalokeyeva tam nibbattāpeyyam. Hotu, tvarām yatha kathaci nibbatti, aham upatthambhakakammaṁ nāma thambham te karissāmi”ti upatthambham karoti. Kim karoti? Parissayaṁ nāseti, bhoge uppādeti.

Tattha dārakassa mātukucchiyam nibbattakālato paṭṭhāya mātāpitūnam sukhameva sātameva hoti. Yopi pakatiyā manussāmanussaparissayā honti, te sabbe apagacchanti. Evam parissayaṁ nāseti. Dārakassa pana mātukucchimhi nibbattakālato paṭṭhāya gehe bhogānam pamāṇam na hoti, nidhikumbhiyo puratopi pacchatopi geham pavaṭṭamānā pavisanti. Mātāpitaro parehi ṭhapitadhanassāpi sammukhībhāvam gacchanti. Dhenuyo bahukhīrā honti, goṇā sukhāslā honti, vappaṭṭhāne sassāni sampajjanti. Vaḍḍhiyā vā sampayuttam, tāvakālikam vā dinnam dhanam acoditā sayameva āharitvā denti, dāsādayo suvacā honti, kammantā na parihāyanti. (MA.135./V,14.) Dārako gabbaṁpati paṭṭhāya parihāraṁ labhati, komārikavejjā sannihitāva honti. Gahapatikule jāto setṭhitthānam, amaccakulādīsu jāto senāpatiṭṭhānādīni labhati. Evam bhoge uppādeti. So aparissayo sabhogo ciram jīvatīti. Evam apāṇātipātakammaṁ dīghāyukasamvattanikam hoti.

Apāṇātipātinā vā kātam aññampi kusalaṁ ulāram hoti, dīghāyukapaṭisandhim janetum sakkoti, evampi dīghāyukasamvattanikam hoti. Paṭisandhimeva vā niyāmetvā dīghāyukam karoti. Sanniṭṭhānacetanāya vā devaloke nibbattati, pubbāparacetanāhi vuttanayena dīghāyuko hoti. Iminā nayena sabbapañhavissajjanisu attho veditabbo.

Vihethanakkammādīnīpi (CS:pg.4.180) hi pavatte āgantvā attatho tatheva vadamānāni viya upapīlanena nibbhogatām āpādetvā paṭijagganām alabhattassa roguppādanādīhi vā, vihethakādīhi katassa kusalassa anulāratāya vā, āditova paṭisandhiniyāmanena vā, vuttanayeneva pubbāparacetanāvasena vā bahvābādhata dīni karonti, apāṇātipāto viya ca aviheṭhanādīnīpi appābādhata dīnīti.

293. Ettha pana **issāmanakoti** issāsampayuttacitto. **Upadussatīti** issāvaseneva upakkosanto dussati. **Issam bandhatīti** yavakalāpam bandhanto viya yathā na nassati evam bandhitvā viya ṭhapeti. **Appesakkhoti** appaparivāro, rattim khitto viya saro na paññāyati, ucchiṭṭhahattho nisīditvā udakadāyakampi na labhati.

294. Na dātā hotīti macchariyavasena na dātā hoti. **Tena kammenāti** tena macchariyakammema.

(MA.135./V,15) **295. Abhivādetabbanti** abhivādanāraham Buddhaṁ vā paccekabuddhaṁ vā ariyasāvakam vā. **Paccuṭṭhātabbādīsupi** eseva nayo. Imasmim pana pañhavissajjane upapīlaka-upatthambhakakkammāni na gahetabbāni. Na hi pavatte nīcakulinam vā uccākulinaṁ vā sakkā kātum, paṭisandhimeva pana niyāmetvā nīcakuliyam kammam nīcakule nibbatteti, uccākuliyam kammaṁ uccākule.

296. Na paripucchitā hotīti ettha pana aparipucchanena niraye na nibbattati. Aparipucchako pana “idam kātabbaṁ, idam na kātabban”ti na jānāti, ajānanto kātabbaṁ na karoti, akātabbaṁ karoti. Tena niraye nibbattati, itaro sagge. **Iti kho, māṇava ...pe... yadidam hīnappaṇītatāyāti** Satthā desanam yathānusandhim pāpesi. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlakkammavibhaṅgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Subhasuttantipi vuccati.

(M.136.)6.Mahākammavibhaṅgasuttavaṇṇanā

298. Evaṁ (CS:pg.4.181) me sutanti Mahākammavibhaṅgasuttaṁ. Tattha **moghanti** tucchām aphalam. **Saccanti** tathām bhūtam. Idañca etena na sammukhā sutam, Upālisutte (ma.ni.2.56) pana -- “Manokammaṁ mahāsāvajjatarām paññapemi pāpassa kammassa kiriyāya pāpassa (MA.136./V,16.) kammassa pavattiyā, no tathā kāyakammām no tathā vacīkamman”ti Bhagavatā vuttam atthi, sā kathā titthiyānam antare pākaṭā jātā, tam gahetvā esa vadati. **Atthi ca sā samāpattīti** idam-- “Kathām nu kho, bho, abhisāññānirodho hoti”ti Poṭṭhapādasutte (dī.ni.1.406ādayo) uppannam abhisāññānirodhakathām sandhāya vadati. **Na kiñci vediyatīti** ekavedanampi na vediyati. **Atthi ca khoti** therō nirodhasamāpattim sandhāya anujānāti.

Parirakkhitabbanti garahato mocanena rakkhitabbam. Sañcetanā assa attīti **sañcetanikam**, sābhisaññānirodhakathām sandhāya paribbājako pucchatīti. **Dukkham soti** therō “akusalameva sandhāya paribbājako”ti saññāya evam vadati.

Dassanampi kho ahanti Bhagavā caturaṅgepi andhakāre samantā yojanaṭṭhāne tilamattampi sañkhāram marīsacakkhunāva passati, ayañca paribbājako na dūre gāvutamattabbhantare vasati, kasmā Bhagavā evamāhāti? Samāgamadassanam

sandhāyevamāha.

299. **Udāyī**ti Lāludāyī. **Tam dukkhasminti** sabbam tam dukhameva. Iti imam vatṭadukkham kilesadukkham saṅkhāradukkham sandhāya “sace bhāsitarūp bhaveyya Bhagavā”ti pucchati.

300. **Ummaṅganti** pañhā-ummaṅgam. **Ummujjamānoti** sīsam nīharamāno. **Ayoniso ummujjissatī**ti anupāyena sīsam nīharissati. Idañca pana Bhagavā jānanto neva dibbacakkunā na cetopariyaññāṇena na sabbaññutaññāṇena jāni, adhippāyeneva (MA.136./V,17.) pana aññāsi. Kathentassa hi adhippāyo nāma suvijāno hoti, kathetukāmo gīvarūp paggañhāti, hanukarūp cāleti, mukhamassa phandati, sannisīditum na sakkoti. Bhagavā tassa tam ākāram (CS:pg.4.182) disvā-- “Ayam Udāyī sannisīditum na sakkoti, yam abhūtarūp, tadeva kathessatī”ti oloketvāva aññāsi. **Ādimyevāti**-ādimhiyeva. **Tisso vedanāti** “Kim so vediyatī”ti? Pucchantena “tisso vedanā pucchāmī”ti evam vavatthapetvāva tisso vedanā pucchitā. **Sukhavedaniyanti** sukhavedanāya paccayabhūtarūp. Sesesupi eseva nayo.

Ettha ca kāmāvacarakusalato somanassasahagatacittasampayuttā catasso cetanā, heṭṭhā tikajjhānacetanāti evam paṭisandhipavattesu sukhavedanāya jananato **sukhavedaniyam kammaṁ** nāma. Kāmāvacarañcettha paṭisandhiyāmyeva ekantena sukham janeti, pavatte iṭṭhamajjhattārammaṇe adukkhamasukhampi.

Akulacetanā paṭisandhipavattesu dukkhasseva jananato **dukkhavedaniyam kammaṁ** nāma. Kāyadvāre pavatteyeva cetam ekantena dukkham janeti, aññattha adukkhamasukhampi, sā pana vedanā aniṭṭhāniṭṭhamajjhattesuyeva ārammaṇesu uppajjanato dukkhātveva saṅkharūp gatā.

Kāmāvacarakusalato pana upekkhāsahagatacittasampayuttā catasso cetanā, rūpāvacarakusalato catutthajjhānacetanāti evam paṭisandhipavattesu tatiyavedanāya jananato **adukkhamasukhavedaniyam kammaṁ** nāma. Ettha ca kāmāvacaram paṭisandhiyāmyeva ekantena adukkhamasukham janeti, pavatte iṭṭhārammaṇe sukhampi. Apica sukhavedaniyakammarūp paṭisandhipavattivasena vaṭṭati, tathā adukkhamasukhavedaniyam, (MA.136./V,18.) dukkhavedaniyam pavattivaseneva vaṭṭati. Etassa pana vasena sabbam pavattivaseneva vaṭṭati.

Etassa Bhagavāti therō Tathāgatena mahākammavibhaṅgakathanatthām ālayo dassito, Tathāgatām yācītvā mahākammavibhaṅgāññāṇam bhikkhusaṅghassa pākaṭam karissāmīti cintetvā anusandhikusalatāya evamāha. Tattha **mahākammavibhaṅganti** mahākammavibhajanām. **Katame cattāro ...pe... Idhānanda, ekacco puggalo ...pe... nirayaṁ upapajjati**ti idam na mahākammavibhaṅgāññabhbhajanām, mahākammavibhaṅgāññabhbhajanatthāya pana mātikāṭhpapanām.

301. **Idhānanda** (CS:pg.4.183) **ekacco samaṇo vāti** pātiyekko anusandhi. Idañhi Bhagavā-- “dibbacakkukā samaṇabrāhmaṇā idam ārammaṇam katvā imam paccayam labhitvā idam dassanam gaṇhantī”ti pakāsanatthām ārabhi. Tattha **ātappanti**-ādīni pañcapi vīriyasseva nāmāni. **Cetosamādhinti** dibbacakkhusamādhīm. **Passatī** “so satto kuhīm nibbatto”ti olokento passati. **Ye aññathāti** ye “dasannaṁ kusalānam kammapathānam pūritattā nirayaṁ upapajjati”ti jānanti, micchā tesam nīñāṇanti vadati. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo. **Viditanti** pākaṭam. **Thāmasāti** diṭṭhithāmena. **Parāmāsāti** diṭṭhiparāmāsenā. **Abhinivissa voharatī**ti adhiṭṭhahitvā ādiyitvā voharati.

(MA.136./V,19.) 302. **Tatrānandāti** idampi na mahākammavibhaṅgāññassa bhajanām, atha khvāssa mātikāṭhpapanameva. Ettha pana etesam dibbacakkukānam

vacane ettakā anuññatā, ettakā ananuññatāti idam dassitam. Tattha **tatrāti** tesu catūsu samañabrahmañesu. **Idamassāti** idam vacanam assa. **Aññathāti** aññenākārena. Iti imesam samañabrahmañānam vāde dvīsu tħānesu anuññatā, tīsu ananuññatāti evam sabbattha anuññā nānuññā veditabbā.

303. Evam dibbacakkhukānam vacane anuññā ca ananuññā ca dassetvā idāni mahākammavibhañgañānam vibhajanto **Tatrānanda, yvāyam puggaloti-ādimāha.**

Pubbe vāssa tam karam hotti Yam iminā dibbacakkhukena kammam karonto diṭṭho, tato pubbe karam. Pubbe katenapi hi niraye nibbattati, pacchā katenapi nibbattati, marañakāle vā pana-- “khando seṭṭho sivo seṭṭho, pitāmaho seṭṭho, issarādīhi vā loko visaṭṭho”ti-ādinā micchādassanenapi nibbattateva. **Diṭṭheva dhammeti** Yam tattha diṭṭhadhammadanīyam hoti, tassa diṭṭheva dhamme, Yam upapajjavedanīyam, tassa upapajjivā, Yam aparāpariyavedanīyam, tassa aparasmiṁ pariyyāye vipākam paṭisamñvedeti.

Iti (CS:pg.4.184) ayam samaño vā brāhmaṇo vā ekaṁ kammarāsim ekañca vipākarāsim addasa, sammāsambuddho iminā adiṭṭhe tayo kammarāsī, dve ca vipākarāsī addasa. Iminā pana diṭṭhe adiṭṭhe ca cattāro kammarāsī tayo ca vipākarāsī addasa. Imāni satta tħānāni jānanañānam Tathāgatassa mahākammavibhañgañānam nāma. Dutiyavāre dibbacakkhukena kiñci na diṭṭham (MA.136./V,20.) Tathāgatena pana tayo kammarāsī, dve ca vipākarāsī diṭṭhāti. Imānipi pañca paccattaṭṭhānāni jānanañānam Tathāgatassa mahākammavibhañgañānam nāma. Sesavāradvayepi esevo nayo.

Abhabantī bhūtavirahitam akusalam. **Abhabbābhāsanti** abhabbam ābhāsatī abhibhavati paṭibāhatītī attho. Bahukasmiñhi akusalakamme āyūhite balavakammaṁ dubbalakammassa vipākam paṭibāhitvā attano vipākassa okāsam karoti idam abhabbañceva abhabbābhāsañca. Kusalam pana āyūhitvā āsanne akusalam karam hoti, tam kusalassa vipākam paṭibāhitvā attano vipākassa okāsam karoti, idam abhabbam bhabbābhāsaṁ. Bahumhi kusale āyūhitepi balavakammaṁ dubbalakammassa vipākam paṭibāhitvā attano vipākassa okāsam karoti, idam bhabbañceva bhabbābhāsañca. Akusalam pana āyūhitvā āsanne kusalam karam hoti, tam akusalassa vipākam paṭibāhitvā attano vipākassa okāsam karoti, idam bhabbam abhabbābhāsaṁ.

Apica upaṭṭhānākārenapettha attho veditabbo. Idañhi vuttam hoti, abhabbatō ābhāsatī upaṭṭhātītī **abhabbābhāsaṁ**. Tattha “yvāyam puggalo idha pāñātipātī”ti-ādinā nayena cattāro puggalā vuttā, tesu pathamassa kammaṁ abhabbam abhabbābhāsaṁ, tañhi akusalattā abhabbam, tassa ca niraye nibbattattā tattha nibbattikāraṇabhbūtam akusalam hutvā upaṭṭhāti. Dutiyassa kammaṁ abhabbam bhabbābhāsaṁ, tañhi akusalattā abhabbam. Tassa pana sagge nibbattattā aññatitthiyānam sagge (MA.136./V,21.) nibbattikāraṇabhbūtam (CS:pg.4.185) kusalam hutvā upaṭṭhāti. Itarasmimpi kammadvaye esevo nayo. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Mahākammavibhañgasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.137.) 7. Salāyatana vibhañgasuttavanṇanā

304. Evam me sutanti Salāyatana vibhañgasuttam. Tattha **veditabbānīti**

sahavipassanena maggena jānitabbāni. **Manopavicārāti** vitakkavicārā. Vitakkuppādakañhi mano idha manoti adhippetam, manassa upavicārāti manopavicārā. **Sattapadāti** vaṭṭavivatṭanissitānam sattānam padā. Ettha hi aṭṭhārasa vaṭṭapadā nāma, aṭṭhārasa vivaṭṭapadā nāma, tepi sahavipassanena maggeneva veditabbā.

Yoggacariyānanti hatthiyoggādi-ācārasikkhāpakānam, dametabbadamakānanti attho. Sesam vibhaṅgeyeva āvibhavissati. **Ayamuddesoti** idam mātikāṭṭhapanam.

305. Cakkhāyatānādīni Visuddhimagge vitthāritāni. **Cakkhuviññāṇanti** kusalākusalavipākato dve cakkhuviññāṇāni. Sesapasādaviññāṇesupi eseva nayo. Imāni pana dasa ṭhapetvā sesam idha manoviññāṇam nāma.

Cakkhusamphassoti cakkhumhi samphasso. Cakkhuviññāṇasampayuttasamphassassetam adhivacanam. Sesesupi eseva nayo.

(MA.137./V.22.) **Cakkhunā rūpaṁ disvāti** cakkhuviññāṇena rūpaṁ disvā. Eseva nayo sabbattha. **Somanassatṭhāniyanti** somanassassa ārammaṇavasena kāraṇabhūtam. **Upavicarātīti** tattha vicārapavattanena upavicarati, vitakko tāṁsampayutto cāti iminā nayena aṭṭhārasa vitakkavicārasaṅkhātā manopavicārā veditabbā. **Cha somanassūpavicārāti** ettha pana somanassena saddhiṁ upavicarantīti somanassūpavicārā. Sesapadadvayepi eseva nayo.

306. Gehasitānīti (CS:pg.4.186) kāmaguṇanissitāni. **Nekkhammasitānīti** vipassanānissitāni. **Iṭṭhānanti** pariyesitānam. **Kantānanti** kāmitānam. **Manoramānanti** mano etesu ramaññi manoramāni, tesam manoramānam. **Lokāmisapaṭisamyuttānanti** taṇḍhāpaṭisamyuttānam. **Atītānti** paṭiladdham Paccuppannam tāva ārabba somanassam uppajjatu, atīte katham uppajjatīti. Atītepi--“yathāham etarahi iṭṭhārammaṇam anubhavāmi, evam pubbepi anubhavin”ti anussarantassa balavasomanassam uppajjati.

Aniccatanti aniccākāram. **Vipariṇāmavirāganirodhanti** pakativijahanena vipariṇāmam, vigacchanena virāgam, nirujjhānena nirodham. **Sammapaññāyāti** vipassanāpaññāya. **Idam vuccati nekkhammasitaṁ somanassanti** idam rañño viya attano sirisampattim olokentassa vipassanam paṭṭhāpetvā nisinnassa saṅkhārānam bhedam passato saṅkhāragatamhi (MA.137./V.23.) tikkhe sūre vipassanāñāne vahante uppānnasomanassam “nekkhammasitaṁ somanassan”ti vuccati. Vuttampi cetam--
“Suññāgāram pavīṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānuśī ratī hoti, sammā dhammam vipassato.
Yato yato sammasati, khandhānam udayabbayam;
Labhatī pītipāmojjam, amatantaram vijānatān”ti. (dha.pa.373-374).

Imānīti imāni chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate aniccādivasena vipassanam paṭṭhāpetvā nisinnassa uppānnāni cha nekkhammasitāni somanassāni.

307. Atītānti paccuppannam tāva patthetvā alabhartassa domanassam uppajjatu, atīte katham uppajjatīti. Atītepi “yathāham etarahi iṭṭhārammaṇam patthetvā na labhāmi, evam pubbepi patthetvā na labhin”ti anussarantassa balavadomanassam uppajjati.

Anuttaresu vimokkhesūti anuttaravimokkho nāma arahattaṁ, arahatte patthanam paṭṭhāpentassāti attho. **Āyatānanti** arahattāyatānam. **Pihām upaṭṭhāpayatoti** patthanam paṭṭhāpentassa. Tam panetam patthanam paṭṭhāpentassa (CS:pg.4.187) uppajjati, iti patthanāmūlakattā “pihām upaṭṭhāpayato”ti vuttam. **Imāni cha nekkhammasitāni domanassānīti** imāni evam chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate arahatte pihām paṭṭhāpetvā tadaḍhigamāya aniccādivasena vipassanam upaṭṭhāpetvā ussukkāpetum asakkontassa-- “imampi pakkham imampi māsam imampi samvaccharam

arahattam pāpuṇitum nāsakkhin”ti anusocato Gāmantapabbhāravāsimahāsīvattherassa viya assudhārāpavattanavasena uppānadomanassāni (MA.137./V,24.) cha nekkhammasitadomanassānti veditabbāni. Vatthu pana **Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyatthakathāya** sakkapañhavaṇṇanāyam (dī.ni.aṭṭha.2.361) vitthāritam, icchantena tato gahetabbam.

308. Uppajjati upekkhāti ettha upekkhā nāma aññānupekkhā. **Anodhijinassāti** kilesodhim jinitvā ṭhitattā khīṇāsavo odhijino nāma, tasmā akhīṇāsavassāti attho. **Avipākajinassāti** ethapi āyatim vipākam jinitvā ṭhitattā khīṇāsavova vipākajino nāma, tasmā akhīṇāsavassevāti attho. **Anādīnavadassāvinoti**-ādīnavato upaddavato apassantassa. **Imā cha gehasitā upekkhāti** imā evam chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate gulapiṇḍake nilīnamakkhikā viya rūpādīni anativattamānā tattha laggā laggitā hutvā uppānā upekkhā cha gehasitā upekkhāti veditabbā.

Rūpam sā ativattatī rūpam sā anatikkamati, tattha nikantivasena na tiṭṭhati. **Imā cha nekkhammasitā upekkhāti** imā evam chasu dvāresu iṭṭhādi-ārammaṇe āpāthagate iṭṭhe arajjantassa, aniṭṭhe adussantassa, asamapekkhane asammuyhantassa, uppānnavipassanā-ñānasampayuttā cha nekkhammasitā upekkhāti veditabbā.

309. Tatra idam nissāya idam pajahathāti tesu chattimśasattapadesu aṭṭhārasa nissāya aṭṭhārasa pajahathāti attho. (MA.137./V,25.) Teneva “tatra, bhikkhave, yāni cha nekkhammasitāni”ti-ādimāha. **Nissāya āgammāti** pavattanavasena nissāya ceva āgamma ca. **Evametesam samatikkamo** (CS:pg.4.188) **hotīti** evam nekkhammasitānam pavattanena gehasitāni atikkantāni nāma honti.

Evaṁ sarikkhakeneva sarikkhakam jahāpetvā idāni balavatā dubbalam jahāpentō--“tatra, bhikkhave, yāni cha nekkhammasitāni somanassāni”ti-ādimāha. Evam nekkhammasitasomanassehi nekkhammasitadomanassāni nekkhammasita-upekkhāhi ca nekkhammasitasomanassāni jahāpentena balavatā dubbalappahānam kathitam.

Ettha pana ṭhatvā upekkhākathā veditabbā-- aṭṭhasu hi samāpattisu paṭhamādīni ca tīni jhānāni, suddhasaṅkhāre ca pādake katvā vipassanām āraddhānām catunnām bhikkhūnām pubbabhāgavipassanā somanassasahagatā vā hoti upekkhāsaṅghatā vā, vuṭṭhānagāminī pana somanassasahagatāva. Catutthajjhānādīni pādakāni katvā vipassanām āraddhānām pañcannām pubbabhāgavipassanā purimasadisāva. Vuṭṭhānagāminī pana upekkhāsaṅghatā hoti. Idam sandhāya-- “yā cha nekkhammasitā upekkhā, tā nissāya tā āgamma, yāni cha nekkhammasitāni somanassāni, tāni pajahathā”ti vuttam. Na kevalānca evampaṭipannassa bhikkhuno ayam vipassanāya vedanāvisesova hoti, ariyamaggepi pana jhānaṅgabojjhāṅgamaggaṅgānampi viseso hoti.

Ko panetam visesam niyameti? Keci tāva therā vipassanāpādakajjhānam niyametīti vadanti, keci vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā niyamentīti vadanti, keci puggalajjhāsayo niyametīti vadanti. Tesampi vāde ayameva pubbabhāge vuṭṭhānagāminīvipassanā niyametīti veditabbā. Vinicchayakathā (MA.137./V,26.) panettha **Visuddhimagge** saṅkhārupekkhānid dese vuttāva.

310. Nānattāti nānā bahū anekappakārā. **Nānattasitāti** nānārammaṇanissitā. **Ekattāti** ekā. **Ekattasitāti** ekārammaṇanissitā. Katamā panāyam upekkhāti? Hetṭhā tāva aññānupekkhā vuttā, upari chaṭaṅgupekkhā vakkhati, idha samatha-upekkhā, vipassanupekkhāti dve upekkhā gahitā.

Tattha yasmā aññāva rūpesu upekkhā, aññāva saddādīsu, na hi yā rūpe upekkhā, sā saddādīsu hoti. Rūpe upekkhā ca rūpameva ārammaṇam karoti (CS:pg.4.189) na saddādayo. Rūpe upekkhābhāvañca aññā samatha-upekkhā pathavīkasiṇam

ārammaṇam katvā uppajjati, aññā āpokasiñādīni. Tasmā nānattarā nānattasitārā vibhajanto **atthi, bhikkhave, upekkhā rūpesūti**-ādimāha Yasmā pana dve vā tīṇi vā ākāsānañcāyatanāni vā viññānañcāyatanādīni vā natthi, tasmā ekattarā ekattasitārā vibhajanto **atthi, bhikkhave, upekkhā ākāsānañcāyatananissitāti**-ādimāha.

Tattha ākāsānañcāyatanā-upekkhā sampayuttavasena ākāsānañcāyatananissitā, ākāsānañcāyatanakhandhe vipassantassa vipassanupekkhā ārammaṇavasena ākāsānañcāyatananissitā. Sesāsupi eseva nayo.

Tam pajahathāti ettha arūpāvacarasamāpatti-upekkhāya
rūpāvacarasamāpatti-upekkham pajahāpeti, arūpāvacaravipassanupekkhāya
rūpāvacaravipassanupekkham.

(MA.137./V,27.) **Atammayatanti** ettha tammayatā nāma taṇhā, tassā pariyādānato vuṭṭhānagāminīvipassanā atammayatāti vuccati. **Tam pajahathāti** idha vuṭṭhānagāminīvipassanāya arūpāvacarasamāpatti-upekkhañca vipassanupekkhañca pajahāpeti.

311. **Yadariyoti** ye satipaṭṭhāne ariyo sammāsambuddho sevati. Tattha tīsu ṭhānesu satim paṭṭhapento satipaṭṭhāne sevatīti veditabbo. **Na sussūsantīti** saddahitvā sotum na icchanti. **Na aññāti** jānanatthāya cittam na upaṭṭhapenti. **Vokkammāti** atikkamitvā. **Satthu sāsanāti** satthu ovādam gahetabbam pūretabbam na maññantīti attho. **Na ca attamanoti** na sakamano. Ettha ca gehasitadomanassavasena appatīto hotīti na evamattho daṭṭhabbo, appaṭipannakesu pana attamanatāraṇassa abhāvenetārā vuttam. **Anavassutoti** paṭigha-avassavena anavassuto. **Sato sampajānoti** satiyā ca ñāñena ca samannāgato (CS:pg.4.190) **Upekkhakoti** chaṭṭaṅguupekkhāya upekkhako. **Attamanoti** idhāpi gehasitasomanassavasena uppilāvitoti na evamattho daṭṭhabbo, paṭipannakesu pana anattamanatāraṇassa abhāvenetārā vuttam. **Anavassutoti** rāgāvassavena anavassuto.

312. **Sāritoti** damito. **Ekameva disam dhāvatīti** anivattitvā dhāvanto ekamīyeva disam dhāvati, nivattitvā pana aparaṁ dhāvitum sakkoti. (MA.137./V,28.) **Aṭṭha disā vidhāvatīti** ekapallañkena nisinno kāyena anivattitvāva vimokkhavasena ekappahāreneva aṭṭha disā vidhāvati, puratthābhimukho vā dakkhiñādīsu aññataradisābhimukho vā nisīditvā aṭṭha samāpattiyo samāpajjatiyevāti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Salāyatanañvibhaṅgasuttavaññanā niṭṭhitā.

(M.138.)8.Uddesavibhaṅgasuttavaññanā

313. **Evaṁ me sutanti** uddesavibhaṅgasuttam. Tattha **uddesavibhaṅganti** uddesañca vibhaṅgañca, mātikañca vibhajanañcāti attho. **Upaparikkheyyāti** tuleyya tīreyya pariggañheyya paricchindeyya. **Bahiddhāti** bahiddhā-ārammaṇesu. **Avikkhittarām avisatānti** nikantivasena ārammaṇe tiṭṭhamānārām vikkhittarām visaṭārā nāma hoti, tam paṭisedhento evamāha. **Ajjhattarām asaṇṭhitānti** gocarajjhatte nikantivasena asaṇṭhitārām. **Anupādāya na paritasseyyāti** anupādiyitvā aggahetvā tam viññānañrām na paritasseyya. Yathā viññānañrām bahiddhā avikkhittarām avisatārā, ajjhattarām asaṇṭhitārā anupādāya na paritasseyya, evam bhikkhu upaparikkheyyāti vuttam hoti.

Jātijarāmarañadukkhasamudayasambhavoti jātijarāmarañassa ceva avasesassa ca dukkhassa nibbatti na hotīti attho.

316. Rūpanimittānusārīti (CS:pg.4.191) rūpanimittam anussarati anudhāvatīti rūpanimittānusārī.

318. Evaṁ kho, āvuso, ajjhattam asaṇṭhitanti nikantivasena (MA.138./V,29.) asaṇṭhitam. Nikantivasena hi atiṭṭhamānam hānabhāgīyam na hoti, visesabhāgīyameva hoti.

320. Anupādā paritassanāti satthārā khandhiyavagge “upādāparitassanañca vo, bhikkhave, desessāmi anupādā-aparitassanañcā”ti (saṁ.ni.3.7) evam gahetvā paritassanā, aggahetvā aparitassanā ca kathitā, tam mahāthero upādāparitassanameva anupādāparitassananti katvā dassento evamāha. Katham panesā anupādāparitassanā hotīti. Upādātabbassa abhāvato. Yadi hi koci saṅkhāro nicco vā dhuvo vā attā vā attaniyo vāti gahetabbayuttako abhavissa, ayam paritassanā upādāparitassanāva assa. Yasmā pana evam upādātabbo saṅkhāro nāma natthi, tasmā rūpam attāti-ādinā nayena rūpādayo upādinnāpi anupādinnāva honti. Evamesā diṭṭhivasena upādāparitassanāpi samānā attatho anupādāparitassanāyeva nāma hotīti veditabbā.

Aññathā hotīti parivattati pakatijahanena nassati, **rūpavipariṇāmānuparivattīti** “mama rūpam vipariṇatan”ti vā, “yam ahu, tam vata me natthī”ti vā ādinā (ma.ni.1.242) nayena kammaviññānam rūpassa bhedānuparivatti hoti. **Vipariṇāmānuparivattajāti** vipariṇāmassa anuparivattanato vipariṇāmārammaṇacittato jātā. **Paritassanā dhammasamuppādāti** taṇhāparitassanā ca akusaladhammasamuppādā ca. **Cittam pariyādāya tiṭṭhantīti** kusalacittam pariyādiyitvā gahetvā khepetvā tiṭṭhanti. **Uttāsavāti** bhayatāsenapi sa-uttāso taṇhātāsenapi sa-uttāso. (MA.138./V,30.) **Vighātavāti** savighāto sadukkho. **Apekkhavāti** sālayo sasineho. **Evaṁ kho, āvuso, anupādā paritassanā hotīti** evam maṇikaraṇḍakasaññāya tucchakaraṇḍakam gahetvā tasmirī naṭhe pacchā vighātarī ḥājjantassa viya pacchā aggahetvā paritassanā hoti.

321. Na (CS:pg.4.192) **ca rūpavipariṇāmānuparivattīti** khīṇāsavassa kammaviññānameva natthi, tasmā rūpabhedānuparivatti na hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Uddesavibhaṅgasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.139.) 9. Araṇavibhaṅgasuttavanṇanā

323. Evaṁ me sutanti Araṇavibhaṅgasuttaṁ. Tattha **nevussādeyya na apasādeyyāti** gehasitavasena kañci puggalam neva ukkhipeyya na avakkhipeyya. **Dhammadmeva deseyyāti** sabhāvameva katheyya. **Sukhavinicchayanti** vinicchitasukham. **Raho vādanti** parammukhā avanṇam, pisuṇavācanti attho. **Sammukhā na khīṇanti** sammukhāpi khīṇam ākiṇṇam samkiliṭṭham vācam na bhaṇeyya. **Nābhiniveseyyāti** na adhiṭṭhahitvā ādāya vohareyya. **Samaññanti** lokasamaññam lokapaññattim. **Nātidhāveyyāti** nātikkameyya.

(MA.139./V,31.) **324. Kāmapaṭisandhisukhinoti** kāmapaṭisandhinā kāmūpasarñhitena sukhena sukhitassa. **Sadukkhoti** vipākadukkhena

sarñkilesadukkhenapi sadukkho. **Sa-upaghātoti** vipākūpaghātakilesūpaghāteheva sa-upaghāto. Tathā **sapariļaho.** **Micchāpaṭipadāti** ayāthāvapaṭipadā akusalapaṭipadā.

326. Ittheke apasādetīti evam̄ gehasitavasena ekacce puggale apasādeti. Ussādanepi eseva nayo. **Bhavasamyojananti** bhavabandhanam̄, tañhāyetañ nāmam̄.

Subhūtitthero kira imam̄ catukkam̄ nissāya etadagge ṭhapito. Bhagavato hi dhammañ desentassa puggalānam̄ ussādanā-apasādanā paññāyanti, tathā Sāriputtatherādīnam̄. Subhūtittherassa pana dhammadesanāya “Ayam puggalo appaṭipannako anārādhako”ti vā, “ayam sīlavā guṇavā lajjipesalo ācārasampanno”ti vā natthi, dhammadesanāya panassa “ayam micchāpaṭipadā, ayam (**CS:pg.4.193**) sammāpaṭipadā”tveva paññāyati. Tasmā Bhagavā “etadaggam̄, bhikkhave, mama sāvakānam̄ bhikkhūnam̄ arañavihārīnam̄ yadidam̄ subhūti”ti āha.

329. Kālaññū assāti asampatte ca atikkante ca kāle akathetvā “idāni vuccamānam̄ mahājano gañhissati”ti yuttapattakālam̄ ñatvā parammukhā avaññam̄ bhāseyya. Khīñavādepi eseva nayo.

330. Upahaññatīti ghātiyati. **Saropi upahaññatīti** saddopi bhijjati. **Āturīyatīti** āturo hoti gelaññappatto sābādho. **Avissaṭṭhanti** vissaṭṭham̄ apalibuddham̄ na hoti.

(**MA.139./V,32.**) **331. Tadevāti** tamyeva bhājanam̄. **Abhinivissa voharati**ti pattanti sañjānanajanapadañ gantvā “pattam̄ āharatha dhovathā”ti sutvā “andhabālaputhujjano, nayidañ pattam̄, pāti namesā, evam̄ vadāhī”ti abhinivissa voharati. Evarñ sabbapadehi yojetabbam̄. **Atisāroti** atidhāvanam̄.

332. Tathā tathā voharati aparāmasanti amhākaram̄ janapade bhājanam̄ pātīti vuccati, ime pana nañ pattanti vadantīti tato paṭṭhāya janapadavohāram̄ muñcītvā pattam̄ pattanteva aparāmasanto voharati. Sesapadesupi eseva nayo.

333. Idāni mariyādabhājanīyam̄ karonto tatra, bhikkhaveti-ādimāha. Tattha **saranoti** sarajo sakiles. **Arañoti** arajo nikkiles. **Subhūti ca pana, bhikkhaveti** ayam thero dvīsu ṭhānesu etadaggam̄ āruļho “**arañavihārīnam̄** yadidam̄ subhūti, **dakkhiñeyyānam̄** yadidam̄ subhūti”ti (a.ni.1.202).

Dhammasenāpati kira vatthum̄ sodheti, Subhūtitthero dakkhiñam̄ sodheti. Tathā hi dhammasenāpati piñḍāya caranto gehadvāre thito yāva bhikkham̄ āharanti, tāva pubbabhāge paricchinditvā nirodham̄ samāpajjati, nirodhā vuṭṭhāya deyyadhammañ paṭiggañhāti. Subhūtitthero ca tatheva mettājhānam̄ samāpajjati, mettājhānā vuṭṭhāya deyyadhammarā paṭiggañhāti. Evarñ pana kātum̄ sakkāti. Āma sakkā, neva acchariyañcetam̄, yam (**CS:pg.4.194**) mahābhiññappattā sāvakā evam̄ kareyyum̄.

(**MA.139./V,33.**) Imasmimpi hi tambapanñidīpe porānakarājakāle Piñgalabuddharakkhitathero nāma uttaragāmānam̄ nissāya vihāsi. Tattha satta kulasatāni honti, ekampi tam̄ kuladvāram̄ natthi, yattha thero samāpattim̄ na samāpajji. Sesam̄ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Arañavibhañgasuttavanñanā niṭṭhitā.

(M.140.)10.Dhātuvibhañgasuttavanñanā

342. Evam̄ me sutanti dhātuvibhañgasuttam̄. Tattha **cārikanti**

turitagamanacārikam. **Sace te bhaggava agarūti** sace tuyham bhāriyam aphāsukam kiñci natthi. **Sace so anujānātīti** bhaggavassa kira etadahosi-- “pabbajitā nāma nānā-ajjhāsayā, eko gañābhīrato hoti, eko ekābhīrato. Sace so ekābhīrato bhavissati, ‘āvuso, mā pāvisi, mayā sālā laddhā’ti vakkhati. Sace ayanā ekābhīrato bhavissati, ‘āvuso, nikkhama, mayā sālā laddhā’ti vakkhati. Evam̄ sante aham̄ ubhinnam̄ vivādakāretā nāma bhavissāmi, dinnam̄ nāma dinnameva vaṭṭati, kataṁ katamevā”ti. Tasmā evamāha.

Kulaputtoti jātikulaputtopi ācārakulaputtopi. **Vāsūpagatoti** vāsam̄ upagato. Kuto āgantvāti? Takkasīlanagarato.

Tatrāyam̄ anupubbikathā-- majjhimappadese kira Rājagahanagare Bimbisāre rajjam̄ kārente paccante takkasīlanagare pukkusāti rājā rajjam̄ kāresi. Atha takkasīlato bhañdam̄ gahetvā vānijā Rājagahaṁ āgatā paññākāram̄ gahetvā rājānam̄ addasāmsu. (MA.140./V,34.) Rājā te vanditvā ṭhite “katthavāsino tumhe”ti pucchi. Takkasīlavāsino devāti. Atha ne rājā janapadassa khemasubhikkhatādīni nagarassa ca pavattim̄ pucchitvā “ko nāma tumhākam̄ rājā”ti pucchi. Pukkusāti nāma devāti. Dhammikoti? Āma deva dhammiko. Catūhi saṅgahavatthūhi janam̄ saṅgañhāti, lokassa mātāpitiṭhāne (CS:pg.4.195) ṭhito, aṅge nipannadārakam̄ viya janam̄ tosetīti. Katarasmiṁ vaye vattatīti? Athassa vayam̄ ācikkhīmsu. Vayesupi Bimbisārena samavayo jāto. Atha te rājā āha-- “tātā tumhākam̄ rājā dhammiko, vayena ca me samāno, sakkuṇeyyātha tumhākam̄ rājānam̄ mama mittam̄ kātun”ti. Sakkoma devāti. Rājā tesam̄ suñkam̄ vissajjetvā gehañca dāpetvā-- “gacchatha bhañdam̄ vikkiñitvā gamanakāle marū disvā gaccheyyāthā”ti āha. Te tathā katvā gamanakāle rājānam̄ addasāmsu. “Gacchatha tumhākam̄ rājānam̄ mama vacanena punappunam̄ ārogyam̄ pucchitvā ‘rājā tumhehi saddhīm̄ mittabhāvarū icchatī”ti vadathā”ti āha.

Te sādhūti paṭissuñitvā gantvā bhañdam̄ paṭisāmetvā bhuttapātarāsā rājānam̄ upasañkamitvā vandiṁsu. Rājā “kaham̄ bhañe tumhe ettake ime divase na dissathā”ti pucchi. Te sabbarū pavattim̄ ārocesurū. Rājā -- “sādhu, tātā, tumhe nissāya mayā majjhimappadese rājā mitto laddho”ti attamano ahosi. Aparabhāge Rājagahavāsinopi vānijā takkasīlām̄ agamāmsu. Te paññākāram̄ gahetvā āgate pukkusāti rājā “kuto āgataatthā”ti pucchitvā “Rājagahato”ti sutvā “mayham̄ sahāyassa nagarato āgatā tumhe”ti. Āma devāti. Ārogyam̄ me sahāyassāti ārogyam̄ pucchitvā “Ajja paṭhāya ye mayham̄ sahāyassa nagarato jañghasatthena vā sakatasatthena vā vānijā āgacchanti, sabbesam̄ mama visayam̄ (MA.140./V,35) paviṭṭhakālato paṭhāya vasanagehāni, rājakoṭṭhāgārato nivāpañca dentu, suñkam̄ vissajjentu, kiñci upaddavarū mā karontū”ti bherim̄ carāpesi. Bimbisāropi attano nagare tatheva bherim̄ carāpesi.

Atha Bimbisāro pukkusātissa paññam̄ pahiṇī-- “paccantadese nāma mañimuttādīni ratanāni uppajjanti, yam̄ mayham̄ sahāyassa rajje dassanīyaṁ vā savanīyaṁ vā ratanaṁ uppajjati, tattha me mā maccharāyatū”ti. Pukkusātipi-- “majjhimadeso nāma mahājanapado, yam̄ tattha evarūpam̄ ratanam̄ uppajjati, tattha me sahāyo mā maccharāyatū”ti paṭipaññam̄ pahiṇī. Evam̄ te gacchante gacchante kāle aññamaññam̄ adisvāpi daññamittā ahesum̄.

Evam̄ (CS:pg.4.196) tesam̄ katikam̄ katvā vasantānam̄ paṭhamataram̄ pukkusātissa paññākāro uppajji. Rājā kira aṭṭha pañcavaññe anagghakambale labhi. So-- “Atisundarā ime kambalā, aham̄ sahāyassa pesissāmī”ti lākhāguļamatte aṭṭha sārakarañḍake likhāpetvā tesu te kambale pakhipitvā lākhāya vaṭṭāpetvā setavatthena veṭhetvā samugge pakhipitvā vatthena veṭhetvā rājamuddikāya lañchetvā “mayham̄

sahāyassa dethā”ti amacce pesesi. Sāsanañca adāsi-- “Ayam paññākāro nagaramajjhe amaccādiparivutena daṭṭhabbo”ti. Te gantvā Bimbisārassa adamśu.

So sāsanañ sutvā amaccādayo sannipatantūti bherim carāpetvā nagaramajjhe amaccādiparivuto setacchattena dhāriyamānenā pallañkavare nisinno lañchanam bhinditvā vattham apanetvā samuggam vivaritvā anto bhañḍikam muñcītvā lākhāguļe disvā “mayham sahāyo pukkusāti ‘jutavittako me sahāyo’ti maññamāno maññe imam paññākāram pahiñ”ti ekam gulam gahetvā (MA.140./V,36.) hatthena vaṭṭetvā tulayantova anto dussabhañḍikam atthiti aññasi. Atha nam pallañkapāde paharitvā tāvadeva lākhā paripati, so nakhena karañḍakam vivaritvā anto kambalaratanam disvā itarepi vivarāpesi, sabbepi kambalā ahesum. Atha ne pattharāpesi, te vaṇṇasampannā phassasampannā dīghato soļasahatthā tiriyañ atṭhahatthā ahesum. Mahājano disvā aṅguliyo pothesi, celukkhepañ akāsi,-- “Amhākam rañño adiṭhasahāyo pukkusāti adisvāva evarūpam paññākāram pesesi, yuttam evarūpam mittam kātun”ti attamano ahosi. Rājā ekamekarām kambalam agghāpesi, sabbe anagghā ahesum. Tesu cattāro sammāsambuddhassa pesesi, cattāro attano ghare akāsi. Tato cintesi-- “pacchā pesentena paññamāni pesitapaññākārato atirekarām peseturām vaṭṭati, sahāyena ca me anaggho paññākāro pesito, kiñ nu kho pesem”ti?

Kim pana Rājagahe tato adhikārā ratanam natthīti? No natthi, mahāpuñño rājā, apica kho panassa sotāpannakālato paṭṭhāya ṭhapetvā tīni ratanāni aññam ratanam somanassam janetum samattham nāma natthi (CS:pg.4.197) So ratanam vicinitum āraddho-- ratanam nāma saviññāṇakam aviññāṇakanti duvidham. Tattha aviññāṇakam suvaññarajatādi, saviññāṇakam indriyabaddham. Aviññāṇakam saviññāṇakasseva alaṅkārādivasena paribhogam hoti, iti imesu dvīsu ratanesu saviññāṇakam setṭham. Saviññāṇakampi duvidham tiracchānaratanam manussaratananti. Tattha tiracchānaratanam hatthi-assaratanam, tampi manussānam upabhogathameva (MA.140./V,37.) nibbattati iti imesupi dvīsu manussaratanam setṭham. Manussaratanampi duvidham itthiratanam purisaratananti. Tattha cakkavattino rañño uppānam itthiratanampi purisasseva upabhogam. Iti imesupi dvīsu purisaratanameva setṭham.

Purisaratanampi duvidham agāriyaratanam anagāriyaratanāñca. Tattha agāriyaratesupi cakkavattirājā ajja pabbajitasāmañerañ pañcapatiṭṭhitena vandati, iti imesupi dvīsu anagāriyaratanameva setṭham. Anagāriyaratanampi duvidham sekkharatanañca asekkharatanañca. Tattha satasahassampi sekkhānam asekkhassa padesam na pāpuñāti, iti imesupi dvīsu asekkharatanañca setṭham. Tampi duvidham Buddharatanam sāvakaratananti. Tattha satasahassampi sāvakaratanānam Buddharatanassa padesam na pāpuñāti, iti imesupi dvīsu Buddharatanameva setṭham.

Buddharatanampi duvidham paccekabuddharatanam sabbaññubuddharatananti. Tattha satasahassampi paccekabuddhānam sabbaññubuddhassa padesam na pāpuñāti, iti imesupi dvīsu sabbaññubuddharatanamyeva setṭham. Sadevakasmiñhi loke Buddharatasamam ratanam nāma natthi. Tasmā asadisameva ratanam mayham sahāyassa pesessāmīti cintetvā takkasīlavāsino pucchi-- “tātā tumhākam janapade Buddho dhammo sañghoti imāni tīni ratanāni dissantī”ti. Ghosopi so mahārāja tāva tattha natthi, dassanam pana kutoti.

“Sundaram tātā”ti rājā tuṭṭho cintesi-- “sakkā bhaveyya janasaṅghatthāya mayham sahāyassa vasanaṭṭhanam sammāsambuddharām peseturām, Buddhā (MA.140./V,38.) pana paccantimesu janapadesu na aruñam uṭṭhapenti. Tasmā satthārā gantum na sakkā.

Sāriputtamoggallānādayo mahāsāvake pesetūm sakkā bhaveyya. Mayā (CS:pg.4.198) pana ‘therā paccante vasantī’ti sutvāpi manusse pesetvā te attano samīpam āñāpetvā upaṭṭhātumeva yuttam. Tasmā na therehipi sakkā gantum. Yena panākārena sāsane pesite Satthā ca mahāsāvakā ca gatā viya honti, tenākārena sāsanam pahiñissāmī”ti. Cintetvā caturatanāyāmām vidatthimattaputhulam nātitanum nātibahalam suvaṇṇapaṭṭam kārāpetvā “tattha ajja akkharāni likhissāmī”ti. Pātova sīsaṁ nhāyitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya bhuttapātarāso apanītagandhamālābharaṇo suvaṇṇasarakena jātihiṅgulikam ādāya heṭṭhato paṭṭhāya dvārāni pidahanto pāsādamāruyha pubbadisāmukham sīhapañjaram vivaritvā ākāsatale nisīditvā suvaṇṇapaṭṭe akkharāni likhanto-- “idha Tathāgato loke uppanno araham sammāsambuddho vijjācaraṇasampanno Sugato lokavidū anuttaro purisadammasārathi Satthā devamanussānam Buddha Bhagavā”ti. Buddhaguṇe tāva ekadesena likhi.

Tato “evam dasa pāramiyo pūretvā tusitabhavanato cavitvā mātukucchimhi paṭisandhim gaṇhi evam lokavivaraṇam ahosi, mātukucchiyam vasamāne idam nāma ahosi, agāramajjhe vasamāne idam nāma ahosi, evam mahābhnikkhamanam nikkhanto evam mahāpadhānam padahi. Evam dukkarakārikam katvā mahābodhimaṇḍam āruyha aparājitapallaṅke nisinno sabbaññutaññānam paṭivijjhī, sabbaññutaññānam paṭivijjhantassa (MA.140./V,39.) evam lokavivaraṇam ahosi. Sadevake loke aññam evarūpam ratanam nāma natthīti.

Yamkiñci vittam idha vā huram vā,

Saggesu vā yam ratanam pañītam.

Na no samam atthi Tathāgatena,

Idampi Buddhe ratanam pañītam.

Etena saccena suvatthi hotū”ti. (khu.pa.6.3 su.ni.226)--

Evam ekadesena Buddhaguṇepi likhitvā dutiyam **dhammaratanam** thomento-- “Svākkhāto Bhagavatā dhammo …pe… paccattam veditabbo viññūhī”ti. “Cattāro satipaṭṭhānā …pe… ariyo atṭhaṅgiko maggo”ti. “Satthārā desitadhammo nāma evarūpo ca evarūpo cā”ti sattatimsa bodhipakkhiye ekadesena likhitvā--

“Yam (CS:pg.4.199) Buddhaseṭṭho parivanṇayī sucim,

Samādhimānantarikaññamāhu.

Samādhinā tena samo na vijjati,

Idampi dhamme ratanam pañītam.

Etena saccena suvatthi hotū”ti. (khu.pa.6.5 su.ni.228)--

Evam ekadesena dhammaguṇe likhitvā tatiyam **sāṅgharatanam** thomento-- “suppaṭipanno Bhagavato sāvakasaṅgho …pe… puññakkhettam lokassā”ti. “Kulaputtā nāma satthu dhammakatham sutvā evam nikhamitvā pabbajanti, keci setacchattam pahāya pabbajanti, keci uparajjam, keci senāpatiṭṭhānādīni pahāya pabbajanti. Pabbajitvā ca pana imañca paṭipattiṁ pūrentī”ti cūlaśīlamajjhimasīlamahāśīlādīni ekadesena likhitvā chadvārasamvaram satisampajaññam catupaccayasantosam navavidham senāsanam, (MA.140./V,40.) nīvaraṇappahānaṁ parikammaṇi jhānābhiññā atṭhatimsa kammatṭhānāni yāva āsavakkhayā ekadesena likhi, solasavidham ānāpānassatikammaṭṭhānam vitthāreneva likhitvā “satthu sāvakasaṅgho nāma evarūpehi ca guṇehi samannāgato.

Ye puggalā atṭhasatam pasatṭhā,

Cattāri etāni Yugāni honti.

Te dakkhiṇeyyā Sugatassa sāvakā,

Etesu dinnāni mahapphalāni.

Idampi saṅghe ratanam pañītam,

Etena saccena suvatthi hotū”ti. (khu.pa.6.6 su.ni.229)--

Evaṁ ekadesena saṅghaguṇe likhitvā-- “Bhagavato sāsanam svākkhātam niyyānikam, sace mayham sahāyo sakkoti, nikkhamitvā pabbajatū”ti likhitvā suvaṇṇapaṭṭam samharityvā sukhumakambalena veṭhetvā sārasamugge pakkhipitvā tam samuggam suvaṇṇamaye, suvaṇṇamayam, rajatamaye rajatamayam maṇimaye, maṇimayam pavālamaye, pavālamayam lohitaṅkamaye, lohitaṅkamayam masāragallamaye, masāragallamayaṁ phalikamaye, phalikamayam dantamaye, dantamayam sabbaratanamaye, sabbaratanamayam kilañjamaye, kilañjamayam samuggam sārakaraṇḍake ṭhapesi.

Puna (CS:pg.4.200) sārakaraṇḍakam suvaṇṇakaraṇḍaketi purimanayeneva haritvā sabbaratanamaye karaṇḍakam kilañjamaye karaṇḍake ṭhapesi. Tato kilañjamayam karaṇḍakam sāramayapeṭṭayāti puna vuttanayeneva haritvā sabbaratanamayam peḷam kilañjamayapeṭṭaya ṭhapetvā bahi vatthena veṭhetvā rājamuddikāya lañchetvā amacce āñāpesi-- “mama āñāpavattiṭṭhāne maggam alaṅkārāpetha maggo atṭhusabhavitthato hotu, catu-usabhaṭṭhānam sodhitamattakameva (MA.140./V,41.) hotu, majjhe catu-usabham rājānubhāvena paṭiyādethā”ti. Tato maṅgalahatthim alaṅkārāpetvā tassa upari pallaṅkam paññapetvā setacchattam ussāpetvā nagaravīthiyo sittasammaṭṭhā samussitaddhajapāṭṭākā kadaliṇuṇaghaṭagandhadhūmapupphādīhi suppaṭimāṇḍitā kāretvā “Attano attano visayappadese evarūpam pūjam kārentū”ti antarabhogikānam javanadūte pesetvā sayam sabbālaṅkārena alaṅkaritvā-- “sabbatālāvacarasammissabalakāyaparivuto paññākāram pesemi”ti attano visayapariyantam gantvā amaccassa mukhasāsanam adāsi-- “tāta mayham sahāyo pukkusāti imam paññākāram paṭicchanto orodhamajjhe apaṭicchitvā pāsādam āruhya paṭicchatū”ti. Evaṁ sāsanam datvā paccantadesam Satthā gacchatīti paññapatiṭṭhitena vanditvā nivatti. Antarabhogikā teneva niyāmena maggam paṭiyādetvā paññākāram nayimsu.

Pukkusātipi attano rajjasāmato paṭṭhāya teneva niyāmena maggam paṭiyādetvā nagaram alaṅkārāpetvā paññākārasssa paccuggamanam akāsi. Paññākāro takkasilam pāpuṇanto uposathadivase pāpuṇi, paññākāram gahetvā gata-amaccopi rañño vuttasāsanam ārocesi. Rājā tam sutvā paññākārena saddhim āgatānam kattabbakiccam vicāretvā paññākāram ādāya pāsādam āruhya “mā idha koci pavisatū”ti dvāre ārakkham kāretvā sīhapañjaram vivaritvā paññākāram uccāsane ṭhapetvā sayam nīcāsane nisinno lañchanam bhinditvā nivāsanam apanetvā kilañjapelato paṭṭhāya anupubbena vivaranto sāramayam samuggam disvā cintesi-- “mahāparihāro nāyam aññassa ratanassa bhavissati, addhā majjhimadese sotabbayuttakam ratanam uppannan”ti. Atha tam samuggam vivaritvā rājalañchanam bhinditvā sukhumakambalam ubhato viyūhitvā suvaṇṇapaṭṭam addasa.

So (CS:pg.4.201) tam pasāretvā-- “manāpāni (MA.140./V,42.) vata akkharāni samasīsāni samapantīni caturassānī”ti-ādito paṭṭhāya vācetuṁ ārabhi. Tassa-- “idha Tathāgato loke uppanno”ti Buddhaguṇe vācentassa balavasomanassam uppajji, navanavutilomakūpasahassāni uddhaggalomāni ahesum. Attano ṭhitabhāvam vā nisinnabhāvam vā na jānāti. Athassa-- “kappakotisatasahasseehipi etam dullabhasāsanam sahāyam nissāya sotum labhāmī”ti bhiyyo balavapīti udapādi. So hi upari vācetuṁ asakkonto yāva pītivegapassaddhiyā nisīditvā parato-- “svākkhāto

Bhagavatā dhammo”ti dhammaduguṇe ārabhi. Tatrāpissa tatheva ahosi. So puna yāva pītivegapassaddhiyā nisīditvā parato “suppaṭipanno”ti saṅghaguṇe ārabhi Tatrāpissa tatheva ahosi. Atha sabbapariyante ānāpānassatikammaṭṭhānam vācetvā catukkapañcakajjhānāni nibbatesi, so jhānasukheneva vītināmesi. Añño koci daṭṭhum na labhati, ekova cūlupaṭṭhāko pavisati. Evam addhamāsamattam vītināmesi.

Nāgarā rājaṅgaṇe sannipatitvā ukkuṭṭhim akarīsu-- “paññākāram paṭicchitadivasato paṭṭhāya baladassanam vā nāṭakadassanam vā natthi, vinicchayadānam natthi, rājā sahāyena pahitam paññākāram yassicchat tassa dassetu, rājāno nāma ekaccassa paññākāravasenapi vañcetvā rajjam attano kātum vāyamanti. Kirī nāma amhākām rājā karotī”ti? Rājā ukkuṭṭhisaddam sutvā-- ‘Rajjam nu kho dhāremi, (MA.140./V,43.) udāhu satthāran”ti cintesi. Athassa etadahosi-- “rajjakārita-attabhāvo nāma neva gaṇakena, na gaṇakamahāmattena gaṇetum sakko. Satthusāsanam dhāressāmī”ti sayane ṭhapitam asim gahetvā kese chinditvā sīhapañjaram vivaritvā-- “etam gahetvā rajjam kārethā”ti saddhim cūlāmaṇinā kesakalāparā parisamajjhe pātesi, mahājano tam ukkhipitvā-- “sahāyakasantikā laddhapaññākārā nāma rājāno tumhādisā honti devā”ti ekappahāreneva viravi. Raññopi dvaṅgulamattam kesamassu ahosi. Bodhisattassa pabbajjāsadisameva kira jātam.

Tato (CS:pg.4.202) cūlupaṭṭhākām pesetvā antarāpañā dve kāsāyavatthāni mattikāpattañca āharāpetvā-- “Ye loke arahanto, te uddissa mayham pabbajjā”ti satthāram uddissa ekam kāsāvam nivāsetvā ekam pārupitvā pattam vāma-aṁsakūṭe katvā kattaradaṇḍam gahetvā-- “sobhati nu kho me pabbajjā no vā”ti mahātale katipayavāre aparāparam caṇkamitvā-- “sobhati me pabbajjā”ti dvāram vivaritvā pāsādā otari. Otarantam pana nam tisu dvāresu ṭhitānāṭkādāni disvāpi na sañjāniṁsu. “Eko pacceka buddho amhākām rañño dhammakathām kathetum āgato”ti kira cintayiṁsu. Uparipāsādam pana āruhya rañño ṭhitānisinnaṭhānāni disvā rājā gatoti ñatvā samuddamajjhe osīdamānāya nāvāya jano viya ekappahāreneva viraviṁsu. Kulaputtam bhūmitalaṁ otiṇṇamattam aṭṭhārasaseniyo sabbe nāgarā balakāyā ca parivāretvā mahāviravam viraviṁsu. Amaccāpi tam etadavocum-- “deva majhimadesarājāno nāma bahumāyā, sāsanam pesetvā Buddharatanam nāma loke uppannam vā no vāti ñatvā (MA.140./V,44.) gamissatha nivattatha devā”ti. Saddhāmahaṁ mayham sahāyakassa, tassa mayā saddhim dvejjhavacanam nāma natthi, tiṭṭhatha tumheti. Te anugacchantiyeva.

Kulaputto kattaradaṇḍena lekham katvā-- “idam rajjam kassā”ti āha? Tumhākām devāti. Yo imam lekham antaram karoti, rājānāya kāretabboti. Mahājanakajātake bodhisattena katalekhām sīvalidevī antaram kātum avisahantī vivattamānā agamāsi. Tassā gatamaggena mahājano agamāsi. Tam pana lekham mahājano antaram kātum na visahi, lekham ussīsakam katvā vivattamānā viraviṁsu. Kulaputto-- “Ayan me gataṭṭhāne dantakaṭṭham vā mukhodakam vā dassatī”ti antamaso ekaceṭakampi aggahetvā pakkāmi. Evarī kirassa ahosi “mama Satthā ca mahābhinnikkhamanam nikkhāmitvā ekakova pabbajito”ti ekakova agamāsi. “Satthu lajjāmī”ti ca-- “Satthā kira me pabbajitvā yānam nāruļho”ti ca antamaso ekapaṭalikampi upāhanam nāruhi, paññacchattakampi na dhāresi. Mahājano rukkhapākāratṭālakādāni āruhya esa amhākām rājā gacchatītī olokesi. Kulaputto-- “dūram gantabbaṁ, na sakkā ekena maggo nittharitun”ti ekam satthavāham anubandhi. Sukhumālassa kulaputtassa kāthinatattāya (CS:pg.4.203) pathaviyā gachantassa pādatalesu phoṭā utṭhahitvā bhijjanti, dukkhā vedanā uppajjanti. Satthavāhe khandhāvāram bandhitvā nisinne kulaputto maggā

okkamma ekasmim rukkhamūle nisīdati. Nisinnaṭhāne pādparikammaṁ vā piṭṭhiparikammaṁ (MA.140./V,45.) vā kattā nāma natthi, kulaputto ānāpānacatutthajjhānam samāpajjivtā maggadarathakilamathapariṭṭhām vikkhambhetvā jhānaratiyā vītināmeti.

Punadivase uṭṭhite aruṇe sarīrapaṭijagganāṁ katvā puna satthavāham anubandhati. Pātarāsakāle kulaputtassa pattam gaheṭvā khādanīyam bhojanīyam patte pakkipitvā denti. Tam uttaṇḍulampi hoti kilinnampi samasakkharampi aloṇātiloṇampi, kulaputto pavisaṇṭhānam paccavekkhitvā amataṁ viya paribhuñjitvā etena niyāmena atṭhahi ūnakāni dve yojanasatāni gato. Jetavanadvārakoṭṭhakassa pana samīpena gacchantopi-- “kaham Satthā vasatī”ti nāpucchi. Kasmā? Satthugāravena ceva rañño pesitasāsanavasena ca. Rañño hi-- “idha Tathāgato loke uppajjatī”ti satthāram Rājagahe uppannam viya katvā sāsanam pesitaṁ, tasmā naṁ apucchitvā pañcacattālīsayojanamattam maggam atikkanto. So sūriyatthaṅgamanavelāya Rājagaham patvā Satthā kaham vasatīti pucchi. Kuto nu, bhante, āgatoti? Ito uttaratoti. Satthā tuyham āgatamagge ito pañcacattālīsayojanamatte Sāvatthi nāma atthi, tattha vasatīti. Kulaputto cintesi-- “idāni akālo na sakkā gantum, ajja idheva vasitvā sve satthu santikam gamissāmī”ti. Tato-- “vikāle sampattapabbajitā kaham vasantī”ti pucchi. Imāya kumbhakārasālāya, bhanteti. Atha so tam kumbhakāram yācītvā tattha vāsatthāya pavisitvā nisīdi.

Bhagavāpi tamdivasām paccūsakāle lokam volokento pukkusātim disvā cintesi-- “Ayam kulaputto sahāyena pesitaṁ (MA.140./V,46.) sāsanamattakam vācetvā atirekatiyojanasatikam mahārajjam pahāya marū uddissa pabbajitvā atṭhahi ūnakāni dve yojanasatāni atikkamma Rājagaham pāpuṇissati, mayi agacchante pana tīṇi sāmaññaphalāni appativijjhītvā ekarattivāsena anāthakālakiriyan karissati, mayi pana gate (CS:pg.4.204) tīṇi sāmaññaphalāni paṭivijjhissati. Janasaṅghatthāyeva pana mayā satasahassakappādhikāni cattāri asaṅkhyeeyāni pāramiyo pūritā, karissāmi tassa saṅgahan”ti pātova sarīrapaṭijagganāṁ katvā bhikkhusaṅghaparivuto Sāvatthiyam piṇḍāya caritvā pacchābhuttam piṇḍapāṭappaṭikkanto gandhakuṭīm pavisitvā muhuttaṁ attadarathakilamatham patipassambhetvā-- “kulaputto mayi gāravena dukkaram akāsi, atirekayojanasatam rajjam pahāya antamaso mukhadhovanadāyakampi ceṭakam aggahetvā ekakova nikkhanto”ti Sāriputtamahāmoggallānādīsu kañci anāmantetvā sayameva attano pattacīvaraṁ gahetvā ekakova nikkhanto. Gacchanto ca neva ākāse uppati, na pathavim samkhipi,-- “kulaputto mama lajjamāno hatthi-assarathasuvanṭasivikādīsu ekayānepi anisīditvā antamaso ekapaṭalikam upāhanampi anāruyha paññacchattakampi aggahetvā nikkhanto, mayāpi padasāva gantum vaṭṭatī”ti pana cintetvā padasāva agamāsi.

So asīti anubyañjanāni byāmappabhā bāttim̄sa mahāpurisalakkhaṇānīti imam Buddhaśirim paṭicchādetvā valāhakapaṭicchanno puṇṇacando viya aññatarabhikkhuvesena gacchanto ekapacchābhatteneva pañcacattālīsa yojanāni atikkamma sūriyatthaṅgamalīvelāya kulaputte paviṭṭhamatteyeva tam kumbhakārasālam pāpuṇi. Tam sandhāya vuttam-- “tena kho pana samayena, pukkusāti, nāma kulaputto Bhagavantaṁ uddissa (MA.140./V,47.) saddhāya agārasmā anagāriyam pabbajito, so tasmin kumbhakārāvesane paṭhamam vāsūpagato hotī”ti.

Evaṁ gantvāpi pana Bhagavā-- “aham sammāsambuddho”ti pasayha kumbhakārasālam apavisitvā dvāre ṭhitova kulaputtam okāsam kārento **sace te bhikkhūti**-ādimāha. **Urundanti** vivittam asambādham. **Viharatāyasmā**

yathāsukhanti yena yena iriyāpathena phāsu hoti, tena tena yathāsukhamā āyasmā viharatūti okāsam akāsi. Atirekatiyojanasatañhi rajjaṁ pahāya pabbajito kulaputto parassa chaḍḍitapatitarām (CS:pg.4.205) kumbhakārasālam kim aññassa sabrahmacārino maccharāyissati. Ekacce pana moghapurisā sāsane pabbajitvā āvāsamacchariyādīhi abhibhūtā attano vasanaṭhāne mayham kuṭi mayham parivenanti aññesam avāsāya parakkamanti. **Nisidīti** accantasukhumālo lokanātho devavimānasadisam gandhakuṭīm pahāya tattha tattha vippakīṇṭachārikāya bhinnabhājanatinapalāsakukkuṭasūkaravaccādisamkiliṭhāya sankāraṭhānasadisāya kumbhakārasālāya tiṇasanthāraṁ santharitvā pañsukūlacīvaraṁ paññapetvā devavimānasadisam dibbagandhasugandham gandhakuṭīm pavisitvā nisidanto viya nisidi.

Iti Bhagavāpi asambhinnamahāsammatavarīse uppanno, kulaputtopi khattiyagabbhe vadḍhito. Bhagavāpi abhinīhārasampanno, kulaputtopi abhinīhārasampanno. Bhagavāpi rajjaṁ pahāya pabbajito, kulaputtopi. Bhagavāpi (MA.140./V,48.) suvaṇṇavaṇṇo, kulaputtopi. Bhagavāpi samāpattilābhī, kulaputtopi. Iti dvepi khattiyā dvepi abhinīhārasampannā dvepi rājapabbajitā dvepi suvaṇṇavaṇṇā dvepi samāpattilābhino kumbhakārasālam pavisitvā nisinnāti tehi kumbhakārasālā ativiya sobhati, dvīhi sīhādīhi paviṭṭhaguḥādīhi āharitvā dīpetabbām. Tesu pana dvīsu Bhagavā-- “sukhumālo aham paramasukhumālo ekapacchābhattena pañcacattālīsa yojanāni āgato, muhuttam tāva sīhaseyyaṁ kappetvā maggadarathām paṭipassambhemī”ti cittampi anuppādetvā nisidantova phalasamāpattim samāpajji. Kulaputtopi-- “dvānavutiyojanasatam āgatomhi, muhuttam tāva nipajjivtā maggadarathām vinodemī”ti cittam anuppādetvā nisidamānova ānāpānacatutthajjhānam samāpajji. Idam sandhāya **atha kho Bhagavā bahudeva rattinti-ādi** vuttam.

Nanu ca Bhagavā kulaputtassa dhammaṁ desessāmīti āgato, kasmā na desesīti? Kulaputtassa maggadaratho appaṭipassaddho, na sakkhissati dhammadesanam sampaticchitum, so tāvassa paṭipassambhatūti na desesi. Apare-- “Rājagahaṁ nāma ākiṇṇamanussarān avivittarān dasahi saddehi, so saddo diyadḍhayāmamattena sannisīdati, tam āgamento na desesi”ti vadanti. Tam akāraṇam, brahmałokappamāṇampi hi saddam Bhagavā attano ānubhāvena (CS:pg.4.206) vūpasametum sakkoti, maggadarathavūpasamānā āgmentoyeva pana na desesi.

Tattha **bahudeva rattinti** diyadḍhayāmamattam. **Etadahosīti** Bhagavā phalasamāpattito vuṭṭhāya suvaṇṇavimāne maṇiṣhapañjaraṁ vivaranto viya pañcapasādappaṭīmaṇḍitāni akkhīni ummīletvā olokesi, athassa hatthakukkuccapādakukkuccasīsakampanavirahitarān sunikhāta-indakhīlaṁ viya niccalam avibbhantam suvaṇṇapaṭīmam viya nisinnam kulaputtam disvā etam -- “pāsādikam kho”ti-ādi ahosi. Tattha **pāsādikanti** pasādāvaham. Bhāvanapūmsakam (MA.140./V,49.) panetam, pāsādikena iriyāpathena iriyati. Yathā iriyato iriyāpatho pāsādiko hoti, evam iriyatī ayamettha attho. Catūsu hi iriyāpathesu tayo iriyāpathā na sobhanti. Gacchantassa hi bhikkhuno hatthā calanti, pādā calanti, sīsaṁ calati, ṭhitassa kāyo thaddho hoti, nipannassāpi iriyāpatho amanāpo hoti, pacchābhatte pana divāṭṭhānam sammajjivtā cammakhaṇḍam paññapetvā sudhotahatthapādassa catusandhikapallaṅkam ābhujitvā nipannasseva iriyāpatho sobhati. Ayañca kulaputto pallaṅkam ābhujitvā ānāpānacatutthajjhānam appetvā nisidi. Itissa iriyāpatheneva pasanno Bhagavā-- “pāsādikam kho”ti parivitakkesi.

Yāññūnāham puccheyyanti kasmā pucchatī? Kim Bhagavā attānam uddissa pabbajitabhāvam na jānātīti? No na jānāti, apucchite pana kathā na patiṭṭhāti,

apatiṭṭhitāya kathāya kathā na sañjāyatīti kathāpatiṭṭhāpanattham pucchi.

Disvā ca pana jāneyyāsīti Tathāgataṁ Buddhasiriyā virocantaṁ ayam Buddhoti sabbe jānanti. Anacchariyametam jānanam, Buddhasirim pana paṭicchādetvā aññatarapinḍapātikavesena caranto dujjāno hoti. Iccāyasmā, pukkusāti, “na jāneyyan”ti sabhāvameva katheti. Tathā hi nam ekakumbhakārasālāya nisinnampi na jānāti.

Etadahosīti maggadarathassa vūpasamabhāvam ānatvā ahosi. **Evamāvusoti** kulaputto sahāyena pesitam sāsanamattam vācetvā rajjam (CS:pg.4.207) pahāya pabbajamāno-- “dasabalassa madhuradhammadesanam sotum labhissāmī”ti. Pabbajito, (MA.140./V,50.) pabbajitvā ettakam addhānam āgacchanto-- “dhammam te bhikkhu desessāmī”ti padamattassa vattāram nālattha, so “dhammam te bhikkhu desessāmī”ti vuttam kiṁ sakkaccam na suṇissati. Pipāsitasoṇdo viya hi pipāsitahatthī viya cāyam, tasmā sakkaccam savanam paṭijānanto “evamāvuso”ti āha.

343. Chadhāturo ayanti Bhagavā kulaputtassa pubbabhāgapaṭipadam akathetvā āditova arahattassa padaṭṭhānabhūtam accantasuññatam vipassanālakkhaṇameva ācikkhitum āraddho. Yassa hi pubbabhāgapaṭipadā aparisuddhā hoti, tassa paṭhamameva sīlasamivaram indriyesu guttadvāratam bhojane mattaññutam jāgariyānuyogam satta saddhamme cattāri jhānānīti imam pubbabhāgapaṭipadam ācikkhati. Yassa panesā parisuddhā, tassa tam akathetvā arahattassa padaṭṭhānabhūtam vipassanameva ācikkhati. Kulaputtassa ca pubbabhāgapatipadā parisuddha. Tathā hi anena sāsanam vācetvā pāsādavaragateneva ānāpānacatutthajjhānam nibbattitam, yadassa dvānavutiyojanasabham āgacchantassa yānakiccam sādhesi, sāmañerasīlampissa paripuṇṇam. Tasmā pubbabhāgapaṭipadam akathetvā arahattassa padaṭṭhānabhūtam accantasuññatam vipassanālakkhaṇamevassa ācikkhitum āraddho.

Tattha **chadhāturoti** dhātuyo vijjamānā, puriso avijjamāno. Bhagavā hi katthaci vijjamānena avijjamānam dasseti, katthaci avijjamānena vijjamānam, katthaci vijjamānena vijjamānam, katthaci avijjamānena avijjamānanti sabbāsave vuttanayeneva vitthāretabbarā. Idha pana vijjamānena avijjamānam dassento evamāha. Sace hi Bhagavā (MA.140./V,51.) purisoti paññattim vissajjetvā dhātuyo icceva vatvā cittam upaṭṭhāpeyya, kulaputto sandeham kareyya, sammoham āpajjeyya, desanam sampaṭicchitum na sakkuṇeyya. Tasmā Tathāgato anupubbena purisoti paññattim pahāya “sattoti vā purisoti vā puggaloti vā paññattimattameva, paramatthato satto nāma natthi, dhātumatteyeva cittam ṭhapāpetvā tīni phalāni paṭivijjhāpessāmī”ti (CS:pg.4.208) Anaṅgaṇasutte (ma.ni.1.57ādayo) vuttabhāsantarakusalo tāya tāya bhāsāya sippam ugganhāpentō ācariyo viya evamāha.

Tattha cha dhātuyo assāti **chadhāturo**. Idam vuttam hoti-- Yam tvam purisoti sañjānāsi, so chadhātuko, na cettha paramatthato puriso atthi, purisoti pana paññattimattamevāti. Sesapadesupi esevo nayo. **Caturādhiṭṭhānoti** ettha adhiṭṭhānam vuccati patiṭṭhā, catupatiṭṭhānoti attho. Idam vuttam hoti-- Svāyam bhikkhu puriso chadhāturo chaphassāyatano atṭhārasamanopavicāro, so ettova vivatītvā uttamasiddhibhūtam arahattam gaṇhamāno imesu catūsu ṭhānesu patiṭṭhāya gaṇhātīti caturādhiṭṭhānoti. **Yattha thitanti** yesu adhiṭṭhānesu patiṭṭhitam. **Maññassa vā nappavattantīti** maññassa vā mānassa vā nappavattanti. **Muni santoti vuccatīti** khīṇāsavamuni upasanto nibbutoti vuccati. **Paññam nappamajjeyyāti** arahattaphalapaññāya (MA.140./V,52.) paṭivijjhānatham āditova samādhivipassanāpaññān nappamajjeyya. **Saccamanurakkheyāti** paramatthasaccassa nibbānassa sacchikiriyattham āditova vacīsaccam rakkheyya.

Cāgamanubrūheyāti arahattamaggena sabbakilesapariccāgakaraṇattham āditova kilesapariccāgam brūheyya. **Santimeva so sikkheyāti** arahattamaggena sabbakilesavūpasamanattham āditova kilesavūpasamanam sikkheyya. Iti paññādhiṭṭhānādīnam adhigamatthāya imāni samathavipassanāpaññādīni pubbabhāgādhiṭṭhānāni vuttāni.

345. Phassāyatani phassassa āyatanaṁ, ākaroti attho.

Paññādhiṭṭhānanti-ādīni pubbe vuttānam arahattaphalapaññādīnam vasena veditabbāni.

348. Idāni nikkhittamātikāvasena “yatha ṭhitam maññassa vā nappavattantī”ti vattabbam bhaveyya, arahatte pana patte puna “paññām nappamajjeyyā”ti-ādīhi kiccaṁ natthi. Iti Bhagavā mātikam uppaṭipāṭidhātukam ṭhapetvāpi yathādhammaseneva vibhaṅgam vibhajanto **paññām nappamajjeyyāti**-ādimāha. Tattha ko paññām pamajjati, ko nappamajjati? Yo tāva imasmim sāsane pabbajitvā vejjakammādivasena ekavīsatividhāya anesanāya (CS:pg.4.209) jīvikam kappento pabbajjānurūpena cittuppādām ṭhapeturū na sakkoti, ayam paññām pamajjati nāma. Yo pana sāsane pabbajitvā sīle patiṭṭhāya Buddhavacanam uggaṇhitvā sappāyam dhutaṅgam samādāya cittarucitam kammaṭṭhānam gahetvā vivittam senāsanam nissāya kasiṇaparikammam katvā samāpattiṁ patvā ajjeva arahattanti vipassanām vadḍhetvā vicarati, ayam paññām nappamajjati nāma. Imasmim pana Sutte dhātukammaṭṭhānavasena esa paññāya appamādo vutto. Dhātukammaṭṭhāne panetha yam vattabbam, tam heṭṭhā hatthipadopamasuttādīsu vuttameva.

(MA.140./V,53.) **354. Athāparami viññāṇamyeva avasissatī** ti ayampettha pātiyekko anusandhi. Heṭṭhato hi rūpakammaṭṭhānam kathitam, idāni arūpakammaṭṭhānam vedanāvasena nibbattetvā dassetum ayam desanā āraddha. Yam vā panetam imassa bhikkhuno pathavīdhātu-ādīsu āgamaniyavipassanāvasena kammakārakaviññānam, tam viññāṇadhātuvasena bhājetvā dassentopi imam desanam ārabhi. Tattha **avasissatī** kimathāya avasissati? Satthu kathanatthāya kulaputtassa ca paṭivijjhānatthāya avasissati. **Parisuddhanti** nirupakkilesam. **Pariyodātanti** pabhassaram. **Sukhanti** **vijānati** sukhavedanam vedayamāno sukhavedanam vedayāmīti pajānāti. Sesapadadvayesupi eseva nayo. Sace panāyam vedanākathā heṭṭhā na kathitā bhaveyya, idha ṭhatvā katheturū vatṭeyya. Satipaṭṭhāne panesā kathitāvāti tattha kathitanayeneva veditabbā. **Sukhavedaniyanti** evamādi paccayavasena udayatthaṅgamanadassanattham vuttam. Tattha **sukhavedaniyanti** sukhavedanāya paccayabhūtam. Sesapadesupi eseva nayo.

360. Upekkhāyeva avasissatī ettāvatā hi yathā nāma chekena maṇikārācariyena vajirasūciyā vijjhītvā cammakhaṇde pātētvā pātētvā dinnamuttam antevāsiko gahetvā gahetvā suttagatam karonto muttolambakamuttajālādīni karoti, evameva Bhagavatā kathetvā kathetvā dinnaṁ kammaṭṭhānam ayam kulaputto manasikaronto manasikaronto pagunam akāsīti rūpakammaṭṭhānampissa arūpakammaṭṭhānampi pagunam (CS:pg.4.210) jātam, atha Bhagavā “athāparami upekkhāyeva avasissatī”ti āha.

Kimathām pana avasissatī? Satthu kathanattham. Kulaputtassa paṭivijjhānatthāntipi (MA.140./V,54.) vadanti tam na gahetabbam. Kulaputtena hi sahāyassa sāsanam vācetvā pāsādatale ṭhiteneva ānāpānacatutthajjhānam nibbattitam, yadassa ettakam maggam āgacchantassa yānakiccam sādheti. Satthu kathanatthāmyeva avasissati. Imasmīhi thāne Satthā kulaputtassa rūpāvacarajjhāne vaṇṇam kthesi. Idañhi vuttam hoti “bhikkhu pagunam tava idam rūpāvacaracatutthajjhānan”ti.

Parisuddhāti-ādi tassāyeva upekkhāya vaṇṇabhaṇanam. **Ukkam bandheyyāti**

aṅgārakapallam sajeyya. **Ālimpeyyāti** tattha aṅgāre pakkhipitvā aggiṁ datvā nālikāya dhamento aggiṁ jāleyya. **Ukkāmukhe pakkhipeyyāti** aṅgāre viyūhitvā aṅgāramatthake vā ṭhapeyya, tattake vā pakkhipeyya. **Nihānti** nīhaṭadosam.

Ninnītakasāvanti apanītakasāvam. **Evameva khoti** yathā tam suvaṇṇam icchiticchitāya piṭandhanavikatiyā samvattati, evameva ayam tāva catutthajjhānupekkhā vipassanā abhiññā nirodho bhavokkantī imesu yaṁ icchatī, tassatthāya hotīti vaṇṇam kathesi.

Kasmā pana Bhagavā imasmim rūpāvacaracatutthajjhāne nikantipariyādānattham avannam akathetvā vanṇam kathesi. Kulaputtassa hi catutthajjhāne nikantipariyūṭhānam balavam. Sace avanṇam katheyya,-- “mayham (MA.140./V,55.) pabbajitvā dvānavutiyojanasataṁ āgacchantassa imam catutthajjhānam yānakiccam sādhesi, aham ettakam maggam āgacchanto jhānasukhena jhānaratiyā āgato, evarūpassa nāma pañṭadhammassa avanṇam katheti, jānam nu kho katheti ajānan”ti kulaputto saṁsayaṁ sammoham āpajjeyya, tasmā Bhagavā vanṇam kathesi.

361. Tadanudhammantī etha arūpāvacarajjhānam dhammo nāma, tam anugatattā rūpāvacarajjhānam **anudhammoti** vuttam. Vipākajjhānam vā dhammo, kusalajjhānam anudhammo. **Tadupādānāti** taggahañā. **Ciram dīghamaddhānanti** vīsatikappasahassāni. Vipākavasena hetam vuttam. Ito uttarimpi eseva nayo.

362. Evarī (CS:pg.4.211) catūhi vārehi arūpāvacarajjhānassa vanṇam kathetvā idāni tasseva ādīnavam dassento **so evam pajānātī**-ādimāha. Tattha **saṅkhata metanti** kiñcapi ettha vīsatikappasahassāni āyu atthi, etam pana saṅkhataṁ pakappitam āyūhitam, karontena karīyati, aniccam adhuvarū asassataṁ tāvakālikam, cavanaparibhedanaviddham sanadhammam, jātiyā anugataṁ, jarāya anusaṭam, marañena abbhāhatam, dukkhe patītīhitam, atānaṁ aleñam asarañam asaranībhūtanti. Viññānañcāyatanādīsupi eseva nayo.

Idāni arahattanikūṭena desanam gaṇhanto **so neva tam abhisāṅkharotī**-ādimāha. Yathā hi cheko bhisakko visavikāram disvā vamanam kāretvā visam ṭhānato cāvetvā upari āropetvā khandham vā sīsam vā gahetum adatvā visam otāretvā pathaviyam pāteyya, evameva Bhagavā (MA.140./V,56.) kulaputtassa arūpāvacarajjhāne vanṇam kathesi. Tam sutvā kulaputto rūpāvacarajjhāne nikantiṁ pariyādāya arūpāvacarajjhāne patthanam ṭhapesi.

Bhagavā tam ñatvā tam asampattassa appaṭiladdhasseva bhikkhuno-- “Athesā ākāsānañcāyatanādīsu sampatti nāma. Tesañhi paṭhamabrahmaloke vīsatikappasahassāni āyu, dutiye cattālīsam, tatiye satīhi, catutthe caturāśīti kappasahassāni āyu. Tam pana aniccam adhuvarū asassataṁ tāvakālikam, cavanaparibhedanaviddham sanadhammam, jātiyā anugataṁ, jarāya anusaṭam, marañena abbhāhatam, dukkhe patītīhitam, atānaṁ aleñam asarañam asaranībhūtam, ettakam kālam tattha sampattim anubhavivāpi puthujjanakālakiriyan katvā puna catūsu apāyesu patitabban”ti sabbametam ādīnavam ekapadeneva “saṅkhata metan”ti kathesi. Kulaputto tam sutvā arūpāvacarajjhāne nikantiṁ pariyādiyi, Bhagavā tassa rūpāvacarārūpāvacaresu nikantiyā pariyādinnabhāvam ñatvā arahattanikūṭam gaṇhanto “so neva tam abhisāṅkharotī”ti-ādimāha.

Yathā vā paneko mahāyodho ekam rājānam ārādhettvā satasahassuṭhānakam gāmavarām labheyya, puna rājā tassānubhāvam saritvā-- “mahānubhāvo yodho, appakam tena laddhan”ti-- “nāyam tāta gāmo (CS:pg.4.212) tuyham anucchaviko, aññam catusatasahassuṭhānakam gaṇhāhi”ti dadeyya so sādhu devāti tam vissajjetvā itaram

gāmarām ganheyya. Rājā asampattameva ca nām pakkosāpetvā-- “Kim te tena, ahivātarogo ettha uppajjati? Asukasmim pana thāne mahantam nagaram atthi, tattha chattarām ussāpetvā rajjam kārehī”ti pahiṇeyya, so tathā kareyya.

Tattha rājā viya sammāsambuddho datṭhabbo, mahāyodho viya pukkusāti kulaputto, paṭhamaladdhagāmo viya ānāpānacatutthajjhānam, tam vissajjetvā itaram gāmarām gaṇhāhīti vuttakālo viya ānāpānacatutthajjhāne nikantipariyādānam katvā ārūppakathanam, tam gāmarām (MA.140./V,57.) asampattameva pakkosāpetvā “Kim te tena, ahivātarogo ettha uppajjati? Asukasmim thāne nagaram atthi, tattha chattarām ussāpetvā rajjam kārehī”ti vuttakālo viya arūpe saṅkhatametanti ādīnavakathanena appattāsuyeva tāsu samāpattisu patthanam nivatthāpetvā upari arahattanikūṭena desanāgahaṇam.

Tattha **neva abhisāñkharotī**ti nāyūhati na rāsim karoti. **Na abhisāñcetayatī**ti na kappeti. **Bhavāya vā vibhavāya vā**ti vuddhiyā vā parihāniyā vā, sassatuccedavasenapi yojetabbam. **Na kiñci loke upādiyatī**ti loke rūpādīsu kiñci ekadhammampi taṇhāya na gaṇhāti, na parāmasati. **Nāparam itthattāyātī pajānātī**ti Bhagavā attano Buddhavisaye thatvā desanāya arahattanikūṭam gaṇhi. Kulaputto pana attano yathopanissayena tīṇi sāmaññaphalāni paṭivijjhi. Yathā nāma rājā suvaṇṇabhājanena nānārasabhojanam bhuñjanto attano pamāṇena piṇḍam vaṭṭetvā aṅke nisinnena rājakumārena piṇḍamhi ālaye dassite tam piṇḍam upanāmeyya, kumāro attano mukhappamāṇeneva kabālam kareyya, sesam rājā sayam vā bhuñjeyya, pātiyam vā pakhippeyya, evarām dhammarājā Tathāgato attano pamāṇena arahattanikūṭam gaṇhanto desanām desesi, kulaputto attano yathopanissayena tīṇi sāmaññaphalāni paṭivijjhi.

Ito pubbe panassa khandhā dhātuyo āyatanānīti evarūpam accantasuññatam tilakkhaṇāhatam katham kathentassa neva kañkhā, na vimati, nāpi-- “evam kira tam, evam me ācariyena vuttan”ti iti kira na dandhāyitattam na vitthāyitattam (MA.140./V,58.) atthi (CS:pg.4.213) Ekaccesu ca kira thānesu Buddhā aññātakavesena vicaranti, sammāsambuddho nu kho esoti ahudeva saṁsayo, ahu vimati. Yato anena anāgāmiphalam paṭividdham, atha ayam me satthāti niṭṭham gato. Yadi evam kasmā accayaṁ na desesīti. Okāsābhāvato. Bhagavā hi yathānikkhittāya mātikāya acchinnadhāram katvā ākāsagaṅgam otārento viya desanām desesiyeva.

363. Soti arahā. **Anajjhositī**ti gilitvā pariniṭṭhāpetvā gahetuṁ na yutthāti pajānāti. **Anabhinanditī** taṇhādīṭhivasena abhinanditum na yuttāti pajānāti.

364. Visamyutto nām vedetīti sace hissa sukhavedanam ārabba rāgānusayo, dukkavedanam ārabba paṭighānusayo, itaram ārabba avijjānusayo uppajjeyya, saṁyutto vediyyeyya nāma. Anuppajjanato pana visamyutto nām vedeti nissāto vippamutto. **Kāyapariyantikanti** kāyakotikam. Yāva kāyapavattā uppajjītvā tato param anuppajjanavedananti attho. Dutiyapadepi eseva nayo. **Anabhinanditāni sīṭibhavissantī**ti dvādasasu āyatanesu kilesānam visevanassa natthitāya anabhinanditāni hutvā idha dvādasasuyeva āyatanesu nirujjhissanti. Kilesā hi nibbānam āgamma niruddhāpi yattha natthi, tattha niruddhāti vuccanti. Svāyamattho-- “etthesā taṇhā nirujjhānamā nirujjhāti”ti samudayapañhena dīpetabbo. Tasmā Bhagavā nibbānam āgamma sīṭibhūtānipi idheva sīṭibhavissantī āha. Nanu ca idha vedayitāni vuttāni, na kilesāti. Vedayitānipi kilesābhāveneva sīṭibhavanti. Itarathā nesam sīṭibhāvo nāma natthīti suvuttametam.

(MA.140./V,59.) **365. Evameva khoti** ettha idam opammasaṁsandanam-- yathā hi eko puriso telapadīpassa jhāyato tele khīṇe telam āsiñcati, vaṭṭiyā khīṇāya vaṭṭim

pakkhipati, evam dīpasikhāya anupacchedova hoti, evameva puthujjano ekasmīn bhave ṭhito kusalākusalam karoti, so tena Sugatiyañca apāyesu ca nibbattatiyeva, evam vedanānam anupacchedova (CS:pg.4.214) hoti. Yathā paneko dīpasikhāya ukkaṇṭhitō--“imam purisam āgamma dīpasikhā na upacchijjati”ti nilno tassa purisassa sīsam chindeyya, evam vat̄iyā ca telassa ca anupahārā dīpasikhā anāhārā nibbāyati, evameva vat̄e ukkaṇṭhitō yogāvacaro arahattamaggē kusalākusalarū samucchindati, tassa samucchinnattā khīṇāsavassa bhikkhuno kāyassa bhedā puna vedayitā na uppajjantī.

Tasmāti yasmā ādimhi samādhivipassanāpāññāhi arahattaphalapaññā uttaritarā, tasmā. **Evaṁ samannāgatoti** iminā uttamena arahattaphalapaññādhiṭṭhānena samannāgato. **Sabbadukkhakkhave nāṇam** nāma arahattamagge nāṇam, imasmim pana Sutte arahattaphale nāṇam adhippetam. Tenevāha **tassa sā vimutti sacce ṭhitā akuppā hotīti.**

366. Ettha hi **vimuttīti** arahattaphalavimutti, **saccanti** paramatthasaccam nibbānam. Iti akuppārammaṇakaraṇena **akuppāti** vuttā. **Musāti** vitatham. **Mosadhammanti** nassanasabhāvam. **Tam saccanti** tam avitatham sabhāvo. **Amosadhammanti** anassanasabhāvam.

Tasmāti yasmā ādito samathavipassanāvasena vacīsaccato dukkhasaccasamudayasaccehi ca paramatthasaccam nibbānameva uttaritaram, tasmā. **Evaṁ samannāgatoti** iminā uttamena paramatthasaccādhiṭṭhānena samannāgato.

367. **Pubbeti** puthujjanakāle. (MA.140./V,60.) **Upadhī hontīti** khandhūpadhi kilesūpadhi abhisāṅkhārūpadhi pañcakāmaguṇūpadhīti ime upadhayo honti. **Samattā samādinnañāti** paripūrā gahitā paramaṭṭhā. **Tasmāti** yasmā ādito samathavipassanāvasena kilesapariccāgato, sotāpattimaggādīhi ca kilesapariccāgato arahattamaggeneva kilesapariccāgo uttaritaro, tasmā. **Evaṁ samannāgatoti** iminā uttamena cāgādhiṭṭhānena samannāgato.

368. **Āghāto**ti-ādīsu āghātakaraṇavasena āghāto, byāpajjanavasena **byāpādo**, sampadussanavasena **sampadosoti** tīhi padehi dosākusalamūlameva vuttam. **Tasmāti** yasmā ādito samathavipassanāvasena (CS:pg.4.215) kilesavūpasamato, sotāpattimaggādīhi kilesavūpasamato ca arahattamaggeneva kilesavūpasamo uttaritaro, tasmā. **Evaṁ samannāgatoti** iminā uttamena upasamādhiṭṭhānena samannāgato.

369. **Maññitametanti** taṇhāmaññitam mānamaññitam diṭṭhimāññitanti tividhampi vat̄atī. **Ayamahamasmīti** etha pana ayamahanti ekaṁ taṇhāmaññitameva vat̄atī. **Rogoti**-ādīsu ābādhaṭṭhena **rogo**, antodosat̄ṭhena **gaṇḍo**, anupaviṭṭhaṭṭhena **sallam**. **Muni santoti vuccati**ti khīṇāsavamuni santo nibbutoti vuccati. **Yattha ṭhitanti** yasmim thāne ṭhitam. **Saṅkhittenāti** Buddhānam kira sabbāpi dhammadesanā saṅkhittāva, vitthāradesanā nāma natthi, samantapaṭṭhānakathāpi (MA.140./V,61.) saṅkhittāyeva. Iti Bhagavā desanam yathānusandhim pāpesi. Ugghāṭitaññūti-ādīsu pana catūsu puggalesu pukkusāti kulaputto vipañcitaññū, iti vipañcitaññuvasena Bhagavā imam dhātuvibhaṅgasuttam kathesi.

370. **Na kho me, bhante, paripuṇṇam** **pattacīvaranti** kasmā kulaputtassa iddhimayapattacīvaraṁ na nibbattanti. Pubbe at̄ṭhannam parikkhārānam adinnattā. Kulaputto hi dinnadāno katābhīnīhāro, na dinnattāti na vattabbarā. Iddhimayapattacīvaraṁ pana pacchimabHAVikānamyeva nibbattati, ayañca punapaṭṭisandhiko, tasmā na nibbattanti. Atha Bhagavā sayam pariyesitvā kasmā na upasampādesīti. Okāsābhāvato. Kulaputtassa āyu parikkhīnam, suddhāvāsiko anāgāmī mahābrahmā kumbhakārasālam āgantvā nisinno viya ahosi. Tasmā sayam na

pariyesi.

Pattacīvarapariyesanam pakkāmīti kāya velāya pakkāmi? Uṭṭhite aruṇe.

Bhagavato kira dhammadesanāpariniṭṭhānañca aruṇutṭhānañca rasmivissajjanañca ekakkhaṇe ahosi. Bhagavā kira desanam niṭṭhapetvā chabbaṇṇarasmiyo vissajji, sakalakumbhakārānivesanam ekapajjotam ahosi, chabbaṇṇarasmiyo jālajālā puñjapuñjā hutvā vidhāvantiyo sabbadisābhāge suvaṇṇapaṭapariyonaddhe viya ca nānāvaṇṇakusumaratanavisarasmujjale viya ca akaṁsu. Bhagavā “nagaravāsino mām passantū”ti adhiṭṭhāsi. Nagaravāsino Bhagavantam (**MA.140./V,62.**) disvāva “Satthā kira āgato, kumbhakārasālāya kira nisinno”ti aññamaññassa ārocetvā rañño ārocesuṁ.

Rājā (**CS:pg.4.216**) āgantvā satthāram vanditvā, “bhante, kāya velāya āgatathā”ti pucchi. Hiyyo sūriyatthaṅgamanavelāya mahārājāti. Kena kammena Bhagavāti? Tumhākaṁ sahāyo pukkusāti rājā tumhehi pahitam sāsanam sutvā nikkhmitvā pabbajitvā mām uddissa āgacchanto Sāvatthim atikkamma pañcacattālīsa yojanāni āgantvā imam kumbhakārasālam pavisitvā nisīdi, aham tassa saṅgahatthām āgantvā dhammakathām kathesiṁ, kulaputto tīṇi phalāni paṭivijjhī mahārājāti. Idāni kaham, bhanteti? Upasampadaṁ yācitvā aparipuṇṇapattacīvaratāya pattacīvarapariyesanattham gato mahārājāti. Rājā kulaputtassa gatadisābhāgena agamāsi. Bhagavāpi ākāsenāgantvā Jetavanagandhakuṭīhiyeva pāturaḥosi.

Kulaputtopi pattacīvaraṁ pariyesamāno neva Bimbisārarañño na takkasīlakānam jaṅghavāṇijānam santikam agamāsi. Evam kirassa ahosi-- “Na kho me kukkuṭassa viya tattha tattha manāpāmanāpameva vicinitvā pattacīvaraṁ pariyesitum yuttam, mahantam nagaram vajjivtā udakatitthasusānasaṅkāraṭṭhāna-antaravīthīsu pariyessāmī”ti antaravīthiyam saṅkārakūṭesu tāva pilotikam pariyesitum āraddho.

Jīvitā voropesīti etasmīm saṅkārakūṭe pilotikam olokentarī vibbhantā taruṇavacchā gāvī upadhāvitvā siṅgena vijjhītvā ghātesi. Chātakajjhatto kulaputto ākāseyeva āyukkhayaṁ patvā patito. Saṅkāraṭṭhāne adhomukhaṭṭhapitā suvaṇṇapaṭīmā viya ahosi, kālaṅkato ca pana avihābrahma-loke nibbatti, nibbattamattova arahattam pāpuṇi.

Avihābrahma-loke kira nibbattamattāva satta janā arahattam pāpuṇim̄su. Vuttañhetam-- (**MA.140./V,63.**) “Avihām upapannāse, vimuttā satta bhikkhavo.

Rāgadosaparikkhīnā, tiṇṇā loke visattikam.

Ke ca te atarum pañcam, maccudheyyaṁ suduttaram;

Ke hitvā mānusaṁ deham, dibbayogaṁ upaccagurī.

Upako (**CS:pg.4.217**) palagaṇḍo ca, pukkusāti ca te tayo;

Bhaddiyo khaṇḍadevo ca, bāhuraggi ca siṅgiyo.

Te hitvā mānusaṁ deham, dibbayogaṁ upaccagun”ti. (sam.ni.1.50 105).

Bimbisāropi “mayham sahāyo mayā pesitasāsanamattam vācetvā hatthagatam rajjam pahāya ettakam addhānam āgato, dukkaranī kataṁ kulaputta, pabbajitasakkārena tam sakkarissāmī”ti ‘pariyesatha me sahāyakan”ti tattha tattha pesesi. Pesitā tam addasam̄su saṅkāraṭṭhāne patitam, disvā āgamma rañño ārocesuṁ. Rājā gantvā kulaputtam disvā-- “na vata, bho, labhimhā sahāyakassa sakkāram kātum, anātho me jāto sahāyako”ti. Paridevitvā kulaputtam mañcakena gaṇhāpetvā yuttokāse ṭhāpetvā anupasampannassa sakkāram kātum jānanābhāvena nhāpakakappakādayo pakkosāpetvā kulaputtam sīsam nhāpetvā suddhavatthāni nivāsāpetvā rājavesena alaṅkārāpetvā sovaṇṇasivikam āropetvā sabbatālāvacaragandhamālādīhi pūjām karonto nagarā nīharitvā bahūhi gandhakaṭṭhehi mahācitakam kāretvā kulaputtassa sarīrakiccam kātum dhātuyo ādāya cetiyam patiṭṭhapesi. Sesam sabbattha uttānamevāti.

(M.141.)11.Saccavibhaṅgasuttavaṇṇanā

371. Evaṁ me sutanti Saccavibhaṅgasuttam. Tattha **ācikkhanāti** idam dukkham ariyasaccarī nāma ... pe... ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccarī nāmāti. Sesapadesupi eseva nayo. Apiceththa **paññāpanā** nāma dukkhasaccādīnam ṭhapanā. Āsanam ṭhapento hi āsanam paññapetīti vuccati. **Paṭṭhapanāti** paññāpanā. **Vivarāṇāti** vivaṭakaraṇā. **Vibhajanāti** vibhāgakiriyā. **Uttānikammanti** pākaṭabhbāvakaṇam.

Anuggāhakāti (CS:pg.4.218) āmisasaṅgahena dhammasaṅgahenāti dvīhi saṅgahehi anuggāhakā. **Janetāti** janikā mātā. **Āpādetāti** posetā. Posikamātā viya moggallānoti dīpeti. Janikamātā hi nava vā dasa vā māse loṇambilādīni pariharamānā kucchiyā dārakarī dhāretvā kucchito nikkhantam posikamātarām dhātīm paṭīcchāpeti. Sā khīranavanītādīhi dārakarī posetvā vaḍḍheti, so vuddhimāgama yathāsukharī vicarati. Evameva Sāriputto attano vā paresam vā santike pabbajite dvīhi saṅgahehi saṅgaṇhanto gilāne paṭijagganto kammaṭṭhāne yojetvā sotāpannabhāvarī ñatvā apāyabhayehi vuṭṭhitakālato paṭṭhāya-- “idāni paccattapurisakārena uparimagge nibbattessanti”ti tesu anapekkho hutvā aññe nave nave ovadati. Mahāmoggallānopi attano vā paresam vā santike pabbajite tatheva saṅgaṇhitvā kammaṭṭhāne yojetvā heṭṭhā (MA.141./V,65.) tīni phalāni patesupi anapekkhataṁ na āpajjati. Kasmā? Evaṁ kirassa hoti-- vuttarī Bhagavatā-- “seyyathāpi, bhikkhave, appamattakopi gūtho duggandho hoti ...pe... appamattakampi muttam... kheļo... pubbo... lohitam duggandham hoti, evameva kho aham, bhikkhave, appamattakampi bhavarī na vanṇemi antamaso accharāsaṅghatamattampī”ti (a.ni.1.320-321). Tasmā yāva arahattam na pāpuṇanti, tāva tesu anapekkhataṁ anāpajjītvā arahattam patesuyeva āpajjatīti. Tenāha Bhagavā-- “seyyathāpi, bhikkhave, janetā evam Sāriputto. Seyyathāpi jātassa āpādetā, evam moggallāno. Sāriputto, bhikkhave, sotāpattiphale vineti, moggallāno uttamatthe”ti. **Pahotīti** sakkoti.

Dukkhe nāṇanti savanasammasanapaṭivedhañānam, tathā **dukkhasamudaye**. **Dukkhanirodhe** savanapaṭivedhañāṇanti vatṭati, tathā **dukkhanirodhagāminiyā** paṭipadāya. Nekkhammasaṅkappādīsu kāmapaccanīkaṭṭhena, kāmato nissaṭabhbāvena vā, kāmarī sammasantassa uppannoti vā, kāmapadaghātarī kāmavūpasamam karonto uppannoti vā, kāmavivittante uppannoti vā **nekkhammasaṅkappo**. Sesapadadvayepi eseva nayo. Sabbe pi cete pubbabhāge nānācittesu, maggakkhaṇe ekacitte labbhanti. Tatra hi micchāsaṅkappacetanāya samugghātako ekova saṅkappo labbhati, na nānā labbhati (CS:pg.4.219) Sammāvācādayopī pubbabhāge nānācittesu, vuttanayeneva maggakkhaṇe ekacitte labbhanti. Ayameththa saṅkhepo, vithhārena pana saccakathā **Visuddhimagge** ca Sammādiṭṭhisutte (ma.ni.1.89ādayo) ca vuttāyevāti.

Saccavibhaṅgasuttavanṇanā niṭhitā.

(MA.142./V,66.)

(M.142.) 12. Dakkhināvibhaṅgasuttavanṇanā

376. **Evaṁ me sutanti** Dakkhināvibhaṅgasuttaṁ. Tattha **mahāpajāpati Gotamīti Gotamīti** gottam. Nāmakaraṇadivase panassā laddhasakkārā brāhmaṇā lakkhaṇasampattim disvā-- “sace ayam dhītaram labhissati, cakkavattirañño aggamahesī bhavissati. Sace puttarām labhissati, cakkavattirājā bhavissatī ubhayathāpi mahatīyevassā pajā bhavissatī”ti byākariṁsu. Athassā **mahāpajāpatīti** nāmam akāṁsu. Idha pana gottena saddhiṁ saṁsanditvā **mahāpajāpati Gotamīti** vuttam. **Navanti** ahataṁ. **Sāmarā vāyitanti** na sahattheneva vāyitarām, ekadivasarām pana dhātigaṇaparivutā sippikānām vāyanaṭhānam āgantvā vemakoṭim gahetvā vāyanākāram akāsi. Tam sandhāyetam vuttam.

Kadā pana Gotamiyā Bhagavato dussayugam dātum cittam uppannanti. Abhisambodhiṁ patvā paṭhamagamanena kapilapuram āgatakāle. Tadā hi piṇḍāya paviṭṭham satthāraṁ gahetvā suddhodanamahārājā sakāṁ nivesanām pavesesi, atha Bhagavato rūpasobhaggam disvā mahāpajāpati Gotamī cintesi-- “sobhati vata me puttassa attabhāvo”ti. Athassā balavasomanassarām uppajji. Tato cintesi-- “mama puttassa ekūnatimisa vassāni agāramajjhe vasantassa antamaso mocaphalamattampi mayā dinnakameva ahosi, idānipissa cīvarasāṭakam dassāmī”ti. “Imasmim kho pana rājagehe bahūni mahagghāni vatthāni atthi, tāni marā na tosentī, sahatthā katameva marā tosetī, sahatthā katvā dassāmī”ti cittam uppādesi.

Athantarāpaṇā (CS:pg.4.220) kappasām āharāpetvā (MA.142./V,67.) sahattheneva pisitvā pothetvā sukhumasuttaṁ kantivā antovathusmiṁyeva sālamā kārāpetvā sippike pakkosāpetvā sippikānām attano paribhogakhādanīyabhojanīyameva datvā vāyāpesi, kālānukālañca dhātigaṇaparivutā gantvā vemakoṭim aggahesi. Niṭhitakāle sippikānām mahāsakkāram katvā dussayugam gandhasamugge pakkipitvā vāsam gāhāpetvā-- “mayham puttassa cīvarasāṭakam gahetvā gamissāmī”ti rañño ārocesi Rājā maggam paṭiyādāpesi, vīthiyo sammajjivtā puṇṇaghaṭe ṭhapetvā dhajapaṭākā ussāpetvā rājagharadvārato paṭṭhāya yāva nigrodhārāmā maggam paṭiyādāpetvā pupphābhikinṇam akāṁsu. Mahāpajāpatipi sabbālāñkāram alañkaritvā dhātigaṇaparivutā samuggam sīse ṭhapetvā Bhagavato santikām gantvā **idam me, bhante, navam dussayuganti-ādimāha**.

Dutiyampi khoti “saṅghe Gotami dehi”ti vutte-- “pahomahaṁ, bhante, dussakotṭhāgārato bhikkhusatassāpi bhikkhusahassassāpi bhikkhusatasahassassāpi cīvaradussāni dātum, idam pana me Bhagavantam uddissa sāmām kantaṁ sāmām vāyitarām, tam me, bhante, Bhagavā paṭiggaṇhātū”ti nimantayamānā āha. Evaṁ yāvatatiyām yāci, Bhagavāpi paṭikkhipiyeva.

Kasmā pana Bhagavā attano diyyamānam bhikkhusaṅghassa dāpetīti? Mātari anukampāya. Evaṁ kirassa ahosi-- “imissā marā ārabba pubbacetanā muñcacetanā paracetanāti tisso cetanā uppannā, bhikkhusaṅghampissā ārabba uppajjantu, evamassā cha cetanā ekato hutvā dīgharattam hitāya sukhāya pavattissantī”ti. Vitañḍavādī panāha-- “Saṅghe dinnamā mahapphalanti tasmā evam vuttan”ti. So vattabbo-- “Kim tvam satthu dinnato saṅghe dinnamā mahapphalataram vadasi”ti āma vadāmīti. Suttam āharāti. Saṅghe Gotami dehi, saṅghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṅgo cāti. Kim panassa suttassa ayameva (MA.142./V,68.) atthoti āma ayamevāti. Yadi evam--

“Tena Hānanda, vighāsādānam pūvarī dehī”ti ca (pāci.269) “Tena hi tva, Kaccāna, vighāsādānam guļām dehī”ti (mahāva.284) ca vacanato vighāsādānam dinnām mahapphalatarāñca bhaveyya. Evampi hi-- “Satthā attano diyyamānam (**CS:pg.4.221**) dāpetī”ti. Rājarājamahāmattādayopi attano āgatām paññākārām hatthigopakādīnam dāpenti, te rājādīhi mahantatarā bhaveyyum. Tasmā mā evam gaṇha--

“Nayimasmiñ loke parasmīñ vā pana,
Buddhena settho sadiso vā vijjati.
Yamāhuneyyānamaggatām gato,
Puññatthikānam vipulaphalesin”ti.--

Vacanato hi satthārā uttaritaro dakkhiṇeyyo nāma natthi. E�amassā cha cetanā ekato hutvā dīgharattām hitāya sukhāya bhavissantīti sandhāya yāvatatiyām paṭibāhitvā saṅghassa dāpesi.

Pacchimāya janatāya saṅghe cittikārajananatthām cāpi evamāha. E�am kirassa ahosi-- “Aham na ciraṭṭhitiko, mayham pana sāsanām bhikkhusaṅghe patiṭṭahissati, pacchimā janatā saṅghe cittikāram janetū”ti yāvatatiyām paṭibāhitvā saṅghassa dāpesi. Evañhi sati -- “Satthā attano diyyamānampi saṅghassa dāpesi, saṅgho nāma dakkhiṇeyyo”ti pacchimā janatā saṅghe cittikāram uppādetvā cattāro paccaye dātabbe maññissati, saṅgho catūhi paccayehi akilamanto Buddhavacanām uggahetvā samañadhammām karissati. E�am mama sāsanām pañca vassasahassāni ṭhassatīti. “Paṭiggaṇhātu, bhante, Bhagavā”ti vacanatopi cetām veditabbam “Satthārā uttaritaro dakkhiṇeyyo nāma natthī”ti. Na hi Ānandattherassa mahāpajāpatiyā āghāto vā veram vā atthi. Na therō-- “tassā dakkhiṇā mā mahapphalā ahosī”ti icchatī. Paññito hi therō bahussuto sekkhapaṭisambhidāpatto (**MA.142./V,69.**) so satthu dinnassa mahapphalabhāve sampassamānova paṭiggaṇhātu, bhante, Bhagavāti gahaṇatthām yāci.

Puna vitañḍavādī āha-- “saṅghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṅgho cā”ti vacanato Satthā saṅghapariyāpanno vāti. So vattabbo-- “jānāsi pana tvañ kati sarañāni, kati aveccappasādā”ti jānanto tīñīti vakkhati, tato vattabbo-- tava laddhiyā satthu saṅghapariyāpannattā dveyeva honti. E�am sante ca-- “Anujānāmi, bhikkhave, imehi (**CS:pg.4.222**) tīhi sarañagamanehi pabbajjām upasampadan”ti (mahāva.34) e�am anuññātā pabbajjāpi upasampadāpi na ruhati. Tato tvañ neva pabbajito asi, na gihi. Sammāsambuddhe ca gandhakuṭiyām nisinne bhikkhū uposathampi pavāraṇampi saṅghakammāni pi karonti, tāni satthu saṅghapariyāpannattā kuppāni bhaveyyum, na ca honti. Tasmā na vattabbametam “Satthā saṅghapariyāpanno”ti.

377. Āpādikāti sarīvaḍḍhikā, tumhākām hatthapādesu hatthapādakiccam asādhentesu hatthe ca pāde ca vaḍḍhetvā paṭijaggikāti attho. **Posikāti** divasassa dve tayo vāre nhāpetvā bhojetvā pāyvetvā tumhe posesi. **Thaññām pāyesīti** nandakumāro kira bodhisattato katipāheneva daharo, tasmiñ jāte mahāpajāpati attano puttām dhātīnam datvā sayām bodhisattassa dhātikiccam sādhayamānā attano thaññām pāyesi. Tam sandhāya therō evamāha. Iti mahāpajāpatiyā bahūpakāratañ kathetvā (**MA.142./V,70.**) idāni Tathāgatassa bahūpakāratañ dassento **Bhagavāpi, bhanteti-ādimāha**. Tattha **Bhagavantam, bhante, āgammāti** Bhagavantam paṭicca nissāya sandhāya.

378. Atha Bhagavā dvīsu upakāresu atirekatarañ anumodanto **evametanti-ādimāha**. Tattha **yam Hānanda, puggalo puggalam āgammāti** Yam ācariyapuggalam antevāsikapuggalo āgamma. **Imassānanda, puggalassa iminā puggalenāti** imassa ācariyapuggalassa iminā antevāsikapuggalena. **Na suppaṭikārām vadāmīti** paccūpakārām na sukaram vadāmi, abhivādanādīsu ācariyām disvā abhivādanakarañam

abhibādanam nāma. Yasmim vā disābhāge ācariyo vasati, iriyāpathe vā kappento tadabhīmukho vanditvā gacchatī, vanditvā nisīdatī, vanditvā nipajjati, ācariyām pana dūratova disvā paccutthāya paccuggamanakaraṇam **paccutthānam** nāma. Ācariyām pana disvā añjalim paggayha sīse thapetvā ācariyām namassati, yasmim vā disābhāge so vasati, tadabhīmukhopi tathēva namassati, gacchantopī thitopī nisinnopi añjalim paggayha namassatiyevāti idam **añjalikammaṁ** nāma. Anucchavikakammassa pana karaṇam **sāmīcikammaṁ** nāma. Cīvarādīsu cīvaraṁ dento na yam vā tam vā deti, mahaggham satamūlikampi pañcasatamūlikampi sahassamūlikampi detiyeva (CS:pg.4.223) Piñḍapātādīsupi eseva nayo. Kim bahunā, catūhi pañītapaccayehi cakkavālantaram pūretvā sinerupabbatena kūṭam gahetvā dentopī ācariyassa anucchavikam kiriyan kātum na sakkotiyeva.

379. Cuddasa kho panimāti kasmā ārabhi? Idam suttam pātipuggalikam dakkhiṇam ārabbha samuṭṭhitam. Ānandatheropi-- “Paṭiggaṇhātu, bhante, Bhagavā”ti pātipuggalikadakkhiṇamyeva (MA.142./V,68.) samādapeti, cuddasatu ca thānesu dinnadānam pātipuggalikam nāma hotītī dassetum imam desanam ārabhi. **Ayam paṭhamāti** ayam dakkhiṇā guṇavasenapi paṭhamā jetṭhakavasenapi. Ayañhi paṭhamā aggā jetṭhikā, imissā dakkhiṇāya pamāṇam nāma natthi. Dutiyatatiyāpi paramadakkhiṇāyeva, sesā paramadakkhiṇabhāvam na pāpuṇanti. **Bāhirake kāmesu vitarāgēti** kammavādikiriyavādimhi lokiyapañcābhiññe. **Puthujjanasilavantēti** puthujjanasilavā nāma gosīladhātuko hoti, asaṭho amāyāvī param apīletvā dhammena samena kasiyā vā vanijjāya vā jīvikam kappetā. **Puthujjanadussileti** puthujjanadussilā nāma kevaṭtamacchabandhādayo param pīlāya jīvikam kappetā.

Idāni pātipuggalikadakkhiṇāya vipākam paricchindanto **Tatrānandāti**-ādimāha. Tattha **tiracchānagatēti** yam guṇavasena upakāravasena posanattham dinnam, idam na gahitam. Yampi ālopa-aḍḍha-ālopamattam dinnam, tampi na gahitam. Yam pana sunakhasūkarakukkuṭakākādīsu yassa kassaci sampattassa phalam paṭikaṅkhitvā yāvadattham dinnam, idam sandhāya vuttam “tiracchānagate dānam datvā”ti.

Sataguṇāti satānisamsa. **Pāṭikaṅkhitabbāti** icchitabbā. Idam vuttam hoti-- ayam dakkhiṇā āyusataṁ vaṇṇasataṁ sukhasataṁ balasataṁ paṭibhānasatanti pañca ānisamśasatāni deti, attabhāvasate (MA.142./V,72.) āyurū deti, vaṇṇam, sukhām, balaṁ, paṭibhānam deti, nipparitasam karoti. Bhavasatepi vutte ayameva attho. Iminā upāyena sabbattha nayo netabbo.

Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanneti ettha heṭṭhimakoṭiyā tisaraṇam gato upāsakopī sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno nāma, tasmim dinnadānampi asaṅkhyeyyam appameyyam. Pañcasile patiṭhitassa tato uttari mahapphalam, dasasile patiṭhitassa tato (CS:pg.4.224) uttari, tadaupabbajitassa sāmanerassa tato uttari, upasampannabhikkhuno tato uttari, upasampannasseva vattasampannassa tato uttari, vipassakassa tato uttari, āraddhavipassakassa tato uttari, uttamakoṭiyā pana maggasaṅgī sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno nāma. Etassa dinnadānam tato uttari mahapphalameva.

Kim pana maggasaṅgissa sakkā dānam dātunti? Āma sakkā. Āraddhavipassako hi pattacīvaramādāya gāmarū piñḍāya pavisati, tassa gehadvāre thitassa hatthato pattam gahetvā khādanīyabhojanīyam pakkhipanti. Tasmim khaṇe bhikkhuno maggavuṭṭhānam hoti, idam dānam maggasaṅgino dinnam nāma hoti. Atha vā panesa āsanāsālāya nisinno hoti, manussā gantvā patte khādanīyabhojanīyam thapenti, tasmim khaṇe tassa maggavuṭṭhānam hoti, idampi dānam maggasaṅgino

dinnam nāma. Atha vā panassa vihāre vā āsanasālāya vā nisinnassa upāsakā pattaṁ ādāya attano gharam gantvā khādanīyabhojanīyam pakkipanti, tasmīm khaṇe tassa maggavuṭṭhānam hoti, idampi dānam maggasamaṅgino dinnam nāma. Tattha (MA.142./V,73.) sonḍiyam udakassa viya sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanne dinnadānassa asaṅkhyeyyatā veditabbā. Tāsu tāsu mahānadīsu mahāsamudde ca udakassa viya sotāpannādīsu dinnadānassa uttaritaravasena asaṅkhyeyyatā veditabbā. Pathaviyā khayamaṇḍalamatte padese paṁsum ādīm katvā yāva mahāpathaviyā paṁsunō appameyyatāyapi ayamattho dīpetabbo.

380. Satta kho panimāti kasīmā ārabhi? “Saṅge Gotami dehi, saṅge te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṅgo cā”ti hi vuttam, tattha sattasu ṭhānesu dinnadānam saṅge dinnam nāma hotītī dassetum imam desanam ārabhi. Tattha **Buddhappamukhe ubhatosaṅgheti** ekato bhikkhusaṅgo, ekato bhikkhunisaṅgo, Satthā majjhe nisinno hotītī ayaṁ Buddhappamukho ubhatosaṅgo nāma. **Ayam paṭhamāti** imāya dakkhiṇāya samappamāṇā dakkhiṇā nāma natthi. Dutiyadakkhiṇādayo pana etam paramadakkhiṇam na pāpuṇanti.

Kim (CS:pg.4.225) pana Tathāgate parinibbute Buddhappamukhassa ubhatosaṅghassa dānam dātum sakkati? Sakkā. Katham? Ubhatosaṅghassa hi pamukhe sadhātukam paṭimam āsane ṭhapetvā ādhārakam ṭhapetvā dakkhiṇodakam ādīm katvā sabbaṁ satthu paṭhamam datvā ubhatosaṅghassa dātabbarā, evam Buddhappamukhassa ubhatosaṅghassa dānam dinnam nāma hoti. Tattha yaṁ satthu dinnam, tam kim kātabbanti? Yo satthāram paṭijaggati vattasampanno bhikkhu, tassa dātabbarā. Pitusantakañhi puttassa pāpuṇāti, bhikkhusaṅghassa dātumpi vaṭṭati, sappitelāni pana gahetvā dīpā jalitabbā, sātakam gahetvā paṭākā āropetabbāti. (MA.142./V,74.) **Bhikkhusaṅgheti** aparicchinnakamahābhikkhusaṅghē. Bhikkhunisaṅghepi eseva nayo.

Gotrabhuni gottamattakameva anubhavamānā, nāmamattasamanāti attho. **Kāsāvakāṇṭhāti** kāsāvakāṇṭhanāmakā. Te kira ekaṁ kāsāvakhaṇḍam hatthe vā gīvāya vā bandhitvā vicarissanti Gharadvāram pana tesam puttabhariyā kasivāṇijjādikammāni ca pākatikāneva bhavissanti. **Tesu dussilesu saṅgham uddissa dānam dassanti**ti ettha dussīlasaṅghanti na vuttam. Saṅgo hi dussīlo nāma natthi. Dussīlā pana upāsakā tesu dussīlesu bhikkhusaṅgham uddissa saṅghassa demāti dānam dassanti. Iti Bhagavatā Buddhappamukhe saṅge dinnadakkhiṇāpi guṇasaṅkhāya asaṅkhyeyyāti vuttam. Kāsāvakāṇṭhasaṅghe dinnadakkhiṇāpi guṇasaṅkhāyeva asaṅkhyeyyāti vuttā. Saṅghagatā dakkhiṇā hi saṅge cittikāram kātum sakkontassa hoti, saṅge pana cittikāro dukkaro hoti.

Yo hi saṅghagatam dakkhiṇam dassāmīti deyyadhammarām paṭiyādetvā vihāram gantvā,-- “bhante, saṅgham uddissa ekaṁ therām dethā”ti vadati, atha saṅghato sāmañerām labhitvā “sāmañero me laddho”ti aññathattam āpajjati, tassa dakkhiṇā saṅghagatā na hoti. Mahātherām labhitvāpi “mahāthero me laddho”ti somanassam uppādentassāpi na hotiyeva. Yo pana sāmañerām vā upasampannaṁ vā daharam vā therām vā bālam vā pañditam vā yamkiñci saṅghato labhitvā nibbematiko hutvā saṅghassa demīti saṅge cittikāram kātum sakkoti, tassa dakkhiṇā saṅghagatā nāma hoti. (MA.142./V,75.) Parasamuddavāsino kira evam karonti.

Tattha (CS:pg.4.226) hi eko vihārasāmi kuṭumbiko “saṅghagatam dakkhiṇam dassāmī”ti saṅghato uddisitvā ekaṁ bhikkhum dethāti yāci. So ekaṁ dussīlabhikkhum labhitvā nisinnaṭṭhānam opuñjāpetvā āsanam paññāpetvā upari vitānam bandhitvā

gandhadhūmapupphehi pūjetvā pāde dhovitvā telena makkhetvā Buddhassa nipaccakāram karonto viya saṅghe cittīkārena deyyadhammaṁ adāsi. So bhikkhu pacchābhattarām vihārajagganatthāya kudālakarām dethāti gharadvāram āgato, upāsako nisinnova kudālām pādena khipitvā “gaṇhā”ti adāsi. Tamenām manussā āhaṁsu--“tumhehi pātova etassa katasakkāro vattum na sakkā, idāni upacāramattakampi natthi, kiṁ nāmetan”ti. Upāsako -- “saṅghassa so ayyā cittīkāro, na etassā”ti āha. Kāsāvakanṭhasaṅghassa dinnadakkhiṇam pana ko sodhetīti? Sāriputtamoggallānādayo asīti mahātherā sodhentīti. Apica therā ciraparinibbutā, there ādīm katvā yāvajja dharamānā khīṇāsavā sodhentiyeva.

Na tvevāham Ānanda, kenaci pariyāyena saṅghagatāya dakkhiṇāyāti ettha atthi Buddhappamukho saṅgho, atthi etarahi saṅgho, atthi anāgate kāsāvakanṭhasaṅgho. Buddhappamukho saṅgho etarahi saṅghena na upanetabbo, etarahi saṅgho anāgate kāsāvakanṭhasaṅghena saddhim na upanetabbo. Tena teneva samayena kathetabbaṁ. Saṅghato uddisitvā gahitasamaṇaputhujjano hi pātipuggaliko sotāpanno, saṅghe cittīkāram kātum sakkontassa puthujjanasamaṇe dinnam mahapphalataram. Uddisitvā gahito sotāpanno pātipuggaliko sakadāgāmīti-ādīsupi eseva nayo. Saṅghe cittīkāram kātum sakkontassa hi khīṇāsave dinnadānato uddisitvā gahite dussilepi dinnam mahapphalatarameva (**MA.142./V,76.**) Yam pana vuttam “sīlavato kho, mahārāja, dinnam mahapphalām, no tathā dussile”ti, tam imam nayam pahāya “catasso kho Imānanda, dakkhiṇā visuddhiyo”ti imasmim catukke daṭhabbam.

381. Dāyakato visujjhatiti mahapphalabhāvena visujjhati, mahapphalā hotīti attho. **Kalyāṇadhammoti** sucidhammo, na pāpadhammo. **Dāyakato visujjhati**ti cettha vessantaramahārājā kathetabbo. So hi jūjakabrāhmaṇassa dārake datvā pathavim kampesi.

Paṭiggāhakato (**CS:pg.4.227**) **visujjhati**ti ettha kalyāṇinadīmukhadvāravāsikevaṭo kathetabbo. So kira Dīghasomatherassā tikkhattumpi piṇḍapātarām datvā maraṇamañce nipanno “Ayyassa marām Dīghasomatherassā dinnapiṇḍapāto uddharati”ti āha.

Neva dāyakatoti ettha vaḍḍhamānavāsiluddako kathetabbo. So kira petadakkhiṇam dento ekassa dussilasseva tayo vāre adāsi, tatiyavāre “Amanusso dussilo marām vilumpatī”ti viravi, ekassa sīlavantabhikkhuno datvā pāpitakāleyevassa pāpuṇi.

Dāyakato ceva visujjhatiti ettha asadisadānam kathetabbaṁ. **Sā dakkhiṇā dāyakato visujjhati**ti ettha yathā nāma cheko cassako asārampi khettam labhitvā samaye kasitvā paṁsum apanetvā sārabījāni patiṭṭhapetvā rattindivam (**MA.142./V,77.**) ārakkhe pamādarām anāpajjanto aññassa sārakhettato adhikataram dhaññām labhati, evam sīlavā dussilassa datvāpi phalam mahantam adhigacchatīti. Iminā upāyena sabbapadesu visujjhanaṁ veditabbam.

Vītarāgo vītarāgesūti ettha **vītarāgo** nāma anāgāmī, arahā pana ekantavītarāgova, tasmā arahatā arahato dinnadānameva aggam. Kasmā? Bhavālayassa bhavapatthanāya abhāvato. Nanu khīṇāsavo dānaphalam na saddahatīti? Dānaphalam saddahantā khīṇāsavasadisā na honti. Khīṇāsavena katakammarām pana nicchandarāgattā kusalām vā akusalām vā na hoti, kiriyatthāne tiṭṭhati, tenevassa dānam aggam hotīti vadanti.

Kiri pana sammāsambuddhena Sāriputtatherassā dinnam mahapphalam, udāhu Sāriputtatherena sammāsambuddhassa dinnanti. Sammāsambuddhena Sāriputtatherassā dinnam mahapphalanti vadanti. Sammāsambuddhañhi ṭhapetvā añño dānassa vipākarām jānitum samattho nāma natthi. Dānañhi catūhi sampadāhi dātum sakkontassa tasmīmyeva attabhāve vipākarām deti. Tatrimā sampadā-- deyyadhammassa

dhammena (CS:pg.4.228) samena param apīletvā uppannatā, pubbacetanādivasena cetanāya mahattatā, khīṇāsavabhāvena guṇātirekatā, tamdivasam nirodhato vuṭṭhitabhāvena vatthusampannatāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dakkhiṇāvibhaṅgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5.Saḷāyatanavaggo

(M.143.)1.Anāthapiṇḍikovādasuttavaṇṇanā

383. **Evaṁ** (CS:pg.4.229) **me sutanti** Anāthapiṇḍikovādasuttam. Tattha **bālhagilānoti** adhimattagilāno maraṇaseyyam upagato. (MA.143./V,78.) **Āmantesīti** gahapatissa kira yāva pādā vahim̄su, tāva divase sakiṁ vā dvikkhattum vā tikkhattum vā Buddhupaṭṭhānam akhaṇḍam akāsi. Yattakañcassa satthu upaṭṭhānam ahosi, tattakamyeva mahātherānam. So ajja gamanapādassa pacchinnattā anuṭṭhānaseyyam upagato sāsanam pesetukāmo aññataram purisam āmantesi. **Tenupasaṅkamīti** Bhagavantam āpucchitvā sūriyatthaṅgamanavelāya upasaṅkami.

384. **Paṭikkamantīti** osakkanti, tanukā bhavanti. **Abhikkamantīti** abhivaḍḍhanti ottharanti, balavatiyo honti.

Abhikkamosānam paññāyati no paṭikkamoti yasmīnhi samaye māraṇantikā vedanā uppajjati, uparivāte jalitaggi viya hoti, yāva usmā na pariyādiyati, tāva mahatāpi upakkamena na sakkā vūpasametum, usmāya pana pariyādinnāya vūpasammati.

385. Athāyasmā Sāriputto cintesi--“Ayarū mahāsetṭhissa vedanā māraṇantikā, na sakkā paṭibāhitum, avasesā kathā niratthakā, dhammadhamassa kathessāmī”ti. Atha nam tam kathento **tasmātihāti-ādimāha**. Tattha **tasmāti** yasmā cakkhum tīhi gāhehi gaṇhanto uppannam māraṇantikam vedanam paṭibāhitum samattho nāma natthi, tasmā. **Na cakkhum upādiyissāmīti** cakkhum tīhi gāhehi na gaṇhissāmi. **Na ca me cakkhunissitam viññāṇanti** viññāṇañcāpi me cakkhunissitam na bhavissati. **Na rūpanti** heṭṭhā āyatanarūpam kathitam, imasmim thāne sabbampi kāmabhavarūpam kathento evamāha.

386. **Na idhalokanti** vasanaṭṭhānam vā ghāsacchādanaṁ (MA.143./V,79.) vā na upādiyissāmīti attho. Idañhi paccayesu aparitassanattham kathitam. **Na paralokanti** (CS:pg.4.230) ettha pana manussalokam ṭhapetvā sesā paralokā nāma. Idam--“Asukadevaloke nibbattitvā asukaṭṭhāne bhavissāmi, idam nāma khādissāmi bhuñjissāmi nivāsessāmi pārupissāmī”ti evarūpāya paritassanāya pahānattham vuttam. Tampi na upādiyissāmi, na ca me tannissitam viññāṇam bhavissatīti evam tīhi gāhehi parimocetvā thero desanam arahattanikūṭena niṭṭhapesi.

387. **Oliyasīti** attano sampattim disvā ārammañesu bajjhasi allīyasīti. Iti āyasmā Ānando-- “Ayampi nāma gahapati evam saddho pasanno maraṇabhayassa bhāyati, añño ko na bhāyissatī”ti maññamāno tassa gālham katvā ovādam dento evamāha. **Na ca me evarūpī dhammikathā sutapubbāti** ayam upāsako-- “Satthu santikāpi me evarūpī

dhammakathā na sutapubbā”ti vadati, kiṁ Satthā evarūpi sukhumarī gambhīrakathaṁ na kathetūti? No na katheti. Evam pana cha ajjhattikāni āyatanāni cha bāhirāni cha viññāṇakāye cha phassakāye cha vedanākāye cha dhātuyo pañcakkhandhe cattāro arūpe idhalokañca paralokañca dassetvā diṭṭhasutamutaviññātavasena arahatte pakkhipitvā kathitakathā etena na sutapubbā, tasmā evam vadati.

Apicāyam upāsako dānādhimutto dānābhīrato Buddhānam santikam gacchanto (MA.143./V,80.) tucchahattho na gatapubbo. Purebhattam gacchanto yāgukhajjakādīni gāhāpetvā gacchatī, pacchābhīttam sappimadhuphāṇītādīni. Tasmīm asati vālikam gāhāpetvā gandhakuṭipariveṇe okirāpeti, dānam datvā sīlam rakkhitvā geham gato. Bodhisattagatiko kiresa upāsako, tasmā Bhagavā catuvīsatī samvaccharāni upāsakassa yebhuyyena dānakathameva kathesi-- “Upāsaka, idam dānam nāma bodhisattānam gatamaggo, mayhampi gatamaggo, mayā satasahassakappādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dānam dinnam, tvam mayā gatamaggaveva anugacchasi”ti. Dhammasenāpati-ādayo mahāsāvakāpi attano attano santikam āgatakāle dānakathamevassa kathenti. Tenevāha **na kho gahapati gihīnam odātavasanānam evarūpī dhammīkathā paṭibhātīti**. Idam vuttam hoti-- gahapati gihīnam nāma khettavatthuhiraññasuvanñādāsīdāsaputtabhāriyādīsu tibbo ālayo tibbam nikantipariyutṭhānam (CS:pg.4.231) tesam-- “ettha ālayo na kātabbo, nikanti na kātabbā”ti kathā na paṭibhāti na ruccatīti.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti kasīmā upasaṅkami? Tusitabhavane kirassa nibbattamattasseva tigāvutappamāṇam suvaṇṇakkhandham viya vijjotamānam attabhāvam uyyānavimānādisampattiñca disvā-- “mahatī ayam mayham sampatti, kiṁ nu kho me manussapathe kammam katan”ti olokento tīsu ratanesu adhikāram disvā cintesi “pamādaṭṭhānamidam devattam nāma, imāya hi me sampattiyā modamānassa satisammosopi siyā, handāham gantvā mama Jetavanassa ceva bhikkhusaṅghassa ca Tathāgatassa ca ariyamaggassa ca Sāriputtatherassa ca vaṇṇam kathetvā tato āgantvā sampattiṁ anubhavissāmī”ti. So (MA.143./V,81.) tathā akāsi. Tam dassetum **atha kho Anāthapiṇḍikoti-ādi** vuttam.

Tattha **isisaṅghanisevitanti** bhikkhusaṅghanisevitam. Evam paṭhamagāthāya Jetavanassa vaṇṇam kathetvā idāni ariyamaggassa vaṇṇam kathento **kammaṇī vijjā cāti-ādimāha**. Tattha **kammanti** maggacetanā. **Vijjāti** maggapaññā. **Dhammoti** samādhipakkhiko dhammo. **Sīlam jīvitamuttamanti** sīle patiṭṭhitassa jīvitam uttamanti dasseti. Atha vā **vijjāti** diṭṭhisaṅkappo. **Dhammoti** vāyāmasatisamādhayo. **Silanti** vācākammantājīvā. **Jīvitamuttamanti** etasmīm sīle patiṭṭhitassa jīvitam nāma uttamam. **Etena maccā sujjhantīti** etena atṭhaṅgikena maggena sattā visujjhanti.

Tasmāti yasmā maggena sujjhanti, na gottadhanehi, tasmā. **Yoniso vicine dhammantī** upāyena samādhipakkhiyam dhammarī vicinēyya. **Evaṁ tattha visujjhantīti** evam tasmiṁ ariyamagge visujjhati Atha vā **yoniso vicine dhammantī** upāyena pañcakkhandhadhammarī vicinēyya. **Evaṁ tattha visujjhantīti** evam tesu catūsu saccesu visujjhati.

Idāni Sāriputtatherassa vannam kathento **Sāriputto vāti-ādimāha**. Tattha **Sāriputto vāti** avadhāraṇavacanam. Etehi paññādīhi Sāriputto seyyoti vadati. **Upasamenāti** kilesa-upasamena. **Pāraṅgatoti** (CS:pg.4.232) nibbānam gato. Yo koci nibbānam patto bhikkhu, so etāvaparamo siyā, na therena uttaritaro nāma atthīti vadati. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Anāthapiṇḍikovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(MA.144./V,82.)

(M.144.)2.Channovādasuttavaṇṇanā

389. **Evaṁ me sutanti** Channovādasuttam. Tattha **channoti** evamnāmako thero, na abhinikkhamanaṁ Nikkhantatthero. **Paṭisallānāti** phalasamāpattito.

Gilānapucchakāti gilānupaṭṭhānam nāma Buddhavaṇṇitam, tasmā evamāha. **Satthanti** jīvitahārakasattham. **Nāvakaṅkhāmīti** icchāmi.

390. **Anupavajjanti** anuppattikarām appaṭisandhikarām.

391. **Etam mamāti-ādīni** taṇhāmānadiṭṭhigāhavasena vuttāni. **Nirodham disvāti** khayavayaṁ īnatvā. **Netam mama nesohamasmi na meso attāti samanupassāmīti** aniccam dukkham anattāti samanupassāmi.

393. **Tasmāti** yasmā māraṇantikavedanam adhvāsetum asakkonto sattham āharāmīti vadati, tasmā. Puthujjano āyasmā, tena idampi manasi karohīti dīpeti. **Niccakappanti** niccakālam. **Nissitassāti** taṇhādiṭṭhīhi nissitassa. (MA.144./V,83.) **Calitanti** vipphanditarām hoti. **Passaddhīti** kāyacittapassaddhi, kilesapassaddhi nāma hotīti attho. **Natīti** taṇhānatī. **Natīyā asatīti** bhavatthāya ālayanikantipariyuṭṭhānesu asati.

Āgatigati na hotīti paṭisandhivasena āgati nāma na hoti, cutivasena gamanam nāma na hoti. **Cutūpapātoti** cavanavasena cuti, upapajjanavasena upapātō. **Nevidha na huram na ubhayamantarenāti** nayidha loke, na paraloke, na ubhayattha hoti.

Esevanto dukkhassāti vaṭṭadukkhakilesadukkhassa ayameva anto ayam paricchedo (CS:pg.4.233) parivaṭumabhāvo hoti. Ayameva hi ettha attho. Ye pana “na ubhayamantarenā”ti vacanam gahetvā antarābhavam icchanti, tesam uttarām heṭṭhā vuttameva.

394. **Sattham āhāresīti** jīvitahārakam sattham āhari, kanṭhanālīm chindi. Athassa tasmīm khaṇe maraṇabhayaṁ okkami, gatinimittam upaṭṭhāsi. So attano puthujjanabhāvarām īnatvā saṁviggō vipassanam paṭṭhapetvā sañkhāre pariggaṇhanto arahattam patvā samasīsī hutvā parinibbāyi. **Sammukhāyeva anupavajjatā byākatāti** kiñcāpi idam therassa puthujjanakāle byākaraṇam hoti, etena pana byākaraṇena anantarāyamassa parinibbānam ahosi. Tasmā Bhagavā tameva byākaraṇam gahetvā kathesi. (MA.144./V,84.) **Upavajjakulānīti** upasaṅkamitabbakulāni. Iminā thero,--“bhante, evam upaṭṭhākesu ca upaṭṭhāyikāsu ca vijjamānāsu so bhikkhu tumhākarām sāsane parinibbāyissati”ti pucchatī. Athassa Bhagavā kulesu saṁsaggābhāvam dīpento **honti hete Sāriputtāti-ādimāha**. Imasmīm kira ṭhāne therassa kulesu asaṁsaṭṭhabhāvo pākaṭo ahosi. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Channovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.145.)3.Puṇṇovādasuttavaṇṇanā

395. **Evaṁ me sutanti** Puṇṇovādasuttam. Tattha **paṭisallānāti** ekībhāvā. **Tam**

ceti tam cakkhuñceva rūpañca. **Nandīsamudayā dukkhasamudayoti** nandiyā tanhāya samodhānena pañcakkhandhadukkhassa samodhānam hoti. Iti chasu dvāresu dukkham samudayoti dvinnam saccānam vasena vat̄tam matthakam pāpetvā dassesi. Dutiyaneyē nirodho maggoti dvinnam saccānam vasena vivaṭtam matthakam pāpetvā dassesi.

Iminā ca tvam puṇyāti pātiyekko anusandhi. Evam tāva vat̄avivat̄avasena desanam arahatte pakkipitvā idāni Puṇyattheram sattasu ṭhānesu sīhanādam nadāpetum **iminā ca tvanti-ādimāha.**

396. **Cañḍati** (CS:pg.4.234) dut̄hā kibbisa. **Pharusāti** kakkhalā. (MA.145./V,85.) **Akkosissantī** dasahi akkosavatthūhi akkosissanti. **Paribhāsissantī** kim samaṇo nāma tvam, idañca idañca te karissāmāti tajjessanti. **Evametthāti** evam mayham ettha bhavissati.

Dañdenāti catuhatthena dañdena vā ghaṭikamuggarena vā. **Satthenāti** ekatodhārādinā. **Satthahārakaṁ pariyesantī** jīvitahārakam sattham pariyesanti. Idam therō tatiyapārājikavatthusmirū asubhakatham sutvā attabhāvena jigucchantānam bhikkhūnam satthahārakapariyesanam sandhāyāha. **Damūpasamenāti** ettha **damoti** indriyasamvarādīnam etam nāmam. “Saccena danto damasā upeto, vedantagū vusitabrahmacariyo”ti (saṁ.ni.1.195 su.ni.467) ettha hi indriyasamvaro damoti vutto. “Yadi saccā damā cāgā, khantyā bhiyyodha vijjati”ti (saṁ.ni.1.246 su.ni.191) ettha paññā damoti vutto. “Dānena damena sarnyamena saccavajjenā”ti (dī.ni.1.166 ma.ni.2.226) ettha uposathakammam damoti vuttam. Imasmim pana Sutte khanti damoti veditabbā. **Upasamoti** tasseva vevacanam.

397. **Atha kho āyasmā puṇyoti** ko panesa puṇyo, kasmā panettha gantukāmo ahosīti Sunāparantavāsiko eva eso, Sāvatthiyam pana asappāyavihāram sallakkhetvā tattha gantukāmo ahosi.

Tatrāyam anupubbikathā-- (MA.145./V,86.) sunāparantaraṭthe kira ekasmim vāñjakagāme ete dve bhātaro. Tesu kadāci jet̄tho pañca sakatasatāni gahetvā janapadarām gantvā bhañḍam āharati, kadāci kaniṭṭho. Imasmirū pana samaye kaniṭṭham ghare ṭhapetvā jet̄thabhātiko pañca sakatasatāni gahetvā janapadacārikam caranto anupubbena Sāvatthiṁ patvā Jetavanassa nātidūre sakatasattham nivāsetvā bhuttapātarāso parijanaparivuto phāsukaṭṭhāne nisīdi.

Tena ca samayena Sāvatthivāsino bhuttapātarāsā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya suddhuttarāsaṅgā gandhapupphādihathā yena Buddho yena dhammo yena saṅgho, tanninnā tappoñā tappābbhārā hutvā dakkhiṇadvārena nikhamitvā Jetavanam (CS:pg.4.235) gacchanti. So te disvā “kaham ime gacchanti”ti ekamanussam pucchi. Kim tvam ayyo na jānāsi, loke Buddhadhammasaṅgharatanāni nāma uppānnāni, iccesa mahājano satthu santike dhammakatham sotum gacchatīti. Tassa Buddhoti vacanam chavicammādīni chinditvā aṭṭhimiñjam āhacca aṭṭhāsi. Atha attano parijanaparivuto tāya parisāya saddhim vihāram gantvā satthu madhurassarena dhammaṁ desentassa parisapariyante ṭhito dhammaṁ sutvā pabbajjaya cittam uppādesi. Atha Tathāgatena kālam viditvā parisāya uyyojitāya satthāram upasaṅkamitvā vanditvā svātanāya nimantetvā dutiyadivase mañḍapam kāretvā āsanāni paññapetvā Buddhappamukhassa saṅghassa mahādānam datvā bhuttapātarāso uposathaṅgāni adhiṭṭhāya bhañḍāgārikam pakkosāpetvā, ettakam bhañḍam vissajjitat, ettakam na vissajjianti sabbam ācikkhitvā--“imam sāpateyyam mayham kaniṭṭhassa dehī”ti sabbam niyyātetvā satthu santike pabbajitvā kammaṭṭhānaparāyaño ahosi.

(MA.145./V,87.) Athassa kammaṭṭhānam manasikarontassa kammaṭṭhānam na

upaṭṭhāti. Tato cintesi-- “Ayaṁ janapado mayhaṁ asappāyo, yaṁnūnāhaṁ satthu santike kammaṭṭhānam gahetvā sakatṭhānameva gaccheyyan”ti. Atha pubbaṇhasamaye piṇḍāya caritvā sāyanhasamaye paṭisallānā vuṭṭhahitvā Bhagavantam upasaṅkamitvā kammaṭṭhānam kathāpetvā satta sīhanāde naditvā pakkāmi. Tena vuttam-- “Atha kho āyasmā puṇṇo …pe… viharati”ti.

Kattha panāyam vihāsti? Catūsu ṭhānesu vihāsi, sunāparantaraṭṭham tāva pavisitvā **ajjuhatthapabbate** nāma pavisitvā vāṇijagāmam piṇḍāya pāvisi. Atha nam kaniṭṭhabhātā sañjānitvā bhikkham datvā, “bhante, aññattha agantvā idheva vasathā”ti paṭiññam kāretvā tattheva vasāpesi.

Tato **samuddagirivihāram** nāma agamāsi. Tattha ayakantapāsāñehi paricchinditvā katacaṅkamo atthi, tam koci caṅkamitum samattho nāma natthi. Tattha samuddavīciyo āgantvā ayakantapāsāñesu paharitvā mahāsaddam karonti. Theronam-- “kammaṭṭhānam manasikarontānam phāsuvihāro hotū”ti samuddam nissaddam katvā adhiṭṭhāsi.

Tato (CS:pg.4.236) **māṭulagiriṁ** nāma agamāsi. Tattha sakunasañgho ussanno, rattiñca divā ca saddo ekābaddhova hoti, thero imam ṭhānam aphāsukanti tato **makulakārāmavihāram** nāma gato. So vāṇijagāmassa nātidūro naccāsanno gamanāgamanasampanno vivitto appasaddo. Thero imam ṭhānam phāsukanti tattha rattiṭṭhānadivatṭhānacaṅkamanādīni kāretvā vassam upagacchi. Evam catūsu ṭhānesu vihāsi.

(MA.145./V,88.) Athekadivasam tasmimyeva antovasse pañca vāṇijasatāni parasamuddam gacchāmāti nāvāya bhaṇḍam pakkhipiṁsu. Nāvārohanadivase therassa kaniṭṭhabhātā theram bhojetvā therassa santike sikkhāpadāni gahetvā vanditvā gacchanto,-- “bhante, mahāsamuddo nāma appameyyo anekantarāyo, amhe āvajjeyyāthā”ti vatvā nāvam āruhi. Nāvā uttamajavena gacchamānā aññataram dīpakam pāpuṇi. Manussā pātarāsam karissāmāti dīpake otīṇā. Tasmim dīpe aññam kiñci natthi, candanavanameva ahosi.

Atheko vāsyā rukkham ākoṭetvā lohitacandanabhāvam ñatvā āha -- “bho mayam lābhatthāya parasamuddam gacchāma, ito ca uttari lābho nāma natthi, caturaṅgulamattā ghaṭikā satasahassam agghati, hāretabbakayuttam bhaṇḍam hāretvā candanassa pūremā”ti. Te tathā kariṁsu. Candanavane adhivatthā amanussā kujjhītvā-- “imehi amhākarā candanavanam nāsitam, ghātessāma ne”ti cintetvā-- “idheva ghātitesu sabbam vanam ekaṁ kuṇapari bhavissati, samuddamajjhe nesaṁ nāvam osīdēssāmā”ti āhaṁsu. Atha tesam nāvam āruyha muhuttam gatakāleyeva uppādikam uṭṭhapetvā sayampi te amanussā bhayānakāni rūpāni dassayiṁsu. Bhītā manussā attano attano devatā namassanti. Therassa kaniṭṭho cūlapuṇṇakuṭumbiko-- “mayhaṁ bhātā avassayo hotū”ti therassa namassamāno aṭṭhāsi.

Theropi kira tasmimyeva khaṇe āvajjītvā tesam (MA.145./V,89.) byasanuppattim ñatvā veḥāsam uppatisvā sammukhe aṭṭhāsi. Amanussā theram disvā “Ayyo Puṇṇatthero etī”ti pakkamiṁsu, uppādikam sannisīdi. Thero mā bhāyathāti te (CS:pg.4.237) assāsetvā “kaham gantukāmatthā”ti pucchi. Bhante, amhākarā sakatṭhānameva gacchāmāti. Thero nāvam phale akkamitvā “Etesam icchitaṭṭhānam gacchatū”ti adhitthāsi. Vāṇijā sakatṭhānam gantvā tam pavattim puttadārassa ārocetvā “Etha theram saraṇam gacchāmā”ti pañcasatā attano pañcamātugāmasatehi saddhim tīsu saraṇesu patiṭṭhāya upāsakattam paṭivedesum. Tato nāvāya bhaṇḍam otāretvā therassa ekaṁ koṭṭhāsam katvā-- “Ayaṁ, bhante, tumhākarā koṭṭhāso”ti āhaṁsu. Thero-- “mayham visum koṭṭhāsakiccām natthi, Satthā pana tumhehi diṭṭhapubbo”ti. Na

dīṭṭhapubbo, bhanteti. Tena hi iminā satthu maṇḍalamālaṁ karotha, evam satthāram passissathāti. Te sādhu, bhanteti tena ca koṭṭhāsenā attano ca koṭṭhāsehi maṇḍalamālaṁ kātum ārabhirīnsu.

Satthāpi kira āraddhakālato paṭṭhāya paribhogam akāsi. Ārakkhamanussā rattim obhāsam disvā “mahesakkhā devatā atthi”ti saññam karīmsu. Upāsakā maṇḍalamālañca bhikkhusaṅghassa ca senāsanāni niṭṭhapetvā dānasambhāram sajjetvā-- “Kataṁ, bhante, amhehi attano kiccam, satthāram pakkosathā”ti therassa ārocesum. Thero sāyanhasamaye iddhiyā Sāvatthim patvā, “Bhante, vāṇijagāmavāsino tumhe daṭṭhukāmā, tesam anukampam karoθā”ti Bhagavantaṁ yāci. Bhagavā adhivāsesi. Thero Bhagavato adhivāsanam viditvā sakathānameva paccāgato.

Bhagavāpi Ānanda \theram (**MA.145./V,90.**) āmantesi -- “Ānanda, sve sunāparante vāṇijagāme piṇḍāya carissāma, tvam ekūnapañcasatānam bhikkhūnam salākam dehī”ti. Thero sādhu, bhanteti bhikkhusaṅghassa tamattham ārocetvā nabhacārikā bhikkhū salākam gaṇhantūti āha. Tamdivasam Kūṇḍadhānatthero paṭhamam salākam aggahesi. Vāṇijagāmavāsinopi “sve kira Satthā āgamissatī”ti gāmamajjhe maṇḍapam katvā dānaggam sajjayīmsu. Bhagavā pātova sarīrapatiṭjagganam katvā gandhakuṭīm pavisitvā phalasamāpattiṁ appetvā nisidi. Sakkassa paṇḍukambalasilāsanam uṇhām ahosi. So kim idanti āvajjetvā (**CS:pg.4.238**) satthu sunāparantagamanam disvā vissakammam āmantesi-- “Tāta ajja Bhagavā timattāni yojanasatāni piṇḍācāram karissati, pañca kūṭāgārasatāni māpetvā Jetavanadvārakoṭṭhamatthake gamanasajjāni katvā ṭhapehī”ti. So tathā akāsi. Bhagavato kūṭāgāram catumukham ahosi, dvinnam aggasāvakānam dvimukhāni, sesāni ekamukhāni. Satthā gandhakuṭito nikkhamma paṭipāṭiyā ṭhapatikūṭāgresu dhurakūṭāram pāvisi. Dve aggasāvake ādim katvā ekūnapañcabhikkhusatānipi kūṭāgāram gantvā nisinnā ahesum. Ekam tucchakūṭāram ahosi, pañcapi kūṭāgārasatāni ākāse uppatim̄su.

(**MA.145./V,91.**) Satthā saccabandhapabbataṁ nāma patvā kūṭāgāram ākāse ṭhapesi. Tasmiṁ pabbate saccabandho nāma micchādiṭṭhikatāpaso mahājanānī micchādiṭṭhim uggañhāpento lābhaggayasaggappatto hutvā vasati. Abbhantare cassa antocātiyam padipo viya arahattassa upanissayo jalati. Tam disvā dhammamassa kathessāmīti gantvā dhammarām desesi. Tāpaso desanāpariyosāne arahattam pāpuṇi, maggenevāssa abhiññā āgatā. Ehibhikkhu hutvā iddhimayapattacīvaradharo hutvā kūṭāgāram pāvisi.

Bhagavā kūṭāragatehi pañcahi bhikkhusatehi saddhiṁ vāṇijagāmarām gantvā kūṭārāni adissamānāni katvā vāṇijagāmam pāvisi. Vāṇijā Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānānam datvā satthāram makulakārāmarām nayīmsu. Satthā maṇḍalamālaṁ pāvisi. Mahājano yāva Satthā bhattadaratham paṭipassambheti, tāva pātarāsam katvā uposathaṅgāni samādāya bahum gandhañca pupphañca ādāya dhammassavanatthāya ārāmarām paccāgamāsi. Satthā dhammarām desesi. Mahājanassa bandhanamokkho jāto, mahantam Buddhalāhalām ahosi.

Satthā mahājanassa saṅgahattham katipāham tattheva vasi, aruṇam pana mahāgandhakuṭiyāmyeva utṭhapesi. Tattha katipāham vasitvā vāṇijagāme piṇḍāya caritvā “tvam idheva vasāhī”ti Punṇattheram nivattetvā antare nammadānādī (**CS:pg.4.239**) nāma atthi, tassā tīraṁ agamāsi. Nammadānāgarājā satthu paccuggamanaṁ katvā nāgabhavanam pavesetvā tiṇam ratanānam sakkāram akāsi. (**MA.145./V,92.**) Satthā tassa dhammarām kathetvā nāgabhavanā nikkhami. So-- “Mayham, bhante, paricaritabbarām dethā”ti yāci, Bhagavā nammadānādītire padacetiyam dassesi. Tam vīcīsu āgatāsu pidhīyati, gatāsu vivarīyati, mahāsakkārappattam ahosi.

Satthā tato nikkhamma saccabandhapabbataṁ gantvā saccabandhaṁ āha-- “Tayā mahājano apāyamagge otārito, tvam idheva vasitvā etesam laddhiṁ vissajjāpetvā nibbānamagge patiṭṭhāpehī”ti. Sopi paricaritabbam yāci. Satthā ghanapiṭṭhipāsāne allamattikapiṇḍamhi lañchanam viya padacetiyan dassesi, tato Jetavanameva gato. Etamattham sandhāya **tenevantaravassenāti**-ādi vuttam.

Parinibbāyīti anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Mahājano therassa satta divasāni sarīrapūjam katvā bahūni gandhakaṭṭhāni samodhānetvā sarīram jhāpetvā dhātuyo ādāya cetiyam akāsi. **Sambahulā bhikkhūti** therassa ālāhane ṭhitabhikkhū. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Puṇṇovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.146.)4.Nandakovādasuttavaṇṇanā

398. Evaṁ me sutanti Nandakovādasuttam. Tattha **tena kho pana samayenāti** Bhagavā mahāpajāpatiyā yācito bhikkhunisaṅgham uyyojetvā bhikkhusaṅgham sannipātētvā-- “therā bhikkhū vārena bhikkhuniyo ovadantu”ti saṅghassa bhāram akāsi. Tam sandhāyetam vuttam. Tattha **pariyāyenāti** vārena. **Na icchatīti** attano vāre sampatte dūram gāmam vā gantvā sūcikammādīni vā ārabhitvā “Ayam nāmassa papañco”ti (**MA.146./V,93.**) vadāpesi. Imam pana pariyāyena ovādam Bhagavā Nandakattherasева kāraṇā akāsi. Kasmā? Imāsañhi bhikkhunīnam theram disvā cittam ekaggam hoti (**CS:pg.4.240**) pasīdati. Tena tā tassa ovādam sampaticchitukāmā, dhammakathām sotukāmā. Tasmā Bhagavā-- “Nandako attano vāre sampatte ovādam dassati, dhammakathām kathessatī”ti vārena ovādam akāsi. Thero pana attano vāram na karoti, kasmāti Ꮩ? Tā kira bhikkhuniyo pubbe therassa Jambudīpe rajjam kārentassa orodhā ahesum. Thero pubbenivāsañānenā tam kāraṇam īnatvā cintesi-- “Marū imassa bhikkhunisaṅghassa majjhe nisinnam upamāyo ca kāraṇāni ca āharitvā dhammam kathayamānam disvā añño pubbenivāsañānalābhī bhikkhu imam kāraṇam oloketvā ‘āyasmā nandako yāvajjadivasā orodhe na vissajjeti, sobhatāyamāyasmā orodhapharivuto”ti vattabbam maññeyyā”ti. Etamattham sampassamāno thero attano vāram na karoti. Imāsañca kira bhikkhunīnam therasева desanā sappāyā bhavissatī īnatvā **atha kho Bhagavā āyasmantam nandakam āmantesi.**

Tāsam bhikkhunīnam pubbe tassa orodhabhāvājānanattham idam vatthum-- pubbe kira bārāṇasiyam pañca dāsasatāni pañca dāsisatāni cāti jaṅgasahassam ekatova kammam katvā ekasmirū ṭhāne vasi. Ayam Nandakatthero tasmiṁ kāle jetṭhakadāso (**MA.146./V,94.**) hoti Gotamī jetṭhakadāsī. Sā jetṭhakadāsassa pādaparicārikā ahosi pañḍitā byattā. Jaṅgasahassampi puññakammam karontam ekato karoti. Atha vassūpanāyikasamaye pañca paccekabuddhā nandamūlakapabbhārato isipatane otaritvā nagare piñḍāya caritvā isipatanameva gantvā-- “vassūpanāyikakuṭiyā atthāya hatthakammam yācissāmā”ti cīvaram pārupitvā sāyanhasamaye nagaram pavisitvā setthissa gharadvāre atṭhāmsu. Jetṭhakadāsī kuṭam gahetvā udakatiththam gacchantī paccekabuddhe nagaram pavisante addasa. Setṭhi tesam āgatakāraṇam sutvā “Amhākam okāso natthi, gacchantū”ti āha.

Atha te nagarā nikkhamante jetṭhakadāsī kuṭam gahetvā pavisantī disvā kuṭam otāretvā vanditvā onamitvā mukham pidhāya-- “Ayyā nagaram paviṭṭhamattāva nikkhantā, kiṁ nu kho”ti pucchi. Vassūpanāyikakuṭiyā hatthakammam yācitum āgamimhāti. Laddham, bhanteti. Na laddham upāsiketi? Kiṁ panesā kuṭi issareheva kātabbā, duggatehipi sakkā kātunti. Yena kenaci sakkāti? Sādhu, bhante, mayam karissāma. Sve mayham bhikkham gaṇhathāti nimantetvā (**CS:pg.4.241**) udakam netvā puna kuṭam gahetvā āgamma titthamagge ṭhatvā āgatā avasesadāsiyo “ettheva hothā”ti vatvā sabbāsam āgatakāle āha -- “Amma kiṁ niccamaeva parassa dāsakammam karissatha, udāhu dāsabhāvato muccitum icchathā”ti? Ajjeva muccitumicchāma ayyeti. Yadi evam mayā pañca paccekabuddhā hatthakammam alabhartā svātanāya nimantitā, tumhākam sāmikehi ekadivasam hatthakammam dāpethāti. Tā sādhūti sampaṭicchitvā sāyam aṭavito āgatakāle sāmikānam ārocesum. Te sādhūti jetṭhakadāsassa gehadvāre sannipatimsu.

Atha ne jetṭhakadāsī sve tātā paccekabuddhānam hatthakammam dethāti ānisarīnsam ācikkhitvā yepi (**MA.146./V,95.**) na kātukāmā, te gālhena ovādena tajjetvā paṭicchāpesi. Sā punadivase paccekabuddhānam bhattam datvā sabbesam dāsaputtānam saññam adāsi. Te tāvadeva araññam pavisitvā dabbasambhāre samodhānetvā sataṁ sataṁ hutvā ekekakutīm ekekacaṅkamanādiparivāram katvā mañcapīṭhapānīyaparibhojanīyabhājanādīni ṭhapetvā paccekabuddhe temāsam tattha vasanathāya paṭīññam kāretvā vārabhikkham paṭṭhapesum. Yo attano vāradivase na sakkoti. Tassa jetṭhakadāsī sakagehato āharitvā deti. Evarī temāsam jaggitvā jetṭhakadāsī ekekam dāsam ekekam sāṭakam vissajjāpesi. Pañca thūlasāṭakasatāni ahesum. Tāni parivattāpetvā pañcannaṁ paccekabuddhānam ticīvaraṇi katvā adāsi. Paccekabuddhā yathāphāsukam agamārīsu. Tampi jaṅghasahassarī ekato kusalaṁ katvā kāyassa bhedā devaloke nibbatti. Tāni pañca mātugāmasatāni kālena kālam tesam pañcannaṁ purisatasatāni gehe honti, kālena kālam sabbāpi jetṭhakadāsaputtasseva gehe honti. Atha ekasmīm kāle jetṭhakadāsaputto devalokato cavitvā rājakule nibbatto. Tāpi pañcasatā devakaññā mahābhogakulesu nibbattitvā tassa rajje ṭhitassa geham agamārīsu. Etena niyāmena samsarantiyo amhākarī Bhagavato kāle kolianagare devadahanagare ca khattiyakulesu nibbattā.

Nandakattheropi pabbajitvā arahattam patto, jetṭhakadāsidhītā vayam āgamma suddhodanamahārājassa aggamahesiṭṭhāne ṭhitā, itarāpi tesam tesam (**CS:pg.4.242**) rājaputtānamyeva gharam gatā. Tāsam sāmikā pañcasatā rājakumārā udakacumbatākalahe satthu dhammadesaṁ sutvā pabbajitā, rājadhiṭaro tesam ukkaṇṭhanattham (**MA.146./V,96.**) sāsanam pesesum. Te ukkaṇṭhite Bhagavā kuṇḍaladaham netvā sotāpattiphale patiṭṭhapetvā mahāsamayadivase arahatte patiṭṭhāpesi. Tāpi pañcasatā rājadhiṭaro nikkhāmitvā mahāpajāpatiyā santike pabbajīrīsu. Ayamāyasmā nandako ettāva tā bhikkhuniyoti evametam vatthu dīpetabbam.

Rājakārāmoti pasenadinā kārito nagarassa dakkhiṇadisābhāge thūpārāmasadise ṭhāne vihāro.

399. Sammappaññāya sudiṭṭhanti hetunā kāraṇena vipassanāpaññāya yāthāvasarasato diṭṭham.

401. Tajjam tajjanti tamśabhbāvam tamśabhbāvam, atthato pana tam tam paccayam paṭicca tā tā vedanā uppajjantīti vuttaṁ hoti.

402. Pagevassa chāyāti mūlādīni nissāya nibbattā chāyā paṭhamatarāmyeva aniccā.

413. Anupahaccāti anupahanitvā. Tattha māmsam piṇḍam piṇḍam katvā cammam

alliyāpento marīsakāyārām upahanati nāma. Cammarām baddharām baddharām katvā marīse alliyāpento marīsakāyārām upahanati nāma. Evaṁ akatvā. **Vilimāṁsamāṁ**
nhārubandhananti sabbacamme laggavilīpanamaṁsameva.

Antarākilesasāmyojanabandhananti sabbārām antarakilesameva sandhāya vuttārām.

414. Satta kho panimetī kasmā āhāti? Yā hi esā paññā kilese chindatītī vuttā, sā na ekikāva attano dhammatāya chinditum sakkoti. Yathā pana kuṭhārī (MA.146./V,97.) na attano dhammatāya chejjārām chindati, purisassa tajjārām vāyāmarām paṭicceva chindati, evam na vinā chahi bojjhaṅgehi paññā kilese chinditum sakkoti. Tasmā evamāha.

Tena hīti yena kāraṇena tayā cha ajjhattikāni āyatanāni, cha bāhirāni (CS:pg.4.243) cha viññāṇakāye, dīpopamārām, rukkhopamārām, gāvūpamañca dassetvā sattahi bojjhaṅgehi āsavakkhayena desanā niṭṭhapitā, tena kāraṇena tvam svepi tā bhikkhuniyo teneva ovādena ovadeyyāsīti.

415. Sā sotāpannāti yā sā guṇehi sabbapacchimikā, sā sotāpannā. Sesā pana sakadāgāmi-anāgāminīyo ca khīñāsavā ca. Yadi evaṁ kathārām paripuṇṇasaṅkappāti. Ajjhāsayapāripūriyā. Yassā hi bhikkhuniyā evamahosi-- “kadā nu kho aham ayyassa nandakassa dhammadedesanārām suṇantī tasmiriyeva āsane sotāpattiphalaṁ sacchikareyyan”ti, sā sotāpattiphalaṁ sacchākāsi. Yassā ahosi “sakadāgāmiphalaṁ anāgāmiphalaṁ arahattan”ti, sā arahattam sacchākāsi. Tenāha Bhagavā “attamanā ceva paripuṇṇasaṅkappā cā”ti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Nandakovādasuttavanṇanā niṭṭhitā.

(M.147.)5.Rāhulovādasuttavanṇanā

416. Evaṁ me sutanti Rāhulovādasuttam. Tattha **vimuttiparipācanīyāti** vimuttim paripācentīti vimuttiparipācanīyā. (MA.147./V,98.) **Dhammāti** pannarasa dhammā. Te saddhindriyādīnaṁ visuddhikāraṇavasena veditabbā. Vuttañhetam--

“Assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato pasādanīye puttante paccavekkhato imehi tīhākārehi saddhindriyām visujjhati. Kusīte puggale parivajjayato āraddhvāriye puggale sevato bhajato payirupāsato sammappadhāne paccavekkhato imehi tīhākārehi vīriyindriyām visujjhati. Muṭṭhassatī puggale parivajjayato upaṭṭhitassatī puggale sevato bhajato payirupāsato satipaṭṭhāne paccavekkhato imehi tīhākārehi satindriyām visujjhati (CS:pg.4.244) Asamāhite puggale parivajjayato samāhite puggale sevato bhajato payirupāsato jhānavimokkhe paccavekkhato imehi tīhākārehi samādhindriyām visujjhati. Duppāññe puggale parivajjayato paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato gambhīrañāṇacariyām paccavekkhato imehi tīhākārehi paññindriyām visujjhati. Iti ime pañca puggale parivajjayato pañca puggale sevato bhajato payirupāsato pañca suttantakkhandhe paccavekkhato imehi pannarasahi ākārehi imāni pañcindriyāni visujjhantī”ti (paṭi.ma.1.185).

Aparepi pannarasa dhammā vimuttiparipācanīyā-- saddhādīni pañcimāni indriyāni, aniccasaññā, anicce dukkhasaññā, dukkhe anattasaññā, pahānasaññā, virāgasasaññātī, imā pañca nibbedhabhāgiyā saññā, Meghiyattherassa kathitā kalyāṇamittatādayo

pañcadhammāti. Kāya pana velāya Bhagavato etadahosīti. Paccūsasamaye lokam volokentassa.

419. Anekānam devatāsaḥassānanti āyasmatā Rāhulena padumuttarassa Bhagavato pādamūle pālitanāgarājakāle patthanam (MA.147./V,99.) paṭṭhapentena saddhim patthanam paṭṭhapitadevatāyeva. Tāsu pana kāci bhūmaṭṭhakā devatā, kāci antalikkhakā, kāci cātumahārājikā, kāci devaloke, kāci brahma-loke nibbattā. Imasmim pana divase sabbā ekaṭṭhāne andhavanasmiṁyeva sannipatitā. **Dhammacakkhanti** Upāli-ovāda-(ma.ni.2.69) Dīghanakhasuttesu (ma.ni.2.206) paṭhamamaggo dhammacakkhanti vutto, Brahmāyusutte (ma.ni.2.395) tīni phalāni, imasmim Sutta cattāro maggā, cattāri ca phalāni dhammacakkhanti veditabbāni. Tattha hi kāci devatā sotāpannā ahesum, kāci sakadāgāmī, anāgāmī, khīṇāsavā. Tāsañca pana devatānam ettakāti gaṇanavasena paricchedo natthi. Sesam sabbatha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Rāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.148.) 6.Chachakkasuttavaṇṇanā

420. Evaṁ (CS:pg.4.245) me sutanti Chachakkasuttam. Tattha **ādikalyāṇanti**-ādimhi kalyāṇam bhaddakam niddosam katvā desessāmi. Majjhapariyosānesupi esevo nayo. Iti Bhagavā ariyavarāṁsaṁ navahi, mahāsatipaṭṭhānam sattahi, mahā-assapuram sattahiyeva padehi thomesi. Idam pana suttam navahi padehi thomesi.

(MA.148./V,100.) **Veditabbāni** sahavipassanena maggena jānitabbāni. Manāyatanaena tebhūmakacittameva kathitam, dhammāyatanaena bahiddhā tebhūmakadhammā ca, manoviññāṇena ṭhāpetvā dve pañcaviññāṇāni sesam bāvīsatividham loki�avipākacittam. Phassavedanā yathāvuttavipākaviññāṇasampayuttāva. **Tanhāti** vipākavedanāpaccayā javanakkhaṇe uppannatañhā.

422. Cakkhu attāti pāṭiyekko anusandhi. Hetṭhā kathitānañhi dvinnam saccānam anattabhāvadassanattham ayam desanā āraddha. Tattha **na upapajjati** na yujjati. **Veti** vigacchatī nirujjhati.

424. Ayam kho pana, bhikkhaveti ayampi pāṭiyekko anusandhi. Ayañhi desanā tiṇṇam gāhānam vasena vaṭṭam dassetum āraddha. Dukkham samudayoti dvinnam saccānam vasena vaṭṭam dassetuntipi vadantiyeva. **Etam mamāti**-ādīsu tanhāmānadiṭṭhigāhāva veditabbā. **Samanupassatī** gāhattayavasena passati.

Evaṁ vaṭṭam dassetvā idāni tiṇṇam gāhānam paṭipakkhavasena, nirodho maggoti imesam vā dvinnam saccānam vasena vivāṭtam dassetum **ayam kho panāti**-ādimāha. **Netaṁ mamāti**-ādīni tanhādīnam patisedhavacanāni. **Samanupassatī** aniccam dukkhamanattāti passati.

425. Evam vivāṭtam dassetvā idāni tiṇṇam anusayānam vasena puna vaṭṭam dassetum **cakkhuñca, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **abhinandatī**-ādīni tanhādiṭṭhivaseneva vuttāni. **Anusetī** appahīno hoti. (MA.148./V,101.) **Dukkhassatī** vaṭṭadukkhakilesadukkhassa.

426. Evaṁ (CS:pg.4.246) tiṇṇam̄ anusayānam̄ vasena vatṭam̄ kathetvā idāni tesam̄ paṭikkhepavasena vivaṭṭam̄ dassento puna cakkhuñcāti-ādimāha. **Avijjam̄ pahāyāti** vatṭamūlikam̄ avijjam̄ pajahitvā. **Vijjanti** arahattamaggavijjam̄ uppādetvā.

427. **Thānametam̄ vijjatī** ettakeneva kathāmaggena vatṭavivatṭavasena desanam̄ matthakam̄ pāpetvā puna tadeva sampiñdetvā dassento **evaṁ passam̄**, **bhikkhaveti-ādimāha**. **Saṭṭhimattānam̄ bhikkhūnanti** ettha anacchariyametam̄, yam̄ sayameva Tathāgate desente saṭṭhi bhikkhū arahattam̄ pattā. Imañhi suttam̄ dhammasenāpatimhi kathentepi saṭṭhi bhikkhū arahattam̄ pattā, Mahāmoggallāne kathentepi, asītimahātheresu kathentesupi pattā eva. Etampi anacchariyam̄. Mahābhīññappattā hi te sāvakā.

Aparabhāge pana tambapañnidipe Māleyyadevatthero nāma heṭṭhā lohapāsāde idam̄ suttam̄ kathesi. Tadāpi saṭṭhi bhikkhū arahattam̄ pattā. Yathā ca lohapāsāde, evaṁ thero mahāmañḍapepi idam̄ suttam̄ kathesi. Mahāvihārā nikhamitvā cetiyapabbataṁ gato, tatthāpi kathesi. Tato sākiyavarīnsavīhāre, kūṭalivīhāre, antarasobbhe, muttaṅgane, vātakapabbate, pācinagharake, dīghavāpiyam̄, lokandare, nomāñdalatale kathesi. Tesupi thānesu saṭṭhi (MA.148./V,102.) saṭṭhi bhikkhū arahattam̄ pattā. Tato nikhamitvā pana thero cittalapabbataṁ gato. Tadā ca cittalapabbatīhāre atirekasaṭṭhivasso mahāthero, pokkharaṇiyam̄ kuruvakatittham̄ nāma paṭicchannaṭṭhānam̄ atthi, tattha thero nhāyissāmīti otinño. Devatthero tassa santikarī gantvā nhāpemi, bhanteti āha. Thero paṭisanthāreneva-- “māleyyadevo nāma atthīti vadanti, so ayaṁ bhavissati”ti ñatvā tvam̄ devoti āha. Āma, bhanteti. Saṭṭhivassaddhānam̄ me, āvuso, koci sarīram̄ hatthena phusitum̄ nāma na labhi, tvam̄ pana nhāpehīti uttaritvā tīre nisīdi.

Thero sabbampi hatthapādādiparikammam̄ katvā mahātheram̄ nhāpesi. Tam̄ divasañca dhammassavanadivaso hoti. Atha mahāthero-- “deva amhākarī dhammadānam̄ dātum̄ vatṭatī”ti āha. Thero sādhu, bhanteti sampaṭicchi. Atthaṅgate sūriye (CS:pg.4.247) dhammassavanaṁ ghosesum̄. Atikkantasatṭhivassāva saṭṭhi mahātherā dhammassavanattharī agamaiṁsu. Devatthero sarabhāṇūvasāne imam̄ suttam̄ ārabhi, suttantapariyosāne ca saṭṭhi mahātherā arahattam̄ pāpuṇim̄su. Tato tissamahāvīhāram̄ gantvā kathesi, tasmimpi saṭṭhi therā. Tato nāgamahāvīhāre kālakacchagāme kathesi, tasmimpi saṭṭhi therā. Tato kalyāṇīm̄ gantvā tattha cātuddase heṭṭhāpāsāde kathesi, tasmimpi saṭṭhi therā. Uposathadivase uparipāsāde kathesi, tasmimpi saṭṭhi therāti evaṁ Devatthereyeva idam̄ suttam̄ kathente saṭṭhiṭṭhānesu saṭṭhi saṭṭhi janā arahattam̄ pattā.

Ambilakālakavīhāre pana (MA.148./V,103.) Tipiṭakacūlanāgatthere imam̄ suttam̄ kathente manussaparisā gāvutam̄ ahosi, devaparisā yojanikā. Suttapariyosāne sahassabhikkhū arahattam̄ pattā, devesu pana tato tato ekekova puthujano ahosīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Chachakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(M.149.)7.Mahāsaṭṭayatanikasuttavaṇṇanā

428. **Evaṁ me sutanti** Mahāsaṭṭayatanikasuttam̄. Tattha **mahāsaṭṭayatanikanti** mahantānam̄ channam̄ āyatanānam̄ jotakarī dhammapariyāyam̄.

429. **Ajānanti** sahavipassanena maggena ajānanto. **Upacayaṁ gacchantīti** vuḍḍhim gacchanti, vasibhāvam gacchantīti attho. **Kāyikāti** pañcadvārikadarathā. **Cetasikāti** manodvārikadarathā. **Santāpādīsupi** eseva nayo.

430. **Kāyasukhanti** pañcadvārikasukham. **Cetosukhanti** manodvārikasukham. Ettha ca pañcadvārikajavanena samāpajjanam vā vuṭṭhānam vā natthi, uppannamattakameva hoti. Manodvārikena sabbam hoti. Ayañca maggavuṭṭhānassa paccayabhūtā balavipassanā, sāpi manodvārikeneva hoti.

431. **Tathābhūtassāti** (CS:pg.4.248) kusalacittasampayuttacetosukhasamaṅgībhūtassa. **Pubbeva kho panassāti** assa bhikkhuno vācākammantājīvā pubbasuddhikā nāma ādito paṭṭhāya parisuddhāva (MA.149./V,104.) honti. Dīṭṭhisāṅkappavāyāmasatisamādhisaṅkhātāni pana pañcaṅgāni sabbatthakakārāpakaṅgāni nāma. Evam lokuttaramaggo aṭṭhaṅgiko vā sattaṅgiko vā hoti.

Vitañḍavādī pana “yā yathābhūtassa dīṭṭhi”ti imameva suttapadesam gahetvā “lokuttaramaggo pañcaṅgiko”ti vadati. So-- “evamassāyam ariyo aṭṭhaṅgiko maggo bhāvanāpāripūrim gacchatī”ti iminā anantaravacaneneva paṭisedhitabbo. Uttari ca evam saññāpetabbo-- lokuttaramaggo pañcaṅgiko nāma natthi, imāni pana pañca sabbatthakakārāpakaṅgāni maggakkhaṇe virativasena pūrenti. “Yā catūhi vacīduccaritehi ārati viratī”ti evam vuttaviratīsu hi micchāvācam pajahati, sammāvācam bhāveti, evam sammāvācam bhāventassa imāni pañcaṅgikāni na vinā, saheva viratiyā pūrenti. Sammākammantājīvesupi eseva nayo. Iti vacīkammādīni ādito paṭṭhāya parisuddhāneva vaṭṭanti. Imāni pana pañca sabbatthakakārāpakaṅgāni virativasena paripūrentīti pañcaṅgiko maggo nāma natthi. Subhaddasuttepi (dī.ni.2.214) cetam vuttam-- “yasmīm kho, Subhadda, dhammadvinaye ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti. Aññesu ca anekesu suttasatesu aṭṭhaṅgikova maggo āgatoti.

433. **Cattāropi satipaṭṭhānāti** maggasampayuttāva cattāro satipaṭṭhānā. Sammappadhānādīsupi eseva nayo. **Yuganandhāti** ekakkhanikayuganandha. Etehi aññasmim khaṇe samāpatti, aññasmim vipassanāti. Evam nānākhanikāpi honti, ariyamagge pana ekakkhanikā.

Vijā ca vimutti cāti arahattamaggavijjā ca phalavimutti ca. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsaṭṭayanikasuttavanṇanā nitthitā.

(MA.150./V,105.)

(M.150.)8.Nagaravindeyyasuttavanṇanā

435. **Evaṁ** (CS:pg.4.249) **me sutanti** Nagaravindeyyasuttam. Tattha **samavisamaṁ carantīti** kālena samarī caranti, kālena visamarī. **Samacariyampi hetanti** samacariyampi hi etam.

437. **Ke ākārāti** kāni kāraṇāni? **Ke anvayāti** kā anubuddhiyo? **Natthi kho pana tatthāti** kasmā āha, nanu araññe haritatiṇacampakavanādivasena atimanuññā rūpādayo pañca kāmaguṇā atthīti? No natthi. Na panetam vanasañdena kathitam, itthirūpādīni pana sandhāyetam kathitam. Tāni hi purisassa cittam pariyādāya tiṭṭhanti. Yathāha--

“nāham, bhikkhave, aññam ekarūpampi samanupassāmi, yam evam purisassa cittam pariyādāya tiṭhati, yathayidam, bhikkhave, itthirūpam. Itthirūpam, bhikkhave, purisassa cittam pariyādāya tiṭhatī”ti (a.ni.1.1) vitthāretabbam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Nagaravindeyyasuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.151.)9.Piṇḍapātapārisuddhisuttavaṇṇanā

438. **Evaṁ me sutanti** piṇḍapātapārisuddhisuttam. Tattha **paṭisallānāti** phalasamāpattito.

Vippasannānīti okāsavasenetam vuttam. Phalasamāpattito hi vuṭṭhitassa pañcahi pasādehi patiṭṭhitokāso vippasanno hoti, chavivāṇo parisuddho. Tasmā evamāha.

Suñnatavihārenāti suñnataphalasamāpattivihārena. (MA.151./V,106.)

Mahāpurisavihāroti Buddhapaccekabuddhatathāgatamahāsāvakānam mahāpurisānam vihāro. **Yena cāham maggenāti**-ādīsu vihārato paṭṭhāya yāva gāmassa indakhīlā esa paviṭṭhamaggo nāma, antogāmarūpa pavisitvā gehapaṭipāṭiyā caritvā yāva nagaradvārena nikkhamanā esa caritabbapadeso nāma, bahi indakhīlato paṭṭhāya yāva vihārā esa paṭikkantamaggo nāma. **Paṭigham vāpi cetasoti** citte paṭihaññanakilesajātam (CS:pg.4.250) kiñci atthi natthīti. **Ahorattānusikkhināti** divasañca rattiñca anusikkhantena.

440. **Pahīnā nu kho me pañca kāmaguṇāti**-ādīsu ekabhikkhussa paccavekkhaṇā nānā, nānābhikkhūnam paccavekkhaṇā nānāti. Kathām? Eko hi bhikkhu pacchābhuttam piṇḍapātaṭikkanto pattacīvaram paṭisāmetvā vivittokāse nisinno paccavekkhati “pahīnā nu kho me pañcakāmaguṇā”ti. So “appahīnā”ti ñatvā vīriyam paggayha anāgāmimaggena pañcakāmagunikārāgam samuggahātētvā maggānantaram phalam phalānantaram maggam tato vuṭṭhāya paccavekkhanto “pahīnā”ti pajānāti. Nīvaraṇādīsupi eseva nayo. Etesam pana arahattamaggena pahānādīni honti, evam ekabhikkhussa nānāpaccavekkhaṇā hoti. Etāsu pana paccavekkhaṇāsu añño bhikkhu ekam paccavekkhaṇam paccavekkhati, añño ekanti evam nānābhikkhūnam nānāpaccavekkhaṇā hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Piṇḍapātapārisuddhisuttavaṇṇanā niṭhitā.

(M.152.)10.Indriyabhāvanāsuttavaṇṇanā

453. **Evaṁ me sutanti** Indriyabhāvanāsuttam. Tattha **gajaṅgalāyanti** evamāmake nigame. (MA.152./V,107.) **Suveļuvaneti** suveļu nāma ekā rukkhajāti, tehi sañchanno mahāvanasāndo, tattha viharati. **Cakkhunā rūpam na passati, sotena saddam na sunātīti** cakkhunā rūpam na passitabbaṁ, sotena saddo na sotabboti evam desetīti

adhippāyena vadati.

Aññathā ariyassa vinayeti iminā Bhagavā attano sāsane asadisāya indriyabhāvanāya kathanattham ālayam akāsi. Athāyasmā Ānando-- “Satthā ālayam dasseti, handāham imissam parisati bhikkhusaṅghassa indriyabhāvanākatham kāremī”ti satthāram yācanto **etassa** (CS:pg.4.251) **Bhagavāti**-ādimāha. Athassa Bhagavā indriyabhāvanām kathento **tena Hānandāti**-ādimāha.

454. Tatha **yadidam upekkhāti** yā esā vipassanupekkhā nāma, esā santā esā pañītā, atappikāti attho. Iti ayam bhikkhu cakkhudvāre rūpārammaṇampi iṭhe ārammaṇe manāparā, aniṭhe amanāparā, majjhatte manāpāmanāpañca cittarā, tassa rajjiturā vā dussitum vā muyhitum vā adatvāva pariggahetvā vipassanām majjhatte ṭhapeti.

Cakkhumāti sampannacakkhuvisuddhanetto. Cakkhābādhikassa hi uddham ummīlananimmīlanarā na hoti, tasmā so na gahito.

456. Isakaṁpoṇeti rathīsā viya utṭhahitvā ṭhite.

461. Paṭikūle appaṭikūlasaññīti-ādīsu paṭikūle mettāpharaṇena vā dhātuso upasamhārena vā appaṭikūlasaññī viharati. Appaṭikūle asubhapharaṇena vā aniccato upasamhārena vā patikūlasaññī viharati. Sesapadesupi eseva nayo. Tadubhayam abhinivajjetvāti majjhatto hutvā (MA.152./V,108.) viharitukāmo kiṁ karotīti? Iṭṭhāniṭhesu āpāthagatesu neva somanassiko na domanassiko hoti. Vuttañhetam--

“Kathām paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati? Aniṭhasmiṁ vatthusmiṁ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasamharati, evam paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati. Kathām appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati? Iṭṭhasmiṁ vatthusmiṁ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasamharati, evam appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati. Kathām paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī viharati? Aniṭṭhasmiñca iṭṭhasmiñca vatthusmiṁ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasamharati. Evam paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī viharati. Kathām appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī viharati? Iṭṭhasmiñca aniṭṭhasmiñca vatthusmiṁ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasamharati, evam appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī viharati (CS:pg.4.252) Kathām paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayam abhinivajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno? Idha bhikkhu cakkhunā rūpām disvā neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno ...pe... manasā dhammarām viññāya neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Evam paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayam abhinivajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno”ti.

Imesu ca tīsu nayesu paṭhamanaye manāpām amanāpām manāpāmanāpanti saṅkilesam vattati, nikkilesam vattati. Dutiyanye saṅkilesam, tatiyanaye saṅkilesanikkilesam vattati. Puna vuttam-- “paṭhamam saṅkilesam vattati, dutiyam saṅkilesampi nikkilesampi, tatiyam nikkilesameva vattatī”ti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyatthakathāya

Indriyabhāvanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uparipaṇṇāsaṭṭhakathā niṭṭhitā.

(MA.152./V,109.) Yo cāyam “sabbadhammadmūlapariyāyam vo, bhikkhave,

desissāmī”ti āraddhattā **ādikalyāṇo**, majjhe “suttaṁ geyyāṁ veyyākaraṇāṁ gāthā udānāṁ itivuttakam jātakam abbhutadhammaṁ vedallan”ti vacanato **majjhekalyāṇo**, sanniṭṭhāne “ariyo bhāvitindriyo”ti vacanato **pariyosānakalyāṇoti** tividhakalyāṇo Majjhimanikāyo “mahāvipassanā nāmāyan”ti vutto, so vaṇṇanāvasena samatto hoti.

Nigamanakathā

Ettāvatā (CS:pg.4.253) ca--

Āyācito sumatinā therena **Bhadantabuddhamittena**,
Pubbe mayūradūtapaṭṭanamhi saddhim nivasantena.
Paravādavidhaṁsanassa **Majjhimanikāyaseṭṭhassa**,
Yamahāṁ **Papañcasūdanimaṭṭhakatham** kātumārabhim.
Sā hi mahā-aṭṭhakathāya sāramādāya niṭṭhitā esā,
Sattuttarasatamattāya pāliyā bhāṇavārehi,
Ekūnasaṭṭhimatto Visuddhimaggopi bhāṇavārehi,
Atthappakāsanatthāya āgamānam kato yasmā.

Tasmā tena sahā’yaṁ gāthāgananānayena Aṭṭhakathā,
Samadhikachasatṭhisatamiti viññeyyā bhāṇavārānaṁ.
Samadhikachasatṭhisatapamāṇamiti bhāṇavārato esā,
Samayaṁ pakāsayantī mahāvihārādhivāśīnaṁ.

(MA.152./V,110.) Mūlaṭṭhakathāsāraṁ ādāya mayā imām karontena,
Yaṁ paññamupacitaṁ tena hotu loko sadā sukhitoti.

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyappaṭimāṇḍitenā
sīlācārajjavamaddavādiguṇasamudayasamuditena
sakasamayasamayantaragahanajjhogāhanasamatthena paññāveyyattiyasamannāgatena
tipiṭṭakapariyattippabhede sāṭṭhakathe satthu sāsane appaṭihatañāṇappabhāvena
mahāveyyākaranena
karaṇasampattijanitasukhaviniggatamadhurodāravacanalāvaṇṇayuttena yuttamuttavādinā
vādīvarena mahākavinā pabhinnapaṭisambhidāparivāre
chaṭṭabhiññādippabhedaguṇappaṭimāṇḍite uttarimanussadhamme suppatiṭṭhitabuddhīnam
theravāmsappadīpānaṁ therānaṁ mahāvihāravāśīnaṁ vaṁśalaṅkārabhūtena
vipulavisuddhabuddhinā **Buddhaghosoti** garūhi gahitanāmadheyena therena katā ayam
Papañcasūdanī nāma Majjhimanikāyaṭṭhakathā--

Tāva (CS:pg.4.254) tiṭṭhatu lokasmim, lokanittharaṇesinām;
Dassentī kulaputtānam, nayaṁ diṭṭhivisuddhiyā.
Buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino;
Lokamhi lokajeṭṭhassa, pavattati mahesinoti.

~Papañcasūdanī nāma Majjhimanikāyaṭṭhakathā sabbākārena niṭṭhitā.~

Majjhimanikāya-aṭṭhakathā 【Papañcasūdanī】

中部注釋《破除疑障》

Table of Contents (VRI Page No. vs PTS Page No.)

Particulars	VRI Page No.	PTS Page No.
(Pathamo bhāgo)	1.1	1.1
Ganthārambhakathā	1.1	1.1
Nidānakathā	1.3	1.2
1. Mūlapariyāyavaggo	1.5	1.2
(M.1)1. Mūlapariyāyasuttavaṇṇanā	1.5	1.2
Suttanikkhepavaṇṇanā	1.18	1.15
Pathavīvāravaṇṇanā	1.28	1.25
Apovārādivaṇṇanā	1.33	1.29
Bhūtavārādivaṇṇanā	1.34	1.31
Ākāsañcāyatanaṇavārādivaṇṇanā	1.39	1.36
Dīṭhasutavārādivaṇṇanā	1.40	1.36
Ekattavārādivaṇṇanā	1.41	1.37
Sekkhavāradutiyayanayavaṇṇanā	1.44	1.40
Khīṇasavavāratatiyādinayavaṇṇanā	1.46	1.42
Tathāgatavārasattamanayavaṇṇanā	1.49	1.45
Tathāgatavāra-aṭṭhamanayavaṇṇanā	1.57	1.52
(M.2)2. Sabbāsavasuttavaṇṇanā	1.64	1.59
Dassanāpahātabba-āsavavannanā	1.72	1.66
Samvarāpahātabba-āsavavaṇṇanā	1.80	1.74
Paṭisevanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	1.83	1.77
Adhivāsanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	1.84	1.78
Parivajjanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	1.86	1.80
Vinodanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	1.87	1.81
Bhāvanāpahātabba-āsavavaṇṇanā	1.89	1.82
(M.3)3. Dhammadāyādasuttavaṇṇanā	1.95	1.87
(M.4)4. Bhayabheravasuttavaṇṇanā	1.116	1.109
Kāyakkammantavārakathā	1.120	1.113
Vacīkammantavārādivaṇṇanā	1.121	1.114
Bhayabheravasenāsanādivaṇṇanā	1.125	1.118
Asammoхavihāravaṇṇanā	1.128	1.121
Pubbabhāgapatiपadādivaṇṇanā	1.130	1.123
Pubbenivāsakathāvāṇṇanā	1.132	1.125
Dibbacakkhuñāṇakathāvāṇṇanā	1.134	1.126
Āsavakkhayañāṇakathāvāṇṇanā	1.134	1.126
Araññavāsakāraṇavāṇṇanā	1.136	1.128
Desanānumodanāvāṇṇanā	1.137	1.129
Pasannākāravaṇṇanā	1.139	1.130
Saraṇagamanakathāvāṇṇanā	1.140	1.131
Upāsakavidiхikathāvāṇṇanā	1.144	1.135
(M.5)5. Anaṅgaṇasuttavaṇṇanā	1.147	1.137
Sammutiparamatthadesanākathāvāṇṇanā	1.147	1.137
(M.6)6. Ākaṅkheyasuttavaṇṇanā	1.163	1.153
(M.7)7. Vatthasuttavaṇṇanā	1.175	1.165
(M.8)8. Sallekhasuttavaṇṇanā	1.190	1.181

(M.9)9.	Sammāditthisuttavaṇṇanā	1.203	1.196
	Akusalakammapathavaṇṇanā	1.205	1.198
	Kusalakammapathavaṇṇanā	1.211	1.203
	Ahāravāravavaṇṇanā	1.214	1.206
	Saccavāravavaṇṇanā	1.223	1.214
	Jarāmaraṇavāravavaṇṇanā	1.223	1.215
	Jātivāravavaṇṇanā	1.226	1.217
	Bhavavāravavaṇṇanā	1.226	1.217
	Upādānavāravavaṇṇanā	1.227	1.218
	Taṇhāvāravavaṇṇanā	1.228	1.219
	Vedanāvāravavaṇṇanā	1.229	1.220
	Phassavāravavaṇṇanā	1.230	1.221
	Salāyatanaṇavāravavaṇṇanā	1.230	1.221
	Nāmarūpavāravavaṇṇanā	1.231	1.221
	Vīññāṇavāravavaṇṇanā	1.232	1.222
	Saṅkhāravāravavaṇṇanā	1.232	1.222
	Avijjāvāravavaṇṇanā	1.232	1.223
	Āsavavāravavaṇṇanā	1.233	1.224
(M.10)10.	Satipaṭṭhanasuttavaṇṇanā	1.234	1.224
	Uddesavārakathāvavaṇṇanā	1.237	1.227
	Kāyānupassanā-ānāpānapabbavaṇṇanā	1.257	1.246
	Iriyāpathapabbavaṇṇanā	1.261	1.250
	Catusampajaññapabbavaṇṇanā	1.264	1.253
	Paṭikūlamanasikārapabbavaṇṇanā	1.280	1.270
	Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā	1.281	1.271
	Navasivathikapabbavaṇṇanā	1.282	1.272
	Vedanānupassanāvavaṇṇanā	1.285	1.274
	Cittānupassanāvavaṇṇanā	1.290	1.279
	Dhammānupassanā nīvaraṇapabbavaṇṇanā	1.291	1.280
	Khandhapabbavaṇṇanā	1.297	1.286
	Āyatanaṇapabbavaṇṇanā	1.297	1.287
	Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā	1.300	1.289
	Catusaccapabbavaṇṇanā	1.310	1.300
2.	Sīhanādavaggo	1.313	1.302
(M.11)1.	Cūlaśīhanādasuttavaṇṇanā	1.313	1.302
(M.12)2.	Mahāśīhanādasuttavaṇṇanā	1.331	2.18
	Vesālinagaravaṇṇanā	1.331	2.18
	Uttarimanussadhammādivavaṇṇanā	1.334	2.21
	Dasabalaññādivavaṇṇanā	1.338	2.25
	Atṭhaporisavaṇṇanā	1.345	2.34
	Catuyonivaṇṇanā	1.347	2.35
	Pañcagativavaṇṇanā	1.348	2.36
	Nāṇappavattākāravavaṇṇanā	1.349	2.37
	Āsavakkhayavāravavaṇṇanā	1.352	2.40
	Dukkarakārikādisuddhivavaṇṇanā	1.353	2.41
	Ahārasuddhivavaṇṇanā	1.361	2.49
	Samśārasuddhi-ādivavaṇṇanā	1.363	2.51
(M.13)3.	Mahādukkhakkhandhasuttavaṇṇanā	1.366	2.54
(M.14)4.	Cūladukkakkhandhasuttavaṇṇanā	1.372	2.61
(M.15)5.	Anumānasuttavaṇṇanā	1.377	2.65
(M.16)6.	Cetokhilasuttavaṇṇanā	1.380	2.67

(M.17)7.	Vanapatthapariyāyasuttavaṇṇanā	1.384	2.71
(M.18)8.	Madhupiṇḍikasuttavaṇṇanā	1.386	2.72
(M.19)9.	Dvedhāvitakkasuttavaṇṇanā	1.392	2.78
(M.20)10.	Vitakkasanṭhānasuttavaṇṇanā (Dutiyo bhāgo)	1.400	2.87 1.408
3.	Opammavaggo	1.408	2.94
(M.21)1.	Kakacūpamasuttavaṇṇanā	1.408	2.94
(M.22)2.	Alagaddūpamasuttavaṇṇanā	2.9	2.102
(M.23)3.	Vammikasuttavaṇṇanā	2.26	2.120
(M.24)4.	Rathavinītasuttavannanā Dhammadarubhāvavaṇṇanā	2.38	2.134 2.40
	Appicchatādivaṇṇanā	2.43	2.138
	Dvādasavidhasantosavavaṇṇanā	2.45	2.141
	Tividhapavivekavaṇṇanā	2.47	2.143
	Pañcavidhasaṁsaggavaṇṇanā	2.48	2.143
	Gāhagāhakādivaṇṇanā	2.50	2.145
	Pañcalābhavaṇṇanā	2.52	2.147
	Cārikādivannaṇnā	2.52	2.148
	Sattavisuddhipañhavaṇṇanā	2.58	2.154
	Sattarathavinītavaṇṇanā	2.60	2.157
(M.25)5.	Nivāpasuttavaṇṇanā	2.63	2.159
(M.26)6.	Pāsarāsisuttavaṇṇanā	2.68	2.163
(M.27)7.	Cūlahatthipadopamasuttavaṇṇanā	2.96	2.193
(M.28)8.	Mahāhatthipadopamasuttavaṇṇanā	2.118	2.217
(M.29)9.	Mahāsāropamasuttavaṇṇanā	2.129	2.231
(M.30)10.	Cūlasāropamasuttavaṇṇanā	2.131	2.232
4.	Mahāyamakavaggo	2.134	2.234
(M.31)1.	Cūlagosiṅgasuttavaṇṇanā	2.134	2.234
(M.32)2.	Mahāgosiṅgasuttavaṇṇanā	2.144	2.245
(M.33)3.	Mahāgopālakasuttavaṇṇanā	2.155	2.257
(M.34)4.	Cūlagopālakasuttavaṇṇanā	2.162	2.264
(M.35)5.	Cūlasaccakasuttavaṇṇanā	2.166	2.267
(M.36)6.	Mahāsaccakasutavaṇṇanā	2.181	2.283
(M.37)7.	Cūlatanhāsaṅkhayasuttavaṇṇanā	2.191	2.295
(M.38)8.	Mahātaṇhāsaṅkhayasuttavaṇṇanā	2.200	2.304
(M.39)9.	Mahā-assapurасuttavaṇṇanā	2.208	2.311
(M.40)10.	Cūla-assapurасuttavaṇṇanā	2.220	2.324
5.	Cūlayamakavaggo	2.222	2.326
(M.41)1.	Sāleyyakasuttavannanā	2.222	2.326
(M.42)2.	Verañjakasuttavaṇṇanā	2.230	2.333
(M.43)3.	Mahāvedallasuttavaṇṇanā	2.230	2.333
(M.44)4.	Cūlavedallasuttavaṇṇanā	2.251	2.355
(M.45)5.	Cūladhammasamādānasuttavaṇṇanā	2.264	2.371
(M.46)6.	Mahādhammasamādānasuttavaṇṇanā	2.268	2.374
(M.47)7.	Vīmarśikasuttavaṇṇanā	2.273	2.378
(M.48)8.	Kosambiyasuttavaṇṇanā	2.284	2.389
(M.49)9.	Brahmanimantanikasuttavaṇṇanā	2.298	2.404
(M.50)10.	Māratajjanīyasuttavaṇṇanā	2.308	2.415
1.	Gahapativaggo	3.1	3.1
(M.51)1.	Kandarakasuttavaṇṇanā	3.1	3.1
(M.52)2.	Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā	3.8	3.12

(M.53)3.	Sekhasuttavaṇṇanā	3.12	3.16
(M.54)4.	Potaliyasuttavaṇṇanā Kāmādīnavakathāvaṇṇanā	3.25 3.31	3.34 3.42
(M.55)5.	Jīvakasuttavaṇṇanā	3.32	3.44
(M.56)6.	Upālisuttavaṇṇanā	3.38	3.51
(M.57)7.	Kukkuravatikasuttavaṇṇanā	3.71	3.100
(M.58)8.	Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā	3.77	3.107
(M.59)9.	Bahurvedanīyasuttavaṇṇanā	3.81	3.113
(M.60)10.	Apanṇakasuttavaṇṇanā	3.83	3.115
2.	Bhikkhuvaggo	3.89	3.124
(M.61)1.	Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā	3.89	3.124
(M.62)2.	Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā	3.93	3.129
(M.63)3.	Cūlamālukyasuttavaṇṇanā	3.101	3.141
(M.64)4.	Mahāmālukyasuttavaṇṇanā	3.103	3.143
(M.65)5.	Bhaddālisuttavannanā	3.106	3.148
(M.66)6.	Laṭukikopamasuttavaṇṇanā	3.116	3.163
(M.67)7.	Cātumasuttavaṇṇanā	3.122	3.172
(M.68)8.	Nalakapānasuttavannanā	3.126	3.178
(M.69)9.	Goliyānisuttavaṇṇanā	3.130	3.182
(M.70)10.	Kītāgirisuttavaṇṇanā	3.132	3.185
3.	Paribbājakavaggo	3.138	3.195
(M.71)1.	Tevijjavacchasuttavaṇṇanā	3.138	3.195
(M.72)2.	Aggivacchasuttavaṇṇanā	3.140	3.197
(M.73)3.	Mahāvacchasuttavaṇṇanā	3.142	3.199
(M.74)4.	Dīghanakhasuttavaṇṇanā	3.145	3.202
(M.75)5.	Māgandhiyasuttavaṇṇanā	3.150	3.209
(M.76)6.	Sandakasuttavaṇṇanā	3.158	3.220
(M.77)7.	Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā	3.168	3.235
(M.78)8.	Samanamundikasuttavaṇṇanā	3.186	3.265
(M.79)9.	Cūlasakuludāyisuttavaṇṇanā	3.190	3.270
(M.80)10.	Vekhanasasuttavaṇṇanā	3.195	3.276
4.	Rājavaggo	3.197	3.278
(M.81)1.	Ghaṭikārasuttavaṇṇanā	3.197	3.278
(M.82)2.	Ratthapālasuttavaṇṇanā	3.205	3.288
(M.83)3.	Maghadevasuttavaṇṇanā	3.218	3.309
(M.84)4.	Madhurasuttavaṇṇanā	3.226	3.319
(M.85)5.	Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā	3.228	3.321
(M.86)6.	Āngulimālasuttavaṇṇanā	3.234	3.327
(M.87)7.	Piyajātikasuttavaṇṇanā	3.244	3.344
(M.88)8.	Bāhitikasuttavaṇṇanā	3.246	3.346
(M.89)9.	Dhammacetiyyasuttavaṇṇanā	3.248	3.347
(M.90)10.	Kannakathalasuttavaṇṇanā	3.253	3.355
5.	Brāhmaṇavaggo	3.258	3.361
(M.91)1.	Brahmāyusuttavaṇṇanā	3.258	3.361
(M.92)2.	Selasuttavannanā	3.280	3.398
(M.93)3.	Assalāyanasuttavaṇṇanā	3.286	3.407
(M.94)4.	Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā	3.289	3.412
(M.95)5.	Caṅkīsuttavaṇṇanā	3.291	3.414
(M.96)6.	Esukārīsuttavaṇṇanā	3.299	3.427
(M.97)7.	Dhanañjānisuttavaṇṇanā	3.300	3.429
(M.98)8.	Vāsetṭhasuttavaṇṇanā	3.302	3.431

(M.99)9.	Subhasuttavaṇṇanā	3.311	3.443
(M.100)10.	Saṅgāravasuttavaṇṇanā	3.316	3.450
1.	Devadahavaggo	4.1	4.1
(M.101)1.	Devadahasuttavaṇṇanā	4.1	4.1
(M.102)2.	Pañcattayasuttavaṇṇanā	4.9	4.15
(M.103)3.	Kintisuttavaṇṇanā	4.17	4.28
(M.104)4.	Sāmagāmasuttavaṇṇanā	4.21	4.32
(M.105)5.	Sunakkhattasuttavaṇṇanā	4.33	4.51
(M.106)6.	Āneñjasappāyasuttavaṇṇanā	4.37	4.56
(M.107)7.	Gaṇakamoggallānasuttavaṇṇanā	4.45	4.68
(M.108)8.	Gopakamoggallānasuttavaṇṇanā	4.47	4.70
(M.109)9.	Mahāpuṇṇamasuttavaṇṇanā	4.50	4.74
(M.110)10.	Cūlapuṇṇamasuttavaṇṇanā	4.54	4.79
2.	Anupadavaggo	4.56	4.81
(M.111)1.	Anupadasuttavaṇṇanā	4.56	4.81
(M.112)2.	Chabbisodhanasuttavaṇṇanā	4.63	4.91
(M.113)3.	Sappurisadhammasuttavaṇṇanā	4.68	4.98
(M.114)4.	Sevitabbāsevitabbasuttavaṇṇanā	4.70	4.100
(M.115)5.	Bahudhātukasuttavaṇṇanā	4.73	4.102
(M.116)6.	Isigilisuttavaṇṇanā	4.90	4.127
(M.117)7.	Mahācattārīsakasuttavaṇṇanā	4.93	4.130
(M.118)8.	Anāpānassatisuttavaṇṇanā	4.98	4.137
(M.119)9.	Kāyagatāsatisuttavaṇṇanā	4.104	4.144
(M.120)10.	Saṅkhārupapattisuttavaṇṇanā	4.106	4.146
3.	Suññatavaggo	4.109	4.149
(M.121)1.	Cūlasuññatasuttavaṇṇanā	4.109	4.149
(M.122)2.	Mahāsuññatasuttavaṇṇanā	4.113	4.154
(M.123)3.	Acchariya-abbhutasuttavaṇṇanā	4.123	4.167
(M.124)4.	Bākulاسuttavaṇṇanā	4.138	4.190
(M.125)5.	Dantabhūmisuttavaṇṇanā	4.143	4.197
(M.126)6.	Bhūmijasuttavaṇṇanā	4.145	4.199
(M.127)7.	Anuruddhasuttavaṇṇanā	4.145	4.199
(M.128)8.	Upakkilesasuttavaṇṇanā	4.149	4.202
(M.129)9.	Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā	4.154	4.210
	Cakkaratatanavaṇṇanā	4.157	4.214
	Haththiratatanavaṇṇanā	4.164	4.224
	Assaratanavaṇṇanā	4.165	4.225
	Maṇiratanavaṇṇanā	4.165	4.226
	Ithhiratatanavaṇṇanā	4.166	4.227
	Gahapatiratanavaṇṇanā	4.167	4.229
	Pariṇāyakaratatanavaṇṇanā	4.168	4.229
(M.130)10.	Devadūtasuttavaṇṇanā	4.168	4.230
4.	Vibhaṅgavaggo	4.175	4.239
(M.131)1.	Bhaddekarattasuttavaṇṇanā	4.175	4.239
(M.132)2.	Ānandabhaddekarattasuttavaṇṇanā	4.178	5.4
(M.133)3.	Mahākaccānabhaddekarattasuttavaṇṇanā	4.179	5.4
(M.134)4.	Lomasakaṅgiyabhaddekarattasuttavaṇṇanā	4.181	5.6
(M.135)5.	Cūlakammavibhaṅgasuttavaṇṇanā	4.183	5.8
(M.136)6.	Mahākammavibhaṅgasuttavaṇṇanā	4.189	5.15
(M.137)7.	Salāyatanaṁvibhaṅgasuttavaṇṇanā	4.193	5.21
(M.138)8.	Uddesavibhaṅgasuttavaṇṇanā	4.199	5.28

(M.139)9. Araṇavibhaṅgasuttavaṇṇanā	4.201	5.30
(M.140)10. Dhātuvibhaṅgasuttavaṇṇanā	4.205	5.33
(M.141)11. Saccavibhaṅgasuttavaṇṇanā	4.227	5.63
(M.142)12. Dakkhināvibhaṅgasuttavaṇṇanā	4.229	5.65
5. Saṭṭayatanavaggo	4.238	5.77
(M.143)1. Anāthapiṇḍikovādasuttavaṇṇanā	4.238	5.77
(M.144)2. Channovādasuttavaṇṇanā	4.242	5.81
(M.145)3. Puṇṇovādasuttavaṇṇanā	4.244	5.84
(M.146)4. Nandakovādasuttavaṇṇanā	4.250	5.92
(M.147)5. Rāhulovādasuttavaṇṇanā	4.254	5.97
(M.148)6. Chachakkasuttavaṇṇanā	4.256	5.99
(M.149)7. Mahāsaṭṭayatanikasuttavaṇṇanā	4.259	5.103
(M.150)8. Nagaravindeyyasuttavaṇṇanā	4.261	5.104
(M.151)9. Piṇḍapātapaṭisuddhisuttavaṇṇanā	4.262	5.105
(M.152)10. Indriyabhāvanāsuttavaṇṇanā	4.263	5.106
Nigamanakathā	4.266	5.109

Majjhimanikāye
(Papañcasūdanī破除疑障)(MA. or Ps.)
Majjhimanikāya-aṭṭhakathā
《中部注》

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音, 5 A.D.)

from CSCD

Released by Dhammavassārāma

2551 B.E. (2007A.D.)

Dhammavassārāma
No.50 - 6, You-Tze-Zhai, Tong-Ren Village,
Zhong-Pu , Chiayi 60652, Taiwan

法雨道場
60652台灣・嘉義縣中埔鄉同仁村柚仔宅50之6號
Tel : (886)(5) 253-0029(白天) ; Fax : 203-0813
E-mail : dhamma.rain@msa.hinet.net
Website : <http://www.dhammarain.org.tw/>